

ਸਕੂਲ ਸਿੱਖਿਆ ਲਈ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਫਰੇਮਵਰਕ 2023

ਸਕੂਲ ਸਿੱਖਿਆ ਲਈ
ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਫਰੇਮਵਰਕ
2023

ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਫਰੇਮਵਰਕ ਲਈ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸੰਚਾਲਨ ਕਮੇਟੀ

▼▼▼▼ ਚੇਅਰਪਰਸਨ ਵੱਲੋਂ

ਇਹ ਬਹੁਤ ਮਾਣ ਅਤੇ ਸੰਤੁਸ਼ਟੀ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਨਾਲ ਹੈ ਕਿ ਮੈਂ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਫਰੇਮਵਰਕ ਲਈ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸੰਚਾਲਨ ਕਮੇਟੀ ਦੀ ਤਰਫੋਂ, ਭਾਰਤ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਮਾਨਯੋਗ ਸਿੱਖਿਆ ਮੰਤਰੀ, ਸ੍ਰੀ ਧਰਮਿੰਦਰ ਪ੍ਰਧਾਨ ਨੂੰ ਸਕੂਲ ਸਿੱਖਿਆ ਲਈ ਇਸ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਫਰੇਮਵਰਕ (NCF-SE) ਨੂੰ ਸੌਂਪਦਾ ਹਾਂ।

ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸਿੱਖਿਆ ਨੀਤੀ (NEP) 2020 ਭਾਰਤ ਨੂੰ **21ਵੀਂ** ਸਦੀ ਦੇ ਗਿਆਨ, ਸਮਾਜ ਦੀਆਂ ਚੁਣੌਤੀਪੂਰਨ ਮੰਗਾਂ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਨ ਲਈ ਆਪਣੇ-ਆਪ ਨੂੰ ਤਿਆਰ ਕਰਨ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਕਰਨ ਲਈ ਇੱਕ ਪਰਿਵਰਤਨਸ਼ੀਲ ਪਹਿਲ ਹੈ। NCF-SE NEP 2020 ਦੇ ਮੁੱਖ ਭਾਗਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ ਹੈ ਜੋ ਇਸ ਪਰਿਵਰਤਨ ਨੂੰ ਸਮਰੱਥ ਅਤੇ ਉਰਜਾ ਦਿੰਦਾ ਹੈ, ਇਸ ਦੇ ਉਦੇਸ਼ਾਂ, ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਅਤੇ ਪਹੁੰਚ ਦੁਆਰਾ ਸੂਚਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਸਾਡੇ ਸੰਵਿਧਾਨ ਦੁਆਰਾ ਕਲਪਿਤ ਕੀਤੇ ਗਏ ਬਰਾਬਰੀ ਵਾਲੇ, ਸਮਾਵੇਸ਼ੀ ਅਤੇ ਬਹੁਲ ਸਮਾਜ ਨੂੰ ਸਾਕਾਰ ਕਰਨ ਦੇ ਨਾਲ ਇਕਸਾਰ ਸਾਡੇ ਸਾਰੇ ਬੱਚਿਆਂ ਲਈ ਉੱਚ-ਗੁਣਵੱਤਾ ਵਾਲੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦਾ ਅਹਿਸਾਸ ਕਰਨਾ ਹੈ। ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ 3-18 ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਦੇ ਬੱਚਿਆਂ ਲਈ ਇਹ ਪਹਿਲਾ ਏਕੀਕ੍ਰਿਤ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਫਰੇਮਵਰਕ ਹੈ। ਇਹ 5+3+3+4 'ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਅਤੇ ਸਿੱਖਿਆ ਸ਼ਾਸਤਰੀ' ਫਰੇਮਵਰਕ ਦਾ ਸਿੱਧਾ ਨਤੀਜਾ ਹੈ ਜੋ NEP 2020 ਸਕੂਲ ਸਿੱਖਿਆ ਲਈ ਸਾਹਮਣੇ ਆਇਆ ਹੈ। ਫਾਊਂਡੇਸ਼ਨਲ ਪੱਧਰ (ਉਮਰ 3-8) ਲਈ ਢੁਕਵੇਂ ਫੋਕਸ ਅਤੇ ਭਰਪੂਰਤਾ ਨੂੰ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਉਣ ਲਈ, ਫਾਊਂਡੇਸ਼ਨਲ ਪੱਧਰ (NCF-FS) ਲਈ ਵਿਸਤ੍ਰਿਤ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਫਰੇਮਵਰਕ ਮਾਨਯੋਗ ਸਿੱਖਿਆ ਮੰਤਰੀ ਦੁਆਰਾ 20 ਅਕਤੂਬਰ, 2022 ਨੂੰ ਜਾਰੀ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ, ਜੋਕਿ ਇਸ ਦੇ ਅੰਦਰ ਏਕੀਕ੍ਰਿਤ ਹੈ। NCF-SE ਅਧਿਆਪਕ ਸਿੱਖਿਆ ਅਤੇ ਬਾਲਗ ਲਈ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਫਰੇਮਵਰਕ ਸਿੱਖਿਆ, ਜਲਦੀ ਹੀ ਲਾਗੂ ਹੋਵੇਗਾ।

ਇਹ ਸੁਨਿਸ਼ਚਿਤ ਕਰਨ ਲਈ ਕਿ ਇਹ NCF ਸਾਡੇ ਲੋਕਾਂ ਅਤੇ ਰਾਸ਼ਟਰ ਦੀਆਂ ਲੋੜਾਂ ਅਤੇ ਇੱਛਾਵਾਂ ਪ੍ਰਤਿ ਜਵਾਬਦੇਹ ਹੈ ਅਤੇ ਸਾਡੇ ਦੁਆਰਾ ਦੇਸ਼ ਭਰ ਵਿੱਚ ਵਿਆਪਕ ਸਲਾਹ-ਮਸ਼ਵਰੇ ਕੀਤੇ ਗਏ ਬਹੁਤ ਵਧੀਆ ਅਨੁਭਵ ਅਤੇ ਗਿਆਨ ਦੁਆਰਾ ਸੂਚਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਨੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਅਤੇ ਮਾਪਿਆਂ ਸਮੇਤ **13** ਲੱਖ ਤੋਂ ਵੱਧ ਦਿਲਚਸਪੀ ਰੱਖਣ ਵਾਲੇ ਨਾਗਰਿਕਾਂ ਅਤੇ ਦੇਸ਼ ਭਰ ਦੇ **1.5** ਲੱਖ ਤੋਂ ਵੱਧ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਅਤੇ ਸਿੱਖਿਆ ਸ਼ਾਸਤਰੀਆਂ, **32** ਰਾਜਾਂ ਅਤੇ ਕੇਂਦਰ ਸ਼ਾਸਿਤ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ਾਂ ਦੇ **1550** ਤੋਂ ਵੱਧ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਪੱਧਰੀ ਸਲਾਹ-ਮਸ਼ਵਰੇ ਅਤੇ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਦੇ **35** ਸਮੂਹਾਂ ਦੀ ਸ਼ਮੂਲੀਅਤ ਤੋਂ ਲਾਭ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਇਹ ਸਲਾਹ-ਮਸ਼ਵਰੇ ਰਾਜਾਂ ਅਤੇ ਕੇਂਦਰ ਸ਼ਾਸਿਤ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ਾਂ ਦੁਆਰਾ ਗਠਿਤ ਸਮੂਹਾਂ ਦੁਆਰਾ ਲਿਖੇ ਗਏ **25** ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸੰਬੰਧਿਤ ਵਿਸ਼ਿਆਂ 'ਤੇ **600** ਤੋਂ ਵੱਧ ਪੇਪਰਾਂ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਕੁੱਲ ਮਿਲਾ ਕੇ **4000** ਤੋਂ ਵੱਧ ਮਾਹਰ ਸਨ ਅਤੇ ਰਾਸ਼ਟਰ ਦੁਆਰਾ ਗਠਿਤ **175** ਤੋਂ ਵੱਧ ਮੈਂਬਰਾਂ ਵਾਲੇ ਮਾਹਰ ਸਮੂਹਾਂ ਦੁਆਰਾ ਵਿਕਸਿਤ ਕੀਤੇ ਗਏ ਇਹਨਾਂ ਵਿਸ਼ਿਆਂ 'ਤੇ **25** ਪੇਪਰਾਂ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਹਨ। ਵਿੱਦਿਅਕ ਖੋਜ ਅਤੇ ਸਿਖਲਾਈ ਲਈ ਪ੍ਰੀਸ਼ਦ NCF-SE ਦਾ ਪੂਰਵ-ਖਰੜਾ **6** ਅਪ੍ਰੈਲ, **2023** ਨੂੰ ਜਨਤਕ ਟਿੱਪਣੀ ਲਈ ਰੱਖਿਆ ਗਿਆ ਸੀ ਅਤੇ **100** ਤੋਂ ਵੱਧ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਅਤੇ ਸਿੱਖਿਅਕਾਂ ਨੇ **1500** ਤੋਂ ਵੱਧ ਵਿਸਤ੍ਰਿਤ ਟਿੱਪਣੀਆਂ ਦਿੱਤੀਆਂ ਸਨ।

ਜਦੋਂਕਿ NCF-SE ਨੂੰ ਇਸ ਸਮੂਹਿਕ ਗਿਆਨ ਅਤੇ ਬੁੱਧੀ ਦੁਆਰਾ ਸੂਚਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਅਸਲ ਚੁਣੌਤੀ ਇਹਨਾਂ ਇਨਪੁੱਟਸ ਦਾ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਕਰਨਾ ਅਤੇ ਇੱਕ ਠੋਸ, ਵਿਹਾਰਿਕ ਅਤੇ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਸੰਸਲੇਸ਼ਣ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨਾ ਹੈ ਜੋ ਜ਼ਮੀਨੀ ਅਭਿਆਸਾਂ ਵਿੱਚ ਪਰਿਵਰਤਨਾਂ ਨੂੰ ਸਮਰੱਥ ਕਰੇਗਾ। ਇਸ ਨੇ ਬਦਲੇ ਵਿੱਚ, NCF-SE ਨੂੰ ਇੱਕ ਭਾਸ਼ਾ, ਫਰੇਮਵਰਕ ਅਤੇ ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਾਂਤ ਵਿੱਚ ਪੇਸ਼ ਕਰਨ ਲਈ ਕਿਹਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂਕਿ ਪ੍ਰੈਕਟੀਸ਼ਨਰ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਸਭ ਤੋਂ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਅਤੇ ਸਿਲੇਬਸ ਡਿਵੈਲਪਰ, ਟੀਚਿੰਗ-ਲਰਨਿੰਗ-ਮਟੀਰੀਅਲ ਡਿਵੈਲਪਰ ਅਤੇ ਅਧਿਆਪਕ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ, ਇਸ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਮੌਜੂਦਾ ਹਕੀਕਤਾਂ ਨਾਲ ਜੋੜਨ ਦੇ ਯੋਗ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਮੈਂ ਮੁੱਖ ਤੌਰ 'ਤੇ, ਨਵੀਨਤਾਕਾਰੀ ਢੰਗਾਂ ਅਤੇ ਪਹੁੰਚਾਂ ਨੂੰ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨ ਦੀਆਂ ਲੋੜਾਂ ਤੋਂ ਪੈਦਾ ਹੋਣ ਵਾਲੀਆਂ ਕਈ ਚੁਣੌਤੀਆਂ ਨੂੰ ਉਜਾਗਰ ਕਰਨ ਲਈ ਇਸ ਕਮੇਟੀ ਦੇ ਕੰਮ ਦੇ ਇਸ ਪਹਿਲੂ 'ਤੇ ਜ਼ੋਰ ਦਿੰਦਾ ਹਾਂ, ਅਸੀਂ ਵਿਕਾਸ ਦੇ ਅਸਧਾਰਨ ਚੁਣੌਤੀਪੂਰਨ ਕਾਰਜ ਨੂੰ ਸੰਤੁਸ਼ਟੀ ਨਾਲ ਨਜਿੱਠਣ ਦੇ ਯੋਗ ਹੋਏ ਹਾਂ ਇਹ NCF-SE ਇਸ ਜਤਨ ਵਿੱਚ ਮੇਰੇ ਸਾਥੀਆਂ ਦੇ ਜੀਵੰਤ ਟੀਮ ਵਰਕ ਅਤੇ ਸਮਰਪਣ ਦੇ ਕਾਰਨ ਹੈ।

ਮੈਂਟੂ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਫਰੇਮਵਰਕ ਲਈ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸੰਚਾਲਨ ਕਮੇਟੀ ਦੇ ਮੈਂਬਰਾਂ, ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਫਰੇਮਵਰਕ ਲਈ ਮੈਂਡੇਟ ਗਰੁੱਪ, ਤਕਨੀਕੀ ਸਕੱਤਰੇਤ ਗਰੁੱਪ, ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਵਿੱਦਿਅਕ ਖੋਜ ਅਤੇ ਸਿਖਲਾਈ ਪ੍ਰੀਸ਼ਦ ਦੇ ਟੀਮ ਮੈਂਬਰਾਂ ਦਾ ਸਿੱਖਿਆ ਮੰਤਰਾਲੇ ਵੱਲੋਂ, ਉਹਨਾਂ ਸਾਰਿਆਂ ਦਾ ਨਿੱਜੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਧੰਨਵਾਦ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ਇਕੱਠੇ, ਅਸੀਂ NCF-SE ਦੁਆਰਾ ਭਾਰਤੀ ਸਿੱਖਿਆ ਅਤੇ ਦੇਸ ਵਿੱਚ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾਉਣ ਦੇ ਮੌਕੇ ਲਈ ਸ਼ੁਕਰਗੁਜ਼ਾਰ ਹਾਂ, ਜੋ ਨਾ ਸਿਰਫ਼ ਅੱਜ ਬਲਕਿ ਆਉਣ ਵਾਲੇ ਦਹਾਕਿਆਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕਰੇਗਾ।

ਕੇ. ਕਸਤੂਰੀਚੰਗਨ

ਚੇਅਰਪਰਸਨ

ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਫਰੇਮਵਰਕ ਲਈ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸੰਚਾਲਨ ਕਮੇਟੀ

29 ਜੁਲਾਈ, 2023 ਬੈਂਗਲੁਰੂ

Sr No	Acronyms	Full Form	ਪੰਜਾਬੀ
1	AAC	Alternative Academic calendar	ਅਲਟਰਨੇਟਿਵ ਅਕੈਡਮਿਕ ਕੈਲੰਡਰ
2	AEP	Additional Enrichment Period	ਐਡੀਸ਼ਨਲ ਐਂਨਰਿਚਮੈਂਟ ਪੀਰੀਅਡ
3	AI	Artificial Intelligence	ਆਰਟੀਫੀਸ਼ੀਅਲ ਇੰਟੈਲੀਜੈਂਸ
4	AR	Augmented Reality	ਆਗਮੈਂਟਿਡ ਰਿਆਲਿਟੀ
5	BITE	Block Institute of Teacher Education	ਬਲਾਕ ਇੰਸਟੀਚਿਊਟ ਆਫ ਟੀਚਰ ਐਜੂਕੇਸ਼ਨ
6	BRC	Block Resource Centre	ਬਲਾਕ ਰਿਸੋਰਸ ਸੈਂਟਰ
7	CCC	Control and Command Centre	ਕੰਟਰੋਲ ਐਂਡ ਕਮਾਂਡ ਸੈਂਟਰ
8	CG	Curricular Goals	ਕਰੀਕੁਲਰ ਗੋਲਜ਼
9	CF	Curriculum Framework	ਕਰੀਕੁਲਮ ਫਰੇਮਵਰਕ
10	CLT	Communicative Language Teaching	ਕਮਿਊਨੀਕੇਟਿਵ ਲੈਂਗੂਏਜ਼ ਟੀਚਿੰਗ
11	CPU	Central Processing Unit	ਸੈਂਟਰਲ ਪ੍ਰੋਸੈਸਿੰਗ ਯੂਨਿਟ
12	CRC	Cluster Resource Centre	ਕਲੱਸਟਰ ਰਿਸੋਰਸ ਸੈਂਟਰ
13	CRT	Cathode Ray Tube	ਕੈਥੋਡ ਰੇਅ ਟਿਊਬ
14	CRS	Corporate Social Responsibility	ਕਾਰਪੋਰੇਟ ਸੋਸ਼ਲ ਰਿਸਪੋਂਸੀਬਿਲਿਟੀ
15	DAISY	Digitally Accessible Information System	ਡਿਜੀਟਲੀ ਐਕਸੈਸਿਬਲ ਇਨਫਾਰਮੇਸ਼ਨ ਸਿਸਟਮ
16	DIET	District Institute of Education and Training	ਡਿਸਟ੍ਰਿਕਟ ਇੰਸਟੀਚਿਊਟ ਆਫ ਐਜੂਕੇਸ਼ਨ ਐਂਡ ਟ੍ਰੇਨਿੰਗ
17	DIKSHA	Digital Infrastructure for Knowledge sharing	ਡਿਜੀਟਲ ਇਨਫਰਾਸਟਰਕਚਰ ਫਾਰ ਨਾਲੇਜ਼ ਸ਼ੇਅਰਿੰਗ
18	DIY	Do It Yourself	ਡੂ ਇਟ ਯੂਅਰਸੈਲਫ
19	DNA	Deoxyribonucleic Acid	ਡੀਓਕਸੀਰੀਬੋਨੀਊਕਲਿਕ ਐਸਿਡ

20	ECCE	Early Childhood Care and Education	ਅਰਲੀ ਚਾਈਲਡਹੁੱਡ ਕੇਅਰ ਐਂਡ ਐਜੂਕੇਸ਼ਨ
21	EVS	Environmental Education	ਐਨਵਾਇਰਮੈਂਟਲ ਐਜੂਕੇਸ਼ਨ
22	FLN	Foundational Literacy and Numeracy	ਫਾਊਂਡੇਸ਼ਨਲ ਲਿਟਰੇਸੀ ਐਂਡ ਨਿਊਮੇਰੇਸੀ
23	FOSS	Free and Open Source Software	ਫਰੀ ਐਂਡ ਓਪਨ ਸੋਰਸ ਸਾਫਟਵੇਅਰ
24	GMO	Genetically Modified Organism	ਜੈਨੇਟੀਕਲੀ ਮੋਡੀਫਾਈਡ ਆਰਗਾਨਿਜ਼ਮ
25	GRR	Gradual Release of Responsibility	ਗ੍ਰੈਜੂਅਲ ਰੀਲੀਜ਼ ਆਫ ਰਿਸਪੌਂਸੀਬਿਲਟੀ
26	HIIT	High Intensity Interval Training	ਹਾਈ ਇਨਟੈਂਸਿਟੀ ਇੰਟਰਵਲ ਟ੍ਰੇਨਿੰਗ
27	HPC	Holistic Progress Card	ਹੌਲਿਸਟਿਕ ਪ੍ਰੋਗ੍ਰੈੱਸ ਕਾਰਡ
28	ICDS	Integrated Child Development Service	ਇੰਟੀਗ੍ਰੇਟਿਡ ਚਾਈਲਡ ਡਿਵੈਲਪਮੈਂਟ ਸਰਵਿਸ
29	ICT	Information and Communication Technology	ਇਨਫਾਰਮੇਸ਼ਨ ਐਂਡ ਕਮਿਊਨੀਕੇਸ਼ਨ ਟੈਕਨਾਲੋਜੀ
30	IDA	Interdisciplinary Areas	ਇੰਟਰਡਿਸਪਲਨਰੀ ਏਰੀਆਜ਼
31	IEP	Individualised Educational Plan	ਇੰਡਿਵਿਜ਼ੁਅਲਾਈਜ਼ਡ ਐਜੂਕੇਸ਼ਨਲ ਪਲਾਨ
32	ISL	Indian Sign Language	ਇੰਡੀਅਨ ਸਾਈਨ ਲੈਂਗੂਏਜ਼
33	IT	Information Technology	ਇਨਫਾਰਮੇਸ਼ਨ ਟੈਕਨਾਲੋਜੀ
34	IT Department	Income Tax Department	ਇਨਕਮ ਟੈਕਸ ਡਿਪਾਰਟਮੈਂਟ
35	ITEP	Integrated Teacher Education Programme	ਇੰਟੀਗ੍ਰੇਟਿਡ ਟੀਚਰ ਐਜੂਕੇਸ਼ਨ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ
36	KRCR 2019	Kasturirangan Committee Report 2019 (or Draft National Education Policy)	ਕਸਤੂਰੀਰੰਗਨ ਕਮੇਟੀ ਰਿਪੋਰਟ 2019 (ਔਰ ਡਰਾਫਟ ਨੈਸ਼ਨਲ ਐਜੂਕੇਸ਼ਨ ਪਾਲਿਸੀ)
37	KTPI	Knowledge Traditions and Practices of India	ਨਾਲਿਜ ਟ੍ਰੈਡੀਸ਼ਨਜ਼ ਐਂਡ ਪ੍ਰੈਕਟਿਸਿਸ ਆਫ ਇੰਡੀਆ
38	LIFE	Lifestyle of Environment	ਲਾਈਫਸਟਾਈਲ ਆਫ ਐਨਵਾਇਰਮੈਂਟ
39	LMSS	Learning Management System	ਲਰਨਿੰਗ ਮੈਨੇਜਮੈਂਟ ਸਿਸਟਮ

40	LS	Learning Standards	ਲਰਨਿੰਗ ਸਟੈਂਡਰਡਜ਼
41	MCQ	Multiple Choice Question	ਮਲਟੀਪਲ ਚੁਆਇਸ ਕੁਐਸ਼ਚਨਜ਼
42	MeitY	Ministry of Electronics and Information Technology	ਮਨਿਸਟਰੀ ਆਫ ਇਲੈਕਟ੍ਰਾਨਿਕਸ ਐਂਡ ਇਨਫਰਮੇਸ਼ਨ ਟੈਕਨਾਲੋਜੀ
43	MIIT	Medium Intensity Interval Training	ਮੀਡੀਅਮ ਇੰਟੈਂਸਟੀ ਇੰਟਰਵਲ ਟ੍ਰੇਨਿੰਗ
44	MIS	Management Information System	ਮੈਨੇਜਮੈਂਟ ਇਨਫਰਮੇਸ਼ਨ ਸਿਸਟਮ
45	Mol	Medium of Instruction	ਮੀਡੀਅਮ ਆਫ ਇੰਸਟਰਕਸ਼ਨ
46	MWCD	Ministry of Women and Child Development	ਮਨਿਸਟਰੀ ਆਫ ਵੋਮੈਨ ਐਂਡ ਚਾਈਲਡ ਡਿਵੈਲਪਮੈਂਟ
47	NAB	National association for the Blind	ਨੈਸ਼ਨਲ ਐਸੋਸੀਏਸ਼ਨ ਫਾਰ ਦਿ ਬਲਾਈਂਡ
48	NAS	National Achievement survey	ਨੈਸ਼ਨਲ ਐਚੀਵਮੈਂਟ ਸਰਵੇ
49	NCDRC	National Consumer Disputes Redressal Commission	ਨੈਸ਼ਨਲ ਕੰਜਿਊਮਰ ਡਿਸਪਿਊਟਸ ਰੈੱਡਰੈਸਲ ਕਮਿਸ਼ਨ
50	NCERT	National Council of Educational Research and Training	ਨੈਸ਼ਨਲ ਕੌਂਸਿਲ ਆਫ ਐਜੂਕੇਸ਼ਨਲ ਰਿਸਰਚ ਐਂਡ ਟ੍ਰੇਨਿੰਗ
51	NCF	National Curriculum Framework	ਨੈਸ਼ਨਲ ਕਰੀਕੁਲਮ ਫਰੇਮਵਰਕ
52	NCF-TE	National Curriculum Framework for Teacher Education	ਨੈਸ਼ਨਲ ਕਰੀਕੁਲਮ ਫਰੇਮਵਰਕ ਫਾਰ ਟੀਚਰ ਐਜੂਕੇਸ਼ਨ
53	NCF-FS	National Curriculum Framework for Foundational Stage	ਨੈਸ਼ਨਲ ਕਰੀਕੁਲਮ ਫਰੇਮਵਰਕ ਫਾਰ ਫਾਊਂਡੇਸ਼ਨਲ ਸਟੇਜ
54	NCF-SE	National Curriculum Framework for School Education	ਨੈਸ਼ਨਲ ਕਰੀਕੁਲਮ ਫਰੇਮਵਰਕ ਫਾਰ ਸਕੂਲ ਐਜੂਕੇਸ਼ਨ
55	NCTE	National Council for Teacher Education	ਨੈਸ਼ਨਲ ਕੌਂਸਿਲ ਫਾਰ ਟੀਚਰ ਐਜੂਕੇਸ਼ਨ
56	NDEAR	National Digital Education Architecture	ਨੈਸ਼ਨਲ ਡਿਜੀਟਲ ਐਜੂਕੇਸ਼ਨ ਆਰਕੀਟੈਕਚਰ
57	NEP	National Education Policy	ਨੈਸ਼ਨਲ ਐਜੂਕੇਸ਼ਨ ਪਾਲਿਸੀ
58	NISHTH A	National Initiative for School Head's and Teacher's holistic Advancement	ਨੈਸ਼ਨਲ ਇਨੀਸ਼ੀਏਟਿਵ ਫਾਰ ਸਕੂਲ ਹੈੱਡਜ਼ ਐਂਡ ਟੀਚਰਜ਼ ਹੋਲਿਸਟਿਕ ਐਡਵਾਂਸਮੈਂਟ

59	NIVH	National Institute for the Empowerment of the persons with Visual Disabilities (Divyangian)	ਨੈਸ਼ਨਲ ਇੰਸਟੀਚਿਊਟ ਫਾਰ ਦ ਐਮਪਾਵਰਮੈਂਟ ਆਫ ਦ ਪਰਸਨਜ਼ ਵਿਦ ਵਿਜ਼ੂਅਲ ਡਿਸਅਬਿਲਟੀਜ਼ (ਦਿਵਿਆਂਗੀਅਨ)
60	NSQF	National skills Qualifications Framework	ਨੈਸ਼ਨਲ ਸਕਿੱਲਜ਼ ਕੁਆਲੀਫਿਕੇਸ਼ਨਜ਼ ਫਰੇਮਵਰਕ
61	NTA	National Testing Agency	ਨੈਸ਼ਨਲ ਟੈਸਟਿੰਗ ਏਜੰਸੀ
62	OER	Open Education Resources	ਓਪਨ ਐਜੂਕੇਸ਼ਨ ਰਿਸੋਰਸ
63	OTT	Over The Top, a Consumer-subscribed Internet Platform for Television and Film Content	ਓਵਰ ਦ ਟੌਪ, ਏ ਕੰਜਿਊਮਰ-ਸਬਸਕਰਾਈਬਡ ਇੰਟਰਨੈੱਟ ਪਲੇਟਫਾਰਮ ਫਾਰ ਟੈਲੀਵਿਜ਼ਨ ਐਂਡ ਫਿਲਮ ਕੰਟੈਂਟ
64	PBR	People's Biodiversity Register	ਪੀਪਲਜ਼ ਬਾਇਓਡਾਈਵਰਸਿਟੀ ਰਜਿਸਟਰ
65	PCK	Pedagogical Content Knowledge	ਪੈਡਾਗੋਜੀਕਲ ਕੰਟੈਂਟ ਨਾਲੇਜ਼
66	PE	Physical Education	ਫਿਜ਼ੀਕਲ ਐਜੂਕੇਸ਼ਨ
67	PhET	Originally Physics Education Technology, now a STEM- based Free Online Simulation tool alternative for real-world experiment	ਔਰੀਜੀਨਲੀ ਫਿਜ਼ਿਕਸ ਐਜੂਕੇਸ਼ਨ ਟੈਕਨਾਲੋਜੀ, ਨਾਓ ਏ ਸਟੈਮ-ਬੇਸਡ ਫਰੀ ਆਨਲਾਈਨ ਸਿਮੂਲੇਸ਼ਨ ਟੂਲ ਅਲਟਰਨੇਟਿਵ ਫਾਰ ਰੀਅਲ ਵਰਲਡ ਐਕਸਪੈਰੀਮੈਂਟਸ
68	POCSO	Protection of Children from Sexual Offences Act.2012	ਪ੍ਰਾਟੈਕਸ਼ਨ ਆਫ ਚਿਲਡਰਨ ਫਰੌਮ ਸੈਕਸੂਅਲ ਓਫੈਂਸਜ਼ ਐਕਟ 2012
69	POSH	Prevention of Sexual Harassment Act, 2013	ਪ੍ਰੀਵੈਂਸ਼ਨ ਆਫ ਸੈਕਸੂਅਲ ਹਰਾਸਮੈਂਟ ਐਕਟ 2013
70	PRAGYA TA	Plan-Review-Arrange-Guide-Yak(talk)-Assign-Track-Appreciate, Guidelines for digital education in India Published by NCERT	ਪਲੈਨ-ਰੀਵਿਊ-ਅਰੇਂਜ-ਗਾਈਡ-ਯਾਕ (ਟਾਕ)-ਅਸਾਈਨ-ਟਰੈਕ-ਐਪਰੀਸ਼ੀਏਟ, ਗਾਈਡਲਾਈਨਜ਼ ਫਾਰ ਡਿਜੀਟਲ ਐਜੂਕੇਸ਼ਨ ਇਨ ਇੰਡੀਆ ਪਬਲਿਸ਼ਡ ਬਾਈ ਐੱਨ.ਸੀ.ਈ.ਆਰ.ਟੀ.
71	PTM	Parent-Teacher Meeting	ਪੇਰੈਂਟ-ਟੀਚਰ-ਮੀਟਿੰਗ
72	PTR	Pupil-Teacher Ratio	ਪੂਪਿਲ-ਟੀਚਰ ਰੇਸ਼ੋ

73	QR CODE	Quick Response Code	ਕੁਇੱਕ ਰਿਸਪਾਂਸ ਕੋਡ
74	RERA	Real Estate Regulatory Authority	ਰੀਅਲ ਇਸਟੇਟ ਰੈਗੂਲੇਟਰੀ ਅਥਾਰਟੀ
75	RPL	Recognition of Prior Learning	ਰਿਕੋਗਨੀਸ਼ਨ ਆਫ਼ ਪਰਾਇਰ ਲਰਨਿੰਗ
76	RPWD Act	Rights of Persons with Disabilities Act, 2016	ਰਾਈਟਸ ਆਫ਼ ਪਰਸਨਜ਼ ਵਿੱਚ ਡਿਸਬਿਲਟੀ ਐਕਟ 2016
77	SCERT	State Council of Educational Research and Training	ਸਟੇਟ ਕੌਂਸਿਲ ਆਫ਼ ਐਜੂਕੇਸ਼ਨਲ ਰਿਸਰਚ ਐਂਡ ਟ੍ਰੇਨਿੰਗ
78	SCF	State Curriculum Framework	ਸਟੇਟ ਕਰੀਕੁਲਮ ਫਰੇਮਵਰਕ
79	SDP	School Development Plan	ਸਕੂਲ ਡਿਵੈਲਪਮੈਂਟ ਪਲਾਨ
80	SEDG	Socio-Economically Disadvantaged Group	ਸੋਸ਼ੀਓ-ਇਕਨਾਮੀਕਲੀ ਡਿਸਅਡਵਾਂਟੇਜਡ ਗਰੁੱਪ
81	SLAS	State Learning Achievement Survey	ਸਟੇਟ ਲਰਨਿੰਗ ਐਚੀਵਮੈਂਟ ਸਰਵੇ
82	SMC	School Management Committee	ਸਕੂਲ ਮੈਨੇਜਮੈਂਟ ਕਮੇਟੀ
83	SS	Social Science	ਸੋਸ਼ਲ ਸਾਇੰਸ
84	SWAYAM	Study Webs of Active-Learning for Young Aspiring Minds	ਸਟੱਡੀ ਵੈੱਬਜ਼ ਆਫ਼ ਐਕਟਿਵ ਲਰਨਿੰਗ ਫਾਰ ਯੰਗ ਐਸਪਾਇਰਿੰਗ ਮਾਇੰਡਜ਼
85	TET	Teacher Eligibility Test	ਟੀਚਰ ਇਲੀਜੀਬਿਲਟੀ ਟੈਸਟ
86	TLM	Teaching-Learning Material	ਟੀਚਿੰਗ ਲਰਨਿੰਗ ਮਟੀਰੀਅਲ
87	TPD	Teacher Professional Development	ਟੀਚਰ ਪ੍ਰੋਫੈਸ਼ਨਲ ਡਿਵੈਲਪਮੈਂਟ
88	TT	Table Tennis	ਟੇਬਲ ਟੈਨਿਸ
89	TWAU	The World Around us	ਦ ਵਰਲਡ ਅਰਾਊਂਡ ਅਸ
90	UDL	Universal Design for Learning	ਯੂਨੀਵਰਸਲ ਡਿਜ਼ਾਈਨ ਫਾਰ ਲਰਨਿੰਗ
91	UNESCO	United Nations Educational, Scientific and Cultural Organisation	ਯੂਨਾਈਟਡ ਨੇਸ਼ਨਜ਼ ਐਜੂਕੇਸ਼ਨਲ, ਸਾਇੰਟੀਫਿਕ ਐਂਡ ਕਲਚਰਲ ਆਰਗਾਨਾਈਜੇਸ਼ਨ
92	UNICEF	United Nations Children's Fund	ਯੂਨਾਈਟਡ ਨੇਸ਼ਨਜ਼ ਚਿਲਡਰਨਜ਼ ਫੰਡ
93	VE	Vocational Education	ਵੋਕੇਸ਼ਨਲ ਐਜੂਕੇਸ਼ਨ

94	VR	Virtual Reality	ਵਰਚੁਅਲ ਰਿਆਲਿਟੀ
95	YUVAi	Youth for Unnati & vikas with AI	ਯੂਥ ਫਾਰ ਉੱਨਤੀ ਐਂਡ ਵਿਕਾਸ ਵਿੱਚ ਏ ਆਈ
96	ZPD	Zone of Proximal development	ਜ਼ੋਨ ਆਫ ਪ੍ਰੋਕਸੀਮਲ ਡਿਵੈਲਪਮੈਂਟ

ਵਿਸ਼ਾ-ਸੂਚੀ

ਚੇਅਰਪਰਸਨ ਵੱਲੋਂ	5
ਸੰਖੇਪ ਸ਼ਬਦ	7
ਵਿਸ਼ਾ-ਸੂਚੀ	13
ਸਕੂਲੀ ਸਿੱਖਿਆ ਲਈ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਫਰੇਮਵਰਕ ਨੂੰ ਕਿਵੇਂ ਪੜ੍ਹਨਾ ਹੈ?	16
ਜਾਣ-ਪਛਾਣ	17
ਸੰਖੇਪ	22
▪ ਭਾਗ-ੳ: ਪਹੁੰਚ	44
1. ਸਕੂਲ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਉਦੇਸ਼ ਅਤੇ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਖੇਤਰ	46
2. ਸਕੂਲ ਪੜ੍ਹਾਅ- ਤਰਕ ਅਤੇ ਡਿਜ਼ਾਈਨ	63
3. ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਮਿਆਰ, ਸਮੱਗਰੀ, ਸਿੱਖਿਆ ਸ਼ਾਸਤਰ ਅਤੇ ਮੁਲਾਂਕਣ ਲਈ ਪਹੁੰਚ	89
4. ਸਮਾਂ-ਵੰਡ	135
▪ ਭਾਗ-ਅ: ਕਰਾਸ-ਕਟਿੰਗ ਥੀਮ	148
1. ਭਾਰਤੀ ਗਿਆਨ ਪ੍ਰਣਾਲੀਆਂ ਅਤੇ ਪਰੰਪਰਾਵਾਂ ਨਾਲ ਜੁੜਨਾ	150
2. ਮੁੱਲ ਅਤੇ ਸੁਭਾਅ	166
3. ਵਾਤਾਵਰਨ ਬਾਰੇ ਸਿੱਖਣਾ ਅਤੇ ਉਸ ਦੀ ਦੇਖਭਾਲ ਕਰਨਾ	179
4. ਸਕੂਲਾਂ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰਨਾ	190
5. ਸਕੂਲਾਂ ਵਿੱਚ ਗਾਈਡੈਂਸ ਅਤੇ ਕਾਊਂਸਲਿੰਗ	197
6. ਸਕੂਲਾਂ ਵਿੱਚ ਵਿੱਦਿਅਕ ਤਕਨਾਲੋਜੀ	202
▪ ਭਾਗ-ੲ: ਸਕੂਲ ਦੇ ਵਿਸ਼ੇ	222
1. ਫਾਊਂਡੇਸ਼ਨਲ ਪੱਧਰ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖਣਾ	224
2. ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ	250
3. ਗਣਿਤ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ	288
4. ਵਿਗਿਆਨ ਸਿੱਖਿਆ	317
5. ਸਮਾਜਿਕ ਵਿਗਿਆਨ ਸਿੱਖਿਆ	342
6. ਕਲਾ ਸਿੱਖਿਆ	375
7. ਅੰਤਰ-ਅਨੁਸ਼ਾਸਨੀ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖਿਆ	410
8. ਸਰੀਰਿਕ ਸਿੱਖਿਆ ਤੇ ਤੰਦਰੁਸਤੀ	444
9. ਕਿੱਤਾਮੁਖੀ ਸਿੱਖਿਆ	471
10. ਪੱਧਰ 11-12 ਵਿੱਚ ਵਿਸ਼ੇ	505
▪ ਭਾਗ- ਸ: ਸਕੂਲੀ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਅਤੇ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ	546
1. ਸਕੂਲ ਸੱਭਿਆਚਾਰ	548
2. ਸਕੂਲ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ	566

▪ ਭਾਗ-ਹ: ਇੱਕ ਸਹਾਇਕ ਈਕੋਸਿਸਟਮ ਬਣਾਉਣਾ	584
1. ਲਾਗੂ ਕਰਨ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ	586
2. ਸਿੱਖਣ ਲਈ ਢੁਕਵੇਂ ਵਾਤਾਵਰਨ ਨੂੰ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਉਣਾ	590
3. ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਨੂੰ ਸਮਰੱਥਾ ਅਤੇ ਸ਼ਕਤੀ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨਾ	597
4. ਭਾਈਚਾਰਾ ਅਤੇ ਪਰਿਵਾਰਿਕ ਸ਼ਮੂਲੀਅਤ	604
ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ	609
ਇਸ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਫਰੇਮਵਰਕ ਵਿੱਚ ਵਰਤੀਆਂ ਜਾਣ ਵਾਲੀਆਂ ਪ੍ਰੰਪਰਾਵਾਂ ਅਤੇ ਸ਼ੈਲੀਆਂ	613
ਹਵਾਲਾ	614
ਬਿਬਲਿਓਗ੍ਰਾਫੀ	615
ਮਾਨਤਾਵਾਂ	630
ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਫਰੇਮਵਰਕ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਲਈ ਵਿਆਪਕ ਅਤੇ ਸੰਮਲਿਤ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ	634

ਸਕੂਲ ਸਿੱਖਿਆ ਲਈ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਫਰੇਮਵਰਕ ਨੂੰ

ਕਿਵੇਂ ਪੜ੍ਹਨਾ ਹੈ?

ਸਕੂਲ ਸਿੱਖਿਆ ਲਈ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਫਰੇਮਵਰਕ (NCF-SE) ਨੂੰ ਸ਼ੁਰੂ ਤੋਂ ਅੰਤ ਤੱਕ ਪੂਰੇ ਭਾਗ ਨੂੰ ਸਭ ਤੋਂ ਵਧੀਆ ਪੜ੍ਹਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਇਸ ਲਈ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ NCF-SE ਇੱਕ ਏਕੀਕ੍ਰਿਤ ਫਰੇਮਵਰਕ ਹੈ ਜਿੱਥੇ ਹਰੇਕ ਹਿੱਸੇ ਦਾ ਦੂਜੇ 'ਤੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਹਾਲਾਂਕਿ, ਜੇਕਰ ਚੋਣਵੇਂ ਹੋਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ, ਤਾਂ ਇਹ ਸਿਫਾਰਸ਼ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਭਾਗ-ੳ ਨੂੰ ਬਾਅਦ ਦੇ ਭਾਗਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਜੋ ਵੀ ਦਿਲਚਸਪੀ ਦਾ ਮਾਮਲਾ ਹੋਵੇ ਉਸ ਦੇ ਨਾਲ ਪੜ੍ਹਿਆ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਇਸ ਲਈ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਭਾਗ-ੳ NCF-SE ਦੀ ਨੀਂਹ ਰੱਖਦਾ ਹੈ।

ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ ਜੇਕਰ ਕੋਈ ਸਾਇੰਸ ਅਧਿਆਪਕ ਸਿਰਫ ਆਪਣੇ ਵਿਸ਼ੇ 'ਤੇ ਧਿਆਨ ਕੇਂਦਰਿਤ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਭਾਗ-ੳ ਦਾ ਪੂਰਾ ਪੜ੍ਹਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਫਿਰ ਭਾਗ-ੲ ਵਿੱਚ ਵਿਗਿਆਨ ਸਿੱਖਿਆ 'ਤੇ ਅਧਿਆਇ ਪੜ੍ਹਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਸਕੂਲ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਅਤੇ ਅਭਿਆਸਾਂ 'ਤੇ ਧਿਆਨ ਕੇਂਦਰਿਤ ਕਰਨਾ ਚਾਹ ਸਕਦੇ ਹਨ ਜੋ ਭਾਗ-ੲ ਵਿੱਚ ਹੈ ਅਤੇ ਇੱਕ ਸਮਰੱਥ ਈਕੋਸਿਸਟਮ ਬਣਾਉਣ 'ਤੇ ਜੋਕਿ ਭਾਗ-ੳ ਵਿੱਚ ਹੈ, ਪਰ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਭਾਗ-ੳ ਦੀ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਪੜ੍ਹਿਆ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਅਤੇ ਸਿਲੇਬਸ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕਾਂ ਨੂੰ ਪੂਰੀ ਮਾਤਰਾ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਜਦੋਂਕਿ ਸਮੱਗਰੀ ਡਿਵੈਲਪਰ ਉਪਰੋਕਤ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਅਤੇ ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਕਾਂ ਲਈ ਦੱਸੇ ਅਨੁਸਾਰ ਪਹੁੰਚ ਅਪਣਾ ਸਕਦੇ ਹਨ।

ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਦੇ ਹੋਰ ਦਿਲਚਸਪੀ ਰੱਖਣ ਵਾਲੇ ਹਿੱਸੇਦਾਰ ਸੰਖੇਪ ਪੜ੍ਹ ਸਕਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਫਿਰ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਦਿਲਚਸਪੀ ਦੇ ਅਧਿਆਇ; ਹਾਲਾਂਕਿ, ਉਹਨਾਂ ਲਈ ਵੀ, ਭਾਗ-ੳ ਨੂੰ ਵੇਖਣਾ ਲਾਭਦਾਇਕ ਹੋਵੇਗਾ।

ਇਹ ਧਿਆਨ ਵਿੱਚ ਰੱਖਣਾ ਵੀ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹੈ ਕਿ NCF-SE ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਉਦਾਹਰਨਾਂ ਹਨ, ਇਹਨਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਪ੍ਰੈਕਟੀਸ਼ਨਰ ਲਈ NCF-SE ਦੇ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਅਤੇ ਪਹੁੰਚ ਨੂੰ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਲਿਆਉਣ ਲਈ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਇਸ NCF-SE ਦਾ ਉਪਭੋਗਤਾ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਤੌਰ 'ਤੇ ਇਹਨਾਂ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਾਂਤਾਂ ਦੁਆਰਾ ਕਿਸੇ ਵੀ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਬੰਨ੍ਹਿਆ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਇਸ NCF-SE ਵਿੱਚ ਵਰਣਨ ਕੀਤੇ ਗਏ ਵੇਰਵੇ ਦਾ ਪੱਧਰ ਅਭਿਆਸ ਦੀ ਅਸਲੀਅਤ ਵਿੱਚ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਅਤੇ ਪਹੁੰਚ ਵਿੱਚ ਸਪਸ਼ਟਤਾ ਲਿਆਉਣਾ ਹੈ ਅਤੇ ਕਿਸੇ ਵੀ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਨੁਸ਼ਖਾਤਮਿਕ ਨਹੀਂ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ।

ਕਿਉਂਕਿ ਇਸ NCF-SE ਦਾ ਸਪਸ਼ਟ ਉਦੇਸ਼ ਸਾਡੇ ਸਕੂਲਾਂ ਦੀ ਹਕੀਕਤ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਅਭਿਆਸ ਨੂੰ ਬਿਹਤਰ ਬਣਾਉਣ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕਰਨਾ ਹੈ, ਇਸ ਲਈ ਇਸ ਨੇ ਅਭਿਆਸ ਲਈ ਜਿੰਨਾ ਸੰਭਵ ਹੋ ਸਕੇ ਸੰਬੰਧਿਤ ਹੋਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਹੈ; ਚਿੱਤਰਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰ ਕੇ, ਵੇਰਵਿਆਂ ਵਿੱਚ ਜਾ ਕੇ ਅਤੇ ਹੋਰ ਢੰਗ, ਇਹ ਚੋਣ ਹੈ ਜਿਸ ਨੇ ਇਸ ਵਾਲੀਅਮ ਨੂੰ ਕਾਫੀ ਲੰਮਾ ਬਣਾਇਆ ਹੈ।

ਇੱਕ ਆਰਟੀਫੀਸ਼ੀਅਲ ਇੰਟੈਲੀਜੈਂਸ ਆਧਾਰਿਤ ਵਰਚੁਅਲ ਅਸਿਸਟੈਂਟ ਨੂੰ NCF-SE ਦੁਆਰਾ ਨੈਵੀਗੇਟ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕਰਨ ਲਈ ਸਿਖਲਾਈ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਹੈ ਅਤੇ ਜੋ ਯਕੀਨੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸੁਧਾਰ ਕਰਨਾ ਜਾਰੀ ਰੱਖੇਗਾ।

ਇੱਕ ਸਾਵਧਾਨੀ: ਇੱਕ ਚੀਜ਼ ਜੋ ਸਿੱਖਿਆ ਵਿੱਚ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਉੱਚ-ਪੱਧਰੀ ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਕਾਂ ਤੱਕ ਨੂੰ ਇਹ ਨਹੀਂ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਸਿਰਫ ਸੰਖੇਪ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹੇ ਅਤੇ ਸੋਚੇ ਕਿ NCF-SE ਪੜ੍ਹਿਆ ਗਿਆ ਹੈ।

ਜਾਣ-ਪਛਾਣ

ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸਿੱਖਿਆ ਨੀਤੀ 2020 (NEP 2020) ਨੇ ਭਾਰਤ ਦੀ ਸਕੂਲੀ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਨੂੰ ਸਾਰੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਲਈ ਬਰਾਬਰੀ ਨਾਲ ਉੱਚਤਮ ਗੁਣਵੱਤਾ ਵਾਲਾ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਅਤੇ ਦੇਸ ਅਤੇ ਇਸ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀਆਂ ਲੋੜਾਂ ਅਤੇ ਇੱਛਾਵਾਂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰਨ ਲਈ, ਅੱਜ ਅਤੇ ਭਵਿੱਖ ਲਈ ਇੱਕ ਸੰਪੂਰਨ ਪਰਿਵਰਤਨ ਦੀ ਮੰਗ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਸਕੂਲ ਸਿੱਖਿਆ ਲਈ ਇਸ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਫਰੇਮਵਰਕ (NCF-SE, ਸੰਖੇਪ ਵਿੱਚ NCF) ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਭਾਰਤ ਦੇ ਸਕੂਲੀ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਵਿੱਚ ਲੁੜੀਂਦੇ ਸਕਾਰਾਤਮਿਕ ਪਰਿਵਰਤਨਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕਰ ਕੇ ਅਜਿਹੇ ਬਦਲਾਅ ਲਿਆਉਣ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕਰਨਾ ਹੈ।

ਇਸ NCF ਵਿੱਚ, ‘ਪਾਠਕ੍ਰਮ’ ਸਮੁੱਚੇ ਟੀਚਿਆਂ, ਯੋਜਨਾਵਾਂ, ਪ੍ਰਬੰਧਾਂ ਅਤੇ ਅਭਿਆਸਾਂ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦਾ ਹੈ ਜੋ ਸਕੂਲਾਂ ਵਿੱਚ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੇ ਅਨੁਭਵਾਂ ਨੂੰ ਰੂਪ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ‘ਪਾਠਕ੍ਰਮ’ ਸਿਰਫ ਪਾਠ-ਪੁਸਤਕਾਂ ਅਤੇ ਹੋਰ ਅਧਿਆਪਨ-ਸਿਖਲਾਈ ਸਮੱਗਰੀ (TLM) ਦੀ ਵਿਸ਼ਾ ਸਮੱਗਰੀ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਸਿੱਖਿਆ ਸ਼ਾਸਤਰ ਦਾ ਹਵਾਲਾ ਨਹੀਂ ਦਿੰਦਾ, ਸਗੋਂ ਸਕੂਲੀ ਵਾਤਾਵਰਨ ਅਤੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਵਰਗੇ ਪਹਿਲੂ ਵੀ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਦੇ ਇਹਨਾਂ ਸਾਰੇ ਮੁੱਖ ਪਹਿਲੂਆਂ ਵਿੱਚ ਅਜਿਹੇ ਸੰਪੂਰਨ ਅਤੇ ਏਕੀਕ੍ਰਿਤ ਪਰਿਵਰਤਨਾਂ ਦੁਆਰਾ ਹੀ ਹੈ ਕਿ ਅਸੀਂ ਆਪਣੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੇ ਸਮੁੱਚੇ ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਤਜਰਬਿਆਂ ਨੂੰ ਸਕਾਰਾਤਮਿਕ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਬਦਲਣ ਦੇ ਯੋਗ ਹੋਵਾਂਗੇ।

ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਅਧਿਆਪਕ ਹੈ ਜੋ ਇਹਨਾਂ ਪਰਿਵਰਤਨਾਂ ਲਈ ਮਜ਼ਾਲਧਾਰੀ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਇਸ NCF ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਦੀ ਅਸਲੀਅਤ ਦੇ ਨਜ਼ਰੀਏ ਤੋਂ ਮਾਮਲਿਆਂ ਨੂੰ ਦੇਖਣਾ ਅਤੇ ਪੇਸ਼ ਕਰਨਾ ਹੈ। ਇਸ ਕਾਰਨ ਕਰਕੇ, ਇਸ NCF ਵਿੱਚ ਅਜਿਹੇ ਵੇਰਵੇ, ਸੁਝਾਅ ਅਤੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਾਂਤ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ ਜੋ ਇੱਕ ਅਧਿਆਪਕ ਅਤੇ ਸਕੂਲ ਦੇ ਅਭਿਆਸ ਦੇ ਪੱਧਰ ’ਤੇ ਇਸ ਦੀ ਪਹੁੰਚ ਅਤੇ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਨੂੰ ਸਪਸ਼ਟ ਕਰਨਗੇ। ਅਧਿਆਪਕ ਅਤੇ ਸਕੂਲ ਇਹਨਾਂ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਾਂਤਾਂ ਦੁਆਰਾ ਬੰਨ੍ਹੇ ਨਹੀਂ ਹਨ ਪਰ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤੇ ਗਏ ਵੇਰਵੇ ਦਾ ਪੱਧਰ ਉਮੀਦ ਹੈ ਕਿ ਇਸ NCF ਨੂੰ ਵਧੇਰੇ ਸਮਝਯੋਗ ਅਤੇ ਉਪਯੋਗੀ ਬਣਾ ਦੇਵੇਗਾ।

ਵੇਰਵਿਆਂ ਦੀ ਇਹ ਪਹੁੰਚ ਇਸ NCF ਨੂੰ ਸਿਰਫ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਲਈ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਸਕੂਲ ਮੁਖੀਆਂ ਅਤੇ ਅਕਾਦਮਿਕ ਅਤੇ ਪ੍ਰਬੰਧਕੀ ਕਾਰਜਕਰਤਾਵਾਂ, ਜਿਵੇਂਕਿ ਕਲੱਸਟਰ ਅਤੇ ਬਲਾਕ ਸਰੋਤ ਵਿਅਕਤੀ, ਬੀ.ਈ.ਓ., ਅਧਿਆਪਕ ਸਿੱਖਿਅਕ, ਪਰੀਖਿਆ ਬੋਰਡ ਅਤੇ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਸਮੇਤ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਸਾਰੇ ਪ੍ਰੈਕਟੀਸ਼ਨਰਾਂ ਲਈ ਵਧੇਰੇ ਉਪਯੋਗੀ ਅਤੇ ਪੜ੍ਹਨਯੋਗ ਬਣਾਉਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਪਾਠਕ੍ਰਮ/ਸਿਲੇਬਸ/ਪਾਠ-ਪੁਸਤਕ ਵਿਕਾਸ ਟੀਮਾਂ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਉਹਨਾਂ ਲਈ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਵਿੱਚ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਹਿੱਸੇਦਾਰੀ ਹੈ ਅਰਥਾਤ, ਮਾਪੇ, ਕਮਿਊਨਿਟੀ ਮੈਂਬਰ ਅਤੇ ਬੇਸ਼ੱਕ, ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਖੁਦ।

ਇਸ NCF ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਹਰੇਕ ਅਜਿਹੇ ਦਿਲਚਸਪੀ ਰੱਖਣ ਵਾਲੇ ਪਾਠਕ ਨੂੰ ਇਸ NCF ਦੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖਿਆ ਕਿਹੋ-ਜਿਹੀ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹ ਕਿਉਂ ਅਤੇ ਕੀ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾ ਸਕਦੇ ਹਨ, ਬਾਰੇ ਇੱਕ ਉਚਿਤ ਸਮਝ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨਾ ਹੈ।

ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਫਰੇਮਵਰਕ ਦਾ ਵਿਜ਼ਨ

NEP 2020 ਨੇ ਦੇਸ ਵਿੱਚ ਸਕੂਲੀ ਸਿੱਖਿਆ ਨੂੰ ਬਦਲਣ ਦੇ ਆਧਾਰ ਵਜੋਂ ਇੱਕ ਨਵੇਂ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਫਰੇਮਵਰਕ (NCF) ਅਤੇ ਨਵੇਂ ਰਾਜ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਫਰੇਮਵਰਕ (SCFs) ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਦੀ ਮੰਗ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਇਹ ਸਾਡੇ ਸੰਘੀ ਢਾਂਚੇ ਵਿੱਚ ਰਾਜਾਂ ਦੇ ਸਸ਼ਕਤੀਕਰਨ ਦੇ ਨਾਲ ਮੇਲ ਖਾਂਦਾ ਹੈ, ਸਿੱਖਿਆ ਇੱਕ ਸਮਕਾਲੀ ਵਿਸ਼ੇ ਵਜੋਂ ਹੈ। ਇਸ NCF ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਇਕਸੁਰਤਾ ਅਤੇ ਸਦਭਾਵਨਾ ਲਿਆਉਣ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕਰਨਾ ਹੋਵੇਗਾ।

ਇਸ ਭਾਵਨਾ ਵਿੱਚ, ਇਹ ਬਹੁਤ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹੈ- ਅੱਜ ਅਤੇ ਕੱਲ੍ਹ ਦੇ ਸਾਡੇ ਸਾਰੇ ਬੱਚਿਆਂ ਲਈ ਅਤੇ ਭਾਰਤ ਦੇ ਭਵਿੱਖ ਲਈ- ਇੱਕ ਵਿੱਦਿਅਕ ਤੌਰ ’ਤੇ ਮਜ਼ਬੂਤ ਅਤੇ ਅਭਿਲਾਸ਼ੀ, ਪਰ ਅਮਲੀ ਤੌਰ ’ਤੇ ਲਾਗੂ ਕਰਨ ਯੋਗ, NCF ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ SCFs ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨਾ, ਜੋ ਇਹ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਏਗਾ ਕਿ ਸਾਰੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਭਾਵੇਂ ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਜਨਮ ਜਾਂ ਪਿਛੋਕੜ ਦੀਆਂ ਸਥਿਤੀਆਂ ਕਿਉਂ ਨਾ ਹੋਣ, ਸਿਸਟਮ ਤੋਂ ਪੂਰੀ ਸਹਾਇਤਾ ਨਾਲ, ਸਭ ਤੋਂ ਵਧੀਆ ਸੰਭਵ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਪੱਧਰ 'ਤੇ, ਨਵੇਂ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਦਾ ਟੀਚਾ ਸਕੂਲੀ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰਨਾ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਜੋ ਚਰਿੱਤਰ ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ ਕਰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵਿਕਸਿਤ, ਅਨੁਭਵੀ, ਸਿਹਤਮੰਦ, ਨੈਤਿਕ, ਰਚਨਾਤਮਿਕ, ਤਰਕਸ਼ੀਲ, ਹਮਦਰਦ ਅਤੇ ਦੇਖਭਾਲ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਵਿਅਕਤੀ ਬਣਨ ਦੇ ਯੋਗ ਬਣਾਉਂਦੀ ਹੈ। ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਉੱਚ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਲਾਹੇਵੰਦ, ਸੰਪੂਰਨ ਰੁਜ਼ਗਾਰ ਲਈ ਵੀ ਵਧੀਆ ਬਣਾਉਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਸਿਰਫ ਸਾਰੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਲਈ ਸਿੱਖਣਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ, ਸਗੋਂ ਹੋਰ ਵੀ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਤੌਰ 'ਤੇ ਇਹ ਸਿੱਖਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕਿਵੇਂ ਸਿੱਖਣਾ ਹੈ, ਤਾਂਜੇ ਉਹ ਜੀਵਨ ਭਰ ਸਿੱਖਣ ਵਾਲੇ ਬਣ ਸਕਣ ਅਤੇ ਬਦਲਦੇ ਸਮੇਂ ਦੇ ਅਨੁਕੂਲ ਹੋਣ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਵੀ ਰੱਖਦੇ ਹੋਣ। ਨਵੇਂ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਵਿੱਚ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਸੱਭਿਆਚਾਰਿਕ, ਆਰਥਿਕ ਅਤੇ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਹਿੱਸਾ ਲੈਣ ਅਤੇ ਲੋਕਤੰਤਰੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾਉਣ ਲਈ ਸਮਰੱਥ ਅਤੇ ਪ੍ਰੇਰਿਤ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ਸਮਾਜ ਦੇ ਪੱਧਰ 'ਤੇ, ਨਵੇਂ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਦਾ ਟੀਚਾ ਸਾਡੇ ਸਮਾਜ ਨੂੰ ਇੱਕ ਅਜਿਹੇ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਬਦਲਣਾ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਜੋ ਵਧੇਰੇ ਨਿਆਂਪੂਰਨ, ਬਰਾਬਰੀ ਵਾਲਾ, ਮਾਨਵੀ, ਖੁਸ਼ਹਾਲ, ਟਿਕਾਊ ਅਤੇ ਭਾਰਤੀ ਲੋਕਾਚਾਰ ਅਤੇ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਨਾਲ ਜੁੜਿਆ ਹੋਵੇ। ਇਸ ਨੂੰ ਆਰਥਿਕ ਵਿਕਾਸ, ਸਮਾਜਿਕ ਨਿਆਂ ਅਤੇ ਸਮਾਨਤਾ, ਖੋਜ ਅਤੇ ਗਿਆਨ ਸਿਰਜਣ, ਵਿਗਿਆਨਿਕ ਅਤੇ ਤਕਨੀਕੀ ਤਰੱਕੀ, ਵਾਤਾਵਰਨ ਸਥਿਰਤਾ ਅਤੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰਿਕ ਸੰਭਾਲ ਅਤੇ ਜੀਵੰਤਤਾ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਵਿਸ਼ਵ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਭਾਰਤ ਦੀ ਨਿਰੰਤਰ ਚੜ੍ਹਾਈ ਅਤੇ ਅਗਵਾਈ ਨੂੰ ਸਮਰੱਥ ਬਣਾਉਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਨੂੰ ਇਹ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਉਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਦਾ ਅਸਲ ਅਭਿਆਸ, ਸਕੂਲਾਂ ਵਿੱਚ ਸਮੱਗਰੀ, ਸਿੱਖਿਆ ਸ਼ਾਸਤਰ, ਵਾਤਾਵਰਨ ਅਤੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਸਮੇਤ, ਇਹਨਾਂ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਟੀਚਿਆਂ ਨੂੰ ਸਪਸ਼ਟ ਤੌਰ 'ਤੇ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਸਮੱਗਰੀ

ਵਿਸ਼ਵ ਗਿਆਨ ਲੈਂਡਸਕੇਪ ਵਿੱਚ ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਪਰਿਵਰਤਨ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਵਿਭਿੰਨ ਨਾਟਕੀ ਵਿਗਿਆਨਿਕ ਅਤੇ ਤਕਨੀਕੀ ਉੱਨਤੀ ਦੇ ਨਾਲ, ਜਿਵੇਂਕਿ ਵੱਡੇ ਡਾਟਾ, ਮਸ਼ੀਨ ਸਿਖਲਾਈ ਅਤੇ ਨਕਲੀ ਬੁੱਧੀ ਦੇ ਉਭਾਰ ਨਾਲ, ਦੁਨੀਆ ਭਰ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਨੌਕਰੀਆਂ ਬੁਨਿਆਦੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਹੋ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ ਜਦੋਂਕਿ ਡੂੰਘੀ ਮਨੁੱਖੀ ਸਮਰੱਥਾ ਵਾਲੇ ਕਰਮਚਾਰੀਆਂ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ, ਗਣਿਤ ਵਿੱਚ ਬਹੁ-ਅਨੁਸ਼ਾਸਨੀ ਸਮਰੱਥਾਵਾਂ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ। ਦੂਜੀਆਂ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ, ਗਣਿਤ, ਵਿਗਿਆਨ, ਸਮਾਜਿਕ ਵਿਗਿਆਨ, ਕਿੱਤਾਮੁਖੀ ਸਿੱਖਿਆ ਅਤੇ ਕਲਾ ਅਤੇ ਉਹ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਹਮਦਰਦੀ, ਦੇਖਭਾਲ, ਸੰਚਾਰ ਅਤੇ ਨੈਤਿਕ ਤਰਕ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ, ਦੀ ਵਧਦੀ ਮੰਗ ਵਿੱਚ ਹੋਵੇਗੀ।

ਜਲਵਾਯੂ ਪਰਿਵਰਤਨ, ਵਾਤਾਵਰਨ ਦੇ ਵਿਗਾੜ ਅਤੇ ਕੁਦਰਤੀ ਸਰੋਤਾਂ ਦੇ ਘਟਣ ਦੇ ਨਾਲ, ਵਾਤਾਵਰਨ ਦੀ ਸਥਿਰਤਾ ਲਈ ਸਮਰੱਥਾ ਦੀ ਵਧਦੀ ਮੰਗ ਵੀ ਹੋਵੇਗੀ; ਵਾਸਤਵ ਵਿੱਚ, ਸਿਰਫ ਵਾਤਾਵਰਨ ਦੀ ਸਥਿਰਤਾ ਹੁਣ ਵਾਤਾਵਰਨ ਦੀ ਬਹਾਲੀ ਲਈ ਕਾਫ਼ੀ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਸਾਡੇ ਗ੍ਰਹਿ ਨੂੰ ਬਚਾਉਣ ਲਈ ਪੁਨਰਜਨਮ ਦੀ ਲੋੜ ਹੋਵੇਗੀ।

ਜੀਵਨ ਦੇ ਹੋਰ ਸਾਰੇ ਪਹਿਲੂਆਂ ਵਿੱਚ ਸਫਲਤਾ ਲਈ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਦੀ ਸਿਹਤ ਅਤੇ ਤੰਦਰੁਸਤੀ ਇੱਕ ਮੁੱਖ ਪਹਿਲੂ ਹੈ। ਸਾਰੇ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਦੇ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖਿਆ, ਨਾਲ ਹੀ ਸਰੀਰਿਕ ਸਿੱਖਿਆ, ਸਿਹਤ ਅਤੇ ਤੰਦਰੁਸਤੀ ਵਿੱਚ, ਵਿਅਕਤੀ ਦੇ ਸੰਪੂਰਨ ਵਿਕਾਸ ਲਈ ਵੀ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹੈ।

ਇਹਨਾਂ ਕਾਰਨਾਂ ਕਰਕੇ, ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਲਈ ਇੱਕ ਬਹੁ-ਅਨੁਸ਼ਾਸਨੀ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨਾ ਬਹੁਤ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਕਲਾ ਅਤੇ ਸ਼ਿਲਪਕਾਰੀ, ਸਰੀਰਿਕ ਸਿੱਖਿਆ ਤੇ ਤੰਦਰੁਸਤੀ ਅਭਿਆਸ, ਕਿੱਤਾਮੁਖੀ ਸਿੱਖਿਆ, ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਅਤੇ ਸਾਹਿਤ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਗਣਿਤ, ਵਿਗਿਆਨ ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਵਿਗਿਆਨ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ; ਸਿਖਿਆਰਥੀਆਂ ਦੇ ਸਾਰੇ ਪਹਿਲੂਆਂ ਅਤੇ ਸਮਰੱਥਾਵਾਂ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਨੂੰ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਉਣਾ ਅਤੇ ਸਿੱਖਿਆ ਵਿੱਚ ਸਿਖਿਆਰਥੀ ਲਈ ਵਧੇਰੇ ਸੁਚੱਜੇ, ਉਪਯੋਗੀ, ਰੁਝੇਵੇਂ ਅਤੇ ਸੰਪੂਰਨ ਸਿੱਖਣ ਵਿੱਚ ਇਹ ਮਦਦ ਕਰੇਗਾ।

ਅੱਜ ਦੇ ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਬਦਲਦੇ ਸੰਸਾਰ ਵਿੱਚ ਚੰਗੇ, ਸੰਪੂਰਨ ਅਤੇ ਲਾਭਕਾਰੀ ਮਨੁੱਖ ਬਣਨ ਲਈ ਵਿਸ਼ੇ ਖੇਤਰਾਂ ਦੇ ਸਾਰੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੁਆਰਾ ਕੁਝ ਮੁੱਖ ਸਮਰੱਥਾਵਾਂ, ਕਦਰਾਂ-ਕੀਮਤਾਂ ਅਤੇ ਸੁਭਾਅ (ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕਈ ਵਾਰ '21ਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਹੁਨਰ' ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ) ਨੂੰ ਵੀ ਹਾਸਲ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਇਹਨਾਂ ਸਮਰੱਥਾਵਾਂ, ਕਦਰਾਂ-ਕੀਮਤਾਂ ਅਤੇ ਸੁਭਾਅ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ:

ਵਿਗਿਆਨਿਕ ਸੁਭਾਅ ਅਤੇ ਸਬੂਤ-ਆਧਾਰਿਤ ਅਤੇ ਆਲੋਚਨਾਤਮਿਕ ਸੋਚ, ਰਚਨਾਤਮਿਕਤਾ ਅਤੇ ਨਵੀਨਤਾ, ਸੁਹਜ ਅਤੇ ਕਲਾ ਦੀ ਭਾਵਨਾ; ਮੌਖਿਕ ਅਤੇ ਲਿਖਤੀ ਸੰਚਾਰ, ਬਹੁਭਾਸ਼ਾਈਵਾਦ, ਸਿਹਤ ਅਤੇ ਪੋਸ਼ਣ, ਮਾਨਸਿਕ ਅਤੇ ਸਰੀਰਿਕ ਤੰਦਰੁਸਤੀ ਅਤੇ ਅਰੋਗਤਾ, ਸਹਿਯੋਗ ਅਤੇ ਟੀਮ ਵਰਕ, ਸਮੱਸਿਆ ਦਾ ਹੱਲ ਅਤੇ ਤਰਕਸ਼ੀਲ ਤਰਕ, ਨੈਤਿਕ ਅਤੇ ਨੈਤਿਕ ਤਰਕ, ਡਿਜੀਟਲ ਸਾਤਾ, ਕੋਡਿੰਗ ਅਤੇ ਕੰਪਿਊਟੇਸ਼ਨਲ ਸੋਚ, ਮਨੁੱਖੀ ਅਤੇ ਸੰਵਿਧਾਨਿਕ ਮੁੱਲਾਂ ਦਾ ਗਿਆਨ ਅਤੇ ਅਭਿਆਸ, ਹਮਦਰਦੀ, ਸ਼ਮੂਲੀਅਤ ਅਤੇ ਬਹੁਲਵਾਦ, ਬੁਨਿਆਦੀ ਕਰਤੱਵਾਂ, ਨਾਗਰਿਕਤਾ ਦੇ ਹੁਨਰ ਅਤੇ ਮੁੱਲ, ਵਾਤਾਵਰਨ ਜਾਗਰੂਕਤਾ ਅਤੇ ਸੰਵੇਦਨਸ਼ੀਲਤਾ, ਸਫਾਈ, ਸਵੱਛਤਾ ਅਤੇ ਸਫਾਈ, ਸੱਭਿਆਚਾਰਿਕ ਸਾਤਾ ਅਤੇ ਪਛਾਣ, ਇੱਕ ਲਾਭਕਾਰੀ ਵਿਸ਼ਵ ਨਾਗਰਿਕ ਹੋਣ ਦੇ ਨਾਲ ਭਾਰਤ ਦੀਆਂ ਜੜ੍ਹਾਂ ਅਤੇ ਮਾਣ ਅਤੇ ਸਥਾਨਿਕ ਭਾਈਚਾਰਿਆਂ, ਰਾਜਾਂ, ਦੇਸ਼ ਅਤੇ ਸੰਸਾਰ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰ ਰਹੇ ਮੌਜੂਦਾ ਮਾਮਲਿਆਂ ਅਤੇ ਨਾਜ਼ੁਕ ਮੁੱਦਿਆਂ ਦਾ ਗਿਆਨ।

ਉਪਰੋਕਤ ਗਿਆਨ, ਸਮਰੱਥਾਵਾਂ, ਕਦਰਾਂ-ਕੀਮਤਾਂ ਅਤੇ ਸੁਭਾਅ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਨੂੰ ਸਮਰੱਥ ਬਣਾਉਣ ਲਈ, ਵਧੇਰੇ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਸਿੱਖਿਆ ਸ਼ਾਸਤਰ ਲਈ ਸਮਾਂ ਅਤੇ ਸਥਾਨ ਬਣਾਉਣ ਲਈ, ਹਰੇਕ ਵਿਸ਼ੇ ਵਿੱਚ ਸਮੱਗਰੀ ਦੇ ਲੋਡ ਨੂੰ ਮੁੱਖ ਲੋੜਾਂ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਘਟਾਉਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੋਵੇਗਾ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਵਧੇਰੇ ਬਹੁ-ਸੰਬੰਧੀ ਵੀ ਸ਼ਾਮਲ ਹੈ ਅਤੇ ਅੰਤਰ-ਅਨੁਸ਼ਾਸਨੀ, ਅਨੁਭਵੀ, ਚਰਚਾ-ਆਧਾਰਿਤ ਅਤੇ ਗਤੀਵਿਧੀ-ਆਧਾਰਿਤ ਸਿਖਲਾਈ। ਇਹ ਸਭ ਮਿਲ ਕੇ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਦੀ ਡੂੰਘੀ ਅਨੁਸ਼ਾਸਨੀ ਸਮਝ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਇਹਨਾਂ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਸਮਰੱਥਾਵਾਂ, ਕਦਰਾਂ-ਕੀਮਤਾਂ ਅਤੇ ਸੁਭਾਅ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਕਰੇਗਾ।

ਸਿੱਖਿਆ ਸ਼ਾਸਤਰ

ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਵਿੱਚ ਸੰਕਲਪਾਂ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਆਪਸੀ ਸੰਬੰਧਾਂ ਦੀ ਡੂੰਘੀ ਸਮਝ ਨੂੰ ਸਮਰੱਥ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਅਤੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਉਪਰੋਕਤ ਮੁੱਲਾਂ, ਸੁਭਾਅ ਅਤੇ ਸਮਰੱਥਾਵਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਨੂੰ ਸਮਰੱਥ ਬਣਾਉਣ ਲਈ, ਕਲਾਸਰੂਮ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖਿਆ ਸ਼ਾਸਤਰ ਨੂੰ ਵਧੇਰੇ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਦੇ ਅਧਿਐਨ, ਸੰਦਰਭ ਅਤੇ ਪੜ੍ਹਾਅ ਦੇ ਮਾਮਲੇ 'ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦੇ ਹੋਏ, ਇਹ ਪ੍ਰਭਾਵੀ ਸਿੱਖਿਆ ਸ਼ਾਸਤਰੀ ਪਹੁੰਚ ਇੱਕ ਵਿਸ਼ਾਲ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਦੇ ਹੋਣਗੇ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖਿਆ ਸ਼ਾਸਤਰ ਵੀ ਸ਼ਾਮਲ ਹੈ ਜੋ ਵਧੇਰੇ ਅਨੁਭਵੀ, ਏਕੀਕ੍ਰਿਤ, ਕਲਾ-ਆਧਾਰਿਤ, ਖੇਡਾਂ-ਆਧਾਰਿਤ ਅਤੇ ਗਤੀਵਿਧੀ-ਆਧਾਰਿਤ, ਪੁੱਛਗਿੱਛ-ਆਧਾਰਿਤ, ਖੋਜ-ਆਧਾਰਿਤ, ਚਰਚਾ-ਆਧਾਰਿਤ, ਪ੍ਰੋਜੈਕਟ-ਆਧਾਰਿਤ ਹੈ। ਅਜਿਹੀ ਸਿੱਖਿਆ ਨਾ ਸਿਰਫ ਵਧੇਰੇ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਹੋਵੇਗੀ, ਸਗੋਂ ਵਧੇਰੇ ਦਿਲਚਸਪ ਅਤੇ ਅਨੰਦਦਾਇਕ ਵੀ ਹੋਵੇਗੀ।

ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ, ਕਲਾਸਰੂਮ ਵਿੱਚ ਸਾਰੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੁਆਰਾ ਸਾਰੇ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਵਿੱਚ ਵਧੇਰੇ ਭਾਗੀਦਾਰੀ, ਸਵਾਲ-ਜਵਾਬ, ਚਰਚਾ, ਬਹਿਸ ਅਤੇ ਲਿਖਣਾ (ਰਚਨਾਤਮਿਕ ਲਿਖਤ ਸਮੇਤ) ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ, ਸੰਚਾਰ ਅਤੇ ਤਰਕਸ਼ੀਲ ਤਰਕ ਵਿੱਚ ਸਮਰੱਥਾਵਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਨੂੰ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਉਣ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕਰੇਗਾ ਜੋ ਜੀਵਨ ਭਰ ਵਿੱਚ ਅਨੁਸ਼ਾਸਨ ਵਿੱਚ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਆਦਾਨ-ਪ੍ਰਦਾਨ ਲਈ ਜ਼ਰੂਰੀ ਮੰਨੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਮੁਲਾਂਕਣ ਨੂੰ ਵੀ ਸਿੱਖਿਆ ਸ਼ਾਸਤਰ ਵਿੱਚ ਪਰਿਵਰਤਨਾਂ ਦੇ ਸਮਾਨਾਂਤਰ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਬਦਲਿਆ ਜਾਵੇਗਾ, ਮੁੱਖ ਤੌਰ 'ਤੇ ਤੱਥਾਂ ਦੀ ਜਾਂਚ ਤੋਂ, ਮੁੱਖ ਸਮਰੱਥਾਵਾਂ ਅਤੇ ਯੋਗਤਾਵਾਂ ਦੀ ਜਾਂਚ ਤੱਕ। 'ਮੁਲਾਂਕਣ ਸੱਭਿਆਚਾਰ' ਨੂੰ ਵੀ ਬਦਲਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਤਾਂਜੋ ਮੁਲਾਂਕਣ ਨੂੰ ਸਿੱਖਣ ਅਤੇ ਸਿੱਖਣ ਲਈ ਵੱਧ ਤੋਂ ਵੱਧ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ। ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਅਗਲੇ ਪੜ੍ਹਾਅ ਲਈ ਤਿਆਰੀ ਨੂੰ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਅਤੇ ਜਦੋਂ ਇਹ ਤਿਆਰੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਲਈ ਢੁਕਵੀਂ ਸਹਾਇਤਾ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕਰਨ ਲਈ ਸਿੱਖਣ ਦਾ ਸਮੇਂ-ਸਮੇਂ 'ਤੇ ਮੁਲਾਂਕਣ ਵੀ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ਪੱਧਰ 10 ਅਤੇ 12 ਦੇ ਬੋਰਡ ਪਰੀਖਿਆਵਾਂ ਵਿੱਚ ਵੀ ਕਾਫੀ ਸੁਧਾਰ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇਗਾ। ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ 'ਅਸਾਨ' ਬਣਾਇਆ ਜਾਵੇਗਾ। ਬੋਰਡ ਪਰੀਖਿਆ ਮੁੱਖ ਤੌਰ 'ਤੇ ਮਹੀਨਿਆਂ ਦੀ ਕੋਚਿੰਗ ਅਤੇ ਰੱਟਿਆਂ ਦੀ ਬਜਾਏ ਯੋਗਤਾਵਾਂ ਦੀ ਸਮਝ ਅਤੇ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਦਾ ਮੁਲਾਂਕਣ ਕਰਨ ਦਾ ਟੀਚਾ ਰੱਖਣਗੀਆਂ। ਬੋਰਡ ਪਰੀਖਿਆਵਾਂ ਦੇ 'ਉੱਚ ਦਬਾਅ' ਵਾਲੇ ਪਹਿਲੂ ਨੂੰ ਖਤਮ ਕਰਨ ਲਈ, ਸਾਰੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਵੀ ਸਕੂਲੀ ਸਾਲ ਦੌਰਾਨ ਘੱਟੋ-ਘੱਟ ਦੋ ਮੌਕਿਆਂ 'ਤੇ ਬੋਰਡ ਪਰੀਖਿਆ ਦੇਣ ਦੀ ਇਜਾਜ਼ਤ ਦਿੱਤੀ ਜਾਵੇਗੀ। ਸਿਰਫ ਵਧੀਆ ਸਕੋਰ ਬਰਕਰਾਰ ਰੱਖਣ ਦੇ ਲਈ ਲੰਮੇ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ, 'ਸਕੂਲ ਦੀ ਮਿਆਦ' (ਅਰਥਾਤ, 'ਸਮੈਸਟਰ-ਵਾਰ' ਜਾਂ 'ਆਨ-ਡਿਮਾਂਡ' ਬੋਰਡ ਪਰੀਖਿਆ) ਤੋਂ ਤੁਰੰਤ ਬਾਅਦ ਇੱਕ ਵਿਸ਼ਾ ਬੋਰਡ ਪਰੀਖਿਆ ਦੇਣ ਦੇ ਯੋਗ ਹੋਣਾ ਉਪਲਬਧ ਕਰਾਇਆ ਜਾਵੇਗਾ।

ਵਾਤਾਵਰਨ, ਅਭਿਆਸ ਅਤੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰ

ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦਾ ਸਮੁੱਚਾ ਸਿੱਖਣ ਦਾ ਅਨੁਭਵ ਸਿਰਫ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਦੀ ਸਮੱਗਰੀ ਅਤੇ ਸਿੱਖਿਆ ਸ਼ਾਸਤਰ ਵਿੱਚ ਹੀ ਨਹੀਂ ਹੈ ਪਰ ਸਕੂਲ ਦੇ ਮਾਹੌਲ, ਅਭਿਆਸਾਂ ਅਤੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਦੁਆਰਾ ਵੀ ਨਿਰਧਾਰਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸਕੂਲਾਂ ਦਾ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਦੀ ਆਪਣੀ ਭੂਮਿਕਾ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਢੰਗ ਨਾਲ ਨਿਭਾਉਣ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਨੂੰ ਵੱਧ ਤੋਂ ਵੱਧ ਕਰਨ ਲਈ ਬਦਲਿਆ ਜਾਵੇਗਾ ਅਤੇ ਇਹ ਸੁਨਿਸ਼ਚਿਤ ਕਰੇ ਕਿ ਸਕੂਲ ਦੇ ਸਾਰੇ ਮੈਂਬਰ ਅਧਿਆਪਕਾਂ, ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ, ਮਾਪਿਆਂ, ਪ੍ਰਿੰਸੀਪਲਾਂ ਅਤੇ ਹੋਰ ਸਹਾਇਤਾ ਸਟਾਫ਼ ਦੇ ਜੀਵੰਤ, ਦੇਖਭਾਲ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਅਤੇ ਸੰਮਲਿਤ ਭਾਈਚਾਰਿਆਂ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਹਨ, ਜੋ ਇਹ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਸਪਸ਼ਟ ਸਾਂਝੇ ਟੀਚਿਆਂ ਨੂੰ ਸਾਂਝਾ ਕਰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਸਾਡੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਅਤੇ ਆਰਾਮਦਾਇਕ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਬੋਧਾਤਮਿਕ, ਭਾਵਨਾਤਮਿਕ ਅਤੇ ਸਰੀਰਿਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸਿਹਤਮੰਦ ਅਤੇ ਸਿੱਖਣ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਦਾ ਅਨੰਦ ਲੈ ਰਹੇ ਹਨ।

ਇਸ ਕਿਸਮ ਦਾ ਸਕੂਲੀ ਮਾਹੌਲ ਅਤੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਦਾ ਪਾਲਣ-ਪੋਸਣ ਅਧਿਆਪਕਾਂ, ਪ੍ਰਿੰਸੀਪਲਾਂ ਅਤੇ ਸਕੂਲ ਦੇ ਹੋਰ ਕਾਰਜਕਰਤਾਵਾਂ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਰਾਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਜੋ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਲਈ ਰੋਲ ਮਾਡਲ ਵਜੋਂ ਕੰਮ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਅਤੇ ਹੋਰ ਸਟਾਫ਼ ਦੁਆਰਾ ਸਕੂਲ ਵਿੱਚ ਸੰਮਲਿਤ, ਦੇਖਭਾਲ ਅਤੇ ਪਾਲਣ-ਪੋਸਣ ਦੇ ਅਭਿਆਸ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਵਿੱਚ ਅਨੁਸਾਰੀ ਕਦਰਾਂ-ਕੀਮਤਾਂ ਅਤੇ ਸੁਭਾਅ ਨੂੰ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ, ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਸਮਾਜਿਕ-ਆਰਥਿਕ ਪਿਛੋਕੜ ਬਾਰੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਨੂੰ ਜਨਤਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸਾਂਝਾ ਜਾਂ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਿਤ ਨਾ ਕਰਨਾ, ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਜਾਤ ਦੀ ਪਰਵਾਹ ਕੀਤੇ ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਵੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਵਿਹਾਰ ਨਾ ਕਰਨਾ, ਲਿੰਗ, ਧਰਮ, ਅਪਾਹਜਤਾ ਆਦਿ ਭਾਈਚਾਰੇ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰਨਾ, ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੀਆਂ ਘਰੇਲੂ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਦਾ ਉਹਨਾਂ ਮਾਮਲਿਆਂ ਵਿੱਚ ਸਨਮਾਨ ਕਰਨਾ ਜਿੱਥੇ ਉਹ ਮੁੱਖ ਸਕੂਲੀ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਤੋਂ ਵੱਖਰੀਆਂ ਹਨ, ਕੁਦਰਤੀ ਵਾਤਾਵਰਨ ਦਾ ਪਾਲਣ-ਪੋਸਣ ਅਤੇ ਕਦਰ ਕਰਨਾ, ਸਕੂਲ ਦੀ ਇਮਾਰਤ ਅਤੇ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਦੇ ਖੇਤਰਾਂ ਨੂੰ ਸੰਭਾਲਨਾ ਅਤੇ ਦੁਬਾਰਾ ਵਰਤੋਂਯੋਗ ਬਣਾਉਣਾ, ਸਾਫ਼-ਸੁਥਰਾ ਰੱਖਣਾ, ਆਦਿ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਵਿੱਚ ਲੁੜੀਂਦੇ ਮੁੱਲਾਂ ਅਤੇ ਸੁਭਾਅ ਨੂੰ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕਰੇਗਾ ਜੋ ਸਿਰਫ 'ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਸਮੱਗਰੀ' ਰਾਹੀਂ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਢੰਗ ਨਾਲ ਵਿਕਸਿਤ ਨਹੀਂ ਕੀਤੇ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ।

ਇਹਨਾਂ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਪਰਿਵਰਤਨਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕਰਨਾ

ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਦੇ ਇਹਨਾਂ ਪਰਿਵਰਤਨਾਂ ਨੂੰ ਅਭਿਆਸ ਵਿੱਚ ਸਮਰੱਥ ਬਣਾਉਣ ਲਈ, ਇਸ NCF ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਔਸਤ ਅਧਿਆਪਕ ਅਤੇ ਸਕੂਲ (ਜਿਵੇਂਕਿ ਬਹੁ-ਪੱਧਰ ਅਤੇ ਬਹੁ-ਪੱਧਰੀ ਅਧਿਆਪਨ ਦੀ ਵਿਆਪਕ ਹੋਂਦ) ਦੀ ਅਸਲੀਅਤ ਦਾ ਲੇਖਾ-ਜੋਖਾ ਕਰਨਾ ਹੈ ਅਤੇ ਮੌਜੂਦਾ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਆਦਰਸ਼ ਲਈ ਇੱਕ ਯਥਾਰਥਵਾਦੀ ਮਾਰਗ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨਾ ਹੈ। ਹਕੀਕਤ ਵਿੱਚ, ਅਧਿਆਪਕ ਲਈ ਉਪਲਬਧ ਸਰੋਤਾਂ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਵਿੱਚ ਰੱਖਦੇ ਹੋਏ, ਅਧਿਆਪਕ ਦੀਆਂ ਸਮਰੱਥਾਵਾਂ ਅਤੇ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਦੇ ਸਿਸਟਮ ਅਤੇ ਵਾਤਾਵਰਨ, ਸਕੂਲ ਅਤੇ ਸਿਸਟਮ ਸੱਭਿਆਚਾਰ, ਸਕੂਲ ਅਤੇ ਕਲਾਸ ਦੇ ਅਕਾਰ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਅਤੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੇ ਸਮਾਜਿਕ ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ-ਆਰਥਿਕ ਪਿਛੋਕੜ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਅਧਿਆਪਕ ਨੂੰ ਕੰਮ ਕਰਨਾ ਹੈ।

ਇਹ NCF ਸੰਖੇਪ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਐਕਟਰਾਂ ਅਤੇ ਇਸ ਦੇ ਹਿੱਸੇਦਾਰਾਂ ਦੀਆਂ ਕਾਰਵਾਈਆਂ ਅਤੇ ਅਭਿਆਸਾਂ ਨੂੰ ਛੂਹਦਾ ਹੈ, ਤਾਂਜੋ ਇਸ ਨੂੰ ਲਾਗੂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕੇ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਸਿਰਫ ਅਧਿਆਪਕ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਵਿੱਦਿਅਕ ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਕ, ਅਕਾਦਮਿਕ ਸਹਾਇਤਾ ਸੰਸਥਾਵਾਂ, ਸਕੂਲ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਅਤੇ ਪਰਿਵਾਰ ਅਤੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੇ ਭਾਈਚਾਰੇ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ।

NCF ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਸਕੂਲੀ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਨੂੰ ਦਰਪੇਸ਼ ਮੁੱਖ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਅਤੇ ਹਕੀਕਤਾਂ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਅਸਪਸ਼ਟ ਅਤੇ ਬੇਝਿਜਕ ਹੋਣਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਸਾਡੇ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਅਤੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੇ ਵਿੱਦਿਅਕ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਅਸਲ ਤਬਦੀਲੀ ਸੰਭਵ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗੀ।

ਇਸ NCF ਦਾ ਸੰਗਠਨ

ਇਹ NCF ਪੰਜ ਭਾਗਾਂ ਵਿੱਚ ਸੰਗਠਿਤ ਹੈ।

- **ਭਾਗ-ੳ** ਸਕੂਲੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਵਿਆਪਕ ਉਦੇਸ਼ਾਂ ਅਤੇ ਲੁੜੀਂਦੇ ਮੁੱਲ ਅਤੇ ਸੁਭਾਅ, ਸਮਰੱਥਾ ਅਤੇ ਹੁਨਰ ਅਤੇ ਗਿਆਨ ਨੂੰ ਸਪਸ਼ਟ ਕਰਦਾ ਹੈ ਜੋ ਇਹਨਾਂ ਉਦੇਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ ਲੁੜੀਂਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਸਮੱਗਰੀ ਦੀ ਚੋਣ, ਸਿੱਖਿਆ ਸ਼ਾਸਤਰ, ਸਿਧਾਂਤ ਅਤੇ ਪਹੁੰਚ ਨੂੰ ਵੀ ਦਰਸਾਉਂਦਾ ਹੈ, ਮੁਲਾਂਕਣ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸਕੂਲੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਚਾਰ ਪੜਾਵਾਂ ਲਈ ਤਰਕ ਅਤੇ ਡਿਜ਼ਾਈਨ ਸਿਧਾਂਤ ਦਿੰਦਾ ਹੈ।
- **ਭਾਗ-ਅ** NCF ਦੇ ਕੁਝ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਕ੍ਰਾਸ-ਕਟਿੰਗ ਥੀਮਾਂ 'ਤੇ ਕੇਂਦਰਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂਕਿ ਭਾਰਤ, ਕਦਰਾਂ-ਕੀਮਤਾਂ ਲਈ ਸਿੱਖਿਆ, ਵਾਤਾਵਰਨ ਬਾਰੇ ਸਿੱਖਣਾ ਅਤੇ ਦੇਖਭਾਲ ਕਰਨਾ, ਸਮਾਵੇਸ਼ੀ ਸਿੱਖਿਆ, ਮਾਰਗਦਰਸ਼ਨ ਤੇ ਸਲਾਹ ਅਤੇ ਸਕੂਲਾਂ ਵਿੱਚ ਵਿੱਦਿਅਕ ਤਕਨਾਲੋਜੀ ਦੀ ਵਰਤੋਂ।
- **ਭਾਗ-ੲ** ਵਿੱਚ ਸਕੂਲ ਦੇ ਹਰੇਕ ਵਿਸ਼ੇ ਲਈ ਵੱਖਰੇ ਚੈਪਟਰ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਹਰੇਕ ਅਧਿਆਇ ਵਿੱਚ ਸਕੂਲੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਦੇ ਸਾਰੇ ਸੰਬੰਧਿਤ ਪੜਾਵਾਂ ਲਈ ਪਰਿਭਾਸ਼ਿਤ ਮਿਆਰ ਸਮੱਗਰੀ ਦੀ ਚੋਣ, ਸਿੱਖਿਆ ਸ਼ਾਸਤਰ ਅਤੇ ਉਸ ਵਿਸ਼ੇ ਲਈ ਉਚਿਤ ਮੁਲਾਂਕਣ ਲਈ ਸਿਖਲਾਈ ਹੈ। ਇੱਕ ਅਧਿਆਇ ਫਾਊਂਡੇਸ਼ਨਲ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਅਤੇ ਇੱਕ ਪੱਧਰ 11-12 ਵਿੱਚ ਡਿਜ਼ਾਈਨ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਦੀ ਰੇਂਜ 'ਤੇ ਖਾਸ ਦਿਸ਼ਾ-ਨਿਰਦੇਸ਼ਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਵੀ ਹੈ।
- **ਭਾਗ-ੳ** ਸਕੂਲੀ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਅਤੇ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ ਨੂੰ ਸੰਭਾਲਦਾ ਹੈ ਜੋ ਇੱਕ ਸਕਾਰਾਤਮਿਕ ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਮਾਹੌਲ ਨੂੰ ਸਮਰੱਥ ਬਣਾਉਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਲੁੜੀਂਦੇ ਮੁੱਲ ਅਤੇ ਸੁਭਾਅ ਪੈਦਾ ਕਰਦੇ ਹਨ।
- ਆਖਰੀ ਭਾਗ, **ਭਾਗ-ੴ** ਸਕੂਲੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਇੱਕ ਸਮੁੱਚੇ ਈਕੋਸਿਸਟਮ ਲਈ ਲੋੜਾਂ ਦੀ ਰੂਪ-ਰੇਖਾ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਜੋ NCF ਦੇ ਉਦੇਸ਼ਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਨੂੰ ਸਮਰੱਥ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਦੀਆਂ ਯੋਗਤਾਵਾਂ ਅਤੇ ਸੇਵਾ ਦੀਆਂ ਸਥਿਤੀਆਂ, ਭੌਤਿਕ ਬੁਨਿਆਦੀ ਢਾਂਚੇ ਦੀਆਂ ਲੋੜਾਂ ਅਤੇ ਭਾਈਚਾਰੇ ਅਤੇ ਪਰਿਵਾਰ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਦੇ ਪਹਿਲੂ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ।

ਸੰਖੇਪ

ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸਿੱਖਿਆ ਨੀਤੀ 2020 (NEP 2020) ਇੱਕ ਅਭਿਲਾਸ਼ੀ ਨੀਤੀ ਦਸਤਾਵੇਜ਼ ਹੈ ਜਿਸ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਸਾਰੇ ਬੱਚਿਆਂ ਲਈ ਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਵਿੱਦਿਅਕ ਨਤੀਜਿਆਂ ਵਿੱਚ ਸੁਧਾਰ ਕਰਨਾ ਹੈ। 1986 ਵਿੱਚ ਸਿੱਖਿਆ 'ਤੇ ਪਿਛਲੀ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਨੀਤੀ ਦੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ ਤੋਂ ਤਿੰਨ ਦਹਾਕਿਆਂ ਤੋਂ ਵੱਧ ਸਮਾਂ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਜਨਸੰਖਿਆ ਅਤੇ ਵਿੱਦਿਅਕ ਪਹੁੰਚ ਅਤੇ ਪ੍ਰਾਪਤੀਆਂ ਵਿੱਚ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਪਰਿਵਰਤਨ ਆਏ ਹਨ; ਇੱਕ ਸੂਚਨਾ ਕ੍ਰਾਂਤੀ; ਗਿਆਨ ਦਾ ਵਿਸਤਾਰ ਖਾਸ ਤੌਰ 'ਤੇ ਬੋਧਾਤਮਿਕ ਤੰਤੂ ਵਿਗਿਆਨ, ਕੰਪਿਊਟਰ ਵਿਗਿਆਨ, ਡੂੰਘੀ ਸਿਖਲਾਈ ਅਤੇ ਨਕਲੀ ਬੁੱਧੀ ਵਰਗੇ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ; ਗਲੋਬਲ ਆਰਥਿਕ ਅਤੇ ਸਿਹਤ ਝਟਕੇ (2008, 20) ਅਤੇ ਜਲਵਾਯੂ ਪਰਿਵਰਤਨ ਅਤੇ ਵਾਤਾਵਰਨ ਦੇ ਵਿਗਾੜ ਦੀਆਂ ਚੁਣੌਤੀਆਂ। NEP 2020 ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਇਹਨਾਂ ਪਰਿਵਰਤਨਾਂ ਲਈ ਸਕਾਰਾਤਮਿਕ ਪ੍ਰਤੀਕਿਰਿਆ ਕਰਨਾ ਹੈ ਅਤੇ 3 ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਦੇ ਬੱਚਿਆਂ ਲਈ ਸਿੱਖਿਆ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਉੱਚ ਸਿੱਖਿਆ ਤੱਕ, ਹਰ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਸਿੱਖਿਆ ਲਈ ਸਪਸ਼ਟ ਸਿਫਾਰਸ਼ਾਂ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਸਕੂਲੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਸੰਦਰਭ ਵਿੱਚ ਨੀਤੀ ਦੇ ਕੁਝ ਮੁੱਖ ਨੁਕਤੇ ਹਨ:

- ੳ. ਇੱਕ 5+3+3+4 ਪੜਾਅ ਦਾ ਡਿਜ਼ਾਈਨ 3-8 ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਦੇ ਉਹਨਾਂ ਉਮਰ ਸਮੂਹਾਂ ਲਈ ਫਾਊਂਡੇਸ਼ਨਲ ਪੱਧਰ, 8-11 ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਲਈ ਪ੍ਰੈਪਰੇਟਰੀ ਪੱਧਰ, 11-14 ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਲਈ ਮਿਡਲ ਪੱਧਰ ਅਤੇ 14-18 ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਲਈ ਸੈਕੰਡਰੀ ਪੱਧਰ ਲਈ ਸਭ ਤੋਂ ਅਨੁਕੂਲ ਸਿੱਖਣ ਦੀਆਂ ਸ਼ੈਲੀਆਂ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਸਕੂਲਿੰਗ ਨੂੰ ਚਾਰ ਪੜਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਵੰਡਿਆ ਗਿਆ ਹੈ।
- ਅ. ਅਰਲੀ ਚਾਈਲਡਹੁੱਡ ਕੇਅਰ ਐਂਡ ਐਜੂਕੇਸ਼ਨ (ECCE) ਨੀਤੀ ਨੇ ECCE 'ਤੇ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਜ਼ੋਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਇਹ ਹੁਣ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਾਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸ਼ੁਰੂਆਤੀ ਵਿੱਦਿਅਕ ਦਖਲਅੰਦਾਜ਼ੀ, ਪੋਸਟ ਦੇ ਨਾਲ, ਭਵਿੱਖ ਦੇ ਸਕਾਰਾਤਮਿਕ ਨਤੀਜਿਆਂ ਲਈ ਬੁਨਿਆਦ ਹੈ। ਸ਼ੁਰੂਆਤੀ ਬਚਪਨ ਦੇ ਸਾਰੇ ਸੰਬੰਧਿਤ ਵਿਕਾਸ ਡੋਮੇਨਾਂ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਵਿੱਚ ਰੱਖਦੇ ਹੋਏ ਇੱਕ ਸੰਪੂਰਨ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।
- ੲ. ਫਾਊਂਡੇਸ਼ਨਲ ਸਾਖਰਤਾ ਅਤੇ ਸਿੱਖਿਆ ਸਰਬਵਿਆਪਕ ਬੁਨਿਆਦੀ ਸਾਤਾ ਅਤੇ ਸੰਖਿਆਤਮਿਕਤਾ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਨੂੰ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਤਰਜੀਹ ਦਿੰਦੀ ਹੈ। ਪੜ੍ਹਨ ਅਤੇ ਲਿਖਣ ਦੀ ਯੋਗਤਾ ਅਤੇ ਸੰਖਿਆਵਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਮੁਢਲੇ ਕੰਮ ਕਰਨ ਦੀ ਯੋਗਤਾ, ਨੂੰ ਭਵਿੱਖੀ ਸਕੂਲੀ ਸਿੱਖਿਆ ਅਤੇ ਜੀਵਨ ਭਰ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਲਈ ਇੱਕ ਜ਼ਰੂਰੀ ਬੁਨਿਆਦ ਅਤੇ ਲਾਜ਼ਮੀ ਸ਼ਰਤ ਵਜੋਂ ਦੇਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।
- ੳ. ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਦੇ ਉਦੇਸ਼ ਰੋਟ ਸਿੱਖਣ ਅਤੇ ਸਮਰੱਥਾਵਾਂ ਅਤੇ ਕਦਰਾਂ-ਕੀਮਤਾਂ ਦੇ ਵਿਕਾਸ, ਜਿਵੇਂਕਿ ਆਲੋਚਨਾਤਮਿਕ ਸੋਚ, ਫੈਸਲੇ ਲੈਣ ਅਤੇ ਰਚਨਾਤਮਿਕਤਾ ਅਤੇ ਨੈਤਿਕ, ਮਨੁੱਖੀ ਅਤੇ ਸੰਵਿਧਾਨਿਕ ਮੁੱਲਾਂ ਦੀ ਬਜਾਏ ਸੰਕਲਪਿਕ ਸਮਝ 'ਤੇ ਜ਼ੋਰ ਦੇਣਾ।
- ੴ. ਬਹੁ-ਅਨੁਸ਼ਾਸਨੀ, ਸੰਪੂਰਨ ਅਤੇ ਏਕੀਕ੍ਰਿਤ ਸਿੱਖਿਆ ਸਾਰੇ ਗਿਆਨ ਦੀ ਏਕਤਾ ਅਤੇ ਅਖੰਡਤਾ ਨੂੰ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਇੱਕ ਬਹੁ-ਅਨੁਸ਼ਾਸਨੀ ਸੰਸਾਰ ਲਈ ਵਿਗਿਆਨ, ਸਮਾਜਿਕ ਵਿਗਿਆਨ, ਕਲਾ, ਮਨੁੱਖਤਾ ਅਤੇ ਖੇਡਾਂ ਵਿੱਚ ਇਸ 'ਤੇ ਧਿਆਨ ਕੇਂਦਰਿਤ ਕਰੇ।
- ੵ. ਘਟੀ ਹੋਈ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਸਮੱਗਰੀ ਨੀਤੀ ਹਰੇਕ ਵਿਸ਼ੇ ਵਿੱਚ ਸਮੱਗਰੀ ਦੇ ਲੋੜ ਨੂੰ ਇਸ ਦੀਆਂ ਮੁੱਖ ਲੋੜਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਘਟਾਉਣ ਲਈ ਸਪਸ਼ਟ ਸਿਫਾਰਸ਼ਾਂ ਕਰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਆਲੋਚਨਾਤਮਿਕ ਸੋਚ ਅਤੇ ਸੰਪੂਰਨ ਸਿੱਖਣ ਲਈ ਥਾਂ ਬਣਾਉਂਦੀ ਹੈ।
- ੶. ਸੈਕੰਡਰੀ ਪੱਧਰ ਵਿੱਚ ਲਚਕਤਾ ਅਤੇ ਚੋਣ ਨੀਤੀ ਅਧਿਐਨ ਦੇ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਦੀ ਲਚਕਤਾ ਅਤੇ ਚੋਣ ਨੂੰ ਵਧਾਉਣ ਦੀ ਸਿਫਾਰਸ਼ ਕਰਦੀ ਹੈ, ਖਾਸ ਕਰ ਕੇ ਸੈਕੰਡਰੀ ਸਕੂਲ ਵਿੱਚ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਸਰੀਰਿਕ ਸਿੱਖਿਆ, ਕਲਾ ਤੇ ਸ਼ਿਲਪਕਾਰੀ ਅਤੇ ਕਿੱਤਾਮੁਖੀ ਹੁਨਰ ਦੇ ਵਿਸ਼ੇ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ ਤਾਂਜੋ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਅਧਿਐਨ ਕਰਨ ਅਤੇ ਜੀਵਨ ਯੋਜਨਾਵਾਂ ਦੇ ਆਪਣੇ ਮਾਰਗ ਤਿਆਰ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ।
੭. ਕਿੱਤਾਮੁਖੀ ਸਿੱਖਿਆ ਨੂੰ ਏਕੀਕ੍ਰਿਤ ਕਰਨਾ ਨੀਤੀ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਸਮਾਜਿਕ ਸਥਿਤੀ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕਰਨਾ ਹੈ, ਕਿੱਤਾਮੁਖੀ ਸਿੱਖਿਆ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਲੜੀ ਅਤੇ ਕਿੱਤਾਮੁਖੀ ਦੇ ਏਕੀਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮਾਂ ਨੂੰ ਮੁੱਖ ਧਾਰਾ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰਨਾ।
੮. ਬਹੁ-ਭਾਸ਼ਾਈ ਭਾਰਤ ਦੀ ਬਹੁ-ਭਾਸ਼ਾਈ ਵਿਰਾਸਤ ਅਤੇ ਕਈ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਬੋਧਾਤਮਿਕ ਲਾਭ ਦੇ ਮੱਦੇਨਜ਼ਰ, ਨੀਤੀ ਭਾਰਤ ਦੀਆਂ ਮੂਲ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਸਮੇਤ ਕਈ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਸਿੱਖਣ 'ਤੇ ਜ਼ੋਰ ਦਿੰਦੀ ਹੈ।

ਕ. ਭਾਰਤ ਦੀਆਂ ਜੜ੍ਹਾਂ ਨੀਤੀ ਦਾ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਸਿੱਖਿਆਰਥੀਆਂ ਵਿੱਚ ਭਾਰਤੀ ਹੋਣ ਵਿੱਚ ਡੂੰਘੀਆਂ ਜੜ੍ਹਾਂ ਵਾਲਾ ਮਾਣ ਪੈਦਾ ਕਰਨਾ ਹੈ, ਨਾ ਸਿਰਫ਼ ਵਿਚਾਰਾਂ ਵਿੱਚ, ਸਗੋਂ ਆਤਮਾ, ਬੁੱਧੀ ਅਤੇ ਕੰਮਾਂ ਵਿੱਚ ਵੀ, ਨਾਲ ਹੀ ਗਿਆਨ, ਹੁਨਰ, ਕਦਰਾਂ-ਕੀਮਤਾਂ ਅਤੇ ਸੁਭਾਅ ਨੂੰ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨ ਦਾ ਸਮਰਥਨ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਮਨੁੱਖੀ ਅਧਿਕਾਰਾਂ, ਟਿਕਾਊ ਵਿਕਾਸ ਤੇ ਜੀਵਨ ਅਤੇ ਗਲੋਬਲ ਭਲਾਈ ਲਈ ਜ਼ੁੰਮੇਵਾਰ ਪ੍ਰਤੀਬੱਧਤਾ, ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇੱਕ ਸੱਚਮੁੱਚ ਗਲੋਬਲ ਨਾਗਰਿਕ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦਾ ਹੈ।

ਨੀਤੀ ਸਕੂਲ ਸਿੱਖਿਆ ਲਈ ਉਪਰੋਕਤ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਨੂੰ ਸਾਕਾਰ ਕਰਨ ਲਈ ਸਕੂਲ ਸਿੱਖਿਆ ਲਈ ਇੱਕ ਨਵਾਂ ਅਤੇ ਵਿਆਪਕ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਫਰੇਮਵਰਕ (NCF-SE) ਬਣਾਉਣ ਦੀ ਸਿਫਾਰਸ਼ ਕਰਦੀ ਹੈ।

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਸ NCF-SE ਦਾ ਉਦੇਸ਼ NEP 2020 ਦੁਆਰਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੀ ਗਈ ਪਰਿਵਰਤਨਸ਼ੀਲ ਯਾਤਰਾ ਨੂੰ ਜਾਰੀ ਰੱਖਣਾ ਹੈ। ਇਹ ਅਧਿਆਇ NCF-SE ਦਾ ਸਾਰ ਹੈ। ਇਹ NCF-SE ਦੇ ਗਠਨ ਲਈ ਅਪਣਾਏ ਗਏ ਮੂਲ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਦੀ ਰੂਪ-ਰੇਖਾ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਫਿਰ ਮੁੱਖ ਅਧਿਆਇ ਦਾ ਸਾਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ।

1.1 ਕੁਝ ਸ਼ੁਰੂਆਤੀ ਨੁਕਤੇ

ਇਸ NCF-SE ਜਾਂ ਸੰਖੇਪ ਵਿੱਚ, NCF ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਨ ਲਈ, ਵਰਤੇ ਜਾ ਰਹੇ ਸਭ ਤੋਂ ਬੁਨਿਆਦੀ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀ ਇੱਕ ਸਾਂਝੀ ਸਮਝ ਹੋਣਾ ਲਾਭਦਾਇਕ ਹੈ।

1.1.1 ਪਾਠਕ੍ਰਮ

ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਵਿੱਦਿਅਕ ਉਦੇਸ਼ਾਂ ਅਤੇ ਉਦੇਸ਼ਾਂ ਪ੍ਰਤਿ ਕਿਸੇ ਵੀ ਸੰਸਥਾਗਤ ਸੈਟਿੰਗ ਵਿੱਚ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੇ ਸੰਗਠਿਤ ਅਨੁਭਵ ਦੀ ਸਮੁੱਚਤਾ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦਾ ਹੈ।

ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਨੂੰ ਬਣਾਉਣ ਅਤੇ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਲਿਆਉਣ ਵਾਲੇ ਤੱਤ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਹਨ ਅਤੇ ਇਹਨਾਂ ਵਿੱਚ ਟੀਚੇ ਅਤੇ ਉਦੇਸ਼, ਪਾਠਕ੍ਰਮ, ਸਿਖਾਉਣ ਅਤੇ ਸਿੱਖਣ ਲਈ ਸਮੱਗਰੀ, ਸਿੱਖਿਆ ਸ਼ਾਸਤਰੀ ਅਭਿਆਸ ਅਤੇ ਮੁਲਾਂਕਣ, ਅਧਿਆਪਨ-ਸਿਖਲਾਈ ਸਮੱਗਰੀ (TLM), ਸਕੂਲ ਅਤੇ ਕਲਾਸਰੂਮ ਅਭਿਆਸ, ਸਿੱਖਣ ਦਾ ਵਾਤਾਵਰਨ ਅਤੇ ਸੰਸਥਾ ਦੇ ਅਤੇ ਹੋਰ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ।

ਅਜਿਹੇ ਹੋਰ ਮਾਮਲੇ ਹਨ ਜੋ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਅਤੇ ਇਸ ਦੇ ਅਭਿਆਸ ਨੂੰ ਸਿੱਧੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕਰਦੇ ਹਨ ਜਾਂ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਦੇ ਅੰਦਰ ਨਾ ਹੋਣ ਦੇ ਨਾਲ ਅਨਿੱਖੜਵੇਂ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸੰਬੰਧਿਤ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਵਿੱਚ ਅਧਿਆਪਕ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ, ਮਾਪਿਆਂ ਅਤੇ ਭਾਈਚਾਰਿਆਂ ਦੀ ਸ਼ਮੂਲੀਅਤ, ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚ ਦੇ ਮੁੱਦੇ, ਉਪਲਬਧ ਸਰੋਤ ਅਤੇ ਪ੍ਰਬੰਧਕੀ ਅਤੇ ਸਹਾਇਤਾ ਢਾਂਚੇ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ।

1.1.2 ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਫਰੇਮਵਰਕ

ਸਾਡੇ ਦੇਸ਼ ਭਰ ਦੇ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਨੂੰ ਭਾਰਤ ਦੀ ਵਿਭਿੰਨਤਾ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਨਦਾਰ ਏਕਤਾ ਬਾਰੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦਿੱਤੀ ਜਾਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਵਾਬਦੇਹ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। NEP 2020 ਦੀ ਕਲਪਨਾ, ਜਿੱਥੇ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਅਤੇ ਸਿੱਖਿਅਕ ਬਹੁਤ ਸ਼ਕਤੀਸ਼ਾਲੀ ਹਨ (ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨ ਸਮੇਤ), ਵਿਭਿੰਨਤਾ ਵਿੱਚ ਇਸ ਏਕਤਾ ਅਤੇ ਇਸ ਦੇ ਪਾਲਣ-ਪੋਸਣ ਦੁਆਰਾ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਹੈ।

ਰਾਜਾਂ ਕੋਲ ਸਾਰੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਉੱਚ-ਗੁਣਵੱਤਾ ਵਾਲੀ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨ ਲਈ ਸੰਵਿਧਾਨਿਕ ਹੁਕਮ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਆਪਣੇ ਵਿਲੱਖਣ ਰਾਜ ਸੰਦਰਭ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਪ੍ਰਤਿ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਆਪਣੇ ਪਹੁੰਚ ਨੂੰ ਸੂਚਿਤ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਇਸ NCF ਦਾ ਟੀਚਾ ਲਾਜ਼ਮੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸਮਰਥਨ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਸਾਰੇ ਵਿਭਿੰਨ ਪਾਠਕ੍ਰਮਾਂ ਨੂੰ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕਰਨ ਲਈ ਇੱਕ ਫਰੇਮਵਰਕ ਹੈ, ਦੇਸ਼ ਭਰ ਵਿੱਚ ਭਿੰਨਤਾ ਅਤੇ ਇਕਸੁਰਤਾ ਨੂੰ ਸਮਰੱਥ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਅਤੇ ਗੁਣਵੱਤਾ ਅਤੇ ਬਰਾਬਰੀ ਲਈ ਇੱਕ ਆਧਾਰ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਸ NCF ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਲਈ ਮਾਰਗਦਰਸ਼ਕ ਸਿਧਾਂਤ, ਟੀਚੇ, ਬਣਤਰ ਅਤੇ ਤੱਤ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਦੁਆਰਾ ਪਾਠਕ੍ਰਮ, TLMs ਸਮੇਤ ਖੇਡ ਸਮੱਗਰੀ, ਵਰਕਬੁੱਕ, ਪਾਠ-ਪੁਸਤਕਾਂ ਅਤੇ ਮੁਲਾਂਕਣ ਵਿਧੀਆਂ ਨੂੰ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਸਮੇਤ ਰਾਜ, ਬੋਰਡ ਅਤੇ ਸਕੂਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਕਾਰਜਕਰਤਾਵਾਂ ਦੁਆਰਾ ਵਿਕਸਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇਗਾ।

1.1.3 ਇਸ NCF ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਕੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨਾ ਹੈ?

ਇਸ NCF ਦਾ ਮੁੱਖ ਉਦੇਸ਼ ਸਿੱਖਿਆ ਸ਼ਾਸਤਰ ਸਮੇਤ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਵਿੱਚ ਸਕਰਾਤਮਿਕ ਪਰਿਵਰਤਨਾਂ ਰਾਹੀਂ ਭਾਰਤ ਦੀ ਸਕੂਲੀ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਨੂੰ ਸਕਰਾਤਮਿਕ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਬਦਲਣ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕਰਨਾ ਹੈ। ਖਾਸ ਤੌਰ 'ਤੇ, ਇਸ NCF ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਸਿੱਖਿਆ ਵਿੱਚ ਅਭਿਆਸਾਂ ਨੂੰ ਬਦਲਣ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕਰਨਾ ਹੈ ਨਾਕਿ ਸਿਰਫ ਵਿਚਾਰ; ਵਾਸਤਵ ਵਿੱਚ, ਕਿਉਂਕਿ ਸ਼ਬਦ 'ਪਾਠਕ੍ਰਮ' ਸਕੂਲ ਵਿੱਚ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਦੇ ਸਮੁੱਚੇ ਅਨੁਭਵਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਇਸ ਲਈ 'ਅਭਿਆਸ' ਸਿਰਫ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਸਮੱਗਰੀ ਅਤੇ ਸਿੱਖਿਆ ਸ਼ਾਸਤਰ ਦਾ ਹਵਾਲਾ ਨਹੀਂ ਦਿੰਦੇ ਹਨ, ਸਗੋਂ ਸਕੂਲ ਦੇ ਵਾਤਾਵਰਨ ਅਤੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਨੂੰ ਵੀ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਦਾ ਇਹ ਸੰਪੂਰਨ ਸਮੁੱਚਾ ਪਰਿਵਰਤਨ ਹੈ ਜੋ ਸਾਨੂੰ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਲਈ ਸਮੁੱਚੇ ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਤਜਰਬਿਆਂ ਨੂੰ ਸਕਰਾਤਮਿਕ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਬਦਲਣ ਦੇ ਯੋਗ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ।

1.2 ਇਸ NCF ਡਿਜ਼ਾਈਨ ਦੇ ਮੁੱਖ ਸਿਧਾਂਤ

ਇਸ NCF ਨੇ NEP 2020 ਦੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਨੂੰ ਸਾਕਾਰ ਕਰਨ ਲਈ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਫਰੇਮਵਰਕ ਨੂੰ ਡਿਜ਼ਾਈਨ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਕੁਝ ਮੂਲ ਸਿਧਾਂਤ ਅਪਣਾਏ ਹਨ।

- ੳ. ਪ੍ਰੈਕਟੀਸ਼ਨਰਾਂ ਲਈ ਗਾਈਡ** ਇਸ NCF ਦਾ ਇਰਾਦਾ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਪ੍ਰੈਕਟੀਸ਼ਨਰਾਂ ਲਈ ਇੱਕ ਕੀਮਤੀ ਮਾਰਗਦਰਸ਼ਕ ਬਣਨਾ ਹੈ, ਭਾਵੇਂ ਉਹ ਸਿਲੇਬਸ ਜਾਂ ਸਮੱਗਰੀ ਡਿਵੈਲਪਰ ਜਾਂ ਸਕੂਲ ਅਧਿਆਪਕ ਹੋਣ। ਵਰਤੀ ਗਈ ਭਾਸ਼ਾ ਅਤੇ ਬੋਲਣ ਦੀ ਸ਼ੈਲੀ ਅਜਿਹੀ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਪ੍ਰੈਕਟੀਸ਼ਨਰਾਂ ਲਈ ਅਸਾਨੀ ਨਾਲ ਸਮਝਣਯੋਗ ਅਤੇ ਸੰਬੰਧਿਤ ਹੈ।
- ਅ. ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾ** ਪ੍ਰੈਕਟੀਸ਼ਨਰਾਂ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਹੋਣ ਲਈ, ਇਹ NCF ਖਾਸ, ਗ਼ੈਰ-ਬੰਧਿਤ ਸੁਝਾਵਾਂ ਅਤੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਾਂਤਾਂ ਵਿੱਚ ਗਿਆ ਹੈ, ਜਿੱਥੇ ਵੀ ਉਹ ਉਪਯੋਗੀ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਸੰਕਲਪਾਂ ਅਤੇ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਣ ਲਈ ਜ਼ਮੀਨੀ ਤਜਰਬਿਆਂ ਤੋਂ ਉਦਾਹਰਨਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਵਿੱਦਿਅਕ ਡੋਮੇਨ ਵਿੱਚ ਅਕਸਰ ਚਿੰਤਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਖਾਸ ਹੋਣ ਦਾ ਮਤਲਬ ਹੈ ਨੁਸਖੇ ਵਾਲਾ ਹੋਣਾ, ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪ੍ਰੈਕਟੀਸ਼ਨਰਾਂ ਦੀ ਖੁਦਮੁਖਤਿਆਰੀ ਨੂੰ ਲੁੱਟਣਾ। ਹਾਲਾਂਕਿ, ਇਹ NCF ਇਸ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਦੁਆਰਾ ਸੇਧਿਤ ਹੈ ਕਿ ਖਾਸ ਹੋਣਾ ਇੱਕ ਗੁਣ ਹੈ, ਪ੍ਰੈਕਟੀਸ਼ਨਰਾਂ ਲਈ ਇੱਕ ਵਧੀਆ ਸ਼ੁਰੂਆਤੀ ਬਿੰਦੂ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਅਜੇ ਵੀ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਨਵੀਨਤਾ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ, ਕੇਵਲ ਇੱਕ ਸ਼ੁਰੂਆਤੀ ਬਿੰਦੂ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤੇ ਗਏ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਜਾਂ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਸੰਦਰਭਾਂ ਅਤੇ ਹਲਾਤਾਂ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਢੁਕਵੇਂ ਢੰਗ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਜਾਂ ਬਦਲਣ ਲਈ ਇੱਕ ਵਿਚਾਰ ਵਜੋਂ ਦੇਸ ਦੀਆਂ ਜ਼ਮੀਨੀ ਹਕੀਕਤਾਂ ਦਰਸਾਉਂਦੀਆਂ ਹਨ ਕਿ ਪ੍ਰੈਕਟੀਸ਼ਨਰ ਅਕਸਰ ਸਿੱਖਿਆ 'ਤੇ ਸਿਰਫ ਸਧਾਰਨਤਾਵਾਂ ਅਤੇ ਵਿਆਪਕ ਦੂਰਦਰਸ਼ੀ ਬਿਆਨਾਂ ਨਾਲ ਉਲਝਣ ਅਤੇ ਦਿਸ਼ਾਹੀਣ ਰਹਿ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।
- ੲ. ਵਿਹਾਰਿਕ ਵਿਚਾਰ** ਇਸ NCF ਨੇ ਜ਼ਮੀਨੀ ਹਕੀਕਤਾਂ 'ਤੇ ਵਿਚਾਰ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂਕਿ ਸਕੂਲੀ ਦਿਨ ਦੌਰਾਨ ਉਪਲਬਧ ਸਮਾਂ, ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਸਕੂਲੀ ਸੰਦਰਭਾਂ ਵਿੱਚ ਉਪਲਬਧ ਸਰੋਤ ਅਤੇ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਦੀ ਉਪਲਬਧਤਾ ਅਤੇ ਤਿਆਰੀ। ਹਾਲਾਂਕਿ ਇਹ ਸੱਚ ਹੈ ਕਿ ਸਾਰੇ ਵਿੱਦਿਅਕ ਜਤਨ ਉਮੀਦ ਦੇ ਅਭਿਆਸ ਹਨ, ਇਸ NCF ਨੇ ਸੁਚੇਤ ਤੌਰ 'ਤੇ ਆਦਰਸ਼ਵਾਦ ਅਤੇ ਵਿਹਾਰਿਕਤਾ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਇੱਕ ਢੁਕਵੇਂ ਸੰਤੁਲਨ ਬਣਾਈ ਰੱਖਿਆ ਹੈ, ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਮਾਮਲਿਆਂ ਵਿੱਚ ਥੋੜ੍ਹੇ ਅਤੇ ਲੰਮੇ ਸਮੇਂ ਦੇ ਹੱਲ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਕੀਤਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਸੁਝਾਏ ਗਏ ਸੁਧਾਰਾਂ ਦੇ ਜ਼ੋਨ ਦੇ ਅੰਦਰ ਹੋਣ ਦੀ ਉਮੀਦ ਹੈ, ਮੌਜੂਦਾ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਦਾ ਸਮੁੱਚਾ ਵਿਕਾਸ (ZPD)।
- ੳ. ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਮਿਆਰ** ਇਸ NCF ਨੇ ਸਪਸ਼ਟ ਅਤੇ ਖਾਸ ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਮਿਆਰ (ਦੇਖੋ § 1.4) ਵਿੱਚ ਸੈੱਟ ਕੀਤੇ ਹਨ ਸਾਰੇ ਹਿੱਸੇਦਾਰਾਂ, ਨੀਤੀ ਨਿਰਮਾਤਾਵਾਂ, ਵਿੱਦਿਅਕ ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਕਾਂ ਅਤੇ ਕਾਰਜਕਾਰੀ, ਸਿਲੇਬਸ ਅਤੇ ਸਮੱਗਰੀ ਡਿਵੈਲਪਰ, ਮਾਪੇ, ਅਧਿਆਪਕ ਅਤੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਅਤੇ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਦੇ ਵਿੱਦਿਅਕ ਨਤੀਜੇ ਕਿਉਂਕਿ ਸਕੂਲੀ ਸਿੱਖਿਆ ਇੱਕ ਜਨਤਕ ਭਲਾਈ ਹੈ, ਇਹ ਉਮੀਦ ਕੀਤੀ

ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਸਾਰੇ ਹਿੱਸੇਦਾਰਾਂ ਵਿੱਚ ਅਜਿਹੀ ਸਪਸ਼ਟਤਾ ਸਮੁੱਚੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਲਈ ਵਧੇਰੇ ਜਵਾਬਦੇਹੀ ਅਤੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਲਿਆਏਗੀ।

1.3 ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਮਿਆਰ

ਸਿੱਖਿਆ, ਇੱਕ ਬਹੁਤ ਹੀ ਬੁਨਿਆਦੀ ਅਰਥਾਂ ਵਿੱਚ, ਕੀਮਤੀ ਗਿਆਨ, ਸਮਰੱਥਾ, ਕਦਰਾਂ-ਕੀਮਤਾਂ ਅਤੇ ਸੁਭਾਅ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਵਜੋਂ ਪਰਿਭਾਸ਼ਿਤ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਜੇਕਰ ਅਜਿਹਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਕਿਸੇ ਵੀ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਫਰੇਮਵਰਕ ਲਈ ਮੁੱਖ ਸਵਾਲਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ ਇਹ ਹੈ: ਕਿਹੜਾ ਗਿਆਨ, ਸਮਰੱਥਾ, ਮੁੱਲ ਅਤੇ ਸੁਭਾਅ ਕੀਮਤੀ ਹਨ? ਦੂਜੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿੱਚ, ਸਿਖਾਉਣ ਦੇ ਯੋਗ ਕੀ ਹੈ? ਇਹ NCF ਇਸ ਸਵਾਲ ਦਾ ਜਵਾਬ 'ਲਰਨਿੰਗ ਸਟੈਂਡਰਡਜ਼' ਦੇ ਸਪਸ਼ਟ ਅਤੇ ਸਟੀਕ ਸੈੱਟ ਰਾਹੀਂ ਖਾਸ ਤੌਰ 'ਤੇ ਦਿੰਦਾ ਹੈ।

ਇਹ 'ਲਰਨਿੰਗ ਸਟੈਂਡਰਡਜ਼' ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨਾਲ ਜੁੜੀਆਂ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ, ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ 'ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਉਦੇਸ਼' ਤੋਂ 'ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਨਤੀਜਿਆਂ' ਤੱਕ 'ਪ੍ਰਵਾਹ-ਡਾਊਨ', ਡਿਜ਼ਾਈਨ ਅਤੇ ਅਭਿਆਸ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਹਿੱਸਿਆਂ ਦੀ ਇਕਸਾਰਤਾ ਅਤੇ ਏਕੀਕਰਨ ਨੂੰ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਇਸ NCF ਲਈ ਕੇਂਦਰੀ ਹੈ। ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਦਾ, ਜਿਵੇਂਕਿ ਸਾਡੀ ਸਕੂਲੀ ਸਿੱਖਿਆ ਉਹ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਦੀ ਹੈ ਜੋ ਅਸੀਂ ਆਪਣੇ ਬੱਚਿਆਂ ਲਈ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਾਂ।

ਸਕੂਲੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਸਾਰੇ ਹਿੱਸੇਦਾਰਾਂ ਨੂੰ 'ਲਰਨਿੰਗ ਸਟੈਂਡਰਡਜ਼' ਵੱਲ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਧਿਆਨ ਦੇਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

1.3.1 ਸਕੂਲੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਵਿਆਪਕ ਉਦੇਸ਼

ਲਰਨਿੰਗ ਸਟੈਂਡਰਡ ਸਕੂਲ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਵਿਆਪਕ ਉਦੇਸ਼ਾਂ 'ਤੇ ਕੁਝ ਵਿਆਪਕ ਸਹਿਮਤੀ ਦੁਆਰਾ ਸੇਧਿਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਜੋ ਇਸ NCF ਵਿੱਚ ਦਰਸਾਏ ਗਏ ਹਨ। ਇਹ ਉਦੇਸ਼ NEP 2020 ਦੁਆਰਾ ਕਲਪਿਤ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਅਤੇ ਉਦੇਸ਼ ਤੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੇ ਗਏ ਹਨ:

- ੳ. ਤਰਕਸ਼ੀਲ ਵਿਚਾਰ ਅਤੇ ਖੁਦਮੁਖਤਿਆਰੀ** ਸਕੂਲਾਂ ਨੂੰ ਸੁਤੰਤਰ ਚਿੰਤਕਾਂ ਨੂੰ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨ ਦਾ ਟੀਚਾ ਰੱਖਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਜੋ ਆਪਣੇ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਦੇ ਸੰਸਾਰ ਦੀ ਜ਼ਮੀਨੀ ਸਮਝ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਾਣੂ ਫੈਸਲੇ ਲੈਂਦੇ ਹਨ।
- ਅ. ਸਿਹਤ ਅਤੇ ਤੰਦਰੁਸਤੀ** ਸਕੂਲੀ ਸਿੱਖਿਆ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਲਈ ਇੱਕ ਵਧੀਆ ਅਨੁਭਵ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਗਿਆਨ, ਸਮਰੱਥਾ ਅਤੇ ਸੁਭਾਅ ਹਾਸਲ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਜੋ ਦਿਮਾਗ-ਸਰੀਰ ਦੀ ਤੰਦਰੁਸਤੀ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰਦੇ ਹਨ।
- ੲ. ਜਮਹੂਰੀ ਅਤੇ ਭਾਈਚਾਰਿਕ ਭਾਗੀਦਾਰੀ** ਲੋਕਤੰਤਰ ਸਿਰਫ਼ ਸ਼ਾਸਨ ਦਾ ਇੱਕ ਰੂਪ ਨਹੀਂ ਹੈ; ਇਹ 'ਸੰਬੰਧਿਤ ਰਹਿਣ ਦਾ ਢੰਗ, ਸਹਿਯੋਗੀ ਭਾਈਚਾਰੇ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਹੈ। ਸਕੂਲੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਅਜਿਹੇ ਗਿਆਨ, ਸਮਰੱਥਾਵਾਂ ਅਤੇ ਕਦਰਾਂ-ਕੀਮਤਾਂ ਅਤੇ ਸੁਭਾਅ ਨੂੰ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਜੋ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਭਾਰਤ ਦੇ ਲੋਕਤੰਤਰੀ ਕੰਮਕਾਜ ਵਿੱਚ ਹਿੱਸਾ ਲੈਣ ਅਤੇ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾਉਣ ਦੇ ਯੋਗ ਬਣਾਉਂਦੇ ਹਨ।
- ਸ. ਆਰਥਿਕ ਭਾਗੀਦਾਰੀ** ਸਕੂਲੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਅਜਿਹੇ ਗਿਆਨ, ਸਮਰੱਥਾਵਾਂ, ਕਦਰਾਂ-ਕੀਮਤਾਂ ਅਤੇ ਸੁਭਾਅ ਨੂੰ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਜੋ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਆਰਥਿਕਤਾ ਵਿੱਚ ਹਿੱਸਾ ਲੈਣ ਅਤੇ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾਉਣ ਦੇ ਯੋਗ ਬਣਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਆਰਥਿਕਤਾ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਭਾਗੀਦਾਰੀ ਦਾ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਅਤੇ ਸਮੁੱਚੇ ਸਮਾਜ ਲਈ ਸਕਰਾਤਮਿਕ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪੈਂਦਾ ਹੈ।
- ਹ. ਸੱਭਿਆਚਾਰਿਕ ਭਾਗੀਦਾਰੀ** ਪਰਿਵਾਰ ਅਤੇ ਭਾਈਚਾਰੇ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਅਤੇ ਵਿਰਾਸਤ ਨੂੰ ਸਮਝਣਾ ਸੱਭਿਆਚਾਰਿਕ ਭਾਗੀਦਾਰੀ ਦੇ ਕੇਂਦਰ ਵਿੱਚ ਹੈ। ਸਕੂਲੀ ਸਿੱਖਿਆ ਨੂੰ ਸੱਭਿਆਚਾਰਿਕ ਸਾਤਾ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਗਿਆਨ, ਸਮਰੱਥਾ ਅਤੇ ਕਦਰਾਂ-ਕੀਮਤਾਂ ਅਤੇ ਸੁਭਾਅ ਨੂੰ ਹਾਸਲ ਕਰਨ ਦੇ ਯੋਗ ਬਣਾਉਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਤਾਂਜੇ ਉਹ ਅਰਥਪੂਰਨ ਹਿੱਸਾ ਲੈ ਸਕਣ ਅਤੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਵਿੱਚ ਸਕਰਾਤਮਿਕ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾ ਸਕਣ।

1.3.2 ਮੁੱਲ ਅਤੇ ਸੁਭਾਅ, ਸਮਰੱਥਾ ਅਤੇ ਗਿਆਨ

ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਵਿਆਪਕ ਉਦੇਸ਼ ਇਹਨਾਂ ਦੁਆਰਾ ਸਭ ਤੋਂ ਵਧੀਆ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ:

- ੳ. ਭਾਰਤੀ ਵਿਰਾਸਤ ਦੀਆਂ ਨੈਤਿਕ ਕਦਰਾਂ-ਕੀਮਤਾਂ ਸਮੇਤ ਜਮਹੂਰੀ ਕਦਰਾਂ-ਕੀਮਤਾਂ ਅਤੇ ਗਿਆਨ-ਵਿਗਿਆਨ ਦੀਆਂ ਕਦਰਾਂ-ਕੀਮਤਾਂ ਢੁਕਵੇਂ ਮੁੱਲਾਂ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਕਰਨਾ।
- ਅ. ਸਕਰਾਤਮਿਕ ਸੁਭਾਅ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ: ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਸਕਰਾਤਮਿਕ ਕੰਮ ਦੀ ਨੈਤਿਕਤਾ, ਉਤਸੁਕਤਾ ਤੇ ਅਚੰਭੇ ਅਤੇ ਹੰਕਾਰ ਤੇ ਜੜ੍ਹਾਂ।
- ੲ. ਪੁੱਛਗਿੱਛ, ਪ੍ਰਭਾਵੀ ਸੰਚਾਰ, ਸਮੱਸਿਆ ਹੱਲ ਕਰਨ ਅਤੇ ਤਰਕਸ਼ੀਲ ਤਰਕ, ਰਚਨਾਤਮਿਕਤਾ ਅਤੇ ਸੁਹਜ ਪ੍ਰਗਟਾਵੇ, ਸਿਹਤ, ਉਤਪਾਦਕ ਕੰਮ ਅਤੇ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਸਮਾਜਿਕ ਰੁਝੇਵਿਆਂ ਨੂੰ ਬਣਾਈ ਰੱਖਣ ਲਈ ਸਮਰੱਥਾਵਾਂ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਕਰਨਾ।
- ਸ. ਚੌੜਾਈ ਅਤੇ ਡੂੰਘਾਈ ਵਿੱਚ ਗਿਆਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨਾ, ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ, ਗਣਿਤ, ਵਿਗਿਆਨ, ਸਮਾਜਿਕ ਵਿਗਿਆਨ, ਕਲਾ ਸਿੱਖਿਆ, ਸਰੀਰਿਕ ਸਿੱਖਿਆ ਤੇ ਤੰਦਰੁਸਤੀ ਅਤੇ ਕਿੱਤਾਮੁਖੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਸੱਤ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਖੇਤਰ, ਅੰਤਰ-ਅਨੁਸ਼ਾਸਨੀ ਖੇਤਰਾਂ ਦੇ ਨਾਲ, ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਵਿੱਚ ਬਹੁ-ਅਨੁਸ਼ਾਸਨੀ ਅਤੇ ਅੰਤਰ-ਅਨੁਸ਼ਾਸਨੀ ਗਿਆਨ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਅਜਿਹਾ ਗਿਆਨ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਸੰਸਾਰ ਦੀ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਸਮਝ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨ ਦੀ ਇਜਾਜ਼ਤ ਦਿੰਦਾ ਹੈ।

ਇਹ ਕਦਰਾਂ-ਕੀਮਤਾਂ ਅਤੇ ਸੁਭਾਅ, ਸਮਰੱਥਾਵਾਂ ਅਤੇ ਗਿਆਨ ਅਕਸਰ ਇਕੱਠੇ ਵਿਕਸਿਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਸਮੱਗਰੀ, ਸਿੱਖਿਆ ਸ਼ਾਸਤਰ ਅਤੇ ਮੁਲਾਂਕਣਾਂ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸਹਿਜੇ ਹੀ ਇਕੱਠੇ ਕਰਨਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

1.3.3 ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਦੇ ਉਦੇਸ਼, ਟੀਚੇ, ਯੋਗਤਾਵਾਂ ਅਤੇ ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਨਤੀਜੇ

ਉਪਰੋਕਤ ਮੁੱਲਾਂ ਅਤੇ ਸੁਭਾਅ, ਸਮਰੱਥਾ ਅਤੇ ਗਿਆਨ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਮਿਆਰ ਚਾਰ ਪੱਧਰਾਂ 'ਤੇ ਬਿਆਨ ਕੀਤੇ ਗਏ ਹਨ:

- ੳ. ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਦੇ ਉਦੇਸ਼:** ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਦੇ ਉਦੇਸ਼ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਦੇ ਹਰੇਕ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਸਪਸ਼ਟ ਕੀਤੇ ਗਏ ਹਨ। ਇਹ ਉਦੇਸ਼ ਸਕੂਲੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਦੇ ਚਾਰ ਪੜਾਵਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਹਰੇਕ ਦੇ ਅੰਤ ਤੱਕ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੇ ਜਾਣੇ ਹਨ। ਸਾਰੇ ਅੱਠ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਖੇਤਰਾਂ ਦੇ ਉਦੇਸ਼ਾਂ ਦਾ ਨਤੀਜਾ ਸਕੂਲੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਵਿਆਪਕ ਉਦੇਸ਼ਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਵਿੱਚ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂਕਿ ਉੱਪਰ ਦੱਸਿਆ ਗਿਆ ਹੈ।
- ਅ. ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਟੀਚੇ:** ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਟੀਚੇ ਵਧੇਰੇ ਖਾਸ ਕਥਨ ਹਨ ਜੋ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਅਤੇ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਦੇ ਉਦੇਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ ਲਾਗੂ ਕਰਨ ਲਈ ਦਿਸ਼ਾ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਸਕੂਲ ਪੜ੍ਹਾਅ (ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ ਫਾਊਂਡੇਸ਼ਨਲ ਪੱਧਰ) ਅਤੇ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਖੇਤਰ (ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ ਗਣਿਤ) ਲਈ ਵੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਹਨ।
- ੲ. ਯੋਗਤਾਵਾਂ:** ਯੋਗਤਾਵਾਂ ਖਾਸ ਸਿੱਖਣ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਾਪਤੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ ਜੋ ਦੇਖਣਯੋਗ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਯੋਜਨਾਬੱਧ ਢੰਗ ਨਾਲ ਮੁਲਾਂਕਣ ਕੀਤੀਆਂ ਜਾ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਸ NCF ਵਿੱਚ, ਯੋਗਤਾਵਾਂ (ਜੋ ਸਿਰਫ ਸੁਭਾਅ ਦੇਣ ਵਾਲੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਸੰਦਰਭਾਂ ਵਿੱਚ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਹੋ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ) ਸਿੱਧੇ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਦੇ ਟੀਚੇ ਤੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਇੱਕ ਪੜ੍ਹਾਅ ਦੇ ਅੰਤ ਤੱਕ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਣ ਦੀ ਉਮੀਦ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਸਕੂਲਿੰਗ ਦੇ ਹਰੇਕ ਪੜ੍ਹਾਅ ਦੇ ਅੰਤ ਵਿੱਚ ਸੰਖੇਪ ਮੁਲਾਂਕਣ ਇਹਨਾਂ ਯੋਗਤਾਵਾਂ 'ਤੇ ਆਧਾਰਿਤ ਹੋਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ।
- ਸ. ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਨਤੀਜੇ:** ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਨਤੀਜੇ (LOs) ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਦਾਣੇਦਾਰ ਮੀਲ ਪੱਥਰ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ ਇੱਕ ਕਾਬਲੀਅਤ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਲਈ ਇੱਕ ਕ੍ਰਮ ਵਿੱਚ ਤਰੱਕੀ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਹ LOs ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਨੂੰ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਯੋਗਤਾਵਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਸਮੱਗਰੀ, ਸਿੱਖਿਆ ਸ਼ਾਸਤਰ ਅਤੇ ਮੁਲਾਂਕਣਾਂ ਦੀ ਯੋਜਨਾ ਬਣਾਉਣ ਦੇ ਯੋਗ ਬਣਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਸਿਲੇਬਸ ਅਤੇ ਸਮੱਗਰੀ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕਾਂ ਨੂੰ ਇਹਨਾਂ LOs ਨੂੰ ਅਨੁਕੂਲ ਬਣਾਉਣਾ ਹੋਵੇਗਾ, ਉਹਨਾਂ ਪ੍ਰਸੰਗਾਂ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਉਹ ਲਾਗੂ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਇਸ NCF ਵਿੱਚ, ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਵਿਆਪਕ ਉਦੇਸ਼ਾਂ ਤੋਂ ਖਾਸ LOs ਤੱਕ ਵਧਦੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾ ਦਾ ਸਪਸ਼ਟ ਪ੍ਰਵਾਹ ਹੈ। ਇਹਨਾਂ ਸਪਸ਼ਟ ਸੰਬੰਧਾਂ ਰਾਹੀਂ, ਸਾਰੇ ਹਿੱਸੇਦਾਰ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੀਆਂ ਵਿੱਦਿਅਕ ਪ੍ਰਾਪਤੀਆਂ ਦਾ ਨਿਰੀਖਣ ਅਤੇ ਮੁਲਾਂਕਣ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ ਜੋ ਸਕੂਲੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਵਿਆਪਕ ਉਦੇਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਨ ਲਈ ਅਗਵਾਈ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ। ਭਾਸ਼ਾ ਸਿੱਖਿਆ ਵਿੱਚ ਅਜਿਹੇ ਪ੍ਰਵਾਹ ਦਾ ਇੱਕ ਉਦਾਹਰਨ ਹੇਠਾਂ ਦਿੱਤਾ ਹੈ:

ਸਿੱਖਿਆ ਦਾ ਉਦੇਸ਼

ਤਰਕਸ਼ੀਲ ਵਿਚਾਰ ਅਤੇ ਸੁਤੰਤਰ ਸੋਚ/ਆਟੋਨੋਮੀ: ਤਰਕਸ਼ੀਲ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ, ਸਿਰਜਣਾਤਮਿਕਤਾ ਅਤੇ ਸੰਸਾਰ ਦੀ ਜ਼ਮੀਨੀ ਸਮਝ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਵਿਕਲਪ ਬਣਾਉਣਾ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਵਿਕਲਪਾਂ 'ਤੇ ਕੰਮ ਕਰਨਾ, ਖੁਦਮੁਖਤਿਆਰੀ ਦਾ ਅਭਿਆਸ ਹੈ। ਇਹ ਦਰਸਾਉਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਵਿਅਕਤੀ ਨੇ ਤਰਕਸ਼ੀਲ ਤਰਕ, ਆਲੋਚਨਾਤਮਿਕ ਸੋਚ, ਚੌੜਾਈ ਅਤੇ ਡੂੰਘਾਈ ਦੋਵਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਗਿਆਨ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਆਲੋਚਨਾਤਮਿਕ ਸੰਸਾਰ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਅਤੇ ਸੁਧਾਰਨ ਲਈ ਸਮਝਦਾਰੀ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਅਜਿਹੇ ਸੁਤੰਤਰ ਚਿੰਤਕਾਂ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਕਰਨਾ ਜੋ ਉਤਸੁਕ ਹਨ, ਨਵੇਂ ਵਿਚਾਰਾਂ ਲਈ ਖੁੱਲ੍ਹੇ ਹਨ, ਆਲੋਚਨਾਤਮਿਕ ਅਤੇ ਰਚਨਾਤਮਿਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸੋਚਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਆਪਣੇ ਵਿਚਾਰ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਬਣਾਉਂਦੇ ਹਨ, ਇਸ ਲਈ ਸਕੂਲੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦਾ ਇੱਕ ਬਹੁਤ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਉਦੇਸ਼ ਹੈ।

ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ

ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਉਦੇਸ਼

ਪ੍ਰਭਾਵੀ ਸੰਚਾਰ ਹੁਨਰ: ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਸੋਚਣ ਲਈ ਆਪਣੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਆਲੋਚਨਾਤਮਿਕ ਤੌਰ 'ਤੇ, ਅਸਲ-ਸੰਸਾਰ ਦੀਆਂ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਦੀ ਪਛਾਣ ਕਰੇ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਕਰੇ, ਤਰਕਸ਼ੀਲ ਦਲੀਲਾਂ ਦਿਓ ਅਤੇ ਹੱਲ ਕੱਢੋ। ਵੱਖ-ਵੱਖ ਸਥਿਤੀਆਂ ਵਿੱਚ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸੋਚਣ ਅਤੇ ਸੰਚਾਰ ਕਰਨ ਲਈ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਨ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਜਮਹੂਰੀ, ਸਮਾਜਿਕ ਅਤੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰਿਕ ਭਾਗੀਦਾਰੀ ਲਈ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹੈ।

ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਟੀਚਾ

ਭਾਸ਼ਾ 1 (R1), ਸੈਕੰਡਰੀ ਪੱਧਰ

ਆਡੀਓ ਅਤੇ ਲਿਖਤੀ ਸਮੱਗਰੀ ਦੀ ਇੱਕ ਕਿਸਮ ਨਾਲ ਜੁੜ ਕੇ ਤਰਕ ਅਤੇ ਦਲੀਲਬਾਜ਼ੀ ਦੇ ਹੁਨਰ ਨੂੰ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨ ਲਈ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਯੋਗਤਾ

ਭਾਸ਼ਾ 1 (R1), ਸੈਕੰਡਰੀ ਪੱਧਰ

C-3.2: ਭੂਮਿਕਾ ਬੰਨ੍ਹਣ ਦਾ ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਮੁਲਾਂਕਣ ਕਰ ਕੇ ਸਹੀ ਤਰਕ ਨਾਲ ਬਹਿਸ ਕਰਦਾ ਹੈ

ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਨਤੀਜੇ

ਭਾਸ਼ਾ 1 (R1), ਸੈਕੰਡਰੀ ਪੜਾਅ (ਪੱਧਰ 9-10)

ਪੱਧਰ 9	ਪੱਧਰ 10
ਭੂਮਿਕਾ ਦੀ ਸਪਸ਼ਟਤਾ, ਸਾਰਥਿਕਤਾ ਅਤੇ ਭਰੋਸੇਯੋਗਤਾ (ਸਬੂਤ ਦੇ) ਲਈ ਇੱਕ ਦਲੀਲ ਨਾਲ ਇਸ ਦਾ ਮੁਲਾਂਕਣ ਕਰਦਾ ਹੈ।	ਪਰਿਸਰ (ਕਾਰਨ ਅਤੇ ਸਬੂਤ) ਦੀ ਸੂਚੀ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ ਜੋ ਕਿਸੇ ਦਲੀਲ ਲਈ ਉਪਯੋਗੀ ਹਨ।
ਪੜ੍ਹਨ ਅਤੇ ਸੁਣਨ ਵੇਲੇ ਆਪਣੇ ਭਾਵਨਾਤਮਿਕ ਪੱਖਪਾਤ ਨੂੰ ਪਛਾਣਦਾ ਹੈ।	ਭਾਸ਼ਣ ਅਤੇ ਲਿਖਤ ਵਿੱਚ ਭੂਮਿਕਾ ਅਤੇ ਸਿੱਟੇ ਵਿਚਕਾਰ ਤਰਕਪੂਰਨ ਸੰਬੰਧ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ।

1.4 ਪੱਧਰ ਦਾ ਡਿਜ਼ਾਈਨ

ਇਸ NCF ਨੇ NEP 2020 ਦੀ ਸਿਫਾਰਸ਼ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਸਕੂਲੀ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਨੂੰ ਚਾਰ ਪੜਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਵੰਡਿਆ ਹੈ।

1.4.1 ਫਾਊਂਡੇਸ਼ਨਲ ਪੱਧਰ

- ੳ. ਇਹ ਪੱਧਰ 3 ਤੋਂ 8 ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਦੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਲਈ ਹੈ।
- ਅ. ਇਸ ਪੱਧਰ ਲਈ ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਮਾਪਦੰਡ **ਸਰੀਰਿਕ ਵਿਕਾਸ, ਸਮਾਜਿਕ-ਭਾਵਨਾਤਮਿਕ ਅਤੇ ਨੈਤਿਕ ਵਿਕਾਸ, ਬੋਧਾਤਮਿਕ ਵਿਕਾਸ, ਸੁਹਜ ਅਤੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰਿਕ ਵਿਕਾਸ, ਭਾਸ਼ਾ ਅਤੇ ਸਾਤਾ ਵਿਕਾਸ** ਦੇ ਡੋਮੇਨਾਂ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਨਿਰਧਾਰਿਤ ਕੀਤੇ ਗਏ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਡੋਮੇਨਾਂ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ, **ਸਕਰਾਤਮਿਕ ਸਿੱਖਣ** ਦੀਆਂ ਆਦਤਾਂ ਨੂੰ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨ ਲਈ ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਮਿਆਰ ਨਿਰਧਾਰਿਤ ਕਰਨਾ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹੈ ਜੋ ਅਗਲੇਰੀ ਸਕੂਲੀ ਸਿੱਖਿਆ ਲਈ ਇੱਕ ਬੁਨਿਆਦ ਵਜੋਂ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਹਨ।
- ੲ. ਬੁਨਿਆਦੀ ਸਾਤਾ ਅਤੇ ਸਿੱਖਿਆ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਕਰਨਾ ਇਸ ਪੱਧਰ ਵਿੱਚ ਕਾਫ਼ੀ ਜ਼ੋਰ ਪਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਬੱਚੇ ਦੇ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ (R1 ਅਤੇ R2) ਸਿੱਖਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਇਸ ਪੱਧਰ ਦੇ ਅੰਤ ਤੱਕ R1 ਵਿੱਚ ਬੁਨਿਆਦੀ ਸਾਤਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਦੀ ਉਮੀਦ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।
- ੳ. ਇਹਨਾਂ ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਮਿਆਰਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ ਸਮੱਗਰੀ ਮੁੱਖ ਤੌਰ 'ਤੇ ਪਹਿਲੇ ਤਿੰਨ ਸਾਲਾਂ ਦੌਰਾਨ ਠੋਸ ਖੇਡ ਸਮੱਗਰੀ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਖਿਡੌਣੇ, ਬੁਝਾਰਤਾਂ, ਤਸਵੀਰ ਦੀਆਂ ਕਿਤਾਬਾਂ ਅਤੇ ਉਲਝਣ ਵਾਲੀਆਂ ਸਮੱਗਰੀਆਂ ਹਨ। ਪਾਠ-ਪੁਸਤਕਾਂ/ਪਲੇਅਬੁੱਕਾਂ/ਵਰਕਬੁੱਕਾਂ ਦੀ ਸਿਫਾਰਸ਼ ਸਿਰਫ਼ ਪੱਧਰ 1 ਤੋਂ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਬਾਲ ਸਾਹਿਤ ਇਸ ਪੱਧਰ ਲਈ ਸਮੱਗਰੀ ਦਾ ਖਾਸ ਤੌਰ 'ਤੇ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਸਰੋਤ ਹੈ।
- ੴ. ਸਿੱਖਿਆ ਸ਼ਾਸਤਰ ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਖੇਡ-ਆਧਾਰਿਤ ਹੈ ਅਤੇ ਅਧਿਆਪਕ ਅਤੇ ਬੱਚਿਆਂ ਵਿਚਕਾਰ ਪਾਲਣ-ਪੋਸਣ, ਦੇਖਭਾਲ ਵਾਲੇ ਸੰਬੰਧਾਂ 'ਤੇ ਜ਼ੋਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਸਵੈ-ਰਫ਼ਤਾਰ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਸਿੱਖਣ ਅਤੇ ਸਮੂਹ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਵਿਚਕਾਰ ਸੰਤੁਲਨ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਬੁਨਿਆਦ ਸਾਤਾ ਅਤੇ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਲਈ ਯੋਜਨਾਬੱਧ ਮਾਰਗਦਰਸ਼ਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ।
- ੵ. ਮੁਲਾਂਕਣ ਮੁੱਖ ਤੌਰ 'ਤੇ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਦੁਆਰਾ ਗੁਣਾਤਮਿਕ ਨਿਰੀਖਣਾਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਕਰਵਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਪੱਧਰ 1 ਅਤੇ 2 ਵਿੱਚ, ਵਰਕਸ਼ੀਟਾਂ ਅਧਿਆਪਕ ਲਈ ਬੱਚਿਆਂ ਦੀ ਸਿੱਖਣ ਬਾਰੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦਾ ਇੱਕ ਸਰੋਤ ਹੋ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ। ਸਪਸ਼ਟ ਪਰੀਖਿਆਵਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਪੱਧਰ ਲਈ ਅਣਉਚਿਤ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

1.4.2 ਪ੍ਰੈਪਰੇਟਰੀ ਪੱਧਰ

- ੳ. ਇਹ ਪੱਧਰ 8 ਤੋਂ 11 ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਦੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਲਈ ਹੈ।
- ਅ. ਇਸ ਪੱਧਰ ਲਈ ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਮਿਆਰ ਭਾਸ਼ਾ ਸਿੱਖਿਆ (R1 ਅਤੇ R2), ਗਣਿਤ, ਕਲਾ ਸਿੱਖਿਆ, ਸਰੀਰਿਕ ਸਿੱਖਿਆ ਅਤੇ ਸਾਡੇ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ (ਅਧਿਐਨ ਦੇ ਅੰਤਰ-ਅਨੁਸ਼ਾਸਨੀ ਖੇਤਰ ਵਜੋਂ) ਦੇ ਅੰਦਰ ਦੋ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਲਈ ਨਿਰਧਾਰਿਤ ਕੀਤੇ ਗਏ ਹਨ। ਕੰਮ ਅਤੇ ਪੂਰਵ-ਕਿੱਤਾਮੁਖੀ ਹੁਨਰ ਸਾਡੇ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਦੇ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਦੇ ਹਿੱਸੇ ਵਜੋਂ ਸ਼ਾਮਲ ਕੀਤੇ ਗਏ ਹਨ।
- ੲ. ਸਮੱਗਰੀ ਨੂੰ ਪਾਠ-ਪੁਸਤਕਾਂ ਰਾਹੀਂ ਥੋੜ੍ਹਾ ਹੋਰ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਜਦੋਂਕਿ ਠੋਸ ਸਮੱਗਰੀ ਅਤੇ ਅਨੁਭਵ ਅਜੇ ਵੀ ਸਮੱਗਰੀ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਦਾ ਧੁਰਾ ਬਣਦੇ ਹਨ। 'ਸਾਡੇ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਦੀ ਦੁਨੀਆ' (TWAU), ਖਾਸ ਤੌਰ 'ਤੇ, ਪਾਠ-ਪੁਸਤਕਾਂ ਵਿੱਚ ਅਟੱਲ ਤੱਥਾਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੇ ਜਾਣ ਦੀ ਬਜਾਏ, ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਅਤੇ ਅਨੁਭਵਾਂ 'ਤੇ ਜ਼ਿਆਦਾ ਭਰੋਸਾ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਬੁਨਿਆਦ ਸਾਤਾ ਤੋਂ ਪਰੇ ਲੈ ਜਾਣ ਅਤੇ ਸੁਤੰਤਰ ਪੜ੍ਹਨ ਵਿੱਚ ਸੱਚੀ ਦਿਲਚਸਪੀ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਲਈ, ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਸਾਹਿਤ ਨੂੰ ਪ੍ਰੈਪਰੇਟਰੀ ਪੱਧਰ ਵਿੱਚ ਭਾਸ਼ਾ ਸਿੱਖਿਆ ਲਈ ਸਮੱਗਰੀ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾਉਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੋਵੇਗੀ।
- ੳ. ਗਤੀਵਿਧੀ ਅਤੇ ਖੋਜ-ਆਧਾਰਿਤ ਸਿੱਖਿਆ ਸ਼ਾਸਤਰ ਨੂੰ ਪ੍ਰੈਪਰੇਟਰੀ ਪੱਧਰ ਦੇ ਕਲਾਸਰੂਮ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਵੱਡੀ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾਉਣੀ ਜਾਰੀ ਰੱਖਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਪਰ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਹੌਲੀ-ਹੌਲੀ, ਵਧੇਰੇ ਰਸਮੀ ਕਲਾਸਰੂਮ ਸੈਟਿੰਗਾਂ ਵਿੱਚ ਸਰਗਰਮ ਭਾਗੀਦਾਰ ਬਣਨ ਲਈ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਰਵਾਨਗੀ ਨੂੰ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨ ਲਈ ਅਭਿਆਸ ਅਤੇ ਹੋਰ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਨੂੰ ਸਕੂਲ ਦੇ ਸਮੇਂ ਅਤੇ ਹੋਮਵਰਕ ਦੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਜਗ੍ਹਾ ਲੱਭਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ।

ਹ. ਛੋਟੇ ਰਸਮੀ ਲਿਖਤੀ ਮੁਲਾਂਕਣ ਇਸ ਪੱਧਰ ਲਈ ਢੁਕਵੇਂ ਹਨ। ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਦਾ ਨਿਰੀਖਣ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦਾ ਕੰਮ ਇੱਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਮੁਲਾਂਕਣ ਵਿਧੀ ਬਣਾਉਣਾ ਜਾਰੀ ਰੱਖਦਾ ਹੈ। ਸਮੇਂ-ਸਮੇਂ 'ਤੇ ਸੰਖੇਪ ਮੁਲਾਂਕਣਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਵਧੇਰੇ ਨਿਯਮਿਤ ਰਚਨਾਤਮਿਕ ਮੁਲਾਂਕਣਾਂ ਦੇ ਪੂਰਕ ਲਈ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਪੱਧਰ ਦੇ ਅੰਤ ਵਿੱਚ ਸੰਖੇਪ ਮੁਲਾਂਕਣ ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਮਿਆਰਾਂ ਵਿੱਚ ਪਰਿਭਾਸ਼ਿਤ ਯੋਗਤਾਵਾਂ 'ਤੇ ਆਧਾਰਿਤ ਹੋਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ।

1.4.3 ਮਿਡਲ ਪੱਧਰ

- ੳ. ਇਹ ਪੱਧਰ 11 ਤੋਂ 14 ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਦੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਲਈ ਹੈ।
- ਅ. ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਇਸ ਪੱਧਰ ਵਿੱਚ ਤਿੰਨ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ (R1, R2 ਅਤੇ R3) ਸਿੱਖਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਇਹਨਾਂ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਗਣਿਤ, ਕਲਾ ਸਿੱਖਿਆ ਅਤੇ ਸਰੀਰਿਕ ਸਿੱਖਿਆ ਲਈ ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਮਿਆਰ ਨਿਰਧਾਰਿਤ ਕੀਤੇ ਗਏ ਹਨ। ਸਾਇੰਸ ਸਿੱਖਿਆ ਅਤੇ ਸੋਸ਼ਲ ਸਾਇੰਸ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਮਿਆਰਾਂ ਦੇ ਵੱਖਰੇ ਸੈੱਟ ਹਨ ਅਤੇ ਕਿੱਤਾਮੁਖੀ ਸਿੱਖਿਆ ਆਪਣਾ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਸਥਾਨ ਅਤੇ ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਮਿਆਰ ਲੱਭਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਖੇਤਰ ਗਿਆਨ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਰੂਪਾਂ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਤੋਂ ਹਰੇਕ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਪੁੱਛਗਿੱਛ ਦੇ ਤਰੀਕਿਆਂ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ ਦੀ ਵਧੇਰੇ ਰਸਮੀ ਸਮਝ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਦੀ ਉਮੀਦ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।
- ੲ. ਮਿਡਲ ਪੱਧਰ ਵਿੱਚ ਸਮੱਗਰੀ ਨੂੰ ਸਿਧਾਂਤਿਕ ਸੰਕਲਪਾਂ ਅਤੇ ਗਿਆਨ ਦੇ ਹਰੇਕ ਰੂਪ ਲਈ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਅਤੇ ਸੰਕਲਪਿਕ ਫਰੇਮਵਰਕ ਦੀ ਜਾਣ-ਪਛਾਣ ਦੇ ਨਾਲ ਸ਼ਮੂਲੀਅਤ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਹੋਰ ਅਮੂਰਤ ਵਿਚਾਰਾਂ ਵੱਲ ਇੱਕ ਤਬਦੀਲੀ ਹੈ ਅਤੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਤੋਂ ਅਣਜਾਣ ਸੰਦਰਭਾਂ ਅਤੇ ਸਥਿਤੀਆਂ ਨਾਲ ਜੁੜਨ ਦੀ ਉਮੀਦ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਸਮੱਗਰੀ ਵਿੱਚ ਵਰਤੀ ਗਈ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਅਕਾਦਮਿਕ ਭਾਸ਼ਾਈ ਮੁਹਾਰਤ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਸਹਾਇਤਾ ਕਰੇਗੀ। ਅਜਿਹਾ ਵਿਸਤਾਰ, ਵੱਖ-ਵੱਖ ਰੂਪਾਂ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਕਲਪਨਾ ਦੇਵਾਂ ਵਿੱਚ, ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਲਈ ਚੁਣੌਤੀਆਂ ਪੈਦਾ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਡਿਜ਼ਾਈਨ ਕੀਤੀਆਂ ਪਾਠ-ਪੁਸਤਕਾਂ ਜੋ ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਮਿਆਰਾਂ ਦੇ ਖਾਸ ਟੀਚਿਆਂ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦੀਆਂ ਹਨ, ਕੰਕਰੀਟ ਤੋਂ ਐਬਸਟਰੈਕਟ ਤੱਕ ਦੇ ਇਸ ਸਫ਼ਰ ਵਿੱਚ ਸਮੱਗਰੀ ਨੂੰ ਅਸਾਨ ਅਤੇ ਸਮਝਣਯੋਗ ਫਾਰਮੈਟਾਂ ਵਿੱਚ ਪੇਸ਼ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾਉਂਦੀਆਂ ਹਨ।
- ੳ. ਇਸ ਪੱਧਰ ਵਿੱਚ ਅਪਣਾਈ ਗਈ ਸਿੱਖਿਆ ਸ਼ਾਸਤਰ ਸਿੱਧੀ ਹਦਾਇਤ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਖੋਜ ਅਤੇ ਪੁੱਛਗਿੱਛ ਦੇ ਮੌਕਿਆਂ ਦਾ ਇੱਕ ਨਿਰਣਾਇਕ ਸੰਤੁਲਨ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਪੂਰਵ ਗਿਆਨ ਅਤੇ ਗ਼ਲਤੀਆਂ ਤੋਂ ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਮੌਕਿਆਂ 'ਤੇ ਨਿਰਮਾਣ ਸਿੱਖਿਆ ਦੀਆਂ ਰਣਨੀਤੀਆਂ ਲਈ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਵਿਚਾਰ ਬਣ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਹਰੇਕ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਖੇਤਰ ਦੇ ਅੰਦਰ ਪੁੱਛਗਿੱਛ ਦੇ ਤਰੀਕਿਆਂ 'ਤੇ ਨਿਰੰਤਰ ਫੋਕਸ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।
- ੴ. ਮੁਲਾਂਕਣ ਵਧੇਰੇ ਰਸਮੀ ਅਤੇ ਸਪਸ਼ਟ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਜਾਂਚ ਦੇ ਤਰੀਕਿਆਂ ਵਿੱਚ ਸਮੱਗਰੀ ਦੀ ਧਾਰਨਾ ਤੋਂ ਸੰਕਲਪਿਕ ਸਮਝ ਅਤੇ ਪ੍ਰਵਾਹ ਵੱਲ ਧਿਆਨ ਦੇਣ ਵਿੱਚ ਮੁਲਾਂਕਣ ਡਿਜ਼ਾਈਨ ਦੀ ਬਹੁਤ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਭੂਮਿਕਾ ਹੈ। ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਅਰਥਪੂਰਨ, ਪਰ ਚੁਣੌਤੀਪੂਰਨ, ਮੁਲਾਂਕਣਾਂ ਰਾਹੀਂ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਅਤੇ ਸੰਸਲੇਸ਼ਣ ਦੀਆਂ ਉੱਚ-ਕ੍ਰਮ ਸਮਰੱਥਾਵਾਂ ਨਾਲ ਜੁੜਨ ਦੇ ਮੌਕੇ ਦਿੱਤੇ ਜਾਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਪੱਧਰ ਦੇ ਅੰਤ 'ਤੇ ਸੰਖੇਪ ਮੁਲਾਂਕਣ ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਮਿਆਰਾਂ ਵਿੱਚ ਪਰਿਭਾਸ਼ਿਤ ਯੋਗਤਾਵਾਂ 'ਤੇ ਆਧਾਰਿਤ ਹੋਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ।

ਗੁਰੁੱਪ 1		ਗੁਰੁੱਪ 2	
ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ	ਕਲਾ ਸਿੱਖਿਆ	ਸਰੀਰਿਕ ਸਿੱਖਿਆ ਤੇ ਤੰਦਰੁਸਤੀ	ਕਿੱਤਾਮੁਖੀ ਸਿੱਖਿਆ
<ul style="list-style-type: none"> ਭਾਰਤ ਦੀਆਂ ਗੁਆਂਢੀ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ (ਲਾਜ਼ਮੀ) ਦੂਸਰੀਆਂ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ (ਲਾਜ਼ਮੀ) ਆਧੁਨਿਕ ਭਾਰਤੀ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਕਲਾਸੀਕਲ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ 	<ul style="list-style-type: none"> ਭਾਰਤੀ ਕਲਾਸੀਕਲ ਸੰਗੀਤ ਲੋਕ ਸੰਗੀਤ ਸਮਕਾਲੀ ਸੰਗੀਤ ਬਿਏਟਰ ਬੁੱਤਤਰਾਸ਼ੀ (ਕਠਪੁਤਲੀ) ਫਾਈਨ ਆਰਟ ਲੋਕ ਪੇਂਟਿੰਗ ਗ੍ਰਾਫਿਕ ਡਿਜ਼ਾਈਨ ਮੋਸ਼ਨ ਪਿਕਚਰਜ਼ ਫੋਟੋਗ੍ਰਾਫੀ ਟੈਕਸਟਾਈਲ ਡਿਜ਼ਾਈਨਿੰਗ 	<ul style="list-style-type: none"> ਯੋਗਾ ਅਤੇ ਜੀਵਨ ਸ਼ੈਲੀ ਖੇਡਾਂ ਅਤੇ ਪੋਸਟ ਅਪਾਹਜ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਲਈ ਸਰੀਰਿਕ ਸਿੱਖਿਆ ਬਾਇਓ ਮਕੈਨਿਕਸ ਅਤੇ ਖੇਡਾਂ 	<ul style="list-style-type: none"> ਖੇਤੀ ਅਨਾਜ ਉਤਪਾਦਨ ਖੇਤੀ ਬੀਜ ਉਤਪਾਦਨ ਖੇਤੀਬਾੜੀ-ਬਾਗਬਾਨੀ ਆਟੋਮੋਬਾਈਲ ਸਰਵਿਸਿੰਗ ਮਸ਼ੀਨਿੰਗ ਇਲੈਕਟ੍ਰਾਨਿਕਸ ਭਾਈਚਾਰਿਕ ਸਿਹਤ ਲੇਖਾਕਾਰੀ ਸੇਵਾਵਾਂ ਡਾਟਾ ਐਂਟਰੀ ਅਤੇ ਪ੍ਰਬੰਧਨ ਬੈਂਕਿੰਗ ਸੇਵਾਵਾਂ ਪ੍ਰਚੂਨ ਸੇਵਾਵਾਂ ਟੈਕਸਟਾਈਲ ਅਤੇ ਗਾਰਮੈਂਟਸ

ਗੁਰੁੱਪ 3		ਗੁਰੁੱਪ 4	
ਸਮਾਜਿਕ ਵਿਗਿਆਨ	ਅੰਤਰ-ਅਨੁਸ਼ਾਸਨੀ ਖੇਤਰ	ਗਣਿਤ ਅਤੇ ਕੰਪਿਊਟੇਸ਼ਨਲ	ਵਿਗਿਆਨ
<ul style="list-style-type: none"> ਇਤਿਹਾਸ ਭੂਗੋਲ ਰਾਜਨੀਤੀ ਸ਼ਾਸਤਰ ਮਨੋਵਿਗਿਆਨ ਮਨੋਵਿਗਿਆਨ ਅਤੇ ਮਾਨਸਿਕ ਸਿਹਤ ਅਰਥ ਸ਼ਾਸਤਰ ਵਿਕਸਿਤ ਅਰਥ ਸ਼ਾਸਤਰ ਸਮਾਜ ਸ਼ਾਸਤਰ ਦਰਸ਼ਨ ਸ਼ਾਸਤਰ ਐਥਰੋਪੋਲੋਜੀ ਪੁਰਾਤੱਤਵ ਵਿਗਿਆਨ 	<ul style="list-style-type: none"> ਬਿਜ਼ਨਸ ਸਟੱਡੀਜ਼ ਲੇਖਾ ਸਥਿਰਤਾ ਅਤੇ ਮੌਸਮੀ ਤਬਦੀਲੀ ਪੱਤਰਕਾਰੀ ਭਾਰਤੀ ਗਿਆਨ ਸਿਸਟਮ ਕਨੂੰਨੀ ਅਧਿਐਨ 	<ul style="list-style-type: none"> ਗਣਿਤ ਕੰਪਿਊਟਰ ਸਾਇੰਸ ਬਿਜ਼ਨਸ ਮੈਥੋਮੈਟਿਕਸ ਉੱਨਤ ਗਣਿਤ ਸੰਭਾਵਨਾ ਅਤੇ ਅੰਕੜੇ 	<ul style="list-style-type: none"> ਭੌਤਿਕ ਵਿਗਿਆਨ ਕਮਿਸਟਰੀ ਜੀਵ-ਵਿਗਿਆਨ ਧਰਤੀ ਵਿਗਿਆਨ ਖਗੋਲ ਵਿਗਿਆਨ ਆਧੁਨਿਕ ਭੌਤਿਕ ਵਿਗਿਆਨ

1.4.4 ਸੈਕੰਡਰੀ ਪੱਧਰ

ੳ. ਇਹ ਪੱਧਰ 14 ਤੋਂ 18 ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਦੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਲਈ ਹੈ।

ਅ. ਪੜਾਅ 1: ਪੱਧਰ 9-10:

1. ਸਾਰੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਮਿਡਲ ਪੱਧਰ ਵਾਂਗ ਸਾਰੇ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਖੇਤਰਾਂ ਨਾਲ ਜੁੜਨਾ ਜਾਰੀ ਰੱਖਣਗੇ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ, ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਅਧਿਐਨ ਦੇ ਅੰਤਰ-ਅਨੁਸ਼ਾਸਨੀ ਖੇਤਰ ਵਜੋਂ ਵਾਤਾਵਰਨ ਸਿੱਖਿਆ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਕਰਨਗੇ। ਉਹ ਨੈਤਿਕ ਤਰਕ ਦੇ ਨਾਲ ਜਨਤਕ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਮੁੱਦਿਆਂ ਲਈ ਤਰਕ ਅਤੇ ਦਲੀਲ ਦੇਣ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨਗੇ। ਉਹ ਇਹਨਾਂ ਸਮਰੱਥਾਵਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਵਾਤਾਵਰਨ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਸੰਦਰਭ ਵਿੱਚ ਕਰਨਗੇ।

ਅਧਿਐਨ ਦੇ ਇਹਨਾਂ ਖੇਤਰਾਂ ਲਈ ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਮਿਆਰ ਨਿਰਧਾਰਿਤ ਕੀਤੇ ਗਏ ਹਨ।

ਬ. ਪੜਾਅ 2: ਪੱਧਰ 11-12:

1. ਅਨੁਸ਼ਾਸਨ ਅਤੇ ਅਕਾਦਮਿਕ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿਚਕਾਰ ਸਖ਼ਤ ਵਿਭਾਜਨ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕਰਨ ਲਈ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਲਈ ਲਚਕਤਾ ਅਤੇ ਵਿਕਲਪ ਨੂੰ ਸਮਰੱਥ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਚੋਣ-ਆਧਾਰਿਤ ਕੋਰਸ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੇ ਜਾਣੇ ਹਨ।
  2. ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਭਾਸ਼ਾ ਸਿੱਖਿਆ ਤੋਂ ਦੋ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ (ਜਿਸ ਨੂੰ ਗਰੁੱਪ 1 ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਚਿੱਤਰ 1.41 ਦੇਖੋ), ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਘੱਟੋ-ਘੱਟ ਇੱਕ ਭਾਰਤ ਦੀ ਮੂਲ ਭਾਸ਼ਾ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਭਾਸ਼ਾ ਸਿੱਖਿਆ ਵਿੱਚ ਸਾਹਿਤ ਦੇ ਵਿਸ਼ੇ ਵੀ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ।
  3. ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਹੇਠਾਂ ਦਿੱਤੇ ਤਿੰਨ ਸਮੂਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਘੱਟੋ-ਘੱਟ ਦੋ ਵਿੱਚੋਂ ਚਾਰ ਵਿਸ਼ੇ (ਇੱਕ ਵਿਕਲਪਿਕ ਪੰਜਵੇਂ ਵਿਸ਼ੇ ਦੇ ਨਾਲ) ਚੁਣਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ (ਚਿੱਤਰ 1.41 ਦੇਖੋ):
    - 1) ਸਮੂਹ 2: ਕਲਾ ਸਿੱਖਿਆ, ਸਰੀਰਿਕ ਸਿੱਖਿਆ, ਕਿੱਤਾਮੁਖੀ ਸਿੱਖਿਆ
    - 2) ਸਮੂਹ 3: ਸਮਾਜਿਕ ਵਿਗਿਆਨ ਅਤੇ ਮਨੁੱਖਤਾ, ਅੰਤਰ-ਅਨੁਸ਼ਾਸਨੀ ਖੇਤਰ
    - 3) ਗਰੁੱਪ 4: ਵਿਗਿਆਨ, ਗਣਿਤ ਅਤੇ ਗਣਨਾਤਮਿਕ ਸੋਚ
  4. ਇਹ ਸਕੀਮ ਅਧਿਐਨ ਦੀ ਚੋੜਾਈ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਅਨੁਸ਼ਾਸਨੀ ਡੂੰਘਾਈ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਦੀ ਆਗਿਆ ਦਿੰਦੀ ਹੈ। ਦਿਲਚਸਪ ਸੰਜੋਗਾਂ ਦੀ ਇਜਾਜ਼ਤ ਦੇਣ ਲਈ, ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਲਈ ਖਾਸ ਸਟ੍ਰੀਮਾਂ ਦੀ ਚੋਣ ਕਰਨ ਲਈ ਕੋਈ ਹੋਰ ਪਾਬੰਦੀਆਂ ਨਹੀਂ ਹੋਣੀਆਂ ਚਾਹੀਦੀਆਂ।
  5. ਹਰੇਕ ਗਰੁੱਪ ਵਿੱਚ ਉਪਲਬਧ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਦੀ ਇੱਕ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਾਂਤ ਸੂਚੀ ਹੇਠਾਂ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਹੈ।
  6. ਇਸ ਸਕੀਮ ਦੇ ਨਾਲ ਸੰਭਵ ਕੁਝ ਵਿਆਖਿਆਤਮਿਕ ਸੰਜੋਗ ਚਿੱਤਰ 1.4ii ਵਿੱਚ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਹਨ।
- ਸ.** ਪੱਧਰ 9-10 ਵਿੱਚ ਸਮੱਗਰੀ ਨੂੰ ਸੰਗਠਿਤ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਪਾਠ-ਪੁਸਤਕਾਂ ਇੱਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾਉਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਪੱਧਰ 11-12 ਵਿੱਚ, ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਕਈ ਚੈਨਲਾਂ ਤੋਂ ਸਮੱਗਰੀ ਨੂੰ ਸਰੋਤ ਕਰਨ ਲਈ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਸਮੱਗਰੀ ਦੀ ਚੋਣ ਨੂੰ ਵਧੇਰੇ ਗਤੀਸ਼ੀਲ ਅਤੇ ਲਚਕਦਾਰ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਪੱਧਰ 11-12 ਵਿੱਚ ਕੋਰਸ ਕੰਪੈਂਡੀਅਮ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ।
- ਹ.** ਇਸ ਪੜਾਅ 'ਤੇ ਸਿੱਖਿਆ ਸ਼ਾਸਤਰ ਨੂੰ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਤੋਂ ਵਧੇਰੇ ਸੁਤੰਤਰ ਸਿੱਖਣ ਦੀ ਉਮੀਦ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਸਵੈ-ਅਧਿਐਨ ਅਤੇ ਸਮੂਹਿਕ ਕੰਮ ਲਈ ਵਧੇਰੇ ਮੌਕੇ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕੀਤੇ ਜਾਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ। ਕਲਾਸਰੂਮ ਇੰਟਰੈਕਸ਼ਨ ਵੀ ਵੰਨ-ਸੁਵੰਨੇ ਹੋਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ, ਸਿੱਖਿਆਤਮਿਕ, ਸੁਕਰਾਤਿਕ (Socratic) ਅਤੇ ਪੁੱਛਗਿੱਛ-ਆਧਾਰਿਤ ਢੰਗ ਸਾਰੇ ਇਸ ਪੜਾਅ ਲਈ ਢੁਕਵੇਂ ਹਨ।

ਚਿੱਤਰ 1.4ii

ਕਾਮਰਸ ਲਈ ਕੰਬੀਨੇਸ਼ਨ	ਵਿਗਿਆਨ ਲਈ ਕੰਬੀਨੇਸ਼ਨ	ਸਮਾਜਿਕ ਵਿਗਿਆਨ ਲਈ ਕੰਬੀਨੇਸ਼ਨ	ਬਹੁ-ਅਨੁਸ਼ਾਸੀ ਕੰਬੀਨੇਸ਼ਨ
ਕੰਬੀਨੇਸ਼ਨ-1	ਕੰਬੀਨੇਸ਼ਨ-1	ਕੰਬੀਨੇਸ਼ਨ-1	ਕੰਬੀਨੇਸ਼ਨ-1
ਗਰੁੱਪ-3 ਵਿੱਚੋਂ ਹਿੰਦੀ, ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਬਿਜਨਸ ਸਟੱਡੀਜ਼, ਅਕਾਊਂਟਿੰਗ, ਇਕਨਾਮਿਕਸ ਗਰੁੱਪ-4 ਵਿੱਚੋਂ ਬਿਜਨਸ ਮੈਥੋਮੈਟਿਕਸ	ਗਰੁੱਪ-4 ਵਿੱਚੋਂ ਕਲਾਸੀਕਲ ਤੇਲਗੂ, ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਗਣਿਤ, ਫਿਜ਼ਿਕਸ, ਕਮਿਸਟਰੀ ਗਰੁੱਪ-3 ਵਿੱਚੋਂ ਸਸਟੇਨੇਬਿਲਟੀ ਅਤੇ ਜਲਵਾਯੂ ਪਰਿਵਰਤਨ	ਗਰੁੱਪ-3 ਵਿੱਚੋਂ ਮਰਾਠੀ, ਫਰੈਂਚ ਹਿਸਟਰੀ, ਇਕਨਾਮਿਕਸ, ਮਨੋਵਿਗਿਆਨ ਗਰੁੱਪ-2 ਵਿੱਚੋਂ ਕੰਟੈਂਪਰੇਰੀ ਸੰਗੀਤ	ਗਰੁੱਪ-2 ਵਿੱਚੋਂ ਕਲਾਸੀਕਲ ਤਾਮਿਲ, ਹਿੰਦੀ, ਬਾਗਬਾਨੀ ਗਰੁੱਪ-3 ਵਿੱਚੋਂ ਹਿਸਟਰੀ, ਪੱਤਰਕਾਰੀ ਗਰੁੱਪ-4 ਵਿੱਚੋਂ ਗਣਿਤ
ਕੰਬੀਨੇਸ਼ਨ-2	ਕੰਬੀਨੇਸ਼ਨ-2	ਕੰਬੀਨੇਸ਼ਨ-2	ਕੰਬੀਨੇਸ਼ਨ-2
ਗਰੁੱਪ-3 ਵਿੱਚੋਂ ਬੰਗਾਲੀ, ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਬਿਜਨਸ ਸਟੱਡੀਜ਼, ਅਕਾਊਂਟਿੰਗ ਗਰੁੱਪ-4 ਵਿੱਚੋਂ ਬਿਜਨਸ ਗਣਿਤ ਗਰੁੱਪ-2 ਵਿੱਚੋਂ ਫਾਈਨ ਆਰਟਸ	ਗਰੁੱਪ-4 ਵਿੱਚੋਂ ਗੁਜਰਾਤੀ, ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਬਾਇਓਲੋਜੀ, ਫਿਜ਼ਿਕਸ, ਕਮਿਸਟਰੀ ਗਰੁੱਪ-2 ਵਿੱਚੋਂ ਭਾਰਤੀ ਕਲਾਸੀਕਲ ਸੰਗੀਤ ਗਰੁੱਪ-4 ਵਿੱਚੋਂ ਗਣਿਤ (ਚੋਣਵਾਂ)	ਗਰੁੱਪ-3 ਵਿੱਚੋਂ ਅਸਾਮੀ, ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਜਿਓਗ੍ਰਾਫੀ, ਪੋਲੀਟੀਕਲ ਸਾਇੰਸ ਗਰੁੱਪ-2 ਵਿੱਚੋਂ ਭਾਰਤੀ ਕਲਾਸੀਕਲ ਸੰਗੀਤ ਗਰੁੱਪ-4 ਵਿੱਚੋਂ ਗਣਿਤ (ਚੋਣਵਾਂ)	ਗਰੁੱਪ-2 ਵਿੱਚੋਂ ਪਾਲੀ, ਮਲਿਆਲਮ ਲੋਕ ਸੰਗੀਤ ਗਰੁੱਪ-2 ਵਿੱਚੋਂ ਆਟੋਮੋਬਾਈਲ ਸਰਵਸਿੰਗ ਗਰੁੱਪ-3 ਵਿੱਚੋਂ ਬਿਜਨਸ ਸਟੱਡੀ ਗਰੁੱਪ-4 ਵਿੱਚੋਂ ਬਿਜਨਸ ਮੈਥੋਮੈਟਿਕਸ (ਚੋਣਵਾਂ)

ਕ. ਮੁਲਾਂਕਣ ਅਤੇ ਬੋਰਡ ਪਰੀਖਿਆਵਾਂ:

1. ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਅਰਥਪੂਰਨ ਪਰ ਚੁਣੌਤੀਪੂਰਨ ਮੁਲਾਂਕਣਾਂ ਰਾਹੀਂ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਅਤੇ ਸੰਸਲੇਸ਼ਣ ਦੀਆਂ ਉੱਚ-ਆਰਡਰ ਸਮਰੱਥਾਵਾਂ ਨਾਲ ਜੁੜਨ ਦੇ ਮੌਕੇ ਦਿੱਤੇ ਜਾਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ।
2. ਪੱਧਰ 10 ਲਈ ਬੋਰਡ ਪਰੀਖਿਆਵਾਂ, ਹਰੇਕ ਲਈ ਨਿਰਧਾਰਿਤ ਯੋਗਤਾਵਾਂ 'ਤੇ ਆਧਾਰਿਤ ਹੋਣੀਆਂ ਚਾਹੀਦੀਆਂ ਹਨ। ਉਸ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਦੇ ਟੀਚੇ, ਕਲਾ ਸਿੱਖਿਆ, ਸਰੀਰਿਕ ਸਿੱਖਿਆ ਅਤੇ ਕਿੱਤਾਮੁਖੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਬੋਰਡ ਪ੍ਰਮਾਣੀਕਰਨ ਦੇ ਨਾਲ ਸਥਾਨਿਕ ਮੁਲਾਂਕਣ ਹੋਣਗੇ।
3. ਪੱਧਰ 12 ਦਾ ਸਰਟੀਫਿਕੇਟ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ, ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਹੇਠ ਲਿਖੀਆਂ ਬੋਰਡ ਪਰੀਖਿਆਵਾਂ ਪਾਸ ਕਰਨੀਆਂ ਚਾਹੀਦੀਆਂ ਹਨ:
  - 1) ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਵਿੱਚ 2 ਪਰੀਖਿਆਵਾਂ
  - 2) ਘੱਟੋ-ਘੱਟ 2 ਸਮੂਹਾਂ ਤੋਂ 4 ਪਰੀਖਿਆ (ਇੱਕ ਵਾਧੂ ਵਿਕਲਪਿਕ ਪਰੀਖਿਆ ਦੇ ਨਾਲ)
  - 3) ਗਰੁੱਪ 2 ਦੇ ਵਿਸ਼ਿਆਂ (ਕਲਾ ਸਿੱਖਿਆ, ਸਰੀਰਿਕ ਸਿੱਖਿਆ ਅਤੇ ਕਿੱਤਾਮੁਖੀ ਸਿੱਖਿਆ) ਦੇ ਬੋਰਡ ਪ੍ਰਮਾਣੀਕਰਨ ਦੇ ਨਾਲ ਸਥਾਨਿਕ ਮੁਲਾਂਕਣ ਹੋਣਗੇ।

ਖ. ਸਕੂਲਾਂ ਅਤੇ ਪਰੀਖਿਆਵਾਂ ਦੇ ਬੋਰਡਾਂ ਲਈ ਪ੍ਰਭਾਵ:

1. ਸਕੂਲਾਂ ਅਤੇ ਪਰੀਖਿਆ ਬੋਰਡਾਂ ਨੂੰ ਇਸ NCF ਦੇ ਲਾਗੂ ਹੋਣ ਦੇ ਸ਼ੁਰੂ ਤੋਂ ਹੀ ਪੱਧਰ 10 ਲਈ ਸਾਰੇ ਦਸ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਖੇਤਰਾਂ ਦੇ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਸ਼ ਅਤੇ ਮੁਲਾਂਕਣ ਕਰਨ ਲਈ ਤਿਆਰ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।
2. ਸਕੂਲਾਂ ਅਤੇ ਪਰੀਖਿਆ ਬੋਰਡਾਂ ਨੂੰ ਇਸ NCF ਦੇ ਲਾਗੂ ਹੋਣ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਤੋਂ ਪੱਧਰ 11-12 ਲਈ ਘੱਟੋ-ਘੱਟ ਦੋ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਸ਼ ਕਰਨ ਲਈ ਤਿਆਰ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।
3. ਸਾਰੇ ਬੋਰਡ ਪਰੀਖਿਆਵਾਂ ਨੂੰ ਰੂਟ ਲਰਨਿੰਗ ਦੀ ਬਜਾਏ, ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਵਿੱਚ ਬੁਨਿਆਦੀ ਸੰਕਲਪਾਂ ਅਤੇ ਯੋਗਤਾਵਾਂ ਦੀ ਪਰਖ ਕਰ ਕੇ, ਅਸਲ ਸਿੱਖਿਆ ਦਾ ਮੁਲਾਂਕਣ ਕਰਨ 'ਤੇ ਕਿਸੇ ਸਮਝੌਤਾ ਕੀਤੇ ਬਿਨਾਂ 'ਅਸਾਨ' ਬਣਨ ਵੱਲ ਵਧਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।
4. ਸਕੂਲਾਂ ਨੂੰ ਤੁਰੰਤ ਗਰੁੱਪ 2, 3 ਅਤੇ 4 ਵਿੱਚੋਂ ਘੱਟੋ-ਘੱਟ ਦੋ ਗਰੁੱਪਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਵਿਸ਼ੇ ਪੇਸ਼ ਕਰਨ ਲਈ ਤਿਆਰ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। 5 ਸਾਲਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰ, ਸਕੂਲਾਂ ਨੂੰ ਸਾਰੇ ਚਾਰ ਸਮੂਹਾਂ ਤੋਂ ਵਿਸ਼ੇ ਪੇਸ਼ ਕਰਨ ਲਈ ਤਿਆਰ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। 10 ਸਾਲਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰ, ਸਕੂਲਾਂ ਨੂੰ ਸਾਰੇ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਖੇਤਰਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਹੋਰ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਸ਼ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਸਾਰੇ ਚਾਰ ਸਮੂਹਾਂ ਵਿੱਚ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।
5. ਸੈਕੰਡਰੀ ਪੱਧਰ ਨੂੰ ਦੋ ਪੜਾਵਾਂ ਪੱਧਰ 9-10 ਅਤੇ ਪੱਧਰ 11-12 ਵਿੱਚ ਵੰਡਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। 10 ਸਾਲਾਂ ਵਿੱਚ, ਸਾਰੇ ਸਕੂਲ ਪ੍ਰਨਾਲੀਆਂ ਨੂੰ ਇੱਕ ਸਿੰਗਲ ਸੈਕੰਡਰੀ ਪੱਧਰ ਵਿੱਚ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਜਿੱਥੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਪੱਧਰ 9 ਤੋਂ ਹੀ ਵਿਕਲਪ ਅਤੇ ਲਚਕਤਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਪੱਧਰ 11-12 ਦੀ ਮੌਜੂਦਾ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਬਣਤਰ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਸਾਰੇ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ 'ਚਾਰ ਸਾਲਾਂ ਦੇ ਬਹੁ-ਅਨੁਸ਼ਾਸਨੀ ਅਧਿਐਨ' ਵਜੋਂ ਸੈਕੰਡਰੀ ਪੱਧਰ ਦੇ NEP ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਨੂੰ ਸਾਕਾਰ ਕਰਨਾ।
6. ਸਲਾਨਾ ਅਤੇ ਦੋ-ਸਾਲ ਦੇ ਪੈਟਰਨਾਂ ਵਿੱਚ ਅਧਿਐਨ ਦੀ ਮੌਜੂਦਾ ਪ੍ਰਨਾਲੀ ਨੂੰ ਇੱਕ ਸਮੈਸਟਰ ਜਾਂ ਸਾਲਾਨਾ ਡਿਜ਼ਾਈਨ ਵਿੱਚ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਕੋਰਸਾਂ ਦੇ ਡਿਜ਼ਾਈਨ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਲਈ ਕੋਰਸ ਵਿਕਲਪਾਂ ਵਿੱਚ ਵਧੇਰੇ ਲਚਕਤਾ ਦੀ ਆਗਿਆ ਦੇਵੇਗਾ।
7. ਦਸ ਸਾਲਾਂ ਵਿੱਚ, ਪਰੀਖਿਆ ਬੋਰਡਾਂ ਨੂੰ ਮਾਡਿਊਲਰ ਪਰੀਖਿਆਵਾਂ ਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਮਾਣੀਕਰਨ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਸ਼ ਕਰਨ ਲਈ ਤਿਆਰ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ 'ਕਿ ਹਰੇਕ ਟੈਸਟ ਲਈ ਬਹੁਤ ਘੱਟ ਸਮੱਗਰੀ ਹੋਵੇ ਅਤੇ ਸਕੂਲ ਵਿੱਚ ਕੋਰਸ ਕਰਨ ਤੋਂ ਤੁਰੰਤ ਬਾਅਦ ਲਿਆ ਜਾਵੇ।' [NEP 2020, 4.38]

1.5 ਇਸ NCF ਦੇ ਕੁਝ ਜ਼ੋਰ ਵਾਲੇ ਖੇਤਰ

ਇਸ ਭਾਗ ਵਿੱਚ, ਇਸ NCF ਦੇ ਕੁਝ ਜ਼ੋਰ ਵਾਲੇ ਖੇਤਰਾਂ ਦੇ ਮੁੱਖ ਨੁਕਤਿਆਂ ਨੂੰ ਸੰਖੇਪ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਹ ਨੋਟ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਇਸ NCF ਵਿੱਚ ਸਿਰਫ 'ਧੱਕੇ ਵਾਲੇ ਖੇਤਰ' ਨਹੀਂ ਹਨ; ਹਾਲਾਂਕਿ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸੰਖੇਪ ਵਿੱਚ ਉਜਾਗਰ ਕੀਤਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਅਕਸਰ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਨਾਕਾਫੀ ਮਹੱਤਵ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਇਹ NCF ਕਲਾ ਸਿੱਖਿਆ, ਸਰੀਰਿਕ ਸਿੱਖਿਆ ਤੇ ਤੰਦਰੁਸਤੀ ਅਤੇ ਕਿੱਤਾਮੁਖੀ ਸਿੱਖਿਆ 'ਤੇ ਧਿਆਨ ਕੇਂਦਰਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਮੁੱਖ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਵਿੱਚ ਲਿਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਵਾਤਾਵਰਨ ਸਿੱਖਿਆ ਦੀ ਲੋੜ ਨੂੰ ਯੋਜਨਾਬੱਧ ਢੰਗ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਹ ਫੋਕਸ ਖੇਤਰਾਂ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਅਤੇ ਭਾਰਤ ਦੇ ਗਿਆਨ (ਭਾਰਤੀ ਗਿਆਨ ਪ੍ਰਣਾਲੀਆਂ ਸਮੇਤ) ਵਿੱਚ ਜੜ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਜੁੜਨਾ ਹੈ।

1.5.1 ਕਲਾ ਅਤੇ ਸਰੀਰਿਕ ਸਿੱਖਿਆ

ਇਸ NCF ਵਿੱਚ ਕਲਾ ਅਤੇ ਸਰੀਰਿਕ ਸਿੱਖਿਆ 'ਤੇ ਆਪਣਾ ਪੂਰਾ ਜ਼ੋਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹਨਾਂ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਵੀ ਖਾਸ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਉਦੇਸ਼ ਅਤੇ ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਮਿਆਰ ਨਿਰਧਾਰਿਤ ਕੀਤੇ ਗਏ ਹਨ ਤਾਂਜੇ ਇਹਨਾਂ ਡੋਮੇਨਾਂ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖਿਆ ਨੂੰ ਸਕੂਲ ਦੇ ਦੂਜੇ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਵਾਂਗ ਹੀ ਸਖਤੀ ਅਤੇ ਉਮੀਦਾਂ ਨਾਲ ਪੂਰਾ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕੇ। ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਇੱਕ ਸੰਪੂਰਨ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇਣ ਲਈ, ਇਹਨਾਂ ਖੇਤਰਾਂ ਨੂੰ ਮੁੱਖ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਦੇ ਹਿੱਸੇ ਵਜੋਂ ਦੇਖਣਾ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹੈ ਨਾਕਿ ਸਿਰਫ 'ਸਹਿ-ਪਾਠਕ੍ਰਮ' ਜਾਂ 'ਵਾਧੂ ਪਾਠਕ੍ਰਮ' ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਵਜੋਂ।

- ੳ. ਕਲਾ ਸਿੱਖਿਆ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਕਲਾਕਾਰੀ ਦੀ ਪੜਚੋਲ ਅਤੇ ਸਿਰਜਣਾ ਵਿੱਚ ਅਨੰਦ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰਨਾ ਹੈ; ਕਲਪਨਾ ਅਤੇ ਰਚਨਾਤਮਿਕਤਾ ਦਾ ਵਿਕਾਸ; ਹਮਦਰਦੀ ਅਤੇ ਸੰਵੇਦਨਸ਼ੀਲਤਾ ਅਤੇ ਸਾਡੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਹੋਣ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰੋ। ਰਚਨਾ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਕਲਾ ਦੀ ਕਦਰ ਕਰਨ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ ਨੂੰ ਬਰਾਬਰ ਜ਼ੋਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।
- ਅ. ਸਰੀਰਿਕ ਸਿੱਖਿਆ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਸਰੀਰਿਕ ਗਤੀਵਿਧੀ ਅਤੇ ਖੇਡਾਂ ਲਈ ਪਿਆਰ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰਨਾ ਹੈ; ਸਰੀਰਿਕ ਗਤੀਵਿਧੀ ਅਤੇ ਖੇਡਾਂ ਵਿੱਚ ਕੁਸ਼ਲ ਰੁਝੇਵਿਆਂ ਲਈ ਸਮਰੱਥਾ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰੋ ਅਤੇ ਲਚਕਤਾ, ਹਮਦਰਦੀ ਅਤੇ ਸਹਿਯੋਗ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਕਰੋ। ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਯੋਗ ਦੀ ਇੱਕ ਸ਼ਾਨਦਾਰ ਪਰੰਪਰਾ ਹੈ ਜੋ ਮਨ ਅਤੇ ਸਰੀਰ ਦੀ ਤੰਦਰੁਸਤੀ ਨੂੰ ਬਣਾਈ ਰੱਖਣ ਲਈ ਇੱਕ ਵਧੀਆ ਅਨੁਭਵ ਹੈ। ਸਰੀਰਿਕ ਸਿੱਖਿਆ ਯੋਗ ਅਤੇ ਸਮੁੱਚੀ ਮਨ-ਸਰੀਰ ਦੀ ਤੰਦਰੁਸਤੀ ਨੂੰ ਇਸ ਦਾ ਉਚਿਤ ਸਥਾਨ ਦਿੰਦੀ ਹੈ।
- ੲ. ਕਲਾ ਅਤੇ ਸਰੀਰਿਕ ਸਿੱਖਿਆ ਲਈ ਲਰਨਿੰਗ ਸਟੈਂਡਰਡ 'ਨੇਸਟਡ ਲਰਨਿੰਗ ਸਟੈਂਡਰਡਜ਼' ਵਜੋਂ ਨਿਰਧਾਰਿਤ ਕੀਤੇ ਗਏ ਹਨ। ਇਹ ਮਾਨਤਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੈ ਕਿ ਸਕੂਲਾਂ ਅਤੇ ਸਕੂਲ ਪ੍ਰਣਾਲੀਆਂ ਨੂੰ ਇਹਨਾਂ ਡੋਮੇਨਾਂ ਵਿੱਚ ਪੂਰੀ ਸਿੱਖਣ ਦੀਆਂ ਉਮੀਦਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ ਤਿਆਰ ਹੋਣ ਲਈ ਸਮਾਂ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਲਰਨਿੰਗ ਸਟੈਂਡਰਡਜ਼ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਸੈੱਟ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਲਰਨਿੰਗ ਸਟੈਂਡਰਡਜ਼-1 ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਇਸ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਖੇਤਰ ਲਈ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਟੀਚਿਆਂ ਅਤੇ ਯੋਗਤਾਵਾਂ ਦੀ ਪੂਰੀ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਦਾ ਵੇਰਵਾ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਕਲਾ/ਸਰੀਰਿਕ ਸਿੱਖਿਆ ਲਈ ਲੁੜੀਂਦੇ ਸਰੋਤਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰਨ ਦੇ ਯੋਗ ਹੁੰਦੇ ਹੀ ਸਾਰੇ ਸਕੂਲਾਂ ਨੂੰ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਲਰਨਿੰਗ ਸਟੈਂਡਰਡਜ਼-1 ਦੇ ਅੰਦਰ ਨੇਸਟਡ ਲਰਨਿੰਗ ਸਟੈਂਡਰਡਜ਼-2 ਨਾਮਕ ਸਬਸੈੱਟ ਹੈ ਜੋ ਇਸ NCF ਨੂੰ ਲਾਗੂ ਕਰਨ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਤੋਂ ਹੀ ਸਾਰੇ ਸਕੂਲਾਂ ਦੁਆਰਾ ਪੂਰਾ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।
- ੳ. ਕਲਾ ਸਿੱਖਿਆ ਵਿਜ਼ੂਅਲ ਆਰਟਸ, ਸੰਗੀਤ, ਨਾਚ ਅਤੇ ਹਰਕਤਾਂ ਅਤੇ ਥਿਏਟਰ ਪੇਸ਼ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਫਾਊਂਡੇਸ਼ਨਲ ਪੱਧਰ ਉੱਤੇ ਕਲਾ ਸੰਵੇਦੀ, ਸਰੀਰਿਕ, ਸਮਾਜਿਕ-ਭਾਵਨਾਤਮਿਕ, ਛੋਟੇ ਬੱਚਿਆਂ ਦਾ ਸੁਹਜ ਅਤੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰਿਕ ਵਿਕਾਸ ਪ੍ਰੈਪਰੇਟਰੀ ਪੱਧਰ ਵਿੱਚ, ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਕਲਾ ਬਣਾਉਣ ਦੇ ਹੁਨਰ ਨੂੰ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰੋ ਅਤੇ ਸਥਾਨਿਕ ਕਲਾ ਦੇ ਰੂਪਾਂ ਪ੍ਰਤਿ ਉਤਸੁਕਤਾ ਪੈਦਾ ਕਰੋ। ਮਿਡਲ ਪੱਧਰ ਵਿੱਚ ਕਲਾ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਖੇਤਰ ਅਤੇ ਭਾਰਤ ਦੇ ਹੋਰ ਹਿੱਸਿਆਂ ਦੀ ਕਲਾਤਮਿਕ ਅਤੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰਿਕ ਵਿਭਿੰਨਤਾ ਲਈ ਪ੍ਰਸੰਸਾ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕਰਨਾ ਹੈ। ਸੈਕੰਡਰੀ ਪੱਧਰ ਉੱਤੇ, ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਵਿਜ਼ੂਅਲ ਅਤੇ ਪਰਫਾਰਮਿੰਗ ਆਰਟਸ ਵਿੱਚ ਵਰਤੋਂ ਦੇ ਵਿਸ਼ਾਲ ਸਕੋਪ ਬਾਰੇ ਜਾਗਰੂਕਤਾ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ।
- ੴ. ਸਰੀਰਿਕ ਸਿੱਖਿਆ ਵਿੱਚ, ਫਾਊਂਡੇਸ਼ਨਲ ਪੱਧਰ 'ਤੇ, ਮੁਫਤ ਖੇਡ ਦੁਆਰਾ ਕੁੱਲ ਅਤੇ ਵਧੀਆ ਚਾਲਕ ਹੁਨਰਾਂ ਦੇ ਵਿਕਾਸ 'ਤੇ ਧਿਆਨ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਪ੍ਰੈਪਰੇਟਰੀ ਪੱਧਰ ਵਿੱਚ, ਸਥਾਨਿਕ ਖੇਡਾਂ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ ਜੋ ਤਰਲਤਾ ਬਣਾਈ ਰੱਖਦੀਆਂ ਹਨ ਨਾਕਿ ਖੇਡ ਦੇ ਖਾਸ ਨਿਯਮ। ਮਿਡਲ ਪੱਧਰ ਵਿੱਚ ਵਧੇਰੇ ਢਾਂਚਾਗਤ ਸੈਸ਼ਨ ਅਤੇ ਹੁਨਰ ਵਿਕਾਸ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ। ਸੈਕੰਡਰੀ ਪੱਧਰ ਖਾਸ ਖੇਡਾਂ ਵਿੱਚ ਡੂੰਘਾਈ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਦੇ ਮੌਕੇ ਅਤੇ ਵਿਕਲਪ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਸਾਰੇ ਪੜਾਵਾਂ ਦੌਰਾਨ, ਮਨ-ਸਰੀਰ ਦੀ ਤੰਦਰੁਸਤੀ ਨੂੰ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਅਤੇ ਅਭਿਆਸਾਂ, ਜਿਵੇਂਕਿ ਯੋਗ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਸਿਹਤਮੰਦ ਜੀਵਨਸ਼ੈਲੀ ਅਤੇ ਚੰਗੇ ਪੋਸਣ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖਿਆ ਦੁਆਰਾ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।
- ੵ. ਇਹਨਾਂ ਡੋਮੇਨਾਂ ਵਿੱਚ ਮੁਲਾਂਕਣ ਵਧੇਰੇ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ-ਆਧਾਰਿਤ ਹਨ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਵਿਸਤ੍ਰਿਤ ਨਿਰੀਖਣ ਰਿਪੋਰਟਾਂ ਅਤੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਪੋਰਟਫੋਲੀਓ ਸਮੇਤ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮੁਲਾਂਕਣ ਸਾਧਨਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ।

ਖ. ਸੈਕੰਡਰੀ ਪੱਧਰ ਦੀ ਸਮਾਂ-ਸਾਰਨੀ ਵਿੱਚ ਆਖਰੀ ਪੀਰੀਅਡ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਲਈ ਆਪਣੀ ਪਸੰਦੀਦਾ ਕਲਾ ਜਾਂ ਖੇਡਾਂ ਦੀਆਂ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਣ ਲਈ ਇੱਕ ਵਿਕਲਪਿਕ ਵਾਧੂ ਸਮਾਂ ਹੋਣ ਦੀ ਸਿਫਾਰਸ਼ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਸਥਾਨਿਕ ਕਲਾਕਾਰ, ਕਾਰੀਗਰ ਅਤੇ ਖਿਡਾਰੀ ਸਕੂਲਾਂ ਵਿੱਚ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੇ ਨਾਲ ਇੱਕ ਵਿਆਪਕ ਐਕਸਪੋਜ਼ਰ ਦੇਣ ਲਈ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਇੰਟਰ-ਸਕੂਲ ਖੇਡ ਮੁਕਾਬਲਿਆਂ ਅਤੇ ਹੋਰ ਕਲੱਬਾਂ ਜਾਂ ਇੰਟਰ-ਸਕੂਲ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਵਿੱਚ ਭਾਗ ਲੈਣਾ ਸ਼ਾਮਲ ਹੈ।

1.5.2 ਕਿੱਤਾਮੁਖੀ ਸਿੱਖਿਆ

ਸਕੂਲੀ ਸਿੱਖਿਆ ਨੂੰ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਸਿਰਫ਼ ਆਪਣੇ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਦੀ ਦੁਨੀਆ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਲਈ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਉਸਾਰੂ ਕੰਮ ਕਰਨ ਲਈ ਵੀ ਤਿਆਰ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਕੰਮ ਲਈ ਇਹ ਸਮਰੱਥਾ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਪਰਿਵਾਰਾਂ ਦੇ ਉਤਪਾਦਿਕ ਮੈਂਬਰ ਬਣਨ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਆਰਥਿਕਤਾ ਵਿੱਚ ਹਿੱਸਾ ਲੈਣ ਦੇ ਯੋਗ ਬਣਾਉਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਇਹ NCF ਕਿੱਤਾਮੁਖੀ ਸਿੱਖਿਆ ਨੂੰ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਦੇ ਇੱਕ ਅਨਿੱਖੜਵੇਂ ਅੰਗ ਵਜੋਂ ਦੇਖਦਾ ਹੈ।

- ੳ. ਕਿੱਤਾਮੁਖੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਖੇਤਰ ਦੇ ਜ਼ਰੀਏ, ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਕੰਮ ਦੇ ਤਿੰਨ ਰੂਪਾਂ- ਜੀਵਨ ਰੂਪਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਕੰਮ, ਮਸ਼ੀਨਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਅਤੇ ਸਮੱਗਰੀ ਅਤੇ ਮਨੁੱਖੀ ਸੇਵਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਬੁਨਿਆਦੀ ਹੁਨਰਾਂ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰਨਾ ਅਤੇ ਵਿਕਸਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇਗਾ।
- ਅ. ਪ੍ਰੈਪਰੇਟਰੀ ਅਤੇ ਮਿਡਲ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਸਕੂਲੀ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਉਪਰੋਕਤ ਤਿੰਨਾਂ ਰੂਪਾਂ ਦੇ ਕੰਮ ਵਿੱਚ ਸੰਬੰਧਿਤ ਸਮਰੱਥਾਵਾਂ ਨੂੰ ਬਣਾਉਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰੇਗਾ, ਜਿਵੇਂਕਿ ਅਸੀਂ ਅਸਾਨੀ ਨਾਲ ਦੇਖ ਸਕਦੇ ਹਾਂ, ਕੰਮ ਦੇ ਇਹ ਰੂਪ ਨਾ ਸਿਰਫ਼ ਉਤਪਾਦਿਕ ਕੰਮ ਲਈ ਸਮਰੱਥਾ ਵਿੱਚ ਲੁੜੀਂਦੀ ਚੌੜਾਈ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਸਗੋਂ ਇਹ ਅਰਥਚਾਰੇ ਦੇ ਪ੍ਰਾਇਮਰੀ, ਸੈਕੰਡਰੀ ਅਤੇ ਤੀਜੇ ਦਰਜੇ ਦੇ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਕਿੱਤਾਮੁਖੀ ਸਮਰੱਥਾਵਾਂ ਨੂੰ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨ ਦੀ ਨੀਂਹ ਵੀ ਬਣਦੇ ਹਨ, ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮਨੁੱਖੀ ਸੇਵਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਆਰਥਿਕ ਭਾਗੀਦਾਰੀ ਦਾ ਉਦੇਸ਼, ਅਰਥਚਾਰੇ ਵਿੱਚ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾਉਂਦੇ ਹਨ।
- ੲ. ਚਾਰ ਸਾਲਾਂ ਦੇ ਸੈਕੰਡਰੀ ਪੱਧਰ ਵਿੱਚ, ਪਹਿਲੇ ਦੋ ਸਾਲ ਇਹਨਾਂ ਸਮਰੱਥਾਵਾਂ ਨੂੰ ਇੱਕਜੁਟ ਕਰਨ ਲਈ ਤਬਾਦਲੇਯੋਗ ਹੁਨਰਾਂ ਨੂੰ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨ ਲਈ ਕੰਮ ਕਰਨਗੇ ਜੋ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਵੀ ਕਿੱਤੇ ਵਿੱਚ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸੇਵਾ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਸੈਕੰਡਰੀ ਪੱਧਰ ਵਿੱਚ ਸਕੂਲ ਦੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਦੇ ਪਿਛਲੇ ਦੋ ਸਾਲਾਂ ਵਿੱਚ, ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਪਸੰਦ ਦੇ ਖਾਸ ਕਿੱਤਿਆਂ ਵਿੱਚ ਮੁਹਾਰਤ ਹਾਸਲ ਕਰਨ ਦੇ ਮੌਕੇ ਦਿੱਤੇ ਜਾਣਗੇ।
- ੳ. ਕਿੱਤਾਮੁਖੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦੀ ਸਮੱਗਰੀ ਜਿੱਥੋਂ ਤੱਕ ਸੰਭਵ ਹੋਵੇ ਸਥਾਨਿਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਢੁਕਵੀਂ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸੇ ਸਮੇਂ, ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੀਆਂ ਇੱਛਾਵਾਂ ਦਾ ਜਵਾਬ ਦੇਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਸੈਕੰਡਰੀ ਪੱਧਰ ਵਿੱਚ, ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਮਿਆਰਾਂ ਨੂੰ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਹੁਨਰ ਅਤੇ ਯੋਗਤਾ ਫਰੇਮਵਰਕ (NSQF) ਪੱਧਰ ਨਾਲ ਇਕਸਾਰ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।
- ੲ. ਸਮੱਗਰੀ ਨੂੰ ਕਿਰਤ ਦੀ ਸ਼ਾਨ ਲਈ ਸਤਿਕਾਰ ਪੈਦਾ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।
- ਕ. ਸਿੱਖਿਆ ਸ਼ਾਸਤਰ ਨੂੰ 'ਬਣਾਉਣ ਅਤੇ ਸੋਚਣ' ਨੂੰ ਉਸ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਸੰਤੁਲਿਤ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਜੋ ਉਸ ਲਈ ਢੁਕਵਾਂ ਹੋਵੇ। ਕਿੱਤਾ ਵਰਕਸ਼ਾਪਾਂ ਅਤੇ ਪ੍ਰੋਜੈਕਟ ਕਿੱਤਾਮੁਖੀ ਸਮਰੱਥਾ ਸਿਖਾਉਣ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਤਰੀਕੇ ਹਨ। ਸੁਰੱਖਿਆ ਖਾਤੇ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਵਿੱਚ ਰੱਖਦੇ ਹੋਏ ਇੰਟਰਨੈਸ਼ਿਪਾਂ ਅਤੇ ਸਿਖਾਂਦਰੂਪੁਣੇ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।
- ਖ. ਮੁਲਾਂਕਣ ਨਿਰੀਖਣਾਂ, ਪੋਰਟਫੋਲੀਓ ਅਤੇ ਪ੍ਰੋਜੈਕਟਾਂ 'ਤੇ ਆਧਾਰਿਤ ਹੋਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਸਿਰਫ਼ ਸਮਰੱਥਾ ਅਤੇ ਹੁਨਰ 'ਤੇ ਹੀ ਧਿਆਨ ਨਹੀਂ ਦੇਣਾ ਚਾਹੀਦਾ, ਸਗੋਂ ਮੁੱਲਾਂ ਅਤੇ ਸੁਭਾਅ 'ਤੇ ਵੀ ਧਿਆਨ ਦੇਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

1.5.3 ਵਾਤਾਵਰਨ ਸਿੱਖਿਆ

21ਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿੱਚ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਚੁਣੌਤੀ ਕੁਦਰਤੀ ਵਾਤਾਵਰਨ ਦੀ ਸੰਭਾਲ ਹੈ। ਇੱਥੋਂ ਤੱਕ ਕਿ ਜਦੋਂ ਮਨੁੱਖੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਤੋਂ ਸ਼ੁੱਧ ਤੌਰ 'ਤੇ ਦੇਖਿਆ ਜਾਵੇ, ਤਾਂ ਵਾਤਾਵਰਨ ਦਾ ਵਿਗਾੜ ਨਿਆਂ ਅਤੇ ਬਰਾਬਰੀ ਦਾ ਮੁੱਦਾ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। NEP 2020 ਇਸ ਚੁਣੌਤੀ ਅਤੇ ਇੱਕ ਸਾਰਥਿਕ ਵਿੱਦਿਅਕ ਜਵਾਬ ਦੀ ਲੋੜ ਨੂੰ ਪਛਾਣਦਾ ਹੈ। ਇਹ NCF ਗਿਆਨ, ਸਮਰੱਥਾਵਾਂ, ਕਦਰਾਂ-ਕੀਮਤਾਂ ਅਤੇ ਸੁਭਾਅ ਨੂੰ

ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨ ਲਈ ਲੁੜੀਂਦਾ ਜ਼ੋਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਜੋ ਵਾਤਾਵਰਨ ਲਈ ਟਿਕਾਊ ਅਭਿਆਸਾਂ ਵਿੱਚ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਨਾਲ ਕੰਮ ਕਰਨ ਲਈ ਜਾਗਰੂਕਤਾ ਅਤੇ ਯੋਗਤਾਵਾਂ ਦੇਵਾਂ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਕਰਨਗੇ।

ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਅੰਤਰ-ਅਨੁਸ਼ਾਸਨੀ ਸੋਚ ਲਈ ਸਮਰੱਥਾ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨ ਦੀ ਵੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਅਸਲ-ਜੀਵਨ ਦੀਆਂ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਨੂੰ ਅੰਤਰ-ਅਨੁਸ਼ਾਸਨੀ ਹੱਲ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਵਾਤਾਵਰਨ ਦੇ ਵਿਗਾੜ ਅਤੇ ਜਲਵਾਯੂ ਤਬਦੀਲੀ ਦੀ ਸਮੱਸਿਆ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਅਤੇ ਜਵਾਬ ਦੇਣ ਲਈ ਅੰਤਰ-ਅਨੁਸ਼ਾਸਨੀ ਸੋਚ ਦੀ ਵੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਇਹ NCF ਪੱਧਰ 9-10 ਵਿੱਚ ਅੰਤਰ-ਅਨੁਸ਼ਾਸਨੀ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਹਿੱਸੇ ਵਜੋਂ ਵਾਤਾਵਰਨ ਸਿੱਖਿਆ 'ਤੇ ਕੇਂਦਰਿਤ ਹੈ।

ੳ. ਕੁਦਰਤ ਅਤੇ ਮਨੁੱਖੀ ਜੀਵਨ ਵਿਚਕਾਰ ਗੂੜ੍ਹੇ ਸੰਬੰਧ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਦੀ ਭਾਰਤ ਦੀ ਲੰਮੀ ਪਰੰਪਰਾ ਰਹੀ ਹੈ। ਹਾਲਾਂਕਿ, ਆਧੁਨਿਕ ਜੀਵਨ ਦੇ ਦਬਾਅ ਨੇ ਕੁਦਰਤੀ ਵਾਤਾਵਰਨ ਅਤੇ ਮਨੁੱਖਾਂ ਵਿਚਕਾਰ ਸੰਬੰਧਾਂ ਨੂੰ ਤੋੜ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਆਦਰਸ਼ਿਕ ਤੌਰ 'ਤੇ, ਪੁਰਾਤਨ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਆਧੁਨਿਕ ਤੱਕ ਦੇ ਗਿਆਨ ਨੂੰ ਵਾਤਾਵਰਨ ਦੀਆਂ ਵਧ ਰਹੀਆਂ ਚੁਣੌਤੀਆਂ ਦੇ ਟਿਕਾਊ ਹੱਲ ਵੱਲ ਵਧਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਵਾਤਾਵਰਨ ਸਿੱਖਿਆ ਇਸ ਦਿਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਕਦਮ ਹੈ। ਵੱਖ-ਵੱਖ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਦੇ ਖੇਤਰਾਂ ਦੇ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਨੂੰ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰਨ ਨਾਲ, ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਮਨੁੱਖੀ-ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ ਦੇ ਸੰਤੁਲਨ ਦੀਆਂ ਬਾਰੀਕੀਆਂ ਅਤੇ ਗੁੰਝਲਦਾਰਤਾ ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਜਾਂ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਲਏ ਗਏ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਫ਼ੈਸਲਿਆਂ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਅਤੇ ਵਪਾਰ-ਆਫ਼ ਦੀ ਕਦਰ ਕਰਨਾ ਸਿੱਖਣਗੇ।

ਅ. ਵਾਤਾਵਰਨ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਮੁੱਖ ਉਦੇਸ਼ ਹਨ:

1. ਵਾਤਾਵਰਨ ਸਾਤਾ ਦੀ ਇੱਕ ਮਜ਼ਬੂਤ ਨੀਂਹ ਬਣਾਓ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਵਾਤਾਵਰਨ, ਸਮਾਜਿਕ, ਆਰਥਿਕ ਅਤੇ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਕਾਰਕਾਂ ਦੇ ਆਪਸੀ ਸੰਬੰਧਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਣਾ ਸ਼ਾਮਲ ਹੈ।
  2. ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਭਾਰਤੀ ਪਰੰਪਰਾਵਾਂ ਅਤੇ ਪ੍ਰਥਾਵਾਂ, ਭਾਰਤੀ ਸੰਵਿਧਾਨ ਅਤੇ ਨਾਲ ਹੀ ਵਾਤਾਵਰਨ 'ਤੇ ਆਧੁਨਿਕ ਮਨੁੱਖੀ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵਾਂ ਬਾਰੇ ਵਿਗਿਆਨਿਕ ਖੋਜਾਂ ਤੋਂ ਸਿੱਖਿਆਵਾਂ ਨੂੰ ਲੈ ਕੇ, ਕੁਦਰਤੀ ਵਾਤਾਵਰਨ ਪ੍ਰਤਿ ਵਧੇਰੇ ਹਮਦਰਦੀ ਵਾਲਾ ਰਵੱਈਆ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰੋ।
  3. ਇੱਕ ਕਿਰਿਆ-ਮੁਖੀ ਮਾਨਸਿਕਤਾ ਅਤੇ ਹੁਨਰ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਕਰੋ ਤਾਂਜੋ ਵਾਤਾਵਰਨ ਦੇ ਕਾਰਨਾਂ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕੇ, ਇਸ ਗੱਲ ਦੀ ਇੱਕ ਠੋਸ ਸਮਝ ਦੇ ਨਾਲ ਕਿ, ਕਿਵੇਂ ਵਿਅਕਤੀਗਤ, ਸਮਾਜਿਕ, ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ਵਵਿਆਪੀ ਕਾਰਵਾਈਆਂ ਮਨੁੱਖਾਂ ਅਤੇ ਕੁਦਰਤ ਵਿਚਕਾਰ ਸੰਤੁਲਨ ਨੂੰ ਬਹਾਲ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਸਾਡੀ ਮਦਦ ਕਰ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਾਡੇ ਗ੍ਰਹਿ ਅਤੇ ਆਪਣੇ-ਆਪ ਨੂੰ ਬਚਾ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ।
- ੲ. ਫਾਊਂਡੇਸ਼ਨਲ ਪੱਧਰ ਵਿੱਚ, ਕੁਦਰਤ ਵਿੱਚ ਸਮਾਂ ਬਿਤਾਉਣਾ ਸਿੱਖਿਆ ਸ਼ਾਸਤਰ ਦਾ ਇੱਕ ਅਨਿੱਖੜਵਾਂ ਅੰਗ ਹੈ, ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਪੌਦਿਆਂ ਜਾਨਵਰਾਂ, ਕੀੜਿਆਂ ਅਤੇ ਪੰਛੀਆਂ ਨਾਲ ਸੰਵੇਦਨਸ਼ੀਲਤਾ ਨਾਲ ਦੇਖਣ ਅਤੇ ਗੱਲਬਾਤ ਕਰਨ ਲਈ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਕਹਾਣੀਆਂ, ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਅਤੇ ਗੀਤਾਂ ਵਿੱਚ ਵਾਤਾਵਰਨ ਦੇ ਤੱਤ ਅਤੇ ਕੁਦਰਤ ਦੀ ਕਦਰ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ।
- ੳ. ਪ੍ਰੈਪਰੇਟਰੀ ਪੱਧਰ ਵਿੱਚ, ਸਾਡੇ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਦੀ ਦੁਨੀਆ ਦੇ ਅਧਿਐਨ ਦੁਆਰਾ, ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਮਨੁੱਖੀ ਸਮਾਜ ਅਤੇ ਕੁਦਰਤੀ ਵਾਤਾਵਰਨ ਵਿਚਕਾਰ ਅੰਤਰ-ਨਿਰਭਰਤਾ ਦੀ ਕਦਰ ਕਰਨਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਦੇ ਹਨ।
- ੴ. ਮਿਡਲ ਪੱਧਰ ਵਿੱਚ, ਵਾਤਾਵਰਨ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਸੰਕਲਪਾਂ ਨੂੰ ਵਿਗਿਆਨ ਵਿੱਚ ਜੋੜਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਵਿਗਿਆਨ, ਕੁਦਰਤੀ ਸੰਸਾਰ ਅਤੇ ਮਨੁੱਖੀ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚਕਾਰ ਪਰਸਪਰ ਪ੍ਰਭਾਵ ਹੈ। ਖੋਜ ਦੇ ਵਿਗਿਆਨਿਕ ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਵਿਗਿਆਨਿਕ ਮਾਡਲਾਂ ਰਾਹੀਂ ਸਮਝਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।
- ੵ. ਸੈਕੰਡਰੀ ਪੜਾਅ ਦੇ ਪੱਧਰ 9-10 ਵਿੱਚ, ਵਾਤਾਵਰਨ ਸਿੱਖਿਆ ਅੰਤਰ-ਅਨੁਸ਼ਾਸਨੀ ਖੇਤਰਾਂ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਹੈ। ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਵਾਤਾਵਰਨ ਸਿੱਖਿਆ ਨੂੰ ਸਮਾਜਿਕ-ਇਕੋਲੋਜੀਕਲ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਤੋਂ ਦੇਖਣਗੇ, ਕਿਉਂਕਿ ਵਿਗਿਆਨ ਜਾਂ ਸਮਾਜਿਕ ਵਿਗਿਆਨ ਦੁਆਰਾ ਮੁੱਖ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸੂਚਿਤ ਕੀਤੇ ਗਏ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਦੇ ਉਲਟ ਉਹ ਨੈਤਿਕ ਅਤੇ ਨੈਤਿਕ ਵਿਚਾਰਾਂ ਸਮੇਤ ਤਰਕ ਅਤੇ ਦਲੀਲ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨਗੇ। ਉਹ ਇਹਨਾਂ ਸਮਰੱਥਾਵਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਵਾਤਾਵਰਨ ਸੰਭਾਲ ਅਤੇ ਸੁਰੱਖਿਆ ਦੇ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਬਹਿਸਾਂ ਦੇ ਸੰਦਰਭ ਵਿੱਚ ਕਰਨਗੇ ਜੋ ਵਾਤਾਵਰਨ ਅਤੇ ਜਲਵਾਯੂ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ ਬਾਰੇ ਵਿਗਿਆਨਾਂ ਦੀ ਸਮਝ ਅਤੇ ਨਿਆਂ, ਬਰਾਬਰੀ ਅਤੇ ਮਨੁੱਖੀ ਭਲਾਈ ਦੇ ਵਿਚਾਰਾਂ 'ਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਵਿਗਿਆਨ ਤੋਂ ਸਮਝ ਨੂੰ ਏਕੀਕ੍ਰਿਤ ਕਰਦੇ ਹਨ।

1.5.4 ਭਾਰਤ ਦੀਆਂ ਜੜ੍ਹਾਂ ਅਤੇ ਮਾਣ

ਸਾਡੇ ਦੇਸ਼ ਕੋਲ ਸਥਾਨਿਕ ਭਾਈਚਾਰਿਆਂ ਦੇ ਅੰਦਰ ਅਤੇ ਵੱਖੋ-ਵੱਖਰੀਆਂ ਪਰੰਪਰਾਵਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਇੱਕ ਅਮੀਰ ਸੱਭਿਆਚਾਰਿਕ ਅਤੇ ਸੱਭਿਅਤਾਤਮਿਕ ਵਿਰਾਸਤ ਹੈ। ਸਮਕਾਲੀ ਭਾਰਤ ਆਧੁਨਿਕ ਸੰਸਾਰ ਵਿੱਚ ਆਪਣੀ ਥਾਂ ਲੈ ਕੇ, ਬਰਾਬਰ ਦਾ ਜੀਵੰਤ ਹੈ। ਸਾਡਾ ਦੇਸ਼ ਸਾਹਿਤ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਗਣਿਤ, ਫਿਲਾਸਫੀ ਤੋਂ ਕਲਾ, ਵਿਆਕਰਨ ਤੋਂ ਖਗੋਲ ਵਿਗਿਆਨ, ਵਾਤਾਵਰਨ ਤੋਂ ਦਵਾਈ, ਆਰਕੀਟੈਕਚਰ ਤੋਂ ਖੇਤੀਬਾੜੀ, ਨੈਤਿਕਤਾ ਤੋਂ ਸ਼ਾਸਨ, ਸ਼ਿਲਪਕਾਰੀ ਤੋਂ ਤਕਨਾਲੋਜੀ, ਮਨੋਵਿਗਿਆਨ ਤੋਂ ਰਾਜਨੀਤੀ ਤੱਕ, ਸਾਹਿਤ ਤੋਂ ਸੰਗੀਤ ਅਤੇ ਅਰਥ ਸ਼ਾਸਤਰ ਤੋਂ ਸਿੱਖਿਆ, ਵਿਭਿੰਨ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਅਤੇ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਡੂੰਘੇ ਗਿਆਨ ਅਤੇ ਵਿਆਪਕ ਅਭਿਆਸ ਦਾ ਘਰ ਹੈ।

ਜਿਵੇਂਕਿ NEP 2020 ਦੁਆਰਾ ਸਿਫ਼ਾਰਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ, ਇਹ NCF ਭਾਰਤ ਦੇ ਸੰਦਰਭ, ਭਾਰਤੀ ਵਿਚਾਰ ਅਤੇ ਭਾਰਤੀ ਗਿਆਨ ਅਤੇ ਗਿਆਨ ਪ੍ਰਣਾਲੀਆਂ ਵਿੱਚ ਮਜ਼ਬੂਤੀ ਨਾਲ ਜੁੜਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ।

ਇਸ NCF ਦੀ ਜੜ੍ਹ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਤਰੀਕਿਆਂ ਨਾਲ ਪ੍ਰਗਟ ਹੁੰਦੀ ਹੈ:

- ੳ. ਸਿੱਖਿਆ ਦਾ ਸੰਪੂਰਨ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਅਤੇ ਇਸ ਦੇ ਉਦੇਸ਼, ਸਾਡੀ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਵਿਰਾਸਤ ਤੋਂ ਸਾਡੇ ਆਧੁਨਿਕ ਤੱਕ ਚਿੰਤਕ, ਇਸ NCF ਦੀ ਸਮੁੱਚੀ ਪਹੁੰਚ ਦੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦਿੰਦੇ ਹਨ।
- ਅ. ਗਿਆਨ ਦੇ ਪ੍ਰਤਿ ਭਾਰਤੀ ਸਕੂਲਾਂ ਦੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦੀ ਜੀਵੰਤ ਗਿਆਨਵਾਦੀ ਪਹੁੰਚ ਅਤੇ ਅਸੀਂ ਇਸ ਨੂੰ ਕਿਵੇਂ ਜਾਣਦੇ ਹਾਂ।
- ੲ. ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਸਿੱਖਣ ਲਈ ਅਧਿਆਪਕ-ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਰਿਸ਼ਤੇ ਦੀ ਕੇਂਦਰਿਤਾ ਲਈ ਆਧਾਰ ਵਜੋਂ ਗੁਰੂ-ਸ਼ਿਸ਼ਯ ਪਰੰਪਰਾ ਦਾ ਮੂਲ; ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਸੱਚ ਦੀ ਖੋਜ ਲਈ ਇੱਕ ਸਾਧਨ ਵਜੋਂ ਸੰਵਾਦ ਅਤੇ ਬਹਿਸ ਦੀ ਪਰੰਪਰਾ।
- ੳ. ਭਾਸ਼ਾ, ਅਭਿਆਸਾਂ, ਮਾਹਰਾਂ, ਇਤਿਹਾਸਾਂ, ਵਾਤਾਵਰਨ ਅਤੇ ਹੋਰ ਬਹੁਤ ਕੁਝ ਸਮੇਤ ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਸਥਾਨਿਕ ਸਰੋਤਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ, ਚਿੱਤਰਾਂ ਜਾਂ ਕੇਸ ਅਧਿਐਨਾਂ ਦੇ ਅਮੀਰ ਸਰੋਤਾਂ ਵਜੋਂ।
- ੴ. ਵੱਖ-ਵੱਖ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਭਾਰਤੀ ਯੋਗਦਾਨ ਦਾ ਅਮੀਰ ਇਤਿਹਾਸ ਨਾ ਸਿਰਫ਼ ਮਾਣ ਅਤੇ ਆਤਮ-ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਸਗੋਂ ਉਹਨਾਂ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖਣ ਨੂੰ ਵੀ ਅਮੀਰ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ, ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ ਵਾਤਾਵਰਨ ਸਿੱਖਿਆ ਦੀ ਪਹੁੰਚ ਭਾਰਤ ਭਰ ਵਿੱਚ ਕੁਦਰਤ-ਸੁਰੱਖਿਆ ਪਰੰਪਰਾਵਾਂ ਦੀ ਸੀਮਾ ਦੁਆਰਾ ਡੂੰਘਾਈ ਨਾਲ ਭਰਪੂਰ ਹੈ, ਕਦਰਾਂ-ਕੀਮਤਾਂ ਅਤੇ ਨੈਤਿਕਤਾ ਦੀ ਪਹੁੰਚ ਭਾਰਤੀ ਸੰਕਲਪਾਂ ਅਤੇ ਸਾਥੀ ਮਨੁੱਖਾਂ ਅਤੇ ਸਾਰੇ ਪ੍ਰਾਣੀਆਂ ਲਈ ਸਤਿਕਾਰ ਅਤੇ ਹਮਦਰਦੀ ਦੇ ਅਭਿਆਸਾਂ ਵਿੱਚ ਜੜ੍ਹੀ ਹੋਈ ਹੈ।
- ੵ. ਸਿੱਖਿਆ ਵਿੱਚ ਮਾਪਿਆਂ ਅਤੇ ਭਾਈਚਾਰਿਆਂ ਦੀ ਸ਼ਮੂਲੀਅਤ ਦਾ ਮਹੱਤਵ।

1.6 ਹੋਰ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਖੇਤਰ

ਜਦੋਂਕਿ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਨੂੰ ਅੱਠ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਵੰਡਿਆ ਗਿਆ ਹੈ, ਇਸ NCF ਦੀ ਪਹੁੰਚ ਇਹ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਉਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ‘ਵਿਗਿਆਨ’ ਅਤੇ ‘ਕਲਾ’ ਵਿਚਕਾਰ ਕੋਈ ਸਖ਼ਤ ਵਿਭਾਜਨ ਨਹੀਂ ਹੈ, ‘ਕਿੱਤਾਮੁਖੀ’ ਦੀਆਂ ‘ਸਟਰੀਮਜ਼’ ਅਤੇ ‘ਅਕਾਦਮਿਕ’, ‘ਪਾਠਕ੍ਰਮ’ ਅਤੇ ‘ਸਹਿ-ਪਾਠਕ੍ਰਮ’, ਆਦਿ ਪਿਛਲੇ ਭਾਗ ਕਲਾ ਸਿੱਖਿਆ, ਸਰੀਰਿਕ ਸਿੱਖਿਆ, ਕਿੱਤਾਮੁਖੀ ਸਿੱਖਿਆ ਅਤੇ ਸਿੱਖਿਆ ਦਾ ਸੰਖੇਪ ਅਤੇ ਅੰਤਰ-ਅਨੁਸ਼ਾਸਨੀ ਖੇਤਰ (ਵਾਤਾਵਰਨ ਸਿੱਖਿਆ ਸਮੇਤ) ਉਜਾਗਰ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਦੇ ਹਿੱਸੇ ਵਜੋਂ ਲੁੜੀਂਦਾ ਫੋਕਸ ਮਿਲਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਭਾਗ ਵਿੱਚ, ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਦੇ ਹੋਰ ਖੇਤਰਾਂ ਦੇ ਮੁੱਖ ਨੁਕਤਿਆਂ ਦਾ ਸਾਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।

1.6.1 ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ

ੳ. ਭਾਰਤ ਦੀ ਅਮੀਰ ਬਹੁ-ਭਾਸ਼ਾਈ ਵਿਰਾਸਤ ਨੂੰ ਭਾਸ਼ਾ ਸਿੱਖਿਆ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਵਿੱਚ ਇਸ ਦਾ ਬਣਦਾ ਸਥਾਨ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ 15 ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ (ਪੱਧਰ 10) ਤੱਕ ਤਿੰਨ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਅਕਾਦਮਿਕ ਵਰਤੋਂ ਲਈ ਭਾਸ਼ਾਈ ਮੁਹਾਰਤ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਕਰਨਾ ਹੈ। ਇਹਨਾਂ ਤਿੰਨਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਘੱਟੋ-ਘੱਟ ਦੋ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਭਾਰਤ ਦੀ ਮੂਲ ਭਾਸ਼ਾ ਹੋਣੀਆਂ ਚਾਹੀਦੀਆਂ ਹਨ। ਘੱਟੋ-ਘੱਟ ਭਾਰਤ ਦੀ ਮੂਲ ਭਾਸ਼ਾ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ‘ਸਾਹਿਤ ਪੱਧਰ’ ’ਤੇ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇਗਾ।

- ਅ. ਪੱਧਰ 12 ਤੱਕ ਦੇ ਸਾਰੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਮਾਧਿਅਮ ਲਈ ਘੱਟੋ-ਘੱਟ ਇੱਕ ਭਾਸ਼ਾ ਭਾਰਤ ਦੀ ਮੂਲ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਸ਼ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇਗੀ।
- ੲ. ਉਹ ਭਾਸ਼ਾ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਸਕੂਲ ਵਿੱਚ ਸਾਤਾ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਸਿੱਖੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ (R1) ਇੱਕ ਅਜਿਹੀ ਭਾਸ਼ਾ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਜੋ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਲਈ ਸਭ ਤੋਂ ਜਾਣੂ ਹੋਵੇ। ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ, ਇਹ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਦੀ ਮਾਤ ਭਾਸ਼ਾ ਜਾਂ ਉਹ ਭਾਸ਼ਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਜੋ ਆਂਢ-ਗੁਆਂਢ ਵਿੱਚ ਵਰਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।
- ਸ. ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ R1 ਵਿੱਚ ਹੈ ਕਿ ਸਾਤਾ ਪਹਿਲਾਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਇਸ ਨੂੰ ਹੋਰ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਲਈ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਮਾਧਿਅਮ (Mol) ਵਜੋਂ ਵਰਤਿਆ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਘੱਟੋ-ਘੱਟ ਜਦੋਂ ਤੱਕ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਸਾਤਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਨਹੀਂ ਹੋ ਜਾਂਦੀ।
- ਹ. ਪੱਧਰ 11-12 ਵਿੱਚ, ਘੱਟੋ-ਘੱਟ ਦੋ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇਗਾ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਘੱਟੋ-ਘੱਟ ਇੱਕ ਭਾਰਤ ਦੀ ਮੂਲ ਭਾਸ਼ਾ ਹੈ।
- ਕ. ਇਹਨਾਂ ਸਾਰੀਆਂ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਕੇਵਲ ਵਾਕਫੀਅਤ ਅਤੇ ਸਾਤਾ ਲਈ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗਾ। ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਸਾਹਿਤਕ ਪ੍ਰਸੰਸਾ ਅਤੇ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਰਚਨਾਤਮਿਕ ਵਰਤੋਂ ਲਈ ਸਮਰੱਥਾ ਦੇ ਨਾਲ ਇਹਨਾਂ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਸੰਚਾਰ, ਚਰਚਾ ਅਤੇ ਲਿਖਣ ਦੇ ਹੁਨਰ ਨੂੰ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।
- ਖ. ਭਾਸ਼ਾ ਸਿੱਖਣਾ ਇੱਕ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਸਿੱਖਣਾ ਹੈ। ਭਾਸ਼ਾ ਸਿੱਖਿਆ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਨੂੰ ਭਾਰਤ ਦੇ ਅਮੀਰ ਲਿਖਤੀ ਅਤੇ ਮੌਖਿਕ ਸਾਹਿਤ, ਜਿਵੇਂਕਿ ਕਹਾਣੀਆਂ, ਕਵਿਤਾਵਾਂ, ਗੀਤ, ਮਹਾਂਕਾਵਿ, ਨਾਟਕ, ਫਿਲਮਾਂ ਅਤੇ ਹੋਰ ਬਹੁਤ ਕੁਝ ਦੇ ਨਾਲ ਭਾਗੀਦਾਰੀ ਦੀ ਸ਼ਮੂਲੀਅਤ ਦੁਆਰਾ ਭਾਰਤ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾਈ ਵਿਰਾਸਤ ਅਤੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਵਿੱਚ ਲੀਨ ਅਤੇ ਹਿੱਸਾ ਲੈਣ ਦੇ ਯੋਗ ਬਣਾਉਣਾ ਹੈ।
- ਗ. ਪੜ੍ਹਨ ਵਿੱਚ ਜੀਵਨ ਭਰ ਰੁਚੀ ਪੈਦਾ ਕਰਨਾ ਭਾਸ਼ਾ ਸਿੱਖਿਆ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਟੀਚਾ ਹੈ। ਇਸ ਟੀਚੇ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ ਸਰੋਤਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾਉਂਦੀ ਹੈ।
- ਘ. ਸਿੱਖਿਆ ਸ਼ਾਸਤਰੀ ਰਣਨੀਤੀਆਂ ਡਿਜੀਟਲ ਪੜ੍ਹਨ ਦੇ ਹੁਨਰ ਨੂੰ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨ ਵੱਲ ਧਿਆਨ ਦਿੰਦੀਆਂ ਹਨ। 'ਸ਼ੈਲੋ ਰੀਡਿੰਗ' ਦੀ ਬਜਾਏ 'ਡੂੰਘੀ ਰੀਡਿੰਗ' 'ਤੇ ਜ਼ੋਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਧਿਆਨ ਦੀ ਆਰਥਿਕਤਾ ਦੇ ਸੰਦਰਭ ਵਿੱਚ ਜਿੱਥੇ ਧਿਆਨ ਵਿੱਚ ਲਗਾਤਾਰ ਪਰਿਵਰਤਨਾਂ ਲਈ ਮਜ਼ਬੂਤ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

1.6.2 ਗਣਿਤ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ

- ੳ. ਗਣਿਤ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਅਤੇ ਸਮਾਜ ਲਈ ਵਿਸ਼ਵ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਕਦੇ ਵੀ ਜ਼ਿਆਦਾ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਨਹੀਂ ਰਹੀ ਹੈ। ਗਣਿਤ ਅਤੇ ਨਕਲੀ ਬੁੱਧੀ, ਮਸ਼ੀਨ ਸਿਖਲਾਈ, ਡਾਟਾ ਵਿਗਿਆਨ, ਜਲਵਾਯੂ ਮਾਡਲਿੰਗ, ਬੁਨਿਆਦੀ ਢਾਂਚਾ ਵਿਕਾਸ ਅਤੇ ਭਾਰਤ ਅਤੇ ਸਾਰੇ ਰਾਸ਼ਟਰਾਂ ਦੁਆਰਾ ਦਰਪੇਸ਼ ਹੋਰ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਸੰਬੰਧਿਤ ਵਿਗਿਆਨਿਕ ਮੁੱਦਿਆਂ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਸਕੂਲੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦਾ ਖਾਸ ਤੌਰ 'ਤੇ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਖੇਤਰ ਨਜ਼ਦੀਕੀ ਸੰਬੰਧ ਅੱਜ ਗਣਿਤ ਨੂੰ ਇੱਕ ਬਣਾਉਂਦੇ ਹਨ।
- ਅ. ਗਣਿਤ ਸਿੱਖਿਆ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਸਿਰਫ ਬੁਨਿਆਦ ਵਿੱਚ ਸਮਰੱਥਾਵਾਂ ਲਈ ਨਹੀਂ ਹੈ ਅੰਕ, ਗਣਿਤ ਦੀ ਸੋਚ ਅਤੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਵਿੱਚ ਸਮੱਸਿਆ ਹੱਲ ਕਰਨਾ, ਪਰ ਇਹ ਖੁਸ਼ੀ, ਅਚੰਭੇ ਅਤੇ ਉਤਸੁਕਤਾ ਅਤੇ ਪੈਟਰਨਾਂ ਨੂੰ ਦੇਖਣ ਅਤੇ ਕਦਰ ਕਰਨ ਦੀ ਯੋਗਤਾ ਦਾ ਪਾਲਣ-ਪੋਸਣ ਕਰਨ ਦਾ ਇਰਾਦਾ ਰੱਖਦਾ ਹੈ।
ਗਣਿਤ ਦੇ ਸੰਕਲਪਾਂ ਅਤੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦੀ ਸੁੰਦਰਤਾ ਅਤੇ ਸੁਹਜ-ਸ਼ਾਸਤਰ, ਜਦੋਂਕਿ ਉਸੇ ਸਮੇਂ ਗਣਿਤ ਦੇ ਡਰ ਨੂੰ ਖਤਮ ਕਰਨਾ ਜੋ ਅੱਜ ਵਿਆਪਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਹੈ।
- ੲ. ਫਾਉਂਡੇਸ਼ਨਲ ਪੱਧਰ ਵਿੱਚ, ਬੁਨਿਆਦ ਅੰਕਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨਾ (ਅਰਥਾਤ, ਭਾਰਤੀ ਅੰਕਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਣਾ ਅਤੇ ਜੋੜਨਾ ਅਤੇ ਘਟਾਉਣਾ, ਗੈਰ-ਮਿਆਰੀ ਸਾਧਨਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰ ਕੇ ਮੂਲ ਅਕਾਰਾਂ ਅਤੇ ਮਾਪਾਂ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਅਤੇ ਖੇਡ ਦੁਆਰਾ ਸ਼ੁਰੂਆਤੀ ਗਣਿਤਿਕ ਸੋਚ) ਗਣਿਤ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਮੁੱਖ ਕੇਂਦਰ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦੀ ਹੈ।
- ਸ. ਪ੍ਰੈਪਰੇਟਰੀ ਪੱਧਰ ਵਿੱਚ, ਜਦੋਂਕਿ ਫੋਕਸ ਸੰਖਿਆਵਾਂ, ਚਾਰ ਬੁਨਿਆਦੀ ਕਾਰਜਾਂ, ਅਕਾਰ ਅਤੇ ਸਥਾਨਿਕ ਸੂਝ, ਮਾਪ (ਸਟੈਂਡਰਡ ਟੂਲਜ਼ ਅਤੇ ਯੂਨਿਟਾਂ) ਅਤੇ ਡਾਟਾ ਹੈਂਡਲਿੰਗ ਦੀ ਇੱਕ ਸੰਕਲਪਿਕ ਸਮਝ ਨੂੰ ਬਣਾਉਣ 'ਤੇ ਹੈ ਅਤੇ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਜੀਵਨ ਦੀਆਂ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਨੂੰ ਹੱਲ ਕਰਨ ਲਈ ਕੰਪਿਊਟੇਸ਼ਨਲ ਸੋਚ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਤਮਿਕ ਰਵਾਨਗੀ ਅਤੇ ਗਣਿਤ ਵਿੱਚ ਸਮਰੱਥਾ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨਾ ਹੈ।

- ਹ. ਮਿਡਲ ਪੱਧਰ ਵਿੱਚ, ਪ੍ਰੈਪਰੇਟਰੀ ਪੱਧਰ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖੀਆਂ ਗਈਆਂ ਕੁਝ ਧਾਰਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਹੋਰ ਵਿਆਪਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਲਾਗੂ ਕਰਨ ਲਈ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸੰਖੇਪ ਕਰਨ ਵੱਲ ਜ਼ੋਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਅਲਜਬਰਾ, ਖਾਸ ਤੌਰ 'ਤੇ, ਇਸ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਦੁਆਰਾ ਵਿਦਿਆਰਥੀ, ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ ਪੈਟਰਨਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਣ, ਵਧਾਉਣ ਅਤੇ ਆਮ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਨਿਯਮ ਬਣਾਉਣ ਦੇ ਯੋਗ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਹੋਰ ਅਮੂਰਤ ਜਿਓਮੈਟ੍ਰਿਕ ਵਿਚਾਰ ਵੀ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਅਤੇ ਬੁਝਾਰਤਾਂ ਨੂੰ ਹੱਲ ਕਰਨ ਲਈ ਅਲਜਬਰਾ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਾਂ ਦੀ ਖੋਜ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।
- ਕ. ਅੰਤ ਵਿੱਚ, ਸੈਕੰਡਰੀ ਪੱਧਰ ਲਾਜ਼ੀਕਲ ਤਰਕ ਦੁਆਰਾ ਦਾਅਵਿਆਂ ਅਤੇ ਦਲੀਲਾਂ ਨੂੰ ਜਾਇਜ਼ ਠਹਿਰਾਉਣ ਦੀ ਯੋਗਤਾ ਨੂੰ ਹੋਰ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨ 'ਤੇ ਕੇਂਦਰਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਕਲਪਨਾਂ ਅਤੇ ਗਣਿਤ ਅਤੇ ਕੰਪਿਊਟੇਸ਼ਨਲ ਥਿੰਕਿੰਗ ਦੀਆਂ ਹੋਰ ਮੁੱਖ ਤਕਨੀਕਾਂ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਵਰਤਾਰਿਆਂ ਦੀ ਗਣਿਤਿਕ ਮਾਡਲਿੰਗ ਅਤੇ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਨੂੰ ਹੱਲ ਕਰਨ ਲਈ ਐਲਗੋਰਿਦਮ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਦੇ ਨਾਲ ਕੰਮ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਅਰਾਮਦੇਹ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।
- ਖ. ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਗਣਿਤ ਦਾ ਇੱਕ ਬਹੁਤ ਹੀ ਅਮੀਰ ਇਤਿਹਾਸ ਹੈ ਜੋ ਵੈਦਿਕ ਕਾਲ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਆਧੁਨਿਕ ਯੁੱਗ ਤੱਕ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਸਾਲਾਂ ਵਿੱਚ ਫੈਲਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਭਾਰਤ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਪੂਰੀ ਦੁਨੀਆ ਵਿੱਚ ਗਣਿਤ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਬਾਰੇ ਸਿੱਖਣ ਨਾਲ, ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਜੜ੍ਹ ਨੂੰ ਵਧਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਗਣਿਤ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਅਤੇ ਸਮੇਂ ਦੇ ਨਾਲ ਗਣਿਤ ਦੇ ਸੰਕਲਪਾਂ ਦੇ ਸ਼ਾਨਦਾਰ ਵਿਕਾਸ ਅਤੇ ਵਿਕਾਸ ਦੀ ਵਧੇਰੇ ਆਮ ਪ੍ਰਸੰਸਾ ਦੇ ਨਾਲ ਅਤੇ ਭਾਰਤ ਦੀ ਨਾਜ਼ੁਕਤਾ ਨੂੰ ਵਧਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

1.6.3 ਵਿਗਿਆਨ ਸਿੱਖਿਆ

- ੳ ਵਿਗਿਆਨ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਵਿਗਿਆਨਿਕ ਜਾਂਚ ਅਤੇ ਵਿਗਿਆਨ ਵਿੱਚ ਸਿਧਾਂਤਾਂ, ਕਨੂੰਨਾਂ ਅਤੇ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਦੀ ਸੰਕਲਪਿਕ ਸਮਝ ਲਈ ਸਮਰੱਥਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ ਬਰਾਬਰ ਜ਼ੋਰ ਦਿੰਦੀ ਹੈ। ਇਹਨਾਂ ਸਮਰੱਥਾਵਾਂ ਅਤੇ ਸੰਕਲਪਾਂ ਦੁਆਰਾ, ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਤੋਂ ਇਸ ਗੱਲ ਦੀ ਵਿਗਿਆਨਿਕ ਸਮਝ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨ ਦੀ ਉਮੀਦ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਭੌਤਿਕ ਕੁਦਰਤੀ ਸੰਸਾਰ ਕਿਵੇਂ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਹੈ।
- ਅ. ਜਦੋਂ ਕਿ ਵਿਗਿਆਨਿਕ ਗਿਆਨ ਦਾ ਵਿਸਫੋਟ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਇਸ ਸਾਰੇ ਗਿਆਨ ਨੂੰ ਸਕੂਲੀ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰਨ ਦੀ ਉਮੀਦ, ਜਿੱਥੇ ਸਮਾਂ ਅਤੇ ਸਥਾਨ ਸੀਮਿਤ ਹਨ, ਨਤੀਜੇ ਵਜੋਂ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ 'ਤੇ ਬੋਲੇੜਾ ਬੋਝ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਵਿਗਿਆਨ ਸਿੱਖਿਆ ਲਈ ਸਮੱਗਰੀ ਨੂੰ ਵਿਗਿਆਨਿਕ ਜਾਂਚ ਲਈ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਸਮਰੱਥਾਵਾਂ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਪ੍ਰਸ਼ਨ, ਨਿਰੀਖਣ, ਪਰਿਕਲਪਨਾ, ਪ੍ਰਯੋਗ, ਦਲੀਲਾਂ, ਪੂਰਵ-ਅਨੁਮਾਨਾਂ ਅਤੇ ਡਾਟਾ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕਰਨ ਦੀ ਯੋਗਤਾ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਲਈ ਲੁੜੀਂਦੀ ਜਗ੍ਹਾ ਅਤੇ ਸਮਾਂ ਦੇਣ ਲਈ ਇਸ ਦੇ ਜ਼ਰੂਰੀ ਕੋਰ ਤੱਕ ਸੀਮਿਤ ਹੋਣ ਲਈ ਚੁਣਿਆ ਗਿਆ ਹੈ।
- ੲ. ਫਾਊਂਡੇਸ਼ਨਲ ਪੱਧਰ ਵਿੱਚ, ਵਿਗਿਆਨ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਬੇਧਾਰਮਿਕ ਵਿਕਾਸ ਦੇ ਹਿੱਸੇ ਵਜੋਂ ਸ਼ੁਰੂ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਨਿਰੀਖਣ ਅਤੇ ਤਰਕਪੂਰਨ ਸੋਚ ਦੁਆਰਾ ਸੰਸਾਰ ਨੂੰ ਸਮਝਣਾ ਇੱਕ ਹੈ ਇਸ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਟੀਚਾ।
- ੳ. ਪ੍ਰੈਪਰੇਟਰੀ ਪੱਧਰ ਵਿੱਚ, ਭੌਤਿਕ ਸੰਸਾਰ ਦੀ ਸਮਝ ਸਾਡੇ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਸਕੂਲ ਦੇ ਵਿਸ਼ੇ ਦੇ ਅਧਿਐਨ ਦੁਆਰਾ ਇੱਕ ਅੰਤਰ-ਅਨੁਸ਼ਾਸਨੀ ਢੰਗ ਨਾਲ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਤਤਕਾਲੀ ਵਾਤਾਵਰਨ (ਸਮਾਜਿਕ ਅਤੇ ਭੌਤਿਕ ਦੋਵੇਂ) ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਪੁੱਛਣ, ਨਿਰੀਖਣ ਕਰਨ, ਪ੍ਰਯੋਗ ਕਰਨ, ਸੰਬੰਧ ਬਣਾਉਣ, ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਕਰਨ ਅਤੇ ਵਰਤਾਰਿਆਂ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰਨ ਲਈ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇਗਾ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਹ ਆਪਣੇ ਲਈ ਵਿਗਿਆਨਿਕ ਵਿਧੀ ਦੀਆਂ ਮੂਲ ਗੱਲਾਂ ਨੂੰ ਖੋਜਣਗੇ।
- ਹ. ਮਿਡਲ ਪੱਧਰ ਵਿੱਚ, ਵਿਗਿਆਨ ਸਿੱਖਿਆ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੇ ਠੋਸ ਤਜਰਬਿਆਂ ਦੀ ਵਿਗਿਆਨਿਕ ਖੋਜ 'ਤੇ ਕੇਂਦਰਿਤ ਹੈ। ਉਹ ਵਰਤਾਰੇ ਦੇ ਮਾਡਲ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਲਈ ਗਣਿਤਿਕ ਅਤੇ ਯੋਜਨਾਬੱਧ ਪ੍ਰਸਤੁਤੀਆਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਨਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਵਿਗਿਆਨਿਕ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਨਾਲ ਜੁੜ ਕੇ, ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਵਿਗਿਆਨਿਕ ਗਿਆਨ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ ਅਤੇ ਵਿਗਿਆਨਿਕ ਜਾਂਚ ਦੇ ਤਰੀਕਿਆਂ ਦੀ ਕਦਰ ਕਰਨਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਆਪਣੀ ਸਮਝ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਢੰਗ ਨਾਲ ਸੰਚਾਰ ਕਰਨ ਦੀ ਯੋਗਤਾ ਵੀ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਦੇ ਹਨ।
- ਕ. ਸੈਕੰਡਰੀ ਪੜਾਅ ਦੇ ਪੱਧਰ 9-10 ਵਿੱਚ, ਜੀਵ-ਵਿਗਿਆਨ, ਰਸਾਇਣ ਵਿਗਿਆਨ, ਭੌਤਿਕ ਵਿਗਿਆਨ ਅਤੇ ਧਰਤੀ ਵਿਗਿਆਨ ਦੇ ਅਨੁਸ਼ਾਸਨਾਂ ਵਿੱਚ ਵੱਧ ਰਹੀ ਵਿਧੀਗਤ ਸੂਝ-ਬੂਝ ਅਤੇ ਇੱਕ-ਦੂਜੇ ਅਤੇ ਹੋਰ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਦੇ ਨਾਲ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਆਪਸੀ ਸੰਬੰਧਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਵਧੇਰੇ ਅਮੂਰਤ ਵਿਗਿਆਨਿਕ ਸਿਧਾਂਤ ਅਤੇ ਸੰਕਲਪਿਕ ਬਣਤਰ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੇ ਗਏ ਹਨ।

- ਖ. ਪੱਧਰ 11-12 ਵਿੱਚ, ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਵਿਗਿਆਨ ਦੇ ਅੰਦਰ ਖ਼ਾਸ ਵਿਸ਼ੇ ਚੁਣ ਸਕਦੇ ਹਨ, ਜਿਵੇਂਕਿ ਜੀਵ-ਵਿਗਿਆਨ, ਰਸਾਇਣ ਵਿਗਿਆਨ, ਭੌਤਿਕ ਵਿਗਿਆਨ ਅਤੇ ਧਰਤੀ ਵਿਗਿਆਨ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਹ ਇਹਨਾਂ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਵਿੱਚ ਹੋਰ ਖੋਜ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਇਹਨਾਂ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਲਈ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸਿਧਾਂਤਾਂ, ਕਨੂੰਨਾਂ, ਸਿਧਾਂਤਾਂ, ਸੰਕਲਪਾਂ ਅਤੇ ਜਾਂਚ ਦੇ ਤਰੀਕਿਆਂ ਨਾਲ ਜੁੜ ਸਕਦੇ ਹਨ।
- ਗ. ਮਿਡਲ ਅਤੇ ਸੈਕੰਡਰੀ ਪੜਾਵਾਂ ਵਿੱਚ, ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਵਿਗਿਆਨ, ਤਕਨਾਲੋਜੀ ਅਤੇ ਸਮਾਜ ਵਿਚਕਾਰ ਸੰਬੰਧਾਂ ਦੀ ਖੋਜ ਵੀ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਵਿਗਿਆਨ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਅਤੇ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਤੋਂ ਆਧੁਨਿਕ ਸਮੇਂ ਤੱਕ ਵਿਗਿਆਨ ਦੇ ਸਮੁੱਚੇ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਭਾਰਤ ਦੇ ਯੋਗਦਾਨ ਨੂੰ ਸਮਝਦੇ ਅਤੇ ਪ੍ਰਸੰਸਾ ਕਰਦੇ ਹਨ।

1.6.4 ਸਮਾਜਿਕ ਵਿਗਿਆਨ ਸਿੱਖਿਆ

- ੳ. ਸਮਾਜਿਕ ਵਿਗਿਆਨ ਮਨੁੱਖੀ ਸਮਾਜਾਂ ਦਾ ਵਿਵਸਥਿਤ ਅਤੇ ਵਿਗਿਆਨਿਕ ਅਧਿਐਨ ਹੈ ਜੋ ਵਿਅਕਤੀ ਅਤੇ ਸਮਾਜ, ਸਮਾਜਿਕ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਅਤੇ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਵਿਚਕਾਰ ਸੰਬੰਧਾਂ ਦੀ ਪੜਚੋਲ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਸ NCF ਵਿੱਚ, ਸਮਾਜਿਕ ਵਿਗਿਆਨ ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਮਨੁੱਖਤਾ ਦੀਆਂ ਉਹਨਾਂ ਸ਼ਾਖਾਵਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰਨ ਲਈ ਵੀ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਜੋ ਮਨੁੱਖੀ ਸਮਾਜ, ਸੱਭਿਆਚਾਰ, ਵਿਚਾਰਾਂ, ਰਚਨਾਵਾਂ, ਵਿਕਾਸ ਅਤੇ ਅਤੀਤ ਅਤੇ ਵਰਤਮਾਨ ਵਿੱਚ ਕਾਰਜਾਂ ਦਾ ਵਧੇਰੇ ਗੁਣਾਤਮਿਕ ਅਧਿਐਨ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰਦੇ ਹਨ।
- ਅ. ਸਮਾਜਿਕ ਵਿਗਿਆਨ ਸਿੱਖਿਆ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਉਸ ਸਮਾਜ ਬਾਰੇ ਸਿੱਖਣ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕਰਨਾ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਉਹ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਸਮਾਜ ਦੇ ਮੈਂਬਰ ਕਿਵੇਂ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ? ਗੱਲਬਾਤ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਵਿਹਾਰ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਖਾਂਦੇ ਹਨ, ਬੋਲਦੇ ਹਨ (ਅਤੇ ਕਿਹੜੀਆਂ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਵਿੱਚ), ਕਲਾ ਦੁਆਰਾ ਆਪਣੇ-ਆਪ ਨੂੰ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਪਰੰਪਰਾਵਾਂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਉਹ ਪਾਲਣ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਕੀ ਪਹਿਨਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਇੱਛਾਵਾਂ ਕੀ ਹਨ?
- ੲ. ਸਮਾਜਿਕ ਵਿਗਿਆਨ ਸਿੱਖਿਆ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਇੱਕ ਅਗਾਂਹਵਧੂ ਭਾਵਨਾ ਨਾਲ, ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਤੌਰ 'ਤੇ, ਇੱਕ ਸਮਾਜ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਅਤੇ ਇੱਕ ਰਾਸ਼ਟਰ ਵਜੋਂ ਨਿਰੰਤਰ ਸੁਧਾਰ ਕਰਨ ਲਈ। ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਦੇਸ ਵਿੱਚ ਮਾਣ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਵੀ ਮਦਦ ਕਰਦੀ ਹੈ।
- ਸ. ਸਮਾਜਿਕ ਵਿਗਿਆਨ ਦੇ ਅਧਿਐਨ ਲਈ ਪਹੁੰਚ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਅਨੁਸ਼ਾਸਨੀ ਗਿਆਨ ਵਿੱਚ ਜੜ੍ਹਾਂ ਵਾਲੇ ਇੱਕ ਅੰਤਰ-ਅਨੁਸ਼ਾਸਨੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਨੂੰ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨਾ ਹੈ ਜੋ ਸਮਾਜਿਕ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ ਨੂੰ ਇੱਕ ਸੰਪੂਰਨ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਸਮਝਣ ਲਈ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਨੂੰ ਵਧਾਉਂਦਾ ਹੈ।
- ਹ. ਪ੍ਰੈਪਰੇਟਰੀ ਪੱਧਰ ਵਿੱਚ, ਵਿਦਿਆਰਥੀ 'ਸਾਡੇ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਦੀ ਦੁਨੀਆ' ਦੇ ਅੰਤਰ-ਅਨੁਸ਼ਾਸਨੀ ਵਿਸ਼ੇ ਦੁਆਰਾ ਆਪਣੇ ਸਥਾਨਿਕ ਵਾਤਾਵਰਨ ਦੇ ਹਿੱਸੇ ਵਜੋਂ ਸਮਾਜ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਕਰਦੇ ਹਨ।
- ਕ. ਮਿਡਲ ਪੱਧਰ ਵਿੱਚ ਸਮਾਜਿਕ ਵਿਗਿਆਨ ਇੱਕ ਵੱਖਰਾ ਸਕੂਲ ਦਾ ਵਿਸ਼ਾ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸਮੱਗਰੀ ਹੈ ਥੀਮੈਟਿਕ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਸੰਗਠਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਹਰੇਕ ਥੀਮ ਦਾ ਇੱਕ ਏਕੀਕ੍ਰਿਤ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਦੁਆਰਾ ਅਧਿਐਨ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇਗਾ। ਇਤਿਹਾਸ, ਭੂਗੋਲ, ਰਾਜਨੀਤੀ ਵਿਗਿਆਨ, ਅਰਥ ਸ਼ਾਸਤਰ ਅਤੇ ਹੋਰ ਸੰਬੰਧਿਤ ਵਿਸ਼ਿਆਂ, ਜਿਵੇਂਕਿ ਮਨੋਵਿਗਿਆਨ, ਦਰਸ਼ਨ, ਮਾਨਵ ਵਿਗਿਆਨ ਅਤੇ ਸਮਾਜ ਸ਼ਾਸਤਰ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ, ਹਰੇਕ ਥੀਮ ਦਾ ਸਥਾਨਿਕ, ਖੇਤਰੀ, ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਅਤੇ ਗਲੋਬਲ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਅਧਿਐਨ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇਗਾ।
- ਖ. ਜਦੋਂ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਸੈਕੰਡਰੀ ਪੜਾਅ ਦੇ ਪੱਧਰ 9-10 ਵਿੱਚ ਇਤਿਹਾਸ, ਭੂਗੋਲ, ਰਾਜਨੀਤੀ ਸ਼ਾਸਤਰ ਅਤੇ ਅਰਥ ਸ਼ਾਸਤਰ ਨੂੰ ਵੱਖਰੇ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਵਜੋਂ ਪੜ੍ਹਦੇ ਹਨ, ਤਾਂ ਇੱਕ ਸੰਪੂਰਨ ਤਸਵੀਰ ਨੂੰ ਇਹ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਉਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਇਹੀ ਸੰਕਲਪ ਹੋਰ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਦੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਤੋਂ ਵੀ ਏਕੀਕ੍ਰਿਤ ਢੰਗ ਨਾਲ ਵਿਚਾਰਿਆ ਜਾਵੇ। ਇਹ ਪਹੁੰਚ ਅਨੁਸ਼ਾਸਨੀ ਡੂੰਘਾਈ ਬਣਾਉਂਦੀ ਹੈ ਜਦੋਂਕਿ ਇੱਕ ਸੰਪੂਰਨ ਅੰਤਰ-ਅਨੁਸ਼ਾਸਨੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਨੂੰ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ।
- ਗ. ਸੈਕੰਡਰੀ ਪੜਾਅ ਦੇ ਪੱਧਰ 11-12 ਵਿੱਚ, ਸਮਾਜਿਕ ਵਿਗਿਆਨ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਲਈ ਇੱਕ ਚੋਣ-ਆਧਾਰਿਤ ਵਿਕਲਪ ਹੈ ਜਿੱਥੇ ਉਹ ਸਮਾਜਿਕ ਵਿਗਿਆਨ, ਜਿਵੇਂਕਿ ਇਤਿਹਾਸ, ਭੂਗੋਲ, ਰਾਜਨੀਤੀ ਸ਼ਾਸਤਰ, ਫਿਲਾਸਫੀ, ਅਰਥ ਸ਼ਾਸਤਰ, ਮਨੋਵਿਗਿਆਨ, ਸਮਾਜ ਸ਼ਾਸਤਰ ਅਤੇ ਮਾਨਵ ਵਿਗਿਆਨ ਨੂੰ ਬਣਾਉਣ ਵਾਲੇ ਅਨੁਸ਼ਾਸਨਾਂ ਦੀ ਇੱਕ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ ਡੂੰਘਾਈ ਨਾਲ ਅਧਿਐਨ ਕਰਨ ਦੀ ਚੋਣ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ।

ਸਮਾਜਿਕ ਵਿਗਿਆਨ ਸਿੱਖਿਆ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਇਸ ਦੇ ਯੋਗ ਬਣਾਉਣਾ ਹੈ:

1. ਸਮਝੋ; ਮਨੁੱਖੀ ਸੱਭਿਆਚਾਰਾਂ ਵਿੱਚ ਨਿਰੰਤਰਤਾ ਅਤੇ ਤਬਦੀਲੀ ਕਿਵੇਂ ਹੁੰਦੀ ਹੈ? ਇਸ ਬਾਰੇ ਜਾਗਰੂਕਤਾ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰ ਕੇ ਸਮਾਜ ਕਿਵੇਂ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਹੈ? ਕੁਦਰਤ, ਕੁਦਰਤੀ ਸਰੋਤਾਂ ਅਤੇ ਮਨੁੱਖਾਂ ਵਿਚਕਾਰ ਆਪਸੀ ਤਾਲਮੇਲ; ਲੋਕਾਂ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਅਭਿਆਸਾਂ ਵਿੱਚ ਵਿਭਿੰਨਤਾ ਵਿੱਚ ਸਾਂਝੀਤਾ ਅਤੇ ਏਕਤਾ ਅਤੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਸਮਾਜਿਕ, ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਅਤੇ ਆਰਥਿਕ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਦੇ ਸਮੇਂ ਦੇ ਨਾਲ ਪਰਿਵਰਤਨ।
2. ਸੋਸ਼ਲ ਸਾਇੰਸ ਸੋਰਸਿੰਗ, ਤਸਦੀਕ ਕਰਨ ਅਤੇ ਕਈ ਸਰੋਤਾਂ ਦੁਆਰਾ ਸਬੂਤਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਮਾਣਿਤ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਪੁੱਛਗਿੱਛ ਲਈ ਸਮਰੱਥਾ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰੋ; ਰਚਨਾਤਮਿਕ ਅਤੇ ਆਲੋਚਨਾਤਮਿਕ ਸੋਚ; ਉਪਲਬਧ ਸਬੂਤਾਂ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਇਕਸਾਰ ਬਿਰਤਾਂਤ ਬਣਾਉਣਾ; ਸੂਚਿਤ ਰਾਏ ਬਣਾਉਣਾ ਅਤੇ ਤਰਕਪੂਰਨ ਸੋਚ ਦਾ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਕਰਨਾ ਅਤੇ ਪੁੱਛ-ਪੜਤਾਲ ਦੇ ਇਹਨਾਂ ਤਰੀਕਿਆਂ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਸਮਾਜ ਦੀਆਂ ਸਮਕਾਲੀ ਚਿੰਤਾਵਾਂ ਲਈ ਅਰਥਪੂਰਨ ਜਵਾਬਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਸਤਾਵ ਕਰਨਾ।
੫. ਜਿੱਥੇ ਸਮੁੱਚਾ ਸਮਾਜਿਕ ਵਿਗਿਆਨ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਸਥਾਨਿਕ ਤੋਂ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪੱਧਰ ਤੱਕ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਮਜ਼ਬੂਤੀ ਨਾਲ ਜੜਿਆ ਜਾਵੇਗਾ, ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਤੋਂ ਆਧੁਨਿਕ ਸਮੇਂ ਤੱਕ ਸਮਾਜਿਕ ਵਿਗਿਆਨ ਦੇ ਅੰਦਰ ਅਨੁਸ਼ਾਸਨਾਂ ਵਿੱਚ ਸੰਕਲਪਾਂ ਅਤੇ ਵਿਧੀਆਂ ਵਿੱਚ ਭਾਰਤ ਦੇ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਯੋਗਦਾਨ ਨੂੰ ਵੀ ਸਿੱਖਣਗੇ ਅਤੇ ਸਮਝਣਗੇ।

1.7 ਸਕੂਲੀ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਅਤੇ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ

ਸਕੂਲੀ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਅਤੇ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ ਦਾ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੇ ਸਿੱਖਣ 'ਤੇ ਸਿੱਧਾ ਅਤੇ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਉਦੇਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਦੇ ਯੋਗ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਇਹਨਾਂ ਦਾ ਪਾਲਣ-ਪੋਸਣ ਅਤੇ ਅਕਾਰ ਯੋਜਨਾਬੱਧ ਅਤੇ ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

1.7.1 ਸਕੂਲੀ ਸੱਭਿਆਚਾਰ

ਸਕੂਲੀ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਸਿੱਖਣ ਨੂੰ ਦੋ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਤਰੀਕਿਆਂ ਨਾਲ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਪਹਿਲਾਂ, ਇਹ ਸਾਰੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਲਈ ਇੱਕ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਮਾਹੌਲ ਨੂੰ ਸਮਰੱਥ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਦੂਜਾ, ਇਸ ਦਾ ਮੁੱਲਾਂ ਅਤੇ ਸੁਭਾਅ ਦੇ ਵਿਕਾਸ 'ਤੇ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਪ੍ਰਭਾਵ ਹੈ।

- ੳ. ਸਕੂਲੀ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਦੇ ਦੋ ਪਹਿਲੂ ਹਨ। ਪਹਿਲਾ ਪਹਿਲੂ ਮੁੱਲਾਂ, ਨਿਯਮਾਂ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ਵਾਸਾਂ ਦਾ ਹੈ ਜੋ ਸਕੂਲੀ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ ਕਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਦੂਜਾ ਪਹਿਲੂ ਵਿਵਹਾਰ, ਰਿਸ਼ਤੇ ਅਤੇ ਅਭਿਆਸ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਪ੍ਰਗਟ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਅਨੁਭਵ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਅਤੇ ਇਸ ਦੇ ਪ੍ਰਗਟਾਵੇ ਨੂੰ ਬਣਾਉਣ ਵਾਲੇ ਤੱਤ ਡੂੰਘਾਈ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਇਹਨਾਂ ਤੋਂ ਸਿੱਖਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਪ੍ਰਗਟਾਵੇ ਤੋਂ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।
- ਅ. ਇਹਨਾਂ ਪ੍ਰਗਟਾਵਿਆਂ ਨੂੰ ਤਿੰਨ ਸ਼੍ਰੇਣੀਆਂ ਵਿੱਚ ਦੇਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ: ਸਕੂਲ ਵਿੱਚ ਲੋਕਾਂ ਵਿਚਕਾਰ ਦੇ ਸੰਬੰਧ, ਪ੍ਰਤੀਕ ਜੋ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਿਤ ਅਤੇ ਮਨਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਸਕੂਲ ਦੇ ਪ੍ਰਬੰਧ ਅਤੇ ਅਭਿਆਸ। ਵਿਵਸਥਿਤ ਅਤੇ ਜਾਣ-ਬੁੱਝ ਕੇ ਕੀਤੇ ਜਤਨਾਂ ਨੂੰ ਇਹਨਾਂ ਪ੍ਰਗਟਾਵਿਆਂ ਨੂੰ ਇੱਕ ਯੋਗ ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਮਾਹੌਲ ਅਤੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਵਿੱਚ ਮਨਚਾਹੇ ਮੁੱਲਾਂ ਅਤੇ ਸੁਭਾਅ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਲਈ ਰੂਪ ਦੇਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।
- ੲ. ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਉਦੇਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ, ਸਕੂਲੀ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਦੇ ਸੰਘਟਕ ਤੱਤਾਂ ਵਿੱਚ ਕੁਝ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ ਹੋਣੀਆਂ ਚਾਹੀਦੀਆਂ ਹਨ।
  1. ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਵਿੱਚ ਆਪਸੀ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਆਦਰਯੋਗ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਖੁੱਲ੍ਹੇਪਨ, ਸੰਚਾਰ ਅਤੇ ਸਹਿਯੋਗ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਦੇਖਭਾਲ ਅਤੇ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਦੇ ਨਾਲ।
  2. ਪ੍ਰਤੀਕਾਂ ਨੂੰ ਸੋਚ-ਸਮਝ ਕੇ ਲੁੜੀਂਦੇ ਮੁੱਲਾਂ ਅਤੇ ਸੁਭਾਅ ਨੂੰ ਉਜਾਗਰ ਕਰਨਾ ਅਤੇ ਮਨਾਉਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।
  3. ਸਕੂਲ ਦੇ ਪ੍ਰਬੰਧ ਅਤੇ ਅਭਿਆਸਾਂ ਨੂੰ ਇਹਨਾਂ ਲੁੜੀਂਦੇ ਮੁੱਲਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਕਲਾਸਰੂਮ ਅਭਿਆਸਾਂ, ਸਕੂਲ ਅਸੈਂਬਲੀ, ਖਾਣੇ ਦੇ ਸਮੇਂ ਦੇ ਪ੍ਰਬੰਧ, ਕੰਮ ਦੀ ਵੰਡ, ਖੇਡਾਂ ਦੀਆਂ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਅਤੇ ਮਾਪਿਆਂ, ਪਰਿਵਾਰ ਅਤੇ ਭਾਈਚਾਰੇ ਨਾਲ ਰੁਝੇਵੇਂ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ।

1.7.2 ਸਕੂਲ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ

ਸਕੂਲ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ ਨੂੰ ਦੋ ਚੀਜ਼ਾਂ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਉਣੀਆਂ ਚਾਹੀਦੀਆਂ ਹਨ ਕਿ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਦੀਆਂ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਦੇ ਸੁਚਾਰੂ ਕੰਮਕਾਜ ਅਤੇ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਟੀਚਿਆਂ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਵੱਲ ਤਰੱਕੀ ਨੂੰ ਸਮਰੱਥ ਬਣਾਉਣਾ। ਸਕੂਲੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ ਨੂੰ ਮੋਟੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਹੇਠ ਲਿਖੀਆਂ ਸ਼੍ਰੇਣੀਆਂ ਵਿੱਚ ਵੰਡਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ:

- ੳ. ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਸਕੂਲ ਦੀ ਸਮਾਂ-ਸਾਰਨੀ, ਅਸੈਂਬਲੀ, ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ ਸੰਬੰਧੀ, ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਕਮੇਟੀਆਂ ਅਤੇ ਫੋਰਮਾਂ, ਸਮਾਗਮਾਂ ਅਤੇ ਜਸ਼ਨ ਸ਼ਾਮਲ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।
- ਅ. ਪਾਠਕ੍ਰਮ-ਸੰਬੰਧਿਤ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਅਧਿਆਪਕ ਸਹਿਯੋਗ ਅਤੇ ਪੇਸ਼ੇਵਰ ਵਿਕਾਸ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ; ਮਾਪਿਆਂ, ਪਰਿਵਾਰਾਂ ਅਤੇ ਭਾਈਚਾਰਿਆਂ ਨਾਲ ਜੁੜਨਾ ਅਤੇ ਭੋਜਨ ਦਾ ਸਮਾਂ, ਸਿਹਤ ਅਤੇ ਸਫ਼ਾਈ।
- ੲ. ਸੰਗਠਨਾਤਮਿਕ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਸਕੂਲ ਵਿਕਾਸ ਯੋਜਨਾਵਾਂ, ਸਮਾਂ ਅਤੇ ਸਰੋਤ ਵੰਡ, ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਸੁਰੱਖਿਆ, ਅੰਤਰ ਅਤੇ ਅਨੁਸ਼ਾਸਨੀ ਮੁੱਦਿਆਂ ਨੂੰ ਹੱਲ ਕਰਨਾ ਅਤੇ ਡਾਟਾ ਪ੍ਰਬੰਧਨ ਅਤੇ ਰਿਪੋਰਟਿੰਗ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ।

1.8 ਇੱਕ ਸਹਾਇਕ ਈਕੋਸਿਸਟਮ ਬਣਾਉਣਾ

ਇਹ NCF ਕੇਵਲ ਇਸ ਦੇ ਲਾਗੂ ਕਰਨ ਲਈ ਲੁੜੀਂਦੀ ਈਕੋਸਿਸਟਮ ਦੀ ਕਿਸਮ ਨੂੰ ਸੰਖੇਪ ਵਿੱਚ ਦੱਸਦਾ ਹੈ; ਇਹ ਮਾਮਲੇ ਹੋਰ ਸੰਬੰਧਿਤ ਦਸਤਾਵੇਜ਼ਾਂ ਅਤੇ ਫੋਰਮਾਂ ਵਿੱਚ ਵਿਸਤ੍ਰਿਤ ਹੋਣਗੇ।

1.8.1 ਲਾਗੂ ਕਰਨ ਲਈ ਸਮਰੱਥਾ ਨਿਰਮਾਣ

ਇਸ NCF ਨੂੰ ਲਾਗੂ ਕਰਨ ਦੇ ਯੋਗ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਸਾਰੇ ਹਿੱਸੇਦਾਰਾਂ ਦਾ ਤੇਜ਼ ਅਤੇ ਯੋਜਨਾਬੱਧ ਸਮਰੱਥਾ ਵਿਕਾਸ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਅਧਿਆਪਕ, ਮੁੱਖ ਅਧਿਆਪਕ, ਪ੍ਰਿੰਸੀਪਲ, ਸਿਲੇਬਸ ਅਤੇ TLM ਡਿਵੈਲਪਰ, ਅਧਿਆਪਕ ਸਿੱਖਿਅਕ ਅਤੇ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਦੇ ਹੋਰ ਕਾਰਜਕਰਤਾ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ। ਮਾਤਾ-ਪਿਤਾ ਅਤੇ ਕਮਿਊਨਿਟੀ ਮੈਂਬਰਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਇਸ NCF ਤੋਂ ਜਾਣੂ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ਸੰਬੰਧਿਤ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮਾਂ ਨੂੰ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਦੁਆਰਾ ਡਿਜ਼ਾਈਨ ਅਤੇ ਲਾਗੂ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂਕਿ (SCERTs) ਖਾਸ ਤੌਰ 'ਤੇ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਲਈ, ਕਲਾਸਰੂਮ ਵਿੱਚ ਇਸ NCF ਨੂੰ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਲਿਆਉਣ ਵਿੱਚ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਮਦਦ ਕਰਨ ਲਈ ਸਖ਼ਤ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮਾਂ ਦੀ ਲੋੜ ਹੋਵੇਗੀ।

1.8.2 ਸਿੱਖਣ ਲਈ ਢੁਕਵੇਂ ਵਾਤਾਵਰਨ ਨੂੰ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਉਣਾ

ਸਕੂਲਾਂ ਵਿੱਚ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਆਕਰਸ਼ਿਤ ਕਰਨ ਵਾਲੀਆਂ ਥਾਂਵਾਂ ਦਾ ਸਵਾਗਤ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਹੋਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ। ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਦੀਆਂ ਲੋੜਾਂ ਦਾ ਸਮਰਥਨ ਕਰਨਾ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਬੁਨਿਆਦੀ ਢਾਂਚੇ ਦੀ ਗੁਣਵੱਤਾ, ਢੁਕਵਾਂਪਣ ਅਤੇ ਰੱਖ-ਰਖਾਅ ਅਕਸਰ ਇੱਕ ਚੰਗੇ ਸਕੂਲ ਅਤੇ ਇੱਕ ਬਹੁਤ ਹੀ ਚੰਗੇ ਸਕੂਲ ਵਿੱਚ ਅੰਤਰ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਖਾਸ ਕਰ ਕੇ ਮਾਪਿਆਂ ਅਤੇ ਭਾਈਚਾਰੇ ਦੀਆਂ ਨਜ਼ਰਾਂ ਵਿੱਚ।

ੳ. ਬਾਹਰੀ ਬੁਨਿਆਦੀ ਢਾਂਚੇ ਨੂੰ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਇਆ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਸੀਮਾ/ਕੰਪਾਊਂਡ ਦੀਵਾਰ ਸ਼ਾਮਲ ਹੈ; ਬੁਨਿਆਦੀ ਸਕੂਲ ਬਣਤਰ; ਖੇਡਣ ਅਤੇ ਅਸੈਂਬਲੀ ਲਈ ਖੁੱਲ੍ਹੀ ਥਾਂ; ਰੁੱਖ ਅਤੇ ਪੌਦੇ ਅਤੇ ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰਨ ਲਈ ਪਹੁੰਚਯੋਗਤਾ।

ਅ. ਅੰਦਰੂਨੀ ਬੁਨਿਆਦੀ ਢਾਂਚੇ ਵਿੱਚ ਸਾਫ਼, ਵਿਸ਼ਾਲ, ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹਵਾਦਾਰ ਕਲਾਸਰੂਮ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ; ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀਆਂ ਅਤੇ ਪ੍ਰਯੋਗਸ਼ਾਲਾਵਾਂ; ਭੋਜਨ ਖੇਤਰ ਅਤੇ ਪੀਣ ਵਾਲੇ ਪਾਣੀ ਦੀ ਸਹੂਲਤ; ਟਾਇਲਟ; ਅਰਧ-ਖੁੱਲ੍ਹੇ ਅਤੇ ਅੰਸ਼ਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਛਾਂ ਵਾਲੇ ਖੇਤਰ ਅਤੇ ਪਾਣੀ ਅਤੇ ਬਿਜਲੀ ਦੀ ਨਿਰਵਿਘਨ ਸਪਲਾਈ।

ੲ. ਬੁਨਿਆਦੀ ਢਾਂਚੇ ਨੂੰ ਸੁਰੱਖਿਆ ਅਤੇ ਸ਼ਮੂਲੀਅਤ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਉਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ।

1.8.3 ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਨੂੰ ਸਮਰੱਥ ਅਤੇ ਸ਼ਕਤੀ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨਾ

ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਸਾਰੇ ਵਿੱਦਿਅਕ ਸੁਧਾਰਾਂ ਦੇ ਧੁਰੇ ਹੋਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਲਈ, ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਨੂੰ ਹਰ ਸੰਭਵ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਸਮਰੱਥ ਅਤੇ ਪ੍ਰੇਰਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਦੀ ਸ਼ਮੂਲੀਅਤ ਅਤੇ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਲਈ ਕੁਝ ਮੁੱਖ ਨੁਕਤੇ ਹਨ:

- ੳ. ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਉਦੇਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ ਸਭ ਤੋਂ ਵਧੀਆ ਢੰਗ ਨਾਲ ਕਲਾਸਰੂਮ ਦੀ ਅਸਲੀਅਤ ਦਾ ਜਵਾਬ ਦੇਣ ਲਈ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਕੋਲ ਖੁਦਮੁਖਤਿਆਰੀ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਲਈ, ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸਹੀ ਅਧਿਆਪਨ-ਸਿਖਲਾਈ ਸਰੋਤਾਂ, ਭੌਤਿਕ ਵਾਤਾਵਰਨ ਅਤੇ ਪੇਸ਼ੇਵਰ ਵਿਕਾਸ ਦੇ ਨਾਲ ਸਮਰੱਥ ਬਣਾਇਆ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਖੁਦਮੁਖਤਿਆਰੀ ਦੇ ਨਾਲ, ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਹ ਸਮਝਦੇ ਹੋਏ ਕਿ ਜਵਾਬਦੇਹੀ ਸਿੱਖਿਆ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਗੁੰਝਲਦਾਰ ਮਾਮਲਾ ਹੈ, ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਦੀ ਜਵਾਬਦੇਹੀ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ।
- ਅ. ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਦੀ ਸ਼ਮੂਲੀਅਤ ਅਤੇ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਨੂੰ ਸਮਰੱਥ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਢੁਕਵੀਂ PTR ਬਣਾਈ ਰੱਖੀ ਜਾਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ।
- ੲ. TPD ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਦਾ ਇੱਕ ਬਹੁਤ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਪਹਿਲੂ ਹੈ ਜੋ ਨਿਰੰਤਰ ਸੁਧਾਰ ਨੂੰ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ NCF ਨੂੰ ਲਾਗੂ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹੋਵੇਗਾ।
- ੳ. ਪੂਰਵ-ਸੇਵਾ ਅਧਿਆਪਕ ਸਿੱਖਿਆ ਨੂੰ ਇਸ NCF ਦੇ ਉਦੇਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ ਬਦਲਿਆ ਜਾਵੇਗਾ, ਜਿਵੇਂਕਿ NEP 2020 ਵਿੱਚ ਜ਼ਿਕਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸ NCF ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਅਧਿਆਪਕ ਸਿੱਖਿਆ ਲਈ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਫਰੇਮਵਰਕ (NCF-TE) ਜਲਦੀ ਹੀ ਜਾਰੀ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇਗਾ।
- ੴ. ਮੁੱਖ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਅਤੇ ਸਕੂਲ ਦੇ ਪ੍ਰਿੰਸੀਪਲਾਂ ਦੀ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਸਕੂਲ ਵਿੱਚ ਨੈਤਿਕਤਾ ਅਤੇ ਵਿੱਦਿਅਕ ਅਭਿਆਸਾਂ ਨੂੰ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਉਣ ਵਿੱਚ ਕੇਂਦਰੀ ਭੂਮਿਕਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਜੋ ਇਸ NCF ਦੇ ਉੱਚ-ਗੁਣਵੱਤਾ ਨੂੰ ਲਾਗੂ ਕਰਨ ਨੂੰ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾ ਸਕਦੇ ਹਨ।
- ੵ. ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਦੇ ਅਕਾਦਮਿਕ ਅਤੇ ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਕੀ ਕਾਰਜਕਰਤਾਵਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਨੂੰ ਲਾਗੂ ਕਰਨ ਲਈ ਇਸ NCF ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਨੂੰ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅਪਣਾਉਣਾ ਹੋਵੇਗਾ।

1.9 ਭਾਈਚਾਰਾ ਅਤੇ ਪਰਿਵਾਰਿਕ ਸ਼ਮੂਲੀਅਤ

ਬੱਚਿਆਂ ਦੀ ਵਧੇਰੇ ਸੰਪੂਰਨ ਸਿੱਖਿਆ ਅਤੇ ਪਰਵਰਿਸ਼ ਲਈ, ਮਾਪਿਆਂ ਅਤੇ ਭਾਈਚਾਰੇ ਦੀ ਭਾਗੀਦਾਰੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਮਾਪਿਆਂ ਅਤੇ ਕਮਿਊਨਿਟੀ ਨੂੰ ਜਾਣ-ਬੁੱਝ ਕੇ ਅਤੇ ਯੋਜਨਾਬੱਧ ਤੌਰ 'ਤੇ ਰੁੱਝੇ ਰਹਿਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਓਰੀਐਂਟੇਸ਼ਨ ਮੀਟਿੰਗਾਂ, ਨਿਯਮਿਤ ਮਾਤਾ-ਪਿਤਾ-ਅਧਿਆਪਕ ਮੀਟਿੰਗਾਂ ਅਤੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਸੰਵਾਦ ਜਾਰੀ ਰੱਖਣਾ ਸ਼ਾਮਲ ਹੈ। ਮਾਪੇ ਅਤੇ ਭਾਈਚਾਰੇ ਦੇ ਮੈਂਬਰ ਸਰੋਤ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਵਜੋਂ ਵੀ ਕੰਮ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਸਕੂਲ ਮੈਨੇਜਮੈਂਟ ਕਮੇਟੀਆਂ (SMCs) ਰਸਮੀ ਢੰਗ ਨਾਲ ਅਤੇ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਇੱਕ ਜੀਵੰਤ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾਉਣ ਲਈ ਪਾਲਿਆ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ਭਾਗ ਓ ਪਹੁੰਚ

NCF ਦਾ ਇਹ ਹਿੱਸਾ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਦੀ ਮੂਲ ਬਣਤਰ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਕੋਈ ਵੀ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਕੁਝ ਬੁਨਿਆਦੀ ਉਦੇਸ਼ਾਂ ਦਾ ਜਵਾਬ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। **ਅਧਿਆਇ-1 ਸਕੂਲ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਉਦੇਸ਼ਾਂ** ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ ਵਿਆਪਕ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਡਿਜ਼ਾਈਨ ਨੂੰ ਸਪਸ਼ਟ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਉਦੇਸ਼ ਇਸ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਢਾਂਚੇ ਦੀ ਇੱਕ ਹੋਰ ਵਿਲੱਖਣ ਜੁੰਮੇਵਾਰੀ ਹੈ। **NEP 2020** ਦੁਆਰਾ ਕਲਪਨਾ ਕੀਤੇ ਅਨੁਸਾਰ ਸਕੂਲ ਪੜਾਅ ਦਾ ਡਿਜ਼ਾਈਨ **5+3+3+4** 'ਤੇ ਪ੍ਰਤੀਕਿਰਿਆ ਦੇਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। **ਅਧਿਆਇ-2 ਇਸ ਚਾਰ-ਪੜਾਅ ਦੇ ਡਿਜ਼ਾਈਨ** ਦੇ ਪਿੱਛੇ ਤਰਕ ਅਤੇ ਸੋਚ ਅਤੇ ਹਰੇਕ ਪੜਾਅ ਲਈ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਦੇ ਵਿਚਾਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। **ਅਧਿਆਇ-3 ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਲਈ ਸਮੁੱਚੀ ਪਹੁੰਚ** ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਮਿਆਰਾਂ ਨੂੰ ਪਰਿਭਾਸ਼ਿਤ ਕਰਨ ਦੀ ਪਹੁੰਚ, ਸਮੱਗਰੀ ਦੀ ਚੋਣ ਲਈ ਸਿਧਾਂਤ, ਸਿੱਖਿਆ ਸ਼ਾਸਤਰ ਅਤੇ ਮੁਲਾਂਕਣ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ। ਕਿਸੇ ਵੀ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਦੀ ਕਲਪਨਾ ਲਾਜ਼ਮੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਅਧਿਆਪਨ ਅਤੇ ਸਿੱਖਣ ਲਈ ਉਪਲਬਧ ਸਮੁੱਚੇ ਸਮੇਂ ਦੁਆਰਾ ਸੀਮਿਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਆਖਰੀ ਅਧਿਆਇ, **ਅਧਿਆਇ-4**, ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਖੇਤਰਾਂ ਲਈ ਸਮਾਂ ਵੰਡ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਵਿਚਾਰਾਂ ਨਾਲ ਜੁੜਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ।

ਅਧਿਆਇ-1

ਸਕੂਲ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਉਦੇਸ਼ ਅਤੇ

ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਖੇਤਰ

ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਸਪਸ਼ਟ ਉਦੇਸ਼ ਹੋਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ। ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਅਤੇ ਸਮੁੱਚੀ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਨੂੰ ਇਹਨਾਂ ਉਦੇਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ ਹਰ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਇਸ NCF ਦਾ ਇਹ ਪਹਿਲਾ ਅਧਿਆਇ ਸਕੂਲ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਉਦੇਸ਼ਾਂ ਦਾ ਵਰਣਨ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਦੇ ਤੱਤਾਂ ਦੀ ਰੂਪ-ਰੇਖਾ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਜੋ ਇਹਨਾਂ ਉਦੇਸ਼ਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਨੂੰ ਸਮਰੱਥ ਬਣਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਸਾਡੇ ਦੇਸ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਲਈ, ਇਹ ਟੀਚੇ NEP 2020 ਤੋਂ ਲਏ ਗਏ ਹਨ।

ਇਹ ਅਧਿਆਇ NEP 2020 ਦੁਆਰਾ ਕਲਪਿਤ ਭਾਰਤੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਵਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਨੂੰ ਦੁਹਰਾਉਣ ਨਾਲ ਸ਼ੁਰੂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਉਦੇਸ਼ਾਂ ਅਤੇ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਦੀਆਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਅਜਿਹੀ ਸਿੱਖਿਆ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰੇਗੀ।

ਅਧਿਆਇ ਫਿਰ NEP 2020 ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤੇ ਗਏ ਇਸ ਵਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਨੂੰ ਸਕੂਲੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਖਾਸ ਉਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਸੰਗਠਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ ਜੋ NCF ਲਈ ਸਪਸ਼ਟ ਦਿਸ਼ਾ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਇਸ ਦੇ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਤੱਤਾਂ ਨੂੰ ਇਕਸਾਰ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਦੇ ਹੋਰ ਤੱਤਾਂ ਦਾ ਮਾਰਗਦਰਸ਼ਨ ਵੀ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਹਨਾਂ ਉਦੇਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਵਿੱਚ ਢੁਕਵੇਂ ਗਿਆਨ, ਸਮਰੱਥਾਵਾਂ, ਕਦਰਾਂ-ਕੀਮਤਾਂ ਅਤੇ ਸੁਭਾਅ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਕਰ ਕੇ ਪੂਰਾ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਹੈ ਜੋ ਇਹ ਅਧਿਆਇ ਬਿਆਨ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਸਕੂਲੀ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਵਿੱਚ ਸਕੂਲ ਵਿੱਚ (ਕਿਸੇ ਵੀ ਕਿਸਮ ਦੇ) ਪ੍ਰਬੰਧਾਂ, ਵਿਧੀਆਂ, ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ ਅਤੇ ਸਰੋਤਾਂ ਦੇ ਸਾਰੇ ਜਾਣ-ਬੁੱਝ ਕੇ ਅਤੇ ਸੰਗਠਿਤ ਸਮੂਹ ਸ਼ਾਮਲ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਜੋ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਉਦੇਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕਰਨ ਲਈ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਵਿੱਚ ਉਹ ਵਿਸ਼ੇ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ ਜੋ ਪੜ੍ਹਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਵਿੱਦਿਅਕ ਅਤੇ ਕਲਾਸਰੂਮ ਅਭਿਆਸ, ਕਿਤਾਬਾਂ ਅਤੇ ਹੋਰ ਅਧਿਆਪਨ-ਸਿਖਲਾਈ ਸਮੱਗਰੀ (TLM), ਪਰੀਖਿਆਵਾਂ ਅਤੇ ਮੁਲਾਂਕਣ ਦੇ ਹੋਰ ਰੂਪ ਅਤੇ ਸਕੂਲ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਅਤੇ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ। ਅਧਿਆਇ ਦਾ ਆਖਰੀ ਭਾਗ ਇਹਨਾਂ ਪ੍ਰਬੰਧਾਂ ਦੀ ਇੱਕ ਸੰਖੇਪ ਰੂਪ-ਰੇਖਾ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਜੋ ਇਹਨਾਂ ਉਦੇਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ ਢੁਕਵੇਂ ਹਨ।

ਇੱਥੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਮਾਮਲੇ ਹਨ ਜੋ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਨਹੀਂ ਹਨ, ਪਰ ਅਭਿਆਸ ਵਿੱਚ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਨੂੰ ਸਿੱਧੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਇਸ ਲਈ ਸਿੱਖਣ, ਜਿਵੇਂਕਿ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਦੀ ਨਿਯੁਕਤੀ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਪੇਸ਼ੇਵਰ ਵਿਕਾਸ, ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦਾ ਦਾਖਲਾ ਅਤੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੀ ਰਚਨਾ, ਮਾਪਿਆਂ ਨਾਲ ਰੁਝੇਵੇਂ ਅਤੇ ਭਾਈਚਾਰਾ ਅਤੇ ਭੌਤਿਕ ਬੁਨਿਆਦੀ ਢਾਂਚਾ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਸ NCF ਵਿੱਚ ਇਹਨਾਂ ਪਹਿਲੂਆਂ ਨੂੰ ਛੂਹਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਪਰ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਵਿਆਪਕ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਸੰਬੋਧਿਤ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।

ਭਾਗ 1.1

NEP 2020 ਤੋਂ ਸਿੱਖਿਆ ਦਾ ਵਿਜ਼ਨ

ਸਿੱਖਿਆ, ਇਸ ਦੇ ਮੂਲ ਰੂਪ ਵਿੱਚ, ਕੀਮਤੀ ਗਿਆਨ, ਸਮਰੱਥਾ, ਕਦਰਾਂ-ਕੀਮਤਾਂ ਅਤੇ ਸੁਭਾਅ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਹੈ।

ਸਮਾਜ ਗਿਆਨ, ਸਮਰੱਥਾ, ਕਦਰਾਂ-ਕੀਮਤਾਂ ਅਤੇ ਸੁਭਾਅ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਕਰਦਾ ਹੈ ਜੋਕਿ ਸਿੱਖਿਆ ਦੁਆਰਾ ਵਿਕਸਿਤ ਕੀਤੇ ਜਾਣ ਲਈ ਕਾਫ਼ੀ 'ਮੁੱਲ' ਹਨ ਅਤੇ ਇਸ ਲਈ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਉਸ ਵਿਸ਼ਟੀ ਦੁਆਰਾ ਸੂਚਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜੋ ਸਮਾਜ ਕੋਲ ਆਪਣੇ ਲਈ

ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਇਹ ਵਿਅਕਤੀ ਵਿੱਚ ਗਿਆਨ, ਸਮਰੱਥਾ, ਕਦਰਾਂ-ਕੀਮਤਾਂ ਅਤੇ ਸੁਭਾਅ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਦੁਆਰਾ ਹੈ ਕਿ ਸਿੱਖਿਆ ਸਮਾਜ ਦੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਨੂੰ ਸਾਕਾਰ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾਉਂਦੀ ਹੈ।

ਭਾਰਤ ਦੇ ਸੰਪੂਰਨ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਨੂੰ ਭਾਰਤ ਦੇ ਸੰਵਿਧਾਨ ਵਿੱਚ ਦਰਸਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਲਈ, ਭਾਰਤ ਦੀ ਸੱਭਿਅਤਾ ਵਿਰਾਸਤ ਦੁਆਰਾ ਵੀ ਸੂਚਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਭਾਰਤ ਦੇ ਇਸ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਤੋਂ ਖਿੱਚਦੇ ਹੋਏ, ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਨੂੰ NEP 2020 ਵਿੱਚ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਰਸਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ:

ਇਹ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸਿੱਖਿਆ ਨੀਤੀ ਇੱਕ ਅਜਿਹੀ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਦੀ ਕਲਪਨਾ ਕਰਦੀ ਹੈ ਜੋ ਭਾਰਤੀ ਲੋਕਚਾਰਾਂ ਵਿੱਚ ਜੜ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਜੁੜੀ ਹੋਈ ਹੈ ਜੋ ਭਾਰਤ ਨੂੰ ਬਦਲਣ ਵਿੱਚ ਸਿੱਧੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾਉਂਦੀ ਹੈ, ਭਾਵ ਭਾਰਤ, ਇੱਕ ਬਰਾਬਰੀ ਵਾਲੇ ਅਤੇ ਜੀਵੰਤ ਗਿਆਨ ਵਾਲੇ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ, ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਉੱਚ-ਗੁਣਵੱਤਾ ਵਾਲੀ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰ ਕੇ ਅਤੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਭਾਰਤ ਨੂੰ ਇੱਕ ਵਿਸ਼ਵ ਗਿਆਨ ਮਹਾਂਸ਼ਕਤੀ ਬਣਾ ਕੇ।

[NEP 2020, ਇਸ ਨੀਤੀ ਦਾ ਵਿਜ਼ਨ]

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਇੱਕ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਦਾ ਹੈ ਜੋ ਇੱਕ ਸਮਾਨ ਅਤੇ ਜੀਵੰਤ ਗਿਆਨ ਵਾਲੇ ਸਮਾਜ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਵਿੱਚ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਸਿੱਖਿਆ ਉਹਨਾਂ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਵਿੱਚ ਢੁਕਵੇਂ ਲੁੜੀਂਦੇ ਗੁਣਾਂ ਨੂੰ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰ ਕੇ ਇਹ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਸਕਦੀ ਹੈ ਜੋ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਵਿੱਚ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਵਜੋਂ ਹਿੱਸਾ ਲੈਂਦੇ ਹਨ।

ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਦੇ ਇਹਨਾਂ ਗੁਣਾਂ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਯੋਗਦਾਨ ਨੂੰ 2020 ਵਿੱਚ ਹੋਰ ਦਰਸਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ:

ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਤਰਕਸ਼ੀਲ ਸੋਚ ਅਤੇ ਕਾਰਜ ਕਰਨ ਦੇ ਸਮਰੱਥ ਚੰਗੇ ਮਨੁੱਖਾਂ ਨੂੰ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਦਇਆ ਅਤੇ ਹਮਦਰਦੀ, ਸਾਹਸ ਅਤੇ ਲਚਕੀਲਾਪਣ, ਵਿਗਿਆਨਿਕ ਸੁਭਾਅ ਅਤੇ ਰਚਨਾਤਮਿਕ ਕਲਪਨਾ, ਸਹੀ ਨੈਤਿਕ ਕਦਰਾਂ-ਕੀਮਤਾਂ ਅਤੇ ਕਦਰਾਂ ਕੀਮਤਾਂ ਹੋਣ। ਇਸ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਸਾਡੇ ਸੰਵਿਧਾਨ ਦੁਆਰਾ ਕਲਪਿਤ ਕੀਤੇ ਗਏ ਬਰਾਬਰ, ਸਮਾਵੇਸ਼ੀ ਅਤੇ ਬਹੁਵਚਨ ਸਮਾਜ ਦੇ ਨਿਰਮਾਣ ਲਈ ਰੁੱਝੇ ਹੋਏ, ਲਾਭਕਾਰੀ ਅਤੇ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾਉਣ ਵਾਲੇ ਨਾਗਰਿਕਾਂ ਨੂੰ ਪੈਦਾ ਕਰਨਾ ਹੈ।

[NEP 2020, ਇਸ ਨੀਤੀ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤ]

ਸਿੱਖਿਆ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਕੇਵਲ ਬੌਧਾਤਮਿਕ ਵਿਕਾਸ ਹੀ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗਾ, ਸਗੋਂ ਚਰਿੱਤਰ ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ ਕਰਨਾ ਅਤੇ 21ਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਮੁੱਖ ਹੁਨਰਾਂ ਨਾਲ ਲੈਸ ਸੰਪੂਰਨ ਅਤੇ ਸੁਚੱਜੇ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ ਕਰਨਾ ਵੀ ਹੋਵੇਗਾ।

NEP 2020, 4.4]

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਤਰਕਸ਼ੀਲ ਸੋਚ ਅਤੇ ਕਾਰਜ ਕਰਨ ਦੇ ਯੋਗ, ਢੁਕਵੇਂ ਗਿਆਨ ਅਤੇ ਸਮਰੱਥਾਵਾਂ ਨਾਲ ਲੈਸ ਅਤੇ ਲੁੜੀਂਦੇ ਨੈਤਿਕ ਅਤੇ ਜਮਹੂਰੀ ਮੁੱਲਾਂ ਦੇ ਮਾਲਕ ਚੰਗੇ-ਗੋਲੇ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਦਾ ਵਿਕਾਸ, ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਦਾ ਧੁਰਾ ਹੈ।

ਭਾਗ 1.2

ਸਕੂਲ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਉਦੇਸ਼

ਸਕੂਲੀ ਸਿੱਖਿਆ ਨੂੰ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਉਪਰੋਕਤ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ ਲੁੜੀਂਦੇ ਢੁਕਵੇਂ ਮੁੱਲ, ਸੁਭਾਅ, ਸਮਰੱਥਾ ਅਤੇ ਗਿਆਨ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ਇਸ ਲਈ, ਇੱਕ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਨੂੰ ਇਹ ਲਾਜ਼ਮੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸਪਸ਼ਟ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਲੁੜੀਂਦੇ ਮੁੱਲ, ਸੁਭਾਅ, ਸਮਰੱਥਾ ਅਤੇ ਗਿਆਨ ਕੀ ਹਨ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸਮੱਗਰੀ ਅਤੇ ਸਿੱਖਿਆ ਸ਼ਾਸਤਰ ਅਤੇ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਦੇ ਹੋਰ ਸੰਬੰਧਿਤ ਤੱਤਾਂ ਦੀ ਢੁਕਵੀਂ ਚੋਣ ਦੁਆਰਾ ਕਿਵੇਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਹੈ ਅਤੇ ਮੁਲਾਂਕਣ ਲਈ ਮੌਜੂਦਾ ਰਣਨੀਤੀਆਂ ਤਸਦੀਕ ਕਰੇ ਕਿ ਉਹ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੇ ਗਏ ਹਨ।

ਪਰਿਭਾਸ਼ਾਵਾਂ

ਇਸ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਕਿ ਅਸੀਂ ਸਕੂਲੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਉਦੇਸ਼ਾਂ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰੀਏ, ਇਸ ਦਸਤਾਵੇਜ਼ ਵਿੱਚ ਵਰਤੇ ਗਏ ਗਿਆਨ, ਸਮਰੱਥਾ, ਕਦਰਾਂ-ਕੀਮਤਾਂ ਅਤੇ ਸੁਭਾਅ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਅਰਥਾਂ ਨੂੰ ਸਪਸ਼ਟ ਕਰਨਾ ਲਾਭਦਾਇਕ ਹੈ। ਇਸ NCF ਵਿੱਚ ਇਹਨਾਂ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦਾ ਕੀ ਅਰਥ ਹੈ ਇਸ ਦੀ ਇੱਕ ਸੰਖੇਪ ਵਿਆਖਿਆ ਇਹ ਹੈ:

ੳ. ਗਿਆਨ ਵਰਣਨਯੋਗ ਗਿਆਨ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦਾ ਹੈ, ਭਾਵ, 'ਇਹ ਜਾਣਨਾ' ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ ਇਹ ਜਾਣਨਾ ਕਿ ਧਰਤੀ ਸੂਰਜ ਦੇ ਦੁਆਲੇ ਘੁੰਮਦੀ ਹੈ ਜਾਂ ਇਹ ਜਾਣਨਾ ਕਿ ਮਹਾਤਮਾ ਗਾਂਧੀ ਨੇ ਭਾਰਤ ਦੀ ਅਜ਼ਾਦੀ ਅੰਦੋਲਨ ਵਿੱਚ ਕੇਂਦਰੀ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾਈ ਸੀ। ਸੰਸਾਰ ਦੀ ਸਮਝ ਦਾ ਬਹੁਤ ਵੱਡਾ ਹਿੱਸਾ ਗਿਆਨ ਦੇ ਇਸ ਰੂਪ ਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਗਿਆਨ ਦਾ ਇਹ ਰੂਪ ਸਿਧਾਂਤਾਂ, ਸੰਕਲਪਾਂ ਅਤੇ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਰਾਹੀਂ ਪ੍ਰਗਟ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇੱਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ, ਗਿਆਨ ਦਾ ਇਹ ਰੂਪ ਸਾਨੂੰ ਸੰਸਾਰ ਦੀਆਂ ਸੱਚਾਈਆਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਹਾਲਾਂਕਿ ਇਸ ਰੂਪ ਦਾ ਗਿਆਨ ਤੱਥਾਂ ਵਾਲਾ ਜਾਪਦਾ ਹੈ, ਅਜਿਹੇ ਗਿਆਨ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਦਾ ਧਿਆਨ ਸਿਰਫ ਇਹਨਾਂ ਤੱਥਾਂ ਨੂੰ ਯਾਦ ਕਰਨ 'ਤੇ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਬਲਕਿ ਇਹ ਸੋਚਣ ਦੀ ਯੋਗਤਾ 'ਤੇ ਵੀ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਤੱਥ ਸੱਚ ਕਿਉਂ ਹਨ, ਹੋਰ ਪੁੱਛਗਿੱਛ ਕਰਨ ਲਈ, ਅਜਿਹੇ ਗਿਆਨ ਦੇ ਟੁਕੜਿਆਂ ਨੂੰ ਜੋੜਨਾ ਅਤੇ ਨਵੇਂ ਗਿਆਨ ਅਤੇ ਸੂਝ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰਨ ਅਤੇ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਅਜਿਹੇ ਗਿਆਨ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਨ ਲਈ, ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ ਅਸੀਂ ਕਿਵੇਂ ਜਾਣ ਸਕਦੇ ਹਾਂ ਕਿ 'ਧਰਤੀ ਅਤੇ ਸਾਡੇ ਸੂਰਜੀ ਸਿਸਟਮ ਦੇ ਹੋਰ ਗ੍ਰਹਿ ਸੂਰਜ ਦੁਆਲੇ ਘੁੰਮਦੇ ਹਨ' ਇਹ ਕਥਨ ਸੱਚ ਹੈ ਜਾਂ ਨਹੀਂ? ਸੂਝ ਦੇ ਸਰੋਤ ਕੀ ਹਨ? ਜਾਇਜ਼ ਠਹਿਰਾਉਣ ਦੇ ਤਰੀਕੇ ਕੀ ਹਨ? ਇਹ ਗਿਆਨ ਕਿੱਥੋਂ ਵਰਤਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ? ਸਕੂਲੀ ਸਿੱਖਿਆ ਨੂੰ ਗਿਆਨ ਦੇ ਇਹਨਾਂ ਸਾਰੇ ਪਹਿਲੂਆਂ 'ਤੇ ਧਿਆਨ ਦੇਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ਅ. ਸਮਰੱਥਾ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਸੰਬੰਧੀ ਗਿਆਨ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦੀ ਹੈ, ਜਿਵੇਂਕਿ 'ਕਿਵੇਂ ਜਾਣਨਾ?' ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ ਇਹ ਜਾਣਨਾ ਕਿ ਕਿਵੇਂ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਢੰਗ ਨਾਲ ਸੰਚਾਰ ਕਰਨਾ ਹੈ ਜਾਂ ਆਲੋਚਨਾਤਮਿਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸੋਚਣਾ ਹੈ ਜਾਂ ਖੋ-ਖੋ ਕਿਵੇਂ ਖੇਡਣਾ ਹੈ। ਗਿਆਨ ਦੇ ਇਸ ਰੂਪ ਦੁਆਰਾ ਹਾਸਲ ਕੀਤੀਆਂ ਯੋਗਤਾਵਾਂ ਅਤੇ ਹੁਨਰ ਸਾਨੂੰ ਆਪਣੀ ਸਮਝ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਕੰਮ ਕਰਨ ਦੇ ਯੋਗ ਬਣਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ, ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਤਮਿਕ ਗਿਆਨ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਮੂਰਤ ਯੋਗਤਾਵਾਂ ਦੇ ਸੰਦਰਭ ਵਿੱਚ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਜਿਵੇਂਕਿ ਕਾਰ ਚਲਾਉਣ ਦੀ ਯੋਗਤਾ; ਹਾਲਾਂਕਿ, ਸਮੱਸਿਆ ਦਾ ਹੱਲ ਅਤੇ ਤਰਕ, ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ ਵਿਧੀਗਤ ਗਿਆਨ ਵੀ ਹਨ। ਅਸੀਂ ਅਜਿਹੇ ਵਿਆਪਕ ਗਿਆਨ ਦਾ ਹਵਾਲਾ ਦਿੰਦੇ ਹਾਂ, ਜਿਵੇਂਕਿ ਆਲੋਚਨਾਤਮਿਕ ਸੋਚ, ਸਮੱਸਿਆ ਹੱਲ ਕਰਨਾ ਅਤੇ ਸਮਰੱਥਾ ਵਜੋਂ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਸੰਚਾਰ ਅਤੇ ਇਹਨਾਂ ਸਮਰੱਥਾਵਾਂ ਨੂੰ ਜੋੜਨ ਜਾਂ ਡੀਕੋਡਿੰਗ ਵਰਗੇ ਸੰਕੁਚਿਤ ਹੁਨਰਾਂ ਵਿੱਚ ਵੰਡਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਅਕਸਰ, ਵਿਆਖਿਆਤਮਿਕ ਗਿਆਨ ਹਾਸਲ ਕਰਨ ਲਈ ਸਮਰੱਥਾਵਾਂ ਦੀ ਵੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ; ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ ਵਿਗਿਆਨ ਵਿੱਚ, ਨਿਰੀਖਣ ਅਤੇ ਪ੍ਰਯੋਗ ਦੀਆਂ ਸਮਰੱਥਾਵਾਂ ਅਤੇ ਹੁਨਰ ਵਰਣਨਯੋਗ ਵਿਗਿਆਨਿਕ ਗਿਆਨ ਨੂੰ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਕੇਂਦਰੀ ਹਨ, ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ ਨਿਰੀਖਣ ਦੇ ਹੁਨਰ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ, ਇਹ ਸੱਚਮੁੱਚ ਜਾਇਜ਼ ਠਹਿਰਾਉਣਾ ਮੁਸ਼ਕਲ ਹੈ ਕਿ ਧਰਤੀ ਅਤੇ ਹੋਰ ਗ੍ਰਹਿ ਸੂਰਜ ਦੇ ਦੁਆਲੇ ਘੁੰਮਦੇ ਹਨ। ਇੱਕ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਨੂੰ ਇੱਕ ਸਮਰੱਥਾ ਜਾਂ ਹੁਨਰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ, ਯੋਗਤਾ ਨੂੰ ਇਕਸਾਰ ਅਤੇ ਦੁਹਰਾਉਣਯੋਗ ਹੋਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਨੂੰ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਸਥਿਤੀਆਂ ਦੇ ਅਨੁਕੂਲ ਹੋਣ ਦੀ ਵੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ ਬਰਤਨ ਬਣਾਉਣ ਜਾਂ ਜੋੜਨ ਵਿੱਚ ਨਿਪੁੰਨ ਹੋਣ ਲਈ, ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਨੂੰ ਉਸ ਯੋਗਤਾ ਨੂੰ ਸਿਰਫ ਇੱਕ ਵਾਰ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਕਈ ਵਾਰ ਲਗਾਤਾਰ ਅਤੇ ਸਟੀਕਤਾ ਨਾਲ ਸਫਲਤਾਪੂਰਵਕ ਅਭਿਆਸ ਕਰਨ ਦੇ ਯੋਗ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਸਮੱਗਰੀਆਂ ਜਾਂ ਸੰਖਿਆਵਾਂ ਨਾਲ ਕੰਮ ਕਰਨ ਦੇ ਯੋਗ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ੳ. ਯੋਗਤਾਵਾਂ ਹੁਨਰਾਂ ਨਾਲੋਂ ਵਿਸ਼ਾਲ ਅਤੇ ਡੂੰਘੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਇੱਕ ਸਮਰੱਥਾ ਵਿੱਚ ਅਕਸਰ ਕਈ ਹੁਨਰ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਹੁਨਰ ਸਮਰੱਥਾ ਦੇ ਉਪ-ਤੱਤ ਹਨ। ਹੋਰ ਸੰਦਰਭਾਂ ਜਾਂ ਦਸਤਾਵੇਜ਼ਾਂ ਵਿੱਚ, 'ਹੁਨਰ' ਅਤੇ ਸਮਰੱਥਾ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਇੱਕ-ਦੂਜੇ ਨਾਲ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੋਵੇਗੀ ਜਾਂ 'ਹੁਨਰ' ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਿਸ ਲਈ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੋਵੇਗੀ? ਨੂੰ ਇਸ NCF ਵਿੱਚ 'ਸਮਰੱਥਾ' ਵਜੋਂ ਸ਼੍ਰੇਣੀਬੱਧ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸ NCF ਨੂੰ ਇਹਨਾਂ ਅੰਤਰਾਂ ਨਾਲ ਪੜ੍ਹਿਆ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ੲ. ਮੁੱਲ ਅਤੇ ਸੁਭਾਅ: ਪ੍ਰਭਾਵੀ ਕਾਰਵਾਈ ਨੂੰ ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਮਜ਼ਬੂਤ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਗਿਆਨ ਅਤੇ ਸਮਰੱਥਾ ਸਾਡੀਆਂ ਕਦਰਾਂ-ਕੀਮਤਾਂ ਅਤੇ ਸੁਭਾਅ ਉਸ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਦੇ ਸਰੋਤ ਹਨ। ਮੁੱਲ ਇਸ ਬਾਰੇ ਵਿਸ਼ਵਾਸਾਂ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਕੀ ਸਹੀ ਹੈ ਅਤੇ ਕੀ ਗਲਤ ਹੈ ਜਦੋਂਕਿ ਸੁਭਾਅ ਦਾ ਹਵਾਲਾ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਰਵੱਈਏ ਅਤੇ ਧਾਰਨਾਵਾਂ ਜੋ ਵਿਵਹਾਰ ਦਾ ਆਧਾਰ ਬਣਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਗਿਆਨ ਅਤੇ ਸਮਰੱਥਾ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਕਰਨਾ, ਸਕੂਲੀ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਨੂੰ ਜਾਣ-ਬੁੱਝ ਕੇ ਚੁਣਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਕਦਰਾਂ-ਕੀਮਤਾਂ ਅਤੇ ਸੁਭਾਅ ਜੋ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਉਦੇਸ਼ਾਂ ਤੋਂ ਲਏ ਗਏ ਹਨ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਲਈ ਇਹਨਾਂ ਕਦਰਾਂ-ਕੀਮਤਾਂ ਅਤੇ ਸੁਭਾਅ ਨੂੰ ਹਾਸਲ ਕਰਨ ਦੇ ਮੌਕੇ ਅਤੇ ਸਿੱਖਣ ਨੂੰ ਤਿਆਰ ਕਰਦੇ ਹਨ।

1.2.1 ਇਸ NCF ਵਿੱਚ ਸਕੂਲੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਉਦੇਸ਼

ਇਸ NCF ਵਿੱਚ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਉਦੇਸ਼ ਉੱਪਰ ਦੱਸੇ ਗਏ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਅਤੇ ਉਦੇਸ਼ ਤੋਂ ਲਏ ਗਏ ਹਨ ਅਤੇ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਪੰਜ ਉਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਸੰਗਠਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।

ਇਹ ਪੰਜ ਉਦੇਸ਼ ਗਿਆਨ, ਸਮਰੱਥਾ, ਕਦਰਾਂ-ਕੀਮਤਾਂ ਅਤੇ ਸੁਭਾਅ ਦੀ ਚੋਣ ਨੂੰ ਸਪਸ਼ਟ ਦਿਸ਼ਾ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦੇ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ:

- ੳ. ਤਰਕਸ਼ੀਲ ਵਿਚਾਰ ਅਤੇ ਸੁਤੰਤਰ ਸੋਚ/ਆਟੋਨੋਮੀ:** ਤਰਕਸ਼ੀਲ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ, ਸਿਰਜਣਾਤਮਿਕਤਾ ਅਤੇ ਸੰਸਾਰ ਦੀ ਜ਼ਮੀਨੀ ਸਮਝ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਵਿਕਲਪ ਬਣਾਉਣਾ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਵਿਕਲਪਾਂ 'ਤੇ ਕੰਮ ਕਰਨਾ, ਖੁਦਮੁਖਤਿਆਰੀ ਦਾ ਅਭਿਆਸ ਹੈ। ਇਹ ਦਰਸਾਉਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਵਿਅਕਤੀ ਨੇ ਤਰਕਸ਼ੀਲ ਤਰਕ, ਆਲੋਚਨਾਤਮਿਕ ਸੋਚ, ਚੌੜਾਈ ਅਤੇ ਡੂੰਘਾਈ ਦੋਵਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਗਿਆਨ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਦੇ ਸੰਸਾਰ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਅਤੇ ਸੁਧਾਰਨ ਲਈ ਸਮਝਦਾਰੀ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਅਜਿਹੇ ਸੁਤੰਤਰ ਚਿੰਤਕਾਂ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਕਰਨਾ ਜੋ ਉਤਸੁਕ ਹਨ, ਨਵੇਂ ਵਿਚਾਰਾਂ ਲਈ ਖੁੱਲ੍ਹੇ ਹਨ, ਆਲੋਚਨਾਤਮਿਕ ਅਤੇ ਰਚਨਾਤਮਿਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸੋਚਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਆਪਣੇ ਵਿਚਾਰ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਬਣਾਉਂਦੇ ਹਨ, ਇਸ ਲਈ ਸਕੂਲੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦਾ ਇੱਕ ਬਹੁਤ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਉਦੇਸ਼ ਹੈ।
- ਅ. ਸਿਹਤ ਅਤੇ ਤੰਦਰੁਸਤੀ:** ਇੱਕ ਸਿਹਤਮੰਦ ਮਨ ਅਤੇ ਇੱਕ ਸਿਹਤਮੰਦ ਸਰੀਰ ਇੱਕ ਵਿਅਕਤੀ ਲਈ ਇੱਕ ਚੰਗੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦਾ ਪਿੱਛਾ ਕਰਨ ਅਤੇ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਅਰਥਪੂਰਨ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾਉਣ ਲਈ ਬੁਨਿਆਦ ਹਨ। ਸਕੂਲੀ ਸਿੱਖਿਆ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਲਈ ਇੱਕ ਸਿਹਤਮੰਦ ਤਜਰਬਾ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਗਿਆਨ, ਸਮਰੱਥਾ ਅਤੇ ਸੁਭਾਅ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਜੋ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਸਰੀਰ ਅਤੇ ਮਨ ਨੂੰ ਸਿਹਤਮੰਦ ਅਤੇ ਕਿਸੇ ਵੀ ਕਿਸਮ ਦੇ ਦੁਰਵਿਵਹਾਰ ਤੋਂ ਮੁਕਤ ਰੱਖਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਿਹਤ ਅਤੇ ਤੰਦਰੁਸਤੀ ਵਿੱਚ, ਖਾਸ ਤੌਰ 'ਤੇ ਆਪਣੇ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਅਤੇ ਵਾਤਾਵਰਨ ਦੀ, ਦੂਜਿਆਂ ਦੀ ਸਿਹਤ ਅਤੇ ਤੰਦਰੁਸਤੀ ਨੂੰ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਉਣ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕਰਨ ਦੀ ਯੋਗਤਾ ਅਤੇ ਸੁਭਾਅ ਵੀ ਸ਼ਾਮਲ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।
- ੲ. ਜਮਹੂਰੀ ਅਤੇ ਭਾਈਚਾਰਿਕ ਭਾਗੀਦਾਰੀ:** ਗਿਆਨ, ਸਮਰੱਥਾ ਅਤੇ ਕਦਰਾਂ-ਕੀਮਤਾਂ ਅਤੇ ਸੁਭਾਅ ਵਿਕਸਿਤ ਕੀਤੇ ਗਏ ਹਨ ਜੋ ਭਾਰਤੀ ਸਮਾਜ ਦੇ ਜਮਹੂਰੀ ਕੰਮਕਾਜ ਨੂੰ ਕਾਇਮ ਰੱਖਣ ਅਤੇ ਬਿਹਤਰ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਹਨ। ਲੋਕਤੰਤਰ ਸਿਰਫ ਸ਼ਾਸਨ ਦਾ ਇੱਕ ਰੂਪ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਸਗੋਂ ਇਹ 'ਸੰਬੰਧਿਤ ਰਹਿਣ-ਸਹਿਣ ਦਾ ਢੰਗ, ਸਹਿਯੋਗੀ ਭਾਈਚਾਰੇ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਹੈ। NEP 2020 ਵਿੱਚ ਦਰਸਾਏ ਗਏ ਟੀਚੇ ਇੱਕ ਅਜਿਹੇ ਵਿਅਕਤੀ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਵੱਲ ਇਸ਼ਾਰਾ ਕਰਦੇ ਹਨ ਜੋ ਹਿੱਸਾ ਲੈ ਸਕਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਭਾਰਤ ਅਤੇ ਭਾਰਤੀ ਸੰਵਿਧਾਨ ਦੇ ਲੋਕਤੰਤਰੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਨੂੰ ਕਾਇਮ ਰੱਖਣ ਅਤੇ ਸੁਧਾਰਨ ਵਿੱਚ ਅਰਥਪੂਰਨ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।
- ੳ. ਆਰਥਿਕ ਭਾਗੀਦਾਰੀ:** ਇੱਕ ਮਜ਼ਬੂਤ ਅਰਥਵਿਵਸਥਾ ਇੱਕ ਜੀਵੰਤ ਲੋਕਤੰਤਰ ਦਾ ਇੱਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਪਹਿਲੂ ਹੈ, ਖਾਸ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸਾਰਿਆਂ ਲਈ ਮਾਣ, ਨਿਆਂ ਅਤੇ ਭਲਾਈ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ। ਆਰਥਿਕਤਾ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਭਾਗੀਦਾਰੀ ਵਿਅਕਤੀ ਅਤੇ ਸਮਾਜ ਉੱਤੇ ਸਕਰਾਤਮਿਕ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪਾਉਂਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਵਿਅਕਤੀ ਲਈ ਪਦਾਰਥਿਕ ਗੁਜ਼ਾਰਾ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਦੂਜਿਆਂ ਲਈ ਆਰਥਿਕ ਮੌਕੇ ਪੈਦਾ ਕਰਦਾ ਹੈ ਜਦੋਂਕਿ ਵਿਅਕਤੀ ਲਈ ਉਦੇਸ਼ ਅਤੇ ਅਰਥ ਵਿੱਚ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾਉਂਦਾ ਹੈ।
- ੴ. ਸੱਭਿਆਚਾਰਿਕ ਭਾਗੀਦਾਰੀ:** ਜਮਹੂਰੀਅਤ ਅਤੇ ਆਰਥਿਕਤਾ ਦੇ ਨਾਲ, ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਇੱਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾਉਂਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਕੇਂਦਰੀ ਨਹੀਂ, ਤਾਂ ਸਾਰੇ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਅਤੇ ਭਾਈਚਾਰਿਆਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਨਿਰੰਤਰਤਾ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਸਮੇਂ ਦੇ ਨਾਲ ਬਦਲਾਵ NEP 2020 ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਤੋਂ ਉਮੀਦ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿ 'ਇੱਕ ਜੜ੍ਹ ਅਤੇ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਮਾਣ ਅਤੇ ਇਸ ਦੀ ਅਮੀਰ, ਵਿਭਿੰਨ, ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਅਤੇ ਆਧੁਨਿਕ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਅਤੇ ਗਿਆਨ ਪ੍ਰਣਾਲੀਆਂ ਅਤੇ ਪਰੰਪਰਾਵਾਂ' ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਕਾਇਮ ਰੱਖਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਨੂੰ ਸਿਰਫ ਇੱਕ ਗਹਿਣੇ ਜਾਂ ਮਨੋਰੰਜਨ ਵਜੋਂ ਨਹੀਂ ਦੇਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਸਗੋਂ ਇੱਕ ਸੰਸ਼ੋਧਨ ਵਜੋਂ ਦੇਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜੋ ਵਿਦਿਆਰਥੀ (ਅਤੇ ਅਧਿਆਪਕ) ਨੂੰ ਜੀਵਨ ਦੀਆਂ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਚੁਣੌਤੀਆਂ, ਚੁਣੌਤੀਆਂ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰਨ ਲਈ ਤਿਆਰ ਕਰਦਾ ਹੈ ਜੋ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਜਾਂ ਸਮੂਹਿਕ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਅਤੇ ਵਿਰਸੇ ਨੂੰ ਸਮਝਣਾ ਪਰਿਵਾਰ ਅਤੇ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਣਾ ਅਤੇ ਕੁਦਰਤ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਦੇ ਮੂਲ ਵਿੱਚ ਹੈ। ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਵਿੱਚ ਅਰਥਪੂਰਨ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾਉਣ ਲਈ ਸਮਰੱਥਾ ਅਤੇ ਸੁਭਾਅ ਵੀ ਹਾਸਲ

ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਇੱਕ ਗਲੋਬਲਾਈਜ਼ਡ ਸੰਸਾਰ ਵਿੱਚ, ਭਾਰਤੀ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਵਿੱਚ ਆਤਮ-ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਅਤੇ ਡੂੰਘੀਆਂ ਜੜ੍ਹਾਂ ਰੱਖਣ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਤੋਂ ਹੋਰ ਸੱਭਿਆਚਾਰਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਣਾ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨਾਲ ਜੁੜਨਾ ਬਹੁਤ ਫਾਇਦੇਮੰਦ ਹੈ।

ਸਮਾਜ, ਆਰਥਿਕਤਾ, ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਅਤੇ ਜਮਹੂਰੀਅਤ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਅਤੇ ਅਰਥਪੂਰਨ ਢੰਗ ਨਾਲ ਹਿੱਸਾ ਲੈਣ ਲਈ ਸਿਹਤਮੰਦ, ਗਿਆਨਵਾਨ ਅਤੇ ਸਮਰੱਥਾਵਾਂ, ਕਦਰਾਂ-ਕੀਮਤਾਂ ਅਤੇ ਸੁਭਾਅ ਵਾਲੇ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਵਾਲਾ ਸਮਾਜ ਇੱਕ ਬਹੁਲਵਾਦੀ, ਖੁਸ਼ਹਾਲ, ਨਿਆਂਪੂਰਨ, ਸੱਭਿਆਚਾਰਿਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਜੀਵੰਤ ਅਤੇ ਜਮਹੂਰੀ ਗਿਆਨ ਵਾਲਾ ਸਮਾਜ ਬਣਾਏਗਾ।

ਭਾਗ 1.3

ਗਿਆਨ, ਸਮਰੱਥਾ ਅਤੇ ਮੁੱਲ ਅਤੇ ਸੁਭਾਅ

ਪਿਛਲੇ ਭਾਗ ਵਿੱਚ ਦੱਸੇ ਗਏ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਪੰਜ ਉਦੇਸ਼ ਸਕੂਲਾਂ ਦੁਆਰਾ ਆਪਣੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਵਿੱਚ ਢੁਕਵੇਂ ਅਤੇ ਢੁਕਵੇਂ ਗਿਆਨ, ਸਮਰੱਥਾਵਾਂ, ਕਦਰਾਂ-ਕੀਮਤਾਂ ਅਤੇ ਸੁਭਾਅ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਕਰ ਕੇ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੇ ਜਾਣਗੇ। ਪੰਜ ਉਦੇਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਵਿੱਚ ਗਿਆਨ, ਸਮਰੱਥਾ, ਮੁੱਲ ਅਤੇ ਸੁਭਾਅ ਵਿਕਸਿਤ ਕੀਤੇ ਜਾਣੇ ਹਨ, ਇਸ ਭਾਗ ਦਾ ਵਰਣਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।

1.3.1 ਮੁੱਲ ਅਤੇ ਸੁਭਾਅ

ਭਾਰਤ ਦਾ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਕਾਲ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਅੱਜ ਤੱਕ ਮੁੱਲਾਂ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਅਭਿਆਸ ਦੇ ਭਾਸ਼ਣ ਵਿੱਚ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਯੋਗਦਾਨ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਮਾਨਵਵਾਦੀ ਅਤੇ ਬਹੁਲਵਾਦੀ ਕਦਰਾਂ-ਕੀਮਤਾਂ ਦੀ ਖੋਜ ਸਾਡੀ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਅਤੇ ਸਥਾਨਿਕ ਸੱਭਿਆਚਾਰਿਕ ਪਰੰਪਰਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੈ ਅਤੇ ਸਾਡਾ ਸੰਵਿਧਾਨ ਲੋਕਤੰਤਰਿਕ ਕਦਰਾਂ-ਕੀਮਤਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਤੀਕ ਹੈ। NEP 2020 ਆਪਣੀਆਂ ਕਦਰਾਂ-ਕੀਮਤਾਂ ਨੂੰ ਸਾਡੀ ਵਿਰਾਸਤ ਅਤੇ ਰਵਾਇਤੀ ਸਰੋਤਾਂ, ਵਿਆਪਕ ਮਾਨਵਵਾਦੀ ਕਦਰਾਂ-ਕੀਮਤਾਂ ਅਤੇ ਸਾਡੇ ਸੰਵਿਧਾਨ ਤੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਤਰਕਸ਼ੀਲ ਸੋਚ, ਸਿਹਤ ਅਤੇ ਤੰਦਰੁਸਤੀ ਅਤੇ ਜਮਹੂਰੀ/ਆਰਥਿਕ/ਸੱਭਿਆਚਾਰਿਕ ਭਾਗੀਦਾਰੀ ਦੇ ਉਦੇਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਅਤੇ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਮੁੱਲਾਂ ਦੀਆਂ ਹੇਠ ਲਿਖੀਆਂ ਵਿਆਪਕ ਸ਼੍ਰੇਣੀਆਂ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ:

- ੳ. ਨੈਤਿਕ ਅਤੇ ਨੈਤਿਕ ਮੁੱਲ:** ਸੇਵਾ, ਅਹਿੰਸਾ, ਸਵੱਛਤਾ, ਸਤਿਆ, ਨਿਸ਼ਕਾਮ ਕਰਮ, ਸਹਿਣਸ਼ੀਲਤਾ, ਇਮਾਨਦਾਰੀ, ਮਿਹਨਤ, ਔਰਤਾਂ ਦਾ ਸਤਿਕਾਰ, ਬਜ਼ੁਰਗਾਂ ਦਾ ਸਤਿਕਾਰ, ਸਾਰੇ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਸਤਿਕਾਰ ਅਤੇ ਪਿਛੋਕੜ ਦੀ ਪਰਵਾਹ ਕੀਤੇ ਬਿਨਾਂ ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਅੰਦਰੂਨੀ ਕਾਬਲੀਅਤਾਂ, ਵਾਤਾਵਰਨ ਪ੍ਰਤਿ ਸਤਿਕਾਰ ਆਦਿ ਦੀਆਂ ਕਦਰਾਂ-ਕੀਮਤਾਂ ਨੂੰ ਉਭਾਰਿਆ ਜਾਵੇਗਾ। ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਵਿੱਚ [KRCR 2019, 4.6.8.2] ਇਹ ਕਦਰਾਂ-ਕੀਮਤਾਂ ਉਹ ਗੁਣ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹ ਵਿਅਕਤੀ ਲਈ, ਉਸ ਦੀ ਸਿਹਤ ਅਤੇ ਤੰਦਰੁਸਤੀ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਲੋਕਤੰਤਰੀ ਕਦਰਾਂ-ਕੀਮਤਾਂ ਦੀ ਬੁਨਿਆਦ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਸਮਾਜ ਲਈ ਲਾਭਕਾਰੀ ਹਨ।
- ਅ. ਜਮਹੂਰੀ ਮੁੱਲ:** ਇਹਨਾਂ ਮੁੱਲਾਂ ਵਿੱਚ 'ਜਮਹੂਰੀ ਨਜ਼ਰੀਆ ਅਤੇ ਅਜ਼ਾਦੀ ਅਤੇ ਅਜ਼ਾਦੀ ਪ੍ਰਤਿ ਵਚਨਬੱਧਤਾ; ਸਮਾਨਤਾ, ਨਿਆਂ ਅਤੇ ਨਿਰਪੱਖਤਾ; ਵਿਭਿੰਨਤਾ, ਬਹੁਲਤਾ ਅਤੇ ਸਮਾਵੇਸ਼ ਨੂੰ ਗਲੇ ਲਗਾਉਣਾ; ਮਨੁੱਖਤਾ ਅਤੇ ਭਰਾਤਰੀ ਭਾਵਨਾ; ਸਮਾਜਿਕ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਅਤੇ ਸੇਵਾ ਦੀ ਭਾਵਨਾ; ਤਰਕਸ਼ੀਲ ਅਤੇ ਜਨਤਕ ਸੰਵਾਦ ਪ੍ਰਤਿ ਵਚਨਬੱਧਤਾ; ਸ਼ਾਂਤੀ; ਸੰਵਿਧਾਨਿਕ ਸਾਧਨਾਂ ਰਾਹੀਂ ਸਮਾਜਿਕ ਕਾਰਵਾਈ; ਰਾਸ਼ਟਰ ਦੀ ਏਕਤਾ ਅਤੇ ਅਖੰਡਤਾ... [KRCR 2019, 4.6.8.3]
- ੲ. ਗਿਆਨ ਦੇ ਮੁੱਲ:** ਇਹ ਉਹ ਕਦਰਾਂ-ਕੀਮਤਾਂ ਹਨ ਜੋ ਅਸੀਂ ਗਿਆਨ ਅਤੇ ਸੱਚ ਬਾਰੇ ਰੱਖਦੇ ਹਾਂ। ਇੱਕ ਵਿਗਿਆਨਿਕ ਸੁਭਾਅ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਕਰਨਾ ਸਬੂਤ ਅਤੇ ਜਾਇਜ਼ਤਾ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਲਈ ਓਨਾ ਹੀ ਇੱਕ ਮੁੱਲ ਦਿਸ਼ਾ ਹੈ, ਜਿੰਨਾ ਮੌਜੂਦਾ ਵਿਗਿਆਨਿਕ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਅਤੇ ਸੰਕਲਪਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਣਾ। 'ਵਿਗਿਆਨਿਕ ਸੁਭਾਅ ਪੈਦਾ ਕਰੋ ਅਤੇ ਪੂਰੇ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਦੌਰਾਨ ਸਬੂਤ-ਆਧਾਰਿਤ ਸੋਚ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰੋ'। [KRCR 2019, 4.6.1.1] ਵੱਖ-ਵੱਖ ਡੋਮੇਨਾਂ ਵਿੱਚ ਗਿਆਨ ਅਤੇ ਸੱਚਾਈ ਦੇ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਸਰੋਤਾਂ ਨੂੰ ਪਛਾਣਨਾ ਅਤੇ ਮੁੱਲ ਸਥਿਤੀ ਸੱਚਾਈ ਨੂੰ ਲੱਭਣ ਦੇ ਢੁਕਵੇਂ ਅਤੇ ਸਵਿਕਾਰਨਯੋਗ ਤਰੀਕਿਆਂ ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਕਰਨ ਦੀ ਇਮਾਨਦਾਰੀ ਹੈ।

ਉਪਰੋਕਤ ਮੁੱਲਾਂ ਦੇ ਨਾਲ, NCF ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਵਿੱਚ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਸੁਭਾਅ ਨੂੰ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨ ਦਾ ਇਰਾਦਾ ਰੱਖੇਗਾ:

- ੳ. ਇੱਕ ਸਕਰਾਤਮਿਕ ਕੰਮ ਦੀ ਨੈਤਿਕਤਾ:** ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਦਾ ਕੋਈ ਵੀ ਰੂਪ, ਜੇਕਰ ਇਸ ਨੂੰ ਨਿਆਂਪੂਰਨ ਅਤੇ ਬਰਾਬਰੀ ਵਾਲੇ ਸਾਧਨਾਂ ਰਾਹੀਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ, ਤਾਂ ਇਮਾਨਦਾਰ ਜਾਣ-ਬੁੱਝ ਕੇ ਅਤੇ ਨਿਰੰਤਰ ਕੰਮ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖਣ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਾਪਤੀਆਂ ਵੀ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ। ਹਾਲਾਂਕਿ ਸਖ਼ਤ ਮਿਹਨਤ ਅਤੇ ਲਗਨ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹਨ, ਜ਼ੁੰਮੇਵਾਰ ਹੋਣਾ ਅਤੇ ਕੰਮ ਦਾ ਇਮਾਨਦਾਰ ਹਿੱਸਾ ਲੈਣਾ ਅਤੇ ਪੂਰਾ ਕਰਨਾ ਬਰਾਬਰ ਹਨ, ਖ਼ਾਸ ਤੌਰ 'ਤੇ ਅਜਿਹੀਆਂ ਸਥਿਤੀਆਂ ਵਿੱਚ ਜਿੱਥੇ ਕੰਮ ਸਮੂਹਿਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਪੂਰਾ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਕੰਮ ਦੇ ਸਾਰੇ ਢੰਗਾਂ ਲਈ ਹੱਥਾਂ ਨਾਲ, ਤਕਨਾਲੋਜੀ ਨਾਲ, ਘਰੇਲੂ ਕੰਮ, ਦਫ਼ਤਰ ਦਾ ਕੰਮ, ਬਾਹਰ ਦਾ ਕੰਮ ਜਾਂ ਫੈਕਟਰੀ ਦਾ ਕੰਮ ਦਾ ਸਤਿਕਾਰ ਕਰਨਾ ਬਹੁਤ ਫ਼ਾਇਦੇਮੰਦ ਹੈ। ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਵਿੱਚ ਇਹਨਾਂ ਸੁਭਾਅ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਕਰਨਾ ਸਕੂਲੀ ਸਿੱਖਿਆ ਲਈ ਇੱਕ ਬਹੁਤ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਟੀਚਾ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।
- ਅ. ਉਤਸੁਕਤਾ ਅਤੇ ਹੈਰਾਨੀ:** ਉਤਸੁਕਤਾ ਅਤੇ ਅਚੰਭੇ ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਮੂਲ ਹਨ ਅਤੇ ਇਸ ਸੁਭਾਅ ਨਾਲ, ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਜੀਵਨ ਭਰ ਸਿੱਖਣ ਵਾਲੇ ਬਣ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਬਹੁਤ ਛੋਟਾ ਬੱਚਾ ਆਪਣੇ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਦੇ ਸਮਾਜਿਕ ਅਤੇ ਵਿਹਾਰਿਕ ਸੰਸਾਰ ਨਾਲ ਜੁੜਨ ਲਈ ਕੁਦਰਤੀ ਉਤਸੁਕਤਾ ਨਾਲ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਨੂੰ ਕਾਇਮ ਰੱਖਣ, ਵਧਾਉਣ ਅਤੇ ਫੈਲਾਉਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਜੇਕਰ ਗਿਆਨ ਨੂੰ ਕਿਰਿਆਸ਼ੀਲ ਅਤੇ ਜੀਵੰਤ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਨਾਕਿ ਅਕਿਰਿਆਸ਼ੀਲ ਅਤੇ ਅਕ੍ਰਿਤਯੁਕਤ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਉਤਸੁਕਤਾ ਅਤੇ ਅਚੰਭੇ ਨਾਲ ਗਿਆਨ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। 'ਸਾਡੇ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਦੀ ਦੁਨੀਆ' ਇਸ ਸੁਭਾਅ ਨੂੰ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨ ਲਈ ਇੱਕ ਅਸੀਮ ਸਰੋਤ ਹੈ।
- ੲ. ਭਾਰਤ ਦੀਆਂ ਜੜ੍ਹਾਂ ਅਤੇ ਮਾਣ:** ਸੱਭਿਆਚਾਰਿਕ ਭਾਗੀਦਾਰੀ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਇਹ ਦਰਸਾਉਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਅਜਿਹੇ ਸੁਭਾਅ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ ਜੋ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸਮੁੱਚੇ ਭਾਰਤੀ ਸੰਦਰਭ ਵਿੱਚ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਸਥਾਨਿਕ ਸੰਦਰਭ ਵਿੱਚ, ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਇੱਕ ਰੁੱਝੇ ਹੋਏ ਨਾਗਰਿਕ ਹੋਣ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਜੜ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਜੋੜੀ ਰੱਖਦਾ ਹੈ।

NEP 2020 ਦਾ ਵਿਜ਼ਨ ਦੱਸਦਾ ਹੈ ਕਿ ਨੀਤੀ ਦਾ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਸਿੱਖਿਆਰਥੀਆਂ ਵਿੱਚ ਭਾਰਤੀ ਹੋਣ ਵਿੱਚ ਡੂੰਘੀ ਜੜ੍ਹਾਂ ਵਾਲਾ ਮਾਣ ਪੈਦਾ ਕਰਨਾ ਹੈ, ਨਾ ਸਿਰਫ਼ ਵਿਚਾਰਾਂ ਵਿੱਚ, ਸਗੋਂ ਆਤਮਾ, ਬੁੱਧੀ ਅਤੇ ਕੰਮਾਂ ਵਿੱਚ ਵੀ, ਨਾਲ ਹੀ ਗਿਆਨ, ਹੁਨਰ, ਕਦਰਾਂ-ਕੀਮਤਾਂ ਅਤੇ ਸੁਭਾਅ ਨੂੰ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨਾ ਜੋ ਸਮਰਥਨ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਮਨੁੱਖੀ ਅਧਿਕਾਰਾਂ, ਟਿਕਾਊ ਵਿਕਾਸ ਅਤੇ ਜੀਵਨ-ਸ਼ੈਲੀ ਅਤੇ ਗਲੋਬਲ ਭਲਾਈ ਲਈ ਜ਼ੁੰਮੇਵਾਰ ਵਚਨਬੱਧਤਾ, ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇੱਕ ਸੱਚਮੁੱਚ ਵਿਸ਼ਵ ਨਾਗਰਿਕ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦੀ ਹੈ।

ਵਸੁਧੈਵ ਕੁਟੁੰਬਕਮ (*Vasudhaiva Kutumbakam*) ਦੀ ਧਾਰਨਾ, ਸੰਸਾਰ ਨੂੰ ਇੱਕ ਪਰਿਵਾਰ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ, ਇਸ ਦੀਆਂ ਜੜ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਨਿਆਂ, ਸੇਵਾ, ਸਵੈ-ਅਨੁਸ਼ਾਸਨ ਤੇ ਸਵੈ-ਪੂਰਤੀ, ਦਇਆ ਤੇ ਹਮਦਰਦੀ ਅਤੇ ਵਿਭਿੰਨਤਾ ਵਿੱਚ ਏਕਤਾ ਨੂੰ ਸਵਿਕਾਰ ਕਰਨ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਦੇ ਨਾਲ ਉੱਭਰਦਾ ਹੈ। ਸਾਡੀ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਅਤੇ ਵਿਰਾਸਤ ਦੀ ਜੀਵੰਤਤਾ, ਰੋਜ਼ ਅਤੇ ਡੂੰਘਾਈ ਦੇ ਨਾਲ, ਭਾਰਤੀਆਂ ਨੂੰ ਬਾਕੀ ਦੁਨੀਆ ਨਾਲ ਭਰੋਸੇ ਅਤੇ ਹਮਦਰਦੀ ਅਤੇ ਖੁੱਲ੍ਹੇਪਨ ਨਾਲ ਜੁੜਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

1.3.2 ਸਮਰੱਥਾਵਾਂ

ਜਦੋਂਕਿ ਕਦਰਾਂ-ਕੀਮਤਾਂ ਅਤੇ ਸੁਭਾਅ ਕੰਮ ਕਰਨ ਲਈ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਦੇ ਸਰੋਤ ਹਨ, ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਢੰਗ ਨਾਲ ਕੰਮ ਕਰਨ ਲਈ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਕੋਲ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸਮਰੱਥਾਵਾਂ ਹੋਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਹਨਾਂ ਸਮਰੱਥਾਵਾਂ ਨੂੰ ਜਾਣ-ਬੁੱਝ ਕੇ ਅਤੇ ਸੁਚੇਤ ਸ਼ਮੂਲੀਅਤ ਅਤੇ ਅਭਿਆਸ ਦੁਆਰਾ ਵਿਕਸਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਤਰਕਸ਼ੀਲ ਸੋਚ ਅਤੇ ਸੁਤੰਤਰ ਸੋਚ, ਸਿਹਤ ਅਤੇ ਤੰਦਰੁਸਤੀ ਅਤੇ ਜਮਹੂਰੀ/ਆਰਥਿਕ/ਸੱਭਿਆਚਾਰਿਕ ਭਾਗੀਦਾਰੀ ਦੇ ਉਦੇਸ਼ਾਂ ਲਈ ਹੇਠਾਂ ਦਿੱਤੇ ਵਿਆਪਕ ਸਮਰੱਥਾਵਾਂ ਦੇ ਸੈੱਟ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ:

- ੳ. ਪੜਤਾਲ:** ਤਰਕਸ਼ੀਲਤਾ ਨਾਲ ਕੰਮ ਕਰਨ ਲਈ, ਸਾਨੂੰ ਆਪਣੇ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਦੇ ਸੰਸਾਰ ਦੀ ਸਮਝ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਇਹ ਸਮਝ ਲਈ ਨਿਰੀਖਣ, ਸਬੂਤ ਇਕੱਠੇ ਕਰਨ, ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਅਤੇ ਸੰਸਲੇਸ਼ਣ ਪ੍ਰਯੋਗ ਅਤੇ ਨਵੀਨਤਾ ਇਸ ਸਮਰੱਥਾ ਦੇ ਵਿਹਾਰਿਕ ਪਹਿਲੂ ਹਨ। ਪੁੱਛਗਿੱਛ ਦੀਆਂ ਇਹ ਆਮ ਸਮਰੱਥਾਵਾਂ ਤੋਂ ਪਰੇ, ਅਨੁਸ਼ਾਸਨ- ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਹੁਨਰ ਹਨ, ਜਿਵੇਂਕਿ ਪ੍ਰਯੋਗਸ਼ਾਲਾ ਹੁਨਰ ਜਾਂ ਖੇਤਰੀ ਤਕਨੀਕਾਂ, ਜੋ ਪੁੱਛਗਿੱਛ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਵਿੱਚ ਸਹਾਇਤਾ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ। ਸਾਰੇ ਪੰਜ ਉਦੇਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ ਪੁੱਛਗਿੱਛ ਦੀ ਇਹ ਸਮਰੱਥਾਵਾਂ ਬੁਨਿਆਦੀ ਹਨ।

- ਅ. ਸੰਚਾਰ:** ਕਈ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਸੁਣਨ, ਬੋਲਣ, ਪੜ੍ਹਨ ਅਤੇ ਲਿਖਣ ਦੀ ਯੋਗਤਾ ਵੀ ਲਾਜ਼ਮੀ ਸਮਰੱਥਾ ਹੈ। ਆਪਣੇ-ਆਪ ਨੂੰ ਜ਼ੁਬਾਨੀ ਅਤੇ ਲਿਖਤੀ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਨ ਦੇ ਯੋਗ ਹੋਣਾ, ਇੱਕ ਸਪਸ਼ਟ, ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅਤੇ ਸੁਚੱਜੇ ਢੰਗ ਨਾਲ ਜੀਵਨ ਭਰ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹੈ; ਇਸ ਵਿੱਚ ਡਿਜੀਟਲ ਮੀਡੀਆ ਦੀ ਕੁਸ਼ਲ ਵਰਤੋਂ ਵੀ ਸ਼ਾਮਲ ਹੈ। ਵੱਖੋ-ਵੱਖਰੇ ਸੰਦਰਭਾਂ ਵਿੱਚ ਸੰਚਾਰ ਦੇ ਵੱਖੋ-ਵੱਖਰੇ ਰੂਪਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਨ ਦੀ ਯੋਗਤਾ ਜੋਕਿ ਉਦੇਸ਼ ਵਾਲੇ ਦਰਸ਼ਕਾਂ ਲਈ ਢੁਕਵੇਂ ਹਨ, ਸਾਰੇ ਉਦੇਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਕੀਮਤੀ ਹੈ।
- ੲ. ਸਮੱਸਿਆ ਹੱਲ ਕਰਨਾ ਅਤੇ ਲਾਜ਼ਮੀਕਲ ਤਰਕ:** ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਨੂੰ ਤਿਆਰ ਕਰਨ, ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਵਿਕਲਪਿਕ ਹੱਲ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨ, ਸਭ ਤੋਂ ਅਨੁਕੂਲ ਹੱਲ ਚੁਣਨ ਲਈ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਹੱਲਾਂ ਦਾ ਮੁਲਾਂਕਣ ਕਰਨ ਅਤੇ ਹੱਲ ਨੂੰ ਲਾਗੂ ਕਰਨ ਦੀ ਯੋਗਤਾ ਸਾਰੇ ਪੰਜ ਉਦੇਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ ਫਿਰ ਤੋਂ ਲਾਜ਼ਮੀ ਹੈ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਲਈ ਗਿਣਾਤਮਿਕ ਮਾਡਲਾਂ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਉਹਨਾਂ ਲਈ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਗਣਿਤਿਕ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ ਦੀ ਮੁਹਾਰਤ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਜੋਕਿ ਜੋੜ ਅਤੇ ਘਟਾਓ ਦੇ ਸਧਾਰਨ ਗਣਿਤ ਦੇ ਹੁਨਰ ਤੋਂ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਕੇ ਬੀਜਗਣਿਤਿਕ ਸਮੀਕਰਨਾਂ ਦੇ ਵਧੇਰੇ ਗੁੰਝਲਦਾਰ ਹੱਲ ਕਰਨ ਲਈ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਨੂੰ ਹੱਲ ਕਰਨ ਲਈ ਕੰਪਿਊਟੇਸ਼ਨਲ ਮਾਡਲਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਲਈ ਕੰਪਿਊਟੇਸ਼ਨਲ ਹੁਨਰ ਦੀ ਲੋੜ ਹੋਵੇਗੀ। ਤਰਕਸ਼ੀਲ ਤਰਕ ਲਈ ਹੁਨਰਾਂ ਵਿੱਚ ਰਸਮੀ ਅਤੇ ਗੈਰ-ਰਸਮੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਦਲੀਲਾਂ ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ ਅਤੇ ਮੁਲਾਂਕਣ ਕਰਨਾ ਸ਼ਾਮਲ ਹੈ।
- ੳ. ਸੁਹਜ ਅਤੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰਿਕ ਸਮਰੱਥਾਵਾਂ:** ਉਦੇਸ਼ ਰਚਨਾਤਮਿਕਤਾ ਅਤੇ ਸੁਹਜ ਅਤੇ ਕਲਾਤਮਿਕ ਪ੍ਰਗਟਾਵੇ 'ਤੇ ਜ਼ੋਰ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਕਲਾ ਦੇ ਕੰਮਾਂ ਨੂੰ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਕਲਾ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਰੂਪਾਂ (ਵਿਜ਼ੂਅਲ ਆਰਟਸ, ਸੰਗੀਤ, ਨਾਚ/ਹਰਕਤਾਂ ਅਤੇ ਥਿਏਟਰ) ਲਈ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਹੁਨਰ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਕਲਾ ਦੇ ਰੂਪਾਂ ਵਿੱਚ ਸੱਭਿਆਚਾਰਿਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸੰਬੰਧਿਤ ਹੁਨਰ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਸੱਭਿਆਚਾਰਿਕ ਭਾਗੀਦਾਰੀ ਨੂੰ ਸਮਰੱਥ ਬਣਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਸੁਹਜ ਅਤੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰਿਕ ਸਮਰੱਥਾਵਾਂ ਡੋਮੇਨਾਂ ਵਿੱਚ ਰਚਨਾਤਮਿਕਤਾ ਨੂੰ ਮਜ਼ਬੂਤ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਵੀ ਮਦਦ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪੁੱਛਗਿੱਛ ਅਤੇ ਸਮੱਸਿਆ ਹੱਲ ਕਰਨ ਦੀਆਂ ਸਮਰੱਥਾਵਾਂ ਨੂੰ ਮਜ਼ਬੂਤ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਭਾਸ਼ਾ ਅਤੇ ਸੰਚਾਰ ਵਿੱਚ ਵੀ ਸੁਧਾਰ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਇਸ ਲਈ, ਸਾਰੇ ਪੰਜ ਉਦੇਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹਨ। ਕਲਾਤਮਿਕ ਹੁਨਰ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਕਲਾ ਦੁਆਰਾ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਅਤੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਢੰਗ ਨਾਲ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਨ ਦੇ ਯੋਗ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ, ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਸਿਹਤ ਅਤੇ ਤੰਦਰੁਸਤੀ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਵਿੱਚ ਸੁਧਾਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।
- ੴ. ਸਿਹਤ, ਗੁਜ਼ਾਰਾ, ਸਵੈ-ਪ੍ਰਬੰਧਨ ਅਤੇ ਕੰਮ ਲਈ ਸਮਰੱਥਾਵਾਂ:** ਹੁਨਰਾਂ ਅਤੇ ਅਭਿਆਸਾਂ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਕਰਨਾ ਜੋ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਸਿਹਤਮੰਦ ਜੀਵਨ ਜਿਊਣ ਦੇ ਯੋਗ ਬਣਾਉਂਦੇ ਹਨ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਉਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ ਹੈ। ਤਾਕਤ, ਧੀਰਜ ਅਤੇ ਲਗਨ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਕੇਵਲ ਸਰੀਰਿਕ ਸਮਰੱਥਾ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਹੀ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਸਗੋਂ ਮਨ ਦੀਆਂ ਸਮਰੱਥਾਵਾਂ ਨਾਲ ਵੀ ਸੰਬੰਧਿਤ ਹੈ। ਸਵੈ-ਪ੍ਰਬੰਧਨ ਦੀਆਂ ਸਮਰੱਥਾਵਾਂ, ਭਾਵਨਾਤਮਿਕ ਸਮਰੱਥਾਵਾਂ ਸਮੇਤ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹਨ। ਅਜਿਹੀਆਂ ਸਮਰੱਥਾਵਾਂ ਨਾ ਸਿਰਫ ਤੰਦਰੁਸਤੀ ਲਈ ਬੁਨਿਆਦ ਹਨ, ਸਗੋਂ ਖੁਦਮੁਖਤਿਆਰੀ ਅਤੇ ਜਮਹੂਰੀ ਭਾਗੀਦਾਰੀ ਲਈ ਵੀ ਸਕਰਾਤਮਿਕ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾਉਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਹ ਸਮਰੱਥਾਵਾਂ, ਇੱਕ ਸਕਰਾਤਮਿਕ ਕਾਰਜ ਨੈਤਿਕਤਾ ਦੇ ਸੁਭਾਅ ਦੇ ਨਾਲ, ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਅਰਥਵਿਵਸਥਾ ਵਿੱਚ ਅਰਥਪੂਰਨ ਅਤੇ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਹਿੱਸਾ ਲੈਣ ਦੇ ਯੋਗ ਬਣਾਉਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।
- ੵ. ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਪਹਿਲੂਆਂ ਸਮੇਤ ਸਮਾਜਿਕ ਰੁਝੇਵਿਆਂ ਲਈ ਸਮਰੱਥਾਵਾਂ:** ਹਮਦਰਦੀ ਅਤੇ ਹਮਦਰਦੀ ਸਿਰਫ ਕਦਰਾਂ-ਕੀਮਤਾਂ ਜਾਂ ਸੁਭਾਅ ਹੀ ਨਹੀਂ ਹਨ; ਇਹ ਉਹ ਸਮਰੱਥਾਵਾਂ ਹਨ ਜੋ ਜਾਣ-ਬੁੱਝ ਕੇ ਅਭਿਆਸ ਦੁਆਰਾ ਵਿਕਸਿਤ ਕੀਤੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਸਹਿਯੋਗ, ਟੀਮ ਵਰਕ ਅਤੇ ਲੀਡਰਸ਼ਿਪ ਸਮਾਜਿਕ ਸ਼ਮੂਲੀਅਤ ਲਈ ਬੁਨਿਆਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਹਨ। ਤਰਕਸ਼ੀਲ ਤਰਕ ਅਤੇ ਸਮੱਸਿਆ ਹੱਲ ਕਰਨ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਦੇ ਨਾਲ, ਇਹ ਸਮਰੱਥਾ ਲੋਕਤੰਤਰੀ ਭਾਗੀਦਾਰੀ ਲਈ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹਨ ਅਤੇ ਇਹਨਾਂ ਸਮਰੱਥਾਵਾਂ ਕੋਲ ਇੱਕ ਹੈ- ਭਾਵਾਤਮਿਕ (ਭਾਵਨਾਤਮਿਕ) ਪਹਿਲੂ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਵੀ ਸੰਬੰਧਿਤ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਦਰਅਸਲ, ਉੱਪਰ ਗਿਣੀਆਂ ਗਈਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਸਮਰੱਥਾਵਾਂ ਪੰਜ ਉਦੇਸ਼ ਤਰਕਸ਼ੀਲ ਵਿਚਾਰ ਅਤੇ ਭਾਰਤ ਲੰਬਿਤ ਸੋਚ, ਸਿਹਤ ਅਤੇ ਤੰਦਰੁਸਤੀ ਅਤੇ ਜਮਹੂਰੀ/ਆਰਥਿਕ/ਸੱਭਿਆਚਾਰਿਕ ਭਾਗੀਦਾਰੀ। ਲੁੜੀਂਦੇ ਮੁੱਲਾਂ ਅਤੇ ਸੁਭਾਅ ਦੇ ਨਾਲ ਅਤੇ ਉਚਿਤ ਸਮਰੱਥਾਵਾਂ ਨਾਲ ਲੈਸ, ਇਹ ਹੀ ਉਮੀਦ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਸਿਹਤਮੰਦ, ਸੁਤੰਤਰ ਜੀਵਨ ਬਤੀਤ ਕਰਨਗੇ ਅਤੇ ਭਾਈਚਾਰੇ, ਆਰਥਿਕਤਾ, ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਅਤੇ ਲੋਕਤੰਤਰ ਵਿੱਚ ਸਰਗਰਮੀ ਨਾਲ ਹਿੱਸਾ ਲੈਣਗੇ। ਪਰ ਇਹ ਮੁੱਲ ਅਤੇ ਸਮਰੱਥਾ ਖਲਾਅ ਵਿੱਚ ਕੰਮ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ; ਉਹ ਸੰਸਾਰ ਦੀ ਸਪਸ਼ਟ ਸਮਝ 'ਤੇ ਆਧਾਰਿਤ ਹੋਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਸਮਝ ਹੈ ਚੌੜਾਈ ਅਤੇ ਡੂੰਘਾਈ ਵਿੱਚ ਗਿਆਨ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤਾ।

1.3.3 ਗਿਆਨ

ਸਿੱਖਿਆ ਨੂੰ ਅਕਸਰ ਗਿਆਨ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਵਜੋਂ ਹੀ ਸਮਝਿਆ ਅਤੇ ਅਭਿਆਸ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਹਾਲਾਂਕਿ ਇਹ ਇੱਕ ਨਾਕਾਫੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਹੈ, ਬਿਨਾਂ ਸ਼ੱਕ, ਸਿੱਖਿਆ ਵਿੱਚ ਗਿਆਨ ਦੀ ਕੇਂਦਰੀ ਭੂਮਿਕਾ ਅਤੇ ਸਥਾਨ ਹੈ।

ਆਪਣੇ-ਆਪ, ਦੂਜਿਆਂ, ਸਮਾਜਿਕ ਸੰਸਾਰ ਅਤੇ ਭੌਤਿਕ ਅਤੇ ਕੁਦਰਤੀ ਸੰਸਾਰ ਬਾਰੇ ਗਿਆਨ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਸਾਰੇ ਪੰਜ ਉਦੇਸ਼ਾਂ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਹੈ। ਮੁੱਲਾਂ, ਸੁਭਾਅ ਅਤੇ ਸਮਰੱਥਾ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਅਤੇ ਅਭਿਆਸ, ਜੋਕਿ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਉਦੇਸ਼ ਵੀ ਹਨ, ਮੁੱਖ ਤੌਰ 'ਤੇ ਗਿਆਨ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਬਾਰੇ ਨਹੀਂ ਹਨ, ਪਰ ਅੰਦਰੂਨੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਗਿਆਨ 'ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਮਨੁੱਖਤਾ ਦਾ ਵਿਸ਼ਾਲ ਅਤੇ ਲਗਾਤਾਰ ਵਧ ਰਿਹਾ ਗਿਆਨ ਸਾਰਿਆਂ ਲਈ ਉਪਲਬਧ ਹੈ ਅਤੇ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਸਭ ਕੁਝ ਜੋ ਮਨੁੱਖ ਜਾਣਦੇ ਹਨ, ਇਤਿਹਾਸ ਵਿੱਚ ਖੋਜ ਦੇ ਖਾਸ ਤਰੀਕਿਆਂ ਗਿਆਨ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਦੇ ਵਧੇਰੇ ਰਸਮੀ ਤਰੀਕਿਆਂ ਦੁਆਰਾ ਅਤੇ ਘੱਟ ਰਸਮੀ ਅਤੇ ਵਧੇਰੇ ਅਨੁਭਵੀ, ਜੈਵਿਕ ਪਹੁੰਚਾਂ ਦੁਆਰਾ ਵੀ ਵਿਕਸਿਤ ਹੋਏ ਹਨ। ਜਾਂਚ ਦੇ ਇੱਕ ਢੰਗ ਦੇ ਅੰਦਰ ਸਿਧਾਂਤ ਅਤੇ ਸੰਕਲਪ ਕਦੇ-ਕਦਾਈਂ ਇੱਕ ਪੂਰੇ ਭਾਈਚਾਰੇ ਦੀ ਵਧਦੀ ਖੋਜ ਦੁਆਰਾ ਅਤੇ ਕਦੇ-ਕਦਾਈਂ ਕੁਝ ਕਮਾਲ ਦੇ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਦੀ ਨਾਟਕੀ ਸੂਝ ਦੁਆਰਾ ਸਾਹਮਣੇ ਆਏ ਹਨ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਾਂ ਸ਼ਾਇਦ ਇਸ ਤੋਂ ਵੀ ਵੱਧ, ਗਿਆਨ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਆਮ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਸੰਚਿਤ ਅਨੁਭਵ ਅਤੇ ਬੁੱਧੀ ਦੁਆਰਾ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਮਨੁੱਖੀ ਗਿਆਨ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਕਿਵੇਂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਇਸ ਬਾਰੇ ਕੋਈ ਸਾਫ਼-ਸੁਥਰੀ ਵੰਡ ਨਹੀਂ ਹੈ- ਜੀਵਨ ਅਨੁਭਵ ਦੁਆਰਾ ਰਸਮੀ ਪੁੱਛਗਿੱਛ ਅਤੇ ਗਿਆਨ ਇੱਕ-ਦੂਜੇ ਨੂੰ ਮਿਲਾਉਂਦੇ ਅਤੇ ਮਜ਼ਬੂਤ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਸਾਡਾ ਸੰਚਿਤ ਅਤੇ ਫੈਲਦਾ ਗਿਆਨ ਇੱਕ ਮਨੁੱਖੀ ਵਿਰਾਸਤ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਵਿਰਾਸਤ ਨੂੰ ਹਰ ਨਵੀਂ ਪੀੜ੍ਹੀ ਨਾਲ ਸਾਂਝਾ ਕਰਨਾ ਸਕੂਲਾਂ ਦੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਹੈ।

ਸਿੱਖਿਆ ਨੂੰ ਗਿਆਨ ਦੀ ਕੇਂਦਰਿਤਾ ਦੇ ਮੱਦੇਨਜ਼ਰ, ਗਿਆਨ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਮਾਮਲੇ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਪਾਠਕ੍ਰਮ 'ਤੇ ਡੂੰਘਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਹੈ। ਇਹਨਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਕੁਝ ਮਾਮਲੇ ਹਨ:

- ਕੋਈ ਚੀਜ਼ ਗਿਆਨ ਕਿਵੇਂ ਬਣਦੀ ਹੈ? ਦੂਜੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿੱਚ, ਅਸੀਂ ਕਿਵੇਂ ਜਾਣਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਕੋਈ ਚੀਜ਼ ਸੱਚੀ ਅਤੇ ਜਾਇਜ਼ ਹੈ?
- ਅਸੀਂ ਹੋਰ ਗਿਆਨ ਦੀ ਖੋਜ, ਖੋਜ ਅਤੇ ਨਿਰਮਾਣ ਕਿਵੇਂ ਕਰਦੇ ਹਾਂ?
- ਗਿਆਨ ਦੇ ਅੰਦਰ ਆਪਸੀ ਸੰਬੰਧ ਕੀ ਹਨ? ਕਿਹੜਾ ਗਿਆਨ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਗਿਆਨ ਦਾ ਆਧਾਰ ਬਣਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਕਿਉਂ?
- ਕੀ ਗਿਆਨ ਵਿੱਚ ਵਿਰੋਧਾਭਾਸ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ? ਉਹ ਕਿਉਂ ਅਤੇ ਕਿਵੇਂ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੇ ਹਨ? ਇਹ ਕਿਵੇਂ ਹੱਲ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ?
- ਮਨੁੱਖ ਦੁਆਰਾ ਗਿਆਨ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਸੰਦਰਭ ਅਤੇ ਕਦਰਾਂ-ਕੀਮਤਾਂ ਦੁਆਰਾ ਕਿਵੇਂ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ?
- ਗਿਆਨ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਨੈਤਿਕ ਅਤੇ ਨੈਤਿਕ ਮੁੱਦੇ ਕੀ ਹਨ?

ਇਹ ਮਾਮਲੇ ਸਕੂਲੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦੀ ਬਜਾਏ ਇੱਕ ਫਲਸਫੇ ਦੀ ਕਿਤਾਬ ਲਈ ਗੁਪਤ ਅਤੇ ਵਧੇਰੇ ਢੁਕਵੇਂ ਲੱਗ ਸਕਦੇ ਹਨ ਪਰ ਅਸਲੀਅਤ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਅਧਿਆਪਕ, ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਅਤੇ ਸਿਲੇਬਸ ਡਿਵੈਲਪਰ ਅਤੇ ਹੋਰ ਹਰਰੋਜ਼ ਸਕੂਲੀ ਸਿੱਖਿਆ ਵਿੱਚ ਇਹਨਾਂ ਮੁੱਦਿਆਂ ਨਾਲ ਜੁੜਦੇ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਮਾਮਲਿਆਂ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਦੇ ਕਈ ਪਹਿਲੂਆਂ ਨੂੰ ਸਿੱਧੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ:

- ਕੀ ਸਿਖਾਇਆ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ? ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਦੀ ਸਮੱਗਰੀ ਕੀ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ?
- ਕੀ ਇਹ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸਮੱਗਰੀ ਸੱਚੀ ਅਤੇ ਵੈਧ ਹੈ?
- ਕਿਸੇ ਵਿਸ਼ੇ ਖੇਤਰ ਦੀ ਢੁਕਵੀਂ ਸਮਝ ਦੇਣ ਲਈ ਕੀ ਸ਼ਾਮਲ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ?
- ਅੰਤਰ-ਸੰਬੰਧਾਂ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਵਿੱਚ ਰੱਖਦੇ ਹੋਏ, ਸਿੱਖਿਆ ਸੰਕਲਪਾਂ ਦਾ ਕ੍ਰਮ ਕੀ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ?
- ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਦੇ ਪੱਧਰ ਨੂੰ ਕਿਵੇਂ ਗਿਣਿਆ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ?
- ਉਹ ਗਿਆਨ ਕਿਵੇਂ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਜੋ ਅਜੇ ਅਨਿਸ਼ਚਿਤ ਹੈ ਜਾਂ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਵਿਕਲਪਿਕ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ?
- ਸਾਨੂੰ ਕਿਵੇਂ ਸਿਖਾਉਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ? ਸਾਨੂੰ ਕਿਵੇਂ ਮੁਲਾਂਕਣ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ? ਅਸੀਂ TLM ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਕਿਵੇਂ ਬਣਾ ਸਕਦੇ ਹਾਂ?

- ਕਿਸ ਕਿਸਮ ਦੇ ਗਿਆਨ ਲਈ ਸਿੱਖਿਆ ਸ਼ਾਸਤਰੀ ਪਹੁੰਚ ਸਭ ਤੋਂ ਵਧੀਆ ਹੈ? ਵਿਕਲਪ ਕੀ ਹਨ?
- ਸਾਨੂੰ ਕਿਵੇਂ ਸਿਖਾਉਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਤਾਂਜੋ ਮਨੁੱਖੀ ਗਿਆਨ ਅਤੇ ਅਨੁਭਵ ਦਾ ਏਕੀਕ੍ਰਿਤ, ਸੰਪੂਰਨ ਸੁਭਾਅ ਵਿਕਸਿਤ ਹੋ ਸਕੇ?
- ਸਾਨੂੰ ਕਿਵੇਂ ਸਿਖਾਉਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਤਾਂਜੋ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਪੂਰੀ ਤਸਵੀਰ ਬਣਾ ਸਕਣ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਗਿਆਨ ਨੂੰ ਲਾਗੂ ਕਰਨ ਦੇ ਯੋਗ ਵੀ ਹੋਣ?
- ਅਸੀਂ ਕਿਵੇਂ ਜਾਣਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਇੱਕ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਨੇ ਸੱਚਮੁੱਚ ਕੁਝ 'ਸਿੱਖਿਆ' ਹੈ?
- ਕਿਹੜੇ TLM ਕਿਹੜੇ ਗਿਆਨ ਲਈ ਸਭ ਤੋਂ ਅਨੁਕੂਲ ਹਨ? ਸਾਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਕਿਵੇਂ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ?
- ਇਹ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਉਣ ਦੇ ਕਿਹੜੇ ਤਰੀਕੇ ਹਨ ਕਿ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਨਵੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਦੀ ਖੋਜ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਮੌਜੂਦਾ ਗਿਆਨ ਨੂੰ ਸਿੱਖਦੇ ਹਨ?
  - ਕਿਉਂਕਿ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਵੀ 'ਸਾਰਾ ਗਿਆਨ' ਨਹੀਂ ਸਿਖਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਇਸ ਲਈ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਮੌਜੂਦਾ ਸਮੇਂ ਅਤੇ ਬਾਅਦ ਵਿੱਚ ਆਪਣੇ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ, ਵਿਆਪਕ ਸੰਸਾਰ ਤੋਂ ਮੌਜੂਦਾ ਗਿਆਨ ਦੀ ਖੋਜ ਅਤੇ ਸਿੱਖਣ ਅਤੇ ਨਵੇਂ ਗਿਆਨ ਨੂੰ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ ਕਿਵੇਂ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ?
- ਉਹਨਾਂ ਸਮਰੱਥਾਵਾਂ ਅਤੇ ਕਦਰਾਂ-ਕੀਮਤਾਂ ਨੂੰ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨ ਲਈ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਗਿਆਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਹੈ?
  - ਨੈਤਿਕ ਅਤੇ ਨੈਤਿਕ ਸਮਰੱਥਾਵਾਂ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਵਧੀਆ ਵਿਕਾਸ ਕਿਵੇਂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ?
  - ਬੋਧਾਤਮਿਕ ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ-ਭਾਵਨਾਤਮਿਕ ਸਮਰੱਥਾਵਾਂ, ਜਿਵੇਂਕਿ ਆਲੋਚਨਾਤਮਿਕ ਸੋਚ, ਹਮਦਰਦੀ ਅਤੇ ਅਚੰਭੇ, ਸਭ ਤੋਂ ਵਧੀਆ ਕਿਵੇਂ ਵਿਕਸਿਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ?

ਹਾਲਾਂਕਿ ਇਹ ਸਿੱਧੇ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਦੇ ਪ੍ਰਸ਼ਨਾਂ ਦੀ ਇੱਕ ਲੰਮੀ ਸੂਚੀ ਹੈ ਜੋ ਗਿਆਨ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਪ੍ਰਸ਼ਨਾਂ ਤੋਂ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਇਹ ਇੱਕ ਸੰਪੂਰਨ ਸੂਚੀ ਨਹੀਂ ਹੈ।

ਸਾਨੂੰ ਇਹ ਵੀ ਨੋਟ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹਨਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਮਾਮਲਿਆਂ ਦੇ ਸਕੂਲੀ ਸਿੱਖਿਆ ਵਿੱਚ ਵਿਸ਼ੇ-ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਪ੍ਰਭਾਵ ਹਨ, ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ ਗਣਿਤ ਵਿੱਚ ਗਿਆਨ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ ਅਜਿਹੀ ਹੈ ਕਿ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਦਾ ਇੱਕ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਕ੍ਰਮ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ; ਸਮਾਜਿਕ ਵਿਗਿਆਨ ਵਿੱਚ ਗਿਆਨ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ ਅਜਿਹੀ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਲਈ ਕਈ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣਾਂ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਵਿਗਿਆਨ ਵਿੱਚ ਗਿਆਨ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ ਇੱਕ ਕਿਸਮ ਦੀ ਹੈ ਜਿੱਥੇ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕਰ ਕੇ ਸਿੱਖਣਾ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਤੌਰ 'ਤੇ ਲਾਭਦਾਇਕ ਹੈ।

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਇਸ NCF ਵਿੱਚ, ਹਰੇਕ ਵਿਸ਼ੇ ਦੇ ਅਧਿਆਇ (ਜਿਵੇਂਕਿ ਭਾਗ ੮, ਅਧਿਆਇ-2-9) ਵਿੱਚ ਉਸ ਵਿਸ਼ੇ ਲਈ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਤੌਰ 'ਤੇ 'ਗਿਆਨ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ' ਦਾ ਇੱਕ ਭਾਗ ਹੈ। ਹਾਲਾਂਕਿ, ਗਿਆਨ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਮਨੁੱਖੀ ਵਿਚਾਰ ਅਤੇ ਭਾਸ਼ਣ ਦੀ ਇੱਕ ਵਿਸ਼ਾਲ ਮਾਤਰਾ ਦਾ ਸਕੂਲੀ ਸਿੱਖਿਆ ਸਮੇਤ ਸਾਰੇ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਸਾਂਝਾ ਆਧਾਰ ਹੈ। ਹੇਠਾਂ ਦਿੱਤਾ ਉਪ-ਭਾਗ ਇਸ ਸਾਂਝੇ ਆਧਾਰ ਦੀ ਚਰਚਾ ਕਰਦਾ ਹੈ।

1.3.4 ਬੁਨਿਆਦ ਨੂੰ ਜਾਣਨਾ

ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਗਿਆਨ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤ ਅਤੇ ਅਭਿਆਸ 'ਤੇ ਵਿਚਾਰ ਅਤੇ ਭਾਸ਼ਣ ਦੀ ਇੱਕ ਜੀਵੰਤ ਪਰੰਪਰਾ ਹੈ। ਬਿਨਾਂ ਸ਼ੱਕ, ਹੋਰ ਸੱਭਿਆਚਾਰਾਂ ਦੀਆਂ ਵੀ ਇਸ ਮਾਮਲੇ 'ਤੇ ਅਮੀਰ ਪਰੰਪਰਾਵਾਂ ਹਨ। ਦੋਵੇਂ ਵਿਆਪਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਮਾਨਤਾ ਪ੍ਰਾਪਤ, ਜਿਵੇਂਕਿ ਗ੍ਰੀਕ ਅਤੇ ਜਾਪਾਨੀ ਅਤੇ ਘੱਟ ਮਾਨਤਾ ਪ੍ਰਾਪਤ, ਜਿਵੇਂਕਿ ਮੂਲ ਅਮਰੀਕੀ। ਹਾਲਾਂਕਿ, ਇਸ ਮਾਮਲੇ 'ਤੇ ਭਾਰਤੀ ਚਿੰਤਨ ਦੀ ਅਮੀਰੀ, ਸੂਖਮਤਾ ਅਤੇ ਦਾਇਰਾ ਵਿਲੱਖਣ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਬਹੁਤ ਖਾਸ ਹੈ।

ਜੇ ਅਸੀਂ ਗਿਆਨ ਬਾਰੇ ਸਭ ਤੋਂ ਮੌਜੂਦਾ ਵਿਚਾਰਾਂ 'ਤੇ ਵਿਚਾਰ ਕਰੀਏ, ਤਾਂ ਦੁਨੀਆ ਵਿੱਚ ਕਿਤੇ ਵੀ, ਕੋਈ ਵੀ ਭਾਰਤੀ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਵਿੱਚ ਦੋ ਹਜ਼ਾਰ ਸਾਲ ਪਹਿਲਾਂ ਦੇ ਸਮਾਨ ਵਿਚਾਰਾਂ ਨੂੰ ਦੇਖ ਸਕਦਾ ਹੈ ਜੋ ਕਈ ਸੰਵੇਦਨਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਸਿੱਧੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਇਸ ਦੀ ਉਮੀਦ ਰੱਖਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਸ਼ਾਇਦ ਸੱਭਿਆਚਾਰਿਕ ਸੰਚਾਰ ਦੁਆਰਾ ਇਸ ਨੂੰ ਡੂੰਘਾ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਇਹ ਹੈ ਇਸ ਭਾਰਤੀ ਵਿਰਾਸਤ 'ਤੇ ਸਾਡੀ ਸੋਚ ਅਤੇ ਅਭਿਆਸ ਨੂੰ ਆਧਾਰ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਅਤੇ ਉਪਯੋਗੀ ਦੋਵੇਂ ਹਨ।

ਗਿਆਨ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ ਬਾਰੇ ਵਿਚਾਰ ਅਤੇ ਭਾਸ਼ਣ ਭਾਰਤੀ ਦਰਸ਼ਨ ਵਿੱਚ ਨੌਂ 'ਸਕੂਲ ਆਫ ਥੌਟ' (ਦੇਖੋ ਬਕਸਾ 1.3i) ਇੱਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਸਰੋਤ ਬਣਾਉਂਦੇ ਹਨ।

ਬਕਸਾ 1.3i

ਭਾਰਤੀ ਸਕੂਲਾਂ ਦੇ ਵਿਚਾਰ: ਇੱਕ ਸੰਖੇਪ ਝਲਕ

ਕਲਾਸੀਕਲ ਭਾਰਤੀ ਦਰਸ਼ਨ ਵਿੱਚ ਨੌਂ ਮੁੱਖ ਦਰਸ਼ਨ ਜਾਂ ਵਿਸ਼ਵ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਹਨ (ਕਈ ਵਾਰ 'ਵਿਚਾਰ ਦੇ ਸਕੂਲ' ਵਜੋਂ ਅਨੁਵਾਦ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ): 1) ਨਿਆਂ 2) ਵੈਸੇਸਿਕਾ 3) ਸਾਂਖਯ 4) ਯੋਗ 5) ਮੀਮਾਂਸਾ 6) ਵੇਦਾਂਤ 7) ਬੋਧੀ 8) ਜੈਨਾ 9) ਲੋਕਯਾਤਾ/ਕਾਰਵਾਕਾ ਇਹ ਸਾਰੇ ਘੱਟੋ-ਘੱਟ ਕੁਝ ਸਦੀਆਂ ਬੀ.ਸੀ.ਈ. ਦੇ ਹਨ।

ਨਿਆਂ ਦਰਸ਼ਨ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਰਿਸ਼ੀ ਗੌਤਮ ਦੁਆਰਾ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸੀ। ਇਹ ਦਰਸ਼ਨ ਮੁੱਖ ਤੌਰ 'ਤੇ ਰਸਮੀ ਤਰਕ, ਅਲੰਕਾਰ ਅਤੇ ਗਿਆਨ-ਵਿਗਿਆਨ ਨਾਲ ਜੁੜਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ, ਹਾਲਾਂਕਿ ਇਸ ਨੇ ਅਧਿਆਤਮਿਕ ਵਿਗਿਆਨ ਵਿੱਚ ਵੀ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾਇਆ। ਵੈਸੇਸਿਕਾ ਪ੍ਰਨਾਲੀ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਕਨੇਡ ਦੁਆਰਾ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸੀ। ਇਹ ਦਰਸ਼ਨ ਭੌਤਿਕ ਸੰਸਾਰ, ਪਦਾਰਥ ਦੀਆਂ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਸ਼੍ਰੇਣੀਆਂ ਅਤੇ ਤੱਤਾਂ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ, ਵਿਵਹਾਰ ਆਦਿ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਦੇ ਆਪਣੇ ਜਤਨਾਂ ਲਈ ਜਾਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਨਿਆਏ ਨਾਲ ਸਮਾਨਤਾਵਾਂ ਹਨ, ਪਰ ਇਸ ਦਾ ਧਿਆਨ ਅਧਿਆਤਮਿਕ ਸਵਾਲਾਂ ਉੱਤੇ ਜ਼ਿਆਦਾ ਅਤੇ ਤਰਕ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਉੱਤੇ ਘੱਟ ਸੀ। ਬਾਅਦ ਦੇ ਪੜਾਅ 'ਤੇ, ਕੁਝ ਨਿਆਏ ਅਤੇ ਵੈਸੇਸਿਕਾ ਲੇਖਕ ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਸਮਕਾਲੀ ਬਣ ਗਏ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਦੋ ਸਕੂਲਾਂ ਨੂੰ ਭੈਣ-ਭਰਾਵਾਂ ਵਜੋਂ ਦੇਖਿਆ।

ਸਾਂਖਯ ਭਾਰਤੀ ਦਰਸ਼ਨ ਦੇ ਵਿਵਸਥਿਤ ਸਕੂਲਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਸਭ ਤੋਂ ਪੁਰਾਣਾ ਹੈ ਅਤੇ ਵੈਦਿਕ ਕਾਲ ਤੋਂ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਵਿਚਾਰ ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਉਪਨਿਸ਼ਦਾਂ ਉੱਤੇ ਆਧਾਰਿਤ ਹਨ। ਸਾਂਖਿਆ ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਤੀ (ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ) ਅਤੇ ਪੁਰਸ਼ ਨੂੰ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਦਵੈਤਵਾਦੀ ਓਨਟੋਲੋਜੀ ਲਈ ਦਲੀਲ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਿਆਂ ਅਤੇ ਵੈਸੇਸਿਕਾ ਭੈਣ ਦਰਸ਼ਨ ਹਨ, ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਯੋਗ ਅਤੇ ਸਾਂਖਯ ਵੀ ਹਨ। ਯੋਗ ਸਾਂਖਿਆ ਦਵੈਤਵਾਦ ਨੂੰ ਸਵਿਕਾਰ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਅਭਿਆਸੀ ਨੂੰ ਪੁਰਸ਼ ਨੂੰ ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਤੀ ਤੋਂ ਦੂਰ ਕਰਨ ਲਈ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਾਬਕਾ ਨੂੰ ਇਸ ਦੇ ਪੂਰੇ ਮਾਪ ਅਤੇ ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ ਮੁਕਤ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਮੁੱਖ ਅੰਤਰ ਮਨ ਅਤੇ ਸਰੀਰ ਦੇ ਸਾਪੇਖਿਕ ਮਹੱਤਵ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਬਿਰਤਾਂਤਾਂ ਵਿੱਚ ਸਪਸ਼ਟ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕਿਵੇਂ ਮੁਕਤੀ (ਮੋਕਸ਼) ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਮੀਮਾਂਸਾ ਦਰਸ਼ਨ ਆਪਣੇ-ਆਪ ਨੂੰ ਵੱਡੇ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਨੈਤਿਕ ਸਵਾਲਾਂ ਨਾਲ ਚਿੰਤਤ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਮੁੱਖ ਟੀਚੇ ਵਜੋਂ ਵੇਦਾਂ ਦੇ ਸ਼ੁਰੂਆਤੀ, ਰਸਮੀ-ਆਧਾਰਿਤ ਹਿੱਸੇ ਦੀ ਸਮੱਗਰੀ ਦੇ ਵਿਸਤਾਰ ਅਤੇ ਬਚਾਅ ਨੂੰ ਲੈਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਸਕੂਲ ਨੇ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਵਿੱਚ ਵੀ ਬਹੁਤ ਵੱਡਾ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾਇਆ। ਪਹਿਲਾਂ ਵਿਚਾਰੇ ਗਏ ਚਾਰ ਦਰਸ਼ਨਾਂ ਦੇ ਉਲਟ, ਮੀਮਾਂਸਾ ਮੰਨਦੀ ਹੈ ਕਿ ਵੇਦ ਗਿਆਨ-ਵਿਗਿਆਨਿਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਬੁਨਿਆਦ ਹਨ। ਇਹ ਸਥਾਪਨਾ ਸਿਧਾਂਤ ਵੇਦਾਂਤ ਦਰਸ਼ਨ ਦੁਆਰਾ ਸਾਂਝਾ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਵੇਦਾਂਤ ਦਰਸ਼ਨ ਆਪਣੇ-ਆਪ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਹੈ, ਹਾਲਾਂਕਿ, ਵੇਦਾਂ ਦੇ ਅਖੀਰਲੇ ਹਿੱਸੇ ਨਾਲ, ਜਿੱਥੇ ਮੁੱਖ ਚਿੰਤਾ ਗਿਆਨ ਅਤੇ ਮੋਕਸ਼ ਹੈ।

ਲੋਕਾਇਤ ਪਦਾਰਥਵਾਦੀ ਸਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਇੱਕ ਆਤਮਾ ਦੀ ਹੋਂਦ ਤੋਂ ਇਨਕਾਰ ਕੀਤਾ ਜੋ ਕਈ ਜੀਵਨਾਂ ਵਿੱਚ ਕਾਇਮ ਰਿਹਾ। ਬੋਧੀਆਂ ਨੇ ਇਕਸਾਰ ਸਵੈ ਵਰਗੀ ਚੀਜ਼ ਦੀ ਹੋਂਦ ਤੋਂ ਇਨਕਾਰ ਕੀਤਾ। ਜੈਨੀਆਂ ਨੇ ਕਈ ਕਿਸਮਾਂ ਦੇ ਜੀਵਾਂ ਲਈ ਦਲੀਲ ਦਿੱਤੀ, ਤਾਂਜੋ ਕੁਦਰਤ ਨੂੰ ਵੀ, ਨਾਕਿ ਕੇਵਲ ਮਨੁੱਖਾਂ ਅਤੇ ਦੇਵਤਿਆਂ ਨੂੰ, ਵੀ ਸਮਝਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ।

ਇਸ ਸਪਸ਼ਟ ਵਿਭਾਜਨ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ, ਇਹ ਸਾਰੇ ਵੱਖੋ-ਵੱਖਰੇ ਦਰਸ਼ਨ ਇੱਕ-ਦੂਜੇ ਤੋਂ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਹੋਏ ਸਨ ਅਤੇ ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਹਿੱਸੇ ਲਈ, ਕਲਾਸੀਕਲ ਭਾਰਤੀ ਦਰਸ਼ਨ ਨੂੰ ਇਹਨਾਂ ਦਰਸ਼ਨਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰ ਅਤੇ ਵਿਚਕਾਰ ਗੁੰਝਲਦਾਰ ਸੰਵਾਦਾਂ ਦੀ ਇੱਕ ਲੜੀ ਵਜੋਂ ਦੇਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਉਦਾਹਰਨ ਵਜੋਂ, ਜੈਨ ਧਰਮ ਯੋਗ ਦਰਸ਼ਨ ਲਈ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਸੀ। ਨਿਆਏ ਅਤੇ ਬੋਧੀ ਚਿੰਤਕ ਨਿਰੰਤਰ, ਉਤਸ਼ਾਹੀ ਸੰਵਾਦ ਵਿੱਚ ਸਨ। ਨਿਆਂਸੂਤਰ ਆਪਣੇ-ਆਪ ਵਿੱਚ ਲੋਕਾਇਤ ਵਿਚਾਰਾਂ ਲਈ ਸਾਡੇ ਸਭ ਤੋਂ ਉੱਤਮ ਸਰੋਤਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ ਹੈ ਅਤੇ ਲੋਕਾਇਤ ਇਤਰਾਜ਼ਾਂ ਦੀ ਇੱਕ ਲੜੀ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਜਵਾਬ ਦਿੰਦਾ ਹੈ।

ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸਕੂਲਾਂ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ, ਕਈ ਹੋਰ ਵਿਕਸਿਤ ਹੋਏ, ਜੋਕਿ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਮਾਰਗਾਂ ਨੂੰ ਸਵਿਕਾਰ ਕਰਨ ਅਤੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦੀ ਅਜ਼ਾਦੀ ਦਾ ਪ੍ਰਤੀਬੰਧ ਹੈ ਜੋ ਸ਼ੁਰੂਆਤੀ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਸੀ।

ਗਿਆਨ ਦਾ ਸਿਧਾਂਤ ਜਾਂ ਪ੍ਰਮਾਣ-ਸ਼ਾਸਤਰ, ਕਲਾਸੀਕਲ ਭਾਰਤੀ ਦਰਸ਼ਨ ਦੇ ਸਭ ਤੋਂ ਅਮੀਰ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ ਹੈ ਜੋ ਕਈ ਸਦੀਆਂ ਤੱਕ ਫੈਲਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ਅਤੇ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਬਹਿਸਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਹੈ। ਦਰਅਸਲ, 'ਸਾਨੂੰ ਕਿਵੇਂ ਪਤਾ ਲੱਗਾ' ਬਾਰੇ ਦਾਅਵੇ ਅਕਸਰ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਮਾਪਦੰਡ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਜੋ ਭਾਰਤੀ ਦਰਸ਼ਨ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਸਕੂਲਾਂ ਜਾਂ ਦਰਸ਼ਨਾਂ ਨੂੰ ਵੱਖਰਾ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ ਵੈਸੇਸਿਕ ਦਾਰਸ਼ਨਿਕ ਦਲੀਲ ਦਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਵੈਧਤਾ ਸਹੀ ਸਰੋਤ ਤੋਂ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਜਦੋਂਕਿ ਯੋਗਾਕਾਰ ਦਾ ਤਰਕ ਹੈ ਕਿ ਵੈਧਤਾ ਉਹ ਹੈ ਜੋ ਸਫਲ ਕਿਰਿਆ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ, ਗਿਆਨ ਬਾਰੇ ਸਵਾਲ ਵੀ ਅਸਲੀਅਤ ਅਤੇ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ ਬਾਰੇ ਹੋਰ ਬੁਨਿਆਦੀ ਸਵਾਲਾਂ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਹਨ। ਪ੍ਰਮਾਣ-ਸ਼ਾਸਤਰ ਭਾਰਤੀ ਗਿਆਨ ਪ੍ਰਣਾਲੀਆਂ ਲਈ ਇੱਕ ਮੁੱਖ ਆਧਾਰ ਹਨ ਅਤੇ ਹੇਠਾਂ ਵਿਸਤਾਰ ਵਿੱਚ ਵਰਣਨ ਕੀਤੇ ਗਏ ਹਨ।

1.3.4.1 ਪ੍ਰਮਾਣ-ਉਤੇਜਿਤ ਪਰੰਪਰਾ ਦਾ ਗਿਆਨ ਵਿਗਿਆਨ

ਜਦੋਂਕਿ ਇਹਨਾਂ ਵਿੱਚ ਕਈ ਸਮਾਨਤਾਵਾਂ ਅਤੇ ਜੀਵੰਤ ਸੰਵਾਦ ਹਨ, ਇਹ ਵੱਖੋ-ਵੱਖਰੇ ਦਰਸ਼ਨ ਹਨ (ਦੇਖੋ ਬਕਸਾ 1.3i) ਇਸ ਬਾਰੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦੀ ਇੱਕ ਵਿਸ਼ਾਲ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇੱਕ ਢੁਕਵਾਂ ਪ੍ਰਮਾਣ (ਸਬੂਤ/ਉਚਿਤ) ਜਾਂ ਗਿਆਨ ਦਾ ਆਧਾਰ ਕੀ ਹੈ? ਵਰਤੇ ਗਏ ਮੁੱਖ ਪ੍ਰਮਾਣ ਹਨ: (ੳ) ਧਾਰਨਾ (ਅ) ਅਨੁਮਾਨ ਅਤੇ (ੲ) ਗਵਾਹੀ।

ਇਸ ਮਾਮਲੇ 'ਤੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦੀ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਦਾ ਸੰਖੇਪ ਵਰਣਨ, ਸਿਰਫ਼ ਇਸ ਭਾਰਤੀ ਭਾਸ਼ਣ ਦੇ ਜੀਵੰਤ ਸੁਭਾਅ ਦਾ ਸੁਆਦ ਦੇਣ ਲਈ ਹੈ।

ੳ. ਵੱਖੋ-ਵੱਖਰੇ ਦਰਸ਼ਨ ਸਾਰੇ ਇਸ ਤੱਥ ਬਾਰੇ ਸਹਿਮਤ ਹਨ ਕਿ ਅਸੀਂ **ਧਾਰਨਾ (ਪ੍ਰਤਿਅਕਸ਼ਾਂ)** ਦੁਆਰਾ ਗਿਆਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਦੇ ਹਾਂ। ਹਾਲਾਂਕਿ, ਧਾਰਨਾ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ ਬਾਰੇ ਕਾਫ਼ੀ ਬਹਿਸ ਹੈ। ਨਿਆਏ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ, ਸਾਰੀਆਂ ਧਾਰਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਇੱਕ ਵਸਤੂ ਨਾਲ ਇੱਕ ਸੰਵੇਦੀ ਸੰਬੰਧ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਜੋ ਧਾਰਨਾ ਨੂੰ ਇਸ ਦੀ ਸਮੱਗਰੀ (ਨਿਰਾਕਾਰ-ਵਾਦ) ਦਿੰਦਾ ਹੈ; ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ **ਨਿਆਂਸੂਤਰ** ਵਿੱਚ, ਇਹ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ 'ਅਨੁਭਵ ਇੱਕ ਜਾਗਰੂਕਤਾ ਹੈ ਜੋ, ਜਦੋਂ ਗਿਆਨ ਇੰਦਰੀਆਂ ਅਤੇ ਵਸਤੂ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਸੰਬੰਧ ਤੋਂ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਤਾਂ ਗੈਰ-ਮੌਖਿਕ, ਸਹੀ ਅਤੇ ਭਰੋਸੇਯੋਗ ਅਤੇ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਸ਼ੁਰੂਆਤੀ ਮੀਮਾਂਸਾ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ, ਧਾਰਨਾ ਲਾਜ਼ਮੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਭਾਸ਼ਾ ਦੁਆਰਾ ਵਾਪਰਦੀ ਹੈ; ਸੰਕਲਪ-ਮੁਕਤ ਧਾਰਨਾ ਵਰਗੀ ਕੋਈ ਚੀਜ਼ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਨਾ ਸਿਰਫ਼ ਬਾਅਦ ਦੇ ਮੀਮਾਂਸਾ ਵਿਚਾਰਕ, ਜਿਵੇਂਕਿ ਕੁਮਾਰੀਲਾ ਭੱਟਾ, ਇਸ ਨਾਲ ਅਸਹਿਮਤ ਹਨ, ਯੋਗਾਕਾਰ ਵੀ ਅਜਿਹਾ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ **ਬੋਧੀ** ਚਿੰਤਕ ਇਹ ਦਲੀਲ ਦਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਅਸੀਂ ਕਿਸੇ ਵਸਤੂ ਨੂੰ ਬਿਲਕੁਲ ਨਹੀਂ ਸਮਝਦੇ, ਪਰ ਯਥਾਰਥਵਾਦੀ ਨਿਆਂ ਸਿਧਾਂਤ ਦੇ ਵਿਰੋਧ ਵਿੱਚ, ਸਿਰਫ਼ ਸੰਵੇਦਨਾ ਦੇ ਅੰਕੜਿਆਂ ਦੇ ਬੰਡਲ, ਜਿਵੇਂਕਿ ਰੰਗ, ਅਵਾਜ਼ ਅਤੇ ਗੰਧ।

ਅ. ਪ੍ਰਮਾਣ-ਸ਼ਾਸਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅਨੁਮਾਨਾਂ ਨੂੰ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ।

1. ਅਨੁਮਾਨ: ਨਿਰੀਖਣਾਂ ਤੋਂ ਨਵੇਂ ਸਿੱਟਿਆਂ 'ਤੇ ਪਹੁੰਚਣ ਲਈ ਅਨੁਮਾਨਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਨਾ ਜਾਣਨ ਦਾ ਇੱਕ ਤਰੀਕਾ ਹੈ।
2. ਉਪਮਾਨ: ਸਮਾਨਤਾ ਅਤੇ ਤੁਲਨਾ ਦੁਆਰਾ ਜਾਣਨਾ ਉਪਮਾਨ ਹੈ। ਮੌਜੂਦਾ ਗਿਆਨ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਅਤੇ ਸਮਾਨਤਾਵਾਂ ਅਤੇ ਅੰਤਰਾਂ ਦੀ ਪਛਾਣ ਕਰਨਾ ਅਤੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਨਵੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਜਾਂ ਅਨੁਭਵਾਂ ਨੂੰ ਜਾਣਨਾ, ਜਾਣਨ ਦਾ ਇੱਕ ਹੋਰ ਜਾਇਜ਼ ਤਰੀਕਾ ਹੈ।
3. ਅਰਥਪੱਟੀ: ਪਰਿਸਥਿਤੀਗਤ ਅਰਥਾਂ ਦੁਆਰਾ ਜਾਣਨਾ ਅਰਥਪੱਟੀ ਹੈ।
4. ਅਨੁਪਾਲਬਦੀ: ਗੈਰ-ਹੋਂਦ ਦੀ ਧਾਰਨਾ ਨੂੰ ਗਿਆਨ ਦਾ ਪ੍ਰਮਾਣਿਕ ਰੂਪ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਖੂਹ ਦੇ ਪਾਣੀ ਤੋਂ ਖ਼ਾਲੀ ਹੋਣ ਨੂੰ ਦੇਖ ਕੇ ਖੂਹ ਬਾਰੇ ਕੁਝ ਪਤਾ ਲੱਗ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਲੋਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਸਿੱਟੇ 'ਤੇ ਪਹੁੰਚੇ ਹਨ ਕਿਉਂਕਿ ਉਸ ਰਾਤ ਕੁੱਤੇ ਨਹੀਂ ਭੌਂਕਦੇ ਸਨ।

ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ, **ਅਨੁਮਾਨ** ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਮਾਮਲਿਆਂ ਵਿੱਚ ਸੈਕੰਡਰੀ ਗਿਆਨ ਸਰੋਤ ਵਜੋਂ ਸਵਿਕਾਰ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਿੱਥੇ ਜਾਣਿਆ ਕੀ ਹੈ? ਕੇਵਲ ਧਾਰਨਾ ਦੁਆਰਾ ਸਪਸ਼ਟ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਪੱਛਮੀ ਦਰਸ਼ਨ ਦੇ ਉਲਟ, ਤਰਕ ਇੱਕ ਹੈ ਭਾਰਤੀ ਪਰੰਪਰਾ ਵਿੱਚ ਗਿਆਨ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤ ਦਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹਿੱਸਾ ਹੈ ਨਾਕਿ ਇੱਕ ਵੱਖਰਾ ਅਨੁਸ਼ਾਸਨ।

ਇਸ ਦੀ ਕੀਮਤ ਸੱਚਾਈ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚਣ ਵਿੱਚ ਸਾਡੀ ਮਦਦ ਕਰਨ ਦੀ ਯੋਗਤਾ ਵਿੱਚ ਹੈ। ਤਰਕ ਅਤੇ ਅਨੁਮਾਨ ਨੂੰ ਵੀ ਵਧੇਰੇ ਵਿਆਪਕ ਅਰਥਾਂ ਵਿੱਚ ਸਮਝਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਨਾ ਸਿਰਫ਼ ਤਰਕ ਦੇ ਨਿਯਮ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ, ਸਗੋਂ ਇੱਕ ਮਨੋਵਿਗਿਆਨਿਕ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਵੀ, ਜੋ ਸਾਨੂੰ ਅਸਿੱਧੇ ਤੌਰ 'ਤੇ, ਹੇਤੂ (ਇੱਕ ਚਿੰਨ੍ਹ) ਦੁਆਰਾ ਜਾਣਨ ਦੀ ਇਜਾਜ਼ਤ ਦਿੰਦੀ ਹੈ। ਨਿਆਂ-ਸੂਤਰ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਉਦਾਹਰਨਾਂ ਹਨ ਕਿ ਅਸੀਂ ਕਾਲਪਨਿਕ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਦੁਆਰਾ ਕਿਵੇਂ ਜਾਣ ਸਕਦੇ ਹਾਂ। ਵੈਸੇਸਿਕਸੂਤਰ ਇਹ ਦੱਸਦਾ ਹੈ ਕਿ ਅਸੀਂ ਐਕਸਟਰਾਪੋਲੇਸ਼ਨ ਦੁਆਰਾ ਕਿਵੇਂ ਅਨੁਮਾਨ ਲਗਾ ਸਕਦੇ ਹਾਂ, ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ ਇਸ ਦੇ ਸਿੰਗਾਂ ਦੀ ਮੌਜੂਦਗੀ ਦੁਆਰਾ, ਅਸੀਂ ਇੱਕ ਪੂਰੀ ਗਾਂ ਦੀ ਮੌਜੂਦਗੀ ਦਾ ਅਨੁਮਾਨ ਦੁਆਰਾ ਜਾਣ ਸਕਦੇ ਹਾਂ। ਇਹ ਸਾਨੂੰ ਨਿਯਮਾਂ ਦੀ ਇੱਕ ਲੜੀ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦਾ ਹੈ ਜਦੋਂ ਅਜਿਹੇ ਐਕਸਟਰਾਪੋਲੇਸ਼ਨ ਦੀ ਪੁਸ਼ਟੀ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ, ਲੋਕਯਾਤਾ (*Lokayata*) ਪਰੰਪਰਾ ਵਿੱਚ ਕੁਝ ਲੋਕ ਇਸ ਗੱਲ ਤੋਂ ਇਨਕਾਰ ਕਰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਅਸੀਂ ਕਦੇ ਵੀ ਅਨੁਮਾਨ ਦੁਆਰਾ ਜਾਣ ਸਕਦੇ ਹਾਂ, ਕਿਉਂਕਿ ਅਨੁਮਾਨ ਗਲਤੀਆਂ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ੲ. ਗਵਾਹੀ (ਸਬਦਾ) ਗਿਆਨ ਦਾ ਇੱਕ ਬਹੁਤ ਹੀ ਬਹਿਸ ਵਾਲਾ ਸਰੋਤ ਹੈ। ਨਾ ਸਿਰਫ਼ ਲੋਕਾਇਤਾ, ਸਗੋਂ ਵੈਸੇਸਿਕਾ ਅਤੇ ਬੋਧੀ ਸਕੂਲ ਵੀ ਇਸ ਗੱਲ ਤੋਂ ਇਨਕਾਰ ਕਰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ ਗਵਾਹੀ ਗਿਆਨ ਦਾ ਇੱਕ ਸੁਤੰਤਰ ਸਰੋਤ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਲੋਕਾਇਤਾ ਸਿਰਫ਼ ਧਾਰਨਾ ਨੂੰ ਸਵਿਕਾਰ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਜਦੋਂਕਿ ਬੁੱਧ ਧਰਮ ਅਨੁਭਵ ਅਤੇ ਤਰਕ ਦੇ ਵਿਚਾਰ 'ਤੇ ਕੁਝ ਵੀ ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਇੱਕੋ-ਇੱਕ ਤਰੀਕਿਆਂ ਵਜੋਂ ਸਥਾਪਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਜਦੋਂਕਿ ਨਿਆਯਾ (*Nyaya*) ਅਤੇ ਮੀਮਾਂਸਾ ਚਿੰਤਕ ਖ਼ਾਸ ਹਾਲਤਾਂ ਅਤੇ ਖ਼ਾਸ ਸਰੋਤਾਂ ਤੋਂ ਗਵਾਹੀ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਲਈ ਦਲੀਲ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਸੰਖੇਪ ਝਲਕ ਗਿਆਨ ਵਿਗਿਆਨ ਦੇ ਖੇਤਰ ਅਤੇ ਗਿਆਨ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ ਦੀ ਸਮਝ ਵਿੱਚ ਭਾਰਤੀ ਚਿੰਤਕਾਂ ਦੇ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਯੋਗਦਾਨ ਵੱਲ ਇਸ਼ਾਰਾ ਕਰਦੀ ਹੈ।

1.3.4.2 ਪਾਠਕ੍ਰਮ 'ਤੇ ਪ੍ਰਭਾਵ

ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਗਿਆਨ ਦੇ ਮਾਮਲੇ 'ਤੇ ਵਿਚਾਰ ਦੀ ਡੂੰਘਾਈ ਅਤੇ ਸੀਮਾ, ਸਮਕਾਲੀ ਭਾਰਤੀ ਚਿੰਤਨ ਸਮੇਤ, ਵਿਸ਼ਵ ਭਰ ਦੀਆਂ ਸੰਬੰਧਿਤ ਸੋਚਾਂ ਸਮੇਤ, ਸਾਡੇ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਨੂੰ ਸੂਚਿਤ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਗਿਆਨ ਨੂੰ ਸੰਗਠਿਤ ਕਰਨ ਦੀ ਇੱਕ ਵਿਧੀ ਦੁਆਰਾ ਚਲਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜੋ ਕਿ ਠੋਸ ਬੁਨਿਆਦ 'ਤੇ ਹੈ ਅਤੇ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਲਈ ਉਪਯੋਗੀ ਹੈ।

ਭਾਸ਼ਣਾਂ ਦੀ ਇਸ ਰੇਂਜ ਦੁਆਰਾ ਸੂਚਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ, ਸਕੂਲੀ ਗਿਆਨ ਨੂੰ, ਵਿਹਾਰਿਕ ਉਦੇਸ਼ਾਂ ਲਈ, ਵੱਖ-ਵੱਖ ਕਿਸਮਾਂ ਜਾਂ ਰੂਪਾਂ ਵਿੱਚ ਸੰਗਠਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਹਰ ਕਿਸਮ ਦੇ ਇਸ ਦੇ ਆਪਣੇ ਸੰਮੇਲਨ ਹਨ:

ੳ. ਪੁੱਛਗਿੱਛ ਦਾ ਦਾਇਰਾ (ਕਿਹੜੇ ਸਵਾਲਾਂ ਦੀ ਪੜਚੋਲ ਕਰਨੀ ਹੈ)

ਅ. ਸੰਕਲਪਾਂ ਨੂੰ ਅਰਥ ਦੇਣ ਦੇ ਖ਼ਾਸ ਤਰੀਕੇ

ੲ. ਕੀਤੇ ਜਾ ਰਹੇ ਦਾਅਵਿਆਂ ਦੀ ਸੱਚਾਈ ਨੂੰ ਪ੍ਰਮਾਣਿਤ ਕਰਨ ਦੇ ਖ਼ਾਸ ਤਰੀਕੇ (ਉਹਨਾਂ ਸਵਾਲਾਂ ਦਾ ਜਵਾਬ ਕਿਵੇਂ ਦੇਣਾ ਹੈ)

ਗਿਆਨ ਦੇ ਹਰੇਕ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਤਰਕ, ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ ਅਤੇ ਪ੍ਰੋਟੋਕੋਲ ਦੇ ਵੱਖਰੇ ਪਰ ਸੰਬੰਧਿਤ ਤਰੀਕੇ ਹਨ ਅਤੇ ਸਬੂਤ ਵਜੋਂ ਕੀ ਸਵਿਕਾਰ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਹੈ? ਇੱਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ, ਗਿਆਨ ਦੇ ਹਰੇਕ ਰੂਪ ਦੀ ਆਪਣੀ ਕਿਸਮ ਦੀ 'ਆਲੋਚਨਾਤਮਿਕ ਸੋਚ' ਅਤੇ 'ਰਚਨਾਤਮਿਕ' ਹੋਣ ਦੇ ਆਪਣੇ ਤਰੀਕੇ ਹਨ।

ਗਣਿਤ, ਵਿਗਿਆਨ, ਸਮਾਜਿਕ ਵਿਗਿਆਨ, ਕਲਾ ਤੇ ਸੁਹਜ-ਸ਼ਾਸਤਰ ਅਤੇ ਨੈਤਿਕਤਾ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕੁਝ ਗਿਆਨ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਆਪਣੇ ਸੰਕਲਪਾਂ ਅਤੇ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਦੇ ਆਪਣੇ ਸੈੱਟ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਰਾਹੀਂ ਅਸੀਂ ਆਪਣੇ ਅਨੁਭਵਾਂ ਦਾ ਅਰਥ ਬਣਾਉਂਦੇ ਹਾਂ। ਇਹ ਰੂਪ ਸਪਸ਼ਟ ਦਿਸ਼ਾ ਦਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਸਕੂਲਾਂ ਵਿੱਚ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਕਿਹੜਾ ਗਿਆਨ ਹਾਸਲ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਉਹ, ਅੰਸ਼ਕ ਰੂਪ ਵਿੱਚ, ਇਸ NCF ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਖੇਤਰਾਂ ਨੂੰ ਨਿਰਧਾਰਿਤ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਇਸ ਕਿਸਮ ਦੇ ਗਿਆਨ ਨਾਲ ਜੁੜ ਕੇ, ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਅਨੁਸ਼ਾਸਨੀ ਗਿਆਨ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਜਦੋਂਕਿ ਸਮੱਸਿਆ ਹੱਲ ਕਰਨ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਅਜਿਹੇ ਅਨੁਸ਼ਾਸਨੀ ਗਿਆਨ 'ਤੇ ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦੀ ਹੈ, ਅਕਸਰ ਅਸਲ-ਜੀਵਨ ਦੀਆਂ ਸਥਿਤੀਆਂ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਪੈਦਾ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹੱਲ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਅਨੁਸ਼ਾਸਨਾਂ ਦੁਆਰਾ ਸੂਚਿਤ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਏਕੀਕ੍ਰਿਤ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ ਸਥਿਰਤਾ ਅਤੇ ਜਲਵਾਯੂ ਪਰਿਵਰਤਨ ਦੀਆਂ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਨੂੰ ਸਿਰਫ਼ ਵਿਗਿਆਨ ਦੁਆਰਾ

ਹੀ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਸਮਾਜਿਕ ਵਿਗਿਆਨ ਅਤੇ ਗਣਿਤ ਦੀ ਸਾਡੀ ਸਮਝ ਦੁਆਰਾ ਵੀ ਸੂਚਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਅਨੁਸ਼ਾਸਨੀ ਗਿਆਨ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਅੰਤਰ-ਅਨੁਸ਼ਾਸਨੀ ਗਿਆਨ ਨਾਲ ਜੁੜਨਾ ਸਕੂਲ ਸਿੱਖਿਆ ਲਈ ਇੱਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਟੀਚਾ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਭਾਗ 1.4

ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਵੱਲ

ਸਕੂਲਾਂ ਨੂੰ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਵਿੱਚ ਲੁੜੀਂਦੇ ਮੁੱਲਾਂ, ਸੁਭਾਅ, ਸਮਰੱਥਾਵਾਂ ਅਤੇ ਗਿਆਨ ਨੂੰ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂਕਿ ਪਹਿਲਾਂ ਦੱਸਿਆ ਗਿਆ ਹੈ, ਇਹ ਪ੍ਰਬੰਧ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਦੀ ਚੋਣ ਅਤੇ ਨਿਯੁਕਤੀ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਸਕੂਲ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਅਤੇ ਸਕੂਲ ਵਿੱਚ ਪੜ੍ਹਾਏ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਅਸਲ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਤੱਕ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਵਿੱਚ ਉਹ ਸਾਰੇ ਪ੍ਰਬੰਧ ਸ਼ਾਮਲ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਜੋ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੀ ਸ਼ਮੂਲੀਅਤ ਅਤੇ ਸਿੱਖਣ ਨੂੰ ਸਿੱਧੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਹਾਲਾਂਕਿ ਇੱਕ ਸਕੂਲ ਲਈ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਦੀ ਕਲਪਨਾ ਅਕਸਰ ਕਲਾਸਰੂਮ ਦੇ ਆਪਸੀ ਤਾਲਮੇਲ ਦੇ ਪ੍ਰਬੰਧਾਂ ਤੱਕ ਸੀਮਿਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਸਕੂਲ ਸੱਭਿਆਚਾਰ, ਅਭਿਆਸ ਅਤੇ ਲੋਕਾਚਾਰ ਵੀ ਇੱਕ ਬਹੁਤ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾਉਂਦੇ ਹਨ, ਇੱਕ ਸਕਰਾਤਮਿਕ ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਮਾਹੌਲ ਨੂੰ ਸਮਰੱਥ ਬਣਾਉਣ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਲੁੜੀਂਦੇ ਮੁੱਲਾਂ ਅਤੇ ਸੁਭਾਅ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਵੀ।

ਇਸ ਭਾਗ ਵਿੱਚ, ਖਾਸ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਪ੍ਰਬੰਧ ਜੋ ਸਕੂਲਾਂ ਵਿੱਚ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਲੁੜੀਂਦੇ ਮੁੱਲ, ਸੁਭਾਅ, ਸਮਰੱਥਾ ਅਤੇ ਗਿਆਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ ਸੰਗਠਿਤ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਤਾਂਜੋ ਖੋਜ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕੇ।

1.4.1 ਸਕੂਲੀ ਸੱਭਿਆਚਾਰ

ਸਕੂਲ ਸਿਰਫ ਕਲਾਸਰੂਮ ਦੀ ਸੀਮਾ ਦੇ ਅੰਦਰ ਪੜ੍ਹਾਉਣ ਦੁਆਰਾ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਸਕੂਲ ਦੇ ਮੌਜੂਦਾ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਅਤੇ ਲੋਕਾਚਾਰ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰਨ ਅਤੇ ਅਭੇਦ ਕਰਨ ਦੁਆਰਾ ਵਿੱਦਿਅਕ ਉਦੇਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਕਦਰਾਂ-ਕੀਮਤਾਂ ਅਤੇ ਸੁਭਾਅ, ਖਾਸ ਤੌਰ 'ਤੇ, ਸਕੂਲ ਦੇ ਲੋਕਾਚਾਰ ਅਤੇ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਵਿੱਚ ਡੁੱਬਣ ਦੁਆਰਾ ਡੂੰਘੇ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਦਾ ਇੱਕ ਅਨਿੱਖੜਵਾਂ ਅੰਗ ਬਣਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਖਾਸ ਕਦਰਾਂ-ਕੀਮਤਾਂ ਅਤੇ ਸੁਭਾਅ ਨੂੰ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨ ਲਈ, ਸਕੂਲੀ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਅਤੇ ਲੋਕ-ਪ੍ਰਚਾਰ ਨੂੰ ਜਾਣ-ਬੁੱਝ ਕੇ ਰੂਪ ਦੇਣਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਅਜਿਹੇ ਜਾਣ-ਬੁੱਝ ਕੇ ਅਕਾਰ ਦੇਣ ਦੀ ਅਣਹੋਂਦ ਵਿੱਚ, ਸਕੂਲੀ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਜੋ ਵੀ ਉਭਰਿਆ ਹੈ, ਉਸ ਦਾ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ 'ਤੇ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪਵੇਗਾ, ਜੋ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਉਦੇਸ਼ਾਂ ਦੇ ਉਲਟ ਵੀ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਕਦਰਾਂ-ਕੀਮਤਾਂ ਅਤੇ ਸੁਭਾਅ ਨੂੰ ਵੀ ਪਰਿਵਾਰ, ਭਾਈਚਾਰੇ, ਧਰਮ, ਸਥਾਨਿਕ ਅਤੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਸੱਭਿਆਚਾਰ, ਕਲਾ, ਸਾਹਿਤ, ਮੀਡੀਆ ਅਤੇ ਹੋਰ ਪ੍ਰਭਾਵਕਾਰਾਂ ਦੁਆਰਾ ਡੂੰਘਾ ਰੂਪ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸਕੂਲ ਇਹਨਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਪ੍ਰਭਾਵਕਾਰਾਂ ਤੋਂ ਕੁਝ ਵੱਖਰਾ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਇਸ ਵਿੱਚ ਕਦਰਾਂ-ਕੀਮਤਾਂ ਅਤੇ ਸੁਭਾਅ ਲਈ ਸਪਸ਼ਟ ਤੌਰ 'ਤੇ ਟੀਚਿਆਂ ਨੂੰ ਸਪਸ਼ਟ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਵੱਲ ਯੋਜਨਾਬੱਧ ਅਤੇ ਵਿਧੀ ਨਾਲ ਕੰਮ ਕਰਨ ਦਾ ਮੌਕਾ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਇਸ ਲਈ, ਇੱਕ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਢਾਂਚੇ ਲਈ ਸਕੂਲ ਦੇ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਅਤੇ ਨੈਤਿਕਤਾ ਦੇ ਸੰਦਰਭ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਬੰਧਾਂ ਅਤੇ ਸੰਗਠਨ ਨੂੰ ਸਪਸ਼ਟ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਬਿਆਨ ਕਰਨਾ ਵੀ ਬਰਾਬਰ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹੈ ਜੋ ਲੁੜੀਂਦੇ ਮੁੱਲਾਂ ਅਤੇ ਸੁਭਾਅ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰੇਗਾ। ਇਸ NCF ਨੇ ਭਾਗ-ਸ, ਅਧਿਆਇ-1 ਵਿੱਚ ਸਕੂਲੀ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਅਤੇ ਲੋਕ-ਚਾਰ ਲਈ ਖਾਸ ਸਿਫਾਰਸ਼ਾਂ ਕੀਤੀਆਂ ਹਨ।

1.4.2 ਸਕੂਲ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ

ਸਕੂਲ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ, ਸਕੂਲ ਦੇ ਸੁਚਾਰੂ ਕੰਮਕਾਜ ਨੂੰ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਉਣ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਟੀਚਿਆਂ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਨੂੰ ਸਮਰੱਥ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਵਧੇਰੇ ਰਸਮੀ ਅਤੇ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪਰਿਭਾਸ਼ਿਤ ਸਕੂਲ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ ਦੀ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਭੂਮਿਕਾ ਹੈ। ਟੀਚਿਆਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ ਅਕਾਦਮਿਕ ਜਵਾਬਦੇਹੀ ਕਾਇਮ ਰੱਖਣ ਲਈ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ, ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਅਤੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੋਵਾਂ

ਵੱਲੋਂ, ਸਪਸ਼ਟੀਕਰਨ, ਸਮਝਣਾ ਅਤੇ ਪਾਲਣ ਕਰਨਾ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹੈ। ਸੋਚ-ਸਮਝ ਕੇ ਡਿਜ਼ਾਈਨ ਕੀਤੀਆਂ ਸਕੂਲ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ ਨੂੰ ਸਰਲ ਮਾਮਲਿਆਂ ਨੂੰ ਹੱਲ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਜਿਵੇਂਕਿ ਸਕੂਲ ਦੀ ਬਿਲਡਿੰਗ ਦੀ ਸਫ਼ਾਈ ਬਣਾਈ ਰੱਖਣਾ ਅਤੇ ਹੋਰ ਗੁੰਝਲਦਾਰ ਮਾਮਲਿਆਂ, ਜਿਵੇਂਕਿ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੇ ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਨਤੀਜਿਆਂ ਦਾ ਜਵਾਬ ਦੇਣਾ। ਇਹ NCF ਭਾਗ-ਸ, ਅਧਿਆਇ-2 ਵਿੱਚ ਸਕੂਲੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਖ਼ਾਸ ਸਿਫ਼ਾਰਸ਼ਾਂ ਕਰਦਾ ਹੈ।

1.4.3 ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਖੇਤਰ

ਬਕਸਾ 1.4i

எண்ணென்ப ஏனை யெழுத்தென்ப இவ்விரண்டுங்

கண்ணென்ப வாயுமும் உயிர்க்கு

ਏਨੇਨਪਾ ਏਨੀਆ ਯੇਲੁਟੇਨਪੈ ਵਿਵਰੰਤੁਨ ਕੰਨੇਨਪਾ ਵਾਲੂਮ ਉਈਰਕੂ।

ਸਿੱਖਿਆਵਾਂ ਅਤੇ ਅੱਖਰਾਂ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ-

ਇਹ ਜੀਵੰਤ ਵਿਅਕਤੀ ਦੀਆਂ ਦੋ ਅੱਖਾਂ ਹਨ..

[ਤਿਰੁਕੁਰਲ 392, ਤਿਰੁਵੱਲੂਵਰ। ਨਾਰਾਇਣਲਕਸ਼ਮੀ ਦੁਆਰਾ ਲਿਪੀਅੰਤਰਨ ਅਤੇ ਅਨੁਵਾਦ]

ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਭਾਰਤੀਆਂ ਦੀ ਸਪਸ਼ਟ ਧਾਰਨਾ ਸੀ ਕਿ ਸਿੱਖਿਆ ਵਿੱਚ ਕੀ ਕੀਮਤੀ ਹੈ, ਜਿਵੇਂਕਿ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਤਾਮਿਲ ਕਵੀ ਤਿਰੁਵੱਲੂਵਰ ਦਾ ਉਪਰੋਕਤ ਦੋਹਾ ਦਰਸਾਉਂਦਾ ਹੈ, ਭਾਸ਼ਾ ਅਤੇ ਗਣਿਤ ਨੂੰ ਦੋ ਅੱਖਾਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਦੇਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਰਾਹੀਂ ਅਸੀਂ ਸੰਸਾਰ ਨੂੰ ਸਮਝਦੇ ਹਾਂ। ਇਹ ਕੋਈ ਹੈਰਾਨੀ ਦੀ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਇੱਥੋਂ ਤੱਕ ਕਿ ਇਸ ਆਇਤ ਦੇ ਲਿਖੇ ਜਾਣ ਤੋਂ ਕਈ ਸਦੀਆਂ ਬਾਅਦ ਵੀ ਕਿ ਭਾਸ਼ਾ ਅਤੇ ਗਣਿਤ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਦੇ ਦੋ ਸਭ ਤੋਂ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਖੇਤਰ ਹਨ।

ਉਪਰੋਕਤ ਗਿਆਨ, ਸਮਰੱਥਾ, ਕਦਰਾਂ-ਕੀਮਤਾਂ ਅਤੇ ਸੁਭਾਅ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ, ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਨੂੰ ਖ਼ਾਸ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਖੇਤਰਾਂ ਦੀ ਵੀ ਗਿਣਤੀ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਵੰਡ ਕਲਾਸਰੂਮਾਂ, ਸਮਾਂ-ਸਾਰਨੀ ਅਤੇ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਨੂੰ ਸੰਗਠਿਤ ਕਰਨ ਲਈ ਸਿਰਫ਼ ਇੱਕ ਵਿਹਾਰਿਕ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ਹੈ।

ਜਦੋਂਕਿ ਵਿਵਹਾਰਿਕ ਵਿਚਾਰ ਬਰਾਬਰ ਪ੍ਰਸੰਗਿਕ ਹਨ, ਇਹਨਾਂ ਵੱਖਰੇ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਅੰਦਰੂਨੀ ਤਰਕ ਹੈ। ਅੰਦਰੂਨੀ ਤਰਕ ਸੰਕਲਪਿਕ ਢਾਂਚੇ ਅਤੇ ਪੁੱਛਗਿੱਛ ਦੇ ਢੰਗਾਂ ਦੁਆਰਾ ਨਿਰਧਾਰਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜੋ ਉਸ 'ਕਿਸਮ ਦੇ ਗਿਆਨ' ਲਈ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਹਨ। ਹਰੇਕ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਖੇਤਰ ਦੇ ਅੰਦਰ ਅੰਤਰ-ਸੰਬੰਧ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਜੋਕਿ ਗਿਆਨ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚਣ ਲਈ ਵਰਤੇ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਖ਼ਾਸ ਤਰੀਕਿਆਂ ਤੋਂ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਨਾਲ ਹੀ ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਪਹਿਲੂ ਅਤੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਜੋ ਉਹ ਉਜਾਗਰ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਵਿਵਹਾਰਿਕ ਤੌਰ 'ਤੇ, ਹਰੇਕ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਖੇਤਰ ਸਮਾਂ-ਸਾਰਨੀ ਵਿੱਚ ਇਸ ਦੇ ਆਪਣੇ ਸਮੇਂ ਦੇ ਸਲਾਟ ਵੱਲ ਲੈ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਨਾਲ ਹੀ ਇਸ ਦੀਆਂ ਆਪਣੀਆਂ ਪਾਠ-ਪੁਸਤਕਾਂ ਅਤੇ ਹੋਰ TLM, ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਦੀ ਵੰਡ, ਆਦਿ।

ਬਕਸਾ 1.4ii

ਇਹ NCF 'ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਖੇਤਰ' ਨੂੰ 'ਅਨੁਸ਼ਾਸਨ' 'ਫੀਲਡ' ਅਤੇ 'ਵਿਸ਼ਾ': ਤੋਂ ਵੱਖ ਕਰਨ ਲਈ, ਇੱਕ ਵਿਆਪਕ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਦੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਵਰਤਦਾ ਹੈ।

- 'ਅਨੁਸ਼ਾਸਨ' ਗਿਆਨ ਦੀ ਇੱਕ ਸ਼ਾਖਾ ਹੈ; ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ ਸਮਾਜ ਸ਼ਾਸਤਰ, ਅਰਥ ਸ਼ਾਸਤਰ, ਜੀਵ-ਵਿਗਿਆਨ, ਗਣਿਤ।
- 'ਫੀਲਡ' ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਸੰਸਾਰ ਵਿੱਚ ਇਸਤੇਮਾਲ ਅਤੇ ਵਰਤੋਂ 'ਤੇ ਕੇਂਦਰਿਤ ਹੋਣ ਦੇ ਅਰਥ ਨਾਲ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਅਕਸਰ ਕਈ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਦੁਆਰਾ ਸੂਚਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ; ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ ਇੰਜੀਨੀਅਰਿੰਗ, ਜਨਤਕ ਸਿਹਤ, ਸਥਿਰਤਾ।

- ‘ਵਿਸ਼ਾ’ ਅਕਸਰ ਸਕੂਲਾਂ ਦੇ ਸੰਦਰਭ ਵਿੱਚ ਵਰਤਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹ ਹੈ ਜੋ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ‘ਅਧਿਐਨ’ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਇੱਕ ਅਨੁਸ਼ਾਸਨ, ਇੱਕ ਖੇਤਰ ਜਾਂ ਇੱਕ ਸੁਮੇਲ ਜਾਂ ਇਸ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ।
- ‘ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਖੇਤਰ’ ਅਨੁਸ਼ਾਸਨਾਂ ਜਾਂ ਖੇਤਰਾਂ ਦਾ ਇੱਕ ਸਮੂਹ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਇਕੱਠੇ ਸਮੂਹਿਕ ਕਰਨ ਲਈ ਇੱਕ ਅੰਤਰੀਵ ਤਰਕ ਹੈ; ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ ਵਿਗਿਆਨ, ਸਮਾਜਿਕ ਵਿਗਿਆਨ।

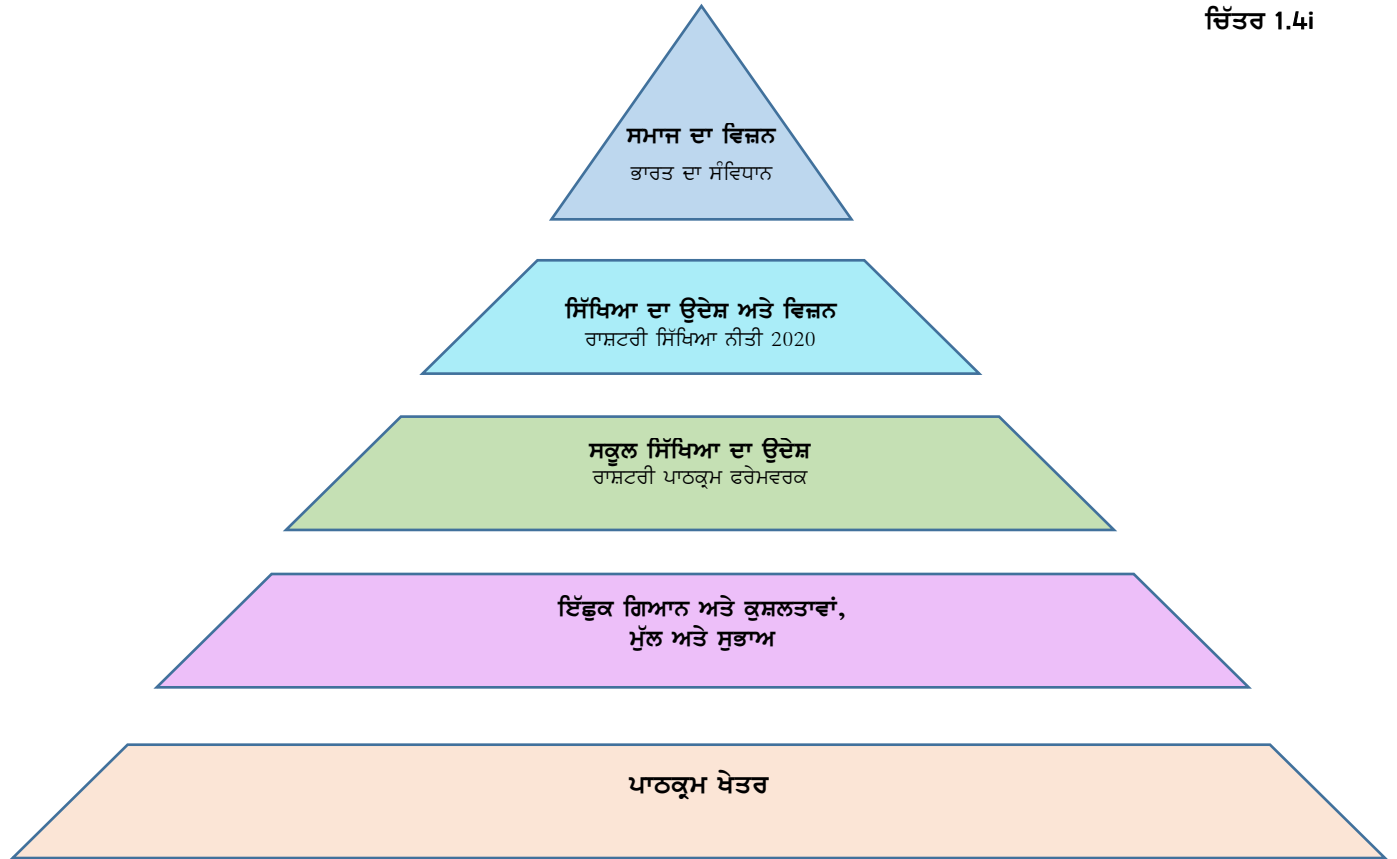
ਇਸ NCF ਵਿੱਚ, ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਜੋ ਪੜ੍ਹਦੇ ਹਨ, ਉਸ ਲਈ ‘ਵਿਸ਼ਾ’ ਵਰਤਿਆ ਜਾਣਾ ਜਾਰੀ ਰਹੇਗਾ। ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਨੂੰ ਵਿਹਾਰਿਕ ਉਦੇਸ਼ਾਂ ਲਈ NCF ਵਿੱਚ ‘ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਖੇਤਰਾਂ’ ਦੇ ਅੰਦਰ ਸਮੂਹ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇਗਾ।

‘ਅਨੁਸ਼ਾਸਨ’, ‘ਖੇਤਰਾਂ’ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਜਿੱਥੇ ਲੋੜ ਹੋਵੇ ਕੇਵਲ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਦੇ ਨਿਰਮਾਣ ਲਈ ਗਿਆਨ ਦੇ ਸਰੋਤਾਂ ਦਾ ਹਵਾਲਾ ਦੇਣ ਲਈ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ।

ਇਸ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ (ਅਤੇ ਨੋਸਟਡ ਲੜੀ) ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੋਈ ਸੰਕਲਪਿਕ ਮਾਮਲਾ ਨਹੀਂ ਹੈ ਪਰ ਇਹ ਸਿਰਫ ਇਸ NCF ਦੇ ਕੁਝ ਨਾਜ਼ੁਕ ਪਹਿਲੂਆਂ ਦੇ ਡਿਜ਼ਾਈਨ ਦੇ ਸੰਚਾਰ ਦੀ ਸੌਖ ਲਈ ਹੈ।

- 1. ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ:** ਭਾਸ਼ਾ ਸਿਰਫ ਸੋਚਣ ਦਾ ਮਾਧਿਅਮ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਨਾ ਹੀ ਸਿਰਫ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਰੂਪਾਂ ਦੀ ਸਮਝ ਹਾਸਲ ਕਰਨ ਦਾ ਸਾਧਨ ਹੈ। ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਸੰਚਾਰ ਨੂੰ ਸੰਭਵ ਬਣਾਉਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਸਮਾਨ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਸੁਹਜ ਪ੍ਰਗਟਾਵੇ ਅਤੇ ਕਦਰਦਾਨੀ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣਾਤਮਿਕ ਤਰਕ ਅਤੇ ਆਲੋਚਨਾਤਮਿਕ ਸੋਚ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਨਾਲ ਬਹੁਤ ਨੇੜਿਓਂ ਜੁੜੇ ਹੋਏ ਹਨ ਅਤੇ ਇਹ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਦੇ ਸਿੱਖਣ ਦੁਆਰਾ ਵਿਕਸਿਤ ਹੋਣ ਵਾਲੀਆਂ ਕੀਮਤੀ ਸਮਰੱਥਾਵਾਂ ਹਨ। ਖਾਸ ਤੌਰ ’ਤੇ ਭਾਰਤ ਦੇ ਸੰਦਰਭ ਵਿੱਚ, ਬਹੁ-ਭਾਸ਼ਾਈਵਾਦ, ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਦੇ ਵਿਭਿੰਨ ਸਮੂਹਾਂ ਪ੍ਰਤਿ ਸੰਵੇਦਨਸ਼ੀਲਤਾ ਅਤੇ ਪ੍ਰਸੰਸਾ ਅਤੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰਿਕ ਸਾਫ਼ਾ ਅਤੇ ਪ੍ਰਗਟਾਵੇ ਭਾਸ਼ਾ ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਫ਼ਾਇਦੇਮੰਦ ਨਤੀਜੇ ਹਨ, ਜਿਵੇਂਕਿ NEP 2020 ਵਿੱਚ ਦਰਸਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ।
- 2. ਗਣਿਤ ਅਤੇ ਗਣਨਾਤਮਿਕ ਸੋਚ:** ਗਣਿਤ ਪੈਟਰਨਾਂ, ਮਾਪਾਂ ਅਤੇ ਮਾਤਰਾਵਾਂ ਦੁਆਰਾ ਸੰਸਾਰ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਦਾ ਇੱਕ ਰੂਪ ਹੈ। ਗਣਿਤ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਸਮੱਸਿਆ ਹੱਲ ਕਰਨ, ਤਰਕਸ਼ੀਲ ਤਰਕ ਅਤੇ ਗਣਨਾਤਮਿਕ ਸੋਚ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਵੀ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਦੀ ਹੈ।
- 3. ਵਿਗਿਆਨ:** ਵਿਗਿਆਨ (ਕਈ ਵਾਰ ਇਸ NCF ਵਿੱਚ ਕੁਦਰਤੀ ਵਿਗਿਆਨ ਵੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ) ਕੁਦਰਤੀ ਸੰਸਾਰ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਦਾ ਇੱਕ ਰੂਪ ਹੈ। ਇਸ ਦੀ ਪੁੱਛਗਿੱਛ, ਤਰਕ, ਸਿਧਾਂਤ ਅਤੇ ਸੰਕਲਪਾਂ ਦੇ ਆਪਣੇ ਖਾਸ ਤਰੀਕੇ ਹਨ। ਸਾਡੇ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਦੇ ਕੁਦਰਤੀ ਵਰਤਾਰਿਆਂ ਦੀ ਸਮਝ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਸਹਾਇਤਾ ਕਰਨ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ, ਵਿਗਿਆਨ ਸਿੱਖਿਆ ਤਰਕਸ਼ੀਲ ਸੋਚ ਅਤੇ ਵਿਗਿਆਨਿਕ ਸੁਭਾਅ ਨੂੰ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕਰਦੀ ਹੈ।
- 4. ਸਮਾਜਿਕ ਵਿਗਿਆਨ:** ਸਮਾਜਿਕ ਵਿਗਿਆਨ (ਜਿਸ ਵਿੱਚ, ਇਸ NCF ਵਿੱਚ, ਮਨੁੱਖਤਾ ਸ਼ਾਮਲ ਹੈ) ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਮਨੁੱਖੀ ਸੰਸਾਰ ਨੂੰ ਸਮਝਣਾ ਹੈ। ਸਮਾਜਿਕ ਵਿਗਿਆਨ ਵਿੱਚ ਜਾਂਚ ਦੇ ਢੰਗ ਤਰਕ ਦੇ ਖਾਸ ਤਰੀਕਿਆਂ ਦੁਆਰਾ ਸਬੂਤ ਆਧਾਰਿਤ ਅਤੇ ਅਨੁਭਵੀ ਹਨ। ਸਮਾਜਿਕ ਵਿਗਿਆਨ ਤਰਕਸ਼ੀਲ ਸੋਚ ਅਤੇ ਵਿਗਿਆਨਿਕ ਸੁਭਾਅ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਕਿਸੇ ਦੇ ਭਾਈਚਾਰੇ ਅਤੇ ਸਮਾਜ ਦੀ ਸਮਝ ਨੂੰ ਵੀ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ, ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਅਨੁਭਵਾਂ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਅਤੇ ਪ੍ਰਤੀਬਿੰਬ ਦੁਆਰਾ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸਮਾਜਿਕ ਵਿਗਿਆਨ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੀ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਸੱਭਿਆਚਾਰਿਕ/ ਆਰਥਿਕ/ ਲੋਕਤੰਤਰੀ ਭਾਗੀਦਾਰੀ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕਰਦਾ ਹੈ।
- 5. ਕਲਾ ਸਿੱਖਿਆ:** ਕਲਾ ਸਮਝ ਦਾ ਇੱਕ ਰੂਪ ਹੈ ਜਿਸ ਰਾਹੀਂ ਅਸੀਂ ਆਪਣੇ ਤਜਰਬਿਆਂ ਦੀ ਸੁਹਜਵਾਦੀ ਸਮਝ ਬਣਾਉਂਦੇ ਹਾਂ। ਕਲਾ ਦੇ ਨਾਲ ਰੁਝੇਵਿਆਂ ਨਾਲ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਵਿੱਚ ਰਚਨਾਤਮਿਕ ਹੋਣ ਦੀ ਸਾਡੀ ਸਮਰੱਥਾ ਵੀ ਵਧਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰਿਕ ਸੰਵੇਦਨਾਵਾਂ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਕਲਾ ਸਿੱਖਣ ਨਾਲ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਣ ਅਤੇ ਸਾਡੀ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਵਿੱਚ ਅਰਥਪੂਰਨ ਹਿੱਸਾ ਲੈਂਦੇ ਹਨ ਕਿਉਂਕਿ ਕਲਾ ਵਿੱਚ ਸਰੀਰਿਕ, ਭਾਵਨਾਤਮਿਕ, ਆਪਣੇ-ਆਪ ਦੇ ਸੁਹਜ ਅਤੇ ਬੌਧਿਕ ਹਿੱਸੇ, ਇਸ ਨੂੰ ਸਿੱਖਣਾ ਵੀ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਦੀ ਆਮ ਤੰਦਰੁਸਤੀ ਅਤੇ ਏਕੀਕ੍ਰਿਤ ਵਿਕਾਸ ਵਿੱਚ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾਉਣ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ	ਗਣਿਤ ਅਤੇ ਕੰਪਿਊਟੇਸ਼ਨਲ ਥਿੰਕਿੰਗ	ਵਿਗਿਆਨ	ਸਮਾਜਿਕ ਵਿਗਿਆਨ	ਕਲਾ ਸਿੱਖਿਆ	ਅੰਤਰ-ਅਨੁਸ਼ਾਸਨੀ ਖੇਤਰ	ਸਰੀਰਿਕ ਸਿੱਖਿਆ ਤੇ ਤੰਦਰੁਸਤੀ	ਕਿੱਤਾਮੁਖੀ ਸਿੱਖਿਆ
ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਉਦੇਸ਼	ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਉਦੇਸ਼	ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਉਦੇਸ਼	ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਉਦੇਸ਼	ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਉਦੇਸ਼	ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਉਦੇਸ਼	ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਉਦੇਸ਼	ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਉਦੇਸ਼
ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਟੀਚੇ	ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਟੀਚੇ	ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਟੀਚੇ	ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਟੀਚੇ	ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਟੀਚੇ	ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਟੀਚੇ	ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਟੀਚੇ	ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਟੀਚੇ
ਕੁਸ਼ਲਤਾਵਾਂ	ਕੁਸ਼ਲਤਾਵਾਂ	ਕੁਸ਼ਲਤਾਵਾਂ	ਕੁਸ਼ਲਤਾਵਾਂ	ਕੁਸ਼ਲਤਾਵਾਂ	ਕੁਸ਼ਲਤਾਵਾਂ	ਕੁਸ਼ਲਤਾਵਾਂ	ਕੁਸ਼ਲਤਾਵਾਂ
ਸਿੱਖਣ ਪ੍ਰਾਪਤੀਆਂ	ਸਿੱਖਣ ਪ੍ਰਾਪਤੀਆਂ	ਸਿੱਖਣ ਪ੍ਰਾਪਤੀਆਂ	ਸਿੱਖਣ ਪ੍ਰਾਪਤੀਆਂ	ਸਿੱਖਣ ਪ੍ਰਾਪਤੀਆਂ	ਸਿੱਖਣ ਪ੍ਰਾਪਤੀਆਂ	ਸਿੱਖਣ ਪ੍ਰਾਪਤੀਆਂ	ਸਿੱਖਣ ਪ੍ਰਾਪਤੀਆਂ

ਸਕੂਲ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਅਤੇ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ

6. **ਅੰਤਰ-ਅਨੁਸ਼ਾਸਨੀ ਖੇਤਰ:** ਜਦੋਂਕਿ ਸਮਝ ਦੇ ਰੂਪ ਅਨੁਸ਼ਾਸਨੀ ਗਿਆਨ ਅਤੇ ਡੂੰਘਾਈ ਦਿੰਦੇ ਹਨ, ਅੰਤਰ-ਅਨੁਸ਼ਾਸਨੀ ਗਿਆਨ ਅਤੇ ਸੋਚ ਵੀ ਇੱਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਟੀਚਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂਕਿ ਪਹਿਲਾਂ ਚਰਚਾ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸੀ। ਅੰਤਰ-ਅਨੁਸ਼ਾਸਨੀ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਸ਼ਮੂਲੀਅਤ ਅੰਤਰ-ਅਨੁਸ਼ਾਸਨੀ ਸੋਚ ਅਤੇ ਸਮੱਸਿਆ ਹੱਲ ਕਰਨ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਇਹ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਖੇਤਰ ਉਪਰੋਕਤ ਪੰਜ ਅਨੁਸ਼ਾਸਨੀ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਖੇਤਰਾਂ ਦੀ ਅਨੁਸ਼ਾਸਨੀ ਸੋਚ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਸਮਝ ਦੇ ਇਹਨਾਂ ਰੂਪਾਂ ਤੋਂ ਪਰੇ, ਸਰੀਰਿਕ ਸਿੱਖਿਆ ਅਤੇ ਕਿੱਤਾਮੁਖੀ ਸਿੱਖਿਆ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਖੇਤਰ ਹਨ। ਇਹ ਖੇਤਰ ਸਿਹਤ ਅਤੇ ਤੰਦਰੁਸਤੀ ਅਤੇ ਆਰਥਿਕ ਭਾਗੀਦਾਰੀ ਦੇ ਖਾਸ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਦੇ ਉਦੇਸ਼ਾਂ ਕਾਰਨ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਬਣ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। NEP 2020 ਨੇ ਸਰੀਰਿਕ ਅਤੇ ਕਿੱਤਾਮੁਖੀ ਸਿੱਖਿਆ ਲਈ ਖਾਸ ਨਿਰਦੇਸ਼ ਦਿੱਤੇ ਹਨ।
7. **ਸਰੀਰਿਕ ਸਿੱਖਿਆ ਤੇ ਤੰਦਰੁਸਤੀ:** ਸਰੀਰਿਕ ਸਿੱਖਿਆ ਤੇ ਤੰਦਰੁਸਤੀ ਸਿਹਤ, ਤੰਦਰੁਸਤੀ ਅਤੇ ਭਾਵਨਾਤਮਿਕ ਸੰਤੁਲਨ ਬਣਾਈ ਰੱਖਣ ਲਈ ਸਮਰੱਥਾਵਾਂ ਦੇ ਵਿਕਾਸ 'ਤੇ ਧਿਆਨ ਕੇਂਦਰਿਤ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਖੇਡਾਂ, ਯੋਗਾ ਅਤੇ ਹੋਰ ਤਕਨੀਕਾਂ ਵਿੱਚ ਰੁਝੇਵਿਆਂ ਦੁਆਰਾ, ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਨੈਤਿਕ, ਸੰਵਿਧਾਨਿਕ ਅਤੇ ਜਮਹੂਰੀ ਕਦਰਾਂ-ਕੀਮਤਾਂ ਦਾ ਵੀ ਵਿਕਾਸ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।
8. **ਕਿੱਤਾਮੁਖੀ ਸਿੱਖਿਆ:** ਕਿੱਤਾਮੁਖੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦਾ ਇਰਾਦਾ ਗੁਜ਼ਾਰਾ, ਕੰਮ ਅਤੇ ਆਰਥਿਕ ਭਾਗੀਦਾਰੀ ਲਈ ਸਮਰੱਥਾ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨਾ ਹੈ। ਇਹ ਸਰੀਰਿਕ ਕੰਮ ਪ੍ਰਤਿ ਕਦਰਾਂ-ਕੀਮਤਾਂ ਅਤੇ ਸੰਵੇਦਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸਾਰੇ ਕਿਰਤ ਦੇ ਸਨਮਾਨ ਦੀ ਕਦਰ ਕਰਦਾ ਹੈ। NEP 2020 ਨੇ ਉੱਚ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਮਾਧਿਅਮ ਨਾਲ ਸਕੂਲ ਦੇ ਸ਼ੁਰੂਆਤੀ ਪੜਾਵਾਂ ਤੋਂ ਹੀ ਕਿੱਤਾਮੁਖੀ ਐਕਸਪੋਜ਼ਰ ਦੇਣ ਅਤੇ ਕਿੱਤਾਮੁਖੀ ਹੁਨਰਾਂ ਦੇ ਵਿਕਾਸ 'ਤੇ ਜ਼ੋਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ।

ਇਹਨਾਂ ਅੱਠ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਖੇਤਰਾਂ ਦੇ ਆਪਣੇ ਖਾਸ ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਮਿਆਰ ਹਨ ਅਤੇ ਸਮੱਗਰੀ ਦੀ ਚੋਣ, ਸਿੱਖਿਆ ਸ਼ਾਸਤਰੀ ਪਹੁੰਚ ਅਤੇ ਮੁਲਾਂਕਣ ਦੇ ਤਰੀਕਿਆਂ ਲਈ ਖਾਸ ਸਿਫਾਰਸ਼ਾਂ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਵੇਰਵਿਆਂ ਨੂੰ ਭਾਗ ੲ, ਅਧਿਆਇ-2 ਤੋਂ 9 ਵਿੱਚ ਦਰਸਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ।

ਚਿੱਤਰ 1.4 ਇਹ ਦਰਸਾਉਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕਿਵੇਂ NCF ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਖੇਤਰ (ਇਸ ਦੇ ਟੀਚੇ, ਸਿੱਖਿਆ ਸ਼ਾਸਤਰ, ਕਿਤਾਬਾਂ, ਮੁਲਾਂਕਣ ਆਦਿ) ਸਕੂਲ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਅਤੇ ਸਕੂਲੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਉਦੇਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ ਜ਼ਰੂਰੀ ਸਕੂਲ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ, ਜੋ ਸਾਡੇ ਸੰਵਿਧਾਨ ਵਿੱਚ ਕਲਪਿਤ ਸਮਾਜ ਦੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਤੋਂ ਪ੍ਰਵਾਹ ਹੈ।

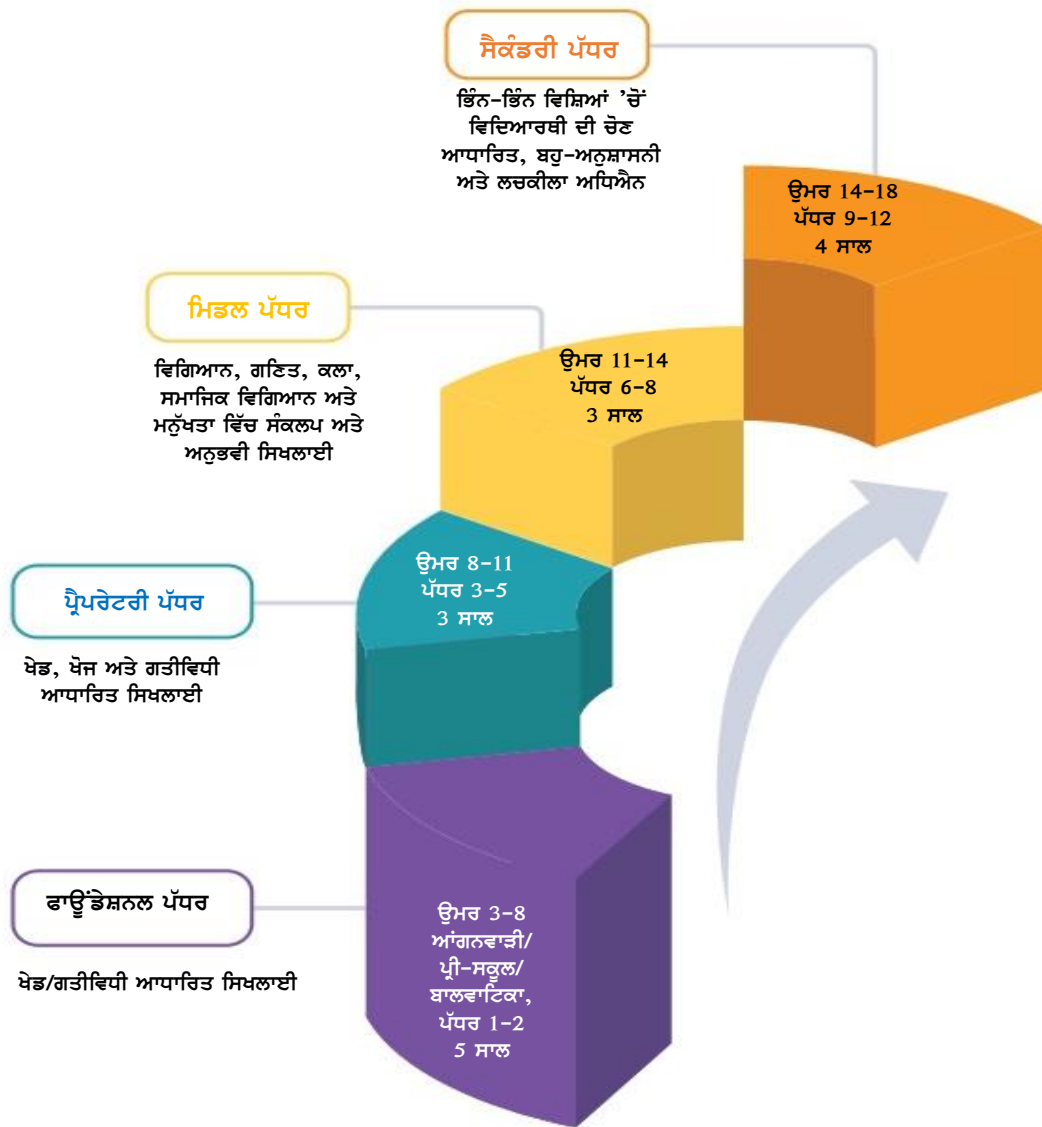

ਅਧਿਆਇ-2

ਸਕੂਲ ਪੱਧਰ- ਤਰਕ ਅਤੇ ਡਿਜ਼ਾਈਨ

ਪਿਛਲੇ ਅਧਿਆਇ ਨੇ ਇਸ NCF ਲਈ ਸਕੂਲੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਉਦੇਸ਼ ਅਤੇ ਇਹਨਾਂ ਉਦੇਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ ਲੁੜੀਂਦੇ ਮੁੱਲਾਂ, ਸੁਭਾਅ, ਸਮਰੱਥਾਵਾਂ ਅਤੇ ਗਿਆਨ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰੀ ਸਮੂਹ ਨੂੰ ਦਰਸਾਇਆ ਹੈ। ਅਧਿਆਇ ਨੇ ਇਹਨਾਂ ਟੀਚਿਆਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ ਲੁੜੀਂਦੇ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਪ੍ਰਬੰਧਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਛੋਹਿਆ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਖੇਤਰ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ ਜੋ ਇਸ NCF ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਹਨ।

ਚਿੱਤਰ 2i

NEP 2020 ਸਿਫਾਰਿਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸਕੂਲੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਨੂੰ ਹੁਣ 3-18 ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਦੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਨਵੇਂ 5+3+3+4 ਡਿਜ਼ਾਈਨ ਵਿੱਚ ਚਾਰ ਪੜ੍ਹਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਕਲਪਨਾ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇਗੀ, ਜੋਕਿ ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਸਰੀਰਿਕ, ਬੋਧਾਤਮਿਕ ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ-ਭਾਵਨਾਤਮਿਕ-ਨੈਤਿਕ ਵਿਕਾਸ ਦੇ ਪੜ੍ਹਾਵਾਂ 'ਤੇ ਆਧਾਰਿਤ ਹੈ। ਨੀਤੀ ਦੱਸਦੀ ਹੈ:

ਇਸ ਲਈ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਅਤੇ ਸਿੱਖਿਆ ਸ਼ਾਸਤਰੀ ਬਣਤਰ ਅਤੇ ਸਕੂਲੀ ਸਿੱਖਿਆ ਲਈ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਢਾਂਚੇ ਨੂੰ ਇੱਕ 5+3+3+4 ਡਿਜ਼ਾਈਨ ਦੁਆਰਾ ਸੇਧਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇਗਾ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਫਾਊਂਡੇਸ਼ਨਲ ਪੱਧਰ (ਦੋ ਭਾਗਾਂ ਵਿੱਚ, ਆਂਗਣਵਾੜੀ/ਪ੍ਰੀ-ਸਕੂਲ ਦੇ 3 ਸਾਲ + 2) ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਣਗੇ। ਪੱਧਰ 1-2 ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਾਇਮਰੀ ਸਕੂਲ ਵਿੱਚ ਸਾਲ, ਦੋਵੇਂ ਇਕੱਠੇ ਉਮਰ 3-8 ਨੂੰ ਕਵਰ ਕਰਦੇ ਹਨ), ਪ੍ਰੈਪਰੇਟਰੀ ਪੱਧਰ (ਪੱਧਰ 3-5, ਉਮਰ 8-11), ਮਿਡਲ ਪੱਧਰ (ਪੱਧਰ 6-8, ਉਮਰ 11-14) ਅਤੇ ਸੈਕੰਡਰੀ ਪੱਧਰ (ਦੋ ਪੜ੍ਹਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਪੱਧਰ 9-12, ਭਾਵ, ਪਹਿਲੇ ਵਿੱਚ 9-10 ਅਤੇ ਦੂਜੇ ਵਿੱਚ 11-12, 14-18 ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਨੂੰ ਕਵਰ ਕਰਦੇ ਹਨ)।

[NEP 2020, 4.1]

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ, 3-18 ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਦੇ ਸਕੂਲਾਂ ਵਿੱਚ 5+3+3+4 ਢਾਂਚੇ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਉਦੇਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਹੈ। ਇਹ ਅਧਿਆਇ ਸਕੂਲੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਇਹਨਾਂ ਚਾਰ ਪੜ੍ਹਾਵਾਂ ਦੇ ਤਰਕ, ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਦੀ ਬਣਤਰ, ਸਮੱਗਰੀ, ਸਿੱਖਿਆ ਸ਼ਾਸਤਰ ਅਤੇ ਇਹਨਾਂ ਪੜ੍ਹਾਵਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਹਰੇਕ ਲਈ ਮੁਲਾਂਕਣ ਅਤੇ ਸਕੂਲੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਉਦੇਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ, ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਸਾਰਥਿਕਤਾ ਲਈ ਖਾਸ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦੀ ਰੂਪ-ਰੇਖਾ ਦਿੰਦਾ ਹੈ।

ਸਕੂਲੀ ਸਿੱਖਿਆ ਨੂੰ ਚਾਰ ਪੜ੍ਹਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਵੰਡਣ ਦਾ ਕੇਂਦਰੀ ਤਰਕ ਬਾਲ (ਮਨੁੱਖੀ) ਵਿਕਾਸ ਦੀ ਸਾਡੀ ਮੌਜੂਦਾ ਸਮਝ ਅਤੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਸੰਕਲਪਾਂ ਅਤੇ ਸਮਰੱਥਾਵਾਂ ਦੀਆਂ ਲੋੜਾਂ ਦੀ ਵਧਦੀ ਗੁੰਝਲਤਾ 'ਤੇ ਆਧਾਰਿਤ ਹੈ। ਇਸ ਅਧਿਆਇ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਦੋ ਭਾਗ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਸੰਕਲਪਾਂ ਅਤੇ ਸਮਰੱਥਾਵਾਂ ਦੀਆਂ ਲੋੜਾਂ ਵਿੱਚ ਬੱਚੇ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਅਤੇ ਜਟਿਲਤਾ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਅਤੇ ਪੜ੍ਹਾਵਾਂ ਦਾ ਵਰਣਨ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਆਖਰੀ ਭਾਗ ਇਸ NCF ਦੇ ਚਾਰ-ਪੜ੍ਹਾਅ ਦੇ ਡਿਜ਼ਾਈਨ 'ਤੇ ਵਿਸਤ੍ਰਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਭਾਗ 2.1

ਬਾਲ ਵਿਕਾਸ

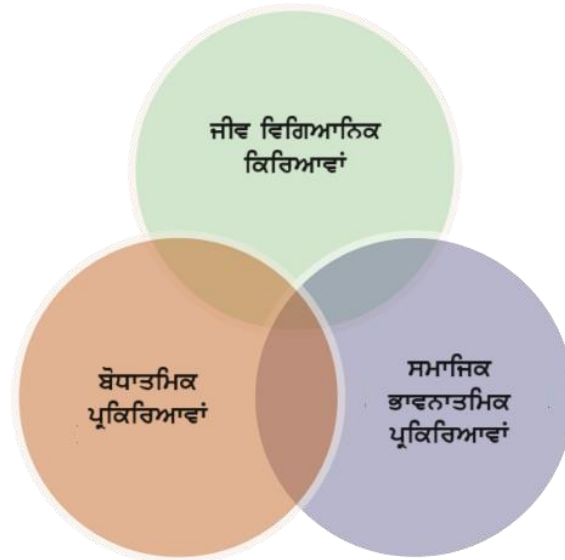
ਸੰਸਾਰ ਭਰ ਵਿੱਚ, ਵੱਡੇ ਹੋ ਰਹੇ ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਅਨੁਭਵ ਵੱਖੋ-ਵੱਖਰੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਸਮਾਜਿਕ, ਸੱਭਿਆਚਾਰਿਕ ਅਤੇ ਆਰਥਿਕ ਸਥਿਤੀਆਂ 'ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਪਰ ਬੱਚੇ ਦੀ ਪਰਿਪੱਕਤਾ ਅਤੇ ਵਿਕਾਸ ਵਿੱਚ ਕੁਝ ਆਮ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ ਅਤੇ ਪੜ੍ਹਾਅ ਹਨ। ਕਿਸੇ ਖਾਸ ਉਮਰ ਵਿੱਚ ਉਚਿਤ ਵਿੱਦਿਅਕ ਉਮੀਦਾਂ ਰੱਖਣ ਲਈ ਬੱਚੇ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਨੂੰ ਸਮਝਣਾ ਬਹੁਤ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹੈ। ਬਾਲ ਵਿਕਾਸ ਦੇ ਚਾਲ-ਚਲਣ ਨੂੰ ਸਮਝਣਾ ਵਿਕਾਸ-ਉਚਿਤ ਸਿੱਖਿਆ ਸ਼ਾਸਤਰ ਅਤੇ ਮੁਲਾਂਕਣ ਦੇ ਨਾਲ ਇੱਕ ਗੁਣਵੱਤਾ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਬਾਲ ਵਿਕਾਸ ਤਿੰਨ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ, ਅਰਥਾਤ ਜੀਵ-ਵਿਗਿਆਨਿਕ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ, ਬੋਧਾਤਮਿਕ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ-ਭਾਵਨਾਤਮਿਕ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ ਦੇ ਆਪਸ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ ਇੱਕ-ਦੂਜੇ ਨਾਲ ਗੁੰਝਲਦਾਰ ਢੰਗ ਨਾਲ ਜੁੜੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਹਰ ਇੱਕ-ਇੱਕ ਬੱਚੇ ਦਾ ਭਾਸ਼ਾਈ ਸਰੀਰਿਕ, ਬੋਧਾਤਮਿਕ, ਸਮਾਜਿਕ-ਭਾਵਨਾਤਮਿਕ ਅਤੇ ਨੈਤਿਕ ਵਿਕਾਸ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾਉਂਦੀ ਹੈ।

ਜੈਨੇਟਿਕ ਅਤੇ ਐਪੀਜੈਨੇਟਿਕ ਕਾਰਕ ਅਤੇ ਪਦਾਰਥਿਕ ਸਥਿਤੀਆਂ ਦਾ ਬੱਚੇ ਦੇ ਸਰੀਰ 'ਤੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪੈਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂਕਿ ਉਚਾਈ, ਭਾਰ ਅਤੇ ਦਿਮਾਗ ਦੇ ਵਿਕਾਸ।

ਬੋਧਾਤਮਿਕ ਅਨੁਭਵ ਅਤੇ ਉਤੇਜਨਾ ਬੱਚੇ ਦੀਆਂ ਵਿਚਾਰ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ, ਖੁੱਧੀ ਅਤੇ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਸਮਾਜਿਕ-ਭਾਵਨਾਤਮਿਕ ਅਨੁਭਵ ਅਤੇ ਉਤੇਜਨਾ ਬਾਲਗਾਂ ਅਤੇ ਸਾਥੀਆਂ ਨਾਲ ਬੱਚੇ ਦੇ ਸੰਬੰਧਾਂ, ਭਾਵਨਾਤਮਿਕ ਨਿਯਮਾਂ ਅਤੇ ਸ਼ਖ਼ਸੀਅਤ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਬੱਚੇ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਨੂੰ ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ ਅੰਦਾਜ਼ਨ ਉਮਰ ਸੀਮਾਵਾਂ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰੀ ਮਿਆਦਾਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਦਰਸਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

- ੳ. ਬਚਪਨ:** ਇਹ ਸਮਾਂ ਜਨਮ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ 3 ਸਾਲ ਤੱਕ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਬੱਚਾ ਬਾਲਗਾਂ 'ਤੇ ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਨਿਰਭਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਬੱਚੇ ਆਪਣੇ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਦੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਬਾਰੇ ਸਿੱਖਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਅਤੇ ਖੋਜ 'ਤੇ ਧਿਆਨ ਕੇਂਦਰਿਤ ਕਰਨਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ।
- ਅ. ਮੁਢਲਾ ਬਚਪਨ:** ਇਹ ਮਿਆਦ 3 ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਦੇ ਆਸ-ਪਾਸ ਸ਼ੁਰੂ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ 6-7 ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਤੱਕ ਵਧਦੀ ਹੈ। ਬੱਚੇ ਜ਼ਿਆਦਾ ਆਤਮ-ਨਿਰਭਰ ਬਣਨ ਲੱਗਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਹਾਣੀਆਂ ਨਾਲ ਜ਼ਿਆਦਾ ਸਮਾਂ ਬਿਤਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਨਾਟਕ ਦੁਆਰਾ ਤੀਬਰ ਖੋਜ ਦਾ ਦੌਰ ਵੀ ਹੈ।
- ੲ. ਮੱਧ ਤੋਂ ਦੇਰ ਤੱਕ ਬਚਪਨ:** ਇਹ ਵਿਕਾਸ ਦੀ ਮਿਆਦ ਲਗਭਗ 8 ਸਾਲ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ 11-12 ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਜਦੋਂ ਉਹ ਜਵਾਨੀ ਵਿੱਚ ਆਉਂਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਮਿਆਦ ਦੇ ਦੌਰਾਨ, ਬੱਚੇ ਬਚਾਅ ਅਤੇ ਵਿਕਾਸ ਲਈ ਬੁਨਿਆਦੀ ਸਮਰੱਥਾਵਾਂ ਅਤੇ ਸਮਝ ਵਿੱਚ ਮੁਹਾਰਤ ਹਾਸਲ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਆਪਣੇ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਦੇ ਵਿਆਪਕ ਸੰਸਾਰ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਦੇ ਸੰਪਰਕ ਦੁਆਰਾ ਸਰੀਰਿਕ, ਭਾਵਨਾਤਮਿਕ ਅਤੇ ਬੋਧਾਤਮਿਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਵਧਦੇ ਹਨ।
- ੳ. ਕਿਸ਼ੋਰ-ਅਵਸਥਾ:** ਇਹ ਸਮਾਂ ਬਚਪਨ ਤੋਂ ਬਾਲਗਪਨ ਤੱਕ ਦਾ ਪਰਿਵਰਤਨ ਕਾਲ ਹੈ। ਇੱਕ ਬੱਚਾ ਲਗਭਗ 12 ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਵਿੱਚ ਕਿਸ਼ੋਰ-ਅਵਸਥਾ ਵਿੱਚ ਦਾਖਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਕਿਸ਼ੋਰ-ਅਵਸਥਾ ਤੇਜ਼ ਸਰੀਰਿਕ ਪਰਿਵਰਤਨਾਂ ਨਾਲ ਸ਼ੁਰੂ ਹੁੰਦੀ ਹੈ- ਉਚਾਈ ਅਤੇ ਭਾਰ ਵਿੱਚ ਵਾਧਾ, ਸਰੀਰ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਬਦਲਾਅ ਅਤੇ ਸੈਕੰਡਰੀ ਲਿੰਗ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ ਦੇ ਵਿਕਾਸ। ਇਸ ਪੱਧਰ 'ਤੇ, ਪਛਾਣ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਅਤੇ ਸੁਤੰਤਰਤਾ ਦੀ ਖੋਜ ਬੱਚਿਆਂ ਵਿੱਚ ਕੇਂਦਰੀ ਵਿਸ਼ਾ ਹੈ।

2.1.1 ਡੋਮੇਨ ਵਿੱਚ ਵਿਕਾਸ

2.1.1.1 ਸਰੀਰਿਕ ਵਿਕਾਸ

ਕੱਦ ਅਤੇ ਭਾਰ: ਬਚਪਨ ਵਿੱਚ ਕੱਦ ਅਤੇ ਭਾਰ ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਵਧਦਾ ਹੈ। ਆਪਣੇ ਪਹਿਲੇ ਜਨਮ-ਦਿਨ ਤੱਕ, ਬੱਚੇ ਆਪਣੇ ਭਾਰ ਨੂੰ ਲਗਭਗ ਤਿੰਨ ਗੁਣਾ ਕਰ ਦਿੰਦੇ ਹਨ, ਜਿਵੇਂਕਿ ਬੱਚਾ ਸ਼ੁਰੂਆਤੀ ਬਚਪਨ ਵਿੱਚ ਪਹੁੰਚਦਾ ਹੈ, ਹਰ ਵਾਧੂ ਸਾਲ ਦੇ ਨਾਲ ਕੱਦ ਅਤੇ ਭਾਰ ਦਾ ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ ਵਾਧਾ ਘੱਟਦਾ ਹੈ। ਵਿਕਾਸ ਦੇ ਪੈਟਰਨ ਵੱਖਰੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਵੱਖੋ-ਵੱਖਰੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਜਦੋਂਕਿ ਕੁਝ ਪਰਿਵਰਤਨ ਖ਼ਾਨਦਾਨੀ ਕਾਰਕਾਂ ਕਰਕੇ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਕੁਝ ਵਾਤਾਵਰਨਿਕ ਕਾਰਕਾਂ ਦਾ ਵੀ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਪ੍ਰਭਾਵ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂਕਿ ਪੋਸਣ ਅਤੇ ਤਣਾਅ। ਮੱਧ ਅਤੇ ਦੇਰ ਦਾ ਬਚਪਨ ਕਿਸ਼ੋਰ-ਅਵਸਥਾ ਵਿੱਚ ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਵਿਕਾਸ ਕਰਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਸ਼ਾਂਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਉਚਾਈ ਅਤੇ ਭਾਰ ਵਿੱਚ ਹੌਲੀ ਅਤੇ ਨਿਰੰਤਰ ਵਾਧਾ ਸ਼ਾਮਲ ਹੈ। ਇਹਨਾਂ ਸਾਲਾਂ ਦੌਰਾਨ ਮਾਸਪੇਸ਼ੀਆਂ ਦੇ ਟੋਨ ਵਿੱਚ ਸੁਧਾਰ ਹੋਇਆ ਹੈ ਅਤੇ ਤਾਕਤ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਵੀ ਦੁੱਗਣੀ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਜਵਾਨੀ ਦੇ ਦੌਰਾਨ ਕਿਸ਼ੋਰਾਂ ਵਿੱਚ ਵਾਧੇ ਵਿੱਚ ਵਿਕਾਸ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਮੁੰਡਿਆਂ ਨਾਲੋਂ ਕੁੜੀਆਂ ਲਈ ਜਵਾਨੀ ਲਗਭਗ ਦੋ ਸਾਲ ਪਹਿਲਾਂ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਸਰੀਰ ਦੀਆਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ ਅਤੇ ਅਨੁਪਾਤ ਬਦਲ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਕਿਉਂਕਿ ਵਿਅਕਤੀ ਪ੍ਰਜਨਨ ਦੇ ਯੋਗ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਜਵਾਨੀ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਅਤੇ ਕ੍ਰਮ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਸਭ ਤੋਂ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਕਾਰਕਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਵੰਸ਼, ਹਾਰਮੋਨਸ, ਭਾਰ ਅਤੇ ਸਰੀਰ ਦੀ ਚਰਬੀ ਹਨ।

ਸੰਵੇਦਕ ਅਤੇ ਚਾਲਕ ਵਿਕਾਸ: ਬੱਚੇ ਇੱਕ ਖ਼ਾਸ ਕ੍ਰਮ ਵਿੱਚ ਅਤੇ ਖ਼ਾਸ ਸਮਾਂ ਸੀਮਾ ਦੇ ਅੰਦਰ ਘੁੰਮਣਾ, ਬੈਠਣਾ, ਖੜ੍ਹੇ ਹੋਣਾ ਅਤੇ ਹੋਰ ਚਾਲਕ ਹੁਨਰ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਨਵਜੰਮੇ ਬੱਚੇ ਵੀ ਕੁਝ ਪ੍ਰਤੀਬਿੰਬਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਜੋਕਿ ਉਤੇਜਨਾ ਲਈ ਅੰਦਰੂਨੀ ਪ੍ਰਤੀਕਰਮ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਪ੍ਰਤੀਬਿੰਬ ਨਵਜੰਮੇ ਬੱਚੇ ਦੀਆਂ ਹਰਕਤਾਂ ਨੂੰ ਨਿਯੰਤ੍ਰਿਤ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਜੋਕਿ ਆਟੋਮੈਟਿਕ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਨਿਯੰਤਰਨ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਹਨ। ਪ੍ਰਤੀਬਿੰਬ ਜੈਨੇਟਿਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਬਚਾਅ ਦੀਆਂ ਵਿਧੀਆਂ ਹਨ। ਉਹ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਸਿੱਖਣ ਦਾ ਮੌਕਾ ਮਿਲਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਵਾਤਾਵਰਨ ਪ੍ਰਤਿ ਅਨੁਕੂਲਤਾ ਨਾਲ ਜਵਾਬ ਦੇਣ ਦੀ ਇਜਾਜ਼ਤ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਵਿੱਚ ਚੂਸਣਾ, ਜੜ੍ਹਾਂ ਕੱਢਣਾ ਅਤੇ ਮੋਰੇ ਪ੍ਰਤੀਬਿੰਬ (ਜਦੋਂ ਬੱਚਾ ਅਚਾਨਕ ਅਵਾਜ਼, ਰੋਸ਼ਨੀ ਜਾਂ ਹਰਕਤਾਂ ਦੁਆਰਾ ਹੈਰਾਨ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ) ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ, ਜੋਕਿ ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ ਤਿੰਨ ਤੋਂ ਚਾਰ ਮਹੀਨਿਆਂ ਬਾਅਦ ਅਲੋਪ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਕੁਝ ਪ੍ਰਤੀਬਿੰਬ, ਜਿਵੇਂਕਿ ਝਪਕਣਾ ਅਤੇ ਉਬਾਲਣਾ, ਜੀਵਨ ਭਰ ਜਾਰੀ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਹੋਰ ਪ੍ਰਤੀਬਿੰਬਾਂ ਦੇ ਭਾਗਾਂ ਨੂੰ ਸਵੈਇੱਛੁਤ ਕਾਰਵਾਈਆਂ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਕੁੱਲ ਚਾਲਕ ਕੁਸ਼ਲਤਾਵਾਂ: ਕੁੱਲ ਚਾਲਕ ਕੁਸ਼ਲਤਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਵੱਡੀਆਂ-ਮਾਸਪੇਸ਼ੀਆਂ ਦੀਆਂ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਸ਼ਾਮਲ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਬਚਪਨ ਦੌਰਾਨ ਵਿਕਸਿਤ ਹੋਏ ਮੁੱਖ ਹੁਨਰਾਂ ਵਿੱਚ ਮੁਦਰਾ ਅਤੇ ਸੈਰ ਦਾ ਨਿਯੰਤਰਨ ਸ਼ਾਮਲ ਹੈ। ਇੱਕ ਚਾਲਕ ਹੁਨਰ ਵਿੱਚ ਮੁਹਾਰਤ ਹਾਸਲ ਕਰਨ ਲਈ ਹੁਨਰ ਦੇ ਕਈ ਹਿੱਸਿਆਂ ਦਾ ਤਾਲਮੇਲ ਕਰਨ ਲਈ ਬੱਚੇ ਬਦੇ ਸਰਗਰਮ ਜਤਨਾਂ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਬੱਚੇ ਨਵੇਂ ਕੰਮ ਦੀਆਂ ਮੰਗਾਂ ਦੇ ਸੰਭਾਵੀ ਹੱਲਾਂ ਦੀ ਖੋਜ ਕਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਚੋਣ ਕਰਦੇ ਹਨ; ਉਹ ਆਪਣੇ ਮੌਜੂਦਾ ਅੰਦੋਲਨ ਪੈਟਰਨ ਨੂੰ ਸੋਧ ਕੇ ਅਨੁਕੂਲ ਪੈਟਰਨ ਇਕੱਠੇ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਬਚਪਨ ਦੇ ਸਾਲਾਂ ਦੌਰਾਨ ਕੁੱਲ ਚਾਲਕ ਹੁਨਰਾਂ ਵਿੱਚ ਨਾਟਕੀ ਢੰਗ ਨਾਲ ਸੁਧਾਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਲੜਕੇ ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ ਵੱਡੀ-ਮਾਸਪੇਸ਼ੀ ਗਤੀਵਿਧੀ ਨੂੰ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਕੁੱਲ ਚਾਲਕ ਹੁਨਰਾਂ ਵਿੱਚ ਕੁੜੀਆਂ ਨੂੰ ਪਛਾੜਦੇ ਹਨ।

ਵਧੀਆ ਚਾਲਕ ਹੁਨਰ: ਵਧੀਆ ਚਾਲਕ ਹੁਨਰਾਂ ਵਿੱਚ ਬਾਰੀਕ ਟਿਊਨਡ ਅੰਦੋਲਨ ਸ਼ਾਮਲ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਪਹੁੰਚਣ ਅਤੇ ਪਕੜਨ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਇੱਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਹੈ। ਵਧੀਆ ਚਾਲਕ ਹੁਨਰ ਬਚਪਨ ਦੇ ਸਾਲਾਂ ਦੌਰਾਨ ਵਿਕਸਿਤ ਹੁੰਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ 4 ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਤੱਕ, ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਸਟੀਕ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਬੱਚੇ ਮੱਧ ਬਚਪਨ ਤੱਕ ਆਪਣੇ ਹੱਥਾਂ ਨੂੰ ਔਜ਼ਾਰਾਂ ਵਜੋਂ ਵਰਤ ਸਕਦੇ ਹਨ ਅਤੇ 10 ਤੋਂ 12 ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਵਿੱਚ ਬਾਲਗਾਂ ਵਾਂਗ ਵਧੀਆ ਚਾਲਕ ਹੁਨਰ ਦਿਖਾਉਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ।

2.1.1.2 ਬੋਧਾਤਮਿਕ ਵਿਕਾਸ

ਬੱਚੇ ਆਪਣੇ ਖੁਦ ਦੇ ਬੋਧਾਤਮਿਕ ਸੰਸਾਰ ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਅਨੁਕੂਲ ਹੋਣ ਲਈ ਮਾਨਸਿਕ ਢਾਂਚੇ ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਸਰਗਰਮੀ ਨਾਲ ਆਪਣੇ ਅਰਥ ਅਤੇ ਸਮਝ ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਬੋਧਾਤਮਿਕ ਦੀ ਤਰੱਕੀ ਬਚਪਨ ਤੋਂ ਕਿਸ਼ੋਰ-ਅਵਸਥਾ ਤੱਕ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਨੂੰ ਹੇਠਾਂ ਦੱਸੇ ਅਨੁਸਾਰ ਦੇਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਬਚਪਨ: ਬੱਚਾ ਸਰੀਰਿਕ ਗਤੀਵਿਧੀ ਦੇ ਨਾਲ ਸੰਵੇਦੀ ਅਨੁਭਵਾਂ (ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਦੇਖਣਾ ਅਤੇ ਸੁਣਨਾ) ਨੂੰ ਸੰਗਠਿਤ ਅਤੇ ਤਾਲਮੇਲ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਜਲਦੀ ਸਿੱਖ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਇਹ ਸਮਝਣ ਦੇ ਯੋਗ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਉਹ ਚੀਜ਼ਾਂ ਜੋ ਉਹ ਦੇਖਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਮੌਜੂਦ ਰਹਿੰਦੀਆਂ ਹਨ ਭਾਵੇਂ ਇਹ ਚੀਜ਼ਾਂ ਹੁਣ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਨਹੀਂ ਹਨ। ਉਹ ਪੈਟਰਨਾਂ ਨੂੰ ਸਰਗਰਮੀ ਨਾਲ ਸਕੈਨ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਤਰੀਕਿਆਂ ਨਾਲ ਯਾਦ ਰੱਖਣ ਲਈ ਵਧ ਰਹੀ ਸਮਰੱਥਾ ਨੂੰ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਿਤ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ ਜੋ ਮੌਜੂਦਾ ਨਿਊਰੋਸਾਇੰਸ ਅਜੇ ਵੀ ਖੋਜ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ।

ਮੁਢਲਾ ਬਚਪਨ: ਬੱਚੇ ਦਾ ਮਾਨਸਿਕ ਜੀਵਨ ਤਜਰਬਿਆਂ ਨਾਲ ਵਧੇਰੇ ਵਿਸਤ੍ਰਿਤ ਹੁੰਦਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਦੁਨੀਆ ਦੀਆਂ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਚੀਜ਼ਾਂ ਬਾਰੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਮਨ ਵਿੱਚ ਤਸਵੀਰਾਂ ਹਨ। ਨਵੀਂ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਅਤੇ ਮਾਨਸਿਕ ਤਸਵੀਰਾਂ ਬਣਾਉਣ ਦੀ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਸੰਸਾਰ ਅਤੇ ਹੋਰ ਲੋਕਾਂ ਬਾਰੇ ਹੋਰ ਸਿੱਖਣ ਦੀ ਆਗਿਆ ਦਿੰਦੀ ਹੈ। ਉਹ ਦੂਜਿਆਂ ਨੂੰ ਸਮਝਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਇਹ ਸਮਝ ਲੈਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਲੋਕ ਅਤੇ ਚੀਜ਼ਾਂ ਕਿਵੇਂ ਕੰਮ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ। ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਯਾਦਸ਼ਕਤੀ ਬਾਲਗਾਂ ਨਾਲੋਂ ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਲਈ ਕਈ ਵਾਰ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸਿਹਰਾ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਮੱਧ ਬਚਪਨ: ਹੁਣ ਤੱਕ, ਬੱਚਾ ਭਾਸ਼ਾ ਅਤੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰ ਕੇ ਕਾਰਨਾਂ ਰਾਹੀਂ ਸੋਚ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਮਝ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਲੋਕ ਅਤੇ ਚੀਜ਼ਾਂ ਆਪਣੇ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਕਿਵੇਂ ਕੰਮ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਮੁੱਲ ਅਤੇ ਅਕਾਰ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਇਹਨਾਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਨੂੰ ਆਦੇਸ਼ ਦੇ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਣ ਲਈ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਯਾਦ ਰੱਖਣ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਨ ਦੀ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਛਾਲਾਂ ਅਤੇ ਸੀਮਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਵਧਦੀ ਹੈ। ਉਹ ਬਿਹਤਰ ਯਾਦ ਰੱਖਣ ਦੇ ਤਰੀਕੇ ਵੀ ਤਿਆਰ ਕਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਕਰਨ, ਸਮੱਸਿਆ ਹੱਲ ਕਰਨ ਅਤੇ ਵਿਕਲਪਾਂ ਦੀ ਕਲਪਨਾ ਕਰਨ ਦੇ ਯੋਗ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

ਕਿਸ਼ੋਰ-ਅਵਸਥਾ: ਕਿਸ਼ੋਰ ਵਿਅਕਤੀ ਵਿਚਾਰਾਂ ਅਤੇ ਤਰਕਪੂਰਨ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਨਾਲ ਕੰਮ ਕਰਨ ਦੀ ਵਧਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਦੇ ਨਾਲ ਵਿਭਿੰਨ ਅਤੇ ਗੁੰਝਲਦਾਰ ਤਰੀਕਿਆਂ ਨਾਲ ਸੋਚਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਯੋਜਨਾ ਬਣਾਉਣ, ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਨੂੰ ਹੱਲ ਕਰਨ ਅਤੇ ਯੋਜਨਾਬੱਧ ਢੰਗ ਨਾਲ ਹੱਲਾਂ ਦੀ ਜਾਂਚ ਕਰਨ ਦੇ ਯੋਗ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਮਾਨਸਿਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਆਪਣੀਆਂ ਕਾਰਵਾਈਆਂ ਨੂੰ ਦੇਖਣ ਅਤੇ ਮੁਲਾਂਕਣ ਕਰਨ ਦੇ ਯੋਗ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਆਪਣੇ-ਆਪ ਨੂੰ ਦੂਜਿਆਂ ਨਾਲੋਂ ਵੱਖਰੇ ਅਤੇ ਸਮਾਨ ਸਮਝਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਸਹੀ ਅਤੇ ਗਲਤ ਦੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਨਾਲ ਜੁੜਨ ਦੇ ਯੋਗ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਆਪਣੀ ਸੋਚ ਵਿੱਚ ਫੋਕਸ ਅਤੇ ਲਚਕਦਾਰ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਤਰਕ ਨਾਲ ਫੈਸਲੇ ਲੈ ਸਕਦੇ ਹਨ।

2.1.1.3 ਭਾਸ਼ਾ ਦਾ ਵਿਕਾਸ

ਭਾਸ਼ਾ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਬੱਚੇ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਦਾ ਇੱਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਪਹਿਲੂ ਹੈ। ਉਮਰ ਦੀਆਂ ਰੇਂਜਾਂ ਵਿੱਚ ਇਸ ਵਿਕਾਸ ਦੀ ਚਾਲ ਹੇਠਾਂ ਵਰਣਨ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ।

ਬਚਪਨ: ਬਾਲ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਦੇ ਮੀਲ ਪੱਥਰਾਂ ਵਿੱਚ ਰੋਣਾ (ਜਨਮ), ਕੂਕਿੰਗ (1 ਤੋਂ 2 ਮਹੀਨੇ), ਬਕਵਾਸ (6 ਮਹੀਨੇ), ਇਸ਼ਾਰਿਆਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਨਾ (8 ਤੋਂ 12 ਮਹੀਨੇ), ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਨਾਮ ਦੀ ਪਛਾਣ (5 ਮਹੀਨਿਆਂ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ), ਬੋਲਿਆ ਗਿਆ ਪਹਿਲਾ ਸ਼ਬਦ (10 ਤੋਂ 15 ਮਹੀਨੇ), ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਵਿੱਚ ਵਾਧਾ (18 ਮਹੀਨੇ), ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀ ਸਮਝ ਦਾ ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਵਿਸਤਾਰ (18 ਤੋਂ 24 ਮਹੀਨੇ) ਅਤੇ ਦੋ-ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਉਚਾਰਨ (18 ਤੋਂ 24 ਮਹੀਨੇ)

ਮੁਢਲਾ ਬਚਪਨ: ਛੋਟੇ ਬੱਚੇ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਨਿਯਮ ਪ੍ਰਣਾਲੀਆਂ ਦੀ ਆਪਣੀ ਸਮਝ ਨੂੰ ਵਧਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਧੁਨੀ ਵਿਗਿਆਨ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ, ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਛੋਟੇ ਬੱਚੇ ਬੋਲੀ ਜਾਣ ਵਾਲੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀਆਂ ਅਵਾਜ਼ਾਂ ਪ੍ਰਤਿ ਵਧੇਰੇ ਸੰਵੇਦਨਸ਼ੀਲ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਬੱਚੇ ਸੰਟੈਕਸ ਦੇ ਨਿਯਮਾਂ ਅਤੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨੂੰ ਕਿਵੇਂ ਕ੍ਰਮਬੱਧ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਬਾਰੇ ਸਿੱਖਦੇ ਅਤੇ ਲਾਗੂ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਸ਼ੁਰੂਆਤੀ ਬਚਪਨ ਵਿੱਚ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਨਾਟਕੀ ਢੰਗ ਨਾਲ ਵਧਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਗੱਲਬਾਤ ਦੇ ਹੁਨਰ ਵਿੱਚ ਸੁਧਾਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਗੱਲਬਾਤ ਵਿੱਚ ਦੂਜਿਆਂ ਦੀਆਂ ਲੋੜਾਂ ਪ੍ਰਤਿ ਆਪਣੀ ਸੰਵੇਦਨਸ਼ੀਲਤਾ ਨੂੰ ਵਧਾਉਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਉਹ ਸਥਿਤੀ ਦੇ ਅਨੁਕੂਲ ਹੋਣ ਲਈ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਬੋਲਣ ਦੀ ਸ਼ੈਲੀ ਨੂੰ ਬਦਲਣਾ ਸਿੱਖਦੇ ਹਨ।

ਮੱਧ ਬਚਪਨ: ਬੱਚੇ ਹੌਲੀ-ਹੌਲੀ ਸ਼ਬਦਾਂ ਅਤੇ ਵਿਆਕਰਨ ਪ੍ਰਤਿ ਆਪਣੀ ਪਹੁੰਚ ਵਿੱਚ ਵਧੇਰੇ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣਾਤਮਿਕ ਅਤੇ ਤਰਕਪੂਰਨ ਬਣ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਗੁੰਝਲਦਾਰ ਵਿਆਕਰਨ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਨ ਦੇ ਯੋਗ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਅਜਿਹੇ ਬਿਰਤਾਂਤ ਪੈਦਾ ਕਰਦੇ ਹਨ ਜੋ ਅਰਥ ਬਣਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਭਾਸ਼ਾ ਬਾਰੇ ਧਾਤੂ ਭਾਸ਼ਾਈ ਜਾਗਰੂਕਤਾ ਗਿਆਨ ਵਿੱਚ ਸੁਧਾਰ ਸਪਸ਼ਟ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਕਿਉਂਕਿ ਬੱਚੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨੂੰ ਪਰਿਭਾਸ਼ਿਤ ਕਰਨਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਸੰਟੈਕਸ ਦੇ ਆਪਣੇ ਗਿਆਨ ਦਾ ਵਿਸਤਾਰ ਕਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰਿਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਢੁਕਵੇਂ ਤਰੀਕਿਆਂ ਨਾਲ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਨ ਦੇ ਤਰੀਕੇ ਨੂੰ ਬਿਹਤਰ ਢੰਗ ਨਾਲ ਸਮਝਦੇ ਹਾਂ।

ਕਿਸ਼ੋਰ-ਅਵਸਥਾ: ਕਿਸ਼ੋਰ-ਅਵਸਥਾ ਵਿੱਚ, ਭਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਪਰਿਵਰਤਨਾਂ ਵਿੱਚ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀ ਵਧੇਰੇ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਵਰਤੋਂ ਸ਼ਾਮਲ ਹੁੰਦੀ ਹੈ; ਅਲੰਕਾਰ, ਵਿਅੰਗ ਅਤੇ ਬਾਲਗ ਸਾਹਿਤਕ ਰਚਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਦੀ ਯੋਗਤਾ ਵਿੱਚ ਸੁਧਾਰ ਅਤੇ ਲਿਖਣ ਵਿੱਚ ਸੁਧਾਰ। ਨੌਜਵਾਨ ਕਿਸ਼ੋਰ ਅਕਸਰ ਆਪਣੇ ਹਾਣੀਆਂ ਨਾਲ ਗਾਲੀ-ਗਲੋਚ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਇੱਕ ਬੋਲੀ ਬੋਲਦੇ ਹਨ।

2.1.1.4 ਸਮਾਜਿਕ-ਭਾਵਨਾਤਮਿਕ ਵਿਕਾਸ

ਇੱਕ ਬੱਚੇ ਦਾ ਸਮਾਜਿਕ-ਭਾਵਨਾਤਮਿਕ ਵਿਕਾਸ, ਵਿਕਾਸ ਦੇ ਦੂਜੇ ਖੇਤਰਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਸਰੀਰਿਕ, ਬੋਧਾਤਮਿਕ ਅਤੇ ਭਾਸ਼ਾ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਇਸ ਗੱਲ ਤੋਂ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਬੱਚੇ ਆਪਣੇ ਬਾਰੇ ਕਿਵੇਂ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਉਹ ਆਪਣੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਅਤੇ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਕਿਵੇਂ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਨ ਦੇ ਯੋਗ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

ੳ. ਭਾਵਨਾਤਮਿਕ ਅਤੇ ਸ਼ਖਸੀਅਤ ਵਿਕਾਸ

ਬਚਪਨ: ਜਜ਼ਬਾਤ ਪਹਿਲੀ ਭਾਸ਼ਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਜਿਸ ਨਾਲ ਮਾਪੇ ਅਤੇ ਬੱਚੇ ਸੰਚਾਰ ਕਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਮਾਤਾ-ਪਿਤਾ-ਬੱਚੇ ਦੇ ਸੰਬੰਧਾਂ ਵਿੱਚ ਮੁੱਖ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾਉਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਬੱਚੇ ਆਪਣੇ ਵਿਕਾਸ ਦੇ ਸ਼ੁਰੂ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਿਤ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਰੋਣਾ ਨਵਜੰਮੇ ਬੱਚਿਆਂ ਕੋਲ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਦੁਨੀਆ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨਾਲ ਸੰਚਾਰ ਕਰਨ ਲਈ ਸਭ ਤੋਂ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਵਿਧੀ ਹੈ।

ਮੁਢਲਾ ਬਚਪਨ: ਛੋਟੇ ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਭਾਵਨਾਤਮਿਕ ਵਿਕਾਸ ਵਿੱਚ ਤਰੱਕੀ ਵਿੱਚ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਨਾ, ਸਮਝਣਾ ਅਤੇ ਨਿਯੰਤ੍ਰਿਤ ਕਰਨਾ ਸ਼ਾਮਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਛੋਟੇ ਬੱਚਿਆਂ ਦੀਆਂ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਦੀ ਸੀਮਾ ਸ਼ੁਰੂਆਤੀ ਬਚਪਨ ਵਿੱਚ ਫੈਲਦੀ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਸਵੈ-ਚੇਤੰਨ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਜਿਵੇਂਕਿ ਹੰਕਾਰ, ਸ਼ਰਮ ਅਤੇ ਦੋਸ਼ ਦਾ ਅਨੁਭਵ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਸਮਾਜਿਕ ਮਾਪਦੰਡਾਂ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਨ ਲਈ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧਨ ਕਰਨ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਬਾਰੇ ਵੱਧ ਰਹੀ ਜਾਗਰੂਕਤਾ ਵੀ ਦਰਸਾਉਂਦੇ ਹਨ।

ਮੱਧ ਬਚਪਨ: ਸਵੈ-ਸਮਝਣ ਵਿੱਚ ਸਮਾਜਿਕ ਤੁਲਨਾ ਸਮੇਤ ਸਮਾਜਿਕ ਅਤੇ ਮਨੋਵਿਗਿਆਨਿਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ ਸ਼ਾਮਲ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਸਵੈ-ਨਿਯਮ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਇਸ ਪੱਧਰ ਦਾ ਇੱਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਪਹਿਲੂ ਹੈ। ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਵਿਕਾਸ ਸੰਬੰਧੀ ਪਰਿਵਰਤਨਾਂ ਵਿੱਚ ਗੁੰਝਲਦਾਰ ਭਾਵਨਾਵਾਂ, ਜਿਵੇਂਕਿ ਮਾਣ ਅਤੇ ਸ਼ਰਮ, ਨਕਾਰਾਤਮਿਕ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਦਬਾਉਣ ਅਤੇ ਛੁਪਾਉਣ ਦੀ ਯੋਗਤਾ ਵਿੱਚ ਸੁਧਾਰ ਅਤੇ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਰੀਡਾਇਰੈਕਟ ਕਰਨ ਲਈ ਰਣਨੀਤੀਆਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਸ਼ਾਮਲ ਹੈ। ਬੱਚੇ ਨਜਿੱਠਣ ਦੀਆਂ ਰਣਨੀਤੀਆਂ ਦੀ ਇੱਕ ਵੱਡੀ ਕਿਸਮ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਕਿਸ਼ੋਰ-ਅਵਸਥਾ: ਪਛਾਣ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਗੁੰਝਲਦਾਰ ਹੈ ਅਤੇ ਬਿੱਟ ਅਤੇ ਟੁਕੜਿਆਂ ਵਿੱਚ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਕੁਝ ਖੋਜਕਰਤਾਵਾਂ ਨੇ ਪਾਇਆ ਹੈ ਕਿ ਮੁੰਡਿਆਂ ਅਤੇ ਕੁੜੀਆਂ ਦੋਵਾਂ ਲਈ ਸ਼ੁਰੂਆਤੀ ਕਿਸ਼ੋਰ-ਅਵਸਥਾ ਵਿੱਚ ਸਵੈ-ਮਾਣ ਵਿੱਚ ਗਿਰਾਵਟ ਆਉਂਦੀ ਹੈ, ਪਰ ਕੁੜੀਆਂ ਲਈ ਇਹ ਗਿਰਾਵਟ ਅਕਸਰ ਮੰਦਭਾਗੀ ਅਤੇ ਅਸੀਮਿਤ ਸਮਾਜਿਕ ਉਮੀਦਾਂ ਦੇ ਕਾਰਨ ਜ਼ਿਆਦਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਤੋੜਨ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਸਵੈ-ਮਾਣ ਉਹਨਾਂ ਧਾਰਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦਾ ਹੈ ਜੋ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਅਸਲੀਅਤ ਨਾਲ ਮੇਲ ਨਹੀਂ ਖਾਂਦੇ।

ਅ. ਪਰਿਵਾਰਾਂ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ

ਬਚਪਨ: ਬਚਪਨ ਵਿੱਚ, ਲਗਾਵ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਵਿੱਚ ਸੰਪਰਕ ਅਰਾਮ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਬੱਚੇ ਆਪਣੇ ਸਮਾਜਿਕ ਸੰਸਾਰ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਮਜ਼ਬੂਤ ਦਿਲਚਸਪੀ ਦਿਖਾਉਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਇਸ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਲਈ ਪ੍ਰੇਰਿਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਨਵਜੰਮੇ ਬੱਚੇ ਆਪਣੇ ਵਿਕਾਸ ਦੇ ਸ਼ੁਰੂ ਵਿੱਚ ਸਮਾਜਿਕ ਸੰਸਾਰ ਵੱਲ ਧਿਆਨ ਦਿੰਦੇ ਹਨ।

ਮੁਢਲਾ ਬਚਪਨ: ਬੱਚੇ ਦੇ ਸਮਾਜਿਕ-ਭਾਵਨਾਤਮਿਕ ਵਿਕਾਸ ਵਿੱਚ ਪਰਿਵਾਰ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਬੱਚਾ ਪਰਿਵਾਰ ਤੋਂ ਭਾਵਨਾਤਮਿਕ ਸੰਕੇਤ ਲੈਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਪਰਿਵਾਰਿਕ ਪਰਸਪਰ ਪ੍ਰਭਾਵ ਦੀ ਸਮਾਜਿਕ-ਭਾਵਨਾਤਮਿਕ ਸਥਿਤੀ ਲੈਂਦਾ ਹੈ। ਗੱਲਬਾਤ ਵਿੱਚ ਭਾਵਨਾਤਮਿਕ ਸੁਰੱਖਿਆ ਅਤੇ ਅਰਾਮ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਵੱਡੇ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਪਰਿਵਾਰਿਕ ਮਾਹੌਲ 'ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦੀ ਹੈ।

ਮੱਧ ਬਚਪਨ: ਬੱਚੇ ਹਾਣੀਆਂ ਨਾਲ ਮਜ਼ਬੂਤ ਬੰਧਨ ਬਣਾਉਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਜਦੋਂਕਿ ਪਰਿਵਾਰ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਭਾਵਨਾਤਮਿਕ ਵਿਕਾਸ ਵਿੱਚ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾਉਂਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਹਾਣੀਆਂ ਦੇ ਸਮੂਹਾਂ ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਸਮੂਹਾਂ ਦੀ ਸਮਾਜਿਕ-ਭਾਵਨਾਤਮਿਕ ਸਥਿਤੀ ਦਾ ਵੀ ਬੱਚੇ ਦੇ ਸਮਾਜਿਕ-ਭਾਵਨਾਤਮਿਕ ਸੁਭਾਅ 'ਤੇ ਮਜ਼ਬੂਤ ਪ੍ਰਭਾਵ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਕਿਸ਼ੋਰ-ਅਵਸਥਾ: ਸਾਥੀਆਂ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਤਬਦੀਲੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਪਛਾਣ ਦਾ ਗਠਨ, ਅਧਿਕਾਰ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਬਗ਼ਾਵਤ, ਸੰਘਰਸ਼ ਅਤੇ ਹਮਲਾਵਰਤਾ ਕਈ ਵਾਰ ਇਸ ਉਮਰ ਦੇ ਮਾਰਕਰ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਸਮਾਜਿਕ-ਭਾਵਨਾਤਮਿਕ ਵਿਕਾਸ 'ਤੇ ਪਰਿਵਾਰਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਅਕਸਰ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਤੌਰ 'ਤੇ ਘੱਟ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਪਰ ਸੰਘਰਸ਼ ਦਾ ਤਰੀਕਾ, ਪਰਿਵਾਰ ਦੇ ਅੰਦਰ ਸੰਭਾਲਿਆ ਗਿਆ ਇੱਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਪ੍ਰਭਾਵ ਹੈ।

ੲ. ਸਾਥੀਆਂ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ:

ਸ਼ੁਰੂਆਤੀ ਬਚਪਨ: ਸਾਥੀ ਸ਼ਕਤੀਸ਼ਾਲੀ ਸਮਾਜੀਕਰਨ ਏਜੰਟ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਸਾਥੀ ਪਰਿਵਾਰ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਦੀ ਦੁਨੀਆ ਬਾਰੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਅਤੇ ਤੁਲਨਾ ਦਾ ਸਰੋਤ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਸ਼ੁਰੂਆਤੀ ਬਚਪਨ ਵਿੱਚ, ਬੱਚੇ ਦੋਸਤਾਂ ਅਤੇ ਗ਼ੈਰ-ਦੋਸਤਾਂ ਵਿੱਚ ਫ਼ਰਕ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਇੱਕ ਦੋਸਤ ਨੂੰ ਅਕਸਰ ਕਿਸੇ ਨਾਲ ਖੇਡਣ ਲਈ ਦੱਸਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਹਾਣੀਆਂ ਦੇ ਸੰਬੰਧਾਂ ਵਿੱਚ ਰਫ਼-ਐਂਡ-ਟੰਬਲ ਪਲੇਅ ਹੋਣ ਦੀ ਜ਼ਿਆਦਾ ਸੰਭਾਵਨਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਜਦੋਂਕਿ ਤਣਾਅ ਦੇ ਸਮੇਂ, ਬੱਚੇ ਅਕਸਰ ਸਹਿਯੋਗ ਲਈ ਹਾਣੀਆਂ ਦੀ ਬਜਾਏ ਮਾਪਿਆਂ ਵੱਲ ਮੁੜਦੇ ਹਨ।

ਮੱਧ ਬਚਪਨ: ਬੱਚੇ ਹਾਣੀਆਂ ਨਾਲ ਮਜ਼ਬੂਤ ਬੰਧਨ ਬਣਾਉਂਦੇ ਹਨ ਜੋ ਖੇਡਣ ਤੋਂ ਪਰੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਦੋਸਤ ਬਣਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਦੋਸਤ ਸਮੂਹ ਭਾਵਨਾਤਮਿਕ ਵਿਕਾਸ ਲਈ ਇੱਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਸਰੋਤ ਬਣ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਬੱਚੇ ਘਰ ਅਤੇ ਸਕੂਲ ਵਿੱਚ ਬਾਲਗਾਂ ਤੋਂ ਪੁਸ਼ਟੀ ਦੀ ਮੰਗ ਕਰਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ।

ਕਿਸ਼ੋਰ ਉਮਰ: ਸਾਥੀਆਂ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਤਬਦੀਲੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਪਛਾਣ ਦਾ ਗਠਨ, ਅਧਿਕਾਰ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਬਗ਼ਾਵਤ, ਸੰਘਰਸ਼ ਅਤੇ ਹਮਲਾਵਰਤਾ ਕਈ ਵਾਰ ਮਾਰਕਰ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਉਮਰ ਵਿੱਚ ਪੀਅਰ ਗਰੁੱਪਾਂ ਤੋਂ ਪੁਸ਼ਟੀ ਕਰਨਾ ਅਤੇ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨਾ ਅਕਸਰ ਇੱਕ ਤਰਜੀਹ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

2.1.1.5 ਨੈਤਿਕ ਵਿਕਾਸ

ਬਚਪਨ: ਬੱਚਿਆਂ ਵਿੱਚ ਸਹੀ ਅਤੇ ਗ਼ਲਤ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਅਤੇ ਇੱਛਾਵਾਂ 'ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਸਹੀ ਹੋਣ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਇਸ ਗੱਲ 'ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਲੋੜਾਂ ਪੂਰੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ ਜਾਂ ਨਹੀਂ।

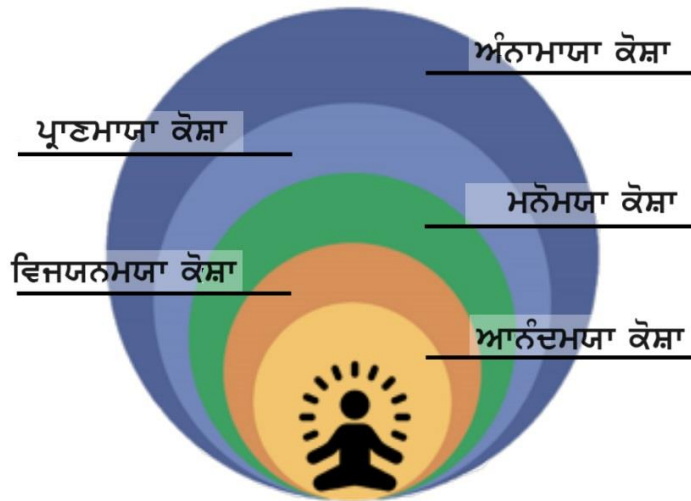
ਮੁਢਲਾ ਬਚਪਨ: ਬੱਚੇ ਨਿਆਂ ਅਤੇ ਨਿਯਮਾਂ ਨੂੰ ਸੰਸਾਰ ਦੀਆਂ ਨਾ-ਬਦਲਣਯੋਗ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ ਅਤੇ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਨਿਯੰਤਰਨ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਸਮਝਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਨਤੀਜਿਆਂ 'ਤੇ ਵਿਚਾਰ ਕਰ ਕੇ ਵਿਵਹਾਰ ਦੀ ਦਰੁਸਤੀ ਦਾ ਨਿਰਨਾ ਕਰਦੇ ਹਨ ਨਾਕਿ ਵਿਅਕਤੀ ਦੇ ਇਰਾਦਿਆਂ ਨੂੰ।

ਮੱਧ ਬਚਪਨ: ਬੱਚੇ ਨਿਰਪੱਖਤਾ 'ਤੇ ਬਾਹਰਮੁਖੀ ਵਿਚਾਰ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਨਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਮੰਨਦੇ ਹਨ ਕਿ ਨਿਰਪੱਖਤਾ ਦਾ ਮਤਲਬ ਇਹ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਅਪਾਹਜ ਜਾਂ ਯੋਗਤਾ ਵਾਲੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਇਲਾਜ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਕਿਸ਼ੋਰ-ਅਵਸਥਾ: ਬਾਲਗਤਾ ਦੇ ਨੇੜੇ, ਬੱਚੇ ਆਪਣੇ ਮਾਪਿਆਂ ਜਾਂ ਸਮਾਜ ਦੁਆਰਾ ਨਿਰਧਾਰਿਤ ਕੀਤੇ ਗਏ ਸਵਾਲਾਂ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਆਪਣੇ ਖੁਦ ਦੇ ਨੈਤਿਕ ਮੁੱਲਾਂ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਕਰਨਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਨਿਯਮਾਂ ਦੀ ਕਦਰ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਗੱਲਬਾਤ ਵੀ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਜਿਵੇਂਕਿ ਉਹ ਅਮੂਰਤ ਤਰਕ ਯੋਗਤਾਵਾਂ ਨੂੰ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਸਮਾਜ ਲਈ ਵੱਡੇ ਭਲੇ ਵਿੱਚ ਦਿਲਚਸਪੀ ਦਿਖਾਉਂਦੇ ਹਨ।

2.1.2 ਪੰਚਕੋਸ਼ ਵਿਕਾਸ (ਪੰਜ-ਗੁਣਾ ਵਿਕਾਸ) ਭਾਰਤੀ ਪਰੰਪਰਾ ਦਾ ਮੁੱਖ ਪੱਥਰ

ਚਿੱਤਰ 2.1ii

ਪੰਚਕੋਸ਼ ਵਿਕਾਸ

ਪੰਚਕੋਸ਼ ਵਿਕਾਸ (ਪੰਜ-ਗੁਣਾ ਵਿਕਾਸ) ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਦੀ ਕਲਪਨਾ ਦੀ ਭਾਰਤੀ ਪਰੰਪਰਾ ਦਾ ਇੱਕ ਮੁੱਖ ਪੱਥਰ ਹੈ। ਬੱਚਾ ਪੰਚਕੋਸ਼ ਜਾਂ ਪੰਜ ਮਿਆਨਾਂ ਵਾਲਾ ਪੂਰਾ ਜੀਵ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਪਰਤਾਂ ਹਨ ਅੰਨਮਯਾ ਕੋਸ਼ (ਭੌਤਿਕ ਪਰਤ), ਪ੍ਰਣਾਮਯ ਕੋਸ਼ (ਜੀਵਨ ਸ਼ਕਤੀ ਊਰਜਾ ਪਰਤ), ਮਨੋਮਯ ਕੋਸ਼ (ਮਨ ਦੀ ਪਰਤ), ਵਿਜਨਾਮਯ ਕੋਸ਼ (ਬੌਧਿਕ ਪਰਤ) ਅਤੇ ਆਨੰਦਮਯਾ ਕੋਸ਼ (ਅੰਦਰੂਨੀ ਪਰਤ), ਹਰ ਪਰਤ ਕੁਝ ਖਾਸ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਿਤ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਇੱਕ ਬੱਚੇ ਦਾ ਸੰਪੂਰਨ ਵਿਕਾਸ ਇਹਨਾਂ ਪੰਜ ਪਰਤਾਂ ਦੇ ਪਾਲਣ-ਪੋਸਣ ਅਤੇ ਪੋਸਣ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਵਿੱਚ ਰੱਖਦਾ ਹੈ।

ਇਹਨਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਹਰੇਕ ਕੋਸ਼ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਨੂੰ ਸਮਰੱਥ ਕਰਨ ਲਈ ਖਾਸ ਕਿਸਮ ਦੇ ਅਭਿਆਸ ਤਿਆਰ ਕੀਤੇ ਗਏ ਹਨ। ਹਾਲਾਂਕਿ, ਅਭਿਆਸਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਗੱਲ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਵਿੱਚ ਰੱਖ ਕੇ ਡਿਜ਼ਾਈਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਕੋਸ਼ ਆਪਸ ਵਿੱਚ ਜੁੜੇ ਹੋਏ ਹਨ ਅਤੇ ਇਸ ਲਈ ਉਹ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਜੋ ਮੁੱਖ ਤੌਰ 'ਤੇ ਇੱਕ 'ਤੇ ਕੇਂਦਰਿਤ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ, ਦੂਜਿਆਂ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਵਿੱਚ ਵੀ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾਉਂਦੀਆਂ ਹਨ।

ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ ਸਰੀਰਿਕ ਮਾਪ ਸੰਤੁਲਿਤ ਖੁਰਾਕ, ਪਰੰਪਰਾਗਤ ਖੇਡਾਂ ਅਤੇ ਢੁਕਵੀਂ ਕਸਰਤ ਅਤੇ ਨਾਲ ਹੀ ਯੋਗਾ ਆਸਣ (ਉਚਿਤ ਉਮਰ ਵਿੱਚ) 'ਤੇ ਧਿਆਨ ਕੇਂਦਰਿਤ ਕਰ ਕੇ ਵਿਕਸਿਤ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਜੋ ਕੁੱਲ ਅਤੇ ਵਧੀਆ ਚਾਲਕ ਹੁਨਰ ਦੋਵਾਂ ਨੂੰ ਬਣਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਪੂਰੇ ਸਰੀਰ ਲਈ ਜ਼ਰੂਰੀ ਆਕਸੀਜਨ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਸਾਹ ਲੈਣਾ ਸਿੱਖਣਾ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹੈ; ਇਹ ਅਵਾਜ਼ ਨੂੰ ਸਿਖਲਾਈ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸਵੈ-ਜਾਗਰੂਕਤਾ ਵਧਾਉਣ ਲਈ ਦਿਸ਼ਾ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਕਹਾਣੀਆਂ, ਗੀਤਾਂ, ਲੋਰੀਆਂ, ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਅਤੇ ਪ੍ਰਾਰਥਨਾਵਾਂ ਦੀ ਇੱਕ ਵਿਸ਼ਾਲ ਕਿਸਮ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਨਾ ਸਿਰਫ ਆਪਣੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰਿਕ ਸੰਦਰਭ ਲਈ ਪਿਆਰ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਦੇ

ਯੋਗ ਬਣਾਉਂਦੀ ਹੈ, ਸਗੋਂ ਮੁੱਲ-ਆਧਾਰਿਤ ਸਮਝ ਵੀ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਸੁਣਨ ਜਾਂ ਸ਼ਰਵਣ ਨਾਲ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਣ ਵਾਲੇ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਵਿੱਚ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾਉਂਦਾ ਹੈ, ਨਾਲ ਹੀ ਧਿਆਨ ਅਤੇ ਧਿਆਨ ਕੇਂਦਰਿਤ ਕਰਨ ਦੀ ਯੋਗਤਾ। ਇੰਦਰੀਆਂ ਨੂੰ ਇਸ ਦੀ ਸਾਰੀ ਸੁੰਦਰਤਾ ਅਤੇ ਅਚੰਭੇ ਵਿੱਚ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਦੇ ਸੰਸਾਰ ਦਾ ਅਨੁਭਵ ਕਰਨ ਦੇ ਯੋਗ ਹੋਣ ਲਈ ਤਿੱਖਾ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਏਕੀਕ੍ਰਿਤ ਸੇਵਾ ਕਿਸੇ ਦੇ ਭਾਈਚਾਰੇ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਬਣਨ ਅਤੇ ਉਸ ਲਈ ਚੰਗਾ ਕਰਨ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਦੀ ਖੁਸ਼ੀ ਦੇ ਅਨੁਭਵ ਨੂੰ ਸਮਰੱਥ ਬਣਾਉਂਦੀ ਹੈ।

ਪੰਚਕੋਸ਼ ਸੰਕਲਪ ਅਤੇ ਕਲਪਨਾ ਵੀ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਨਕਸ਼ੇ ਬਣਾਉਂਦੀ ਹੈ, ਜਿਵੇਂਕਿ NCF ਵਿੱਚ ਕਲਪਨਾ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ।

ੳ. ਸਰੀਰਿਕ ਵਿਕਾਸ ਅਤੇ ਜੀਵਨ ਊਰਜਾ ਦਾ ਵਿਕਾਸ (ਪ੍ਰਾਣਿਕ ਵਿਕਾਸ): ਉਮਰ-ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸੰਤੁਲਿਤ ਸਰੀਰਿਕ ਵਿਕਾਸ, ਸਰੀਰਿਕ ਤੰਦਰੁਸਤੀ, ਲਚਕਤਾ, ਤਾਕਤ ਅਤੇ ਸਹਿਣਸ਼ੀਲਤਾ; ਇੰਦਰੀਆਂ ਦਾ ਵਿਕਾਸ; ਪੋਸਣ, ਸਫ਼ਾਈ, ਨਿੱਜੀ ਸਿਹਤ, ਸਰੀਰਿਕ ਯੋਗਤਾਵਾਂ ਦਾ ਵਿਸਤਾਰ; ਇੱਕ ਮਨੁੱਖ ਵਿੱਚ ਸੌ ਸਾਲ ਦੇ ਸਿਹਤਮੰਦ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਵਿੱਚ ਰੱਖਦੇ ਹੋਏ ਸਰੀਰ ਅਤੇ ਆਦਤਾਂ ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ ਕਰਨਾ। ਸੰਤੁਲਨ ਅਤੇ ਊਰਜਾ, ਸਕਰਾਤਮਿਕ ਊਰਜਾ ਅਤੇ ਉਤਸ਼ਾਹ, ਸਾਰੇ ਮੁੱਖ ਪ੍ਰਣਾਲੀਆਂ (ਪਾਚਨ, ਸਾਹ, ਸੰਚਾਰ ਅਤੇ ਦਿਮਾਗੀ ਪ੍ਰਣਾਲੀਆਂ) ਦੇ ਸੁਚਾਰੂ ਕੰਮ ਨੂੰ ਹਮਦਰਦੀ ਅਤੇ ਪੈਰਾਸਿਮਪੈਥੀਟਿਕ ਨਰਵਸ ਸਿਸਟਮ ਦੀ ਸਰਗਰਮੀ ਦੁਆਰਾ ਬਣਾਈ ਰੱਖਣਾ। ਇੱਕ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਖੇਤਰ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਸਰੀਰਿਕ ਸਿੱਖਿਆ ਤੇ ਤੰਦਰੁਸਤੀ ਇਸ ਵਿਕਾਸ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾਉਂਦੀ ਹੈ।

ਅ. ਭਾਵਨਾਤਮਿਕ/ਮਾਨਸਿਕ ਵਿਕਾਸ: ਇਕਾਗਰਤਾ, ਸ਼ਾਂਤੀ, ਇੱਛਾ ਸ਼ਕਤੀ, ਹਿੰਮਤ, ਨਕਾਰਾਤਮਿਕ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਨਾਲ ਨਜਿੱਠਣਾ, ਗੁਣਾਂ ਦਾ ਵਿਕਾਸ (ਮੌਲਿਆਵਰਪਨ), ਕੰਮ, ਲੋਕਾਂ ਅਤੇ ਸਥਿਤੀਆਂ, ਖੁਸ਼ੀ, ਵਿਜੁਅਲ ਅਤੇ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਕਲਾਵਾਂ ਤੋਂ ਜੋੜਨ ਅਤੇ ਵੱਖ ਕਰਨ ਦੀ ਇੱਛਾ, ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਅਤੇ ਸਾਹਿਤ। ਸਮਾਜਿਕ-ਭਾਵਨਾਤਮਿਕ ਵਿਕਾਸ ਦੇ ਇਸ ਪਹਿਲੂ ਨੂੰ ਲਗਭਗ ਸਾਰੇ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਖੇਤਰਾਂ, ਖਾਸ ਕਰ ਕੇ ਕਲਾ ਅਤੇ ਕਿੱਤਾਮੁਖੀ ਸਿੱਖਿਆ ਵਿੱਚ ਸੰਬੋਧਿਤ ਕੀਤੇ ਜਾਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ।

ੲ. ਬੌਧਿਕ ਵਿਕਾਸ: ਨਿਰੀਖਣ, ਪ੍ਰਯੋਗ, ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣਾਤਮਿਕ ਯੋਗਤਾ, ਅਮੂਰਤ ਅਤੇ ਵਿਭਿੰਨ ਸੋਚ, ਸੰਸ਼ਲੇਸ਼ਣ, ਤਰਕਸ਼ੀਲ ਤਰਕ, ਭਾਸ਼ਾਈ ਹੁਨਰ, ਕਲਪਨਾ, ਰਚਨਾਤਮਿਕਤਾ, ਵਿਤਕਰੇ ਦੀ ਸ਼ਕਤੀ, ਸਧਾਰਨੀਕਰਨ ਅਤੇ ਅਮੂਰਤਤਾ। ਸਾਰੇ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਵਿਕਸਿਤ ਗਿਆਨ ਅਤੇ ਸਮਰੱਥਾਵਾਂ ਚੌੜਾਈ ਅਤੇ ਡੂੰਘਾਈ ਵਿੱਚ ਬੌਧਿਕ ਵਿਕਾਸ ਵੱਲ ਅਗਵਾਈ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ।

ੳ. ਅਧਿਆਤਮਿਕ ਵਿਕਾਸ (ਚੈਤਸਿਕ ਵਿਕਾਸ): ਖੁਸ਼ੀ, ਪਿਆਰ ਅਤੇ ਦਇਆ, ਸਹਿਜਤਾ, ਅਜ਼ਾਦੀ, ਸੁਹਜ ਭਾਵਨਾ, 'ਜਾਗਰੂਕਤਾ ਨੂੰ ਅੰਦਰ ਵੱਲ ਮੋੜਨ ਦੀ ਯਾਤਰਾ'। ਇੱਕ ਸਿਹਤਮੰਦ ਸਰੀਰ, ਉਚਿਤ ਭਾਵਨਾਤਮਿਕ ਸੰਤੁਲਨ ਅਤੇ ਡੂੰਘਾਈ ਵਿੱਚ ਗਿਆਨ ਦੇ ਨਾਲ, ਮਨੁੱਖਾਂ ਨੂੰ ਆਗਿਆ ਦਿੰਦਾ ਹੈ।

ਇਸ ਬ੍ਰਹਿਮੰਡ ਦੇ ਅਜੂਬਿਆਂ ਦੀ ਪੜਚੋਲ ਕਰੋ। ਇਹ ਖੋਜ ਆਪਣੇ ਅੰਤਮ ਰੂਪ ਵਿੱਚ, ਢੁਕਵੀਂ ਨਿਮਰਤਾ ਅਤੇ ਉਤਸੁਕਤਾ ਨਾਲ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਅਕਸਰ ਵਿਅਕਤੀ ਅਤੇ ਬ੍ਰਹਿਮੰਡ ਦੇ ਅਸਲ ਸੁਭਾਅ ਨੂੰ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਦੀ ਹੈ ਜੋ ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਅਧਿਆਤਮਿਕ ਅਨੁਭਵ ਹੈ।

ਪੰਚਕੋਸ਼ ਮਨੁੱਖੀ ਅਨੁਭਵ ਅਤੇ ਸਮਝ ਵਿੱਚ ਸਰੀਰ-ਮਨ ਦੇ ਕੰਪਲੈਕਸ ਦੇ ਮਹੱਤਵ ਦੀ ਇੱਕ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਵਿਆਖਿਆ ਹੈ। ਮਨੁੱਖੀ ਵਿਕਾਸ ਲਈ ਇਹ ਗ਼ੈਰ-ਵਿਰੋਧੀ ਪਹੁੰਚ ਸਾਰਥਿਕ ਸਿੱਖਿਆ ਲਈ ਸਪਸ਼ਟ ਮਾਰਗ ਅਤੇ ਦਿਸ਼ਾ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦੀ ਹੈ। NCF, ਪੰਚਕੋਸ਼ ਦੇ ਸੰਕਲਪ ਤੋਂ ਪ੍ਰੇਰਿਤ ਅੱਠ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਖੇਤਰਾਂ ਦੁਆਰਾ, ਇੱਕ ਵਧੇਰੇ ਸੰਪੂਰਨ ਸਿੱਖਿਆ ਦੀ ਇੱਛਾ ਰੱਖਦਾ ਹੈ।

ਭਾਗ 2.2

ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਧਾਰਨਾਵਾਂ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਅਤੇ ਸਮਰੱਥਾ ਦੀਆਂ ਲੋੜਾਂ

ਬਾਲ ਵਿਕਾਸ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਡੋਮੇਨਾਂ ਅਤੇ ਸੰਬੰਧਿਤ ਫੈਕਲਟੀਜ਼ ਵਿੱਚ ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਅਤੇ ਪਰਿਪੱਕਤਾ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਦਾ ਵਰਣਨ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਦਾ ਸਿੱਧਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਬੱਚੇ ਹਰ ਪੱਧਰ ਵਿੱਚ ਕੀ ਸਿੱਖ ਸਕਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਉਹ ਇਸ ਨੂੰ ਕਿਵੇਂ ਸਿੱਖ ਸਕਦੇ ਹਨ, ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ 5+3+3+4 ਨੂੰ ਸੂਚਿਤ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਬਣਤਰ, ਦੂਸਰਾ ਮਾਮਲਾ ਜੋ ਇਸ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਦੇ ਢਾਂਚੇ ਨੂੰ ਸਿੱਧੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸੂਚਿਤ

ਕਰਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਹੈ 'ਕੀ, ਇਸ ਦੀ ਗੁੰਝਲਤਾ, ਫੈਕਲਟੀ 'ਤੇ ਇਸ ਦੀਆਂ ਮੰਗਾਂ ਅਤੇ ਇਸ ਦੀਆਂ ਹੋਰ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ' ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ। ਗਿਆਨ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ ਅਤੇ ਸਿੱਖਣ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਦਾ ਉਸ ਕ੍ਰਮ 'ਤੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪੈਂਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਸੰਕਲਪਾਂ ਅਤੇ ਹੁਨਰਾਂ ਦਾ ਅਜਿਹਾ ਸਿੱਖਣ ਅਤੇ ਵਿਕਾਸ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਭਾਗ ਇਹਨਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਕੁਝ ਕ੍ਰਮ ਅਤੇ ਸਕੂਲੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਚਾਰ ਪੜਾਵਾਂ ਲਈ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵਾਂ ਦੀ ਪੜਚੋਲ ਕਰਦਾ ਹੈ।

2.2.1 ਪੜ੍ਹਨ ਦਾ ਵਿਕਾਸ

ਪੜ੍ਹਨਾ ਸਿੱਖਿਆ ਅਤੇ ਸਕੂਲੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦਾ ਕੇਂਦਰ ਬਣ ਗਿਆ ਹੈ। ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਸਿੱਖਣ ਦੀਆਂ ਸਮੱਗਰੀਆਂ, ਭਾਵੇਂ ਪਾਠ-ਪੁਸਤਕਾਂ ਜਾਂ ਵਰਕਸ਼ੀਟਾਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਹੋਣ, ਉਹਨਾਂ ਵਿੱਚ ਪਾਠ ਛਪਿਆ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਤੋਂ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਨ ਅਤੇ ਸਮਝਣ ਦੀ ਉਮੀਦ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਸਕੂਲ ਪੜਾਵਾਂ ਦੇ ਡਿਜ਼ਾਈਨ ਵਿੱਚ ਪੜ੍ਹਨ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਦੇ ਪੜਾਵਾਂ 'ਤੇ ਵਿਚਾਰ ਕਰਨਾ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹੈ। ਪੜ੍ਹਨਾ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਪੜਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਵਿਕਸਿਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ [Chall.J.S.1983]:

- ੳ. ਪੜਾਅ 1: ਪੂਰਵ-ਪੜ੍ਹਨ:** ਬੱਚੇ ਮੌਖਿਕ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਭਾਸ਼ਣ ਦੇ ਹਿੱਸਿਆਂ ਵਿੱਚ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਅਵਾਜ਼ਾਂ ਨੂੰ ਪਛਾਣਨਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਅਮੀਰ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਵਰਤੋਂ, ਖ਼ਾਸ ਤੌਰ 'ਤੇ ਬੱਚਿਆਂ ਲਈ ਨਿਰਦੇਸ਼ਿਤ, ਮੌਖਿਕ ਭਾਸ਼ਾ ਅਤੇ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਲਈ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹੈ ਜੋ ਸ਼ੁਰੂਆਤੀ ਪੜ੍ਹਨ ਲਈ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹਨ। ਬਾਲਗਾਂ ਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਿੰਟ ਕੀਤੇ ਟੈਕਸਟ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਲਈ ਐਕਸਪੋਜ਼ਰ ਪ੍ਰਿੰਟ ਦੀ ਧਾਰਨਾ ਨੂੰ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕਰਦਾ ਹੈ।
- ਅ. ਪੜਾਅ 2: ਸ਼ੁਰੂਆਤੀ ਪੜ੍ਹਨ:** ਬੱਚੇ ਮੌਖਿਕ ਧੁਨੀਆਂ ਅਤੇ ਲਿਖਤੀ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਦੇ ਵਿਜ਼ੂਅਲ ਪ੍ਰਤੀਕ ਰੂਪ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਸੰਬੰਧ ਬਣਾਉਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਪੜ੍ਹਨ ਦੇ ਇਸ ਪਹਿਲੂ ਨੂੰ 'ਡੀਕੋਡਿੰਗ' ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਿੱਥੇ ਅੱਖਰ-ਧੁਨੀ ਦੇ ਸੰਬੰਧਾਂ ਨੂੰ ਸਥਾਪਿਤ ਕਰਨ ਅਤੇ ਜਾਣੇ-ਪਛਾਣੇ ਅਤੇ ਅਣਜਾਣ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਨ ਲਈ, ਇਸ ਸਮਝ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਨ 'ਤੇ ਧਿਆਨ ਕੇਂਦਰਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।
- ੲ. ਪੜਾਅ 3: ਪ੍ਰਿੰਟ ਤੋਂ ਪ੍ਰਵਾਹ ਅਤੇ ਅਨਗਲੂਇੰਗ:** ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਡੀਕੋਡਿੰਗ ਯੋਗਤਾਵਾਂ ਪ੍ਰਵਾਹ ਬਣ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਪਾਠ ਪ੍ਰਤੀਕਾਂ ਨੂੰ ਅਵਾਜ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਬਦਲਣ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ 'ਤੇ ਘੱਟ ਬੋਧਾਤਮਿਕ ਮੰਗ ਰੱਖਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਬੋਝ ਤੋਂ ਮੁਕਤ ਹੋਣ ਦੇ ਨਾਲ, ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਧਿਆਨ ਪਾਠ ਦੇ ਅਰਥਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਵੱਲ ਬਦਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।
- ੳ. ਪੜਾਅ 4: ਨਵਾਂ ਸਿੱਖਣ ਲਈ ਪੜ੍ਹਨ:** ਇਸ ਪੜਾਅ ਵਿੱਚ, ਬੱਚੇ ਸਿਰਫ ਜਾਣੇ-ਪਛਾਣੇ ਨਹੀਂ ਪੜ੍ਹ ਰਹੇ ਹਨ ਟੈਕਸਟ ਅਤੇ ਟੈਕਸਟ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਜਾਣੇ-ਪਛਾਣੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਨਾਲ ਜੁੜਨਾ। ਉਹ ਨਵੇਂ ਵਿਚਾਰ ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਯੋਗ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਪੜ੍ਹਨ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਦੁਆਰਾ ਸੰਕਲਪ। ਉਹ ਸਿਰਫ ਆਪਣੇ ਠੋਸ ਭੌਤਿਕ 'ਤੇ ਭਰੋਸਾ ਨਹੀਂ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ ਅਨੁਭਵ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਉਹ ਜੋ ਪੜ੍ਹਦੇ ਹਨ ਉਸ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਸੰਭਾਵਨਾਵਾਂ ਦੀ ਕਲਪਨਾ ਕਰਨ ਦੇ ਯੋਗ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚ ਰਹੇ ਹਨ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਲਈ ਸੁਤੰਤਰ ਸਿੱਖਿਆਰਥੀ ਬਣਨ ਲਈ ਪੜਾਅ ਖ਼ਾਸ ਤੌਰ 'ਤੇ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।
- ੴ. ਪੜਾਅ 5: ਮਲਟੀਪਲ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ:** ਇਸ ਪੜਾਅ ਵਿੱਚ, ਪੜ੍ਹੇ ਜਾ ਰਹੇ ਟੈਕਸਟ ਦੀ ਇੱਕ ਹੋਰ ਨਾਜ਼ੁਕ ਸਮਝ ਸੰਭਵ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਸਮਝ ਸਕਦੇ ਹਨ ਕਿ ਪਾਠ ਦੇ ਲੇਖਕ ਦਾ ਇੱਕ ਖ਼ਾਸ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹ ਕਿ ਹੋਰ ਵੀ ਸੰਭਵ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਹਨ। ਉਹ ਆਪਣੀ ਸਮਝ ਲਿਆ ਸਕਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਪਾਠ ਦੇ ਟੁਕੜੇ ਦਾ ਆਲੋਚਨਾਤਮਿਕ ਮੁਲਾਂਕਣ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ।
- ੵ. ਪੜਾਅ 6: ਉਸਾਰੀ ਅਤੇ ਪੁਨਰ-ਨਿਰਮਾਣ:** ਪਾਠਕ ਜੋ ਪੜ੍ਹ ਰਹੇ ਹਨ, ਉਸ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਵਿਸ਼ਵ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਬਣਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਆਪਣੇ ਵਿਸ਼ਵ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਨੂੰ ਹੋਰ ਡੂੰਘਾ ਕਰਨ ਜਾਂ ਵਿਸ਼ਵ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਨੂੰ ਚੁਣੌਤੀ ਦੇਣ ਲਈ ਕਿਤਾਬਾਂ ਦੀ ਚੋਣ ਕਰਦੇ ਹਨ ਜੋ ਉਹ ਰੱਖਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਲੇਖਕ (ਲੇਖਕਾਂ) ਦੇ ਮੂਲ ਥੀਸਿਸ ਦੀ ਪਛਾਣ ਕਰਨ, ਉਸ ਥੀਸਿਸ ਨਾਲ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਸਮਝੋਤਿਆਂ ਅਤੇ ਅਸਹਿਮਤੀਆਂ ਦੀ ਪਛਾਣ ਕਰਨ ਦੇ ਯੋਗ ਹਨ ਅਤੇ ਇਸ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਦੁਆਰਾ ਇੱਕ ਨਵੇਂ ਥੀਸਿਸ ਨੂੰ ਸੰਸਲੇਸ਼ਣ ਅਤੇ ਉਸਾਰਨ ਦੇ ਯੋਗ ਹਨ।

ਪੜ੍ਹਨ ਦੇ ਪੜਾਵਾਂ ਦੀ ਇਸ ਪਹੁੰਚ ਵਿੱਚ, ਪ੍ਰੈਪਰੇਟਰੀ ਪੱਧਰ ਦੇ ਅੰਤ ਤੱਕ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਪੜਾਅ 3 ਤੱਕ ਪਹੁੰਚ ਜਾਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਮਿਡਲ ਪੱਧਰ ਦੇ ਅੰਤ ਤੱਕ ਉਹ ਪੜਾਅ 4 'ਤੇ ਹੋਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ। ਸੈਕੰਡਰੀ ਪੱਧਰ ਵਿੱਚ, ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਪੜਾਅ 5 ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਪੜਾਅ 6 ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

2.2.2 ਅਨੁਭਵੀ, ਵਿਹਾਰਿਕ ਅਤੇ ਸਿਧਾਂਤਿਕ ਧਾਰਨਾਵਾਂ

ਸੰਕਲਪ ਦਾ ਗਠਨ ਬੱਚੇ ਦੇ ਬੋਧਾਤਮਿਕ ਵਿਕਾਸ ਦਾ ਮੂਲ ਹੈ। ਇੱਕ ਸੰਕਲਪ ਇੱਕ ਮਾਨਸਿਕ ਮਾਡਲ ਹੈ ਜੋ ਅਸੀਂ ਸੰਸਾਰ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਲਈ ਬਣਾਉਂਦੇ ਹਾਂ। ਇਹ ਮਾਡਲ ਅਮੂਰਤ ਅਤੇ ਸ਼੍ਰੇਣੀਕਰਨ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਦੁਆਰਾ ਬਣਾਏ ਗਏ ਹਨ। ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਦੀ ਯੋਜਨਾਬੰਦੀ ਲਈ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਕਿਸਮਾਂ ਦੀਆਂ ਧਾਰਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਣਾ ਬਹੁਤ ਢੁਕਵਾਂ ਹੈ।

ਧਾਰਨਾਤਮਿਕ ਸੰਕਲਪ ਸਾਡੀ ਧਾਰਨਾ ਜਾਂ ਇੰਦਰੀਆਂ ਦੁਆਰਾ ਬਣਾਏ ਗਏ ਸੰਕਲਪ ਹਨ। ਬਹੁਤ ਛੋਟੇ ਬੱਚੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਰੰਗ, ਅਕਾਰ, ਬਣਤਰ ਅਤੇ ਸ਼ਾਇਦ ਸੁਆਦ ਅਤੇ ਗੰਧ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਵਸਤੂਆਂ ਨੂੰ ਵੱਖਰਾ ਕਰਨਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਵਧੇਰੇ ਗੁੰਝਲਦਾਰ ਧਾਰਨਾਵਾਂ, ਜਿਵੇਂਕਿ ਪੰਛੀਆਂ ਦੇ ਖੰਭ ਅਤੇ ਕੁੱਤੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਲੱਤਾਂ ਅਤੇ ਸੱਕ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਵੀ ਅਨੁਭਵੀ ਧਾਰਨਾਵਾਂ ਹਨ। ਉਹ ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਨਿਰੀਖਣ ਅਤੇ ਇੰਦਰੀਆਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਦੁਆਰਾ ਬਣਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਬੱਚੇ ਲਗਭਗ ਆਪਣੇ-ਆਪ ਹੀ ਆਪਣੇ ਤਜਰਬਿਆਂ ਰਾਹੀਂ ਇਹ ਧਾਰਨਾਵਾਂ ਬਣਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਵਸਤੂਆਂ ਅਤੇ ਅਨੁਭਵਾਂ ਨੂੰ ਨਾਮ ਦੇਣ ਨਾਲ, ਭਾਸ਼ਾ ਇਹਨਾਂ ਸੰਕਲਪਾਂ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਅਤੇ ਪ੍ਰਗਟਾਵੇ ਵਿੱਚ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾਉਂਦੀ ਹੈ।

ਵਿਹਾਰਿਕ ਸੰਕਲਪ ਕੇਵਲ ਧਾਰਨਾ ਦੁਆਰਾ ਬਣਾਏ ਗਏ ਸੰਕਲਪ ਨਹੀਂ ਹਨ, ਪਰ ਵਿਹਾਰਿਕ ਵਰਤੋਂ ਜੋ ਏਮਬੋਡ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ, ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ ਇੱਕ ਮੇਜ਼ ਜਾਂ ਕੁਰਸੀ ਵਸਤੂ ਦੇ ਰੰਗ ਜਾਂ ਅਕਾਰ ਦੀ ਸਿਰਫ਼ ਧਾਰਨਾ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਪਰ ਵਸਤੂ ਦੀ ਵਿਹਾਰਿਕ ਵਰਤੋਂ ਹੈ। ਜਦੋਂਕਿ ਕੁਰਸੀ ਇੱਕ ਵਸਤੂ ਹੈ ਜਿਸ 'ਤੇ ਲੋਕ ਬੈਠਦੇ ਹਨ, ਮੇਜ਼ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ ਬੈਠਣ ਲਈ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਪਰ ਇਸ 'ਤੇ ਵਸਤੂਆਂ ਰੱਖਣ ਜਾਂ ਕੰਮ ਲਈ ਵਰਤੋਂ ਲਈ ਵਰਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਵਿਹਾਰਿਕ ਸੰਕਲਪਾਂ ਨੂੰ ਬਣਾਉਣ ਲਈ, ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਸਮਾਜਿਕ ਜੀਵਨ ਦੀ ਕੁਝ ਸਮਝ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਇੱਕ ਵਿਹਾਰਿਕ ਸੰਕਲਪ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਲਈ, ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਇਹ ਸਮਝਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਲੋਕ ਕਿਸੇ ਵਸਤੂ ਨਾਲ ਕੀ ਕਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ [Dearden, R.F. 1968] ਲਈ ਇਸ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਧਾਰਨਾਵਾਂ ਦੁਬਾਰਾ ਫਿਰ, ਵਿਵਹਾਰਿਕ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਅਭਿਆਸਾਂ ਵਿੱਚ ਰੁਝੇਵਿਆਂ ਅਤੇ ਐਕਸਪੋਜ਼ਰ ਦੁਆਰਾ, ਬੱਚਿਆਂ ਵਿੱਚ ਵਿਹਾਰਿਕ ਵਿਕਾਸ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਭਾਸ਼ਾ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਅਨੁਭਵੀ ਅਤੇ ਗਿਆਨ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਭੂਮਿਕਾ ਅਦਾ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਵਿਹਾਰਿਕ ਧਾਰਨਾ। ਭਾਸ਼ਾ ਸਾਨੂੰ ਦੂਜਿਆਂ ਨਾਲ ਸਾਡੇ ਤਜਰਬਿਆਂ ਦੀ ਜਾਂਚ ਕਰਨ ਅਤੇ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਉਣ ਦੇ ਯੋਗ ਬਣਾਉਂਦੀ ਹੈ, ਇਹਨਾਂ ਤਜਰਬਿਆਂ ਤੋਂ ਉਭਰਦਾ ਸਾਂਝਾ ਅਰਥ ਹੈ। ਇਹ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਅਸੀਂ ਸਮਾਜਿਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸਮਝਦੇ ਹਾਂ ਪ੍ਰੈਕਟੀਕਲ ਸੰਕਲਪ ਜਾਂ ਸਮਾਜਿਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਪ੍ਰਵਾਨਿਤ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਦੀ ਪ੍ਰਵਾਨਿਤ ਵਰਤੋਂ ਜੋ ਇਸ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦੀ ਹੈ।

ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ, **ਸਿਧਾਂਤਿਕ ਸੰਕਲਪ** ਸਾਡੇ ਸਧਾਰਨ 'ਆਮ ਸਮਝ' ਦੇ ਤਜਰਬੇ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਹੀ ਵਿਵਸਥਿਤ ਢੰਗ ਨਾਲ ਖੋਜ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਸੰਕਲਪ ਸਮਝ ਦੇ ਇੱਕ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਹੀ ਅਰਥ ਬਣਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਜਦੋਂਕਿ ਇੱਕ ਗੋਲਾਕਾਰ ਜਾਂ ਆਇਤਾਕਾਰ ਅਕਾਰ ਨੂੰ ਸਮਝਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਇੱਕ ਗੋਲਾ ਜਾਂ ਆਇਤਾਕਾਰ ਦੀ ਗਣਿਤਿਕ ਸਮਝ ਦਾ ਇੱਕ ਬਹੁਤ ਹੀ ਸਹੀ ਅਰਥ ਹੈ। ਇੱਕ ਰੁਪਏ ਦੇ ਸਿੱਕੇ ਦਾ ਅਰਥ ਗੋਲ ਆਬਜੈਕਟ ਚਮਕਦਾਰ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਇਸ ਦੀ ਵਿਹਾਰਿਕ ਵਰਤੋਂ ਨੂੰ ਵੀ ਸਮਝਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਪੈਸੇ ਨੂੰ ਇੱਕ ਆਰਥਿਕ ਸੰਕਲਪ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਸਮਝਣ ਲਈ, ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਅਰਥ ਸ਼ਾਸਤਰ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਅਤੇ ਸੰਕਲਪਿਕ ਢਾਂਚੇ ਦੀ ਜਾਣ-ਪਛਾਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਜਦੋਂਕਿ ਅਨੁਭਵੀ ਅਤੇ ਵਿਹਾਰਿਕ ਸੰਕਲਪਾਂ ਲਈ ਇੱਕ ਆਮ ਅਨੁਭਵੀ ਦਿਮਾਗ ਤੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਸਿਧਾਂਤਿਕ ਧਾਰਨਾਵਾਂ ਅਕਸਰ ਵਿਰੋਧੀ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਹ ਸਮਝਣ ਲਈ ਕਿ ਧਰਤੀ ਸੂਰਜ ਦੇ ਦੁਆਲੇ 30 ਕਿਲੋਮੀਟਰ ਪ੍ਰਤਿ ਸਕਿੰਟ ਦੀ ਰਫ਼ਤਾਰ ਨਾਲ ਘੁੰਮ ਰਹੀ ਹੈ ਅਤੇ ਅਸੀਂ 460 ਮੀਟਰ ਪ੍ਰਤਿ ਸਕਿੰਟ ਦੀ ਰਫ਼ਤਾਰ ਨਾਲ ਘੁੰਮ ਰਹੇ ਇੱਕ ਕਤਾਈ ਵਾਲੇ ਚੱਕਰ 'ਤੇ ਖੜ੍ਹੇ ਹਾਂ, ਅਸੀਂ ਆਪਣੀਆਂ ਧਾਰਨਾਵਾਂ 'ਤੇ ਭਰੋਸਾ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੇ, ਨਾ ਹੀ ਸਧਾਰਨ ਵਿਹਾਰਿਕ ਅਨੁਭਵ ਕੋਈ ਮਦਦਗਾਰ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਸਾਨੂੰ ਭੌਤਿਕ ਵਿਗਿਆਨ ਅਤੇ ਗਣਿਤ ਦੀ ਸਮਝ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਸਾਡੇ ਅਨੁਭਵਾਂ ਅਤੇ ਆਮ ਅਭਿਆਸਾਂ ਅਤੇ ਅਸਲੀਅਤ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਅਕਸਰ ਇੱਕ ਵਿਗਾੜ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਿਧਾਂਤਿਕ ਸੰਕਲਪਾਂ ਨੂੰ ਸਿਰਫ ਅਨੁਭਵਾਂ ਰਾਹੀਂ ਜਾਂ ਸਿੱਖਣ ਦੁਆਰਾ ਹਾਸਲ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਸੰਕਲਪਿਕ ਬਣਤਰਾਂ ਅਤੇ ਸਮਝ ਦੇ ਇੱਕ ਰੂਪ ਲਈ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਪੁੱਛਗਿੱਛ ਦੇ ਤਰੀਕਿਆਂ ਨਾਲ ਜੋੜ ਕੇ ਅਨੁਭਵ ਦੇ ਪਿੱਛੇ ਦੇ ਅਰਥ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਲਈ ਅਧਿਆਪਕ ਅਤੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਦੇ ਇੱਕ ਹੋਰ ਜਾਣ-ਬੁੱਝ ਕੇ ਜਤਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਇਹ ਦਰਸਾਉਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਬਹੁਤ ਛੋਟੇ ਬੱਚੇ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਪ੍ਰਭਾਵੀ ਵਰਤੋਂ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਅਨੁਭਵ ਅਤੇ ਮਨੁੱਖੀ ਪਰਸਪਰ ਪ੍ਰਭਾਵ ਰਾਹੀਂ ਅਨੁਭਵੀ ਅਤੇ ਵਿਹਾਰਿਕ ਸੰਕਲਪਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝ ਅਤੇ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ, ਸਿਧਾਂਤਿਕ ਧਾਰਨਾਵਾਂ, ਸਮਝ ਦੇ ਇੱਕ ਰੂਪ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਦੁਆਰਾ ਹੀ ਅਰਥ ਬਣਾਉਂਦੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਸ਼ਾਇਦ ਮਿਡਲ ਪੱਧਰ ਤੱਕ ਉਡੀਕ ਕਰ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ। ਸੈਕੰਡਰੀ ਪੱਧਰ ਵਿੱਚ, ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਡੂੰਘੇ ਅਨੁਸ਼ਾਸਨੀ ਗਿਆਨ ਅਤੇ ਵਿਧੀਆਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਅਨੁਸ਼ਾਸਨ ਦੇ ਸਮੁੱਚੇ ਢਾਂਚੇ ਦੇ ਅੰਦਰ ਸੰਕਲਪਾਂ ਨੂੰ ਰੱਖ ਕੇ, ਅਨੁਸ਼ਾਸਨ ਦੇ ਮੌਜੂਦਾ ਪ੍ਰਮਾਣਿਕ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰ ਕੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰ ਕੇ ਅਤੇ ਇਹਨਾਂ ਸੰਕਲਪਾਂ ਨੂੰ ਹੋਰ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਵਿੱਚ ਸਿਧਾਂਤਿਕ ਸੰਕਲਪਾਂ ਨਾਲ ਜੋੜ ਕੇ ਸਿਧਾਂਤਿਕ ਸੰਕਲਪਾਂ ਦੇ ਡੂੰਘੇ ਅਰਥਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਦੇ ਯੋਗ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ।

2.2.3 ਪੁੱਛਗਿੱਛ ਦੇ ਢੰਗ

ਵਿਚਾਰਧਾਰਕ ਸਮਝ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨ ਲਈ ਬੱਚਿਆਂ ਦੁਆਰਾ ਵਰਤੇ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਪੁੱਛਗਿੱਛ ਦੇ ਢੰਗ ਸਮੱਗਰੀ, ਸਿੱਖਿਆ ਸ਼ਾਸਤਰ ਅਤੇ ਮੁਲਾਂਕਣ ਦੀ ਚੋਣ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਪੁੱਛਗਿੱਛ ਦੇ ਇਹਨਾਂ ਢੰਗਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਗਤੀ ਦਾ ਸਕੂਲੀ ਪੜਾਵਾਂ 'ਤੇ ਵੀ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪੈਂਦਾ ਹੈ।

2.2.3.1 ਖੇਡੋ ਅਤੇ ਖੋਜ ਕਰੋ

ਛੋਟੇ ਬੱਚੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਸੰਕਲਪਾਂ, ਖਾਸ ਤੌਰ 'ਤੇ ਅਨੁਭਵੀ ਅਤੇ ਵਿਹਾਰਿਕ ਸੰਕਲਪਾਂ, ਵੱਡੇ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਖੇਡ ਅਤੇ ਖੁੱਲ੍ਹੀ ਖੋਜ ਰਾਹੀਂ ਸਿੱਖਦੇ ਹਨ। ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਅਦਭੁਤ ਉਤਸੁਕ ਅਤੇ ਜਜ਼ਬ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਮਨ, ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਦੇ ਕੁਦਰਤੀ ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਸੰਸਾਰ ਦੀ ਲਗਾਤਾਰ ਖੋਜ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ। ਉਹ ਅਨੁਭਵੀ ਸਮੱਸਿਆ ਹੱਲ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਨਿਰੀਖਣ ਅਤੇ ਨਕਲ ਦੁਆਰਾ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਵਿਵਹਾਰ ਨੂੰ ਸਮਝਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਪੜਾਅ 'ਤੇ, ਇੱਕ ਉਤੇਜਿਕ ਵਾਤਾਵਰਨ ਅਤੇ ਪੜਚੋਲ ਕਰਨ ਅਤੇ ਖੇਡਣ ਦੀ ਅਜ਼ਾਦੀ ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੇ ਅਤੇ ਸਭ ਤੋਂ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਸਰੋਤ ਹਨ। ਉਤੇਜਨਾ ਕੇਵਲ ਭੌਤਿਕ ਵਾਤਾਵਰਨ ਤੋਂ ਹੀ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦੀ, ਸਗੋਂ ਇੱਕ ਧਿਆਨ ਦੇਣ ਵਾਲੇ ਅਤੇ ਸਰਗਰਮ ਬਾਲਗ ਅਤੇ ਸਾਥੀ ਸਮੂਹ ਤੋਂ ਵੀ ਆਉਂਦੀ ਹੈ।

2.2.3.2 ਪੁੱਛਗਿੱਛ ਲਈ ਸਮਰੱਥਾ

ਇੱਕ ਵਿਆਪਕ ਅਤੇ ਮੁਫਤ ਖੋਜ ਤੋਂ, ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਵਧੇਰੇ ਖਾਸ ਸਮਰੱਥਾਵਾਂ ਹਾਸਲ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਜੋ ਅੱਗੇ ਦੀ ਪੁੱਛਗਿੱਛ ਵਿੱਚ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾਉਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਸਾਖਰਤਾ ਅਤੇ ਅੰਕਾਂ ਦੀ ਬੁਨਿਆਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ, ਉਹ ਨਿਰੀਖਣ, ਡਾਟਾ ਇਕੱਤਰ ਕਰਨ, ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਅਤੇ ਹੋਰ ਬਹੁਤ ਕੁਝ ਦੇ ਹੁਨਰ ਹਾਸਲ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਸਰੀਰਿਕ ਸਿੱਖਿਆ, ਕਲਾ ਸਿੱਖਿਆ ਅਤੇ ਕਿੱਤਾਮੁਖੀ ਸਿੱਖਿਆ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਕੁੱਲ ਚਾਲਕ ਅਤੇ ਵਧੀਆ ਚਾਲਕ ਹੁਨਰ ਵਿਕਸਿਤ ਕੀਤੇ ਗਏ ਹਨ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਧਿਆਨ, ਲਗਨ ਅਤੇ ਯਾਦਦਾਸ਼ਤ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਵੀ ਵਿਕਸਿਤ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਹਨਾਂ ਸਮਰੱਥਾਵਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਦੇ ਸੰਸਾਰ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਲਈ ਅਤੇ ਜੀਵਨ ਦੀਆਂ ਵਿਹਾਰਿਕ ਲੋੜਾਂ ਦਾ ਜਵਾਬ ਦੇਣ ਲਈ ਪੁੱਛਗਿੱਛ ਦੇ ਗ਼ੈਰ-ਰਸਮੀ ਢੰਗਾਂ ਵਿੱਚ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਹਨਾਂ ਸਮਰੱਥਾਵਾਂ ਨੂੰ ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਤਜਰਬੇ ਦੇ ਕੇ ਵਿਕਸਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਜੋ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਦੇ ਸਮਾਜਿਕ ਸੰਦਰਭ ਵਿੱਚ ਵਿਹਾਰਿਕ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਸਮਰੱਥਾਵਾਂ ਨੂੰ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨ ਦੇ ਖਾਸ ਇਰਾਦੇ ਨਾਲ ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਮੌਕਿਆਂ ਦੀ ਖੋਜ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ।

2.2.3.3 ਜਾਂਚ ਦੇ ਢੰਗ

ਡੂੰਘੀ ਸਮਝ ਹਾਸਲ ਕਰਨ ਲਈ, ਖਾਸ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸਿਧਾਂਤਿਕ ਸੰਕਲਪਾਂ ਦੀ, ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਪੁੱਛਗਿੱਛ ਦੇ ਖਾਸ ਤਰੀਕਿਆਂ ਲਈ ਗਿਆਨ ਅਤੇ ਸਮਰੱਥਾ ਹਾਸਲ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਵਿਧੀਆਂ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਕਿਸਮਾਂ ਦੇ ਗਿਆਨ ਲਈ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਹਨ। ਗਣਿਤ,

ਵਿਗਿਆਨ ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਵਿਗਿਆਨ ਦੀਆਂ ਪੜਤਾਲਾਂ ਅਤੇ ਤਰਕ ਦੇ ਆਪਣੇ ਤਰੀਕੇ ਹਨ। ਉਹਨਾਂ ਕੋਲ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸਿਧਾਂਤ ਅਤੇ ਸੰਕਲਪਾਂ ਦਾ ਇੱਕ ਜਾਲ ਹੈ, ਜਿਸ ਦੀ ਸਮਝ ਸੰਸਾਰ ਬਾਰੇ ਸੋਚਣ ਦੇ ਇੱਕ ਨਵੇਂ ਤਰੀਕੇ ਦੀ ਸਮਝ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਵਿਧੀਆਂ, ਸਿਧਾਂਤ ਅਤੇ ਸੰਕਲਪਾਂ ਕਿਸੇ ਖਾਸ ਪਰੰਪਰਾ ਜਾਂ ਪਰੰਪਰਾ ਦੇ ਅੰਦਰ ਪੁੱਛਗਿੱਛ ਦੀ ਡੂੰਘਾਈ ਨੂੰ ਵਧਾਉਂਦੀਆਂ ਹਨ।

ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਕਲਾ ਦੇ ਆਪਣੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਰੂਪ ਅਤੇ ਪਰੰਪਰਾਵਾਂ ਹਨ, ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ ਵਿਜ਼ੂਅਲ ਆਰਟ, ਸੰਗੀਤ, ਨਾਚ ਅਤੇ ਥੀਏਟਰ। ਇਹਨਾਂ ਰੂਪਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਣਾ ਅਤੇ ਸੰਬੰਧਿਤ ਅਭਿਆਸਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨਾ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਸੁਹਜ ਅਨੁਭਵਾਂ ਦੀ ਡੂੰਘੀ ਖੋਜ ਕਰਨ ਦੇ ਯੋਗ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਖੇਡਾਂ ਦੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਰੂਪਾਂ ਅਤੇ ਅਭਿਆਸਾਂ, ਜਿਵੇਂਕਿ ਯੋਗਾ ਦੇ ਆਪਣੇ ਤਰੀਕੇ ਹਨ।

ਇਹਨਾਂ ਤਰੀਕਿਆਂ ਨਾਲ ਜਾਣ-ਪਛਾਣ ਕਰਕੇ, ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਸਮਝ ਦੇ ਖਾਸ ਰੂਪਾਂ ਵਿੱਚ ਜਾਂਚ ਦੇ ਵਿਵਸਥਿਤ ਅਤੇ ਸਖ਼ਤ ਤਰੀਕਿਆਂ ਲਈ ਸਮਰੱਥਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਅਧਿਆਪਨ, ਇਸ ਪੜਾਅ ਵਿੱਚ, ਵਧੇਰੇ ਰਸਮੀ ਹੈ ਅਤੇ ਸਮਝ ਦੇ ਹਰੇਕ ਰੂਪ ਦੇ ਸੰਮੇਲਨਾਂ ਅਤੇ ‘ਖੇਡ ਦੇ ਨਿਯਮਾਂ’ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ‘ਤੇ ਜ਼ੋਰ ਦਿੰਦਾ ਗਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹਨਾਂ ‘ਨਿਯਮਾਂ’ ਦੇ ਅੰਦਰ ‘ਖੇਡਣ’ ਦੀ ਲੁੜੀਂਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਹੈ।

2.2.3.4 ਅਨੁਸ਼ਾਸਨੀ ਖੋਜ

ਇਸ ਪੱਧਰ ਵਿੱਚ, ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਹਰੇਕ ਕਿਸਮ ਦੇ ਗਿਆਨ ਵਿੱਚ ਅਨੁਸ਼ਾਸਨੀ ਡੂੰਘਾਈ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਪੁੱਛ-ਪੜਤਾਲ ਦੀ ਵਿਧੀ ਪਹਿਲੇ ਪੜਾਅ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੁਬਾਰਾ ਖੋਜੀ ਬਣ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਪਰ ਅਨੁਸ਼ਾਸਨ ਜਾਂ ਇੱਕ ਰੂਪ ਦੇ ਢਾਂਚੇ ਦੇ ਅੰਦਰ, ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ ਨਾਚ ਲਈ ਲੁੜੀਂਦੀ ਸਮਰੱਥਾ/ਮੁਹਾਰਤ ਵਾਲਾ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਅਤੇ ਨਾਚ ਦੇ ਇੱਕ ਰੂਪ ਵਜੋਂ ਭਰਤਨਾਟਿਅਮ ਦੇ ਆਧਾਰਿਤ ਗਿਆਨ ਵਾਲਾ ਵਿਦਿਆਰਥੀ, ਹੁਣ ਇਹਨਾਂ ਸਮਰੱਥਾਵਾਂ ਅਤੇ ਗਿਆਨ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਨਾਚ ਰਾਹੀਂ ਰਚਨਾਤਮਿਕ ਪ੍ਰਗਟਾਵੇ ਲਈ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਜੀਵ-ਵਿਗਿਆਨ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਯੋਗਾਂ ਅਤੇ ਯੰਤਰਾਂ ਦੁਆਰਾ ਵਿਗਿਆਨਿਕ ਜਾਂਚ ਲਈ ਲੁੜੀਂਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਜੀਵਨ ਰੂਪਾਂ ਬਾਰੇ ਦਿਲਚਸਪ ਅਤੇ ਚੁਣੌਤੀਪੂਰਨ ਪ੍ਰਸ਼ਨਾਂ ਦਾ ਪਿੱਛਾ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਜੀਵ-ਵਿਗਿਆਨ ਦੇ ਅਨੁਸ਼ਾਸਨ ਵਿੱਚ ਇਹਨਾਂ ਪ੍ਰਸ਼ਨਾਂ ਦੇ ਉੱਤਰ ਦੇਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਖੋਜ ਦਾ ਇੱਕ ਵਧੇਰੇ ਸੂਝਵਾਨ ਰੂਪ ਕਈ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਵਿੱਚ ਆਪਣੇ ਗਿਆਨ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਨਾ ਅਤੇ ਅੰਤਰ-ਅਨੁਸ਼ਾਸਨੀ ਹੱਲਾਂ ਨਾਲ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚ ਕਰਨਾ ਹੋਵੇਗਾ।

ਭਾਗ 2.3

ਸਟੇਜ ਡਿਜ਼ਾਈਨ

ਸਕੂਲੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਚਾਰ ਪੜਾਵਾਂ ਲਈ ਪਾਠਕ੍ਰਮ NEP ਦੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਅਤੇ ਬਾਲ ਵਿਕਾਸ, ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਦੀ ਸੰਕਲਪਿਕ ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ (ਜਟਿਲਤਾ, ਅਮੂਰਤਤਾ) ਅਤੇ ਹਰੇਕ ਉਮਰ ਸੀਮਾ ਵਿੱਚ ਪੁੱਛਗਿੱਛ ਦੇ ਢੁਕਵੇਂ ਢੰਗਾਂ ਦੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦੇ ਆਧਾਰ ‘ਤੇ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।

2.3.1 ਫਾਊਂਡੇਸ਼ਨਲ ਪੱਧਰ

ਫਾਊਂਡੇਸ਼ਨਲ ਪੱਧਰ 3 ਤੋਂ 8 ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਦੇ ਬੱਚਿਆਂ ਲਈ ਹੈ। ਬੱਚੇ ਫਾਊਂਡੇਸ਼ਨਲ ਪੱਧਰ ਵਿੱਚ ਸਕੂਲੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਡਿਜ਼ਾਈਨ ਅਰਲੀ ਚਾਈਲਡਹੁੱਡ ਕੇਅਰ ਐਂਡ ਐਜੂਕੇਸ਼ਨ (ECCE) ਦੇ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ‘ਤੇ ਆਧਾਰਿਤ ਹੈ। NEP 2020 ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ:

ECCE ਆਦਰਸ਼ਿਕ ਤੌਰ ‘ਤੇ ਲਚਕਦਾਰ, ਬਹੁ-ਪੱਖੀ, ਬਹੁ-ਪੱਧਰੀ, ਖੇਡ-ਆਧਾਰਿਤ, ਗਤੀਵਿਧੀ-ਆਧਾਰਿਤ ਅਤੇ ਪੁੱਛਗਿੱਛ-ਆਧਾਰਿਤ ਸਿਖਲਾਈ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਵਰਨਮਾਲਾ, ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ, ਸੰਖਿਆਵਾਂ, ਗਿਣਤੀ, ਰੰਗ, ਅਕਾਰ, ਅੰਦਰੂਨੀ ਅਤੇ ਬਾਹਰੀ ਖੇਡ, ਪਹੇਲੀਆਂ ਅਤੇ ਤਰਕਸ਼ੀਲ ਸੋਚ, ਸਮੱਸਿਆ-ਹੱਲ, ਡਰਾਇੰਗ, ਪੇਂਟਿੰਗ ਅਤੇ ਹੋਰ ਵਿਜ਼ੂਅਲ ਆਰਟ, ਸ਼ਿਲਪਕਾਰੀ, ਨਾਟਕ ਅਤੇ ਕਠਪੁਤਲੀ, ਸੰਗੀਤ ਅਤੇ ਹਰਕਤਾਂ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਸਮਾਜਿਕ ਸਮਰੱਥਾਵਾਂ, ਸੰਵੇਦਨਸ਼ੀਲਤਾ, ਚੰਗੇ ਵਿਵਹਾਰ, ਸ਼ਿਸ਼ਟਾਚਾਰ, ਨੈਤਿਕਤਾ,

ਨਿੱਜੀ ਅਤੇ ਜਨਤਕ ਸਫ਼ਾਈ, ਟੀਮ ਵਰਕ ਅਤੇ ਸਹਿਯੋਗ ਦੇ ਵਿਕਾਸ 'ਤੇ ਧਿਆਨ ਕੇਂਦਰਿਤ ਕਰਨਾ ਵੀ ਸ਼ਾਮਲ ਹੈ। ECCE ਦਾ ਸਮੁੱਚਾ ਉਦੇਸ਼ ਇਹਨਾਂ ਡੋਮੇਨਾਂ ਵਿੱਚ ਸਰਬੋਤਮ ਨਤੀਜੇ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨਾ ਹੋਵੇਗਾ: ਸਰੀਰਿਕ ਅਤੇ ਚਾਲਕ ਵਿਕਾਸ, ਬੋਧਾਤਮਿਕ ਵਿਕਾਸ, ਸਮਾਜਿਕ-ਭਾਵਨਾਤਮਿਕ-ਨੈਤਿਕ ਵਿਕਾਸ, ਸੱਭਿਆਚਾਰਿਕ/ਕਲਾਤਮਿਕ ਵਿਕਾਸ ਅਤੇ ਸੰਚਾਰ ਅਤੇ ਸ਼ੁਰੂਆਤੀ ਭਾਸ਼ਾ, ਸਾਤਾ ਅਤੇ ਗਿਣਤੀ ਦਾ ਵਿਕਾਸ।

[NEP 2020, 1.2]

- ੳ. ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਫਰੇਮਵਰਕ:** NCF ਦੇ ਫਾਊਂਡੇਸ਼ਨਲ ਪੱਧਰ ਦੇ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਡੋਮੇਨਾਂ ਵਿੱਚ ਵੰਡਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਜੋ ਬੱਚੇ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਦੇ ਡੋਮੇਨਾਂ ਨਾਲ ਨੇੜਿਓਂ ਜੁੜੇ ਹੋਏ ਹਨ- ਸਰੀਰਿਕ ਵਿਕਾਸ, ਸਮਾਜਿਕ-ਭਾਵਨਾਤਮਿਕ-ਨੈਤਿਕ ਵਿਕਾਸ, ਬੋਧਾਤਮਿਕ ਵਿਕਾਸ, ਭਾਸ਼ਾ ਅਤੇ ਸਾਤਾ ਵਿਕਾਸ ਅਤੇ ਸੁਹਜ ਅਤੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰਿਕ ਵਿਕਾਸ। ਭਾਸ਼ਾ ਅਤੇ ਸਾਤਾ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਅਤੇ ਹੋਰ ਡੋਮੇਨਾਂ ਵਿੱਚ ਵੀ ਸਿੱਖਣ ਨੂੰ ਅਸਾਨ ਬਣਾਉਣ ਅਤੇ ਵਧੇਰੇ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਮਾਤ ਭਾਸ਼ਾ ਉੱਤੇ ਜ਼ੋਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਵਿਕਾਸ ਦੇ ਪੰਜ ਖੇਤਰਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਪੰਚਕੋਸ਼ ਕਲਪਨਾ ਦੁਆਰਾ ਸੂਚਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।
- ਅ. ਸਮੱਗਰੀ:** ਪਾਠ-ਪੁਸਤਕਾਂ ਸਿਰਫ ਪੱਧਰ 1 ਤੋਂ ਹੀ ਵਰਤੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਸਮੱਗਰੀ ਕੰਕਰੀਟ ਦੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਸਮੱਗਰੀ ਦੇ ਖਿਡੌਣੇ, ਪਹੇਲੀਆਂ ਅਤੇ ਹੇਰਾਫੇਰੀ। ਇਹਨਾਂ ਸਮੱਗਰੀਆਂ ਦੇ ਨਾਲ, ਕਲਾਸਰੂਮ ਅਤੇ ਬਾਹਰੀ ਥਾਂ ਦੀ ਭੌਤਿਕ ਖੋਜ ਦੁਆਰਾ ਅਯੋਜਿਤ ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਅਨੁਭਵ ਸਭ ਤੋਂ ਢੁਕਵੀਂ ਸਮੱਗਰੀ ਬਣ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਪੜਾਅ ਦੇ ਬਾਅਦ ਦੇ ਸਾਲਾਂ ਵਿੱਚ, ਵਰਕਸ਼ੀਟਾਂ ਇੱਕ ਵੱਡੀ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾਉਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ। ਬਾਲ ਸਾਹਿਤ ਭਾਸ਼ਾ ਅਤੇ ਸਾਤਾ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਲਈ ਸਮੱਗਰੀ ਦਾ ਬਹੁਤ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਸਰੋਤ ਹੈ।
- ੲ. ਪੈਡਾਗੋਜੀ:** ਸੁਝਾਈ ਗਈ ਸਿੱਖਿਆ ਸ਼ਾਸਤਰੀ ਪਹੁੰਚ ਖੇਡ ਆਧਾਰਿਤ ਹੈ ਅਤੇ ਅਧਿਆਪਕ ਅਤੇ ਬੱਚਿਆਂ ਵਿਚਕਾਰ ਪਾਲਣ-ਪੋਸਣ, ਦੇਖਭਾਲ ਵਾਲੇ ਸੰਬੰਧਾਂ 'ਤੇ ਜ਼ੋਰ ਦਿੰਦੀ ਹੈ। ਸਿੱਖਿਆ ਸ਼ਾਸਤਰੀ ਡਿਜ਼ਾਈਨ ਨੂੰ ਸਵੈ-ਰਫਤਾਰ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਸਿੱਖਣ ਅਤੇ ਵਧੇਰੇ ਸਮਾਜਿਕ ਸਮੂਹ-ਆਧਾਰਿਤ ਸਿਖਲਾਈ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਸੰਤੁਲਨ ਦੀ ਆਗਿਆ ਦੇਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਸਾਤਾ ਅਤੇ ਅੰਕਾਂ ਦੀ ਬੁਨਿਆਦ ਸਮਰੱਥਾ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਲਈ ਅਧਿਆਪਕ ਤੋਂ ਯੋਜਨਾਬੱਧ ਮਾਰਗਦਰਸ਼ਨ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਆਪਣੇ-ਆਪ ਅਭਿਆਸ ਕਰਨ ਅਤੇ ਦੁਹਰਾਉਣ ਲਈ ਲੁੜੀਂਦਾ ਸਮਾਂ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਸਮੁੱਚੀ ਕਲਾਸ ਦੀ ਹਦਾਇਤ ਬੱਚਿਆਂ ਆਪਣੇ-ਆਪ ਜਾਂ ਤਾਂ ਸਮੱਗਰੀ ਨਾਲ ਜਾਂ ਵਰਕਸ਼ੀਟਾਂ ਨਾਲ ਕੰਮ ਕਰਨ ਦੇ ਸਮੇਂ ਦੇ ਨਾਲ ਸੰਤੁਲਿਤ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ।
- ੳ. ਮੁਲਾਂਕਣ:** ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਮੁਲਾਂਕਣ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਦੁਆਰਾ ਕੀਤੇ ਗਏ ਨਿਰੀਖਣ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਨਾਕਿ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੀਆਂ ਯੋਗਤਾਵਾਂ ਦੀ ਸਪਸ਼ਟ ਜਾਂਚ। ਬੱਚਿਆਂ ਦੁਆਰਾ ਵਰਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਵਰਕਸ਼ੀਟਾਂ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਨੂੰ ਸਿੱਖਣ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਗਤੀ ਬਾਰੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦੇ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ।
- ੴ. ਕਲਾਸਰੂਮ ਵਿਵਸਥਾ:** ਇਸ ਉਮਰ ਸਮੂਹ ਦੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਸੁਤੰਤਰ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਘੁੰਮਣ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਕੁਦਰਤੀ ਉਤਸੁਕਤਾ ਅਤੇ ਖੋਜ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਣ ਲਈ ਢੁਕਵੇਂ ਮੌਕੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਕਲਾਸਰੂਮ ਦੇ ਪ੍ਰਬੰਧਾਂ ਨੂੰ ਬੱਚਿਆਂ ਦੀ ਇਸ ਜ਼ਰੂਰਤ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਹਰਕਤਾਂ ਨੂੰ ਸੀਮਿਤ ਨਹੀਂ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ ਖੇਡ/ਸਰਗਰਮੀ/ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਕੋਨਿਆਂ ਦੀ ਪਲੇਸਮੈਂਟ ਦੁਆਰਾ ਜੋ ਕਮਰੇ ਦੇ ਕੇਂਦਰ ਨੂੰ ਖ਼ਾਲੀ ਅਤੇ ਖੁੱਲ੍ਹਾ ਰੱਖਦੇ ਹਨ।
- ੵ. ਅਧਿਆਪਕ:** ਕਿਉਂਕਿ ਇਸ ਪੜਾਅ ਲਈ ਬੱਚਿਆਂ ਅਤੇ ਅਧਿਆਪਕ ਦਾ ਰਿਸ਼ਤਾ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹੈ, ਉਹੀ ਅਧਿਆਪਕ ਸਾਰੇ ਡੋਮੇਨਾਂ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਵੇਗਾ ਅਤੇ ਕੋਈ ਵਿਸ਼ਾ/ਡੋਮੇਨ-ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਅਧਿਆਪਕ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗਾ। ਵਿਦਿਆਰਥੀ-ਅਧਿਆਪਕ ਅਨੁਪਾਤ (PTR) ਦੇ ਵੀ ਘੱਟ ਹੋਣ ਦੀ ਉਮੀਦ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਧਿਆਨ ਅਤੇ ਨਿਰੀਖਣ ਦੁਆਰਾ ਮੁਲਾਂਕਣ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ।

ਫਾਊਂਡੇਸ਼ਨਲ ਪੱਧਰ ਬੱਚੇ ਦੇ ਘਰ ਦੇ ਮਾਹੌਲ ਅਤੇ ਰਸਮੀ ਸਕੂਲੀ ਮਾਹੌਲ ਵਿਚਕਾਰ ਪਾੜਾ ਦੂਰ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਬੁਨਿਆਦ ਸਾਤਾ ਅਤੇ ਸੰਖਿਆਤਮਿਕਤਾ ਵਿੱਚ ਸਮਰੱਥਾ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ ਜੋ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਨੂੰ ਹੋਰ ਸਾਰੇ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਦੇ ਖੇਤਰਾਂ ਨੂੰ ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਯੋਗ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਇਹਨਾਂ ਸਮਰੱਥਾਵਾਂ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ, ਇਹ ਸਰਗਰਮ ਸਿੱਖਣ ਲਈ ਕੀਮਤੀ ਸੁਭਾਅ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਰਸਮੀ ਸਕੂਲੀ ਵਾਤਾਵਰਨ ਵਿੱਚ ਰੁੱਝੇ ਹੋਏ ਸਿਖਿਆਰਥੀ ਬਣਨ ਦੇ ਯੋਗ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਖੇਡਣਾ ਅਤੇ ਖੋਜ ਕਰਨਾ ਕੁਦਰਤੀ ਢੰਗ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਰਾਹੀਂ ਬੱਚੇ ਸਿੱਖਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਫਾਊਂਡੇਸ਼ਨਲ ਪੱਧਰ ਇਹਨਾਂ ਢੰਗਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਮਤੀ ਸਮਰੱਥਾ ਅਤੇ ਸੁਭਾਅ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰਨ ਲਈ ਕਰਦੀ ਹੈ।

2.3.2 ਪ੍ਰੈਪਰੇਟਰੀ ਪੱਧਰ

ਪ੍ਰੈਪਰੇਟਰੀ ਪੱਧਰ ਦੀ ਮਿਆਦ ਤਿੰਨ ਸਾਲ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਵਿੱਚ ਪੱਧਰ 3, 4 ਅਤੇ 5 ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ।

ਪ੍ਰੈਪਰੇਟਰੀ ਪੱਧਰ ਵਿੱਚ ਤਿੰਨ ਸਾਲਾਂ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ, ਫਾਊਂਡੇਸ਼ਨਲ ਪੱਧਰ ਦੀਆਂ ਖੇਡਾਂ, ਖੋਜਾਂ ਅਤੇ ਸਰਗਰਮੀ-ਆਧਾਰਿਤ ਸਿੱਖਿਆ ਸ਼ਾਸਤਰੀ ਅਤੇ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਸ਼ੈਲੀ ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਵੇਗਾ, ਪਰ ਹੌਲੀ-ਹੌਲੀ ਪਾਠ-ਪੁਸਤਕਾਂ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਹੋਰ ਰਸਮੀ ਕਲਾਸਰੂਮ ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਪਹਿਲੂ ਵੀ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਣਗੇ। ਕੁਝ ਮਾਹਰ ਭਾਸ਼ਾ ਅਤੇ ਕਲਾ ਅਧਿਆਪਕਾਂ (ਜੋ ਸਕੂਲ ਜਾਂ ਸਕੂਲ ਕੰਪਲੈਕਸ ਵਿੱਚ ਸਾਂਝੇ ਕੀਤੇ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ) ਦੇ ਸੰਭਾਵੀ ਅਪਵਾਦ ਦੇ ਨਾਲ, ਇਸ ਪੜਾਅ ਦੇ ਦੌਰਾਨ ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਜਨਰਲਿਸਟ ਅਧਿਆਪਕ ਹੋਣਗੇ। ਇਸ ਪੜਾਅ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਪੜ੍ਹਨਾ, ਲਿਖਣਾ, ਬੋਲਣਾ, ਸਰੀਰਿਕ ਸਿੱਖਿਆ, ਕਲਾ, ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ, ਵਿਗਿਆਨ ਅਤੇ ਗਣਿਤ ਸਮੇਤ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਵਿੱਚ ਆਮ ਆਧਾਰ ਬਣਾਉਣਾ ਹੋਵੇਗਾ, ਤਾਂਜੋ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਅਤੇ ਅਗਲੇ ਪੜਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਅਧਿਆਪਕ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਰਾਹੀਂ ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਡੂੰਘਾਈ ਨਾਲ ਜਾਣ ਲਈ ਤਿਆਰ ਹੋ ਸਕਣ।

[KRCR 2019, 4.1.1]

- ੳ. ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਫਰੇਮਵਰਕ:** NCF ਦੇ ਪ੍ਰੈਪਰੇਟਰੀ ਪੱਧਰ ਦੇ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਨੂੰ ਹੇਠਲੇ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਘੱਟੋ-ਘੱਟ ਦੋ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ, ਗਣਿਤ, ਕਲਾ ਸਿੱਖਿਆ, ਸਰੀਰਿਕ ਸਿੱਖਿਆ ਤੇ ਤੰਦਰੁਸਤੀ ਅਤੇ ‘ਸਾਡੇ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਦੀ ਦੁਨੀਆ’ ਵਿੱਚ ਵੰਡਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ‘ਸਾਡੇ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਦੀ ਦੁਨੀਆ’ ਇੱਕ ਅੰਤਰ-ਅਨੁਸ਼ਾਸਨੀ ਖੇਤਰ ਹੈ ਜੋ ਕੁਦਰਤੀ ਸੰਸਾਰ ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਸੰਸਾਰ ਦੋਵਾਂ ਦੀ ਖੋਜ ਅਤੇ ਸਮਝ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਕਿੱਤਾਮੁਖੀ ਸਿੱਖਿਆ ਵਿੱਚ ਕੰਮ ਦੇ ਪਹਿਲੂਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਸ਼ਾਮਲ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਇਸ ਪੜਾਅ ‘ਤੇ ਤਿਆਰੀ ਮੁੱਖ ਤੌਰ ‘ਤੇ ਸਮਰੱਥਾ ਅਤੇ ਸੁਭਾਅ ‘ਤੇ ਕੇਂਦਰਿਤ ਹੈ।
- ਅ. ਸਮੱਗਰੀ:** ਪਾਠ-ਪੁਸਤਕਾਂ ਭਾਸ਼ਾ ਅਤੇ ਗਣਿਤ ਦੇ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਵੱਡੀ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾਉਣੀਆਂ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੀ ਸਾਖਰਤਾ ਸਮਰੱਥਾ ਨੂੰ ਮਜ਼ਬੂਤ ਕਰਨ ਲਈ ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਬਾਲ ਸਾਹਿਤ ਨੂੰ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਪਾਠ-ਪੁਸਤਕ ਦੇ ਪੂਰਕ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਸਮੱਗਰੀ ਅਤੇ ਜੋੜਤੋੜ ਗਣਿਤ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾਉਣੀ ਜਾਰੀ ਰੱਖਦੇ ਹਨ ਹਾਲਾਂਕਿ ਜ਼ੋਰ ਠੋਸ ਸਮੱਗਰੀ ਦੇ ਨਾਲ ਪੱਤਰ-ਵਿਹਾਰ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਤੀਕ ਪ੍ਰਤੀਨਿਧਤਾ ਵੱਲ ਬਦਲਦਾ ਹੈ। ‘ਸਾਡੇ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਦੀ ਦੁਨੀਆ’ ਨੂੰ ਪਾਠ-ਪੁਸਤਕ ‘ਤੇ ਘੱਟ ਅਤੇ ਸਮੱਗਰੀ ਦੇ ਮੁੱਖ ਸਰੋਤ ਵਜੋਂ ਭੌਤਿਕ ਖੋਜ ਦੇ ਨਾਲ ਅਨੁਭਵੀ ਸਿੱਖਿਆ ‘ਤੇ ਜ਼ਿਆਦਾ ਭਰੋਸਾ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਸਮੱਗਰੀ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਦੇ ਜਾਣੇ-ਪਛਾਣੇ ਸੰਦਰਭਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ।
- ੲ. ਸਿੱਖਿਆ ਸ਼ਾਸਤਰ:** ਗਤੀਵਿਧੀ ਅਤੇ ਖੋਜ-ਆਧਾਰਿਤ ਸਿੱਖਿਆ ਸ਼ਾਸਤਰ ਇਸ ਪੜਾਅ ਵਿੱਚ ਜਾਰੀ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਹੌਲੀ-ਹੌਲੀ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਇੱਕ ਰਸਮੀ ਕਲਾਸਰੂਮ ਪ੍ਰਬੰਧ ਦੇ ਅੰਦਰ ਸਰਗਰਮ ਹੋਣ ਲਈ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਕਲਾਸਰੂਮ ਲੈਕਚਰਾਂ ਅਤੇ ਚਰਚਾਵਾਂ ‘ਤੇ ਧਿਆਨ ਕੇਂਦਰਿਤ ਕਰਨ ਅਤੇ ਲਗਾਤਾਰ ਧਿਆਨ ਦੇਣ ਦੀ ਯੋਗਤਾ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਸਵੈ-ਗਤੀ ਵਾਲੇ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਕੰਮ ਦਾ ਕੁਝ ਅਨੁਪਾਤ ਕਲਾਸਰੂਮ ਗਤੀਵਿਧੀ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਜਦੋਂਕਿ ਕੁਝ ਮਾਤਰਾ ਵਿੱਚ ਹੋਮਵਰਕ ਸ਼ਾਮਲ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।
- ੳ. ਮੁਲਾਂਕਣ:** ਇਸ ਪੜਾਅ ਵਿੱਚ ਮੁਲਾਂਕਣ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੀ ਗਤੀਵਿਧੀ ਦੇ ਨਿਰੀਖਣ, ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਵਰਕਸ਼ੀਟਾਂ ਨੂੰ ਠੀਕ ਕਰਨ ਅਤੇ ਛੋਟੇ ਰਸਮੀ ਲਿਖਤੀ ਮੁਲਾਂਕਣਾਂ ਦਾ ਸੁਮੇਲ ਹਨ। ਸਮੇਂ-ਸਮੇਂ ‘ਤੇ ਸੰਖੇਪ ਮੁਲਾਂਕਣਾਂ ਨੂੰ ਵਧੇਰੇ ਵਾਰ-ਵਾਰ ਰਚਨਾਤਮਿਕ ਮੁਲਾਂਕਣਾਂ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ।
- ੴ. ਕਲਾਸਰੂਮ ਵਿਵਸਥਾ:** ਕਲਾਸਰੂਮ ਸੈਟਿੰਗ ਇੱਕ ਰਸਮੀ ਵਾਤਾਵਰਨ ਅਤੇ ਇੱਕ ਵਿਵਸਥਾ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਇੱਕ ਸੰਤੁਲਨ ਹੈ ਜੋ ਅੰਦੋਲਨ ਅਤੇ ਖੋਜ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਸਮੂਹਾਂ ਵਿੱਚ ਬੈਠਣ ਅਤੇ ਕੰਮ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।
- ੵ. ਅਧਿਆਪਕ:** ਅਧਿਆਪਕ ਜਨਰਲਿਸਟ ਬਣੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਪੜ੍ਹਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਕਲਾ ਤੇ ਸਰੀਰਿਕ ਸਿੱਖਿਆ ਤੇ ਤੰਦਰੁਸਤੀ ਲਈ, ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਯੋਗਤਾਵਾਂ ਅਤੇ ਹੁਨਰਾਂ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਲਈ ਸਕੂਲ ਕੰਪਲੈਕਸਾਂ ਦੇ ਮਾਹਰਾਂ ਨੂੰ ਬੁਲਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਕਲਾਸ ਟੀਚਰ ਨੂੰ ਹਾਜ਼ਰ ਰਹਿਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨਾਲ ਗੱਲਬਾਤ ਵਿੱਚ ਵਿਚੋਲਗੀ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ।

ਪ੍ਰੈਪਰੇਟਰੀ ਪੱਧਰ ਉਹਨਾਂ ਸਮਰੱਥਾਵਾਂ ਅਤੇ ਸੁਭਾਅ ਨੂੰ ਮਜ਼ਬੂਤ ਕਰਦਾ ਹੈ ਜੋ ਫਾਊਂਡੇਸ਼ਨਲ ਪੱਧਰ ਵਿੱਚ ਵਿਕਸਿਤ ਹੋਣੀਆਂ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਤੋਂ ਉਮੀਦ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਸਾਤਾ ਅਤੇ ਸੰਖਿਆ ਵਿੱਚ ਰਵਾਨਗੀ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨ ਅਤੇ ਹੋਰ ਸਮਰੱਥਾਵਾਂ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨ ਜੋ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਦੇ ਕੁਦਰਤੀ ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਸੰਸਾਰਾਂ ਦੀ ਯੋਜਨਾਬੱਧ ਖੋਜ ਵਿੱਚ ਮਦਦਗਾਰ ਹਨ।

2.3.3 ਮਿਡਲ ਪੱਧਰ

ਮਿਡਲ ਪੱਧਰ ਦੀ ਮਿਆਦ ਵੀ ਤਿੰਨ ਸਾਲ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਵਿੱਚ ਪੱਧਰ 6, 7 ਅਤੇ 8 ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ।

ਮਿਡਲ ਪੱਧਰ ਵਿੱਚ ਤਿੰਨ ਸਾਲਾਂ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਵੇਗੀ, ਜੋਕਿ ਪ੍ਰੈਪਰੇਟਰੀ ਪੱਧਰ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਸ਼ਾਸਤਰੀ ਅਤੇ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਸ਼ੈਲੀ 'ਤੇ ਨਿਰਮਾਣ ਕਰੇਗੀ, ਪਰ ਹਰੇਕ ਵਿਸ਼ੇ ਵਿੱਚ ਵਧੇਰੇ ਸੰਖੇਪ ਸੰਕਲਪਾਂ ਨੂੰ ਸਿੱਖਣ ਅਤੇ ਚਰਚਾ ਕਰਨ ਲਈ ਵਿਸ਼ਾ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਦੀ ਜਾਣ-ਪਛਾਣ ਦੇ ਨਾਲ ਜਿਸ ਲਈ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਇਸ ਪੜਾਅ 'ਤੇ ਵਿਗਿਆਨ, ਗਣਿਤ, ਕਲਾ, ਸਮਾਜਿਕ ਵਿਗਿਆਨ ਅਤੇ ਮਨੁੱਖਤਾ ਵਿੱਚ ਤਿਆਰ ਹੋਣਗੇ। ਵਧੇਰੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ਾ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਦੀ ਜਾਣ-ਪਛਾਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਹਰੇਕ ਵਿਸ਼ੇ ਦੇ ਅੰਦਰ ਅਨੁਭਵੀ ਸਿੱਖਣ ਅਤੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਵਿਚਕਾਰ ਸੰਬੰਧਾਂ ਦੀ ਖੋਜ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇਗਾ ਅਤੇ ਜ਼ੋਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇਗਾ।

[NEP 2020, 4.2]

- ੳ. ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਫਰੇਮਵਰਕ:** ਮਿਡਲ ਪੱਧਰ ਵਿਗਿਆਨ ਨੂੰ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰਨ ਲਈ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਖੇਤਰਾਂ ਦਾ ਵਿਸਤਾਰ ਕਰਦਾ ਹੈ (ਅਰਥਾਤ ਭੌਤਿਕ ਅਤੇ ਕੁਦਰਤੀ ਸੰਸਾਰ ਦਾ ਅਧਿਐਨ) ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਵਿਗਿਆਨ (ਅਰਥਾਤ ਮਨੁੱਖੀ ਸੰਸਾਰ ਦਾ ਅਧਿਐਨ) ਅਤੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਕਿੱਤਾਮੁਖੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦਾ ਵੀ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰਨਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਗਿਆਨ ਅਤੇ ਮੁੱਲ 'ਤੇ ਆਧਾਰਿਤ ਪ੍ਰੈਪਰੇਟਰੀ ਪੱਧਰ ਵਿੱਚ ਸਮਰੱਥਾ ਅਤੇ ਸੁਭਾਅ, ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਵਧੇਰੇ ਰਸਮੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸ਼ਾਮਲ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਮਿਡਲ ਪੱਧਰ ਵਿੱਚ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਖੇਤਰਾਂ ਨੂੰ 'ਦੋ ਰੂਪਾਂ' ਵਜੋਂ ਨਜਿੱਠਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਸਮਝ ਪੈਰਾਡਿਗਮੈਟਿਕ ਥਿਊਰੀਆਂ ਅਤੇ ਸੰਕਲਪ ਦੇ ਨਾਲ ਸਪਸ਼ਟ ਸ਼ਮੂਲੀਅਤ ਨਾਲ ਫਰੇਮਵਰਕ ਜੋ ਹਰੇਕ ਖੇਤਰ ਨੂੰ ਫਰੇਮ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਵਧੇਰੇ ਆਮ ਸਮਰੱਥਾਵਾਂ (ਜਿਵੇਂਕਿ ਨਿਰੀਖਣ ਅਤੇ ਡਾਟਾ ਸੰਗ੍ਰਹਿ) ਪ੍ਰੈਪਰੇਟਰੀ ਪੱਧਰ ਵਿੱਚ ਵਿਕਸਿਤ ਕੀਤੇ ਗਏ ਹਨ, ਜੋ ਹੁਣ ਦੇ ਖ਼ਾਸ ਤਰੀਕਿਆਂ ਵਿੱਚ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਹਨ ਪੁੱਛਗਿੱਛ ਜੋ ਸਮਝ ਦੇ ਹਰੇਕ ਰੂਪ ਲਈ ਢੁਕਵੀਂ ਹੈ, ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਵਿਗਿਆਨ ਵਿੱਚ ਪੁੱਛਗਿੱਛ ਦੇ ਤਰੀਕਿਆਂ ਦੀ ਸਮਝ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਇਤਿਹਾਸ ਜਾਂ ਕਲਾ ਵਿੱਚ ਪੁੱਛਗਿੱਛ ਦੇ ਤਰੀਕਿਆਂ ਨਾਲ ਤੁਲਨਾ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਸਮਝ ਦੇ ਹਰੇਕ ਰੂਪ ਦੇ ਸੰਮੇਲਨ ਅਤੇ ਪ੍ਰੋਟੋਕੋਲ ਮਿਡਲ ਪੱਧਰ ਵਿੱਚ ਵੀ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੇ ਗਏ ਹਨ।
- ਅ. ਸਮੱਗਰੀ:** ਮਿਡਲ ਪੱਧਰ ਵਿੱਚ ਸਮੱਗਰੀ ਨੂੰ ਸਿਧਾਂਤਿਕ ਸੰਕਲਪਾਂ ਅਤੇ ਸਮਝ ਦੇ ਹਰੇਕ ਰੂਪ ਲਈ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਅਤੇ ਸੰਕਲਪਿਕ ਢਾਂਚੇ ਦੀ ਜਾਣ-ਪਛਾਣ ਦੇ ਨਾਲ ਸ਼ਮੂਲੀਅਤ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਹੋਰ ਅਮੂਰਤ ਵਿਚਾਰਾਂ ਵੱਲ ਇੱਕ ਤਬਦੀਲੀ ਹੈ ਅਤੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਤੋਂ ਅਣਜਾਣ ਸੰਦਰਭਾਂ ਅਤੇ ਸਥਿਤੀਆਂ ਨਾਲ ਜੁੜਨ ਦੀ ਉਮੀਦ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਪਾਠ-ਪੁਸਤਕਾਂ ਮਿਡਲ ਪੱਧਰ ਵਿੱਚ ਸਮੱਗਰੀ ਨੂੰ ਵਿਚੋਲਗੀ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਕੇਂਦਰੀ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾਉਣੀਆਂ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਦੇ ਖੇਤਰਾਂ ਦਾ ਵਿਸਤਾਰ ਅਤੇ ਅਮੂਰਤ ਵਿਚਾਰਾਂ ਅਤੇ ਅਣਜਾਣ ਸੰਦਰਭਾਂ ਨਾਲ ਰੁਝੇਵੇਂ ਦੋਵੇਂ ਹੀ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਲਈ ਚੁਣੌਤੀਪੂਰਨ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਸਪਸ਼ਟ ਉਮੀਦਾਂ ਅਤੇ ਖ਼ਾਸ ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਟੀਚਿਆਂ ਵਾਲੀਆਂ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਡਿਜ਼ਾਈਨ ਕੀਤੀਆਂ ਪਾਠ-ਪੁਸਤਕਾਂ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਇੱਕ ਢਾਂਚਾਗਤ ਅਤੇ ਯੋਜਨਾਬੱਧ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਸਮਝ ਦੇ ਇਹਨਾਂ ਰੂਪਾਂ ਨੂੰ ਦਾਖਲ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਸਹਾਇਤਾ ਕਰਨਗੀਆਂ।
- ੲ. ਪੈਡਾਗੋਜੀ:** ਪੈਡਾਗੋਜੀ ਸਿੱਧੀ ਹਦਾਇਤਾਂ ਅਤੇ ਖੋਜ ਅਤੇ ਪੁੱਛਗਿੱਛ ਦੇ ਮੌਕਿਆਂ ਦਾ ਇੱਕ ਨਿਰਣਾਇਕ ਸੰਤੁਲਨ ਹੈ, ਜਿਵੇਂਕਿ ਪਹਿਲਾਂ ਦੱਸਿਆ ਗਿਆ ਹੈ, ਵਿਸ਼ਾ-ਵਸਤੂ ਖੇਤਰਾਂ ਦਾ ਵਿਸਤਾਰ ਅਤੇ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਦੀ ਅਮੂਰਤ ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ 'ਤੇ ਇੱਕ ਭਾਰੀ ਬੋਧਾਤਮਿਕ ਮੰਗ ਰੱਖਦੀ ਹੈ। ਸੰਕਲਪ ਦੇ ਵਿਕਾਸ 'ਤੇ ਧਿਆਨ ਦੇਣਾ ਇਹ ਦਰਸਾਉਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਅਧਿਆਪਕ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਪੂਰਵ ਸੰਕਲਪਾਂ ਵੱਲ ਧਿਆਨ ਦੇਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਜੋ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਕੋਲ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਮੌਜੂਦ ਹੋ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਸੰਕਲਪਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਸਰਗਰਮ ਸਿੱਖਣ ਲਈ ਕਿਵੇਂ ਕਰਨੀ ਹੈ। ਜ਼ੋਰ ਤੱਥਾਂ ਨੂੰ ਇਕੱਠਾ ਕਰਨ 'ਤੇ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਪਰ ਸਮਝ ਦੇ ਹਰੇਕ ਰੂਪ ਦੇ ਅੰਦਰ ਪੁੱਛਗਿੱਛ ਦੇ ਤਰੀਕਿਆਂ ਵਿੱਚ ਨਿਪੁੰਨ ਬਣਨ 'ਤੇ ਹੈ।

- ਸ. ਮੁਲਾਂਕਣ:** ਮੁਲਾਂਕਣ ਵਧੇਰੇ ਰਸਮੀ ਅਤੇ ਸਪਸ਼ਟ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਮੁਲਾਂਕਣਾਂ ਦਾ ਫੋਕਸ ਸਮਝ ਦੇ ਹਰੇਕ ਰੂਪ ਦੇ ਅੰਦਰ ਤਰਕ ਦੇ ਖਾਸ ਤਰੀਕਿਆਂ 'ਤੇ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਨਾਕਿ ਮੁੱਖ ਤੌਰ 'ਤੇ ਤੱਥਾਂ ਨੂੰ ਯਾਦ ਕਰਨ 'ਤੇ। ਰਸਮੀ ਪਰੀਖਿਆਵਾਂ ਇਸ ਉਮੀਦ ਨਾਲ ਇੱਕ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾਉਂਦੀਆਂ ਹਨ ਕਿ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਅਤੇ ਸੰਸਲੇਸ਼ਣ ਲਈ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦੇ ਵੱਡੇ ਹਿੱਸੇ ਨੂੰ ਇਕੱਠਾ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਸਮੇਂ-ਸਮੇਂ 'ਤੇ ਸੰਖੇਪ ਮੁਲਾਂਕਣਾਂ ਨੂੰ ਮੁੜ ਤੋਂ ਵਧੇਰੇ ਵਾਰ-ਵਾਰ ਰਚਨਾਤਮਿਕ ਮੁਲਾਂਕਣਾਂ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ।
- ਹ. ਕਲਾਸਰੂਮ ਵਿਵਸਥਾ:** ਕਲਾਸਰੂਮ ਵਧਦੀ ਹੋਈ ਇੱਕ ਰਸਮੀ ਥਾਂ ਹੈ ਜੋ ਸਮੂਹ ਕੰਮ ਅਤੇ ਸਾਥੀਆਂ ਦੇ ਆਪਸੀ ਤਾਲਮੇਲ ਲਈ ਆਗਿਆ ਦਿੰਦੀ ਹੈ। ਵਿਸ਼ੇ-ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਕਲਾਸਰੂਮ ਉਚਿਤ TLM ਅਤੇ ਹੋਰ ਸਰੋਤਾਂ ਨਾਲ ਲੈਸ ਹੋਣ 'ਤੇ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਬਣ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।
- ਕ. ਅਧਿਆਪਕ:** ਵਿਸ਼ੇ-ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਅਧਿਆਪਕ ਇਸ ਪੜਾਅ ਵਿੱਚ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਖੇਤਰਾਂ ਨੂੰ ਸੰਭਾਲਦੇ ਹਨ। ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਨੂੰ ਵਿਸ਼ੇ ਦੇ ਅੰਦਰ ਸੰਕਲਪਾਂ ਦੇ ਲੰਬਕਾਰੀ (vertical) ਸੰਬੰਧਾਂ ਅਤੇ ਹੋਰ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਸੰਕਲਪਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਲੇਟਵੇਂ (horizontal) ਸੰਬੰਧਾਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਖੇਤਰ ਦੀ ਡੂੰਘੀ ਸਮਝ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਉਮਰ ਦੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਬਾਲਗਾਂ ਦੇ ਵਿਭਿੰਨ ਸਮੂਹਾਂ ਨਾਲ ਜੁੜਨ ਦਾ ਫਾਇਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਆਪਣੀ ਸ਼ਖਸੀਅਤ ਅਤੇ ਰੁਚੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਕਲਾ ਸਿੱਖਿਆ, ਸਰੀਰਿਕ ਸਿੱਖਿਆ ਤੇ ਤੰਦਰੁਸਤੀ ਅਤੇ ਕਿੱਤਾਮੁਖੀ ਸਿੱਖਿਆ ਵਿੱਚ ਵਿਜ਼ਿਟਿੰਗ ਫੈਕਲਟੀ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਕੋਲ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਗਿਆਨ ਅਤੇ ਹੁਨਰ ਹਨ।
- ਮਿਡਲ ਪੱਧਰ, ਪ੍ਰੈਪਰੇਟਰੀ ਪੱਧਰ ਦੌਰਾਨ ਵਿਕਸਿਤ ਸਮਰੱਥਾਵਾਂ ਅਤੇ ਸੁਭਾਅ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਸਮਝ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਰੂਪਾਂ ਨਾਲ ਜਾਣੂ ਕਰਵਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਤਰਕਸ਼ੀਲ ਵਿਚਾਰ ਅਤੇ ਪੁੱਛਗਿੱਛ ਦੁਆਰਾ ਯੋਜਨਾਬੱਧ ਗਿਆਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਆਲੋਚਨਾਤਮਿਕ ਸੋਚ ਅਤੇ ਸਮੱਸਿਆ ਹੱਲ ਕਰਨ ਦੀਆਂ ਸਮਰੱਥਾਵਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਪੱਧਰ ਵਿੱਚ ਇਕਸਾਰ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹ ਜਮਹੂਰੀ/ਆਰਥਿਕ/ਸੱਭਿਆਚਾਰਿਕ ਭਾਗੀਦਾਰੀ ਲਈ ਲੁੜੀਂਦੇ ਮੁੱਲ ਅਤੇ ਸੁਭਾਅ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਦੇ ਹਨ।

2.3.4 ਸੈਕੰਡਰੀ ਪੱਧਰ

2.3.4.1 2020 ਦੇ ਵਿਚਾਰ

- ੳ. **ਕੋਈ ਸਖ਼ਤ ਵਖਰੇਵਾਂ ਨਹੀਂ:** NEP 2020 ਵਿਗਿਆਨ, ਕਲਾ/ਮਾਨਵਤਾ ਅਤੇ ਵਣਜ ਵਿੱਚ ਸਟ੍ਰੀਮਿੰਗ ਦੇ ਮੌਜੂਦਾ ਅਭਿਆਸ ਤੋਂ ਦੂਰ ਜਾਣ ਲਈ ਸਪਸ਼ਟ ਆਦੇਸ਼ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੀ ਬਜਾਏ, ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਵਿਸ਼ੇ ਚੁਣ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਸੈਕੰਡਰੀ ਪੱਧਰ ਦੇ ਡਿਜ਼ਾਈਨ ਨੂੰ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਵਿੱਚ ਰੁਝੇਵਿਆਂ ਦੁਆਰਾ ਵਿਸਤਾਰ ਨੂੰ ਸਮਰੱਥ ਬਣਾਉਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਕਲਾ ਸਿੱਖਿਆ, ਸਰੀਰਿਕ ਸਿੱਖਿਆ ਤੇ ਤੰਦਰੁਸਤੀ ਅਤੇ ਕਿੱਤਾਮੁਖੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੁਆਰਾ ਚੁਣੇ ਗਏ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਡੂੰਘਾਈ ਸ਼ਾਮਲ ਹੈ।
- ਅ. **ਚੌੜਾਈ ਅਤੇ ਡੂੰਘਾਈ:** ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਕੋਲ ਕਈ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਵਿੱਚ ਚੌੜਾਈ ਅਤੇ ਡੂੰਘਾਈ ਅਤੇ ਚੁਣੇ ਹੋਏ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਵਿੱਚ ਡੂੰਘਾਈ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ।
- ੲ. **ਚੋਣ ਅਤੇ ਲਚਕਤਾ:** ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਕੋਲ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਅਤੇ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਲਚਕਤਾ ਅਤੇ ਚੋਣ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ।
- ਸ. **ਘਟੀ ਹੋਈ ਸਮੱਗਰੀ ਦਾ ਭਾਰ:** ਆਲੋਚਨਾਤਮਿਕ ਸੋਚ ਅਤੇ ਵਧੇਰੇ ਸੰਪੂਰਨ ਜਾਂਚ-ਆਧਾਰਿਤ, ਖੋਜ-ਆਧਾਰਿਤ, ਚਰਚਾ-ਆਧਾਰਿਤ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ-ਆਧਾਰਿਤ ਸਿਖਲਾਈ ਲਈ ਥਾਂ ਬਣਾਉਣ ਲਈ, ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਦੀ ਸਮੱਗਰੀ ਨੂੰ ਹਰੇਕ ਵਿਸ਼ੇ ਵਿੱਚ ਇਸ ਦੇ ਮੂਲ ਜ਼ਰੂਰੀ ਤੱਤਾਂ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਘਟਾਇਆ ਜਾਵੇਗਾ। [NEP 2020, 4.5]
- ਹ. **ਪਰੀਖਿਆਵਾਂ ਦੇ ਦਬਾਅ ਵਿੱਚ ਕਮੀ:** ਬੋਰਡ ਪਰੀਖਿਆ ਨੂੰ ਵੀ 'ਅਸਾਨ' ਬਣਾਇਆ ਜਾਵੇਗਾ, ਇਸ ਅਰਥ ਵਿੱਚ ਕਿ 'ਉਹ ਕੋਚਿੰਗ ਅਤੇ ਯਾਦ ਰੱਖਣ ਦੇ ਮਹੀਨਿਆਂ ਦੀ ਬਜਾਏ ਮੁੱਖ ਤੌਰ 'ਤੇ ਮੁੱਖ ਸਮਰੱਥਾ/ਮੁਹਾਰਤ ਦੀ ਪਰਖ ਕਰਨਗੇ।' [NEP 2020, 4.37]

2.3.4.2 ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਦਾ ਫਰੇਮਵਰਕ

- ੳ. NEP 2020 ਦੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਨੂੰ ਸਮਰੱਥ ਬਣਾਉਣ ਲਈ, ਸੈਕੰਡਰੀ ਪੱਧਰ ਨੂੰ ਦੋ ਪੜਾਵਾਂ ਪੱਧਰ 9-10 ਅਤੇ ਪੱਧਰ 11-12 ਵਿੱਚ ਡਿਜ਼ਾਈਨ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇਗਾ। ਪੱਧਰ 9-10 ਵਿੱਚ, ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਦੇ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਦੀ ਚੌੜਾਈ ਦੇ ਨਾਲ ਸ਼ਾਮਲ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਪੱਧਰ 11-12 ਵਿੱਚ, ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਲਈ ਵਧੇਰੇ ਮੁਹਾਰਤ ਅਤੇ ਵਿਕਲਪ ਉਪਲਬਧ ਹਨ ਜਦੋਂਕਿ ਅਜੇ ਵੀ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਚੌੜਾਈ ਬਣਾਈ ਰੱਖੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।
- ਅ. ਪੱਧਰ 9-10 ਚੌੜਾਈ ਨੂੰ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਏਗਾ, ਦੋ ਪੜਾਵਾਂ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਸਪਸ਼ਟ ਨਿਰੰਤਰਤਾ ਦੇ ਨਾਲ ਮਿਡਲ ਪੱਧਰ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ ਸਿਖਲਾਈ 'ਤੇ ਨਿਰਮਾਣ ਕਰੇਗਾ।
  1. 3 ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਕਰੋ: R1, R2, R3 ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਘੱਟੋ-ਘੱਟ ਦੋ ਭਾਰਤ ਦੀਆਂ ਹੋਣ।
7 ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਕਰੋ: ਗਣਿਤ ਅਤੇ ਗਣਨਾਤਮਿਕ ਸੋਚ, ਸਮਾਜਿਕ ਵਿਗਿਆਨ, ਵਿਗਿਆਨ, ਕਲਾ ਸਿੱਖਿਆ, ਸਰੀਰਿਕ ਸਿੱਖਿਆ ਤੇ ਤੰਦਰੁਸਤੀ, ਕਿੱਤਾਮੁਖੀ ਸਿੱਖਿਆ ਅਤੇ ਅੰਤਰ-ਅਨੁਸ਼ਾਸਨੀ ਖੇਤਰ। ਇਹਨਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਹਰ ਇੱਕ ਵਿਸ਼ਾ ਕਈ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਦਾ ਇੱਕ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਏਕੀਕ੍ਰਿਤ ਅਤੇ ਸੁਮੇਲ ਅਧਿਐਨ ਹੋਵੇਗਾ; ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ ਵਿਗਿਆਨ, ਜੀਵ-ਵਿਗਿਆਨ, ਰਸਾਇਣ ਵਿਗਿਆਨ, ਭੌਤਿਕ ਵਿਗਿਆਨ ਅਤੇ ਧਰਤੀ ਵਿਗਿਆਨ। ਦੁਬਾਰਾ ਫਿਰ, ਤੱਥਾਂ ਨੂੰ ਯਾਦ ਕਰਨ ਦੀ ਬਜਾਏ ਮੂਲ ਧਾਰਨਾਵਾਂ/ਮੁਹਾਰਤਾਂ ਨੂੰ ਸਿੱਖਣ 'ਤੇ ਜ਼ੋਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇਗਾ। (ਚਿੱਤਰ 2.3i ਦੇਖੋ)
  2. ਇਹਨਾਂ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਲਈ ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਮਿਆਰ ਇਸ NCF ਵਿੱਚ ਇਸ ਪੜਾਅ ਲਈ ਸੰਬੰਧਿਤ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਦਰਸਾਏ ਗਏ ਹਨ ਅਤੇ ਇਹ ਉਮੀਦ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਸਾਰੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਇਹਨਾਂ ਸਿਖਲਾਈ ਮਿਆਰਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਦੇ ਹਨ। (ਭਾਗ-ੲ, ਅਧਿਆਇ- 2-9 ਦੇਖੋ)
  3. ਸਾਰੇ ਸੈਕੰਡਰੀ ਸਕੂਲਾਂ ਨੂੰ 3 ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਸਾਰੇ 7 ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਸ਼ ਕਰਨੀ ਪਵੇਗੀ, ਤਾਂਜੇ ਸਾਰੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਪੱਧਰ 10 ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਨ ਦੇ ਯੋਗ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਵਿੱਚੋਂ, ਕਲਾ, ਸਰੀਰਿਕ ਸਿੱਖਿਆ ਤੇ ਤੰਦਰੁਸਤੀ ਅਤੇ ਕਿੱਤਾਮੁਖੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦੀ ਸਥਾਨਿਕ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਜਾਂਚ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇਗੀ। (2.3.4.7 ਦੇਖੋ ਮੁਲਾਂਕਣ)

ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਖੇਤਰ	ਵਿਸ਼ੇ	ਇਮਤਿਹਾਨ
ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ	ਭਾਸ਼ਾ 1	ਬਾਹਰੀ ਇਮਤਿਹਾਨ
	ਭਾਸ਼ਾ 2	ਬਾਹਰੀ ਇਮਤਿਹਾਨ
	ਭਾਸ਼ਾ 3	ਬਾਹਰੀ ਇਮਤਿਹਾਨ
ਗਣਿਤ ਅਤੇ ਕੰਪਿਊਟੇਸ਼ਨਲ ਸ਼ੈਰ	ਗਣਿਤ	ਬਾਹਰੀ ਇਮਤਿਹਾਨ
ਵਿਗਿਆਨ	ਵਿਗਿਆਨ	ਬਾਹਰੀ ਇਮਤਿਹਾਨ
ਸਮਾਜਿਕ ਵਿਗਿਆਨ	ਸਮਾਜਿਕ ਵਿਗਿਆਨ	ਬਾਹਰੀ ਇਮਤਿਹਾਨ
ਕਲਾ ਸਿੱਖਿਆ	ਕਲਾ ਸਿੱਖਿਆ	ਬਾਹਰੀ ਇਮਤਿਹਾਨਾਂ ਨਾਲ ਸਥਾਨਿਕ ਮੁਲਾਂਕਣ
ਅੰਤਰ-ਅਨੁਸ਼ਾਸਨੀ ਖੇਤਰ	ਵਾਤਾਵਰਨ ਸਿੱਖਿਆ	ਬਾਹਰੀ ਇਮਤਿਹਾਨ
ਸਰੀਰਿਕ ਸਿੱਖਿਆ ਤੇ ਤੰਦਰੁਸਤੀ	ਸਰੀਰਿਕ ਸਿੱਖਿਆ	ਬਾਹਰੀ ਇਮਤਿਹਾਨਾਂ ਨਾਲ ਸਥਾਨਿਕ ਮੁਲਾਂਕਣ
ਕਿੱਤਾਮੁਖੀ ਸਿੱਖਿਆ	ਕਿੱਤਾਮੁਖੀ ਸਿੱਖਿਆ	ਬਾਹਰੀ ਇਮਤਿਹਾਨਾਂ ਨਾਲ ਸਥਾਨਿਕ ਮੁਲਾਂਕਣ

ਦਸਵੀਂ ਬੋਰਡ ਸਰਟੀਫਿਕੇਸ਼ਨ

ੲ. ਪੱਧਰ 11-12 ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੁਆਰਾ ਕੀਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਚੋਣਾਂ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਅਧਿਐਨ ਦੀ ਡੂੰਘਾਈ ਨੂੰ ਸਮਰੱਥ ਬਣਾਉਣਗੇ।

1. ਇਹ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਕਿ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਕੋਲ ਮਨੁੱਖੀ ਗਿਆਨ ਦੀ ਇੱਕ ਸੀਮਾ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖਣ ਦੀ ਡੂੰਘਾਈ ਹੈ, ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਇਹ ਕਰਨਾ ਹੋਵੇਗਾ:
  - 1) ਗਰੁੱਪ 1 ਵਿੱਚੋਂ ਦੋ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਚੁਣੋ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਘੱਟੋ-ਘੱਟ ਇੱਕ ਭਾਰਤ ਦੀ ਹੈ।
  - 2) ਹੇਠਾਂ ਦਿੱਤੇ ਸਮੂਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਘੱਟੋ-ਘੱਟ ਦੋ ਵਿੱਚੋਂ ਚਾਰ ਵਿਸ਼ੇ (ਇੱਕ ਵਿਕਲਪਿਕ ਪੰਜਵੇਂ ਵਿਸ਼ੇ ਦੇ ਨਾਲ) ਚੁਣੋ:

ਗਰੁੱਪ 2: ਕਲਾ ਸਿੱਖਿਆ, ਸਰੀਰਿਕ ਸਿੱਖਿਆ ਤੇ ਤੰਦਰੁਸਤੀ, ਕਿੱਤਾਮੁਖੀ ਸਿੱਖਿਆ

ਗਰੁੱਪ 3: ਸਮਾਜਿਕ ਵਿਗਿਆਨ ਅਤੇ ਮਨੁੱਖਤਾ, ਅੰਤਰ-ਅਨੁਸ਼ਾਸਨੀ ਖੇਤਰ

ਗਰੁੱਪ 4: ਵਿਗਿਆਨ, ਗਣਿਤ ਅਤੇ ਕੰਪਿਊਟੇਸ਼ਨਲ ਥਿੰਕਿੰਗ

(ਚਿੱਤਰ 2.3ii ਦੇਖੋ)

ਇਹ ਸਮੂਹ NEP 2020 ਵਿੱਚ ਅਧਿਐਨ ਦੀ ਚੌੜਾਈ ਦੀ ਲੋੜ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਨ ਲਈ ਬਣਾਏ ਗਏ ਹਨ, ਇਸ ਲਈ ਘੱਟੋ-ਘੱਟ ਦੋ ਸਮੂਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਵਿਸ਼ੇ ਚੁਣਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਲੰਮੇ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ, ਜਿਵੇਂਕਿ ਸਕੂਲ ਲੁੜੀਂਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਲਈ ਚੰਗੀ ਸੋਚ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨ ਲਈ ਉਪਰੋਕਤ ਤਿੰਨਾਂ ਸਮੂਹਾਂ ਤੋਂ ਵਿਸ਼ੇ ਲੈਣੇ ਫ਼ਾਇਦੇਮੰਦ ਹੋਣਗੇ (ਸਮੂਹ, ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਦੇ ਖੇਤਰਾਂ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਬਾਰੇ ਵਧੇਰੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਲਈ ਚਿੱਤਰ 2.3ii ਦੇਖੋ)।

ਪੱਧਰ 11-12 ਵਿੱਚ ਵਿਸ਼ੇ ਦੇ ਕੋਰਸਾਂ ਨੂੰ ਡਿਜ਼ਾਈਨ ਕਰਨ ਲਈ ਹੇਠਾਂ ਦਿੱਤੇ ਕੁਝ ਮੁੱਖ ਵਿਚਾਰ ਹਨ।

1. ਅਕਾਦਮਿਕ ਅਨੁਸ਼ਾਸਨਾਂ 'ਤੇ ਆਧਾਰਿਤ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਦੇ ਮਾਮਲੇ ਵਿੱਚ, ਇਰਾਦਾ ਅਨੁਸ਼ਾਸਨ ਦੀਆਂ ਮੁੱਖ ਸੰਕਲਪਿਕ ਬਣਤਰਾਂ ਅਤੇ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਨੂੰ ਢੁਕਵਾਂ ਐਕਸਪੋਜ਼ਰ ਦੇਣਾ ਅਤੇ ਉਸ ਅਨੁਸ਼ਾਸਨ ਵਿੱਚ ਪੁੱਛਗਿੱਛ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨਾ ਹੋਵੇਗਾ। ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਇਸ ਗੱਲ ਦੀ ਸਮਝ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨਗੇ ਕਿ ਵਿਸ਼ੇ ਦੇ ਪਿੱਛੇ ਇਹ ਅਨੁਸ਼ਾਸਨ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਕਿਵੇਂ ਫਿੱਟ ਬੈਠਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹ ਖੁੱਲ੍ਹੇ ਸਵਾਲ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਅਨੁਸ਼ਾਸਨ ਵਰਤਮਾਨ ਵਿੱਚ ਜੁੜ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਹ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਉੱਚ ਸਿੱਖਿਆ ਵਿੱਚ ਇਸ ਅਨੁਸ਼ਾਸਨ ਦੀ ਪੈਰਵੀ ਕਰਨ ਜਾਂ ਆਪਣੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਇਸ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਕਰਨ ਬਾਰੇ ਸੂਚਿਤ ਫ਼ੈਸਲੇ ਲੈਣ ਦੇ ਯੋਗ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ।
2. ਅੰਤਰ-ਅਨੁਸ਼ਾਸਨੀ ਖੇਤਰਾਂ ਦੇ ਮਾਮਲੇ ਵਿੱਚ, ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਸ਼ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਕਲਾ ਸਿੱਖਿਆ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਕਲਾ ਦੇ ਖ਼ਾਸ ਰੂਪਾਂ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਸ਼ ਕਰ ਸਕਦੀ ਹੈ ਜਦੋਂਕਿ ਸਰੀਰਿਕ ਸਿੱਖਿਆ ਤੇ ਤੰਦਰੁਸਤੀ ਯੋਗਾ ਵਰਗੇ ਅਭਿਆਸਾਂ 'ਤੇ ਆਧਾਰਿਤ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਸ਼ ਕਰ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਕਿੱਤਾਮੁਖੀ ਖੇਤਰਾਂ ਦੇ ਮਾਮਲੇ ਵਿੱਚ, ਵਿਸ਼ੇ ਨੂੰ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਖ਼ਾਸ ਕਿੱਤੇ ਵਿੱਚ ਕੰਮ ਦੀ ਦੁਨੀਆ ਵਿੱਚ ਦਾਖ਼ਲ ਹੋਣ ਲਈ ਤਿਆਰ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। NEP 2020 ਦੁਆਰਾ ਸਿਫ਼ਾਰਸ਼ ਕੀਤੇ ਅਨੁਸਾਰ ਸਮਕਾਲੀ ਵਿਸ਼ਿਆਂ, ਜਿਵੇਂਕਿ ਆਰਟੀਫੀਸ਼ੀਅਲ ਇੰਟੈਲੀਜੈਂਸ, ਡਿਜ਼ਾਈਨ ਥਿੰਕਿੰਗ, ਹੋਲਿਸਟਿਕ ਹੈਲਥ, ਆਰਗੈਨਿਕ ਲਿਵਿੰਗ ਅਤੇ ਗਲੋਬਲ ਸਿਟੀਜ਼ਨਸ਼ਿਪ ਐਜੂਕੇਸ਼ਨ, ਉਚਿਤ ਸਮੂਹਾਂ ਵਿੱਚ ਕੋਰਸਾਂ ਵਜੋਂ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੇ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਦੀ ਇੱਕ ਵਿਆਖਿਆਤਮਿਕ ਸੂਚੀ ਚਿੱਤਰ 2.3ii ਵਿੱਚ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਹੈ।
3. ਇਹ NCF ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਦੇ ਖੇਤਰਾਂ ਲਈ ਵਿਆਪਕ ਉਦੇਸ਼ ਦੱਸਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਪੱਧਰ 11-12 ਲਈ ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਮਿਆਰਾਂ ਨੂੰ ਨਿਰਧਾਰਿਤ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ ਹੈ ਜੋ ਹਰੇਕ ਵਿਸ਼ੇ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੇ ਜਾਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸਿਲੇਬਸ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕਾਂ ਦੁਆਰਾ ਹਰੇਕ ਵਿਸ਼ੇ ਲਈ ਯੋਗਤਾਵਾਂ ਅਤੇ ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਨਤੀਜਿਆਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਸਪਸ਼ਟ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਹਾਲਾਂਕਿ, ਇਹ NCF ਵਿੱਚ ਕੁਝ ਅਨੁਸ਼ਾਸਨਾਂ ਦੇ ਖ਼ਾਸ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਾਂਤ ਹਨ। (ਭਾਗ-ੲ, ਅਧਿਆਇ-10 ਦੇਖੋ)
4. ਕਿਉਂਕਿ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਕੋਲ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਦੇ ਸਿਲੇਬਸ/ਕੋਰਸ ਡਿਜ਼ਾਈਨਰ ਦੀ ਇੱਕ ਵਿਸ਼ਾਲ ਚੋਣ ਹੋਵੇਗੀ ਇਹ ਨਹੀਂ ਸੋਚਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਕਿ ਵਿਦਿਆਰਥੀ 'ਪੂਰਕ' ਵਿਸ਼ੇ ਦੀ ਚੋਣ ਕਰਨਗੇ; ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ ਪੱਧਰ 11-12 ਦੇ ਬਾਇਓਲੋਜੀ ਕੋਰਸ ਇਸ 'ਤੇ ਡਿਜ਼ਾਈਨ ਨਹੀਂ ਕੀਤੇ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਧਾਰਨਾ ਕਿ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਆਪਣੇ ਪੱਧਰ 11-12 ਵਿੱਚ ਕਮਿਸਟਰੀ ਵਿੱਚ ਦਾਖ਼ਲ ਹਨ।

ਗੁਰੁੱਪ 1	ਗੁਰੁੱਪ 2		
ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ	ਕਲਾ ਸਿੱਖਿਆ	ਸਰੀਰਿਕ ਸਿੱਖਿਆ ਤੇ ਤੰਦਰੁਸਤੀ	ਕਿੱਤਾਮੁਖੀ ਸਿੱਖਿਆ
<ul style="list-style-type: none"> ਭਾਰਤ ਦੀਆਂ ਗੁਆਂਢੀ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ (ਲਾਜ਼ਮੀ) ਦੂਸਰੀਆਂ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ (ਲਾਜ਼ਮੀ) ਆਧੁਨਿਕ ਭਾਰਤੀ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਕਲਾਸੀਕਲ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ 	<ul style="list-style-type: none"> ਭਾਰਤੀ ਕਲਾਸੀਕਲ ਸੰਗੀਤ ਲੋਕ ਸੰਗੀਤ ਸਮਕਾਲੀ ਸੰਗੀਤ ਬਿਏਟਰ ਬੁੱਤਤਰਾਸ਼ੀ (ਕਠਪੁਤਲੀ) ਫਾਈਨ ਆਰਟ ਲੋਕ ਪੇਂਟਿੰਗ ਗ੍ਰਾਫਿਕ ਡਿਜ਼ਾਈਨ ਮੋਸ਼ਨ ਪਿਕਚਰਜ਼ ਫੋਟੋਗ੍ਰਾਫੀ ਟੈਕਸਟਾਈਲ ਡਿਜ਼ਾਈਨਿੰਗ 	<ul style="list-style-type: none"> ਯੋਗਾ ਅਤੇ ਜੀਵਨ ਸ਼ੈਲੀ ਖੇਡਾਂ ਅਤੇ ਪੋਸਟ ਅਪਾਹਜ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਲਈ ਸਰੀਰਿਕ ਸਿੱਖਿਆ ਬਾਇਓ ਮਕੈਨਿਕਸ ਅਤੇ ਖੇਡਾਂ 	<ul style="list-style-type: none"> ਖੇਤੀ ਅਨਾਜ ਉਤਪਾਦਨ ਖੇਤੀ ਬੀਜ ਉਤਪਾਦਨ ਖੇਤੀਬਾੜੀ-ਬਾਗ਼ਬਾਨੀ ਆਟੋਮੋਬਾਈਲ ਸਰਵਿਸਿੰਗ ਮਸ਼ੀਨਿੰਗ ਇਲੈਕਟ੍ਰਾਨਿਕਸ ਭਾਈਚਾਰਿਕ ਸਿਹਤ ਲੇਖਾਕਾਰੀ ਸੇਵਾਵਾਂ ਡਾਟਾ ਐਂਟਰੀ ਅਤੇ ਪ੍ਰਬੰਧਨ ਬੈਂਕਿੰਗ ਸੇਵਾਵਾਂ ਪ੍ਰਚੂਨ ਸੇਵਾਵਾਂ ਟੈਕਸਟਾਈਲ ਅਤੇ ਗਾਰਮੈਂਟਸ
ਗੁਰੁੱਪ 3		ਗੁਰੁੱਪ 4	
ਸਮਾਜਿਕ ਵਿਗਿਆਨ	ਅੰਤਰ-ਅਨੁਸ਼ਾਸਨੀ ਖੇਤਰ	ਗਣਿਤ ਅਤੇ ਕੰਪਿਊਟੇਸ਼ਨਲ	ਵਿਗਿਆਨ
<ul style="list-style-type: none"> ਇਤਿਹਾਸ ਭੂਗੋਲ ਰਾਜਨੀਤੀ ਸ਼ਾਸਤਰ ਮਨੋਵਿਗਿਆਨ ਮਨੋਵਿਗਿਆਨ ਅਤੇ ਮਾਨਸਿਕ ਸਿਹਤ ਅਰਥ ਸ਼ਾਸਤਰ ਵਿਕਸਿਤ ਅਰਥ ਸ਼ਾਸਤਰ ਸਮਾਜ ਸ਼ਾਸਤਰ ਦਰਸ਼ਨ ਸ਼ਾਸਤਰ ਐਥਰੋਪੋਲੋਜੀ ਪੁਰਾਤੱਤਵ ਵਿਗਿਆਨ 	<ul style="list-style-type: none"> ਬਿਜ਼ਨਸ ਸਟੱਡੀਜ਼ ਲੇਖਾ ਸਥਿਰਤਾ ਅਤੇ ਮੌਸਮੀ ਤਬਦੀਲੀ ਪੱਤਰਕਾਰੀ ਭਾਰਤੀ ਗਿਆਨ ਸਿਸਟਮ ਕਨੂੰਨੀ ਅਧਿਐਨ 	<ul style="list-style-type: none"> ਗਣਿਤ ਕੰਪਿਊਟਰ ਸਾਇੰਸ ਬਿਜ਼ਨਸ ਮੈਥੈਮੈਟਿਕਸ ਉੱਨਤ ਗਣਿਤ ਸੰਭਾਵਨਾ ਅਤੇ ਅੰਕੜੇ 	<ul style="list-style-type: none"> ਭੌਤਿਕ ਵਿਗਿਆਨ ਕਮਿਸਟਰੀ ਜੀਵ-ਵਿਗਿਆਨ ਧਰਤੀ ਵਿਗਿਆਨ ਖਗੋਲ ਵਿਗਿਆਨ ਆਧੁਨਿਕ ਭੌਤਿਕ ਵਿਗਿਆਨ

- ਵਿਸ਼ੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਪੱਧਰਾਂ 'ਤੇ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੇ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ, ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ ਇੱਕ ਬੇਸਿਕ ਗਣਿਤ ਵਿਸ਼ੇ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਐਡਵਾਂਸਡ ਗਣਿਤ ਵੀ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਪੱਧਰਾਂ ਦੀ ਚੋਣ ਕਰਨ ਦਾ ਵਿਕਲਪ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇਗਾ।
- ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਤੋਂ ਉਮੀਦ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਆਪਣੇ ਜਨੂੰਨ ਅਤੇ ਰੁਚੀਆਂ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਆਪਣੀ ਚੋਣ ਕਰਨ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਭਵਿੱਖ ਦੀਆਂ ਯੋਜਨਾਵਾਂ ਜਾਂ ਤਾਂ ਕੰਮ ਦੀ ਦੁਨੀਆ ਵਿੱਚ ਜਾਂ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਸਕੂਲ ਦੀ ਸਮਾਪਤੀ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਉੱਚ ਸਿੱਖਿਆ ਵਿੱਚ। ਚਿੱਤਰ 2.3iv f ਕੁਝ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਾਂਤਕ ਸੰਜੋਗਾਂ ਲਈ ਦੇਖੋ ਜੋ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਚੁਣ ਸਕਦੇ ਹਨ।

2.3.4.3 ਸਕੂਲਾਂ ਅਤੇ ਪਰੀਖਿਆ ਬੋਰਡਾਂ ਲਈ ਪ੍ਰਭਾਵ

ੳ. ਪੜਾਅ 1 ਲਈ: ਪੱਧਰ 9-10

- ਸਕੂਲਾਂ ਨੂੰ 10ਵੀਂ ਪੱਧਰ ਪ੍ਰਮਾਣੀਕਰਨ ਲਈ ਲੁੜੀਂਦੇ ਸਾਰੇ ਦਸ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਸ਼ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ (ਚਿੱਤਰ 2.31 ਦੇਖੋ)।

ਅ. ਪੜਾਅ 2 ਲਈ: ਪੱਧਰ 11-12

- ਸਕੂਲਾਂ ਨੂੰ ਘੱਟੋ-ਘੱਟ 2 ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਸ਼ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ।
- ਸਕੂਲਾਂ ਨੂੰ, ਘੱਟੋ-ਘੱਟ, ਗਰੁੱਪ 2, 3 ਅਤੇ 4 ਵਿੱਚੋਂ ਘੱਟੋ-ਘੱਟ ਦੋ ਗਰੁੱਪਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਵਿਸ਼ੇ ਪੇਸ਼ ਕਰਨੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ।
- 5 ਸਾਲਾਂ ਵਿੱਚ, ਸਕੂਲਾਂ ਨੂੰ ਸਾਰੇ ਚਾਰ ਸਮੂਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਵਿਸ਼ੇ ਪੇਸ਼ ਕਰਨੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ।
- 10 ਸਾਲਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰ, ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਵਧੇਰੇ ਵਿਕਲਪ ਅਤੇ ਲਚਕਤਾ ਦੇਣ ਲਈ ਸਮੂਹਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਹੋਰ ਵਿਸ਼ੇ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੇ ਜਾਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਦੇ ਸਾਰੇ ਖੇਤਰਾਂ ਨੂੰ ਕਵਰ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ੲ. ਪਰੀਖਿਆ ਦੇ ਬੋਰਡ

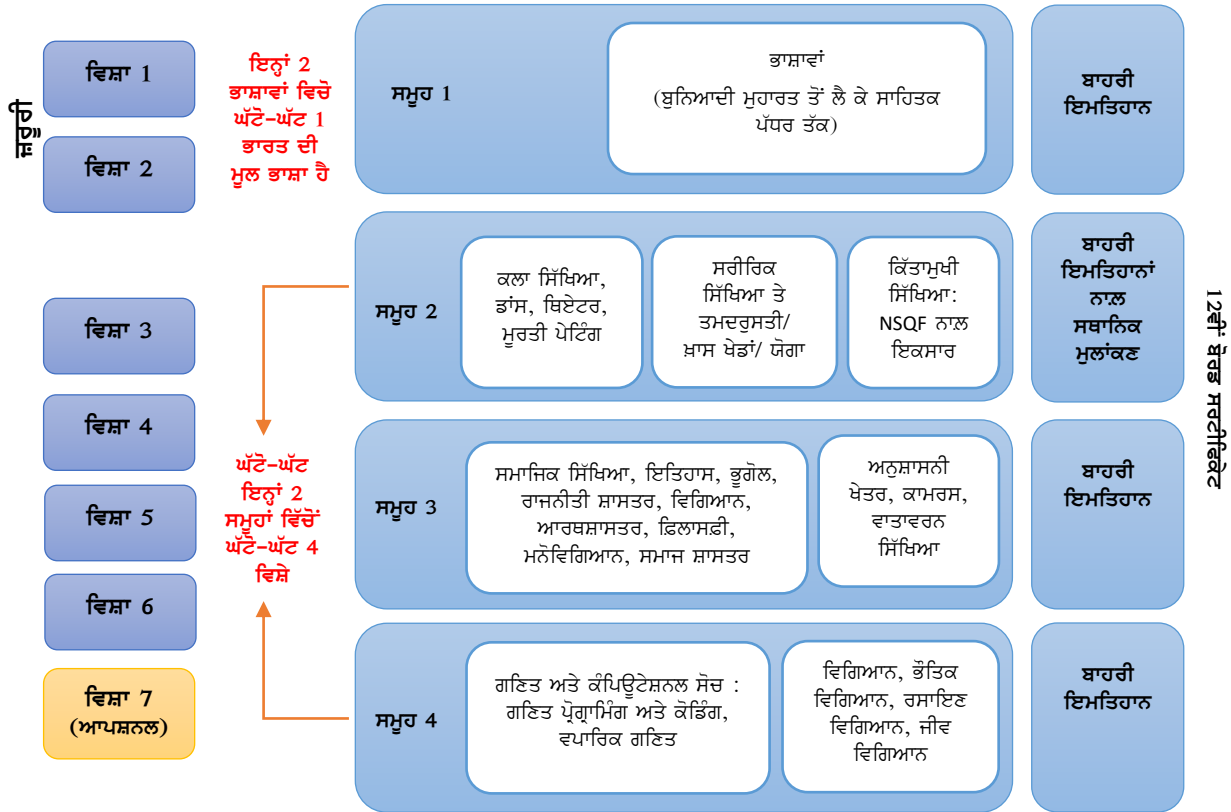
- ਪਰੀਖਿਆ ਬੋਰਡਾਂ ਨੂੰ ਪੱਧਰ 10 ਲਈ ਸਾਰੇ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਸ਼ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ।
- ਪੱਧਰ 12 ਲਈ, ਬੋਰਡਾਂ ਨੂੰ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਸਟਰੀਮ (ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਸਾਇੰਸ ਜਾਂ ਕਾਮਰਸ) ਦੇ ਅੰਦਰ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਦੀ ਚੋਣ ਕਰਨ ਲਈ ਪ੍ਰਤਿਬੱਧਿਤ ਨਹੀਂ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਦੀ ਬਜਾਏ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਸਮੂਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਚੋਣ ਕਰਨ ਲਈ ਲਚਕਤਾ ਦੀ ਇਜਾਜ਼ਤ ਦੇਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ।
- ਸਮੂਹਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਲਈ ਪਰੀਖਿਆਵਾਂ ਦੀ ਇੱਕ ਵਿਸ਼ਾਲ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਅਤੇ ਸਕੂਲਾਂ ਲਈ ਵਿਕਲਪ ਅਤੇ ਲਚਕਤਾ ਨੂੰ ਵਧਾਉਣ ਲਈ ਤਿਆਰ ਕੀਤੀ ਜਾਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ।
- ਵੱਖ-ਵੱਖ ਪੱਧਰਾਂ 'ਤੇ ਵਿਸ਼ੇ ਦੀਆਂ ਪਰੀਖਿਆਵਾਂ (ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ ਬੁਨਿਆਦੀ ਅਤੇ ਉੱਨਤ) ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਸ਼ ਕੀਤੀ ਜਾਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ।
- ਕਲਾ ਸਿੱਖਿਆ, ਸਰੀਰਿਕ ਸਿੱਖਿਆ ਤੇ ਤੰਦਰੁਸਤੀ ਅਤੇ ਕਿੱਤਾਮੁਖੀ ਸਿੱਖਿਆ ਲਈ ਬਾਹਰੀ ਪਰੀਖਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਸੂਚੀਬੱਧ ਕਰਨ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ ਨੂੰ ਪਰਿਭਾਸ਼ਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।
- ਬੋਰਡ ਪਰੀਖਿਆ ਨੂੰ 'ਅਸਾਨ' ਬਣਾਇਆ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਇਸ ਅਰਥ ਵਿੱਚ ਕਿ ਉਹ ਮੁੱਖ ਤੌਰ 'ਤੇ ਕੋਚਿੰਗ ਅਤੇ ਯਾਦ ਦੇ ਮਹੀਨਿਆਂ ਦੀ ਬਜਾਏ ਮੁੱਖ ਸਮਰੱਥਾ/ਮੁਹਾਰਤ ਦੀ ਪਰਖ ਕਰਦੇ ਹਨ।

2.3.4.4 ਪੜਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਲਾਗੂ ਕਰਨਾ

NCF 2023 ਦਾ ਉਦੇਸ਼ NEP 2020 ਦੀਆਂ ਸਿਫਾਰਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਵਧੇਰੇ ਲਚਕਤਾ ਅਤੇ ਵਿਕਲਪ ਦੇਣ ਅਤੇ ਅਨੁਸ਼ਾਸਨਾਂ ਵਿਚਕਾਰ ਸਖ਼ਤ ਵਿਭਾਜਨ ਨਾ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਅਰਥਪੂਰਨ ਜਵਾਬ ਦੇਣਾ ਹੈ। ਇਹਨਾਂ ਜਵਾਬਾਂ ਦੇ ਨਾਲ, ਕਲਾ ਸਿੱਖਿਆ, ਸਰੀਰਿਕ ਸਿੱਖਿਆ ਤੇ ਤੰਦਰੁਸਤੀ, ਕਿੱਤਾਮੁਖੀ ਸਿੱਖਿਆ ਅਤੇ ਅੰਤਰ-ਅਨੁਸ਼ਾਸਨੀ ਖੇਤਰਾਂ ਦੇ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਖੇਤਰਾਂ ਨੂੰ ਵਾਧੂ ਧਿਆਨ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ

ਹੈ। NEP 2020 ਦੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਨੂੰ ਅਮਲੀ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਾਕਾਰ ਕਰਨ ਲਈ, NCF 2023 ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਨੂੰ ਲਾਗੂ ਕਰਨ ਲਈ ਇੱਕ ਪੜਾਅਵਾਰ ਪਹੁੰਚ ਦੀ ਸਿਫਾਰਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਕੰਬੀਨੇਸ਼ਨ ਫਾਰ ਕਾਮਰਸ	ਕੰਬੀਨੇਸ਼ਨ ਫਾਰ ਸਾਇੰਸ	ਕੰਬੀਨੇਸ਼ਨ ਫਾਰ ਸਮਾਜਿਕ ਵਿਗਿਆਨ	ਬਹੁ-ਅਨੁਸ਼ਾਸਨੀ ਕੰਬੀਨੇਸ਼ਨ
ਕੰਬੀਨੇਸ਼ਨ 1	ਕੰਬੀਨੇਸ਼ਨ 1	ਕੰਬੀਨੇਸ਼ਨ 1	ਕੰਬੀਨੇਸ਼ਨ 1
ਗਰੁੱਪ-3 ਵਿੱਚੋਂ ਹਿੰਦੀ, ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਬਿਜਨਸ ਸਟੱਡੀਜ਼, ਅਕਾਊਂਟਿੰਗ, ਇਕਨਾਮਿਕਸ ਗਰੁੱਪ-4 ਵਿੱਚੋਂ ਬਿਜਨਸ ਮੈਥੋਮੈਟਿਕਸ	ਗਰੁੱਪ-4 ਵਿੱਚੋਂ ਕਲਾਸੀਕਲ ਤੇਲਗੂ, ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਗਣਿਤ, ਫਿਜਿਕਸ, ਕਮਿਸਟਰੀ ਗਰੁੱਪ-3 ਵਿੱਚੋਂ ਸਸਟੇਨੇਬਿਲਟੀ ਅਤੇ ਜਲਵਾਯੂ ਪਰਿਵਰਤਨ	ਗਰੁੱਪ-3 ਵਿੱਚੋਂ ਮਰਾਠੀ, ਫਰੈਂਚ, ਹਿਸਟਰੀ, ਇਕਨਾਮਿਕਸ, ਮਨੋਵਿਗਿਆਨ ਗਰੁੱਪ-2 ਵਿੱਚੋਂ ਕੰਟੈਂਪਰੇਰੀ ਸੰਗੀਤ	ਗਰੁੱਪ-2 ਵਿੱਚੋਂ ਕਲਾਸੀਕਲ ਤਾਮਿਲ, ਹਿੰਦੀ, ਬਾਗਬਾਨੀ ਗਰੁੱਪ-3 ਵਿੱਚੋਂ ਹਿਸਟਰੀ, ਪੱਤਰਕਾਰੀ ਗਰੁੱਪ-4 ਵਿੱਚੋਂ ਗਣਿਤ
ਕੰਬੀਨੇਸ਼ਨ 2	ਕੰਬੀਨੇਸ਼ਨ 2	ਕੰਬੀਨੇਸ਼ਨ 2	ਕੰਬੀਨੇਸ਼ਨ 2
ਗਰੁੱਪ-3 ਵਿੱਚੋਂ ਬੰਗਾਲੀ, ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ, ਬਿਜਨਸ ਸਟੱਡੀਜ਼, ਅਕਾਊਂਟਿੰਗ ਗਰੁੱਪ-4 ਵਿੱਚੋਂ ਬਿਜਨਸ ਗਣਿਤ ਗਰੁੱਪ-2 ਵਿੱਚੋਂ ਫਾਈਨ ਆਰਟਸ	ਗੁਜਰਾਤੀ, ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਬਾਇਓਲੋਜੀ, ਫਿਜਿਕਸ, ਗਰੁੱਪ-4 ਵਿੱਚੋਂ ਕਮਿਸਟਰੀ ਗਰੁੱਪ-2 ਵਿੱਚੋਂ ਭਾਰਤੀ ਕਲਾਸੀਕਲ ਸੰਗੀਤ ਗਰੁੱਪ-4 ਵਿੱਚੋਂ ਗਣਿਤ (ਚੋਣਵਾਂ)	ਗਰੁੱਪ-3 ਵਿੱਚੋਂ ਅਸਮੀ, ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ, ਜਿਓਗ੍ਰਾਫੀ, ਪੋਲੀਟੀਕਲ ਸਾਇੰਸ ਗਰੁੱਪ-2 ਵਿੱਚੋਂ ਭਾਰਤ ਕਲਾਸੀਕਲ ਸੰਗੀਤ ਗਰੁੱਪ-4 ਵਿੱਚੋਂ ਗਣਿਤ (ਚੋਣਵਾਂ)	ਗਰੁੱਪ-2 ਵਿੱਚੋਂ ਪਾਲੀ, ਮਲਿਆਲਮ ਵਿੱਚੋਂ ਲੋਕ ਸੰਗੀਤ ਗਰੁੱਪ-2 ਵਿੱਚੋਂ ਆਟੋਮੋਬਾਈਲ ਸਰਵਿਸਿੰਗ ਗਰੁੱਪ-3 ਵਿੱਚੋਂ ਬਿਜਨਸ ਸਟੱਡੀ ਗਰੁੱਪ-4 ਵਿੱਚੋਂ ਬਿਜਨਸ ਗਣਿਤ (ਚੋਣਵਾਂ)

- ੳ. ਸਕੂਲਾਂ ਅਤੇ ਪਰੀਖਿਆ ਬੋਰਡਾਂ ਨੂੰ ਇਸ NCF ਦੇ ਲਾਗੂ ਹੋਣ ਦੇ ਸ਼ੁਰੂ ਤੋਂ ਹੀ ਪੱਧਰ 10 ਲਈ ਸਾਰੇ ਦਸ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਖੇਤਰਾਂ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਸ਼ ਅਤੇ ਮੁਲਾਂਕਣ ਕਰਨ ਲਈ ਤਿਆਰ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।
- ਅ. ਸਕੂਲਾਂ ਅਤੇ ਪਰੀਖਿਆ ਬੋਰਡਾਂ ਨੂੰ ਇਸ NCF ਦੇ ਲਾਗੂ ਹੋਣ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਤੋਂ ਪੱਧਰ 12 ਲਈ ਘੱਟੋ-ਘੱਟ ਦੋ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਸ਼ ਕਰਨ ਲਈ ਤਿਆਰ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।
- ੲ. ਸਕੂਲਾਂ ਨੂੰ ਤੁਰੰਤ ਗਰੁੱਪ 2, 3 ਅਤੇ 4 ਵਿੱਚੋਂ ਘੱਟੋ-ਘੱਟ ਦੋ ਗਰੁੱਪਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਵਿਸ਼ੇ ਪੇਸ਼ ਕਰਨ ਲਈ ਤਿਆਰ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। 5 ਸਾਲਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰ, ਸਕੂਲਾਂ ਨੂੰ ਸਾਰੇ ਚਾਰ ਸਮੂਹਾਂ ਤੋਂ ਵਿਸ਼ੇ ਪੇਸ਼ ਕਰਨ ਲਈ ਤਿਆਰ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। 10 ਸਾਲਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰ, ਸਕੂਲਾਂ ਨੂੰ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਦੇ ਸਾਰੇ ਖੇਤਰਾਂ ਨੂੰ ਕਵਰ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਹੋਰ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਸ਼ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ।
- ਸ. ਸੈਕੰਡਰੀ ਪੱਧਰ ਨੂੰ ਦੋ ਪੜਾਵਾਂ ਪੱਧਰ 9-10 ਅਤੇ ਪੱਧਰ 11-12 ਵਿੱਚ ਵੰਡਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। 10 ਸਾਲਾਂ ਵਿੱਚ, ਸਾਰੇ ਸਕੂਲ ਪ੍ਰਨਾਲੀਆਂ ਨੂੰ ਸੈਕੰਡਰੀ ਲਈ ਇੱਕ ਸਿੰਗਲ ਯੂਨੀਫਾਈਡ ਪੜਾਅ 'ਤੇ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਪੱਧਰ 9-12 ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਕੋਲ ਵਿਸ਼ਾਲਤਾ ਦੇ ਨਾਲ ਵਿਕਲਪ ਅਤੇ ਲਚਕਤਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। 12 ਦੁਆਰਾ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸੈਕੰਡਰੀ ਪੱਧਰ ਦੇ NEP ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਨੂੰ 'ਚਾਰ ਸਾਲਾਂ ਦੇ ਬਹੁ-ਅਨੁਸ਼ਾਸਨੀ ਅਧਿਐਨ' ਵਜੋਂ ਸਮਝਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।
- ਹ. ਸਾਲਾਨਾ ਪੈਟਰਨਾਂ ਵਿੱਚ ਅਧਿਐਨ ਦੀ ਮੌਜੂਦਾ ਪ੍ਰਨਾਲੀ ਨੂੰ ਇੱਕ ਸਮੈਸਟਰ ਡਿਜ਼ਾਈਨ ਵਿੱਚ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਕੋਰਸਾਂ ਦੇ ਡਿਜ਼ਾਈਨ ਵਿੱਚ ਵਧੇਰੇ ਲਚਕਤਾ ਦੀ ਆਗਿਆ ਦੇਵੇਗਾ।
- ਕ. ਦਸ ਸਾਲਾਂ ਵਿੱਚ, ਪਰੀਖਿਆ ਬੋਰਡਾਂ ਨੂੰ 'ਅਸਾਨ' ਮਾਡਿਊਲਰ ਪਰੀਖਿਆਵਾਂ ਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਮਾਣੀਕਰਨ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਸ਼ ਕਰਨ ਲਈ ਤਿਆਰ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ 'ਕਿ ਹਰੇਕ ਟੈਸਟ ਬਹੁਤ ਘੱਟ ਸਮੱਗਰੀ ਹੈ ਅਤੇ ਸਕੂਲ ਵਿੱਚ ਕੋਰਸ ਕੀਤੇ ਜਾਣ ਤੋਂ ਤੁਰੰਤ ਬਾਅਦ ਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ' [NEP 2020, 4.38] ਨੂੰ ਖਤਮ ਕਰਨ ਲਈ ਇੱਕ ਵਾਰ ਵਿੱਚ ਵੱਡੀ ਮਾਤਰਾ ਵਿੱਚ ਸਮੱਗਰੀ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਅਤੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕੋਚਿੰਗ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਨੂੰ ਹੋਰ ਘਟਾਉਣਾ ਅਤੇ ਕੋਚਿੰਗ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ।

2.3.4.5 ਸਮੱਗਰੀ

ਪੱਧਰ 9-10 ਲਈ, ਪਾਠ-ਪੁਸਤਕਾਂ ਸਮੱਗਰੀ ਦਾ ਇੱਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਸਰੋਤ ਬਣੀਆਂ ਰਹਿ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ। ਪੱਧਰ 11-12 ਲਈ, ਹਰੇਕ ਸਮੈਸਟਰ-ਲੰਮੇ ਕੋਰਸ ਦਾ ਆਪਣਾ ਖਾਸ ਕੋਰਸ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਪੜਾਅ 'ਤੇ, ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਨੂੰ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸੰਕਲਪਾਂ ਅਤੇ ਪੁੱਛਗਿੱਛ ਦੇ ਤਰੀਕਿਆਂ ਨੂੰ ਸੰਬੋਧਿਤ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਕੋਈ ਸਮੱਗਰੀ ਉਪਲਬਧ ਕਰਵਾਈ ਜਾਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਨੂੰ ਕੋਰਸਾਂ ਦੇ ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਉਦੇਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਨ ਲਈ ਉਚਿਤ ਸਮੱਗਰੀ ਪੈਕੇਜਾਂ ਦੀ ਚੋਣ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ।

2.3.4.6 ਸਿੱਖਿਆ ਸ਼ਾਸਤਰ

ਸਿੱਖਿਆ ਸ਼ਾਸਤਰ, ਇਸ ਪੜਾਅ 'ਤੇ, ਉਸ ਗਿਆਨ ਅਤੇ ਸਮਰੱਥਾ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਵਿੱਚ ਰੱਖਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਜੋ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਸਕੂਲੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਪਿਛਲੇ ਪੜਾਵਾਂ ਤੋਂ ਲਿਆਏਗਾ। ਸਿੱਖਿਆ ਸ਼ਾਸਤਰ ਨੂੰ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਖੇਤਰ ਲਈ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਪੁੱਛਗਿੱਛ ਦੇ ਤਰੀਕਿਆਂ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਵਾਨਿਤ ਬਣਨ 'ਤੇ ਧਿਆਨ ਕੇਂਦਰਿਤ ਕਰਦੇ ਹੋਏ, ਵਧੇਰੇ ਸਵੈ-ਅਧਿਐਨ ਅਤੇ ਖੋਜ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਪੜਾਅ 'ਤੇ, ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਤੋਂ ਸੁਤੰਤਰ ਸਿੱਖਿਆਰਥੀ ਬਣਨ ਦੀ ਵਾਜਬ ਉਮੀਦ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਕਲਾਸਰੂਮ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖਿਆ ਸ਼ਾਸਤਰ ਨੂੰ ਇਸ ਉਮੀਦ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਕਲਾਸਰੂਮ ਵਿੱਚ ਗੱਲਬਾਤ, ਚਰਚਾ, ਖੋਜ ਅਤੇ ਖੋਜ ਲਈ ਸੈਮੀਨਾਰ ਅਤੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਲਈ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਅਤੇ ਸਮੂਹ ਪ੍ਰੋਜੈਕਟ ਤਿਆਰ ਕਰਨ ਅਤੇ ਅਨੁਸ਼ਾਸਨ ਦੇ ਮੁੱਖ ਸੰਕਲਪਾਂ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕਰਨ ਦੇ ਮੌਕਿਆਂ ਦੇ ਨਾਲ ਅਧਿਆਪਕ ਤੋਂ ਵਧੇਰੇ ਸਿੱਧੀਆਂ ਹਦਾਇਤਾਂ ਦਾ ਇੱਕ ਨਿਰਣਾਇਕ ਮਿਸ਼ਰਨ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

2.3.4.7 ਮੁਲਾਂਕਣ

ੳ. ਪੱਧਰ 9-10

1. ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਪੱਧਰ 10 ਦੇ ਅੰਤ ਵਿੱਚ ਬੋਰਡ ਪਰੀਖਿਆਵਾਂ ਨੂੰ ਸਫਲਤਾਪੂਰਵਕ 'ਪਾਸ' ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਪਰੀਖਿਆਵਾਂ ਕੇਂਦਰ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਪਰੀਖਿਆ ਬੋਰਡਾਂ ਦੁਆਰਾ ਕਰਵਾਈਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਪਰੀਖਿਆਵਾਂ ਵਿੱਚ ਹਰੇਕ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਖੇਤਰ ਲਈ ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਮਿਆਰ ਵਿੱਚ ਪਰਿਭਾਸ਼ਿਤ ਯੋਗਤਾਵਾਂ ਦਾ ਮੁਲਾਂਕਣ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ:

- 1) ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਦੇ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ R1, R2 ਅਤੇ R3 ਲਈ 3 ਪਰੀਖਿਆਵਾਂ ਹੋਣਗੀਆਂ।
- 2) ਗਣਿਤ ਅਤੇ ਗਣਨਾਤਮਿਕ ਸੋਚ, ਵਿਗਿਆਨ, ਸਮਾਜਿਕ ਵਿਗਿਆਨ ਅਤੇ ਅੰਤਰ-ਅਨੁਸ਼ਾਸਨੀ ਖੇਤਰਾਂ ਦੇ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ 4 ਪਰੀਖਿਆਵਾਂ ਨੂੰ ਜੋੜਦੇ ਹੋਏ ਹਰੇਕ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਪਰੀਖਿਆ ਹੋਵੇਗੀ।
2. ਕਲਾ, ਸਰੀਰਿਕ ਸਿੱਖਿਆ ਤੇ ਤੰਦਰੁਸਤੀ ਅਤੇ ਕਿੱਤਾਮੁਖੀ ਸਿੱਖਿਆ ਲਈ ਮੁਲਾਂਕਣ ਸਕੀਮਾਂ (ਪ੍ਰਸ਼ਨ-ਪੱਤਰ) ਉਚਿਤ ਪਰੀਖਿਆ ਬੋਰਡ ਦੁਆਰਾ ਤਿਆਰ ਕੀਤੀਆਂ ਜਾ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਮੁਲਾਂਕਣ ਅਤੇ ਮੁਲਾਂਕਣ ਦੋਵੇਂ ਸਥਾਨਿਕ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਬਾਹਰੀ ਪਰੀਖਿਆਵਾਂ ਨਾਲ ਸਕੂਲ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਕੀਤੇ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ।
3. ਬੋਰਡਾਂ ਨੂੰ ਇੱਕੋ ਅਕਾਦਮਿਕ ਸਾਲ ਵਿੱਚ ਇਹਨਾਂ ਪਰੀਖਿਆਵਾਂ ਨੂੰ ਕਈ ਵਾਰ (ਹਰੇਕ ਇੱਕ 'ਚੱਕਰ' ਹੋਣ) ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਸ਼ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦਾ ਅੰਤਮ ਪ੍ਰਮਾਣੀਕਰਨ ਇਹਨਾਂ ਚੱਕਰਾਂ ਵਿੱਚ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਸਰਬੋਤਮ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਖੇਤਰਾਂ ਤੋਂ ਵਧੀਆ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਕਰਨਾ ਸ਼ਾਮਲ ਹੈ। ਤਿੰਨ ਅਕਾਦਮਿਕ ਸਾਲਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰ ਚੱਕਰ।

ਅ. ਪੱਧਰ 11-12

1. ਪੱਧਰ 12 ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਨ ਲਈ, ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਹੇਠ ਲਿਖੀਆਂ ਬੋਰਡ ਪਰੀਖਿਆਵਾਂ 'ਪਾਸ' ਕਰਨੀਆਂ ਚਾਹੀਦੀਆਂ ਹਨ:
  - 1) ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਵਿੱਚ 2 ਪਰੀਖਿਆ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਘੱਟੋ-ਘੱਟ ਇੱਕ ਭਾਰਤ ਦਾ ਮੂਲ ਹੈ। ਇਹ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ R1, R2 ਜਾਂ R3 ਦੀ ਨਿਰੰਤਰਤਾ ਹੋ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ ਜਾਂ ਨਹੀਂ ਵੀ ਹੋ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ; ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ ਇਹ R1, R2 ਜਾਂ R3 ਜਾਂ ਇੱਕ ਨਵੀਂ ਭਾਰਤੀ ਭਾਸ਼ਾ (ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਜਾਂ ਕਲਾਸੀਕਲ ਤਾਮਿਲ) ਜਾਂ ਇੱਕ ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸਾਹਿਤ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਹੋ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ।
  - 2) ਘੱਟੋ-ਘੱਟ 2 ਸਮੂਹਾਂ ਤੋਂ 4 ਪਰੀਖਿਆ (ਨਾਲ ਹੀ ਇੱਕ ਵਿਕਲਪਿਕ 5ਵੀਂ ਪਰੀਖਿਆ):
    - ਗਰੁੱਪ 2: ਕਲਾ ਸਿੱਖਿਆ, ਸਰੀਰਿਕ ਸਿੱਖਿਆ ਤੇ ਤੰਦਰੁਸਤੀ, ਕਿੱਤਾਮੁਖੀ ਸਿੱਖਿਆ
    - ਗਰੁੱਪ 3: ਸਮਾਜਿਕ ਵਿਗਿਆਨ, ਅੰਤਰ-ਅਨੁਸ਼ਾਸਨੀ ਖੇਤਰ
    - ਗਰੁੱਪ 4: ਵਿਗਿਆਨ, ਗਣਿਤ ਅਤੇ ਕੰਪਿਊਟੇਸ਼ਨਲ ਥਿੰਕਿੰਗ
2. ਸਖ਼ਤ ਸਾਲਾਨਾ ਪਰੀਖਿਆਵਾਂ ਤੋਂ ਪਰੀਖਿਆਵਾਂ ਦੇ ਆਯੋਜਨ ਦੇ ਢੰਗ ਨੂੰ ਸਮੇਂ ਸਿਰ ਅਸਾਨ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਸਾਲ ਦੇ ਅੰਤ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਪਰੀਖਿਆ ਦੇ ਉਲਟ ਬੋਰਡਾਂ ਦੁਆਰਾ ਮਾਡਿਊਲਰ ਪਰੀਖਿਆਵਾਂ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਸ਼ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਸਾਲ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਸਮਿਆਂ 'ਤੇ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੇ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਨਿਰਧਾਰਿਤ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ, ਪਰੀਖਿਆ ਦੇ ਬੋਰਡਾਂ ਨੂੰ ਮੰਗ 'ਤੇ ਪਰੀਖਿਆਵਾਂ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਸ਼ ਕਰਨ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਅੰਤਮ ਪ੍ਰਮਾਣੀਕਰਨ ਹਰੇਕ ਪਰੀਖਿਆ ਦੇ ਸੰਚਤ ਨਤੀਜੇ 'ਤੇ ਆਧਾਰਿਤ ਹੋਵੇਗਾ।
3. ਕਲਾ ਸਿੱਖਿਆ, ਸਰੀਰਿਕ ਸਿੱਖਿਆ ਤੇ ਤੰਦਰੁਸਤੀ ਅਤੇ ਕਿੱਤਾਮੁਖੀ ਸਿੱਖਿਆ ਲਈ ਮੁਲਾਂਕਣ ਸਕੀਮਾਂ (ਪ੍ਰਸ਼ਨ-ਪੱਤਰ) ਉਚਿਤ ਪਰੀਖਿਆ ਬੋਰਡ ਦੁਆਰਾ ਤਿਆਰ ਕੀਤੀਆਂ ਜਾ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਮੁਲਾਂਕਣ ਸਥਾਨਿਕ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਬਾਹਰੀ ਪਰੀਖਿਆਵਾਂ ਨਾਲ ਸਕੂਲ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਕੀਤੇ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ।

ਮੁਲਾਂਕਣ ਅਤੇ ਪਰੀਖਿਆ ਦੇ ਮਾਮਲੇ ਨੂੰ ਭਾਗ-ਅ, ਅਧਿਆਇ-3, §3.4 ਵਿੱਚ ਵਧੇਰੇ ਵਿਸਤਾਰ ਨਾਲ ਨਜਿੱਠਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਜੋ ਸੈਕੰਡਰੀ ਪੱਧਰ ਲਈ ਬਰਾਬਰ ਢੁਕਵੇਂ ਹਨ।

2.3.4.8 ਕਲਾਸਰੂਮ ਵਿਵਸਥਾ

ਕਲਾਸਰੂਮ ਵਿਵਸਥਾ ਨੂੰ ਇਸ ਗੱਲ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਵਿੱਚ ਰੱਖਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਤੋਂ ਵਧੇਰੇ ਸੁਤੰਤਰ ਸਿੱਖਿਆਰਥੀ ਹੋਣ ਦੀ ਉਮੀਦ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਭੌਤਿਕ ਪ੍ਰਬੰਧ ਨੂੰ ਸਮੂਹ ਚਰਚਾਵਾਂ ਅਤੇ ਖੋਜਾਂ ਦੀ ਸਹੂਲਤ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਪ੍ਰਯੋਗਸ਼ਾਲਾ ਦੀਆਂ ਥਾਂਵਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਵਿਗਿਆਨ ਕਲਾਸਰੂਮਾਂ ਲਈ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ, ਲੁੜੀਂਦੀ ਸੁਰੱਖਿਆ ਦੇ ਨਾਲ ਸਾਵਧਾਨੀ, ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤ ਅਤੇ ਅਭਿਆਸ ਦੀਆਂ ਸਾਈਟਾਂ ਨੂੰ ਵੱਖ ਕਰਨ ਦੀ ਬਜਾਏ। ਖਾਸ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਲਈ ਸਮਰਪਿਤ ਕਲਾਸਰੂਮ ਇਸ ਪੜਾਅ 'ਤੇ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਜਿੱਥੇ ਕਲਾਸਰੂਮ ਲੁੜੀਂਦੇ TLM ਨਾਲ ਲੈਸ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

2.3.4.9 ਅਧਿਆਪਕ

ਇਸ ਪੜਾਅ 'ਤੇ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਨੂੰ ਅਨੁਸ਼ਾਸਨ ਵਿੱਚ ਡੂੰਘੀ ਸਮਝ ਅਤੇ ਦਿਲਚਸਪੀ ਰੱਖਣ ਵਾਲੇ ਵਿਸ਼ਾ ਮਾਹਰ ਹੋਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ। ਕਲਾ ਸਿੱਖਿਆ ਅਤੇ ਸਰੀਰਿਕ ਸਿੱਖਿਆ ਤੇ ਤੰਦਰੁਸਤੀ ਲਈ ਮਾਹਰਾਂ ਦੀ ਲੋੜ ਹੋਵੇਗੀ ਜੋ ਸਿਧਾਂਤ ਅਤੇ ਅਭਿਆਸ ਦੋਵਾਂ ਨੂੰ ਸਿਖਾਉਣ ਦੇ ਯੋਗ ਹੋਣ।

ਅਧਿਆਇ-3

ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਮਿਆਰ, ਸਮੱਗਰੀ,

ਸਿੱਖਿਆ ਸ਼ਾਸਤਰ ਅਤੇ ਮੁਲਾਂਕਣ ਲਈ ਪਹੁੰਚ

ਅਧਿਆਇ-1 ਨੇ ਇਸ NCF ਲਈ ਸਕੂਲੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਉਦੇਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਸਪਸ਼ਟ ਕੀਤਾ ਹੈ ਜੋ ਬਦਲੇ ਵਿੱਚ NEP 2020 ਵਿੱਚ ਦੱਸੇ ਗਏ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਅਤੇ ਉਦੇਸ਼ਾਂ ਤੋਂ ਲਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਅਧਿਆਇ-2 ਵਿੱਚ NEP 2020 ਦੁਆਰਾ ਸਿਫਾਰਿਸ਼ ਕੀਤੇ ਅਨੁਸਾਰ ਸਕੂਲੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਚਾਰ-ਪੜਾਅ ਦੇ ਡਿਜ਼ਾਈਨ ਦਾ ਵੇਰਵਾ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।

ਇਹ ਅਧਿਆਇ ਚਾਰ-ਪੜਾਅ ਵਾਲੇ ਸਕੂਲੀ ਢਾਂਚੇ ਦੇ ਸੰਦਰਭ ਵਿੱਚ ਇਹਨਾਂ ਟੀਚਿਆਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਮਿਆਰਾਂ, ਸਮੱਗਰੀ ਦੀ ਚੋਣ, ਅਧਿਆਪਨ ਦੇ ਢੰਗਾਂ ਅਤੇ ਮੁਲਾਂਕਣਾਂ ਨੂੰ ਪਰਿਭਾਸ਼ਿਤ ਕਰਨ ਲਈ NCF ਦੁਆਰਾ ਲਏ ਗਏ ਪਹੁੰਚ ਦਾ ਵਰਣਨ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਭਾਗ 3.1

ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਮਿਆਰਾਂ ਲਈ ਪਹੁੰਚ

ਸਿੱਖਿਆ ਨੂੰ ਇੱਕ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਅਤੇ ਇੱਕ ਨਤੀਜੇ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਦੇਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਅਸੀਂ ਸਿੱਖਿਆ ਨੂੰ ਇੱਕ ਨਤੀਜੇ ਵਜੋਂ ਦੇਖਦੇ ਹਾਂ, ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਸਕੂਲ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਉਦੇਸ਼ਾਂ ਤੋਂ ਲਏ ਗਏ ਲੁੜੀਂਦੇ ਗਿਆਨ, ਸਮਰੱਥਾ, ਕਦਰਾਂ-ਕੀਮਤਾਂ ਅਤੇ ਸੁਭਾਅ ਦੀ ਇੱਕ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਬਾਰੇ ਸੋਚਦੇ ਹਾਂ। ਸਕੂਲਾਂ ਵਿੱਚ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਕੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਇਸ ਬਾਰੇ ਸਾਰੇ ਹਿੱਸੇਦਾਰਾਂ ਨੂੰ ਸਪਸ਼ਟਤਾ ਲਿਆਉਣ ਲਈ, ਇਸ NCF ਨੇ ਇਹਨਾਂ ਲੁੜੀਂਦੇ ਵਿੱਦਿਅਕ ਪ੍ਰਾਪਤੀਆਂ ਨੂੰ ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਮਿਆਰਾਂ ਵਜੋਂ ਦਰਸਾਇਆ ਹੈ।

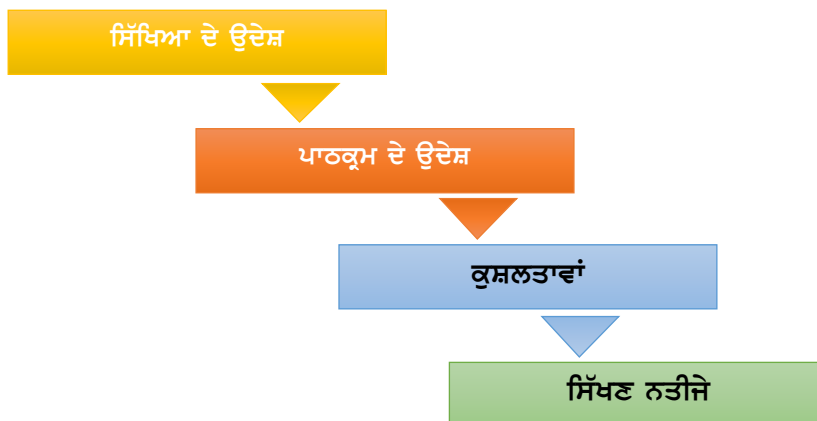
‘ਟੀਚੇ ਦੀ ਸਪਸ਼ਟਤਾ’ ਜਾਂ ‘ਉਦੇਸ਼ਾਂ ਦੀ ਸਪਸ਼ਟਤਾ’ ਕਿਸੇ ਵੀ ਜਤਨ ਵਿੱਚ ਸਫਲਤਾ ਲਈ ਇੱਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਤੱਤ ਹੈ; ਸਿੱਖਣਾ ਮਿਆਰਾਂ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਸਾਰੇ ਭਾਗੀਦਾਰਾਂ ਅਤੇ ਹਿੱਸੇਦਾਰਾਂ-ਅਧਿਆਪਕਾਂ, ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ, ਵਿੱਦਿਅਕ ਕਾਰਜਕਰਤਾਵਾਂ, ਮਾਪਿਆਂ ਅਤੇ ਸਮੁੱਚੇ ਤੌਰ ’ਤੇ ਸਮਾਜ ਨੂੰ ਸਕੂਲੀ ਸਿੱਖਿਆ ਵਿੱਚ ਅਜਿਹੀ ਸਪਸ਼ਟਤਾ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨਾ ਹੈ।

ਹਾਲਾਂਕਿ ਅਜਿਹੀ ਸਪਸ਼ਟਤਾ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨ ਅਤੇ ਹੋਣ ਦੇ ਕਈ ਪਹਿਲੂ ਹਨ, ਤਿੰਨ ਚੀਜ਼ਾਂ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹਨ:

- ੳ. ਕੋਈ ਵੀ ਅਜਿਹਾ ‘ਉਦੇਸ਼’ ਵਿਸਤਾਰ ਅਤੇ ਸਮਾਂ-ਦਿਮਾਗ ਦੇ ਪੱਧਰ ’ਤੇ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਵਿਅਕਤੀ ਇਸ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਹੋਣ ਅਤੇ ਸੰਬੰਧਿਤ ਕਾਰਵਾਈਆਂ ਨੂੰ ਖਿੱਚਣ ਦੇ ਯੋਗ ਹੋਵੇ; ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ ਇੱਕ ਪ੍ਰੈਪਰੇਟਰੀ ਪੱਧਰ ਭਾਸ਼ਾ ਅਧਿਆਪਕ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਟੀਚਿਆਂ ਦੀ ਲੋੜ ਹੋਵੇਗੀ ਜੋ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਪੜ੍ਹਾਅ ਦੇ ਅੰਤ ਤੱਕ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੇ ਜਾਣੇ ਹਨ ਅਤੇ ਕੇਵਲ ਸਕੂਲ ਦੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਦੇ ਅੰਤ ਵਿੱਚ ਟੀਚੇ ਰੱਖਣੇ ਉਹਨਾਂ ਲਈ ਮਦਦਗਾਰ ਨਹੀਂ ਹੋਣਗੇ; ਬਹੁਤੇ ਮਾਪੇ ਉਹਨਾਂ ਟੀਚਿਆਂ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਹੋਣਗੇ ਜੋ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਬੱਚੇ ਦੀ ਖਾਸ ਉਮਰ ਲਈ ਹਨ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਉਦੇਸ਼ਾਂ ਨਾਲ ਇੱਕ ਉਪਯੋਗੀ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਟੀਚਿਆਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਜੋੜਨਾ ਮੁਸ਼ਕਲ ਹੋਵੇਗਾ।
- ਅ. ਅਜਿਹੇ ਸਾਰੇ ‘ਉਦੇਸ਼’ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਉਦੇਸ਼ਾਂ ਤੋਂ ਲਏ ਜਾਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਉਦੇਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਜੋ ਇਸ ਅਧਿਆਇ ਵਿੱਚ ਬਾਅਦ ਵਿੱਚ ਦੱਸੇ ਗਏ ‘ਸਖ਼ਤ ਪ੍ਰਵਾਹ-ਡਾਊਨ’ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਦੁਆਰਾ ਸੰਚਾਲਿਤ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।
- ੲ. ‘ਉਦੇਸ਼ਾਂ’ ਦਾ ਪੂਰਾ ਸਮੂਹ ਠੋਸ, ਇਕਸਾਰ ਅਤੇ ਜੁੜਿਆ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਜੋ ਉਦੇਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੋਵੇਗਾ। ਸਕੂਲ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਉਦੇਸ਼ਾਂ ਤੋਂ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਣ ਵਾਲੇ ਇਹਨਾਂ ਉਦੇਸ਼ਾਂ ਨੂੰ NCF ਵਿੱਚ ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਮਿਆਰ ਵਜੋਂ ਜਾਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਹੇਠਾਂ ਦਿੱਤਾ ਪਹਿਲਾ ਭਾਗ ਇਸ NCF ਵਿੱਚ ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਮਿਆਰਾਂ ਦੇ ਸੰਦਰਭ ਵਿੱਚ ਵਰਤੇ ਗਏ ਕੁਝ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨੂੰ ਪਰਿਭਾਸ਼ਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਫਿਰ ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਮਿਆਰਾਂ ’ਤੇ ਪਹੁੰਚਣ ਲਈ ਇੱਕ ਪਹੁੰਚ ਦਿੰਦਾ ਹੈ।

ਚਿੱਤਰ 3.1i

3.1.1. ਪਰਿਭਾਸ਼ਾ

- ੳ. ਸਕੂਲੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਉਦੇਸ਼:** ਉਦੇਸ਼ ਵਿੱਦਿਅਕ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਬਿਆਨ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਜੋ ਵਿੱਦਿਅਕ ਪ੍ਰਣਾਲੀਆਂ ਦੇ ਸਾਰੇ ਜਾਣ-ਬੁੱਝ ਕੇ ਕੀਤੇ ਜਤਨਾਂ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਵਿਕਾਸ, ਸੰਸਥਾਗਤ ਪ੍ਰਬੰਧ, ਫੰਡਿੰਗ ਅਤੇ ਵਿੱਤ, ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ, ਆਦਿ ਨੂੰ ਵਿਆਪਕ ਦਿਸ਼ਾ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਸਕੂਲ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਉਦੇਸ਼ ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸਿੱਖਿਆ ਨੀਤੀ ਦਸਤਾਵੇਜ਼ਾਂ ਦੁਆਰਾ ਨਿਰਦੇਸ਼ਿਤ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। NCF ਨੇ NEP 2020 ਤੋਂ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਉਦੇਸ਼ ਲਏ ਹਨ ਅਤੇ ਇਹ ਉਦੇਸ਼ ਅਧਿਆਇ-1 ਵਿੱਚ ਦੱਸੇ ਗਏ ਸਨ। ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਇਹ ਉਦੇਸ਼ ਗਿਆਨ, ਸਮਰੱਥਾ, ਮੁੱਲ ਅਤੇ ਸੁਭਾਅ ਦੇ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਅਤੇ ਵਿਕਾਸ ਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੇ ਜਾਣੇ ਹਨ, ਜੋ ਹਰੇਕ ਅਧਿਐਨ ਦੇ ਵਿਸ਼ੇ/ਖੇਤਰ ਦੇ ਅੰਦਰ ਉਦੇਸ਼ਾਂ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਕਰਦੇ ਹਨ।
- ਅ. ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਟੀਚੇ:** ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਦੇ ਟੀਚੇ ਉਹ ਬਿਆਨ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਜੋ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਅਤੇ ਲਾਗੂ ਕਰਨ ਲਈ ਦਿਸ਼ਾ-ਨਿਰਦੇਸ਼ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਉਦੇਸ਼ਾਂ ਤੋਂ ਲਏ ਗਏ ਹਨ ਅਤੇ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਇੱਕ ਪੜਾਅ ਲਈ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਹਨ। (ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ ਫਾਊਂਡੇਸ਼ਨਲ ਪੱਧਰ) ਇਹ NCF, ਜੋ ਸਾਰੇ ਪਾਠਕ੍ਰਮਾਂ, ਸੂਚੀਆਂ ਅਤੇ ਰਾਜਾਂ ਨੂੰ ਹਰੇਕ ਪੜਾਅ ਲਈ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਟੀਚਿਆਂ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਲਈ ਮਾਰਗਦਰਸ਼ਨ ਕਰੇਗਾ, ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ 'ਦੋ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਦਿਨ-ਪ੍ਰਤੀ-ਦਿਨ ਦੇ ਪਰਸਪਰ ਪ੍ਰਭਾਵ ਲਈ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਸੰਚਾਰ ਹੁਨਰ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ' ਫਾਊਂਡੇਸ਼ਨਲ ਪੱਧਰ ਲਈ ਅਜਿਹਾ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਟੀਚਾ ਹੈ।
- ੲ. ਯੋਗਤਾਵਾਂ:** ਯੋਗਤਾਵਾਂ ਸਿੱਖਣ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਾਪਤੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ ਜੋ ਦੇਖਣਯੋਗ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਯੋਜਨਾਬੱਧ ਢੰਗ ਨਾਲ ਮੁਲਾਂਕਣ ਕੀਤੀਆਂ ਜਾ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਹ ਯੋਗਤਾਵਾਂ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਦੇ ਟੀਚਿਆਂ ਤੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਇੱਕ ਪੜਾਅ ਦੇ ਅੰਤ ਤੱਕ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਣ ਦੀ ਉਮੀਦ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ NCF ਸਮੇਤ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਢਾਂਚੇ ਵਿੱਚ ਯੋਗਤਾਵਾਂ ਨੂੰ ਦਰਸਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਹਾਲਾਂਕਿ, ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਡਿਵੈਲਪਰ ਖਾਸ ਸੰਦਰਭਾਂ ਨੂੰ ਸੰਬੋਧਿਤ ਕਰਨ ਲਈ ਯੋਗਤਾਵਾਂ ਨੂੰ ਅਨੁਕੂਲ ਅਤੇ ਸੰਬੋਧਿਤ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਲਈ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਵਿਕਸਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਸ NCF ਵਿੱਚ ਉਪਰੋਕਤ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਦੇ ਟੀਚੇ ਲਈ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਕੁਝ ਯੋਗਤਾਵਾਂ ਦੀਆਂ ਉਦਾਹਰਨਾਂ ਹੇਠਾਂ ਦਿੱਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਹਨ 'ਪ੍ਰਵਾਹ ਨਾਲ ਗੱਲਬਾਤ ਕਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਇੱਕ ਅਰਥਪੂਰਨ ਗੱਲਬਾਤ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ' ਅਤੇ ਇੱਕ ਗੁੰਝਲਦਾਰ ਕੰਮ ਲਈ ਮੌਖਿਕ ਹਦਾਇਤਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਦੂਜਿਆਂ ਨੂੰ ਉਸ ਲਈ ਸਪਸ਼ਟ ਜੁਬਾਨੀ ਨਿਰਦੇਸ਼ ਦਿੰਦਾ ਹੈ।
- ੳ. ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਨਤੀਜੇ:** ਯੋਗਤਾਵਾਂ ਸਮੇਂ ਦੇ ਨਾਲ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਸ ਲਈ, ਸਿੱਖਣ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਾਪਤੀਆਂ ਦੇ ਅੰਤਰਿਮ ਮਾਰਕਰਾਂ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਤਾਂਜੇ ਅਧਿਆਪਕ ਸਿੱਖਣ ਦਾ ਨਿਰੀਖਣ ਅਤੇ ਟਰੈਕ ਕਰ ਸਕਣ ਅਤੇ ਸਿਖਿਆਰਥੀਆਂ ਦੀਆਂ ਲੋੜਾਂ ਨੂੰ ਲਗਾਤਾਰ ਜਵਾਬ ਦੇ ਸਕਣ। ਇਹਨਾਂ ਅੰਤਰਿਮ ਮਾਰਕਰਾਂ ਨੂੰ ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਨਤੀਜੇ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਨਤੀਜੇ ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਦਾਣੇਦਾਰ ਮੀਲਪੱਥਰ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ ਇੱਕ ਕ੍ਰਮ ਵਿੱਚ ਤਰੱਕੀ ਕਰਦੇ ਹਨ ਜਿਸ ਨਾਲ ਯੋਗਤਾ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਨਤੀਜੇ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਨੂੰ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਯੋਗਤਾਵਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ ਆਪਣੀ ਸਮੱਗਰੀ, ਸਿੱਖਿਆ ਸ਼ਾਸਤਰ ਅਤੇ ਮੁਲਾਂਕਣ ਦੀ ਯੋਜਨਾ ਬਣਾਉਣ ਦੇ ਯੋਗ ਬਣਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕਾਂ ਅਤੇ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਨੂੰ ਯੋਗਤਾਵਾਂ ਨਾਲ ਸਪਸ਼ਟ ਸੰਬੰਧ ਕਾਇਮ ਰੱਖਦੇ ਹੋਏ, ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਕਲਾਸਰੂਮ ਦੇ ਸੰਦਰਭਾਂ ਲਈ ਉਚਿਤ ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਨਤੀਜਿਆਂ ਨੂੰ ਪਰਿਭਾਸ਼ਿਤ ਕਰਨ ਦੀ ਖੁਦਮੁਖਤਿਆਰੀ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ।

ਨਿਮਨਲਿਖਤ ਸਾਰਨੀ ਮੁਢਲੀ ਪੜਾਅ ਵਿੱਚ ਯੋਗਤਾ 'ਰਵਾਨਗੀ ਨਾਲ ਗੱਲਬਾਤ ਕਰਦੀ' ਹੈ ਅਤੇ ਇੱਕ ਅਰਥਪੂਰਨ ਗੱਲਬਾਤ ਕਰ ਸਕਦੀ ਹੈ' ਲਈ ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਨਤੀਜਿਆਂ ਦੀ ਇੱਕ ਉਦਾਹਰਨ ਹੈ:

ਸਾਰਨੀ 3.1i

ਛੋਟੇ ਅਰਥ-ਭਰਪੂਰ ਵਾਕਾਂ ਰਾਹੀਂ ਆਪਣੀਆਂ ਲੋੜਾਂ ਅਤੇ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਅਨੁਭਵਾਂ ਨੂੰ ਛੋਟੇ ਆਮ ਵਾਕਾਂ ਵਿੱਚ ਬਿਆਨ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਕੀ / ਕਦੋਂ / ਕਿਵੇਂ / ਕੌਣ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਆਮ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਪੁੱਛਦਾ ਹੈ।

ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਅਨੁਭਵਾਂ ਨੂੰ ਵਿਸਤ੍ਰਿਤ ਵਰਣਨ ਵਿੱਚ ਬਿਆਨ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਪੁੱਛਦਾ ਹੈ।

ਉੱਚੀ ਆਵਾਜ਼ ਵਿੱਚ ਪੜ੍ਹੀ ਜਾਂ ਜਮਾਤ ਵਿੱਚ ਚਰਚਾ ਕੀਤੀ ਗ਼ੈਰ-ਗਲਪ ਸਮੱਗਰੀ ਨਾਲ ਜੁੜਦਾ ਹੈ, ਆਪਣੇ ਖੁਦ ਦੇ ਅਨੁਭਵ ਤੋਂ ਗਿਆਨ ਨੂੰ ਜੋੜਨ ਦੇ ਯੋਗ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਬਾਰੇ ਗੱਲ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਵਿਸ਼ੇ ਬਾਰੇ ਚਰਚਾ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਜਵਾਬ ਦਿੰਦਾ ਹੈ।

3.1.2 ਟੀਚਿਆਂ ਤੋਂ ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਨਤੀਜਿਆਂ ਤੱਕ

ਇਹ NCF ਸਪਸ਼ਟ ‘ਫਲੋ-ਡਾਊਨ’ ਦੀ ਮਹੱਤਤਾ ‘ਤੇ ਜ਼ੋਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਲਈ ਟੀਚਿਆਂ ਨੂੰ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਦੇ ਟੀਚਿਆਂ ਅਤੇ ਯੋਗਤਾਵਾਂ ਨੂੰ ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਨਤੀਜਿਆਂ ਨਾਲ ਜੋੜਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਉੱਚ ਪੱਧਰ ‘ਤੇ ਉਦੇਸ਼ਾਂ ਦੀ ਪੂਰੀ ਕਵਰੇਜ ਨੂੰ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਉਂਦੇ ਹੋਏ ਹਰੇਕ ਸੈੱਟ ਨੂੰ ਉਪਰੋਕਤ ਤਤਕਾਲ ਪੱਧਰ ਤੋਂ ਨਿਕਲਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ਇਹ ਮੁਕਾਬਲ ਵਿੱਚ ਅਮੂਰਤ ਅਤੇ ਏਕੀਕ੍ਰਿਤ ਧਾਰਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਅਭਿਆਸ ਵਿੱਚ ਵਰਤੋਂ ਯੋਗ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਹੋਰ ਠੋਸ ਹਿੱਸਿਆਂ ਵਿੱਚ ‘ਤੇੜਨ ਅਤੇ ਬਦਲਣ’ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਹੈ। ਇਹ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ, ਹੋਰ ਵਿਚਾਰਾਂ ਸਮੇਤ, ਜੋ ਇਸ ‘ਫਲੋ-ਡਾਊਨ’ ਵਿੱਚ ਲਾਜ਼ਮੀ ਤੌਰ ‘ਤੇ ਲਈਆਂ ਜਾਣੀਆਂ ਚਾਹੀਦੀਆਂ ਹਨ, ਇਸ ਅਧਿਆਇ ਵਿੱਚ ਵਰਣਨ ਕੀਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਹਨ। ਇਹ ਸਿਰਫ ਅਜਿਹਾ ਤਾਲਮੇਲ, ਕਵਰੇਜ ਅਤੇ ਸੰਬੰਧ ਹੈ ਜੋ ਇੱਕ ਸਖ਼ਤ ਪ੍ਰਵਾਹ-ਡਾਊਨ ਤੋਂ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਉਦੇਸ਼ਾਂ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਨਤੀਜਿਆਂ ਤੱਕ ਜੋ ਸਿਲੇਬਸ, ਵਿਸ਼ਾ-ਵਸਤੂ, ਸਿੱਖਿਆ ਸ਼ਾਸਤਰੀ ਅਭਿਆਸਾਂ, ਸੰਸਥਾਗਤ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਅਤੇ ਹੋਰ ਚੀਜ਼ਾਂ ਨੂੰ ਸਿੱਖਿਆ ਤੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ ਇਕਸਾਰ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਇਹ ਸਿਰਫ ਇਸ ਲਈ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ, ਅਧਿਆਪਕ ਅਤੇ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਦੇ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ, ਬਹੁਤ ਖ਼ਾਸ, ਨਿਰੀਖਣਯੋਗ ਅਤੇ ਥੋੜ੍ਹੇ ਸਮੇਂ ਦੇ ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਉਦੇਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ਾਂ ਕੀਤੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ (ਜਾਂ ਹੋਣੀਆਂ ਚਾਹੀਦੀਆਂ ਹਨ) ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਨਤੀਜਿਆਂ ਵਜੋਂ ਚਿੰਨ੍ਹਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਨਤੀਜੇ ਹੇਠਾਂ ਵਰਣਿਤ ਪ੍ਰਵਾਹ-ਡਾਊਨ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਤੋਂ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਯੋਗਤਾਵਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਵੱਲ ਵਿੱਦਿਅਕ ਜਤਨਾਂ ਦੇ ਚਾਲ-ਚਲਣ ਦਾ ਮਾਰਗਦਰਸ਼ਨ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਜੋ ਬਦਲੇ ਵਿੱਚ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਟੀਚਿਆਂ ਨੂੰ ਇਕੱਠਾ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਜਦੋਂ ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਨਤੀਜਿਆਂ, ਯੋਗਤਾਵਾਂ ਅਤੇ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਟੀਚਿਆਂ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ, ਸਭ ਨੂੰ ਇਕੱਠੇ ਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਸੰਬੰਧਿਤ ਉਦੇਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਦੇ ਹਨ।

NEP 2020 ਨੇ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਅਤੇ ਉਦੇਸ਼ ਨੂੰ ਸਪਸ਼ਟ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਇਸ NCF ਨੇ ਇਸ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਤੋਂ ਸਕੂਲੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਉਦੇਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਉਲੀਕਿਆ ਹੈ ਜੋਕਿ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਉਦੇਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਵਿੱਚ ਗਿਆਨ, ਸਮਰੱਥਾ, ਕਦਰਾਂ-ਕੀਮਤਾਂ ਅਤੇ ਸੁਭਾਅ ਨੂੰ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨ ਬਾਰੇ ਸੂਚਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਉਪਰੋਕਤ ਲੁੜੀਂਦੇ ਗਿਆਨ, ਸਮਰੱਥਾਵਾਂ, ਕਦਰਾਂ-ਕੀਮਤਾਂ ਅਤੇ ਸੁਭਾਅ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅਧਿਐਨ ਦੇ ਹਰੇਕ ਵਿਸ਼ੇ ਦੇ ਉਦੇਸ਼ਾਂ ਅਤੇ ਸਿਫ਼ਾਰਿਸ਼ ਕੀਤੇ ਸਕੂਲ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਅਤੇ ਅਭਿਆਸਾਂ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਤੀਬਿੰਬਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਟੀਚੇ, ਬਦਲੇ ਵਿੱਚ, ਹੋਰ ਸੰਬੰਧਿਤ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦੇ ਨਾਲ, ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਉਦੇਸ਼ਾਂ ਤੋਂ ਲਏ ਗਏ ਹਨ। ਯੋਗਤਾਵਾਂ ਨੂੰ ਫਿਰ ਇਹਨਾਂ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਟੀਚਿਆਂ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਯੋਗਤਾਵਾਂ ਤੋਂ ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਨਤੀਜਿਆਂ ਤੋਂ ਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਇਹ ਨੋਟ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਸ NCF ਵਿੱਚ ਦਿੱਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਯੋਗਤਾਵਾਂ ਵਿਆਖਿਆਤਮਿਕ ਹਨ ਅਤੇ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕਾਂ ਦੁਆਰਾ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਟੀਚਿਆਂ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਸੰਦਰਭ ਦੇ ਆਧਾਰ ‘ਤੇ, ਹੋਰ ਵਧੀਆ ਢੰਗ ਨਾਲ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ ਸੋਧਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕਾਂ ਨੂੰ NCF ਵਿੱਚ ਯੋਗਤਾਵਾਂ ਦੇ ਸਮੂਹ 'ਤੇ ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਵਿਚਾਰ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਲੋੜ ਪੈਣ 'ਤੇ ਢੁਕਵੇਂ ਪਰਿਵਰਤਨ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਇਹਨਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਸੰਦਰਭਾਂ (ਅਤੇ ਸਮੇਂ) ਵਿੱਚ ਯੋਗਤਾਵਾਂ ਦੀ ਸਾਪੇਖਿਕ ਸਥਿਰਤਾ ਅਤੇ ਅੰਤਰ-ਕੱਟਣ ਵਾਲੀ ਸਾਰਥਿਕਤਾ ਨੂੰ ਦੇਖਦੇ ਹੋਏ, NCF ਵਿੱਚ ਸਪਸ਼ਟ ਯੋਗਤਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਪਰਿਵਰਤਨਾਂ ਲਈ ਘੱਟ ਲੋੜਾਂ ਹੋ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ। ਹਾਲਾਂਕਿ, ਇਸ ਮਾਮਲੇ 'ਤੇ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕਾਂ ਦੁਆਰਾ ਮਾਮਲੇ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਵਿਚਾਰਿਆ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਨਤੀਜੇ ਅਕਸਰ ਵਧੇਰੇ ਪ੍ਰਸੰਗਿਕ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਇਸ ਲਈ, ਵਿਕਸਿਤ ਕੀਤੇ ਜਾ ਰਹੇ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਜਾਂ ਸਿਲੇਬਸ ਲਈ ਨਜ਼ਦੀਕੀ ਧਿਆਨ ਅਤੇ ਸੰਦਰਭੀਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੋਵੇਗੀ।

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਰਾਜਾਂ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਸੰਬੰਧਿਤ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਅਤੇ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਅਤੇ ਸਿਲੇਬਸ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਲਈ ਜ਼ੁੰਮੇਵਾਰ ਹੋਰ ਸੰਸਥਾਵਾਂ, ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਲਈ ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਮਿਆਰਾਂ ਦੇ ਪੂਰੇ ਸੈੱਟ 'ਤੇ ਪਹੁੰਚਣ ਲਈ ਅਜਿਹੇ ਪ੍ਰਵਾਹ-ਡਾਊਨ ਨੂੰ ਚਲਾਉਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੋਵੇਗੀ।

3.1.2.1 ਟੀਚਿਆਂ ਤੋਂ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਟੀਚਿਆਂ ਤੱਕ

ਸਕੂਲ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਉਦੇਸ਼, ਜਿਵੇਂਕਿ ਅਧਿਆਇ-1 ਵਿੱਚ ਕਲਪਨਾ ਕੀਤੇ ਗਏ ਹਨ, ਹਰੇਕ ਵਿਸ਼ੇ ਦੇ ਉਦੇਸ਼ਾਂ ਦੁਆਰਾ, ਸਕੂਲ ਦੇ ਚਾਰ ਪੜਾਵਾਂ ਲਈ ਉਦੇਸ਼ਿਤ ਵਿੱਦਿਅਕ ਪ੍ਰਾਪਤੀਆਂ ਨੂੰ ਦਿਸ਼ਾ ਦਿੰਦੇ ਹਨ, ਜਿਵੇਂਕਿ ਪਹਿਲਾਂ ਦੱਸਿਆ ਗਿਆ ਹੈ, ਇਹਨਾਂ ਟੀਚਿਆਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਟੀਚੇ ਪੜਾਅ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਹਨ।

ਇਸ NCF ਵਿੱਚ, ਵਿਕਾਸ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਡੋਮੇਨਾਂ ਲਈ ਫਾਊਂਡੇਸ਼ਨਲ ਪੱਧਰ ਲਈ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਟੀਚਿਆਂ ਨੂੰ ਪਰਿਭਾਸ਼ਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਹ ਉਚਿਤ ਹੈ ਕਿ, ਫਾਊਂਡੇਸ਼ਨਲ ਪੱਧਰ 'ਤੇ, ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਬਾਲ ਵਿਕਾਸ ਦੇ ਡੋਮੇਨ ਨਾਲ ਨੇੜਿਓਂ ਜੁੜਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਪ੍ਰੈਪਰੇਟਰੀ ਪੱਧਰ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਦੇ ਟੀਚਿਆਂ ਨੂੰ ਖਾਸ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਖੇਤਰਾਂ ਲਈ ਪਰਿਭਾਸ਼ਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹਨਾਂ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਖੇਤਰਾਂ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਉਦੇਸ਼ਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਅਧਿਆਇ-1 ਵਿੱਚ ਗਿਣਿਆ ਗਿਆ ਹੈ।

ਜਦੋਂਕਿ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਉਦੇਸ਼ ਪੜਾਅ-ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਟੀਚਿਆਂ ਲਈ ਪ੍ਰਾਇਮਰੀ ਸ੍ਰੋਤ ਹਨ, ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਬਿਆਨ 'ਤੇ ਪਹੁੰਚਣ ਲਈ ਦੋ ਹੋਰ ਕਿਸਮਾਂ ਦੇ ਵਿਚਾਰ ਹਨ। ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਦੇ ਟੀਚਿਆਂ ਨੂੰ ਵਿਚਾਰ ਕੇ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ:

ੳ. ਸਕੂਲ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਉਦੇਸ਼, ਜਿਵੇਂਕਿ NCF (ਭਾਗ-ਅ, ਅਧਿਆਇ-1) ਵਿੱਚ ਦਰਸਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ

ਅ. ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਖੇਤਰ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਗਿਆਨ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ

ੲ. ਸਕੂਲੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਦੇ ਪੜਾਅ ਲਈ ਉਮਰ ਅਨੁਕੂਲਤਾ

ਸਕੂਲੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਉਦੇਸ਼ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਦੇ ਟੀਚਿਆਂ ਵਿੱਚ ਆਉਂਦੇ ਹਨ। ਹੋਰ ਖਾਸ ਤੌਰ 'ਤੇ, ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਟੀਚਿਆਂ ਨੂੰ ਟੀਚਿਆਂ ਦੇ ਅੰਦਰ ਲੁੜੀਂਦੇ ਗਿਆਨ, ਸਮਰੱਥਾਵਾਂ, ਕਦਰਾਂ-ਕੀਮਤਾਂ ਅਤੇ ਸੁਭਾਅ ਤੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜੋ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਖੇਤਰ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਜੋ ਉਹਨਾਂ ਟੀਚਿਆਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾਉਂਦੇ ਹਨ।

3.1.2.2 ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਟੀਚਿਆਂ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਯੋਗਤਾਵਾਂ ਤੱਕ

ਯੋਗਤਾਵਾਂ ਦੀ ਸੂਚੀ 'ਤੇ ਪਹੁੰਚਣ ਲਈ ਚਾਰ ਮੁੱਖ ਵਿਚਾਰ ਹਨ:

ੳ. ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਟੀਚੇ, ਜੋ ਯੋਗਤਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਵਹਿ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਅ. ਪੜਾਅ ਅਤੇ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਖੇਤਰ ਲਈ ਢੁਕਵੀਂ ਖੋਜ ਜੋ ਸਮੱਗਰੀ, ਸਿੱਖਿਆ ਸ਼ਾਸਤਰ ਅਤੇ ਮੁਲਾਂਕਣ ਦੀ ਚੋਣ ਬਾਰੇ ਸੂਚਿਤ ਕਰਦੀ ਹੈ।

ੲ. ਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਵਿੱਦਿਅਕ ਜਤਨਾਂ ਦਾ ਤਜਰਬਾ

ਸ. ਸਾਡਾ ਸੰਦਰਭ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਸਰੋਤ ਦੀ ਉਪਲਬਧਤਾ, ਸਮੇਂ ਦੀ ਉਪਲਬਧਤਾ ਅਤੇ ਸੰਸਥਾਗਤ ਅਤੇ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਸ਼ਾਮਲ ਹੈ।

ਹਰੇਕ ਪੱਧਰ ਦੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਅਤੇ ਸਮਰੱਥਾਵਾਂ ਦੀਆਂ ਧਾਰਨਾਵਾਂ ਅਤੇ ਲੋੜਾਂ ਦੀ ਵਧਦੀ ਗੁੰਝਲਤਾ (ਭਾਗ-ਅ, ਅਧਿਆਇ-2 ਵਿੱਚ ਵਿਸਤ੍ਰਿਤ) ਦੇ ਸੰਬੰਧ ਵਿੱਚ ਆਪਣੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਵਿਚਾਰ ਹਨ। ਇਹ ਵਿਚਾਰ, ਬਦਲੇ ਵਿੱਚ, ਹਰੇਕ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਟੀਚੇ ਦੇ ਅੰਦਰ ਯੋਗਤਾਵਾਂ ਦੇ ਵਿਕਲਪਾਂ 'ਤੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪਾਉਂਦੇ ਹਨ।

ਸਕੂਲੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਸਾਰੇ ਹਿੱਸੇਦਾਰਾਂ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਯੋਗਤਾਵਾਂ ਬਾਰੇ ਸਪਸ਼ਟਤਾ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਦੀ ਉਮੀਦ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਹਰੇਕ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਲਈ ਇਹਨਾਂ ਯੋਗਤਾਵਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਗਤੀ 'ਤੇ ਨਜ਼ਰ ਰੱਖਣ ਨਾਲ ਸਕੂਲ ਪ੍ਰਣਾਲੀਆਂ ਨੂੰ ਇਹ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਉਣ ਦੀ ਇਜਾਜ਼ਤ ਮਿਲੇਗੀ ਕਿ ਸਾਰੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ NCF ਦੇ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਟੀਚਿਆਂ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚਣ ਲਈ ਉਚਿਤ ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਮੌਕੇ ਮਿਲੇ।

3.1.2.3 ਯੋਗਤਾਵਾਂ ਤੋਂ ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਨਤੀਜਿਆਂ ਤੱਕ

ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਨਤੀਜੇ ਯੋਗਤਾਵਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਵੱਲ ਸਿੱਖਣ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਦੇ ਅੰਤਰਿਮ ਮਾਰਕਰ ਹਨ। ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸਮਾਜਿਕ-ਸੱਭਿਆਚਾਰਿਕ ਸੰਦਰਭਾਂ, ਉਪਲਬਧ ਸਮੱਗਰੀਆਂ ਅਤੇ ਸਰੋਤਾਂ ਅਤੇ ਕਲਾਸਰੂਮ ਦੀਆਂ ਸੰਕਟਕਾਲੀਨ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਪਰਿਭਾਸ਼ਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਸਾਡੀ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਦੇ ਸੰਦਰਭ ਦੀ ਵਿਆਪਕ ਸਮਝ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ, ਇਸ NCF ਵਿੱਚ ਵਿਆਖਿਆਤਮਿਕ ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਨਤੀਜਿਆਂ ਦਾ ਇੱਕ ਸੈੱਟ ਪਰਿਭਾਸ਼ਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।

ਇਹਨਾਂ ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਨਤੀਜਿਆਂ ਨੂੰ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਅਤੇ ਸਕੂਲ ਮੁਖੀਆਂ ਲਈ ਦਿਸ਼ਾ-ਨਿਰਦੇਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਸਮਰੱਥ ਬਣਾਉਣ ਦੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਦੇਖਿਆ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਨਾਕਿ ਉਹਨਾਂ 'ਤੇ ਰੁਕਾਵਟਾਂ ਦੀਆਂ ਮੰਗਾਂ ਵਜੋਂ। ਉਹਨਾਂ ਕੋਲ ਆਪਣੇ ਸੰਦਰਭਾਂ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਨਤੀਜਿਆਂ ਦੀ ਮੁੜ ਕਲਪਨਾ ਕਰਨ ਦੀ ਖੁਦਮੁਖਤਿਆਰੀ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ।

3.1.3 ਨੇਸਟਡ ਲਰਨਿੰਗ ਸਟੈਂਡਰਡਸ

ਕਲਾ ਸਿੱਖਿਆ ਅਤੇ ਸਰੀਰਿਕ ਸਿੱਖਿਆ ਤੇ ਤੰਦਰੁਸਤੀ ਦੇ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ, ਇਸ NCF ਨੇ ਨੇਸਟਡ ਲਰਨਿੰਗ ਸਟੈਂਡਰਡ ਨੂੰ ਪਰਿਭਾਸ਼ਿਤ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਇਹਨਾਂ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਖੇਤਰਾਂ ਨੂੰ ਸਪਸ਼ਟ ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਮਿਆਰਾਂ ਨੂੰ ਨਿਰਧਾਰਿਤ ਕਰਨ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਧਿਆਨ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਜੋ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੀਆਂ ਸੰਭਾਵਿਤ ਸਿੱਖਣ ਪ੍ਰਾਪਤੀਆਂ ਦੀ ਰੂਪ-ਰੇਖਾ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਸਿਖਲਾਈ ਮਿਆਰਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ, ਖਾਸ ਤੌਰ 'ਤੇ ਮਿਡਲ ਅਤੇ ਸੈਕੰਡਰੀ ਪੜ੍ਹਾਈ 'ਤੇ, ਸਕੂਲਾਂ ਨੂੰ ਮਾਹਰ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਅਤੇ ਸਰੋਤਾਂ (ਜਿਵੇਂਕਿ ਖੇਡ ਦੇ ਮੈਦਾਨ ਅਤੇ ਸਾਜ਼ੋ-ਸਾਮਾਨ) ਦੀ ਲੋੜ ਹੋਵੇਗੀ। ਸਕੂਲਾਂ ਨੂੰ ਅਜਿਹੇ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਅਤੇ ਸਰੋਤਾਂ ਨੂੰ ਉਪਲਬਧ ਕਰਵਾਉਣ ਲਈ ਲੁੜੀਂਦੇ ਸਮੇਂ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਵਿੱਚ ਰੱਖਦੇ ਹੋਏ, ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਖੇਤਰਾਂ ਲਈ ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਮਿਆਰਾਂ ਨੂੰ ਦੋ ਸੈੱਟਾਂ ਵਜੋਂ ਪਰਿਭਾਸ਼ਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।

ਪਹਿਲਾ ਸੈੱਟ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਲਰਨਿੰਗ ਸਟੈਂਡਰਡਜ਼-1 ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਖੇਤਰ ਦੇ ਵਿੱਦਿਅਕ ਉਦੇਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਟੀਚਿਆਂ ਅਤੇ ਯੋਗਤਾਵਾਂ ਦੀ ਪੂਰੀ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਦਾ ਵੇਰਵਾ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸਾਰੇ ਸਕੂਲਾਂ ਦੁਆਰਾ ਪੂਰਾ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਹੀ ਉਹ ਲੁੜੀਂਦੇ ਸਰੋਤ ਜੋੜਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਦੇ ਅੰਦਰ ਇੱਕ ਸਬਸੈੱਟ ਹੈ ਜਿਸ ਨੂੰ ਲਰਨਿੰਗ ਸਟੈਂਡਰਡਜ਼-2 ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸਾਰੇ ਸਕੂਲਾਂ ਦੁਆਰਾ ਇਸ NCF ਨੂੰ ਲਾਗੂ ਕਰਨ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਤੋਂ ਹੀ ਪੂਰਾ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ਭਾਗ 3.2

ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਦੀ ਸਮੱਗਰੀ ਲਈ ਪਹੁੰਚ

ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਦੀ ਸਮੱਗਰੀ ਅਧਿਆਪਨ-ਸਿਖਲਾਈ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਵਿੱਚ ਵਰਤੇ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਸਰੋਤਾਂ ਅਤੇ ਸਮੱਗਰੀਆਂ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਵੇਗੀ ਅਤੇ ਸਿੱਧੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋਵੇਗੀ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ:

- ੳ. ਕਿਤਾਬਾਂ:** ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ ਪਾਠ-ਪੁਸਤਕਾਂ, ਵਰਕਬੁੱਕਸ, ਪਲੇਅਬੁਕਸ ਅਤੇ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਕਿਸਮ ਦੀਆਂ ਕਿਤਾਬਾਂ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਸਾਰਾਂਸ਼
- ਅ. TLM ਦੀਆਂ ਹੋਰ ਕਿਸਮਾਂ:** ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ ਖਿਡੌਣੇ, ਪਹੇਲੀਆਂ, ਵੀਡੀਓਜ਼ ਸਮੇਤ ਤਕਨਾਲੋਜੀ-ਆਧਾਰਿਤ ਸਮੱਗਰੀ ਅਤੇ ਪ੍ਰਯੋਗਾਤਮਿਕ ਸਮੱਗਰੀ
- ੲ. ਸਿੱਖਣ ਦਾ ਮਾਹੌਲ:** ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ ਕਲਾਸਰੂਮ ਵਿੱਚ ਥਾਂ, ਸਥਾਨਿਕ ਵਾਤਾਵਰਨ ਵਿੱਚ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਅਤੇ ਭਾਈਚਾਰੇ ਨਾਲ ਸ਼ਮੂਲੀਅਤ। ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦਾ ਸਿੱਖਣ ਦਾ ਮਾਹੌਲ ਸੁਰੱਖਿਅਤ, ਸੰਮਿਲਿਤ ਅਤੇ ਉਤੇਜਿਕ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ਵਿਕਾਸਸ਼ੀਲ ਕਿਤਾਬਾਂ (ਪਾਠ-ਪੁਸਤਕਾਂ ਸਮੇਤ) ਨੂੰ ਢੁਕਵੇਂ ਸਿਲੇਬਸ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਸਖ਼ਤ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਚੁਣੇ ਗਏ TLM ਸਾਰੇ ਕਲਾਸਰੂਮਾਂ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਜ਼ਰੂਰੀ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਮਾਹੌਲ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਅਤੇ ਸੰਗਠਨ ਵੀ ਸਾਰੇ ਪੜਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹੈ ਅਤੇ ਖ਼ਾਸ ਕਰ ਕੇ ਫਾਊਂਡੇਸ਼ਨਲ ਅਤੇ ਪ੍ਰੈਪਰੇਟਰੀ ਪੱਧਰ ਵਿੱਚ।

3.2.1 ਸਮੱਗਰੀ ਦੀ ਚੋਣ

ਇਹ ਭਾਗ ਉਚਿਤ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਸਮੱਗਰੀ ਦੀ ਚੋਣ ਕਰਨ ਲਈ ਵਿਆਪਕ ਪਹੁੰਚ ਦਾ ਵਰਣਨ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਖ਼ਾਸ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਸਮੱਗਰੀ ਦੀ ਚੋਣ ਕਰਨ ਲਈ ਵਧੇਰੇ ਖ਼ਾਸ ਵਿਚਾਰਾਂ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਸੰਬੰਧਿਤ ਅਧਿਆਇ ਵਿੱਚ ਵਿਸਤ੍ਰਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।

ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਦੇ ਟੀਚੇ, ਯੋਗਤਾਵਾਂ ਅਤੇ ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਨਤੀਜੇ ਸਪਸ਼ਟ ਦਿਸ਼ਾ ਦਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਲਈ ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਤਜਰਬੇ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਕਿਹੜੀ ਸਮੱਗਰੀ ਵਰਤੀ ਜਾਣੀ ਹੈ।

ਫਾਊਂਡੇਸ਼ਨਲ ਅਤੇ ਪ੍ਰੈਪਰੇਟਰੀ ਪੱਧਰ ਵਿੱਚ ਬਣੀਆਂ ਧਾਰਨਾਵਾਂ ਵੱਡੇ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਅਨੁਭਵੀ ਹਨ (ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਗਤ ਤੌਰ 'ਤੇ ਵਿਤਕਰੇ ਵਾਲਾ ਰੰਗ) ਅਤੇ ਵਿਹਾਰਿਕ (ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ ਇੱਕ ਟੀਨ ਦੇ ਢੱਕਣ ਨੂੰ ਖੋਲ੍ਹਣ ਲਈ ਇੱਕ ਲੀਵਰ ਵਜੋਂ ਵਰਤਿਆ ਜਾਣ ਵਾਲਾ ਚਮਚਾ, ਦੁਕਾਨ ਵਿੱਚ ਚੀਜ਼ਾਂ ਖ਼ਰੀਦਣ ਲਈ ਪੈਸਾ) ਪਰ ਸਿਧਾਂਤਿਕ ਨਹੀਂ। (ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ ਰੋਸ਼ਨੀ ਦੇ ਸਪੈਕਟ੍ਰਮ ਵਜੋਂ ਰੰਗ, ਇੱਕ ਸਧਾਰਨ ਮਸ਼ੀਨ ਵਜੋਂ ਲੀਵਰ ਜਾਂ ਵਟਾਂਦਰੇ ਦੇ ਮਾਧਿਅਮ ਵਜੋਂ ਪੈਸਾ) ਸਕੂਲੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਮਿਡਲ ਅਤੇ ਸੈਕੰਡਰੀ ਪੜਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਅਨੁਭਵੀ ਅਤੇ ਵਿਹਾਰਿਕ ਸੰਕਲਪਾਂ ਦੇ ਪਿੱਛੇ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਦੀ ਪੜਚੋਲ ਕਰਨ ਦੀ ਉਮੀਦ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਹਰੇਕ ਪੱਧਰ ਲਈ ਸਮੱਗਰੀ ਦੀ ਚੋਣ ਇਹਨਾਂ ਵਿਚਾਰਾਂ 'ਤੇ ਆਧਾਰਿਤ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ।

ਫਾਊਂਡੇਸ਼ਨਲ ਅਤੇ ਪ੍ਰੈਪਰੇਟਰੀ ਪੱਧਰ ਵਿੱਚ ਸਮੱਗਰੀ ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਅਨੁਭਵਾਂ ਤੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ ਜਾਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਸੱਭਿਆਚਾਰਿਕ, ਭੂਗੋਲਿਕ ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਸੰਦਰਭ ਨੂੰ ਵੀ ਦਰਸਾਉਂਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਬੱਚਾ ਵਿਕਾਸ ਅਤੇ ਵਧ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂਕਿ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਮਿਡਲ ਅਤੇ ਸੈਕੰਡਰੀ ਪੜਾਵਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਲੰਘਦੇ ਹਨ, ਸਮੱਗਰੀ ਜਾਣੇ-ਪਛਾਣੇ ਤੋਂ ਦੂਰ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਅਤੇ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰ ਸਕਦੀ ਹੈ ਜੋ ਜ਼ਰੂਰੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਤਤਕਾਲੀ ਵਾਤਾਵਰਨ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਸਤੁਤ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ।

ਸਮੱਗਰੀ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਸਮਰੱਥਾਵਾਂ ਅਤੇ ਕਦਰਾਂ-ਕੀਮਤਾਂ ਨਾਲ ਜੋੜਿਆ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਜੋ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਪੜਾਵਾਂ ਰਾਹੀਂ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਸਕੂਲੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਦੇ ਰੂੜੀਵਾਦ ਦੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਤੋਂ ਬਚਣ ਲਈ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਧਿਆਨ ਰੱਖਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ਇਹ ਸਮੱਗਰੀ ਦੀ ਚੋਣ ਦੇ ਆਮ ਸਿਧਾਂਤ ਹਨ; ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਖੇਤਰਾਂ 'ਤੇ ਅਗਲੇ ਅਧਿਆਇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾ ਦਾ ਵਰਣਨ ਕਰਦੇ ਹਨ।

3.2.2 ਪਾਠ-ਪੁਸਤਕਾਂ

3.2.2.1. ਕਿਤਾਬਾਂ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ

ਭਾਰਤੀ ਸਕੂਲੀ ਸਿੱਖਿਆ ਵਿੱਚ ਪਾਠ-ਪੁਸਤਕਾਂ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਮਹੱਤਵ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਅਸਲ ਵਿੱਚ, ਇਹ ਇੱਕ ਵਿਆਪਕ ਸਾਂਝੀ ਧਾਰਨਾ ਹੈ ਕਿ ਅਭਿਆਸ ਵਿੱਚ, ਸਾਡੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਸਕੂਲਾਂ ਵਿੱਚ ਅਤੇ ਸਾਡੀ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਦੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਵਿੱਚ, ਪਾਠ-ਪੁਸਤਕਾਂ ਸਾਰੇ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਅਤੇ ਸਿਲੇਬਸ ਲਈ ਖੜੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਹੋਰ ਸਮੱਗਰੀਆਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਅਤੇ ਮਹੱਤਵ ਅਤੇ ਪਾਠ-ਪੁਸਤਕਾਂ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਵਸੀਲੇ ਘੱਟ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਸਕੂਲੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦੀ ਇੱਕ ਮਜ਼ਬੂਤ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨ ਲਈ ਗ਼ੈਰ-ਸਿਹਤਮੰਦ ਅਤੇ ਗ਼ੈਰ-ਸਹਾਇਤਾਕਾਰੀ ਹੈ।

ਇਸ NCF ਨੇ ਸਕੂਲੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਕੇਂਦਰੀ ਉਦੇਸ਼ ਵਜੋਂ ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਮਿਆਰਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ 'ਤੇ ਜ਼ੋਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਇਹ ਜ਼ੋਰ ਪਾਠ-ਪੁਸਤਕਾਂ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਲੁੜੀਂਦੀ ਤਬਦੀਲੀ ਦਾ ਸੰਕੇਤ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਕਲਾਸਰੂਮ ਆਪਸੀ ਤਾਲਮੇਲ ਦੇ ਕੇਂਦਰ ਵਜੋਂ ਪਾਠ-ਪੁਸਤਕ ਨੂੰ 'ਕਵਰ' ਕਰਨ ਦੇ ਮੌਜੂਦਾ ਅਭਿਆਸ ਤੋਂ ਬਚਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੀ ਬਜਾਏ, ਕਲਾਸਰੂਮ ਆਪਸੀ ਤਾਲਮੇਲ ਦਾ ਫੋਕਸ ਖਾਸ ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਨਤੀਜਿਆਂ ਅਤੇ ਪਾਠ-ਪੁਸਤਕਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ।

ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਅਤੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਲਈ ਸਿਖਲਾਈ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ ਉਪਲਬਧ ਨਤੀਜੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਸਰੋਤਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ ਹੈ। ਪਾਠ-ਪੁਸਤਕਾਂ ਸੰਬੰਧੀ ਕੁਝ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਵਿਚਾਰਾਂ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ:

- ੳ. 'ਪਾਠ-ਪੁਸਤਕ ਕੇਂਦਰਿਤ' ਵਿੱਚ ਕਮੀ:** ਜਿਵੇਂ ਦੱਸਿਆ ਗਿਆ ਹੈ, ਸਾਡੀ ਸਿੱਖਿਆ ਪਾਠ-ਪੁਸਤਕਾਂ 'ਤੇ ਜ਼ਿਆਦਾ ਨਿਰਭਰ ਹੈ, ਇਸ ਨੂੰ ਬਦਲਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਹੋਰ ਕਿਸਮ ਦੀਆਂ TLM, ਹੋਰ ਕਿਸਮ ਦੀਆਂ ਕਿਤਾਬਾਂ ਅਤੇ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਦੇ ਵਾਤਾਵਰਨ ਦੀ ਪੂਰੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਜਾਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ।
- ਅ. ਪਾਠ-ਪੁਸਤਕ ਦੀ ਵਿਸਤ੍ਰਿਤ ਅਤੇ ਸੰਮਲਿਤ ਧਾਰਨਾ:** ਪਾਠ-ਪੁਸਤਕਾਂ, ਵਰਕਬੁੱਕਸ, ਪਲੇਅਬੁੱਕਸ ਅਤੇ ਹੋਰ ਕਿਸਮ ਦੀਆਂ ਕਿਤਾਬਾਂ ਵਿਚਕਾਰ ਸਪਸ਼ਟ ਅੰਤਰ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਦੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਤੋਂ ਉੱਤਮ ਹੈ। ਸਮੱਗਰੀ ਅਤੇ ਦਸਤਾਵੇਜ਼ ਨੂੰ 'ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਨੂੰ ਬਿਹਤਰ ਸਿੱਖਣ ਲਈ ਕੀ ਮਿਲੇਗਾ' ਦੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਤੋਂ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਨਾ ਕਿ 'ਪਾਠ-ਪੁਸਤਕਾਂ' ਦੀ ਪਾਠ-ਪੁਸਤਕ ਪਰਿਭਾਸ਼ਾ ਤੋਂ।
- ੲ. ਕਈ ਪਾਠ-ਪੁਸਤਕਾਂ ਦੀ ਉਪਲਬਧਤਾ:** ਇੱਥੋਂ ਤੱਕ ਕਿ ਸਭ ਤੋਂ ਵਧੀਆ ਪਾਠ-ਪੁਸਤਕਾਂ ਦੀਆਂ ਆਪਣੀਆਂ ਸੀਮਾਵਾਂ ਹਨ। ਇਸ ਲਈ, ਸਿੱਖਣ ਵਿੱਚ ਸੁਧਾਰ ਕਰਨ ਦੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਤੋਂ, ਇੱਕੋ ਵਿਸ਼ੇ ਅਤੇ ਕਲਾਸ ਲਈ ਇੱਕ ਤੋਂ ਵੱਧ ਪਾਠ-ਪੁਸਤਕਾਂ ਉਪਲਬਧ ਕਰਵਾਉਣਾ ਵਧੇਰੇ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਹੋਵੇਗਾ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਤੁਲਨਾ ਸਕੂਲ ਪ੍ਰਣਾਲੀਆਂ (ਜਾਂ ਸਕੂਲਾਂ) ਦੁਆਰਾ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ, ਇੱਕ ਪਾਠ-ਪੁਸਤਕ ਅਤੇ ਕੁਝ ਇਸ ਤੋਂ ਵੱਧ ਵਰਤੋਂ ਕਰਨ ਦੀ ਚੋਣ ਵੀ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ। [NEP 2020, 4.31]
- ੳ. ਪਾਠ-ਪੁਸਤਕਾਂ ਦੀ ਗੁਣਵੱਤਾ ਉੱਚੀ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ:** ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਸਮੱਗਰੀ ਅਤੇ ਰੂਪ ਦੇਵਾਂ ਦੇ ਸੰਬੰਧ ਵਿੱਚ ਉੱਚ ਡਿਜ਼ਾਈਨ ਅਤੇ ਉਤਪਾਦਨ ਮੁੱਲਾਂ ਵਾਲੀਆਂ ਪਾਠ-ਪੁਸਤਕਾਂ ਦੇ ਹੱਕਦਾਰ ਹਨ। ਡਿਜ਼ਾਈਨ, ਲੇਆਉਟ ਅਤੇ ਚਿੱਤਰ ਗੁਣਵੱਤਾ ਨੂੰ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਸਭ ਮਾਇਨੇ ਰੱਖਦੇ ਹਨ, ਜਿਵੇਂਕਿ ਅੰਤਮ ਪ੍ਰਿੰਟਿੰਗ ਅਤੇ ਉਤਪਾਦਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।
- ੴ. ਪਾਠ-ਪੁਸਤਕਾਂ ਦੀ ਲਾਗਤ:** ਜਨਤਕ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਸਾਰੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਲਈ ਪਾਠ-ਪੁਸਤਕਾਂ ਮੁਫਤ ਉਪਲਬਧ ਕਰਵਾਉਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਹਾਲਾਂਕਿ, ਪਾਠ-ਪੁਸਤਕਾਂ ਦੀ ਕੀਮਤ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹੈ [NEP 2020, 4.32] ਅਤੇ ਇਸ ਲਈ ਅਨੁਕੂਲ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਪਾਠ-ਪੁਸਤਕਾਂ ਵਿੱਚ ਲਾਜ਼ਮੀ ਹੋਣ ਦਾ ਅਰਥ ਹੈ, ਇਸ ਲਈ ਕੁਝ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕਾਂ ਦੁਆਰਾ ਇਸ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਮੁਨਾਫ਼ਾਖੋਰੀ ਲਈ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਜਾਣੀ ਚਾਹੀਦੀ।

3.2.2.2 ਪਾਠ-ਪੁਸਤਕ ਡਿਜ਼ਾਈਨ ਦੇ ਮੁੱਖ ਸਿਧਾਂਤ

ਇਹਨਾਂ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਮੂਲ ਗੱਲਾਂ ਦੇ ਨਾਲ, ਪਾਠ-ਪੁਸਤਕ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤ ਅਤੇ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਦਾ ਹੇਠਾਂ ਜ਼ਿਕਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।

- ੳ. ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਸਿਧਾਂਤ:** ਪਾਠ-ਪੁਸਤਕ ਨੂੰ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਤੌਰ 'ਤੇ ਪੜ੍ਹਾਅ ਲਈ ਯੋਗਤਾਵਾਂ ਅਤੇ ਪੱਧਰ ਲਈ ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਨਤੀਜਿਆਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਪਾਠ-ਪੁਸਤਕ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕਾਂ ਅਤੇ ਡਿਜ਼ਾਈਨਰਾਂ ਨੂੰ ਨਾ ਸਿਰਫ਼ ਉਸ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਡੋਮੇਨ ਜਾਂ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਖੇਤਰ ਦੀਆਂ ਯੋਗਤਾਵਾਂ ਤੋਂ ਜਾਣੂ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਲਈ ਪਾਠ-ਪੁਸਤਕ ਵਿਕਸਿਤ ਕੀਤੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ, ਸਗੋਂ ਪੂਰੇ ਪੜ੍ਹਾਅ ਲਈ ਯੋਗਤਾਵਾਂ ਤੋਂ ਵੀ ਜਾਣੂ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸਟੇਜ ਦੇ ਡੋਮੇਨਾਂ ਅਤੇ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਲੇਟਵੇਂ ਸੰਬੰਧ ਲਿਆਉਣ ਦੀ ਆਗਿਆ ਦੇਵੇਗਾ।
- ਅ. ਮੁੱਲਾਂ ਦਾ ਸਿਧਾਂਤ:** ਪਾਠ-ਪੁਸਤਕਾਂ ਵਿੱਚ ਚੁਣੀ ਗਈ ਸਮੱਗਰੀ ਨੂੰ NCF ਦੁਆਰਾ ਦਰਸਾਏ ਲੁੜੀਂਦੇ ਮੁੱਲਾਂ ਅਤੇ ਸੁਭਾਅ ਨੂੰ ਵੀ ਦਰਸਾਉਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਹਾਲਾਂਕਿ ਕਦਰਾਂ-ਕੀਮਤਾਂ ਨੂੰ ਅਕਸਰ ਸਪਸ਼ਟ ਤੌਰ 'ਤੇ ਨਹੀਂ ਸਿਖਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਸਕੂਲੀ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਅਤੇ ਵਾਤਾਵਰਨ ਨੂੰ ਲੁੜੀਂਦੇ ਮੁੱਲਾਂ ਦਾ ਰੂਪ ਦੇਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ, ਪਾਠ-ਪੁਸਤਕਾਂ ਵਿੱਚਲੀ ਸਮੱਗਰੀ ਇਹਨਾਂ ਮੁੱਲਾਂ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਣ ਵਿੱਚ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾਉਂਦੀ ਹੈ; ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ ਹਮਦਰਦੀ ਅਤੇ ਖ਼ਾਸ ਤੌਰ 'ਤੇ ਜਾਨਵਰਾਂ ਲਈ ਹਮਦਰਦੀ ਨੂੰ 'ਗਾਂਵਾਂ ਸਾਨੂੰ ਦੁੱਧ ਦਿੰਦੀਆਂ ਹਨ' ਜਾਂ 'ਅਮੰਡਸਨ ਸੀ' ਦੀ ਬਜਾਏ 'ਅਸੀਂ ਗਾਂਵਾਂ ਤੋਂ ਦੁੱਧ ਲੈਂਦੇ ਹਾਂ' ਵਰਗੇ ਵਾਕਾਂਸ਼ਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰ ਕੇ ਪ੍ਰਤੀਬਿੰਬਤ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਦੱਖਣੀ ਧਰੁਵ 'ਤੇ ਪਹੁੰਚਣ ਵਾਲਾ ਪਹਿਲਾ', ਨਾਕਿ 'ਅਮੰਡਸਨ ਨੇ ਦੱਖਣੀ ਧਰੁਵ ਨੂੰ ਜਿੱਤ ਲਿਆ।'
- ੲ. ਅਨੁਸ਼ਾਸਨ ਦਾ ਸਿਧਾਂਤ:** ਪਾਠ-ਪੁਸਤਕਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕਾਂ ਨੂੰ ਅਨੁਸ਼ਾਸਨ ਦਾ ਸਹੀ ਗਿਆਨ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਪਾਠ-ਪੁਸਤਕਾਂ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਸਮੱਗਰੀ ਅਤੇ ਕ੍ਰਮ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਅਤੇ ਅਨੁਸ਼ਾਸਨ ਨਾਲ ਚੁਣਿਆ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਤਾਂਜੇ ਇਹਨਾਂ ਅਨੁਸ਼ਾਸਨਾਂ ਦੇ ਕੁਝ ਮੂਲ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਦਾ ਖੰਡਨ ਨਾ ਹੋਵੇ।
- ੳ. ਪੈਡਾਗੋਜੀ ਸਿਧਾਂਤ:** ਪਾਠ-ਪੁਸਤਕਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਦੀ ਸਪਸ਼ਟ ਸਮਝ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਕਿ ਸਿੱਖਿਆ ਸ਼ਾਸਤਰ ਜੋ ਯੋਗਤਾ ਅਤੇ ਸਮੱਗਰੀ ਲਈ ਉਚਿਤ ਹੈ (ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚ, ਮੌਖਿਕ ਭਾਸ਼ਾ, ਧੁਨੀ-ਵਿਗਿਆਨ ਅਤੇ ਸ਼ਬਦ-ਹੱਲ ਕਰਨ ਦੀਆਂ ਹਦਾਇਤਾਂ ਸਮੇਤ ਸੰਤੁਲਿਤ ਪਹੁੰਚ ਅਤੇ ਅਰਥ ਬਣਾਉਣ ਨੂੰ ਫਾਊਂਡੇਸ਼ਨਲ ਪੱਧਰ ਲਈ ਸਭ ਨੂੰ ਇਕੱਠੇ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ) ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਪਾਠ-ਪੁਸਤਕਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ੱਕੀ ਮਹੱਤਤਾ ਵਾਲੇ ਵੇਰਵਿਆਂ ਨਾਲ ਓਵਰਲੋਡ ਕਰਨ ਦੇ ਪੁਰਾਣੇ ਆਮ ਅਭਿਆਸ ਤੋਂ ਪਰਹੇਜ਼ ਕਰਦੇ ਹੋਏ, ਪਾਠ ਦੇ ਮਾਮਲੇ ਨੂੰ ਘੱਟ ਤੋਂ ਘੱਟ ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਰੱਖਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ।
- ੴ. ਭਾਸ਼ਾ ਦਾ ਸਿਧਾਂਤ:** ਪਾਠ-ਪੁਸਤਕਾਂ ਦੀ ਸਮੱਗਰੀ ਵਿੱਚ ਵਰਤੀ ਗਈ ਭਾਸ਼ਾ ਨੂੰ ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਮਿਆਰਾਂ ਵਿੱਚ ਉਸ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਪੱਧਰ ਲਈ ਉਮੀਦ ਕੀਤੀ ਗਈ ਭਾਸ਼ਾ ਯੋਗਤਾਵਾਂ ਦਾ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗਿਆਨ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਖ਼ਾਸ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸ਼ੁਰੂਆਤੀ ਪੱਧਰ (ਫਾਊਂਡੇਸ਼ਨਲ ਅਤੇ ਪ੍ਰੈਪਰੇਟਰੀ ਪੱਧਰ) ਵਿੱਚ, ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਅਜੇ ਵੀ ਪੜ੍ਹਨਾ ਸਿੱਖ ਰਹੇ ਹਨ ਅਤੇ ਸਾਰੇ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਦੇ ਪਾਠ-ਪੁਸਤਕਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਵਿੱਚ ਰੱਖਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਅਣਜਾਣ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਅਤੇ ਵਾਕ ਬਣਤਰਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਅਤੇ ਵਿਆਖਿਆਵਾਂ ਦੁਆਰਾ ਪਾਠ-ਪੁਸਤਕਾਂ ਵਿੱਚ ਢੁਕਵੇਂ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਉਲੀਕਿਆ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਉੱਚ ਪੱਧਰ ਵਿੱਚ (ਮਿਡਲ ਪੱਧਰ ਤੋਂ ਬਾਅਦ), ਅਕਾਦਮਿਕ ਭਾਸ਼ਾਈ ਮੁਹਾਰਤ ਨੂੰ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨ ਨੂੰ ਸਿਰਫ਼ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀਆਂ ਪਾਠ-ਪੁਸਤਕਾਂ ਦੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਵਜੋਂ ਨਹੀਂ ਦੇਖਿਆ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਵਿਸ਼ੇ ਦੀਆਂ ਪਾਠ-ਪੁਸਤਕਾਂ ਵਿੱਚ ਉਸ ਵਿਸ਼ੇ ਲਈ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਨੂੰ ਉਜਾਗਰ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।
- ੵ. ਤਕਨਾਲੋਜੀ ਸਿਧਾਂਤ:** ਪਾਠ-ਪੁਸਤਕਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕਾਂ ਨੂੰ ਮੌਜੂਦਾ ਤਕਨਾਲੋਜੀ ਅਤੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੇ ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਤਜਰਬਿਆਂ ਨੂੰ ਵਧਾਉਣ ਲਈ ਉਪਲਬਧ ਆਡੀਓ-ਵਿਡੀਓ ਸਮੱਗਰੀ ਤੋਂ ਜਾਣੂ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਡਿਜੀਟਲ ਤਕਨਾਲੋਜੀ ਅਤੇ ਬਾਹਰੀ ਸਮੱਗਰੀ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰਨ ਵਾਲੀਆਂ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਨੂੰ ਪਾਠ-ਪੁਸਤਕ ਵਿੱਚ ਉਚਿਤ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।
- ੶. ਸੰਦਰਭ ਸਿਧਾਂਤ:** ਸਥਾਨਿਕ ਸੰਦਰਭ ਅਤੇ ਵਾਤਾਵਰਨ ਫਾਊਂਡੇਸ਼ਨਲ ਅਤੇ ਪ੍ਰੈਪਰੇਟਰੀ ਪੱਧਰ ਲਈ ਪਾਠ-ਪੁਸਤਕਾਂ ਵਿੱਚ ਸਮੱਗਰੀ ਦੀ ਚੋਣ ਲਈ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਵਿਚਾਰ ਹਨ। ਜਾਣੂ ਤੋਂ ਅਣਜਾਣ ਵੱਲ ਜਾਣਾ ਸਿੱਖਣ ਦਾ ਇੱਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਪਹਿਲੂ ਹੈ। ਪਾਠ-ਪੁਸਤਕ ਵਿੱਚ ਜਾਣੇ-ਪਛਾਣੇ ਪ੍ਰਸੰਗਾਂ ਦਾ ਸੰਤੁਲਨ ਵੀ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਜੋ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਲਈ ਆਰਾਮਦਾਇਕ ਹੈ ਅਤੇ ਅਣਜਾਣ ਸੰਦਰਭਾਂ ਜੋ ਉਤਸੁਕਤਾ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਅਤੇ ਤਰਜੀਹਾਂ ਨੂੰ ਚੁਣੌਤੀ ਦੇਣੀਆਂ ਚਾਹੀਦੀਆਂ ਹਨ। ਮਿਡਲ ਅਤੇ ਸੈਕੰਡਰੀ ਪੜ੍ਹਾਵਾਂ ਲਈ, ਇਹ ਸਾਰੇ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਮਜ਼ਬੂਤ ਵਿਚਾਰ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ।
- ੷. ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਦਾ ਸਿਧਾਂਤ:** ਪਾਠ-ਪੁਸਤਕਾਂ ਇੰਨੀਆਂ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਤਿਆਰ ਕੀਤੀਆਂ ਜਾਣੀਆਂ ਚਾਹੀਦੀਆਂ ਹਨ ਕਿ ਉਹ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦਾ ਧਿਆਨ ਖਿੱਚਣ। ਫਾਊਂਡੇਸ਼ਨਲ ਅਤੇ ਪ੍ਰੈਪਰੇਟਰੀ ਪੱਧਰ ਲਈ, ਵਿਡੀਓ ਸਮੱਗਰੀ ਅਤੇ ਟੈਕਸਟ ਵਿਚਕਾਰ

ਸੰਤੁਲਨ ਵਿਜ਼ੁਅਲ ਸਮੱਗਰੀ ਵੱਲ ਝੁਕਿਆ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਰੰਗ ਸਕੀਮਾਂ ਅਤੇ ਡਿਜ਼ਾਈਨ ਥੀਮ ਆਕਰਸ਼ਕ ਅਤੇ ਇਕਸਾਰ ਹੋਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ। ਟੈਕਸਟ ਸਮੱਗਰੀ ਦੇ ਫੌਂਟ ਅਤੇ ਅਕਾਰ ਛੋਟੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਡੀਕੋਡ ਕਰਨ ਲਈ ਦਿਖਣਯੋਗ ਅਤੇ ਘੱਟ ਤੋਂ ਘੱਟ ਉਲਝਣ ਵਾਲਾ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਮਿਡਲ ਅਤੇ ਸੈਕੰਡਰੀ ਪੜਾਵਾਂ ਲਈ, ਸੰਕਲਪਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਵਾਹ, ਬਿਆਨ ਵਿੱਚ ਸਪਸ਼ਟਤਾ ਅਤੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਾਂਤ ਦੇ ਡਿਜ਼ਾਈਨ ਵੱਲ ਧਿਆਨ ਦਿੱਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਨਾ ਸਿਰਫ ਸੰਕਲਪਾਂ ਨੂੰ ਸਪਸ਼ਟ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਦਰਸਾਉਣ ਲਈ, ਸਗੋਂ ਵਿਚਾਰ-ਵਟਾਂਦਰੇ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਨ ਅਤੇ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਪੁੱਛਣ ਲਈ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਸੱਦਾ ਦੇਣ ਲਈ ਵੀ।

ਖ. ਵਿਭਿੰਨਤਾ ਅਤੇ ਸਮਾਵੇਸ਼: ਪਾਠ-ਪੁਸਤਕਾਂ ਲਈ ਸਮੱਗਰੀ ਦੀ ਚੋਣ ਵਿੱਚ ਵਿਭਿੰਨਤਾ ਅਤੇ ਸ਼ਮੂਲੀਅਤ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਨੂੰ ਕਾਇਮ ਰੱਖਣਾ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹੈ। ਰਾਜਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰ ਵੀ, ਖੇਤਰੀ ਭਿੰਨਤਾਵਾਂ ਹਨ ਅਤੇ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਪਾਠ-ਪੁਸਤਕਾਂ ਵਿੱਚ ਢੁਕਵੀਂ ਪ੍ਰਤੀਨਿਧਤਾ ਲੱਭਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ।

3.2.2.3 ਪਾਠ-ਪੁਸਤਕਾਂ ਵਿੱਚ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਤੱਤ

ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਤੱਤ ਜੋ ਪਾਠ-ਪੁਸਤਕ ਵਿਕਾਸਕਰਤਾਵਾਂ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਵਿੱਚ ਰੱਖਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ:

- ੳ. ਡਿਜ਼ਾਈਨ ਸੁਹਜ ਅਤੇ ਇਕਸਾਰਤਾ:** ਪਾਠ-ਪੁਸਤਕਾਂ ਦੀ ਦਿੱਖ ਅਤੇ ਅਨੁਭਵ ਲਗਭਗ ਓਨੇ ਹੀ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹਨ ਪਾਠ-ਪੁਸਤਕਾਂ ਵਿੱਚ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੀ ਸਮੱਗਰੀ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ। ਡਿਜ਼ਾਈਨ ਸੁਹਜ ਅਤੇ ਇਕਸਾਰਤਾ ਭਰ ਵਿੱਚ ਪਾਠ-ਪੁਸਤਕਾਂ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਲਈ ਪਾਠ-ਪੁਸਤਕਾਂ ਨਾਲ ਜੁੜਨਾ ਅਸਾਨ ਬਣਾਉਂਦੀਆਂ ਹਨ।
- ਅ. ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਮਿਆਰ:** ਸਾਰੀਆਂ ਪਾਠ-ਪੁਸਤਕਾਂ ਦੇ ਅਧਿਆਇ ਇਸ ਬਾਰੇ ਸਪਸ਼ਟ ਹੋਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ ਅਧਿਆਇ ਵਿੱਚ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸਮੱਗਰੀ ਦੇ ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਉਦੇਸ਼ ਵਾਲੇ ਨਤੀਜੇ।
- ੲ. ਇਕਸਾਰ ਡਿਜ਼ਾਈਨ ਤੱਤ:** ਹਰੇਕ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਤੱਤ ਹੋਣਗੇ ਜੋ ਪਾਠ-ਪੁਸਤਕ ਦੇ ਹਰੇਕ ਅਧਿਆਇ ਵਿੱਚ ਨਿਰੰਤਰ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਤੱਤ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਖੇਤਰ ਅਤੇ ਪੜਾਅ ਲਈ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਹਨ, ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ ਫਾਊਂਡੇਸ਼ਨਲ ਪੱਧਰ ਵਿੱਚ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀਆਂ ਪਾਠ-ਪੁਸਤਕਾਂ ਵਿੱਚ ਤੱਤ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ, ਜਿਵੇਂਕਿ ਮੌਖਿਕ ਭਾਸ਼ਾ, ਪੜ੍ਹੇ ਉੱਚੀ ਅਵਾਜ਼, ਪੁਨੀ ਵਿਗਿਆਨ ਅਤੇ ਸ਼ਬਦ ਗੱਲ ਕਰਨਾ, ਸਮਝ, ਲਿਖਣਾ ਅਤੇ ਹੋਰ। ਇੱਕ ਆਮ ਡਿਜ਼ਾਈਨ ਥੀਮ ਜੋ ਇਹਨਾਂ ਤੱਤਾਂ ਨੂੰ ਸਪਸ਼ਟ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਪਛਾਣਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਵੱਖਰਾ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਪਾਠ-ਪੁਸਤਕ ਦੇ ਡਿਜ਼ਾਈਨ ਨੂੰ ਸਪਸ਼ਟ ਅਤੇ ਉਮੀਦਾਂ ਨੂੰ ਸਪਸ਼ਟ ਕਰੇਗਾ।
- ੳ. ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਅਤੇ ਅਭਿਆਸ:** ਅਭਿਆਸਾਂ ਨੂੰ ਸਿਰਫ ਅਧਿਆਇ ਦੇ ਅੰਤ ਵਿੱਚ ਹੀ ਨਹੀਂ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ। ਉਚਿਤ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਅਤੇ ਅਭਿਆਸਾਂ ਨੂੰ ਪਾਠ-ਪੁਸਤਕ ਵਿੱਚ ਸਮੱਗਰੀ ਦੇ ਪ੍ਰਵਾਹ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਅਭਿਆਸਾਂ ਨੂੰ ਯਾਦ ਕਰਨ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਖੋਜੀ ਅਤੇ ਉੱਚ ਕ੍ਰਮ ਦੇ ਸੋਚਣ ਵਾਲੇ ਕਾਰਜਾਂ ਦੇ ਇੱਕ ਨਿਰਣਾਇਕ ਮਿਸ਼ਰਨ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਸਿਫਾਰਸ਼ ਕੀਤੀਆਂ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਸਪਸ਼ਟ ਨਿਰਦੇਸ਼ ਅਤੇ ਉਮੀਦਾਂ ਹਨ ਕਲਾਸਰੂਮ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਰੁਝੇਵਿਆਂ ਦੀ ਆਗਿਆ ਦਿੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਜਿੱਥੇ ਢੁਕਵਾਂ ਹੋਵੇ, ਹੋਮਵਰਕ ਲਈ ਸਿਫਾਰਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਅਤੇ ਅਭਿਆਸਾਂ ਦੇ ਹਿੱਸੇ ਵਜੋਂ ਵੀ ਸ਼ਾਮਲ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।
- ੴ. ਵਧੀਕ ਸਮੱਗਰੀ ਦਾ ਹਵਾਲਾ:** ਇਸ ਗੱਲ 'ਤੇ ਜ਼ੋਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਪਾਠ-ਪੁਸਤਕਾਂ ਹੀ ਸਮੱਗਰੀ ਦਾ ਇੱਕੋ-ਇੱਕ ਸਰੋਤ ਨਹੀਂ ਹਨ। ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ, ਇਹ ਸਵਿਕਾਰ ਕਰਨਾ ਹੋਵੇਗਾ ਕਿ ਜਦੋਂ ਇੰਟਰਨੈੱਟ ਸਮੱਗਰੀ ਅਤੇ ਗਿਆਨ ਤੱਕ ਲਗਭਗ ਅਸੀਮਿਤ ਪਹੁੰਚ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਅਕਸਰ ਇੱਕ ਨੌਜਵਾਨ ਸਿਖਿਆਰਥੀ ਲਈ ਨਿਰਪੱਖ ਚੋਣ ਹੈਰਾਨ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਅਤੇ ਉਲਝਣ ਵਾਲੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਪਾਠ-ਪੁਸਤਕਾਂ ਦੇ ਲੇਖਕਾਂ ਨੂੰ ਕਿਊਰੇਟਰਾਂ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਵੀ ਨਿਭਾਉਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਅਤੇ QR-Codes ਰਾਹੀਂ ਇੰਟਰਨੈੱਟ 'ਤੇ ਮੁਫਤ ਉਪਲਬਧ ਵਾਧੂ ਸਮੱਗਰੀਆਂ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ, ਬਸ਼ਰਤ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਅਜਿਹੀ ਸਮੱਗਰੀ ਦੀ ਅਸਲੀਅਤ ਅਤੇ ਪ੍ਰਸੰਗਿਕਤਾ ਦੀ ਪੁਸ਼ਟੀ ਕੀਤੀ ਹੋਵੇ। ਇਹ ਪਾਠ-ਪੁਸਤਕ ਦੇ ਹਰ ਅਧਿਆਇ ਦੀ ਇੱਕ ਮਿਆਰੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ।

3.2.2.4 ਪਾਠ-ਪੁਸਤਕ ਵਿਕਾਸ ਲਈ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ

ਪਾਠ-ਪੁਸਤਕ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਨੂੰ ਲਾਗੂ ਕਰਨਾ, ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਹੇਠ ਲਿਖੀ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ:

- ੳ. ਇੱਕ ਸਿਲੇਬਸ ਦਸਤਾਵੇਜ਼ ਦੀ ਸਿਰਜਣਾ** ਜੋ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਦੇ ਟੀਚਿਆਂ, ਯੋਗਤਾਵਾਂ ਅਤੇ ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਨਤੀਜਿਆਂ ਅਤੇ ਇੱਕ ਵਿਸ਼ੇ ਦੇ ਸੁਭਾਅ, ਸਿੱਖਿਆ ਸ਼ਾਸਤਰ ਅਤੇ ਮੁਲਾਂਕਣ ਤੋਂ ਖਿੱਚਦਾ ਹੈ। ਸਿਲੇਬਸ ਦਸਤਾਵੇਜ਼ ਵਿੱਚ ਵਿਸ਼ੇ ਨੂੰ ਸਿਖਾਉਣ ਦੇ ਉਦੇਸ਼, ਸ਼ਾਮਲ ਕੀਤੇ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਸਮੱਗਰੀ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚ (ਸੰਕਲਪ ਜਾਂ ਥੀਮ), ਸਿਲੇਬਸ ਦਸਤਾਵੇਜ਼ ਦੀ ਬਣਤਰ (ਸਵਾਲ, ਮੁੱਖ ਸੰਕਲਪਾਂ, ਸੁਝਾਏ ਗਏ ਰਣਨੀਤੀਆਂ ਜਾਂ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ) ਅਤੇ ਬੋਧਾਤਮਿਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸਮੱਗਰੀ ਦੀ ਚੋਣ ਕਰਨਾ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਜੋ ਸਮਾਜਿਕ-ਸੱਭਿਆਚਾਰਿਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸੰਬੰਧਿਤ ਹੋਵੇ। ਸਿਲੇਬਸ ਦਸਤਾਵੇਜ਼ ਸਮੱਗਰੀ ਦੀ ਸੀਮਾ ਅਤੇ ਡੂੰਘਾਈ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਕਰਨ ਲਈ ਖੋਜ ਅਧਿਐਨਾਂ, ਨੀਤੀ ਪੱਤਰਾਂ, ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਦੇ ਤਜਰਬਿਆਂ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ਾ ਵਸਤੂ ਮਾਹਰਾਂ ਦੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਤੋਂ ਸਾਹਿਤ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਵੀ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ।
- ਅ. ਪਾਠ-ਪੁਸਤਕਾਂ ਦੇ ਲੇਖਕਾਂ, ਸਮੀਖਿਅਕਾਂ ਅਤੇ ਡਿਜ਼ਾਈਨਰਾਂ/ਚਿੱਤਰਕਾਰਾਂ ਦਾ ਪੈਨਲ:** ਪਾਠ-ਪੁਸਤਕ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਲੋਕ ਇਹ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ:
- 1. ਪਾਠ-ਪੁਸਤਕ ਲੇਖਕ ਅਤੇ ਸਮੀਖਿਅਕ** ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਸਮੱਗਰੀ ਸਮੂਹ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ; ਹੋਰਾਂ ਵਿੱਚ ਵਿਸ਼ਾ ਮਾਹਰ ਅਤੇ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਦੇ ਫੈਕਲਟੀ ਅਤੇ ਖੋਜ ਵਿਦਵਾਨ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਪਾਠ-ਪੁਸਤਕ ਦੇ ਲੇਖਕਾਂ ਨੂੰ ਵਿਭਿੰਨ ਪਿਛੋਕੜ ਵਾਲੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਤਾਂਜੋ ਵਿਭਿੰਨ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣਾਂ ਨੂੰ ਲਿਆਇਆ ਜਾ ਸਕੇ।
  - 2. ਡਿਜ਼ਾਈਨਰ/ਚਿੱਤਰਕਾਰ:** ਉਹ ਲੋਕ/ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਕੋਲ ਡਿਜ਼ਾਈਨ ਦਾ ਤਜਰਬਾ ਹੈ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਅਤੇ ਸਥਾਨਿਕ ਸੰਦਰਭ ਦੀ ਸਮਝ, ਤਰਜੀਹੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸਥਾਨਿਕ ਮਾਹਰਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।
  - 3. ਤਕਨੀਕੀ ਮਾਹਰ:** ਬਹੁਤ ਸਾਰੀ ਸਮੱਗਰੀ ਜੋ ਪਾਠ-ਪੁਸਤਕ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਦੀ ਹੈ, ਡਿਜੀਟਲ ਮੀਡੀਆ ਰਾਹੀਂ ਉਪਲਬਧ ਕਰਵਾਈ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਤਕਨੀਕੀ ਮਾਹਰਾਂ ਲਈ ਸ਼ੁਰੂ ਤੋਂ ਹੀ ਪਾਠ-ਪੁਸਤਕ ਵਿਕਾਸ ਟੀਮ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਬਣਨਾ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹੈ। ਮੀਡੀਆ ਸਮੱਗਰੀ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਵਿੱਚ ਸੋਚਿਆ ਨਹੀਂ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ। ਸਮੂਹ ਨੂੰ ਪਾਠ-ਪੁਸਤਕ ਦੇ ਸਾਂਝੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਨੂੰ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨ ਅਤੇ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਦੀ ਇੱਕ ਸਾਂਝੀ ਸਮਝ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਲਈ ਸ਼ੁਰੂ ਤੋਂ ਹੀ ਮਿਲ ਕੇ ਕੰਮ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਪਾਠ-ਪੁਸਤਕ ਦੇ ਫੀਡਬੈਕ, ਸੁਝਾਵਾਂ ਅਤੇ ਕਈ ਦੁਹਰਾਓ ਲਈ ਖੁੱਲ੍ਹਾ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।
- ੲ. ਸਮੱਗਰੀ, ਸਿੱਖਿਆ ਸ਼ਾਸਤਰ ਅਤੇ ਮੁਲਾਂਕਣ ਦੀ ਚੋਣ:** ਚੁਣੇ ਗਏ ਵਿਸ਼ਿਆਂ/ਥੀਮਾਂ ਵਿੱਚ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਦੇ ਸੰਦਰਭ (ਪਿਛਲੇ ਤਜਰਬਿਆਂ ਅਤੇ ਭਾਸ਼ਾ ਸਮੇਤ) ਅਤੇ ਹੋਰ ਖੋਜ ਲਈ ਗੁੰਜਾਇਸ਼ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੋਵੇਗੀ। ਹਰੇਕ ਪੱਧਰ ਲਈ ਸਮੱਗਰੀ ਅਗਲੇ ਲਈ ਇੱਕ ਪੂਰਵਗਾਮੀ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਸਮੱਗਰੀ ਅਤੇ ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਨਤੀਜਿਆਂ ਦੇ ਨਾਲ ਸਿੱਖਿਆ ਸ਼ਾਸਤਰ ਅਤੇ ਮੁਲਾਂਕਣ ਦੀ ਇਕਸਾਰਤਾ ਨੂੰ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਉਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ।
- ੳ. ਪਾਠ-ਪੁਸਤਕ ਦੀ ਬਣਤਰ:** ਇਹ ਧਿਆਨ ਵਿੱਚ ਰੱਖਦੇ ਹੋਏ ਕਿ ਪਾਠ-ਪੁਸਤਕ ਅਧਿਆਪਕ ਅਤੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਵਿਚਕਾਰ ਸੰਬੰਧ ਦਾ ਇੱਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਸਰੋਤ ਹੈ, ਪਾਠ-ਪੁਸਤਕ ਦੋਵਾਂ ਲਈ ਉਪਯੋਗੀ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਪਾਠ-ਪੁਸਤਕਾਂ ਵਿੱਚ ਸਮੱਗਰੀ ਮੁੱਖ ਤੌਰ 'ਤੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਵੱਲ ਸੇਧਿਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਪਾਠ-ਪੁਸਤਕ ਵਿੱਚ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਲਈ ਨੋਟਸ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰਨ ਦਾ ਅਭਿਆਸ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਹ ਪਹੁੰਚ ਸੀਮਿਤ ਹੈ, ਇਸ ਲਈ, ਇਹ NCF ਸਿਫਾਰਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਲਈ ਜਾਰੀ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹਰੇਕ ਪਾਠ-ਪੁਸਤਕ, ਉਸੇ ਪਾਠ-ਪੁਸਤਕ ਦੇ ਇੱਕ ਅਧਿਆਪਕ ਦੇ ਸੰਸਕਰਨ ਦੇ ਨਾਲ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। (ਕਿਰਪਾ ਕਰ ਕੇ ਹੇਠਾਂ ਸਾਰਨੀ 3.2i ਦੇਖੋ)
- ੴ. ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਅਤੇ ਡਿਜ਼ਾਈਨ** ਪਾਠ-ਪੁਸਤਕ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਫੌਂਟ ਦੇ ਅਕਾਰ, ਚਿੱਤਰਾਂ, ਸਕੈਚਾਂ, ਵਰਤੇ ਗਏ ਰੰਗਾਂ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਮਿਲਾਨ 'ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦੀ ਹੈ, ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ ਸ਼ੁਰੂਆਤੀ ਪੱਧਰ ਵਿੱਚ ਪਾਠ ਸਮੱਗਰੀ ਵੱਡੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿੱਚ ਚਿੱਤਰਾਂ ਨਾਲ ਸੀਮਿਤ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ, ਫੌਂਟ ਦਾ ਅਕਾਰ ਵੱਡਾ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਚਿੱਤਰ ਵਰਤੀ ਗਈ ਸੰਵੇਦਨਸ਼ੀਲ ਅਤੇ ਸੰਮਿਲਿਤ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਵਰਤੀ ਗਈ ਭਾਸ਼ਾ ਪੱਧਰ ਉਚਿਤ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ੇ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ।
- ੵ. ਲਿਖਣਾ, ਸਮੀਖਿਆ ਅਤੇ ਪਾਇਲਟ ਰਨ** ਇੱਕ ਪਾਠ-ਪੁਸਤਕ ਦੇ ਲਿਖਣ ਲਈ ਕਾਫ਼ੀ ਸਮਾਂ, ਨਿਯਮਿਤ ਪੀਅਰ ਸਮੀਖਿਆਵਾਂ ਅਤੇ ਪੈਨਲ ਸਮੀਖਿਆਵਾਂ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਸ 'ਤੇ ਕੰਮ ਕੀਤੀ ਜਾ ਰਹੀ ਸਮੱਗਰੀ ਦੀ ਲੋੜ ਨੂੰ ਪਰਿਭਾਸ਼ਿਤ ਕਰਨ ਅਤੇ ਦੁਹਰਾਉਣ ਲਈ ਚਿੱਤਰਕਾਰਾਂ ਨਾਲ ਨਿਯਮਿਤ ਗੱਲਬਾਤ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਪਾਠ-ਪੁਸਤਕ ਬਣਾਉਣ ਦੀ ਕਠੋਰਤਾ ਨੂੰ ਵਧਾਉਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਵਿੱਚ ਪਾਠ, ਚਿੱਤਰਾਂ ਅਤੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਵਿੱਚ ਦੁਹਰਾਓ ਤੋਂ ਬਚਣ ਵਿੱਚ ਸਹਾਇਤਾ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਚਿੱਤਰਕਾਰ ਸਾਰੇ ਲੇਖਕਾਂ ਨਾਲ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤੀਆਂ ਸਮੀਖਿਆਵਾਂ, ਰਚਨਾਤਮਿਕ ਅਤੇ ਉਤਸ਼ਾਹਜਨਕ ਹੋਣੀਆਂ ਚਾਹੀਦੀਆਂ ਹਨ। ਫੀਡਬੈਕ ਵਿੱਚ ਸੁਝਾਅ ਅਤੇ ਵਿਕਲਪਿਕ ਵਿਚਾਰ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ। ਲੇਖਕਾਂ ਨੂੰ ਕਈ ਵਾਰਤਾਵਾਂ ਲਈ ਖੁੱਲ੍ਹਾ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸਮੱਗਰੀ ਲਿਖਣ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਬਾਰੇ ਜਾਣੂ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਸਮੀਖਿਆ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਅਧਿਆਇ ਅਨੁਸਾਰ ਕੀਤੀ ਜਾਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਫਿਰ ਪੂਰੀ ਪਾਠ-ਪੁਸਤਕ ਲਈ। ਪਾਠ-ਪੁਸਤਕ ਦੀ ਸੁਚੱਜੀ ਪਰੂਫ਼-ਰੀਡਿੰਗ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਦੀ ਗੁਣਵੱਤਾ ਵਿੱਚ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾਉਂਦੀ ਹੈ।

ਚੁਣੇ ਗਏ ਸਕੂਲਾਂ ਨੂੰ ਪਾਠ-ਪੁਸਤਕਾਂ ਦੇ ਪਾਇਲਟ ਰਨ ਦੀ ਪਛਾਣ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਅਜਿਹੇ ਪਾਇਲਟ ਰਨ ਦੇ ਦੌਰਾਨ, ਲੇਖਕਾਂ ਨੂੰ ਸਕੂਲਾਂ ਦਾ ਦੌਰਾ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਕਲਾਸਰੂਮ ਨਿਰੀਖਣ, ਅਧਿਆਪਕਾਂ, ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਅਤੇ ਮਾਪਿਆਂ ਨਾਲ ਗੱਲਬਾਤ ਅਤੇ ਪਾਠ-ਪੁਸਤਕ ਬਾਰੇ ਫੀਡਬੈਕ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ਖ. ਪਾਠ-ਪੁਸਤਕ ਲਈ ਅਧਿਆਪਕ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਪਾਠ-ਪੁਸਤਕ ਦੀ ਉਤਪੱਤੀ, ਇਸ ਦੇ ਤਰਕਸ਼ੀਲਤਾ ਅਤੇ ਸਿੱਖਿਆ ਸ਼ਾਸਤਰ ਅਤੇ ਮੁਲਾਂਕਣ ਦੀ ਪਹੁੰਚ 'ਤੇ ਅਧਿਆਪਕ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਲਈ ਇੱਕ ਵਿਵਸਥਾ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਕਲਾਸਰੂਮ ਵਿੱਚ ਇਸ ਦੀ ਢੁਕਵੀਂ ਵਰਤੋਂ ਨੂੰ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਉਣ ਲਈ। ਇਸ ਸਥਿਤੀ ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਕੀਤੀ ਜਾਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਸਕੂਲ ਦੇ ਦੌਰੇ, ਵੈਬਿਨਾਰਾਂ, ਸਭ ਤੋਂ ਵਧੀਆ ਅਭਿਆਸਾਂ ਨੂੰ ਸਾਂਝਾ ਕਰਨ ਅਤੇ ਨਾਲ ਨਿਯਮਿਤ ਗੱਲਬਾਤ ਰਾਹੀਂ ਪਾਠ-ਪੁਸਤਕ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਵਿੱਚ ਦਰਪੇਸ਼ ਚੁਣੌਤੀਆਂ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਲਈ ਅਧਿਆਪਕ।

ਗ. ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਪਾਠ-ਪੁਸਤਕਾਂ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਏਜੰਸੀਆਂ ਅਤੇ ਟੀਮਾਂ ਨੂੰ ਉਸੇ ਸਿਲੇਬਸ 'ਤੇ ਆਧਾਰਿਤ ਪਾਠ-ਪੁਸਤਕਾਂ ਨੂੰ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨ ਲਈ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ਬਕਸਾ 3.2i

ਅਧਿਆਪਕ ਦੀ ਹੈਂਡਬੁੱਕ

ਪਾਠ-ਪੁਸਤਕ ਵਿੱਚ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਲਈ ਨੋਟਸ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰਨ ਦਾ ਅਭਿਆਸ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਹ ਪਹੁੰਚ ਸੀਮਿਤ ਹੈ। ਜੇ ਨੋਟਾਂ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਸਭ ਤੋਂ ਸੰਖੇਪ ਵਿੱਚ ਰੱਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਇਹ ਅਧਿਆਪਕ ਲਈ ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਲਾਭਦਾਇਕ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਜੇ ਉਹ ਵਿਸਤ੍ਰਿਤ ਹਨ, ਤਾਂ ਇਹ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਲਈ ਪਾਠ-ਪੁਸਤਕ ਦੇ ਅਕਾਰ ਨੂੰ ਬੇਲੋੜਾ ਵਧਾ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹ ਸ਼ਾਇਦ ਡਰਾਉਣ ਵਾਲਾ ਵੀ ਹੋਵੇਗਾ।

ਇਹ ਸਿਫਾਰਸ਼ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਕੀਤੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹਰੇਕ ਪਾਠ-ਪੁਸਤਕ, ਉਸੇ ਪਾਠ-ਪੁਸਤਕ ਦੇ ਇੱਕ ਅਧਿਆਪਕ ਦੇ ਸੰਸਕਰਨ (ਪਾਠ-ਪੁਸਤਕ+) ਦੇ ਨਾਲ ਹੋਵੇ। ਪਾਠ-ਪੁਸਤਕ+ ਨੂੰ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੀ ਪਾਠ-ਪੁਸਤਕ ਵਾਂਗ ਅਧਿਆਇ ਦੇ ਉਸੇ ਕ੍ਰਮ ਵਿੱਚ ਸੰਗਠਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਇਸ ਵਿੱਚ ਵਾਧੂ ਸਮੱਗਰੀ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ:

- ਅਧਿਆਇ ਦੇ ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਉਦੇਸ਼ ਅਤੇ ਇਹ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਦੇ ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਮਿਆਰਾਂ ਨਾਲ ਕਿਵੇਂ ਜੁੜਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ।
- ਉਸ ਅਧਿਆਇ ਲਈ ਢੁਕਵੀਂ ਸਿੱਖਿਆ ਸੰਬੰਧੀ ਰਣਨੀਤੀਆਂ ਦੀ ਸਿਫਾਰਸ਼ ਕੀਤੀ ਗਈ।
- ਉਹਨਾਂ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਲਈ ਵਿਕਲਪਿਕ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਜੋ ਸਮੱਗਰੀ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਲਈ ਸੰਘਰਸ਼ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ।
- ਸੰਸਾਧਨਾਂ ਲਈ ਸੰਦਰਭ (QR-Codes ਰਾਹੀਂ), ਜਿਵੇਂਕਿ ਡਿਜੀਟਲ ਸਮੱਗਰੀ, ਵਾਧੂ ਵਰਕਸ਼ੀਟਾਂ, ਰਚਨਾਤਮਿਕ ਮੁਲਾਂਕਣ ਅਤੇ ਵਿੱਦਿਅਕ ਸਮੱਗਰੀ ਗਿਆਨ ਪੈਕੇਜ ਜੋ ਵਾਧੂ ਅਧਿਆਪਨ ਸਹਾਇਤਾ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਵਿਚਾਰ ਅਧੀਨ ਵਿਸ਼ੇ ਦੇ ਅਧਿਆਪਕ ਵਿੱਚ ਵਧੇਰੇ ਡੂੰਘੀ ਸਮਝ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਪਾਠ-ਪੁਸਤਕ+ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਬੋਝ ਜਾਂ ਡਰਾਉਣ ਬਗੈਰ ਪਾਠ-ਪੁਸਤਕ ਦੀ ਸਮੱਗਰੀ ਤੋਂ ਪਰੇ ਜਾਣ ਲਈ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਲਈ ਇੱਕ ਕੀਮਤੀ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਹੋਵੇਗੀ।

3.2.3 ਸਿੱਖਣ ਦਾ ਵਾਤਾਵਰਨ ਅਤੇ ਅਧਿਆਪਨ-ਸਿਖਲਾਈ ਸਮੱਗਰੀ

ਇੱਕ ਸੁਰੱਖਿਅਤ, ਸਮਾਵੇਸ਼ੀ ਅਤੇ ਉਤੇਜਿਕ ਵਾਤਾਵਰਨ ਜੋ ਹਰੇਕ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਦੀ ਭਾਗੀਦਾਰੀ ਦਾ ਸਮਰਥਨ ਕਰਦਾ ਹੈ, NCF ਵਿੱਚ ਦੱਸੇ ਗਏ ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਮਿਆਰਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹੈ।

ਕਲਾਸਰੂਮ (ਅਤੇ ਸਮੁੱਚੇ ਸਕੂਲ) ਜੋਕਿ ਸਾਫ਼-ਸੁਥਰੇ, ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹਵਾਦਾਰ, ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਰੋਸ਼ਨੀ ਵਾਲੇ ਅਤੇ ਢੁਕਵੀਂ ਪਹੁੰਚ ਅਤੇ ਸੁਰੱਖਿਆ ਪ੍ਰਬੰਧਾਂ ਨਾਲ ਸੰਗਠਿਤ ਹਨ, ਸਿੱਖਣ ਦੀ ਸਹੂਲਤ ਲਈ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹਨ। ਸੁਰੱਖਿਆ ਪ੍ਰਬੰਧਾਂ ਵਿੱਚ ਸਰੀਰਿਕ, ਸਮਾਜਿਕ ਅਤੇ ਭਾਵਨਾਤਮਿਕ ਸੁਰੱਖਿਆ ਸ਼ਾਮਲ ਹੈ।

ਸਕੂਲਾਂ ਨੂੰ ਲੁੜੀਂਦੇ ਸਰੋਤਾਂ ਅਤੇ ਸਮੱਗਰੀਆਂ ਨਾਲ ਲੈਸ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਕਲਾਸਰੂਮਾਂ ਨੂੰ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਕੰਮ ਅਤੇ ਸਹਿਕਾਰੀ ਕੰਮ ਕਰਨ ਦੀ ਇਜਾਜ਼ਤ ਦੇਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਕਲਾਸਰੂਮ ਡਿਸਪਲੇਅ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਦੇ ਕੰਮ ਲਈ ਉਪਲਬਧ ਹੋਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ। ਵਿਕਾਸ ਸੰਬੰਧੀ ਦੇਰੀ ਜਾਂ ਅਸਮਰੱਥਤਾਵਾਂ ਵਾਲੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਭੌਤਿਕ ਅਤੇ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਦੀ ਪਹੁੰਚ ਨੂੰ ਸਮਰੱਥ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਭੌਤਿਕ ਥਾਂ ਅਤੇ TLM ਲਈ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਰਿਹਾਇਸ਼ਾਂ ਦੀ ਲੋੜ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ।

ਫਾਊਂਡੇਸ਼ਨਲ ਅਤੇ ਪ੍ਰੈਪਰੇਟਰੀ ਪੱਧਰ ਲਈ, ਕਲਾਸਰੂਮਾਂ ਨੂੰ ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਖਾਸ ਡੋਮੇਨਾਂ ਲਈ ਲਰਨਿੰਗ ਕੋਨਿਆਂ ਵਿੱਚ ਸੰਗਠਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਅਤੇ ਉਤੇਜਿਕ ਸਮੱਗਰੀ ਦੀ ਉਪਲਬਧਤਾ ਜੋ ਵਿਕਾਸ, ਸਾਤਾ ਅਤੇ ਗਿਣਤੀ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖਣ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰਦੀ ਹੈ, ਸਾਰੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਲਈ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੋਵੇਗੀ।

ਮਿਡਲ ਅਤੇ ਸੈਕੰਡਰੀ ਪੜਾਵਾਂ ਲਈ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਰੋਤ ਵਾਲੀਆਂ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀਆਂ ਅਤੇ ਪ੍ਰਯੋਗਸ਼ਾਲਾਵਾਂ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੋਣਗੀਆਂ। ਕਲਾ ਸਿੱਖਿਆ, ਸਰੀਰਿਕ ਸਿੱਖਿਆ ਤੇ ਤੰਦਰੁਸਤੀ ਅਤੇ ਕਿੱਤਾਮੁਖੀ ਸਿੱਖਿਆ ਲਈ ਖਾਸ ਕਿਸਮ ਦੀਆਂ ਖਾਲੀ ਥਾਂਵਾਂ ਅਤੇ ਸਮੱਗਰੀ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਖਾਸ ਤਰੀਕਿਆਂ ਨਾਲ ਸੰਗਠਿਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਸਥਾਨਿਕ ਸੰਦਰਭ ਅਤੇ ਕਮਿਊਨਿਟੀ ਦੇ ਸਰੋਤ ਵੀ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਤੌਰ 'ਤੇ ਮਦਦਗਾਰ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ, ਜਦੋਂ ਸੋਚ-ਸਮਝ ਕੇ ਵਰਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਏਕੀਕ੍ਰਿਤ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਇਹ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹੈ ਕਿ ਵਾਤਾਵਰਨ ਦੀ ਪੂਰੀ ਸਮਰੱਥਾ ਅਤੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਕਿਸਮਾਂ ਦੇ TLM ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਇਹ ਸਾਰੀਆਂ ਸਿੱਖਿਆ ਸ਼ਾਸਤਰ ਵਿੱਚ ਅਪਣਾਈ ਗਈ ਪਹੁੰਚ ਨਾਲ ਨੇੜਿਓਂ ਜੁੜੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। (ਅਗਲੇ ਭਾਗ ਵਿੱਚ ਵਿਸਤ੍ਰਿਤ) ਇਹ ਨਾ ਸਿਰਫ਼ ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਉਹਨਾਂ ਪਹਿਲੂਆਂ ਨੂੰ ਸਮਰੱਥ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸਿਰਫ਼ ਕਿਤਾਬਾਂ ਰਾਹੀਂ ਪਾਲਣ ਕਰਨਾ ਮੁਸ਼ਕਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਇਹ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਨੂੰ ਹੋਰ ਵੀ ਦਿਲਚਸਪ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ।

ਇਸ ਲਈ, ਚੁਣੀ ਗਈ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਸਮੱਗਰੀ (ਅਧਿਆਪਕ ਪਹਿਲੂਆਂ ਸਮੇਤ) ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਵੰਡਿਆ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਕਿਤਾਬਾਂ, ਹੋਰ TLM ਅਤੇ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਦੇ ਵਾਤਾਵਰਨ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਵਿਚਕਾਰ ਸੰਤੁਲਿਤ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ਭਾਗ 3.3

ਸਿੱਖਿਆ ਸ਼ਾਸਤਰ

NEP 2020 ਅਨੁਸਾਰ:

ਇੱਕ ਚੰਗੀ ਵਿੱਦਿਅਕ ਸੰਸਥਾ ਉਹ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਹਰ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਦਾ ਸਵਾਗਤ ਅਤੇ ਦੇਖਭਾਲ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਜਿੱਥੇ ਇੱਕ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਅਤੇ ਉਤੇਜਿਕ ਸਿੱਖਣ ਦਾ ਮਾਹੌਲ ਮੌਜੂਦ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਜਿੱਥੇ ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਤਜਰਬਿਆਂ ਦੀ ਇੱਕ ਵਿਸ਼ਾਲ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਸ਼ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਜਿੱਥੇ ਵਧੀਆ ਭੌਤਿਕ ਬੁਨਿਆਦੀ ਢਾਂਚਾ ਅਤੇ ਸਿੱਖਣ ਲਈ ਢੁਕਵੇਂ ਸਰੋਤ ਉਪਲਬਧ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

[NEP 2020, ਸਿਧਾਂਤ]

ਪੈਡਾਗੋਜੀ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਸਿੱਖਣ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕਰਨ ਲਈ ਅਧਿਆਪਕ ਦੁਆਰਾ ਕਲਾਸਰੂਮਾਂ ਵਿੱਚ ਵਰਤੇ ਜਾਂਦੇ ਅਧਿਆਪਨ ਦੀ ਵਿਧੀ ਅਤੇ ਅਭਿਆਸ ਹੈ। ਪ੍ਰਭਾਵੀ ਸਿੱਖਿਆ ਸ਼ਾਸਤਰ ਇਸ ਗੱਲ ਦੀ ਚੰਗੀ ਸਮਝ 'ਤੇ ਆਧਾਰਿਤ ਹੈ ਕਿ ਬੱਚੇ ਕਿਵੇਂ ਵਧਦੇ ਅਤੇ ਸਿੱਖਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਲਈ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਟੀਚਿਆਂ, ਯੋਗਤਾਵਾਂ ਅਤੇ ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਨਤੀਜਿਆਂ 'ਤੇ ਸਪਸ਼ਟ ਫੋਕਸ ਕਰਦੇ ਹਨ।

3.3.1 ਬੱਚੇ ਕਿਵੇਂ ਵਧਦੇ ਅਤੇ ਸਿੱਖਦੇ ਹਨ?

ਸਿਹਤਮੰਦ ਸਰੀਰਿਕ ਵਿਕਾਸ ਲਈ ਲੁੜੀਂਦੇ ਪੋਸ਼ਣ ਅਤੇ ਉਚਿਤ ਸੰਵੇਦੀ ਅਤੇ ਭਾਵਨਾਤਮਿਕ ਉਤੇਜਨਾ ਦੀਆਂ ਬੁਨਿਆਦੀ ਲੋੜਾਂ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਸੰਵੇਦੀ ਵਿਕਾਸ ਵਿੱਚ 'ਨਾਜ਼ੁਕ ਦੌਰ' ਹੁੰਦੇ ਹਨ; ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ ਜੀਵਨ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਕੁਝ ਮਹੀਨਿਆਂ ਵਿੱਚ ਆਮ ਵਿਜ਼ੂਅਲ ਅਨੁਭਵ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਬੋਧਾਤਮਿਕ ਅਤੇ ਭਾਵਨਾਤਮਿਕ ਵਿਕਾਸ ਵਿੱਚ ਵੀ 'ਸੰਵੇਦਨਸ਼ੀਲ ਦੌਰ' ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ ਸ਼ੁਰੂਆਤੀ ਬਚਪਨ ਅਤੇ ਕਿਸ਼ੋਰ-ਅਵਸਥਾ। ਸਰੀਰਿਕ ਪਰਿਵਰਤਨਾਂ ਦਾ ਬੱਚੇ ਦੇ ਜੀਵਨ ਦੇ ਮਨੋਵਿਗਿਆਨਿਕ ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਪਹਿਲੂਆਂ 'ਤੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪੈਂਦਾ ਹੈ।

ਵਿਕਾਸਵਾਦੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਤੋਂ, ਮਨੁੱਖ ਸਿੱਖਣ ਲਈ ਪੈਦਾ ਹੋਏ ਹਨ, ਇਸ ਲਈ ਅਸੀਂ ਸੰਸਾਰ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਦੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰਨ ਲਈ ਇੱਕ ਮੁਹਿੰਮ ਦੇ ਨਾਲ ਆਉਂਦੇ ਹਾਂ। ਅਸੀਂ ਲਗਾਤਾਰ ਆਪਣੇ ਸਿਧਾਂਤ ਬਣਾਉਂਦੇ ਹਾਂ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸਾਡੀਆਂ ਧਾਰਨਾਵਾਂ ਅਤੇ ਅਨੁਭਵਾਂ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਸੁਧਾਰਦੇ ਹਾਂ।

ਇਸ ਲਈ ਬੱਚੇ ਕੁਦਰਤੀ ਸਿੱਖਣ ਵਾਲੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਸਰਗਰਮ ਹਨ, ਸਿੱਖਣ ਲਈ ਉਤਸੁਕ ਹਨ ਅਤੇ ਨਵੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਪ੍ਰਤਿ ਦਿਲਚਸਪੀ ਨਾਲ ਜਵਾਬ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਉਹਨਾਂ ਕੋਲ ਉਤਸੁਕਤਾ ਦੀ ਇੱਕ ਪੈਦਾਇਸ਼ੀ ਭਾਵਨਾ ਹੈ ਜੋ ਉਹ ਹੈਰਾਨ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਸਵਾਲ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਪੜਚੋਲ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਸੰਸਾਰ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਲਈ ਖੋਜਦੇ ਹਨ। ਆਪਣੀ ਉਤਸੁਕਤਾ 'ਤੇ ਕੰਮ ਕਰ ਕੇ, ਉਹ ਹੋਰ ਖੋਜ ਅਤੇ ਸਿੱਖਣਾ ਜਾਰੀ ਰੱਖਦੇ ਹਨ।

ਦੁਨੀਆ ਭਰ ਦੀਆਂ ਖੋਜਾਂ ਨੇ ਸਾਨੂੰ ਇਸ ਬਾਰੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦਾ ਇੱਕ ਸਮੂਹ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤਾ ਹੈ ਕਿ ਬੱਚੇ ਕਿਵੇਂ ਸਿੱਖਦੇ ਹਨ ਜੋਕਿ ਅਧਿਆਪਨ ਲਈ ਵਿਹਾਰਿਕ ਪ੍ਰਭਾਵ ਰੱਖਦੇ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਕੁਝ ਮੁੱਖ ਪਹਿਲੂ ਹਨ:

- ੳ. ਦਿਮਾਗ ਸਿੱਖਣ ਵਿੱਚ ਅਹਿਮ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾਉਂਦਾ ਹੈ:** ਦਿਮਾਗ ਇੱਕ ਗੁੰਝਲਦਾਰ ਅੰਗ ਹੈ ਜੋ ਨਿਊਰੋਨਸ, ਗਲਾਈਅਲ ਸੈੱਲਾਂ, ਖੂਨ ਦੀਆਂ ਨਾੜੀਆਂ ਅਤੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਸੈੱਲਾਂ ਦਾ ਬਣਿਆ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜੋ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਸੰਗਠਿਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਦਿਮਾਗ ਦਾ ਕੰਮ ਕਰਨਾ, ਲੱਖਾਂ ਨਿਊਰੋਨਾਂ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਸੰਬੰਧਾਂ ਦਾ ਸਦਾ ਬਦਲਦਾ ਪੈਟਰਨ ਹੈ। ਸਿੱਖਣਾ ਇੱਕ ਭੌਤਿਕ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਨਵੇਂ ਗਿਆਨ ਨੂੰ ਨਵੇਂ ਦਿਮਾਗ ਦੇ ਸੈੱਲ ਸੰਬੰਧਾਂ ਦੁਆਰਾ ਦਰਸਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਦਿਮਾਗ ਦਾ ਅਕਾਰ ਅਤੇ ਅਕਾਰ ਅਨੁਭਵ ਦੁਆਰਾ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਬੱਚੇ ਦੇ ਬੋਧਾਤਮਿਕ ਵਿਕਾਸ ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਪਰਸਪਰ ਪ੍ਰਭਾਵ ਦੇ ਮੌਕੇ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ। ਦਿਮਾਗ ਨੂੰ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਨਵੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਸਿੱਖਣ ਅਤੇ ਯਾਦ ਰੱਖਣ ਲਈ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਜਦੋਂ ਤੱਕ ਇਹ ਚੁਣੌਤੀ ਅਤੇ ਉਤੇਜਿਤ ਹੁੰਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ।
- ਅ. ਸਿੱਖਣਾ ਉਹਨਾਂ ਐਸੋਸੀਏਸ਼ਨਾਂ ਅਤੇ ਸੰਬੰਧਾਂ 'ਤੇ ਆਧਾਰਿਤ ਹੈ ਜੋ ਬੱਚੇ ਬਣਾਉਂਦੇ ਹਨ:** ਬੱਚੇ ਖਾਲੀ ਸਲੇਟਾਂ ਤੋਂ ਬਹੁਤ ਦੂਰ ਹਨ ਜਿਸ 'ਤੇ ਅਸੀਂ ਸਿਰਫ ਪੰਨੇ ਅਤੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦੇ ਪੰਨੇ ਲਿਖ ਸਕਦੇ ਹਾਂ। ਉਹਨਾਂ ਕੋਲ ਆਪਣੇ ਅਨੁਭਵ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਗਿਆਨ ਅਤੇ ਸਮਝ ਹੈ; ਉਹਨਾਂ ਕੋਲ ਵਿਭਿੰਨ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਬਾਰੇ ਅਨੁਭਵੀ ਸਿਧਾਂਤ ਹਨ। ਕਿਸੇ ਬੱਚੇ ਦੇ ਦਿਮਾਗ ਵਿੱਚ ਕਦੇ ਵੀ ਕੁਝ ਵੀ ਬਿਲਕੁਲ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਰਜ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਜਿਵੇਂਕਿ ਇਹ ਅਨੁਭਵ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਹੈ ਜੋ ਉਹ ਅਨੁਭਵ ਕਰਦੇ ਹਨ ਜੋ ਨਵੇਂ ਗਿਆਨ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਵਿਆਖਿਆ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਉਸ ਗਿਆਨ ਦੀ ਰੋਸ਼ਨੀ ਵਿੱਚ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਜੋ ਉਹਨਾਂ ਕੋਲ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਹੈ। ਬੱਚੇ ਲਗਾਤਾਰ ਨਵੇਂ ਤਜਰਬਿਆਂ ਨੂੰ ਮੌਜੂਦਾ ਗਿਆਨ ਵਿੱਚ ਫਿੱਟ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ ਅਤੇ ਨਵੇਂ ਤਜਰਬਿਆਂ ਦੀ ਇਜਾਜ਼ਤ ਦੇਣ ਲਈ ਮੌਜੂਦਾ ਗਿਆਨ ਨੂੰ ਵਿਵਸਥਿਤ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ।
- ੲ. ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਸਿੱਖਣ ਨਾਲ ਡੂੰਘੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜੁੜੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹਨ:** ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਧਿਆਨ, ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਅਤੇ ਬੋਧ ਨਾਲ ਅਟੁੱਟ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਜੁੜੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹਨ। ਇਸ ਲਈ ਸਕਰਾਤਮਿਕ ਭਾਵਨਾਵਾਂ, ਜਿਵੇਂਕਿ ਉਤਸੁਕਤਾ, ਅਚੰਭੇ, ਅਨੰਦ ਅਤੇ ਉਤੇਜਨਾ ਧਿਆਨ, ਬੋਧ ਅਤੇ ਯਾਦਦਾਸ਼ਤ ਸਿੱਖਣ ਵਿੱਚ ਸਹਾਇਤਾ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ। ਸਕਰਾਤਮਿਕ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਅਕਸਰ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਅਤੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੇ ਨਾਲ ਸਕਰਾਤਮਿਕ ਸੰਬੰਧਾਂ ਦੁਆਰਾ ਵਧੀਆ ਢੰਗ ਨਾਲ ਪਾਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਉਹ ਇੱਕ ਕਲਾਸਰੂਮ ਵਿੱਚ ਹਨ ਅਤੇ ਉਹ ਆਪਣੇ ਅਧਿਆਪਕ ਅਤੇ ਸਹਿਪਾਠੀਆਂ 'ਤੇ ਭਰੋਸਾ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ, ਤਾਂ ਉਹ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਵਿੱਚ ਬਿਹਤਰ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਨ ਅਤੇ ਖੋਜ ਕਰਨ ਅਤੇ ਸਿੱਖਣ ਲਈ ਬੇਇਜ਼ਕ ਮਹਿਸੂਸ

ਕਰਦੇ ਹਨ। ਜਿਵੇਂ-ਜਿਵੇਂ ਭਰੋਸਾ ਵਧਦਾ ਹੈ, ਕਲਾਸਰੂਮ ਭਾਵਨਾਤਮਿਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਆਤਮ-ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਸਿੱਖਣ ਲਈ ਘੱਟ ਰੁਕਾਵਟਾਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ।

ਸ. ਸਿੱਖਣ ਦਾ ਵਾਤਾਵਰਨ ਮਾਅਨੇ ਰੱਖਦਾ ਹੈ: ਸ਼ਬਦ 'ਵਾਤਾਵਰਨ' ਕਲਾਸਰੂਮ ਵਿੱਚ ਭੌਤਿਕ ਸਪੇਸ ਅਤੇ 'ਵਾਯੂਮੰਡਲ' ਜਾਂ ਮਨੋਵਿਗਿਆਨਿਕ ਵਾਤਾਵਰਨ ਦੋਵਾਂ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਭੌਤਿਕ ਵਾਤਾਵਰਨ ਇੱਕ ਢਾਂਚਾ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦਾ ਹੈ ਜੋ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਖੋਜ, ਬੋਧਾਤਮਿਕ ਵਿਕਾਸ ਅਤੇ ਚੁਣੌਤੀ ਦੀ ਆਗਿਆ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਮਾਹੌਲ ਜਾਂ ਮਨੋਵਿਗਿਆਨਿਕ ਵਾਤਾਵਰਨ ਕਲਾਸਰੂਮ ਵਿੱਚ ਵਾਪਰਨ ਵਾਲੇ ਸਾਰੇ ਸੰਬੰਧਾਂ ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਪਰਸਪਰ ਕਿਰਿਆਵਾਂ ਦਾ ਬਣਿਆ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇੱਕ ਸੁਰੱਖਿਅਤ, ਆਰਾਮਦਾਇਕ ਅਤੇ ਖੁਸ਼ਹਾਲ ਕਲਾਸਰੂਮ ਵਾਤਾਵਰਨ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਬਿਹਤਰ ਸਿੱਖਣ ਅਤੇ ਹੋਰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਲਈ, ਇਹ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਕਿ ਲੁੜੀਂਦੀਆਂ ਸਹੂਲਤਾਂ, ਜਿਵੇਂਕਿ ਸਿੱਖਣ ਦੀ ਸਮੱਗਰੀ, ਸਹਾਇਤਾ, ਸਾਜ਼ੋ-ਸਾਮਾਨ ਅਤੇ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਕਰਨ, ਇਕੱਠੇ ਕੰਮ ਕਰਨ ਅਤੇ ਖੇਡਣ ਲਈ ਜਗ੍ਹਾ ਉਪਲਬਧ ਕਰਵਾਈ ਜਾਵੇ ਤਾਂਜੇ ਹਰੇਕ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਬਿਹਤਰ ਢੰਗ ਨਾਲ ਸਿੱਖਣ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕੇ। ਕਲਾਸਰੂਮ ਇੱਕ ਸਮਾਵੇਸ਼ੀ, ਯੋਗ ਸਿੱਖਣ ਦਾ ਮਾਹੌਲ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਜੋ ਹਰ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਆਦਰ, ਖੁੱਲ੍ਹੇਪਨ, ਸਵੀਕ੍ਰਿਤੀ, ਅਰਥਪੂਰਨਤਾ, ਸੰਬੰਧਿਤ ਅਤੇ ਚੁਣੌਤੀ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਹ. ਸਿੱਖਣਾ ਖ਼ਾਸ ਸਮਾਜਿਕ ਅਤੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰਿਕ ਮਾਹੌਲ ਵਿੱਚ ਹੁੰਦਾ ਹੈ: ਸਕੂਲ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖਣਾ ਸਾਰਥਿਕ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜਦੋਂ ਇਹ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਅਤੇ ਅਨੁਭਵਾਂ ਨਾਲ ਜੁੜਦਾ ਹੈ। ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਬੱਚੇ ਕਹਾਣੀਆਂ, ਗੀਤਾਂ, ਖੇਡਾਂ, ਭੋਜਨ, ਰੀਤੀ-ਰਿਵਾਜਾਂ ਅਤੇ ਤਿਉਹਾਰਾਂ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਆਪਣੇ ਪਰਿਵਾਰ ਅਤੇ ਭਾਈਚਾਰੇ ਲਈ ਪਹਿਰਾਵੇ ਜਾਂ ਕੰਮ ਕਰਨ ਜਾਂ ਯਾਤਰਾ ਕਰਨ ਜਾਂ ਰਹਿਣ ਦੇ ਸਥਾਨਿਕ ਤਰੀਕਿਆਂ ਦੇ ਨਾਲ ਵੱਡੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਜੋ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਜੀਵਨ ਦਾ ਇੱਕ ਅਨਿੱਖੜਵਾਂ ਅੰਗ ਹਨ। ਜਿਵੇਂ-ਜਿਵੇਂ ਬੱਚੇ ਵੱਡੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਵੰਨ-ਸੁਵੰਨੇ ਤਜਰਬਿਆਂ ਨੂੰ ਕਲਾਸਰੂਮ ਵਿੱਚ ਥਾਂ ਜ਼ਰੂਰ ਲੱਭਣੀ ਮਿਲਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਜਦੋਂਕਿ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਦੇ ਘਰ ਦੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਅਤੇ ਕਲਾਸਰੂਮ ਦੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਵਿਚਕਾਰ ਅਕਸਰ ਅੰਤਰ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਦੀਆਂ ਅਵਾਜ਼ਾਂ ਸੁਣਨਾ ਜਾਰੀ ਰੱਖਣਾ ਅਤੇ ਕਲਾਸਰੂਮ ਵਿੱਚ ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਸੱਭਿਆਚਾਰਿਕ ਪਰੰਪਰਾਵਾਂ ਦਾ ਸਨਮਾਨ ਕਰਨਾ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

3.3.2 ਸਕੂਲੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਉਦੇਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ ਪ੍ਰਭਾਵੀ ਸਿੱਖਿਆ ਸ਼ਾਸਤਰ

ਜਿਵੇਂਕਿ ਅਧਿਆਇ-1.1.3 ਵਿੱਚ ਦੱਸਿਆ ਗਿਆ ਹੈ, ਰਸਮੀ ਵਿੱਦਿਅਕ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਵਜੋਂ ਸਕੂਲਾਂ ਦਾ ਕੇਂਦਰੀ ਉਦੇਸ਼ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੁਆਰਾ ਕੀਮਤੀ ਗਿਆਨ, ਸਮਰੱਥਾ, ਕਦਰਾਂ-ਕੀਮਤਾਂ ਅਤੇ ਸੁਭਾਅ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਹੈ। ਬੱਚੇ ਕਿਵੇਂ ਸਿੱਖਦੇ ਹਨ? ਇਸ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ, ਉਹਨਾਂ ਉਦੇਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ ਸਿੱਖਿਆ ਸ਼ਾਸਤਰ ਦੇ ਕੁਝ ਮੁੱਖ ਤੱਤ ਹੇਠਾਂ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਹਨ:

ੳ. ਗਿਆਨ (ਸਿਧਾਂਤ, ਧਾਰਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਜਾਣਨਾ)

ਬੱਚੇ ਬਚਪਨ ਤੋਂ ਹੀ ਸੰਕਲਪਾਂ ਅਤੇ ਅਨੁਭਵੀ ਸਿਧਾਂਤ ਬਣਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਇੱਕ ਨਵਾਂ ਸਿਧਾਂਤ ਜਾਂ ਸੰਕਲਪ ਜਾਂ ਸਿਧਾਂਤ ਸਿੱਖਣ ਲਈ, ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਇਸ ਨਵੇਂ ਅਨੁਭਵ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਮੌਜੂਦਾ ਗਿਆਨ ਵਿੱਚ ਫਿੱਟ ਕਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਨਵੇਂ ਤਜਰਬਿਆਂ ਦੀ ਇਜਾਜ਼ਤ ਦੇਣ ਲਈ ਆਪਣੇ ਮੌਜੂਦਾ ਗਿਆਨ ਨੂੰ ਅਨੁਕੂਲ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਇਸ ਨੂੰ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੀ ਮਦਦ ਕਰਨ ਲਈ, ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਨੂੰ ਸੰਕਲਪਾਂ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਨੂੰ ਢੁਕਵੇਂ ਢੰਗ ਨਾਲ ਫਰੇਮਵਰਕ ਅਤੇ ਕ੍ਰਮਬੱਧ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੇ ਮੌਜੂਦਾ ਤਜਰਬਿਆਂ ਅਤੇ ਸਮਝ ਨਾਲ ਨਵੇਂ ਸੰਕਲਪਾਂ ਨੂੰ ਜੋੜਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਮੌਜੂਦਾ ਸਮਝ ਨੂੰ ਚੁਣੌਤੀ ਦੇਣ ਵਾਲੇ ਸਵਾਲ ਖੜ੍ਹੇ ਕਰਨ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਸੋਚ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਮੌਜੂਦਾ ਸਮਝ ਤੋਂ ਪਰੇ ਧੱਕਣ ਵਾਲੇ ਸਪਸ਼ਟ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਸਭ ਕੁਝ ਖੁੱਲ੍ਹੇ ਵਿਚਾਰ-ਵਟਾਂਦਰੇ ਅਤੇ ਹੱਥ-ਪੈਰ ਦੀਆਂ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਵਿੱਚ ਆਪਣੀ ਪੂਰੀ ਭਾਗੀਦਾਰੀ ਨੂੰ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਉਂਦੇ ਹੋਏ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਸੰਕਲਪਾਂ ਜਾਂ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਨੂੰ ਡਿਸਕਨੈਕਟ ਕੀਤੇ ਭਾਗਾਂ ਵਿੱਚ ਪੜ੍ਹਾਉਣਾ ਜਾਂ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਤੋਂ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੁਬਾਰਾ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਦੀ ਉਮੀਦ ਕਰਨਾ, ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਹ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਏ ਸਨ, ਅਸਲ ਸੰਕਲਪਕ ਸਮਝ ਨੂੰ ਅਸੰਭਵ ਬਣਾ ਦਿੰਦਾ ਹੈ।

ਯਾਦਦਾਸ਼ਤ ਦੀ ਮਹੱਤਤਾ

ਸਮ੍ਰਿਤੀ (ਯਾਦ) ਉੱਤੇ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਭਾਰਤੀ ਜ਼ੋਰ ਸਿੱਖਣ ਅਤੇ ਵਿਕਾਸ ਲਈ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹੈ। ਇਸ ਨੂੰ ਅਕਸਰ ਰੋਟ ਲਰਨਿੰਗ 'ਤੇ ਜ਼ੋਰ ਦੇਣ ਵਜੋਂ ਗਲਤ ਸਮਝਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜੋ ਸਿਧਾਂਤਿਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਅਤੇ ਜਦੋਂ ਵਫ਼ਾਦਾਰੀ ਨਾਲ ਅਭਿਆਸ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਅਜਿਹਾ ਨਹੀਂ ਹੈ।

ਮੌਜੂਦਾ ਬੇਧਾਰਮਿਕ ਵਿਗਿਆਨ ਖੋਜ ਦਰਸਾਉਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਸਮ੍ਰਿਤੀ ਕਾਰਜਸ਼ੀਲ ਯਾਦ ਅਤੇ ਲੰਮੇ ਸਮੇਂ ਦੀ ਯਾਦ-ਬੋਧ ਅਤੇ ਸਮਝ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾਉਂਦੀ ਹੈ। ਯਾਦ 'ਤੇ ਨਾਕਾਫੀ ਜ਼ੋਰ ਅਕਸਰ ਕਲਾਸਰੂਮ ਵਿੱਚ ਅਢੁਕਵੇਂ ਨਤੀਜਿਆਂ ਦਾ ਨਤੀਜਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਜਦੋਂ ਅਸੀਂ ਯਾਦਦਾਸ਼ਤ ਦੀ ਅਣਉਚਿਤ ਵਰਤੋਂ ਕਰਦੇ ਹਾਂ, ਅਸੀਂ ਇਸ ਦੀਆਂ ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਅਤੇ ਸਮਰੱਥਾਵਾਂ ਨੂੰ ਨਜ਼ਰਅੰਦਾਜ਼ ਕਰ ਰਹੇ ਹਾਂ।

ਕਲਾਸਰੂਮ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖਣ ਲਈ ਯਾਦਦਾਸ਼ਤ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਵਿੱਚ ਜਾਣ-ਬੁੱਝ ਕੇ ਅਤੇ ਨਿਯਮਿਤ ਅਭਿਆਸ, ਡੂੰਘੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ, ਸੰਕੇਤ ਪੈਦਾ ਕਰਨਾ, ਸੰਬੰਧ ਬਣਾਉਣਾ ਅਤੇ ਐਸੋਸੀਏਸ਼ਨਾਂ ਬਣਾਉਣਾ ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ।

ਅ. ਸਮਰੱਥਾ (ਯੋਗਤਾਵਾਂ ਅਤੇ ਹੁਨਰ: ਜਾਣਨਾ ਕਿ ਕਿਵੇਂ)

ਕਾਬਲੀਅਤਾਂ ਅਤੇ ਹੁਨਰਾਂ ਨੂੰ ਕਰਨ ਨਾਲ ਸਭ ਤੋਂ ਵਧੀਆ ਸਿੱਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹ ਵਾਰ-ਵਾਰ ਐਕਸਪੋਜ਼ਰ ਅਤੇ ਅਭਿਆਸ ਨਾਲ ਸੁਧਾਰਦੇ ਹਨ। ਚੰਗੇ ਅਭਿਆਸ ਵਿੱਚ ਅਰਥਪੂਰਨ ਵਿਭਿੰਨਤਾ ਨੂੰ ਉਚਿਤ ਮਾਤਰਾ ਵਿੱਚ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਗੱਲ 'ਤੇ ਨਿਰੰਤਰ ਵਿਚਾਰ-ਵਟਾਂਦਰੇ ਨਾਲ ਪੂਰਕ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕੁਝ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ ਕਿਉਂ ਕੰਮ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਹੋਰ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਕਰਦੀਆਂ।

ਅਭਿਆਸ ਦੀ ਮਹੱਤਤਾ

ਸਿੱਖਣਾ ਇੱਕ ਸਮਾਂ ਬਰਬਾਦ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਹੈ। ਸੰਗਠਿਤ, ਨਿਯਮਿਤ ਅਤੇ ਸਥਿਰ ਅਭਿਆਸ ਸਿੱਖਣ 'ਤੇ ਸਥਿਰ ਅਤੇ ਸਕਰਾਤਮਿਕ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪੈਦਾ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਅਭਿਆਸ ਜਾਣਕਾਰੀ ਨੂੰ ਅੰਦਰੂਨੀ ਬਣਾਉਣ, ਲੰਮੇ ਸਮੇਂ ਦੀ ਯਾਦਦਾਸ਼ਤ ਵਿੱਚ ਸਟੋਰ ਕੀਤੀ ਵਧੇਰੇ ਗੁੰਝਲਦਾਰ ਜਾਣਕਾਰੀ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚ ਕਰਨ ਅਤੇ ਗਿਆਨ ਜਾਂ ਹੁਨਰ ਨੂੰ ਆਪਣੇ-ਆਪ ਲਾਗੂ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਦੇ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ, ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੇ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਵਿੱਚ ਅੰਤਰ ਇਸ ਗੱਲ ਤੋਂ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਉਹ ਜਾਣ-ਬੁੱਝ ਕੇ ਅਭਿਆਸ ਵਿੱਚ ਕਿੰਨਾ ਹਿੱਸਾ ਲੈਂਦੇ ਹਨ। ਜਾਣ-ਬੁੱਝ ਕੇ ਅਭਿਆਸ ਰੋਟ ਦੁਹਰਾਉਣ ਵਰਗਾ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਰੋਟ ਦੁਹਰਾਉਣਾ ਆਪਣੇ-ਆਪ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਵਿੱਚ ਸੁਧਾਰ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਜਾਣ-ਬੁੱਝ ਕੇ ਅਭਿਆਸ ਵਿੱਚ ਧਿਆਨ, ਰਿਹਰਸਲ ਅਤੇ ਦੁਹਰਾਉਣਾ ਸ਼ਾਮਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਨਵੇਂ ਗਿਆਨ ਜਾਂ ਹੁਨਰਾਂ ਵੱਲ ਲੈ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜੋ ਬਾਅਦ ਵਿੱਚ ਵਧੇਰੇ ਗੁੰਝਲਦਾਰ ਗਿਆਨ ਅਤੇ ਹੁਨਰਾਂ ਵਿੱਚ ਵਿਕਸਿਤ ਕੀਤੇ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ।

ਜਦੋਂ ਕੋਈ ਹੁਨਰ ਆਟੋਮੈਟਿਕ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਧਿਆਨ ਅਤੇ ਮਾਨਸਿਕ ਸਰੋਤ ਉੱਚ ਪੱਧਰੀ ਸੋਚ ਅਤੇ ਤਰਕ ਲਈ ਮੁਕਤ ਕੀਤੇ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ।

ਬਹੁਤੇ ਅਧਿਆਪਕ ਦੋ ਵਿਰੋਧੀ ਤੱਥਾਂ ਤੋਂ ਜਾਣੂ ਹਨ ਕਿ ਡ੍ਰਿਲ ਬੇਰਿੰਗ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਫਿਰ ਵੀ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਲਈ ਕੁਝ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ ਵਿੱਚ ਮੁਹਾਰਤ ਹਾਸਲ ਕਰਨ ਲਈ ਅਭਿਆਸ ਹੀ ਇੱਕੋ ਇੱਕ ਤਰੀਕਾ ਹੈ। ਡ੍ਰਿਲ ਨਾਲ ਸਮੱਸਿਆ ਉਦੋਂ ਆਉਂਦੀ ਹੈ ਜਦੋਂ ਅਸੀਂ ਇਹ ਮੰਨਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਇਹ ਸਮਝ ਦਾ ਬਦਲ ਹੋਵੇਗਾ। ਧਾਰਨਾਵਾਂ ਅਤੇ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ ਦੇ ਵੱਖਰੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ

ਨੂੰ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਸਿੱਖਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਇਕੱਲਾ ਅਭਿਆਸ ਸੰਕਲਪਿਕ ਗਿਆਨ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ; ਇਕੱਲੀ ਸਮਝ ਹੀ ਕਿਸੇ ਵਿਧੀ ਦੀ ਮੁਹਾਰਤ ਹਾਸਲ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੀ।

ੲ. ਮੁੱਲ ਅਤੇ ਸੁਭਾਅ

“ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਇਹ ਦੱਸਣਾ” ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਕਿਹੜੀਆਂ ਕਦਰਾਂ-ਕੀਮਤਾਂ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨੀਆਂ ਚਾਹੀਦੀਆਂ ਹਨ ਜਾਂ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਬਰਕਰਾਰ ਰੱਖਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ ਬਹੁਤ ਘੱਟ ਪ੍ਰਭਾਵ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਜਾਂ ਤਾਂ 'ਬੋਰਿੰਗ' ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜਾਂ 'ਪ੍ਰਚਾਰ' ਵਜੋਂ ਸਮਝਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਸਕੂਲੀ ਸਿੱਖਿਆ ਵਿੱਚ ਕਦਰਾਂ-ਕੀਮਤਾਂ ਅਤੇ ਸੁਭਾਅ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਮੁੱਖ ਤੌਰ 'ਤੇ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਤਰੀਕਿਆਂ ਨਾਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ:

1. **ਸਕੂਲ ਅਤੇ ਕਲਾਸਰੂਮ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਦੁਆਰਾ:** ਦੂਜਿਆਂ ਲਈ ਸੰਵੇਦਨਸ਼ੀਲਤਾ ਅਤੇ ਸਤਿਕਾਰ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜਦੋਂ ਸਾਰੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਵਿੱਚ ਹਿੱਸਾ ਲੈਣ ਦੇ ਮੌਕੇ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਚੋਣਵੇਂ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਸਾਰੀਆਂ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਵਿੱਚ ਹਿੱਸਾ ਨਹੀਂ ਲੈਂਦੇ ਹਨ। ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਮਿਸਾਲਾਂ ਦੇਖ ਕੇ ਵੀ ਸਿੱਖਦੇ ਹਨ।
2. **ਸਕੂਲ ਅਤੇ ਕਲਾਸਰੂਮ ਅਭਿਆਸਾਂ ਦੁਆਰਾ:** ਉਦਾਹਰਨਾਂ ਨੂੰ ਦੇਖਣਾ, ਖਾਸ ਕਦਰਾਂ-ਕੀਮਤਾਂ ਬਾਰੇ ਕਹਾਣੀਆਂ ਸੁਣਨਾ/ਪੜ੍ਹਨਾ ਜਾਂ ਬਾਲ ਸਭਾਵਾਂ ਅਤੇ ਬਾਲ ਪੰਚਾਇਤਾਂ ਵਿੱਚ ਹਿੱਸਾ ਲੈਣਾ ਜੋ ਲੋਕਤੰਤਰ, ਨਿਆਂ ਅਤੇ ਸਮਾਨਤਾ ਦੀਆਂ ਧਾਰਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਬਣਾਉਣ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕਰਦੇ ਹਨ।
3. **ਸਕੂਲੀ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਰਾਹੀਂ ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਹਿੱਸੇ ਵਜੋਂ:** ਪ੍ਰਯੋਗਸ਼ਾਲਾ ਦੇ ਪ੍ਰਯੋਗ ਅਤੇ ਅਜ਼ਮਾਇਸ਼ਾਂ ਵਿਗਿਆਨਿਕ ਸੁਭਾਅ ਅਤੇ ਸੋਚ ਨੂੰ ਬਣਾਉਣ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ।
4. **ਕੁਝ ਸਕੂਲੀ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਦੇ ਸਿੱਧੇ ਟੀਚਿਆਂ ਵਜੋਂ:** ਖੇਡਾਂ ਅਤੇ ਖੇਡਾਂ ਦੌਰਾਨ ਕਿਰਪਾ ਨਾਲ ਜਿੱਤਣਾ ਅਤੇ ਹਾਰਨਾ ਸਿੱਖਣਾ ਲਚਕੀਲਾਪਣ ਬਣਾਉਣ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਬਕਸਾ 3.3iii

ਸਵਾਲ ਪੁੱਛਣ ਦੀ ਮਹੱਤਤਾ

ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਸਵਾਲ ਕਰਨ ਦੀ ਇੱਕ ਲੰਮੀ ਅਤੇ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਪਰੰਪਰਾ ਮੌਜੂਦ ਹੈ। ਬਹਿਸ ਅਤੇ ਵਿਚਾਰ-ਵਟਾਂਦਰੇ ਨੂੰ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਭਾਰਤੀ ਗਿਆਨ ਪਰੰਪਰਾ ਦੇ ਇੱਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਅੰਗ ਵਜੋਂ ਰੱਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ।

ਉਪਨਿਸ਼ਦ ਚੇਲਿਆਂ ਦੇ ਸਵਾਲਾਂ ਦੇ ਜਵਾਬ ਵਿੱਚ ਲਿਖੇ ਗਏ ਸਨ। ਉਪਨਿਸ਼ਦ ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਸ਼ਾਬਦਿਕ ਅਰਥ ਹੈ (ਗੁਰੂ ਦੇ) ਨੇੜੇ ਬੈਠਣਾ। ਦਲੀਲ ਦੀ ਆਮ ਵਿਧੀ ਨੇ ਤਰਕ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਸਧਾਰਨ ਤੋਂ ਗੁੰਝਲਦਾਰ, ਠੋਸ ਤੋਂ ਅਮੂਰਤ ਅਤੇ ਜਾਣੇ ਤੋਂ ਅਣਜਾਣ ਤੱਕ ਚਲੀ ਗਈ।

ਕਥਾ ਉਪਨਿਸ਼ਦ ਵਿੱਚ, ਇੱਕ ਨੌਜਵਾਨ ਲੜਕੇ ਨਚੀਕੇਤਾ ਦੀ ਸ਼ਕਤੀਸ਼ਾਲੀ ਕਹਾਣੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੇ ਮੌਤ ਦੇ ਮਾਲਕ ਯਮ ਨੂੰ ਇੱਕ ਬਹੁਤ ਹੀ ਸਧਾਰਨ ਪਰ ਬੁਨਿਆਦੀ ਸਵਾਲ ਪੁੱਛਣ ਦੀ ਹਿੰਮਤ ਕੀਤੀ: 'ਕੀ ਮੌਤ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਜੀਵਨ ਹੈ ਜਾਂ ਮੌਤ ਦਾ ਅੰਤ ਹੈ?'

ਬ੍ਰਿਹਦਾਰਣਯਕ ਉਪਨਿਸ਼ਦ ਜਨਕ ਅਤੇ ਗਾਰਗੀ ਦੇ ਨਾਲ ਯਾਜਨਵਲਕਯ ਦੀ ਸਵੈ ਦੇ ਸੁਭਾਅ ਬਾਰੇ ਬਹਿਸ ਦਾ ਵਰਣਨ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਛਾਂਦੋਗਿਆ ਉਪਨਿਸ਼ਦ ਵਿੱਚ, ਉਦਾਲਕਾ ਅਰੁਣੀ ਆਪਣੇ ਪੁੱਤਰ ਸ਼ਵੇਤਕੇਤੂ ਨਾਲ ਅੰਤਮ ਅਸਲੀਅਤ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ ਉੱਤੇ ਬਹਿਸ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਮਹਾਂਭਾਰਤ ਦੇ ਯਕਸ਼ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਵਿੱਚ ਯੁਧਿਸ਼ਠਰ ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਆਪਣੇ ਪਿਤਾ ਧਰਮ ਵਿਚਕਾਰ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਵਾਰਤਾਲਾਪ ਹੈ।

ਭਾਰਤੀ ਇਤਿਹਾਸ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਬਿੰਦੂਆਂ 'ਤੇ, ਅਜਿਹੇ ਅਸਧਾਰਨ ਵਿਦਵਾਨ ਹੋਏ ਹਨ ਜੋ ਆਪਣੇ-ਆਪਣੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦੇ ਸਕੂਲਾਂ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਨਦਾਰ ਮਾਸਟਰ ਸਨ। ਵਿਦਵਾਨ ਲੋਕਾਂ ਵਿੱਚ ਦਰਸ਼ਨ ਦੀਆਂ ਇਹਨਾਂ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਪ੍ਰਣਾਲੀਆਂ ਦੇ ਮੁੱਲ ਅਤੇ ਸੀਮਾਵਾਂ ਬਾਰੇ ਜਨਤਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਬਹਿਸ ਕਰਨਾ ਬਹੁਤ ਆਮ ਸੀ।

ਆਦਿ ਸੰਕਰਾ ਅਤੇ ਮੰਡਾਨਾ ਮਿਸ਼ਰਾ ਵਿਚਕਾਰ ਪੁਰਾਤਨ ਬਹਿਸਾਂ ਇੱਕ ਵਧੀਆ ਉਦਾਹਰਨ ਹਨ। ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਦੇਖਣ ਅਤੇ ਸਿੱਖਣ ਲਈ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਦੀ ਭੀੜ ਹਰ ਰੋਜ਼ ਦੂਰੋਂ-ਦੂਰੋਂ ਆਉਂਦੀ ਸੀ। ਦੋ ਬੇਮਿਸਾਲ ਮਾਸਟਰਾਂ ਵਿਚਕਾਰ ਇਹ ਬਹਿਸ ਇਹ ਦਰਸਾਉਂਦੀ ਹੈ

ਕਿ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਫਲਸਫਿਆਂ ਦੇ ਪੈਰੋਕਾਰਾਂ ਵਿਚਕਾਰ ਸਿਹਤਮੰਦ ਮੁਕਾਬਲਾ ਇੰਨਾ ਨਿਯਮਿਤ ਤੌਰ 'ਤੇ ਕਿਵੇਂ ਮੌਜੂਦ ਸੀ। ਅਜਿਹੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਸਿੱਖਿਅਤ ਮਾਸਟਰਾਂ ਨੇ ਖੁੱਲ੍ਹੇ ਦਿਮਾਗ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਵਿਸ਼ਵਾਸ, ਵਿਸ਼ਵਾਸਾਂ ਅਤੇ ਫਲਸਫਿਆਂ ਨੂੰ ਪਰਖਣ ਦੀ ਇੱਛਾ ਦਾ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਜੇ ਕਾਰਨ ਪੈਦਾ ਹੋਇਆ, ਤਾਂ ਆਪਣੇ ਵਿਸ਼ਵਾਸਾਂ ਅਤੇ ਫਲਸਫਿਆਂ ਦੇ ਰੂਪਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਬਦਲ ਦਿੱਤਾ। ਅਣਗਿਣਤ ਭਾਰਤੀ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਵੇਂ ਸੰਕਲਪਾਂ, ਪ੍ਰਯੋਗਾਂ ਜਾਂ ਪ੍ਰਸ਼ਨਾਂ ਨੂੰ ਸਵਿਕਾਰ ਕਰਨਾ ਪਿਆ।

ਅਣਗਿਣਤ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਕਹਾਣੀਆਂ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਰਾਜਾ ਵਿਕਰਮ ਅਤੇ ਵੇਤਾਲ ਦੀਆਂ, ਬੀਰਬਲ ਅਤੇ ਅਕਬਰ ਦੀਆਂ, ਤੇਨਾਲੀ ਰਮਨ ਦੀਆਂ, ਬੁਝਾਰਤਾਂ, ਬੌਧਿਕ ਖੇਡਾਂ ਜਾਂ ਸਧਾਰਨ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਡੂੰਘੇ ਦਾਰਸ਼ਨਿਕ ਪ੍ਰਸ਼ਨਾਂ ਦੁਆਰਾ ਇੱਕ-ਦੂਜੇ ਨੂੰ ਬਹਿਸ ਕਰਨ ਅਤੇ ਚੁਣੌਤੀ ਦੇਣ ਵਾਲੇ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਦੀ ਗਵਾਹੀ ਦਿੰਦੀਆਂ ਹਨ।

ਕੁਝ ਮੁੱਲ ਖਾਸ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ ਦੁਆਰਾ ਬਿਹਤਰ ਵਿਕਸਿਤ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ; ਉਦਾਹਰਨ ਦੇ ਤੌਰ 'ਤੇ,

- ੳ. ਕਲਾਸਰੂਮ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਅਤੇ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ ਦੇ ਹਿੱਸੇ ਵਜੋਂ ਸਰਗਰਮ ਸੁਣਨ ਦੇ ਨਾਲ ਨਿਯਮਿਤ ਸੰਵਾਦ ਅਤੇ ਚਰਚਾ ਜਮਹੂਰੀ ਕਦਰਾਂ-ਕੀਮਤਾਂ (ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ ਬਹੁਲਵਾਦ, ਸਮਾਨਤਾ, ਨਿਆਂ, ਭਾਈਚਾਰਾ) ਅਤੇ ਦੂਜਿਆਂ ਦੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣਾਂ ਦੀ ਕਦਰ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕਰੇਗੀ।
- ਅ. ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਖੇਤਰ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਕਲਾ ਸਿੱਖਿਆ ਅਤੇ ਸਰੀਰਿਕ ਸਿੱਖਿਆ ਤੇ ਤੰਦਰੁਸਤੀ ਮਦਦ ਕਰਨਗੇ। ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਗੁਣ ਪੈਦਾ ਕਰੇ (ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ ਇਮਾਨਦਾਰੀ, ਹਿੰਮਤ, ਲਗਨ, ਟੀਮ ਵਰਕ, ਹਮਦਰਦੀ, ਸਤਿਕਾਰ ਦੂਜਿਆਂ ਲਈ)।
- ੲ. ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਖੇਤਰ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਵਿਗਿਆਨ ਅਤੇ ਗਣਿਤ ਵਿਗਿਆਨਿਕ ਮੁੱਲਾਂ ਨੂੰ ਬਣਾਉਣ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕਰਨਗੇ (ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ ਵਿਗਿਆਨਿਕ ਸੁਭਾਅ, ਤਰਕ ਵਿੱਚ ਕਠੋਰਤਾ)।
- ਸ. ਸਕੂਲ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਅਤੇ ਅਭਿਆਸਾਂ ਦੇ ਹਿੱਸੇ ਵਜੋਂ ਭਾਈਚਾਰਿਕ ਸੇਵਾ ਦੁਆਰਾ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਦਿਨਾਂ ਨੂੰ ਚਿੰਨ੍ਹਿਤ ਕਰਨਾ, ਸੱਭਿਆਚਾਰਿਕ ਕਦਰਾਂ-ਕੀਮਤਾਂ (ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਨਿਸ਼ਕਾਮ ਕਰਮ, ਸੇਵਾ, ਅਹਿੰਸਾ, ਸ਼ਾਂਤੀ) ਨੂੰ ਬਣਾਉਣ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕਰੇਗਾ ਅਤੇ ਇੱਕ ਦੀਆਂ ਆਪਣੀਆਂ ਅਤੇ ਦੂਜੇ ਦੀਆਂ ਸੱਭਿਆਚਾਰਿਕ ਪਰੰਪਰਾਵਾਂ ਦਾ ਸਨਮਾਨ ਕਰੇਗਾ। ਕਲਾਸਰੂਮ ਅਤੇ ਸਕੂਲ ਦੀ ਬਿਲਡਿੰਗ ਨੂੰ ਸਾਫ਼-ਸੁਥਰਾ ਸਵੱਛਤਾ ਦੇ ਮਹੱਤਵ ਨੂੰ ਹੋਰ ਮਜ਼ਬੂਤ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਸਕੂਲਾਂ ਵਿੱਚ ਰੀਡਿਊਸਿੰਗ, ਰੀਸਾਈਕਲਿੰਗ ਅਤੇ ਹੋਰ ਹਰਿਆਲੀ ਵਾਲੇ ਅਭਿਆਸਾਂ ਦਾ ਅਭਿਆਸ ਵਾਤਾਵਰਨ ਅਤੇ ਟਿਕਾਊ ਜੀਵਨ ਸ਼ੈਲੀ ਨਾਲ ਇਕਸੁਰਤਾ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ।
- ਹ. ਸਕੂਲ ਅਸੈਂਬਲੀ ਵਿੱਚ ਨਿਯਮਿਤ ਅਭਿਆਸ ਭਾਰਤ ਦੀ ਸੱਭਿਆਚਾਰਿਕ ਏਕਤਾ ਅਤੇ ਵਿਭਿੰਨਤਾ ਵਿੱਚ ਮਾਣ ਵਧਾਉਣ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕਰੇਗਾ।

3.3.3 ਮੁੱਖ ਤੱਤ ਜੋ ਕਲਾਸਰੂਮ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਭਾਵੀ ਸਿੱਖਿਆ ਸ਼ਾਸਤਰ ਨੂੰ ਸਮਰੱਥ ਬਣਾਉਂਦੇ ਹਨ

ੳ. ਆਦਰ ਅਤੇ ਦੇਖਭਾਲ ਨੂੰ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਉਣਾ

ਸਾਡੇ ਸਕੂਲ ਅਜਿਹਾ ਮਾਹੌਲ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨ ਲਈ ਵਚਨਬੱਧ ਹਨ ਜਿੱਥੇ ਬੱਚੇ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਰਿਸ਼ਤੇ ਦੇਖਭਾਲ, ਬਰਾਬਰੀ ਅਤੇ ਸਨਮਾਨ ਦੁਆਰਾ ਨਿਯੰਤ੍ਰਿਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਧਰਮ, ਜਾਤ, ਲਿੰਗ, ਭਾਈਚਾਰੇ, ਵਿਸ਼ਵਾਸਾਂ, ਅਪਾਹਜਤਾ ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਕਾਰਕ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਕਿਸੇ ਵੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਵਿਤਕਰਾ ਅਸਵਿਕਾਰਨਯੋਗ ਹੈ। ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਨੂੰ ਸਾਰੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੀ ਕਦਰ ਅਤੇ ਇੱਜ਼ਤ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਕਲਾਸਰੂਮ ਅਜਿਹੇ ਸਥਾਨ ਹੋਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ ਜੋ ਸਾਰੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਨਤੀਜੇ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ ਬਰਾਬਰ ਪਹੁੰਚ ਅਤੇ ਮੌਕੇ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨ। ਸਾਰੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਅਤੇ ਸਕੂਲ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ ਵਿੱਚ ਹਿੱਸਾ ਲੈਣਗੇ, ਨਾਕਿ ਸਿਰਫ ਉਹੀ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਸਫਲਤਾ ਦੀਆਂ ਸਭ ਤੋਂ ਵਧੀਆ ਸੰਭਾਵਨਾਵਾਂ ਹਨ। ਸਾਡੇ ਸਕੂਲ ਅਜਿਹਾ ਮਾਹੌਲ ਸਿਰਜਣਗੇ ਜੋ ਹਰੇਕ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਅਤੇ ਰੁਚੀਆਂ ਨੂੰ ਵਧਾਉਂਦਾ ਹੈ।

ਸਕੂਲਾਂ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖਣ ਲਈ ਧਿਆਨ ਕੇਂਦਰਿਤ ਹੈ। ਦੇਖਭਾਲ ਲੋਕਾਂ ਅਤੇ ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਲਈ ਚਿੰਤਾ ਅਤੇ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਦਾ ਰਵੱਈਆ ਹੈ। ਹਮਦਰਦੀ ਅਤੇ ਸਤਿਕਾਰ ਦੇਖਭਾਲ ਦੇ ਦਿਲ ਵਿੱਚ ਹਨ।

ਅ. ਸਕਰਾਤਮਿਕ ਅਧਿਆਪਕ-ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਰਿਸ਼ਤੇ ਬਣਾਉਣਾ

ਅਧਿਆਪਕ ਅਤੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਵਿਚਕਾਰ ਇੱਕ ਸੁਰੱਖਿਅਤ, ਸਕਰਾਤਮਿਕ ਰਿਸ਼ਤਾ ਬੋਧਾਤਮਿਕ ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ-ਭਾਵਨਾਤਮਿਕ ਵਿਕਾਸ ਦੋਵਾਂ ਲਈ ਭਰਪੂਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਅਜਿਹੇ ਸਕਰਾਤਮਿਕ ਸੰਬੰਧ ਬਣਾਉਣ ਦੇ ਕੁਝ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਤਰੀਕੇ ਹਨ:

1. **ਹਰੇਕ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਨੂੰ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਤੌਰ 'ਤੇ ਜਾਣਨਾ:** ਇਹ ਹਰੇਕ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਲਈ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਤਜਰਬਿਆਂ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਅਤੇ ਯੋਜਨਾ ਬਣਾਉਣ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕਰਦਾ ਹੈ।
2. **ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਸੁਣਨਾ:** ਇਹ ਦੇਖਭਾਲ ਅਤੇ ਸਤਿਕਾਰ ਦਾ ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਪੈਦਾ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕਰਦਾ ਹੈ।
3. **ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦਾ ਨਿਰੀਖਣ ਕਰਨਾ:** ਇਹ ਖੋਜਣ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਹਰੇਕ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਕਿਵੇਂ ਸੋਚਦਾ ਹੈ, ਕਿਸ ਕਰਕੇ ਸੋਚਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਵੱਖੋ-ਵੱਖ ਸਥਿਤੀਆਂ ਪ੍ਰਤਿ ਜਵਾਬ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਜੋਕਿ ਅਧਿਆਪਨ ਅਤੇ ਸਿੱਖਣ ਦੀ ਯੋਜਨਾ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹੈ।
4. **ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੇ ਜਵਾਬਾਂ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰਨਾ:** ਇਹ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਦੇ ਕੁਦਰਤੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸਿਰਜਣਾਤਮਿਕ ਅਤੇ ਸੰਸਾਧਨ ਵਾਲੇ ਆਪਣੇ-ਆਪ ਨੂੰ ਅਰਥਪੂਰਨ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਬਣਾਉਣ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕਰਦਾ ਹੈ।
5. **ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਪੁੱਛਣ ਲਈ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰਨਾ:** ਅਧਿਆਪਕ ਦੇ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਦੇ ਉੱਤਰ ਦਿੰਦੇ ਸਮੇਂ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਵਿਸ਼ੇ ਬਾਰੇ ਡੂੰਘਾਈ ਨਾਲ ਸੋਚਣ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕਰਦੇ ਹਨ।
6. **ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੀਆਂ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਅਤੇ ਮੁਢਾਂ ਨੂੰ ਪਛਾਣਨਾ:** ਇਹ ਉਹਨਾਂ ਨਿਪਟਣ ਅਤੇ ਬਿਹਤਰ ਸਿੱਖਣ, ਆਪਣੀਆਂ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਨਿਯੰਤ੍ਰਿਤ ਕਰਨਾ ਸਿੱਖਣ ਅਤੇ ਦੂਜਿਆਂ ਦੀਆਂ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਪ੍ਰਤੀਕਿਰਿਆ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕਰਦਾ ਹੈ।
7. **ਨਰਮੀ ਨਾਲ ਜਵਾਬ ਦੇਣਾ:** ਜੇਕਰ ਕੋਈ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਅਣਉਚਿਤ ਵਿਵਹਾਰ ਕਰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਅਧਿਆਪਕ ਕੋਲ ਇਸ ਨਾਲ ਨਜਿੱਠਣ ਲਈ ਕਈ ਰਣਨੀਤੀਆਂ ਹੋਣੀਆਂ ਚਾਹੀਦੀਆਂ ਹਨ। ਕੋਮਲ, ਹਮਦਰਦੀ ਭਰੇ ਇੱਕ-ਦੂਜੇ ਨਾਲ ਗੱਲਬਾਤ ਤੋਂ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਇਹ ਸਮਝਣ ਲਈ ਕਿ ਅਜਿਹੇ ਵਿਵਹਾਰ ਦਾ ਕਾਰਨ ਕੀ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ? ਬਹੁਤੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਅਜਿਹੀਆਂ ਰਣਨੀਤੀਆਂ ਨੂੰ ਝਿੜਕਣ ਜਾਂ ਸਜ਼ਾ ਦੇਣ ਨਾਲੋਂ ਬਹੁਤ ਵਧੀਆ ਜਵਾਬ ਦਿੰਦੇ ਹਨ।

ਬਕਸਾ 3.3iv

ਗੁਰੂ ਦੇ ਤਰੀਕੇ

ਸ੍ਰੀ ਅਰਬਿੰਦੋ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ, ਗੁਰੂ ਦੇ ਤਿੰਨ ਸਾਧਨ: ਉਪਦੇਸ਼, ਉਦਾਹਰਨ ਅਤੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਹਨ।

ਬੁੱਧੀਮਾਨ ਅਧਿਆਪਕ ਆਪਣੇ-ਆਪ ਨੂੰ ਜਾਂ ਆਪਣੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਨੂੰ ਗ੍ਰਹਿਣਸ਼ੀਲ ਮਨਾਂ ਦੀ ਅਸਧਾਰਨ ਸਵੀਕ੍ਰਿਤੀ 'ਤੇ ਥੋਪਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਹਦਾਇਤ ਦੇਣ ਨਾਲੋਂ ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਜਗਾਉਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਕੁਦਰਤੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਅਤੇ ਮੁਫਤ ਵਿਸਤਾਰ ਦੁਆਰਾ ਫੈਕਲਟੀ ਅਤੇ ਅਨੁਭਵਾਂ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਲਈ ਹੈ। ਉਹ ਇੱਕ ਵਿਧੀ ਨੂੰ ਇੱਕ ਸਹਾਇਤਾ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ, ਇੱਕ ਉਪਯੋਗੀ ਯੰਤਰ ਦੇ ਤੌਰ 'ਤੇ, ਨਾਕਿ ਇੱਕ ਜ਼ਰੂਰੀ ਫਾਰਮੂਲੇ ਜਾਂ ਇੱਕ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਰੁਟੀਨ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਨਿਰਧਾਰਿਤ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਜਿਵੇਂਕਿ ਤੈਤਿਰੀਆ ਉਪਨਿਸ਼ਦ ਸਾਨੂੰ ਦੱਸਦਾ ਹੈ, ਅਧਿਆਪਕ ਪਹਿਲਾ ਅੱਖਰ ਹੈ, ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਆਖਰੀ ਅੱਖਰ ਹੈ, ਗਿਆਨ ਮਿਲਨ ਦਾ ਸਥਾਨ ਹੈ ਅਤੇ ਹਦਾਇਤ ਕੜੀ ਹੈ।

ੲ. ਸਕੈਫੋਲਡਿੰਗ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨਾ

ਜਦੋਂ ਦੂਜੇ ਤਜਰਬੇਕਾਰ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਜਾਂ ਬਾਲਗਾਂ ਤੋਂ ਯੋਜਨਾਬੱਧ ਸਹਾਇਤਾ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਅਸਾਨੀ ਨਾਲ ਨਵਾਂ ਗਿਆਨ ਸਿੱਖ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਨਵਾਂ ਗਿਆਨ ਸਿੱਖਣਾ ਇੱਕ ਚੁਣੌਤੀ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ, ਪਰ ਚੁਣੌਤੀ

ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੀ ਪਹੁੰਚ ਦੇ ਅੰਦਰ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਅਜਿਹਾ ਕੁਝ ਜੋ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਮੌਜੂਦਾ ਗਿਆਨ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਹੋਵੇ ਅਤੇ ਇੱਕ ਤਜਰਬੇਕਾਰ ਵਿਅਕਤੀ ਦੇ ਸਹਿਯੋਗ ਨਾਲ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਸਕੈਫੋਲਡਿੰਗ ਹਦਾਇਤਾਂ ਦੌਰਾਨ ਸਹਾਇਤਾ, ਬਣਤਰ ਅਤੇ ਮਾਰਗਦਰਸ਼ਨ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨ ਦਾ ਹਵਾਲਾ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਕੰਮ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਸਕੈਫੋਲਡਿੰਗ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਪਰ ਉਦੋਂ ਵਾਪਰਦੀ ਹੈ ਜਦੋਂ ਅਧਿਆਪਕ ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਸਿੱਖਣ ਦਾ ਕੰਮ ਸੌਂਪਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸ ਸਮੇਂ ਤੱਕ ਸਹਾਇਤਾ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦਾ ਹੈ ਜਦੋਂ ਤੱਕ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਦੇ ਮੁਹਾਰਤ 'ਤੇ ਪਹੁੰਚਦੇ ਹੋਏ ਹੌਲੀ-ਹੌਲੀ ਫਿੱਕੇ ਪੈ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਸਕੈਫੋਲਡਿੰਗ ਦਾ ਇੱਕ ਤਰੀਕਾ 'ਜ਼ੁੰਮੇਵਾਰੀ ਦੀ ਹੌਲੀ-ਹੌਲੀ ਸੁਤੰਤਰਤਾ' (GRR) ਦੁਆਰਾ ਹੈ, ਜਿੱਥੇ ਪਹਿਲਾਂ, ਅਧਿਆਪਕ ਵਿਚਾਰਾਂ ਜਾਂ ਹੁਨਰਾਂ ਨੂੰ ਮਾਡਲ ਜਾਂ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਜਿਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਅਤੇ ਅਧਿਆਪਕ ਇੱਕੋ-ਜਿਹੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਅਤੇ ਹੁਨਰਾਂ 'ਤੇ ਇਕੱਠੇ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਹਨ ਜਿੱਥੇ ਅਧਿਆਪਕ ਮਾਰਗਦਰਸ਼ਿਤ ਸਹਾਇਤਾ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਅੰਤ ਵਿੱਚ, ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਅਤੇ ਸੁਤੰਤਰ ਤੌਰ 'ਤੇ ਅਭਿਆਸ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਸ. ਵਿਭਿੰਨ ਹਦਾਇਤਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਨਾ

ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਨੂੰ ਅਜਿਹੇ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਕਲਾਸਾਂ ਦੀ ਯੋਜਨਾ ਬਣਾਉਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੋਵੇਗੀ ਜੋ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਵੱਖੋ-ਵੱਖਰੀਆਂ ਰੁਚੀਆਂ ਅਤੇ ਸਮਰੱਥਾਵਾਂ ਨੂੰ ਅਰਥਪੂਰਨ ਢੰਗ ਨਾਲ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰੇ ਅਤੇ ਬਿਹਤਰ ਸਿੱਖਣ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰੇ।

ਇਸ ਬਾਰੇ ਸੋਚਣ ਦਾ ਇੱਕ ਤਰੀਕਾ ਹੈ: ਵਿਭਿੰਨ ਹਦਾਇਤ, ਅਰਥਾਤ, ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੀਆਂ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਲੋੜਾਂ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਅਧਿਆਪਨ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਨੂੰ ਤਿਆਰ ਕਰਨਾ। ਵੱਖ-ਵੱਖ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਲਈ ਸਮੱਗਰੀ, ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਢੰਗ, ਸਮੱਗਰੀ ਅਤੇ ਮੁਲਾਂਕਣ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਲਈ, ਖਾਸ ਕਰ ਕੇ ਇੱਕ ਵੱਡੀ ਜਮਾਤ ਵਿੱਚ ਅਜਿਹਾ ਕਰਨਾ ਅਕਸਰ ਮੁਸ਼ਕਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਸਥਿਤੀ ਵਿੱਚ, ਅਧਿਆਪਕ ਉਹਨਾਂ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੇ ਛੋਟੇ ਸਮੂਹਾਂ ਦੀ ਪਛਾਣ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਸਮਾਨ ਲੋੜਾਂ ਹਨ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਇੱਕ ਸਮੂਹ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਵੱਖਰੇ ਢੰਗ ਨਾਲ ਸੰਬੋਧਨ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਇਸ ਦੀ ਯੋਜਨਾ ਬਣਾਉਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ, ਅਧਿਆਪਕ ਲਈ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਦੇਖਣਾ, ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਕੰਮ ਦਾ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਕਰਨਾ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਬਾਰੇ ਵੱਖ ਤੋਂ ਵੱਖ ਜਾਣਕਾਰੀ ਇਕੱਠੀ ਕਰਨੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ, ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ ਅਧਿਆਪਕ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਪੱਧਰਾਂ ਦੀਆਂ ਵਰਕਸ਼ੀਟਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਨ ਦੀ ਯੋਜਨਾ ਬਣਾ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਸਧਾਰਨ ਵਰਕਸ਼ੀਟਾਂ ਨਾਲ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਕੇ ਅਤੇ ਕਲਾਸ ਵਿੱਚ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਸਮੂਹਾਂ ਦੁਆਰਾ ਕੀ ਕਰਨ ਦੇ ਯੋਗ ਹਨ, ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਹੋਰ ਗੁੰਝਲਦਾਰ ਤੱਕ ਤਰੱਕੀ ਕਰਨ ਦੀ ਯੋਜਨਾ ਬਣਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਹ. ਸੁਤੰਤਰ ਅਤੇ ਸਹਿਯੋਗੀ ਕੰਮ ਲਈ ਮੌਕੇ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨਾ

ਕਲਾਸਰੂਮ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ, ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਤੌਰ 'ਤੇ ਅਤੇ ਕੰਮ ਕਰਨ ਅਤੇ ਮਿਲ ਕੇ ਕੰਮ ਕਰਨ ਦੇ ਮੌਕੇ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨੀਆਂ ਚਾਹੀਦੀਆਂ ਹਨ। ਅਧਿਆਪਕ ਇਹ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾ ਸਕਦੇ ਹਨ ਕਿ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਜੋੜਿਆਂ ਵਿੱਚ, ਛੋਟੇ ਅਤੇ ਵੱਡੇ ਸਮੂਹਾਂ ਵਿੱਚ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਜਿਵੇਂਕਿ ਨਾਲ ਹੀ ਸੁਤੰਤਰ ਤੌਰ 'ਤੇ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਨੂੰ ਹਮਦਰਦੀ ਅਤੇ ਆਲੋਚਨਾਤਮਿਕ ਸਮਝ ਨਾਲ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਆਪਣੀ ਵਿਚਾਰ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਅਤੇ ਦੂਜਿਆਂ ਦੇ ਅਨੁਭਵਾਂ ਨੂੰ ਸੁਣਨ, ਸਮਝਣ, ਕਦਰ ਕਰਨ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ 'ਤੇ ਪ੍ਰਤੀਬਿੰਬਤ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ।

ਦੂਜਿਆਂ ਨਾਲ ਕੰਮ ਕਰਨਾ ਅਕਸਰ ਸਿੱਖਣ ਵਿੱਚ ਸ਼ਮੂਲੀਅਤ ਵਧਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਆਪਣੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਨੂੰ ਸਾਂਝਾ ਕਰਨਾ ਅਤੇ ਦੂਜਿਆਂ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਤੀਕਿਰਿਆਵਾਂ ਦਾ ਜਵਾਬ ਦੇਣਾ ਸੋਚ ਨੂੰ ਸੁਧਾਰਦਾ ਹੈ, ਸਮਝ ਨੂੰ ਡੂੰਘਾ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਨਵੀਂ ਸੂਝ ਅਤੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਵੱਲ ਵੀ ਅਗਵਾਈ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਤਿਆਰ ਕੀਤੇ ਗਏ ਸਹਿਯੋਗੀ ਸਿੱਖਣ ਦੀਆਂ ਸਥਿਤੀਆਂ ਵਿੱਚ, ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਇੱਕ ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਕਾਰਜ ਨੂੰ ਸਫਲਤਾਪੂਰਵਕ ਪੂਰਾ ਕਰਨ ਲਈ ਇੱਕ-ਦੂਜੇ ਦੇ ਯੋਗਦਾਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਭੂਮਿਕਾਵਾਂ, ਜਿਵੇਂਕਿ ਨਿਰੀਖਕ, ਵਿਚੋਲੇ, ਸਕੋਰ ਮੈਨੇਜਰ ਅਤੇ ਨੋਟ ਲੈਣ ਵਾਲੇ ਦੇ ਉਦੇਸ਼ਾਂ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਸਿੱਖਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਕ. ਵਿਭਿੰਨ ਸਰੋਤਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਨਾ

ਪਾਠ-ਪੁਸਤਕ ਦੀ ਸਾਰਥਿਕ ਵਰਤੋਂ ਕਰਨਾ ਸਿੱਖਣ ਲਈ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ, ਪਾਠ-ਪੁਸਤਕ ਤੋਂ ਪਰੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰਨ ਲਈ ਹੋਰ ਸਰੋਤਾਂ ਅਤੇ ਸਮੱਗਰੀਆਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਜਾਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਕਲਾਸਰੂਮ

ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ ਵਿੱਚ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ, ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਅਤੇ ਸਥਾਨਿਕ ਭਾਈਚਾਰੇ ਦੁਆਰਾ ਬਣਾਏ ਗਏ ਸਰੋਤਾਂ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਤਤਕਾਲੀ ਵਾਤਾਵਰਨ ਵਿੱਚ ਉਪਲਬਧ ਸਰੋਤਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਨੂੰ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਡਿਜੀਟਲ ਸਰੋਤਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਉਚਿਤ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ਕਲਾਸਰੂਮ ਡਿਸਪਲੇਅ ਸਿੱਖਣ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਦਾ ਇੱਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹਿੱਸਾ ਹੈ ਜਿਸ ਨੂੰ ਸਿਰਫ ਤਿਆਰ ਉਤਪਾਦਾਂ ਤੱਕ ਹੀ ਸੀਮਿਤ ਨਹੀਂ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ- ਉਹਨਾਂ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਗਤੀ ਵਿੱਚ ਕੰਮ ਦੇ ਪਹਿਲੂ ਵੀ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਜਿੱਥੇ ਵੀ ਸੰਭਵ ਹੋਵੇ, ਕਲਾਸਰੂਮ ਡਿਸਪਲੇਅ ਗਤੀਸ਼ੀਲ ਹੋਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ, ਨਿਯਮਿਤ ਤੌਰ 'ਤੇ ਅੱਪਡੇਟ ਕੀਤੇ ਜਾਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਅਤੇ ਪ੍ਰਸ਼ਨਾਂ ਨਾਲ ਇਕਸਾਰ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਰੁੱਝੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਸਥਾਈ ਡਿਸਪਲੇਅ ਨੂੰ ਘੱਟੋ-ਘੱਟ ਰੱਖਿਆ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ਖ. ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਕੰਮ ਦੀਆਂ ਉਚਿਤ ਆਦਤਾਂ ਅਤੇ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕਰਨਾ

ਕੰਮ ਦੀਆਂ ਢੁਕਵੀਆਂ ਆਦਤਾਂ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਕਰਨਾ ਅਤੇ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਲੈਣਾ ਸਿੱਖਣ ਲਈ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹੈ। ਇਹਨਾਂ ਵਿੱਚ ਪਹਿਲੂ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ, ਜਿਵੇਂਕਿ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੁਆਰਾ ਵਰਤੋਂ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਅਤੇ ਬਾਅਦ ਵਿੱਚ ਜਗ੍ਹਾ ਅਤੇ ਸਮੱਗਰੀ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕਰਨਾ, ਸਮੇਂ ਦਾ ਆਯੋਜਨ ਕਰਨਾ, ਕਾਰਜਾਂ ਲਈ ਸਮਾਂ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਉਣਾ, ਕਾਰਜਾਂ ਲਈ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਲੈਣਾ, ਕੰਮ ਨੂੰ ਜਾਰੀ ਰੱਖਣਾ ਅਤੇ ਪੂਰਾ ਕਰਨਾ, ਕਿਸੇ ਅਧਿਆਪਕ ਦੀ ਮੌਜੂਦਗੀ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਵੀ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਕੰਮ 'ਤੇ ਰਹਿਣਾ ਅਤੇ ਦੂਜਿਆਂ ਨੂੰ ਕਰਨ ਦੀ ਇਜਾਜ਼ਤ ਦੇਣਾ। ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਰੁਕਾਵਟ ਦੇ ਕੰਮ ਕਰੋ।

ਗ. ਤੁਰੰਤ ਅਤੇ ਅਰਥਪੂਰਨ ਫੀਡਬੈਕ ਦੇਣਾ

ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਕਲਾਸਰੂਮ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ ਤੋਂ ਲਾਭ ਉਠਾਉਣ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਸਿੱਖਣ ਵਿੱਚ ਸੁਧਾਰ ਕਰਨ ਲਈ ਤੁਰੰਤ ਅਤੇ ਉਚਿਤ ਫੀਡਬੈਕ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਅਪਾਹਜ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਲਈ ਢੁਕਵੀਂ ਤਕਨਾਲੋਜੀ ਦੇ ਏਕੀਕਰਨ ਨੂੰ ਵੀ ਵਿਚਾਰਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਫੀਡਬੈਕ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਇਹ ਸੋਚਣ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਕੀ ਸਿੱਖਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਅਜੇ ਵੀ ਕੀ ਜਾਣਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ।

ਫੀਡਬੈਕ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨ ਦਾ ਮਤਲਬ ਹੈ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਸਪਸ਼ਟੀਕਰਨ ਦੇਣਾ ਕਿ ਉਹ ਸਹੀ ਅਤੇ ਗਲਤ ਕੀ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ, ਫੀਡਬੈਕ ਦੇ ਫੋਕਸ ਦੇ ਨਾਲ ਕਿ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਕੀ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਫੀਡਬੈਕ ਦੇਣ ਲਈ ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਉਡੀਕ ਕਰਨ ਨਾਲ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਲਈ ਫੀਡਬੈਕ ਨੂੰ ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਪਲ ਨਾਲ ਜੋੜਨਾ ਮੁਸ਼ਕਲ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਬਹੁਤ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਕਿ ਅਸੀਂ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਪ੍ਰਤੀਕਰਮ ਦੇਣ ਵੇਲੇ ਹਰੇਕ ਵਿਅਕਤੀ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਵਿੱਚ ਰੱਖੀਏ। ਕੁਝ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਉੱਚ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ ਪ੍ਰੇਰਿਤ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਦੂਜਿਆਂ ਨੂੰ ਨਰਮੀ ਨਾਲ ਸੰਭਾਲਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਤਾਂਜੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਸਿੱਖਣ ਨੂੰ ਨਿਰਾਸ਼ ਨਾ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕੇ ਅਤੇ ਸਵੈ-ਮਾਣ ਨੂੰ ਨੁਕਸਾਨ ਨਾ ਪਹੁੰਚੇ।

3.3.4 ਅਧਿਆਪਨ ਲਈ ਯੋਜਨਾ ਬਣਾਉਣਾ

ਅਧਿਆਪਨ ਇੱਕ ਜਾਣ-ਬੁੱਝ ਕੇ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਕੰਮ ਹੈ ਜੋ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖਣ ਨੂੰ ਲਿਆਉਣ ਦੇ ਇਰਾਦੇ ਨਾਲ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਸੋਚੀ-ਸਮਝੀ ਕਾਰਵਾਈ ਨੂੰ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਯੋਜਨਾਬੱਧ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਯੋਜਨਾਬੰਦੀ ਚੰਗੀ ਸਿੱਖਿਆ ਲਈ ਕੇਂਦਰੀ ਹੈ। ਯੋਜਨਾਬੰਦੀ ਵਿੱਚ ਯੋਗਤਾਵਾਂ ਅਤੇ ਸਿਖਲਾਈ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਕਲਾਸਰੂਮ ਦੇ ਕੰਮਾਂ ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ ਅਤੇ ਸੰਗਠਨ, ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੇ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਨਤੀਜੇ, ਸਿੱਖਿਆ ਸ਼ਾਸਤਰ ਦਾ ਪਾਲਣ ਕਰਨਾ, ਵਰਤੇ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਸਰੋਤ ਅਤੇ ਕੀਤੇ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਮੁਲਾਂਕਣ ਸ਼ਾਮਲ ਹੈ। ਯੋਜਨਾਬੰਦੀ ਵਿੱਚ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਲਈ ਸਹਾਇਤਾ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ, ਘਰੇਲੂ ਅਸਾਈਨਮੈਂਟਾਂ ਅਤੇ ਜੋ ਪੜ੍ਹਾਇਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ ਉਸ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਕਲਾਸ ਵਿੱਚ ਡਿਸਪਲੇਅ ਵੀ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ।

ਚੰਗੀ ਯੋਜਨਾਬੰਦੀ ਲਈ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਉਦੇਸ਼ਾਂ, ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਦੇ ਟੀਚਿਆਂ, ਯੋਗਤਾਵਾਂ ਅਤੇ ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਨਤੀਜਿਆਂ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਨਾਲ ਹੀ ਉਹਨਾਂ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੀ ਪੂਰਵ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਨਾਲ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਲਈ ਯੋਜਨਾ ਬਣਾਈ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ ਅਤੇ ਉਪਲਬਧ TLM ਅਤੇ ਸਮੱਗਰੀ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ।

ਇੱਕ ਅਧਿਆਪਨ ਯੋਜਨਾ ਦੇ ਮੁੱਖ ਭਾਗ ਹਨ:

ੳ. ਯੋਗਤਾਵਾਂ, ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਨਤੀਜੇ ਅਤੇ ਇੱਛੁਤ ਪਾਠ ਉਦੇਸ਼

- ਅ. ਟੀਚਿਆਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ ਅਧਿਆਪਕ-ਅਗਵਾਈ, ਅਧਿਆਪਕ-ਨਿਰਦੇਸ਼ਿਤ ਅਤੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ-ਅਗਵਾਈ ਵਾਲੀਆਂ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ
- ੲ. ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਦੀ ਪੂਰਵ ਸਮਝ ਜਿਸ 'ਤੇ ਸਿੱਖਿਆ ਸ਼ਾਸਤਰ ਦੀ ਚੋਣ ਆਧਾਰਿਤ ਹੈ
- ਸ. ਵਰਤੇ ਜਾਣ ਵਾਲੀ ਵਿਸ਼ਾ-ਵਸਤੂ ਅਤੇ ਸਮੱਗਰੀ
- ਹ. ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਦੀ ਮਿਆਦ ਅਤੇ ਕ੍ਰਮ
- ਕ. ਕਲਾਸਰੂਮ ਪ੍ਰਬੰਧ (ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ ਬੈਠਣ, ਡਿਸਪਲੇਅ, ਸਮੱਗਰੀ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ)
- ਖ. ਉਹਨਾਂ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਲਈ ਖਾਸ ਰਣਨੀਤੀਆਂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਵਾਧੂ ਮਦਦ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ
- ੲ. ਮੁਲਾਂਕਣ ਦੇ ਢੰਗ

ਬਕਸਾ 3.3v

ਪੰਚਪਦੀ: ਪੰਜ-ਪੜਾਵੀ ਸਿੱਖਣ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ

ਪੰਜ-ਪੜਾਵੀ ਸਿੱਖਣ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ: ਪੰਚਪਦੀ ਉਸ ਕ੍ਰਮ ਨੂੰ ਤਿਆਰ ਕਰਨ ਲਈ ਇੱਕ ਵਧੀਆ ਮਾਰਗਦਰਸ਼ਨ ਹੈ ਜਿਸ ਨੂੰ ਇੱਕ ਅਧਿਆਪਕ ਕੁਝ ਸੰਕਲਪਾਂ ਅਤੇ ਸੰਦਰਭਾਂ ਲਈ ਹਦਾਇਤਾਂ ਦੀ ਯੋਜਨਾ ਬਣਾਉਣ ਵਿੱਚ ਅਪਣਾ ਸਕਦਾ ਹੈ:

ਅਦਿਤੀ (ਜਾਣ-ਪਛਾਣ): ਪਹਿਲੇ ਕਦਮ ਦੇ ਤੌਰ 'ਤੇ, ਅਧਿਆਪਕ ਬੱਚੇ ਦੇ ਪੁਰਾਣੇ ਗਿਆਨ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧ ਸਥਾਪਤ ਕਰ ਕੇ ਇੱਕ ਨਵੀਂ ਧਾਰਨਾ/ਵਿਸ਼ੇ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਬੱਚੇ ਸਵਾਲ ਪੁੱਛ ਕੇ, ਪੜਚੋਲ ਕਰ ਕੇ ਅਤੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਅਤੇ ਸਮੱਗਰੀ ਨਾਲ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕਰ ਕੇ ਅਧਿਆਪਕ ਦੀ ਮਦਦ ਨਾਲ ਨਵੇਂ ਵਿਸ਼ੇ ਬਾਰੇ ਸੰਬੰਧਿਤ ਜਾਣਕਾਰੀ ਇਕੱਠੀ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਬੋਧ (ਸੰਕਲਪਿਕ ਸਮਝ): ਬੱਚੇ ਦੂਜੇ ਪੜਾਅ ਵਿੱਚ ਖੇਡ, ਪੁੱਛਗਿੱਛ, ਪ੍ਰਯੋਗ, ਚਰਚਾ ਜਾਂ ਪੜ੍ਹਨ ਦੁਆਰਾ ਮੂਲ ਧਾਰਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਅਧਿਆਪਕ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਨੂੰ ਦੇਖਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਬੱਚਿਆਂ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਅਧਿਆਪਨ ਯੋਜਨਾ ਵਿੱਚ ਬੱਚਿਆਂ ਦੁਆਰਾ ਸਿੱਖੇ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਸੰਕਲਪਾਂ ਦੀ ਸੂਚੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਅਭਿਆਸ: ਤੀਜਾ ਕਦਮ ਕਈ ਦਿਲਚਸਪ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਰਾਹੀਂ ਸਮਝ ਅਤੇ ਹੁਨਰ ਨੂੰ ਮਜ਼ਬੂਤ ਕਰਨ ਲਈ ਅਭਿਆਸ ਬਾਰੇ ਹੈ। ਵਿਚਾਰਧਾਰਕ ਸਮਝ ਅਤੇ ਯੋਗਤਾਵਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਨੂੰ ਮਜ਼ਬੂਤ ਕਰਨ ਲਈ ਅਧਿਆਪਕ ਸਮੂਹ ਕੰਮ ਜਾਂ ਛੋਟੇ ਪ੍ਰੋਜੈਕਟਾਂ ਦਾ ਆਯੋਜਨ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ।

ਪ੍ਰਯੋਗ (ਵਰਤੋਂ): ਚੌਥਾ ਕਦਮ ਬੱਚੇ ਦੇ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਹਾਸਲ ਕੀਤੀ ਸਮਝ ਨੂੰ ਲਾਗੂ ਕਰਨ ਬਾਰੇ ਹੈ। ਇਹ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਅਤੇ ਛੋਟੇ ਪ੍ਰੋਜੈਕਟਾਂ ਦੁਆਰਾ ਪੂਰਾ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਪ੍ਰਸਾਰ (ਵਿਸਤਾਰ): ਪੰਜਵਾਂ ਕਦਮ ਹੈ, ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ ਸਮਝ (ਪ੍ਰਵਾਚਨ) ਨੂੰ ਫੈਲਾਉਣਾ ਅਤੇ ਹੋਰ (ਸਵਾਧਿਆਏ) ਸਿੱਖਣ ਲਈ ਹੋਰ ਸਰੋਤਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਨਾ। ਪ੍ਰਵਾਚਨ ਦਾ ਮੁੱਖ ਤੌਰ 'ਤੇ ਦੋਸਤਾਂ ਨਾਲ ਪੀਅਰ ਸਿੱਖਣ ਦੀ ਗੱਲਬਾਤ, ਇੱਕ-ਦੂਜੇ ਨੂੰ ਨਵੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਸੁਣਾਉਣ, ਨਵੇਂ ਗੀਤ ਗਾਉਣ, ਨਵੀਆਂ ਕਿਤਾਬਾਂ ਇਕੱਠੇ ਪੜ੍ਹਨ ਅਤੇ ਇੱਕ-ਦੂਜੇ ਨਾਲ ਨਵੀਆਂ ਖੇਡਾਂ ਖੇਡਣ ਦੁਆਰਾ ਵਿਚੋਲਗੀ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਸਵਾਧਿਆਏ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਸਮੱਗਰੀ ਅਤੇ ਤਜਰਬਿਆਂ ਨਾਲ ਜੁੜ ਕੇ ਵਿਚੋਲਗੀ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਸਿੱਖਣਾ ਸਿੱਖੇ ਗਏ ਹਰ ਨਵੇਂ ਵਿਸ਼ੇ ਲਈ, ਸਾਡੇ ਦਿਮਾਗ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਨਿਊਰਲ ਮਾਰਗ ਬਣਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਗਿਆਨ ਨੂੰ ਸਾਂਝਾ ਕਰਨਾ ਅਤੇ ਵਧਾਉਣਾ ਸਾਡੀ ਸਿੱਖਿਆ ਨੂੰ ਮਜ਼ਬੂਤ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇੱਕ ਤੰਤੂ ਮਾਰਗ ਅਧੂਰਾ ਹੈ ਜੇਕਰ ਅਸੀਂ ਉਹ ਨਹੀਂ ਸਿਖਾਉਂਦੇ ਜੋ ਅਸੀਂ ਸਿੱਖਿਆ ਹੈ। ਅਧਿਆਪਨ ਸਿੱਖਣ ਨੂੰ ਸਪਸ਼ਟ ਅਤੇ ਚਿਰਸਥਾਈ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ।

3.3.5 ਕਲਾਸਰੂਮ/ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਵਿਵਹਾਰ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧਨ ਕਰਨਾ

ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਕਈ ਕਾਰਨਾਂ ਕਰਕੇ ਅਣਉਚਿਤ ਵਿਵਹਾਰ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਵਿਵਹਾਰ ਅਕਸਰ ਅਣ-ਬੋਲੀ ਭਾਸ਼ਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਜਿਸ ਰਾਹੀਂ ਨੌਜਵਾਨ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਅਤੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਨੂੰ ਲਾਗੂ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਕਈ ਵਾਰ, ਉਹ ਵਾਧੂ ਧਿਆਨ ਦੇਣ ਲਈ ਵਿਵਹਾਰ ਦੀ

ਵਰਤੋਂ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਕਿਸੇ ਗੁੱਸੇ ਜਾਂ ਲਾਚਾਰ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਇਹਨਾਂ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਨ ਦਾ ਕੋਈ ਹੋਰ ਤਰੀਕਾ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦੇ। ਕਦੇ-ਕਦੇ, ਇਹ ਵਿਵਹਾਰ ਨੀਂਦ ਦੀ ਕਮੀ, ਮਾੜੀ ਪੋਸ਼ਣ, ਸਿਹਤ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ, ਵਿਕਾਸ ਵਿੱਚ ਦੇਰੀ ਜਾਂ ਘਾਟੇ ਜਾਂ ਇੱਥੋਂ ਤੱਕ ਕਿ ਪਰਿਵਾਰਿਕ ਨਪੁੰਸਕਤਾ ਜਾਂ ਤਣਾਅ ਦੇ ਕਾਰਨ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਆਦਰਸ਼, ਨਿਯਮਾਂ ਅਤੇ ਸੰਮੇਲਨਾਂ ਨੂੰ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੇ ਸਿੱਖਣ ਨੂੰ ਸਮਰੱਥ ਬਣਾਉਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਸਪਸ਼ਟ ਕਲਾਸਰੂਮ ਨਿਯਮਾਂ ਨੂੰ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨਾ ਜੋ ਲਾਗੂ ਕੀਤੇ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ, ਡਰ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਕਲਾਸਰੂਮ ਫੰਕਸ਼ਨ ਕਰਨ ਦੀ ਬਜਾਏ ਹਰ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਮਾਲਕ ਹੋਣ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕਰੇਗਾ।

ਅਨੁਸ਼ਾਸਨਹੀਣਤਾ ਦੀਆਂ ਉਦਾਹਰਨਾਂ ਨੂੰ ਵਿਕਾਸ ਦੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਦੁਆਰਾ, ਹਾਸੇ ਅਤੇ ਹਮਦਰਦੀ ਦੇ ਸੰਤੁਲਨ ਦੇ ਨਾਲ ਅਤੇ ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਦਖਲਅੰਦਾਜ਼ੀ ਨਾਲ ਦੇਖਿਆ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਜੋਕਿ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹ ਪਰ ਦਿਆਲੂ ਹੈ। ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੀਆਂ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਨੂੰ ਹੱਲ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕਰਨ ਲਈ ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਮੌਕਿਆਂ ਵਜੋਂ ਵਰਤਿਆ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ਅਨੁਸ਼ਾਸਨ ਨੂੰ ਸਵੈ-ਨਿਯਮ ਅਤੇ ਸਵੈ-ਅਨੁਸ਼ਾਸਨ ਦੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਤੋਂ ਦੇਖਿਆ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਵਿਕਾਸ ਅਤੇ ਸਿੱਖਣ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਲਈ ਜ਼ਰੂਰੀ ਸ਼ਰਤ ਵਜੋਂ ਦੇਖਿਆ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਲਈ ਇਹ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਆਪਣੇ ਵਿਵਹਾਰ ਲਈ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਲੈਣ ਅਤੇ ਉਚਿਤ ਨਤੀਜਿਆਂ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰਨ ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਵੱਡੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

ਆਦਰ ਅਤੇ ਸਮਾਨਤਾ ਦਾ ਮਾਹੌਲ ਸਿਰਜਣ ਵਿੱਚ ਬਾਲਗ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨਾਲੋਂ ਵੱਧ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਲੈਂਦੇ ਹਨ। ਉਦਾਹਰਨ ਦੇ ਤੌਰ 'ਤੇ, ਸਕੂਲ ਦੇ ਸਟਾਫ਼ ਤੋਂ ਦਖਲ ਦੇਣ ਦੀ ਉਮੀਦ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਜੇਕਰ ਉਹ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਸਰੀਰਿਕ ਹਿੰਸਾ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਦੇ ਹੋਏ, ਇੱਕ-ਦੂਜੇ ਨਾਲ ਧੱਕੇਸ਼ਾਹੀ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਜਾਂ ਇੱਕ-ਦੂਜੇ ਪ੍ਰਤਿ ਬੇਰਹਿਮ/ਬੇਇਨਸਾਫ਼ੀ ਕਰਦੇ ਦੇਖਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਇਸ ਨੂੰ ਤੁਰੰਤ ਅਤੇ ਮਜ਼ਬੂਤੀ ਨਾਲ ਰੋਕ ਦੇਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਗੱਲਬਾਤ ਅਤੇ ਸੰਚਾਰ ਦੁਆਰਾ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦੇ ਮਤਭੇਦਾਂ ਨੂੰ ਸੁਲਝਾਉਣ ਲਈ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ਬਕਸਾ 3.3iv

ਇਕਾਗਰਤਾ ਦੀ ਮਹੱਤਤਾ

ਤੈਤਰੀਆ ਉਪਨਿਸ਼ਦ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸਿੱਖਣ ਦਾ ਰਾਜ, ਵਿਚਾਰ ਵਿੱਚ ਇਕਾਗਰਤਾ ਦੀ ਸ਼ਕਤੀ ਵਿੱਚ ਹੈ। ਯੋਗ ਦਾ ਵਿਗਿਆਨ ਇਕਾਗਰਤਾ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਤਰੀਕਿਆਂ 'ਤੇ ਆਧਾਰਿਤ ਹੈ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੁਆਰਾ ਗਿਆਨ ਦੀ ਵਸਤੂ 'ਤੇ ਇਕਾਗਰਤਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ ਤਾਂਜੋ ਉਸ ਵਸਤੂ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਗਿਆਨ ਦੀਆਂ ਸਮੱਗਰੀਆਂ, ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਅਤੇ ਅਵਸਥਾਵਾਂ ਨੂੰ ਸਾਧਕ ਦੁਆਰਾ ਅਨੁਭਵ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕੇ।

ਸ੍ਰੀ ਅਰਬਿੰਦੋ ਵੀ ਇਕਾਗਰਤਾ ਨੂੰ ਕੇਂਦਰੀ ਮਹੱਤਤਾ ਦਿੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਚਾਰ ਮੁੱਖ ਤਰੀਕਿਆਂ ਦੀ ਗੱਲ ਕਰਦੇ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੁਆਰਾ ਇਕਾਗਰਤਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ: ਧਿਆਨ, ਚਿੰਤਨ, ਵਿਚਾਰਾਂ ਦੇ ਲੰਘਣ ਦੀ ਗਵਾਹੀ ਦੇਣਾ ਜਦੋਂ ਉਹ ਮਨ ਵਿਚੋਂ ਲੰਘਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਮਨ ਨੂੰ ਸ਼ਾਂਤ ਅਤੇ ਦੁੱਖ ਕਰਨਾ।

ਇਕਾਗਰਤਾ ਇੱਕ ਮਨੋਵਿਗਿਆਨਿਕ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਰੀਤੀ ਰਿਵਾਜ ਜਾਂ ਰਸਮਾਂ ਸ਼ਾਮਲ ਨਹੀਂ ਹਨ ਅਤੇ ਇਹ ਕਿਸੇ ਵੀ ਸਿਧਾਂਤ ਤੋਂ ਮੁਕਤ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ, ਇਕਾਗਰਤਾ ਦੀਆਂ ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਦੀ ਕਾਸ਼ਤ ਕਿਸੇ ਵੀ ਗਤੀਵਿਧੀ ਤੋਂ ਸੁਤੰਤਰ ਹੈ ਜਿਸ ਲਈ ਵਿਸ਼ਵਾਸ, ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਜਾਂ ਧਾਰਮਿਕ ਨੁਸਖੇ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

3.3.6 ਅਪਾਹਜਤਾ ਵਾਲੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਜਾਂ ਹੋਰ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਸਿੱਖਣ ਦੀਆਂ ਲੋੜਾਂ ਨੂੰ ਜਵਾਬ ਦੇਣਾ

ਕਲਾਸਰੂਮ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ ਨੂੰ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੀਆਂ ਵਿਭਿੰਨ ਲੋੜਾਂ ਦਾ ਜਵਾਬ ਦੇਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਉਦੋਂ ਸਭ ਤੋਂ ਵਧੀਆ ਸਿੱਖਦੇ ਹਨ ਜਦੋਂ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਚੁਣੌਤੀ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਪਰ ਇੰਨਾ ਜ਼ਿਆਦਾ ਨਹੀਂ ਕਿ ਉਹ ਚੁਣੌਤੀ ਦੇ ਪੱਧਰ ਤੋਂ ਖਤਰਾ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦੇ ਹਨ ਜਾਂ ਹਾਵੀ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਲਈ, ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਕਲਾਸ ਵਿੱਚ ਹਰੇਕ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਦੀਆਂ

ਸਿੱਖਣ ਦੀਆਂ ਲੋੜਾਂ ਨੂੰ ਜਾਣਨ ਅਤੇ ਸਮਝਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੋਵੇਗੀ ਅਤੇ ਹਰੇਕ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਨੂੰ ਚੁਣੌਤੀ ਅਤੇ ਸਹਾਇਤਾ ਦਾ ਉਚਿਤ ਪੱਧਰ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨਾ ਹੋਵੇਗਾ।

ਅਧਿਆਪਨ ਦੇ ਆਮ ਕੋਰਸ ਦੌਰਾਨ, ਰੁਟੀਨ ਨਿਰੀਖਣਾਂ ਅਤੇ ਮੁਲਾਂਕਣਾਂ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ, ਅਧਿਆਪਕ ਉਹਨਾਂ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੀ ਪਛਾਣ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਵਾਧੂ ਸਹਾਇਤਾ ਜਾਂ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਧਿਆਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਕਿਸੇ ਵੀ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ 'ਚਮਕਦਾਰ', 'ਹੌਲੀ' ਜਾਂ 'ਸਮੱਸਿਆ' ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਵਜੋਂ ਲੇਬਲ ਕਰਨ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਇਹ ਮਾਪਦੰਡਾਂ ਦੇ 'ਘਟਾਉਣ' ਦਾ ਸੰਕੇਤ ਦਿੰਦਾ ਹੈ।

ਕੁਝ ਤਰੀਕੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਇਹ ਵਾਧੂ ਸਹਾਇਤਾ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ ਜਾਂ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਚੁਣੌਤੀ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਪੱਧਰਾਂ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਸ਼ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ, ਹੇਠਾਂ ਸੂਚੀਬੱਧ ਕੀਤੇ ਗਏ ਹਨ:

- ੳ. ਸਾਲ ਦੇ ਸ਼ੁਰੂ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਮਹੀਨੇ ਜਾਂ ਇਸ ਤੋਂ ਵੱਧ ਸਮੇਂ ਲਈ ਇੱਕ 'ਬ੍ਰਿਜ' ਕੋਰਸ, ਜੋ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਪਹਿਲਾਂ ਸਿੱਖੇ ਗਏ ਸੰਕਲਪਾਂ ਨੂੰ ਤਾਜ਼ਾ ਕਰਨ ਅਤੇ ਨਵੀਂ ਕਲਾਸ ਲਈ ਤਿਆਰੀ ਕਰਨ ਦੇ ਯੋਗ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ।
- ਅ. ਕਲਾਸ ਵਿੱਚ ਕੀਤੇ ਗਏ ਕੰਮਾਂ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਲਈ ਮਨੋਨੀਤ ਦਿਨਾਂ 'ਤੇ ਖ਼ਾਸ ਕੰਮ।
- ੲ. ਵਿਭਿੰਨ ਅਸਾਈਨਮੈਂਟ: ਅਧਿਆਪਕ ਇੱਕੋ ਸਮੱਗਰੀ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਮੁਸ਼ਕਲ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਪੱਧਰਾਂ ਦੇ ਅਸਾਈਨਮੈਂਟ/ਕਲਾਸ ਟੈਸਟ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ।
- ਸ. ਉਹਨਾਂ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਲਈ ਖ਼ਾਸ ਸਰੋਤ ਉਪਲਬਧ ਕਰਵਾਉਣਾ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ, ਜਿਵੇਂਕਿ ਉਹਨਾਂ ਲਈ ਵਾਧੂ ਵਰਕਸ਼ੀਟਾਂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਵਾਧੂ ਅਭਿਆਸ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਲਈ 'ਵਾਧੂ-ਚੁਣੌਤੀਪੂਰਨ' ਵਰਕਸ਼ੀਟਾਂ ਉਹਨਾਂ ਲਈ ਜੋ ਇਸ ਦਾ ਅਨੰਦ ਲੈ ਸਕਦੇ ਹਨ ਜਾਂ ਲਾਭ ਲੈ ਸਕਦੇ ਹਨ।
- ਹ. ਜਿੱਥੇ ਵੀ ਢੁਕਵਾਂ ਹੋਵੇ ਇੱਕ 'ਬੱਡੀ ਸਿਸਟਮ' ਸੈਟ-ਅਪ ਕਰੋ: ਇੱਕ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਨੂੰ ਜੋੜਾ ਬਣਾਓ ਜਿਸ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਨਾਲ ਮਦਦ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ ਜੋ ਇਸ ਨੂੰ ਗ਼ੈਰ-ਰਸਮੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ; ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ ਹੋਮਵਰਕ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕਰਨ ਲਈ, ਕਲਾਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਸਪਸ਼ਟੀਕਰਨ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਸ਼ ਕਰਨਾ ਜਾਂ ਇਕੱਠੇ ਪ੍ਰੋਜੈਕਟਾਂ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਨਾ।
- ਕ. ਕਲਾਸ ਵਿੱਚ ਹਰ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਨਾਲ ਮਹੀਨੇ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਵਾਰ ਜਾਂ ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਇੱਕ ਕਾਨਫਰੰਸ ਦਾ ਸਮਾਂ ਨਿਰਧਾਰਿਤ ਕਰਨਾ ਤਾਂਜੋ ਅਧਿਆਪਕ ਨੂੰ ਹਰ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਨਾਲ ਇੱਕ-ਦੂਜੇ ਨਾਲ ਗੱਲਬਾਤ ਕਰਨ ਅਤੇ ਸੰਕਲਪਿਕ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ, ਸਿੱਖਣ ਦੀਆਂ ਮੁਸ਼ਕਲਾਂ ਜਾਂ ਸਾਰੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੀਆਂ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਲੋੜਾਂ ਦੀ ਪਛਾਣ ਕਰਨ ਦਾ ਮੌਕਾ ਮਿਲੇ।
- ਖ. ਸਾਰੇ ਮਾਪਿਆਂ ਨਾਲ ਨਿਯਮਿਤ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸੰਚਾਰ ਕਰੋ, ਪਰ ਖ਼ਾਸ ਤੌਰ 'ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਮਾਪਿਆਂ ਨਾਲ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਮਦਦ ਅਤੇ ਸਹਾਇਤਾ ਦੀ ਲੋੜ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ ਤਾਂਜੋ ਲੋੜ ਪੈਣ 'ਤੇ ਮਾਪੇ ਵੀ ਸਹਾਇਤਾ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨ ਦੇ ਯੋਗ ਹੋ ਸਕਣ। ਇਸ ਸੰਚਾਰ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ ਮਾਪਿਆਂ ਲਈ ਖ਼ਾਸ ਅਤੇ ਸਪਸ਼ਟ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਤਾਂਜੋ ਉਹ ਜਾਣ ਸਕਣ ਅਤੇ ਸਮਝ ਸਕਣ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਬੱਚੇ ਦੀ ਮਦਦ ਕਰਨ ਲਈ ਕੀ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ।
- ਗ. ਅਜਿਹੇ ਮਾਮਲਿਆਂ ਵਿੱਚ ਜਿੱਥੇ ਸਕੂਲ ਪਛਾਣੇ ਗਏ, ਅਪਾਹਜਤਾ ਵਾਲੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਦੀ ਮਦਦ ਜਾਂ ਸਹਾਇਤਾ ਕਰਨ ਲਈ ਤਿਆਰ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਇਹ ਬਾਹਰੀ ਸਰੋਤਾਂ ਜਾਂ ਸਰੋਤ ਵਿਅਕਤੀਆਂ 'ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਅਪਾਹਜ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਲਈ ਢੁਕਵੀਂ ਤਕਨਾਲੋਜੀ ਦੇ ਏਕੀਕਰਨ ਨੂੰ ਵੀ ਵਿਚਾਰਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਸਕੂਲ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸਥਿਤੀਆਂ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖਿਆ ਬੋਰਡਾਂ ਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਛੋਟਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਣਗੇ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਚੋਣ ਕਰਨਗੇ। ਅਜਿਹੇ ਸਾਰੇ ਫ਼ੈਸਲੇ ਪਰਿਵਾਰਾਂ ਦੀ ਭਾਈਵਾਲੀ ਵਿੱਚ ਕੀਤੇ ਜਾਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ।

3.3.7 ਹੋਮਵਰਕ

ਹੋਮਵਰਕ ਸਿੱਖਣ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਦਾ ਇੱਕ ਵਿਸਤਾਰ ਹੈ। ਘਰ ਵਿੱਚ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਕੰਮ ਸਕੂਲ ਵਿੱਚ ਕੀਤੇ ਗਏ ਕੰਮ ਦਾ ਇਕਸੁਰੀਕਰਨ ਹੈ ਅਤੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ-ਆਪ ਕੰਮ ਕਰਨ ਦੇ ਯੋਗ ਬਣਾਉਣ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਕਲਾਸ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸਿੱਖਿਆ 'ਤੇ ਆਧਾਰਿਤ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ, ਹੋਮਵਰਕ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਸਿਰਫ਼ ਕਲਾਸ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖੀਆਂ ਗਈਆਂ ਗੱਲਾਂ ਨੂੰ ਦੁਹਰਾਉਣਾ ਨਹੀਂ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ, ਸਗੋਂ ਇਸ ਨੂੰ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਸੰਦਰਭਾਂ ਵਿੱਚ ਲਾਗੂ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ਇਸ ਲਈ ਹੋਮਵਰਕ ਦੇ ਕੰਮ ਸਿੱਖਣ ਲਈ ਸਾਰਥਿਕ ਹੋਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਅਭਿਆਸ ਦਾ ਕੰਮ (ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ ਵਰਕਸ਼ੀਟਾਂ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ) ਅਤੇ ਨਾਲ ਹੀ ਖਾਸ ਕਾਰਜਾਂ (ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ ਸਥਾਨਿਕ ਜਲ ਸਰੋਤਾਂ ਦਾ ਸਰਵੇਖਣ) ਦੁਆਰਾ ਸੰਕਲਪਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ।

ਕੰਮ ਅਤੇ ਹੋਮਵਰਕ 'ਤੇ ਬਿਤਾਏ ਸਮੇਂ ਦੀ ਵੰਡ ਉਮਰ ਦੇ ਅਨੁਕੂਲ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਵੀ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਉਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਇਹ ਕਾਰਜ ਆਪਣੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਮਾਪਿਆਂ ਜਾਂ ਹੋਰਾਂ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਤਰਫੋਂ ਕੁਝ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ਹੈ।

ਹੋਮਵਰਕ ਮਜ਼ੇਦਾਰ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਇੱਕ ਵੱਖਰੀ ਕਿਸਮ ਦੀ ਦਿਲਚਸਪ ਚੁਣੌਤੀ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਸਕੂਲ ਨੂੰ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਦੇ ਘਰ ਨਾਲ ਜੋੜਨ ਵਿੱਚ ਵੀ ਮਦਦ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਖਾਸ ਕਰ ਕੇ ਫਾਊਂਡੇਸ਼ਨਲ ਅਤੇ ਪ੍ਰੈਪਰੇਟਰੀ ਪੱਧਰ ਵਿੱਚ।

3.3.8 ਪੜਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖਿਆ ਸ਼ਾਸਤਰ

ਕਿਸੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸਕੂਲ ਪੜਾਅ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖਿਆ ਸ਼ਾਸਤਰ ਲਈ ਇੱਕ ਪ੍ਰਭਾਵੀ ਪਹੁੰਚ ਇਸ ਗੱਲ 'ਤੇ ਆਧਾਰਿਤ ਹੈ ਕਿ ਬੱਚੇ ਕਿਵੇਂ ਵਧਦੇ ਅਤੇ ਸਿੱਖਦੇ ਹਨ (ਜਿਵੇਂ, ਸਰੀਰਿਕ, ਬੋਧਾਤਮਿਕ, ਸਮਾਜਿਕ-ਭਾਵਨਾਤਮਿਕ, ਭਾਸ਼ਾ ਅਤੇ ਨੈਤਿਕ ਵਿਕਾਸ) ਅਤੇ ਉਸ ਪੜਾਅ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਸਮੁੱਚੇ ਉਦੇਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਹੈ। ਅਜਿਹੀ ਪਹੁੰਚ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਵਿਕਾਸ ਦੀ ਸੰਪੂਰਨ ਅਤੇ ਵਿਸਤ੍ਰਿਤ ਧਾਰਨਾ ਨਾਲ ਸਮਝੌਤਾ ਕੀਤੇ ਬਿਨਾਂ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਟੀਚਿਆਂ, ਯੋਗਤਾਵਾਂ ਅਤੇ ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਨਤੀਜਿਆਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕਰੇਗੀ ਜਿਸ 'ਤੇ NEP 2020 ਫੋਕਸ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਜਿਵੇਂਕਿ ਇਸ ਦਸਤਾਵੇਜ਼ ਵਿੱਚ ਪਹਿਲਾਂ ਦੱਸਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਜਦੋਂਕਿ ਪੜਾਅ ਵੱਖਰੇ ਹਨ, ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦਾ ਵਾਧਾ ਅਤੇ ਪਰਿਪੱਕਤਾ ਓਵਰਲੈਪ ਅਤੇ ਸਮਾਨਤਾਵਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਇੱਕ ਹੌਲੀ-ਹੌਲੀ ਤਬਦੀਲੀ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਹਨ, ਖਾਸ ਤੌਰ 'ਤੇ ਦੋ ਨਾਲ ਲੱਗਦੇ ਪੜਾਵਾਂ ਵਿੱਚ (ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ ਫਾਊਂਡੇਸ਼ਨਲ ਅਤੇ ਪ੍ਰੈਪਰੇਟਰੀ ਪੱਧਰ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਸੰਵੇਦੀ ਅਤੇ ਅਨੁਭਵੀ ਤਰੀਕਿਆਂ ਲਈ ਸਿੱਖਿਆ ਅਤੇ ਮਿਡਲ ਅਤੇ ਸੈਕੰਡਰੀ ਪੜਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਸੁਤੰਤਰ ਸਿੱਖਣ ਦੀਆਂ ਆਦਤਾਂ ਅਤੇ ਮੀਡੀਆ ਗੈਜੇਟਸ ਦੀ ਸਮਝਦਾਰੀ ਨਾਲ ਵਰਤੋਂ ਸਿਖਾਉਣਾ) ਇਹ ਵੀ ਦੇਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸਰੀਰਿਕ, ਭਾਵਨਾਤਮਿਕ, ਸਮਾਜਿਕ ਅਤੇ ਨੈਤਿਕ ਅਤੇ ਪੜਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਬੋਧਾਤਮਿਕ ਵਿਕਾਸ ਦੇ ਅੰਦਰ ਇੱਕੋ ਪਹਿਲੂਆਂ ਵਿੱਚ ਕੁਝ ਪਰਿਵਰਤਨ ਨਿਰੰਤਰ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਵਾਪਰਦੇ ਹਨ (ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ ਸਰੀਰਿਕ ਤਾਕਤ ਅਤੇ ਲਚਕਤਾ ਵਿੱਚ ਪਰਿਵਰਤਨ, ਭਾਵਨਾਤਮਿਕ ਸਹਾਇਤਾ ਦੀ ਜਾਹਰ ਲੋੜ ਵਿੱਚ, ਅਨੁਕੂਲਤਾ ਅਤੇ ਹਾਣੀਆਂ ਦੀ ਪ੍ਰਵਾਨਗੀ ਦੀ ਲੋੜ ਅਤੇ ਅਮੂਰਤ ਸੋਚ ਅਤੇ ਸੁਤੰਤਰ ਤਰਕ ਯੋਗਤਾਵਾਂ ਵਿੱਚ)।

ੳ. ਸਰੀਰਿਕ ਵਿਕਾਸ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਸਿੱਖਿਆ ਸ਼ਾਸਤਰੀ ਵਿਚਾਰ

- 1. ਫਾਊਂਡੇਸ਼ਨਲ ਪੱਧਰ:** ਸਕੂਲ ਦੇ ਸ਼ੁਰੂਆਤੀ ਸਾਲ ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਸਕਰਾਤਮਿਕ ਅਨੁਭਵ ਨੂੰ ਤਿਆਰ ਕਰਨ ਲਈ ਰਚਨਾਤਮਿਕ ਅਤੇ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਪੜਾਅ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਵੀ ਅਧਿਆਪਨ ਰਣਨੀਤੀ ਜੋਕਿ ਜੋਸ਼ੀਲੀ ਊਰਜਾ ਨਾਲ ਗੱਲ ਕਰਦੀ ਹੈ, ਜ਼ਿੰਦਾਦਿਲੀ ਆਪਸੀ ਤਾਲਮੇਲ ਨੂੰ ਸਮਰੱਥ ਬਣਾਉਂਦੀ ਹੈ, ਅਨੰਦਦਾਇਕ ਕਹਾਣੀਆਂ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਉਤਸੁਕ ਖਿਡੌਣਿਆਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਨਾਲ ਪੂਰੇ ਸਰੀਰ ਦੀ ਸ਼ਮੂਲੀਅਤ ਲਈ ਆਗਿਆ ਦਿੰਦੀ ਹੈ, ਆਦਰਸ਼ ਅਤੇ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਹੋਵੇਗੀ। ਬੱਚੇ ਲਗਾਤਾਰ ਆਪਣੀਆਂ ਇੰਦਰੀਆਂ ਦੁਆਰਾ ਰੁੱਝੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਆਪਣੇ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਦੇ ਸੰਸਾਰ ਦਾ ਵੱਧ ਤੋਂ ਵੱਧ ਲਾਭ ਉਠਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਸਿੱਖਿਆ ਸ਼ਾਸਤਰ ਜੋ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸੰਗੀਤ, ਨਾਚ, ਕਲਾ ਅਤੇ ਸ਼ਿਲਪਕਾਰੀ ਦੇ ਸੁਹਜ ਅਨੁਭਵਾਂ ਵਿੱਚ ਸਰੀਰਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਣ ਲਈ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਸਕੂਲ ਦੇ ਇੱਕ ਦਿਨ ਨੂੰ ਮਜ਼ੇਦਾਰ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਸਿਹਤ ਅਤੇ ਸਫ਼ਾਈ ਅਭਿਆਸਾਂ ਬਾਰੇ ਸਿਖਾਉਣਾ ਲੰਮੇ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਤੰਦਰੁਸਤੀ ਸਰੀਰਿਕ ਤੰਦਰੁਸਤੀ ਨੂੰ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ।
- 2. ਪ੍ਰੈਪਰੇਟਰੀ ਪੱਧਰ:** ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਸਰੀਰਿਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸਰਗਰਮ, ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਅਨੁਭਵੀ ਅਤੇ ਹੱਥ-ਪੈਰ ਦੀਆਂ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਨਾਲ ਜੁੜਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਠੋਸ ਸਰੀਰਿਕ ਸਿਖਲਾਈ ਸਾਧਨਾਂ ਦੀ ਮਦਦ ਨਾਲ ਸੰਕਲਪਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਲਈ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਉਰਜਾਵਾਨ ਅਤੇ ਸਰਗਰਮ ਭਾਗੀਦਾਰੀ ਦਿਖਾਉਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ

ਹੈ ਜੋ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਹਿੱਸੇ ਵਜੋਂ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਅਧਿਆਪਕ ਨੂੰ ਮਾਡਲਿੰਗ ਰਾਹੀਂ ਸਿਖਾਉਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਮੌਖਿਕ ਗੁੰਝਲਦਾਰਤਾ ਅਤੇ ਸਿਧਾਂਤਿਕਤਾ ਦੇ ਘੱਟ ਪੱਧਰਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਸੰਕਲਪਾਂ ਨੂੰ ਵਧੇਰੇ ਅਨੁਭਵੀ ਅਤੇ ਵਿਹਾਰਿਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਕਿਵੇਂ ਸਮਝਣਾ ਹੈ? ਚੁਣੀ ਗਈ ਸਮੱਗਰੀ, ਅਧਿਆਪਨ ਯੋਜਨਾ, ਮੁਲਾਂਕਣ ਅਤੇ ਕਲਾਸਰੂਮ ਵਿਵਸਥਾ ਨੂੰ ਗਤੀਵਿਧੀ-ਆਧਾਰਿਤ, ਖੇਡ-ਪ੍ਰਯੋਗਾਤਮਿਕ ਅਤੇ 'ਕਰਨ' ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਗੱਲਬਾਤ ਅਤੇ ਇਕਸੁਰਤਾ ਲਈ ਆਪਣੇ-ਆਪ ਨੂੰ ਉਧਾਰ ਦੇਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੋਵੇਗੀ।

3. **ਮੱਧ-ਅਵਸਥਾ:** ਇਹ ਸਰੀਰਿਕ ਵਿਕਾਸ ਵਿੱਚ ਹੌਲੀ-ਹੌਲੀ ਅਤੇ ਅਚਾਨਕ ਪਰਿਵਰਤਨ ਦਾ ਪੜਾਅ ਹੈ। ਕਾਰਡਾਂ 'ਤੇ ਕਿਸ਼ੋਰ-ਅਵਸਥਾ ਅਤੇ ਪ੍ਰੀ-ਪਿਊਬਰਟੀ ਦੇ ਨਾਲ, ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਵਿੱਚ ਤਾਕਤ ਵਿੱਚ ਪਰਿਵਰਤਨ ਅਤੇ ਵਧੀ ਹੋਈ ਬੇਚੈਨੀ ਦੇ ਨਾਲ ਵਿਕਾਸ ਦੇ ਦਰਦ ਅਤੇ ਵਿਕਾਸ ਦੇ ਵਧੇ ਨਾਲ ਨਜਿੱਠਣ ਲਈ ਤਿਆਰ ਰਹਿਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੋਵੇਗੀ। ਲਿੰਗ ਅਤੇ ਲਿੰਗਕਤਾ ਦੀ ਚੰਗੀ ਸਮਝ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਬਿਹਤਰ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਸਮਝਣ ਵਿੱਚ ਵੀ ਮਦਦ ਕਰੇਗੀ। ਪਰਿਵਾਰਾਂ ਅਤੇ ਸਥਾਨਿਕ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਨੂੰ ਸਮਝਣਾ ਸਕੂਲ ਵਿੱਚ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੇ ਵਿਹਾਰ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕਰੇਗਾ। ਇਹ ਇੱਕ ਅਜਿਹਾ ਸਮਾਂ ਵੀ ਹੈ ਜਦੋਂ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਵਿਰੋਧ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਆਪਣੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦਾ ਸੁਤੰਤਰ ਅਭਿਆਸ ਕਰਨ ਲਈ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।
4. **ਸੈਕੰਡਰੀ ਪੱਧਰ:** ਇਸ ਪੜਾਅ 'ਤੇ, ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਆਪਣੇ ਬਦਲਦੇ ਸਰੀਰਾਂ ਨਾਲ ਜੂਝਦੇ ਹਨ, ਸਵੈ-ਚੇਤੰਨ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਪਰਿਪੱਕਤਾ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖਿਆ ਸ਼ਾਸਤਰ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਸਰੀਰ ਅਤੇ ਯੋਗਤਾਵਾਂ ਬਾਰੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੀਆਂ ਧਾਰਨਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਪਰਿਵਰਤਨ ਲਈ ਅਨੁਕੂਲਿਤ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਢੁਕਵੇਂ ਚੁਣੌਤੀਪੂਰਨ ਸਰੀਰਿਕ ਕਾਰਜ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸਮੂਹ ਅਤੇ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ, ਖਾਸ ਕਰ ਕੇ ਖੇਡਾਂ ਵਿੱਚ ਵੱਧ ਤੋਂ ਵੱਧ ਭਾਗੀਦਾਰੀ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ਅ. ਭਾਵਨਾਤਮਿਕ ਵਿਕਾਸ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਸਿੱਖਿਆ ਸੰਬੰਧੀ ਵਿਚਾਰ

1. **ਫਾਊਂਡੇਸ਼ਨਲ ਪੱਧਰ:** ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀਆਂ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਅਤੇ ਦੂਜਿਆਂ ਦੀਆਂ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਬਾਰੇ ਸਿੱਖਣ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕਰਨ ਲਈ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਦੀ ਲੋੜ ਹੋਵੇਗੀ। ਸਕੂਲ ਦਾ ਸੰਦਰਭ ਅਜਿਹੀ ਗੱਲਬਾਤ ਅਤੇ ਸਿੱਖਣ ਲਈ ਇੱਕ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਥਾਂ ਦੀ ਆਗਿਆ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਅਤੇ ਵਿਵਹਾਰ ਨੂੰ ਨਿਯੰਤ੍ਰਿਤ ਕਰਨਾ ਸਿੱਖਣਾ, ਤਤਕਾਲ ਸੰਤੁਸ਼ਟੀ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਵਿੱਚ ਦੇਰੀ ਕਰਨਾ ਅਤੇ ਸਕਰਾਤਮਿਕ ਸਿੱਖਣ ਦੀਆਂ ਆਦਤਾਂ ਦਾ ਅਭਿਆਸ ਕਰਨਾ ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਲੰਮਾ ਸਫਰ ਤੈਅ ਕਰੇਗਾ, ਇਸ ਲਈ ਉਹਨਾਂ ਪਹਿਲੂਆਂ ਨੂੰ ਸਰਗਰਮੀ ਅਤੇ ਨਿਯਮਿਤ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸੁਵਿਧਾਜਨਕ ਅਤੇ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਨਜ਼ਦੀਕੀ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਧਿਆਨ ਅਤੇ ਦੇਖਭਾਲ ਦੀ ਲੋੜ ਹੋਵੇਗੀ।
2. **ਪ੍ਰੈਪਰੇਟਰੀ ਪੱਧਰ:** ਇਸ ਪੜਾਅ 'ਤੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਆਪਣੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਅਤੇ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਲਈ ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਸਿੱਖ ਰਹੇ ਹਨ ਅਤੇ ਭਾਵਨਾਤਮਿਕ ਨਿਯਮ ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਨਾਲ ਮਾਰਗਦਰਸ਼ਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੋਵੇਗੀ। ਉਹਨਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਸੁਭਾਅ ਅਤੇ ਤਰਜੀਹਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਿਤ ਕਰਨਗੇ ਅਤੇ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਅਧਿਆਪਨ ਪਰਸਪਰ ਪ੍ਰਭਾਵ ਰਾਹੀਂ ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਰਾਹ ਵਿੱਚ ਆਉਣ ਵਾਲੀਆਂ ਭਾਵਨਾਤਮਿਕ ਆਦਤਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰਨ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਛੇੜਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੋਵੇਗੀ। ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੇ ਭਾਵਨਾਤਮਿਕ ਅਨੁਭਵਾਂ ਲਈ ਵਿਕਲਪਿਕ ਸੰਭਾਵਨਾਵਾਂ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨ ਦੀ ਵੀ ਲੋੜ ਹੋਵੇਗੀ। ਹੌਲੀ-ਹੌਲੀ, ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਭਾਵਨਾਤਮਿਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸੁਤੰਤਰ ਬਣਨ ਲਈ ਸਮਰਥਨ ਅਤੇ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।
3. **ਮਿਡਲ ਪੱਧਰ:** ਕਲਾਸਰੂਮ ਅਤੇ ਸਕੂਲ ਭਾਵਨਾਤਮਿਕ ਸਿੱਖਣ, ਵਿਕਾਸ ਅਤੇ ਸਮੀਕਰਨ ਸ਼ਾਇਦ ਇਸ ਪੜਾਅ 'ਤੇ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਲਈ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਵਿਅਸਤ ਹਨ। ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਆਪਣੇ-ਆਪ ਨੂੰ ਅਣਕਿਆਸੀ ਮੁਝ ਅਤੇ ਊਰਜਾ ਦੇ ਉਤਰਾਅ-ਚੜ੍ਹਾਅ ਵਿੱਚੋਂ ਲੰਘਣਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ, ਅਕਸਰ ਜੂਝਦੇ ਹੋਏ ਅਸਪਸ਼ਟ ਤੰਦਰੁਸਤੀ ਜਾਂ ਨਾ-ਇੰਨੀ ਤੰਦਰੁਸਤੀ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਨਾਲ। ਮਿਡਲ ਪੱਧਰ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਸ਼ਾਸਤਰ ਲਾਜ਼ਮੀ ਹੈ ਸ਼ਾਂਤ ਦੁਆਰਾ ਭਾਵਨਾਤਮਿਕ ਤਜਰਬਿਆਂ ਦੇ ਨਾਲ ਕੁਝ ਮਾਤਰਾ ਵਿੱਚ ਰੁਝੇਵੇਂ ਦੀ ਆਗਿਆ ਦਿਓ ਚਰਚਾ ਅਤੇ ਪ੍ਰਤੀਬਿੰਬ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਖੇਤਰਾਂ ਨੂੰ ਸੰਦਰਭਾਂ ਵਜੋਂ ਵਰਤਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਜਵਾਬਾਂ ਨੂੰ ਪਾਰਸ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਅਧਿਆਪਕ ਨੂੰ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੀਆਂ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਪ੍ਰਤਿ ਪਹੁੰਚ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਸੰਤੁਲਨ ਲੱਭਣਾ ਹੋਵੇਗਾ, ਇੱਕ ਅਜਿਹੀ ਪਹੁੰਚ ਜੋ ਨਾ ਤਾਂ ਦਖਲਅੰਦਾਜ਼ੀ ਵਾਲੀ ਹੋਵੇ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ

ਮਜ਼ੇਦਾਰ ਹੋਵੇ, ਪਰ ਇਸ ਪੜਾਅ ਦੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਪ੍ਰਤਿ ਵਾਜਬ ਤੌਰ 'ਤੇ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹ, ਤਰਕਸ਼ੀਲ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸਪਸ਼ਟ ਅਤੇ ਭਾਵਨਾਤਮਿਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਦੇਖਭਾਲ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਹੋਵੇ।

4. **ਸੈਕੰਡਰੀ ਪੱਧਰ:** ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਦੇ ਭਾਗਾਂ ਨਾਲ ਜੁੜ ਕੇ ਉਭਰਨ ਵਾਲੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਅਤੇ ਭਾਵਨਾਵਾਂ 'ਤੇ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਪ੍ਰਤੀਬਿੰਬ ਅਤੇ ਸਮੂਹ ਗੱਲਬਾਤ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਕਰਨ ਲਈ ਸਿੱਖਿਆ ਸ਼ਾਸਤਰੀ ਰਣਨੀਤੀਆਂ ਲਈ ਇਹ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੋਵੇਗਾ। ਇੱਕ ਦਾਰਸ਼ਨਿਕ ਸਮਝ ਕਿ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਅਸਥਾਈ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਪੱਥਰ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਕਿ ਵਿਅਕਤੀ ਆਪਣੀਆਂ ਭਾਵਨਾਵਾਂ 'ਤੇ ਸਿਹਤਮੰਦ ਅਤੇ ਗ਼ੈਰ-ਸਿਹਤਮੰਦ ਤਰੀਕਿਆਂ ਨਾਲ ਕੰਮ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਭਾਵਨਾਤਮਿਕ ਪ੍ਰਤੀਕਿਰਿਆਵਾਂ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਤਰਕਸ਼ੀਲ ਬਨਾਮ ਤਰਕਹੀਣ ਫ਼ੈਸਲੇ ਲੈਣ ਦੇ ਸਮਾਜਿਕ ਨਤੀਜੇ ਇਸ ਪੜਾਅ 'ਤੇ ਹੋਣ ਲਈ ਚੰਗੀ ਚਰਚਾ ਹੈ। ਭਾਵਨਾਤਮਿਕ ਨਿਯਮ 'ਤੇ ਧਿਆਨ ਦੇਣਾ ਜਾਰੀ ਰੱਖਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਬਾਰੇ ਸਮਝਦਾਰੀ ਕਰਨੀ ਪਵੇਗੀ ਕਿ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਇੱਕ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਧਿਆਨ ਦੇਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨਾਲ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਢੰਗ ਨਾਲ ਸੰਚਾਰ ਕਰਨ ਦੇ ਤਰੀਕੇ ਲੱਭਣੇ ਹੋਣਗੇ।

ੲ. ਸਮਾਜਿਕ ਅਤੇ ਨੈਤਿਕ ਵਿਕਾਸ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਸਿੱਖਿਆ ਸੰਬੰਧੀ ਵਿਚਾਰ

1. **ਫਾਊਂਡੇਸ਼ਨਲ ਪੱਧਰ:** ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਸਮਾਜਿਕ ਨਿਯਮਾਂ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਕਰਨ ਲਈ ਰਣਨੀਤੀਆਂ ਸਿਖਾਉਣਾ, ਸਧਾਰਨ ਕਾਰਜਾਂ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਕੀਮਤੀ ਸਮਾਜਿਕ ਭਾਗੀਦਾਰੀ ਅਤੇ ਯੋਗਦਾਨ ਸਿਖਾਉਣਾ ਅਤੇ ਦੂਜਿਆਂ ਲਈ ਸਹਿਯੋਗ ਅਤੇ ਆਦਰ ਦਾ ਅਰਥ ਸਿਖਾਉਣਾ, ਇਹ ਸਭ ਫਾਊਂਡੇਸ਼ਨਲ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਅਤੇ ਨੈਤਿਕ ਵਿਕਾਸ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹਨ। ਸਮਾਜਿਕ ਜੀਵਨ ਇੱਕ ਲੰਮੇ ਸਮੇਂ ਤੱਕ ਚੱਲਣ ਵਾਲੀ ਹਕੀਕਤ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਛੇਤੀ ਹੀ ਸੂਝ-ਬੂਝ ਨਾਲ ਨੈਵੀਗੇਟ ਕਰਨਾ ਸਿੱਖਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਪੜਾਅ 'ਤੇ ਨੈਤਿਕ ਅਤੇ ਨੈਤਿਕ ਹਦਾਇਤਾਂ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ 'ਬੁਰੇ' ਅਤੇ ਅਣਉਚਿਤ ਕੰਮਾਂ ਤੋਂ ਸਿਰਫ 'ਚੰਗੇ' ਅਤੇ ਉਚਿਤ ਸਿਖਾਉਣਾ ਹੈ।
2. **ਪ੍ਰੈਪਰੇਟਰੀ ਪੱਧਰ:** ਇਸ ਪੜਾਅ 'ਤੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਵੀ ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਸਮਝਣਾ ਸਿੱਖ ਰਹੇ ਹਨ। ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਵਿਚਾਰ ਅਤੇ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਭਾਵਨਾਤਮਿਕ ਨਿਯਮਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਮਾਰਗ ਦਰਸ਼ਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੋਵੇਗੀ। ਉਹਨਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਸੁਭਾਅ ਅਤੇ ਤਰਜੀਹਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਿਤ ਕਰਨਗੇ ਅਤੇ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਅਧਿਆਪਨ ਪਰਸਪਰ ਪ੍ਰਭਾਵ ਰਾਹੀਂ ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਰਾਹ ਵਿੱਚ ਆਉਣ ਵਾਲੀਆਂ ਭਾਵਨਾਤਮਿਕ ਆਦਤਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰਨ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਛੇਤਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੋਵੇਗੀ। ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੇ ਭਾਵਨਾਤਮਿਕ ਅਨੁਭਵਾਂ ਲਈ ਵਿਕਲਪਿਕ ਸੰਭਾਵਨਾਵਾਂ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨ ਦੀ ਵੀ ਲੋੜ ਹੋਵੇਗੀ। ਹੌਲੀ-ਹੌਲੀ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਭਾਵਨਾਤਮਿਕ ਤੌਰ ਤੇ ਸੁਤੰਤਰ ਬਣਨ ਲਈ ਸਮਰਥਨ ਅਤੇ ਉਸ਼ਾਹਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।
3. **ਮਿਡਲ ਪੱਧਰ:** ਇਸ ਸਮੇਂ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਸਾਥੀ ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਬਣਦੇ ਜਾਪਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਇਸ ਨੂੰ ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਮਾਹੌਲ ਦੇ ਫ਼ਾਇਦੇ ਲਈ ਲਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਪ੍ਰੈਪਰੇਟਰੀ ਪੱਧਰ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਇੱਥੇ ਸਿੱਖਿਆ ਸ਼ਾਸਤਰੀ ਰਣਨੀਤੀਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਜੋੜੇ ਦੇ ਕੰਮ, ਛੋਟੇ ਸਮੂਹ ਦੇ ਕੰਮ ਅਤੇ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਕੰਮ ਲਈ ਚੰਗੇ ਅਨੁਪਾਤ ਵਿੱਚ ਯੋਜਨਾ ਬਣਾਉਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਮਿਸ਼ਰਤ ਛੋਟੇ ਸਮੂਹ ਦਾ ਕੰਮ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਲੋਕਾਂ ਨਾਲ ਮਿਲ ਕੇ ਸੁਣਨ ਅਤੇ ਸੋਚਣ ਦੀ ਇਜਾਜ਼ਤ ਦੇਵੇਗਾ। ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਪਾਠਾਂ ਨੂੰ ਦੂਜਿਆਂ ਨਾਲ ਮਿਲ ਕੇ ਕੰਮ ਕਰਨਾ ਸਿੱਖਣ, ਸਮਾਜਿਕ ਸਹੂਲਤ ਦੁਆਰਾ ਕਿਸੇ ਦੀਆਂ ਕਾਬਲੀਅਤਾਂ ਨੂੰ ਪਰਖਣ ਦੇ ਸਿਹਤਮੰਦ ਤਰੀਕਿਆਂ ਲਈ ਅਤੇ ਸਨਮਾਨਜਨਕ ਅਤੇ ਖੇਡ ਮੁਕਾਬਲੇ ਲਈ ਆਗਿਆ ਦੇਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਲਿੰਗ, ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਅਤੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰਿਕ ਪਿਛੋਕੜ ਵਿੱਚ ਵਿਭਿੰਨਤਾ ਲਈ ਸੰਵੇਦਨਸ਼ੀਲਤਾ ਅਤੇ ਸਤਿਕਾਰ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰਨ ਲਈ ਸਿੱਖਿਆ ਸ਼ਾਸਤਰ ਦਾ ਸਪਸ਼ਟ ਉਦੇਸ਼ (ਸਮੱਗਰੀ ਦੀ ਚੋਣ ਅਤੇ ਪਰਸਪਰ ਰਣਨੀਤੀਆਂ ਦੁਆਰਾ) ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਸਮਾਜਿਕ ਸੰਸਾਰ (ਮਾਪਿਆਂ, ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਅਤੇ ਭਾਈਚਾਰੇ ਸਮੇਤ) ਨੂੰ ਨੈਵੀਗੇਟ ਕਰਨਾ ਸਿੱਖਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੋਵੇਗੀ ਅਤੇ ਇਹਨਾਂ ਪਰਸਪਰ ਕਿਰਿਆਵਾਂ ਵਿੱਚ ਸਪਸ਼ਟ ਉਮੀਦਾਂ ਅਤੇ ਨਿਯਮਾਂ ਦੀ ਲੋੜ ਹੋਵੇਗੀ। ਅਧਿਆਪਕ ਕਲਾਸ ਵਿੱਚ ਨੈਤਿਕ ਪ੍ਰਤੀਬਿੰਬ ਦੇ ਹਿੱਸੇ ਵਜੋਂ ਦੂਜਿਆਂ ਲਈ ਬਰਾਬਰੀ ਅਤੇ ਸਤਿਕਾਰ ਬਾਰੇ ਚਰਚਾ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਇੱਕ ਸਮਾਂ ਵੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜਦੋਂ ਉਹ ਆਪਣੇ ਨਜ਼ਦੀਕੀ ਮਾਹੌਲ ਨਾਲੋਂ ਬਹੁੱ ਵੱਡੇ ਸੰਸਾਰ ਬਾਰੇ ਸਿੱਖਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੰਦੇ ਹਨ, ਇਸ ਲਈ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸੱਭਿਆਚਾਰਿਕ ਵਿਭਿੰਨਤਾ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨਾ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹੈ ਜਿਸ ਦਾ ਉਹ ਸਾਡੇ ਇਤਿਹਾਸਿਕ, ਭੂਗੋਲਿਕ ਅਤੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰਿਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਅਮੀਰ ਦੇਸ਼ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਹਨ।

4. **ਸੈਕੰਡਰੀ ਪੱਧਰ:** ਇਸ ਪੜਾਅ 'ਤੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਉਭਰ ਰਹੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਅਤੇ ਵਫ਼ਾਦਾਰੀ ਵਾਲੇ ਨੌਜਵਾਨ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਉਰਜਾਵਾਨ ਭਾਗੀਦਾਰੀ ਅਤੇ ਜ਼ਬਰਦਸਤ ਅਸਹਿਮਤੀ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਵਾਲੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਮਜ਼ਬੂਤ ਵਫ਼ਾਦਾਰੀ ਬਣਾਉਣਾ, ਵਿਭਿੰਨ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਸਪਸ਼ਟ ਦਿਲਚਸਪੀ ਜਿਸ ਨਾਲ ਕੋਈ ਵਿਅਕਤੀ ਪਛਾਣ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਨੂੰ ਆਦਰਸ਼ ਬਣਾਉਣਾ (ਰਾਜਨੀਤੀ ਜਾਂ ਖੇਡ ਜਾਂ ਮਨੋਰੰਜਨ ਉਦਯੋਗ ਤੋਂ) ਅਤੇ ਹੋਰ ਸਮਾਨ ਪ੍ਰੇਰਨਾ, ਇਸ ਉਮਰ ਸਮੂਹ ਵਿੱਚ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਵਿੱਚ ਆਪਣੇ-ਆਪ ਦੀ ਲੋੜ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਦਿਖਾਈ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਅਸਲ ਦੋਸਤੀ, ਛੋਟੇ ਸਮੂਹਾਂ (ਸਮੂਹ ਅਤੇ ਆਉਟਗਰੁੱਪ) ਨੂੰ ਮਜ਼ਬੂਤੀ ਨਾਲ ਬੁਣਿਆ ਜਾਣਾ ਅਤੇ ਪੀਅਰ ਅਨੁਕੂਲਤਾ ਉਹ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ ਹੋਣਗੀਆਂ ਜੋ ਆਪਣੇ-ਆਪ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਦੀ ਦੁਨੀਆ ਬਾਰੇ ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਫ਼ਾਇਦੇ ਲਈ ਵਰਤੀਆਂ ਜਾ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਹ ਸਮਾਂ ਦੂਜਿਆਂ ਨੂੰ ਆਦਰਪੂਰਵਕ ਸੁਣਨ ਅਤੇ ਸਮਝਣ ਦੇ ਯੋਗ ਹੋਣ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਸੋਚ ਅਤੇ ਤਰਕ ਵਿੱਚ ਵਿਅਕਤੀ ਨੂੰ ਸਰਗਰਮੀ ਨਾਲ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰਨ ਦਾ ਵੀ ਹੈ। ਚੁਣੌਤੀਆਂ, ਜਿਵੇਂਕਿ ਧੱਕੇਸ਼ਾਹੀ, ਅਲੱਗ-ਥਲੱਗ ਅਤੇ ਉਲਝਣ, ਸੀਮਾਵਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਕਲਾਸਰੂਮ ਅਤੇ ਬਾਹਰ ਦੇ ਸੰਦਰਭ ਵਿੱਚ ਪੂਰਾ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੋਵੇਗੀ। ਅਧਿਆਪਨ ਦੀਆਂ ਰਣਨੀਤੀਆਂ ਵਿੱਚ ਜ਼ੁੰਮੇਵਾਰੀਆਂ ਸੌਂਪਣਾ, ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਖੁਦ ਦੀ ਸਿਖਲਾਈ ਦਾ ਚਾਰਜ ਲੈਣ ਦੀ ਇਜਾਜ਼ਤ ਦੇਣਾ ਅਤੇ ਦੂਜਿਆਂ ਨੂੰ ਬਿਹਤਰ ਸਿੱਖਣ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕਰਨ 'ਤੇ ਧਿਆਨ ਕੇਂਦਰਿਤ ਕਰਦੇ ਹੋਏ, ਇੱਕ-ਦੂਜੇ ਦੀ ਸਿਖਲਾਈ ਨੂੰ ਨਿਯੰਤ੍ਰਿਤ ਕਰਨਾ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਅਧਿਆਪਕ ਸਮਾਜਿਕ ਭਾਗੀਦਾਰੀ ਅਤੇ ਤਬਦੀਲੀ ਨਾਲ ਜੁੜੀਆਂ ਨੈਤਿਕ ਅਤੇ ਨੈਤਿਕ ਕਾਰਵਾਈਆਂ ਬਾਰੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨਾਲ ਸਰਗਰਮੀ ਨਾਲ ਗੱਲ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਪਛਾਣ ਅਤੇ ਵਿਰਾਸਤ ਦੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਨੂੰ ਸੰਬੰਧਿਤ ਕਰਨ ਦਾ ਵੀ ਇੱਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਸਮਾਂ ਹੈ ਕਿ ਭਾਰਤੀ (ਭਾਰਤੀਤਾ) ਹੋਣ ਦਾ ਕੀ ਮਤਲਬ ਹੈ ਅਤੇ ਸਾਡੇ ਵਿਸ਼ਾਲ ਅਤੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰਿਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਅਮੀਰ ਦੇਸ਼ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਹੈ।

ਸ. ਬੋਧਾਤਮਿਕ ਵਿਕਾਸ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਸਿੱਖਿਆ ਸੰਬੰਧੀ ਵਿਚਾਰ

1. **ਫਾਊਂਡੇਸ਼ਨਲ ਪੱਧਰ:** ਇਸ ਪੜਾਅ ਲਈ ਸਿੱਖਿਆ ਸ਼ਾਸਤਰੀ ਰਣਨੀਤੀਆਂ ਨੂੰ ਲਾਜ਼ਮੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸਾਰੇ ਬੱਚਿਆਂ ਲਈ ਬੁਨਿਆਦੀ ਸਾਤਾ ਅਤੇ ਸੰਖਿਆਤਮਿਕਤਾ ਨੂੰ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਉਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਅਗਲੇਰੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦਾ ਆਧਾਰ ਬਣਦਾ ਹੈ। ਭਾਸ਼ਾ ਅਤੇ ਗਣਿਤ ਵਿੱਚ ਅਮੀਰ ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਅਨੁਭਵਾਂ ਅਤੇ ਕਲਾ, ਸ਼ਿਲਪਕਾਰੀ, ਸੰਗੀਤ, ਨਾਚ, ਕਹਾਣੀਆਂ ਅਤੇ ਥਿਏਟਰ ਦੁਆਰਾ ਅਮੀਰ ਸੁਹਜ ਅਤੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰਿਕ ਅਨੁਭਵਾਂ ਦਾ ਐਕਸਪੋਜ਼ਰ ਸਮੁੱਚੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਬੋਧਾਤਮਿਕ ਵਿਕਾਸ ਨੂੰ ਸਮਰੱਥ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਪੜਾਅ 'ਤੇ TLMs ਦੇ ਮਲਟੀਮਾਡਲ ਰੂਪ, ਲੁੜੀਂਦੇ ਬਾਹਰੀ ਤਜਰਬੇ, ਇੱਕ-ਇੱਕ ਅਧਿਆਪਕ ਦਾ ਧਿਆਨ ਅਤੇ ਸਰੀਰਿਕ ਤੰਦਰੁਸਤੀ ਵੀ ਇਸ ਪੜਾਅ 'ਤੇ ਬੱਚਿਆਂ ਦੀਆਂ ਬੋਧਾਤਮਿਕ ਵਿਕਾਸ ਦੀਆਂ ਲੋੜਾਂ ਨੂੰ ਸੰਬੰਧਿਤ ਕਰਨਗੇ।
2. **ਪ੍ਰੈਪਰੇਟਰੀ ਪੱਧਰ:** ਇਸ ਪੜਾਅ 'ਤੇ ਸਿੱਖਿਆ ਸ਼ਾਸਤਰ ਨੂੰ ਕਰਨ ਅਤੇ ਨਿਰੀਖਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਵਧੇਰੇ ਸੋਚਣ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਕਰਨ ਲਈ ਹੌਲੀ-ਹੌਲੀ ਅੱਗੇ ਵਧਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੋਵੇਗੀ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਜੁੜਨ, ਦੁਹਰਾਉਣ ਅਤੇ ਅਭਿਆਸ ਕਰਨ ਲਈ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀ ਸਮੱਗਰੀ ਹੋਵੇਗੀ। ਇਹ ਦੁਹਰਾਇਆ ਜਾਣ ਵਾਲਾ ਅਭਿਆਸ ਅਧਿਐਨ ਦੀਆਂ ਆਦਤਾਂ, ਸੁਤੰਤਰ ਸੋਚ ਅਤੇ ਸੁਤੰਤਰ ਸਿੱਖਣ ਲਈ ਆਧਾਰ ਬਣਾਏਗਾ ਜੋ ਮਿਡਲ ਪੱਧਰ ਵਿੱਚ ਆਉਣਾ ਹੈ। ਇਸ ਪੜਾਅ 'ਤੇ ਮਲਟੀਮਾਡਲ TLMs ਅਤੇ ਇੱਕ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਧਿਆਨ ਅਜੇ ਵੀ ਕਾਫ਼ੀ ਹੱਦ ਤੱਕ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਰਣਨੀਤੀਆਂ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਦੇ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਲਈ ਇੱਕ ਮਜ਼ਬੂਤ ਸੰਕਲਪਿਕ ਆਧਾਰ ਬਣਾਉਣਗੀਆਂ। ਵੱਖ-ਵੱਖ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਵਿੱਚ ਫੀਲਡ ਵਿਜ਼ਿਟ ਦੀ ਯੋਜਨਾ ਬਣਾਉਣਾ, ਕੰਮਕਾਜੀ ਹਫ਼ਤੇ ਵਿੱਚ ਬਾਹਰ ਕਾਫ਼ੀ ਸਮਾਂ ਵੰਡਣਾ, ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਤਰਕ ਵਿੱਚ ਤਰਕ ਦਾ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਕਰਨ ਲਈ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰਨਾ, ਵਿਚਾਰਸ਼ੀਲ ਪ੍ਰਸ਼ਨਾਂ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰਨਾ, ਰਚਨਾਤਮਿਕ ਅਤੇ ਕਲਾਤਮਿਕ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰਨਾ, ਗਤੀਵਿਧੀ, ਲੋਕਾਂ ਨਾਲ ਗੱਲਬਾਤ ਰਾਹੀਂ ਪੁੱਛਗਿੱਛ ਕਰਨ ਲਈ ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਹੁਨਰ ਅਤੇ ਪੜ੍ਹਨਾ/ ਕਿਤਾਬਾਂ ਦਾ ਹਵਾਲਾ ਦੇਣਾ, ਇਸ ਪੜਾਅ ਵਿੱਚ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਸਿੱਖਿਆ ਸ਼ਾਸਤਰੀ ਰਣਨੀਤੀਆਂ ਹਨ।
3. **ਮਿਡਲ ਪੱਧਰ:** ਇਹ ਪੜਾਅ ਅਕਸਰ ਸਭ ਤੋਂ ਤੇਜ਼ ਸਿੱਖਣ ਦੀਆਂ ਸੰਭਾਵਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਸਿੱਖਣ ਦੀਆਂ ਯੋਗਤਾਵਾਂ ਅਤੇ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਰਚਨਾਤਮਿਕਤਾ ਦੂਜਿਆਂ ਤੋਂ ਵੱਖਰੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਦਿਖਾਉਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਸਿੱਖਿਆ ਸ਼ਾਸਤਰੀ ਧਿਆਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੋਵੇਗੀ, ਖ਼ਾਸ ਤੌਰ 'ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਲਈ ਜਿਹੜੇ ਸੰਘਰਸ਼ ਕਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਲਈ ਜੋ ਸਮੂਹ ਸਿੱਖਣ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ ਦੇ ਸੰਦਰਭ ਵਿੱਚ ਆਪਣੇ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਪੱਧਰਾਂ ਵਿੱਚ ਉੱਤਮ ਹਨ।

ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਦੇ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਵਿਹਾਰਿਕ ਤੋਂ ਸਿਧਾਂਤਿਕ ਸੰਕਲਪਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਣਾ ਕਿਵੇਂ ਸਿਖਾਉਣਾ ਹੈ, ਕੰਮ ਕਰਨ ਲਈ ਵਧੇਰੇ ਸਖ਼ਤੀ ਅਤੇ ਸਮਰੱਥਾ ਦੀ ਮੰਗ ਕਰਨਾ, ਇਸ ਮੌਕੇ ਜ਼ਰੂਰੀ ਸਿੱਖਿਆ ਸ਼ਾਸਤਰੀ ਵਿਚਾਰ ਹੋਣਗੇ। ਨਵੇਂ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਖੇਤਰਾਂ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਦੇ ਨਾਲ, ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਲਈ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਬੌਧਿਕ ਸਮਰੱਥਾ ਵਿੱਚ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਦਿਲਚਸਪੀ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਨੂੰ ਬਣਾਈ ਰੱਖਣ ਲਈ ਢੁਕਵੇਂ ਸਕੈਫੋਲਡ ਬਣਾਉਣਾ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹੋਵੇਗਾ। ਅਮੂਰਤ ਸੋਚਣ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਖੁਦ ਦੇ ਨਵੀਨਤਾਕਾਰੀ ਵਿਚਾਰਾਂ ਨੂੰ ਤਿਆਰ ਕਰਨ ਲਈ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਵਿੱਚ ਸਪਸ਼ਟ ਸੁਧਾਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਅਧਿਆਪਕ ਚੁਣੌਤੀਪੂਰਨ ਸਮੱਗਰੀ ਪੇਸ਼ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ ਜਿਸ ਲਈ ਸੰਖੇਪ ਤਰਕ ਅਤੇ ਉਪਯੋਗ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਪੜਾਅ ਵਿੱਚ ਤਕਨਾਲੋਜੀ ਅਤੇ ਮੀਡੀਆ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਲਈ ਨਿਯਮ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਅਧਿਆਪਨ ਲੈਣ-ਦੇਣ (ਅਤੇ ਸਪਸ਼ਟ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸਿਖਾਉਣ) ਵਿੱਚ ਸਿੱਖਣ ਵਿੱਚ ਇੰਟਰਨੈੱਟ ਅਤੇ ਮੀਡੀਆ ਗੈਜੇਟਸ ਦੀ ਇੱਕ ਸਮਝਦਾਰ ਵਿੱਦਿਅਕ ਵਰਤੋਂ ਦਾ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਦੇ ਸੰਦਰਭ ਵਿੱਚ ਇੰਟਰਨੈੱਟ, ਨਵੀਂ ਮੀਡੀਆ ਤਕਨਾਲੋਜੀ ਅਤੇ ਯੰਤਰਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਵਿੱਚ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਅਤੇ ਸਿਹਤਮੰਦ ਅਭਿਆਸਾਂ ਬਾਰੇ ਗੱਲਬਾਤ ਦੀ ਲੋੜ ਹੋਵੇਗੀ।

4. **ਸੈਕੰਡਰੀ ਪੱਧਰ:** ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਜੀਵਨ ਦੇ ਚਾਰ ਸਾਲਾਂ ਵਿੱਚ ਫੈਲੇ ਇਸ ਪੜਾਅ ਵਿੱਚ ਸੋਚ, ਸਿੱਖਣ, ਅਭਿਆਸ ਅਤੇ ਰਚਨਾਤਮਿਕ ਪ੍ਰਗਟਾਵੇ ਵਿੱਚ ਪਰਿਪੱਕਤਾ ਲਈ ਕਾਫ਼ੀ ਸੰਭਾਵਨਾਵਾਂ ਮੌਜੂਦ ਹਨ। ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਦੇ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਅਮੂਰਤ ਅਤੇ ਸਿਧਾਂਤਿਕ ਸੰਕਲਪਾਂ ਨੂੰ ਸੁਤੰਤਰ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸਮਝਣਾ ਅਤੇ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰਨਾ, ਕਠੋਰਤਾ ਦੀ ਮੰਗ ਕਰਨਾ ਅਤੇ ਕੰਮ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਰਚਨਾਤਮਿਕਤਾ ਅਤੇ ਨਵੀਨਤਾ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰਨਾ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਵਿਚਾਰ ਪੇਸ਼ ਕਰਨਾ ਸੈਕੰਡਰੀ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਲਈ ਬਹੁਤ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਸਿੱਖਿਆ ਸ਼ਾਸਤਰੀ ਵਿਚਾਰ ਹੋਣਗੇ। ਨਵੇਂ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਖੇਤਰ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਵਿਕਲਪ ਇਸ ਪੜਾਅ ਤੋਂ ਸ਼ੁਰੂ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਫ਼ੈਸਲੇ (ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਦੀਆਂ ਚੋਣਾਂ ਵਿੱਚ) ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕਰਨਾ ਅਤੇ ਇਹਨਾਂ ਵਿੱਚ ਅਭਿਆਸ ਨੂੰ ਕਾਇਮ ਰੱਖਣ ਲਈ ਢੁਕਵੇਂ ਮੌਕੇ ਪੈਦਾ ਕਰਨਾ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹੋਵੇਗਾ। ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਉਮਰ ਅਤੇ ਸੁਤੰਤਰਤਾ ਦੇ ਮੱਦੇਨਜ਼ਰ, ਤਕਨਾਲੋਜੀ ਅਤੇ ਮੀਡੀਆ ਵਰਤੋਂ ਨਿਯਮਾਂ ਨੂੰ ਮਜ਼ਬੂਤ ਫਾਲੋ-ਅੱਪ ਅਤੇ ਰੀਮਾਈਂਡਰਾਂ ਦੀ ਲੋੜ ਹੋਵੇਗੀ, ਜਿਵੇਂਕਿ ਘੱਟ ਨਿਗਰਾਨੀ ਸੰਭਵ ਹੈ ਅਤੇ ਪਿਛਲੇ ਪੜਾਅ ਵਿੱਚ ਸਿਖਾਏ ਗਏ 'ਸਿੱਖਣ ਵਿੱਚ ਇੰਟਰਨੈੱਟ ਅਤੇ ਮੀਡੀਆ ਯੰਤਰਾਂ ਦੀ ਸਮਝਦਾਰ ਵਿੱਦਿਅਕ ਵਰਤੋਂ' ਦੇ ਸਿਧਾਂਤ ਦੇ ਘੱਟਣ ਦੀ ਸੰਭਾਵਨਾ ਹੈ, ਇਸ ਲਈ ਵਾਰ-ਵਾਰ ਰੀਮਾਈਂਡਰਾਂ ਦੀ ਲੋੜ ਪਵੇਗੀ। ਸਿੱਖਣ ਦੌਰਾਨ ਧਿਆਨ ਭਟਕਾਉਣ, ਸਾਈਬਰ ਧੱਕੇਸ਼ਾਹੀ, ਜਬਰਦਸਤੀ ਵਰਤੋਂ ਅਤੇ ਇੰਟਰਨੈੱਟ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਕਈ ਹੋਰ ਗ਼ੈਰ-ਸਿਹਤਮੰਦ ਅਭਿਆਸਾਂ ਦੀ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਤੋਂ ਲੋੜ ਹੋਵੇਗੀ, ਖ਼ਾਸ ਕਰ ਕੇ ਕਿਉਂਕਿ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਇਸ ਪੜਾਅ ਵਿੱਚ ਹੋਰ ਬਹੁਤ ਕੁਝ ਸਿੱਖਣ ਲਈ ਆਨਲਾਈਨ ਖੋਜ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਣਗੇ।

3.3.9 ਸਿੱਖਿਆ ਸ਼ਾਸਤਰ ਦੇ ਸਮੁੱਚੇ ਸਿਧਾਂਤ

ਉਪਰੋਕਤ ਸਾਰੇ ਦੇ ਮੱਦੇਨਜ਼ਰ, ਸਿੱਖਿਆ ਸ਼ਾਸਤਰ ਦੇ ਨਿਮਨ ਲਿਖਤ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਨੂੰ ਸਾਰੇ ਪੜਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਕਲਾਸਰੂਮ ਦੀ ਯੋਜਨਾਬੰਦੀ ਅਤੇ ਹਦਾਇਤਾਂ ਨੂੰ ਸੂਚਿਤ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ:

ਹਰ ਬੱਚਾ ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਕਾਬਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਬੱਚੇ ਕੁਦਰਤੀ ਸਿੱਖਣ ਵਾਲੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

- ੳ. ਸਿੱਖਣਾ ਇੱਕ ਸਰਗਰਮ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਸਮਝ ਅਤੇ ਕਰਨਾ ਦੋਵੇਂ ਸ਼ਾਮਲ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।
- ਅ. ਬੱਚੇ ਸਭ ਤੋਂ ਵਧੀਆ ਸਿੱਖਦੇ ਹਨ ਜਦੋਂ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਸਤਿਕਾਰ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਕਦਰ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਸਿੱਖਣ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।
- ੲ. ਬੱਚੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਤਰੀਕਿਆਂ ਨਾਲ ਸਿੱਖਦੇ ਹਨ, ਉਦਾਹਰਨ ਦੇ ਤੌਰ 'ਤੇ, ਕੁਝ ਬਣਾਉਣ ਦੁਆਰਾ, ਚਰਚਾ ਵਿੱਚ ਹਿੱਸਾ ਲੈਣ, ਸੁਣਨ, ਬੋਲਣ, ਪੜ੍ਹਨ, ਲਿਖਣ, ਸਵਾਲ ਕਰਨ, ਖੋਜਣ, ਲੱਭਣ ਅਤੇ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕਰਨ ਦੁਆਰਾ।
- ਸ. ਸਿਖਲਾਈ ਉਦੋਂ ਸਭ ਤੋਂ ਵਧੀਆ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਜਦੋਂ ਕਲਾਸਰੂਮ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਪੁਰਾਣੇ ਤਜਰਬਿਆਂ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧ ਬਣਾਉਂਦੀਆਂ ਹਨ, ਸੰਕਲਪਿਕ ਸਪਸ਼ਟਤਾ 'ਤੇ ਧਿਆਨ ਕੇਂਦਰਿਤ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਵਿਭਿੰਨਤਾ ਅਤੇ ਚੁਣੌਤੀ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ।

ਹ. ਅਭਿਆਸ ਸਿੱਖਣ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਦਾ ਇੱਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਅਤੇ ਅਨਿੱਖੜਵਾਂ ਅੰਗ ਹੈ।

ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਗ਼ੈਰ-ਵਿਵਾਦਯੋਗ ਹਨ:

- ੳ. ਸਜ਼ਾ ਅਤੇ ਡਰ ਸਿੱਖਣ ਲਈ ਨੁਕਸਾਨਦੇਹ ਹਨ ਅਤੇ ਕਲਾਸਰੂਮ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਵਰਤੇ ਜਾਣੇ ਚਾਹੀਦੇ।
- ਅ. ਜਾਤ, ਲਿੰਗ, ਧਰਮ, ਸਮਾਜਿਕ-ਆਰਥਿਕ ਸਥਿਤੀਆਂ, ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੀ ਕਾਰਗੁਜ਼ਾਰੀ ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਕਾਰਕ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਕਲਾਸਰੂਮ ਵਿੱਚ ਅਸਮਾਨਤਾ ਅਸਵਿਕਾਰਨਯੋਗ ਹੈ।
- ੲ. ਯਾਦਾਸ਼ਤ ਸਿੱਖਣ ਜਾਂ ਮੁਲਾਂਕਣ ਦਾ ਮੁਢਲਾ ਰੂਪ ਨਹੀਂ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ।
- ਸ. ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦੇ ਪੈਸਿਵ ਰਿਸੀਵਰ ਵਜੋਂ ਨਹੀਂ ਮੰਨਿਆ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਨਾਲ ਕਲਾਸਰੂਮ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ ਬੇਰੀਅਤ ਅਤੇ ਇਕਸਾਰ ਰੁਟੀਨ ਵੱਲ ਲੈ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਸਿੱਖਿਆ ਵਿੱਚ ਸਰਗਰਮ ਏਜੰਟ ਵਜੋਂ ਦੇਖਿਆ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ਪ੍ਰਭਾਵੀ ਸਿੱਖਿਆ ਸ਼ਾਸਤਰ, ਇਸ ਲਈ, ਸੰਕਲਪਿਕ ਸਮਝ, ਸਰਗਰਮ ਖੋਜ, ਸਵਾਲ ਅਤੇ ਬਹਿਸ ਅਤੇ ਸੁਤੰਤਰ ਸਿੱਖਣ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਦੇ ਤਜਰਬਿਆਂ ਅਤੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਦੀਆਂ ਅਵਾਜ਼ਾਂ 'ਤੇ ਗੰਭੀਰਤਾ ਨਾਲ ਵਿਚਾਰ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਦੀ ਵਿਭਿੰਨਤਾ ਨੂੰ ਸਵਿਕਾਰ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਅਨੁਕੂਲਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੇ ਪਿਛਲੇ ਗਿਆਨ ਨੂੰ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ, ਅਧਿਆਪਨ ਤਕਨੀਕਾਂ ਦੀ ਇੱਕ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਕੀਤੇ ਗਏ ਕੰਮ 'ਤੇ ਸਮੇਂ ਸਿਰ ਫੀਡਬੈਕ ਦਿੰਦਾ ਹੈ।

ਭਾਗ 3.4

ਮੁਲਾਂਕਣ ਲਈ ਪਹੁੰਚ

NEP 2020 ਅਨੁਸਾਰ:

ਸਾਡੀ ਸਕੂਲਿੰਗ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਦੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਵਿੱਚ ਮੁਲਾਂਕਣ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਇੱਕ ਤੋਂ ਬਦਲ ਜਾਵੇਗਾ ਜੋ ਸੰਖੇਪ ਹੈ ਅਤੇ ਮੁੱਖ ਤੌਰ 'ਤੇ ਰੋਟ ਮੈਮੋਰਾਈਜ਼ੇਸ਼ਨ ਹੁਨਰਾਂ ਦੀ ਜਾਂਚ ਕਰਦਾ ਹੈ ਜੋ ਵਧੇਰੇ ਨਿਯਮਿਤ ਅਤੇ ਰਚਨਾਤਮਿਕ ਹੈ, ਵਧੇਰੇ ਯੋਗਤਾ-ਆਧਾਰਿਤ ਹੈ, ਸਾਡੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਲਈ ਸਿੱਖਣ ਅਤੇ ਵਿਕਾਸ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉੱਚ-ਕ੍ਰਮ ਦੇ ਹੁਨਰ, ਜਿਵੇਂਕਿ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ, ਆਲੋਚਨਾਤਮਿਕ ਸੋਚ ਅਤੇ ਸੰਕਲਪਿਕ ਸਪਸ਼ਟਤਾ ਦਾ ਮੁਲਾਂਕਣ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਮੁਲਾਂਕਣ ਦਾ ਮੁੱਖ ਉਦੇਸ਼ ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖਣਾ ਹੋਵੇਗਾ; ਇਹ ਸਾਰੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਲਈ ਸਿੱਖਣ ਅਤੇ ਵਿਕਾਸ ਨੂੰ ਅਨੁਕੂਲ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਅਧਿਆਪਨ-ਸਿਖਲਾਈ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ ਨੂੰ ਲਗਾਤਾਰ ਸੰਸ਼ੋਧਿਤ ਕਰਨ ਲਈ ਅਧਿਆਪਕ ਅਤੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਅਤੇ ਪੂਰੀ ਸਕੂਲੀ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਦੀ ਮਦਦ ਕਰੇਗਾ। ਇਹ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਸਾਰੇ ਪੱਧਰਾਂ 'ਤੇ ਮੁਲਾਂਕਣ ਲਈ ਅੰਤਰੀਵ ਸਿਧਾਂਤ ਹੋਵੇਗਾ।

[NEP 2020, 4.34]

ਨੀਤੀ ਅੱਗੇ ਜਾਰੀ ਹੈ:

ਪ੍ਰਗਤੀ ਕਾਰਡ ਇੱਕ ਸੰਪੂਰਨ, 360-ਡਿਗਰੀ, ਬਹੁ-ਆਯਾਮੀ ਰਿਪੋਰਟ ਹੋਵੇਗੀ ਜੋਕਿ ਬੋਧਾਤਮਿਕ, ਪ੍ਰਭਾਵੀ ਅਤੇ ਸਾਈਕੋਮੋਟਰ ਡੋਮੇਨਾਂ ਵਿੱਚ ਹਰੇਕ ਸਿੱਖਿਆਰਥੀ ਦੀ ਵਿਲੱਖਣਤਾ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਪ੍ਰਗਤੀ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਵਿਸਤਾਰ ਵਿੱਚ ਦਰਸਾਉਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਅਧਿਆਪਕ ਮੁਲਾਂਕਣ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਸਵੈ-ਮੁਲਾਂਕਣ ਅਤੇ ਪੀਅਰ ਮੁਲਾਂਕਣ ਅਤੇ ਪ੍ਰੋਜੈਕਟ ਆਧਾਰਿਤ ਅਤੇ ਪੁੱਛਗਿੱਛ-ਆਧਾਰਿਤ ਸਿਖਲਾਈ, ਕੁਇਜ਼, ਰੋਲ ਪਲੇਅ, ਗਰੁੱਪ ਵਰਕ, ਪੋਰਟਫੋਲੀਓ ਆਦਿ ਵਿੱਚ ਬੱਚੇ ਦੀ ਪ੍ਰਗਤੀ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਵੇਗੀ। ਸੰਪੂਰਨ ਪ੍ਰਗਤੀ ਕਾਰਡ ਘਰ ਅਤੇ ਸਕੂਲ ਵਿਚਕਾਰ ਇੱਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਕੜੀ ਬਣੇਗਾ ਅਤੇ ਮਾਤਾ-ਪਿਤਾ-ਅਧਿਆਪਕ ਮੀਟਿੰਗਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਹੋਵੇਗਾ ਤਾਂਜੋ ਮਾਪਿਆਂ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਬੱਚਿਆਂ ਦੀ ਸੰਪੂਰਨ ਸਿੱਖਿਆ ਅਤੇ ਵਿਕਾਸ ਵਿੱਚ ਸਰਗਰਮੀ ਨਾਲ ਸ਼ਾਮਲ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕੇ। ਪ੍ਰਗਤੀ ਕਾਰਡ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਅਤੇ ਮਾਪਿਆਂ ਨੂੰ ਇਹ ਕੀਮਤੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਵੀ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰੇਗਾ ਕਿ ਕਲਾਸਰੂਮ ਦੇ ਅੰਦਰ ਅਤੇ ਬਾਹਰ ਹਰੇਕ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਨੂੰ ਕਿਵੇਂ ਸਹਾਇਤਾ ਕਰਨੀ ਹੈ। ਅਣ-ਆਧਾਰਿਤ ਸਾਫਟਵੇਅਰ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੁਆਰਾ ਵਿਕਸਿਤ ਅਤੇ ਵਰਤੇ ਜਾ

ਸਕਦੇ ਹਨ ਤਾਂਜੋ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਕੀਮਤੀ ਚੀਜ਼ਾਂ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨ ਲਈ, ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਡਾਟਾ ਅਤੇ ਮਾਪਿਆਂ, ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਅਤੇ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਲਈ ਇੰਟਰਐਕਟਿਵ ਪ੍ਰਸ਼ਨਾਵਲੀ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਸਕੂਲੀ ਸਾਲਾਂ ਦੌਰਾਨ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਨੂੰ ਟਰੈਕ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕੇ। ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਸ਼ਕਤੀਆਂ, ਦਿਲਚਸਪੀ ਦੇ ਖੇਤਰਾਂ ਅਤੇ ਫੋਕਸ ਦੇ ਲੁੜੀਂਦੇ ਖੇਤਰਾਂ ਬਾਰੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਅਤੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮਦਦ ਕਰਨ ਲਈ ਉਹ ਬਿਹਤਰੀਨ ਕੈਰੀਅਰ ਦੀ ਚੋਣ ਕਰਦੇ ਹਨ।

[NEP 2020, 4.35]

3.4.1 ਮੁਲਾਂਕਣ ਦੇ ਉਦੇਸ਼

ਮੁਲਾਂਕਣ ਦੇ ਦੋ ਉਦੇਸ਼ ਹਨ: ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਦੀ ਸਿੱਖਣ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਨੂੰ ਮਾਪਣਾ ਅਤੇ ਕਲਾਸਰੂਮ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ ਅਤੇ ਅਧਿਆਪਨ ਅਤੇ ਸਿੱਖਣ ਲਈ ਵਰਤੀਆਂ ਜਾਣ ਵਾਲੀਆਂ ਅਧਿਆਪਨ ਸਮੱਗਰੀਆਂ ਦੀ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ੀਲਤਾ ਨੂੰ ਮਾਪਣਾ।

ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਕਲਾਸਰੂਮ ਦੇ ਵਿੱਚ, ਮੁਲਾਂਕਣ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਦੀ ਸਿਖਲਾਈ ਬਾਰੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਇਕੱਠੀ ਕਰਨ ਦੀ ਕਿਸੇ ਵੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ, ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਅਤੇ ਅਧਿਆਪਨ-ਸਿੱਖਣ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਕਰਨ ਲਈ ਅਧਿਆਪਕ (ਅਤੇ ਹੋਰਾਂ, ਜਿੱਥੇ ਢੁਕਵਾਂ ਹੋਵੇ) ਦੁਆਰਾ ਵਰਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ, ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਦੀ ਸਿਖਲਾਈ ਨੂੰ ਇਕੱਠਾ ਕਰਨ ਲਈ ਸੰਬੰਧਿਤ ਮੌਕੇ ਅਤੇ ਸਮੇਂ ਦੇ ਨਾਲ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਦੀ ਤਰੱਕੀ ਦੀ ਰਿਪੋਰਟ ਕਰਨਾ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵਿੱਦਿਅਕ ਮੁਲਾਂਕਣ ਅਧਿਆਪਨ ਅਤੇ ਸਿੱਖਣ ਵਿੱਚ ਨਿਰੰਤਰ ਸੁਧਾਰ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਭੂਮਿਕਾ ਅਦਾ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਮੁਲਾਂਕਣ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਮੁੱਖ ਪੜਾਵਾਂ (ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ ਪੱਧਰ 10, ਪੱਧਰ 12) 'ਤੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਦੀ ਸਿਖਲਾਈ ਅਤੇ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਮੁਕੰਮਲ ਹੋਣ ਨੂੰ ਪ੍ਰਮਾਣਿਤ ਕਰਨ ਲਈ ਵੀ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

3.4.2 ਸਿੱਖਣ ਦਾ ਮੁਲਾਂਕਣ; ਸਿੱਖਣ ਲਈ ਮੁਲਾਂਕਣ; ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਮੁਲਾਂਕਣ

ਸਿੱਖਣ ਦਾ ਮੁਲਾਂਕਣ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਦੇ ਮਾਪ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦਾ ਹੈ।

ਸਿੱਖਣ ਲਈ ਮੁਲਾਂਕਣ ਅਧਿਆਪਕ ਦੁਆਰਾ ਇਕੱਤਰ ਕੀਤੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਦੀ ਸਿਖਲਾਈ ਦੇ ਸਬੂਤ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦਾ ਹੈ ਜੋ ਅਧਿਆਪਨ-ਸਿਖਲਾਈ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਕਰਨ ਲਈ ਇਨਪੁੱਟ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਮੁਲਾਂਕਣ, ਜਦੋਂ ਅਰਥਪੂਰਨ ਢੰਗ ਨਾਲ ਡਿਜ਼ਾਈਨ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਇੱਕ ਸ਼ਕਤੀਸ਼ਾਲੀ ਟੂਲ ਵਜੋਂ ਵਰਤਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਜੋ ਬਿਹਤਰ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਸਿੱਖਣ ਅਤੇ ਅਧਿਆਪਨ ਅਭਿਆਸਾਂ ਵਿੱਚ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾਉਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਦਾ ਸਮਰਥਨ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਅਧਿਆਪਕ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਚੰਗੀ ਸਮਝ ਹੈ ਕਿ ਕਲਾਸ ਵਿੱਚ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਕਿੱਥੇ ਵਧੀਆ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਕਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਜਿੱਥੇ ਉਹ ਸੰਘਰਸ਼ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਆਪਣੇ ਸਿੱਖਿਆ ਸ਼ਾਸਤਰੀ ਅਭਿਆਸਾਂ ਬਾਰੇ ਵਧੇਰੇ ਸੂਝਵਾਨ ਫੈਸਲੇ ਲੈ ਸਕਦੇ ਹਨ।

ਹਾਲੀਆ ਅਧਿਐਨਾਂ ਨੇ ਦਿਖਾਇਆ ਹੈ ਕਿ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਆਪਣੀ ਖੁਦ ਦੀ ਸਿਖਲਾਈ ਦਾ ਚਾਰਜ ਲੈਣ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਸਰਗਰਮ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਜਦੋਂ ਮੁਲਾਂਕਣਾਂ ਨੂੰ ਸਵੈ-ਪ੍ਰਤੀਬਿੰਬ ਅਤੇ ਆਤਮ-ਨਿਰੀਖਣ ਲਈ ਗੈਰ-ਖ਼ਤਰਨਾਕ ਸਾਧਨਾਂ ਵਜੋਂ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਉਹ ਵਿਕਾਸਸ਼ੀਲ ਅਤੇ ਰਚਨਾਤਮਿਕ ਬਣ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਨੂੰ ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਮੁਲਾਂਕਣ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਸਕੂਲੀ ਸਿੱਖਿਆ ਵਿੱਚ, ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਮੁਲਾਂਕਣ, ਸਿੱਖਣ ਲਈ ਅਤੇ ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਉਪਰੋਕਤ ਦੱਸੇ ਗਏ ਮੁਲਾਂਕਣਾਂ ਲਈ ਤਿੰਨਾਂ ਪਹੁੰਚਾਂ ਨੂੰ ਦੇਖਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

3.4.3 ਮੁਲਾਂਕਣ ਵਿੱਚ ਮੌਜੂਦਾ ਚੁਣੌਤੀਆਂ

ਸਾਡੇ ਸਕੂਲਾਂ ਵਿੱਚ ਵਰਤਮਾਨ ਵਿੱਚ, ਮੁਲਾਂਕਣ ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਮਸ਼ੀਨੀ ਅਤੇ ਰੁਟੀਨਾਈਜ਼ਡ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਹ ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਯੋਗਤਾਵਾਂ ਅਤੇ ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਨਤੀਜਿਆਂ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਨੂੰ ਮਾਪਣ ਦੀ ਬਜਾਏ ਸਮੱਗਰੀ ਦੀ ਰੋਟ ਸਿੱਖਣ ਨੂੰ ਮਾਪਣ 'ਤੇ ਕੇਂਦਰਿਤ ਹੈ। ਮੁਲਾਂਕਣ ਨੂੰ ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੁਆਰਾ ਇੱਕ ਡਰਾਉਣੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਵਜੋਂ ਅਨੁਭਵ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜੋ ਡਰ ਪੈਦਾ ਕਰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ

ਉਹਨਾਂ 'ਅੰਕਾਂ' ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਲੇਬਲਿੰਗ ਅਤੇ ਅਲੱਗ-ਥਲੱਗ ਕਰਨ ਵੱਲ ਲੈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਜੋ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਸਮਾਜਿਕ ਨਤੀਜਿਆਂ ਵਾਲੇ ਟੈਸਟਾਂ ਅਤੇ ਪਰੀਖਿਆਵਾਂ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੇ ਹਨ।

ਪੱਧਰ 10 ਅਤੇ 12 ਦੇ ਬੋਰਡ ਪਰੀਖਿਆਵਾਂ ਕਾਰਨ ਪੈਦਾ ਹੋਇਆ ਤਣਾਅ ਹੋਰ ਵੀ ਜ਼ਿਆਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਸਾਡੇ ਦੇਸ ਵਿੱਚ ਲਗਭਗ ਵਿਆਪਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਅਤੇ ਪਰਿਵਾਰਾਂ ਵਿੱਚ ਡੂੰਘੀ ਚਿੰਤਾ ਹੈ। ਪਰੀਖਿਆਵਾਂ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ 'ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਬਦਲਣ ਵਾਲੇ ਦਿਨ ਅਤੇ ਮੀਲ ਪੱਥਰ ਵਜੋਂ ਸਮਝੇ ਜਾਣ 'ਤੇ ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਦਬਾਅ ਪਾਉਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਹੋਰ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਮਾਮਲੇ ਬੋਰਡ ਪਰੀਖਿਆਵਾਂ ਦੇ ਗੰਭੀਰ ਤਣਾਅ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾਉਂਦੇ ਹਨ; ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ ਪਰੀਖਿਆਵਾਂ ਸਿਰਫ ਖਾਸ ਦਿਨਾਂ 'ਤੇ ਉਪਲਬਧ ਹੋਣ, ਜੇਕਰ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਦਾ ਪਰੀਖਿਆ ਦੌਰਾਨ ਇੱਕ 'ਬੁਰਾ ਦਿਨ' ਰਿਹਾ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਸੁਧਾਰ ਦੀ ਬਹੁਤ ਘੱਟ ਸੰਭਾਵਨਾ ਅਤੇ ਕਾਲਜ ਦਾਖਲਿਆਂ ਵਿੱਚ ਬੋਰਡ ਪਰੀਖਿਆ ਦੇ ਨਤੀਜੇ ਦੀ ਵਰਤੋਂ। ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ (ਪਰ ਸਾਰੀਆਂ ਨਹੀਂ) ਬੋਰਡ ਪਰੀਖਿਆਵਾਂ ਦਾ ਮੌਜੂਦਾ ਢਾਂਚਾ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਦੂਜਿਆਂ ਦੀ ਕੀਮਤ 'ਤੇ ਸਿਰਫ ਕੁਝ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਖੇਤਰਾਂ 'ਤੇ ਧਿਆਨ ਕੇਂਦਰਿਤ ਕਰਨ ਲਈ ਮਜ਼ਬੂਰ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਸੰਪੂਰਨ ਵਿਕਾਸ ਨੂੰ ਰੋਕਦਾ ਹੈ। ਇਹਨਾਂ ਪਰੀਖਿਆਵਾਂ 'ਤੇ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਕਰਨ ਲਈ ਰੱਟੇ, ਯਾਦ ਅਤੇ ਕੋਚਿੰਗ ਪ੍ਰਾਇਮਰੀ ਬਣ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਜਦੋਂਕਿ ਸਮਝ, ਸੋਚਣ, ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਅਤੇ ਕਰਨ ਦੁਆਰਾ ਅਸਲ ਸਿੱਖਿਆ ਸੈਕੰਡਰੀ ਬਣ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਆਦਰਸ਼ਿਕ ਤੌਰ 'ਤੇ, ਪਰੀਖਿਆ ਨੂੰ ਪ੍ਰਮਾਣੀਕਰਨ ਅਤੇ ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਤਜਰਬਿਆਂ ਵਜੋਂ ਦੇਖਿਆ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਤੋਂ ਕੋਈ ਸਿੱਖ ਸਕਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਭਵਿੱਖ ਵਿੱਚ ਸੁਧਾਰ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਮੌਜੂਦਾ ਬੋਰਡ ਪਰੀਖਿਆ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਇਸ ਲਈ ਆਪਣੇ-ਆਪ ਨੂੰ ਉਧਾਰ ਨਹੀਂ ਦਿੰਦੀ।

ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ 60 ਤੋਂ ਵੱਧ ਪਰੀਖਿਆ ਬੋਰਡ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਕੁਝ ਨੇ ਇਹਨਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਕਈ ਮੁੱਦਿਆਂ ਨੂੰ ਹੱਲ ਕਰਨ ਲਈ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਕਾਰਵਾਈਆਂ ਕੀਤੀਆਂ ਹਨ।

3.4.4 ਪ੍ਰਭਾਵੀ ਮੁਲਾਂਕਣ ਦੇ ਮੁੱਖ ਸਿਧਾਂਤ

ਮੁੱਖ ਸਿਧਾਂਤ ਜੋ ਬਿਹਤਰ ਸਿੱਖਿਆ ਵਿੱਚ ਸਹਾਇਤਾ ਲਈ ਮੁਲਾਂਕਣਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਭਾਵੀ ਵਰਤੋਂ ਬਾਰੇ ਸਾਡੀ ਸੋਚ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਸਿੱਖਣ ਦੀ ਸੂਚੀ ਹੇਠਾਂ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਹੈ:

ੳ. ਮੁਲਾਂਕਣ ਨੂੰ ਯੋਗਤਾਵਾਂ ਅਤੇ ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਨਤੀਜਿਆਂ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਨੂੰ ਮਾਪਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਨਾਲ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਟੀਚਿਆਂ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ

ਮੁਲਾਂਕਣਾਂ ਨੂੰ ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਸਾਰੇ ਪਹਿਲੂਆਂ 'ਤੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਦੀ ਪ੍ਰਗਤੀ ਨੂੰ ਸਪਸ਼ਟ ਤੌਰ 'ਤੇ ਟਰੈਕ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂਕਿ ਹਰੇਕ ਪੜਾਅ ਲਈ ਯੋਗਤਾਵਾਂ ਅਤੇ ਹਰੇਕ ਪੱਧਰ ਲਈ ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਨਤੀਜਿਆਂ ਵਿੱਚ ਦੱਸਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਮੁਲਾਂਕਣਾਂ ਨੂੰ ਯੋਗਤਾ ਜਾਂ ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਨਤੀਜੇ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਦਾ ਮੁਲਾਂਕਣ ਕਰਨ ਦੇ ਇਰਾਦੇ ਨੂੰ ਸਹੀ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਦਰਸਾਉਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਯੋਗਤਾ ਜਾਂ ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਨਤੀਜੇ ਅਤੇ ਮੁਲਾਂਕਣ ਵਿਚਕਾਰ ਸੰਬੰਧ ਸਪਸ਼ਟ ਅਤੇ ਸਟੀਕ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਮੁਲਾਂਕਣਾਂ ਦੇ ਢੁਕਵੇਂ ਰੂਪਾਂ ਨੂੰ ਮੁਲਾਂਕਣ ਕਰਨ ਲਈ ਯੋਗਤਾਵਾਂ ਅਤੇ ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਨਤੀਜਿਆਂ ਦੇ ਨਾਲ ਇਕਸਾਰਤਾ ਵਿੱਚ ਚੁਣਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਅ. ਮੁਲਾਂਕਣ ਰਚਨਾਤਮਿਕ, ਵਿਕਾਸਸ਼ੀਲ ਅਤੇ ਸਿੱਖਣ 'ਤੇ ਕੇਂਦਰਿਤ ਹੋਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ

ਮੁਲਾਂਕਣਾਂ ਨੂੰ ਇੱਕ ਚੱਲ ਰਹੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਕਲਪਨਾ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਜਿਸ ਨੂੰ ਅਧਿਆਪਕ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਦੀ ਸਿਖਲਾਈ ਬਾਰੇ ਭਰੋਸੇਯੋਗ ਸਬੂਤ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ ਰਸਮੀ ਅਤੇ ਗ਼ੈਰ-ਰਸਮੀ ਤਰੀਕਿਆਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਅਧਿਆਪਨ-ਸਿਖਲਾਈ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਦੇ ਅੰਦਰ ਏਕੀਕ੍ਰਿਤ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਅਜਿਹੇ ਸਬੂਤ ਇਕੱਠੇ ਕਰਨ ਨਾਲ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਸ਼ਾਸਤਰ ਦੀ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ੀਲਤਾ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਮਿਲਦੀ ਹੈ ਕਿ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੇ ਕੀ ਸਮਝਿਆ ਹੈ, ਅੱਗੇ ਕਿਸ 'ਤੇ ਕੰਮ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ, ਅਧਿਆਪਨ ਦੇ ਕੰਮ ਦੇ ਕਿਹੜੇ ਤਰੀਕੇ, ਕਿਹੋ-ਜਿਹੇ ਸਰੋਤ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਆਦਿ। ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਲਈ, ਮੁਲਾਂਕਣਾਂ ਨੂੰ ਇੱਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਟੂਲ ਵਜੋਂ ਰੱਖਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਜੋ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਆਪਣੀ ਸਿੱਖਿਆ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ 'ਤੇ ਪ੍ਰਤੀਬਿੰਬਤ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕਰੇਗਾ। ਮੁਲਾਂਕਣ ਇੱਕ ਡਰਾਉਣੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਨਹੀਂ ਬਣਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਲੇਬਲਿੰਗ ਅਤੇ ਵੱਖ ਕਰਨਾ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਵੇ।

ੲ. ਮੁਲਾਂਕਣ ਪੜਾਅ ਦੇ ਅਨੁਕੂਲ ਹੋਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ

ਫਾਊਂਡੇਸ਼ਨਲ ਪੱਧਰ 'ਤੇ, ਅਧਿਆਪਕ ਮੁੱਖ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸਾਰੀਆਂ ਮੁਲਾਂਕਣ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਨੂੰ ਚਲਾਉਣਗੇ, ਜੋਕਿ ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਨਿਰੀਖਣ 'ਤੇ ਆਧਾਰਿਤ ਹਨ। ਪ੍ਰੈਪਰੇਟਰੀ ਅਤੇ ਮਿਡਲ ਪੱਧਰ 'ਤੇ, ਕਈ ਸਾਧਨ ਅਤੇ ਵਿਧੀਆਂ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੀਆਂ ਜਾਣੀਆਂ ਚਾਹੀਦੀਆਂ ਹਨ। ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਆਪਣੇ ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਚਾਲ-ਚਲਣ ਦਾ ਮੁਲਾਂਕਣ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਵਧੇਰੇ ਕਿਰਿਆਸ਼ੀਲ ਭੂਮਿਕਾ ਵੀ ਦਿੱਤੀ ਜਾਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ, ਸੈਕੰਡਰੀ ਪੱਧਰ 'ਤੇ, ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਬੋਰਡ ਅਤੇ ਹੋਰ ਪਰੀਖਿਆਵਾਂ ਸਮੇਤ ਮਿਆਰੀ ਪਰੀਖਿਆ ਦੇਣ ਲਈ ਤਿਆਰ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ਸ. ਮੁਲਾਂਕਣਾਂ ਵਿੱਚ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਦੀ ਵਿਭਿੰਨਤਾ ਨੂੰ ਅਨੁਕੂਲਿਤ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ

ਮੁਲਾਂਕਣਾਂ ਨੂੰ ਡਿਜ਼ਾਈਨ ਕਰਦੇ ਸਮੇਂ 'ਇੱਕ ਅਕਾਰ ਸਭ ਲਈ ਫਿੱਟ' ਪਹੁੰਚ ਤੋਂ ਦੂਰ ਜਾਣਾ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹੈ। ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮੁਲਾਂਕਣ ਵਿਧੀਆਂ, ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ ਪੇਪਰ-ਪੈਨਸਿੱਲ ਟੈਸਟ, ਮੌਖਿਕ ਮੁਲਾਂਕਣ, ਪ੍ਰੋਜੈਕਟ ਦਾ ਕੰਮ ਅਤੇ ਗਰੁੱਪ ਅਸਾਈਨਮੈਂਟਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਮੁਲਾਂਕਣ ਸਾਧਨਾਂ ਅਤੇ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ ਲਈ ਅਨੁਕੂਲ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ਇੱਕ ਕਲਾਸਰੂਮ ਵਿੱਚ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਪੱਧਰਾਂ 'ਤੇ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਕਰਦੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ। ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਡਿਜ਼ਾਈਨ ਕੀਤੇ ਗਏ, ਪੱਧਰ ਕੀਤੇ ਮੁਲਾਂਕਣਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਦੀਆਂ ਲੋੜਾਂ ਨੂੰ ਬਿਹਤਰ ਢੰਗ ਨਾਲ ਸਮਝਣ ਲਈ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ ਤਾਂਜੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਸਿੱਖਣ ਦੀਆਂ ਲੋੜਾਂ ਨੂੰ ਢੁਕਵੇਂ ਢੰਗ ਨਾਲ ਪੂਰਾ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕੇ।

ਹ. ਮੁਲਾਂਕਣਾਂ ਨੂੰ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਲਈ ਸਮੇਂ ਸਿਰ, ਭਰੋਸੇਮੰਦ ਅਤੇ ਰਚਨਾਤਮਿਕ ਫੀਡਬੈਕ ਦੁਆਰਾ ਸਮਰਥਨ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ

ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ 'ਤੇ ਲਾਭਦਾਇਕ ਫੀਡਬੈਕ ਦਿੱਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਅਜਿਹੇ ਫੀਡਬੈਕ ਨੂੰ ਇਸ ਬਾਰੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦੇ ਨਾਲ ਰਚਨਾਤਮਿਕ ਹੋਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ ਕਿ ਕਿਸ ਨੇ ਵਧੀਆ ਕੰਮ ਕੀਤਾ ਹੈ ਅਤੇ ਕਿਹੜੇ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਸੁਧਾਰ ਦੀ ਲੋੜ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹ ਕਿਵੇਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਸੰਪੂਰਨ ਤਰੱਕੀ ਕਾਰਡਾਂ (HPCs) ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਜੋਕਿ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਦੀ ਕਾਰਗੁਜ਼ਾਰੀ ਨੂੰ ਕਈ ਪਹਿਲੂਆਂ ਵਿੱਚ ਵਿਸਤਾਰ ਦਿੰਦੇ ਹਨ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਰਚਨਾਤਮਿਕ ਅਤੇ ਸੰਖੇਪ ਮੁਲਾਂਕਣਾਂ ਵੀ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ, ਦੀ ਪੜਚੋਲ ਕੀਤੀ ਜਾਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ।

ਕ. ਮੁਲਾਂਕਣਾਂ ਨੂੰ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਦੀ ਸਿਖਲਾਈ ਦੇ ਅਰਥਪੂਰਨ ਇਕੱਤਰੀਕਰਨ/ਸਾਰੰਸ਼ ਵਿੱਚ ਸਮਰਥਨ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ

ਜਦੋਂਕਿ ਮੁਲਾਂਕਣ ਦਾ ਰਚਨਾਤਮਿਕ ਫੰਕਸ਼ਨ ਨਾਜ਼ੁਕ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਮੁਲਾਂਕਣ ਦਾ ਸੰਖੇਪ ਕਾਰਜ ਵੀ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਪ੍ਰਮਾਣੀਕਰਨ ਪਰੀਖਿਆਵਾਂ ਸਮੇਤ ਸੰਖੇਪ ਪਰੀਖਿਆਵਾਂ, ਪ੍ਰਸੰਗਿਕ ਹੁੰਦੀਆਂ ਰਹਿੰਦੀਆਂ ਹਨ ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੀ ਯੋਗਤਾਵਾਂ ਅਤੇ ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਨਤੀਜਿਆਂ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਲਈ ਇੱਕ ਜ਼ਰੂਰੀ ਪਰੀਖਿਆ ਵਜੋਂ ਕੰਮ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ। ਹਾਲਾਂਕਿ ਸੰਖੇਪ ਪਰੀਖਿਆਵਾਂ ਦੀ ਮਹੱਤਤਾ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਥਾਪਿਤ ਹੈ, ਜਿਸ ਵੱਲ ਤੁਰੰਤ ਧਿਆਨ ਦੇਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ ਉਹੀ ਪਹੁੰਚ ਹੈ। ਪਰੀਖਿਆਵਾਂ ਨੂੰ ਰੱਟਾ ਯਾਦਾਂ ਦੀ ਜਾਂਚ ਤੋਂ ਦੂਰ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਦੀ ਬਜਾਏ ਸੰਕਲਪਿਕ ਸਮਝ, ਸੰਕਲਪਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ, ਸਮੱਸਿਆ ਹੱਲ ਕਰਨ ਦੀਆਂ ਯੋਗਤਾਵਾਂ, ਆਲੋਚਨਾਤਮਿਕ ਸੋਚ ਅਤੇ ਅਜਿਹੀਆਂ ਹੋਰ ਸਮਰੱਥਾਵਾਂ 'ਤੇ ਧਿਆਨ ਕੇਂਦਰਿਤ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

3.4.5 ਮੁਲਾਂਕਣ ਦੀਆਂ ਕਿਸਮਾਂ

ਮੁਲਾਂਕਣ ਰਚਨਾਤਮਿਕ ਜਾਂ ਸੰਖੇਪ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਦੋਵੇਂ ਅਧਿਆਪਨ ਅਤੇ ਸਿੱਖਣ ਨੂੰ ਬਿਹਤਰ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹਨ।

ੳ. ਰਚਨਾਤਮਿਕ ਮੁਲਾਂਕਣ ਨਿਰੰਤਰ ਅਤੇ ਚੱਲ ਰਹੇ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਦੀ ਸਿਖਲਾਈ ਨੂੰ ਟ੍ਰੈਕ ਕਰਨ ਲਈ ਚੱਲ ਰਹੀ ਫੀਡਬੈਕ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨ ਲਈ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਜਿਸ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਦੁਆਰਾ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਅਧਿਆਪਨ ਵਿੱਚ ਸੁਧਾਰ ਕਰਨ ਲਈ ਅਤੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੁਆਰਾ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਵਿੱਚ ਸੁਧਾਰ ਕਰਨ ਲਈ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਰਚਨਾਤਮਿਕ ਮੁਲਾਂਕਣ ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ ਘੱਟ ਹਿੱਸੇਦਾਰੀ ਵਾਲੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਇਸ ਦੇ ਸਖ਼ਤ ਨਤੀਜੇ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਰਚਨਾਤਮਿਕ ਮੁਲਾਂਕਣਾਂ ਦੀਆਂ ਕੁਝ ਉਦਾਹਰਨਾਂ ਵਿੱਚ ਕਲਾਸ ਵਿੱਚ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਦੇ ਵਿਵਹਾਰ ਨੂੰ ਦੇਖਣਾ ਸ਼ਾਮਲ ਹੈ; ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਵਿਸ਼ੇ ਬਾਰੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਸਮਝ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਣ ਲਈ ਕਲਾਸ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਸੰਕਲਪ ਨਕਸ਼ਾ ਬਣਾਉਣ ਲਈ

ਕਹਿਣਾ ਅਤੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਦੁਆਰਾ ਪੜ੍ਹੀ ਗਈ ਕਵਿਤਾ 'ਤੇ ਕਿਸੇ ਦੋਸਤ ਨਾਲ ਕੁਝ ਵਾਕ ਲਿਖਣ ਲਈ ਕਿਹਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ।

ਅ. ਸੰਖੇਪ ਮੁਲਾਂਕਣ ਪਾਠ ਦੇ ਅੰਤ ਜਾਂ ਅਧਿਆਪਨ ਦੀ ਤਰਕਪੂਰਨ ਮਿਆਦ 'ਤੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਦੀ ਸਿਖਲਾਈ ਦਾ ਮੁਲਾਂਕਣ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਸੰਖੇਪ ਮੁਲਾਂਕਣ ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ ਉੱਚ ਹਿੱਸੇਦਾਰੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੇ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਦੀ ਤੁਲਨਾ ਕਿਸੇ ਬੈਂਚਮਾਰਕ ਜਾਂ ਮਿਆਰ ਨਾਲ ਕਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਇਸ ਦੇ ਕੁਝ ਨਤੀਜੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਸੰਖੇਪ ਮੁਲਾਂਕਣਾਂ ਦੀਆਂ ਕੁਝ ਉਦਾਹਰਨਾਂ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਟਰਮ-ਐਂਡ ਟੈਸਟ ਜਾਂ ਬੋਰਡ ਪਰੀਖਿਆ ਸ਼ਾਮਲ ਹੈ। ਸੰਖੇਪ ਮੁਲਾਂਕਣ ਦੇ ਨਤੀਜਿਆਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਰਚਨਾਤਮਿਕ ਉਦੇਸ਼ਾਂ ਲਈ ਵੀ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ, ਅਰਥਾਤ, ਅਧਿਆਪਨ ਅਤੇ ਸਿੱਖਣ ਨੂੰ ਸੂਚਿਤ ਕਰਨ ਲਈ।

ਇਹ ਨੋਟ ਕਰਨਾ ਬਹੁਤ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹੈ ਕਿ ਸੰਖੇਪ ਅਤੇ ਰਚਨਾਤਮਿਕ ਮੁਲਾਂਕਣ ਵਿੱਚ ਮੂਲ ਅੰਤਰ ਉਹ ਉਦੇਸ਼ ਹੈ ਜਿਸ ਲਈ ਮੁਲਾਂਕਣ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਰਚਨਾਤਮਿਕ ਮੁਲਾਂਕਣ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਅਧਿਆਪਨ-ਸਿਖਲਾਈ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਦੇ ਹਿੱਸੇ ਵਜੋਂ ਅਤੇ ਇਨਪੁੱਟ ਵਜੋਂ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਜਦੋਂਕਿ ਸੰਖੇਪ ਮੁਲਾਂਕਣ ਸਮੇਂ ਦੀ ਇੱਕ ਮਿਆਦ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖਣ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਦੇ ਮੁਲਾਂਕਣ ਬਾਰੇ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਉਹੀ ਸੰਦ, ਸਾਧਨ, ਵਿਧੀ ਜਾਂ ਰੂਪ ਨੂੰ ਸੰਖੇਪ ਜਾਂ ਰਚਨਾਤਮਿਕ ਮੁਲਾਂਕਣ ਲਈ ਵਰਤਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਜਦੋਂ ਢੁਕਵੇਂ ਢੰਗ ਨਾਲ ਡਿਜ਼ਾਈਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੋਵੇ; ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ ਅਕਸਰ ਵਰਤੇ ਗਏ 'ਪੇਪਰ-ਪੈਨਸਿੱਲ ਟੈਸਟ' ਜਾਂ ਲਿਖਤੀ ਟੈਸਟ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਇਹ ਮੁਲਾਂਕਣ ਕਰਨ ਲਈ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ ਕਿ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਕਿਸ ਨਾਲ ਸੰਘਰਸ਼ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ ਅਤੇ ਅਗਲੀ ਕਲਾਸ ਨੂੰ ਉਸ ਮਾਮਲੇ 'ਤੇ ਧਿਆਨ ਦਿਓ, ਜੋਕਿ ਰਚਨਾਤਮਿਕ ਮੁਲਾਂਕਣ ਹੈ। ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ, ਜਿਵੇਂਕਿ ਅਸੀਂ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਾਣਦੇ ਹਾਂ, 'ਪੇਪਰ-ਪੈਨਸਿੱਲ ਟੈਸਟ' ਜਾਂ ਲਿਖਤੀ ਪਰੀਖਿਆਂ ਨੂੰ ਸਾਲ-ਅੰਤ ਦੀਆਂ ਪਰੀਖਿਆਵਾਂ ਲਈ ਮਿਆਰੀ ਵਜੋਂ ਵਰਤਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜੋਕਿ ਸੰਖੇਪ ਮੁਲਾਂਕਣ ਹਨ।

3.4.6 ਮੁਲਾਂਕਣ ਦੇ ਫ਼ਾਰਮ

ਮੁਲਾਂਕਣ ਦੇ ਕਈ ਰੂਪ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਰਚਨਾਤਮਿਕ ਅਤੇ ਸੰਖੇਪ ਮੁਲਾਂਕਣਾਂ ਵਿੱਚ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ।

ੳ. ਲਿਖਤੀ ਟੈਸਟ: ਇਹਨਾਂ ਲਈ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੇ ਸਵਾਲਾਂ ਦੇ ਲਿਖਤੀ ਜਵਾਬਾਂ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਸਕੂਲੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਪੜਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਵਰਤੇ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਮੁਲਾਂਕਣ ਦੇ ਸਭ ਤੋਂ ਆਮ ਰੂਪ ਹਨ। ਲਿਖਤੀ ਪਰੀਖਿਆਵਾਂ ਦੇ ਰੂਪਾਂ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ:

- 1. ਬਹੁ-ਵਿਕਲਪੀ ਕਿਸਮ ਦੇ ਪ੍ਰਸ਼ਨ:** ਉਦੇਸ਼-ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਪ੍ਰਸ਼ਨਾਂ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਵਰਤਿਆ ਜਾਣ ਵਾਲਾ ਰੂਪ ਮਲਟੀਪਲ ਚੁਆਇਸ ਪ੍ਰਸ਼ਨ (MCQs) ਹੈ, ਜਿਸ ਲਈ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਵਿਕਲਪਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਸਹੀ ਜਵਾਬਾਂ ਨੂੰ ਸੋਚਣ ਅਤੇ ਚੁਣਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਹੋਰ ਫ਼ਾਰਮਾਂ ਵਿੱਚ ਖ਼ਾਲੀ ਥਾਂਵਾਂ ਨੂੰ ਭਰਨਾ, ਮਿਲਾਨ ਕਰਨਾ, ਚੋਣਵੇਂ ਮਾਪਦੰਡਾਂ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਸੂਚੀਆਂ ਨੂੰ ਛਾਂਟਣਾ, ਅਜੀਬ ਨੂੰ ਚੁਣਨਾ, ਇੱਕ ਚਿੱਤਰ ਨੂੰ ਲੇਬਲ ਕਰਨਾ, ਇੱਕ ਕ੍ਰਾਸਵਰਡ ਨੂੰ ਹੱਲ ਕਰਨਾ, ਇੱਕ ਸ਼ਬਦ ਨੂੰ ਖੋਲ੍ਹਣਾ, ਬੁਝਾਰਤਾਂ ਨੂੰ ਸੁਲਝਾਉਣਾ ਅਤੇ ਸ਼ਬਦ ਗਰਿੱਡ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਲਈ ਬਹੁਤ ਛੋਟੇ ਜਾਂ ਇੱਕ-ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਜਵਾਬ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।
- 2. ਨਿਰਮਿਤ ਜਵਾਬ ਸਵਾਲ:** ਇਹ ਉਹ ਸਵਾਲ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਲਈ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਜਵਾਬ ਬਣਾਉਣ ਅਤੇ ਲਿਖਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਬੰਦ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ (ਇੱਕ ਸਹੀ ਅਤੇ ਛੋਟੇ ਜਵਾਬ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ) ਜਾਂ ਓਪਨ-ਐਂਡ (ਇੱਕ ਤੋਂ ਵੱਧ ਸਹੀ/ਵਿਕਲਪਿਕ ਜਵਾਬਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਇੱਕ ਛੋਟੇ ਜਾਂ ਲੰਮੇ ਲੇਖ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ) ਅਜਿਹੇ ਪ੍ਰਸ਼ਨਾਂ ਲਈ ਸਪਸ਼ਟ ਅਤੇ ਵਿਸਤ੍ਰਿਤ ਸਕੋਰਿੰਗ ਗਾਈਡਾਂ/ਮਾਰਕਿੰਗ ਸਕੀਮਾਂ ਦਾ ਮੁਲਾਂਕਣ ਵਿੱਚ ਵਿਸ਼ਾਤਮਕਤਾ ਤੋਂ ਬਚਣ ਲਈ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹੈ।
- 3. ਗ੍ਰਾਫਿਕ ਆਯੋਜਕ:** ਇਹ ਵਿਚਾਰਾਂ ਅਤੇ ਸੰਕਲਪਾਂ ਦੀ ਵਿਜ਼ੂਅਲ ਪ੍ਰਤੀਨਿਧਤਾ ਹਨ ਜੋ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਜਾਣਕਾਰੀ ਨੂੰ ਛਾਂਟਣ ਅਤੇ ਸੰਬੰਧ ਬਣਾਉਣ ਦੀ ਆਗਿਆ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਸਿੱਖਣ ਨੂੰ ਸੰਗਠਿਤ ਕਰਨ ਅਤੇ ਨਵੇਂ ਗਿਆਨ ਨੂੰ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਆਯੋਜਕ ਵਿਭਿੰਨ ਕਲਾਸਰੂਮਾਂ ਵਿੱਚ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਤੌਰ 'ਤੇ ਉਪਯੋਗੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਜਿੱਥੇ ਲਿਖਣ ਦੇ ਹੁਨਰ ਸਾਰੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਲਈ ਇੱਕ ਤਾਕਤ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਵਿੱਚ ਵਰਤਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਅ. ਮੂੰਹ-ਜ਼ੁਬਾਨੀ ਟੈਸਟ: ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਤੋਂ ਮੌਖਿਕ ਜਵਾਬ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਕਈ ਤਰੀਕਿਆਂ ਨਾਲ ਵਰਤਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਸਭ ਤੋਂ ਆਮ ਰੂਪ ਹਨ ਉੱਚੀ ਅਵਾਜ਼ ਵਿੱਚ ਪੜ੍ਹਨਾ, ਸਵਾਲਾਂ ਦੇ ਜਵਾਬ ਦੇਣਾ, ਪਾਠ ਕਰਨਾ ਅਤੇ ਬਹਿਸਾਂ ਅਤੇ ਚਰਚਾਵਾਂ। ਸਮੂਹ ਚਰਚਾਵਾਂ, ਪੇਸ਼ਕਾਰੀਆਂ ਅਤੇ ਐਕਸਟੈਂਪੋਰ ਵਾਰਤਾਵਾਂ ਸਮੇਤ ਹੋਰ ਰੂਪ, ਜੋ ਮੁਲਾਂਕਣ ਲਈ ਵੀ ਵਰਤੇ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ।

- 1. ਉੱਚੀ ਅਵਾਜ਼ ਵਿੱਚ ਪੜ੍ਹਨਾ:** ਪੜ੍ਹਨ ਦੇ ਮੁਲਾਂਕਣਾਂ ਨੂੰ ਵਿੱਚ, ਇੱਕ ਹਵਾਲੇ, ਇੱਕ ਕਵਿਤਾ ਜਾਂ ਲਿਖਤ ਦੇ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਰੂਪ ਨੂੰ ਉੱਚੀ ਅਵਾਜ਼ ਵਿੱਚ ਪੜ੍ਹਨਾ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਜੋ ਪੜ੍ਹਿਆ ਹੈ ਉਸ ਬਾਰੇ ਸੰਖੇਪ ਜਾਂ ਗੱਲ ਕਰਨ ਲਈ ਕਹਿ ਕੇ ਸਮਝ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀ ਪਛਾਣ, ਅਵਾਜ਼ ਦਾ ਉਤਾਰ-ਚੜ੍ਹਾਅ ਅਤੇ ਰਵਾਨਗੀ ਹੁਨਰ ਦਾ ਮੁਲਾਂਕਣ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।
- 2. ਸੁਣਨਾ ਅਤੇ ਜਵਾਬ ਦੇਣਾ:** ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਪਾਠ ਨੂੰ ਸੁਣਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਜ਼ੁਬਾਨੀ ਜਾਂ ਵਰਕਸ਼ੀਟ 'ਤੇ ਜਵਾਬ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਮੁਲਾਂਕਣ ਦੇ ਇਸ ਰੂਪ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਹੋਰ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਵਿੱਚ ਵੀ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ, ਖਾਸ ਤੌਰ 'ਤੇ ਜਦੋਂ ਅਧਿਆਪਕ ਕਿਸੇ ਵੀ ਰੁਕਾਵਟ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਨ ਜੋ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਦੁਆਰਾ ਸਿੱਖੀਆਂ ਗਈਆਂ ਗੱਲਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਗਟਾਵੇ ਵਿੱਚ ਰੁਕਾਵਟ ਬਣ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ।
- 3. ਪਾਠ:** ਇਹ ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ ਵਰਤਿਆ ਜਾਣ ਵਾਲਾ ਮੁਲਾਂਕਣ ਹੈ, ਖਾਸ ਤੌਰ 'ਤੇ ਬੁਨਿਆਦ ਅਤੇ ਪ੍ਰੈਪਰੇਟਰੀ ਪੱਧਰ 'ਤੇ। ਇਹ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੇ ਪ੍ਰਗਟਾਵੇ ਅਤੇ ਕਿਰਿਆਵਾਂ ਦੇ ਨਿਰੀਖਣ ਦੁਆਰਾ ਉਚਾਰਨ, ਬੋਲਣ ਅਤੇ ਸਮਝ ਤੇ ਖਾਸ ਧਿਆਨ ਦੇ ਨਾਲ ਬੋਲੀ ਜਾਣ ਵਾਲੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦਾ ਮੁਲਾਂਕਣ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕਰਦਾ ਹੈ।
- 4. ਬਹਿਸਾਂ ਅਤੇ ਵਿਚਾਰ-ਵਟਾਂਦਰੇ:** ਮਿਡਲ ਅਤੇ ਸੈਕੰਡਰੀ ਪੜ੍ਹਾਵਾਂ ਵਿੱਚ, ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਰਵਾਨਗੀ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਇੱਕ ਸਰੋਤੇ ਨੂੰ ਮਨਾਉਣ ਅਤੇ ਯਕੀਨ ਦਿਵਾਉਣ ਲਈ ਗਿਆਨ ਅਤੇ ਤਰਕ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਮਜ਼ਬੂਤ ਦਲੀਲਾਂ ਦੇਣ ਵਿੱਚ ਮੁਹਾਰਤ ਦਾ ਮੁਲਾਂਕਣ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਜਦੋਂਕਿ ਦੂਜਿਆਂ ਦੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਸਨਮਾਨ ਕਰਨ ਦੀ ਯੋਗਤਾ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਵੀ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਅਧਿਆਪਕ ਹੋਰ ਮਾਪਦੰਡ ਵੀ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ ਜਿਵੇਂਕਿ ਬੋਲਣ, ਦੇਸ ਨਿਕਾਲੇ, ਆਲੋਚਨਾ ਨੂੰ ਸਕਰਾਤਮਿਕ ਢੰਗ ਨਾਲ ਲੈਣ ਦੀ ਯੋਗਤਾ ਅਤੇ ਜਨਤਕ ਭਾਸ਼ਣ ਦੌਰਾਨ ਆਪਣੀਆਂ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਅਤੇ ਸਰੀਰਿਕ ਭਾਸ਼ਾ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧਨ ਕਰਨਾ। ਕੰਮ ਨੂੰ ਸੈੱਟ ਕਰਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਮਾਪਦੰਡਾਂ ਨੂੰ ਸਾਂਝਾ ਕਰਨਾ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਇਹਨਾਂ ਹੁਨਰਾਂ ਨੂੰ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨ 'ਤੇ ਧਿਆਨ ਕੇਂਦਰਿਤ ਕਰਨ ਅਤੇ ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਚੰਗੇ ਮੌਕਿਆਂ ਵਜੋਂ ਕੰਮ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਵਿਗਿਆਨ ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਵਿਗਿਆਨ ਵਿੱਚ ਬਹਿਸਾਂ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਦੇ ਨੈਤਿਕ ਅਤੇ ਵਾਤਾਵਰਨਿਕ ਪਹਿਲੂਆਂ ਨੂੰ ਵਿਸ਼ੇ-ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਕਾਰਜਾਂ ਵਿੱਚ ਸਹਿਜੇ ਹੀ ਜੋੜਨ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕਰ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ।

ੲ. ਪ੍ਰੈਕਟੀਕਲ ਟੈਸਟ: ਇਹਨਾਂ ਲਈ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਨਵੇਂ ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਖਾਸ ਹੁਨਰ ਅਤੇ ਕਾਰਜਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਕੁਝ ਮੁੱਖ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਾਂਤ ਹੇਠਾਂ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਹਨ।

- 1. ਪ੍ਰਯੋਗ:** ਪ੍ਰਯੋਗਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਨਾ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੀ ਵਿਗਿਆਨ ਦੀਆਂ ਧਾਰਨਾਵਾਂ ਅਤੇ ਵਿਗਿਆਨਿਕ ਵਿਧੀ ਦੀ ਸਮਝ ਦਾ ਮੁਲਾਂਕਣ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਪਤਾ ਲਗਾਉਣ ਦਾ ਵੀ ਇੱਕ ਵਧੀਆ ਤਰੀਕਾ ਹੈ ਕਿ ਕੀ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਵਿਗਿਆਨ 'ਕਰ' ਸਕਦੇ ਹਨ ਨਾਕਿ ਸਿਰਫ਼ ਵਿਗਿਆਨ ਬਾਰੇ ਸਵਾਲਾਂ ਦੇ ਜਵਾਬ ਦੇ ਸਕਦੇ ਹਨ।
- 2. ਕਲਾਤਮਿਕ ਚੀਜ਼ਾਂ:** ਇੱਕ ਕਲਾਤਮਿਕ ਵਸਤੂ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੁਆਰਾ ਬਣਾਈ ਗਈ ਵਸਤੂ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦੀ ਹੈ। ਕਲਾਤਮਿਕ ਚੀਜ਼ਾਂ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਦੀਆਂ ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਅਤੇ ਕਾਬਲੀਅਤਾਂ ਬਾਰੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦਾ ਇੱਕ ਅਮੀਰ ਸਰੋਤ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਵਿੱਚ ਕਲਾ ਅਤੇ ਕਰਾਫਟ ਉਤਪਾਦ, ਥਿਏਟਰ ਲਈ ਪੁਸ਼ਾਕ, ਕਿੱਤਾਮੁਖੀ ਸਿੱਖਿਆ ਵਿੱਚ ਉਤਪਾਦ ਅਤੇ ਖਾਸ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਵਿੱਚ ਮਾਡਲ ਬਣਾਉਣਾ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ।
- 3. ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ:** ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਦੇ ਖੇਤਰਾਂ ਜਿਵੇਂਕਿ ਕਲਾ ਸਿੱਖਿਆ, ਸਰੀਰਿਕ ਸਿੱਖਿਆ ਤੇ ਤੰਦਰੁਸਤੀ ਅਤੇ ਕਿੱਤਾਮੁਖੀ ਸਿੱਖਿਆ, ਮੁਲਾਂਕਣ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਦੇ ਹੁਨਰ ਅਤੇ ਯੋਗਤਾਵਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ 'ਤੇ ਆਧਾਰਿਤ ਹੈ। ਉਦਾਹਰਨ ਦੇ ਤੌਰ 'ਤੇ, ਬਾਸਕਟਬਾਲ ਵਿੱਚ ਡਰਿਬਲਿੰਗ, ਨਾਚ ਵਿੱਚ ਮੁਦਰਾਵਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ, ਗਾਉਣ ਵੇਲੇ ਸਹੀ ਨੋਟਸ ਨੂੰ ਮਾਰਨਾ, ਗਾਣੇ ਦੌਰਾਨ ਤਾਲ ਬਣਾਈ ਰੱਖਣਾ, ਲੱਕੜ ਦੇ ਕੰਮ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਛੀਨੀ ਅਤੇ ਮਾਲਟ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਨਾ ਅਤੇ ਬਾਗਬਾਨੀ ਵਿੱਚ ਸਹੀ ਅਨੁਪਾਤ ਵਿੱਚ ਖਾਦ ਨੂੰ ਮਿਲਾਉਣਾ।

4. **ਪ੍ਰੋਜੈਕਟ:** ਪ੍ਰੋਜੈਕਟ ਲੰਮੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਜਾਂ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੇ ਸਮੂਹਾਂ ਦੁਆਰਾ ਪੂਰੀਆਂ ਕੀਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਢਾਂਚਾਗਤ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਜੋ ਇੱਕ ਉਤਪਾਦ ਬਣਾਉਂਦੀਆਂ ਹਨ, ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ ਇੱਕ ਮਾਡਲ, ਇੱਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਰਿਪੋਰਟ ਜਾਂ ਕਲਾਤਮਿਕ ਚੀਜ਼ਾਂ ਦਾ ਸੰਗ੍ਰਹਿ। ਪ੍ਰੋਜੈਕਟ ਕਰਦੇ ਸਮੇਂ, ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਗੁੰਝਲਦਾਰ ਸਵਾਲਾਂ, ਅਸਲ-ਸੰਸਾਰ ਦੀਆਂ ਚੁਣੌਤੀਆਂ ਅਤੇ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਦੀ ਜਾਂਚ, ਪੜਚੋਲ ਅਤੇ ਜਵਾਬ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਪ੍ਰੋਜੈਕਟ ਵਿਸ਼ੇ-ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਗਿਆਨ ਅਤੇ ਹੁਨਰ ਦਾ ਮੁਲਾਂਕਣ ਕਰਨ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਸਹਿਯੋਗ, ਸੰਚਾਰ, ਲਗਨ, ਰਚਨਾਤਮਿਕਤਾ ਅਤੇ ਸਮੱਸਿਆ ਹੱਲ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕਰਦੇ ਹਨ।
5. **ਪੋਰਟਫੋਲੀਓ:** ਇੱਕ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਪੋਰਟਫੋਲੀਓ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਦੇ ਕੰਮ ਦਾ ਇੱਕ ਉਦੇਸ਼ਪੂਰਨ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜੋ ਇੱਕ ਸਮੇਂ ਦੀ ਮਿਆਦ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਜਾਂ ਇੱਕ ਤੋਂ ਵੱਧ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਵਿੱਚ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਦੇ ਜਤਨਾਂ, ਤਰੱਕੀ ਅਤੇ ਪ੍ਰਾਪਤੀਆਂ ਬਾਰੇ ਕਹਾਣੀ ਦੱਸਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਦੇ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਦੇ ਕੰਮ ਦਾ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਜਾਂ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਦੇ ਕੰਮ ਦਾ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਜਾਂ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਦੇ ਕੰਮ ਦੇ ਸਭ ਤੋਂ ਵਧੀਆ ਭਾਗਾਂ ਦੀ ਚੋਣ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਪੋਰਟਫੋਲੀਓ ਵਿੱਚ ਲਿਖਤੀ ਨਮੂਨੇ, ਪ੍ਰਯੋਗਸ਼ਾਲਾ ਦੀਆਂ ਰਿਪੋਰਟਾਂ, ਰਸਾਲੇ, ਆਰਟਵਰਕ, ਛੋਟੇ ਸਰਵੇਖਣ ਅਤੇ ਖੋਜ ਪੱਤਰ, ਪ੍ਰੋਜੈਕਟ, ਫੋਟੋਆਂ, ਵਰਕਸ਼ੀਟਾਂ, ਟੈਸਟ, ਨਕਸ਼ੇ ਦਾ ਕੰਮ, ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਦੇ ਕੰਮ 'ਤੇ ਅਧਿਆਪਕ ਦੀਆਂ ਗੁਣਾਤਮਿਕ ਟਿੱਪਣੀਆਂ, ਪੀਅਰ ਫੀਡਬੈਕ ਅਤੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਦੇ ਉਸ ਆਪਣੇ ਪ੍ਰਤੀਬਿੰਬ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਸਿੱਖਿਆ ਇਹ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਦਾ ਇੱਕ ਸੰਚਤ ਰਿਕਾਰਡ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਤੋਂ ਇੱਕ ਸਪਸ਼ਟ ਤਸਵੀਰ ਸਾਹਮਣੇ ਆਉਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਕੀ ਜਾਣਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਕੀ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਸਮੇਂ ਦੌਰਾਨ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਕਿਵੇਂ ਤਰੱਕੀ ਕੀਤੀ ਹੈ? ਪੋਰਟਫੋਲੀਓ ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਸਬੂਤ ਦੇ ਚੰਗੇ ਸਰੋਤ ਹਨ ਜੋ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਬਾਰੇ ਭਰਪੂਰ ਜਾਣਕਾਰੀ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ ਕਿ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਕਿੱਥੇ ਹਨ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸੁਧਾਰਨ ਲਈ ਕਿਵੇਂ ਸਹਾਇਤਾ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ।
- ਸ. **ਓਪਨ-ਬੁੱਕ ਟੈਸਟ:** ਇੱਕ ਓਪਨ-ਬੁੱਕ ਟੈਸਟ ਉਹ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜਿੱਥੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਕੋਲ ਸਵਾਲਾਂ ਦੇ ਜਵਾਬ ਦਿੰਦੇ ਸਮੇਂ ਸਰੋਤਾਂ ਅਤੇ ਹਵਾਲਿਆਂ (ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ ਪਾਠ-ਪੁਸਤਕਾਂ, ਕਲਾਸ ਨੋਟਸ, ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ ਦੀਆਂ ਕਿਤਾਬਾਂ) ਤੱਕ ਪਹੁੰਚ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਟੈਸਟ ਉਪਲਬਧ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਜਾਂ ਵਰਤੋਂ ਕਰਨ ਦੀ ਯੋਗਤਾ ਦਾ ਮੁਲਾਂਕਣ ਕਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਇਸ ਨੂੰ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਸੰਦਰਭਾਂ ਵਿੱਚ ਲਾਗੂ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਟੈਸਟ ਕੇਂਦਰ ਬਿੰਦੂ ਨੂੰ ਯਾਦ ਕਰਨ ਤੋਂ ਲਾਗੂ ਕਰਨ ਅਤੇ ਸੰਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਵੱਲ ਬਦਲਦੇ ਹਨ।

3.4.7 ਚੰਗੇ ਸਵਾਲ ਤਿਆਰ ਕਰਨਾ

ਸਾਰੇ ਮੁਲਾਂਕਣ ਨੂੰ ਸਿਖਲਾਈ ਤੇ ਯੋਗਤਾਵਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਅਤੇ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਟੀਚਿਆਂ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਵੱਲ ਅਗਵਾਈ ਕਰਦੇ ਪੱਧਰ ਦੇ ਸਿੱਖਣ ਨਤੀਜਿਆਂ ਨੂੰ ਮਾਪਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਚੰਗੇ ਸਵਾਲ ਤਿਆਰ ਕਰਨ ਦਾ ਆਧਾਰ ਹੈ।

ਚੰਗੇ ਸਵਾਲਾਂ ਨੂੰ ਤਿਆਰ ਕਰਨਾ ਇੱਕ ਹੁਨਰ ਹੈ ਜੋ ਅਭਿਆਸ ਨਾਲ ਸਮੇਂ ਦੇ ਨਾਲ ਬਣਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਚੰਗੇ ਸਵਾਲਾਂ ਦੀ ਡਿਜ਼ਾਈਨਿੰਗ ਲਈ ਕੁਝ ਮੁੱਖ ਧਿਆਨ-ਦੇਣਯੋਗ ਨਿਯਮ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਅਨੁਸਾਰ ਹਨ:

- ੳ. ਪ੍ਰਸ਼ਨਾਂ ਨੂੰ ਇੱਕ ਸੰਬੰਧਿਤ ਸੰਕਲਪ/ਸਮਰੱਥਾ, ਜੋ ਵਿਸ਼ੇ/ਖੇਤਰ ਦੀ ਮੂਲ ਹੈ, ਦਾ ਮੁਲਾਂਕਣ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ (ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਮੁਲਾਂਕਣ ਵਿੱਚ ਭਾਸ਼ਾ ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਹੁਨਰ ਦੀ ਜਾਂਚ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ, ਸਮੱਗਰੀ ਦੀ ਨਹੀਂ ਜੋਕਿ ਉਹਨਾਂ ਹੁਨਰਾਂ ਨੂੰ ਸਿਖਾਉਣ ਲਈ ਵਰਤਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ)।
- ਅ. ਸਵਾਲ ਸਪਸ਼ਟ ਹੋਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਤੱਥ ਅਤੇ ਸੰਕਲਪਿਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸਹੀ ਹੋਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ।
- ੲ. ਪ੍ਰਸ਼ਨਾਂ ਵਿੱਚ ਵਰਤੀ ਗਈ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਪ੍ਰਸੰਗਿਕ, ਉਮਰ ਦੇ ਅਨੁਕੂਲ ਅਤੇ ਪੱਖਪਾਤ ਪ੍ਰਤਿ ਸੰਵੇਦਨਸ਼ੀਲ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ।
- ਸ. ਬਹੁਵਿਕਲਪੀ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਦੇ ਸਮੇਂ, ਸਪਸ਼ਟ ਤੌਰ 'ਤੇ ਗ਼ਲਤ ਜਾਂ ਸਹੀ ਜਵਾਬਾਂ ਤੋਂ ਬਚਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਗ਼ਲਤ ਵਿਕਲਪ ਜਾਂ ਧਿਆਨ ਭਟਕਾਉ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੀਆਂ ਗ਼ਲਤ ਧਾਰਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦੇ ਹਨ।

ਹ. ਸਾਰੇ ਵਰਣਨਾਤਮਿਕ ਪ੍ਰਸ਼ਨਾਂ ਨੂੰ ਇੱਕ ਸਪਸ਼ਟ ਅਤੇ ਸੰਖੇਪ ਮਾਰਿਕੰਗ ਯੋਜਨਾ ਦੇ ਨਾਲ ਜੋੜਿਆ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ਉਪਰੋਕਤ ਨਮੂਨਿਆਂ ਲਈ ਦੇਖੋ ਭਾਗ-ੳ, ਸਕੂਲ ਦੇ ਵਿਸ਼ੇ, ਮੁਲਾਂਕਣ ਭਾਗ

3.4.8 ਮਾਰਕਿੰਗ ਸਕੀਮਾਂ ਨੂੰ ਡਿਜ਼ਾਈਨ ਕਰਨਾ

ੳ. ਸਾਰੇ ਸਵਾਲਾਂ ਦੀ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਲਈ ਵਰਣਨਯੋਗ ਜਵਾਬਾਂ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਗੁੰਝਲਦਾਰ ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਨਤੀਜਿਆਂ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਨੂੰ ਮਾਪਦੇ ਹਨ, ਇੱਕ ਵਿਸਤ੍ਰਿਤ ਮਾਰਕਿੰਗ ਸਕੀਮ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਸਪਸ਼ਟਤਾ ਨੂੰ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਅਧੀਨਤਾ ਨੂੰ ਘਟਾਉਣ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਅ. ਮਾਰਕਿੰਗ ਸਕੀਮਾਂ ਨੂੰ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਹੀ, ਅੰਸ਼ਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸਹੀ ਅਤੇ ਗ਼ਲਤ ਜਵਾਬ ਲਈ ਕੀ ਉਮੀਦ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਇਸ ਬਾਰੇ ਖ਼ਾਸ ਉਮੀਦਾਂ ਰੱਖਣੀਆਂ ਚਾਹੀਦੀਆਂ ਹਨ।

ੲ. ਸੰਕਲਪਿਕ ਸਮਝ, ਵਰਤੋਂ ਅਤੇ ਤਰਕ ਦਾ ਮੁਲਾਂਕਣ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਪ੍ਰਸ਼ਨਾਂ ਲਈ, ਜਵਾਬਾਂ ਦੇ ਖ਼ਾਸ ਨਮੂਨੇ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰਨਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੇ ਜਵਾਬਾਂ ਵਿੱਚ ਭਿੰਨਤਾਵਾਂ ਹੋ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਮਾਰਕਿੰਗ ਸਕੀਮਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਦਾ ਧਿਆਨ ਰੱਖਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਓਪਨ-ਐਂਡ ਸਵਾਲ, ਜਿੱਥੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਦੀ ਰਾਏ ਵੱਖਰੀ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ, ਖ਼ਾਸ ਤੌਰ 'ਤੇ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਜਾਂ ਗਣਿਤ ਨੂੰ ਹੱਲ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਜਾਂ ਵਿਗਿਆਨ ਦੀਆਂ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਜਿੱਥੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਪਹੁੰਚ ਵੱਖ-ਵੱਖਰੀ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ।

ਸ. ਪ੍ਰੋਜੈਕਟਾਂ ਅਤੇ ਪੋਰਟਫੋਲੀਓ ਦੇ ਮੁਲਾਂਕਣ ਲਈ ਵੀ ਮੁਲਾਂਕਣ ਲਈ ਸਪਸ਼ਟ ਮਾਪਦੰਡਾਂ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਉਪਰੋਕਤ ਨਮੂਨਿਆਂ ਲਈ ਦੇਖੋ ਭਾਗ-ੳ, ਸਕੂਲ ਦੇ ਵਿਸ਼ੇ, ਮੁਲਾਂਕਣ ਭਾਗ

3.4.9 ਪੜਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਮੁਲਾਂਕਣ

3.4.9.1 ਫਾਊਂਡੇਸ਼ਨਲ ਪੱਧਰ

ੳ. ਮੁਲਾਂਕਣ ਸਾਧਨਾਂ ਅਤੇ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਡਿਜ਼ਾਈਨ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਬੱਚੇ ਲਈ ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਅਨੁਭਵ ਦਾ ਇੱਕ ਕੁਦਰਤੀ ਵਿਸਤਾਰ ਹਨ। ਮੁਲਾਂਕਣ ਨੂੰ ਬੱਚੇ ਲਈ ਕਿਸੇ ਵੀ ਵਾਧੂ ਬੋਝ ਵਿੱਚ ਯੋਗਦਾਨ ਨਹੀਂ ਪਾਉਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਸਪਸ਼ਟ ਟੈਸਟ ਅਤੇ ਪਰੀਖਿਆਵਾਂ ਇਸ ਪੜਾਅ ਲਈ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅਣਉਚਿਤ ਮੁਲਾਂਕਣ ਸਾਧਨ ਹਨ।

ਅ. ਮੁਲਾਂਕਣ ਨੂੰ ਬੱਚਿਆਂ ਵਿੱਚ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਸਿੱਖਣ ਵਿੱਚ ਵਿਭਿੰਨਤਾ ਦੀ ਆਗਿਆ ਦੇਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਬੱਚੇ ਵੱਖਰੇ ਢੰਗ ਨਾਲ ਸਿੱਖਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਸਿੱਖਿਆ ਨੂੰ ਵੀ ਵੱਖਰੇ ਢੰਗ ਨਾਲ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਨਤੀਜੇ ਜਾਂ ਯੋਗਤਾ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਲਈ ਮੁਲਾਂਕਣ ਕਰਨ ਦੇ ਕਈ ਤਰੀਕੇ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਅਧਿਆਪਕ ਕੋਲ ਇੱਕੋ ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਨਤੀਜੇ ਲਈ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਕਿਸਮਾਂ ਦੇ ਮੁਲਾਂਕਣ ਨੂੰ ਡਿਜ਼ਾਈਨ ਕਰਨ ਅਤੇ ਹਰੇਕ ਮੁਲਾਂਕਣ ਦੀ ਉਚਿਤ ਵਰਤੋਂ ਕਰਨ ਦੀ ਯੋਗਤਾ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ।

ੲ. ਮੁਲਾਂਕਣ ਨੂੰ ਰਿਕਾਰਡਿੰਗ ਅਤੇ ਦਸਤਾਵੇਜ਼ਾਂ ਨੂੰ ਸਮਰੱਥ ਬਣਾਉਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਸਬੂਤਾਂ ਦੇ ਯੋਜਨਾਬੱਧ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਦੁਆਰਾ ਬੱਚਿਆਂ ਦੀ ਤਰੱਕੀ ਦਾ ਵਰਣਨ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ਸ. ਮੁਲਾਂਕਣ ਦਾ ਅਧਿਆਪਕ 'ਤੇ ਜ਼ਿਆਦਾ ਬੋਝ ਨਹੀਂ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ। ਅਧਿਆਪਕ ਨੂੰ ਨਿਰਪੱਖਤਾ ਨਾਲ ਮੁਲਾਂਕਣ ਲਈ ਢੁਕਵੇਂ ਟੂਲ ਦੀ ਚੋਣ ਕਰਨ ਲਈ ਅਤੇ ਅੰਤਰਾਲਤਾ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਸਮੇਂ-ਸਮੇਂ 'ਤੇ ਮੁਲਾਂਕਣ-ਸੰਬੰਧਿਤ ਰਿਕਾਰਡ ਰੱਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਦੀ ਖ਼ੁਦਮੁਖਤਿਆਰੀ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਜਦੋਂਕਿ ਅਜਿਹੀ ਖ਼ੁਦਮੁਖਤਿਆਰੀ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹੈ, ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਮੁਲਾਂਕਣ ਦਾ ਵਿਵਸਥਿਤ ਰਿਕਾਰਡ ਰੱਖਣ ਨੂੰ ਅਧਿਆਪਕ ਦੀਆਂ ਪੇਸ਼ੇਵਰ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀਆਂ ਦੇ ਇੱਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹਿੱਸੇ ਵਜੋਂ ਦੇਖਿਆ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ਹ. ਫਾਊਂਡੇਸ਼ਨਲ ਪੱਧਰ 'ਤੇ, ਮੁਲਾਂਕਣ ਦੇ ਦੋ ਪ੍ਰਾਇਮਰੀ ਤਰੀਕੇ ਢੁਕਵੇਂ ਹਨ: ਬੱਚੇ ਦੇ ਨਿਰੀਖਣ ਅਤੇ ਕਲਾਤਮਿਕ ਚੀਜ਼ਾਂ ਦਾ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਕਰਨਾ ਜੋ ਬੱਚੇ ਨੇ ਆਪਣੇ ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਤਜਰਬੇ ਦੇ ਹਿੱਸੇ ਵਜੋਂ ਬਣਾਇਆ ਹੈ।

3.4.9.2 ਪ੍ਰੈਪਰੇਟਰੀ ਪੱਧਰ

- ੳ. ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਦੇ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਵਧੇਰੇ ਰਸਮੀ ਸਿਖਲਾਈ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਦੇ ਨਾਲ, ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੀ ਪ੍ਰਗਤੀ ਨੂੰ ਟਰੈਕ ਕਰਨ ਲਈ ਇੱਕ ਮਜ਼ਬੂਤ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਦੀ ਰਚਨਾਤਮਿਕ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਮੁਲਾਂਕਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਮੁਲਾਂਕਣ ਨੂੰ ਇੱਕ ਹਦਾਇਤੀ ਸਾਧਨ ਵਜੋਂ ਕੰਮ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਦੀ ਸਿਖਲਾਈ ਦਾ ਇੱਕ ਵਿਆਪਕ ਦ੍ਰਿਸ਼ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।
- ਅ. ਇਸ ਪੜਾਅ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਬਿਹਤਰ ਸਿੱਖਦੇ ਹਨ ਜਦੋਂ ਉਹ ਯੋਗਤਾਵਾਂ ਹਾਸਲ ਕੀਤੇ ਜਾਣ ਬਾਰੇ ਵਧੇਰੇ ਜਾਗਰੂਕ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਪਾਠ ਜਾਂ ਅਧਿਐਨ ਦੀ ਇਕਾਈ ਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ ਜਾਣ ਵਾਲੀ ਯੋਗਤਾ ਸਮਝਣ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ।
- ੲ. ਪ੍ਰੈਪਰੇਟਰੀ ਪੱਧਰ 'ਤੇ, ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੇ ਨਿਰੀਖਣ ਅਤੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੁਆਰਾ ਬਣਾਈਆਂ ਗਈਆਂ ਕਲਾਕ੍ਰਿਤੀਆਂ ਦੇ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ, ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮੌਖਿਕ ਅਤੇ ਲਿਖਤੀ ਮੁਲਾਂਕਣ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੇ ਜਾਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਮੁਲਾਂਕਣਾਂ ਨੂੰ ਸੰਕਲਪਿਕ ਸਮਝ ਅਤੇ ਯੋਗਤਾਵਾਂ ਦੀ ਜਾਂਚ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਪ੍ਰਸ਼ਨਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਜੋ ਰਚਨਾਤਮਿਕਤਾ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰਦੇ ਹਨ।
- ਸ. ਪ੍ਰੈਪਰੇਟਰੀ ਪੱਧਰ ਦੇ ਹਰ ਸਾਲ ਦੇ ਅੰਤ ਵਿੱਚ, ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਦੀ ਅਗਲੇ ਪੱਧਰ ਵਿੱਚ ਦਾਖ਼ਲ ਹੋਣ ਲਈ ਤਿਆਰੀ ਦਾ ਇੱਕ ਵਿਆਪਕ ਤੇ ਸੰਖੇਪ ਮੁਲਾਂਕਣ ਹੋਵੇਗਾ, ਜੋ ਪੱਧਰਾਂ ਵਿਚਕਾਰ ਬਰੇਕ ਦੌਰਾਨ ਮਜ਼ਬੂਤੀ ਨਾਲ ਅਜਿਹੀ ਤਿਆਰੀ ਨੂੰ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਉਣ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕਰਨ।

3.4.9.3 ਮਿਡਲ ਪੱਧਰ

- ੳ. ਇਸ ਪੜਾਅ 'ਤੇ ਹਰੇਕ ਵਿਸ਼ੇ ਵਿੱਚ ਹੋਰ ਧਾਰਨਾਵਾਂ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਦੇ ਨਾਲ, ਮੁਲਾਂਕਣ ਯੋਗਤਾ ਆਧਾਰਿਤ ਹੋਵੇਗਾ ਜੋਕਿ ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਸਾਰੇ ਪਹਿਲੂਆਂ ਨੂੰ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰੇਗਾ।
- ਅ. ਇਸ ਪੜਾਅ 'ਤੇ, ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਦਾ ਫੋਕਸ ਸੰਕਲਪਿਕ ਸਮਝ ਅਤੇ ਉੱਚ-ਕ੍ਰਮ ਦੀਆਂ ਸਮਰੱਥਾਵਾਂ ਵੱਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ, ਵੱਖ-ਵੱਖ ਰਚਨਾਤਮਿਕ ਮੁਲਾਂਕਣ ਤਕਨੀਕਾਂ, ਜਿਵੇਂਕਿ ਪ੍ਰੋਜੈਕਟ, ਬਹਿਸਾਂ, ਪੇਸ਼ਕਾਰੀਆਂ, ਪ੍ਰਯੋਗਾਂ, ਪੜਤਾਲਾਂ, ਰੋਲ ਪਲੇਅ, ਰਸਾਲੇ ਅਤੇ ਪੋਰਟਫੋਲੀਓ ਸਿੱਖਣ ਦਾ ਮੁਲਾਂਕਣ ਕਰਨ ਲਈ ਵਰਤਿਆ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।
- ੲ. ਨਿਯਮਿਤ ਮੁਲਾਂਕਣ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਬਹੁਵਿਕਲਪੀ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਤੇ ਨਿਰਮਿਤ ਜਵਾਬ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ (ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ ਛੋਟੇ ਉੱਤਰ, ਲੰਮੇ ਉੱਤਰ), ਸਿਰਫ ਖੋਖਲੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦੀ ਬਜਾਏ ਸੰਕਲਪਿਕ ਸਮਝ ਅਤੇ ਉੱਚ-ਕ੍ਰਮ ਸਮਰੱਥਾ ਦੀ ਫਰਕ ਕਰਨ ਦੇ ਉਦੇਸ਼ ਨਾਲ, ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਦੀ ਪ੍ਰਗਤੀ ਨੂੰ ਟਰੈਕ ਕਰਨ ਲਈ, ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਨੂੰ ਕੀਮਤੀ ਫੀਡਬੈਕ ਦੇਣ ਲਈ ਅਤੇ ਅਧਿਆਪਨ-ਸਿਖਲਾਈ ਯੋਜਨਾਵਾਂ ਅਤੇ ਅਭਿਆਸਾਂ ਨੂੰ ਲਗਾਤਾਰ ਸੋਧਣ ਲਈ ਵਰਤੇ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਪੜਾਅ 'ਤੇ ਰਚਨਾਤਮਿਕਤਾ ਦੀ ਲੋੜ ਵਾਲੇ ਸਵਾਲਾਂ ਨੂੰ ਖਾਸ ਤੌਰ 'ਤੇ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।
- ਸ. ਮਿਡਲ ਪੱਧਰ 'ਤੇ, ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮੌਖਿਕ ਅਤੇ ਲਿਖਤੀ ਟੈਸਟਾਂ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ, ਕਈ ਕਿਸਮ ਦੇ ਪ੍ਰੈਕਟੀਕਲ ਟੈਸਟ ਅਤੇ ਪ੍ਰੋਜੈਕਟ ਵੀ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੇ ਜਾਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ। ਮਿਡਲ ਪੱਧਰ ਦੇ ਹਰ ਸਾਲ ਦੇ ਅੰਤ 'ਤੇ, ਅਜਿਹੀ ਤਿਆਰੀ ਨੂੰ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਦਾ ਅਗਲੇ ਪੱਧਰ ਵਿੱਚ ਦਾਖ਼ਲ ਹੋਣ ਦੀ ਤਿਆਰੀ ਦਾ ਪੱਧਰਾਂ ਵਿਚਕਾਰ ਬ੍ਰੇਕ ਦੌਰਾਨ ਇੱਕ ਵਿਆਪਕ ਸੰਖੇਪ ਮੁਲਾਂਕਣ ਹੋਵੇਗਾ ਜੋਕਿ ਮਜ਼ਬੂਤ ਵਿਕਲਪਾਂ ਵਾਲਾ ਹੋਵੇਗਾ।

3.4.9.4 ਸੈਕੰਡਰੀ ਪੱਧਰ

- ੳ. ਵਧੇਰੇ ਵਿਸ਼ੇ ਦੀ ਡੂੰਘਾਈ ਦੀ ਮੰਗ ਨੂੰ ਦੇਖਦੇ ਹੋਏ, ਅਰਥਪੂਰਨ ਸਿੱਖਣ ਅਤੇ ਉਸਾਰੂ ਫੀਡਬੈਕ ਦੀ ਸਹੂਲਤ ਲਈ ਨਿਯਮਿਤ ਰੂਪ-ਰੇਖਾ ਮੁਲਾਂਕਣ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਢੰਗ ਨਾਲ ਹੋਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ।

- ਅ. ਇਸ ਪੜਾਅ 'ਤੇ ਯੋਗਤਾਵਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ ਅਤੇ ਜਟਿਲਤਾ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਵਿੱਚ ਰੱਖਦੇ ਹੋਏ ਕਲਾਸਰੂਮ ਦੇ ਮੁਲਾਂਕਣ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਮਿਡਲ ਪੱਧਰ ਵਿੱਚ, ਇੱਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾਉਂਦੇ ਰਹਿਣਗੇ। ਸਵੈ-ਮੁਲਾਂਕਣ ਇਸ ਪੜਾਅ 'ਤੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਸਿੱਖਣ ਵਿੱਚ ਵੀ ਮੁੱਖ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾਏਗਾ। ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਜੋ ਉਹ ਕੀ ਸਿੱਖ ਰਹੇ ਹਨ, ਦੀ ਨਿਗਰਾਨੀ ਦੀ ਸਹੂਲਤ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਨਿਗਰਾਨੀ ਤੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਫੀਡਬੈਕ ਦੀ ਵਰਤੋਂ, ਆਪਣੀਆਂ ਸਿੱਖਣ ਦੀਆਂ ਰਣਨੀਤੀਆਂ ਨੂੰ ਅਨੁਕੂਲਿਤ ਕਰਨ ਅਤੇ ਅਨੁਕੂਲ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਕਰਨ।
- ੲ. ਅਧਿਆਪਨ-ਸਿਖਲਾਈ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਨੂੰ ਲਗਾਤਾਰ ਮੁੜ ਯੋਜਨਾ ਕ੍ਰਿਤ ਕਰਨ ਲਈ ਅਤੇ ਸੋਧਣ ਲਈ ਮੁਲਾਂਕਣਾਂ ਨੂੰ, ਯੋਗਤਾਵਾਂ ਦੇ ਮੁਲਾਂਕਣ ਨੂੰ ਸਮਰੱਥ ਬਣਾਉਣ ਲਈ, ਕੇਸ-ਆਧਾਰਿਤ ਪ੍ਰਸ਼ਨਾਂ, ਸਿਮੂਲੇਸ਼ਨਾਂ ਅਤੇ ਲੇਖ-ਕਿਸਮ ਦੇ ਸਵਾਲਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰ ਕੇ ਡਿਜ਼ਾਈਨ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਸਵਾਲ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਲਈ ਰਚਨਾਤਮਿਕਤਾ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਖਾਸ ਕਰ ਕੇ ਇਸ ਪੜਾਅ 'ਤੇ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ।
- ਸ. ਸੈਕੰਡਰੀ ਪੱਧਰ 'ਤੇ, ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਲਿਖਤੀ ਟੈਸਟ, ਪ੍ਰੈਕਟੀਕਲ ਟੈਸਟ, ਪ੍ਰੋਜੈਕਟ ਅਤੇ ਓਪਨਬੁੱਕ ਟੈਸਟਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਜਾਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਸੈਕੰਡਰੀ ਪੱਧਰ ਦੇ ਹਰ ਸਾਲ (ਜਾਂ ਮਿਆਦ) ਦੇ ਅੰਤ ਵਿੱਚ, ਹਰੇਕ ਵਿਸ਼ੇ ਦਾ ਇੱਕ ਵਿਆਪਕ ਸੰਖੇਪ ਮੁਲਾਂਕਣ ਹੋਵੇਗਾ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਸੰਬੰਧਿਤ ਕੇਸ ਬੋਰਡ ਪਰੀਖਿਆਵਾਂ ਹੋਣਗੀਆਂ।

3.4.10 ਸੰਪੂਰਨ ਤਰੱਕੀ ਕਾਰਡ (HPC)

- ੳ. ਤਰੱਕੀ ਕਾਰਡ ਸਕੂਲ ਅਤੇ ਘਰ ਵਿਚਕਾਰ ਸੰਚਾਰ ਦਾ ਇੱਕ ਰਸਮੀ ਸਾਧਨ ਹਨ। ਇੱਕ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਦੀ ਤਰੱਕੀ ਬਾਰੇ ਮਾਪਿਆਂ ਅਤੇ ਪਰਿਵਾਰਾਂ ਨੂੰ ਸੂਚਿਤ ਕਰਨਾ ਅਤੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦਾ ਸਵੈ-ਮੁਲਾਂਕਣ ਲਈ ਇੱਕ ਮੌਕਾ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨਾ, ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਬਿਹਤਰ ਕਰਨ ਲਈ ਪ੍ਰੇਰਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ।
- ਅ. ਇੱਕ ਸੰਪੂਰਨ ਤਰੱਕੀ ਕਾਰਡ (HPC) ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਦੀ ਯੋਗਤਾਵਾਂ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਸਾਰੇ ਡੋਮੇਨਾਂ/ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਤਰੱਕੀ ਦੀ ਅਤੇ ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਨਤੀਜਿਆਂ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਦੀ ਇੱਕ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਅਤੇ ਵਿਆਪਕ ਰਿਪੋਰਟਿੰਗ ਹੈ।
- ੲ. ਇਹ ਹਰੇਕ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਦੀ ਤਰੱਕੀ ਅਤੇ ਰੁਚੀਆਂ ਨੂੰ ਸਾਹਮਣੇ ਲਿਆਉਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਹਰੇਕ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਲਈ ਵਿਲੱਖਣ ਯੋਜਨਾ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਨੂੰ ਸਮਰੱਥ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ।
- ਸ. ਇੱਕ ਸਿੰਗਲ ਸਕੋਰ ਜਾਂ ਲੈਟਰ ਪੱਧਰ ਦੇ ਉਲਟ, ਇੱਕ ਸੰਪੂਰਨ ਤਰੱਕੀ ਕਾਰਡ (HPC) ਵੱਖ-ਵੱਖ ਰਿਪੋਰਟਿੰਗ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦਾ ਹੈ ਜੋ ਇੱਕ ਪੂਰੇ ਵਿਸ਼ਾ-ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਦਰਸਾਉਂਦਾ। ਇਹ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਟੈਸਟਾਂ 'ਤੇ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਤੋਂ ਪਰੇ (ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ ਲਿਖਣ ਦੇ ਨਮੂਨਿਆਂ ਦਾ ਮੁਲਾਂਕਣ, ਪ੍ਰੋਜੈਕਟ, ਪੋਰਟਫੋਲੀਓ, ਕਲਾਕਾਰੀ, ਖੇਡਾਂ ਵਿੱਚ ਭਾਗੀਦਾਰੀ) ਦੇ ਕੰਮ ਦੇ ਸਬੂਤ 'ਤੇ ਆਧਾਰਿਤ ਹੈ।
- ਹ. ਇੱਕ ਸੰਪੂਰਨ ਤਰੱਕੀ ਕਾਰਡ (HPC) ਦੂਜਿਆਂ ਨਾਲ ਤੁਲਨਾ ਕਰਨ ਦੇ ਉਲਟ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਦੀ ਤਰੱਕੀ 'ਤੇ ਧਿਆਨ ਕੇਂਦਰਿਤ ਕਰਨ ਦੇ ਯੋਗ ਬਣਾਏਗੀ। ਇਹ ਤੁਲਨਾ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਦੇ ਪੁਰਾਣੇ ਰਿਪੋਰਟ ਕਾਰਡ ਨਾਲ ਹੋਵੇਗੀ ਨਾਕਿ ਕਲਾਸ ਵਿੱਚ ਹੋਰ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੇ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਨਾਲ।

3.4.11 ਪੱਧਰਾਂ ਵਿੱਚ ਤਰੱਕੀ

- ੳ. ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਪੱਧਰ 1 ਤੋਂ 8 ਤੱਕ ਨਜ਼ਰਬੰਦ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।
- ਅ. ਇਹ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਦੀ ਜ਼ੁੰਮੇਵਾਰੀ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਉਣ ਕਿ ਸਾਰੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਪੱਧਰ 8 ਤੱਕ ਲੁੜੀਂਦੀਆਂ ਯੋਗਤਾਵਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਕਰ ਸਕਣ ਤਾਂਜੇ ਉਹ ਪੱਧਰ 9 ਤੋਂ ਅੱਗੇ ਸਫਲਤਾਪੂਰਵਕ ਜਾਰੀ ਰੱਖ ਸਕਣ।

- ੲ. ਸਾਰੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਪੱਧਰ ੪ ਦੀਆਂ ਲੁੜੀਂਦੀਆਂ ਯੋਗਤਾਵਾਂ ਨੂੰ ਹਾਸਲ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਸਪਸ਼ਟ ਚੈੱਕਪੁਆਇੰਟਸ ਅਤੇ ਸਹਾਇਤਾ ਪ੍ਰਣਾਲੀਆਂ ਹੋਣੀਆਂ ਚਾਹੀਦੀਆਂ ਹਨ।
- ੳ. NEP 2020 (4.40) ਲਈ ਸਾਰੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਇੱਕ ਉਚਿਤ ਅਥਾਰਟੀ ਦੁਆਰਾ ਪੱਧਰ 3, 5 ਅਤੇ 8 ਵਿੱਚ ਯੋਗਤਾਵਾਂ ਦੀ ਜਾਂਚ ਕਰਦੀ ਪਰੀਖਿਆ ਦੇਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ।
1. ਇਹ ਪਰੀਖਿਆਵਾਂ ਇੱਕ ਸੰਸਥਾ ਦੁਆਰਾ ਕਰਵਾਈਆਂ ਜਾਣਗੀਆਂ ਜੋ ਸਕੂਲ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਹੈ, ਜਿਵੇਂਕਿ NEP 2020 ਵਿੱਚ ਜ਼ਿਕਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਹ ਇੱਕ ਰਾਜ/ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਸੰਸਥਾ ਜਾਂ ਕੋਈ ਹੋਰ ਉਚਿਤ ਸੰਸਥਾ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ।
  2. ਇਹ ਯੋਗਤਾ-ਆਧਾਰਿਤ ਪਰੀਖਿਆਵਾਂ ਹੋਣਗੀਆਂ ਅਤੇ ਯਾਦਸ਼ਕਤੀ ਅਤੇ ਕਾਰਜਪ੍ਰਣਾਲੀ ਦੇ ਹੁਨਰ 'ਤੇ ਆਧਾਰਿਤ ਨਹੀਂ ਹੋਣਗੀਆਂ।
  3. ਇਹ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਪਰੀਖਿਆਵਾਂ ਮੁੱਖ ਯੋਗਤਾਵਾਂ 'ਤੇ ਆਧਾਰਿਤ ਹੋਣ। ਪੱਧਰ 3 ਅਤੇ 5 ਲਈ ਫੋਕਸ FLN ਯੋਗਤਾਵਾਂ 'ਤੇ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਪੂਰਾ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਦੀ ਸ਼ਾਮਲ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗਾ ਪਰ ਮੁੱਖ ਯੋਗਤਾਵਾਂ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਣਗੀਆਂ ਜੋ ਬਾਅਦ ਦੇ ਪੱਧਰਾਂ ਵਿੱਚ ਅਧਿਐਨ ਕਰਨ ਲਈ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹਨ।
  4. ਇਹ ਇੱਕ ਸੁਤੰਤਰ ਸੰਸਥਾ ਦੁਆਰਾ ਕਰਵਾਏ ਜਾਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ (ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ ਇੱਕ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਬੋਰਡ) ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਉੱਚ ਇਮਾਨਦਾਰੀ ਨਾਲ ਵੈਧ ਅਤੇ ਭਰੋਸੇਮੰਦ ਟੈਸਟ ਕਰਵਾਉਣ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਹੋਵੇ। NEP 2020 ਦੀ ਇਸ ਸਿਫਾਰਿਸ਼ ਨੂੰ ਲਾਗੂ ਕਰਨ ਲਈ ਇਹ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ।
- ਹ. ਯੋਗਤਾਵਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਦਾ ਮੁਲਾਂਕਣ ਇੱਕ ਵਿਕਾਸਸ਼ੀਲ ਅਤੇ ਸੁਧਾਰ ਦੇ ਉਦੇਸ਼ ਨਾਲ ਸਕੂਲ ਦੁਆਰਾ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਮਾਤਾ-ਪਿਤਾ/ਪਰਿਵਾਰ/ਸਰਪ੍ਰਸਤ ਸਾਂਝਾ ਨਾਲ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇਗਾ।
- ਕ. ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੇ ਯੋਗਤਾਵਾਂ ਦੇ ਤਸੱਲੀਬਖ਼ਸ਼ ਪੱਧਰ ਹਾਸਲ ਕੀਤੇ ਹਨ, ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਖ਼ਾਸ ਸ਼ਮੂਲੀਅਤ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਤਰੱਕੀ 'ਤੇ ਚਰਚਾ ਰਾਹੀਂ ਮਦਦ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇਗੀ।
- ਖ. ਉਹਨਾਂ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਲਈ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਅਗਲੇ ਪੱਧਰ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਨ ਲਈ ਕਾਫ਼ੀ ਤਸੱਲੀਬਖ਼ਸ਼ ਯੋਗਤਾਵਾਂ ਦੇ ਪੱਧਰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਨਹੀਂ ਕੀਤੇ ਹਨ, ਸਕੂਲ ਨੂੰ ਸਿਸਟਮ ਦੇ ਸਮਰਥਨ ਨਾਲ ਸਪਸ਼ਟ ਅਤੇ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਕਾਰਵਾਈਆਂ ਤੁਰੰਤ ਕਰਨੀਆਂ ਪੈਣਗੀਆਂ। ਇਹ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਕਿ ਅਜਿਹੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਆਉਣ ਵਾਲੇ ਸੈਸ਼ਨ ਵਿੱਚ ਅਗਲੇ ਪੱਧਰ ਵਿੱਚ ਅਧਿਐਨ ਕਰਨ ਦੇ ਯੋਗ ਹੋਣ ਲਈ ਯੋਗਤਾ ਦੇ ਪੱਧਰ ਦੀਆਂ ਲੁੜੀਂਦੀਆਂ ਪ੍ਰਾਪਤੀਆਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ।
- ਇੱਕ ਫੌਰੀ ਕਾਰਵਾਈ ਇਹ ਹੋਵੇਗੀ ਕਿ ਜਿੱਥੇ ਕਿਤੇ ਸੰਭਵ ਹੋਵੇ, ਇਹਨਾਂ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਵਾਸਤੇ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਦੀ ਕਾਫ਼ੀ ਗਿਣਤੀ ਵਾਲਾ ਗਰਮੀਆਂ ਦਾ ਸਕੂਲ (6-8 ਹਫ਼ਤੇ) ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ।
1. ਗਰਮੀਆਂ ਦੇ ਸਕੂਲ ਦੇ ਅੰਤ ਵਿੱਚ, ਉਸੇ ਉਚਿਤ ਅਥਾਰਟੀ ਦੁਆਰਾ ਪਰੀਖਿਆ ਦੁਬਾਰਾ ਕਰਵਾਈ ਜਾਵੇਗੀ ਅਤੇ ਜੇਕਰ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਨੇ ਅਜੇ ਵੀ ਲੁੜੀਂਦੀਆਂ ਯੋਗਤਾਵਾਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀਆਂ ਹਨ, ਫਿਰ ਹੇਠਾਂ ਦਿੱਤੇ ਬਿੰਦੂਆਂ ਅਨੁਸਾਰ ਕਾਰਵਾਈਆਂ ਕੀਤੀਆਂ ਜਾਣਗੀਆਂ।
  2. ਪੱਧਰ 3 ਦੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਪੱਧਰ 4 ਅਤੇ ਪੱਧਰ 4 ਦੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਪੱਧਰ 5 ਵਿੱਚ ਚਲੇ ਜਾਣਗੇ। ਹਾਲਾਂਕਿ, ਸਕੂਲ ਇਹ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਏਗਾ ਕਿ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਨਵੇਂ ਸੈਸ਼ਨ ਦੇ ਪਹਿਲਾਂ ਦੇ ਮਹੀਨੇ ਵਿੱਚ ਲੁੜੀਂਦੀਆਂ ਯੋਗਤਾਵਾਂ ਹਾਸਲ ਕਰ ਲੈਣ।
  3. ਪੱਧਰ 5 ਅਤੇ 8 ਦੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਮਾਪਿਆਂ/ਪਰਿਵਾਰਾਂ/ਸਰਪ੍ਰਸਤਾਂ ਨੂੰ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਲਈ ਪੱਧਰ 5 ਜਾਂ 8 ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਸਾਲ ਹੋਰ ਜਾਰੀ ਰੱਖਣ ਦਾ ਵਿਕਲਪ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇਗਾ, ਜਿਵੇਂਕਿ ਕੇਸ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ।
  4. ਉਸੇ ਪੱਧਰ ਵਿੱਚ ਰਹਿਣ ਦਾ ਫ਼ੈਸਲਾ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦਾ ਹੋਵੇਗਾ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਮਾਪੇ/ਪਰਿਵਾਰ/ਸਰਪ੍ਰਸਤ।

ਗ. ਜੇਕਰ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਮਾਤਾ-ਪਿਤਾ/ਪਰਿਵਾਰ/ਸਰਪ੍ਰਸਤ ਉਹੀ ਪੱਧਰ ਜਾਰੀ ਰੱਖਣ ਦੀ ਚੋਣ ਕਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਉਸੇ ਪੱਧਰ ਵਿੱਚ ਦੂਜੇ ਸਾਲ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ, ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਉਚਿਤ ਯੋਗਤਾਵਾਂ ਦੇ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਫਿਰ:

1. ਇੱਕ ਸਮਰੱਥ ਅਕਾਦਮਿਕ ਸੰਸਥਾ (ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ DIET, BRC, ਕੋਈ ਹੋਰ ਸਕੂਲ) ਦੁਆਰਾ ਸਕੂਲ ਦਾ ਢੁਕਵਾਂ ਮੁਲਾਂਕਣ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇਗਾ; ਇਹ ਮੁਲਾਂਕਣ ਪੂਰੇ ਸਕੂਲ ਦਾ ਹੋਵੇਗਾ, ਨਾ ਸਿਰਫ ਉਹ ਅਧਿਆਪਕ ਜੋ ਉਸ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਪੱਧਰ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਾ ਰਿਹਾ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਸਮੁੱਚੇ ਸਕੂਲ ਅਤੇ ਪਿਛਲੇ ਪੱਧਰ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦਾ ਇਸ ਮਾਮਲੇ 'ਤੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਹੈ।
2. ਉਹਨਾਂ ਹਾਲਤਾਂ ਨੂੰ ਸੁਧਾਰਨ ਲਈ ਸਪਸ਼ਟ ਯੋਜਨਾ ਬਣਾਈ ਜਾਵੇਗੀ ਅਤੇ ਲਾਗੂ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇਗੀ ਜੋ ਇਸ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਦੀ ਘਾਟ (ਮਾੜੀ ਹਾਜ਼ਰੀ ਸਮੇਤ ਜੋ ਅਜਿਹਾ ਹੈ) ਦਾ ਕਾਰਨ ਬਣ ਰਹੀਆਂ ਹਨ। ਇਹ ਸਕੂਲ ਵਿਕਾਸ ਯੋਜਨਾ ਦਾ ਅਤੇ ਸਕੂਲ ਮੈਨੇਜਮੈਂਟ ਕਮੇਟੀ (SMC) ਨਾਲ ਚਰਚਾ ਹਿੱਸਾ ਬਣੇਗਾ।
3. ਨਾਲ ਹੀ, ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਦੀਆਂ ਯੋਗਤਾਵਾਂ ਦਾ ਮੁਲਾਂਕਣ ਆਮ ਪੱਧਰ 5 ਜਾਂ 8 ਪਰੀਖਿਆਵਾਂ ਦੁਆਰਾ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇਗਾ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਅਗਲੇ ਪੱਧਰ ਵਿੱਚ ਤਰੱਕੀ ਦਿੱਤੀ ਜਾਵੇਗੀ ਅਤੇ ਲੁੜੀਂਦੀ ਵਾਧੂ ਸਹਾਇਤਾ ਦਿੱਤੀ ਜਾਵੇਗੀ ਜਿਵੇਂਕਿ ਹੇਠਾਂ ਦੱਸਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਕਿਸੇ ਵੀ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਨੂੰ ਦੂਜੀ ਵਾਰ ਉਸ ਹੀ ਪੱਧਰ ਵਿੱਚ ਬਰਕਰਾਰ ਨਹੀਂ ਰੱਖਿਆ ਜਾਵੇਗਾ, ਭਾਵੇਂ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਮਾਪੇ/ਪਰਿਵਾਰ/ਸਰਪ੍ਰਸਤ ਅਜਿਹਾ ਚਾਹੁਣ।

ਉਹਨਾਂ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਲਈ ਜੋ ਪੱਧਰ 5-6 ਤੱਕ ਜਾਂ, ਪੱਧਰ 8-9, ਬਿਨਾਂ ਲੁੜੀਂਦੀਆਂ ਯੋਗਤਾਵਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ, ਤਰੱਕੀ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ, ਮਾਪੇ ਅਤੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਤਰੱਕੀ ਕਰਨ ਦੀ ਚੋਣ ਕਰਦੇ ਹਨ (ਪੁਆਇੰਟ 4, ਸਬਪੁਆਇੰਟ 3) ਜਾਂ ਇਹ ਉਸੇ ਪੱਧਰ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਵਾਧੂ ਸਾਲ ਦੇ ਬਾਅਦ ਹੁੰਦਾ ਹੈ (ਪੁਆਇੰਟ 4, ਸਬਪੁਆਇੰਟ 3) ਇਹ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਇਆ ਜਾਵੇਗਾ ਕਿ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਅਗਲੇ ਪੱਧਰ ਵਿੱਚ ਪੜ੍ਹਨ ਲਈ ਲੁੜੀਂਦੀਆਂ ਯੋਗਤਾਵਾਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸ ਵਾਧੂ ਸਰੋਤ ਜਿਵੇਂਕਿ ਅਧਿਆਪਕ ਅਗਲੇ ਪੱਧਰ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤੇ ਜਾਣਗੇ, ਨੂੰ ਸਮਰੱਥ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਹੋਰ ਉਪਾਅ ਵੀ ਵਰਤੇ ਜਾਣਗੇ, ਜਿਵੇਂਕਿ:

- 1) ਅਗਲੇ ਪੱਧਰ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਵਿੱਚ ਇਹਨਾਂ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਲਈ 4-6 ਹਫ਼ਤਿਆਂ ਦੀ 'ਮਜ਼ਬੂਤੀ' (reinforcement) ਜਾਂ 'ਫੜਨਾ' (catch-up) (ਪਰੀਖਿਆਵਾਂ ਵਿੱਚ ਵਧੀਆ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਨਾ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਹੋਰਾਂ ਸਮੇਤ)
- 2) ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪਰਿਭਾਸ਼ਿਤ ਬਣਤਰ ਅਤੇ ਸਮੱਗਰੀ ਵਾਲਾ ਭਾਸ਼ਾ ਜਾਂ ਗਣਿਤ ਕਲਾਸ ਦੇ ਹਿੱਸੇ ਵਜੋਂ 'ਕੈਚ-ਅੱਪ' ਦਾ ਇੱਕ ਲੰਮਾ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ (ਜਿਵੇਂਕਿ ਵਰਕਬੁੱਕ)
- 3) ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਦੁਆਰਾ ਫਾਲੋ-ਅੱਪ ਸਮੇਤ ਗਰਮੀਆਂ ਦੀਆਂ ਛੁੱਟੀਆਂ ਦੌਰਾਨ ਵਾਧੂ ਹੋਮਵਰਕ ਨੂੰ ਵਿਚਾਰਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।
4. ਇਹਨਾਂ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਪੱਖਪਾਤੀ ਕਾਰਵਾਈ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਨਹੀਂ ਕਰਨਾ ਪਵੇਗਾ (ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਜਮਾਤ ਵਿੱਚ ਬੈਠਣਾ) ਇਹ ਇੱਕ ਏਕੀਕ੍ਰਿਤ ਕਲਾਸਰੂਮ ਹੋਵੇਗਾ ਜਿਸ ਨੂੰ ਇੱਕ ਬਹੁ-ਪੱਧਰੀ ਕਲਾਸਰੂਮ ਵਾਂਗ ਮੰਨਿਆ ਜਾਵੇਗਾ।

ਘ. ਜਦੋਂਕਿ ਸਕੂਲ ਅਤੇ ਸਿਸਟਮ ਨੂੰ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੇ ਸਿੱਖਣ ਦੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਲੈਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ (ਅਤੇ ਨਾਕਾਫੀ ਸਿੱਖਣ), ਹਾਜ਼ਰੀ ਦੀ ਅਨਿਯਮਿਤਤਾ ਦੇ ਮਾਮਲੇ ਦਾ ਲੇਖਾ-ਜੋਖਾ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ:

1. ਜੇਕਰ ਕੋਈ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਨਿਯਮਿਤ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸਕੂਲ ਨਹੀਂ ਗਿਆ ਹੈ, ਤਾਂ 60% ਤੋਂ ਘੱਟ ਕਰੋ, ਫਿਰ ਜੇਕਰ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਲੁੜੀਂਦੀਆਂ ਯੋਗਤਾਵਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ, ਸਕੂਲ/ਅਧਿਆਪਕ ਨੂੰ ਇਹ ਮਾਪਿਆਂ ਨਾਲ ਚਰਚਾ ਵਿੱਚ ਮਾਮਲਾ (ਜਿਵੇਂਕਿ ਆਈਟਮ ੮, ਪਹਿਲਾਂ ਅਤੇ ਜਾਰੀ ਰੱਖਣ ਵਿੱਚ ਮਾਪਿਆਂ ਨਾਲ ਚਰਚਾ) ਸ਼ਾਮਲ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਘੱਟੋ-ਘੱਟ ਪੱਧਰ 8 ਲਈ, ਇੱਕ ਉਤਸ਼ਾਹ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਉਸੇ ਪੱਧਰ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਹੋਰ ਸਾਲ ਲਈ ਜਾਰੀ ਰੱਖਣ ਲਈ।

2. ਚਰਚਾਵਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਇਹ ਸਮਝਣ ਲਈ ਵੀ ਕੀਤੀ ਜਾਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਕਿ ਕੀ ਕੋਈ ਖ਼ਾਸ ਪਰਿਵਾਰ/ਸਿਹਤ ਸਥਿਤੀਆਂ ਸੀ ਜੋ ਅਨਿਯਮਿਤ ਹਾਜ਼ਰੀ ਦਾ ਕਾਰਨ ਬਣੀਆਂ। ਹਾਜ਼ਰੀ ਦੇ ਪੈਟਰਨ ਅਤੇ ਪਿਛਲੀਆਂ ਪਰੀਖਿਆਵਾਂ ਦੇ ਸਕੋਰ ਦੀ ਸਮੀਖਿਆ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ, ਇਹ ਸਮਝਣ ਲਈ ਕਿ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਪਹਿਲੇ ਪੱਧਰਾਂ ਵਿੱਚ ਹਾਜ਼ਰ ਹੋ ਰਿਹਾ ਸੀ ਅਤੇ ਬਿਹਤਰ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ ਅਤੇ ਇਹ ਪਰੀਖਿਆ/ਹਾਜ਼ਰੀ ਇੱਕ ਵਿਗਾੜ ਹੈ।
- ਕ. ਇਸ ਮਾਮਲੇ ਅਤੇ ਇਸ ਪ੍ਰਗਤੀ 'ਤੇ ਸਾਲਾਨਾ ਰਿਪੋਰਟ: ਪੱਧਰ 5 ਅਤੇ 8 ਵਿੱਚ ਲੁੜੀਂਦੀਆਂ ਯੋਗਤਾਵਾਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ 'ਤੇ ਅਤੇ ਇਸ ਸੰਬੰਧ ਵਿੱਚ ਕੀਤੀ ਗਈ ਕਾਰਵਾਈ, ਹਰੇਕ ਸਕੂਲ ਦੁਆਰਾ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇਗੀ।
- ਚ. ਇਸ ਰਿਪੋਰਟ ਨੂੰ ਇਹ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਉਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੇ ਲੁੜੀਂਦੀਆਂ ਯੋਗਤਾਵਾਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀਆਂ ਹਨ ਉਹ ਅਗਿਆਤ ਰਹਿਣ। ਇਸ ਰਿਪੋਰਟ ਦਾ ਇੱਕ ਬਲਾਕ ਅਤੇ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਪੱਧਰੀ ਜੋੜ ਵੀ ਹੋਵੇਗਾ ਅਤੇ ਜਨਤਾ ਲਈ ਉਪਲਬਧ ਕਰਵਾਇਆ।
- ਛ. ਅੰਕੜਾ ਗੋਪਨੀਯਤਾ ਇੱਕ ਬਹੁਤ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਮੁੱਦਾ ਹੋਵੇਗਾ। ਆਈ.ਟੀ. ਸਿਸਟਮ ਅਤੇ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਦੋਵਾਂ ਦੇ ਸੰਬੰਧ ਵਿੱਚ, ਇਸ ਨੂੰ ਸਖ਼ਤੀ ਨਾਲ ਸਿਸਟਮ ਵਿੱਚ ਡਿਜ਼ਾਈਨ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

3.4.12 ਪੱਧਰ 10 ਅਤੇ 12 ਵਿੱਚ ਬੋਰਡ ਪਰੀਖਿਆਵਾਂ ਲਈ ਪਹੁੰਚ

3.4.12.1 ਮੌਜੂਦਾ ਚੁਣੌਤੀਆਂ

- ੳ. ਬੋਰਡ ਦੀਆਂ ਪਰੀਖਿਆਵਾਂ ਇਸ ਸਮੇਂ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਪਰਿਵਾਰਾਂ ਵਿੱਚ ਕਈ ਕਿਸਮਾਂ ਲਈ ਗੰਭੀਰ ਤਣਾਅ ਪੈਦਾ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ, ਜਿਵੇਂਕਿ:
  1. **ਸਮਾਜਿਕ ਕਾਰਕ:** ਬੋਰਡ ਦੀਆਂ ਪਰੀਖਿਆਵਾਂ ਵਿੱਚ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਦੀ ਕਾਰਗੁਜ਼ਾਰੀ ਨੂੰ ਅਕਸਰ ਅੰਦਰੂਨੀ ਮੁੱਲ ਦਾ ਚਿੰਨ੍ਹ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਵੀ ਇੱਕ ਵਿਆਪਕ ਭਾਵਨਾ ਹੈ ਬੋਰਡ ਦੇ ਪਰੀਖਿਆ ਅਜਿਹੇ ਮੀਲ ਪੱਥਰ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਬਦਲਣ ਵਾਲੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਹਨ।
  2. **ਉੱਚ-ਦਾਅ:** ਬੋਰਡ ਪਰੀਖਿਆ ਦੇ ਨਤੀਜੇ ਅਕਸਰ ਕਾਲਜ ਦਾਖ਼ਲੇ ਲਈ ਅਤੇ ਹੋਰ ਉਦੇਸ਼ਾਂ ਲਈ ਵਰਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਚੰਗੇ ਉੱਚ ਸਿੱਖਿਆ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਦੀ ਸਾਪੇਖਿਕ ਘਾਟ ਨੂੰ ਦੇਖਦੇ ਹੋਏ, ਇਹ ਇੱਕ ਬਹੁਤ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਮੁੱਦਾ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।
  3. **ਕੋਈ ਦੂਜਾ ਮੌਕਾ ਨਹੀਂ:** ਇਸ ਸਮੇਂ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬੋਰਡ ਦੀਆਂ ਪਰੀਖਿਆਵਾਂ ਹੋ ਰਹੀਆਂ ਹਨ, ਇੱਕ ਦਿਨ ਵਿੱਚ ਘੱਟ ਕਾਰਗੁਜ਼ਾਰੀ ਬੋਰਡ ਪਰੀਖਿਆਵਾਂ ਦੇ ਨਤੀਜਿਆਂ ਨੂੰ ਬੁਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕਰ ਸਕਦੀ ਹੈ, ਜਿਵੇਂਕਿ ਇਹ ਪਰੀਖਿਆਵਾਂ ਸਾਲ ਵਿੱਚ ਸਿਰਫ਼ ਇੱਕ ਵਾਰ ਹੀ ਲਈਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ, ਕਿਸੇ ਵੀ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਲਈ ਜਿਸ ਦਾ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਇੱਕ ਮਾੜਾ ਦਿਨ ਆਇਆ ਹੈ, ਸੁਧਾਰ ਦੀ ਕੋਈ ਪ੍ਰੈਕਟੀਕਲ ਸੰਭਾਵਨਾ ਨਹੀਂ ਹੈ।
  4. **ਪਰੀਖਿਆਵਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ:** ਕਿਉਂਜੋ ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਅਜਿਹੀਆਂ ਪਰੀਖਿਆਵਾਂ ਤੱਥਾਂ ਦੀ ਜਾਂਚ ਕਰਨ ਲਈ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ, ਇਹ ਇੱਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਤਣਾਅ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਇੱਕ ਉੱਚ-ਦਾਅ ਵਾਲੀ ਸਥਿਤੀ ਵਿੱਚ ਕਈ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਦੇ ਤੱਥਾਂ ਦੀ ਇੱਕ ਵਿਸ਼ਾਲ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਨੂੰ ਯਾਦ ਰੱਖਣਾ ਅਤੇ ਦੁਬਾਰਾ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਨਾਲੋਂ ਕਿਸੇ ਚੀਜ਼ ਦਾ ਜਵਾਬ ਦੇਣਾ ਕਿਤੇ ਜ਼ਿਆਦਾ ਮੁਸ਼ਕਲ ਹੈ।
  5. **ਹੋਰ ਪ੍ਰਭਾਵਕ:** ਵਪਾਰਿਕ ਹਿੱਤਾਂ ਵਾਲਾ ਇੱਕ ਈਕੋਸਿਸਟਮ ਹੈ ਜੋ ਕੋਚਿੰਗ ਅਤੇ ਟਿਊਸ਼ਨ ਸੇਵਾਵਾਂ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਸ਼ ਦੁਆਰਾ ਲਾਭ ਦੀ ਉਮੀਦ ਨਾਲ ਬੋਰਡ ਪਰੀਖਿਆਵਾਂ ਦੇ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਨਕਲੀ ਪ੍ਰਤੀਯੋਗੀ ਦਬਾਅ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ।
- ਅ. ਪੱਧਰ 10 ਅਤੇ 12 ਦੇ ਅੰਤ 'ਤੇ ਆਯੋਜਿਤ ਬੋਰਡ ਪਰੀਖਿਆਵਾਂ ਪ੍ਰਮਾਣੀਕਰਨ ਹਨ। ਇਹ ਪਤਾ ਲਗਾਉਣ ਲਈ ਕਿ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੇ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਖੇਤਰ ਜੋ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਟੀਚਿਆਂ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਵੱਲ ਅਗਵਾਈ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਵਿੱਚ ਕਿਸ ਹੱਦ ਤੱਕ

ਯੋਗਤਾਵਾਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀਆਂ ਹਨ। ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਬੋਰਡ ਪਰੀਖਿਆ ਇਸ ਨੂੰ ਸਾਰਥਿਕ ਅਤੇ ਇਕਸਾਰ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਕਰਨ ਲਈ ਸੰਘਰਸ਼ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ।

- ੲ. ਬੋਰਡ ਪਰੀਖਿਆਵਾਂ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੀ ਸਿੱਖੇ ਗਏ ਤੱਥਾਂ ਨੂੰ ਦੁਬਾਰਾ ਪੇਸ਼ ਕਰਨ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ 'ਤੇ ਧਿਆਨ ਕੇਂਦਰਿਤ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਪਰੀਖਿਆਵਾਂ ਨੂੰ ਕੀ ਟੈਸਟ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹ ਕੀ ਟੈਸਟ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ, ਵਿਚਕਾਰ ਕੋਈ ਮੇਲ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਇਹ ਦੇਖਦੇ ਹੋਏ ਕਿ ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਪਰੀਖਿਆਵਾਂ ਵੱਡੇ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਯਾਦਾਸ਼ਤ ਦੀ ਜਾਂਚ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ, ਬਹੁਤ ਹੀ ਘੱਟ ਯੋਗਤਾਵਾਂ ਦਾ ਮੁਲਾਂਕਣ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਇੱਕ ਅਪੂਰੀ (ਸਭ ਤੋਂ ਵਧੀਆ) ਜਾਂ ਗਲਤ (ਸਭ ਤੋਂ ਮਾੜੇ) ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਦੀ ਸਿਖਲਾਈ ਦੀ ਤਸਵੀਰ ਦਿਖਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਟੈਸਟ ਯੰਤਰਾਂ ਨੂੰ ਸਪਸ਼ਟ ਅਤੇ ਵਿਸਤ੍ਰਿਤ ਮਾਰਕਿੰਗ ਸਕੀਮਾਂ ਦੁਆਰਾ ਸਮਰਥਨ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜੋ ਮੁਲਾਂਕਣ ਕਰਤਾਵਾਂ ਦੁਆਰਾ ਵਿਅਕਤੀਗਤਤਾ ਅਤੇ ਇਕਸਾਰਤਾ ਦੇ ਸਵਾਲਾਂ ਵੱਲ ਲੈ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਮੌਜੂਦਾ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਇਹਨਾਂ ਟੈਸਟਾਂ ਦੀ ਵੈਧਤਾ ਅਤੇ ਭਰੋਸੇਯੋਗਤਾ ਨੂੰ ਲੈ ਕੇ ਗੰਭੀਰ ਚਿੰਤਾਵਾਂ ਹਨ।
- ੳ. ਬੋਰਡ ਪਰੀਖਿਆਵਾਂ ਦੀ ਇਸ ਪਹੁੰਚ ਨਾਲ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਦੀ ਮੌਜੂਦਾ ਸਮੱਗਰੀ ਦੀ ਵੱਧ ਮਾਤਰਾ ਤੋਂ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦਾ ਬੋਝ ਵਧਿਆ ਹੈ।

3.4.12.2 ਬੋਰਡ ਪਰੀਖਿਆਵਾਂ ਵਿੱਚ ਬਦਲਾਅ

- ੳ. ਬੋਰਡ ਪਰੀਖਿਆਵਾਂ ਨੂੰ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਵਿੱਚ ਦੱਸੇ ਅਨੁਸਾਰ ਸੈਕੰਡਰੀ ਪੱਧਰ ਲਈ ਯੋਗਤਾਵਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਦਾ ਮੁਲਾਂਕਣ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਪਰੀਖਿਆਵਾਂ ਨੂੰ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਵਿੱਚ ਯੋਗਤਾਵਾਂ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਦੀ ਕਾਰਗੁਜ਼ਾਰੀ ਦੀ ਇੱਕ ਵੈਧ ਅਤੇ ਭਰੋਸੇਮੰਦ ਤਸਵੀਰ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।
- ਅ. ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ 'ਤੇ ਬੋਰਡ ਪਰੀਖਿਆਵਾਂ ਦੇ ਬੋਝ ਨੂੰ ਕਈ ਕਾਰਵਾਈਆਂ ਰਾਹੀਂ ਘਟਾਇਆ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ:
1. ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਤੌਰ 'ਤੇ ਘਟਾਏ ਗਏ ਸਮੱਗਰੀ ਲੋਡ ਨਾਲ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਅਸਾਨ ਅਤੇ ਹਲਕਾ ਬਣਾਉਣਾ
  2. ਤੱਥਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਕਰਨ ਦੀ ਬਜਾਏ ਯੋਗਤਾਵਾਂ 'ਤੇ ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਧਿਆਨ ਕੇਂਦਰਿਤ ਕਰਨਾ
  3. ਸਾਲ ਵਿੱਚ ਘੱਟੋ-ਘੱਟ ਦੋ ਵਾਰ ਇੱਕੋ ਪਰੀਖਿਆ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਸ਼ ਕਰਨਾ, ਤਾਂਜੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਕੋਲ ਦੂਜੀ ਵਾਰ 'ਪਰੀਖਿਆ ਦਿਓ ਅਤੇ ਸੁਧਾਰ ਕਰੋ' ਦਾ ਵਿਕਲਪ ਹੋਵੇ (ਹੇਠਾਂ ਪੁਆਇੰਟ ਸ ਦੇਖੋ)
  4. ਲੰਮੇ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ, ਸਾਰੇ ਬੋਰਡਾਂ ਨੂੰ ਸਮੈਸਟਰ ਜਾਂ ਮਿਆਦ-ਆਧਾਰਿਤ ਪ੍ਰਣਾਲੀਆਂ ਵਿੱਚ ਬਦਲਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਜਿੱਥੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਵਿਸ਼ੇ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਨ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਉਸ ਵਿਸ਼ੇ ਵਿੱਚ ਪਰੀਖਿਆ ਦੇ ਸਕਦੇ ਹਨ, ਜੋਕਿ ਕਿਸੇ ਇੱਕ ਪਰੀਖਿਆ ਵਿੱਚ ਟੈਸਟ ਕੀਤੇ ਜਾ ਰਹੇ ਸਮੱਗਰੀ ਦਾ ਭਾਰ ਨੂੰ ਹੋਰ ਘਟਾਏਗਾ।
- ੲ. ਇਹ ਪਰੀਖਿਆਵਾਂ ਬੋਰਡਾਂ ਦੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਹੈ ਕਿ ਨਿਰਪੱਖ, ਭਰੋਸੇਮੰਦ ਅਤੇ ਪ੍ਰਮਾਣਿਤ ਟੈਸਟਿੰਗ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ ਦੇ ਅਤੇ ਮੁਲਾਂਕਣ ਕਰਨ ਲਈ ਉਪਕਰਨਾਂ ਦੀ ਡਿਜ਼ਾਈਨ ਲਾਗੂ ਕਰਨ। ਯੋਗਤਾਵਾਂ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਉਚਿਤ ਅਕਾਦਮਿਕ ਅਥਾਰਟੀ ਦੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਹੈ (ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ NCERT ਜਾਂ SCERT)।
- ੳ. ਬੋਰਡ ਪਰੀਖਿਆਵਾਂ ਸਾਲ ਵਿੱਚ ਘੱਟੋ-ਘੱਟ ਦੋ ਵਾਰ ਹੋਣੀਆਂ ਚਾਹੀਦੀਆਂ ਹਨ ਤਾਂਜੇ ਇਹ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਇਆ ਜਾ ਸਕੇ ਕਿ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਕੋਲ ਚੰਗਾ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਕਰਨ ਲਈ ਕਾਫ਼ੀ ਸਮਾਂ ਅਤੇ ਮੌਕਾ ਹੈ। ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਫਿਰ ਉਹਨਾਂ ਵਿਸ਼ਿਆਂ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਤਿਆਰੀ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਦੇ ਬੋਰਡ ਪਰੀਖਿਆ ਲਈ ਹਾਜ਼ਰ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਇੱਕ ਵਿਆਪਕ ਟੈਸਟ ਆਈਟਮ ਬੈਂਕ ਦੀ ਸਿਰਜਣਾ ਦੁਆਰਾ ਸੰਭਵ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ ਜੋਕਿ ਇੱਕ ਢੁਕਵੇਂ ਸਾਫ਼ਟਵੇਅਰ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਰਾਹੀਂ ਬਣਿਆ ਹੋਵੇ। ਨੇੜਲੇ ਭਵਿੱਖ ਵਿੱਚ ਇਹ ਆਨਡਿਮਾਂਡ ਪਰੀਖਿਆ, ਜਿਵੇਂਕਿ NEP 2020 ਵਿੱਚ ਦੱਸਿਆ ਗਿਆ ਹੈ, ਦੀ ਇੱਕ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਵੱਲ ਵਧਣ ਨੂੰ ਸਮਰੱਥ ਕਰੇਗੀ।
- ੳ. ਇਸ NCF ਵਿੱਚ ਕਿੱਤਾਮੁਖੀ ਸਿੱਖਿਆ, ਕਲਾ ਸਿੱਖਿਆ ਅਤੇ ਸਰੀਰਿਕ ਸਿੱਖਿਆ ਅਤੇ ਤੰਦਰੁਸਤੀ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਦਾ ਇੱਕ ਅਟੁੱਟ ਅੰਗ ਹਨ। ਹਾਲਾਂਕਿ, ਇਸ ਮਾਮਲੇ ਵਿੱਚ, ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਮੁਲਾਂਕਣ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਆਧਾਰਿਤ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਨਾਕਿ ਲਿਖਤੀ

ਪਰੀਖਿਆ ਆਧਾਰਿਤ ਹੋਵੇਗਾ। ਇਹ ਸਿਫਾਰਸ਼ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਸਮੁੱਚੇ ਪ੍ਰਮਾਣੀਕਰਨ ਵਿੱਚ 75% ਭਾਰ ਅਜਿਹੇ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ-ਆਧਾਰਿਤ ਮੁਲਾਂਕਣ ਨੂੰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇਗਾ ਅਤੇ ਕਿਸੇ ਵੀ ਲਿਖਤੀ ਪਰੀਖਿਆ ਨੂੰ ਸਿਰਫ 25%। ਬੋਰਡਾਂ ਨੂੰ ਉੱਚ-ਗੁਣਵੱਤਾ ਵਾਲੇ ਸਿਸਟਮ ਜੋ ਸਥਾਨਿਕ ਤੌਰ 'ਤੇ (ਸਕੂਲ ਵਿੱਚ) ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਮੁਲਾਂਕਣ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ ਡਿਜ਼ਾਈਨ ਅਤੇ ਲਾਗੂ ਕਰਨ ਦੀ ਵੀ ਲੋੜ ਹੋਵੇਗੀ। ਇਸ ਨੂੰ ਸਕੂਲ ਤੋਂ ਸੁਤੰਤਰ ਹੋਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੋਵੇਗੀ, ਫਿਰ ਵੀ ਕਾਰਜਸ਼ੀਲ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸੰਭਵ ਹੈ।

ਕ. ਵਿਗਿਆਨ ਅਤੇ ਹੋਰ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਲਈ ਵੀ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ-ਆਧਾਰਿਤ ਮੁਲਾਂਕਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਜਿਵੇਂਕਿ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕਰਨਾ। ਇਸ ਦਾ ਵਿਸ਼ੇ ਦੇ ਸਮੁੱਚੇ ਪ੍ਰਮਾਣੀਕਰਨ ਵਿੱਚ 20-25% ਭਾਰ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਮੁਲਾਂਕਣ ਵਰਤਮਾਨ ਵਿੱਚ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਪਰ ਵੈਧਤਾ ਅਤੇ ਨਿਰਪੱਖਤਾ ਲਈ (ਉਪਰੋਕਤ ਪੁਆਇੰਟ ਹ ਦੇ ਸਮਾਨ) ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਸੁਧਾਰ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ।

ਖ. ਬੋਰਡ ਪਰੀਖਿਆਵਾਂ ਲਈ ਟੈਸਟ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕਾਂ, ਸਮੀਖਿਅਕਾਂ, ਅਨੁਵਾਦਕਾਂ ਅਤੇ ਮੁਲਾਂਕਣਾਂ ਦੀ ਚੋਣ ਵਿਸਤ੍ਰਿਤ ਦਿਸ਼ਾ-ਨਿਰਦੇਸ਼ਾਂ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਸਖ਼ਤ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ 'ਤੇ ਆਧਾਰਿਤ ਹੋਣੀਆਂ ਚਾਹੀਦੀਆਂ ਹਨ। ਪਰੀਖਿਆ ਦੇ ਬੋਰਡ ਨੂੰ ਇਹ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਉਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸਾਰੇ ਟੈਸਟ ਡਿਵੈਲਪਰ, ਸਮੀਖਿਅਕ ਅਤੇ ਮੁਲਾਂਕਣਕਰਤਾ, ਇਹ ਕੰਮ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਟੈਸਟ ਵਿਕਾਸ 'ਤੇ ਰਸਮੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ-ਪ੍ਰਮਾਣਿਤ ਕੋਰਸ ਵਿੱਚੋਂ ਲੰਘਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ, ਟੈਸਟ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕਾਂ, ਮੁਲਾਂਕਣਕਰਤਾਵਾਂ ਅਤੇ ਸਮੀਖਿਅਕਾਂ ਦੀ ਉੱਚ-ਗੁਣਵੱਤਾ ਟੈਸਟ ਯੰਤਰਾਂ ਦੇ ਡਿਜ਼ਾਈਨ ਵਿੱਚ ਨਿਰੰਤਰ ਸਮਰੱਥਾ ਨਿਰਮਾਣ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ।

ਗ. ਲਿਖਤੀ ਪਰੀਖਿਆਵਾਂ ਲਈ ਟੈਸਟ ਵਿਕਾਸ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ ਨੂੰ ਕਾਫੀ ਸੁਚਾਰੂ ਬਣਾਇਆ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ਹੇਠਾਂ ਕੁਝ ਵਿਆਖਿਆਤਮਿਕ ਕਦਮ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਹਨ:

1. ਮੁਲਾਂਕਣ ਫਰੇਮਵਰਕ ਬਣਾਉਣਾ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਨ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਕਦਮ ਹੈ। ਮੁਲਾਂਕਣ ਢਾਂਚਾ ਇਹ ਫੈਸਲਾ ਕਰਨ ਲਈ ਇੱਕ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਪਸ਼ਟ ਆਧਾਰ ਨੂੰ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕੀ ਟੈਸਟ ਕਰਨਾ ਹੈ। ਅਜਿਹੇ ਢਾਂਚੇ ਮੁਲਾਂਕਣ ਕਰਨ ਲਈ ਯੋਗਤਾਵਾਂ, ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਨਤੀਜਿਆਂ ਅਤੇ ਸਮੱਗਰੀ ਡੋਮੇਨਾਂ ਦਾ ਵੇਰਵਾ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦੇ ਹਨ।
  2. ਮੁਲਾਂਕਣ ਢਾਂਚੇ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਇੱਕ ਬਲੂਪ੍ਰਿੰਟ ਤਿਆਰ ਕਰਨਾ ਅਗਲਾ ਕਦਮ ਹੈ। ਇੱਕ ਬਲੂਪ੍ਰਿੰਟ ਇੱਕ ਯੋਜਨਾ ਦਸਤਾਵੇਜ਼ ਹੈ ਜਿੱਥੇ ਇੱਕ ਟੈਸਟ ਲਈ ਸਾਰੀ ਸੰਬੰਧਿਤ ਜਾਣਕਾਰੀ ਸੂਚੀਬੱਧ ਹੈ। ਬਲੂਪ੍ਰਿੰਟ ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ ਇੱਕ ਕਾਰਜਕਾਰੀ ਦਸਤਾਵੇਜ਼ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜੋ ਟੈਸਟ ਆਈਟਮ ਡਿਜ਼ਾਈਨਿੰਗ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਦੌਰਾਨ ਬਦਲਦਾ ਹੈ। ਬਲੂਪ੍ਰਿੰਟ ਵਿਚਲੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਵਿੱਚ ਯੋਗਤਾਵਾਂ, ਸਿਖਲਾਈ ਨਤੀਜੇ ਅਤੇ ਸਮੱਗਰੀ ਡੋਮੇਨਾਂ ਦੀ ਜਾਂਚ ਕੀਤੀ ਜਾਣੀ ਹੈ, ਟੈਸਟ ਆਈਟਮਾਂ ਦਾ ਫਾਰਮੈਟ (ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ MCQs, ਛੋਟਾ ਲਿਖਤੀ ਜਵਾਬ, ਹੋਰ), ਟੈਸਟ ਦੀ ਲੰਬਾਈ ਅਤੇ ਮਾਰਕਿੰਗ ਸਕੀਮਾਂ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ।
  3. ਚੰਗੀ ਕੁਆਲਿਟੀ ਟੈਸਟ ਆਈਟਮਾਂ ਅਤੇ ਸਕੋਰਿੰਗ ਗਾਈਡਾਂ ਨੂੰ ਡਿਜ਼ਾਈਨ ਕਰਨਾ ਤੀਜਾ ਕਦਮ ਹੈ। ਮੋਟੇ ਤੌਰ 'ਤੇ, ਟੈਸਟ ਆਈਟਮ ਫਾਰਮੈਟ ਦੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ: ਚੁਣੇ ਹੋਏ ਜਵਾਬ-ਸਵਾਲ (ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ MCQs, ਸਹੀ/ਗਲਤ) ਜਿੱਥੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤੇ ਗਏ ਵਿਕਲਪਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਸਹੀ ਜਵਾਬ ਚੁਣਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਬਣਾਏ ਗਏ ਜਵਾਬ-ਸਵਾਲ ਜਿੱਥੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਨੂੰ ਸਹੀ ਜਵਾਬ ਦੇਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਟੈਸਟ ਆਈਟਮਾਂ ਨੂੰ ਡਿਜ਼ਾਈਨ ਕਰਦੇ ਸਮੇਂ ਧਿਆਨ ਵਿੱਚ ਰੱਖਣ ਲਈ ਕੁਝ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਗੁਣਵੱਤਾ ਮਾਪਦੰਡ ਹਨ: ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਸਪਸ਼ਟਤਾ, ਤੱਥਾਂ ਦੀ ਸ਼ੁੱਧਤਾ, ਧਿਆਨ ਭਟਕਾਉਣ ਵਾਲਿਆਂ ਦੀ ਗੁਣਵੱਤਾ ਅਤੇ ਵਰਤੀ ਗਈ ਉਤੇਜਨਾ ਦੀ ਚੋਣ ਸਮੱਗਰੀ। (ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ ਗ੍ਰਾਫਿਕਸ, ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਾਂਤ, ਨਕਸ਼ੇ) ਮਾਰਕਿੰਗ ਸਕੀਮਾਂ ਆਪਣੇ-ਆਪ ਵਿੱਚ ਟੈਸਟ ਆਈਟਮਾਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹਨ।
  4. ਇੱਕ ਵਾਰ ਟੈਸਟ ਆਈਟਮਾਂ ਵਿਕਸਿਤ ਹੋਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਸਖ਼ਤ ਸਮੀਖਿਆ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ (ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ ਟੈਸਟ ਆਈਟਮ ਪੈਨਲਿੰਗ ਇੱਕ ਮਾਹਰ ਸਮੂਹ ਨਾਲ) ਨੂੰ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਇਆ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਮਾਰਕਿੰਗ ਸਕੀਮਾਂ ਦੀ ਵੀ ਟੈਸਟ ਆਈਟਮਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਸਮੀਖਿਆ ਕੀਤੀ ਜਾਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ।
- ਘ. ਪਰੀਖਿਆ ਬੋਰਡਾਂ ਨੂੰ ਡਿਜ਼ਾਈਨ ਕੀਤੇ ਯੰਤਰ ਟੈਸਟ ਦੀ ਗੁਣਵੱਤਾ ਦੀ ਸਮੇਂ-ਸਮੇਂ ਤੇ ਸਖ਼ਤ ਸਮੀਖਿਆਵਾਂ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਉਣੀਆਂ ਚਾਹੀਦੀਆਂ ਹਨ।

3.4.12.3 ਬੋਰਡ ਪਰੀਖਿਆਵਾਂ ਵਿੱਚ ਮੁੱਲਾਂ ਅਤੇ ਸੁਭਾਅ ਦਾ ਮੁਲਾਂਕਣ ਕਰਨਾ

ਕਦਰਾਂ-ਕੀਮਤਾਂ ਅਤੇ ਸੁਭਾਅ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਦਾ ਮੁਲਾਂਕਣ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਸਕੂਲੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ ਦੁਆਰਾ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਅਧਿਆਪਕ ਦੁਆਰਾ ਨਿਰੀਖਣ ਅਤੇ ਰਿਕਾਰਡਿੰਗ 'ਤੇ ਆਧਾਰਿਤ। ਇਸ ਦਾ ਵਰਣਨ ਭਾਗ-ਅ, ਅਧਿਆਇ-2 ਵਿੱਚ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਜੇਕਰ ਕਦਰਾਂ-ਕੀਮਤਾਂ ਅਤੇ ਸੁਭਾਅ ਦਾ ਮੁਲਾਂਕਣ ਬੋਰਡ ਪਰੀਖਿਆਂ ਰਾਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਉਹ ਬਹੁਤ ਸਾਵਧਾਨ ਸੋਚ ਅਤੇ ਪੂਰੀ ਤਿਆਰੀ ਨਾਲ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਜਦੋਂਕਿ ਮਾਨਕੀਕ੍ਰਿਤ ਸਾਈਕੋਮੈਟ੍ਰਿਕ ਟੈਸਟ ਅਤੇ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਡਾਇਗਨਾਸਟਿਕ ਟੈਸਟ ਉਪਲਬਧ ਹਨ, ਇਸ ਉਦੇਸ਼ ਲਈ ਇਹਨਾਂ ਤੋਂ ਪਰਹੇਜ਼ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਦੋ ਸੰਭਵ ਵਿਧੀਆਂ ਵਿਕਲਪ 1 ਅਤੇ 2 ਵਿੱਚ ਹੇਠਾਂ ਦਿੱਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਹਨ। ਪਰੀਖਿਆ ਦੇ ਬੋਰਡ ਸਮਾਨ ਅੰਤਰੀਵ ਸਿਧਾਂਤਾਂ 'ਤੇ ਆਧਾਰਿਤ ਢੰਗ ਆਪਣੇ-ਆਪ ਤਿਆਰ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ।

ਵਿਕਲਪ 1: ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਮੁਲਾਂਕਣ ਕੀਤੇ ਜਾ ਰਹੇ ਵਿਸ਼ੇ 'ਤੇ ਆਧਾਰਿਤ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਦਿਓ ਜੋ ਕਹਾਣੀ ਢੰਗ ਵਿੱਚ ਲਿਖੇ ਗਏ ਹਨ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਆਧਾਰ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਖ਼ਾਸ ਟਕਰਾਅ ਨੂੰ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਵਿਚਾਰ ਇਹ ਸਮਝਣਾ ਹੈ ਕਿ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਕਿਵੇਂ ਕਹਾਣੀ ਦੇ ਮੁੱਖ ਪਾਤਰ ਤੋਂ ਉਕਤ ਵਿਵਾਦ ਦਾ ਜਵਾਬ ਦੇਣ ਦੀ ਉਮੀਦ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਟਕਰਾਅ ਸੀਮਾ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਅਸਮਾਨਤਾ ਦੇ ਮਾਮਲਿਆਂ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਸਹਿਯੋਗ ਦੇ ਮੁੱਦਿਆਂ ਤੱਕ ਸਮੱਸਿਆ ਹੱਲ ਕਰਨ ਦੀਆਂ ਯੋਗਤਾਵਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਨ ਤੱਕ। ਮਾਮਲਾ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਮੁਲਾਂਕਣ ਕੀਤੇ ਜਾ ਰਹੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਨੂੰ ਇੱਕ ਕਹਾਣੀ ਵਿੱਚ ਦਿੱਤੀ ਸਮੱਸਿਆ 'ਤੇ ਕੋਈ ਰਾਏ ਜਾਂ ਹੱਲ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਤੀਜੀ ਧਿਰ ਹੋਣ ਦੀ ਇਜਾਜ਼ਤ ਦਿੱਤੀ ਜਾਵੇ। ਇੱਕ ਦਿੱਤੀ ਸਥਿਤੀ ਲਈ ਸਿੱਧੇ ਨਿੱਜੀ ਜਵਾਬ ਦੀ ਜ਼ੁੰਮੇਵਾਰੀ ਨੂੰ ਹਟਾਉਣਾ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਅਜਿਹਾ ਜਵਾਬ ਚੁਣਨ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ ਜੋ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੇ ਆਪਣੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦਾ ਹੈ ਨਾਕਿ ਉਹ ਜੋ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਨੂੰ 'ਸਵਿਕਾਰਯੋਗ' ਸਮਝਦਾ ਹੈ। ਅਜਿਹੇ ਕਹਾਣੀ-ਪ੍ਰਸ਼ਨਾਂ ਨੂੰ ਤਿਆਰ ਕਰਨਾ ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਇਹਨਾਂ ਕਹਾਣੀ ਸਵਾਲਾਂ ਦੇ ਜਵਾਬਾਂ ਦਾ ਮੁਲਾਂਕਣ ਕਰਨ ਲਈ ਰੁਬਰਿਕ ਨੂੰ ਵੀ ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੇ ਜਵਾਬਾਂ ਵਿੱਚ ਲਗਾਤਾਰ ਲਾਗੂ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ਵਿਕਲਪ 2: ਸਰੀਰਿਕ ਸਿੱਖਿਆ ਤੇ ਤੰਦਰੁਸਤੀ, ਕਿੱਤਾਮੁਖੀ ਸਿੱਖਿਆ ਅਤੇ ਕਲਾ ਸਿੱਖਿਆ ਲਈ ਪਰੀਖਿਆਵਾਂ ਰਾਹੀਂ ਮੁੱਲਾਂ ਅਤੇ ਸੁਭਾਅ ਦੇ ਮੁਲਾਂਕਣ 'ਤੇ ਧਿਆਨ ਕੇਂਦਰਿਤ ਕਰੋ, ਇਹਨਾਂ ਸਭ ਦੇ ਅਭਿਆਸ ਅਤੇ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਦੇ ਹਿੱਸੇ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਤਿੰਨਾਂ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਦੇ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਟੀਚਿਆਂ ਅਤੇ ਯੋਗਤਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਮੁੱਲ ਅਤੇ ਸੁਭਾਅ ਮਜ਼ਬੂਤੀ ਨਾਲ ਬਣਾਏ ਗਏ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਯੋਗਤਾਵਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਦੇ ਮੁਲਾਂਕਣ ਲਈ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਸਮੂਹਾਂ ਵਿੱਚ ਇਕਸਾਰ ਅਤੇ ਅਰਥਪੂਰਨ ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਡਿਜ਼ਾਈਨ ਕੀਤੇ ਕੰਮਾਂ ਅਤੇ ਰੁਬਰਿਕ ਦੀ ਵੀ ਲੋੜ ਹੋਵੇਗੀ।

3.4.12.4 ਉੱਚ ਸਿੱਖਿਆ ਵਿੱਚ ਦਾਖਲੇ ਦੀਆਂ ਚੁਣੌਤੀਆਂ

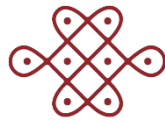
ਜਿਵੇਂਕਿ NEP 2020 ਸਪਸ਼ਟ ਤੌਰ 'ਤੇ ਮਾਨਤਾ ਦਿੰਦਾ ਹੈ, ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਇਸ ਸਮੇਂ ਉੱਚ-ਗੁਣਵੱਤਾ, ਉੱਚ ਸਿੱਖਿਆ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਦੀ ਘਾਟ ਹੈ। ਇਸ ਨਾਲ ਅਜਿਹੀ ਸਥਿਤੀ ਪੈਦਾ ਹੋ ਗਈ ਹੈ ਜਿੱਥੇ ਵੱਡੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਅੱਗੇ ਵੱਧਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਉੱਚ ਸਿੱਖਿਆ, ਉੱਚ-ਗੁਣਵੱਤਾ, ਉੱਚ ਸਿੱਖਿਆ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਉਪਲਬਧ ਮੁਕਾਬਲਤਨ ਛੋਟੀ ਸਮਰੱਥਾ ਲਈ 'ਮੁਕਾਬਲਾ' ਕਰ ਰਹੀ ਹੈ। ਇਹ ਸਥਿਤੀ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਸੈਕੰਡਰੀ ਪੱਧਰ ਦੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੁਆਰਾ ਦਰਪੇਸ਼ ਗੰਭੀਰ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਦਾ ਇੱਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਕਾਰਨ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ:

- ੳ. ਉੱਚ ਤਣਾਅ ਅਤੇ ਬਦਕਿਸਮਤੀ ਨਾਲ ਅਕਸਰ, ਗੰਭੀਰ ਮਾਨਸਿਕ ਸਿਹਤ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ। ਇਹ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਤੱਕ ਸੀਮਿਤ ਨਹੀਂ ਹੈ ਬਲਕਿ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਪਰਿਵਾਰਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕਰਦੇ ਹਨ।
- ਅ. ਕੋਚਿੰਗ ਅਤੇ ਟਿਊਸ਼ਨ ਦਾ ਇੱਕ ਵਿਆਪਕ ਸੱਭਿਆਚਾਰ, ਵਪਾਰਿਕ ਹਿੱਤਾਂ ਨੂੰ ਖੁਆਉਣਾ, 'ਉੱਚ ਮੁਕਾਬਲੇ' ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਦਾ ਲਾਭ ਉਠਾਉਣਾ।
- ੲ. ਅਸਲ ਸਿੱਖਿਆ ਨੂੰ ਨਜ਼ਰਅੰਦਾਜ਼ ਕਰਨ ਅਤੇ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਪਰੀਖਿਆ ਜਾਂ ਬੋਰਡ ਪਰੀਖਿਆ, ਜੋ ਵੀ ਕਾਲਜ ਦਾਖਲੇ ਲਈ ਵਰਤੇ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ, ਨੂੰ 'ਕਰੈਕਿੰਗ' ਕਰਨ 'ਤੇ ਧਿਆਨ ਦੇਣ ਦਾ ਰੁਝਾਨ।

NEP 2020 ਵਿੱਚ ਇਸ ਚੁਣੌਤੀਆਂ ਦੇ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਸਮੂਹ ਨੂੰ ਹੱਲ ਕਰਨ ਲਈ ਸਿਫਾਰਸ਼ਾਂ ਦਾ ਇੱਕ ਵਿਆਪਕ ਸਮੂਹ ਹੈ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਕੁਝ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਲਾਗੂ ਕੀਤੀਆਂ ਜਾ ਚੁੱਕੀਆਂ ਹਨ, ਜਿਵੇਂਕਿ ਸਾਂਝਾ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਦਾਖਲਾ ਟੈਸਟ ਅਤੇ ਕੁਝ ਜੋ ਯੋਜਨਾਬੱਧ ਅਤੇ ਲਾਗੂ ਕੀਤੇ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ ਜਿਵੇਂਕਿ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਉੱਚ-ਗੁਣਵੱਤਾ ਉੱਚ ਸਿੱਖਿਆ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਦੀ ਸੰਖਿਆ ਵਿਸਤਾਰ।

ਇਹ NCF ਸਕੂਲਾਂ ਵਿੱਚ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਦੇ ਮਾਮਲਿਆਂ ਨੂੰ ਹੱਲ ਕਰਨ ਲਈ ਸਪਸ਼ਟ ਕਦਮ ਚੁੱਕ ਰਿਹਾ ਹੈ ਜੋ ਮੌਜੂਦਾ ਅਣਚਾਹੇ ਹਾਲਾਤ ਵਿੱਚ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾਉਂਦੇ ਹਨ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਇਸ ਅਧਿਆਇ ਵਿੱਚ ਸੰਬੰਧਿਤ ਬੋਰਡ ਦੇ ਪਰੀਖਿਆਵਾਂ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਮਾਮਲੇ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ।

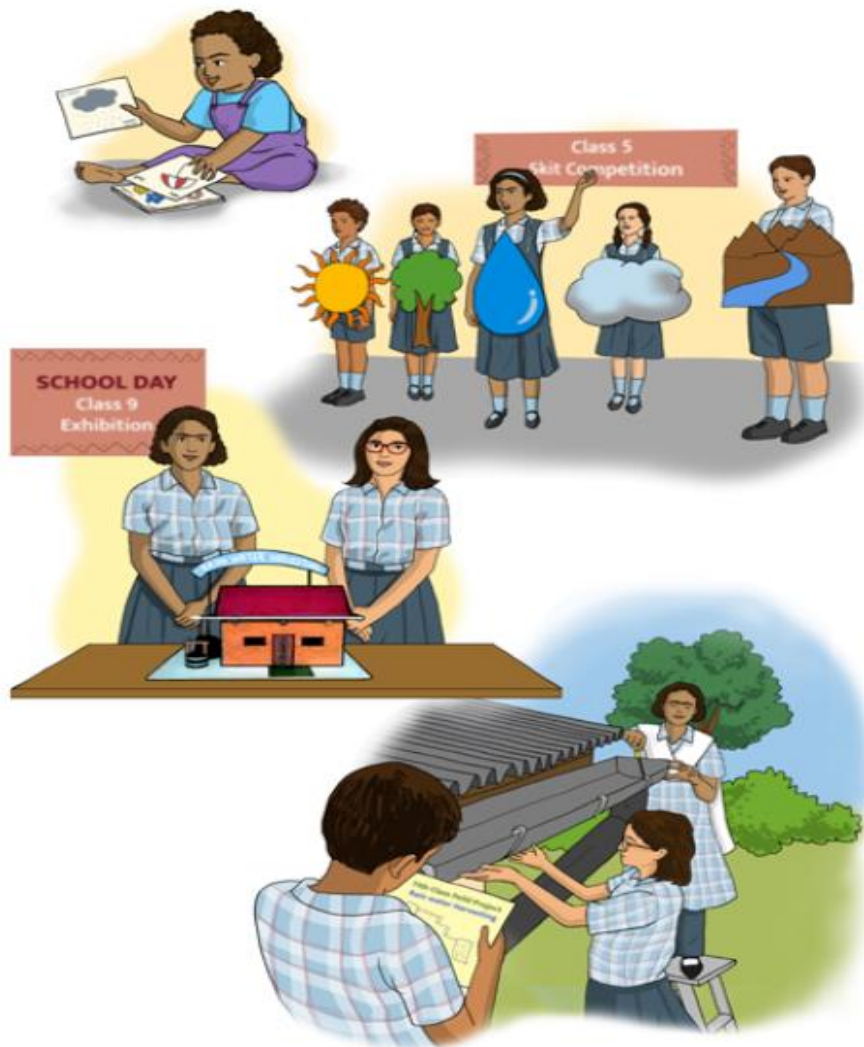

ਅਧਿਆਇ-4

ਸਮਾਂ ਵੰਡ

ਹਰ ਸਕੂਲ ਵਿੱਚ ਸਮਾਂ ਇੱਕ ਅਨਮੋਲ ਸਰੋਤ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਵੱਖ-ਵੱਖ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਅਤੇ ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਖੇਤਰ (ਅਕਸਰ ‘ਸਮਾਂ-ਸਾਰਨੀ’ ਵਜੋਂ ਜਾਣੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ) ਲਈ ਸਮੇਂ ਦੀ ਵੰਡ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਪੂਰਾ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਨੂੰ ਵਿਹਾਰਿਕ ਪਹਿਲੂਆਂ ’ਤੇ ਵਿਚਾਰ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂਕਿ ਉਪਲਬਧ ਸਮਾਂ, ਪਰ ਇਸ ਦੀਆਂ ਤਰਜੀਹਾਂ ਅਤੇ ਸੰਤੁਲਨ ਸਮੇਤ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਦੀ ਕਾਰਜਸ਼ੀਲਤਾ ਨੂੰ ਵੀ ਸਮਰੱਥ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ਇਹ ਭਾਗ ਸਕੂਲ ਵਿੱਚ ਸਮਾਂ ਨਿਰਧਾਰਨ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਅਤੇ ਪਹੁੰਚ ਦਾ ਵਰਣਨ ਕਰਦਾ ਹੈ ਜੋ ਇਸ NCF ਨੂੰ ਜੀਵਤ ਕਰੇਗਾ। ਇਸ ਭਾਗ ਵਿੱਚ ਵਰਣਿਤ ਖ਼ਾਸ ਸਮਾਂ ਵੰਡ ਨੂੰ ਵਿਆਖਿਆਤਮਿਕ ਢੰਗ ਨਾਲ ਦੇਖਿਆ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਅਸਲ ਸਮੇਂ ਦੀ ਵੰਡ ਸਕੂਲਾਂ ਦੁਆਰਾ ਇਹਨਾਂ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਅਤੇ ਪਹੁੰਚ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਦੇ ਹੋਏ, ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਸੰਗਾਂ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਕੀਤੀ ਜਾਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ।

ਭਾਗ 4.1

ਸਮੱਗਰੀ ਭਾਰ ਨੂੰ ਘਟਾਉਣ ਲਈ ਵਿਚਾਰ

ਜਿਵੇਂਕਿ NEP 2020 ਵਿੱਚ ਦੱਸਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਭਾਗ 3.2 ਵਿੱਚ ਪਹਿਲਾਂ ਚਰਚਾ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ, ਇਸ NCF ਦੇ ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਮਿਆਰਾਂ ਨੂੰ ਡਿਜ਼ਾਈਨ ਕਰਦੇ ਸਮੇਂ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਸਮੱਗਰੀ ਭਾਰ ਵਿੱਚ ਕਮੀ ਨੂੰ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਧਿਆਨ ਰੱਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ।

ਸਾਰੇ ਪੜਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਸਮੱਗਰੀ ਭਾਰ ਵਿੱਚ ਇਸ ਕਮੀ ਨੂੰ ਹੇਠਾਂ ਦਿੱਤੇ ਵਿਚਾਰ ਨਾਲ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ:

- ੳ. ਅਸਲੀ ਸੰਕਲਪ ਸਮਝ ਅਤੇ ਸਮਰੱਥਾਵਾਂ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਲਈ ਢੁਕਵਾਂ ਸਮਾਂ ਅਤੇ ਸਥਾਨ ਬਣਾਇਆ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਨਾਕਿ ਸਿਰਫ਼ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਤਮਿਕ ਜਾਂ ਖੋਖਲੀ ਸਿੱਖਿਆ, ਜੋ ਅਕਸਰ ਸਮੱਗਰੀ ਦੇ ਵਾਧੂ ਭਾਰ ਦੇ ਕਾਰਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।
- ਅ. ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਦੇ ਖੇਤਰਾਂ ਲਈ ਲੁੜੀਂਦੀ ਥਾਂ ਅਤੇ ਸਮੇਂ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਮੁੜ ਫੋਕਸ ਕੀਤਾ ਹੈ; ਜਿਵੇਂ ਕਲਾ ਸਿੱਖਿਆ, ਸਰੀਰਿਕ ਸਿੱਖਿਆ ਅਤੇ ਕਿੱਤਾਮੁਖੀ ਸਿੱਖਿਆ। ਅਕਸਰ, ਇਹਨਾਂ ਖੇਤਰਾਂ ਨੂੰ ਪਹਿਲਾਂ ਬਿਨਾਂ ਖ਼ਾਸ ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਮਿਆਰ ਅਤੇ ਉਮੀਦਾਂ ਤੋਂ ‘ਸਹਿ-ਪਾਠਕ੍ਰਮ’ ਜਾਂ ‘ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਨਹੀਂ’ (ਜਾਂ ਨਾਕਾਫ਼ੀ) ਸਮਝਿਆ ਜਾਂਦਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਸ NCF ਵਿੱਚ, ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸਪਸ਼ਟ ਅਤੇ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਸਮਾਂ-ਵੰਡ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ।
- ੲ. ਵੱਖ-ਵੱਖ ਪਾਠਕ੍ਰਮਾਂ ਲਈ ਇੱਕ ਅਕਾਦਮਿਕ ਸਾਲ ਵਿੱਚ ਕੰਮਕਾਜੀ ਦਿਨ ਵਿੱਚ ਉਪਲਬਧ ਅਧਿਆਪਨ ਦਾ ਸਮਾਂ, ਖੇਤਰ ਅਤੇ ਇੱਕ ਹਫ਼ਤੇ ਦੀ ਸਮਾਂ-ਸਾਰਨੀ ਵਿੱਚ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਵੰਡ ਸੀਮਿਤ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਲਈ ‘ਸਮੱਗਰੀ ਗਿਆਨ’ ਕੇਂਦਰਿਤ ਸਿਖਲਾਈ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਇੱਕ ਚੁਣੌਤੀ ਹੈ।

ਇਹ ਤਿੰਨ ਕਾਰਕ ਦਰਸਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਦੇ ਕੁਝ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਸਮੱਗਰੀ ਭਾਰ ਨੂੰ ਤਰਕਸੰਗਤ ਬਣਾਉਣ ਅਤੇ ਘਟਾਉਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਇਹ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਏਗਾ ਕਿ ਇਹ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਖੇਤਰ ਅਰਥਪੂਰਨ ਢੰਗ ਨਾਲ ਸਿੱਖੇ ਗਏ ਹਨ ਅਤੇ ਹੋਰ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਖੇਤਰਾਂ ਲਈ ਥਾਂ ਬਣਾਈ ਗਈ ਹੈ।

- ੳ. ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਨੂੰ ਜ਼ਰੂਰੀ ਯੋਗਤਾਵਾਂ ਦੀ ਇੱਕ ਸੀਮਾ 'ਤੇ ਸਪਸ਼ਟ ਫੋਕਸ ਦੇ ਨਾਲ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਨਾਕਿ ਸਮੱਗਰੀ ਦੇ ਗਿਆਨ ਦੀ ਕਵਰੇਜ ਵਾਸਤੇ। ਇਸ ਲਈ ਸਮੱਗਰੀ ਲੋਡ (ਕਿਸੇ ਖ਼ਾਸ ਸਕੂਲ ਪੜਾਅ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖੀ ਜਾਣ ਵਾਲੀ ਸਮੱਗਰੀ ਦੀ ਮਾਤਰਾ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ) ਘਟਾ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਇਹ ਵੀ ਮਤਲਬ ਹੈ ਕਿ **ਯੋਗਤਾਵਾਂ ਨੂੰ ਮੁੱਖ ਜ਼ਰੂਰਤ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਦੇਖਿਆ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ** ਅਤੇ ਉਪਲਬਧ ਸਮੱਚਾ ਸਮਾਂ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਨੂੰ ਸਮਰੱਥ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।
- ਅ. ਇਸ ਭਾਗ ਵਿੱਚ ਬਾਅਦ ਵਿੱਚ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਵਿਆਖਿਆਤਮਿਕ ਸਮਾਂ-ਸਾਰਨੀ ਕੰਮਕਾਜੀ ਦਿਨ ਅਤੇ ਹਫ਼ਤੇ ਵਿੱਚ ਸਮੇਂ ਦੀ ਵਧੀ ਹੋਈ ਮਾਤਰਾ ਨੂੰ ਦਿਖਾ ਸਕਦੀ ਹੈ ਜਦੋਂ ਮੌਜੂਦਾ ਸਕੂਲ ਸਮੇਂ ਦੀ ਤੁਲਨਾ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਸਕੂਲ ਵਿੱਚ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਘੰਟਿਆਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿੱਚ ਇਹ ਵਾਧਾ ਸਿੱਧੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਇੱਕ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਖੇਤਰ ਦੇ ਭਾਰੀ ਸਮੱਗਰੀ ਲੋਡ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਦਰਸਾਉਂਦੀ ਹੈ। ਕੰਮ ਦੇ ਘੰਟਿਆਂ ਦੀ ਸਹੀ ਸੰਖਿਆ 'ਤੇ ਅਸਲ ਫ਼ੈਸਲਾ ਸਕੂਲਾਂ/ਸਕੂਲ ਪ੍ਰਿਨਸੀਪਲਾਂ ਦੁਆਰਾ ਅਤੇ ਅਨੁਪਾਤ ਅਤੇ ਲੈਅ ਵਿਆਖਿਆਤਮਿਕ ਸਮਾਂ-ਸਾਰਨੀ NCF ਵਿੱਚ ਅਜੇ ਵੀ ਰੱਖੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ।
- ੲ. ਇੱਥੇ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਵਿਆਖਿਆਤਮਿਕ ਸਮਾਂ-ਸਾਰਨੀ ਵਿੱਚ, ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਖੇਤਰ, ਜਿਵੇਂਕਿ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ, ਗਣਿਤ, ਵਿਗਿਆਨ ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਵਿਗਿਆਨ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸਕੂਲ ਵਿੱਚ ਪਹਿਲਾਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੇ ਘੰਟਿਆਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਵੰਡੇ ਗਏ ਸਾਲਾਨਾ ਘੰਟਿਆਂ ਦੀ ਘੱਟ ਗਿਣਤੀ ਦਿਖਾ ਸਕਦੇ ਹਨ। **ਇਹਨਾਂ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਯੋਗਤਾਵਾਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਮੁੱਖ ਜ਼ਰੂਰੀ (ਜਿਵੇਂਕਿ ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਮਿਆਰ ਵਿੱਚ) 'ਤੇ ਧਿਆਨ ਕੇਂਦਰਿਤ ਕਰ ਕੇ ਇਹ ਸੰਭਵ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।**

ਖ਼ਾਸ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਖੇਤਰਾਂ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਕੁਝ ਨੁਕਤੇ, ਸਮੱਗਰੀ ਨੂੰ ਘਟਾਉਣ ਲਈ ਡਿਜ਼ਾਈਨ ਵਿਕਲਪ, ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਅਨੁਸਾਰ ਹੈ:

- ੳ. ਵਿਗਿਆਨ ਵਿੱਚ, ਵਿਗਿਆਨਿਕ ਜਾਂਚ ਦੀਆਂ ਜ਼ਰੂਰੀ ਸਮਰੱਥਾਵਾਂ 'ਤੇ ਧਿਆਨ ਕੇਂਦਰਿਤ ਕਰਨ ਲਈ ਸਮੱਗਰੀ ਤਰਕਸੰਗਤ ਬਣਾਉਣ ਦੀ ਇਜਾਜ਼ਤ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਸੰਕਲਪਾਂ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤੇ ਸਮਰੱਥਾਵਾਂ ਨੂੰ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨ ਦੇ ਮੌਕਿਆਂ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਚੁਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਮੱਗਰੀ ਭਾਰ ਨੂੰ ਘਟਾਉਂਦਾ ਹੈ।
- ਅ. ਗਣਿਤ ਵਿੱਚ, ਉੱਚ ਸਿੱਖਿਆ ਦੀਆਂ ਜ਼ਰੂਰਤਾਂ ਲਈ ਜੋ ਵੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਲੁੜੀਂਦਾ ਗਿਆਨ ਹੈ, ਨੂੰ ਲਾਜ਼ਮੀ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਸਮੱਗਰੀ ਤੋਂ ਸੈਕੰਡਰੀ ਪੱਧਰ ਵਿੱਚ ਚੋਣ ਆਧਾਰਿਤ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਵਿੱਚ ਤਬਦੀਲ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਜਦੋਂਕਿ ਵਿਸ਼ੇ ਦਾ ਆਧਾਰਿਤ ਸਾਰੇ ਸੰਕਲਪਾਂ/ਖੇਤਰਾਂ ਨੂੰ ਬਰਕਰਾਰ ਰੱਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ।
- ੲ. ਸਮਾਜਿਕ ਵਿਗਿਆਨ ਵਿੱਚ ਸਮੱਗਰੀ ਦੇ ਲੋੜ ਨੂੰ ਘਟਾਉਣ ਦੌਰਾਨ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਅਤੇ ਪੱਧਰਾਂ 'ਤੇ ਆਧਾਰਿਤ ਪਹੁੰਚ ਜ਼ਰੂਰੀ ਸਿੱਖਣ ਯੋਗਤਾਵਾਂ ਨੂੰ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਉਂਦੀ ਹੈ।
- ੳ. ਭਾਸ਼ਾ ਸਿੱਖਿਆ ਵਿੱਚ, ਸਕੂਲੀ ਸਿੱਖਿਆ ਵਿੱਚ ਪੱਧਰ 10 ਦੌਰਾਨ ਤਿੰਨ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਸਿੱਖੀਆਂ ਜਾਣੀਆਂ ਹਨ। ਸਾਹਿਤਕ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਟੀਚਿਆਂ ਦੀ ਇੱਕ ਰੋਜ਼ ਇੱਕ ਜਾਣੀ-ਪਛਾਣੀ ਭਾਸ਼ਾ ਤੋਂ ਅਣਜਾਣ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਦੀ ਸਿਖਲਾਈ ਵਿੱਚ ਤਬਦੀਲ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹ ਜੋ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਭਾਸ਼ਾਈ ਅਤੇ ਸਾਹਿਤਕ ਟੀਚੇ ਹਨ, ਸੈਕੰਡਰੀ ਪੱਧਰ ਦੇ ਚੋਣ-ਆਧਾਰਿਤ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ, ਸਿਰਫ਼ ਪੱਧਰ 10 ਤੱਕ ਮੁੱਖ ਜ਼ਰੂਰੀ ਯੋਗਤਾਵਾਂ ਰੱਖਦੇ ਹੋਏ, ਤਬਦੀਲ ਕੀਤੇ ਗਏ ਹਨ।

ਭਾਗ 4.2

ਫਾਊਂਡੇਸ਼ਨਲ ਪੱਧਰ

ਛੋਟੇ ਬੱਚੇ ਆਪਣੇ ਵਿਹਲੇ ਸਮੇਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਨਜ਼ਦੀਕੀ ਵਾਤਾਵਰਨ ਦੀ ਪੜਚੋਲ ਕਰਨ ਲਈ ਵਰਤਣ ਦਾ ਅਨੰਦ ਲੈਂਦੇ ਹਨ। ਹਾਲਾਂਕਿ, ਜਿਵੇਂ ਉਹ ਵੱਡੇ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸੰਗਠਿਤ, ਢਾਂਚਾਗਤ ਅਤੇ ਨਿਰਦੇਸ਼ਿਤ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਦੀ ਵੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਜੋ ਖੇਡ-ਆਧਾਰਿਤ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ।

ਦਿਨ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਵਿਵਸਥਿਤ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ ਤਾਂਜੋ ਸਾਰੇ ਵਿਕਾਸ ਸੰਬੰਧੀ ਡੋਮੇਨ ਉਚਿਤ ਸਮਾਂ ਅਤੇ ਧਿਆਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਸਕਣ। ਜਦੋਂਕਿ ਹਰੇਕ ਡੋਮੇਨ ਦੀਆਂ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਦੂਜੇ ਡੋਮੇਨਾਂ ਨਾਲ ਜੁੜੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ (ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ ਇੱਕ ਚੰਗੀ ਕਹਾਣੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਸਮਾਜਿਕ-ਭਾਵਨਾਤਮਿਕ ਅਤੇ ਨੈਤਿਕ ਵਿਕਾਸ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕਰੇਗੀ), ਰੁਟੀਨ ਨੂੰ ਇਹ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਉਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਹਰ ਇੱਕ ਡੋਮੇਨ ਵਿੱਚ ਤਜਰਬਿਆਂ ਦੀ ਇੱਕ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਲਈ ਕਾਫ਼ੀ ਮੌਕੇ ਮਿਲੇ।

4.2.1 ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਰੁਟੀਨ ਲਈ ਵਿਚਾਰ

ਦਿਨ ਦਾ ਸੰਗਠਨ ਸੰਸਥਾਗਤ ਸੈਟਿੰਗ, ਕੰਮਕਾਜੀ ਦਿਨਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਅਤੇ ਹਰ ਦਿਨ ਲਈ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਕੰਮ ਕਰਨ ਦੇ ਘੰਟਿਆਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ 'ਤੇ ਆਧਾਰਿਤ ਹੈ।

ਹਰ ਗਤੀਵਿਧੀ ਦੀ ਯੋਜਨਾ ਬੱਚੇ ਦੇ ਧਿਆਨ ਦੀ ਮਿਆਦ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਵਿੱਚ ਰੱਖ ਕੇ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਬੱਚੇ ਦੁਆਰਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੀਆਂ ਅਤੇ ਅਧਿਆਪਕ-ਨਿਰਦੇਸ਼ਿਤ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ, ਸਮੂਹ (ਪੂਰਾ ਸਮੂਹ ਜਾਂ ਛੋਟਾ ਸਮੂਹ) ਅਤੇ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਜਾਂ ਜੋੜਾ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਅਤੇ ਵਿਕਲਪਿਕ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ (ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ ਸਰੀਰਿਕ ਗਤੀਵਿਧੀ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਸ਼ਾਂਤ ਗਤੀਵਿਧੀ, ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਗਤੀਵਿਧੀ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਸਮੂਹ ਗਤੀਵਿਧੀ, ਬਾਹਰੀ ਗਤੀਵਿਧੀ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਅੰਦਰੂਨੀ ਗਤੀਵਿਧੀ) ਵਿਚਕਾਰ ਸੰਤੁਲਨ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਆਰਟ ਐਂਡ ਕਰਾਫਟ, ਆਊਟਡੋਰ ਪਲੇਅ ਅਤੇ ਫ੍ਰੀ ਪਲੇਅ ਵਿੱਚ ਦਿਨ ਵਿੱਚ ਢੁਕਵਾਂ ਸਮਾਂ ਅਤੇ ਫੋਕਸ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

4.2.1.1 3-6 ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਦੇ ਲਈ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਰੁਟੀਨ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ

3-6 ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਦੇ ਬੱਚਿਆਂ ਲਈ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਰੁਟੀਨ ਨੂੰ ਵਿਵਸਥਿਤ ਕਰਨ ਦੇ ਕਈ ਤਰੀਕੇ ਹਨ।

ਦੋ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਾਂਤ ਹੇਠਾਂ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਹਨ:

ਪਹਿਲਾ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਾਂਤ ਉਹਨਾਂ ਪ੍ਰਸੰਗਾਂ ਵਿੱਚ ਵਧੇਰੇ ਉਚਿਤ ਹੈ ਜਿੱਥੇ ਅਨੁਭਵ, ਜਿਵੇਂਕਿ ਸਰਕਲ ਟਾਈਮ, ਕਹਾਣੀ ਦਾ ਸਮਾਂ ਅਤੇ ਸੰਕਲਪ/ਪ੍ਰੀ-ਗਿਣਤੀ ਸਮਾਂ, ਅਧਿਆਪਕ ਦੁਆਰਾ ਨਿਰਦੇਸ਼ਿਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਵਿਹਲੇ ਸਮੇਂ ਦੀ ਖੇਡ (Free Play) ਅਤੇ ਕੋਨੇ ਦਾ ਸਮਾਂ (Corners Time) ਬੱਚਿਆਂ ਲਈ ਸੁਤੰਤਰ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਹਨ।

ਟੇਬਲ 4.2 i

ਤੋਂ	ਤੱਕ	ਅਵਧੀ	ਗਤੀਵਿਧੀ
ਸਵੇਰ ਦੀ ਰੁਟੀਨ / ਮੁਫਤ ਖੇਡ / ਕਾਰਨਰ ਸਮਾਂ			
09:30	10:15	45 ਮਿੰਟ	ਸਰਕਲ ਟਾਈਮ/ਗੱਲਬਾਤ
10:15	10:30	15 ਮਿੰਟ	ਸਨੈਕ ਬਰੇਕ
10:30	10:45	15 ਮਿੰਟ	ਤੁਕਬੰਦੀ/ਗੀਤ/ਸੰਗੀਤ/ਹਰਕਤ
10:45	11:45	1 ਘੰਟਾ	ਸੰਕਲਪ ਸਮਾਂ/ਪ੍ਰੀ-ਗਿਣਤੀ
11:45	12:15	30 ਮਿੰਟ	ਆਰਟ/ਕਰਾਫਟ/ਫਰੀ ਪਲੇਅ
12:15	13:00	45 ਮਿੰਟ	ਕਾਰਨਰ ਟਾਈਮ
13:00	13:45	45 ਮਿੰਟ	ਲੰਚ ਬਰੇਕ (ਉਮਰ 3-4 ਘਰ ਜਾਣਾ)
13:45	14:30	45 ਮਿੰਟ	ਸੰਕਟਕਾਲੀਨ ਸਾਖਰਤਾ/ਕਹਾਣੀ ਦਾ ਸਮਾਂ
14:30	15:00	30 ਮਿੰਟ	ਆਊਟਡੋਰ ਪਲੇਅ ਅਤੇ ਵਿੰਡ ਅੱਪ

ਦੂਜਾ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਾਂਤ ਘੱਟ ਬੱਚਿਆਂ ਵਾਲੇ ਸੰਦਰਭਾਂ ਵਿੱਚ ਵਧੇਰੇ ਢੁਕਵਾਂ ਹੈ ਅਤੇ ਜਿੱਥੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਲਈ ਉਚਿਤ ਸਮੱਗਰੀ ਦੀ ਸੀਮਾ ਉਪਲਬਧ ਹੈ। ਸਵੈ-ਸਿੱਖਿਆ 'ਤੇ ਜ਼ੋਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਬੱਚੇ ਸਮੱਗਰੀ ਨੂੰ ਸੁਤੰਤਰ ਅਤੇ ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਵਰਤਣਾ ਸਿੱਖਦੇ ਹਨ।

'ਕੰਮ ਦਾ ਸਮਾਂ' ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਸੁਤੰਤਰ ਤੌਰ 'ਤੇ ਉਸ ਗਤੀਵਿਧੀ ਦੀ ਚੋਣ ਕਰਨ ਲਈ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਨੂੰ ਉਹ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਬੱਚੇ ਆਪਣੀ ਪਸੰਦ ਦੀਆਂ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਦੀ ਚੋਣ ਕਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ 'ਤੇ ਸਮੱਗਰੀ ਨਾਲ ਸੁਤੰਤਰ ਤੌਰ 'ਤੇ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਅਧਿਆਪਕ ਬੱਚਿਆਂ ਦੀਆਂ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਨੂੰ ਦੇਖਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਲੋੜ ਪੈਣ 'ਤੇ ਸਹਾਇਤਾ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਅਧਿਆਪਕ ਵੀ ਫ਼ੈਸਲਾ ਕਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਕੰਮ ਦੇ ਸਮੇਂ ਦੌਰਾਨ ਨਿਰੀਖਣ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ, ਇੱਕ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਅਗਲੀ ਗਤੀਵਿਧੀ ਪੇਸ਼ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਅਤੇ ਸੰਬੰਧਿਤ ਸਮੱਗਰੀਆਂ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਵਿਕਾਸ ਦੇ ਡੋਮੇਨ (ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ ਸਰੀਰਿਕ, ਬੋਧਾਤਮਿਕ, ਭਾਸ਼ਾ, ਕਲਾ) ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਨੂੰ ਇਸ ਵਿਵਸਥਾ ਤੋਂ ਜਾਣੂ ਕਰਵਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਤੋਂ	ਤੱਕ	ਅਵਧੀ	ਗਤੀਵਿਧੀ
ਸਵੇਰ ਦੀ ਰੁਟੀਨ + ਸਾਈਲੈਂਟ ਗੇਮ			
09:30	10:15	45 ਮਿੰਟ	ਚੱਕਰ ਦਾ ਸਮਾਂ (ਗੱਲਬਾਤ, ਗੀਤ, ਕਵਿਤਾਵਾਂ)
10:15	10:30	15 ਮਿੰਟ	ਸਨੈਕ ਬਰੇਕ
10:30	12:15	1 ਘੰਟਾ, 45 ਮਿੰਟ	ਕੰਮ ਦਾ ਸਮਾਂ
12:15	13:00	45 ਮਿੰਟ	ਕਲਾ/ਕਰਾਫਟ/ਖੇਡ/ਮੁਫਤ ਖੇਡ
13:00	13:45	45 ਮਿੰਟ	ਲੰਚ ਬਰੇਕ (ਉਮਰ 3-4 ਘਰ ਜਾਣਾ)
13:45	15:00	1 ਘੰਟਾ, 15 ਮਿੰਟ	ਭਾਸ਼ਾ ਅਤੇ ਸੰਕਟਕਾਲੀਨ ਸਾਖਰਤਾ (ਉਮਰ 4-6)

ਦੇਵੇਂ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਾਂਤ ਵਿੱਚ ਸਾਢੇ ਚਾਰ ਘੰਟੇ ਦੇ ਸਕੂਲੀ ਦਿਨ ਵਿੱਚ 4-6 ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਦੇ ਬੱਚਿਆਂ ਲਈ ਸਰਗਰਮ ਪੜ੍ਹਾਈ ਦਾ ਸਮਾਂ ਹੈ।

4.2.1.2 6-8 ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਲਈ ਰੋਜ਼ਾਨਾ/ਹਫ਼ਤਾਵਾਰੀ ਰੁਟੀਨ

6-8 ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਲਈ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਦੀ ਰੁਟੀਨ ਥੋੜ੍ਹੀ ਲੰਮੀ ਅਤੇ ਥੋੜ੍ਹੀ ਹੋਰ ਢਾਂਚਾਗਤ ਹੋਵੇਗੀ।

3-6 ਸਾਲ ਦੇ ਬੱਚਿਆਂ ਲਈ ਸਾਰੀਆਂ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਦੀਆਂ ਕਲਾਸਾਂ ਇਕੱਠੀਆਂ ਚਲਾਈਆਂ ਜਾ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ, ਜਦੋਂਕਿ ਇਸ ਉਮਰ ਸਮੂਹ ਲਈ ਹਰੇਕ ਭਾਸ਼ਾ ਲਈ ਸਮਰਪਿਤ ਸਮਾਂ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਸਾਖਰਤਾ, ਸਿੱਖਿਆ ਅਤੇ ਕਲਾ ਲਈ ਸਮੇਂ ਦੇ ਖਾਸ ਬਲਾਕ ਨੂੰ ਸ਼ਾਮਲ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। R1 ਨੂੰ ਹਰ ਰੋਜ਼ 90 ਮਿੰਟ ਅਤੇ R2 ਨੂੰ 60 ਮਿੰਟ ਦੀ ਲੋੜ ਹੋਵੇਗੀ। ਗਣਿਤ ਅਤੇ ਅੰਕਾਂ ਲਈ ਇੱਕ ਦਿਨ ਵਿੱਚ 60 ਮਿੰਟ ਦੀ ਲੋੜ ਹੋਵੇਗੀ। ਸਮੇਂ ਦੇ ਇਹ ਦੋਰ ਚਾਰ ਬਲਾਕਾਂ ਵਿੱਚ ਸੰਗਠਿਤ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ।

ਤੋਂ	ਤੱਕ	ਅਵਧੀ	ਗਤੀਵਿਧੀ
09:00	09:30	30 ਮਿੰਟ	ਚੱਕਰ ਦਾ ਸਮਾਂ - ਗੀਤ/ਹਰਕਤ
09:30	10:00	30 ਮਿੰਟ	R1 - ਮੌਖਿਕ ਭਾਸ਼ਾ
10:00	10:30	30 ਮਿੰਟ	R1 - ਸ਼ਬਦ ਪਛਾਣ
10:20	10:35	15 ਮਿੰਟ	ਸਨੈਕ ਟਾਈਮ
10:35	11:35	1 ਘੰਟਾ	ਗਣਿਤ
11:35	12:05	30 ਮਿੰਟ	ਕਲਾ ਅਤੇ ਸ਼ਿਲਪਕਾਰੀ
12:05	12:45	30 ਮਿੰਟ	R1- ਪੜ੍ਹਨਾ/ਲਿਖਣਾ
12:45	13:30	45 ਮਿੰਟ	ਲੰਚ ਬਰੇਕ

13:30	14:30	1 ਘੰਟਾ	R2 - ਮੌਖਿਕ ਭਾਸ਼ਾ, ਸ਼ਬਦ ਪਛਾਣ
14:30	15:00	30 ਮਿੰਟ	ਖੇਡ

ਲੰਮਾ ਦਿਨ ਕਲਾ, ਖੇਡਾਂ ਅਤੇ ਬਾਗਬਾਨੀ ਵਰਗੀਆਂ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਲਈ ਵਧੇਰੇ ਸਮਾਂ ਦੇਵੇਗਾ। ਹੇਠਾਂ ਦਿੱਤੀ ਹਫ਼ਤਾਵਾਰੀ ਸਮਾਂ-ਸਾਰਨੀ ਅਜਿਹੀਆਂ ਸੰਭਾਵਨਾਵਾਂ ਦੀ ਆਗਿਆ ਦਿੰਦੀ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ ਪਹਿਲਾਂ ਦੱਸਿਆ ਗਿਆ ਹੈ, ਗਣਿਤ ਅਤੇ R1 ਵਿੱਚ ਸਮੇਂ ਦੇ ਬਲਾਕਾਂ ਵਿੱਚ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਣਗੀਆਂ।

ਟੇਬਲ 4.2 iv

ਤੋਂ	ਤੱਕ	ਸੋਮਵਾਰ	ਮੰਗਲਵਾਰ	ਬੁੱਧਵਾਰ	ਵੀਰਵਾਰ	ਸ਼ੁੱਕਰਵਾਰ	
9:00	10:00	ਮੈਥਸ	ਮੈਥਸ	R2	ਮੈਥਸ	R2	
10:00	10:45	R1	R1	R1	R1	R1	
10:45	11:00	ਸਨੈਕਸ					
11:00	12:00	R1	R1	R1	R1	R1	
12:00	13:00	R2	R2	ਮੈਥਸ	R2	ਕਲਾ	
13:00	13:45	ਦੁਪਹਿਰ ਦਾ ਖਾਣਾ					
13:45	14:45	ਆਰਟ	ਮੈਥਸ	ਆਰਟ	ਆਰਟ	ਮੈਥਸ	
14:45	15:30	ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ	ਬਾਗਬਾਨੀ	ਖੇਡਾਂ	ਬਾਗਬਾਨੀ	ਖੇਡਾਂ	

ਭਾਗ 4.3

ਪ੍ਰੋਪਰੇਟਰੀ, ਮਿਡਲ ਅਤੇ ਸੈਕੰਡਰੀ ਪੱਧਰ ਲਈ ਸਮੇਂ ਦੀ ਵੰਡ ਲਈ ਵਿਚਾਰ

- ੳ. ਸਕੂਲਾਂ ਲਈ, ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਛੁੱਟੀਆਂ, ਮਿਆਦ ਦੀਆਂ ਛੁੱਟੀਆਂ ਅਤੇ ਛੁੱਟੀਆਂ 'ਤੇ ਵਿਚਾਰ ਕਰਨ ਪਿੱਛੋਂ, ਸਾਲਾਨਾ 220 ਹਦਾਇਤਾਂ/ਸਕੂਲ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਦਿਨ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।
- ਅ. ਇਹਨਾਂ 220 ਦਿਨਾਂ ਵਿੱਚੋਂ, ਲਗਭਗ 20 ਦਿਨ ਮੁਲਾਂਕਣ ਅਤੇ ਹੋਰ ਪੜਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਮੁਲਾਂਕਣ-ਸੰਬੰਧਿਤ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਲਈ ਵਿਚਾਰੇ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ।
- ੲ. ਹੋਰ 20 ਦਿਨ ਸਕੂਲੀ ਸਮਾਗਮਾਂ ਅਤੇ ਹੋਰ ਸਮਾਨ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ (ਜਾਂ ਓ ਸਕੂਲਾਂ ਵਿੱਚ ਘੱਟ ਅਨੁਮਾਨਿਤ ਘਟਨਾਵਾਂ ਲਈ) NEP 2020 ਦੁਆਰਾ ਲਾਜ਼ਮੀ ਦਸ ਬੈਗ ਰਹਿਤ ਦਿਨ, ਮਿਡਲ ਅਤੇ ਸੈਕੰਡਰੀ ਪੱਧਰ ਦੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਲਈ ਸਾਲ ਭਰ ਵਿੱਚ ਫੈਲੇ ਇਹਨਾਂ 20 ਦਿਨਾਂ ਤੋਂ ਆ ਸਕਦੇ ਹਨ।
- ੳ. ਇਸ ਲਈ ਇੱਕ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਇਹਨਾਂ ਸਕੂਲ ਦੇ ਤਿੰਨ ਪੜਾਵਾਂ ਵਿੱਚ 180 ਦਿਨਾਂ ਦੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਸਮੇਂ ਦਾ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ।

- ਹ. ਵਿਸ਼ਾਲ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਦੇ ਸੰਦਰਭ ਨੂੰ ਦੇਖਦੇ ਹੋਏ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਸਕੂਲ ਦੇਸ ਭਰ ਵਿੱਚ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਇੱਕ ਕੰਮ ਸਕੂਲੀ ਹਫ਼ਤੇ ਨੂੰ ਸਾਢੇ ਪੰਜ ਦਿਨਾਂ ਵਜੋਂ ਲਿਆ ਗਿਆ ਹੈ (ਸ਼ਨੀਵਾਰ ਨੂੰ ਅੱਧੇ ਕੰਮਕਾਜੀ ਦਿਨਾਂ ਵਜੋਂ)।
- ਕ. ਕਿਉਂਕਿ ਸਾਰੇ ਸ਼ਨੀਵਾਰ ਸਾਰੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਲਈ ਕੰਮ ਕਰਨ ਦੀ ਸੰਭਾਵਨਾ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਇਸ ਲਈ ਇੱਥੇ ਮਾਡਲ ਵਿੱਚ ਸਕੂਲ ਦੇ ਹਰ ਵਿਕਲਪਿਕ ਹਫ਼ਤੇ ਸਿਰਫ਼ ਸਾਢੇ ਪੰਜ ਦਿਨ ਮੰਨੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।
- ਖ. ਵੱਖ-ਵੱਖ ਪੜਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਦੀ ਰੇਂਜ ਅਤੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਦੇ ਸਕੂਲ ਵਿੱਚ ਬਿਤਾਏ ਜਾ ਸਕਦੇ ਘੰਟਿਆਂ ਦੀ ਵਾਜਬ ਗਿਣਤੀ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਹੈ, ਇੱਕ ਕਾਰਜਕਾਰੀ ਸਕੂਲੀ ਸਾਲ ਵਿੱਚ ਲਗਭਗ 34 ਕੰਮਕਾਜੀ ਹਫ਼ਤੇ, ਹਰ ਹਫ਼ਤੇ ਲਗਭਗ 29 ਘੰਟੇ ਪੜ੍ਹਾਈ ਦੇ ਘੰਟੇ ਹੋਣਗੇ।
- ਗ. ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਦਾ ਸਹੀ ਸਮਾਂ ਅਤੇ ਕ੍ਰਮ ਹਰ ਦਿਨ ਇੱਕੋ-ਜਿਹਾ ਚੁਣਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ (ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ ਸਵੇਰੇ ਪੌਸ਼ਟਿਕ ਨਾਸ਼ਤੇ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਭਾਸ਼ਾ ਅਤੇ ਗਣਿਤ)। ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਲਈ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਤਾਲ ਨੂੰ ਸਥਾਪਿਤ ਕਰਨ ਲਈ; ਜਾਂ ਉਹ ਹਫ਼ਤਾਵਾਰੀ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਹਰ ਰੋਜ਼ ਸਮਾਂ ਅਨੁਸੂਚੀ ਦੇ ਅੰਦਰ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਤਰਜੀਹਾਂ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਵਿਸ਼ੇ ਲਈ ਵੱਖੋ-ਵੱਖਰੇ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਹਰੇਕ ਸਕੂਲ ਲਈ ਸਭ ਤੋਂ ਵਧੀਆ ਕੀ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਸਥਾਨਿਕ ਸੰਦਰਭ 'ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਕਰੇਗਾ ਕਿ ਕੀ ਸਾਰੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਹਰ ਸਵੇਰ, ਸਥਾਨਿਕ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਦਿਨ ਦੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਸਮੇਂ ਨਾਸ਼ਤਾ ਜਾਂ ਸਨੈਕਸ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੇ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ, ਆਦਿ।

ਭਾਗ 4.4

ਪੜ੍ਹਾਅ-ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਵਿਚਾਰ

4.4.1 ਪ੍ਰੈਪਰੇਟਰੀ ਪੱਧਰ ਲਈ ਸਮਾਂ ਨਿਰਧਾਰਨ

- ੳ. ਹਫ਼ਤੇ ਦੇ ਦਿਨ ਕਲਾਸਰੂਮ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚਣ ਲਈ 05 ਮਿੰਟਾਂ ਦੇ ਨਾਲ 25 ਮਿੰਟ ਲਈ ਅਸੈਂਬਲੀ ਨਾਲ ਸ਼ੁਰੂ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।
- ਅ. ਸਾਰੇ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਲਈ ਕਲਾਸ ਦਾ ਸਮਾਂ 40 ਮਿੰਟ ਹੈ। ਕੁਝ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਲਈ 80 ਮਿੰਟ (1 ਘੰਟਾ 20 ਮਿੰਟ) ਦੀ ਬਲਾਕ ਮਿਆਦ ਦੀ ਲੋੜ ਹੋਵੇਗੀ।
- ੲ. ਅਗਲੀ ਕਲਾਸ ਦੀ ਤਿਆਰੀ ਲਈ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦਾ ਪਰਿਵਰਤਨ ਸਮਾਂ 05 ਮਿੰਟ ਹੈ।
- ਸ. ਇੱਕ ਮਹੀਨੇ ਵਿੱਚ ਕੰਮ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਦੋ ਸ਼ਨੀਵਾਰਾਂ ਦੀ ਸਮਾਂ-ਸਾਰਨੀ ਦੂਜੇ ਕੰਮਕਾਜੀ ਦਿਨ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਥੋੜ੍ਹੀ ਵੱਖਰੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਸ਼ਨੀਵਾਰ ਨੂੰ ਕੋਈ ਅਸੈਂਬਲੀ ਨਹੀਂ।
- ਹ. ਹਫ਼ਤੇ ਦੇ ਦਿਨਾਂ ਵਿੱਚ 15 ਮਿੰਟ ਦਾ ਸਨੈਕ ਬ੍ਰੇਕ ਅਤੇ 45 ਮਿੰਟ ਦਾ ਲੰਚ ਬ੍ਰੇਕ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ। (ਦੇਖੋ ਵਿਆਖਿਆਤਮਿਕ ਸਮਾਂ-ਸਾਰਨੀ) ਸ਼ਨੀਵਾਰ ਨੂੰ ਦੁਪਹਿਰ ਦਾ ਖਾਣਾ 30 ਮਿੰਟ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।
- ਕ. R1 ਭਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖਣ ਮਿਆਰ ਦੇ ਡਿਜ਼ਾਈਨ ਵਿੱਚ ਬਣੀ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ ਲਈ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਦੇ ਟੀਚੇ ਹਨ। ਇਸ ਲਈ, ਸਮਾਂ-ਸਾਰਨੀ 'ਤੇ ਇਹਨਾਂ ਦੋਵਾਂ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਵਿਚਕਾਰ ਸਮਾਂ ਸਾਂਝਾ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।
- ਖ. ਹੋਰ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਖੇਤਰਾਂ ਨੂੰ ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਆਧਾਰ ਵਜੋਂ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ (R1 ਅਤੇ R2 ਇਕੱਠੇ) ਵਿੱਚ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਸੁਤੰਤਰ ਪਾਠਕ ਅਤੇ ਲੇਖਕ ਬਣਨ ਲਈ ਢੁਕਵਾਂ ਸਮਾਂ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।
- ਗ. ਇਸ ਪੜ੍ਹਾਅ ਦੇ ਅੰਤ ਤੱਕ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਮੁਹਾਰਤ ਹਾਸਲ ਕਰਨ ਲਈ ਵਾਧੂ ਸਮੇਂ ਦੀ ਲੋੜ ਹੋਵੇਗੀ, ਇਸ ਲਈ R2 ਨੂੰ R1 ਨਾਲੋਂ ਵੱਧ ਸਮਾਂ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਨਾਲ ਹੀ, ਹੋਰ ਸਾਰੇ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਖੇਤਰ R1 ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਪੜ੍ਹਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ R1 ਦੀ ਸਿੱਖਣ ਵਿੱਚ ਵਾਧਾ ਕਰਦੇ ਹਨ।

੫. ਸਾਡੇ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਵਿਸ਼ਵ (The World Aroud Us-TWAU) ਨੂੰ ਵੀ ਢੁਕਵਾਂ ਸਮਾਂ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਪ੍ਰੈਪਰੇਟਰੀ ਪੱਧਰ ਪੁੱਛਗਿੱਛ ਕਰਨ ਦੇ ਜ਼ਰੂਰੀ ਬਹੁ-ਅਨੁਸ਼ਾਸਨੀ ਹੁਨਰਾਂ ਨੂੰ ਸਿੱਖਣ ਲਈ ਅਤੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੇ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਦੀ ਦੁਨੀਆ ਤੋਂ ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਪੱਖੋਂ ਨਾਜ਼ੁਕ ਸਮਾਂ ਹੈ।
੬. ਇਸ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਢਾਂਚੇ ਵਿੱਚ ਬਣੇ ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਮਿਆਰਾਂ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਵਿੱਚ ਰੱਖਦੇ ਹੋਏ ਕਲਾ ਸਿੱਖਿਆ ਅਤੇ ਸਰੀਰਿਕ ਸਿੱਖਿਆ (PE) ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਸਮੇਂ ਦਾ ਸਹੀ ਹਿੱਸਾ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।

ਟੇਬਲ 4.4i

ਤਿਆਰੀ	ਸਲਾਨਾ ਘੰਟੇ	ਸਲਾਨਾ ਪੀਰੀਅਡ
R1+ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ	180	270
R2	190	285
ਗਣਿਤ	185	277.5
ਸਾਡੇ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਦੀ ਦੁਨੀਆ (TWAU)	200	300
ਕਲਾ ਸਿੱਖਿਆ (ਕਲਾ)	100	150
ਸਰੀਰਿਕ ਸਿੱਖਿਆ (PE)	100	150

ਚਿੱਤਰਕਾਰੀ ਸਮਾਂ-ਸਾਰਨੀ (ਸਾਰਨੀ 4.4ii ਦੇਖੋ) ਉੱਤੇ ਹਰੇਕ ਵਿਸ਼ੇ ਵਿੱਚ ਕਲਾਸਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਸੰਖਿਆ ਲਗਭਗ ਇਹਨਾਂ ਨਾਲ ਮੇਲ ਖਾਂਦੀ ਹੈ।

4.4.2 ਮਿਡਲ ਪੱਧਰ ਲਈ ਸਮਾਂ ਨਿਰਧਾਰਨ

- ੳ. ਹਫ਼ਤੇ ਦਾ ਦਿਨ 25 ਮਿੰਟ ਲਈ ਅਸੈਂਬਲੀ ਨਾਲ ਸ਼ੁਰੂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਕਲਾਸਰੂਮ ਪਹੁੰਚਣ ਲਈ 05 ਮਿੰਟ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।
- ਅ. ਸਾਰੇ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਲਈ ਕਲਾਸ ਦਾ ਸਮਾਂ 40 ਮਿੰਟ ਹੈ। ਕੁਝ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਲਈ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ, ਪ੍ਰਯੋਗਸ਼ਾਲਾ ਦੇ ਕੰਮ ਅਤੇ ਹੋਰ ਅਜਿਹੇ ਸਿੱਖਿਆ ਸ਼ਾਸਤਰ ਲਈ 80 ਮਿੰਟ (1 ਘੰਟਾ 20 ਮਿੰਟ) ਦੀ ਬਲਾਕ ਮਿਆਦ ਦੀ ਲੋੜ ਹੋਵੇਗੀ।
- ੲ. ਅਗਲੀ ਕਲਾਸ ਦੀ ਤਿਆਰੀ ਲਈ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦਾ ਪਰਿਵਰਤਨ ਸਮਾਂ 05 ਮਿੰਟ ਹੈ।
- ੳ. ਇੱਕ ਮਹੀਨੇ ਵਿੱਚ ਕੰਮ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਦੋ ਸ਼ਨੀਵਾਰਾਂ ਦੀ ਸਮਾਂ-ਸਾਰਨੀ ਬਾਕੀ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਥੋੜ੍ਹੀ ਵੱਖਰੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਕੰਮਕਾਜੀ ਦਿਨ ਸ਼ਨੀਵਾਰ ਨੂੰ ਕੋਈ ਅਸੈਂਬਲੀ ਨਹੀਂ।
- ੴ. ਹਫ਼ਤੇ ਦੇ ਦਿਨਾਂ ਵਿੱਚ 15 ਮਿੰਟ ਦਾ ਸਨੈਕ ਬ੍ਰੇਕ ਅਤੇ 45 ਮਿੰਟ ਦਾ ਲੰਚ ਬ੍ਰੇਕ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ। (ਦੇਖੋ ਵਿਆਖਿਆਤਮਿਕ ਸਮਾਂ-ਸਾਰਨੀ) ਸ਼ਨੀਵਾਰ ਨੂੰ ਦੁਪਹਿਰ ਦਾ ਖਾਣਾ 30 ਮਿੰਟ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।
- ੵ. R1 ਭਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖਣ ਮਿਆਰ ਦੇ ਡਿਜ਼ਾਈਨ ਵਿੱਚ ਬਣੀ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ ਲਈ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਦੇ ਟੀਚੇ ਹਨ। ਇਸ ਲਈ, ਸਮਾਂ-ਸਾਰਨੀ 'ਤੇ ਇਹਨਾਂ ਦੋਵਾਂ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਵਿਚਕਾਰ ਸਮਾਂ ਸਾਂਝਾ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।

ਸਾਰਨੀ 4.4 ii

ਪ੍ਰੈਪਰੇਟਰੀ ਪੱਧਰ (ਦੋ ਕੰਮਕਾਜੀ ਸ਼ਨੀਵਾਰ) ਲਈ ਵਿਆਖਿਆ ਵਾਲੀ ਸਮਾਂ-ਸਾਰਨੀ							
ਸਮਾਂ (ਘੰਟੇ)	ਸੋਮਵਾਰ	ਮੰਗਲਵਾਰ	ਬੁੱਧਵਾਰ	ਵੀਰਵਾਰ	ਸ਼ੁੱਕਰਵਾਰ	ਸ਼ਨੀਵਾਰ	
8:30-8:55	ਅਸੈਂਬਲੀ	ਅਸੈਂਬਲੀ	ਅਸੈਂਬਲੀ	ਅਸੈਂਬਲੀ	ਅਸੈਂਬਲੀ	8:30-9:10	TWAO
9:00-9:40	R1	R1	R1	R1	R2	9:15-9:55	TWAO
9:45-10:25	R1	ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ	R1	ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ	R2	9:55-10:15	ਸਨੈਕ ਬ੍ਰੇਕ
10:30-10:45	ਸਨੈਕ ਬ੍ਰੇਕ	ਸਨੈਕ ਬ੍ਰੇਕ	ਸਨੈਕ ਬ੍ਰੇਕ	ਸਨੈਕ ਬ੍ਰੇਕ	ਸਨੈਕ ਬ੍ਰੇਕ	10:20-11:00	R2
10:50-11:30	ਗਣਿਤ	ਗਣਿਤ	R2	ਗਣਿਤ	ਗਣਿਤ	11:05-11:45	ਕਲਾ
11:35-12:05	ਗਣਿਤ	ਗਣਿਤ	R2	ਗਣਿਤ	ਗਣਿਤ	11:50-12:30	PE
12:05-12:50	ਦੁਪਹਿਰ ਦਾ ਖਾਣਾ	ਦੁਪਹਿਰ ਦਾ ਖਾਣਾ	ਦੁਪਹਿਰ ਦਾ ਖਾਣਾ	ਦੁਪਹਿਰ ਦਾ ਖਾਣਾ	ਦੁਪਹਿਰ ਦਾ ਖਾਣਾ	12:30-13:00	ਦੁਪਹਿਰ ਦਾ ਖਾਣਾ
12:50-13:30	TWAO	R2	TWAO	R2	TWAO		
13:35-14:15	TWAO	R2	TWAO	R2	TWAO		
14:20-1:500	PE	ਕਲਾ	ਕਲਾ	TWAO	PE		
15:05-15:45	PE	ਕਲਾ	ਕਲਾ	TWAO	PE		

ਸਾਰਨੀ 4.4 iv

ਪ੍ਰੈਪਰੇਟਰੀ ਪੱਧਰ (ਦੋ ਕੰਮਕਾਜੀ ਸ਼ਨੀਵਾਰ) ਲਈ ਵਿਆਖਿਆ ਵਾਲੀ ਸਮਾਂ-ਸਾਰਨੀ							
ਸਮਾਂ (ਘੰਟੇ)	ਸੋਮਵਾਰ	ਮੰਗਲਵਾਰ	ਬੁੱਧਵਾਰ	ਵੀਰਵਾਰ	ਸ਼ੁੱਕਰਵਾਰ	ਸ਼ਨੀਵਾਰ	
8:30-8:55	ਅਸੈਂਬਲੀ	ਅਸੈਂਬਲੀ	ਅਸੈਂਬਲੀ	ਅਸੈਂਬਲੀ	ਅਸੈਂਬਲੀ	8:30-9:10	ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ
9:00-9:40	R1	ਗਣਿਤ	ਗਣਿਤ	ਗਣਿਤ	ਗਣਿਤ	9:15-9:55	ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ
9:45-10:25	R2	R2	R1	ਗਣਿਤ	R1	9:55-10:15	ਸਨੈਕ ਬ੍ਰੇਕ
10:30-10:45	ਸਨੈਕ ਬ੍ਰੇਕ	ਸਨੈਕ ਬ੍ਰੇਕ	ਸਨੈਕ ਬ੍ਰੇਕ	ਸਨੈਕ ਬ੍ਰੇਕ	ਸਨੈਕ ਬ੍ਰੇਕ	10:20-11:00	VE
10:50-11:30	ਸਮਾਜਿਕ ਵਿਗਿਆਨ	ਸਮਾਜਿਕ ਵਿਗਿਆਨ	ਸਮਾਜਿਕ ਵਿਗਿਆਨ	ਸਮਾਜਿਕ ਵਿਗਿਆਨ	ਸਮਾਜਿਕ ਵਿਗਿਆਨ	11:05-11:45	ਕਲਾ
11:35-12:05	ਸਮਾਜਿਕ ਵਿਗਿਆਨ	ਵਿਗਿਆਨ	ਸਮਾਜਿਕ ਵਿਗਿਆਨ	ਵਿਗਿਆਨ	ਵਿਗਿਆਨ	11:50-12:30	PE

12:05-12:50	ਦੁਪਹਿਰ ਦਾ ਖਾਣਾ	ਦੁਪਹਿਰ ਦਾ ਖਾਣਾ	ਦੁਪਹਿਰ ਦਾ ਖਾਣਾ	ਦੁਪਹਿਰ ਦਾ ਖਾਣਾ	ਦੁਪਹਿਰ ਦਾ ਖਾਣਾ	12:30-13:00	ਦੁਪਹਿਰ ਦਾ ਖਾਣਾ
12:50-13:30	ਵਿਗਿਆਨ	ਕਲਾ	ਵਿਗਿਆਨ	ਕਲਾ	R2		
13:35-14:15	ਵਿਗਿਆਨ	ਕਲਾ	ਵਿਗਿਆਨ	ਕਲਾ	R3		
14:20-15:00	PE	VE	R3	PE	VE		
15:05-15:45	PE	VE	R3	PE	VE		

- ਖ. ਇੱਕ ਤੀਜੀ ਭਾਸ਼ਾ (R3) ਮਿਡਲ ਪੱਧਰ ਵਿੱਚ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਇੱਕ ਲੁੜੀਂਦੀ ਬੁਨਿਆਦੀ ਅੰਤਰ-ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਸੰਚਾਰ ਹੁਨਰ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨ ਲਈ ਸਮੇਂ ਦੀ ਮਾਤਰਾ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਮਿਡਲ ਪੱਧਰ ਵਿੱਚ ਵੱਧ ਸਮਾਂ ਅਤੇ ਅਭਿਆਸ ਦੀ ਲੋੜ ਨੂੰ ਦੇਖਦੇ ਹੋਏ ਤੀਜੀ ਅਣਜਾਣ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ R3 ਨੂੰ R2 ਅਤੇ R1 ਤੋਂ ਕਾਫੀ ਵੱਧ ਸਮਾਂ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।
- ਗ. ਨਵੇਂ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਖੇਤਰਾਂ ਵਜੋਂ ਵਿਗਿਆਨ, ਸਮਾਜਿਕ ਵਿਗਿਆਨ ਅਤੇ ਕਿੱਤਾਮੁਖੀ ਸਿੱਖਿਆ ਨੂੰ ਇਸ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਢਾਂਚੇ ਵਿੱਚ ਬਣੇ ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਮਿਆਰਾਂ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਵਿੱਚ ਰੱਖਦੇ ਹੋਏ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਸਮੇਂ ਦਾ ਸਹੀ ਹਿੱਸਾ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।

ਟੇਬਲ 4.4 iii

ਮਿਡਲ	ਸਲਾਨਾ ਘੰਟੇ	ਸਲਾਨਾ ਪੀਰੀਅਡ
R1+ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ	65	97.5
R2	70	105
R3	75	112.5
ਗਣਿਤ	115	172.5
ਵਿਗਿਆਨ	160	240
ਸਮਾਜਿਕ ਵਿਗਿਆਨ (SS)	160	240
ਕਲਾ ਸਿੱਖਿਆ (ਕਲਾ)	100	150
ਸਰੀਰਿਕ ਸਿੱਖਿਆ (PE)	100	150
ਕਿੱਤਾਮੁਖੀ ਸਿੱਖਿਆ (VE)	110	165

ਚਿੱਤਰਕਾਰੀ ਸਮਾਂ-ਸਾਰਨੀ (ਸਾਰਨੀ 4.4iv ਦੇਖੋ) ਉੱਤੇ ਹਰੇਕ ਵਿਸ਼ੇ ਵਿੱਚ ਕਲਾਸਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਇਹਨਾਂ ਨਾਲ ਮੇਲ ਖਾਂਦੀ ਹੈ।

4.4.3 ਸੈਕੰਡਰੀ ਪੱਧਰ ਲਈ ਸਮਾਂ ਨਿਰਧਾਰਨ

ੳ. ਹਫ਼ਤੇ ਦਾ ਦਿਨ 25 ਮਿੰਟ ਲਈ ਅਸੈਂਬਲੀ ਨਾਲ ਸ਼ੁਰੂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਕਲਾਸਰੂਮ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚਣ ਲਈ 05 ਮਿੰਟ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

- ਅ. ਸਾਰੇ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਲਈ ਕਲਾਸ ਦਾ ਸਮਾਂ 50 ਮਿੰਟ ਹੈ। ਕੁਝ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਲਈ ਹੱਥੀਂ ਕੰਮ ਕਰਨ, ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ, ਪ੍ਰਯੋਗਸ਼ਾਲਾ ਦੇ ਕੰਮ ਅਤੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਹੋਰ ਸਿੱਖਿਆ ਸੰਬੰਧੀ ਲੋੜਾਂ ਲਈ 100 ਮਿੰਟ (1 ਘੰਟਾ 40 ਮਿੰਟ) ਦੀ ਬਲਾਕ ਮਿਆਦ ਦੀ ਲੋੜ ਹੋਵੇਗੀ।
- ੲ. ਅਗਲੀ ਕਲਾਸ ਦੀ ਤਿਆਰੀ ਲਈ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦਾ ਪਰਿਵਰਤਨ ਸਮਾਂ 05 ਮਿੰਟ ਹੈ।
- ਸ. ਇੱਕ ਮਹੀਨੇ ਵਿੱਚ ਕੰਮ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਦੋ ਸ਼ਨੀਵਾਰਾਂ ਦੀ ਸਮਾਂ-ਸਾਰਨੀ ਦੂਜੇ ਕੰਮਕਾਜੀ ਦਿਨਾਂ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਥੋੜ੍ਹੀ ਵੱਖਰੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।
- ਹ. ਹਫ਼ਤੇ ਦੇ ਦਿਨਾਂ ਵਿੱਚ ਦੁਪਹਿਰ ਦੇ ਖਾਣੇ ਦੀ 55 ਮਿੰਟਾਂ ਦੀ ਬਰੇਕ ਬਣਾਈ ਗਈ ਹੈ (ਦਰਸ਼ਨੀ ਸਮਾਂ-ਸਾਰਨੀ ਦੇਖੋ) ਅਤੇ ਸ਼ਨੀਵਾਰ ਨੂੰ 30 ਮਿੰਟ।
- ਕ. ਹਰ ਸ਼ਾਮ ਅਤੇ ਕਲਾਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਦੋ ਸ਼ਨੀਵਾਰ ਨੂੰ 'ਤੇ ਇੱਕ ਅਲਟਰਨੇਟਿਵ 'ਵਾਧੂ ਸੰਸ਼ੋਧਨ ਦੀ ਮਿਆਦ' (AEP) ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਦੇ ਕਿਸੇ ਵੀ ਵਿਸ਼ੇ ਵਿੱਚ ਸੰਸ਼ੋਧਨ ਲਈ ਵਾਧੂ ਸਮੇਂ ਵਜੋਂ ਵਰਤਣ ਲਈ ਹੈ। ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਕਲਾ ਸਿੱਖਿਆ, ਸਰੀਰਿਕ ਸਿੱਖਿਆ ਤੇ ਤੰਦਰੁਸਤੀ ਅਤੇ ਕਿੱਤਾਮੁਖੀ ਸਿੱਖਿਆ, ਗਰੁੱਪ/ਟੀਮ ਅਭਿਆਸ, ਅੰਤਰ-ਸਕੂਲ ਮੁਕਾਬਲੇ, ਵਿਸ਼ਾ ਕਲੱਬ, ਆਦਿ ਲਈ ਵਧਾਇਆ ਸਮਾਂ AEP ਵਿੱਚ ਸਕੂਲ ਦੁਆਰਾ, ਜੇਕਰ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਭਾਗ ਲੈਣਾ ਚੁਣਦੇ ਹਨ ਦੀ ਸਹੂਲਤ ਦਿੱਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ।

ਸਾਰਨੀ 4.4 vi

ਸੈਕੰਡਰੀ ਪੜਾਅ (ਪੱਧਰ 9-10) ਲਈ ਵਿਆਖਿਆਤਮਿਕ ਸਮਾਂ-ਸਾਰਨੀ							
ਸਮਾਂ	ਸੋਮਵਾਰ	ਮੰਗਲਵਾਰ	ਬੁੱਧਵਾਰ	ਵੀਰਵਾਰ	ਸ਼ੁੱਕਰਵਾਰ	ਸ਼ਨੀਵਾਰ(2)	
08:00-08:25	ਅਸੈਂਬਲੀ	ਅਸੈਂਬਲੀ	ਅਸੈਂਬਲੀ	ਅਸੈਂਬਲੀ	ਅਸੈਂਬਲੀ	8:00-8:50	ਸਮਾਜਿਕ ਵਿਗਿਆਨ
08:30-09:20	R1	R2	Maths	R2	R1	8:55-9:45	IDA
09:25-10:15	Maths	Maths	Maths	Maths	R3	9:50-10:40	R2
10:20-11:10	ਕਲਾ	ਵਿਗਿਆਨ	ਵਿਗਿਆਨ	ਵਿਗਿਆਨ	ਕਲਾ	10:45-11:35	R3
11:15-12:05	ਕਲਾ	PE	ਵਿਗਿਆਨ	ਵਿਗਿਆਨ	ਕਲਾ	11:40-12:30	R1
12:05-13:00	ਦੁਪਹਿਰ ਦਾ ਖਾਣਾ	ਦੁਪਹਿਰ ਦਾ ਖਾਣਾ	ਦੁਪਹਿਰ ਦਾ ਖਾਣਾ	ਦੁਪਹਿਰ ਦਾ ਖਾਣਾ	ਦੁਪਹਿਰ ਦਾ ਖਾਣਾ	12:30-13:00	ਦੁਪਹਿਰ ਦਾ ਖਾਣਾ
13:00-13:50	ਸਮਾਜਿਕ ਵਿਗਿਆਨ	ਸਮਾਜਿਕ ਵਿਗਿਆਨ	ਸਮਾਜਿਕ ਵਿਗਿਆਨ	ਸਮਾਜਿਕ ਵਿਗਿਆਨ	ਸਮਾਜਿਕ ਵਿਗਿਆਨ	13:05-13:55	AEP *
13:55-14:45	IDA	VE	PE	VE	IDA		
14:50-15:40	IDA	VE	PE	VE	IDA		
15:45-16:35	AEP *	AEP *	AEP *	AEP *	AEP *		

ਦਸ ਬੈਗ ਰਹਿਤ ਦਿਨ

ਪੱਧਰ 6-8 ਦੇ ਦੌਰਾਨ ਹਰ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਇੱਕ ਮਜ਼ੇਦਾਰ ਕੋਰਸ ਕਰੇਗਾ, ਜੋਕਿ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਕਿੱਤਾਮੁਖੀ ਸ਼ਿਲਪਕਾਰੀ, ਜਿਵੇਂਕਿ ਤਰਖਾਣ, ਬਿਜਲੀ ਦਾ ਕੰਮ, ਧਾਤ ਦਾ ਕੰਮ, ਬਾਗਬਾਨੀ, ਮਿੱਟੀ ਦੇ ਭਾਂਡੇ ਦਾ ਨਮੂਨਾ ਲੈਣਾ/ਬਣਾਉਣਾ, ਆਦਿ ਇੱਕ ਸਰਵੇਖਣ ਅਤੇ ਹੱਥ 'ਤੇ ਅਨੁਭਵ ਦਿੰਦਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂਕਿ ਰਾਜਾਂ ਅਤੇ ਸਥਾਨਿਕ ਭਾਈਚਾਰਿਆਂ ਦੁਆਰਾ ਫੈਸਲਾ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਜਿਵੇਂਕਿ ਸਥਾਨਿਕ ਹੁਨਰ ਦੀਆਂ ਲੋੜਾਂ ਦੁਆਰਾ ਮੈਪ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। NCFSE 2020-21 ਨੂੰ ਤਿਆਰ ਕਰਦੇ ਸਮੇਂ NCERT ਦੁਆਰਾ ਉਚਿਤ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਪੱਧਰ 6-8 ਲਈ ਇੱਕ ਅਭਿਆਸ ਆਧਾਰਿਤ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇਗਾ। ਸਾਰੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਪੱਧਰ 6-8 ਦੇ ਦੌਰਾਨ 10 ਦਿਨਾਂ ਦੇ ਬੈਗ ਰਹਿਤ ਪੀਰੀਅਡ ਵਿੱਚ ਭਾਗ ਲੈਣਗੇ, ਜਿੱਥੇ ਉਹ ਸਥਾਨਿਕ ਕਿੱਤਾਮੁਖੀ ਮਾਹਰਾਂ, ਜਿਵੇਂਕਿ ਤਰਖਾਣ, ਮਾਲੀ, ਘੁਮਿਆਰ, ਕਲਾਕਾਰ, ਆਦਿ ਨਾਲ ਕੰਮ ਕਰਨਗੇ। ਪੱਧਰ 6-12 ਦੇ ਦੌਰਾਨ ਛੁੱਟੀਆਂ ਦੇ ਸਮੇਂ ਸਮੇਤ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਕਿੱਤਾਮੁਖੀ ਵਿਸ਼ੇ ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਮੌਕੇ ਉਪਲਬਧ ਕਰਵਾਏ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਆਨਲਾਈਨ ਮੌਡ ਰਾਹੀਂ ਕਿੱਤਾਮੁਖੀ ਕੋਰਸ ਵੀ ਉਪਲਬਧ ਕਰਵਾਏ ਜਾਣਗੇ। ਬੈਗ ਰਹਿਤ ਦਿਨਾਂ ਨੂੰ ਸਾਲ ਭਰ ਵਿੱਚ ਵਿਭਿੰਨ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀਆਂ ਸੰਸ਼ੋਧਨ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਨੂੰ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰਨ ਵਾਲੀਆਂ ਲਈ ਕਲਾਵਾਂ, ਜਿਵੇਂਕਿ ਕੁਇਜ਼, ਖੇਡਾਂ ਅਤੇ ਕਿੱਤਾਮੁਖੀ ਸ਼ਿਲਪਕਾਰੀ, ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇਗਾ। ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਇਤਿਹਾਸਿਕ, ਸੱਭਿਆਚਾਰਿਕ ਅਤੇ ਸੈਰ-ਸਪਾਟਾ ਮਹੱਤਵ ਵਾਲੇ ਸਥਾਨਾਂ/ਸਮਾਰਕਾਂ ਦੇ ਦੌਰੇ ਰਾਹੀਂ, ਸਥਾਨਿਕ ਕਲਾਕਾਰਾਂ ਅਤੇ ਕਾਰੀਗਰ ਨੂੰ ਮਿਲ ਕੇ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਪਿੰਡ/ਤਹਿਸੀਲ/ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ/ਰਾਜ ਵਿੱਚ ਉੱਚ ਵਿੱਦਿਅਕ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਦੇ ਦੌਰੇ ਰਾਹੀਂ, ਸਮੇਂ-ਸਮੇਂ 'ਤੇ ਸਕੂਲ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਦੀਆਂ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਬਾਰੇ ਜਾਣੂ ਕਰਵਾਇਆ ਜਾਵੇਗਾ। [NEP 2020,4.26]

ਸਕੂਲ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖਣਾ ਕਲਾਸਰੂਮ ਵਿੱਚ ਅਨੁਭਵਾਂ ਤੱਕ ਸੀਮਿਤ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਇਸ ਸੰਭਾਵਨਾ ਨੂੰ ਪਛਾਣਨ ਅਤੇ ਜਾਇਜ਼ ਬਣਾਉਣ ਲਈ, NEP 2020 ਨੇ ਕਿਹਾ ਹੈ ਕਿ ਮਿਡਲ ਅਤੇ ਸੈਕੰਡਰੀ ਪੜਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਸਕੂਲਾਂ ਦੇ ਸਾਲਾਨਾ ਕੈਲੰਡਰ ਵਿੱਚ ਦਸ ਬੈਗ ਰਹਿਤ ਦਿਨਾਂ ਲਈ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕੀਤੇ ਜਾਣ, ਜਿੱਥੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀਆਂ ਕਿਤਾਬਾਂ ਸਕੂਲ ਲਿਜਾਉਣ ਅਤੇ ਵਰਤਣ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹ ਕੀਮਤੀ ਸਮਾਂ ਜੀਵਨ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਖੇਤਰਾਂ ਤੋਂ ਸਥਾਨਿਕ ਪੇਸ਼ੇਵਰਾਂ ਤੋਂ ਸਿੱਖਣ ਅਤੇ ਵਿੱਦਿਅਕ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ, ਜਿਵੇਂਕਿ ਕਿੱਤਾ-ਮੁਖੀ ਸ਼ਿਲਪਕਾਰੀ ਅਤੇ ਖੇਤਰੀ ਯਾਤਰਾਵਾਂ ਨਾਲ ਜੁੜਨ ਲਈ ਹੈ।

ਇਸ NCF ਵਿੱਚ ਇੱਥੇ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਵਿਆਖਿਆਤਮਿਕ ਸਮਾਂ-ਸਾਰਨੀ ਨੇ ਸਕੂਲ ਦੇ ਸਮਾਗਮਾਂ ਲਈ ਦਿਨ ਅਲੱਗ ਰੱਖਦੇ ਹੋਏ, ਵੀਹ ਦਿਨਾਂ ਵਿੱਚ ਇਹਨਾਂ ਦਸ ਬੈਗ ਰਹਿਤ ਦਿਨਾਂ ਦਾ ਲੇਖਾ-ਜੋਖਾ ਕੀਤਾ ਹੈ।

- ਖ. ਸਮਾਂ-ਸਾਰਨੀ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਵੱਖਰਾ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ ਸਮਾਂ ਨਹੀਂ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਇਸ ਮੰਤਵ ਲਈ AEP ਤੋਂ ਸਮੇਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ।
- ਗ. ਸਾਰੀਆਂ ਤਿੰਨ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ (R1, R2 ਅਤੇ R3) ਇਸ ਪੜਾਅ ਵਿੱਚ ਜਾਰੀ ਰਹਿਣਗੀਆਂ। ਪੱਧਰ 10 ਦੇ ਅੰਤ ਤੱਕ, ਸਕੂਲ ਸਮਾਜਿਕ ਉਦੇਸ਼ ਲਈ R1, R2 ਅਤੇ R3 ਵਿੱਚ ਬੁਨਿਆਦੀ ਸੰਚਾਰ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਨੂੰ ਅਤੇ ਕਲਾਸਰੂਮਾਂ ਵਿੱਚ R1 ਅਤੇ R2 ਅਤੇ ਜਿੰਨਾ ਸੰਭਵ ਹੋ ਸਕੇ, R3 ਵਿੱਚ ਅਕਾਦਮਿਕ ਵਰਤੋਂ ਲਈ ਭਾਸ਼ਾਈ ਮੁਹਾਰਤ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਉਣਗੇ।
- ਘ. ਅੰਤਰ-ਅਨੁਸ਼ਾਸਨੀ ਖੇਤਰ (IDA) ਇੱਕ ਨਵਾਂ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਖੇਤਰ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਨੂੰ ਸਮਾਂ-ਸਾਰਨੀ ਵਿੱਚ ਸਮੇਂ ਦਾ ਵਾਜਬ ਖੇਤਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।

ਸੈਕੰਡਰੀ	ਸਲਾਨਾ ਘੰਟੇ	ਸਲਾਨਾ ਪੀਰੀਅਡ
R1	70	84
R2	70	84
R3	70	84
ਗਣਿਤ (Maths)	135	162
ਵਿਗਿਆਨ	135	162
ਸਮਾਜਿਕ ਵਿਗਿਆਨ (ਸਸ)	125	150
ਅੰਤਰ-ਅਨੁਸ਼ਾਸਨੀ ਖੇਤਰ (IDA)	125	150
ਕਲਾ ਸਿੱਖਿਆ (ਕਲਾ)	115	138
ਸਰੀਰਿਕ ਸਿੱਖਿਆ (PE)	90	108
ਕਿੱਤਾਮੁਖੀ ਸਿੱਖਿਆ (VE)	110	132

ਸਮਾਂ-ਸਾਰਨੀ (ਸਾਰਨੀ 4.4iv ਦੇਖੋ) ਉੱਤੇ ਹਰੇਕ ਵਿਸ਼ੇ ਵਿੱਚ ਕਲਾਸਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਇਹਨਾਂ ਸਿੱਖਿਆ ਨਾਲ ਲਗਭਗ ਮੇਲ ਖਾਂਦੀ ਹੈ।

ਭਾਗ ਅ ਕਰਾਸ ਕਟਿੰਗ ਥੀਮ

ਇਹ ਹਿੱਸਾ ਉੱਚ ਤਰਜੀਹ ਵਾਲੇ ਨਾਜ਼ੁਕ ਖੇਤਰਾਂ ਦੀ ਚੋਣ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਹੈ ਜੋ ਇਸ NCF ਦੇ ਸਾਰੇ ਪਹਿਲੂਆਂ ਵਿੱਚ ਪਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇੱਥੇ ਚਰਚਾ ਕੀਤੇ ਗਏ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਨੂੰ ਸਕੂਲੀ ਸਿੱਖਿਆ ਵਿੱਚ ਅਤਿਅੰਤ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਅਤੇ ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਵਿਆਪਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਦੇਖਿਆ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਇੱਥੇ ਸਮਝੇ ਗਏ ਹਨ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇੱਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਫੋਕਸ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਸਧਾਰਨ ਅਤੇ ਸਾਫ਼ ਤੌਰ 'ਤੇ ਕਿਸੇ ਇੱਕ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਵਿੱਚ ਜਾਂ ਪ੍ਰਬੰਧਕੀ ਖੇਤਰ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦੇ। ਚਰਚਾ ਲਈ ਛੇ ਥੀਮ ਚੁਣੇ ਗਏ ਹਨ। ਹਰ ਅਧਿਆਇ ਇੱਕ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਥੀਮ ਨੂੰ ਸਮਰਪਿਤ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹ ਸਮਝ ਅਤੇ ਅਮਲ ਲਈ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਲਈ ਇੱਕ ਪਹੁੰਚ ਦਿੰਦਾ ਹੈ।

ਭਾਰਤੀ ਗਿਆਨ ਪ੍ਰਣਾਲੀਆਂ ਅਤੇ ਪਰੰਪਰਾਵਾਂ ਨਾਲ ਜੁੜਨ ਬਾਰੇ ਅਧਿਆਇ-1 ਕਿਵੇਂ ਚਰਿੱਤਰ ਨਿਰਮਾਣ ਮੁੱਲਾਂ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਦੁਆਰਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜੋਕਿ ਗਿਆਨ ਦੀ ਅਮੀਰ ਵਿਰਾਸਤ ਤੋਂ ਸਿੱਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜੋਕਿ ਦੇਸ ਵਿੱਚ ਉਭਰਿਆ ਅਤੇ ਵਿਕਸਿਤ ਹੋਇਆ ਅਤੇ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਮੌਜੂਦਾ ਉਦੇਸ਼ਾਂ ਲਈ ਇਸ ਦੀ ਸਾਰਥਿਕਤਾ ਬਾਰੇ ਚਰਚਾ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਭਾਰਤ ਦੀ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਬੁੱਧੀ, ਇਸ ਦੀ ਵਿਲੱਖਣ ਗੁਰੂ-ਸ਼ਿਸ਼ਯ ਪਰੰਪਰਾ, ਵਿਚਾਰਾਂ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਖੇਤਰਾਂ ਦੇ ਸਕੂਲ ਅਤੇ ਅਭਿਆਸ ਅਤੇ ਇਸ ਦੀ ਆਧੁਨਿਕ ਸੋਚ ਨੂੰ ਇਸ NCF ਵਿੱਚ ਥਾਂ ਮਿਲਦੀ ਹੈ। **ਕਦਰਾਂ-ਕੀਮਤਾਂ ਅਤੇ ਸੁਭਾਅ ਬਾਰੇ ਅਧਿਆਇ-2** ਸਕੂਲਾਂ ਵਿੱਚ ਕਦਰਾਂ-ਕੀਮਤਾਂ ਅਤੇ ਸੁਭਾਅ ਨੂੰ ਸਿਖਾਉਣਾ ਦੀ ਮਹੱਤਤਾ ਅਤੇ ਚੁਣੌਤੀ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹ ਦਰਸਾਉਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਵਿੱਚ ਇਸ ਨੂੰ ਵਿਹਾਰਿਕ ਅਤੇ ਰਚਨਾਤਮਿਕ ਤੌਰ ਤੇ ਕਿਵੇਂ ਪਹੁੰਚਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ। **ਵਾਤਾਵਰਨ ਬਾਰੇ ਸਿੱਖਣਾ ਅਤੇ ਦੇਖਭਾਲ ਕਰਨਾ ਬਾਰੇ ਅਧਿਆਇ-3** ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਲਈ ਵਾਤਾਵਰਨ ਸਾਖਰਤਾ ਬਾਰੇ ਚਰਚਾ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਟਿਕਾਊ ਅਭਿਆਸ, ਸਕਾਰਾਤਮਿਕ ਆਦਰ ਅਤੇ ਕੁਦਰਤੀ ਵਾਤਾਵਰਨ ਦੇ ਸਤਿਕਾਰ ਅਤੇ ਹੋਰ ਅਜਿਹੀਆਂ ਸਮਰੱਥਾਵਾਂ ਜੋ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਤਰੀਕਿਆਂ ਨਾਲ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਦੇ ਕਈ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਸਿਖਾਈਆਂ ਜਾਣਗੀਆਂ। **ਸਕੂਲਾਂ ਵਿੱਚ ਸ਼ਮੂਲੀਅਤ ਬਾਰੇ ਅਧਿਆਇ-4** ਅਣਗਿਣਤ ਤਰੀਕਿਆਂ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਇਹ NCF ਸਕੂਲੀ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਨੂੰ ਵੱਖੋ-ਵੱਖ ਜੀਵਨ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਵੱਖੋ-ਵੱਖਰੀਆਂ ਯੋਗਤਾਵਾਂ ਵਾਲੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੀਆਂ ਸਿੱਖਣ ਦੀਆਂ ਲੋੜਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰਨ ਦੀ ਬੇਨਤੀ ਕਰਦਾ ਹੈ ਤਾਂਜੋ ਕੋਈ ਵੀ ਬੱਚਾ ਪਿੱਛੇ ਨਾ ਰਹਿ ਜਾਵੇ। **ਸਕੂਲਾਂ ਵਿੱਚ ਗਾਈਡੈਂਸ ਅਤੇ ਕਾਊਂਸਲਿੰਗ 'ਤੇ ਅਧਿਆਇ-5** ਸਾਰੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਵਧਣ-ਫੁੱਲਣ ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਪੂਰੀ ਸਮਰੱਥਾ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਦੇ ਯੋਗ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਸਕੂਲਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰ ਸਹਾਇਤਾ ਸਿਸਟਮ ਸਥਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ ਬੁਨਿਆਦੀ ਵਿਚਾਰ ਰੱਖਦੀ ਹੈ ਜੋ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਅਤੇ ਮਨੋ-ਸਮਾਜਿਕ ਸਲਾਹ ਨਾਲ ਨਜਿੱਠਣਗੇ। **ਸਕੂਲਾਂ ਵਿੱਚ ਵਿੱਦਿਅਕ ਤਕਨਾਲੋਜੀ ਬਾਰੇ ਅਧਿਆਇ-6** ਅਜਿਹੇ ਤਰੀਕੇ ਦੱਸਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਸੂਚਨਾ ਅਤੇ ਸੰਚਾਰ ਤਕਨਾਲੋਜੀ (ICT) ਵਿੱਦਿਅਕ ਡਿਜੀਟਲ ਸਾਖਰਤਾ ਅਤੇ ਸਸ਼ਕਤੀਕਰਨ ਦੁਆਰਾ ਸਕੂਲਾਂ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ ਅਤੇ ਸਿੱਖਣ ਵਿੱਚ ਵਾਧਾ ਕਰ ਸਕਦੀ ਹੈ।

ਅਧਿਆਇ-1

ਭਾਰਤੀ ਗਿਆਨ ਪ੍ਰਣਾਲੀਆਂ

ਅਤੇ ਪਰੰਪਰਾਵਾਂ ਨਾਲ ਜੁੜਨਾ

ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਸਥਾਨਿਕ ਭਾਈਚਾਰਿਆਂ ਵਿੱਚ ਵਿਭਿੰਨ ਪਰੰਪਰਾਵਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਇੱਕ ਅਮੀਰ ਸੱਭਿਆਚਾਰਿਕ ਅਤੇ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਸੱਭਿਅਤਾਤਮਿਕ ਵਿਰਾਸਤ ਹੈ। ਸਮਕਾਲੀ ਭਾਰਤ, ਆਧੁਨਿਕ ਸੰਸਾਰ ਵਿੱਚ ਆਪਣੀ ਥਾਂ ਲੈ ਕੇ ਵੀ ਓਨਾ ਹੀ ਜੀਵੰਤ ਹੈ। ਇਹ ਜੀਵੰਤ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਵਿਰਾਸਤ ਅਤੇ ਵਾਤਾਵਰਨ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਅਸੀਂ ਰਹਿੰਦੇ ਹਾਂ, ਸਾਡੇ ਸੋਚਣ, ਬੋਲਣ, ਕੰਮ ਕਰਨ, ਖਾਣ-ਪੀਣ, ਕੱਪੜੇ ਪਹਿਣਨ, ਕੁਦਰਤ ਨਾਲ ਅਤੇ ਇੱਕ-ਦੂਜੇ ਨਾਲ ਗੱਲਬਾਤ ਕਰਨ, ਆਪਣਾ ਸਮਾਂ ਨਿਯਤ ਕਰਨ, ਪੜ੍ਹਨ, ਲਿਖਣ ਅਤੇ ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਤਰੀਕੇ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਸਾਡਾ ਦੇਸ ਭਾਸ਼ਾ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਗਣਿਤ, ਫਿਲਾਸਫੀ ਤੋਂ ਕਲਾ, ਵਿਆਕਰਨ ਤੋਂ ਖਗੋਲ ਵਿਗਿਆਨ, ਵਾਤਾਵਰਨ ਤੋਂ ਦਵਾਈ, ਆਰਕੀਟੈਕਚਰ ਤੋਂ ਖੇਤੀਬਾੜੀ, ਨੈਤਿਕਤਾ ਤੋਂ ਸ਼ਾਸਨ, ਸ਼ਿਲਪਕਾਰੀ ਤੋਂ ਤਕਨਾਲੋਜੀ, ਮਨੋਵਿਗਿਆਨ ਤੋਂ ਰਾਜਨੀਤੀ, ਸਾਹਿਤ ਤੋਂ ਸੰਗੀਤ ਅਤੇ ਸਿੱਖਿਆ ਤੋਂ ਅਰਥ ਸ਼ਾਸਤਰ, ਵਿਭਿੰਨ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਅਤੇ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਡੂੰਘੇ ਗਿਆਨ ਅਤੇ ਵਿਆਪਕ ਦਾ ਘਰ ਵੀ ਹੈ।

ਇਸ ਲਈ ਇਹ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹੈ ਕਿ ਸਾਰੇ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਅਤੇ ਸਿੱਖਿਆ ਸ਼ਾਸਤਰ, ਫਾਊਂਡੇਸ਼ਨਲ ਪੱਧਰ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਸੱਭਿਆਚਾਰ, ਪਰੰਪਰਾਵਾਂ, ਵਿਰਾਸਤ, ਰੀਤੀ-ਰਿਵਾਜ, ਭਾਸ਼ਾ, ਦਰਸ਼ਨ, ਭੂਗੋਲ, ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਅਤੇ ਸਮਕਾਲੀ ਦੇ ਸੰਦਰਭ ਵਿੱਚ, ਭਾਰਤੀ ਅਤੇ ਸਥਾਨਿਕ ਸੰਦਰਭ ਅਤੇ ਲੋਕਾਚਾਰ ਵਿੱਚ ਮਜ਼ਬੂਤੀ ਨਾਲ ਜੜ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਜੁੜਨ ਲਈ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਗਿਆਨ, ਸਮਾਜਿਕ ਅਤੇ ਵਿਗਿਆਨਿਕ ਲੋੜਾਂ, ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਦੇਸੀ ਅਤੇ ਪਰੰਪਰਾਗਤ ਤਰੀਕੇ, ਆਦਿ ਇਹ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਕਿ ਸਿੱਖਿਆ ਸਾਡੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਲਈ ਵੱਧ ਤੋਂ ਵੱਧ ਸੰਬੰਧਿਤ, ਢੁਕਵੀਂ, ਦਿਲਚਸਪ ਅਤੇ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਹੈ। ਕਹਾਣੀਆਂ, ਕਲਾ, ਖੇਡਾਂ, ਉਦਾਹਰਨਾਂ, ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਅਤੇ ਹੋਰ ਬਹੁਤ ਕੁਝ, ਇਸ ਲਈ, ਭਾਰਤੀ ਅਤੇ ਸਥਾਨਿਕ ਭੂਗੋਲਿਕ ਸੰਦਰਭ ਵਿੱਚ ਜੜ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਜੁੜਨ ਲਈ ਜਿੰਨਾ ਸੰਭਵ ਹੋ ਸਕੇ ਚੁਣਿਆ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। **ਸਾਡੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਅਤੇ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਵਿੱਚ ਵਿਚਾਰ, ਕਲਪਨਾ ਅਤੇ ਸਿੱਖਣ ਵੇਲੇ ਸਿਰਜਣਾਤਮਿਕਤਾ ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਸਭ ਤੋਂ ਵਧੀਆ ਢੰਗ ਨਾਲ ਵਧੇਗੀ।**

ਇਸ ਲਈ, ਇਸ NCF ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਭਾਰਤ ਦੇ ਸੰਦਰਭ ਅਤੇ ਭਾਰਤੀ ਵਿਚਾਰਾਂ ਵਿੱਚ ਮਜ਼ਬੂਤੀ ਨਾਲ ਜੜ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਜੁੜਨਾ ਹੈ। ਇਹ NCF ਵਿੱਚ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਤਰੀਕਿਆਂ ਨਾਲ ਪ੍ਰਗਟ ਹੁੰਦਾ ਹੈ:

- ੳ. ਸਾਡੀ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਵਿਰਾਸਤ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਸਾਡੇ ਆਧੁਨਿਕ ਤੱਕ, **ਸਿੱਖਿਆ ਅਤੇ ਇਸ ਦੇ ਉਦੇਸ਼ਾਂ ਦਾ ਇੱਕ ਸੰਪੂਰਨ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ** ਚਿੰਤਕ, NCF ਦੀ ਸਮੁੱਚੀ ਪਹੁੰਚ ਦੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦਿੰਦੇ ਹਨ।
- ਅ. **ਗਿਆਨ ਪ੍ਰਤਿ ਭਾਰਤੀ ਸਕੂਲਾਂ ਦੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦੀ ਜੀਵੰਤ ਗਿਆਨਵਾਦੀ ਪਹੁੰਚ** ਅਤੇ ਅਸੀਂ ਕਿਵੇਂ ਜਾਣਦੇ ਹਾਂ?
- ੲ. ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਸਿੱਖਣ ਲਈ **ਅਧਿਆਪਕ-ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਸੰਬੰਧ ਦੀ ਕੇਂਦਰਿਤਾ** ਲਈ ਆਧਾਰ ਵਜੋਂ ਗੁਰੂ-ਸ਼ਿਸ਼ਯ ਪਰੰਪਰਾ ਦਾ ਮੂਲ; ਸੰਵਾਦ ਅਤੇ ਬਹਿਸ ਦੀ ਪਰੰਪਰਾ ਗਿਆਨ ਅਤੇ ਬੁੱਧੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਵਧੀਆ ਤਰੀਕਾ।
- ੳ. ਭਾਸ਼ਾ, ਅਭਿਆਸਾਂ, ਮਾਹਰਾਂ, ਇਤਿਹਾਸਾਂ ਸਮੇਤ **ਸਿੱਖਣ ਲਈ ਸਥਾਨਿਕ ਸਰੋਤਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ**, ਵਾਤਾਵਰਨ ਅਤੇ ਹੋਰ, ਚਿੰਤਕਾਂ ਜਾਂ ਕੇਸ ਅਧਿਐਨਾਂ ਦੇ ਅਮੀਰ ਸਰੋਤਾਂ ਵਜੋਂ।
- ੴ. ਸਿੱਖਿਆ ਵਿੱਚ **ਮਾਪਿਆਂ ਅਤੇ ਭਾਈਚਾਰਿਆਂ ਦੀ ਸ਼ਮੂਲੀਅਤ** ਦਾ ਮਹੱਤਵ।
- ੵ. ਕਲਾਸਰੂਮ ਵਿੱਚ ਰਚਨਾਤਮਿਕਤਾ, ਸਮਝ, ਸੰਬੰਧਿਤਤਾ, ਪ੍ਰਸੰਗਿਕਤਾ ਅਤੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦੇ ਵਧਣ-ਫੁੱਲਣ ਜਿੰਨਾ ਸੰਭਵ ਹੋ ਸਕੇ ਭਾਰਤੀ ਅਤੇ ਸਥਾਨਿਕ ਭੂਗੋਲਿਕ ਸੰਦਰਭ ਵਿੱਚ ਜੜ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਜੁੜਨ ਲਈ, ਵੱਧ ਤੋਂ ਵੱਧ ਵਿੱਦਿਅਕ ਸਮੱਗਰੀ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਕਹਾਣੀਆਂ, ਕਲਾ, ਖੇਡਾਂ, ਉਦਾਹਰਨਾਂ ਅਤੇ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ, ਵਜੋਂ ਚੁਣੀਆਂ ਗਈਆਂ ਹਨ।
- ੶. ਵੱਖ-ਵੱਖ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ **ਭਾਰਤੀ ਯੋਗਦਾਨ ਦਾ ਅਮੀਰ ਇਤਿਹਾਸ** (ਜਿਸ ਨੂੰ **ਭਾਰਤੀ ਗਿਆਨ ਪ੍ਰਣਾਲੀਆਂ** ਵੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ) ਨੂੰ ਪੂਰੇ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਇਸ ਨਾਲ ਨਾ ਸਿਰਫ਼ ਮਾਣ ਅਤੇ ਆਤਮ-ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਵਿਕਸਿਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਉਹਨਾਂ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖਣ ਨੂੰ ਵੀ ਭਰਪੂਰ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ, ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ **ਗਣਿਤ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ** ਉਦੋਂ ਅਮੀਰ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਜਦੋਂ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਜ਼ੀਰੋ ਦੀ ਧਾਰਨਾ ਦੀ ਖੋਜ ਵਿੱਚ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਰਚਨਾਤਮਿਕਤਾ ਦੀ ਬਹੁ-ਅਨੁਸ਼ਾਸਨੀ ਕਹਾਣੀ ਨੂੰ ਸਮਝਦੇ ਹਨ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਦਰਸ਼ਨ, ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਗਿਆਨ, ਖਗੋਲ ਵਿਗਿਆਨ ਅਤੇ ਅਲਜਬਰਾ ਸ਼ਾਮਲ ਹੈ; **ਵਾਤਾਵਰਨ ਸਿੱਖਿਆ** ਲਈ ਪਹੁੰਚ ਭਾਰਤ ਭਰ ਵਿੱਚ ਕੁਦਰਤ-ਸੰਭਾਲ ਪਰੰਪਰਾਵਾਂ ਦੀ ਸੀਮਾ ਦੁਆਰਾ ਡੂੰਘਾਈ ਨਾਲ ਭਰਪੂਰ ਹੈ ਅਤੇ **ਮੁੱਲਾਂ** ਤੱਕ ਪਹੁੰਚ ਅਤੇ **ਨੈਤਿਕਤਾ** ਨੂੰ ਭਾਰਤੀ ਸੰਕਲਪਾਂ ਅਤੇ ਅਭਿਆਸਾਂ ਵਿੱਚ ਇਸ ਦੀਆਂ ਜੜ੍ਹਾਂ ਦੁਆਰਾ ਵਧਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਸਾਥੀ ਮਨੁੱਖਾਂ ਅਤੇ ਸਾਰੇ ਪ੍ਰਾਣੀਆਂ ਲਈ ਸਤਿਕਾਰ ਅਤੇ ਹਮਦਰਦੀ, ਵਿਭਿੰਨਤਾ ਨੂੰ ਗਲੇ ਲਗਾਉਣਾ ਅਤੇ ਸੇਵਾ, ਸਫ਼ਾਈ/ਸਵੱਛਤਾ ਦੀ ਭਾਵਨਾ।

ਭਾਗ 1.1

ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਇੰਡੀਅਨ ਵਿਜ਼ਨ ਵਿੱਚ NCF

ਸਿੱਖਿਆ ਦਾ ਭਾਰਤੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਵਿਆਪਕ ਅਤੇ ਡੂੰਘਾ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਇਹ ਵਿਚਾਰ ਵੀ ਸ਼ਾਮਲ ਹੈ ਕਿ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਅੰਦਰੂਨੀ ਅਤੇ ਬਾਹਰੀ ਵਿਕਾਸ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਸਿੱਖਣਾ ਸਿਰਫ਼ ਜਾਣਕਾਰੀ ਇਕੱਠੀ ਕਰਨਾ ਨਹੀਂ ਹੈ ਸਗੋਂ ਸਵੈ-ਖੋਜ ਅਤੇ ਸਵੈ-ਵਿਕਾਸ, ਦੂਜਿਆਂ ਨਾਲ ਸਾਡੇ ਸੰਬੰਧਾਂ, ਗਿਆਨ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਰੂਪਾਂ ਵਿਚਕਾਰ ਵਿਤਕਰਾ ਕਰਨ ਦੇ ਯੋਗ ਹੋਣਾ ਅਤੇ ਵਿਅਕਤੀ ਅਤੇ ਸਮਾਜ ਦੇ ਫ਼ਾਇਦੇ ਲਈ ਸਿੱਖੀਆਂ ਗਈਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਨੂੰ ਫਲਦਾਇਕ ਢੰਗ ਨਾਲ ਲਾਗੂ ਕਰਨ ਦੇ ਯੋਗ ਹੋਣਾ ਹੈ।

ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਅਤੇ ਸਦੀਵੀ ਭਾਰਤੀ ਗਿਆਨ ਅਤੇ ਵਿਚਾਰ ਦੀ ਅਮੀਰ ਵਿਰਾਸਤ ਇਸ NCF ਲਈ ਇੱਕ ਮਾਰਗਦਰਸ਼ਕ ਰੋਸ਼ਨੀ ਦਾ ਕੰਮ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਗਿਆਨ (ਜੰਨ), ਬੁੱਧ (ਪ੍ਰਜਾ) ਅਤੇ ਸੱਚ (ਸੱਤਿਆ) ਦਾ ਪਿੱਛਾ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਭਾਰਤੀ ਚਿੰਤਨ ਅਤੇ ਦਰਸ਼ਨ ਵਿੱਚ ਸਰਬ-ਉੱਚ ਮਨੁੱਖੀ ਟੀਚਾ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖਿਆ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਕੇਵਲ ਇਸ ਸੰਸਾਰ ਜਾਂ ਜੀਵਨ ਸਕੂਲੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਤੋਂ ਪਰੇ ਜੀਵਨ ਦੀ ਤਿਆਰੀ ਵਜੋਂ ਗਿਆਨ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਪਰ ਸਵੈ ਦੀ ਪੂਰਨ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਅਤੇ ਮੁਕਤੀ ਲਈ ਸੀ। ਭਾਰਤੀ

ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਨੇ ਮਹਾਨ ਵਿਦਵਾਨ ਪੈਦਾ ਕੀਤੇ, ਜਿਵੇਂਕਿ ਚਰਕ, ਸੁਸਰੁਤ, ਆਰੀਆ ਭੱਟ, ਵਰਾਹਮਿਹੀਰ, ਭਾਸਕਰਚਾਰੀਆ, ਬ੍ਰਹਮਗੁਪਤ, ਚਾਣਕਯ, ਚੱਕਰਪਾਣੀ ਦੱਤ, ਮਾਧਵ, ਪਾਣਿਨੀ, ਪਤੰਜਲੀ, ਨਾਗਾਰਜੁਨ, ਗੌਤਮ, ਪਿੰਗਲਾ, ਸ਼ੰਕਰਦੇਵ, ਮੈਤ੍ਰੇਈ, ਗਾਰਗੀ ਅਤੇ ਤਿਰੂਵੱਲੂਵਰ ਕਈ ਹੋਰ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਵਿਭਿੰਨ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਵਿਸ਼ਵ ਗਿਆਨ ਵਿੱਚ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾਇਆ, ਜਿਵੇਂਕਿ ਗਣਿਤ, ਖਗੋਲ ਵਿਗਿਆਨ, ਯਾਤ੍ਰਾ ਵਿਗਿਆਨ, ਮੈਡੀਕਲ ਵਿਗਿਆਨ ਅਤੇ ਸਰਜਰੀ, ਸਿਵਲ ਇੰਜੀਨੀਅਰਿੰਗ, ਆਰਕੀਟੈਕਚਰ, ਸ਼ਿਪ ਬਿਲਡਿੰਗ ਅਤੇ ਨੇਵੀਗੇਸ਼ਨ, ਯੋਗਾ, ਫਾਈਨ ਆਰਟਸ, ਸ਼ਤਰੰਜ ਅਤੇ ਹੋਰ ਬਹੁਤ ਕੁਝ। ਭਾਰਤੀ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਅਤੇ ਦਰਸ਼ਨ ਦਾ ਸੰਸਾਰ 'ਤੇ ਇੱਕ ਮਜ਼ਬੂਤ ਪ੍ਰਭਾਵ ਰਿਹਾ ਸੀ।

ਵਿਸ਼ਵ ਵਿਰਾਸਤ ਦੀਆਂ ਇਹਨਾਂ ਅਮੀਰ ਵਿਰਾਸਤਾਂ ਨੂੰ ਨਾ ਸਿਰਫ ਪਾਲਣ-ਪੋਸਣ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਪੀੜ੍ਹੀ ਲਈ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਰੱਖਿਆ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਸਗੋਂ ਸਾਡੀ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਦੁਆਰਾ ਖੋਜ, ਵਿਸਤ੍ਰਿਤ ਅਤੇ ਨਵੀਆਂ ਵਰਤੋਂ ਲਈ ਵੀ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਰੱਖਿਆ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਭਾਰਤ ਦੇ ਨੌਜਵਾਨਾਂ ਵਿੱਚ ਭਾਰਤ ਦਾ ਗਿਆਨ ਅਤੇ ਇਸ ਦੀਆਂ ਵਿਭਿੰਨ ਸਮਾਜਿਕ, ਸੱਭਿਆਚਾਰਿਕ ਅਤੇ ਤਕਨੀਕੀ ਲੋੜਾਂ, ਇਸ ਦੀ ਬੇਮਿਸਾਲ ਕਲਾਤਮਿਕ, ਭਾਸ਼ਾ ਅਤੇ ਗਿਆਨ ਪਰੰਪਰਾਵਾਂ ਅਤੇ ਇਸ ਦੀ ਮਜ਼ਬੂਤ ਨੈਤਿਕਤਾ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰਨਾ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਮਾਣ, ਸਵੈ-ਵਿਸ਼ਵਾਸ, ਸਵੈ-ਗਿਆਨ, ਸਹਿਯੋਗ ਅਤੇ ਏਕੀਕਰਨ ਨੂੰ ਨਾਜ਼ੁਕ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਪਰੰਪਰਾਗਤ ਭਾਰਤੀ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਣਾਲੀ, ਸੰਸਾਰ ਵਿੱਚ ਸਭ ਤੋਂ ਪੁਰਾਣੀਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ, ਅਧਿਆਪਕ-ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਆਪਸੀ ਸੰਬੰਧਾਂ 'ਤੇ ਸਥਾਪਤ, ਨੇ ਸੰਪੂਰਨ ਵਿਕਾਸ ਅਤੇ ਗਿਆਨ ਦੇ ਸੰਚਾਰ ਦਾ ਪੋਸਣ ਕੀਤਾ। ਬਹਿਸ ਅਤੇ ਵਿਚਾਰ-ਵਟਾਂਦਰੇ ਸਿੱਖਣ ਅਤੇ ਮੁਲਾਂਕਣ ਦੇ ਪ੍ਰਾਇਮਰੀ ਢੰਗ ਸਨ। ਅਧਿਆਪਕ ਦੀ ਅਕਸਰ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਸੀਨੀਅਰ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੁਆਰਾ ਸਹਾਇਤਾ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਸੀ। ਵੱਡੀ ਉਮਰ ਦੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ, ਆਪਣੀ ਸਿੱਖਣ ਵਿੱਚ ਵਧੇਰੇ ਉੱਨਤ, ਅਕਸਰ ਛੋਟੇ ਹੁੰਦੇ ਪੜ੍ਹਾਇਆ ਗਿਆ, ਨਵੇਂ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਵਿੱਚ ਸਹਿਯੋਗੀ ਅਤੇ ਪੀਅਰ ਸਿੱਖਣ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ।

ਸਿੱਖਿਆ ਮੁੱਲ, ਜਿਵੇਂਕਿ ਨਿਮਰਤਾ, ਸੱਚਾਈ, ਅਨੁਸ਼ਾਸਨ (ਅਤੇ ਸਵੈ-ਅਨੁਸ਼ਾਸਨ, ਖਾਸ ਤੌਰ 'ਤੇ), ਸਵੈ-ਨਿਰਭਰਤਾ ਅਤੇ ਸਭ ਲਈ ਸਤਿਕਾਰ, ਜੀਵਨ ਦੇ ਨੈਤਿਕ, ਸਰੀਰਿਕ, ਅਧਿਆਤਮਿਕ ਅਤੇ ਬੌਧਿਕ ਪਹਿਲੂਆਂ 'ਤੇ ਜ਼ੋਰ ਦਿੰਦੀ ਹੈ। ਮਨੁੱਖੀ ਜੀਵ ਅਤੇ ਕੁਦਰਤ ਵਿਚਕਾਰ ਸੰਤੁਲਨ ਦੀ ਕਦਰ ਕਰਨ 'ਤੇ ਬਹੁਤ ਜ਼ੋਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਸੀ; ਇਹ ਸਮਝਿਆ ਗਿਆ ਸੀ ਕਿ ਵਿਅਕਤੀ ਦੀ ਭਲਾਈ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਦੇ ਸੰਸਾਰ ਦੀ ਤੰਦਰੁਸਤੀ 'ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਸਰੋਤ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਤੋਂ ਲਏ ਗਏ ਸਨ। ਭਾਸ਼ਾ ਅਤੇ ਵਿਆਕਰਨ, ਦਰਸ਼ਨ, ਤਰਕ, ਇਤਿਹਾਸ, ਆਰਕੀਟੈਕਚਰ, ਵਣਜ, ਸ਼ਾਸਨ, ਖੇਤੀਬਾੜੀ, ਵਪਾਰ, ਤੀਰਅੰਦਾਜ਼ੀ। ਰਚਨਾਤਮਿਕ ਕਲਾਵਾਂ ਨੇ ਜੀਵਨ ਦੇ ਸਾਰੇ ਪਹਿਲੂਆਂ ਵਿੱਚ ਸੁੰਦਰਤਾ ਸੁਹਜ ਅਤੇ ਸੰਵੇਦਨਸ਼ੀਲਤਾ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਵਿਕਸਿਤ ਕੀਤੀ। ਖੇਡਾਂ, ਮਾਰਸ਼ਲ ਹੁਨਰ ਅਤੇ ਯੋਗਾ ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਨਾਲ, ਸਰੀਰਿਕ ਸਿੱਖਿਆ ਤੇ ਤੰਦਰੁਸਤੀ ਇੱਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਖੇਤਰ ਸੀ, ਤਾਂਜੇ ਸਰੀਰ ਨੂੰ ਇੱਕ ਸੰਪੂਰਨ ਸਿੱਖਿਆ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕੇ।

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਸਿੱਖਿਆ ਨੂੰ ਪੰਚਕੋਸ਼ (ਪੰਜ ਪੱਧਰਾਂ ਜਾਂ ਸਾਡੇ ਹਿੱਸੇ ਹੋਣਾ) ਇੱਕ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਭਾਰਤੀ ਸੰਕਲਪ ਜੋ ਮਨੁੱਖੀ ਅਨੁਭਵ ਅਤੇ ਸਮਝ ਵਿੱਚ ਸਰੀਰ-ਮਨ ਦੀ ਗੁੰਝਲਦਾਰਤਾ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਦੇ ਅਨਿੱਖੜਵੇਂ ਵਿਕਾਸ ਵਜੋਂ ਦੇਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। (ਵੇਰਵਿਆਂ ਲਈ ਕਿਰਪਾ ਕਰ ਕੇ ਭਾਗ-ੳ, ਅਧਿਆਇ-2 ਦੇਖੋ) ਇਹ ਵੀ ਇੱਕ ਉੱਘਾ ਵਿਹਾਰਿਕ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਹੈ, ਪ੍ਰਾਪਤੀਯੋਗ ਅਤੇ ਜੀਵਨ ਲਈ ਪੂਰਕ ਸੋਚਣ ਅਤੇ ਨੈਤਿਕ ਅਤੇ ਤਰਕਸੰਗਤ ਚੋਣਾਂ ਕਰਨ ਦੀ ਯੋਗਤਾ ਨੂੰ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਚੰਗੀ ਸਰੀਰਿਕ ਸਿਹਤ ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਭਾਵਨਾਤਮਿਕ ਵਿਕਾਸ ਕਰਨਾ ਹੁਨਰ ਅਤੇ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਫ਼ੈਸਲੇ, ਇੱਕ ਸੰਪੂਰਨ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਹੋਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ।

19ਵੀਂ ਅਤੇ 20ਵੀਂ ਸਦੀ ਦੌਰਾਨ, ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਮਹਾਨ ਆਧੁਨਿਕ ਭਾਰਤੀ ਚਿੰਤਕ ਅਤੇ ਸ਼ਖ਼ਸੀਅਤਾਂ, ਜਿਵੇਂਕਿ ਸਾਵਿਤਰੀਬਾਈ ਅਤੇ ਜੋਤੀਬਾ ਫੁਲੇ, ਰਾਬਿੰਦਰਨਾਥ ਟੈਗੋਰ, ਸਵਾਮੀ ਵਿਵੇਕਾਨੰਦ, ਮਹਾਤਮਾ ਗਾਂਧੀ, ਸ੍ਰੀ ਔਰਬਿੰਦੋ ਅਤੇ ਜਿੱਦੂ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨਾਮੂਰਤੀ ਨੇ ਭਾਰਤ ਨੂੰ ਆਪਣੇ 'ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦੀ ਪ੍ਰਣਾਲੀ', ਜਿਸ ਦੀਆਂ ਜੜ੍ਹਾਂ ਭਾਰਤ ਦੀ ਬੌਧਿਕ ਅਤੇ ਕਲਾਤਮਿਕ ਵਿਰਾਸਤ ਵਿੱਚ ਹਨ, ਨੂੰ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ 'ਤੇ ਜ਼ੋਰ ਦਿੱਤਾ, ਪਰ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਤੌਰ 'ਤੇ ਵਿਗਿਆਨ ਅਤੇ ਤਕਨਾਲੋਜੀ ਵਿੱਚ ਸਮਕਾਲੀ ਵਿਕਾਸ ਦੇ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਪਹਿਲੂ (ਵਧੇਰੇ ਵੇਰਵਿਆਂ ਲਈ NCF-FS ਦੇਖੋ) ਵੀ ਏਕੀਕ੍ਰਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ। ਸਿੱਖਿਆ ਦਾ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਫਲਸਫਾ ਵੀ ਇਸ NCF ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦਾ ਹੈ।

ਯੋਗਾ ਦੀ ਮਹੱਤਤਾ

ਅੱਜ ਯੋਗਾ ਨੂੰ ਅਕਸਰ ਆਸਣ (ਆਸਣਾਂ) ਅਤੇ ਪ੍ਰਾਣਾਯਾਮ (ਸਾਹ ਦਾ ਅਨੁਸ਼ਾਸਨ ਜਾਂ ਵਿਸਤਾਰ) 'ਤੇ ਕੇਂਦਰਿਤ ਅਭਿਆਸਾਂ ਦੇ ਸਮੂਹ ਵਜੋਂ ਸਮਝਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਭਾਰਤੀ ਸੰਕਲਪ ਵਿੱਚ, ਯੋਗਾ (ਸ਼ਾਬਦਿਕ ਤੌਰ 'ਤੇ, 'ਯੂਨੀਅਨ') ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਹੈ: ਇਹ ਸਵੈ-ਖੋਜ, ਸਵੈ-ਮੁਹਾਰਤ ਦੀਆਂ ਕਈ ਪ੍ਰਣਾਲੀਆਂ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦਾ ਹੈ ਜਾਂ ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਸਵੈ (ਆਤਮਾ) ਦੀ ਖੋਜ, ਜੋ ਹੈ ਕਿ ਕਿਵੇਂ 'ਯੋਗ' ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਉਪਨਿਸ਼ਦਾਂ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਗਟ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਆਪਣੇ ਅੰਤਮ ਉਦੇਸ਼ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚਣ ਲਈ, ਯੋਗਾ (ਜਿਵੇਂਕਿ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਪਤੰਜਲੀ ਦੇ ਯੋਗ-ਸੂਤਰਾਂ ਵਿੱਚ, ਕੁਝ ਸਦੀਆਂ BCE) ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਮਨ ਦੀ ਸ਼ਾਂਤਤਾ ਅਤੇ ਨਿਰਲੇਪਤਾ 'ਤੇ ਜ਼ੋਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ, ਆਸਣ ਅਤੇ ਪ੍ਰਾਣਾਯਾਮ ਸਿਰਫ ਇਸ ਅਨੁਸ਼ਾਸਨ ਲਈ ਸਹਾਇਕ ਹੈ। ਜਲਦੀ ਹੀ, ਯੋਗ ਦੇ ਹੋਰ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਰੂਪਾਂ (ਜਿਵੇਂ ਭਗਵਦ-ਗੀਤਾ ਵਿੱਚ) ਬਾਰੇ ਚਰਚਾ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇਗੀ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਗਿਆਨ ਯੋਗ ਜਾਂ ਸਵੈ-ਗਿਆਨ ਦਾ ਯੋਗ ਸ਼ਾਮਲ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਧਿਆਨ ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾਉਂਦਾ ਹੈ; ਭਗਤੀ ਯੋਗ ਜਾਂ ਸਮਰਪਣ ਦਾ ਯੋਗ ਅਤੇ ਬ੍ਰਹਮ ਦੇ ਕਿਸੇ ਵੀ ਰੂਪ ਨੂੰ ਸਮਰਪਣ ਅਤੇ ਕਰਮ ਯੋਗ, ਜਿੱਥੇ ਕਿਰਿਆ ਅਤੇ ਕਾਰਜਾਂ ਦੀ ਕੁਰਬਾਨੀ ਵਜੋਂ ਪੇਸ਼ਕਸ਼ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਫਲ ਦੀ ਉਮੀਦ (ਨਿਸ਼ਕਾਮ ਕਰਮ ਜਾਂ ਇੱਛਾ ਰਹਿਤ ਕਿਰਿਆ) ਯੋਗ ਦੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਹੋਰ ਮਾਰਗ ਵਧੇ ਹਨ, ਉਹ ਸਾਰੇ ਇੱਕੋ ਟੀਚੇ ਨੂੰ ਸਾਂਝਾ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਰਸਤੇ ਵਿੱਚ, ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਕੁਝ ਉਪ-ਉਤਪਾਦ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ, ਜਿਵੇਂਕਿ ਮਨ ਦੀ ਸ਼ਾਂਤੀ, ਅਟੱਟ ਸ਼ਾਂਤੀ, ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਦਾ ਨਿਯੰਤਰਨ ਅਤੇ ਇੱਛਾਵਾਂ ਅਤੇ ਫੋਕਸ ਅਤੇ ਪੂਰਤੀ ਦੀ ਭਾਵਨਾ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਯੋਗ ਨੇ ਆਪਣੇ ਕਈ ਰੂਪਾਂ ਰਾਹੀਂ ਭਾਰਤ ਅਤੇ ਦੁਨੀਆ ਭਰ ਵਿੱਚ ਲੱਖਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦੀਆਂ ਜ਼ਿੰਦਗੀਆਂ ਨੂੰ ਬਦਲਿਆ ਹੈ; ਇਸ ਦਾ ਸਾਹਿਤ, ਕਲਾ ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਡੂੰਘਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਅਨੁਭਵੀ ਹੈ। ਇਸ ਗਿਆਨ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਨੂੰ ਭਾਰਤ ਦਾ ਦੁਨੀਆ ਨੂੰ ਸਭ ਤੋਂ ਕੀਮਤੀ ਤੋਹਫਾ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹ ਸਿੱਖਿਆ ਅਤੇ ਸਿੱਖਣ ਪ੍ਰਤਿ ਭਾਰਤੀ ਪਹੁੰਚ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਤਰੀਕਿਆਂ ਨਾਲ ਸੂਚਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਭਾਗ 1.2

NCF ਵਿੱਚ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਪਰੰਪਰਾਵਾਂ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚ

ਇਹ NCF ਸਾਡੇ ਦੇਸ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਅਤੇ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਸਾਲਾਂ ਵਿੱਚ ਅਨੁਸ਼ਾਸਨ ਵਿੱਚ ਖੋਜ ਦੀ ਸਮਝ ਅਤੇ ਅਨੁਭਵ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੈ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਦੇਸ ਦੀ ਯਾਤਰਾ ਦਾ ਪੂਰਾ ਦੌਰ ਸ਼ਾਮਲ ਹੈ, ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਭਾਰਤ ਦੇ ਗਿਆਨ, ਬੁੱਧੀ ਅਤੇ ਪਰੰਪਰਾਵਾਂ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਸਮਕਾਲੀ ਭਾਰਤ ਦੀ ਉਰਜਾ, ਜੀਵੰਤਤਾ ਅਤੇ ਇੱਛਾਵਾਂ। ਇਸ ਸਮਝ ਅਤੇ ਅਨੁਭਵ ਵਿੱਚ ਦੇਸ ਦੇ ਸਾਰੇ ਹਿੱਸਿਆਂ ਤੋਂ ਸਥਾਨਿਕ ਗਿਆਨ, ਵਿਭਿੰਨ ਅਤੇ ਕਈ ਭਾਈਚਾਰੇ ਸਥਾਨਿਕ ਪਰੰਪਰਾਵਾਂ ਅਤੇ ਗਿਆਨ ਵੀ ਸ਼ਾਮਲ ਹੈ।

ਇਸ NCF ਵਿੱਚ ਭਾਰਤ ਦੀਆਂ ਜੜ੍ਹਾਂ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚ ਵਿੱਚ ਇਹ ਸ਼ਾਮਲ ਹੈ: (ੳ) ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਉਦੇਸ਼ਾਂ ਦਾ ਭਾਰਤੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ (ਅ) ਇੱਕ ਜੀਵੰਤ ਗਿਆਨਵਾਦੀ ਪਹੁੰਚ (ੲ) ਇੱਕ ਸਕਾਰਾਤਮਿਕ ਅਤੇ ਪਾਲਣ-ਪੋਸਣ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਅਧਿਆਪਕ-ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਰਿਸ਼ਤਾ; (ਸ) ਪਰਿਵਾਰਾਂ ਅਤੇ ਭਾਈਚਾਰਿਆਂ ਦੀ ਡੂੰਘੀ ਸ਼ਮੂਲੀਅਤ (ਹ) ਸਥਾਨਿਕ ਸਰੋਤ ਦੀ ਨਿਰਪੱਖ ਵਰਤੋਂ (ਕ) ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਸਮੱਗਰੀ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੇ ਭਾਰਤੀ ਅਤੇ ਸਥਾਨਿਕ ਸੰਦਰਭ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਚੁਣਿਆ ਗਿਆ ਹੈ (ਖ) ਭਾਰਤ ਦੇ ਗਿਆਨ ਨੂੰ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰਨਾ, ਭਾਰਤੀ ਗਿਆਨ ਸਿਸਟਮ ਸਮੇਤ, ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਵਿੱਚ ਜਿੱਥੇ ਵੀ ਇਹ ਢੁਕਵਾਂ, ਦਿਲਚਸਪ ਅਤੇ ਲਾਭਕਾਰੀ ਹੋਵੇ।

1.2.1 ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਉਦੇਸ਼

ੳ. NCF ਦੀ ਜੜ੍ਹ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਭਾਰਤੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਵਿੱਚ ਹੈ ਜੋ ਹਰ ਬੱਚੇ ਦੇ ਸੰਪੂਰਨ ਵਿਕਾਸ 'ਤੇ ਜ਼ੋਰ ਦਿੰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਸਰੀਰਿਕ ਵਿਕਾਸ, ਸਮਾਜਿਕ-ਭਾਵਨਾਤਮਿਕ ਵਿਕਾਸ, ਬੌਧਿਕ ਵਿਕਾਸ, ਅਧਿਆਤਮਿਕ ਵਿਕਾਸ ਅਤੇ ਮੁੱਲਾਂ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਅਤੇ ਸੁਭਾਅ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ।

1. ਵਿਕਾਸ ਦੇ ਸਾਰੇ ਖੇਤਰਾਂ ਨੂੰ ਮਨੁੱਖ ਵਿਕਾਸ ਅਤੇ ਵਧਣ ਲਈ ਨਾਜ਼ੁਕ ਅਤੇ ਬਰਾਬਰ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

2. ਇਸ NCF ਦਾ ਡਿਜ਼ਾਈਨ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਖੇਤਰਾਂ ਦਾ ਸਕੂਲੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਬਣਨ ਵਜੋਂ ਇੱਕ ਸੀਮਾ ਦੇ ਨਾਲ ਉਪਰੋਕਤ ਸਿਧਾਂਤ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦਾ ਹੈ: ਗਣਿਤ, ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ, ਵਿਗਿਆਨ, ਸਮਾਜਿਕ ਵਿਗਿਆਨ, ਕਲਾ ਸਿੱਖਿਆ, ਕਿੱਤਾਮੁਖੀ ਸਿੱਖਿਆ, ਸਰੀਰਿਕ ਸਿੱਖਿਆ ਤੇ ਤੰਦਰੁਸਤੀ ਅਤੇ ਅੰਤਰ-ਅਨੁਸ਼ਾਸਨੀ ਖੇਤਰ, ਜਿਵੇਂਕਿ ਵਾਤਾਵਰਨ ਸਿੱਖਿਆ ਅਤੇ ਮੁੱਲ ਸਿੱਖਿਆ।
  3. ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਦੇ ਸਾਰੇ ਖੇਤਰਾਂ ਨੂੰ ਬੱਚੇ ਦੇ ਸਿੱਖਣ ਅਤੇ ਵਿਕਾਸ ਲਈ ਬਰਾਬਰ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਸਮਝਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ: ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਲੜੀ ਨਹੀਂ ਹੈ।
  4. ਇਹ ਬਰਾਬਰ ਮਹੱਤਤਾ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਦੇ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਸੰਭਾਵਿਤ ਸਿਖਲਾਈ ਨਤੀਜਿਆਂ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਸਾਂਝੀ ਕਠੋਰਤਾ, ਸਮੱਗਰੀ ਦੀ ਚੋਣ, ਸਿੱਖਿਆ ਸ਼ਾਸਤਰੀ ਪਹੁੰਚ, ਮੁਲਾਂਕਣ ਦੀਆਂ ਰਣਨੀਤੀਆਂ ਅਤੇ ਸ਼ਾਇਦ, ਸਭ ਤੋਂ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ, ਹਰੇਕ ਖੇਤਰ ਲਈ ਸਕੂਲ ਦੇ ਦਿਨ ਵਿੱਚ ਨਿਰਧਾਰਿਤ ਸਮਾਂ ਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਿਤ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।
- ਅ. ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਭਾਰਤੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਦਾ ਇੱਕ ਕੇਂਦਰੀ ਉਦੇਸ਼ ਚਰਿੱਤਰ ਨਿਰਮਾਣ ਹੈ। NCF ਬਚਪਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਸ਼ੁਰੂਆਤੀ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਸਕੂਲੀ ਸਾਲਾਂ ਦੌਰਾਨ ਮੁੱਲਾਂ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਦੁਆਰਾ ਇਸ 'ਤੇ ਜ਼ੋਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਮੁੱਲ ਅਤੇ ਸੁਭਾਅ ਸਕੂਲ ਅਤੇ ਕਲਾਸਰੂਮ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਅਤੇ ਅਭਿਆਸ ਅਤੇ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਵਿੱਚ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਦੀ ਸਿਖਲਾਈ ਦੁਆਰਾ ਵਿਕਸਿਤ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।
1. ਇਹਨਾਂ ਵਿੱਚ ਉਹ ਕਦਰਾਂ-ਕੀਮਤਾਂ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ ਜੋ ਸਾਡੀ ਪਰੰਪਰਾ ਦਾ ਅਨਿੱਖੜਵਾਂ ਅੰਗ ਹਨ (ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ ਸੇਵਾ, ਅਹਿੰਸਾ, ਨਿਸ਼ਕਾਮ ਕਰਮ) ਅਤੇ ਮੁੱਲ ਜੋ ਸਾਡੇ ਆਧੁਨਿਕ ਸੰਵਿਧਾਨ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਹਨ (ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ ਬਰਾਬਰੀ, ਨਿਆਂਪ੍ਰਿਤ, ਵਾਤਾਵਰਨ ਦੀ ਸੁਰੱਖਿਆ ਪ੍ਰਤਿ ਵਚਨਬੱਧਤਾ)।
  2. ਮੁੱਲਾਂ ਦੇ ਨਾਲ, NCF ਖਾਸ ਸੁਭਾਅ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਸਕਾਰਾਤਮਿਕ ਕੰਮ ਦੀ ਨੈਤਿਕਤਾ (ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰ ਹੋਣਾ, ਆਪਣੇ-ਆਪ ਨੂੰ ਮਿਹਨਤ ਕਰਨਾ, ਗੁਣਵੱਤਾ ਦਾ ਪਿੱਛਾ ਕਰਨਾ ਅਤੇ ਕਿਸੇ ਦੇ ਕੰਮ ਵਿੱਚ ਇਮਾਨਦਾਰੀ, ਕੰਮ ਦੇ ਸਾਰੇ ਵਿਹਾਰਾਂ ਪ੍ਰਤਿ ਆਦਰ) ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨ 'ਤੇ ਜ਼ੋਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ।

ਇਸ ਦੀ ਅੱਗੇ ਭਾਗ-ਓ, ਮੁੱਲ ਅਤੇ ਸੁਭਾਅ ਦੇ ਅਧਿਆਇ-2 ਵਿੱਚ ਚਰਚਾ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ।

1.2.2 ਉਤੇਜਿਤ ਗਿਆਨ ਸ਼ਾਸਤਰੀ ਪਹੁੰਚ

ਗਿਆਨ ਦਾ ਸਿਧਾਂਤ ਜਾਂ ਪ੍ਰਮਾਣ-ਸ਼ਾਸਤਰ, ਕਲਾਸੀਕਲ ਭਾਰਤੀ ਦਰਸ਼ਨ ਦੇ ਸਭ ਤੋਂ ਅਮੀਰ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ ਹੈ, ਕਈ ਸਦੀਆਂ ਤੱਕ ਫੈਲਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ਅਤੇ ਸਭ ਤੋਂ ਜੀਵਿਤ ਬਹਿਸਾਂ ਨਾਲ ਭਰਪੂਰ ਹੈ।

ਵਾਸਤਵ ਵਿੱਚ, ਇਸ ਬਾਰੇ ਦਾਅਵੇ ਕਿ ਸਾਨੂੰ ਭਾਰਤੀ ਦਰਸ਼ਨ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਸਕੂਲ ਜਾਂ ਦਰਸ਼ਨ ਬਾਰੇ ਕਿਵੇਂ ਪਤਾ ਲੱਗਦਾ ਹੈ? ਅਕਸਰ ਮੁੱਖ ਮਾਪਦੰਡ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਜੋ ਵੱਖ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ, ਗਿਆਨ ਬਾਰੇ ਸਵਾਲ ਅਤੇ ਭਾਸ਼ਾ ਅਸਲੀਅਤ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ ਬਾਰੇ ਹੋਰ ਬੁਨਿਆਦੀ ਸਵਾਲਾਂ ਤੋਂ ਲਗਭਗ ਅਟੁੱਟ (ਮੈਟਾਫਿਜ਼ਿਕਸ) ਹਨ।

ਇਹ ਬਹਿਸਾਂ ਅਤੇ ਪਹੁੰਚ ਆਪਣੇ-ਆਪ ਨੂੰ ਮੌਜੂਦਾ ਵਿਗਿਆਨਿਕ ਤਰੀਕਿਆਂ ਅਤੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਦੇ ਢੰਗ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਦੇ ਹਨ; ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਬਾਰੀਕੀਆਂ ਸਾਡੀ ਮੌਜੂਦਾ ਸੋਚ ਨੂੰ 'ਅਸੀਂ ਕਿਵੇਂ ਜਾਣਦੇ ਹਾਂ', 'ਅਸੀਂ ਕੀ ਜਾਣਦੇ ਹਾਂ', 'ਸੱਚ ਕੀ ਹੈ', 'ਉਚਿਤ ਗਿਆਨ ਕੀ ਹੈ' ਅਤੇ ਹੋਰ ਵੀ ਬਹੁਤ ਕੁਝ 'ਤੇ ਅਮੀਰ ਬਣਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਬਾਰੀਕੀਆਂ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਖੇਤਰਾਂ ਦੇ ਗਿਆਨ ਭਾਗ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ ਨੂੰ ਸੂਚਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ (ਭਾਗ-ੲ, ਅਧਿਆਇ-2-9 ਦੇਖੋ)।

ਇਹ ਨੋਟ ਕਰਨਾ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹੈ ਕਿ ਭਾਰਤ ਦੀ ਬੌਧਿਕ ਪਰੰਪਰਾ ਦੇ ਉਪਰੋਕਤ ਢੰਗਾਂ ਵਿੱਚ ਕਠੋਰਤਾ ਅਤੇ ਤਰਕ ਸ਼ਾਮਲ ਹੈ। ਸਵਾਲਾਂ ਅਤੇ ਬਹਿਸ ਦੀ ਇਸ ਪਰੰਪਰਾ ਨਾਲ ਇਨਸਾਫ਼ ਕਰਨ ਲਈ, NCF ਪੂਰਨ ਤੌਰ 'ਤੇ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਜੜ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਜੁੜਨ ਲਈ ਵਰਤੀ ਜਾਣ ਵਾਲੀ ਸਾਰੀ ਵਿੱਦਿਅਕ ਸਮੱਗਰੀ ਦੀ ਪ੍ਰਮਾਣਿਕਤਾ ਜ਼ੋਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ, ਇਸ ਤੋਂ ਸਪਸ਼ਟ ਹੈ ਅਤਿਕਥਨੀ ਅਤੇ ਕਲਪਨਾ ਦੀਆਂ ਉਡਾਣਾਂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਲਿਖਤਾਂ ਜਾਂ ਵੈੱਬਸਾਈਟਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂਕਿ ਜੋ ਇਸ ਗੱਲ 'ਤੇ ਜ਼ੋਰ ਦੇ ਰਹੀਆਂ ਹਨ ਕਿ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਭਾਰਤੀ ਸਾਂਸਦ ਏਅਰੋਨਾਟਿਕਸ ਅਤੇ ਪ੍ਰਮਾਣੂ ਹਥਿਆਰ ਦੇ ਮਾਸਟਰ ਸਨ ਜਾਂ ਕੁਆਂਟਮ ਭੌਤਿਕ

ਵਿਗਿਆਨ ਜਾਂ ਸਟ੍ਰਿੰਗ ਥਿਊਰੀ ਦੇ ਨਿਯਮਾਂ ਨੂੰ ਜਾਣਦਾ ਸੀ। ਅਜਿਹੇ ਦਾਅਵੇ ਨਾ ਸਿਰਫ ਅਸਥਿਰ ਹਨ ਪਰ ਇਹ ਵੀ ਅੰਤ ਨੂੰ ਸ਼ਾਨਦਾਰ ਅਤੇ ਸੱਚੇ ਬੌਧਿਕ ਵਿਰਾਸਤ, ਜਿਸ ਦੇ ਭਾਰਤੀ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਵਾਰਸ ਹਨ, ਦੀ ਬਦਨਾਮੀ ਅਤੇ ਨਿਰਾਦਰੀ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ।

1.2.3 ਅਧਿਆਪਕ-ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਰਿਸ਼ਤਾ-ਪ੍ਰਭਾਵੀ ਸਿੱਖਿਆ

ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਭਾਰਤੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਦੇ ਸਭ ਤੋਂ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ ਅਧਿਆਪਕ ਅਤੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਵਿਚਕਾਰ ਸੰਬੰਧ ਨੂੰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਮਹੱਤਵ ਹੈ। ਇਸ ਸਿਧਾਂਤ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ, ਇਹ NCF ਅਧਿਆਪਕ ਅਤੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਵਿਚਕਾਰ ਸਕਾਰਾਤਮਿਕ ਅਤੇ ਪਾਲਣ-ਪੋਸਣ ਵਾਲਾ ਰਿਸ਼ਤਾ ਜੋ ਦੋਵਾਂ ਲਈ ਬੌਧਾਤਮਿਕ ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ-ਭਾਵਨਾਤਮਿਕ-ਨੈਤਿਕ ਵਿਕਾਸ ਭਰਪੂਰ ਹੈ 'ਤੇ ਜ਼ੋਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ।

- ੳ. ਇਹ ਸਕਾਰਾਤਮਿਕ ਸੰਬੰਧ ਮੁੱਖ ਤੌਰ 'ਤੇ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਦੁਆਰਾ ਹਰੇਕ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਨੂੰ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਤੌਰ 'ਤੇ ਜਾਣਦਾ, ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਦੇਖਦਾ ਅਤੇ ਸੁਣਦਾ ਹੈ, ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਸਵਾਲਾਂ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਅਤੇ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਪਛਾਣਦਾ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਜਵਾਬ ਦੇਣ ਦੁਆਰਾ ਵਿਕਸਿਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।
- ਅ. ਸਿੱਖਿਆ ਸੰਬੰਧੀ ਪਹੁੰਚ ਅਤੇ ਕਲਾਸਰੂਮ ਅਭਿਆਸ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੇ ਵਧਣ-ਫੁੱਲਣ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਸਿੱਖਣ ਦੀ ਤਬਦੀਲੀ ਦੇ ਤਰੀਕਿਆਂ ਨਾਲ ਬਦਲ ਸਕਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਇਸ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ, ਉਹ ਅਧਿਆਪਕ ਅਤੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਵਿਚਕਾਰ ਸਕਾਰਾਤਮਿਕ ਅਤੇ ਪਾਲਣ-ਪੋਸਣ ਵਾਲੇ ਰਿਸ਼ਤੇ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਇਸ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਆਧਾਰਿਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।
- ੲ. ਖਾਸ ਤੌਰ 'ਤੇ, ਇਹ ਰਿਸ਼ਤਾ ਉਸ ਮੁੱਲ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਵੇਗਾ ਜੋ ਅਧਿਆਪਕ ਧਾਰਨ ਕਰਨ ਦੀ ਉਮੀਦ ਕਰਦਾ ਹੈ (ਭਾਗ-ਅ, ਅਧਿਆਇ-2 ਦੇਖੋ); ਇਹ ਸਿਸਟਮ ਹਮਦਰਦੀ ਅਤੇ ਧੀਰਜ 'ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਵਿੱਚ ਸਵੈ-ਅਨੁਸ਼ਾਸਨ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਇੱਕ ਸਵੈ-ਅਨੁਸ਼ਾਸਨ ਜਿਸ ਦੀ ਅਧਿਆਪਕ ਤੋਂ ਇੱਕ ਮਿਸਾਲ ਹੋਣ ਲਈ ਉਮੀਦ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

1.2.4 ਪਰਿਵਾਰਾਂ ਅਤੇ ਭਾਈਚਾਰਿਆਂ ਦੀ ਸ਼ਮੂਲੀਅਤ

NCF ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਹੋਰ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਪਹਿਲੂ ਇੱਕ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਦੇ ਸਮੁੱਚੇ ਰੂਪ ਵਿਕਾਸ ਅਤੇ ਸਿੱਖਣ ਵਿੱਚ ਪਰਿਵਾਰਾਂ ਅਤੇ ਭਾਈਚਾਰਿਆਂ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਹੈ। NCF ਸਪਸ਼ਟ ਹੈ ਕਿ ਹਰੇਕ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਮਝਣ ਅਤੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਲਈ ਇੱਕ ਹੋਰ ਸਕਾਰਾਤਮਿਕ ਅਨੁਭਵ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਅਤੇ ਪਰਿਵਾਰਾਂ ਨੂੰ ਮਿਲ ਕੇ ਕੰਮ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਪਰਿਵਾਰ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਤੋਂ ਸਵਾਲ ਪੁੱਛਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਮਨਾਂ ਵਿੱਚ ਸ਼ੰਕਿਆਂ ਨੂੰ ਸਪਸ਼ਟ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਸਕੂਲ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ ਬਾਰੇ ਹੋਰ ਸਿੱਖਦੇ ਹਨ। ਜਦੋਂ ਅਧਿਆਪਕ ਬੱਚੇ ਦੇ ਘਰ ਦੇ ਮਾਹੌਲ ਨੂੰ ਸਮਝਦੇ ਹਨ, ਤਾਂ ਉਹ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਲਈ ਬਿਹਤਰ ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਤਜਰਬੇ ਤੇ ਯੋਜਨਾ ਬਣਾਉਣ ਦੇ ਯੋਗ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਸਾਂਝਾ ਕਰਨ ਅਤੇ ਇਕੱਠੇ ਕੰਮ ਕਰਨ ਦੁਆਰਾ, ਅਧਿਆਪਕ ਅਤੇ ਪਰਿਵਾਰ ਸਾਰੇ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਬੱਚੇ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਦਾ ਸਮਰਥਨ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਕਿਸਮ ਦੀ ਸ਼ਮੂਲੀਅਤ ਮਦਦ ਕਰਦੀ ਹੈ, ਪਰਿਵਾਰ ਸਕੂਲ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਤਜਰਬਿਆਂ ਦਾ ਸਮਰਥਨ ਕਰਦੇ ਹਨ ਜੋ ਘਰ ਵਿੱਚ ਚੰਗੇ ਅਭਿਆਸਾਂ ਦੁਆਰਾ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਪਰਿਵਾਰ ਬੱਚੇ ਦੀ ਤਰੱਕੀ ਅਤੇ ਲੋੜ ਦੇ ਖੇਤਰਾਂ ਦਾ ਮੁਲਾਂਕਣ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਵੀ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਇਸ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਦੇ ਮਾਧਿਅਮ ਨਾਲ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਆਪਣੀ ਪਾਲਣ-ਪੋਸਣ ਦੀਆਂ ਯੋਗਤਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਹੋਰ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਵੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰੇਗਾ। ਇਹ ਉਪਾਅ ਘਰ ਅਤੇ ਸਕੂਲ ਦੇ ਸਮੇਂ ਨੂੰ ਵਧੇਰੇ ਤਾਲਮੇਲ ਭਰਪੂਰ, ਸਕਾਰਾਤਮਿਕ ਅਤੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਲਈ ਲਾਭਕਾਰੀ ਬਣਾਉਣ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕਰਨਗੇ।

1.2.5 ਸਥਾਨਿਕ ਸਿਖਲਾਈ ਸਰੋਤ

ਸਿੱਖਣ ਲਈ ਸਥਾਨਿਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਜੜ੍ਹਾਂ ਵਾਲੇ ਸਰੋਤਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਨਾ ਸਿਰਫ ਵਧੇਰੇ ਲਾਗਤ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ, ਵਧੇਰੇ ਵਾਤਾਵਰਨ-ਅਨੁਕੂਲ ਅਤੇ ਸਥਾਨਿਕ ਭਾਈਚਾਰਿਆਂ ਦਾ ਵਧੇਰੇ ਸਹਿਯੋਗੀ ਹੈ, ਪਰ ਇਹ ਸਿੱਖਿਆ ਸ਼ਾਸਤਰੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਵਧੇਰੇ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਵੀ ਹੈ। ਇਹ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਸਮੱਗਰੀ ਅਤੇ ਸਿੱਖਿਆ ਸ਼ਾਸਤਰ, ਜੋ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਲਈ ਵਧੇਰੇ ਸੰਬੰਧਿਤ ਅਤੇ ਦਿਲਚਸਪ ਹੈ, ਨਤੀਜੇ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਦਾ ਹੈ

ਜੋਕਿ ਬਦਲੇ ਵਿੱਚ ਬਿਹਤਰ ਸਿੱਖਣ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਟੀਚਿੰਗ-ਲਰਨਿੰਗ ਮਟੀਰੀਅਲ (TLMs) ਉਸ ਸਮੇਂ ਸਭ ਤੋਂ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਜਦੋਂ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸਥਾਨਿਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸਰੋਤ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਦੋਵੇਂ ਭੌਤਿਕ ਵਸਤੂਆਂ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਖਿਡੌਣੇ, ਕਿਤਾਬਾਂ, ਖੇਡਾਂ, ਖੇਡਾਂ ਦਾ ਸਾਮਾਨ, ਕਿੱਤਾਮੁਖੀ ਸਿੱਖਿਆ, ਸਾਜ਼ੋ-ਸਾਮਾਨ, ਕਲਾ ਅਤੇ ਸ਼ਿਲਪਕਾਰੀ ਸਮੱਗਰੀ, ਵਿਗਿਆਨ ਪ੍ਰਯੋਗਾਂ ਲਈ ਸਮੱਗਰੀ ਅਤੇ ਸਥਾਨਿਕ ਪੌਦੇ ਅਤੇ ਫੁੱਲ, ਨਾਲ ਹੀ ਗੈਰ-ਭੌਤਿਕ ਵਸਤੂਆਂ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਕਹਾਣੀਆਂ, ਕਵਿਤਾਵਾਂ, ਗੀਤ ਅਤੇ ਤਿਉਹਾਰ, ਸਥਾਨਾਂ ਦੀਆਂ ਯਾਤਰਾਵਾਂ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਸਥਾਨਿਕ ਪਾਰਕਾਂ, ਸਮਾਰਕਾਂ, ਦੁਕਾਨਾਂ, ਕਾਰੋਬਾਰਾਂ ਅਤੇ ਸਿੱਖਿਆ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਵਿੱਚ ਢੁਕਵੇਂ ਮੌਕੇ 'ਤੇ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਸਥਾਨਿਕ ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਸਰੋਤ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

1.2.6 ਭਾਰਤੀ ਸੰਦਰਭ ਤੋਂ ਚੁਣੀ ਗਈ ਸਮੱਗਰੀ

ਸਿੱਖਣਾ ਸਭ ਤੋਂ ਵਧੀਆ ਉਦੋਂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜਦੋਂ ਇਹ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਦੇ ਸੰਦਰਭ ਵਿੱਚ ਸਥਿਤ ਅਤੇ ਰੂਟ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਕਿ ਸਮਕਾਲੀ ਅਧਿਆਪਨ ਅਤੇ ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਵਿਚਾਰ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਢਾਂਚੇ ਦਾ ਇੱਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹਿੱਸਾ ਹਨ, ਇਹ ਵੀ ਬਹੁਤ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹੈ ਕਿ ਬੱਚਿਆਂ, ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਪਰਿਵਾਰਾਂ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਭਾਈਚਾਰਿਆਂ ਦੇ ਵਿਭਿੰਨ ਅਨੁਭਵ ਕਲਾਸਰੂਮ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਸਥਾਨ ਲੱਭਦੇ ਹਨ। ਵਿਚਾਰ, ਕਲਪਨਾ ਅਤੇ ਸਿਰਜਣਾਤਮਿਕਤਾ ਉਦੋਂ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਫੁੱਲਦੀ ਹੈ ਜਦੋਂ ਸਿੱਖਣਾ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮੂਲ ਹੋਵੇ।

ਉ. NCF ਬੱਚੇ ਦੇ ਸੰਦਰਭ ਨੂੰ ਸਕੂਲੀ ਸਾਲਾਂ ਦੌਰਾਨ, ਸਕੂਲ ਵਿੱਚ ਬੱਚੇ ਦੇ ਜੀਵਨ ਦੇ ਸ਼ੁਰੂਆਤੀ ਸਾਲਾਂ ਵਿੱਚ ਖ਼ਾਸ ਜ਼ੋਰ ਦੇ ਨਾਲ ਸਿੱਖਣ ਲਈ, ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਵਜੋਂ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਅ. ਸਥਾਨਿਕ ਕਹਾਣੀਆਂ, ਗੀਤ, ਭੋਜਨ, ਕੱਪੜੇ, ਕਲਾ ਅਤੇ ਸੰਗੀਤ ਸਿੱਖਣ ਦਾ ਅਨਿੱਖੜਵਾਂ ਅੰਗ ਹਨ। ਇਹ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਕਿ ਸਿੱਖਿਆ ਸਕੂਲ ਵਿੱਚ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੇ ਅਨੁਭਵ, ਬੱਚਿਆਂ ਲਈ ਢੁਕਵਾਂ, ਦਿਲਚਸਪ ਅਤੇ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਹੈ, ਵੱਧ ਤੋਂ ਵੱਧ ਸੰਬੰਧਿਤ ਹੈ।

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਵਿੱਦਿਅਕ ਸਮੱਗਰੀ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਕਹਾਣੀਆਂ, ਕਲਾ, ਖੇਡਾਂ, ਉਦਾਹਰਨਾਂ ਅਤੇ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ, ਦੀ ਚੋਣ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇਗੀ, ਜਿੰਨਾ ਸੰਭਵ ਹੋ ਸਕੇ, ਭਾਰਤੀ ਅਤੇ ਸਥਾਨਿਕ ਭੂਗੋਲਿਕ ਸੰਦਰਭ ਵਿੱਚ ਜੜ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਜੁੜਨ ਲਈ, ਵੱਧ ਤੋਂ ਵੱਧ ਰਚਨਾਤਮਿਕਤਾ, ਸਮਝ, ਸੰਬੰਧਿਤਾ, ਪ੍ਰਸੰਗਿਕਤਾ ਨੂੰ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਉਣ ਅਤੇ ਕਲਾਸਰੂਮ ਵਿੱਚ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦੇ ਵਧਣ-ਫੁੱਲਣ ਲਈ।

1.2.7 ਭਾਰਤ ਦੇ ਗਿਆਨ ਦਾ ਏਕੀਕਰਨ

ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਮਾਣ ਅਤੇ ਜੜ੍ਹਾਂ ਦੋਵਾਂ ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ ਕਰਨਾ ਇੱਕ ਬੁਨਿਆਦੀ ਸੁਭਾਅ ਹੈ ਜਿਸ ਨੂੰ ਸਕੂਲੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦੌਰਾਨ ਵਿਕਸਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਹੈ। ਇਹ ਮੁੱਖ ਤੌਰ 'ਤੇ ਭਾਰਤ ਦੀ ਅਮੀਰ ਵਿਰਾਸਤ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਸਾਰੇ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਵਿੱਚ ਗਿਆਨ ਵਿੱਚ ਭਾਰਤ ਦਾ ਯੋਗਦਾਨ ਸ਼ਾਮਲ ਹੈ ਅਤੇ ਪੁਰਾਣੇ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਅਧਿਐਨ ਦੇ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ, ਕੁਝ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਸਮਕਾਲੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀਆਂ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ, ਨਾਲ ਡੂੰਘੀ ਜਾਣ-ਪਛਾਣ ਬਣਾਉਣ ਦੁਆਰਾ ਵਾਪਰਦਾ ਹੈ। ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਮਾਣ ਅਤੇ ਜੜ੍ਹਾਂ ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ ਕਰਨਾ ਸਾਰੇ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਧਿਆਨ ਕੇਂਦਰਿਤ ਹੈ ਪਰ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਇਸ ਵਿਰਾਸਤ ਅਤੇ 'ਭਾਰਤ ਦੇ ਗਿਆਨ' ਨਾਲ ਜਾਣੂ ਕਰਵਾਉਣ ਦੇ ਕੁਦਰਤੀ ਉਪ-ਉਤਪਾਦ ਵਜੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ਭਾਰਤ ਦੇ ਗਿਆਨ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਭਾਰਤ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਆਧੁਨਿਕ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਇਸ ਦੇ ਯੋਗਦਾਨ ਅਤੇ ਇਸ ਦੀਆਂ ਸਫਲਤਾਵਾਂ ਅਤੇ ਚੁਣੌਤੀਆਂ ਨੂੰ ਸ਼ਾਮਲ ਕੀਤਾ ਹੋਵੇਗਾ ਅਤੇ ਸਿੱਖਿਆ, ਸਿਹਤ, ਵਾਤਾਵਰਨ ਆਦਿ ਦੇ ਸੰਬੰਧ ਵਿੱਚ ਭਾਰਤ ਦੀਆਂ ਭਵਿੱਖ ਦੀਆਂ ਚੁਣੌਤੀਆਂ ਦੀ ਸਪਸ਼ਟ ਸਮਝ ਸਕੂਲੀ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਵਿੱਚ ਜਿੱਥੇ ਕਿਤੇ ਵੀ ਢੁਕਵੀਂ ਹੋਵੇ, ਵਿਗਿਆਨਿਕ ਢੰਗ ਨਾਲ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਵੇਗੀ।

ਖ਼ਾਸ ਤੌਰ 'ਤੇ, ਕਬਾਇਲੀ ਗਿਆਨ ਅਤੇ ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਦੇਸੀ ਅਤੇ ਪਰੰਪਰਾਗਤ ਤਰੀਕਿਆਂ ਸਮੇਤ **ਭਾਰਤੀ ਗਿਆਨ ਪ੍ਰਣਾਲੀਆਂ** ਨੂੰ ਕਵਰ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇਗਾ ਅਤੇ ਗਣਿਤ, ਖਗੋਲ ਵਿਗਿਆਨ, ਦਰਸ਼ਨ, ਯੋਗ, ਆਰਕੀਟੈਕਚਰ, ਦਵਾਈ, ਖੇਤੀਬਾੜੀ, ਇੰਜੀਨੀਅਰਿੰਗ, ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਗਿਆਨ, ਸਾਹਿਤ, ਖੇਡਾਂ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਸ਼ਾਮਲ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇਗਾ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਸ਼ਾਸਨ, ਰਾਜਨੀਤੀ ਅਤੇ ਸੰਭਾਲ ਵਿੱਚ, ਜਿੱਥੇ ਇਹ ਢੁਕਵਾਂ ਹੈ ਅਤੇ ਸਿੱਖਣ ਨੂੰ ਅਮੀਰ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਕਬਾਇਲੀ ਨਸਲੀ-ਚਿਕਿਤਸਕ ਅਭਿਆਸਾਂ, ਜੰਗਲ ਪ੍ਰਬੰਧਨ, ਰਵਾਇਤੀ (ਜੈਵਿਕ) ਫਸਲਾਂ ਦੀ ਕਾਸ਼ਤ, ਕੁਦਰਤੀ ਖੇਤੀ ਆਦਿ ਨੂੰ ਵੀ ਜਿੱਥੇ ਵੀ ਸੰਭਵ ਅਤੇ ਢੁਕਵਾਂ ਹੋਵੇਗਾ, ਸ਼ਾਮਲ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇਗਾ। **ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਭਾਰਤੀ ਗਿਆਨ ਪ੍ਰਣਾਲੀਆਂ ਇੱਥੇ ਗਿਆਨ ਦੇ ਸਾਰੇ ਵਿਵਸਥਿਤ ਅਨੁਸ਼ਾਸਨਾਂ ਦਾ ਹਵਾਲਾ ਦਿੰਦੀਆਂ ਹਨ ਜੋ ਭਾਰਤ**

ਵਿੱਚ ਉੱਚ ਪੱਧਰੀ ਸੂਝ-ਬੂਝ ਲਈ ਵਿਕਸਿਤ ਕੀਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਸਨ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਸਾਰੀਆਂ ਪਰੰਪਰਾਵਾਂ ਅਤੇ ਅਭਿਆਸਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਦਰਸਾਉਂਦੀਆਂ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਭਾਰਤ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਸਮੁਦਾਇਆਂ, ਕਬਾਇਲੀ ਸਮੁਦਾਇਆਂ ਸਮੇਤ, ਨੂੰ ਵਿਕਸਿਤ ਕੀਤਾ, ਸੁਧਾਰਿਆ ਅਤੇ ਪੀੜ੍ਹੀਆਂ ਤੱਕ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਰੱਖਿਆ। ਭਾਰਤੀ ਗਿਆਨ ਪ੍ਰਣਾਲੀਆਂ 'ਤੇ ਇੱਕ ਦਿਲਚਸਪ ਕੋਰਸ ਸੈਕੰਡਰੀ ਸਕੂਲ ਦੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਲਈ ਚੋਣਵੇਂ ਵਜੋਂ ਵੀ ਉਪਲਬਧ ਹੈ।

ਸਕੂਲੀ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਅਤੇ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ ਦੇਸ ਦੇ ਗਿਆਨ ਅਤੇ ਸੰਪਰਕ ਨੂੰ ਮਜ਼ਬੂਤ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਵੀ ਮਦਦ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ, ਜਿਵੇਂਕਿ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਅਭਿਆਸਾਂ ਅਤੇ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਜਿਵੇਂਕਿ ਸਕੂਲ ਅਸੈਂਬਲੀ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸਮਾਗਮਾਂ ਅਤੇ ਤਿਉਹਾਰਾਂ ਜਿਵੇਂਕਿ ਸੁਤੰਤਰਤਾ ਦਿਵਸ ਅਤੇ ਗਣਤੰਤਰ ਦਿਵਸ, ਜੋ ਦੇਸ ਅਤੇ ਇਸ ਦੀ ਕਲਾ ਅਤੇ ਵਿਰਾਸਤ ਵਿੱਚ ਮਾਣ ਵਧਾਉਂਦੇ ਹਨ, ਅਜ਼ਾਦੀ ਲਈ ਸਾਡੇ ਸੰਘਰਸ਼ ਦੀ ਸਮਝ ਅਤੇ ਸਾਡੀ ਅਜ਼ਾਦੀ ਦੀ ਰੱਖਿਆ ਅਤੇ ਸੁਰੱਖਿਆ ਦੀ ਮਹੱਤਤਾ।

ਭਾਗ 1.3

ਸਕੂਲ ਪੜਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਕੁਝ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਾਂਤ ਅਤੇ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਖੇਤਰ

ਭਾਰਤ ਬਾਰੇ ਸਿੱਖਣਾ ਅਤੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਮਾਣ ਅਤੇ ਜੜ੍ਹਾਂ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਕਰਨਾ, ਇਸ NCF ਦਾ ਇੱਕ ਅਨਿੱਖੜਵਾਂ ਅੰਗ ਹੈ। ਇਹ ਇਸ ਸਾਰੇ ਦਸਤਾਵੇਜ਼ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਉਦੇਸ਼ਾਂ, ਗਿਆਨ, ਸਮਰੱਥਾਵਾਂ, ਕਦਰਾਂ-ਕੀਮਤਾਂ ਅਤੇ ਸੁਭਾਅ ਨੂੰ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨ ਦੇ ਹਿੱਸੇ ਵਜੋਂ ਪ੍ਰਤੀਬਿੰਬਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਹਰੇਕ ਪੜਾਅ 'ਤੇ ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਮਿਆਰ (ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਦੇ ਟੀਚਿਆਂ ਅਤੇ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਯੋਗਤਾਵਾਂ ਵਿੱਚ) ਪੜਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਵਿੱਦਿਅਕ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ ਦੇ ਹਿੱਸੇ ਵਜੋਂ ਅਤੇ ਪੜਾਵਾਂ ਰਾਹੀਂ ਸਮੱਗਰੀ ਦੀ ਚੋਣ ਦੇ ਇੱਕ ਬੁਨਿਆਦੀ ਸਿਧਾਂਤ ਵਜੋਂ ਅਤੇ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਦੇ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੈ।

ਕੁਝ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਾਂਤ ਹੇਠਾਂ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਹਨ:

ੳ. ਫਾਊਂਡੇਸ਼ਨਲ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਬੱਚਿਆਂ ਲਈ:

1. ਇਸ ਪੜਾਅ 'ਤੇ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਦੇ ਟੀਚਿਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ ਸੇਵਾ ਦੇ ਮਹੱਤਵ ਨੂੰ ਸਿੱਖਣਾ ਹੈ। ਇਹ ਹੈ ਜਿੱਥੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਸਭ ਤੋਂ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਭਾਰਤੀ ਕਦਰਾਂ-ਕੀਮਤਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਜਾਣੂ ਕਰਵਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਲੋੜਵੰਦਾਂ ਦੀ ਮਦਦ ਕਰਨਾ ਸਿੱਖਣਾ, ਇੱਕ ਅਜਿਹਾ ਮੁੱਲ ਜੋ ਜੀਵਨ ਭਰ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਰਹੇਗਾ।
2. ਕਹਾਣੀਆਂ, ਸੰਗੀਤ, ਕਲਾ, ਭਾਰਤੀ ਅਤੇ ਸਥਾਨਿਕ ਸੰਦਰਭ ਤੋਂ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਪਰਿਵਾਰਾਂ ਤੋਂ ਖੇਡਾਂ ਅਤੇ ਸਮਾਜ ਇਸ ਪੜਾਅ 'ਤੇ ਪੜ੍ਹਾਉਣ ਲਈ ਵਰਤੀ ਗਈ ਸਮੱਗਰੀ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਹਨ। ਬੱਚਿਆਂ ਕੋਲ ਭਾਰਤ ਕਹਾਣੀਆਂ ਸਮੇਤ, ਭਾਰਤੀ ਪਰੰਪਰਾ ਦੀਆਂ ਮਜ਼ੇਦਾਰ ਕਥਾਵਾਂ, ਲੋਕ ਕਹਾਣੀਆਂ ਅਤੇ ਪ੍ਰੇਰਨਾਦਾਇਕ ਕਹਾਣੀਆਂ ਦੇ ਮਹਾਨ ਭੰਡਾਰਾਂ ਤੋਂ ਉੱਚਿਤ ਅਤੇ ਚੋਣਵਾ ਪੜ੍ਹਨ ਅਤੇ ਸਿੱਖਣ ਦਾ ਮੌਕਾ ਹੈ। ਇਤਿਹਾਸ ਦੇ ਭਾਰਤੀ ਨਾਇਕਾਂ ਅਤੇ ਨਾਇਕਾਵਾਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਦੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਬੱਚਿਆਂ ਵਿੱਚ ਮੁੱਖ ਮੁੱਲਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰੇਰਿਤ ਕਰਨ ਅਤੇ ਪੇਸ਼ ਕਰਨ ਦੇ ਇੱਕ ਵਧੀਆ ਤਰੀਕੇ ਵਜੋਂ ਦੇਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਅ. ਪ੍ਰੈਪਰੇਟਰੀ, ਮਿਡਲ ਅਤੇ ਸੈਕੰਡਰੀ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਹਰੇਕ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਖੇਤਰ ਵਿਸ਼ੇ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਜੜ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਜੁੜਨ ਨੂੰ ਦਰਜ ਕਰਨ ਲਈ ਇੱਕ ਖਾਸ ਪਹੁੰਚ ਲੈਂਦਾ ਹੈ:

1. **ਕਲਾ ਸਿੱਖਿਆ** ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਭਾਰਤੀ ਗ੍ਰੰਥਾਂ, ਜਿਵੇਂਕਿ ਨਾਟਯ ਸ਼ਾਸਤਰ, ਅਭਿਨਯ ਦਰਪਨ, ਸ਼ਿਲਪਸ਼ਾਸਤ੍ਰ, ਵਸਤੂਸ਼ਾਸਤ੍ਰ, ਚਿਤ੍ਰਸੂਤਰ ਅਤੇ ਸੰਗੀਤ-ਰਤਨਾਕਰਾ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਕਲਾ ਦੇ ਤੱਤਾਂ, ਤਰੀਕਿਆਂ ਅਤੇ ਸੁਹਜ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਨੂੰ ਕੋਡਬੱਧ ਅਤੇ ਸੰਰਚਿਤ ਕੀਤਾ ਤੋਂ ਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਵੱਖ-ਵੱਖ ਪੜਾਵਾਂ ਰਾਹੀਂ, ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਇਹਨਾਂ ਤੱਤਾਂ ਅਤੇ ਸਿਧਾਂਤ ਅਤੇ ਕਲਾ ਦੀ ਇੱਕ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਜੋ ਕਲਾਕਾਰੀ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ, ਜਿਵੇਂਕਿ *ਸਰੁਤੀ, ਨਾਦ, ਰਾਗ, ਤਾਲਾ, ਲਯਾ, ਭਾਵ, ਅਲੰਕਾਰ, ਨ੍ਰਿਤ, ਨਾਟਯ, ਪ੍ਰਮਾਣਾ, ਸਾਹਿਤ, ਗਮਕ, ਮੀਂਦ, ਰਸ* ਦੇ ਵਰਣਨ ਅਤੇ ਚਰਚਾ ਕਰਨ ਲਈ ਵਰਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਦਾ ਗਿਆਨ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨਗੇ।

ਇਹਨਾਂ ਸੰਕਲਪਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਹੈ ਕਿ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਅਨੁਭਵ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨਾਲ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੀ ਸਥਾਨਿਕ ਕਲਾ ਦੇ ਨਾਲ ਇਕਸਾਰ ਅਤੇ ਅਰਥਪੂਰਨ ਸ਼ਮੂਲੀਅਤ ਦੁਆਰਾ, ਸ਼ਿਲਪਕਾਰੀ, ਸੰਗੀਤ, ਨਾਚ, ਥਿਏਟਰ, ਕਠਪੁਤਲੀ, ਟੈਕਸਟਾਈਲ ਕਲਾ ਅਤੇ ਹੋਰ ਬੇਮਿਸਾਲ ਵਿਭਿੰਨਤਾ ਅਤੇ ਭਾਰਤੀ ਕਲਾਤਮਿਕ ਪਰੰਪਰਾਵਾਂ ਦੀ ਬਹੁ-ਸੱਭਿਆਚਾਰਿਕ ਨੈਤਿਕਤਾ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕਰੇਗਾ। ਇਹ ਇਸ ਨੂੰ ਵੀ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਵਿਦਿਆਰਥੀ, ਵੱਖ-ਵੱਖ ਸੂਹਜਾਂ ਨੂੰ ਦੇਖਣ ਅਤੇ ਪ੍ਰੇਰਿਤ ਹੋਣ ਦੇ ਢੁਕਵੇਂ ਮੌਕੇ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰ ਕੇ ਸੰਵੇਦਨਾਵਾਂ ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਖੁਦ ਦੀ ਕਲਾਕਾਰੀ ਬਣਾਉਂਦੇ ਹੋਏ, ਆਪਣੀ ਕਲਪਨਾ ਅਤੇ ਪ੍ਰਗਟਾਵੇ ਨੂੰ ਲਾਗੂ ਕਰਦੇ ਹੋਏ, ਕਲਾਸੀਕਲ, ਲੋਕ, ਕਬਾਇਲੀ ਅਤੇ ਸਮਕਾਲੀ ਕਲਾਤਮਿਕ ਸ਼ੈਲੀਆਂ ਦੀਆਂ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਸ਼ੈਲੀਆਂ ਦੇ ਸੰਪਰਕ ਵਿੱਚ ਹਨ।

ਸੋਚਣ, ਬਣਾਉਣ ਅਤੇ ਪ੍ਰਸੰਸਾ ਕਰਨ ਦੀਆਂ ਕਲਾਤਮਿਕ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ ਆਪਣੇ-ਆਪ ਨੂੰ, ਕਲਾਕਾਰਾਂ, ਕਲਾ ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਕਾਂ ਅਤੇ ਸ਼ਿਲਪਕਾਰਾਂ ਦੇ ਸਥਾਨਿਕ ਭਾਈਚਾਰੇ, ਨਾਲ ਹੀ ਸਮਾਰਕਾਂ, ਅਜਾਇਬ ਘਰਾਂ, ਪੁਰਾਲੇਖਾਂ ਦੁਆਰਾ ਕਲਾ ਅਤੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਦਾ ਇੱਕ ਵੱਡਾ ਭੰਡਾਰ, ਵਿਰਾਸਤੀ ਥਾਂਵਾਂ ਅਤੇ ਹੋਰ ਸੰਬੰਧਿਤ ਸੱਭਿਆਚਾਰਿਕ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਅਤੇ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰਨ ਲਈ ਕਲਾਸਰੂਮ ਤੋਂ ਪਰੇ ਵਧਾਏਗਾ।

ਪ੍ਰੈਪਰੇਟਰੀ ਪੱਧਰ 'ਤੇ, ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਤੋਂ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਸਥਾਨਿਕ ਕਲਾ ਅਤੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਨੂੰ ਦੇਖਣ ਅਤੇ ਬੁਨਿਆਦੀ ਕਲਾ ਰੂਪਾਂ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਰੰਗੋਲੀ ਅਤੇ ਬੁਨਿਆਦੀ ਸ਼ਿਲਪਕਾਰੀ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਮਿੱਟੀ ਦਾ ਕੰਮ, ਮਿੱਟੀ ਦੇ ਬਰਤਨ (ਪਹੀਏ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ), ਕਠਪੁਤਲੀ, ਲੋਕ ਗੀਤ, ਲੋਕ-ਨਾਚ ਅਤੇ ਹੋਰ ਦੇ ਅਭਿਆਸ ਦੀ ਉਮੀਦ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। **ਮਿਡਲ ਪੱਧਰ** 'ਤੇ, ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਤੋਂ ਸਧਾਰਨ ਕਲਾਤਮਿਕ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ ਸਿੱਖਣ ਦੀ ਉਮੀਦ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਜੋ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਕਲਾ ਪਰੰਪਰਾਵਾਂ ਅਤੇ ਕਲਾਕਾਰਾਂ ਅਤੇ ਕਲਾ ਦੇ ਰੂਪਾਂ ਨਾਲ ਜੁੜੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਰਾਜ ਅਤੇ ਗੁਆਂਢੀ ਰਾਜ ਵਿੱਚ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਗਿਆਨ ਦਾ ਵਿਸਤਾਰ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਉਹਨਾਂ ਤੋਂ ਸ਼ੈਲੀ ਸੰਬੰਧੀ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਕਲਾ ਅਭਿਆਸਾਂ ਦੀਆਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਸੰਦਰਭਾਂ ਅਤੇ ਆਰਕੀਟੈਕਚਰਲ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ ਤੁਲਨਾਵਾਂ ਖਿੱਚਣ ਦੀ ਵੀ ਉਮੀਦ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਸੈਕੰਡਰੀ ਪੱਧਰ 'ਤੇ, ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਤੋਂ ਉਮੀਦ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਕਲਾ ਪ੍ਰਤਿ ਆਪਣੀ ਕਲਾ ਦਾ ਵਿਸਤਾਰ ਕਰਨਗੇ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਭਾਰਤ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਹਿੱਸਿਆਂ ਦੀਆਂ ਪਰੰਪਰਾਵਾਂ ਅਤੇ ਸਮਾਨਤਾਵਾਂ ਅਤੇ ਅੰਤਰਾਂ ਦਾ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਅਤੇ ਭੂਗੋਲਿਕ ਜਾਂ ਸਮਾਜਿਕ ਸੰਦਰਭਾਂ ਦੇ ਸੰਭਵ ਕਾਰਨ। ਉਹ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਇਸ ਗਿਆਨ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਕਲਾ ਅਭਿਆਸ ਵਿੱਚ ਲਾਗੂ ਕਰਨ ਦੀ ਮਦਦ ਵੀ ਕਰਨਗੇ ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਆਪਣੀਆਂ ਸ਼ਿਲਪਕਾਰੀ ਤਕਨੀਕਾਂ ਅਤੇ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਦੇ ਹੁਨਰ ਨੂੰ ਸੁਧਾਰਦੇ ਹਨ। ਕਲਾਸ ਚਰਚਾਵਾਂ, ਪ੍ਰੋਜੈਕਟਾਂ ਅਤੇ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਸੰਗੀਤ ਜਾਂ ਨਾਚ ਜਾਂ ਮੰਦਰ ਨਿਰਮਾਣ ਦੀਆਂ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਖੇਤਰੀ ਸ਼ੈਲੀਆਂ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਵਿੱਚ ਤੁਲਨਾਵਾਂ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ ਤਾਂਜੋ ਨਾ ਸਿਰਫ ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਆਮ, ਪੁਰਾਤਨ ਲਿਖਤਾਂ ਵਿੱਚ ਜਤਿਆ ਹੋਇਆ, ਪੈਨ-ਇੰਡੀਅਨ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ ਨੂੰ ਲਿਆਉਣਾ ਹੋਵੇ, ਸਗੋਂ ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਖੇਤਰੀ ਭਿੰਨਤਾਵਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਅੱਗੇ ਲਿਆਉਣਾ ਹੋਵੇ। ਅਜਿਹੇ ਅਭਿਆਸ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਭਾਰਤ ਦੀਆਂ ਕਲਾ ਪਰੰਪਰਾਵਾਂ ਦੇ ਦੋ ਬੁਨਿਆਦੀ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਤੋਂ ਜਾਣੂ ਕਰਵਾਓ, ਜੋ ਹਨ (1) ਨਵੀਨਤਾ ਦੀ ਅਜ਼ਾਦੀ ਦੇ ਨਾਲ ਸੂਹਜ-ਸ਼ਾਸਤਰ ਦੀਆਂ ਕਲਾਸੀਕਲ ਧਾਰਨਾਵਾਂ ਪ੍ਰਤਿ ਵਫ਼ਾਦਾਰੀ (2) ਮੁਫਤ ਲੋਕ ਤੋਂ ਕਲਾਸੀਕਲ ਅਤੇ ਇਸ ਦੇ ਉਲਟ ਉਧਾਰ ਦੇ ਮੌਕੇ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨਗੇ, ਜਿਸ ਦਾ ਨਤੀਜਾ ਆਪਸੀ ਸੰਸ਼ੋਧਨ ਅਤੇ ਇੱਕ ਅੰਤਰੀਵ ਏਕਤਾ ਨਾਲ ਬੇਅੰਤ ਵਿਭਿੰਨਤਾ ਹੋਵੇਗਾ।

2. **ਤਕਨਾਲੋਜੀ:** ਹਰ ਦੂਜੀ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਸੱਭਿਅਤਾ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਤਕਨਾਲੋਜੀ, ਕੁਝ ਵਿਲੱਖਣ ਵਿਕਾਸ ਦੇ ਨਾਲ ਬਹੁਤ ਤਰੱਕੀ ਹੋਈ। ਤਕਨਾਲੋਜੀ, ਹਾਲਾਂਕਿ, ਇੱਥੇ 'ਵਿਗਿਆਨਿਕ ਗਿਆਨ ਦੀ ਵਰਤੋਂ' ਵਜੋਂ ਪਰਿਭਾਸ਼ਿਤ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ, ਕਿਉਂਕਿ, ਜ਼ਿਆਦਾ ਵਾਰ ਨਹੀਂ, ਪਹਿਲਾਂ ਇਹ ਵਿਗਿਆਨ ਹੈ; ਇਸ ਦੀ ਬਜਾਏ, ਇਸ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਤਰੀਕਿਆਂ ਵਜੋਂ ਸਮਝਿਆ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਮਨੁੱਖੀ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਅਤੇ ਨਵੀਨਤਾਵਾਂ ਦੁਆਰਾ ਬਦਲਿਆ ਗਿਆ, ਜੀਵੰਤ ਵਾਤਾਵਰਨ ਹੈ। ਇਸ ਬਿੰਦੂ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਲਈ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਛੋਟੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ (ਆਦਰਸ਼ ਤੌਰ 'ਤੇ ਵਿੱਦਿਅਕ ਵੀਡੀਓਜ਼ ਰਾਹੀਂ) ਜਾਨਵਰਾਂ ਦੀ ਤਕਨਾਲੋਜੀਆਂ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਪੰਛੀਆਂ ਦੁਆਰਾ ਆਲ੍ਹਣਾ-ਨਿਰਮਾਣ, ਬੀਵਰ ਦੁਆਰਾ ਬੰਨ੍ਹ ਦਾ

ਨਿਰਮਾਣ, ਬਾਂਦਰਾਂ ਦੁਆਰਾ ਪੱਥਰ ਜਾਂ ਡੰਡੇ ਆਦਿ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਪ੍ਰਤਿ ਸੰਵੇਦਨਸ਼ੀਲ ਬਣਾਉਣ ਦੀ ਅਮੀਰੀ ਅਤੇ ਕੁਦਰਤੀ ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਗੁੰਝਲਤਾ ਦੇ ਉਦਾਹਰਨ ਸਮਝਾਣਾ ਲਾਭਦਾਇਕ ਹੋਵੇਗਾ।

ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਕੁਝ ਸ਼ੁਰੂਆਤੀ ਤਕਨੀਕਾਂ, ਮੋਟੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਦਿੱਖ ਦੇ ਕਾਲਕ੍ਰਮਿਕ ਕ੍ਰਮ ਵਿੱਚ, ਪੱਥਰ-ਸੰਦ ਬਣਾਉਣਾ, ਸ਼ਿਕਾਰ-ਸੰਦ ਬਣਾਉਣਾ, ਖੇਤੀਬਾੜੀ (ਜਾਨਵਰ ਸਮੇਤ ਪਾਲਣ-ਪੋਸਣ), ਮਿੱਟੀ ਦੇ ਬਰਤਨ, ਰਤਨ ਵਿਗਿਆਨ ਅਤੇ ਮਣਕੇ ਬਣਾਉਣਾ, ਧਾਤੂ ਵਿਗਿਆਨ, ਟੈਕਸਟਾਈਲ ਨਿਰਮਾਣ (ਕਤਾਈ, ਬੁਣਾਈ ਅਤੇ ਰੰਗਾਈ ਸਮੇਤ) ਅਤੇ ਹੋਰ ਕਈ ਸ਼ਿਲਪਕਾਰੀ, ਅਵਾਜਾਈ ਤਕਨਾਲੋਜੀ, ਪਾਣੀ ਪ੍ਰਬੰਧਨ, ਉਸਾਰੀ, ਟਾਊਨ-ਪਲਾਨਿੰਗ, ਫੈਸ਼ੇਂਸ ਅਤੇ ਕੱਚ ਦੀਆਂ ਤਕਨੀਕਾਂ, ਯੁੱਧ, (ਹਥਿਆਰ ਬਣਾਉਣ ਸਮੇਤ) ਲਿਖਣਾ, ਸ਼ਿੰਗਾਰ ਸਮੱਗਰੀ ਅਤੇ ਅਤਰ ਅਤੇ ਹੋਰ ਬਹੁਤ ਕੁਝ ਸ਼ਾਮਲ ਹੈ।

ਸਪਸ਼ਟ ਹੈ ਕਿ ਇਹਨਾਂ ਬਾਰੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਤਕਨਾਲੋਜੀਆਂ ਦਾ ਵਿਸਤ੍ਰਿਤ ਗਿਆਨ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨਾ ਸੰਭਵ ਜਾਂ ਫਾਇਦੇਮੰਦ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗਾ। ਕੁਝ ਚੁਣੇ ਹੋਏ ਕੇਸ ਅਧਿਐਨਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਇੱਕ ਸੰਖੇਪ ਜਾਣਕਾਰੀ ਕਾਫ਼ੀ ਹੋਵੇਗੀ।

ਪ੍ਰੈਪਰੇਟਰੀ ਅਤੇ ਮਿਡਲ ਪੱਧਰ 'ਤੇ, ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਕੁਝ ਤਕਨੀਕਾਂ ਨਾਲ ਜਾਣੂ ਕਰਵਾਉਣ ਲਈ ਇੱਕ ਸ਼ੁੱਧ ਅਨੁਭਵੀ ਪਹੁੰਚ ਵਧੀਆ ਕੰਮ ਕਰੇਗਾ। ਉਦਾਹਰਨਾਂ ਵਿੱਚ ਮਿੱਟੀ ਨਾਲ ਖੇਡਣਾ, ਪਾਣੀ-ਪ੍ਰਬੰਧਨ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਨੂੰ ਛੋਟੇ ਪੈਮਾਨੇ 'ਤੇ ਨਕਲ ਕਰਨਾ, (ਸ਼ਾਇਦ ਸਕੂਲ ਦੇ ਕਿਸੇ ਕੈਂਪਸ ਦੇ ਹਿੱਸੇ ਵਿੱਚ) ਅਨਾਜ ਜਾਂ ਦਾਲਾਂ ਦੇ ਕੁਝ ਛੋਟੇ ਪੈਚਾਂ ਨੂੰ ਉਗਾਉਣਾ, ਕੁਝ ਫੁੱਲਾਂ ਤੋਂ ਰੰਗ ਕੱਢਣਾ ਅਤੇ ਇੱਕ ਚਿੱਟੇ ਕੱਪੜੇ ਨੂੰ ਰੰਗਣਾ, ਇੱਕ ਕੋਰਬੈਲਡ ਆਰਕ (Corbelled Arch) ਬਣਾਉਣਾ ਅਤੇ ਇੱਕ ਅਸਲੀ ਆਰਚ ਨਾਲ ਇਸ ਦੀ ਤੁਲਨਾ ਕਰਨਾ, ਆਧੁਨਿਕ ਅਨੁਪਾਤ ਦੀ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ੀਲਤਾ ਨੂੰ ਦਿਖਾਉਣ ਲਈ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਅਨੁਪਾਤ ਦੀਆਂ ਇੱਟਾਂ ਨਾਲ ਖੇਡਣਾ (ਪਰ ਹੜੱਪਨ ਵੀ), ਇੱਕ ਲਘੂ ਪਰ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਾਰਜਸ਼ੀਲ ਬੈਲਗੱਡੀ ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ, ਨਦੀ ਦੀ ਕਿਸਤੀ ਅਤੇ ਸਮੁੰਦਰੀ ਕਿਸਤੀ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਫਰਕ ਨੂੰ ਸਮਝਣਾ (ਜਹਾਜ਼ਾਂ ਦੇ ਸ਼ੁਰੂਆਤੀ ਬਿੰਦੂ ਤਰ੍ਹਾਂ ਲੈਣਾ ਭਾਰਤੀ ਕਲਾ ਵਿੱਚ ਚਿੱਤਰਨ, ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ ਅਜੰਤਾ ਗੁਫਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਪੇਂਟਿੰਗ ਜਾਂ ਤਿਰਕੁਰੰਗੁਡੀ ਵਿਖੇ ਸ਼੍ਰੀ ਅਲਕੀਯਾਨਮਪਿਰਾਯਰ ਮੰਦਰ ਵਿਖੇ ਪੈਨਲ) ਅਤੇ ਹੋਰ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਸੈਕੰਡਰੀ ਪੱਧਰ 'ਤੇ, ਹੋਰ ਆਧੁਨਿਕ ਤਕਨਾਲੋਜੀਆਂ ਨੂੰ ਲਿਆਂਦਾ ਜਾਵੇਗਾ, ਜਿਵੇਂਕਿ ਧਾਤੂ ਵਿਗਿਆਨ, ਵਿਲੱਖਣ ਪ੍ਰਾਪਤੀਆਂ ਜਿਵੇਂਕਿ ਵੂਟਜ਼ ਸਟੀਲ ਅਤੇ ਜੰਗਾਲ-ਰੋਧਕ 'ਤੇ ਤਣਾਅ ਦੇ ਨਾਲ ਲੋਹਾ। ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਬਹੁ-ਅਨੁਸ਼ਾਸਨੀ ਹੋਵੇਗਾ, ਕਿਉਂਕਿ ਸਾਬਕਾ ਇਸ ਸਟੀਲ ਦੇ ਮੈਡੀਟੇਰੀਅਨ ਸੰਸਾਰ ਨੂੰ ਸਾਰੇ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਪ੍ਰਸਿੱਧੀ ਨੂੰ ਉਜਾਗਰ ਕਰੇਗਾ, ਬਾਅਦ ਦੇ ਇੱਕ ਅਧਿਐਨ ਕਰਨ ਲਈ ਅਗਵਾਈ ਕਰੇਗਾ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਕਬਾਇਲੀ ਭਾਈਚਾਰੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਲੋਹਾ ਕੱਢਣ ਦੀਆਂ ਤਕਨੀਕਾਂ ਨੂੰ ਸੰਪੂਰਨ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਭਾਰਤੀ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਮਹੱਤਤਾ ਬਾਰੇ ਹੋਵੇਗਾ। ਸੰਬੰਧਿਤ ਟੈਕਸਟਾਂ ਦੇ ਅੰਸ਼ ਵਰਤੇ ਜਾਣਗੇ, ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਅਕਸਰ ਅਨੁਸ਼ਾਸਨੀ ਸੁਭਾਅ ਨੂੰ ਪਾਰ ਕਰਦੇ ਹਨ; ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ ਅਤਰ ਦੀ ਤਿਆਰੀ ਬਾਰੇ ਵਹਾਰਮਿਹਿਰਾ ਦੀ ਬ੍ਰਿਹਤ ਸੰਹਿਤਾ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਅਧਿਆਇ, ਵੱਖ-ਵੱਖ ਅਨੁਪਾਤ ਵਿੱਚ ਮੂਲ ਤੱਤਾਂ ਦੇ ਸੈੱਟਾਂ ਨੂੰ ਮਿਲਾਉਣਾ, combinatorics ਦੀ ਇੱਕ ਵਧੀਆ ਉਦਾਹਰਨ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਜਹਾਜ਼ ਨਿਰਮਾਣ ਬਾਰੇ ਟੈਕਸਟ, ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਵਪਾਰ ਅਤੇ ਭਾਰਤ ਵੱਲੋਂ ਵਿਸ਼ਵ ਦੇ ਕਈ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਕਾਫ਼ੀ ਨਿਰਯਾਤ ਬਸਤੀਵਾਦੀ ਦੌਰ ਤੱਕ ਨਾਲ ਜੁੜਦਾ ਹੈ; ਵਿਸ਼ਾਲ ਕੋਨਾਰਕ ਮੰਦਰ ਦੀ ਉਸਾਰੀ ਬਾਰੇ ਇੱਕ ਖਰੜੇ ਦਾ ਵਰਣਨ, ਨਾ ਸਿਰਫ ਪੱਥਰ ਚੁੱਕਣ ਦੀ ਵਿਧੀ ਜੋ ਅਧਿਐਨ ਦੀਆਂ ਦਿਲਚਸਪ ਵਸਤੂਆਂ ਹੋ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ, ਬਲਕਿ ਇਹ ਵੀ ਉਸਾਰੀ ਵਿੱਚ ਲੱਗੇ ਕਾਰਜ ਬਲ ਦੇ ਮਿੰਟ ਦੇ ਵੇਰਵੇ ਰਿਕਾਰਡ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਸੰਖੇਪ ਵਿੱਚ, ਕੁਝ ਸ਼ੁਰੂਆਤੀ ਭਾਰਤੀ ਤਕਨਾਲੋਜੀਆਂ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਭਾਰਤੀ ਸਮਾਜ ਨੂੰ ਬਿਹਤਰ ਢੰਗ ਨਾਲ ਸਮਝਣ ਲਈ ਤੱਥਾਂ ਅਤੇ ਅੰਕੜਿਆਂ ਨੂੰ ਇਕੱਠਾ ਕਰਨ ਬਾਰੇ ਇੰਨਾ ਜ਼ਿਆਦਾ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗਾ।

- ਵਿਗਿਆਨ:** ਵਿਗਿਆਨ ਦੇ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਵਿੱਚ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਵਰਤੋਂ ਸਾਡੇ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਵਿਗਿਆਨ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਵਿਗਿਆਨਿਕ ਗਿਆਨ ਵਿੱਚ ਭਾਰਤੀ ਯੋਗਦਾਨ, ਜਿਵੇਂਕਿ ਹੇਠਾਂ ਜ਼ਿਕਰ ਕੀਤੇ ਖਗੋਲ-ਵਿਗਿਆਨ ਦੇ ਦੋਵਾਂ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਣਗੇ। ਜਦਕਿ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਪੁਰਾਤਨ ਭਾਰਤੀ ਵਿਗਿਆਨੀਆਂ ਦੇ ਯੋਗਦਾਨ ਬਾਰੇ ਸਿੱਖਣਗੇ, ਉਹ ਆਧੁਨਿਕ ਵਿਗਿਆਨ ਦੇ ਭਾਰਤੀ ਵਿਗਿਆਨੀ ਸਮਕਾਲੀ ਵਿਗਿਆਨਿਕ ਗਿਆਨ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਰਾਸ਼ਟਰ ਨਿਰਮਾਣ ਲਈ ਯੋਗਦਾਨ ਨਾਲ ਵੀ ਜੁੜਨਗੇ।

ਇਸ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰੇਰਨਾਦਾਇਕ ਜੀਵਨੀ ਸੰਬੰਧੀ ਸਕੈਚ ਅਤੇ ਵਿਗਿਆਨੀਆਂ ਦੀਆਂ ਮੋਹਰੀ ਖੋਜਾਂ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਜੇ.ਸੀ.ਬੋਸ., ਪੀ.ਸੀ.ਰੇ., ਰਾਮਾਨੁਜਨ, ਐੱਸ.ਐੱਨ.ਬੋਸ., ਮੇਘਨਾਦ ਸਾਹਾ, ਸੀ.ਵੀ. ਰਮਨ, ਏ.ਕੇ. ਰਾਏਚੌਧਰੀ, ਹਰੀਸ਼ ਚੰਦਰ, ਓਬੈਦ ਸਿੱਦੀਕੀ, ਬੀਬਾ ਚੌਧਰੀ, ਜੀ.ਐੱਨ. ਰਾਮਚੰਦਰਨ, ਆਸਿਮਾ ਚੈਟਰਜੀ, ਸਲੀਮ ਅਲੀ ਅਤੇ ਹੋਰ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ।

ਮਿਡਲ ਪੱਧਰ ਵਿੱਚ, ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਭਾਰਤੀ ਵਿਗਿਆਨਿਕ ਵਿਚਾਰਾਂ ਨਾਲ ਜਾਣੂ ਕਰਵਾਇਆ ਜਾਵੇਗਾ ਜੋ ਸਥਾਨਿਕ ਭਾਈਚਾਰੇ ਵਿੱਚ ਨਿਰੀਖਣ ਦੁਆਰਾ ਖੋਜ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ; ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਪਦਾਰਥ ਦੀਆਂ ਭੌਤਿਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ ਨੂੰ ਮਾਪਣ ਲਈ, ਪਰੰਪਰਾਗਤ ਭਾਰਤੀ ਖੁਰਾਕ ਅਤੇ ਰਸੋਈ ਅਤੇ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਭੋਜਨ ਦੀ ਵਿਭਿੰਨਤਾ ਸਥਾਨਿਕ ਸੰਦਾਂ ਦੀ ਖੋਜ ਕਰਨਗੇ। ਉਹ ਸੰਕਲਪਾਂ ਨੂੰ ਜੋੜਨਗੇ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਪੋਸਣ, ਭੋਜਨ ਦੇ ਸਰੋਤ ਅਤੇ ਦੇਸ ਵਿੱਚ ਖੁਰਾਕ ਦੀ ਵਿਭਿੰਨਤਾ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਮੌਸਮੀ ਸਥਿਤੀਆਂ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ। ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਵਿੱਚ ਚਿਕਿਤਸਕ ਪੌਦਿਆਂ ਦੇ ਇੱਕ ਛੋਟੇ ਪਲਾਟ ਦੀ ਕਾਸ਼ਤ ਕਰਨਾ, ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਚਿਕਿਤਸਕ ਗੁਣਾਂ ਦੇ ਦਸਤਾਵੇਜ਼ ਬਣਾਉਣਾ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਸੈਕੰਡਰੀ ਪੱਧਰ 'ਤੇ, ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਵਿਗਿਆਨਿਕ ਗਿਆਨ ਲਈ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਨਾਲ ਹੀ ਸਮਕਾਲੀ ਭਾਰਤ ਦੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਕੀਤੇ ਗਏ ਯੋਗਦਾਨ ਨਾਲ ਜਾਣੂ ਕਰਵਾਇਆ ਜਾਵੇਗਾ। ਉਹ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਭਾਰਤ ਵੱਲੋਂ ਵਿਗਿਆਨ ਪ੍ਰਤੀ, ਸਿਹਤ ਅਤੇ ਚਿਕਿਤਸਕ ਪ੍ਰਣਾਲੀਆਂ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਸਵਦੇਸੀ ਅਭਿਆਸਾਂ, ਇੱਕ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਦੇ ਬੁਨਿਆਦੀ ਸਿਧਾਂਤ ਅਤੇ ਅਭਿਆਸ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਆਯੁਰਵੇਦ ਅਤੇ ਸਮਕਾਲੀ ਭਾਰਤੀ ਵਿਗਿਆਨ ਅਤੇ ਤਕਨਾਲੋਜੀ ਵਿੱਚ ਯੋਗਦਾਨ ਦੀ ਜਾਂਚ ਕਰਨਗੇ।

ਖਗੋਲ-ਵਿਗਿਆਨ ਦੇ ਮਾਮਲੇ ਨੂੰ ਇੱਕ ਵੱਖਰੇ ਇਲਾਜ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ:

- 4. ਖਗੋਲ ਵਿਗਿਆਨ:** ਹਾਲਾਂਕਿ ਅਸੀਂ ਅਕਸਰ 'ਗਣਿਤ ਅਤੇ ਖਗੋਲ ਵਿਗਿਆਨ' ਵਿੱਚ ਵਿਕਾਸ ਬਾਰੇ ਸੁਣਦੇ ਹਾਂ, ਖਗੋਲ ਵਿਗਿਆਨ ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਸ਼ੁਰੂਆਤੀ ਸੱਭਿਅਤਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਗਣਿਤ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੈ (ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਵੀ ਸ਼ਾਮਲ ਹੈ) ਥੋੜ੍ਹੇ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਸਾਲ ਪਹਿਲਾਂ, ਵੈਦਿਕ ਗ੍ਰੰਥ ਚੰਦਰ ਅਤੇ ਸੂਰਜੀ ਸਾਲਾਂ, ਸਮਰੂਪ ਅਤੇ ਸੰਕ੍ਰਮਣ, ਸੂਰਜ ਗ੍ਰਹਿਣ, ਸਾਲ ਨੂੰ ਛੇ ਰੀਤਾਂ ਜਾਂ ਦੋ ਮਹੀਨਿਆਂ ਦੇ ਰੁੱਤਾਂ ਵਿੱਚ ਵੰਡਿਆ ਅਤੇ 27 ਨਕਸ਼ਤਰਾਂ ਜਾਂ ਚੰਦਰ ਮਹਿਲ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਸੂਚੀ ਦਿੱਤੀ, ਬਾਰੇ ਜਾਣਦੇ ਸਨ। ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਲਈ ਸਮਾਂ (ਫਸਲ ਬੀਜਣ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਵਾਢੀ ਕਰਨ ਦਾ ਸਹੀ ਸਮਾਂ) ਰੱਖਣ ਦੀ ਲੋੜ ਦੇ ਕਾਰਨ, ਤਿਉਹਾਰਾਂ ਲਈ ਅਤੇ ਰੀਤੀ ਰਿਵਾਜਾਂ ਦੇ ਸਹੀ ਆਚਰਨ ਲਈ, ਚੰਦਰ ਅਤੇ ਸੂਰਜੀ ਸਾਲਾਂ ਵਿੱਚ ਅੰਤਰ ਲਈ ਮੁਆਵਜ਼ਾ ਦੇਣ ਲਈ ਇੰਟਰਕੈਲਰੀ ਮਹੀਨਿਆਂ (ਅਧਿਕਾਮਾਸਾ) ਦੀਆਂ ਕਈ ਪ੍ਰਣਾਲੀਆਂ ਦੇ ਨਾਲ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਕੈਲੰਡਰਿਕ ਖਗੋਲ ਵਿਗਿਆਨ ਬਹੁਤ ਸਟੀਕ ਹੋ ਗਿਆ। ਬਾਅਦ ਵਿੱਚ ਸਮੇਂ ਦੇ ਵੱਡੇ ਪੈਮਾਨੇ ਦਾ ਜੈਨ ਅਤੇ ਹੋਰ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਦੁਆਰਾ ਬ੍ਰਹਿਮੰਡ ਦੇ ਚੱਕਰ ਅਤੇ ਅਵਧੀ ਲਈ ਲੇਖਾ-ਜੋਖਾ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਹੋਰ ਧਾਰਨਾਵਾਂ ਵਿੱਚ 12 ਰਾਸ਼ੀਆਂ ਵਾਲੀ ਸੂਰਜੀ ਰਾਸ਼ੀ ਅਤੇ ਨਾਲ ਹੀ ਸੱਤ ਦਿਨ ਵਾਲਾ ਹਫ਼ਤਾ ਵੀ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਕਲਾਸੀਕਲ ਪੀਰੀਅਡ ਦੇ ਦੌਰਾਨ, ਆਧੁਨਿਕ ਤਕਨੀਕਾਂ ਸੂਰਜ, ਚੰਦਰਮਾ ਜਾਂ ਨੰਗੀ ਅੱਖ ਨੂੰ ਦਿਖਾਈ ਦੇਣ ਵਾਲੇ 5 ਗ੍ਰਹਿ ਅਤੇ ਸੂਰਜੀ ਅਤੇ ਚੰਦਰ ਗ੍ਰਹਿਣ ਦੇ ਮਾਪਦੰਡ ਦੇ ਕਿਸੇ ਵੀ ਸਮੇਂ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਦੀ ਗਣਨਾ ਕਰਨ ਲਈ ਵਿਕਸਿਤ ਹੋਈਆਂ।

ਆਰੀਆਭੱਟ ਨੇ ਧਰਤੀ ਦੇ ਘੇਰੇ ਲਈ ਇੱਕ ਚੰਗਾ ਅਨੁਮਾਨ ਦਿੱਤਾ, ਗ੍ਰਹਿਣ ਲਈ ਸਹੀ ਵਿਆਖਿਆ ਦਿੱਤੀ ਅਤੇ ਸੂਰਜ ਦੀ ਸਪਸ਼ਟ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਗਤੀ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰਨ ਲਈ ਹੋਰ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਪ੍ਰਸਤਾਵਿਤ ਕੀਤਾ ਕਿ ਧਰਤੀ ਪੁਲਾੜ ਵਿੱਚ ਲਟਕਦਾ ਇੱਕ ਗੋਲਾ ਹੈ ਜੋ ਆਪਣੇ-ਆਪ ਉੱਤੇ ਘੁੰਮ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਬਾਅਦ ਵਿੱਚ ਖਗੋਲ ਵਿਗਿਆਨੀਆਂ ਨੇ ਗਣਨਾ ਦੇ ਢੰਗਾਂ ਨੂੰ ਸੁਧਾਰਿਆ, ਬਹੁਤ ਹੀ ਸਟੀਕ ਸਾਈਨ ਟੇਬਲ ਬਣਾਏ ਅਤੇ (ਕੇਰਲ ਸਕੂਲ ਆਫ ਮੈਥੇਮੈਟਿਕਸ ਐਂਡ ਐਸਟ੍ਰੋਨੋਮੀ ਦੇ ਹਿੱਸੇ ਵਜੋਂ) ਗ੍ਰਹਿ ਧਰਤੀ ਦੁਆਲੇ ਦੀ ਬਜਾਏ ਸੂਰਜ ਦੇ ਦੁਆਲੇ ਘੁੰਮਦੇ ਸਨ।

ਇੱਥੇ ਜ਼ੋਰ ਅਜਿਹੇ ਸੰਕਲਪਾਂ ਦੀ ਤਕਨੀਕੀਤਾ 'ਤੇ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗਾ, ਬਹੁਤ ਘੱਟ ਸ਼ਾਮਲ ਗਣਨਾਵਾਂ ਬਾਰੇ (ਕੁਝ ਸਧਾਰਨ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ), ਪਰ ਉਹਨਾਂ ਤਰੀਕਿਆਂ 'ਤੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਭਾਰਤੀਆਂ ਨੇ ਬ੍ਰਹਿਮੰਡ ਨੂੰ ਦੇਖਿਆ ਅਤੇ ਇਸ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ। ਸਿਧਾਂਤਕ ਮਾਡਲਾਂ ਦੀ ਬਜਾਏ ਸਹੀ ਅਤੇ ਤੇਜ਼ ਗਣਨਾਵਾਂ 'ਤੇ ਜ਼ੋਰ ਨੂੰ ਵੀ ਇੱਕ ਵੱਖਰੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਖਗੋਲ

ਵਿਗਿਆਨ ਲਈ ਭਾਰਤੀ ਪਹੁੰਚ ਦਿਖਾਇਆ ਜਾਵੇਗਾ। ਵੱਖ-ਵੱਖ ਖੇਤਰੀ ਕੈਲੰਡਰੀ ਪ੍ਰਣਾਲੀਆਂ ਦੀ ਤੁਲਨਾ ਇੱਕ ਅੰਤਰੀਵ ਏਕਤਾ ਦੇ ਨਾਲ ਵਿਭਿੰਨਤਾ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਣ ਲਈ ਵੀ ਵਰਤਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਖਗੋਲ-ਵਿਗਿਆਨ ਦਾ ਇੱਕ ਹੋਰ ਸੰਪੂਰਨ ਇਲਾਜ ਵਿਗਿਆਨ ਸਿੱਖਿਆ 'ਤੇ ਭਾਗ-੮, ਅਧਿਆਇ-4 ਵਿੱਚ ਪਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ।

5. **ਗਣਿਤ:** ਭਾਰਤ ਦਾ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਖੇਤਰਾਂ ਅਨੁਸ਼ਾਸਨ ਦੇ ਡੋਮੇਨ, ਜਿਓਮੈਟਰੀ ਨਾਲ ਸ਼ੁਰੂ ਹੁੰਦੇ ਹਨ (ਅੱਗ ਦੇ ਗੁੰਝਲਦਾਰ ਨਿਰਮਾਣ ਲਈ ਵੇਦੀਆਂ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਬੌਧਯਾਨ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਆਮ ਬਿਆਨ, ਲਗਭਗ 800 ਈ.ਪੂ. ਪਾਇਥਾਗੋਰਸ ਪ੍ਰਮੇਯ) ਅਤੇ ਅੰਕਗਣਿਤ (ਬੁਨਿਆਦੀ ਕਾਰਵਾਈਆਂ ਅਤੇ ਕੁਝ ਸ਼ੁਰੂਆਤੀ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਸਮੀਕਰਨ ਅਤੇ ਫਾਰਮੂਲੇ) ਵਿੱਚ ਗਣਿਤ ਵਿੱਚ ਯੋਗਦਾਨ ਦਾ ਲੰਮਾ ਇਤਿਹਾਸ ਹੈ। ਇੱਕ ਕੁਸ਼ਲ ਨੰਬਰ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਦੀ ਖੋਜ ਵਿੱਚ, ਭਾਰਤੀ ਗਣਿਤ ਵਿਗਿਆਨੀਆਂ ਨੇ ਜ਼ੀਰੋ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਸਿਰਫ ਇੱਕ ਪਲੇਅਸਹੋਲਡਰ ਦੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ (ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਮੇਸੋਪੋਟੇਮੀਆਂ ਨੇ ਵੀ ਕੀਤਾ), ਪਰ ਆਖਰਕਾਰ ਇੱਕ ਪੂਰਨ ਸੰਖਿਆ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਭਾਰਤੀ ਸੰਖਿਆ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਹੋਇਆ, ਦੁਨੀਆ ਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਸ਼ਕਤੀਸ਼ਾਲੀ ਸੰਖਿਆ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਜੋ ਅੱਜ ਦੁਨੀਆ ਭਰ ਵਿੱਚ ਵਰਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਸਾਰੇ ਆਧੁਨਿਕ ਵਿਗਿਆਨ ਅਤੇ ਤਕਨਾਲੋਜੀ ਦਾ ਆਧਾਰ ਬਣਦਾ ਹੈ।

ਹੋਰ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਯੋਗਦਾਨਾਂ ਵਿੱਚ ਆਰੀਆਭੱਟ ਦੁਆਰਾ ਸਾਈਨ ਫੰਕਸ਼ਨ (ਖਗੋਲ-ਵਿਗਿਆਨ ਵਿੱਚ ਅਤੇ ਹੁਣ ਪੂਰੇ ਵਿਗਿਆਨ ਵਿੱਚ ਮਹਾਨ ਉਪਯੋਗ) ਦੀ ਖੋਜ ਸ਼ਾਮਲ ਹੈ, ਬ੍ਰਹਮਗੁਪਤਾ ਦੁਆਰਾ ਨਕਾਰਾਤਮਿਕ ਸੰਖਿਆਵਾਂ (ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਮੁਢਲੇ ਕਾਰਜਾਂ ਲਈ ਨਿਯਮਾਂ ਦੇ ਨਾਲ) ਦੀ ਖੋਜ, ਹੋਰ ਤੇ ਹੋਰ ਇੱਕ ਅਨੰਤ ਲੜੀ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਮਾਧਵ ਦੁਆਰਾ ਦਿੱਤੇ ਗਏ π ਲਈ ਪਹਿਲੇ ਸਹੀ ਫਾਰਮੂਲੇ ਦੇ ਨਾਲ, π ਦੇ ਦਸ਼ਮਲਵ ਦੀ ਸਹੀ ਗਣਨਾ, ਸੰਯੋਜਨ ਵਿਗਿਆਨ ਵਿੱਚ ਬੁਨਿਆਦੀ ਫਾਰਮੂਲੇ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਗਿਆਨ ਅਤੇ ਕਵਿਤਾ ਨਾਲ ਪਰਸਪਰ ਪ੍ਰਭਾਵ, ਕਈ ਕਿਸਮਾਂ ਦੇ ਸਮੀਕਰਨਾਂ ਦੇ ਹੱਲ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਸਿੰਗਲ-ਵੇਰੀਏਬਲ ਚਤੁਰਭੁਜ ਸਮੀਕਰਨ ਅਤੇ ਬ੍ਰਹਮਗੁਪਤ-ਪੈਲ ਸਮੀਕਰਨ ਅਤੇ (ਦੁਬਾਰਾ ਮਾਧਵ ਸਕੂਲ ਦੁਆਰਾ), ਤ੍ਰਿਕੋਣਮਿਤੀਕ ਫੰਕਸ਼ਨਾਂ ਦਾ ਅਨੰਤ ਲੜੀ ਵਜੋਂ ਪਹਿਲਾ ਵਿਸਤਾਰ, ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਵਿਭਿੰਨਤਾਵਾਂ ਦੀਆਂ ਧਾਰਨਾਵਾਂ ਅਤੇ ਕੈਲਕੂਲਸ ਦੇ ਹੋਰ ਬੁਨਿਆਦੀ ਤੱਤ।

ਇਸ NCF ਵਿੱਚ ਗਣਿਤ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਇਹਨਾਂ ਭਾਰਤੀ ਗਣਿਤ ਵਿਗਿਆਨੀਆਂ ਦਾ ਵੱਡਾ ਯੋਗਦਾਨ ਵਿੱਚੋਂ ਕੁਝ ਨਾਲ ਜਾਣੂ ਕਰਵਾਉਣ ਲਈ ਜਾਣ-ਬੁੱਝ ਕੇ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ। **ਪ੍ਰੈਪਰੇਟਰੀ ਪੱਧਰ** 'ਤੇ, ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਨੂੰ ਭਾਰਤੀ ਸੰਖਿਆਵਾਂ ਅਤੇ ਦਸ਼ਮਲਵ ਅੰਕਾਂ ਸਿਸਟਮ, (ਦੁਨੀਆ ਭਰ ਵਿੱਚ ਵਰਤੋਂ) ਦੇ ਭਾਰਤੀ ਮੂਲ ਨਾਲ ਜਾਣੂ ਕਰਵਾਇਆ ਜਾਵੇਗਾ। **ਮਿਡਲ ਪੱਧਰ** 'ਤੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਅਤੇ ਹੋਰ ਵੀ ਸੈਕੰਡਰੀ ਪੱਧਰ 'ਤੇ, ਇੱਕ ਪੀਰੀਅਡ ਦੌਰਾਨ ਵੱਧ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਗਣਿਤਿਕ ਵਿਚਾਰ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਦੇ ਯੋਗ ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ ਅਤੇ ਭਾਰਤੀ ਗਣਿਤ ਵਿਗਿਆਨੀਆਂ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਬੌਧਯਾਨ, ਪਾਣਿਨੀ, ਪਿੰਗਲਾ, ਆਰੀਆਭੱਟ, ਭਾਸਕਰ-I, ਬ੍ਰਹਮਗੁਪਤ, ਵਿਰਾਹੰਕਾ, ਸ਼੍ਰੀਧਰ, ਭਾਸਕਰ-II, ਮਾਧਵ, ਨਾਰਾਇਣ ਪੰਡਿਤਾ ਅਤੇ ਰਾਮਾਨੁਜਨ ਦੇ ਯੋਗਦਾਨ ਦਾ ਪਤਾ ਲਗਾਏਗਾ। **ਸੈਕੰਡਰੀ ਪੱਧਰ** 'ਤੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਉੱਨਤ ਗਣਿਤਿਕ ਵਿਚਾਰਾਂ, ਅਲਜਬਰਾ, ਕੋਆਰਡੀਨੇਟ ਜਿਓਮੈਟਰੀ, ਕੰਬੀਨੇਟਰਿਕਸ ਅਤੇ ਕੈਲਕੂਲਸ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਭਾਰਤੀ ਗਣਿਤ ਵਿਗਿਆਨੀਆਂ ਦੇ ਯੋਗਦਾਨ ਤੋਂ ਜਾਣੂ ਹੋਣਗੇ।

ਗਣਿਤ ਸਿੱਖਿਆ ਦਾ ਇੱਕ ਹੋਰ ਸੰਪੂਰਨ ਇਲਾਜ ਭਾਗ-ਅ, ਗਣਿਤ ਦੇ ਅਧਿਆਇ-3 ਵਿੱਚ ਮਿਲਦਾ ਹੈ।

6. **ਸਮਾਜਿਕ ਵਿਗਿਆਨ:** ਮੁੱਖ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਟੀਚਿਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ ਹੈ। ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੁਆਰਾ ਭਾਰਤ ਦੇ ਅਤੀਤ ਅਤੇ ਇਸ ਦੇ ਅਮੀਰ ਭੂਗੋਲਿਕ ਅਤੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰਿਕ ਵਿਭਿੰਨਤਾ ਨੂੰ ਸਮਝ ਕੇ ਭਾਰਤੀ (ਭਾਰਤੀ) ਹੋਣ ਦਾ ਮਹੱਤਵ ਦੀ ਸ਼ਲਾਘਾ ਕਰਨਾ ਹੈ। ਲੋਕਤੰਤਰੀ ਵਿਚਾਰਾਂ ਵਿੱਚ ਭਾਰਤੀ ਯੋਗਦਾਨ ਜੋਕਿ ਪ੍ਰਾਚੀਨ, ਮੱਧਕਾਲੀ ਅਤੇ ਆਧੁਨਿਕ ਦੌਰ ਵਿੱਚ ਵਧਿਆ-ਫੁੱਲਿਆ ਵੀ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਦੀ ਸਿਖਲਾਈ ਇੱਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹਿੱਸਾ ਹਨ।

ਮਿਡਲ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਇਤਿਹਾਸਿਕ ਆਧਾਰਾਂ ਬਾਰੇ ਸਿੱਖਣਗੇ ਜਿਸ ਨੇ ਆਧੁਨਿਕ ਭਾਰਤੀ ਰਾਜ ਦੇ ਗਠਨ ਅਗਵਾਈ ਕੀਤੀ ਗਈ ਅਤੇ ਕਿਵੇਂ ਸ਼ਾਂਤੀ, ਅਹਿੰਸਾ ਅਤੇ ਸਹਿ-ਹੋਂਦ ਦੇ ਵਿਚਾਰ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਕਾਲ ਤੋਂ ਭਾਰਤੀ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਦਾ

ਹਿੱਸਾ ਰਿਹਾ ਹੈ; ਉਹ ਸ਼ਾਸਕਾਂ ਦੁਆਰਾ ਤਹਿ ਕੀਤੇ ਨੈਤਿਕਤਾ ਦੇ ਨਿਯਮਾਂ ਬਾਰੇ ਸਿੱਖਣਗੇ ਅਤੇ ਵਿਸਤ੍ਰਿਤ ਜਮਹੂਰੀ ਢਾਂਚੇ (ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਅਸੈਂਬਲੀਆਂ, ਗਿਲਡਾਂ, ਪੰਚਾਇਤਾਂ ਅਤੇ ਸਭਾਵਾਂ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਉਤਿਰਮੇਰੁਰ ਸ਼ਿਲਾਲੇਖ ਵਿੱਚ ਵਰਣਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ) ਸਮਾਜ ਨੂੰ ਸਵੈ-ਸੰਗਠਿਤ ਕਰਨ ਲਈ ਕੁਝ ਅਜ਼ਾਦੀ ਦੇਣਾ; ਉਹ ਮੌਜੂਦਾ ਸੀਮਿਤ ਅਰਥਾਂ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਰਾਸ਼ਟਰ ਵਜੋਂ ਨਹੀਂ ਬਲਕਿ ਇੱਕ ਸੱਭਿਆਤਾ ਵਜੋਂ ਭਾਰਤ ਦੀ ਧਾਰਨਾ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨਗੇ। ਸੈਕੰਡਰੀ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਭਾਰਤ ਦੇ ਅਤੀਤ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਅਤੇ ਇਸ ਦੀ ਗੁੰਝਲਤਾ, ਵਿਭਿੰਨਤਾ ਅਤੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰਿਕ ਏਕੀਕਰਨ ਅਤੇ ਗਿਆਨ ਪਰੰਪਰਾਵਾਂ ਦੀ ਵੰਡ ਦੁਆਰਾ ਲਿਆਂਦੀ ਗਈ ਏਕਤਾ ਅਤੇ ਭੂਗੋਲਿਕ ਅਤੇ ਭਾਸ਼ਾਈ ਸੀਮਾਵਾਂ ਦੇ ਪਾਰ ਇਸ ਦੀ ਕਦਰ ਕਰਨ ਲਈ ਵੇਰਵਿਆਂ ਵਿੱਚ ਜਾਵੇਗਾ।

ਇਸ ਨੂੰ ਸਮਾਜਿਕ ਵਿਗਿਆਨ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਭਾਗ-੮, ਅਧਿਆਇ-5 ਵਿੱਚ ਅੱਗੇ ਵਿਕਸਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।

7. **ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ:** ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਦੇਸ ਨਾਲ ਜੋੜ ਕੇ ਰੱਖਣ ਵਿੱਚ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾਉਂਦੀ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰ, ਵਿਰਾਸਤ ਅਤੇ ਸਮਾਜ ਨਾਲ ਜੁੜਨ ਦੀ ਇਜਾਜ਼ਤ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਵਾਸਤਵ ਵਿੱਚ, ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਹੱਦ ਤੱਕ ਸ਼ਾਮਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਭਾਰਤ ਇੱਕ ਅਮੀਰ ਭਾਸ਼ਾਈ ਵਿਰਾਸਤ ਵਾਲਾ ਦੇਸ ਹੈ ਜੋ ਇੱਕ ਮਹਾਨ ਸਾਹਿਤਕ ਵਿਰਾਸਤ ਦੇ ਨਾਲ ਕਈ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਫਾਊਂਡੇਸ਼ਨਲ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਮਾਤ ਭਾਸ਼ਾ ਜਾਂ ਜਾਣੀ-ਪਛਾਣੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖਣਾ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਘਰ ਅਤੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰਿਕ ਵਿਰਸੇ ਨਾਲ ਜੋੜੀ ਰੱਖੇਗਾ। R1, ਜੋਕਿ ਅਕਸਰ ਖੇਤਰੀ ਭਾਸ਼ਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਡੂੰਘੀ ਸਮਝ ਬਣਾਉਣ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕਰੇਗੀ। ਦੋ ਹੋਰ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ (R2 ਅਤੇ R3) ਨਾਲ ਸੰਪਰਕ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਬਹੁ-ਭਾਸ਼ਾਈ ਬਣਨ, ਵਿਭਿੰਨਤਾ ਵਿੱਚ ਏਕਤਾ ਦੀ ਕਦਰ ਕਰਨ ਅਤੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇੱਕ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪਛਾਣ ਬਣਾਉਣ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕਰੇਗਾ।

ਇਹ ਭਾਸ਼ਾ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਢਾਂਚੇ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਇਲਾਕੇ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਦੇਸ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ, ਸਾਹਿਤ ਅਤੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰਿਕ ਅਭਿਆਸ ਦੀ ਡੂੰਘੀ ਸਮਝ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰ ਕੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰਿਕ ਜੜ੍ਹਾਂ ਅਤੇ ਵਿਰਾਸਤ ਨਾਲ ਜੁੜਨ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕਰੇਗਾ। ਇਹ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਨਿਰੀਖਣ ਦੁਆਰਾ ਸੰਕਲਪ, ਰੂਪ, ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ, ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ, ਭਾਸ਼ਾਈ ਉਸਾਰੀ ਅਤੇ ਦੇਸ ਦੀਆਂ ਸੱਭਿਆਚਾਰਿਕ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਅਤੇ ਸਾਹਿਤ ਵਿੱਚ ਵਿਰਾਸਤ ਸਾਂਝਾ ਕਰਨ ਦੁਆਰਾ ਅੰਤਰੀਵ ਵਿਭਿੰਨਤਾ ਦੀ ਏਕਤਾ ਦੀ ਕਦਰ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕਰੇਗਾ।

ਹੋਰ ਵਿਸਤਾਰ ਲਈ ਭਾਗ-੮, ਅਧਿਆਇ-2 ਦੇਖੋ।

8. **ਸਰੀਰਿਕ ਸਿੱਖਿਆ ਤੇ ਤੰਦਰੁਸਤੀ:** ਖੇਡਾਂ ਅਤੇ ਸਰੀਰਿਕ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਸਾਡੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਦਾ ਇੱਕ ਅਟੁੱਟ ਹਿੱਸਾ ਹਨ, ਉਹ ਸਾਨੂੰ ਭਾਵਨਾਤਮਿਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਇਕਜੁੱਟ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਭਾਰਤ ਕੋਲ ਖੇਡਾਂ ਅਤੇ ਸਰੀਰਿਕ ਗਤੀਵਿਧੀ ਜੋ ਸਦੀਆਂ ਤੋਂ ਵਿਕਸਿਤ ਹੋਈ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਯੋਗਾ, ਕੁਸ਼ਤੀ (ਮਲਯੁੱਧ, ਕੁਸਤੀ), ਮਲਖੰਬ, ਹਥਿਆਰਾਂ ਨੂੰ ਸੰਭਾਲਨਾ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਧਨੁਸ਼ (ਤੀਰਅੰਦਾਜ਼ੀ), ਗਦਾ, ਤਲਵਾਰਾਂ ਅਤੇ ਸਟਿਕਸ, ਵਾਟਰ ਸਪੋਰਟਸ, ਰਬ ਰੇਸਿੰਗ, ਪੋਲੋ, ਮਾਰਸ਼ਲ ਆਰਟਸ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਰੂਪ (ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਕਲਰੀਪਾਯਾਤੂ), ਨਾਚ ਦੇ ਰੂਪ, ਲੁਕਣ-ਮੀਟੀ ਅਤੇ ਅਣਗਿਣਤ ਹੋਰ ਖੇਡਾਂ/ਸਰੀਰਿਕ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਦੀ ਬਹੁਤ ਅਮੀਰ ਵਿਰਾਸਤ ਹੈ।

ਯੋਗਾ ਦਾ ਸਾਡੀ ਗਿਆਨ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਅਤੇ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸਥਾਨ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਦੇ ਹਰ ਪਾਸੇ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਦੇ ਲਾਭ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਥਾਪਿਤ ਹਨ। ਯੋਗਾ ਸ਼ਾਂਤੀ ਅਤੇ ਸ਼ਾਂਤੀ, ਸਦਭਾਵਨਾ ਅਤੇ ਸਿਹਤ, ਪਿਆਰ ਅਤੇ ਖੁਸ਼ੀ, ਸੁੱਧਤਾ ਅਤੇ ਕੁਸ਼ਲਤਾ ਵੱਲ ਲੈ ਜਾਂਦਾ ਹੈ; ਹਾਲਾਂਕਿ ਇਸ ਦਾ ਭੌਤਿਕ ਪਹਿਲੂ (ਆਸਨ, ਪ੍ਰਾਣਾਯਾਮ) ਇੱਕ ਸਾਧਨ ਵਜੋਂ, ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਸਿਖਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਇਸ ਦੀ ਦਾਰਸ਼ਨਿਕ ਪਿਛੋਕੜ, ਸਵੈ-ਬੋਧ ਅਤੇ ਸਵੈ-ਪੂਰਤੀ ਵਜੋਂ ਨਜ਼ਰਅੰਦਾਜ਼ ਨਹੀਂ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ।

ਸਰੀਰਿਕ ਸਿੱਖਿਆ ਤੇ ਤੰਦਰੁਸਤੀ ਵਿੱਚ ਪਹੁੰਚ ਇਹਨਾਂ ਭਾਰਤੀ ਖੇਡਾਂ ਅਤੇ ਸਰੀਰਿਕ/ਤੰਦਰੁਸਤੀ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਨੂੰ ਸਾਰੇ ਪੜਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਦਾ ਇੱਕ ਅਨਿੱਖੜਵਾਂ ਅੰਗ ਬਣਾਉਂਦੀਆਂ ਹੈ।

9. **ਅੰਤਰ-ਅਨੁਸ਼ਾਸਨੀ ਖੇਤਰ:** ਅੰਤਰ-ਅਨੁਸ਼ਾਸਨੀ ਖੇਤਰ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਸੁਭਾਅ ਦੁਆਰਾ ਇੱਕ ਸਮਾਜਿਕ ਅਤੇ ਕੁਦਰਤੀ ਸੰਸਾਰ ਦੀ ਸਮਝ ਨੂੰ ਸਮਰੱਥ ਬਣਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਸਮਝ ਸਾਡੇ ਸਮਾਜ ਨੂੰ ਦਰਪੇਸ਼ ਮੁੱਖ ਮੁੱਦਿਆਂ ਦੀ ਪਛਾਣ ਕਰਨ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਅਤੇ ਸੰਭਵ ਹੱਦ ਤੱਕ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਘਟਾਉਣ ਲਈ ਕੰਮ ਕਰਨ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਕਰਦੀ ਹੈ।

ਅੰਤਰ-ਅਨੁਸ਼ਾਸਨੀ ਖੇਤਰਾਂ ਦਾ ਇੱਕ ਅਨਿੱਖੜਵਾਂ ਅੰਗ ਵਾਤਾਵਰਨ ਸਿੱਖਿਆ ਹੈ। ਸਕੂਲੀ ਪੜਾਵਾਂ ਰਾਹੀਂ ਵਾਤਾਵਰਨ ਸਿੱਖਿਆ ਦਾ ਕੇਂਦਰ ਮਨੁੱਖੀ ਸਮਾਜ ਅਤੇ ਕੁਦਰਤ (ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਤੀ) ਵਿਚਕਾਰ ਸੰਤੁਲਨ ਅਤੇ ਇਕਸੁਰਤਾ ਬਣਾਈ ਰੱਖਣ ਲਈ ਲੋੜ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਅਤੇ ਕੰਮ ਕਰਨ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨਾ ਹੈ। ਇਹ ਇਕਸੁਰਤਾ, ਮਨੁੱਖ ਅਤੇ ਕੁਦਰਤ ਨੂੰ ਬਿਨਾਂ ਸ਼ਰਤ ਆਪਸ ਵਿੱਚ ਜੁੜੇ ਹੋਏ ਦੇਖਣ ਦੀ ਭਾਰਤੀ ਪਰੰਪਰਾ ਦੀ ਜੜ੍ਹ ਹੈ। ਇਹ ਪਰੰਪਰਾ ‘ਸਜੀਵ’ ਅਤੇ ‘ਅਜੀਵ’ ਵਿਚਕਾਰ ਕੋਈ ਅੰਤਰ ਨਹੀਂ ਕਰਦੀ, ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਕੁਦਰਤ ਦੇ ਸਾਰੇ ਤੱਤਾਂ ਅਤੇ ਬ੍ਰਹਿਮੰਡ ਨੂੰ ਚੇਤਨਾ ਨਾਲ ਰੰਗਿਆ ਹੋਇਆ ਵੇਖਦੀ ਹੈ। ਵਾਤਾਵਰਨ ਨੂੰ ਬਚਾਉਣ ਲਈ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਨਿਰੰਤਰ ਜਤਨ ਅਤੇ ਇਸ ਲਈ ਇਸ ਦੁਆਰਾ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਰੱਖਿਆ ਜਾਣਾ, ਵਿਸ਼ਵ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਦੇ ਸਿੱਧੇ ਨਤੀਜੇ ਵਜੋਂ ਦੇਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਸੰਬੰਧ ‘ਤੇ ਨਾ ਸਿਰਫ਼ ਇਤਿਹਾਸਿਕ ਸ਼ਿਲਾਲੇਖ ਅਤੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਹਵਾਲੇ, ਪਰ ਭਾਰਤ ਦੇ ਸੰਵਿਧਾਨ ਵਿੱਚ ਵੀ, ਜ਼ੋਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਜੰਗਲਾਂ, ਝੀਲਾਂ, ਨਦੀਆਂ ਅਤੇ ਜੰਗਲੀ ਜੀਵਨ ਸਮੇਤ ਕੁਦਰਤੀ ਵਾਤਾਵਰਨ ਵਿੱਚ ਸੁਧਾਰ ਸੁਰੱਖਿਆ ਅਤੇ ਬੁਨਿਆਦੀ ਕਰਤੱਵਾਂ ਵਿੱਚ ਜੀਵੰਤ ਪ੍ਰਾਣੀਆਂ ਲਈ ਹਮਦਰਦੀ ਰੱਖਣਾ ਸ਼ਾਮਲ ਹੈ।

ਫਾਉਂਡੇਸ਼ਨਲ ਅਤੇ ਪ੍ਰੈਪਰੇਟਰੀ ਪੱਧਰ ਵਿੱਚ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਆਪਣੇ ਤੁਰੰਤ ਸਮਾਜਿਕ ਅਤੇ ਕੁਦਰਤੀ ਵਾਤਾਵਰਨ ਨਾਲ ਜੁੜਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਰਾਜ, ਖੇਤਰ ਅਤੇ ਦੇਸ ਵੱਲ ਵਧਦੇ ਹਨ। ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਸਥਾਨਿਕ ਕਹਾਣੀਆਂ, ਕਵਿਤਾਵਾਂ, ਬਿਰਤਾਂਤਾਂ, ਲੋਕ-ਕਥਾਵਾਂ, ਇਤਿਹਾਸ ਅਤੇ ਖੇਡਾਂ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰਨਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਆਪਣੇ ਭਾਈਚਾਰੇ ਅੰਦਰ ਵਿਭਿੰਨ ਸਮਾਜਿਕ-ਸੱਭਿਆਚਾਰਿਕ ਪ੍ਰਥਾਵਾਂ, ਪਰੰਪਰਾਵਾਂ ਅਤੇ ਤਿਉਹਾਰਾਂ ਦੀ ਪੜਚੋਲ ਕਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਕੁਦਰਤੀ ਵਾਤਾਵਰਨ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਨਾਲ ਜੋੜਦੇ ਹਨ। ਪੌਦਿਆਂ ਦੇ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਦੀਆਂ, ਮੌਸਮਾਂ ਜਾਂ ਮੌਸਮ ਦਾ ਨਿਰੀਖਣ ਕਰਨ ਵਾਲੀਆਂ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਕੁਦਰਤੀ ਵਰਤਾਰੇ, ਜੰਗਲੀ ਜੀਵ ਅਤੇ ਹੋਰ ਚੋਣਵੇਂ ਵੀਡੀਓਜ਼ ਦੁਆਰਾ ਪੂਰਕ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਮਿਡਲ ਅਤੇ ਸੈਕੰਡਰੀ ਪੱਧਰ ਵਿੱਚ ਦੂਜੇ ਅਨੁਸ਼ਾਸਨ ਦੇ ਨਾਲ ਇੱਕ ਏਕੀਕ੍ਰਿਤ ਪਹੁੰਚ ਦੁਆਰਾ ਨਾਲ ਹੀ ਪੱਧਰ 10 ਵਿੱਚ ਅਧਿਐਨ ਦੇ ਇੱਕ ਜ਼ਰੂਰੀ ਖੇਤਰ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ, ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਆਪਣੇ ਸੰਕਲਪਿਕ ਗਿਆਨ ਨੂੰ ਡੂੰਘਾ ਕਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਇੱਕ ਸਮਝ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ ਇਸ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਨ ਦੇ ਯੋਗ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਦੇਸ ਭਰ ਵਿੱਚ ਭਾਰਤੀ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀਆਂ ਅਤੇ ਪਰੰਪਰਾਵਾਂ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਕਿਵੇਂ ਹੋਇਆ। ਉਹ ਸਰੋਤਾਂ ਅਤੇ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਦੀ ਸੰਭਾਲ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਰਵਾਇਤੀ ਟਿਕਾਊ ਅਭਿਆਸਾਂ ਦੀ ਸਾਰਥਿਕਤਾ ਵੀ ਜਾਂਚ ਕਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਜਲਵਾਯੂ ਤਬਦੀਲੀ, ਜੈਵ-ਵਿਭਿੰਨਤਾ ਦੇ ਨੁਕਸਾਨ ਅਤੇ ਪ੍ਰਦੂਸ਼ਣ ਦੇ ਤਿੰਨ ਗੁਣਾਂ ਗ੍ਰਹਿ ਸੰਕਟ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਨੂੰ ਘਟਾਉਣ ਲਈ ਦੇਸ ਵਿੱਚ ਮੌਜੂਦਾ ਜਤਨਾਂ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਣਾ।

ਵਾਤਾਵਰਨ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਨਾਲ (ਕਿਰਪਾ ਕਰ ਕੇ ਭਾਗ-ਅ, ਅਧਿਆਇ-3 ਦੇਖੋ), ਅੰਤਰ-ਅਨੁਸ਼ਾਸਨੀ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਪੱਧਰ 9 ਵਿੱਚ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ‘ਤੇ ਅਧਿਐਨ ਦਾ ਇੱਕ ਕੋਰਸ ਸ਼ਾਮਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਵਿੱਚ ਨੈਤਿਕਤਾ ਅਤੇ ਤਰਕ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਕਰਨਾ ਹੈ। ਇਹ ਸਮਰੱਥਾ ਰਵਾਇਤੀ ਭਾਰਤੀ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਬੁਨਿਆਦੀ, ਪ੍ਰੈਪਰੇਟਰੀ ਅਤੇ ਮਿਡਲ ਪੱਧਰ ਰਾਹੀਂ ਸੰਵਿਧਾਨਿਕ ਮੁੱਲਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਹੈ। ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਉਹਨਾਂ ਮੁੱਦਿਆਂ/ਘਟਨਾਵਾਂ ਨਾਲ ਜੁੜਦੇ ਹਨ ਜੋ ਦੇਸ ਲਈ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹਨ ਅਤੇ ਮੌਜੂਦਾ ਮਾਮਲਿਆਂ ਦੇ ਨਾਲ ਵੀ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਆਪਣੇ ਭਾਈਚਾਰੇ ਅਤੇ ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਅੰਦਰ ਦੂਰਗਾਮੀ ਪ੍ਰਭਾਵ ਹੈ। ਇਹ ਮੁੱਦੇ/ਘਟਨਾਵਾਂ ਸਮਾਜਿਕ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਨੂੰ ਕਵਰ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ, ਰਾਜਨੀਤਿਕ, ਆਰਥਿਕ ਅਤੇ ਵਾਤਾਵਰਨਿਕ ਡੋਮੇਨ ਅਤੇ ਦੋਵੇਂ ਵੱਡੀਆਂ ਚਿੰਤਾਵਾਂ ਲੰਮੇ ਸਮੇਂ ਤੱਕ ਕਾਇਮ ਰਹੇ (ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ ਸਰੋਤਾਂ ਤੱਕ ਬਰਾਬਰ ਪਹੁੰਚ, ਸਥਾਨਿਕ ਕਲਾ ਅਤੇ ਸ਼ਿਲਪਕਾਰੀ ਪਰੰਪਰਾਵਾਂ ਦੀ ਸੰਭਾਲ) ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਮੌਜੂਦਾ ਚਿੰਤਾਵਾਂ (ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ ਸਥਾਨਿਕ ਚੋਣਾਂ, ਰੁਜ਼ਗਾਰ ਸਿਰਜਣ ਲਈ ਸਕੀਮਾਂ, ਜਲਵਾਯੂ ਤਬਦੀਲੀ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਨੂੰ ਘਟਾਉਣ ਲਈ ਚੱਲ ਰਹੇ ਜਤਨ, ਪਰੰਪਰਾਗਤ ਫਸਲਾਂ, ਜਿਵੇਂਕਿ ਬਾਜਰੇ ਦੇ ਵਾਧੇ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰਨਾ) ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦੇ ਹਨ।

ਇਸ ਲਈ, ਇਸ NCF ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਭਾਰਤ ਦੇ ਬੇਅੰਤ ਗਿਆਨ, ਅਮੀਰ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਅਤੇ ਪਰੰਪਰਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਜੜ੍ਹਾਂ ਪਾਉਣਾ ਹੈ। ਇਹ ਇਸ ਨੂੰ ਵੀ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸਾਡੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਸਮਕਾਲੀ ਭਾਰਤ: ਸਾਡੀਆਂ ਬੇਅੰਤ ਸ਼ਕਤੀਆਂ, ਸਾਡੀ ਭਰਪੂਰ ਵਿਭਿੰਨਤਾ ਨਾਲ, ਬਰਾਬਰ ਜਾਣ-ਪਛਾਣ ਪੈਦਾ ਕਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਚੁਣੌਤੀਆਂ ਪ੍ਰਤਿ ਸੰਵੇਦਨਸ਼ੀਲਤਾ ਤੇ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਢੰਗ ਨਾਲ ਜਵਾਬ ਦੇਣਾ ਸਿੱਖਦੇ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਅਸੀਂ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰਦੇ ਹਾਂ ਕਿਉਂਕਿ ਸਾਡਾ ਦੇਸ਼ ਵਿਸ਼ਵ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਵੱਡੀ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾ ਰਿਹਾ ਹੈ।

ਭਾਗ 1.4

ਭਾਰਤੀ ਗਿਆਨ ਪ੍ਰਣਾਲੀਆਂ 'ਤੇ ਕੋਰਸ

ਜਦੋਂਕਿ ਉਪਰੋਕਤ ਵਰਣਨ ਕੀਤੇ ਅਨੁਸਾਰ ਗਿਆਨ ਵਿੱਚ ਯੋਗਦਾਨ ਪੂਰੀ ਸਕੂਲੀ ਸਿੱਖਿਆ ਵਿੱਚ ਸਭ ਤੋਂ ਵਧੀਆ ਏਕੀਕ੍ਰਿਤ ਹਨ, ਭਾਰਤੀ ਗਿਆਨ ਪ੍ਰਣਾਲੀਆਂ 'ਤੇ ਇੱਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼, ਪੱਧਰ 11-12 ਦੇ ਰੁਝੇਵੇਂ ਭਰੇ ਚੋਣਵੇਂ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਸ਼ ਕੀਤੀ ਜਾਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਰਚਨਾਤਮਿਕ ਇਲਾਜ ਅਤੇ ਮਾਮਲੇ ਦੀ ਕਵਰੇਜ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੀ ਦਿਲਚਸਪੀ ਨੂੰ ਜਗਾਏਗੀ। ਇਹ ਮੌਜੂਦਾ ਅਜਿਹੇ ਕੋਰਸਾਂ ਤੋਂ ਖਿੱਚ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ *ਭਾਰਤ ਦੀਆਂ ਗਿਆਨ ਪਰੰਪਰਾਵਾਂ ਅਤੇ ਅਭਿਆਸ (KTPI)* ਸਿਰਲੇਖ ਵਾਲਾ ਇੱਕ ਕੋਰਸ, ਜੋਕਿ ਇੱਕ ਦਹਾਕੇ ਤੋਂ ਵੱਧ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਹੇਠ ਲਿਖੀ ਸਕੀਮ ਨਾਲ ਚੱਲ ਰਿਹਾ ਹੈ:

ਟੇਬਲ 1.4i

ਪੱਧਰ 11	ਪੱਧਰ 12
ਦਾਰਸ਼ਨਿਕ ਸਿਸਟਮ	ਖੇਤੀਬਾੜੀ
ਸਾਹਿਤ (2 ਹਿੱਸੇ)	ਆਰਕੀਟੈਕਚਰ (2 ਹਿੱਸੇ)
ਗਣਿਤ	ਨਾਚ (2 ਭਾਗ)
ਖਗੋਲ ਵਿਗਿਆਨ	ਸਿੱਖਿਆ
ਕਮਿਸਟਰੀ	ਨੈਤਿਕਤਾ
ਧਾਤੂ ਵਿਗਿਆਨ	ਮਾਰਸ਼ਲ ਆਰਟਸ
ਆਯੁਰਵੇਦ (3 ਭਾਗ)	ਭਾਸ਼ਾ
ਵਾਤਾਵਰਨ ਸੰਭਾਲ	ਹੋਰ ਤਕਨਾਲੋਜੀਆਂ
ਸੰਗੀਤ	ਪੇਂਟਿੰਗ
ਬਿਏਟਰ ਅਤੇ ਡਰਾਮਾ	ਸੁਸਾਇਟੀ ਰਾਜ ਅਤੇ ਰਾਜਨੀਤਿਕ
	ਵਪਾਰ

ਹਰੇਕ ਮਾਡਿਊਲ ਵਿੱਚ ਖੇਤਰ ਦਾ ਇੱਕ ਸਰਵੇਖਣ, ਪ੍ਰਸਤਾਵਿਤ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਅਤੇ ਹੋਰ ਰੀਡਿੰਗ ਅਤੇ ਪ੍ਰਾਇਮਰੀ ਟੈਕਸਟ ਤੋਂ ਚੋਣ ਦਾ ਇੱਕ ਵਿਕਲਪ ਸ਼ਾਮਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਹਾਲਾਂਕਿ, ਅਜਿਹਾ ਹੋਣ ਲਈ, ਕੁਝ ਮਾਡਿਊਲਾਂ ਨੂੰ ਹੁਣ ਉੱਨਤ ਪੱਧਰ ਵੱਲ ਥੋੜ੍ਹਾ ਹੋਰ ਸੰਸ਼ੋਧਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇਗਾ, ਕਿਉਂਕਿ ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਮੂਲ ਗੱਲਾਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਪਿਛਲੀਆਂ ਕਲਾਸਾਂ ਵਿੱਚ ਏਕੀਕ੍ਰਿਤ ਕੀਤੀਆਂ ਜਾਣਗੀਆਂ। ਇਹ ਖਾਸ ਤੌਰ 'ਤੇ ਗਣਿਤ, ਖਗੋਲ ਵਿਗਿਆਨ, ਰਸਾਇਣ ਵਿਗਿਆਨ ਅਤੇ ਸੰਭਵ ਤੌਰ 'ਤੇ ਆਯੁਰਵੇਦ, ਵਾਤਾਵਰਨ ਦੇ ਮਾਮਲੇ ਸੰਭਾਲ ਅਤੇ ਨੈਤਿਕਤਾ, ਹੋਰ ਸੰਬੰਧੀ ਕੇਸ ਹੈ। KTIPI ਮਾਡਿਊਲ ਦੀ ਸੋਧ ਰੈਗੂਲਰ ਵਿਸ਼ੇ ਵਿੱਚ ਏਕੀਕ੍ਰਿਤ ਸਮੱਗਰੀ ਦੁਆਰਾ ਉਹਨਾਂ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਪਹੁੰਚੇ ਪੱਧਰਾਂ ਦਾ ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਧਿਆਨ ਰੱਖਦੇ ਹੋਏ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇਗਾ ਅਤੇ ਇਹ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਏਗਾ ਕਿ ਇਹਨਾਂ ਮਾਡਿਊਲਾਂ ਨੂੰ ਅਪਣਾਉਣ ਵਾਲੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਸੰਕਲਪਾਂ ਅਤੇ ਅਭਿਆਸਾਂ ਦੋਵਾਂ ਵਿੱਚ ਉਚਿਤ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਲਿਜਾਇਆ ਜਾਵੇਗਾ, ਕੁਝ ਪ੍ਰਾਇਮਰੀ ਪਾਠਾਂ ਨਾਲ ਜਾਣੂ ਹੋਣ ਸਮੇਤ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਸਮੱਗਰੀ ਦੀ ਇੱਕ ਥੋੜ੍ਹੀ ਵਿਸ਼ਾਲ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਦੇ ਸੰਪਰਕ ਵਿੱਚ ਲਿਆਂਦਾ ਜਾਵੇਗਾ।

ਇਸ ਗੱਲ 'ਤੇ ਜ਼ੋਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਚੋਣਵੇਂ ਕੋਰਸ ਉਪਰੋਕਤ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਬਾਰੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਦੇ ਗਿਆਨ ਨੂੰ ਡੂੰਘਾ ਕਰਨ ਦੇ ਸਾਧਨ ਵਜੋਂ ਹੀ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇਗਾ। ਇਸ NCF ਦੇ ਨਾਲ, ਜਦੋਂ ਤੱਕ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਪੱਧਰ 11 ਵਿੱਚ ਪਹੁੰਚਦੇ ਹਨ, ਨਿਯਮਿਤ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਨੇ ਇਹ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਇਆ ਹੋਵੇਗਾ ਕਿ ਉਹ ਕੁਝ ਬੁਨਿਆਦੀ ਧਾਰਨਾਵਾਂ ਅਤੇ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਅਭਿਆਸ ਦੇ ਸੰਪਰਕ ਵਿੱਚ ਆ ਗਏ ਹਨ, ਪੱਧਰ 11 ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਇਸ KTIPI ਇਲੈਕਟਿਵ ਨੂੰ ਨਾ ਅਪਣਾਉਣ ਵਾਲੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਨਿਯਮਿਤ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਦੁਆਰਾ ਅਜਿਹੇ ਹੋਰ ਐਕਸਪੋਜ਼ਰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨਗੇ, ਜਦੋਂਕਿ ਇਸ ਚੋਣਵੇਂ ਨੂੰ ਅਪਣਾਉਣ ਵਾਲਿਆਂ ਕੋਲ ਉਹਨਾਂ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਨੂੰ ਅੱਗੇ ਵਧਾਉਣ ਦਾ ਇੱਕ ਮੌਕਾ ਹੋਵੇਗਾ।

ਅਧਿਆਇ-2

ਮੁੱਲ ਅਤੇ ਸੁਭਾਅ

ਮੁੱਲਾਂ ਅਤੇ ਸੁਭਾਅ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਕਰਨਾ ਇਸ NCF ਦੇ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਉਦੇਸ਼ਾਂ ਦਾ ਅਨਿੱਖੜਵਾਂ ਅੰਗ ਹੈ। ਇਹ NEP 2020 ਦੀ ਸਪਸ਼ਟ ਵਚਨਬੱਧਤਾ ਦੁਆਰਾ ਸਿੱਧੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸੂਚਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ:

ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਤਰਕਸ਼ੀਲ ਸੋਚ ਅਤੇ ਕਾਰਜ ਕਰਨ ਦੇ ਸਮਰੱਥ ਚੰਗੇ ਮਨੁੱਖਾਂ ਨੂੰ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨਾ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਦਇਆ ਅਤੇ ਹਮਦਰਦੀ, ਸਾਹਸ ਅਤੇ ਲਚਕੀਲਾਪਣ, ਵਿਗਿਆਨਿਕ ਸੁਭਾਅ ਅਤੇ ਰਚਨਾਤਮਿਕ ਕਲਪਨਾ, ਸਹੀ ਨੈਤਿਕ ਕਦਰਾਂ-ਕੀਮਤਾਂ ਹੋਣ। ਇਸ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਸਾਡੇ ਸੰਵਿਧਾਨ ਦੁਆਰਾ ਕਲਪਨਾ ਕੀਤੇ ਗਏ ਬਰਾਬਰ, ਸਮਾਵੇਸ਼ੀ ਅਤੇ ਬਹੁਵਚਨ ਸਮਾਜ ਦੇ ਨਿਰਮਾਣ ਲਈ ਰੁੱਝੇ ਹੋਏ, ਲਾਭਕਾਰੀ ਅਤੇ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾਉਣ ਵਾਲੇ ਨਾਗਰਿਕਾਂ ਨੂੰ ਪੈਦਾ ਕਰਨਾ ਹੈ।

[NEP 2020, ਇਸ ਨੀਤੀ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤ]

ਸਿੱਖਿਆ ਨੂੰ ਚਰਿੱਤਰ ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਸਿੱਖਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਨੈਤਿਕ, ਤਰਕਸ਼ੀਲ, ਦਿਆਲੂ ਅਤੇ ਦੇਖਭਾਲ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਹੋਣ ਦੇ ਯੋਗ ਬਣਾਉਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਜਦਕਿ ਉਸੇ ਸਮੇਂ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਲਾਭਦਾਇਕ, ਰੁਜ਼ਗਾਰ ਲਈ ਪੂਰਾ ਤਿਆਰ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

[NEP 2020 ਜਾਣ-ਪਛਾਣ, p. 4]

ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਅਤੇ ਇਸ ਦੀਆਂ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਵਿੱਚ ਨੈਤਿਕਤਾ ਅਤੇ ਮਨੁੱਖੀ ਅਤੇ ਸੰਵਿਧਾਨਿਕ ਮੁੱਲ ਜਿਵੇਂ ਹਮਦਰਦੀ, ਦੂਜਿਆਂ ਲਈ ਸਤਿਕਾਰ, ਸਫ਼ਾਈ, ਸ਼ਿਸ਼ਟਾਚਾਰ, ਲੋਕਤੰਤਰੀਭਾਵਨਾ, ਸੇਵਾ ਦੀ ਭਾਵਨਾ, ਜਨਤਕ ਜਾਇਦਾਦ ਦਾ ਸਤਿਕਾਰ, ਵਿਗਿਆਨਿਕ ਸੁਭਾਅ, ਅਜ਼ਾਦੀ, ਜ਼ੰਮੇਵਾਰੀ, ਬਹੁਲਵਾਦ, ਸਮਾਨਤਾ ਅਤੇ ਨਿਆਂ ਵਿੱਚ ਵਿਕਾਸ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

[NEP 2020, ਇਸ ਨੀਤੀ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤ, p.5]

ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਛੋਟੀ ਉਮਰ ਵਿੱਚ 'ਜੋ ਸਹੀ ਹੈ ਉਹ ਕਰਨ' ਦੀ ਮਹੱਤਤਾ ਬਾਰੇ ਸਿਖਾਇਆ ਜਾਵੇਗਾ ਅਤੇ ਨੈਤਿਕ ਫੈਸਲੇ ਲੈਣ ਲਈ ਇੱਕ ਤਰਕਸ਼ੀਲ ਢਾਂਚਾ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇਗਾ। ਬਾਅਦ ਦੇ ਸਾਲਾਂ ਵਿੱਚ, ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਜੀਵਨ ਚਲਾਉਣ ਵਿੱਚ ਨੈਤਿਕ/ਨੈਤਿਕ ਕਦਰਾਂ-ਕੀਮਤਾਂ ਨੂੰ ਅਪਣਾਉਣ ਦੇ ਯੋਗ ਬਣਾਉਣ ਦੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਤੋਂ, ਕਈ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣਾਂ ਤੋਂ ਇੱਕ ਨੈਤਿਕ ਮੁੱਦੇ ਬਾਰੇ ਸਥਿਤੀ/ਦਲੀਲ ਤਿਆਰ ਕਰਨ ਅਤੇ ਸਾਰੇ ਕੰਮਾਂ ਵਿੱਚ ਨੈਤਿਕ ਅਭਿਆਸਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਨ ਲਈ, ਇਸ ਦਾ ਫਿਰ ਪੱਖਾਧਤੀ, ਹਿੰਸਾ, ਸਾਹਿਤਕ ਚੋਰੀ, ਕੂੜਾ, ਸਹਿਣਸ਼ੀਲਤਾ, ਸਮਾਨਤਾ, ਹਮਦਰਦੀ, ਆਦਿ ਦੇ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਦੇ ਨਾਲ ਵਿਸਤਾਰ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇਗਾ।

ਅਜਿਹੇ ਬੁਨਿਆਦੀ ਨੈਤਿਕ ਤਰਕ ਦੇ ਨਤੀਜੇ ਵਜੋਂ, ਸਾਰੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਵਿੱਚ ਪਰੰਪਰਾਗਤ ਭਾਰਤੀ ਕਦਰਾਂ-ਕੀਮਤਾਂ ਅਤੇ ਸਾਰੇ ਬੁਨਿਆਦੀ ਮਨੁੱਖੀ ਅਤੇ ਸੰਵਿਧਾਨਿਕ ਮੁੱਲ (ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਸੇਵਾ, ਅਹਿੰਸਾ, ਸਵੱਛਤਾ, ਸੱਤਿਆ, ਨਿਸ਼ਕਾਮ ਕਰਮ, ਸ਼ਾਂਤੀ, ਕੁਰਬਾਨੀ, ਸਹਿਣਸ਼ੀਲਤਾ, ਵਿਭਿੰਨਤਾ, ਬਹੁਲਤਾ, ਧਰਮੀ ਆਚਰਨ, ਲਿੰਗ ਸੰਵੇਦਨਸ਼ੀਲਤਾ, ਬਜ਼ੁਰਗਾਂ ਦਾ ਸਤਿਕਾਰ, ਪਿਛੋਕੜ ਦੀ ਪਰਵਾਹ ਕੀਤੇ ਬਿਨਾਂ, ਸਾਰੇ ਲੋਕਾਂ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਅੰਦਰੂਨੀ ਯੋਗਤਾਵਾਂ ਦਾ ਸਤਿਕਾਰ, ਵਾਤਾਵਰਨ ਲਈ ਸਤਿਕਾਰ, ਮਦਦਗਾਰਤਾ, ਸ਼ਿਸ਼ਟਾਚਾਰ, ਧੀਰਜ, ਮੁਆਫੀ, ਹਮਦਰਦੀ, ਤਰਸ, ਦੇਸ-ਭਗਤੀ, ਜਮਹੂਰੀ ਨਜ਼ਰੀਆ, ਇਮਾਨਦਾਰੀ, ਜ਼ੁੰਮੇਵਾਰੀ, ਨਿਆਂ, ਅਜ਼ਾਦੀ, ਸਮਾਨਤਾ ਅਤੇ ਭਾਈਚਾਰਾ) ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਹੋਵੇਗਾ।

[NEP 2020, 4.28]

ਭਾਗ 2.1

NEP 2020 ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਮੁੱਲਾਂ ਅਤੇ ਸੁਭਾਅ

ਪ੍ਰਤੀ NCF ਦੀ ਵਚਨਬੱਧਤਾ

ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਇਸ NCF ਦੇ ਭਾਗ-ੳ ਸਕੂਲ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਉਦੇਸ਼ਾਂ ਅਤੇ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਖੇਤਰਾਂ ਬਾਰੇ ਅਧਿਆਇ-1 ਵਿੱਚ ਦੱਸਿਆ ਗਿਆ ਹੈ, ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਉਦੇਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ ਮੁੱਲਾਂ ਅਤੇ ਸੁਭਾਅ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਕਰਨਾ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹੈ।

ਇਸ NCF ਦੁਆਰਾ ਵਿਕਸਿਤ ਕੀਤੇ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਮੁੱਲਾਂ ਅਤੇ ਸੁਭਾਅ ਦੇ ਇੱਕਸਾਰ ਸਮੂਹ NEP 2020 ਤੋਂ ਲਏ ਗਏ ਹਨ, ਜੋ ਬਦਲੇ ਵਿੱਚ, ਭਾਰਤ ਦੇ ਸੰਵਿਧਾਨਿਕ ਮੁੱਲਾਂ ਅਤੇ ਵਿਆਪਕ ਮਨੁੱਖੀ ਮੁੱਲ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਭਾਰਤ ਦੀ ਡੂੰਘੀ ਸੱਭਿਆਚਾਰਿਕ ਵਿਰਾਸਤ, ਵਿਸ਼ਵ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਅਤੇ ਵਿਸਤ੍ਰਿਤ ਨੈਤਿਕ ਪ੍ਰਣਾਲੀਆਂ ਤੋਂ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੇ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ, ਦੁਆਰਾ ਸੂਚਿਤ ਕੀਤੇ ਗਏ ਹਨ।

ਪੜਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖਿਆ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਅਤੇ ਸਮੱਗਰੀ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਇਹਨਾਂ ਸਾਰੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਵਿੱਚ ਮੁੱਲ ਅਤੇ ਸੁਭਾਅ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਅਭਿਆਸ ਲਈ ਸਮਰੱਥਾਵਾਂ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨਾ ਹੋਵੇਗਾ।

ਇਹ ਟੀਚਾ ਪਾਠਕ੍ਰਮ, ਸਕੂਲੀ ਸੱਭਿਆਚਾਰਾਂ ਅਤੇ ਅਭਿਆਸਾਂ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਸਕੂਲ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਦੇ ਸਮੁੱਚੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਨੂੰ ਸੂਚਿਤ ਕਰੇਗਾ। ਇਹਨਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਕੁਝ ਮੁੱਲ ਲੋਕਤੰਤਰੀ ਨਜ਼ਰੀਏ ਤੇ ਅਜ਼ਾਦੀ ਅਤੇ ਸੁਤੰਤਰਤਾ ਪ੍ਰਤਿ ਵਚਨਬੱਧਤਾ; ਸਮਾਨਤਾ, ਨਿਆਂ ਅਤੇ ਨਿਰਪੱਖਤਾ ਲਈ ਜਨਨਸ਼ੀਲਤਾ; ਸਾਡੀ ਅੰਤਰੀਵ ਏਕਤਾ ਪ੍ਰਤਿ ਸੁਚੇਤ ਰਹਿੰਦੇ ਹੋਏ ਵਿਭਿੰਨਤਾ, ਬਹੁਲਤਾ ਅਤੇ ਸਮਾਵੇਸ਼; ਨੂੰ ਗਲੇ ਲਗਾਉਣਾ; ਇਨਸਾਨੀਅਤ, ਹਮਦਰਦੀ ਅਤੇ ਭਰਾਤਰੀ ਭਾਵਨਾ; ਜ਼ੁੰਮੇਵਾਰੀਆਂ ਜੋ ਅਜ਼ਾਦੀ ਅਤੇ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਤੋਂ ਆਉਂਦੀਆਂ ਹਨ; ਸਮਾਜਿਕ ਜ਼ੁੰਮੇਵਾਰੀ ਅਤੇ ਸੇਵਾ ਦੀ ਭਾਵਨਾ; ਇਮਾਨਦਾਰੀ ਅਤੇ ਇਮਾਨਦਾਰੀ ਦੀ ਨੈਤਿਕਤਾ; ਸਵੈ-ਅਨੁਸ਼ਾਸਨ; ਸਫਲਤਾ ਜਾਂ ਅਸਫਲਤਾ (ਨਿਸ਼ਕਾਮ ਕਰਮ) ਵਿੱਚ ਸਮਾਨਤਾ; ਵਿਗਿਆਨਿਕ ਸੁਭਾਅ ਤੇ ਤਰਕਸ਼ੀਲ ਅਤੇ ਜਨਤਕ ਸੰਵਾਦ ਪ੍ਰਤਿ ਵਚਨਬੱਧਤਾ; ਧੀਰਜ ਅਤੇ ਲਗਨ; ਨਿਮਰਤਾ; ਸ਼ਾਂਤੀ; ਸੰਵਿਧਾਨਿਕ ਸਾਧਨਾਂ ਰਾਹੀਂ ਸਮਾਜਿਕ ਕਾਰਵਾਈ; ਵਾਤਾਵਰਨ ਅਤੇ ਕੁਦਰਤ ਲਈ ਸਤਿਕਾਰ ਅਤੇ ਦੇਖਭਾਲ; ਸੁਹਜ ਦੀ ਭਾਵਨਾ; ਭਾਰਤ ਦੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰਿਕ ਵਿਰਾਸਤ ਦਾ ਸਨਮਾਨ; ਰਾਸ਼ਟਰ ਦੀ ਏਕਤਾ ਅਤੇ ਅਖੰਡਤਾ ਅਤੇ ਇੱਕ ਰਾਸ਼ਟਰ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਨਿਰੰਤਰ ਸੁਧਾਰ ਕਰਨ ਲਈ ਅਗਾਂਹਵਧੂ ਭਾਵਨਾ ਨਾਲ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਸੱਚੀ ਜੜ੍ਹ ਨਾਲ ਜੁੜਨਾ ਅਤੇ ਮਾਣ।

ਹੋਰ ਵੇਰਵਿਆਂ ਲਈ ਭਾਗ-ੳ, ਅਧਿਆਇ-1 ਅਤੇ ਭਾਗ-ਸ, ਅਧਿਆਇ-1 ਦੇਖੋ।

ਭਾਗ 2.2

NCF ਵਿੱਚ ਕਦਰਾਂ-ਕੀਮਤਾਂ ਅਤੇ ਸੁਭਾਅ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਲਈ ਪਹੁੰਚ

ਹਾਲਾਂਕਿ ਇੱਕ ਸਮੁੱਚੀ ਸਹਿਮਤੀ ਹੈ ਕਿ ਸਿੱਖਿਆ ਨੂੰ ਮੁੱਲਾਂ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਬਰਾਬਰ ਮਾਨਤਾ ਹੈ ਕਿ ਰਸਮੀ ਵਿੱਦਿਅਕ ਸੈਟਿੰਗਾਂ ਵਿੱਚ ਮੁੱਲਾਂ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਕਰਨਾ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਚੁਣੌਤੀਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ ਰਿਹਾ ਹੈ।

ਇਸ NCF ਦੀ ਪਹੁੰਚ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਸਿੱਖੇ ਅਤੇ ਅਸਿੱਖੇ ਦੋਵਾਂ ਵਿਧੀਆਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰ ਕੇ ਮੁੱਲਾਂ ਅਤੇ ਸੁਭਾਅ ਨੂੰ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨਾ ਹੈ। ਸਿੱਖੀ ਵਿਧੀ ਵਿੱਚ, ਨੈਤਿਕ ਅਤੇ ਨੈਤਿਕ ਜਾਗਰੂਕਤਾ ਅਤੇ ਤਰਕ ਨੂੰ ਸੰਬੋਧਿਤ ਕਰਨ ਲਈ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਤੌਰ 'ਤੇ ਤਿਆਰ ਕੀਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਕਲਾਸਰੂਮ ਦੀਆਂ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ, ਚਰਚਾਵਾਂ ਅਤੇ ਪੜ੍ਹਤਾਂ ਹੋਣਗੀਆਂ; ਇਸ ਦੇ ਇਲਾਵਾ, ਪੱਧਰ 9 ਦੇ ਸਾਰੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਲਈ 'ਨੈਤਿਕ ਅਤੇ ਨੈਤਿਕ ਤਰਕ' 'ਤੇ ਇੱਕ ਕੋਰਸ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇਗਾ। ਅਸਿੱਖੀ ਵਿਧੀ ਵਿੱਚ, ਖਾਸ ਤੌਰ 'ਤੇ ਨੈਤਿਕ ਅਤੇ ਨੈਤਿਕ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਅਤੇ ਕਦਰਾਂ-ਕੀਮਤਾਂ ਜਿਵੇਂਕਿ ਦੇਸ-ਭਗਤੀ, ਕੁਰਬਾਨੀ, ਅਹਿੰਸਾ, ਸੱਚ, ਇਮਾਨਦਾਰੀ, ਸ਼ਾਂਤੀ, ਧਰਮੀ ਆਚਰਨ, ਮੁਆਫੀ, ਸਹਿਣਸ਼ੀਲਤਾ, ਹਮਦਰਦੀ, ਮਦਦਗਾਰਤਾ, ਸ਼ਿਸ਼ਟਾਚਾਰ, ਸਫਾਈ, ਸਮਾਨਤਾ ਅਤੇ ਭਾਈਚਾਰਾ ਨੂੰ ਸੰਬੋਧਿਤ ਕਰਨ ਦੇ ਉਦੇਸ਼ ਨਾਲ ਚਰਚਾਵਾਂ, ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ, ਸਾਹਿਤ, ਇਤਿਹਾਸ ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਵਿਗਿਆਨ ਦੀ ਸਮੱਗਰੀ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਵੇਗੀ।

ਬੁਨਿਆਦੀ ਨੈਤਿਕ ਤਰਕ ਦੇ ਨਤੀਜੇ ਵਜੋਂ, ਪਰੰਪਰਾਗਤ ਭਾਰਤੀ ਮੁੱਲ, ਜਿਵੇਂਕਿ ਸੇਵਾ, ਅਹਿੰਸਾ, ਸਵੱਛਤਾ, ਸੱਤਿਆ, ਨਿਸ਼ਕਾਮ ਕਰਮ, ਸਹਿਣਸ਼ੀਲਤਾ, ਇਮਾਨਦਾਰੀ, ਸਖਤ ਮਿਹਨਤ, ਔਰਤਾਂ ਦਾ ਸਤਿਕਾਰ, ਬਜ਼ੁਰਗਾਂ ਦਾ ਸਤਿਕਾਰ, ਪਿਛੋਕੜ ਦੀ ਪਰਵਾਹ ਕੀਤੇ ਬਿਨਾਂ, ਸਾਰੇ ਲੋਕਾਂ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਅੰਦਰੂਨੀ ਯੋਗਤਾਵਾਂ ਲਈ ਸਤਿਕਾਰ ਅਤੇ ਵਾਤਾਵਰਨ ਪ੍ਰਤਿ ਸਤਿਕਾਰ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਵਿੱਚ ਪੈਦਾ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇਗਾ, ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਗੁਣ ਸਮਾਜ ਅਤੇ ਭਾਰਤ ਦੀ ਤਰੱਕੀ ਲਈ ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹਨ। ਡਸਟਬਿਨ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਨਾ, ਪਖਾਨੇ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਨਾ ਅਤੇ ਵਰਤੋਂ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਪਖਾਨੇ ਸਾਫ਼ ਛੱਡਣਾ, ਕਤਾਰਾਂ ਵਿੱਚ ਸਹੀ ਅਤੇ ਧੀਰਜ ਨਾਲ ਖੜ੍ਹੇ ਹੋਣਾ, ਕਮਜ਼ੋਰਾਂ ਦੀ ਮਦਦ ਕਰਨਾ ਅਤੇ ਪਰਉਪਕਾਰੀ ਅਤੇ ਭਾਈਚਾਰਿਕ ਕੰਮਾਂ ਲਈ ਯੋਗਦਾਨ ਦੇਣਾ, ਸਮੇਂ ਦੇ ਪਾਬੰਦ ਹੋਣਾ ਅਤੇ ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ ਤੁਹਾਡੇ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਲਈ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਨਿਮਰ ਅਤੇ ਮਦਦਗਾਰ ਹੋਣਾ ਭਾਵੇਂ ਤੁਸੀਂ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦੇ ਹੋ, ਸਮਾਜਿਕ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਦੇ ਕੁਝ ਬੁਨਿਆਦੀ ਮੁੱਲ ਹਨ ਜੋ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਵਿੱਚ ਸ਼ੁਰੂਆਤੀ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਸਕੂਲੀ ਸਾਲਾਂ ਦੌਰਾਨ ਵਿਕਸਿਤ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇਗੀ।

ਮੁੱਲਾਂ ਅਤੇ ਸੁਭਾਅ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਲਈ ਇਸ NCF ਵਿੱਚ ਪਹੁੰਚ ਹੇਠ ਲਿਖੀ ਕੁੰਜੀ ਪਹਿਲੂ ਹਨ:

ੳ. ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਮਿਆਰਾਂ ਦਾ ਅਨਿੱਖੜਵਾਂ ਅੰਗ: ਇਸ NCF ਵਿੱਚ, ਮੁੱਲਾਂ ਅਤੇ ਸੁਭਾਅ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਮਿਆਰਾਂ ਅਤੇ ਸਿੱਖਿਆ ਸ਼ਾਸਤਰ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ ਦੇ ਸਾਰੇ ਪੜਾਵਾਂ ਅਤੇ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਖੇਤਰ ਦਾ ਇੱਕ ਅਨਿੱਖੜਵਾਂ ਅੰਗ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਸਮੱਗਰੀ, ਸਿੱਖਿਆ ਸ਼ਾਸਤਰ ਅਤੇ ਮੁਲਾਂਕਣ (ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ ਸਰੀਰਿਕ ਸਿੱਖਿਆ ਵਿੱਚ ਕਿਰਪਾ ਨਾਲ ਜਿੱਤਣਾ ਅਤੇ ਹਾਰਨਾ ਸਿੱਖਣ ਦੁਆਰਾ ਲਚਕੀਲਾਪਣ ਪੈਦਾ ਕਰਨਾ ਜਾਂ ਵਿਗਿਆਨ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਯੋਗਸ਼ਾਲਾ ਪ੍ਰਯੋਗਾਂ ਅਤੇ ਅਜ਼ਮਾਇਸ਼ਾਂ ਦੁਆਰਾ ਵਿਗਿਆਨਿਕ ਸੋਚ ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ ਕਰਨਾ) ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਤੀਬਿੰਬਤ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ਅ. ਅਭਿਆਸ ਦੁਆਰਾ ਵਿਕਾਸ: ਮੁੱਲ ਸਭ ਤੋਂ ਵਧੀਆ ਸਿੱਖੇ ਅਤੇ ਧਾਰਨ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਸੁਭਾਅ ਅਸਲ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਅਭਿਆਸ ਵਿੱਚ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੁਆਰਾ ਅਨੁਭਵ ਅਤੇ ਦੇਖੇ ਜਾਣ 'ਤੇ ਸਭ ਤੋਂ ਵਧੀਆ ਵਿਕਸਿਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇਹ NCF ਸਕੂਲ ਦੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਅਤੇ ਅਭਿਆਸ ਜੋ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਲੁੜੀਂਦੇ ਮੁੱਲਾਂ ਵਿੱਚ ਲੀਨ ਕਰਨ, ਨੂੰ ਬਣਾਉਣ, ਕਾਇਮ ਰੱਖਣ ਅਤੇ ਅਮੀਰ ਬਣਾਉਣ 'ਤੇ ਬਹੁਤ ਜ਼ੋਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਸਕੂਲ ਦੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਹੈ, ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਅਤੇ ਹੋਰ ਸਕੂਲ ਕਰਮਚਾਰੀਆਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਬੰਧਨ ਅਤੇ ਅਗਵਾਈ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨ ਲਈ ਕਦਰਾਂ-ਕੀਮਤਾਂ ਦਾ ਅਭਿਆਸ ਕਰਨ ਅਤੇ ਵਿਕਾਸਸ਼ੀਲ ਸੁਭਾਅ ਲਈ ਵਾਤਾਵਰਨ ਅਤੇ ਮੌਕੇ ਅਤੇ ਉਤਸ਼ਾਹ ਨੂੰ ਸਮਰੱਥ ਬਣਾਉਣਾ।

ੲ. ਸਕੂਲ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਕੇਂਦਰੀ ਹੈ: ਸਭ ਤੋਂ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਤਰੀਕਾ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਇਹਨਾਂ ਮੁੱਲਾਂ ਦਾ ਅਭਿਆਸ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਦੇਖਭਾਲ, ਸਹਿਯੋਗੀ, ਸੰਮਲਿਤ ਸਕੂਲ ਅਤੇ ਕਲਾਸਰੂਮ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਦੇ ਨਿਰਮਾਣ ਅਤੇ ਅਭਿਆਸ ਦੁਆਰਾ ਸਕੂਲ ਵਿੱਚ

ਸੁਭਾਅ ਵਿਕਸਿਤ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਉਦਾਹਰਨ ਦੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸੰਵੇਦਨਸ਼ੀਲਤਾ ਅਤੇ ਦੂਜਿਆਂ ਲਈ ਸਤਿਕਾਰ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਜਦੋਂ ਸਾਰੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਵਿੱਚ ਭਾਗ ਲੈਣ ਦੇ ਮੌਕੇ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਚੋਣਵੇਂ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਸਾਰੀਆਂ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਵਿੱਚ ਹਿੱਸਾ ਨਹੀਂ ਲੈਂਦੇ; ਨਿਯਮਿਤ ਬਾਲ ਸਭਾਵਾਂ ਅਤੇ ਬਾਲ ਪੰਚਾਇਤਾਂ ਲੋਕਤੰਤਰ, ਨਿਆਂ, ਸਮਾਨਤਾ, ਸਾਂਝ ਅਤੇ ਭਾਈਚਾਰਿਕ ਸਾਂਝ ਦੀਆਂ ਧਾਰਨਾਵਾਂ ਬਣਾਉਣ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ।

ਸ. ਪੜ੍ਹਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਵਿਭਿੰਨ ਵਿਕਾਸ: ਮੁੱਲਾਂ ਅਤੇ ਸੁਭਾਅ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਸਕੂਲ ਅਤੇ ਕਲਾਸਰੂਮ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਅਤੇ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ ਦੁਆਰਾ ਇੱਕ ਵੱਖਰੇ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਹੀ ਬੱਚੇ ਵੱਡੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਇਸ ਲਈ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਪੜ੍ਹਾਵਾਂ 'ਤੇ ਉਚਿਤ ਢੰਗ ਨਾਲ ਯੋਜਨਾ ਬਣਾਈ ਜਾਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਉਦਾਹਰਨ ਦੇ ਤੌਰ 'ਤੇ, ਫਾਊਂਡੇਸ਼ਨਲ ਪੱਧਰ 'ਤੇ, ਮੁੱਲਾਂ ਅਤੇ ਸੁਭਾਅ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਹੈ ਸਮੱਗਰੀ ਦੀ ਚੋਣ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ (ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ ਕੁਦਰਤ ਦੇ ਪਿਆਰ 'ਤੇ ਜ਼ੋਰ ਦੇਣ ਵਾਲੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਦੀ ਚੋਣ ਕਰਨਾ) ਅਤੇ ਸਿੱਖਿਆ ਸ਼ਾਸਤਰ (ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਇਕੱਠੇ ਖੇਡਣ ਅਤੇ ਸਾਂਝਾ ਕਰਨਾ ਸਿੱਖਣ ਲਈ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰਨਾ) ਹੈ। ਪ੍ਰੈਪਰੇਟਰੀ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਸਕਾਰਾਤਮਿਕ ਆਦਤਾਂ ਨੂੰ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨ 'ਤੇ ਸਪਸ਼ਟ ਜ਼ੋਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ (ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ ਕਲਾਸਰੂਮ ਅਭਿਆਸ ਵਜੋਂ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਕੰਮ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਨ 'ਤੇ ਜ਼ੋਰ ਦੇਣਾ ਅਤੇ ਇਸ ਦੇ ਹਿੱਸੇ ਵਜੋਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਜਗ੍ਹਾ 'ਤੇ ਵਾਪਸ ਰੱਖਣਾ) ਮਿਡਲ ਪੱਧਰ ਵਿੱਚ, ਕਲਾਸਰੂਮ ਅਭਿਆਸ ਦੇ ਹਿੱਸੇ ਵਜੋਂ ਸਹਿਯੋਗੀ ਸਮੂਹ ਦੇ ਕੰਮ ਕਰਨਾ, ਟੀਮਾਂ ਵਿੱਚ ਕੰਮ ਕਰਨ ਦੀ ਯੋਗਤਾ ਨੂੰ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਸੈਕੰਡਰੀ ਪੱਧਰ ਵਿੱਚ, ਕੀਤੇ ਗਏ ਕੰਮ 'ਤੇ ਨਾਜ਼ੁਕ ਫੀਡਬੈਕ ਦੇਣ 'ਤੇ ਜ਼ੋਰ ਦੇਣ ਨਾਲ ਆਲੋਚਨਾ ਅਤੇ ਪ੍ਰਸੰਸਾ, ਸਫਲਤਾ ਅਤੇ ਅਸਫਲਤਾ ਬਰਾਬਰੀ ਨਾਲ ਹੈਂਡਲ ਕਰਨ ਦੀ ਯੋਗਤਾ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਮਿਲੇਗੀ।

ਹ. ਵਿਭਿੰਨ ਵਿਕਾਸ ਪ੍ਰਭਾਵ: ਇਹ ਨੋਟ ਕਰਨਾ ਵੀ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹੈ ਕਿ ਇਹਨਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਹਰੇਕ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਕਿਸਮਾਂ ਦੇ ਮੁੱਲਾਂ ਨੂੰ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ। ਕੁਝ ਮੁੱਲ ਖ਼ਾਸ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ ਦੁਆਰਾ ਬਿਹਤਰ ਵਿਕਸਿਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਉਦਾਹਰਨ ਦੇ ਤੌਰ 'ਤੇ, ਕਲਾਸਰੂਮ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਅਤੇ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ ਦੇ ਹਿੱਸੇ ਵਜੋਂ ਸਰਗਰਮ ਸੰਵਾਦ ਅਤੇ ਚਰਚਾ ਨਾਲ ਨਿਯਮਿਤ ਸੁਣਨਾ ਲੋਕਤੰਤਰੀ ਕਦਰਾਂ-ਕੀਮਤਾਂ ਨੂੰ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂਕਿ ਸਮਾਨਤਾ ਅਤੇ ਨਿਆਂ ਪ੍ਰਤਿ ਵਚਨਬੱਧਤਾ, ਨਾਲ ਹੀ ਤਰਕਸ਼ੀਲ ਸੋਚ ਅਤੇ ਸਾਥੀ ਮਨੁੱਖਾਂ ਨਾਲ ਮੇਲ-ਜੋਲ ਵਿੱਚ ਸੰਵੇਦਨਸ਼ੀਲਤਾ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਖੇਤਰ ਜਿਵੇਂਕਿ ਕਲਾ ਸਿੱਖਿਆ ਅਤੇ ਸਰੀਰਿਕ ਸਿੱਖਿਆ ਤੇ ਤੰਦਰੁਸਤੀ, ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਗੁਣਾਂ ਨੂੰ ਬਣਾਉਣ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕਰਦੀ ਹੈ, ਜਿਵੇਂਕਿ ਸੁਹਜ, ਸੰਵੇਦਨਸ਼ੀਲਤਾ, ਧੀਰਜ, ਇਮਾਨਦਾਰੀ ਅਤੇ ਹਿੰਮਤ, ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਖੇਤਰ, ਜਿਵੇਂਕਿ ਵਿਗਿਆਨ ਅਤੇ ਗਣਿਤ ਗਿਆਨ ਸ਼ਾਸਤਰੀ ਮੁੱਲ, ਜਿਵੇਂਕਿ ਵਿਗਿਆਨਿਕ ਸੁਭਾਅ ਅਤੇ ਗਣਿਤਿਕ ਤਰਕ ਬਣਾਉਣ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਸਕੂਲ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਅਤੇ ਅਭਿਆਸਾਂ ਦੇ ਹਿੱਸੇ ਵਜੋਂ ਕਮਿਊਨਿਟੀ ਸੇਵਾ ਰਾਹੀਂ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਦਿਨ ਮਾਰਕ ਕਰਨਾ ਸੱਭਿਆਚਾਰਿਕ ਮੁੱਲ, ਜਿਵੇਂਕਿ ਸੇਵਾ, ਅਹਿੰਸਾ ਅਤੇ ਸ਼ਾਂਤੀ ਵਰਗੀਆਂ ਕਦਰਾਂ ਕੀਮਤਾਂ ਬਣਾਉਣ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਸਕੂਲ ਅਸੈਂਬਲੀ ਵਿੱਚ ਨਿਯਮਿਤ ਸੰਗੀਤ ਅਤੇ ਨਾਚ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਭਾਰਤ ਦੀ ਅਮੀਰ ਸੱਭਿਆਚਾਰਿਕ ਵਿਰਾਸਤ ਵਿੱਚ ਮਾਣ ਵਧਾਉਣ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕਰਦੀ ਹੈ।

ਕ. ਸਮੱਗਰੀ ਵਿੱਚ: ਸਮੱਗਰੀ, ਅਪ੍ਰਤੱਖ ਅਤੇ ਪ੍ਰਤੱਖ, ਦੋਵੇਂ ਲੁੜੀਂਦੇ ਮੁੱਲਾਂ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਦਾ ਸਮਰਥਨ ਕਰੇਗੀ। ਸਾਰੀਆਂ ਅਪ੍ਰਤੱਖ ਸਮੱਗਰੀ ਵਿਕਲਪਾਂ ਦੇ ਸਿੱਖਣ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਲਈ ਡੂੰਘੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਨਾਂਵਾਂ ਦੀ ਚੋਣ ਵਿੱਚ ਵਿਭਿੰਨਤਾ, (ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ ਕਹਾਣੀਆਂ ਵਿੱਚ ਪਾਤਰ ਜਾਂ ਉਦਾਹਰਨਾਂ) ਕਿੱਤਾ ਅਤੇ ਭਾਰਤ ਦੇ ਭੂਗੋਲਿਕ ਖੇਤਰਾਂ ਨੂੰ ਪਾਠ-ਪੁਸਤਕਾਂ ਵਿੱਚ ਵਰਤਿਆ ਅਤੇ ਦਰਸਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਾਂਤ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਲਿੰਗ ਜਾਂ ਹੋਰ ਰੂੜੀਵਾਦ ਨੂੰ ਤੋੜਨਾ ਵੀ ਹੈ, ਵੱਲ ਧਿਆਨ ਦਿੱਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ਇਹਨਾਂ ਮੁੱਲਾਂ ਨੂੰ ਸਪਸ਼ਟ ਤੌਰ 'ਤੇ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਉੱਚ-ਗੁਣਵੱਤਾ ਵਾਲੀ ਸਮੱਗਰੀ ਨੂੰ ਸ਼ਾਮਲ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਪ੍ਰੇਰਨਾਦਾਇਕ ਸਾਹਿਤ ਦੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਤੋਂ ਸਬਕ ਅਤੇ ਭਾਰਤ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਭਾਰਤ ਦਾ ਲੋਕਾਂ ਅਤੇ ਕਹਾਣੀਆਂ ਦਾ ਲੰਮਾ ਇਤਿਹਾਸ ਅਤੇ ਪਰੰਪਰਾ ਹੈ ਜੋ ਉੱਪਰ ਦੱਸੇ ਗਏ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਮੂਲ ਮੁੱਲਾਂ ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਭਾਵਨਾਤਮਿਕ ਸਮਰੱਥਾਵਾਂ ਨੂੰ ਸੁੰਦਰਤਾ ਨਾਲ ਸਿਖਾਉਂਦੀਆਂ। ਭਾਰਤੀ ਸੰਵਿਧਾਨ, ਸਮਾਨਤਾ ਦਾ ਮਹੱਤਵ, ਸੁਤੰਤਰਤਾ ਅਤੇ ਭਾਈਚਾਰਾ ਜਿਸ ਦਾ ਇਹ ਸਮਰਥਨ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਬੁਨਿਆਦੀ ਫਰਜ਼ ਜੋ ਇਹ ਭਾਰਤੀ ਨਾਗਰਿਕਾਂ 'ਤੇ ਲਾਗੂ ਕਰਦਾ ਹੈ,

ਦੇ ਮੁੱਲਾਂ 'ਤੇ ਚਰਚਾ ਕਲਾਸਰੂਮ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਇਤਿਹਾਸ ਦੇ ਮਹਾਨ ਭਾਰਤੀ ਨਾਇਕਾਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਦੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰੇਰਿਤ ਕਰਨ ਅਤੇ ਮੂਲ ਮੁੱਲਾਂ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕਰਨ ਦਾ ਇੱਕ ਵਧੀਆ ਤਰੀਕਾ ਵੀ ਹੈ।

ਖ. ਵੱਖਰਾ ਵਿਸ਼ਾ: ਇਸ NCF ਵਿੱਚ, ਮੁੱਲ ਅਤੇ ਸੁਭਾਅ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਮਿਆਰਾਂ, ਸਿੱਖਿਆ ਸ਼ਾਸਤਰੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ ਅਤੇ ਸਕੂਲ ਅਤੇ ਕਲਾਸਰੂਮ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਅਤੇ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ ਵਿੱਚ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਏਕੀਕ੍ਰਿਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ, 'ਨੈਤਿਕ ਅਤੇ ਨੈਤਿਕ ਤਰਕ' 'ਤੇ ਇੱਕ ਕੋਰਸ ਪੱਧਰ 9 ਦੇ ਸਾਰੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਲਈ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇਗਾ। ਇਸ ਕੋਰਸ ਲਈ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ, ਡਿਵੈਲਪਰ ਜਾਂ ਸਕੂਲ (ਅਭਿਆਸ ਵਿੱਚ) ਹੇਠ ਲਿਖੀਆਂ ਗੱਲਾਂ 'ਤੇ ਵਿਚਾਰ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਸਵਾਲ ਤੇ ਮੁੱਦੇ ਹੱਲ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ:

1. ਜਾਂਚ ਕਰੋ ਕਿ ਕੀ ਕੋਈ ਖਾਸ ਮੁੱਲ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕੇਂਦਰਿਤ ਵਿਵਹਾਰ ਵਿੱਚ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨਾਲ ਸੰਬੋਧਿਤ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਲਈ, ਇੱਕ ਪਾਸੇ ਰੱਖਣ ਲਈ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਸਮੇਂ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਉਦਾਹਰਨ ਦੇ ਤੌਰ 'ਤੇ, ਸਮਾਨਤਾ ਪ੍ਰਤਿ ਵਚਨਬੱਧਤਾ ਲਈ ਸਮਾਨਤਾ ਦੇ ਵਿਚਾਰ ਦੀ ਸਮਝ ਦੀ ਲੋੜ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ, ਇਸ ਦਾ ਅਭਿਆਸ, ਸਾਡੇ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਅਤੇ ਸਮੂਹਿਕ ਅਨੁਭਵ, ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਸਾਰੇ ਪਾਸੇ ਤੋਂ ਖੋਜ ਅਤੇ ਲੋਕਤੰਤਰ ਲਈ ਇਸ ਦਾ ਮਹੱਤਵ। ਜੇਕਰ ਅਜਿਹਾ ਹੈ ਤਾਂ ਇਸ ਲਈ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਸਮੇਂ ਅਤੇ ਧਿਆਨ ਦੋਵਾਂ ਦੀ ਲੋੜ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ, ਸ਼ਾਇਦ ਸਮਾਜਿਕ ਵਿਗਿਆਨ ਦੇ ਨਾਲ ਇੱਕ ਵੱਖਰੀ ਕਲਾਸ ਦੀ ਵਾਰੰਟੀ ਦੇਣਾ।
2. ਕਦਰਾਂ-ਕੀਮਤਾਂ ਅਤੇ ਸੁਭਾਅ ਦੇ ਵਿਕਾਸ 'ਤੇ ਇੱਕ ਸਖ਼ਤ ਢੰਗ ਨਾਲ ਆਦਰਪੂਰਨ ਸਵਾਲ ਅਤੇ ਚਰਚਾ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰਦੇ ਅਜਿਹੇ ਖਾਸ ਸੈਸ਼ਨ ਨੂੰ ਸੰਭਾਲਨ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਨੂੰ ਸਹਾਇਤਾ ਦੀ ਲੋੜ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ।
3. ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਅਤੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਅਜਿਹੇ ਮਾਮਲੇ ਜੋ ਖੋਜ ਅਤੇ ਅਨੁਭਵ ਦੋਵਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰਦੇ ਹਨ ਲਈ ਉਚਿਤ, ਸਖ਼ਤ ਅਤੇ ਦਿਲਚਸਪ ਸਮੱਗਰੀ ਦੀ ਲੋੜ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ।

ਗ. ਵਿਵਾਦ ਵਿੱਚ ਮੁੱਲ: ਇੱਕ ਹੋਰ ਨਾਜ਼ੁਕ ਮੁੱਦਾ ਜਿਸ ਦਾ ਸਕੂਲ ਅਕਸਰ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਸਕੂਲ ਵਿੱਚ ਮਾਨਤਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਜਾਂ ਪ੍ਰੋਤਸਾਹਿਤ ਮੁੱਲ ਨੂੰ ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸਕੂਲ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਦੇਖਿਆ ਜਾਂ ਅਭਿਆਸ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਅਸਲ ਵਿੱਚ, ਉਹ ਸਰਗਰਮੀ ਨਾਲ ਨਿਰਾਸ਼ ਵੀ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਸਕੂਲ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਕੀ ਵਾਪਰਦਾ ਹੈ ਇਸ ਉੱਤੇ ਸਕੂਲ ਦਾ ਬਹੁਤ ਘੱਟ ਜਾਂ ਕੋਈ ਨਿਯੰਤਰਨ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ ਸਕੂਲ ਵਿੱਚ ਲਿੰਗ ਸਮਾਨਤਾ ਬਾਰੇ ਸਿਖਾਇਆ ਅਤੇ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਪਰ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਕਈ ਵਾਰ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਪਰਿਵਾਰ ਜਾਂ ਭਾਈਚਾਰੇ ਅੰਦਰ ਇਸ ਦੇ ਉਲਟ ਦੇਖ ਸਕਦੇ ਹਨ।

ਇੱਕ ਸਕੂਲ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਇਸ ਟਕਰਾਅ ਨੂੰ ਕਿਵੇਂ ਨਜਿੱਠਦਾ ਹੈ ਜੋ ਕਦਰਾਂ-ਕੀਮਤਾਂ ਸਕੂਲ ਬਨਾਮ ਅਸਲ ਸਥਿਤੀਆਂ ਦੁਆਰਾ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਇਹਨਾਂ ਮੁੱਲਾਂ ਦੀ ਉਲੰਘਣਾ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ? ਇਸ ਸਵਾਲ ਦਾ ਕੋਈ ਸਧਾਰਨ ਜਵਾਬ ਨਹੀਂ ਹੈ।

ਸੰਵਾਦ ਅਤੇ ਹਮਦਰਦੀ ਵਾਲੇ ਵਿਵਹਾਰ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ ਜੋ ਦਰਸਾਉਂਦੀਆਂ ਹਨ ਕਿ ਟਕਰਾਅ ਅਤੇ ਮੁੱਲ ਮਨੁੱਖੀ ਸਮਾਜਾਂ ਦਾ ਇੱਕ ਅਨਿੱਖੜਵਾਂ ਅੰਗ ਹਨ ਅਤੇ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਵਿਚਾਰ-ਵਟਾਂਦਰੇ ਅਤੇ ਨਿਰੰਤਰ ਜਤਨ ਰਾਹੀਂ ਹੱਲ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ, ਕਲਾਸਰੂਮ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਅਤੇ ਅਭਿਆਸ ਵਿੱਚ ਬਣਾਏ ਜਾਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ।

ਕਦਰਾਂ-ਕੀਮਤਾਂ ਦੇ ਮੇਲ-ਮਿਲਾਪ ਦੀ ਇਸ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਨੂੰ ਕੁਝ ਧਿਆਨ ਕੇਂਦਰਿਤ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੋਵੇਗੀ। ਅਧਿਆਪਕ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਸੁਣਨ ਅਤੇ ਦੇਖਣ, ਸਿੱਟੇ 'ਤੇ ਨਾ ਜਾਣ, ਨਿਮਰਤਾ ਨਾਲ ਸਵਾਲ ਪੁੱਛਣ, ਮੁੱਦੇ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਕਰਨ ਅਤੇ ਜਵਾਬ 'ਤੇ ਫੈਸਲਾ ਕਰਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਇਸ ਬਾਰੇ ਕੁਝ ਡੂੰਘਾਈ ਨਾਲ ਜਾਣਨ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕਰਨਗੇ। ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਇਹ ਸਮਝਣ ਵਿੱਚ ਕਿ ਸਕੂਲ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਪਰਿਵਾਰਾਂ ਜਾਂ ਭਾਈਚਾਰਿਆਂ ਵਿੱਚ ਮੁੱਲਾਂ ਵਿੱਚ ਕੁਝ ਅੰਤਰ ਕਿਉਂ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ, ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕਰਨ ਲਈ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਲਈ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹੋਵੇਗਾ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਮੁੱਲਾਂ ਦੀ ਚੋਣ ਕਰਨ ਲਈ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ

ਦਾ ਸਮਰਥਨ ਕਰਨਾ ਤਾਂਜੋ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਪਰਿਵਾਰਾਂ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਆਦਰ ਅਤੇ ਤਰਕ ਨਾਲ ਰੱਖਣ ਦੀ ਇਜਾਜ਼ਤ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਵਿਰੋਧ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਅਸਾਨੀ ਨਾਲ ਹਾਰ ਨਾ ਮੰਨੇ।

ਇੱਕ ਖਾਸ ਕਿਸਮ ਦਾ ਟਕਰਾਅ ਜਾਂ ਵਿਰੋਧਾਭਾਸ ਜਿਸ ਨੂੰ ਸੰਬੋਧਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਉਹ ਹੈ। ਇੱਕ ਵਿਅਕਤੀ ਦੀ ਆਪਣੀ ਕਾਰਵਾਈ ਜੋ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਮੁੱਲਾਂ ਪ੍ਰਤਿ ਵਚਨਬੱਧਤਾ ਤੋਂ ਘੱਟ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਇਹ ਸਿੱਖਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਅਜਿਹੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਦੇ ਕੁਦਰਤੀ ਕੋਰਸ ਵਿੱਚ ਵਾਪਰਦੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਇਹ ਕਿ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਗੱਲ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਅਜਿਹੀਆਂ ਚੁਣੌਤੀਪੂਰਨ ਸਥਿਤੀਆਂ ਤੋਂ ਸਿੱਖਣਾ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਜਵਾਬ ਨੂੰ ਸੁਧਾਰਦੇ ਰਹਿਣਾ।

ਘ. ਵਿਵਹਾਰ ਦੇ ਨਿਰੀਖਣ ਦੁਆਰਾ ਮੁੱਲਾਂ ਅਤੇ ਸੁਭਾਅ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਦਾ ਮੁਲਾਂਕਣ ਕਰਨਾ: ਮੁੱਲਾਂ ਅਤੇ ਸੁਭਾਅ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਕਰਨਾ ਇੱਕ ਨਿਰੰਤਰ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਅਜਿਹੇ ਵਿਕਾਸ ਦਾ ਸਮਰਥਨ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਅਤੇ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਵਾਤਾਵਰਨ 'ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਵਿਦਿਆਰਥੀ 'ਤੇ ਵਿਕਸਿਤ ਕਦਰਾਂ-ਕੀਮਤਾਂ ਅਤੇ ਸੁਭਾਅ ਦੀ ਜੁੰਮੇਵਾਰੀ ਪਾਉਣਾ ਉਸ ਨੂੰ ਸਕੂਲ ਅਤੇ ਇਸ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ ਦੀ ਜੁੰਮੇਵਾਰੀ ਤੋਂ ਦੂਰ ਕਰ ਸਕਦੀ ਹੈ।

ਹਾਲਾਂਕਿ, ਕਦਰਾਂ-ਕੀਮਤਾਂ ਅਤੇ ਸੁਭਾਅ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਕਰਨਾ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਦਾ ਇੱਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹਿੱਸਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਨੂੰ ਸਮਝਣਾ ਓਨਾ ਹੀ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹੈ ਜਿੰਨਾ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹੈ, ਇਹ ਸਮਝਣਾ ਕਿ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਨੇ ਕਿੰਨੀ ਗਣਿਤ ਜਾਂ ਭਾਸ਼ਾ ਸਿੱਖੀ ਹੈ।

ਵਿਕਾਸਸ਼ੀਲ ਮੁੱਲਾਂ ਅਤੇ ਸੁਭਾਅ ਦੇ ਮੁਲਾਂਕਣ ਲਈ ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਅਤੇ ਉਦੇਸ਼ ਨਿਰੀਖਣ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹੋਵੇਗਾ।

1. ਮੁਲਾਂਕਣ ਦਾ ਫੋਕਸ ਉਸ 'ਵਿਵਹਾਰ' 'ਤੇ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਜੋ ਮੁੱਲ ਜਾਂ ਸੁਭਾਅ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਦੋ ਨੰਬਰ ਜੋੜਨਾ ਦਰਸਾਉਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇੱਕ ਵਿਦਿਆਰਥੀ 'ਜੋੜਨ' ਦੇ ਯੋਗ ਹੈ, ਉਦਾਹਰਨ ਵਜੋਂ, 'ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਓ ਦੂਜੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੀ ਮਦਦ ਕਰਦਾ ਹੈ ਜਦੋਂ ਕੋਈ ਸਮੱਸਿਆ ਹੁੰਦੀ ਹੈ' ਇੱਕ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਨੇ 'ਹਮਦਰਦੀ' ਜਾਂ 'ਸੰਵੇਦਨਸ਼ੀਲਤਾ' ਵਿਕਸਿਤ ਕੀਤੀ ਹੈ, ਨੂੰ ਕਹਿਣ ਦੀ ਬਜਾਏ ਸਿੱਖਣ ਨੂੰ ਸਪਸ਼ਟ ਕਰਨ ਦਾ ਇੱਕ ਵਧੀਆ ਤਰੀਕਾ ਹੈ।
2. ਇਸ ਦੇ ਲਈ ਰੁਬਰਿਕ ਨੂੰ ਸਾਰੇ ਪੱਖਪਾਤਾਂ ਤੋਂ ਬਚਣ ਅਤੇ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਕਿ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਦੁਆਰਾ ਅਮਲੀ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਲਾਗੂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਬਹੁਤ ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ।
3. ਇਹ ਨਿਯਮਿਤ ਸਿਖਲਾਈ ਮੁਲਾਂਕਣ ਰਿਪੋਰਟ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਬਣਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।
4. ਰੁਬਰਿਕ, ਰਿਪੋਰਟ ਅਤੇ ਇਸ ਨਾਲ ਜੁੜੀ ਹਰ ਚੀਜ਼ ਰਚਨਾਤਮਿਕ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਉਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਦਾ (ਜਾਂ ਨਕਾਰਾਤਮਿਕ ਲੇਬਲਿੰਗ) ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਜਾਂ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਪਰਿਵਾਰਾਂ 'ਤੇ ਕਿਸੇ ਕਿਸਮ ਦਾ ਨਕਾਰਾਤਮਿਕ ਪ੍ਰਭਾਵ ਨਹੀਂ ਹੈ।

ਮੁਲਾਂਕਣ ਦੇ ਕੁਝ ਹੋਰ ਸੰਭਵ ਤਰੀਕੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਪ੍ਰਤੀਬਿੰਬ ਡਾਇਰੀਆਂ ਜਾਂ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੁਆਰਾ ਤਿਆਰ ਕੀਤੀ ਸਮੱਗਰੀ, ਸਮੂਹ ਚਰਚਾਵਾਂ ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਵਿਸ਼ਾ 'ਤੇ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀਆਂ ਅਤੇ ਕਮਿਊਨਿਟੀ ਕੰਮ ਜਾਂ ਸਕੂਲ ਦੇ ਸਮਾਗਮਾਂ ਵਿੱਚ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਦੀ ਭਾਗੀਦਾਰੀ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਦੁਆਰਾ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ।

ਇਹ ਦੁਹਰਾਉਣਾ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹੈ ਕਿ ਸਿਰਫ 'ਸਮਝ' ਮੁੱਲ ਅਤੇ ਸੁਭਾਅ ਹੀ ਕਾਫ਼ੀ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਇਹ ਦਿਖਾਉਣ ਲਈ ਉਹ ਸਿੱਖਿਅਤ ਅਤੇ ਵਿਕਸਿਤ ਹਨ, ਕਦਰਾਂ-ਕੀਮਤਾਂ ਅਤੇ ਸੁਭਾਅ ਨੂੰ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਵਿਹਾਰ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ਙ. ਅਧਿਆਪਕਾਂ, ਪ੍ਰਿੰਸੀਪਲਾਂ ਅਤੇ ਪ੍ਰਿੰਸੀਪਲਾਂ ਦੇ ਮੁੱਲ: ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਵਿੱਚ ਸੁਭਾਅ ਅਤੇ ਮੁੱਲਾਂ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਵਿੱਚ, ਵਿੱਦਿਅਕ ਕਾਰਜਕਰਤਾਵਾਂ ਦੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਅਤੇ ਸਮਰੱਥਾਵਾਂ, ਸਕੂਲ ਦੇ ਪ੍ਰਿੰਸੀਪਲ ਅਤੇ ਅਧਿਆਪਕ ਬਰਾਬਰ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਮੁੱਲਾਂ ਪ੍ਰਤਿ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਸਮਝ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸਕੂਲੀ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਅਤੇ ਅਭਿਆਸਾਂ ਵਿੱਚ ਬਣਾਉਣਾ ਹੀ ਅਜਿਹਾ ਹੋਣ ਦੇਵੇਗਾ। ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਿੰਸੀਪਲਾਂ ਦੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਨੂੰ ਇਹੋ-ਜਿਹੇ ਮੁੱਲਾਂ ਅਤੇ ਸੁਭਾਅ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਤੋਂ ਉਮੀਦ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਦਾ ਸਮਰਥਨ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ਭਾਗ 2.3

ਸਕੂਲ ਦੇ ਪੜਾਵਾਂ ਅਤੇ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਕੁਝ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਾਂਤ

ਕਦਰਾਂ-ਕੀਮਤਾਂ ਅਤੇ ਸੁਭਾਅ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਕਰਨਾ ਸਕੂਲ ਦੇ ਸਾਰੇ ਪੜਾਵਾਂ ਅਤੇ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਇਸ NCF ਦਾ ਇੱਕ ਅਨਿੱਖੜਵਾਂ ਅੰਗ ਹੈ। ਇਹ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਤਰੀਕਿਆਂ ਨਾਲ ਪ੍ਰਤੀਬਿੰਬਿਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ— ਹਰੇਕ ਪੜਾਅ 'ਤੇ ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਮਿਆਰਾਂ ਦੇ ਹਿੱਸੇ ਵਜੋਂ (ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਟੀਚਿਆਂ ਅਤੇ ਯੋਗਤਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਤੀਬਿੰਬਿਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ) ਪੜਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ ਦੇ ਹਿੱਸੇ ਵਜੋਂ, ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਸੰਕਲਪਿਤ ਤੌਰ 'ਤੇ ਏਕੀਕ੍ਰਿਤ ਅਤੇ ਸੈਕੰਡਰੀ ਪੱਧਰ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਵੱਖਰੇ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਖੇਤਰ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ। ਇਹ ਸਕੂਲ ਅਤੇ ਕਲਾਸਰੂਮ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਅਤੇ ਅਭਿਆਸਾਂ ਦਾ ਇੱਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਉਦੇਸ਼ ਹੈ।

ਹੋਰ ਅਣਗਿਣਤ ਸੰਭਾਵਨਾਵਾਂ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਕੁਝ ਪੜਾਅ-ਵਾਰ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਾਂਤ ਹੇਠਾਂ ਸੁਝਾਵੇ ਗਏ ਹਨ। ਅਧਿਆਪਕ ਨੂੰ ਵਿਸ਼ਾਲ ਸਮੱਗਰੀ ਵਿੱਚੋਂ ਸਮਝਦਾਰੀ ਨਾਲ ਚੋਣ ਕਰਨੀ ਪਵੇਗੀ ਜਿਸ ਨੂੰ ਮੁੱਲ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਅਤੇ ਪ੍ਰੇਰਿਤ ਕਰਨ ਲਈ ਟੈਪ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਭਾਗ-ਓ, ਅਧਿਆਇ-3, 3.1.2 ਵਿੱਚ ਹੋਰ ਵੇਰਵੇ ਲਈ ਪੈਡਾਗੋਜੀ 'ਤੇ ਭਾਗ ਦੇਖੋ।

ੳ. ਪ੍ਰੈਪਰੇਟਰੀ ਪੱਧਰ 'ਤੇ, ਭਾਰਤ ਦੇ ਕਹਾਣੀਆਂ ਦੇ ਵਿਸ਼ਾਲ ਭੰਡਾਰ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਪੰਚਤੰਤਰ, ਹਿਤੋਪਦੇਸ਼ ਅਤੇ ਜਾਤਕ ਕਹਾਣੀਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਚੁਣੀਆਂ ਗਈਆਂ ਸਧਾਰਨ ਕਹਾਣੀਆਂ ਰਾਹੀਂ ਸਭ ਤੋਂ ਵਧੀਆ ਢੰਗ ਨਾਲ ਮੁੱਲਾਂ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਕਹਾਣੀ ਸੁਣਾਉਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਚਰਚਾ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ('ਇਸ ਕਹਾਣੀ ਵਿੱਚ ਦੋਸਤੀ ਦਾ ਕੀ ਅਰਥ ਹੈ?', 'ਸ਼ੇਰ ਅਤੇ ਬਲਦ ਆਪਣੀ ਦੋਸਤੀ ਕਿਵੇਂ ਕਾਇਮ ਰੱਖ ਸਕਦੇ ਸਨ?') ਹੋਰ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਸੰਭਵ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਵਿੱਚ, ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਕਹਾਣੀ ਤੋਂ ਦ੍ਰਿਸ਼ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਜਾਂ ਇੱਕ ਕਠਪੁਤਲੀ ਦੀ ਖੇਡ ਬਣਾਈ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਚੰਗੇ ਗ੍ਰਾਫਿਕਸ ਵਾਲੀਆਂ ਬੱਚਿਆਂ ਦੀਆਂ ਕਿਤਾਬਾਂ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ, ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਚੁਣੀਆਂ ਗਈਆਂ ਛੋਟੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਵਾਲੀਆਂ ਵੀਡੀਓਜ਼ ਵੀ ਵਰਤੀਆਂ ਜਾ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ।

ਅ. ਮਿਡਲ ਪੱਧਰ 'ਤੇ, ਸਾਡੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਵਿਸਤ੍ਰਿਤ ਕਹਾਣੀਆਂ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਭਾਰਤੀ ਮਹਾਂਕਾਵਿ ਅਤੇ ਭਾਰਤੀ ਸਾਹਿਤ ਤੋਂ ਲਈਆਂ, ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ; ਬੱਚਿਆਂ ਲਈ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਸਾਹਿਤ, ਕਾਮਿਕਸ ਸਮੇਤ, ਇੱਕ ਉਪਯੋਗੀ ਸਰੋਤ ਹੈ। ਉਦਾਹਰਨ ਵਜੋਂ, ਬੀਰਬਲ ਅਤੇ ਅਕਬਰ ਦੀਆਂ ਕਈ ਕਹਾਣੀਆਂ ਨਿਆਂ, ਹਮਦਰਦੀ, ਚੇਤੰਨਤਾ ਅਤੇ ਤਰਕਸ਼ੀਲ ਸੋਚ ਦੀ ਮਹੱਤਤਾ, ਸਮੱਸਿਆ ਦੇ ਹੱਲ, ਵਿਗਿਆਨਿਕ ਸੁਭਾਅ ਅਤੇ ਹਾਸੇ ਦੇ ਮੁੱਲ ਦਰਸਾਉਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਪੜ੍ਹੀ ਗਈ ਹਰ ਕਹਾਣੀ (ਜਾਂ ਦਿਖਾਈ ਗਈ ਫਿਲਮ) ਮਗਰੋਂ ਕੋਈ ਚਰਚਾ ਜਾਂ ਕਲਾਸ ਦੀਆਂ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਹੋਣੀਆਂ ਚਾਹੀਦੀਆਂ ਹਨ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਕਹਾਣੀ ਦਾ ਮੰਚਨ, ਰੋਲ ਪਲੇਅ ਅਤੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦਾ ਕਈ ਵਿਕਲਪਿਕ ਦ੍ਰਿਸ਼ਾਂ ਦੀ ਕਲਪਨਾ ਕਰਨਾ। ਪ੍ਰੇਰਨਾਦਾਇਕ ਭਾਰਤੀ ਹਸਤੀਆਂ ਦੀਆਂ ਜੀਵਨ ਕਹਾਣੀਆਂ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੀਆਂ ਜਾ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਮਹਾਤਮਾ ਗਾਂਧੀ, ਬਾਬਾ ਸਾਹਿਬ ਅੰਬੇਡਕਰ, ਸਵਾਮੀ ਵਿਵੇਕਾਨੰਦ, ਸ੍ਰੀ ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ, ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ, ਮਹਾਂਵੀਰ ਅਚਾਰੀਆ, ਗੌਤਮ ਬੁੱਧ, ਡਾ. ਏ.ਪੀ.ਜੇ. ਅਬਦੁਲ ਕਲਾਮ, ਸ੍ਰੀ ਰਾਬਿੰਦਰਨਾਥ ਟੈਗੋਰ, ਡਾ. ਐੱਮ.ਐੱਸ. ਸੁਬੁਲਕਸ਼ਮੀ, ਉਸਤਾਦ ਬਿਸਮਿੱਲਾ ਖ਼ਾਨ, ਚਰਕਾ, ਸੁਸਰੁਤਾ, ਆਰੀਆਭੱਟ, ਵਰਾਹਮਿਹੀਰ, ਭਾਸਕਰਾਚਾਰੀਆ, ਬ੍ਰਹਮਗੁਪਤ, ਚਾਣਕਯ, ਚੱਕਰਪਾਣੀ ਦੱਤ, ਮਾਧਵ, ਪਾਣਿਨੀ, ਪਤੰਜਲੀ, ਨਾਗਾਰਜੁਨ, ਗੌਤਮ, ਪਿੰਗਲਾ, ਸ੍ਰੀ ਨਿਵਾਸ ਰਾਮਾਨੁਜਨ, ਡਾ: ਸੀ.ਵੀ. ਰਮਨ, ਡਾ: ਹੋਮੀ ਭਾਭਾ, ਸ਼ੰਕਰਦੇਵ, ਮੈਤ੍ਰੇਈ, ਗਾਰਗੀ ਅਤੇ ਤਿਰੂਵੱਲੂਵਰ ਸਮੇਤ ਕਈ ਹੋਰ ਸਾਰੇ ਖੇਤਰਾਂ ਅਤੇ ਜੀਵਨ ਦੇ ਖੇਤਰਾਂ ਦੇ ਮਹਾਨ ਭਾਰਤੀ। ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਹੋਰ ਪ੍ਰੇਰਿਤ ਕਰਨ ਲਈ ਦੁਨੀਆ ਭਰ ਦੇ ਹੀਰੋ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਰੂਪਾਂ 'ਤੇ ਵੀ ਚਰਚਾ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਅਲਬਰਟ ਆਈਨਸਟਾਈਨ, ਮਾਰਟਿਨ ਲੂਥਰ ਕਿੰਗ, ਜੂਨੀਅਰ ਅਤੇ ਨੈਲਸਨ ਮੰਡੇਲਾ।

ੲ. ਸੈਕੰਡਰੀ ਪੱਧਰ ਵਿੱਚ, ਭਾਰਤੀ ਸਾਹਿਤ ਦੀ ਪੂਰੀ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਨੂੰ ਮੁੱਲ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਲਈ ਵਰਤਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਚੁਣੀਆਂ ਗਈਆਂ ਸੁਭਾਸਿਤਾਸ਼ (Subhasitas) ਨੂੰ ਵੀ ਇਸੇ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਵਰਤਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ (ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ ਚਰਚਾ ਕਰੋ 'ਕਿਸੇ ਦੇ ਕੋਲ ਸੌ ਗਾਂਵਾਂ ਹੋ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ ਪਰ ਉਸ ਦੀ ਲੋੜ ਸਿਰਫ ਇੱਕ ਪਿਆਲਾ ਦੁੱਧ ਹੈ; ਕੋਈ ਇੱਕ ਸੌ ਪਿੰਡ ਦਾ ਮਾਲਕ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਉਸ ਦੀ ਲੋੜ ਸਿਰਫ ਇੱਕ ਰੋਟੀ ਦੀ ਹੈ। ਕੋਈ ਸੌ ਕਮਰਿਆਂ ਵਾਲੇ ਮਹਿਲ ਦਾ ਮਾਲਕ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਪਰ ਉਸ ਦੀ ਲੋੜ ਸਿਰਫ ਇੱਕ ਪਲੰਘ ਹੈ। ਬਾਕੀ ਸਭ ਦੂਜਿਆਂ ਦਾ ਹੈ।' ਜਾਂ 'ਰੁੱਖ ਚੰਗੇ ਇਨਸਾਨਾਂ ਵਰਗੇ ਹੁੰਦੇ

ਹਨ। ਜਦੋਂ ਉਹ ਖੁਦ ਕੜਕਦੀ ਧੁੱਪ ਵਿੱਚ ਖੜ੍ਹੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਦੂਜਿਆਂ ਲਈ ਛਾਂ ਅਤੇ ਫਲ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦੇ ਹਨ) ਭਰਤਰਿਹਰੀ ਦੀ ਸਤਕਾਤ੍ਰਯਾ ਜਾਂ ਤਿਰੁਵੱਲੂਵਰ ਦੇ ਤਿਰੁਕਕੁਰਲ (Tirukkural) ਵਰਗੇ ਪਾਠ ਵੀ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਵਿਚਾਰਸ਼ੀਲ ਅਧਿਕਤਮ ਪੇਸ਼ ਕਰਦੇ ਹਨ ਜੋ ਉਤੇਜਿਕ ਚਰਚਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ।

ਖੇਤਰੀ ਅਜ਼ਾਦੀ ਘੁਲਾਟੀਆਂ ਜਾਂ ਸਮਾਜ ਸੁਧਾਰਕ ਵੀ ਚਮਕਦੀਆਂ ਉਦਾਹਰਨਾਂ ਪੇਸ਼ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਸਾਡੇ ਕੁਝ ਆਧੁਨਿਕ ਸਮੇਂ ਦੇ ਉਦਯੋਗਪਤੀ, ਵਪਾਰੀ, ਵਿਗਿਆਨੀ ਅਤੇ ਪਰਉਪਕਾਰੀ ਰਵੱਈਏ ਅਤੇ ਰਿਕਾਰਡ ਵਾਲੇ ਕਲਾਕਾਰ, ਮੈਡੀਕਲ ਅਤੇ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਪਾਇਨੀਅਰ ਅਤੇ ਹੋਰ ਪ੍ਰੇਰਨਾਦਾਇਕ ਜਾਣੇ-ਪਛਾਣੇ ਅਤੇ ਨਾ-ਜਾਣਿਆ ਲੋਕ (ਖ਼ਾਸ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸਥਾਨਿਕ ਖੇਤਰਾਂ ਤੋਂ) ਮੁੱਲਾਂ ਦੀਆਂ ਸ਼ਾਨਦਾਰ ਉਦਾਹਰਨਾਂ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ।

ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਇਹਨਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਕੁਝ ਪ੍ਰੇਰਨਾਦਾਇਕ ਅੰਕੜਿਆਂ ਬਾਰੇ ਆਪਣੇ-ਆਪ ਜਾਣਕਾਰੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ ਇੱਕ ਸਕੂਲ ਪ੍ਰੋਜੈਕਟ ਉਹਨਾਂ ਨੈਤਿਕ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਦਾ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਨੂੰ ਇਕੱਠਾ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੇ ਆਪਣੇ ਜੀਵਨ 'ਤੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪਾਇਆ ਹੈ ਜਾਂ ਸਥਾਨਿਕ ਅਜ਼ਾਦੀ ਘੁਲਾਟੀਆਂ ਦਾ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਜਾਂ ਅਣਗੌਲੇ ਨਾਇਕਾਂ ਦਾ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਦੇ ਜੋ ਬਿਪਤਾ ਅਤੇ ਆਫ਼ਤਾਂ ਦੇ ਸਮੇਂ ਮਦਦ ਲਈ ਬਾਹਰ ਆਏ ਸਨ। ਇਹ ਸਭ ਸਟੇਜ-ਆਧਾਰਿਤ ਰੂਪਾਂਤਰਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਉਭਾਰਦਾ ਹੈ।

ਭਾਰਤ ਦੁਆਰਾ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੇ ਗਏ ਵਿਸ਼ਾਲ ਸਰੋਤਾਂ ਤੋਂ ਤਿਆਰ ਕੀਤੀ ਗਈ ਅਜਿਹੀ ਸਮੱਗਰੀ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ, ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਸੰਖੇਪ ਜੀਵਨੀ ਸੰਬੰਧੀ ਸਕੈਚਾਂ, ਸਕਿਟਾਂ ਅਤੇ ਵੀਡੀਓਜ਼ ਰਾਹੀਂ, ਦੁਨੀਆ ਭਰ ਵਿੱਚ ਕੁਝ ਹੋਰ ਮਹਾਨ ਸ਼ਖ਼ਸੀਅਤਾਂ (ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ ਮਾਰਟਿਨ ਲੂਥਰ ਕਿੰਗ, ਜੂਨੀਅਰ ਅਤੇ ਨੈਲਸਨ ਮੰਡੇਲਾ) ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਲੀਡਰਸ਼ਿਪ, ਸਮਰਪਣ, ਨਿਰਸਵਾਰਥਤਾ, ਪਰਉਪਕਾਰੀ, ਸੱਚ ਦੀ ਖੋਜ, ਨਿਆਂ ਲਈ ਲੜਾਈ ਅਤੇ ਅਜ਼ਾਦੀ ਦੇ ਮੁੱਲਾਂ ਨੂੰ ਮੂਰਤੀਮਾਨ ਕੀਤਾ, ਬੇਪਰਦਾ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਤਕਨਾਲੋਜੀ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਵਿੱਚ ਵੱਧ ਰਹੇ ਨੈਤਿਕ ਮੁੱਦਿਆਂ ਅਤੇ ਵਿਵਾਦਾਂ 'ਤੇ ਚਰਚਾਵਾਂ (ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ ਸੂਚਨਾ ਤਕਨਾਲੋਜੀ, ਜੈਨੇਟਿਕਸ ਅਤੇ ਵਾਤਾਵਰਨ ਪ੍ਰਦੂਸ਼ਣ ਦੇ ਮੁੱਦੇ) ਪੇਸ਼ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਵੀ ਹੈ।

ਉਪਰੋਕਤ ਸਾਰੇ ਵਿੱਚ, ਦੋ ਨਾਜ਼ੁਕ ਪਹੁੰਚਾਂ ਨੂੰ ਲਗਾਤਾਰ ਧਿਆਨ ਵਿੱਚ ਰੱਖਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ:

ੳ. ਹਰ ਕਦਮ 'ਤੇ, ਖ਼ਾਸ ਕਦਰਾਂ-ਕੀਮਤਾਂ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਤਤਕਾਲੀ ਵਾਤਾਵਰਨ ਜਾਂ ਵੱਡੇ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਦੇਸ਼/ਸੰਸਾਰ ਲਈ ਸਥਿਤੀਆਂ ਨੂੰ ਜੋੜਨ ਲਈ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਕਰਨ ਲਈ ਧਿਆਨ ਰੱਖਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਗੁੰਝਲਦਾਰ ਅਤੇ ਕਦੇ-ਕਦਾਈਂ ਨਾਜ਼ੁਕ ਚਰਚਾਵਾਂ, ਖ਼ਾਸ ਕਰ ਕੇ ਉੱਚੇ ਪੜਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਅਤੇ ਗ਼ੈਰ-ਨਿਰਣਾਇਕ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਵਿੱਚ ਸੂਖਮ ਤਰਕ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਅ. ਮੁੱਲ, ਜਿਵੇਂਕਿ ਉੱਪਰ ਦੱਸਿਆ ਗਿਆ ਹੈ, ਸਰੀਰਿਕ ਸਿੱਖਿਆ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਵਾਤਾਵਰਨ ਸਿੱਖਿਆ, ਵਿਗਿਆਨ ਤੋਂ ਸਮਾਜਿਕ ਵਿਗਿਆਨ ਤੱਕ ਅਤੇ ਕਿੱਤਾਮੁਖੀ ਸਿੱਖਿਆ ਤੋਂ ਕਲਾ ਸਿੱਖਿਆ ਗਿਆਨ ਦੇ ਹਰ ਖੇਤਰ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਲਈ ਘਰ ਚਲਾਉਣ ਲਈ ਕਰਾਸਕਟਿੰਗ ਸਥਿਤੀਆਂ ਦੀ ਭਰਪੂਰ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਜਾਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਬਿੰਦੂ ਕਿ ਮੁੱਲ ਪੂਰੇ ਜੀਵਨ ਬਾਰੇ ਹਨ ਨਾਕਿ ਇੱਕ ਵੱਖਰਾ ਵਿਸ਼ਾ। ਇਸ ਬਾਰੇ ਕੁਝ ਹੋਰ ਚਰਚਾ, ਭਾਗ 3.1.2 ਵਿੱਚ ਹੈ। ਇਹ NCF ਅਜਿਹੀਆਂ ਕਈ ਉਦਾਹਰਨਾਂ ਵਾਤਾਵਰਨ ਸਿੱਖਿਆ (ਭਾਗ-ਅ, ਅਧਿਆਇ-3 ਦੇਖੋ), ਸੰਮਿਲਨ (ਦੇਖੋ ਭਾਗ-ਅ, ਅਧਿਆਇ-4), ਸਮਾਜਿਕ ਵਿਗਿਆਨ (ਭਾਗ-ਸੀ, ਅਧਿਆਇ-5 ਦੇਖੋ) ਅਤੇ ਸਰੀਰਿਕ ਸਿੱਖਿਆ (ਭਾਗ-ਸੀ ਦੇਖੋ, ਅਧਿਆਇ-8), ਹੋਰਾਂ ਦੇ ਅਧਿਆਇ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਅੰਤਰ-ਅਨੁਸ਼ਾਸਨੀ ਖੇਤਰਾਂ 'ਤੇ ਭਾਗ-ੳ ਵਿੱਚ ਅਧਿਆਇ-7 ਵਿੱਚ ਇਸ 'ਤੇ ਇੱਕ ਉਪਯੋਗੀ ਚਰਚਾ ਹੈ।

2.3.1 ਸਕੂਲੀ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਅਤੇ ਅਭਿਆਸ

ਸਕੂਲੀ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਅਤੇ ਅਭਿਆਸਾਂ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਪਹਿਲੂਆਂ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਮੁੱਲਾਂ ਅਤੇ ਸੁਭਾਅ ਨੂੰ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨਾ ਹੈ, ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਅਸੈਂਬਲੀ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਸਮੇਂ 'ਤੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਕੰਮ ਕਰਨ ਦੀ ਇਜਾਜ਼ਤ ਦੇ ਸਕਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਅਤੇ ਜਵਾਬਦੇਹੀ ਸਿੱਖਣ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕਰ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਅਸੈਂਬਲੀ ਦੌਰਾਨ ਸਥਾਨਿਕ ਖੇਤਰ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਖੇਤਰਾਂ

ਅਤੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਭਾਰਤੀ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਦੇ ਗੀਤ ਸੰਗੀਤ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਹਿੰਮਤ ਅਤੇ ਲਚਕੀਲੇਪਣ ਅਤੇ ਸੇਵਾ ਦੀਆਂ ਅਸਲੀ ਕਹਾਣੀਆਂ, ਤਰਜੀਹੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੁਆਰਾ ਖੁਦ ਸੁਣਾਈਆਂ ਜਾ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ। ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਦੂਜਿਆਂ ਨੂੰ ਸੰਵੇਦਨਸ਼ੀਲ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਸਮਾਜਿਕ ਮੁੱਦਿਆਂ 'ਤੇ ਸਕਿੱਟ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੇ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਅਸੈਂਬਲੀ ਦਾ ਸਮਾਂ ਮੌਜੂਦਾ ਸਮਾਜਿਕ ਅਤੇ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਮੁੱਦਿਆਂ 'ਤੇ ਚਰਚਾ ਕਰਨ ਲਈ ਸਮਰਪਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਅਸੈਂਬਲੀ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਭੋਜਨ ਦਾ ਸਮਾਂ ਇੱਕ ਹੋਰ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਅਭਿਆਸ ਹੈ ਜੋ ਸਕੂਲਾਂ ਨੂੰ ਸਮਾਨਤਾ, ਸਾਂਝਾਕਰਨ, ਦੇਖਭਾਲ ਦੇ ਮੁੱਲਾਂ ਅਤੇ ਸਿਹਤ ਅਤੇ ਸਫ਼ਾਈ ਦੇ ਮਹੱਤਵ ਨੂੰ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਦੀ ਇਜਾਜ਼ਤ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਸਾਰੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦਾ ਇੱਕੋ ਭੋਜਨ ਦਾ ਅਨੰਦ ਲੈਣਾ ਅਤੇ ਸਾਂਝਾ ਕਰਨਾ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਗ਼ੈਰ-ਵਿਤਕਰੇ ਬਾਰੇ ਇੱਕ ਮਜ਼ਬੂਤ ਸੰਦੇਸ਼ ਦੇਵੇਗਾ। ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਲਈ, ਇਹ ਇੱਕ ਸਹੀ ਭੋਜਨ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਜੋ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਦਿਨ ਵਿੱਚ ਮਿਲਦਾ ਹੈ, ਇਸ ਲਈ ਸਕੂਲ ਦਾ ਇੱਕ ਚੰਗਾ ਪੌਸ਼ਟਿਕ ਭੋਜਨ ਪਰੋਸਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਪ੍ਰਤਿ ਦੇਖਭਾਲ ਅਤੇ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਦਾ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਕਰੇਗੀ, ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਉਹੀ ਪੜ੍ਹਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਸਿਹਤਮੰਦ ਖਾਣ-ਪੀਣ ਦੀਆਂ ਆਦਤਾਂ ਅਤੇ ਚੰਗੀ ਸਫ਼ਾਈ ਦੇ ਮਿਆਰ ਵੀ ਇਸ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਵਿੱਚ ਸਿਖਾਏ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ।

ਹਰ ਸਕੂਲ ਨੂੰ, ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਸਕੂਲ ਦੀਆਂ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰਨ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਵਿੱਚ ਮਾਲਕੀ ਅਤੇ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਦੀ ਇੱਕ ਭਾਵਨਾ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਲਈ, ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਕਮੇਟੀਆਂ ਅਤੇ ਫੋਰਮ (ਬਾਲ ਸਭਾ, ਬਾਲ ਪੰਚਾਇਤ ਅਤੇ ਹੋਰ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਫੋਰਮ) ਦੇ ਗਠਨ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਵੱਖ-ਵੱਖ ਕਮੇਟੀਆਂ ਦੀਆਂ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਵਿੱਚ ਭਾਗ ਲੈ ਕੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਸਹਿਯੋਗ, ਟੀਮ ਵਰਕ, ਕਿਰਿਆਸ਼ੀਲਤਾ, ਪਹਿਲਕਦਮੀ, ਅਗਵਾਈ ਅਤੇ ਸੰਘਰਸ਼ ਦਾ ਹੱਲ ਸਿੱਖਦੇ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਕੁਝ ਕਮੇਟੀਆਂ ਸਕੂਲ ਪੱਧਰੀ ਕੰਮਾਂ ਦੀ ਦੇਖਭਾਲ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਸਫ਼ਾਈ ਨੂੰ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਉਣਾ, ਮਿਡ-ਡੇ-ਮੀਲ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧਨ ਕਰਨਾ ਜਾਂ ਸੱਭਿਆਚਾਰਿਕ ਸਮਾਗਮਾਂ ਦਾ ਆਯੋਜਨ ਕਰਨਾ। ਕੁਝ ਸਕੂਲਾਂ ਦੀਆਂ ਕਮੇਟੀਆਂ ਕਮਿਊਨਿਟੀ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਵੀ ਕੰਮ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ। ਹੈਲਥ ਕਮੇਟੀਆਂ, ਸਪੋਰਟਸ ਕਮੇਟੀਆਂ, ਈਕੋ ਕਲੱਬ ਅਤੇ ਸੰਗੀਤ ਕਲੱਬ ਅਧਿਆਪਕ ਦੇ ਗਾਈਡੈਂਸ ਨਾਲ ਕਮਿਊਨਿਟੀ ਦੇ ਅੰਦਰ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਫੋਰਮਾਂ ਰਾਹੀਂ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਕਿਸਮਾਂ ਦੇ ਕੰਮ ਨੂੰ ਸਿੱਖਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਲਈ ਸਤਿਕਾਰ ਪੈਦਾ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਜਦੋਂ ਸਕੂਲ ਮਾਪਿਆਂ ਅਤੇ ਭਾਈਚਾਰੇ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚਦਾ ਹੈ, ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਸਵਾਗਤ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਨਿਯਮਿਤ ਅੱਪਡੇਟ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਸੰਬੰਧਿਤ ਮਾਮਲਿਆਂ 'ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨਾਲ ਕਾਊਂਸਲਿੰਗ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਗਿਆਨ ਅਤੇ ਅਨੁਭਵ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਸਤਿਕਾਰਤ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਜਦੋਂ ਸਕੂਲ ਮਾਪਿਆਂ ਅਤੇ ਭਾਈਚਾਰੇ ਦਾ ਆਦਰ ਕਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਇਸ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਵਿੱਚ ਹਿੱਸਾ ਲੈਣ ਲਈ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਸੱਦਾ ਦਿੰਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਇੱਕ ਸਖ਼ਤ ਸੰਦੇਸ਼ ਦਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਅਜਿਹਾ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਆਪਣੇ ਮਾਪਿਆਂ ਨਾਲ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਰਿਸ਼ਤੇ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਭਾਈਚਾਰਿਕ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਭਾਗੀਦਾਰੀ 'ਚ ਸੁਧਾਰ ਕਰੇਗਾ।

2.3.2 ਪੜ੍ਹਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖਿਆ ਸ਼ਾਸਤਰ

ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਮੁੱਲ ਸਿੱਧੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸਕੂਲਾਂ ਵਿੱਚ ਕਲਾਸਾਂ ਦੇ ਸੰਚਾਲਨ ਦੇ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਪ੍ਰਤੀਬਿੰਬਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਦੀ ਭਾਗੀਦਾਰੀ ਅਤੇ ਸਿੱਖਣ ਕਲਾਸਰੂਮ ਦੀਆਂ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਅਤੇ ਸਮਾਗਮਾਂ ਦਾ ਕੇਂਦਰ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਸਾਰੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਵਿੱਚ ਹਿੱਸਾ ਲੈਣ ਲਈ ਮੌਕੇ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤੇ ਜਾਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ ਨਾਕਿ ਸਿਰਫ ਚੁਣੇ ਹੋਏ ਬੱਚਿਆਂ ਦੁਆਰਾ ਸਾਰੀਆਂ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਵਿੱਚ ਹਿੱਸਾ ਲੈਣਾ।

ਕਲਾਸਰੂਮ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ ਨੂੰ ਸੰਵਾਦ ਅਤੇ ਆਪਸੀ ਸਤਿਕਾਰ 'ਤੇ ਆਧਾਰਿਤ ਰਿਸ਼ਤੇ ਦੇ ਨਿਰਮਾਣ 'ਤੇ ਜ਼ੋਰ ਦੇ ਕੇ ਸਰਗਰਮ ਸਿੱਖਣ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਤੌਰ 'ਤੇ, ਜੋੜਿਆਂ ਅਤੇ ਸਮੂਹਾਂ ਵਿੱਚ ਕੰਮ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਵਿਚਾਰ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਸੁਣਨ, ਸਮਝਣ, ਕਦਰ ਕਰਨ ਅਤੇ ਵਿਚਾਰ ਕਰਨ ਅਤੇ ਦੂਜਿਆਂ ਦੇ ਤਜਰਬਿਆਂ ਨੂੰ ਹਮਦਰਦੀ ਅਤੇ ਆਲੋਚਨਾਤਮਿਕ ਸਮਝ ਨਾਲ ਦੇਖਣ ਲਈ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਅਧਿਆਪਕ ਸਮੂਹ ਵਿੱਚ ਚਰਚਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਹਿੱਸਾ ਲੈ ਸਕਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਵੱਖੋ-ਵੱਖਰੇ ਨੁਕਤਿਆਂ ਨੂੰ ਦੇਖਣ ਤੇ ਸਮਝਣ ਦੀ ਸਹੂਲਤ ਦੇ ਸਕਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਗਰੁੱਪ ਵਿੱਚ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਭੂਮਿਕਾਵਾਂ ਨਿਭਾਉਣ ਲਈ ਅਤੇ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ।

ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਕੰਮ ਦੀਆਂ ਉਚਿਤ ਆਦਤਾਂ ਅਤੇ ਜੁੰਮੇਵਾਰੀਆਂ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨ ਲਈ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਵਰਤੋਂ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਅਤੇ ਬਾਅਦ ਵਿੱਚ ਥਾਂ ਅਤੇ ਸਮੱਗਰੀ ਨੂੰ ਸੰਗਠਿਤ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਕੰਮ ਨੂੰ ਜਾਰੀ ਰੱਖਣਾ ਅਤੇ ਪੂਰਾ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਅਧਿਆਪਕ ਦੇ ਮੌਜੂਦ ਹੋਣ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਇੱਕ ਕੰਮ ਜਾਰੀ ਰਹਿਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਸ਼ੰਕਾਵਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਨਾ, ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਨੂੰ ਹੱਲ ਕਰਨਾ ਅਤੇ ਦੂਜਿਆਂ ਨੂੰ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਲੋੜਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਚੁੱਪਚਾਪ ਕੰਮ ਕਰਨ ਲਈ ਜਗ੍ਹਾ ਵੀ ਦੇਣਾ।

ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਉਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਬੌਧਿਕ ਜੋਖਮ ਲੈਣ, ਗ਼ਲਤੀਆਂ ਕਰਨ, ਪ੍ਰਯੋਗ ਕਰਨ ਅਤੇ ਕਾਫ਼ੀ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਨਿਰਣਾ ਕੀਤੇ ਜਾਣ, ਮਖੌਲ ਕੀਤੇ ਜਾਣ, ਝਿੜਕਿਆ ਜਾਣ ਜਾਂ ਸਜ਼ਾ ਦੀ ਚਿੰਤਾ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਆਪਣੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਨੂੰ ਖੁੱਲ੍ਹ ਕੇ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਨ। ਸੰਵੇਦਨਸ਼ੀਲ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦੀ ਗੁਪਤਤਾ (ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਪਿਛੋਕੜ ਅਤੇ ਹਾਲਾਤ ਦੇ ਸੰਬੰਧ ਵਿੱਚ) ਨੂੰ ਕਾਇਮ ਰੱਖਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਧੱਕੇਸ਼ਾਹੀ, ਪਰੇਸ਼ਾਨੀ, ਧਮਕਾਉਣਾ ਅਤੇ ਅਪਮਾਨਜਨਕ ਜਾਂ ਅਪਮਾਨਜਨਕ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਸ਼ਾਂਤੀ ਨਾਲ ਪਰ ਜ਼ੋਰਦਾਰ ਤੌਰ 'ਤੇ ਨਿਰਾਸ਼ਾਜਨਕ ਹੈ।

ੳ. **ਫਾਊਂਡੇਸ਼ਨਲ ਪੱਧਰ 'ਤੇ**, ਮੁੱਲਾਂ ਅਤੇ ਸੁਭਾਅ ਦੀਆਂ ਸਿੱਖਣ ਦੀਆਂ ਉਮੀਦਾਂ ਕਲਾਸਰੂਮ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ, ਸਮੱਗਰੀ ਦੀ ਚੋਣ ਵਿੱਚ, ਸਿੱਖਿਆ ਸ਼ਾਸਤਰੀ ਪਹੁੰਚ ਅਤੇ ਮੁਲਾਂਕਣ ਸਾਧਨ ਦੇ ਹਿੱਸੇ ਵਜੋਂ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ। ਕੁਝ ਯੋਗਤਾਵਾਂ ਆਪਣੇ-ਆਪ ਨੂੰ ਮੁੱਲਾਂ ਵੱਲ ਉਧਾਰ ਦਿੰਦੀਆਂ ਹਨ, ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ 'ਦੂਜਿਆਂ (ਜਾਨਵਰਾਂ, ਪੌਦਿਆਂ ਸਮੇਤ) ਪ੍ਰਤਿ ਦਿਆਲਤਾ ਅਤੇ ਮਦਦ ਦਿਖਾਉਣਾ, ਜਦੋਂ ਉਹ ਲੋੜ ਵਿੱਚ ਹਨ' ਇੱਕ ਯੋਗਤਾ ਹੈ ਜੋ ਦਇਆ ਦੇ ਮੁੱਲ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦੀ ਹੈ। ਵਿਕਾਸ ਦੇ ਪੜਾਅ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਬੱਚੇ ਹਨ, ਨੂੰ ਵੇਖਦੇ ਹੋਏ, ਇਹ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਮਝਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਬੱਚੇ ਇਹ ਸਿੱਖਦੇ ਹਨ ਜਦੋਂ ਵਿਚਾਰ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਅਭਿਆਸ ਅਧਿਆਪਨ-ਸਿੱਖਣ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਦਾ ਇੱਕ ਅਨਿੱਖੜਵਾਂ ਅੰਗ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

ਅ. ਪੜਾਵਾਂ ਵਿੱਚ **ਕਲਾ ਸਿੱਖਿਆ** ਸੋਚਣ, ਬਣਾਉਣ ਅਤੇ ਪ੍ਰਸੰਸਾ 'ਤੇ ਕੇਂਦਰਿਤ ਹੈ। ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਆਪਣੇ ਭਾਈਚਾਰੇ ਦੇ ਕਲਾਕਾਰਾਂ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਭਾਰਤ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਹਿੱਸਿਆਂ ਦੇ ਕਲਾਕਾਰਾਂ ਤੋਂ ਸੰਪਰਕ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਕਲਾ ਪਰੰਪਰਾਵਾਂ ਦਾ ਗਿਆਨ ਅਤੇ ਪ੍ਰਸੰਸਾ ਅਤੇ ਵਿਲੱਖਣ ਪਹੁੰਚ ਅਤੇ ਕਲਾਕਾਰੀ ਸੱਭਿਆਚਾਰਾਂ ਵਿੱਚ ਵਿਚਾਰਾਂ ਅਤੇ ਪ੍ਰਗਟਾਵੇ ਦੀ ਅਮੀਰੀ ਅਤੇ ਸੁੰਦਰਤਾ ਦੀ ਕਦਰ ਮਦਦ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕਰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਕਈ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਅਤੇ ਵਿਆਖਿਆਵਾਂ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਆਪਣੇ ਕਲਾਸਰੂਮ ਵਿੱਚ ਇਕੱਠੇ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਸਮਾਜ ਲਈ ਵੀ ਇਹੀ ਸੱਚ ਹੋਵੇਗਾ। 'ਬਣਾਉਣ' ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਆਪਣੇ-ਆਪ ਨੂੰ ਮੁੱਲਾਂ ਦੇ ਉਭਾਰ ਲਈ ਉਧਾਰ ਦਿੰਦੀ ਹੈ, ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ ਕਠਪੁਤਲੀਆਂ ਬਣਾਉਣਾ ਅਤੇ ਫਿਰ ਉਹਨਾਂ ਨਾਲ ਖੇਡਣ ਲਈ ਇੱਕ ਕਹਾਣੀ ਸੁਣਾਉਣ ਲਈ ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਕਾਰਵਾਈਆਂ ਕਰਨ ਲਈ ਅਭਿਆਸ ਅਤੇ ਸਖ਼ਤ ਮਿਹਨਤ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਜਦੋਂਕਿ ਇੱਕ ਅਨੰਦਦਾਇਕ ਅਨੁਭਵ ਵੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂਕਿ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਕਲਾ ਦੇ ਰੂਪਾਂ ਅਤੇ ਤਕਨੀਕਾਂ ਦੀਆਂ ਕਈ ਕਿਸਮਾਂ ਨਾਲ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਗੁਣਵੱਤਾ ਵਾਲੀ ਕਲਾਕਾਰੀ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ ਲੁੜੀਂਦੇ ਸਖ਼ਤ ਮਿਹਨਤ ਅਤੇ ਸਮੇਂ, ਮਿਹਨਤ ਅਤੇ ਅਭਿਆਸ ਦੀ ਸਮਝ ਤੇ ਪ੍ਰਸੰਸਾ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨਗੇ।

ਅਜਿਹੇ ਤਜਰਬਿਆਂ ਦੇ ਨਾਲ, ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਹਰ ਕਿਸਮ ਦੇ ਕਿੱਤਿਆਂ, ਪੇਸ਼ਿਆਂ ਅਤੇ ਕੰਮ ਲਈ ਸਤਿਕਾਰ, ਨਾਲ ਹੀ ਸਾਰੇ ਲੋਕਾਂ ਲਈ ਆਦਰ ਪੈਦਾ ਕਰਨਗੇ। ਅਜ਼ਾਦੀ ਅਤੇ ਅਜ਼ਾਦੀ ਦਾ ਮੁੱਲ ਸਭ ਤੋਂ ਵਧੀਆ ਅਨੁਭਵ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜਦੋਂ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਆਪਣੀ ਕਲਾਕਾਰੀ ਰਾਹੀਂ ਖੁੱਲ੍ਹ ਕੇ ਆਪਣੇ-ਆਪ ਨੂੰ ਬਣਾਉਂਦੇ ਅਤੇ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇੱਕ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਜੋ ਆਪਣੇ ਸਰੀਰ ਨਾਲ ਸ਼ਰਮ, ਸਟੇਜ ਡਰ ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਕਿਸਮ ਦੀ ਬੇਅਰਾਮੀ ਦਾ ਅਨੁਭਵ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਨਾਚ ਅਤੇ ਹਰਕਤ ਸਿੱਖਣ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਦੌਰਾਨ ਆਪਣੇ ਅਨੁਭਵ ਅਤੇ ਚੁਣੌਤੀਆਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਵਿੱਚ ਵਧੇਰੇ ਸਮਝ ਪੈਦਾ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸਾਰੇ ਲੋਕਾਂ ਲਈ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਅਤੇ ਪਿਛੋਕੜ ਜਾਣੇ ਬਿਨਾਂ ਸਤਿਕਾਰ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਅਜਿਹੀਆਂ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ ਸਾਰੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਸਿੱਖਣ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਵਿੱਚ ਬਰਾਬਰ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾਉਣ ਵਾਲੇ ਵਜੋਂ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਇਆ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਨ ਦਿੰਦੀਆਂ ਹਨ।

ੲ. ਪੜਾਵਾਂ ਵਿੱਚ **ਵਿਗਿਆਨ** ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਨਿਰੀਖਣਾਂ ਦੀ ਪੜਚੋਲ ਅਤੇ ਅਸਲ ਸੰਸਾਰ ਵਿੱਚ ਅਨੁਭਵ ਕਰਨ ਦੇ ਮੌਕੇ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਵਿਗਿਆਨਿਕ ਕਦਰਾਂ-ਕੀਮਤਾਂ (ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ ਰਚਨਾਤਮਿਕਤਾ, ਨਿਰਪੱਖਤਾ, ਤਰਕਸ਼ੀਲ ਸੋਚ, ਲਗਨ, ਸਹਿਯੋਗ, ਸੰਦੇਹਵਾਦ) ਦੀ 'ਕਰਨ' ਦੁਆਰਾ ਅਤੇ ਖ਼ਾਸ ਉਦਾਹਰਨਾਂ ਨਾਲ ਜੁੜ ਕੇ, ਪਛਾਣ ਅਤੇ ਕਦਰ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਉਦਾਹਰਨਾਂ ਵਿਗਿਆਨਿਕ ਕਨੂੰਨਾਂ ਅਤੇ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਅਤੇ ਕੁਝ ਵਿਗਿਆਨੀਆਂ ਦੇ

ਜੀਵਨ ਅਤੇ ਕੁਝ ਵੇਰਵੇ ਵਿੱਚ ਕੰਮ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਹੋਣਗੀਆਂ। ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਮੁਆਇਨਾ ਕਰਨਗੇ ਕਿ ਨਵੇਂ ਸਬੂਤ ਦੀ ਰੋਸ਼ਨੀ ਵਿੱਚ ਸਮੇਂ ਦੇ ਨਾਲ ਵਿਚਾਰ ਕਿਵੇਂ ਬਦਲੇ ਹਨ, ਵਿਗਿਆਨ ਦੀ ਅਸਥਾਈ ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ ਅਤੇ ਵਿਗਿਆਨਿਕ ਗਿਆਨ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਵਿੱਚ ਅਨੁਭਵਵਾਦ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਦੀ ਸਮਝ ਵੱਲ ਅਗਵਾਈ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ, ਇਸ ਨੂੰ ਦੇਖ ਕੇ ਵਿਗਿਆਨ ਦੇ ਅਸਲ ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਹੋਰ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਖੇਤਰਾਂ ਨਾਲ ਆਪਸ ਦੀ ਸੰਪੂਰਨ ਸਮਝ ਵੀ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਜਦਕਿ ਵਿਗਿਆਨ ਅਤੇ ਤਕਨਾਲੋਜੀ ਨੇ ਮਨੁੱਖੀ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਕਿਵੇਂ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾਇਆ ਹੈ, ਉਹ ਇਹ ਵੀ ਸਲਾਘਾ ਕਰਦੇ ਹੋਣ, ਨੈਤਿਕਤਾ ਦੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਤੋਂ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਦੀ ਜਾਂਚ ਕਰਨਗੇ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਉਚਿਤ ਤੌਰ 'ਤੇ ਵਿਗਿਆਨ ਅਤੇ ਤਕਨਾਲੋਜੀ ਦੀਆਂ ਸੀਮਾਵਾਂ ਦੀਆਂ ਚਰਚਾਵਾਂ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ, ਜਦੋਂ ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਐਪਲੀਕੇਸ਼ਨਾਂ ਉਚਿਤ ਮੁੱਲ ਦੁਆਰਾ ਨਿਮੰਤਰਿਤ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ।

- ਸ. **ਅੰਤਰ-ਅਨੁਸ਼ਾਸਨੀ ਖੇਤਰਾਂ** ਵਿੱਚ ਵਾਤਾਵਰਨ ਪ੍ਰਤਿ ਸੰਵੇਦਨਸ਼ੀਲਤਾ ਅਤੇ ਦੇਖਭਾਲ ਅਤੇ ਨੈਤਿਕ ਤਰਕ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਕਰਨਾ ਸ਼ਾਮਲ ਹੈ। ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਪੜਚੋਲ ਕਰਨ, ਕਦਰ ਕਰਨ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਸਮਾਜਿਕ ਅਤੇ ਕੁਦਰਤੀ ਵਾਤਾਵਰਨ ਪ੍ਰਤਿ ਸੰਵੇਦਨਸ਼ੀਲਤਾ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨ ਲਈ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇਗਾ। ਉਹ ਮਨੁੱਖੀ ਸਮਾਜ ਅਤੇ ਕੁਦਰਤ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਸੰਤੁਲਨ ਅਤੇ ਇਕਸੁਰਤਾ ਦੀ ਲੋੜ ਦੀ ਕਦਰ ਕਰਨਗੇ। ਉਹ ਨਾ ਸਿਰਫ਼ ਆਪਣੇ ਲਈ ਦੇਖਭਾਲ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਪੈਦਾ ਕਰਨਗੇ, ਪਰ ਦੂਜੇ ਮਨੁੱਖਾਂ, ਪੌਦਿਆਂ, ਪੰਛੀਆਂ ਅਤੇ ਜਾਨਵਰਾਂ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਬਾਕੀ ਕੁਦਰਤੀ ਵਾਤਾਵਰਨ ਲਈ ਵੀ।

ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਨੈਤਿਕ ਅਤੇ ਨੈਤਿਕ ਤਰਕ ਅਤੇ ਬਹਿਸ ਅਤੇ ਕਾਰਵਾਈ ਵਿੱਚ ਨਾਗਰਿਕ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਸਰਗਰਮ ਭਾਗੀਦਾਰੀ ਲਈ ਵੀ ਸਮਰੱਥਾ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨਗੇ। ਉਹ ਇਸ ਗੱਲ ਦੀ ਸਮਝ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨਗੇ ਕਿ ਮੁੱਦੇ ਅਤੇ ਘਟਨਾਵਾਂ ਬਾਰੇ ਕਿਵੇਂ ਜਵਾਬ ਦੇਣਾ ਹੈ, ਉਹ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਕਈ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣਾਂ ਤੋਂ ਜਾਂਚਣ, ਨੈਤਿਕ ਅਤੇ ਨੈਤਿਕ ਸਵਾਲ ਅਤੇ ਦੁਬਿਧਾਵਾਂ ਪਛਾਣ ਕਰਨ ਦੇ ਯੋਗ ਹੋਣਗੇ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਮੁਲਾਂਕਣ NEP 2020 ਵਿੱਚ ਸੂਚੀਬੱਧ ਮਨੁੱਖੀ ਅਤੇ ਸੰਵਿਧਾਨਿਕ ਮੁੱਲ ਕੀਤੇ ਜਾਣਗੇ। ਉਹ ਇੱਕ ਸਥਿਤੀ ਲੈਣ ਅਤੇ ਇਸ ਨੂੰ ਸਬੂਤ ਅਤੇ ਤਰਕ ਨਾਲ ਜਾਇਜ਼ ਠਹਿਰਾਉਣ ਦੇ ਯੋਗ ਹੋਣਗੇ। ਆਪਣੇ ਅਹੁਦਿਆਂ ਦੀ ਵਾਧੂ ਜਾਣਕਾਰੀ ਅਤੇ ਸਬੂਤ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਮੁੜ ਜਾਂਚ ਵੀ ਕਰ ਸਕਣਗੇ ਅਤੇ ਜਮਹੂਰੀ ਢੰਗ ਨਾਲ ਸੰਚਾਰ ਕਰਨ ਦੇ ਯੋਗ ਹੋਣਗੇ।

- ਹ. **ਸਰੀਰਿਕ ਸਿੱਖਿਆ ਤੇ ਤੰਦਰੁਸਤੀ** ਪੜਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਇੱਕ ਸਿਹਤਮੰਦ ਜੀਵਨ ਲਈ ਸਰੀਰਿਕ ਗਤੀਵਿਧੀ, ਸਫ਼ਾਈ, ਪੋਸ਼ਣ ਅਤੇ ਖੁਰਾਕ ਦੀ ਕਦਰ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕਰੇਗੀ। ਇਹ ਸ਼ਮੂਲੀਅਤ, ਸਹਿਯੋਗ ਅਤੇ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰ ਰਵੱਈਆ, ਜਲਦੀ ਫ਼ੈਸਲਾ ਲੈਣਾ, ਵਿਰੋਧੀ ਸਮੇਤ ਸਾਰੇ ਖਿਡਾਰੀਆਂ ਦਾ ਸਨਮਾਨ ਅਤੇ ਨਿਰਪੱਖ ਖੇਡ, ਜਿੱਤ ਅਤੇ ਹਾਰ ਦੋਵਾਂ ਦੀ ਦਿਆਲੂ ਸਵੀਕ੍ਰਿਤੀ ਅਤੇ ਵਚਨਬੱਧਤਾ, ਲਗਨ ਅਤੇ ਉੱਤਮਤਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ ਸਖ਼ਤ ਮਿਹਨਤ ਨੂੰ ਵੀ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰੇਗਾ।

ਖੇਡਾਂ ਨਿੱਜੀ ਅਤੇ ਟੀਮ ਦੇ ਵਿਵਹਾਰ 'ਤੇ ਪ੍ਰਤਿਬਿੰਬਤ ਕਰਨ ਅਤੇ ਟੀਮਾਂ ਵਿੱਚ ਕੰਮ ਕਰਨ ਲਈ ਮਦਦਗਾਰ ਸੁਭਾਅ ਜਿਵੇਂਕਿ ਧੀਰਜ ਸਿਖਾਉਣਾ, ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਨਿਯੰਤ੍ਰਿਤ ਕਰਨਾ, ਮੁਸ਼ਕਲ ਸਥਿਤੀਆਂ ਨੂੰ ਸੰਭਾਲਨਾ ਅਤੇ ਦੂਜਿਆਂ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਾਪਤੀਆਂ ਦਾ ਜਸ਼ਨ ਮਨਾਉਣਾ ਦੇ ਨਿਰਮਾਣ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕਰਨ ਦੇ ਮੌਕੇ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ। ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਇੱਕ ਗੇਮ ਨੂੰ ਸੰਸ਼ੋਧਿਤ ਕਰਨਾ ਜਾਂ ਨਵੀਆਂ ਬਣਾਉਣਾ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਵੱਖੋ-ਵੱਖਰੀਆਂ ਲੋੜਾਂ ਅਤੇ ਯੋਗਤਾਵਾਂ ਹੋ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ, ਵੀ ਸਿੱਖਣਗੇ।

- ਕ. ਪੜਾਵਾਂ ਵਿੱਚ **ਗਣਿਤ** ਇੱਕ ਵਿੱਚ ਸਖ਼ਤ, ਸਟੀਕ, ਉਦੇਸ਼ ਅਤੇ ਤਰਕਸ਼ੀਲ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਤਰਕਸ਼ੀਲ ਸੋਚ ਅਤੇ ਤਰਕ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰੇਗਾ। ਪੈਟਰਨ ਅਤੇ ਰਿਸ਼ਤੇ ਅਤੇ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਅਤੇ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਦੀ ਉਤਪਤੀ ਅਤੇ ਸਬੂਤ ਦੀ ਖੋਜ ਵਿੱਚ ਭਾਗੀਦਾਰੀ ਦੁਆਰਾ, ਉਹ ਸਮੱਸਿਆ ਹੱਲ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਣ ਵੇਲੇ ਸਹਿਯੋਗ, ਰਚਨਾਤਮਿਕਤਾ ਅਤੇ ਲਗਨ ਦੀ ਕੀਮਤ ਸਿੱਖੇਗਾ। ਉਹ ਆਪਣੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਨੂੰ ਸਪਸ਼ਟ ਅਤੇ ਸਹੀ ਢੰਗ ਨਾਲ ਸੰਚਾਰ ਕਰਨ ਦੀ ਕੀਮਤ ਵੀ ਸਿੱਖਣਗੇ।

- ਖ. ਪੜਾਵਾਂ ਵਿੱਚ **ਭਾਸ਼ਾ** ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਜਮਹੂਰੀ ਅਤੇ ਗਿਆਨ ਸ਼ਾਸਤਰੀ ਅਤੇ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਅਤੇ ਵਿਭਿੰਨਤਾ ਲਈ ਸਤਿਕਾਰ ਦਾ ਸੁਭਾਅ ('ਸੱਭਿਆਚਾਰਿਕ ਸਾਖਰਤਾ') ਮੁੱਲਾਂ ਨੂੰ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕਰੇਗੀ। ਇੱਕ ਤੋਂ ਵੱਧ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਸਿੱਖਣਾ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੀ ਦੂਰੀ ਨੂੰ ਵਿਸ਼ਾਲ ਕਰਨਗੀਆਂ ਅਤੇ ਇੱਕ ਹੋਰ ਭਾਰਤੀ ਭਾਸ਼ਾ ਸਿੱਖਣੀ ਦੇਸ਼ ਨਾਲ ਡੂੰਘੇ ਸੰਬੰਧ ਨੂੰ ਸਮਰੱਥ ਕਰੇਗੀ ਅਤੇ ਦੇਸ਼ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ 'ਤੇ ਮਾਣ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਨੂੰ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰੇਗੀ।

ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਸੁਤੰਤਰ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸੋਚਣ, ਕਿਤਾਬਾਂ ਵਿੱਚ ਦਿਲਚਸਪੀ ਲੈਣ ਅਤੇ ਵੱਡੇ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਸੰਸਾਰ ਬਾਰੇ ਸਿੱਖਣ ਲਈ ਪੜ੍ਹਨ ਲਈ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇਗਾ। ਨੌਜਵਾਨ ਸਿੱਖਿਆਰਥੀਆਂ ਵਿੱਚ ਕਿਤਾਬਾਂ ਰਾਹੀਂ ਸੰਸਾਰ ਬਾਰੇ ਗਿਆਨ ਲਈ ਪਿਆਸ ਦਾ ਰਵੱਈਆ ਵਿਕਸਿਤ ਹੋਵੇਗਾ। ਉਹ ਆਪਣੇ-ਆਪ ਦੇ ਪ੍ਰਗਟਾਵੇ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ, ਸੁਤੰਤਰ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰਨਾ, ਸੋਚ ਨੂੰ ਸੰਗਠਿਤ ਕਰਨਾ ਅਤੇ ਸਿਰਜਣਾਤਮਿਕ ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ ਵੀ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨਗੇ।

ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦੁਆਰਾ, ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਸੰਚਾਰ ਹੋਣ ਲਈ ਡੂੰਘੀਆਂ ਸਮਰੱਥਾਵਾਂ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਕਰਨਗੇ ਅਤੇ ਅਰਥਪੂਰਨ ਅਤੇ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਸਮਾਜਿਕ ਅਤੇ ਜਮਹੂਰੀ ਭਾਗੀਦਾਰੀ ਦੇ ਮੁੱਲ ਨੂੰ ਸਿਖਾਇਆ ਜਾਵੇਗਾ। ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ, ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਵਿੱਚ ਪੜ੍ਹਨ ਅਤੇ ਲਿਖਣ ਦਾ ਅਨੰਦ ਲੈਣ ਅਤੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇੱਕ ਤੋਂ ਵੱਧ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਸਾਹਿਤਕ ਯੰਤਰਾਂ ਅਤੇ ਸਾਹਿਤ ਦੇ ਰੂਪਾਂ ਦੀ ਪੜਚੋਲ ਕਰਨ ਹੋਰ ਸੱਭਿਆਚਾਰਾਂ ਅਤੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣਾਂ ਲਈ ਸਤਿਕਾਰ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਵਿਕਸਿਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਸ਼ੈਲੀਆਂ ਵਿੱਚ ਸੁਹਜ-ਸ਼ਾਸਤਰ ਦੀ ਪ੍ਰਸੰਸਾ, ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਤਰਕ ਅਤੇ ਦਲੀਲ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨ ਲਈ ਅਤੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਖੇਤਰੀ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਸੰਸਾ ਦੇਸ਼ ਭਰ ਦੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਨੂੰ ਸਵਿਕਾਰ ਕਰਨ, ਸਤਿਕਾਰ ਕਰਨ ਅਤੇ ਜਵਾਬ ਦੇਣਾ ਸਿੱਖਣਗੇ।

- ਗ. ਪੜਾਵਾਂ ਦੇ ਪਾਰ **ਸਮਾਜਿਕ ਵਿਗਿਆਨ** ਘਟਨਾਵਾਂ ਦੇ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਵਿੱਚ ਵਿਗਿਆਨਿਕ ਕਠੋਰਤਾ ਦੇ ਵਿਗਿਆਨਿਕ ਮੁੱਲਾਂ ਨੂੰ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਅਤੇ ਮਨੁੱਖੀ ਜੀਵਨ ਅਤੇ ਸਮਾਜ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਪਹਿਲੂਆਂ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਸਰੋਤਾਂ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ 'ਤੇ ਧਿਆਨ ਕੇਂਦਰਿਤ ਕਰੇਗਾ। ਜਾਂਚ ਦੇ ਵਿਸ਼ਵ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਸਵਿਕਾਰ ਕੀਤੇ ਗਏ ਵਿਗਿਆਨਿਕ ਤਰੀਕੇ, ਜਿਵੇਂਕਿ ਸਮਾਜਿਕ, ਇਤਿਹਾਸਿਕ ਅਤੇ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਘਟਨਾਵਾਂ ਲਈ ਸਬੂਤ-ਆਧਾਰਿਤ, ਅਨੁਭਵੀ ਅਤੇ ਪ੍ਰਮਾਣਿਤ ਪਹੁੰਚ, ਇਸ ਗਿਆਨਾਤਮਿਕ ਮੁੱਲ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਨੂੰ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਉਂਦੇ ਹਨ।

ਭਾਰਤ ਦੇ ਅਮੀਰ ਅਤੀਤ (ਇਸ ਦਾ ਸੱਭਿਆਚਾਰਿਕ ਵਿਭਿੰਨਤਾ, ਵਿਰਾਸਤ, ਪਰੰਪਰਾਵਾਂ, ਸਾਹਿਤ, ਕਲਾ, ਦਰਸ਼ਨ ਅਤੇ ਦਵਾਈ) ਦੀ ਸਮਝ ਦੁਆਰਾ ਭਾਰਤੀਤਾ (ਭਾਰਤੀਤਾ) ਲਈ ਪ੍ਰਸੰਸਾ ਅਤੇ ਭਾਰਤੀ ਉਪ ਮਹਾਂਦੀਪ ਦੀ ਭੂਗੋਲਿਕ ਵਿਭਿੰਨਤਾ ਬਾਰੇ ਸਿੱਖਿਆ ਇੱਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਟੀਚਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਸਮਾਜਿਕ ਅਤੇ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਦੇ ਕੰਮਕਾਜ ਅਤੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਨੂੰ ਸਮਝਣਾ ਅਤੇ ਅਸਮਾਨਤਾ ਅਤੇ ਵਿਤਕਰੇ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਰੂਪਾਂ ਬਾਰੇ ਸਿੱਖਣਾ ਸਮਾਜਿਕ ਅਤੇ ਸਮਾਨਤਾ, ਨਿਆਂ, ਨਿਰਪੱਖਤਾ ਅਤੇ ਸ਼ਮੂਲੀਅਤ ਦੇ ਜਮਹੂਰੀ ਮੁੱਲ ਵਿੱਚ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾਉਣਗੇ।

ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਭਾਰਤ ਦੇ ਸੰਵਿਧਾਨ, ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਆਧੁਨਿਕ ਭਾਰਤੀ ਰਾਜ ਦੇ ਉਭਾਰ ਅਤੇ ਜਮਹੂਰੀ ਕਦਰਾਂ-ਕੀਮਤਾਂ, ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਅਤੇ ਜੈਵ-ਵਿਭਿੰਨਤਾ ਦੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਵਿੱਚ ਇਹਨਾਂ ਦੀ ਮਹੱਤਤਾ ਨੂੰ ਸਿੱਖਣਗੇ। ਅਰਥਵਿਵਸਥਾ ਦੇ ਬੁਨਿਆਦੀ ਰੂਪਾਂ ਅਤੇ ਇਸ ਦੇ ਤੇਜ਼ ਵਿਕਾਸ ਨੂੰ ਸਮਝਣਾ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਦਾ ਇੱਕ ਜ਼ਰੂਰੀ ਪਹਿਲੂ ਹੈ ਜੋ ਇੱਕ ਅਗਾਂਹਵਧੂ ਰਵੱਈਏ ਅਤੇ ਇੱਕ ਰਾਸ਼ਟਰ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਲਗਾਤਾਰ ਸੁਧਾਰ ਕਰਨ ਦੀ ਇੱਛਾ ਵਾਲੇ ਆਧੁਨਿਕ ਭਾਰਤ ਦੀ ਪ੍ਰਸੰਸਾ ਵਿੱਚ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾਉਂਦਾ ਹੈ।

- ਘ. **ਕਿੱਤਾਮੁਖੀ ਸਿੱਖਿਆ** ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ 'ਸ਼੍ਰਮ' ਜਾਂ ਸਰੀਰਿਕ ਕੰਮ ਦੇ ਮੁੱਲ ਨੂੰ ਸਿੱਖਣ ਅਤੇ ਸਤਿਕਾਰ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕਰਦੀ ਹੈ, ਪਿਛੋਕੜ ਦੀ ਪਰਵਾਹ ਕੀਤੇ ਬਿਨਾਂ ਸਾਰਿਆਂ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਸਮਰੱਥਾਵਾਂ ਲਈ ਸਤਿਕਾਰ ਅਤੇ ਵਾਤਾਵਰਨ ਲਈ ਸਤਿਕਾਰ।

ਕਿੱਤਾਮੁਖੀ ਸਿੱਖਿਆ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਹੱਥਾਂ ਨਾਲ ਕੰਮ ਕਰਨ ਦੀਆਂ ਕਾਬਲੀਅਤਾਂ ਅਤੇ ਹੁਨਰਾਂ (ਜਿਵੇਂਕਿ 'ਸਰੀਰਿਕ ਤੌਰ' 'ਤੇ ਕਰਨਾ') ਸਿੱਖ ਕੇ, ਸਿਰ-ਹੱਥ-ਦਿਲ ਲਈ ਬਰਾਬਰ ਵਿਕਾਸ ਕਰਨ, ਕਿਰਤ ਦੀ ਇੱਜ਼ਤ ਦੀ ਕਦਰ ਅਤੇ ਭਵਿੱਖ ਲਈ ਕਿੱਤਾਮੁਖੀ ਚੋਣਾਂ ਦੀ ਸਮਝ ਰਾਹੀਂ ਸਾਰਥਿਕ ਅਤੇ ਲਾਭਕਾਰੀ ਭਾਗੀਦਾਰੀ ਲਈ ਤਿਆਰ ਕਰੇਗੀ।

ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਕੰਮ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਰੂਪਾਂ ਦੀ ਵਿਆਪਕ-ਆਧਾਰਿਤ ਸਮਝ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨਗੇ। ਉਹ ਕੰਮ ਅਤੇ ਕੰਮ ਵਾਲੀ ਥਾਂ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਕਦਰਾਂ-ਕੀਮਤਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਦੁਆਰਾ ਵੀ ਸਤਿਕਾਰ ਕਰਨਗੇ। ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਲਗਨ ਅਤੇ ਫੋਕਸ, ਉਤਸੁਕਤਾ

ਅਤੇ ਰਚਨਾਤਮਿਕਤਾ, ਹਮਦਰਦੀ ਅਤੇ ਸੰਵੇਦਨਸ਼ੀਲਤਾ ਅਤੇ ਸਹਿਯੋਗ ਅਤੇ ਟੀਮ ਵਰਕ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਕਰਨਗੇ। ਦ੍ਰਿੜ੍ਹਤਾ, ਫੋਕਸ ਅਤੇ ਵੇਰਵੇ ਵੱਲ ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਸਖ਼ਤ ਮਿਹਨਤ ਕਰਨ ਦਾ ਸੁਭਾਅ ਕੰਮ ਦੀ ਨੈਤਿਕਤਾ ਦਾ ਇੱਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹਿੱਸਾ ਹੈ।

ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੇ ਮੁੱਲ ਅਤੇ ਸੁਭਾਅ ਜੋ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਉਦੇਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕਰਦੇ ਹਨ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਨੂੰ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਸਕੂਲਾਂ ਨੂੰ ਸੱਭਿਆਚਾਰਾਂ ਅਤੇ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ ਨੂੰ ਡਿਜ਼ਾਈਨ ਅਤੇ ਸਥਾਪਿਤ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

2.3.3 ਮੁੱਲਾਂ ਦਾ ਮੁਲਾਂਕਣ

ਮੁੱਲਾਂ ਦਾ ਮੁਲਾਂਕਣ ਜ਼ਰੂਰੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਇੱਕ ਨਾਜ਼ੁਕ ਅਭਿਆਸ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਉਦਾਹਰਨ ਵਜੋਂ ਬਹੁਵਿਕਲਪੀ ਪ੍ਰਸ਼ਨਾਂ ਦੁਆਰਾ ਮੁੱਲਾਂ ਦੀ ਜਾਂਚ ਇੱਕ ਵਿਅਰਥ ਅਭਿਆਸ ਹੋਵੇਗਾ। ਮੁੱਲਾਂ ਦਾ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਅਭਿਆਸ ਵਿੱਚ ਮੁਲਾਂਕਣ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਨਾਕਿ ਖੋਖਲੇ ਗਿਆਨ ਵਜੋਂ। ਇਹ ਭਾਗ-ਪਹਿਲਾਂ ਭਾਗ 2.2 (i) ਦੇ ਨਾਲ ਪੜ੍ਹਿਆ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ਕਦਰਾਂ-ਕੀਮਤਾਂ ਦਾ ਮੁਲਾਂਕਣ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਦਾ ਨਿਰਣਾ ਕਰਨ ਲਈ ਨਹੀਂ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਪਰ ਸਿਰਫ ਵਿਕਾਸਸ਼ੀਲ ਕਸਰਤ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। 'ਨਿਰਣੇ' ਲਈ ਅਜਿਹੇ ਮੁਲਾਂਕਣ ਦੀ ਕੋਈ ਵੀ ਵਰਤੋਂ ਡੂੰਘਾ ਨੁਕਸਾਨ ਪਹੁੰਚਾਉਣ ਦੀ ਸੰਭਾਵਨਾ ਹੈ।

ਪ੍ਰੈਪਰੇਟਰੀ ਅਤੇ ਮਿਡਲ ਪੱਧਰ ਵਿੱਚ ਮੁੱਲਾਂ ਦਾ ਮੁਲਾਂਕਣ ਅੰਦਰੂਨੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸਕੂਲ ਵਿੱਚ ਸਭ ਤੋਂ ਵਧੀਆ ਢੰਗ ਨਾਲ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਕਲਾਸ ਚਰਚਾਵਾਂ ਅਤੇ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਵਿੱਚ ਹਰੇਕ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਦੀ ਭਾਗੀਦਾਰੀ ਅਤੇ ਵਿਵਹਾਰ ਦੇ ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਅਤੇ ਉਦੇਸ਼ ਨਿਰੀਖਣ ਦੁਆਰਾ। ਸੈਕੰਡਰੀ ਪੱਧਰ ਵਿੱਚ, ਮੁਲਾਂਕਣ ਵਿੱਚ ਕਲਾਸ ਵਿੱਚ ਰਚਨਾਤਮਿਕ ਛੋਟੇ ਲੇਖ (ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ ਕਿਸੇ ਪਾਠ 'ਤੇ ਟਿੱਪਣੀਆਂ ਲਈ ਪੁੱਛਣਾ) ਜਾਂ ਪ੍ਰੋਜੈਕਟ ਵੀ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਉਪਰੋਕਤ ਸਾਰੇ ਵਿੱਚ, ਇੱਕ ਸ਼ਾਨਦਾਰ ਅਭਿਆਸ ਵਿੱਚ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ/ਪ੍ਰੋਜੈਕਟ/ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਦਾ ਮੁਲਾਂਕਣ ਕਰਨ ਲਈ ਕਹਿਣਾ ਸ਼ਾਮਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜੋ ਨਿਰਪੱਖਤਾ ਅਤੇ ਨਿਰਪੱਖਤਾ ਵਿੱਚ ਸਿਖਲਾਈ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਸਵੈ-ਮੁਲਾਂਕਣ ਜਦੋਂ ਵੀ ਲੁੜੀਂਦਾ ਹੋਵੇ, ਗਾਰੰਟੀਸ਼ੁਦਾ ਗੁਪਤਤਾ ਦੇ ਨਾਲ ਵੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਬੋਰਡ ਪਰੀਖਿਆਵਾਂ ਦੇ ਪੱਧਰ 'ਤੇ, ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਨੂੰ ਸਹੀ ਸੋਚ ਅਤੇ ਯੋਜਨਾਬੰਦੀ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਭਾਗ-ੳ, ਅਧਿਆਇ-3 ਵਿੱਚ ਸੰਬੋਧਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।

ਕਿਉਂਕਿ ਮੁੱਲ ਅਤੇ ਸੁਭਾਅ ਪ੍ਰਾਪਤ ਨਹੀਂ ਕੀਤੇ ਜਾਣਗੇ ਜੇਕਰ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਅਧਿਆਪਕ ਅਤੇ ਪੂਰੇ ਸਕੂਲ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਕਦਰਾਂ-ਕੀਮਤਾਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਜੋਂ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਵਿੱਚ ਅਸਫਲ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਅਧਿਆਪਕ ਅਤੇ ਸਕੂਲ ਪ੍ਰਬੰਧਨ ਦੁਆਰਾ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੁਆਰਾ ਮੁਲਾਂਕਣ ਕਰਨ ਲਈ ਨਵੀਨਤਾਕਾਰੀ ਅਭਿਆਸਾਂ ਕੀਤੇ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ। (ਜਿਵੇਂਕਿ ਉੱਚ ਸਿੱਖਿਆ ਵਿੱਚ, ਜਿੱਥੇ ਇੰਸਟ੍ਰਕਟਰਾਂ ਅਤੇ ਕੋਰਸਾਂ ਬਾਰੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੀ ਫੀਡਬੈਕ ਮੰਗੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ) ਇਹ ਅਗਿਆਤ ਪ੍ਰਸ਼ਨਾਵਲੀ ਰਾਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਜੋ ਨਾ ਸਿਰਫ ਖਾਸ ਸਵਾਲ ਪੁੱਛਣਗੇ ਅਤੇ ਰਚਨਾਤਮਿਕ ਸੁਝਾਅ ਨੂੰ ਸੱਦਾ ਵੀ ਦੇਵੇਗਾ।

ਅਧਿਆਇ-3

ਵਾਤਾਵਰਨ ਬਾਰੇ ਸਿੱਖਣਾ ਅਤੇ ਦੇਖਭਾਲ ਕਰਨਾ

ਵਾਤਾਵਰਨ ਸਿੱਖਿਆ (ਐ.ਸਿ.) ਬੋਧਾਤਮਿਕ ਸਮਝ ਭਾਵਨਾਤਮਿਕ ਸੰਬੰਧ ਅਤੇ ਵਾਤਾਵਰਨ ਸੰਬੰਧੀ ਮੁੱਦਿਆਂ ਪ੍ਰਤਿ ਵਿਹਾਰਿਕ ਤਬਦੀਲੀ ਜੋ ਮਨੁੱਖ ਅਤੇ ਕੁਦਰਤੀ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਦੋਵੇਂ ਪ੍ਰਤਿ ਚਿੰਤਾ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਨੂੰ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨ ਦੀ ਇੱਕ ਸੰਤੁਲਿਤ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਹੈ। ਟੀਚਾ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਨੂੰ ਬਰਾਬਰ, ਨਿਆਂਪੂਰਨ ਅਤੇ ਟਿਕਾਊ ਹੱਲ ਲੱਭਣ ਲਈ ਸਮਰੱਥ ਬਣਾਉਣਾ ਹੈ ਜੋ ਮਨੁੱਖੀ ਅਤੇ ਵਾਤਾਵਰਨ ਤੰਦਰੁਸਤੀ ਵਿਚਕਾਰ ਗਤੀਸ਼ੀਲ ਸੰਤੁਲਨ ਬਣਾਈ ਰੱਖਦੇ ਹਨ।

ਵਾਤਾਵਰਨ ਸਿੱਖਿਆ ਕੁਦਰਤ ਦੁਆਰਾ ਇੱਕ ਅੰਤਰ-ਅਨੁਸ਼ਾਸਨੀ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਖੇਤਰ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਇਸ ਵਿੱਚ ਕਾਰਕਾਂ ਦੇ ਵਿਭਿੰਨ ਸਮੂਹ ਨੂੰ ਸਮਝਣਾ, ਕੁਦਰਤੀ ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਦੋਵੇਂ, ਜੋ ਕੁਦਰਤ ਅਤੇ ਮਨੁੱਖਾਂ ਵਿਚਕਾਰ ਵਧਦੀ ਨਾਜ਼ੁਕ ਸੰਤੁਲਨ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ, ਸ਼ਾਮਲ ਹੈ। ਵਾਤਾਵਰਨ ਸਿੱਖਿਆ, ਇਸ ਲਈ, ਵਿਗਿਆਨ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਸਮਾਜਿਕ ਵਿਗਿਆਨ, ਜੀਵ-ਵਿਗਿਆਨ, ਰਸਾਇਣ ਵਿਗਿਆਨ, ਭੌਤਿਕ ਵਿਗਿਆਨ, ਗਣਿਤ, ਭੂ ਵਿਗਿਆਨ, ਵਾਤਾਵਰਨ, ਇਤਿਹਾਸ, ਅਰਥ ਸ਼ਾਸਤਰ, ਮਨੋਵਿਗਿਆਨ, ਸਮਾਜ ਸ਼ਾਸਤਰ ਅਤੇ ਮਾਨਵ ਵਿਗਿਆਨ ਤੋਂ ਸਮੱਗਰੀ ਦੇ ਸੰਪੂਰਨ ਮਿਸ਼ਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਸਾਡੀਆਂ ਮਜ਼ਬੂਤ ਸੱਭਿਆਚਾਰਿਕ ਪਰੰਪਰਾਵਾਂ, ਸਾਡੀ ਧਾਰਨਾ ਅਤੇ ਕੁਦਰਤ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧ ਅਤੇ ਵਾਤਾਵਰਨ ਦੇ ਅਭਿਆਸਾਂ ਦੀ ਦੌਲਤ ਬਾਰੇ ਇਸ ਸੰਕਲਪ ਦੇ ਨਤੀਜੇ ਵਜੋਂ ਹੋਣ ਵਾਲੇ ਬਚਾਅ ਨੂੰ ਵੀ ਵਾਤਾਵਰਨ ਸਿੱਖਿਆ ਵਿੱਚ ਆਪਣੀ ਜਗ੍ਹਾ ਲੱਭਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ।

ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸਿੱਖਿਆ ਨੀਤੀ (NPS) 2020 'ਸਿੱਖਿਆਰਥੀਆਂ ਵਿਚਕਾਰ ਡੂੰਘੀਆਂ ਜੜ੍ਹਾਂ' ਦੇ ਵਿਕਾਸ 'ਤੇ ਜ਼ੋਰ ਦਿੰਦੀ ਹੈ। ਭਾਰਤੀ ਹੋਣ 'ਤੇ ਮਾਣ... ਅਤੇ ਅਜਿਹੇ ਸੁਭਾਅ ਅਧਿਕਾਰ, ਟਿਕਾਊ ਵਿਕਾਸ ਅਤੇ ਜੀਵਨ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ਵ-ਵਿਆਪੀ ਭਲਾਈ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਇੱਕ ਸੱਚਮੁੱਚ ਗਲੋਬਲ ਸਿਟੀਜ਼ਨ ਪ੍ਰਤੀਬਿੰਬਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜੋ ਮਨੁੱਖ ਪ੍ਰਤਿ ਜ਼ੁੰਮੇਵਾਰ ਪ੍ਰਤੀਬੱਧਤਾ ਦਾ ਸਮਰਥਨ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਖਾਸ ਤੌਰ 'ਤੇ, ਨੀਤੀ ਸਿਰਫ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਦੁਨੀਆ ਭਰ ਵਿੱਚ ਵਾਤਾਵਰਨ ਦੀ ਖਤਰਨਾਕ ਸਥਿਤੀ ਨੂੰ ਦੇਖਦੇ ਹੋਏ, ਵਾਤਾਵਰਨ ਸਿੱਖਿਆ ਨੂੰ ਇੱਕ ਫੋਕਸ ਵਿਸ਼ਾ ਖੇਤਰ ਵਜੋਂ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰਨ ਦੀ ਸਤ੍ਰੀ ਸਿਫਾਰਸ਼ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਨੀਤੀ ਹੋਰ ਜ਼ੋਰ ਦਿੰਦੀ ਹੈ ਕਿ:

... ਅੱਜ ਦੇ ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਬਦਲਦੇ ਸੰਸਾਰ ਵਿੱਚ ਚੰਗੇ, ਸਫਲ, ਨਵੀਨਤਾਕਾਰੀ, ਅਨੁਕੂਲ ਅਤੇ ਉਤਪਾਦਿਕ ਮਨੁੱਖ ਬਣਨ ਲਈ ਸਾਰੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੁਆਰਾ ਕੁਝ ਵਿਸ਼ੇ, ਹੁਨਰ ਅਤੇ ਸਮਰੱਥਾਵਾਂ ਨੂੰ ਸਿੱਖਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ... ਇਹਨਾਂ ਹੁਨਰਾਂ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ: ... ਪਾਣੀ ਅਤੇ ਸਰੋਤਾਂ ਸਮੇਤ ਵਾਤਾਵਰਨ ਸੰਬੰਧੀ ਸੰਭਾਲ, ਸਵੱਛਤਾ ਅਤੇ ਸਫਾਈ ਜਾਗਰੂਕਤਾ।

[NEP 2020, 4.23]

NEP 2020 ਦੇ ਇਸ ਆਦੇਸ਼ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਵਿੱਚ ਰੱਖਦੇ ਹੋਏ, ਵਾਤਾਵਰਨ ਸਿੱਖਿਆ ਲਈ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਫਰੇਮਵਰਕ ਦਿਸ਼ਾ-ਨਿਰਦੇਸ਼ਾਂ ਦੇ ਇੱਕ ਚੰਗੀ-ਖੋਜ ਕੀਤੇ ਸੈਟ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਸ਼ ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ ਜੋ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਲਈ ਰਣਨੀਤਿਕ ਦਿਸ਼ਾ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰੇਗਾ, ਨਾਲ ਹੀ ਠੋਸ ਸਾਧਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੁਆਰਾ ਇਹ ਦਿਸ਼ਾ-ਨਿਰਦੇਸ਼ ਜ਼ਮੀਨ 'ਤੇ ਲਾਗੂ ਕੀਤੇ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ।

ਭਾਗ 3.1

ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਵਾਤਾਵਰਨ ਸਿੱਖਿਆ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ ਅਤੇ ਤਰਕ

ਕੁਦਰਤ ਭਾਰਤੀ ਜੀਵਨ ਅਤੇ ਪਰੰਪਰਾਵਾਂ ਦਾ ਇੱਕ ਅਨਿੱਖੜਵਾਂ ਅੰਗ ਹੈ। ਭਾਈਚਾਰਿਆਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਦਾ ਵਾਤਾਵਰਨ ਬਿਨਾਂ ਸ਼ਰਤ ਆਪਸ ਵਿੱਚ ਜੁੜਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਕੁਦਰਤ ਅਤੇ ਸਮਾਜ ਵਿਚਕਾਰ ਇਹ ਗੁੰਝਲਦਾਰ ਸੰਬੰਧ ਸਾਡੇ ਉੱਤੇ ਇਸ ਨੂੰ ਸਮਝਣ, ਇਸ ਦੇ ਲਈ ਖੜ੍ਹੇ ਹੋਣ ਅਤੇ ਇਸ ਦੇ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਬਚਾਅ ਲਈ ਇਸ ਦੀ ਰੱਖਿਆ ਕਰਨ ਲਈ ਇੱਕ ਨੈਤਿਕ ਅਤੇ ਹੋਂਦ ਦੀ ਲੋੜ ਥੋਪਦਾ ਹੈ।

ਸਾਰੇ ਪੱਧਰਾਂ 'ਤੇ ਦਖਲਅੰਦਾਜ਼ੀ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ, ਪਰ ਸ਼ਾਇਦ ਜਾਗਰੂਕਤਾ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਅਤੇ ਹਮਦਰਦੀ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਲਈ ਸਿੱਖਿਆ, ਕੁਦਰਤੀ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਪ੍ਰਤਿ ਸੁਭਾਅ ਦੀ ਸ਼ਕਤੀ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਜੋ ਸਾਨੂੰ ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਕਾਇਮ ਰੱਖਣਾ, ਸਭ ਤੋਂ ਬੁਨਿਆਦੀ ਅਤੇ ਸਥਾਈ ਹੈ। ਵਾਸਤਵ ਵਿੱਚ, ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਸ਼ਟਰ ਦੇ ਸਸਟੇਨੇਬਲ ਵਿਕਾਸ ਟੀਚੇ ਟਿਕਾਊ ਵਿਕਾਸ ਲਈ ਸਿੱਖਿਆ (ESD) ਨੂੰ ਇੱਕ ਸਥਾਈ ਸਮਾਜ ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ ਕਰਨਾ ਜੋ ਹੁਣ ਅਤੇ ਭਵਿੱਖ ਵਿੱਚ ਜੀਵਨ ਦੀ ਰੱਖਿਆ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਮੁੱਖ ਸਮਰੱਥਕ ਵਜੋਂ ਪਛਾਣਦੇ ਹਨ। ਭਾਰਤੀ ਸੰਦਰਭ ਵਿੱਚ, ਕੁਦਰਤ ਅਤੇ ਵਾਤਾਵਰਨ ਨੂੰ ਬਚਾਉਣ ਪ੍ਰਤਿ ਭਾਰਤ ਦੇ ਸਥਾਨਿਕ/ਰਵਾਇਤੀ ਪਹੁੰਚ ਪ੍ਰਤਿ ਜਾਗਰੂਕਤਾ ਅਤੇ ਸੰਵੇਦਨਸ਼ੀਲਤਾ ਅਤੇ ਕੁਝ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਅਭਿਆਸਾਂ ਦੇ ਨਤੀਜੇ ਵਜੋਂ ਇਹਨਾਂ ਪਹੁੰਚਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਜਾਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ESD ਦੇ ਕਿਸੇ ਵੀ ਸੰਪੂਰਨ ਵਿਕਾਸ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

3.1.1 ਭਾਰਤ ਅਤੇ ਕੁਦਰਤ: ਧਾਰਨਾਵਾਂ ਅਤੇ ਅਭਿਆਸ

ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਵਿਸਤ੍ਰਿਤ ਸਾਹਿਤ ਪੁਰਾਤਨ ਸਮੇਂ ਤੋਂ, ਕੁਦਰਤ ਅਤੇ ਮਨੁੱਖਤਾ ਅਤੇ ਸਾਰੇ ਜੀਵ-ਜੰਤੂਆਂ ਦੀ ਆਪਸੀ ਸਾਂਝ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਗੂੜ੍ਹੇ ਸੰਬੰਧਾਂ ਉੱਤੇ ਜ਼ੋਰ ਦਿੰਦਾ ਆਇਆ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਰਿਗਵੇਦ, ਭਾਰਤ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਪਾਠ, ਧਰਤੀ ਅਤੇ ਸਵਰਗ ਨੂੰ 'ਜੁੜਵਾਂ' ਜਾਂ ਇਕੱਲੇ ਜੀਵ (ਦਿਆਵਪ੍ਰਿਥਵੀ) ਵਜੋਂ ਸੰਬੋਧਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਬ੍ਰਹਿਮੰਡ ਦੀ ਤੁਲਨਾ ਹਜ਼ਾਰ-ਸ਼ਾਖਾਵਾਂ ਵਾਲੇ ਦਰਖਤ ਨਾਲ ਕਰਦਾ ਹੈ (ਬੇਅੰਤ ਵਿਭਿੰਨਤਾ ਲਈ ਇੱਕ ਵਧੀਆ ਪ੍ਰਤੀਕ ਇੱਕ ਤਣੇ ਦੁਆਰਾ ਇੱਕਜੁੱਟ) ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਯਜੁਰਵੇਦ ਵਿੱਚ, ਚਾਰ ਸਭ ਤੋਂ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਭਾਰਤੀ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ ਹੋਰ ਪਾਠ, ਭਜਨ ਕੁਦਰਤ ਦੇ ਹਰ ਹਿੱਸੇ ਨਾਲ ਸ਼ਾਂਤੀਪੂਰਨ ਸਹਿ-ਹੋਂਦ ਦੀ ਵਕਾਲਤ ਕਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਲੋਕ ਇੱਕ-ਦੂਜੇ ਨੂੰ ਅਤੇ ਕੁਦਰਤੀ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਦੇ ਸਾਰੇ ਪਹਿਲੂਆਂ ਨੂੰ 'ਦੋਸਤੀ' ਦੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਦੁਆਰਾ ਵੇਖਣ ਲਈ ਪੁੱਛਦੇ ਹਨ। ਭਜਨ ਇਹਨਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਕਿਸੇ ਵੀ 'ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰ' ਨੂੰ ਕੋਈ ਨੁਕਸਾਨ ਜਾਂ ਸੱਟ ਨਾ ਲੱਗਣ ਦੀ ਇੱਛਾ ਰੱਖਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਤੰਦਰੁਸਤੀ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਭਲਾਈ ਨਾਲ ਜੁੜੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਪਹਾੜਾਂ, ਨਦੀਆਂ, ਜੰਗਲਾਂ, ਰੁੱਖਾਂ ਜਾਨਵਰਾਂ ਅਤੇ ਪੌਦਿਆਂ ਨੂੰ ਪਵਿੱਤਰਤਾ ਦੇ ਨਾਲ ਰੰਗੇ ਹੋਏ ਦੇਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਦੇ ਬ੍ਰਹਿਮੰਡੀ ਪ੍ਰਤੀਕ ਬਣ ਜਾਂਦੇ ਹਨ; ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਅਸ਼ਵਥਾ (ਪਿੱਪਲ) ਦਾ ਰੁੱਖ, ਉਹੀ ਰੁੱਖ ਜਿਸ ਦੇ ਹੇਠਾਂ ਬੁੱਧ ਨੂੰ ਗਿਆਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਏਗਾ, ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਸਾਰੇ ਬ੍ਰਹਿਮੰਡ ਦਾ ਪ੍ਰਤੀਕ ਹੈ। ਨਦੀਆਂ ਮਾਂਵਾਂ ਹਨ (ਅਤੇ ਅਕਸਰ ਦੇਵੀ) ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਸਾਡੇ ਲਈ ਭੋਜਨ ਉਗਾਉਣਾ ਅਸਾਨ ਬਣਾਉਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਤਿਰੁਕਕੁਰਲ ਘੋਸ਼ਣਾ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿ 'ਚਮਕਦਾ ਪਾਣੀ, ਖੁੱਲ੍ਹੀ ਥਾਂ, ਪਹਾੜੀਆਂ ਅਤੇ ਜੰਗਲ ਇੱਕ ਕਿਲ੍ਹਾ ਬਣਾਉਂਦੇ ਹਨ' (ਭਾਵ, ਸਾਡੀ ਰੱਖਿਆ ਅਤੇ ਸੁਰੱਖਿਆ), ਜਦੋਂਕਿ

ਸੁਭਾਸਿਤਾ (ਬੁੱਧੀਮਾਨ ਕਹਾਵਤਾਂ) ਸਾਨੂੰ ਯਾਦ ਦਿਵਾਉਂਦੀਆਂ ਹਨ ਕਿ 'ਰੁੱਖ ਚੰਗੇ ਲੋਕ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਜਦੋਂ ਉਹ ਖੁਦ ਕੜਕਦੀ ਧੁੱਪ ਵਿੱਚ ਖੜ੍ਹੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਦੂਜਿਆਂ ਲਈ ਛਾਂ ਅਤੇ ਫਲ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦੇ ਹਨ।' ਅਣਗਿਣਤ ਲਿਖਤਾਂ ਕੁਦਰਤ ਦੀ ਸੁੰਦਰਤਾ ਅਤੇ ਉਦਾਰਤਾ ਦੀਆਂ ਤਸਵੀਰਾਂ ਪੇਂਟ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ, ਸਾਡੀ ਮਾਂ ਜੋ ਭੋਜਨ ਕਰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਸਾਡਾ ਪਾਲਣ-ਪੋਸਣ ਕਰਦੀ ਹੈ।

ਇਹਨਾਂ ਉੱਚੀਆਂ ਧਾਰਨਾਵਾਂ ਨੇ ਵਿਆਪਕ ਅਭਿਆਸਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰੇਰਿਤ ਕੀਤਾ। ਆਯੁਰਵੇਦ ਦੀ ਇੱਕ ਪੂਰੀ ਸ਼ਾਖਾ, ਵਿਕਸ਼ਯੁਰਵੇਦ, ਦਰਖਤਾਂ ਅਤੇ ਹੋਰ ਪੌਦਿਆਂ ਦੇ ਇਲਾਜ ਲਈ ਸਮਰਪਿਤ ਸੀ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਫੁਸਲਾਂ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਅਤੇ ਬਾਅਦ ਵਿੱਚ ਬੀਜ ਦੀ ਬਿਜਾਈ ਵੀ ਸ਼ਾਮਲ ਹੈ ਜਦੋਂਕਿ ਕੁਝ ਜੰਗਲਾਂ ਨੂੰ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਲਈ ਸਾਫ਼ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ, ਬਾਕੀਆਂ ਨੂੰ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅੱਜ ਦੇ ਜੰਗਲੀ ਜੀਵ ਅਸਥਾਨ (ਜਿਵੇਂਕਿ ਅਰਥ ਸ਼ਾਸਤਰ ਵਿੱਚ ਦੱਸਿਆ ਗਿਆ ਹੈ) ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਸ਼ਾਕਾਹਾਰੀਵਾਦ ਵੱਡੇ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਫੈਲਿਆ ਅਹਿੰਸਾ ਜਾਂ 'ਦੁਖ ਨਾ ਪਹੁੰਚਾਉਣ' ਦੇ ਅਭਿਆਸ ਦੁਆਰਾ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਜਲ ਪ੍ਰਬੰਧਨ ਪ੍ਰਣਾਲੀਆਂ, ਸਧਾਰਨ ਤੋਂ ਅਤਿ ਆਧੁਨਿਕ ਤੱਕ, ਵਿਭਿੰਨ ਮੌਸਮ ਵਾਲੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਲੋਕਾਂ ਦੀਆਂ ਲੋੜਾਂ ਦਾ ਧਿਆਨ ਰੱਖਦੀਆਂ ਹਨ। ਲਿਖਤਾਂ ਅਤੇ ਸ਼ਿਲਾਲੇਖਾਂ ਵਿੱਚ, ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਪੁੰਨਿਆ (ਧਾਰਮਿਕ ਗੁਣ) ਦਾ ਵਾਅਦਾ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਪਾਣੀ ਦੇ ਪੱਧਰ ਨੂੰ ਰੀਚਾਰਜ ਕਰਨ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਅਸਾਨ ਤਰੀਕਾ ਜੇਕਰ ਉਹ ਤਲਾਬ ਪੁੱਟਦੇ ਹਨ। ਸ਼ਹਿਰੀ ਯੋਜਨਾਬੰਦੀ ਵਿੱਚ ਪਾਰਕ ਨੂੰ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰਨ ਦਾ ਧਿਆਨ ਰੱਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ; ਭਾਰਤ ਭਰ ਦੇ ਮੰਦਰਾਂ ਅਤੇ ਸਮਾਰਕਾਂ ਵਿੱਚ ਭੰਡਾਰਾਂ ਨੂੰ ਜੋੜਿਆ ਗਿਆ ਸੀ, ਜੋਕਿ ਸੱਭਿਆਚਾਰਿਕ ਅਤੇ ਵਾਤਾਵਰਨ ਦੀਆਂ ਲੋੜਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਪੂਰਾ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਪਵਿੱਤਰ ਬਾਗ਼, ਜਿੱਥੇ ਸ਼ਿਕਾਰ ਅਤੇ ਲੱਕੜ ਦਾ ਭੰਡਾਰ ਵਰਜਿਤ ਸੀ, ਭਾਰਤ ਦੇ ਕਈ ਹਿੱਸਿਆਂ ਵਿੱਚ ਪਿੰਡਾਂ ਦੇ ਆਸ-ਪਾਸ ਬਣਾਏ ਗਏ ਸਨ। ਦਰਅਸਲ, ਇਹਨਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਪਰੰਪਰਾਵਾਂ ਅੱਜ ਤੱਕ ਜਿਉਂਦੀਆਂ ਹਨ, ਹਾਲਾਂਕਿ ਘੱਟ ਗਈਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਅਕਸਰ ਖਤਰੇ ਵਿੱਚ ਹਨ।

ਕੁਦਰਤੀ ਵਾਤਾਵਰਨ ਦੀ ਨੇੜਤਾ ਵਿੱਚ ਆਪਣੀ ਜੀਵਨ ਸ਼ੈਲੀ ਦੇ ਕਾਰਨ, ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਪੇਂਡੂ ਅਤੇ ਕਬਾਇਲੀ ਭਾਈਚਾਰਿਆਂ ਨੇ ਚਿਕਿਤਸਕ ਪੌਦਿਆਂ, ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਦੇ ਰਵਾਇਤੀ ਗਿਆਨ ਦਾ ਇੱਕ ਵਿਸ਼ਾਲ ਭੰਡਾਰ ਵਿਕਸਿਤ ਕੀਤਾ। ਪਾਣੀ ਦੀ ਸੰਭਾਲ, ਧਾਤੂ ਵਿਗਿਆਨ, ਜੀਵ-ਵਿਗਿਆਨ, ਬਚਾਅ ਦੀਆਂ ਤਕਨੀਕਾਂ ਅਤੇ ਕੁਦਰਤੀ ਦੇ ਚਿਹਰੇ ਵਿੱਚ ਲਚਕਤਾ ਬਿਪਤਾਵਾਂ ਭਾਰਤੀ ਦਵਾਈਆਂ, ਖੇਤੀਬਾੜੀ, ਧਾਤੂ ਵਿਗਿਆਨ, ਪਾਣੀ ਪ੍ਰਬੰਧਨ ਅਤੇ ਹੋਰ ਬਹੁਤ ਕੁਝ ਇਸ ਕਾਰਪਸ ਤੋਂ ਕਾਫ਼ੀ ਉਧਾਰ ਲਿਆ ਹੈ, ਇਸ ਨੂੰ ਕੋਡਿਫਾਇੰਗ ਅਤੇ ਵਰਗੀਕ੍ਰਿਤ ਕੀਤਾ ਹੈ।

ਬਕਸਾ 3.1i

ਬਿਸ਼ਨੋਈ ਦੀ ਕੁਰਬਾਨੀ

1730 ਵਿੱਚ ਬਿਜਦਲੀ (ਰਾਜਸਥਾਨ): 363 ਔਰਤਾਂ, ਬੱਚੇ ਅਤੇ ਮਰਦਾਂ ਨੇ ਬਿਜਦਲੀ ਦੇ ਰੁੱਖ ਕੱਟਣ ਦਾ ਵਿਰੋਧ ਕਰਨ ਲਈ ਆਪਣੀਆਂ ਜਾਨਾਂ ਕੁਰਬਾਨ ਕਰ ਦਿੱਤੀਆਂ। ਜਿਸ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਅੰਮ੍ਰਿਤਾ ਦੇਵੀ ਅਤੇ ਉਸ ਦੀਆਂ ਤਿੰਨ ਨੌਜਵਾਨ ਧੀਆਂ ਕਰ ਰਹੀਆਂ ਹਨ, ਉਹ ਆਪਣੇ ਗੁਰੂ ਦੇ ਉਪਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ ਦਾ ਉਚਾਰਨ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਮਰ ਗਏ: ਸਰ ਸਾਂਤੇ ਰੁਖ ਰਹੇ ਤੇ ਭੀ ਸਸਤੋ ਜਾਨ - 'ਜੇ ਕਿਸੇ ਦੇ ਸਿਰ ਦੀ ਕੀਮਤ 'ਤੇ ਵੀ ਰੁੱਖ ਬਚ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਇਸ ਦੀ ਕੀਮਤ ਸਸਤੀ ਹੈ।' ਜੋਧਪੁਰ ਦੇ ਮਹਾਰਾਜੇ ਨੇ ਮੁਆਫ਼ੀ ਮੰਗੀ ਅਤੇ ਸਾਰੇ ਬਿਸ਼ਨੋਈ ਪਿੰਡਾਂ ਵਿੱਚ ਦਰਖਤਾਂ ਦੀ ਕਟਾਈ ਅਤੇ ਜਾਨਵਰਾਂ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਕਰਨ ਦੀ ਮਨਾਹੀ ਕੀਤੀ।

The Khejarli Massacre cenotaph to commemorate the sacrifice of the Bishnois (Wikipedia)

ਇਹ ਪ੍ਰਾਚੀਨ, ਕਬਾਇਲੀ ਅਤੇ ਹੋਰ ਸਥਾਨਿਕ ਪਰੰਪਰਾਵਾਂ ਨੂੰ ਸੰਭਾਲਨ ਅਤੇ ਸਾਡੇ ਨਾਲ ਇਕਸੁਰਤਾ ਵਿੱਚ ਰਹਿਣ ਲਈ ਸਦੀਆਂ ਤੋਂ ਪੂਰੇ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਵਾਤਾਵਰਨ ਦਾ ਅਭਿਆਸ ਅਤੇ ਵਕਾਲਤ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਰਹੀ ਹੈ। ਹੋਰ ਹਾਲ ਹੀ ਵਿੱਚ ਕਈ ਵਾਰ, ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਕਵੀ, ਨਾਵਲਕਾਰ, ਵਾਤਾਵਰਨ ਚਿੰਤਕ ਅਤੇ ਕਾਰਕੁੰਨ, ਜਿਵੇਂਕਿ ਮਹਾਤਮਾ ਗਾਂਧੀ, ਰਾਬਿੰਦਰਨਾਥ ਟੈਗੋਰ, ਪ੍ਰੇਮਚੰਦ, ਘਣਸ਼ਿਆਮ ਰਤੂਰੀ ਅਤੇ ਆਰ.ਕੇ. ਨਰਾਇਣ, ਜਿਵੇਂਕਿ ਕੁਝ ਹੀ ਨਾਮ ਹਨ, ਕੁਦਰਤ ਅਤੇ ਮਨੁੱਖੀ ਸਮਾਜ ਵਿਚਕਾਰ ਇਸ ਅਟੁੱਟ ਸੰਬੰਧ 'ਤੇ ਜ਼ੋਰ ਦਿੱਤਾ।

ਭਾਰਤ ਦਾ ਸੰਵਿਧਾਨ ਵੀ ਇਸ ਸੰਬੰਧ 'ਤੇ ਜ਼ੋਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਬੁਨਿਆਦੀ ਫਰਜ਼ਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ ਨਾਗਰਿਕਾਂ ਨੂੰ ਜੰਗਲਾਂ, ਝੀਲਾਂ, ਦੀਆਂ ਸਮੇਤ ਕੁਦਰਤੀ ਵਾਤਾਵਰਨ ਦੀ ਰੱਖਿਆ ਅਤੇ ਸੁਧਾਰ ਕਰਨ ਲਈ ਜੰਗਲੀ ਜੀਵ ਅਤੇ ਜੀਵੰਤ ਪ੍ਰਾਣੀਆਂ ਲਈ ਹਮਦਰਦੀ ਰੱਖਣ ਲਈ।

3.1.2 ਅੱਜ ਦਾ ਸੰਦਰਭ

ਅਜੋਕੇ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ, ਆਧੁਨਿਕ ਜੀਵਨ ਦੇ ਦਬਾਅ ਨੇ ਕੁਦਰਤੀ ਵਾਤਾਵਰਨ ਅਤੇ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਆਪਸੀ ਸੰਬੰਧਾਂ ਨੂੰ ਤੋੜ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਜਿਸ ਨੂੰ ਕਦੇ ਆਪਸੀ ਕਾਇਮ ਰੱਖਣ ਵਾਲੇ ਰਿਸ਼ਤੇ ਵਜੋਂ ਸਤਿਕਾਰਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ ਹੁਣ ਲਗਾਤਾਰ ਦੋ ਵਿਰੋਧੀ ਹਸਤੀਆਂ ਵਿਚਕਾਰ ਇੱਕ ਤਿੱਖੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਵਿੱਚ ਡਿੱਗ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਭਾਰਤ ਦੇ ਵਾਂਗ ਆਉਣ ਵਾਲੀਆਂ ਪੀੜ੍ਹੀਆਂ ਨੂੰ ਆਧੁਨਿਕ ਯੁੱਗ ਵਿੱਚ ਜੀਵਨ ਦੀਆਂ ਚੁਣੌਤੀਆਂ ਵਿਰਾਸਤ ਵਿੱਚ ਮਿਲਦੀਆਂ ਹਨ, ਇਸ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਗਿਆਨ ਅਤੇ ਸਤਿਕਾਰ, ਸਾਡੇ ਸੰਵਿਧਾਨ ਦਾ ਆਦੇਸ਼ ਅਤੇ ਸਭ ਤੋਂ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ, ਵਿਗਿਆਨ ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਵਿਗਿਆਨ ਤੋਂ ਆਧੁਨਿਕ ਗਿਆਨ ਅਤੇ ਸਾਧਨ ਨੂੰ ਪਾਸ ਕਰਨਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਆਦਰਸ਼ਿਕ ਤੌਰ 'ਤੇ, ਪੁਰਾਤਨ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਆਧੁਨਿਕ ਤੱਕ ਗਿਆਨ ਨੂੰ ਵਾਤਾਵਰਨ ਚੁਣੌਤੀਆਂ ਦੇ ਵਧਣ 'ਤੇ ਟਿਕਾਊ ਹੱਲ ਵੱਲ ਵਧਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ਵਾਤਾਵਰਨ ਸਿੱਖਿਆ ਇਸ ਦਿਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਕਦਮ ਹੈ। ਵੱਖ-ਵੱਖ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਦੇ ਖੇਤਰਾਂ ਤੋਂ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਨੂੰ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰ ਕੇ, ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਮਨੁੱਖੀ-ਕੁਦਰਤੀ ਸੰਤੁਲਨ ਅਤੇ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਲਏ ਗਏ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਫੈਸਲਿਆਂ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਅਤੇ ਵਪਾਰ-ਆਫ਼ ਜਾਂ ਵਿਅਕਤੀਗਤ, ਪੱਧਰ ਦੀ ਸੂਖਮਤਾ ਅਤੇ ਗੁੰਝਲਤਾ ਦੀ ਕਦਰ ਕਰਨਾ ਸਿੱਖਣਗੇ। ਉਹ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹੁਨਰ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨਗੇ, ਜਿਵੇਂਕਿ ਡੂੰਘੀ ਨਿਰੀਖਣ, ਆਲੋਚਨਾਤਮਿਕ ਸੋਚਣਾ, ਪੈਟਰਨ ਦੀ ਪਛਾਣ, ਤਰਕਸ਼ੀਲ ਤਰਕ ਅਤੇ ਸਮੱਸਿਆ ਹੱਲ ਕਰਨਾ, ਇਹ ਸਭ ਵਾਤਾਵਰਨ ਸੰਬੰਧੀ ਮੁੱਦਿਆਂ ਦਾ ਹੱਲ ਲੱਭਣ ਲਈ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹਨ ਜਿਸ ਦਾ ਅਸੀਂ ਅੱਜ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰ ਰਹੇ ਹਾਂ ਤਾਂਜੇ ਹੋਰ ਗੰਭੀਰ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਤੋਂ ਭਵਿੱਖ ਵਿੱਚ ਬਚਿਆ ਜਾ ਸਕੇ। ਉਸੇ ਸਮੇਂ ਅਜਿਹੀ ਅੰਤਰ-ਅਨੁਸ਼ਾਸਨੀ ਪਹੁੰਚ ਜੋ ਵੱਖੋ-ਵੱਖਰੀਆਂ ਹਕੀਕਤਾਂ ਅਤੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਪ੍ਰਤਿ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਖੋਲ੍ਹਦੀ ਹੈ। ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਨਜ਼ਰੀਏ ਵਿੱਚ ਘੱਟ ਕਠੋਰ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਪ੍ਰਤਿ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਰਵੱਈਏ ਵਿੱਚ ਹਮਦਰਦ ਹੋਣ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕਰਨਗੇ।

ਇਸ ਸਮੇਂ, ਵਿਸ਼ਵ ਵਾਤਾਵਰਨ ਸੰਬੰਧੀ ਚਿੰਤਾਵਾਂ ਦੇ ਕਾਰਨ ਬਿਨਾਂ ਸ਼ੱਕ ਇੱਕ ਸੰਕਟ ਦੇ ਬਿੰਦੂ 'ਤੇ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਪਾਣੀ, ਜ਼ਮੀਨੀ, ਹਵਾ ਅਤੇ ਪਾਣੀ ਦੇ ਪ੍ਰਦੂਸ਼ਣ, ਕੂੜੇ ਦੀ ਬਹੁਤਾਤ, ਜੰਗਲਾਂ ਦੀ ਕਟਾਈ ਦੁਆਰਾ ਕੁਦਰਤੀ ਨਿਵਾਸ ਸਥਾਨਾਂ ਦਾ ਨੁਕਸਾਨ, ਜੈਵ-ਵਿਭਿੰਨਤਾ ਦੇ ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਨੁਕਸਾਨ, ਵਧ ਰਹੇ ਸਮੁੰਦਰੀ ਪੱਧਰ ਅਤੇ ਜਲਵਾਯੂ ਤਬਦੀਲੀ ਦੇ ਕਾਰਨ ਵਧਦੀ ਗੰਭੀਰ ਮੌਸਮ ਸ਼ਾਮਲ ਹੈ। ਇਹ ਸਪਸ਼ਟ ਹੈ ਕਿ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਵਾਤਾਵਰਨ ਪ੍ਰਤਿ ਸੰਵੇਦਨਸ਼ੀਲਤਾ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨ ਲਈ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰਨਾ, ਵਾਤਾਵਰਨ ਦੀ ਸਮਝ ਪੈਦਾ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਵਾਤਾਵਰਨ ਬਾਰੇ ਕਾਰਵਾਈ ਦੁਆਰਾ ਦੇਖਭਾਲ ਦਾ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਕਰਨ ਦੇ ਤਰੀਕੇ ਲੱਭਣਾ ਸਕੂਲੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦੀ ਅਹਿਮ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਹੈ।

ਜਿਵੇਂਕਿ NEP 2020 ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਤੀਬੱਧ ਹੈ, ਵਾਤਾਵਰਨ ਪ੍ਰਤਿ ਸੰਵੇਦਨਸ਼ੀਲਤਾ ਅਤੇ ਦੇਖਭਾਲ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਕਰਨਾ, ਇਸ NCF ਵਿੱਚ ਸਕੂਲੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਦੌਰਾਨ ਇੱਕ ਕੇਂਦਰੀ ਵਿਸ਼ਾ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ਭਾਗ 3.2

ਵਾਤਾਵਰਨ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਉਦੇਸ਼

ਸਕੂਲੀ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਵਿੱਚ ਵਾਤਾਵਰਨ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਉਦੇਸ਼ ਹੇਠਾਂ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਹਨ।

- ੳ. ਵਾਤਾਵਰਨ ਸਾਖਰਤਾ ਦੀ ਇੱਕ ਮਜ਼ਬੂਤ ਨੀਂਹ ਬਣਾਓ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਵਾਤਾਵਰਨਿਕ, ਸਮਾਜਿਕ, ਆਰਥਿਕ ਅਤੇ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਕਾਰਕਾਂ ਵਿਚਕਾਰ ਆਪਸੀ ਸੰਬੰਧ ਸਮਝਣਾ ਸ਼ਾਮਲ ਹੈ।
- ਅ. ਕੁਦਰਤੀ ਵਾਤਾਵਰਨ ਪ੍ਰਤਿ ਵਧੇਰੇ ਹਮਦਰਦੀ ਵਾਲਾ ਰਵੱਈਆ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰੋ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਭਾਰਤੀ ਪਰੰਪਰਾਵਾਂ ਅਤੇ ਪ੍ਰਥਾਵਾਂ, ਭਾਰਤੀ ਸੰਵਿਧਾਨ ਅਤੇ ਨਾਲ ਹੀ ਵਾਤਾਵਰਨ 'ਤੇ ਆਧੁਨਿਕ ਮਨੁੱਖੀ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵਾਂ ਬਾਰੇ ਵਿਗਿਆਨਿਕ ਖੋਜ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰੋ।
- ੲ. ਵਾਤਾਵਰਨ ਦੇ ਕਾਰਨਾਂ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰਨ ਲਈ ਇੱਕ ਕਿਰਿਆ-ਮੁਖੀ ਮਾਨਸਿਕਤਾ ਅਤੇ ਹੁਨਰ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਕਰੋ, ਮਨੁੱਖਾਂ ਅਤੇ ਕੁਦਰਤ ਵਿਚਕਾਰ ਸੰਤੁਲਨ ਬਹਾਲ ਕਰਨ ਅਤੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਾਡੇ ਗ੍ਰਹਿ ਅਤੇ ਆਪਣੇ-ਆਪ ਨੂੰ ਬਚਾਣ ਬਾਰੇ ਵਿਅਕਤੀਗਤ, ਸਮਾਜਿਕ, ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ਵਵਿਆਪੀ ਕਾਰਵਾਈਆਂ ਸਾਡੀ ਕਿਵੇਂ ਮਦਦ ਕਰ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ, ਇਸ ਬਾਰੇ ਠੋਸ ਸਮਝ ਬਣਾਓ।

ਭਾਗ 3.3

NCF ਵਿੱਚ ਵਾਤਾਵਰਨ ਬਾਰੇ ਸਿੱਖਣ ਅਤੇ ਦੇਖਭਾਲ ਲਈ ਪਹੁੰਚ

ਵਾਤਾਵਰਨ ਸਿੱਖਿਆ ਕਲਾਸ ਵਿੱਚ ਅਤੇ ਤਜਰਬੇ ਤੋਂ ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਸੁਮੇਲ ਰਾਹੀਂ ਸਭ ਤੋਂ ਵਧੀਆ ਢੰਗ ਨਾਲ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਖੁੱਲ੍ਹੇ-ਆਮ ਪ੍ਰਸ਼ਨਾਂ 'ਤੇ ਚਰਚਾ ਕਰਨ ਅਤੇ ਬਹਿਸ ਕਰਨ ਦੇ ਮੌਕੇ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਤੱਥਾਂ ਨੂੰ ਸਿਖਾਉਣ ਦੇ ਪਿਛਲੇ ਤਰੀਕੇ ਨੇ ਵਾਤਾਵਰਨ ਸਿੱਖਿਆ ਨੂੰ ਇੱਕ ਆਧੁਰਾ ਵਿਸ਼ਾ ਬਣਾਇਆ ਜੋ ਸਿਰਫ ਜਿੱਥੋਂ ਤੱਕ ਸਕੂਲ ਦੇ ਮੁਲਾਂਕਣਾਂ ਦਾ ਸੰਬੰਧ ਸੀ, ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਸੀ। ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ, ਇੱਕ ਹੋਰ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਅਨੁਭਵੀ ਸਿੱਖਣ ਦਾ ਹਿੱਸਾ, ਇਹ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਏਗਾ ਕਿ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਕਲਾਸਰੂਮ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੇ ਸੰਕਲਪਿਕ ਗਿਆਨ ਨੂੰ ਅੰਦਰੂਨੀ ਬਣਾਉਂਦੇ ਹਨ।

ਹੇਠਾਂ ਵਾਤਾਵਰਨ ਸਿੱਖਿਆ ਦੀਆਂ ਕੁਝ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ ਹਨ ਜੋ ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਸਿੱਖਣ ਨੂੰ ਸਮਰੱਥ ਬਣਾਉਣਗੀਆਂ:

- ੳ. **ਜਾਣੂ:** ਸਮੱਗਰੀ ਨੂੰ ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਅਤੇ ਵਾਤਾਵਰਨ ਲਈ ਅਨੁਕੂਲਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਤਾਂਜੋ ਇਹ ਉਹਨਾਂ ਲਈ ਪਹੁੰਚਯੋਗ ਅਤੇ ਜਾਣੂ ਹੋਵੇ। ਸਮੱਗਰੀ ਦਾ ਸਥਾਨਿਕ/ਖੇਤਰੀ ਸੁਆਦ ਵੀ ਹੋਵੇਗਾ, ਸਿੱਖਿਅਕਾਂ ਲਈ ਸਿਖਲਾਈ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਵਿੱਚ ਅਨੁਭਵੀ ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਤੱਤਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰਨਾ ਅਸਾਨ ਬਣਾਏਗਾ, ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ ਸਥਾਨਿਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਪਾਏ ਗਏ ਕੁਦਰਤੀ ਸਰੋਤਾਂ ਦੇ 'ਦਿਖਾਓ ਅਤੇ ਦੱਸੋ', ਸਤ੍ਹੀ ਮਹੱਤਤਾ ਵਾਲੇ ਨੇੜਲੇ ਖੇਤਰਾਂ ਦੇ ਦੌਰੇ ਅਤੇ ਸਥਾਨਿਕ ਬਨਸਪਤੀ/ਜੰਤੂਆਂ ਦੇ ਵਾਤਾਵਰਨ ਦੇ ਮੁੱਦੇ 'ਤੇ ਖੇਤਰੀ ਮਾਹਰਾਂ ਦੁਆਰਾ ਗੈਸਟ ਲੈਕਚਰ।
- ਅ. **ਸੰਚਤ:** ਸਿੱਖਣ ਨੂੰ ਪਿਛਲੀਆਂ ਕਲਾਸਾਂ ਵਿੱਚ ਰੱਖੀ ਬੁਨਿਆਦ 'ਤੇ ਨਿਰਮਾਣ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਬਿੰਦੂ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ, ਸਮੱਗਰੀ ਨੂੰ ਹਰੇਕ ਸਿੱਖਿਆ ਸ਼ਾਸਤਰੀ ਪੜਾਅ ਲਈ ਉਚਿਤ ਢੰਗ ਨਾਲ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਨਾ ਹੀ ਅਸਾਨ (ਜੋ ਵਿਸ਼ੇ ਨੂੰ ਦਿਲਚਸਪ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ) ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਬਹੁਤ ਔਖਾ (ਜੋ ਇਸ ਨੂੰ ਮੁਸ਼ਕਲ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ) ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ ਵਾਤਾਵਰਨਿਕ ਭਾਈਚਾਰਿਆਂ ਬਾਰੇ ਇੱਕ ਗੁੰਝਲਦਾਰ ਸੰਕਲਪ ਨੂੰ ਛੋਟੇ ਹਿੱਸਿਆਂ ਵਿੱਚ ਜੋ ਪੜਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਸਿਖਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। **ਫਾਊਂਡੇਸ਼ਨਲ ਪੱਧਰ** ਵਿੱਚ, ਕਿਸੇ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਪਾਏ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਪੌਦਿਆਂ ਅਤੇ ਜਾਨਵਰਾਂ 'ਤੇ ਫੋਕਸ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਅਧਿਆਪਕ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਇਸ ਸੰਕਲਪ ਨੂੰ ਸਮਝਾਉਣ ਲਈ ਕਲਾਸ ਵਿੱਚ ਅਧਿਆਪਨ, ਖੇਤਰ ਦੇ ਦੌਰੇ ਅਤੇ ਅਜਾਇਬ

ਘਰ ਦੇ ਦੌਰੇ ਦੇ ਸੁਮੇਲ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ। **ਪ੍ਰੈਪਰੇਟਰੀ** ਅਤੇ **ਮਿਡਲ ਪੱਧਰ** ਵਿੱਚ, ਜੋ ਪਹਿਲਾਂ ਸਿਖਾਇਆ ਗਿਆ ਸੀ 'ਤੇ ਸਮੱਗਰੀ ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਵਾਤਾਵਰਨਿਕ ਭਾਈਚਾਰੇ ਵਿੱਚ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਪੌਦਿਆਂ ਅਤੇ ਜਾਨਵਰਾਂ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ, ਲਾਭਕਾਰੀ, ਖਪਤਕਾਰ, ਸਫਾਈ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਅਤੇ ਸੜਨ ਵਾਲੇ ਨੂੰ ਸ਼ਾਮਲ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ-ਜਿਵੇਂ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਵੱਡੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਤਰਕ ਨਾਲ ਅਤੇ ਅਮੂਰਤ ਸੋਚਣ ਦੀ ਯੋਗਤਾ ਵੀ ਵਿਕਸਿਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। **ਸੈਕੰਡਰੀ ਪੱਧਰ** ਵਿੱਚ, ਉਹੀ ਵਾਤਾਵਰਨਿਕ ਭਾਈਚਾਰਿਕ ਸੰਕਲਪ ਨੂੰ ਹੋਰ ਗੁੰਝਲਦਾਰ ਭਾਗਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰਨ ਲਈ, ਉਸ ਦਾ ਵਿਸਤਾਰ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂਕਿ ਸ਼ਿਕਾਰੀ-ਸ਼ਿਕਾਰ ਸੰਬੰਧਾਂ, ਫੂਡ ਚੇਨ, ਫੂਡ ਜਾਲਾਂ ਅਤੇ ਊਰਜਾ ਟ੍ਰਾਂਸਫਰ। ਅਧਿਆਪਨ ਲਈ ਇੱਕ ਅਜਿਹੀ ਸੰਚਤ ਪਹੁੰਚ ਸਮਾਜਿਕ-ਭਾਵਨਾਤਮਿਕ ਅਤੇ ਵਿਹਾਰਿਕ ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਮਾਪ ਲਈ ਵੀ ਸਹੀ ਹੈ। **ਫਾਉਂਡੇਸ਼ਨਲ ਅਤੇ ਪ੍ਰੈਪਰੇਟਰੀ ਪੱਧਰ** ਵਿੱਚ, ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਨੂੰ ਵਾਤਾਵਰਨ ਪ੍ਰਤਿ ਉਤਸੁਕਤਾ ਅਤੇ ਰੁਚੀ ਪੈਦਾ ਕਰਨਾ ਸਿਖਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਤੱਕ ਉਹ ਸੈਕੰਡਰੀ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਪਹੁੰਚਦੇ ਹਨ, ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਰਵੱਈਏ ਅਤੇ ਵਿਵਹਾਰ ਆਦਰ ਅਤੇ ਦਿਲਚਸਪੀ ਤੋਂ ਪਰੇ ਮਨੁੱਖੀ ਵਾਤਾਵਰਨ ਰਿਸ਼ਤੇ ਦੀਆਂ ਬਾਰੀਕੀਆਂ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਦੀ ਇੱਛਾ ਦੇ ਨਾਲ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣਾਂ ਦੀ ਸਵੀਕ੍ਰਿਤੀ ਵਿਕਸਿਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਸੈਕੰਡਰੀ ਪੱਧਰ ਵਿੱਚ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਵਾਤਾਵਰਨ ਸੰਬੰਧੀ ਗਿਆਨ ਸੁਤੰਤਰ ਤੌਰ 'ਤੇ ਡੂੰਘੇ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ, ਵੱਖ-ਵੱਖ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਮੁੱਦਿਆਂ ਦਾ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ, ਮੀਡੀਆ ਅਤੇ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਬਿਆਨਾਂ ਅਤੇ ਬਹਿਸਾਂ ਬਾਰੇ ਸੂਚਿਤ ਨਿਰਣਾ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਖੋਜ, ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ, ਸੰਸ਼ਲੇਸ਼ਣ, ਸਵਾਲ, ਆਲੋਚਨਾ ਅਤੇ ਸਿੱਟੇ ਕੱਢਣ ਦੀਆਂ ਤਕਨੀਕਾਂ ਇੱਕ ਵਿਸ਼ਾਲ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਪੜਾਅ 'ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਅਧਿਐਨ ਕਰਨ ਅਤੇ ਮੌਜੂਦਾ ਆਲੋਚਨਾ ਲਈ ਨੀਤੀਆਂ ਅਤੇ ਅਮਲ ਕੇਸਾਂ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਸ਼ ਕਰਨਾ ਸਭ ਤੋਂ ਵਧੀਆ ਹੈ।

ੲ. ਭਾਗੀਦਾਰੀ: ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਕਲਾਸਰੂਮ ਵਿੱਚ ਸਰਗਰਮ ਭਾਗੀਦਾਰੀ ਦੁਆਰਾ (ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ ਸਵਾਲ ਪੁੱਛਣਾ, ਬਹਿਸ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਣਾ) ਇੱਕ ਬੁੱਧੀਜੀਵੀ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਸਮੱਗਰੀ ਨਾਲ ਜੁੜਨ ਲਈ ਅਤੇ ਤਜਰਬੇ ਦੇ ਪੱਧਰ 'ਤੇ 'ਹੱਥੀਂ ਕੰਮ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਸਮਾਜ' ਪ੍ਰੋਜੈਕਟਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਕੇ (ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ ਸਕੂਲ ਵਿੱਚ ਵਾਤਾਵਰਨ ਲਈ ਟਿਕਾਊ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਵਿੱਚ ਹਿੱਸਾ ਲੈਣਾ, ਖਾਦ ਬਣਾਉਣਾ, ਰਹਿੰਦ-ਖੂੰਹਦ ਨੂੰ ਘੱਟ ਤੋਂ ਘੱਟ ਕਰਨਾ ਅਤੇ ਰੀਸਾਈਕਲਿੰਗ/ਅਪਸਾਈਕਲਿੰਗ ਨੂੰ ਵੱਧ ਤੋਂ ਵੱਧ ਕਰਨਾ, ਚਿਕਿਤਸਕ ਪੌਦੇ ਦਾ ਇੱਕ ਛੋਟਾ ਪਲਾਟ ਜਾਂ ਬਿਸਤਰਾ ਬਣਾਉਣਾ, ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਕਾਰਨਾਂ ਲਈ ਫੰਡ ਇਕੱਠਾ ਕਰਨਾ ਅਤੇ ਸਕੂਲ ਦੇ ਇਲਾਕੇ ਦੇ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਕਮਿਊਨਿਟੀ ਸੇਵਾ) ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੇ ਸਵਾਲ, ਸਮਾਜਿਕ ਅਤੇ ਭੌਤਿਕ ਵਾਤਾਵਰਨ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਦੀਆਂ ਸਮਾਜਿਕ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ (ਸਕੂਲ ਅਤੇ ਪਰਿਵਾਰ ਸਮੇਤ) ਨੂੰ ਜਗ੍ਹਾ ਦਿੱਤੀ ਜਾਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਕਲਾਸਰੂਮ ਵਿੱਚ, ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ 'ਹਾਂ/ਨਹੀਂ' ਜਾਂ ਤੱਥ-ਆਧਾਰਿਤ ਜਵਾਬਾਂ ਤੱਕ ਸੀਮਿਤ ਰਹਿਣ ਦੀ ਬਜਾਏ ਸਵਾਲਾਂ ਅਤੇ ਜਵਾਬਾਂ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਰਿਸ਼ਤੇ ਦੀ ਪੜਚੋਲ ਕਰਨ ਦੇ ਮੌਕੇ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤੇ ਜਾਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਸੋਚਣ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਖੋਜ ਅਤੇ ਖੋਜਾਂ ਨਾਲ ਜੋੜਨ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਆਲੋਚਨਾਤਮਿਕ ਸੋਚ ਦੀ ਯੋਗਤਾ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਵੱਲ ਖੜ੍ਹਦੀ ਹੈ। ਵੱਖ-ਵੱਖ ਢੰਗਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਅਤੇ ਢੰਗ ਜੋ ਪਰਸਪਰ ਪ੍ਰਭਾਵੀ ਹਨ, ਨਿਰੀਖਣ ਅਤੇ ਸੰਵਾਦ ਅਤੇ ਸੰਚਾਰ ਵਿਚਾਰ, ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੀ ਇਸ ਯੋਗਤਾ ਨੂੰ ਮਜ਼ਬੂਤ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਪਿਛਲੇ ਗਿਆਨ ਨੂੰ ਮੌਜੂਦਾ ਸਮੱਗਰੀ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਵੀ ਮਦਦ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ੳ. ਨਿਰੰਤਰ/ਏਕੀਕ੍ਰਿਤ: ਕਲਾਸਰੂਮ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਸਿੱਖਣਾ ਜਾਰੀ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ਜਦੋਂ ਅਧਿਆਪਕ ਉਦਾਹਰਨ ਦੇ ਕੇ ਅਗਵਾਈ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਸ਼ੁਰੂਆਤੀ ਸਾਲਾਂ ਵਿੱਚ ਵਾਤਾਵਰਨ ਸਿੱਖਿਆ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖਣਾ ਬਹੁਤ ਹੱਦ ਤੱਕ ਬਾਲਗਾਂ ਅਤੇ ਸਾਥੀਆਂ ਨਾਲ ਗੱਲਬਾਤ ਰਾਹੀਂ, ਸਮਾਜਿਕ ਰਚਨਾਤਮਿਕਤਾ ਦੇ ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਇਕਸਾਰਤਾ ਵਿੱਚ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਵਾਤਾਵਰਨ ਸਿੱਖਿਆ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖਣਾ ਬਾਲਗਾਂ, ਸਾਥੀਆਂ ਅਤੇ ਮਾਹਰਾਂ ਨਾਲ ਗੱਲਬਾਤ ਦਾ ਇੱਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹਿੱਸਾ ਹੈ। ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਅਤੇ ਵਾਤਾਵਰਨ ਦੇ ਸੰਬੰਧ ਵਿੱਚ ਸਕੂਲ ਦੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਦਾ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਸਮੇਤ ਸਕੂਲ ਦੇ ਮੈਂਬਰਾਂ ਤੇ ਜੀਵਨ ਭਰ ਦੇ ਰਵੱਈਏ 'ਤੇ ਵੀ ਡੂੰਘਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪੈਂਦਾ ਹੈ।

ੴ. ਵਿਭਿੰਨਤਾ: ਸਥਾਨਿਕ ਅਤੇ ਅਸਥਾਈ ਚੌੜਾਈ ਨੂੰ ਫੈਲਾਉਣ ਵਾਲੀ ਸਮੱਗਰੀ ਵਾਤਾਵਰਨ ਦੇ ਮੁੱਦੇ 'ਤੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਵੱਲ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਖੋਲ੍ਹੇਗੀ। ਨਾਲ ਹੀ, ਸਮੱਗਰੀ ਦਾ ਪ੍ਰਸਾਰ ਕੁਦਰਤ ਵਿੱਚ ਵਧੇਰੇ ਬਹੁ-ਮਾਡਲ ਕਰਕੇ, ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਉਹ ਢੰਗ ਜੋ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਅਪੀਲ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ ਦਸਤਾਵੇਜ਼ੀ, ਫੀਲਡ ਟ੍ਰਿਪ, ਗੈਸਟ

ਲੈਕਚਰ, ਕਲਾਸ ਅਤੇ ਸਮੂਹ ਪ੍ਰੋਜੈਕਟ, ਲੇਖ ਲਿਖਣਾ ਵਿੱਚ ਵਿਸ਼ਿਆਂ/ਸਮੱਗਰੀ ਨਾਲ ਜੁੜ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਹਰੇਕ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਦੇ ਮਨ ਦੇ ਝੁਕਾਅ 'ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦੇ ਹੋਏ, ਵੱਖ-ਵੱਖ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਵੱਖਰੇ ਢੰਗ ਨਾਲ ਗੁੰਜਣਗੀਆਂ, ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਕਾਰਜ-ਮੁਖੀ ਕੰਮ ਵਿੱਚ ਹਿੱਸਾ ਲੈਣ ਲਈ, ਜਿਵੇਂਕਿ ਸਧਾਰਨ ਮਾਡਲ ਅਤੇ ਖਿਡੌਣੇ ਬਣਾਉਣਾ, ਕੁਝ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਲਈ ਸਮਝ ਜੋ ਕਰ ਕੇ ਸਿੱਖਣਾ ਪਸੰਦ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਬਿਹਤਰ ਸੰਕਲਪ ਦੀ ਸਹੂਲਤ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ।

ਵਾਤਾਵਰਨ ਸਿੱਖਿਆ ਲਈ TLMs ਅਤੇ ਸਿੱਖਿਆ ਸ਼ਾਸਤਰ ਨੂੰ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਦੇ ਸਮੇਂ ਹੋਰ ਵਿਚਾਰਾਂ ਨੂੰ ਵਿਚਾਰਿਆ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ:

- ੳ. ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਕੁਦਰਤੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਆਪਣੇ ਕੁਦਰਤੀ ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਵਾਤਾਵਰਨ ਨੂੰ ਦੇਖਣ ਲਈ ਝੁਕਾਅ ਰੱਖਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਕੁਦਰਤ, ਜੀਵੰਤ ਅਤੇ ਨਿਰਜੀਵ ਚੀਜ਼ਾਂ ਅਤੇ ਨਾਲ ਕਈ ਪਰਸਪਰ ਕਿਰਿਆਵਾਂ ਅਤੇ ਪਰਿਵਾਰਾਂ ਅਤੇ ਭਾਈਚਾਰਿਆਂ ਦੇ ਅੰਦਰ ਰਿਸ਼ਤੇ ਵਿੱਚ ਹਿੱਸਾ ਲੈਂਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਇਹਨਾਂ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਦਾ ਅਨੁਭਵ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ, ਨਿੱਜੀ ਅਤੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰਿਕ ਪਛਾਣਾਂ ਨੂੰ ਅਕਸਰ ਸਥਾਨਿਕ ਵਾਤਾਵਰਨ ਨਾਲ ਜੋੜਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸਕੂਲੀ ਸਿੱਖਿਆ ਨੂੰ ਇਸ ਕੁਦਰਤੀ ਯੋਗਤਾ ਅਤੇ ਰੁਚੀ 'ਤੇ ਆਧਾਰਿਤ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।
- ਅ. ਵਾਤਾਵਰਨ ਬਾਰੇ ਸਿੱਖਣਾ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਇਸ ਦੀ ਸੁੰਦਰਤਾ ਨੂੰ ਖੋਜਣ ਅਤੇ ਇਸ 'ਤੇ ਮਾਣ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਅਤੇ ਇਸ ਦੀ ਦੇਖਭਾਲ ਲਈ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਮੁੱਲਾਂ ਨੂੰ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਵੀ ਮਦਦ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ ਸਾਰੇ ਜੀਵਾਂ ਦੀ ਇੱਜ਼ਤ, ਸਾਰੇ ਜੀਵਾਂ ਦਾ ਸਤਿਕਾਰ, ਵਿਭਿੰਨਤਾ ਦੀ ਕਦਰ, ਸਰੋਤ ਦਾ ਸਤਿਕਾਰ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਨਿਆਂਇਕ ਵਰਤੋਂ ਅਤੇ ਉਪਲਬਧ ਸਰੋਤਾਂ ਦੀ ਬਰਾਬਰ ਵੰਡ।
- ੲ. ਭਾਰਤ ਦਾ ਇੱਕ ਲੰਮਾ ਇਤਿਹਾਸ ਹੈ ਅਤੇ ਵਾਤਾਵਰਨ ਟਿਕਾਊ ਅਭਿਆਸਾਂ ਦੀਆਂ ਅਮੀਰ ਪਰੰਪਰਾਵਾਂ ਹਨ। ਸਾਡੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਲਈ ਇਸ ਨੂੰ ਸਮਝਣਾ ਅਤੇ ਸਾਡੇ ਦੇਸ ਦੇ ਵੱਖੋ-ਵੱਖਰੇ ਖੇਤਰਾਂ ਤੋਂ ਅਜਿਹੇ ਅਭਿਆਸਾਂ ਬਾਰੇ ਸਿੱਖਣਾ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹੈ। ਉਹ ਇਹ ਵੀ ਖੋਜ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ ਕਿ ਆਧੁਨਿਕ ਸੰਦਰਭ ਅਕਸਰ ਇਹਨਾਂ ਅਭਿਆਸਾਂ ਨੂੰ ਛੱਡਣ ਦਾ ਕਾਰਨ ਕਿਉਂ ਬਣਦਾ ਹੈ। (ਉਦਾਹਰਨ ਦੇ ਤੌਰ 'ਤੇ, ਉਹ ਆਪਣੇ ਪਿੰਡ ਜਾਂ ਗਲੀ ਵਿੱਚ ਪਲਾਸਟਿਕ ਕੂੜੇ ਦੇ ਇਕੱਠਾ ਹੋਣ ਦੀ ਖੋਜ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਆਪਸ ਵਿੱਚ ਅਤੇ ਸੰਬੰਧਿਤ ਆਂਢ-ਗੁਆਂਢ ਨਾਲ ਚਰਚਾ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ ਕਿ ਇਸ ਨੂੰ ਕਿਵੇਂ ਘਟਾਇਆ ਜਾਂ ਖਤਮ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ)
- ੳ. ਜਿਵੇਂ-ਜਿਵੇਂ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਵੱਡੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਸਕੂਲੀ ਸਿੱਖਿਆ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਵਾਤਾਵਰਨ ਪ੍ਰਤਿ ਸਾਖਰ ਹੋਣ ਦੇ ਯੋਗ ਬਣਾਉਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਵਾਤਾਵਰਨ ਮੁੱਲਾਂ, ਸੁਭਾਅ ਅਤੇ ਵਾਤਾਵਰਨ ਦੀ ਜਾਂਚ ਕਰਨ ਪ੍ਰਤਿ ਸਮਰੱਥਾਵਾਂ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਅਤੇ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਅਤੇ ਮੌਜੂਦਾ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਦੇ ਸਮੂਹਿਕ ਹੱਲ ਬਾਰੇ ਬੁੱਧੀਮਾਨ, ਸੂਝਵਾਨ ਫ਼ੈਸਲੇ ਲੈਣ ਵਾਲੇ ਅਤੇ ਨਵੀਆਂ ਦੀ ਰੋਕਥਾਮ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ।
ਵਾਤਾਵਰਨ ਸਾਖਰਤਾ ਦਾ ਇੱਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਪਹਿਲੂ ਪ੍ਰਮਾਣਿਕ ਸਿੱਟੇ 'ਤੇ ਪਹੁੰਚਣ ਲਈ ਵਿਚਾਰ ਅਤੇ ਰਾਏ ਜਾਣਕਾਰੀ, ਖ਼ਬਰਾਂ, ਦੁਆਰਾ ਖੋਜਣ ਦੀ ਯੋਗਤਾ ਹੈ। ਵਾਤਾਵਰਨ ਦੀਆਂ ਚੁਣੌਤੀਆਂ ਨੂੰ ਘਟਾਉਣ ਲਈ ਕਾਰਵਾਈ ਇੱਕ ਕੁੰਜੀ ਹੈ, ਇਸ ਲਈ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਵਕਾਲਤ ਕਰਨ ਲਈ ਅਗਵਾਈ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਸਮੂਹਿਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਆਪਣੇ ਸਥਾਨਿਕ ਭਾਈਚਾਰਿਆਂ ਦੇ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਲੜੀਂਦੀ ਕਾਰਵਾਈ ਵਿੱਚ ਹਿੱਸਾ ਲੈਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।
- ੲ. ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਕੁਦਰਤੀ ਅਤੇ ਮਨੁੱਖ ਦੁਆਰਾ ਬਣਾਏ ਵਾਤਾਵਰਨ ਅਤੇ ਆਰਥਿਕ, ਸਮਾਜਿਕ-ਸੱਭਿਆਚਾਰਿਕ, ਰਾਜਨੀਤਿਕ, ਮਨੁੱਖੀ ਸਮਾਜਾਂ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸਿਕ, ਨੈਤਿਕ ਅਤੇ ਸੁਹਜਵਾਦੀ ਮਾਪ ਵਿਚਕਾਰ ਅੰਤਰ-ਨਿਰਭਰਤਾ ਲਈ ਜਾਗਰੂਕਤਾ ਅਤੇ ਚਿੰਤਾ ਵੀ ਪੈਦਾ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਵਾਤਾਵਰਨ ਅਤੇ ਮਨੁੱਖੀ ਸਮਾਜ ਵਿਚਕਾਰ ਸੰਤੁਲਨ ਦੀ ਲੋੜ ਦੀ ਕਦਰ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ।
- ੳ. ਵਾਤਾਵਰਨ ਸਿੱਖਿਆ ਲਈ ਗਿਆਨ ਆਧਾਰ ਖੋਜ ਅਤੇ ਅਭਿਆਸ ਦੋਵਾਂ ਤੋਂ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਵਾਤਾਵਰਨ ਸਿੱਖਿਆ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਖੇਤਰਾਂ ਤੋਂ ਖਿੱਚਦੀ ਹੈ, ਜਿਵੇਂਕਿ ਜੀਵ-ਵਿਗਿਆਨ, ਵਾਤਾਵਰਨ, ਫਿਲਾਸਫੀ, ਭੂਗੋਲ, ਰਸਾਇਣ ਵਿਗਿਆਨ, ਭੂ-

ਵਿਗਿਆਨ, ਭੌਤਿਕ ਵਿਗਿਆਨ, ਅਰਥ ਸ਼ਾਸਤਰ, ਸਮਾਜ ਸ਼ਾਸਤਰ, ਕੁਦਰਤੀ ਸਰੋਤ, ਖੇਤੀਬਾੜੀ, ਪ੍ਰਬੰਧਨ, ਕਨੂੰਨ ਅਤੇ ਰਾਜਨੀਤੀ। ਵਾਤਾਵਰਨ ਦੀਆਂ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਜਟਿਲਤਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਦੇਖਿਆ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਜਨਤਕ ਸਿਹਤ, ਸਮਾਜਿਕ ਨਿਆਂ, ਕੁਦਰਤ, ਵਿਗਿਆਨ, ਨੀਤੀ, ਅਧਿਕਾਰ ਅਤੇ ਨੈਤਿਕਤਾ ਵਿਹਾਰ ਦੇ ਮੁੱਦੇ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਲਈ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਜਾਂਚ ਕਈ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਅਤੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣਾਂ ਦੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਦੁਆਰਾ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ।

- ਖ. ਸਿੱਖਿਆ ਸ਼ਾਸਤਰ ਨੂੰ ਕੁਦਰਤ ਦੇ ਨਿਰੀਖਣ ਸਮੇਤ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਢੰਗਾਂ ਅਤੇ ਤਰੀਕਿਆਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ, ਗੱਲਬਾਤ ਅਤੇ ਸੰਵਾਦ, ਛੋਟੇ ਪ੍ਰੋਜੈਕਟਾਂ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਨਾ, ਪੜ੍ਹਨਾ ਅਤੇ ਲਿਖਣਾ। ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੇ ਸਵਾਲਾਂ ਅਤੇ ਅਨੁਭਵਾਂ ਨੂੰ ਥਾਂ ਦਿੱਤੀ ਜਾਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਪੁਰਾਣੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਖਾਸ 'ਤੇ ਕੰਮ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਮੁੱਦਿਆਂ ਅਤੇ ਅੰਤਰ-ਅਨੁਸ਼ਾਸਨੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰ ਕੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਦੀ ਜਾਂਚ ਕਰਨੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਸਭ ਲਈ ਕਾਫ਼ੀ ਸਮੇਂ ਦੀ ਲੋੜ ਹੋਵੇਗੀ, ਜੋ ਇਸ NCF ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।
- ਗ. ਜਦੋਂਕਿ ਇਹ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹੈ ਕਿ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਵਾਤਾਵਰਨ ਦੇ ਮੁੱਦੇ ਅਤੇ ਚੁਣੌਤੀਆਂ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਸਮੱਸਿਆ ਦੀ ਵਿਸ਼ਾਲਤਾ ਦੀ ਪ੍ਰਸੰਸਾ ਦੀ ਸੰਕਲਪਿਕ ਸਮਝ ਹਾਸਲ ਕਰਨ, ਇਹ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਉਣਾ ਵੀ ਬਰਾਬਰ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਆਪਣੇ ਭਵਿੱਖ ਲਈ ਨਿਰਾਸ਼ ਨਾ ਹੋਣ। ਦਰਅਸਲ, ਵਾਤਾਵਰਨ ਸੰਕਟ ਬਾਰੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਕਦੇ-ਕਦਾਈਂ ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਅਤੇ ਦੁਖਦਾਈ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਨਤੀਜੇ ਵਜੋਂ ਉਦਾਸੀ (ਹੁਣ 'ਈਕੋ-ਚਿੰਤਾ' ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ); ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਦਿਖਾਉਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕਿਵੇਂ ਅਜਿਹੇ ਰੁਝਾਨਾਂ ਨੂੰ ਸਕਾਰਾਤਮਿਕ ਕਾਰਵਾਈ ਵਿੱਚ, ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਨਿਰਾਸ਼ਾ ਨੂੰ ਉਮੀਦ ਵਿੱਚ ਬਦਲਣਾ ਹੈ। ਅਜਿਹਾ ਕਰਨ ਲਈ, NCF ਸੰਭਾਵਨਾਵਾਂ ਪੇਸ਼ ਕਰਨ 'ਤੇ ਧਿਆਨ ਕੇਂਦਰਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਕਿਰਿਆਵਾਂ ਦੇ ਸਕਾਰਾਤਮਿਕ ਉਦਾਹਰਨਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰਦਾ ਹੈ ਜਾਂ ਵਾਤਾਵਰਨ ਨੁਕਸਾਨ ਨੂੰ ਉਲਟ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ, ਇਸ ਗੱਲ 'ਤੇ ਜ਼ੋਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਨਿਘਾਰ ਸਿਰਫ਼ ਵਿਅਕਤੀਆਂ 'ਤੇ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਸਮੁਦਾਇਆਂ ਅਤੇ ਕੌਮਾਂ ਦੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਵੀ ਹੈ।

ਭਾਗ 3.4

ਸਕੂਲ ਪੜਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਵਾਤਾਵਰਨ

ਬਾਰੇ ਸਿੱਖਣਾ ਅਤੇ ਉਸ ਦੀ ਦੇਖਭਾਲ ਕਰਨਾ

ਵਾਤਾਵਰਨ ਬਾਰੇ ਸਿੱਖਣਾ ਅਤੇ ਦੇਖਭਾਲ ਕਰਨਾ ਸਾਰੇ ਸਕੂਲ ਪੜਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਇਸ NCF ਦਾ ਇੱਕ ਅਨਿੱਖੜਵਾਂ ਅੰਗ ਹੈ। ਇਹ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਤਰੀਕਿਆਂ ਨਾਲ ਪ੍ਰਤੀਬਿੰਬਿਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਹਰ ਪੜਾਅ 'ਤੇ ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਮਿਆਰਾਂ ਦੇ ਹਿੱਸੇ ਵਜੋਂ (ਜਿਵੇਂ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਟੀਚਿਆਂ ਅਤੇ ਯੋਗਤਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਤੀਬਿੰਬਿਤ), ਪੜਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਵਿੱਦਿਅਕ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ ਦੇ ਹਿੱਸੇ ਵਜੋਂ, ਸੰਕਲਪਿਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਅਤੇ ਇੱਕ ਵੱਖਰੇ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਖੇਤਰ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਏਕੀਕ੍ਰਿਤ।

- ੳ. ਇੱਥੇ 13 ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਟੀਚੇ ਅਤੇ 20 ਯੋਗਤਾਵਾਂ ਹਨ ਜੋ ਸਿੱਧੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਵਾਤਾਵਰਨ ਦੀ ਦੇਖਭਾਲ ਕਰਨਾ ਤੇ ਸਿੱਖਣ ਨੂੰ ਸੰਬੰਧਨ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਖੇਤਰਾਂ ਅਤੇ ਸਕੂਲ ਪੜਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਇਸ NCF ਵਿੱਚ ਹਨ।
- ਅ. ਇਸ ਖੇਤਰ 'ਤੇ ਕੇਂਦਰਿਤ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਟੀਚਿਆਂ ਅਤੇ ਯੋਗਤਾਵਾਂ ਹੋਣ ਨਾਲ ਇਹ ਯਕੀਨੀ ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ ਕਿ ਸਭ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਸਕੂਲੀ ਸਿੱਖਿਆ ਰਾਹੀਂ ਵਾਤਾਵਰਨ ਸਾਖਰਤਾ ਅਤੇ ਸੰਵੇਦਨਸ਼ੀਲਤਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਦੇ ਹਨ।
- ੲ. ਇਸ NCF ਵਿੱਚ ਬੁਨਿਆਦੀ, ਪ੍ਰੈਪਰੇਟਰੀ ਅਤੇ ਮਿਡਲ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਵਾਤਾਵਰਨ 'ਤੇ ਕੁਝ ਵਿਆਖਿਆਤਮਿਕ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਟੀਚੇ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਅਨੁਸਾਰ ਹਨ:
1. ਫਾਊਂਡੇਸ਼ਨਲ ਪੱਧਰ: ਬੱਚੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਦੇ ਕੁਦਰਤੀ ਵਾਤਾਵਰਨ ਪ੍ਰਤਿ ਸਕਾਰਾਤਮਿਕ ਸੰਦਰਭ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਦੇ ਹਨ (CG-6)

2. ਪ੍ਰੈਪਰੇਟਰੀ ਪੱਧਰ: ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਆਪਣੇ ਸਮਾਜਿਕ ਅਤੇ ਕੁਦਰਤੀ ਵਾਤਾਵਰਨ ਪ੍ਰਤਿ ਸੰਵੇਦਨਸ਼ੀਲਤਾ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਦੇ ਹਨ (CG-4: ਸਾਡੇ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਦੀ ਦੁਨੀਆ)
  3. ਮਿਡਲ ਪੱਧਰ: ਸਰੋਤਾਂ ਦੀ ਸਥਾਨਿਕ ਵੰਡ (ਸਥਾਨਿਕ ਤੋਂ ਗਲੋਬਲ ਤੱਕ), ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਸੰਭਾਲ ਅਤੇ ਕੁਦਰਤੀ ਵਰਤਾਰੇ ਅਤੇ ਮਨੁੱਖੀ ਜੀਵਨ ਵਿਚਕਾਰ ਅੰਤਰ-ਨਿਰਭਰਤਾ ਨੂੰ ਸਮਝਦਾ ਹੈ (CG-5: ਸਮਾਜਿਕ ਵਿਗਿਆਨ)
- ਸ. ਸੈਕੰਡਰੀ ਪੱਧਰ 'ਤੇ, ਵਾਤਾਵਰਨ ਸਿੱਖਿਆ ਇੱਕ ਅਜਿਹਾ ਵਿਸ਼ਾ ਹੈ ਜੋ ਸਾਰੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਟੀਚਿਆਂ ਅਤੇ ਯੋਗਤਾਵਾਂ ਦਾ ਇੱਕ ਸਮੂਹ ਹੈ ਜੋ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵਾਤਾਵਰਨ ਬਾਰੇ ਸਿੱਖਣ 'ਤੇ ਕੇਂਦਰਿਤ ਹੈ।
- ਹਰੇਕ ਪੜਾਅ ਲਈ ਕੁਝ ਹੋਰ ਮੁੱਖ ਨੁਕਤੇ ਹੇਠ ਹਨ:

3.4.1 ਫਾਊਂਡੇਸ਼ਨਲ ਪੱਧਰ

- ੳ. ਫਾਊਂਡੇਸ਼ਨਲ ਪੱਧਰ ਵਿੱਚ, ਵਿਕਾਸ ਦੇ ਡੋਮੇਨ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਦੇ ਟੀਚਿਆਂ ਅਤੇ ਯੋਗਤਾਵਾਂ ਦੇ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਆਯੋਜਿਤ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਨਾਕਿ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਦੇ ਖੇਤਰਾਂ ਵਜੋਂ। ਵਾਤਾਵਰਨ ਲਈ ਇੱਕ ਸਕਾਰਾਤਮਿਕ ਸੰਬੰਧ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨਾ, ਜੀਵਨ ਦੇ ਸਾਰੇ ਰੂਪਾਂ ਦੀ ਦੇਖਭਾਲ ਅਤੇ ਕੁਦਰਤ ਨਾਲ ਜੁੜਨ ਵਿੱਚ ਅਨੰਦ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨਾ ਇਸ ਪੜਾਅ 'ਤੇ ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਮਿਆਰ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਹਨ।
- ਅ. ਕੁਦਰਤ ਵਿੱਚ ਸਮਾਂ ਬਿਤਾਉਣਾ ਇਸ ਪੜਾਅ 'ਤੇ ਸਿੱਖਿਆ ਸ਼ਾਸਤਰ ਦਾ ਇੱਕ ਅਨਿੱਖੜਵਾਂ ਅੰਗ ਹੈ, ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਪੌਦਿਆਂ ਜਾਨਵਰਾਂ, ਕੀੜੇ-ਮਕੋੜਿਆਂ ਅਤੇ ਪੰਛੀਆਂ ਨਾਲ ਸੰਵੇਦਨਸ਼ੀਲਤਾ ਨਾਲ ਨਿਰੀਖਣ ਅਤੇ ਗੱਲਬਾਤ ਕਰਨ ਲਈ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰਨਾ।
- ੲ. ਬੱਚੇ ਕਹਾਣੀਆਂ, ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਅਤੇ ਗੀਤ ਸੁਣਦੇ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਅਕਸਰ ਵਾਤਾਵਰਨ ਦੇ ਤੱਤ ਅੰਦਰ ਬੁਣੇ ਹੋਏ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। (ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ ਪੰਛੀ ਜਾਨਵਰ, ਪੌਦੇ, ਫੁੱਲ, ਪਹਾੜ, ਨਦੀਆਂ) ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਅਵਾਜ਼ ਦੇ ਸਰੋਤ ਇਹਨਾਂ ਵਿੱਚ ਮਧੂ-ਮੱਖੀਆਂ ਦਾ ਗੂੰਜਣਾ, ਕੋਇਲ ਦਾ ਕੂਕਣਾ ਜਾਂ ਖਿੜਕੀ ਉੱਤੇ ਮੀਂਹ ਸ਼ਾਮਲ ਹੈ। ਖਿੜੋਣੇ ਸਥਾਨਿਕ ਸਮੱਗਰੀ ਤੋਂ ਬਣਾਏ ਗਏ ਹਨ ਅਤੇ ਅਕਸਰ ਜਾਨਵਰਾਂ ਅਤੇ ਪੰਛੀਆਂ ਦਾ ਰੂਪ ਧਾਰ ਲੈਂਦੇ ਹਨ।

3.4.2 ਪ੍ਰੈਪਰੇਟਰੀ ਪੱਧਰ

- ੳ. ਪ੍ਰੈਪਰੇਟਰੀ ਪੱਧਰ ਵਿੱਚ, ਵਾਤਾਵਰਨ ਬਾਰੇ ਸਿੱਖਣਾ ਸਾਡੇ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਦੇ ਵਿਸ਼ਵ ਵਿੱਚ ਏਕੀਕ੍ਰਿਤ ਹੈ ਜੋਕਿ ਇਸ ਪੜਾਅ 'ਤੇ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ ਹੈ। ਫੋਕਸ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੇ ਤੱਤਕਾਲ ਵਾਤਾਵਰਨ ਨਾਲ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਨਾ ਹੈ ਅਤੇ ਪੜਾਅ ਦੇ ਅੰਤ ਤੱਕ ਇਸ ਨੂੰ ਹੌਲੀ-ਹੌਲੀ ਵਿਸ਼ਾਲ ਕਰਨਾ ਹੈ। ਇੱਕ ਅੰਤਰ-ਅਨੁਸ਼ਾਸਨੀ ਪਹੁੰਚ ਸਿੱਖਣ ਨੂੰ ਸਮਰੱਥ ਬਣਾਉਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਉਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਦੀ ਦੁਨੀਆ ਦਾ ਖੰਡਿਤ ਦ੍ਰਿਸ਼ ਪ੍ਰਾਪਤ ਨਾ ਹੋਵੇ।
- ਅ. ਇਸ ਪੜਾਅ ਵਿੱਚ, ਨਿਰੀਖਣ, ਸਮਝ ਅਤੇ ਕੁਦਰਤ ਨਾਲ ਜੁੜਨਾ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਮਿਆਰ ਹਨ। ਸਿੱਖਿਆ ਸ਼ਾਸਤਰੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ ਜੋ ਕੁਦਰਤ ਦੀ ਦੇਖਭਾਲ 'ਤੇ ਜ਼ੋਰ ਦਿੰਦੀਆਂ ਹਨ (ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ ਵਧਦੇ ਪੌਦੇ ਜਾਨਵਰਾਂ ਦਾ ਨਿਰੀਖਣ ਕਰਨਾ, ਪਾਣੀ ਦੀ ਸਾਵਧਾਨੀ ਨਾਲ ਵਰਤੋਂ ਕਰਨਾ) ਵੀ ਇਸ ਪੜਾਅ 'ਤੇ ਕੇਂਦਰਿਤ ਹਨ। ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਵਾਤਾਵਰਨ ਪ੍ਰਤਿ ਸਾਖਰ ਬਣਨ ਲਈ, ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ 'ਆਪਣੇ-ਆਪ' ਦੁਆਰਾ ਸਿੱਖਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।
- ੲ. ਇਸ ਪੜਾਅ 'ਤੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਮਨੁੱਖੀ ਸਮਾਜ ਅਤੇ ਕੁਦਰਤੀ ਵਾਤਾਵਰਨ ਦੀ ਅੰਤਰ-ਨਿਰਭਰਤਾ ਦੀ ਵੀ ਕਦਰ ਕਰਨ ਲੱਗਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਭਾਈਚਾਰੇ ਦੇ ਅੰਦਰ ਸੱਭਿਆਚਾਰਿਕ ਅਭਿਆਸਾਂ ਅਤੇ ਵਾਤਾਵਰਨ ਵਿਚਕਾਰ ਸੰਬੰਧ ਬਣਾਉਂਦੇ ਹਨ, ਇਸ ਗੱਲ ਦੀ ਕਦਰ ਕਰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਕਿਵੇਂ ਕੁਦਰਤੀ ਪ੍ਰਣਾਲੀਆਂ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਅਤੇ ਦੂਜੇ ਜੀਵਾਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਦਾ ਸਮਰਥਨ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਇਹ ਸਮਝਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਵਾਤਾਵਰਨ ਪਰਿਵਰਤਨਾਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਜੀਵਨ ਕਿਵੇਂ ਬਦਲਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਇਹਨਾਂ ਸੰਬੰਧਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਲਈ ਛੋਟੀਆਂ-ਛੋਟੀਆਂ ਜਾਂਚਾਂ, ਸਰਵੇਖਣਾਂ, ਖੇਤਰੀ ਯਾਤਰਾਵਾਂ ਅਤੇ ਨਿਰੀਖਣ ਕਰਦੇ ਹਨ।

- ਸ. ਇਸ ਪੜਾਅ ਵਿੱਚ ਸਮੱਗਰੀ ਨੂੰ ਵਾਤਾਵਰਨ ਨਾਲ ਵੱਧ ਤੋਂ ਵੱਧ ਪਰਸਪਰ ਪ੍ਰਭਾਵ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਚੁਣਿਆ ਗਿਆ ਹੈ, ਭੂਗੋਲਿਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ, ਬਨਸਪਤੀ ਅਤੇ ਜੀਵ-ਜੰਤੂਆਂ ਵਿੱਚ ਵਿਭਿੰਨਤਾ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦੇ ਹੋਵੇ। ਲੋਕ ਗੀਤ, ਮੌਖਿਕ ਇਤਿਹਾਸ ਅਤੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਵਿੱਚ ਵਾਤਾਵਰਨ ਪ੍ਰਤਿ ਪਿਆਰ ਪੈਦਾ ਕਰਨਾ ਤੇ ਵਾਤਾਵਰਨ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਛੋਟੇ ਕੇਸ ਅਧਿਐਨਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਜਾਰੀ ਹੈ।

3.4.3 ਮਿਡਲ ਪੱਧਰ

- ੳ. ਮਿਡਲ ਪੱਧਰ ਵਿੱਚ, ਵਾਤਾਵਰਨ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਸੰਕਲਪਾਂ ਨੂੰ ਵਿਗਿਆਨ ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਵਿਗਿਆਨ ਵਿੱਚ ਜੋੜਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਹੈ ਕਿ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਅਗਲੇ ਪੜਾਅ 'ਤੇ ਵਾਤਾਵਰਨ ਦੇ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਦੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦੀ ਡੂੰਘੀ ਸਮਝ ਨੂੰ ਸਮਰੱਥ ਬਣਾਉਣ ਲਈ 'ਵਾਤਾਵਰਨ ਦੇ ਬੁਨਿਆਦੀ ਗਿਆਨ' ਨਾਲ ਜੁੜਦੇ ਹਨ।
- ਅ. ਵਿਗਿਆਨ ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਵਿਗਿਆਨ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਮਿਆਰਾਂ ਵਿੱਚ ਉਹ ਸ਼ਾਮਲ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਜੋ ਵਾਤਾਵਰਨ ਨੂੰ ਸਮਝਦੇ ਹਨ। (ਉਦਾਹਰਨ, ਸਾਡੇ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਦੇ ਜੀਵੰਤ ਸੰਸਾਰ ਦੀ ਪੜਚੋਲ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਵਿਗਿਆਨਿਕ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿੱਚ ਨਿਰਜੀਵ ਸੰਸਾਰ ਨਾਲ ਇਸ ਦੀ ਪਰਸਪਰ ਪ੍ਰਭਾਵ ਹੈ; ਸਰੋਤਾਂ ਦੀ ਸਥਾਨਿਕ ਵੰਡ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਸੰਭਾਲ ਅਤੇ ਕੁਦਰਤੀ ਵਰਤਾਰੇ ਅਤੇ ਮਨੁੱਖੀ ਜੀਵਨ ਵਿਚਕਾਰ ਅੰਤਰ-ਨਿਰਭਰਤਾ ਸਮਝਦਾ ਹੈ)
- ੲ. ਸਮੱਗਰੀ ਅਤੇ ਸਿੱਖਿਆ ਸੰਬੰਧੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ ਵਾਤਾਵਰਨ ਪ੍ਰਤਿ ਸੰਵੇਦਨਸ਼ੀਲਤਾ ਅਤੇ ਦੀ ਦੇਖਭਾਲ 'ਤੇ ਜ਼ੋਰ ਦਿੰਦੀਆਂ ਰਹਿੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਵਿਗਿਆਨ ਵਿੱਚ ਵੱਧ ਤੋਂ ਵੱਧ ਸਿੱਧੇ ਰੁਝੇਵਿਆਂ ਰਾਹੀਂ ਵਾਤਾਵਰਨ ਨਾਲ ਜੁੜਦੇ ਹਨ, ਜੀਵੰਤ ਜੀਵਾਂ ਦੀ ਵਿਭਿੰਨਤਾ ਦੀ ਜਾਂਚ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਦੋਵੇਂ ਜੋ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਛੋਟੇ ਪੈਮਾਨੇ 'ਤੇ ਹਨ ਅਤੇ ਉਹ ਆਪਣੇ ਵਾਤਾਵਰਨ ਨਾਲ ਕਿਵੇਂ ਪਰਸਪਰ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਕਾਇਮ ਰੱਖਣ ਲਈ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹਾਲਤਾਂ ਦੀ ਜਾਂਚ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਸਮਾਜਿਕ ਵਿਗਿਆਨ ਵਿੱਚ, ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਸਰੋਤਾਂ ਦੀ ਸਥਾਨਿਕ ਵੰਡ ਅਤੇ ਸਮਾਜ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਵਰਗਾਂ ਦੇ ਲੋਕ ਲਈ ਉਪਲਬਧਤਾ ਵਿੱਚ ਅਸਮਾਨਤਾ ਦੀ ਜਾਂਚ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਸੰਭਾਲ, ਬਹਾਲੀ ਅਤੇ ਪੁਨਰਜਨਮ ਦੀਆਂ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਇਹਨਾਂ ਜਤਨਾਂ ਦੀ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਮਹੱਤਤਾ ਦੀ ਵਕਾਲਤ ਕਰਦੇ ਹਨ।

3.4.4 ਸੈਕੰਡਰੀ ਪੱਧਰ

- ੳ. ਸੈਕੰਡਰੀ ਪੱਧਰ ਵਿੱਚ, ਵਾਤਾਵਰਨ ਸਿੱਖਿਆ ਅੰਤਰ-ਅਨੁਸ਼ਾਸਨੀ ਖੇਤਰਾਂ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਹੈ, ਇਸ ਪੜਾਅ 'ਤੇ ਵੱਖਰਾ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਖੇਤਰ, ਪੱਧਰ 10 ਵਿੱਚ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਵਾਤਾਵਰਨ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਮੁੱਖ ਚਿੰਤਾਵਾਂ ਅਤੇ ਮੁੱਦਿਆਂ ਦੀ ਸੰਪੂਰਨ ਸਮਝ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨ, ਹੋਰ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਸਮਝ ਨੂੰ ਖਿੱਚਣ 'ਤੇ ਧਿਆਨ ਕੇਂਦਰਿਤ ਕਰਨਗੇ।
- ਅ. ਇਸ ਪੜਾਅ ਵਿੱਚ, ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਸੁਤੰਤਰ ਤੌਰ 'ਤੇ ਆਪਣੇ ਵਾਤਾਵਰਨ ਸੰਬੰਧੀ ਗਿਆਨ ਨੂੰ ਡੂੰਘਾ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ, ਮੁੱਦਿਆਂ ਦਾ ਮੁਲਾਂਕਣ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਕਾਰਨਾਂ ਦਾ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ, ਮੀਡੀਆ ਅਤੇ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਬਿਆਨਾਂ ਅਤੇ ਬਹਿਸਾਂ 'ਤੇ ਸੂਚਿਤ ਨਿਰਣੇ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਪੁਰਾਣੇ ਪੱਧਰਾਂ ਵਿੱਚ ਵਿਕਸਿਤ ਕੀਤੀਆਂ ਤਕਨੀਕਾਂ ਦੀ ਇੱਕ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਪੜਤਾਲ, ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ, ਸੰਸ਼ਲੇਸ਼ਣ, ਸਵਾਲ, ਆਲੋਚਨਾ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਖੁਦ ਦੇ ਸਿੱਟੇ ਕੱਢਣ ਲਈ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਇੱਕ ਏਕੀਕ੍ਰਿਤ ਸਮਝ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨ ਅਤੇ ਕੁਝ ਵਾਤਾਵਰਨਿਕ ਵਰਤਾਰੇ ਲਈ ਕਾਰਵਾਈਆਂ ਦੀ ਵਕਾਲਤ ਕਰਨ ਲਈ ਕਈ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ।
- ੲ. ਪਿਛਲੇ ਬਿੰਦੂ ਵਿੱਚ ਦੱਸੀਆਂ ਗਈਆਂ ਸਮਰੱਥਾਵਾਂ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਦੁਆਰਾ ਵਿਕਸਿਤ ਕੀਤੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ, ਪੱਧਰ 9 ਵਿੱਚ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਇਸ ਕੋਰਸ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਹੋਰ ਡੋਮੇਨਾਂ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ, ਵਾਤਾਵਰਨ 'ਤੇ ਖਾਸ ਫੋਕਸ ਵਾਲੀਆਂ ਸਮਰੱਥਾਵਾਂ ਲਈ ਨੈਤਿਕ ਅਤੇ ਨੈਤਿਕ ਸਮਰੱਥਾ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨਾ ਹੈ। ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਮੁੱਖ ਨੈਤਿਕਤਾ ਅਤੇ ਨੈਤਿਕ ਸਵਾਲਾਂ ਦੀ ਪਛਾਣ ਕਰਨ ਲਈ ਵਾਤਾਵਰਨ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਮੁੱਦਿਆਂ/ਘਟਨਾਵਾਂ ਦੀ ਯੋਜਨਾਬੱਧ ਢੰਗ ਨਾਲ ਜਾਂਚ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਫਿਰ ਖਾਸ ਕਾਰਵਾਈਆਂ ਲਈ ਇੱਕ ਸੂਚਿਤ ਸਥਿਤੀ ਪੇਸ਼ ਕਰਦੇ ਹਨ।

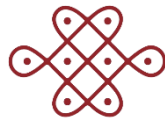
ਸ. ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਵਾਤਾਵਰਨ ਸਿੱਖਿਆ ਨੂੰ ਸਮਾਜਿਕ-ਪਰਿਆਵਰਤੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਦੇ ਨਜ਼ਰੀਏ ਤੋਂ ਦੇਖਣਗੇ, ਵਿਗਿਆਨ ਜਾਂ ਸਮਾਜਿਕ ਵਿਗਿਆਨ ਦੁਆਰਾ ਮੁੱਖ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸੂਚਿਤ ਕੀਤੇ ਗਏ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਦੇ ਉਲਟ। ਸਮਾਜ ਅਤੇ ਵਾਤਾਵਰਨ ਵਿਚਕਾਰ ਆਪਸੀ ਸੰਬੰਧਾਂ ਦੀ ਸੰਪੂਰਨ ਸਮਝ ਲਈ ਸਮਾਜਿਕ-ਪਰਿਆਵਰਤੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਅੰਤਰ-ਅਨੁਸ਼ਾਸਨੀਤਾ, ਏਕੀਕ੍ਰਿਤ ਸੰਕਲਪਿਕ ਢਾਂਚਾ ਅਤੇ ਕੁਦਰਤੀ ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਵਿਗਿਆਨ ਤੋਂ ਅਤੇ ਵਿਧੀਆਂ 'ਤੇ ਜ਼ੋਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਸਮਾਜਿਕ-ਪਰਿਆਵਰਨਿਕ ਢਾਂਚਾ ਵਿਚਾਰ ਲਈ ਨਿਰਪੱਖਤਾ, ਵਾਤਾਵਰਨ ਨਿਆਂ ਅਤੇ ਮਨੁੱਖੀ ਤੰਦਰੁਸਤੀ ਦੇ ਵਿਚਾਰ ਕੇਂਦਰੀ ਹਨ, ਟਿਕਾਊ ਸਮਾਜਾਂ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਲਈ ਸਭ ਬੁਨਿਆਦੀ ਹਨ।

ਹ. ਇਸ ਪੜਾਅ ਵਿੱਚ, ਵਾਤਾਵਰਨ ਸਿੱਖਿਆ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਵਾਤਾਵਰਨ ਪਤਨ ਦੀ ਰੋਕਥਾਮ ਲਈ ਭਾਈਚਾਰਿਆਂ ਵਿੱਚ ਰਵਾਇਤੀ ਅਭਿਆਸਾਂ ਬਾਰੇ ਜਾਨਵਰਾਂ ਦੀਆਂ ਕਿਸਮਾਂ ਦੇ ਬਚਾਅ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਮੁੱਦੇ ਅਤੇ ਸਰੋਤਾਂ ਦੀ ਟਿਕਾਊ ਵਰਤੋਂ, ਜਿਵੇਂਕਿ ਜੰਗਲ ਅਤੇ ਨਦੀਆਂ ਸੰਬੰਧੀ ਗਿਆਨ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਲਈ ਵੀ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰੇਗੀ।

ਸਕੂਲੀ ਪੜਾਵਾਂ ਦੇ ਵਿੱਚ, ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੀ ਆਪਣੇ ਵਾਤਾਵਰਨ ਨਾਲ ਨਿਰੰਤਰ ਰੁਝੇਵਿਆਂ ਅਤੇ ਦੇਖਭਾਲ 'ਤੇ ਜ਼ੋਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਸ਼ੁਰੂਆਤੀ ਪੜਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਕੁਦਰਤ ਨਾਲ ਸਿੱਧੀ ਸ਼ਮੂਲੀਅਤ ਤੋਂ, ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਵਾਤਾਵਰਨ ਸੰਬੰਧੀ ਗਿਆਨ ਨੂੰ ਡੂੰਘਾ ਕਰਨਾ, ਮੁੱਦਿਆਂ ਦਾ ਮੁਲਾਂਕਣ ਕਰਨਾ, ਪਹਿਲਕਦਮੀ ਦਿਖਾਉਣਾ, ਰਚਨਾਤਮਿਕਤਾ, ਵਾਤਾਵਰਨ ਸੰਬੰਧੀ ਕਾਰਵਾਈ ਲਈ ਲਗਨ ਅਤੇ ਸਮੱਸਿਆ ਹੱਲ ਕਰਨ ਦੇ ਹੁਨਰ ਵੱਲ ਵਧਦੇ ਹਨ।

ਵਾਤਾਵਰਨਿਕ ਮੁੱਲਾਂ ਵਿੱਚ ਸੁੰਦਰਤਾ ਅਤੇ ਸੰਵੇਦਨਸ਼ੀਲਤਾ ਦੀ ਸੁਹਜ ਦੀ ਕਦਰ ਸ਼ਾਮਲ ਹੈ, ਪਰ ਇਹਨਾਂ ਤੱਕ ਹੀ ਸੀਮਿਤ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਉਹਨਾਂ ਵਿੱਚ ਵਾਤਾਵਰਨ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਸਵਾਲਾਂ ਦੀ ਪਛਾਣ ਕਰਨ ਅਤੇ ਉਠਾਉਣ ਦੀ ਯੋਗਤਾ ਅਤੇ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਵੀ ਸ਼ਾਮਲ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਸਕੂਲ ਵਿੱਚ ਬਾਲਗਾਂ ਦੁਆਰਾ ਵਾਤਾਵਰਨ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਇਹਨਾਂ ਕਦਰਾਂ-ਕੀਮਤਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਕਰਨਾ ਬਣਦਾ ਹੈ ਤਾਂਜੋ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਵੀ ਵਿਕਾਸ ਕਰ ਸਕਣ।

ਇਹ NCF ਹੌਲੀ-ਹੌਲੀ ਸਕੂਲ ਪੜਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਵਿੱਚ ਵਾਤਾਵਰਨ ਲਈ ਸਿੱਖਣ ਅਤੇ ਦੇਖਭਾਲ ਕਰਨ ਲਈ ਸਮਰੱਥਾਵਾਂ, ਕਦਰਾਂ-ਕੀਮਤਾਂ ਅਤੇ ਸੁਭਾਅ ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਅਧਿਆਇ-4

ਸਕੂਲਾਂ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰਨਾ

ਸਮਾਵੇਸ਼ੀ ਅਤੇ ਬਰਾਬਰੀ ਵਾਲੀ ਸਿੱਖਿਆ: ਜਦੋਂਕਿ ਆਪਣੇ-ਆਪ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਜ਼ਰੂਰੀ ਟੀਚਾ, ਇੱਕ ਸਮਾਵੇਸ਼ੀ ਅਤੇ ਬਰਾਬਰੀ ਵਾਲੇ ਸਮਾਜ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਹਰ ਨਾਗਰਿਕ ਨੂੰ ਸੁਫਲੇ ਦੇਖਣ ਸਿੱਖਣ, ਪ੍ਰਫੁੱਲਿਤ ਹੋਣ ਅਤੇ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾਉਣ ਦਾ ਮੌਕਾ ਮਿਲੇ ਲਈ ਵੀ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹੈ। NEP 2020 ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਇੱਕ ਅਜਿਹੀ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਬਣਾਉਣਾ ਹੈ ਜਿੱਥੇ ਸਾਰੇ ਭਾਰਤ ਦੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਜਨਮ ਦੇ ਹਾਲਾਤਾਂ ਅਤੇ ਪਿਛੋਕੜ ਦੀ ਪਰਵਾਹ ਕੀਤੇ ਬਿਨਾਂ, ਸਿੱਖਣ ਅਤੇ ਉੱਤਮ ਹੋਣ ਦਾ ਬਰਾਬਰ ਮੌਕਾ ਮਿਲਦਾ ਹੈ।

ਮੌਜੂਦਾ ਅਸਮਾਨਤਾਵਾਂ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਸਾਰੇ ਪੜਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਸਮਾਵੇਸ਼ੀ ਅਤੇ ਬਰਾਬਰੀ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਵਿੱਚ ਕਈ ਰੁਕਾਵਟਾਂ ਪੈਦਾ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ। ਅਧਿਐਨ ਦਰਸਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੀ ਇੱਕ ਵੱਡੀ ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤਤਾ ਜੋ ਜਾਂ ਤਾਂ ਸਕੂਲ ਜਾਣਾ ਛੱਡ ਦਿੰਦੇ ਹਨ ਜਾਂ ਸਕੂਲ ਦੇ ਸਮਾਜਿਕ-ਆਰਥਿਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਵਾਂਝੇ ਸਮੂਹ (SEDGs) ਵਿੱਚ ਆਉਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਬੰਦ ਕਰ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਸਮੂਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਜੋ ਆਪਣੀ ਸਿੱਖਿਆ ਨੂੰ ਜਾਰੀ ਰੱਖਣ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਲੁੜੀਂਦੀ ਸਹਾਇਤਾ, ਪੋਸਣ, ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਵਸੀਲੇ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚ ਦੀ ਘਾਟ ਜਾਂ ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਮਾਜਿਕ ਅਤੇ ਆਰਥਿਕ ਸੰਕਟ ਕਾਰਨ ਉਚਿਤ ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਨਤੀਜੇ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਸੰਘਰਸ਼ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਸਮਾਵੇਸ਼ੀ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਤਿ ਵਚਨਬੱਧਤਾ ਇਸ NCF ਦੇ ਡਿਜ਼ਾਈਨ ਦਾ ਇੱਕ ਅਨਿੱਖੜਵਾਂ ਅਤੇ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹਿੱਸਾ ਹੈ। ਸਕੂਲਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਉਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਹਰ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਨੂੰ ਸਿੱਖਣ ਦਾ ਪੂਰਾ ਮੌਕਾ ਅਤੇ ਪਹੁੰਚ ਮਿਲੇ ਅਤੇ ਸੰਬੰਧਿਤ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਦਾ ਅਨੁਭਵ ਕਰਨ। ਇਸ ਨੂੰ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਸਕੂਲਾਂ ਅਤੇ ਸਮੁੱਚੀ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਲਾਜ਼ਮੀ ਕਾਰਵਾਈਆਂ ਕਰਨੀਆਂ ਚਾਹੀਦੀਆਂ ਹਨ। ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਸਾਰੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਲਈ ਅਭਿਆਸ ਵਿੱਚ ਸੱਚਮੁੱਚ ਬਰਾਬਰੀ ਵਾਲਾ ਅਤੇ ਸੰਮਿਲਿਤ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ਸਮਾਜਿਕ ਨਿਆਂ ਅਤੇ ਬਰਾਬਰੀ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਲਈ ਸਿੱਖਿਆ ਹੀ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਸਾਧਨ ਹੈ। ਸੰਮਲਿਤ ਅਤੇ ਬਰਾਬਰੀ ਵਾਲੀ ਸਿੱਖਿਆ: ਜਦੋਂਕਿ ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਆਪਣੇ-ਆਪ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਜ਼ਰੂਰੀ ਟੀਚਾ ਹੈ- ਇੱਕ ਸਮਾਵੇਸ਼ੀ ਅਤੇ ਬਰਾਬਰੀ ਵਾਲੇ ਸਮਾਜ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਹਰ ਨਾਗਰਿਕ ਨੂੰ ਸੁਫਲੇ ਦੇਖਣ ਪ੍ਰਫੁਲਿਤ ਹੋਣ ਅਤੇ ਰਾਸ਼ਟਰ ਵਿੱਚ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾਉਣ ਦਾ ਮੌਕਾ ਮਿਲੇ ਲਈ ਵੀ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹੈ। ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਭਾਰਤ ਦੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਲਾਭ ਪਹੁੰਚਾਉਣਾ ਹੈ ਕਿ ਕੋਈ ਵੀ ਬੱਚਾ ਜਨਮ ਦੇ ਹਲਾਤਾਂ ਜਾਂ ਪਿਛੋਕੜ ਕਾਰਨ ਸਿੱਖਣ ਅਤੇ ਉੱਤਮਤਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਦਾ ਕੋਈ ਮੌਕਾ ਨਾ ਗੁਆਏ। ਇਹ ਨੀਤੀ ਇਸ ਗੱਲ ਦੀ ਪੁਸ਼ਟੀ ਕਰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਪਹੁੰਚ, ਭਾਗੀਦਾਰੀ ਅਤੇ ਸਕੂਲੀ ਸਿੱਖਿਆ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਨਤੀਜੇ ਵਿੱਚ ਸਮਾਜਿਕ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਦੇ ਪਾੜੇ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਨ।

[NEP 2020, 6.1]

ਇਹ ਅਧਿਆਇ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰਨ ਦੇ ਬੁਨਿਆਦੀ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਦੀ ਰੂਪ-ਰੇਖਾ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਜੋ ਸਕੂਲਾਂ ਵਿੱਚ ਉਚਿਤ ਹੈ, ਨੂੰ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰਨ ਦੇ ਕੁਝ ਅਭਿਆਸਾਂ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਅਸਮਰੱਥਤਾਵਾਂ ਵਾਲੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਲਈ ਢੁਕਵੇਂ ਅਭਿਆਸਾਂ 'ਤੇ ਇੱਕ-ਭਾਗ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਪ੍ਰਤਿਭਾ ਵਾਲੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਲਈ ਇੱਕ ਹੋਰ-ਭਾਗ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਭਾਗ 4.1

ਸ਼ਾਮਲ ਕਰਨ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤ

ਸਕੂਲੀ ਸਿੱਖਿਆ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰਨ ਲਈ ਅਭਿਆਸ ਕੁਝ ਬੁਨਿਆਦੀ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਦੁਆਰਾ ਚਲਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਹੇਠਾਂ ਬਿਆਨ ਕੀਤੇ ਗਏ ਹਨ:

- ੳ. ਸਾਰੀ ਸਿੱਖਿਆ ਬੁਨਿਆਦੀ ਸਿਧਾਂਤ ਨਾਲ ਸ਼ੁਰੂ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਹਰ ਬੱਚਾ ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਸਮਰੱਥ ਹੈ। ਬੱਚੇ ਸਭ ਤੋਂ ਵਧੀਆ ਸਿੱਖਦੇ ਹਨ ਜਦੋਂ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਸਤਿਕਾਰ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਕਦਰ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹ ਸਿੱਖਣ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।
- ਅ. ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਦੀ ਸਫਲਤਾ ਅਤੇ ਅਸਫਲਤਾ ਅਕਸਰ ਸਕੂਲੀ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਅਤੇ ਸਿੱਖਣ ਦਾ ਮਾਹੌਲ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ ਦੁਆਰਾ ਨਿਰਧਾਰਿਤ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।
- ੲ. ਸਮਾਵੇਸ਼ ਸਕੂਲ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਦਾ ਇੱਕ ਅਨਿੱਖੜਵਾਂ ਅੰਗ ਹੈ ਜੋ ਸਕੂਲ ਵਿੱਚ ਸੰਬੰਧਾਂ, ਸਕੂਲ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ ਦਾ ਆਯੋਜਨ, ਸਰੋਤਾਂ ਦੀ ਪਹੁੰਚਯੋਗਤਾ ਅਤੇ ਕਲਾਸਰੂਮ ਦੀਆਂ ਬੁਨਿਆਦੀ ਗੱਲਾਂ ਸਿੱਖਿਆ ਅਤੇ ਮੁਲਾਂਕਣ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਗਟ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਸਕੂਲ ਪ੍ਰਿੰਸੀਪਲ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਅਤੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਨੂੰ ਸਥਾਪਤ ਕਰਨ ਅਤੇ ਇਸ ਦੇ ਅਨੁਵਾਦ ਨੂੰ ਅਭਿਆਸ ਵਿੱਚ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹੈ।
- ੳ. ਭੌਤਿਕ ਅਤੇ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਸਰੋਤ ਚੋਣਾਂ ਤੱਕ ਬਰਾਬਰੀ ਅਤੇ ਗੈਰ-ਭੇਦਭਾਵ ਰਹਿਤ ਪਹੁੰਚ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਸਕੂਲਾਂ ਨੂੰ ਹਰ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਨੂੰ ਬਿਹਤਰ ਢੰਗ ਨਾਲ ਸਿੱਖਣ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕਰਨ ਲਈ ਲੁੜੀਂਦਾ ਬੁਨਿਆਦੀ ਢਾਂਚਾ ਅਤੇ ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਸਾਧਨ ਉਪਲਬਧ ਕਰਵਾਉਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਇਹ ਉਚਿਤ ਸਕੂਲ ਪੱਧਰ ਦੇ ਪ੍ਰਬੰਧਾਂ ਨਾਲ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ ਕਿਸੇ ਵੀ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਜਾਂ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਵਿਰੁੱਧ ਪੱਖਪਾਤ ਲਈ TLM ਦੀ ਸਮੀਖਿਆ ਕੀਤੀ ਜਾਣੀ ਹੈ ਅਤੇ ਵਿਜ਼ੂਅਲ, ਬੋਲਣ ਜਾਂ ਸੁਣਨ ਕਮਜ਼ੋਰੀ ਵਾਲੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਲਈ ਸਿੱਖਣ ਲਈ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਸਹਾਇਤਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ ਜਾਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਭੌਤਿਕ ਥਾਂਵਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਮਨ ਵਿੱਚ ਇਹਨਾਂ ਅਪਾਹਜਤਾ ਨਾਲ ਮੁਲਾਂਕਣ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੋਵੇਗੀ।
- ੴ. ਸਕੂਲਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਭਰੋਸੇਯੋਗ ਵਿਧੀਆਂ ਦੇ ਨਾਲ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਵਾਤਾਵਰਨ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਅਜਿਹਾ ਵਿਤਕਰਾ, ਪਰੇਸ਼ਾਨੀ ਜਾਂ ਧੱਕੇਸ਼ਾਹੀ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਲਈ ਸਵਾਲ ਪੁੱਛਣ, ਗਲਤੀਆਂ ਕਰਨ ਅਤੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਨ ਲਈ ਘਰ/ਕਲਾਸਰੂਮ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਥਾਂਵਾਂ ਹੋਣੀਆਂ ਚਾਹੀਦੀਆਂ ਹਨ।

- ਕ. ਲੁੜੀਂਦੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿੱਚ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਦਾ ਹੋਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਪਰ ਕਾਫ਼ੀ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਅਧਿਆਪਕ ਸੰਦਰਭ ਦਾ ਜਵਾਬ ਦੇਣ ਦੇ ਯੋਗ ਹੋਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ, ਜਿਵੇਂਕਿ ਨਿਰਪੱਖਤਾ ਅਤੇ ਸਮਾਵੇਸ਼ੀ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਤਰਜੀਹ ਦੇ ਹਨ, ਇਹ ਅਧਿਆਪਕ ਦੇ ਪੇਸ਼ੇਵਰ ਵਿਕਾਸ ਦੀ ਇੱਕ ਬੁਨਿਆਦੀ ਸਮੱਗਰੀ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ।
- ਖ. ਸਕੂਲ ਦੇ ਸਾਰੇ ਮੈਂਬਰਾਂ ਨੂੰ ਸਾਰੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੀਆਂ ਲੋੜਾਂ, ਸਮਾਵੇਸ਼ ਅਤੇ ਬਰਾਬਰੀ ਦੀਆਂ ਧਾਰਨਾਵਾਂ ਅਤੇ ਸਾਰੇ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਦੇ ਆਦਰ ਅਤੇ ਮਾਣ ਪ੍ਰਤਿ ਸੰਵੇਦਨਸ਼ੀਲ ਹੋਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੋਵੇਗੀ। ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਦੇ ਪਹਿਲੂ ਜੋ ਨਿਰਪੱਖਤਾ ਅਤੇ ਸਮਾਵੇਸ਼ 'ਤੇ ਜ਼ੋਰ ਦਿੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਉਹ ਮੁੱਲ ਜੋ ਇਸ ਦੇ ਅਧੀਨ ਹਨ, ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਤੌਰ 'ਤੇ ਮਜ਼ਬੂਤ ਕਰਨੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ।
- ਗ. ਸਕੂਲਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਦੇ ਸਥਾਨਿਕ ਭਾਈਚਾਰਿਆਂ ਨਾਲ ਜੁੜਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਦੇ ਭਾਈਚਾਰੇ ਇੱਕ ਵਿੱਦਿਅਕ ਸੰਸਥਾ ਤੋਂ ਇੰਸੂਲੇਟ ਹੋਣ ਦੇ ਦੌਰਾਨ ਅਰਥਪੂਰਨ ਤੌਰ 'ਤੇ ਆਪਣੇ ਵਿੱਦਿਅਕ ਜਤਨਾਂ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੇ।
- ਘ. ਇਹ NCF ਅਪਾਹਜ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰਾਂ (RPWD) ਐਕਟ 2016 ਦੇ ਉਪਬੰਧਾਂ ਦੇ ਅਨੁਕੂਲ ਹੈ ਅਤੇ ਸਕੂਲੀ ਸਿੱਖਿਆ ਸੰਬੰਧੀ ਇਸ ਦੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਸਿਫਾਰਸ਼ਾਂ ਦਾ ਸਮਰਥਨ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਐਕਟ ਸਪਸ਼ਟ ਤੌਰ 'ਤੇ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਅਪਾਹਜ ਬੱਚੇ ਦੂਜਿਆਂ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਆਪਣੇ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਦਾ ਅਨੰਦ ਲੈਣਗੇ।
- ਙ. ਸ਼ਾਮਲ ਕਰਨ ਦੇ ਇਹ ਸਿਧਾਂਤ ਕਿਸੇ ਵੀ ਅਤੇ ਸਾਰੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅੰਤਰ ਖ਼ਾਸ ਧਿਆਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ ਲਈ ਬਰਾਬਰ ਲਾਗੂ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਜਦੋਂਕਿ ਹੇਠਾਂ ਦਿੱਤੇ ਭਾਗ ਅਪਾਹਜਤਾ ਵਾਲੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਪ੍ਰਤਿਭਾ ਵਾਲੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਲਈ ਸੰਖੇਪ ਉਪਾਅ ਹਨ ਕਿ ਸਕੂਲਾਂ ਅਤੇ ਸਕੂਲ ਪ੍ਰਨਾਲੀਆਂ ਵਿੱਚ ਅੰਤਰ ਦੇ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਰੂਪ ਲਈ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਦਾ ਵੀ ਅਭਿਆਸ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ ਟ੍ਰਾਂਸਜੈਂਡਰ ਵਿਦਿਆਰਥੀ, ਅਸਥਾਈ ਪ੍ਰਵਾਸੀ, ਭੌਤਿਕ ਅੰਤਰ, ਹੋਰਾਂ ਵਿੱਚ।

ਭਾਗ 4.2

ਪੜ੍ਹਾਅ ਵਿੱਚ ਸੰਮਿਲਿਤ ਅਭਿਆਸਾਂ ਦੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਾਂਤ

ਇਹ ਭਾਗ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰਨ (ਪਿਛਲੇ ਭਾਗ ਵਿੱਚ ਦੱਸਿਆ ਗਿਆ ਹੈ) ਦੇ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਢੁਕਵੇਂ ਅਭਿਆਸਾਂ ਦੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਾਂਤ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਸ਼ਾਮਲ ਕਰਨ ਦੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਾਂਤਾਂ ਨੂੰ ਭੌਤਿਕ ਬੁਨਿਆਦੀ ਢਾਂਚਾ ਪ੍ਰਬੰਧ, ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਵਰਤੋਂ, ਅਪਣਾਏ ਗਏ ਸੁਰੱਖਿਆ ਉਪਾਅ, ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਸਮੱਗਰੀ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਅਤੇ ਸੰਮਿਲਿਤ ਸਿੱਖਿਆ ਸ਼ਾਸਤਰ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਸ਼੍ਰੇਣੀਬੱਧ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।

ੳ. ਸਰੀਰਿਕ ਪਹੁੰਚ

1. ਸਕੂਲ ਦੇ ਅੰਦਰ ਸਾਰਿਆਂ ਲਈ ਰੁਕਾਵਟ ਰਹਿਤ ਪਹੁੰਚ ਹੈ।
2. ਪਖਾਨੇ ਦੀ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਾਂਭ-ਸੰਭਾਲ, ਕਾਰਜਸ਼ੀਲ, ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਅਤੇ ਅਪਾਹਜ ਲੋਕਾਂ ਸਮੇਤ ਸਾਰਿਆਂ ਲਈ ਢੁਕਵੀਂ ਹੈ ਅਤੇ ਲੜਕਿਆਂ ਅਤੇ ਲੜਕੀਆਂ ਲਈ ਵੱਖਰੇ ਪਖਾਨੇ ਹਨ।
3. ਸਕੂਲ ਕੈਂਪਸ ਵਿੱਚ ਸਾਂਝੀਆਂ ਥਾਂਵਾਂ ਅਤੇ ਸਾਂਝੀ ਜਾਇਦਾਦ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਲਈ ਹੈ ਅਤੇ ਅਧਿਆਪਕ ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਵਿਤਕਰੇ ਦੇ ਸਾਰੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਅਤੇ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਲਈ ਬਰਾਬਰ ਪਹੁੰਚਯੋਗ ਹਨ। (ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ ਫਰਨੀਚਰ, ਸਟੇਸ਼ਨਰੀ, ਭੋਜਨ ਲਈ ਵਰਤੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਪਲੇਟਾਂ, ਪੀਣ ਵਾਲੇ ਪਾਣੀ ਲਈ ਵਰਤੇ ਜਾਂਦੇ ਗਲਾਸ)

ਅ. ਭਾਸ਼ਾ

1. ਕਲਾਸਰੂਮ ਅੰਦਰ ਅਤੇ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਸਮੱਗਰੀ, ਖ਼ਾਸ ਕਰ ਕੇ ਫਾਊਂਡੇਸ਼ਨਲ ਅਤੇ ਪ੍ਰੈਪਰੇਟਰੀ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਘਰ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ/ਜਾਣੂ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਵਿਆਪਕ ਵਰਤੋਂ ਹੈ।

2. ਲਹਿਜ਼ੇ ਅਤੇ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਵਿੱਚ ਖੇਤਰੀ ਭਿੰਨਤਾਵਾਂ ਸਮੇਤ ਸਾਰੀਆਂ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਨੂੰ ਬਰਾਬਰ ਮਾਣ ਅਤੇ ਰੁਤਬਾ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।
3. ਜਿੱਥੇ ਵੀ ਲੋੜ ਹੋਵੇ ਭਾਰਤੀ ਚਿੰਨ੍ਹ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ੲ. ਸੁਰੱਖਿਆ

1. ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਬੌਧਿਕ ਜੋਖਿਮ ਲੈਣ, ਗਲਤੀਆਂ ਕਰਨ, ਪ੍ਰਯੋਗ ਕਰਨ ਲਈ ਕਾਫੀ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਮਜ਼ਾਕ ਉਡਾਏ ਜਾਣ, ਤਾੜਨਾ ਕੀਤੇ ਜਾਣ ਅਤੇ ਸਜ਼ਾ ਦੀ ਚਿੰਤਾ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਆਪਣੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਨੂੰ ਖੁੱਲ੍ਹ ਕੇ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਦੇ ਹਨ।
2. ਜਾਤ, ਲਿੰਗ, ਧਰਮ, ਸਮਾਜਿਕ-ਆਰਥਿਕ ਸਥਿਤੀਆਂ, ਭੌਤਿਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ ਜਾਂ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੇ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਅਸਮਾਨਤਾ ਨੂੰ ਬਰਦਾਸ਼ਤ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸਰਗਰਮੀ ਨਾਲ ਨਿਰਾਸ਼ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।
3. ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੁਆਰਾ ਜਾਂ ਨੂੰ ਧਮਕਾਉਣਾ, ਪਰੇਸ਼ਾਨ ਕਰਨਾ, ਡਰਾਉਣਾ ਅਤੇ ਅਪਮਾਨਜਨਕ ਜਾਂ ਅਪਮਾਨਜਨਕ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਨੂੰ ਬਰਦਾਸ਼ਤ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।
4. ਧਮਕੀਆਂ ਜਾਂ ਸਰੀਰਿਕ ਸਜ਼ਾਵਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਦੇ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ।
5. ਸੰਵੇਦਨਸ਼ੀਲ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦੀ ਗੁਪਤਤਾ (ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਦੇ ਪਿਛੋਕੜ ਅਤੇ ਹਾਲਾਤ ਬਾਰੇ) ਨੂੰ ਕਾਇਮ ਰੱਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ੳ. ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਸਮੱਗਰੀ

1. ਸਾਰੇ ਪਿਛੋਕੜ, ਲਿੰਗ ਅਤੇ ਯੋਗਤਾਵਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਦਰਸਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ ਜੋ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਸਨਮਾਨ ਨੂੰ ਬਰਕਰਾਰ ਰੱਖਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸ਼ਕਤੀ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦਾ ਹੈ।
2. ਰੂੜੀਵਾਦ ਦੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਤੋਂ ਬਚਣ ਲਈ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਧਿਆਨ ਰੱਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।
3. SEDGs ਤੋਂ ਸਾਰੇ ਲੋਕਾਂ ਅਤੇ ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਦੇ ਅਨੁਭਵਾਂ ਨੂੰ ਦਰਸਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ। NEP ਇਹ ਵੀ ਸਿਫਾਰਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਹਰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪੱਖਪਾਤ ਅਤੇ ਰੂੜੀਵਾਦੀ ਧਾਰਨਾਵਾਂ ਤੋਂ ਮੁਕਤ ਹੋਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਹੋਰ ਸਮੱਗਰੀ ਸ਼ਾਮਲ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇਗੀ ਜੋ ਸਾਰੇ ਭਾਈਚਾਰਿਆਂ ਲਈ ਢੁਕਵੀਂ ਅਤੇ ਸੰਬੰਧਿਤ ਹੈ।
4. ਚਿੱਤਰ ਅਤੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਾਂਤ ਵੀ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਣ ਨੂੰ ਦੁਹਰਾਉਂਦੇ ਹਨ।

ੴ. ਸਿੱਖਿਆ ਸ਼ਾਸਤਰ

1. ਕਲਾਸਰੂਮ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ ਲਚਕਦਾਰ ਅਤੇ ਸੰਮਲਿਤ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਵਿਭਿੰਨ ਲੋੜਾਂ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦੀਆਂ ਹਨ।
2. ਸਕੂਲ ਦੀ ਸਮਾਂ-ਸਾਰਨੀ/ਕੈਲੰਡਰ ਨੂੰ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਅਤੇ ਸਥਾਨਿਕ ਭਾਈਚਾਰਾ ਲੋਕਾਂ ਦੀਆਂ ਲੋੜਾਂ ਮੁਤਾਬਕ ਵਿਵਸਥਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।
3. ਪਿਛੋਕੜ, ਲਿੰਗ, ਯੋਗਤਾਵਾਂ ਜਾਂ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਦੀਆਂ ਲਾਈਨਾਂ 'ਤੇ ਬੈਠਣ ਦੀ ਵਿਵਸਥਾ ਅਤੇ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਬੈਠਣ ਦੇ ਪ੍ਰਬੰਧਾਂ ਵਿੱਚ ਵਿਭਿੰਨਤਾ ਨੂੰ ਨਿਰਾਸ਼ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।
4. ਮੁਲਾਂਕਣ ਇਹ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਕਈ ਢੰਗਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਸਾਰੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਅਰਥਪੂਰਨ ਢੰਗ ਨਾਲ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦਾ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ।

ਭਾਗ 4.3

ਅਸਮਰੱਥਾ ਵਾਲੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਲਈ ਸੰਮਲਿਤ ਅਭਿਆਸ

ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਸੰਮਲਿਤ ਹੋਣ ਲਈ, ਸਾਰੇ ਸਕੂਲਾਂ ਨੂੰ ਅਪਾਹਜ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਲਈ ਅਰਥਪੂਰਨ ਅਤੇ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਵਿੱਦਿਅਕ ਮੌਕੇ ਦੇਣ ਲਈ ਤਿਆਰ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

- ੳ. RPWD ਐਕਟ 2016 ਸਮਾਵੇਸ਼ੀ ਸਿੱਖਿਆ ਨੂੰ 'ਸਿੱਖਿਆ ਦੀ ਪ੍ਰਣਾਲੀ' ਵਜੋਂ ਪਰਿਭਾਸ਼ਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਅਪਾਹਜਤਾ ਦੇ ਨਾਲ ਅਤੇ ਬਿਨਾਂ ਇਕੱਠੇ ਸਿੱਖਣ ਅਤੇ ਸਿਖਾਉਣ ਅਤੇ ਸਿੱਖਣ ਦੀ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਹੈ ਅਪਾਹਜਤਾ ਵਾਲੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੀਆਂ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਕਿਸਮਾਂ ਦੀਆਂ ਸਿੱਖਣ ਦੀਆਂ ਲੋੜਾਂ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਨ ਲਈ ਢੁਕਵੇਂ ਢੰਗ ਨਾਲ ਅਨੁਕੂਲਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।'
- ਅ. RPWD ਐਕਟ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਅਯੋਗਤਾ ਵਾਲੇ ਸਾਰੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਲਈ ਭੌਤਿਕ ਪਹੁੰਚ ਰੁਕਾਵਟ-ਮੁਕਤ ਬਣਤਰਾਂ ਰਾਹੀਂ ਸਮਰੱਥ ਹੈ। ਅਪਾਹਜਤਾ ਵਾਲੇ ਬੱਚਿਆਂ ਦੀ ਸੁਰੱਖਿਆ ਵੱਲ ਪੂਰਾ ਧਿਆਨ ਦਿੱਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।
- ੲ. ਵਿਕਾਸ ਸੰਬੰਧੀ ਦੇਰੀ ਵਾਲੇ ਬੱਚਿਆਂ ਲਈ ਸ਼ੁਰੂਆਤੀ ਪਛਾਣ ਅਤੇ ਸ਼ੁਰੂਆਤੀ ਦਖਲ, ਅਸਮਰੱਥਤਾਵਾਂ ਅਤੇ ਖ਼ਤਰੇ ਵਿੱਚ ਬੱਚੇ ਫਾਉਂਡੇਸ਼ਨਲ ਅਤੇ ਪ੍ਰੈਪਰੇਟਰੀ ਪੱਧਰ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਮਜ਼ਬੂਤ ਫੋਕਸ ਹੈ।
- ਸ. ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਅਤੇ ਸਿੱਖਿਆ ਸੰਬੰਧੀ ਅਨੁਕੂਲਤਾਵਾਂ:

ਅਨੁਕੂਲਤਾਵਾਂ ਦਾ ਵਿਚਾਰ ਸੋਧਾਂ ਤੋਂ ਵੱਖਰਾ ਹੈ ਜਦੋਂਕਿ ਸੋਧ ਸਮੱਗਰੀ ਦੇ ਮੁਸ਼ਕਲ ਪੱਧਰਾਂ ਜਾਂ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਦੇ ਸਿੱਖਣ ਦੀਆਂ ਉਮੀਦਾਂ ਨੂੰ ਬਦਲਣ ਬਾਰੇ ਹੈ, ਅਨੁਕੂਲਤਾਵਾਂ ਇੱਕ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਦੀ ਅਪਾਹਜਤਾ ਦੀਆਂ ਸਥਿਤੀਆਂ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕਰਨ ਲਈ ਬਦਲਾਅ ਕਰਨ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਸਿੱਖਣ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਨੂੰ ਉਸੇ ਮਿਆਰ 'ਤੇ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਿਤ ਕਰਨ ਦੇ ਯੋਗ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਬਦਲਾਅ ਕਰਨ ਬਾਰੇ ਹੈ। ਅਨੁਕੂਲਤਾਵਾਂ ਦੇ ਨਾਲ, ਨਾ ਤਾਂਜੋ ਸਿਖਾਇਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ ਉਹ ਬਦਲਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਅਸਮਰੱਥਤਾ ਵਾਲੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਲਈ ਗਰੇਡਿੰਗ ਮਾਪਦੰਡ।

1. **ਚਿੱਤਰਕਾਰੀ ਸਮੱਗਰੀ ਅਨੁਕੂਲਤਾ:** ਲੁੜੀਂਦੀ ਸਪੇਸਿੰਗ ਨਾਲ ਪ੍ਰਿੰਟ ਕੀਤੀ ਸਮੱਗਰੀ ਦੇ ਵੱਡੇ ਫੋਂਟਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ, ਕਲਾਸ ਦੇ ਸੰਖੇਪ ਨੋਟਸ ਦੇ ਪ੍ਰਿੰਟਆਊਟ ਸਾਂਝੇ ਕਰਨਾ ਸਹਾਇਕ ਤਕਨੀਕਾਂ (ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ ਟੈਕਸਟ-ਟੂ-ਸਪੀਚ ਉੱਚੀ ਪੜ੍ਹਨਾ, ਸਪੀਚ-ਟੂ-ਟੈਕਸਟ ਸਾਫਟਵੇਅਰ) ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਦੇ ਹੋਏ, ਦੁਹਰਾਉਣਾ ਅਤੇ TLM ਵਿੱਚ ਮਜ਼ਬੂਤ ਵਿਚਾਰ ਅਤੇ ਸੰਕਲਪ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਸਹਾਇਤਾ ਵਿਧੀ ਹਨ।
2. **ਵਿਆਖਿਆਤਮਿਕ ਸਿੱਖਿਆ ਸ਼ਾਸਤਰੀ ਅਨੁਕੂਲਤਾਵਾਂ:** ਅਧਿਆਪਨ ਰਣਨੀਤੀਆਂ ਨੂੰ ਬਰਾਬਰ ਪਹੁੰਚ ਲਈ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਯੋਜਨਾਬੰਦੀ ਅਤੇ ਢਾਂਚੇ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਯੂਨੀਵਰਸਲ ਡਿਜ਼ਾਈਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੋਵੇਗੀ। ਇਹ ਇੱਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਅਨੁਕੂਲਤਾ ਹੈ ਜੋ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਸਿੱਖਣ ਦੀਆਂ ਚੁਣੌਤੀਆਂ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕਰੇਗੀ। ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਸ਼ਬਦ-ਜੋੜ ਜਾਂਚ (ਸਪੈਲਿੰਗ, ਵਿਆਕਰਨ ਅਤੇ ਕੰਪਿਊਟਿੰਗ ਦਾ ਅਭਿਆਸ ਕਰਨ ਲਈ ਸਹਾਇਕ ਯੰਤਰਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਰਾਹੀਂ) ਦੇ ਨਾਲ/ਬਿਨਾਂ ਵਰਡ ਪ੍ਰੋਸੈਸਰ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਨ ਦੀ ਇਜਾਜ਼ਤ ਦੇਣਾ, ਪੀਅਰ ਸਹਾਇਤਾ ਦੀ ਇੱਕ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਬਣਾਉਣਾ ਅਤੇ ਜਦੋਂ ਵੀ ਲੋੜ ਹੋਵੇ ਕਲਾਸਰੂਮ ਵਿੱਚ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸਿੱਖਿਅਕ ਸਹਾਇਤਾ ਦਾ ਆਯੋਜਨ ਕਰਨਾ ਇੱਕ ਸੰਮਲਿਤ ਸਿੱਖਿਆ ਸ਼ਾਸਤਰ ਲਈ ਤਿਆਰ ਕਰੇਗਾ।
3. **ਵਿਆਖਿਆਤਮਿਕ ਮੁਲਾਂਕਣ ਅਨੁਕੂਲਤਾਵਾਂ:** ਇਸ ਵਿੱਚ ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ ਮੁਲਾਂਕਣ ਲਈ ਕਾਰਜਾਂ ਜਾਂ ਪ੍ਰਸ਼ਨਾਂ ਦੇ ਕ੍ਰਮ ਨੂੰ ਪੁਨਰਗਠਿਤ ਕਰਨਾ ਜਾਂ ਬਦਲਣਾ, ਮੁਲਾਂਕਣ ਕਰਨਾ, ਪੜ੍ਹਨ ਦੀ ਸੌਖ ਲਈ ਵੱਡੇ ਫੋਂਟ ਪ੍ਰਿੰਟ ਦੇ ਨਾਲ ਪ੍ਰਸ਼ਨ-ਪੱਤਰ ਜਾਂ ਵਰਕਸ਼ੀਟਾਂ, ਆਗਿਆ ਦੇ ਕੇ ਪੂਰਾ ਕਰਨ ਲਈ ਵਧਾਇਆ ਸਮਾਂ, ਲੇਖਕ ਜਾਂ ਰੀਡਿੰਗ ਸਹਾਇਕ ਲਈ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕਰਨਾ, ਇੱਕ ਕੰਪਿਊਟਰ 'ਤੇ ਵਰਡ ਪ੍ਰੋਸੈਸਿੰਗ ਸਾਫਟਵੇਅਰ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਨ ਦੀ ਇਜਾਜ਼ਤ ਦੇਣਾ, ਇੱਕ ਭਟਕਣਾ ਮੁਕਤ ਕਮਰੇ

ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕਰਨਾ, ਇੱਕ ਕੈਲਕੁਲੇਟਰ ਜਾਂ ਟੈਬਲੇਟ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਨ ਦੀ ਇਜਾਜ਼ਤ ਦੇਣਾ, ਮੁਲਾਂਕਣ ਦੇ ਦੌਰਾਨ ਵਧੇਰੇ ਵਾਰ-ਵਾਰ ਬਰੇਕਾਂ ਦੀ ਆਗਿਆ ਦੇਣਾ ਅਤੇ ਵਿਕਲਪਿਕ ਫਰਨੀਚਰ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨਾ ਸ਼ਾਮਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

4. ਸਹਾਇਕ ਯੰਤਰ ਅਤੇ ਢੁਕਵੇਂ ਤਕਨਾਲੋਜੀ-ਆਧਾਰਿਤ ਟੂਲ, ਨਾਲ ਹੀ ਢੁਕਵੇਂ ਅਤੇ ਭਾਸ਼ਾ ਉਚਿਤ TLM (ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ ਪਹੁੰਚਯੋਗ ਫਾਰਮੈਟਾਂ ਵਿੱਚ ਪਾਠ-ਪੁਸਤਕਾਂ, ਜਿਵੇਂਕਿ ਵੱਡੇ ਪ੍ਰਿੰਟ ਵਿੱਚ ਜਾਂ ਬਰੇਲ) ਉਪਲਬਧ ਕਰਵਾਏ ਗਏ ਹਨ। ਇਹ ਕਲਾ, ਖੇਡਾਂ ਅਤੇ ਕਿੱਤਾਮੁਖੀ ਸਿੱਖਿਆ ਸਮੇਤ ਸਕੂਲ ਦੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ 'ਤੇ ਲਾਗੂ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਅਪੰਗਤਾ ਵਾਲੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਲਈ ਤਕਨਾਲੋਜੀ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਨ ਦੇ ਪਹਿਲੂਆਂ ਬਾਰੇ ਹੋਰ ਵੇਰਵੇ ਸਕੂਲਾਂ ਵਿੱਚ ਵਿੱਦਿਅਕ ਤਕਨਾਲੋਜੀ ਬਾਰੇ ਭਾਗ-ਅ, ਅਧਿਆਇ-6 ਵਿੱਚ ਨੂੰ ਸੰਬੋਧਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।

ਅਨੁਕੂਲਤਾਵਾਂ ਦਾ ਮੁੱਖ ਇਰਾਦਾ ਕਲਾਸਰੂਮ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਮੌਕਿਆਂ ਵਿੱਚ ਬਰਾਬਰੀ ਨੂੰ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਉਣਾ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਮਤਲਬ ਹੈ ਕਿ ਸਾਰੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਲਈ ਬਰਾਬਰ ਪਹੁੰਚ ਨੂੰ ਸਮਰੱਥ ਬਣਾਉਣਾ। ਇਸ ਦਾ ਅਰਥ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਢੰਗ ਨਾਲ ਕਿਸੇ ਵੀ ਕਿਸਮ ਦੀ ਅਸਮਰੱਥਤਾ ਦੇ ਕਾਰਨ ਖਾਸ ਸਿੱਖਣ ਦੀਆਂ ਲੋੜਾਂ ਵਾਲੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਲਈ ਸਹਾਇਤਾ ਕਰਨਾ ਵੀ ਹੈ।

ਭਾਗ 4.4

ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਪ੍ਰਤਿਭਾ ਵਾਲੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਲਈ ਸੰਮਿਲਿਤ ਅਭਿਆਸ

ਹਰ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਵਿੱਚ ਪੈਦਾਇਸ਼ੀ ਪ੍ਰਤਿਭਾਵਾਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਖੋਜਿਆ ਜਾਣਾ, ਪਾਲਣ-ਪੋਸਣ ਅਤੇ ਵਿਕਸਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਪ੍ਰਤਿਭਾਵਾਂ ਵੱਖੋ-ਵੱਖਰੀਆਂ ਰੁਚੀਆਂ, ਸੁਭਾਅ ਅਤੇ ਸਮਰੱਥਾਵਾਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਆਪਣੇ-ਆਪ ਨੂੰ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ। ਉਹ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਜੋ ਖਾਸ ਤੌਰ 'ਤੇ ਕਿਸੇ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਵਿਸ਼ੇ ਵਿੱਚ ਮਜ਼ਬੂਤ ਰੁਚੀਆਂ ਅਤੇ ਸਮਰੱਥਾਵਾਂ ਦਿਖਾਉਂਦੇ ਹਨ, ਖੇਤਰ ਨੂੰ ਆਮ ਸਕੂਲੀ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਉਸ ਖੇਤਰ ਨੂੰ ਅੱਗੇ ਵਧਾਉਣ ਲਈ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਅਧਿਆਪਕ ਸਿੱਖਿਆ ਵਿੱਚ ਅਜਿਹੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਪ੍ਰਤਿਭਾਵਾਂ ਅਤੇ ਦਿਲਚਸਪੀਆਂ ਦੀ ਪਛਾਣ ਅਤੇ ਪਾਲਣ-ਪੋਸਣ ਦੇ ਤਰੀਕੇ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਣਗੇ। NCERT ਅਤੇ NCTE ਹੇਠਲੇ ਹੱਦਾਂ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਲਈ ਦਿਸ਼ਾ-ਨਿਰਦੇਸ਼ ਤਿਆਰ ਕਰਨਗੇ। ਬੀ.ਐੱਫ. ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਤੋਂ ਵੱਡੇ ਵਾਲੇ ਬੱਚਿਆਂ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਵਿੱਚ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾ ਦੀ ਵੀ ਆਗਿਆ ਦੇ ਸਕਦੇ ਹਨ।

[NEP 2020, 4.43]

ਸਕੂਲਾਂ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰਨ ਦੀ ਵਚਨਬੱਧਤਾ ਦਾ ਅਰਥ ਵੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਪ੍ਰਤਿਭਾ ਵਾਲੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੀਆਂ ਵਿੱਦਿਅਕ ਲੋੜਾਂ ਦਾ ਲੇਖਾ-ਜੋਖਾ ਕਰਨਾ ਹੈ। ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਪ੍ਰਤਿਭਾਵਾਂ ਵਾਲੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੀ ਪਛਾਣ ਕਰਨਾ ਅਕਸਰ ਸੌਖਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜਦੋਂ ਉਹ ਕਲਾਸਰੂਮ ਵਿੱਚ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਖੇਤਰਾਂ ਦੇ ਸਪੈਕਟ੍ਰਮ ਅਕਾਦਮਿਕ ਕਾਰਗੁਜ਼ਾਰੀ ਵਿੱਚ ਉੱਤਮਤਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਵਾਲਿਆਂ ਨਾਲੋਂ ਕੁਝ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਵਿੱਚ ਅੱਗੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

ਬੌਧਿਕ, ਸਿਰਜਣਾਤਮਿਕ, ਸਮਾਜਿਕ, ਸੰਗੀਤਕ ਅਤੇ ਸਾਈਕੋਮੋਟਰ ਡੋਮੇਨ ਵਿੱਚ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਪ੍ਰਤਿਭਾਵਾਂ ਸੁਤੰਤਰ ਤੌਰ 'ਤੇ ਮੌਜੂਦ ਹੋ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ। ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਦੇ ਸਾਰੇ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਵਿੱਚ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਪ੍ਰਤਿਭਾਵਾਂ ਦੀ ਪਛਾਣ ਕਰਨ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਨੂੰ ਡੂੰਘਾਈ ਅਤੇ ਚੌੜਾਈ ਵਿੱਚ ਵਧਾਉਣ ਦੀ ਯੋਜਨਾ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਧਿਆਨ ਰੱਖਿਆ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਏਗਾ ਕਿ ਇਹ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਨਿਰਾਸ਼ ਹੋ ਕੇ ਕਲਾਸ ਵਿੱਚ ਗੁੰਮ ਨਹੀਂ ਹਨ ਅਤੇ ਇਹ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਉਤਸ਼ਾਹ ਅਤੇ ਸਿੱਖਣ ਲਈ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਕਾਇਮ ਹੈ।

ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਪ੍ਰਤਿਭਾਵਾਂ ਵਾਲੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰਨ ਲਈ ਕੁਝ ਮੁੱਖ ਵਿਚਾਰ ਹੇਠਾਂ ਦਿੱਤੇ ਅਨੁਸਾਰ ਹਨ:

- ੳ. **ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਧਿਆਨ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸਹਾਇਤਾ:** ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਦੇ ਉਲਟ, ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਪ੍ਰਤਿਭਾਵਾਂ ਵਾਲੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਸਕੂਲ ਦੇ ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਤਜਰਬੇ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਧਿਆਨ ਅਤੇ ਸਹਾਇਤਾ ਦੀ ਲੋੜ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਆਪਣੀਆਂ ਡਿਵਾਈਸਾਂ 'ਤੇ ਨਹੀਂ ਛੱਡਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਅਮੀਰ ਪੜ੍ਹਨ ਵਾਲੀ ਸਮੱਗਰੀ ਅਤੇ ਹੋਰ ਚੁਣੌਤੀਪੂਰਨ ਅਭਿਆਸ ਨਿਰਧਾਰਿਤ ਕਰਨ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਵੀ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ।

- ਅ. ਸਾਰੇ ਸਮਾਜਿਕ-ਆਰਥਿਕ ਸਪੈਕਟ੍ਰਮ ਦੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰਨਾ:** ਆਰਥਿਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਫ਼ਾਇਦੇਮੰਦ ਪਿਛੋਕੜ ਤੋਂ ਆਉਣ ਵਾਲੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਪ੍ਰਤਿਭਾਵਾਂ ਵਾਲੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ, ਆਰਥਿਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਪਿਛੜੇ ਪਿਛੋਕੜ ਵਾਲੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨਾਲੋਂ ਸਮੁੱਚੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਬਿਹਤਰ ਸਹਾਇਤਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਸਕੂਲਾਂ ਨੂੰ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਸਾਰੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਲਈ ਬਰਾਬਰ ਮੌਕੇ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਉਣ।
- ਬ. ਵਿਹਾਰਿਕ ਗੁਣਾਂ ਵਿੱਚ ਅੰਤਰ:** ਇਹਨਾਂ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਅਕਸਰ ਵਧੀ ਹੋਈ ਸੰਵੇਦਨਸ਼ੀਲਤਾ, ਭਾਵਨਾਤਮਿਕ ਤੀਬਰਤਾ ਅਤੇ ਪ੍ਰਤੀਕਿਰਿਆਸ਼ੀਲਤਾ, ਸੰਪੂਰਨਤਾਵਾਦ ਅਤੇ ਬੌਧਿਕ ਅਤੇ ਭਾਵਨਾਤਮਿਕ ਸਮਰੱਥਾਵਾਂ ਦਾ ਅਸਮਾਨ ਵਿਕਾਸ ਸਮੇਤ ਸਾਂਝੇ ਸਮਾਜਿਕ/ਭਾਵਨਾਤਮਿਕ ਗੁਣ ਕੁਝ ਖ਼ਾਸ ਹੋਣ ਦੀ ਰਿਪੋਰਟ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਅਤੇ ਮਾਪਿਆਂ/ਪਰਿਵਾਰਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਇਹਨਾਂ ਲੋੜਾਂ ਨਾਲ ਨਜਿੱਠਣ ਲਈ ਢੁਕਵੀਂ ਸਥਿਤੀ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।
- ਸ. ਸਿੱਖਿਆ ਸ਼ਾਸਤਰ 'ਤੇ ਮੁੜ ਵਿਚਾਰ ਕਰਨਾ:** ਅਧਿਆਪਨ ਦੀਆਂ ਰਣਨੀਤੀਆਂ/ਅਭਿਆਸਾਂ ਲਈ, ਡਿਗਰੀ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਕਿਸਮ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਤਿਭਾਵਾਂ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਵੱਖ ਸਟੇਜਾਂ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ, ਸਮੀਖਿਆ ਅਤੇ ਮੁੜ-ਡਿਜ਼ਾਈਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।
- ਹ. ਸਹਾਇਕ ਅਤੇ ਜਮਹੂਰੀ ਸਕੂਲ ਸੱਭਿਆਚਾਰ:** ਸਕੂਲ ਵਿੱਚ ਇਹਨਾਂ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਕਰਨ ਲਈ ਹਾਣੀਆਂ ਅਤੇ ਹੋਰ ਬਾਲਗਾਂ ਲਈ ਵੀ ਵਿਕਾਸ ਲਾਜ਼ਮੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਲਈ ਸਕੂਲ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਜੋ ਦੂਜੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਤਿਭਾਵਾਂ ਨੂੰ ਮਾਨਤਾ ਦਿੰਦੇ ਹੋਏ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਪ੍ਰਤਿਭਾਵਾਂ ਦੀ ਕਦਰ ਕਰਦੀ ਹੈ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਸਕੂਲਾਂ ਨੂੰ ਦੂਜਿਆਂ ਦੀ ਲਾਗਤ ਦੇ ਬਦਲੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਪ੍ਰਤਿਭਾਵਾਂ ਵਾਲੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਵੱਲ ਬੇਲੋੜਾ ਧਿਆਨ ਦੇਣ ਤੋਂ ਬਚਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ਜਿਵੇਂਕਿ NEP 2020 ਵਿੱਚ ਦੱਸਿਆ ਗਿਆ ਹੈ, ਇੱਕ ਚੰਗੀ ਵਿੱਦਿਅਕ ਸੰਸਥਾ ਉਹ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਜਿੱਥੇ ਹਰ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਦਾ ਸਵਾਗਤ ਅਤੇ ਦੇਖਭਾਲ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਇੱਕ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਅਤੇ ਉਤੇਜਿਕ ਸਿੱਖਣ ਦਾ ਮਾਹੌਲ ਮੌਜੂਦ ਹੈ, ਸਿੱਖਣ ਅਨੁਭਵਾਂ ਦੀ ਇੱਕ ਵਿਸ਼ਾਲ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਸ਼ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਚੰਗਾ ਭੌਤਿਕ ਬੁਨਿਆਦੀ ਢਾਂਚਾ ਅਤੇ ਸਿੱਖਣ ਲਈ ਢੁਕਵੇਂ ਅਨੁਕੂਲ ਸਰੋਤ ਸਾਰੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਲਈ ਉਪਲਬਧ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਚੰਗੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦਾ ਗਾਈਡੈਂਸ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਬੁਨਿਆਦੀ ਸਿਧਾਂਤ ਹੈ ਕਿ ਸਾਰੇ ਬੱਚੇ ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਸਮਰੱਥ ਹਨ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਨਿਰਪੱਖਤਾ ਅਤੇ ਸਮਾਵੇਸ਼ ਸਾਡੇ ਸਿੱਖਿਆ ਸਿਸਟਮ ਦੇ ਬੁਨਿਆਦੀ ਢਾਂਚੇ ਹਨ।

ਅਧਿਆਇ-5

ਸਕੂਲਾਂ ਵਿੱਚ ਗਾਈਡੈਂਸ ਅਤੇ ਕਾਊਂਸਲਿੰਗ

ਚੰਗੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਮੁੱਖ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ NEP 2020 ਵਿੱਚ ਵੀ ਸਪਸ਼ਟ ਤੌਰ 'ਤੇ ਦੱਸਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਸਿੱਖਣ ਲਈ ਦੇਖਭਾਲ ਕੇਂਦਰੀ ਹੈ।

ਦੇਖਭਾਲ ਸਮੱਗਰੀ, ਸਿੱਖਿਆ ਸ਼ਾਸਤਰ, ਬਣਤਰ ਅਤੇ ਸਿਖਾਉਣ ਅਤੇ ਸਿੱਖਣ ਵਿੱਚ ਵਰਤੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ ਵੱਲ ਵਿਸਤ੍ਰਿਤ ਧਿਆਨ ਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਿਤ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਅਤੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੇ ਆਪਸ ਵਿੱਚ ਅਤੇ ਇੱਕ-ਦੂਜੇ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਗੱਲਬਾਤ ਕਰਨ ਦੇ ਤਰੀਕੇ ਵਿੱਚ ਦਿਖਾਈ ਦਿੰਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਕਾਰਜਾਂ ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ ਅਤੇ ਸੰਗਠਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਸਰੋਤ ਦੀ ਭੌਤਿਕ ਪਹੁੰਚਯੋਗਤਾ, ਸਮਾਂ-ਸਾਰਨੀ ਦਾ ਸੰਗਠਨ, ਜ਼ੁੰਮੇਵਾਰੀਆਂ ਦੀ ਵੰਡ ਅਤੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਪ੍ਰਬੰਧਾਂ ਅਤੇ ਕਾਰਵਾਈਆਂ ਵਿੱਚ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੀ ਭਾਗੀਦਾਰੀ ਜੋ ਸਕੂਲ ਦੁਆਰਾ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਦੀ ਸਿਖਲਾਈ ਲਈ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ, ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਜਾਂ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੇ ਸਮੂਹਾਂ ਦੀਆਂ ਖਾਸ ਲੋੜਾਂ ਹੋ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ ਜੋ ਸਕੂਲ ਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤੀ ਗਾਈਡੈਂਸ ਅਤੇ ਕਾਊਂਸਲਿੰਗ ਦੀ ਇੱਕ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਸਕੂਲ ਦੁਆਰਾ ਮਿਲ ਸਕਦੀ ਹੈ।

ਭਾਗ 5.1

ਗਾਈਡੈਂਸ ਅਤੇ ਕਾਊਂਸਲਿੰਗ ਨੂੰ ਪਰਿਭਾਸ਼ਿਤ ਕਰਨਾ

ਗਾਈਡੈਂਸ ਨੂੰ ਵਿਆਪਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਆਪਣੇ-ਆਪ ਨੂੰ ਸਮਰੱਥ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਕਰਨ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਵਜੋਂ ਪਰਿਭਾਸ਼ਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਇੱਕ ਸਹਾਇਕ ਰੁਝੇਵਾ ਹੈ ਜੋ ਇੱਕ ਵਿਅਕਤੀ ਨੂੰ ਸਭ ਕੁਝ ਨਿੱਜੀ ਭਲਾਈ ਅਤੇ ਉਪਯੋਗੀ ਸਮਾਜਿਕ ਭਾਗੀਦਾਰੀ ਵੱਲ ਵਧਣ ਦੇ ਉਦੇਸ਼ ਨਾਲ ਆਪਣੇ ਫ਼ੈਸਲੇ ਲੈਣ ਅਤੇ ਕਾਰਵਾਈਆਂ ਕਰਨ ਲਈ ਦਿਸ਼ਾ ਲੱਭਣ ਦੇ ਯੋਗ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਅਕਸਰ, ਇਸ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਭਰੋਸੇਮੰਦ ਰਿਸ਼ਤਾ ਸ਼ਾਮਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜਿੱਥੇ ਗਾਈਡੈਂਸ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਵਿਅਕਤੀ ਕੁਝ ਭਰੋਸੇਯੋਗਤਾ, ਸੀਨੀਅਰਤਾ ਜਾਂ ਅਧਿਕਾਰ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਜਾਂ ਗਿਆਨਵਾਨ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇੱਕ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਕਾਊਂਸਲਿੰਗ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਵਿਅਕਤੀ ਨੂੰ ਕਾਊਂਸਲਿੰਗ ਲਈ ਦੂਜੇ ਨਾਲ, ਕਾਊਂਸਲਿੰਗ ਕਰਨਾ ਸ਼ਾਮਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਗਾਈਡੈਂਸ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ, ਇਸ ਵਿੱਚ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਰਵੱਈਏ ਅਤੇ ਫ਼ੈਸਲਿਆਂ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ 'ਤੇ ਕਾਰਵਾਈ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕਰਨਾ ਸ਼ਾਮਲ ਹੈ। ਇਸ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ, ਇੱਥੇ, ਇਹ ਤਬਦੀਲੀ ਦੀ ਮੰਗ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਪਹਿਲੂ ਵਧੇਰੇ ਕੇਂਦਰੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾ ਲੈਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਅਕਸਰ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਅਤੇ ਵਿਵਹਾਰ ਦੇ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਪੈਟਰਨਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰਨ ਅਤੇ ਚੁਣੌਤੀ ਦੇਣ ਲਈ ਇੱਕ ਹੁਨਰਮੰਦ (ਅਤੇ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਿੱਖਿਅਤ) ਵਿਅਕਤੀ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਸਕੂਲੀ ਮਾਹੌਲ ਵਿੱਚ, ਗਾਈਡੈਂਸ ਅਤੇ ਕਾਊਂਸਲਿੰਗ ਨੂੰ ਜੋੜੀ ਵਾਲੀਆਂ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਵਜੋਂ ਦੇਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਨਾਕਿ ਵੱਖਰੇ ਤੌਰ 'ਤੇ। ਇੱਥੇ, ਇਹ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੀ ਸਿੱਖਣ ਅਤੇ ਪਰਿਪੱਕਤਾ ਵਿੱਚ ਸਹਾਇਤਾ ਕਰਨ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਦਾ ਹਵਾਲਾ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸਕੂਲੀ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਦੇ ਇਕੱਲੇ ਜਾਂ ਵੱਖਰੇ ਹਿੱਸੇ ਵਜੋਂ ਨਹੀਂ। ਇਸ ਨੂੰ ਸਮੁੱਚੇ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਲਈ ਪੂਰਕ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਦੇਖਿਆ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਧਿਆਨ ਦੇਣਯੋਗ ਇੱਕ ਹੋਰ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਨੁਕਤਾ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਸਕੂਲ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਲਗਭਗ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਸਮੂਹਾਂ ਲਈ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਗਾਈਡੈਂਸ ਅਤੇ ਕਾਊਂਸਲਿੰਗ ਦਾ ਇਸ਼ਾਰਾ ਫੋਕਸ ਇੱਕ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਦੀਆਂ ਸਿੱਖਣ, ਸਿਹਤ ਅਤੇ ਤੰਦਰੁਸਤੀ ਦੀਆਂ ਲੋੜਾਂ 'ਤੇ ਹੈ।

ਗਾਈਡੈਂਸ ਅਤੇ ਕਾਊਂਸਲਿੰਗ ਦੀ ਇੱਕ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਹੋਣ ਨਾਲ ਅਧਿਆਪਕਾਂ, ਮਾਪਿਆਂ ਅਤੇ ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਕ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੀਆਂ ਅਕਾਦਮਿਕ ਅਤੇ ਮਨੋ-ਸਮਾਜਿਕ ਭਲਾਈ ਦੀਆਂ ਲੋੜਾਂ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਜਿਵੇਂਕਿ ਸਿੱਖਣ ਵਿੱਚ ਮੁਸ਼ਕਲਾਂ, ਕੈਰੀਅਰ ਅਤੇ ਉੱਚ ਸਿੱਖਿਆ ਦੀਆਂ ਚੋਣਾਂ, ਪਰਿਪੱਕਤਾ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਮੁੱਦੇ (ਕਿਸ਼ੋਰ ਅਵਸਥਾ, ਖ਼ੁਦਮੁਖਤਿਆਰੀ, ਸਮਾਜਿਕ ਏਕਤਾ) ਅਤੇ ਮਾਨਸਿਕ ਸਿਹਤ ਅਤੇ ਤੰਦਰੁਸਤੀ।

ਭਾਗ 5.2

ਸਕੂਲਾਂ ਵਿੱਚ ਗਾਈਡੈਂਸ ਅਤੇ ਕਾਊਂਸਲਿੰਗ ਲਈ ਪਹੁੰਚ

ਸਕੂਲਾਂ ਵਿੱਚ, ਗਾਈਡੈਂਸ ਅਤੇ ਕਾਊਂਸਲਿੰਗ ਨੂੰ ਵਿੱਦਿਅਕ ਉਦੇਸ਼ਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਵਿੱਚ ਸਹਾਇਤਾ ਵਜੋਂ ਦੇਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਸਮੁੱਚੀ ਤੰਦਰੁਸਤੀ ਦਾ ਸਿਧਾਂਤ ਬਣਾਉਣ ਵਿੱਚ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾਉਂਦਾ ਹੈ, ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਨੂੰ ਨੈਤਿਕਤਾ ਦੇਖਭਾਲ ਅਤੇ ਆਪਸੀ ਸਤਿਕਾਰ ਸਿਖਾਉਂਦਾ ਹੈ।

ਸਕੂਲਾਂ ਵਿੱਚ ਗਾਈਡੈਂਸ ਅਤੇ ਕਾਊਂਸਲਿੰਗ ਸਹਾਇਤਾ ਦਾ ਘੇਰਾ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ:

ੳ. ਸਕੂਲ ਕਮਿਊਨਿਟੀ ਦੇ ਮੈਂਬਰਾਂ ਲਈ ਸਿਹਤ ਅਤੇ ਤੰਦਰੁਸਤੀ: ਹੇਠ ਦਿੱਤੇ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਸਕੂਲ ਭਾਈਚਾਰੇ ਦੇ ਸੰਦਰਭ ਵਿੱਚ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ, ਮਾਪਿਆਂ ਅਤੇ ਪ੍ਰਬੰਧਕਾਂ ਨੂੰ ਬੁਨਿਆਦੀ ਗਾਈਡੈਂਸ ਅਤੇ ਕਾਊਂਸਲਿੰਗ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨਾ:

1. ਸਰੀਰਿਕ ਸਿਹਤ ਅਤੇ ਤੰਦਰੁਸਤੀ: ਇਹ ਵੱਡੇ ਹੋਣ ਲਈ ਸਭ ਤੋਂ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਲੋੜਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ ਹੈ ਜਿਸ ਨੂੰ ਸਕੂਲਾਂ ਦੁਆਰਾ ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਸੰਬੋਧਨ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਅਜਿਹੇ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮਾਂ ਨੂੰ ਡਿਜ਼ਾਈਨ ਕਰਨਾ ਜੋ ਸਾਰੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਲਈ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਸਕੂਲੀ ਜੀਵਨ ਦੇ ਪੜਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਚੰਗੀ ਸਿਹਤ ਅਤੇ ਸਰੀਰਿਕ ਤੰਦਰੁਸਤੀ ਵਿੱਚ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕੇਂਦਰੀ ਟੀਚਾ ਹੈ।
  2. ਮਨੋਵਿਗਿਆਨਿਕ ਸਿਹਤ ਅਤੇ ਤੰਦਰੁਸਤੀ: ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ 'ਤੇ ਪ੍ਰਾਇਮਰੀ ਫੋਕਸ ਦੇ ਨਾਲ, ਗਾਈਡੈਂਸ ਅਤੇ ਕਾਊਂਸਲਿੰਗ ਦੇ ਕੰਮ ਨੂੰ ਭਾਵਨਾਤਮਿਕ ਨਿਯਮ ਅਤੇ ਸਕਾਰਾਤਮਿਕ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਲਈ ਰਣਨੀਤੀਆਂ ਸਿਖਾਉਣੀਆਂ ਚਾਹੀਦੀਆਂ ਹਨ। ਜਦੋਂਕਿ ਮਾਨਸਿਕ ਸਿਹਤ ਨਾਲ ਹਲਕੀ ਤੋਂ ਦਰਮਿਆਨੀ ਚੁਣੌਤੀਆਂ ਲਈ ਸਕੂਲ ਦੇ ਅੰਦਰ ਕਾਊਂਸਲਿੰਗ ਸਹਾਇਤਾ ਮਿਲ ਸਕਦੀ ਹੈ, ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਅਤੇ ਪਰਿਵਾਰ ਨੂੰ ਕਲੀਨਿਕਲ ਨਿਦਾਨ ਅਤੇ ਸਮਰਥਨ ਲਈ ਸਕੂਲ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਹੋਰ ਯੋਗਤਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਪੇਸ਼ੇਵਰਾਂ ਵੱਲ ਨਿਰਦੇਸ਼ਿਤ ਕਰਨਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੋਵੇਗਾ।
  3. ਸਮਾਜਿਕ ਭਾਗੀਦਾਰੀ ਅਤੇ ਏਕਤਾ: ਇਸ ਵਿੱਚ ਸਿਹਤਮੰਦ ਸਮਾਜਿਕ ਨਿਯਮਾਂ, ਉਮੀਦਾਂ ਅਤੇ ਸਕੂਲ ਵਿੱਚ ਕੀਮਤੀ ਸਮਾਜਿਕ ਭਾਗੀਦਾਰੀ ਦਾ ਪਾਲਣ ਕਰਨਾ ਲਈ ਸਿਖਾਉਣ ਦੀਆਂ ਰਣਨੀਤੀਆਂ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਣਗੀਆਂ। ਵਿਰੋਧ, ਹਮਲਾਵਰਤਾ, ਅਲੱਗ-ਥਲੱਗ ਅਤੇ ਧੱਕੇਸ਼ਾਹੀ ਦੀਆਂ ਚੁਣੌਤੀਆਂ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰਨ ਲਈ ਸਕੂਲਾਂ ਨੂੰ ਤਿਆਰ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੋਵੇਗੀ।
  4. ਬੋਧਾਤਮਿਕ ਸਿਹਤ ਅਤੇ ਵਿਕਾਸ: ਉਹਨਾਂ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੀ ਪਛਾਣ ਕਰਨਾ ਜੋ ਬੋਧਾਤਮਿਕ ਵਿਕਾਸ ਸੰਬੰਧੀ ਮੀਲ ਪੱਥਰ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਨ ਲਈ, ਆਪਣੇ ਮਾਪਿਆਂ ਨੂੰ ਸਹਾਇਕ ਰਣਨੀਤੀਆਂ ਨਾਲ ਕਾਊਂਸਲਿੰਗ ਦੇਣਾ ਅਤੇ ਵਾਧੂ ਅਧਿਆਪਨ ਸਹਾਇਤਾ ਲਈ ਯੋਜਨਾ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਸੰਘਰਸ਼ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ।
  5. ਸਿੱਖਣ ਦੀਆਂ ਲੋੜਾਂ ਅਤੇ ਵਿਭਿੰਨਤਾ: ਧਿਆਨ ਅਤੇ ਸਿੱਖਣ ਦੀਆਂ ਚੁਣੌਤੀਆਂ ਦੀ ਪਛਾਣ ਕਰਨਾ, ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਵਿੱਚ ਕਿਸੇ ਵੀ ਅਪੰਗਤਾ ਤੋਂ ਪੈਦਾ ਹੋਣ ਵਾਲੀਆਂ ਚੁਣੌਤੀਆਂ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰਨਾ ਅਤੇ ਵਿਅਕਤੀ ਵਿੱਦਿਅਕ ਯੋਜਨਾ (IEPs) ਸਿਰਜਣਾ।
- ਅ. ਅਕਾਦਮਿਕ ਅਤੇ ਕੈਰੀਅਰ ਕਾਊਂਸਲਿੰਗ:** ਜਦੋਂ ਵੀ ਨਵੇਂ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਖੇਤਰ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਸਕੂਲੀ ਜੀਵਨ ਦੇ ਪੜਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਚੋਣਾਂ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕਰਨਾ ਅਤੇ ਸੈਕੰਡਰੀ ਪੱਧਰ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਅਕਾਦਮਿਕ ਅਤੇ ਕੈਰੀਅਰ ਦੀਆਂ ਚੋਣਾਂ ਬਾਰੇ ਫੈਸਲੇ ਲੈਣ ਵਿੱਚ ਵੀ ਮਦਦ ਕਰਨਾ।
- ਬ. ਪ੍ਰਬੰਧਕੀ ਅਤੇ ਪ੍ਰਣਾਲੀਗਤ ਸੁਧਾਰਾਂ ਲਈ ਸਹਾਇਤਾ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨਾ:** ਸਕੂਲ ਦਾ ਕੰਮਕਾਜ, ਨੀਤੀਆਂ, ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਅਤੇ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਬਾਰੇ ਫੈਸਲੇ ਲੈਂਦੇ ਸਮੇਂ ਗਾਈਡੈਂਸ ਅਤੇ ਕਾਊਂਸਲਿੰਗ ਸਹਾਇਤਾ ਸ਼ਾਮਲ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਨਾਲ ਵੀ ਕਾਊਂਸਲਿੰਗ ਕੀਤੀ ਜਾਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਸਕੂਲਾਂ ਵਿੱਚ ਸਿਸਟੇਮਿਕ (systemic) ਸੁਧਾਰ ਨੂੰ ਸਮਰੱਥ ਬਣਾਉਣਾ, ਜਿਵੇਂਕਿ ਇਹ ਸਿੱਖਣ ਦੀਆਂ ਲੋੜਾਂ ਦੀ ਵਿਭਿੰਨਤਾ ਤੋਂ ਜਾਣੂ ਹਨ ਅਤੇ ਸਕੂਲ ਦੇ ਸਾਰੇ ਮੈਂਬਰਾਂ ਦੁਆਰਾ ਲੁੜੀਂਦੀ ਸਹਾਇਤਾ।

ਭਾਗ 5.3

ਸਕੂਲ ਵਿੱਚ ਕੌਣ ਗਾਈਡੈਂਸ ਅਤੇ ਕਾਊਂਸਲਿੰਗ ਦੇ ਸਕਦਾ ਹੈ

ਰਸਮੀ ਅਤੇ ਗੈਰ-ਰਸਮੀ ਤਰੀਕਿਆਂ ਨਾਲ, ਸਕੂਲ ਦੇ ਅਧਿਆਪਕ ਅਤੇ ਸਕੂਲ ਪ੍ਰਿੰਸੀਪਲ ਨੂੰ ਲੰਮੇ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਕੁਦਰਤੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਅਤੇ ਪਰਿਵਾਰਾਂ ਨੂੰ ਗਾਈਡੈਂਸ ਅਤੇ ਕਾਊਂਸਲਿੰਗ ਦੇਣ ਦੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਸੌਂਪੀ ਗਈ ਹੈ। ਸਕੂਲੀ ਕਮਿਊਨਿਟੀ ਦੇ ਇਹਨਾਂ ਮੈਂਬਰਾਂ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਲਗਾਤਾਰ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧ ਤੇ ਸੰਪਰਕ ਕਰ ਕੇ ਅਜਿਹਾ ਕਰਨ ਲਈ ਸਭ ਤੋਂ ਵਧੀਆ ਸਥਾਨ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਦੇਸ਼ ਭਰ ਦੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਸਕੂਲਾਂ ਦੀਆਂ ਜ਼ਮੀਨੀ ਹਕੀਕਤਾਂ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਵਿੱਚ ਰੱਖਦੇ ਹੋਏ, ਇਹ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹ ਮੰਨਣਾ ਵਾਜ਼ਬ ਹੈ ਕਿ ਸਕੂਲ ਪ੍ਰਣਾਲੀਆਂ ਦੀਆਂ, ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਚੁਣੌਤੀਆਂ ਜੋ ਗਾਈਡੈਂਸ ਅਤੇ ਕਾਊਂਸਲਿੰਗ ਦੇ ਸੰਬੰਧ ਵਿੱਚ ਆਉਂਦੀਆਂ ਹਨ, ਨੂੰ ਸੰਬੋਧਨ ਕਰਨ ਵਿੱਚ, ਆਪਣੀਆਂ ਸੀਮਾਵਾਂ ਹੋਣਗੀਆਂ। ਅਜਿਹੀ ਸਹਾਇਤਾ ਲਈ ਇੱਕ ਸਫਲ ਯੋਜਨਾ ਨੂੰ ਇਹ ਸਮਝਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੋਵੇਗੀ ਕਿ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਅਤੇ ਪ੍ਰਿੰਸੀਪਲਾਂ ਸੰਬੋਧਿਤ ਕਰਨ ਲਈ ਕਿਸ ਕਿਸਮ ਦੀਆਂ ਚੁਣੌਤੀਆਂ ਪ੍ਰਬੰਧਿਤ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਘਟਨਾਵਾਂ ਜਾਂ ਮੁੱਦਿਆਂ ਦੀਆਂ ਕਿਸਮਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧਨ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ ਪਰ ਉਹ ਆਪਣੇ-ਆਪ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧਨ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਸਕੂਲ ਦੇ ਦਾਇਰੇ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਦੇ ਪੇਸ਼ੇਵਰਾਂ ਨੂੰ ਨਿਰਦੇਸ਼ਿਤ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ਜਦੋਂਕਿ ਅਧਿਆਪਕ ਅਤੇ ਪ੍ਰਿੰਸੀਪਲ ਗਾਈਡ ਅਤੇ ਕਾਊਂਸਲਰ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾਉਂਦੇ ਰਹਿਣਗੇ ਅਤੇ ਇਸ ਸੰਬੰਧ ਵਿੱਚ ਬੁਨਿਆਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਨਿਰਮਾਣ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਤਾਂਜੋ ਉਹਨਾਂ ਕੋਲ ਲੁੜੀਂਦੇ ਹਨਰ ਅਤੇ ਸਮਰੱਥਾ ਹੋਣ, ਕਲੱਸਟਰ ਜਾਂ ਸਕੂਲ ਕੰਪਲੈਕਸ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਜਿੰਨੀ ਜਲਦੀ ਹੋ ਸਕੇ ਇੱਕ ਪੇਸ਼ੇਵਰ/ਮਾਹਰ ਨਿਯੁਕਤ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂਕਿ NEP 2020 ਦੁਆਰਾ ਸੁਝਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਉਹ ਸਕੂਲ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਕੋਲ ਸਰੋਤ ਅਤੇ ਪੇਸ਼ੇਵਰ ਪਹੁੰਚ ਹੈ, ਸਿਰਫ਼ ਅਗਵਾਈ ਲੈ ਸਕਦੇ ਹਨ ਅਤੇ NEP 2020 ਦੇ ਸੁਝਾਅ ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ।

ਭਾਗ 5.4

ਕੁਆਲਟੀ ਗਾਈਡੈਂਸ ਅਤੇ ਕਾਊਂਸਲਿੰਗ ਦੇ ਸੰਭਾਵਿਤ ਨਤੀਜੇ

ਸਮੇਂ ਦੇ ਨਾਲ ਸਕੂਲਾਂ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਚੰਗੀ ਕੁਆਲਟੀ ਗਾਈਡੈਂਸ ਅਤੇ ਕਾਊਂਸਲਿੰਗ ਸਹਾਇਤਾ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਇਹ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਏਗੀ ਕਿ ਹੇਠ ਦਿੱਤੇ ਨਤੀਜੇ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ:

- ੳ. ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸਰੀਰਿਕ ਅਤੇ ਮਾਨਸਿਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸਿਹਤਮੰਦ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਅਰਾਮ ਨਾਲ ਸਕਾਰਾਤਮਿਕ ਸਿੱਖਣ ਦੀਆਂ ਆਦਤਾਂ ਅਭਿਆਸ ਕਰਦੇ ਹਨ।
- ਅ. ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਸਕੂਲ ਵਿੱਚ ਬਰਕਰਾਰ ਰੱਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸਕੂਲੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਦੇ ਸਾਰੇ ਪੜਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਸਕੂਲ ਛੱਡਣ ਵਾਲਿਆਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਨੂੰ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਤੌਰ 'ਤੇ ਘਟਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ।
- ੲ. ਵਿਭਿੰਨ ਸਿੱਖਣ ਦੀਆਂ ਲੋੜਾਂ ਵਾਲੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਸਹਾਇਤਾ ਅਤੇ ਵਿਕਾਸ ਲਈ ਬਰਾਬਰ ਮੌਕੇ ਲੱਭਦੇ ਹਨ।
- ੳ. ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਵਿਦਿਆਰਥੀ, ਗਾਈਡੈਂਸ ਅਤੇ ਕਾਊਂਸਲਿੰਗ ਦੌਰਾਨ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਮਿਲੀ ਕਾਊਂਸਲਿੰਗ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ, ਚੰਗੇ ਵਿਸ਼ੇ, ਕਿੱਤਾਮੁਖੀ ਅਤੇ ਕੈਰੀਅਰ ਚੋਣ ਕਰਨ ਦੇ ਯੋਗ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।
- ੴ. ਅਧਿਆਪਕ ਅਤੇ ਮਾਪੇ ਅਰਥਪੂਰਨ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸੰਚਾਰ ਕਰਨ ਅਤੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਵਿੱਚ ਸਹਾਇਤਾ ਕਰਨ ਦੇ ਯੋਗ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।
- ੵ. ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਕੀ ਨੀਤੀਆਂ ਅਤੇ ਅਭਿਆਸ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੀ ਗਿਆਨ, ਸਮਰੱਥਾ ਅਤੇ ਸਾਰੀਆਂ ਫ਼ੈਸਲੇ ਲੈਣ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ ਦੇ ਕੇਂਦਰ ਵਿੱਚ ਮੁੱਲ ਅਤੇ ਸੁਭਾਅ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਨੂੰ ਕਾਇਮ ਰੱਖਦੇ ਹਨ।
- ੶. ਸਕੂਲ ਦੇ ਵਾਤਾਵਰਨ ਨੂੰ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸਕੂਲ ਦੇ ਸਾਰੇ ਮੈਂਬਰ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਹਨ।
- ੷. ਸਕੂਲ ਦੇ ਵਾਤਾਵਰਨ ਨੂੰ ਇੱਕ ਅਜਿਹੀ ਥਾਂ ਵਜੋਂ ਦੇਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜੋ ਰਚਨਾਤਮਿਕ ਪ੍ਰਗਟਾਵੇ ਦੀ ਇਜਾਜ਼ਤ ਦਿੰਦਾ ਹੈ।

੫. ਸਕੂਲੀ ਸਾਲ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਯੋਜਨਾਬੱਧ ਅਤੇ ਚੰਗੀ-ਗੁਣਵੱਤਾ ਸਿੱਖਣ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ ਨਾਲ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਜੋ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਵਿੱਚ ਸਖ਼ਤੀ ਅਤੇ ਅਨੁਸ਼ਾਸਨ ਦੀ ਮੰਗ ਕਰਦਾ ਹੈ।

੬. ਸਕੂਲ ਨੂੰ ਸਥਾਨਿਕ ਭਾਈਚਾਰੇ ਤੋਂ ਲੁੜੀਂਦਾ ਸਮਰਥਨ ਅਤੇ ਸਤਿਕਾਰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਸਕੂਲ ਵਿੱਚ ਗਾਈਡੈਂਸ ਅਤੇ ਕਾਊਂਸਲਿੰਗ-ਮਸ਼ਵਰੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਆਪਣੀਆਂ ਕਾਬਲੀਅਤਾਂ ਨੂੰ ਪਛਾਣਨ ਅਤੇ ਸਮਝਣ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲਾ ਕਰਨ ਦੇ ਹੁਨਰ ਨੂੰ ਵਧਾਉਣਾ, ਬਿਹਤਰ ਫੈਸਲੇ ਲੈਣ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰਨਾ, ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਸੰਬੰਧਾਂ ਨੂੰ ਬਿਹਤਰ ਬਣਾਉਣਾ ਅਤੇ ਜੀਵਨ ਅਤੇ ਇਸ ਦੀਆਂ ਚੁਣੌਤੀਆਂ ਦੇ ਅਨੁਕੂਲ ਹੋਣ ਵਿੱਚ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਸਵੈ-ਨਿਰਦੇਸ਼ਿਤ ਬਣਨ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਅਧਿਆਇ-6

ਸਕੂਲ ਵਿੱਚ ਵਿੱਦਿਅਕ ਤਕਨਾਲੋਜੀ

ਤਕਨਾਲੋਜੀ ਇੱਕ ਵਿਆਪਕ ਸ਼ਬਦ ਹੈ ਜੋ ਮਨੁੱਖ ਦੁਆਰਾ ਆਪਣੇ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਬਿਹਤਰ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਬਣਾਏ ਗਏ ਹਰ ਕਿਸਮ ਦੇ ਸਾਧਨਾਂ, ਵਿਧੀਆਂ ਅਤੇ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ ਲਈ ਵਰਤਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਅਧਿਆਇ ਵਿੱਚ, ਸੰਦਰਭ ਸੂਚਨਾ ਅਤੇ ਸੰਚਾਰ ਤਕਨਾਲੋਜੀ (ICT) ਲਈ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਹੈ। ਸੂਚਨਾ ਅਤੇ ਸੰਚਾਰ ਤਕਨਾਲੋਜੀ (ICT) ਇੱਕ ਵਿਆਪਕ ਸ਼ਬਦ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਵਿੱਚ 'ਸਿੱਖਿਆ ਦੀ ਤਕਨਾਲੋਜੀ' ਅਤੇ 'ਸਿੱਖਿਆ ਵਿੱਚ ਤਕਨਾਲੋਜੀ' ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ। ਜਦਕਿ ਪਹਿਲਾ ਸ਼ਬਦ ਮਨੁੱਖੀ ਅਹਿਸਾਸ ਅਤੇ ਮਨੁੱਖੀ ਭੂਮਿਕਾ ਬਾਰੇ ਗੱਲ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਦੂਜਾ ਤਕਨਾਲੋਜੀ (ਮਸ਼ੀਨਾਂ, ਇੰਜੀਨੀਅਰਿੰਗ ਅਤੇ ਉਦਯੋਗ) ਬਾਰੇ ਗੱਲ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਜੋਕਿ ICT ਵਜੋਂ ਮਸ਼ਹੂਰ ਹੈ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਸਾਫਟਵੇਅਰ ਅਤੇ ਹਾਰਡਵੇਅਰ ਟੂਲਸ ਅਤੇ ਤਕਨਾਲੋਜੀਆਂ ਦੀ ਇੱਕ ਵਿਸ਼ਾਲ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਸ਼ਾਮਲ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਡਿਵਾਈਸਾਂ ਵੀ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ, ਜਿਵੇਂਕਿ ਕੰਪਿਊਟਰ, ਮੋਬਾਈਲ ਫੋਨ, ਨੈੱਟਵਰਕ, ਇੰਟਰਨੈੱਟ ਅਤੇ ਸਾਫਟਵੇਅਰ ਐਪਲੀਕੇਸ਼ਨ। ਇਹ ਤਕਨਾਲੋਜੀਆਂ ਸਾਨੂੰ ਡਿਜੀਟਲ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਜਾਣਕਾਰੀ ਨੂੰ ਸਟੋਰ ਕਰਨ, ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਕਰਨ ਅਤੇ ਇਸ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚ ਕਰਨ ਦੇ ਯੋਗ ਬਣਾਉਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਹ ਜਾਣਕਾਰੀ ਨੂੰ ਪਾਠ ਅਤੇ ਆਡੀਓ-ਵਿਜ਼ੂਅਲ ਦੋਵਾਂ ਰੂਪਾਂ ਵਿੱਚ ਸਟੋਰ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਹਨਾਂ ਤਕਨੀਕਾਂ ਨੇ ਸਾਨੂੰ ਇੱਕ-ਦੂਜੇ ਨਾਲ ਪ੍ਰਭਾਵੀ, ਕੁਸ਼ਲਤਾ ਨਾਲ ਪੈਮਾਨੇ 'ਤੇ ਅਤੇ ਮਹਾਨ ਦੂਰੀ 'ਤੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਸੰਚਾਰ ਕਰਨ ਦੇ ਯੋਗ ਵੀ ਬਣਾਇਆ ਹੈ। ਪਿਛਲੇ ਕੁਝ ਦਹਾਕਿਆਂ ਵਿੱਚ, ICT ਨੇ ਉਸ ਤਰੀਕੇ ਨੂੰ ਬਦਲ ਦਿੱਤਾ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਮਨੁੱਖਤਾ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦੇ ਨਾਲ ਸ਼ਾਮਲ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਜਦੋਂਕਿ ਸਿੱਖਿਆ ਇਸ ਪਰਿਵਰਤਨ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾਏਗੀ (ਭਾਰਤ ਦੀ ਡਿਜੀਟਲ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸਸ਼ਕਤ ਸਮਾਜ ਅਤੇ ਗਿਆਨ ਦੀ ਆਰਥਿਕਤਾ ਵਿੱਚ ਤਬਦੀਲੀ), ਤਕਨਾਲੋਜੀ ਆਪਣੇ-ਆਪ ਵਿੱਚ ਵਿੱਦਿਅਕ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ ਅਤੇ ਨਤੀਜਿਆਂ ਦੇ ਸੁਧਾਰ ਵਿੱਚ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾਏਗੀ; ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਹਰ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਤਕਨਾਲੋਜੀ ਅਤੇ ਸਿੱਖਿਆ ਦੋ-ਦਿਸ਼ਾਵੀ ਵਿਚਕਾਰ ਸੰਬੰਧ ਹੈ।

[NEP 2020, 23.1]

ਇਸ ਅਧਿਆਇ ਵਿੱਚ, ਅਸੀਂ ਸਕੂਲੀ ਸਿੱਖਿਆ ਵਿੱਚ ICT ਦੀ ਸੰਭਾਵਨਾ, ਇਸ ਦੀਆਂ ਸੰਭਾਵਨਾਵਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਅਤੇ ਦੁਰਵਿਵਹਾਰ ਦੀਆਂ ਸਾਵਧਾਨੀਆਂ ਅਤੇ ਅੰਤ ਵਿੱਚ ਸਕੂਲ ਦੇ ਸੰਦਰਭਾਂ ਵਿੱਚ ICT ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤ ਪੜਚੋਲ ਕਰਾਂਗੇ।

ਭਾਗ 6.1

ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ICT ਦਾ ਸੰਦਰਭ

ਭਾਰਤ ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਇੱਕ ਅਜਿਹਾ ਸਮਾਜ ਬਣ ਰਿਹਾ ਹੈ ਜਿੱਥੇ ਤਕਨਾਲੋਜੀ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਜੀਵਨ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਹੈ। ਲੋਕ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਲੈਣ-ਦੇਣ, ਜਿਵੇਂਕਿ ਭੁਗਤਾਨ, ਖਰੀਦਦਾਰੀ ਅਤੇ ਸੰਚਾਰ ਲਈ ICT ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਕਿਸਾਨ ਖੇਤੀ ਅਭਿਆਸਾਂ ਬਾਰੇ ਸਿੱਖਣ ਅਤੇ ਫ਼ੈਸਲੇ ਲੈਣ ਲਈ ਤਕਨੀਕ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਕਈ ਸੇਵਾਵਾਂ, ਜਿਵੇਂਕਿ ਕੰਮ ਲੱਭਣਾ ਜਾਂ ਇੱਕ ਵਿਆਹੁਤਾ ਸਾਥੀ ਨੂੰ ਲੱਭਣਾ ਵੀ ICT ਦੁਆਰਾ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਡਿਜੀਟਲ ਪਲੇਟਫਾਰਮਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਨਵੇਂ ਹੁਨਰ ਅਤੇ ਸ਼ੌਕ ਸਿੱਖਣ ਅਤੇ ਸ਼ੀਕਿਆਂ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕਰਨ ਲਈ ਵੀ ਕੀਤੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ। ਬੱਚਿਆਂ ਅਤੇ ਬਾਲਗਾਂ ਦੋਵਾਂ ਦੁਆਰਾ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਅਕਾਰਾਂ ਅਤੇ ਰੂਪਾਂ ਵਿੱਚ ਤਕਨਾਲੋਜੀ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਵਿੱਚ ਵਾਧਾ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਤਕਨਾਲੋਜੀ ਸਾਧਨ ਵਿਕਸਿਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਅਜਿਹਾ ਕਰਦੇ ਰਹਿਣਗੇ, ਇਹ ਜੀਵਨ, ਸਮਾਜਿਕ ਪਰਸਪਰ ਕਿਰਿਆਵਾਂ ਅਤੇ ਲੈਣ-ਦੇਣ, ਸੰਚਾਰ ਅਤੇ ਰੋਜ਼ੀ-ਰੋਟੀ ਦਾ ਅਨਿੱਖੜਵਾਂ ਅੰਗ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਤਕਨਾਲੋਜੀ ਨੂੰ ਅਪਣਾਉਣਾ ਇੱਕ ਪ੍ਰਗਤੀ ਵਾਲੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਹੈ, ਲੋਕ ਉਹਨਾਂ ਸਾਧਨਾਂ ਨੂੰ ਅਪਣਾਉਂਦੇ ਹਨ ਜੋ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਲਾਭ ਪਹੁੰਚਾਉਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਜੇਕਰ ਇਹ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਲੋੜਾਂ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਉਦੇਸ਼ ਨਾਲ ਮੇਲ ਖਾਂਦੀਆਂ ਹਨ, ਤਾਂ ਉਹ ਤਕਨਾਲੋਜੀ ਦੀ ਵਰਤੋਂ।

ਸਿੱਖਿਆ ਅਤੇ ਤਕਨਾਲੋਜੀ ਵਿਚਕਾਰ ਸੰਬੰਧ, ਸੂਚਨਾ ਅਤੇ ਸੰਚਾਰ ਤਕਨਾਲੋਜੀ (ICT) ਸੰਸਾਰ ਵਿੱਚ ਨਵੀਨਤਾਵਾਂ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਸਾਬਤ ਹੋਈਆਂ ਹਨ, ਦੇ ਅਰਥ ਵਿੱਚ 'ਦੋ-ਦਿਸ਼ਾਵੀ' ਹਨ ਕਿ ਸਿੱਖਿਆ ਵਿੱਚ ਐਪਲੀਕੇਸ਼ਨ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਅਤੇ ਵੱਡੇ ਅੰਤਰ ਬਣਾ ਰਹੇ ਹਨ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਿੱਖਿਆ ਸਾਡੇ ਨੌਜਵਾਨਾਂ ਵਿੱਚ ਸਮਰੱਥਾਵਾਂ, ਜੋ ਭਾਰਤ ਦੇ ਜੀਵੰਤ ਤਕਨਾਲੋਜੀ ਸੈਕਟਰ ਨੂੰ ਚਲਾਉਂਦੀਆਂ ਹਨ, ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਕਰਦੀ ਹੈ।

ਤਕਨਾਲੋਜੀ ਹਰ ਪੀੜ੍ਹੀ ਨੂੰ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਦੀ ਅਤੇ ਬਦਲਦੀ ਹੈ, ਜਿਵੇਂਕਿ ਇਹ ਰੇਡੀਓ, ਟੈਲੀਵੀਜ਼ਨ, ਕੰਪਿਊਟਰ, ਇੰਟਰਨੈੱਟ, ਮੋਬਾਈਲ ਉਪਕਰਨ ਅਤੇ ਹਾਲ ਹੀ ਵਿੱਚ, ਬਨਾਵਟੀ ਗਿਆਨ (AI) ਸਮੇਤ ਜਨਰੇਟਿਵ AI ਨਾਲ ਦੇਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਤਕਨਾਲੋਜੀ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਆਪਣੇ-ਆਪ ਵਿੱਚ ਸਕੂਲੀ ਸਿੱਖਿਆ ਵਿੱਚ ਬੁਨਿਆਦੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸੁਧਾਰ ਨਹੀਂ ਕਰਦੀ, ਜਦੋਂ ਤੱਕ ਇਹ ਪੂਰਕ, ਪੂਰਕ ਅਤੇ ਬੁਨਿਆਦੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਵਿਕਾਸ ਅਤੇ ਅਧਿਆਪਕ ਅਤੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਦੇ ਸਿੱਖਣ ਦਾ ਸਮਰਥਨ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ।

ਇਹ ਬਹੁਤ ਸਪਸ਼ਟ ਹੈ ਕਿ ਕੋਈ ਵੀ ਤਕਨਾਲੋਜੀ ਸਰੋਤ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਅਤੇ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਅਤੇ ਸਕੂਲੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਲਈ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੀ ਤਿਆਰੀ ਪ੍ਰਬੰਧ ਦੀਆਂ ਬੁਨਿਆਦੀ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਨੂੰ ਹੱਲ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੀ। ਵਿੱਦਿਅਕ ਟੀਚਿਆਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ ਕੇਂਦਰਿਤਾ ਹਰ ਕਲਾਸਰੂਮ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਪ੍ਰੇਰਿਤ ਅਤੇ ਸਮਰੱਥ ਅਧਿਆਪਕ ਦੀ ਮੌਜੂਦਗੀ 'ਤੇ ਲਗਾਤਾਰ ਜ਼ੋਰ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਹਾਲਾਂਕਿ, ਇਹਨਾਂ ਦੀ ਉਪਲਬਧਤਾ ਅਤੇ ਉਚਿਤ ਵਰਤੋਂ ਨਾਲ ਤਕਨਾਲੋਜੀਆਂ, ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ੀਲਤਾ ਅਤੇ ਸਿੱਖਿਆਰਥੀਆਂ ਦੇ ਅਨੁਭਵ ਨੂੰ ਵਧਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਤਕਨਾਲੋਜੀ ਸਿੱਖਿਆ ਸਿਸਟਮ ਦੇ ਕਈ ਪਹਿਲੂਆਂ 'ਤੇ ਸੁਧਾਰ ਲਈ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਸਮਰੱਥਕ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ।

ਹਾਲ ਵਿੱਚ ਡਿਜੀਟਲ ਸਿੱਖਿਆ ਪਹਿਲਕਦਮੀਆਂ ਦੀਆਂ ਮੁੱਖ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ

ਕੋਵਿਡ-19 ਮਹਾਂਮਾਰੀ ਦੇ ਕਾਰਨ ਸਕੂਲ ਬੰਦ ਹੋਣ ਨਾਲ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਅੰਦਾਜ਼ਨ 286 ਮਿਲੀਅਨ ਬੱਚੇ (ਉਮਰ 3-18 ਸਾਲ) ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਹੋਏ ਹਨ। ਵਿੱਦਿਅਕ ਅਦਾਰਿਆਂ ਦੇ ਬੰਦ ਦੌਰਾਨ, 'ਸਿੱਖਣ ਦੀ ਨਿਰੰਤਰਤਾ' ਇੱਕ ਮੁੱਖ ਚੁਣੌਤੀ ਸੀ ਅਤੇ ਹੁਣ ਮਹਾਂਮਾਰੀ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, 'ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਨੁਕਸਾਨ' ਦਾ ਜਵਾਬ ਦੇਣ ਦੀ ਲੋੜ ਮੁੱਖ ਚੁਣੌਤੀ ਹੈ।

ਦੇਸ਼ ਭਰ ਵਿੱਚ ਕਈ ICT-ਆਧਾਰਿਤ ਜਵਾਬ ਸਨ। ਦੇਸ਼ ਭਰ ਵਿੱਚ ਸਰਬ ਵਿਆਪਕ ਪਹੁੰਚ ਲਈ ਉੱਭਰਨ ਵਾਲੇ ਮੁੱਖ ਸਮਰੱਥਕਾਂ ਵਿੱਚ ਡਾਇਰੈਕਟ-ਟੂ-ਹੋਮ (DTH) ਚੈਨਲ ਸਨ, ਜਿਵੇਂਕਿ PMeVdya DTH ਟੀ.ਵੀ. ਚੈਨਲ, ਸਵੈਮ ਪ੍ਰਭਾ DTH ਚੈਨਲ, ਰੇਡੀਓ, ਕਮਿਊਨਿਟੀ ਰੇਡੀਓ ਸਟੇਸ਼ਨ, ਪੋਡਕਾਸਟ ਅਤੇ ਸਥਾਨਿਕ ਟੀ.ਵੀ. ਚੈਨਲਾਂ ਅਤੇ ਪੋਡਕਾਸਟਾਂ 'ਤੇ ਟੈਲੀ-ਕਲਾਸ। ਲਗਭਗ ਹਰ ਰਾਜ/ਯੂ.ਟੀ. ਨੇ ਮਹਾਂਮਾਰੀ ਦੌਰਾਨ ਇਹਨਾਂ ਮੀਡੀਆ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਨ ਦਾ ਤਜਰਬਾ ਸਾਂਝਾ ਕੀਤਾ ਹੈ।

ਸਿੱਖਣ ਅਤੇ ਪ੍ਰਬੰਧਕੀ ਕੰਮ ਦੀ ਨਿਗਰਾਨੀ ਲਈ ਸਿੱਖਿਆ ਲਈ ਕੰਟਰੋਲ ਅਤੇ ਕਮਾਂਡ ਸੈਂਟਰ (CCC) ਰਾਹੀਂ ਡਾਟਾ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਰਾਜ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਡਾਟਾ-ਅਗਵਾਈ ਵਾਲੇ ਫ਼ੈਸਲੇ ਲੈਣ ਦੀ ਮੁੱਖ ਸੰਭਾਵਨਾ ਰਹੀ ਹੈ। ਸਕੂਲਾਂ ਦੇ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਲਰਨਿੰਗ ਨਤੀਜਿਆਂ (LOs) ਵਿੱਚ ਸਿੱਖਣ ਪਾੜੇ ਨੂੰ ਪਛਾਣਨ ਦੇ ਨਜ਼ਰੀਏ ਨਾਲ ਟਰੈਕ ਕੀਤਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ ਤਾਂਜੋ ਉਚਿਤ ਉਪਚਾਰਿਕ ਕਾਰਵਾਈ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕੇ। ਇਹ ਪਹਿਲਕਦਮੀ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣਾਂ ਤੋਂ ਸਾਰੇ ਹਿੱਸੇਦਾਰਾਂ ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਕ, ਅਧਿਆਪਕ, ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਅਤੇ ਮਾਪਿਆਂ ਨੂੰ ਲਾਭ ਪਹੁੰਚਾਉਂਦੀ ਹੈ।

ਈ-ਸਮੱਗਰੀ ਲਈ, DIKSHA ਵੀਡੀਓ ਪਾਠ, ਵਰਕਸ਼ੀਟਾਂ, ਅਸਾਈਨਮੈਂਟ ਅਤੇ ਬੋਰਡਾਂ ਵਿੱਚ ਅਤੇ ਕਈ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਸਕੂਲੀ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਈ-ਪਾਠ-ਪੁਸਤਕਾਂ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਸਿੱਖਣ ਦੀ ਸਮੱਗਰੀ ਨੂੰ SCERTs ਦੇ YouTube ਚੈਨਲਾਂ ਅਤੇ ਨਾਜ਼ੁਕ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਵਿੱਚ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੇ ਸੰਕਿਆਂ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕਰਨ ਲਈ ਟੋਲ-ਫ੍ਰੀ ਕਾਲ ਕੇਂਦਰ ਰਾਹੀਂ ਪਹੁੰਚਯੋਗ ਬਣਾਉਣ ਵਿੱਚ ਰਾਜਾਂ/ਕੇਂਦਰ ਸ਼ਾਮਿਲ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ਾਂ ਨੇ ਪਹਿਲਕਦਮੀ ਕੀਤੀ।

ਕਈ ਰਾਜਾਂ ਨੇ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਅਤੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਪਹਿਲਾਂ ਤੋਂ ਲੋੜ ਕੀਤੀ ਸਮੱਗਰੀ ਵਾਲੇ ਟੈਬਲੇਟ/ਲੈਪਟਾਪ/ਸਮਾਰਟ ਫੋਨ ਵੰਡੇ। ਅਧਿਆਪਨ ਦੀ ਬਹੁਪੱਖਤਾ ਅਤੇ ਪਾਠ-ਸਮੱਗਰੀ ਦੀ ਨਿਰਵਿਘਨ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਨੂੰ ਵਧਾਉਣ ਲਈ, ਸਿਖਾਉਣ ਨੂੰ ਅਸਾਨ ਅਤੇ ਸਿੱਖਣ ਨੂੰ ਅਸਾਨ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਇੱਕ CRT TV ਨੂੰ ਪਾਠ ਯੋਜਨਾਵਾਂ, ਅਧਿਆਪਨ ਵੀਡੀਓ, ਮੁਲਾਂਕਣਾਂ ਅਤੇ ਮਜ਼ੇਦਾਰ ਜ਼ੋਨ ਨਾਲ ਸਮਾਰਟ ਕਲਾਸ ਵਿੱਚ ਬਦਲਿਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ।

ਇਹਨਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਕੋਈ ਵੀ ਇਸ ਤੱਥ ਤੋਂ ਦੂਰ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਕਿ ਤਕਨਾਲੋਜੀ ਤੱਕ ਅਸਮਾਨ ਪਹੁੰਚ ਇੱਕ ਅਸਲ ਚੁਣੌਤੀ ਹੈ, ਡਿਜੀਟਲ ਵੰਡ ਅਸਲ ਹੈ। ਹਰ ਕੋਈ ਇੱਕੋ ਤਕਨੀਕ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ, ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਸਮਾਰਟ ਫੋਨ ਅਤੇ ਫੀਚਰ ਫੋਨਾਂ ਦੇ ਉਪਭੋਗਤਾ ਹਨ, ਨਾਲ ਹੀ ਉਹ ਲੋਕ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਫੋਨ ਤੱਕ ਕੋਈ ਪਹੁੰਚ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਅਸੀਂ ਇੱਕ ਡਿਜੀਟਲ ਸੰਸਾਰ ਵਿੱਚ ਹੱਲਾਂ ਅਤੇ ਸਕੋਲ ਹੱਲਾਂ ਬਾਰੇ ਸੋਚ ਰਹੇ ਹਾਂ, ਤਾਂ ਇਹ ਤੱਥ ਨਜ਼ਰਅੰਦਾਜ਼ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ।

ਤਕਨਾਲੋਜੀ ਟੂਲ 'ਚੰਗੇ ਕਾਮੇ' ਹਨ, ਪਰ 'ਬੁਰੇ ਟਾਸਕਮਾਸਟਰ' ਅਤੇ ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਡਿਜੀਟਲ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਦਾ ਸਨਮਾਨ ਕਰਨ ਸਮੇਤ, ਅੱਜ਼ਾਰਾਂ ਦੀ ਚੋਣ ਅਤੇ ਵਰਤੋਂ ਕਰਨ ਲਈ ਇੱਕ ਸੰਤੁਲਿਤ ਪਹੁੰਚ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ ਅਸੀਂ ਇੱਕ ਹੋਰ ਡਿਜੀਟਲਾਈਜ਼ਡ ਸਮਾਜ ਬਣਨ ਵੱਲ ਜਾਂਦੇ ਹਾਂ, ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਕਾਰਵਾਈਆਂ, ਵਿਕਲਪਾਂ ਅਤੇ ਵਿਵਹਾਰਾਂ ਦਾ ਡਾਟਾ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਸ਼ਾਇਦ ਵਧੇਰੇ ਪਹੁੰਚਯੋਗ ਵੀ ਹਨ। ਇਹ ਡਾਟਾ, ਜਦੋਂ ਉਪਭੋਗਤਾ ਦੀ ਸੇਵਾ ਲਈ ਵਰਤਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਸਹੂਲਤ ਹੈ, ਪਰ ਉਹੀ ਡਾਟਾ ਵਿਅਕਤੀ ਨੂੰ ਕਮਜ਼ੋਰ ਬਣਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਤਕਨਾਲੋਜੀ ਸੰਦ ਨੂੰ ਸਾਵਧਾਨੀ ਨਾਲ ਵਰਤੇ ਜਾਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ, ਖ਼ਾਸ ਤੌਰ 'ਤੇ ਵਧ ਰਹੇ ਡਿਜੀਟਲ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਡਾਟਾ ਦੇ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਅਤੇ ਅਣਉਚਿਤ ਅਧਿਆਪਨ-ਸਿਖਲਾਈ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ ਵਿੱਚ।

6.1.1 ਵਿਕਾਸਸ਼ੀਲ ਅਤੇ ਉੱਭਰਦੀ ਤਕਨਾਲੋਜੀ

6.1.1.1 ਆਰਟੀਫੀਸ਼ੀਅਲ ਇੰਟੈਲੀਜੈਂਸ, ਮਸ਼ੀਨ ਲਰਨਿੰਗ, ਔਗਮੈਂਟੇਡ ਰਿਐਲਿਟੀ, ਵਰਚੁਅਲ

ਰਿਐਲਿਟੀ

ਆਰਟੀਫੀਸ਼ੀਅਲ ਇੰਟੈਲੀਜੈਂਸ, ਮਸ਼ੀਨ ਲਰਨਿੰਗ ਵਰਗੀਆਂ ਤਕਨੀਕਾਂ ਦੇ ਉਭਾਰ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਵੱਡੀਆਂ ਡਾਟਾ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਅਤੇ ਵਿਜ਼ੁਅਲਾਈਜ਼ੇਸ਼ਨ ਯਕੀਨੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸਿੱਖਿਆ ਡੋਮੇਨ ਵਿੱਚ ਨਵੀਨਤਾਕਾਰੀ ਐਪਲੀਕੇਸ਼ਨਾਂ ਨੂੰ ਲੱਭੇਗਾ। ਨਕਲੀ ਇੰਟੈਲੀਜੈਂਸ, ਮਸ਼ੀਨ ਲਰਨਿੰਗ ਅਤੇ ਡਾਟਾ ਸਾਇੰਸ, ਨਾਲ ਹੀ ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ (AR/VR/ਵਰਚੁਅਲ ਲੈਬਾਂ), ਇੰਟਰਐਕਟਿਵ ਅਤੇ ਗੇਮੀਫਾਈਡ ਸਮੱਗਰੀ, ਅਧਿਆਪਨ-ਸਿਖਲਾਈ ਅਤੇ ਮੁਲਾਂਕਣ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ ਨੂੰ ਬਿਹਤਰ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਦੀ ਤਿਆਰੀ ਅਤੇ ਪੇਸ਼ੇਵਰ ਵਿਕਾਸ ਦਾ ਸਮਰਥਨ ਕਰਨਾ, ਵਿੱਦਿਅਕ ਪਹੁੰਚ ਨੂੰ ਵਧਾਉਣਾ ਅਤੇ ਵਿੱਦਿਅਕ ਯੋਜਨਾਬੰਦੀ, ਪ੍ਰਬੰਧਨ ਅਤੇ ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਨ ਨੂੰ ਸੁਚਾਰੂ ਬਣਾਉਣਾ, ਵਰਗੀਆਂ ਉੱਭਰਦੀਆਂ ਤਕਨੀਕਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਨ ਦੀਆਂ ਬਹੁਤ ਸੰਭਾਵਨਾਵਾਂ ਹਨ। ਇਸ ਦੇ ਲਈ, ਇੱਕ ਈਕੋਸਿਸਟਮ ਡਿਜੀਟਲ ਐਜੂਕੇਸ਼ਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ ਜਿੱਥੇ ਅਧਿਆਪਕ, ਵਿਦਿਆਰਥੀ, ਮਾਪੇ, ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਕ ਲੁੜੀਂਦੇ ਸੁਰੱਖਿਆ ਅਤੇ ਸੁਰੱਖਿਆ ਉਪਾਅ ਸਮੇਂ ਤਕਨਾਲੋਜੀ ਦੀ ਢੁਕਵੀਂ ਵਰਤੋਂ ਬਾਰੇ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਧਿਆਨ ਰੱਖਦੇ ਹਨ।

ਇਹਨਾਂ ਤਕਨੀਕਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਨੂੰ ਸਮਝੇ ਬਿਨਾਂ ਲਾਗੂ ਕੀਤੇ ਡਿਜੀਟਲ ਵੰਡ ਨੂੰ ਜੋੜਨਾ ਇੱਕ ਖਤਰਾ ਹੈ। ਹਾਲਾਂਕਿ, ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਨੂੰ ਵਧਾਉਣ ਅਤੇ ਸਮਰਥਨ ਕਰਨ ਲਈ ਵਰਤਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਪਰ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਅਤੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੀਆਂ ਯੋਗਤਾਵਾਂ ਨੂੰ ਨਜ਼ਰਅੰਦਾਜ਼ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ। ਅਧਿਆਪਕ ਅਤੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਇਹਨਾਂ ਤਕਨਾਲੋਜੀਆਂ ਦੇ ਉਪਭੋਗਤਾਵਾਂ/ਲਾਭਪਾਤਰੀਆਂ ਵਜੋਂ ਅਜਿਹੀਆਂ ਤਕਨੀਕਾਂ ਦੇ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾਉਣ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਅੰਦਰੂਨੀ ਕਾਰਜਾਂ ਤੋਂ ਜਾਣੂ ਕਰਵਾਇਆ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਰਾਸ਼ਟਰੀ, ਰਾਜ ਅਤੇ ਸਕੂਲ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਇਹਨਾਂ ਤਕਨਾਲੋਜੀਆਂ, ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਅਤੇ ਇਹਨਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ 'ਤੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਨੂੰ ਕਿਵੇਂ ਸਮਝਣਾ ਹੈ ਬਾਰੇ ਜਾਗਰੂਕ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ ਨੌਜਵਾਨਾਂ ਲਈ ਜੁੰਮੇਵਾਰ AI (YUVAi) ਨੌਜਵਾਨ ਪੀੜ੍ਹੀ ਨੂੰ AI- ਤਿਆਰ ਪੀੜ੍ਹੀ ਬਣਨ ਲਈ ਸਮਰੱਥ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਸਰਕਾਰੀ ਸਕੂਲਾਂ ਲਈ ਇੱਕ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਹੈ। MietY ਦੇ ਨੈਸ਼ਨਲ ਈ-ਗਵਰਨੈਂਸ ਡਿਵੀਜ਼ਨ ਦੁਆਰਾ ਸਥਾਪਿਤ ਪਲੇਟਫਾਰਮ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਨਵੀਂ-ਯੁੱਗ ਦੀ ਤਕਨੀਕੀ ਮਾਨਸਿਕਤਾ ਅਤੇ ਸੰਬੰਧਿਤ ਹੁਨਰ ਸੈੱਟ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕਰਨਾ ਹੈ।

6.1.1.2 ਜਨਰੇਟਿਵ AI

ਤਕਨਾਲੋਜੀ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅਨੁਮਾਨ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਹਾਲਾਂਕਿ, ਆਉਣ ਵਾਲੇ ਭਵਿੱਖ ਵਿੱਚ, ਆਰਟੀਫੀਸ਼ੀਅਲ ਇੰਟੈਲੀਜੈਂਸ, ਮਸ਼ੀਨ ਲਰਨਿੰਗ ਅਤੇ ਨਤੀਜੇ ਵਜੋਂ ਉਤਪਤੀ ਅਤੇ ਜਵਾਬਦੇਹ ਦਾ ਵਾਧੇ ਕਾਰਨ AI ਅਟੱਲ ਜਾਪਦਾ ਹੈ। ਤਕਨਾਲੋਜੀ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ ਦੀ ਪਰਵਾਹ ਕੀਤੇ ਬਿਨਾਂ, ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਅਤੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੇ ਹੁਨਰ ਸਮੂਹ ਨੂੰ ਇਸ ਗੱਲ ਦੀ ਮੁਢਲੀ ਸਮਝ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨ ਲਈ ਕਿ ਇਹ ਤਕਨੀਕਾਂ ਕਿਵੇਂ ਕੰਮ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਇਸ ਲਈ ਉੱਭਰ ਰਹੀਆਂ ਅਤੇ ਵਿਘਨਕਾਰੀ ਤਕਨਾਲੋਜੀਆਂ ਨੂੰ ਇਸ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਚੈਨਲ ਕਰੋ ਜੋ ਲੋੜ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਭਾਰਤੀ ਸੰਦਰਭ ਵਿੱਚ ਅਧਿਆਪਕ ਅਤੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਮਦਦ ਕਰਦੀ ਹੈ, ਨਾਜ਼ੁਕ ਹੈ।

ਜਨਰੇਟਿਵ AI ਇੱਕ ਕਿਸਮ ਦੀ AI ਹੈ ਜੋ ਮੌਜੂਦਾ ਡਾਟਾ ਤੋਂ ਸਿੱਖ ਕੇ ਅਸਲੀ ਸਮੱਗਰੀ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ; ਇਹ ਨਵੀਂ ਸਮੱਗਰੀ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਲਈ ਮੌਜੂਦਾ ਡਾਟਾ ਤੋਂ ਪੈਟਰਨ ਅਤੇ ਬਣਤਰ ਵਰਤਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਬਿਨਾਂ ਸਪਸ਼ਟ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮਿੰਗ ਤੋਂ ਨਵਾਂ ਟੈਕਸਟ, ਚਿੱਤਰ ਜਾਂ ਸੰਗੀਤ ਤਿਆਰ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਜਨਰੇਟਿਵ ਅਤੇ ਜਵਾਬਦੇਹੀ ਦੀਆਂ ਕੁਝ ਉਦਾਹਰਨਾਂ Chat GPT ਅਤੇ Bard ਹਨ। ਹਾਲਾਂਕਿ, ਇਹਨਾਂ ਦਾ ਤਕਨਾਲੋਜੀ ਹੱਲ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਲਾਭ ਉਠਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂਕਿ TaraBot, DIKSHA 'ਤੇ। ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਡਿਜ਼ਾਈਨ, ਸੰਗੀਤ, ਕਲਾ ਅਤੇ ਕਹਾਣੀ ਸੁਣਾਉਣ ਵਿੱਚ ਖੋਜ ਅਤੇ ਸਮੱਸਿਆ ਦਾ ਹੱਲ, ਵਿਚਾਰਾਂ ਨੂੰ ਖੋਜਣ, ਨਵੀਨਤਾਕਾਰੀ ਸਮੱਗਰੀ ਬਣਾਉਣ ਅਤੇ ਸਮਰੱਥ ਕਰਨ ਲਈ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ।

ਸਿੱਖਿਆ ਵਿੱਚ, ਜਨਰੇਟਿਵ AI ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਲਈ ਇੱਕ ਕੀਮਤੀ ਸਾਧਨ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਰੁਝੇਵੇਂ ਵਿੱਦਿਅਕ ਸਮੱਗਰੀ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਇੰਟਰਐਕਟਿਵ ਪਾਠ, ਵੀਡੀਓ ਅਤੇ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਅਭਿਆਸ ਦੀ ਸਿਰਜਣਾ ਨੂੰ ਸਮਰੱਥ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਕਈ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਸਮੱਗਰੀ ਬਣਾਉਣ ਵਿੱਚ, ਸਮਾਵੇਸ਼ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਸਹਾਇਤਾ ਵੀ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਹਾਲਾਂਕਿ, ਇਹ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਸਾਵਧਾਨੀ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਕਿ ਤਿਆਰ ਕੀਤੀ ਸਮੱਗਰੀ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਨਾਲ ਮੇਲ ਖਾਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਪੱਖਪਾਤ ਤੋਂ ਬਚਦੀ ਹੈ। ਜੁੱਮੇਵਾਰੀ ਨਾਲ ਜਨਰੇਟਿਵ AI ਨੂੰ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰਦੇ ਹੋਏ, ਅਧਿਆਪਕ, ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਵਿਲੱਖਣ ਤਜਰਬਿਆਂ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਸ਼ ਕਰਦੇ ਹੋਏ, ਕਲਾਸਰੂਮ ਰਚਨਾਤਮਿਕਤਾ ਅਤੇ ਨਵੀਨਤਾ ਨੂੰ ਵਧਾ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਜਨਰੇਟਿਵ AI ਵਿੱਚ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਤੌਰ 'ਤੇ ਕੁਇਜ਼, ਪਾਠ-ਯੋਜਨਾਵਾਂ, ਸਿੱਖਣ ਸਮੱਗਰੀ, ਅਨੁਕੂਲਿਤ ਮੁਲਾਂਕਣ, ਇੰਟਰਐਕਟਿਵ ਸਿਮੂਲੇਸ਼ਨ ਅਤੇ ਦਿਲਚਸਪ ਸਿੱਖਣ ਲਈ ਵਰਚੁਅਲ ਵਾਤਾਵਰਨ ਸਮੱਗਰੀ ਤਿਆਰ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਸਮਾਂ ਅਤੇ ਮਿਹਨਤ ਘਟਾ ਕੇ ਸਿੱਖਣ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਪੂਰਕ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾਉਣ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਹੈ।

ਹਾਲਾਂਕਿ, ਇਹ ਨੋਟ ਕਰਨਾ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹੈ ਕਿ ਜਨਰੇਟਿਵ AI ਇੱਕ ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਵਿਕਸਿਤ ਹੋ ਰਿਹਾ ਖੇਤਰ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਨਾਲ ਇੱਥੇ ਨੈਤਿਕ ਵਿਚਾਰ ਅਤੇ ਚੁਣੌਤੀਆਂ ਜੁੜੇ ਹਨ। ਉਤਪੰਨ ਸਮੱਗਰੀ ਵਿੱਚ ਪੱਖਪਾਤ ਵਰਗੇ ਮੁੱਦੇ, ਡਾਟਾ ਗੋਪਨੀਯਤਾ ਅਤੇ ਉਤਪੰਨ ਸਮੱਗਰੀ ਦੀ ਵੈਧਤਾ ਅਤੇ ਸੱਚਾਈ ਉਹ ਮੁੱਦੇ ਹਨ ਜੋ ਸਾਹਮਣੇ ਆਏ ਹਨ ਅਤੇ ਹੋਰ ਖੋਜ ਕੀਤੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ। ਨਾਲ ਹੀ, ਸਿੱਖਿਆ ਵਿੱਚ AI ਦੀ (ਗਲਤ) ਵਰਤੋਂ ਨਾਲ ਅਸਲ ਚੁਣੌਤੀਆਂ ਅਤੇ ਰੁਕਾਵਟਾਂ ਪੈਦਾ ਹੋ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਅਤੇ ਸਿੱਖਿਅਕਾਂ ਦੀ 'ਆਊਟਸੋਰਸਿੰਗ' ਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਬੁਨਿਆਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਵਿੱਦਿਅਕ ਕੰਮ, ਸੋਚਣ ਦਾ, AI ਤੱਕ ਸ਼ਾਮਲ ਹੈ। ਇਹ AI ਦੁਆਰਾ ਕੀਤੇ ਜਾ ਰਹੇ ਹੋਮਵਰਕ ਅਤੇ ਅਸਾਈਨਮੈਂਟ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਜਾਂ ਪਾਠ-ਯੋਜਨਾਵਾਂ ਅਤੇ ਸਮੱਗਰੀ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ AI ਦੁਆਰਾ ਵਿਕਸਿਤ ਕੀਤੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ, ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਲੰਮੇ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ, ਅਜਿਹਾ ਵਿਵਹਾਰ ਆਊਟਸੋਰਸਿੰਗ ਸਮਰੱਥਾ ਦੇ ਵਾਧੇ ਨੂੰ ਰੋਕਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ- ਇਸ ਸਥਿਤੀ ਵਿੱਚ, ਸੋਚਣਾ ਅਤੇ ਇਹ ਡੂੰਘਾ ਨੁਕਸਾਨਦਾਇਕ ਹੋਵੇਗਾ।

ਸਿੱਖਿਆ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਵਿੱਚ AI ਦਾ ਡੂੰਘਾਈ ਨਾਲ ਸੋਚਿਆ ਅਤੇ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਖੋਜ ਕੀਤੀ ਗਈ ਏਕੀਕਰਨ ਹੀ ਇਜਾਜ਼ਤ ਦੇਵੇਗੀ ਕਿ ਅਸੀਂ ਇਸ ਦੇ ਵਧੇਰੇ ਗੰਭੀਰ ਖਤਰਿਆਂ ਦੇ ਅੱਗੇ ਝੁਕਦੇ ਹੋਏ ਇਸ ਦੀ ਸੰਭਾਵਨਾ ਨੂੰ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵਰਤਦੇ ਹਾਂ। ਇਹ ਇਹਨਾਂ ਸਮੁੱਚੀ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਲਈ ਖੋਜ ਅਤੇ ਧਿਆਨ ਦੇ ਸਭ ਤੋਂ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ - AI ਦੇ ਖਤਰੇ ਖਤਮ ਕਰਨਾ ਅਤੇ ਇਸ ਦੀ ਪੂਰੀ ਹੱਦ ਤੱਕ ਵਰਤੋਂ ਕਰਨਾ। ਜਿਸ ਸਮੇਂ ਇਹ NCF ਲਿਖਿਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਹੋਰ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਭਾਗ 6.2

ਸਕੂਲੀ ਸਿੱਖਿਆ ਵਿੱਚ ICT ਦੀ ਸੰਭਾਵਨਾ

ਸਿੱਖਿਆ ਵਿੱਚ ਤਕਨਾਲੋਜੀ ਮਨੁੱਖ ਦੀਆਂ ਯੋਗਤਾਵਾਂ ਅਤੇ ਅਧਿਆਪਨ ਅਤੇ ਸਿੱਖਣ ਨੂੰ ਵਧੇਰੇ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਬਣਾਉਣ ਦੇ ਤਰੀਕੇ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਵਿਸਤਾਰ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾਉਣ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਰੱਖਦੀ ਹੈ। ਇੱਥੇ ਕੁਝ ਦ੍ਰਿਸ਼ ਹਨ ਜਾਂਚ ਕਰਨ ਲਈ ਕਿ ਕਿਹੜੀ ਤਕਨੀਕ ਸਮਰੱਥ ਕਰ ਸਕਦੀ ਹੈ:

- ੳ. ਰੁਕਾਵਟਾਂ ਨੂੰ ਤੋੜ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਸਿਰਫ਼ ਕਲਾਸਰੂਮ ਅਨੁਭਵ ਤੱਕ ਸੀਮਿਤ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਕਿਤਾਬ, ਅਧਿਆਪਕ ਅਤੇ ਕਲਾਸਰੂਮ ਦੀਆਂ ਪਾਬੰਦੀਆਂ ਤੋਂ ਪਰੇ ਸਮੱਗਰੀ ਦੀ ਪੜਚੋਲ ਅਤੇ ਪਹੁੰਚ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ।
- ਅ. ਸੰਸਾਰਾਂ, ਵਿਚਾਰਾਂ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਸਥਾਨਾਂ ਦੀ ਪੜਚੋਲ ਕਰਨ ਦੇ ਯੋਗ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਤੱਕ ਸਰੀਰਿਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਪਹੁੰਚ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ, ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ ਇੱਕ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਜਾਂ ਇੱਥੋਂ ਤੱਕ ਕਿ ਅਧਿਆਪਕ ਨੇ ਇੱਕ ਪਲੈਨੇਟੇਰੀਅਮ ਜਾਂ ਅਜਾਇਬ ਘਰ ਦੇਖਣ ਲਈ ਯਾਤਰਾ ਨਾ ਕੀਤੀ ਹੋਵੇ, ਪਰ ਜੇ ਇੱਕ ਵੀਡੀਓ ਜਾਂ ਇੱਕ ਵਧੀ ਹੋਈ ਅਸਲੀਅਤ ਅਨੁਭਵ ਲਈ ਲਿੰਕ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਉਹ ਸੰਸਾਰ ਵਿੱਚ ਕਿਸੇ ਵੀ ਸਪੇਸ ਦੀ ਪੜਚੋਲ ਕਰਨ ਦੇ ਯੋਗ ਹੋਵੇਗਾ।

- ੲ. ਇਹ ਆਪਣੇ-ਆਪ ਵਿੱਚ ਵਿਤਕਰਾ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ, ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ ਤਕਨਾਲੋਜੀ ਨੂੰ ਉਪਭੋਗਤਾ ਦੀ ਯੋਗਤਾ ਜਾਂ ਸਥਾਨ ਮਾਇਨੇ ਨਹੀਂ ਰੱਖਦੀ। ਤਕਨਾਲੋਜੀ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਯੋਗਤਾਵਾਂ ਵਾਲੇ ਲੋਕਾਂ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚ ਖੋਲ੍ਹਦੀ ਹੈ। ਉਪਸਿਰਲੇਖਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਅਤੇ ਸੈਨਤ ਭਾਸ਼ਾ ਦੁਆਰਾ ਸਮਰੱਥਤਾ ਵੀਡੀਓ ਸਮੱਗਰੀ ਸੁਣਨ ਦੀ ਕਮਜ਼ੋਰੀ ਲਈ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹੈ; ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਆਡੀਓ ਸਮੱਗਰੀ ਨੇਤਰਹੀਣ ਅਤੇ ਪ੍ਰਿੰਟ ਕਮਜ਼ੋਰ ਲੋਕਾਂ ਲਈ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹੈ। ਆਡੀਓ ਦੇ ਨਾਲ ਟੈਕਸਟ ਇੱਕ ਜੀਵਨ ਹੋਵੇਗਾ, ਸਿੱਖਣ ਵਿੱਚ ਅਸਮਰੱਥਤਾ ਵਾਲੇ ਸਿੱਖਿਆਰਥੀਆਂ ਲਈ ਚੌਜਰ ਹੋਵੇਗਾ।
- ਸ. ਸਿੱਖਣ ਲਈ ਚੋਣ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਨਾ, ਕੁਨੈਕਸ਼ਨ ਬਣਾਉਣਾ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਜੋ ਲੜੀਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਕੀ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਨੂੰ ਲੱਭਣਾ ਸੰਭਵ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ; ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ ਅਧਿਆਪਕ ਪੂਰਵ-ਨਿਰਧਾਰਿਤ ਵਿਸ਼ਿਆਂ 'ਤੇ ਸਿਖਲਾਈ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਗੁਜ਼ਰਦੇ ਹਨ; ਜਦੋਂਕਿ ਇਹ ਲਾਭਦਾਇਕ ਹੈ, ਇਸ ਨੂੰ ਵੈੱਬ 'ਤੇ ਟੀਚਰ ਐਂਕਸੈਸ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਸਿਖਲਾਈ ਦੁਆਰਾ ਪੂਰਕ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

6.2.1 ਪਹੁੰਚ

ਇਸ NCF ਨੇ ਲਗਾਤਾਰ ਜ਼ਿਕਰ ਕੀਤਾ ਹੈ ਕਿ ਸਿੱਖਣ ਨੂੰ ਪਾਠ-ਪੁਸਤਕਾਂ ਵਿੱਚ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੇ ਜਾਣ ਤੱਕ ਸੀਮਿਤ ਨਹੀਂ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ICT ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਅਤੇ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਲਈ ਵਿਭਿੰਨ ਕਿਸਮਾਂ ਦੀ ਸਮੱਗਰੀ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚ ਕਰਨਾ ਸੰਭਵ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਇੰਟਰਨੈੱਟ ਅਤੇ ਡਿਜੀਟਲ ਉਪਕਰਨਾਂ ਦੀ ਸਰਬ-ਵਿਆਪਕਤਾ ਤੱਕ ਫੈਲਦੇ ਨੈੱਟਵਰਕ ਦੇ ਨਾਲ ਜੋਕਿ ਇੰਟਰਨੈੱਟ ਨਾਲ ਜੁੜ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਵਿੱਦਿਅਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਕੀਮਤੀ ਸਮੱਗਰੀ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚ ਵਧੇਰੇ ਬਰਾਬਰੀ ਅਤੇ ਲੋਕਤੰਤਰੀ ਹੋ ਗਈ ਹੈ, ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਿਸੇ ਵੀ ਸਮੇਂ ਅਤੇ ਕਿਤੇ ਵੀ ਸਿੱਖਣ ਨੂੰ ਸਮਰੱਥ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ।

6.2.1.1 ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਲਈ

ਇੰਟਰਨੈੱਟ 'ਤੇ ਡਿਜੀਟਲ ਸਮੱਗਰੀ ਤੱਕ ਸਿੱਧੀ ਪਹੁੰਚ ਬਹੁਤ ਛੋਟੇ ਬੱਚਿਆਂ ਲਈ ਉਚਿਤ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਡਿਜੀਟਲ ਸਮੱਗਰੀ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚ ਦੇ ਮਾਮਲੇ ਵਿੱਚ ਬਾਲਗਾਂ ਦੁਆਰਾ ਸੰਚਾਲਿਤ ਅਤੇ ਵਿਚੋਲਗੀ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ।

- ੳ. ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਸੰਬੰਧਿਤ ਡਿਜੀਟਲ ਸਮੱਗਰੀ, ਜੋ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਪਾਠਕ੍ਰਮ, ਸਿਲੇਬਸ, ਪਾਠ-ਪੁਸਤਕਾਂ ਅਤੇ ਹੋਰ ਸਮੱਗਰੀਆਂ ਜੋ ਉਹ ਆਪਣੇ ਭੌਤਿਕ ਵਾਤਾਵਰਨ ਵਿੱਚ ਪਹੁੰਚ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਅਸਮਰੱਥ ਹਨ, ਤੱਕ ਪਹੁੰਚ ਕਰਨ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨਾਲ ਜੁੜਨ ਲਈ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।
- ਅ. ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਸਮਝ ਨੂੰ ਡੂੰਘਾ ਕਰਨ, ਆਪਣੀ ਰਫ਼ਤਾਰ ਨਾਲ ਸਿੱਖਣ ਨਾਲ ਜੁੜਨ ਲਈ, ਵਾਧੂ ਅਭਿਆਸ ਅਤੇ ਸਵੈ-ਮੁਲਾਂਕਣ ICT ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਵੀ ਚੀਜ਼ ਤੋਂ ਵੱਧ, ਨਵੇਂ ਖੇਤਰਾਂ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਨੂੰ ਖੋਜਣ ਲਈ ਅਥਾਹ ਮੁੱਲ ਅਤੇ ਜਿਵੇਂਕਿ ਆਮ ਹੁੰਦਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਸਿਰਜਣਹਾਰ ਅਤੇ ਨਿਰਮਾਤਾ ਬਣਨ ਲਈ (ਉਦਾਹਰਨ ਵਜੋਂ, 'ਕਿਵੇਂ ਕਰਨਾ ਹੈ ...' ਵੀਡੀਓ ਬਣਾਉਣਾ ਅਤੇ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ) ICT ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ।
- ੲ. ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਆਪਣੇ ਸੰਕਿਆਂ ਨੂੰ ਸਪਸ਼ਟ ਕਰਨ ਲਈ ਜਾਂ ਸਮਝ ਨੂੰ ਸਪਸ਼ਟ ਕਰਨ ਜਾਂ ਉਤਸੁਕਤਾ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨ ਅਤੇ ਸੰਤੁਸ਼ਟ ਕਰਨ ਲਈ ਸਿਰਫ਼ ਅਵਾਜ਼ ਜਾਂ ਟੈਕਸਟ ਰਾਹੀਂ ਕੋਈ ਸਵਾਲ ਪੁੱਛਣ ਲਈ ਪੀਅਰ ਫੋਰਮ ਅਤੇ ਚੈਟਬੋਟਸ ਵਰਗੀਆਂ ਤਕਨਾਲੋਜੀਆਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ।
- ਸ. ਬਿਨਾਂ ਡਰ ਜਾਂ ਨਿਰਣੇ ਦੇ ਸਿੱਖਣ ਅਤੇ ਸਿੱਖਣ ਲਈ ਥਾਂਵਾਂ ਲੱਭਣ ਲਈ ਏਜੰਸੀ ਨੂੰ ICT ਦੁਆਰਾ ਸਮਰੱਥ ਬਣਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

6.2.1.2 ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਲਈ

ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨਾਲੋਂ ਵੱਧ, ਇਹ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਲਈ ਹੈ ਕਿ ICT ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸਮਰੱਥ ਅਤੇ ਸ਼ਕਤੀਕਰਨ ਬਣ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

- ੳ. ਅਧਿਆਪਕ ਪਾਠ-ਪੁਸਤਕ ਸਮੱਗਰੀ ਦੇ ਪੂਰਕ ਅਤੇ ਪੂਰਕ ਕਰਨ ਲਈ ਇੰਟਰਨੈੱਟ 'ਤੇ ਉਪਲਬਧ ਡਿਜੀਟਲ ਸਮੱਗਰੀ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਅਜਿਹੀ ਸਮੱਗਰੀ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਸਿੱਖਿਆ ਸ਼ਾਸਤਰੀ ਪਹੁੰਚਾਂ ਨੂੰ ਸਮਰੱਥ ਬਣਾ ਸਕਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਨਾਲ ਹੀ ਆਡੀਓ-ਵਿਡੀਓ ਸਮੱਗਰੀ ਦੁਆਰਾ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਰੂਪਾਂ ਦੀ ਸ਼ਮੂਲੀਅਤ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਪਾਠ-ਪੁਸਤਕ ਦੇ ਅਧਿਆਇ ਅਤੇ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਦੀਆਂ ਹੈਂਡਬੁੱਕਾਂ ਢੁਕਵੇਂ QR ਕੋਡਾਂ 'ਤੇ ਆਧਾਰਿਤ (embed) ਹੋ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ, ਜੋ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸੰਬੰਧਿਤ ਪੂਰਕ ਅਤੇ ਪੂਰਕ ਸਮੱਗਰੀ ਲਈ ਗਾਈਡੈਂਸ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ।
- ਅ. ਖਾਸ ਸਮੱਗਰੀ ਖੇਤਰਾਂ ਅਤੇ ਪਾਠ-ਪੁਸਤਕ ਲਈ ਸੁਝਾਵੇਂ ਗਏ ਅਤੇ ਵਿਆਖਿਆਤਮਿਕ ਪਾਠ-ਯੋਜਨਾਵਾਂ ਲਈ ਸਰੋਤ ਅਧਿਆਇ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਦੀ ਕਲਾਸਰੂਮ ਹਦਾਇਤਾਂ ਦੀ ਤਿਆਰੀ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕਰਦੇ ਹਨ।
- ੲ. ਖਾਸ ਸੰਕਲਪਾਂ ਲਈ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਡਿਜ਼ਾਈਨ ਕੀਤੇ ਪੈਡਾਗੋਜੀਕਲ ਕੰਟੈਂਟ ਗਿਆਨ (PCK) ਪੈਕੇਜ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਨੂੰ ਸਿਧਾਂਤਿਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਅਧਿਆਪਨ ਲਈ ਤਿਆਰ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ।
- ਸ. ਅਤਿਰਿਕਤ ਮੁਲਾਂਕਣ ਟੂਲ ਅਤੇ ਅਸਾਨੀ ਨਾਲ ਉਪਲਬਧ ਵਰਕਸ਼ੀਟਾਂ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਲਈ ਰਚਨਾਤਮਿਕ ਮੁਲਾਂਕਣ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਨੂੰ ਸਮਰੱਥ ਬਣਾ ਸਕਦੇ ਹਨ।
- ਹ. ਵਧੇਰੇ ਡੂੰਘਾਈ ਵਾਲੇ ਕੋਰਸ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਨੂੰ ਖਾਸ ਸਮੱਗਰੀ ਖੇਤਰਾਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਆਪਣੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਡੂੰਘਾ ਕਰਨ ਦੀ ਇਜਾਜ਼ਤ ਦੇ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਅਧਿਆਪਕ ਇਹਨਾਂ ਆਨਲਾਈਨ ਕੋਰਸਾਂ ਵਿੱਚ ਦਾਖਲਾ ਲੈ ਸਕਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਗਤੀ ਅਤੇ ਸਹੂਲਤ 'ਤੇ ਸਮਰੱਥਾ ਵਿਕਾਸ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ।
- ਕ. ਅਧਿਆਪਕ ਅਜਿਹੇ ਸਾਧਨਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ ਜੋ ਆਪਣੇ-ਆਪ ਨੂੰ ਬੋਝ ਤੋਂ ਮੁਕਤ ਕਰਨ ਲਈ ਪ੍ਰਬੰਧਕੀ ਕੰਮਾਂ ਨੂੰ ਸਰਲ ਬਣਾ ਸਕਦੇ ਹਨ।

6.2.2 ਸਮੱਗਰੀ ਦੀ ਰਚਨਾ

- ICT ਨੇ ਨਾ ਸਿਰਫ ਸਮੱਗਰੀ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚ ਨੂੰ ਅਸਾਨ ਬਣਾਇਆ ਹੈ, ਸਗੋਂ ਇਸ ਨੇ ਸਮੱਗਰੀ ਦੀ ਰਚਨਾ ਨੂੰ ਵੀ ਸਮਰੱਥ ਬਣਾਇਆ ਹੈ। ICT ਵਿੱਦਿਅਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸਮਰੱਥ ਅਤੇ ਸੰਬੰਧਿਤ ਸਮੱਗਰੀ ਕੀਮਤੀ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਵਿਭਿੰਨ ਪ੍ਰੈਕਟੀਸ਼ਨਰਾਂ ਨੂੰ ਸਮਰੱਥ ਬਣਾਉਣ ਦੀ।
- ੳ. ਕਲਾਸਰੂਮਾਂ ਵਿੱਚ ਵਰਤੀ ਜਾਣ ਵਾਲੀ ਸਥਾਨਿਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਢੁਕਵੀਂ ਸਮੱਗਰੀ ICT ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਨਾਲ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਅਤੇ ਸਰੋਤ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਦੁਆਰਾ ਸਕੂਲ ਕਲੱਸਟਰ/ਕੰਪਲੈਕਸ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਬਣਾਈ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ।
  - ਅ. ਅਧਿਆਪਕ ਆਪਣੀ ਕਲਾਸਰੂਮ ਦੀਆਂ ਖਾਸ ਲੋੜਾਂ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਗਤੀਸ਼ੀਲ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸਮੱਗਰੀ ਬਣਾ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਮੌਜੂਦਾ ਡਿਜੀਟਲ ਸਮੱਗਰੀ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਇਸ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਖਾਸ ਲੋੜਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਸੋਧ ਸਕਦੇ ਹਨ।
  - ੲ. ICT ਨੇ ਸਮੱਗਰੀ ਨੂੰ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਰੂਪਾਂ ਵਿੱਚ ਤਿਆਰ ਕਰਨਾ ਅਤੇ ਪੇਸ਼ ਕਰਨਾ ਸੰਭਵ ਬਣਾਇਆ ਹੈ। ਵੀਡੀਓਜ਼, ਆਡੀਓ ਕਲਿੱਪਿੰਗਜ਼, ਗ੍ਰਾਫਿਕ ਸਿਮੂਲੇਸ਼ਨ, ਐਨੀਮੇਟਡ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀਆਂ, ਸਮੱਗਰੀ ਦੇ ਇਹ ਸਾਰੇ ਰੂਪ ICT ਵਿੱਚ ਹੁਣ ਸਧਾਰਨ ਸਾਧਨਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਨਾਲ ਇੱਕ ਪ੍ਰੇਰਿਤ ਅਤੇ ਸਮਰੱਥ ਅਧਿਆਪਕ ਦੁਆਰਾ ਅਸਾਨੀ ਨਾਲ ਬਣਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਵੱਖੋ-ਵੱਖਰੇ ਰੂਪ ਅਧਿਆਪਨ-ਸਿਖਲਾਈ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਵਿੱਚ ਵਰਤੀ ਗਈ ਸਮੱਗਰੀ ਵਿੱਚ ਵਿਭਿੰਨਤਾ ਦੀ ਆਗਿਆ ਦਿੰਦੇ ਹਨ।
  - ਸ. ICT ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਇੱਕ ਸਧਾਰਨ ਪਾਠ ਰੂਪ ਤੋਂ ਪਰੇ ਆਪਣੇ-ਆਪ ਨੂੰ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਨ ਦੇ ਯੋਗ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਆਡੀਓ-ਵਿਡੀਓ ਰੂਪਾਂ ਵਿੱਚ ਆਪਣੀ ਵਿੱਦਿਅਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸੰਬੰਧਿਤ ਸਮਝ ਮੁਲਾਂਕਣ ਕਰਨ ਲਈ ਅਧਿਆਪਕ ਨੂੰ ਹਾਸਲ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ।

- ਹ. ਕਲਾ, ਸਰੀਰਿਕ ਅਤੇ ਕਿੱਤਾਮੁਖੀ ਸਿੱਖਿਆ 'ਤੇ ਇਸ NCF ਦੇ ਜ਼ੋਰ ਦੇ ਨਾਲ, ਡਿਜੀਟਲ ਸਮੱਗਰੀ ਦੁਆਰਾ ਨਿਭਾਈ ਗਈ ਕੇਂਦਰੀ ਭੂਮਿਕਾ ਦੀ ਕਲਪਨਾ ਕਰਨਾ ਮੁਸ਼ਕਲ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਇਹਨਾਂ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਖੇਤਰਾਂ ਲਈ ਪਾਠ-ਪੁਸਤਕ ਅਧਿਆਇ ਨਾਲੋਂ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਹਦਾਇਤੀ ਵੀਡੀਓਜ਼ ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਹੋਣਗੇ।
- ਕ. ਅਧਿਆਪਕ ਸਮੱਗਰੀ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਜਨਰੇਟਿਵ AI ਤਕਨਾਲੋਜੀਆਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ ਜੋ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਸੰਦਰਭ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਤਤਕਾਲ ਸਿੱਖਿਆ ਸੰਬੰਧੀ ਲੋੜਾਂ ਲਈ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਅਨੁਸਾਰ ਸਥਾਨਿਕ ਹੈ।

6.2.3 ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਧਿਆਨ

ICT ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਖ਼ਾਸ ਲੋੜਾਂ ਵੱਲ ਵੱਧ ਤੋਂ ਵੱਧ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਧਿਆਨ ਦੇਣ ਵਿੱਚ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਦੀ ਮਦਦ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ।

- ੳ. ICT ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੀਆਂ ਸਿੱਖਣ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਾਪਤੀਆਂ ਨੂੰ ਗੈਨਿਊਲਿਟੀ ਦੇ ਵਧੀਆ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਰਿਕਾਰਡ ਕਰਨ ਨੂੰ ਸਮਰੱਥ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਜਾਣਕਾਰੀ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਦੇਖਭਾਲ ਵਿੱਚ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦਾ ਉਪ ਸਮੂਹ ਲਈ ਉਪਯੋਗੀ ਸਿੱਖਣ ਪ੍ਰੋਫਾਈਲ ਬਣਾਉਣ ਵਿੱਚ ਅਧਿਆਪਕ ਦੀ ਮਦਦ ਕਰ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਸਿਖਲਾਈ ਪ੍ਰੋਫਾਈਲ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਸਿੱਖਣ ਦੀਆਂ ਯੋਜਨਾਵਾਂ, ਜੋਕਿ ਸੰਬੰਧਿਤ ਤਕਨਾਲੋਜੀ ਹੱਲ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਨਾਲ ਵੀ ਵਿਕਸਿਤ ਕੀਤੀਆਂ ਜਾ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ, ਬਣਾਉਣ ਵਿੱਚ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਦੀ ਮਦਦ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਮੁਲਾਂਕਣ ਕਰਨ ਲਈ ਕਿ ਕੀ ਯੋਜਨਾ ਢੁਕਵੀਂ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਲਈ ਉਪਯੋਗੀ, ਅਧਿਆਪਕ ਇਸ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਦਾ ਕੇਂਦਰ ਹੈ।
- ਅ. ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਕਲਾਸਰੂਮ ਵਿੱਚ ਅਧਿਆਪਕ ਦੁਆਰਾ ਸੰਚਾਲਿਤ ਡਿਜੀਟਲ ਡਿਵਾਈਸਾਂ ਰਾਹੀਂ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਸਮੱਗਰੀ ਨਾਲ ਜੁੜ ਸਕਦੇ ਹਨ। ICT ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੀ ਖ਼ਾਸ ਪ੍ਰੋਫਾਈਲ ਵਰਤੋਂ ਕਰ ਕੇ ਇਸ ਸਮੱਗਰੀ ਨੂੰ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਬਣਾਉਣ ਵਿੱਚ ਸਹਾਇਤਾ ਕਰ ਸਕਦੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਪੁਰਾਣੇ ਗਿਆਨ ਅਤੇ ਤਰਜੀਹਾਂ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ।
- ੲ. ਉੱਚ ਪੱਧਰਾਂ ਵਿੱਚ, ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਡਿਜੀਟਲ ਸਮੱਗਰੀ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ ਜੋ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਰੂਪਾਂ, ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਅਤੇ ਮਲਟੀਮੀਡੀਆ ਫਾਰਮੈਟ ਵਿੱਚ ਧਾਰਨਾਵਾਂ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਆਪਣੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਇਹਨਾਂ ਸਮੱਗਰੀਆਂ ਨਾਲ ਜੁੜ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਇਹ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਸਿੱਖਣ ਦੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਨੂੰ ਹੌਲੀ-ਹੌਲੀ ਬਦਲਣ ਦੀ ਸਹੂਲਤ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸੁਤੰਤਰ ਸਿੱਖਿਆਰਥੀ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ।
- ਸ. ਅਧਿਆਪਕ ਵੀ ਆਪਣੀਆਂ ਲੋੜਾਂ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਲਈ ਮੁਸ਼ਕਲ ਦੇ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਸੁਧਾਰ ਮੁਤਾਬਕ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਸਿਖਲਾਈ ਯੋਜਨਾਵਾਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ।
- ਹ. ਤਕਨਾਲੋਜੀ ਪਾੜੇ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰ ਸਕਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਅਪਾਹਜ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੀਆਂ ਵਿਭਿੰਨ ਲੋੜਾਂ ਦਾ ਸਮਰਥਨ ਕਰਨ ਲਈ ਸੁਤੰਤਰ ਸਿੱਖਣ ਨੂੰ ਸਮਰੱਥ ਬਣਾ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਸ਼ੁਰੂਆਤੀ ਸਮੇਂ ਖੋਜ ਅਤੇ ਦਖਲ ਲਈ ਵਿਭਿੰਨ ਸਾਧਨਾਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਤਕਨੀਕੀ ਸਹਾਇਤਾ ਦੀ ਲੋੜ ਹੋਵੇਗੀ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ, ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਤੌਰ 'ਤੇ ਤਿਆਰ ਕੀਤੀ ਈ-ਸਮੱਗਰੀ ਨੂੰ ਅਸਮਰੱਥਤਾ ਵਾਲੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੀਆਂ ਸਿੱਖਣ ਦੀਆਂ ਲੋੜਾਂ ਨੂੰ ਸੰਬੋਧਿਤ ਕਰਨਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਯੂਨੀਵਰਸਲ ਡਿਜ਼ਾਈਨ ਫਾਰ ਲਰਨਿੰਗ (UDL) ਸਿਧਾਂਤ ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਵੀਡੀਓ, ISL ਅਤੇ ਹੋਰ ਡਿਜੀਟਲ ਫਾਰਮੈਟ, ਜਿਵੇਂਕਿ EPUB, ਫਲਿੱਪਬੁੱਕ, ਇੰਟਰਐਕਟਿਵ ਡਿਜੀਟਲ ਪਹੁੰਚਯੋਗ ਸੰਚਾਰ ਪ੍ਰਣਾਲੀ (DAISY) ਅਤੇ ਅੰਤਮ ਉਤਪਾਦ ਆਡੀਓ 'ਤੇ ਉਪਲਬਧ ਹੋਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ। ਮੋਬਾਈਲ ਐਪਲੀਕੇਸ਼ਨਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਸਿੱਖਣ ਵਿੱਚ ਅਸਮਰੱਥਤਾ ਵਾਲੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੀਆਂ ਖ਼ਾਸ ਲੋੜਾਂ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਨ ਲਈ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਆਡੀਓ ਮੋਡ, ਜਿਵੇਂਕਿ ਰੇਡੀਓ ਅਤੇ ਆਡੀਓ ਕਿਤਾਬਾਂ ਅਤੇ ਉਪਸਿਰਲੇਖ ਅਤੇ ISL ਦੇ ਨਾਲ ਸੁਣਨ ਤੋਂ ਕਮਜ਼ੋਰ ਲੋਕਾਂ ਲਈ ਟੈਲੀਵੀਜ਼ਨ ਦੇ ਨਾਲ ਅਪਾਹਜਤਾ ਵਾਲੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਲਈ ਲਾਭ ਉਠਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

6.2.4 ਪਰਸਪਰ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ੀਲ ਸਮੱਗਰੀ (Interactive Content)

ICT ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਗਤੀਸ਼ੀਲ ਅਤੇ ਇੰਟਰਐਕਟਿਵ ਸਮੱਗਰੀ ਦੀ ਸੰਭਾਵਨਾ ਦੀ ਆਗਿਆ ਦਿੰਦੀ ਹੈ ਜੋ ਪ੍ਰਬੰਧ ਪਾਠ-ਪੁਸਤਕ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੀ। ICT ਦੀ ਅਜਿਹੀ ਵਰਤੋਂ ਮਿਡਲ ਪੱਧਰ ਤੋਂ ਉਚਿਤ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ, ਜਿੱਥੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਡਿਜੀਟਲ ਡਿਵਾਈਸਾਂ ਰਾਹੀਂ ਇੰਟਰਐਕਟਿਵ ਸਮੱਗਰੀ ਦੇ ਨਾਲ ਸ਼ਾਮਲ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

ੳ. ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਖੇਤਰਾਂ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਵਿਗਿਆਨ ਅਤੇ ਗਣਿਤ ਵਿੱਚ, ਡਿਜੀਟਲ ਸਿਮੂਲੇਸ਼ਨ ਸੰਕਲਪਾਂ ਨਾਲ ਰੁਝੇਵੇਂ ਨੂੰ ਵਧੇਰੇ ਹੱਥ 'ਤੇ ਅਤੇ ਗਤੀਸ਼ੀਲ ਬਣਾ ਸਕਦੇ ਹਨ, ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸੰਕਲਪਿਤ ਸਮਝ ਵਿੱਚ ਸੁਧਾਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਅ. ਉੱਨਤ ਅਵਾਜ਼ ਪਛਾਣ ਅਤੇ ਕੁਦਰਤੀ ਭਾਸ਼ਾ ਪ੍ਰੋਸੈਸਿੰਗ ਤਕਨੀਕਾਂ ਦੇ ਨਾਲ, ਇੰਟਰਐਕਟਿਵ ਸਾਫਟਵੇਅਰ ਦੁਆਰਾ ਮੌਖਿਕ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਵਿੱਚ ICT ਸਹਾਇਤਾ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ੲ. ਡਿਜੀਟਲ ਪਾਠ-ਪੁਸਤਕਾਂ ਵਿੱਚ ਮੁਲਾਂਕਣ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਤੁਰੰਤ ਸਮਝ ਜਾਂਚ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ।

6.2.5 ਅਧਿਆਪਕ ਸ਼ਸ਼ਕਤੀਕਰਨ, ਉੱਭਰ ਰਹੇ ਨਵੀਨਤਾਕਾਰੀ

ਸਿੱਖਿਆ ਸ਼ਾਸਤਰੀ ਅਭਿਆਸ ਅਤੇ ਹੁਨਰ

ਇੱਥੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਸਿੱਖਿਆ ਸ਼ਾਸਤਰੀ ਅਭਿਆਸਾਂ, ਰਣਨੀਤੀਆਂ ਅਤੇ ਵਿਚਾਰ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ ਜੋ ਸਫਲਤਾ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਡਿਗਰੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਚੁੱਕੇ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਵਿੱਚ ਫਲਿੱਪਡ ਕਲਾਸਰੂਮ, ਮਿਸ਼ਰਤ ਸਿਖਲਾਈ, ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਸਿੱਖਣ, ਖੇਡ-ਆਧਾਰਿਤ ਸਿਖਲਾਈ, ਸਿੱਖਿਆ, ਕੰਪਿਊਟਰ-ਸਹਾਇਤਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਸਿਖਲਾਈ ਅਤੇ ਕਈ ਹੋਰ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ। ਇਹ ਸਾਰੇ ਕੁਝ ਸੰਦਰਭਾਂ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਦੂਜੇ ਸੰਦਰਭਾਂ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ। ਕੋਈ ਇੱਕ ਤਰੀਕਾ ਨਹੀਂ ਹੈ ਜਾਂ ਤਕਨਾਲੋਜੀ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਜੋ ਸਭ ਲਈ ਫਿੱਟ ਬੈਠਦੀ ਹੈ।

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਤਕਨਾਲੋਜੀ ਨਾਲ ਜੁੜਨ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਲਈ ਸਭ ਤੋਂ ਵਧੀਆ ਵਿਕਲਪ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਦੀ ਤਿਆਰੀ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਅਤੇ ਸਕੂਲ ਕਲਾਸਰੂਮਾਂ ਵਿੱਚ ICT ਦੀ ਪ੍ਰਭਾਵੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਨ ਲਈ ਇੱਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਕਦਮ ਬਣ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ICT ਦੀਆਂ ਸਮਰੱਥਾਵਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਦੇ ਅਜਿਹੇ ਸਮਰੱਥਾ ਨਿਰਮਾਣ ਵਿੱਚ ਪੈਮਾਨੇ 'ਤੇ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ। PRAGYATA (ਪ੍ਰਗਿਆਤਾ ਗਾਈਡਲਾਈਨਜ਼, ਭਾਰਤ ਸਰਕਾਰ) ਡਿਜੀਟਲ ਸਿੱਖਿਆ ਲਈ ਦਿਸ਼ਾ-ਨਿਰਦੇਸ਼ ਡਿਜੀਟਲ ਸਿੱਖਿਆ ਨੂੰ ਦੁਗਣਾ ਹੋਣ ਦੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨ ਦੇ ਯੋਗ ਹੋਣ ਲਈ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਲਈ ਜ਼ਰੂਰੀ ਤਿਆਰੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਨੂੰ ਬਿਆਨ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ੳ. ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਡਿਜੀਟਲ ਤਕਨਾਲੋਜੀ ਨੂੰ ਅਪਣਾਉਣ ਲਈ ਆਪਣੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਵਧੇਰੇ ਕੁਸ਼ਲਤਾ ਨਾਲ ਪੜ੍ਹਾਉਣਾ ਅਧਿਆਪਕ ਦੀ ਤਿਆਰੀ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ।

ਅ. ਦੂਸਰਾ ਹੈ, ਡਿਜੀਟਲ ਮਾਧਿਅਮ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਨਵੇਂ ਵਿਕਾਸ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਸਿੱਖਿਆ ਵਿੱਚ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਆਪਣਾ ਪੇਸ਼ੇਵਰ ਵਿਕਾਸ ਕਰਨ ਲਈ।

ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ੇਵਰ ਤੌਰ 'ਤੇ ਰੱਖਣ ਲਈ ਡਿਜੀਟਲ ਤਕਨਾਲੋਜੀ ਦੀ ਆਧੁਨਿਕ ਸੰਭਾਵਨਾ ਨੂੰ ਵਰਤਣ ਲਈ ਤਿਆਰ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਅਧਿਆਪਕ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ:

ੲ. ਡਿਜੀਟਲ ਤਕਨਾਲੋਜੀਆਂ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ LMS (ਲਰਨਿੰਗ ਮੈਨੇਜਮੈਂਟ ਸਿਸਟਮ), ਐਪਸ, ਵੈੱਬ ਪੋਰਟਲ, ਡਿਜੀਟਲ ਲੈਬਾਂ ਅਤੇ ਓਪਨ ਐਜੂਕੇਸ਼ਨਲ ਰਿਸੋਰਸਜ਼ (OERs) ਦੇ ਭੰਡਾਰ ਰਾਸ਼ਟਰੀ/ਰਾਜ/ਗਲੋਬਲ ਪੱਧਰ ਦੀ ਪੜਚੋਲ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ।

- ਸ. ਵੈਬੀਨਾਰਾਂ, ਆਨਲਾਈਨ ਸਿਖਲਾਈ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮਾਂ, ICT, ਪੈਡਾਗੋਜੀ ਅਤੇ ਸਮੱਗਰੀ ਏਕੀਕਰਨ ਆਨਲਾਈਨ ਕੋਰਸਾਂ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ।
- ਹ. ਸਿਖਾਉਣ ਅਤੇ ਸਿੱਖਣ ਅਤੇ ਮੁਲਾਂਕਣ ਕਰਨ ਲਈ ਢੁਕਵੀਂ ਤਕਨਾਲੋਜੀ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ।
- ਕ. ਵੱਖ-ਵੱਖ ਪੜਾਵਾਂ ਲਈ NCERT ਦੁਆਰਾ ਵਿਕਸਿਤ ਕੀਤੇ ਵਿਕਲਪੀ ਅਕਾਦਮਿਕ ਕੈਲੰਡਰ (AAC) ਆਧਾਰਿਤ ਡਿਜੀਟਲ ਸਰੋਤਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ।
- ਖ. ਬਾਕੀ ਦੁਨੀਆ ਡਿਜੀਟਲ ਸਿੱਖਿਆ ਨਾਲ ਕਿਵੇਂ ਕਰ ਰਹੀ ਹੈ, ਸਾਥੀਆਂ ਨਾਲ ਗੱਲਬਾਤ ਕਰਨ ਅਤੇ ਜਾਣਨ ਲਈ ਫੋਰਮਾਂ, ਦਿਲਚਸਪੀ ਸਮੂਹਾਂ ਅਤੇ ਆਨਲਾਈਨ ਭਾਈਚਾਰਿਆਂ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਬਣ ਸਕਦਾ ਹੈ।
- ਗ. ਕਾਪੀਰਾਈਟ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਮੁਫਤ ਅਤੇ ਓਪਨ ਸੋਰਸ (FOSS) ਈ-ਸਮੱਗਰੀ ਅਤੇ ਸਿੱਖਣ ਲਈ ਸੰਦ ਨਾਲ ਜਾਣੂ ਹੋਵੇ। ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਨੂੰ ਖੁੱਲ੍ਹੇ ਸਰੋਤਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਨ ਲਈ ਜਾਗਰੂਕ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿਉਂਜੋ ਇੰਟਰਨੈੱਟ ਮੁਫਤ ਡਾਊਨਲੋਡ ਜਾਂ ਸਾਂਝਾ ਕਰਨ ਲਈ ਉਪਲਬਧ ਨਹੀਂ ਹੈ।

ਭਾਗ 6.3

ਸਕੂਲੀ ਸਿੱਖਿਆ ਲਈ ਸੰਭਾਵੀ ICT ਹੱਲ

ਉਪਰੋਕਤ ਭਾਗ ਮੋਟੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸਕੂਲ ਸਿੱਖਿਆ 'ਤੇ ਸਕਾਰਾਤਮਿਕ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪਾਉਣ ਲਈ ICT ਦੀ ਸੰਭਾਵਨਾ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦਾ ਹੈ; ਇਹ ਭਾਗ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਵਿਚਾਰਾਂ ਅਤੇ ਹੱਲਾਂ ਦੀ ਪੜਚੋਲ ਕਰਦਾ ਹੈ ਜੋ ਵਰਤੋਂ ਵਿੱਚ ਹਨ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਕਲਪਨਾ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਹਾਲਾਂਕਿ, ਇਹ ਕਿਸੇ ਵੀ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਵਿਚਾਰਾਂ ਜਾਂ ਹੱਲਾਂ ਦੀ ਇੱਕ ਸੰਪੂਰਨ ਸੂਚੀ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਇਹ ਸਿਰਫ਼ ਸੰਕੇਤਕ ਹੈ। ਤਕਨਾਲੋਜੀ ਵਿਕਸਿਤ ਹੋਵੇਗੀ ਅਤੇ ਅਨੁਕੂਲ ਹੋਵੇਗੀ ਜਿਵੇਂਕਿ ਇਸ ਦਾ ਸੁਭਾਅ ਹੈ, ਕੋਸ਼ਲ ਅਧਿਆਪਕਾਂ, ਸਿੱਖਿਆ ਸ਼ਾਸਤਰੀਆਂ ਅਤੇ ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਕਾਂ ਨੂੰ ਇੱਕ ਢਾਂਚਾ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨ ਦੀ ਹੈ, ਇਹਨਾਂ ਸਾਧਨਾਂ ਬਾਰੇ ਸੋਚਣ ਅਤੇ ਲਾਭ ਉਠਾਉਣ ਲਈ (ਅਤੇ ਇਹ ਵੀ ਕਿ ਕੀ ਭਵਿੱਖ ਵਿੱਚ) ਸਿੱਖਿਆਰਥੀਆਂ ਦੀਆਂ ਲੋੜਾਂ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਨ ਲਈ ਆ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ ਇੱਕ ਨੀਤੀ ਢਾਂਚਾ ਸਿੱਖਿਆ ਤਕਨਾਲੋਜੀ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਕਰਨਾ ਨੈਸ਼ਨਲ ਡਿਜੀਟਲ ਐਜੂਕੇਸ਼ਨ ਆਰਕੀਟੈਕਚਰ (NDEAR) ਹੈ।

6.3.1 ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਡਿਜੀਟਲ ਸਿੱਖਿਆ ਆਰਕੀਟੈਕਚਰ

NEP 2020 ਦੇ ਵਿਜ਼ਨ ਨੂੰ ਸਮਰੱਥ ਬਣਾਉਣ ਵਿੱਚ ICT ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਨੂੰ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ, NDEAR ਨੂੰ ਜੁਲਾਈ 2021 ਵਿੱਚ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। 'NDEAR ਦਾ ਮੁੱਖ ਵਿਚਾਰ ਸਿੱਖਿਆ ਈਕੋਸਿਸਟਮ ਦੁਆਰਾ ਅਤੇ ਨਵੀਨਤਾਵਾਂ ਲਈ ਇੱਕ ਡਿਜੀਟਲ ਬੁਨਿਆਦੀ ਢਾਂਚੇ ਦੁਆਰਾ NEP 2020 ਦੁਆਰਾ ਨਿਰਧਾਰਿਤ ਟੀਚਿਆਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਦੀ ਸਹੂਲਤ ਦੇਣਾ ਹੈ।'

NDEAR ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਭਵਿੱਖ ਲਈ ਇੱਕ ਬਲੂਪ੍ਰਿੰਟ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਇੱਕ ਏਕੀਕ੍ਰਿਤ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਡਿਜੀਟਲ ਬੁਨਿਆਦੀ ਢਾਂਚਾ ਬਣਾਉਣਾ ਹੈ ਜੋ ਸਾਰੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਦੇ ਵਿੱਦਿਅਕ ਨਤੀਜਿਆਂ ਨੂੰ ਬਿਹਤਰ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਤਕਨਾਲੋਜੀ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਨੂੰ ਸਮਰੱਥ ਕਰੇਗਾ। NDEAR ਸਿੱਖਿਆ ਵਿੱਚ ਤਕਨਾਲੋਜੀ ਦੇ ਹੱਲ ਲਈ ਮਿਆਰ ਅਤੇ ਸਿਧਾਂਤ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਨੂੰ ਅਜਿਹੇ ਹੱਲ ਲੱਭਣ ਅਤੇ ਵਰਤਣ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕਰੇਗਾ ਜੋ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੀਆਂ ਸਿੱਖਣ ਦੀਆਂ ਲੋੜਾਂ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕਰਦੇ ਹਨ। NDEAR ਡਿਜੀਟਲ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾਉਣ ਵਾਲਿਆਂ ਦੇ ਇੱਕ ਈਕੋਸਿਸਟਮ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰੇਗਾ ਜੋ ਸਕੂਲੀ ਸਿੱਖਿਆ ਤਕਨਾਲੋਜੀ ਵਿੱਚ ਵਿਕਾਸ ਅਤੇ ਵਰਤੋਂ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਇਸ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਤਕਨਾਲੋਜੀ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਲਈ ਕੁਝ ਮੂਲ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਉਪਭੋਗਤਾਵਾਂ ਲਈ ਖੁੱਲ੍ਹੀ ਪਹੁੰਚ, ਏਜੰਸੀ ਅਤੇ ਵਿਕਲਪ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਵਿਭਿੰਨਤਾ ਅਤੇ ਸ਼ਮੂਲੀਅਤ ਨੂੰ ਸਮਰੱਥ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਅਸਮਰੱਥਤਾ ਵਾਲੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੀਆਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਲੋੜਾਂ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਲ ਕਰਦਾ ਹੈ।

NDEAR ਸਿੱਖਿਆ ਵਿੱਚ ICT ਦੇ ਨਿਮਨਲਿਖਤ ਪਹਿਲੂਆਂ ਨੂੰ ਸੰਬੋਧਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ:

- ੳ. ਮੁੱਖ ਪਰਸਪਰ ਪ੍ਰਭਾਵ:** NDEAR ਸਿੱਖਿਆ ਵਿੱਚ ਦੇ ਮੁੱਖ ਪਰਸਪਰ ਕਿਰਿਆਵਾਂ ਦੀ ਪਛਾਣ ਕਰਦਾ ਹੈ: ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਪਰਸਪਰ ਪ੍ਰਭਾਵ ਅਤੇ ਪ੍ਰਬੰਧਕੀ ਪਰਸਪਰ ਪ੍ਰਭਾਵ। ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਪਰਸਪਰ ਪ੍ਰਭਾਵ ਉਹ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਜੋ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਅਤੇ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਵਿਚਕਾਰ ਵਾਪਰਦੇ ਹਨ, ਜਦੋਂਕਿ ਪ੍ਰਬੰਧਕੀ ਪਰਸਪਰ ਪ੍ਰਭਾਵ ਉਹ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਜੋ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਅਤੇ ਪ੍ਰਬੰਧਕਾਂ ਵਿਚਕਾਰ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।
- ਅ. ਦ੍ਰਿਸ਼:** NDEAR ਸਿੱਖਿਆ ਵਿੱਚ ਤਕਨਾਲੋਜੀ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਲਈ ਤਿੰਨ ਦ੍ਰਿਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਪਰਿਭਾਸ਼ਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ: ਸਿੱਖੇ, ਸਿੱਖਣ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕਰੋ ਅਤੇ ਸਿੱਖਣ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧਨ ਕਰੋ।
1. ਸਿੱਖਣ ਦਾ ਦ੍ਰਿਸ਼ ਸਿੱਧੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸਿੱਖਣ ਨੂੰ ਸਮਰੱਥ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਤਕਨਾਲੋਜੀ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਦਾ ਹਵਾਲਾ ਦਿੰਦਾ ਹੈ।
  2. ਸਿੱਖਣ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਦਾ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਸਿੱਖਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਸਹਾਇਤਾ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨ ਲਈ ਤਕਨਾਲੋਜੀ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦਾ ਹੈ।
  3. 'ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧਨ ਕਰੋ' ਪ੍ਰਬੰਧਕਾਂ ਨੂੰ ਵਿੱਦਿਅਕ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਦੇ ਪ੍ਰਬੰਧਨ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕਰਨ ਲਈ ਤਕਨਾਲੋਜੀ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਦਾ ਹਵਾਲਾ ਦਿੰਦਾ ਹੈ।
- ੲ. ਮੁੱਖ ਸ਼ਖਸੀਅਤਾਂ:** NDEAR ਪੰਜ ਮੁੱਖ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਦੀ ਪਛਾਣ ਕਰਦਾ ਹੈ: ਵਿਦਿਆਰਥੀ (ਕੋਈ ਵੀ ਸਿੱਖਿਆਰਥੀ), ਮਾਪੇ (ਕੋਈ ਵੀ ਦੇਖਭਾਲ ਕਰਨ ਵਾਲਾ), ਅਧਿਆਪਕ (ਕੋਈ ਵੀ ਵਿਅਕਤੀ ਜੋ ਇੱਕ ਅਧਿਆਪਕ ਹੈ, ਰਸਮੀ ਜਾਂ ਗੈਰ-ਰਸਮੀ), ਪ੍ਰਬੰਧਕ (ਕੋਈ ਵੀ ਜੋ ਪ੍ਰਬੰਧਨ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ) ਅਤੇ ਕਮਿਊਨਿਟੀ ਮੈਂਬਰ (ਸਮਾਜ ਇਸ ਦੇ ਵਿਆਪਕ ਮਿਆਦ ਵਿੱਚ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਮਾਰਕੀਟ ਖਿਡਾਰੀ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ)।

ਪੰਜ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਦੁਆਰਾ ਸਿੱਖਣ ਅਤੇ ਵਰਤੋਂ ਲਈ ਡਿਜੀਟਲ ਸਰੋਤ ਬਹੁਤ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਤਕਨਾਲੋਜੀ ਦਾ ਲਾਭ ਉਠਾਉਣਾ, ਇਸ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾਉਣ ਲਈ ਜੋ ਪ੍ਰਸੰਗਿਕ ਅਤੇ ਸਿੱਖਿਆਰਥੀਆਂ ਲਈ ਢੁਕਵੀਂ ਹੋਵੇ, ਹਨ।

6.3.2 ਡਿਜੀਟਲ ਕਿਤਾਬਾਂ ਅਤੇ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀਆਂ

ਡਿਜੀਟਲ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਸਕੂਲੀ ਸਿੱਖਿਆ ਲਈ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਸਰੋਤ ਪਾਠ-ਪੁਸਤਕਾਂ, ਕਹਾਣੀਆਂ, ਨਾਵਲ, ਲੇਖ ਅਤੇ ਗੈਰ-ਗਲਪ ਬਹੁਤ ਹਨ।

6.3.2.1 ਪ੍ਰਸੰਗਿਕਤਾ (Relevance)

ਡਿਜੀਟਲ ਕਿਤਾਬਾਂ ਕਿੱਤਾ-ਮੁਖੀ ਸਿੱਖਲਾਈ ਸਮੇਤ ਸਾਰੇ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਲਈ ਢੁਕਵੀਆਂ ਹੋਣਗੀਆਂ। ਇੱਕ ਉਦਾਹਰਨ ਘੱਟ ਸਾਖਰਤਾ ਪੱਧਰ ਦੇ ਮੁੱਦੇ ਨੂੰ ਹੱਲ ਕਰਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਨੂੰ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਲਈ ਵਧੇਰੇ ਸਰੋਤਾਂ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਡਿਜੀਟਲ ਸਰੋਤ ਵਧੇਰੇ ਸੁਣਨ, ਪੜ੍ਹਨ, ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਦੇ ਵਿਸਤਾਰ ਅਤੇ ਮਤਲਬ ਬਣਾਉਣ ਵਿੱਚ ਸਹਾਇਤਾ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਕਲਾਸ ਅਤੇ ਘਰ ਵਿੱਚ ਬਾਲਾ ਵਰਕ (print rich) ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਡਿਜੀਟਲ ਤੌਰ 'ਤੇ ਬਾਲਾ ਵਰਕ ਹੋਣਾ ਵੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਅਤੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਪੱਧਰਾਂ ਲਈ ਕਹਾਣੀਆਂ, ਪਾਠਕਾਂ ਦੀਆਂ ਕਿਤਾਬਾਂ, ਆਡੀਓਬੁੱਕਸ, ਡਿਜੀਟਲ ਸਮੱਗਰੀ, ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਬਿਲਡਰ, ਡਿਜੀਟਲ ਡਿਕਸ਼ਨਰੀ, ਕਈ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਵਰਡ ਗੇਮਜ਼, ਵੀਡੀਓ ਸਮੱਗਰੀ ਅਤੇ ਆਨਲਾਈਨ ਕੋਰਸ ਅਤੇ ਟੂਲਸ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਵਿਭਿੰਨ ਡਿਜੀਟਲ ਸਮੱਗਰੀ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚ ਕਰ ਕੇ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਆਪਣੇ ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਪੱਧਰ ਦੀ ਸਮਝ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰੋ।

6.3.2.2 ਡਿਜੀਟਲ ਕਿਤਾਬਾਂ ਦੇ ਲਾਭ

ੳ. ਪਹੁੰਚ ਲਈ ਭੌਤਿਕ ਰੁਕਾਵਟਾਂ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕਰਦਾ ਹੈ: ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਕਿਤਾਬਾਂ, ਭਾਵੇਂ ਉਹਨਾਂ ਕੋਲ ਆਪਣੇ ਸਥਾਨਿਕ ਵਾਤਾਵਰਨ ਵਿੱਚ ਭੌਤਿਕ ਕਿਤਾਬਾਂ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚ ਨਾ ਹੋਵੇ, ਵਿਅਕਤੀ ਦੁਆਰਾ ਐਕਸੈਸ ਕੀਤੀਆਂ ਜਾ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ।

- ਅ. ਪੋਰਟੇਬਲ: ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਕਿਤੇ ਵੀ, ਕਿਸੇ ਵੀ ਸਮੇਂ ਅਤੇ ਸਾਰੇ ਡਿਵਾਈਸਾਂ ਤੋਂ ਐਕਸੈਸ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।
- ਬ. ਵਿਸਤਾਰਯੋਗ: ਪਾਠ-ਪੁਸਤਕਾਂ ਨੂੰ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਤੌਰ 'ਤੇ ਵਧਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਸੰਸ਼ੋਧਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਡਿਜੀਟਲ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਅੱਪਡੇਟ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।
- ਸ. ਦੇਰੀ: ਕਿਤਾਬਾਂ ਪਹੁੰਚਾਉਣ 'ਚ ਲੱਗਣ ਵਾਲੀ ਦੇਰੀ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।
- ਹ. ਸੰਮਿਲਿਤ: ਡਿਜੀਟਲ ਕਿਤਾਬਾਂ ਆਪਣੇ-ਆਪ ਨੂੰ ਪਹੁੰਚਯੋਗਤਾ ਲਈ ਉਧਾਰ ਦਿੰਦੀਆਂ ਹਨ, ਫੌਂਟ ਦੇ ਅਕਾਰ ਨੂੰ ਵਧਾਉਣ ਲਈ ਵਿਕਲਪ, ਪੰਨੇ ਦਾ ਰੰਗ ਬਦਲੋ, ਉੱਚੀ ਅਵਾਜ਼ ਵਿੱਚ ਪੜ੍ਹੋ ਅਤੇ ਆਡੀਓਬੁੱਕ ਫਾਰਮੈਟਾਂ ਤੱਕ ਸਮਰੱਥ ਪਹੁੰਚ ਕਰੋ।

6.3.2.3 ਵਸੀਲੇ

ਇੱਥੇ ਕਈ ਪਲੇਟਫਾਰਮ ਅਤੇ ਸਰੋਤ ਉਪਲਬਧ ਹਨ ਜੋ ਡਿਜੀਟਲ ਕਿਤਾਬਾਂ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚ ਨੂੰ ਸਮਰੱਥ ਬਣਾਉਂਦੇ ਹਨ। NCERT ਨੇ ਆਪਣੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਪਾਠ-ਪੁਸਤਕਾਂ ਨੂੰ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਪਲੇਟਫਾਰਮਾਂ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਸਵੈਮ, ਦਿਕਸ਼ਾ, ePathshala 'ਤੇ ਆਨਲਾਈਨ ਉਪਲਬਧ ਕਰਵਾਇਆ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ, IIT ਖੜਗਪੁਰ ਕੋਲ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਡਿਜੀਟਲ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ ਪਲੇਟਫਾਰਮ ਹੈ। ਕਈ ਪ੍ਰਾਈਵੇਟ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕ ਆਪਣੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨਾਂ ਦੇ ਡਿਜੀਟਲ ਸੰਸਕਰਨਾਂ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚ ਨੂੰ ਸਮਰੱਥ ਬਣਾ ਰਹੇ ਹਨ, ਭਾਵੇਂ ਇਹ ਕਲਪਨਾ ਹੋਵੇ ਜਾਂ ਗੈਰ-ਗਲਪ।

6.3.3 ਵੀਡੀਓ, ਐਨੀਮੇਸ਼ਨ ਅਤੇ ਆਡੀਓ

ਵੀਡੀਓਜ਼, ਐਨੀਮੇਸ਼ਨਾਂ ਅਤੇ ਆਡੀਓ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਡਿਜੀਟਲ ਸਮੱਗਰੀ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰਨ ਲਈ ਉਪਯੋਗੀ ਹੈ ਅਤੇ ਸੰਕਲਪਾਂ ਅਤੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਅਤੇ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਦੋਵਾਂ ਲਈ 'ਕਿਵੇਂ ਕਰੀਏ...' ਰਾਹੀਂ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਿਤ ਕਰੇ।

6.3.3.1 ਪ੍ਰਸੰਗਿਕਤਾ (Relevance)

ਅਧਿਆਪਕ (ਅਤੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ) ਲਈ ਵਿਆਖਿਆ ਅਤੇ ਡੈਮੋ ਵੀਡੀਓ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਸਾਰੇ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਅਤੇ ਡੋਮੇਨਾਂ ਵਿੱਚ 'ਜ਼ਬਰਦਸਤੀ' 'ਤੇ ਇੱਕ ਕ੍ਰਿਕੇਟ ਗੇਮ ਵਿੱਚ ਐਕਸ਼ਨ ਵਿੱਚ ਵੀਡੀਓ ਦੇਖਣ ਲਈ 'ਸਟਿਕਸ ਅਤੇ ਪੱਥਰ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰ ਕੇ ਸਥਾਨ ਦੀ ਕੀਮਤ ਕਿਵੇਂ ਸਿਖਾਈਏ/ਸਿੱਖੀਏ।' ਵੀਡੀਓ ਅਤੇ ਐਨੀਮੇਸ਼ਨ ਦੋਵਾਂ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਅਤੇ ਅਧਿਆਪਕ ਲਈ ਵਧੀਆ ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਸਾਧਨ ਹਨ। ਪ੍ਰਸੰਗਿਕ ਸਮੱਗਰੀ ਦੀ ਸਿਰਜਣਾ ਓਨੀ ਹੀ ਢੁਕਵੀਂ ਹੈ ਜਿੰਨੀ ਸਿਖਾਉਣ-ਸਿਖਾਉਣ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਸਮੱਗਰੀ ਦੀ ਖਪਤ ਵਿੱਚ। ਡਿਜੀਟਲ ਸਮੱਗਰੀ ਦਾ ਇਹ ਰੂਪ ਖ਼ਾਸ ਤੌਰ 'ਤੇ ਕਲਾ ਸਿੱਖਿਆ, ਸਰੀਰਿਕ ਸਿੱਖਿਆ ਤੇ ਤੰਦਰੁਸਤੀ ਅਤੇ ਕਿੱਤਾਮੁਖੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਖੇਤਰ ਲਈ ਢੁਕਵਾਂ ਹੈ।

6.3.3.2 ਲਾਭ

- ੳ. ਸਮਝ ਨੂੰ ਡੂੰਘਾ ਕਰਦਾ ਹੈ: ਸਿਖਿਆਰਥੀ ਦੀਆਂ ਮਲਟੀਪਲ ਇੰਦਰੀਆਂ (ਦੇਖਣ ਅਤੇ ਸੁਣਨ) ਸ਼ਾਮਲ ਕਰ ਕੇ ਵਿਸ਼ੇ ਨੂੰ ਬਿਹਤਰ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਸਮਝਣ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ੇ ਜਾਂ ਸੰਕਲਪ ਦੀ ਕਲਪਨਾ ਨੂੰ ਵੀ ਸਮਰੱਥ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ।
- ਅ. ਕੁਨੈਕਸ਼ਨ: ਇੱਕ ਵੀਡੀਓ ਸਿੱਖਣ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਦੇ ਉਲਟ ਸਿਰਫ ਟੈਕਸਟ ਨਾਲ ਜੁੜਿਆ, ਮਨੁੱਖੀ ਕੁਨੈਕਸ਼ਨ ਸਥਾਪਤ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕਰਦਾ ਹੈ।
- ਬ. ਸਾਂਝਾ ਕਰਨਯੋਗ: ਅਧਿਆਪਕ ਸੰਦੇਸ਼ ਰਾਹੀਂ ਮਾਤਾ-ਪਿਤਾ ਨੂੰ ਵੀਡੀਓ ਭੇਜ ਸਕਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਵੀ ਇੱਕ-ਦੂਜੇ ਨਾਲ ਸਾਂਝਾ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ।
- ਸ. ਸੁਤੰਤਰਤਾ: ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੁਆਰਾ ਸੁਤੰਤਰ ਅਧਿਐਨ ਨੂੰ ਸਮਰੱਥ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹ ਇਸ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਢੁਕਵਾਂ, ਸਿਖਿਆਰਥੀ ਪੜਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਵਿਕਸਿਤ, ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

- ਹ. ਦੁਹਰਾਉਣਯੋਗਤਾ ਅਤੇ ਪੈਸਿੰਗ: ਵੀਡੀਓ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਨੂੰ ਪਹਿਲੂ ਜਾਂ ਵਿਸ਼ਾ ਵਾਰ-ਵਾਰ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਕਰਨ ਦਾ ਮੌਕਾ ਵੀ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਵਿਦਿਆਰਥੀ: ਸਮਝੋ, ਦੇਖੋ ਅਤੇ ਦੁਬਾਰਾ ਸਿੱਖੋ, ਵਿਚਾਰਾਂ ਅਤੇ ਸੰਕਲਪਾਂ ਵੱਲ ਵਾਪਸ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਜੋ ਉਹਨਾਂ ਕੋਲ ਨਹੀਂ ਹਨ। ਇਹ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਦੀ ਸਿੱਖਣ ਦੀ ਗਤੀ ਨੂੰ 'ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਬਣਾਉਣ' ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕਰਦਾ ਹੈ।
- ਕ. ਇੱਕ ਮੌਜੂਦਾ ਆਦਤ 'ਤੇ ਨਿਰਮਾਣ ਕਰਦਾ ਹੈ: ਵੱਖ-ਵੱਖ ਪਲੇਟਫਾਰਮਾਂ ਵਿੱਚ ਵੀਡੀਓਜ਼ ਨਾਲ ਸ਼ਮੂਲੀਅਤ ਸਿੱਖਣ ਦੀਆਂ ਆਦਤਾਂ ਨੂੰ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨ ਦਾ ਅਨਿੱਖੜਵਾਂ ਅੰਗ ਹੈ, ਇਹ ਸਿੱਖਣ ਲਈ ਖਾਣਾ ਪਕਾਉਣ ਵਾਲਾ ਵੀਡੀਓ ਦੇਖਣਾ ਹੋਵੇ, ਇੱਕ ਅਣਜਾਣ ਪਕਵਾਨ ਬਣਾਉਣਾ ਹੋਵੇ ਜਾਂ ਇੱਕ ਅਧਿਆਪਕ ਇਸ ਬਾਰੇ ਵੀਡੀਓ ਦੇਖ ਰਿਹਾ ਹੈ ਕਿ ਸਟਿਕਸ ਰਾਹੀਂ ਸਥਾਨ ਮੁੱਲ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਿਵੇਂ ਕਰਨੀ ਹੈ।
- ਖ. ਅੰਤਰ-ਅਨੁਸ਼ਾਸਨੀ ਸਿਖਲਾਈ ਨੂੰ ਅਸਾਨ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ: ਵਿਸ਼ੇ 'ਤੇ ਇੱਕ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਤਿਆਰ ਕੀਤੀ ਵੀਡੀਓ ਥੋੜ੍ਹੇ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਡੋਮੇਨ ਅਤੇ ਵਧੇਰੇ ਕੁਸ਼ਲ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਜੁੜ ਸਕਦੀ ਹੈ, ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ ਭੌਤਿਕ ਵਿਗਿਆਨ ਦੇ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਨੂੰ ਕ੍ਰਿਕਟ ਖੇਡਣ ਨਾਲ ਜੋੜਨਾ; ਰਸਾਇਣ ਨੂੰ ਪਕਾਉਣਾ; ਗਣਿਤ ਨੂੰ ਤਰਖਾਣ।

6.3.3.3 ਵਸੀਲੇ

ਇਹਨਾਂ ਵੀਡੀਓਜ਼ ਅਤੇ ਐਨੀਮੇਸ਼ਨਾਂ ਨੂੰ ਬਣਾਉਣਾ ਅਤੇ ਸਾਂਝਾ ਕਰਨਾ ਕਈ ਪਲੇਟਫਾਰਮਾਂ ਵਿੱਚ ਸੰਭਵ ਹੈ। ਟੈਲੀਵੀਜ਼ਨ, OTA ਪਲੇਟਫਾਰਮ ਅਤੇ ਰੇਡੀਓ (ਕਮਿਊਨਿਟੀ ਰੇਡੀਓ ਸਮੇਤ) ਇੱਕ ਵੱਡੀ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾ ਸਕਦੇ ਹਨ, ਕਲਪਨਾ ਕਰੋ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਪਾਠ-ਪੁਸਤਕ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਕਹਾਣੀ 'ਤੇ ਆਧਾਰਿਤ ਇੱਕ ਫਿਲਮ ਦੇਖਣ ਜਾਂ ਇੱਕ ਨਾਟਕ ਸੁਣਨ ਦੇ ਯੋਗ ਹੋਣਾ।

ਸਵੈਯਮ (SWAYAM) ਅਤੇ ਦਿਕਸ਼ਾ (DIKSHA) ਵਰਗੇ ਪਲੇਟਫਾਰਮਾਂ ਨੂੰ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਨਾਲ ਜੁੜੀ ਸਮੱਗਰੀ, ਕਈ ਨਿੱਜੀ ਪਲੇਟਫਾਰਮਾਂ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ, ਥਾਂਵਾਂ ਲਈ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਚੁਣਿਆ ਗਿਆ ਸਥਾਨ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹਨਾਂ ਪਲੇਟਫਾਰਮਾਂ 'ਤੇ ਉਪਲਬਧ ਸੋਰਸਿੰਗ ਸਾਧਨ (ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਵਿਦਿਆਦਾਨ) ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਕਿਊਰੇਸ਼ਨ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਨ ਨਾਲ, ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਨਾਲ ਜੁੜੀ ਸਮੱਗਰੀ ਦੀ ਗੁਣਵੱਤਾ ਨੂੰ ਵਧਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਸਵੈਯਮ ਅਤੇ ਦਿਕਸ਼ਾ ਤੋਂ ਡਿਜੀਟਲ ਸਿੱਖਿਆ ਸ਼ਾਸਤਰ ਦਾ ਗਿਆਨ ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਤਜਰਬੇ, ਇੱਕ ਸਰੀਰ ਨੂੰ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ ਜੋ ਬਦਲੇ ਵਿੱਚ, ਦਿਸ਼ਾ-ਨਿਰਦੇਸ਼ਾਂ ਦੇ ਇੱਕ ਸਾਂਝੇ ਸਮੂਹ ਨੂੰ ਤਿਆਰ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ ਜੋ ਬਿਹਤਰ ਗੁਣਵੱਤਾ ਅਤੇ ਸੰਬੰਧਿਤ ਸਮੱਗਰੀ ਦੀ ਰਚਨਾ ਨੂੰ ਸਮਰੱਥ ਬਣਾਏਗਾ।

6.3.4 ਆਨਲਾਈਨ ਕੋਰਸ

ਇਹ ਮਾਈਕਰੋ-ਕੋਰਸ ਅਤੇ ਪ੍ਰਮਾਣੀਕਰਨ ਵਾਲੇ ਕੋਰਸ ਹਨ ਜੋ ਆਨਲਾਈਨ ਉਪਲਬਧ ਹਨ।

6.3.4.1 ਪ੍ਰਸੰਗਿਕਤਾ (Relevance)

ਇਹ NCF ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਅਤੇ ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਕਾਂ ਦੀ ਸਿਖਲਾਈ ਅਤੇ ਸਮਰੱਥਾ ਨਿਰਮਾਣ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਨੂੰ ਦੇਸ਼ ਭਰ ਵਿੱਚ ਖੋਲ੍ਹੇਗਾ। ਇੱਕ ਕੈਸਕੇਡ (cascade) ਪਹੁੰਚ ਜਾਂ ਸਿਖਲਾਈ ਦਾ ਕੇਵਲ ਇੱਕ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਢੰਗ ਕਾਫ਼ੀ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗਾ। NCF ਨਵੇਂ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਖੇਤਰਾਂ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਕਿੱਤਾਮੁਖੀ ਸਿੱਖਿਆ ਅਤੇ ਅੰਤਰ-ਅਨੁਸ਼ਾਸਨੀ ਖੇਤਰ 'ਤੇ ਵੀ ਫੋਕਸ ਕਰੇਗਾ। ਨਾ ਤਾਂ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਅਧਿਆਪਕ ਭੂਗੋਲਿਕ ਰੁਕਾਵਟਾਂ, ਭਾਸ਼ਾ ਦੀਆਂ ਰੁਕਾਵਟਾਂ ਜਾਂ ਹੁਨਰਾਂ ਨੂੰ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨ ਜਾਂ ਸਕੂਲ ਢਾਂਚੇ ਦੇ ਬਾਹਰ ਦੀਆਂ ਰੁਚੀਆਂ ਦੀ ਪੜਚੋਲ ਕਰਨ ਲਈ ਕੋਈ ਹੋਰ ਰੁਕਾਵਟਾਂ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸੀਮਿਤ ਹੋਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ। ਪ੍ਰਮਾਣ-ਪੱਤਰਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਜਾਂ ਬਿਨਾਂ ਡਿਜੀਟਲ ਕੋਰਸ ਖੋਜ ਅਤੇ ਸਮਰੱਥਾ ਵਿਕਾਸ ਨੂੰ ਸਮਰੱਥ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ।

6.3.4.2 ਲਾਭ

ੳ. ਕਿਸੇ ਵੀ ਸਮੇਂ, ਕਿਤੇ ਵੀ ਸਿੱਖਣਾ।

ਅ. ਹੁਨਰ ਸਿੱਖਣ ਅਤੇ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨ ਲਈ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਦੀ ਚੋਣ।

- ੲ. ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਅਤੇ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਦੋਵਾਂ ਲਈ ਡਿਜੀਟਲ ਪ੍ਰਮਾਣ-ਪੱਤਰ, ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਬਣਾਉਣ ਅਤੇ ਯੋਗਤਾਵਾਂ ਅਤੇ ਗਿਆਨ ਦਾ ਸਰੀਰ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਿਤ ਕਰਨ ਦੇ ਯੋਗ ਬਣਾਉਂਦੇ ਹਨ।
- ੳ. ਦੁਬਾਰਾ ਮਿਲਨ ਅਤੇ ਦੁਬਾਰਾ ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਮੌਕੇ।
- ੴ. ਇੱਕ ਸੰਕਲਪ ਦੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਮਾਈਕਰੋ-ਕੋਰਸ ਸਿਰਫ਼ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ, ਕੱਟਣ ਦੇ ਅਕਾਰ ਦੀ ਸਿਖਲਾਈ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨਗੇ। ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਲਈ, 'ਕਿਵੇਂ ਰੋਜ਼ਮਰ੍ਹਾ ਦੇ ਜੀਵਨ ਨਾਲ ਜੁੜਨ ਲਈ ਗਣਿਤ ਨੂੰ ਕਿਵੇਂ ਸਿਖਾਉਣਾ ਹੈ?', 'ਕਹਾਣੀਆਂ ਨੂੰ ਦਿਲਚਸਪ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਉੱਚੀ ਅਵਾਜ਼ ਵਿੱਚ ਪੜ੍ਹਨਾ ਕਿਵੇਂ ਸਿਖਾਉਣਾ ਹੈ? ਅਤੇ 'ਖੇਡਾਂ ਅਤੇ ਭੌਤਿਕ ਵਿਗਿਆਨ ਨੂੰ ਕਿਵੇਂ ਜੋੜਨਾ ਹੈ ਬਾਰੇ ਸੁਝਾਅ।' ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਲਈ, 'ਬਰਤਨ ਕਿਵੇਂ ਬਣਾਉਣਾ ਹੈ', 'ਲੱਕੜੀ ਦਾ ਮੇਜ਼ ਕਿਵੇਂ ਬਣਾਇਆ ਜਾਵੇ', 'ਬਾਇਓਗੈਸ ਪਲਾਂਟ ਕਿਵੇਂ ਬਣਾਇਆ ਜਾਵੇ', 'ਜੈਵਿਕ ਰਹਿੰਦ-ਖੂੰਹਦ ਨੂੰ ਕਿਵੇਂ ਕੰਪੋਸਟ ਕਰਨਾ ਹੈ', 'ਸੰਗੀਤ ਦਾ ਸਾਜ਼ ਕਿਵੇਂ ਵਜਾਉਣਾ ਹੈ', 'ਇੱਕ ਖਿਡਾਰੀ ਦੇ ਹੁਨਰ ਨੂੰ ਕਿਵੇਂ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨਾ ਹੈ', 'ਕਿਸੇ ਖ਼ਾਸ ਕੈਰੀਅਰ ਨੂੰ ਕਿਵੇਂ ਅੱਗੇ ਵਧਾਉਣਾ ਹੈ', ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ ਪੁਲਿਸ ਅਧਿਕਾਰੀ' ਉਪਯੋਗੀ ਵਿੱਦਿਅਕ ਸਰੋਤ ਹਨ।

6.3.4.3 ਵਸੀਲੇ

ਸਵੈਯਮ, ਦਿਕਸ਼ਾ, ਨਿਸ਼ਠਾ ਪਲੇਟਫਾਰਮ ਅਤੇ ਕਈ ਰਾਜ ਸਿਖਲਾਈ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਹੁਨਰ ਵਿਕਾਸ, ਸਮਰੱਥਾ ਨਿਰਮਾਣ ਅਤੇ ਪ੍ਰਮਾਣਿਤ ਪ੍ਰਮਾਣ-ਪੱਤਰ ਜਾਰੀ ਕਰਨ ਲਈ ਉਪਲਬਧ ਹੋਣਗੇ। NCERT ਅਤੇ ਰਾਜ SCERTs ਦਾ ਤਜਰਬਾ ਵੱਡੇ ਪੈਮਾਨੇ ਦੇ ਆਨਲਾਈਨ ਸਿਖਲਾਈ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਨ ਲਈ ਡਿਜੀਟਲ ਸਿੱਖਿਆ ਸ਼ਾਸਤਰ ਨੂੰ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨ ਲਈ ਲਾਭ ਲੈਣ ਲਈ ਉਪਲਬਧ ਹੈ ਜੋ ਸੰਦਰਭ, ਪੈਮਾਨੇ ਅਤੇ ਭਾਰਤ ਦੀਆਂ ਪਾਬੰਦੀਆਂ ਲਈ ਕੰਮ ਕਰੇਗਾ।

NDEAR ਵਿਦਿਆਦਾਨ ਦੁਆਰਾ ਵਿਆਪਕ ਈਕੋਸਿਸਟਮ ਤੋਂ ਖ਼ਾਸ ਮੰਗਾਂ ਲਈ ਸਮੱਗਰੀ ਦੀ ਸੋਰਸਿੰਗ ਈਕੋਸਿਸਟਮ ਨੂੰ ਇਹਨਾਂ ਕੋਰਸਾਂ ਦੀਆਂ ਲੋੜਾਂ ਵਿੱਚ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾਉਣ ਦੇ ਯੋਗ ਬਣਾਵੇਗਾ।

6.3.5 QR ਕੋਡ ਅਤੇ ਹੋਰ ਤਕਨਾਲੋਜੀਆਂ ਜੋ ਭੌਤਿਕ ਨੂੰ ਡਿਜੀਟਲ

ਨਾਲ ਜੋੜਦੀਆਂ ਹਨ: ਡਿਜੀਟਲ (Phygital)

6.3.5.1 ਪ੍ਰਸੰਗਿਕਤਾ (Relevance)

ਸਾਰੇ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ, ਡਿਜੀਟਲ ਸਰੋਤਾਂ ਦੀ ਇੱਕ ਵਿਸ਼ਾਲ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਇਹ ਸਰੋਤ ਸਮੱਗਰੀ ਦੀ ਹੋਰ ਵਿਆਖਿਆ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਵੀਡੀਓਜ਼, ਵਰਕਸ਼ੀਟਾਂ, ਅਧਿਆਪਕ ਸਿੱਖਿਆ ਕੋਰਸ ਅਤੇ ਮੁਲਾਂਕਣ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। QR ਕੋਡ ਇੱਕ ਜਾਣੇ-ਪਛਾਣੇ ਸਿੱਖਣ ਸਰੋਤਾਂ ਜਾਂ ਤਾਂ ਇੱਕ ਪਾਠ-ਪੁਸਤਕ ਜਾਂ ਕੋਈ ਭੌਤਿਕ ਅਧਿਆਪਨ-ਸਿਖਲਾਈ ਸਮੱਗਰੀ ਤੋਂ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਣ ਵਾਲੇ ਸਰੋਤਾਂ ਦੇ ਵਿਆਪਕ ਭੰਡਾਰ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚ ਬਿੰਦੂ ਵਜੋਂ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਹਨ।

6.3.5.2 ਲਾਭ

ੲ. **ਬ੍ਰਿਜਿੰਗ:** ਭੌਤਿਕ ਅਤੇ ਡਿਜੀਟਲ ਅਧਿਆਪਨ-ਸਿਖਲਾਈ ਵਾਤਾਵਰਨ ਨੂੰ ਜੋੜਦਾ ਹੈ; ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ ਬਹੁ-ਭਾਸ਼ਾਈ ਕਲਾਸਰੂਮ ਵਿੱਚ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਬੱਚਿਆਂ ਦੀ ਘਰੇਲੂ ਭਾਸ਼ਾ ਸਿੱਖਿਆ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਘਰੇਲੂ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਸਮੱਗਰੀ ਦੇ ਕੁਝ ਮੂਲ ਅਨੁਵਾਦ ਲਈ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਪਹੁੰਚ ਦੀ ਲੋੜ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ। QR-ਕੋਡ ਵਾਲੀਆਂ ਪਾਠ-ਪੁਸਤਕਾਂ ਜੋ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਨੂੰ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਹਰੇਕ ਅਧਿਆਇ ਦੇ ਮੁੱਖ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਨਾਲ ਜੋੜੇ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਅਤੇ ਬਿਹਤਰ ਸਮਝ ਬਣਾਉਣ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕਰੇਗੀ।

- ਅ. **ਵਿਸਤਾਰਯੋਗਤਾ:** ਭੌਤਿਕ ਕਿਤਾਬਾਂ 'ਤੇ QR ਕੋਡ ਇੱਕ ਸਹਿਜ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਪੂਰਕ 'ਸਮੱਗਰੀ ਨੂੰ ਵਧਾਉਣਾ' ਅਤੇ ਸੰਭਵ ਬਣਾਉਂਦੇ ਹਨ।
- ਬ. **ਕੁਨੈਕਸ਼ਨ:** ਸਮੱਗਰੀ 'ਤੇ ਭੌਤਿਕ ਜਗ੍ਹਾ ਦੀ ਸੀਮਾ ਦੇ ਕਾਰਨ, ਡਿਜੀਟਲ ਸਪੇਸ ਵਿੱਚ ਕੁਨੈਕਸ਼ਨ ਬਣਾਉਣਾ ਅਸਾਨ ਹੈ, QR ਕੋਡ ਟੈਕਸਟ, ਆਡੀਓ ਜਾਂ ਵੀਡੀਓ ਜਾਂ ਕੋਈ ਹੋਰ ਫਾਰਮੈਟ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਲਿੰਕ ਕੀਤੀਆਂ ਸਮੱਗਰੀਆਂ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ।
- ਸ. **ਸੰਮਲਿਤ:** ਸਾਰੇ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਅਤੇ ਵਿੱਦਿਅਕ ਸਮੱਗਰੀ, QR ਕੋਡ ਜਾਂ ਸਮਾਨ ਡਿਜੀਟਲ ਤਕਨਾਲੋਜੀ, ਸਮਾਵੇਸ਼ੀ ਕਲਾਸਰੂਮਾਂ ਨੂੰ ਅਸਲੀਅਤ ਬਣਾਉਂਦੇ ਹੋਏ, ਵੱਖ-ਵੱਖ ਸਿੱਖਿਆਰਥੀਆਂ ਲਈ ਢੁਕਵੀਂ ਵਿਭਿੰਨ ਸਮੱਗਰੀ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚ ਕਰਨ ਦਾ ਗੇਟਵੇ ਬਣ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਕਿਤਾਬਾਂ ਵਿੱਚ ਜੋੜਿਆ ਗਿਆ ਆਡੀਓ ਪ੍ਰਿੰਟ-ਅਪਗ ਸਿੱਖਿਆਰਥੀਆਂ ਦੀ ਮਦਦ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ, ISL ਸਮੱਗਰੀ ਨੂੰ ਉਸੇ QR ਕੋਡ ਜਾਂ ਸਮਾਨ ਡਿਜੀਟਲ ਤਕਨਾਲੋਜੀ ਰਾਹੀਂ ਉਪਲਬਧ ਕਰਵਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

6.3.5.3 ਵਸੀਲੇ

NDEAR: ਅਨੁਕੂਲ DIKSHA ਡਾਇਲ ਕੋਡ (ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਨਾਲ ਜੁੜੇ QR ਕੋਡ ਦੀ ਇੱਕ ਰਜਿਸਟਰੀ) ਅਤੇ ਸਮੱਗਰੀ ਭੰਡਾਰ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਉਪਲਬਧ ਡਿਜੀਟਲ ਬੁਨਿਆਦੀ ਢਾਂਚਾ TLMs 'ਤੇ ਵਰਤੇ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਵਰਗੀਕਰਨ ਲਿੰਕਡ QR ਕੋਡਾਂ ਨੂੰ ਬਣਾਉਣ ਦੇ ਸਮਰੱਥ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ, ਸਮੱਗਰੀ ਕੋਸ਼ (repositories), ਜਿਵੇਂ ਕਿ DIKSHA ਜਾਂ ਕੋਈ ਹੋਰ NDEAR ਅਨੁਕੂਲ ਸਮੱਗਰੀ ਕੋਸ਼ ਨੂੰ ਸਰੋਤ ਸਮੱਗਰੀ ਲਈ ਲਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

6.3.6 ਵਰਚੁਅਲ ਲੈਬ ਅਤੇ ਸਿਮੂਲੇਸ਼ਨ

ICT ਅਨੁਭਵੀ ਸਿੱਖਣ ਲਈ ਵਾਤਾਵਰਨ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚ ਨੂੰ ਜਮਹੂਰੀ ਬਣਾਉਣ ਦੀ ਆਗਿਆ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਤਕਨਾਲੋਜੀ ਦੁਆਰਾ ਸਭ ਲਈ ਉਪਲਬਧ ਸਰੋਤ ਦੁਰਲੱਭ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਵਰਚੁਅਲ ਲੈਬ ਅਤੇ ਸਿਮੂਲੇਸ਼ਨ ਅਜਿਹੀਆਂ ਪਹੁੰਚ ਦੀਆਂ ਉਦਾਹਰਨਾਂ ਹਨ; ਹਾਲਾਂਕਿ, ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸਰੀਰਿਕ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਤਰੀਕਿਆਂ ਨਾਲ ਜੋੜ ਕੇ ਵਰਤਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਕੁਝ ਬੁਨਿਆਦੀ ਭੌਤਿਕ ਪ੍ਰਯੋਗਸ਼ਾਲਾਵਾਂ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੀ ਵਰਚੁਅਲ ਲੈਬਾਂ ਦਾ ਬਿਹਤਰ ਲਾਭ ਉਠਾਉਣ ਦੀ ਯੋਗਤਾ ਨੂੰ ਵਧਾਉਣਗੀਆਂ।

6.3.6.1 ਪ੍ਰਸੰਗਿਕਤਾ

ਸੰਕਲਪਾਂ ਦਾ ਵਿਹਾਰਿਕ ਉਪਯੋਗ ਅਤੇ ਇੱਕ ਵਰਚੁਅਲ ਵਾਤਾਵਰਨ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕਰਨ ਦੀ ਯੋਗਤਾ ਸਿੱਖਣ ਨੂੰ ਡੂੰਘਾ ਕਰੇਗਾ। ਜਦੋਂਕਿ ਗਣਿਤ ਅਤੇ ਵਿਗਿਆਨ ਵਿੱਚ ਇਹ ਅਕਸਰ ਵਰਤਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਇਸ ਨੂੰ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਅਤੇ ਹੋਰ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਨੂੰ ਸਿਖਾਉਣ ਲਈ ਵਿਕਸਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

6.3.6.2 ਲਾਭ

- ੳ. **ਕਿਸੇ ਵੀ ਸਮੇਂ ਕਿਤੇ ਵੀ ਪਹੁੰਚ ਕਰੋ:** ਰਿਮੋਟ ਟਿਕਾਣਿਆਂ ਦੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਲੈਬਾਂ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਕਿਸੇ ਵੀ ਸਮੇਂ ਕਿਤੇ ਵੀ ਸਭ ਲਈ ਸਿੱਖਣਾ ਸਮਰੱਥ ਬਣਾਉਂਦੇ ਹਨ।
- ਅ. **ਕੁਆਲਿਟੀ:** ਫੀਡਿੰਗ, ਸਮੱਗਰੀ ਦੀ ਖਰੀਦ ਅਤੇ ਉਪਕਰਨ ਦੀਆਂ ਚੁਣੌਤੀਆਂ ਤੱਕ ਸੀਮਿਤ ਕੀਤੇ ਬਿਨਾਂ ਲੈਬਾਂ ਦੀ ਬਿਹਤਰ ਗੁਣਵੱਤਾ।
- ਬ. **ਡੂੰਘਾਈ:** ਗੁੰਝਲਦਾਰ ਸਿਧਾਂਤਿਕ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਅਤੇ ਸੰਕਲਪਾਂ ਨੂੰ ਸਿਖਾਉਣ ਲਈ ਵਿਜ਼ੂਅਲ ਏਡਸ ਇੱਕ ਡੂੰਘਾ ਸਿੱਖਣ ਦਾ ਤਜਰਬਾ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ।

- ਸ. ਦੁਹਰਾਉਣਯੋਗਤਾ ਅਤੇ ਲਚਕਤਾ: ਸਰੋਤ ਪਾਥਾਂ ਦੀਆਂ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਪ੍ਰਯੋਗਾਂ ਨੂੰ ਦੁਹਰਾਉਣ ਅਤੇ ਨਵਾਂ ਅਜ਼ਮਾਉਣ ਲਈ ਸਮਾਂ ਅਤੇ ਥਾਂ।
- ਹ. ਫੀਡਬੈਕ ਲੂਪਸ: ਤੇਜ਼ ਫੀਡਬੈਕ ਅਤੇ ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਲੂਪਸ ਘਟਾਇਆ ਜਾਵੇ ਜਿੱਥੇ ਅਧਿਆਪਕ 'ਤੇ ਨਿਰਭਰਤਾ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ।
- ਕ. ਸਮਾਨਤਾ: ਇੱਕ ਸਾਂਝੇ ਆਮ ਸਰੋਤ ਵਜੋਂ, ਵਰਚੁਅਲ ਲੈਬਾਂ ਇੱਕ ਸਾਂਝੇ ਬੁਨਿਆਦੀ ਢਾਂਚੇ ਵਜੋਂ ਇੱਕ ਦੁਰਲੱਭ ਸਰੋਤ ਤੱਕ ਬਰਾਬਰ ਪਹੁੰਚ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਉੱਚ-ਗੁਣਵੱਤਾ ਵਾਲੀ ਭੌਤਿਕ ਪ੍ਰਯੋਗਸ਼ਾਲਾਵਾਂ ਸਥਾਪਨਾ 'ਤੇ ਲਾਗੂ ਹੋਣ ਵਾਲੀਆਂ ਰੁਕਾਵਟਾਂ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕਰਨਾ।

6.3.6.3 ਵਸੀਲੇ

ਸਿੱਖਿਆ ਮੰਤਰਾਲੇ ਦੇ ਵਰਚੁਅਲ ਲੈਬਜ਼ ਪ੍ਰੋਜੈਕਟ ਵਿੱਚ ਕਈ ਉੱਚ ਸਿੱਖਿਆ ਤੋਂ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਦੀ ਭਾਗੀਦਾਰੀ ਹੈ। ਹਾਲਾਂਕਿ, ਸਕੂਲੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦੀਆਂ ਲੋੜਾਂ 'ਤੇ ਧਿਆਨ ਕੇਂਦਰਿਤ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਹੋਰ ਲੈਬਾਂ ਬਣਾਉਣ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਹੈ। ਅਜਿਹੇ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਦੀ ਇੱਕ ਉਦਾਹਰਨ ਅੰਮ੍ਰਿਤਾ ਵਰਚੁਅਲ ਲੈਬ ਹੈ। ਅਧਿਆਪਕ ਅਤੇ ਸਿੱਖਿਆਰਥੀ ਦੀਆਂ ਲੋੜਾਂ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਨ ਲਈ ਅਜਿਹੀਆਂ ਕਈ ਵਰਚੁਅਲ ਲੈਬਾਂ ਵਿਕਸਿਤ ਕੀਤੀਆਂ ਜਾ ਰਹੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਜਿਵੇਂ-ਜਿਵੇਂ ਤਕਨਾਲੋਜੀ ਵਿਕਸਿਤ ਹੋ ਰਹੀ ਹੈ, ਵਿਕਸਿਤ ਹੋਣਗੀਆਂ।

ਓਪਨ-ਸੋਰਸ ਟੂਲਜ਼ ਦਾ ਲਾਭ ਉਠਾਉਣਾ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਭਾਰਤੀ ਸੰਦਰਭ ਵਿੱਚ ਢਾਲਣਾ, ਜਿਵੇਂਕਿ PHEET ਕੋਲੋਰਾਡੋ ਬੋਲਡਰ (Colorado Boulder) ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਵਿਖੇ ਇੰਟਰਐਕਟਿਵ ਸਿਮੂਲੇਸ਼ਨ ਪ੍ਰੋਜੈਕਟ, ਗਣਿਤ ਅਤੇ ਵਿਗਿਆਨ ਸਿਮੂਲੇਸ਼ਨ ਦੇ ਮੁਫਤ ਇੰਟਰਐਕਟਿਵ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਵਿਆਪਕ ਸਿੱਖਿਆ ਖੋਜ 'ਤੇ ਆਧਾਰਿਤ ਹਨ ਅਤੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਇੱਕ ਅਨੁਭਵੀ, ਖੇਡ-ਵਰਗੇ ਵਾਤਾਵਰਨ ਰਾਹੀਂ ਜਿੱਥੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਖੋਜ ਅਤੇ ਪੜਤਾਲ ਰਾਹੀਂ ਸਿੱਖਦੇ ਹਨ।

6.3.7 ਸਮੱਗਰੀ ਬਣਾਉਣ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ

ICT ਸਥਾਨਿਕ ਸੰਦਰਭ ਲਈ ਵਿੱਦਿਅਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਢੁਕਵੀਂ ਸਮੱਗਰੀ ਦੀ ਅਸਾਨ ਰਚਨਾ ਅਤੇ ਸ਼ੇਅਰਿੰਗ ਨੂੰ ਸਮਰੱਥ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਪਹੁੰਚਯੋਗ ਸਮੱਗਰੀ ਦੀ ਰਚਨਾ ਨੂੰ ਸਮਰੱਥ ਬਣਾ ਕੇ ਨਿਰਪੱਖਤਾ ਨੂੰ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ।

6.3.7.1 ਪ੍ਰਸੰਗਿਕਤਾ

- ੳ. ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਦੇ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ, ਪ੍ਰਸੰਗਿਕ ਸਥਾਨਿਕ ਦੀ ਰਚਨਾ ਅਤੇ ਸਮੱਗਰੀ ਦੀ ਵੰਡ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਅਧਿਆਪਕ ਅਤੇ ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਕ ਨਿਯਮਿਤ ਤੌਰ 'ਤੇ TLMs ਬਣਾ ਰਹੇ ਹਨ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸੋਧ ਰਹੇ ਹਨ। ਇਸ ਸਮਰੱਥਾ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਦੀ ਵੀਡੀਓ ਸਮੱਗਰੀ ਬਣਾਉਣ ਅਤੇ ਦੂਤ (messenger) ਸੇਵਾਵਾਂ ਰਾਹੀਂ ਆਪਣੇ ਕੰਮ ਨੂੰ ਸਾਂਝਾ ਕਰਨ ਦੀ ਡਿਜੀਟਲ ਆਦਤ ਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਿਤ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।
- ਅ. ਸਥਾਨਿਕ ਸਮੱਗਰੀ ਨੂੰ ਕਿਵੇਂ ਬਣਾਉਣਾ ਅਤੇ ਤਿਆਰ ਕਰਨਾ ਹੈ ਇਸ ਬਾਰੇ ਵਿਚਾਰ ਸਾਰੇ DIETs ਅਤੇ ਦੇਸ ਭਰ ਦੇ ਅਧਿਆਪਕ ਨੂੰ ਉਪਲਬਧ ਕਰਵਾਏ ਜਾਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ। ਸਮਾਜਿਕ ਵਿਗਿਆਨ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਖੇਤਰ ਲਈ 20% ਸਮੱਗਰੀ ਉਸ ਪੰਚਾਇਤ ਜਾਂ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਲਈ ਸਥਾਨਿਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਖ਼ਾਸ ਹੋਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਅਜਿਹੀ ਸਮੱਗਰੀ ਬਣਾਈ ਜਾਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਅਤੇ NDEAR-ਅਨੁਕੂਲ ਪਲੇਟਫਾਰਮਾਂ, ਜਿਵੇਂਕਿ DIKSHA ਰਾਹੀਂ ਉਪਲਬਧ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ।
- ੲ. ਸਥਾਨਿਕ ਸਮੱਗਰੀ ਨਿਰਮਾਣ ਨੂੰ ਸਾਲ ਭਰ ਵਿੱਚ ਵਿਕੇਂਦਰੀਕ੍ਰਿਤ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਵਜੋਂ ਲਾਗੂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸਥਾਨਿਕ ਟੀ.ਵੀ. ਅਤੇ ਰੇਡੀਓ ਸਮੇਤ ਸਵੈਯਮ (SWAYAM), ਦਿਕਸ਼ਾ (DIKSHA) ਅਤੇ ਹੋਰ ਪਲੇਟਫਾਰਮਾਂ 'ਤੇ ਅੱਪਲੋਡ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਸਾਰੇ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਲਈ ਉਪਲਬਧ ਕਰਵਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ।
- ਸ. ਸਮੱਗਰੀ ਬਣਾਉਣ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ ਦਾ ਗਾਈਡੈਂਸ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਮਾਈਕਰੋ-ਕੋਰਸ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਅਤੇ ਹੋਰ ਸਮੱਗਰੀ ਨਿਰਮਾਤਾ ਨੂੰ ਉਪਲਬਧ ਕਰਵਾਏ ਜਾਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ।

- ਹ. NDEAR ਈਕੋਸਿਸਟਮ ਨੂੰ ਕਮਿਊਨਿਟੀ ਮੈਂਬਰਾਂ ਨੂੰ ਸੰਬੰਧਿਤ ਸਮੱਗਰੀ ਬਣਾਉਣ ਦੇ ਯੋਗ ਬਣਾਉਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਖਾਸ ਕਰ ਕੇ ਕਲਾ ਅਤੇ ਕਿੱਤਾਮੁਖੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ।
- ਕ. ਸਿੱਖਣ ਲਈ ਯੂਨੀਵਰਸਲ ਡਿਜ਼ਾਈਨ ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਰਾਹੀਂ ਵਿਕਸਿਤ ਕੀਤੀ ਗਈ, ਪਹੁੰਚਯੋਗ ਸਮੱਗਰੀ ਤੱਕ ਬਰਾਬਰ ਪਹੁੰਚ ਨੂੰ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਉਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ ਅਤੇ ਵਿਆਪਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਉਪਲਬਧ ਕਰਵਾਈ ਗਈ।

6.3.7.2 ਲਾਭ

- ੳ. ਸਮੱਗਰੀ ਬਣਾਉਣ ਨੂੰ ਸਮਰੱਥ ਬਣਾਉਣਾ ਅਤੇ ਸਥਾਨਿਕ ਸਮਰੱਥਾਵਾਂ ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ ਕਰਨਾ ਪ੍ਰਸੰਗਿਕ ਸਮੱਗਰੀ ਵਿਕਾਸ ਨੂੰ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਏਗਾ।
- ਅ. ਵੱਖ-ਵੱਖ ਪੱਧਰਾਂ 'ਤੇ ਸਰੋਤ ਪੁਨਰਜਨਮ ਵਿੱਚ ਸਵੈ-ਨਿਰਭਰਤਾ ਦੇ ਨਤੀਜੇ ਵਜੋਂ ਸਿੱਖਿਆ ਅਤੇ ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਸਰੋਤ ਦੀ ਵਿਭਿੰਨਤਾ ਹੋਵੇਗੀ।
- ੲ. ਸੂਖਮਤਾਵਾਂ, ਜਿਵੇਂਕਿ ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਅੰਤਰ ਨੂੰ ਸੰਬੋਧਿਤ ਕਰਨਾ ਅਤੇ ਬਹੁ-ਭਾਸ਼ਾਈ ਕਲਾਸਰੂਮਾਂ ਨਾਲ ਨਜਿੱਠਣਾ ਬਹੁਤ ਖਾਸ ਹਨ, ਨੂੰ ਸੰਬੋਧਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।
- ਸ. ਵਿਭਿੰਨ ਸਿੱਖਿਆਰਥੀਆਂ ਲਈ ਵਿਅਕਤੀਗਤਕਰਨ ਅਤੇ ਪ੍ਰਸੰਗਿਕ, ਸੰਬੰਧਿਤ ਸਮੱਗਰੀ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚ ਨੂੰ ਸਮਰੱਥ ਬਣਾਉਣਾ।

6.3.7.3 ਵਸੀਲੇ

- ੳ. ਵੱਖ-ਵੱਖ ਉਦੇਸ਼ਾਂ ਲਈ ਪਲੇਟਫਾਰਮਾਂ ਲਈ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਡਿਜੀਟਲ ਸਮੱਗਰੀ ਬਣਾਉਣ ਦੇ ਸਾਧਨ ਹਨ ਅਤੇ ਇੱਥੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਵਿਭਿੰਨ ਸਮੱਗਰੀ ਪਲੇਟਫਾਰਮ ਹਨ, ਜਿਵੇਂਕਿ ਸਮੱਗਰੀ ਦੇ ਫਾਰਮੈਟ ਵਿਕਸਿਤ ਹੋਏ ਹਨ, ਟੂਲ ਵਿਕਸਿਤ ਹੋ ਰਹੇ ਹਨ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ AI ਟੂਲ ਵੀ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ।
- ਅ. ਖੁੱਲ੍ਹੀ ਅਤੇ ਅਸਾਨ ਪਹੁੰਚ ਲਈ, ਸਮੱਗਰੀ ਨਿਰਮਾਤਾਵਾਂ ਦੁਆਰਾ NDEAR ਦਿਸ਼ਾ-ਨਿਰਦੇਸ਼ਾਂ ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਕੀਤੀ ਜਾਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ।
- ੲ. DIKSHA 'ਤੇ ਬਹੁ-ਭਾਸ਼ਾਈ ਸਮੱਗਰੀ ਸਥਾਨਿਕ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਸਹਾਇਤਾ ਅਤੇ ਨਿਰਮਾਣ ਸਹਾਇਤਾ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦਾ ਹੈ।
- ਸ. ਡਿਜੀਟਲ ਸਮੱਗਰੀ ਬਣਾਉਣ ਅਤੇ ਸੰਮਲਿਤ ਸਮੱਗਰੀ ਇਸ ਯਾਤਰਾ ਵਿੱਚ ਉਪਯੋਗੀ ਸਰੋਤ ਦੀ ਸਿਰਜਣਾ ਲਈ NCERT ਦਿਸ਼ਾ-ਨਿਰਦੇਸ਼ ਹਨ।

6.3.8 ਮੁਲਾਂਕਣ, ਪ੍ਰਸ਼ਨ-ਬੈਂਕ ਅਤੇ ਅਭਿਆਸ ਸਮੱਗਰੀ

ਮੁਲਾਂਕਣ ਸਾਧਨਾਂ ਅਤੇ ਪ੍ਰਸ਼ਨ-ਬੈਂਕਾਂ ਦੇ ਪੋਰਟਫੋਲੀਓ ਤੱਕ ਅਸਾਨ ਪਹੁੰਚ ਜੋ ਇੱਕ ਹੁਨਰਾਂ ਦੀ ਰੇਂਜ (ਸੰਕਲਪਿਕ ਸਮਝ ਅਤੇ ਆਲੋਚਨਾਤਮਿਕ ਸੋਚ ਨੂੰ ਭੜਕਾਉਣ ਅਤੇ ਸਮੱਸਿਆ ਦੇ ਸੈੱਟਾਂ ਸਮੇਤ) ਨੂੰ ਸੰਬੋਧਿਤ ਅਤੇ ਟੈਸਟ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਕਲਾਸਰੂਮ ਦੇ ਅਧਿਆਪਨ ਵਿੱਚ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਸਹੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਨ ਦੇ ਯੋਗ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ।

6.3.8.1 ਪ੍ਰਸੰਗਿਕਤਾ

ਕਈ ਯੋਗਤਾਵਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ ਵਾਰ-ਵਾਰ ਅਭਿਆਸ ਦੀ ਲੋੜ ਬਣ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇੱਕੋ ਹੀ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ, ਇਹ ਅਭਿਆਸ ਕੰਮ ਰੁਟੀਨ ਅਤੇ ਮਕੈਨੀਕਲ ਨਹੀਂ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਵਰਕਸ਼ੀਟਾਂ ਦਾ ਇੱਕ ਸੈੱਟ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਜੋ ਡੂੰਘਾਈ ਨਾਲ ਅਭਿਆਸ ਦੀ ਆਗਿਆ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸੇ ਸਮੇਂ ਸਿੱਖਿਆਰਥੀਆਂ ਦੀ ਦਿਲਚਸਪੀ ਨੂੰ ਕਾਇਮ ਰੱਖਦਾ ਹੈ, ਕੋਈ ਅਸਾਨ ਕੰਮ ਨਹੀਂ ਹੈ।

ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੇ ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਪੱਧਰ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਸਥਾਨਿਕ ਸੰਦਰਭ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਵਿੱਚ ਰੱਖਦੇ ਹੋਏ ICT ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਨੂੰ ਢੁਕਵੇਂ ਅਭਿਆਸ ਕਾਰਜਾਂ ਨੂੰ ਅਸਾਨੀ ਨਾਲ ਬਣਾਉਣ ਦੇ ਯੋਗ ਬਣਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੇ ਰਚਨਾਤਮਿਕ ਮੁਲਾਂਕਣ ਕਰਨ ਦੇ ਯੋਗ ਹੋਣ ਲਈ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਨੂੰ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਪ੍ਰਸ਼ਨ-ਬੈਂਕਾਂ ਅਤੇ ਸਮੱਸਿਆ ਸੈੱਟਾਂ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਜੇਕਰ ਮੁਲਾਂਕਣ ਗੈਰ-ਖਤਰਨਾਕ ਕੁਇਜ਼ ਹਨ, ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਆਪਣੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਦਾ ਚਾਰਜ ਲੈ ਸਕਦੇ ਹਨ।

ਮੁਲਾਂਕਣ ਅਤੇ ਕੁਇਜ਼ ਕਈ ਤਰੀਕਿਆਂ ਨਾਲ ਕੀਤੇ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ; ਜਿਵੇਂ; ਪੈਮਾਨੇ 'ਤੇ ਆਨਲਾਈਨ, ਸਥਾਨਿਕ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਆਨਲਾਈਨ ਅਤੇ ਇੱਕ ਆਫਲਾਈਨ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ। ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਅਤੇ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖਿਆਰਥੀਆਂ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਪੱਧਰਾਂ ਲਈ ਉਚਿਤ ਪ੍ਰਸ਼ਨ-ਬੈਂਕ ਅਤੇ ਅਭਿਆਸ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੋਵੇਗੀ। ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਵਿਭਿੰਨਤਾ ਨੂੰ ਅਨੁਕੂਲ ਕਰਨ ਲਈ, ਕਈ ਰੂਪਾਂ ਵਿੱਚ ਮੁਲਾਂਕਣ ਦੀ ਸਹੂਲਤ ਦਿੱਤੀ ਜਾਣੀ ਹੈ, ਜਿਵੇਂਕਿ ਪੇਪਰ-ਪੈਨਸਿੱਲ ਟੈਸਟ, ਮੌਖਿਕ ਮੁਲਾਂਕਣ, ਪ੍ਰੋਜੈਕਟ ਕੰਮ ਅਤੇ ਸਮੂਹ ਅਸਾਈਨਮੈਂਟ।

6.3.8.2 ਲਾਭ

ੳ. ਆਨਲਾਈਨ ਮੁਲਾਂਕਣ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਅਤੇ ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਕਾਂ ਨੂੰ ਤੁਰੰਤ ਡਾਟਾ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਅ. ਅਧਿਆਪਕ ਸਹਾਇਤਾ: ਨਿਯਮਿਤ ਸ਼ੁਰੂਆਤੀ ਮੁਲਾਂਕਣਾਂ ਨੂੰ ਠੀਕ ਕਰਨ ਲਈ ਪ੍ਰਸ਼ਨ-ਬੈਂਕਾਂ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚ, ਸਹਾਇਕ ਅਧਿਆਪਕ ਸਹਾਇਤਾ ਹੋਵੇਗੀ।

ੲ. ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਸਹਾਇਤਾ: ਪੱਧਰਾਂ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਸ਼ਨਾਂ ਦਾ ਅਭਿਆਸ ਕਰਨ ਲਈ ਪਹੁੰਚ ਅਤੇ ਕੁਇਜ਼ਾਂ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਸੁਤੰਤਰ ਅਭਿਆਸ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਮਦਦਗਾਰ ਹੋਵੇਗੀ।

ਸ. ਮੁਲਾਂਕਣਾਂ ਦੇ ਫਾਰਮੈਟਾਂ ਨੂੰ ਲੈਵਲਿੰਗ ਅਤੇ ਸਮਰੱਥ ਬਣਾ ਕੇ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰਨਾ, ਵੱਖ-ਵੱਖ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਸ਼ਨਾਂ ਦੀ ਕਿਉਰੇਟਿਡ (curated) ਲੈਵਲਿੰਗ ਅਤੇ ਮੁਲਾਂਕਣ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਤਰੀਕਿਆਂ ਮੌਖਿਕ, ਵੀਡੀਓ ਅਤੇ ਪ੍ਰੋਜੈਕਟ ਦਾ ਕੰਮ ਨੂੰ ਸਮਰੱਥ ਬਣਾਉਣਾ, ਮੁਲਾਂਕਣਾਂ ਨੂੰ ਸਿੱਖਿਆਰਥੀਆਂ ਦੇ ਪ੍ਰੋਕਸੀਮਲ ਡਿਵੈਲਪਮੈਂਟ (ZPD) ਦੇ ਜ਼ੋਨ ਦੇ ਅੰਦਰ ਹੋਣ ਦੀ ਇਜਾਜ਼ਤ ਦੇਵੇਗਾ।

ਹ. ਮੁਲਾਂਕਣ ਜਵਾਬਾਂ ਦਾ ਡਿਜੀਟਾਈਜ਼ੇਸ਼ਨ ਖੇਤਰਾਂ ਅਤੇ ਜ਼ਰੂਰੀ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਉਪਚਾਰਿਕ ਕਾਰਵਾਈ ਕੀਤੀ ਜਾਣੀ, ਅੰਤਰ ਨਿਰਧਾਰਿਤ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਕਲਾਸ ਅਤੇ ਸਕੂਲ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਕੀਤੇ ਜਾਣ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਹੈ ਪਰ ਇਹ ਵੱਡੇ ਪੱਧਰ ਦੇ ਮੁਲਾਂਕਣਾਂ ਅਤੇ ਸਰਵੇਖਣਾਂ ਲਈ ਵੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ।

6.3.8.3 ਵਸੀਲੇ

ਡਿਜੀਟਲ ਬੁਨਿਆਦੀ ਢਾਂਚੇ ਤੋਂ ਯੋਗਤਾਵਾਂ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਪ੍ਰਸ਼ਨ-ਬੈਂਕਾਂ ਨੂੰ ਬਣਾਉਣ ਅਤੇ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਟੀਚੇ ਲਈ ਲਾਭ ਉਠਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਮੁਲਾਂਕਣ ਲਈ ਟੂਲ ਵਿਕਸਿਤ ਕੀਤੇ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਜਿੱਥੇ ਉਚਿਤ ਹੋਵੇ, ਕੁਇਜ਼ DIKSHA ਦੀ ਸਿਰਜਣ ਸਮਰੱਥਾ ਦਾ ਲਾਭ ਲਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਜਾਂ NDEAR ਰਾਹੀਂ ਈਕੋਸਿਸਟਮ ਵਿੱਚ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਹੱਲ ਪ੍ਰਦਾਤਾਵਾਂ ਤੋਂ ਵੀ ਲਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ NCERT ਨੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਲਈ DIKSHA ਪਲੇਟਫਾਰਮ 'ਤੇ ਕੁਇਜ਼ ਕਈ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪੱਧਰ ਦੇ ਸੰਚਾਲਨ ਕੀਤੇ ਹਨ। ਹਾਲਾਂਕਿ ਇਹ ਇੱਕ ਮੁਲਾਂਕਣ ਸਾਧਨ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਸਕੂਲ, ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਜਾਂ ਰਾਜ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਦੁਆਰਾ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਲਈ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਲਘੂ ਮੁਲਾਂਕਣ ਅਤੇ ਕੁਇਜ਼ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਇੱਕੋ ਬੁਨਿਆਦੀ ਢਾਂਚੇ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ।

ਭਾਗ 6.4

ਸਕੂਲ ਸਿੱਖਿਆ ਵਿੱਚ ICT ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਵਿੱਚ ਸਾਵਧਾਨੀਆਂ

ੳ. ਸੁਰੱਖਿਆ

ਸਕੂਲਾਂ ਵਿੱਚ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਬਾਲਗ ਉਮਰ ਤੱਕ ਨਹੀਂ ਪਹੁੰਚੇ ਹਨ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਤਕਨਾਲੋਜੀ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਨ ਸੰਬੰਧਿਤ ਕਿਸੇ ਵੀ ਫ਼ੈਸਲੇ ਵਿੱਚ ਸੁਰੱਖਿਆ ਸਭ ਤੋਂ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹੈ। ਸਕੂਲ ਦੀਆਂ ਸੀਮਾਵਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਸਰੀਰਿਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸਕੂਲ ਦੇ ਸਮੇਂ ਦੌਰਾਨ ਇੰਟਰਨੈੱਟ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਨ ਦੀ ਆਗਿਆ ਦੇਣ ਨਾਲ ਟਾਲਣਯੋਗ ਜੋਖਮ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਅਕਸਰ ਇੰਟਰਨੈੱਟ 'ਤੇ ਪਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਿੰਸਕ ਅਤੇ ਦੁਰਵਿਵਹਾਰ ਤੋਂ ਬਚਾਉਣਾ ਸਕੂਲ ਦੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਹੈ।

ਛੋਟੇ ਬੱਚਿਆਂ ਦੀ ਤੰਦਰੁਸਤੀ 'ਤੇ ਸਕ੍ਰੀਨ ਸਮੇਂ ਅਤੇ ਡਿਜੀਟਲ ਡਿਵਾਈਸਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਅਜੇ ਵੀ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਮਝਿਆ ਨਹੀਂ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਹ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਦੁਆਰਾ ਘੱਟੋ-ਘੱਟ ਪ੍ਰੈਪਰੇਟਰੀ ਪੱਧਰ ਦੇ ਅੰਤ ਤੱਕ ਡਿਜੀਟਲ ਤਕਨਾਲੋਜੀ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਲਈ, ਇੱਕ ਸਾਵਧਾਨ ਪਹੁੰਚ ਦਾ ਮਤਲਬ ਹੈ।

ਅ. ਗੋਪਨੀਯਤਾ

ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੀ ਗੋਪਨੀਯਤਾ ਦੀ ਰੱਖਿਆ ਕਰਨਾ ਸਕੂਲ ਦੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਹੈ ਜਦੋਂ ਵਿੱਦਿਅਕ ਉਦੇਸ਼ਾਂ ਲਈ ICT ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਨ ਤੋਂ ਉਮੀਦ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ੲ. ਅਣਉਚਿਤਤਾ

ਇੰਟਰਨੈੱਟ 'ਤੇ ਉਪਲਬਧ ਸਾਰੀ ਸਮੱਗਰੀ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚ ਨੂੰ ਕੰਟਰੋਲ ਕਰਨਾ ਕੋਈ ਅਸਾਨ ਕੰਮ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਇੱਥੋਂ ਤੱਕ ਕਿ ਅਣਜਾਣੇ ਵਿੱਚ ਅਣਉਚਿਤ ਸਮੱਗਰੀ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚ ਨੌਜਵਾਨ ਦਿਮਾਗਾਂ ਨੂੰ ਗੰਭੀਰ ਨੁਕਸਾਨ ਪਹੁੰਚਾ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਸਕੂਲਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਸੰਭਾਵਨਾ ਦਾ ਬਹੁਤ ਧਿਆਨ ਰੱਖਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇੰਟਰਨੈੱਟ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚ ਸਕੂਲਾਂ ਵਿੱਚ ਬਾਲਗ ਦੀ ਨਿਗਰਾਨੀ ਹੇਠ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਸੈਕੰਡਰੀ ਪੱਧਰ ਵਿੱਚ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਲਈ, ਡਿਜੀਟਲ ਸੰਸਾਰ ਵਿੱਚ ਵਿਵਹਾਰ ਦੇ ਮਾਪਦੰਡ ਸਕੂਲ ਵਿੱਚ ਵਿਵਹਾਰ ਦੇ ਨਿਯਮਾਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਸਪਸ਼ਟ ਹੋਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹੈ।

ੳ. ਭਟਕਣਾ

ਕਈ ਵੱਡੇ ਪੈਮਾਨੇ ਦੇ ਅਧਿਐਨਾਂ ਨੇ ਦਿਖਾਇਆ ਹੈ ਕਿ ਡਿਜੀਟਲ ਤਕਨਾਲੋਜੀ ਸਿੱਖਣ ਲਈ ਇੱਕ ਉਪਯੋਗੀ ਸੰਦ ਵਜੋਂ ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਭਟਕਣ ਵਾਲੀ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਸਕੂਲਾਂ ਅਤੇ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਸੰਭਾਵਨਾ ਬਾਰੇ ਬਹੁਤ ਸੁਚੇਤ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਨਹੀਂ ਭੁੱਲਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ICT ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਸਿੱਖਣ ਮਿਆਰ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਹੈ ਅਤੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਜਾਂ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਦੇ ਆਮ ਮਨੋਰੰਜਨ ਲਈ ਨਹੀਂ ਹੈ।

ੴ. ਵਪਾਰੀਕਰਨ

ਹਾਲ ਹੀ ਦੇ ਸਾਲਾਂ ਵਿੱਚ, ਵਿੱਦਿਅਕ ਸਮੱਗਰੀ ਦੇ ਵੱਡੇ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਵਪਾਰੀਕਰਨ ਦੇ ਨਤੀਜੇ ਵਜੋਂ ਵਪਾਰਿਕ ਹਿੱਤਾਂ ਦੇ ਅਭਿਆਸ ਬਹੁਤ ਹਿੰਸਕ ਹੋਏ ਹਨ। ਇਹ ਮੁਨਾਫ਼ਾਖੋਰ ਉੱਦਮੀਆਂ ਨੇ ਮਾਪਿਆਂ ਦੀਆਂ ਚਿੰਤਾਵਾਂ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਕੀਤਾ ਹੈ ਅਤੇ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ੀਲਤਾ ਸ਼ੱਕ ਦੇ ਨਾਲ ICT-ਆਧਾਰਿਤ ਵਿੱਦਿਅਕ ਹੱਲਾਂ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ।

ੵ. ਡੂੰਘੇ ਜੋਖਮ

ਜਿਵੇਂਕਿ AI ਵਾਲੇ ਭਾਗ ਵਿੱਚ ਦੱਸਿਆ ਗਿਆ ਹੈ, ਅਸੀਂ ਅਜੇ ਵੀ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਤਕਨਾਲੋਜੀਆਂ ਦੇ ਜੋਖਮਾਂ ਦੀ ਖੋਜ ਕਰ ਰਹੇ

ਹਾਂ। ਉਦਾਹਰਨ ਵਜੋਂ, ਕਿਸ਼ੋਰਾਂ 'ਤੇ ਸੋਸ਼ਲ ਮੀਡੀਆ ਦੇ ਮਾਨਸਿਕ ਸਿਹਤ ਪ੍ਰਭਾਵਾਂ ਦੇ ਵਧ ਰਹੇ ਸਬੂਤ ਹਨ ਅਤੇ ਬੱਚਿਆਂ 'ਤੇ ਧਿਆਨ ਦੇਣ 'ਤੇ ਇਸ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪੈਂਦਾ ਹੈ ਜੋ ਫਿਰ ਸਿੱਖਿਆ ਅਤੇ ਜੀਵਨ ਦੇ ਸਾਰੇ ਪਹਿਲੂਆਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਅਜਿਹੇ ਡੂੰਘੇ ਖਤਰੇ ਦੇ ਖਦਸ਼ੇ ਕਾਰਨ ਸਿੱਖਿਆ ਵਿੱਚ ਤਕਨਾਲੋਜੀ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਜਾਂ ਪ੍ਰਯੋਗ ਨਾ ਕਰਨਾ ਤਰੱਕੀ ਨੂੰ ਰੋਕ ਦੇਵੇਗਾ। ਉਸੇ ਸਮੇਂ, ਬੱਚਿਆਂ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਅਤੇ ਵਿਕਾਸ ਕਿਵੇਂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ (ਸਿੱਖਿਆ ਇੱਕ ਅਜਿਹੀ ਮੁੱਖ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਹੈ) ਦੇ ਮੂਲ 'ਤੇ ਤਕਨਾਲੋਜੀ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਦੇ ਹੋਏ, ਅਜਿਹੇ ਸਭ ਤੋਂ ਡੂੰਘੇ ਖਤਰੇ ਨੂੰ ਸੰਬੋਧਨ ਕੀਤੇ ਬਿਨਾਂ ਮਨੁੱਖੀ ਭਲਾਈ ਨੂੰ ਡੂੰਘਾਈ ਨਾਲ ਬਦਲ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਸਖ਼ਤ ਖੋਜ ਅਤੇ ਤਕਨਾਲੋਜੀ ਦੀ ਸੋਚ-ਸਮਝ ਕੇ ਵਰਤੋਂ ਹੀ ਅੱਗੇ ਵਧਣ ਦਾ ਇੱਕੋ-ਇੱਕ ਰਸਤਾ ਹੈ।

ਭਾਗ ਏ ਸਕੂਲ ਦੇ ਵਿਸ਼ੇ

ਇਸ ਭਾਗ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਅਧਿਆਇ ਫਾਊਂਡੇਸ਼ਨਲ ਪੱਧਰ (ਪੱਧਰ 2 ਤੱਕ) ਬਾਰੇ ਹੈ। ਇਸ NCF ਦੇ ਲਿੰਕਾਂ ਨੂੰ NCF-FS ਨਾਲ ਖਿੱਚਣਾ। ਅਗਲੇ ਅੱਠ ਅਧਿਆਇ ਪੱਧਰ 3-10 ਤੱਕ ਦੇ ਸਕੂਲਾਂ ਵਿੱਚ ਪੜ੍ਹਾਏ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਵਿਸ਼ੇ ਸਾਰੇ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ, ਅਰਥਾਤ, **ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ, ਗਣਿਤ ਅਤੇ ਗਣਨਾਤਮਿਕ ਸੋਚ, ਵਿਗਿਆਨ, ਸਮਾਜਿਕ ਵਿਗਿਆਨ, ਕਲਾ ਸਿੱਖਿਆ, ਅੰਤਰ-ਅਨੁਸ਼ਾਸਨੀ ਖੇਤਰ, ਸਰੀਰਿਕ ਸਿੱਖਿਆ ਤੇ ਤੰਦਰੁਸਤੀ ਅਤੇ ਕਿੱਤਾਮੁਖੀ ਸਿੱਖਿਆ** ਵਿੱਚ ਕਵਰ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਹਰੇਕ ਵਿਸ਼ੇ ਦੇ ਅਧਿਆਇ ਨੂੰ ਇਸ ਦੇ ਉਦੇਸ਼ਾਂ, ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ, ਪਹੁੰਚ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਅਤੇ ਸਭ ਤੋਂ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਤੌਰ 'ਤੇ, ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਦੇ ਟੀਚਿਆਂ ਅਤੇ ਪੜਾਅ-ਵਾਰ ਯੋਗਤਾਵਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਮਿਆਰਾਂ ਦੇ ਵੇਰਵਿਆਂ ਨਾਲ ਵਿਵਸਥਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਪੜਾਅ-ਵਾਰ ਸਿੱਖਿਆ ਸ਼ਾਸਤਰੀ ਅਤੇ ਮੁਲਾਂਕਣ ਦੀਆਂ ਰਣਨੀਤੀਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਉਜਾਗਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।

ਇਸ ਭਾਗ ਦਾ ਆਖਰੀ ਅਧਿਆਇ ਸੈਕੰਡਰੀ ਪੱਧਰ ਦੇ ਦੂਜੇ ਪੜਾਅ ਬਾਰੇ ਹੈ ਜੋ ਪੱਧਰ 11-12 ਵਿੱਚ ਡਿਜ਼ਾਈਨ ਅਤੇ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਪਹੁੰਚ ਦੀ ਰੂਪ-ਰੇਖਾ ਦੱਸਦਾ ਹੈ।

ਅਧਿਆਇ-1

ਫਾਊਂਡੇਸ਼ਨਲ ਪੱਧਰ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖਣਾ

ਫਾਊਂਡੇਸ਼ਨਲ ਪੱਧਰ ਸ਼ੁਰੂਆਤੀ ਬਚਪਨ ਦੇਖਭਾਲ ਅਤੇ 3-8 ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਦੇ ਬੱਚਿਆਂ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਲਈ ਇੱਕ ਏਕੀਕ੍ਰਿਤ ਪਹੁੰਚ ਦੀ ਕਲਪਨਾ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਹ 5+3+3+4 ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਅਤੇ NEP 2020 ਵਿੱਚ ਕਲਪਨਾ ਅਨੁਸਾਰ ਸਕੂਲੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦਾ ਪੁਨਰਗਠਤ ਸਿੱਖਿਆ ਸ਼ਾਸਤਰ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਪੜਾਅ ਹੈ। ਇਸ ਪੜਾਅ ਵਿੱਚ ਬੱਚੇ ਸਕੂਲ ਵਿੱਚ ਪੜ੍ਹਨਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਇਹ ਅਧਿਆਇ ਇਸ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਪੜਾਅ ਦੀਆਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ ਅਤੇ ਮਹੱਤਤਾ ਅਤੇ ਇਸ ਪੜਾਅ ਲਈ ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਮਿਆਰ, ਸੁਝਾਈ ਗਈ ਸਮੱਗਰੀ, ਸਿੱਖਿਆ ਸ਼ਾਸਤਰ ਅਤੇ ਮੁਲਾਂਕਣ ਦਾ ਸਾਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। **ਫਾਊਂਡੇਸ਼ਨਲ ਪੱਧਰ ਲਈ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਫਰੇਮਵਰਕ (NCF-FS)** ਇਹਨਾਂ ਸਭ ਨਾਲ ਵਿਸਤਾਰ ਵਿੱਚ ਨਜਿੱਠਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਪੜਾਅ ਲਈ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਦੀ ਬਿਹਤਰ ਸਮਝ ਲਈ, ਪਾਠਕਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਦਾ ਹਵਾਲਾ ਦੇਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ਭਾਗ 1.1

ਜਾਣ-ਪਛਾਣ

1.1.1 ਸ਼ੁਰੂਆਤੀ ਬਚਪਨ

ਬੱਚੇ ਦੇ ਜੀਵਨ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਅੱਠ ਸਾਲ ਸੱਚਮੁੱਚ ਨਾਜ਼ੁਕ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਜੀਵਨ ਭਰ ਦੇ ਸਾਰੇ ਪਹਿਲੂਆਂ ਵਿੱਚ ਸਮੁੱਚਾ ਵਾਧਾ ਅਤੇ ਵਿਕਾਸ: ਭੌਤਿਕ, ਬੋਧਾਤਮਿਕ ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ-ਭਾਵਨਾਤਮਿਕ ਤੰਦਰੁਸਤੀ ਦੀ ਨੀਂਹ ਰੱਖਦੇ ਹਨ।

ਪਹਿਲੇ ਅੱਠ ਸਾਲਾਂ ਵਿੱਚ ਦਿਮਾਗ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਦੀ ਰਫ਼ਤਾਰ ਵਿਅਕਤੀ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੇ ਕਿਸੇ ਵੀ ਪੜਾਅ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਜ਼ਿਆਦਾ ਤੇਜ਼ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਨਿਊਰੋਸਾਇੰਸ ਦੀ ਖੋਜ ਸਾਨੂੰ ਸੂਚਿਤ ਕਰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਇੱਕ ਵਿਅਕਤੀ ਦੇ ਦਿਮਾਗ ਦਾ 85% ਤੋਂ ਵੱਧ ਵਿਕਾਸ 6 ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਤੱਕ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜੋਕਿ ਢੁਕਵੀਂ ਦੇਖਭਾਲ ਅਤੇ ਸਿਹਤਮੰਦ ਦਿਮਾਗ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰਨ ਲਈ ਬੱਚੇ ਦੇ ਸ਼ੁਰੂਆਤੀ ਸਾਲਾਂ ਵਿੱਚ ਉਤੇਜਨਾ ਅਤੇ ਨਿਰੰਤਰ ਵਾਧੇ ਦੇ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਮਹੱਤਵ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦਾ ਹੈ।

ਸਭ ਤੋਂ ਮੌਜੂਦਾ ਖੋਜ ਇਹ ਵੀ ਦਰਸਾਉਂਦੀ ਹੈ ਕਿ 8 ਸਾਲ ਤੋਂ ਘੱਟ ਉਮਰ ਦੇ ਬੱਚੇ ਰੇਖਿਕ, ਉਮਰ-ਆਧਾਰਿਤ ਵਿੱਦਿਅਕ ਚਾਲ-ਚਲਣ ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਲਗਭਗ 8 ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਵਿੱਚ ਹੀ ਬੱਚੇ ਦੇ ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਚਾਲ-ਚਲਣ ਵਿੱਚ ਇਕੱਠੇ ਹੋ ਕੇ ਸ਼ੁਰੂ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। 8 ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਵੀ, ਗ਼ੈਰ-ਰੇਖਿਕਤਾ ਅਤੇ ਵਿਭਿੰਨ ਗਤੀ ਸਿੱਖਣ ਅਤੇ ਵਿਕਾਸ ਦੀਆਂ ਅੰਦਰੂਨੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ ਬਣੀਆਂ ਰਹਿੰਦੀਆਂ ਹਨ; ਹਾਲਾਂਕਿ, 8 ਦੀ ਉਮਰ ਤੱਕ, ਅੰਤਰ ਇੰਨੇ ਭਿੰਨ ਹਨ ਕਿ ਇਹ 8 ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਨੂੰ, ਔਸਤਨ, ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਇੱਕ ਪੜਾਅ ਤੋਂ ਦੂਜੇ ਪੜਾਅ ਵੱਲ ਬਿੰਦੂ ਤਬਦੀਲੀ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਦੇਖਣਾ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਹੈ। ਖ਼ਾਸ ਕਰ ਕੇ, ਸਿਰਫ਼ 8 ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਵਿੱਚ ਹੀ ਬੱਚੇ ਵਧੇਰੇ ਢਾਂਚਾਗਤ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਅਨੁਕੂਲ ਹੋਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਸ਼ੁਰੂਆਤੀ ਬਚਪਨ ਦੀ ਦੇਖਭਾਲ ਅਤੇ ਸਿੱਖਿਆ (ECCE) ਨੂੰ ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ ਜਨਮ ਤੋਂ ਅੱਠ ਸਾਲ ਤੱਕ ਦੀ ਮਿਆਦ ਦੇ ਦੌਰਾਨ ਬੱਚਿਆਂ ਦੀ ਦੇਖਭਾਲ ਅਤੇ ਸਿੱਖਿਆ ਵਜੋਂ ਪਰਿਭਾਸ਼ਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

1.1.2 ECCE ਮੁੱਖ ਤੌਰ 'ਤੇ ਘਰ ਵਿੱਚ: ਉਮਰ 0-3

3 ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਤੱਕ, ਉਹ ਮਾਹੌਲ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਬੱਚੇ ਵੱਡੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਪਰਿਵਾਰਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਘਰ ਵਿੱਚ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜਦੋਂਕਿ ਕੁਝ ਬੱਚੇ ਦੇਖਭਾਲ ਕੇਂਦਰ ਵਿੱਚ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। 3 ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਤੱਕ, ਘਰ ਦਾ ਮਾਹੌਲ ਲਗਭਗ ਹਰ ਚੀਜ਼ ਦਾ ਇਕਲੌਤਾ ਪ੍ਰਦਾਤਾ (provider) ਹੁੰਦਾ ਹੈ (ਅਤੇ ਰਹਿਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ), ਜੋ ECCE ਦਾ ਗਠਨ ਅਤੇ ਆਧਾਰ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ।

ਇਸ ਵਿੱਚ ਨਾ ਸਿਰਫ਼ ਸਿਹਤ, ਸੁਰੱਖਿਆ ਅਤੇ ਪੋਸ਼ਣ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ, ਸਗੋਂ ਬੱਚੇ ਦੀ ਬੋਧਾਤਮਿਕ ਅਤੇ ਭਾਵਨਾਤਮਿਕ ਦੇਖਭਾਲ ਅਤੇ ਬੋਲਣ, ਖੇਡਣ, ਹਿਲਾਉਣ, ਸੰਗੀਤ ਅਤੇ ਅਵਾਜ਼ਾਂ ਸੁਣਨ ਦੁਆਰਾ ਬੱਚੇ ਦੀ ਉਤੇਜਨਾ ਅਤੇ ਹੋਰ ਸਾਰੀਆਂ ਇੰਦਰੀਆਂ ਨੂੰ ਉਤੇਜਿਤ ਕਰਨਾ, ਖ਼ਾਸ ਕਰ ਕੇ ਨਜ਼ਰ ਅਤੇ ਫ਼ੂਹਣਾ ਵੀ ਸ਼ਾਮਲ ਹੈ। ਤਿੰਨ ਸਾਲਾਂ ਦੇ ਅੰਤ ਵਿੱਚ, ਸਰੀਰਿਕ ਅਤੇ ਚਾਲਕ, ਸਮਾਜਿਕ-ਭਾਵਨਾਤਮਿਕ, ਬੋਧਾਤਮਿਕ, ਸੰਚਾਰ ਅਤੇ ਸੰਕਟਕਾਲੀ ਸਾਖਰਤਾ ਅਤੇ ਸਿੱਖਿਆ ਸਮੇਤ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਵਿਕਾਸ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਸਰਬੋਤਮ ਵਿਕਾਸ ਦੇ ਨਤੀਜੇ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਨੋਟ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਡੋਮੇਨ ਓਵਰਲੈਪਿੰਗ ਹਨ ਅਤੇ ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਡੂੰਘਾਈ ਵਿੱਚ ਆਪਸ ਵਿੱਚ ਨਿਰਭਰ ਹਨ।

ਦਿਸ਼ਾ-ਨਿਰਦੇਸ਼ ਅਤੇ ਸੁਝਾਏ ਅਭਿਆਸਾਂ ਨੂੰ ਘਰ ਵਿੱਚ 0-3 ਉਮਰਾਂ ਲਈ ਉੱਚ-ਗੁਣਵੱਤਾ ਵਾਲੇ ECCE ਨੂੰ ਸਮਰੱਥ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਮਹਿਲਾ ਅਤੇ ਬਾਲ ਵਿਕਾਸ ਮੰਤਰਾਲਾ (MWCD) ਦੁਆਰਾ ਵਿਕਸਿਤ ਅਤੇ ਪ੍ਰਸਾਰਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇਗਾ।

1.1.3 ਸੰਸਥਾਗਤ ਸੈਟਿੰਗਾਂ ਵਿੱਚ ECCE: ਉਮਰ 3-8

3 ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਬੱਚਿਆਂ ਦਾ ਇੱਕ ਵੱਡਾ ਹਿੱਸਾ ਸੰਸਥਾਗਤ ਸੈਟਿੰਗਾਂ ਵਿੱਚ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਸਮਾਂ ਬਿਤਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ, 3 ਤੋਂ 8 ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਦੇ ਦੌਰਾਨ, ਸੰਸਥਾਗਤ ਵਾਤਾਵਰਨ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤੇ ਗਏ ਢੁਕਵੇਂ ਅਤੇ ਉੱਚ-ਗੁਣਵੱਤਾ ਵਾਲੇ ECCE ਸਾਰੇ ਬੱਚਿਆਂ ਲਈ ਉਪਲਬਧ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

3-8 ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਤੱਕ, ECCE ਵਿੱਚ ਸਿਹਤ, ਸੁਰੱਖਿਆ, ਦੇਖਭਾਲ ਅਤੇ ਪੋਸ਼ਣ ਵੱਲ ਲਗਾਤਾਰ ਧਿਆਨ ਦੇਣਾ ਸ਼ਾਮਲ ਹੈ, ਪਰ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਤੌਰ 'ਤੇ, ਸਵੈ-ਸਹਾਇਤਾ ਦੇ ਹੁਨਰ, ਚਾਲਕ ਹੁਨਰ, ਸਫ਼ਾਈ, ਵੱਖ ਹੋਣ ਦੀ ਚਿੰਤਾ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧਨ, ਹਿਲਜੁਲ ਅਤੇ ਕਸਰਤ ਦੁਆਰਾ ਸਰੀਰਿਕ ਵਿਕਾਸ, ਮਾਪਿਆਂ ਅਤੇ ਦੂਜਿਆਂ ਪ੍ਰਤਿ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਅਤੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਨਾ ਅਤੇ ਸੰਚਾਰ ਕਰਨਾ, ਆਪਣੇ ਸਾਥੀਆਂ ਦੇ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਅਰਾਮਦਾਇਕ ਹੋਣਾ, ਕਿਸੇ ਸਥਾਨ 'ਤੇ ਕੰਮ ਕਰਨ ਅਤੇ ਕੰਮ ਪੂਰਾ ਕਰਨ ਲਈ ਲੰਮੇ ਸਮੇਂ ਲਈ ਬੈਠਣਾ, ਨੈਤਿਕ ਵਿਕਾਸ ਅਤੇ ਸਰਬਪੱਖੀ ਚੰਗੀਆਂ ਆਦਤਾਂ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਸ਼ਾਮਲ ਹੈ।

ਇਸ ਉਮਰ ਸੀਮਾ ਦੇ ਦੌਰਾਨ ਬੱਚੇ ਦੀਆਂ ਪੈਦਾਇਸ਼ੀ ਯੋਗਤਾਵਾਂ ਅਤੇ ਉਤਸੁਕਤਾ, ਰਚਨਾਤਮਿਕਤਾ, ਆਲੋਚਨਾਤਮਿਕ ਸੋਚ, ਸਹਿਯੋਗ, ਟੀਮ ਵਰਕ, ਸਮਾਜਿਕ ਪਰਸਪਰ ਪ੍ਰਭਾਵ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ, ਹਮਦਰਦੀ, ਦਿਆ ਭਾਵਨਾ, ਸਮਾਵੇਸ਼, ਸੰਚਾਰ, ਸੱਭਿਆਚਾਰਿਕ ਪ੍ਰਸੰਸਾ, ਚੰਚਲਤਾ ਅਤੇ ਤਤਕਾਲੀ ਵਾਤਾਵਰਨ ਜਾਗਰੂਕਤਾ ਦੀਆਂ ਸਮਰੱਥਾਵਾਂ ਦਾ ਪਾਲਣ-ਪੋਸ਼ਣ ਅਤੇ ਵਿਕਾਸ ਕਰਨਾ, ਨਾਲ ਹੀ ਅਧਿਆਪਕਾਂ, ਸਾਥੀ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਅਤੇ ਹੋਰਾਂ ਨਾਲ ਸਫਲਤਾਪੂਰਵਕ ਅਤੇ ਸਤਿਕਾਰ ਨਾਲ ਗੱਲਬਾਤ ਕਰਨ ਦੀ ਯੋਗਤਾ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹੈ।

ਇਹਨਾਂ ਸਾਲਾਂ ਦੌਰਾਨ ECCE ਵਿੱਚ ਸ਼ੁਰੂਆਤੀ ਸਾਖਰਤਾ ਅਤੇ ਗਿਣਤੀ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਨੂੰ ਵੀ ਸ਼ਾਮਲ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਵਰਨਮਾਲਾ, ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ, ਸੰਖਿਆਵਾਂ, ਗਿਣਤੀ, ਰੰਗ, ਅਕਾਰ, ਡਰਾਈਂਗ/ਪੇਂਟਿੰਗ ਬਾਰੇ ਸਿੱਖਣਾ, ਅੰਦਰੂਨੀ ਅਤੇ ਬਾਹਰੀ ਖੇਡ, ਪਹੇਲੀਆਂ ਅਤੇ ਲਾਜ਼ੀਕਲ ਸੋਚ, ਕਲਾ, ਸ਼ਿਲਪਕਾਰੀ, ਸੰਗੀਤ ਅਤੇ ਅੰਦੋਲਨ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ। 'ਬੁਨਿਆਦੀ ਸਾਖਰਤਾ ਅਤੇ ਸੰਖਿਆ' (FLN) ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਲਈ ਆਧਾਰ ਬਣਾਉਂਦੇ ਹੋਏ, 6-8 ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਦੇ ਦੌਰਾਨ ਖ਼ਾਸ ਤੌਰ 'ਤੇ ਇਹ ਸਭ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸਮੁੱਚੀ ਸਿੱਖਿਆ ਲਈ FLN ਦੀ ਮਹੱਤਤਾ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਮਝੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ NEP 2020 ਵਿੱਚ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜ਼ੋਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ।

ਭਾਗ 1.2

ਫਾਊਂਡੇਸ਼ਨਲ ਪੱਧਰ

1.2.1 ਉਦੇਸ਼

ਉਪਰੋਕਤ ਸਭ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਵਿੱਚ ਰੱਖਦੇ ਹੋਏ, NEP 2020 ਨੇ ਫਾਊਂਡੇਸ਼ਨਲ ਪੱਧਰ ਨੂੰ ਇੱਕ ਸਿੰਗਲ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਅਤੇ ਸਿੱਖਿਆ ਸ਼ਾਸਤਰੀ ਪੜਾਅ ਵਜੋਂ ਦਰਸਾਇਆ ਹੈ ਜਿਸ 3-8 ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਦੇ ਬੱਚਿਆਂ ਲਈ ਸਿੱਖਣ ਵਿੱਚ ਪੰਜ ਸਾਲ ਲਚਕਦਾਰ, ਬਹੁ-ਪੱਧਰੀ, ਖੇਡ ਅਤੇ ਗਤੀਵਿਧੀ-ਆਧਾਰਿਤ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ।

ਕਿਸੇ ਵਿਅਕਤੀ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਲਈ ਅਤੇ ਸਮੁੱਚੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸਮਾਜ ਦੇ ਲੰਮੇ ਸਮੇਂ ਦੇ ਲਾਭ ਲਈ ਫਾਊਂਡੇਸ਼ਨਲ ਪੱਧਰ ਦੀ ਨਾਜ਼ੁਕ ਮਹੱਤਤਾ ਦੇ ਕਾਰਨ, NEP 2020 ਇੱਕ ਸਪਸ਼ਟ ਟੀਚਾ ਦਰਸਾਉਂਦਾ ਹੈ- ਉਹ 3-8 ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਦੇ ਹਰ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਮੁਫਤ, ਸੁਰੱਖਿਅਤ, ਉੱਚ-ਗੁਣਵੱਤਾ, ਵਿਕਾਸ ਪੱਖੀ, ਸਾਲ 2025 ਤੱਕ ਢੁਕਵਾਂ ECCE.

ਜਨਮ ਜਾਂ ਪਿਛੋਕੜ ਦੀਆਂ ਸਥਿਤੀਆਂ ਦੀ ਪਰਵਾਹ ਕੀਤੇ ਬਿਨਾਂ, ਗੁਣਵੱਤਾ ECCE ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਸਾਰੀ ਉਮਰ ਵਿੱਦਿਅਕ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਵਿੱਚ ਹਿੱਸਾ ਲੈਣ ਅਤੇ ਵਧਣ-ਫੁੱਲਣ ਦੇ ਯੋਗ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ। ECCE ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸ਼ਾਇਦ ਸਭ ਤੋਂ ਮਹਾਨ ਅਤੇ ਸਭ ਤੋਂ ਸ਼ਕਤੀਸ਼ਾਲੀ ਬਰਾਬਰੀ ਕਰਨ ਵਾਲਿਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ ਹੈ। ਫਾਊਂਡੇਸ਼ਨਲ ਪੱਧਰ ਵਿੱਚ ਉੱਚ-ਗੁਣਵੱਤਾ ਵਾਲੇ ECCE ਸਾਰੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਚੰਗੇ, ਨੈਤਿਕ, ਵਿਚਾਰਸ਼ੀਲ, ਰਚਨਾਤਮਿਕ, ਹਮਦਰਦ ਅਤੇ ਲਾਭਕਾਰੀ ਮਨੁੱਖ ਬਣਨ ਦਾ ਮੌਕਾ ਦਿੰਦੇ ਹਨ।

NEP 2020 ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸਰੀਰਿਕ ਅਤੇ ਚਾਲਕ ਵਿਕਾਸ, ਬੋਧਾਤਮਿਕ ਵਿਕਾਸ, ਸਮਾਜਿਕ-ਭਾਵਨਾਤਮਿਕ-ਨੈਤਿਕ ਵਿਕਾਸ, ਸੱਭਿਆਚਾਰਿਕ/ਕਲਾਤਮਿਕ ਵਿਕਾਸ ਅਤੇ ਸੰਚਾਰ ਅਤੇ ਸ਼ੁਰੂਆਤੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਅਤੇ ਸਾਖਰਤਾ ਅਤੇ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਡੋਮੇਨਾਂ ਵਿੱਚ ਵਿਕਲਪਿਕ ਨਤੀਜਿਆਂ ਦੇ ਸਾਰੇ ਬੱਚਿਆਂ ਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਲਈ ਮੰਗ ਕਰਦਾ ਹੈ।

1.2.2 ਮੌਜੂਦਾ ਸਥਿਤੀ, ਚੁਣੌਤੀਆਂ

ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ, ਜਿੱਥੇ ECCE 3-8 ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਲਈ ਸੰਸਥਾਗਤ ਸੈਟਿੰਗਾਂ ਵਿੱਚ ਉਪਲਬਧ ਹੈ, ਇਹ ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ ਹੇਠ ਅਨੁਸਾਰ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ:

3-6 ਸਾਲ: ਆਂਗਣਵਾੜੀਆਂ, ਬਾਲਵਾਟਿਕਾ ਜਾਂ ਪ੍ਰੀ-ਸਕੂਲਾਂ ਵਿੱਚ ਸ਼ੁਰੂਆਤੀ ਬਚਪਨ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ

6-8 ਸਾਲ: ਸਕੂਲ ਵਿੱਚ ਸ਼ੁਰੂਆਤੀ ਪ੍ਰਾਇਮਰੀ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ (ਪੱਧਰ 1 ਅਤੇ 2)

ECCE ਪਿਛਲੇ ਕਈ ਦਹਾਕਿਆਂ ਵਿੱਚ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਤੌਰ 'ਤੇ ਵਿਕਸਿਤ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਜਦੋਂਕਿ ਸ਼ੁਰੂਆਤੀ ਬਚਪਨ ਦਾ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਇੱਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸੱਭਿਆਚਾਰਿਕ ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਸਥਾਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਇਸ ਨੇ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਣਾਲੀਆਂ ਅਤੇ ਸਾਲਾਂ ਦੀਆਂ ਨੀਤੀਆਂ ਵਿੱਚ ਵਧੇਰੇ ਧਿਆਨ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। 1975 ਵਿੱਚ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੀ ਗਈ 'ਏਕੀਕ੍ਰਿਤ ਬਾਲ ਵਿਕਾਸ ਸੇਵਾ' (ICDS), 1986 ਦੀ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸਿੱਖਿਆ ਨੀਤੀ, ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤੀ ਬਚਪਨ ਦੀ ਦੇਖਭਾਲ ਅਤੇ ਸਿੱਖਿਆ 2013 ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਨੀਤੀ, ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤੀ ਬਚਪਨ ਦੀ ਦੇਖਭਾਲ ਅਤੇ ਸਿੱਖਿਆ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਫਰੇਮਵਰਕ 2014 ਦੀ ਨੀਤੀ, ਸਭ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਮੀਲ ਪੱਥਰ ਹਨ। 2019 ਵਿੱਚ, NCERT ਨੇ ਤਿੰਨ ਸਾਲ ਲਈ ਪ੍ਰੀ-ਸਕੂਲ ਸਿੱਖਿਆ ਲਈ ਦਿਸ਼ਾ-ਨਿਰਦੇਸ਼ਾਂ ਸਮੇਤ ਪ੍ਰੀ-ਸਕੂਲ ਸਿੱਖਿਆ ਇੱਕ ਪ੍ਰੀ-ਸਕੂਲ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਵਿਕਸਿਤ ਕੀਤਾ।

ਤਰੱਕੀ ਅਤੇ ਵੱਡੀ ਸੰਭਾਵਨਾ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ, ਚੁਣੌਤੀਆਂ ਮੌਜੂਦ ਹਨ:

- ੳ. ਢੁਕਵੇਂ ਪ੍ਰੀ-ਸਕੂਲ ਵਿਕਲਪ ਦੀ ਕਮੀ, ਖਾਸ ਕਰ ਕੇ ਵਾਂਝੇ ਸਮੂਹਾਂ ਵਿੱਚ, ਕਾਰਨ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਬੱਚੇ ਸਿੱਧੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸੀਮਿਤ ਤਜਰਬੇ ਦੇ ਨਾਲ ਪੱਧਰ 1 ਵਿੱਚ ਦਾਖਲਾ ਲੈਂਦੇ ਹਨ ਜਾਂ ਦਾਖਲਾ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।
- ਅ. ECCE, ਆਂਗਣਵਾੜੀਆਂ ਵਿੱਚ ਸਪਲਾਈ, ਬੁਨਿਆਦੀ ਢਾਂਚੇ ਅਤੇ ਸਿੱਖਿਅਕ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਵਿੱਚ ਕਮੀਆਂ ਕਾਰਨ ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ ECCE ਦੇ ਵਿੱਦਿਅਕ ਪਹਿਲੂਆਂ 'ਤੇ ਘੱਟ ਫੋਕਸ ਕਰਦੇ ਹਨ।
- ੲ. ICDS ਸਕੀਮ ਦਾ ਲਾਗੂ ਹੋਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਵੀ, ਘੱਟ ਦਾਖਲਾ ਅਤੇ ਹਾਜ਼ਰੀ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਚੁਣੌਤੀਆਂ ਬਣੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹਨ।
- ੳ. ਆਂਗਣਵਾੜੀਆਂ ਵਿੱਚ ਕੁੱਲ ਪ੍ਰਵਾਨਿਤ ਅਸਾਮੀਆਂ ਵਿੱਚੋਂ 5% ਖਾਲੀ ਹਨ ਅਤੇ ਆਂਗਣਵਾੜੀ ਸਹਾਇਕਾਂ ਅਸਾਮੀਆਂ ਵਿੱਚੋਂ 7% ਖਾਲੀ ਹਨ।
- ੴ. ਨੈਸ਼ਨਲ ECCE ਨੀਤੀ (2013) ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਪ੍ਰਾਈਵੇਟ ਪ੍ਰੀ-ਸਕੂਲ ਸੈਕਟਰ ਵੱਡੇ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਅਨਿਯੰਤ੍ਰਿਤ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਪ੍ਰਾਈਵੇਟ ਸੈਕਟਰ ਵਿੱਚ ਕੁਝ ਪ੍ਰੀ-ਸਕੂਲਾਂ ਵਿੱਚ ਬਿਹਤਰ ਬੁਨਿਆਦੀ ਢਾਂਚਾ ਅਤੇ ਸਿੱਖਣ ਸਰੋਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਪਰ ਅਕਸਰ ਉੱਚ ਵਿਦਿਆਰਥੀ-ਅਧਿਆਪਕ ਅਨੁਪਾਤ ਅਤੇ ਸੀਮਿਤ ਖੇਡ-ਆਧਾਰਿਤ ਅਤੇ ਗਤੀਵਿਧੀ-ਆਧਾਰਿਤ ਸਿਖਲਾਈ ਦੇ ਨਾਲ, ਰਸਮੀ ਅਧਿਆਪਨ ਅਤੇ ਯਾਦ ਰੱਖਣ ਨੂੰ ਤਰਜੀਹ ਦਿੰਦੇ ਹਨ।
- ੵ. ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰੀ-ਸਕੂਲ ਲਈ ਤਿਆਰ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਪੇਸ਼ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਅਧਿਆਪਕ ਸਿੱਖਿਆ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਬਹੁਤ ਘੱਟ ਹੈ, ਉੱਤਰ-ਪੂਰਬੀ ਰਾਜਾਂ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਹੈ।
- ੶. ਜਦੋਂਕਿ ਭਾਰਤ ਨੇ ਬੱਚਿਆਂ ਲਈ ਪੇਸ਼ ਸੰਬੰਧੀ ਮੁੱਖ ਸੂਚਕਾਂ ਵਿੱਚ ਤਰੱਕੀ ਕੀਤੀ ਹੈ, ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਚੁਣੌਤੀਆਂ ਬਰਕਰਾਰ ਹਨ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਗੰਭੀਰ ਘੱਟ ਪੇਸ਼ਣ ਦੀਆਂ ਉੱਚ ਦਰਾਂ, ਤੀਬਰ ਘੱਟ ਪੇਸ਼ਣ ਅਤੇ ਪੰਜ ਸਾਲ ਤੋਂ ਘੱਟ ਉਮਰ ਦੇ ਘੱਟ ਭਾਰ ਵਾਲੇ ਬੱਚੇ, ਜੋਕਿ ਛੋਟੀ ਅਤੇ ਲੰਮੀ ਮਿਆਦ ਦੇ ਸੰਪੂਰਨ ਵਿਕਾਸ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕਰਦੇ ਹਨ।

- ਗ. ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ, ECCE ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਵਿੱਦਿਅਕ ਨਤੀਜਿਆਂ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ 'ਤੇ ਨਾਕਾਫੀ ਧਿਆਨ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਜੋ ਬਾਅਦ ਦੇ ਸਕੂਲੀ ਸਾਲਾਂ ਵਿੱਚ ਇਕੱਠੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ।
- ਘ. ਬਹੁਤੇ ਬੱਚਿਆਂ ਵਿੱਚ ਸਕੂਲ ਵਿੱਚ ਦਾਖਲ ਹੋਣ ਵੇਲੇ ਤਿਆਰੀ ਯੋਗਤਾ ਦੀ ਘਾਟ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। 6-8 ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਦੇ ਦੌਰਾਨ ਚੁਣੌਤੀਆਂ: ਵਿੱਦਿਅਕ, ਪਾਠਕ੍ਰਮ, ਪ੍ਰਣਾਲੀਗਤ ਅਤੇ ਹੋਰ ਭਾਰਤੀ ਵਿੱਦਿਅਕ ਚੁਣੌਤੀਆਂ ਦੀਆਂ ਮੁੱਖ ਜੜ੍ਹਾਂ ਹਨ।

ਭਾਗ 1.3

ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਮਿਆਰ

ਭਾਰਤ ਅਤੇ ਹੋਰ ਸੱਭਿਆਚਾਰਾਂ ਵਿੱਚ ਵਿਕਾਸ ਦੇ ਡੋਮੇਨ, ਜੋ ਛੋਟੇ ਬੱਚਿਆਂ ਵਿੱਚ ਦੇਖੇ ਗਏ ਹਨ ਜੋ ਕੁਦਰਤੀ ਅਤੇ ਫਾਇਦੇਮੰਦ ਹਨ, ਵੱਖ-ਵੱਖ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਪੁੱਛਗਿੱਛ ਦੀ ਇੱਕ ਲੰਮੀ ਪਰੰਪਰਾ ਰਹੀ ਹੈ। *ਤੈਤਿਰੀਆ ਉਪਨਿਸ਼ਦ* ਵਿੱਚ *ਪੰਚਕੋਸ਼* ਸੰਕਲਪ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਸਭ ਤੋਂ ਪੁਰਾਣੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ ਹੈ। ਇਹ ਵਰਣਨ ਵਿਕਾਸ ਸੰਬੰਧੀ ਜੀਵ-ਵਿਗਿਆਨ, ਮਨੋਵਿਗਿਆਨ ਅਤੇ ਬੋਧਾਤਮਿਕ ਨਿਉਰੋਸਾਇੰਸ ਦੁਆਰਾ ਉੱਭਰੀ ਵਧੇਰੇ ਆਧੁਨਿਕ ਸਮਝ ਦੇ ਨਾਲ, ਢੁਕਵੇਂ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ।

ਸਰੀਰਿਕ ਵਿਕਾਸ ਜਾਂ *ਅੰਨਮਾਯਾ ਕੋਸ਼* ਅਤੇ *ਪ੍ਰਾਣਮਯ ਕੋਸ਼* ਇਕੱਠੇ ਸਮਝੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਸਾਰੀਆਂ ਸੰਵੇਦੀ ਧਾਰਨਾਵਾਂ ਦੀ ਸਰਗਰਮ ਸ਼ਮੂਲੀਅਤ ਦੁਆਰਾ ਸਰੀਰਿਕ ਜਾਗਰੂਕਤਾ ਅਤੇ ਮੂਰਤ ਸਿੱਖਣ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ।

ਭਾਵਨਾਤਮਿਕ ਅਤੇ ਅਧਿਆਤਮਿਕ ਵਿਕਾਸ ਜਾਂ *ਮਨੋਮਯ ਕੋਸ਼* ਵਿੱਚ ਜਾਗਰੂਕ ਹੋਣਾ ਅਤੇ ਸਾਡੀਆਂ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਕੁਸ਼ਲਤਾ ਨਾਲ ਨਿਯੰਤ੍ਰਿਤ ਕਰਨਾ ਸ਼ਾਮਲ ਹੈ। **ਸਮਾਜਿਕ-ਭਾਵਨਾਤਮਿਕ ਅਤੇ ਨੈਤਿਕ ਵਿਕਾਸ** ਦਾ ਖੇਤਰ, ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਹ ਭਾਰਤੀ ਪਰੰਪਰਾਵਾਂ ਅਤੇ ਮੌਜੂਦਾ ਖੋਜ ਦੋਵਾਂ ਤੋਂ ਵਿਕਾਸ ਦੇ ਇੱਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਖੇਤਰ ਵਜੋਂ ਉੱਭਰਦਾ ਹੈ।

ਬੁੱਧੀ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਜਾਂ *ਵਿਜਨਾਮਾਯ ਕੋਸ਼* ਨੂੰ ਅਰਥਪੂਰਨ ਤੌਰ 'ਤੇ ਮਨੁੱਖੀ ਅਨੁਭਵ ਦੇ ਬੋਧਾਤਮਿਕ ਅਤੇ ਚੇਤਨ ਪਹਿਲੂਆਂ ਦੇ ਨਾਲ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰਨ ਲਈ ਜ਼ੋਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਬੋਧਾਤਮਿਕ ਵਿਕਾਸ ਦਾ ਖੇਤਰ **ਵਿਕਾਸ** ਦੇ ਇਸ ਪਹਿਲੂ ਨੂੰ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਅਨੰਦਮਯਾ ਕੋਸ਼ ਜਾਂ ਪਾਰਦਰਸ਼ਤਾ ਦਾ ਅਨੁਭਵ, ਇਸ ਉਮਰ ਸਮੂਹ ਲਈ ਸਭ ਤੋਂ ਵਧੀਆ ਢੰਗ ਨਾਲ ਕਲਾ ਅਤੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਰਾਹੀਂ ਸੰਬੋਧਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ, **ਸੁਹਜ ਅਤੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰਿਕ ਵਿਕਾਸ** ਦੇ ਖੇਤਰ ਨੂੰ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰਨਾ, ਵਿੱਦਿਅਕ ਅਨੁਭਵ ਨੂੰ ਸੰਪੂਰਨ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ।

NEP 2020 ਨੇ 'ਜ਼ਰੂਰੀ ਅਤੇ ਲਾਜ਼ਮੀ ਸਿੱਖਣ ਦੀ ਪੂਰਵ ਸ਼ਰਤ' ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਬੁਨਿਆਦੀ ਸਾਖਰਤਾ ਅਤੇ ਸੰਖਿਆਤਮਿਕਤਾ 'ਤੇ ਜ਼ੋਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਇਸ ਗੱਲ ਨੂੰ **ਭਾਸ਼ਾ ਅਤੇ ਸਾਖਰਤਾ ਵਿਕਾਸ** ਦੇ ਖੇਤਰ ਦੁਆਰਾ ਬੁਨਿਆਦੀ ਸਾਖਰਤਾ ਅਤੇ ਬੋਧਾਤਮਿਕ ਵਿਕਾਸ ਦੇ ਡੋਮੇਨ ਦੁਆਰਾ ਬੁਨਿਆਦੀ ਸੰਖਿਆ 'ਤੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਧਿਆਨ ਦੇ ਕੇ ਸਕਾਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।

ਅੰਤ ਵਿੱਚ, ਫਾਊਂਡੇਸ਼ਨਲ ਪੱਧਰ ਨੂੰ ਰਸਮੀ ਸਕੂਲੀ ਸਿੱਖਿਆ ਲਈ ਬੁਨਿਆਦ ਸਥਾਪਤ ਕਰਨ ਵਜੋਂ ਵੀ ਦੇਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। **ਸਕਾਰਾਤਮਿਕ ਸਿੱਖਣ ਦੀਆਂ ਆਦਤਾਂ** ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਜੋ ਇੱਕ ਰਸਮੀ ਸਕੂਲ ਵਾਤਾਵਰਨ ਲਈ ਵਧੇਰੇ ਉਚਿਤ ਹਨ, ਇਸ ਪੜਾਅ ਲਈ ਇੱਕ ਹੋਰ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਟੀਚਾ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਫਾਊਂਡੇਸ਼ਨਲ ਪੱਧਰ ਲਈ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਟੀਚਿਆਂ, NEP 2020 ਦੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਅਤੇ ਵੇਰਵਿਆਂ ਅਤੇ ਵਿਕਾਸ ਦੇ ਡੋਮੇਨਾਂ ਨੂੰ ਬਰਾਬਰ ਵਿਚਾਰ ਦੇ ਕੇ ਲਿਆ ਗਿਆ ਹੈ।

ਭਾਗ 1.4

ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਟੀਚੇ ਅਤੇ ਯੋਗਤਾਵਾਂ

ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਦੇ ਟੀਚਿਆਂ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਫਾਊਂਡੇਸ਼ਨਲ ਪੱਧਰ ਲਈ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਦੇ ਟੀਚੇ ਅਤੇ ਹਰੇਕ ਯੋਗਤਾਵਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਭਾਗ ਵਿੱਚ ਦਰਸਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਟੀਚਿਆਂ ਨੂੰ CG 1, CG2 ਦੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਅੰਕਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੋਰ; ਯੋਗਤਾਵਾਂ ਨੂੰ C-1.1, C-1.2 ਅਤੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਨੰਬਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।

ਡੋਮੇਨ: ਸਰੀਰਿਕ ਵਿਕਾਸ

ਟੇਬਲ 1.4i

<p>CG-1</p> <p>ਆਦਤਾਂ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ ਜੋ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸਿਹਤਮੰਦ ਅਤੇ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਰੱਖਦੀਆਂ ਹਨ।</p>	<p>C-1.1 ਪੌਸ਼ਟਿਕ ਭੋਜਨ ਲਈ ਪਸੰਦ ਅਤੇ ਸਮਝ ਨੂੰ ਰਸਾਉਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਭੋਜਨ ਬਰਬਾਦ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ।</p> <p>C-1.2 ਬੁਨਿਆਦੀ ਸਵੈ-ਦੇਖਭਾਲ ਅਤੇ ਸਫ਼ਾਈ ਦਾ ਅਭਿਆਸ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p> <p>C-1.3 ਸਕੂਲ/ਕਲਾਸਰੂਮ ਨੂੰ ਸਵੱਛ ਅਤੇ ਸੰਗਠਿਤ ਰੱਖਦਾ ਹੈ।</p> <p>C-1.4 ਸਮੱਗਰੀ ਅਤੇ ਸਧਾਰਨ ਸਾਧਨਾਂ ਦੀ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਵਰਤੋਂ ਦਾ ਅਭਿਆਸ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p> <p>C-1.5 ਹਰਕਤਾਂ ਵਿੱਚ ਸੁਰੱਖਿਆ ਪ੍ਰਤਿ ਜਾਗਰੂਕਤਾ ਦਿਖਾਉਂਦਾ ਹੈ (ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ ਤੁਰਨਾ, ਦੌੜਨਾ, ਸਾਈਕਲ ਚਲਾਉਣਾ) ਅਤੇ ਉਚਿਤ ਢੰਗ ਨਾਲ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p> <p>C-1.6 ਅਸੁਰੱਖਿਅਤ ਸਥਿਤੀਆਂ ਨੂੰ ਸਮਝਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਮਦਦ ਮੰਗਦਾ ਹੈ।</p>
<p>CG-2</p> <p>ਸੰਵੇਦੀ ਧਾਰਨਾ ਵਿੱਚ ਤਿੱਖਾਪਣ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p>	<p>C-2.1 ਅਕਾਰਾਂ, ਰੰਗਾਂ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਸ਼ੇਡਾਂ ਵਿਚਕਾਰ ਫਰਕ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p> <p>C-2.2 ਚਿੰਨ੍ਹਾਂ ਅਤੇ ਪ੍ਰਤੀਨਿਧਤਾਵਾਂ ਲਈ ਵਿਜ਼ੂਅਲ ਯਾਦਦਾਸ਼ਤ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p> <p>C-2.3 ਅਵਾਜ਼ਾਂ ਅਤੇ ਧੁਨੀ ਪੈਟਰਨਾਂ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਪਿੱਚ, ਅਵਾਜ਼ ਅਤੇ ਟੈਂਪੋ ਦੁਆਰਾ ਵੱਖਰਾ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p> <p>C-2.4 ਕਈ ਗੰਧ ਅਤੇ ਸਵਾਦ ਨੂੰ ਵੱਖ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p> <p>C-2.5 ਛੂਹਣ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਵਿੱਚ ਵਿਤਕਰੇ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p> <p>C-2.6 ਸੰਪੂਰਨ ਤਜਰਬਿਆਂ ਦੀ ਜਾਗਰੂਕਤਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ ਸੰਵੇਦੀ ਧਾਰਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਏਕੀਕ੍ਰਿਤ ਕਰਨਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p>
<p>CG-3</p> <p>ਫਿੱਟ ਅਤੇ ਲਚਕੀਲਾ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p>	<p>C-3.1 ਵੱਖ-ਵੱਖ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਵਿੱਚ ਸੰਵੇਦੀ ਧਾਰਨਾਵਾਂ ਅਤੇ ਸਰੀਰਿਕ ਹਰਕਤਾਂ ਵਿਚਕਾਰ ਤਾਲਮੇਲ ਦਿਖਾਉਂਦਾ ਹੈ।</p> <p>C-3.2 ਵੱਖ-ਵੱਖ ਸਰੀਰਿਕ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਵਿੱਚ ਸੰਤੁਲਨ, ਤਾਲਮੇਲ ਅਤੇ ਲਚਕਤਾ ਦਿਖਾਉਂਦਾ ਹੈ।</p>

C-3.3 ਹੱਥਾਂ ਅਤੇ ਉਂਗਲਾਂ ਨਾਲ ਕੰਮ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਸੁੱਧਤਾ ਅਤੇ ਨਿਯੰਤਰਨ ਦਿਖਾਉਂਦਾ ਹੈ।

C-3.4 ਚੁੱਕਣ, ਤੁਰਨ ਅਤੇ ਦੋੜਨ ਵਿੱਚ ਤਾਕਤ ਅਤੇ ਧੀਰਜ ਦਿਖਾਉਂਦਾ ਹੈ।

ਡੋਮੇਨ: ਸਮਾਜਿਕ-ਭਾਵਨਤਮਿਕ ਅਤੇ ਨੈਤਿਕ ਵਿਕਾਸ

ਟੇਬਲ 1.4ii

<p>CG-4</p> <p>ਭਾਵਨਾਤਮਿਕ ਸਿਆਣਪਤਾ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਭਾਵ ਕਿ, ਆਪਣੀਆਂ ਖੁਦ ਦੀਆਂ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਅਤੇ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕਰਨ ਦੀ ਯੋਗਤਾ ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਨਿਯਮਾਂ ਨੂੰ ਸਕਾਰਾਤਮਿਕ ਜਵਾਬ ਦਿੰਦਾ ਹੈ।</p>	<p>C-4.1 ‘ਸਵੈ’ ਨੂੰ ਇੱਕ ਪਰਿਵਾਰ ਅਤੇ ਭਾਈਚਾਰੇ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਵਿਅਕਤੀ ਵਜੋਂ ਪਛਾਣਨਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p> <p>C-4.2 ਵੱਖ-ਵੱਖ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਪਛਾਣਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸਹੀ ਢੰਗ ਨਾਲ ਨਿਯੰਤ੍ਰਿਤ ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p> <p>C-4.3 ਦੂਜੇ ਬੱਚਿਆਂ ਅਤੇ ਬਾਲਗਾਂ ਨਾਲ ਅਰਾਮ ਨਾਲ ਗੱਲਬਾਤ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p> <p>C-4.4 ਦੂਜੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨਾਲ ਸਹਿਯੋਗੀ ਵਿਵਹਾਰ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦਾ ਹੈ।</p> <p>C-4.5 ਕਲਾਸਰੂਮ ਅਤੇ ਸਕੂਲ ਵਿੱਚ ਸਮਾਜਿਕ ਨਿਯਮਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਪ੍ਰਤਿ ਸਕਾਰਾਤਮਿਕ ਪ੍ਰਤੀਕਿਰਿਆ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p> <p>C-4.6 ਦੂਜਿਆਂ (ਜਾਨਵਰਾਂ, ਪੌਦਿਆਂ ਸਮੇਤ) ਪ੍ਰਤਿ ਦਿਆਲਤਾ ਅਤੇ ਮਦਦਗਾਰਤਾ ਦਿਖਾਉਂਦਾ ਹੈ ਜਦੋਂ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।</p> <p>C-4.7 ਵੱਖ-ਵੱਖ ਵਿਚਾਰਾਂ, ਤਰਜੀਹਾਂ ਅਤੇ ਦੂਜੇ ਬੱਚਿਆਂ ਦੀਆਂ ਭਾਵਨਾਤਮਿਕ ਲੋੜਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸਕਾਰਾਤਮਿਕ ਜਵਾਬ ਦਿੰਦਾ ਹੈ।</p>
<p>CG-5</p> <p>ਲਾਭਕਾਰੀ ਕੰਮ ਅਤੇ ਕਰਮ ਜਾਂ ‘ਸੇਵਾ’ ਵੱਲ ਇੱਕ ਸਕਾਰਾਤਮਿਕ ਰਵੱਈਏ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p>	<p>C-5.1 ਸਕੂਲ ਅਤੇ ਘਰ ਵਿੱਚ ਉਮਰ-ਮੁਤਾਬਕ ਕੰਮ ਵਿੱਚ ਰੁੱਝਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ।</p>
<p>CG-6</p> <p>ਆਪਣੇ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਦੇ ਕੁਦਰਤੀ ਮਾਹੌਲ ਵੱਲ ਸਕਾਰਾਤਮਿਕ ਵਿਕਾਸ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p>	<p>C-6.1 ਜੀਵਨ ਦੇ ਸਾਰੇ ਰੂਪਾਂ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਣ ਵਿੱਚ ਦੇਖਭਾਲ ਅਤੇ ਖੁਸ਼ੀ ਦਿਖਾਉਂਦਾ ਹੈ।</p>

ਡੋਮੇਨ: ਬੋਧਾਤਮਿਕ ਵਿਕਾਸ

ਟੇਬਲ 1.4ii

<p>CG-7</p> <p>ਨਿਰੀਖਣ ਅਤੇ ਤਰਕਸ਼ੀਲ ਸੋਚ ਦੁਆਰਾ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਦੇ ਸੰਸਾਰ ਦਾ ਅਰਥ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ।</p>	<p>C-7.1 ਵਸਤੂਆਂ ਦੀਆਂ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਸ਼੍ਰੇਣੀਆਂ ਨੂੰ ਦੇਖਦਾ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਵਿਚਕਾਰ ਸੰਬੰਧ ਸਮਝਦਾ ਹੈ।</p> <p>C-7.2 ਸਧਾਰਨ ਕਲਪਨਾ ਬਣਾ ਕੇ ਅਨੁਮਾਨਾਂ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰਨ ਲਈ ਨਿਰੀਖਣਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰ ਕੇ ਕੁਦਰਤ ਵਿੱਚ ਕਾਰਨ ਅਤੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਸੰਬੰਧਾਂ ਨੂੰ ਦੇਖਦਾ ਅਤੇ ਸਮਝਦਾ ਹੈ।</p> <p>C-7.3 ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਜੀਵਨ ਦੀਆਂ ਸਥਿਤੀਆਂ ਅਤੇ ਸਿੱਖਣ ਲਈ ਉਚਿਤ ਸਾਧਨਾਂ ਅਤੇ ਤਕਨਾਲੋਜੀ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p>
<p>CG-8</p> <p>ਗਣਿਤ ਸੰਬੰਧੀ ਸਮਝ ਅਤੇ ਮਾਤਰਾਵਾਂ, ਅਕਾਰਾਂ ਅਤੇ ਮਿਣਤੀਆਂ ਦੁਆਰਾ ਸੰਸਾਰ ਦੀ ਪਛਾਣ ਕਰਨ ਦੀ ਯੋਗਤਾ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p>	<p>C-8.1 ਵਸਤੂਆਂ ਨੂੰ ਇੱਕ ਤੋਂ ਵੱਧ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਸਮੂਹਾਂ ਅਤੇ ਉਪ-ਸਮੂਹਾਂ ਵਿੱਚ ਕ੍ਰਮਬੱਧ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p> <p>C-8.2 ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ, ਅਕਾਰਾਂ ਅਤੇ ਨੰਬਰ ਵਿੱਚ ਸਧਾਰਨ ਪੈਟਰਨਾਂ ਦੀ ਪਛਾਣ ਅਤੇ ਵਿਸਤਾਰ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p> <p>C-8.3 99 ਤੱਕ ਗਿਣਤੀ ਅੱਗੇ ਅਤੇ ਪਿੱਛੇ ਅਤੇ 5, 10 ਅਤੇ 20 ਦੇ ਸਮੂਹਾਂ ਵਿੱਚ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p> <p>C-8.4 99 ਤੱਕ ਸੰਖਿਆਵਾਂ ਨੂੰ ਚੜ੍ਹਦੇ ਅਤੇ ਘਟਦੇ ਕ੍ਰਮ ਵਿੱਚ ਵਿਵਸਥਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p> <p>C-8.5 ਦਸ਼ਮਲਵ ਸਥਾਨ ਮੁੱਲ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਦੀ ਸਮਝ ਸਮੇਤ 99 ਤੱਕ ਮਾਤਰਾਵਾਂ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਣ ਲਈ ਸੰਖਿਆਵਾਂ ਨੂੰ ਪਛਾਣਦਾ ਅਤੇ ਵਰਤਦਾ ਹੈ।</p> <p>C-8.6 ਦੋਵਾਂ ਸੰਖਿਆਤਮਿਕ ਅਤੇ ਸ਼ਬਦ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਦੀ ਰਚਨਾ ਅਤੇ ਵਿਘਨ ਦੀਆਂ ਲਚਕਦਾਰ ਰਣਨੀਤੀਆਂ ਨੂੰ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵਰਤਦੇ ਹੋਏ 2-ਅੰਕ ਸੰਖਿਆਵਾਂ ਦੇ ਜੋੜ ਅਤੇ ਘਟਾਓ ਨੂੰ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p> <p>C-8.7 ਗੁਣਾ ਨੂੰ ਵਾਰ-ਵਾਰ ਜੋੜ ਅਤੇ ਵੰਡ ਨੂੰ ਸਾਂਝਾ ਵੰਡਣ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਮੰਨਦਾ ਹੈ।</p> <p>C-8.8 ਬੁਨਿਆਦੀ ਜਿਓਮੈਟ੍ਰਿਕ ਅਕਾਰਾਂ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਨਿਰੀਖਣਯੋਗ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ ਨੂੰ ਪਛਾਣਦਾ ਹੈ, ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਵਰਗੀਕਰਨ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸਪੇਸ ਵਿੱਚ ਵਸਤੂਆਂ ਦੇ ਆਪਸੀ ਸੰਬੰਧ ਨੂੰ ਸਮਝਦਾ ਅਤੇ ਸਮਝਾਉਂਦਾ ਹੈ।</p> <p>C-8.9 ਵਸਤੂਆਂ ਦੇ ਤੁਰੰਤ ਵਾਤਾਵਰਨ ਵਿੱਚ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਲੰਬਾਈ, ਭਾਰ ਅਤੇ ਪੁੰਜ ਨੂੰ ਸਧਾਰਨ ਮਾਪ ਕਰਨ ਲਈ ਢੁਕਵੇਂ ਔਜ਼ਾਰਾਂ ਅਤੇ ਇਕਾਈਆਂ ਦੀ ਚੋਣ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p> <p>C-8.10 ਮਿੰਟਾਂ, ਘੰਟਿਆਂ, ਦਿਨ, ਹਫ਼ਤੇ ਅਤੇ ਮਹੀਨੇ ਵਿੱਚ ਸਮੇਂ ਦੇ ਸਧਾਰਨ ਮਾਪ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p> <p>C-8.11 INR 100 ਤੱਕ ਪੈਸੇ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰ ਕੇ ਸਧਾਰਨ ਲੈਣ-ਦੇਣ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p>

	<p>C-8.12 ਮਾਤਰਾਵਾਂ, ਅਕਾਰ, ਸਪੇਸ ਅਤੇ ਮਾਪ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਧਾਰਨਾਵਾਂ ਅਤੇ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਅਤੇ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਨ ਲਈ ਉਚਿਤ ਅਤੇ ਢੁਕਵੀਂ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p> <p>C-8.13 ਮਾਤਰਾਵਾਂ, ਅਕਾਰ, ਪੁੰਜ ਅਤੇ ਮਾਪ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਸਧਾਰਨ ਗਣਿਤ ਦੀਆਂ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਨੂੰ ਫਾਰਮੂਲੇਟ ਅਤੇ ਹੱਲ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p> <p>C-8.14 ਆਤਮ-ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਗਣਿਤ ਨੂੰ ਯੋਗ ਅਤੇ ਲਾਭਦਾਇਕ ਸਮਝਦਾ ਹੈ।</p>
--	--

ਡੋਮੇਨ: ਭਾਸ਼ਾ ਅਤੇ ਸਾਖਰਤਾ ਵਿਕਾਸ

ਟੇਬਲ 1.4iv

<p>CG-9</p> <p>ਦਿਨ-ਪ੍ਰਤਿ-ਦਿਨ ਲਈ ਦੋ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਪਰਸਪਰ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਸੰਚਾਰ ਹੁਨਰ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ। (1)</p>	<p>C-9.1 ਸਧਾਰਨ ਗੀਤਾਂ, ਤੁਕਾਂ ਅਤੇ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਨੂੰ ਸੁਣਦਾ ਅਤੇ ਪ੍ਰਸੰਸਾ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p> <p>C-9.2 ਆਪਣੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸਧਾਰਨ ਗੀਤ ਅਤੇ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਦੀ ਰਚਨਾ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p> <p>C-9.3 ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗੱਲਬਾਤ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇੱਕ ਅਰਥਪੂਰਨ ਗੱਲਬਾਤ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ।</p> <p>C-9.4 ਇੱਕ ਗੁੰਝਲਦਾਰ ਕੰਮ ਲਈ ਜੁਬਾਨੀ ਹਦਾਇਤਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਦੂਜਿਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਇਸੇ ਲਈ ਸਪਸ਼ਟ ਜੁਬਾਨੀ ਹਦਾਇਤਾਂ ਦਿੰਦਾ ਹੈ।</p> <p>C-9.5 ਸੁਣਾਈਆਂ/ਪੜ੍ਹੀਆਂ ਗਈਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਨੂੰ ਸਮਝਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਪਾਤਰਾਂ, ਕਹਾਣੀ ਅਤੇ ਲੇਖਕ ਕੀ ਕਹਿਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਦੀ ਪਛਾਣ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p> <p>C-9.6 ਸਪਸ਼ਟ ਪਲਾਟ ਅਤੇ ਪਾਤਰਾਂ ਨਾਲ ਛੋਟੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਦਾ ਵਰਣਨ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p> <p>C-9.7 ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਢੰਗ ਨਾਲ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਗੱਲਬਾਤ ਕਰਨ ਲਈ ਕਾਫ਼ੀ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨੂੰ ਜਾਣਦਾ ਅਤੇ ਵਰਤਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਮੌਜੂਦਾ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਵਰਤ ਕੇ ਨਵੇਂ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਅਰਥਾਂ ਦਾ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਲਗਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।</p>
---	--

(1) ਬਹੁ-ਭਾਸ਼ਾਈ ਦੀ ਲੋੜ ਨੂੰ ਦੇਖਦੇ ਹੋਏ ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਕਲਾਸਰੂਮਾਂ ਲਈ ਇਹ ਟੀਚਾ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਉਹਨਾਂ ਹਾਲਤਾਂ ਵਿੱਚ ਜਿੱਥੇ ਭਾਸ਼ਾ 2 ਬੱਚਿਆਂ ਲਈ ਬਹੁਤ ਅਣਜਾਣ ਹੈ, ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਯੋਗਤਾਵਾਂ (C-9.1 ਤੋਂ C-9.7 ਤੱਕ) ਫਾਊਂਡੇਸ਼ਨਲ ਪੱਧਰ ਦੇ ਅੰਤ ਤੱਕ ਅਤੇ ਸ਼ੁਰੂਆਤੀ ਪ੍ਰੈਪਰੇਟਰੀ ਪੱਧਰ ਵਿੱਚ ਭਾਸ਼ਾ 2 ਲਈ ਸੰਕਟਕਾਲੀਨ ਪੜਾਅ ਵਿੱਚ ਹੋ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ।

<p>CG-10</p> <p>ਭਾਸ਼ਾ 1 ਵਿੱਚ ਪੜ੍ਹਨ ਅਤੇ ਲਿਖਣ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਵਾਹ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p>	<p>C-10.1 ਧੁਨੀ ਸੰਬੰਧੀ ਜਾਗਰੂਕਤਾ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਧੁਨੀਆਂ/ਉਚਾਰਥੰਡਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿੱਚ ਅਤੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨੂੰ ਧੁਨੀ/ਉਚਾਰਥੰਡਾਂ ਵਿੱਚ ਮਿਲਾਉਂਦਾ ਹੈ।</p>
--	---

	<p>C-10.2 ਕਿਤਾਬ ਦੀ ਮੂਲ ਬਣਤਰ/ਫਾਰਮੈਟ, ਪ੍ਰਿੰਟ ਸ਼ਬਦਾਂ ਅਤੇ ਦਿਸ਼ਾ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਉਹ ਛਾਪੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਦੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਬੁਨਿਆਦੀ ਵਿਰਾਮ-ਚਿੰਨ੍ਹ ਪਛਾਣਦਾ ਹੈ।</p> <p>C-10.3 ਲਿਪੀ ਦੀ ਵਰਨਮਾਲਾ ਦੇ ਸਾਰੇ ਅੱਖਰਾਂ (ਅੱਖਰਾਂ ਦੇ ਰੂਪ) ਨੂੰ ਪਛਾਣਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਗਿਆਨ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਨ ਅਤੇ ਲਿਖਣ ਲਈ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p> <p>C-10.4 ਢੁਕਵੇਂ ਵਿਰਾਮ ਅਤੇ ਵੋਇਸ ਮਾਡਿਊਲੇਸ਼ਨ ਨਾਲ ਕਹਾਣੀਆਂ ਅਤੇ ਅੰਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਸੁੱਧਤਾ ਅਤੇ ਰਵਾਨਗੀ ਨਾਲ ਪੜ੍ਹਦਾ ਹੈ।</p> <p>C-10.5 ਆਪਣੇ-ਆਪ ਛੋਟੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਪੜ੍ਹਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਪਾਤਰ, ਕਹਾਣੀ ਅਤੇ ਲੇਖਕ ਕੀ ਕਹਿਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਪਛਾਣ ਦੇ, ਕੇ ਅਰਥ ਸਮਝਦਾ ਹੈ।</p> <p>C-10.6 ਛੋਟੀਆਂ-ਛੋਟੀਆਂ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਪੜ੍ਹਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀ ਚੋਣ ਤੇ ਕਲਪਨਾ ਲਈ ਕਵਿਤਾ ਦੀ ਸ਼ਲਾਘਾ ਕਰਨੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p> <p>C-10.7 ਛੋਟੀਆਂ ਖ਼ਬਰਾਂ ਦੀਆਂ ਆਈਟਮਾਂ, ਹਦਾਇਤਾਂ ਅਤੇ ਪਕਵਾਨਾਂ ਅਤੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਸਮੱਗਰੀ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਦਾ ਅਤੇ ਸਮਝਦਾ ਹੈ।</p> <p>C-10.8 ਆਪਣੀ ਸਮਝ ਅਤੇ ਤਜਰਬਿਆਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਨ ਲਈ ਇੱਕ ਪੈਰਾ ਲਿਖਦਾ ਹੈ।</p> <p>C-10.9 ਬੱਚਿਆਂ ਦੀਆਂ ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਕਿਤਾਬਾਂ ਨੂੰ ਚੁੱਕਣ ਅਤੇ ਪੜ੍ਹਨ ਵਿੱਚ ਦਿਲਚਸਪੀ ਦਿਖਾਉਂਦਾ ਹੈ।</p>
<p>CG-11 ਭਾਸ਼ਾ 2 ਵਿੱਚ ਪੜ੍ਹਨਾ ਅਤੇ ਲਿਖਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p>	<p>C-11.1 ਧੁਨੀ ਸੰਬੰਧੀ ਜਾਗਰੂਕਤਾ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਧੁਨੀ/ਉਚਾਰਕੰਡਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿੱਚ ਮਿਲਾਉਣ ਦੇ ਯੋਗ ਤੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨੂੰ ਧੁਨੀ/ਉਚਾਰਕੰਡਾਂ ਵਿੱਚ ਵੰਡਣ ਦੇ ਯੋਗ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।</p> <p>C-11.2 ਲਿਪੀ ਦੀ ਵਰਨਮਾਲਾ ਦੇ ਅਕਸਰ ਆਉਣ ਵਾਲੇ ਅੱਖਰਾਂ (ਅੱਖਰਾਂ ਦੀ ਬਣਤਰ) ਨੂੰ ਪਛਾਣਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਗਿਆਨ ਨੂੰ ਸਧਾਰਨ ਸ਼ਬਦ ਅਤੇ ਵਾਕ ਪੜ੍ਹਨ ਅਤੇ ਲਿਖਣ ਲਈ ਵਰਤਦਾ ਹੈ।</p>

ਡੋਮੇਨ: ਸੁਹਜ ਅਤੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰਿਕ ਵਿਕਾਸ

ਟੇਬਲ 1.4v

<p>CG-12 ਵਿਜ਼ੂਅਲ ਅਤੇ ਪਰਫਾਰਮਿੰਗ ਆਰਟਸ ਵਿੱਚ ਯੋਗਤਾਵਾਂ ਅਤੇ ਸੰਵੇਦਨਸ਼ੀਲਤਾ ਦਾ</p>	<p>C-12.1 ਵੱਖ-ਵੱਖ ਅਕਾਰਾਂ ਵਿੱਚ ਦੋ-ਅਯਾਮੀ ਅਤੇ ਤਿੰਨ-ਅਯਾਮੀ ਕਲਾਤਮਿਕ ਵਸਤਾਂ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਸਮੱਗਰੀਆਂ ਅਤੇ ਸਾਧਨਾਂ ਦੀ ਪੜਚੋਲ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਖੇਡਦਾ ਹੈ।</p>
--	---

ਵਿਕਾਸ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਕਲਾ ਦੁਆਰਾ ਅਰਥਪੂਰਨ ਅਤੇ ਖੁਸ਼ੀ ਦੇ ਤਰੀਕੇ ਵਿੱਚ ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ ਕਰਦਾ ਹੈ।	C-12.2 ਸੰਗੀਤ, ਰੋਲ-ਪਲੇਅ, ਨਾਚ ਅਤੇ ਹਰਕਤ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਆਪਣੀ ਅਵਾਜ਼, ਬਾਡੀ, ਸਪੇਸ ਅਤੇ ਕਈ ਕਿਸਮਾਂ ਦੀ ਵਸਤੂਆਂ ਦੀ ਪੜਚੋਲ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਖੇਡਦਾ ਹੈ।
	C-12.3 ਕਲਾ ਦੁਆਰਾ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਅਤੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦੀ ਇੱਕ ਸੀਮਾ ਨੂੰ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਨ ਲਈ ਨਵੀਨਤਾਕਾਰੀ ਅਤੇ ਕਲਪਨਾਤਮਿਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਹੈ।
	C-12.4 ਕਲਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਸਹਿਯੋਗ ਨਾਲ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਹੈ।
	C-12.5 ਕਲਾ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਰੂਪਾਂ, ਸਥਾਨਿਕ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਅਤੇ ਵਿਰਾਸਤ ਦਾ ਰਚਨਾ ਅਤੇ ਅਨੁਭਵ ਕਰਦੇ ਸਮੇਂ ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਜਵਾਬਾਂ ਦਾ ਸੰਚਾਰ ਅਤੇ ਪ੍ਰਸੰਸਾ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਸਕਾਰਾਤਮਿਕ ਸਿੱਖਣ ਦੀਆਂ ਆਦਤਾਂ

ਟੇਬਲ 1.4vi

CG-13 ਸਿੱਖਣ ਦੀਆਂ ਆਦਤਾਂ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ ਜੋ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਰਸਮੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸਰਗਰਮੀ ਨਾਲ ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਵਾਤਾਵਰਨ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰਨ ਲਈ ਇਜਾਜ਼ਤ ਦਿੰਦਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂਕਿ ਇੱਕ ਸਕੂਲ ਕਲਾਸਰੂਮ।	C-13.1 ਧਿਆਨ ਅਤੇ ਇਰਾਦਤਨ ਕਾਰਵਾਈ: ਖਾਸ ਟੀਚਿਆਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ ਯੋਜਨਾ ਬਣਾਉਣ, ਫੋਕਸ ਕਰਨ ਧਿਆਨ ਅਤੇ ਸਿੱਧੀਆਂ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਲਈ ਹੁਨਰ ਹਾਸਲ ਕਰਦਾ ਹੈ।
	C-13.2 ਯਾਦਦਾਸ਼ਤ ਅਤੇ ਮਾਨਸਿਕ ਲਚਕਤਾ: ਲੁੜੀਂਦੀ ਕਾਰਜਸ਼ੀਲ ਯਾਦਦਾਸ਼ਤ ਮਾਨਸਿਕ ਲਚਕਤਾ (ਧਿਆਨ ਨੂੰ ਸਹੀ ਢੰਗ ਨਾਲ ਬਣਾਈ ਰੱਖਣ ਜਾਂ ਬਦਲਣ ਲਈ) ਅਤੇ ਸਵੈ-ਨਿਯੰਤਰਨ (ਆਵੇਗੀ ਕਾਰਵਾਈਆਂ ਜਾਂ ਜਵਾਬਾਂ ਦਾ ਵਿਰੋਧ ਕਰਨ ਲਈ) ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ ਜੋ ਢਾਂਚਾਗਤ ਵਾਤਾਵਰਨ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖਣ ਵਿੱਚ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਮਦਦ ਕਰੇਗਾ।
	C-13.3 ਨਿਰੀਖਣ, ਹੈਰਾਨੀ, ਉਤਸੁਕਤਾ ਅਤੇ ਖੋਜ: ਵਸਤੂਆਂ ਦੇ ਸੂਖਮ ਵੇਰਵਿਆਂ ਦਾ ਨਿਰੀਖਣ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਹੈਰਾਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਇੰਦਰੀਆਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰ ਕੇ ਖੋਜ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਵਸਤੂਆਂ ਨਾਲ ਖੇਡਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸਵਾਲ ਪੁੱਛਦਾ ਹੈ।
	C-13.4 ਕਲਾਸਰੂਮ ਦੇ ਮਾਪਦੰਡ: ਜ਼ੋਰ ਅਤੇ ਸਮਝ ਦੇ ਨਾਲ ਨਿਯਮਾਂ ਨੂੰ ਅਪਣਾਉਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਭਾਗ 1.5

ਸਿੱਖਿਆ ਸ਼ਾਸਤਰ

ਬੱਚੇ ਕੁਦਰਤੀ ਸਿੱਖਣ ਵਾਲੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਸਰਗਰਮ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਸਿੱਖਣ ਲਈ ਉਤਸੁਕ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਨਵੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਪ੍ਰਤਿ ਦਿਲਚਸਪੀ ਨਾਲ ਜਵਾਬ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਉਹਨਾਂ ਵਿੱਚ ਉਤਸੁਕਤਾ ਦੀ ਇੱਕ ਪੈਦਾਇਸ਼ੀ ਭਾਵਨਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਉਹ ਹੈਰਾਨ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਸਵਾਲ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਪੜਚੋਲ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਸੰਸਾਰ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਲਈ ਖੋਜ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਆਪਣੀ ਉਤਸੁਕਤਾ 'ਤੇ ਕੰਮ ਕਰ ਕੇ, ਉਹ ਖੋਜ ਕਰਦੇ ਅਤੇ ਜ਼ਿਆਦਾ ਜਾਣਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ।

ਬੱਚੇ ਖੇਡ ਦੁਆਰਾ, ਗਤੀਵਿਧੀ ਅਤੇ ਕੰਮ ਦੁਆਰਾ ਸਭ ਤੋਂ ਵਧੀਆ ਸਿੱਖਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਦੌੜਨਾ, ਛਾਲ ਮਾਰਨਾ, ਰੇਂਗਣਾ ਅਤੇ ਸੰਤੁਲਨ ਬਣਾਉਣਾ ਪਸੰਦ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਦੁਹਰਾਉਣ ਦਾ ਅਨੰਦ ਮਾਣਦੇ ਹਨ, ਤਾਲ ਦਾ ਸਵੈ-ਇੱਛਾ ਨਾਲ ਜਵਾਬ ਦਿੰਦੇ ਹਨ, ਗੱਲ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਪੁੱਛਦੇ ਹਨ, ਤਰਕ ਦਿੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਪੁੱਛ ਗਏ ਸਵਾਲਾਂ ਦੇ ਜਵਾਬ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਜੁਗਾੜ, ਖੋਜ ਅਤੇ ਪ੍ਰਯੋਗ ਨੂੰ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਪਹਿਲੇ ਹੱਥ ਦੇ ਤਜਰਬਿਆਂ ਰਾਹੀਂ ਸਿੱਖਦੇ ਹਨ।

ਖੇਡ ਦੌਰਾਨ ਸਮੱਗਰੀ, ਵਿਚਾਰਾਂ, ਸੋਚਾਂ ਅਤੇ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਨਾਲ ਜੁੜਨਾ ਬੱਚਿਆਂ ਦੀ ਰਚਨਾਤਮਿਕਤਾ, ਲਚਕਦਾਰ ਸੋਚ ਅਤੇ ਸਮੱਸਿਆ ਹੱਲ ਕਰਨ ਦੀਆਂ ਯੋਗਤਾਵਾਂ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਇਕਾਗਰਤਾ ਧਿਆਨ ਅਤੇ ਲਗਨ ਨੂੰ ਵਧਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਬੱਚੇ ਆਪਣੀ ਸੋਚ, ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ, ਕਲਪਨਾ ਸ਼ਕਤੀ ਬੋਲਣ ਅਤੇ ਸੁਣਨ ਦੇ ਹੁਨਰ ਵਿੱਚ ਵੀ ਖੇਡ ਦੁਆਰਾ ਸੁਧਾਰ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਭਾਵੇਂ ਉਹ ਅਸਲ ਸਥਿਤੀਆਂ ਦਾ ਪੁਨਰਗਠਨ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ ਜਾਂ ਕਾਲਪਨਿਕ ਸੰਸਾਰ ਬਣਾ ਰਹੇ ਹਨ।

ਇਸ ਪੜਾਅ 'ਤੇ ਸਿੱਖਣਾ, ਇਸ ਲਈ, ਇੱਕ ਸਰਗਰਮ ਅਤੇ ਇੰਟਰਐਕਟਿਵ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਬੱਚੇ ਖੇਡ ਦੁਆਰਾ ਅਤੇ ਦੂਜੇ ਬੱਚਿਆਂ ਅਤੇ ਹੋਰ ਦੂਜੇ ਤਜਰਬੇਕਾਰਾਂ ਨਾਲ ਗੱਲਬਾਤ ਰਾਹੀਂ ਸਿੱਖਦੇ ਹਨ। ਬੱਚੇ ਆਪਣੇ ਸਮਾਜਿਕ ਅਤੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰਿਕ ਤਜਰਬਿਆਂ ਵਿੱਚ ਸਰਗਰਮੀ ਨਾਲ ਰੁੱਝੇ ਹੋਏ ਹਨ ਅਤੇ ਆਪਣੀਆਂ ਧਾਰਨਾਵਾਂ ਅਤੇ ਅਨੁਭਵਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਲਈ, ਉਹ ਲਗਾਤਾਰ ਨਵੀਂ ਜਾਣਕਾਰੀ ਨੂੰ ਵਿਵਸਥਿਤ ਕਰਦੇ ਅਤੇ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਦੂਜਿਆਂ ਦੇ ਨਾਲ ਸਰਗਰਮ ਭਾਗੀਦਾਰੀ ਦੇ ਤਜਰਬਿਆਂ ਦੁਆਰਾ ਅਤੇ ਕੁਦਰਤੀ, ਅਸਲ-ਸੰਸਾਰ ਸਮੱਗਰੀ ਜੋ ਸਿੱਖਣ, ਕਲਪਨਾ, ਰਚਨਾਤਮਿਕਤਾ, ਨਵੀਨਤਾ, ਵਿਭਿੰਨ ਅਤੇ ਵਿਲੱਖਣ ਤਰੀਕਿਆਂ ਨਾਲ ਸਮੱਸਿਆ ਨੂੰ ਹੱਲ ਕਰਨ ਲਈ ਉਕਸਾਉਂਦੀਆਂ ਅਤੇ ਵਧਾਉਂਦੀਆਂ ਹਨ, ਦੁਆਰਾ ਬੱਚਿਆਂ ਦੀ ਚੰਚਲਤਾ ਨੂੰ ਪਾਲਿਆ ਅਤੇ ਮਜ਼ਬੂਤ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਇਹ ਬਹੁਤ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਪੜਾਅ 'ਤੇ ਬੱਚਿਆਂ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਾਂ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਦੁਆਰਾ ਪਾਲਣ-ਪੋਸਣ ਰਾਹੀਂ ਜੋੜਿਆ ਜਾਵੇ। ਇਹ ਰਿਸ਼ਤੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਨ ਅਤੇ ਵਧੇਰੇ ਆਸ਼ਾਵਾਦੀ, ਉਤਸੁਕ ਅਤੇ ਸੰਚਾਰੀ ਬਣਨ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕਰਦੇ ਹਨ।

1.5.1 ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਅਤੇ ਬੱਚਿਆਂ ਵਿਚਕਾਰ ਸਕਾਰਾਤਮਿਕ ਸੰਬੰਧ ਬਣਾਉਣਾ

ਜਦੋਂ ਅਸੀਂ ਆਪਣੇ ਕਲਾਸਰੂਮਾਂ ਵਿੱਚ ਜਾਂਦੇ ਹਾਂ, ਅਸੀਂ ਚੌੜੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਵਾਲੇ ਬੱਚੇ ਦੇਖਦੇ ਹਾਂ ਜੋ ਚਮਕਦਾਰ, ਦੇਖਣ ਵਿੱਚ ਤੇਜ਼ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਹਰ ਚੀਜ਼ ਵਿੱਚ ਦਿਲਚਸਪੀ ਰੱਖਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਲਗਾਤਾਰ ਸਵਾਲ ਪੁੱਛਦੇ ਹਨ। ਕਈ ਵਾਰ ਉਹ ਲੰਮੇ ਸਮੇਂ ਲਈ ਚੁੱਪਚਾਪ ਕਿਸੇ ਚੀਜ਼ ਨੂੰ ਦੇਖ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਕਈ ਵਾਰ, ਉਹ ਮਿੰਟਾਂ ਦੇ ਮਾਮਲੇ ਵਿੱਚ ਦਿਲਚਸਪੀ ਗੁਆ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਕਈ ਵਾਰ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਛਾਲ ਮਾਰਨ ਅਤੇ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਘੁੰਮਣ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਦੂਜੇ ਸਮੇਂ, ਉਹ ਇੱਕ ਸ਼ਾਂਤ ਕਹਾਣੀ ਦਾ ਅਨੰਦ ਲੈਂਦੇ ਹਨ। ਕਈ ਵਾਰ ਉਹ ਰੋਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਘਰ ਜਾਣ ਲਈ ਰੌਲਾ ਪਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ, ਉਹ ਦਿਲਾਸਾ ਦੇਣਾ ਅਤੇ ਖੁਸ਼ ਹੋਣਾ ਪਸੰਦ ਕਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਵਾਪਸ ਰਹਿਣ ਲਈ ਯਕੀਨ ਦਿਵਾਉਣ ਲਈ ਤਿਆਰ ਹਨ! ਉਹ ਉਤਸੁਕ ਅਤੇ ਵਿਚਾਰਸ਼ੀਲ, ਅਨੰਦਮਈ ਅਤੇ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹ, ਪਿਆਰ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਅਤੇ ਸਾਹਸੀ, ਮਜ਼ਾਕੀਆ ਅਤੇ ਨਿਡਰ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ।

ਇਸ ਪੜਾਅ 'ਤੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਬੱਚਿਆਂ ਲਈ, ਇਹ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਘਰਾਂ ਤੋਂ ਕਈ ਘੰਟੇ ਦੂਰ ਬਿਤਾਉਣ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਅਨੁਭਵ ਵੀ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਕੋਮਲਤਾ, ਪਾਲਣ-ਪੋਸਣ ਅਤੇ ਪਿਆਰ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਕੰਮ ਕਰਨਾ, ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਰਹਿਣਾ, ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਦੇਖਭਾਲ ਕਰਨ ਦਾ ਮਤਲਬ ਹੈ, ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਵੱਖੋ-ਵੱਖਰੀਆਂ ਸ਼ਖ਼ਸੀਅਤਾਂ ਦਾ ਅਨੰਦ ਲੈਣਾ। ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਨੂੰ ਨਿੱਘੇ ਅਤੇ ਸੱਚੇ, ਧੀਰਜਵਾਨ ਅਤੇ ਸ਼ਾਂਤ, ਸਮਝਦਾਰ ਅਤੇ ਹਮਦਰਦ ਹੋਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਸਾਨੂੰ ਆਪਣੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਬੇਰੋਕ ਸਮਾਂ ਅਤੇ ਧਿਆਨ ਦੇਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ।

ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਇਹ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਸੰਬੰਧਿਤ ਹਨ, ਉਹ ਭਰੋਸਾ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਉਹ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਨ ਅਤੇ ਖੋਜ ਕਰਨ ਲਈ ਸੁਤੰਤਰ ਹਨ ਅਤੇ ਇਸ ਲਈ ਬਿਹਤਰ ਸਿੱਖ ਸਕਦੇ ਹਨ।

ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਦੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਇਹ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਉਣਾ ਸਾਡਾ ਕੰਮ ਹੈ ਕਿ ਬੱਚੇ ਸਕੂਲ ਵਿੱਚ ਆਪਣੇ ਸਮੇਂ ਦਾ ਅਨੰਦ ਮਾਣਨ। ਅਧਿਆਪਕ ਅਤੇ ਬੱਚੇ ਵਿਚਕਾਰ ਇੱਕ ਸੁਰੱਖਿਅਤ, ਸਕਾਰਾਤਮਿਕ ਰਿਸ਼ਤਾ ਭਾਵਨਾਤਮਿਕ ਅਤੇ ਬੋਧਾਤਮਿਕ ਵਿਕਾਸ ਲਈ ਭਰਪੂਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਅਜਿਹਾ ਰਿਸ਼ਤਾ ਬਣਾਉਣ ਲਈ, ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਨੂੰ ਹਰੇਕ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਵੱਖਰੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਜਾਣਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸੁਣਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਨਿਰੀਖਣ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਅਨੁਭਵੀ ਜਵਾਬਾਂ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਮੂਡ ਨੂੰ ਪਛਾਣਨਾ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਜਵਾਬ ਦੇਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਨਿਯਮਿਤ ਤੌਰ 'ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਘਰ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

1.5.2 ਖੇਡ ਰਾਹੀਂ ਸਿੱਖਣਾ

ਖੇਡਣਾ ਬੱਚੇ ਪਸੰਦ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਖੇਡਣਾ, ਆਪਣੇ ਸੁਭਾਅ ਅਨੁਸਾਰ, ਉਹ ਚੀਜ਼ ਹੈ ਜੋ ਛੋਟੇ ਬੱਚੇ ਪਸੰਦ ਕਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਇਸ ਵਿੱਚ ਸਰਗਰਮੀ ਨਾਲ ਸ਼ਾਮਲ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਅਸੀਂ ਕਹਿ ਸਕਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਖੇਡਣਾ ਅਤੇ ਸਿੱਖਣਾ ਦੋ-ਪੱਖੀ ਪਰਸਪਰ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ ਹਨ। ਖੇਡ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਸਰਗਰਮ ਰਹਿਣ, ਰੁੱਝੇ ਰਹਿਣ ਅਤੇ ਦੂਜੇ ਬਾਲਗਾਂ ਅਤੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨਾਲ ਸਮਾਜਿਕ ਮੇਲ-ਜੋਲ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਣ ਦੀ ਇਜਾਜ਼ਤ ਦੇ ਕੇ ਸਿੱਖਣ ਨੂੰ ਸਮਰੱਥ ਬਣਾਉਂਦੀ ਹੈ, ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵਾਪਰਨ ਲਈ ਸਿੱਖਣ ਲਈ ਸਾਰੀਆਂ ਜ਼ਰੂਰੀ ਸ਼ਰਤਾਂ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਇਸ ਸਰਗਰਮ ਖੇਡਣ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਵਿੱਚ, ਬੱਚੇ ਸਿੱਖ ਰਹੇ ਹਨ, ਸੰਸਾਰ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਲਈ, ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਨੂੰ ਹੱਲ ਕਰਨ ਲਈ, ਆਪਣੇ ਬਾਰੇ, ਦੂਜਿਆਂ ਬਾਰੇ, ਭਾਸ਼ਾ ਅਤੇ ਗਣਿਤ ਬਾਰੇ ਬੱਚੇ ਸਿੱਖ ਰਹੇ ਹਨ। ਚੋਣ, ਅਚੰਭੇ ਅਤੇ ਅਨੰਦ ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਖੇਡ ਦੇ ਮੁੱਖ ਪਹਿਲੂ ਹਨ ਅਤੇ ਸਾਡੇ ਕਲਾਸਰੂਮ ਇਹਨਾਂ ਤਿੰਨਾਂ ਪਹਿਲੂਆਂ ਦੇ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਵਿਵਸਥਿਤ ਕੀਤੇ ਜਾਣ ਲਈ ਚੰਗਾ ਕੰਮ ਕਰਨਗੇ। ਖੇਡ ਕਲਾਸਰੂਮ ਵਿੱਚ ਉਭਰਦੀ ਹੈ ਜਦੋਂ ਅਧਿਆਪਕ ਗੱਲਬਾਤ, ਕਹਾਣੀਆਂ, ਖਿਡੌਣੇ, ਸੰਗੀਤ, ਹਿਲਜੁਲ, ਕਲਾ, ਸ਼ਿਲਪਕਾਰੀ ਅਤੇ ਖੇਡਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਸਭ ਮੁਫਤ, ਮਾਰਗਦਰਸ਼ਨ ਜਾਂ ਢਾਂਚਾਗਤ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ।

1.5.2.1 ਗੱਲਾਂ-ਬਾਤਾਂ

ਭਾਸ਼ਾ ਇੱਕ ਅਜਿਹਾ ਮਾਧਿਅਮ ਹੈ ਜਿਸ ਰਾਹੀਂ ਬੱਚੇ ਆਪਣੇ-ਆਪ ਅਤੇ ਦੂਜਿਆਂ ਨਾਲ ਗੱਲ ਕਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਇਹ ਉਹਨਾਂ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨਾਲ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਨਾਲ ਉਹ ਆਪਣੀ ਅਸਲੀਅਤ ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ ਅਤੇ ਪਕੜ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਭਾਸ਼ਾ ਨੂੰ ਸਪਸ਼ਟ ਅਤੇ ਸਹਿਜਤਾ ਨਾਲ ਸਮਝਣ ਅਤੇ ਵਰਤਣ ਦੀ ਯੋਗਤਾ ਸਿੱਖਣ ਲਈ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ।

ਬੱਚਿਆਂ ਦੀ ਆਪਣੇ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਅਤੇ ਚੀਜ਼ਾਂ ਨਾਲ ਜੁੜਨ ਦੀ ਯੋਗਤਾ ਲਈ ਗੱਲਬਾਤ ਬਹੁਤ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹੈ। ਕਲਾਸਰੂਮ ਵਿੱਚ ਬੱਚਿਆਂ ਨਾਲ ਲਗਾਤਾਰ ਗੱਲਬਾਤ ਭਰੋਸੇ ਦੇ ਰਿਸ਼ਤੇ ਬਣਾਉਣ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕਰਦੀ ਹੈ।

ਅਧਿਆਪਕ ਖੁੱਲ੍ਹੀ ਗੱਲਬਾਤ ਰਾਹੀਂ ਬੱਚਿਆਂ ਨਾਲ ਜੁੜ ਸਕਦੇ ਹਨ ਜਿੱਥੇ ਬੱਚੇ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਨਾਲ ਬੈਠ ਸਕਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਕਿਸੇ ਵੀ ਦਿਲਚਸਪ ਗੱਲ 'ਤੇ ਚਰਚਾ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ ਜੋ ਦਿਨ ਭਰ ਵਾਪਰੀਆਂ ਹਨ, ਸਕੂਲ ਜਾਂਦੇ ਸਮੇਂ ਜਾਂ ਵੀ ਉਹ ਸਾਂਝਾ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਸੰਰਚਨਾਬੱਧ ਗੱਲਬਾਤ ਵਿੱਚ, ਅਧਿਆਪਕ ਸਵੇਰ ਦੇ ਘੰਟੇ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਸੈਸ਼ਨ ਦੀ ਯੋਜਨਾ ਬਣਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸ ਦਾ ਆਯੋਜਨ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ ਜਿੱਥੇ ਉਹ ਇੱਕ ਵਿਸ਼ੇ 'ਤੇ ਇਕੱਠੇ ਗੱਲ ਕਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਸੋਚਦੇ ਹਨ। ਵਿਸ਼ੇ ਅਕਸਰ ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਜੀਵਨ ਦੀਆਂ ਘਟਨਾਵਾਂ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਬਾਰੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

1.5.2.2 ਕਥਾ

ਕਹਾਣੀਆਂ ਸਮਾਜਿਕ ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ, ਨੈਤਿਕ ਵਿਕਲਪਾਂ, ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਅਤੇ ਅਨੁਭਵ ਕਰਨ ਅਤੇ ਜੀਵਨ ਦੇ ਹੁਨਰਾਂ ਬਾਰੇ ਜਾਣੂ ਹੋਣ ਬਾਰੇ ਸਿੱਖਣ ਲਈ ਖਾਸ ਤੌਰ 'ਤੇ ਵਧੀਆ ਮਾਧਿਅਮ ਹਨ। ਕਹਾਣੀਆਂ ਸੁਣਦੇ ਹੋਏ, ਬੱਚੇ ਨਵੇਂ ਸ਼ਬਦ ਸਿੱਖਦੇ ਹਨ, ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਦਾ ਵਿਸਤਾਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹ ਵਾਕਾਂ ਦੀ ਬਣਤਰ ਅਤੇ ਸਮੱਸਿਆ ਹੱਲ ਕਰਨ ਦੇ ਹੁਨਰ ਸਿੱਖਦੇ ਹਨ। ਬਹੁਤ ਘੱਟ ਧਿਆਨ ਦੇਣ ਵਾਲੇ ਬੱਚੇ ਕਹਾਣੀ ਵਿੱਚ ਰੁੱਝੇ ਹੋਏ ਲੰਮੇ ਸਮੇਂ ਲਈ ਧਿਆਨ ਕੇਂਦਰਿਤ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਸੱਭਿਆਚਾਰਿਕ ਪ੍ਰਸੰਗਿਕ ਕਹਾਣੀਆਂ ਰਾਹੀਂ ਅਸੀਂ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਨਿਯਮਾਂ ਤੋਂ ਜਾਣੂ ਕਰਵਾ ਸਕਦੇ ਹਾਂ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਬਾਰੇ ਜਾਗਰੂਕਤਾ ਪੈਦਾ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਾਂ।

ਅਧਿਆਪਕ ਤਸਵੀਰਾਂ ਵਾਲੀਆਂ ਕਿਤਾਬਾਂ, ਤਸਵੀਰਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਜਾਂ ਬਿਨਾਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਦੀਆਂ ਕਿਤਾਬਾਂ ਜਾਂ ਕਈ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਕਹਾਣੀਆਂ ਦੀਆਂ ਕਿਤਾਬਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਫਲੈਸ਼-ਕਾਰਡ ਜਿਨ੍ਹਾਂ 'ਤੇ ਕਹਾਣੀ ਦੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ ਖਿੱਚੇ ਜਾਂ ਛਾਪੇ ਗਏ ਹਨ, ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਕਹਾਣੀਆਂ ਸੁਣਾਉਣ ਲਈ ਵੀ ਵਰਤਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਕਹਾਣੀਆਂ ਸੁਣਨ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਕਹਾਣੀਆਂ ਸੁਣਾਉਣ ਦਾ ਮੌਕਾ ਵੀ ਮਿਲਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਬੱਚਿਆਂ ਦੁਆਰਾ ਦੱਸੀਆਂ ਗਈਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਉਹੀ ਹੋ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ ਜੋ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਸੁਣੀਆਂ ਹਨ ਜਾਂ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਕੁਝ ਬਣਾਇਆ ਹੈ। ਅਧਿਆਪਕ ਇੱਕ ਕਹਾਣੀ ਸੁਣਾਉਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਇਸ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਨ ਲਈ ਕਹਿ ਸਕਦਾ ਹੈ।

1.5.2.3 ਖਿਡੌਣੇ-ਆਧਾਰਿਤ ਸਿਖਲਾਈ

ਛੋਟੇ ਬੱਚੇ ਪਹਿਲੇ ਹੱਥ ਦੇ ਤਜਰਬਿਆਂ ਅਤੇ ਅਸਲ ਵਸਤੂਆਂ ਨਾਲ ਕੰਮ ਕਰਨ ਤੋਂ ਸਿੱਖਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਪੜਚੋਲ ਕਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਸਿੱਖਦੇ ਹਨ। ਕਲਾਸਰੂਮ ਦੇ ਵਾਤਾਵਰਨ ਨੂੰ ਖਿਡੌਣਿਆਂ ਅਤੇ ਹੋਰਾਫੇਰੀ ਨਾਲ ਖੇਡਣ ਦੁਆਰਾ ਖੋਜ ਦੀ ਇਸ ਭਾਵਨਾ ਨੂੰ ਪੈਦਾ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ਹਰ ਬੱਚੇ ਦੇ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਸਥਾਨਿਕ ਖਿਡੌਣੇ ਉਪਲਬਧ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸਿਖਾਉਣ ਅਤੇ ਸਿੱਖਣ ਲਈ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਸਰੋਤਾਂ ਵਜੋਂ ਵਰਤਿਆ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਭਾਵੇਂ ਕੋਈ ਖਿਡੌਣਾ ਸਧਾਰਨ ਹੋਵੇ ਜਾਂ ਗੁੰਝਲਦਾਰ, ਇਸ ਵਿੱਚ ਬੱਚੇ ਲਈ ਸਿੱਖਣ ਦਾ ਸਬਕ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਇੱਕ ਬੱਚਾ ਇੱਕ ਖਿਡੌਣਾ ਫੜਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਨੂੰ ਹੋਰਾਫੇਰੀ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਉਹ ਆਪਣੇ ਚਾਲਕ ਹੁਨਰ ਦਾ ਅਭਿਆਸ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਹੱਥ-ਅੱਖ ਦੇ ਤਾਲਮੇਲ ਨੂੰ ਮਜ਼ਬੂਤ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ।

ਜਦੋਂ ਇੱਕ ਬੱਚਾ ਬਲਾਕਾਂ ਨਾਲ ਇੱਕ ਟਾਵਰ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਅੰਤ ਵਿੱਚ ਇਸ ਨੂੰ ਜ਼ਮੀਨ 'ਤੇ ਡਿੱਗਦਾ ਦੇਖਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਉਹ ਧਾਰਨਾਵਾਂ ਸਿੱਖਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਡਿੱਗਣ ਨੂੰ ਰੋਕਣ ਲਈ ਇੱਕ ਹੱਲ ਬਾਰੇ ਸੋਚਦਾ ਹੈ। ਇੱਕ ਬੁਝਾਰਤ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਪੈਟਰਨਾਂ ਦੀ ਪੜਚੋਲ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਬੱਚੇ ਬਲਾਕਸ, ਗੁੱਡੀਆਂ ਜਾਨਵਰਾਂ ਦੇ ਖਿਡੌਣੇ, ਗੋਦਾਂ, ਮਿੰਨੀ-ਕਾਰਾਂ ਜਾਂ ਦਿਖਾਵਾ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਖਿਡੌਣਿਆਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਤਾਂ ਉਹ ਆਪਣੇ ਮਨਾਂ ਵਿੱਚ ਕਹਾਣੀਆਂ ਬਣਾਉਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣਾਂ ਨੂੰ ਜਿਉਂਦੇ ਹਨ। ਬੋਰਡ ਗੇਮਾਂ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਸਧਾਰਨ ਨਿਯਮਾਂ ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਕਰਨ ਅਤੇ ਭਾਸ਼ਾ ਅਤੇ ਗਣਿਤ ਦੀ ਸਮਝ ਨੂੰ ਵਧਾਉਣ ਲਈ ਸਿਖਾਉਂਦੀਆਂ ਹਨ।

ਖਿਡੌਣੇ ਅਸਾਨੀ ਨਾਲ ਉਪਲਬਧ ਵਸਤੂਆਂ, ਜਿਵੇਂਕਿ ਫੈਬਰਿਕ, ਬੋਤਲਾਂ, ਗੱਤੇ ਦੇ ਡੱਬੇ, ਧਾਗੇ, ਕੁਕਿੰਗ ਪੈਨ, ਚੂੜੀਆਂ, ਪਾਈਪ ਕਲੀਨਰ ਅਤੇ ਪਾਈਨਕੋਨਸ ਤੋਂ ਵੀ ਬਣਾਏ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ।

NCERT ਦੀ ਖਿਡੌਣੇ-ਆਧਾਰਿਤ ਸਿੱਖਿਆ ਸ਼ਾਸਤਰ ਬਾਰੇ ਹੈਂਡਬੁੱਕ ਇਸ ਲਈ ਇੱਕ ਸ਼ਾਨਦਾਰ ਮਾਰਗਦਰਸ਼ਕ ਹੈ।

1.5.2.4 ਗੀਤ ਅਤੇ ਤੁਕਾਂਤ

ਬੱਚੇ ਗਾਣੇ ਅਤੇ ਤੁਕਾਂਤ ਗਾਉਣ ਅਤੇ ਸੰਗੀਤ 'ਤੇ ਨੱਚਣਾ ਪਸੰਦ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਗੀਤ ਵੀ ਭਾਸ਼ਾ ਸਿੱਖਣ ਦਾ ਇੱਕ ਸ਼ਾਨਦਾਰ ਸਾਧਨ ਹਨ। ਬੱਚੇ ਗੀਤਾਂ ਰਾਹੀਂ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਸੰਕਲਪਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਵੀ ਵਿਸਤ੍ਰਿਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਗੀਤਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਸਰੀਰਿਕ ਗਤੀਵਿਧੀ ਸਕਲ ਅਤੇ ਵਧੀਆ ਚਾਲਕ ਗਤੀ ਨੂੰ ਵਧਾਉਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਸਰੀਰ ਦੀਆਂ ਹਰਕਤਾਂ ਅਤੇ ਇਸ਼ਾਰੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਸੰਕਲਪਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਗੀਤ ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਆਪਸੀ ਤਾਲਮੇਲ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਸਹਿਯੋਗ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਸਥਾਨਿਕ ਸੰਦਰਭ-ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਗੀਤ ਅਤੇ ਤੁਕਾਂਤ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ, ਕਲਪਨਾ ਅਤੇ ਪ੍ਰਗਟਾਵੇ ਨੂੰ ਵਧਾਉਣ ਦਾ ਇੱਕ ਹੋਰ ਵਧੀਆ ਤਰੀਕਾ ਹੈ। ਵੱਖ-ਵੱਖ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਗਾਣੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਇੱਕ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਆਮ ਅਤੇ ਵੱਖੋ-ਵੱਖਰੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਲਗਾਉਣ ਅਤੇ ਸੰਬੰਧ ਬਣਾਉਣ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਸਾਡੇ ਵਿੱਚੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਬਹੁ-ਭਾਸ਼ਾਈ ਹਨ ਅਤੇ ਇਹ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹੈ ਕਿ ਗੀਤ ਅਤੇ ਤੁਕਾਂਤ ਬੱਚਿਆਂ ਦੀ ਬਹੁ-ਭਾਸ਼ਾਈ ਰਹਿਣ ਦੀ ਯੋਗਤਾ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਅਧਿਆਪਕ ਦੇ ਜਾਂ ਤਿੰਨ ਸਥਾਨਿਕ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਕੁਝ ਤੁਕਾਂ ਜਾਂ ਗਾਣੇ ਚੁਣ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਅਭਿਆਸ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨਾਲ ਗਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਦਾਦਾ-ਦਾਦੀ, ਮਾਤਾ-ਪਿਤਾ ਅਤੇ ਕਮਿਊਨਿਟੀ ਮੈਂਬਰ, ਇਸ ਲਈ ਸ਼ਾਨਦਾਰ ਸਰੋਤ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ।

1.5.2.5 ਸੰਗੀਤ ਅਤੇ ਅੰਦੋਲਨ

ਸੰਗੀਤ ਖੁਸ਼ੀ ਹੈ। ਸੰਗੀਤ ਦਿਮਾਗ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਅਤੇ ਸਿਨੈਪਟਿਕ ਕੁਨੈਕਸ਼ਨਾਂ ਦੇ ਗਠਨ ਲਈ ਵੀ ਇੱਕ ਮਜ਼ਬੂਤ ਪ੍ਰੇਰਿਕ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਤਾਲ ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਕਰਦਿਆਂ, ਸਾਦੇ ਸਾਜ਼ ਵਜਾਉਣ ਅਤੇ ਗਾਉਣ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਸਰੀਰ ਦੀਆਂ ਹਰਕਤਾਂ ਟੀਨ ਦੇ ਡੱਬੇ ਜਾਂ ਖੰਜੀਰਾ (ਖੰਜੀਰਾ) ਜਾਂ ਮੰਜੀਰਾ (ਝੰਝ) 'ਤੇ ਵਜਾਈ ਜਾਣ ਵਾਲੀ ਤਾੜੀ ਜਾਂ ਤਾਲ ਦੇ ਨਾਲ ਹੋ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ।

ਸੰਗੀਤ ਅਤੇ ਅੰਦੋਲਨ ਦੀਆਂ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਵੀ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਤਰੀਕਿਆਂ ਨਾਲ ਕੀਤੀਆਂ ਜਾ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ। ਬੱਚੇ ਚੁੱਪ-ਚੁਪੀਤੇ ਯੰਤਰ ਸੰਗੀਤ ਸੁਣ ਸਕਦੇ ਹਨ ਜਾਂ ਤਾਲ ਲਈ ਸੁਤੰਤਰ ਤੌਰ 'ਤੇ ਨੱਚ ਸਕਦੇ ਹਨ ਜਾਂ ਤਾਲ ਦੇ ਨਾਲ ਸਰੀਰ ਦੀਆਂ ਹਰਕਤਾਂ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਯੰਤਰਾਂ ਜੋਕਿ ਜਾਂ ਤਾਂ ਸਥਾਨਿਕ, ਘਰੇਲੂ ਬਣੇ ਜਾਂ ਖਰੀਦੇ ਗਏ ਹਨ, ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਧੁਨੀ ਖੋਜ ਅਤੇ ਸੰਗੀਤ ਬਣਾਉਣ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਹੱਥ ਦੇ ਤਜਰਬਿਆਂ ਲਈ ਉਪਲਬਧ ਕਰਵਾਏ ਜਾਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ।

ਅਧਿਆਪਕ ਕਲਾਸਰੂਮ ਵਿੱਚ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਸੁਣਨ ਅਤੇ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਕਰਨ ਲਈ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਮੂਡਾਂ, ਸੰਦਰਭਾਂ ਅਤੇ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਵਾਲੇ ਸੰਗੀਤ, ਨਾਚ, ਧੁਨੀ ਸਰੋਤ, ਤੁਕਾਂ, ਉਚਾਰਨ ਅਤੇ ਗੀਤ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ।

ਨੱਚਣਾ, ਗਾਉਣਾ, ਤੁਕਾਂ, ਲੋਕ-ਗੀਤ, ਐਕਸ਼ਨ-ਗੀਤ ਅਤੇ ਫਿੰਗਰ ਨਾਟਕ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਸੰਗੀਤਕ ਧਾਰਨਾਵਾਂ ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਮੌਕੇ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦੇ ਹਨ।

1.5.2.6 ਕਲਾ ਅਤੇ ਸ਼ਿਲਪਕਾਰੀ

ਬੱਚੇ ਰੰਗਾਂ ਨਾਲ ਖੇਡਣਾ ਅਤੇ ਕੁਝ ਅਜਿਹਾ ਬਣਾਉਣ ਦਾ ਅਨੰਦ ਲੈਂਦੇ ਹਨ ਜੋ ਉਹਨਾਂ ਲਈ ਦਿਲਚਸਪੀ ਵਾਲਾ ਹੋਵੇ। ਕਲਾ ਅਤੇ ਸ਼ਿਲਪਕਾਰੀ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਵਿਚਾਰਾਂ, ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਅਤੇ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਨ ਲਈ ਇੱਕ ਹੋਰ ਮਾਧਿਅਮ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਅਧਿਆਪਕ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਕਾਗਜ਼ ਅਤੇ ਕ੍ਰੇਆਨ, ਸਕੈਚ ਪੈਨ, ਰੰਗਦਾਰ ਜਾਂ ਕਾਲੀਆਂ ਪੈਨਸਿੱਲਾਂ ਜਾਂ ਚਾਰਕੋਲ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰ ਕੇ ਚਿੱਤਰਕਾਰੀ ਕਰਨ ਲਈ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਬੱਚੇ ਸਲੇਟਾਂ, ਬਲੈਕ-ਬੋਰਡਾਂ ਜਾਂ ਫਰਸ਼ਾਂ 'ਤੇ ਵੀ ਖਿੱਚ ਸਕਦੇ ਹਨ; ਕਲਾਸਰੂਮ ਦੇ ਹਰ ਕੋਨੇ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਪੇਂਟਿੰਗ, ਪੇਸਟਿੰਗ ਅਤੇ ਮਿੱਟੀ ਦੀ ਮੋਲਡਿੰਗ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰਨ ਦੇ ਵਧੀਆ ਤਰੀਕੇ ਹਨ। ਇਹ ਸਭ ਓਪਨ-ਐਂਡ ਹੋਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ, ਅਧਿਆਪਕ ਤੋਂ ਘੱਟੋ-ਘੱਟ ਨਿਰਦੇਸ਼ਨ ਦੇ ਨਾਲ। ਕਲਾਤਮਿਕ ਪ੍ਰਗਟਾਵੇ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ 'ਸਹੀ' ਅਤੇ 'ਗਲਤ', 'ਚੰਗੇ' ਅਤੇ 'ਮਾੜੇ' ਦੀਆਂ ਧਾਰਨਾਵਾਂ ਤੋਂ ਪਰਹੇਜ਼ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੀ ਬਜਾਏ, ਵੱਖੋ-ਵੱਖਰੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣਾਂ, ਅਨੁਭਵਾਂ, ਪ੍ਰਗਟਾਵੇ ਅਤੇ ਕਲਪਨਾ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਅਤੇ ਮਨਾਇਆ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਹਰੇਕ ਕਲਾ ਅਨੁਸ਼ਾਸਨ ਦੇ ਅੰਦਰ ਵੀ, ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਰਵਾਇਤੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਪ੍ਰਵਾਨਿਤ ਤਰੀਕਿਆਂ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ, ਯੰਤਰਾਂ ਅਤੇ ਸਮੱਗਰੀਆਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਨ ਦੀਆਂ ਆਪਣੀਆਂ ਵਿਧੀਆਂ ਅਤੇ ਤਕਨੀਕਾਂ ਨੂੰ ਖੋਜਣ ਲਈ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਨਾ ਸਿਰਫ ਆਪਣੇ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਨੂੰ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਗਤ ਤੌਰ 'ਤੇ ਦੇਖਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਸਗੋਂ ਉਹ ਆਪਣੇ ਵਿਚਾਰਾਂ, ਭਾਵਨਾਵਾਂ, ਪ੍ਰਗਟਾਵੇ, ਕਿਰਿਆਵਾਂ ਅਤੇ ਸਮੁੱਚੇ ਵਿਵਹਾਰ ਦੇ ਵੀ ਉਤਸੁਕ ਨਿਰੀਖਕ ਬਣਦੇ ਹਨ। ਅਧਿਆਪਕ ਨੂੰ ਇਹ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਉਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕਲਾ ਕਲਾਸਰੂਮ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਇੱਕ ਸੰਮਿਲਿਤ ਵਾਤਾਵਰਨ ਹੋਵੇ।

1.5.2.7 ਅੰਦਰੂਨੀ ਖੇਡਾਂ

ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਰੀਰ ਨੂੰ ਤੰਦਰੁਸਤ ਅਤੇ ਸਿਹਤਮੰਦ ਰੱਖਣ ਲਈ ਕਸਰਤ ਕਰਨਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ, ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਿਮਾਗ ਨੂੰ ਵੀ ਕਸਰਤ ਕਰਨਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਰਣਨੀਤੀ, ਤਰਕ ਅਤੇ ਸ਼ਬਦ ਪਹੇਲੀਆਂ ਅਤੇ ਮਨੋਰੰਜਕ ਗਣਿਤ ਦੀਆਂ ਖੇਡਾਂ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਗਣਿਤ ਬਾਰੇ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰਨ ਅਤੇ ਤਾਰਕਿਕ ਹੁਨਰਾਂ ਨੂੰ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਵਧੀਆ ਤਰੀਕਾ ਹਨ ਜੋ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਸਕੂਲੀ ਸਾਲਾਂ ਦੌਰਾਨ ਅਤੇ ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਜੀਵਨ ਭਰ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹਨ।

ਜਿਗਸਾ ਪਜ਼ਲ, ਬਲਾਕਾਂ ਨਾਲ ਖੇਡਣਾ ਅਤੇ ਮੇਜ਼ ਨੂੰ ਹੱਲ ਕਰਨਾ ਬੱਚੇ ਦੇ ਸਥਾਨਿਕ ਤਰਕ ਨੂੰ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਰਣਨੀਤੀ ਦੀਆਂ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਖੇਡਾਂ (ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ ਟਿਕ-ਟੈਕ-ਟੋਏ ਅਤੇ ਡੂੰਘੀਆਂ ਖੇਡਾਂ ਜਿਵੇਂਕਿ ਸ਼ਤਰੰਜ) ਰਣਨੀਤਿਕ ਸੋਚ ਅਤੇ ਸਮੱਸਿਆ ਹੱਲ ਕਰਨ ਦੇ ਹੁਨਰ ਨੂੰ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ।

ਖੇਡਾਂ (ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ ਚੌਪੜ, ਸੱਪ ਅਤੇ ਪੌੜੀਆਂ, ਲੂਡੋ) ਖੇਡਣਾ ਮਜ਼ੇਦਾਰ ਹੈ, ਇਹ ਗਿਣਤੀ, ਰਣਨੀਤੀ, ਸਹਿਯੋਗ, ਸਿਹਤਮੰਦ ਮੁਕਾਬਲਾ ਅਤੇ ਸਾਥੀਆਂ ਨਾਲ ਬੰਧਨ ਵੀ ਸਿਖਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਸ਼ਬਦ ਅਤੇ ਤਰਕ ਦੀਆਂ ਪਹੇਲੀਆਂ ਕਟੌਤੀਵਾਦੀ ਤਰਕ ਸਿਖਾਉਣ ਦਾ ਇੱਕ ਹੋਰ ਮਜ਼ੇਦਾਰ ਤਰੀਕਾ ਹੈ। ਸਰਲ ਪਹੇਲੀਆਂ ਜਿਵੇਂਕਿ ਉਪਰੋਕਤ ਬਕਸੇ ਵਿੱਚ ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਤਰਕਪੂਰਨ ਅਤੇ ਸਿਰਜਣਾਤਮਿਕ ਸੋਚ ਦੇ ਹੁਨਰ ਨੂੰ ਮਜ਼ੇਦਾਰ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਪਹੇਲੀਆਂ ਵਧੇਰੇ ਚੁਣੌਤੀਪੂਰਨ ਹੋ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਗਿਣਤਿਕ ਅਤੇ ਹੋਰ ਤੱਤ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ, ਜਿਵੇਂਕਿ ਬੱਚੇ ਵੱਡੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਅੰਕਗਣਿਤ ਦੀਆਂ ਪਹੇਲੀਆਂ ਅਤੇ ਗੋਮਾਂ ਸੰਖਿਆਵਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਅਰਾਮ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਅਤੇ ਗਿਣਾਤਮਿਕ ਤਰਕ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕਰ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ।

ਮਜ਼ੇਦਾਰ ਅਭਿਆਸਾਂ, ਖੇਡਾਂ ਅਤੇ ਬੁਝਾਰਤਾਂ ਰਾਹੀਂ ਸਿੱਖਣ ਨੂੰ ਮਜ਼ੇਦਾਰ ਬਣਾਉਣਾ ਇਹ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਇੱਕ ਮੁੱਖ ਪਹਿਲੂ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਬੱਚੇ ਰੁੱਝੇ ਰਹਿਣ ਅਤੇ ਉਸੇ ਸਮੇਂ, ਮਾਨਸਿਕ ਸਮਰੱਥਾ ਅਤੇ ਰਚਨਾਤਮਿਕਤਾ ਨੂੰ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨ।

1.5.2.8 ਬਾਹਰੀ ਖੇਡਾਂ

ਆਪਣੇ ਸ਼ੁਰੂਆਤੀ ਸਾਲਾਂ ਦੇ ਬੱਚੇ ਲੰਮੇ ਸਮੇਂ ਲਈ ਇੱਕ ਥਾਂ 'ਤੇ ਨਹੀਂ ਬੈਠ ਸਕਦੇ, ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਘੁੰਮਣ-ਫਿਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਬਾਹਰ ਖੇਡਣਾ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਕੁਦਰਤੀ ਵਾਤਾਵਰਨ ਦੀ ਪੜਚੋਲ ਕਰਨ, ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਸਰੀਰਿਕ ਸੀਮਾਵਾਂ ਦੀ ਜਾਂਚ ਕਰਨ, ਆਪਣੇ-ਆਪ ਨੂੰ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਨ ਅਤੇ ਸਵੈ-ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਦਾ ਮੌਕਾ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਸਭ ਤੋਂ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ, ਇਹ ਕੁੱਲ ਚਾਲਕ ਹੁਨਰ, ਸਰੀਰਿਕ ਤੰਦਰੁਸਤੀ ਅਤੇ ਸੰਤੁਲਨ ਬਣਾਉਣ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਬੱਚੇ ਸਪੇਸ, ਦੌੜਨ ਅਤੇ ਛਾਲ ਮਾਰਨ, ਚੜ੍ਹਨ, ਲੱਤ ਮਾਰਨ ਅਤੇ ਡਿੱਗਣ ਦੀ ਅਜ਼ਾਦੀ ਦਾ ਅਨੰਦ ਲੈਂਦੇ ਹਨ। ਬਾਹਰ ਖੇਡਣਾ ਵੀ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਅਰਾਮ ਅਤੇ ਸ਼ਾਂਤ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕਰਦਾ ਹੈ।

1.5.2.9 ਕੁਦਰਤ ਵਿੱਚ ਸਮਾਂ ਬਿਤਾਉਣਾ

ਬੱਚੇ ਕੁਦਰਤੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਉਤਸੁਕ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਦੀ ਦੁਨੀਆ ਦੀ ਪੜਚੋਲ ਕਰਨ, ਪ੍ਰਯੋਗ ਕਰਨ, ਹੇਰਾਫੇਰੀ ਕਰਨ, ਬਣਾਉਣ ਅਤੇ ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਮੌਕਿਆਂ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਬੱਚੇ ਆਪਣੇ ਵਾਤਾਵਰਨ ਨੂੰ ਸਕੈਨ ਕਰ ਕੇ, ਛੂਹਣ, ਫੜਨ ਅਤੇ ਜੋ ਵੀ ਦੇਖਦੇ ਹਨ, ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸੁਣਦੇ ਅਤੇ ਪ੍ਰਤੀਕਿਰਿਆ ਕਰਦੇ, ਸੰਗੀਤ ਅਤੇ ਤਾਲ ਅਤੇ ਅਸਧਾਰਨ ਰੌਲੇ ਦੁਆਰਾ ਉਤਸਾਹਿਤ ਹੋ ਕੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਵਾਤਾਵਰਨ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਇੰਦਰੀਆਂ ਦੁਆਰਾ ਖੋਜਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਬੱਚਿਆਂ ਦੀ ਸੋਚ ਵਿਕਸਿਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਲੋਕਾਂ, ਵਸਤੂਆਂ ਅਤੇ ਅਸਲ-ਜੀਵਨ ਦੀਆਂ ਸਥਿਤੀਆਂ ਦੀ ਸਮਝ ਬਣਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਬੱਚੇ ਆਪਣੇ ਅਨੁਭਵਾਂ ਅਤੇ ਸੰਦਰਭਾਂ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਆਪਣੀਆਂ ਕਾਬਲੀਅਤਾਂ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਆਪਣੇ ਵਿਚਾਰ, ਰੁਚੀਆਂ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਲਿਆਉਂਦੇ ਹਨ।

ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਅਤੇ ਪਰਿਵਾਰਾਂ ਨੂੰ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਦੀ ਦੁਨੀਆ ਦੀ ਪੜਚੋਲ ਕਰਨ, ਪ੍ਰਯੋਗ ਕਰਨ ਅਤੇ ਖੋਜਣ, ਤੁਲਨਾ ਕਰਨ, ਸਵਾਲ ਪੁੱਛਣ, ਨਜ਼ਦੀਕੀ ਨਿਰੀਖਣ ਕਰਨ, ਸੋਚਣ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਨਿਰੀਖਣਾਂ ਅਤੇ ਪੂਰਵ-ਅਨੁਮਾਨਾਂ ਬਾਰੇ ਗੱਲ ਕਰਨ ਦੇ ਮੌਕੇ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਦੁਆਰਾ, ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਉਤਸੁਕਤਾਵਾਂ ਨੂੰ ਸੰਤੁਸ਼ਟ ਕਰਨ ਅਤੇ ਹੋਰ ਖੋਜਾਂ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਘਰ ਅਤੇ ਸਕੂਲ ਵਿੱਚ ਪਹਿਲੇ ਹੱਥ ਦੇ ਤਜਰਬਿਆਂ ਰਾਹੀਂ ਸੰਸਾਰ ਦੀ ਪੜਚੋਲ ਕਰਨ ਲਈ ਬੱਚਿਆਂ ਦੀ ਕੁਦਰਤੀ ਉਤਸੁਕਤਾ ਨੂੰ ਕਾਇਮ ਰੱਖਣਾ ਸਿੱਖਣ ਦੀ ਨੀਂਹ ਰੱਖਦਾ ਹੈ। ਪੌਦਿਆਂ ਅਤੇ ਰੁੱਖਾਂ ਅਤੇ ਪੰਛੀਆਂ ਅਤੇ ਜਾਨਵਰਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਸਮਾਂ ਬਿਤਾਉਣਾ ਜਾਂ ਕੁਦਰਤ ਦੇ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਸ਼ਾਂਤ ਰਹਿਣਾ ਵਾਤਾਵਰਨ ਲਈ ਜੀਵਨ ਸ਼ੈਲੀ (ਜੀਵਨ) ਲਈ ਆਧਾਰ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ।

1.5.2.10 ਫੀਲਡ ਟ੍ਰਿਪ

ਸਿੱਖਣ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਦੇ ਹਿੱਸੇ ਵਜੋਂ ਛੋਟੀਆਂ, ਸਥਾਨਿਕ ਖੇਤਰੀ ਯਾਤਰਾਵਾਂ ਕਲਾਸਰੂਮ ਵਿੱਚ ਬੱਚਿਆਂ ਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੇ ਗਏ ਗਿਆਨ ਨੂੰ ਮਜ਼ਬੂਤ ਬਣਾਉਂਦੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਹੋਰ ਸਵਾਲ ਪੁੱਛਣ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਨਾਲ ਹੋਰ ਸੰਪਰਕ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਪ੍ਰੇਰਿਤ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ ਜੋ ਉਹ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਜਾਣਦੇ ਹਨ। ਬੱਚੇ ਇਹਨਾਂ ਅਨੁਭਵਾਂ ਰਾਹੀਂ ਆਪਣੇ-ਆਪ ਨੂੰ ਸੰਭਾਲਣਾ ਅਤੇ ਦੂਜਿਆਂ ਨਾਲ ਰਹਿਣਾ ਵੀ ਸਿੱਖਦੇ ਹਨ।

ਸਥਾਨਿਕ ਸਬਜ਼ੀ ਮੰਡੀ, ਡਾਕਟਰਾਂ ਦਾ ਕਲੀਨਿਕ, ਬੱਸ ਡਿਪੂ, ਡਾਕਖਾਨਾ ਅਤੇ ਪੁਲਿਸ ਸਟੇਸ਼ਨ ਇਹ ਸਭ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਇੱਕ ਅਣਜਾਣ ਪਰ ਦਿਲਚਸਪ ਸੰਸਾਰ ਨਾਲ ਜਾਣੂ ਕਰਵਾ ਸਕਦੇ ਹਨ, ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਨਵੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਸਿਖਾ ਸਕਦੇ ਹਨ।

1.5.3 ਸਾਖਰਤਾ ਅਤੇ ਅੰਕੜਾ ਗਿਆਨ ਲਈ ਰਣਨੀਤੀਆਂ

ਸਾਖਰਤਾ ਅਤੇ ਅੰਕੜਾ ਗਿਆਨ ਲਈ, ਖਾਸ ਕਰ ਕੇ ਪੱਧਰ 1 ਅਤੇ 2 ਦੇ ਲਈ ਢਾਂਚਾਗਤ ਸਿੱਖਿਆ ਦਾ ਇੱਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹਿੱਸਾ ਜੋੜਿਆ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਉਣਾ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹੈ ਕਿ 3-6 ਸਾਲ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਦੇ ਬੱਚਿਆਂ ਲਈ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਇਸ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਯੋਜਨਾਬੱਧ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਜੋ ਬੱਚਿਆਂ ਦੀਆਂ ਸਮਰੱਥਾਵਾਂ 'ਤੇ ਆਧਾਰਿਤ ਹੋਵੇ। ਖਾਸ ਉਮਰ ਅਤੇ ਪੱਧਰ 1 ਤੋਂ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਦੇ ਹੇਠਾਂ ਵੱਲ ਵਿਸਤਾਰ ਦੀ ਬਜਾਏ ਰਸਮੀ ਸਿੱਖਣ ਵੱਲ ਅਗਵਾਈ ਕਰਦਾ ਹੈ।

1. ਸਾਖਰਤਾ ਲਈ ਕਲਾਸਰੂਮ ਰਣਨੀਤੀਆਂ

ਭਾਸ਼ਾ ਅਤੇ ਸਾਖਰਤਾ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਨੂੰ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਪਾਠਕਾਂ ਅਤੇ ਲੇਖਕਾਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਆਪਣੇ-ਆਪ ਨੂੰ ਖੋਜਣ ਦੇ ਭਰਪੂਰ ਮੌਕੇ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ 'ਹੇਠਲੇ ਕ੍ਰਮ' ਦੇ ਹੁਨਰ (ਜਿਵੇਂ, ਧੁਨੀ ਸੰਬੰਧੀ ਜਾਗਰੂਕਤਾ, ਡੀਕੋਡਿੰਗ, ਅੱਖਰਾਂ ਅਤੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨੂੰ ਸਹੀ ਢੰਗ ਨਾਲ ਲਿਖਣਾ) ਅਤੇ 'ਉੱਚ-ਕ੍ਰਮ' ਸਿੱਖਣ ਦਾ ਸੰਤੁਲਨ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। 'ਹੁਨਰ' (ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ ਮੌਖਿਕ ਭਾਸ਼ਾ ਦਾ ਵਿਕਾਸ, ਕਿਤਾਬਾਂ ਨਾਲ ਜੁੜਨਾ, ਡਰਾਇੰਗ ਅਤੇ ਮੂਲ ਲਿਖਤ) ਜੋ ਅਰਥ-ਕੇਂਦਰਿਤ ਹਨ।

ਭਾਸ਼ਾ ਅਤੇ ਸਾਖਰਤਾ ਹਦਾਇਤ ਵਿੱਚ ਮੌਖਿਕ ਭਾਸ਼ਾ, ਸ਼ਬਦ ਪਛਾਣ, ਪੜ੍ਹਨਾ ਅਤੇ ਲਿਖਣਾ ਚਾਰ ਮੁੱਖ ਭਾਗ ਹਨ। ਹਾਲਾਂਕਿ ਚਾਰ ਬਲਾਕਾਂ ਲਈ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਨੂੰ ਇੱਕ ਏਕੀਕ੍ਰਿਤ ਢੰਗ ਨਾਲ ਲਾਗੂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਇਹ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹੈ ਕਿ ਬੱਚੇ ਨਿਯਮਿਤ ਤੌਰ 'ਤੇ ਹਰੇਕ ਬਲਾਕ 'ਤੇ ਕੰਮ ਕਰਨ ਲਈ ਸਮਾਂ ਬਿਤਾਉਣ।

ਬਕਸਾ 1.5i

ਮੌਖਿਕ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਕਾਸ

- ਤਸਵੀਰ ਗੱਲਬਾਤ
- ਤਜਰਬਾ ਸਾਂਝਾ ਕਰਨਾ
- ਕਹਾਣੀ ਸੁਣਾਉਣਾ
- ਨਾਟਕ ਅਤੇ ਰੋਲ ਪਲੇਅ

ਸ਼ਬਦ ਪਛਾਣ

- ਧੁਨੀ ਜਾਗਰੂਕਤਾ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ
- ਅੱਖਰ ਪਛਾਣ
- ਅਵਾਜ਼-ਚਿੰਨ੍ਹ ਸੰਬੰਧ
- ਹੁਨਰ ਕੇਂਦਰਿਤ ਲਿਖਣਾ (ਅੱਖਰ ਤੇ ਸ਼ਬਦ)
- ਅੱਖਰ ਤੇ ਸ਼ਬਦ ਪੜ੍ਹਤ

ਪੜ੍ਹਨਾ

- ਉੱਚੀ ਪੜ੍ਹਤ
- ਸਾਂਝੀ ਪੜ੍ਹਤ
- ਮਾਰਗਦਰਸ਼ਤ ਪੜ੍ਹਤ
- ਸੁਤੰਤਰ ਪੜ੍ਹਤ

ਲਿਖਣਾ

- ਆਦਰਸ਼ ਲਿਖਤ
- ਸਾਂਝੀ ਲਿਖਤ
- ਮਾਰਗਦਰਸ਼ਤ ਲਿਖਤ
- ਸੁਤੰਤਰ ਲਿਖਤ

2. ਗਿਣਤੀ ਲਈ ਕਲਾਸਰੂਮ ਰਣਨੀਤੀਆਂ

ਗਿਣਤੀ ਲਈ ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਟੀਚਿਆਂ ਨੂੰ ਉੱਚ ਟੀਚਿਆਂ ਵਿੱਚ ਸ਼੍ਰੇਣੀਬੱਧ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂਕਿ ਇੱਕ ਬੱਚੇ ਦੀਆਂ ਵਿਚਾਰ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ ਦਾ ਗਣਿਤੀਕਰਨ (ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ ਅਮੂਰਤ ਸੋਚ ਨੂੰ ਸੰਭਾਲਨ ਦੀ ਯੋਗਤਾ, ਸਮੱਸਿਆ ਹੱਲ ਕਰਨਾ, ਵਿਜ਼ੂਅਲਾਈਜ਼ੇਸ਼ਨ, ਨੁਮਾਇੰਦਗੀ, ਤਰਕ ਅਤੇ ਹੋਰ ਡੋਮੇਨਾਂ ਨਾਲ ਗਣਿਤ ਦੀਆਂ ਧਾਰਨਾਵਾਂ ਦੇ ਸੰਬੰਧ ਬਣਾਉਣਾ) ਅਤੇ ਸਮੱਗਰੀ: ਖਾਸ ਟੀਚੇ। (ਜੋ ਗਣਿਤ ਵਿੱਚ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਧਾਰਨਾਵਾਂ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਹਨ (ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ ਸਿੱਖਿਆਵਾਂ, ਅਕਾਰਾਂ, ਪੈਟਰਨਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਣਾ)

ਗਣਿਤ ਵਿੱਚ ਨਿਪੁੰਨ ਬਣਨ ਲਈ, ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਸੰਕਲਪਿਕ ਸਮਝ, ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਸੰਬੰਧੀ ਸਮਝ, ਰਣਨੀਤੀਆਂ ਦੀ ਯੋਗਤਾ/ਪ੍ਰਯੋਗ, ਸੰਚਾਰ ਅਤੇ ਤਰਕ ਅਤੇ ਗਣਿਤ ਪ੍ਰਤਿ ਇੱਕ ਸਕਾਰਾਤਮਿਕ ਰਵੱਈਆ ਬਣਾਉਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਕਲਾਸਰੂਮ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਲਈ ਗਣਿਤ ਦੀ ਮੁਹਾਰਤ ਦੀਆਂ ਇਹ ਸਾਰੀਆਂ ਤਾਰਾਂ ਹੇਠਾਂ ਦਿੱਤੇ ਚਾਰ ਬਲਾਕਾਂ ਵਿੱਚ ਤਿਆਰ ਕੀਤੀਆਂ ਜਾ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ।

ਬਕਸਾ 1.5ii

1.5.4 ਇੱਕ ਸਕਾਰਾਤਮਿਕ ਕਲਾਸਰੂਮ ਵਾਤਾਵਰਨ ਬਣਾਉਣਾ

ਜਿਵੇਂ ਹੀ ਬੱਚੇ ਸਕੂਲ ਵਿੱਚ ਦਾਖਲ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਦੁਨੀਆ ਫੈਲਦੀ ਹੈ, ਉਹ ਦੋਸਤ ਬਣਾਉਂਦੇ ਹਨ, ਪਰਿਵਾਰ ਤੋਂ ਪਰੇ ਬਾਲਗਾਂ ਨਾਲ ਜੁੜਨਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਵੱਧ ਤੋਂ ਵੱਧ ਮੋਬਾਈਲ ਅਤੇ ਮੌਖਿਕ ਬਣ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਹਰ ਚੀਜ਼ ਬਾਰੇ ਪੜਚੋਲ ਅਤੇ ਸਿੱਖਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਵਿਵਹਾਰ ਵਿੱਚ ਮਾਰਗਦਰਸ਼ਨ ਕਰਨ ਅਤੇ ਮਜ਼ਬੂਤ ਸਕਾਰਾਤਮਿਕ ਰਿਸ਼ਤੇ ਬਣਾਉਣ ਵਿੱਚ ਅਧਿਆਪਕ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਬਹੁਤ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹੈ।

ਇਸ ਲਈ, ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਨੂੰ ਬੱਚਿਆਂ ਦੀਆਂ ਲੋੜਾਂ ਪ੍ਰਤਿ ਵਿਚਾਰਸ਼ੀਲ ਅਤੇ ਜਵਾਬਦੇਹ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਬੱਚਿਆਂ ਦੀ ਦੇਖਭਾਲ ਕਰਨਾ ਗੁੰਝਲਦਾਰ ਅਤੇ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਕੰਮ ਹੈ। ਇਹ ਗੁੰਝਲਦਾਰ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਬੱਚਿਆਂ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਪਰਿਵਾਰਾਂ ਨਾਲ ਰਿਸ਼ਤੇ ਸਥਾਪਤ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਹਿੱਸੇ ਸ਼ਾਮਲ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

1.5.4.1 ਕਲਾਸਰੂਮ ਵਾਤਾਵਰਨ ਅਤੇ ਨਿਯਮ

ਇੱਕ ਸੁਰੱਖਿਅਤ, ਅਰਾਮਦਾਇਕ ਅਤੇ ਖੁਸ਼ਹਾਲ ਕਲਾਸਰੂਮ ਵਾਤਾਵਰਨ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਬਿਹਤਰ ਸਿੱਖਣ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹੈ ਕਿ ਹਰੇਕ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਬਿਹਤਰ ਸਿੱਖਣ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕਰਨ ਲਈ ਲੁੜੀਂਦੀਆਂ ਸਹੂਲਤਾਂ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਸਿੱਖਣ ਦੀ ਸਮੱਗਰੀ, ਸਾਜ਼ੋ-ਸਾਮਾਨ ਅਤੇ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਕਰਨ, ਇਕੱਠੇ ਕੰਮ ਕਰਨ ਅਤੇ ਖੇਡਣ ਲਈ ਥਾਂ ਉਪਲਬਧ ਹੋਵੇ। ਫਾਊਂਡੇਸ਼ਨਲ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਕਲਾਸਰੂਮ ਦੇ ਵਾਤਾਵਰਨ ਲਈ ਬੱਚਿਆਂ ਅਤੇ ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਲਈ ਚਿੰਤਾ ਅਤੇ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਦਾ ਰਵੱਈਆ ਕੇਂਦਰੀ ਹੈ। ਕਲਾਸਰੂਮ ਇੱਕ ਸਮਾਵੇਸ਼ੀ, ਯੋਗ ਸਿੱਖਣ ਦਾ ਮਾਹੌਲ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਜੋ ਹਰ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਅਜ਼ਾਦੀ, ਖੁੱਲ੍ਹਾਪਣ, ਸਵੀਕ੍ਰਿਤੀ, ਅਰਥਪੂਰਨਤਾ, ਸੰਬੰਧਿਤ ਅਤੇ ਚੁਣੌਤੀ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਬੱਚਿਆਂ ਦੀ ਜਾਣ-ਪਛਾਣ, ਹੌਲੀ-ਹੌਲੀ, ਪਰ ਸਪਸ਼ਟ ਤੌਰ 'ਤੇ, ਕਲਾਸਰੂਮ ਵਿੱਚ ਇਕੱਠੇ ਹੋਣ ਦੇ ਸਹਿਮਤੀ ਵਾਲੇ ਨਿਯਮਾਂ ਨਾਲ ਜਿੰਨੀ ਜਲਦੀ ਹੋ ਸਕੇ ਕੀਤੀ ਜਾਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸਪਸ਼ਟ ਦਿਸ਼ਾ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਕਲਾਸ ਵਿੱਚ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸੈਟਲ ਹੋਣ ਦਾ ਤਰੀਕਾ ਦਿੰਦਾ ਹੈ, ਬੱਚਿਆਂ ਨਾਲ ਗੱਲਬਾਤ ਕਰਨਾ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨਾਲ ਨਿਯਮਾਂ 'ਤੇ ਸਹਿਮਤ ਹੋਣਾ ਸਭ ਤੋਂ ਵਧੀਆ ਹੈ। ਇਹ ਇੱਕ ਸਕਾਰਾਤਮਿਕ ਕਲਾਸਰੂਮ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਨੂੰ ਪਾਲਣ ਅਤੇ ਉਸਾਰਨ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਮਾਲਕੀ ਅਤੇ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਦੀ ਇੱਕ ਵਿਸ਼ਿਸ਼ਟ ਭਾਵਨਾ ਵੱਲ ਲੈ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸਕਾਰਾਤਮਿਕ ਵਾਕਾਂਸ਼ ਦੇ ਨਾਲ ਨਿਯਮ ਛੋਟੇ, ਸਪਸ਼ਟ ਅਤੇ ਸਮਝਣ ਵਿੱਚ ਅਸਾਨ ਹੋਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ।

1.5.4.2 ਮੁਸ਼ਕਲ ਵਿਵਹਾਰ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧਨ ਕਰਨਾ

ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਨੂੰ ਔਖੇ ਵਿਹਾਰਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧਨ ਕਰਨਾ ਵੀ ਸਿੱਖਣਾ ਪਵੇਗਾ ਕਿਉਂਕਿ ਵਿਵਹਾਰ ਅਕਸਰ ਅਣ-ਬੋਲੀ ਭਾਸ਼ਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਜਿਸ ਰਾਹੀਂ ਬੱਚੇ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਅਤੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਨੂੰ ਲਾਗੂ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਅਕਸਰ ਇਸ ਲਈ ਵੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਵਿਹਾਰ ਦੇ ਨਿਯਮਾਂ ਜਾਂ ਵਿਹਾਰ ਦੇ ਵਿਕਲਪਿਕ ਤਰੀਕਿਆਂ ਤੋਂ ਅਣਜਾਣ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਨੂੰ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਸੁਲਝਾਉਣ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਵਿਵਹਾਰ ਨੂੰ ਸਕਾਰਾਤਮਿਕ ਢੰਗ ਨਾਲ ਸੋਧ ਦੇਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਸਕਾਰਾਤਮਿਕ ਮਾਰਗਦਰਸ਼ਨ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਸੰਜਮ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਸਿਖਾਉਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਸੋਚ-ਸਮਝ ਕੇ ਚੋਣਾਂ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਦੇਖਭਾਲ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਅਤੇ ਆਦਰਯੋਗ ਬਾਲਗ ਛੋਟੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਵਿਕਲਪਿਕ ਵਿਵਹਾਰਾਂ ਦੀ ਪੜਚੋਲ ਕਰਨ, ਸਮਾਜਿਕ ਹੁਨਰ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨ ਅਤੇ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਨੂੰ ਹੱਲ ਕਰਨਾ ਸਿੱਖਣ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕਰਨ ਲਈ ਇੱਕ ਸਹਾਇਕ ਮਾਹੌਲ ਬਣਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਨੂੰ ਮਾਰਗਦਰਸ਼ਨ ਲਈ ਸਕਾਰਾਤਮਿਕ ਪਹੁੰਚ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇੱਕ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਮਾਰਗਦਰਸ਼ਨ ਪਹੁੰਚ ਇੰਟਰਐਕਟਿਵ ਹੈ। ਬਾਲਗ ਅਤੇ ਬੱਚੇ ਦੋਵੇਂ ਬਦਲਣਾ ਸਿੱਖਦੇ ਹਨ ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਇੱਕ ਸਾਂਝੇ ਟੀਚੇ ਲਈ ਇੱਕ-ਦੂਜੇ ਨਾਲ ਗੱਲਬਾਤ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਬੱਚੇ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਨੂੰ ਸਮਝਣਾ ਸਾਨੂੰ ਬੱਚਿਆਂ ਤੋਂ ਵਿਵਹਾਰ/ਉਮੀਦਾਂ ਦੇ ਢੁਕਵੇਂ ਮਾਪਦੰਡ ਨਿਰਧਾਰਿਤ ਕਰਨ, ਢੁਕਵੇਂ ਵਿਕਲਪਾਂ ਬਾਰੇ ਸੋਚਣ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਉਮਰ-ਮੁਤਾਬਿਕ ਵਿਆਖਿਆਵਾਂ ਜਾਂ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਸਮਝਾਉਣ ਦੇ ਤਰੀਕਿਆਂ ਬਾਰੇ ਸੋਚਣ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕਰੇਗਾ।

ਅਜਿਹੀਆਂ ਕਾਰਵਾਈਆਂ ਜੋ ਬੇਇੱਜ਼ਤ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ ਜਾਂ ਘੱਟ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ, ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਅਧਿਆਪਕਾਂ, ਮਾਪਿਆਂ ਅਤੇ ਹੋਰ ਦੇਖਭਾਲ ਕਰਨ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਨਕਾਰਾਤਮਿਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਦੇਖਣ ਦਾ ਕਾਰਨ ਬਣ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ, ਜੋ ਸਿੱਖਣ ਨੂੰ ਰੋਕ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਦੂਜਿਆਂ ਪ੍ਰਤਿ ਨਿਰਦਈ ਹੋਣਾ ਸਿਖਾ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ। ਹਾਲਾਂਕਿ, ਉਹ ਕਾਰਵਾਈਆਂ ਜੋ ਬੱਚੇ ਦੇ ਜਤਨਾਂ ਅਤੇ ਤਰੱਕੀ ਨੂੰ ਸਵਿਕਾਰ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ, ਭਾਵੇਂ ਕਿੰਨੀ ਵੀ ਹੌਲੀ ਜਾਂ ਛੋਟੀ ਕਿਉਂ ਨਾ ਹੋਵੇ, ਸਿਹਤਮੰਦ ਵਿਕਾਸ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰਨ ਦੀ ਸੰਭਾਵਨਾ ਹੈ।

1.5.4.3 ਅਨੁਸ਼ਾਸਨ

ਅਨੁਸ਼ਾਸਨ ਮਾਰਗਦਰਸ਼ਨ ਰਣਨੀਤੀਆਂ ਦਾ ਇੱਕ ਹਿੱਸਾ ਹੈ ਜੋ ਬਾਲਗ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਕਾਰਵਾਈਆਂ ਲਈ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰ ਬਣਨ,

ਸਵੈ-ਨਿਯੰਤਰਨ ਸਿੱਖਣ ਅਤੇ ਉਚਿਤ ਢੰਗ ਨਾਲ ਵਿਵਹਾਰ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕਰਨ ਲਈ ਵਰਤਦੇ ਹਨ। ਅਨੁਸ਼ਾਸਨ ਦਾ ਮਤਲਬ ਸਜ਼ਾ ਦੇਣਾ ਅਤੇ ਵਿਵਹਾਰ ਨੂੰ ਰੋਕਣਾ ਨਹੀਂ ਹੈ।

ਇੱਕ ਚੰਗੀ ਮਾਰਗਦਰਸ਼ਨ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਦੇ ਮੁੱਖ ਟੀਚਿਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ ਹੈ, ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਸਵੈ-ਅਨੁਸ਼ਾਸਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕਰਨਾ। ਇਹ ਤਾਂ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜੇਕਰ ਬਾਲਗ ਅਜਿਹੇ ਤਰੀਕਿਆਂ ਨਾਲ ਅਗਵਾਈ ਕਰਦੇ ਹਨ ਜੋ ਬੱਚਿਆਂ ਦੀ ਆਪਣੇ-ਆਪ ਨੂੰ ਕਾਬੂ ਕਰਨ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਵਿੱਚ ਸਹਾਇਤਾ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਹੌਲੀ-ਹੌਲੀ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਸੌਂਪਣ ਨਾਲ, ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਕਾਰਵਾਈਆਂ ਨੂੰ ਨਿਯੰਤਰਨ ਕਰਨ ਦਾ ਮੌਕਾ, ਬਾਲਗ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਨਾਲ ਸੰਚਾਰ ਕਰਦੇ ਹਨ।

1.5.4.4 ਅਧਿਆਪਕ ਦੁਆਰਾ ਵਰਤੀ ਜਾਂਦੀ ਭਾਸ਼ਾ

ਜਿਵੇਂਕਿ ਅਧਿਆਪਕ ਸਮੱਸਿਆ ਵਾਲੇ ਵਿਵਹਾਰ ਨੂੰ ਸੰਭਾਲਨ ਦਾ ਤਜਰਬਾ ਹਾਸਲ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਸਹੀ ਕਿਸਮ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਨਾ ਸਿੱਖਦੇ ਹਨ। ਅਧਿਆਪਕ ਖੋਜ ਕਰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਅਵਾਜ਼ ਕਿੰਨੀ ਸ਼ਕਤੀਸ਼ਾਲੀ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਕਿਹੜੇ ਸ਼ਬਦ ਸਭ ਤੋਂ ਵਧੀਆ ਅਤੇ ਕਦੇ ਕੰਮ ਕਰਨਗੇ। ਉਹ ਚਿਹਰੇ ਦੇ ਹਾਵ-ਭਾਵਾਂ ਤੋਂ ਜਾਣੂ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਇੱਕ ਛੂਹ ਜਾਂ ਨਜ਼ਰ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਕੀ ਦੱਸਦੀ ਹੈ।

ਉਹ ਆਪਣੇ ਸਰੀਰ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਿਵੇਂ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਅਨੁਸ਼ਾਸਨ ਪ੍ਰਤਿ ਇੱਕ ਵੱਖਰਾ ਰਵੱਈਆ ਅਤੇ ਪਹੁੰਚ ਦਰਸਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਤਜਰਬੇ ਰਾਹੀਂ, ਨਵੇਂ ਅਧਿਆਪਕ ਸਿੱਖਦੇ ਹਨ ਕਿ ਇਹਨਾਂ ਸਾਧਨਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਉਹਨਾਂ ਤਰੀਕਿਆਂ ਨਾਲ ਕਿਵੇਂ ਕਰਨੀ ਹੈ ਜੋ ਉਹਨਾਂ ਅਤੇ ਬੱਚਿਆਂ ਲਈ ਸਭ ਤੋਂ ਵਧੀਆ ਕੰਮ ਕਰਨਗੇ। ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਨੂੰ ਬੱਚਿਆਂ ਨਾਲ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗੱਲ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਹ ਦੂਜੇ ਲੋਕਾਂ ਨਾਲ ਗੱਲ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਬੱਚਿਆਂ ਦੀ ਨਕਲ ਕਰਨ ਲਈ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਅਵਾਜ਼ ਦੀ ਅਵਾਜ਼ ਨੂੰ ਨਿਯੰਤਰਨ ਕਰਨਾ ਅਤੇ ਬੋਲਣ ਦੇ ਚੰਗੇ ਪੈਟਰਨ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਨਾ ਸਿੱਖੋ। ਸੁਣਨ ਲਈ, ਇੱਕ ਆਮ ਸੁਰ ਵਿੱਚ ਬੋਲਣ ਲਈ ਕਾਫੀ ਨੇੜੇ ਜਾਓ; ਬੱਚੇ ਦੇ ਸਰੀਰਿਕ ਪੱਧਰ ਤੱਕ ਹੇਠਾਂ ਜਾਓ। ਅਕਸਰ, ਵਾਲੀਅਮ ਅਤੇ ਪਿੱਚ ਨੂੰ ਘਟਾਉਣਾ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਸਧਾਰਨ, ਸਪਸ਼ਟ ਕਥਨਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰੋ, ਇੱਕ ਵਾਰ ਬੋਲੇ ਜਾਣ ਨਾਲ ਵਧੇਰੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਹੋਵੇਗਾ। ਬੱਚਾ ਸ਼ਾਮਲ ਅਸਲ ਮੁੱਦਿਆਂ 'ਤੇ ਧਿਆਨ ਦੇਣ ਦੇ ਯੋਗ ਹੋਵੇਗਾ।

ਛੋਟੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨਾਲ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਸਮੇਂ, ਅਧਿਆਪਕ ਨੂੰ ਸਰੀਰ ਦੀ ਉਚਾਈ ਅਤੇ ਸਥਿਤੀ ਬਾਰੇ ਸੁਚੇਤ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਬੱਚੇ ਦੇ ਪੱਧਰ ਤੱਕ ਹੇਠਾਂ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਜਿਸ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਅਧਿਆਪਕ ਆਪਣੇ ਸਰੀਰ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਨਜ਼ਦੀਕੀ ਸੰਬੰਧਾਂ ਅਤੇ ਜਾਣ-ਪਛਾਣ ਨੂੰ ਸੱਦਾ ਜਾਂ ਅਸਵਿਕਾਰ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇੱਕ ਬੱਚਾ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਨੂੰ ਵਧੇਰੇ ਪਹੁੰਚਯੋਗ ਪਾਵੇਗਾ ਜੇਕਰ ਉਹ ਬਾਂਹਾਂ ਜੋੜ ਕੇ, ਖੜ੍ਹੇ ਹੋਣ ਦੀ ਬਜਾਏ, ਬਾਂਹਾਂ ਖੋਲ੍ਹ ਕੇ, ਨੀਵੇਂ ਬੈਠੇ ਹੋਣ। ਕਿਸੇ ਅਧਿਆਪਕ ਦੇ ਗ਼ੈਰ-ਮੌਖਿਕ ਵਿਵਹਾਰ, ਜਿਵੇਂਕਿ ਇਸ਼ਾਰੇ, ਮੁਦਰਾ ਅਤੇ ਅੱਖਾਂ ਦਾ ਸੰਪਰਕ ਅਜਿਹਾ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਬੱਚਾ ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਝਿਜਕ ਦੇ ਉਹਨਾਂ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਅਧਿਆਪਕ ਨੂੰ ਉਸ ਦੇ ਅਨੁਸ਼ਾਸਨ ਦੇ ਤਰੀਕੇ ਦੀ ਜਾਂਚ ਕਰਨੀ ਪੈਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਬਾਰੇ ਉਸ ਦੇ ਅਨੁਭਵਾਂ ਅਤੇ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਸਵਿਕਾਰ ਕਰਨਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਖਾਸ ਤੌਰ 'ਤੇ ਉਹ ਧਾਰਨਾਵਾਂ ਜੋ ਬੱਚੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਸੰਦਰਭ ਅਤੇ ਪਿਛੋਕੜ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਕਿਵੇਂ ਵਿਵਹਾਰ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਮਾਰਗਦਰਸ਼ਨ ਦੇ ਸਭ ਤੋਂ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਢੰਗ ਸਪਸ਼ਟ, ਇਕਸਾਰ ਅਤੇ ਨਿਰਪੱਖ ਨਿਯਮ ਹਨ ਜੋ ਇਕਸਾਰ, ਮਨੁੱਖੀ ਤਰੀਕਿਆਂ ਨਾਲ ਲਾਗੂ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਨਿਯਮਾਂ ਦੀ ਉਲੰਘਣਾ ਕਰਨ 'ਤੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਨਤੀਜਿਆਂ ਤੋਂ ਜਾਣੂ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਚੰਗੇ ਮਾਰਗਦਰਸ਼ਨ ਅਭਿਆਸ ਬੱਚੇ ਦੇ ਵਿਵਹਾਰ ਦੇ ਸਕਾਰਾਤਮਿਕ ਪਹਿਲੂਆਂ 'ਤੇ ਜ਼ੋਰ ਦਿੰਦੇ ਹਨ, ਨਾਕਿ ਸਿਰਫ ਸਮੱਸਿਆ ਵਾਲੇ ਵਿਵਹਾਰ 'ਤੇ।

ਬੱਚਿਆਂ ਲਈ ਮਾਰਗਦਰਸ਼ਨ ਦੇ ਉਪਾਅ ਵਧੇਰੇ ਅਰਥ ਰੱਖਦੇ ਹਨ ਜੇਕਰ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਕਾਰਵਾਈਆਂ ਲਈ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਲੈਣ ਲਈ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹ ਸਮੱਸਿਆ ਹੱਲ ਕਰਨ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਹਨ।

ਭਾਗ 1.6

ਅਧਿਆਪਨ ਲਈ ਸਮੱਗਰੀ

ਫਾਉਂਡੇਸ਼ਨਲ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਪੜ੍ਹਾਉਣ ਨੂੰ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਦੇ ਟੀਚਿਆਂ, ਯੋਗਤਾਵਾਂ ਅਤੇ ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਨਤੀਜਿਆਂ ਦੁਆਰਾ ਸੂਚਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਅਧਿਆਪਨ-ਸਿਖਲਾਈ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਵਿੱਚ ਵਰਤੀ ਜਾਣ ਵਾਲੀ ਸਮੱਗਰੀ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖਣ ਦਾ ਵਾਤਾਵਰਨ, TLM ਅਤੇ ਕਿਤਾਬਾਂ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ।

ਸਿਲੇਬਸ ਨੂੰ ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਨਤੀਜਿਆਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਸੰਗਿਕ ਬਣਾਉਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਸਿਲੇਬਸ ਵਿੱਚ ਯੋਜਨਾਬੱਧ ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਕ੍ਰਮ ਬਾਰੇ ਹੈਂਡਬੁੱਕਾਂ ਰਾਹੀਂ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਦਾ ਮਾਰਗਦਰਸ਼ਨ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਮੁਲਾਂਕਣਾਂ ਲਈ ਵਿਆਪਕ ਦਿਸ਼ਾ-ਨਿਰਦੇਸ਼ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ਚੁਣੀ ਗਈ ਸਮੱਗਰੀ ਸੰਵੇਦਨਾਤਮਿਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਰੁਝੇਵਿਆਂ ਵਾਲੀ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ (ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ ਬੱਚੇ ਦੀਆਂ ਇੰਦਰੀਆਂ ਨੂੰ ਸਰਗਰਮ ਕਰਨਾ, ਸੁਹਜ ਦੀ ਅਪੀਲ ਕਰਨਾ) ਅਤੇ ਬੱਚੇ ਦੇ ਅਨੁਭਵਾਂ ਦੇ ਸੰਦਰਭ ਵਿੱਚ ਅਮਲੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਢੁਕਵਾਂ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਦੇ ਤਜਰਬਿਆਂ ਤੋਂ ਲਿਆ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰਿਕ, ਭੂਗੋਲਿਕ ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਸੰਦਰਭ ਨੂੰ ਪ੍ਰਤੀਬਿੰਬਤ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਬੱਚਾ ਵਧ ਅਤੇ ਵਿਕਾਸ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ ਜਾਣੂ ਤੋਂ ਅਣਜਾਣ, ਸਧਾਰਨ ਤੋਂ ਗੁੰਝਲਦਾਰ ਅਤੇ ਆਪਣੇ-ਆਪ ਤੋਂ ਦੂਜਿਆਂ ਤੱਕ ਅਤੇ ਬੱਚਿਆਂ ਦੀਆਂ ਵਿਭਿੰਨ ਰੁਚੀਆਂ ਨੂੰ ਅਨੁਕੂਲਿਤ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ਭਾਸ਼ਾ ਲਈ ਪਾਠਾਂ ਵਿੱਚ ਸਥਾਨਿਕ ਕੁਦਰਤੀ ਅਤੇ ਮਨੁੱਖੀ ਵਾਤਾਵਰਨ ਦੀ ਸਮੱਗਰੀ ਦੇ ਨਾਲ ਕਹਾਣੀਆਂ ਅਤੇ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਦਾ ਇੱਕ ਚੰਗਾ ਸੰਤੁਲਨ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਜਦੋਂਕਿ ਕਹਾਣੀਆਂ ਅਤੇ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਛੋਟੇ ਬੱਚਿਆਂ ਦੀ ਕਲਪਨਾਤਮਿਕ ਅਤੇ ਭਾਸ਼ਾਈ ਸਮਰੱਥਾ ਨੂੰ ਵਧਾਉਂਦੀਆਂ ਹਨ, ਬਨਸਪਤੀ ਅਤੇ ਜੀਵ-ਜੰਤੂਆਂ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਸਮਾਜਿਕ ਅਤੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰਿਕ ਪਹਿਲੂਆਂ ਦੀ ਸਮੱਗਰੀ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਦੇ ਸੰਸਾਰ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਦੀ ਆਗਿਆ ਦਿੰਦੀ ਹੈ। ਸਮੱਗਰੀ ਪਾਠ-ਪੁਸਤਕਾਂ, ਵਰਕਬੁੱਕਾਂ, ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਸਾਹਿਤ, ਫਲੈਸ਼ਕਾਰਡਜ਼, ਗੇਮਾਂ ਅਤੇ ਪਹੇਲੀਆਂ ਵਰਗੀਆਂ ਸਮੱਗਰੀਆਂ ਅਤੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਆਡੀਓ-ਵਿਡੀਓ ਸਮੱਗਰੀਆਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ।

ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਸਮਾਨ, ਗਣਿਤ ਵਿੱਚ ਸਮੱਗਰੀ ਸਥਾਨਿਕ ਵਾਤਾਵਰਨ ਨਾਲ ਰੁਝੇਵੇਂ ਨੂੰ ਦਰਸਾ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਗਣਿਤ ਦੀਆਂ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ, ਭਾਵੇਂ ਅਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਣਾ ਹੋਵੇ ਜਾਂ ਗਿਣਨ ਨੂੰ ਕੁਦਰਤੀ ਅਤੇ ਮਨੁੱਖੀ ਵਾਤਾਵਰਨਾਂ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਹੋਣ ਨਾਲ ਜੋੜਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਪਾਠ-ਪੁਸਤਕਾਂ ਅਤੇ ਵਰਕਬੁੱਕਾਂ ਵਿੱਚ ਸਮੱਗਰੀ ਨੂੰ ਕਲਾਸਰੂਮ ਵਿੱਚ ਢੁਕਵੀਆਂ ਹੋਰਾਫੇਰੀ ਨਾਲ ਪੂਰਕ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ਕਲਾ ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਤਜਰਬਿਆਂ ਦੀ ਯੋਜਨਾ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸਿਖਲਾਈ ਨਤੀਜਿਆਂ 'ਤੇ ਕੇਂਦਰਿਤ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਵਜੋਂ ਕੀਤੀ ਜਾਣੀ ਹੈ ਅਤੇ ਸਮੱਗਰੀ ਸਕੂਲ ਦੇ ਸਥਾਨਿਕ ਸੰਦਰਭ ਤੋਂ ਤਿਆਰ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ।

1.6.1 ਅਧਿਆਪਨ-ਸਿਖਲਾਈ ਸਮੱਗਰੀ

ਇਸ ਪੜਾਅ 'ਤੇ ਟੀਚਿੰਗ-ਲਰਨਿੰਗ ਮਟੀਰੀਅਲ (TLMs) ਨੂੰ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਬਹੁ-ਸੰਵੇਦਨਾਤਮਿਕ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਹੱਥਾਂ ਦੀ ਸਰਗਰਮੀ ਨਾਲ ਵਰਤੋਂ ਕਰਨ ਲਈ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ; ਇਸ ਵਿੱਚ ਗਿਣਤੀ ਅਤੇ ਸੰਖਿਆ ਲਈ ਹੋਰਾਫੇਰੀ ਲਈ ਸਧਾਰਨ ਖਿਡੌਣੇ, ਬੱਚਿਆਂ ਦੀਆਂ ਕਿਤਾਬਾਂ, ਤਸਵੀਰਾਂ ਦੀਆਂ ਕਿਤਾਬਾਂ, ਗਤੀਵਿਧੀ ਦੀਆਂ ਕਿਤਾਬਾਂ, ਵਰਕਸ਼ੀਟਾਂ ਅਤੇ ਆਡੀਓ-ਵਿਡੀਓ ਸਮੱਗਰੀ ਸਿੱਖਣ ਵਿੱਚ ਸਹਾਇਤਾ ਕਰਦੀ ਹੈ।

ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਨੂੰ ਸਥਾਨਿਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਉਪਲਬਧ ਸਮੱਗਰੀ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰ ਕੇ TLM ਤਿਆਰ ਕਰਨ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਸਥਾਨਿਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਉਪਲਬਧ ਉਤਪਾਦਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਦੇ ਹੋਏ TLM ਜਿਵੇਂਕਿ ਖਿਡੌਣੇ, ਪਹੋਲੀਆਂ ਅਤੇ ਬੋਰਡ ਬਣਾਉਣ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਵਿੱਚ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰਨਾ, ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਦੇ ਸਾਰੇ ਪਹਿਲੂਆਂ ਨੂੰ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਕੁਝ ਸਰੋਤ ਜੋ ਆਕਰਸ਼ਕ, ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਹਨ ਅਤੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਉਤਸੁਕਤਾ ਨਾਲ ਖੋਜਣ ਅਤੇ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕਰਨ ਦੇ ਢੁਕਵੇਂ ਮੌਕੇ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਜੋ ਸਥਾਨਿਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਉਪਲਬਧ ਨਹੀਂ ਹਨ, ਨੂੰ ਬਜ਼ਾਰ ਤੋਂ ਖਰੀਦਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

TLM ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਠੋਸ ਅਨੁਭਵ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰ ਕੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਸਿੱਖਣ ਨੂੰ ਵਧਾ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਗਣਿਤ ਲਈ, ਅਧਿਆਪਕ ਸਥਾਨਿਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਉਪਲਬਧ ਸਮੱਗਰੀ, ਜਿਵੇਂਕਿ ਬੀਜ, ਸਟਿਕਸ, ਕੰਕਰ, ਕਾਗਜ਼ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਸਧਾਰਨ TLM ਜਿਵੇਂਕਿ ਕਾਉਂਟਰ, ਬੰਡਲ-ਸਟਿਕਸ, ਗਣਿਤਮਾਲਾ, ਤੀਰ ਕਾਰਡ, ਫਲੈਟ-ਲੰਬੀਆਂ-ਯੂਨਿਟਾਂ, ਅਕਾਰ ਕੱਟ-ਆਊਟ, ਤੂੜੀ ਦੇ ਮਾਡਲ ਗੱਤੇ, ਮਣਕੇ ਅਤੇ ਪੋਲੀਓਮਿਨ ਬਣਾ ਸਕਦੇ ਹਨ।

ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ ਦਾ ਵਿਚਾਰ ਸਿਰਫ ਕਿਤਾਬਾਂ ਦਾ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਚੰਗੀਆਂ ਪੁਸਤਕਾਂ ਦਾ ਆਕਰਸ਼ਕ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਹੈ ਜੋ ਸਮੇਂ-ਸਮੇਂ 'ਤੇ ਬਦਲਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ ਨੂੰ ਇੱਕ ਸਰਗਰਮ ਸਥਾਨ ਬਣਾਉਣ ਅਤੇ ਪੜ੍ਹਨ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਅਤੇ ਰੁਚੀ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਲਈ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਅਧਿਆਪਕ ਅਤੇ ਹੋਰ ਬਾਲਗ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ ਵਿੱਚ ਪਾਠਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਪੜ੍ਹਨ ਦੇ ਵਿਹਾਰ ਦਾ ਮਾਡਲ ਬਣਾ ਸਕਦੇ ਹਨ, ਉੱਚੀ ਅਵਾਜ਼ ਵਿੱਚ ਪੜ੍ਹ ਸਕਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਹੋਰ ਰੁਝੇਵਿਆਂ ਦੀ ਯੋਜਨਾ ਬਣਾ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ ਜਾਂ ਮਨੋਨੀਤ ਰੀਡਿੰਗ ਕੋਨਿਆਂ ਨਾਲ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਚੰਗੇ ਬਾਲ ਸਾਹਿਤ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ ਤੋਂ ਕਿਤਾਬਾਂ 'ਉਧਾਰ' ਲੈਣ ਅਤੇ ਕਲਾਸਰੂਮ ਜਾਂ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ ਵਿੱਚ ਵਾਪਸ ਰੱਖਣ ਲਈ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ਸਿੱਖਿਆ ਸ਼ਾਸਤਰੀ ਅਭਿਆਸ ਦੇ ਹਿੱਸੇ ਵਜੋਂ, ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਨੂੰ ਸਮੱਗਰੀ ਦੀ ਸਾਵਧਾਨੀ ਨਾਲ ਵਰਤੋਂ ਦਾ ਮਾਡਲ ਬਣਾਉਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਸਮੱਗਰੀ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਅਤੇ ਸਾਂਝਾ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਦੇਖਭਾਲ ਅਤੇ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਦਾ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਇਸ ਪੜਾਅ ਲਈ ਇੱਕ ਜ਼ਰੂਰੀ ਸਿੱਖਣ ਦਾ ਨਤੀਜਾ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਨੂੰ ਸਕੂਲੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਦੇ ਬਾਅਦ ਦੇ ਪੜਾਵਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਲੰਘਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ਸੁਰੱਖਿਆ ਅਤੇ ਭਾਗੀਦਾਰੀ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਇੱਕ ਸੰਤੁਲਿਤ ਪਹੁੰਚ ਦੇ ਨਾਲ, ਵੱਖ-ਵੱਖ ਕਿਸਮਾਂ ਦੀ ਤਕਨਾਲੋਜੀ, ਡਿਜੀਟਲ ਅਤੇ ਆਡੀਓ-ਵਿਡੀਓ ਸਮੱਗਰੀ ਨੂੰ ਵੀ ਇੱਕ TLM ਵਜੋਂ ਵਰਤਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਬੱਚਿਆਂ ਦੀ ਸਮੱਗਰੀ ਅਤੇ ਸਮੱਗਰੀ ਦੀ ਵਿਭਿੰਨ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਜੋ ਬੱਚੇ ਲਈ ਪ੍ਰਸੰਗਿਕ, ਉਮਰ-ਮੁਤਾਬਕ ਅਤੇ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਅਤੇ ਸਮੱਗਰੀਆਂ ਦੀ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਵਿੱਚ ਉਪਲਬਧ ਹੈ। ਅਪਾਹਜ ਬੱਚਿਆਂ ਦੀ ਪਹੁੰਚ ਅਤੇ ਸ਼ਮੂਲੀਅਤ ਨੂੰ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਉਹਨਾਂ ਵਿੱਚ ਵਿਭਿੰਨ ਰੂਪ, ਖਾਲੀ ਥਾਂ ਅਤੇ ਫਾਰਮੈਟ ਹੋਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ। ਕੁੰਜੀ ਇਹ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਕਿ ਸਿੱਖਿਆਰਥੀ ਲਈ ਇੱਕ ਅਨੰਦਦਾਇਕ ਅਨੁਭਵ ਪੈਦਾ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ ਅਤੇ ਬੱਚੇ ਦੀ ਪੈਦਾਇਸ਼ੀ ਉਤਸੁਕਤਾ ਅਤੇ ਏਜੰਸੀ ਨੂੰ ਖੁਆਉਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਲਈ ਅਧਿਆਪਕਾਂ, ਮਾਪਿਆਂ ਅਤੇ ਭਾਈਚਾਰੇ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਵਿਕਾਸ ਨੂੰ ਸਮਰਥਨ ਦਿੱਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

1.6.2 ਕਿਤਾਬਾਂ ਅਤੇ ਪਾਠ-ਪੁਸਤਕਾਂ

ਫਾਊਂਡੇਸ਼ਨਲ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਰੂਪਾਂ (ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ ਤਸਵੀਰ ਦੀਆਂ ਕਿਤਾਬਾਂ, ਕਹਾਣੀਆਂ ਦੀਆਂ ਕਿਤਾਬਾਂ, ਪੱਧਰਡ ਰੀਡਰ ਅਤੇ ਵਰਕਸ਼ੀਟਾਂ) ਵਿੱਚ ਪਾਠਾਂ ਨਾਲ ਜੁੜਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। 3 ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਦੇ ਬੱਚਿਆਂ ਸਮੇਤ ਸਾਰੇ ਬੱਚਿਆਂ ਲਈ ਢੁਕਵੀਆਂ ਕਿਤਾਬਾਂ ਦੀ ਇੱਕ ਵਿਸ਼ਾਲ ਕਿਸਮ ਸਕੂਲਾਂ ਨੂੰ ਉਪਲਬਧ ਕਰਵਾਈ ਜਾਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਵੱਡੀਆਂ ਤਸਵੀਰਾਂ ਵਾਲੀਆਂ ਕਿਤਾਬਾਂ, ਰੰਗੀਨ ਪੱਧਰ ਵਾਲੇ ਪਾਠਕ, ਦਿਲਚਸਪ ਕਹਾਣੀਆਂ ਅਤੇ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਵਾਲੀਆਂ ਕਿਤਾਬਾਂ, ਇਹ ਸਭ ਕਿਤਾਬਾਂ ਪੜ੍ਹਨ ਨੂੰ ਬੱਚਿਆਂ ਲਈ ਇੱਕ ਰੋਮਾਂਚਕ ਅਤੇ ਦਿਲਚਸਪ ਅਨੁਭਵ ਬਣਾਉਣਗੀਆਂ। ਸਾਡੇ ਦੇਸ ਵਿੱਚ ਕਹਾਣੀਆਂ, ਲੋਕ ਕਥਾਵਾਂ ਅਤੇ ਕਥਾਵਾਂ ਦੀ ਇੱਕ ਅਮੀਰ ਵਿਰਾਸਤ ਹੈ ਜੋ ਖੇਤਰ ਤੋਂ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਹਨਾਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਨੂੰ ਸਾਰੀਆਂ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਅਨੁਵਾਦ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹਨਾਂ ਸਰੋਤਾਂ ਤੋਂ ਵਧੀਆ ਬਾਲ ਸਾਹਿਤ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸਾਰਿਆਂ ਲਈ ਉਪਲਬਧ ਕਰਵਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਸਕੂਲਾਂ ਵਿੱਚ ਵਿਭਿੰਨ ਕਿਸਮ ਦੀਆਂ ਪੁਸਤਕਾਂ ਉਪਲਬਧ ਕਰਵਾ ਕੇ ਨੌਜਵਾਨਾਂ ਦੇ ਮਨਾਂ ਵਿੱਚ ਸਾਹਿਤ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਅਤੇ ਸੁਆਦ ਪੈਦਾ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਪਾਠ-ਪੁਸਤਕਾਂ ਨੂੰ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਤੌਰ 'ਤੇ ਫਾਉਂਡੇਸ਼ਨਲ ਪੱਧਰ ਲਈ ਸਪਸ਼ਟ ਤੌਰ 'ਤੇ ਯੋਗਤਾਵਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। 3-6 ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਲਈ, ਸਿੱਖਣ ਦਾ ਮਾਹੌਲ, TLM ਅਤੇ ਵਰਕਸ਼ੀਟਾਂ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਟੀਚਿਆਂ ਅਤੇ ਸਿੱਖਿਆ ਸੰਬੰਧੀ ਲੋੜਾਂ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਨ ਲਈ ਕਾਫੀ ਹਨ। ਉਹਨਾਂ 'ਤੇ ਪਾਠ-ਪੁਸਤਕਾਂ ਦਾ ਬੋਝ ਨਹੀਂ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ। 6-8 ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਦੇ ਬੱਚਿਆਂ ਲਈ, ਸਰਲ ਅਤੇ ਆਕਰਸ਼ਕ ਪਾਠ-ਪੁਸਤਕਾਂ 'ਤੇ ਵਿਚਾਰ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਜੋਕਿ ਇੱਕ ਵਰਕਬੁੱਕ ਵਜੋਂ ਵੀ ਕੰਮ ਕਰਨੀਆਂ ਚਾਹੀਦੀਆਂ ਹਨ ਪਰ ਸਿਰਫ ਪਾਠ-ਪੁਸਤਕਾਂ ਤੱਕ ਹੀ ਸੀਮਿਤ ਨਹੀਂ ਹੋਣੀਆਂ ਚਾਹੀਦੀਆਂ ਹਨ।

ਪਾਠ-ਪੁਸਤਕਾਂ ਅਕਸਰ ਇੱਕੋ-ਇੱਕ ਕਿਤਾਬਾਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਬੱਚੇ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਣਗੇ। ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਨੇੜਲੇ ਮਾਹੌਲ ਤੋਂ ਪਰੇ ਸੰਸਾਰ ਬਾਰੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਸਮਝ ਪਾਠ-ਪੁਸਤਕਾਂ ਵਿਚਲੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਾਂਤਾਂ ਦੁਆਰਾ ਬਣਾਈ ਗਈ ਹੈ, ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਅਤੇ ਮੁਲਾਂਕਣ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਉਮੀਦਾਂ ਨਾਲ ਜਾਣੂ ਕਰਵਾਉਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਪਾਠ-ਪੁਸਤਕ ਦੀ ਸਮੱਗਰੀ ਅਤੇ ਨਾਲ ਹੀ ਇਸ ਦੁਆਰਾ ਵਰਤੀ ਜਾਂਦੀ ਭਾਸ਼ਾ, ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰੇਰਿਤ ਕਰਦੀ ਹੈ।

ਪਾਠ-ਪੁਸਤਕ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਅਤੇ ਡਿਜ਼ਾਈਨ ਕਰਦੇ ਸਮੇਂ, ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਪਾਠਕ੍ਰਮ, ਅਨੁਸ਼ਾਸਨ, ਸਿੱਖਿਆ ਸ਼ਾਸਤਰ, ਤਕਨਾਲੋਜੀ, ਸੰਦਰਭ, ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਅਤੇ ਵਿਭਿੰਨਤਾ ਅਤੇ ਸ਼ਮੂਲੀਅਤ ਦੇ ਅੰਤਰੀਵ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਦੁਆਰਾ ਸੇਧ ਦਿੱਤੀ ਜਾਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਇਹਨਾਂ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਨੂੰ ਲਾਗੂ ਕਰਦੇ ਹੋਏ, ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਸਿਲੇਬਸ ਦਸਤਾਵੇਜ਼ ਦੀ ਰਚਨਾ, ਪਾਠ-ਪੁਸਤਕ ਦੇ ਲੇਖਕਾਂ, ਸਮੀਖਿਅਕਾਂ ਅਤੇ ਡਿਜ਼ਾਈਨਰਾਂ/ਚਿੱਤਰਾਂ ਦੇ ਪੈਨਲ, ਸਮੱਗਰੀ ਦੀ ਚੋਣ, ਸਿੱਖਿਆ ਸ਼ਾਸਤਰ ਅਤੇ ਮੁਲਾਂਕਣ, ਪਾਠ-ਪੁਸਤਕ ਦੀ ਬਣਤਰ ਅਤੇ ਵਰਤੀ ਗਈ ਭਾਸ਼ਾ, ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਅਤੇ ਡਿਜ਼ਾਈਨ, ਲਿਖਤ, ਸਮੀਖਿਆ ਅਤੇ ਪਾਇਲਟ ਰਨ ਅਤੇ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਦੀ ਪਾਠ-ਪੁਸਤਕ ਸਥਿਤੀ।

ਟੈਕਸਟਬੁੱਕ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕਾਂ ਨੂੰ ਲਾਗੂ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਗਿਆਨ ਅਤੇ ਗਣਿਤ ਦਾ ਸਹੀ ਗਿਆਨ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਸਿੱਖਿਆ ਸ਼ਾਸਤਰ ਦੀ ਸਪਸ਼ਟ ਸਮਝ ਜੋ ਯੋਗਤਾ ਅਤੇ ਸਮੱਗਰੀ ਲਈ ਢੁਕਵੀਂ ਹੈ ਅਤੇ ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਤਜਰਬੇ ਨੂੰ ਵਧਾਉਣ ਲਈ ਉਪਲਬਧ ਮੌਜੂਦਾ ਤਕਨਾਲੋਜੀ ਅਤੇ ਆਡੀਓ-ਵਿਡੀਓ ਸਮੱਗਰੀ ਤੋਂ ਵੀ ਜਾਣੂ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਸਥਾਨਿਕ ਸੰਦਰਭ ਅਤੇ ਵਾਤਾਵਰਨ ਵੀ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਵਿਚਾਰ ਹਨ।

ਪਾਠ-ਪੁਸਤਕ ਵਿੱਚ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਨੂੰ ਮੁਲਾਂਕਣ ਨੂੰ ਅਧਿਆਪਨ ਅਤੇ ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਨਾਲ ਜੋੜਨ ਦੇ ਠੋਸ ਤਰੀਕੇ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ। ਜੇਕਰ ਵਿਹਾਰਿਕ ਹੈ, ਤਾਂ ਇੱਕ ਅਧਿਆਪਕ ਦੇ ਮਾਡਿਊਲ ਨੂੰ ਪਾਠ-ਪੁਸਤਕ ਦੇ ਇੱਕ ਸਾਥੀ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਵਿਕਸਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਇਸ ਦੀ ਪਹੁੰਚ ਅਤੇ ਸਮੱਗਰੀ ਦੋਵਾਂ ਨਾਲ ਜੋੜਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਜਦੋਂਕਿ ਅਧਿਆਪਕ ਮਾਡਿਊਲ ਮੁੱਖ ਤੌਰ 'ਤੇ ਅਧਿਆਪਕ ਲਈ ਹੈ, ਇਸ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਨਾਲ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਫਾਇਦਾ ਹੋਵੇਗਾ।

1.6.3 ਸਿੱਖਣ ਦਾ ਵਾਤਾਵਰਨ

ਇੱਕ ਸਮਾਵੇਸ਼ੀ, ਸਵਾਗਤ, ਰੰਗੀਨ ਅਤੇ ਅਨੰਦਮਈ ਸਿੱਖਣ ਦਾ ਮਾਹੌਲ ਜੋ ਹਰ ਬੱਚੇ ਦੀ ਭਾਗੀਦਾਰੀ ਦਾ ਸਮਰਥਨ ਕਰਦਾ ਹੈ, NCF ਵਿੱਚ ਦਰਸਾਈ ਯੋਗਤਾਵਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ ਬਹੁਤ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹੈ।

ੳ. ਅੰਦਰੂਨੀ ਵਾਤਾਵਰਨ ਨੂੰ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਰੋਸ਼ਨੀ ਅਤੇ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹਵਾਦਾਰ ਹੋਣ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਹੈ।

ਅ. ਇਹ ਬੱਚਿਆਂ ਲਈ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਅਤੇ ਸੱਦਾ ਦੇਣ ਵਾਲਾ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ੲ. ਇਸ ਨੂੰ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ।

ਸ. ਇਸ ਵਿੱਚ ਬੱਚੇ ਲਈ ਜਾਣੇ-ਪਛਾਣੇ ਅਤੇ ਨਵੇਂ ਅਨੁਭਵਾਂ ਦਾ ਸੰਤੁਲਨ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ਹ. ਇਸ ਵਿੱਚ ਸਮੱਗਰੀ ਦਾ ਸੰਤੁਲਨ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਜੋ ਵਿਕਾਸ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਡੋਮੇਨਾਂ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਕ. ਇਸ ਨੂੰ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਕੰਮ ਅਤੇ ਸਹਿਕਾਰੀ ਕੰਮ ਦੋਵਾਂ ਦੀ ਇਜਾਜ਼ਤ ਦੇਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ।

ਖ. ਇਸ ਵਿੱਚ ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਕੰਮ ਦੀਆਂ ਡਿਸਪਲੇਅ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਣੀਆਂ ਚਾਹੀਦੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਕੰਮ-ਕਾਜ ਨੂੰ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਰੱਖਣ ਦੀ ਆਗਿਆ ਵੀ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ।

ਉੱਪਰ ਦੱਸੇ ਨੁਕਤਿਆਂ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਵਿੱਚ ਰੱਖਦੇ ਹੋਏ, ECCE ਦੇ ਕੁਝ ਬੁਨਿਆਦੀ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਨੂੰ ਲਾਗੂ ਕਰ ਕੇ ਕਲਾਸਰੂਮ ਦੇ ਮਾਹੌਲ ਨੂੰ ਰੁਝੇਵੇਂ ਅਤੇ ਸਿੱਖਣ ਲਈ ਅਨੁਕੂਲ ਬਣਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਹੇਠਾਂ ਕੁਝ ਨੁਕਤੇ ਦੱਸੇ ਗਏ ਹਨ:

1.6.3.1 ਅੰਦਰੂਨੀ ਵਾਤਾਵਰਨ

- ੳ. ਚਲਦਾ ਬਲੈਕ-ਬੋਰਡ:** ਚਲਦਾ ਬਲੈਕ-ਬੋਰਡ ਬੱਚਿਆਂ ਦੀ ਪਹੁੰਚ ਵਿੱਚ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ-ਆਪ ਨੂੰ ਕਲਾਤਮਿਕ ਢੰਗ ਨਾਲ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਨ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਣ ਦਿੰਦਾ ਹੈ।
- ਅ. ਸਰਕਲ ਖੇਤਰ:** ਫਰਸ਼ 'ਤੇ ਸਾਫ਼ ਅਤੇ ਸੰਗਠਿਤ ਸਰਕਲ ਖੇਤਰ ਨੂੰ ਸਰਕਲ ਸਮੇਂ ਦੀਆਂ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਲਈ ਮਨੋਨੀਤ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।
- ੲ. ਕੋਨਾ ਸੈੱਟ-ਅੱਪ:** ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਨੂੰ ਸਮਰੱਥ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਕਲਾਸਰੂਮ ਦੇ ਅੰਦਰ ਕੋਨੇ ਦੀ ਯੋਜਨਾ ਬਣਾਈ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਮਾਸਕ ਅਤੇ ਕਠਪੁਤਲੀਆਂ ਦੇ ਨਾਲ ਇੱਕ ਨਾਟਕੀ ਖੇਡ ਕੋਨਾ, ਇੱਕ ਬਲਾਕ/ਪਹੇਲੀਆਂ ਅਤੇ ਮੈਥ ਕੋਨਾ, ਇੱਕ ਕਲਾ/ਡਰਾਇੰਗ ਕੋਨਾ, ਇੱਕ ਟਿੱਕਰਿੰਗ ਕੋਨਾ ਅਤੇ ਇੱਕ ਭਾਸ਼ਾ/ਕਿਤਾਬਾਂ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਣ। ਇਹ ਕੋਨੇ ਕਲਪਨਾਤਮਿਕ ਖੇਡ, ਸੰਵੇਦਨਾਤਮਿਕ ਵਿਕਾਸ, ਰਚਨਾਤਮਿਕਤਾ, ਸਮੱਸਿਆ-ਹੱਲ ਕਰਨ ਅਤੇ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਹੁਨਰ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰਦੇ ਹਨ।
- ਸ. ਕਲਾਸਰੂਮ ਡਿਸਪਲੇਅ:** ਕਲਾਸਰੂਮ ਨੂੰ ਗਤੀਸ਼ੀਲ ਅਤੇ ਜੀਵੰਤ ਬਣਾਉਣ ਲਈ, ਬੱਚਿਆਂ ਅਤੇ ਅਧਿਆਪਕ ਦੋਵਾਂ ਦੇ ਕੰਮ ਨੂੰ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਿਤ ਕਰਨ ਲਈ ਇੱਕ ਖੇਤਰ ਨਿਰਧਾਰਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਮੌਸਮ ਚਾਰਟ, ਇੱਕ ਸਮਾਂ-ਸਾਰਨੀ, ਅਧਿਆਪਕ ਦੁਆਰਾ ਤਿਆਰ ਕੀਤੇ ਚਾਰਟ ਅਤੇ ਆਦਰਸ਼ ਚਾਰਟ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ।
- ਹ. ਪੋਰਟਫੋਲੀਓ ਬੈਗ:** ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਕੰਮ ਦੀ ਅਸਾਨ ਪਹੁੰਚ ਅਤੇ ਦਿੱਖ ਲਈ ਅਤੇ ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਕੰਮ ਨੂੰ ਰਿਕਾਰਡ ਰੱਖਣ ਅਤੇ ਸਟੋਰ ਕਰਨ ਲਈ, ਪੋਰਟਫੋਲੀਓ ਬੈਗ, ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਨਾਮ ਦੇ ਨਾਲ ਸਾਫ਼-ਸੁਥਰੇ ਲੇਬਲ ਕੀਤੇ ਹੋਏ, ਇੱਕ ਤਾਰ/ਰੱਸੀ 'ਤੇ ਟੰਗੇ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ।
- ਕ. ਹਰ ਕਲਾਸਰੂਮ ਵਿੱਚ ਬੁਨਿਆਦੀ ਤੱਤ ਹੋਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ, ਜਿਵੇਂਕਿ ਸ਼ੀਸ਼ਾ, ਇੱਕ ਘੜੀ, ਜੁੱਤੀਆਂ ਰੱਖਣ ਲਈ ਜਗ੍ਹਾ ਅਤੇ ਇੱਕ ਡਸਟਬਿਨ।**

ਇਹਨਾਂ ਸਥਾਨਾਂ ਦੀ ਲੇਬਲਿੰਗ, ਡਿਸਪਲੇਅ ਵਿੱਚ ਟੈਕਸਟ ਅਤੇ ਰੀਡਿੰਗ ਕੋਨਿਆਂ ਨਾਲ ਵਾਤਾਵਰਨ ਨੂੰ ਅਮੀਰ, ਰੰਗੀਨ ਅਤੇ ਖੁਸ਼ਹਾਲ ਸਥਾਨ ਬਣਾਉਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

1.6.3.2 ਬਾਹਰੀ ਵਾਤਾਵਰਨ

- ੳ. ਰੇਤ ਦਾ ਟੋਇਆ:** ਰੇਤ ਦਾ ਟੋਇਆ ਬੱਚਿਆਂ ਲਈ ਇੱਕ ਸ਼ਾਨਦਾਰ ਖੇਡ ਖੇਤਰ ਹੈ, ਜਿਸ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਵਿਹਲੇ ਸਮੇਂ ਖੇਡਣ ਦੌਰਾਨ ਵੀ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਨੂੰ ਇੱਟਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਨਾਲ ਅਤੇ ਰੇਤ ਜਾਂ ਚਿੱਕੜ ਨਾਲ ਭਰ ਕੇ ਵੀ ਸੈੱਟਅੱਪ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।
- ਅ. ਮਿੱਟੀ ਦਾ ਡੱਬਾ:** ਕੁੱਲ ਅਤੇ ਵਧੀਆ ਚਾਲਕ ਯੋਗਤਾਵਾਂ ਨੂੰ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨ ਲਈ, ਮਿੱਟੀ ਦੇ ਚਿੱਤਰ ਅਤੇ ਖਿਡੌਣੇ ਨੂੰ ਮਿਲਾਉਣਾ, ਗੁੰਨ੍ਹਣਾ ਅਤੇ ਬਣਾਉਣਾ ਬਹੁਤ ਵਧੀਆ ਅਭਿਆਸ ਹੈ। ਇਹ ਮਿੱਟੀ ਵਾਲੀਆਂ ਇੱਟਾਂ ਨਾਲ ਬਣੇ ਛੋਟੇ ਬਕਸੇ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰ ਕੇ ਬਣਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।
- ੲ. ਪਾਣੀ:** ਬਾਲਟੀਆਂ, ਮੱਗ ਅਤੇ ਪਾਣੀ ਦੀਆਂ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਲਈ ਇੱਕ ਟੱਬ ਦਾ ਇੱਕ ਸਧਾਰਨ ਪ੍ਰਬੰਧ ਰੇਤ ਅਤੇ ਮਿੱਟੀ ਵਾਲੇ ਖੇਤਰਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਰੱਖਿਆ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਇਹ ਸ਼ਾਂਤ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਕਈ ਮਾਸਪੇਸ਼ੀਆਂ ਦੇ ਤਾਲਮੇਲ ਅਤੇ ਧਿਆਨ ਵਧਾਉਣ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ।
- ਸ. ਰਸੋਈ ਦਾ ਬਗੀਚਾ:** ਇੱਕ ਛੋਟਾ ਰਸੋਈ ਬਗੀਚਾ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਸੰਵੇਦੀ ਅਨੁਭਵ, ਆਪਣੇ ਹੱਥਾਂ ਨਾਲ ਕੰਮ ਕਰਨ ਦੇ ਮੌਕੇ ਅਤੇ ਕੁਦਰਤੀ ਵਾਤਾਵਰਨ ਬਾਰੇ ਧਾਰਨਾਵਾਂ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਕਿਚਨ ਗਾਰਡਨ ਵਿੱਚ ਕੰਮ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਬੱਚਿਆਂ ਦੁਆਰਾ ਸਮੂਹਿਕ ਕੰਮ, ਸਰੀਰਿਕ ਮਿਹਨਤ ਅਤੇ ਕੰਮ ਪ੍ਰਤਿ ਅਜਿਹੇ ਹੋਰ ਸਕਾਰਾਤਮਿਕ ਰਵੱਈਏ ਵੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੇ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ।
- ਹ. ਬਾਹਰੀ ਖੇਡਣ ਦਾ ਸਾਜ਼ੋ-ਸਾਮਾਨ:** ਸਲਾਈਡਾਂ, ਸੀ-ਸਾਅ ਅਤੇ ਝੂਲੇ ਕੁਝ ਜ਼ਰੂਰੀ ਬਾਹਰੀ ਖੇਡਣ ਦਾ ਸਾਜ਼ੋ-ਸਾਮਾਨ ਹਨ। ਪੌੜੀਆਂ ਬਹੁਤ ਛੋਟੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਚੜ੍ਹਨ ਦੇ ਮੌਕੇ ਦਿੰਦੀਆਂ ਹਨ, ਜੋਕਿ ਇੱਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਵਿਕਾਸ ਸੰਬੰਧੀ ਗਤੀਵਿਧੀ ਹੈ।

ਬਾਅਦ ਦੇ ਸਾਲਾਂ ਵਿੱਚ, ਵਧੇਰੇ ਮੰਗ ਵਾਲੇ ਚੜ੍ਹਨ ਦੇ ਅਨੁਭਵ ਲਈ ਸਧਾਰਨ ਰੱਸੀ ਦੀਆਂ ਪੌੜੀਆਂ ਸਥਾਪਤ ਕੀਤੀਆਂ ਜਾ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ।

ਭਾਗ 1.7

ਮੁਲਾਂਕਣ

ਮੁਲਾਂਕਣ ਨੂੰ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਡਿਜ਼ਾਈਨ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਫਾਊਂਡੇਸ਼ਨਲ ਪੱਧਰ ਦੇ ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਨਤੀਜਿਆਂ ਅਤੇ ਯੋਗਤਾਵਾਂ ਨਾਲ ਇਕਸਾਰ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਮੁਲਾਂਕਣ ਤੋਂ ਸਬੂਤਾਂ ਦਾ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਕਰਦੇ ਸਮੇਂ, ਅਧਿਆਪਕ ਨੂੰ ਨਿਰਪੱਖ ਅਤੇ ਖੁੱਲ੍ਹੇ ਮਨ ਵਾਲਾ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਮੁਲਾਂਕਣ ਨੂੰ ਰਸਮੀ ਅਤੇ ਗੈਰ-ਰਸਮੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਕਲਾਸਰੂਮ ਅਤੇ ਕਲਾਸਰੂਮ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਦੀਆਂ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਵਿੱਚ ਦਿਨ ਦੇ ਕੋਰਸ ਦੁਆਰਾ ਜੋੜਿਆ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਅਧਿਆਪਕ ਕੋਲ ਸਬੂਤ ਇਕੱਠੇ ਕਰਨ ਅਤੇ ਦਸਤਾਵੇਜ਼ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਇੱਕ ਉਚਿਤ ਵਿਧੀ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਮੁਲਾਂਕਣ ਦਾ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਕਰਦੇ ਸਮੇਂ, ਅਧਿਆਪਕ ਨੂੰ ਇਸ ਗੱਲ 'ਤੇ ਧਿਆਨ ਦੇਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਬੱਚੇ ਕੀ ਜਾਣਦੇ ਹਨ, ਅੰਤਰਾਂ ਦੀ ਪਛਾਣ ਕਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਯੋਜਨਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਫਾਊਂਡੇਸ਼ਨਲ ਪੱਧਰ ਵਿੱਚ, ਮੁਲਾਂਕਣ ਕਲਾਤਮਿਕ ਚੀਜ਼ਾਂ ਦੇ ਨਿਰੀਖਣ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਦੁਆਰਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਸਮੇਂ ਦਾ ਨਿਰੀਖਣ ਅਧਿਆਪਕ ਨੂੰ ਬੱਚੇ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦੀ ਵਿਆਪਕ ਸਮਝ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇੱਥੇ ਕਈ ਪ੍ਰਸੰਗ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ ਜਿੱਥੇ ਬੱਚੇ ਆਪਣੇ ਵਿਵਹਾਰ, ਰਵੱਈਏ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਸਿੱਖਿਆਵਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਿਤ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਅਧਿਆਪਨ-ਸਿੱਖਣ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਦੌਰਾਨ ਬੱਚੇ ਦੁਆਰਾ ਵਸਤੂਆਂ/ਕਲਾਤਮਿਕ ਚੀਜ਼ਾਂ ਬਣਾਈਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਹ ਕਲਾਕ੍ਰਿਤੀਆਂ ਬੱਚੇ ਦੇ ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਨਤੀਜਿਆਂ ਦੇ ਪੱਧਰ ਬਾਰੇ ਸੁਰਾਗ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਬੱਚੇ ਦੀਆਂ ਯੋਗਤਾਵਾਂ ਅਤੇ ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਬਾਰੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦਾ ਸਰੋਤ ਹਨ।

ਸੰਪੂਰਨ ਵਿਕਾਸ ਕਾਰਡ ਵਿੱਚ ਇਹ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ, ਬੱਚੇ ਦੇ ਪਰਿਵਾਰ ਬਾਰੇ ਆਮ ਜਾਣਕਾਰੀ ਅਤੇ ਬੱਚੇ ਦੀ ਪ੍ਰਗਤੀ ਬਾਰੇ ਅਧਿਆਪਕ ਦਾ ਬਿਰਤਾਂਤ ਸੰਖੇਪ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਵੇਗਾ।

ਭਾਗ 1.8

ਵਿਕਾਸ ਸੰਬੰਧੀ ਦੇਰੀ ਅਤੇ ਅਪੰਗਤਾ ਨੂੰ ਸੰਬੋਧਿਤ ਕਰਨਾ

ਫਾਊਂਡੇਸ਼ਨਲ ਪੱਧਰ ਸਿੱਖਣ ਅਤੇ ਵਿਕਾਸ ਲਈ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹੈ। ਸਾਨੂੰ ਇੱਕ ਸੁਰੱਖਿਅਤ, ਸਹਾਇਕ ਅਤੇ ਜਵਾਬਦੇਹ ਵਾਤਾਵਰਨ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨ ਦਾ ਟੀਚਾ ਰੱਖਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਜੋ ਸਾਡੇ ਨਾਲ ਸਿੱਖਣ ਵਾਲੇ ਹਰ ਬੱਚੇ ਦੀ ਇੱਜ਼ਤ ਨੂੰ ਬਰਕਰਾਰ ਰੱਖਦਾ ਹੈ। ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਅਤੇ ਵਿੱਦਿਅਕ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਲਈ ਇਹ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਬੱਚਿਆਂ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਕਿਸੇ ਵੀ ਖ਼ਤਰੇ ਦੀ ਪਛਾਣ ਕਰਨ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਜਲਦੀ ਤੋਂ ਜਲਦੀ ਹੱਲ ਕਰਨ ਤਾਂਜੇ ਸਾਰੇ ਬੱਚੇ ਆਪਣੇ ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਟੀਚਿਆਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਸਕਣ ਅਤੇ ਇਹ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਉਣ ਕਿ ਸਾਡੇ ਬੱਚੇ ਸਿੱਖਣ ਦੌਰਾਨ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਹਨ।

ਫਾਊਂਡੇਸ਼ਨਲ ਪੱਧਰ ਵਿੱਚ ਵਿਕਾਸ ਸੰਬੰਧੀ ਦੇਰੀ ਅਤੇ ਅਪੰਗਤਾ ਨੂੰ ਪਛਾਣਨਾ ਅਤੇ ਹੱਲ ਕਰਨਾ ਬਹੁਤ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਸਾਲ ਉਹਨਾਂ ਮਾਰਗਾਂ ਲਈ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ 'ਤੇ ਭਵਿੱਖ ਦੀ ਸਿਖਲਾਈ ਆਧਾਰਿਤ ਹੈ। ਜਿੰਨੀ ਜਲਦੀ ਅਸੀਂ ਸਿੱਖਣ ਅਤੇ ਵਿਕਾਸ ਲਈ ਕਿਸੇ ਵੀ ਚੁਣੌਤੀ ਨੂੰ ਪਛਾਣਦੇ ਹਾਂ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਹੱਲ ਕਰਦੇ ਹਾਂ, ਨਿਵਾਰਣ ਅਤੇ ਸਫਲਤਾ ਲਈ ਓਨਾ ਹੀ ਵਧੀਆ ਮੌਕਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਪੜਾਅ 'ਤੇ ਸਿੱਖਣ ਅਤੇ ਵਿਕਾਸ ਲਈ ਅਨੁਕੂਲ ਪੋਸਣ ਅਤੇ ਦੇਖਭਾਲ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਅਤੇ ਉਤੇਜਿਕ ਵਾਤਾਵਰਨ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹਨ। ਸਾਨੂੰ ਬੱਚਿਆਂ ਦਾ ਇਸ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਸਮਰਥਨ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ ਕਿ ਸਕੂਲ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤੀ ਅਤੇ ਬਾਅਦ ਦੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਪਾੜੇ ਦੀ ਬਜਾਏ ਪੂਲ ਹੋਣ। ਵਿਕਾਸ ਸੰਬੰਧੀ ਦੇਰੀ ਬੱਚਿਆਂ ਵਿੱਚ ਮੌਜੂਦ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਅੰਤਰਾਂ ਤੋਂ ਪਰੇ, ਵਿਕਾਸ ਦੇ ਮੀਲ ਪੱਥਰ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਧਿਆਨ-ਦੇਣਯੋਗ ਪਛੜ ਜਾਣ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦੀ ਹੈ। ਦੇਰੀ ਕਿਸੇ ਵੀ ਵਿਕਾਸ ਸੰਬੰਧੀ ਡੋਮੇਨ ਵਿੱਚ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਵਿਕਾਸ ਸੰਬੰਧੀ ਅਸਮਰੱਥਤਾ, ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ ਔਟਿਜ਼ਮ ਸਪੈਕਟ੍ਰਮ ਵਿਕਾਰ, ਸੇਰੇਬ੍ਰਲ ਪਾਲਸੀ, ਬੌਧਿਕ ਅਸਮਰੱਥਤਾ, ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਦੀ ਕਮਜ਼ੋਰੀ, ਸੁਣਨ ਦੀ ਕਮਜ਼ੋਰੀ, ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ ਬਚਪਨ ਜਾਂ ਬਚਪਨ ਦੇ ਦੌਰਾਨ ਸਪਸ਼ਟ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਸਿੱਖਣ, ਭਾਸ਼ਾ, ਸੰਚਾਰ, ਬੋਧ, ਵਿਵਹਾਰ, ਸਮਾਜੀਕਰਨ ਜਾਂ ਗਤੀਸ਼ੀਲਤਾ ਵਿੱਚ ਦੇਰੀ ਵਿਕਾਸ ਅਤੇ ਕਾਰਜਸ਼ੀਲ ਸੀਮਾਵਾਂ ਦੁਆਰਾ ਚਿੰਨ੍ਹਿਤ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਬੱਚੇ ਅਕਸਰ ਨਿਰੰਤਰ ਸਹਾਇਤਾ ਅਤੇ ਉਤੇਜਨਾ ਨਾਲ ਵਿਕਾਸ ਸੰਬੰਧੀ ਦੇਰੀ ਨੂੰ ਫੜ ਲੈਂਦੇ ਹਨ ਜਾਂ ਵੱਧ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਵਿਕਾਸ ਸੰਬੰਧੀ ਅਸਮਰੱਥਤਾਵਾਂ ਲੰਮੇ ਸਮੇਂ ਲਈ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ, ਹਾਲਾਂਕਿ ਬੱਚੇ ਸਮਾਨ ਸਹਾਇਤਾ ਨਾਲ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਬੰਧਨ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਤਰੱਕੀ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ।

ਵਿੱਦਿਅਕ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਅਤੇ ਅਧਿਆਪਕ ਵਿਕਾਸ ਸੰਬੰਧੀ ਦੇਰੀ ਜਾਂ ਅਪੰਗਤਾ ਦਾ ਕੋਈ ਨਿਦਾਨ ਕਰਨ ਲਈ ਅਧਿਕਾਰਤ ਨਹੀਂ ਹਨ। ਇਹ ਅਧਿਕਾਰਤ ਮੈਡੀਕਲ ਪੇਸ਼ੇਵਰਾਂ ਦਾ ਕੰਮ ਹੈ। ਹਾਲਾਂਕਿ, ਜੇਕਰ ਕਿਸੇ ਅਧਿਆਪਕ ਨੂੰ ਕੋਈ ਚਿੰਤਾ ਜਾਂ ਲਗਾਤਾਰ ਸਮੱਸਿਆ

ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦੀ ਹੈ, ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਸਾਰੇ ਵਿਕਾਸ ਸੰਬੰਧੀ ਡੋਮੇਨਾਂ ਵਿੱਚ ਬੱਚੇ ਦੀ ਨਿਗਰਾਨੀ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਮੁੱਦੇ ਦੇ ਸਹੀ ਨਿਦਾਨ ਅਤੇ ਉਚਿਤ ਕਾਰਵਾਈ ਦਾ ਸਮਰਥਨ ਕਰਨ ਲਈ ਨਿਯਮਿਤ ਰਿਕਾਰਡ ਰੱਖਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ਸਾਡੇ ਸਾਰੇ ਵਿੱਦਿਅਕ ਪ੍ਰਬੰਧ ਅਜਿਹਾ ਮਾਹੌਲ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨ ਲਈ ਵਚਨਬੱਧ ਹਨ ਜੋ ਨਾ ਸਿਰਫ ਉਤੇਜਿਕ ਅਤੇ ਅਨੰਦਦਾਇਕ ਹੋਵੇ ਸਗੋਂ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਵੀ ਹੋਵੇ। ਸਕੂਲਾਂ ਅਤੇ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਨੂੰ ਸਰੀਰਿਕ ਅਤੇ ਭਾਵਨਾਤਮਿਕ ਸੁਰੱਖਿਆ ਦਾ ਧਿਆਨ ਰੱਖਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਬਾਲ ਜਿਨਸੀ ਸ਼ੋਸ਼ਣ ਪ੍ਰਤਿ ਜ਼ੀਰੋ ਸਹਿਣਸ਼ੀਲਤਾ ਦਾ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਪੈਦਾ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ਅਧਿਆਇ-2

ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ

ਭਾਸ਼ਾ ਮਨੁੱਖੀ ਬੋਧਾਤਮਿਕ, ਸਮਾਜਿਕ ਅਤੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰਿਕ ਅਨੁਭਵਾਂ ਦੇ ਕੇਂਦਰ ਵਿੱਚ ਹੈ। ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਮੁਹਾਰਤ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਸਥਾਨ, ਰਾਸ਼ਟਰ ਅਤੇ ਸੰਸਾਰ ਨੂੰ ਸਮਝਣ, ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਕਰਨ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਹੋਣ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਦਿੰਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਸੰਚਾਰ ਨੂੰ ਸਮਰੱਥ ਬਣਾਉਂਦੀ ਹੈ ਜੋ ਸਮਾਜਾਂ ਅਤੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰਾਂ ਦੇ ਗਠਨ ਅਤੇ ਕੰਮਕਾਜ ਦਾ ਅਨਿੱਖੜਵਾਂ ਅੰਗ ਹੈ। ਭਾਸ਼ਾ ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਗਿਆਨ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਇਕੱਤਰ ਕਰਨ ਅਤੇ ਅੱਗੇ ਵਧਾਉਣ ਲਈ ਇੱਕ ਲਾਜ਼ਮੀ ਸਾਧਨ ਵਜੋਂ ਕੰਮ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਭਾਸ਼ਾ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਮੁੱਦੇ ਸਿੱਖਿਆ ਵਿੱਚ ਸਭ ਤੋਂ ਬੁਨਿਆਦੀ ਹਨ। ਭਾਸ਼ਾ ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਅਤੇ ਲਾਭ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਮੁਹਾਰਤ ਤੋਂ ਬਹੁਤ ਪਰੇ ਹਨ।

ਭਾਸ਼ਾ ਸਿੱਖਣਾ, ਇਸ ਲਈ, ਇਸ NCF ਦਾ ਇੱਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਪਹਿਲੂ ਹੈ। ਕਈ ਅਧਿਐਨ ਦਰਸਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਜਾਣਨ ਵਾਲੇ ਵਿਅਕਤੀ ਨਾ ਸਿਰਫ਼ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਇੱਕ ਵਿਸ਼ਾਲ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਨਾਲ ਸੰਚਾਰ ਕਰਨ ਦੀ ਯੋਗਤਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਬਲਕਿ ਵਿਸਤ੍ਰਿਤ ਬੋਧਾਤਮਿਕ ਯੋਗਤਾਵਾਂ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਵੀ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ, ਉਹ ਸੱਭਿਆਚਾਰਿਕ ਜਾਗਰੂਕਤਾ ਅਤੇ ਪ੍ਰਗਟਾਵੇ ਦੀਆਂ ਸੁਧਰੀਆਂ ਸਮਰੱਥਾਵਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਜੋ ਕਿ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਵਿੱਚ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨ ਲਈ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਮੰਨੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ, ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਯੋਗਤਾਵਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ ਹੈ। ਇਹ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਆਪਣੀ ਪਛਾਣ ਅਤੇ ਸੰਬੰਧਿਤ ਹੋਣ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਹੋਰ ਸੱਭਿਆਚਾਰਿਕ ਪਛਾਣਾਂ ਦੀ ਕਦਰ ਵੀ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਕਈ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਸਿੱਖਣਾ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਬੌਧਿਕ ਅਤੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰਿਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਅਮੀਰ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ, ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਇੱਕ ਤੋਂ ਵੱਧ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਗਟਾਵੇ, ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ, ਮੁਹਾਵਰੇ ਅਤੇ ਸਾਹਿਤ ਦੇ ਢਾਂਚੇ ਨਾਲ ਲੈਸ ਹੋ ਕੇ ਇੱਕ ਤੋਂ ਵੱਧ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਸੋਚਣ ਦੇ ਯੋਗ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਬਹੁ-ਭਾਸ਼ਾਈ ਭਾਰਤ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬਿਹਤਰ ਸਿੱਖਿਅਤ ਅਤੇ ਬਿਹਤਰ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਏਕੀਕ੍ਰਿਤ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ, ਭਾਰਤ ਦੀਆਂ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਦੁਨੀਆ ਦੀਆਂ ਸਭ ਤੋਂ ਅਮੀਰ, ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਵਿਗਿਆਨਿਕ ਅਤੇ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਭਾਵਪੂਰਤ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਅਤੇ ਆਧੁਨਿਕ ਸਾਹਿਤ ਦਾ ਇੱਕ ਵਿਸ਼ਾਲ ਸਮੂਹ ਹੈ ਜੋ ਭਾਰਤ ਦੀ ਸੱਭਿਆਚਾਰਿਕ ਏਕਤਾ ਅਤੇ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪਛਾਣ ਬਣਾਉਣ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਬਾਲ ਵਿਕਾਸ ਅਤੇ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਦਾ ਵਿਗਿਆਨ ਸਪਸ਼ਟ ਤੌਰ 'ਤੇ ਦਰਸਾਉਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਛੋਟੇ ਬੱਚੇ ਆਪਣੀ ਮਾਤ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਪੜ੍ਹੇ-ਲਿਖੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਸਭ ਤੋਂ ਵਧੀਆ ਸਿੱਖਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ, ਛੋਟੇ ਬੱਚੇ ਜੋ ਆਪਣੀ ਮਾਤ-ਭਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਪੜ੍ਹੇ-ਲਿਖੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਬਾਅਦ ਦੇ ਸਾਲਾਂ ਵਿੱਚ ਇਸ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਲਾਭਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਕਈ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਸਿੱਖਣ ਦੀ ਵਧੇਰੇ ਯੋਗਤਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਹ NCF ਸ਼ੁਰੂਆਤੀ ਪੜਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਮਾਤ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖਣ ਨੂੰ ਅਤੇ ਬਹੁ-ਭਾਸ਼ਾਈ ਪ੍ਰਤਿ ਵਚਨਬੱਧਤਾ ਦੇ ਨਾਲ, ਸਾਰੇ ਪੜਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਭਾਸ਼ਾ ਸਿੱਖਣ ਨੂੰ ਕੇਂਦਰੀ ਮਹੱਤਵ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਬਹੁ-ਭਾਸ਼ਾਈਵਾਦ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਸਮਾਜਿਕ-ਭਾਵਨਾਤਮਿਕ ਅਤੇ ਬੋਧਾਤਮਿਕ ਸਮਰੱਥਾਵਾਂ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਸਥਾਨਿਕ ਅਤੇ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰਿਕ ਏਕਤਾ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਭਾਗ 2.1

ਟੀਚਾ

ਸਿੱਖਣ ਦੀਆਂ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਲਿਖਤੀ ਜਾਂ ਬੋਲੇ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਰੂਪਾਂ ਵਿੱਚ ਉਪਲਬਧ ਸਮਝ, ਗਿਆਨ ਅਤੇ ਹੁਨਰਾਂ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚ ਕਰਨ ਦੇ ਯੋਗ ਬਣਾਉਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਹ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਅਤੇ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਨ, ਰਚਨਾਤਮਿਕ ਹੋਣ, ਤਰਕਸ਼ੀਲ ਸੋਚਣ, ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸੂਚਿਤ ਚੋਣਾਂ ਕਰਨ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਵਿਕਲਪਾਂ 'ਤੇ ਕੰਮ ਕਰਨ ਦੀਆਂ ਯੋਗਤਾਵਾਂ ਨੂੰ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਮੁਹਾਰਤ ਇੱਕ ਲੋਕਤੰਤਰੀ ਸਮਾਜ ਲਈ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਵਿਅਕਤੀ ਹਿੱਸਾ ਲੈਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਇਸ ਦੇ ਰਾਜਨੀਤਿਕ, ਆਰਥਿਕ, ਸਮਾਜਿਕ ਅਤੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰਿਕ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਕਈ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਮੁਹਾਰਤ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਮਾਤ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਅਤੇ ਖੇਤਰੀ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ, ਇੱਕ ਅਜਿਹੇ ਸਮਾਜ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰਦੀ ਹੈ ਜੋ ਆਪਣੀ ਅਤੇ ਦੂਜਿਆਂ ਦੀਆਂ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀਆਂ ਦਾ ਸਨਮਾਨ ਅਤੇ ਕਦਰ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਅਜਿਹੇ ਬਹੁ-ਭਾਸ਼ਾਈਵਾਦ ਦੇ ਵਿਅਕਤੀ ਲਈ ਬੋਧਾਤਮਿਕ ਵਿਕਾਸ ਅਤੇ ਲਚਕਤਾ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਸਿੱਧੇ ਲਾਭ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

ਸਕੂਲਾਂ ਵਿੱਚ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦਾ ਖਾਸ ਤੌਰ 'ਤੇ ਉਦੇਸ਼ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ:

- ੳ. ਵਾਕ ਕੁਸ਼ਲਤਾ (Oracy) ਅਤੇ ਸਾਖਰਤਾ:** ਸਕੂਲੀ ਸਿੱਖਿਆ ਲਈ ਵਾਕ ਕੁਸ਼ਲਤਾ ਅਤੇ ਸਾਖਰਤਾ ਬੁਨਿਆਦ ਹਨ। ਵਾਕਫੀਅਤ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਦਾ ਮਤਲਬ ਹੈ ਕਿ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਬੋਲਣ ਵਾਲੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਪ੍ਰਗਟਾਵੇ ਅਤੇ ਸਮਝ ਵਿੱਚ ਰਵਾਨਗੀ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਸਾਖਰਤਾ ਦਾ ਮਤਲਬ ਹੈ ਕਿ ਸਾਰੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪੜ੍ਹਨ, ਲਿਖਣ ਅਤੇ ਸਮਝਣ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਦਾ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਭਾਸ਼ਾ ਨੂੰ ਬੋਲਣ ਅਤੇ ਪਾਠ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਵਰਤਣ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਸਿਰਫ ਭਾਸ਼ਾ ਸਿੱਖਿਆ ਲਈ ਹੀ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਇਹ ਹੋਰ ਸਾਰੇ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਖੇਤਰਾਂ ਲਈ ਵੀ ਇੱਕ ਬੁਨਿਆਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਹੈ।
- ਅ. ਪ੍ਰਭਾਵੀ ਸੰਚਾਰ ਹੁਨਰ:** ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਆਲੋਚਨਾਤਮਿਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸੋਚਣ, ਅਸਲ-ਸੰਸਾਰ ਦੀਆਂ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਦੀ ਪਛਾਣ ਕਰਨ, ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਕਰਨ, ਤਰਕਸ਼ੀਲ ਦਲੀਲਾਂ ਦੇਣ ਅਤੇ ਹੱਲ ਕੱਢਣ ਲਈ ਆਪਣੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਵੱਖ-ਵੱਖ ਸਥਿਤੀਆਂ ਵਿੱਚ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸੋਚਣ ਅਤੇ ਸੰਚਾਰ ਕਰਨ ਲਈ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਨ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਜਮਹੂਰੀ, ਸਮਾਜਿਕ ਅਤੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰਿਕ ਭਾਗੀਦਾਰੀ ਲਈ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹੈ।
- ੲ. ਸਾਹਿਤਕ ਅਤੇ ਸਿਰਜਣਾਤਮਿਕ ਸਮਰੱਥਾ:** ਸਕੂਲਾਂ ਵਿੱਚ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਅਧਿਆਪਨ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਵਿੱਚ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਸਾਹਿਤਕ ਪਹਿਲੂਆਂ ਦੀ ਪ੍ਰਸ਼ੰਸਾ ਲਈ ਸਮਰੱਥਾਵਾਂ ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ ਕਰਨਾ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਬੋਲੇ ਅਤੇ ਲਿਖਤੀ ਸਮੀਕਰਨਾਂ ਵਿੱਚ ਰਚਨਾਤਮਿਕ ਅਤੇ ਕਲਪਨਾਤਮਿਕ ਕਿਵੇਂ ਹੋਣਾ ਹੈ ਇਸ ਦੀ ਪੜਚੋਲ ਕਰਨ ਦੀ ਵੀ ਇਜਾਜ਼ਤ ਦੇਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਭਾਸ਼ਾ ਸੱਭਿਆਚਾਰਾਂ ਵਿੱਚ ਸੁਹਜ ਅਤੇ ਰਚਨਾਤਮਿਕ ਪ੍ਰਗਟਾਵੇ ਲਈ ਇੱਕ ਵਾਹਨ ਵਜੋਂ ਕੰਮ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਭਾਸ਼ਾ

ਦੇ ਰਚਨਾਤਮਿਕ ਅਤੇ ਸੁਹਜਵਾਦੀ ਪਹਿਲੂਆਂ ਦੀ ਪ੍ਰਸ਼ੰਸਾ ਰਚਨਾਤਮਿਕ ਵਾਰਤਕ, ਕਵਿਤਾ, ਕਹਾਣੀ ਸੁਣਾਉਣ, ਸ਼ਬਦ ਖੇਡਾਂ, ਬੁਝਾਰਤਾਂ, ਚੁਟਕਲੇ ਅਤੇ ਹੋਰ ਬਹੁਤ ਕੁਝ ਰਾਹੀਂ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ।

ਸ. ਬਹੁ-ਭਾਸ਼ਾਈ ਸਮਰੱਥਾ: ਸਕੂਲਾਂ ਵਿੱਚ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਇੱਕ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਨੂੰ ਘੱਟੋ-ਘੱਟ ਤਿੰਨ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਸੁਤੰਤਰ ਬੁਲਾਰਾ, ਪਾਠਕ ਅਤੇ ਲੇਖਕ ਬਣਾਉਣਾ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂਕਿ NEP 2020 ਵਿੱਚ ਦੱਸਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਹਨਾਂ ਤਿੰਨਾਂ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਦਸਤਾਵੇਜ਼ ਵਿੱਚ R1, R2 ਅਤੇ R3 ਵਜੋਂ ਦਰਸਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ। (R1, R2 ਅਤੇ R3 ਦੀਆਂ ਪਰਿਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਲਈ §2.4, ਸਾਰਨੀ 2.4i ਦੇਖੋ)

ਇਸ ਦਾ ਟੀਚਾ R1 ਵਿੱਚ 8 ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ (ਪੱਧਰ 3), R2 ਵਿੱਚ 11 ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ (ਪੱਧਰ 6) ਅਤੇ R3 ਵਿੱਚ 14 ਸਾਲ (ਪੱਧਰ 9) ਤੱਕ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨਾ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਸਕੂਲਾਂ ਨੂੰ R1 ਅਤੇ R2 ਵਿੱਚ ਕਲਾਸਰੂਮਾਂ ਵਿੱਚ ਅਕਾਦਮਿਕ ਵਰਤੋਂ ਲਈ ਸਮਾਜਿਕ ਉਦੇਸ਼ਾਂ ਲਈ ਬੁਨਿਆਦੀ ਸੰਚਾਰ ਅਤੇ ਭਾਸ਼ਾਈ ਮੁਹਾਰਤ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਨੂੰ ਅਤੇ R3 ਵਿੱਚ ਵੀ 15 ਸਾਲ (ਪੱਧਰ 10) ਦੀ ਉਮਰ ਤੱਕ ਸੰਭਵ ਹੱਦ ਤੱਕ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਉਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ਹ. ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਸ਼ੰਸਾ ਅਤੇ ਸ਼ਮੂਲੀਅਤ: ਇੱਕ ਭਾਸ਼ਾ ਸਿੱਖਣਾ ਇੱਕ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਬਾਰੇ ਜਾਣਨਾ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਭਾਸ਼ਾ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਵਿੱਚ ਡੁੱਬਣ ਅਤੇ ਭਾਗੀਦਾਰੀ ਵਿੱਚ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾਉਂਦੀ ਹੈ। ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਦੀ ਵਿਸ਼ਾਲ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰਾਂ ਦੀ ਅਮੀਰੀ ਦੇ ਮੱਦੇਨਜ਼ਰ, ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਭਾਰਤ ਦੇ ਅਮੀਰ ਭਾਸ਼ਾਈ ਸੱਭਿਆਚਾਰਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਕਦਰ ਕਰਨ ਦਾ ਮੌਕਾ ਦਿੱਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਦੇਸ਼ ਭਰ ਦੀਆਂ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਤੋਂ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਕਿਸਮਾਂ ਦੇ ਸਾਹਿਤ ਦੇ ਨਮੂਨੇ ਪੇਸ਼ ਕਰ ਕੇ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਭਾਰਤ ਦੇ ਕੁਝ ਮਹਾਨ ਕਲਾਸੀਕਲ ਸਾਹਿਤ ਵੀ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ।

ਭਾਗ 2.2

ਗਿਆਨ ਦਾ ਸੁਭਾਅ

ਇਸ ਦੇ ਸਭ ਤੋਂ ਬੁਨਿਆਦੀ ਕੰਮ ਵਿੱਚ, ਭਾਸ਼ਾ ਮਨੁੱਖਾਂ ਵਿੱਚ ਸੰਚਾਰ ਲਈ ਬੋਲਣ, ਲਿਖਣ ਜਾਂ ਇਸ਼ਾਰੇ ਕਰਨ ਵੇਲੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਅਤੇ ਵਾਕਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਦੀ ਇੱਕ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਹੈ।

ੳ. ਭਾਸ਼ਾ ਇੱਕ ਨਿਯਮ-ਸ਼ਾਸਿਤ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਹੈ। ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਬੋਲੇ ਅਤੇ ਲਿਖਤੀ ਹਿੱਸੇ ਨਿਯਮਾਂ ਦੁਆਰਾ ਨਿਯੰਤਰਨ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਜੋ ਅਕਸਰ ਸੰਮੇਲਨਾਂ ਜਾਂ ਅਭਿਆਸਾਂ ਦਾ ਇੱਕ ਸਮੂਹ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਸੰਬੰਧਿਤ ਧੁਨੀਆ, ਅਕਾਰਾਂ, ਸ਼ਬਦਾਂ, ਵਾਕਾਂ ਦੀ ਬਣਤਰ ਅਤੇ ਵਿਆਕਰਨ ਦੇ ਨਿਯਮਾਂ ਨੂੰ ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਦੇ ਕਾਰਜਾਤਮਿਕ ਅਤੇ ਸਥਿਤੀ ਸੰਬੰਧੀ ਪਹਿਲੂਆਂ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਲਈ ਇਹਨਾਂ ਨਿਯਮਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਣਾ ਅਤੇ ਸ਼ਮੂਲੀਅਤ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਅ. ਭਾਸ਼ਾ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਦਾ ਅਨਿੱਖੜਵਾਂ ਅੰਗ ਹੈ। ਭਾਸ਼ਾ ਅਲੱਗ-ਥਲੱਗ ਨਹੀਂ ਚਲਦੀ ਪਰ ਸਮਾਜਿਕ ਪਰਸਪਰ ਪ੍ਰਭਾਵ, ਸੰਦਰਭ ਅਤੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਵਿੱਚ ਭਾਸ਼ਾ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਸੱਭਿਆਚਾਰਿਕ ਵਿਕਾਸ ਦਾ ਇੱਕ ਕਾਰਜ ਹੈ; ਇਸ ਨੂੰ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਇੱਕ ਸੰਬੰਧਿਤ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਅਤੇ ਸਮਾਜ ਬਾਰੇ ਸਿੱਖਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ੲ. ਭਾਸ਼ਾ ਦਾ ਨਿਰੰਤਰ ਵਿਕਾਸ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਸਮੇਂ ਦੇ ਨਾਲ ਵਿਕਸਿਤ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ, ਦੂਜੀਆਂ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਤੋਂ ਸਿੱਖਦੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਵੱਖੋ-ਵੱਖਰੇ ਸੰਦਰਭਾਂ ਦੇ ਅਨੁਕੂਲ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਬੋਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਲਗਾਤਾਰ ਆਪਣੀ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਵਿੱਚ ਨਵੇਂ ਸੰਕਲਪ ਪੈਦਾ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕੋਈ ਵੀ ਭਾਸ਼ਾ ਸਿੱਖਣ ਵਿੱਚ ਅਜਿਹੇ ਵਿਕਾਸਵਾਦ ਦੀ ਕਦਰ ਕਰਨ ਅਤੇ ਇਸ ਨਾਲ ਜੁੜਨ ਦੇ ਯੋਗ ਹੋਣਾ ਸ਼ਾਮਲ ਹੈ।

ਭਾਸ਼ਾ ਦੀਆਂ ਅਜਿਹੀਆਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ ਭਾਸ਼ਾ ਲਈ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਦੀ ਰੂਪ-ਰੇਖਾ ਅਤੇ ਇਸ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦਾ ਮਾਰਗਦਰਸ਼ਨ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ। ਹੋਰ ਪਹਿਲੂ, ਜਿਵੇਂਕਿ ਭਾਸ਼ਾ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਉਦੇਸ਼ (ਪਹਿਲਾਂ ਦੱਸਿਆ ਗਿਆ ਹੈ) ਅਤੇ ਬੱਚੇ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਕਿਵੇਂ ਸਿੱਖਦੇ ਹਨ, (§2.6 ਦੇ ਸ਼ੁਰੂ ਵਿੱਚ ਵਰਣਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ) ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਵੀ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਭਾਗ 2.3

ਮੌਜੂਦਾ ਚੁਣੌਤੀਆਂ

ਦੇਸ਼ ਭਰ ਦੇ ਸਕੂਲਾਂ ਵਿੱਚ ਭਾਸ਼ਾ ਸਿੱਖਣ ਨੂੰ ਵਰਤਮਾਨ ਵਿੱਚ ਕੁਝ ਚੁਣੌਤੀਆਂ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰਨਾ ਪੈ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਤੁਰੰਤ ਹੱਲ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ।

- ੳ. ਸਾਖਰਤਾ ਦਾ ਨੀਵਾਂ ਪੱਧਰ:** ਭਾਰਤ ਵਰਤਮਾਨ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਸੰਕਟ ਵਿੱਚ ਹੈ, ਜਿੱਥੇ ਇਸ ਸਮੇਂ ਐਲੀਮੈਂਟਰੀ ਸਕੂਲ ਵਿੱਚ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੇ ਇੱਕ ਵੱਡੇ ਹਿੱਸੇ ਨੇ ਸਾਖਰਤਾ ਵਿੱਚ ਬੁਨਿਆਦੀ ਹੁਨਰ; ਅਰਥਾਤ, ਮੂਲ ਪਾਠ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਨ, ਸਮਝਣ ਅਤੇ ਲਿਖਣ ਦੀ ਯੋਗਤਾ ਹਾਸਲ ਨਹੀਂ ਕੀਤੇ ਹਨ।
- ਅ. ਘੱਟ-ਗੁਣਵੱਤਾ ਵਾਲੀ ਸਿੱਖਣ ਸਮੱਗਰੀ:** ਪੜਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਭਾਸ਼ਾ ਸਿਖਾਉਣ ਲਈ ਵਰਤੀਆਂ ਜਾਣ ਵਾਲੀਆਂ ਸਿੱਖਣ ਸਮੱਗਰੀਆਂ ਵਰਤਮਾਨ ਵਿੱਚ ਅਸਮਾਨ ਗੁਣਾਂ ਦੀਆਂ ਹਨ, ਇਹਨਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਘੱਟ ਗੁਣਵੱਤਾ ਵਾਲੀਆਂ ਹਨ। ਚੰਗੀ ਗੁਣਵੱਤਾ ਵਾਲੀਆਂ ਸਮੱਗਰੀਆਂ ਲਈ ਢੁਕਵੀਂ ਸਮੱਗਰੀ (ਸ਼ਬਦ, ਸੰਦਰਭ, ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਾਂਤ, ਖਾਕਾ) ਦੀ ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਚੋਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਜੋ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਲਈ ਸਿੱਖਣ ਲਈ ਉਮਰ ਦੇ ਅਨੁਕੂਲ ਅਤੇ ਦਿਲਚਸਪ ਹੋਵੇ। ਸਿਰਫ ਪਾਠ-ਪੁਸਤਕਾਂ ਦੀ ਸਮੱਗਰੀ 'ਤੇ ਭਰੋਸਾ ਕਰਨਾ ਭਾਸ਼ਾ ਸਿੱਖਣ ਲਈ ਬਹੁਤ ਸੀਮਿਤ ਹੈ। ਭਾਰਤੀ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਉਮਰ-ਮੁਤਾਬਕ ਬਾਲ ਸਾਹਿਤ ਦੀ ਉਪਲਬਧਤਾ ਦੀ ਘਾਟ ਨੇ ਦੇਸ਼ ਭਰ ਵਿੱਚ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਕਲਾਸਰੂਮਾਂ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਗੰਭੀਰ ਰੁਕਾਵਟ ਪੈਦਾ ਕੀਤੀ ਹੈ।
- ੲ. ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਦੀ ਤਿਆਰੀ ਦੇ ਨਾਕਾਫ਼ੀ ਪੱਧਰ:** ਅਕਸਰ, ਇਹ ਧਾਰਨਾ ਬਣਾਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਕੋਈ ਵੀ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਵਿਸ਼ੇ ਵਿੱਚ ਲੁੜੀਂਦੀ ਸਿਖਲਾਈ ਅਤੇ ਤਿਆਰੀ ਲਈ ਲੁੜੀਂਦੇ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਭਾਸ਼ਾ ਸਿਖਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਭਾਸ਼ਾ ਸਿੱਖਣ ਵਿੱਚ ਘੱਟ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਵਿੱਚ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾਉਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਕਲਾਸਾਂ ਬੇਅਸਰ ਹੋ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਵੱਖ-ਵੱਖ ਉਪਾਅ ਕੀਤੇ ਜਾਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ, ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਹੁਨਰਮੰਦ ਭਾਸ਼ਾ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਦੀ ਬਹੁਤ ਘਾਟ ਹੈ। ਵਿਸ਼ੇ ਵਿੱਚ ਢੁਕਵੀਂ ਤਿਆਰੀ, ਸੁਭਾਅ ਅਤੇ ਅਭਿਆਸ ਵਾਲੇ ਅਧਿਆਪਕ ਭਾਸ਼ਾ ਸਿੱਖਣ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਅਰਥਪੂਰਨ ਅਤੇ ਅਨੰਦਦਾਇਕ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਅਨੁਭਵ ਲਈ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹਨ।
- ੳ. ਬੇਅਸਰ ਸਿੱਖਿਆ ਸ਼ਾਸਤਰੀ ਰਣਨੀਤੀਆਂ:** ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਅਕਸਰ ਵਰਤੇ ਜਾਂਦੇ ਅਧਿਆਪਨ ਅਭਿਆਸ ਇਸ ਗੱਲ ਦੀ ਚੰਗੀ ਸਮਝ 'ਤੇ ਆਧਾਰਿਤ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਭਾਸ਼ਾ ਕਿਵੇਂ ਕੰਮ ਕਰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਉਮਰ ਸਮੂਹਾਂ ਵਿੱਚ ਭਾਸ਼ਾ ਕਿਵੇਂ ਸਿੱਖਦੇ ਹਨ। ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਰਣਨੀਤੀਆਂ ਦਾ ਜਾਇਜ਼ਾ ਲੈਣ, ਜੋ ਉਹ ਹੁਣ ਤੱਕ ਵਰਤਦੇ ਰਹੇ ਹਨ, ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਅਨੰਦਯੋਗਤਾ, ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ੀਲਤਾ ਅਤੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਅਰਥਪੂਰਨ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰਨ ਦੀ ਯੋਗਤਾ ਲਈ ਜ਼ਰੂਰਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।
- ੴ. ਯੋਗਤਾ-ਆਧਾਰਿਤ ਅਧਿਆਪਨ ਦੀ ਬਜਾਏ ਸਮੱਗਰੀ-ਪੂਰਤੀ 'ਤੇ ਧਿਆਨ ਕੇਂਦਰਿਤ ਕਰਨਾ:** ਭਾਸ਼ਾ ਸਿੱਖਿਆ ਵਿੱਚ, ਸਮੱਗਰੀ ਵਿੱਚ ਮੁਹਾਰਤ ਹਾਸਲ ਕਰਨ ਨਾਲੋਂ ਮੁਹਾਰਤ ਹਾਸਲ ਕਰਨਾ ਬਹੁਤ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹੈ। ਅਭਿਆਸ ਵਿੱਚ, ਇਸ ਨੂੰ ਅਕਸਰ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਜਾਂ ਮੁਲਾਂਕਣ ਵਿਕਾਸਕਰਤਾਵਾਂ ਦੁਆਰਾ ਨਹੀਂ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਪ੍ਰਭਾਵੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਨੂੰ ਕੇਵਲ ਪਾਠ-ਪੁਸਤਕ ਵਿੱਚ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਸਮੱਗਰੀ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਨ 'ਤੇ ਧਿਆਨ ਕੇਂਦਰਿਤ ਕਰਨ ਦੀ ਬਜਾਏ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੁਆਰਾ ਯੋਗਤਾਵਾਂ ਅਤੇ ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਨਤੀਜਿਆਂ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਦੁਆਰਾ ਸੰਚਾਲਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।
- ੵ. ਯਾਦਦਾਸ਼ਤ-ਆਧਾਰਿਤ ਮੁਲਾਂਕਣ:** ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਮੁਹਾਰਤ, ਸੰਚਾਰ ਅਤੇ ਕਾਰਜਸ਼ੀਲ ਯੋਗਤਾ ਅਤੇ ਸਾਹਿਤ ਦੀ ਕਦਰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਦਾ ਇਰਾਦਾ ਰੱਖਦੀ ਹੈ। ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਮੁਲਾਂਕਣ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀਆਂ ਯੋਗਤਾਵਾਂ ਦਾ ਮੁਲਾਂਕਣ ਕਰਨ ਦੀ ਬਜਾਏ ਪਾਠ-ਪੁਸਤਕ ਵਿੱਚ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਸਮੱਗਰੀ ਨੂੰ ਯਾਦ ਕਰਨ 'ਤੇ ਧਿਆਨ ਕੇਂਦਰਿਤ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਹਾਲਾਂਕਿ ਸਮੱਗਰੀ ਦੇ ਵੇਰਵਿਆਂ ਨੂੰ ਯਾਦ ਕਰਨਾ ਸਿੱਖਣ ਦਾ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਕਰਨ ਦਾ ਇੱਕ ਤਰੀਕਾ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਇਹ ਭਾਸ਼ਾ ਸਿਖਾਉਣ ਅਤੇ ਸਿੱਖਣ ਦਾ ਮੁੱਖ ਉਦੇਸ਼ ਨਹੀਂ ਹੈ।

ਬਕਸਾ 2.3i

ਭਾਰਤੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਸੰਦਰਭ ਵਿੱਚ ਸਮਕਾਲੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਵਰਤੋਂ

ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਭਾਰਤੀ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਸਾਲਾਂ ਦੀਆਂ ਸਾਹਿਤਕ ਪਰੰਪਰਾਵਾਂ ਹਨ। ਅਕਸਰ, ਅਜਿਹੇ ਸਾਹਿਤ ਵਿੱਚ ਵਰਤੀ ਗਈ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਅਤੇ ਵਾਕ ਬਣਤਰ ਹੁਣ ਸਮਕਾਲੀ ਵਰਤੋਂ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ, ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਭਾਰਤੀ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਬੋਲੀ ਅਤੇ ਲਿਖਤੀ ਰੂਪਾਂ ਵਿੱਚ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਅੰਤਰ ਹੈ।

ਭਾਸ਼ਾ ਦੀਆਂ ਪਾਠ-ਪੁਸਤਕਾਂ ਵਿੱਚ ਸਮੱਗਰੀ, ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਅਤੇ ਵਾਕ ਬਣਤਰਾਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ, ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਸਮਕਾਲੀ ਵਰਤੋਂ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਣ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਖਾਸ ਤੌਰ 'ਤੇ ਫਾਉਂਡੇਸ਼ਨਲ ਅਤੇ ਪ੍ਰੈਪਰੇਟਰੀ ਪੱਧਰ ਵਿੱਚ, ਜਦੋਂਕਿ ਸਮੇਂ ਦੇ ਨਾਲ ਇਸ ਨੂੰ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਵਧੇਰੇ ਸਾਹਿਤਕ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਜੋੜਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਵੀ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਤਾਂਜੇ ਸਾਹਿਤ ਪੜ੍ਹਿਆ ਅਤੇ ਪ੍ਰਸੰਸਾ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੋਵੇ। ਇਹ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਲਈ ਭਾਸ਼ਾ ਅਤੇ ਸਾਹਿਤ ਸਿੱਖਣ ਨੂੰ ਵਧੇਰੇ ਦਿਲਚਸਪ ਅਤੇ ਢੁਕਵਾਂ ਬਣਾ ਦੇਵੇਗਾ। ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਸਾਹਿਤ ਨੂੰ ਸਮਝਣਾ ਅਤੇ ਉਸ ਨਾਲ ਜੁੜਨਾ ਮਿਡਲ ਅਤੇ ਸੈਕੰਡਰੀ ਪੱਧਰ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਵੱਖਰੇ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਟੀਚੇ ਵਜੋਂ ਦੇਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਟੀਚੇ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ ਵਰਤੀ ਜਾਣ ਵਾਲੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਉਸ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਸਾਹਿਤਕ ਪਰੰਪਰਾ ਤੋਂ ਜਾਣੂ

ਕਰਾਉਣ ਲਈ ਅਜਿਹੇ ਸਾਹਿਤ ਤੋਂ ਸਮੱਗਰੀ ਲਈ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ (ਹਾਲਾਂਕਿ ਅਧਿਐਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸਾਹਿਤ ਵੀ ਉਸ ਕਿਸਮ ਦਾ ਚੁਣਿਆ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਜੋ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਲਈ ਸਮਕਾਲੀ ਦਿਲਚਸਪੀ ਵਾਲਾ ਹੋਵੇ)। ਦੂਜੇ ਅਧਿਆਇ ਵਿੱਚ ਵਰਤੀ ਗਈ ਭਾਸ਼ਾ ਜਾਂ ਜੋ ਹੋਰ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਖੇਤਰਾਂ ਨੂੰ ਸਿਖਾਉਣ ਲਈ ਵਰਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਸਮਕਾਲੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਨੂੰ ਉੱਚੇ ਪੜਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਵੀ ਅਪਣਾਉਣੀ ਜਾਰੀ ਰੱਖ ਸਕਦੀ ਹੈ, ਸਮੁੱਚੇ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਟੀਚਿਆਂ ਦੇ ਮੱਦੇਨਜ਼ਰ ਉਸ ਸੰਦਰਭ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖਣ ਲਈ ਸਭ ਤੋਂ ਵਧੀਆ ਕੀ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਨਵੇਂ ਸੰਕਲਪਾਂ ਜਾਂ ਵਿਚਾਰਾਂ ਲਈ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਭਾਰਤੀ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਇਸ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੀ ਜਾਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਜੋ ਭਾਰਤੀ ਸੰਦਰਭ ਨਾਲ ਅਨੁਭਵੀ ਅਤੇ ਢੁਕਵੀਂ ਹੋਵੇ, ਉਚਿਤ ਅਥਾਰਟੀਆਂ ਦੁਆਰਾ (ਜਿਵੇਂਕਿ NEP 2020 ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਸਤਾਵਿਤ ਭਾਸ਼ਾ ਅਕਾਦਮੀਆਂ ਦੁਆਰਾ) ਅਤੇ ਅਜਿਹੇ ਨਵੇਂ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਵਿੱਚ ਵਰਤਿਆ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਸੰਚਾਰ ਦੀ ਸੌਖ ਅਤੇ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ੀਲਤਾ ਨੂੰ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਦੇਸ਼ ਭਰ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਸਮਾਨ ਢੰਗ।

ਭਾਗ 2.4

ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਮਿਆਰ

ਜਿਵੇਂਕਿ ਪਹਿਲਾਂ ਦੱਸਿਆ ਗਿਆ ਹੈ, ਸਕੂਲਾਂ ਵਿੱਚ ਭਾਸ਼ਾ ਸਿਖਾਉਣ ਅਤੇ ਸਿੱਖਣ ਦੀ ਪਹੁੰਚ, ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੇ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਮਿਆਰਾਂ ਸਮੇਤ, NEP 2020 ਵਿੱਚ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਲਚਕਦਾਰ, ਤਿੰਨ-ਭਾਸ਼ੀ ਫਾਰਮੂਲੇ ਦੁਆਰਾ ਸੇਧਿਤ ਹੈ।

ਫਾਊਂਡੇਸ਼ਨਲ ਪੱਧਰ ਵਿੱਚ, ਦੋ ਬੋਲੀਆਂ ਜਾਣ ਵਾਲੀਆਂ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ (R1 ਅਤੇ R2) ਨਾਲ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੀ ਜਾਣ-ਪਛਾਣ ਬਣਾਉਣ 'ਤੇ ਧਿਆਨ ਕੇਂਦਰਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਪੜਾਅ ਦੇ ਅੰਤ 'ਤੇ, ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਤੋਂ ਉਮੀਦ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਉਹ R1 ਵਿੱਚ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪੜ੍ਹਨ ਅਤੇ ਉਹ ਜੋ ਪੜ੍ਹਦੇ ਹਨ, ਉਸ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਅਤੇ ਅਨੁਭਵਾਂ, ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਅਤੇ ਤਸਵੀਰਾਂ ਵਿੱਚ ਜੋ ਉਹ ਦੇਖਦੇ ਹਨ, ਨੂੰ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਨ ਲਈ R1 ਵਿੱਚ ਵਾਕ ਲਿਖਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਉਹ R2 ਵਿੱਚ ਪੜ੍ਹਨ ਅਤੇ ਲਿਖਣ ਨਾਲ ਕੁਝ ਜਾਣੂ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਪ੍ਰੈਪਰੇਟਰੀ ਪੱਧਰ ਵਿੱਚ, ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਬੋਲਣ ਵਿੱਚ ਮੁਹਾਰਤ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਦੋਵੇਂ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ (R1 ਅਤੇ R2) ਵਿੱਚ ਪੜ੍ਹਨ ਅਤੇ ਲਿਖਣ ਵਿੱਚ ਮੁਹਾਰਤ ਹਾਸਲ ਕਰਦੇ ਹਨ ਜਦੋਂਕਿ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ R1 ਵਿੱਚ ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ R2 ਨਾਲ, ਹੌਲੀ-ਹੌਲੀ ਬੁਨਿਆਦੀ ਸੰਚਾਰ ਹੁਨਰ ਤੋਂ ਵੱਧ ਤੋਂ ਵੱਧ ਰਵਾਨਗੀ ਅਤੇ ਬੋਲਣ ਅਤੇ ਲਿਖਣ ਵਿੱਚ ਮੁਹਾਰਤ ਵੱਲ ਵਧਦੇ ਹੋਏ ਜਾਣੂ ਹੋਣ ਦੀ ਉਮੀਦ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਮਿਡਲ ਪੱਧਰ ਦੇ ਅੰਤ ਤੱਕ, ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਨੂੰ R1 ਅਤੇ R2 ਦੋਵਾਂ ਵਿੱਚ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਦੇ ਸਮਾਨ ਪੱਧਰਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਦਾ ਟੀਚਾ ਰੱਖਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। R1 ਤੋਂ R2 ਤੱਕ ਹੁਨਰਾਂ ਦਾ ਕੁਝ ਤਬਾਦਲਾ R2 ਨੂੰ ਤੇਜ਼ ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਯੋਗ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਪੜਾਅ ਦੇ ਅੰਤ ਤੱਕ, ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀਆਂ ਵਿਲੱਖਣ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਦੇ ਅਤੇ ਪ੍ਰਸੰਸਾ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ, ਸਹਿਯੋਗੀ ਚਰਚਾਵਾਂ, ਬਹਿਸਾਂ ਅਤੇ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀਆਂ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ।

ਬਕਸਾ 2.4i

ਤਿੰਨ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਸਿੱਖਣਾ

NCF ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਸਾਡੇ ਸਮਾਜਿਕ-ਸੱਭਿਆਚਾਰਿਕ ਸੰਦਰਭ ਅਤੇ ਸਰੋਤਾਂ ਦਾ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਲਾਭ ਉਠਾਉਂਦੇ ਹੋਏ ਸਾਡੇ ਸਾਰੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਘੱਟੋ-ਘੱਟ ਤਿੰਨ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਯੋਗ ਬਣਾਉਣਾ ਹੈ। ਸਾਡੀਆਂ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਸਾਡੀਆਂ ਮਹਾਨ ਵਿਰਾਸਤਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ ਹਨ। ਇਹ ਸਾਡੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਦੁਆਰਾ ਪੂਰਕ ਹੋਣ 'ਤੇ, ਕਈ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਸਿੱਖਣ ਦਾ ਇੱਕ ਸ਼ਾਨਦਾਰ ਮੌਕਾ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ।

ਕਈ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਮੁਹਾਰਤ ਦੇ ਲਾਭਾਂ ਦੀ ਇੱਕ ਸੀਮਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਸੰਚਾਰ ਦੇ ਵਿਹਾਰਿਕ ਮਾਮਲਿਆਂ, ਸੱਭਿਆਚਾਰਿਕ ਅਮੀਰੀ ਦਾ ਵਿਸਤਾਰ, ਬ੍ਰੇਨ ਨਿਊਰੋਸਾਇੰਸ ਅਤੇ ਵਿਕਾਸ ਸੰਬੰਧੀ ਮਨੋਵਿਗਿਆਨ ਵਿੱਚ ਖੋਜ ਦੁਆਰਾ ਸੁਝਾਏ ਗਏ, ਬਹੁ-ਬੋਧਾਤਮਿਕ ਸਮਰੱਥਾਵਾਂ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਸ਼ਾਮਲ ਹੈ। ਤਿੰਨ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਜੋ ਸਾਡੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਆਪਣੇ ਸਕੂਲੀ ਸਾਲਾਂ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖਣਗੇ, ਨੂੰ ਇਸ ਦਸਤਾਵੇਜ਼ ਵਿੱਚ R1, R2 ਅਤੇ R3 ਰਾਹੀਂ ਦਰਸਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ।

R1: ਇਹ ਉਹ ਭਾਸ਼ਾ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਸਾਖਰਤਾ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਸਕੂਲ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਲਈ, ਇਸ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਨ ਦੇ ਯੋਗ ਹੋਣਾ ਬਹੁਤ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹੈ ਜੋ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਜਾਣਦਾ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਕਿਸੇ ਦੇ ਘਰ ਅਤੇ ਭਾਈਚਾਰੇ ਦੇ ਭਾਸ਼ਾਈ ਅਤੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰਿਕ ਗਿਆਨ (ਅਤੇ ਸਰੋਤਾਂ) ਦੀ ਪੂਰੀ ਵਰਤੋਂ ਦੇ ਯੋਗ ਬਣਾਉਂਦੀ ਹੈ ਜੋ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਕੋਲ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਹੈ, ਨਤੀਜੇ ਵਜੋਂ ਇੱਕ ਡੂੰਘੀ ਸ਼ੁਮੂਲੀਅਤ, ਸਾਰਥਿਕਤਾ ਅਤੇ ਸਾਖਰਤਾ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਵਿੱਚ ਵਧੇਰੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਅਤੇ ਕੁਸ਼ਲਤਾ।

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ, R1 ਤਰਜੀਹੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਲਈ ਸਭ ਤੋਂ ਜਾਣੂ ਭਾਸ਼ਾ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਜੋਕਿ ਮਾਤ ਭਾਸ਼ਾ ਹੋਵੇਗੀ। ਜੇਕਰ ਵਿਹਾਰਿਕ ਵਿਚਾਰਾਂ ਕਰ ਕੇ ਅਜਿਹਾ ਸੰਭਵ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਤਾਂ ਇਹ ਰਾਜ ਭਾਸ਼ਾ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਜੋ ਇੱਕ ਜਾਣੀ-ਪਛਾਣੀ ਭਾਸ਼ਾ ਹੋਵੇਗੀ। ਨਾਲ ਹੀ, ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ R1 ਵਿੱਚ ਹੈ ਕਿ ਸਾਖਰਤਾ ਪਹਿਲਾਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਇਸ ਨੂੰ ਹੋਰ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਲਈ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਮਾਧਿਅਮ (MoI) ਵਜੋਂ ਵਰਤਿਆ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਘੱਟੋ-ਘੱਟ ਜਦੋਂ ਤੱਕ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਸਾਖਰਤਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਨਹੀਂ ਹੋ ਜਾਂਦੀ।

R2: R1 ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਕੋਈ ਵੀ ਭਾਸ਼ਾ।

R3: R1 ਅਤੇ R2 ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਕੋਈ ਵੀ ਭਾਸ਼ਾ।

ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ, ਇਹਨਾਂ ਤਿੰਨਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਘੱਟੋ-ਘੱਟ ਦੋ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ R1, R2 ਅਤੇ R3 ਭਾਰਤ ਦੀਆਂ ਹੋਣੀਆਂ ਚਾਹੀਦੀਆਂ ਹਨ। ਰਾਜ ਜਾਂ ਹੋਰ ਸੰਬੰਧਿਤ ਸੰਸਥਾਵਾਂ R1, R2 ਜਾਂ R3 ਦੇ ਵਿਕਲਪਾਂ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਕਰਨਗੀਆਂ ਜੋ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਦਿੱਤੀਆਂ ਜਾਣਗੀਆਂ। ਪੱਧਰ 12 ਤੱਕ ਸਕੂਲੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦੁਆਰਾ MOI ਲਈ ਇੱਕ ਵਿਕਲਪ ਵਜੋਂ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਲਈ ਇੱਕ ਭਾਰਤੀ ਭਾਸ਼ਾ ਉਪਲਬਧ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ।

ਭਾਸ਼ਾ ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਕੁਝ ਹੋਰ ਸੰਬੰਧਿਤ ਪਹਿਲੂ:

- 'ਵਿਹਾਰਿਕ ਵਿਚਾਰ, 'ਜਿਸ ਦਾ ਪਹਿਲਾਂ ਜ਼ਿਕਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ, ਕਈ ਕਿਸਮਾਂ ਦੇ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਕਲਾਸ/ਸਕੂਲ/ਸਮੁਦਾਇ/ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਮਾਤ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਦੀ ਵਿਭਿੰਨਤਾ, ਅਮੀਰ ਮੌਖਿਕ ਪਰੰਪਰਾਵਾਂ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਲਿਖਤੀ ਸਰੋਤਾਂ ਦੀ ਘਾਟ ਸ਼ਾਮਲ ਹੈ। ਮੁਕਾਬਲਤਨ ਛੋਟੀ ਅਬਾਦੀ ਦੁਆਰਾ ਬੋਲੀਆਂ ਜਾਣ ਵਾਲੀਆਂ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਲਈ ਲਿਖਤੀ ਸਰੋਤ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨ ਦੀ ਗੁੰਝਲਤਾ ਅਤੇ ਮੁਸ਼ਕਲ ਵੀ ਇਹਨਾਂ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦਾ ਇੱਕ ਹਿੱਸਾ ਹੈ।
- ਕਿਸੇ ਰਾਜ ਵਿੱਚ ਅਜਿਹੇ ਖੇਤਰ ਜਾਂ ਖੇਤਰ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ ਜਿੱਥੇ ਭਾਸ਼ਾਈ ਵਿਭਿੰਨਤਾ ਅਜਿਹੀ ਹੈ ਕਿ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਲਈ ਸਭ ਤੋਂ ਜਾਣੀ-ਪਛਾਣੀ ਭਾਸ਼ਾ (ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਮਾਤ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਤੋਂ ਬਾਅਦ) ਇੱਕ ਹੋਰ ਵਿਆਪਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਬੋਲੀ ਜਾਣ ਵਾਲੀ ਸਥਾਨਿਕ ਭਾਸ਼ਾ ਹੈ। ਇਹ ਜਾਣੀਆਂ-ਪਛਾਣੀਆਂ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਰਾਜ ਭਾਸ਼ਾ ਤੋਂ ਵੱਖਰੀਆਂ ਵੀ ਹੋ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ। ਅਜਿਹੇ ਹਾਲਾਤ ਵਿੱਚ, ਜੇਕਰ (ਵਿਹਾਰਿਕ ਵਿਚਾਰਾਂ ਕਰਕੇ) ਮਾਤ ਭਾਸ਼ਾ R1 ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੀ, ਤਾਂ ਸਭ ਤੋਂ ਜਾਣੀ-ਪਛਾਣੀ ਸਥਾਨਿਕ ਭਾਸ਼ਾ ਨੂੰ R1 ਵਜੋਂ ਵਰਤਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।
- ਇਸ NCF ਵਿੱਚ, ਅਸੀਂ 'ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ' ਅਤੇ 'ਉਪ-ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ' ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਅੰਤਰ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ ਹਾਂ; ਕਿਸੇ ਦਿੱਤੇ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਸੰਚਾਰ ਜਾਂ ਸਾਹਿਤ ਲਈ ਵਰਤੀ ਜਾਂਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਸਾਰੇ ਰੂਪਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।
- R1 ਵਿੱਚ ਸਾਖਰਤਾ ਦੀ ਪਹੁੰਚ ਨੂੰ ਫਾਊਂਡੇਸ਼ਨਲ ਪੱਧਰ ਵਿੱਚ ਭਾਸ਼ਾ ਸਿੱਖਿਆ ਅਤੇ ਸਾਖਰਤਾ ਲਈ ਪਹੁੰਚ ਦੇ ਅਧਿਆਇ ਵਿੱਚ ਵਿਸਤਾਰ ਵਿੱਚ ਲਿਆ ਗਿਆ ਹੈ, NCF-FS ਵਿੱਚ ਅਧਿਆਇ-3, § 3.2। ਇਸ ਵਿੱਚ ਕਲਾਸਰੂਮ ਅਤੇ ਸਕੂਲ ਵਿੱਚ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੀ ਮਾਤ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਵਿਆਪਕ ਵਰਤੋਂ ਸ਼ਾਮਲ ਹੈ, ਭਾਵੇਂ R1 ਮਾਤ ਭਾਸ਼ਾ ਨਹੀਂ ਹੈ ਜੋ R1 ਵਿੱਚ ਸਾਖਰਤਾ ਨੂੰ ਸਮਰੱਥ ਕਰੇਗੀ।

ਅਤੇ ਉਹ ਜੋ ਪੜ੍ਹਦੇ ਹਨ ਉਸ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰੋ ਅਤੇ ਢੁਕਵੀਂ ਬਣਤਰ, ਵਿਆਕਰਨ, ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਅਤੇ ਰਚਨਾਤਮਿਕਤਾ ਨਾਲ ਸੁਤੰਤਰ ਤੌਰ 'ਤੇ ਲਿਖੋ।

ਇੱਕ ਨਵੀਂ ਤੀਜੀ ਭਾਸ਼ਾ, R3, ਇਸ ਪੜਾਅ ਵਿੱਚ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਪੜ੍ਹਨ ਅਤੇ ਲਿਖਣ ਦੀਆਂ ਮੂਲ ਗੱਲਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਇਸ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਬੋਲੇ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਰੂਪ ਤੋਂ ਜਾਣੂ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਉਹਨਾਂ ਤੋਂ ਮਿਡਲ ਪੱਧਰ ਦੇ ਅੰਤ ਤੱਕ R3 ਵਿੱਚ ਸਮਝ ਦੇ ਨਾਲ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਸਧਾਰਨ ਪਾਠਾਂ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਨ ਦੀ ਉਮੀਦ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਸੈਕੰਡਰੀ ਪੜਾਅ ਵਿੱਚ, ਪੱਧਰ 10 ਤੱਕ, R1 ਅਤੇ R2 ਵਿੱਚ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਦੇ ਟੀਚੇ ਲਗਭਗ ਇੱਕੋ-ਜਿਹੇ ਹਨ। ਦੋਵਾਂ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਭਾਵੀ ਸੰਚਾਰ (ਮੌਖਿਕ ਅਤੇ ਲਿਖਤੀ ਦੋਵੇਂ) ਦਾ ਇੱਕੋ ਪੱਧਰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਇਹਨਾਂ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਤਰਕ ਅਤੇ ਦਲੀਲ ਲਈ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀਆਂ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪਾਠ (ਸੁਰੂਆਤੀ ਲਿਖਤ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਸਮਕਾਲੀ ਸਾਹਿਤ ਤੱਕ), ਲੇਖਾਂ ਅਤੇ ਦਸਤਾਵੇਜ਼ਾਂ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਦੇ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਵੀ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਅੱਗੇ ਆਪਣੇ ਆਲੋਚਨਾਤਮਿਕ ਪੜ੍ਹਨ ਅਤੇ ਸੁਣਨ ਦੇ ਹੁਨਰ, ਦਲੀਲਾਂ ਦਾ ਮੁਲਾਂਕਣ ਕਰਨ ਦੀ ਯੋਗਤਾ ਅਤੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਪਾਠਾਂ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਸੰਬੰਧ ਬਣਾਉਣ ਦੀ ਯੋਗਤਾ ਨੂੰ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਪ੍ਰੈਰਿਕ ਲੇਖ, ਸਾਹਿਤਕ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ, ਖੋਜ ਕੀਤੀ ਲਿਖਤ ਅਤੇ ਰਚਨਾਤਮਿਕ ਲਿਖਤ ਦੁਆਰਾ ਆਪਣੇ ਲਿਖਣ ਦੇ ਹੁਨਰ ਨੂੰ ਨਿਖਾਰਦੇ ਹਨ। ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਇਸ ਪੜਾਅ ਦੇ ਅੰਤ ਤੱਕ R1 ਅਤੇ R2 ਵਿੱਚ ਅਕਾਦਮਿਕ ਵਰਤੋਂ ਲਈ ਭਾਸ਼ਾਈ ਮੁਹਾਰਤ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਦੇ ਹਨ। R3 ਵਿੱਚ, ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਸਾਹਿਤ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਰੂਪਾਂ ਅਤੇ ਕਿਸਮਾਂ ਨਾਲ ਜੁੜਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਬੋਲੀ ਅਤੇ ਲਿਖਤ ਵਿੱਚ ਭਾਸ਼ਾਈ ਨਿਯਮਾਂ ਦੀਆਂ ਮੂਲ ਗੱਲਾਂ ਨੂੰ ਲਾਗੂ ਕਰਨਾ ਸਿੱਖਦੇ

ਹਨ। ਉਹ ਕਲਾਸਰੂਮ ਵਿੱਚ ਸੰਭਵ ਹੱਦ ਤੱਕ ਅਕਾਦਮਿਕ ਵਰਤੋਂ ਲਈ ਭਾਸ਼ਾਈ ਮੁਹਾਰਤ ਵੀ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਘੱਟੋ-ਘੱਟ ਇੱਕ ਭਾਸ਼ਾ R1, R2 ਜਾਂ R3 ਜੋਕਿ ਭਾਰਤ ਦੀ ਮੂਲ ਭਾਸ਼ਾ ਹੈ, ਲਈ ਸਾਹਿਤ ਦੀ ਉੱਚ ਪੱਧਰੀ ਜਾਣ-ਪਛਾਣ, ਸਮਝ ਅਤੇ ਵਿਆਖਿਆ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਪੱਧਰ 11-12 ਵਿੱਚ, ਘੱਟੋ-ਘੱਟ ਦੋ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇਗਾ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਘੱਟੋ-ਘੱਟ ਇੱਕ ਭਾਰਤ ਦੀ ਮੂਲ ਭਾਸ਼ਾ ਹੈ ਅਤੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੁਆਰਾ ਭਾਸ਼ਾ ਅਤੇ ਸਾਹਿਤ ਕੋਰਸਾਂ ਦੇ ਪੂਲ ਵਿੱਚੋਂ ਚੁਣਿਆ ਜਾਵੇਗਾ ਜੋ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। R1, R2 ਅਤੇ R3 ਵਿੱਚ ਅਧਿਐਨ ਜਾਰੀ ਰੱਖਣ ਦੀ ਸੰਭਾਵਨਾ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ, ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਦੇ ਵਿਕਲਪਾਂ ਵਿੱਚ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਅਤੇ ਭਾਰਤ ਦੀਆਂ ਹੋਰ ਆਧੁਨਿਕ/ਕਲਾਸੀਕਲ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਅਤੇ ਸਾਹਿਤ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਣਗੇ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਕਲਾਸੀਕਲ ਤਾਮਿਲ, ਤੇਲਗੂ, ਕੰਨੜ, ਮਲਿਆਲਮ, ਉੜੀਆ, ਪਾਲੀ, ਫ਼ਾਰਸੀ ਅਤੇ ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਿਤ। ਇਹ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਅਤੇ ਸਾਹਿਤ ਜ਼ਿੰਦਾ ਅਤੇ ਜੀਵੰਤ ਰਹਿਣ, ਖ਼ਾਸ ਤੌਰ 'ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਰਾਜਾਂ ਵਿੱਚ, ਜਿੱਥੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸਭ ਤੋਂ ਵਧੀਆ ਸਿਖਾਇਆ ਅਤੇ ਪਾਲਣ-ਪੋਸਣ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ, ਜਿਵੇਂਕਿ ਫ੍ਰੈਂਚ, ਜਰਮਨ, ਜਪਾਨੀ ਅਤੇ ਕੋਰੀਅਨ ਵੀ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੀਆਂ ਜਾਣਗੀਆਂ।

NEP 2020 ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ, ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਕਰਨ ਦੇ ਮੌਕੇ, ਜਿਵੇਂਕਿ ਪਿਛਲੇ ਪੈਰੇ ਵਿੱਚ ਜ਼ਿਕਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ, ਮਿਡਲ ਪੱਧਰ ਅਤੇ ਪੱਧਰ 9-10 ਦੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਵਿਕਲਪਿਕ ਵਾਧੂ ਕੋਰਸਾਂ ਦੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਵੀ ਦਿੱਤੇ ਜਾਣਗੇ, ਜਿੱਥੇ ਵੀ ਇਹ ਸਕੂਲ ਸਰੋਤਾਂ ਦੇ ਵਧਣ ਨਾਲ ਸੰਭਵ ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ।

ਇਹ ਭਾਗ ਪ੍ਰੈਪਰੇਟਰੀ, ਮਿਡਲ ਅਤੇ ਸੈਕੰਡਰੀ ਪੱਧਰ ਲਈ R1, R2 ਅਤੇ R3 ਲਈ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਟੀਚਿਆਂ ਅਤੇ ਯੋਗਤਾਵਾਂ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦਾ ਹੈ; ਵਿਹਾਰਿਕ ਵਿਚਾਰਾਂ ਅਤੇ ਤਿੰਨ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ R1, R2 ਅਤੇ R3 ਲਈ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਚੋਣਾਂ 'ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦੇ ਹੋਏ, ਕੁਝ ਪਰਿਵਰਤਨ ਅਤੇ ਕ੍ਰਮ R1, R2, R3 ਅਤੇ ਸਾਰੇ ਪੜਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਜ਼ਰੂਰ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਖ਼ਾਸ ਤੌਰ 'ਤੇ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਦੀ ਸਿਖਲਾਈ ਲਈ, ਇਹ ਧਿਆਨ ਵਿੱਚ ਰੱਖਣਾ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹੈ ਕਿ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਟੀਚਿਆਂ ਅਤੇ ਯੋਗਤਾਵਾਂ ਨੂੰ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੁਆਰਾ ਇੱਕ ਏਕੀਕ੍ਰਿਤ ਢੰਗ ਨਾਲ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਵੱਖਰੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਨਹੀਂ, ਖ਼ਾਸ ਤੌਰ 'ਤੇ, ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਦੇ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਟੀਚਿਆਂ ਲਈ ਪਾਠ-ਪੁਸਤਕਾਂ ਵਿੱਚ ਵੱਖਰੇ ਅਧਿਆਇ ਜਾਂ ਇਕਾਈਆਂ ਨਹੀਂ ਹੋਣੀਆਂ ਚਾਹੀਦੀਆਂ ਹਨ।

ਜਿਵੇਂਕਿ ਇਸ NCF ਦੌਰਾਨ, ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਦੇ ਟੀਚੇ ਅਤੇ ਯੋਗਤਾਵਾਂ ਪੱਧਰ 11-12 ਦੇ ਕੋਰਸਾਂ ਅਤੇ ਉੱਪਰ ਦੱਸੇ ਗਏ ਵਿਕਲਪਿਕ ਕੋਰਸਾਂ ਲਈ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਹਨ, ਕੋਰਸਾਂ ਦੀਆਂ ਵਿਭਿੰਨ ਕਿਸਮਾਂ ਅਤੇ ਪੱਧਰਾਂ ਦੇ ਕਾਰਨ ਜੋ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਲਈ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੇ ਜਾਣਗੇ।

ਬਕਸਾ 2.4ii

ਭਾਰਤੀ ਸੰਕੇਤਿਕ ਭਾਸ਼ਾ

ਸੰਕੇਤਿਕ ਭਾਸ਼ਾ ਸੰਚਾਰ ਦਾ ਇੱਕ ਢੰਗ ਹੈ ਜੋ ਮੁੱਖ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸੁਣਨ ਵਿੱਚ ਕਮਜ਼ੋਰੀ, ਜਿੱਥੇ ਕੋਈ ਬੋਲੇ ਗਏ ਸ਼ਬਦ ਨਹੀਂ ਹਨ, ਵਾਲੇ ਲੋਕਾਂ ਦੁਆਰਾ/ਲਈ ਵਰਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਭਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਅਰਥਪੂਰਨ ਸੰਚਾਰ ਕਰਨ ਲਈ ਬੋਲਣ ਲਈ ਇਸ਼ਾਰਿਆਂ ਜਾਂ 'ਚਿੰਨ੍ਹ' (ਦੇਵਾਂ ਹੱਥਾਂ ਨਾਲ) ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਨਾ ਸ਼ਾਮਲ ਹੈ। ਸੰਸਾਰ ਵਿੱਚ ਕਈ ਸੰਕੇਤਿਕ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਹਨ ਜੋ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਵਿਆਪਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਵਰਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਉਸ ਨੂੰ ਭਾਰਤੀ ਚਿੰਨ੍ਹ ਭਾਸ਼ਾ (ISL) ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ISL ਦੇ ਆਪਣੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਹੱਥ ਦੇ ਸੰਕੇਤ, ਵਿਆਕਰਨ ਅਤੇ ਸ਼ੈਲੀ ਹੈ ਜਦੋਂਕਿ ਭਾਸ਼ਾ ਨੂੰ ਸੰਚਾਰ ਲਈ ਵਰਤੇ ਜਾਣ ਦੇ ਤਰੀਕੇ ਵਿੱਚ ਖੇਤਰੀ ਭਿੰਨਤਾਵਾਂ ਹਨ ਅਤੇ ਚਿੰਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸੰਕੇਤ (ਇੱਕ ਖ਼ਾਸ ਵਸਤੂ, ਵਿਚਾਰ ਜਾਂ ਅਰਥ) ਵਿੱਚ ਵੱਖੋ-ਵੱਖਰੇ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ, ISL ਇਸ ਦੇ ਸ਼ਬਦਕੋਸ਼ ਅਤੇ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਵਿੱਚ ਲਾਭਦਾਇਕ, ਮਸ਼ਹੂਰ ਅਤੇ ਪ੍ਰਮਾਣਿਤ ਹੈ।

ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ, ਅੰਸ਼ਕ ਜਾਂ ਪੂਰੀ ਸੁਣਨ ਦੀ ਕਮਜ਼ੋਰੀ ਵਾਲੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਅਕਸਰ ਰੈਗੂਲਰ ਸਕੂਲਾਂ ਵਿੱਚ ਦਾਖ਼ਲਾ ਲੈਣਾ ਮੁਸ਼ਕਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਅਜੇ ਤੱਕ ਸੰਮਲਿਤ ਹੋਣ ਲਈ ਲੈਸ ਨਹੀਂ ਹਨ। ਇਹ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਸਮਾਵੇਸ਼ੀ ਸਿੱਖਿਆ ਵਿੱਚ ਨਾਕਾਫ਼ੀ ਅਧਿਆਪਕ ਸਿਖਲਾਈ ਦੇ ਕਾਰਨ ਜਾਂ ਉੱਚ ਪੱਧਰ ਵਿੱਚ ਕਲਾਸਾਂ ਚਲਾਉਣ ਲਈ ISL ਕਾਰਨ ਅਕਸਰ ਸਕੂਲੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਛੱਡ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਇਸ ਲਈ ਵੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਛੱਡ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਕਿਉਂਕਿ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਸਿੱਖਣ ਦੀਆਂ ਲੋੜਾਂ ਲਈ ਲੁੜੀਂਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦੀ।

ਸਕੂਲ ISL ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਦੇ ਹਿੱਸੇ ਵਜੋਂ ਪੇਸ਼ ਕਰਨ ਬਾਰੇ ਵਿਚਾਰ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ। ISL ਲਈ ਸਿੱਖਣ ਮਿਆਰ ਇਸ ਦਸਤਾਵੇਜ਼ ਵਿੱਚ ਦਰਸਾਏ ਗਏ R1 ਜਾਂ R2 ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਸਾਰੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ, ਇੱਥੋਂ ਤੱਕ ਕਿ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸੁਣਨ ਦੀ ਕਮਜ਼ੋਰੀ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਨੂੰ ISL ਅਤੇ ਇਸ ਦੇ ਕੁਝ ਮੁਢਲੇ ਚਿੰਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਕੁਝ ਬੁਨਿਆਦੀ ਜਾਣੂ ਕਰਵਾਇਆ ਜਾਵੇਗਾ।

2.4.1 ਭਾਸ਼ਾ 1 (R1)

2.4.1.1 ਪ੍ਰੈਪਰੇਟਰੀ ਪੱਧਰ

<p>CG-1</p> <p>ਗੁੰਝਲਦਾਰ ਵਾਕ ਬਣਤਰ ਵਰਤ ਕੇ ਸਮਝ ਅਤੇ ਤਾਲਮੇਲ ਨਾਲ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦਾ ਸੰਚਾਰ ਕਰਨ ਲਈ ਮੌਖਿਕ ਭਾਸ਼ਾ ਹੁਨਰ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p>	<p>C-1.1 ਵੱਖ-ਵੱਖ ਸੰਦਰਭਾਂ ਵਿੱਚ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅਤੇ ਅਰਥਪੂਰਨ ਗੱਲਬਾਤ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p> <p>C-1.2 ਕਲਾਸ ਵਿੱਚ ਪੜ੍ਹੀ ਗਈ ਸਮੱਗਰੀ ਤੋਂ ਮੂਲ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦਾ ਸਾਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ।</p> <p>C-1.3 ਮੌਖਿਕ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀਆਂ ਕਰਦਾ ਹੈ (ਦਿਖਾਓ ਅਤੇ ਦੱਸੋ, ਛੋਟੇ ਸਵਾਗਤ ਨੋਟਸ, ਛੋਟੇ ਸਮਾਗਮਾਂ ਦੀ ਐਂਕਰਿੰਗ, ਛੋਟੇ ਭਾਸ਼ਣ, ਕਲਾਸ ਬਹਿਸਾਂ)</p>
<p>CG-2</p> <p>ਜਾਣੂ ਅਤੇ ਅਣਜਾਣ ਟੈਕਸਟ (ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਵਾਰਤਕ ਅਤੇ ਕਵਿਤਾ) ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਰੂਪਾਂ ਦੀ ਬੁਨਿਆਦੀ ਸਮਝ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਨਾਲ ਪੜ੍ਹਨ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p>	<p>C-2.1 ਵੱਖ-ਵੱਖ ਟੈਕਸਟ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਲਈ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਸਮਝ ਦੀਆਂ ਰਣਨੀਤੀਆਂ ਨੂੰ ਲਾਗੂ ਕਰਦਾ ਹੈ (ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਲਗਾਉਣਾ, ਭਵਿੱਖਬਾਣੀ ਕਰਨਾ, ਵਿਜ਼ੂਅਲਾਈਜ਼ਿੰਗ)</p> <p>C-2.2 ਪੜ੍ਹੀ ਗਈ ਸਮੱਗਰੀ ਵਿੱਚੋਂ ਮੁੱਖ ਵਿਚਾਰਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਤੋਂ ਜ਼ਰੂਰੀ ਸਿੱਟੇ ਕੱਢਦਾ ਹੈ।</p>
<p>CG-3</p> <p>ਆਪਣੀ ਸਮਝ ਅਤੇ ਅਨੁਭਵ ਦਾ ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ ਕਰਨ ਲਈ ਸਧਾਰਨ ਅਤੇ ਮਿਸ਼ਰਿਤ ਵਾਕ ਬਣਤਰ ਨੂੰ ਲਿਖਣ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p>	<p>C-3.1 ਲਿਖਣ ਦੀਆਂ ਰਣਨੀਤੀਆਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਕ੍ਰਮ, ਪਛਾਣ ਕਰਨਾ ਸਿਰਲੇਖ/ਉਪ-ਸਿਰਲੇਖ, ਸ਼ੁਰੂਆਤ, ਅੰਤ ਅਤੇ ਪੈਰਾ ਦੀ ਬਣਤਰ।</p> <p>C-3.2 ਸਪਸ਼ਟ ਅਤੇ ਇਕਸਾਰ ਪੈਰੇ ਲਿਖਦਾ ਹੈ ਜੋ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਕਿਸੇ ਦਿੱਤੇ ਵਿਸ਼ੇ/ਸੰਕਲਪ ਦੀ ਸਮਝ ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਪਾਠ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਨ ਬਾਰੇ ਦੱਸਦਾ ਹੈ।</p> <p>C-3.3 ਉਚਿਤ ਜਾਣਕਾਰੀ ਅਤੇ ਉਦੇਸ਼ ਨਾਲ ਪੋਸਟਰ, ਸੱਚਾ, ਸਧਾਰਨ ਕਵਿਤਾਵਾਂ, ਕਹਾਣੀਆਂ ਅਤੇ ਸੰਵਾਦ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ।</p> <p>C-3.4 ਆਪਣੀ ਲਿਖਤ ਵਿੱਚ ਉਚਿਤ ਵਿਆਕਰਨ ਅਤੇ ਬਣਤਰ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p>
<p>CG-4</p> <p>ਵੱਖ-ਵੱਖ ਸੰਦਰਭਾਂ ਵਿੱਚ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਸਰੋਤ ਦੁਆਰਾ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀ ਇੱਕ ਹੋਰ ਵਿਆਪਕ ਸੀਮਾ ਹੈ (ਘਰ ਅਤੇ ਸਕੂਲ ਦੇ ਅਨੁਭਵ) ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p>	<p>C-4.1 ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪਾਠਾਂ ਨੂੰ ਸੁਣ ਅਤੇ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਅਰਥਾਂ ਦੀ ਚਰਚਾ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p> <p>C-4.2 ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਟੈਕਸਟ ਜਾਂ ਹੋਰ ਸਮੱਗਰੀ ਖੇਤਰਾਂ ਨੂੰ ਸੁਣ ਅਤੇ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਅਰਥਾਂ ਦੀ ਚਰਚਾ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p>

CG-5 ਪੜ੍ਹਨ ਵਿੱਚ ਤਰਜੀਹਾਂ ਅਤੇ ਦਿਲਚਸਪੀ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ।	C-5.1 ਘਰ ਵਿੱਚ ਪੜ੍ਹਨ ਲਈ ਨਿਯਮਿਤ ਤੌਰ 'ਤੇ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ ਤੋਂ ਕਿਤਾਬਾਂ ਉਧਾਰ ਲੈਂਦੇ ਹਨ।
	C-5.2 ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ ਤੋਂ ਕਿਤਾਬਾਂ ਪੜ੍ਹਨ ਵਿੱਚ ਦਿਲਚਸਪੀ ਦਿਖਾਉਂਦਾ ਹੈ।

2.4.1.2 ਮਿਡਲ ਪੱਧਰ

CG-1 ਵਰਣਨ, ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਅਤੇ ਜਵਾਬ ਲਈ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਹੁਨਰ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਸੰਚਾਰ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਨ ਲਈ ਸਮਰੱਥਾ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ।	C-1.1 ਪਾਠ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਸੁਣ ਜਾਂ ਪੜ੍ਹ ਕੇ (ਖ਼ਬਰ ਲੇਖ, ਰਿਪੋਰਟਾਂ, ਸੰਪਾਦਕੀ) ਮੁੱਖ ਨੁਕਤਿਆਂ ਦੀ ਪਛਾਣ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸੰਖੇਪ ਕਰਦਾ ਹੈ।
	C-1.2 ਵੱਖ-ਵੱਖ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਇੰਟਰਵਿਊਆਂ ਨੂੰ ਸੁਣਦਾ, ਯੋਜਨਾ ਬਣਾਉਂਦਾ ਅਤੇ ਸੰਚਾਲਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ। (ਢਾਂਚਾਗਤ ਅਤੇ ਗੈਰ-ਸੰਗਠਿਤ)
	C-1.3 ਢੁਕਵੀਂ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਸਮਾਜਿਕ ਤਜਰਬਿਆਂ ਬਾਰੇ ਜਾਂਚ ਦੇ ਸਵਾਲ ਉਠਾਉਂਦਾ ਹੈ। (ਓਪਨ-ਐਂਡ/ਕਲੋਜ਼ਡ-ਐਂਡ, ਰਸਮੀ/ ਗੈਰ-ਰਸਮੀ, ਸੰਦਰਭ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ, ਸੰਵੇਦਨਸ਼ੀਲਤਾ ਨਾਲ)
	C-1.4 ਢੁਕਵੀਂ ਸ਼ੈਲੀ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰ ਕੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਦਰਸ਼ਕਾਂ ਅਤੇ ਉਦੇਸ਼ ਲਈ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅੱਖਰ, ਲੇਖ ਅਤੇ ਰਿਪੋਰਟਾਂ ਲਿਖਦਾ ਹੈ।
	C-1.5 ਵੱਖ-ਵੱਖ ਦਰਸ਼ਕਾਂ ਅਤੇ ਉਦੇਸ਼ਾਂ ਲਈ ਆਡੀਓ, ਵਿਜ਼ੂਅਲ ਜਾਂ ਦੋਵਾਂ ਲਈ ਸਮੱਗਰੀ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ।
CG-2 ਸਾਹਿਤਕ ਯੰਤਰਾਂ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਰੂਪਾਂ ਦੀ ਪੜਚੋਲ ਕਰ ਕੇ ਭਾਸ਼ਾ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਸਾਹਿਤਕ ਅਤੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰਿਕ ਵਿਚਲੀ ਵਿਰਾਸਤ ਦੀ ਕਦਰ ਕਰਦਾ ਹੈ।	C-2.1 ਸਾਹਿਤ ਦੇ ਵੱਖੋ-ਵੱਖਰੇ ਰੂਪਾਂ (ਗਦ, ਕਵਿਤਾ, ਨਾਟਕ) ਅਤੇ ਲਿਖਣ ਦੀਆਂ ਸ਼ੈਲੀਆਂ (ਬਿਰਤਾਂਤਿਕ, ਵਰਣਨਾਤਮਿਕ, ਵਿਭਿੰਨ ਸੱਭਿਆਚਾਰਾਂ ਅਤੇ ਸਮੇਂ ਦੇ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਵਿਆਖਿਅਕਾਰੀ, ਪ੍ਰੇਰਿਕ) ਦੀ ਪਛਾਣ ਅਤੇ ਪ੍ਰਸੰਸਾ ਕਰਦਾ ਹੈ।
	C-2.2 ਸਾਹਿਤ ਦੀ ਕਈ ਕਿਸਮਾਂ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਲਿਖਤੀ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਵਰਤ ਕੇ ਸਾਹਿਤਕ ਯੰਤਰਾਂ ਦੀ ਪਛਾਣ ਕਰਦਾ ਹੈ। (ਸਮਾਨਤਾ, ਅਲੰਕਾਰ, ਰੂਪ (ਅਲੰਕਾਰ), ਹਾਈਪਰਬੋਲ (ਅਤਿਸ਼ਾਯੋਕਥੀ), ਅਨੁਪ੍ਰਾਸ (ਅਨੁਪ੍ਰਸ), ਮੁਹਾਵਰੇ, ਕਹਾਵਤਾਂ ਅਤੇ ਬੁਝਾਰਤਾਂ)
	C-2.3 ਸਮਾਜਿਕ ਅਤੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰਿਕ ਮਾਹੌਲ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਪਹਿਲੂਆਂ 'ਤੇ ਆਪਣੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਅਤੇ ਆਲੋਚਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਭਾਸ਼ਣ ਅਤੇ ਲਿਖਤ ਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਦਾ ਹੈ।
CG-3 ਬੁਨਿਆਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਪਹਿਲੂ (ਸ਼ਬਦ ਅਤੇ ਵਾਕ ਬਣਤਰ) ਨੂੰ ਪਛਾਣਨ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ	C-3.1 ਬੁਨਿਆਦੀ ਭਾਸ਼ਾਈ ਪਹਿਲੂਆਂ (ਨਿਯਮਾਂ) ਜਿਵੇਂਕਿ ਵਾਕ ਬਣਤਰ, ਵਿਸਰਾਮ-ਚਿੰਨ੍ਹ, ਕਾਲ, ਲਿੰਗ ਅਤੇ ਦੋ ਹਿੱਸੇ ਭਾਸ਼ਣ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਸਮਝਦਾ ਹੈ, ਸਾਹਿਤ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਰੂਪਾਂ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਦੇ ਹੋਏ ਅਤੇ ਲਿਖਣ ਵੇਲੇ ਲਾਗੂ ਕਰਦਾ ਹੈ।

<p>ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਮੌਖਿਕ ਅਤੇ ਲਿਖਤੀ ਸਮੀਕਰਨ ਵਿੱਚ ਵਰਤੋਂ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p>	<p>C-3.2 ਢੁਕਵੀਂ ਸ਼ੈਲੀ ਅਤੇ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰ ਕੇ ਵਾਰਤਕ, ਕਵਿਤਾ ਅਤੇ ਨਾਟਕ ਲਿਖਦਾ ਹੈ।</p>
<p>CG-4 ਸਮੀਖਿਆ ਲਿਖਣ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਹਵਾਲੇ ਲੱਭਣ ਲਈ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ ਵਰਤਦਾ ਹੈ।</p>	<p>C-4.1 ਵੱਖ-ਵੱਖ ਸ਼ੈਲੀਆਂ (ਗਲਪ ਅਤੇ ਗੈਰ-ਗਲਪ) ਦੀਆਂ ਕਿਤਾਬਾਂ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਦਾ ਹੈ, ਜਵਾਬ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਆਲੋਚਨਾਤਮਿਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸਮੀਖਿਆ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p> <p>C-4.2 ਪ੍ਰੋਜੈਕਟਾਂ ਅਤੇ ਹੋਰ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਵਿੱਚ ਵਰਤਣ ਲਈ ਹਵਾਲੇ ਖੋਜਣ ਲਈ ਕਿਤਾਬਾਂ ਅਤੇ ਹੋਰ ਮੀਡੀਆ ਸਰੋਤਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਢੰਗ ਨਾਲ ਵਰਤਦਾ ਹੈ।</p>
<p>CG-5 ਖਾਸ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀਆਂ ਵਿਲੱਖਣ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ, ਇਸ ਦੀ ਵਰਨਮਾਲਾ ਅਤੇ ਲਿਪੀ, ਅਵਾਜ਼, ਤੁਕਾਂਤ, ਸ਼ਬਦਾਂ, ਹੋਰ ਸ਼ਬਦ ਪਲੇਅ ਅਤੇ ਖੇਡਾਂ ਲਈ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਲੱਖਣ ਦੀ ਪ੍ਰਸੰਸਾ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p>	<p>C-5.1 ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਧੁਨੀ ਵਿਗਿਆਨ ਅਤੇ ਲਿਪੀ, ਸਵਰਾਂ ਅਤੇ ਵਿਅੰਜਨਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ, ਉਹ ਕਿਵੇਂ ਅੰਤਰਕਿਰਿਆ ਕਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਵਰਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਨੂੰ ਸਮਝਦਾ ਹੈ।</p> <p>C-5.2 ਭਾਸ਼ਣ ਅਤੇ ਲਿਖਣ ਨੂੰ ਹੋਰ ਦਿਲਚਸਪ ਅਤੇ ਮਜ਼ੇਦਾਰ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਧੁਨਾਂ, ਤੁਕਾਂਤ, ਅਨੁਪਾਤ ਅਤੇ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀ ਖੇਡ ਵਿੱਚ ਰੁੱਝਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ।</p> <p>C-5.3 ਭਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਕੁਝ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਸ਼ਬਦ ਗੋਮਾਂ (ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ ਪੈਲਿਨਡਰੋਮਜ਼, ਸਪੂਨਰਿਜ਼ਮ, ਵਾਕ ਬਿਨਾਂ ਦਿੱਤੇ ਅੱਖਰ ਜਾਂ ਅਵਾਜ਼ਾਂ, ਬੁਝਾਰਤਾਂ, ਚੁਟਕਲੇ, ਅੰਤਾਕਸ਼ਰੀ, ਐਨਾਗ੍ਰਾਮ, ਸ਼ਬਦ-ਜੋੜ) ਤੋਂ ਜਾਣੂ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।</p>

2.4.1.3 ਸੈਕੰਡਰੀ ਪੱਧਰ

<p>CG-1 ਵੱਖ-ਵੱਖ ਰੂਪ ਲਿਖਣਾ (ਨਿਬੰਧ, ਚਿੱਠੀਆਂ, ਲੇਖ, ਗੱਲਬਾਤ, ਇੰਟਰਵਿਊ, ਜਨਤਕ ਭਾਸ਼ਣ) ਅਤੇ ਨਵਾਂ ਮੀਡੀਆ (ਈ-ਮੇਲ, ਆਡੀਓ ਅਤੇ ਵਿਡੀਓ ਸਮੱਗਰੀ) ਰਾਹੀਂ ਪ੍ਰਭਾਵੀ ਸੰਚਾਰ ਲਈ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p>	<p>C-1.1 ਸਮਾਜਿਕ ਸੰਦਰਭ ਲਈ ਢੁਕਵੀਂ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਕਾਰਨਾਂ ਨਾਲ ਸਹਿਮਤੀ ਅਤੇ ਅਸਹਿਮਤੀ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਚਰਚਾ ਅਤੇ ਬਹਿਸ ਦੁਆਰਾ ਸਿੱਟੇ 'ਤੇ ਪਹੁੰਚਦਾ ਹੈ।</p> <p>C-1.2 ਆਪਣੇ ਤਜਰਬਿਆਂ ਅਤੇ ਹੋਰਾਂ ਦੇ ਤਜਰਬਿਆਂ ਤੋਂ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਸ਼ੈਲੀਆਂ ਵਿੱਚ ਲਿਖਦਾ ਹੈ। (ਬਿਰਤਾਂਤਿਕ, ਵਰਣਨਾਤਮਿਕ, ਵਿਆਖਿਆਤਮਿਕ, ਪ੍ਰੇਰਿਕ)</p> <p>C-1.3 ਅਸਲ-ਜੀਵਨ ਦੀਆਂ ਸਥਿਤੀਆਂ ਲਈ ਲਿਖਦਾ ਹੈ (ਸੱਦੇ, ਭਾਸ਼ਣ, ਸ਼ੋਕ ਸੁਨੇਹੇ, ਨੋਟਿਸ, ਰਚਨਾਤਮਿਕ ਨਾਹਰੇ, ਇਸ਼ਤਿਹਾਰ) ਅਤੇ ਸਕੂਲ ਨਿਊਜ਼ਲੈਟਰ/ਮੈਗਜ਼ੀਨ/ਜਰਨਲ ਲਈ ਲਿਖਦਾ ਹੈ।</p> <p>ਤਕਨਾਲੋਜੀ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਢੰਗ ਨਾਲ ਵਿਚਾਰਾਂ ਨੂੰ ਸੂਚਿਤ ਕਰਨ ਅਤੇ ਸੰਚਾਰ ਕਰਨ ਲਈ ਲਿਖਦਾ ਹੈ।</p> <p>C-1.4</p>
<p>CG-2</p>	<p>C-2.1 ਵੱਖ-ਵੱਖ ਸਮਾਂ ਮਿਆਦ ਦੇ ਸਾਹਿਤ ਦੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਦੀਆਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ ਦਾ ਵਰਣਨ ਕਰਦਾ ਹੈ। (ਜਿਵੇਂਕਿ ਸ਼ੁਰੂਆਤੀ, ਮੱਧਕਾਲੀ, ਸਮਕਾਲੀ)</p>

<p>ਸ਼ੈਲੀ ਦੇ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਦੁਆਰਾ (ਬਿਰਤਾਂਤਿਕ, ਵਰਣਨਾਤਮਿਕ, ਵਿਆਖਿਅਕਾਰੀ, ਪ੍ਰੇਰਿਕ) ਵੱਖ-ਵੱਖ ਸ਼ੈਲੀਆਂ ਵਿੱਚ ਸੁਹਜ (ਹਾਸੇ, ਸਸਪੈਂਸ, ਤ੍ਰਾਸਦੀ) ਦੀ ਪ੍ਰਸੰਸਾ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹਨਾਂ ਤੱਤਾਂ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਲਿਖਤਾਂ ਵਿੱਚ ਸਥਾਨ ਦਿੰਦਾ ਹੈ।</p>	<p>C-2.2 ਇੱਕ ਸਾਹਿਤਕ ਪਾਠ ਨੂੰ ਨੋਟਿਓਂ ਪੜ੍ਹ ਕੇ, ਆਲੋਚਨਾਤਮਿਕ ਰੂਪ ਅਤੇ ਸ਼ੈਲੀ ਦਾ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸੰਭਵ ਅਰਥਾਂ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p> <p>C-2.3 ਢੁਕਵੇਂ ਸਾਹਿਤਕ ਯੰਤਰਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰ ਕੇ ਸਾਹਿਤਕ ਪਾਠਾਂ ਦੀ ਰਚਨਾ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p>
<p>CG-3</p> <p>ਕਈ ਕਿਸਮ ਦੇ ਆਡੀਓ ਅਤੇ ਲਿਖਤੀ ਸਮੱਗਰੀ ਨਾਲ ਜੁੜ ਕੇ ਤਰਕ ਅਤੇ ਦਲੀਲ ਦੇ ਹੁਨਰ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਲਈ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p>	<p>C-3.1 ਵੱਖ-ਵੱਖ ਆਡੀਓ ਅਤੇ ਲਿਖਤੀ ਸਮੱਗਰੀ ਦਾ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਅਤੇ ਮੁਲਾਂਕਣ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p> <p>C-3.2 ਤੱਥਾਂ ਦਾ ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਮੁਲਾਂਕਣ ਕਰ ਕੇ ਸਹੀ ਤਰਕ ਨਾਲ ਬਹਿਸ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p>
<p>CG-4</p> <p>ਭਾਰਤੀ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਦੀ ਅਮੀਰੀ ਅਤੇ ਭਾਸ਼ਾ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਸਾਹਿਤਕ ਅਤੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰਿਕ ਵਿਰਾਸਤ ਦੀ ਸ਼ਲਾਘਾ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p>	<p>C-4.1 ਪਾਠਾਂ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਨ ਰਾਹੀਂ ਅਤੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਸ਼ੈਲੀਆਂ ਦੀ ਸਮੱਗਰੀ ਦੇਖਣ ਨਾਲ ਭਾਰਤੀ ਸਮਾਜ ਦੇ ਬਹੁ-ਭਾਸ਼ਾਈ ਸੁਭਾਅ ਅਤੇ ਇਸ ਦੇ ਸਾਹਿਤਕ ਕੰਮ ਦੀ ਅਮੀਰੀ ਨੂੰ ਪਛਾਣਦਾ ਹੈ।</p> <p>C-4.2 ਵੱਖ-ਵੱਖ ਖੇਤਰਾਂ, ਖੇਤਰੀ ਭਾਸ਼ਾ ਸਾਹਿਤ ਦੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਸੰਬੰਧ ਵਿੱਚ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਅਤੇ ਵਿਰਾਸਤ ਦੀ ਅਮੀਰੀ ਦੀ ਸ਼ਲਾਘਾ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p> <p>C-4.3 ਸਾਡੀ ਪਛਾਣ ਅਤੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਦੇ ਗਠਨ ਵਿੱਚ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਦੀ ਸਮਝ ਦਿਖਾਉਂਦਾ ਹੈ।</p> <p>C-4.4 ਕੁਝ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਭਾਰਤੀ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਵਿਚਕਾਰ ਸਮਾਨਤਾਵਾਂ, ਜਿਵੇਂਕਿ ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਆਮ ਧੁਨੀਆਤਮਿਕ ਅਤੇ ਵਿਗਿਆਨਿਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਵਿਵਸਥਿਤ ਵਰਨਮਾਲਾ ਅਤੇ ਲਿਪੀਆਂ, ਆਮ ਵਿਆਕਰਨਿਕ ਬਣਤਰ, ਮੂਲ ਅਤੇ ਸਰੋਤ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਅਤੇ ਹੋਰ ਕਲਾਸੀਕਲ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਤੋਂ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ, ਜਿਵੇਂਕਿ ਨਾਲ ਹੀ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਅਮੀਰ ਅੰਤਰ-ਪ੍ਰਭਾਵ ਅਤੇ ਅੰਤਰ ਦਾ ਮੁਢਲਾ ਗਿਆਨ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p> <p>C-4.5 ਕਿਸ ਭੂਗੋਲਿਕ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਕਿਹੜੀਆਂ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਬੋਲੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ, ਆਦਿਵਾਸੀ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਦੀ ਕੁਦਰਤ ਅਤੇ ਬਣਤਰ ਦੀ ਭਾਵਨਾ, ਬਾਰੇ ਬੁਨਿਆਦੀ ਗਿਆਨ ਦਰਸਾਉਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਦੇਸ ਭਰ ਦੀਆਂ ਕੁਝ ਉਪਯੋਗੀ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਦੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਅਤੇ ਵਾਕਾਂਸ਼ਾਂ ਅਤੇ ਸਾਹਿਤ ਦੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਤੋਂ ਜਾਣੂ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।</p>

2.4.2 ਭਾਸ਼ਾ 2 (R2)

2.4.2.1 ਪ੍ਰੈਪਰੇਟਰੀ ਪੱਧਰ

<p>CG-1</p> <p>ਦਿਨ-ਪ੍ਰਤਿ-ਦਿਨ ਗੱਲਬਾਤ ਲਈ ਅਸਰਦਾਰ ਸੰਚਾਰ ਹੁਨਰ ਰੱਖਦਾ ਹੈ, ਵਿਚਾਰ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਨ ਲਈ ਮੌਖਿਕ ਯੋਗਤਾ ਨੂੰ ਵਧਾਉਂਦਾ ਹੈ।</p>	<p>C-1.1 ਕਵਿਤਾਵਾਂ, ਕਹਾਣੀਆਂ ਅਤੇ ਵਾਰਤਾਲਾਪ ਸੁਣਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਵਿੱਚ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਵਿਚਾਰ ਲੱਭਦਾ ਹੈ।</p> <p>C-1.2 ਕਹਾਣੀਆਂ ਨੂੰ ਸਮਝਦਾ/ਪੜ੍ਹਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਪਾਤਰ, ਕਹਾਣੀ ਅਤੇ ਮੁੱਖ ਪਹਿਲੂ ਪਛਾਣਦਾ ਹੈ।</p> <p>C-1.3 ਅਰਥਪੂਰਨ ਅਤੇ ਤਾਲਮੇਲ ਨਾਲ ਗੱਲਬਾਤ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p> <p>C-1.4 ਮੌਖਿਕ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀਆਂ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸਮੂਹ ਚਰਚਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਹਿੱਸਾ ਲੈਂਦਾ ਹੈ।</p>
<p>CG-2</p> <p>ਸਮਝ ਨਾਲ ਪੜ੍ਹਨ ਦੀ ਯੋਗਤਾ ਅਤੇ ਪੜ੍ਹਨ ਵਿੱਚ ਰਵਾਨਗੀ ਪੈਦਾ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p>	<p>C-2.1 ਧੁਨੀਆਂ/ ਉਚਾਰਥੰਡਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿੱਚ ਮਿਲਾ ਕੇ ਅਤੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨੂੰ ਧੁਨੀ/ਉਚਾਰਥੰਡਾਂ ਵਿੱਚ ਵੰਡ ਕੇ ਵਿਗਿਆਨਿਕ ਜਾਗਰੂਕਤਾ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p> <p>C-2.2 ਪਾਠ ਦੀ ਮੂਲ ਬਣਤਰ ਦੀ ਜਾਂਚ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਪ੍ਰਿੰਟ ਵਿੱਚ ਸ਼ਬਦਾਂ ਅਤੇ ਵਾਕਾਂ ਅਤੇ ਮੂਲ ਵਿਸਰਾਮ-ਚਿੰਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਪਛਾਣ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p> <p>C-2.3 ਢੁਕਵੇਂ ਵਿਸਰਾਮ ਨਾਲ ਕਹਾਣੀਆਂ ਅਤੇ ਅੰਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅਤੇ ਸਹੀ ਢੰਗ ਨਾਲ ਪੜ੍ਹਦਾ ਹੈ।</p> <p>C-2.4 ਕਹਾਣੀਆਂ, ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਅਤੇ ਕਹਾਣੀ ਪੋਸਟਰਾਂ ਦੇ ਅਰਥ ਸਮਝਦਾ ਹੈ।</p> <p>C-2.5 ਵੱਖ-ਵੱਖ ਕਿਸਮਾਂ ਦੀਆਂ ਬੱਚਿਆਂ ਦੀਆਂ ਕਿਤਾਬਾਂ ਨੂੰ ਚੁੱਕਣ ਅਤੇ ਪੜ੍ਹਨ ਵਿੱਚ ਦਿਲਚਸਪੀ ਦਿਖਾਉਂਦਾ ਹੈ।</p>
<p>CG-3</p> <p>ਸਮਝ ਦਾ ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ, ਅਨੁਭਵ, ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਅਤੇ ਲਿਖਤੀ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਵਿਚਾਰ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p>	<p>C-3.1 ਸਮਝ ਅਤੇ ਤਜਰਬਿਆਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਨ ਲਈ ਇੱਕ ਪੈਰਾ ਲਿਖਦਾ ਹੈ।</p> <p>C-3.2 ਉਚਿਤ ਜਾਣਕਾਰੀ ਅਤੇ ਉਦੇਸ਼ ਨਾਲ ਸਧਾਰਨ ਪੋਸਟਰ, ਸੱਦਾ ਅਤੇ ਨਿਰਦੇਸ਼ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ।</p> <p>C-3.3 ਕਲਪਨਾ ਅਤੇ ਅਨੁਭਵ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਕਹਾਣੀਆਂ, ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਅਤੇ ਵਾਰਤਾਲਾਪ ਲਿਖਦਾ ਹੈ।</p>
<p>CG-4</p> <p>ਵੱਖ-ਵੱਖ ਪ੍ਰਸੰਗਾਂ ਵਿੱਚ ਅਤੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਸਰੋਤਾਂ ਦੁਆਰਾ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਦੀ ਵਿਸ਼ਾਲ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p>	<p>C-4.1 ਹੋਰ ਸਮੱਗਰੀ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਟੈਕਸਟ ਨੂੰ ਸੁਣ ਕੇ ਅਤੇ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਅਰਥਾਂ ਦੀ ਚਰਚਾ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p>

2.4.2.2 ਮਿਡਲ ਪੱਧਰ

<p>CG-1</p> <p>ਵੱਖ-ਵੱਖ ਕਿਸਮ ਦੇ ਪਾਠ (ਕਹਾਣੀਆਂ, ਕਵਿਤਾਵਾਂ, ਨਾਟਕਾਂ, ਲੇਖਾਂ ਦੇ ਅੰਸ਼, ਲੇਖ, ਖ਼ਬਰਾਂ) ਨਾਲ ਜੁੜ-ਜੁੜ ਕੇ ਸੁਤੰਤਰ ਸਮਝ ਨਾਲ ਪੜ੍ਹਨ ਅਤੇ ਹੁਨਰਾਂ ਦੇ ਸੰਖੇਪ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਕਿਤਾਬਾਂ ਪੜ੍ਹਨ ਵਿੱਚ ਦਿਲਚਸਪੀ ਦਿਖਾਉਂਦਾ ਹੈ।</p>	<p>C-1.1 ਵੱਖ-ਵੱਖ ਟੈਕਸਟ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਲਈ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਸਮਝ ਦੀਆਂ ਰਣਨੀਤੀਆਂ ਨੂੰ ਲਾਗੂ ਕਰਦਾ ਹੈ। (ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਲਗਾਉਣਾ, ਭਵਿੱਖਬਾਣੀ ਕਰਨਾ)</p> <p>C-1.2 ਮੁੱਖ ਬਿੰਦੂਆਂ ਦੀ ਪਛਾਣ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਟੈਕਸਟ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਪੜ੍ਹਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਸੰਖੇਪ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਕਸਾਰਤਾ ਨਾਲ ਜਵਾਬ ਦਿੰਦਾ ਹੈ।</p> <p>C-1.3 ਵੱਖ-ਵੱਖ ਪਾਠਾਂ ਵਿੱਚ ਮੁੱਖ ਵਿਚਾਰ ਦੀ ਪਛਾਣ ਅਤੇ ਪ੍ਰਸੰਸਾ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p> <p>C-1.4 ਕਿਤਾਬਾਂ ਦੀਆਂ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਕਿਸਮਾਂ ਦੀ ਚੋਣ ਕਰਨ ਅਤੇ ਪੜ੍ਹਨ ਵਿੱਚ ਦਿਲਚਸਪੀ ਦਿਖਾਉਂਦਾ ਹੈ।</p>
<p>CG-2</p> <p>ਵਿਚਾਰਾਂ, ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਘਟਨਾਵਾਂ ਦੇ ਅਨੁਭਵ (ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ ਪਿੰਡਾਂ ਦੇ ਮੇਲੇ, ਤਿਉਹਾਰ, ਮੌਕੇ) ਬਾਰੇ ਲਿਖਣ ਦੀ ਯੋਗਤਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p>	<p>C-2.1 ਲਿਖਣ ਦੀਆਂ ਰਣਨੀਤੀਆਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂਕਿ ਵਿਚਾਰਾਂ ਨੂੰ ਕ੍ਰਮਬੱਧ ਕਰਨਾ, ਸਿਰਲੇਖ/ਉਪ-ਸਿਰਲੇਖ ਦੀ ਪਛਾਣ ਕਰਨਾ ਅਤੇ ਸਪਸ਼ਟ ਸ਼ੁਰੂਆਤ, ਅੰਤ ਅਤੇ ਪੈਰੇ ਬਣਾਉਣਾ।</p> <p>C-2.2 ਲਿਖਤੀ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਪਹਿਲੂਆਂ 'ਤੇ ਅਨੁਭਵ, ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਅਤੇ ਆਲੋਚਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p>
<p>CG-3</p> <p>ਸਵਾਲ ਕਰਨ, ਵਰਣਨ ਕਰਨ, ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਕਰਨ ਅਤੇ ਜਵਾਬ ਦੇਣ ਲਈ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਹੁਨਰ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਸੰਚਾਰ ਲਈ ਸਮਰੱਥਾ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p>	<p>C-3.1 ਉਚਿਤ ਸ਼ੈਲੀ ਵਰਤ ਕੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਕਿਸਮ ਦੇ ਅੱਖਰ ਅਤੇ ਲੇਖ ਲਿਖਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਦਰਸ਼ਕਾਂ ਅਤੇ ਉਦੇਸ਼ਾਂ ਲਈ ਲਿਖਦਾ ਹੈ।</p>
<p>CG-4</p> <p>ਵੱਖ-ਵੱਖ ਸਾਹਿਤਕ ਯੰਤਰਾਂ ਅਤੇ ਸਾਹਿਤ ਦੇ ਰੂਪਾਂ ਦੀ ਪੜਚੋਲ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p>	<p>C-4.1 ਸਾਹਿਤ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਰੂਪਾਂ ਦੀ ਪਛਾਣ ਅਤੇ ਪ੍ਰਸੰਸਾ ਕਰਦਾ ਹੈ। (ਨਮੂਨੇ ਵਾਰਤਕ, ਕਵਿਤਾ ਅਤੇ ਨਾਟਕ)</p> <p>C-4.2 ਸਾਹਿਤ ਦੀਆਂ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਕਿਸਮਾਂ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਸਾਹਿਤਕ ਯੰਤਰਾਂ ਦੀ ਪਛਾਣ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂਕਿ ਉਪਮਾ, ਅਲੰਕਾਰ, ਵਿਅਕਤੀਕਰਨ (ਅਲੰਕਾਰ), ਹਾਈਪਰਬੋਲ (ਅਭਿਸ਼ਯੋਕਥੀ), ਅਨੁਪ੍ਰਾਸ (ਅਨੁਪ੍ਰਸਾ) ਅਤੇ ਲਿਖਤੀ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਵਰਤਦਾ ਹੈ।</p>
<p>CG-5</p> <p>ਬੁਨਿਆਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਪਹਿਲੂਆਂ (ਸ਼ਬਦ ਅਤੇ ਵਾਕ ਬਣਤਰ) ਨੂੰ ਪਛਾਣਨ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਮੌਖਿਕ ਅਤੇ</p>	<p>C-5.1 ਆਪਣੀ ਲਿਖਤ ਵਿੱਚ ਉਚਿਤ ਵਿਆਕਰਨ ਅਤੇ ਬਣਤਰ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p>

<p>ਲਿਖਤੀ ਸਮੀਕਰਨ ਵਿੱਚ ਇਹਨਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p>	
<p>CG-6 ਭਾਸ਼ਾ ਦੀਆਂ ਵਿਲੱਖਣ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ, ਇਸ ਦੇ ਸਮੇਤ ਵਰਨਮਾਲਾ ਅਤੇ ਲਿਪੀ, ਅਵਾਜ਼ਾਂ, ਤੁਕਾਂਤ, ਸ਼ਬਦ ਅਤੇ ਹੋਰ ਸ਼ਬਦ ਪਲੇਅ ਅਤੇ ਭਾਸ਼ਾ ਲਈ ਵਿਲੱਖਣ ਖੇਡਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਸੰਸਾ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p>	<p>C-6.1 ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਧੁਨੀ ਵਿਗਿਆਨ ਅਤੇ ਲਿਪੀ ਸਵਰਾਂ ਅਤੇ ਵਿਅੰਜਨਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਅਤੇ ਉਹ ਕਿਵੇਂ ਅੰਤਰਕਿਰਿਆ ਕਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਵਰਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਨੂੰ ਸਮਝਦਾ ਹੈ।</p> <p>C-6.2 ਧੁਨਾਂ, ਤੁਕਾਂਤ, ਅਨੁਰੂਪਤਾ ਅਤੇ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਹੋਰ ਸ਼ਬਦਾਂ ਖੇਡਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ, ਭਾਸ਼ਣ ਅਤੇ ਲਿਖਣ ਨੂੰ ਹੋਰ ਦਿਲਚਸਪ ਅਤੇ ਮਜ਼ੇਦਾਰ ਬਣਾਉਣ ਵਿੱਚ ਰੁੱਝਦਾ ਹੈ।</p> <p>C-6.3 ਭਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਕੁਝ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਸ਼ਬਦ ਗੋਮਾਂ ਤੋਂ ਜਾਣੂ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। (ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ ਪੈਲਿਨਡਰੋਮਜ਼, ਸਪੂਨਰਿਜ਼ਮ, ਵਾਕ ਬਿਨਾਂ ਦਿੱਤੇ ਅੱਖਰ ਜਾਂ ਅਵਾਜ਼ਾਂ, ਬੁਝਾਰਤਾਂ, ਚੁਟਕਲੇ, ਅੰਤਾਕਸ਼ਰੀ, ਐਨਾਗ੍ਰਾਮ, ਸ਼ਬਦ-ਜੋੜ)</p>

2.4.2.3 ਸੈਕੰਡਰੀ ਪੱਧਰ

<p>CG-1 ਵੱਖ-ਵੱਖ ਮੌਖਿਕ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ (ਚਰਚਾ, ਇੰਟਰਵਿਊ, ਜਨਤਕ ਭਾਸ਼ਣ) ਅਤੇ ਲਿਖਣ ਦੀਆਂ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ (ਲੇਖ, ਪੱਤਰ, ਨਿਬੰਧ), ਸਮੇਤ ਨਵਾਂ ਮੀਡੀਆ (ਈ-ਮੇਲ, ਆਡੀਓ ਅਤੇ ਵਿਡੀਓ ਸਮੱਗਰੀ) ਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਭਾਵੀ ਸੰਚਾਰ ਲਈ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p>	<p>C-1.1 ਸਮਾਜਿਕ ਸੰਦਰਭ ਲਈ ਢੁਕਵੀਂ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਕਾਰਨਾਂ ਨਾਲ ਸਹਿਮਤੀ ਅਤੇ ਅਸਹਿਮਤੀ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਚਰਚਾ ਅਤੇ ਬਹਿਸ ਦੁਆਰਾ ਸਿੱਟੇ 'ਤੇ ਪਹੁੰਚ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p> <p>C-1.2 ਆਪਣੇ ਤਜਰਬਿਆਂ ਅਤੇ ਹੋਰਾਂ ਦੇ ਤਜਰਬਿਆਂ ਤੋਂ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਸ਼ੈਲੀਆਂ (ਬਿਰਤਾਂਤਿਕ, ਵਰਣਨਾਤਮਿਕ, ਵਿਆਖਿਆਤਮਿਕ, ਪ੍ਰੇਰਿਕ) ਵਿੱਚ ਲਿਖਦਾ ਹੈ।</p> <p>C-1.3 ਅਸਲ-ਜੀਵਨ ਦੀਆਂ ਸਥਿਤੀਆਂ ਲਈ (ਸੱਦੇ, ਭਾਸ਼ਣ, ਸ਼ੋਕ ਸੁਨੇਹੇ, ਨੋਟਿਸ, ਰਚਨਾਤਮਿਕ ਨਾਹਰੇ, ਇਸ਼ਤਿਹਾਰ) ਅਤੇ ਸਕੂਲ ਨਿਊਜ਼ਲੈਟਰ/ਮੈਗਜ਼ੀਨ/ਰਸਾਲੇ ਲਈ ਲਿਖਦਾ ਹੈ।</p> <p>C-1.4 ਤਕਨਾਲੋਜੀ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਨਾਲ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਢੰਗ ਨਾਲ ਵਿਚਾਰਾਂ ਨੂੰ ਸੂਚਿਤ ਕਰਨ ਅਤੇ ਸੰਚਾਰ ਕਰਨ ਲਈ ਲਿਖਦਾ ਹੈ।</p>
<p>CG-2 ਵੱਖ-ਵੱਖ ਕਿਸਮਾਂ ਦੇ ਆਡੀਓ ਅਤੇ ਲਿਖਤੀ ਸਮੱਗਰੀ ਨਾਲ ਜੁੜ ਕੇ ਤਰਕ ਅਤੇ ਦਲੀਲ ਦੇ ਹੁਨਰ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਕਰਨ ਲਈ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p>	<p>C-2.1 ਵੱਖ-ਵੱਖ ਆਡੀਓ ਅਤੇ ਲਿਖਤੀ ਸਮੱਗਰੀ ਦਾ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਅਤੇ ਮੁਲਾਂਕਣ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p> <p>C-2.2 ਤੱਥਾਂ ਦਾ ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਮੁਲਾਂਕਣ ਕਰ ਕੇ ਸਹੀ ਤਰਕ ਨਾਲ ਬਹਿਸ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p>
<p>CG-3 ਸ਼ੈਲੀ ਦੇ ਇੱਕ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਦੁਆਰਾ (ਬਿਰਤਾਂਤ, ਵਰਣਨਯੋਗ,</p>	<p>C-3.1 ਵੱਖ-ਵੱਖ ਸਮੇਂ ਦੀ ਮਿਆਦ (ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਸ਼ੁਰੂਆਤੀ, ਮੱਧਕਾਲੀ, ਸਮਕਾਲੀ) ਦੇ ਸਾਹਿਤ ਦੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਦੀਆਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ ਦਾ ਵਰਣਨ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p> <p>C-3.2</p>

<p>ਵਿਆਖਿਆਤਮਿਕ, ਪ੍ਰੈਰਿਕ) ਵੱਖ-ਵੱਖ ਸ਼ੈਲੀਆਂ (ਹਾਸੇ, ਸਸਪੈਂਸ, ਤ੍ਰਾਸਦੀ) ਵਿੱਚ ਸੁਹਜ ਦੀ ਪ੍ਰਸੰਸਾ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਲਿਖਤ ਵਿੱਚ ਇਹ ਤੱਤ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p>	<p>C-3.3 ਇੱਕ ਸਾਹਿਤਕ ਪਾਠ ਨੂੰ ਨੋਟਿਓਂ ਪੜ੍ਹ ਕੇ, ਆਲੋਚਨਾਤਮਿਕ ਰੂਪ ਅਤੇ ਸ਼ੈਲੀ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸੰਭਵ ਅਰਥਾਂ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p> <p>ਢੁਕਵੇਂ ਸਾਹਿਤਕ ਯੰਤਰਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰ ਕੇ ਸਾਹਿਤਕ ਪਾਠਾਂ ਦੀ ਰਚਨਾ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p>
--	--

2.4.3 ਭਾਸ਼ਾ 3 (R3)

2.4.3.1 ਮਿਡਲ ਪੱਧਰ

<p>CG-1</p> <p>ਦਿਨ ਪ੍ਰਤਿ ਦਿਨ ਗੱਲਬਾਤ ਲਈ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਸੰਚਾਰ ਹੁਨਰ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਘਟਨਾਵਾਂ ਅਤੇ ਸਥਿਤੀਆਂ ਦੇ ਵਰਣਨ ਅਤੇ ਬਿਆਨ ਰਾਹੀਂ ਵਿਚਾਰ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਨ ਲਈ ਮੌਖਿਕ ਯੋਗਤਾ ਨੂੰ ਵਧਾਉਂਦਾ ਹੈ।</p>	<p>C-1.1 ਸੰਦਰਭ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਗੱਲਬਾਤ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ।</p> <p>C-1.2 ਵੱਖੋ-ਵੱਖਰੇ ਟੈਕਸਟ (ਕਹਾਣੀਆਂ, ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਅਤੇ ਗੱਲਬਾਤ) ਨੂੰ ਸੁਣਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸਮੱਗਰੀ ਤੋਂ ਮੂਲ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦਾ ਸਾਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ।</p> <p>C-1.3 ਮੌਖਿਕ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀਆਂ ਕਰਦਾ ਹੈ। (ਕਲਾਸ ਬਹਿਸ, ਛੋਟੇ ਸਵਾਗਤ ਨੋਟਸ, ਛੋਟੇ ਸਮਾਗਮਾਂ ਦੀ ਐਂਕਰਿੰਗ, ਛੋਟੇ ਭਾਸ਼ਣ)</p>
<p>CG-2</p> <p>ਉਹ ਜੋ ਪੜ੍ਹਦਾ ਹਨ ਉਸ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਦੀ ਯੋਗਤਾ ਅਤੇ ਰਵਾਨਗੀ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p>	<p>C-2.1 ਕਹਾਣੀਆਂ ਅਤੇ ਅੰਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਸੁੱਧਤਾ ਤੇ ਰਵਾਨਗੀ ਅਤੇ ਢੁਕਵੇਂ ਵਿਸਰਾਮ ਤੇ ਧੁਨ ਨਾਲ ਪੜ੍ਹਦਾ ਹੈ।</p> <p>C-2.2 ਕਹਾਣੀਆਂ, ਕਵਿਤਾਵਾਂ, ਵਾਰਤਾਲਾਪਾਂ, ਪੋਸਟਰ, ਨਿਰਦੇਸ਼ ਅਤੇ ਟੈਕਸਟ ਵਿੱਚ ਮੁੱਖ ਵਿਚਾਰ ਦੇ ਅਰਥ ਸਮਝਦਾ ਹੈ।</p>
<p>CG-3</p> <p>ਨਿਰਦੇਸ਼, ਸੱਚੇ ਅਤੇ ਚਿੱਠੀਆਂ ਲਿਖਣ ਵਿੱਚ ਆਪਣੀ ਸਮਝ ਅਨੁਭਵ, ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਅਤੇ ਵਿਚਾਰ ਦਾ ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ, ਕਰਨ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p>	<p>C-3.1 ਆਪਣੀ ਸਮਝ ਅਤੇ ਅਨੁਭਵ ਨੂੰ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਨ ਲਈ ਇੱਕ ਪੈਰਾ ਲਿਖਦਾ ਹੈ।</p>

2.4.3.2 ਸੈਕੰਡਰੀ ਪੱਧਰ

<p>CG-1</p>	<p>C-1.1 ਟੈਕਸਟ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਪੜ੍ਹਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਮੁੱਖ ਬਿੰਦੂਆਂ ਦੀ ਪਛਾਣ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਸੰਖੇਪ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਕਸਾਰਤਾ ਨਾਲ ਜਵਾਬ ਦਿੰਦਾ ਹੈ।</p>
--------------------	--

<p>ਕਈ ਕਿਸਮ ਦੇ ਪਾਠ (ਕਹਾਣੀਆਂ, ਕਵਿਤਾਵਾਂ, ਨਾਟਕਾਂ, ਲੇਖਾਂ ਦੇ ਅੰਸ਼, ਲੇਖ ਅਤੇ ਖ਼ਬਰਾਂ ਦੀਆਂ ਰਿਪੋਰਟਾਂ) ਰਾਹੀਂ ਸਮਝ ਕੇ ਪੜ੍ਹਨ ਅਤੇ ਸੰਖੇਪ ਕਰਨ ਦੇ ਹੁਨਰਾਂ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਵੱਖਰੇ ਦਰਜ਼ਕਾਂ ਦੇ ਲਈ ਲਿਖਣ ਲਈ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਰਣਨੀਤੀਆਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p>	<p>C-1.2 ਇੱਕ ਇਰਾਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਅਤੇ ਦਰਜ਼ਕ ਲਈ ਲਿਖਣ ਲਈ ਵਿਚਾਰਾਂ ਅਤੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਨੂੰ ਸੰਗਠਿਤ ਕਰਨ ਲਈ ਰਣਨੀਤੀਆਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p>
<p>CG-2</p> <p>ਵੱਖ-ਵੱਖ ਸਥਿਤੀਆਂ (ਰਸਮੀ ਅਤੇ ਗ਼ੈਰ-ਰਸਮੀ) ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਜੁਬਾਨੀ ਅਤੇ ਲਿਖਤੀ ਸੰਚਾਰ ਲਈ ਸਮਰੱਥਾ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p>	<p>C-2.1 ਵਿਚਾਰ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਨ ਲਈ ਆਲੋਚਨਾਤਮਿਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸੁਣਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਖ਼ਬਰਾਂ ਦੇ ਲੇਖਾਂ, ਰਿਪੋਰਟਾਂ ਅਤੇ ਸੰਪਾਦਕੀ ਪੜ੍ਹਦਾ ਹੈ।</p> <p>C-2.2 ਢੁਕਵੀਂ ਭਾਸ਼ਾ (ਓਪਨ-ਐਂਡ/ਕਲੋਜ਼ਡ-ਐਂਡ, ਰਸਮੀ/ ਗ਼ੈਰ-ਰਸਮੀ, ਸੰਦਰਭ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ, ਸੰਵੇਦਨਸ਼ੀਲਤਾ ਨਾਲ) ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਸਮਾਜਿਕ ਤਜਰਬਿਆਂ 'ਤੇ ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਵਾਲ ਪੁੱਛਦਾ ਹੈ।</p> <p>C-2.3 ਮੌਖਿਕ ਅਤੇ ਲਿਖਤੀ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਆਪਣੇ ਸਮਾਜ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਪਹਿਲੂਆਂ 'ਤੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਅਤੇ ਆਲੋਚਨਾਵਾਂ ਅਤੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰਿਕ ਮਾਹੌਲ ਨੂੰ ਸਾਂਝਾ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p> <p>C-2.4 ਵੱਖ-ਵੱਖ ਦਰਜ਼ਕਾਂ ਲਈ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅੱਖਰ ਅਤੇ ਲੇਖ ਢੁਕਵੇਂ ਭਾਸ਼ਾ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਲਿਖਦਾ ਹੈ।</p>
<p>CG-3</p> <p>ਸਾਹਿਤ (ਤੋਂ ਨਮੂਨੇ ਸਮਕਾਲੀ ਤੋਂ ਛੇਤੀ ਮਿਆਦ) ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਰੂਪਾਂ ਦੀ ਪੜਚੋਲ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p>	<p>C-3.1 ਸਾਹਿਤ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਰੂਪਾਂ ਦੀ ਪਛਾਣ ਅਤੇ ਪ੍ਰਸੰਸਾ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਵਾਰਤਕ, ਕਵਿਤਾ ਅਤੇ ਨਾਟਕ ਦੇ ਨਮੂਨੇ। (ਸਮਕਾਲੀ ਤੋਂ ਸ਼ੁਰੂ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ)</p>
<p>CG-4</p> <p>ਬੁਨਿਆਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਪਹਿਲੂ (ਸ਼ਬਦ ਅਤੇ ਵਾਕ ਬਣਤਰ) ਨੂੰ ਪਛਾਣਨ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਵਿੱਚ ਵਰਤੋਂ ਮੌਖਿਕ ਅਤੇ ਲਿਖਤੀ ਸਮੀਕਰਨ ਵਿੱਚ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p>	<p>C-4.1 ਬੁਨਿਆਦੀ ਭਾਸ਼ਾਈ ਪਹਿਲੂਆਂ (ਨਿਯਮ) ਜਿਵੇਂ ਵਾਕ ਬਣਤਰ, ਵਿਸਰਾਮ-ਚਿੰਨ੍ਹ, ਕਾਲ, ਲਿੰਗ ਅਤੇ ਭਾਸ਼ਣ ਦੇ ਹਿੱਸੇ, ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਸਮਝਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਲਾਗੂ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p>
<p>CG-5</p> <p>ਖ਼ਾਸ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀਆਂ ਵਿਲੱਖਣ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ ਸਮੇਤ ਇਸ ਦੇ ਵਰਨਮਾਲਾ ਅਤੇ ਲਿਪੀ, ਧੁਨੀਆ,</p>	<p>C-5.1 ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਧੁਨੀ ਵਿਗਿਆਨ ਅਤੇ ਲਿਪੀ, ਸਵਰਾਂ ਅਤੇ ਵਿਅੰਜਨਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਅਤੇ ਉਹ ਕਿਵੇਂ ਅੰਤਰਕਿਰਿਆ ਕਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਵਰਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਨੂੰ ਸਮਝਦਾ ਹੈ।</p>

ਤੁਕਾਂਤ, ਸ਼ਬਦ ਕਲੋਲ ਅਤੇ ਹੋਰ ਸ਼ਬਦ ਪਲੇਅ ਅਤੇ ਵਿਲੱਖਣ ਖੇਡਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਸੰਸਾ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ।

C-5.2 ਭਾਸ਼ਣ ਅਤੇ ਲਿਖਣ ਨੂੰ ਹੋਰ ਦਿਲਚਸਪ ਅਤੇ ਮਜ਼ੇਦਾਰ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਧੁਨਾਂ, ਤੁਕਾਂਤ, ਅਨੁਰੂਪਤਾ ਅਤੇ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਹੋਰ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀ ਖੇਡ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਵਿੱਚ ਰੁੱਝਦਾ ਹੈ।

C-5.3 ਭਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਕੁਝ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਸ਼ਬਦ ਗੋਮਾਂ (ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ ਪੈਲਿਨਡਰੋਮਜ਼, ਸਪੂਨਰਿਜ਼ਮ, ਵਾਕ ਬਿਨਾਂ ਦਿੱਤੇ ਅੱਖਰ ਜਾਂ ਅਵਾਜ਼ਾਂ, ਬੁਝਾਰਤਾਂ, ਚੁਟਕਲੇ, ਅੰਤਾਕਸ਼ਰੀ, ਐਨਾਗ੍ਰਾਮ, ਸ਼ਬਦ-ਜੋੜ) ਤੋਂ ਜਾਣੂ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਭਾਗ 2.5

ਸਮੱਗਰੀ

ਸਮੱਗਰੀ ਦੀ ਚੋਣ ਕਰਨ ਦੀ ਪਹੁੰਚ, ਸਿਧਾਂਤ ਅਤੇ ਵਿਧੀਆਂ ਵਿੱਚ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਵਿੱਚ ਸਮਾਨਤਾਵਾਂ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਚਰਚਾ ਇਸ ਦਸਤਾਵੇਜ਼ ਦੇ ਭਾਗ-ਓ, ਅਧਿਆਇ-3, 3.2 ਵਿੱਚ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਇਹ ਭਾਗ ਸਕੂਲਾਂ ਵਿੱਚ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਲਈ ਸਭ ਤੋਂ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਕੀ ਹੈ? ਉੱਪਰ ਫੋਕਸ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ, ਉੱਪਰ ਦੱਸੇ ਭਾਗ ਦੇ ਨਾਲ ਇਹ ਭਾਗ ਪੜ੍ਹਨਾ ਲਾਭਦਾਇਕ ਹੋਵੇਗਾ।

2.5.1 ਸਮੱਗਰੀ ਦੀ ਚੋਣ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤ

ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਵਿੱਚ ਭਾਸ਼ਾ ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਦੇ ਪੜਾਵਾਂ ਲਈ ਢੁਕਵੀਂ ਸਮੱਗਰੀ ਦੀ ਚੋਣ ਕਰਨਾ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹੈ। ਨਾਕਾਫੀ, ਉਮਰ ਦੇ ਅਣਉਚਿਤ ਅਤੇ ਘੱਟ-ਗੁਣਵੱਤਾ ਵਾਲੀ ਸਮੱਗਰੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਕਲਾਸਰੂਮਾਂ ਵਿੱਚ ਮੁੱਲ ਅਤੇ ਖੁਸ਼ੀ ਨੂੰ ਖੋਹ ਰਹੇ ਹਨ। **ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਨੂੰ, ਸਾਰੇ ਉਮਰ ਸਮੂਹਾਂ ਦੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਲਈ ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਚੁਣੇ ਅਤੇ ਚੁਣੇ ਗਏ ਚੰਗੇ ਗੁਣਵੱਤਾ ਵਾਲੇ TLMs ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਨੂੰ, ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਉਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।** ਇਹ ਸਿੱਖਣ ਲਈ ਉਤਸ਼ਾਹ ਨੂੰ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਏਗਾ ਅਤੇ ਸਿੱਖੀਆਂ ਜਾ ਰਹੀਆਂ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਨਾਲ ਇੱਕ ਸੰਬੰਧ ਨੂੰ ਵਧਾਵਾ ਦੇਵੇਗਾ।

2.5.1.1 R1 ਅਤੇ R2 ਪ੍ਰੈਪਰੇਟਰੀ ਪੱਧਰ ਵਿੱਚ

ੳ. ਸਹੀ ਬੋਲਣ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਲਈ: ਸਿੱਖਣ ਦੀ ਸਮੱਗਰੀ ਜੋ ਅਭਿਆਸ ਕਰ ਰਹੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ-ਆਪ ਨੂੰ ਉਧਾਰ ਦਿੰਦੀ ਹੈ। ਇੱਕ-ਦੂਜੇ ਨਾਲ ਗੱਲਬਾਤ ਦੀ ਚੋਣ ਕੀਤੀ ਜਾਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਚੰਚਲ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀਆਂ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ, ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਡਰ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਸਿੱਖਣ ਵਿੱਚ ਮਜ਼ੇਦਾਰ ਤੱਤ ਨੂੰ ਪ੍ਰੇਰਿਤ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ। ਸਮੱਗਰੀ ਵਿੱਚ ਕਿਰਿਆਵਾਂ ਦੀ ਵਿਭਿੰਨਤਾ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ, ਜਿਵੇਂਕਿ ਉੱਚੀ-ਉੱਚੀ ਕਵਿਤਾਵਾਂ, ਗਾਣੇ-ਗਾਉਣ, ਰੋਲ ਪਲੇਅ, ਡਰਾਮੇ ਅਤੇ ਇੰਟਰਵਿਊ, ਜੋ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਕਲਾਸਰੂਮ ਵਿੱਚ ਇਹਨਾਂ ਦਾ ਅਭਿਆਸ ਕਰਨ ਦੀ ਇਜਾਜ਼ਤ ਦਿੰਦਾ ਹੈ।

ਅ. ਪੜ੍ਹਨ ਦੇ ਹੁਨਰ ਨੂੰ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨ ਲਈ: ਪੜ੍ਹਨ ਸਮੱਗਰੀ ਵਿੱਚ ਵਿਭਿੰਨਤਾ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ, ਜਿਵੇਂਕਿ ਕਹਾਣੀਆਂ, ਕਵਿਤਾਵਾਂ, ਨਾਟਕ, ਲੇਖ, ਡਾਇਰੀਆਂ, ਕਾਮਿਕਸ, ਕਾਰਟੂਨ, ਚਿੱਠੀਆਂ ਅਤੇ ਸਫ਼ਰਨਾਮਾ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਜਾਣੂ ਅਤੇ ਅਣਜਾਣ ਟੈਕਸਟ ਅਤੇ ਸੰਦਰਭ ਦਾ ਸੰਤੁਲਨ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਵੱਡੇ ਫੌਂਟ ਅਕਾਰ, ਰੰਗੀਨ ਤਸਵੀਰਾਂ ਅਤੇ ਪਾਠਾਂ ਦੇ ਆਕਰਸ਼ਕ ਸਿਰਲੇਖ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਵਿੱਚ ਦਿਲਚਸਪੀ ਪੈਦਾ ਕਰਨਗੇ। ਪਾਠ ਸੋਚ ਉਕਸਾਉਣ ਵਾਲਾ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਵਿੱਚ ਕਲਪਨਾ ਅਤੇ ਦਿਲਚਸਪੀ ਪੈਦਾ ਕਰਦਾ ਹੋਏ। ਸਮੱਗਰੀ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੀ ਗਾਈਡਿਡ ਰੀਡਿੰਗ ਤੋਂ ਸੁਤੰਤਰ ਰੀਡਿੰਗ ਤੱਕ ਤਰੱਕੀ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕਰਨ ਲਈ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ।

ੲ. ਲਿਖਣ ਦੇ ਹੁਨਰ ਨੂੰ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨ ਲਈ: ਚੁਣੀ ਗਈ ਸਮੱਗਰੀ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਲਿਖਣ ਦੇ ਹੁਨਰ ਯੋਜਨਾਬੱਧ ਅਤੇ ਖੁਸ਼ੀ ਨਾਲ ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਯੋਗ ਬਣਾਉਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਸਮੱਗਰੀ ਨੂੰ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੇ ਅਭਿਆਸ ਨੂੰ ਸਰਲ ਵਾਕ ਆਪਣੇ-ਆਪ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਕਹਾਣੀਆਂ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਨਾ, ਢੁਕਵੇਂ ਸਿਰਲੇਖਾਂ ਦੀ ਖੋਜ ਕਰਨਾ ਤਸਵੀਰਾਂ ਲਈ, ਘਟਨਾਵਾਂ ਲਈ ਆਕਰਸ਼ਕ ਸੁਰਖੀਆਂ, ਪੋਸਟਰ ਮੇਕਿੰਗ ਅਤੇ ਬੈਨਰ ਪਾਠ-ਪੁਸਤਕਾਂ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ਸ. ਮੁੱਲਾਂ ਅਤੇ ਸੁਭਾਅ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਲਈ: ਚੁਣੀ ਗਈ ਸਮੱਗਰੀ ਨੂੰ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਵੱਡੇ ਉਦੇਸ਼ ਅਤੇ ਮੁੱਲ ਅਤੇ ਸੁਭਾਅ ਜੋ NEP 2020 ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ ਅਤੇ ਸੰਵਿਧਾਨਿਕ ਮੁੱਲ ਦੇ ਨਾਲ ਇਕਸਾਰ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਮਤਲਬ ਹੈ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਸਮੱਗਰੀ ਨੂੰ ਚੁਣਨਾ ਜੋ ਇਹਨਾਂ ਮੁੱਲਾਂ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਸਾਡੇ ਦੇਸ ਦੀ ਵਿਭਿੰਨਤਾ ਵਿੱਚ ਏਕਤਾ 'ਤੇ ਜ਼ੋਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਜੀਵਨ ਦੇ ਸਾਰੇ ਖੇਤਰਾਂ ਦੇ ਲੇਖਕ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਸਾਹਿਤ ਦੀਆਂ ਕਿਸਮਾਂ, ਦੇਸ ਦੀ ਅਮੀਰ ਸੱਭਿਆਚਾਰਿਕ ਵਿਰਾਸਤ ਲਈ ਪ੍ਰਸ਼ੰਸਾ ਦੀ ਸਪਸ਼ਟ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਨਾਲ, ਜੋ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਸਥਾਨਿਕ, ਖੇਤਰੀ ਅਤੇ ਭਾਸ਼ਾਈ ਵਿਭਿੰਨਤਾ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦੀਆਂ ਹਨ।

2.5.1.2 ਮਿਡਲ ਅਤੇ ਸੈਕੰਡਰੀ ਪੱਧਰ ਵਿੱਚ R1 ਅਤੇ R2

ੳ. ਕਾਰਜਸ਼ੀਲ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਹੁਨਰ ਨੂੰ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨ ਲਈ: ਕੋਈ ਵੀ ਸਿੱਖਣ ਦੀ ਸਮੱਗਰੀ ਜੋ ਚੁਣੀ ਗਈ ਹੈ, ਲਾਜ਼ਮੀ ਹੈ ਕਿ ਸਿੱਖਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਕਾਰਜਸ਼ੀਲ ਵਰਤੋਂ ਵਿੱਚ ਵਾਧਾ ਕਰਨ ਦੇਵੇ। ਇਸ ਸੰਬੰਧ ਵਿੱਚ ਸੁਝਾਈ ਗਈ ਸਮੱਗਰੀ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ:

1. ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਅਤੇ ਉਪ-ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਦੀ ਚੋਣ ਕਰਨਾ ਜੋ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਲਈ ਜਾਣੂ ਹਨ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕਰਦੇ ਹੋਣ, ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਵਿੱਚ ਟ੍ਰੈਫਿਕ ਜਾਮ, ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਟਾਊਨ ਪਲਾਨਿੰਗ, ਹੜ੍ਹ, ਸੋਕਾ ਅਤੇ ਪ੍ਰਦੂਸ਼ਣ ਵਰਗੇ ਵਿਸ਼ਿਆਂ 'ਤੇ ਵਿਚਾਰ-ਵਟਾਂਦਰੇ, ਬਹਿਸਾਂ ਅਤੇ ਨਾਟਕ ਸਮੇਤ ਸਮੂਹ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਵਿੱਚ ਹਿੱਸਾ ਲੈਣ ਦੀ ਆਗਿਆ ਦੇਣ।
2. ਪੱਤਰ ਲਿਖਣਾ, ਭਾਵੇਂ ਕਾਗਜ਼ 'ਤੇ ਜਾਂ ਈ-ਮੇਲ ਦੁਆਰਾ, ਇੱਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹੁਨਰ ਹੈ। ਸਮੱਗਰੀ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਕਿਸਮਾਂ ਦੇ ਅੱਖਰਾਂ ਦੇ ਨਮੂਨੇ, ਖਾਸ ਕਰ ਕੇ ਰਸਮੀ ਅੱਖਰਾਂ, ਅਸਲ ਜੀਵਨ ਦੀਆਂ ਸਥਿਤੀਆਂ ਲਈ ਪੱਤਰ ਦੇ ਨਮੂਨੇ ਹੋਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਕਾਲਜ ਵਿੱਚ ਨਵੇਂ ਕੋਰਸ ਲਈ ਅਰਜ਼ੀ ਦੇਣਾ, ਵਜ਼ੀਫਾ, ਬੈਂਕ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਕਰਜ਼ਾ ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਵੀ ਅਰਜ਼ੀ ਨੂੰ ਭਰਨਾ/ਸਰਕਾਰੀ ਦਫ਼ਤਰ ਵਿੱਚ ਜਮ੍ਹਾਂ ਕਰਨਾ।
3. ਨੋਟਸ, ਪੇਸ਼ਕਾਰੀਆਂ, ਉਦੇਸ਼ ਦੇ ਬਿਆਨ ਅਤੇ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀਆਂ, ਲੇਖ, ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ, ਖ਼ਬਰਾਂ ਦੀਆਂ ਆਈਟਮਾਂ ਅਤੇ ਰਿਪੋਰਟਾਂ, ਇਸ਼ਤਿਹਾਰ, ਪੋਸਟਰ, ਸੋਸ਼ਲ ਮੀਡੀਆ ਲਈ ਬੈਨਰ, ਸੁਰਖੀਆਂ, ਵੀਡੀਓ ਅਤੇ ਸਕ੍ਰਿਪਟਾਂ ਸਮੇਤ ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਮੱਗਰੀ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਭਾਸ਼ਾ ਕਲਾਸਰੂਮ ਵਿੱਚ ਕੀਤੀ ਜਾਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ।

ਅ. ਸਾਹਿਤਕ ਹੁਨਰ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਲਈ: ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਸਾਹਿਤ ਦੀਆਂ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਸ਼ੈਲੀਆਂ ਨਾਲ ਜਾਣੂ ਕਰਵਾਉਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਢੁਕਵੇਂ ਸੰਪਰਕ ਦਿੱਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਮਿਡਲ ਪੱਧਰ ਵਿੱਚ, ਗ਼ੈਰ-ਕਲਪਨਾ ਅਤੇ ਕਲਪਨਾ ਪੇਸ਼ ਕਰਨਾ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਆਲੋਚਨਾਤਮਿਕ ਪੜ੍ਹਨ ਅਤੇ ਲਿਖਣ ਦੀਆਂ ਯੋਗਤਾਵਾਂ ਨੂੰ ਵਧਾਉਣ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕਰੇਗੀ। ਸੈਕੰਡਰੀ ਪੱਧਰ ਵਿੱਚ, ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਸਾਹਿਤ ਦੀ ਸੁੰਦਰਤਾ ਨੂੰ ਵਧੇਰੇ ਡੂੰਘਾਈ ਨਾਲ ਮਾਣਨਾ ਸਿਖਾਉਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਸਾਹਿਤ ਦੀ ਚੋਣ ਖੇਤਰੀ, ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਅਤੇ ਗਲੋਬਲ ਲੇਖਕਾਂ ਅਤੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਸ਼ੈਲੀਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਸਾਹਿਤ ਸੰਬੰਧਿਤ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ ਤਾਂਜੋ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਨਜ਼ਦੀਕੀ ਅਤੇ ਨਾਜ਼ੁਕ ਪੜ੍ਹਾਈ ਨਾਲ ਜੁੜ ਸਕਣ। ਸਮੱਗਰੀ ਵਿੱਚ ਜੀਵਨ ਦੇ ਸਾਰੇ ਖੇਤਰ ਤੋਂ ਲੇਖਕਾਂ ਦੇ ਅਨੁਭਵਾਂ ਦੀ ਵਿਭਿੰਨਤਾ ਵੀ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ, ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ ਕੰਨੜ ਸਾਹਿਤ ਵਿੱਚ ਸਮਕਾਲੀ ਜਨਪਦ ਗੀਤੋਂ ਅਤੇ ਜਨਪਦ ਕਥੇ ਅਤੇ ਅਸਾਮੀ ਸਾਹਿਤ ਵਿੱਚ ਕੋਨੀ ਜੁਜ ਵਰਗੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ।

- ੲ. ਭਾਸ਼ਾਈ ਹੁਨਰਾਂ ਨੂੰ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨ ਲਈ:** ਸਮੱਗਰੀ ਨੂੰ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਸ਼ੁੱਧਤਾ ਅਤੇ ਰਵਾਨਗੀ ਵਿੱਚ ਸੁਧਾਰ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਪੜ੍ਹਨ, ਬੋਲਣ ਅਤੇ ਲਿਖਣ ਵਿੱਚ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਮੁਹਾਰਤ ਲਈ ਭਾਸ਼ਾਈ ਪਹਿਲੂ, ਜਿਵੇਂਕਿ ਵਿਸਰਾਮ-ਚਿੰਨ੍ਹ, ਲਿੰਗ ਦੀ ਵਰਤੋਂ, ਵਾਕ ਬਣਤਰ ਅਤੇ ਕਾਲ ਨੂੰ ਵਧਾਉਣ ਲਈ ਸਮੱਗਰੀ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਮੁੱਖਤਾ ਨਾਲ ਪਛਾਣੇ ਜਾਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਚੁਣੀ ਗਈ ਸਮੱਗਰੀ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਸਾਹਿਤਕ ਯੰਤਰਾਂ ਅਤੇ ਸੰਦਰਭਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਵਧੇਰੇ ਸੂਝ ਨਾਲ ਉੱਨਤ ਰਚਨਾਤਮਿਕ ਲਿਖਤ ਦਾ ਅਭਿਆਸ ਕਰਨ ਦੀ ਇਜਾਜ਼ਤ ਦੇਣ ਵਾਲੀ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ।
- ਸ. ਭਾਸ਼ਾਈ ਵਿਰਾਸਤ ਅਤੇ ਵਿਭਿੰਨਤਾ ਦੀ ਕਦਰ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨ ਲਈ:** ਸਮੱਗਰੀ ਵਿੱਚ, ਚੁਣੀ ਗਈ ਸਮੱਗਰੀ ਵਿੱਚ ਸਥਾਨਿਕ ਅਤੇ ਖੇਤਰੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਭਿੰਨਤਾਵਾਂ ਲਈ ਇੱਕ ਸਥਾਨ ਬਣਾਉਂਦੇ ਹੋਏ, ਦੇਸ ਦੇ ਬਹੁ-ਭਾਸ਼ਾਈ ਪਹਿਲੂ 'ਤੇ ਵਿਚਾਰ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਮਿਡਲ ਅਤੇ ਸੈਕੰਡਰੀ ਪੱਧਰ ਵਿੱਚ ਹਰੇਕ ਰਾਜ ਦੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੁਆਰਾ ਗੁਆਂਢੀ ਰਾਜਾਂ ਦੇ ਸਾਹਿਤ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਿਆ ਜਾਏ, ਅਜਿਹਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।
- ਹ. ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਦੀ ਸਿਖਲਾਈ ਵਿੱਚ ਕਲਾ ਅਤੇ ਖੇਡਾਂ ਦੇ ਏਕੀਕਰਨ ਲਈ:** ਕਲਾ ਅਤੇ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਰਚਨਾਵਾਂ ਰੂਪ, ਸ਼ੈਲੀ ਅਤੇ ਸਮੱਗਰੀ ਦੇ ਸੁਹਜ ਸ਼ਾਸਤਰ ਵਿੱਚ ਕੁਝ ਆਮ ਪਹਿਲੂਆਂ ਨੂੰ ਸਾਂਝਾ ਕਰ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਵਿਚਾਰਾਂ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚ ਕਰਨ ਦੀ ਕਲਾ ਦੀ ਵਰਤੋਂ, ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਅਤੇ ਘਟਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਣ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਵਰਣਨਯੋਗ ਲਿਖਤ ਸਿਰਫ ਸਿੱਖਣ ਅਤੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੇ ਪ੍ਰਗਟਾਵੇ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧ ਨੂੰ ਵਧਾਉਂਦੀ ਹੈ। ਪੋਸਟਰ ਬਣਾਉਣਾ, ਸੰਕੇਤ ਅਤੇ ਚਿੰਨ੍ਹ ਅਤੇ ਬਿਰਤਾਂਤਿਕ ਅਤੇ ਵਰਣਨਾਤਮਿਕ ਲਿਖਤ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਸਮਝ ਤੇ ਸਮੀਕਰਨ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਦਿਲਚਸਪ ਤੇ ਅੰਤਰ-ਅਨੁਸ਼ਾਸਨੀਤਾ ਪਹੁੰਚ ਵੱਲ ਅਗਵਾਈ ਕਰ ਸਕਦੀ ਹੈ। (ਉਦਾਹਰਨ ਵਜੋਂ, ਅਸਾਮੀ ਪਾਠ-ਪੁਸਤਕਾਂ ਵਿੱਚ 'ਉਤਸਾਰਾ' ਅਸਾਮ ਰਾਜ ਵਿੱਚ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਤਿਉਹਾਰਾਂ ਅਤੇ ਤਿਉਹਾਰ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਨਾਚ ਅਤੇ ਕਲਾ ਦੇ ਰੂਪ ਬਾਰੇ ਗੱਲ ਕਰਦਾ ਹੈ) ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਭਾਸ਼ਾ ਦੀਆਂ ਕਲਾਸਾਂ ਵਿੱਚ ਗੋਮਾਂ ਅਤੇ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਇੱਕ ਗੱਲਬਾਤ ਤੋਂ ਸਪਰਿੰਗਬੋਰਡ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ (ਅਤੇ ਉਰਜਾਵਾਨਾਂ ਵਜੋਂ) ਭਾਸ਼ਾ ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਤਜਰਬੇ ਵਿੱਚ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਸੁਧਾਰ ਕਰ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ।
- ਕ. ਮੁੱਲਾਂ ਅਤੇ ਸੁਭਾਅ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਲਈ:** ਚੁਣੀ ਗਈ ਸਮੱਗਰੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਵੱਡੇ ਉਦੇਸ਼ ਅਤੇ ਮੁੱਲ ਅਤੇ ਸੁਭਾਅ ਜੋ NEP 2020 ਅਤੇ ਸੰਵਿਧਾਨਿਕ ਮੁੱਲ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ, ਦੇ ਨਾਲ ਇਕਸਾਰ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਮਤਲਬ ਹੈ ਕਿ ਇਹਨਾਂ ਮੁੱਲਾਂ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਸਮੱਗਰੀ ਦੀ ਚੋਣ ਕਰਨਾ, ਸਾਡੇ ਦੇਸ ਦੀ ਵਿਭਿੰਨਤਾ ਵਿੱਚ ਏਕਤਾ ਉੱਤੇ ਜ਼ੋਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਜੀਵਨ ਦੇ ਸਾਰੇ ਖੇਤਰਾਂ ਦੇ ਲੇਖਕਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਸਾਹਿਤ ਦੀਆਂ ਕਿਸਮਾਂ ਜੋ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਸਥਾਨਿਕ, ਖੇਤਰੀ ਅਤੇ ਭਾਸ਼ਾਈ ਵਿਭਿੰਨਤਾ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਦੇਸ ਦੀ ਅਮੀਰ ਸੱਭਿਆਚਾਰਿਕ ਵਿਰਾਸਤ ਲਈ ਪ੍ਰਸ਼ੰਸਾ ਦੀ ਸਪਸ਼ਟ ਸਿੱਖਿਆ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰੇ। ਇਸ ਦਾ ਇਹ ਵੀ ਅਰਥ ਹੈ ਅਜਿਹੀ ਸਮੱਗਰੀ ਦੀ ਚੋਣ ਕਰਨਾ ਜੋ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਵਿੱਚ ਸਮਾਜਿਕ, ਭਾਵਨਾਤਮਿਕ, ਨੈਤਿਕ ਅਤੇ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਭਾਸ਼ਾ ਸਿੱਖਿਆ ਦੁਆਰਾ ਸੁਹਜ ਸੰਵੇਦਨਾਵਾਂ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਹੋਏ।

2.5.1.3 ਮਿਡਲ ਪੱਧਰ ਵਿੱਚ R3

- R3 ਸਿੱਖਣ ਲਈ, ਚੁਣੀ ਗਈ ਸਮੱਗਰੀ ਵਿੱਚ ਅੱਖਰ ਚਾਰਟ ਅਤੇ ਵਾਕ ਕਾਰਡ ਵਰਗੀਆਂ ਸਮੱਗਰੀਆਂ ਹੋਣੀਆਂ ਚਾਹੀਦੀਆਂ ਹਨ ਜੋ ਮੂਲ ਸਕ੍ਰਿਪਟ ਪੇਸ਼ ਕਰਦੇ ਹਨ।
- ੳ. R3 ਵਿੱਚ ਪੜ੍ਹਨ ਅਤੇ ਲਿਖਣ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਲਈ, ਕਿਤਾਬ ਉਸ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਛੋਟੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਹੋਣੀਆਂ ਚਾਹੀਦੀਆਂ ਹਨ।
- ਅ. R3 ਦੀ ਪੜ੍ਹਨ ਅਤੇ ਲਿਖਣ ਸਮੱਗਰੀ ਨੂੰ ਸਧਾਰਨ ਤੋਂ ਗੁੰਝਲਦਾਰ ਸਿੱਖਣ ਪੱਧਰ ਵੱਲ ਸੰਗਠਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ; ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਨ ਲਈ ਸਧਾਰਨ ਸਾਹਿਤ ਨਾਲ ਕੁਝ ਬੁਨਿਆਦੀ ਜਾਣ-ਪਛਾਣ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ।
- ੲ. ਚੁਣੀ ਗਈ ਸਮੱਗਰੀ ਨੂੰ ਆਪਣੇ-ਆਪ ਨੂੰ ਮੌਖਿਕ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀਆਂ ਅਤੇ ਗੱਲਬਾਤ ਲਈ ਦੇਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂਕਿ ਇੱਕ ਕਹਾਣੀ ਨੂੰ ਜਾਰੀ ਰੱਖਣਾ ਜਾਂ ਇੱਕ ਗੱਲਬਾਤ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਨਾ।

ਸ. ਸਮੱਗਰੀ ਨੂੰ R3 ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਕਾਰਜਾਤਮਿਕ ਹੁਨਰ ਸਿੱਖਣ ਨੂੰ ਸਮਰੱਥ ਬਣਾਉਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂਕਿ ਬੁਨਿਆਦੀ ਪੱਤਰ ਲਿਖਣਾ, ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਗੱਲਬਾਤ, ਪੋਸਟਰ ਬਣਾਉਣਾ ਅਤੇ ਸੱਦੇ।

2.5.1.4 ਸੈਕੰਡਰੀ ਪੱਧਰ ਵਿੱਚ R3

R3 ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਅਤੇ ਸਿੱਖਣ ਲਈ ਸਮੱਗਰੀ ਦੀ ਚੋਣ R1 ਅਤੇ R2 ਵਿੱਚ ਸਮੱਗਰੀ ਦੀ ਚੋਣ ਲਈ § 2.5.1.2 ਵਿੱਚ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਵਿੱਚ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਹਾਲਾਂਕਿ, ਚੁਣੀ ਗਈ ਸਮੱਗਰੀ ਦੀ ਸੂਝ ਦੇ ਪੱਧਰ ਵਿੱਚ R3 ਵਿੱਚ ਸਧਾਰਨ ਅਤੇ ਗੁੰਝਲਦਾਰ ਸਿੱਖਣ ਵਾਲੀ ਸਮੱਗਰੀ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਇੱਕ ਤੋਂ ਦੂਜੇ ਤੱਕ ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਅੱਗੇ ਵਧ ਸਕਦੀ ਹੈ। (ਉਪਲਬਧ ਸਮੇਂ ਦੀ ਮਾਤਰਾ ਅਤੇ R1 ਅਤੇ R2 ਤੋਂ ਹੁਨਰਾਂ ਦੀ ਤੇਜ਼ ਤਬਾਦਲਾਯੋਗਤਾ ਦੇ ਮੱਦੇਨਜ਼ਰ), ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ R3 ਵਿੱਚ ਅਕਾਦਮਿਕ ਵਰਤੋਂ ਲਈ ਭਾਸ਼ਾਈ ਮੁਹਾਰਤ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਦੀ ਆਗਿਆ ਦਿੱਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ।

ਬਕਸਾ 2.5

ਟੀਚਿੰਗ ਪ੍ਰਿੰਟ ਅਤੇ ਡਿਜੀਟਲ ਰੀਡਿੰਗ ਹੁਨਰ: ਭਵਿੱਖ ਦੀ 'ਬਿਲਿਟਰੇਸੀ'

ਧਿਆਨ ਵਿੱਚ ਰੱਖਣ ਵਾਲੀ ਇੱਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਗੱਲ; ਮੌਜੂਦਾ ਸਮਾਜਿਕ ਮਾਹੌਲ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ ਅਤੇ ਕੀ ਆਉਣ ਵਾਲਾ ਹੈ, ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਡਿਜੀਟਲ ਮੀਡੀਆ ਅਤੇ ਸਕ੍ਰੀਨ-ਆਧਾਰਿਤ ਡਿਵਾਈਸਾਂ ਦੀ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਮੌਜੂਦਗੀ ਦੀ ਸੰਭਾਵਨਾ ਹੈ। ਸਮਾਰਟਫੋਨਾਂ ਅਤੇ ਕੰਪਿਊਟਰਾਂ 'ਤੇ ਪੜ੍ਹਨਾ ਅਤੇ ਲਿਖਣਾ ਲੋਕਾਂ ਵਿੱਚ ਵੱਧ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਸ ਨੂੰ ਦੇਖਦੇ ਹੋਏ, ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਪੜ੍ਹਨ ਦੇ ਹੁਨਰ ਵਿੱਚ 'ਬਿਲਿਟਰੇਟ' ਹੋਣਾ ਸਿਖਾਉਣਾ ਸਮੇਂ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਇਹ ਨਾ ਸਿਰਫ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਡਿਜੀਟਲ ਮੀਡੀਆ ਦੀ 'ਖੋਖਲੀ ਰੀਡਿੰਗ' ਤੋਂ ਬਚਾਏਗਾ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਸਿਖਲਾਈ ਵਿੱਚ ਡਿਜੀਟਲ ਮੀਡੀਆ ਦੇ ਲਾਭਾਂ ਨੂੰ ਵੱਧ ਤੋਂ ਵੱਧ ਵੀ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਸਮਕਾਲੀ ਖੋਜ ਮਨੁੱਖਾਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ 'ਡੂੰਘੇ ਪੜ੍ਹਨ' ਦੀ ਕੀਮਤ ਦਾ ਸੁਝਾਅ ਦਿੰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਜਦੋਂਕਿ ਚੰਗੇ ਅਰਥ ਵਾਲੇ ਬਾਲਗ ਅਜੇ ਵੀ ਪ੍ਰਿੰਟ ਕੀਤੇ ਟੈਕਸਟ ਅਤੇ ਸਕ੍ਰੀਨਾਂ ਵਿਚਕਾਰ ਬਦਲਣ ਲਈ ਸੰਘਰਸ਼ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਹਰੇਕ ਮਾਧਿਅਮ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਨਾ ਅਤੇ ਦੋਵਾਂ ਵਿਚਕਾਰ ਅਸਾਨੀ ਨਾਲ ਬਦਲਣਾ ਸਿਖਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ (ਜਿਵੇਂਕਿ ਦੋ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਵਿਚਕਾਰ ਬਦਲਣਾ) ਕੇਂਦਰਿਤ ਧਿਆਨ, ਪੜ੍ਹਨ ਦੀ ਗਤੀ ਅਤੇ ਚੰਗੇ ਅਰਥ ਬਣਾਉਣਾ ਤੇ ਸਮਝੋਤਾ ਕੀਤੇ ਬਿਨਾਂ। ਇਸ ਦਾ ਮਤਲਬ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਲਈ ਇੱਕ ਯੋਜਨਾਬੱਧ ਅਤੇ ਜਾਣ-ਬੁੱਝ ਕੇ ਸਿੱਖਿਆ ਹੋਵੇਗੀ ਕਿ ਦੋਵਾਂ ਮਾਧਿਅਮਾਂ ਨੂੰ ਇੱਕੋ-ਜਿਹਾ ਸਮਝਣ ਦੀ ਬਜਾਏ ਡਿਜੀਟਲ ਮੀਡੀਆ ਨੂੰ ਕਿਵੇਂ ਪੜ੍ਹਨਾ ਹੈ।

ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਡਿਜੀਟਲ ਮੀਡੀਆ ਲਈ ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ ਧਿਆਨ ਭੰਗ ਹੋਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ, ਇੱਕ ਡੂੰਘੀ ਰੀਡਿੰਗ ਸਰਕਟ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ, ਉਹ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਆਪਣੇ ਸ਼ੁਰੂਆਤੀ ਸਾਲਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਿੰਟ ਸਮੱਗਰੀ ਵਿੱਚ ਡੁਬੋ ਕੇ ਬਿਤਾਉਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਫਿਰ ਅਧਿਆਪਕ ਮਾਰਗਦਰਸ਼ਨ ਨਾਲ ਡਿਜੀਟਲ ਰੀਡਿੰਗ ਤੋਂ ਜਾਣੂ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਇਸ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਅੱਗੇ ਵਧਣ ਦਾ ਇੱਕ ਰਸਤਾ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਭਾਗ 2.6

ਸਿੱਖਿਆ ਸ਼ਾਸਤਰ ਅਤੇ ਮੁਲਾਂਕਣ

ਸਿੱਖਿਆ ਸ਼ਾਸਤਰ ਦੀ ਪਹੁੰਚ, ਸਿਧਾਂਤ ਅਤੇ ਵਿਧੀਆਂ ਅਤੇ ਮੁਲਾਂਕਣ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਵਿੱਚ ਸਮਾਨਤਾਵਾਂ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਬਾਰੇ ਇਸ ਦਸਤਾਵੇਜ਼ ਦੇ ਭਾਗ-ੳ, ਅਧਿਆਇ-3, ਦੇ 3.3 ਅਤੇ 3.4 ਵਿੱਚ ਚਰਚਾ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਇਹ ਭਾਗ ਸਿਰਫ਼ ਇਸ ਗੱਲ 'ਤੇ ਕੇਂਦਰਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸਕੂਲਾਂ ਵਿੱਚ ਭਾਸ਼ਾ ਸਿੱਖਿਆ ਲਈ ਸਭ ਤੋਂ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਕੀ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ, ਉਪਰੋਕਤ ਭਾਗ ਦੇ ਨਾਲ ਇਸ ਭਾਗ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਨਾ ਲਾਭਦਾਇਕ ਹੋਵੇਗਾ।

2.6.1 ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਲਈ ਸਿੱਖਿਆ ਸ਼ਾਸਤਰ

ਜਦੋਂਕਿ ਸਾਰੇ ਬੱਚਿਆਂ ਵਿੱਚ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਸਿੱਖਣ ਦੀ ਜਮਾਂਦਰੂ ਅਤੇ ਕੁਦਰਤੀ ਸਮਰੱਥਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਇਹ ਜਾਣਨਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਕਿਸੇ ਸਕੂਲ ਦੇ ਵਿੱਦਿਅਕ ਸੰਦਰਭ ਵਿੱਚ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੁਆਰਾ ਭਾਸ਼ਾ ਨੂੰ ਸਭ ਤੋਂ ਵਧੀਆ ਕਿਵੇਂ ਸਿੱਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਹੇਠ ਲਿਖੇ, ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਭਾਸ਼ਾ ਕਿਵੇਂ ਸਿੱਖਦੇ ਹਨ, ਇਸ ਬਾਰੇ ਵਿਚਾਰ, ਹਰੇਕ ਪੜ੍ਹਾਅ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਸਿੱਖਿਆ ਸ਼ਾਸਤਰੀ ਰਣਨੀਤੀਆਂ ਨੂੰ ਸੂਚਿਤ ਕਰਨਗੇ।

- ੳ. **ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਸਕੂਲਾਂ ਵਿੱਚ ਵਿਚਾਰ-ਵਟਾਂਦਰੇ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ ਰਾਹੀਂ ਇੱਕ ਭਾਸ਼ਾ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਿੱਖਦੇ ਹਨ:** ਭਾਸ਼ਾ ਸਿੱਖੇ ਨਿਰਦੇਸ਼ਾਂ ਅਤੇ ਜ਼ਰੂਰੀ ਨਿਯਮਾਂ ਦੁਆਰਾ ਰਸਮੀ ਅਤੇ ਉਦੇਸ਼ਪੂਰਨ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸਿਖਾਈ ਜਾਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਕਿਸਮ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਸਿੱਖਣਾ, ਜੀਵਨ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਵਿੱਚ ਜਦੋਂ ਕੋਈ ਭਾਸ਼ਾ ਅਚੇਤ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਲੀਨ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, 'ਭਾਸ਼ਾ ਪ੍ਰਾਪਤੀ' ਦੇ ਉਲਟ ਇੱਕ ਚੇਤਨ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਪੜ੍ਹਨ ਅਤੇ ਲਿਖਣ ਵਿੱਚ ਸਰਗਰਮ ਅਧਿਆਪਨ-ਸਿੱਖਣ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਸ਼ਾਮਲ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਕੁਦਰਤੀ ਜਾਂ ਅਨੁਭਵੀ ਹੁਨਰ ਨਹੀਂ ਹਨ।
- ਅ. **ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਸਾਖਰਤਾ ਪ੍ਰਤਿ ਸੰਤੁਲਿਤ ਪਹੁੰਚ ਤੋਂ ਬਿਹਤਰ ਸਿੱਖਦੇ ਹਨ:** ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਹੌਲੀ-ਹੌਲੀ ਸੁਤੰਤਰ ਪਾਠਕ ਬਣਦੇ ਹਨ, ਜਦੋਂ ਅਰਥ ਬਣਾਉਣ ਅਤੇ ਡੀਕੋਡਿੰਗ ਅਤੇ ਸਪੈਲਿੰਗ ਰਾਹੀਂ ਪੜ੍ਹਨ ਲਈ ਨਿਰਦੇਸ਼ਾਂ ਦੇ ਸੰਤੁਲਨ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਸਾਖਰਤਾ ਵਿੱਚ ਨਿਪੁੰਨਤਾ ਭਾਸ਼ਾ ਸਮਝ ਅਤੇ ਪ੍ਰਗਟਾਵੇ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਸ਼ਬਦ ਪਛਾਣ ਅਤੇ ਸ਼ੁੱਧਤਾ ਦੋਵਾਂ 'ਤੇ ਧਿਆਨ ਕੇਂਦਰਿਤ ਕਰ ਕੇ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ।
- ੲ. **ਸ਼ੁਰੂਆਤੀ ਭਾਸ਼ਣ ਅਤੇ ਸਾਖਰਤਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਨਿਰੰਤਰ ਨਿਯਮਿਤ ਅਭਿਆਸ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ:** ਸ਼ੁਰੂਆਤੀ ਭਾਸ਼ਣ ਅਤੇ ਸਾਖਰਤਾ ਨੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਲਈ ਬੋਲਣਾ, ਪੜ੍ਹਨਾ ਅਤੇ ਲਿਖਣਾ ਸਿੱਖਣ ਦਾ ਆਧਾਰ ਬਣਾਇਆ ਹੈ, ਪਰ ਇਹ ਕਾਫ਼ੀ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਨਿਰੰਤਰ ਰੁਝੇਵਿਆਂ ਦੁਆਰਾ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਦਾ ਵਿਸਤਾਰ ਕਰਨਾ ਅਤੇ ਸਕੂਲ ਦੇ ਸਾਲਾਂ ਦੌਰਾਨ ਸੁਣਨ, ਬੋਲਣ, ਪੜ੍ਹਨ ਅਤੇ ਲਿਖਣ ਦੇ ਹੁਨਰਾਂ ਦਾ ਯੋਜਨਾਬੱਧ ਦੁਹਰਾਓ ਕਿਸੇ ਵੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਮੁਹਾਰਤ ਲਈ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹਨ।
- ੳ. **ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਕਿਸਮਾਂ ਦੇ ਸਾਹਿਤ ਦੇ ਨਿਰੰਤਰ ਸੰਪਰਕ ਤੋਂ ਆਪਣੀ ਸਮੁੱਚੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀਆਂ ਯੋਗਤਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਵਾਧਾ ਕਰਦੇ ਹਨ:** ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਦੇ ਪੱਧਰ ਪੱਧਰ ਲਈ ਢੁਕਵੇਂ ਸਾਹਿਤ ਅਤੇ ਰੂਪਾਂ ਦੀ ਇੱਕ ਵਿਭਿੰਨਤਾ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰਨਾ ਪੜ੍ਹਨ ਵਿੱਚ ਦਿਲਚਸਪੀ ਪੈਦਾ ਕਰੇਗਾ। ਇਹ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ 'ਲਰਨਿੰਗ-ਟੂ-ਰੀਡ' ਤੋਂ 'ਰੀਡਿੰਗ-ਟੂ-ਲਰਨ' ਪੜ੍ਹਾਅ ਦੇ ਯੋਗ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਮਿਡਲ ਪੱਧਰ ਸਮੇਂ, ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਹੁਨਰ ਦਾ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਕਰਨ, ਸੰਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਕਰਨ, ਵਰਣਨ ਕਰਨ, ਬਿਆਨ ਕਰਨ ਅਤੇ ਲਾਗੂ ਕਰਨ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਦੇ ਨਾਲ ਵਿਕਾਸ ਲਈ ਤਿਆਰ ਹਨ। ਸੈਕੰਡਰੀ ਪੱਧਰ ਵਿੱਚ, ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਸਮਾਜਿਕ ਸਮਾਗਮਾਂ ਅਤੇ ਪਰਸਪਰ ਪ੍ਰਭਾਵ ਨੂੰ ਪਛਾਣ ਸਕਦੇ ਹਨ, ਇਸ ਬਾਰੇ ਸੋਚ ਸਕਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਸੁਤੰਤਰ ਜਵਾਬ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ।

2.6.1.1 R1 ਅਤੇ R2 ਨੂੰ ਸਿਖਾਉਣ ਲਈ ਰਣਨੀਤੀਆਂ

2.6.1.1.1 ਪ੍ਰੈਪਰੇਟਰੀ ਪੱਧਰ

ੳ. ਵਾਕ-ਕੁਸ਼ਲਤਾ (oracy) ਲਈ ਸਿਖਾਉਣਾ

ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪਾਠਾਂ ਅਤੇ ਸਾਹਿਤ ਨੂੰ ਸੁਣਨਾ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੀ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਨੂੰ ਵਧਾਉਂਦਾ ਹੈ, ਇੱਕ ਭਾਸ਼ਾ ਬੋਲਣ ਦੀ ਮੁਹਾਰਤ ਇਸ ਵਿੱਚ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਆਪਣੀ ਮੌਖਿਕ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਹੁਨਰ ਅਤੇ ਸਮਰੱਥਾ ਵਿੱਚ ਵਾਧਾ ਕਰਨਗੇ ਜਦੋਂ ਉਹ ਨਿਯਮਿਤ ਤੌਰ 'ਤੇ ਆਪਣੇ ਤਜਰਬਿਆਂ ਬਾਰੇ ਗੱਲ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਦੁਆਰਾ ਸੁਣੇ ਜਾਂ ਪੜ੍ਹੇ ਗਏ ਪਾਠਾਂ ਦਾ ਵਰਣਨ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਨੂੰ ਕਿਤਾਬਾਂ ਬਾਰੇ ਗੱਲ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਸੁਣਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਆਪ ਵਿਭਿੰਨ ਸ਼ੈਲੀਆਂ ਦੇ ਪਾਠ ਪੜ੍ਹਦੇ ਹਨ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਖ਼ਬਰਾਂ (ਰੇਡੀਓ/ਟੀ.ਵੀ.), ਫਿਲਮਾਂ, ਸੀਰੀਅਲ, ਉਪ-ਸਿਰਲੇਖਾਂ ਵਾਲੇ ਵਿੱਦਿਅਕ ਚੈਨਲ ਅਤੇ ਆਡੀਓ-ਵੀਡੀਓ ਸਮੱਗਰੀ ਸੁਣਦੇ/ਦੇਖੇ ਹਨ, ਜੋ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਬੋਲਣ ਅਤੇ ਸੁਣਨ ਲਈ ਇੱਕ ਸਰਗਰਮ ਸਮਝ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਜੋ ਉਹ ਸੁਣਦੇ ਹਨ ਤੋਂ ਜਵਾਬ ਦੇਣਾ, ਵਰਣਨ ਕਰਨਾ, ਸੰਖੇਪ ਕਰਨਾ, ਚਰਚਾ ਕਰਨਾ ਅਤੇ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾਉਣਾ ਸਿਖਾਉਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਮੁਫਤ ਅਤੇ ਮਾਰਗਦਰਸ਼ਨ ਗੱਲਬਾਤ ਦੋਵੇਂ ਮੌਖਿਕ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਹੁਨਰ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਨੂੰ ਸਮਰੱਥ ਬਣਾਉਂਦੀਆਂ ਹਨ।

ਅ. ਪੜ੍ਹਨ ਦੀ ਸਮਝ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਕਰਨਾ

ਇਸ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਦੇ ਕਈ ਪੜਾਅ ਹਨ, ਸਾਰੇ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਅਰਥ ਬਣਾਉਣ ਤੋਂ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਕਲਪਨਾ ਅਤੇ ਅਨੁਭਵਾਂ ਨੂੰ ਜੋੜ ਕੇ ਇੱਕ ਟੈਕਸਟ ਦੇ ਪੂਰੇ ਅਰਥ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਦਾ ਤਰੀਕਾ। ਪੜ੍ਹਨ ਦੀ ਸਮਝ ਲਈ ਇਹ ਸਾਰੇ ਕਦਮ ਯੋਜਨਾਬੱਧ ਢੰਗ ਨਾਲ ਸਿਖਾਏ ਜਾਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ। ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਨੂੰ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਪਾਠਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਦੀ ਯੋਗਤਾ ਨੂੰ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨ ਲਈ ਪੜ੍ਹਨ ਦੀਆਂ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਦੀ ਸਹੂਲਤ ਦੇਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਜ਼ਰੀਏ, ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਪੜ੍ਹਨ ਦਾ ਅਨੰਦ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨਗੇ ਅਤੇ ਅਧਿਆਪਕ ਦੁਆਰਾ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਪੜ੍ਹਨ ਦੀਆਂ ਸ਼ੈਲੀਆਂ ਦੀਆਂ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਖੋਜਾਂ ਨੂੰ ਜਾਰੀ ਰੱਖਣਗੇ। ਸਮਰਪਿਤ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ ਘੰਟੇ ਇਹ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਉਣਗੇ ਕਿ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਦੀ ਇੱਕ ਵਿਸ਼ਾਲ ਸ਼੍ਰੇਣੀ 'ਤੇ ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਕਿਤਾਬਾਂ ਨਾਲ ਜੁੜਨਾ ਜਾਰੀ ਰੱਖਣ।

ਪੜ੍ਹਨ ਦੀ ਸਮਝ ਨੂੰ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨ ਲਈ ਕਲਾਸਰੂਮ ਦੀਆਂ ਕੁਝ ਰਣਨੀਤੀਆਂ ਹਨ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦਾ ਉੱਚੀ ਅਵਾਜ਼ ਵਿੱਚ ਪੜ੍ਹਨਾ ਅਤੇ ਜੋ ਪੜ੍ਹਿਆ ਗਿਆ ਉਸ 'ਤੇ ਚਰਚਾ ਕਰਨਾ, ਰਵਾਨਗੀ ਲਈ ਵਾਰ-ਵਾਰ ਪੜ੍ਹਨਾ, ਸਾਂਝੀ ਰੀਡਿੰਗ ਕਰਨਾ, ਨਿਰਦੇਸ਼ਿਤ ਰੀਡਿੰਗ, ਸੁਤੰਤਰ ਰੀਡਿੰਗ, ਪੁਰਾਣੇ ਗਿਆਨ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਰੀਡਿੰਗ ਨੂੰ ਜੋੜਨਾ ਅਤੇ ਸੰਖੇਪ ਕਰਨਾ। (ਸਾਰਨੀ 2.6iv ਦੇਖੋ)

ੲ. ਲਿਖਣ ਦੇ ਹੁਨਰ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਕਰਨਾ

ਲਿਖਣ ਦੀਆਂ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਵਿੱਚ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਵਾਧੇ ਜਾਂ ਸੁਧਾਰ ਲਈ ਕਲਾਸਰੂਮ ਵਿੱਚ ਨਿਰੰਤਰ ਜਾਣ-ਬੁੱਝ ਕੇ ਅਤੇ ਵਿਧੀਗਤ ਅਭਿਆਸ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਲਿਖਤੀ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਜੋਕਿ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਟੈਕਸਟ ਦੀ ਨਕਲ ਤੱਕ ਸੀਮਿਤ ਹਨ, ਸਵਾਲਾਂ ਦੇ ਜਵਾਬਾਂ ਦੀ ਨਕਲ ਕਰਨਾ ਅਤੇ ਜੋ ਯਾਦ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਉਸ ਨੂੰ ਦੁਬਾਰਾ ਤਿਆਰ ਕਰਨਾ, ਲਿਖਣ ਦੇ ਹੁਨਰ ਦੇ ਅਸਲ ਵਿਕਾਸ ਨਾਲ ਮਦਦ ਨਹੀਂ ਕਰਦੀਆਂ।

ਉਦੇਸ਼ਪੂਰਨ ਬੋਲਣ ਦੁਆਰਾ ਲਿਖਣ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਢੰਗ ਨਾਲ ਪਹਿਲਾਂ ਸਿਖਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਨੂੰ ਫਿਰ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਲਿਖਤੀ ਰੂਪਾਂ ਅਤੇ ਸ਼ੈਲੀਆਂ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਨਮੂਨਿਆਂ ਤੋਂ ਜਾਣੂ ਕਰਾਉਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਯੋਜਨਾਬੰਦੀ, ਡਰਾਫਟ ਤਿਆਰ ਕਰਨਾ ਅਤੇ ਅੰਤ ਵਿੱਚ ਦਰਸ਼ਕਾਂ ਅਤੇ ਉਦੇਸ਼ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਇੱਕ ਟੁਕੜਾ ਲਿਖਣ ਬਾਰੇ ਪੜ੍ਹਾਉਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਅਧਿਆਪਕ ਉਹਨਾਂ ਲਈ ਚੰਗੀ ਲਿਖਤ ਦਾ ਮਾਡਲ ਵੀ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਡਰਾਫਟ ਯੋਜਨਾਵਾਂ 'ਤੇ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਦੀ ਫੀਡਬੈਕ ਇੱਕ ਚੰਗੀ ਲਿਖਤ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਰਚਨਾਤਮਿਕ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੇ ਮਾਰਗਦਰਸ਼ਨ ਰਾਹੀਂ ਲਿਖਣ ਤੋਂ ਸੁਤੰਤਰ ਤੌਰ 'ਤੇ ਲਿਖਣ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ।

ਸ. ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਕਰਨਾ

ਨਵੇਂ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨੂੰ ਸਿੱਖਣਾ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਨੂੰ ਹੋਰ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਹੁਨਰਾਂ ਨਾਲ ਜੋੜਿਆ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਹਦਾਇਤਾਂ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਲਈ ਕੁਝ ਉਪਯੋਗੀ ਰਣਨੀਤੀਆਂ, ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਸੰਗਿਕ ਅਰਥਾਂ ਦੀ ਭਵਿੱਖਬਾਣੀ ਕਰਨਾ, ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀਆਂ ਖੇਡਾਂ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰਨਾ ਅਤੇ ਸ਼ਬਦ-ਨਿਰਮਾਣ ਦੀਆਂ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ, ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਇੱਕ ਸ਼ਬਦਕੋਸ਼ ਦੀ ਵਿਆਪਕ ਵਰਤੋਂ ਕਰਨਾ ਸਿਖਾਉਣਾ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਨਵੇਂ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ, ਜੋ ਉਹ ਭਾਸ਼ਣ ਅਤੇ ਲਿਖਤ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਕਰਨ ਲਈ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰਨਾ, ਮਦਦ ਕਰ ਰਹੀਆਂ ਹਨ। ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ ਦੀਆਂ ਕਿਤਾਬਾਂ ਨਾਲ ਜੁੜ ਕੇ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਦੀ ਆਪਣੀ ਰੇਂਜ ਵੀ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ। (ਸਾਰਨੀ 2.6iv ਦੇਖੋ)

ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਦੀ ਅਵਾਜ਼ 2.6i

ਪੜ੍ਹਨ ਵਿੱਚ ਦਿਲਚਸਪੀ ਅਤੇ ਤਰਜੀਹ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਕਰਨਾ

ਪੱਧਰ 4 ਦੇ ਅਧਿਆਪਕ ਹੋਣ ਦੇ ਨਾਤੇ, ਮੇਰਾ ਮੰਨਣਾ ਹੈ ਕਿ ਮੇਰੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਕਿਤਾਬਾਂ ਤੱਕ ਨਿਯਮਿਤ ਪਹੁੰਚ ਦੇਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਨਾਲ ਜੁੜਨ ਦਾ ਮੌਕਾ ਵੀ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਮੈਂ ਇਹ ਅਕਸਰ ਕਰਦਾ ਹਾਂ।

ਅਜਿਹੀ ਇੱਕ ਜਮਾਤ, ਮੈਂ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਲਈ ਜਾਣੀ ਵਿਟੇਕਰ ਦੀ ਕਿਤਾਬ ‘ਕਾਲੀ ਔਰ ਧਾਮਿਨ ਸਾਬ’ ਪੜ੍ਹਨ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਕੀਤਾ। ਕਹਾਣੀ ਕਾਲੀ ਬਾਰੇ ਹੈ ਜੋ ਸਕੂਲ ਵਿੱਚ ਅਲੱਗ-ਥਲੱਗ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸ ਦਾ ਕੋਈ ਦੋਸਤ ਨਹੀਂ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਸਮਾਜ ਦੇ ਹਾਸ਼ੀਏ ’ਤੇ ਪਏ ਵਰਗ ਤੋਂ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਚੂਹਾ-ਸੱਪ ਫੜਨ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਵਧੀਆ ਅਤੇ ਹੁਸ਼ਿਆਰ ਹੈ ਜੋ ਹੋਰ ਬੱਚੇ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੇ।

ਕਿਤਾਬ ਵਿੱਚੋਂ ਪੜ੍ਹਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਕਿਤਾਬ ਦਾ ਕਵਰ ਦਿਖਾ ਕੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸਿਰਲੇਖ ਨੂੰ ਉੱਚੀ ਅਵਾਜ਼ ਵਿੱਚ ਪੜ੍ਹਨ ਲਈ ਕਿਹਾ। ਉਹਨਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਕੁਝ ਨੇ ਅਜਿਹਾ ਕੀਤਾ। ਫਿਰ, ਮੈਂ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਲੇਖਕ ਬਾਰੇ ਸੰਖੇਪ ਵਿੱਚ ਜਾਣੂ ਕਰਵਾਇਆ।

ਅੱਗੇ, ਮੈਂ ਆਪਣੀ ਜਮਾਤ ਨੂੰ ਪੁੱਛਿਆ, ‘ਕਾਲੀ ਕੌਣ ਹੈ?’

ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੇ ਕਿਹਾ, ‘ਕਾਲੀ ਉਸ ਲੜਕੇ ਦਾ ਨਾਮ ਹੈ ਜੋ ਤਸਵੀਰ ਵਿੱਚ ਹੈ...’ ਅਤੇ ‘ਧਾਮਿਨ ਸੱਪ ਦਾ ਨਾਮ ਹੈ...’ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੇ ਅੱਗੇ ਕਿਹਾ, ‘ਇੰਝ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਸੱਪ ਅਤੇ ਲੜਕਾ ਦੋਸਤ ਹਨ।’

ਫਿਰ, ਮੈਂ ਕਲਾਸ ਨੂੰ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਧਾਮਿਨ ਸੱਪ ਲੰਮਾ ਹੈ, ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਦੇ ਖੇਤਾਂ ਵਿੱਚ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਚੂਹੇ ਖਾਂਦਾ ਹੈ।

ਮੈਂ ਅੱਗੇ ਕਿਹਾ, ‘ਇਸ ਤਸਵੀਰ ਨੂੰ ਦੇਖੋ, ਤੁਹਾਨੂੰ ਕੀ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕਹਾਣੀ ਕਿਸ ਬਾਰੇ ਹੈ?’

ਸਾਹਿਬਾ ਬੋਲੀ, ‘ਨਦੀ ਦੇ ਕੋਲ ਸੱਪ ਹੋਵੇਗਾ। ਮੁੰਡਾ ਉੱਥੇ ਜਾਵੇਗਾ ਅਤੇ ਉਹ ਦੋਸਤ ਬਣ ਜਾਣਗੇ।’

ਮੁਸਕਾਨ ਨੇ ਕਿਹਾ, ‘ਮੁੰਡਾ ਜਾ ਕੇ ਸੱਪ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਦੋਸਤ ਬਣਨ ਲਈ ਕਹੇਗਾ।’

ਲੱਕੀ ਨੇ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਲਾਇਆ, ‘ਕਾਲੀ ਬਹੁਤ ਗ਼ਰੀਬ ਲੱਗਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਸੱਪ ਦਿਖਾ ਕੇ ਪੈਸੇ ਕਮਾਏਗਾ।’

ਕੁਝ ਹੋਰ ਬੱਚਿਆਂ ਨੇ ਵੀ ਆਪਣੇ ਅੰਦਾਜ਼ੇ ਸਾਂਝੇ ਕੀਤੇ।

ਮੈਂ ਕਹਾਣੀ ਪੜ੍ਹਨੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੀ, ਸਮੇਂ-ਸਮੇਂ ’ਤੇ ਤਸਵੀਰਾਂ ਦਿਖਾਉਣੀਆਂ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੀਆਂ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਕੀ ਦੇਖਿਆ, ਕਾਲੀ ਕੀ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ ਅਤੇ ਅੱਗੇ ਕੀ ਹੋਵੇਗਾ ਸਾਂਝਾ ਕਰਨ ਲਈ ਕਿਹਾ। ਮੇਰੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੇ ਮੇਰੇ ਸਵਾਲਾਂ ਦਾ ਜਵਾਬ ਉਤਸ਼ਾਹ ਨਾਲ ਦਿੱਤਾ। ਮੈਂ ਸਮੇਂ-ਸਮੇਂ ’ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਤੋਂ ਪੁੱਛਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਕਿ ਉਹ ਵਿਕਾਸ ਬਾਰੇ ਕੀ ਸੋਚਦੇ ਹਨ।

ਜਲਦੀ ਹੀ, ਬੱਚੇ ਤਸਵੀਰਾਂ ਵਿੱਚ ਦਰਸਾਈਆਂ ਗਈਆਂ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਦੀ ਪਛਾਣ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਜਦੋਂ 'ਕਿਉਂ' ਵਾਲੇ ਸਵਾਲ ਪੁੱਛੇ ਗਏ, ਮੇਰੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੇ ਜਵਾਬ ਦਿੱਤੇ ਜੋ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਆਪਣੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਹੋਏ ਸਨ, ਜਿਵੇਂਕਿ ਕਾਲੀ ਉਦਾਸ ਸੀ ਕਿਉਂਕਿ ਉਸ ਦੀ ਮਾਂ/ਦਾਦੀ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਸਕੂਲ ਜਾਣ ਲਈ ਮਜ਼ਬੂਰ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਉਹ ਨਾਕਿ ਅੱਗੇ ਕੀ ਹੋਵੇਗਾ ਇਸ ਬਾਰੇ ਭਵਿੱਖਬਾਣੀ ਕਰਨ ਲਈ ਯੋਗ ਸਨ ਅਤੇ ਸਹੀ ਵੀ ਸਨ। ਇਸ ਤੋਂ, ਮੈਂ ਇਹ ਵੀ ਪਤਾ ਲਗਾ ਰਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਆਪਣੇ ਸਮਾਜਿਕ ਪਰਸਪਰ ਪ੍ਰਭਾਵ ਦੇ ਤਜਰਬਿਆਂ ਦੀ ਮਦਦ ਨਾਲ ਕਿਤਾਬ ਵਿੱਚ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਧਾਰਨਾਵਾਂ/ਸਾਰ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਦੇ ਯੋਗ ਸਨ।

ਮੇਰੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਕਿਤਾਬ ਵਿਚਲੀਆਂ ਤਸਵੀਰਾਂ ਬਹੁਤ ਪਸੰਦ ਆਈਆਂ। ਕਲਾਸ ਆਖਰੀ ਤਸਵੀਰ ਦੇਖ ਕੇ ਖੁਸ਼ ਸੀ ਜਿੱਥੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਬੱਚੇ ਕਾਲੀ ਨਾਲ ਦੋਸਤੀ ਕਰਨ ਲਈ ਸਹਿਮਤ ਹੋਏ।

ਮੈਂ ਚਾਰ ਤੋਂ ਪੰਜ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਬਣਾਈਆਂ ਹੈ ਜੋ ਮੇਰੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਕਹਾਣੀ ਨਾਲ ਵਧੇਰੇ ਜੁੜੇ ਰਹਿਣ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕਰਨ ਲਈ ਤਿਆਰ ਕੀਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਸਨ। ਪਹਿਲੀ ਗਤੀਵਿਧੀ ਅਸਾਨ ਸੀ, ਜਿੱਥੇ ਮੇਰੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਕਾਲੀ ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਨਵੇਂ ਦੋਸਤਾਂ ਦੇ ਖੇਡਦੇ ਦੀ ਇੱਕ ਤਸਵੀਰ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਸਮੂਹਾਂ ਵਿੱਚ ਬੈਠੇ ਅਤੇ ਫਿਰ ਆਪਸ ਵਿੱਚ ਆਪਣੀਆਂ ਡਰਾਈਂਗਾਂ ਸਾਂਝੀਆਂ ਕੀਤੀਆਂ ਅਤੇ ਗੱਲ ਕੀਤੀ। ਇਹਨਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਕੁਝ ਤਸਵੀਰਾਂ ਅਜੇ ਵੀ ਮੇਰੇ ਕਲਾਸਰੂਮ ਵਿੱਚ ਲਗਾਈਆਂ ਗਈਆਂ ਸਨ।

ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਦੀਆਂ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਵਿੱਚ ਕਹਾਣੀ ਦਾ ਵਿਸਤਾਰ ਕਰਨਾ, ਕਾਲੀ ਦੀ ਕਹਾਣੀ 'ਤੇ ਅਦਾਕਾਰੀ ਕਰਨਾ, ਤਸਵੀਰ ਨੂੰ ਕ੍ਰਮਬੱਧ ਕਰਨਾ (ਅਤੇ ਤਸਵੀਰ ਦਾ ਵਰਣਨ ਕਰਨ ਲਈ ਇੱਕ ਲਾਈਨ ਲਿਖਣਾ) ਅਤੇ ਕਹਾਣੀ ਰੀਟੇਲਿੰਗ (ਮੇਰੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੁਆਰਾ) ਦੀਆਂ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਸ਼ਾਮਲ ਸਨ। ਸਾਰੀਆਂ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਖਤਮ ਕਰਨ 'ਤੇ, ਮੈਂ ਕਲਾਸ ਨੂੰ ਵਿਭਿੰਨ ਸੰਦਰਭਾਂ ਵਾਲੀਆਂ ਕੁਝ ਹੋਰ ਕਹਾਣੀਆਂ ਦੀਆਂ ਕਿਤਾਬਾਂ (ਸਕੂਲ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ ਤੋਂ) ਦਿਖਾਈਆਂ ਅਤੇ ਉਹ ਕਹਾਣੀਆਂ ਕਿੰਨੀਆਂ ਦਿਲਚਸਪ ਹਨ, ਬਾਰੇ ਗੱਲ ਕੀਤੀ। ਮੈਂ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਕਿਤਾਬਾਂ ਚੁਣਨ ਦੀ ਇਜਾਜ਼ਤ ਦਿੱਤੀ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਨ ਲਈ ਘਰ ਲੈ ਜਾਣ ਲਈ ਕਿਹਾ। ਕੁਝ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ ਵਿੱਚ ਹੋਰ ਕਿਤਾਬਾਂ ਦੀ ਖੋਜ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਸਨ।

ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਛੋਟੀਆਂ ਸਕਾਰਾਤਮਿਕ ਪਰਿਵਰਤਨ ਦੇਖ ਰਿਹਾ ਹਾਂ। ਉਹ ਘਰ ਲਿਜਾਣ ਲਈ ਕਿਤਾਬਾਂ ਚੁੱਕਣ ਵੱਲ ਜ਼ਿਆਦਾ ਝੁਕਾਅ ਦਿਖਾ ਰਹੇ ਸਨ। ਉਹ ਪੜ੍ਹਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਦੀਆਂ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਵਿੱਚ ਕਿਤਾਬਾਂ ਅਤੇ ਤਸਵੀਰਾਂ ਬਾਰੇ ਹੋਰ ਅਨੁਭਵੀ ਨੁਕਤੇ ਵੀ ਸਾਂਝੇ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ। ਮੈਂ ਮਹਿਸੂਸ ਕੀਤਾ ਕਿ ਇਹ ਸਾਰੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਮੇਰੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਦਿਲਚਸਪੀ ਵਾਲੀਆਂ ਕਿਤਾਬਾਂ ਦੀ ਚੋਣ ਕਰਨ ਲਈ ਪ੍ਰੇਰਿਤ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਹੀ ਮਦਦਗਾਰ ਸੀ।

2.6.1.1.2 ਮਿਡਲ ਪੱਧਰ

ੳ. ਆਲੋਚਨਾਤਮਿਕ ਸੁਣਨ ਅਤੇ ਮੌਖਿਕ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਦੇ ਹੁਨਰ ਸਿਖਾਉਣਾ:

ਜਿਵੇਂਕਿ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਕਾਰਜਸ਼ੀਲ ਅਤੇ ਸਾਹਿਤਕ ਪਹਿਲੂ ਇੱਕ ਕੇਂਦਰੀ ਫੋਕਸ 'ਤੇ ਲੈਂਦੇ ਹਨ, ਮਿਡਲ ਪੱਧਰ ਵਿੱਚ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਪ੍ਰੈਪਰੇਟਰੀ ਪੱਧਰ ਦੀ ਬਜਾਏ ਭਾਸ਼ਾ ਨੂੰ ਵਧੇਰੇ ਰਸਮੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਵਰਤਣਾ ਸਿੱਖਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਆਲੋਚਨਾਤਮਿਕ ਸੁਣਨ ਦੇ ਹੁਨਰ ਸਿੱਖਣ ਲਈ, ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪਾਠਾਂ, ਸੰਦਰਭਾਂ ਅਤੇ ਸਾਹਿਤ ਦੀਆਂ ਕਿਸਮਾਂ ਵਿਭਿੰਨਤਾਵਾਂ ਨੂੰ ਸੁਣਨ ਲਈ ਤਰੱਕੀ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਜੋ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਨੂੰ ਵਧਾਉਂਦੀਆਂ ਹਨ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਬੋਲਣ, ਪੜ੍ਹਨ ਅਤੇ ਲਿਖਣ ਵਿੱਚ ਮੁਹਾਰਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਸੁਣਨ ਅਤੇ ਬੋਲਣ ਦੀਆਂ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਕਲਾਸਰੂਮ ਵਿੱਚ ਇਕੱਠੀਆਂ ਹੋਣੀਆਂ ਚਾਹੀਦੀਆਂ ਹਨ। ਕਲਾਸਰੂਮ ਦੀਆਂ ਕੁਝ ਖ਼ਾਸ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਵਿੱਚ ਪੈਨਲ ਚਰਚਾ, ਬਹਿਸ, ਇੰਟਰਵਿਊ, ਐਂਕਰਿੰਗ, ਜਨਤਕ ਭਾਸ਼ਣ ਅਤੇ ਫਿਲਮਾਂ, ਨਾਟਕਾਂ ਜਾਂ ਛੋਟੀਆਂ ਫਿਲਮਾਂ ਦੀਆਂ ਸਮੀਖਿਆਵਾਂ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ।

ਕਲਾਸਰੂਮ ਭਾਗੀਦਾਰੀ ਵਿੱਚ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਅੰਤਰ

ਮਿਡਲ ਪੱਧਰ ਵਿੱਚ ਕੁਝ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਕਲਾਸਰੂਮ ਵਿੱਚ ਦੂਜਿਆਂ ਨਾਲੋਂ ਵਧੇਰੇ ਸੁਤੰਤਰ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸੰਚਾਰ ਕਰਨਾ ਆਮ ਗੱਲ ਹੈ।

ਕਈ ਸੱਭਿਆਚਾਰਾਂ ਵਿੱਚ, ਮੁੰਡਿਆਂ ਨੂੰ ਕੁੜੀਆਂ ਨਾਲੋਂ ਜ਼ੋਰਦਾਰ ਢੰਗ ਨਾਲ ਵਧੇਰੇ ਖੁੱਲ੍ਹ ਕੇ ਗੱਲਬਾਤ ਕਰਨ ਲਈ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਆਰਥਿਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਅਧਿਕਾਰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਪਿਛੋਕੜ ਵਾਲੇ ਕੁਝ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਆਪਣੇ-ਆਪ ਨੂੰ ਦੂਜਿਆਂ ਨਾਲੋਂ ਵਧੇਰੇ ਭਰੋਸੇ ਨਾਲ ਜੋ ਘੱਟ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਅਧਿਕਾਰ ਵਾਲੇ ਪਿਛੋਕੜ ਤੋਂ ਆਉਂਦੇ ਹਨ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਜੋ ਕਈ ਕਾਰਨਾਂ ਕਰਕੇ ਇਜਕਦੇ ਹੋਏ ਬੋਲਦੇ ਹਨ। (ਜਿਵੇਂਕਿ ਨਿੱਜੀ ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ-ਸੱਭਿਆਚਾਰਿਕ ਵਿਸ਼ਵਾਸ) ਨੂੰ ਭਾਸ਼ਾ ਵਰਗ ਦੀਆਂ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਵਿੱਚ ਖੁੱਲ੍ਹ ਕੇ ਹਿੱਸਾ ਲੈਣ ਲਈ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਭਾਸ਼ਾ ਦੀਆਂ ਕਲਾਸਾਂ, ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਸ਼ਕਤੀ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨ ਅਤੇ ਪੜ੍ਹਨ, ਬੋਲਣ ਅਤੇ ਲਿਖਣ ਦੁਆਰਾ ਆਪਣੇ-ਆਪ ਨੂੰ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਨ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਮੌਕੇ ਦੇਣ ਵਾਲੀਆਂ ਹੋ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਹ ਕਲਾਸਾਂ ਅਜਿਹੀ ਇਜਕ ਦੇ ਮੂਲ ਕਾਰਨਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਅਤੇ ਹੱਲ ਕਰਨ ਦਾ ਸਥਾਨ ਹੋ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ, ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬੋਲਣ ਦੀ ਅਜ਼ਾਦੀ ਅਤੇ ਜਮਹੂਰੀ ਭਾਗੀਦਾਰੀ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਪੈਦਾ ਕਰਦੀ ਹੈ।

ਅ. ਪੜ੍ਹਨ ਦੇ ਹੁਨਰ ਦਾ ਵਿਕਾਸ:

ਇਹ ਉਹ ਪੜ੍ਹਾਅ ਹੈ ਜਿੱਥੇ 'ਪੜ੍ਹਨ-ਤੋਂ-ਸਿੱਖਣ' ਵਧੇਰੇ ਹੱਦ ਤੱਕ ਵਾਪਰੇਗਾ।

- 1) **ਕਾਰਜਸ਼ੀਲ ਪੜ੍ਹਨ ਦੇ ਹੁਨਰ** ਪੱਤਰਾਂ, ਅੱਖਰ ਰਿਪੋਰਟਾਂ, ਸੱਦੇ, ਈ-ਮੇਲਾਂ, ਲੇਖ, ਪੋਸਟਰ ਅਤੇ ਸਰਕੂਲਰ ਦੇ ਨਮੂਨਿਆਂ ਰਾਹੀਂ ਸਿਖਾਏ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਪਛਾਣਨਾ ਸਿੱਖਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਇਹਨਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਹਰੇਕ ਦੇ ਉਦੇਸ਼ ਨੂੰ ਅਧਿਆਪਕ ਦੀ ਮਦਦ ਨਾਲ ਫਾਰਮੈਟ ਅਤੇ ਟੀਚਾ ਦਰਸ਼ਕਾਂ ਦੇ ਸਵਾਲਾਂ ਰਾਹੀਂ ਸਮਝਦੇ ਹਨ।
- 2) **ਇਸ ਪੜ੍ਹਾਅ ਵਿੱਚ ਸਾਹਿਤਕ ਪੜ੍ਹਨ ਦੇ ਹੁਨਰ ਨੂੰ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨ ਲਈ**, ਅਧਿਆਪਕ ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਾਹਿਤ-ਸੰਬੰਧਿਤ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ (ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ ਹਫ਼ਤੇ ਲਈ ਇੱਕ ਸ਼ੈਲੀ ਚੁਣਨਾ ਜਾਂ ਹਫ਼ਤੇ ਲਈ ਇੱਕ ਥੀਮ) ਦਾ ਸੰਚਾਲਨ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ।
- 3) **ਇਹਨਾਂ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਵਿੱਚ, ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਸਿਖਾਇਆ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ** ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਵਰਤੇ ਗਏ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਨ, ਬੁਨਿਆਦੀ ਸਾਹਿਤਕ ਯੰਤਰਾਂ ਦੀ ਪਛਾਣ ਕਰਨ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਦਾ ਵਰਣਨ ਕਰਨਾ ਅਤੇ ਪਾਠ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਨ ਦੇ ਅਨੁਭਵ ਨੂੰ ਸਾਂਝਾ ਕਰਨਾ।
- 4) **ਆਲੋਚਨਾਤਮਿਕ ਪੜ੍ਹਨ ਦੇ ਹੁਨਰ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨ ਲਈ**, ਅਧਿਆਪਕ ਸੁਤੰਤਰ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਨੂੰ ਇੱਕ ਗਲਪ ਜਾਂ ਗੈਰ-ਗਲਪ ਪਾਠ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਨ ਲਈ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਲੇਖਕ ਦੇ ਇਰਾਦੇ 'ਤੇ ਚਰਚਾ ਕਰਨ ਲਈ ਜਗ੍ਹਾ ਦਿੰਦਾ ਹੈ, ਸੰਦਰਭ ਨੂੰ ਸਮਝਦਾ ਹੈ, ਮੂਲ ਸਮੱਗਰੀ ਦੀ ਪਛਾਣ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਆਲੋਚਨਾਤਮਿਕ ਰੀਡਿੰਗ ਨੂੰ ਸਮਰੱਥ ਬਣਾਉਂਦੇ ਹੋਏ ਸੰਭਵ ਅਰਥਾਂ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰਦਾ ਹੈ।
- 5) **ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਵਿੱਚ ਰੋਮਾਂਚਕ ਸਕੂਲ ਵਿੱਚ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਰਾਹੀਂ ਪੜ੍ਹਨ ਦੀ ਰੁਚੀ ਪੈਦਾ ਕਰਨੀ** ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਇਹ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਨਿਯਮਿਤ ਭਾਸ਼ਾ ਕਲਾਸਰੂਮ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਹੋਣੀਆਂ ਚਾਹੀਦੀਆਂ ਹਨ, ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ, ਜਿਵੇਂਕਿ 'ਦਿਨ ਦੀ ਕਿਤਾਬ' (ਜਿੱਥੇ ਇੱਕ ਚੁਣੀ ਗਈ ਕਿਤਾਬ ਵਿੱਚੋਂ ਹਿੱਸਾ ਕਲਾਸ ਵਿੱਚ ਪੜ੍ਹਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਕਲਾਸ ਵਿੱਚ ਕਿਤਾਬ ਦੇ ਪਲਾਟਲਾਈਨ, ਪਾਤਰਾਂ ਅਤੇ ਥੀਮਾਂ ਬਾਰੇ ਚਰਚਾ ਕਰਦੇ ਹਨ), 'ਦਿਨ ਦਾ ਲੇਖਕ' (ਜਿੱਥੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਇੱਕੋ ਲੇਖਕ ਦੀਆਂ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਪੜ੍ਹਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਸ਼ੈਲੀ ਅਤੇ ਲੇਖਕ ਦੀਆਂ ਵਿਆਪਕ ਚਿੰਤਾਵਾਂ ਬਾਰੇ ਚਰਚਾ ਕਰਦੇ ਹਨ), ਸਥਾਨਿਕ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ ਦੀ ਯਾਤਰਾ ਕਰ ਕੇ (ਕਿਤਾਬ ਕੈਟਾਲਾਗਿੰਗ, ਕਿਤਾਬ ਖੋਜ ਅਤੇ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ ਰੱਖ-ਰਖਾਅ ਬਾਰੇ ਜਾਣਨ ਲਈ), ਸਾਹਿਤ ਉਤਸਵ ਦਾ ਆਯੋਜਨ ਕਰ ਕੇ (ਕਿਤਾਬ ਵਾਰਤਾਵਾਂ,

ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨੀਆਂ, ਰਚਨਾਤਮਿਕ ਲਿਖਤਾਂ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਨਾਲ ਭਰਿਆ ਹੋਇਆ, ਜੀਵਨ ਦੇ ਸਾਰੇ ਖੇਤਰਾਂ ਦੇ ਲੇਖਕਾਂ ਬਾਰੇ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨੀਆਂ ਹਨ) ਅਤੇ ਇੱਕ ਪੁਸਤਕ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨੀ (ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਆਪਣੀਆਂ ਮੌਜੂਦਾ ਰੀਡਿੰਗਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਿਤ ਕਰਦੇ ਹਨ) ਕਿਤਾਬਾਂ ਅਤੇ ਪੜ੍ਹਨ ਵਿੱਚ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੀ ਦਿਲਚਸਪੀ ਨੂੰ ਵਧਾਏਗਾ। (ਸਾਰਨੀ 2.6iv ਦੇਖੋ)

ੲ. ਲਿਖਣ ਦੇ ਹੁਨਰ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਲਈ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ:

- 1) **ਕਾਰਜਸ਼ੀਲ ਭਾਸ਼ਾ ਲਿਖਣ ਦੇ ਹੁਨਰ:** ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਨੂੰ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਲੇਖ, ਰਿਪੋਰਟਾਂ, ਈ-ਮੇਲਾਂ, ਬਲੌਗ ਅਤੇ ਸੋਸ਼ਲ ਮੀਡੀਆ ਟਿੱਪਣੀਆਂ ਅਤੇ ਪੋਸਟਾਂ ਸਮੇਤ ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਫਾਰਮ ਲਿਖਣ ਦੇ ਮੌਕੇ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ। ਸਿੱਖਿਆ ਸ਼ਾਸਤਰ ਵਿੱਚ ਅਧਿਆਪਕ ਜੋ ਨਮੂਨੇ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨ, ਹਰੇਕ ਫਾਰਮ ਲਈ ਗੁਣਾਂ ਅਤੇ ਰਣਨੀਤੀਆਂ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰਨ, ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਸੁਤੰਤਰ ਤੌਰ 'ਤੇ ਵਿਚਾਰ ਕਰਨ ਅਤੇ ਲਿਖਣ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਆਪਣੀ ਖੁਦ ਦੀ ਲਿਖਤ ਨੂੰ ਪਰੂਫ-ਰੀਡ ਅਤੇ ਸੋਧਣ ਲਈ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰਨ, ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ।
- 2) **ਸਾਹਿਤਕ ਭਾਸ਼ਾ ਲਿਖਣ ਦੇ ਹੁਨਰ:** ਇਸ ਵਿੱਚ ਅਨੁਭਵੀ ਲਿਖਤ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ; ਅਰਥਾਤ, ਜਿੱਥੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਤਜਰਬਿਆਂ ਅਤੇ ਸਾਹਿਤਕ ਰਚਨਾਵਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਸੰਸਾ ਜਾਂ ਆਲੋਚਨਾ ਲਿਖਤਾਂ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਲਿਖਣ ਲਈ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇੱਥੇ ਸਿੱਖਿਆ ਸ਼ਾਸਤਰ ਨੂੰ ਵੀ, ਗੁਣਾਂ ਅਤੇ ਰਣਨੀਤੀਆਂ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰਦੇ ਹੋਏ, ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਸੁਤੰਤਰ ਤੌਰ 'ਤੇ ਲਿਖਣ ਲਈ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰਦੇ ਹੋਏ, ਨਾਲ ਹੀ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਕੰਮ ਨੂੰ ਪਰੂਫ-ਰੀਡ ਅਤੇ ਸੋਧਣ ਲਈ ਨਮੂਨੇ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਅਧਿਆਪਕ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ। ਸਾਹਿਤ ਦੀ ਆਲੋਚਨਾ ਵੀ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਪਾਠਾਂ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਅਤੇ ਕਈ ਵਾਰ ਅਧਿਆਪਕ ਦੀ ਮਦਦ ਨਾਲ ਅਕਸਰ ਵਾਰ-ਵਾਰ ਪੜ੍ਹਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਦੀ ਅਵਾਜ਼ 2.6ii

ਇੰਟਰਵਿਊ ਕਰਨਾ ਸਿੱਖਣਾ

ਮੈਂ ਪੱਧਰ 6 ਦੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨਾਲ ਕੰਮ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਅਧਿਆਪਕ ਹਾਂ। ਇੰਟਰਵਿਊ ਦੇ ਹੁਨਰ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਕਰਨਾ ਇਹਨਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ ਨਿਰਧਾਰਿਤ ਸਿੱਖਣ ਦਾ ਨਤੀਜਾ ਹੈ। ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੀ ਇਸ ਹੁਨਰ ਨੂੰ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕਰਨ ਲਈ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਦੀ ਇੱਕ ਲੜੀ ਤਿਆਰ ਕੀਤੀ ਹੈ, ਉਹਨਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ ਦਾ ਇੱਥੇ ਵਰਣਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।

ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਇੰਟਰਵਿਊ ਕਰਨ ਦਾ ਮੁਢਲਾ ਤਜਰਬਾ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨ ਲਈ, ਮੈਂ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸਕੂਲ ਵਿੱਚ ਕੰਮ ਕਰ ਰਹੇ ਕਲਰਕ, ਮੁੱਖ ਅਧਿਆਪਕ ਜਾਂ ਹੋਰ ਸਟਾਫ਼ ਨਾਲ ਗੱਲ ਕਰਨ ਦਾ ਕੰਮ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਕੰਮ ਅਤੇ ਰੁਚੀ/ਸ਼ੌਕ ਦੇ ਖੇਤਰਾਂ ਬਾਰੇ ਹੋਰ ਜਾਣਨ ਲਈ ਕਿਹਾ। ਮੈਂ ਚਾਰ ਟੀਮਾਂ ਬਣਾਈਆਂ। ਮੈਂ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਕਿ ਉਹ ਬਰੇਕ ਦੌਰਾਨ ਜਾ ਕੇ ਜਿਸ ਦਾ ਚਾਹੁਣ ਇੰਟਰਵਿਊ ਲੈਣ। ਇੰਟਰਵਿਊਆਂ ਨੂੰ ਦੇਖਦੇ ਹੋਏ, ਮੈਂ ਅਗਲੇ ਪੜਾਅ ਵਿੱਚ ਚਰਚਾ ਕਰਨ ਲਈ ਕੁਝ ਮੁੱਖ ਨੁਕਤਿਆਂ ਦੀ ਪਛਾਣ ਕੀਤੀ।

ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਅਨੁਭਵ ਸਾਂਝਾ ਕਰਨ ਲਈ ਕਿਹਾ। ਫਿਰ, ਮੈਂ ਪੁੱਛਿਆ, ‘ਤੁਸੀਂ ਕੀ ਸੋਚਦੇ ਹੋ? ਕਿਸੇ ਨਾਲ ਇੰਟਰਵਿਊ ਕਰਦੇ ਸਮੇਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਕਿਹੜੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਧਿਆਨ ਵਿੱਚ ਰੱਖਣੀਆਂ ਚਾਹੀਦੀਆਂ ਹਨ?’ ਮੈਂ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਵਿਚਾਰ ਸਾਂਝੇ ਕਰਨ ਦੀ ਇਜਾਜ਼ਤ ਦਿੱਤੀ, ਮੈਂ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਸ਼ਲਾਘਾ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਬਲੈਕ-ਬੋਰਡ 'ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਅੰਕ ਲਿਖੇ।

ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦਾ ਧਿਆਨ ਬਲੈਕ-ਬੋਰਡ 'ਤੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਬਿੰਦੂਆਂ ਵੱਲ ਖਿੱਚਦੇ ਹੋਏ, **ਆਪਸੀ ਜਾਣ-ਪਛਾਣ, ਉਦੇਸ਼ ਦਾ ਬਿਆਨ, ਇੰਟਰਵਿਊ ਪ੍ਰਸ਼ਨਾਂ ਦੀ ਤਿਆਰੀ ਅਤੇ ਦਸਤਾਵੇਜ਼ ਸਮੇਤ, ਮੈਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਹੁਨਰ ਨੂੰ ਮਜ਼ਬੂਤ ਕਰਨ ਦੇ ਮੌਕੇ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨ ਦੀ ਯੋਜਨਾ ਬਣਾਈ ਹੈ।**

ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਨ ਲਈ, ਮੈਂ ਆਪਣੀ ਕਲਾਸ ਨੂੰ ਪੁੱਛਿਆ, 'ਕਲਪਨਾ ਕਰੋ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਇੱਕ ਕਿਸਾਨ ਦੀ ਇੰਟਰਵਿਊ ਕਰ ਰਹੇ ਹੋ। ਤੁਸੀਂ ਆਪਣੇ-ਆਪ ਨੂੰ ਕਿਵੇਂ ਪੇਸ਼ ਕਰੋਗੇ? ਆਓ ਅਸੀਂ ਇਸ ਸਥਿਤੀ ਨੂੰ ਹੱਲ ਕਰੀਏ।' ਮੈਂ ਛੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਇਹ ਹਾਲਾਤ ਹੱਲ ਕਰਨ ਦੀ ਆਗਿਆ ਦਿੱਤੀ। ਜਦੋਂ ਬੱਚੇ ਰੋਲ ਪਲੇਅ ਵਿੱਚ ਰੁੱਝੇ ਹੋਏ ਸਨ, ਮੈਂ ਇਹ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਇਆ ਕਿ ਉਹ ਸਪਸ਼ਟ ਤੌਰ 'ਤੇ ਇੰਟਰਵਿਊ ਦੇ ਉਦੇਸ਼ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕਰਨ ਅਤੇ ਹੋਰ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੇ ਨੋਟਿਸ ਲੈਣ।

ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਇੰਟਰਵਿਊ ਦੇ ਸਵਾਲ ਤਿਆਰ ਕਰਨ ਦਾ ਅਨੁਭਵ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨ ਲਈ, ਮੈਂ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਇੱਕ ਵੱਖਰੀ ਸਥਿਤੀ ਲਈ ਇੰਟਰਵਿਊ ਸਵਾਲ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਕਿਹਾ। ਮੈਂ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਯਾਦ ਕਰਵਾਇਆ ਕਿ ਸਵਾਲ ਸਪਸ਼ਟ, ਸਰਲ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ੇ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਹੋਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ। ਮੈਂ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਵੀ ਸੂਚਿਤ ਕੀਤਾ ਕਿ ਸਵਾਲ ਵਿਅਕਤੀ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਪੇਸ਼ੇ ਪ੍ਰਤਿ ਸਤਿਕਾਰਯੋਗ ਹੋਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਮੈਂ ਮੇਰੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੇ ਜੋੜੇ ਬਣਾਏ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਤਿਆਰ ਕੀਤੇ ਸਵਾਲਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਇੱਕ-ਦੂਜੇ ਦੀ ਇੰਟਰਵਿਊ ਕਰਨ ਲਈ ਕਿਹਾ। (ਇੰਟਰਵਿਊਕਰਤਾ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਸਥਿਤੀ ਵਿੱਚ ਜ਼ਿਕਰ ਕੀਤੀ ਭੂਮਿਕਾ ਨੂੰ ਮੰਨੋਗਾ)

ਮੇਰੀ ਅਗਲੀ ਕਲਾਸ ਵਿੱਚ, ਮੈਂ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਇੰਟਰਵਿਊ ਲੈਣ ਅਤੇ ਇੰਟਰਵਿਊ ਦੇਣ ਦੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਤਜਰਬੇ ਬਾਰੇ ਦੁਬਾਰਾ ਪੁੱਛਿਆ। ਮੈਂ ਹੌਲੀ-ਹੌਲੀ ਆਪਣੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਇਹ ਅਹਿਸਾਸ ਕਰਨ ਲਈ ਅਗਵਾਈ ਕੀਤੀ ਜਦੋਂਕਿ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਕੁਝ ਸਵਾਲ ਉਚਿਤ ਸਨ, ਹੋਰ ਨਹੀਂ ਸਨ। ਮੈਂ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਇੱਕ ਵਾਰ ਫਿਰ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਇੰਟਰਵਿਊ ਸਵਾਲਾਂ ਦੀ ਸਮੀਖਿਆ ਕਰਨ ਲਈ ਕੁਝ ਸਮਾਂ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਦੁਬਾਰਾ ਇੰਟਰਵਿਊ ਕਰਨ ਲਈ ਕਿਹਾ।

ਮੇਰੀ ਅਗਲੀ ਕਲਾਸ ਵਿੱਚ, ਮੈਂ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਇੰਟਰਵਿਊ ਰਿਕਾਰਡ ਕਰਨ ਦੇ ਤਰੀਕੇ ਬਾਰੇ ਦੱਸਿਆ: ਮੈਂ ਇੰਟਰਵਿਊ ਨੂੰ ਰਿਕਾਰਡ ਕਰਨ ਲਈ ਦੋ ਮਾਡਲ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੇ (**ਗੱਲਬਾਤ ਦੀ ਰਿਕਾਰਡਿੰਗ (ਸ਼ਬਦ) ਅਤੇ ਮੁੱਖ ਨੁਕਤਿਆਂ ਦੇ ਨਾਲ ਸੰਖੇਪ ਕਰਨਾ**) ਇੰਟਰਵਿਊ ਦੇ ਉਦੇਸ਼ 'ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦੇ ਹੋਏ। ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਇਹਨਾਂ ਰਿਪੋਰਟਾਂ ਨੂੰ ਕਿਵੇਂ ਤਿਆਰ ਕਰਨਾ ਹੈ ਬਾਰੇ ਇੱਕ ਛੋਟੀ ਜਿਹੀ ਚਰਚਾ ਵਿੱਚ ਵਿਅਸਤ ਕਰ ਲਿਆ। ਮੈਂ ਫਿਰ ਇੱਕ ਇੰਟਰਵਿਊ ਦਾ ਇੱਕ ਵੀਡੀਓ ਚਲਾਇਆ ਅਤੇ ਮੇਰੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੀ ਇਸ ਦੀ ਰਿਪੋਰਟ ਤਿਆਰ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕੀਤੀ।

ਮੈਂ ਫੈਸਲਾ ਕੀਤਾ ਕਿ ਹੁਣ ਸਮਾਂ ਆ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਇੰਟਰਵਿਊ ਆਯੋਜਨ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰੈਕਟੀਕਲ ਐਕਸਪੋਜ਼ਰ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਾਂ। ਮੈਂ ਕਲਾਸ ਨੂੰ ਕਿਹਾ, 'ਹੁਣ, ਅਸੀਂ ਇੰਟਰਵਿਊ ਸੰਚਾਲਨ ਦਾ ਤਰੀਕਾ ਸਮਝ ਗਏ ਹਾਂ। ਕੀ ਤੁਸੀਂ ਸਕੂਲ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਆਪਣੀ ਪਸੰਦ ਦੇ ਕਿਸੇ ਇੱਕ ਵਿਅਕਤੀ ਨਾਲ ਇੰਟਰਵਿਊ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹੋ?'

ਮੈਂ ਆਪਣੀਆਂ ਅਗਲੀਆਂ ਕਲਾਸਾਂ ਵਿੱਚ ਕਲਾਸ ਦੀ ਇੰਟਰਵਿਊ ਲਈ ਕਿਸੇ ਵਿਅਕਤੀ ਦੀ ਚੋਣ ਕਰਨਾ, ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਸਵਾਲਾਂ ਦੀ ਤਿਆਰੀ ਅਤੇ ਸਮੀਖਿਆ ਕਰਨਾ, ਇੰਟਰਵਿਊ ਸੰਚਾਲਨ ਕਰਨਾ ਅਤੇ ਰਿਪੋਰਟ ਤਿਆਰ ਕਰਨਾ ਦੀ ਪ੍ਰਗਤੀ ਬਾਰੇ ਨਿਯਮਿਤ ਤੌਰ 'ਤੇ ਫਾਲੋ-ਅੱਪ ਕੀਤਾ। ਦੋ ਹਫ਼ਤਿਆਂ ਦੀ ਮਿਆਦ ਦੇ ਬਾਅਦ, ਮੇਰੀ ਪੂਰੀ ਕਲਾਸ ਆਪਣੀ ਇੰਟਰਵਿਊ ਪੂਰੀ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਆਪਣੀਆਂ ਰਿਪੋਰਟਾਂ ਤਿਆਰ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ।

ਅੰਤਮ ਗਤੀਵਿਧੀ ਵਿੱਚ ਉਹਨਾਂ ਦੁਆਰਾ ਕੀਤੀ ਗਈ ਇੰਟਰਵਿਊ ਨੂੰ ਬਿਆਨ ਕਰਨਾ ਅਤੇ ਸੰਪਾਦਿਤ ਕਰਨਾ ਅਤੇ ਸਾਰੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਦੌਰਾਨ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਅਨੁਭਵ ਸ਼ਾਮਲ ਸੀ।

2.6.1.1.3 ਸੈਕੰਡਰੀ ਪੱਧਰ

ੳ. ਮੌਖਿਕ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀਆਂ

ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਵਿਚਾਰ ਖੁੱਲ੍ਹ ਕੇ ਸਾਂਝੇ ਕਰਨ ਅਤੇ ਦੂਜਿਆਂ ਦੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਨੂੰ ਸੁਣਨ ਦੇ ਮੌਕੇ ਦਿੱਤੇ ਜਾਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ। ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸਵਾਲ ਵੀ ਪੁੱਛਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ, ਆਪਣੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਲਈ ਬਹਿਸ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਸਹੀ ਤਰਕ ਦੇ ਨਾਲ ਦੂਜਿਆਂ ਦੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਨੂੰ ਸਵਿਕਾਰ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਕੇਂਦਰਿਤ ਸੰਵਾਦ ਅਤੇ ਗੱਲਬਾਤ ਸਿਖਾਈ ਜਾਣੀ

ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਜਿਸ ਲਈ ਬਿਹਤਰ ਸਪਸ਼ਟਤਾ ਲਈ ਆਪਣੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਨੂੰ ਸੰਗਠਿਤ ਕਰਨ, ਸੰਬੰਧਿਤ ਸਵਾਲ ਉਠਾਉਣ ਦੀ ਕਲਾ, ਬ੍ਰੇਨਸਟਾਰਮਿੰਗ ਅਤੇ ਉੱਚੀ ਅਵਾਜ਼ ਵਿੱਚ ਸੋਚਣਾ, ਸਰਗਰਮ ਭਾਗੀਦਾਰੀ ਅਤੇ ਸਾਹਿਤਕ ਪ੍ਰਸੰਸਾ ਦੇ ਹੁਨਰ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਨੂੰ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਸਵਾਲ ਪੁੱਛਣ ਅਤੇ ਤੁਰੰਤ ਜਵਾਬ ਦੇਣਾ ਸਿੱਖਣ ਦੀ ਇਜਾਜ਼ਤ ਦੇਣ ਲਈ ਰੋਲ ਪਲੇਅ, ਸਮੂਹ ਵਿੱਚ ਵਿਚਾਰ-ਵਟਾਂਦਰਾ, ਬਹਿਸ, ਓਪਨ ਹਾਊਸ ਡਾਇਲਾਗ ਅਤੇ ਇੰਟਰਵਿਊ ਵਰਗੇ ਤਰੀਕਿਆਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਸਕੂਲ ਵਿੱਚ ਕਲੱਬ ਆਧਾਰਿਤ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ, ਅਸੈਂਬਲੀ ਇਕੱਠਾਂ ਅਤੇ ਜਸ਼ਨਾਂ ਨੂੰ ਪਲੇਟਫਾਰਮਾਂ, ਇਹਨਾਂ ਤਰੀਕਿਆਂ ਦਾ ਅਭਿਆਸ ਕਰਨ ਵਜੋਂ ਵਰਤਿਆ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇੱਕ ਵੱਖਰੀ ਕਸਰਤ ਵਜੋਂ ਨਹੀਂ ਦੇਖਿਆ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਨੂੰ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੇ ਸੁਣਨ ਦੇ ਹੁਨਰ 'ਤੇ ਕਿਵੇਂ ਕੰਮ ਕਰਨਾ ਹੈ (ਧਿਆਨ ਦੇਣਾ ਵੇਰਵੇ, ਸੰਖੇਪ) ਨੂੰ ਸਿਖਾਉਣ ਅਤੇ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਉਸੇ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਨ ਦੇ ਤਰੀਕੇ ਲੱਭਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ।

ਅ. ਪੜ੍ਹਨ ਦੇ ਹੁਨਰ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਕਰਨਾ

- 1) **ਸਾਹਿਤਕ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਹੁਨਰ:** ਸੈਕੰਡਰੀ ਪੱਧਰ 'ਤੇ, ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਕਲਾਸ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਸਾਹਿਤਕ ਪਾਠ ਦਾ ਆਲੋਚਨਾਤਮਿਕ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਸਮੂਹ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ (ਫਾਰਮ ਅਤੇ ਵਰਤੀ ਗਈ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਅਤੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਅਤੇ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਸਵਾਲਾਂ ਨਾਲ ਜੁੜਨ ਲਈ ਉਕਸਾਉਣਾ) ਵਿੱਚ ਹਿੱਸਾ ਲੈਣ ਲਈ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸਕੂਲ ਸਾਹਿਤ ਕਲੱਬ, ਕਵਿਤਾ ਘਰ ਅਤੇ ਗਲਪ-ਪੜ੍ਹਨ ਸਮੂਹ ਦੀਆਂ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਵਿੱਚ ਹਿੱਸਾ ਲੈਣ।
- 2) **ਆਲੋਚਨਾਤਮਿਕ ਪੜ੍ਹਨ ਦੇ ਹੁਨਰ:** ਅਧਿਆਪਕ ਨੂੰ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਪਾਠਾਂ ਦੀ ਇੱਕ ਕਿਸਮ ਦੇ ਅਰਥ ਬਣਾਉਣ, ਪ੍ਰਗਟ ਕੀਤੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਅਤੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਸਵਾਲ ਪੁੱਛ ਕੇ ਸ਼ੁਰੂਆਤੀ ਛਾਪਾਂ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਇੱਕ ਨਜ਼ਦੀਕੀ ਟੈਕਸਟ ਪੜ੍ਹਨ ਤੱਕ ਅਤੇ ਕਿਵੇਂ ਕਿਸੇ ਟੈਕਸਟ ਵਿੱਚ ਵਰਤੀ ਗਈ ਭਾਸ਼ਾ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਖਾਸ ਉਦੇਸ਼ਾਂ ਲਈ ਕੰਮ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਦੇ ਯੋਗ ਬਣਾਉਣ 'ਤੇ ਧਿਆਨ ਦੇਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।
- 3) **ਬਹੁ-ਸੱਭਿਆਚਾਰਿਕ ਪਾਠਾਂ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਨ ਲਈ ਐਕਸਪੋਜ਼ਰ:** ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਨੂੰ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਖੇਤਰਾਂ ਅਤੇ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਤੋਂ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਪਾਠਾਂ ਵੱਲ ਲੈ ਕੇ ਆਉਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਨ ਅਤੇ ਫਿਰ ਉਹਨਾਂ 'ਤੇ ਵਿਚਾਰ ਸਾਂਝਾ ਕਰਨ ਲਈ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਜਿਵੇਂਕਿ ਦੋ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਲੇਖਕਾਂ ਦੀ ਸਾਹਿਤਕ ਰਚਨਾਵਾਂ ਦੀ ਤੁਲਨਾ, ਲੇਖਕ ਦੀ ਅਵਾਜ਼, ਸੱਭਿਆਚਾਰਿਕ ਪਿਛੋਕੜ, ਕੰਮ ਦੇ ਸੰਦਰਭ ਅਤੇ ਸ਼ੈਲੀ ਵਿੱਚ ਹੋਰ ਸਮਾਨ ਕੰਮਾਂ ਦੀ ਗੱਲ ਕਰ ਕੇ, ਪੁੱਛਗਿੱਛ ਕਰ ਕੇ ਲੇਖਕਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਢੰਗ ਨਾਲ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਪ੍ਰੋਜੈਕਟ, ਨਾਟਕ, ਲੋਕ ਸੰਗੀਤ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਅਤੇ ਪੋਸਟਰ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਤਰੀਕੇ ਹਨ ਇਸ ਪੜ੍ਹਾਅ ਵਿੱਚ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਇੱਕ ਵੱਖਰੇ ਯੁੱਗ ਦੇ ਪਾਠਾਂ ਨਾਲ ਜਾਣੂ ਕਰਵਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਖਾਲੀ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੇ ਪੜ੍ਹਨ ਲਈ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ ਵਿੱਚ ਬਹੁ-ਸੱਭਿਆਚਾਰਿਕ ਪਾਠ ਉਪਲਬਧ ਹੋਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ। (ਸਾਰਨੀ 2.6 iv ਦੇਖੋ)

ਬ. ਲਿਖਣ ਦੇ ਹੁਨਰ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਕਰਨਾ

- 1) **ਕਾਰਜਾਤਮਿਕ ਭਾਸ਼ਾ ਲਿਖਣ ਦੇ ਹੁਨਰ:** ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਰਿਪੋਰਟਾਂ, ਲੇਖ, ਨੋਟਸ, ਐਪਲੀਕੇਸ਼ਨਾਂ, ਸੰਪਾਦਕਾਂ ਨੂੰ ਚਿੱਠੀਆਂ, ਇਸ਼ਤਿਹਾਰ ਅਤੇ ਨੋਟਿਸ ਲਿਖਣ ਦਾ ਅਭਿਆਸ ਕਰਨ ਲਈ ਕਾਫ਼ੀ ਮੌਕਾ ਦਿੱਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਰਸਾਲਿਆਂ, ਸਮਾਚਾਰ ਪੱਤਰਾਂ, ਅਖ਼ਬਾਰਾਂ ਅਤੇ ਬਲੌਗ ਵਿੱਚ ਲਿਖਣ ਲਈ ਵੀ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਨੂੰ ਲਾਜ਼ਮੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਯੋਜਨਾਬੱਧ ਅਤੇ ਸਕ੍ਰਿਪਟਡ ਵੀਡੀਓ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਵਿੱਦਿਅਕ ਯੂਟਿਊਬ ਚੈਨਲ ਅਤੇ ਪੌਡਕਾਸਟ ਦੀ ਯੋਜਨਾ ਬਣਾਉਣ ਅਤੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਇਹਨਾਂ ਸਾਧਨਾਂ ਲਈ ਸਹੀ ਕਿਸਮ ਦੀ ਸਮੱਗਰੀ ਚੁਣਨ ਲਈ ਮਾਰਗਦਰਸ਼ਨ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਇੱਥੇ, ਸਮੱਗਰੀ ਲਈ ਸਕ੍ਰਿਪਟ ਲਿਖਣ 'ਤੇ ਧਿਆਨ ਦੇਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। (ਮੁੱਖ ਵਿਚਾਰ, ਸੰਬੰਧਿਤ ਵਿਚਾਰ, ਸੰਚਾਰ ਕਰਨ ਲਈ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦਾ ਕ੍ਰਮ ਅਤੇ ਭੜਕਾਊ ਸੰਚਾਰ ਦੇ ਤੱਤ)

- 2) **ਸਾਹਿਤਕ ਭਾਸ਼ਾ ਲਿਖਣ ਦੇ ਹੁਨਰ:** ਇਸ ਪੜਾਅ ਵਿੱਚ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਸੁਤੰਤਰ ਅਤੇ ਰਚਨਾਤਮਿਕ ਲਿਖਤ ਵੱਲ ਸੇਧ ਦੇਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸਾਹਿਤ ਦਾ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਕਰਨ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਅਤੇ ਇਸ ਨੂੰ ਇਕੱਲਤਾ ਵਿੱਚ ਪੜ੍ਹਨ ਦੀ ਬਜਾਏ ਇਸ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸਿਕ ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ-ਆਰਥਿਕ ਪਹਿਲੂਆਂ ਨਾਲ ਜੋੜਨਾ, ਇੱਕ ਆਲੋਚਨਾਤਮਿਕ ਸਮੀਖਿਆ ਲਿਖਣ ਨੂੰ ਸਮਰੱਥ ਬਣਾਉਣਾ, ਸਿਖਾਇਆ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਨੂੰ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਉਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਸਾਹਿਤਕ ਯੰਤਰਾਂ ਨਾਲ ਕਵਿਤਾਵਾਂ, ਕਹਾਣੀਆਂ ਜਾਂ ਨਾਟਕ ਲਿਖਣ ਦਾ ਅਭਿਆਸ ਕਰਨ। (ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ ਉਪਮਾ, ਅਲੰਕਾਰ, ਹਾਈਪਰਬੋਲ, ਵਿਅੰਗਾਤਮਿਕ, ਸ਼ਬਦ ਅਤੇ ਆਕਸੀਮੋਰਨ) ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਲੇਖਕ ਦੁਆਰਾ ਪੜ੍ਹੀ ਗਈ ਸਮੱਗਰੀ ਤੋਂ ਸੰਕੇਤ ਲੈ ਕੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਅਵਾਜ਼ ਅਤੇ ਸ਼ੈਲੀ ਦੀ ਪਛਾਣ ਕਰਨਾ ਸਿਖਾਉਣਾ, ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਅਵਾਜ਼ ਲੱਭਣ ਵਿੱਚ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਮਦਦ ਕਰੇਗਾ। ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਲਿਖਤ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੇ ਸਾਹਿਤਕ ਹੁਨਰ ਦੇ ਪੱਧਰ, ਵਿਆਕਰਨ ਵਿੱਚ ਮੁਹਾਰਤ ਅਤੇ ਲਿਖਤ ਵਿੱਚ ਸ਼ੈਲੀ ਦੀ ਅਨੁਕੂਲਤਾ ਵਿੱਚ ਸੁਧਾਰ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕਰਨ ਲਈ ਅਧਿਆਪਕ ਨੂੰ ਲਗਾਤਾਰ ਫੀਡਬੈਕ ਦੇਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ਬਕਸਾ 2.6ii

ਇੱਕ ਅਣਜਾਣ ਭਾਸ਼ਾ ਸਿਖਾਉਣਾ

ਕਿਸੇ ਅਣਜਾਣ ਜਾਂ ਘੱਟ ਜਾਣੀ-ਪਛਾਣੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਲਈ ਪਹਿਲਾਂ ਤੋਂ ਜਾਣੀ ਜਾਂਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਨਾਲ ਕੁਨੈਕਸ਼ਨਾਂ ਦੇ ਆਧਾਰ ਦੀ ਲੋੜ ਹੋਵੇਗੀ।

ਇੱਕ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਬੋਲਣ ਅਤੇ ਲਿਖਣ ਵਿੱਚ ਵਿਆਕਰਨ ਦੇ ਨਿਯਮ ਅਕਸਰ ਸਕੂਲ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਦੇ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਹੋਰ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਸਿੱਖਣ ਦਾ ਆਧਾਰ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇੱਕ ਖ਼ਾਸ ਡਿਗਰੀ ਦਾ ਗਿਆਨ, ਹੁਨਰ ਅਤੇ ਸਾਖਰਤਾ ਲਈ ਲੁੜੀਂਦੇ ਸੁਭਾਅ ਨੂੰ ਸਿੱਖਣ ਲਈ ਹੋਰ ਨਵੀਆਂ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਤਬਦੀਲ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਸਧਾਰਨ ਲੈਣ-ਦੇਣ ਵਿੱਚ ਵਰਤੀ ਜਾ ਰਹੀ ਭਾਸ਼ਾ ਨੂੰ ਸੁਣਨ ਲਈ ਸ਼ੁਰੂਆਤੀ ਐਕਸਪੋਜ਼ਰ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਪੁਨੀਆ/ਪੁਨੀਆ ਦਾ ਕੀ ਸੁਮੇਲ ਇੱਕ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਆਮ (ਅਤੇ ਆਗਿਆਯੋਗ) ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਇਸ ਬਾਰੇ ਬੁਨਿਆਦੀ ਸਮਝ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨਾ, ਇਸ ਨੂੰ ਬੋਲਣ ਵਿੱਚ ਤਣਾਅ ਅਤੇ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਦੇ ਨਮੂਨੇ, ਅੱਖਰਾਂ ਅਤੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਅਕਾਰ (ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨਾਲ ਜੁੜੀਆਂ ਅਵਾਜ਼ਾਂ) ਅਣਜਾਣ ਭਾਸ਼ਾ ਸਿੱਖਣ ਵਿੱਚ ਸਭ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਮੀਲ ਪੱਥਰ ਹਨ। ਇੱਕ ਵਾਰ ਜਦੋਂ ਇਹ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਅਧਿਆਪਕ ਲਿਖਤ ਅਤੇ ਸਾਹਿਤ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਰੂਪਾਂ ਦੇ ਨਮੂਨੇ ਨਵੀਂ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ, ਮੁਹਾਵਰੇ, ਪੇਸ਼ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ।

ਲਿਖਤੀ ਲਿਖਤਾਂ ਦੇ ਅਰਥ ਬਣਾਉਣ ਦੇ ਕੰਮ ਦੇ ਜ਼ਰੂਰੀ ਸਿਧਾਂਤ, ਸਾਹਿਤਕ ਪ੍ਰਸੰਸਾ ਸਮੇਤ (ਸ਼ੈਲੀਗਤ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ, ਵਰਤੀ ਗਈ ਭਾਸ਼ਾ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਅਤੇ ਹੋਰ) ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਅਕਸਰ ਆਮ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਕਿਸੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਸਿੱਖਣ ਵਿੱਚ ਲੱਗਣ ਵਾਲਾ ਸਮਾਂ ਅਕਸਰ ਇੱਕ ਨਵੀਂ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਇੱਕੋ ਪਹਿਲੂਆਂ ਨੂੰ ਸਿੱਖਣ ਵਿੱਚ ਲੱਗੇ ਸਮੇਂ ਨਾਲੋਂ ਵੱਧ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਇਸ ਦਾ ਮਤਲਬ ਹੈ ਕਿ ਭਾਸ਼ਾ ਸਿੱਖਿਆ ਵਿੱਚ R2 ਅਤੇ R3 ਨੂੰ ਅਭਿਆਸ ਦੇ ਸਮੇਂ ਦੀ ਲੋੜ ਹੋਵੇਗੀ, ਪਰ ਜ਼ਰੂਰੀ ਨਹੀਂ ਕਿ ਸ਼ੁਰੂਆਤੀ ਸਿੱਖਣ ਦਾ ਸਮਾਂ R1 ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਹੋਵੇ। ਇੱਕ ਭਾਸ਼ਣ-ਅਮੀਰ ਅਤੇ ਪਾਠ-ਅਮੀਰ ਜਮਾਤੀ ਮਾਹੌਲ ਇਹਨਾਂ ਨਵੀਆਂ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਦੀ ਡੂੰਘਾਈ ਨਾਲ ਸਿੱਖਣ ਦੀ ਇਜਾਜ਼ਤ ਦੇਵੇਗਾ।

2.6.1.2 ਸਿਖਾਉਣ ਲਈ ਰਣਨੀਤੀਆਂ R3

2.6.1.2.1 ਮਿਡਲ ਪੱਧਰ

ਕਿਉਂਕਿ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ R1 ਅਤੇ R2 ਵਿੱਚ ਆਪਣੇ ਬੁਨਿਆਦੀ ਹੁਨਰਾਂ ਵਿੱਚ ਨਿਪੁੰਨ ਹੋ ਗਏ ਹੋਣਗੇ, ਉਹ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਹੁਨਰਾਂ ਦੇ ਤਬਾਦਲੇ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ ਨੂੰ ਦੇਖਦੇ ਹੋਏ ਇਹਨਾਂ ਯੋਗਤਾਵਾਂ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਹਾਸਲ ਕਰਨਗੇ।

ੳ. ਸੁਣਨਾ ਅਤੇ ਮੌਖਿਕ ਵਿਕਾਸ

R3 ਵਿੱਚ ਮੌਖਿਕ ਮੁਹਾਰਤ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨ ਲਈ, ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਪਹਿਲਾਂ ਉਸ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਸੁਣਨ ਅਤੇ ਗੱਲਬਾਤ ਕਰਨ ਦਾ ਮੌਕਾ ਮਿਲਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਫਿਲਮਾਂ, ਨਾਟਕਾਂ ਅਤੇ ਲਘੂ ਫਿਲਮਾਂ ਬਾਰੇ ਸੁਣਨ ਅਤੇ ਗੱਲ ਕਰਨ ਦੁਆਰਾ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਹਨਾਂ ਸੁਣਨ ਦੀਆਂ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਦੇ ਹਿੱਸੇ ਵਜੋਂ, ਫਿਲਮ ਬਾਰੇ ਦੇਖਣ ਅਤੇ ਪੂਰਵ-ਦੇਖਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਦੀ ਗੱਲਬਾਤ/ਖੇਡ ਅਤੇ ਇਸ ਦੀ ਮਹੱਤਤਾ ਬਾਰੇ ਚਰਚਾ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਫਿਲਮਾਂ/ਨਾਟਕ/ਲਘੂ ਫਿਲਮਾਂ ਦੀ ਵਿਸਤ੍ਰਿਤ ਸਮੀਖਿਆ ਵੀ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ, ਜੋ ਕਲਾਸਰੂਮ ਵਿੱਚ ਜੁਬਾਨੀ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੀਆਂ ਜਾ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ।

ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਬੋਲਣ ਦੇ ਹੁਨਰ ਨੂੰ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨ ਲਈ ਬੁਨਿਆਦੀ ਗੱਲਬਾਤ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਅਧਿਆਪਕ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਵਿਚਕਾਰ ਗੱਲਬਾਤ ਲਈ ਸੰਬੰਧਿਤ ਕਾਲਪਨਿਕ ਪ੍ਰਸੰਗ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ। (ਉਦਾਹਰਨ ਵਜੋਂ, ਦੁਕਾਨਦਾਰ ਅਤੇ ਗਾਹਕ ਵਿਚਕਾਰ, ਅਧਿਆਪਕ ਅਤੇ ਇੱਕ ਵਿਦਿਆਰਥੀ, ਇੱਕ ਡਾਕਟਰ ਅਤੇ ਇੱਕ ਮਰੀਜ਼ ਵਿਚਕਾਰ, ਗੱਲਬਾਤ ਅਤੇ ਹੋਰ) ਮੁਢਲੇ ਗੱਲਬਾਤ ਹੁਨਰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਕਲਾਸਰੂਮ ਵਿੱਚ R3 ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਅਸਲ-ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਮੁੱਦਿਆਂ ਦੀ ਚਰਚਾ ਅਤੇ ਬਹਿਸ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਨਿਸ਼ਾਨਾ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਗੱਲਬਾਤ ਨੂੰ ਕਾਇਮ ਰੱਖਣ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕਰੇਗਾ।

ਅ. ਪੜ੍ਹਨ ਦੇ ਹੁਨਰ ਦਾ ਵਿਕਾਸ

R3 ਵਿੱਚ ਪੜ੍ਹਨ ਦੇ ਹੁਨਰਾਂ ਨੂੰ R1 ਅਤੇ R2 ਪੁਰਾਣੇ ਪੜਾਅ 'ਤੇ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਸਮਾਨ ਢੰਗ ਨਾਲ ਸਿਖਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਅਭਿਆਸ ਦੁਆਰਾ ਸਕ੍ਰਿਪਟ ਡੀਕੋਡਿੰਗ ਅਤੇ ਏਨਕੋਡਿੰਗ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਅਤੇ ਛੋਟੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਅਤੇ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਨ ਤੋਂ ਨਵੇਂ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀ ਸਮਝ (ਸਹਿਯੋਗ ਨਾਲ) ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਵੇਗੀ। ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਸਮਾਗਮਾਂ ਲਈ ਉਦੇਸ਼ਪੂਰਨ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਪੜ੍ਹਨਾ ਵੀ ਸਿਖਾਉਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਜਿਵੇਂਕਿ 'ਦਿਨ ਲਈ ਕਿਤਾਬ' ਅਤੇ 'ਦਿਨ ਲਈ ਲੇਖਕ', ਸ਼ਬਦ-ਨਿਰਮਾਣ ਅਭਿਆਸ ਅਤੇ ਡਿਕਸ਼ਨਰੀ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਨਾਲ ਆਪਣੀ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਦਾ ਵਿਸਤਾਰ ਕਰਨਾ, ਨਾਲ ਹੀ ਫੰਕਸ਼ਨਲ ਸਮੱਗਰੀ ਜਿਵੇਂਕਿ ਵਿਅੰਜਨ ਕਿਤਾਬਾਂ, ਰਸਮੀ ਅਤੇ ਗੈਰ-ਰਸਮੀ ਪੱਤਰ ਅਤੇ ਸੱਚੇ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਨਾ। R3 ਵਿੱਚ ਕਿਤਾਬਾਂ ਅਤੇ ਸਰੋਤਾਂ ਦੀ ਇੱਕ ਵਿਸ਼ਾਲ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ ਵਿੱਚ ਵੀ ਉਪਲਬਧ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਆਪਣੀ ਪੜ੍ਹਨ ਵਿੱਚ ਦਿਲਚਸਪੀ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਪੜ੍ਹਨ ਦੇ ਹੁਨਰ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਲਈ ਵਰਤ ਸਕਦੇ ਹਨ।

ੲ. ਲਿਖਣ ਦੇ ਹੁਨਰ ਦਾ ਵਿਕਾਸ

ਇੱਥੇ, ਵਿਦਿਆਰਥੀ R3 ਵਿੱਚ ਲਿਖਣ ਲਈ ਪਹਿਲਾਂ ਤੋਂ ਸਿੱਖੀਆਂ ਲਿਖਤੀ ਰਣਨੀਤੀਆਂ ਨੂੰ ਲਾਗੂ ਕਰਨਾ ਸਿੱਖਦੇ ਹਨ। (R1 ਅਤੇ R2 ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਤੋਂ) ਅਧਿਆਪਕ ਚਿੰਨ੍ਹ-ਬੋਰਡ, ਨੋਮਪਲੇਟ ਅਤੇ ਸੱਚੇ (ਇਹ ਅੱਖਰਾਂ ਦਾ ਅਨੁਮਾਨ ਲਗਾਉਣ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ) ਦੀ ਮਦਦ ਨਾਲ R3 ਲਿਪੀ ਨੂੰ ਪ੍ਰਸੰਗਿਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਪੇਸ਼ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਤੁਰੰਤ ਬਾਅਦ, ਅਧਿਆਪਕ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਅੱਖਰਾਂ ਅਤੇ ਲਗਾਂ-ਮਾਤਰਾਂ ਨਾਲ ਲਿਖਣ ਦਾ ਅਭਿਆਸ ਦੇ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਲਿਪੀ ਸਿੱਖਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਅਧਿਆਪਕ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਲਿਖਣ ਵਰਗੇ ਬੁਨਿਆਦੀ ਕੰਮ ਦੇ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂਕਿ ਸਾਈਨਬੋਰਡ, ਨੋਮਪਲੇਟ ਅਤੇ ਸੱਚੇ। ਹੌਲੀ-ਹੌਲੀ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਸੁਚੱਜੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਗੱਲਬਾਤ ਲਈ ਛੋਟੇ ਵਾਕ ਲਿਖਣ ਦਾ ਕੰਮ ਦਿੱਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। R3 ਵਿੱਚ ਕਾਰਜਸ਼ੀਲ ਵਰਤੋਂ ਲਈ ਲਿਖਣਾ ਇੱਕ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੁਨਰ ਹੈ। ਇਹ ਸਧਾਰਨ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂਕਿ ਡਾਇਰੀ ਲਿਖਣਾ, ਪੱਤਰ ਲਿਖਣਾ ਅਤੇ ਛੋਟੀ ਕਹਾਣੀ ਲਿਖਣਾ।

2.6.1.2.2 ਸੈਕੰਡਰੀ ਪੱਧਰ

ਇਸ ਪੱਧਰ ਵਿੱਚ R3 ਲਈ ਸਿੱਖਿਆ ਸ਼ਾਸਤਰੀ ਰਣਨੀਤੀਆਂ ਸੈਕੰਡਰੀ ਪੱਧਰ ਵਿੱਚ ਮੌਖਿਕ, ਪੜ੍ਹਨ ਅਤੇ ਲਿਖਣ ਦੀ ਮੁਹਾਰਤ ਲਈ R1 ਅਤੇ R2 ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਵਰਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਤਕਨੀਕਾਂ ਦੇ ਸਮਾਨ ਹੋਣਗੀਆਂ। ਵਰਤੋਂ ਗਏ ਸਾਹਿਤਕ ਪਾਠਾਂ ਦੀ ਜਟਿਲਤਾ ਦੀ ਡਿਗਰੀ R1 ਅਤੇ R2 ਵਿੱਚ ਵਰਤੇ ਗਏ ਟੈਕਸਟ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੀ, ਪਰ ਵਿਕਸਿਤ ਕੀਤੇ ਗਏ ਜ਼ਰੂਰੀ ਭਾਸ਼ਾਈ ਅਤੇ ਸਾਹਿਤਕ ਹੁਨਰਾਂ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ R1 ਅਤੇ R2 ਜਿੰਨਾ ਸੰਭਵ ਹੋ ਸਕੇ ਨਾਲ ਮੇਲ ਖਾਂਦਾ ਹੈ।

2.6.1.3 ਕੁਝ ਵਾਧੂ ਵਿਚਾਰ

2.6.1.3.1 ਖ਼ਾਸ ਸਿੱਖਣ ਦੀਆਂ ਅਸਮਰੱਥਤਾਵਾਂ

ਹੇਠਾਂ ਦਿੱਤਾ ਡੱਬਾ (ਸਾਰਨੀ 2.6iii) ਕਲਾਸਰੂਮ ਵਿੱਚ ਖ਼ਾਸ ਸਿੱਖਣ ਦੀਆਂ ਅਸਮਰੱਥਤਾਵਾਂ ਦੇ ਵਿਚਾਰ 'ਤੇ ਇੱਕ ਸੰਖੇਪ ਨੋਟ ਹੈ। ਇਹਨਾਂ ਅਸਮਰੱਥਤਾਵਾਂ ਵਾਲੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਭਾਸ਼ਾ ਕਲਾਸਰੂਮ ਵਿੱਚ ਸੰਘਰਸ਼ ਕਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਕਲਾਸ ਨੂੰ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਕੰਮਾਂ ਨੂੰ ਸੁਤੰਤਰ ਤੌਰ 'ਤੇ ਪੂਰਾ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਮੁਸ਼ਕਲ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਖ਼ਾਸ ਸਿੱਖਣ ਦੀਆਂ ਅਸਮਰੱਥਤਾਵਾਂ ਵਾਲੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਲਈ ਕਲਾਸਰੂਮ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਨੂੰ ਵਧੇਰੇ ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਯੋਜਨਾਬੰਦੀ ਅਤੇ ਅਧਿਆਪਕ ਤੋਂ ਸਹਿਯੋਗ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਬਕਸਾ 2.6iii

ਭਾਸ਼ਾ ਕਲਾਸਰੂਮ ਵਿੱਚ ਖ਼ਾਸ ਸਿੱਖਣ ਦੀਆਂ ਅਸਮਰੱਥਤਾਵਾਂ

ਖ਼ਾਸ ਸਿੱਖਣ ਦੀਆਂ ਅਸਮਰੱਥਤਾਵਾਂ ਉਹਨਾਂ ਹਾਲਤਾਂ ਦਾ ਇੱਕ ਸਮੂਹ ਹਨ ਜੋ ਕਿਸੇ ਵਿਅਕਤੀ ਦੀ ਸੁਣਨ, ਸੋਚਣ, ਬੋਲਣ, ਲਿਖਣ, ਸਪੈਲ ਕਰਨ ਜਾਂ ਗਣਿਤ ਦੀਆਂ ਗਣਨਾਵਾਂ ਕਰਨ ਯੋਗਤਾ ਵਿੱਚ ਰੁਕਾਵਟ ਪਾਉਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ ਜਾਂ ਵੱਧ ਯੋਗਤਾਵਾਂ ਇੱਕ ਸਮੇਂ ਇੱਕ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕਰ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ। ਖ਼ਾਸ ਸਿੱਖਣ ਦੀ ਅਯੋਗਤਾ ਇੱਕ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਦੀ ਵਿਕਾਸ ਪੱਖੋਂ ਅਨੁਮਾਨਿਤ ਸਿੱਖਣ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਵਿੱਚ ਦਖ਼ਲ ਦਿੰਦੀ ਹੈ। ਸਿੱਖਣ ਦੀਆਂ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਜੋ ਮੁੱਖ ਤੌਰ 'ਤੇ ਵਿਜ਼ੂਅਲ ਕਮਜ਼ੋਰੀ, ਸੁਣਨ ਦੀ ਕਮਜ਼ੋਰੀ ਦਾ ਨਤੀਜਾ ਹਨ, ਚਾਲਕ ਅਸਮਰੱਥਤਾ, ਮਾਨਸਿਕ ਰੁਕਾਵਟ, ਭਾਵਨਾਤਮਿਕ ਪਰੇਸ਼ਾਨੀ ਜਾਂ ਸੱਭਿਆਚਾਰਿਕ, ਵਾਤਾਵਰਨ ਜਾਂ ਆਰਥਿਕ ਨੁਕਸਾਨ ਇਸ ਸ਼ਬਦ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਨਹੀਂ ਹੈ।

ਜਿਵੇਂਕਿ ਭਾਸ਼ਾ ਕਲਾਸਰੂਮ ਅਜਿਹੀ ਸਿੱਖਿਆ ਅਸਮਰੱਥਤਾਵਾਂ ਦੇ ਨਿਰੀਖਣ ਲਈ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੀਆਂ ਸਾਈਟਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ ਹਨ, ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਲਈ ਅਜਿਹੀਆਂ ਸਿੱਖਣ ਦੀਆਂ ਚੁਣੌਤੀਆਂ ਦੀ ਮੌਜੂਦਗੀ ਪ੍ਰਤਿ ਸੁਚੇਤ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

The Rights of Persons with Disability (RPWD) Act 2016 ਖ਼ਾਸ ਸਿੱਖਣ ਦੀਆਂ ਅਸਮਰੱਥਤਾਵਾਂ ਨੂੰ ਸਥਿਤੀਆਂ ਦੇ ਇੱਕ ਵੱਖੋ-ਵੱਖਰੇ ਸਮੂਹ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਬੋਲੀ ਜਾਂ ਲਿਖੀ ਜਾਣ ਵਾਲੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਪ੍ਰੋਸੈਸਿੰਗ ਵਿੱਚ ਕਮੀ ਹੈ ਜੋ ਆਪਣੇ-ਆਪ ਨੂੰ ਸਮਝਣ, ਬੋਲਣ, ਪੜ੍ਹਨ, ਲਿਖਣ, ਸਪੈਲ ਕਰਨ ਜਾਂ ਗਣਿਤਿਕ ਗਣਨਾ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਮੁਸ਼ਕਲ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਦਿਖਾ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਪਰਿਭਾਸ਼ਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਨੂੰ ਪੱਧਰ 3 (ਜਾਂ ਅੱਠ ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ, ਜੋ ਵੀ ਪਹਿਲਾਂ ਹੋਵੇ) ਵਿੱਚ ਅਜਿਹੀਆਂ ਅਸਮਰੱਥਤਾਵਾਂ ਦਾ ਪੇਸ਼ੇਵਰ ਨਿਦਾਨ ਲੱਭਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੋਵੇਗੀ। ਸਿੱਖਣ ਦੀ ਅਯੋਗਤਾ ਵਾਲੇ ਇੱਕ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਲਈ, ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਸਿੱਖਣ ਦੀਆਂ ਚੁਣੌਤੀਆਂ ਦੀ ਕਿਸਮ ਅਤੇ ਹੱਦ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਸਿੱਖਣ ਦੀਆਂ ਰਣਨੀਤੀਆਂ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨ ਲਈ ਸਕੂਲ ਦੇ ਪ੍ਰਿੰਸੀਪਲ, ਅਧਿਆਪਕ, ਮਾਪੇ ਅਤੇ ਕਲੀਨੀਕਲ ਮਨੋਵਿਗਿਆਨੀ ਜਾਂ ਡਾਕਟਰ ਨੂੰ ਸਹਿਯੋਗ ਕਰਨਾ ਹੋਵੇਗਾ।

ਇਸ ਦਾ ਮਤਲਬ ਹੈ ਕਿ ਅਜਿਹੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਦੇ ਸਿੱਖਣ ਲਈ ਚੁਣੀ ਗਈ ਸਮੱਗਰੀ ਦੀ ਕਿਸਮ, ਮੁਲਾਂਕਣ ਟੂਲ ਦੇ ਢੰਗਾਂ ਵਿੱਚ ਵਰਤੇ ਗਏ ਪੈਡਾਗੋਜੀ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਵਿਚਾਰਾਂ ਨੂੰ ਤਿਆਰ ਕਰਨਾ ਹੈ।

2.6.1.3.2 ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਕਾਸ ਲਈ ਸਕੂਲ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ

ਸਾਰੇ ਪੜਾਵਾਂ ਦੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਲਈ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਰੋਤ ਵਾਲੀਆਂ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀਆਂ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹਨ। ਕਿਤਾਬਾਂ ਦੀ ਇੱਕ ਵਿਸ਼ਾਲ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਨੂੰ ਸਕੂਲ ਦੇ ਸਾਰੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੀਆਂ ਰੁਚੀਆਂ ਅਤੇ ਲੋੜਾਂ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਤਾਂਜੋ ਪੜ੍ਹਨ ਵਿੱਚ ਰੁਚੀ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰਨ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਅਕਾਦਮਿਕ ਮੰਗਾਂ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕੇ।

ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਕਿਤਾਬਾਂ ਨਾਲ ਵੱਧ ਤੋਂ ਵੱਧ ਜੋੜਨ ਅਤੇ ਪੜ੍ਹਨ ਦੀ ਆਦਤ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ, ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਦੇ ਖ਼ਾਸ ਟੀਚੇ, ਪੜ੍ਹਨ ਵਿੱਚ ਦਿਲਚਸਪੀ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਅਤੇ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ ਦੀ ਨਿਯਮਿਤ ਵਰਤੋਂ ਦਾ ਹਵਾਲਾ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਟੀਚਿਆਂ,

ਖਾਸ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸੈਕੰਡਰੀ ਪੱਧਰ ਵਿੱਚ, ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਭਾਰਤੀ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਸਾਹਿਤਕ ਰਚਨਾਵਾਂ ਹੋਣ ਦੇ, ਨਾਲ ਹੀ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਲੇਖਕਾਂ ਦੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਦੇ ਅਨੁਵਾਦ ਦੀ ਵੀ ਲੋੜ ਹੋਵੇਗੀ।

ਬਕਸਾ 2.6iv

ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ ਅਤੇ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਕਾਸ

ਸਾਰੇ ਪੜਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਵਿੱਚ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀਆਂ ਯੋਗਤਾਵਾਂ ਨੂੰ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਸਕੂਲ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ ਬਹੁਤ ਮਹੱਤਵ ਰੱਖਦੀ ਹੈ। ਇੱਕ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਲੈਸ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ ਵਿਭਿੰਨ ਪੜ੍ਹਨ ਸਮੱਗਰੀ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦੀ ਹੈ, ਪੜ੍ਹਨ ਲਈ ਪਿਆਰ ਵਿੱਚ ਵਾਧਾ ਕਰਦੀ ਹੈ, ਕਹਾਣੀ ਸੁਣਾਉਣ ਦੇ ਹੁਨਰਾਂ ਦਾ ਪਾਲਣ-ਪੋਸ਼ਣ ਕਰਦੀ ਹੈ, ਆਲੋਚਨਾਤਮਿਕ ਸੋਚ ਅਤੇ ਰਚਨਾਤਮਿਕਤਾ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰਦੀ ਹੈ ਜਾਣਕਾਰੀ ਸਾਖਰਤਾ ਦੇ ਹੁਨਰ ਨੂੰ ਵਧਾਉਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਇੱਕ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਅਤੇ ਸੰਮਿਲਿਤ ਸਿੱਖਣ ਦੀ ਜਗ੍ਹਾ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ ਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤੇ ਗਏ ਸਰੋਤਾਂ ਅਤੇ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਨਾਲ ਜੁੜ ਕੇ, ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀਆਂ ਅਨਮੋਲ ਯੋਗਤਾਵਾਂ ਨੂੰ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ ਜੋ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਅਕਾਦਮਿਕ ਸਫਲਤਾ ਅਤੇ ਜੀਵਨ ਭਰ ਸਿੱਖਣ ਲਈ ਇੱਕ ਬੁਨਿਆਦ ਵਜੋਂ ਕੰਮ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ।

ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਵਿੱਚ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ:

1. **ਸਰੋਤਾਂ ਦੀ ਇੱਕ ਵਿਸ਼ਾਲ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚ:** ਇੱਕ ਸਕੂਲ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਕਿਤਾਬਾਂ, ਰਸਾਲਿਆਂ, ਅਖਬਾਰਾਂ ਅਤੇ ਹੋਰ ਪੜ੍ਹਨ ਸਮੱਗਰੀ ਸਮੇਤ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਸਰੋਤਾਂ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਜੇਕਰ ਕਿਤਾਬਾਂ ਨੂੰ ਗ੍ਰੇਡ ਪੱਧਰਾਂ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਕ੍ਰਮਬੱਧ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਸ਼੍ਰੇਣੀਬੱਧ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਲੇਬਲ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਇਹ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੀ ਦਿਲਚਸਪੀ ਨੂੰ ਵਧਾਏਗਾ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਤੱਕ ਅਸਾਨ ਪਹੁੰਚ ਦੀ ਆਗਿਆ ਦੇਵੇਗਾ।
2. **ਭਾਸ਼ਾ ਦੀਆਂ ਯੋਗਤਾਵਾਂ ਦਾ ਵਿਕਾਸ:** ਵਿਭਿੰਨ ਪਾਠਾਂ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਨ ਲਈ ਐਕਸਪੋਰ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਹੁਨਰਾਂ ਨੂੰ ਬਿਹਤਰ ਬਣਾਉਣ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂਕਿ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ, ਪਾਠ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਰੂਪਾਂ ਦੀ ਸਮਝ ਅਤੇ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਬਣਤਰ, ਵੱਖੋ-ਵੱਖਰੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਅਤੇ ਸਮੁੱਚੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਮੁਹਾਰਤ।
3. **ਸੁਤੰਤਰ ਪੜ੍ਹਨ ਦੇ ਮੌਕੇ:** ਇੱਕ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਕਿਤਾਬਾਂ ਦੀ ਚੋਣ ਕਰਨ ਲਈ ਥਾਂ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰ ਸਕਦੀ ਹੈ ਜੋ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਦਿਲਚਸਪੀ ਰੱਖਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਆਪਣੀ ਗਤੀ ਨਾਲ ਪੜ੍ਹਦੇ ਹਨ। ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਕਿਤਾਬਾਂ ਘਰ ਲੈ ਜਾਣ ਲਈ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰਨਾ ਅਤੇ ਕਿਤਾਬਾਂ ਦੇ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਅਸੈਂਬਲੀਆਂ ਵਿੱਚ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਚਲਾਉਣਾ, ਸਾਰੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਵਿੱਚ ਪੜ੍ਹਨ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ।
4. **ਕਲਾਸਰੂਮ ਸਿੱਖਣ ਲਈ ਸਹਾਇਤਾ:** ਸਕੂਲ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ ਨੂੰ ਲਰਨਿੰਗ ਸਟੈਂਡਰਡਜ਼ ਲਈ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ ਦੀਆਂ ਕਿਤਾਬਾਂ ਦੀ ਮੈਪਿੰਗ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਤਾਂਜੋ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ ਕਲਾਸਰੂਮ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਇਕੱਲਤਾ ਵਿੱਚ ਨਾ ਖੜ੍ਹੀ ਹੋਵੇ। ਇਸ ਦੀ ਬਜਾਏ, ਇਹ ਕਲਾਸਰੂਮ ਸਰੋਤਾਂ ਅਤੇ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਹੋਵੇਗਾ।
5. **ਪੜ੍ਹਨ ਦੇ ਸ਼ੌਕ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰਨਾ:** ਰੁਝੇਵਿਆਂ ਅਤੇ ਉਮਰ ਦੇ ਅਨੁਕੂਲ ਕਿਤਾਬਾਂ ਦੀ ਇੱਕ ਵਿਸ਼ਾਲ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰ ਕੇ, ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਜੀਵਨ ਭਰ ਪੜ੍ਹਨ ਦਾ ਪਿਆਰ ਪੈਦਾ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ, ਜੋ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਅਤੇ ਸਮੁੱਚੇ ਵਿਕਾਸ 'ਤੇ ਸਕਾਰਾਤਮਿਕ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।
6. **ਸਾਖਰਤਾ ਹੁਨਰ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰਨਾ:** ਸਕੂਲ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ ਕਿਤਾਬਾਂ ਦੇ ਕਲੱਬ, ਲਿਖਣ ਦੀ ਵਰਕਸ਼ਾਪ ਅਤੇ ਕਹਾਣੀ ਸੁਣਾਉਣ ਦੇ ਸੈਸ਼ਨਾਂ, ਵਰਗੀਆਂ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਦੁਆਰਾ ਸਾਖਰਤਾ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕਰ ਸਕਦੀ ਹੈ ਜੋ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਹੁਨਰ ਨੂੰ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨ ਅਤੇ ਵਧੇਰੇ ਆਤਮ-ਵਿਸ਼ਵਾਸੀ ਪਾਠਕ ਅਤੇ ਲੇਖਕ ਬਣਨ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕਰ ਸਕਦੀ ਹੈ।
7. **ਖੋਜ ਅਤੇ ਪੁੱਛਗਿੱਛ ਦਾ ਸਮਰਥਨ ਕਰਨਾ:** ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ ਸਰੋਤਾਂ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਸ਼ ਕਰਦੀ ਹੈ, ਜਿਵੇਂਕਿ ਐਨਸਾਈਕਲੋਪੀਡੀਆ, ਸ਼ਬਦਕੋਸ਼ ਅਤੇ ਹਵਾਲਾ ਸਮੱਗਰੀ ਜੋ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੀ ਖੋਜ ਅਤੇ ਪੁੱਛਗਿੱਛ-ਆਧਾਰਿਤ ਸਿਖਲਾਈ ਦਾ ਸਮਰਥਨ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਪ੍ਰੋਜੈਕਟਾਂ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋ ਕੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਆਪਣੇ ਪੜ੍ਹਨ, ਲਿਖਣ ਅਤੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਸਾਖਰਤਾ ਦੇ ਹੁਨਰਾਂ ਵਿੱਚ ਸੁਧਾਰ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਉਹ ਆਪਣੇ-ਆਪ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਢੰਗ ਨਾਲ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਨ ਅਤੇ ਆਪਣੀਆਂ ਖੋਜਾਂ ਨੂੰ ਸੰਚਾਰ ਕਰਨ ਦੇ ਯੋਗ ਬਣਾਉਂਦੇ ਹਨ।

ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਲਈ ਚਿੱਤਰਕਾਰੀ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ:

- 1. ਡਰਾਇੰਗ ਦਾ ਸਮਾਂ:** ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਪਸੰਦ ਦੀ ਕਿਤਾਬ ਚੁਣਨ ਅਤੇ ਪੜ੍ਹਨ ਲਈ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ ਵਿੱਚ ਬੁਲਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਟੈਕਸਟ ਦੀ ਸਮਝ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਤਸਵੀਰ ਖਿੱਚਣ ਲਈ ਸਟੇਸ਼ਨਰੀ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ।
- 2. ਕਿਤਾਬਾਂ ਦੀਆਂ ਸਮੀਖਿਆਵਾਂ:** ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਵਿਚਾਰ-ਵਟਾਂਦਰੇ ਅਤੇ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀਆਂ ਰਾਹੀਂ ਕਿਤਾਬਾਂ ਦੇ ਪੜ੍ਹਨ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਕਰਨ ਲਈ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਦੂਸਰਿਆਂ ਨੂੰ ਕਿਤਾਬ ਦੀ ਸਮੀਖਿਆ ਪੇਸ਼ ਕਰਨ ਦਾ ਕੰਮ ਦੂਜਿਆਂ ਨਾਲ ਸਪਸ਼ਟ ਸੰਚਾਰ ਲਈ ਆਪਣੀ ਸਮਝ ਅਤੇ ਪੜ੍ਹਨ ਪ੍ਰਤਿ ਪ੍ਰਤੀਕਿਰਿਆ ਨੂੰ ਢਾਂਚਾ ਬਣਾਉਣ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕਰਦਾ ਹੈ।
- 3. ਸਟੋਰੀਟਾਈਮ:** ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ ਵਿੱਚ ਸਟੋਰੀ ਟਾਈਮ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਸਪੇਸ ਵਿੱਚ ਬੁਲਾਏਗਾ। ਇਹ ਸੈਸ਼ਨ ਗੀਤਾਂ ਅਤੇ ਫਿੰਗਰ ਕਠਪੁਤਲੀਆਂ ਵਰਗੇ ਤੱਤਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰ ਕੇ, ਇੰਟਰਐਕਟਿਵ ਅਤੇ ਆਕਰਸ਼ਕ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ।
- 4. ਗੀਡਿੰਗ ਬੱਡੀਜ਼:** ਛੋਟੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਬਜ਼ੁਰਗਾਂ ਨਾਲ ਜੋੜਨਾ ਪੜ੍ਹਨ ਅਤੇ ਲਿਖਣ ਦੇ ਹੁਨਰ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰਨ ਦਾ ਤਰੀਕਾ ਇੱਕ ਮਜ਼ੇਦਾਰ ਅਤੇ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਵੱਡੇ, ਛੋਟੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਨ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਇਕੱਠੇ ਭਾਸ਼ਾ ਸਿੱਖਦੇ ਹਨ।
- 5. ਬੁੱਕ ਕਲੱਬ:** ਨੌਜਵਾਨ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਲਈ ਇੱਕ ਬੁੱਕ ਕਲੱਬ ਸਥਾਪਤ ਕਰਨਾ, ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਹੋਰ ਪੜ੍ਹਨ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਕਿਤਾਬਾਂ 'ਤੇ ਚਰਚਾ ਕਰਨ ਲਈ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ ਜੋ ਉਹ ਪੜ੍ਹ ਰਹੇ ਹਨ। ਉਹ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ ਕਰਨ ਲਈ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਲਿਖਤੀ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਇਹ ਵਿਚਾਰ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ ਵਿੱਚ ਮਿਡਲ ਪੱਧਰ ਦੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਲਈ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।
- 6. ਲਿਖਣ ਦੀਆਂ ਵਰਕਸ਼ਾਪਾਂ:** ਲਿਖਣ ਦੀਆਂ ਵਰਕਸ਼ਾਪਾਂ ਖ਼ਾਸ ਕਿਸਮ ਦੀਆਂ ਲਿਖਤਾਂ 'ਤੇ ਧਿਆਨ ਕੇਂਦਰਿਤ ਕਰ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ, ਜਿਵੇਂਕਿ ਕਵਿਤਾ ਜਾਂ ਸਿਰਜਣਾਤਮਿਕ ਲਿਖਤ, ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੀ ਉਮਰ ਅਤੇ ਹੁਨਰ ਦੇ ਪੱਧਰ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਬਣਾਈਆਂ ਜਾ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ।
- 7. ਬੁੱਕ ਡਿਸਪਲੇਅ:** ਖ਼ਾਸ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਜਾਂ ਈਵੈਂਟਾਂ ਦੇ ਦੁਆਲੇ ਥੀਮ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਗਤ ਤੌਰ 'ਤੇ ਆਕਰਸ਼ਕ ਡਿਸਪਲੇਅ ਬਣਾਏ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਵਿੱਚ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਵੀ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ, ਜਿਵੇਂਕਿ ਪ੍ਰੋਪਟਜ਼ ਜਾਂ ਕਿਤਾਬ ਦੀਆਂ ਸਮੀਖਿਆਵਾਂ ਲਿਖਣਾ।
- 8. ਸੰਸ਼ੋਧਨ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ:** ਸਮਾਗਮ, ਜਿਵੇਂਕਿ ਲੇਖਕ ਮੁਲਾਕਾਤ, ਦਿਨ ਦਾ ਲੇਖਕ, ਹਫ਼ਤੇ ਦੀ ਸ਼ੈਲੀ ਅਤੇ ਹੋਰ, ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੇ ਸੁਣਨ ਅਤੇ ਬੋਲਣ ਦੇ ਹੁਨਰ ਨੂੰ ਵਧਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਚਰਚਾ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਆਪਣੇ ਵਿਚਾਰ ਸਾਂਝੇ ਕਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਦੂਜਿਆਂ ਨਾਲ ਗੱਲਬਾਤ ਕਰਦੇ ਹਨ।
- 9. ਕਿਤਾਬਾਂ ਦੀ ਮੁਰੰਮਤ ਅਤੇ ਕਿਤਾਬਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰਨਾ:** ਇਹ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਚੰਗੀਆਂ ਕਿਤਾਬਾਂ ਅਤੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦੀ ਕਦਰ ਸਿਖਾਉਂਦੀਆਂ ਹਨ।

2.6.2 ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਮੁਲਾਂਕਣ

ਭਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਮੁਲਾਂਕਣ ਲਈ ਕੁਝ ਮੁੱਖ ਸਿਧਾਂਤ ਹਨ:

ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦਾ ਉਹਨਾਂ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਰਵਾਨਗੀ ਅਤੇ ਮੁਹਾਰਤ, ਉਹਨਾਂ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਢੰਗ ਨਾਲ ਸੰਚਾਰ ਕਰਨ ਦੀ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਯੋਗਤਾ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਰੂਪਾਂ ਵਿੱਚ ਪੜ੍ਹਨ ਅਤੇ ਲਿਖਣ ਦੇ ਹੁਨਰ, ਜਿਵੇਂਕਿ ਚਿੱਤਰ ਵਰਣਨ, ਸਧਾਰਨ ਕਹਾਣੀਆਂ, ਗੁੰਝਲਦਾਰ ਲੇਖਾਂ, ਸਾਹਿਤਕ ਵਰਣਨ ਅਤੇ ਖੋਜ ਪੱਤਰ ਲਈ ਮੁਲਾਂਕਣ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦਾ ਮੁਲਾਂਕਣ ਨਾ ਸਿਰਫ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਵਿਭਿੰਨ ਕਿਸਮ ਦੇ ਪਾਠਾਂ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਨ ਅਤੇ ਸਮਝਣ ਵਿੱਚ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਰਵਾਨਗੀ ਅਤੇ ਮੁਹਾਰਤ ਲਈ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਸਗੋਂ ਜਾਣੇ-ਪਛਾਣੇ/ਦੇਖੇ ਗਏ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਅਣਦੇਖੇ ਅੰਸ਼ਾਂ/ਅਣਜਾਣ ਪਾਠਾਂ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਸਵਾਲਾਂ ਦੇ ਜਵਾਬ ਦੇਣ, ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਲਿਖਤੀ ਸਮੱਗਰੀਆਂ, ਜਿਵੇਂਕਿ ਲੇਖ, ਪੋਸਟਰ ਅਤੇ ਹੋਰ ਰਚਨਾਤਮਿਕ ਲਿਖਤੀ ਟੁਕੜੇ, ਕਲਾਸ ਚਰਚਾਵਾਂ, ਬਹਿਸਾਂ, ਰੋਲ ਪਲੇਅ ਅਤੇ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀਆਂ ਦੇ ਹੋਰ ਰੂਪਾਂ ਵਿੱਚ ਮੌਖਿਕ ਸੰਚਾਰ ਅੱਖਰ ਤਿਆਰ ਕਰਨ ਲਈ ਵੀ ਮੁਲਾਂਕਣ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ਕੁਝ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਦੀਆਂ ਅਵਾਜ਼ਾਂ ਹੇਠਾਂ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਮੁਲਾਂਕਣ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦੀਆਂ ਹਨ।

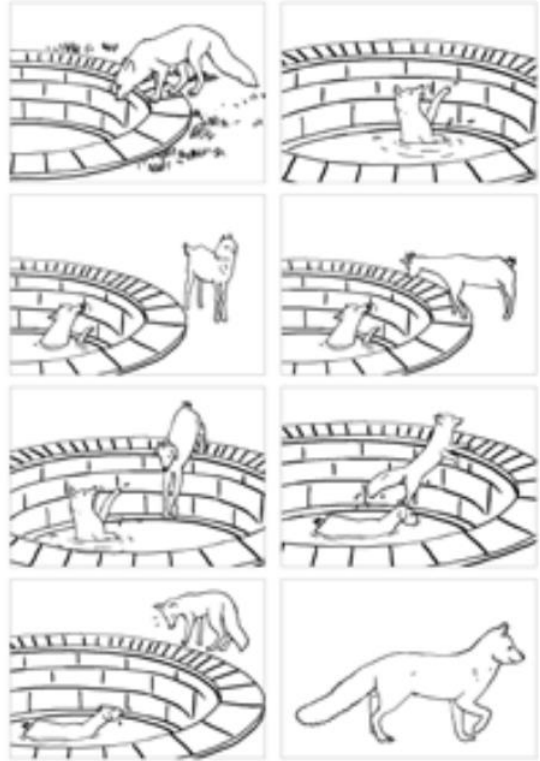

ਸੁਤੰਤਰ ਲਿਖਤ ਦੀ ਸਹੂਲਤ ਲਈ ਕਹਾਣੀ ਕ੍ਰਮ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਨਾ

ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਪੱਧਰ 5 ਦੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੀ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਆਪਣੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਅਤੇ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਲਿਖਣ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਨ ਦੀ ਯੋਗਤਾ ਦਾ ਮੁਲਾਂਕਣ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਮੈਂ ਨਹੀਂ ਚਾਹੁੰਦਾ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਕਿਸੇ ਵੀ ਮਾਮਲੇ 'ਤੇ ਕੁਝ ਵਾਕਾਂ ਨੂੰ ਯਾਦ ਕਰਨ ਅਤੇ ਲਿਖਤੀ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਦੁਬਾਰਾ ਪੇਸ਼ ਕਰਨ।

ਮੈਂ ਇਸ ਵਾਰ ਕੁਝ ਵੱਖਰਾ ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ। ਮੈਂ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਬਾਰੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਆਪਣੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿੱਚ ਲਿਖਣ ਲਈ ਪ੍ਰੇਰਿਤ ਕਰਨ ਲਈ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ **ਲੁੰਬੜੀ ਅਤੇ ਬੱਕਰੀ** ਦੀ ਇੱਕ ਤਸਵੀਰ-ਲੜੀ ਦੇਣ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਕੀਤਾ। ਕਿਉਂਕਿ ਮੇਰੀ ਕਲਾਸ ਦੇ ਸਾਰੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਬਹੁਤ ਆਤਮ-ਵਿਸ਼ਵਾਸੀ ਨਹੀਂ ਸਨ, ਮੈਂ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਕੁਝ ਸੁਰਾਗ ਵੀ ਦਿੱਤੇ ਕਿ ਉਹ ਸੋਚਣ ਕਿ ਕੀ ਲਿਖਣਾ ਹੈ।

ਮੈਂ ਆਪਣੀ ਜਮਾਤ ਨੂੰ ਤਸਵੀਰਾਂ ਦੀਆਂ ਕਾਪੀਆਂ ਵੰਡੀਆਂ ਅਤੇ ਕਿਹਾ, 'ਹੁਣ ਸੁਣੋ, ਸਾਰੇ। ਆਓ! ਅੱਜ ਇੱਕ ਮਜ਼ੇਦਾਰ ਕੰਮ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰੀਏ। ਪਹਿਲਾਂ, ਕੀ ਇਸ ਕਲਾਸ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਕਹਾਣੀਆਂ ਲਿਖਦਾ ਹੈ? ਕੀ ਤੁਹਾਡੇ ਵਿੱਚੋਂ ਕਿਸੇ ਨੇ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਹੈ?' ਮੈਂ ਆਪਣੀ ਕਲਾਸ ਦੇ ਜਵਾਬ ਦੀ ਉਡੀਕ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਮੈਂ ਨਿਰਾਸ਼ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ। ਰਾਮ ਜੋਕਿ ਸ਼ਾਂਤ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ ਸੀ, ਨੇ ਹੌਲੀ-ਹੌਲੀ ਆਪਣਾ ਹੱਥ ਉਠਾਇਆ। ਉਸ ਨੇ ਸਾਂਝਾ ਕੀਤਾ ਕਿ ਉਸ ਨੇ ਇੱਕ ਸ਼ਰਾਰਤੀ ਲੜਕੇ ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਕੁੱਤੇ ਬਾਰੇ ਇੱਕ ਕਹਾਣੀ ਲਿਖੀ ਸੀ। ਉਸ ਨੇ ਆਪਣੀ ਕਹਾਣੀ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਜਾਣ ਲਈ ਇੱਕ ਤਸਵੀਰ ਵੀ ਖਿੱਚੀ ਸੀ।

ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦਾ ਧਿਆਨ ਉਸ ਤਸਵੀਰ ਲੜੀ ਵੱਲ ਖਿੱਚਿਆ ਜੋ ਮੈਂ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਦਿੱਤੀ ਸੀ। 'ਹੁਣ ਇਹਨਾਂ ਤਸਵੀਰਾਂ ਨੂੰ ਦੇਖੋ। ਤੁਸੀਂ ਕਿਹੜੇ ਜਾਨਵਰ ਦੇਖ ਸਕਦੇ ਹੋ?' ਕਲਾਸ ਰੂਮ ਦੇ ਪਾਰ ਅਵਾਜ਼ਾਂ ਦਾ ਗੂੰਜਿਆ, 'ਲੁੰਬੜੀ!' ਅਤੇ 'ਬੱਕਰੀ...' ਚੰਗਾ! ਹੁਣ, ਰਮਾ, ਤੁਸੀਂ ਪਹਿਲੀ ਤਸਵੀਰ ਵਿੱਚ ਕੀ ਦੇਖ ਸਕਦੇ ਹੋ?'

'ਲੁੰਬੜੀ ਛਾਲ ਮਾਰ ਰਹੀ ਹੈ!' ਉਸ ਨੇ ਕਿਹਾ।

ਮੈਂ ਹੋਰ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਜਵਾਬ ਦੇਣ ਦਾ ਮੌਕਾ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ 2-3 ਹੋਰ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੇ ਉਸੇ ਤਰਜ਼ 'ਤੇ ਜਵਾਬ ਦਿੱਤੇ। 'ਬਹੁਤ ਅੱਛਾ!' ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੀ ਤਾਰੀਫ਼ ਕੀਤੀ। "ਫਿਰ, ਆਓ ਅਸੀਂ ਦਿੱਤੇ ਸੁਰਾਗ ਦੀ ਮਦਦ ਨਾਲ, ਓਹੀ ਕਹਾਣੀ 6-8 ਵਾਕਾਂ ਵਿੱਚ ਲਿਖੀਏ। ਯਾਦ ਰੱਖੋ, ਸੁਰਾਗ ਕ੍ਰਮ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਹਨ ਅਤੇ ਤੁਹਾਨੂੰ ਆਪਣੀ ਕਹਾਣੀ ਲਈ ਉਹਨਾਂ 'ਤੇ ਵਿਸਤਾਰ ਕਰਨਾ ਪਏਗਾ। ਜਦੋਂ ਤੁਸੀਂ ਸਾਰੀਆਂ ਲਾਈਨਾਂ ਨੂੰ ਇਕੱਠੇ ਪੜ੍ਹਦੇ ਹੋ। ਇਹ ਇੱਕ ਛੋਟੀ ਕਹਾਣੀ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ..." ਮੈਂ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਨੂੰ ਸੰਗਠਿਤ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕਰਨ ਲਈ ਬਲੈਕ-ਬੋਰਡ 'ਤੇ ਕੁਝ ਸੁਰਾਗ ਵੀ ਲਿਖੇ ਹਨ।

ਸੁਰਾਗ: ਬਹੁਤ ਡੂੰਘਾ ਨਹੀਂ, ਮੁੜ ਕੇ ਬਾਹਰ ਨਹੀਂ ਨਿਕਲ ਸਕਿਆ, ਪਿਆਸਾ ਬੱਕਰੀ, ਪਾਣੀ ਚੰਗਾ ਸੀ, ਅੰਦਰ ਛਾਲ ਮਾਰ ਦਿੱਤੀ, ਪੀਣ ਲੱਗੀ, ਬੱਕਰੀ ਦੀ ਪਿੱਠ 'ਤੇ ਛਾਲ ਮਾਰ ਕੇ, ਖੂਹ ਤੋਂ ਬਾਹਰ, ਲੁੰਬੜੀ ਦੀ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ, ਉਸ ਦੀ ਮਦਦ ਕਰਨ ਲਈ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਦਿੱਤਾ। ਬਾਕੀ ਕਲਾਸ ਸੁਤੰਤਰ ਤੌਰ 'ਤੇ ਵਾਕਾਂ ਨੂੰ ਅਜਮਾਉਣ ਅਤੇ ਫਰੇਮ ਕਰਨ ਲਈ। ਮੈਂ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਘੁੰਮਿਆ, ਉਹਨਾਂ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਸਹਾਇਤਾ (ਸ਼ਬਦਾਂ ਅਤੇ ਸ਼ਬਦ-ਜੋੜਾਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ) ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਸ਼ ਕੀਤੀ ਜੋ ਮੁਸ਼ਕਲ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ। ਉਹਨਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਕੁਝ ਨੂੰ ਤਸਵੀਰਾਂ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਸੰਬੰਧ ਨੂੰ ਵਿਸਤ੍ਰਿਤ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਸਹਾਇਤਾ ਦੀ ਲੋੜ ਸੀ।

ਕਲਾਸ ਦੇ ਅੰਤ ਤੱਕ, ਮੇਰੇ ਬਹੁਤੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਵਰਕਬੁੱਕ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਛੋਟੀ ਕਹਾਣੀ ਲਿਖੀ ਸੀ।

ਇਹ ਉਹ ਮਾਪਦੰਡ ਹੈ ਜੋ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਪੱਧਰ ਦੇਣ ਲਈ ਵਰਤਿਆ ਹੈ:

ਮਾਪਦੰਡ	ਪੱਧਰ ਸ	ਪੱਧਰ ਏ	ਪੱਧਰ ਅ	ਪੱਧਰ ਓ
ਕਹਾਣੀ ਵਿੱਚ ਲੰਬਾਈ ਅਤੇ ਤਾਲਮੇਲ	ਸੀਮਿਤ ਤਾਲਮੇਲ ਨਾਲ 1-2 ਵਾਕ ਲਿਖਦਾ ਹੈ।	ਅੰਸ਼ਿਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸਪਸ਼ਟ ਅਤੇ ਇਕਸਾਰ ਬਿਰਤਾਂਤ ਦੇ ਨਾਲ 3-4 ਵਾਕਾਂ ਨੂੰ ਲਿਖਦਾ ਹੈ।	ਲਗਪਗ ਸਪਸ਼ਟ ਅਤੇ ਇਕਸਾਰ ਬਿਰਤਾਂਤ ਵਾਲੇ 5-6 ਵਾਕ ਲਿਖਦਾ ਹੈ।	ਸਪਸ਼ਟ ਅਤੇ ਸੁਚੱਜੇ ਬਿਰਤਾਂਤ ਨਾਲ 6-8 ਵਾਕ ਲਿਖਦਾ ਹੈ।
ਵਰਤੋਂ ਗਏ ਸੁਰਾਗ	ਕੁਝ ਸੁਰਾਗ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰ ਕੇ ਕਹਾਣੀ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਕਰਦਾ ਹੈ।	2-3 ਸੁਰਾਗ ਵਰਤ ਕੇ ਕਹਾਣੀ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ।	4-7 ਸੁਰਾਗ ਵਰਤ ਕੇ ਕਹਾਣੀ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ।	8-10 ਸੁਰਾਗ ਵਰਤ ਕੇ ਕਹਾਣੀ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ।
ਲਿਖਣ ਦੇ ਹੁਨਰ	ਵਾਕ ਬਣਤਰ, ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਅਤੇ ਕ੍ਰਮ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਪਰਿਵਰਤਨ ਨਹੀਂ ਦਿਖਾਉਂਦਾ।	ਵਾਕ ਬਣਤਰਾਂ, ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਅਤੇ ਕ੍ਰਮ ਵਿੱਚ ਸੀਮਿਤ ਪਰਿਵਰਤਨ ਦਾ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਕਰਦਾ ਹੈ।	ਵਾਕ ਬਣਤਰ, ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਅਤੇ ਕ੍ਰਮ ਵਿੱਚ ਕੁਝ ਪਰਿਵਰਤਨ ਦਰਸਾਉਂਦਾ ਹੈ।	ਵਾਕ ਬਣਤਰ, ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਅਤੇ ਉਚਿਤ ਕ੍ਰਮ ਦੀ ਇੱਕ ਵਿਭਿੰਨਤਾ ਦਾ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਕਰਦਾ ਹੈ।
ਵਿਆਕਰਨ ਅਤੇ ਵਿਸਰਾਮ-ਚਿੰਨ੍ਹ	10 ਤੋਂ ਵੱਧ ਵਿਆਕਰਨ ਅਤੇ ਵਿਸਰਾਮ-ਚਿੰਨ੍ਹ ਦੀਆਂ ਗ਼ਲਤੀਆਂ ਕਰਦਾ ਹੈ ਜੋ ਸਮਝ ਵਿੱਚ ਰੁਕਾਵਟ ਪਾਉਂਦੇ ਹਨ।	7-10 ਵਿਆਕਰਨ ਅਤੇ ਵਿਸਰਾਮ-ਚਿੰਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਗ਼ਲਤੀਆਂ ਕਰਦਾ ਹੈ ਜੋ ਸਮਝ ਵਿੱਚ ਰੁਕਾਵਟ ਪਾਉਂਦੇ ਹਨ।	3-6 ਵਿਆਕਰਨ ਅਤੇ ਵਿਸਰਾਮ-ਚਿੰਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਗ਼ਲਤੀਆਂ ਕਰਦਾ ਹੈ ਜੋ ਸਮਝ ਵਿੱਚ ਰੁਕਾਵਟ ਪਾਉਂਦੇ ਹਨ।	ਵਿਆਕਰਨ ਅਤੇ ਵਿਸਰਾਮ-ਚਿੰਨ੍ਹ 3 ਤੋਂ ਘੱਟ ਗ਼ਲਤੀਆਂ ਦੇ ਨਾਲ ਸਹੀ ਹਨ।

ਧਿਆਪਕ ਦੀ ਅਵਾਜ਼ 2.7ii

ਕਵਿਤਾ: ਛੰਦ ਨੂੰ ਸਮਝਣਾ

ਮੈਂ ਪੱਧਰ 7 ਤੱਕ ਭਾਸ਼ਾ ਸਿਖਾਉਂਦਾ ਹਾਂ। ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੀਆਂ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਦੀ ਯੋਗਤਾ ਦਾ ਮੁਲਾਂਕਣ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਕਵਿਤਾ ਦੀਆਂ ਲਾਈਨਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝੇ ਬਿਨਾਂ ਹੀ ਦਿਲੋਂ ਸਿੱਖਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਕਵਿਤਾ ਦੇ ਅੰਤ ਵਿੱਚ ਦਿੱਤੇ ਸਵਾਲਾਂ ਦੇ ਜਵਾਬ ਵੀ ਯਾਦ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਇਸ ਲਈ, ਮੈਂ ਕੁਝ ਵੱਖਰਾ ਕੀਤਾ।

ਮੈਂ ਇੱਕ ਕਵਿਤਾ ਚੁਣੀ ਹੈ ਜਿਸ ਨੂੰ ਮੇਰੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਕਿਸੇ ਬਾਹਰੀ ਸਰੋਤ ਤੋਂ ਪੜ੍ਹ ਅਤੇ ਸਮਝ ਸਕਣਗੇ। ਮੈਂ ਇਹ ਦੇਖਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਸੀ ਕਿ ਕੀ ਮੇਰੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਕਵਿਤਾ ਨੂੰ ਸੁਤੰਤਰ ਤੌਰ 'ਤੇ ਪੜ੍ਹ ਸਕਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਇਸ 'ਤੇ ਆਧਾਰਿਤ ਸਵਾਲਾਂ ਦੇ ਜਵਾਬ ਦੇ ਸਕਦੇ ਹਨ।

ਇਹ ਉਹ ਕਵਿਤਾ ਸੀ ਜੋ ਮੈਂ ਚੁਣੀ ਸੀ:

ਸਮੁੰਦਰੀ ਡਾਕੂ ਦੀ ਕਹਾਣੀ

ਸਾਡੇ ਵਿੱਚੋਂ ਤਿੰਨ ਮੈਦਾਨ ਵਿੱਚ ਝੂਲੇ ਦੁਆਰਾ ਤੈਰਦੇ ਹੋਏ,
ਲੀਹ 'ਤੇ ਟੋਕਰੀ ਵਿੱਚ ਸਾਡੇ ਵਿੱਚੋਂ ਤਿੰਨ ਵਿਦੇਸ਼
ਹਵਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਹਨ, ਉਹ ਬਸੰਤ ਵਿੱਚ ਵਗ ਰਹੇ ਹਨ,
ਅਤੇ ਲਹਿਰਾਂ ਮੈਦਾਨ ਵਿੱਚ ਹਨ, ਜਿਵੇਂ ਸਮੁੰਦਰ ਵਿੱਚ ਲਹਿਰਾਂ ਹਨ।

ਅਸੀਂ ਕਿੱਥੇ ਸਾਹਸ ਕਰਾਂਗੇ, ਅੱਜ ਜਦੋਂ ਅਸੀਂ ਤੈਰ ਰਹੇ ਹਾਂ,
ਮੌਸਮ ਤੋਂ ਸਾਵਧਾਨ ਹਾਂ ਅਤੇ ਇੱਕ ਤਾਰੇ ਦੁਆਰਾ ਸਟੀਅਰਿੰਗ ਕਰਾਂਗੇ?
ਕੀ ਇਹ ਅਫ਼ਰੀਕਾ, ਕਿਸ਼ਤੀ ਦਾ ਸਟੀਅਰਿੰਗ,
ਪ੍ਰੋਵੀਡੈਂਸ ਜਾਂ ਬਾਬਲ ਜਾਂ ਮਾਲਾਬਾਰ ਵੱਲ ਹੋਵੇਗਾ?

ਹੈਲੋ! ਪਰ ਇੱਥੇ ਇੱਕ ਸਕੁਐਡਰਨ ਸਮੁੰਦਰ 'ਤੇ ਰੋਇੰਗ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ
ਘਾਹ ਦੇ ਮੈਦਾਨ 'ਤੇ ਪਸੂ ਇੱਕ ਗਰਜ ਨਾਲ ਚਾਰਜ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ!
ਜਲਦੀ ਅਤੇ ਅਸੀਂ ਉਹਨਾਂ ਤੋਂ ਬਚ ਜਾਵਾਂਗੇ, ਉਹ ਜਿੰਨਾ ਪਾਗਲ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ,
ਵਿਕਟ ਬੰਦਰਗਾਹ ਹੈ ਅਤੇ ਬਾਗ ਕਿਨਾਰਾ ਹੈ।

ਰਾਬਰਟ ਲੂਯਿਸ ਸਟੀਵਨਸਨ

ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਤਿੰਨ ਸਮੂਹਾਂ ਵਿੱਚ ਵੰਡਿਆ। ਮੈਂ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਕਵਿਤਾ ਪੜ੍ਹਨ, ਇਸ 'ਤੇ ਚਰਚਾ ਕਰਨ ਅਤੇ ਫਿਰ ਕੁਝ ਸਵਾਲਾਂ ਦੇ ਜਵਾਬ ਦੇਣ ਲਈ ਕਿਹਾ। ਮੇਰੇ ਆਪਣੀ ਕਲਾਸ ਨੂੰ ਦਿੱਤੇ ਸਵਾਲ ਹੇਠਾਂ ਦਿੱਤੇ ਸਨ:

1. ਤੁਹਾਡੇ ਖਿਆਲ ਵਿੱਚ ਕਵਿਤਾ ਦਾ ਵਿਸ਼ਾ ਕੀ ਹੈ?

ੳ. ਕੁਦਰਤ	ਅ. ਸਫ਼ਰ
ੲ. ਪਿਆਰ	ਸ. ਦੋਸਤੀ

2. ਹੇਠਾਂ ਦਿੱਤੇ ਪੈਰੇ ਦੇ ਸਵਾਲ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਭਾਵ ਪ੍ਰਗਟਾਉਂਦੇ ਹਨ:

ਅਸੀਂ ਕਿੱਥੇ ਸਾਹਸ ਕਰਾਂਗੇ, ਅੱਜ ਜਦੋਂ ਅਸੀਂ ਤੈਰ ਰਹੇ ਹਾਂ,
ਇੱਕ ਤਾਰੇ ਦੁਆਰਾ ਮੌਸਮ ਅਤੇ ਸਟੀਅਰਿੰਗ ਤੋਂ ਸਾਵਧਾਨ?
ਕੀ ਇਹ ਅਫ਼ਰੀਕਾ ਹੋਵੇਗਾ, ਕਿਸ਼ਤੀ ਦਾ ਸਟੀਅਰਿੰਗ,
ਪ੍ਰੋਵੀਡੈਂਸ ਜਾਂ ਬਾਬਲ ਜਾਂ ਮਾਲਾਬਾਰ ਨੂੰ?

ੳ. ਉਦਾਸੀ	ਅ. ਹੱਲ
ੲ. ਹਾਏ	ਸ. ਅਨਿਸ਼ਚਿਤਤਾ

3. ਉਹਨਾਂ ਸਾਰੇ ਨਵੇਂ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀ ਸੂਚੀ ਬਣਾਓ ਜੋ ਤੁਸੀਂ ਇਸ ਕਵਿਤਾ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖੇ ਹਨ। ਹੁਣ ਕੋਈ ਵੀ 2 ਸ਼ਬਦ ਚੁਣੋ ਅਤੇ ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਇੱਕ ਨਵਾਂ ਵਾਕ ਫਰੇਮ ਕਰੋ।

ਨਵੇਂ ਸ਼ਬਦ:

ਵਾਕ 1:

ਵਾਕ 2:

4. ਕਵਿਤਾ ਵਿੱਚ ਕਿਸੇ ਵੀ ਪੈਰੇ ਦਾ ਆਪਣੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿੱਚ ਵਰਣਨ ਕਰੋ।(7-8 ਲਾਈਨਾਂ ਵਿੱਚ)

ਤੀਜਾ ਸਵਾਲ ਮੇਰੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਲਈ ਔਖਾ ਸੀ। ਇਸ ਲਈ, ਮੈਂ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਨਵੇਂ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਅਰਥ ਲੱਭਣ ਲਈ ਡਿਕਸ਼ਨਰੀ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਨ ਅਤੇ ਫਿਰ ਇਸ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰ ਕੇ ਵਾਕਾਂ ਨੂੰ ਫਰੇਮ ਕਰਨ ਦੀ ਇਜਾਜ਼ਤ ਦਿੱਤੀ।

ਕਲਾਸ ਦੇ ਸਾਰੇ 4 ਸਵਾਲਾਂ ਦੇ ਜਵਾਬ ਦੇਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਮੈਂ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪੱਧਰ ਕੀਤਾ:

ਮਾਪਦੰਡ	ਪੱਧਰ ਸ	ਪੱਧਰ ਏ	ਪੱਧਰ ਅ
ਜਵਾਬ ਦਿੱਤੇ ਸਵਾਲਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ	ਸਾਰੇ 4 ਸਵਾਲਾਂ ਦੇ ਸਹੀ ਜਵਾਬ ਦਿੰਦਾ ਹੈ।	ਅੰਸ਼ਿਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸਾਰੇ 4 ਸਵਾਲਾਂ ਦੇ ਜਵਾਬ ਦਿੰਦਾ ਹੈ।	ਸਿਰਫ 1-2 ਸਵਾਲਾਂ ਦੇ ਜਵਾਬ ਦਿੰਦਾ ਹੈ।
ਨਵੇਂ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀ ਪਛਾਣ ਕਰਨਾ ਅਤੇ ਵਾਕਾਂ ਨੂੰ ਫਰੇਮ ਕਰਨਾ	ਨਵੇਂ ਸ਼ਬਦਾਂ ਅਤੇ ਫਰੇਮਾਂ ਨੂੰ ਵਿਆਕਰਨਿਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸਹੀ ਵਾਕਾਂ ਦੀ ਪਛਾਣ ਕਰਦਾ ਹੈ।	ਨਵੇਂ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀ ਪਛਾਣ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਵਿਆਕਰਨ ਦੀਆਂ ਗ਼ਲਤੀਆਂ ਵਾਲੇ ਵਾਕਾਂ ਨੂੰ ਫਰੇਮ ਕਰਦਾ ਹੈ।	ਨਵੇਂ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀ ਪਛਾਣ ਕਰਦਾ ਹੈ ਪਰ ਅਰਥਪੂਰਨ ਵਾਕਾਂ ਨੂੰ ਫਰੇਮ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਅਸਮਰੱਥ ਹੈ।
ਪੈਰੇ ਦਾ ਵਰਣਨ	ਪੈਰੇ ਦੇ ਅਰਥਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿੱਚ ਸਹੀ ਢੰਗ ਨਾਲ ਬਿਆਨ ਕਰਦੇ ਹਨ।	ਪੈਰੇ ਦੇ ਅਰਥਾਂ ਦਾ ਵਰਣਨ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਸ਼ੁੱਧਤਾ ਵਿੱਚ ਅੰਤਰ ਦਿਖਾਉਂਦਾ ਹੈ।	ਮੁੱਖ ਤੌਰ 'ਤੇ ਕਵਿਤਾ ਦੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰ ਕੇ ਪੈਰੇ ਦਾ ਵਰਣਨ ਕਰਦਾ ਹੈ।
ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਅਤੇ ਸਮੀਕਰਨ ਦੀ ਵਰਤੋਂ	ਆਪਣੀ ਲਿਖਤ ਨੂੰ ਵਧਾਉਣ ਲਈ ਉਚਿਤ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਅਤੇ ਪ੍ਰਗਟਾਵੇ ਦੇ ਹੋਰ ਰੂਪਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਦਾ ਹੈ।	ਆਪਣੀ ਲਿਖਤ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਹੀ ਸੀਮਿਤ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਅਤੇ ਸਮੀਕਰਨਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਦੇ ਹਨ।	ਆਪਣੇ-ਆਪ ਨੂੰ ਸਾਰਥਿਕ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਅਸਮਰੱਥ, ਲਿਖਣ ਵਿੱਚ ਗ਼ਲਤੀਆਂ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਦੀ ਅਵਾਜ਼ 2.7 iii

ਕਲਾਸ ਬਹਿਸਾਂ: ਬੋਲਣ ਲਈ ਇੱਕ-ਦੂਜੇ ਦੀ ਮਦਦ ਕਰਨਾ

ਮੈਂ ਪੱਧਰ 9 ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਾਉਂਦਾ ਹਾਂ। ਜਦੋਂ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਤੋਂ ਬੋਲਣ ਦੀ ਉਮੀਦ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹ ਅਕਸਰ ਬੇਚੈਨ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਅਕਸਰ ਕਲਾਸ ਵਿੱਚ ਆਪਣੇ ਬੰਦੂਕਾਂ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕਰਨ ਅਤੇ ਚਰਚਾਵਾਂ ਅਤੇ ਬਹਿਸਾਂ ਵਿੱਚ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾਉਣ ਵਿੱਚ ਅਸਮਰੱਥ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਲਈ, ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਲਈ ਗੱਲ ਕਰਨ ਲਈ ਜਗ੍ਹਾ ਬਣਾਉਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਮੈਂ ਕਲਾਸ ਨੂੰ ਸਮੂਹਾਂ ਵਿੱਚ ਵੰਡਿਆ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਵਿਸ਼ਾ ਦਿੱਤਾ: ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਲਈ ਆਨਲਾਈਨ ਅਧਿਆਪਨ ਸਿੱਖਣ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਵਧੀਆ ਤਰੀਕਾ ਹੈ।

ਮੈਂ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸਿਖਾਇਆ ਕਿ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ ਅਤੇ ਇੰਟਰਨੈੱਟ ਤੋਂ ਕਿਤਾਬਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰ ਕੇ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਦੀ ਖੋਜ ਕਿਵੇਂ ਕਰਨੀ ਹੈ। ਮੈਂ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਕੁਝ ਤਰੀਕਿਆਂ ਬਾਰੇ ਵੀ ਸਮਝਾਇਆ ਜਿਸ ਨਾਲ ਉਹ ਆਪਣੀਆਂ ਦਲੀਲਾਂ ਤਿਆਰ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸਮੂਹ ਵਿੱਚ ਪੇਸ਼ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ, ਜਿਵੇਂਕਿ:

‘ਮੁਆਫ਼ ਕਰਨਾ, ਕੀ ਮੈਂ ਕੁਝ ਸਕਿੰਟਾਂ ਲਈ ਤੁਹਾਡਾ ਧਿਆਨ ਖਿੱਚ ਸਕਦਾ ਹਾਂ?’

‘ਮੇਰੀ ਰਾਏ ਵਿੱਚ, ...’

‘ਮੈਨੂੰ ਯਕੀਨ ਨਹੀਂ ਆ ਰਿਹਾ ...’

‘ਮੈਂ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਨਾਲ ਸਹਿਮਤ ਹਾਂ...’

ਮੇਰੇ ਹਰੇਕ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਨੇ ਵਿਸ਼ੇ ਲਈ ਜਾਂ ਇਸ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਆਪਣੇ-ਆਪਣੇ ਨੁਕਤੇ ਬਣਾਏ। ਮੈਂ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਗਰੁੱਪ ਨਾਲ ਆਪਣੇ ਵਿਚਾਰ ਸਾਂਝੇ ਕਰਨ, ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਨੁਕਤਿਆਂ 'ਤੇ ਚਰਚਾ ਕਰਨ ਅਤੇ ਫਿਰ ਫੈਸਲਾ ਕਰਨ ਲਈ ਸਮਾਂ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਕੀ ਉਹ ਵਿਸ਼ੇ ਨਾਲ ਸਹਿਮਤ/ਅਸਹਿਮਤ ਹਨ। ਕਲਾਸ ਦੇ ਅੰਤ ਤੱਕ, ਮੈਂ ਹਰੇਕ ਸਮੂਹ ਅਤੇ ਹਰੇਕ ਸਮੂਹ ਦੇ ਮੈਂਬਰਾਂ ਦੇ ਰੁਖ ਨੂੰ ਨੋਟ ਕਰ ਲਿਆ ਸੀ। ਉਸ ਸ਼ਾਮ, ਮੈਂ ਚਿੱਟਾਂ ਦੇ ਦੋ ਸੈੱਟ ਤਿਆਰ ਕੀਤੇ, ਇੱਕ ਸਮੂਹ ਵਿੱਚ ਉਹਨਾਂ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੇ ਨਾਂਵਾਂ ਨਾਲ ਜੋ ਵਿਸ਼ੇ ਲਈ ਸਨ ਅਤੇ ਦੂਜਾ ਉਹਨਾਂ ਸਮੂਹਾਂ ਵਿੱਚ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੇ ਨਾਂਵਾਂ ਨਾਲ ਜੋ ਵਿਸ਼ੇ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਸਨ।

ਆਪਣੀ ਅਗਲੀ ਜਮਾਤ ਵਿੱਚ, ਮੈਂ ਚਿੱਟਾਂ ਦੇ ਦੋ ਸੈੱਟ ਲੈ ਕੇ ਤੁਰ ਪਿਆ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਸਮੂਹਾਂ ਵਿੱਚ ਬੈਠਣ ਲਈ ਕਿਹਾ। ਫਿਰ, ਮੈਂ ਉਹਨਾਂ ਸਾਰੇ ਸਮੂਹਾਂ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਜੋ ਵਿਸ਼ੇ ਦਾ ਸਮਰਥਨ ਕਰਦੇ ਸਨ, ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸੱਜੇ ਪਾਸੇ ਬੈਠਣ ਲਈ ਅਤੇ ਜਿਹੜੇ ਵਿਸ਼ੇ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਸਨ, ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਕਲਾਸਰੂਮ ਦੇ ਖੱਬੇ ਪਾਸੇ ਬੈਠਣ ਲਈ ਕਿਹਾ।

ਮੈਂ ਹਰ ਇੱਕ ਢੇਰ ਵਿੱਚੋਂ ਦੋ ਚਿੱਟਾਂ ਕੱਢੀਆਂ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਅੰਕਾਂ ਨੂੰ ਸਾਂਝਾ ਕਰਨ ਲਈ ਕਿਹਾ (ਹਰੇਕ ਇੱਕ ਬਿੰਦੂ, ਵਾਰੀ-ਵਾਰੀ) ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਬਾਕੀ ਕਲਾਸ ਨਾਲ ਚਰਚਾ ਕੀਤੀ ਸੀ। ਜੇ ਉਹ ਬਹਿਸ ਦੇ ਕਿਸੇ ਵੀ ਮੋੜ 'ਤੇ ਫਸ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਤਾਂ ਮੈਂ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਸਮੂਹ ਮੈਂਬਰਾਂ ਤੋਂ ਸਮਰਥਨ ਮੰਗਣ ਲਈ ਦੋ ਮੌਕੇ ਦਿੱਤੇ। ਮੈਂ ਮਹਿਸੂਸ ਕੀਤਾ ਕਿ ਮੇਰੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਕਲਾਸ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਬੋਲਣ ਲਈ ਵਧੇਰੇ ਤਿਆਰ ਸਨ ਜਦੋਂ ਉਹ ਜਾਣਦੇ ਸਨ, ਉਹਨਾਂ ਕੋਲ ਆਪਣੇ ਸਮੂਹ ਮੈਂਬਰਾਂ ਤੋਂ ਸਮਰਥਨ ਲੈਣ ਦਾ ਵਿਕਲਪ ਸੀ; ਇਸ ਨੇ ਸ਼ਾਇਦ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ 'ਮੌਕੇ 'ਤੇ ਰੱਖਣ' ਦਾ ਘੱਟ ਮਹਿਸੂਸ ਕੀਤਾ।

ਇਹ ਉਹ ਖੇਤਰ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦਾ ਮੁਲਾਂਕਣ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਗੁਣਾਤਮਿਕ ਫੀਡਬੈਕ ਦਿੱਤਾ:

ਮੁਲਾਂਕਣ ਦੇ ਖੇਤਰ	ਉੱਚ	ਮੱਧਮ	ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਨੂੰ ਫੀਡਬੈਕ
ਦਲੀਲ ਦੀ ਸਾਰਥਿਕਤਾ			
ਵਿਚਾਰਾਂ ਵਿਚਕਾਰ ਕੁਨੈਕਸ਼ਨ ਅਤੇ ਤਰਕ			
ਵਿਆਕਰਨਿਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸਹੀ ਵਾਕ			
ਬੋਲਣ ਵਿੱਚ ਭਰੋਸਾ			

ਸਾਰੀ ਗਤੀਵਿਧੀ ਵਿੱਚ ਲਗਭਗ 2-3 ਕਲਾਸਾਂ ਲੱਗੀਆਂ, ਪਰ ਮੇਰੇ ਸਾਰੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੇ ਕਲਾਸ ਵਿੱਚ ਬੋਲਣ ਦੀ ਸੱਚੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ। ਮੈਂ ਇਸ ਗਤੀਵਿਧੀ ਦੇ ਨਤੀਜਿਆਂ ਤੋਂ ਬਹੁਤ ਖੁਸ਼ ਸੀ ਅਤੇ ਭਵਿੱਖ ਵਿੱਚ ਅਜਿਹੀਆਂ ਹੋਰ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਕਰਨ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਕੀਤਾ।

ਅਧਿਆਇ-3

ਗਣਿਤ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ

ਗਣਿਤ ਪੈਟਰਨਾਂ ਨੂੰ ਖੋਜਣ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰਨ ਦੀ ਕਲਾ ਅਤੇ ਵਿਗਿਆਨ ਹੈ। ਇਹ ਨਮੂਨੇ ਸਾਡੇ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ, ਕੁਦਰਤ ਵਿੱਚ, ਤਕਨਾਲੋਜੀ ਵਿੱਚ, ਧਰਤੀ, ਸੂਰਜ, ਚੰਦ ਅਤੇ ਤਾਰਿਆਂ ਦੀ ਗਤੀ ਵਿੱਚ ਹਨ। ਹਰ ਚੀਜ਼ ਵਿੱਚ ਗਣਿਤ ਹੈ ਜੋ ਅਸੀਂ ਕਰਦੇ ਹਾਂ ਅਤੇ ਦੇਖਦੇ ਹਾਂ, ਖ਼ਰੀਦਦਾਰੀ ਅਤੇ ਖਾਣਾ ਪਕਾਉਣ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ, ਇੱਕ ਗੇਂਦ ਸੁੱਟਣ ਅਤੇ ਖੇਡਾਂ ਖੇਡਣ ਤੱਕ, ਸੂਰਜ ਗ੍ਰਹਿਣ ਅਤੇ ਮੌਸਮ ਦੇ ਨਮੂਨੇ ਤੱਕ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗਣਿਤ ਸਾਨੂੰ ਆਪਣੇ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਅਤੇ ਸਾਡੇ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਦੀ ਦੁਨੀਆ ਬਾਰੇ ਸੋਚਣ ਲਈ ਲੁੜੀਂਦੀਆਂ ਬੁਨਿਆਦੀ ਧਾਰਨਾਵਾਂ ਅਤੇ ਸਮਰੱਥਾਵਾਂ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ, ਜਦੋਂ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਿਖਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਗਣਿਤ ਸੱਚਮੁੱਚ ਮਜ਼ੇਦਾਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਜੀਵਨ ਭਰ ਦਾ ਜਨੂੰਨ ਬਣ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਗਣਿਤ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦਾ ਟੀਚਾ ਗਣਿਤ ਦੇ ਇਹਨਾਂ ਪਹਿਲੂਆਂ ਨੂੰ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਲਿਆਉਣਾ ਹੈ।

ਨਕਲੀ ਬੁੱਧੀ, ਮਸ਼ੀਨ ਸਿਖਲਾਈ, ਡਾਟਾ ਵਿਗਿਆਨ, ਜਲਵਾਯੂ ਮਾਡਲਿੰਗ, ਬੁਨਿਆਦੀ ਢਾਂਚਾ ਵਿਕਾਸ ਅਤੇ ਦਰਪੇਸ਼ ਹੋਰ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਸੰਬੰਧਿਤ ਵਿਗਿਆਨਿਕ ਮੁੱਦਿਆਂ ਦੇ ਸੰਬੰਧ ਵਿੱਚ ਵਧ ਰਹੀਆਂ ਚੁਣੌਤੀਆਂ ਦੇ ਨਾਲ ਭਾਰਤ ਅਤੇ ਅੱਜ ਸਾਰੇ ਦੇਸ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਕੰਪਿਊਟੇਸ਼ਨਲ ਥਿੰਕਿੰਗ ਵੀ ਸ਼ਾਮਲ ਹੈ, ਵਿਸ਼ਵ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਅਤੇ ਸਮਾਜ ਲਈ ਕਦੇ ਵੀ ਵੱਧ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਨਹੀਂ ਰਿਹਾ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗਣਿਤ ਅਤੇ ਗਣਿਤ ਦੀ ਸੋਚ ਵਿੱਚ ਮਿਆਰੀ ਸਿੱਖਿਆ ਭਾਰਤ ਦੇ ਭਵਿੱਖ ਲਈ ਅਤੇ ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਇਹਨਾਂ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਅਤੇ ਉੱਭਰ ਰਹੇ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਭਾਰਤ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਨੂੰ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਲਾਜ਼ਮੀ ਹੋਵੇਗੀ।

ਗਣਿਤ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਤਰਕਸ਼ੀਲ ਸੋਚ, ਪੈਟਰਨ ਲੱਭਣ, ਪੈਟਰਨਾਂ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰਨਾ, ਅਨੁਮਾਨਾਂ ਨੂੰ ਬਣਾਉਣਾ, ਖੰਡਨ ਕਰਨਾ ਅਤੇ ਸਿੱਧ ਕਰਨਾ, ਸਮੱਸਿਆ ਹੱਲ ਕਰਨਾ, ਰਵਾਨਗੀ ਨਾਲ ਕੰਪਿਊਟਿੰਗ ਕਰਨਾ ਅਤੇ ਗਣਿਤ, ਬੀਜਗਣਿਤ, ਜਿਓਮੈਟਰੀ, ਸੰਭਾਵਨਾ, ਤਿਕੋਣਮਿਤੀ ਅਤੇ ਕੈਲਕੂਲਸ ਅੰਕੜੇ ਵਰਗੇ ਵਿਸ਼ਾ-ਵਸਤੂ ਖੇਤਰਾਂ ਰਾਹੀਂ ਸਪਸ਼ਟ ਅਤੇ ਸਹੀ ਢੰਗ ਨਾਲ ਸੰਚਾਰ ਕਰਨਾ ਹੈ।

ਭਾਗ 3.1

ਉਦੇਸ਼

ਗਣਿਤ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਨਾ ਸਿਰਫ਼ ਮੂਲ ਗਣਿਤ ਦੇ ਹੁਨਰਾਂ ਨੂੰ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਸਗੋਂ ਤਰਕਸ਼ੀਲ ਤਰਕ, ਰਚਨਾਤਮਿਕ ਸਮੱਸਿਆ ਹੱਲ ਕਰਨ, ਸਪਸ਼ਟ ਅਤੇ ਸਟੀਕ ਸੰਚਾਰ (ਸੌਖਿਕ ਅਤੇ ਲਿਖਤੀ ਦੋਵੇਂ) ਦੀਆਂ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਸਮਰੱਥਾਵਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਗਣਿਤ ਦਾ ਗਿਆਨ ਸਕੂਲ ਦੇ ਦੂਜੇ ਵਿਸ਼ਿਆਂ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਵਿਗਿਆਨ ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਵਿਗਿਆਨ ਅਤੇ ਇੱਥੋਂ ਤੱਕ ਕਿ ਕਲਾ, ਸਰੀਰਿਕ ਸਿੱਖਿਆ ਅਤੇ ਕਿੱਤਾਮੁਖੀ ਸਿੱਖਿਆ ਵਿੱਚ ਵੀ ਸੰਕਲਪਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਗਣਿਤ ਸਿੱਖਣਾ ਸੂਚਿਤ ਚੋਣਾਂ ਅਤੇ ਫੈਸਲੇ ਲੈਣ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਵਿੱਚ ਵੀ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਅਤੇ ਅਰਥਪੂਰਨ ਜਮਹੂਰੀ ਅਤੇ ਆਰਥਿਕ ਭਾਗੀਦਾਰੀ ਲਈ ਸਿੱਖਿਆਵਾਂ ਅਤੇ ਮਾਤਰਾਤਮਿਕ ਦਲੀਲਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ।

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਕੂਲੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਸਮੁੱਚੇ ਉਦੇਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ ਗਣਿਤ ਦੀ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਭੂਮਿਕਾ ਹੈ। ਇਸ NCF ਵਿੱਚ ਗਣਿਤ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਖ਼ਾਸ ਉਦੇਸ਼ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਅਨੁਸਾਰ ਹਨ:

- ੳ. ਮੂਲ ਸਿੱਖਿਆ:** ਸ਼ਬਦਾਂ (ਭਾਸ਼ਾ) ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਸੰਖਿਆਵਾਂ ਅਤੇ ਮਾਤਰਾਵਾਂ ਦੇ ਤਰੀਕੇ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਮਨੁੱਖ ਸੰਸਾਰ ਨੂੰ ਸਮਝਦਾ ਅਤੇ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇੱਕ ਗੁੰਝਲਦਾਰ ਸਮਾਜ ਦੇ ਅੰਦਰ ਦਿਨ-ਪ੍ਰਤੀ-ਦਿਨ ਦੇ ਪਰਸਪਰ ਪ੍ਰਭਾਵ ਵਿੱਚ ਸੰਖਿਆਵਾਂ ਅਤੇ ਮਾਤਰਾਵਾਂ ਵੀ ਬਹੁਤ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾਉਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਗਣਨਾ ਦੀ ਮਾਤਰਾ ਨਿਰਧਾਰਿਤ ਕਰਨ ਅਤੇ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਵਾਹ ਬੁਨਿਆਦੀ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਗੱਲਬਾਤ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਖਰੀਦਦਾਰੀ ਅਤੇ ਬੈਂਕਿੰਗ ਲਈ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਸਕੂਲਾਂ ਵਿੱਚ ਗਣਿਤ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਨੂੰ ਇਹ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਉਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸਾਰੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਮੂਲ ਅੰਕਾਂ ਵਿੱਚ ਮੁਹਾਰਤ ਰੱਖਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਭਾਰਤੀ ਸੰਖਿਆਵਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਦੇ ਹੋਏ, ਸੰਖਿਆਵਾਂ ਅਤੇ ਸੰਖਿਆ ਸੰਚਾਲਨ ਵਿੱਚ ਨਾ ਸਿਰਫ਼ ਰਵਾਨਗੀ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਵੇਗੀ, ਸਗੋਂ ਸਪੇਸ ਅਤੇ ਮਾਪ ਨੂੰ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰਨ ਵਾਲੀਆਂ ਸਥਿਤੀਆਂ ਨੂੰ ਸੰਚਾਲਨ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਵੀ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਵੇਗੀ।
- ਅ. ਗਣਿਤਿਕ ਸੋਚ:** ਗਣਿਤਿਕ ਸੋਚ ਵਿੱਚ ਸੰਸਾਰ ਬਾਰੇ ਸੋਚਣ ਅਤੇ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰਨ ਦੇ ਯੋਜਨਾਬੱਧ ਅਤੇ ਤਰਕਸੰਗਤ ਤਰੀਕੇ ਸ਼ਾਮਲ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਪੈਟਰਨਾਂ ਦੀ ਪਛਾਣ ਕਰਨ, ਪੈਟਰਨਾਂ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰਨ, ਮਾਪਣ ਅਤੇ ਕਟੋਤੀਵਾਦੀ ਤਰਕ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਨ, ਕਲਪਨਾ ਨਾਲ ਕੰਮ ਕਰਨ ਅਤੇ ਸਪਸ਼ਟ ਅਤੇ ਸਹੀ ਢੰਗ ਨਾਲ ਸੰਚਾਰ ਕਰਨ ਦੀਆਂ ਸਮਰੱਥਾਵਾਂ ਗਣਿਤਿਕ ਸੋਚ ਦੀਆਂ ਕੁਝ ਉਦਾਹਰਨਾਂ ਹਨ। ਸਕੂਲਾਂ ਵਿੱਚ ਗਣਿਤ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਸਾਰੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਵਿੱਚ ਅਜਿਹੀ ਗਣਿਤ ਦੀ ਸੋਚ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ।
- ੲ. ਸਮੱਸਿਆ ਹੱਲ ਕਰਨਾ:** ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪਰਿਭਾਸ਼ਿਤ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਨੂੰ ਤਿਆਰ ਕਰਨ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਜੋ ਗਣਿਤ ਦੀ ਸੋਚ ਦੁਆਰਾ ਹੱਲ ਕੀਤੀਆਂ ਜਾ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ, ਗਣਿਤ ਸਿੱਖਣ ਦਾ ਇੱਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਪਹਿਲੂ ਹੈ। ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਅਤੇ ਬੁਝਾਰਤਾਂ ਦਾ ਸਪਸ਼ਟ ਅਤੇ ਸਟੀਕ ਰੂਪ, ਉਚਿਤ ਗਣਿਤਿਕ ਸੰਕਲਪਾਂ ਅਤੇ ਤਕਨੀਕਾਂ ਨੂੰ ਜਾਣਨਾ ਜੋ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਦਾ ਨਮੂਨਾ ਬਣਾ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਨੂੰ ਹੱਲ ਕਰਨ ਲਈ ਤਕਨੀਕਾਂ ਅਤੇ ਸਿਰਜਣਾਤਮਿਕਤਾ ਦਾ ਮਾਲਕ ਹੋਣਾ ਸਮੱਸਿਆ ਦੇ ਹੱਲ ਦੇ ਮੁੱਖ ਪਹਿਲੂ ਹਨ। ਸਕੂਲਾਂ ਵਿੱਚ ਗਣਿਤ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਸਾਰੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਵਿੱਚ ਅਜਿਹੀ ਸਮੱਸਿਆ ਹੱਲ ਕਰਨ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਸਮੱਸਿਆ ਹੱਲ ਕਰਨ ਨਾਲ ਲਗਨ, ਉਤਸੁਕਤਾ, ਆਤਮ-ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਅਤੇ ਕਠੋਰਤਾ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਵੀ ਵਿਕਸਿਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।
- ੳ. ਗਣਿਤਿਕ ਅਨੁਭਵ:** ਗਣਿਤ ਵਿੱਚ ਕੀ ਸੱਚ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਜਾਂ ਕੀ ਨਹੀਂ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਇਸ ਲਈ ਇੱਕ ਅਨੁਭਵ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨਾ ਅਕਸਰ ਓਨਾ ਹੀ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਜਿੰਨਾ ਕਿ ਗਣਿਤ ਦੀ ਵਧੇਰੇ ਰਸਮੀ 'ਪੇਪਰ ਪੈਨਸਿੱਲ' ਕਰਨਾ। ਗਣਿਤ ਦੇ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਤਰਕ ਦੇ ਆਮ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਅਤੇ ਪੈਟਰਨਾਂ 'ਤੇ ਧਿਆਨ ਕੇਂਦਰਿਤ ਕਰਨਾ, ਸਹੀ ਜਵਾਬਾਂ ਦਾ ਅਨੁਮਾਨ ਲਗਾਉਣਾ (ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ 'ਮਾਣ ਦੇ ਕ੍ਰਮ' ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ) ਸਹੀ ਜਵਾਬ ਦੇਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਅਤੇ ਕੰਮ ਕਰਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਗ਼ੈਰ-ਰਸਮੀ ਬਹਿਸ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਣਾ। ਕਠੋਰ ਸਬੂਤ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਵਿੱਚ ਅਜਿਹੀ ਗਣਿਤਿਕ ਸੂਝ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨ ਦੇ ਸਾਰੇ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਤਰੀਕੇ ਹਨ। ਸਾਰੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਵਿੱਚ ਸਕੂਲਾਂ ਵਿੱਚ ਗਣਿਤ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਅਜਿਹੀ ਗਣਿਤ ਦੀ ਸੂਝ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਕਰਨਾ ਇੱਕ ਉਦੇਸ਼ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ਹ. **ਖੁਸ਼ੀ, ਉਤਸੁਕਤਾ ਅਤੇ ਹੈਰਾਨੀ:** ਪੈਟਰਨਾਂ ਅਤੇ ਹੋਰ ਗਣਿਤਿਕ ਸੰਕਲਪਾਂ, ਵਿਚਾਰਾਂ ਅਤੇ ਮਾਡਲਾਂ ਦੀ ਖੋਜ ਕਰਨ, ਸਮਝਣ ਅਤੇ ਕਦਰ ਕਰਨ ਲਈ ਮਹਾਨ ਰਚਨਾਤਮਿਕਤਾ ਦੀ ਲੋੜ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਅਕਸਰ ਬਹੁਤ ਹੈਰਾਨੀ ਅਤੇ ਖੁਸ਼ੀ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਗਣਿਤ ਨੂੰ ਸਿਰਫ਼ ਗਣਨਾਵਾਂ ਅਤੇ ਮਕੈਨੀਕਲ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ ਵਜੋਂ ਦੇਖਣਾ ਬਹੁਤ ਸੀਮਿਤ ਹੈ। ਸਕੂਲਾਂ ਵਿੱਚ ਗਣਿਤ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਨੂੰ ਸਾਰੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਵਿੱਚ ਖੁਸ਼ੀ, ਉਤਸੁਕਤਾ, ਸੁਹਜ, ਰਚਨਾਤਮਿਕਤਾ ਅਤੇ ਅਚੰਭੇ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਪੈਦਾ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ।

ਭਾਗ 3.2

ਗਿਆਨ ਦਾ ਸੁਭਾਅ

ਕਿਸੇ ਵੀ ਹੋਰ ਵਿਸ਼ੇ ਦੇ ਉਲਟ, ਗਣਿਤ ਵਿੱਚ ਸੱਚ ਦੀ ਧਾਰਨਾ ਸਦੀਵੀ ਅਤੇ ਪੂਰਨ ਹੈ। ਦੂਜੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿੱਚ, ਇੱਕ ਵਾਰ ਧਾਰਨਾਵਾਂ (ਕਈ ਵਾਰ ਸਵੈ-ਸਿੱਧ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ) ਉੱਤੇ ਸਹਿਮਤੀ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਇੱਕ ਗਣਿਤਿਕ ਸੱਚ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਧਾਰਨਾਵਾਂ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਤਰਕਪੂਰਨ ਅਤੇ ਸਖ਼ਤ ਤਰਕ (ਕਈ ਵਾਰ ਪ੍ਰਮਾਣ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ) ਦੁਆਰਾ ਸਥਾਪਤ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਉਸ ਸੱਚਾਈ ਦਾ ਖੰਡਨ ਜਾਂ ਬਹਿਸ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਅਤੇ ਇਹ ਹਰ ਸਮੇਂ ਲਈ ਸੱਚ ਹੈ। ਮੌਕੇ 'ਤੇ, ਗਣਿਤ-ਵਿਗਿਆਨੀ ਉਸੇ ਸੱਚ ਨੂੰ ਸਥਾਪਿਤ ਕਰਨ ਲਈ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਵੀਆਂ ਤਰਕਪੂਰਨ ਦਲੀਲਾਂ ਜਾਂ ਸਬੂਤ ਲੱਭ ਸਕਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਇਹ ਵੀ ਇੱਕ ਸਫਲਤਾ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ; ਇਹ ਇਸ ਲਈ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਗਣਿਤ ਕੇਵਲ ਸੱਚਾਈਆਂ ਦਾ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਸਗੋਂ ਇਹਨਾਂ ਸੱਚਾਈਆਂ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚਣ ਲਈ ਵਰਤੇ ਜਾਂਦੇ ਤਰੀਕਿਆਂ, ਸਾਧਨਾਂ ਅਤੇ ਦਲੀਲਾਂ ਦਾ ਇੱਕ ਢਾਂਚਾ ਵੀ ਹੈ।

ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਸਾਲਾਂ ਵਿੱਚ, ਗਣਿਤਿਕ ਸੱਚਾਈਆਂ ਜੋ ਮਨੁੱਖਾਂ ਨੂੰ ਜਾਣੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ, ਗਿਣਤੀ ਅਤੇ ਦਾਇਰੇ ਵਿੱਚ ਵਧੀਆਂ ਹਨ। ਅਕਸਰ, ਨਵੀਆਂ ਗਣਿਤਿਕ ਸੱਚਾਈਆਂ ਜੋ ਖੋਜੀਆਂ ਅਤੇ ਸਥਾਪਿਤ ਕੀਤੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ, ਪਿਛਲੀਆਂ ਜਾਣੀਆਂ ਗਈਆਂ ਸੱਚਾਈਆਂ 'ਤੇ ਬਣਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਸ ਕਾਰਨ ਕਰਕੇ, ਗਣਿਤ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ, ਗਣਿਤ ਦੇ ਗਿਆਨ ਵਾਂਗ, ਪਹਿਲਾਂ ਸੰਚਤ ਹੈ। ਨਵੀਆਂ ਧਾਰਨਾਵਾਂ ਜੋ ਸਿੱਖੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ, ਅਕਸਰ ਉਹਨਾਂ ਤੇ ਬਣਦੀਆਂ ਹਨ ਜੋ ਪਹਿਲਾਂ ਸਿੱਖੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ।

ਗਣਿਤ ਦਾ ਗਿਆਨ ਪੈਟਰਨਾਂ ਨੂੰ ਲੱਭਣ, ਅਨੁਮਾਨ ਲਗਾਉਣ (ਅਰਥਾਤ, ਪ੍ਰਸਤਾਵਿਤ ਸੱਚਾਈਆਂ) ਦੁਆਰਾ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਫਿਰ ਉਹਨਾਂ ਅਨੁਮਾਨਾਂ ਨੂੰ ਤਰਕਪੂਰਨ ਅਤੇ ਸਖ਼ਤ ਤਰਕ (ਅਰਥਾਤ, ਸਪਸ਼ਟੀਕਰਨ/ਪ੍ਰਮਾਣ ਜਾਂ ਜਵਾਬੀ ਉਦਾਹਰਨਾਂ ਦੁਆਰਾ) ਦੀ ਪੁਸ਼ਟੀ/ਖੰਡਨ ਕਰਕੇ। ਪੈਟਰਨ ਲੱਭਣ, ਅਨੁਮਾਨ ਲਗਾਉਣ ਅਤੇ ਸਬੂਤ ਜਾਂ ਉਲਟ ਉਦਾਹਰਨਾਂ ਲੱਭਣ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਵਿੱਚ ਅਕਸਰ ਰਚਨਾਤਮਿਕਤਾ, ਸੁਹਜ-ਸ਼ਾਸਤਰ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਅਤੇ ਸ਼ਾਨਦਾਰਤਾ ਸ਼ਾਮਲ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਅਕਸਰ, ਇੱਕੋ ਗਣਿਤਿਕ ਸੱਚ 'ਤੇ ਪਹੁੰਚਣ ਦੇ ਕਈ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਤਰੀਕੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਇੱਕੋ ਸਮੱਸਿਆ ਨੂੰ ਹੱਲ ਕਰਨ ਦੇ ਕਈ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਤਰੀਕੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇਹੀ ਕਾਰਨ ਹੈ ਕਿ ਗਣਿਤ-ਵਿਗਿਆਨੀ ਅਕਸਰ ਆਪਣੇ ਵਿਸ਼ੇ ਨੂੰ ਵਿਗਿਆਨ ਨਾਲੋਂ ਕਲਾ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਦਰਸਾਉਂਦੇ ਹਨ।

ਗਣਿਤ ਅਕਸਰ ਸੰਚਾਰ ਲਈ ਇੱਕ ਰਸਮੀ, ਸ਼ੈਲੀ ਵਾਲੀ ਅਤੇ ਪ੍ਰਤੀਕਾਤਮਿਕ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਦਾ ਹੈ ਤਾਂਜੋ ਦਾਅਵਿਆਂ ਦੀ ਸਪਸ਼ਟ ਵਿਆਖਿਆ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕੇ। ਵਾਸਤਵ ਵਿੱਚ, ਗਣਿਤ ਦੀ ਖੋਜ ਭਰੋਸੇਮੰਦ ਅਨੁਭਵ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਗ਼ੈਰ-ਰਸਮੀ ਦਲੀਲਾਂ ਦੁਆਰਾ ਦਰਸਾਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਇਸ ਕਾਰਨ ਹੈ ਕਿ ਗਣਿਤ ਨੂੰ ਸਿੱਖਣ ਅਤੇ ਕਰਨ ਦੇ ਇੱਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਪਹਿਲੂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਅਨੁਭਵੀ ਗਿਆਨ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਕਰਨਾ ਦੱਸਿਆ ਗਿਆ ਹੈ।

ਭਾਗ 3.3

ਮੌਜੂਦਾ ਚੁਣੌਤੀਆਂ

ਸਾਡੀ ਮੌਜੂਦਾ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਨੇ ਗਣਿਤ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਸੰਬੰਧ ਵਿੱਚ ਕਈ ਚੁਣੌਤੀਆਂ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਕੀਤਾ ਹੈ।

ੳ. ਵਰਤਮਾਨ ਵਿੱਚ, ਸ਼ੁਰੂਆਤੀ ਪੱਧਰ ਵਿੱਚ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦਾ ਇੱਕ ਵੱਡਾ ਅਨੁਪਾਤ ਬੁਨਿਆਦੀ ਸਾਖਰਤਾ ਅਤੇ ਸੰਖਿਆ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਨਹੀਂ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਹ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਲਈ ਗਣਿਤ ਵਿੱਚ ਹੋਰ ਉੱਚੀ ਸਿੱਖਿਆ ਹਾਸਲ ਕਰਨਾ ਮੁਸ਼ਕਲ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਬਾਅਦ ਦੇ ਸਾਲਾਂ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ, ਆਰਥਿਕ ਅਤੇ ਲੋਕਤੰਤਰੀ ਭਾਗੀਦਾਰੀ ਤੋਂ ਵੱਖ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂਕਿ ਪਿਛਲੇ ਭਾਗਾਂ ਵਿੱਚ ਦੱਸਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਸਾਰੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਲਈ ਬੁਨਿਆਦੀ ਸਾਖਰਤਾ ਅਤੇ ਸੰਖਿਆ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨਾ ਇਸ ਲਈ ਇੱਕ ਫੌਰੀ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਮਿਸ਼ਨ ਅਤੇ ਫਾਊਂਡੇਸ਼ਨਲ ਪੱਧਰ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਦਾ ਕੇਂਦਰੀ ਟੀਚਾ ਬਣਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

- ਅ. ਗਣਿਤ ਦੀ ਸਿਖਲਾਈ ਰਵਾਇਤੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਰਚਨਾਤਮਿਕ ਅਤੇ ਸੁਹਜ ਦੀ ਬਜਾਏ ਵਧੇਰੇ 'ਰੋਬੋਟਿਕ' ਅਤੇ 'ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਤਮਿਕ' ਰਹੀ ਹੈ। ਇਹ ਗਣਿਤ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ ਦੀ ਗ਼ਲਤ ਵਿਆਖਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਸਕੂਲੀ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਵਿੱਚ ਇਸ ਨੂੰ ਸੰਬੋਧਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।
- ਬ. ਅਕਸਰ, ਗਣਿਤ ਦੀਆਂ ਧਾਰਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਣ ਲਈ ਪਾਠ-ਪੁਸਤਕਾਂ ਵਿੱਚ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸਮੱਗਰੀ, ਸਿਖਿਆਰਥੀਆਂ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਸੰਗਿਕ ਹਕੀਕਤਾਂ ਤੋਂ ਬਹੁਤ ਦੂਰ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਨੌਜਵਾਨ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਕੁਝ ਗਣਿਤਿਕ ਸੰਕਲਪਾਂ ਨੂੰ ਜਜ਼ਬ ਕਰਨਾ ਅਸਾਨ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਜਦੋਂ ਉਹ ਸਿੱਧੇ ਆਪਣੇ ਅਨੁਭਵਾਂ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਪਾਠ-ਪੁਸਤਕਾਂ, ਕਲਾਸਰੂਮ ਦੀਆਂ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਅਤੇ ਉਦਾਹਰਨਾਂ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਜਦੋਂ ਵੀ ਸੰਭਵ ਹੋਵੇ, ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰੇਰਿਤ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।
- ਸ. ਗਣਿਤ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਅਤੇ ਸਿੱਖਣ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਤੀਕਾਤਮਿਕ ਭਾਸ਼ਾ ਅਤੇ ਰਸਮੀਵਾਦ 'ਤੇ ਇੱਕ ਗ਼ਲਤ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਜ਼ੋਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ, ਨਾਕਿ ਗਣਿਤ ਦੀ ਖੋਜ ਲਈ ਬਹੁਤ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹੈ ਜੋਕਿ ਗ਼ੈਰ-ਰਸਮੀ ਦਲੀਲਬਾਜ਼ੀ ਅਤੇ ਗਣਿਤਿਕ ਅਨੁਭਵ ਦੇ ਵਿਕਾਸ 'ਤੇ ਹੈ।
- ਹ. ਮੁਲਾਂਕਣ ਦੇ ਢੰਗਾਂ ਨੇ ਵੀ, ਰੋਟ ਸਿੱਖਣ ਅਤੇ ਅਰਥਹੀਣ ਅਭਿਆਸਾਂ ਅਤੇ ਅਭਿਆਸਾਂ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੇ ਬਦਲੇ ਵਿੱਚ ਗਣਿਤ ਦੀ ਧਾਰਨਾ ਨੂੰ ਉੱਚ ਮਕੈਨੀਕਲ ਅਤੇ ਗਣਨਾਤਮਿਕ ਵਜੋਂ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਮੁਲਾਂਕਣ ਨੂੰ ਮਕੈਨੀਕਲ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ ਅਤੇ ਰੋਟ ਲਰਨਿੰਗ ਦੀ ਬਜਾਏ ਮੂਲ ਗਣਿਤਿਕ ਸਮਰੱਥਾਵਾਂ, ਯੋਗਤਾਵਾਂ ਅਤੇ ਰਚਨਾਤਮਿਕਤਾ ਦੀ ਅਸਲ ਸਮਝ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰਨ ਵੱਲ ਵਧਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।
- ਕ. ਅੰਤ ਵਿੱਚ, ਮੌਜੂਦਾ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਵਿੱਚ ਬਦਕਿਸਮਤੀ ਨਾਲ ਗਣਿਤ ਦਾ ਅਸਲ ਡਰ ਪੈਦਾ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਨਾਲ ਨਜਿੱਠਣ ਲਈ ਸਮਾਜ ਨੂੰ ਗਣਿਤ ਬਾਰੇ ਸਮਝਣ ਅਤੇ ਗੱਲ ਕਰਨ ਦੇ ਤਰੀਕੇ ਵਿੱਚ ਕੁਝ ਪਰਿਵਰਤਨਾਂ ਦੀ ਲੋੜ ਹੋਵੇਗੀ ਪਰ ਅਧਿਆਪਨ-ਸਿਖਲਾਈ ਵਿਧੀਆਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਦੁਆਰਾ ਵੀ ਸੰਬੋਧਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਜੋ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਗਣਿਤ ਅਤੇ ਮੁਲਾਂਕਣ ਵਿਧੀਆਂ ਵਿੱਚ ਅਰਥ ਅਤੇ ਅਨੰਦ ਲੱਭਣ ਲਈ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰਦੇ ਹਨ ਜੋ ਇਸ ਖੁਸ਼ੀ ਨੂੰ ਖ਼ਤਮ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ। ਖੇਡ, ਖੋਜ, ਚਰਚਾ, ਖੇਡਾਂ ਅਤੇ ਬੁਝਾਰਤਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਇੰਟਰਐਕਟਿਵ ਟੀਚਿੰਗ-ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਤਰੀਕੇ ਵੀ ਇਸ ਡਰ ਦਾ ਮੁਕਾਬਲਾ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ।

ਬਕਸਾ 3.3i

ਗਣਿਤ ਦਾ ਡਰ

ਇੱਥੇ ਦੋ ਮੁੱਖ ਪਹਿਲੂ ਹਨ ਜੋ ਗਣਿਤ ਦੇ ਡਰ ਦਾ ਕਾਰਨ ਬਣਦੇ ਹਨ: (1) ਵਿਸ਼ੇ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ ਅਤੇ ਇਸ ਨੂੰ ਕਿਵੇਂ ਸਿਖਾਇਆ ਅਤੇ ਮੁਲਾਂਕਣ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ; (2) ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਇਸ ਨੂੰ ਕਿਵੇਂ ਸਮਝਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

1. ਗਣਿਤ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ ਅਤੇ ਇਸ ਨੂੰ ਕਿਵੇਂ ਸਿਖਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ:

- ੳ. ਗਣਿਤ ਵਿੱਚ ਧਾਰਨਾਵਾਂ ਅਕਸਰ ਕੁਦਰਤ ਵਿੱਚ ਸੰਚਤ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਜੇਕਰ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਸਥਾਨ ਮੁੱਲ ਨਾਲ ਸੰਘਰਸ਼ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਤਾਂ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਤੌਰ 'ਤੇ ਉਹ ਸਾਰੇ ਚਾਰ ਬੁਨਿਆਦੀ ਉਪਰੇਸ਼ਨਾਂ ਅਤੇ ਦਸ਼ਮਲਵ ਸੰਖਿਆਵਾਂ ਨਾਲ ਸੰਘਰਸ਼ ਕਰਨਗੇ ਅਤੇ ਇਸ ਲਈ ਸ਼ਬਦ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਵਿੱਚ। ਸ਼ੁਰੂਆਤੀ ਪੱਧਰ ਵਿੱਚ, ਇਹ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਕਿ ਹਰੇਕ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਨੇ ਗਣਿਤ ਵਿੱਚ ਬੁਨਿਆਦੀ ਸੰਕਲਪਾਂ ਵਿੱਚ ਮੁਹਾਰਤ ਹਾਸਲ ਕੀਤੀ ਹੈ, ਅਧਿਆਪਕ ਨੂੰ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਅਨੁਭਵ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ।
- ਅ. ਜਦੋਂ ਚਿੰਨ੍ਹ-ਗਣਿਤ ਦੀ 'ਭਾਸ਼ਾ' ਦੇ ਹਿੱਸੇ ਨੂੰ ਸਮਝੇ ਬਿਨਾਂ ਹੇਰਾਫੇਰੀ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਇੱਕ ਬਿੰਦੂ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਬੋਰੀਅਤ ਅਤੇ ਬੇਚੈਨੀ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ 'ਤੇ ਹਾਵੀ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਵਿਛੋੜਾ ਵਿਕਸਿਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ, ਅਧਿਆਪਕ ਲਈ ਸਥਾਨਿਕ ਭਾਸ਼ਾ (ਖਾਸ ਕਰ ਕੇ ਪ੍ਰੈਪਰੇਟਰੀ ਪੱਧਰ ਤੱਕ) ਠੋਸ ਵਸਤੂਆਂ ਜਾਂ ਉਦਾਹਰਨਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰ ਕੇ ਖੋਜ ਕਰਨ ਲਈ ਐਕਸਪੋਜ਼ਰ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨਾ ਅਤੇ ਹੌਲੀ-ਹੌਲੀ ਹੋਰ ਬੀਜਗਣਿਤਿਕ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਸ਼ਿਫਟ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।
- ੲ. ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਮੁਲਾਂਕਣ ਤਕਨੀਕਾਂ ਅਤੇ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਤੱਥਾਂ, ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ ਅਤੇ ਫਾਰਮੂਲਿਆਂ ਦੀ ਯਾਦ 'ਤੇ ਕੇਂਦਰਿਤ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਹਾਲਾਂਕਿ, ਮੁਲਾਂਕਣ ਨੂੰ ਸਮਝ, ਤਰਕ ਅਤੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਸੰਦਰਭਾਂ ਵਿੱਚ ਗਣਿਤ ਦੀ ਤਕਨੀਕ ਕਦੋਂ ਅਤੇ ਕਿਵੇਂ ਵਰਤੀ ਜਾਣੀ ਹੈ, 'ਤੇ ਧਿਆਨ ਕੇਂਦਰਿਤ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

2. ਸਮਾਜਿਕ ਧਾਰਨਾਵਾਂ ਅਤੇ ਉਮੀਦਾਂ:

ੳ. ਵੱਡੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿੱਚ ਮਾਪੇ ਆਪਣੇ ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਜਨੂੰਨ ਅਤੇ ਰੁਚੀਆਂ ਦੀ ਪਰਵਾਹ ਕੀਤੇ ਬਿਨਾਂ, ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਬੱਚਿਆਂ ਤੋਂ ਵਿਗਿਆਨ ਸਟੀਮ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਕੈਰੀਅਰ ਚੁਣਨ ਦੀ ਉਮੀਦ ਰੱਖਦੇ ਹਨ, ਇਹ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਗਣਿਤ ਦੀ ਖੋਜ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਦਾ ਅਨੰਦ ਲੈਣ ਤੋਂ ਰੋਕਦਾ ਹੈ।

ਅ. ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਗਣਿਤ ਦੀ ਯੋਗਤਾ ਨੂੰ ਪ੍ਰੋਫੈਸ਼ਨਲ ਕੋਰਸਾਂ, ਜਿਵੇਂਕਿ ਇੰਜਨੀਅਰਿੰਗ ਵਿੱਚ, ਪ੍ਰਤੀਯੋਗੀ ਦਾਖਲਾ ਪਰੀਖਿਆਵਾਂ ਵਿੱਚ ‘ਕਰੈਕਿੰਗ’ ਲਈ ਕੇਂਦਰੀ ਵਜੋਂ ਦੇਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹਨਾਂ ਪਰੀਖਿਆਵਾਂ ਵਿੱਚ ਭਾਰੀ ਮੁਕਾਬਲੇ ਦੇ ਕਾਰਨ, ਮਾਪੇ ਕਈ ਵਾਰ ਆਪਣੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਕੋਚਿੰਗ ਕਲਾਸਾਂ ਵਿੱਚ ਜਾਣ ਅਤੇ ਗਣਿਤ ਵਿੱਚ ਉੱਚੇ ਅੰਕ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ ਭਾਰੀ ਦਬਾਅ ਦੇ ਬੋਝ ਨਾਲ ਖਤਮ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਨਾਕਿ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਰਫਤਾਰ ਨਾਲ ਅੱਗੇ ਵਧਣ ਅਤੇ ਇਸ ਦੀ ਖੁਸ਼ੀ ਅਤੇ ਅਚੰਭੇ ਦੀ ਕਦਰ ਕਰਨ ਦੀ ਇਜਾਜ਼ਤ ਦੇਣ ਦੀ ਬਜਾਏ।

ਇਸ ਲਈ, ਸਾਨੂੰ ਇੱਕ ਅਜਿਹੇ ਵਿਅਕਤੀ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਾਉਣ ਦੀ ਪਹੁੰਚ ’ਤੇ ਮੁੜ ਵਿਚਾਰ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਜਿੱਥੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਗਣਿਤ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਜੀਵਨ ਦੇ ਇੱਕ ਹਿੱਸੇ ਵਜੋਂ ਦੇਖਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਤਰਕ ਅਤੇ ਰਚਨਾਤਮਿਕ ਸਮੱਸਿਆ ਹੱਲ ਕਰਨ ’ਤੇ ਵਧੇਰੇ ਧਿਆਨ ਕੇਂਦਰਿਤ ਕਰਦੇ ਹੋਏ, ਇਸ ਦਾ ਅਨੰਦ ਮਾਣਦੇ ਹਨ, ਜਿਵੇਂਕਿ ਭਾਸ਼ਾ ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਨਾਲ, ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਗਣਿਤ ਵਿੱਚ ਪਿੱਛੇ ਨਹੀਂ ਜਾਣ ਦਿੱਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਜੇਕਰ ਉਹ ਪਿੱਛੇ ਪੈ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਫੜਨ ਲਈ ਤੁਰੰਤ ਸਹਾਇਤਾ ਦਿੱਤੀ ਜਾਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। NEP 2020 ਨੇ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਸਕੂਲਾਂ ਵਿੱਚ ਪੜ੍ਹਾਈ ਦੀ ਸਕੀਮ ਤੋਂ ਪ੍ਰਤੀਯੋਗੀ ਦਾਖਲਾ ਪਰੀਖਿਆਵਾਂ ਅਤੇ ‘ਕੋਚਿੰਗ ਕਲਚਰ’ ਨੂੰ ਵੱਖ ਕਰਨ ਦਾ ਸੁਝਾਅ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਇਹ ਉਪਾਅ ਇਸ ਸਥਿਤੀ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕਰਨਗੇ।

ਭਾਗ 3.4

ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਮਿਆਰ

ਫਾਊਂਡੇਸ਼ਨਲ ਪੱਧਰ ਵਿੱਚ, ਬੁਨਿਆਦ ਅੰਕਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨਾ ਗਣਿਤ ਦੇ ਮੁੱਖ ਫੋਕਸ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਬੁਨਿਆਦੀ ਅੰਕਾਂ ਵਿੱਚ ਭਾਰਤੀ ਅੰਕਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਣਾ, ਭਾਰਤੀ ਅੰਕਾਂ ਨਾਲ ਜੋੜਨਾ ਅਤੇ ਘਟਾਉਣਾ, ਗ਼ੈਰ-ਮਿਆਰੀ ਸਾਧਨਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰ ਕੇ ਮੂਲ ਅਕਾਰਾਂ ਅਤੇ ਮਾਪਾਂ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨਾ ਅਤੇ ਖੇਡ ਦੁਆਰਾ ਸ਼ੁਰੂਆਤੀ ਗਣਿਤਿਕ ਸੋਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੈ।

ਪ੍ਰੈਪਰੇਟਰੀ ਪੱਧਰ ਵਿੱਚ, ਜਦੋਂਕਿ ਫੋਕਸ ਸੰਖਿਆਵਾਂ, ਸੰਚਾਲਨ (ਸਾਰੇ ਚਾਰ ਬੁਨਿਆਦੀ ਸੰਚਾਲਨ), ਅਕਾਰ ਅਤੇ ਸਥਾਨਿਕ ਭਾਵਨਾ, ਮਾਪ (ਮਿਆਰੀ ਸੰਦ ਅਤੇ ਇਕਾਈਆਂ) ਅਤੇ ਡਾਟਾ ਹੈਂਡਲਿੰਗ ਦੀ ਸੰਕਲਪਿਕ ਸਮਝ ਨੂੰ ਬਣਾਉਣ ਤੇ ਕੰਮ ਕਰਨ ’ਤੇ ਹੈ, ਉਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਸਮਰੱਥਾਵਾਂ ਨੂੰ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨਾ ਹੈ। ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਜੀਵਨ ਦੀਆਂ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਨੂੰ ਹੱਲ ਕਰਨ ਲਈ ਵਿਧੀਗਤ ਰਵਾਨਗੀ ਅਤੇ ਗਣਿਤਿਕ ਅਤੇ ਗਣਨਾਤਮਿਕ ਸੋਚ।

ਮਿਡਲ ਪੱਧਰ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰੈਪਰੇਟਰੀ ਪੱਧਰ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖੀਆਂ ਗਈਆਂ ਕੁਝ ਧਾਰਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਹੋਰ ਵਿਆਪਕ ਤੌਰ ’ਤੇ ਲਾਗੂ ਕਰਨ ਲਈ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸੰਖੇਪ ਕਰਨ ਵੱਲ ਜ਼ੋਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਅਲਜਬਰਾ, ਖ਼ਾਸ ਤੌਰ ’ਤੇ, ਇਸ ਪੜਾਅ ’ਤੇ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਦੁਆਰਾ ਵਿਦਿਆਰਥੀ, ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ ਪੈਟਰਨਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਣ, ਵਧਾਉਣ ਅਤੇ ਆਮ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਨਿਯਮ ਬਣਾਉਣ ਦੇ ਯੋਗ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਪੜਾਅ ’ਤੇ ਹੋਰ ਅਮੂਰਤ ਜਿਓਮੈਟ੍ਰਿਕ ਵਿਚਾਰ ਵੀ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਅਤੇ ਬੁਝਾਰਤਾਂ ਨੂੰ ਹੱਲ ਕਰਨ ਲਈ ਅਲਜਬਰਾ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਾਂ ਦੀ ਖੋਜ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਅੰਤ ਵਿੱਚ, **ਸੈਂਡਰੀ ਪੱਧਰ** ਲਾਜ਼ੀਕਲ ਤਰਕ ਦੁਆਰਾ ਦਾਅਵਿਆਂ ਅਤੇ ਦਲੀਲਾਂ ਨੂੰ ਜਾਇਜ਼ ਠਹਿਰਾਉਣ ਦੀ ਯੋਗਤਾ ਨੂੰ ਹੋਰ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨ ’ਤੇ ਕੇਂਦਰਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਕਲਪਨਾ ਨਾਲ ਕੰਮ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਅਰਾਮਦੇਹ ਬਣ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਗਣਿਤ ਅਤੇ ਕੰਪਿਊਟੇਸ਼ਨਲ ਥਿੰਕਿੰਗ ਦੀਆਂ ਹੋਰ ਮੁੱਖ ਤਕਨੀਕਾਂ, ਜਿਵੇਂਕਿ ਗਣਿਤ ਘਟਨਾਵਾਂ ਦਾ ਮਾਡਲਿੰਗ ਅਤੇ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਨੂੰ ਹੱਲ ਕਰਨ ਲਈ ਐਲਗੋਰਿਦਮ ਦਾ ਵਿਕਾਸ।

ਪੜਾਵਾਂ ਦੇ ਪਾਰ, ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਗਣਿਤ ਦੇ ਹੁਨਰ, ਜਿਵੇਂਕਿ ਸਮੱਸਿਆ ਹੱਲ ਕਰਨਾ, ਵਿਜ਼ੂਅਲਾਈਜ਼ੇਸ਼ਨ, ਅਨੁਕੂਲਤਾ, ਪ੍ਰਤੀਨਿਧਤਾ ਅਤੇ ਸੰਚਾਰ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗਣਿਤ ਅਤੇ ਗਣਨਾਤਮਿਕ ਸੋਚ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਬੁਝਾਰਤਾਂ, ਤਸਵੀਰਾਂ, ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀਆਂ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ, ਅਨੁਕੂਲਨ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਨੂੰ ਬਣਾਉਣ ਅਤੇ ਹੱਲ ਕਰਨ ਦੁਆਰਾ, ਵੱਖ-ਵੱਖ ਮੁੱਲਾਂ ਅਤੇ ਸੁਭਾਅ ਜਿਵੇਂਕਿ ਲਗਨ, ਉਤਸੁਕਤਾ, ਵਿਸ਼ਵਾਸ, ਕਠੋਰਤਾ ਅਤੇ ਇਮਾਨਦਾਰੀ ਨੂੰ ਪੱਧਰ ਵਿੱਚ ਵਿਕਸਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇਗਾ।

ਅੰਤ ਵਿੱਚ, ਗਣਿਤ ਦਾ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਸਾਲਾਂ ਦਾ ਇੱਕ ਬਹੁਤ ਹੀ ਅਮੀਰ ਇਤਿਹਾਸ ਹੈ। ਭਾਰਤ ਉਹ ਥਾਂ ਹੈ, ਜਿੱਥੇ ਸਥਾਨ ਮੁੱਲ ਸੰਖਿਆ ਪ੍ਰਣਾਲੀ (ਜ਼ੀਰੋ ਸਮੇਤ) ਜਿਸ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਅੱਜ ਅਸੀਂ ਸਾਰੇ ਨੰਬਰ ਲਿਖਣ ਲਈ ਕਰਦੇ ਹਾਂ, ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਵਿਕਸਿਤ ਅਤੇ ਵਰਤੀ ਗਈ ਸੀ ਅਤੇ ਜਿੱਥੇ ਬੀਜਗਣਿਤ, ਜਿਓਮੈਟਰੀ, ਤਿਕੋਣਮਿਤੀ ਅਤੇ ਕੈਲਕੂਲਸ ਦੀਆਂ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਮੁੱਖ ਬੁਨਿਆਦਾਂ

ਰੱਖੀਆਂ ਗਈਆਂ ਸਨ। ਭਾਰਤ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਪੂਰੀ ਦੁਨੀਆ ਵਿੱਚ ਗਣਿਤ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਬਾਰੇ ਸਿੱਖਣ ਨਾਲ, ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਜੜ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਜੁੜਨ ਨੂੰ ਵਧਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਨਾਲ ਹੀ ਗਣਿਤ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਦੀ ਵਧੇਰੇ ਆਮ ਪ੍ਰਸੰਸਾ ਅਤੇ ਸਮੇਂ ਦੇ ਨਾਲ ਗਣਿਤ ਦੀਆਂ ਧਾਰਨਾਵਾਂ ਦੇ ਸ਼ਾਨਦਾਰ ਵਿਕਾਸ ਅਤੇ ਇਹਨਾਂ ਘਟਨਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਭਾਰਤ ਦੀ ਅਹਿਮ ਭੂਮਿਕਾ।

3.4.1 ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਦੇ ਟੀਚੇ ਅਤੇ ਯੋਗਤਾਵਾਂ

3.4.1.1 ਪ੍ਰੈਪਰੇਟਰੀ ਪੱਧਰ

<p>CG-1</p> <p>ਸੰਖਿਆਵਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਦਾ ਹੈ (ਗਿਣਤੀ ਸੰਖਿਆਵਾਂ ਅਤੇ ਅੰਸ਼ਾਂ), ਭਾਰਤੀ ਸਥਾਨ ਮੁੱਲ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਸੰਪੂਰਨ ਸੰਖਿਆਵਾਂ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦਾ ਹੈ, ਸੰਪੂਰਨ ਸੰਖਿਆਵਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਚਾਰ ਬੁਨਿਆਦੀ ਕਿਰਿਆਵਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਦਾ ਅਤੇ ਪੂਰਾ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸੰਖਿਆ ਕ੍ਰਮਾਂ ਵਿੱਚ ਪੈਟਰਨਾਂ ਨੂੰ ਖੋਜਦਾ ਅਤੇ ਪਛਾਣਦਾ ਹੈ।</p>	<p>C-1.1 ਭਾਰਤੀ ਸੰਖਿਆ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਦੇ ਸਥਾਨ ਮੁੱਲ ਢਾਂਚੇ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਸੰਖਿਆਵਾਂ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦਾ ਹੈ, ਸੰਪੂਰਨ ਸੰਖਿਆਵਾਂ ਦੀ ਤੁਲਨਾ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ ਵਰਤੇ ਜਾਂਦੇ ਅੰਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਜਾਣਦੇ ਹਾਂ ਦੀ ਤੁਲਨਾ, ਬਹੁਤ ਵੱਡੀ ਸੰਖਿਆ ਦੇ ਨਾਮ ਪੜ੍ਹ ਸਕਦੇ ਹਨ।</p> <p>C-1.2 ਨੁਮਾਇੰਦਗੀ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਕੰਪ (ਜਿਵੇਂਕਿ $\frac{1}{2}$, $\frac{1}{4}$) ਯੂਨਿਟ ਹੋਲਜ਼ ਦੇ ਹਿੱਸੇ ਵਜੋਂ, ਸੰਖਿਆ ਰੇਖਾਵਾਂ 'ਤੇ ਟਿਕਾਣਿਆਂ ਵਜੋਂ ਅਤੇ ਪੂਰਨ ਸੰਖਿਆਵਾਂ ਦੇ ਭਾਗਾਂ ਵਜੋਂ।</p> <p>C-1.3 ਗਣਿਤ ਦੀਆਂ ਕਾਰਵਾਈਆਂ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਵਿਚਕਾਰ ਸੰਬੰਧਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਦਾ ਅਤੇ ਵਿਜ਼ੂਅਲ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਘੱਟੋ-ਘੱਟ 10X10 (ਪਹਾੜੇ) ਤੱਕ ਜੋੜ ਅਤੇ ਗੁਣਾ ਸਾਰਨੀਆਂ ਨੂੰ ਜਾਣਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਜੀਵਨ ਦੀਆਂ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਨੂੰ ਹੱਲ ਕਰਨ ਲਈ ਪੂਰਨ ਸੰਖਿਆਵਾਂ 'ਤੇ ਚਾਰ ਬੁਨਿਆਦੀ ਕਿਰਿਆਵਾਂ ਨੂੰ ਲਾਗੂ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p> <p>C-1.4 ਸਧਾਰਨ ਸੰਖਿਆ ਪੈਟਰਨਾਂ ਨੂੰ ਪਛਾਣਦਾ ਹੈ, ਵਰਣਨ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਵਿਸਤਾਰ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂਕਿ ਔਡ ਸੰਖਿਆਵਾਂ, ਸਮ ਸੰਖਿਆਵਾਂ, ਵਰਗ ਸੰਖਿਆਵਾਂ, ਘਣ, 2 ਦੀਆਂ ਸ਼ਕਤੀਆਂ, 10 ਦੀਆਂ ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਅਤੇ ਵਿਰਾਹੰਕਾ-ਫਿਬੋਨਾਚੀ (Virahanka-Fibonacci) ਸੰਖਿਆਵਾਂ।</p>
<p>CG-2</p> <p>ਦੋ ਅਤੇ ਤਿੰਨ-ਅਯਾਮੀ ਜਿਓਮੈਟ੍ਰਿਕ ਅਕਾਰਾਂ ਦੀਆਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ ਦਾ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਸਥਾਨਾਂ ਨੂੰ ਨਿਰਧਾਰਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸਥਾਨਿਕ ਸੰਬੰਧਾਂ ਦਾ ਵਰਣਨ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸਮਰੂਪਤਾ ਵਾਲੀਆਂ ਅਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਪਛਾਣਦਾ ਅਤੇ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ।</p>	<p>C-2.1 ਦੋ- ਅਤੇ ਤਿੰਨ-ਅਯਾਮੀ ਅਕਾਰਾਂ ਦੀਆਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ ਦੀ ਪਛਾਣ, ਤੁਲਨਾ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ/ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ ਦਾ ਵਰਣਨ ਕਰਨ ਲਈ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p> <p>C-2.2 ਆਮ ਭਾਸ਼ਾ ਅਤੇ ਗਣਿਤਿਕ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਦੋਵਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਸਥਾਨ ਅਤੇ ਗਤੀ ਦਾ ਵਰਣਨ ਕਰਦਾ ਹੈ; ਨਕਸ਼ੇ (ਨਜ਼ਰੀ ਨਕਸ਼) ਦੀ ਧਾਰਨਾ ਨੂੰ ਸਮਝਦਾ ਹੈ।</p> <p>C-2.3 ਜਾਣੇ-ਪਛਾਣੇ 2D ਅਤੇ 3D ਅਕਾਰਾਂ ਵਿੱਚ ਸਮਰੂਪਤਾ (ਪ੍ਰਤੀਬਿੰਬ, ਰੋਟੇਸ਼ਨ) ਨੂੰ ਪਛਾਣਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ।</p> <p>C-2.4 2D ਅਤੇ 3D ਅਕਾਰਾਂ ਵਿੱਚ ਪੈਟਰਨਾਂ ਦੀ ਖੋਜ, ਪਛਾਣ, ਵਰਣਨ ਅਤੇ ਵਿਸਤਾਰ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p>
<p>CG-3</p> <p>ਵਸਤੂਆਂ ਦੇ ਮਾਪਣਯੋਗ ਗੁਣਾਂ ਅਤੇ ਅਜਿਹੇ ਮਾਪ ਦੀਆਂ ਇਕਾਈਆਂ, ਪ੍ਰਣਾਲੀਆਂ ਅਤੇ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਦਾ ਹੈ,</p>	<p>C-3.1 ਗੈਰ-ਮਿਆਰੀ ਅਤੇ ਮਿਆਰੀ ਇਕਾਈਆਂ ਵਿੱਚ ਮਾਪਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਮਿਆਰੀ ਇਕਾਈਆਂ ਦੀ ਲੋੜ ਦਾ ਮੁਲਾਂਕਣ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p> <p>C-3.2 ਮਾਪੀ ਜਾ ਰਹੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾ (ਜਿਵੇਂਕਿ ਲੰਬਾਈ, ਘੇਰਾ, ਸਮਾਂ, ਭਾਰ, ਆਇਤਨ) ਲਈ ਇੱਕ ਢੁਕਵੀਂ ਇਕਾਈ ਅਤੇ ਟੂਲ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p>

<p>ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਗੈਰ-ਮਿਆਰੀ ਅਤੇ ਮਿਆਰੀ ਇਕਾਈਆਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਦੂਰੀ, ਲੰਬਾਈ, ਭਾਰ, ਖੇਤਰ, ਆਇਤਨ ਅਤੇ ਸਮੇਂ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ।</p>	<p>C-3.3 ਮਾਪ ਦੀ ਇੱਕ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਦੇ ਅੰਦਰ ਸਧਾਰਨ ਯੂਨਿਟ ਪਰਿਵਰਤਨ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਸੈਂਟੀਮੀਟਰ ਤੋਂ ਮੀਟਰ ਤੱਕ।</p> <p>C-3.4 ਇੱਕ ਵਰਗ ਜਾਂ ਆਇਤਕਾਰ ਦੇ ਖੇਤਰ ਦੀ ਪਰਿਭਾਸ਼ਾ ਅਤੇ ਫਾਰਮੂਲੇ ਨੂੰ ਲੰਬਾਈ $\times$ ਚੌੜਾਈ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਸਮਝਦਾ ਹੈ।</p> <p>C-3.5 ਦੂਰੀ, ਲੰਬਾਈ, ਸਮਾਂ, ਘੇਰਾ (ਨਿਯਮਿਤ ਅਤੇ ਅਨਿਯਮਿਤ ਅਕਾਰਾਂ ਲਈ), ਖੇਤਰ (ਨਿਯਮਿਤ ਅਤੇ ਅਨਿਯਮਿਤ ਅਕਾਰਾਂ ਲਈ), ਭਾਰ ਅਤੇ ਆਇਤਨ ਦਾ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਲਗਾਉਣ ਲਈ ਰਣਨੀਤੀਆਂ ਤਿਆਰ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਮਿਆਰੀ ਇਕਾਈਆਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰ ਕੇ ਉਸੇ ਦੀ ਪੁਸ਼ਟੀ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p> <p>C-3.6 ਇਹ ਸਿੱਟਾ ਕੱਢਦਾ ਹੈ ਕਿ ਬਰਾਬਰ ਖੇਤਰ ਵਾਲੀਆਂ ਅਕਾਰਾਂ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਘੇਰੇ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਬਰਾਬਰ ਘੇਰੇ ਵਾਲੀਆਂ ਅਕਾਰਾਂ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਖੇਤਰ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ।</p> <p>C-3.7 ਲੰਬਾਈ ਅਤੇ ਵਾਲੀਅਮ ਵਰਗੇ ਗੁਣਾਂ ਦੀ ਸੰਭਾਲ ਦਾ ਮੁਲਾਂਕਣ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਜੀਵਨ ਦੀਆਂ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਨੂੰ ਹੱਲ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p>
<p>CG-4</p> <p>ਗਣਿਤ ਦੀਆਂ ਬੁਝਾਰਤਾਂ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਜੀਵਨ ਦੀਆਂ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਨੂੰ ਹੱਲ ਕਰਨ ਲਈ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਤਮਿਕ ਰਵਾਨਗੀ ਨਾਲ ਸਮੱਸਿਆ-ਹੱਲ ਕਰਨ ਦੇ ਹੁਨਰਾਂ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਕੰਪਿਊਟੇਸ਼ਨਲ ਸੋਚ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਵੱਲ ਇੱਕ ਕਦਮ ਵਜੋਂ।</p>	<p>C-4.1 ਬੁਝਾਰਤਾਂ ਅਤੇ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਜੀਵਨ ਦੀਆਂ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਨੂੰ ਹੱਲ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਪੂਰਨ ਸੰਖਿਆਵਾਂ 'ਤੇ ਇੱਕ ਜਾਂ ਇੱਕ ਤੋਂ ਵੱਧ ਸੰਚਾਲਨ ਸ਼ਾਮਲ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। (ਸ਼ਬਦ ਦੀਆਂ ਬੁਝਾਰਤਾਂ ਅਤੇ 'ਮਨੋਰੰਜਕ' ਖੇਤਰਾਂ ਤੋਂ ਪਹੇਲੀਆਂ ਸਮੇਤ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਜਾਦੂ ਵਰਗ ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ)</p> <p>C-4.2 ਸਾਧਾਰਨ ਸਥਿਤੀਆਂ (ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਪੰਜ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਸਮੂਹ ਵਿੱਚੋਂ ਦੋ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਕਮੇਟੀ ਕਿਵੇਂ ਬਣਾਈ ਜਾਵੇ) ਵਿੱਚ, ਇੱਕ ਰੁਕਾਵਟ ਦੇ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਸਾਰੇ ਸੰਭਾਵੀ ਕ੍ਰਮ-ਪੱਤਰਾਂ ਜਾਂ ਸੰਜੋਗ ਨੂੰ ਯੋਜਨਾਬੱਧ ਢੰਗ ਨਾਲ ਗਿਣਨਾ ਅਤੇ ਸੂਚੀਬੱਧ ਕਰਨਾ ਸਿੱਖਦਾ ਹੈ।</p> <p>C-4.3 ਸੰਦਰਭ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਸੰਪੂਰਨ ਸੰਖਿਆਵਾਂ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਮਾਨਸਿਕ ਗਣਨਾ, ਅਨੁਮਾਨ ਜਾਂ ਪੇਪਰ-ਪੈਨਸਿੱਲ ਗਣਨਾ ਲਈ ਢੁਕਵੇਂ ਢੰਗਾਂ ਅਤੇ ਸਾਧਨਾਂ ਦੀ ਚੋਣ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p>
<p>CG-5</p> <p>ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਦਸ਼ਮਲਵ ਸਥਾਨ ਮੁੱਲ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਨੂੰ ਜਾਣਦਾ ਅਤੇ ਪ੍ਰਸੰਸਾ ਕਰਦਾ ਹੈ ਜੋ ਅੱਜ ਦੁਨੀਆ ਭਰ ਵਿੱਚ ਵਰਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।</p>	<p>C-5.1 ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਜੀਰੋ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਅਤੇ ਅੰਕਾਂ ਨੂੰ ਲਿਖਣ ਲਈ ਭਾਰਤੀ ਸਥਾਨ ਮੁੱਲ ਪ੍ਰਣਾਲੀ, ਦੁਨੀਆ ਵਿੱਚ ਇਸ ਦੇ ਪ੍ਰਸਾਰਨ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਅਤੇ ਸਾਡੇ ਜੀਵਨ ਅਤੇ ਸਾਰੀ ਤਕਨਾਲੋਜੀ ਵਿੱਚ ਇਸ ਦੇ ਆਧੁਨਿਕ ਪ੍ਰਭਾਵ ਨੂੰ ਸਮਝਦਾ ਹੈ।</p>

3.4.1.2 ਮਿਡਲ ਪੱਧਰ

<p>CG-1</p> <p>ਸੰਖਿਆਵਾਂ ਅਤੇ ਸੰਖਿਆਵਾਂ ਦੇ ਸਮੂਹਾਂ (ਪੂਰੀਆਂ ਸੰਖਿਆਵਾਂ, ਭਿੰਨਾਂ, ਪੂਰਨ ਅੰਕ, ਤਰਕਸ਼ੀਲ ਸੰਖਿਆਵਾਂ ਅਤੇ ਅਸਲ ਸੰਖਿਆਵਾਂ) ਨੂੰ ਸਮਝਦਾ ਹੈ, ਪੈਟਰਨਾਂ ਦੀ ਖੋਜ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸੰਖਿਆਵਾਂ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਸੰਬੰਧਾਂ ਦੀ ਕਦਰ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p>	<p>C-1.1 20 ਅੰਕਾਂ ਤੱਕ ਦੀਆਂ ਵੱਡੀਆਂ ਸੰਖਿਆਵਾਂ (ਜਿਵੇਂਕਿ ਪੜ੍ਹਨਾ, ਲਿਖਣਾ, ਰੂਪ ਕਰਨਾ, ਤੁਲਨਾ ਕਰਨਾ, ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਲਗਾਉਣਾ ਅਤੇ ਲਾਗੂ ਕਰਨਾ) ਅਤੇ ਨਾਮ (ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿੱਚ) ਲਈ ਇੱਕ ਭਾਵਨਾ ਅਤੇ ਹੇਰਾਫੇਰੀ ਕਰਨ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਘਾਤਕ ਅਤੇ ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਵਿਗਿਆਨਿਕ ਸੰਕੇਤ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p> <p>C-1.2 ਸੰਖਿਆਵਾਂ ਵਿੱਚ ਪੈਟਰਨਾਂ ਦੀ ਖੋਜ, ਪਛਾਣ ਅਤੇ ਖੋਜ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਗਠਨ ਲਈ ਨਿਯਮਾਂ ਦਾ ਵਰਣਨ ਕਰਦਾ ਹੈ (ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ 7 ਦੇ ਗੁਣਜ, 3 ਦੀਆਂ ਸ਼ਕਤੀਆਂ, ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਸੰਖਿਆਵਾਂ) ਅਤੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਪੈਟਰਨਾਂ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਸੰਬੰਧਾਂ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p> <p>C-1.3 ਜ਼ੀਰੋ ਅਤੇ ਨੈਗੇਟਿਵ ਮਾਤਰਾਵਾਂ ਨੂੰ ਸੰਖਿਆਵਾਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰਨ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਉੱਤੇ ਅੰਕਗਣਿਤ ਸੰਚਾਲਨ, ਜਿਵੇਂਕਿ ਬ੍ਰਹਮਗੁਪਤਾ ਦੁਆਰਾ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ, ਬਾਰੇ ਸਿੱਖਦਾ ਹੈ।</p> <p>C-1.4 ਸੰਖਿਆਵਾਂ ਦੇ ਸੈੱਟਾਂ ਦੀ ਪੜਚੋਲ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸਮਝਦਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂਕਿ ਪੂਰੀਆਂ ਸੰਖਿਆਵਾਂ, ਅੰਸ਼ਾਂ, ਪੂਰਨ ਅੰਕਾਂ, ਤਰਕਸ਼ੀਲ ਸੰਖਿਆਵਾਂ ਅਤੇ ਅਸਲ ਸੰਖਿਆਵਾਂ, ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸੰਖਿਆ ਰੇਖਾ 'ਤੇ ਵਿਜ਼ੂਅਲਾਈਜ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p> <p>C-1.5 ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ ਦੇ ਵਿਚਾਰ ਦੀ ਪੜਚੋਲ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਨੂੰ ਹੱਲ ਕਰਨ ਲਈ ਇਸ ਨੂੰ ਲਾਗੂ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p> <p>C-1.6 ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਜੀਵਨ ਦੀਆਂ ਸਥਿਤੀਆਂ ਵਿੱਚ ਅੰਸ਼ਾਂ (ਦੋਵੇਂ ਅਨੁਪਾਤ ਅਤੇ ਦਸ਼ਮਲਵ ਰੂਪ ਵਿੱਚ) ਦੀ ਪੜਚੋਲ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਲਾਗੂ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p>
<p>CG-2</p> <p>ਵੇਰੀਏਬਲ, ਸਥਿਰ, ਗੁਣਾਂਕ, ਸਮੀਕਰਨ ਅਤੇ (ਇਕ-ਵੇਰੀਏਬਲ) ਸਮੀਕਰਨਾਂ ਦੀਆਂ ਧਾਰਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹਨਾਂ ਸੰਕਲਪਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਤਮਿਕ ਰਵਾਨਗੀ ਨਾਲ ਅਰਥਪੂਰਨ ਰੋਜ਼ਾਨਾ-ਜੀਵਨ ਦੀਆਂ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਨੂੰ ਹੱਲ ਕਰਨ ਲਈ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p>	<p>C-2.1 ਸੰਖਿਆਤਮਿਕ ਸਮੀਕਰਨਾਂ ਵਿਚਕਾਰ ਸਮਾਨਤਾ ਨੂੰ ਸਮਝਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਗਣਿਤ ਸਮੀਕਰਨਾਂ ਦੀ ਜਾਂਚ ਕਰਨਾ ਸਿੱਖਦਾ ਹੈ।</p> <p>C-2.2 ਇੱਕ ਵੇਰੀਏਬਲ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰ ਕੇ ਇੱਕ ਵੇਰੀਏਬਲ ਜਾਂ ਇੱਕ ਬੀਜਗਣਿਤ ਸਮੀਕਰਨ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਸੰਖਿਆ ਦੀ ਪ੍ਰਤੀਨਿਧਤਾ ਦਾ ਵਿਸਤਾਰ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p> <p>C-2.3 ਵੇਰੀਏਬਲ, ਗੁਣਾਂਕ ਅਤੇ ਸਥਿਰਾਂਕ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰ ਕੇ ਬੀਜਗਣਿਤ ਸਮੀਕਰਨ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਬੁਨਿਆਦੀ ਕਾਰਵਾਈਆਂ ਰਾਹੀਂ ਬਦਲਦਾ ਹੈ।</p> <p>C-2.4 ਪਹੇਲੀਆਂ ਅਤੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀਆਂ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਨੂੰ ਸੁਲਝਾਉਣ ਸਮੇਤ, ਕਿਸੇ ਅਗਿਆਤ ਦਾ ਮੁੱਲ ਲੱਭਣ ਲਈ ਰੇਖਿਕ ਸਮੀਕਰਨਾਂ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਹੱਲ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p> <p>C-2.5 ਬੀਜਗਣਿਤਿਕ ਸੋਚ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਪਹੇਲੀਆਂ ਅਤੇ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਨੂੰ ਹੱਲ ਕਰਨ ਲਈ ਆਪਣੇ ਤਰੀਕੇ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p>

<p>CG-3</p> <p>ਸਧਾਰਨ ਜਿਓਮੈਟ੍ਰਿਕ ਅਕਾਰਾਂ (2D ਅਤੇ 3D) ਦੇ ਸੰਬੰਧ ਵਿੱਚ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ ਅਤੇ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਦਾ ਹੈ, ਸੂਤਰ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਲਾਗੂ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p>	<p>C-3.1 ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਪਰਿਭਾਸ਼ਿਤ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ/ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਕਿਸਮਾਂ ਦੀਆਂ ਦੋ ਅਤੇ ਤਿੰਨ-ਅਯਾਮੀ ਆਕਾਰਾਂ ਵਿਚਕਾਰ ਸੰਬੰਧਾਂ ਦਾ ਵਰਣਨ ਅਤੇ ਵਰਗੀਕਰਨ ਸਮਝਦਾ ਹੈ।</p> <p>C-3.2 ਰੇਖਾਵਾਂ, ਕੋਣਾਂ, ਤਿਕੋਣਾਂ, ਚਤੁਰਭੁਜਾਂ ਅਤੇ ਬਹੁਭੁਜਾਂ ਦੀਆਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ ਦੀ ਰੂਪ-ਰੇਖਾ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸੰਬੰਧਿਤ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਨੂੰ ਹੱਲ ਕਰਨ ਲਈ ਲਾਗੂ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p> <p>C-3.3 ਤਿੰਨ-ਅਯਾਮੀ ਅਕਾਰਾਂ ਦੀਆਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ ਦੀ ਪਛਾਣ ਕਰਦਾ ਹੈ (ਘਣ, ਸਮਾਨਾਂਤਰ ਪਾਈਪ, ਸਿਲੰਡਰ, ਕੋਨ), ਸਮੱਗਰੀ ਦੇ ਨਾਲ ਹੱਥੀਂ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਹਨ ਇਹਨਾਂ ਅਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਅਤੇ ਦੋ-ਅਯਾਮੀ ਵੀ ਵਰਤਦਾ ਹੈ। ਕਲਪਨਾ ਕਰਨ ਲਈ ਤਿੰਨ-ਅਯਾਮੀ ਵਸਤੂਆਂ ਦੀ ਨੁਮਾਇੰਦਗੀ ਅਤੇ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਨੂੰ ਹੱਲ ਕਰਨਾ।</p> <p>C-3.4 ਕੰਪਾਸ ਅਤੇ ਸਟ੍ਰੇਟਡਜ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਰੇਖਾਵਾਂ, ਸਮਾਨਾਂਤਰ ਰੇਖਾਵਾਂ, ਲੰਬਕਾਰੀ ਰੇਖਾਵਾਂ, ਕੋਣ ਅਤੇ ਸਧਾਰਨ ਤਿਕੋਣ ਵਰਗੀਆਂ ਜਿਓਮੈਟ੍ਰਿਕ ਅਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਖਿੱਚਦਾ ਅਤੇ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ।</p> <p>C-3.5 ਇਕਸਾਰਤਾ ਅਤੇ ਸਮਾਨਤਾ ਨੂੰ ਸਮਝਦਾ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਜਿਓਮੈਟ੍ਰਿਕ 'ਤੇ ਲਾਗੂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਸਮਾਨ ਅਤੇ ਇਕਸਾਰ ਤਿਕੋਣਾਂ ਨੂੰ ਅਕਾਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਪਛਾਣਦਾ ਹੈ।</p>
<p>CG-4</p> <p>2D ਅਕਾਰਾਂ ਲਈ ਘੇਰੇ ਅਤੇ ਖੇਤਰ ਦੀ ਸਮਝ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਜੀਵਨ ਦੀਆਂ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਨੂੰ ਹੱਲ ਕਰਨ ਲਈ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p>	<p>C-4.1 ਵਰਗ, ਤਿਕੋਣ, ਸਮਾਨਾਂਤਰ ਅਤੇ ਟ੍ਰੈਪੀਜੀਅਮ ਦਾ ਖੇਤਰਫਲ ਨਿਰਧਾਰਿਤ ਕਰਨ ਲਈ ਫਾਰਮੂਲੇ ਖੋਜਦਾ, ਸਮਝਦਾ ਅਤੇ ਵਰਤਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸੰਯੁਕਤ 2D ਅਕਾਰਾਂ ਦੇ ਖੇਤਰਾਂ ਨੂੰ ਲੱਭਣ ਲਈ ਰਣਨੀਤੀਆਂ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p> <p>C-4.2 ਇੱਕ ਸੱਜੇ-ਕੋਣ ਤਿਕੋਣ ਦੇ ਪਾਸਿਆਂ ਦੀ ਲੰਬਾਈ 'ਤੇ ਬੌਧਯਾਨ-ਪਾਈਥਾਗੋਰਸ ਪ੍ਰਮੇਯ ਨੂੰ ਸਿੱਖਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਤਿਕੋਣ ਦੇ ਪਾਸਿਆਂ 'ਤੇ ਬਣਾਏ ਗਏ ਵਰਗਾਂ ਦੇ ਖੇਤਰਾਂ ਅਤੇ ਸੁਲਬਾ-ਸੂਤਰਾਂ ਤੋਂ ਹੋਰ ਸੰਬੰਧਿਤ ਜਿਓਮੈਟ੍ਰਿਕ ਉਸਾਰੀਆਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਦੇ ਹੋਏ, ਇੱਕ ਜਿਓਮੈਟ੍ਰਿਕ ਸਬੂਤ ਦੀ ਖੋਜ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p> <p>C-4.3 ਵੱਖ-ਵੱਖ 2D ਅਕਾਰਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਦੇ ਹੋਏ, ਜਹਾਜ਼ ਦੀ ਸਤ੍ਹਾ 'ਤੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਡਿਜ਼ਾਈਨ (ਟਾਈਲਿੰਗ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਦੇ ਹੋਏ) ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਭਾਰਤ ਅਤੇ ਦੁਨੀਆ ਭਰ ਵਿੱਚ ਕਲਾ ਵਿੱਚ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਦਿੱਖ ਦੀ ਸਲਾਘਾ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p> <p>C-4.4 ਫ੍ਰੈਕਟਲ ਦੀ ਧਾਰਨਾ ਨਾਲ ਜਾਣੂ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਭਾਰਤ ਅਤੇ ਦੁਨੀਆ ਭਰ ਵਿੱਚ ਕੁਦਰਤ ਅਤੇ ਕਲਾ ਵਿੱਚ ਫ੍ਰੈਕਟਲ ਦੇ ਦਿੱਖ ਦੀ ਪਛਾਣ ਅਤੇ ਪ੍ਰਸੰਸਾ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p>

<p>CG-5</p> <p>ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਜੀਵਨ ਦੇ ਤਜਰਬਿਆਂ ਤੋਂ ਡਾਟਾ/ਜਾਣਕਾਰੀ ਨੂੰ ਇਕੱਠਾ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਸੰਗਠਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਪ੍ਰਸਤੁਤ ਕਰਦਾ ਹੈ (ਗ੍ਰਾਫਿਕਲ ਅਤੇ ਟੇਬਲ ਵਿੱਚ) ਅਤੇ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p>	<p>C-5.1 ਕੇਂਦਰੀ ਪ੍ਰਵਿਰਤੀਆਂ, ਜਿਵੇਂਕਿ ਔਸਤ, ਮੋਡ ਅਤੇ ਮੱਧਮਾਨ ਦੇ ਮਾਪਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਡਾਟਾ ਨੂੰ ਇਕੱਠਾ, ਵਿਵਸਥਿਤ ਅਤੇ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p> <p>C-5.2 ਵਿਆਖਿਆ ਕਰਨ ਲਈ ਡਾਟਾ ਦੇ ਢੁਕਵੇਂ ਗ੍ਰਾਫਿਕਲ ਪ੍ਰਸਤੁਤੀਆਂ (ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ ਪਿਕਟੋਗ੍ਰਾਫ, ਬਾਰ ਗ੍ਰਾਫ, ਹਿਸਟੋਗ੍ਰਾਮ, ਲਾਈਨ ਗ੍ਰਾਫ ਅਤੇ ਪਾਈ ਚਾਰਟ) ਦੀ ਚੋਣ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p>
<p>CG-6</p> <p>ਗਣਿਤਿਕ ਸੋਚ ਅਤੇ ਗਣਿਤ ਦੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਨੂੰ ਤਰਕਪੂਰਨ ਅਤੇ ਸਹੀ ਢੰਗ ਨਾਲ ਸੰਚਾਰ ਕਰਨ ਦੀ ਯੋਗਤਾ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p>	<p>C-6.1 ਇਹਨਾਂ ਪਰਿਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਅਤੇ ਅਨੁਮਾਨਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਮੇਏ ਜਾਂ ਸਹੀ ਕਥਨਾਂ ਵਿੱਚ ਬਦਲਣ ਲਈ ਪਰਿਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਅਤੇ ਅਨੁਮਾਨਾਂ ਨੂੰ ਤਿਆਰ ਕਰਨ, ਮੁਲਾਂਕਣ ਕਰਨ ਅਤੇ ਠੋਸ ਦਲੀਲਾਂ/ਸਬੂਤਾਂ ਦਾ ਮੁਲਾਂਕਣ ਕਰਨ ਅਤੇ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਲਈ ਪ੍ਰੇਰਿਕ ਅਤੇ ਕਟੌਤੀਵਾਦੀ ਤਰਕ ਦੇਵਾਂ ਨੂੰ ਲਾਗੂ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਖਾਸ ਤੌਰ 'ਤੇ ਅਲਜਬਰਾ, ਐਲੀਮੈਂਟਰੀ ਨੰਬਰ ਥਿਊਰੀ ਅਤੇ ਜਿਓਮੈਟਰੀ ਦੇ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ।</p>
<p>CG-7</p> <p>ਪਹੇਲੀਆਂ ਅਤੇ ਗਣਿਤ ਦੀਆਂ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਨਾਲ ਜੁੜਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਹੱਲ ਕਰਨ ਲਈ ਆਪਣੇ ਰਚਨਾਤਮਿਕ ਢੰਗ ਅਤੇ ਰਣਨੀਤੀਆਂ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p>	<p>C-7.1 ਬੁਝਾਰਤਾਂ ਅਤੇ ਹੋਰ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਦੇ ਆਪਣੇ ਖੁਦ ਦੇ ਹੱਲ ਖੋਜਣ ਵਿੱਚ ਰਚਨਾਤਮਿਕਤਾ ਦਾ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਦੂਜਿਆਂ ਦੇ ਆਪਣੇ, ਸੰਭਵ ਤੌਰ 'ਤੇ ਵੱਖਰੇ, ਹੱਲ ਲੱਭਣ ਵਿੱਚ ਕੰਮ ਦੀ ਸ਼ਲਾਘਾ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p> <p>C-7.2 ਬੁਝਾਰਤ ਬਣਾਉਣ ਅਤੇ ਬੁਝਾਰਤਾਂ ਨੂੰ ਹੱਲ ਕਰਨ ਦੀ ਕਲਾਤਮਿਕਤਾ ਅਤੇ ਸੁਹਜ-ਸ਼ਾਸਤਰ ਵਿੱਚ ਰੁੱਝਿਆ ਅਤੇ ਪ੍ਰਸੰਸਾ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p>
<p>CG-8</p> <p>ਕੰਪਿਊਟੇਸ਼ਨਲ ਸੋਚ ਦੀਆਂ ਬੁਨਿਆਦੀ ਹੁਨਰਾਂ ਅਤੇ ਸਮਰੱਥਾਵਾਂ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਅਰਥਾਤ, ਵਿਘਨ, ਪੈਟਰਨ ਮਾਨਤਾ, ਡਾਟਾ ਪ੍ਰਸਤੁਤੀ, ਜਨਰਲਾਈਜ਼ੇਸ਼ਨ, ਅਮੂਰਤ ਅਤੇ ਐਲਗੋਰਿਦਮ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਨੂੰ ਹੱਲ ਕਰਨ ਲਈ ਜਿੱਥੇ ਕੰਪਿਊਟੇਸ਼ਨਲ ਸੋਚ ਦੀਆਂ ਅਜਿਹੀਆਂ ਤਕਨੀਕਾਂ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ।</p>	<p>C-8.1 ਪ੍ਰੋਗਰਾਮੇਟਿਕ ਸੋਚ ਤਕਨੀਕਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂਕਿ ਦੁਹਰਾਓ, ਪ੍ਰਤੀਕਾਤਮਿਕ ਪ੍ਰਤੀਨਿਧਤਾ ਅਤੇ ਲਾਜ਼ੀਕਲ ਕਾਰਵਾਈਆਂ ਅਤੇ ਕ੍ਰਮਬੱਧ ਕਦਮਾਂ ਦੀ ਲੜੀ ਵਿੱਚ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਨੂੰ ਸੁਧਾਰਦਾ ਹੈ। (ਜਿਵੇਂਕਿ ਅਲਗੋਰਿਦਮਿਕ ਸੋਚ)</p> <p>C-8.2 ਵਿਵਸਥਿਤ ਗਿਣਤੀ ਅਤੇ ਸੂਚੀਕਰਨ, ਗਿਣਤੀਆਂ ਅਤੇ ਦੁਹਰਾਏ ਪੈਟਰਨਾਂ ਬਾਰੇ ਯੋਜਨਾਬੱਧ ਤਰਕ ਅਤੇ ਮਲਟੀਪਲ ਡਾਟਾ ਪ੍ਰਸਤੁਤੀਆਂ ਸਿੱਖਦਾ ਹੈ; ਐਲਗੋਰਿਦਮ ਦੀ ਸ਼ੁੱਧਤਾ, ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ੀਲਤਾ ਅਤੇ ਕੁਸ਼ਲਤਾ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਵੱਲ ਧਿਆਨ ਦੇ ਕੇ, ਐਲਗੋਰਿਦਮ ਤਿਆਰ ਕਰਨਾ ਅਤੇ ਪਾਲਣਾ ਕਰਨਾ ਸਿੱਖਦਾ ਹੈ।</p>

<p>CG-9</p> <p>ਸਮੇਂ ਦੇ ਨਾਲ ਗਣਿਤ ਦੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਅਤੇ ਭਾਰਤ ਅਤੇ ਦੁਨੀਆ ਭਰ ਦੇ ਪੁਰਾਣੇ ਅਤੇ ਆਧੁਨਿਕ ਗਣਿਤ ਵਿਗਿਆਨੀਆਂ ਦੇ ਯੋਗਦਾਨ ਨੂੰ ਜਾਣਦਾ ਅਤੇ ਪ੍ਰਸੰਸਾ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p>	<p>C-9.1 ਇਹ ਪਛਾਣਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕਿਵੇਂ ਸੰਕਲਪਾਂ (ਜਿਵੇਂ ਗਿਣਤੀ, ਸੰਖਿਆਵਾਂ, ਨਕਾਰਾਤਮਿਕ ਸੰਖਿਆਵਾਂ, ਸੰਪੂਰਨ ਸੰਖਿਆਵਾਂ, ਤਰਕਸ਼ੀਲ ਸੰਖਿਆਵਾਂ, ਜ਼ੀਰੋ, ਅਲਜਬਰੇ ਦੀਆਂ ਧਾਰਨਾਵਾਂ, ਰੇਖਾਗਣਿਤ) ਵੱਖ-ਵੱਖ ਸੱਭਿਅਤਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਸਮੇਂ ਦੀ ਇੱਕ ਮਿਆਦ ਵਿੱਚ ਵਿਕਸਿਤ ਹੋਈਆਂ।</p> <p>C-9.2 ਖਾਸ ਭਾਰਤੀ ਗਣਿਤ-ਸ਼ਾਸਤਰੀਆਂ (ਜਿਵੇਂ ਬੌਧਯਾਨ, ਪਿੰਗਲਾ, ਆਰੀਆਭੱਟ, ਬ੍ਰਹਮਗੁਪਤਾ, ਵਿਰਾਹੰਕਾ, ਭਾਸਕਰ ਅਤੇ ਰਾਮਾਨੁਜਨ) ਦੇ ਯੋਗਦਾਨ ਨੂੰ ਜਾਣਦਾ ਅਤੇ ਪ੍ਰਸੰਸਾ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p>
<p>CG-10</p> <p>ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਸਕੂਲ ਦੇ ਦੂਜੇ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਦੇ ਨਾਲ ਗਣਿਤ ਦੇ ਆਪਸੀ ਤਾਲਮੇਲ ਬਾਰੇ ਜਾਣਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸ ਦੀ ਪ੍ਰਸੰਸਾ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p>	<p>C-10.1 ਵਿਗਿਆਨ, ਸਮਾਜਿਕ ਵਿਗਿਆਨ, ਵਿਜ਼ੂਅਲ ਆਰਟਸ, ਸੰਗੀਤ, ਕਿੱਤਾਮੁਖੀ ਸਿੱਖਿਆ ਅਤੇ ਖੇਡਾਂ ਵਿੱਚ ਕਈ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਨਾਲ ਗਣਿਤ ਦੇ ਆਪਸੀ ਤਾਲਮੇਲ ਨੂੰ ਪਛਾਣਦਾ ਹੈ।</p>

3.4.1.3 ਸੈਕੰਡਰੀ ਪੱਧਰ

<p>CG-1</p> <p>ਸੰਖਿਆਵਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਦਾ ਹੈ (ਕੁਦਰਤੀ, ਪੂਰੇ, ਪੂਰਨ ਅੰਕ, ਤਰਕਸ਼ੀਲ, ਤਰਕਹੀਣ ਅਤੇ ਅਸਲ), ਸੰਖਿਆਵਾਂ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਣ ਦੇ ਤਰੀਕੇ, ਸੰਖਿਆਵਾਂ ਵਿਚਕਾਰ ਸੰਬੰਧ ਅਤੇ ਸੰਖਿਆ ਸੈੱਟ।</p>	<p>C-1.1 ਸੰਖਿਆਵਾਂ ਦੀ ਸਮਝ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਅਸਲ ਸੰਖਿਆਵਾਂ ਦੇ ਸਮੂਹ ਅਤੇ ਇਸ ਦੇ ਗੁਣ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ।</p>
<p>CG-2</p> <p>ਸੰਖਿਆਵਾਂ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਸੰਬੰਧਾਂ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਪ੍ਰਮੇਯਾਂ ਨੂੰ ਸਾਬਤ ਕਰਨ ਲਈ ਕਟੌਤੀਯੋਗ ਅਤੇ ਪ੍ਰੈਰਿਕ ਤਰਕ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ (ਜਿਵੇਂ ਕਿ '1/2 ਇੱਕ ਅਸਪਸ਼ਟ ਸੰਖਿਆ ਹੈ', ਵਿਰਾਹੰਕਾ ਸੰਖਿਆਵਾਂ ਲਈ ਆਵਰਤੀ ਸੰਬੰਧ, ਪਹਿਲੀ n ਵਰਗ ਸੰਖਿਆਵਾਂ ਦੇ ਜੋੜ ਲਈ ਫਾਰਮੂਲਾ)</p>	<p>C-2.1 ਸ਼ਕਤੀਆਂ (ਰੈਡੀਕਲ ਸ਼ਕਤੀਆਂ) ਅਤੇ ਘਾਤਕਾਂ ਦੀ ਸਮਝ ਨੂੰ ਵਧਾਉਂਦਾ ਹੈ।</p>

<p>CG-3</p> <p>ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਹੱਲ ਕਰਨ ਲਈ ਸਮੀਕਰਨਾਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਬੀਜਗਣਿਤਿਕ ਪਛਾਣਾਂ ਅਤੇ ਮਾਡਲਾਂ ਨੂੰ ਸਮੀਕਰਨਾਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਖੋਜਦਾ ਅਤੇ ਸਾਬਤ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p>	<p>C-3.1 ਬਾਕੀ ਪ੍ਰਮੇਏ, ਫੈਕਟਰ ਥਿਊਰਮ ਅਤੇ ਡਿਵੀਜ਼ਨ ਐਲਗੋਰਿਦਮ ਨੂੰ ਪ੍ਰੋਰਦਾ/ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p> <p>C-3.2 ਸਮੀਕਰਨਾਂ (ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ ਦੋ ਵੇਰੀਏਬਲਾਂ ਜਾਂ ਸਿੰਗਲ ਬਹੁਪਦ ਸਮੀਕਰਨਾਂ ਵਿੱਚ ਸਮਕਾਲੀ ਰੇਖਿਕ ਸਮੀਕਰਨਾਂ) ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਦੇ ਹੋਏ, ਪ੍ਰਸੰਗਿਕ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਨੂੰ ਮਾਡਲ ਅਤੇ ਹੱਲ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਮਾਡਲਿੰਗ ਕੀਤੀ ਜਾ ਰਹੀ ਸਥਿਤੀ ਬਾਰੇ ਸਿੱਟੇ ਕੱਢਦਾ ਹੈ।</p> <p>C-3.3 ਬ੍ਰਹਮਗੁਪਤ ਦੇ ਚਤੁਰਭੁਜ ਫਾਰਮੂਲੇ (ਪ੍ਰਤੀਕਾਤਮਿਕ ਅਤੇ ਕਾਵਿ-ਰੂਪ ਦੋਵਾਂ ਵਿੱਚ) ਅਤੇ ਇਸ ਦੀ ਉਤਪੱਤੀ ਨੂੰ ਸਿੱਖਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਨੂੰ ਭਾਸਕਰ ਦੀਆਂ ਕੁਝ ਕਾਵਿਕ ਬੁਝਾਰਤਾਂ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਆਧੁਨਿਕ ਸਮੇਂ ਦੀਆਂ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਨੂੰ ਹੱਲ ਕਰਨ ਲਈ ਇਸ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p>
<p>CG-4</p> <p>ਦੋ-ਅਯਾਮੀ ਜਿਓਮੈਟ੍ਰਿਕ ਅਕਾਰਾਂ ਦੀਆਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ ਦਾ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਜਿਓਮੈਟ੍ਰਿਕ ਸੰਬੰਧਾਂ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰਨ ਲਈ ਗਣਿਤਿਕ ਦਲੀਲਾਂ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p>	<p>C-4.1 ਅਨੁਮਾਨਾਂ ਨੂੰ ਬਣਾਉਣ ਅਤੇ ਪਰਖਣ ਅਤੇ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਨੂੰ ਹੱਲ ਕਰਨ ਲਈ ਦੋ-ਅਯਾਮੀ ਜਿਓਮੈਟ੍ਰਿਕ ਅਕਾਰਾਂ (ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਰੇਖਾਵਾਂ, ਕੋਣ, ਤਿਕੋਣ) ਦੀ ਇਕਸਾਰਤਾ ਸਮੇਤ ਸੰਬੰਧਾਂ ਦਾ ਵਰਣਨ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p> <p>C-4.2 ਤਿਕੋਣਾਂ ਅਤੇ ਚਤੁਰਭੁਜਾਂ ਲਈ ਯੂਕਲਿਡ ਦੇ ਸਵੈ-ਸਿੱਧਾਂ ਅਤੇ ਅਸੂਲਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਪ੍ਰਮੇਯਾਂ ਨੂੰ ਸਾਬਤ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਰੇਖਾਗਣਿਤਿਕ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਨੂੰ ਹੱਲ ਕਰਨ ਲਈ ਲਾਗੂ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p> <p>C-4.3 ਇੱਕ ਚੱਕਰ ਦੀ ਰੇਖਾਗਣਿਤ ਬਾਰੇ ਪ੍ਰਮੇਯਾਂ ਨੂੰ ਸਾਬਤ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਇਸ ਦੇ ਕੋਰਡਸ, ਸਬਟੈਂਡਡ ਐਂਗਲ, ਇੰਸਕ੍ਰਾਈਡਡ ਬਹੁਭੁਜ ਅਤੇ π ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਖੇਤਰਫਲ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ।</p> <p>C-4.4 π ਦੀ ਤਰਕਹੀਣਤਾ ਨੂੰ ਸਮਝਦਾ ਹੈ, ਮਨੁੱਖੀ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿੱਚ ਖੋਜੇ ਗਏ π ਦੇ ਸਭ ਤੋਂ ਵਧੀਆ ਅਨੁਮਾਨ ਅਤੇ ਮਾਧਵ ਦੁਆਰਾ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਪਹਿਲੇ ਸਹੀ ਫਾਰਮੂਲੇ (ਅਨੰਤ ਲੜੀ) ਨੂੰ ਸਮਝਦਾ ਹੈ।</p> <p>C-4.5 ਸਥਾਨਾਂ ਨੂੰ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਕੋਆਰਡੀਨੇਟ ਜਿਓਮੈਟਰੀ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਦੇ ਹੋਏ, ਸਥਾਨਿਕ ਸੰਬੰਧਾਂ ਦਾ ਵਰਣਨ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ ਰੇਖਿਕ ਸਮੀਕਰਨਾਂ ਦੀ ਇੱਕ ਜੋੜੀ ਨੂੰ ਪਲਾਟ ਕਰਨਾ ਅਤੇ ਗ੍ਰਾਫਿਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਹੱਲ ਲੱਭਣਾ ਜਾਂ ਕੋਆਰਡੀਨੇਟਸ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਨਿਰਦੇਸ਼ਾਂਕ ਦੇ ਨਾਲ ਤਿਕੋਣ ਦੇ ਖੇਤਰ ਨੂੰ ਲੱਭਣਾ।</p> <p>C-4.6 ਮੂਲ ਤਿਕੋਣਮਿਤੀ ਫੰਕਸ਼ਨਾਂ ਦੀਆਂ ਪਰਿਭਾਸ਼ਾਵਾਂ, ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਅਤੇ ਪ੍ਰੋਰਨਾ (ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਆਰੀਆਭੱਟ ਦੁਆਰਾ ਕੋਰਡ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰ ਕੇ $\sin$ ਅਤੇ $\cos$ ਫੰਕਸ਼ਨਾਂ ਦੀ ਜਾਣ-ਪਛਾਣ ਵੀ ਸ਼ਾਮਲ ਹੈ) ਅਤੇ ਵਿਗਿਆਨ ਵਿੱਚ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਉਪਯੋਗਤਾ ਨੂੰ ਸਮਝਦਾ ਹੈ।</p>
<p>CG-5</p> <p>ਸਮਤਲ ਅੰਕੜਿਆਂ ਦੇ ਖੇਤਰਾਂ ਅਤੇ ਸਤ੍ਹਾ ਦੇ ਖੇਤਰਾਂ ਅਤੇ</p>	<p>C-5.1 ਹੇਰੋਨ ਦੇ ਫਾਰਮੂਲੇ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਇੱਕ ਤਿਕੋਣ ਦੇ ਖੇਤਰ ਦੀ ਕਲਪਨਾ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਪ੍ਰਸਤੁਤ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸ ਦੀ ਗਣਨਾ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਬ੍ਰਹਮਗੁਪਤ</p>

<p>ਠੋਸ ਵਸਤੂਆਂ ਦੀ ਮਾਤਰਾ ਦੀ ਗਣਨਾ ਕਰਨ ਲਈ ਫਾਰਮੂਲੇ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਵਰਤਦਾ ਹੈ।</p>	<p>ਦੇ ਫਾਰਮੂਲੇ ਦੁਆਰਾ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਚੱਕਰਵਾਤੀ ਚਤੁਰਭੁਜਾਂ ਲਈ, ਇਸ ਦਾ ਸਧਾਰਨੀਕਰਨ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p> <p>C-5.2 ਸਤ੍ਹੀ ਖੇਤਰਾਂ ਅਤੇ ਠੋਸ ਵਸਤੂਆਂ (ਘਣ, ਗੋਲੇ, ਗੋਲਾਕਾਰ, ਸੱਜੇ ਗੋਲ ਸਿਲੰਡਰ/ਸ਼ੰਕੂ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਸੰਜੋਗ) ਦੀ ਗਣਨਾ ਕਰਨ ਲਈ ਫਾਰਮੂਲੇ ਖੋਜਣ ਲਈ ਗਣਿਤਿਕ ਸੋਚ ਦੀ ਕਲਪਨਾ ਅਤੇ ਵਰਤੋਂ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p>
<p>CG-6</p> <p>ਅੰਕੜਾ ਸੰਕਲਪਾਂ (ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਕੇਂਦਰੀ ਪ੍ਰਵਿਰਤੀ ਦੇ ਮਾਪ, ਮਿਆਰੀ ਵਿਵਹਾਰ) ਅਤੇ ਸੰਭਾਵਨਾ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਡਾਟਾ ਦਾ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਅਤੇ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p>	<p>C-6.1 ਮੱਧ ਪ੍ਰਵਿਰਤੀ ਦੇ ਮਾਪਾਂ ਨੂੰ ਲਾਗੂ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਮੱਧਮਾਨ, ਮੱਧਮਾਨ ਅਤੇ ਮੋਡ।</p> <p>C-6.2 ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਦੀਆਂ ਘਟਨਾਵਾਂ ਦੀ ਸੰਭਾਵਨਾ 'ਤੇ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਨੂੰ ਹੱਲ ਕਰਨ ਲਈ ਸੰਭਾਵਨਾ ਤੋਂ ਧਾਰਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਲਾਗੂ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p>
<p>CG-7</p> <p>ਗਣਿਤ ਦੇ ਸਵੈ-ਸਿੱਧ ਅਤੇ ਕਟੌਤੀ ਵਾਲੇ ਢਾਂਚੇ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਅਤੇ ਪ੍ਰਸੰਸਾ ਕਰਨਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p>	<p>C-7.1 ਗਣਿਤਿਕ ਕਥਨਾਂ ਨੂੰ ਸਿੱਧ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਦੱਸੀਆਂ ਧਾਰਨਾਵਾਂ, ਸਵੈ-ਸਿੱਧਾਂ, ਅਸੂਲਾਂ, ਪਰਿਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਅਤੇ ਗਣਿਤ ਦੀ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਜਿਓਮੈਟ੍ਰਿਕ ਨਿਰਮਾਣ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p> <p>C-7.2 ਬੀਜਗਣਿਤਿਕ ਪਛਾਣਾਂ ਅਤੇ ਹੋਰ 'ਸ਼ਬਦਾਂ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਸਬੂਤਾਂ' ਲਈ ਜਿਓਮੈਟ੍ਰਿਕ ਪ੍ਰਮਾਣਾਂ ਦੀ ਕਲਪਨਾ ਅਤੇ ਕਦਰ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p> <p>C-7.3 ਯੂਕਲਿਡ ਦੇ ਸਵੈ-ਸਿੱਧਾਂ ਅਤੇ ਅਨੁਸੂਚੀਆਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਕੋਣਾਂ, ਤਿਕੋਣਾਂ, ਚਤੁਰਭੁਜਾਂ, ਚੱਕਰਾਂ, ਤਿਕੋਣਾਂ ਅਤੇ ਸਮਾਨਾਂਤਰਾਂ ਲਈ ਖੇਤਰ-ਸੰਬੰਧਿਤ ਥਿਊਰਮਾਂ ਲਈ ਪ੍ਰਮੇਯਾਂ ਨੂੰ ਸਾਬਤ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p> <p>C-7.4 ਵੱਖ-ਵੱਖ ਜਿਓਮੈਟ੍ਰਿਕਲ ਅਕਾਰਾਂ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਖੰਡਾਂ, ਕੋਣ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਦੁਭਾਸ਼ੀਏ, ਤਿਕੋਣ ਅਤੇ ਹੋਰ ਦਿੱਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਰੁਕਾਵਟਾਂ ਨੂੰ ਸੰਤੁਸ਼ਟ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਬਹੁਭੁਜਾਂ ਦੇ ਦੁਭਾਸ਼ੀਏ ਬਣਾਉਂਦੇ ਹਨ।</p>
<p>CG-8</p> <p>ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਵਿਜ਼ੂਅਲਾਈਜ਼ੇਸ਼ਨ, ਅਨੁਕੂਲਨ, ਪ੍ਰਤੀਨਿਧਤਾ ਅਤੇ ਗਣਿਤਿਕ ਮਾਡਲਿੰਗ ਵਰਗੇ ਹੁਨਰਾਂ ਨੂੰ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ।</p>	<p>C-8.1 ਰੋਜ਼ਾਨਾ-ਜੀਵਨ ਦੇ ਵਰਤਾਰੇ ਨੂੰ ਮਾਡਲ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸਿੱਟੇ ਕੱਢਣ ਲਈ ਗ੍ਰਾਫ਼, ਟੇਬਲ ਅਤੇ ਸਮੀਕਰਨਾਂ ਵਰਗੀਆਂ ਪ੍ਰਤੀਨਿਧਤਾਵਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p> <p>C-8.2 ਤਿੰਨ-ਅਯਾਮੀ ਵਸਤੂਆਂ ਦੀਆਂ ਦੋ-ਅਯਾਮੀ ਪ੍ਰਤੀਨਿਧਤਾਵਾਂ ਨੂੰ ਕਲਪਨਾ ਕਰਨ ਅਤੇ ਹੱਲ ਕਰਨ ਲਈ ਵਰਤਦਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਸਤਹ ਖੇਤਰ ਅਤੇ ਆਇਤਨ ਨੂੰ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰਨ ਵਾਲੀਆਂ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ।</p> <p>C-8.3 ਦਿੱਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਸੀਮਾਵਾਂ ਦੇ ਤਹਿਤ ਇੱਛਤ ਮਾਤਰਾਵਾਂ (ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਖੇਤਰ, ਵਾਲੀਅਮ ਜਾਂ ਹੋਰ ਆਊਟਪੁੱਟ) ਨੂੰ ਵੱਧ ਤੋਂ ਵੱਧ ਕਰਨ ਲਈ ਅਨੁਕੂਲਨ ਰਣਨੀਤੀਆਂ ਨੂੰ ਲਾਗੂ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p>
<p>CG-9</p>	<p>C-9.1 ਇੱਕ ਸਮੱਸਿਆ ਨੂੰ ਉਪ-ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਵਿੱਚ ਵਿਗੜਦਾ ਹੈ।</p>

<p>ਕੰਪਿਊਟੇਸ਼ਨਲ ਸੋਚ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਅਰਥਾਤ, ਗੁੰਝਲਦਾਰ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਨਾਲ ਨਜਿੱਠਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸਧਾਰਨ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਦੀ ਇੱਕ ਲੜੀ ਵਿੱਚ ਵੰਡਣ ਦੇ ਯੋਗ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਫਿਰ ਢੁਕਵੀਆਂ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ/ ਐਲਗੋਰਿਦਮ ਦੁਆਰਾ ਹੱਲ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।</p>	<p>C-9.2 ਪਾਲਣਾ ਕੀਤੇ ਜਾ ਰਹੇ ਨਿਰਦੇਸ਼ਾਂ ਦੇ ਕ੍ਰਮ ਦਾ ਵਰਣਨ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p> <p>C-9.3 ਕਈ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਲਈ ਇੱਕ ਹੱਲ ਜਾਂ ਵਿਧੀ ਨੂੰ ਕੰਮ ਕਰਨ ਲਈ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਵਿੱਚ ਸਮਾਨਤਾਵਾਂ ਅਤੇ ਅੰਤਰਾਂ ਦਾ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p> <p>C-9.4 ਅਜਿਹੇ ਹੱਲਾਂ ਨੂੰ ਡਿਜ਼ਾਈਨ ਕਰਨ ਲਈ ਐਲਗੋਰਿਦਮਿਕ ਸਮੱਸਿਆ ਹੱਲ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।</p>
<p>CG-10</p> <p>ਭਾਰਤ ਅਤੇ ਦੁਨੀਆ ਭਰ ਦੇ ਗਣਿਤ ਵਿਗਿਆਨੀਆਂ ਦੇ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਯੋਗਦਾਨਾਂ ਨੂੰ ਜਾਣਦਾ ਅਤੇ ਪ੍ਰਸੰਸਾ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p>	<p>C-10.1 ਗਣਿਤ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਗਣਿਤ ਵਿਗਿਆਨੀਆਂ (ਭਾਰਤੀ ਅਤੇ ਹੋਰਾਂ) ਦੁਆਰਾ ਦਿੱਤੇ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਯੋਗਦਾਨਾਂ ਨੂੰ ਮਾਨਤਾ ਦਿੰਦਾ ਹੈ (ਜਿਵੇਂਕਿ ਸੰਖਿਆਵਾਂ ਦਾ ਵਿਕਾਸ, ਜਿਓਮੈਟਰੀ, ਅਲਜਬਰਾ)</p> <p>C-10.2 ਭਾਰਤ ਅਤੇ ਵਿਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਗਣਿਤ ਵਿੱਚ ਕੀਤੇ ਗਏ ਆਧੁਨਿਕ ਯੋਗਦਾਨਾਂ ਨੂੰ ਮਾਨਤਾ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਗਣਿਤ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਅਗਲੀਆਂ ਸਰਹੱਦਾਂ ਅਤੇ ਅਗਲੇ ਮੁੱਖ ਸਵਾਲਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਦਾ ਹੈ।</p>
<p>CG-11</p> <p>ਹੋਰ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਨਾਲ ਗਣਿਤ ਦੇ ਸੰਬੰਧਾਂ ਦੀ ਪੜਚੋਲ ਕਰੋ।</p>	<p>C-11.1 ਵਿਗਿਆਨ, ਸਮਾਜਿਕ ਵਿਗਿਆਨ, ਵਿਜ਼ੂਅਲ ਆਰਟਸ, ਸੰਗੀਤ, ਕਿੱਤਾਮੁਖੀ ਸਿੱਖਿਆ ਅਤੇ ਖੇਡਾਂ ਵਿੱਚ ਕਈ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਵਿੱਚ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ/ਸਥਿਤੀਆਂ ਦਾ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਕਰਨ ਲਈ ਗਣਿਤ ਦੇ ਗਿਆਨ ਅਤੇ ਸਾਧਨਾਂ ਨੂੰ ਲਾਗੂ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p>

3.4.2 ਸੰਕਲਪਾਂ ਦੀ ਚੋਣ ਲਈ ਤਰਕ

ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਮਿਆਰ: ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਦੇ ਟੀਚੇ ਅਤੇ ਯੋਗਤਾਵਾਂ, ਇੱਥੇ ਪਰਿਭਾਸ਼ਿਤ ਕੀਤੇ ਗਏ ਸੰਕਲਪਾਂ ਲਈ ਚੋਣ ਕਰਦੇ ਹਨ ਜੋ ਹਰੇਕ ਪੜਾਅ ਵਿੱਚ ਸਿਖਾਈਆਂ ਅਤੇ ਸਿੱਖੀਆਂ ਜਾਣਗੀਆਂ। ਮੁੱਖ ਸਿਧਾਂਤ ਜੋ ਇਹਨਾਂ ਚੋਣਾਂ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦੇ ਹਨ, ਇੱਥੇ ਵਰਣਨ ਕੀਤੇ ਗਏ ਹਨ।

ੳ. ਜ਼ਰੂਰੀ ਦਾ ਸਿਧਾਂਤ

ਇਸ ਸਿਧਾਂਤ ਵਿੱਚ ਤਿੰਨ ਮੁੱਖ ਸਵਾਲ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ: ਕਿਹੜੀ ਗਣਿਤ ਸਿੱਖਣ ਲਈ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਤਾਂਜੋ ਕੋਈ ਵਿਅਕਤੀ ਆਪਣੀਆਂ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਦੀਆਂ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਨੂੰ ਹੱਲ ਕਰ ਸਕੇ, ਇੱਕ ਆਮ ਜੀਵਨ ਜੀ ਸਕੇ ਅਤੇ ਦੇਸ਼ ਦੀਆਂ ਲੋਕਤੰਤਰੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ ਵਿੱਚ ਯੋਗ ਤੌਰ 'ਤੇ ਹਿੱਸਾ ਲੈ ਸਕੇ? ਸਕੂਲ ਦੇ ਹੋਰ ਜ਼ਰੂਰੀ ਵਿਸ਼ਿਆਂ, ਜਿਵੇਂਕਿ ਵਿਗਿਆਨ ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਵਿਗਿਆਨ ਨੂੰ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਮਝਣ ਦੇ ਯੋਗ ਹੋਣ ਲਈ ਕਿਹੜਾ ਗਣਿਤ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ? ਅਤੇ ਅੰਤ ਵਿੱਚ, ਜੇਕਰ ਕੋਈ ਅਜਿਹਾ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਅਨੁਸ਼ਾਸਨ ਨੂੰ ਅੱਗੇ ਵਧਾਉਣ ਲਈ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਵਿੱਚ ਦਿਲਚਸਪੀ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਲਈ ਕਿਹੜੇ ਗਣਿਤ ਦੇ ਵਿਚਾਰ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹਨ?

ਅ. ਤਾਲਮੇਲ ਦਾ ਸਿਧਾਂਤ

ਧਾਰਨਾਵਾਂ ਜੋ ਹਰੇਕ ਪੜਾਅ ਲਈ ਚੁਣੀਆਂ ਗਈਆਂ ਹਨ, ਇੱਕ-ਦੂਜੇ ਨਾਲ ਅਤੇ ਸਮੁੱਚੇ ਪੜਾਅ-ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਟੀਚਿਆਂ, ਯੋਗਤਾਵਾਂ ਅਤੇ ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਨਤੀਜਿਆਂ ਨਾਲ ਤਾਲਮੇਲ ਵਿੱਚ ਹੋਣੀਆਂ ਚਾਹੀਦੀਆਂ ਹਨ। ਟੀਚਾ ਤਾਲਮੇਲ ਦੀ ਕੀਮਤ 'ਤੇ ਸਾਰੇ ਗਣਿਤਿਕ ਸੰਕਲਪਾਂ ਨਾਲ ਵਿਦਿਆਰਥੀ 'ਤੇ ਬੰਬਾਰੀ ਕਰਨਾ ਨਹੀਂ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ੲ. ਵਿਹਾਰਿਕਤਾ ਅਤੇ ਸੰਤੁਲਨ ਦਾ ਸਿਧਾਂਤ

ਸਿਲੇਬਸ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਨ ਲਈ ਕਾਹਲੀ ਕਾਰਨ, ਸੰਕਲਪਿਕ ਸਮਝ ਨੂੰ ਬਣਾਉਣ 'ਤੇ ਧਿਆਨ ਅਕਸਰ ਸਮਝੌਤਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਫਾਰਮੂਲਿਆਂ ਨੂੰ ਯਾਦ ਕਰਨਾ ਅਤੇ ਐਲਗੋਰਿਦਮ ਦੀ ਸਿੱਧੀ ਵਰਤੋਂ ਅਧਿਆਪਨ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਦਾ ਕੇਂਦਰੀ ਹਿੱਸਾ ਬਣ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। NEP 2020 ਚਰਚਾ, ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣਾਤਮਿਕ ਸੋਚ ਅਤੇ ਸੰਕਲਪਾਂ ਦੀ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਦਰ ਕਰਨ ਲਈ ਸਮਾਂ ਦੇਣ ਲਈ ਸਮੱਗਰੀ ਨੂੰ ਘਟਾਉਣ ਦੀ ਜ਼ੋਰਦਾਰ ਸਿਫਾਰਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਹਰੇਕ ਪੜਾਅ 'ਤੇ, ਗਣਿਤ ਲਈ ਸੰਕਲਪਾਂ ਦੀ ਚੋਣ ਕਰਦੇ ਸਮੇਂ, ਵਿਚਾਰ-ਵਟਾਂਦਰੇ, ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣਾਤਮਿਕ ਸੋਚ ਅਤੇ ਸੱਚੀ ਸੰਕਲਪਿਕ ਸਮਝ ਨਾਲ ਸਮੱਗਰੀ ਦੇ ਭਾਰ ਨੂੰ ਸੰਤੁਲਿਤ ਕਰਨ ਦੇ ਵਿਚਾਰ 'ਤੇ ਜ਼ੋਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਹਰੇਕ ਪੜਾਅ ਵਿੱਚ ਸੰਕਲਪਾਂ ਦੀ ਚੋਣ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਸੰਕਲਪਾਂ ਦੀ ਸੰਕਲਪਿਕ ਅਤੇ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਤਮਿਕ ਸਮਝ ਨੂੰ ਸੰਤੁਲਿਤ ਕਰਨ ਲਈ ਸਪੇਸ ਨੂੰ ਵਧਾਉਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਲਈ ਸੰਕਲਪਿਕ ਸਮਝ ਅਤੇ ਅਰਥਪੂਰਨ ਅਭਿਆਸ ਨੂੰ ਬਣਾਉਣ 'ਤੇ ਵਧੇਰੇ ਧਿਆਨ ਕੇਂਦਰਿਤ ਕਰਨ ਲਈ ਜਗ੍ਹਾ ਬਣਾਏਗਾ। ਇਸ ਤਰਕ ਦੇ ਨਾਲ, ਪੱਧਰ 10 ਦੇ ਅੰਤ ਤੱਕ ਗਣਿਤ ਨੂੰ ਇੱਕ ਅਨੁਸ਼ਾਸਨ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਸਮਝਣ 'ਤੇ ਜ਼ੋਰ ਦੇਣ ਲਈ ਲਰਨਿੰਗ ਸਟੈਂਡਰਡਜ਼ ਨੂੰ ਸੰਰਚਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ, ਤਾਂਜੋ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਇਸ ਦੀ ਅੰਦਰੂਨੀ ਸੁੰਦਰਤਾ ਅਤੇ ਮੁੱਲ ਦੀ ਕਦਰ ਕਰ ਸਕਣ ਅਤੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਜੇਕਰ ਉਹ ਚਾਹੁਣ ਤਾਂ ਗਣਿਤ ਵਿੱਚ ਉੱਚ ਸਿੱਖਿਆ ਵੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਖੇਤਰ ਅਤੇ ਸੰਕਲਪ ਜੋ ਸਾਰੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਲਈ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਸੰਸਾਰ ਨਾਲ ਗੱਲਬਾਤ ਕਰਨ ਜਾਂ ਹੋਰ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਕਰਨ ਲਈ ਉਪਯੋਗੀ ਮੰਨੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਪੱਧਰ 10 ਦੁਆਰਾ ਕਵਰ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਤਾਂਜੋ ਜੇਕਰ ਉਹ ਪੱਧਰ 10 ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਗਣਿਤ ਨੂੰ ਛੱਡਣ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਤਾਂ ਉਹ ਅਜੇ ਵੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹਨਰਾਂ ਸੰਕਲਪ ਅਤੇ ਗਣਿਤ ਵਿੱਚ ਯੋਗਤਾਵਾਂ ਨਾਲ ਲੈਸ ਹਨ। ਹਰੇਕ ਪੜਾਅ 'ਤੇ, ਸਾਰੇ ਸੰਕਲਪਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ਾਮਲ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜੋ ਬਾਅਦ ਦੇ ਪੜਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਸੰਕਲਪਾਂ ਲਈ ਪੂਰਵ-ਸ਼ਰਤਾਂ ਵਜੋਂ ਲੁੜੀਂਦਾ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਭਾਗ 3.5

ਸਮੱਗਰੀ

ਸਮੱਗਰੀ ਦੀ ਚੋਣ ਕਰਨ ਦੀ ਪਹੁੰਚ, ਸਿਧਾਂਤ ਅਤੇ ਵਿਧੀਆਂ ਵਿੱਚ ਉਹਨਾਂ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਵਿੱਚ ਸਮਾਨਤਾਵਾਂ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਚਰਚਾ ਇਸ ਦਸਤਾਵੇਜ਼ ਦੇ ਭਾਗ-ਅ, ਅਧਿਆਇ-3, § 3.2 ਵਿੱਚ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਇਹ ਭਾਗ ਸਿਰਫ ਇਸ ਗੱਲ 'ਤੇ ਕੇਂਦਰਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸਕੂਲਾਂ ਵਿੱਚ ਗਣਿਤ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਲਈ ਸਭ ਤੋਂ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਕੀ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ, ਉਪਰੋਕਤ ਭਾਗ ਦੇ ਨਾਲ ਇਸ ਭਾਗ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਨਾ ਲਾਭਦਾਇਕ ਹੋਵੇਗਾ।

3.5.1 ਸਮੱਗਰੀ ਦੀ ਚੋਣ ਲਈ ਸਿਧਾਂਤ

ਗਣਿਤ ਦੇ ਕਲਾਸਰੂਮਾਂ ਲਈ ਅਧਿਐਨ ਦੇ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਦੀ ਚੋਣ ਕਰਦੇ ਸਮੇਂ ਹੇਠਾਂ ਦਿੱਤੇ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇਗੀ। ਪੜਾਅ-ਵਾਰ ਸਿਧਾਂਤ ਨਿਰਧਾਰਿਤ ਕੀਤੇ ਗਏ ਹਨ; ਹਰੇਕ ਪੜਾਅ ਲਈ, ਪਿਛਲੇ ਪੜਾਅ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਵਿਚਾਰਿਆ ਗਿਆ ਹੈ, ਜਿੱਥੇ ਕਿਤੇ ਵੀ ਲਾਗੂ ਹੋਵੇ।

3.5.1.1 ਪ੍ਰੈਪਰੇਟਰੀ ਪੱਧਰ

- ੳ. ਗਣਿਤ ਵਿੱਚ ਸੰਕਲਪਾਂ ਨੂੰ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨ ਲਈ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੇ ਸਥਾਨਿਕ ਸੰਦਰਭ ਅਤੇ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਨੂੰ ਕਾਫੀ ਥਾਂ ਦਿੱਤੀ ਜਾਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਕੇਸ ਸਟੱਡੀਜ਼, ਕਹਾਣੀਆਂ, ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਜੀਵਨ ਦੀਆਂ ਸਥਿਤੀਆਂ ਅਤੇ ਘਰੇਲੂ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਅਤੇ ਵਾਕਾਂਸ਼ ਨੂੰ ਇੱਕ ਸੰਕਲਪ ਅਤੇ ਇਸ ਦੇ ਉਪ-ਸੰਕਲਪਾਂ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕਰਨ ਅਤੇ ਉਜਾਗਰ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕਰਨ ਲਈ ਲਿਆਂਦਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।
- ਅ. ਕਲਾਸਰੂਮ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਜਿੱਥੇ ਵੀ ਸੰਭਵ ਹੋਵੇ ਹੋਰ ਪਲੇਅ-ਵੇ ਢੰਗਾਂ (ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ) ਨੂੰ ਸ਼ਾਮਲ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।
- ੲ. ਸਾਰੀਆਂ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ, ਪ੍ਰੋਜੈਕਟਾਂ, ਅਸਾਈਨਮੈਂਟਾਂ ਅਤੇ ਅਭਿਆਸਾਂ ਵਿੱਚ ਗਣਿਤਿਕ ਤਰਕ ਲਈ ਰਾਹ ਬਣਾਏ ਜਾਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ। ਸਮੱਗਰੀ ਨੂੰ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਨਿਰੀਖਣਾਂ ਅਤੇ ਅਨੁਮਾਨਾਂ/ਅਨੁਮਾਨਾਂ ਦੇ ਕਾਰਨਾਂ ਨੂੰ ਸਪਸ਼ਟ ਕਰਨ ਲਈ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹ ਪੁੱਛਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇੱਕ ਪੈਟਰਨ ਇੱਕ ਖਾਸ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਕਿਉਂ ਵਧਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਦੇ ਪਿੱਛੇ ਕੀ ਨਿਯਮ ਹੈ।

- ਸ. ਸਮੱਗਰੀ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਸਰਲ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਤਾਂਜੋ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਵੀ ਸਮਾਨ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰ ਕੇ ਆਪਣੇ ਵਿਚਾਰ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰ ਸਕਣ; ਇਸ ਨਾਲ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਨੂੰ ਹੌਲੀ-ਹੌਲੀ ਵਧਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸਮੇਂ ਦੇ ਨਾਲ ਗਣਿਤ ਦੀ ਸਹੀ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ, ਚਿੰਨ੍ਹਾਂ ਅਤੇ ਸੰਕੇਤਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਵਧੇਰੇ ਹੁਨਰਮੰਦ ਬਣਨ ਦੇ ਯੋਗ ਬਣਾਉਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।
- ਹ. ਸਮੱਗਰੀ ਨੂੰ ਸਿੱਖਣ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ (ਯਾਦਦਾਸ਼ਤ ਅਤੇ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਤਮਿਕ ਰਵਾਨਗੀ ਨੂੰ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਅਰਥਪੂਰਨ ਅਭਿਆਸ) ਅਤੇ ਬੌਧਾਤਮਿਕ ਹੁਨਰ (ਤਰਕ, ਤੁਲਨਾ, ਵਿਪਰੀਤ ਅਤੇ ਵਰਗੀਕਰਨ) ਅਤੇ ਨਾਲ ਹੀ ਖਾਸ ਗਣਿਤਿਕ ਸਮਰੱਥਾਵਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ।
- ਕ. ਸਮੱਗਰੀ ਵਿੱਚ ਇਕਸਾਰਤਾ ਅਤੇ ਤਾਲਮੇਲ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸੰਕਲਪਾਂ ਦੀ ਤਰੱਕੀ ਰੇਖਿਕ ਹੋਣ ਦੀ ਬਜਾਏ ਚੱਕਰਦਾਰ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ।
- ਖ. ਸਮੱਗਰੀ ਦੀ ਚੋਣ ਲਈ, ਧਿਆਨ ਉਹਨਾਂ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ 'ਤੇ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਜੋ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੇ ਰੋਜ਼ਾਨਾ-ਜੀਵਨ ਦੇ ਤਜਰਬਿਆਂ ਦੇ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਰੁਝੇਵਿਆਂ 'ਤੇ ਬਣੀਆਂ ਹੋਣ। ਇਸ ਨੂੰ ਇੱਕੋ ਸਮੇਂ ਇੱਕ ਤੋਂ ਵੱਧ ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਉਦੇਸ਼/ਯੋਗਤਾ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇੱਕੋ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਜਾਂ ਇੱਕ ਤੋਂ ਵੱਧ ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਖੇਤਰਾਂ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਵਿੱਚ ਰੱਖਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।
- ਗ. ਵਧੇਰੇ ਰਸਮੀ ਪਰਿਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਇੱਕ ਹੋਰ ਗ਼ੈਰ-ਰਸਮੀ ਚਰਚਾ ਦੇ ਅੰਤ ਵਿੱਚ ਕੁਦਰਤੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਵਿਕਸਿਤ ਹੋਣੀਆਂ ਚਾਹੀਦੀਆਂ ਹਨ, ਕਿਉਂਕਿ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਹੌਲੀ-ਹੌਲੀ ਇੱਕ ਸੰਕਲਪ ਦੀ ਸਪਸ਼ਟ ਸਮਝ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਦੇ ਹਨ।

3.5.1.2 ਮਿਡਲ ਪੱਧਰ

- ੳ. ਸਮੱਗਰੀ ਨੂੰ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਸਮੱਸਿਆ ਜਾਂ ਬੁਝਾਰਤ ਨੂੰ ਹੱਲ ਕਰਨ ਲਈ ਕਈ ਰਣਨੀਤੀਆਂ ਦੀ ਪੜਚੋਲ ਕਰਨ ਦੀ ਇਜਾਜ਼ਤ ਦੇਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ।
- ਅ. ਸਮੱਗਰੀ ਵਿੱਚ ਅਜਿਹੀਆਂ ਸਥਿਤੀਆਂ ਅਤੇ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਣੀਆਂ ਚਾਹੀਦੀਆਂ ਹਨ ਜੋ ਕਈ ਸਹੀ ਜਵਾਬਾਂ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਸ਼ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਸ ਦੇ ਲਈ ਅਭਿਆਸ ਵਿੱਚ ਖੁੱਲ੍ਹੇ ਸਵਾਲਾਂ ਨੂੰ ਵਧੇਰੇ ਥਾਂ ਦਿੱਤੀ ਜਾਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ।
- ੲ. ਸਮੱਗਰੀ ਨੂੰ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਗਣਿਤ 'ਤੇ ਗੱਲ ਕਰਨ ਦੇ ਮੌਕੇ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ। ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੁਆਰਾ ਚਰਚਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਵਰਤੀ ਜਾਣ ਵਾਲੀ ਅਰਥ-ਰਸਮੀ ਭਾਸ਼ਾ ਨੂੰ ਸਵਿਕਾਰ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।
- ਸ. ਸਮੱਸਿਆ ਪੈਦਾ ਕਰਨਾ ਗਣਿਤ ਕਰਨ ਦਾ ਇੱਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹਿੱਸਾ ਹੈ। ਉਹਨਾਂ ਅਭਿਆਸਾਂ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਲਈ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਸਾਥੀਆਂ ਅਤੇ ਹੋਰਾਂ ਲਈ ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਅਤੇ ਪਹੇਲੀਆਂ ਤਿਆਰ ਕਰਨ ਅਤੇ ਬਣਾਉਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।
- ਹ. ਸਮੱਗਰੀ ਨੂੰ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਸਿਰਫ ਸੰਕਲਪਾਂ ਅਤੇ ਐਲਗੋਰਿਦਮਾਂ ਨੂੰ ਯਾਦ ਕਰਨ ਦੀ ਬਜਾਏ ਖੋਜਣ, ਬਣਾਉਣ, ਕਦਰ ਕਰਨ ਅਤੇ ਸਮਝਣ ਦੀ ਇਜਾਜ਼ਤ ਦੇਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ, ਬਿਨਾਂ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਕੰਮ ਕਰਨ ਦੇ ਤਰਕ ਨੂੰ ਸਮਝੇ ਬਿਨਾਂ।
- ਕ. ਸਮੱਗਰੀ ਨੂੰ ਅਰਥਪੂਰਨ ਅਭਿਆਸ (ਵਰਕਸ਼ੀਟਾਂ, ਖੇਡਾਂ, ਪਹੇਲੀਆਂ ਰਾਹੀਂ) ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਸ਼ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਜੋ ਕਾਰਜਸ਼ੀਲ ਯਾਦਦਾਸ਼ਤ (ਸਮ੍ਰਿਤੀ) ਵੱਲ ਲੈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਅੰਤ ਵਿੱਚ ਵਿਧੀਗਤ/ਕੰਪਿਊਟੇਸ਼ਨਲ ਰਵਾਨਗੀ ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ ਕਰਦੀ ਹੈ।
- ਖ. ਗਣਿਤ ਨੂੰ ਮਕੈਨੀਕਲ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ ਦੇ ਸਮੂਹ ਦੀ ਬਜਾਏ ਇਨਵੈਂਸ਼ਨ, ਡਿਸਕਵਰੀ ਅਤੇ ਰਚਨਾਤਮਿਕਤਾ ਦੇ ਵਿਸ਼ੇ ਵਜੋਂ ਉਭਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।
- ਗ. ਸਮੱਗਰੀ ਨੂੰ ਅਮੂਰਤ (ਐਬਸਟਰੈਕਸ਼ਨ) ਦੀ ਉਪਯੋਗਤਾ ਨੂੰ ਕੁਦਰਤੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਪ੍ਰੇਰਿਤ ਕਰਨ ਦੇ ਮੌਕੇ ਦੇਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ।

ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਦੀ ਅਵਾਜ਼ 3.5i

π ਲੱਭ ਰਿਹਾ ਹੈ

ਕਦੇ ਸੋਚਿਆ ਹੈ ਕਿ ਕੀ ਅਸੀਂ ਆਪਣੇ-ਆਪ 'ਪਾਈ' (π) ਨੂੰ ਬਿਨਾਂ ਕੰਪਿਊਟਰ, ਕੈਲਕੂਲੇਟਰਾਂ ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਪਾਠ-ਪੁਸਤਕਾਂ ਦੇ ਲੱਭ ਸਕਦੇ ਹਾਂ? ਜਵਾਬ ਹਾਂ ਹੈ! ਅਤੇ ਉਹ ਵੀ ਸਿਰਫ ਇੱਕ ਧਾਗਾ, ਕਾਗਜ਼-ਪੈਨਸਿੱਲ ਅਤੇ ਇੱਕ ਜਿਓਮੈਟਰੀ ਬਾਕਸ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰ ਕੇ। ਮੇਰੀ ਕਲਾਸ ਵਿੱਚ, ਮੈਂ ਇਹ ਅਭਿਆਸ ਉਦੋਂ ਕਰਦਾ ਹਾਂ ਜਦੋਂ ਅਸੀਂ ਚੱਕਰਾਂ ਦੀਆਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ ਸਿੱਖਦੇ ਹਾਂ। ਗਤੀਵਿਧੀ ਕਾਫ਼ੀ ਸਧਾਰਨ ਹੈ। ਅਸੀਂ ਕਾਗਜ਼ ਦਾ ਇੱਕ ਟੁਕੜਾ ਲੈਂਦੇ ਹਾਂ ਅਤੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਵਿਆਸ ਵਾਲੇ ਕੰਪਾਸ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰ ਕੇ ਕਈ ਚੱਕਰ

ਖਿੱਚਦੇ ਹਾਂ। ਫਿਰ ਅਸੀਂ ਧਾਗੇ ਨੂੰ ਚੱਕਰ ਦੀ ਰੂਪ-ਰੇਖਾ 'ਤੇ ਪਾਉਂਦੇ ਹਾਂ ਅਤੇ ਉਸ ਧਾਗੇ ਦੀ ਲੰਬਾਈ ਨੂੰ ਮਾਪਦੇ ਹਾਂ। ਇਹ ਲੰਬਾਈ ਚੱਕਰ ਦਾ ਘੇਰਾ ਹੋਵੇਗਾ। ਇਸ ਨੂੰ ਸਾਰੇ ਚੱਕਰਾਂ ਲਈ ਦੁਹਰਾਓ ਅਤੇ ਹੇਠਾਂ ਦਿੱਤੀ ਸਾਰਣੀ ਵਿੱਚ ਨੋਟ ਕਰੋ:

#	ਧਾਗੇ ਦਾ ਘੇਰਾ ਜਾਂ ਲੰਬਾਈ (C)	ਵਿਆਸ (D)	ਘੇਰੇ ਅਤੇ ਵਿਆਸ ਦਾ ਅਨੁਪਾਤ
1			
2			
3			
4			
5			

ਗਤੀਵਿਧੀ ਦੇ ਅੰਤ 'ਤੇ, ਮੈਂ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਅਨੁਪਾਤ ਮੁੱਲ ਵੱਲ ਧਿਆਨ ਦੇਣ ਲਈ ਕਹਿੰਦਾ ਹਾਂ...ਇਹ ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ 3 ਦੇ ਆਸ-ਪਾਸ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਸਥਿਰਤਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੂੰ 'ਪਾਈ' ਵਜੋਂ ਜਾਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਯੂਨਾਨੀ ਚਿੰਨ੍ਹ 'π' ਦੁਆਰਾ ਦਰਸਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਇੱਕ ਵਾਰ ਜਦੋਂ ਅਸੀਂ ਅਜਿਹਾ ਕਰ ਲੈਂਦੇ ਹਾਂ, ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਕਈ ਹੋਰ ਸੰਬੰਧਿਤ ਸਵਾਲਾਂ ਨੂੰ ਹੱਲ ਕਰਦੇ ਹਾਂ, ਜਿਵੇਂਕਿ 'ਜੇਕਰ ਮੈਂ ਚੱਕਰ ਦੇ ਘੇਰੇ ਨੂੰ ਜਾਣਦਾ ਹਾਂ, ਤਾਂ ਕੀ ਅਸੀਂ ਇਸ ਦੇ ਘੇਰੇ ਦਾ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਲਗਾ ਸਕਦੇ ਹਾਂ?' ਅਤੇ ਹੋਰ ਵੀ। ਅਜਿਹੀਆਂ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਦੇ ਨਾਲ ਅਧਿਆਪਨ ਸਹਾਇਤਾ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਨਾ ਮੇਰੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਪੂਰੀ ਕਲਾਸ ਵਿੱਚ ਵਧੇਰੇ ਸੁਚੇਤ ਅਤੇ ਦਿਲਚਸਪੀ ਰੱਖਦਾ ਹੈ।

3.5.1.3 ਸੈਕੰਡਰੀ ਪੱਧਰ

- ੳ. ਸਮੱਗਰੀ ਨੂੰ ਅਜਿਹੇ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਚੁਣਿਆ ਅਤੇ ਡਿਜ਼ਾਈਨ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਜੋ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਕਲਪਨਾ, ਸਵੈ-ਸਿੱਧ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਅਤੇ ਕਟੌਤੀਯੋਗ ਤਰਕ ਦੀਆਂ ਧਾਰਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਦੇ ਯੋਗ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ।
- ਅ. ਹੋਰ ਪ੍ਰੋਜੈਕਟ-ਆਧਾਰਿਤ ਕੰਮ ਨੂੰ ਡਿਜ਼ਾਈਨ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸਮੱਗਰੀ ਵਿੱਚ ਜਗ੍ਹਾ ਦਿੱਤੀ ਜਾਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਤਾਂਜੋ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਇੱਕੋ ਸਮੇਂ ਕਈ ਸੰਕਲਪਾਂ ਨੂੰ ਇਕੱਠਾ ਕਰਨ ਦੇ ਮੌਕੇ ਮਿਲਨ। ਇਹ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਗਣਿਤ ਦੀਆਂ ਧਾਰਨਾਵਾਂ ਦੀ ਏਕਤਾ ਅਤੇ ਅੰਤਰ-ਸੰਬੰਧਿਤਾ ਦੀ ਕਦਰ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕਰੇਗਾ।
- ੲ. ਸਮੱਗਰੀ ਨੂੰ ਡਿਜ਼ਾਈਨ ਕਰਦੇ ਸਮੇਂ ਅੰਤਰ-ਅਨੁਸ਼ਾਸਨੀ ਪਹੁੰਚਾਂ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਵਿੱਚ ਰੱਖਿਆ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਪ੍ਰੋਜੈਕਟ-ਆਧਾਰਿਤ ਕੰਮ ਨੂੰ ਹੋਰ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਦੇ ਏਕੀਕਰਨ ਨੂੰ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਥੀਮ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂਕਿ ਵਿਗਿਆਨ ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਵਿਗਿਆਨ ਵਿੱਚ ਰੇਖਿਕ ਪਰਿਵਰਤਨ ਅਤੇ ਸਮੀਕਰਨ ਹੱਲ ਕਰਨਾ।
- ੳ. ਇਸ ਪੜਾਅ 'ਤੇ ਸਮੱਗਰੀ ਨੂੰ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਮਿਡਲ ਪੱਧਰ ਦੌਰਾਨ ਹਾਸਲ ਕੀਤੇ ਗਣਿਤ ਦੇ ਗਿਆਨ ਅਤੇ ਹੁਨਰਾਂ ਨੂੰ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨ ਅਤੇ ਇਕਸਾਰ ਕਰਨ ਦੀ ਇਜਾਜ਼ਤ ਦੇਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ।
- ੴ. ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਗਣਿਤ ਦੀ ਖੋਜ ਅਤੇ ਸਿੱਖਣ ਵਿੱਚ ਉਪਯੋਗੀ ਔਜ਼ਾਰਾਂ, ਆਧੁਨਿਕ ਤਕਨੀਕੀ ਯੰਤਰਾਂ ਅਤੇ ਗਣਿਤ ਸੰਬੰਧੀ ਸਾਫਟਵੇਅਰ ਨਾਲ ਕੰਮ ਕਰਨ ਲਈ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੁਨਰ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ।
- ੵ. ਸਮੱਗਰੀ ਨੂੰ ਗਣਿਤ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ, ਸਮੇਂ ਦੇ ਨਾਲ ਗਣਿਤ ਦੀਆਂ ਧਾਰਨਾਵਾਂ ਕਿਵੇਂ ਵਿਕਸਿਤ ਹੋਈਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਖਾਸ ਤੌਰ 'ਤੇ, ਭਾਰਤੀ ਅਤੇ ਹੋਰ ਗਣਿਤ-ਸ਼ਾਸਤਰੀਆਂ ਦੇ ਯੋਗਦਾਨ ਨੂੰ ਉਜਾਗਰ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

3.5.2 ਸਮੱਗਰੀ ਅਤੇ ਸਰੋਤ

ਸਮੱਗਰੀ ਅਤੇ ਸਰੋਤ, ਸਮੱਗਰੀ ਦਾ ਇੱਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹਿੱਸਾ ਬਣਦੇ ਹਨ। ਗਣਿਤ ਨੂੰ ਸਿਖਾਉਣ ਅਤੇ ਸਿੱਖਣ ਲਈ ਸਮੱਗਰੀ ਦੀ ਚੋਣ ਕਰਨ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ:

- ੳ. **ਠੋਸ ਸਮੱਗਰੀ:** TLM ਉਪਯੋਗੀ ਸਰੋਤ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ ਜੋ ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਤਜਰਬਿਆਂ ਨੂੰ ਹੋਰ ਦਿਲਚਸਪ ਅਤੇ ਮਜ਼ੇਦਾਰ ਬਣਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਅਜਿਹੀ ਸਮੱਗਰੀ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਸੰਕਲਪਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਅਭਿਆਸ ਅਤੇ ਮੁਲਾਂਕਣ ਵਿੱਚ ਵੀ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਸਰੋਤ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਸੰਕਲਪਾਂ ਨੂੰ ਵਧੇਰੇ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਢੰਗ ਨਾਲ ਸਮਝਣ ਦੇ ਯੋਗ ਬਣਾਉਂਦੇ ਹਨ, ਕਿਉਂਕਿ

ਉਹ ਮੌਖਿਕ ਹਦਾਇਤਾਂ ਨੂੰ ਅਸਲ ਅਨੁਭਵ ਨਾਲ ਜੋੜਦੇ ਹਨ, ਅਮੂਰਤ ਸੰਕਲਪਾਂ ਨੂੰ ਠੋਸ ਬਣਾਉਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਸਿੱਖਣ ਵਿੱਚ ਉਤਸੁਕਤਾ ਅਤੇ ਦਿਲਚਸਪੀ ਪੈਦਾ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਸਕੂਲ ਗਣਿਤ ਦੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਯੋਗ, ਖੋਜ, ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਅਤੇ ਤਸਦੀਕ ਲਈ ਸਾਜ਼ੋ-ਸਾਮਾਨ ਦੇ ਨਾਲ ਗਣਿਤ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਯੋਗਸ਼ਾਲਾਵਾਂ ਜਾਂ ਕੋਨਿਆਂ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਕੁਝ ਉਦਾਹਰਨਾਂ ਵਿੱਚ ਇਲੈਕਟ੍ਰਾਨਿਕ ਕੈਲਕੁਲੇਟਰ, ਗ੍ਰਾਫ ਮਸ਼ੀਨਾਂ, ਗਣਿਤ ਦੀਆਂ ਖੇਡਾਂ, ਪਹੇਲੀਆਂ, ਗਣਿਤ ਮਾਲਾ, ਬੰਡਲ ਸਟਿਕਸ, ਜੀਓਬੋਰਡ, ਅਲਜਬਰਾ ਟਾਈਲਾਂ, ਡਾਇਨੇਸ ਬਲਾਕਸ ਜਾਂ ਫਲੈਟ ਲੰਮੇ ਕਾਰਡ, ਡੋਮੀਨੋਜ਼, ਪੈਂਟੋਮਿਨੋਜ਼, ਗਣਿਤ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਵੀਡੀਓ ਅਤੇ ਇਨਕਲੀਨੋਮੀਟਰ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ।

ਬਕਸਾ 3.5i

ਗਣਿਤ ਵਿੱਚ ਭਾਰਤੀ ਯੋਗਦਾਨਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰਨਾ

ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਅਤੇ ਵੈਦਿਕ ਕਾਲ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਆਧੁਨਿਕ ਯੁੱਗ ਤੱਕ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਸਾਲਾਂ ਵਿੱਚ ਫੈਲੇ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਗਣਿਤ ਦਾ ਇੱਕ ਬਹੁਤ ਹੀ ਅਮੀਰ ਇਤਿਹਾਸ ਹੈ। ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਗਣਿਤ ਦੀਆਂ ਖੋਜਾਂ ਦੇ ਕੁਝ ਚੁਣੇ ਹੋਏ ਚਿੰਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ:

2nd Milleninum BCE ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ

ਯਜੁਰਵੇਦ ਵਿੱਚ 10 ਤੋਂ 1012 ਤੱਕ ਦੀਆਂ ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਦੇ ਨਾਮ ਹਨ।

c.800 ਈ.ਪੂ.

ਬੌਧਯਾਨ ਦੇ ਸੁਲਬ-ਸੂਤਰ ਵਿੱਚ, ਬੌਧਯਾਨ-ਪਾਇਥਾਗੋਰਸ ਪ੍ਰਮੇਯ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਆਮ ਕਥਨ

c.500 ਈ.ਪੂ.

ਜਨਰੇਟਿਵ ਵਿਆਕਰਨ ਦਾ ਸੰਕਲਪ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਪਾਣਿਨੀ ਦੇ ਅਸ਼ਟਧਿਆਈ ਵਿੱਚ, ਇੱਕ ਸਮੁੱਚੀ ਭਾਸ਼ਾ ਨੂੰ ਮਾਡਲ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਵਰਤਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

c.300 ਈ.ਪੂ.

ਪਿੰਗਲਾ ਦੇ ਛੰਦ ਸ਼ਾਸਤਰ ਵਿੱਚ, ਬਾਈਨਰੀ ਵਿੱਚ ਸੰਖਿਆਵਾਂ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਣ ਵਾਲਾ ਪਹਿਲਾ ਐਲਗੋਰਿਦਮ।

300 ਈ.

0-9 ਅੰਕਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਅੰਕ ਲਿਖਣ ਦੀ ਭਾਰਤੀ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਦਾ ਵਿਕਾਸ, ਜਿਵੇਂਕਿ ਅੱਜ ਦੁਨੀਆ ਭਰ ਵਿੱਚ ਵਰਤਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਬਖਸ਼ਾਲੀ ਖਰੜੇ ਵਿੱਚ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਜਾਣੀ ਜਾਂਦੀ ਵਰਤੋਂ ਪਾਪ (jya) ਅਤੇ ਕੋਸ (ਕੋਟਿਜਯ) ਫੰਕਸ਼ਨਾਂ ਦੀ ਜਾਣ-ਪਛਾਣ, ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਆਰੀਆਭਟ ਦੇ ਆਰੀਆਭਟੀਆ ਵਿੱਚ, ਤਿਕੋਣਮਿਤੀ ਦੀ ਨੀਂਹ ਰੱਖੀ ਗਈ।

499 ਈ.

ਗੁੰਝਲਦਾਰ ਗਣਨਾ ਕਰਨ ਲਈ ਭਾਰਤੀ ਅੰਕਾਂ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਵਰਤੋਂ, ਆਰੀਆਭਟ ਦੇ ਆਰੀਆਭਟੀਆ ਵਿੱਚ ਖਗੋਲ-ਵਿਗਿਆਨ ਦੇ ਸੰਦਰਭ ਵਿੱਚ ਕੀਤੀ ਗਈ।

ਜ਼ੀਰੋ ਨੂੰ ਇੱਕ ਸੰਖਿਆ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਅਤੇ ਨੈਗੇਟਿਵ ਸੰਖਿਆਵਾਂ ਨੂੰ ਸੰਖਿਆਵਾਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਉੱਤੇ ਅੰਕਗਣਿਤ ਸੰਚਾਲਨ ਲਈ ਨਿਯਮਾਂ ਦੀ ਜਾਣ-ਪਛਾਣ, ਬ੍ਰਹਮਗੁਪਤ ਦੁਆਰਾ ਬ੍ਰਹਮਸਫੁਟ ਸਿਧਾਂਤ ਵਿੱਚ।

628 ਈ.

ਸੰਖਿਆਵਾਂ ਲਈ ਵੇਰੀਏਬਲਾਂ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਵਰਤੋਂ, ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅਲਜਬਰੇ ਦੀ ਨੀਂਹ ਰੱਖੀ, ਬ੍ਰਹਮਗੁਪਤ ਦੁਆਰਾ ਬ੍ਰਹਮਸਫੁਟ ਸਿਧਾਂਤ ਵਿੱਚ।

ਬ੍ਰਹਮਸਫੁਟ ਸਿਧਾਂਤ ਵਿੱਚ ਬ੍ਰਹਮਗੁਪਤ ਦੁਆਰਾ ਇੱਕ-ਵੇਰੀਏਬਲ ਚਤੁਰਭੁਜ ਸਮੀਕਰਨ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਆਮ ਹੱਲ।

700 ਈ.

ਵਿਰਾਹੰਕਾ ਦੀ ਜਾਣ-ਪਛਾਣ: ਫਿਬੋਨਾਚੀ ਸੰਖਿਆਵਾਂ 1, 2, 3, 5, 8, 13, 21, 34, ...,

ਵ੍ਰਤਜਾਤੀਸਮੁਕਾਯਾ ਵਿੱਚ ਵਿਰਾਹੰਕਾ ਦੁਆਰਾ ਕਵਿਤਾ ਦੇ ਸੰਦਰਭ ਵਿੱਚ

ਪਿੰਗਲ ਦੇ ਮੇਰੂਪ੍ਰਸਤਰ/ਪਾਸਕਲ ਦੇ ਤਿਕੋਣ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਸਪਸ਼ਟ ਵਰਣਨ, ਵਿੱਚ ਵ੍ਰਤਜਾਤੀਸਮੁਕਾਯਾ ਵਿੱਚ ਵਿਰਾਹੰਕਾ ਦੁਆਰਾ ਕਵਿਤਾ ਦਾ ਪ੍ਰਸੰਗ।

1000 ਈ.

ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਜਾਣਿਆ ਜਾਂਦਾ 4×4 ਜਾਦੂ ਵਰਗ, ਖਜੂਰਾਹੋ ਦੇ ਪਾਰਸ਼ਵਨਾਥ ਮੰਦਰ ਵਿੱਚ ਲਿਖਿਆ ਗਿਆ।

1150 ਈ.

ਬ੍ਰਹਮਗੁਪਤ-ਪੈਲ ਸਮੀਕਰਨ $x^2 - ny^2 = 1$ (n ਇੱਕ ਸਥਿਰ ਪੂਰਨ ਅੰਕ) ਨੂੰ ਪੂਰਨ ਅੰਕ ਜੋੜਿਆਂ (x,y) ਵਿੱਚ ਹੱਲ ਕਰਨ ਲਈ ਪਹਿਲੀ ਸੰਪੂਰਨ ਵਿਧੀ, ਬੀਜਗਨਿਤਾ ਵਿੱਚ ਭਾਸਕਰ ਦੁਆਰਾ ਦਿੱਤੀ ਗਈ।

1360 ਈ.	π ਲਈ ਪਹਿਲਾ ਸਹੀ ਫ਼ਾਰਮੂਲਾ, ਮਾਧਵ ਦੁਆਰਾ ਇੱਕ ਅਨੰਤ ਲੜੀ ਵਜੋਂ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।
1360 ਈ. ਤੋਂ 1650 ਈ.	ਮਾਧਵ ਦੇ ਗਣਿਤ ਦੇ ਸਕੂਲ ਦੇ ਮੈਂਬਰਾਂ ਦੁਆਰਾ- ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਤੌਰ 'ਤੇ, ਯੁਕਤਿਭਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਜਯੇਸ਼ਦੇਵ ਦੁਆਰਾ, ਪਾਵਰ ਸੀਰੀਜ਼ ਅਤੇ ਵਿਭਿੰਨਤਾਵਾਂ ਸਮੇਤ ਕੈਲਕੂਲਸ ਦੀਆਂ ਬੁਨਿਆਦਾਂ ਦਾ ਵਿਕਾਸ।
1910 ਦਾ ਦਹਾਕਾ	ਰਾਮਾਨੁਜਨ ਨੇ π ਲਈ ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਪਰਿਵਰਤਨਸ਼ੀਲ ਲੜੀ, ਕਿਸੇ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਭਾਗਾਂ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ, ਸਰਕਲ ਵਿਧੀ ਅਤੇ ਮਖੌਲ ਥੀਟਾ ਫੰਕਸ਼ਨਾਂ ਲਈ ਅਸੈਂਪਟੋਟਿਕ ਫ਼ਾਰਮੂਲੇ ਖੋਜੇ- ਕਈ ਹੋਰ ਬੁਨਿਆਦੀ ਖੋਜਾਂ ਵਿੱਚ।
2002 ਈ.	IIA ਕਾਨਪੁਰ ਵਿਖੇ ਅਗਰਵਾਲ, ਕਯਾਲ ਅਤੇ ਸਕਸੈਨਾ ਦੁਆਰਾ 'P ਵਿੱਚ PRIMES ਹੈ' ਸਿਰਲੇਖ ਵਾਲੇ ਲੇਖ ਵਿੱਚ, ਇਹ ਨਿਰਧਾਰਿਤ ਕਰਨ ਲਈ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਪੌਲੀਨੋਮੀਅਲ-ਟਾਈਮ ਐਲਗੋਰਿਦਮ।

ਇਹ ਅਤੇ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਹੋਰ ਬੁਨਿਆਦੀ ਗਣਿਤਿਕ ਖੋਜਾਂ ਅਤੇ ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਪਿੱਛੇ ਦੀਆਂ ਦਿਲਚਸਪ ਕਹਾਣੀਆਂ ਨੂੰ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਵਿੱਚ ਢੁਕਵੇਂ ਬਿੰਦੂਆਂ 'ਤੇ ਸ਼ਾਮਲ ਅਤੇ ਏਕੀਕ੍ਰਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇਗਾ।

- ਅ. ਪਾਠ-ਪੁਸਤਕਾਂ:** ਪਾਠ-ਪੁਸਤਕਾਂ ਨੂੰ ਪਹੁੰਚਯੋਗ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਤੱਥਾਂ ਸਮੇਤ ਸਹੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਇੱਥੇ ਵਿਆਪਕ ਬਿਰਤਾਂਤ ਅਤੇ ਪ੍ਰੇਰਨਾਵਾਂ ਹੋਣੀਆਂ ਚਾਹੀਦੀਆਂ ਹਨ (ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਕਿਸੇ ਰਾਜ ਜਾਂ ਖੇਤਰ ਲਈ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਵੀ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ) ਜੋ ਸਮੱਗਰੀ ਨੂੰ ਇਕੱਠੇ ਰੱਖਦੇ ਹਨ, ਇਸ ਲਈ ਇਹ ਕੇਵਲ ਤਕਨੀਕਾਂ ਦੇ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਵਾਂਗ ਨਹੀਂ ਪੜ੍ਹਦਾ ਹੈ। ਵਿਚਾਰਾਂ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਇਕਸਾਰ ਅਤੇ ਕ੍ਰਮਵਾਰ/ਚੰਚਲ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਠੋਸ ਉਦਾਹਰਨਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਅਮੂਰਤ ਸੰਕਲਪਾਂ ਵੱਲ ਅਗਵਾਈ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਪੁਰਾਣੀਆਂ ਤੋਂ ਨਵੀਆਂ ਧਾਰਨਾਵਾਂ ਵਧਦੀਆਂ ਹਨ। ਭਾਸ਼ਾ ਸਰਲ ਅਤੇ ਸਮਝਣਯੋਗ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਪਰਿਭਾਸ਼ਾ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਥਾਂ ਦੇਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਹੌਲੀ-ਹੌਲੀ ਹੋਰ ਰਸਮੀ ਗਣਿਤਿਕ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦੇਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਚੁਣੀ ਗਈ ਸਮੱਗਰੀ ਗਣਿਤ (ਭਾਗ 3.6 ਵਿੱਚ ਦੱਸੀ ਗਈ) ਲਈ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਵਿੱਦਿਅਕ ਸਿੱਖਿਆ ਸੰਬੰਧੀ ਅਭਿਆਸਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਇਕਸਾਰ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਸਮੱਗਰੀ ਵਿੱਚ ਪਹਿਲਾਂ ਠੋਸ ਪ੍ਰਤੀਨਿਧਤਾਵਾਂ ਅਤੇ ਵਿਜੂਅਲ ਪ੍ਰਤੀਨਿਧਤਾਵਾਂ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਣੀਆਂ ਚਾਹੀਦੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਕੇਵਲ ਤਦ ਹੀ ਸੰਖੇਪ ਪ੍ਰਤੀਨਿਧਤਾਵਾਂ। 'ਖੋਜ/ਕਰ ਕੇ ਸਿੱਖਣਾ' ਨੂੰ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਸਮੱਗਰੀ ਅਤੇ ਅਭਿਆਸਾਂ/ਪਹੇਲੀਆਂ ਵਿਚਕਾਰ ਸੰਤੁਲਨ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।
- ੲ. ਵਰਕਬੁੱਕਸ:** ਵਰਕਬੁੱਕਸ ਗਣਿਤ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਅਤੇ ਸਿੱਖਣ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਉਪਯੋਗੀ ਸੰਦ ਹਨ। ਵਰਕਬੁੱਕਾਂ ਨੂੰ ਤਿੰਨ ਉਦੇਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਨ ਲਈ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ: (ੳ) ਨਵੇਂ ਸੰਕਲਪਾਂ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕਰਨਾ (ਅ) ਸੰਕਲਪਾਂ ਦੀ ਸਮਝ ਨੂੰ ਮਜ਼ਬੂਤ ਕਰਨ ਲਈ ਅਭਿਆਸ ਅਤੇ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਤਮਿਕ ਅਤੇ ਗਣਨਾਤਮਿਕ ਰਵਾਨਗੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨਾ ਅਤੇ (ੲ) ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਲਈ ਆਪਣੀ ਸਮਝ ਨੂੰ ਟਰੈਕ ਕਰਨ ਲਈ ਸਵੈ-ਮੁਲਾਂਕਣ ਸਾਧਨ ਅਤੇ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਇਹੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨ ਲਈ। ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਦੀਆਂ ਵਰਕਬੁੱਕਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਦੀਆਂ ਹੱਥ-ਪੁਸਤਕਾਂ ਵੀ ਬਹੁਤ ਲਾਭਦਾਇਕ ਹੋ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ।
- ਸ. ਤਕਨਾਲੋਜੀ:** ਸੂਚਨਾ ਅਤੇ ਸੰਚਾਰ ਤਕਨਾਲੋਜੀ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਗਣਿਤ ਦੀਆਂ ਧਾਰਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਦੇਖਣ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨਾਲ ਇੰਟਰੈਕਟ ਕਰਨ ਦੇ ਵਾਧੂ ਮੌਕੇ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਗਣਿਤ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਨੂੰ ਵਧੇਰੇ ਪਰਸਪਰ ਪ੍ਰਭਾਵੀ ਅਤੇ ਦਿਲਚਸਪ ਬਣਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਗ੍ਰਾਫਿੰਗ ਕੈਲਕੁਲੇਟਰ/ਸਾਫਟਵੇਅਰ, ਕੰਪਿਊਟਰ ਅਲਜਬਰਾ ਸਿਸਟਮ ਅਤੇ ਹੋਰ ਡਿਜੀਟਲ ਟੂਲਸ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਨਾ, ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਗਣਿਤ ਦੀਆਂ ਵਸਤੂਆਂ ਅਤੇ ਕਾਰਜਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕਰਨ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਕਲਪਨਾ ਕਰਨ ਅਤੇ ਖੇਡਾਂ ਅਤੇ ਸਿਮੂਲੇਸ਼ਨਾਂ ਰਾਹੀਂ ਇਨਵੈਸ਼ਨ ਕਰਨ ਅਤੇ ਖੋਜ ਕਰਨ ਦੀ ਇਜਾਜ਼ਤ ਦਿੰਦਾ ਹੈ।

ਭਾਗ 3.6

ਸਿੱਖਿਆ ਸ਼ਾਸਤਰ ਅਤੇ ਮੁਲਾਂਕਣ

ਸਿੱਖਿਆ ਸ਼ਾਸਤਰ ਅਤੇ ਮੁਲਾਂਕਣ ਦੀ ਪਹੁੰਚ, ਸਿਧਾਂਤ ਅਤੇ ਵਿਧੀਆਂ ਵਿੱਚ ਸਾਰੇ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਵਿੱਚ ਸਮਾਨਤਾਵਾਂ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਚਰਚਾ ਇਸ ਦਸਤਾਵੇਜ਼ ਦੇ **ਭਾਗ-ੳ, ਅਧਿਆਇ-3, § 3.3 ਅਤੇ § 3.4** ਵਿੱਚ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਇਹ ਭਾਗ ਸਿਰਫ਼ ਇਸ ਗੱਲ 'ਤੇ ਕੇਂਦਰਿਤ ਹੈ ਕਿ ਸਕੂਲਾਂ ਵਿੱਚ ਗਣਿਤ ਲਈ ਸਭ ਤੋਂ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਕੀ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ, ਉਪਰੋਕਤ ਭਾਗ ਦੇ ਨਾਲ ਇਸ ਭਾਗ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਨਾ ਲਾਭਦਾਇਕ ਹੋਵੇਗਾ।

3.6.1 ਗਣਿਤ ਲਈ ਸਿੱਖਿਆ ਸ਼ਾਸਤਰ

ਗਣਿਤ ਨੂੰ ਸਿਖਾਉਣ ਲਈ ਰਵਾਇਤੀ ਪਹੁੰਚ ਸਿੱਧੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਅਮੂਰਤ ਪ੍ਰਤੀਕ ਵਿਹਾਰਿਕ ਹੁਨਰ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਗਣਿਤ ਨੂੰ ਸਿਖਿਆਰਥੀਆਂ ਲਈ ਪਹੁੰਚਯੋਗ ਬਣਾਉਣ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਸਿਖਿਆਰਥੀ ਦੇ ਪ੍ਰਤੀਕਾਤਮਿਕ ਵਿਹਾਰਿਕ ਹੁਨਰ ਲਈ ਤਿਆਰ ਹੋਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਕਈ ਕਦਮ ਹਨ। ਪਹਿਲਾ ਕਦਮ ਹੈ ਠੋਸ ਅਨੁਭਵਾਂ ਦਾ ਹੋਣਾ ਜੋ ਗਣਿਤਿਕ ਸੰਕਲਪ ਨੂੰ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇੱਕ ਵਾਰ ਜਦੋਂ ਸਿਖਿਆਰਥੀ ਆਪਣੇ-ਆਪ ਨੂੰ ਇਸ ਅਨੁਭਵ ਵਿੱਚ ਲੀਨ ਕਰ ਲੈਂਦੇ ਹਨ, ਤਾਂ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਇਸ ਅਨੁਭਵ ਦੀ ਚਰਚਾ ਕਰਨਾ ਅਮੂਰਤ ਦਾ ਅਗਲਾ ਪੱਧਰ ਹੈ। ਇਸ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਨੂੰ ਫਿਰ ਤਸਵੀਰਾਂ ਜਾਂ ਚਿੱਤਰਾਂ ਵਜੋਂ ਦਰਸਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਅੰਤ ਵਿੱਚ, ਇਹਨਾਂ ਤਸਵੀਰਾਂ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਪ੍ਰਤੀਕਾਂ ਵਿੱਚ ਬਦਲਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਜੋ ਉਸ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸੰਕਲਪ ਜਾਂ ਵਿਚਾਰ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਣ ਲਈ ਗਣਿਤ ਵਿੱਚ ਵਰਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਪ੍ਰਭਾਵੀ ਗਣਿਤ ਸਿੱਖਿਆ ਨੂੰ ਗਣਿਤ ਦੀ ਸੰਕਲਪਿਕ ਸਮਝ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨ ਲਈ ਇਸ ਕ੍ਰਮ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਵਿੱਚ ਰੱਖਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਲਈ, ਗਣਿਤ ਸਿੱਖਣ ਵਿੱਚ ਸਮੱਸਿਆ ਹੱਲ ਕਰਨਾ ਅਤੇ ਸਮੱਸਿਆ ਪੈਦਾ ਕਰਨਾ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਕਦਮ ਹਨ। ਅਭਿਆਸ ਅਤੇ ਸੁਤੰਤਰ ਸਮੱਸਿਆ ਹੱਲ ਕਰਨ ਨਾਲ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਮੁਸ਼ਕਲ ਸੰਕਲਪਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਕਰਨ ਅਤੇ ਯਾਦ ਰੱਖਣ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਮਿਲਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਨੂੰ ਕਲਾਸਰੂਮ ਵਿੱਚ ਜਿੰਨਾ ਸੰਭਵ ਹੋ ਸਕੇ, ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਸਮੂਹਾਂ ਵਿੱਚ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਅਤੇ ਪਹੇਲੀਆਂ ਨੂੰ ਹੱਲ ਕਰਨ ਲਈ ਵੀ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਤਾਂਜੋ ਉਹ ਇੱਕ ਸਮੱਸਿਆ ਨੂੰ ਹੱਲ ਕਰਨ ਲਈ ਵੱਖ-ਵੱਖਰੇ ਢੰਗਾਂ ਨੂੰ ਦੇਖ ਸਕਣ ਅਤੇ ਗਣਿਤ ਦੀਆਂ ਧਾਰਨਾਵਾਂ ਬਾਰੇ ਗੱਲਬਾਤ ਕਰ ਸਕਣ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਵਧੇਰੇ ਸਮਝਦਾਰ ਬਣਾਇਆ ਜਾ ਸਕੇ। ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸਵਾਲ ਪੁੱਛਣ ਅਤੇ ਨਵੀਆਂ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਨਾਲ ਆਉਣ ਲਈ ਵੀ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ਪ੍ਰੈਪਰੇਟਰੀ ਪੱਧਰ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਦੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਪ੍ਰਯੋਗਸ਼ਾਲਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਕੀਤੇ ਗਏ ਵਿਗਿਆਨਿਕ ਪ੍ਰਯੋਗਾਂ ਦੁਆਰਾ ਸਿੱਖਣ ਦਾ ਅਨੰਦ ਲੈਂਦੇ ਹਨ। ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਵਿਗਿਆਨਿਕ ਖੋਜ ਦੇ ਨਿਮਨਲਿਖਤ ਪੜਾਵਾਂ ਦਾ ਅਨੁਭਵ ਕਰਦੇ ਹਨ: ਕੁਦਰਤ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਵਰਤਾਰੇ ਨੂੰ ਵੇਖਣਾ, ਇੱਕ ਪ੍ਰਯੋਗਸ਼ਾਲਾ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਪ੍ਰਯੋਗ ਸਥਾਪਤ ਕਰਨਾ, ਪ੍ਰਯੋਗ ਕਰਨਾ ਅਤੇ ਨਿਰੀਖਣਾਂ ਨੂੰ ਨੋਟ ਕਰਨਾ, ਇੱਕ ਪੈਟਰਨ ਲੱਭਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਨਾ ਅਤੇ ਫਿਰ ਅੰਤ ਵਿੱਚ ਵਰਤਾਰੇ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਨਾ। ਬਦਕਿਸਮਤੀ ਨਾਲ, ਗਣਿਤ ਦੇ ਅਧਿਆਪਨ ਵਿੱਚ ਮੌਜੂਦਾ ਅਭਿਆਸ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਅਜਿਹੀ ਯਾਤਰਾ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ। ਗਣਿਤ ਨੂੰ ਅਕਸਰ ਇੱਕ ਮੁਕੰਮਲ ਉਤਪਾਦ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜੋ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨੀ ਅਤੇ ਰਸਮੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਗਣਿਤ ਦੀਆਂ ਕਲਾਸਾਂ ਵਿੱਚ ਨਵੇਂ ਪ੍ਰਮੇਯਾਂ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਸਬੂਤਾਂ ਨੂੰ ਖੋਜਣ ਲਈ ਲੁੜੀਂਦੇ ਹੁਨਰ, ਵਧਦੀ ਵਿਕਸਿਤ ਅਨੁਭਵ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰ ਕੇ ਅਨੁਮਾਨ ਲਗਾਉਣਾ ਨਿਰਾਸ਼ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਗਣਿਤ ਦੇ ਇਸ 'ਪ੍ਰਯੋਗਾਤਮਿਕ' ਸੁਭਾਅ ਨੂੰ ਤਿਆਰੀ, ਮਿਡਲ ਅਤੇ ਸੈਕੰਡਰੀ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਅਧਿਆਪਨ ਦੇ ਇੱਕ ਪ੍ਰੇਰਿਕ ਢੰਗ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰ ਕੇ ਦਿਖਾਉਣਾ ਸੰਭਵ ਹੈ। ਇਹ ਵਿਚਾਰ ਗਣਿਤ ਦੇ ਢੁਕਵੇਂ ਪ੍ਰਯੋਗਾਂ ਵਾਲੀ ਅਧਿਆਪਨ ਸਮੱਗਰੀ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨਾ ਹੈ। ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਸਮੂਹਾਂ ਵਿੱਚ ਕੰਮ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਅਨੁਮਾਨ ਲਗਾਉਣ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ ਇੱਕ ਪ੍ਰਯੋਗ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਪਹਿਲੀਆਂ ਕੁਝ ਸਮ ਸੰਖਿਆਵਾਂ ਨੂੰ ਦੋ ਛੋਟੀਆਂ ਸੰਖਿਆਵਾਂ ਦੇ ਜੋੜ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਲਿਖ ਸਕਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਦੇਖਣ ਲਈ ਲੈ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਹਮੇਸ਼ਾਂ 2 ਪ੍ਰਧਾਨਾਂ ਦੇ ਜੋੜ ਵਜੋਂ ਲਿਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਅਧਿਆਪਕ ਤੋਂ ਮਾਰਗਦਰਸ਼ਨ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਅਨੁਮਾਨ ਲਗਾਉਣ ਵੱਲ ਲੈ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ '2 ਤੋਂ ਵੱਧ ਕੋਈ ਵੀ ਸੰਖਿਆ 2 ਪ੍ਰਧਾਨਾਂ ਦਾ ਜੋੜ ਹੈ'। ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਵੱਧ ਤੋਂ ਵੱਧ ਸਬੂਤ ਇਕੱਠੇ ਕਰਨੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ। ਹਾਲਾਂਕਿ ਇਹ ਖਾਸ ਸਮੱਸਿਆ ਅਣਸੁਲਝੀ ਹੋਈ ਹੈ, ਅੰਤ ਵਿੱਚ, ਹਰੇਕ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਤਜਰਬੇ ਬਾਰੇ ਗੱਲ ਕਰਨ ਦਾ ਮੌਕਾ ਦਿੱਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ (ਕਥਨ ਨੂੰ ਸਾਬਤ ਕਰਨ/ਨਿਰਮਾਣ ਕਰਨ ਦੀ ਬਜਾਏ)। ਨੰਬਰ ਥਿਊਰੀ, ਜਿਓਮੈਟਰੀ ਅਤੇ ਕੰਬੀਨੇਟਰਿਕਸ ਵਿੱਚ ਅਜਿਹੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਪ੍ਰਯੋਗ ਤਿਆਰ ਕੀਤੇ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਅਜਿਹੀਆਂ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਵਿੱਚ ਅਨੁਭਵ ਅਤੇ ਸਮੱਸਿਆ ਹੱਲ ਕਰਨ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਵਧਾਉਣ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਗਣਿਤ ਵੀ ਕੁਦਰਤੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਆਲੋਚਨਾਤਮਿਕ ਸੋਚ ਦੇ ਕਈ ਮੌਕੇ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਪਰਿਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਨੂੰ ਪੁੱਛਗਿੱਛ ਕਰਨ, ਫਾਰਮੂਲੇਟ ਕਰਨ ਜਾਂ ਵਿਕਲਪਿਕ ਪ੍ਰਮਾਣਾਂ, ਅਨੁਮਾਨਾਂ, ਵਿਆਖਿਆਵਾਂ, ਪ੍ਰਤੀਨਿਧਤਾਵਾਂ ਜਾਂ ਸਾਧਾਰਨੀਕਰਨ ਦੀ ਚੋਣ ਕਰਨ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ। ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਅਤੇ ਸਿੱਖਿਆ ਸ਼ਾਸਤਰ ਨੂੰ ਅਜਿਹੀ ਸੋਚ ਲਈ ਕਮਰੇ ਅਤੇ ਵਿੱਦਿਅਕ ਮੌਕੇ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ, ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ ਮੈਚ-ਸਟਿੱਕ ਜਿਓਮੈਟਰੀ 'ਤੇ ਕੰਮ ਕਰਨਾ ਜਿਓਮੈਟ੍ਰਿਕ ਦਾਅਵੇ ਦੀ ਪੁੱਛਗਿੱਛ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਯੋਗ, ਸਿਰਜਣਾਤਮਿਕਤਾ, ਖੋਜ ਅਤੇ ਆਲੋਚਨਾਤਮਿਕ ਸੋਚ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰਨ ਲਈ ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਆਪਣੀਆਂ ਜਿਓਮੈਟ੍ਰਿਕ ਵਸਤੂਆਂ ਅਤੇ ਸੰਖਿਆਵਾਂ ਦੀਆਂ ਸ਼੍ਰੇਣੀਆਂ ਨੂੰ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਪਰਿਭਾਸ਼ਿਤ ਕਰਨ ਲਈ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

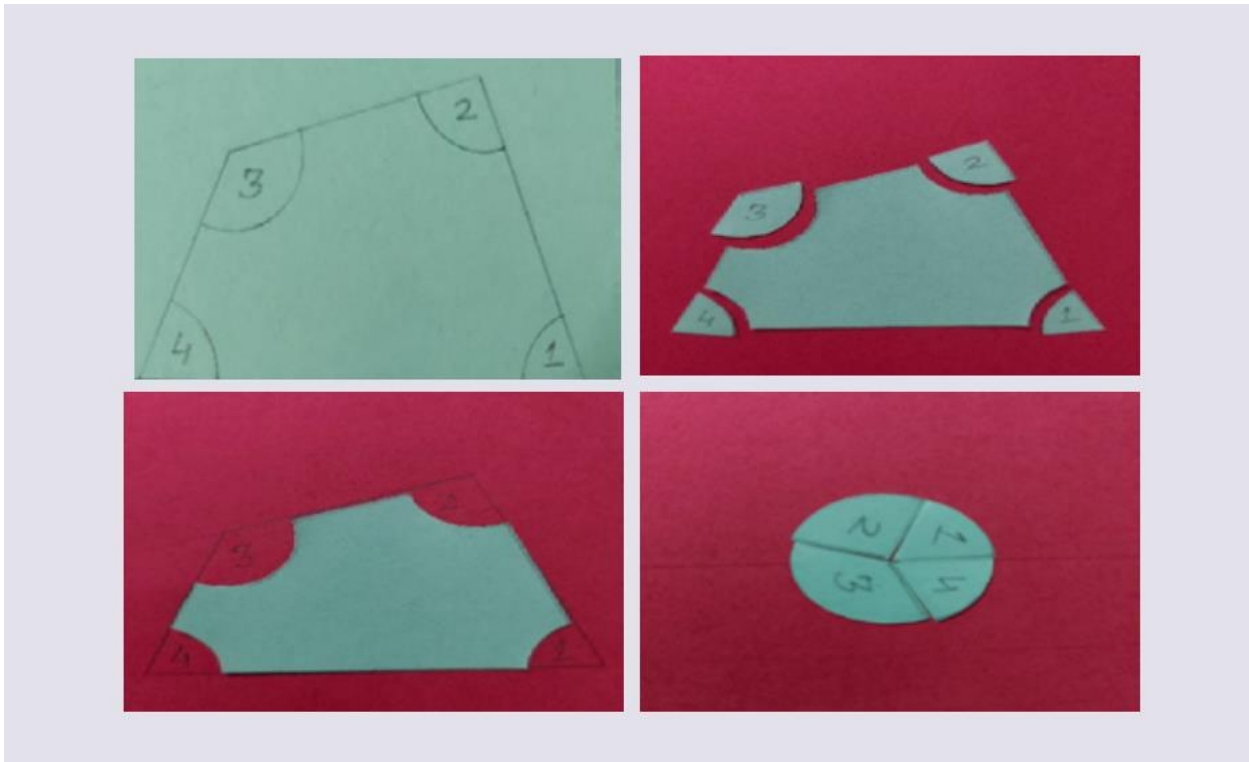
3.6.1.1 ਸਿੱਖਿਆਦਾਇਕ ਅਭਿਆਸ

- ੳ. ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਇੱਕੋ ਗਣਿਤ ਦੇ ਸੰਕਲਪ ਨੂੰ ਦੇਖਣ ਦੇ ਕਈ ਤਰੀਕਿਆਂ ਨਾਲ ਸੰਪਰਕ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਤਸਵੀਰਾਂ, ਪ੍ਰਤੀਕਾਂ, ਵੱਖ-ਵੱਖ ਪ੍ਰੇਰਨਾਵਾਂ ਜਾਂ ਐਪਲੀਕੇਸ਼ਨਾਂ ਅਤੇ ਬੋਲੀ ਜਾਣ ਵਾਲੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਵੱਖੋ-ਵੱਖਰੇ ਵਰਣਨ ਦੁਆਰਾ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਹਨਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਹਰ ਇੱਕ ਵੱਖਰਾ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹ ਮਿਲ ਕੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਦੀ ਗਣਿਤ ਸੰਬੰਧੀ ਧਾਰਨਾ ਦੀ ਆਪਣੀ ਸਮਝ ਬਣਾਉਣ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕਰਦੇ ਹਨ।
- ਅ. ਅਧਿਆਪਕ ਨੂੰ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਗਣਿਤ ਦੀ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਅਤੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਸਮਝ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਆਪਣੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਨ ਲਈ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। (ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਆਪਣੀ ਘਰੇਲੂ ਭਾਸ਼ਾ ਵੀ ਸ਼ਾਮਲ ਹੈ ਜਦੋਂ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਮਾਧਿਅਮ ਤੋਂ ਵੱਖ ਹੋਵੇ) ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਵਿਚਕਾਰ ਗਣਿਤ ਸੰਬੰਧੀ ਗੱਲਬਾਤ ਲਈ ਮੌਕੇ ਪੈਦਾ ਕੀਤੇ ਜਾਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ।
- ੲ. ਅਧਿਆਪਕ ਨੂੰ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਅਜਿਹੇ ਸਵਾਲਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰਨ ਲਈ ਸਾਰਥਿਕ ਚਰਚਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਣ ਦੇ ਮੌਕੇ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਲਈ ਸਪਸ਼ਟੀਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ (ਜਿਵੇਂਕਿ 'ਤੁਸੀਂ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਸੋਚ ਕਿਵੇਂ ਸਮਝਾ ਸਕਦੇ ਹੋ?' ਜਾਂ 'ਤੁਸੀਂ ਕਿਵੇਂ ਜਾਣਦੇ ਹੋ?')। ਤਸਦੀਕ ਕਰਨ ਦੀਆਂ ਆਦਤਾਂ ਛੋਟੀ ਉਮਰ ਤੋਂ ਹੀ ਪਾਉਣੀਆਂ ਚਾਹੀਦੀਆਂ ਹਨ। ਜਦੋਂ ਇੱਕ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਨੇ 8 ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਵਿੱਚ 24 ਟਾਫ਼ੀਆਂ ਵੰਡੀਆਂ ਹਨ, ਤਾਂ ਇਹ ਨਾ ਸਿਰਫ਼ ਇਹ ਪੁੱਛਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਕਿ 'ਕੀ ਸਾਰਿਆਂ ਨੇ ਬਰਾਬਰ ਗਿਣਤੀ ਵਿੱਚ ਟਾਫ਼ੀਆਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀਆਂ ਹਨ?', ਸਗੋਂ 'ਤੁਸੀਂ ਕਿਵੇਂ ਜਾਣਦੇ ਹੋ?' ਨਾਲ ਫਾਲੋ-ਅੱਪ ਕਰਨਾ ਵੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ।
- ੳ. ਅਧਿਆਪਕ ਕਲਾਸਰੂਮ ਵਿੱਚ ਸਮੱਸਿਆ ਹੱਲ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਕਾਰਜਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ ਜੋ ਕਈ ਉਦੇਸ਼ਾਂ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੁਆਰਾ ਪਹਿਲਾਂ ਪੜ੍ਹੀਆਂ ਗਈਆਂ ਧਾਰਨਾਵਾਂ ਦੀ ਸਮੀਖਿਆ ਕਰਨ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਨਵੀਆਂ ਧਾਰਨਾਵਾਂ ਨਾਲ ਜੋੜਨ ਲਈ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਦੀ ਚੋਣ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਕੰਮ ਨੂੰ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਡਿਜ਼ਾਈਨ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਸਵਾਲਾਂ ਰਾਹੀਂ ਤਰਕ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਫਿਰ ਜੁਬਾਨੀ ਜਾਂ ਲਿਖਤੀ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਆਪਣੀ ਸੋਚ ਨੂੰ ਜਾਇਜ਼ ਠਹਿਰਾਉਣਾ ਹੈ।
- ੴ. ਅਧਿਆਪਕ ਭੌਤਿਕ ਮਾਡਲਾਂ, ਚਿੱਤਰਾਂ, ਗ੍ਰਾਫਿੰਗ ਕੈਲਕੂਲੇਟਰਾਂ, ਸਿਮੂਲੇਸ਼ਨਾਂ, ਕੰਪਿਊਟਰ ਅਲਜਬਰਾ ਪ੍ਰਣਾਲੀਆਂ, ਖੇਡਾਂ ਅਤੇ ਹੋਰ ਸਾਧਨਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਸਥਿਤੀਆਂ ਨੂੰ ਮਾਡਲ ਬਣਾਉਣ, ਸੰਕਲਪਾਂ ਦੀ ਕਲਪਨਾ ਕਰਨ, ਸਮੱਸਿਆ ਬਾਰੇ ਸੋਚਣ ਅਤੇ ਹੱਲ ਲਈ ਰਣਨੀਤੀਆਂ ਤਿਆਰ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕਰਨ ਲਈ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ।
- ੵ. ਛੋਟੇ-ਸਮੂਹ ਦਾ ਕੰਮ ਗਣਿਤ ਸਿੱਖਣ ਦਾ ਇੱਕ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਤਰੀਕਾ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਵਿਚਾਰ-ਵਟਾਂਦਰੇ ਅਤੇ ਸਵਾਲ ਉਹ ਅਧਿਆਪਕ ਤੋਂ ਪੁੱਛਣ ਤੋਂ ਝਿਜਕਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਸਮਝ ਨੂੰ ਇਕੱਠਾ ਕਰ ਕੇ ਸਖਤ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ 'ਤੇ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਹਾਲਾਂਕਿ, ਸਮੂਹਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਢੰਗ ਨਾਲ ਪ੍ਰਬੰਧਿਤ ਕਰਨ ਲਈ ਇਹ ਥੋੜ੍ਹੇ ਸਮੇਂ ਦੀ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ।
- ੶. ਅਰਥਪੂਰਨ ਅਭਿਆਸ, ਵਰਕਸ਼ੀਟਾਂ, ਪਹੇਲੀਆਂ, ਖੇਡਾਂ, ਮਾਨਸਿਕ ਅਤੇ ਮੌਖਿਕ ਗਣਿਤ, ਗਰੁੱਪ ਵਰਕ, ਪੇਪਰ ਅਤੇ ਪੈਨਸਿੱਲ ਨੂੰ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਹੋਮਵਰਕ ਦੇ ਜ਼ਰੀਏ, ਸਮੂਹਾਂ ਵਿੱਚ ਸਮੱਸਿਆ ਨੂੰ ਹੱਲ ਕਰਨ ਲਈ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਗਣਿਤ ਬਾਰੇ ਗੱਲ ਕਰਨ ਦਾ ਮੌਕਾ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦਾ ਹੈ ਜੋਕਿ ਗਣਿਤ ਕਲਾਸਰੂਮ ਦਾ ਇੱਕ ਮੁੱਖ ਹਿੱਸਾ ਹੈ। ਅਭਿਆਸ ਦੀਆਂ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਡਿਜ਼ਾਈਨ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਤਾਂਜੋ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਸੰਕਲਪਾਂ ਅਤੇ ਤਕਨੀਕਾਂ 'ਤੇ ਮੁੜ ਵਿਚਾਰ ਕਰਨ ਅਤੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਸਥਿਤੀਆਂ ਨੂੰ ਦੇਖ ਸਕਣ ਜਿੱਥੇ ਇੱਕ ਖ਼ਾਸ ਤਕਨੀਕ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਦੀ ਚੋਣ ਕਰਦੇ ਸਮੇਂ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਹੱਲ ਕਰਨ ਲਈ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦਾ ਮਾਰਗਦਰਸ਼ਨ ਕਰਦੇ ਸਮੇਂ, ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਉਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਸਰਗਰਮੀ ਨਾਲ ਸਿੱਖ ਰਹੇ ਹਨ ਨਾਕਿ ਸਿਰਫ਼ ਯਾਦ ਕਰਨ ਦੀਆਂ ਤਕਨੀਕਾਂ।
- ੷. ਮਿਡਲ ਅਤੇ ਸੈਕੰਡਰੀ ਪੜਾਵਾਂ ਦੇ ਦੌਰਾਨ, ਸਧਾਰਨ ਗਣਿਤ ਦੇ ਪਾਠ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਨ ਅਤੇ ਗਣਿਤ ਸਮੱਗਰੀ ਲਿਖਣ ਦੇ ਮੌਕੇ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤੇ ਜਾਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ। ਗਣਿਤ ਦੇ ਸੰਚਾਰ ਨੂੰ ਸਿੱਖਿਆ ਅਤੇ ਸਿੱਖਣ ਦੀ ਇੱਕ ਵਸਤੂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਸਪਸ਼ਟ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸੰਕੇਤ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਮੰਤਵ ਲਈ ਸਕੂਲਾਂ ਵੱਲੋਂ ਕਿਤਾਬਾਂ ਅਤੇ ਆਨਲਾਈਨ ਸਰੋਤ ਸਮੱਗਰੀ ਮੁਹੱਈਆ ਕਰਵਾਈ ਜਾਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ।

ਗਣਿਤ ਦੇ ਜਾਦੂ ਦੀ ਖੋਜ ਕਰੋ!

ਜਿਓਮੈਟਰੀ ਵਿੱਚ, ਸਵੈ-ਸਿੱਧਿਆਂ, ਅੰਕਾਂ ਅਤੇ ਥਿਊਰਮ ਦੁਆਰਾ ਬਹੁਤ ਕੁਝ ਸਿੱਖਣ ਦਾ ਮੌਕਾ ਹੈ ਜੋ ਅਕਸਰ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਇਹ ਸੋਚਣ ਵਿੱਚ ਛੱਡ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿ 'ਇਹ ਕਿੱਥੋਂ ਆਇਆ? ਕੀ ਇਹ ਹਰ ਵਾਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ?' ਇਸ ਲਈ, ਮੈਂ ਕੀ ਕਰਦਾ ਹਾਂ? ਮੈਂ ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ ਅਜਿਹੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਨੂੰ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਰਾਹੀਂ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹਾਂ, ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ ਇਹ ਸਿੱਖਣ ਲਈ ਕਿ 'ਚਤੁਰਭੁਜ ਵਿੱਚ ਸਾਰੇ ਅੰਦਰੂਨੀ ਕੋਣਾਂ ਦਾ ਜੋੜ 360° ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਹੈ', ਅਸੀਂ ਇੱਕ ਸਧਾਰਨ ਕਿਰਿਆ ਕਰਦੇ ਹਾਂ। ਮੈਂ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਕੋਈ ਵੀ ਬੇਤਰਤੀਬ ਚਤੁਰਭੁਜ ਬਣਾਉਣ ਅਤੇ ਫਿਰ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰੂਨੀ ਕੋਣਾਂ ਨੂੰ L_1 , L_2 , L_3 ਅਤੇ L_4 ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਲੇਬਲ ਕਰਨ ਲਈ ਕਹਿੰਦਾ ਹਾਂ ਜਿਵੇਂਕਿ ਹੇਠਾਂ ਦਿੱਤੀ ਤਸਵੀਰ ਵਿੱਚ ਦਿਖਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਅੱਗੋਂ, ਮੈਂ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਇਹ ਪਤਾ ਲਗਾਉਣ ਲਈ 4 ਕੋਣਾਂ ਨੂੰ ਮਾਪਣ ਲਈ ਕਹਿੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਜੋੜ ਲਗਭਗ 360° ਹੈ। ਵਿਕਲਪਿਕ ਤੌਰ 'ਤੇ, ਜਦੋਂ ਕੋਈ ਇਹਨਾਂ ਕੋਣਾਂ ਨੂੰ ਕੱਟਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇੱਕ ਪੂਰਨ ਕੋਣ ਬਣਾਉਣ ਲਈ (ਜਿਵੇਂਕਿ ਹੇਠਾਂ ਦੇਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ) ਨੂੰ ਛੱਡੇ ਬਿਨਾਂ ਇੱਕ ਬਿੰਦੂ 'ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਸਾਰੇ ਚਾਰ ਕੋਣਾਂ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਨ ਲਈ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਜੋੜਦਾ ਹੈ, ਹਰੇਕ ਨੂੰ ਪਤਾ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜੋੜ 360° ਹੈ।

ਇੱਥੇ, ਮੇਰਾ ਜ਼ੋਰ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਅਜਿਹੀਆਂ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਨੂੰ ਡਿਜ਼ਾਈਨ ਕਰਨ 'ਤੇ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜੋ ਮੇਰੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਗਣਿਤ ਦੀਆਂ ਧਾਰਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਸਿਰਫ ਤੱਥਾਂ ਅਤੇ ਫਾਰਮੂਲਿਆਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਯਾਦ ਕਰਨ ਦੀ ਬਜਾਏ ਸਿੱਖਣ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਹ ਥਿਊਰਮ ਨੂੰ ਸਿਖਾਉਣ ਦੀ ਪ੍ਰੈਰਨਾਤਮਿਕ ਵਿਧੀ ਦੀ ਇੱਕ ਉਦਾਹਰਨ ਹੈ, ਕੋਈ ਇਹਨਾਂ ਥਿਊਰਮਾਂ ਨੂੰ ਸਿਖਾਉਣ ਲਈ ਕਟੌਤੀਯੋਗ ਵਿਧੀਆਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਵੀ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ।

3.6.1.2 ਸਿਖਾਉਣ ਦੇ ਕੁਝ ਸੁਝਾਏ ਢੰਗ

ਓ. ਖੇਡ ਰਾਹੀਂ (ਗਤੀਵਿਧੀ-ਆਧਾਰਿਤ) ਵਿਧੀ: ਖੇਡ ਰਾਹੀਂ ਜਾਂ ਗਤੀਵਿਧੀ-ਆਧਾਰਿਤ ਸਿਖਲਾਈ ਵਿੱਚ, ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਗਣਿਤ ਦੀ ਪੜਚੋਲ ਕਰਨ ਲਈ ਖਿਡੌਣਿਆਂ, ਖੇਡਾਂ ਅਤੇ ਬੁਝਾਰਤਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਭੌਤਿਕ ਖੇਡਾਂ ਜਾਂ ਖੇਡਾਂ/ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਡਾਈਸ, ਪਹੇਲੀਆਂ, ਡੋਮਿਨੋਜ਼ ਅਤੇ ਬਿਲਡਿੰਗ ਬਲਾਕ ਸ਼ਾਮਲ ਹੁੰਦੇ

ਹਨ, ਖੇਡ ਨੂੰ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰਨਾ, ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਲਈ ਕੁਝ ਗਣਿਤਿਕ ਧਾਰਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਵਧੇਰੇ ਕੁਦਰਤੀ ਅਤੇ ਢੁਕਵਾਂ ਪ੍ਰਤੀਤ ਬਣਾਉਣ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਰਚਨਾਤਮਿਕ ਬਣਨ, ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਪੁੱਛਣ ਦੇ ਯੋਗ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ, ਦੂਜਿਆਂ ਨਾਲ ਸਹਿਯੋਗ ਕਰੇ ਅਤੇ ਸਿੱਖਣ ਲਈ ਕਈ ਇੰਦਰੀਆਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰੇ। ਉਹਨਾਂ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਲਈ ਜੋ ਗਣਿਤ ਤੋਂ ਦੂਰ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਇਹ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਵਿਸ਼ੇ ਦਾ ਅਨੰਦ ਲੈਣ ਅਤੇ ਇਸ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਦੀ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਯੋਗਤਾ ਵਿੱਚ ਵਧੇਰੇ ਆਤਮ-ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ।

- ਅ. ਪੁੱਛਗਿੱਛ-ਆਧਾਰਿਤ ਵਿਧੀ:** ਇਹ ਵਿਧੀ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਸਵਾਲਾਂ ਦੇ ਜਵਾਬ ਦੇਣ ਜਾਂਚ-ਪੜਤਾਲ ਕਰਨ ਅਤੇ ਜਵਾਬ ਦੇ ਕੇ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਆਲੋਚਨਾ ਕਰਨ ਲਈ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਸਾਥੀਆਂ ਨਾਲ ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਖੋਜਾਂ ਨੂੰ ਸਾਂਝਾ ਕਰ ਕੇ ਗਣਿਤ ਦੀ ਸਮੱਗਰੀ ਦੀ ਪੜਚੋਲ ਕਰਨ ਦੀ ਇਜਾਜ਼ਤ ਦਿੰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਧੀ ਰਾਹੀਂ, ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਗਣਿਤ ਦੇ ਪੈਟਰਨਾਂ ਅਤੇ ਸੱਚਾਈਆਂ ਨੂੰ ਖੋਜਣ ਲਈ, ਆਪਣੇ ਸਾਥੀਆਂ ਨਾਲ ਤਰਕ ਕਰਨਾ ਅਤੇ ਸਹਿਯੋਗ ਕਰਨਾ ਸਿੱਖਦਾ ਹੈ।
- ੲ. ਸਮੱਸਿਆ ਹੱਲ ਕਰਨ ਦਾ ਤਰੀਕਾ:** ਸ਼ਬਦ ਅਤੇ ਤਰਕ ਦੀਆਂ ਬੁਝਾਰਤਾਂ (ਪਹੇਲੀਆਂ ਸਮੇਤ ਜੋ ਤਰਕ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਨੂੰ ਹੱਲ ਕਰਨ ਲਈ ਐਲੀਮੀਨੇਸ਼ਨ ਗਰਿੱਡਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ) ਕਟੌਤੀਯੋਗ ਤਰਕ ਸਿਖਾਉਣ ਦਾ ਇੱਕ ਮਜ਼ੇਦਾਰ ਤਰੀਕਾ ਹੈ। ਸਧਾਰਨ ਪਹੇਲੀਆਂ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੇ ਤਰਕਪੂਰਨ ਅਤੇ ਸਿਰਜਣਾਤਮਿਕ ਸੋਚ ਦੇ ਹੁਨਰ ਨੂੰ ਮਜ਼ੇਦਾਰ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕਰ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ।
- ਸ. ਪ੍ਰੇਰਨਾਤਮਿਕ ਵਿਧੀ:** ਪ੍ਰੇਰਨਾਤਮਿਕ ਵਿਧੀ ਇੰਡਕਸ਼ਨ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤ 'ਤੇ ਆਧਾਰਿਤ ਹੈ। ਇੰਡਕਸ਼ਨ ਇਹ ਦਰਸਾ ਕੇ ਇੱਕ ਸਧਾਰਨ ਸੱਚ ਨੂੰ ਸਥਾਪਤ ਕਰਨ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਹੈ ਕਿ ਜੇਕਰ ਇਹ ਵਾਜਬ ਤੌਰ 'ਤੇ ਕਾਫ਼ੀ ਗਿਣਤੀ ਦੇ ਕੇਸਾਂ ਲਈ ਸੱਚ ਹੈ, ਤਾਂ ਇਹ ਅਜਿਹੇ ਸਾਰੇ ਮਾਮਲਿਆਂ ਲਈ ਸੱਚ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਅਧਿਆਪਨ ਦੀ ਪ੍ਰੇਰਨਾਤਮਿਕ ਵਿਧੀ ਸਾਨੂੰ ਜਾਣੇ ਤੋਂ ਅਣਜਾਣ ਵੱਲ, ਇੱਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਕੇਸ ਤੋਂ ਇੱਕ ਆਮ ਨਿਯਮ ਵੱਲ ਅਤੇ ਠੋਸ ਤੋਂ ਅਮੂਰਤ ਵੱਲ ਲੈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਠੋਸ ਮਾਮਲਿਆਂ ਨੂੰ ਸਮਝ ਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਸਧਾਰਨੀਕਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਨ ਦੇ ਯੋਗ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਠੋਸ ਕੇਸਾਂ ਦੀ ਇੱਕ ਲੜੀ ਦੇ ਨਾਲ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਤੋਂ ਉਮੀਦ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਇਹਨਾਂ ਕੇਸਾਂ ਦੀ ਇੱਕ ਆਮ ਅਤੇ ਸੰਖੇਪ ਗਣਿਤਿਕ ਪ੍ਰਤੀਨਿਧਤਾ ਦੇ ਨਾਲ ਆਉਣ। ਇਹ ਵਿਧੀ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਸੰਖਿਆਵਾਂ ਜਾਂ ਜਿਓਮੈਟਰੀ ਵਿੱਚ ਪੈਟਰਨਾਂ ਨੂੰ ਖੋਜਣ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕਰ ਸਕਦੀ ਹੈ ਜੋ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਬਾਅਦ ਵਿੱਚ ਥਿਊਰਮ ਜਾਂ ਫਾਰਮੂਲੇ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਮਿਲ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਅਜਿਹੀਆਂ ਖੋਜਾਂ ਉਸ ਸੁੰਦਰਤਾ ਨੂੰ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ ਜੋ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਗਣਿਤ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਕਰਨ ਲਈ ਪ੍ਰੇਰਿਤ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ।
- ਹ. ਕਟੌਤੀ ਵਿਧੀ:** ਕਟੌਤੀ ਉਹ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਹੈ, ਜਿਸ ਦੁਆਰਾ ਇੱਕ ਖ਼ਾਸ ਤੱਥ ਕੁਝ ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ ਜਾਣੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਸੱਚਾਈਆਂ ਤੋਂ ਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਅਧਿਆਪਨ ਦੀ ਕਟੌਤੀ ਵਿਧੀ ਵਿੱਚ, ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਆਮ ਤੋਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼, ਸੰਖੇਪ ਤੋਂ ਠੋਸ ਜਾਂ ਫਾਰਮੂਲੇ ਤੋਂ ਉਦਾਹਰਨਾਂ ਤੱਕ ਅੱਗੇ ਵਧਦਾ ਹੈ। ਇੱਥੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਨੂੰ ਇੱਕ ਪੂਰਵ-ਸਥਾਪਿਤ ਨਿਯਮ ਜਾਂ ਫਾਰਮੂਲਾ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਉਸ ਫਾਰਮੂਲੇ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰ ਕੇ ਸੰਬੰਧਿਤ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਨੂੰ ਹੱਲ ਕਰਨ ਲਈ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜਾਂ ਪਰਿਭਾਸ਼ਾਵਾਂ, ਸਵੈ-ਸਿੱਧਿਆਂ ਅਤੇ ਪਦਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰ ਕੇ ਥਿਊਰਮ ਨੂੰ ਸਾਬਤ ਕਰਨ ਲਈ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਉਪਰੋਕਤ ਤਰੀਕਿਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਹਰੇਕ ਦੇ ਆਪਣੇ ਫਾਇਦੇ ਅਤੇ ਸੀਮਾਵਾਂ ਹਨ। ਇਹ ਵੀ ਸੱਚ ਹੈ ਕਿ ਇੱਕ ਢੰਗ ਸਾਰੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਲਈ ਕੰਮ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਲਈ ਅਧਿਆਪਕ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਜਮਾਤ ਬਾਰੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਸਮਝ ਨੂੰ ਖਿੱਚਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਹਰੇਕ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਦੇ ਸਿੱਖਣ ਨੂੰ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਢੰਗਾਂ ਦੇ ਸੁਮੇਲ ਦੀ ਚੋਣ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਹੇਠਾਂ ਦਿੱਤਾ ਮੈਟ੍ਰਿਕਸ ਤਿੰਨ ਕਾਲਮਾਂ ਵਿੱਚ ਕਤਾਰਾਂ ਅਤੇ ਪੜਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਵਿਧੀਆਂ ਦਾ ਸੁਝਾਅ ਦਿੰਦਾ ਹੈ।

ਸਾਰਨੀ 3.6i

ਸੁਝਾਅ ਦੇਣ ਵਾਲੇ ਢੰਗ	ਪੜਾਅ		
	ਤਿਆਰੀ	ਮਿਡਲ	ਸੈਕੰਡਰੀ
ਖੇਡ-ਵਿਧੀ	***	**	*
ਖੋਜ/ਜਾਂਚ	**	***	**

ਸਮੱਸਿਆ ਹੱਲ ਕਰਨਾ	✿ ✿	✿ ✿ ✿	✿ ✿ ✿
ਪ੍ਰੇਰਿਕ	✿ ✿ ✿	✿ ✿	✿
ਕਟੌਤੀ	✿	✿ ✿	✿ ✿ ✿
ਵਰਤੋਂ ਤੇ ਸਿਫਾਰਸ਼ ✿ ✿ ✿ ਜ਼ਿਆਦਾ ਅਕਸਰ, ✿ ✿ ਅਕਸਰ ✿ ਘੱਟ ਅਕਸਰ			

3.6.1.3 ਹੋਰ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਖੇਤਰਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਗਣਿਤ ਨੂੰ ਜੋੜਨਾ

ਇੱਕ ਅੰਤਰ-ਅਨੁਸ਼ਾਸਨੀ ਪਹੁੰਚ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ 'ਤੇ ਵਿਚਾਰ ਕਰਨ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨਾਲ ਨਜਿੱਠਣ ਦੀ ਇਜਾਜ਼ਤ ਦੇ ਕੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਦੂਰੀ ਨੂੰ ਵਧਾਉਣ ਦੇ ਯੋਗ ਬਣਾਉਂਦੀ ਹੈ ਜੋ ਇੱਕ ਵਿਸ਼ੇ ਵਿੱਚ ਬਿਲਕੁਲ ਫਿੱਟ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਹ ਵੀ ਬਦਲਦਾ ਹੈ ਕਿ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਕਿਵੇਂ ਇੱਕ ਅਨੁਸ਼ਾਸਨ ਦੀ ਸਮਝ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਆਪਣੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਨੂੰ ਦਿਸ਼ਾ-ਨਿਰਦੇਸ਼ ਨਾਲ ਚਲਾਉਣ ਦੀ ਬਜਾਏ, ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਕਈ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣਾਂ ਨੂੰ ਸੰਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਕਰਨ ਦੇ ਯੋਗ ਬਣਾ ਕੇ ਸਿੱਖਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਜੀਵਨ ਦੀਆਂ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਨਾਲ ਨਜਿੱਠਣ ਲਈ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਖੇਤਰਾਂ ਤੋਂ ਕਈ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣਾਂ ਅਤੇ ਮਾਪਾਂ ਨੂੰ ਖੋਜਣ ਅਤੇ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰਨ ਦੀ ਇਜਾਜ਼ਤ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ, ਗਣਿਤ ਨੂੰ ਹੋਰ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਖੇਤਰਾਂ ਨਾਲ ਜੋੜਨ ਨਾਲ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਵਿਸ਼ੇ ਵਿੱਚ ਦਿਲਚਸਪੀ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਅਤੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਬਾਰੇ ਇੱਕ ਸੰਪੂਰਨ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਬਣਾਉਣ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਮਿਲ ਸਕਦੀ ਹੈ।

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗਣਿਤ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਨੂੰ ਹੋਰ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਖੇਤਰਾਂ ਨਾਲ ਜੋੜ ਕੇ ਹੋਰ ਸਾਰਥਿਕ ਅਤੇ ਦਿਲਚਸਪ ਬਣਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਅਜਿਹਾ ਕਰਨ ਲਈ ਕੁਝ ਸੰਭਾਵਨਾਵਾਂ ਦਾ ਵਰਣਨ ਹੇਠਾਂ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ:

ੳ. ਗਣਿਤ ਅਤੇ ਕਲਾ ਨੂੰ ਏਕੀਕ੍ਰਿਤ ਕਰਨਾ: ਕਲਾ ਅਤੇ ਗਣਿਤ ਨਜ਼ਦੀਕੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਜੁੜੇ ਹੋਏ ਹਨ, ਦੋਵੇਂ ਅਨੁਸ਼ਾਸਨ ਪੈਟਰਨਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਸਥਾਨਿਕ ਯੋਗਤਾਵਾਂ ਅਤੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਨੂੰ ਵਧਾਉਣ ਵਿੱਚ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਜੋ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਹਨ, ਜਿਵੇਂਕਿ ਸੰਗੀਤ, ਨਾਚ, ਸੂਈ ਦਾ ਕੰਮ ਅਤੇ ਰੰਗੋਲੀ ਕੁਦਰਤੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਪੈਟਰਨ ਦੇਖਣ ਲਈ ਅਗਵਾਈ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਗਣਿਤ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰ ਕੇ ਵਰਣਨ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਅੱਗੇ ਸਮਝਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਗਣਿਤ ਦੇ ਨਾਲ ਕਲਾਵਾਂ ਨੂੰ ਏਕੀਕ੍ਰਿਤ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਕਲਾ ਅਤੇ ਸ਼ਿਲਪਕਾਰੀ ਦੀਆਂ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ ਜੋ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਵਿਜ਼ੂਅਲ ਪੈਟਰਨ, ਟੈਸਲੇਸ਼ਨਾਂ ਅਤੇ ਜਿਓਮੈਟ੍ਰਿਕ ਵਸਤੂਆਂ ਬਣਾਉਣ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਦਿਲਚਸਪ ਪੈਟਰਨ ਵਾਲੀਆਂ ਕਲਾਕ੍ਰਿਤੀਆਂ ਦੀਆਂ ਉਦਾਹਰਨਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ। ਗਣਿਤ ਕਲਾਸਰੂਮ ਵਿੱਚ ਕਲਾ ਨੂੰ ਏਕੀਕ੍ਰਿਤ ਕਰਨ ਲਈ ਕੁਝ ਵਿਚਾਰ ਹਨ:

1. ਵੱਖ-ਵੱਖ ਰੰਗੋਲੀ/ਕੋਲਮ ਪੈਟਰਨ ਬਣਾਉਣਾ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਕਰਨਾ।
2. ਓਰੀਗਾਮੀ ਬਣਾਉਣਾ ਅਤੇ ਕੋਣਾਂ, ਸਮਰੂਪਤਾਵਾਂ ਅਤੇ ਇੱਕ 2D ਵਸਤੂ ਨੂੰ 3D ਵਿੱਚ ਕਿਵੇਂ ਬਦਲਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਲਈ ਇਸ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਨਾ।
3. ਕਲਾ ਅਤੇ ਆਰਕੀਟੈਕਚਰ ਵਿੱਚ ਜਿਓਮੈਟਰੀਜ਼ ਅਤੇ ਸਮਰੂਪਤਾਵਾਂ ਨੂੰ ਪਛਾਣਨਾ।
4. ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਲਈ ਮਿਰਰਿੰਗ ਅਭਿਆਸ ਨਿਰਧਾਰਿਤ ਕਰ ਕੇ ਨਾਚ ਅਤੇ ਹਰਕਤਾਂ ਦੁਆਰਾ ਸਮਰੂਪਤਾ ਦੀ ਖੋਜ ਵੀ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਸੰਕਲਪ ਨੂੰ ਵਿਜ਼ੂਅਲ ਗੇਮਾਂ, ਸਵੈ-ਡਿਜ਼ਾਈਨ ਕੀਤੀਆਂ ਬੋਰਡ ਗੇਮਾਂ, ਰੋਗਨ ਪ੍ਰਿੰਟਿੰਗ ਵਰਗੇ ਰਵਾਇਤੀ ਕਲਾ ਦੇ ਰੂਪਾਂ 'ਤੇ ਆਧਾਰਿਤ ਸਧਾਰਨ ਪ੍ਰਿੰਟ-ਮੇਕਿੰਗ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਅਤੇ ਆਰਕੀਟੈਕਚਰ, ਪੇਂਟਿੰਗ ਅਤੇ ਮੂਰਤੀ ਕਲਾ ਦੀਆਂ ਉਦਾਹਰਨਾਂ ਦੇਖ ਕੇ ਵੀ ਖੋਜਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।
5. ਪੈਟਰਨ ਦੀਆਂ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਵਿੱਚ ਕਲਾ ਦੇ ਰੂਪ ਵੀ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ, ਜਿਵੇਂਕਿ ਬੁਣਾਈ, ਕਢਾਈ ਅਤੇ ਬੀਡ ਵਰਕ, ਜਿੱਥੇ ਪੈਟਰਨਿੰਗ ਗਣਿਤ ਦੀ ਸ਼ੁੱਧਤਾ, ਗਰਿੱਡ ਅਤੇ ਮੈਟ੍ਰਿਕਸ 'ਤੇ ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਨਿਰਭਰ ਹੈ।
6. ਅਨੁਪਾਤ (Ratio) ਅਤੇ ਸਮਾਨਅਨੁਪਾਤ (proportion) ਕਲਾ ਲਈ ਬੁਨਿਆਦੀ ਹਨ। ਮਨੁੱਖੀ ਸਰੀਰ ਨੂੰ ਖਿੱਚਣ ਦੀ ਤਕਨੀਕ ਲਈ ਸਮਾਨਅਨੁਪਾਤ (proportion) ਦੀ ਸਮਝ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। (ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ ਇੱਕ ਬਾਂਹ ਦੀ ਲੰਬਾਈ ਸਿਰ ਦੀ ਲੰਬਾਈ ਤੋਂ ਤਿੰਨ ਗੁਣਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ) ਅਨੁਪਾਤ (Ratio) ਅਤੇ ਸਮਾਨਅਨੁਪਾਤ (proportion) ਦਾ ਅਧਿਐਨ

ਵੱਖ-ਵੱਖ ਸੱਭਿਆਚਾਰਾਂ ਨਾਲ ਵੀ ਸੰਬੰਧਿਤ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਸੁੰਦਰਤਾ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਨੂੰ ਖਾਸ ਅਨੁਪਾਤ (Ratio) ਅਤੇ ਸਮਾਨਅਨੁਪਾਤ (proportion) ਦੁਆਰਾ ਪਰਿਭਾਸ਼ਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

7. ਸੰਗੀਤ ਪੈਟਰਨਾਂ ਨਾਲ ਭਰਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਸੰਗੀਤ ਬਣਾਉਣ ਦਾ ਅਨੰਦ ਨੋਟਸ, ਧੁਨੀਆਂ ਅਤੇ ਬੀਟਾਂ ਨੂੰ ਸਮੂਹਿਕ ਬਣਾ ਕੇ ਅਣਗਿਣਤ ਕ੍ਰਮਵਾਰ ਅਤੇ ਪੈਟਰਨਾਂ ਦੇ ਸੰਜੋਗ ਬਣਾਉਣ ਵਿੱਚ ਹੈ। ਟੈਂਪੋ ਇਹ ਨਿਰਧਾਰਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਨੋਟਸ ਨੂੰ ਕਈ ਭਿੰਨਤਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਖਾਸ ਤਾਲ ਚੱਕਰਾਂ ਵਿੱਚ ਕਿਵੇਂ ਜੋੜਿਆ ਅਤੇ ਫਿੱਟ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਸੰਗੀਤ ਅੰਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਦਾ ਇੱਕ ਬਹੁਤ ਹੀ ਲਾਭਦਾਇਕ ਤਰੀਕਾ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਪੂਰੇ ਨੋਟਸ, ਅੱਧੇ ਨੋਟਸ, ਚੌਥਾਈ ਨੋਟਸ ਅਤੇ ਇੱਕ-ਅੱਠਵੇਂ ਨੋਟਸ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਦਾ ਹੈ ਜੋਕਿ ਏਕ ਗਨ, ਦੋਗਨ, ਤ੍ਰਿਗਨ, ਚੌਗਨ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਟੈਂਪੋ ਨਾਲ ਵੀ ਸੰਬੰਧਿਤ ਹੈ। ਸੰਗੀਤ ਦੇ ਸ਼ਾਸਤਰੀ ਰੂਪਾਂ ਵਿੱਚ ਸੁਧਾਰ ਲਈ ਮਾਨਸਿਕ ਗਣਿਤ ਨੂੰ ਕਰਨ ਦੀ ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਸੁਚੇਤਤਾ ਅਤੇ ਯੋਗਤਾ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ 4-ਬੀਟ ਲੈਅ ਵਿੱਚ 3, 5 ਜਾਂ 7 ਦੇ ਗੁਣਜ ਵਿੱਚ ਨੋਟ ਪੈਟਰਨ ਬਣਾਉਣਾ, ਚੁਣੌਤੀਪੂਰਨ ਅਤੇ ਸੁਹਜ ਪੱਖੋਂ ਪ੍ਰਸੰਨ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਸੰਗੀਤ ਵਿੱਚ ਫ੍ਰੀਕੁਐਂਸੀ ਦੀ ਚੋਣ ਕਰਨ ਦੇ ਤਰੀਕੇ ਵਿੱਚ ਸਧਾਰਨ ਅੰਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਣਾ ਵੀ ਸ਼ਾਮਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜੋਕਿ ਕੰਨ ਵਿੱਚ ਵਧੀਆ ਅਤੇ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਗੂੰਜਦਾ ਹੈ, ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ saptaq ਵਿੱਚ ਉੱਪਰ ਅਤੇ ਹੇਠਾਂ Sa ਦੀ ਬਾਰੰਬਾਰਤਾ ਦਾ ਅਨੁਪਾਤ 2:1 ਹੈ ਅਤੇ Pa ਅਤੇ Sa ਦੀ ਬਾਰੰਬਾਰਤਾ ਦਾ ਅਨੁਪਾਤ 3:2 ਹੈ। ਭੌਤਿਕ ਵਿਗਿਆਨ (ਅਰਥਾਤ, ਗੂੰਜ ਦੀ ਧਾਰਨਾ) ਦੇ ਕਾਰਨ ਹਨ ਕਿ ਕਿਉਂ ਨੋਟਾਂ ਦੇ ਖਾਸ ਸੁਮੇਲ ਕੰਨ ਨੂੰ ਚੰਗੇ ਲੱਗਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਨੋਟਸ (*shrutis*) ਜੋ ਭਾਰਤੀ ਸ਼ਾਸਤਰੀ ਸੰਗੀਤ (ਅਤੇ ਵਿਸ਼ਵ ਭਰ ਦੇ ਸੰਗੀਤ ਵਿੱਚ ਵੀ) ਵਿੱਚ ਵਰਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਜਿਵੇਂਕਿ ਭਰਤ ਦੇ ਨਾਟਿਆ ਸ਼ਾਸਤਰ ਵਿੱਚ ਵਿਆਖਿਆ ਕੀਤੀ ਗਈ, ਬਾਰੰਬਾਰਤਾ ਦੇ ਸਧਾਰਨ ਪੂਰਨ ਸੰਖਿਆ ਅਨੁਪਾਤ 'ਤੇ ਆਧਾਰਿਤ ਹੈ।

- ਅ. **ਗਣਿਤ ਅਤੇ ਖੇਡਾਂ ਨੂੰ ਏਕੀਕ੍ਰਿਤ ਕਰਨਾ:** ਗਣਿਤ ਅਤੇ ਖੇਡਾਂ ਨੂੰ ਏਕੀਕ੍ਰਿਤ ਕਰਨਾ ਉਹਨਾਂ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਲਾਭ ਪਹੁੰਚਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਜੋ ਖੇਡਾਂ ਦਾ ਅਨੰਦ ਲੈਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਖੇਡਾਂ ਦੇ ਸੰਦਰਭ ਵਿੱਚ ਮਾਪ, ਇਕਾਈ ਰੂਪਾਂਤਰਨ, ਸੰਭਾਵਨਾ ਅਤੇ ਅੰਕੜਿਆਂ, ਸਕੋਰਿੰਗ ਪ੍ਰਣਾਲੀਆਂ ਅਤੇ ਸੁੱਟੀਆਂ ਗਈਆਂ ਵਸਤੂਆਂ ਦੇ ਟ੍ਰੈਜੈਕਟਰੀਜ਼ ਦੀ ਸਾਰਥਿਕਤਾ ਨੂੰ ਦੇਖਦੇ ਹਨ। ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਪ੍ਰੋਜੈਕਟ ਗਣਿਤਿਕ ਕੁਨੈਕਸ਼ਨਾਂ ਦੀ ਪੜਚੋਲ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ, ਜਿਵੇਂਕਿ ਉੱਚੀ ਛਾਲ ਵਿੱਚ ਫੋਸਬਰੀ ਫਲਾਪ ਜਾਂ ਕ੍ਰਿਕਟ ਵਿੱਚ ਡਕਵਰਥ ਲੁਈਸ ਸਕੋਰਿੰਗ ਸਿਸਟਮ।
- ਬ. **ਗਣਿਤ ਅਤੇ ਵਿਗਿਆਨ ਨੂੰ ਜੋੜਨਾ:** ਵਿਰਾਹੰਕਾ ਸੰਖਿਆਵਾਂ ਦੀ ਦਿੱਖ ਅਤੇ ਕੁਦਰਤ ਵਿੱਚ ਸੁਨਹਿਰੀ ਕੋਣ (ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ ਪਾਈਨਕੋਨਸ, ਸੂਰਜਮੁਖੀ, ਡੇਜ਼ੀ, ਕਨੇਰ ਅਤੇ ਤੁਲਸੀ ਦੇ ਪੌਦਿਆਂ ਵਿੱਚ) ਖੋਜ ਦੀ ਇੱਕ ਸ਼ਾਨਦਾਰ ਅੰਤਰ-ਅਨੁਸ਼ਾਸਨੀ ਯਾਤਰਾ ਲਈ ਬਣਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਗਣਿਤ ਦੇ ਹੋਰ ਅਰਥਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਅਤੇ ਵੇਖਣ ਲਈ ਹੋਰ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਖੇਤਰਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਗਣਿਤ ਨਾਲ ਜੋੜਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

3.6.2 ਗਣਿਤ ਵਿੱਚ ਮੁਲਾਂਕਣ

ਗਣਿਤ ਵਿੱਚ ਮੁਲਾਂਕਣ ਲਈ ਕੁਝ ਮੁੱਖ ਸਿਧਾਂਤ ਹਨ:

- ੳ. ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦਾ ਸੰਕਲਪਾਂ ਅਤੇ ਗਣਿਤ ਦੇ ਹੁਨਰਾਂ ਅਤੇ ਸਮਰੱਥਾਵਾਂ, ਜਿਵੇਂਕਿ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਤਮਿਕ ਰਵਾਨਗੀ, ਗਣਨਾਤਮਿਕ ਸੋਚ, ਸਮੱਸਿਆ ਹੱਲ ਕਰਨ, ਵਿਜ਼ੁਅਲਾਈਜ਼ੇਸ਼ਨ, ਅਨੁਕੂਲਤਾ, ਪ੍ਰਤੀਨਿਧਤਾ ਅਤੇ ਸੰਚਾਰ ਦੀ ਸਮਝ ਲਈ ਮੁਲਾਂਕਣ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।
- ਅ. ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦਾ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਤਰੀਕਿਆਂ ਰਾਹੀਂ ਮੁਲਾਂਕਣ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ ਮੁੱਖ ਗਣਿਤਿਕ ਸੰਕਲਪਾਂ, ਜਿਓਮੈਟ੍ਰਿਕ ਤਰਕ, ਬੀਜਗਣਿਤਿਕ ਸੋਚ, ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀਆਂ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਅਤੇ ਗਣਿਤ ਦੀਆਂ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਨੂੰ ਹੱਲ ਕਰਨ ਲਈ ਸਮੂਹਾਂ ਵਿੱਚ ਕੰਮ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਤਮਿਕ ਗਿਆਨ ਅਤੇ ਸੰਕਲਪਿਕ ਸਮਝ ਦੀ ਜਾਂਚ ਕਰਨ ਵਾਲੀਆਂ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਨੂੰ ਹੱਲ ਕਰਨਾ।
- ਬ. ਖੁੱਲ੍ਹੀ ਕਿਤਾਬ ਦੇ ਮੁਲਾਂਕਣ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਵਿੱਚ ਚਿੰਤਾ ਨੂੰ ਘਟਾਉਣ ਲਈ ਇੱਕ ਲੰਮਾ ਸਫਰ ਤੈਅ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਪਰੀਖਿਆਵਾਂ 'ਤੱਥ ਸੀਟਾਂ' ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਜਾਣਕਾਰੀ ਸ਼ਾਮਲ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਜਿਵੇਂਕਿ ਫਾਰਮੂਲੇ ਅਤੇ ਪਰਿਭਾਸ਼ਾਵਾਂ, ਤਾਂਜੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਯਾਦ ਰੱਖਣ ਦੀ ਲੋੜ ਨਾ ਪਵੇ ਪਰ ਅਸਲ ਸਮੱਸਿਆ ਹੱਲ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਨੀ ਪਵੇ।

ਕੁਝ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਦੀਆਂ ਅਵਾਜ਼ਾਂ ਹੇਠਾਂ ਗਣਿਤ ਵਿੱਚ ਮੁਲਾਂਕਣ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦੀਆਂ ਹਨ।

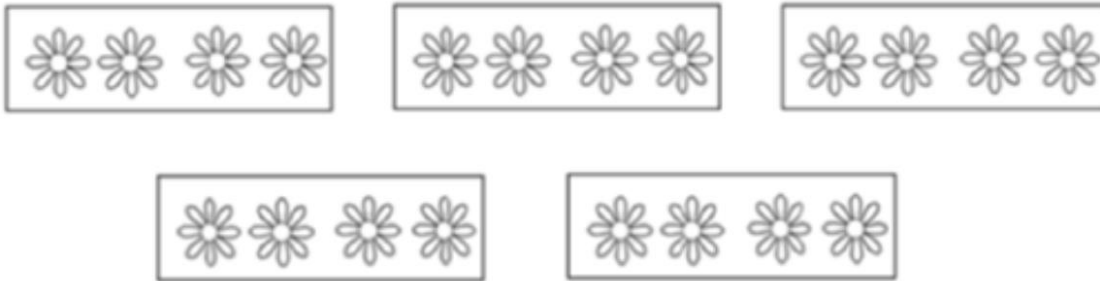
ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਦੀ ਅਵਾਜ਼ 3.6i

ਦੁਹਰਾਏ ਜੋੜ ਵਜੋਂ ਗੁਣਾ

ਮੈਂ ਪੱਧਰ 4 ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਾਉਂਦਾ ਹਾਂ। ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੀ ਵਾਰ-ਵਾਰ ਜੋੜਨ ਅਤੇ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਇਸ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਵਜੋਂ ਗੁਣਾ ਦੀ ਸਮਝ ਦਾ ਮੁਲਾਂਕਣ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਸੀ।

ਹੇਠਾਂ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਸਵਾਲ ਸਿੱਧੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਗੁਣਾ ਦੀ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਸੰਕਲਪਿਕ ਸਮਝ ਨਾਲ ਵਾਰ-ਵਾਰ ਜੋੜਨ ਅਤੇ ਉਸ ਸਮਝ ਨੂੰ ਨਵੀਂ ਸਥਿਤੀ ਵਿੱਚ ਲਾਗੂ ਕਰਨ ਦੀ ਯੋਗਤਾ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਹੈ। ਮੈਂ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸਿੱਧੀ ਅਤੇ ਤਿਰਛੀ ਗੁਣਾ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰ ਕੇ ਪਾਠ-ਪੁਸਤਕ ਵਿੱਚੋਂ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਹੱਲ ਕਰਨ ਲਈ ਕਹਿਣ ਨੂੰ ਤਰਜੀਹ ਦਿੱਤੀ।

ਹੇਠਾਂ ਫੁੱਲਾਂ ਦੇ ਸਮੂਹ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਹਨ। ਹੇਠਾਂ ਦਿੱਤੀ ਤਸਵੀਰ ਵਿੱਚ ਫੁੱਲਾਂ ਦੀ ਕੁੱਲ ਗਿਣਤੀ ਦਾ ਪਤਾ ਲਗਾਉਣ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਤੇਜ਼ ਤਰੀਕਾ ਕਿਹੜਾ ਦਿਖਦਾ ਹੈ?

ੳ. $4+5$

ਅ. $4+4+4+4+4$

ੲ. $3+2$

ਸ. 5×4

ਹ. 4×5

ਮੈਂ ਹੇਠਾਂ ਦਿੱਤੀ ਮਾਰਕਿੰਗ ਸਕੀਮ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ:

ਮਾਰਕਿੰਗ ਸਕੀਮ	
ਆਪਸ਼ਨ ੳ	0 ਅੰਕ
ਆਪਸ਼ਨ ਅ	1 ਅੰਕ
ਆਪਸ਼ਨ ੲ	0 ਅੰਕ
ਆਪਸ਼ਨ ਸ	2 ਅੰਕ
ਆਪਸ਼ਨ ਹ	0.5 ਅੰਕ

ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ

ਮੈਂ ਪੱਧਰ 7 ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਾਉਂਦਾ ਹਾਂ। ਮੈਂ ਅਸਲ-ਜੀਵਨ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਸੰਗਿਕ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀਆਂ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਨੂੰ ਹੱਲ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤਾਂ ਦੀ ਸਮਝ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਨ ਲਈ ਆਪਣੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੀ ਯੋਗਤਾ ਦਾ ਮੁਲਾਂਕਣ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਆਪਣੀਆਂ ਪਾਠ-ਪੁਸਤਕਾਂ ਤੋਂ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਨੂੰ ਹੱਲ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਜਦੋਂ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਸਮੱਸਿਆ ਨੂੰ ਆਪਣੇ-ਆਪ ਸਮਝਣ ਅਤੇ ਇਸ ਨੂੰ ਹੱਲ ਕਰਨ ਲਈ ਢੁਕਵੀਂ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹ ਠੋਕਰ ਖਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਉਹ ਹੈ ਜੋ ਮੈਂ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ।

ਸਵਾਲ: ਇੱਕ ਕ੍ਰਿਕਟ ਟੀਮ ਨੇ ਇੱਕ ਟੂਰਨਾਮੈਂਟ ਵਿੱਚ 20 ਮੈਚ ਖੇਡੇ। ਜੇਕਰ ਉਹ 25% ਮੈਚ ਹਾਰ ਗਏ ਅਤੇ ਬਾਕੀ ਸਾਰੇ ਮੈਚ ਜਿੱਤ ਗਏ, ਤਾਂ ਟੀਮ ਕਿੰਨੇ ਮੈਚ ਹਾਰ ਗਈ?

- ੳ. 2 ਮੈਚ
- ਅ. 4 ਮੈਚ
- ੲ. 5 ਮੈਚ
- ਸ. 10 ਮੈਚ

ਇੱਕ ਵਾਰ ਜਦੋਂ ਕਲਾਸ ਨੇ ਇਸ ਸਮੱਸਿਆ ਨੂੰ ਹੱਲ ਕਰ ਲਿਆ, ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤਾਂ 'ਤੇ ਇੱਕ ਸਮੱਸਿਆ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਵੀ ਕਿਹਾ, ਜਿੱਥੇ ਜਵਾਬ 10 ਮੈਚ ਹੋਣਗੇ। ਹਰ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਇੱਕ ਵੱਖਰੀ ਸ਼ਬਦ ਸਮੱਸਿਆ ਲੈ ਕੇ ਆਇਆ! ਇਹ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਗਣਿਤਿਕ ਸਮਰੱਥਾ ਦਾ ਅਸਲ ਪਰੀਖਿਆ ਸੀ।

ਕਈ ਢੰਗ

ਮੈਂ ਪੱਧਰ 9 ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਾਉਂਦਾ ਹਾਂ। ਮੈਨੂੰ ਪਤਾ ਲੱਗਾ ਹੈ ਕਿ ਮੇਰੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸਿਰਫ਼ ਇੱਕ ਵਿਧੀ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰ ਕੇ ਗਣਿਤ ਦੀਆਂ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਹੱਲ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਹੱਲ 'ਤੇ ਪਹੁੰਚਣ ਲਈ ਤਰੀਕਿਆਂ ਦੇ ਸੁਮੇਲ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਘੱਟ ਹੀ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਗਣਿਤ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਸਮਰੱਥਾ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਸਮਝਣ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕਰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਕਿਹੜੀ ਵਿਧੀ ਨੂੰ ਕਦੋਂ ਵਰਤਣਾ ਹੈ।

ਇਸ ਲਈ, ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਇੱਕ ਸਮੱਸਿਆ ਦਿੱਤੀ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਨੂੰ ਹੱਲ ਕਰਨ ਦੇ ਘੱਟੋ-ਘੱਟ 3 ਵੱਖ-ਵੱਖ ਤਰੀਕੇ ਵਰਤਣ ਲਈ ਕਿਹਾ। ਇਹ ਸਮੱਸਿਆ ਸੀ:

ਇੱਕ ਸਕੂਲ ਵਿੱਚ ਪੱਧਰ 8 ਵਿੱਚ 48 ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਹਨ। ਜੇਕਰ ਕੁੜੀਆਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਮੁੰਡਿਆਂ ਨਾਲੋਂ ਤਿੰਨ ਗੁਣਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਉਸ ਜਮਾਤ ਵਿੱਚ ਕਿੰਨੀਆਂ ਕੁੜੀਆਂ ਅਤੇ ਮੁੰਡੇ ਹਨ?

ਘੱਟੋ-ਘੱਟ 3 ਵੱਖ-ਵੱਖ ਢੰਗਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰ ਕੇ ਇਸ ਸਵਾਲ ਨੂੰ ਹੱਲ ਕਰੋ: ਬੀਜਗਣਿਤ ਵਿਧੀ, ਅਨੁਪਾਤ ਵਿਧੀ, ਭਾਗ ਵਿਧੀ, ਪੈਟਰਨਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰ ਕੇ ਜਾਂ ਕੋਈ ਹੋਰ ਵਿਧੀ।

ਕਿਉਂਕਿ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਤਰੀਕਿਆਂ ਨਾਲ ਇਸ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ, ਇਸ ਲਈ ਮੈਂ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਢੰਗਾਂ ਦੀ ਖੋਜ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਕੰਮ ਦਾ ਸਵੈ-ਮੁਲਾਂਕਣ ਕਰਨ ਲਈ ਇਹ ਹੱਲ ਕੀਤੇ ਜਵਾਬ ਵੀ ਦਿੱਤੇ ਹਨ।

ਸਹੀ ਉੱਤਰ 1: ਬੀਜਗਣਿਤ ਵਿਧੀ (1)
 ਕਦਮ 1: ਮੁੰਡਿਆਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ = x
 ਕਦਮ 2: ਕੁੜੀਆਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ = 3x
 ਕਦਮ 3: 3x + x = 48

<p>ਕਦਮ 4: $4x = 48$ ਕਦਮ 5: $X = 12$ ਕਦਮ 6: ਮੁੰਡਿਆਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ = 12 ਕਦਮ 7: ਕੁੜੀਆਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ = 36</p>										
<p>ਸਹੀ ਉੱਤਰ 2: ਬੀਜਗਣਿਤ ਵਿਧੀ (2) ਕਦਮ 1: ਕੁੜੀਆਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ = x ਕਦਮ 2: ਮੁੰਡਿਆਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ = $x/3$ ਕਦਮ 3: $X + (x/3) = 48$ ਕਦਮ 4: $(4x/3) = 48$ ਕਦਮ 5: $X = 36$ ਕਦਮ 6: $Y = 12$ ਕਦਮ 7: ਕੁੜੀਆਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ = 36 ਕਦਮ 8: ਮੁੰਡਿਆਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ = 12</p>										
<p>ਸਹੀ ਉੱਤਰ 3: ਅਨੁਪਾਤ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਨਾ ਕਦਮ 1: ਕੁੜੀਆਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਅਤੇ ਮੁੰਡਿਆਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਦਾ ਅਨੁਪਾਤ 3: 1 ਹੈ। ਕਦਮ 2: $3x + x = 48$ ਕਦਮ 3: $4x = 48$ ਕਦਮ 4: $X = 12$ ਕਦਮ 5: ਮੁੰਡਿਆਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ = 12 ਕਦਮ 6: ਕੁੜੀਆਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ = 36</p>										
<p>ਸਹੀ ਉੱਤਰ 4: ਭਾਗ ਵਿਧੀ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਨਾ ਕਦਮ 1: ਕੁੜੀ ਦਾ ਭਾਗ = $3/4$ ਕਦਮ 2: ਕੁੜੀਆਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ = $3/4 (48)$ ਕਦਮ 3: $(3 \times 48)/4$ ਕਦਮ 4: $3 \times 12 = 36$ ਕਦਮ 5: ਮੁੰਡਿਆਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ = $1/4 (48) = 12$ ਜਾਂ ਮੁੰਡਿਆਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ $48-36= 12$ ਕਦਮ 6: ਕੁੜੀਆਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ = 36</p>										
<p>ਸਹੀ ਉੱਤਰ 5: ਪੈਟਰਨ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰ ਕੇ ਹੱਲ ਕਰਨਾ। ਮੁੰਡੇ ਅਤੇ ਕੁੜੀਆਂ</p> <table style="margin-left: 20px;"> <tbody> <tr> <td>1</td> <td>3</td> </tr> <tr> <td>2</td> <td>6</td> </tr> <tr> <td>4</td> <td>12</td> </tr> <tr> <td>8</td> <td>24</td> </tr> <tr> <td>12</td> <td>36</td> </tr> </tbody> </table> <p>ਕੁੜੀਆਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ = 36 ਮੁੰਡਿਆਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ = 12 ਅਤੇ ਕੋਈ ਵੀ ਪੈਟਰਨ ਜਿਸ ਤੋਂ ਸਹੀ ਉੱਤਰ ਕੱਢਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਮੁੰਡੇ ਅਤੇ ਸਵਾਲ ਹੱਲ ਕਰੋ ਜਿਵੇਂਕਿ: $36+12 = 48$ ਅਤੇ $36 = 3 \times 12$ ਲਿਖੋ</p>	1	3	2	6	4	12	8	24	12	36
1	3									
2	6									
4	12									
8	24									
12	36									

ਇਸ ਲਈ, ਕੁੜੀਆਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ = 36 ਅਤੇ ਮੁੰਡਿਆਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ = 12

ਸਹੀ ਉੱਤਰ 6: ਸਮੀਕਰਨਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਨਾ

ਕਦਮ 1: ਕੁੜੀਆਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ = x

ਕਦਮ 2: ਮੁੰਡਿਆਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ = y

ਕਦਮ 3: $x + y = 48$

ਕਦਮ 4: $x = 3y$

ਕਦਮ 5: $3y + y = 48$

ਕਦਮ 6: $4y = 48$

ਕਦਮ 7: $y = 12$

ਕਦਮ 8: $x = 36$

ਕਦਮ 9: ਮੁੰਡਿਆਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ = 12

ਕਦਮ 10: ਕੁੜੀਆਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ = 36

ਅਧਿਆਇ-4

ਵਿਗਿਆਨ ਸਿੱਖਿਆ

ਵਿਗਿਆਨ ਸਾਡੇ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਦੇ ਕੁਦਰਤੀ ਅਤੇ ਭੌਤਿਕ ਸੰਸਾਰ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਹੈ, ਜਿਸ ਦੁਆਰਾ ਨਿਰੀਖਣ, ਸਵਾਲ ਕਰਨ, ਅਨੁਮਾਨਾਂ ਨੂੰ ਬਣਾਉਣ, ਪ੍ਰਯੋਗ ਦੁਆਰਾ ਅਨੁਮਾਨਾਂ ਨੂੰ ਪਰਖਣ, ਸਬੂਤਾਂ ਦਾ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਅਤੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਾਡੇ ਗਿਆਨ ਨੂੰ ਲਗਾਤਾਰ ਸੋਧਣ ਦੀ ਇੱਕ ਯੋਜਨਾਬੱਧ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਦੁਆਰਾ।

ਵਿਗਿਆਨ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਕੋਈ ਅਜਿਹੀ ਚੀਜ਼ ਨਹੀਂ ਹੈ ਜੋ ਸਿਰਫ ਵਿਗਿਆਨੀ ਹੀ ਪ੍ਰਯੋਗਸ਼ਾਲਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਤਰਕਸ਼ੀਲ ਅਤੇ ਸੰਪੂਰਨ ਜੀਵਨ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਕਰਨ ਲਈ ਜ਼ਰੂਰੀ ਸਮਰੱਥਾਵਾਂ (ਅਤੇ ਸੁਭਾਅ) ਦਾ ਇੱਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਸਮੂਹ ਵੀ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਸਮਰੱਥਾਵਾਂ (ਅਤੇ ਸੁਭਾਅ) ਸਾਨੂੰ ਸੂਚਿਤ ਅਤੇ ਚੰਗੇ ਫੈਸਲੇ ਲੈਣ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕਰਦੇ ਹਨ ਜੋ ਸਾਨੂੰ ਅਤੇ ਸਾਡੇ ਭਾਈਚਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਲਾਭ ਪਹੁੰਚਾਉਂਦੇ ਹਨ।

ਵਿਗਿਆਨ ਸਿੱਖਣਾ ਸਾਨੂੰ ਸੰਸਾਰ ਬਾਰੇ ਪ੍ਰਮਾਣਿਕ ਗਿਆਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਵਿਗਿਆਨਿਕ ਕਦਰਾਂ-ਕੀਮਤਾਂ, ਸਮਰੱਥਾਵਾਂ ਅਤੇ ਸੁਭਾਅ, ਜਿਵੇਂਕਿ ਉਤਸੁਕਤਾ, ਸਿਰਜਣਾਤਮਿਕਤਾ, ਸਬੂਤ-ਆਧਾਰਿਤ ਸੋਚ ਅਤੇ ਸਹੀ ਫੈਸਲਾ ਲੈਣ ਦੇ ਯੋਗ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ।

ਸਕੂਲਾਂ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਵਿਸ਼ੇ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ, ਵਿਗਿਆਨ ਇੱਕ ਅੰਤਰ-ਅਨੁਸ਼ਾਸਨੀ ਸਮਝ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨ ਲਈ ਜੀਵ-ਵਿਗਿਆਨ, ਰਸਾਇਣ ਵਿਗਿਆਨ, ਭੌਤਿਕ ਵਿਗਿਆਨ, ਧਰਤੀ ਵਿਗਿਆਨ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਗਣਿਤ, ਵਿਗਿਆਨ ਅਤੇ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਵਿਗਿਆਨ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਦੀ ਪ੍ਰਸੰਸਾ ਅਤੇ ਜਿੱਥੇ ਸੰਬੰਧਿਤ ਹੈ, ਸਮਾਜਿਕ ਵਿਗਿਆਨ ਅਤੇ ਕਿੱਤਾਮੁਖੀ ਸਿੱਖਿਆ ਤੋਂ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਤੌਰ 'ਤੇ ਖਿੱਚਦਾ ਹੈ।

ਵਿਗਿਆਨ ਵਿੱਚ ਚੰਗੀ ਸਿੱਖਿਆ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਵਿੱਚ ਪੁੱਛਗਿੱਛ ਅਤੇ ਖੋਜ ਦੀ ਮਾਨਸਿਕਤਾ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਵੀ ਸ਼ਾਮਲ ਹੈ, ਭਾਰਤ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ਵ ਨੂੰ ਅੱਜ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਚੁਣੌਤੀਆਂ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰਨਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂਕਿ ਜਲਵਾਯੂ ਤਬਦੀਲੀ, ਸਿਹਤ ਸੰਭਾਲ ਵਿੱਚ ਸੁਧਾਰ, ਤਕਨਾਲੋਜੀ ਦੀ ਤਰੱਕੀ ਅਤੇ ਟਿਕਾਊ ਵਿਕਾਸ ਲਈ ਵਰਤੋਂ, ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹੈ। ਨਿਆਂਪੂਰਨ ਅਤੇ ਬਰਾਬਰੀ ਵਾਲੀ ਰੋਜ਼ੀ-ਰੋਟੀ ਅਤੇ ਕੁਦਰਤ ਨਾਲ ਇਕਸੁਰਤਾ ਵਿੱਚ ਰਹਿਣਾ। ਇਸ ਲਈ, ਵਿਗਿਆਨ ਵਿੱਚ ਉੱਚ-ਗੁਣਵੱਤਾ ਵਾਲੀ ਸਿੱਖਿਆ ਨੂੰ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਉਣਾ ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਵਿਗਿਆਨ ਅਤੇ ਕਿੱਤਾਮੁਖੀ ਸਿੱਖਿਆ ਵਰਗੇ ਹੋਰ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਨਾਲ ਇਸ ਦਾ ਸੰਬੰਧ ਇਸ NCF ਦਾ ਮੁੱਖ ਫੋਕਸ ਹੈ। ਇਹ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਇਹ ਸਮਝਣ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕਰੇਗਾ ਕਿ ਵਿਗਿਆਨ ਅਤੇ ਵਿਗਿਆਨਿਕ ਖੋਜ ਸਾਡੇ ਸਮਾਜ ਨੂੰ ਦਰਪੇਸ਼ ਕੇਂਦਰੀ ਚੁਣੌਤੀਆਂ ਨੂੰ ਕਿਵੇਂ ਹੱਲ ਕਰ ਸਕਦੀ ਹੈ।

ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਵਿਗਿਆਨ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਅਤੇ ਵਿਗਿਆਨਿਕ ਵਿਧੀ ਦੀਆਂ ਮੂਲ ਗੱਲਾਂ ਨੂੰ ਮੁਢਲੇ ਪੜਾਅ ਤੋਂ ਹੀ ਸਿੱਖਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਪ੍ਰੈਪਰੇਟਰੀ ਪੱਧਰ ਵਿੱਚ, ਉਹ ਆਪਣੇ ਕੁਦਰਤੀ ਵਾਤਾਵਰਨ ਵਿੱਚ ਪੈਟਰਨਾਂ ਅਤੇ ਸੰਬੰਧਾਂ ਨੂੰ ਦੇਖ ਕੇ ਅਤੇ ਸਧਾਰਨ ਹੱਥਾਂ ਨਾਲ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕਰਨ ਦੁਆਰਾ ਵਿਗਿਆਨ ਅਤੇ ਵਿਗਿਆਨਿਕ ਵਿਧੀ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਵਿੱਚ ਹੋਰ ਅਨੁਭਵ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਵਿਗਿਆਨ ਨੂੰ ਸਿਰਫ ਮਿਡਲ ਪੱਧਰ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਵੱਖਰੇ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਖੇਤਰ ਵਜੋਂ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਪੜਾਅ ਵਿੱਚ ਪਹੁੰਚ, ਜੀਵ-ਵਿਗਿਆਨ, ਰਸਾਇਣ ਵਿਗਿਆਨ ਅਤੇ ਭੌਤਿਕ ਵਿਗਿਆਨ ਦੇ ਅਨੁਸ਼ਾਸਨਾਂ ਨੂੰ ਏਕੀਕ੍ਰਿਤ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਏਕੀਕ੍ਰਿਤ ਪਹੁੰਚ ਸੈਕੰਡਰੀ ਪੜਾਅ (ਪੱਧਰ 9-10) ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਦੋ ਸਾਲਾਂ ਵਿੱਚ ਜਾਰੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਸੈਕੰਡਰੀ ਪੜਾਅ (ਪੱਧਰ 11-12) ਦੇ ਅੰਤਮ ਦੋ ਸਾਲਾਂ ਵਿੱਚ, ਇੱਕ ਅਨੁਸ਼ਾਸਨੀ ਪਹੁੰਚ ਅਪਣਾਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਭੌਤਿਕ ਵਿਗਿਆਨ, ਰਸਾਇਣ ਵਿਗਿਆਨ, ਜੀਵ-ਵਿਗਿਆਨ ਅਤੇ ਧਰਤੀ ਵਿਗਿਆਨ ਵੱਖਰੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਇਹਨਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ ਜਾਂ ਇੱਕ ਤੋਂ ਵੱਧ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ ਨੂੰ ਹੋਰ ਡੂੰਘਾਈ ਨਾਲ ਚੁਣਨ ਅਤੇ ਸਮਝਣ ਅਤੇ ਹਰੇਕ ਲਈ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਯੋਗਤਾਵਾਂ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨ ਦਾ ਮੌਕਾ ਮਿਲਦਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂਕਿ ਹੋਰ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਖੇਤਰਾਂ ਦੇ ਮਾਮਲੇ ਵਿੱਚ, ਪੱਧਰ 11-12 ਨੂੰ ਇਸ ਅਧਿਆਇ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ, ਪਰ ਭਾਗ-ਅ, ਅਧਿਆਇ-10 ਵਿੱਚ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।

ਭਾਗ 4.1

ਟੀਚਾ

ਵਿਗਿਆਨ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਵਿਵਸਥਿਤ ਜਾਂਚ ਦੁਆਰਾ ਕੁਦਰਤੀ ਅਤੇ ਭੌਤਿਕ ਸੰਸਾਰ ਦੀ ਸਮਝ ਨੂੰ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨਾ ਹੈ। ਲਰਨਿੰਗ ਸਾਇੰਸ ਵੀ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਸਮਰੱਥਾਵਾਂ, ਜਿਵੇਂਕਿ ਨਿਰੀਖਣ, ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਅਤੇ ਅਨੁਮਾਨ ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਬਦਲੇ ਵਿੱਚ ਵਿਗਿਆਨਿਕ ਸੁਭਾਅ, ਆਲੋਚਨਾਤਮਿਕ ਅਤੇ ਸਬੂਤ-ਆਧਾਰਿਤ ਸੋਚ, ਸੰਬੰਧਿਤ ਸਵਾਲ ਪੁੱਛਣ, ਅਭਿਆਸਾਂ ਅਤੇ ਨਿਯਮਾਂ ਦਾ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਕਰਨ ਅਤੇ ਲੁੜੀਂਦੀ ਤਬਦੀਲੀ ਲਈ ਕੰਮ ਕਰਨ ਦੇ ਨਾਲ ਸਮਾਜ ਅਤੇ ਕੰਮ ਦੀ ਦੁਨੀਆ ਵਿੱਚ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਦੀ ਅਰਥਪੂਰਨ ਭਾਗੀਦਾਰੀ ਨੂੰ ਸਮਰੱਥ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ।

ਵਿਗਿਆਨ ਸਿੱਖਿਆ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨਾ ਹੈ:

- ੳ. ਕੁਦਰਤੀ ਅਤੇ ਭੌਤਿਕ ਸੰਸਾਰ ਦੀ ਵਿਗਿਆਨਿਕ ਸਮਝ:** ਵਿਗਿਆਨਿਕ ਸਮਝ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਨਿਰੀਖਣਾਂ, ਸਵਾਲਾਂ, ਪ੍ਰਯੋਗਾਂ, ਸਿਧਾਂਤਾਂ, ਕਨੂੰਨਾਂ, ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਅਤੇ ਸੰਕਲਪਾਂ ਰਾਹੀਂ ਵਿਕਸਿਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਕੁਦਰਤੀ ਅਤੇ ਭੌਤਿਕ ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਕੰਮ ਕਰਨ ਦੇ ਤਰੀਕੇ ਦੀ ਇੱਕ ਵਿਵਸਥਿਤ ਅਤੇ ਪ੍ਰਮਾਣਿਤ ਸਮਝ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਇਹਨਾਂ ਦਾ ਢੁਕਵਾਂ ਗਿਆਨ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਵਿਗਿਆਨ ਸਿੱਖਿਆ ਵਿੱਚ, ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬੁਨਿਆਦੀ ਢੰਗਾਂ, ਸੰਕਲਪਾਂ ਅਤੇ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਨੂੰ ਸਿੱਖਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ 'ਤੇ ਵਿਗਿਆਨ ਟਿਕਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ।
- ਅ. ਵਿਗਿਆਨਿਕ ਜਾਂਚ ਲਈ ਸਮਰੱਥਾ:** ਅਨੁਮਾਨਾਂ, ਦਲੀਲਾਂ, ਪੂਰਵ-ਅਨੁਮਾਨਾਂ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣਾਂ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕਰਨ ਅਤੇ ਅਨੁਮਾਨਾਂ ਨੂੰ ਪਰਖਣ, ਸਥਿਤੀਆਂ ਦਾ ਮੁਲਾਂਕਣ ਕਰਨ ਅਤੇ ਤਰਕਪੂਰਨ ਸਿੱਟੇ ਕੱਢਣ ਦੀਆਂ ਯੋਗਤਾਵਾਂ, ਵਿਗਿਆਨ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਲਈ ਬੁਨਿਆਦੀ ਹਨ। ਇਸ ਲਈ ਵਿਗਿਆਨ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਨੂੰ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਵਿੱਚ ਇਹ ਹੁਨਰ ਸਕੂਲ ਦੇ ਪੜਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਯੋਜਨਾਬੱਧ ਢੰਗ ਨਾਲ ਪੈਦਾ ਕਰਨੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ।
- ੲ. ਵਿਗਿਆਨਿਕ ਗਿਆਨ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਨੂੰ ਸਮਝਣਾ:** ਵਿਗਿਆਨ ਅਤੇ ਵਿਗਿਆਨਿਕ ਗਿਆਨ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਵਿੱਚ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਇਤਿਹਾਸਿਕ ਪਲ ਹਨ ਜੋ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਸਾਲਾਂ ਵਿੱਚ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਅਤੇ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਦੇ ਜਤਨਾਂ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੇ ਸਨ। ਇਹਨਾਂ ਮੁੱਖ ਪਲਾਂ ਅਤੇ ਖੋਜਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਨਾਲ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੀ ਇਹ ਸਮਝ ਵਿਕਸਿਤ ਹੋਵੇਗੀ ਕਿ ਕਿਵੇਂ ਵਿਗਿਆਨਿਕ ਗਿਆਨ ਅਤੇ ਵਿਗਿਆਨ ਦੀਆਂ ਵਿਧੀਆਂ ਸਮੇਂ ਦੇ ਨਾਲ ਵਿਕਸਿਤ ਹੋਈਆਂ ਅਤੇ ਅਜੇ ਵੀ ਵਿਕਸਿਤ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ।

- ਸ. ਵਿਗਿਆਨ ਅਤੇ ਹੋਰ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿਚਕਾਰ ਅੰਤਰ-ਅਨੁਸ਼ਾਸਨੀ ਸਮਝ:** ਵਿਗਿਆਨ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖਣ ਵਿੱਚ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਵਿੱਚ ਆਪਸੀ ਸੰਬੰਧਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਣਾ ਸ਼ਾਮਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਧਾਰਨਾਵਾਂ, ਸਿਧਾਂਤਾਂ, ਕਨੂੰਨਾਂ ਅਤੇ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਨੂੰ ਅਲੱਗ-ਥਲੱਗ ਨਹੀਂ ਦੇਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਇਸ ਦੀ ਬਜਾਏ ਉਹ ਇਕੱਠੇ ਸੰਸਾਰ ਦੀ ਇੱਕ ਸੰਪੂਰਨ ਸਮਝ ਵਿੱਚ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਅਜਿਹੀ ਅੰਤਰ-ਅਨੁਸ਼ਾਸਨੀ ਪਹੁੰਚ ਦੁਆਰਾ ਸੰਸਾਰ ਬਾਰੇ ਪੁੱਛਗਿੱਛ ਕਰਨਾ ਅਤੇ ਸਿੱਖਣਾ ਸਿੱਖਣਗੇ।
- ਹ. ਵਿਗਿਆਨ, ਤਕਨਾਲੋਜੀ ਅਤੇ ਸਮਾਜ ਵਿਚਕਾਰ ਸੰਬੰਧਾਂ ਦੀ ਸਮਝ:** ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਵਿਗਿਆਨ ਦਾ ਯੋਗਦਾਨ ਅਤੇ ਕਿਵੇਂ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਸਮਾਜਿਕ ਲੋੜਾਂ ਨੇ ਵਿਗਿਆਨਿਕ ਗਿਆਨ ਦੀ ਉਤਪੱਤੀ ਲਈ ਅਗਵਾਈ ਕੀਤੀ, ਇਹ ਵੀ ਵਿਗਿਆਨ ਸਿੱਖਣ ਦਾ ਇੱਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹਿੱਸਾ ਹੈ। ਨੈਤਿਕ ਪਹਿਲੂਆਂ ਅਤੇ ਉਲਝਣਾਂ ਸਮੇਤ ਵਿਗਿਆਨ, ਤਕਨਾਲੋਜੀ ਅਤੇ ਸਮਾਜ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਸੰਬੰਧਾਂ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਮੁੱਦਿਆਂ ਨਾਲ ਜੁੜਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ਅਤੇ ਚੁਣੌਤੀਆਂ ਦਾ ਹੱਲ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਵਿਗਿਆਨ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਦੀ ਪ੍ਰਸੰਸਾ ਕਰਨਾ ਅਤੇ ਸੰਸਾਰ ਇਸ ਵਿੱਚੋਂ ਗੁਜ਼ਰ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੇ ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਘੇਰੇ ਵਿੱਚ ਵਾਧਾ ਕਰੇਗਾ।
- ਕ. ਵਿਗਿਆਨਿਕ ਸੁਭਾਅ:** ਆਲੋਚਨਾਤਮਿਕ ਅਤੇ ਸਬੂਤ-ਆਧਾਰਿਤ ਸੋਚ ਅਤੇ ਡਰ ਅਤੇ ਪੱਖਪਾਤ ਤੋਂ ਅਜ਼ਾਦੀ ਲਈ ਸਮਰੱਥਾਵਾਂ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਕਰਨਾ, ਵਿਗਿਆਨ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਲਈ ਕੇਂਦਰੀ ਹੈ। ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਵਿਗਿਆਨਿਕ ਕਦਰਾਂ-ਕੀਮਤਾਂ ਅਤੇ ਸੁਭਾਅ ਜਿਵੇਂਕਿ ਇਮਾਨਦਾਰੀ, ਸੰਦੇਹਵਾਦ, ਨਿਰਪੱਖਤਾ, ਦ੍ਰਿੜ੍ਹਤਾ, ਲਗਨ, ਸਹਿਯੋਗ, ਜੀਵਨ ਲਈ ਚਿੰਤਾ ਅਤੇ ਵਾਤਾਵਰਨ ਦੀ ਸੰਭਾਲ ਨੂੰ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕਰਨਗੇ।
- ਖ. ਰਚਨਾਤਮਿਕਤਾ:** ਚੰਗੇ ਸਵਾਲ ਪੁੱਛਣਾ, ਸਾਡੇ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਦੇ ਸੰਸਾਰ ਵਿੱਚ ਪੈਟਰਨਾਂ ਨੂੰ ਦੇਖਣਾ, ਉਹਨਾਂ ਪੈਟਰਨਾਂ ਨੂੰ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਪ੍ਰਸੰਸਾਯੋਗ ਅਨੁਮਾਨਾਂ ਨੂੰ ਤਿਆਰ ਕਰਨਾ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਧਾਰਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਪਰਖਣ ਲਈ ਚੰਗੇ ਪ੍ਰਯੋਗਾਂ ਨੂੰ ਡਿਜ਼ਾਈਨ ਕਰਨ ਲਈ ਅਕਸਰ ਕਲਾਤਮਿਕਤਾ ਅਤੇ ਰਚਨਾਤਮਿਕਤਾ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਵਿਗਿਆਨਿਕ ਸਮਝ ਅਤੇ ਖੋਜ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਵਿੱਚ ਅਜਿਹੀ ਰਚਨਾਤਮਿਕਤਾ ਅਤੇ ਸੁਹਜ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਕਰਨਾ ਵਿਗਿਆਨ ਸਿੱਖਿਆ ਦਾ ਇੱਕ ਹੋਰ ਬਹੁਤ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਪਰ ਅਕਸਰ ਅਣਡਿੱਠ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਉਦੇਸ਼ ਹੈ।

ਭਾਗ 4.2

ਗਿਆਨ ਦਾ ਸੁਭਾਅ

ਵਿਗਿਆਨ ਗਿਆਨ ਦੀ ਇੱਕ ਸੰਗਠਿਤ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਹੈ ਜੋ ਉਤਸੁਕਤਾ ਦੇ ਨਤੀਜੇ ਵਜੋਂ ਵਿਕਸਿਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਪੁੱਛਗਿੱਛ, ਤਰਕਸ਼ੀਲ ਤਰਕ, ਪ੍ਰਯੋਗ ਅਤੇ ਅਨੁਭਵੀ ਸਬੂਤ ਦੀ ਜਾਂਚ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਭੌਤਿਕ ਅਤੇ ਕੁਦਰਤੀ ਵਾਤਾਵਰਨ ਅਤੇ ਵਰਤਾਰਿਆਂ ਦੀ ਸਮਝ, ਕਾਰਨਾਂ ਅਤੇ ਪ੍ਰਭਾਵਾਂ ਸਮੇਤ ਅਰਥਪੂਰਨ ਪੈਟਰਨਾਂ ਅਤੇ ਸੰਬੰਧਾਂ ਦੀ ਪਛਾਣ ਨੂੰ ਸਮਰੱਥ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਮਾਡਲਾਂ, ਸਿਧਾਂਤਾਂ, ਕਨੂੰਨਾਂ ਅਤੇ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਦਾ ਸਮਰਥਨ ਕਰਦਾ ਹੈ।

- ੳ. ਵਿਗਿਆਨ ਮੂਲ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਰਚਨਾਤਮਿਕ ਕੋਸ਼ਲ ਹੈ:** ਵਿਗਿਆਨ ਵਿੱਚ ਸੰਸਾਰ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਲਈ ਨਵੇਂ ਵਿਚਾਰਾਂ ਅਤੇ ਸੰਕਲਪਾਂ ਦੀ ਕਲਪਨਾ ਸ਼ਾਮਲ ਹੈ। ਵਿਗਿਆਨ ਦੀਆਂ ਧਾਰਨਾਵਾਂ ਨਾਲ ਜੁੜਨ ਲਈ ਰਚਨਾਤਮਿਕ ਕਲਪਨਾ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ; ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ ਵਿਭਿੰਨਤਾ (ਵਿਕਾਸ ਦਾ ਸਿਧਾਂਤ), ਗ੍ਰਹਿਆਂ ਦੀ ਗਤੀ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਣ ਲਈ ਗ੍ਰਹਿ ਮਾਡਲ ਅਤੇ ਨਿਰੀਖਣ ਲਈ ਸਾਡੀ ਸਮਰੱਥਾ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਸੂਖਮ ਸੰਸਾਰ ਦੀ ਕਲਪਨਾ ਕਰਨ ਲਈ ਪਰਮਾਣੂ ਸਿਧਾਂਤ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰਨ ਲਈ ਕੁਦਰਤੀ ਚੋਣ। ਸਵਾਲ ਪੁੱਛਣਾ, ਕਲਪਨਾ ਤਿਆਰ ਕਰਨਾ, ਪ੍ਰਯੋਗਾਂ ਨੂੰ ਡਿਜ਼ਾਈਨ ਕਰਨਾ ਅਤੇ ਮਾਡਲ ਬਣਾਉਣਾ ਸਭ ਲਈ ਰਚਨਾਤਮਿਕਤਾ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।
- ਅ. ਵਿਗਿਆਨ ਸੰਸਾਰ ਨੂੰ ਖੋਜਣ ਅਤੇ ਸਮਝਣ ਲਈ ਲੁੜੀਂਦੇ ਵੰਗ ਅਤੇ ਸਾਧਨ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦਾ ਹੈ:** ਇਹ ਵਿਧੀਆਂ ਅਤੇ ਸਾਧਨ ਅਨੁਭਵੀ ਸਬੂਤਾਂ ਦੁਆਰਾ ਸਮਰਥਿਤ ਵਿਆਖਿਆਵਾਂ ਵੱਲ ਲੈ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸਖ਼ਤ ਮਾਪਦੰਡਾਂ (ਨਿਰੀਖਣ, ਤਰਕਸ਼ੀਲ ਦਲੀਲ, ਅਨੁਮਾਨ, ਪ੍ਰਤੀਰੂਪਤਾ) ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਵਿਭਿੰਨ ਅਸਲ-ਜੀਵਨ ਸਥਿਤੀਆਂ ਵਿੱਚ ਪਰਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।
- ੲ. ਵਿਗਿਆਨਿਕ ਗਿਆਨ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਹੁੰਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹ ਇਸ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿੱਚ ਝਲਕਦਾ ਹੈ:** ਵਿਗਿਆਨਿਕ ਗਿਆਨ ਬਹੁਤ ਭਰੋਸੇਮੰਦ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਪਰ ਨਵੇਂ ਸਬੂਤ ਦੇ ਨਾਲ ਜਾਂ ਪੁਰਾਣੇ ਸਬੂਤਾਂ ਅਤੇ ਗਿਆਨ ਦੇ ਪੁਨਰ-ਸੰਕਲਪ ਦੇ ਨਾਲ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੇ ਜਾਣ 'ਤੇ ਵੀ ਬਦਲਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਵਿਗਿਆਨ, ਇਸ ਲਈ, ਬਦਲਾਅ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਉਸ ਕਠੋਰ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਲਈ ਵੀ ਪ੍ਰਸੰਸਾ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਰਾਹੀਂ ਵਿਗਿਆਨਿਕ ਗਿਆਨ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਭਾਗ 4.3

ਮੌਜੂਦਾ ਚੁਣੌਤੀਆਂ

ਸਕੂਲੀ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਵਿੱਚ ਵਿਗਿਆਨ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਇੱਕ ਵੱਡੀ ਚੁਣੌਤੀ ਤੱਥਾਂ ਅਤੇ ਪਰਿਭਾਸ਼ਾਵਾਂ 'ਤੇ ਧਿਆਨ ਕੇਂਦਰਿਤ ਕਰਨਾ ਹੈ, ਅਕਸਰ ਸੰਕਲਪਿਕ ਸਮਝ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਅਤੇ ਵਿਗਿਆਨਿਕ ਜਾਂਚ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਨੂੰ ਨਜ਼ਰਅੰਦਾਜ਼ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

- ੳ. ਵਿਗਿਆਨ ਅਧਿਆਪਨ-ਸਿਖਲਾਈ ਰਵਾਇਤੀ ਤੌਰ 'ਤੇ **ਤੱਥਾਂ ਅਤੇ ਪਰਿਭਾਸ਼ਾਵਾਂ 'ਤੇ ਕੇਂਦਰਿਤ** ਕਰਦੇ ਹੋਏ, ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਪਾਠ-ਪੁਸਤਕਾਂ 'ਤੇ ਆਧਾਰਿਤ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਇੱਕ ਕਾਰਨ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਦਾ ਭਾਰ ਹੈ ਜੋ ਖੋਜ ਅਤੇ ਚਰਚਾ ਲਈ ਉਪਲਬਧ ਸਮੇਂ ਨੂੰ ਘਟਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਸੰਕਲਪਿਕ ਸਮਝ ਅਤੇ ਸਮਰੱਥਾ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਲਈ ਸਮੇਂ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਜੋ ਇਸ ਸਮੇਂ ਉੱਚ ਸਮੱਗਰੀ ਭਾਰ ਕਾਰਨ ਗਾਇਬ ਹੈ। ਇਹ ਚੁਣੌਤੀ ਸਿਰਫ ਉਦੋਂ ਵਧਦੀ ਹੈ ਜਦੋਂ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਉੱਚੇ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਉਹਨਾਂ 'ਤੇ ਮੰਗ ਵਧਦੀ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਦਾ ਭਾਰ ਹੋਰ ਵੀ ਵੱਧ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਅਮੂਰਤ ਸੋਚ ਦੀ ਲੋੜ ਵੀ ਵਧ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹੈ ਕਿ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਤਰੱਕੀ ਕਰਨ ਦੇ ਯੋਗ ਹੋਣ ਲਈ ਯੋਗਤਾਵਾਂ ਨੂੰ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨ। ਹਾਲਾਂਕਿ, ਤੱਥਾਂ 'ਤੇ ਮੌਜੂਦਾ ਧਿਆਨ ਇਹਨਾਂ ਸਮਰੱਥਾਵਾਂ ਨੂੰ ਉਚਿਤ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ।
- ਅ. ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਕੀਤੀ ਜਾਣ ਵਾਲੀ ਸਮੱਗਰੀ ਅਕਸਰ ਉੱਚ ਸਿੱਖਿਆ ਲਈ ਦਾਖ਼ਲਾ ਪਰੀਖਿਆ ਦੀ ਸਮੱਗਰੀ ਅਤੇ ਮੰਗਾਂ ਦੁਆਰਾ ਨਿਰਧਾਰਿਤ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਸਹੀ ਤਰਕ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਸਕੂਲ ਵਿੱਚ ਵਿਗਿਆਨ ਸਮੱਗਰੀ ਨੂੰ ਸਕੂਲ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਉਦੇਸ਼ਾਂ ਦੁਆਰਾ ਨਿਰਧਾਰਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸਾਰੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਵਿਗਿਆਨ ਵਿੱਚ ਕੀ ਸਿੱਖਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੌਰਾਨ, ਉੱਚ ਸਿੱਖਿਆ ਦੀ ਦਾਖ਼ਲਾ ਪਰੀਖਿਆ (ਜਾਂ ਹੋਰ ਤਰੀਕਿਆਂ) ਨੂੰ ਯਾਦ-ਆਧਾਰਿਤ ਅਤੇ 'ਤੱਥ ਪੁਨਰ-ਗਣਨਾ' ਦੀ ਬਜਾਏ ਯੋਗਤਾ-ਆਧਾਰਿਤ ਹੋਣ ਲਈ ਬਦਲਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਵਿਗਿਆਨ ਦੇ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਦੀ ਸਮੱਗਰੀ ਨੂੰ ਇਹ ਨਹੀਂ ਮੰਨਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸਾਰੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਉੱਚ ਸਿੱਖਿਆ ਵਿੱਚ ਵਿਗਿਆਨ ਦੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਕਰਨਗੇ, ਜਿਵੇਂਕਿ ਅੱਜ ਕੁਝ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਲੱਗਦਾ ਹੈ।
- ੲ. ਇੱਕ ਹੋਰ ਚੁਣੌਤੀ ਹੈ **ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਜੋ ਸਕੂਲ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਦੇਖਦੇ ਅਤੇ ਅਨੁਭਵ ਕਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਸਕੂਲੀ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਵਿਚਕਾਰ ਸੰਬੰਧ ਤੋੜਨਾ**: ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਸੰਸਾਰ ਬਾਰੇ ਆਪਣੇ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਨਾਲ ਸਕੂਲ ਆਉਂਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਸਿਧਾਂਤ ਵਿਕਸਿਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਜਦੋਂ ਉਹ ਆਪਣੇ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਦੇ ਸੰਸਾਰ ਨੂੰ ਦੇਖਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਜੋ ਉਹ ਦੇਖਦੇ ਹਨ, ਉਸ ਲਈ ਸਪਸ਼ਟੀਕਰਨ ਲੱਭਦੇ ਹਨ। ਅਕਸਰ, ਇਹ ਸਿਧਾਂਤ ਕਲਾਸਰੂਮ ਵਿੱਚ ਚਰਚਾ ਕੀਤੀ ਜਾ ਰਹੀ ਗੱਲ ਨਾਲ ਟਕਰਾ ਸਕਦੇ ਹਨ; ਆਮ ਅਨੁਭਵ ਅਤੇ ਵਿਗਿਆਨਿਕ ਸਿਧਾਂਤ ਕਈ ਵਾਰ ਮੇਲ ਨਹੀਂ ਖਾਂਦੇ। ਉਦਾਹਰਨ ਦੇ ਤੌਰ 'ਤੇ, ਸਿਰਫ ਧਾਰਨਾ ਦੁਆਰਾ, ਇਹ ਸੋਚਣਾ ਬਹੁਤ ਔਖਾ ਹੈ ਕਿ ਧਰਤੀ ਸਮਤਲ ਨਹੀਂ ਹੈ।
- ੳ. ਹਾਲਾਂਕਿ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ **ਬੁਨਿਆਦੀ ਢਾਂਚੇ** ਦੀ ਘਾਟ ਆਮ ਹੈ, ਵਿਗਿਆਨ ਸਿੱਖਣ ਲਈ ਖਾਸ ਤੌਰ 'ਤੇ ਉਪਕਰਨਾਂ, ਉਪਕਰਨਾਂ ਅਤੇ ਪ੍ਰਯੋਗਸ਼ਾਲਾਵਾਂ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਬਦਕਿਸਮਤੀ ਨਾਲ, ਇਹ ਇੱਕ ਅਣਗਹਿਲੀ ਲੋੜ ਬਣੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਘੱਟ ਕੀਮਤ ਵਾਲੀ, ਅਸਾਨੀ ਨਾਲ ਉਪਲਬਧ ਸਮੱਗਰੀ ਦੀ ਵੀ ਵਰਤੋਂ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ, ਕਿਉਂਕਿ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਕੋਲ ਅਕਸਰ ਅਜਿਹੀ ਸਥਾਨਿਕ, ਘੱਟ ਲਾਗਤ ਵਾਲੀ ਅਧਿਆਪਨ-ਸਿਖਲਾਈ ਸਮੱਗਰੀ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਦੀ ਘਾਟ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਸੈਕੰਡਰੀ ਪੱਧਰ 'ਤੇ, ਇੱਕ ਪ੍ਰਯੋਗਸ਼ਾਲਾ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚ ਗੈਰ-ਸੰਵਾਦਯੋਗ ਹੈ। ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਵਿਗਿਆਨ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਯੋਗਤਾਵਾਂ ਨੂੰ ਸੱਚਮੁੱਚ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨ ਲਈ ਉਪਕਰਨਾਂ ਨੂੰ ਇਕੱਠਾ ਕਰਨ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਵਿੱਚ ਨਿਯੰਤਰਨ ਕਰਨ, ਸਮੱਗਰੀ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਨ ਅਤੇ ਸਧਾਰਨ ਪ੍ਰਯੋਗਾਂ ਨੂੰ ਡਿਜ਼ਾਈਨ ਕਰਨ ਦੇ ਯੋਗ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ਭਾਗ 4.4

ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਮਿਆਰ

4.4.1 ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਦੇ ਟੀਚੇ ਅਤੇ ਯੋਗਤਾਵਾਂ

ਇਹ ਭਾਗ ਇੱਕ ਏਕੀਕ੍ਰਿਤ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਖੇਤਰ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਵਿਗਿਆਨ ਲਈ ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਮਿਆਰ (ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਦੇ ਟੀਚੇ ਅਤੇ ਯੋਗਤਾਵਾਂ) ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦਾ ਹੈ।

ਮਿਡਲ ਪੱਧਰ ਅਤੇ ਸੈਕੰਡਰੀ ਪੜਾਅ ਦੇ ਪੱਧਰ 9-10 ਵਿੱਚ, ਵਿਗਿਆਨ ਨੂੰ ਏਕੀਕ੍ਰਿਤ ਪਹੁੰਚ ਵਰਤ ਕੇ ਸਿਖਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਏਕੀਕ੍ਰਿਤ ਪਹੁੰਚ ਜੀਵ-ਵਿਗਿਆਨ, ਰਸਾਇਣ ਵਿਗਿਆਨ, ਭੌਤਿਕ ਵਿਗਿਆਨ ਅਤੇ ਧਰਤੀ ਵਿਗਿਆਨ ਦੇ ਅਨੁਸ਼ਾਸਨਾਂ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਬੁਨਿਆਦੀ ਸਮਰੱਥਾਵਾਂ ਨੂੰ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਦੀ ਹੈ ਜਦੋਂਕਿ ਇਹਨਾਂ ਵਿੱਚ ਕੁਨੈਕਸ਼ਨਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਇਹਨਾਂ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਦੇ ਆਪਸੀ ਸੰਬੰਧਾਂ ਦੀ ਕਦਰ ਕਰਨ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਨਿਰੀਖਣਾਂ ਅਤੇ ਅਨੁਭਵਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕਰਦੀ ਹੈ।

ਸਾਰੇ ਪੜਾਵਾਂ 'ਤੇ, ਸੰਕਲਪਿਕ ਸਮਝ ਦੇ ਨਾਲ, ਵਿਗਿਆਨਿਕ ਜਾਂਚ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਨੂੰ ਉਮਰ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਵਿਕਸਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹਨਾਂ ਸੰਕਲਪਾਂ ਅਤੇ ਸਮਰੱਥਾਵਾਂ ਨੂੰ ਅਨੁਸ਼ਾਸਨੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਤੋਂ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਉਪਯੋਗੀ ਅਤੇ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੋਣ ਦੇ ਸੰਦਰਭ ਵਿੱਚ ਚੁਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਆਪਣੇ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਦੀ ਦੁਨੀਆ ਨੂੰ ਜ਼ਿਆਦਾ ਡੂੰਘਾਈ ਨਾਲ ਸਮਝਦੇ ਹਨ, ਚਰਚਾ ਅਤੇ ਪ੍ਰਯੋਗ ਦੁਆਰਾ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਪੱਧਰਾਂ 'ਤੇ ਵਿਗਿਆਨਿਕ ਸਵਾਲਾਂ ਦੀ ਪੜਚੋਲ ਕਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਇਸ ਸਮਝ ਨੂੰ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਤਰੀਕਿਆਂ ਨਾਲ ਸੰਚਾਰ ਕਰਨਾ ਸਿੱਖਦੇ ਹਨ।

ਇਹ ਨੋਟ ਕਰਨਾ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹੈ ਕਿ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਟੀਚੇ ਇੱਕ-ਦੂਜੇ 'ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਹਨ ਅਤੇ ਅਧਿਐਨ ਦੇ ਵੱਖਰੇ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਦੇ ਹਿੱਸੇ ਨਹੀਂ ਹਨ, ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ ਮਿਡਲ ਪੱਧਰ ਵਿੱਚ ਦਿੱਤੇ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਟੀਚਿਆਂ CG-1 (ਵਿਗਿਆਨ ਦੀ ਪੜਚੋਲ ਕਰੋ) ਅਤੇ CG-6 (ਵਿਗਿਆਨ ਕਿਵੇਂ ਕਰਨਾ ਹੈ) ਨੂੰ ਇਕੱਠੇ ਹੋਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੋਵੇਗੀ, ਜਿਵੇਂਕਿ ਇੱਕ ਪ੍ਰੋਜੈਕਟ ਦੁਆਰਾ, ਇੱਕ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਨੂੰ ਦੋਵੇਂ ਟੀਚਿਆਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ।

4.4.1.1 ਮਿਡਲ ਪੱਧਰ

<p>CG-1</p> <p>ਪਦਾਰਥ ਦੀ ਦੁਨੀਆ ਅਤੇ ਇਸ ਦੇ ਹਿੱਸੇ, ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ ਅਤੇ ਵਿਵਹਾਰ ਦੀ ਪੜਚੋਲ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p>	<p>C-1.1 ਨਿਰੀਖਣਯੋਗ ਭੌਤਿਕ (ਠੋਸ, ਤਰਲ, ਗੈਸ, ਅਕਾਰ, ਆਇਤਨ, ਘਣਤਾ, ਪਾਰਦਰਸ਼ੀ, ਅਪਾਰਦਰਸ਼ੀ, ਅਲਪਪਾਰਦਰਸ਼ੀ, ਚੁੰਬਕੀ, ਗੈਰ-ਚੁੰਬਕੀ, ਸੰਚਾਲਨ, ਗੈਰ-ਸੰਚਾਲਨ) ਅਤੇ ਰਸਾਇਣਿਕ (ਸ਼ੁੱਧ, ਅਸ਼ੁੱਧ; ਤੇਜ਼ਾਬੀ, ਆਧਾਰ) ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਪਦਾਰਥ ਦਾ ਵਰਗੀਕਰਨ ਕਰਦਾ ਹੈ; ਧਾਤ, ਗੈਰ-ਧਾਤੂ, ਮਿਸ਼ਰਨ) ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ।</p> <p>C-1.2 ਪਦਾਰਥ (ਭੌਤਿਕ ਅਤੇ ਰਸਾਇਣਿਕ) ਵਿੱਚ ਪਰਿਵਰਤਨਾਂ ਦਾ ਵਰਣਨ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਪਦਾਰਥ ਦੀਆਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ ਅਤੇ ਪਰਿਵਰਤਨਾਂ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਣ ਲਈ ਕਣਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p> <p>C-1.3 ਮਾਪ ਦੇ ਮਹੱਤਵ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸਧਾਰਨ ਯੰਤਰਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਸਵਦੇਸੀ, ਗੈਰ-ਮਿਆਰੀ ਅਤੇ ਮਿਆਰੀ ਇਕਾਈਆਂ ਵਿੱਚ ਪਦਾਰਥ ਦੀਆਂ ਭੌਤਿਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ (ਜਿਵੇਂਕਿ ਆਇਤਨ, ਭਾਰ, ਤਾਪਮਾਨ, ਘਣਤਾ) ਨੂੰ ਮਾਪਦਾ ਹੈ।</p> <p>C-1.4 ਦਬਾਅ, ਤਾਪਮਾਨ ਅਤੇ ਘਣਤਾ (ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ ਸਾਹ ਲੈਣਾ, ਡੁੱਬਣਾ-ਤੈਰਨਾ, ਘਰਾਂ ਵਿੱਚ ਪਾਣੀ ਦੇ ਪੰਪ, ਚੀਜ਼ਾਂ ਦਾ ਠੰਢਾ ਹੋਣਾ, ਹਵਾਵਾਂ ਦਾ ਗਠਨ) ਵਿੱਚ ਅੰਤਰ ਦੇ ਕਾਰਨ ਵਾਪਰਨ ਵਾਲੀਆਂ ਘਟਨਾਵਾਂ ਦਾ ਨਿਰੀਖਣ ਅਤੇ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p>
<p>CG-2</p>	<p>C-2.1 ਗਣਿਤਿਕ ਅਤੇ ਡਾਇਗ੍ਰਾਮੈਟਿਕ ਪ੍ਰਸਤੁਤੀਆਂ ਦੁਆਰਾ ਭੌਤਿਕ ਮਾਪਾਂ (ਸਥਿਤੀ, ਗਤੀ ਅਤੇ ਗਤੀ ਵਿੱਚ ਬਦਲਾਅ) ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਦੇ ਹੋਏ, ਇੱਕ-ਅਯਾਮੀ ਗਤੀ (ਇਕਸਾਰ, ਗੈਰ-ਯੂਨੀਫਾਰਮ, ਖਤਿਜੀ, ਲੰਬਕਾਰੀ) ਦਾ ਵਰਣਨ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p>

<p>ਵਿਗਿਆਨਿਕ ਅਤੇ ਗਣਿਤਿਕ ਰੂਪਾਂ ਵਿੱਚ ਭੌਤਿਕ ਸੰਸਾਰ ਦੀ ਪੜਚੋਲ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p>	<p>C-2.2 ਦੱਸਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸਧਾਰਨ ਸਰਕਟਾਂ ਵਿੱਚ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਤੱਤਾਂ ਦਾ ਨਿਯੰਤਰਨ ਕਰ ਕੇ ਬਿਜਲੀ ਕਿਵੇਂ ਕੰਮ ਕਰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਬਿਜਲੀ ਦੇ ਗਰਮ ਅਤੇ ਚੁੰਬਕੀ ਪ੍ਰਭਾਵਾਂ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦੀ ਹੈ।</p> <p>C-2.3 ਇੱਕ ਚੁੰਬਕ ਦੀਆਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ ਦਾ ਵਰਣਨ ਕਰਦਾ ਹੈ (ਕੁਦਰਤੀ ਅਤੇ ਨਕਲੀ; ਇੱਕ ਚੁੰਬਕ ਵਜੋਂ ਧਰਤੀ)</p> <p>C-2.4 ਵੱਖ-ਵੱਖ ਸਰੋਤਾਂ (ਕੁਦਰਤੀ, ਨਕਲੀ, ਪ੍ਰਤੀਬਿੰਬਿਤ ਸਤ੍ਹਾ) ਤੋਂ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਦੇ ਰੀਕਟੀਲੀਨੀਅਰ ਪ੍ਰਸਾਰ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦਾ ਹੈ, ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਸਰੋਤਾਂ ਅਤੇ ਵਸਤੂਆਂ ਦੇ ਨਿਯੰਤਰਨ ਅਤੇ ਉਪਕਰਨ ਅਤੇ ਕਲਾਤਮਿਕ ਚੀਜ਼ਾਂ ਕੈਲੀਡੋਸਕੋਪ, ਪੈਰੀਸਕੋਪ (ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਪਲੇਨ ਅਤੇ ਕਰਵਡ ਸ਼ੀਸ਼ੇ, ਪਿੰਨਹੋਲ ਕੈਮਰਾ) ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਤੀਬਿੰਬ ਦੇ ਨਿਯਮਾਂ ਦੀ ਪੁਸ਼ਟੀ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p> <p>C-2.5 ਇੱਕ ਸਧਾਰਨ ਟੈਲੀਸਕੋਪ ਅਤੇ ਚਿੱਤਰਾਂ/ਫੋਟੋਗ੍ਰਾਫਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰ ਕੇ ਰਾਤ ਦੇ ਅਸਮਾਨ ਵਿੱਚ ਅਕਾਸ਼ੀ ਵਸਤੂਆਂ (ਤਾਰੇ, ਗ੍ਰਹਿ, ਕੁਦਰਤੀ ਅਤੇ ਨਕਲੀ ਉਪਗ੍ਰਹਿ, ਤਾਰਾਮੰਡਲ, ਧੂਮਕੇਤੂਆਂ) ਦਾ ਨਿਰੀਖਣ ਅਤੇ ਪਛਾਣ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਨੇਵੀਗੇਸ਼ਨ, ਕੈਲੰਡਰਾਂ ਅਤੇ ਹੋਰ ਵਰਤਾਰਿਆਂ (ਪੜ੍ਹਾਈ) ਵਿੱਚ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰਦਾ ਹੈ। (ਚੰਦਰਮਾ, ਗ੍ਰਹਿਣ, ਧਰਤੀ ਉੱਤੇ ਜੀਵਨ)</p>
<p>CG-3 ਜੀਵੰਤ ਸੰਸਾਰ ਨੂੰ ਵਿਗਿਆਨਿਕ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿੱਚ ਖੋਜਦਾ ਹੈ।</p>	<p>C-3.1 ਕੁਦਰਤੀ ਮਾਹੌਲ (ਕੀੜੇ, ਘੋੜੇ, ਪੰਛੀ, ਥਣਧਾਰੀ ਜੀਵ, ਰੀਂਗਣ ਵਾਲੇ ਜੀਵ, ਮੱਕੜੀ, ਵੰਨ-ਸੁਵੰਨੇ ਪੌਦੇ ਅਤੇ ਫੰਜਾਈ) ਵਿੱਚ ਵੇਖੀਆਂ ਜਾਣ ਵਾਲੀਆਂ ਜੀਵੰਤ ਚੀਜ਼ਾਂ ਦੀ ਵਿਭਿੰਨਤਾ ਦਾ ਵਰਣਨ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਛੋਟੇ ਪੈਮਾਨੇ (ਸੂਖਮ ਜੀਵ) ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ।</p> <p>C-3.2 ਜੀਵਾਂ ਦੀਆਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ (ਪੋਸਣ, ਵਿਕਾਸ ਅਤੇ ਵਿਕਾਸ ਦੀ ਲੋੜ, ਸਾਹ ਲੈਣ ਦੀ ਲੋੜ, ਉਤੇਜਨਾ ਦੀ ਪ੍ਰਤੀਕਿਰਿਆ, ਪ੍ਰਜਨਨ, ਨਿਕਾਸ, ਸੈਲੂਲਰ ਸੰਗਠਨ) ਨੂੰ ਨਿਰਜੀਵ ਚੀਜ਼ਾਂ ਤੋਂ ਵੱਖਰਾ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p> <p>C-3.3 ਇੱਕ-ਦੂਜੇ 'ਤੇ ਨਿਰਭਰਤਾ ਅਤੇ ਪ੍ਰਤੀਕਿਰਿਆ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਜੀਵੰਤ ਜੀਵਾਂ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਵਾਤਾਵਰਨਾਂ ਵਿਚਕਾਰ ਸੰਬੰਧਾਂ ਦੇ ਪੈਟਰਨਾਂ ਦਾ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p> <p>C-3.4 ਧਰਤੀ ਅਤੇ ਹੋਰ ਗ੍ਰਹਿਆਂ (ਵਾਯੂਮੰਡਲ; ਅਨੁਕੂਲ ਤਾਪਮਾਨ-ਦਬਾਅ, ਰੋਸ਼ਨੀ; ਪਾਣੀ ਦੀਆਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ) 'ਤੇ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਕਾਇਮ ਰੱਖਣ ਲਈ ਅਨੁਕੂਲ ਸਥਿਤੀਆਂ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p>
<p>CG-4 ਸਿਹਤ, ਸਫ਼ਾਈ ਅਤੇ ਤੰਦਰੁਸਤੀ ਦੇ ਭਾਗਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਦਾ ਹੈ।</p>	<p>C-4.1 ਭਾਰਤੀ ਰਸੋਈ ਅਭਿਆਸਾਂ ਅਤੇ ਪੋਸਣ ਦੀ ਆਧੁਨਿਕ ਸਮਝ ਦੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸੰਦਰਭ ਦੇ ਨਾਲ ਭੋਜਨ ਦੇ ਤੱਤਾਂ ਦਾ ਇੱਕ ਪੋਸਣ-ਆਧਾਰਿਤ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸਿਹਤ 'ਤੇ ਪੋਸਣ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p> <p>C-4.2 ਭੋਜਨ ਦੀ ਵਿਭਿੰਨਤਾ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਮਾਪਾਂ ਸਰੋਤ, ਪੌਸ਼ਟਿਕ ਤੱਤ, ਮੌਸਮੀ ਸਥਿਤੀਆਂ, ਖੁਰਾਕ ਦੀ ਜਾਂਚ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p> <p>C-4.3 ਕਿਸ਼ੋਰ-ਅਵਸਥਾ ਦੌਰਾਨ ਜੀਵ-ਵਿਗਿਆਨਿਕ ਪਰਿਵਰਤਨਾਂ (ਵਿਕਾਸ, ਹਾਰਮੋਨਲ) ਅਤੇ ਸਮੁੱਚੀ ਤੰਦਰੁਸਤੀ ਨੂੰ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਉਪਾਵਾਂ ਦਾ ਵਰਣਨ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p> <p>C-4.4 ਨਸ਼ੀਲੇ ਪਦਾਰਥਾਂ ਦੀ ਦੁਰਵਰਤੋਂ ਨੂੰ ਪਛਾਣਦਾ ਅਤੇ ਚਰਚਾ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਇਹਨਾਂ ਚਿੰਤਾਵਾਂ ਨੂੰ ਉਠਾਉਣ ਲਈ ਸਕੂਲ ਨੂੰ ਇੱਕ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਥਾਂ ਵਜੋਂ ਦੇਖਦਾ ਹੈ।</p>
<p>CG-5</p>	<p>C-5.1 ਇਤਿਹਾਸ ਵਿੱਚ ਵਿਗਿਆਨ ਦੀ ਕੁਝ ਨੁਕਸਾਨਦੇਹ ਵਰਤੋਂ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਦਰਸਾਉਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕਿਵੇਂ ਵਿਗਿਆਨ ਅਤੇ ਤਕਨਾਲੋਜੀ ਮਨੁੱਖੀ ਜੀਵਨ ਦੀ ਗੁਣਵੱਤਾ (ਸਿਹਤ ਦੇਖਭਾਲ, ਸੰਚਾਰ,</p>

<p>ਵਿਗਿਆਨ, ਤਕਨਾਲੋਜੀ ਅਤੇ ਸਮਾਜ ਦੇ ਇੰਟਰਫੇਸ ਨੂੰ ਸਮਝਦਾ ਹੈ।</p>	<p>ਅਵਾਜਾਈ, ਭੋਜਨ ਸੁਰੱਖਿਆ, ਜਲਵਾਯੂ ਪਰਿਵਰਤਨ ਨੂੰ ਘਟਾਉਣਾ, ਸਰੋਤਾਂ ਦੀ ਨਿਆਂਪੂਰਨ ਖਪਤ, ਨਕਲੀ ਉਪਗ੍ਰਹਿ ਦੇ ਉਪਯੋਗ) ਨੂੰ ਬਿਹਤਰ ਬਣਾਉਣ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ।</p> <p>C-5.2 ਵਿਗਿਆਨ/ਤਕਨਾਲੋਜੀ ਅਤੇ ਸਮਾਜ ਦੇ ਇੱਕ-ਦੂਜੇ 'ਤੇ ਪੈਣ ਵਾਲੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਖ਼ਬਰਾਂ ਅਤੇ ਲੇਖਾਂ ਬਾਰੇ ਵਿਚਾਰ ਸਾਂਝੇ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p>
<p>CG-6</p> <p>ਵਿਗਿਆਨਿਕ ਗਿਆਨ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਨਾਲ ਜੁੜ ਕੇ ਅਤੇ ਵਿਗਿਆਨਿਕ ਜਾਂਚ ਕਰਨ ਦੁਆਰਾ ਵਿਗਿਆਨ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ ਅਤੇ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ ਦੀ ਪੜਚੋਲ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p>	<p>C-6.1 ਇਹ ਦਰਸਾਉਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕਿਵੇਂ ਸਮੇਂ ਦੇ ਨਾਲ ਵਿਗਿਆਨਿਕ ਗਿਆਨ ਅਤੇ ਵਿਚਾਰ ਬਦਲ ਗਏ ਹਨ (ਵਸਤੂਆਂ ਅਤੇ ਗ੍ਰਹਿਆਂ ਦੀ ਗਤੀ ਦਾ ਵਰਣਨ, ਜੀਵਨ ਦੀ ਸਵੈ-ਚਾਲਤ ਪੀੜ੍ਹੀ, ਗ੍ਰਹਿਆਂ ਦੀ ਸੰਖਿਆ) ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਵਿਗਿਆਨਿਕ ਮੁੱਲਾਂ ਦੀ ਪਛਾਣ ਕਰਦੇ ਹਨ ਜੋ ਵਿਗਿਆਨਿਕ ਗਿਆਨ (ਵਿਗਿਆਨਿਕ ਸੁਭਾਅ) ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਵਿੱਚ ਅੰਦਰੂਨੀ ਅਤੇ ਆਮ ਹਨ। (ਵਿਗਿਆਨ ਇੱਕ ਸਮੂਹਿਕ ਜਤਨ ਵਜੋਂ, ਜੈਵ-ਵਿਭਿੰਨਤਾ ਅਤੇ ਵਾਤਾਵਰਨ ਪ੍ਰਣਾਲੀਆਂ ਦੀ ਰੱਖਿਆ)</p> <p>C-6.2 ਵਿਗਿਆਨਿਕ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ (ਕਿਸੇ ਘਟਨਾ, ਪੈਟਰਨ ਜਾਂ ਵਸਤੂਆਂ ਦੇ ਵਿਵਹਾਰ ਦੇ ਸੰਭਾਵੀ ਕਾਰਨਾਂ ਦੀ ਪਛਾਣ ਕਰਨ ਲਈ) ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਦੇ ਹੋਏ, ਪ੍ਰਸ਼ਨਾਂ ਨੂੰ ਤਿਆਰ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸਬੂਤ ਵਜੋਂ ਅੰਕੜੇ ਇਕੱਠੇ ਕਰਦਾ ਹੈ। (ਕੁਦਰਤੀ ਵਾਤਾਵਰਨ ਦੇ ਨਿਰੀਖਣ, ਸਧਾਰਨ ਪ੍ਰਯੋਗਾਂ ਦੇ ਡਿਜ਼ਾਈਨ ਜਾਂ ਸਧਾਰਨ ਵਿਗਿਆਨਿਕ ਯੰਤਰਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਦੁਆਰਾ)</p>
<p>CG-7</p> <p>ਵਿਗਿਆਨ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਸਵਾਲਾਂ, ਨਿਰੀਖਣਾਂ ਅਤੇ ਸਿੱਟਿਆਂ ਦਾ ਸੰਚਾਰ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p>	<p>C-7.1 ਮੌਖਿਕ ਅਤੇ ਲਿਖਤੀ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਅਤੇ ਵਿਜ਼ੂਅਲ ਪ੍ਰਤੀਨਿਧਤਾ ਦੁਆਰਾ ਵਿਗਿਆਨ ਨੂੰ ਸਹੀ ਢੰਗ ਨਾਲ ਸੰਚਾਰ ਕਰਨ ਲਈ ਵਿਗਿਆਨਿਕ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p> <p>C-7.2 ਵਿਗਿਆਨਿਕ ਧਾਰਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਿਤ ਕਰਨ ਲਈ ਸਧਾਰਨ ਮਾਡਲਾਂ ਨੂੰ ਡਿਜ਼ਾਈਨ ਕਰਦਾ ਅਤੇ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ।</p> <p>C-7.3 ਚਿੱਤਰਾਂ ਅਤੇ ਸਧਾਰਨ ਗਣਿਤਿਕ ਪ੍ਰਸਤੁਤੀਆਂ ਦੁਆਰਾ ਅਸਲ ਸੰਸਾਰ ਦੀਆਂ ਘਟਨਾਵਾਂ ਅਤੇ ਸੰਬੰਧਾਂ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦਾ ਹੈ।</p>
<p>CG-8</p> <p>ਇਤਿਹਾਸ ਅਤੇ ਅਜੋਕੇ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਵਿਗਿਆਨ ਦੇ ਸਮੁੱਚੇ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਭਾਰਤ ਦੇ ਯੋਗਦਾਨ ਨੂੰ ਸਮਝਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸ ਦੀ ਪ੍ਰਸੰਸਾ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਇਸ ਦਾ ਗਠਨ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।</p>	<p>C-8.1 ਸਾਰੇ ਮਾਮਲਿਆਂ (ਧਾਰਨਾਵਾਂ, ਵਿਆਖਿਆਵਾਂ, ਵਿਧੀਆਂ) ਵਿੱਚ ਭਾਰਤ ਦੇ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਯੋਗਦਾਨਾਂ ਨੂੰ ਜਾਣਦਾ ਅਤੇ ਸਮਝਾਉਂਦਾ ਹੈ ਜੋ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਦੇ ਅੰਦਰ ਇੱਕ ਏਕੀਕ੍ਰਿਤ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਪੜ੍ਹੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।</p>
<p>CG-9</p> <p>ਵਿਗਿਆਨਿਕ ਗਿਆਨ ਦੇ ਸਾਰੇ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਸਭ ਤੋਂ ਮੌਜੂਦਾ ਖੋਜਾਂ, ਵਿਚਾਰਾਂ ਅਤੇ ਸਰਹੱਦਾਂ ਬਾਰੇ ਜਾਗਰੂਕਤਾ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ ਤਾਂਜੇ ਇਸ ਗੱਲ ਦੀ ਕਦਰ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕੇ ਕਿ ਵਿਗਿਆਨ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਵਿਕਸਿਤ ਹੋ</p>	<p>C-9.1 ਰਾਜਾਂ ਦੀਆਂ ਧਾਰਨਾਵਾਂ ਜੋ ਅਧਿਐਨ ਕੀਤੇ ਜਾ ਰਹੇ ਮਾਮਲੇ ਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਮੌਜੂਦਾ ਸਮਝ, ਸਿਰਫ ਜਾਣੂ ਹੋਣ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਦੇ ਪੜਾਅ ਲਈ ਉਚਿਤ ਮਾਮਲੇ ਦੀ ਸੰਕਲਪਿਕ ਸਮਝ ਤੱਕ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦੀਆਂ ਹਨ।</p> <p>C-9.2 ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਵਿੱਚ ਉਹਨਾਂ ਮਾਮਲਿਆਂ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਸਵਾਲ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਲਈ ਮੌਜੂਦਾ ਵਿਗਿਆਨਿਕ ਸਮਝ ਨੂੰ ਨਾਕਾਫੀ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।</p>

ਰਿਹਾ ਹੈ ਅਤੇ ਅਜੇ ਵੀ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਜਵਾਬ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਸਵਾਲ ਹਨ।

4.4.1.2 ਸੈਕੰਡਰੀ ਪੱਧਰ

<p>CG-1</p> <p>ਪਰਮਾਣੂ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਪਦਾਰਥ ਦੀ ਦੁਨੀਆ, ਇਸ ਦੇ ਪਰਸਪਰ ਪ੍ਰਭਾਵ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ ਦੀ ਪੜਚੋਲ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p>	<p>C-1.1 ਆਵਰਤੀ ਸਾਰਨੀ ਵਿੱਚ ਤੱਤਾਂ ਦੇ ਵਰਗੀਕਰਨ ਦਾ ਵਰਣਨ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਦੱਸਦਾ ਹੈ ਕਿ ਪਰਮਾਣੂ ਬਣਤਰ (ਬੋਹਰ ਦੇ ਮਾਡਲ) ਅਤੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ (ਵੈਲੈਨਜ਼ੀ) ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਮਿਸ਼ਰਨ (ਕਾਰਬਨ ਮਿਸ਼ਰਨਾਂ ਸਮੇਤ) ਕਿਵੇਂ ਬਣਦੇ ਹਨ।</p> <p>C-1.2 ਰਸਾਇਣਿਕ ਪਦਾਰਥਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ ਦੀ ਜਾਂਚ ਕਰਦਾ ਹੈ। (ਡਿਸਟਿਲੇਸ਼ਨ, ਕ੍ਰਿਸਟਾਲਾਈਜ਼ੇਸ਼ਨ ਕ੍ਰੋਮੈਟੋਗ੍ਰਾਫੀ, ਸੈਂਟਰਿਫਿਊਗੇਸ਼ਨ, ਮਿਸ਼ਰਨਾਂ ਦੀਆਂ ਕਿਸਮਾਂ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ, ਹੱਲ, ਕੋਲਾਇਡ ਅਤੇ ਸਸਪੈਂਸ਼ਨ)</p> <p>C-1.3 ਚਿੰਨ੍ਹਾਂ ਅਤੇ ਰਸਾਇਣਿਕ ਸਮੀਕਰਨਾਂ (ਐਸਿਡ ਅਤੇ ਬੇਸ, ਧਾਤੂ ਅਤੇ ਗੈਰ-ਧਾਤੂ, ਉਲਟਾਉਣਯੋਗ ਅਤੇ ਨਾ-ਬਦਲਣਯੋਗ) ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਰਸਾਇਣਿਕ ਪਰਸਪਰ ਕਿਰਿਆਵਾਂ ਅਤੇ ਪਰਿਵਰਤਨਾਂ ਦਾ ਵਰਣਨ ਅਤੇ ਪ੍ਰਤੀਨਿਧਤਾ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p>
<p>CG-2</p> <p>ਆਪਣੇ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਦੇ ਭੌਤਿਕ ਸੰਸਾਰ ਦੀ ਪੜਚੋਲ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਨਿਰੀਖਣਾਂ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਵਿਗਿਆਨਿਕ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਅਤੇ ਕਨੂੰਨਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਦਾ ਹੈ।</p>	<p>C-2.1 ਬਲਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰਨ ਲਈ ਨਿਊਟਨ ਦੇ ਨਿਯਮਾਂ ਨੂੰ ਲਾਗੂ ਕਰਦਾ ਹੈ (ਗਤੀ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਵਿੱਚ ਤਬਦੀਲੀ, ਵਿਸਥਾਪਨ ਅਤੇ ਦਿਸ਼ਾ, ਵੇਗ ਅਤੇ ਪ੍ਰਵੇਗ, ਇਕਸਾਰ ਗੋਲਾਕਾਰ ਗਤੀ, ਗੰਭੀਰਤਾ ਦੇ ਕਾਰਨ ਪ੍ਰਵੇਗ) ਅਤੇ ਇੱਕ ਅਯਾਮ ਵਿੱਚ ਗਤੀ ਦੇ ਗ੍ਰਾਫਿਕਲ ਅਤੇ ਗਣਿਤਿਕ ਪ੍ਰਸਤੁਤੀਆਂ ਦਾ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p> <p>C-2.2 ਗਰੈਵੀਟੇਸ਼ਨ ਦੇ ਯੂਨੀਵਰਸਲ ਨਿਯਮ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਪੁੰਜ ਅਤੇ ਭਾਰ ਵਿਚਕਾਰ ਸੰਬੰਧਾਂ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਨੂੰ ਗਤੀ ਦੇ ਨਿਯਮਾਂ ਨਾਲ ਜੋੜਦਾ ਹੈ।</p> <p>C-2.3 ਚਿੱਤਰ ਦੀਆਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ ਅਤੇ ਕਿਰਨ ਚਿੱਤਰ ਦੇ ਨਾਲ ਪੱਤਰ-ਵਿਹਾਰ ਨੂੰ ਦੇਖਣ ਲਈ ਲੈਨਜ਼ (ਫੋਕਸ, ਵਕਰਤਾ ਦਾ ਕੇਂਦਰ) ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਨੂੰ ਨਿਯੰਤਰਨ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਸਮਝ ਨੂੰ ਲੈਨਜ਼ (ਟੈਲੀਸਕੋਪ, ਮਾਈਕਰੋਸਕੋਪ) ਦੇ ਸੁਮੇਲ ਤੱਕ ਵਧਾਉਂਦਾ ਹੈ।</p> <p>C-2.4 ਸਰਕਟ ਦੀਆਂ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ (ਮੌਜੂਦਾ, ਵੋਲਟੇਜ, ਪ੍ਰਤੀਰੋਧ) ਨੂੰ ਨਿਯੰਤਰਨ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਸੰਬੰਧਾਂ (ਓਹਮ ਦੇ ਨਿਯਮ) ਨੂੰ ਜੋੜਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਨੂੰ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਵਰਤੋਂ (ਬਿਜਲੀ ਦਾ ਬਿੱਲ, ਸ਼ਾਰਟ ਸਰਕਟ, ਸੁਰੱਖਿਆ ਉਪਾਅ) 'ਤੇ ਲਾਗੂ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p> <p>C-2.5 ਵਿਗਿਆਨਿਕ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿੱਚ ਕੰਮ ਨੂੰ ਪਰਿਭਾਸ਼ਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਗਣਿਤਿਕ ਸਮੀਕਰਨਾਂ ਵਿੱਚ ਸੰਭਾਵੀ ਅਤੇ ਗਤੀ ਊਰਜਾ (ਊਰਜਾ ਦੀ ਸੰਭਾਲ) ਵਿਚਕਾਰ ਸੰਬੰਧ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦਾ ਹੈ।</p> <p>C-2.6 ਸਧਾਰਨ ਮਸ਼ੀਨਾਂ (ਲੀਵਰਾਂ ਅਤੇ ਪੁਲੀਜ਼ ਦੀ ਪ੍ਰਣਾਲੀ) ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ ਕਰ ਕੇ ਮਕੈਨੀਕਲ ਫਾਇਦੇ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦਾ ਹੈ।</p> <p>C-2.7 ਅਵਾਜ਼ ਦੇ ਮੂਲ ਅਤੇ ਗੁਣਾਂ (ਤਰੰਗ ਲੰਬਾਈ, ਬਾਰੰਬਾਰਤਾ, ਐਂਪਲੀਟਿਊਡ) ਅਤੇ ਜੋ ਅਸੀਂ ਸੁਣਦੇ ਹਾਂ, ਉਸ ਵਿੱਚ ਅੰਤਰ ਦਾ ਵਰਣਨ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਯੰਤਰਾਂ ਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਸਾਰਿਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।</p>

<p>CG-3</p> <p>ਸੈਲੂਲਰ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਜੀਵੰਤ ਸੰਸਾਰ ਦੀ ਬਣਤਰ ਅਤੇ ਕਾਰਜ ਦੀ ਪੜਚੋਲ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p>	<p>C-3.1 ਸੈਲੂਲਰ ਕੰਪੋਨੈਂਟਸ (ਨਿਊਕਲੀਅਸ, ਮਾਈਟੋਚੈਂਡਰੀਆ, ਐਂਡੋਪਲਾਜ਼ਮਿਕ ਰੇਟੀਕੁਲਮ, ਵੈਕਿਊਲਜ਼, ਕਲੋਰੋਪਲਾਸਟ, ਸੈਲ ਦੀਵਾਰ) ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਸੈਲ ਝਿੱਲੀ ਦੀ ਅਰਧ-ਪਰਮੇਏਬਿਲਟੀ ਨੂੰ ਜੀਵੰਤ ਜੀਵਾਂ ਦਾ ਢਾਂਚਾਗਤ ਆਧਾਰ ਅਤੇ ਜੀਵਨ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ ਦਾ ਕਾਰਜਸ਼ੀਲ ਆਧਾਰ ਬਣਾਉਣ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੈ।</p> <p>C-3.2 ਪੋਸਣ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਜੀਵਨ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ ਵਿੱਚ ਸਮਾਨਤਾਵਾਂ ਅਤੇ ਅੰਤਰਾਂ ਦਾ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਕਰਦਾ ਹੈ (ਪੌਦਿਆਂ ਵਿੱਚ ਫੋਟੋਸਿੰਥੇਸਿਸ; ਫੰਜਾਈ ਵਿੱਚ ਪੌਸ਼ਟਿਕ ਤੱਤਾਂ ਦੀ ਸਮਾਈ; ਜਾਨਵਰਾਂ ਵਿੱਚ ਪਾਚਨ), ਅਵਾਜਾਈ, (ਪੌਦਿਆਂ ਵਿੱਚ ਪਾਣੀ ਦੀ ਅਵਾਜਾਈ; ਜਾਨਵਰਾਂ ਵਿੱਚ ਸੰਚਾਰ) ਸਮੱਗਰੀ ਦਾ ਆਦਾਨ-ਪ੍ਰਦਾਨ (ਸਾਹ ਅਤੇ ਨਿਕਾਸ) ਅਤੇ ਪ੍ਰਜਨਣ।</p> <p>C-3.3 ਖਾਨਦਾਨੀ (DNA, ਜੀਨ, ਕ੍ਰੋਮੋਸੋਮ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ) ਅਤੇ ਪਰਿਵਰਤਨ (DNA ਦੇ ਕ੍ਰਮ ਵਿੱਚ ਪਰਿਵਰਤਨਾਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ) ਦੀ ਵਿਧੀ ਦਾ ਵਰਣਨ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p>
<p>CG-4</p> <p>ਜੀਵਾਣੂਆਂ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਵਾਤਾਵਰਨ ਵਿਚਕਾਰ ਆਪਸੀ ਸੰਬੰਧਾਂ ਦੀ ਪੜਚੋਲ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p>	<p>C-4.1 ਜੀਵਾਂ ਵਿੱਚ ਸੈਲੂਲਰ ਵਿਭਿੰਨਤਾ ਦੇ ਗਿਆਨ ਨੂੰ ਪੰਜ-ਰਾਜਾਂ ਵਿੱਚ ਸ਼੍ਰੇਣੀਬੱਧ ਕਰਨ ਲਈ ਜੀਵਾਣੂਆਂ ਦੀ ਵਾਤਾਵਰਨਿਕ ਭੂਮਿਕਾ (ਆਟੋਟ੍ਰੋਫਿਕ/ਹੀਟਰੋਟ੍ਰੋਫਿਕ ਪੋਸਣ) ਦੇ ਨਾਲ ਲਾਗੂ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p> <p>C-4.2 ਜੀਵੰਤ ਜੀਵਾਂ ਦੇ ਸੰਗਠਨਾਂ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਪੱਧਰਾਂ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦਾ ਹੈ। (ਅਣੂਆਂ ਤੋਂ ਜੀਵਾਣੂਆਂ ਤੱਕ)</p> <p>C-4.3 ਜੀਵਾਣੂਆਂ ਤੋਂ ਈਕੋਸਿਸਟਮ ਅਤੇ ਬਾਇਓਮਜ਼ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਹਰ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਹੋਣ ਵਾਲੇ ਪਰਸਪਰ ਪ੍ਰਭਾਵ ਨਾਲ ਜੀਵ-ਵਿਗਿਆਨਿਕ ਸੰਗਠਨ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਪੱਧਰਾਂ ਦਾ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p> <p>C-4.4 ਮੈਂਡੇਲ ਦੇ ਕਨੂੰਨਾਂ ਅਤੇ ਅਬਾਦੀ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਇਸ ਦੇ ਨਤੀਜਿਆਂ (ਮਾਡਲ ਅਤੇ ਸਿਮੂਲੇਸ਼ਨਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਦੇ ਹੋਏ) ਦੇ ਸੰਦਰਭ ਵਿੱਚ ਗੁਣਾਂ ਦੇ ਵਿਰਾਸਤ ਦੇ ਪੈਟਰਨਾਂ ਦਾ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p> <p>C-4.5 ਅਬਾਦੀ, ਬਣਤਰ ਅਤੇ ਜੀਵਾਣੂਆਂ ਦੇ ਕਾਰਜਾਂ ਵਿੱਚ ਐਲੀਲ ਬਾਰੰਬਾਰਤਾ ਵਿੱਚ ਜੀਵ-ਵਿਗਿਆਨਿਕ ਵਿਕਾਸ ਦੇ ਸਬੂਤਾਂ ਦਾ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਕਰਦਾ ਹੈ ਜੋਕਿ ਪਰਿਵਰਤਨਾਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਕੁਦਰਤੀ ਚੋਣ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਦੇ ਨਤੀਜਿਆਂ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦਾ ਹੈ।</p>
<p>CG-5</p> <p>ਹੋਰ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਵਿਗਿਆਨਿਕ ਗਿਆਨ ਅਤੇ ਗਿਆਨ ਵਿਚਕਾਰ ਸੰਬੰਧਾਂ ਨੂੰ ਖਿੱਚਦਾ ਹੈ।</p>	<p>C-5.1 ਖੋਜ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸਾਹਿਤ ਅਤੇ ਕਲਾਵਾਂ ਨੇ ਵਿਗਿਆਨ ਨੂੰ ਕਿਵੇਂ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕੀਤਾ ਹੈ।</p> <p>C-5.2 ਸਮਾਜਿਕ ਵਿਗਿਆਨ ਅਤੇ ਨੈਤਿਕਤਾ (ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ ਮੈਰੀ ਕਿਊਰੀ, ਜੇਨਰ, ਮਾਨਸਿਕ ਰੋਗਾਂ ਵਾਲੇ ਮਰੀਜ਼ਾਂ ਦਾ ਇਲਾਜ, ਪਰਮਾਣੂ ਬੰਬ ਦੀ ਕਹਾਣੀ, ਹਰੀ ਕ੍ਰਾਂਤੀ ਅਤੇ GMOs, ਜੈਵ-ਵਿਭਿੰਨਤਾ ਦੀ ਸੰਭਾਲ) ਦੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਤੋਂ ਮਨੁੱਖੀ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਵਿਗਿਆਨ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਕੇਸ ਅਧਿਐਨ ਦੀ ਜਾਂਚ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p> <p>C-5.3 ਦੂਜੇ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਵਿੱਚ ਵਰਤਾਰੇ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰਨ ਲਈ ਵਿਗਿਆਨਿਕ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਨੂੰ ਲਾਗੂ ਕਰਦਾ ਹੈ (ਸੰਗੀਤ ਵਿੱਚ ਧੁਨੀ ਪਿੱਚ, ਨੋਟ ਅਤੇ ਤਰੰਗਾਂ; ਨਾਚ ਦੇ ਰੂਪ ਅਤੇ ਖੇਡਾਂ ਵਿੱਚ ਮਾਸਪੇਸ਼ੀਆਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ)</p>
<p>CG-6</p> <p>ਇਤਿਹਾਸ ਅਤੇ ਅਜੋਕੇ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਵਿਗਿਆਨ ਦੇ ਸਮੁੱਚੇ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਭਾਰਤ ਦੇ ਯੋਗਦਾਨ ਨੂੰ ਸਮਝਦਾ ਹੈ</p>	<p>C-6.1 ਸਾਰੇ ਮਾਮਲਿਆਂ (ਧਾਰਨਾਵਾਂ, ਵਿਆਖਿਆਵਾਂ, ਵਿਧੀਆਂ) ਵਿੱਚ ਭਾਰਤ ਦੇ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਯੋਗਦਾਨਾਂ ਨੂੰ ਜਾਣਦਾ ਅਤੇ ਸਮਝਾਉਂਦਾ ਹੈ ਜੋ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਦੇ ਅੰਦਰ ਇੱਕ ਏਕੀਕ੍ਰਿਤ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਪੜ੍ਹੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।</p>

<p>ਅਤੇ ਉਸ ਦੀ ਪ੍ਰਸੰਸਾ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਇਸ ਦਾ ਗਠਨ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।</p>	
<p>CG-7</p> <p>ਵਿਗਿਆਨਿਕ ਗਿਆਨ ਦੇ ਸਾਰੇ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਮੌਜੂਦਾ ਖੋਜਾਂ, ਵਿਚਾਰਾਂ ਅਤੇ ਸਰਹੱਦਾਂ ਬਾਰੇ ਜਾਗਰੂਕਤਾ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ ਤਾਂਜੋ ਇਸ ਗੱਲ ਦੀ ਕਦਰ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕੇ ਕਿ ਵਿਗਿਆਨ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਵਿਕਸਿਤ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹ ਕਿ ਅਜੇ ਵੀ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਜਵਾਬ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਸਵਾਲ ਹਨ।</p>	<p>C-7.1 ਰਾਜਾਂ ਦੀਆਂ ਧਾਰਨਾਵਾਂ ਜੋ ਅਧਿਐਨ ਕੀਤੇ ਜਾ ਰਹੇ ਮਾਮਲੇ ਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਮੌਜੂਦਾ ਸਮਝ, ਸਿਰਫ ਜਾਣੂ ਹੋਣ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਦੇ ਪੜਾਅ ਲਈ ਉਚਿਤ ਮਾਮਲੇ ਦੀ ਸੰਕਲਪਿਕ ਸਮਝ ਤੱਕ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦੀਆਂ ਹਨ।</p> <p>C-7.2 ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਵਿੱਚ ਉਹਨਾਂ ਮਾਮਲਿਆਂ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਸਵਾਲ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਲਈ ਮੌਜੂਦਾ ਵਿਗਿਆਨਿਕ ਸਮਝ ਨੂੰ ਨਾਕਾਫ਼ੀ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।</p>
<p>CG-8</p> <p>ਵਿਗਿਆਨ ਕਰ ਕੇ ਕੁਦਰਤ ਦੀ ਖੋਜ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p>	<p>C-8.1 ਵਿਗਿਆਨਿਕ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਅਸਲ-ਜੀਵਨ ਦੀਆਂ ਘਟਨਾਵਾਂ ਅਤੇ ਵਰਤਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਣ ਲਈ ਸਹੀ ਅਤੇ ਢੁਕਵੇਂ ਮਾਡਲ (ਜਿਓਮੈਟ੍ਰਿਕ, ਗਣਿਤਿਕ, ਗ੍ਰਾਫਿਕਲ ਸਮੇਤ) ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹਨਾਂ ਮਾਡਲਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਵੇਰੀਏਬਲਾਂ ਨੂੰ ਨਿਯੰਤਰਨ ਕਰਨ ਅਤੇ ਨਤੀਜਿਆਂ ਦੀ ਭਵਿੱਖਬਾਣੀ ਕਰਨ ਲਈ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p> <p>C-8.2 ਵਿਗਿਆਨਿਕ ਜਾਂਚ ਲਈ ਇੱਕ ਯੋਜਨਾ ਤਿਆਰ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਲਾਗੂ ਕਰਦਾ ਹੈ (ਕਲਪਨਾ ਤਿਆਰ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਪੂਰਵ-ਅਨੁਮਾਨ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ, ਵੇਰੀਏਬਲਾਂ ਦੀ ਪਛਾਣ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਵਿਗਿਆਨਿਕ ਯੰਤਰਾਂ ਦੀ ਸਹੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਅੰਕੜਿਆਂ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦਾ ਹੈ- ਪ੍ਰਾਇਮਰੀ ਅਤੇ ਸੈਕੰਡਰੀ, ਕਈ ਮੋਡਾਂ ਵਿੱਚ, ਅੰਕੜੇ ਅਤੇ ਵਿਗਿਆਨਿਕ ਸੰਕਲਪਾਂ, ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਦੀ ਸਮਝ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਅਨੁਮਾਨ ਕੱਢਦਾ ਹੈ, ਕਨੂੰਨ ਅਤੇ ਸਿਧਾਂਤ, ਵਿਗਿਆਨਿਕ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰ ਕੇ ਖੋਜਾਂ ਨੂੰ ਸੰਚਾਰਿਤ ਕਰਦੇ ਹਨ।</p>

4.4.2 ਜ਼ਰੂਰੀ ਧਾਰਨਾਵਾਂ

ਇੱਕ ਆਮ ਸਮਝੌਤਾ ਹੈ ਕਿ ਵਿਗਿਆਨ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ ਸਿੱਖਣ ਲਈ ਸੰਕਲਪਾਂ ਵਾਂਗ ਹੀ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹਨ। ਪਰ ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ, ਇਹ ਸਾਡੇ ਕਲਾਸਰੂਮਾਂ ਵਿੱਚ ਅਨੁਵਾਦ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਜਾਪਦਾ ਹੈ। ਵਿਗਿਆਨ ਨੂੰ ਸਿਰਫ 'ਤੱਥਾਂ ਦਾ ਝੁੰਡ' ਮੰਨਣ ਦਾ ਰੁਝਾਨ ਹੈ। ਇਹ ਪਹੁੰਚ ਇਹ ਮੰਨਦੀ ਹੈ ਕਿ ਇੱਥੇ ਕੁਝ ਸੰਕਲਪ, ਸਿਧਾਂਤ, ਤੱਥ ਅਤੇ ਜਾਣਕਾਰੀਆਂ ਹਨ ਜੋ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਪਤਾ ਹੋਣੀਆਂ ਚਾਹੀਦੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਇੱਕ ਵਾਰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਉਹਨਾਂ ਕੋਲ ਵਿਗਿਆਨ ਦਾ ਗਿਆਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਹਾਲਾਂਕਿ, ਅੱਜ ਜਾਣਿਆ ਜਾਣ ਵਾਲਾ ਵਿਗਿਆਨ ਦਾ ਗਿਆਨ ਆਧਾਰ ਵਿਸ਼ਾਲ ਹੈ ਅਤੇ ਬੇਮਿਸਾਲ ਦਰ ਨਾਲ ਵਧਦਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਮਤਲਬ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਅਸੀਂ ਭਾਵੇਂ ਕਿੰਨੇ ਵੀ 'ਵਿਗਿਆਨ ਦੇ ਤੱਥ' ਸਿੱਖੀਏ, ਇਹ ਕਦੇ ਵੀ ਕਾਫ਼ੀ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗਾ।

ਇਹ ਸਵਾਲ ਜੋ ਇਹ ਪੈਦਾ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਕਿਹੜੀਆਂ ਜ਼ਰੂਰੀ ਧਾਰਨਾਵਾਂ ਹਨ ਜੋ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਸਕੂਲ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਵਿਗਿਆਨ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖਣੀਆਂ ਚਾਹੀਦੀਆਂ ਹਨ?

ਭਾਵੇਂ ਇਹ ਸਪਸ਼ਟ ਹੋਵੇਗਾ ਕਿ ਇਹ 'ਵਿਗਿਆਨ ਦਾ ਗਿਆਨ' ਪੂਰਾ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਇਸ 'ਜ਼ਰੂਰੀ ਸੈੱਟ' ਦਾ ਫ਼ੈਸਲਾ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਮਾਪਦੰਡਾਂ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ:

ੳ. ਇਹ ਉਸ ਉਮਰ ਵਰਗ ਲਈ ਸੰਸਾਰ ਦਾ ਢੁਕਵਾਂ ਗਿਆਨ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦਾ ਹੈ।

- ਅ. ਇਹ ਵਿਗਿਆਨਿਕ ਵਿਚਾਰਾਂ ਨੂੰ ਹੋਰ ਸਿੱਖਣ ਲਈ ਆਧਾਰ ਅਤੇ ਪਲੇਟਫਾਰਮ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦਾ ਹੈ।
- ੲ. ਇਹ ਵਿਗਿਆਨ ਸਿੱਖਿਆ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਸਮਰੱਥਾਵਾਂ ਅਤੇ ਕਦਰਾਂ-ਕੀਮਤਾਂ ਨੂੰ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨ ਲਈ ਢੁਕਵੀਂ 'ਸਮੱਗਰੀ' ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦਾ ਹੈ।
- ਸ. ਇਹ ਵਿਗਿਆਨਿਕ ਜਾਂਚ ਲਈ ਪੁੱਛਗਿੱਛ ਅਤੇ ਸਮਰੱਥਾ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਲਈ ਕਾਫ਼ੀ ਗੁੰਜਾਇਸ਼ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ, ਜੋ ਵੀ ਸੰਕਲਪ ਚੁਣੇ ਗਏ ਹਨ, ਉਹ ਨੌਜਵਾਨਾਂ ਦੇ ਦਿਮਾਗ ਲਈ ਦਿਲਚਸਪ, ਚੁਣੌਤੀਪੂਰਨ ਅਤੇ ਸਮਝਦਾਰ ਹੋਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ।

ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ, ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਵਿਗਿਆਨਿਕ ਪੁੱਛਗਿੱਛ ਲਈ ਸਮਰੱਥਾਵਾਂ ਅਤੇ ਹਰੇਕ ਪੜਾਅ ਦੇ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਵਿਗਿਆਨਿਕ ਸਵਾਲਾਂ ਅਤੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਨੂੰ ਸੰਚਾਰ ਕਰਨ ਦੀ ਯੋਗਤਾ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਮਿਡਲ ਅਤੇ ਸੈਕੰਡਰੀ ਪੜਾਵਾਂ ਲਈ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਟੀਚਿਆਂ ਅਤੇ ਯੋਗਤਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਸੰਬੋਧਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।

ਲਰਨਿੰਗ ਸਟੈਂਡਰਡਜ਼ ਨੂੰ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ 'ਤੇ 'ਸਮੱਗਰੀ ਦੇ ਭਾਰ' ਨੂੰ ਘਟਾਉਣ ਲਈ ਇਹਨਾਂ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਸਮੱਗਰੀ ਦੀ ਇੱਕ ਨਿਰਣਾਇਕ ਚੋਣ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ।

4.4.2.1 ਮਿਡਲ ਪੱਧਰ

ਮਿਡਲ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਦੇ ਟੀਚੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੇ ਠੋਸ ਤਜਰਬਿਆਂ 'ਤੇ ਆਧਾਰਿਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਇਸ ਗੱਲ 'ਤੇ ਆਧਾਰਿਤ ਹਨ ਕਿ ਵਿਗਿਆਨ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਹੇਠਾਂ ਦਿੱਤੇ ਸਵਾਲਾਂ ਦਾ ਜਵਾਬ ਕਿਵੇਂ ਦੇ ਸਕਦਾ ਹੈ:

- ੳ. ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਆਪਣੇ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਕੀ ਦੇਖਦੇ ਹਨ?
- ਅ. ਉਹ ਆਮ ਨਿਰੀਖਣ ਕੀ ਕਰਦੇ ਹਨ?
- ੲ. ਵਿਗਿਆਨ ਅਤੇ ਤਕਨਾਲੋਜੀ ਦੇ ਉਹ ਕਿਹੜੇ ਪਹਿਲੂ ਹਨ ਜੋ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਜੀਵਨ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਹਨ?
- ਸ. ਕੀ ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਫੌਰੀ ਚਿੰਤਾਵਾਂ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਆਪਣੇ-ਆਪ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਹਨ?
- ਹ. ਉਹ ਆਪਣੇ ਵਾਤਾਵਰਨ ਦੇ ਕਈ ਪਹਿਲੂਆਂ ਨੂੰ ਸਮਝਣਾ ਕਿਵੇਂ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ? ਉਹ ਆਪਣੇ ਨਿਰੀਖਣਾਂ ਅਤੇ ਤਜਰਬਿਆਂ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਦੇ ਤੌਰ 'ਤੇ 'ਵਿਗਿਆਨ' ਨੂੰ ਐਬਸਟਰੈਕਟ ਕਰਨਾ ਕਿਵੇਂ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ?
- ਕ. ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਸਭ ਤੋਂ ਵਧੀਆ ਕਿਵੇਂ ਸਿੱਖਦੇ ਹਨ? ਕਿਹੜੀਆਂ ਸਮਰੱਥਾਵਾਂ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਪੜਾਅ 'ਤੇ ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਯੋਗ ਬਣਾਉਂਦੀਆਂ ਹਨ?
- ਖ. ਵਿਗਿਆਨਿਕ ਮੁੱਲ ਅਤੇ ਸੁਭਾਅ ਕੀ ਹਨ ਜੋ ਇਸ ਪੜਾਅ 'ਤੇ ਵਿਕਸਿਤ ਕੀਤੇ ਜਾਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ?

ਇਹਨਾਂ ਸਵਾਲਾਂ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਚੁਣੇ ਗਏ ਜ਼ਰੂਰੀ ਸੰਕਲਪਾਂ ਵਿੱਚ ਉਹ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ ਜੋ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਤਤਕਾਲੀ ਵਾਤਾਵਰਨ ਦੇ ਨਿਰੀਖਣਾਂ 'ਤੇ ਆਧਾਰਿਤ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਵਿਗਿਆਨਿਕ ਵਿਆਖਿਆਵਾਂ ਲੱਭਣ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ। (ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ ਪਦਾਰਥ ਦੀਆਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ, ਪਦਾਰਥ ਵਿੱਚ ਪਰਿਵਰਤਨ, ਜੀਵੰਤ ਚੀਜ਼ਾਂ ਦੀ ਵਿਭਿੰਨਤਾ, ਚੁੰਬਕ, ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਦਾ ਮਾਰਗ ਅਤੇ ਇਹ ਕਿਵੇਂ ਬਦਲਦਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂਕਿ ਇਹ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਸਤਹਾਂ ਤੋਂ ਪ੍ਰਤੀਬਿੰਬਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ) ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਵਾਤਾਵਰਨ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਹਿੱਸਿਆਂ (ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ ਜੀਵੰਤ ਅਤੇ ਨਿਰਜੀਵ ਚੀਜ਼ਾਂ ਦੀਆਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ, ਜੀਵੰਤ ਜੀਵਾਂ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਵਾਤਾਵਰਨ ਵਿਚਕਾਰ ਸੰਬੰਧ) ਵਿਚਕਾਰ ਅੰਤਰ ਅਤੇ ਸੰਬੰਧਾਂ ਨੂੰ ਦੇਖਣ ਦੇ ਯੋਗ ਬਣਾਉਣਾ ਹੈ। ਉਹ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਜੀਵਨ ਦੇ ਉਹਨਾਂ ਪਹਿਲੂਆਂ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਹਨ ਜੋ ਤੁਰੰਤ ਰੁਚੀ ਅਤੇ ਚਿੰਤਾ ਦੇ ਹਨ। (ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ ਭੋਜਨ ਦਾ ਪੋਸ਼ਣ-ਆਧਾਰਿਤ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ, ਪਦਾਰਥਾਂ ਦੀ ਦੁਰਵਰਤੋਂ, ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਸੁਧਾਰਨ ਵਿੱਚ ਵਿਗਿਆਨ ਅਤੇ ਤਕਨਾਲੋਜੀ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ)

ਇਹ ਧਾਰਨਾਵਾਂ ਦਿਲਚਸਪੀ ਰੱਖਣ ਵਾਲੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਹੋਰ ਵਿਗਿਆਨਿਕ ਸੰਕਲਪਾਂ ਦੀ ਪੜਚੋਲ ਕਰਨ ਅਤੇ ਵਿਗਿਆਨ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਸ਼ੌਕ ਨੂੰ ਅਪਣਾਉਣ ਲਈ ਇੱਕ ਆਧਾਰ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨਗੇ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ, ਚੁਣੀਆਂ ਗਈਆਂ ਧਾਰਨਾਵਾਂ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਵਿਗਿਆਨ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ ਅਤੇ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ ਨਾਲ ਜੁੜਨ ਅਤੇ ਵਿਗਿਆਨਿਕ ਕਦਰਾਂ-ਕੀਮਤਾਂ ਅਤੇ ਸੁਭਾਅ (ਵਿਗਿਆਨੀਆਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਅਤੇ ਕੰਮਾਂ ਦੀ ਜਾਂਚ ਕਰਨ ਅਤੇ ਵਿਗਿਆਨਿਕ ਗਿਆਨ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਸਮੇਤ) ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ ਜੋ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਫ਼ੈਸਲੇ ਲੈਣ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਵੱਡੇ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਹਿੱਸਾ ਲੈਣ ਦੇ ਯੋਗ ਬਣਾਉਂਦੀਆਂ ਹਨ।

4.4.2.2 ਸੈਕੰਡਰੀ ਪੱਧਰ

ਸੈਕੰਡਰੀ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਟੀਚੇ ਮਿਡਲ ਪੱਧਰ ਦੀ ਠੋਸ ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ ਤੋਂ ਸੂਖਮ ਵਿਚਾਰਾਂ ਵੱਲ ਵਧਦੇ ਹਨ, ਅਨੁਭਵੀ ਅਤੇ ਵਿਹਾਰਿਕ ਸੰਕਲਪਾਂ ਤੋਂ ਸਿਧਾਂਤਿਕ ਸੰਕਲਪਾਂ ਵੱਲ। ਇਹ ਕਲਪਨਾ ਉਸ ਚੀਜ਼ ਦੀ ਪੜਚੋਲ ਕਰਨ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ ਵਿੱਚ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਜੋ ਨਹੀਂ ਦੇਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਜਾਂ ਹੋਰ ਅਮੂਰਤ ਪ੍ਰਸਤੁਤੀਆਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। (ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ ਇੱਕ ਸਰਕਟ ਦੇ ਭਾਗਾਂ ਨੂੰ ਖਿੱਚਣ ਦੀ ਬਜਾਏ ਇੱਕ ਸਰਕਟ ਡਾਇਗ੍ਰਾਮ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਨਾ) ਉਹ ਵਧਦੀ ਗੁੰਝਲਤਾ ਅਤੇ ਕਲਪਨਾ ਦੇ ਨਾਲ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੀ ਸਮਝ ਨੂੰ ਵਧਾਉਣ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਮਿਡਲ ਪੱਧਰ ਵਿੱਚ ਵਿਚਾਰੇ ਗਏ ਸੰਕਲਪਾਂ ਨੂੰ ਜਾਰੀ ਰੱਖਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਹੈ; ਕੁਝ ਨਵੀਆਂ ਧਾਰਨਾਵਾਂ ਵੀ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਹਨ। ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਨੂੰ ਇਸ ਪੜਾਅ 'ਤੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਸਵਾਲਾਂ ਦਾ ਜਵਾਬ ਦੇਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਹਨ:

- ੳ. ਕੀ ਸਾਡੇ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਕੁਝ ਅਜਿਹਾ ਵਾਪਰ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਅਸੀਂ ਸਿੱਧੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਨਹੀਂ ਦੇਖ ਸਕਦੇ?
- ਅ. ਘਟਨਾਵਾਂ ਅਤੇ ਵਰਤਾਰੇ ਆਪਣੇ-ਆਪ ਨੂੰ ਕਿਉਂ ਦੁਹਰਾਉਂਦੇ ਹਨ? ਸੰਸਾਰ ਨੂੰ ਚਲਾਉਣ ਵਾਲੇ ਆਮ ਸਿਧਾਂਤ ਕੀ ਹਨ?
- ੲ. ਸਾਡੇ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਵਿਭਿੰਨਤਾ ਦੇ ਕਾਰਨ ਕੀ ਹਨ?
- ਸ. ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਵਿਗਿਆਨ ਅਤੇ ਤਕਨਾਲੋਜੀ ਦੀ ਕੀ ਭੂਮਿਕਾ ਹੈ?
- ਹ. ਵਿਗਿਆਨਿਕ ਗਿਆਨ ਵਿੱਚ ਭਾਰਤ ਦਾ ਕੀ ਯੋਗਦਾਨ ਹੈ?
- ਕ. ਵਿਗਿਆਨ ਨੂੰ ਹੋਰ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਕਿਵੇਂ ਲਾਗੂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ?
- ਖ. ਹੋਰ ਖੇਤਰਾਂ ਅਤੇ ਵਿਗਿਆਨ ਵਿਚਕਾਰ ਕੀ ਸੰਬੰਧ ਹਨ?
- ਗ. ਵਿਗਿਆਨ ਦਾ ਅਭਿਆਸ ਕਿਵੇਂ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ?
- ਘ. ਵਿਗਿਆਨਿਕ ਮੁੱਲ ਅਤੇ ਸੁਭਾਅ ਕੀ ਹਨ ਜੋ ਇਸ ਪੜਾਅ 'ਤੇ ਵਿਕਸਿਤ ਕੀਤੇ ਜਾਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ?

ਇਸ ਪੜਾਅ 'ਤੇ, ਉਹਨਾਂ ਪ੍ਰਸ਼ਨਾਂ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਚੁਣੀਆਂ ਗਈਆਂ ਜ਼ਰੂਰੀ ਧਾਰਨਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਉਹ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ ਜੋ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਵਿਗਿਆਨ ਵਿੱਚ ਮੁੱਖ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦੀ ਬੁਨਿਆਦ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਵਿਆਪਕ ਵਰਤੋਂ ਹੁੰਦੀ ਹੈ (ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ ਧੁਨੀ ਦਾ ਮੂਲ, ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ ਅਤੇ ਪ੍ਰਸਾਰ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਤਰੰਗਾਂ ਦੇ ਵਿਚਾਰ ਨਾਲ ਜਾਣੂ ਕਰਵਾਉਂਦੇ ਹਨ) ਅਤੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੀ ਮਦਦ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ ਅਤੇ ਸਮੱਗਰੀ ਦੀ ਵਿਗਿਆਨਿਕ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿੱਚ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰੋ। (ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਜੀਵਨ, ਕੰਮ ਅਤੇ ਊਰਜਾ ਵਿੱਚ ਵਰਤੇ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਰਸਾਇਣਿਕ ਪਦਾਰਥਾਂ ਦੀ ਕੁਦਰਤ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ) ਇਸ ਪੜਾਅ 'ਤੇ, ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਉਸ ਨਾਲ ਜੁੜਨਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਜੋ ਉਹ 'ਦੇਖ' ਨਹੀਂ ਸਕਦੇ ਤਾਂਕਿ ਉਹ ਕੀ ਦੇਖ ਸਕਦੇ ਹਨ (ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ ਪਰਮਾਣੂ ਬਣਤਰ ਅਤੇ ਵੈਲੈਨਜ਼ੀ, ਸੈਲੂਲਰ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ) ਅਤੇ ਵਿਗਿਆਨਿਕ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿੱਚ ਸੰਸਾਰ ਦੀ ਨੁਮਾਇੰਦਗੀ ਕਰਨ, ਅਨੁਮਾਨ ਕੱਢਣ ਅਤੇ ਭਵਿੱਖਬਾਣੀਆਂ ਕਰਨਾ। (ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ ਸਧਾਰਨ ਰਸਾਇਣਿਕ ਪਰਸਪਰ ਕਿਰਿਆਵਾਂ ਅਤੇ ਪਰਿਵਰਤਨਾਂ ਦੀ ਨੁਮਾਇੰਦਗੀ) ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਵਿਗਿਆਨਿਕ ਪੈਟਰਨਾਂ ਅਤੇ ਸੰਬੰਧਾਂ (ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ ਆਵਰਤੀ ਸਾਰਨੀ, ਜੀਵੰਤ ਜੀਵਾਂ ਦਾ ਵਰਗੀਕਰਨ) ਦੇਖਣ ਦੇ ਯੋਗ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਨਿਰੀਖਣਾਂ ਅਤੇ ਸਮਝ ਨੂੰ ਸਧਾਰਨੀਕਰਨ ਅਤੇ ਗਣਿਤ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਰਸਮੀ ਬਣਾਉਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। (ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ ਨਿਊਟਨ ਦੇ ਨਿਯਮ, ਮੈਂਡੇਲ ਦੇ ਵਿਰਾਸਤ ਦੇ ਨਿਯਮ, ਕੁਦਰਤੀ ਚੋਣ ਅਤੇ ਵਿਕਾਸ) ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਕਾਰਕ ਸੰਬੰਧਾਂ ਨੂੰ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨ ਲਈ ਵੇਰੀਏਬਲਾਂ ਦੀ ਪਛਾਣ ਕਰਨ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਬਦਲਣ ਦੇ ਯੋਗ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। (ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ ਵਸਤੂ ਅਤੇ ਲੈਨਜ਼ ਅਤੇ ਚਿੱਤਰ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ ਦਾ ਨਿਯੰਤਰਨ)

ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਵਿਗਿਆਨ ਦੀ ਅੰਤਰ-ਅਨੁਸ਼ਾਸਨੀ ਸਮਝ ਅਤੇ ਹੋਰ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਖੇਤਰਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਇਸ ਦੇ ਸੰਬੰਧਾਂ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਵਿਗਿਆਨ, ਤਕਨਾਲੋਜੀ ਅਤੇ ਸਮਾਜ (ਜਿਵੇਂਕਿ ਸਾਹਿਤ ਅਤੇ ਕਲਾ ਨੇ ਵਿਗਿਆਨ ਨੂੰ ਕਿਵੇਂ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕੀਤਾ ਹੈ) ਵਿਚਕਾਰ ਸੰਬੰਧ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਵਿਸ਼ਵ ਦੇ ਵਿਗਿਆਨਿਕ ਗਿਆਨ ਵਿੱਚ ਭਾਰਤ ਦੇ ਯੋਗਦਾਨ ਨੂੰ ਵੀ ਸਮਝਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ (ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ ਸਿਹਤ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਸਵਦੇਸੀ ਅਭਿਆਸਾਂ ਅਤੇ ਦਵਾਈ)।

ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਵਿਗਿਆਨਿਕ ਜਾਂਚ ਸੁਤੰਤਰ ਤੌਰ 'ਤੇ ਕਰਨ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਖੋਜਾਂ ਨੂੰ ਵਿਗਿਆਨਿਕ ਸੰਕਲਪਾਂ, ਕਨੂੰਨਾਂ ਅਤੇ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਦੀ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਸਮਝ ਨਾਲ ਜੋੜਨ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਖੋਜਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ੁੱਧਤਾ ਅਤੇ ਸਿਰਜਣਾਤਮਿਕਤਾ ਨਾਲ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਢੰਗਾਂ ਵਿੱਚ ਸੰਚਾਰਿਤ ਕਰਨ ਲਈ ਵੀ ਸਮਰੱਥ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ਭਾਗ 4.5

ਸਮੱਗਰੀ

ਸਮੱਗਰੀ ਦੀ ਚੋਣ ਕਰਨ ਦੀ ਪਹੁੰਚ, ਸਿਧਾਂਤ ਅਤੇ ਵਿਧੀਆਂ ਵਿੱਚ ਸਾਰੇ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਵਿੱਚ ਸਮਾਨਤਾਵਾਂ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਚਰਚਾ ਇਸ ਦਸਤਾਵੇਜ਼ ਦੇ ਭਾਗ-ਅ, ਅਧਿਆਇ-3, § 3.2 ਵਿੱਚ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਇਹ ਭਾਗ ਸਿਰਫ਼ ਇਸ ਗੱਲ 'ਤੇ ਕੇਂਦਰਿਤ ਹੈ ਕਿ ਸਕੂਲਾਂ ਵਿੱਚ ਵਿਗਿਆਨ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਲਈ ਸਭ ਤੋਂ ਜ਼ਰੂਰੀ ਕੀ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ, ਉਪਰੋਕਤ ਭਾਗ ਦੇ ਨਾਲ ਇਸ ਭਾਗ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਨਾ ਲਾਭਦਾਇਕ ਹੋਵੇਗਾ।

ਧਾਰਨਾਵਾਂ ਆਪਣੇ-ਆਪ ਵਿੱਚ ਅਮੂਰਤ ਹਨ। ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸਮੱਗਰੀ ਦੁਆਰਾ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਜੋ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਸੰਕਲਪ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਪਿਛਲੇ ਗਿਆਨ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ, ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਨਿਰੀਖਣਾਂ ਅਤੇ ਅਸਲ ਸੰਸਾਰ ਵਿੱਚ ਅਨੁਭਵਾਂ ਨਾਲ ਜੋੜਨ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕਰਦੀ ਹੈ, ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਦੇ ਰੇਕਟੀਲੀਨੀਅਰ ਪ੍ਰਸਾਰ ਨੂੰ ਸਿਰਫ਼ ਦੱਸਣਾ ਨਾਕਾਫੀ ਹੈ। ਇਹ ਧਾਰਨਾ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਿਤ ਕੀਤੀ ਜਾਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਜਾਂ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਸਿੱਟਾ ਕੱਢਣ ਦੇ ਯੋਗ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਨਿਰੀਖਣ ਜਾਂ ਨਿਯੰਤਰਨ ਦੁਆਰਾ ਇੱਕ ਸਿੱਧੀ ਰੇਖਾ ਵਿੱਚ ਯਾਤਰਾ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਢੁਕਵੀਂ ਸਮੱਗਰੀ ਦੇ ਬਿਨਾਂ, ਅਸੀਂ ਵਿਗਿਆਨ ਨੂੰ ਸਿਰਫ਼ ਤੱਥਾਂ ਤੱਕ ਘਟਾਉਂਦੇ ਹਾਂ। ਰੋਸ਼ਨੀ ਦੇ ਰੀਕਟੀਲੀਨੀਅਰ ਪ੍ਰਸਾਰ ਦੀ ਉਦਾਹਰਨ ਨੂੰ ਵਧਾਉਣ ਲਈ, ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਇਸ ਨੂੰ ਸੈਂਡੇ ਦੇ ਗਠਨ ਜਾਂ ਮੋਮਬੱਤੀ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਛੋਟੇ ਛੋਕੇ ਵਾਲੇ ਗੱਤੇ ਦੀਆਂ ਸ਼ੀਟਾਂ ਦਾ ਸਧਾਰਨ ਨਿਯੰਤਰਨ ਜਾਂ ਕਲਾਸਰੂਮ ਵਿੱਚ ਬਣੇ ਪਿੱਠਹੋਲ ਕੈਮਰਾ/ਪੈਰੀਸਕੋਪ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰ ਕੇ ਦੇਖ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਸਮੱਗਰੀ ਬਹੁਤ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹੈ ਅਤੇ ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਚੁਣੀ ਜਾਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ।

ਉਪਰੋਕਤ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਵਿੱਚ ਰੱਖਦੇ ਹੋਏ, ਸਮੱਗਰੀ ਦੀ ਚੋਣ ਲਈ ਸਿਧਾਂਤ ਹਨ:

ੳ. ਸਮੱਗਰੀ ਨੂੰ ਵੱਧ ਤੋਂ ਵੱਧ ਸੰਭਵ ਹੱਦ ਤੱਕ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਅਤੇ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਨਾਲ ਜੋੜਿਆ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ਅੰਡੇਮਾਨ ਅਤੇ ਨਿਕੋਬਾਰ ਦੀਪ ਸਮੂਹ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਅਤੇ ਝਾਰਖੰਡ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਆਪਣੇ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਕਿਸਮਾਂ ਦੇ ਪੌਦਿਆਂ ਅਤੇ ਜਾਨਵਰਾਂ ਦਾ ਨਿਰੀਖਣ ਕਰੇਗਾ। ਪਰ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਵਾਤਾਵਰਨ ਦੇ ਕਾਰਕਾਂ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਨੂੰ ਵੀ ਸਮਝਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਸਧਾਰਨੀਕਰਨ ਲਈ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਵਾਤਾਵਰਨ ਅਤੇ ਨਾਲ ਹੀ ਕੁਝ ਅਮੂਰਤ ਵਿਚਾਰਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੋਵੇਗੀ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਅਨੁਭਵ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। (ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ ਤਾਪਮਾਨ, ਵਰਖਾ) ਰੋਸ਼ਨੀ ਅਤੇ ਇਸ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਵੀ ਸਾਡੇ ਚਾਰੇ ਪਾਸੇ ਹੈ, ਅਸੀਂ ਸ਼ੀਸ਼ੇ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਦੇ ਹਾਂ, ਅਸੀਂ ਸਤਰੰਗੀ ਪੀਂਘ ਦੇਖਦੇ ਹਾਂ, ਅਸੀਂ ਸੂਰਜ ਦੇਖਦੇ ਹਾਂ ਅਤੇ ਰੋਸ਼ਨੀ ਦੇ ਹੋਰ ਸਰੋਤ ਦੇਖਦੇ ਹਾਂ। ਰੋਸ਼ਨੀ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਸਤ੍ਹਾ ਨੂੰ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਤਰੀਕਿਆਂ ਨਾਲ ਪ੍ਰਤੀਬਿੰਬਤ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਅਸੀਂ ਪਾਣੀ ਵਿੱਚ ਵਸਤੂਆਂ ਨੂੰ ਦੇਖਦੇ ਹਾਂ, ਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਗੜ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਸਮੱਗਰੀ ਨੂੰ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਇਹਨਾਂ ਵਰਤਾਰਿਆਂ ਬਾਰੇ ਸਵਾਲ ਕਰਨ ਅਤੇ ਪੁੱਛਗਿੱਛ ਕਰਨ ਲਈ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਜੋ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਰੋਸ਼ਨੀ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਵਿਗਿਆਨਿਕ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦੀ ਪੜਚੋਲ ਕਰਨ ਲਈ ਅਗਵਾਈ ਕਰੇਗਾ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਉਹ ਇੱਕ ਨਾਜ਼ੁਕ ਖੇਤਰ (ਮਿਡਲ ਪੱਧਰ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਸਧਾਰਨ ਕਿਰਨ ਚਿੱਤਰ ਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਦੇ ਵਿਵਹਾਰ ਦੀ ਨੁਮਾਇੰਦਗੀ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਸੈਕੰਡਰੀ ਪੱਧਰ ਵਿੱਚ ਪਲੇਨ ਤਰੰਗਾਂ ਦੇ ਵਿਵਹਾਰ ਦੀ ਨੁਮਾਇੰਦਗੀ ਤੱਕ) ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਹੋਣਗੇ ਜੋ ਸੰਕਲਪਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਗਤੀ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਵਿਗਿਆਨ ਅਤੇ ਤਕਨਾਲੋਜੀ ਵਿੱਚ ਤਰੱਕੀ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦਾ ਹੈ (ਲੈਨਜ਼ਾਂ ਅਤੇ ਸ਼ੀਸ਼ੇ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਦੂਰਬੀਨ ਵਿੱਚ ਆਪਟਿਕ ਫਾਈਬਰਾਂ ਤੱਕ)।

ਅ. ਸਮੱਗਰੀ ਨੂੰ ਪੜਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਸੰਕਲਪਾਂ ਦੀ ਤਰੱਕੀ ਲਈ ਵਿਗਿਆਨਿਕ ਜਾਂਚ ਨੂੰ ਸਮਰੱਥ ਬਣਾਉਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ ਪਹਿਲੇ ਪੜਾਵਾਂ ਵਿੱਚ, ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਵਸਤੂਆਂ ਦੇ ਸਧਾਰਨ ਨਿਰੀਖਣ ਕਰ ਕੇ ਅਤੇ ਆਮ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ ਬਾਰੇ ਅਨੁਮਾਨ ਲਗਾ ਕੇ ਤੈਰਦੇ ਅਤੇ ਡੁੱਬਣ ਦੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦੀ ਖੋਜ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਮਿਡਲ ਪੱਧਰ ਵਿੱਚ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਭੌਤਿਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ ਦੀ ਪਛਾਣ ਕਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਮਾਪਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਭੌਤਿਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ (ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ ਪੁੰਜ, ਆਇਤਨ ਅਤੇ ਘਣਤਾ ਵਿਚਕਾਰ ਸੰਬੰਧ ਅਤੇ ਇਹ ਤੈਰਨ ਨਾਲ ਕਿਵੇਂ ਸੰਬੰਧਿਤ ਹੈ) ਵਿਚਕਾਰ ਗਣਿਤਿਕ ਸੰਬੰਧ ਨਿਰਧਾਰਿਤ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਸੰਕਲਪਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਤੈਰਨ ਅਤੇ ਡੁੱਬਣ ਦੀਆਂ ਸਥਿਤੀਆਂ ਨੂੰ ਚਿੱਤਰਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਦਰਸਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਤਰਲ ਦੇ ਵਿਸਥਾਪਨ ਨੂੰ ਮਾਪਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਇਸ ਨੂੰ ਘਣਤਾ ਨਾਲ ਜੋੜਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਮਾਪ ਲਈ ਯੰਤਰਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਦੇ ਹੋਏ, ਸਧਾਰਨ ਪ੍ਰਯੋਗਾਤਮਿਕ ਡਿਜ਼ਾਈਨ (ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਅਕਾਰਾਂ ਦੀਆਂ ਮਿੱਟੀ ਦੀਆਂ ਕਿਸ਼ਤੀਆਂ, ਭਾਰ) ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ। (ਮਾਪਣ ਵਾਲਾ ਜਾਰ ਅਤੇ ਓਵਰਫਲੋ ਜਾਰ)। ਤਰਲ ਪਦਾਰਥਾਂ ਦੀ ਘਣਤਾ ਬਾਰੇ ਅੰਕੜੇ ਦਿੱਤੇ ਗਏ, ਉਹ ਉਹਨਾਂ ਵਿੱਚ ਵਸਤੂਆਂ ਦੇ ਤੈਰਨ ਅਤੇ ਡੁੱਬਣ ਦੀ ਸਥਿਤੀ (ਸਾਪੇਖਿਕ ਘਣਤਾ) ਬਾਰੇ ਭਵਿੱਖਬਾਣੀ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਢੰਗਾਂ (ਮੌਖਿਕ, ਗਣਿਤਿਕ, ਰੇਖਾ-

ਚਿੱਤਰ, ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿੱਚ) ਵਿੱਚ ਆਪਣੇ ਅਨੁਮਾਨਾਂ ਨੂੰ ਸੰਚਾਰ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਪਹਿਲੇ ਪੜਾਵਾਂ 'ਤੇ ਸਮਾਨ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ ਦੀ ਪੁਸ਼ਟੀ ਕਰਨ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ, ਉਹ ਤੈਰਨ ਬਾਰੇ ਥਿਊਰੀਆਂ 'ਤੇ ਪਹੁੰਚਣ ਲਈ ਮਾਤਰਾਤਮਿਕ ਪੂਰਵ-ਅਨੁਮਾਨਾਂ ਅਤੇ ਮਾਪ ਕਰਨ ਲਈ ਅੱਗੇ ਵਧਦੇ ਹਨ। ਸੈਕੰਡਰੀ ਪੱਧਰ 'ਤੇ, ਉਹ ਇਸ ਸਿੱਟੇ 'ਤੇ ਪਹੁੰਚ ਸਕਦੇ ਹਨ ਕਿ ਪਾਣੀ ਦੀ ਘਣਤਾ 1 ਹੈ ਅਤੇ ਉਹ ਮਾਤਰਾਤਮਿਕ ਮਾਪਾਂ ਦੁਆਰਾ ਉਭਾਰ ਦੇ ਵਿਚਾਰ ਨਾਲ ਜੁੜਦੇ ਹਨ।

ਇਸ ਪਹੁੰਚ ਵਿੱਚ, ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਵਾਲਿਆਂ ਦੇ ਉਲਟ ਸਿੱਖਣ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਵਿੱਚ ਸਰਗਰਮ ਭਾਗੀਦਾਰ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

ੲ. ਸਮੱਗਰੀ ਨੂੰ ਹਰੇਕ ਪੜਾਅ 'ਤੇ ਵਿਗਿਆਨਿਕ ਜਾਂਚ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਦੇ ਵਿਆਪਕ ਮੁਲਾਂਕਣ ਦੀ ਇਜਾਜ਼ਤ ਦੇਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ।

ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਸਮਰੱਥਾਵਾਂ ਦੀ ਰੇਂਜ ਨੂੰ ਨਿਰੀਖਣਯੋਗ ਢੰਗ ਨਾਲ ਵਰਤਣ ਦੀ ਇਜਾਜ਼ਤ ਦੇਣ ਲਈ ਸਮੱਗਰੀ ਦੀ ਚੋਣ ਕੀਤੀ ਜਾਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਤਾਂਜੇ ਅਧਿਆਪਕ ਇਹਨਾਂ ਸਮਰੱਥਾਵਾਂ ਦਾ ਸਪਸ਼ਟ ਤੌਰ 'ਤੇ ਮੁਲਾਂਕਣ ਕਰ ਸਕਣ। ਇਹ ਵੱਖਰੇ ਟੀਚਿਆਂ ਦੇ ਅਧੀਨ ਵਿਗਿਆਨਿਕ ਜਾਂਚ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਯੋਗਤਾਵਾਂ ਨੂੰ ਪਰਿਭਾਸ਼ਿਤ ਕਰਨ ਦੀ ਪਹੁੰਚ ਨਾਲ ਮੇਲ ਖਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹਨਾਂ ਸਮਰੱਥਾਵਾਂ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਸਪਸ਼ਟ ਤੌਰ 'ਤੇ ਦਰਜ ਕੀਤੀ ਜਾਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ।

ਇਸ ਦਾ ਮਤਲਬ ਹੈ ਕਿ ਇੱਕ ਸੰਕਲਪ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਇੱਕ ਚੋਣ ਕਰਨਾ ਬਨਾਮ ਇਹ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਉਣਾ ਕਿ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਸੰਕਲਪ ਦੀ ਸਮਝ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ ਕੁਝ 'ਕਰਨ'। ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ, ਸਮੱਗਰੀ ਉਹਨਾਂ ਕੰਮਾਂ (ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਗਤੀਵਿਧੀ, ਪ੍ਰਯੋਗ, ਲਿਖਣ ਦਾ ਕੰਮ) ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਸ਼ ਕਰ ਸਕਦੀ ਹੈ ਜੋ ਦੇਖਣਯੋਗ ਹਨ ਅਤੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੁਆਰਾ ਵਿਆਖਿਆ ਅਤੇ ਸਮਝ ਲਈ ਗੁੰਜਾਇਸ਼ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦੇ ਹਨ; ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ ਇੱਕ ਸਧਾਰਨ ਪੈਂਡੂਲਮ ਦੇ ਧਾਗੇ ਦੀ ਲੰਬਾਈ ਅਤੇ ਪੁੰਜ ਨੂੰ ਬਦਲਣ 'ਤੇ ਪੈਂਡੂਲਮ ਦੇ ਸਮੇਂ ਦੀ ਮਿਆਦ 'ਤੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਦੀ ਚਰਚਾ ਬਲੈਕ-ਬੋਰਡ/ਪਾਠ-ਪੁਸਤਕ 'ਤੇ ਵਰਣਨ ਅਤੇ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਦੁਆਰਾ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ, ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਵੱਖ-ਵੱਖ, ਅਸਾਨੀ ਨਾਲ ਉਪਲਬਧ ਸਮੱਗਰੀ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰ ਕੇ ਸਧਾਰਨ ਪੈਂਡੂਲਮ ਬਣਾ ਸਕਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਨਿਰੀਖਣ ਰਿਕਾਰਡ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਸਿੱਟਾ ਇੱਕ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਡਿਜ਼ਾਈਨ ਕੀਤੇ ਪੈਂਡੂਲਮ ਦੀ ਤੁਲਨਾ ਵਿੱਚ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸੰਪੂਰਨ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਉਹ ਅਜਿਹੇ ਅਨੁਮਾਨ ਕੱਢ ਸਕਦੇ ਹਨ, ਜੋ ਕਿ ਨਿਰਮਾਣ ਸਿਧਾਂਤ (ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ ਧਾਗੇ ਦੇ ਪੁੰਜ ਅਤੇ ਲੰਬਾਈ ਅਤੇ ਸਮਾਂ ਮਿਆਦ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਸੰਬੰਧ) ਵੱਲ ਲੈ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਚੁਣੀ ਗਈ ਸਮੱਗਰੀ 'ਇੱਕ ਸਧਾਰਨ ਪੈਂਡੂਲਮ ਦੀ ਸਮਾਂ ਮਿਆਦ' ਤੋਂ 'ਇੱਕ ਸਧਾਰਨ ਪੈਂਡੂਲਮ ਦੀ ਸਮਾਂ ਮਿਆਦ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਕਾਰਕਾਂ ਦੀ ਜਾਂਚ' ਵਿੱਚ ਬਦਲ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਇਸ ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ ਦੀ ਸਮੱਗਰੀ ਸਵੈ-ਪ੍ਰਤੀਬਿੰਬ ਨੂੰ ਸਮਰੱਥ ਬਣਾਉਂਦੀ ਹੈ। ਜੇਕਰ ਪ੍ਰਯੋਗ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਹੀਂ ਚੱਲ ਰਿਹਾ ਹੈ (ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ ਬੌਬ ਬੇਰਹਿਮੀ ਨਾਲ ਝੂਲਦਾ ਹੈ), ਤਾਂ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਨੂੰ ਇਹ ਜਾਂਚ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਕਿ ਕੀ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਇਹ ਹਰੇਕ ਪੜਾਅ ਲਈ ਢੁਕਵਾਂ ਹੈ ਅਤੇ ਪੜਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਵਿਗਿਆਨਿਕ ਜਾਂਚ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਨੂੰ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਸਹਿਯੋਗੀ ਅਤੇ ਸੁਤੰਤਰ ਅਧਿਐਨ ਕਰਨ ਦੇ ਯੋਗ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ।

ੳ. ਸਮੱਗਰੀ ਨੂੰ ਹਰੇਕ ਪੜਾਅ 'ਤੇ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਦੀ ਉਚਿਤ ਭਾਵਨਾ ਨੂੰ ਸਮਰੱਥ ਬਣਾਉਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਜਦੋਂਕਿ ਸੰਕਲਪ ਪੜਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਗੁੰਝਲਦਾਰ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਮੀਲ ਪੱਥਰ ਨੂੰ ਸਹਾਇਕ ਸੰਕਲਪਾਂ ਲਈ ਪਰਿਭਾਸ਼ਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਜੋ ਸੰਪੂਰਨ ਅਤੇ ਸਾਰੇ ਹਨ।

ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ ਅਸੀਂ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਪਲੇਨ ਸ਼ੀਸ਼ੇ, ਫਿਰ ਗੋਲਾਕਾਰ ਸ਼ੀਸ਼ੇ ਅਤੇ ਫਿਰ ਲੈਨਜ਼ ਅਤੇ ਲੈਨਜ਼ ਦੀ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਨਾਲ ਜਾਣੂ ਕਰਵਾਉਂਦੇ ਹਾਂ। ਉਹ ਹਰ ਪੜਾਅ 'ਤੇ ਪ੍ਰਤੀਬਿੰਬ ਅਤੇ ਚਿੱਤਰ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ ਦੀ ਇੱਕ ਪ੍ਰਗਤੀਸ਼ੀਲ ਸਮਝ ਨੂੰ ਸੰਪੂਰਨ ਢੰਗ ਨਾਲ ਬਣਾਉਂਦੇ ਹਨ।

ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਤਿਆਰੀ ਅਤੇ ਸ਼ੁਰੂਆਤੀ ਮਿਡਲ ਪੱਧਰ ਵਿੱਚ ਜੀਵੰਤ ਜੀਵਾਂ ਦੀ ਵਿਭਿੰਨਤਾ ਦਾ ਨਿਰੀਖਣ ਕਰਨਾ ਅਤੇ ਨਿਰੀਖਣਯੋਗ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਵਰਗੀਕਰਨ ਕਰਨਾ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਦੇ ਜੀਵੰਤ ਸੰਸਾਰ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਦੀ ਆਗਿਆ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਮਿਡਲ ਪੱਧਰ ਅਤੇ ਸੈਕੰਡਰੀ ਪੱਧਰ ਦੇ ਬਾਅਦ ਦੇ ਹਿੱਸੇ ਵਿੱਚ, ਜਦੋਂ ਮਾਈਕਰੋਸਕੋਪ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਜੀਵੰਤ ਜੀਵਾਂ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਸੈਲੂਲਰ ਸੰਗਠਨ ਦੇ ਨਿਰੀਖਣ ਕਰਦੇ ਹਨ ਜੋ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਜੀਵਾਣੂਆਂ ਦਾ ਵਰਗੀਕਰਨ ਕਰਨ ਦੇ ਹੋਰ ਤਰੀਕਿਆਂ ਨੂੰ ਮੁੜ ਵਰਗੀਕਰਨ ਜਾਂ ਸਮਝਣ ਦੀ ਆਗਿਆ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਸੈਲੂਲਰ ਸੰਗਠਨ ਜਿਵੇਂਕਿ ਪੰਜ-ਰਾਜ ਪ੍ਰਣਾਲੀ। ਹਰੇਕ ਪੜਾਅ 'ਤੇ, ਜੀਵੰਤ ਜੀਵਾਂ ਦੀਆਂ ਜਟਿਲਤਾਵਾਂ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਪੈਮਾਨਿਆਂ ਨੂੰ ਦੇਖਿਆ ਅਤੇ ਸਮਝਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਹਰੇਕ ਪੜਾਅ 'ਤੇ, ਨਵੇਂ ਸੰਕਲਪਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਇਹਨਾਂ ਮਾਪਦੰਡਾਂ ਦਾ ਵਿਸਤਾਰ ਕਰਨ ਦੀ ਗੁੰਜਾਇਸ਼ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਵਰਗੀਕਰਨ ਦੇ ਮਾਪਦੰਡ ਵਧ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

ੴ. ਸਮੱਗਰੀ ਨੂੰ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਪੁੱਛਗਿੱਛ ਦੇ ਵਧੇ ਹੋਏ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਣ ਦੇ ਮੌਕੇ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ।

ਸਮੱਗਰੀ ਨੂੰ ਕਲਾਸਰੂਮ ਰੁਝੇਵਿਆਂ ਤੋਂ ਪਰੇ ਵਿਸਤ੍ਰਿਤ, ਲੰਮੀ-ਮਿਆਦ ਦੀ ਪੁੱਛਗਿੱਛ ਲਈ ਅਗਵਾਈ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਲੰਮੇ ਸਮੇਂ ਦੇ ਪ੍ਰੋਜੈਕਟਾਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂਕਿ ਇੱਕ ਸੀਜ਼ਨ ਵਿੱਚ ਭੋਜਨ ਉਤਪਾਦਨ ਦੇ ਚੱਕਰ ਨੂੰ ਦਸਤਾਵੇਜ਼

ਬਣਾਉਣਾ। ਇਹ ਇੱਕ ਸੰਕਲਪ ਨੂੰ ਬਿਹਤਰ ਢੰਗ ਨਾਲ ਸਮਝਣ ਲਈ ਇੱਕ ਮਹੀਨੇ ਜਾਂ ਇਸ ਤੋਂ ਵੱਧ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਸਧਾਰਨ ਨਿਰੀਖਣਾਂ ਦੀ ਰਿਕਾਰਡਿੰਗ ਵੀ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ, ਜਿਵੇਂਕਿ ਕਲਾਸਰੂਮ ਕੈਲੰਡਰ 'ਤੇ ਚੰਦਰਮਾ ਦੇ ਪੜਾਵਾਂ ਨੂੰ ਖਿੱਚਣਾ ਜਾਂ ਇਹ ਇੱਕ ਛੋਟਾ ਨਿਰੀਖਣ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂਕਿ ਰੋਟੀ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਖਮੀਰ ਦੁਆਰਾ ਫਰਮੈਂਟੇਸ਼ਨ। ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਮੱਛਰਾਂ, ਤਿਤਲੀਆਂ ਜਾਂ ਕੀੜੇ ਦੇ ਜੀਵਨ ਚੱਕਰ ਦੀ ਨਿਗਰਾਨੀ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ; ਉਹ ਆਪਣੇ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਦੇ ਜੀਵਾਂ ਨੂੰ ਦੇਖਣ ਲਈ ਫਲਾਂ ਦੀਆਂ ਮੱਖੀਆਂ ਵੀ ਉਗਾ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਇੱਕ ਸੰਕਲਪ ਦੀ ਡੂੰਘਾਈ ਅਤੇ ਚੌੜਾਈ ਵਿੱਚ ਜਾਣ ਲਈ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਸੰਕਲਪਾਂ ਨੂੰ ਅਸਲ ਜੀਵਨ ਦੀਆਂ ਸਥਿਤੀਆਂ ਨਾਲ ਵੀ ਜੋੜਦਾ ਹੈ।

ਕ. ਸਮੱਗਰੀ ਨੂੰ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੀਆਂ ਵਿਭਿੰਨ ਲੋੜਾਂ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ਸਮੱਗਰੀ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਧਾਰਨਾਵਾਂ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਣੀਆਂ ਚਾਹੀਦੀਆਂ ਹਨ ਜੋ ਸਾਰੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਲਈ ਦਿਲਚਸਪ ਹਨ। ਉਹਨਾਂ ਕੋਲ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਤਰੀਕਿਆਂ ਨਾਲ ਸੰਕਲਪ ਨਾਲ ਜੁੜਨ ਦੇ ਮੌਕੇ ਹੋਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ, ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ ਜੇਕਰ ਕੋਈ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਗਣਿਤ ਦੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਸੰਕਲਪ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਣ ਲਈ ਸੰਘਰਸ਼ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਉਹ ਇੱਕ ਸਧਾਰਨ ਕਾਰਜਕਾਰੀ ਮਾਡਲ, ਡਾਇਗ੍ਰਾਮ ਜਾਂ ਮੌਖਿਕ ਵਰਣਨ ਅਤੇ ਉੱਥੋਂ ਤਰੱਕੀ ਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਤੀਨਿਧਤਾ ਨਾਲ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਅਪਾਹਜ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਜਿੱਥੋਂ ਤੱਕ ਹੋ ਸਕੇ ਸਿੱਖਣ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਸੰਦਰਭ ਵਿੱਚ, ਸਮੱਗਰੀ ਅਤੇ ਤਕਨਾਲੋਜੀ (ਸਿਮੂਲੇਸ਼ਨ, ਆਡੀਓ-ਵੀਡੀਓ ਸਰੋਤ) ਦੀ ਇੱਕ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ, ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ ਇੱਕ ਬਲ ਡਾਇਗ੍ਰਾਮ ਨੂੰ ਛੂਹਣ ਵਾਲੀ ਸਮੱਗਰੀ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰ ਕੇ ਬਣਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਫੋਰਸ ਡਾਇਗ੍ਰਾਮ ਦੇ ਵਿਸਤ੍ਰਿਤ ਵਰਣਨ ਉਪਲਬਧ ਕਰਵਾਏ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ।

ਖ. ਸਮੱਗਰੀ ਨੂੰ ਵਿਗਿਆਨ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਨ ਦੀ ਯੋਗਤਾ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ।

ਵਿਗਿਆਨਿਕ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦਾ ਸੰਚਾਰ ਕਰਨਾ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹੈ, ਇਸ ਦੇ ਲਈ, ਸੰਸਾਰ ਦੀ ਪ੍ਰਤੀਨਿਧਤਾ ਅਤੇ ਵਿਗਿਆਨਿਕ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਦੋਵੇਂ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹਨ ਜਦੋਂਕਿ ਵਿਗਿਆਨਿਕ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਵਿਗਿਆਨਿਕ ਵਿਚਾਰਾਂ ਨਾਲ ਰੁਝੇਵਿਆਂ ਦੇ ਵਧਣ ਨਾਲ ਅੱਗੇ ਵਧਦਾ ਹੈ, ਸਮੱਗਰੀ ਨੂੰ ਕੁਦਰਤੀ ਵਰਤਾਰੇ ਦੀ ਨੁਮਾਇੰਦਗੀ ਨੂੰ ਸਮਰੱਥ ਬਣਾਉਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਸਧਾਰਨ ਰੇਖਾ-ਚਿੱਤਰ ਪ੍ਰਤੀਨਿਧਤਾਵਾਂ (ਵਾਸ਼ਪੀਕਰਨ, ਸੂਰਜੀ ਸਿਸਟਮ, ਪੌਦਿਆਂ ਦੀ ਬਣਤਰ) ਤੋਂ ਹੋਰ ਗੁੰਝਲਦਾਰ ਪ੍ਰਤੀਨਿਧਤਾਵਾਂ (ਪਰਮਾਣੂ ਬਣਤਰ, ਸੈੱਲ ਦੀ ਬਣਤਰ) ਤੱਕ ਅਤੇ ਕਲਪਨਾ ਜੋ ਗਣਿਤਿਕ ਪ੍ਰਸਤੁਤੀਆਂ (ਗਤੀ ਦੇ ਨਿਯਮ, ਵੈਕਟਰ) ਨੂੰ ਸਮਝਣਾ ਅਸਾਨ ਬਣਾਉਂਦੇ ਹਨ। (ਸਰੀਰ 'ਤੇ ਕੰਮ ਕਰਨ ਵਾਲੀਆਂ ਸ਼ਕਤੀਆਂ)

ਗ. ਸਮੱਗਰੀ ਨੂੰ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਸਮਾਜ ਦੇ ਜ਼ੁੰਮੇਵਾਰ ਮੈਂਬਰਾਂ ਵਜੋਂ ਜੀਵਨ ਨਾਲ ਜੁੜਨ ਲਈ ਤਿਆਰ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ਸਕੂਲ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਵਿਗਿਆਨ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਨੂੰ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਜੀਵਨ ਦੇ ਫੈਸਲੇ ਅਤੇ ਚੋਣਾਂ ਕਰਨ ਲਈ ਉਪਲਬਧ ਵਿਗਿਆਨਿਕ ਸਬੂਤਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਨ ਦੇ ਯੋਗ ਬਣਾਉਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂਕਿ ਆਪਣੇ-ਆਪ ਨੂੰ ਟੀਕਾਕਰਨ ਕਰਨ ਦੇ ਫੈਸਲੇ, ਸਿਹਤਮੰਦ ਭੋਜਨ ਵਿਕਲਪ ਬਣਾਉਣਾ, ਮੀਡੀਆ ਦੇ ਦਾਅਵਿਆਂ ਦੀ ਆਲੋਚਨਾਤਮਿਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਜਾਂਚ ਕਰਨਾ ਜਾਂ ਆਲੋਚਨਾਤਮਿਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਇੱਕ ਸਮਾਵੇਸ਼ੀ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾਉਣਾ। ਕਿਸੇ ਦੇ ਵਿਸ਼ਵਾਸਾਂ ਦੀ ਜਾਂਚ ਕਰਨਾ ਅਤੇ ਹੋਰ।

ਘ. ਸਮੱਗਰੀ ਨੂੰ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਵਿਗਿਆਨਿਕ ਕਦਰਾਂ-ਕੀਮਤਾਂ ਅਤੇ ਹੋਰ ਮਨੁੱਖੀ ਕਦਰਾਂ-ਕੀਮਤਾਂ ਦੀ ਜਾਂਚ ਕਰਨ ਅਤੇ ਅਭਿਆਸ ਕਰਨ ਦੇ ਯੋਗ ਬਣਾਉਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ਸਮੱਗਰੀ ਨੂੰ ਵਿਗਿਆਨਿਕ ਮੁੱਲਾਂ (ਇਮਾਨਦਾਰੀ, ਪਾਰਦਰਸ਼ਤਾ, ਬਹੁਲਤਾ, ਅਨਿਸ਼ਚਿਤਤਾ ਦੀ ਨਿਰਪੱਖਤਾ ਸਵੀਕ੍ਰਿਤੀ) ਦਾ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਤਰਕਸ਼ੀਲ ਸੋਚ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ ਨੂੰ ਸਮਰੱਥ ਬਣਾਉਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਜੋ ਵਿਅਕਤੀ ਨੂੰ ਸਮਾਜਿਕ ਮੁੱਦਿਆਂ 'ਤੇ ਸਥਿਤੀ ਬਣਾਉਣ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕਰੇਗਾ।

ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ ਇਸ ਗੱਲ ਦੀ ਜਾਂਚ ਕਰਨਾ ਕਿ ਕਿਵੇਂ ਬ੍ਰਹਿਮੰਡ ਦੀ ਭੂ-ਕੇਂਦਰੀ ਧਾਰਨਾ ਸੂਰਜੀ ਕੇਂਦਰਿਤ ਧਾਰਨਾ (ਸਥਾਪਿਤ ਵਿਸ਼ਵਾਸਾਂ) ਅਤੇ ਪਲੂਟੋ ਦੇ ਚੱਕਰ ਦੇ ਨਿਰੀਖਣਾਂ ਵਿੱਚ ਤਬਦੀਲ ਹੋਈ, ਆਖਰਕਾਰ ਇਸ ਨੂੰ ਇੱਕ ਬੌਣੇ ਗ੍ਰਹਿ (ਮਿਡਲ ਪੱਧਰ ਅਤੇ ਪੱਧਰ 9-10) ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਸ਼੍ਰੇਣੀਬੱਧ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਇਹਨਾਂ ਵਿਗਿਆਨਿਕ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦੀ ਯਾਤਰਾ ਵਿਗਿਆਨਿਕ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਦੇ ਬਦਲਦੇ ਸੁਭਾਅ ਅਤੇ ਵਿਗਿਆਨੀਆਂ ਦੀ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹਤਾ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦੀ ਹੈ।

ਨਾਲ ਹੀ, ਖ਼ਾਨਦਾਨੀ, ਵਿਕਾਸ ਅਤੇ ਜੀਵ-ਵਿਗਿਆਨਿਕ ਵਿਭਿੰਨਤਾ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਕਰਨਾ ਆਪਣੇ-ਆਪ ਨੂੰ ਇਸ ਗੱਲ ਦੀ ਜਾਂਚ ਕਰਨ ਲਈ ਸਮਰਪਿਤ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਵਿਗਿਆਨ ਦੁਆਰਾ ਸਬੂਤਾਂ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਕਿੰਨੇ ਲੰਮੇ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਚੱਲੇ ਆ ਰਹੇ ਵਿਸ਼ਵਾਸਾਂ ਨੂੰ ਚੁਣੌਤੀ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਸੀ; ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ ਮਨੁੱਖਾਂ ਦੀ ਉੱਤਮਤਾ (ਮਾਨਵ-ਕੇਂਦਰੀਵਾਦ) ਜਾਂ 'ਜਾਤੀਆਂ' ਦੀ ਧਾਰਨਾ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਬਾਰੇ ਧਾਰਨਾਵਾਂ। 'ਉੱਤਮਤਾ', ਇਸ ਗੱਲ ਦੀ ਸਮਝ ਵੱਲ ਅਗਵਾਈ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਬਾਅਦ ਵਿੱਚ ਭੌਤਿਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ ਦੀ ਵਿਭਿੰਨਤਾ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਹਰ ਜੀਵਨ ਹਰ ਦੂਜੇ ਜੀਵਨ ਦੀ ਸਹਿਜੀਵ ਹੋਂਦ ਅਤੇ ਉਤਪਤੀ ਅਤੇ ਜੀਵਨ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਦੀ ਸਮਾਨਤਾ ਲਈ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹੈ।

ਙ. ਸਮੱਗਰੀ ਨੂੰ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਅਤੇ ਅੰਦਰ ਏਕੀਕਰਨ ਨੂੰ ਸਮਰੱਥ ਬਣਾਉਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ਵਿਗਿਆਨ ਬਾਰੇ ਸਿੱਖਣ ਨੂੰ ਹੋਰ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਖੇਤਰਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਏਕੀਕਰਨ ਦੁਆਰਾ ਵਧਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਸੰਗੀਤਕ ਯੰਤਰਾਂ ਨਾਲ ਵਜਾਉਣਾ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਬਾਰੰਬਾਰਤਾ ਅਤੇ ਐਪਲੀਟਿਊਡ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਖੇਡਾਂ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਗਤੀ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਸੰਕਲਪਾਂ ਨੂੰ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨ ਦੀ ਆਗਿਆ ਦਿੰਦੀਆਂ ਹਨ; ਚੰਦਰਮਾ 'ਤੇ ਖੇਡ ਦੀ ਜਾਂਚ ਕਰਨਾ, ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਗੁਰੂਤਾ ਅਤੇ ਬਲ ਦੀਆਂ ਧਾਰਨਾਵਾਂ ਨਾਲ ਜੁੜਨ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਖੇਡਣ, ਖਿੱਚਣ ਦੌਰਾਨ ਮਾਸਪੇਸ਼ੀਆਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ, ਵਿਗਿਆਨ ਸਰੀਰਿਕ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇਵਾਂ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਹੈ; ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ ਇਹ ਸਮਝਣਾ ਕਿ ਕਿਹੜੀਆਂ ਮਾਸਪੇਸ਼ੀਆਂ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਉਦੇਸ਼ਾਂ ਲਈ ਵਰਤੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਸਰੀਰ ਵਿੱਚ ਹਰੇਕ ਮਾਸਪੇਸ਼ੀ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀ ਹੈ।

ਭਾਗ 4.6

ਸਿੱਖਿਆ ਸ਼ਾਸਤਰ ਅਤੇ ਮੁਲਾਂਕਣ

ਸਿੱਖਿਆ ਸ਼ਾਸਤਰ ਅਤੇ ਮੁਲਾਂਕਣ ਦੀ ਪਹੁੰਚ, ਸਿਧਾਂਤ ਅਤੇ ਵਿਧੀਆਂ ਵਿੱਚ ਸਾਰੇ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਵਿੱਚ ਸਮਾਨਤਾਵਾਂ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਚਰਚਾ ਇਸ ਦਸਤਾਵੇਜ਼ ਦੇ ਭਾਗ-ਓ, ਅਧਿਆਇ-3, § 3.3 ਅਤੇ § 3.4 ਵਿੱਚ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਇਹ ਭਾਗ ਸਿਰਫ ਇਸ ਗੱਲ 'ਤੇ ਕੇਂਦਰਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸਕੂਲਾਂ ਵਿੱਚ ਵਿਗਿਆਨ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਲਈ ਕੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ, ਉਪਰੋਕਤ ਭਾਗ ਦੇ ਨਾਲ ਇਸ ਭਾਗ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਨਾ ਲਾਭਦਾਇਕ ਹੋਵੇਗਾ।

4.6.1 ਵਿਗਿਆਨ ਲਈ ਸਿੱਖਿਆ ਸ਼ਾਸਤਰ

ਵਿਗਿਆਨ ਸਿੱਖਣ ਵਿੱਚ ਵਿਗਿਆਨ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਅਤੇ ਤੱਥਾਂ ਨੂੰ ਸਿੱਖਣਾ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਸੰਕਲਪਿਕ ਸਿੱਖਿਆ ਅਤੇ ਅਸਲ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਸੰਬੰਧ ਬਣਾਉਣਾ, ਵਿਗਿਆਨਿਕ ਜਾਂਚ ਦੀਆਂ ਸਮਰੱਥਾਵਾਂ ਨੂੰ ਹਾਸਲ ਕਰਨਾ ਅਤੇ ਸਭ ਤੋਂ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ, ਸੰਸਾਰ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਲਈ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਲਾਗੂ ਕਰਨਾ ਸ਼ਾਮਲ ਹੈ।

ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਆਪਣੇ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਦੀ ਦੁਨੀਆ ਦੀ ਪੜਚੋਲ ਕਰਨਾ ਅਤੇ ਇਹ ਸਮਝਣਾ ਪਸੰਦ ਕਰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਚੀਜ਼ਾਂ ਕਿਉਂ ਅਤੇ ਕਿਵੇਂ ਵਾਪਰਦੀਆਂ ਹਨ। ਖੋਜ ਦੀ ਇਸ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਵਿੱਚ, ਉਹ ਆਪਣੇ ਅਨੁਮਾਨਾਂ ਨੂੰ ਪਰਖਣ ਅਤੇ ਸੰਭਾਵਿਤ ਸਿੱਟਿਆਂ 'ਤੇ ਪਹੁੰਚਣ ਲਈ ਅਜਮਾਇਸ਼ ਅਤੇ ਤਰੁੱਟੀ ਵਿਧੀਆਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਖੋਜ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਤੌਰ 'ਤੇ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਹਾਣੀਆਂ ਅਤੇ ਬਾਲਗਾਂ ਨਾਲ ਜੁੜ ਕੇ ਵਿਗਿਆਨ ਨੂੰ ਸਭ ਤੋਂ ਵਧੀਆ ਸਿੱਖਦੇ ਹਨ।

ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਕੋਲ ਇਸ ਬਾਰੇ ਸਿਧਾਂਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਚੀਜ਼ਾਂ ਕਿਉਂ ਵਾਪਰਦੀਆਂ ਹਨ, ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਦੇ ਪੈਟਰਨ ਅਤੇ ਕਾਰਨ ਅਤੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਸੰਬੰਧਾਂ ਬਾਰੇ, ਜਿਵੇਂਕਿ ਉਹ ਵਿਗਿਆਨ ਬਾਰੇ ਵਧੇਰੇ ਰਸਮੀ ਸੈਟਅੱਪ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖਦੇ ਹਨ, ਇਹਨਾਂ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦੀ ਜਾਂਚ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਕੁਝ ਧਾਰਨਾਵਾਂ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੀ ਮੌਜੂਦਾ ਸਮਝ ਵਿੱਚ ਫਿੱਟ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ, ਜਦੋਂਕਿ ਹੋਰਾਂ ਲਈ ਸੋਚ ਵਿੱਚ ਤਬਦੀਲੀ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਜੇ ਮੌਜੂਦਾ ਵਿਚਾਰਾਂ ਅਤੇ ਕਲਾਸਰੂਮਾਂ ਵਿੱਚ ਚਰਚਾ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਤਾਂ ਵਿਚਾਰਾਂ ਨੂੰ ਮਜ਼ਬੂਤੀ ਮਿਲਦੀ ਹੈ।

ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ, ਕੁਝ ਧਾਰਨਾਵਾਂ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੀ ਮੌਜੂਦਾ ਸੋਚ ਵਿੱਚ ਫਿੱਟ ਨਹੀਂ ਬੈਠਦੀਆਂ। ਜੇਕਰ ਸੰਬੰਧਿਤ ਨਾ ਕੀਤਾ ਗਿਆ, ਤਾਂ ਉਹ ਵਿਕਲਪਿਕ ਧਾਰਨਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਬਦਲ ਸਕਦੇ ਹਨ, ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ ਭਾਰੀ ਵਸਤੂਆਂ ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਡਿੱਗਦੀਆਂ ਹਨ, ਪੌਦੇ ਨਿਰਜੀਵ ਹਨ ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਹਿੱਲਦੇ ਨਹੀਂ ਹਨ ਜਾਂ ਭਾਰੀਆਂ/ਵੱਡੀਆਂ ਵਸਤੂਆਂ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਪਾਣੀ ਵਿੱਚ ਡੁੱਬ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਜੇਕਰ ਇਹਨਾਂ ਵਿਚਾਰਾਂ ਨੂੰ ਚੈਲੰਜ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਅਤੇ ਜਾਂਚ ਦੁਆਰਾ ਢੁਕਵੇਂ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਸੋਧਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਇਹ ਵਿਕਲਪਿਕ ਧਾਰਨਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਬਦਲ ਸਕਦੇ ਹਨ ਜੋ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਸਕੂਲ ਵਿੱਚੋਂ ਲੰਘਣ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਜਾਰੀ ਰਹਿ ਸਕਦੇ ਹਨ।

ਇਹਨਾਂ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ, ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਕਾਰਨ ਅਤੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਵਿਚਕਾਰ ਸੰਬੰਧਾਂ ਨੂੰ ਤਰਕ ਕਰਨ, ਸਮਝਣ ਅਤੇ ਸਮਝਾਉਣ ਦੀ ਯੋਗਤਾ ਵੀ ਲਿਆਉਂਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਸਮਰੱਥਾਵਾਂ ਵਿਗਿਆਨਿਕ ਤਰਕ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਲਈ ਆਧਾਰ ਵਜੋਂ ਕੰਮ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਸ ਲਈ, 'ਦੱਸੋ ਜਾਣ' ਦੇ ਉਲਟ, ਪੁੱਛਗਿੱਛ ਕਰਨ ਦੇ ਮੌਕੇ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹਨ।

ਵਿਗਿਆਨਿਕ ਕਦਰਾਂ-ਕੀਮਤਾਂ, ਜਿਵੇਂਕਿ ਇਮਾਨਦਾਰੀ ਅਤੇ ਅਖੰਡਤਾ, ਵੀ 'ਵਿਗਿਆਨ ਕਰਨ' ਰਾਹੀਂ ਵਿਕਸਿਤ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ, ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ ਪਾਣੀ ਦੇ ਉਬਲਦੇ ਬਿੰਦੂ 'ਤੇ ਇੱਕ ਪ੍ਰਯੋਗ ਦਾ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਕਰਦੇ ਹੋਏ, ਸਾਨੂੰ ਥਰਮਾਮੀਟਰ 'ਤੇ ਰੀਡਿੰਗ ਨੂੰ ਸਹੀ ਢੰਗ ਨਾਲ ਲਿਖਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਭਾਵੇਂ ਪਾਣੀ 100 ਡਿਗਰੀ 'ਤੇ ਉਬਲਦਾ ਨਾ ਹੋਵੇ।

ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਵਿਗਿਆਨ ਨੂੰ ਕਿਵੇਂ ਸਿੱਖਦੇ ਹਨ, ਇਸ ਨਾਲ ਸਿੱਖਿਆ ਅਤੇ ਮੁਲਾਂਕਣ ਨੂੰ ਇਕਸਾਰ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਅਧਿਆਪਕ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹੈ। ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਨੂੰ ਲਾਜ਼ਮੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਅਜਿਹਾ ਮਾਹੌਲ ਬਣਾਉਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਜੋ ਕੁਦਰਤੀ ਉਤਸੁਕਤਾ ਵਿੱਚ ਵਾਧਾ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਸਵਾਲਾਂ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਹੱਥੀਂ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਲਈ ਵੱਧ ਤੋਂ ਵੱਧ ਸੰਭਵ ਮੌਕੇ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਵਿਚਾਰਾਂ 'ਤੇ ਚਰਚਾ ਕਰਨ ਲਈ ਕਾਫ਼ੀ ਥਾਂ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਲਈ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਢੰਗਾਂ ਰਾਹੀਂ ਆਪਣੀ ਸਮਝ ਨੂੰ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਨ ਦੇ ਮੌਕੇ ਅਤੇ ਵਧ ਰਹੀ ਸਮਝ ਨੂੰ ਟਰੈਕ ਕਰਨ ਲਈ ਰਚਨਾਤਮਿਕ ਮੁਲਾਂਕਣਾਂ ਵੀ ਵਿਗਿਆਨ ਸਿੱਖਣ ਦੀ ਕੁੰਜੀ ਹਨ।

4.6.1.1 ਸਿੱਖਿਆ ਸ਼ਾਸਤਰੀ ਸਿਧਾਂਤ

ਪੜਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਵਿਗਿਆਨ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਨੂੰ ਹੇਠਾਂ ਦਿੱਤੇ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਦੁਆਰਾ ਸੂਚਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ:

ੳ. ਸਾਇੰਸ ਸਿੱਖਣ ਲਈ ਇਸ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਲਈ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੀ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਦੀ ਦੁਨੀਆ ਨਾਲ ਸਰਗਰਮ ਸ਼ਮੂਲੀਅਤ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਵਿਗਿਆਨ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਇਸ ਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਦੀ ਹੈ:

1. ਵਿਗਿਆਨ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ ਦੀ ਨਕਲ ਕਰਨਾ, ਜਿਵੇਂਕਿ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਪੁੱਛਣਾ, ਅਨੁਮਾਨ ਲਗਾਉਣਾ, ਨਿਰੀਖਣ ਕਰਨਾ, ਟੈਸਟਿੰਗ, ਸਬੂਤ ਲੱਭਣਾ, ਡਾਟਾ ਇਕੱਠਾ ਕਰਨਾ, ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਕਰਨਾ, ਸਿੱਟਿਆਂ ਨੂੰ ਸੋਧਣਾ, ਸੰਚਾਰ ਕਰਨਾ ਅਤੇ ਦੁਬਾਰਾ ਸਵਾਲ ਕਰਨਾ।
2. ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਵਿਭਿੰਨ ਸੈਟਿੰਗਾਂ: ਪ੍ਰਯੋਗਸ਼ਾਲਾ, ਕਲਾਸਰੂਮ ਅਤੇ ਫੀਲਡ ਵਿੱਚ ਵਿਗਿਆਨ ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਪਹਿਲੂਆਂ ਨਾਲ ਸੰਪਰਕ ਕਰਨਾ, ਜਿਵੇਂਕਿ ਪੁੱਛਗਿੱਛ, ਖੋਜ, ਸਿੱਖਿਆਤਮਿਕ, ਹੈਂਡਸ-ਆਨ ਸਾਇੰਸ ਵਰਗੀਆਂ ਪਹੁੰਚਾਂ ਰਾਹੀਂ।
3. ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੀਆਂ ਮੌਜੂਦਾ ਧਾਰਨਾਵਾਂ ਅਤੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਨੂੰ ਚੁਣੌਤੀ ਦੇਣ ਵਾਲੇ ਵੱਖੋ-ਵੱਖਰੇ ਅਨੁਭਵ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰ ਕੇ ਉਤਸੁਕਤਾ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰਨਾ ਅਤੇ ਕਾਇਮ ਰੱਖਣਾ।

ਅ. ਵਿਗਿਆਨ ਸਿੱਖਣ ਲਈ ਵਿਚਾਰਾਂ ਅਤੇ ਨਿਰੀਖਣਾਂ ਦੇ ਸੰਚਾਰ ਅਤੇ ਸਾਂਝੇ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਵਿਗਿਆਨ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਇਸ ਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਦੀ ਹੈ:

1. ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਦੌਰਾਨ ਵਿਗਿਆਨਿਕ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਨਾ ਅਤੇ ਕਈ ਪ੍ਰਸ਼ੰਗਾਂ ਦੀ ਰਚਨਾ ਕਰਨਾ ਅਤੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਲਈ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਸਮਝ, ਵਿਚਾਰਾਂ ਅਤੇ ਨਿਰੀਖਣਾਂ ਨੂੰ ਸੰਚਾਰ ਕਰਨ ਲਈ ਸਥਿਤੀਆਂ।
2. ਪੀਅਰ ਅਤੇ ਸਹਿਯੋਗੀ ਸਿੱਖਿਆ।

ੲ. ਲਰਨਿੰਗ ਸਾਇੰਸ ਲਈ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੀਆਂ ਬੋਧਾਤਮਿਕ ਅਤੇ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਤਮਿਕ ਸਮਰੱਥਾਵਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਇਕਸਾਰ, ਗੁੰਝਲਦਾਰ ਅਤੇ ਅਮੂਰਤ ਵਿਚਾਰਾਂ ਨਾਲ ਜੁੜਨ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਵਿੱਚ ਹੌਲੀ-ਹੌਲੀ ਵਾਧੇ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਵਿਗਿਆਨ ਸਿੱਖਿਆ ਸ਼ਾਸਤਰ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੇ ਮੌਜੂਦਾ ਗਿਆਨ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਅਤੇ ਕਈ ਪ੍ਰਸਤੁਤੀਆਂ (ਗਣਿਤਿਕ, ਗ੍ਰਾਫਿਕਲ, ਡਾਇਗ੍ਰਾਮੈਟਿਕ ਅਤੇ ਮਾਡਲ) ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰ ਕੇ ਇਸ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਸ. ਵਿਗਿਆਨ ਸਿੱਖਣ ਲਈ NEP 2020 ਵਿੱਚ ਜ਼ੋਰ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਸੰਪੂਰਨ ਅਤੇ ਬਹੁ-ਅਨੁਸ਼ਾਸਨੀ ਸਿੱਖਿਆ ਲਈ ਗਿਆਨ ਵਿਚਕਾਰ ਸੰਬੰਧ ਬਣਾਉਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਵਿਗਿਆਨ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਇਸ ਰਾਹੀਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਦੀ ਹੈ:

1. ਕਲਾਸਰੂਮ ਦੇ ਅੰਦਰ ਅਤੇ ਬਾਹਰ ਵਿਗਿਆਨਿਕ ਗਿਆਨ ਨੂੰ ਜੋੜਨਾ।
2. ਹੋਰ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਖੇਤਰਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਸਮਤਲ ਕੁਨੈਕਸ਼ਨ।

ਹ. ਵਿਗਿਆਨ ਸਿੱਖਣਾ ਕੁਝ ਮੁੱਲਾਂ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਨੂੰ ਸਮਰੱਥ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂਕਿ ਸਹਿਯੋਗ, ਸੰਵੇਦਨਸ਼ੀਲਤਾ, ਹਮਦਰਦੀ, ਮੌਕਿਆਂ ਦੀ ਸਮਾਨਤਾ, ਵਿਭਿੰਨਤਾ ਲਈ ਸਤਿਕਾਰ ਅਤੇ NEP 2020 ਵਿੱਚ ਦੱਸੇ ਗਏ ਹੋਰ ਮੁੱਲ।

4.6.1.2 ਸਿਫਾਰਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਸਿੱਖਿਆ ਸ਼ਾਸਤਰੀ ਪਹੁੰਚ ਅਤੇ ਸੈਟਿੰਗਾਂ

ਵਿਗਿਆਨ ਸਿੱਖਣ ਲਈ ਸਭ ਤੋਂ ਢੁਕਵੀਆਂ ਤਿੰਨ ਸੈਟਿੰਗਾਂ: ਕਲਾਸਰੂਮ, ਫੀਲਡ ਅਤੇ ਪ੍ਰਯੋਗਸ਼ਾਲਾ ਵਿੱਚ ਇੱਕੋ ਸਿੱਖਿਆ ਸ਼ਾਸਤਰੀ ਪਹੁੰਚ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਭਾਗ ਸਿੱਖਿਆ ਸ਼ਾਸਤਰ ਦੀ ਵਿਸਤਾਰ ਵਿੱਚ ਸਿਫਾਰਿਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਸੈਟਿੰਗਾਂ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਹੇਠਾਂ ਦਿੱਤੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦੀ ਇੱਕ ਸੂਚੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਅਧਿਆਪਕ ਵਿੱਦਿਅਕ ਪਹੁੰਚ ਅਤੇ ਸੈਟਿੰਗਾਂ ਦੀ ਚੋਣ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ:

- ੳ. ਇੱਕ ਸੰਕਲਪ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ ਨੂੰ ਪਹੁੰਚ ਅਤੇ ਸੈਟਿੰਗ ਦੇ ਸੰਬੰਧ ਵਿੱਚ ਫੈਸਲੇ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ, ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ ਖੇਡ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਗਤੀ ਦੀ ਚਰਚਾ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ, ਪਰ ਇੱਕ ਸੈਲ ਦੀ ਬਣਤਰ ਲਈ ਇੱਕ ਮਾਈਕਰੋਸਕੋਪ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।
- ਅ. ਚੁਣੀ ਗਈ ਪਹੁੰਚ ਅਤੇ ਸੈਟਿੰਗ ਨੂੰ ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਨਤੀਜਿਆਂ ਅਤੇ ਯੋਗਤਾਵਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਨੂੰ ਸਮਰੱਥ ਬਣਾਉਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।
- ੲ. ਹਰ ਇੱਕ ਸਿਫ਼ਾਰਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਪਹੁੰਚ ਅਤੇ ਸੈਟਿੰਗ ਨੂੰ ਅਕਾਦਮਿਕ ਸਾਲ ਵਿੱਚ ਜੇਕਰ ਜ਼ਿਆਦਾ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਘੱਟੋ-ਘੱਟ ਇੱਕ ਵਾਰ ਚੁਣਿਆ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਪਹੁੰਚਾਂ ਅਤੇ ਸੈਟਿੰਗਾਂ ਦੇ ਸੰਪਰਕ ਨੂੰ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਏਗਾ।
- ਸ. ਇੱਥੋਂ ਤੱਕ ਕਿ ਜਦੋਂ ਅਧਿਆਪਕ ਇੱਕ ਸਿੱਖਿਆਤਮਿਕ ਪਹੁੰਚ ਦੀ ਚੋਣ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਉਹਨਾਂ ਖੇਤਰਾਂ ਨੂੰ ਉਜਾਗਰ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਬਾਰੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਸੰਭਾਵੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਪੁੱਛਗਿੱਛ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ ਜਾਂ ਖੋਜ ਸਕਦੇ ਹਨ।

ੳ. ਹੈਂਡਸ-ਆਨ ਸਾਇੰਸ

ਵਿਗਿਆਨ ਸਿੱਖਣ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹਿੱਸਾ ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਹੱਥੀਂ ਕੰਮ ਕਰਨ ਦਾ ਅਨੁਭਵ ਸਿੱਖਣ ਦੁਆਰਾ 'ਵਿਗਿਆਨ ਵਰਤਨਾ' ਹੈ। 'Doing Science' ਅਜ਼ਮਾਇਸ਼ ਅਤੇ ਗ਼ਲਤੀ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ, ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਸਮੱਗਰੀ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰ ਕੇ ਜਾਂ ਬੁਨਿਆਦੀ ਵਿਗਿਆਨਿਕ ਯੰਤਰਾਂ (ਮਾਪਣ ਵਾਲੇ ਯੰਤਰਾਂ) ਅਤੇ ਪ੍ਰਯੋਗਸ਼ਾਲਾ ਦੇ ਉਪਕਰਨਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਵਿੱਚ, ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਸੰਕਲਪਿਕ ਸਮਝ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਹੇਰਾਫੇਰੀ, ਡਿਜ਼ਾਈਨਿੰਗ ਅਤੇ ਨਿਰਮਾਣ ਪ੍ਰਯੋਗਾਂ ਅਤੇ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨਾਂ ਦੁਆਰਾ ਸਮਰੱਥਾ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਅ. ਖੋਜ ਪਹੁੰਚ

ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਆਪਣੀਆਂ ਰੁਚੀਆਂ ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਕੁਦਰਤੀ ਸੰਸਾਰ ਦੀ ਪੜਚੋਲ ਕਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਖੋਜਾਂ ਦੌਰਾਨ ਸੰਸਾਰ ਕਿਵੇਂ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਦੇ ਨਮੂਨੇ ਖੋਜਦੇ ਹਨ। ਅਧਿਆਪਕ ਮੌਕੇ ਪੈਦਾ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ ਜਾਂ ਕੁਦਰਤੀ ਵਰਤਾਰਿਆਂ ਵੱਲ ਧਿਆਨ ਖਿੱਚ ਸਕਦੇ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਅੱਗੇ ਖੋਜ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਅਕਸਰ, ਇਹ ਖੋਜ ਸਿੱਖਣ ਨੂੰ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਹੋਰ, ਵਧੇਰੇ ਢਾਂਚਾਗਤ ਪਹੁੰਚਾਂ ਦੁਆਰਾ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ ਅਧਿਆਪਕ ਦਿਨ ਦੇ ਵਧਣ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਪਰਛਾਵੇਂ ਦੀ ਲੰਬਾਈ ਵਿੱਚ ਹੋਣ ਵਾਲੇ ਪਰਿਵਰਤਨਾਂ ਵੱਲ ਜਾਂ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਪੌਦਿਆਂ ਦੇ ਪੱਤਿਆਂ ਦੇ ਨਮੂਨੇ ਵੱਲ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦਾ ਧਿਆਨ ਖਿੱਚਦਾ ਹੈ। ਪਰਛਾਵੇਂ 'ਤੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੇ ਨਿਰੀਖਣ ਫਿਰ ਵਿਗਿਆਨਿਕ ਧਾਰਨਾਵਾਂ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਜਿਵੇਂਕਿ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਦਾ ਮਾਰਗ ਅਤੇ ਵੇਨੇਸ਼ਨ ਪੈਟਰਨ ਪੱਤਿਆਂ ਦੇ ਅਕਾਰਾਂ ਨਾਲ ਜੁੜਿਆ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ੲ. ਪੁੱਛਗਿੱਛ ਪਹੁੰਚ

ਪੁੱਛਗਿੱਛ ਪਹੁੰਚ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਅਣਜਾਣ ਪ੍ਰਸ਼ਨਾਂ ਵਿੱਚ ਨੈਵੀਗੇਟ ਕਰਨ ਅਤੇ ਆਪਣੇ-ਆਪ ਹੱਲ ਲੱਭਣ ਦੀ ਆਗਿਆ ਦਿੰਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਵਿਗਿਆਨੀਆਂ ਵਾਂਗ ਕੰਮ ਕਰਨ ਦੀ ਇਜਾਜ਼ਤ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਪੁੱਛਗਿੱਛ ਪਹੁੰਚ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਵਿਵਸਥਿਤ ਨਿਰੀਖਣ, ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਗਤ, ਪ੍ਰਯੋਗ ਕਰਨ, ਅਨੁਮਾਨ ਲਗਾਉਣ, ਸੰਚਾਰ ਕਰਨ ਅਤੇ ਸੰਬੰਧਾਂ ਨੂੰ ਖੋਜਣ ਨਾਲ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਪਹੁੰਚ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਨੂੰ ਸੰਕਲਪ ਦੇ ਸੰਬੰਧ ਵਿੱਚ ਢੁਕਵੀਂ ਕਿਸਮ ਦੀ ਪੁੱਛਗਿੱਛ ਚੁਣਨ ਅਤੇ ਸਕੈਫੋਲਡ (ਸਹਾਇਤਾ ਲੋੜ ਅਨੁਸਾਰ) ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੀ ਸਿਖਲਾਈ, ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਸਵਾਲਾਂ ਦੀ ਪੜਚੋਲ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ, ਜਿਵੇਂਕਿ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਅਤੇ ਵਸਤੂ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਸਾਪੇਖਿਕ ਸਥਿਤੀ ਦੇ ਨਾਲ ਚਿੱਤਰ ਦੀਆਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ ਕਿਵੇਂ ਬਦਲਦੀਆਂ ਹਨ? ਰੀਐਕਟੈਂਟਸ ਦਾ ਸਤਹ ਖੇਤਰ ਪ੍ਰਤੀਕ੍ਰਿਆ ਦੀ ਦਰ ਨੂੰ ਕਿਵੇਂ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ? ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਦੀ ਤੀਬਰਤਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਸੰਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਦੀ ਦਰ ਨੂੰ ਕਿਵੇਂ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕਰਦੀ ਹੈ?

ਸ. ਪ੍ਰੋਜੈਕਟ-ਕੇਂਦਰਿਤ ਪਹੁੰਚ

ਇਹ ਪਹੁੰਚ ਕਲਾਸਰੂਮ ਦੇ ਅੰਦਰ ਸਿੱਖਣ ਨੂੰ ਕਲਾਸਰੂਮ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਜਾਰੀ ਰੱਖਣ ਅਤੇ ਸਮੇਂ ਦੀ ਇੱਕ ਮਿਆਦ ਵਿੱਚ ਵਧਾਉਣ ਦੀ ਆਗਿਆ ਦਿੰਦੀ ਹੈ, ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ ਚੰਦਰਮਾ ਦੇ ਪੜਾਵਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਲਈ ਇੱਕ ਮਹੀਨੇ ਵਿੱਚ ਚੰਦਰਮਾ ਵਿੱਚ ਪਰਿਵਰਤਨਾਂ ਨੂੰ ਵੇਖਣਾ। ਇਸ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਵਿੱਚ, ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਜੀਵਨ ਨਾਲ ਵੀ ਸੰਪਰਕ ਬਣਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਪ੍ਰੋਜੈਕਟ-ਕੇਂਦਰਿਤ ਪਹੁੰਚ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਕਲਾਤਮਿਕ ਚੀਜ਼ਾਂ/ਉਤਪਾਦਾਂ (ਚਾਰਟ, ਪੇਸ਼ਕਾਰੀਆਂ, ਭਾਸ਼ਣ) ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨ ਦੀ ਇਜਾਜ਼ਤ ਦਿੰਦੀ ਹੈ ਜੋ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਉੱਭਰ ਰਹੀ ਸਮਝ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਸੰਚਾਰ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਸੰਕਲਪਾਂ ਦੇ ਏਕੀਕਰਨ ਦੀ ਵੀ ਆਗਿਆ ਦਿੰਦਾ ਹੈ, ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ ਸਥਾਨਿਕ ਪੇਸ਼ੇਵਰ ਭਾਈਚਾਰਿਆਂ ਦੀਆਂ ਸਾਈਟਾਂ ਦੇ ਦੌਰੇ ਅਤੇ ਉੱਥੇ ਲੱਗੇ ਲੋਕਾਂ ਨਾਲ ਗੱਲਬਾਤ, ਜਿਵੇਂਕਿ ਘੁਮਿਆਰ, ਜੁਲਾਹੇ, ਕਾਰੀਗਰ, ਕਿਸਾਨ, ਲੁਹਾਰ, ਤਰਖਾਣ ਅਤੇ ਇਲੈਕਟ੍ਰੀਸ਼ੀਅਨ ਵਿਗਿਆਨ ਨਾਲ ਕਿੱਤਾਮੁਖੀ ਸਿੱਖਿਆ ਅਤੇ ਕਲਾ ਦੇ ਸੰਕਲਪਾਂ ਨੂੰ ਜੋੜਨ ਦੇ ਯੋਗ ਹੋਣਗੇ।

ਹ. ਸਿੱਖਿਆਤਮਿਕ ਪਹੁੰਚ

ਅਕਸਰ, ਵਿਗਿਆਨ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਾਉਣ ਵਿੱਚ ਵਿਗਿਆਨਿਕ ਸ਼ਬਦਾਂ, ਵਰਤਾਰੇ ਅਤੇ ਸੰਕਲਪਾਂ ਅਤੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸਿਕ ਵਿਕਾਸ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਕੁਝ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦਾ ਸੰਚਾਰ ਕਰਨਾ ਸ਼ਾਮਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਪਹੁੰਚ ਵਿੱਚ, ਅਧਿਆਪਕ ਵੱਡੇ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਪਾਠ ਦੀ ਦਿਸ਼ਾ ਅਤੇ ਪ੍ਰਵਾਹ ਨੂੰ ਨਿਯੰਤ੍ਰਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਦਿਨ ਭਰ ਪਰਛਾਵੇਂ ਦੀ ਲੰਬਾਈ ਵਿੱਚ ਪਰਿਵਰਤਨਾਂ ਦੀ ਖੋਜ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਅਧਿਆਪਕ ਪਰਛਾਵੇਂ ਦੀ ਲੰਬਾਈ 'ਤੇ ਸੂਰਜ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਨੂੰ ਸਮਝਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਸਮੇਂ ਨੂੰ ਟਰੈਕ ਕਰਨ ਲਈ ਇਸ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਿਵੇਂ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ।

ਕ. ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ

ਅਧਿਆਪਕ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦਾ ਧਿਆਨ ਸੰਬੰਧਿਤ ਸੰਕਲਪਾਂ ਵੱਲ ਖਿੱਚਣ ਲਈ ਕੁਝ ਯੰਤਰਾਂ ਦੇ ਕੰਮ ਜਾਂ ਪ੍ਰਯੋਗਾਤਮਿਕ ਸੈੱਟਅੱਪ ਦੇ ਨਤੀਜਿਆਂ ਦਾ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੇ ਸੰਕਲਪਾਂ ਦੇ ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਤਜਰਬਿਆਂ ਨੂੰ ਵਧਾਉਂਦੇ ਹਨ।

ਇਹ ਪਹੁੰਚ ਕਈ ਸੈਟਿੰਗਾਂ ਵਿੱਚ ਲਾਗੂ ਕੀਤੇ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਕਿਸੇ ਸੰਕਲਪ ਨੂੰ ਸਿਖਾਉਣ ਲਈ ਸਿਫਾਰਿਸ਼ ਕੀਤੇ ਸਿੱਖਿਆ ਸ਼ਾਸਤਰੀ ਪਹੁੰਚਾਂ ਅਤੇ ਸੈਟਿੰਗਾਂ ਦੇ ਸੁਮੇਲ ਦੀ ਵੀ ਅਕਸਰ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਹੇਠਾਂ ਦਿੱਤਾ ਡੱਬਾ ਇੱਕ ਵਿਗਿਆਨ ਕਲਾਸ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦਾ ਹੈ ਜੋ ਇੱਕ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਦੀ ਅਵਾਜ਼ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਯੋਗਸ਼ਾਲਾ ਸੈਟਿੰਗਾਂ ਵਿੱਚ ਇਹਨਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਕੁਝ ਸਿੱਖਿਆ ਸ਼ਾਸਤਰੀ ਪਹੁੰਚਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਦੀ ਅਵਾਜ਼ 4.6i

ਜੀਵੰਤ ਸੈੱਲਾਂ ਵਿੱਚ ਅਸਮੋਸਿਸ ਦਾ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਕਰਨਾ

ਮੇਰੇ ਪੱਧਰ 9 ਦੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਲਈ, ਮੈਂ ਜੀਵੰਤ ਸੈੱਲਾਂ ਵਿੱਚ ਅਸਮੋਸਿਸ ਦੇ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਦੀ ਯੋਜਨਾ ਬਣਾਈ ਹੈ। ਉਹ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਜੀਵਨ ਦੀਆਂ ਉਦਾਹਰਨਾਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਇਸ ਧਾਰਨਾ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਜਾਣੂ ਹਨ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਪਾਣੀ ਵਿੱਚ ਲੰਮੇ ਸਮੇਂ ਤੱਕ ਰੱਖਣ ਨਾਲ ਸਾਡੀਆਂ ਉਂਗਲਾਂ ਦੀ ਹਾਲਤ ਕੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਪਰ ਇਸ ਸੈਸ਼ਨ ਵਿੱਚ, ਅਸੀਂ ਮਾਈਕਰੋਸਕੋਪ ਦੇ ਹੇਠਾਂ ਜੀਵੰਤ ਸੈੱਲਾਂ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਨੂੰ ਵੇਖਣ ਲਈ ਇੱਕ ਪੱਧਰ ਦੀ ਡੂੰਘਾਈ ਵਿੱਚ ਜਾਂਦੇ ਹਾਂ।

ਇਸ ਨੂੰ ਕਰਨ ਲਈ ਸਾਡੇ ਕੋਲ ਕੁੱਲ 90 ਮਿੰਟ ਹੋਣਗੇ। ਇਸ ਲਈ, ਮੈਂ ਪਿਆਜ਼ ਦੇ ਟੁਕੜਿਆਂ ਨੂੰ ਕੱਟਦਾ ਹਾਂ ਅਤੇ ਸਧਾਰਨ ਨਮਕ (NaCl) ਘੋਲ, ਉਪਕਰਨ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਕੱਚ ਦੀਆਂ ਸਲਾਈਡਾਂ, ਫੋਰਸੇਪ ਅਤੇ ਮਾਈਕਰੋਸਕੋਪ ਵਰਗੀ ਸਮੱਗਰੀ ਤਿਆਰ ਕਰਦਾ ਹਾਂ। ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਕਈ ਸਮੂਹਾਂ ਵਿੱਚ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਲਈ, ਮੈਂ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਹਦਾਇਤਾਂ/ਨਿਰੀਖਣ ਰਿਕਾਰਡਿੰਗ ਸ਼ੀਟਾਂ ਤਿਆਰ ਕਰਦਾ ਹਾਂ।

ਉਸ ਦਿਨ, ਮੈਂ ਪ੍ਰਯੋਗ ਦਾ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਕਰ ਕੇ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਕਰਦਾ ਹਾਂ: ਮੈਂ ਤਿੰਨ ਸਲਾਈਡਾਂ ਉ, ਅ ਅਤੇ ਏ ਤਿਆਰ ਕਰਦਾ ਹਾਂ, ਵੱਖ-ਵੱਖ ਮਾਤਰਾ ਵਿੱਚ ਘੋਲ ਦੀਆਂ ਬੂੰਦਾਂ ਜੋੜਦਾ ਹਾਂ, ਕਵਰਸਲਿੱਪ ਰੱਖਦਾ ਹਾਂ ਅਤੇ ਫਿਰ ਮਾਈਕਰੋਸਕੋਪ ਦੇ ਹੇਠਾਂ ਦੇਖਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਸਲਾਈਡ 'ਤੇ ਪਿਆਜ਼ ਦੇ ਛਿਲਕੇ ਵਿੱਚ ਸੈੱਲਾਂ ਨਾਲ ਕੀ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ।

ਫਿਰ ਸਾਰੇ ਸਮੂਹ ਕਿਰਿਆਵਾਂ ਦੇ ਇਸੇ ਸੈੱਟ ਨੂੰ ਦੁਹਰਾਉਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤੀ ਸ਼ੀਟ 'ਤੇ ਡਰਾਇੰਗ ਕਰ ਕੇ ਆਪਣੇ ਨਿਰੀਖਣ ਨੂੰ ਰਿਕਾਰਡ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਅਸੀਂ ਜੋ ਵੀ ਦੇਖਿਆ ਹੈ ਉਸ 'ਤੇ ਚਰਚਾ ਕਰਦੇ ਹਾਂ। ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੁਆਰਾ ਸੰਭਾਵਿਤ ਅਨੁਮਾਨਾਂ 'ਤੇ ਚਰਚਾ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਨਿਰੀਖਣਾਂ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰਨ ਅਤੇ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਜੀਵਨ ਦੀਆਂ ਹੋਰ ਉਦਾਹਰਨਾਂ ਸਾਂਝੀਆਂ ਕਰਨ ਲਈ ਸੰਕਲਪ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਦੇ ਹੋਏ, ਕਲਾਸ ਨੂੰ 'ਅਸਮੋਸਿਸ' (osmosis) ਸ਼ਬਦ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹਾਂ, ਜਿੱਥੇ ਅਸੀਂ ਇਸ ਵਰਤਾਰੇ ਨੂੰ ਦੇਖਦੇ ਹਾਂ, ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ ਅਚਾਰ ਬਣਾਉਣ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਵਿੱਚ।

4.6.1.3 ਲੇਟਵੇਂ (Horizontal) ਕੁਨੈਕਸ਼ਨ

- ੳ. NEP 2020 ਵਿੱਚ ਜ਼ੋਰ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਸੰਪੂਰਨ ਅਤੇ ਬਹੁ-ਅਨੁਸ਼ਾਸਨੀ ਸਿੱਖਿਆ ਲਈ ਹੋਰ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਖੇਤਰਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਲੇਟਵੇਂ ਕੁਨੈਕਸ਼ਨ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹਨ। ਮਿਡਲ ਅਤੇ ਸੈਕੰਡਰੀ ਪੱਧਰ ਦੇਵਾਂ ਵਿੱਚ ਕੁਝ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਟੀਚਿਆਂ ਅਤੇ ਯੋਗਤਾਵਾਂ ਨੂੰ ਵਿਗਿਆਨ ਅਤੇ ਹੋਰ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿਚਕਾਰ ਲੇਟਵੇਂ (Horizontal) ਕੁਨੈਕਸ਼ਨਾਂ ਨੂੰ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਉਸੇ ਸਮੇਂ, ਸਿੱਖਿਆ ਸ਼ਾਸਤਰ ਨੂੰ ਡਿਜ਼ਾਈਨ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਤਾਂਜੋ ਇਹ ਕੁਨੈਕਸ਼ਨ ਕਲਾਸਰੂਮ ਵਿੱਚ ਬਣਾਏ ਜਾਣ।
- ਅ. ਸਿੱਖਿਆ ਸ਼ਾਸਤਰੀ ਪਹੁੰਚ ਅਤੇ ਵਿਧੀਆਂ, ਜਿਵੇਂਕਿ ਪੁੱਛਗਿੱਛ ਅਤੇ ਪ੍ਰੋਜੈਕਟ, ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਸੁਭਾਅ ਦੁਆਰਾ, ਸੰਕਲਪਾਂ ਅਤੇ ਸਮਰੱਥਾਵਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਨ ਦੀ ਗੁੰਜਾਇਸ਼ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦੇ ਹਨ ਜੋ ਵਿਗਿਆਨ ਦੇ ਅਨੁਸ਼ਾਸਨਾਂ ਨੂੰ ਕੱਟਦੇ ਹਨ- ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਸੰਗੀਤ ਯੰਤਰਾਂ ਦੁਆਰਾ ਪੈਦਾ ਕੀਤੀ ਗਈ ਅਵਾਜ਼ ਦੀ ਜਾਂਚ ਕਰਨ ਲਈ ਇੱਕ ਪ੍ਰੋਜੈਕਟ ਅਤੇ ਇਹ ਅਵਾਜ਼ ਕਿਵੇਂ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਵਿਭਿੰਨ, ਸੁਹਜ-ਸ਼ਾਸਤਰ, ਭੌਤਿਕ ਵਿਗਿਆਨ ਦੀਆਂ ਧਾਰਨਾਵਾਂ, ਗਣਿਤਿਕ ਪੈਟਰਨਾਂ ਅਤੇ ਮਨੁੱਖੀ ਧਾਰਨਾ ਦੇਵਾਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਪੈਦਾ ਕੀਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਅਵਾਜ਼ਾਂ ਦੀਆਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਦੇ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਯੋਗਤਾਵਾਂ ਦੇ ਇੱਕ ਸੰਪੂਰਨ ਪ੍ਰਸੰਸਾ ਅਤੇ ਏਕੀਕਰਨ ਵੱਲ ਲੈ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ।
- ੲ. ਸਰਵੇਖਣ ਅਤੇ ਫੀਲਡ ਆਧਾਰਿਤ ਵਿਧੀਆਂ ਵਰਗੀਆਂ ਸਿੱਖਿਆ ਸ਼ਾਸਤਰੀ ਵਿਧੀਆਂ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਸਮਾਜਿਕ-ਸੱਭਿਆਚਾਰਿਕ, ਆਰਥਿਕ, ਭਾਵਨਾਤਮਿਕ ਅਤੇ ਵਿਗਿਆਨਿਕ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਦੁਆਰਾ ਸੰਕਲਪਾਂ ਨੂੰ ਦੇਖਣ ਦੇ ਯੋਗ ਬਣਾਉਂਦੀਆਂ ਹਨ, ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ ਰਵਾਇਤੀ ਚਿਕਿਤਸਿਕ ਅਤੇ ਖਾਣਾ ਪਕਾਉਣ ਦੇ ਅਭਿਆਸਾਂ ਦਾ ਸਰਵੇਖਣ ਅਤੇ ਮੌਸਮਾਂ ਨਾਲ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਸੰਬੰਧ।

4.6.1.4 ਵਿਗਿਆਨ ਅਧਿਆਪਨ ਵਿੱਚ ਸਰੋਤ

ਇੱਕ ਚੰਗੀ ਵਿਗਿਆਨ ਸਿੱਖਿਆ ਕਲਾਸ ਲਈ ਵਿਗਿਆਨ ਪ੍ਰਯੋਗਸ਼ਾਲਾਵਾਂ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹਨ। ਹਾਲਾਂਕਿ, ਵਰਤਮਾਨ ਵਿੱਚ ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਮਿਡਲ ਸਕੂਲਾਂ ਵਿੱਚ ਵਿਗਿਆਨ ਪ੍ਰਯੋਗਸ਼ਾਲਾਵਾਂ ਲਈ ਕੋਈ ਵੱਖਰੇ ਕਮਰੇ ਨਹੀਂ ਹਨ, ਹਾਲਾਂਕਿ ਸਾਇੰਸ ਕਿੱਟਾਂ ਦਿੱਤੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਸ ਸਥਿਤੀ ਵਿੱਚ, ਅਧਿਆਪਕ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕਰਨ ਲਈ ਆਪਣੇ ਕਲਾਸਰੂਮ ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਖੁੱਲ੍ਹੀ ਥਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਨਿਮਨਲਿਖਤ ਨੂੰ ਸਰੋਤਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਬਾਰੇ ਸੂਚਿਤ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ:

- ੳ. ਸਮੱਗਰੀ ਅਤੇ ਸਾਜ਼ੋ-ਸਾਮਾਨ ਸਧਾਰਨ ਅਤੇ ਵਰਤਣ ਲਈ ਅਸਾਨ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਨਾਲ ਇਹ ਸੰਭਾਵਨਾ ਵੱਧ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਦੁਆਰਾ ਕਲਾਸਰੂਮਾਂ ਵਿੱਚ ਵਰਤੇ ਜਾਣਗੇ। ਮਿਡਲ ਪੱਧਰ 'ਤੇ, ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਸਕੂਲਾਂ ਵਿੱਚ ਉਪਲਬਧ ਸਾਇੰਸ ਕਿੱਟਾਂ ਇੱਕ ਚੰਗੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ।
- ਅ. ਹਾਲਾਂਕਿ, ਅਧਿਆਪਨ ਵਿਗਿਆਨ ਕਿੱਟਾਂ ਤੱਕ ਸੀਮਿਤ ਨਹੀਂ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਜਿੰਨੀ ਜ਼ਿਆਦਾ ਸਮੱਗਰੀ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਵਿਗਿਆਨ ਕਰਨ ਦੇ ਵਧੇਰੇ ਮੌਕੇ ਮਿਲਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਇਸ ਲਈ ਵਿਗਿਆਨ ਸਿੱਖਦੇ ਹਨ। ਵਿਗਿਆਨ ਕਿੱਟ ਤੋਂ ਪਰੇ ਸਮੱਗਰੀ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਨੂੰ ਵਧਾਉਣ ਲਈ ਸਸਤੀ ਸਮੱਗਰੀ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰ ਕੇ ਸੁਧਾਰਿਆ ਯੰਤਰ ਬਣਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ ਇੱਕ ਮਾਪਣ ਵਾਲਾ ਜਾਰ, ਮਾਪਣ ਵਾਲੇ ਕੱਪ (ਜੋ ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸ਼ਰਬਤ ਦੀਆਂ ਬੋਤਲਾਂ ਨਾਲ ਆਉਂਦੇ ਹਨ) ਅਤੇ ਕੈਲੀਬ੍ਰੇਸ਼ਨ ਲਈ ਸਰਿੰਜਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਦੇ ਹੋਏ, ਰੱਦ ਕੀਤੀਆਂ ਪਾਰਦਰਸ਼ੀ ਕੱਚ ਦੀਆਂ ਬੋਤਲਾਂ ਤੋਂ ਬਣਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।
- ੲ. ਇਸ ਪੜਾਅ 'ਤੇ, ਜੇਕਰ ਸਕੂਲ ਸਮਰਪਿਤ ਲੈਬ ਸਪੇਸ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਸਧਾਰਨ ਸਮੱਗਰੀ ਅਤੇ ਸਰੋਤਾਂ ਲਈ ਲੁੜੀਂਦੀ ਜਗ੍ਹਾ ਦੇ ਨਾਲ, ਇਹ ਜ਼ਰੂਰ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।
- ਸ. ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ, ਵਿਗਿਆਨ ਕਰਨਾ ਵਿਗਿਆਨ ਪ੍ਰਯੋਗਸ਼ਾਲਾਵਾਂ ਜਾਂ ਵਿਗਿਆਨ ਕਿੱਟਾਂ ਤੱਕ ਸੀਮਿਤ ਨਹੀਂ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਕਲਾਸਰੂਮ, ਖਾਸ ਕਰ ਕੇ ਮਿਡਲ ਪੱਧਰ ਵਿੱਚ, ਵਿਗਿਆਨ ਨੂੰ ਕਰਨ ਦੀ ਇਜਾਜ਼ਤ ਦੇਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਉਸੇ ਸਮੇਂ, ਸਾਰੇ ਸੁਰੱਖਿਆ ਵਿਚਾਰਾਂ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਵਿੱਚ ਰੱਖਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।
- ਹ. ਟਿੱਕਰਿੰਗ ਪ੍ਰਯੋਗਸ਼ਾਲਾਵਾਂ: ਗੈਰ-ਰਸਮੀ ਥਾਂਵਾਂ ਜਿੱਥੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਸਧਾਰਨ ਵਿਗਿਆਨਿਕ ਸਮੱਗਰੀ ਅਤੇ ਉਪਕਰਨਾਂ ਨਾਲ ਸੁਤੰਤਰ ਤੌਰ 'ਤੇ 'ਖੇਡ' ਸਕਦੇ ਹਨ, ਸਕੂਲ ਦੇ ਅੰਦਰ ਕਿਸੇ ਵੀ ਕਮਰੇ ਵਿੱਚ ਸਥਾਪਤ ਕੀਤੇ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਡਿਜ਼ਾਈਨ ਸੋਚਣ, ਬਣਾਉਣ ਅਤੇ ਪ੍ਰਯੋਗਾਤਮਿਕ ਸਮਰੱਥਾ ਨੂੰ ਮਜ਼ਬੂਤ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕਰੇਗਾ। ਸ਼ੁਰੂ ਵਿੱਚ, ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਅਧਿਆਪਕ ਦੁਆਰਾ ਸਹਾਇਤਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨੀ ਪਵੇਗੀ।

- ਕ. ਸੈਕੰਡਰੀ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਮਿਆਰੀ ਵਿਗਿਆਨਿਕ ਉਪਕਰਨਾਂ ਅਤੇ ਸਮੱਗਰੀ ਅਤੇ ਬੁਨਿਆਦੀ ਢਾਂਚੇ ਦੀ ਲੋੜ ਹੋਵੇਗੀ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਉਹ ਸੁਵਿਧਾ ਅਤੇ ਸੁਰੱਖਿਆ ਨਾਲ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕਰ ਸਕਣ। ਇਸ ਲਈ ਸੈਕੰਡਰੀ ਸਕੂਲਾਂ ਵਿੱਚ ਵਿਗਿਆਨ ਦੇ ਪ੍ਰਯੋਗ ਅਤੇ ਜਾਂਚਾਂ ਕਰਨ ਲਈ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਲੈਸ, ਸਾਧਨ ਭਰਪੂਰ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ਾਲ ਵਿਗਿਆਨ ਪ੍ਰਯੋਗਸ਼ਾਲਾਵਾਂ ਹੋਣੀਆਂ ਚਾਹੀਦੀਆਂ ਹਨ।
- ਖ. ਜੇਕਰ ਕਿਸੇ ਸਕੂਲ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਯੋਗਸ਼ਾਲਾ ਹੈ ਪਰ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਜ਼ਿਆਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਅਧਿਆਪਕ ਜਾਂ ਤਾਂ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਸਮੂਹਾਂ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕਰਨ ਦੀ ਇਜਾਜ਼ਤ ਦੇ ਸਕਦਾ ਹੈ ਜਾਂ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਵਿਕਲਪਿਕ ਦਿਨਾਂ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕਰਨ ਲਈ ਕਹਿ ਸਕਦਾ ਹੈ।
- ਗ. ਮਿਡਲ ਅਤੇ ਸੈਕੰਡਰੀ ਪੱਧਰ ਵਿੱਚ ਵਿਗਿਆਨ ਲਈ ਬਜਟ ਸੀਮਿਤ ਹਨ, ਇਸਲਈ ਵਿਗਿਆਨ ਉਪਕਰਨ ਅਤੇ ਸਮੱਗਰੀ ਸਸਤੀ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਹਾਲਾਂਕਿ, ਜੇਕਰ ਉਪਕਰਨ ਘਟੀਆ ਕੁਆਲਿਟੀ ਦਾ ਹੈ, (ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ ਕਮਜ਼ੋਰ ਚੁੰਬਕ, ਪਲਾਸਟਿਕ ਲੈਂਸ ਵਾਲਾ ਸਸਤਾ ਮਾਈਕਰੋਸਕੋਪ) ਤਾਂ ਇਹ ਵਰਤਣਯੋਗ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ।
- ਘ. ਵਿਕਲਪਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ, ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ ਲਿਟਮਸ ਪੇਪਰ ਦੀ ਅਣਉਪਲਬਧਤਾ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਵਿੱਚ, ਇੱਕ ਅਧਿਆਪਕ ਪਦਾਰਥਾਂ ਦੇ ਤੇਜ਼ਾਬ ਅਤੇ ਮੂਲ ਗੁਣਾਂ ਦੀ ਪਛਾਣ ਕਰਨ ਲਈ ਹਲਦੀ ਦੇ ਘੋਲ ਜਾਂ ਹਲਦੀ ਦੇ ਕਾਗਜ਼ ਦੀਆਂ ਪੱਟੀਆਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਲਈ, ਅਧਿਆਪਕ ਹਲਦੀ (ਪਾਊਡਰ ਜਾਂ ਠੋਸ) ਲੈ ਸਕਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਨੂੰ ਕਾਗਜ਼ 'ਤੇ ਜਾਂ ਪਾਣੀ ਵਾਲੇ ਕੱਚ ਦੇ ਕੱਪ ਵਿੱਚ ਪਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਘੋਲ ਨੂੰ ਐਸਿਡ ਅਤੇ ਬੇਸਾਂ ਦੀ ਪਛਾਣ ਲਈ ਵਰਤਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਅਧਿਆਪਕ ਹਲਦੀ ਦੇ ਘੋਲ ਵਿੱਚ ਡੁਬੋ ਕੇ ਗਿੱਲੇ ਕਾਗਜ਼ ਦੀਆਂ ਪੱਟੀਆਂ ਵੀ ਬਣਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਹੇਠਾਂ ਦਿੱਤੇ ਕੰਮ ਕਰਨ ਲਈ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਇਹਨਾਂ ਕਾਗਜ਼ ਦੀਆਂ ਪੱਟੀਆਂ ਨੂੰ ਸੁਕਾਓ, ਪਾਣੀ ਵਿੱਚ ਹਰੇਕ ਪਦਾਰਥ ਦਾ ਘੋਲ ਤਿਆਰ ਕਰੋ, ਸਟ੍ਰਿਪ ਨੂੰ ਘੋਲ ਵਿੱਚ ਡੁਬੋ ਦਿਓ ਅਤੇ ਹਲਦੀ ਦੇ ਕਾਗਜ਼ ਦੀਆਂ ਪੱਟੀਆਂ ਦੇ ਰੰਗ ਦੀ ਤਬਦੀਲੀ ਦੀ ਜਾਂਚ ਕਰੋ। ਕੀ ਤੁਸੀਂ ਇਹਨਾਂ ਪਦਾਰਥਾਂ ਦੇ ਰੰਗਾਂ ਵਿੱਚ ਪਰਿਵਰਤਨਾਂ ਦੀ ਸੂਚੀ ਬਣਾ ਸਕਦੇ ਹੋ?

4.6.1.5 ਕਲਾਸਰੂਮ ਪ੍ਰਬੰਧਨ

ਕਲਾਸਰੂਮ ਦਾ ਵਾਤਾਵਰਨ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਦੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਵਿੱਚ ਅਹਿਮ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਵਿਗਿਆਨ ਦਾ ਇੱਕ ਆਦਰਸ਼ ਕਲਾਸਰੂਮ ਉਹ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਛੋਟੇ ਸਮੂਹ ਦੇ ਕੰਮ ਅਤੇ ਪੂਰੀ ਕਲਾਸ ਦੇ ਬੈਠਣ ਨੂੰ ਸਮਰੱਥ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਲੁੜੀਂਦੀ ਜਗ੍ਹਾ ਅਤੇ ਲਚਕਦਾਰ ਬੈਠਣ ਦੀ ਸੁਵਿਧਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਕਲਾਸਰੂਮ ਦੀ ਲਚਕਤਾ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਨੂੰ ਅਨੁਕੂਲਿਤ ਕਰਨ ਲਈ ਕਾਫ਼ੀ ਜਗ੍ਹਾ ਦੇਣ ਦੇ ਮਾਮਲੇ ਵਿੱਚ ਮੁੱਖ ਹੈ। ਕਲਾਸਰੂਮ ਵਿੱਚ ਡਿਸਪਲੇਅ, ਚਾਰਟ ਅਤੇ ਹੋਰ TLM ਨੂੰ ਕਲਾਸਰੂਮ ਵਿੱਚ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੇ ਜਾ ਰਹੇ ਸੰਕਲਪਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਸਮਕਾਲੀ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਬਦਲਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਨਵਿਆਇਆ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਕਮਰੇ ਵਿੱਚ ਕੁਝ ਸਟੋਰੇਜ ਸਪੇਸ ਅਧਿਆਪਕ ਲਈ ਸਮੱਗਰੀ ਨੂੰ ਸੌਖਾ ਬਣਾਉਣਾ ਅਸਾਨ ਬਣਾਉਂਦੀ ਹੈ।

ਕਲਾਸਰੂਮ ਦੀ ਵਿਵਸਥਾ ਨੂੰ ਹਦਾਇਤੀ ਰਣਨੀਤੀਆਂ ਦੇ ਪੂਰਕ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਇਹ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਉਣ ਦਾ ਇੱਕ ਤਰੀਕਾ ਹੈ ਕਿ ਵਿਗਿਆਨ ਦੇ ਪਾਠਾਂ ਲਈ ਇੱਕੋ ਕਲਾਸਰੂਮ ਹੋਵੇ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਕਮਰੇ ਵਿੱਚ ਆਉਂਦੇ ਹਨ। ਮਿਡਲ ਅਤੇ ਸੈਕੰਡਰੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਲਈ ਇੱਕ ਸਮਰਪਿਤ ਸਾਇੰਸ ਕਲਾਸਰੂਮ ਹੋਣ ਨਾਲ ਸਰੋਤਾਂ ਨੂੰ ਕੁਸ਼ਲਤਾ ਨਾਲ ਪ੍ਰਬੰਧਨ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਮਿਲੇਗੀ ਅਤੇ ਅਧਿਆਪਕ ਲਈ ਸੰਚਾਲਨ ਲੋਡ ਘੱਟ ਹੋਵੇਗਾ। ਸਮੱਗਰੀਆਂ ਨੂੰ ਨਾਲ ਲਿਆਉਣਾ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਬਦਲਣਾ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਉਣਾ, ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਸਮੂਹਾਂ ਵਿੱਚ ਕੰਮ ਕਰਨ ਦੇ ਯੋਗ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਕਲਾਸਰੂਮ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕਰਨਾ, ਸਧਾਰਨ ਸਾਜ਼ੋ-ਸਾਮਾਨ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚ ਜੋ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਵਰਤਣਾ ਚਾਹ ਸਕਦੇ ਹਨ (ਉਦਾਹਰਨ ਵਜੋਂ, ਮੈਗਨੇਟ ਦੇ ਪਾਠ ਵਿੱਚ ਮੈਗਨੀਟਾਈਂਗ ਗਲਾਸ ਜੇਕਰ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਮੈਗਨੇਟ ਦੀ ਸਤਹ ਦੀ ਜਾਂਚ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਨ) ਅਤੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਇੱਕ ਸਮਰਪਿਤ ਕਲਾਸਰੂਮ ਦੇ ਮਾਮਲੇ ਵਿੱਚ ਅਸਾਨੀ ਨਾਲ ਦੇਖਭਾਲ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇਗੀ।

4.6.2 ਵਿਗਿਆਨ ਵਿੱਚ ਮੁਲਾਂਕਣ

ਹੇਠਾਂ ਲਿਖੇ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਨੂੰ ਵਿਗਿਆਨ ਵਿੱਚ ਮੁਲਾਂਕਣ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਾਈ ਵਿੱਚ ਸੂਚਿਤ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ:

- ੳ. ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦਾ ਸੰਕਲਪਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਅਤੇ ਵਿਗਿਆਨਿਕ ਵਿਧੀ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਨ ਦੀ ਯੋਗਤਾ ਲਈ ਮੁਲਾਂਕਣ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂਕਿ ਨਿਰੀਖਣ ਕਰਨਾ, ਸਵਾਲ ਪੁੱਛਣਾ, ਅਨੁਮਾਨ ਲਗਾਉਣਾ, ਪ੍ਰਯੋਗ ਕਰਨਾ, ਅੰਕੜੇ ਇਕੱਠਾ ਕਰਨਾ, ਅਨੁਮਾਨ ਲਗਾਉਣਾ, ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਕਰਨਾ, ਫ਼ੈਸਲਾ ਕਰਨਾ ਅਤੇ ਮੁਲਾਂਕਣ ਕਰਨਾ।

ਅ. ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦਾ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਤਰੀਕਿਆਂ ਰਾਹੀਂ ਮੁਲਾਂਕਣ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ ਚੰਗੇ ਸਵਾਲਾਂ ਦੇ ਜਵਾਬ ਦੇਣਾ, ਡਿਜ਼ਾਈਨ ਕਰਨਾ ਅਤੇ ਪ੍ਰਯੋਗਾਂ ਦਾ ਸੰਚਾਲਨ ਕਰਨਾ, ਮਾਡਲਾਂ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਕਰਨਾ ਅਤੇ ਬਹਿਸਾਂ ਅਤੇ ਵਿਚਾਰ-ਵਟਾਂਦਰੇ ਵਿੱਚ ਹਿੱਸਾ ਲੈਣਾ।

ਕੁਝ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਦੀਆਂ ਅਵਾਜ਼ਾਂ ਹੇਠਾਂ ਵਿਗਿਆਨ ਵਿੱਚ ਮੁਲਾਂਕਣ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦੀਆਂ ਹਨ।

ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਦੀ ਅਵਾਜ਼ 4.6ii

ਜੀਵਨ ਲਈ ਅਨੁਕੂਲ ਹਾਲਾਤ

ਮੈਂ ਪੱਧਰ 8 ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਾਉਂਦਾ ਹਾਂ। ਮੈਂ ਜੀਵਨ ਲਈ ਢੁਕਵੀਆਂ ਸਥਿਤੀਆਂ (ਇਸ ਕੇਸ ਵਿੱਚ, ਬੈਕਟੀਰੀਆ) ਅਤੇ ਭੋਜਨ ਦੀ ਸੰਭਾਲ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ ਵਿਚਕਾਰ ਸੰਬੰਧ ਬਾਰੇ ਆਪਣੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੀ ਸਮਝ ਦਾ ਮੁਲਾਂਕਣ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਸੀ।

ਮੈਂ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਕਾਇਮ ਰੱਖਣ ਦੀਆਂ ਸਥਿਤੀਆਂ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਲੋੜ ਕਿਉਂ ਹੈ ਜਾਂ ਭੋਜਨ ਦੀ ਸੰਭਾਲ ਲਈ ਕਦਮ ਦੱਸਣ ਲਈ ਨਹੀਂ ਕਹਿਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਇਹਨਾਂ ਸਵਾਲਾਂ ਦੇ ਜਵਾਬ ਰੱਟਾ ਯਾਦਦਾਸ਼ਤ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰ ਕੇ ਦਿੱਤੇ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ।

ਮੈਂ ਕੁਝ ਵੱਖਰਾ ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ: ਮੈਂ ਹੇਠਾਂ ਲਿਖੇ ਸਵਾਲ ਪੁੱਛੇ, ਜੋ ਸਿੱਧੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਜੀਵਨ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਹਨ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ ਲਈ ਰਸਾਇਣ ਅਤੇ ਜੀਵ-ਵਿਗਿਆਨ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਜੋ ਉਹ ਹਰ ਸਮੇਂ ਦੇਖਦੇ ਹਨ।

ਸਵਾਲ:

ਮੋਹਨ ਨਿੰਬੂਆਂ ਦਾ ਅਚਾਰ ਤਿਆਰ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਹੈ। ਉਹ ਅਜਿਹਾ ਕਰਨ ਲਈ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਕਦਮ ਚੁੱਕਣ ਦੀ ਯੋਜਨਾ ਬਣਾ ਰਿਹਾ ਹੈ:

1. ਨਮਕ, ਲਾਲ ਮਿਰਚ ਅਤੇ ਕੈਰਮ ਦੇ ਬੀਜਾਂ ਦਾ ਮਿਸ਼ਰਨ ਬਣਾ ਲਓ।
2. ਨਿੰਬੂ ਨੂੰ ਕੱਟ ਕੇ ਉਹਨਾਂ 'ਚ ਮਸਾਲੇ ਦੇ ਮਿਸ਼ਰਨ ਨੂੰ ਰਗੜੋ।
3. ਨਿੰਬੂਆਂ ਨੂੰ ਸਾਫ਼ ਕੱਚ ਦੇ ਜਾਰ ਵਿੱਚ ਪਾਓ ਅਤੇ ਢੱਕਣ ਨੂੰ ਕੱਸ ਕੇ ਬੰਦ ਕਰੋ।
4. ਜਾਰ ਨੂੰ ਕੁਝ ਘੰਟਿਆਂ ਲਈ ਸਿੱਧੇ ਸੂਰਜ ਦੇ ਹੇਠਾਂ ਰੱਖੋ।
5. ਜਾਰ ਨੂੰ ਖੋਲ੍ਹੋ, ਸ਼ੀਸ਼ੀ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਸਾਰਾ ਨਮਕ ਅਤੇ ਕੁਝ ਨਿੰਬੂ ਦਾ ਰਸ ਪਾਓ।
6. ਸ਼ੀਸ਼ੀ ਦੇ ਮੂੰਹ ਨੂੰ ਸਾਫ਼ ਕੱਪੜੇ ਨਾਲ ਢੱਕੋ ਅਤੇ ਢੱਕਣ ਨਾਲ ਕੱਸ ਕੇ ਬੰਦ ਕਰੋ।
7. ਸ਼ੀਸ਼ੀ ਨੂੰ ਜ਼ੋਰ ਨਾਲ ਹਿਲਾਓ ਅਤੇ ਕੁਝ ਦਿਨਾਂ ਲਈ, ਇਸ ਨੂੰ ਸੂਰਜ ਦੇ ਹੇਠਾਂ ਰੱਖੋ।

ਤੁਸੀਂ ਕਿਉਂ ਸੋਚਦੇ ਹੋ ਕਿ ਮੋਹਨ ਇਹ ਸਾਰੇ ਕਦਮਾਂ ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਕਰਦਾ ਹੈ? ਕਿਰਪਾ ਕਰ ਕੇ ਹੇਠਾਂ ਦਿੱਤੇ ਵਿਕਲਪਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਸਭ ਤੋਂ ਉਚਿਤ ਇੱਕ ਵਿਕਲਪ ਚੁਣੋ।

ੳ. ਕਾਰਨ 1: ਲੂਣ ਪਾਉਣ ਨਾਲ ਨਿੰਬੂਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਪਾਣੀ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲਦਾ ਹੈ ਤਾਂਜੇ ਹਾਨੀਕਾਰਕ ਬੈਕਟੀਰੀਆ ਵਧ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ।

ਅ. ਕਾਰਨ 2: ਲੂਣ, ਲਾਲ ਮਿਰਚ ਅਤੇ ਕੈਰਮ ਦੇ ਬੀਜਾਂ ਦਾ ਸੁਮੇਲ ਇਸ ਦੇ ਉੱਲੀ ਵਾਧੇ ਨੂੰ ਰੋਕਦਾ ਹੈ।

ੲ. ਕਾਰਨ 3: ਸੂਰਜ ਦੀ ਰੋਸ਼ਨੀ ਉੱਲੀ ਅਤੇ ਖਮੀਰ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਨੂੰ ਰੋਕਦੀ ਹੈ ਜੋਕਿ ਅਚਾਰ ਖਰਾਬ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ

ਸ. ਕਾਰਨ 1 ਅਤੇ 3 ਸਹੀ ਹਨ।

ਹ. ਕਾਰਨ 2 ਅਤੇ 3 ਸਹੀ ਹਨ।

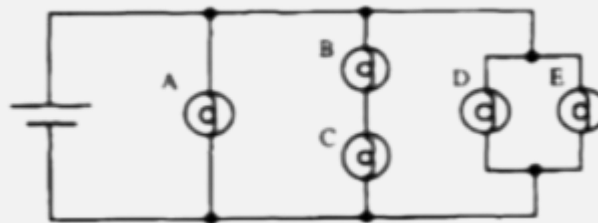
ਮੈਂ ਹੇਠਾਂ ਦਿੱਤੀ ਮਾਰਕਿੰਗ ਸਕੀਮ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ: ਚੋਣ ਸ ਲਈ 2 ਅੰਕ, ਚੋਣ ੳ ਜਾਂ ੲ ਲਈ 1 ਅੰਕ ਅਤੇ ਚੋਣ ਅ ਜਾਂ ਹ ਲਈ ਕੋਈ ਅੰਕ ਨਹੀਂ।

ਸਰਕਟ

ਮੈਂ ਪੱਧਰ 9 ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਾਉਂਦਾ ਹਾਂ। ਮੈਂ ਇੱਕ ਅਣਜਾਣ ਸਥਿਤੀ ਵਿੱਚ ਆਪਣੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੀ ਮੌਜੂਦਾ, ਵੋਲਟੇਜ, ਪ੍ਰਤੀਰੋਧ, ਊਰਜਾ, ਸਰਕਟਾਂ ਦੀ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਸਮਝ ਨੂੰ ਲਾਗੂ ਕਰਨ ਦੀ ਯੋਗਤਾ ਦਾ ਮੁਲਾਂਕਣ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਸਰਕਟਾਂ ਨੂੰ ਇੱਕ ਬਹੁਤ ਹੀ ਖਾਸ ਨੁਮਾਇੰਦਗੀ ਦੇ ਨਾਲ ਜੋੜਦੇ ਹਨ ਜੋ ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ ਪਾਠ-ਪੁਸਤਕਾਂ ਵਿੱਚ ਦੇਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਸਵਾਲ ਇੱਕ ਵੱਖਰੀ ਵਿਵਸਥਾ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਸਵਾਲ:

ਹੇਠਾਂ ਦਿੱਤੇ ਵਿਕਲਪਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਸਭ ਤੋਂ ਢੁਕਵੇਂ ਨੂੰ ਚੁਣ ਕੇ ਬਲਬਾਂ ਨੂੰ ਹੇਠਾਂ ਦਿੱਤੇ ਸਰਕਟ ਚਿੱਤਰ ਵਿੱਚ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਚਮਕ ਦੇ ਘਟਦੇ ਕ੍ਰਮ ਵਿੱਚ ਵਿਵਸਥਿਤ ਕਰੋ।

- a. $A=D=E>B=C$
- b. $B=C>A>D=E$
- c. $A>B=C>D=E$
- d. $A=B>C>D=E$

ਸਿਰਫ ਉਹ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਵਿਕਲਪ 1 ਨੂੰ ਚੁਣਿਆ ਸੀ, ਉਹ ਇਹਨਾਂ ਸੰਕਲਪਾਂ ਬਾਰੇ ਆਪਣੀ ਸਮਝ ਨੂੰ ਲਾਗੂ ਕਰਨ ਦੇ ਯੋਗ ਸਨ ਅਤੇ ਇਸ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਲਈ ਅੰਕ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੇ ਸਨ।

ਪ੍ਰਯੋਗ: ਗਰਮ ਕੰਟੇਨਰ

ਮੈਂ ਪੱਧਰ 7 ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਾਉਂਦਾ ਹਾਂ। ਮੈਨੂੰ ਸੰਕਲਪਿਕ ਸਮਝ, ਇਸ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਅਤੇ ਵਿਗਿਆਨਿਕ ਵਿਧੀ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਨ ਦੀ ਯੋਗਤਾ ਦੇਵਾਂ ਦੇ ਵਿਆਪਕ ਮੁਲਾਂਕਣ ਲਈ ਪ੍ਰਯੋਗ ਬਹੁਤ ਉਪਯੋਗੀ ਲੱਗਦੇ ਹਨ।

ਨਿਮਨਲਿਖਤ ਪ੍ਰਯੋਗ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੀ ਮਾਪ ਦੀ ਸਮਝ ਅਤੇ ਪਦਾਰਥ ਦੀਆਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ ਦੇ ਮੁਲਾਂਕਣ ਨੂੰ ਸਮਰੱਥ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ, ਖਾਸ ਤੌਰ 'ਤੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸੰਪਤੀ ਜੋ ਪ੍ਰਯੋਗ ਵਿੱਚ ਦੇਖੀ ਗਈ ਘਟਨਾ ਦਾ ਕਾਰਨ ਬਣ ਰਹੀ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਨੂੰ ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਵਧਾਉਣ ਦੀ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਯੋਗਤਾ ਨੂੰ ਸਮਰੱਥ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਵਿਗਿਆਨਿਕ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਸਾਜ਼ੋ-ਸਾਮਾਨ ਦੀ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਅਤੇ ਸਹੀ ਵਰਤੋਂ, ਅੰਕੜੇ ਇਕੱਤਰ ਕਰਨ ਅਤੇ ਵਿਆਖਿਆ, ਵਿਗਿਆਨਿਕ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦੀ ਪੁਸ਼ਟੀ ਅਤੇ ਨਿਰੀਖਣਾਂ ਅਤੇ ਸਿੱਟਿਆਂ ਦਾ ਸੰਚਾਰ ਵਰਗੇ ਹੁਨਰਾਂ ਦੇ ਮੁਲਾਂਕਣ ਨੂੰ ਵੀ ਸਮਰੱਥ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ।

ਗਰਮ ਕੰਟੇਨਰ ਗਤੀਵਿਧੀ

ਤੁਹਾਨੂੰ ਤਿੰਨ ਕੰਟੇਨਰ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤੇ ਗਏ ਹਨ: ਇੱਕ ਕਾਗਜ਼ ਦਾ ਕੱਪ, ਇੱਕ ਧਾਤ ਦਾ ਡੱਬਾ ਅਤੇ ਇੱਕ ਸਿਰੇਮਿਕ ਮੱਗ, ਤਿੰਨ ਥਰਮਾਮੀਟਰ ਅਤੇ ਇੱਕ ਸਟਾਪਵਾਚ।

ਤੁਹਾਡੀ ਚੁਣੌਤੀ ਇਹ ਨਿਰਧਾਰਿਤ ਕਰਨਾ ਹੈ ਕਿ ਤਿੰਨਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਕਿਹੜਾ ਕੰਟੇਨਰ ਇੱਕ ਗਰਮ ਪੀਣ ਵਾਲੇ ਪਦਾਰਥ ਨੂੰ ਵੱਧ ਤੋਂ ਵੱਧ ਸਮੇਂ ਲਈ ਗਰਮ ਰੱਖੇਗਾ। ਤੁਹਾਡਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਦਸ ਮਿੰਟ ਚੱਲੇਗਾ ਅਤੇ ਤੁਹਾਡੇ ਤੋਂ ਤੁਹਾਡੇ ਨਿਰੀਖਣਾਂ ਦਾ ਰਿਕਾਰਡ ਰੱਖਣ ਦੀ ਉਮੀਦ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਹਰ ਇੱਕ ਡੱਬੇ ਵਿੱਚ ਹੌਲੀ-ਹੌਲੀ ਇੱਕ ਥਰਮਾਮੀਟਰ ਰੱਖੋ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਅਧਿਆਪਕ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਹਰੇਕ ਵਿੱਚ ਗਰਮ ਪਾਣੀ ਪਾਉਣ ਲਈ ਕਹੋ। ਕੰਟੇਨਰ ਵਿੱਚ ਪਾਣੀ ਦੇ ਤਾਪਮਾਨ ਨੂੰ ਮਾਪੋ। ਫ਼ੈਸਲਾ ਕਰੋ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਆਪਣੇ ਅੰਕੜੇ ਕਿਵੇਂ ਇਕੱਠਾ ਕਰੋਗੇ ਅਤੇ ਇਸ ਨੂੰ ਸਾਰਨੀ ਵਿੱਚ ਕਿਵੇਂ ਰਿਕਾਰਡ ਕਰੋਗੇ। ਕਿਰਪਾ ਕਰ ਕੇ ਲੋੜ ਅਨੁਸਾਰ ਕਤਾਰਾਂ ਜੋੜੋ।

ਲੜੀ ਨੰ.	ਸਮਾਂ	ਕੱਪ ਓ	ਕੱਪ ਅ	ਕੱਪ ਏ

- 10 ਮਿੰਟਾਂ ਲਈ ਅੰਕੜੇ ਇਕੱਠੇ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਕਿਰਪਾ ਕਰ ਕੇ ਹੇਠਾਂ ਦਿੱਤੇ ਸਵਾਲਾਂ ਦੇ ਜਵਾਬ ਦਿਓ:
- ੳ. ਤੁਹਾਡੇ ਅੰਕੜਿਆਂ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ, ਕਿਹੜੇ ਕੰਟੇਨਰ ਨੇ 10 ਮਿੰਟਾਂ ਦੀ ਮਿਆਦ ਵਿੱਚ ਪਾਣੀ ਨੂੰ ਹੇਠਾਂ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਵੱਧ ਗਰਮ ਰੱਖਿਆ ਹੈ? ਤੁਹਾਡੇ ਖ਼ਿਆਲ ਵਿੱਚ ਇਸ ਦੇ ਕੀ ਕਾਰਨ ਹਨ?
- ਅ. ਤੁਹਾਡੇ ਖ਼ਿਆਲ ਵਿੱਚ ਆਈਸਕ੍ਰੀਮ ਨੂੰ ਠੰਢਾ ਰੱਖਣ ਲਈ ਕਿਹੜਾ ਕੰਟੇਨਰ ਸਭ ਤੋਂ ਵਧੀਆ ਹੋਵੇਗਾ? ਆਪਣੇ ਜਵਾਬ ਦੇ ਕਾਰਨ ਦੱਸੋ।

ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੇ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਨੂੰ ਪੱਧਰ ਦੇਣ ਲਈ ਹੇਠਾਂ ਦਿੱਤੇ ਮਾਪਦੰਡਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ:

ਮੁਲਾਂਕਣ ਲਈ ਮਾਪਦੰਡ	ਪੱਧਰ ਏ	ਪੱਧਰ ਅ	ਪੱਧਰ ਓ
ਸਾਜ਼ੋ-ਸਾਮਾਨ ਦੀ ਵਰਤੋਂ	ਥਰਮਾਮੀਟਰ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਸਹਾਇਤਾ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ।	ਥਰਮਾਮੀਟਰ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਨ ਵਿੱਚ ਸਹਾਇਤਾ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ।	ਥਰਮਾਮੀਟਰ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਮਦਦ ਦੇ ਸਹੀ ਅਤੇ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਢੰਗ ਨਾਲ ਕਰਦਾ ਹੈ।
ਅੰਕੜਿਆਂ ਦਾ ਹਿਸਾਬ-ਕਿਤਾਬ	10 ਮਿੰਟਾਂ ਦੇ ਸ਼ੁਰੂ ਅਤੇ ਅੰਤ ਵਿੱਚ ਡਾਟਾ ਰਿਕਾਰਡ ਕਰਦਾ ਹੈ।	ਮਨਮਾਨੇ ਅੰਤਰਾਲਾਂ 'ਤੇ 10 ਮਿੰਟਾਂ ਤੋਂ ਵੱਧ ਸਹੀ ਢੰਗ ਨਾਲ ਅੰਕੜੇ ਰਿਕਾਰਡ ਕਰਦਾ ਹੈ।	10 ਮਿੰਟਾਂ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰੀ-ਸੈੱਟ ਅੰਤਰਾਲਾਂ 'ਤੇ ਸਹੀ ਢੰਗ ਨਾਲ ਅੰਕੜੇ ਰਿਕਾਰਡ ਕਰਦਾ ਹੈ।
ਅੰਕੜਿਆਂ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ।	ਅੰਕੜਿਆਂ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਸਪਸ਼ਟ ਚੋਣ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਅਸਮਰੱਥ।	ਸਪਸ਼ਟੀਕਰਨ ਸਿਰਫ਼ ਚੁਣੇ ਹੋਏ ਕੰਟੇਨਰ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਅੰਕੜਿਆਂ 'ਤੇ ਕੇਂਦਰਿਤ ਹੈ।	ਵਿਆਖਿਆਵਾਂ ਅੰਕੜਿਆਂ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਚੁਣੇ ਗਏ ਕੰਟੇਨਰ ਦੇ ਦੂਜੇ ਦੋਵਾਂ ਨਾਲ ਤੁਲਨਾ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ।
ਸੰਕਲਪਿਕ ਸਮਝ ਦਾ ਉਪਯੋਗ	ਸਵਾਲਾਂ ਦੇ ਜਵਾਬ ਵਿੱਚ ਵਿਆਖਿਆ ਨੂੰ ਕੰਟੇਨਰ ਦੀਆਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਜੋੜਦਾ ਹੈ।	ਗਰਮ ਅਤੇ ਠੰਢਾ ਦੋਵਾਂ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਕੀਤੇ ਬਿਨਾਂ ਡੱਬਿਆਂ ਦੀਆਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ ਨੂੰ ਬਿਆਨ ਕਰਦਾ ਹੈ।	ਸਾਰੇ ਕੰਟੇਨਰਾਂ ਦੀਆਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ ਦੀ ਤੁਲਨਾ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸਵਾਲਾਂ ਦੇ ਜਵਾਬ ਵਿੱਚ ਦਲੀਲ ਨੂੰ ਗਰਮ ਅਤੇ ਠੰਢਾ ਦੋਵਾਂ ਲਈ ਵਧਾਉਂਦਾ ਹੈ।
ਸੰਚਾਰ	ਨਿਰੀਖਣਾਂ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਸਵਾਲਾਂ ਦਾ ਜਵਾਬ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸਪਸ਼ਟੀਕਰਨ ਪ੍ਰਦਾਨ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ।	ਸਹੀ ਵਿਗਿਆਨਿਕ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਲਿਖਤੀ ਵਿਆਖਿਆ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦਾ ਹੈ।	ਸਹੀ ਵਿਗਿਆਨਿਕ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਸਪਸ਼ਟੀਕਰਨ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨ ਲਈ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਕੰਟੇਨਰਾਂ ਲਈ ਸਮੇਂ ਅਤੇ ਤਾਪਮਾਨ

			ਵਿਚਕਾਰ ਸੰਬੰਧ ਦਿਖਾਉਣ ਲਈ ਇੱਕ ਵਿਜ਼ੂਅਲ ਪ੍ਰਤੀਨਿਧਤਾ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਦਾ ਹੈ।
--	--	--	---

ਅਧਿਆਇ-5

ਸਮਾਜਿਕ ਵਿਗਿਆਨ ਸਿੱਖਿਆ

ਸਮਾਜਿਕ ਵਿਗਿਆਨ ਮਨੁੱਖੀ ਸਮਾਜਾਂ ਦਾ ਵਿਵਸਥਿਤ ਅਤੇ ਵਿਗਿਆਨਿਕ ਅਧਿਐਨ ਹੈ ਜੋ ਵਿਅਕਤੀ ਅਤੇ ਸਮਾਜ, ਸਮਾਜਿਕ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਅਤੇ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਵਿਚਕਾਰ ਸੰਬੰਧਾਂ ਦੀ ਪੜਚੋਲ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਸ NCF ਵਿੱਚ, ਸਮਾਜਿਕ ਵਿਗਿਆਨ ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਮਨੁੱਖਤਾ ਦੀਆਂ ਉਹਨਾਂ ਸ਼ਾਖਾਵਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰਨ ਲਈ ਵੀ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਜੋ ਮਨੁੱਖੀ ਸਮਾਜ, ਸੱਭਿਆਚਾਰ, ਵਿਚਾਰਾਂ, ਰਚਨਾਵਾਂ, ਵਿਕਾਸ, ਅਤੀਤ ਅਤੇ ਵਰਤਮਾਨ ਵਿੱਚ ਕਾਰਜਾਂ ਦਾ ਵਧੇਰੇ ਗੁਣਾਤਮਿਕ ਅਧਿਐਨ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਸਮਾਜਿਕ ਵਿਗਿਆਨ ਸਿੱਖਿਆ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਉਸ ਸਮਾਜ ਬਾਰੇ ਜਾਣਨ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕਰਨਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਉਹ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਸਮਾਜ ਦੇ ਮੈਂਬਰ ਕਿਵੇਂ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਗੱਲਬਾਤ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਵਿਹਾਰ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਖਾਂਦੇ ਹਨ, ਬੋਲਦੇ ਹਨ, (ਅਤੇ ਕਿਹੜੀਆਂ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਵਿੱਚ) ਕਲਾ ਦੁਆਰਾ ਆਪਣੇ-ਆਪ ਨੂੰ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਉਹਨਾਂ ਪਰੰਪਰਾਵਾਂ ਦਾ ਪਾਲਣ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਕੱਪੜੇ ਉਹ ਪਹਿਨਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਇੱਛਾਵਾਂ। ਇਹ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਮੂਲ, ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਪੂਰਵਜਾਂ, ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰ, ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਗੁਆਂਢੀਆਂ ਅਤੇ ਨਤੀਜੇ ਵਜੋਂ, ਆਪਣੇ-ਆਪ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਵਿੱਚ ਵੀ ਮਦਦ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਸੋਸ਼ਲ ਸਾਇੰਸ ਸਿੱਖਿਆ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਲੋਕਾਂ ਨਾਲ ਜਾਣੂ ਕਰਵਾਉਂਦੀ ਹੈ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਉਹ ਕਦੇ ਨਹੀਂ ਮਿਲੇ, ਉਹ ਸਥਾਨ ਜਿੱਥੇ ਉਹ ਕਦੇ ਨਹੀਂ ਗਏ, ਕਹਾਣੀਆਂ ਜੋ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਕਦੇ ਨਹੀਂ ਸੁਣੀਆਂ ਅਤੇ ਨਵੇਂ ਵਿਚਾਰ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਕਦੇ ਕਲਪਨਾ ਵੀ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ, ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਦਾਇਰੇ ਨੂੰ ਫੈਲਾਉਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਦਿਮਾਗ ਨੂੰ ਨਵੀਆਂ ਸੰਭਾਵਨਾਵਾਂ ਵੱਲ ਖੋਲ੍ਹਦਾ ਹੈ। ਅੰਤ ਵਿੱਚ, ਸਮਾਜਿਕ ਵਿਗਿਆਨ ਸਿੱਖਿਆ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਦੇਸ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਅਗਾਂਹਵਧੂ ਭਾਵਨਾ ਨਾਲ, ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਤੌਰ 'ਤੇ, ਇੱਕ ਸਮਾਜ ਵਜੋਂ ਅਤੇ ਇੱਕ ਰਾਸ਼ਟਰ ਵਜੋਂ ਮਾਣ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕਰਦੀ ਹੈ।

ਸਕੂਲ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਵਿਸ਼ੇ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ, ਸਮਾਜਿਕ ਵਿਗਿਆਨ, ਇਤਿਹਾਸ, ਭੂਗੋਲ, ਨਾਗਰਿਕ ਸ਼ਾਸਤਰ, ਰਾਜਨੀਤੀ ਵਿਗਿਆਨ ਅਤੇ ਅਰਥ ਸ਼ਾਸਤਰ ਦੇ ਅਨੁਸ਼ਾਸਨਾਂ ਤੋਂ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਤੌਰ 'ਤੇ ਖਿੱਚਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਮਨੋਵਿਗਿਆਨ, ਮਾਨਵ-ਵਿਗਿਆਨ, ਫਿਲਾਸਫੀ, ਕਨੂੰਨ ਅਤੇ ਹੋਰਾਂ ਤੋਂ ਵੀ, ਜਿੱਥੇ ਢੁਕਵਾਂ ਹੈ, ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇੱਕ ਅੰਤਰ-ਅਨੁਸ਼ਾਸਨੀ ਸਮਝ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨਾ ਹੈ।

ਇਸ NCF ਵਿੱਚ ਸਮਾਜਿਕ ਵਿਗਿਆਨ ਦੇ ਅਧਿਐਨ ਲਈ ਪਹਿਲੇ ਅਨੁਸ਼ਾਸਨੀ ਗਿਆਨ ਵਿੱਚ ਜੜ੍ਹਾਂ ਵਾਲੇ ਇੱਕ ਅੰਤਰ-ਅਨੁਸ਼ਾਸਨੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਨੂੰ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨਾ ਹੈ ਜੋ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਦੀ ਸਮਾਜਿਕ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ ਦੀ ਸਮੁੱਚੀ ਸਮਝ ਨੂੰ ਵਧਾਉਂਦਾ ਹੈ।

ਸਮਾਜਿਕ ਵਿਗਿਆਨ ਪਹਿਲਾਂ ਮਿਡਲ ਪੱਧਰ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਵੱਖਰੇ ਵਿਸ਼ੇ ਵਜੋਂ ਪੜ੍ਹਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਪੜਾਅ ਵਿੱਚ, ਸਮਾਜਿਕ ਵਿਗਿਆਨ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਵੱਡੇ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਥੀਮੈਟਿਕ ਹੋਵੇਗਾ। ਹਰੇਕ ਥੀਮ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਇਤਿਹਾਸ, ਭੂਗੋਲ, ਰਾਜਨੀਤੀ ਸ਼ਾਸਤਰ, ਅਰਥ ਸ਼ਾਸਤਰ ਅਤੇ ਹੋਰ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਦੇ ਇੱਕ ਏਕੀਕ੍ਰਿਤ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਦੁਆਰਾ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇਗਾ, ਜਿੱਥੇ ਕਿ ਮਨੋਵਿਗਿਆਨ, ਦਰਸ਼ਨ, ਮਾਨਵਵਿਗਿਆਨ ਅਤੇ ਸਮਾਜ ਸ਼ਾਸਤਰ ਵਰਗੇ ਸੰਬੰਧਿਤ ਹਨ। ਨਾਲ ਹੀ, ਇਸ ਏਕੀਕ੍ਰਿਤ ਬਹੁ-ਅਨੁਸ਼ਾਸਨੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਵਾਲੇ ਹਰੇਕ ਅਜਿਹੇ ਥੀਮ ਦਾ ਸਥਾਨਿਕ, ਖੇਤਰੀ, ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ਵ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਅਧਿਐਨ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇਗਾ।

ਸੈਕੰਡਰੀ ਪੜਾਅ ਦੇ ਪੱਧਰ 9-10 ਵਿੱਚ, ਸਮਾਜਿਕ ਵਿਗਿਆਨ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਇਤਿਹਾਸ, ਭੂਗੋਲ, ਰਾਜਨੀਤੀ ਵਿਗਿਆਨ ਅਤੇ ਅਰਥ ਸ਼ਾਸਤਰ ਦੇ ਅਨੁਸ਼ਾਸਨਾਂ ਵਿੱਚ ਆਯੋਜਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਸੰਕਲਪਾਂ ਅਤੇ ਸਮੱਗਰੀ ਨੂੰ ਇਸ ਦੇ ਤਰੀਕਿਆਂ ਸਮੇਤ ਉਸ ਅਨੁਸ਼ਾਸਨ ਵਿੱਚ ਡੂੰਘਾਈ ਨਾਲ ਸਮਝ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨ ਲਈ ਚੁਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਹਾਲਾਂਕਿ, ਇਹਨਾਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸੰਕਲਪਾਂ ਜਾਂ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਦੇ ਵਿਸਤਾਰ ਦੇ ਪੱਧਰ 'ਤੇ, ਇਹ ਸੁਨਿਸ਼ਚਿਤ ਕਰਨ ਦੁਆਰਾ ਇੱਕ ਸੰਪੂਰਨ ਤਸਵੀਰ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਉਸੇ ਸੰਕਲਪ ਨੂੰ ਹੋਰ ਅਨੁਸ਼ਾਸਨਾਂ ਦੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਦੁਆਰਾ ਵੀ ਏਕੀਕ੍ਰਿਤ ਢੰਗ ਨਾਲ ਵਿਚਾਰਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਪਹਿਲੇ ਅਨੁਸ਼ਾਸਨੀ ਡੂੰਘਾਈ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ ਜਦੋਂਕਿ ਇੱਕ ਸੰਪੂਰਨ ਅੰਤਰ-ਅਨੁਸ਼ਾਸਨੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਨੂੰ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ।

ਪੱਧਰ 11-12 ਵਿੱਚ, ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਕੋਲ ਅਨੁਸ਼ਾਸਨਾਂ ਦੀ ਡੂੰਘਾਈ ਵਿੱਚ ਜਾਣ ਦਾ ਵਿਕਲਪ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜੋ ਉਹ ਸਮਾਜਿਕ ਵਿਗਿਆਨ, ਜਿਵੇਂਕਿ ਇਤਿਹਾਸ, ਭੂਗੋਲ, ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਵਿਗਿਆਨ, ਦਰਸ਼ਨ, ਅਰਥ ਸ਼ਾਸਤਰ, ਮਨੋਵਿਗਿਆਨ, ਸਮਾਜ ਸ਼ਾਸਤਰ ਅਤੇ ਮਾਨਵ ਵਿਗਿਆਨ ਨੂੰ ਬਣਾਉਣ ਵਾਲੇ ਅਨੁਸ਼ਾਸਨਾਂ ਦੀ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਵਿੱਚੋਂ ਚੁਣਦੇ ਹਨ। ਪੱਧਰ 11-12 ਨੂੰ ਭਾਗ-ਛ, ਅਧਿਆਇ-10 ਵਿੱਚ ਨਜਿੱਠਿਆ ਗਿਆ ਹੈ।

ਬਕਸਾ 5

ਜਦੋਂਕਿ ਪੂਰੇ NCF ਨੂੰ ਏਕੀਕ੍ਰਿਤ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਵਰਤਣ ਅਤੇ ਲਾਗੂ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ, ਇਹ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਅਧਿਆਇ ਨੂੰ NCF ਦਸਤਾਵੇਜ਼ ਦੇ ਭਾਗ-ਓ ਦੇ ਨਾਲ ਪੜ੍ਹਿਆ ਜਾਵੇ। ਇਸ ਅਧਿਆਇ ਵਿੱਚ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਦੇ ਉਦੇਸ਼ ਅਤੇ ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਮਿਆਰ ਭਾਗ-ਓ, ਅਧਿਆਇ-3 ਦੇ ਨਾਲ ਨਿਰੰਤਰਤਾ ਵਿੱਚ ਹਨ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਇਸ ਅਧਿਆਇ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖਿਆ ਸ਼ਾਸਤਰ, ਵਿਸ਼ਾ-ਵਸਤੂ, ਮੁਲਾਂਕਣ ਅਤੇ TLM ਦੇ ਭਾਗਾਂ ਨੂੰ ਭਾਗ-ਓ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਅਧਿਆਇ ਅਤੇ ਭਾਗਾਂ ਨਾਲ ਪੜ੍ਹਿਆ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਇਹਨਾਂ ਮਸਲਿਆਂ 'ਤੇ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਦੇ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਜੋ ਆਮ ਹੈ, ਉਸ ਨੂੰ ਭਾਗ-ਓ ਦੇ ਸੰਬੰਧਿਤ ਭਾਗਾਂ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਤੋਂ ਵੱਧ ਅਧਿਆਇ ਵਿੱਚ ਦੁਹਰਾਏ ਜਾਣ ਤੋਂ ਬਚਣ ਲਈ ਇਕੱਠਾ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਇਸ ਅਧਿਆਇ ਨੂੰ ਅਲੱਗ-ਥਲੱਗ ਪੜ੍ਹਨਾ ਇੱਕ ਅਧੂਰੀ ਤਸਵੀਰ ਨੂੰ ਵਿਅਕਤ ਕਰੇਗਾ।

ਭਾਗ 5.1

ਟੀਚੇ

ਸਮਾਜਿਕ ਵਿਗਿਆਨ ਮਨੁੱਖੀ ਸੰਸਾਰ ਅਤੇ ਇਸ ਦੇ ਕੰਮਕਾਜ ਦੀ ਇੱਕ ਏਕੀਕ੍ਰਿਤ ਸਮਝ ਨੂੰ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਭੂਮਿਕਾ ਅਦਾ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਸਮਾਜ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਨਿਰੰਤਰ ਸੁਧਾਰ ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਵਿੱਚ ਕੁਦਰਤ ਅਤੇ ਵਾਤਾਵਰਨ ਨਾਲ ਇਸ ਦੇ ਡੂੰਘੇ ਆਪਸੀ ਸੰਬੰਧ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ। ਇਸ ਵਿਸ਼ੇ ਦੇ ਅਧਿਐਨ ਵਿੱਚ, ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਮਨੁੱਖੀ ਸੰਸਾਰ ਨੂੰ ਵੇਖਣ ਅਤੇ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰਨ ਦੇ ਤਰੀਕੇ ਸਿੱਖਦੇ ਹਨ, ਜੋ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਜਿਉਣ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਇੱਕ ਸਮਾਜ ਦੇ ਮੈਂਬਰਾਂ ਵਜੋਂ ਵੀ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਸਮਾਜਿਕ ਵਿਗਿਆਨ ਕੁਝ ਕਦਰਾਂ-ਕੀਮਤਾਂ ਅਤੇ ਸੁਭਾਅ ਨੂੰ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਵੀ ਮਦਦ ਕਰਦਾ ਹੈ ਜੋ ਲੋਕਤੰਤਰੀ ਭਾਗੀਦਾਰੀ ਲਈ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹਨ: ਸ਼ਾਂਤੀ, ਸਦਭਾਵਨਾ, ਬਰਾਬਰੀ ਅਤੇ ਸਾਰਿਆਂ ਲਈ ਨਿਆਂ ਲਈ ਯਤਨਸ਼ੀਲ ਭਾਈਚਾਰਿਆਂ ਵਿੱਚ ਸਹਿਯੋਗ ਬਣਾਉਣਾ ਅਤੇ ਕਾਇਮ ਰੱਖਣਾ।

ਸਕੂਲਾਂ ਵਿੱਚ ਸਮਾਜਿਕ ਵਿਗਿਆਨ ਸਿੱਖਿਆ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ:

ੳ. ਇਹ ਸਮਝਣਾ ਕਿ ਸਮਾਜ ਕਿਵੇਂ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਹੈ: ਸਮਾਜਿਕ ਵਿਗਿਆਨ ਸਿੱਖਣਾ ਇਹ ਸਮਝਣ ਵੱਲ ਅਗਵਾਈ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕਿਵੇਂ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਇਤਿਹਾਸਿਕ, ਭੂਗੋਲਿਕ, ਸਮਾਜਿਕ, ਸੱਭਿਆਚਾਰਿਕ, ਆਰਥਿਕ, ਰਾਜਨੀਤਿਕ, ਵਾਤਾਵਰਨਿਕ ਅਤੇ ਹੋਰ ਕਾਰਕ ਆਪਸ ਵਿੱਚ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਇਸ ਬਾਰੇ ਜਾਗਰੂਕਤਾ ਅਤੇ ਸਮਝ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨਗੇ:

1. ਮਨੁੱਖੀ ਸੱਭਿਅਤਾ ਵਿੱਚ ਨਿਰੰਤਰਤਾ ਅਤੇ ਤਬਦੀਲੀ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਕਾਰਨ ਅਤੇ ਪ੍ਰਭਾਵ।
2. ਕੁਦਰਤ, ਕੁਦਰਤੀ ਸਰੋਤਾਂ ਅਤੇ ਮਨੁੱਖਾਂ ਵਿਚਕਾਰ ਆਪਸੀ ਤਾਲਮੇਲ, ਇਸ ਪਰਸਪਰ ਪ੍ਰਭਾਵ ਤੋਂ ਪੈਦਾ ਹੋਏ ਸਥਾਨਿਕ ਅਤੇ ਅਸਥਾਈ ਪੈਟਰਨਾਂ ਸਮੇਤ, ਮਨੁੱਖੀ ਜੀਵਨ 'ਤੇ ਇਸ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਅਤੇ ਕੁਦਰਤ 'ਤੇ ਮਨੁੱਖੀ ਗਤੀਵਿਧੀ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ।
3. ਸਮਾਜਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਸਮਾਜਾਂ, ਖੇਤਰਾਂ ਅਤੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰਾਂ ਵਿੱਚ ਲੋਕਾਂ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਅਭਿਆਸਾਂ ਵਿੱਚ ਸਾਂਝ ਅਤੇ ਵਿਭਿੰਨਤਾ।
4. ਵੱਖ-ਵੱਖ ਸਮਾਜਿਕ, ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਅਤੇ ਆਰਥਿਕ ਸੰਸਥਾਵਾਂ, ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ, ਕੰਮਕਾਜ ਅਤੇ ਅੱਜ ਤੱਕ ਸਮੇਂ ਦੇ ਨਾਲ ਪਰਿਵਰਤਨ।

ਅ. ਸਮਾਜਿਕ ਵਿਗਿਆਨ ਵਿੱਚ ਪੁੱਛਗਿੱਛ ਲਈ ਸਮਰੱਥਾ: ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਸਮਾਜਿਕ ਵਿਗਿਆਨ ਵਿੱਚ ਉਪਲਬਧ ਪੁੱਛਗਿੱਛ ਦੇ ਤਰੀਕਿਆਂ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਨ ਅਤੇ ਲਾਗੂ ਕਰਨ ਲਈ ਸਮਰੱਥਾ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨਗੇ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ:

1. ਕਈ ਸਰੋਤਾਂ ਰਾਹੀਂ ਸਬੂਤਾਂ ਦੀ ਸੋਰਸਿੰਗ, ਤਸਦੀਕ ਅਤੇ ਅੰਤਰ-ਪ੍ਰਮਾਣਿਤ ਕਰਨਾ, ਇਹਨਾਂ ਸਬੂਤਾਂ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰਨਾ ਅਤੇ ਇਕਸਾਰ ਬਿਰਤਾਂਤ ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ ਕਰਨਾ।
2. ਭੌਤਿਕ ਸੰਸਾਰ ਦੀਆਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ ਨੂੰ ਪਛਾਣਨਾ, ਸਥਾਨਿਕ ਅਤੇ ਅਸਥਾਈ ਪੈਟਰਨ, ਨਕਸ਼ਾ ਰੀਡਿੰਗ, ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਅਤੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਆਪਸ ਵਿੱਚ ਜੁੜੇ ਸੰਕਲਪਾਂ ਅਤੇ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ।
3. ਰਚਨਾਤਮਿਕ ਅਤੇ ਆਲੋਚਨਾਤਮਿਕ ਸੋਚ, ਸੂਚਿਤ ਰਾਏ ਬਣਾਉਣਾ, ਤਰਕਪੂਰਨ ਫ਼ੈਸਲੇ ਲੈਣ ਦਾ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਕਰਨਾ ਅਤੇ ਸਮੱਸਿਆ ਹੱਲ ਕਰਨ ਦਾ ਸੁਭਾਅ ਹੋਣਾ।
4. ਇਤਿਹਾਸਿਕ, ਭੂਗੋਲਿਕ, ਸੱਭਿਆਚਾਰਿਕ, ਆਰਥਿਕ, ਵਾਤਾਵਰਨਿਕ ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ-ਰਾਜਨੀਤਿਕ, ਵੱਖ-ਵੱਖ ਮੁੱਦਿਆਂ 'ਤੇ ਅੰਕੜੇ ਅਤੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਨੂੰ ਇਕੱਠਾ ਕਰਨਾ, ਸੰਗਠਿਤ ਕਰਨਾ, ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਕਰਨਾ ਅਤੇ ਪੇਸ਼ ਕਰਨਾ।
5. ਪੁੱਛ-ਪੜਤਾਲ ਦੇ ਇਹਨਾਂ ਤਰੀਕਿਆਂ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਸਮਾਜ ਦੀਆਂ ਸਮਕਾਲੀ ਚਿੰਤਾਵਾਂ ਲਈ ਸਾਰਥਿਕ ਜਵਾਬਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਸਤਾਵ ਕਰਨਾ।

ੲ. ਜੁੰਮੇਵਾਰ ਮਨੁੱਖ ਅਤੇ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾਉਣ ਵਾਲੇ ਨਾਗਰਿਕ: NEP 2020 ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ:

ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਤਰਕਸ਼ੀਲ ਸੋਚ ਅਤੇ ਕਾਰਜ ਕਰਨ ਦੇ ਸਮਰੱਥ ਚੰਗੇ ਮਨੁੱਖਾਂ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਕਰਨਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਦਇਆ ਅਤੇ ਹਮਦਰਦੀ, ਸਾਹਸ ਅਤੇ ਲਚਕੀਲਾਪਣ, ਵਿਗਿਆਨਿਕ ਸੁਭਾਅ ਅਤੇ ਰਚਨਾਤਮਿਕ ਕਲਪਨਾ, ਸਹੀ ਨੈਤਿਕ ਕਦਰਾਂ-ਕੀਮਤਾਂ ਹੋਣ। ਇਸ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਸਾਡੇ ਸੰਵਿਧਾਨ ਦੁਆਰਾ ਕਲਪਿਤ ਕੀਤੇ ਗਏ ਬਰਾਬਰ, ਸਮਾਵੇਸ਼ੀ ਅਤੇ ਬਹੁਵਚਨ ਸਮਾਜ ਦੇ ਨਿਰਮਾਣ ਲਈ ਰੁੱਝੇ ਹੋਏ, ਲਾਭਕਾਰੀ ਅਤੇ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾਉਣ ਵਾਲੇ ਨਾਗਰਿਕਾਂ ਨੂੰ ਪੈਦਾ ਕਰਨਾ ਹੈ।

[NEP 2020, ਪੰਨੇ 4-5]

ਸਮਾਜਿਕ ਵਿਗਿਆਨ ਸਕੂਲ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਦੇ ਅੰਦਰ ਗਿਆਨ, ਸਮਰੱਥਾਵਾਂ ਅਤੇ ਕਦਰਾਂ-ਕੀਮਤਾਂ ਅਤੇ ਸੁਭਾਅ ਨੂੰ ਸਮਰੱਥ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਇੱਕ ਵਿਲੱਖਣ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਜੋ NEP ਵਿੱਚ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਇਸ ਉਦੇਸ਼ ਲਈ ਵਚਨਬੱਧ ਹਨ।

ਭਾਗ 5.2

ਗਿਆਨ ਦਾ ਸੁਭਾਅ

ਸਮਾਜਿਕ ਵਿਗਿਆਨ ਦੇ ਗਿਆਨ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ ਨੂੰ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਮਝਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ:

ੳ. ਸਬੂਤ-ਆਧਾਰਿਤ, ਅਨੁਭਵੀ ਅਤੇ ਪ੍ਰਮਾਣਿਤ: ਸਮਾਜਿਕ ਵਿਗਿਆਨ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਮਾਣਿਕ ਗਿਆਨ ਜਾਂਚ ਦੇ ਪ੍ਰਵਾਨਿਤ ਮਾਪਦੰਡਾਂ ਅਤੇ ਸਬੂਤਾਂ ਦੀ ਪੁਸ਼ਟੀਕਰਨ 'ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਕਿਆਸਅਰਾਈਆਂ 'ਤੇ ਨਹੀਂ। ਪ੍ਰਮਾਣਿਕਤਾ ਸਬੂਤ ਦੇ ਕਈ ਸਰੋਤਾਂ ਦੀ ਪੁਸ਼ਟੀ 'ਤੇ ਆਧਾਰਿਤ ਹੈ ਜੋ ਕਈ ਰੂਪਾਂ ਵਿੱਚ ਉਪਲਬਧ ਹਨ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਮੌਖਿਕ ਬਿਰਤਾਂਤ ਅਤੇ ਪਰੰਪਰਾਵਾਂ, ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ

ਅਤੇ ਵਿਜ਼ੂਅਲ ਆਰਟਸ, ਸਾਹਿਤ, ਹੋਰ ਟੈਕਸਟ, ਪੁਰਾਤੱਤਵ ਅਤੇ ਹੋਰ ਕਲਾਤਮਿਕ ਚੀਜ਼ਾਂ, ਭੌਤਿਕ ਅਤੇ ਜੀਵ-ਵਿਗਿਆਨਿਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ, ਵਿਗਿਆਨਿਕ ਜਾਂਚ ਅਤੇ ਪ੍ਰਯੋਗ (ਕੁਦਰਤੀ ਅਤੇ ਸੰਚਾਲਿਤ ਦੋਵੇਂ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਖਗੋਲ-ਵਿਗਿਆਨ ਸੰਬੰਧੀ, ਜਲਵਾਯੂ ਅਤੇ ਭੁਚਾਲ ਸੰਬੰਧੀ ਵਰਤਾਰੇ ਜਾਂ ਕਾਰਬਨ ਡਾਇਆਕਸਾਈਡ) ਅਤੇ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਜੀਵਨ 'ਤੇ ਸੰਖਿਆਤਮਿਕ ਅਤੇ ਗੁਣਾਤਮਿਕ ਅੰਕੜੇ। ਕਈ ਸਰੋਤਾਂ ਨੂੰ ਆਦਰਸ਼ਿਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਪ੍ਰਮਾਣਿਤ ਸਬੂਤਾਂ ਨੂੰ ਪਾਰ ਕਰਨ ਲਈ ਵਰਤਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂਜੋ ਕਿਸੇ ਚੀਜ਼ ਨੂੰ ਸਹੀ ਅਤੇ ਪ੍ਰਮਾਣਿਕ ਬਣਾਇਆ ਜਾ ਸਕੇ; ਕਈ ਸਰੋਤਾਂ ਤੋਂ ਪ੍ਰਮਾਣਿਤ ਸਬੂਤ ਬਿਹਤਰ ਸਪਸ਼ਟੀਕਰਨ ਅਤੇ ਸਿੱਟੇ ਵੱਲ ਲੈ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਅ. ਸਮਾਜਿਕ ਵਿਗਿਆਨ ਅਕਸਰ ਵਿਆਖਿਆਤਮਿਕ ਹੁੰਦਾ ਹੈ: ਜਦੋਂਕਿ ਪ੍ਰਮਾਣਿਤ ਸਬੂਤ ਦੇ ਆਧਾਰ ਤੇ, ਸਮਾਜਿਕ ਵਿਗਿਆਨ ਫਿਰ ਵੀ ਵਿਆਖਿਆਤਮਿਕ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਮਨੁੱਖੀ ਸੁਭਾਅ ਅਤੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰਾਂ ਦੀ ਗਤੀਸ਼ੀਲਤਾ ਅਤੇ ਗੁੰਝਲਦਾਰਤਾ ਦੇ ਮੱਦੇਨਜ਼ਰ ਅਤੇ ਸਾਰੇ ਪਹਿਲੂਆਂ ਲਈ ਅਤੇ ਕਿਸੇ ਵੀ ਵਰਤਾਰੇ ਦੇ ਹਰ ਪੱਧਰ ਲਈ ਵਿਆਪਕ, ਸੰਪੂਰਨ ਸਬੂਤ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਅਸਲ ਰੁਕਾਵਟਾਂ, ਸਬੂਤਾਂ ਦਾ ਇੱਕੋ ਸਮੂਹ ਅਕਸਰ ਵੱਖ-ਵੱਖਰੀਆਂ ਵਿਆਖਿਆਵਾਂ ਲਈ ਉਧਾਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਵਧ ਰਹੇ ਸਬੂਤ ਦੀ ਤਾਕਤ ਆਖਰਕਾਰ ਇੱਕ ਖਾਸ ਵਿਆਖਿਆ ਦਾ ਸਮਰਥਨ ਕਰ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਹਾਲਾਂਕਿ, ਇਹ ਵਿਆਖਿਆਤਮਿਕ ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ ਸਮਾਜਿਕ ਵਿਗਿਆਨ ਨੂੰ ਇਸ ਦੇ ਦਾਅਵਿਆਂ ਵਿੱਚ ਅਵਿਸ਼ਵਾਸਯੋਗ ਜਾਂ ਮਨਮਾਨੀ ਨਹੀਂ ਬਣਾਉਂਦਾ, ਸਗੋਂ ਇੱਕ ਗਤੀਸ਼ੀਲ ਵਿਸ਼ਾ ਜੋ ਨਿਰੰਤਰ ਵਿਕਸਿਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਨਵੀਨਤਮ ਚੁਣੌਤੀਆਂ ਅਤੇ ਸਬੂਤਾਂ ਦਾ ਜਵਾਬ ਦਿੰਦਾ ਹੈ।

ਬ. ਸਮਾਜਿਕ ਵਿਗਿਆਨ ਮੁੱਲ ਨਾਲ ਭਰਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ: ਕਿਉਂਕਿ ਸਮਾਜਿਕ ਵਿਗਿਆਨ ਵਿਆਖਿਆਤਮਿਕ ਹੈ, ਇਹ ਦੁਭਾਸ਼ੀਏ ਦੇ ਮੁੱਲਾਂ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ਵ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਨੂੰ ਵੀ ਦਰਸਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਨਾ ਸਿਰਫ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਵਿਆਖਿਆਵਾਂ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਗਟ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜੋ ਪ੍ਰਮਾਣਿਤ ਸਬੂਤਾਂ ਦੇ ਇੱਕੋ ਸਮੂਹ ਤੋਂ ਲਏ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ, ਸਗੋਂ ਕਈ ਵਾਰ ਵਿਧੀ ਸੰਬੰਧੀ ਮੁੱਦਿਆਂ ਵਿੱਚ ਵੀ ਪ੍ਰਗਟ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂਕਿ ਸਬੂਤ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਕਿਸਮਾਂ ਦੇ ਸਰੋਤਾਂ ਨੂੰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਣ ਵਾਲਾ ਭਾਰ (ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ ਸਰਵੇਖਣ ਬਨਾਮ ਪ੍ਰਯੋਗ) ਅਤੇ ਕਿਹੜੇ ਸਵਾਲਾਂ ਦੇ ਜਵਾਬ ਲੱਭਣੇ ਹਨ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਇੱਕ ਵਿਸ਼ੇ ਦੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਵਿਗਿਆਨ ਦੇ ਅਧਿਐਨ ਵਿੱਚ, ਇਹ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਕਿ ਇੱਕ ਬਹੁਲਤਾ ਯੋਗ ਵਿਆਖਿਆਵਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ਾਮਲ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ, ਜੋਕਿ ਸਾਰੇ ਮਿਹਨਤੀ ਅਤੇ ਸਖ਼ਤ ਤਰੀਕਿਆਂ ਨਾਲ ਪਹੁੰਚੇ ਹਨ ਅਤੇ ਬਰੀਕੀ ਨਾਲ ਸਵਾਲਾਂ ਦੀ ਇੱਕ ਵਿਸਤ੍ਰਿਤ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਵੀ ਸ਼ਾਮਲ ਹੈ। ਸਮਾਜਿਕ ਵਿਗਿਆਨ ਦੀ ਇਸ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ ਦੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੀ ਜਾਗਰੂਕਤਾ ਵਿਕਸਿਤ ਕੀਤੀ ਜਾਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਲਈ, ਨਿਰੰਤਰ ਪੁੱਛਗਿੱਛ, ਅਸਥਾਈ ਸਪਸ਼ਟੀਕਰਨ ਅਤੇ ਸਿੱਟੇ ਕੱਢਣ ਦੇ ਸੁਭਾਅ ਨੂੰ ਅਤੇ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਮੁੱਲ ਦੇ ਨਿਰਣੇ ਤੋਂ ਬਚਣ ਲਈ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ਸ. ਸਮਾਜਿਕ ਪੁੱਛਗਿੱਛ: ਸਮਾਜਿਕ ਵਿਗਿਆਨ ਵਿੱਚ ਗਿਆਨ ਸਾਨੂੰ ਸਮਾਜਿਕ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਤੱਥਾਂ (ਮੁੱਲਾਂ, ਸੱਭਿਆਚਾਰਿਕ ਨਿਯਮਾਂ, ਸਮਾਜਿਕ ਢਾਂਚੇ) ਵਿਚਕਾਰ ਸੰਬੰਧਾਂ ਅਤੇ ਪਰਸਪਰ ਪ੍ਰਭਾਵ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕਰਦਾ ਹੈ; ਇਹ 'ਸਮਾਜਿਕ ਪੁੱਛਗਿੱਛ ਅਤੇ ਆਲੋਚਨਾਤਮਿਕਤਾ' ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਨੂੰ ਵੀ ਸਮਰੱਥ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ, ਦੂਜੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿੱਚ, ਉਹਨਾਂ ਸਵਾਲਾਂ ਅਤੇ ਮੁੱਦਿਆਂ ਦੇ ਜਵਾਬਾਂ ਦੀ ਮੰਗ ਕਰਦਾ ਹੈ ਜੋ ਸਮਾਜ ਨੂੰ ਸੁਧਾਰਨ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਸਮਾਜਿਕ ਵਿਗਿਆਨ ਦੇ ਇਸ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸੁਭਾਅ ਦੀ ਜਾਗਰੂਕਤਾ ਨੂੰ ਵੀ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਵਿੱਚ ਵਿਕਸਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ਹ. ਸਮਾਜਿਕ ਵਿਗਿਆਨ ਬਹੁ-ਅਨੁਸ਼ਾਸਨੀ ਹੈ ਅਤੇ ਇੱਕ ਅੰਤਰ-ਅਨੁਸ਼ਾਸਨੀ ਪਹੁੰਚ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ: ਇਹ ਮਨੁੱਖਾਂ ਅਤੇ ਮਨੁੱਖੀ ਸਮਾਜਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਣਾ ਇੱਕ ਗੁੰਝਲਦਾਰ ਕੰਮ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਲਈ ਭੂਗੋਲ, ਰਾਜਨੀਤੀ ਵਿਗਿਆਨ, ਇਤਿਹਾਸ, ਅਰਥ ਸ਼ਾਸਤਰ, ਸਮਾਜ ਸ਼ਾਸਤਰ, ਜਿਵੇਂਕਿ ਕਈ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਦੁਆਰਾ ਸੂਚਿਤ ਅਤੇ ਆਧਾਰਿਤ ਇੱਕ ਅੰਤਰ-ਅਨੁਸ਼ਾਸਨੀ ਪਹੁੰਚ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਮਾਨਵਵਿਗਿਆਨ, ਮਨੋਵਿਗਿਆਨ, ਦਰਸ਼ਨ, ਸੱਭਿਆਚਾਰ (ਸਾਹਿਤ, ਕਲਾ, ਪਰੰਪਰਾਵਾਂ ਸਮੇਤ) ਅਤੇ ਹੋਰ ਬਹੁਤ ਕੁਝ। ਵਿਹਾਰਿਕ ਉਦੇਸ਼ਾਂ ਲਈ, ਪੱਧਰ 10 ਤੱਕ, ਇਹਨਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਪਹਿਲੇ ਚਾਰ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਵਿੱਚ ਜਿਆਦਾਤਰ ਸਮਾਜਿਕ ਵਿਗਿਆਨ ਦਾ ਵਿਸ਼ਾ ਹੋਵੇਗਾ, ਜਦੋਂਕਿ ਦੂਜੇ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਦੇ ਸੰਬੰਧਿਤ ਅਤੇ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਯੋਗਦਾਨਾਂ ਨੂੰ ਖੁੰਝਾਇਆ ਨਹੀਂ ਜਾਵੇਗਾ। ਭੂਗੋਲ ਖੇਤਰ ਦੀਆਂ ਭੌਤਿਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਕੁਦਰਤੀ ਵਾਤਾਵਰਨ ਨਾਲ ਮਨੁੱਖੀ ਸੰਬੰਧਾਂ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਕਰਦਾ ਹੈ; ਇਤਿਹਾਸ ਮਨੁੱਖੀ ਜੀਵਨ ਦੇ ਅਤੀਤ ਤੋਂ ਵਰਤਮਾਨ ਤੱਕ ਨਿਰੰਤਰਤਾ ਅਤੇ ਤਬਦੀਲੀ ਦੀ ਯਾਤਰਾ ਦਾ ਪਤਾ ਲਗਾਉਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸਮਾਜ ਅਤੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕਰਨ ਵਾਲੀਆਂ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਘਟਨਾਵਾਂ; ਰਾਜਨੀਤੀ ਵਿਗਿਆਨ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਸਮਾਜਿਕ-ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਹੋਂਦ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਹੈ ਅਤੇ ਅਰਥ ਸ਼ਾਸਤਰ ਆਰਥਿਕ ਗਤੀਵਿਧੀ ਅਤੇ ਮਨੁੱਖਾਂ ਦੇ ਸਮਾਜਿਕ ਅਤੇ ਵਿਵਹਾਰਿਕ ਪਰਿਵਰਤਨਾਂ 'ਤੇ ਇਸ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਦਾ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਕ. ਸਮਾਜਿਕ ਵਿਗਿਆਨ ਸੰਦਰਭ ਪ੍ਰਤਿ ਸੰਵੇਦਨਸ਼ੀਲ ਹੈ: ਸਮਾਜਿਕ-ਸੱਭਿਆਚਾਰਿਕ ਮਾਨਤਾਵਾਂ ਅਤੇ ਕਦਰਾਂ-ਕੀਮਤਾਂ ਇਤਿਹਾਸਿਕ, ਸੱਭਿਆਚਾਰਿਕ, ਭੂਗੋਲਿਕ, ਆਰਥਿਕ ਅਤੇ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਸਮੇਤ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਸੰਦਰਭ ਦੇ ਅਧੀਨ ਹਨ। ਕਿਸੇ ਵੀ ਸਮਾਜ ਨੂੰ ਸੰਪੂਰਨ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਸਮਝਣ ਲਈ, ਸਮਾਜਿਕ ਵਿਗਿਆਨ, ਉਸ ਸਮੇਂ ਅਤੇ ਸਥਾਨ ਦੇ ਸੰਦਰਭ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਵਿੱਚ ਰੱਖਦੇ ਹੋਏ ਘਟਨਾਵਾਂ ਅਤੇ ਮੁੱਦਿਆਂ ਦਾ ਮੁਲਾਂਕਣ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਭਾਗ 5.3

ਮੌਜੂਦਾ ਚੁਣੌਤੀਆਂ

ਇਸ ਸਮੇਂ ਸਕੂਲਾਂ ਵਿੱਚ ਸਮਾਜਿਕ ਵਿਗਿਆਨ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਅਤੇ ਸਿੱਖਣ ਨੂੰ ਕੁਝ ਚੁਣੌਤੀਆਂ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰਨਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। NCF ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਯੋਜਨਾਬੱਧ ਢੰਗ ਨਾਲ ਹੱਲ ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਕੁਝ ਮੁੱਖ ਮੁੱਦੇ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹਨ:

- ੳ. ਸਮਾਜਿਕ ਵਿਗਿਆਨ ਨੂੰ ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ ਇੱਕ ਵਿਸ਼ੇ ਵਜੋਂ ਪੜ੍ਹਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜੋ **ਮੁੱਖ ਤੌਰ 'ਤੇ ਤੱਥਾਂ ਨੂੰ ਯਾਦ ਕਰਨ 'ਤੇ** ਕੇਂਦਰਿਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂਕਿ ਇਤਿਹਾਸ ਦੀਆਂ ਤਰੀਕਾਂ, ਵਿਸ਼ਵ ਭਰ ਵਿੱਚ ਭੂਗੋਲਿਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ ਦੇ ਨਾਮ, ਬੁਨਿਆਦੀ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਅਤੇ ਕਰਤਵਾਂ ਦੀ ਸੂਚੀ ਅਤੇ ਆਰਥਿਕ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਦੇ ਨਾਮਕਰਨ। ਸਮਾਜ ਵਿਗਿਆਨ ਦੇ ਕਲਾਸਰੂਮਾਂ ਵਿੱਚ ਧਾਰਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਣ, ਚਰਚਾ ਕਰਨ ਅਤੇ ਪ੍ਰਸੰਸਾ ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਅਕਸਰ ਗਾਇਬ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਹ, ਬਦਲੇ ਵਿੱਚ, ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੀ ਵਿਸ਼ੇ ਵਿੱਚ ਦਿਲਚਸਪੀ ਗੁਆ ਦਿੰਦਾ ਹੈ।
- ਅ. ਸਮਾਜਿਕ ਵਿਗਿਆਨ ਨੂੰ ਅਕਸਰ ਇਤਿਹਾਸ, ਭੂਗੋਲ, ਰਾਜਨੀਤੀ ਸ਼ਾਸਤਰ ਅਤੇ ਅਰਥ ਸ਼ਾਸਤਰ ਦੇ **ਵਾਟਰਟਾਈਟ ਕੰਪਾਰਮੈਂਟਾਂ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਹੀ ਸਖ਼ਤ ਢੰਗ ਨਾਲ ਵੰਡਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ**। ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਘੱਟ ਹੀ ਕਿਸੇ ਖ਼ਾਸ ਸਮਾਜਿਕ ਵਰਤਾਰੇ ਦੇ ਨਾਲ ਵਿਆਪਕ ਰੁਝੇਵਿਆਂ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸਿਰਫ਼ ਇੱਕ ਅਨੁਸ਼ਾਸਨ ਦੀ ਨਜ਼ਰ ਦੁਆਰਾ ਇਸ ਨੂੰ ਵੇਖਣਾ ਸਿੱਖਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਲਈ, ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਸਮਾਜ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਲਈ ਲੁੜੀਂਦੀ ਅੰਤਰ-ਅਨੁਸ਼ਾਸਨੀ ਸੋਚ ਅਕਸਰ ਵਿਕਸਿਤ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।
- ੲ. ਅਧਿਆਇ ਵਿਚਲੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦਾ ਅਕਸਰ ਕਲਾਸਰੂਮ ਵਿੱਚ ਲੈਣ-ਦੇਣ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਦਾ **ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਨਾਲ ਬਹੁਤ ਘੱਟ ਜਾਂ ਕੋਈ ਸੰਬੰਧ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ** ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਵਿਸ਼ੇ ਨੂੰ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਲਈ ਢੁਕਵਾਂ ਜਾਂ ਦਿਲਚਸਪ ਨਹੀਂ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ, ਇਸ ਲਈ ਇਹ ਅਕਸਰ ਬੋਰਿੰਗ, ਪੈਸਿਵ ਜਾਂ ਗ਼ੈਰ-ਸੰਬੰਧਿਤ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।
- ੳ. ਕੁਝ ਕਿਤਾਬਾਂ (ਪਾਠ-ਪੁਸਤਕਾਂ ਸਮੇਤ) ਵਿੱਚ ਸਮੱਗਰੀ ਕਦੇ-ਕਦੇ **ਪ੍ਰਮਾਣਿਤ ਸਬੂਤਾਂ 'ਤੇ ਆਧਾਰਿਤ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ** ਹੈ ਅਤੇ ਇਹ ਨਾਕਾਫ਼ੀ ਪੁੱਛਗਿੱਛ, ਇੱਕਤਰਫ਼ਾ ਵਿਆਖਿਆਵਾਂ, ਫਸੇ ਹੋਏ ਰੂੜੀਵਾਦ ਜਾਂ ਖ਼ਾਸ ਪੱਖਪਾਤਾਂ ਤੋਂ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਭਾਗ 5.4

ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਮਿਆਰ

ਸਮਾਜਿਕ ਵਿਗਿਆਨ ਇੱਕ ਵੱਖਰੇ ਵਿਸ਼ੇ ਵਜੋਂ ਮਿਡਲ ਪੱਧਰ ਤੋਂ ਸ਼ੁਰੂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਪ੍ਰੈਪਰੇਟਰੀ ਪੱਧਰ ਵਿੱਚ ਬਣਾਈਆਂ ਗਈਆਂ ਸਮਰੱਥਾਵਾਂ 'ਤੇ ਨਿਰਮਾਣ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਮੁੱਖ ਤੌਰ 'ਤੇ 'ਸਾਡੇ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਦੀ ਦੁਨੀਆ' ਦੇ ਅਧਿਐਨ ਦੁਆਰਾ। ਮਿਡਲ ਪੱਧਰ ਵਿੱਚ ਨਿਰੀਖਣ, ਅੰਕੜੇ ਇਕੱਠਾ ਕਰਨ ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਜੀਵਨ ਦੀ ਬੁਨਿਆਦੀ ਸਮਝ ਦੀਆਂ ਇਹ ਆਮ ਸਮਰੱਥਾਵਾਂ ਨੂੰ ਸਮਾਜਿਕ ਵਿਗਿਆਨ ਦੇ ਅੰਦਰ ਸੰਕਲਪਿਕ ਬਣਤਰਾਂ ਦੀ ਪੁੱਛਗਿੱਛ ਅਤੇ ਸਮਝ ਦੇ ਤਰੀਕਿਆਂ ਨੂੰ ਸਮਰੱਥ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਹੋਰ ਤਿੱਖਾ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਜਦੋਂਕਿ ਮਿਡਲ ਪੱਧਰ ਵਿੱਚ ਸਮਝ ਅਤੇ ਸਮਰੱਥਾ ਨੂੰ ਏਕੀਕ੍ਰਿਤ ਢੰਗ ਨਾਲ ਵਿਕਸਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਸੈਕੰਡਰੀ ਪੜ੍ਹਾਅ (ਪੱਧਰ 9-10) ਵਿੱਚ, ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਇਤਿਹਾਸ, ਭੂਗੋਲ, ਅਰਥ ਸ਼ਾਸਤਰ ਅਤੇ ਰਾਜਨੀਤੀ ਵਿਗਿਆਨ ਦੇ ਅਨੁਸ਼ਾਸਨੀ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਵਧੇਰੇ ਰਸਮੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਦਾਖ਼ਲ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸਮਾਜਿਕ ਵਿਗਿਆਨ ਦੀਆਂ ਵਿਧੀਆਂ ਅਤੇ ਧਾਰਨਾਵਾਂ ਦੋਵਾਂ ਵਿੱਚ ਅਨੁਸ਼ਾਸਨੀ ਕਠੋਰਤਾ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨ ਦੇ ਯੋਗ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਇੱਕ ਅਨੁਸ਼ਾਸਨ ਦੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਵਿਗਿਆਨ ਦਾ ਢੁਕਵਾਂ ਐਕਸਪੋਜ਼ਰ ਮਿਲਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਸਮਝ ਨਾਲ, ਉਹ ਪੱਧਰ 11-12 ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾ ਦੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਵਿਗਿਆਨ ਨੂੰ ਅੱਗੇ ਵਧਾਉਣ ਬਾਰੇ ਸੂਚਿਤ ਚੋਣਾਂ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ।

5.4.1 ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਦੇ ਟੀਚੇ ਅਤੇ ਯੋਗਤਾਵਾਂ

5.4.1.1 ਮਿਡਲ ਪੱਧਰ

<p>CG-1</p> <p>ਮਨੁੱਖੀ ਜੀਵਨ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਪਹਿਲੂਆਂ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਸਰੋਤਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਦਾ ਅਤੇ ਅਰਥਪੂਰਨ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p>	<p>C-1.1 ਮਨੁੱਖੀ ਜੀਵਨ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸਿਕ, ਸੱਭਿਆਚਾਰਿਕ, ਭੂਗੋਲਿਕ ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ-ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਪਹਿਲੂਆਂ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਲਈ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦੇ ਕਈ ਸਰੋਤਾਂ (ਪ੍ਰਾਇਮਰੀ ਅਤੇ ਸੈਕੰਡਰੀ) ਨੂੰ ਇਕੱਠਾ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p> <p>C-1.2 ਟੈਕਸਟ, ਟੇਬਲ, ਚਾਰਟ, ਚਿੱਤਰਾਂ ਅਤੇ ਨਕਸ਼ਿਆਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਮਨੁੱਖੀ ਜੀਵਨ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਪਹਿਲੂਆਂ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਅੰਕੜਿਆਂ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦਾ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p>
<p>CG-2</p> <p>ਮਨੁੱਖੀ ਸੱਭਿਆਚਾਰਾਂ ਵਿੱਚ ਨਿਰੰਤਰਤਾ ਅਤੇ ਤਬਦੀਲੀ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਸੰਦਰਭ ਅਤੇ ਕੁਝ ਇਤਿਹਾਸਿਕ ਐਪੀਸੋਡਾਂ ਤੋਂ ਖਾਸ ਉਦਾਹਰਨਾਂ ਦੁਆਰਾ ਖੋਜਦਾ ਹੈ।</p>	<p>C-2.1 ਅਤੀਤ ਵਿੱਚ ਵੱਡੇ ਪਰਿਵਰਤਨਾਂ ਅਤੇ ਸਮਾਜ ਉੱਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p> <p>C-2.2 ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਵੱਡੇ ਪਰਿਵਰਤਨਾਂ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ, ਮਨੁੱਖੀ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਕੁਝ ਵਿਸ਼ਵਾਸਾਂ, ਸੰਬੰਧਾਂ, ਅਭਿਆਸਾਂ ਅਤੇ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਦੇ ਨਿਰੰਤਰ ਪ੍ਰਚਲਨ ਦੇ ਤੱਤਾਂ ਨੂੰ ਪਛਾਣਦਾ ਹੈ।</p>
<p>CG-3</p> <p>ਵੱਖ-ਵੱਖ ਸਮਾਜਿਕ ਅਤੇ ਇਤਿਹਾਸਿਕ ਘਟਨਾਵਾਂ ਜਾਂ ਕਿੱਸਿਆਂ ਦੇ ਕਾਰਨਾਂ ਅਤੇ ਪ੍ਰਭਾਵਾਂ ਵਿਚਕਾਰ ਸੰਬੰਧ ਖਿੱਚਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਮਨੁੱਖੀ ਜੀਵਨ 'ਤੇ ਸਮੁੱਚੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਨਾਲ ਜੋੜਦਾ ਹੈ।</p>	<p>C-3.1 ਸ਼ੁਰੂਆਤੀ ਮਨੁੱਖੀ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਖ਼ਾਨਾਬਦੋਸ਼ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਸਥਾਈ ਜੀਵਨ ਅਤੇ ਸ਼ੁਰੂਆਤੀ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਤੱਕ (ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਦਾ ਉਭਾਰ, ਖਾਣ-ਪੀਣ ਦੀਆਂ ਆਦਤਾਂ ਵਿੱਚ ਬਦਲਾਅ, ਉਸਾਰੀ, ਅਵਾਜਾਈ, ਮਿੱਟੀ ਦੇ ਬਰਤਨ, ਧਾਤੂ ਵਿਗਿਆਨ ਵਰਗੀਆਂ ਬੁਨਿਆਦੀ ਤਕਨੀਕਾਂ) ਅਤੇ ਮਨੁੱਖ ਨਿਵਾਸ, ਪਰਿਵਾਰਿਕ ਬਣਤਰ ਅਤੇ ਸੰਬੰਧਾਂ, ਕੰਮ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ, ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਸਮਾਜਿਕ-ਸੱਭਿਆਚਾਰਿਕ ਵਿਸ਼ਵਾਸਾਂ ਅਤੇ ਸੰਕਲਪਾਂ (ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ ਅਹਿੰਸਾ ਅਤੇ ਵੱਡੇ ਯੁੱਧਾਂ ਜਾਂ ਹਮਲਿਆਂ ਦਾ ਨਤੀਜਾ) ਵਿੱਚ ਪਰਿਵਰਤਨਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਦਾ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਜਿਸ ਨੇ ਮਨੁੱਖੀ ਸਮਾਜਾਂ ਨੂੰ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਤੌਰ 'ਤੇ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕੀਤਾ ਸੀ।</p> <p>C-3.2 ਸਮਾਜਿਕ ਸਮੂਹਾਂ ਅਤੇ ਭਾਈਚਾਰਿਆਂ ਵਿੱਚ, ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਅਤੇ ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਹੋਰ ਹਿੱਸਿਆਂ ਵਿੱਚ ਅਤੇ ਮਨੁੱਖੀ ਸਮਾਜਾਂ ਉੱਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਸਦਭਾਵਨਾ ਅਤੇ ਸੰਘਰਸ਼ ਦੇ ਕਾਰਨਾਂ ਦੀ ਪਛਾਣ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p>
<p>CG-4</p> <p>ਸਮਾਜਿਕ, ਸੱਭਿਆਚਾਰਿਕ ਅਤੇ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਦੇ ਕੰਮਕਾਜ ਅਤੇ ਸਮਾਜ 'ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਨੂੰ ਸਮਝਦਾ ਹੈ, ਵਿਅਕਤੀ ਅਤੇ ਸਮੂਹਾਂ ਦੁਆਰਾ ਇਹਨਾਂ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਨੂੰ ਅਕਾਰ ਦੇਣ ਦੇ ਤਰੀਕੇ ਨੂੰ ਸਮਝਦਾ ਹੈ।</p>	<p>C-4.1 ਆਪਣੇ ਆਸ-ਪਾਸ ਅਤੇ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਸਮਾਜਿਕ, ਸੱਭਿਆਚਾਰਿਕ, ਆਰਥਿਕ ਅਤੇ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਬਾਰੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਇਕੱਠੀ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਸੰਗਠਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਮਨੁੱਖੀ ਸਮਾਜ ਲਈ ਇਸ ਦੀ ਮਹੱਤਤਾ ਨੂੰ ਸਮਝਦਾ ਹੈ।</p> <p>C-4.1 ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ ਕਿਸੇ ਵਿਅਕਤੀ/ਸਮੂਹ/ਸਮਾਜ 'ਤੇ ਸਮਾਜਿਕ, ਸੱਭਿਆਚਾਰਿਕ ਅਤੇ ਸਿਆਸੀ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਦਾ ਮੁਲਾਂਕਣ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p>
<p>CG-5</p> <p>ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਅਸਮਾਨਤਾ ਅਤੇ ਪੱਖਪਾਤ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਰੂਪਾਂ ਨੂੰ</p>	<p>C-5.1 ਕਿਸੇ ਦੇ ਆਪਣੇ ਪਰਿਵਾਰ, ਇਲਾਕੇ, ਖੇਤਰ ਅਤੇ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ਵ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਅਸਮਾਨਤਾ, ਪੱਖਪਾਤ ਅਤੇ ਵਿਤਕਰੇ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਰੂਪਾਂ ਦੀ ਪਛਾਣ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਵਿਆਖਿਆ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸਵਾਲ ਉਠਾਉਂਦਾ ਹੈ।</p>

<p>ਸਮਝਦਾ ਹੈ, ਇੱਕ ਪਰਿਵਾਰ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਲੋਕਾਂ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਇੱਕ ਸਮੁਦਾਇ/ਖੇਤਰੀ/ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪੱਧਰ ਤੱਕ ਅਤੇ ਇਹਨਾਂ ਮੁੱਦਿਆਂ ਨੂੰ ਹੱਲ ਕਰਨ ਲਈ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਪੱਧਰਾਂ 'ਤੇ ਪਹਿਲਕਦਮੀਆਂ ਅਤੇ ਜਤਨਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਸਮਝਦਾ ਹੈ।</p>	<p>C-5.2 ਵੱਖ-ਵੱਖ (ਸਮਾਜਿਕ, ਸੱਭਿਆਚਾਰਿਕ, ਆਰਥਿਕ ਅਤੇ ਰਾਜਨੀਤਿਕ) ਵਿਧੀਆਂ ਅਤੇ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਦੁਆਰਾ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਪੱਧਰਾਂ 'ਤੇ ਕੀਤੇ ਜਾ ਰਹੇ ਜਤਨਾਂ ਦੀ ਪਛਾਣ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਵਿਆਖਿਆ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਪ੍ਰਸੰਸਾ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸਮਾਨਤਾ, ਸਮਾਵੇਸ਼ ਅਤੇ ਨਿਆਂ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਵਿਅਕਤੀ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਹੱਲ ਕਰਨ ਲਈ ਕੀ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ।</p>
<p>CG-6</p> <p>ਸਰੋਤਾਂ ਦੀ ਸਥਾਨਿਕ ਵੰਡ (ਸਥਾਨਿਕ ਤੋਂ ਗਲੋਬਲ ਤੱਕ), ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਸੰਭਾਲ, ਕੁਦਰਤੀ ਵਰਤਾਰੇ ਅਤੇ ਮਨੁੱਖੀ ਜੀਵਨ ਵਿਚਕਾਰ ਅੰਤਰ-ਨਿਰਭਰਤਾ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਵਾਤਾਵਰਨ ਅਤੇ ਹੋਰ ਪ੍ਰਭਾਵਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਦਾ ਹੈ।</p>	<p>C-6.1 ਮੁੱਖ ਕੁਦਰਤੀ ਵਰਤਾਰੇ, ਜਿਵੇਂਕਿ ਜਲਵਾਯੂ, ਮੌਸਮ, ਸਮੁੰਦਰੀ ਚੱਕਰ, ਮਿੱਟੀ ਦੀ ਬਣਤਰ, ਨਦੀਆਂ ਦੇ ਵਹਾਅ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸਥਾਨਿਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਕਿਵੇਂ ਵੰਡਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p> <p>C-6.2 ਭੂਗੋਲ ਵਿੱਚ ਪਾਣੀ, ਖੇਤੀਬਾੜੀ, ਕੱਚੇ ਮਾਲ ਅਤੇ ਸੇਵਾਵਾਂ ਵਰਗੇ ਸਰੋਤਾਂ ਦੀ ਵੰਡ ਦੀ ਪਛਾਣ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p> <p>C-6.3 ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਸੰਭਾਲ ਅਤੇ ਸਥਿਰਤਾ ਪ੍ਰਤਿ ਭਾਰਤੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣਾਂ ਅਤੇ ਜਤਨਾਂ ਦਾ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਦੇ ਮਹੱਤਵ ਦੀ ਵਕਾਲਤ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਗਲੋਬਲ ਜਲਵਾਯੂ ਪਰਿਵਰਤਨ ਦੇ ਸੰਦਰਭ ਵਿੱਚ ਇਹਨਾਂ ਦਿਸ਼ਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਹੋਰ ਕੀ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ, ਦਾ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p> <p>C-6.4 ਵੱਖ-ਵੱਖ ਕਿਸਮਾਂ ਦੇ ਭੂਮੀ ਰੂਪਾਂ, ਸਰੋਤਾਂ ਦੀ ਉਪਲਬਧਤਾ, ਮੌਸਮੀ ਸਥਿਤੀਆਂ ਅਤੇ ਪਰਿਵਰਤਨਾਂ (ਸਥਾਨਿਕ, ਖੇਤਰੀ, ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਅਤੇ ਗਲੋਬਲ ਸੰਦਰਭਾਂ ਵਿੱਚ) ਨਾਲ ਰੇਜ਼ੀ-ਰੋਟੀ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਪੈਟਰਨਾਂ ਦੀ ਹੋਂਦ ਨੂੰ ਜੋੜਦਾ ਹੈ।</p>
<p>CG-7</p> <p>(ੳ) ਭਾਰਤ ਦੇ ਅਮੀਰ ਅਤੀਤ ਅਤੇ ਵਰਤਮਾਨ ਨੂੰ ਸਮਝ ਕੇ ਇੰਡੀਅਨ (ਭਾਰਤੀ) ਹੋਣ ਦੇ ਮਹੱਤਵ ਅਤੇ ਅਰਥ ਦੀ ਸ਼ਲਾਘਾ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਵਿਭਿੰਨਤਾ, ਬਹੁਲਵਾਦ, ਵਿਰਾਸਤ, ਪਰੰਪਰਾਵਾਂ, ਸਾਹਿਤ, ਕਲਾ, ਆਰਕੀਟੈਕਚਰ, ਦਰਸ਼ਨ, ਦਵਾਈ, ਵਿਗਿਆਨ ਅਤੇ ਹੋਰ ਯੋਗਦਾਨਾਂ ਵਿੱਚ ਮਨੁੱਖਤਾ ਲਈ ਸ਼ਾਨਦਾਰ ਸੱਭਿਆਚਾਰਿਕ ਏਕਤਾ ਸ਼ਾਮਲ ਹੈ। ਅਤੇ</p> <p>(ਅ) ਭਾਰਤ ਦੀ ਭੂਗੋਲਿਕ ਵਿਭਿੰਨਤਾ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਹੋਰ ਏਕੀਕ੍ਰਿਤ ਕਾਰਕ</p>	<p>C-7.1 ਇਸ ਦੇ ਅਮੀਰ ਅਤੇ ਵਿਭਿੰਨ ਸੱਭਿਆਚਾਰਿਕ ਤੱਤਾਂ, ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ, ਕਲਾ, ਦਾਰਸ਼ਨਿਕ ਵਿਚਾਰਾਂ, ਕਦਰਾਂ-ਕੀਮਤਾਂ, ਕੱਪੜਿਆਂ, ਪਕਵਾਨਾਂ, ਪਰੰਪਰਾਵਾਂ, ਤਿਉਹਾਰਾਂ, ਵਪਾਰ, ਵਣਜ, ਆਯੁਰਵੇਦ ਅਤੇ ਯੋਗਾ ਸਮੇਤ ਸਿਹਤ ਅਭਿਆਸਾਂ ਵਿੱਚ ਸਮਾਨਤਾਵਾਂ ਨੂੰ ਮਾਨਤਾ ਦੇ ਕੇ ਵਿਭਿੰਨਤਾ ਵਿੱਚ ਭਾਰਤ ਦੀ ਏਕਤਾ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p> <p>C-7.2 ਪੱਛਮ ਵਿੱਚ ਅਰਧ-ਸੁੱਕੇ ਖੇਤਰ ਅਤੇ ਉੱਤਰ-ਪੂਰਬ ਵਿੱਚ ਭਾਰੀ ਮੀਂਹ ਵਾਲੇ ਖੇਤਰਾਂ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਦੱਖਣ ਵਿੱਚ ਲੰਮੇ ਤੱਟਵਰਤੀ ਖੇਤਰਾਂ ਅਤੇ ਉੱਤਰ ਵਿੱਚ ਬਰਫ ਨਾਲ ਢੱਕੇ ਪਹਾੜਾਂ ਤੱਕ, ਭਾਰਤੀ ਭੂਮੀ ਖੇਤਰ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਦੇਸ ਦੀ ਅਮੀਰ ਜੈਵ-ਵਿਭਿੰਨਤਾ ਦੀ ਭੂਗੋਲਿਕ ਵਿਭਿੰਨਤਾ ਦੀ ਖੋਜ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p> <p>C-7.3 ਭਾਈਚਾਰਿਆਂ ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਸਮੂਹਾਂ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਣ ਦੀ ਭਾਰਤ ਦੀ ਪਰੰਪਰਾ ਦੀ ਸ਼ਲਾਘਾ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਦੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰਿਕ ਤੱਤਾਂ ਦੁਆਰਾ ਵਿਸ਼ਵ ਦੇ ਵਿਸ਼ਾਲ ਹਿੱਸਿਆਂ ਵਿੱਚ ਇਸ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਦੀ ਸ਼ਲਾਘਾ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p>
<p>CG-8</p> <p>ਭਾਰਤ ਦੇ ਸੰਵਿਧਾਨ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਨੂੰ ਸਮਝਦਾ ਅਤੇ ਪ੍ਰਸੰਸਾ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਭਾਰਤੀ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਲੋਕਤੰਤਰੀ ਕਦਰਾਂ-ਕੀਮਤਾਂ ਨੂੰ</p>	<p>C-8.1 ਪਿਛਲੀਆਂ ਕੁਝ ਸਦੀਆਂ ਦੌਰਾਨ ਕਿਸੇ ਵੀ ਦੇਸ ਲਈ ਸੰਵਿਧਾਨ, ਖਾਸ ਕਰ ਕੇ ਭਾਰਤ ਵਰਗੇ ਦੇਸ ਵਿੱਚ ਅਤੇ ਇਸ ਦੇ ਡੂੰਘੇ ਉਦੇਸ਼ਾਂ ਦੀ ਲੋੜ ਨੂੰ ਸਮਝਦਾ ਹੈ।</p> <p>C-8.2 ਭਾਰਤੀ ਸੰਵਿਧਾਨ ਦੇ ਗਠਨ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਭਾਰਤੀ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਅੰਦੋਲਨ ਦੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਅਤੇ ਆਦਰਸ਼ਾਂ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ</p>

<p>ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰਨ ਲਈ ਇਸ ਦੀ ਮਹੱਤਤਾ ਨੂੰ ਬਰਕਰਾਰ ਰੱਖਦਾ ਹੈ।</p>	<p>C-8.3 ਭਾਰਤ ਦੀ ਸੱਭਿਆਤਾਤਮਿਕ ਵਿਰਾਸਤ ਤੋਂ ਲਏ ਗਏ ਵਿਚਾਰਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਦਾ ਹੈ। ਸਥਾਨਿਕ ਸਵੈ-ਸ਼ਾਸਨ ਦੇ ਤਿੰਨ ਪੱਧਰਾਂ ਦੇ ਕੰਮ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਜ਼ਮੀਨੀ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਲੋਕਤੰਤਰ ਨੂੰ ਬਰਕਰਾਰ ਰੱਖਣ ਲਈ ਇਸ ਦੀ ਮਹੱਤਤਾ ਦੀ ਸ਼ਲਾਘਾ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p>
<p>CG-9 ਆਰਥਿਕ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ (ਉਤਪਾਦਨ ਅਤੇ ਖਪਤ, ਵਪਾਰ ਅਤੇ ਵਣਜ) ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਦਾ ਹੈ।</p>	<p>C-9.1 ਵਪਾਰ ਅਤੇ ਵਣਜ ਦੇ ਮੁੱਖ ਤੱਤਾਂ (ਵਸਤੂ, ਉਤਪਾਦਨ, ਖਪਤ ਅਤੇ ਪੂੰਜੀ) ਅਤੇ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਜੀਵਨ ਅਤੇ ਸਮਾਜ 'ਤੇ ਇਸ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p>
<p>CG-10 ਇਤਿਹਾਸ ਅਤੇ ਵਰਤਮਾਨ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ, ਸਮਾਜਿਕ ਵਿਗਿਆਨ ਦੇ ਸਮੁੱਚੇ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ, ਇਸ ਨੂੰ ਬਣਾਉਣ ਵਾਲੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਸਮੇਤ ਭਾਰਤ ਦੇ ਯੋਗਦਾਨ ਨੂੰ ਸਮਝਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸ ਦੀ ਸ਼ਲਾਘਾ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p>	<p>C-10.1 ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਦੇ ਅੰਦਰ ਪੜ੍ਹੇ ਗਏ ਸਾਰੇ ਮਾਮਲਿਆਂ (ਸੰਕਲਪਾਂ, ਵਿਆਖਿਆਵਾਂ, ਵਿਧੀਆਂ) ਲਈ ਭਾਰਤ ਦੇ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਯੋਗਦਾਨ ਨੂੰ ਜਾਣਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਖਾਸ ਮਾਮਲੇ ਦੇ ਨਾਲ ਇੱਕ ਏਕੀਕ੍ਰਿਤ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ, ਉਦਾਹਰਨ ਵਜੋਂ, ਇਸ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਦੁਆਰਾ ਭਾਰਤ ਦੀਆਂ ਲੋਕਤੰਤਰੀ ਪਰੰਪਰਾਵਾਂ ਦੀਆਂ ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਨੂੰ ਸਮਝਦਾ ਹੈ।</p>
<p>CG-11 ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਟੀਚਿਆਂ CG-1 ਤੋਂ CG-10 ਵਿੱਚ, ਇਲਾਕਾ, ਖੇਤਰ ਅਤੇ ਦੇਸ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ, ਭੂਗੋਲ ਅਤੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਦੀ ਬੁਨਿਆਦੀ ਅਤੇ ਢੁਕਵੀਂ ਸਮਝ ਹੈ।</p>	<p>ਨੋਟ: ਇਸ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਟੀਚੇ ਲਈ ਯੋਗਤਾਵਾਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ CG-1 ਤੋਂ CG-10 ਦੇ ਅਧੀਨ ਸ਼ਾਮਲ ਕੀਤੀਆਂ ਜਾ ਚੁੱਕੀਆਂ ਹਨ।</p>

5.4.1.2 ਸੈਕੰਡਰੀ ਪੜਾਅ (ਪੱਧਰ 9-10)

<p>CG-1 ਭਾਰਤੀ ਇਤਿਹਾਸ ਦੇ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਪੜਾਵਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਦਾ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਅਜੋਕੇ ਭਾਰਤ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਲਈ ਸੂਝ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ।</p>	<p>C-1.1 ਭਾਰਤੀ ਇਤਿਹਾਸ ਦੀਆਂ ਖਾਸ ਉਦਾਹਰਨਾਂ ਦੇ ਨਾਲ, ਵੱਖ-ਵੱਖ ਕਿਸਮ ਦੇ ਸਰੋਤਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਦੇ ਹੋਏ, ਇਤਿਹਾਸਿਕ ਘਟਨਾਵਾਂ ਅਤੇ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p> <p>C-1.2 ਭਾਰਤੀ ਉਪ-ਮਹਾਂਦੀਪ 'ਤੇ ਮਨੁੱਖੀ ਜੀਵਨ ਦੇ ਕਾਲਕ੍ਰਮ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਪੂਰਵ-ਇਤਿਹਾਸ ਤੋਂ ਇਸ ਦੀ ਸੱਭਿਆਤਾ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਤੱਕ ਅਤੇ ਸਮੇਂ ਦੇ ਨਾਲ ਹੋਰ ਸੱਭਿਆਤਾਵਾਂ, ਜਿਵੇਂਕਿ ਮੈਸੋਪੋਟੇਮੀਆ, ਗ੍ਰੀਸ, ਮੱਧ ਏਸ਼ੀਆ, ਚੀਨ, ਦੱਖਣ-ਪੂਰਬੀ ਏਸ਼ੀਆ, ਅਰਬ ਅਤੇ ਪੂਰਬੀ ਅਫ਼ਰੀਕਾ ਨਾਲ ਇਸ ਦੇ ਸੰਬੰਧਾਂ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p> <p>C-1.3 ਭਾਰਤੀ ਉਪ-ਮਹਾਂਦੀਪ ਵਿੱਚ ਇਤਿਹਾਸ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਪੜਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਨਿਰੰਤਰਤਾ ਅਤੇ ਪਰਿਵਰਤਨਾਂ ਦੇ ਪਹਿਲੂਆਂ (ਸੱਭਿਆਚਾਰਿਕ ਰੁਝਾਨਾਂ, ਸਮਾਜਿਕ ਅਤੇ ਧਾਰਮਿਕ ਰੁਝਾਨਾਂ ਅਤੇ ਸੁਧਾਰਾਂ ਅਤੇ ਆਰਥਿਕ ਅਤੇ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਪਰਿਵਰਤਨਾਂ ਸਮੇਤ) ਦਾ ਪਤਾ ਲਗਾਉਂਦਾ ਹੈ।</p>
--	--

	<p>C-1.4 ਭਾਰਤ ਭਰ ਵਿੱਚ ਨਵੇਂ ਸਵਦੇਸੀ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦੇ ਵਾਧੇ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਗਣਿਤ, ਦਰਸ਼ਨ, ਵਿਗਿਆਨ ਅਤੇ ਤਕਨਾਲੋਜੀ, ਦਵਾਈ, ਆਰਕੀਟੈਕਚਰ, ਖੇਤੀਬਾੜੀ, ਸਾਹਿਤ ਅਤੇ ਕਲਾ ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਵਿਗਿਆਨ (ਜਿਵੇਂਕਿ ਜ਼ੀਰੋ ਅਤੇ ਭਾਰਤੀ ਸੰਖਿਆ ਪ੍ਰਣਾਲੀ, ਅਹਿੰਸਾ, ਛੇ ਪ੍ਰਣਾਲੀਆਂ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ। ਭਾਰਤੀ ਦਰਸ਼ਨ, ਆਯੁਰਵੇਦ, ਯੋਗਾ, ਭਾਰਤੀ ਸੰਗੀਤ ਦੇ 22 ਸੂਤਰੀ, ਬਾਗਬਾਨੀ, ਜੜ੍ਹੀ-ਬੂਟੀਆਂ ਅਤੇ ਮਸਾਲਿਆਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ, ਵਿਆਸਪੱਤੀ, ਮੀਟਰ ਅਤੇ ਵਿਆਕਰਨ) ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਭਾਰਤੀ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ਵ ਇਤਿਹਾਸ ਦੇ ਕੋਰਸ ਨੂੰ ਕਿਵੇਂ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕੀਤਾ।</p>
<p>CG-2</p> <p>ਵਿਸ਼ਵ ਇਤਿਹਾਸ ਦੇ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਪੜਾਵਾਂ ਦਾ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਅਜੋਕੇ ਸੰਸਾਰ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਲਈ ਸੂਝ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ।</p>	<p>C-2.1 ਵਿਸ਼ਵ ਇਤਿਹਾਸ ਦੀਆਂ ਖਾਸ ਉਦਾਹਰਨਾਂ ਦੇ ਨਾਲ, ਵੱਖ-ਵੱਖ ਕਿਸਮਾਂ ਦੇ ਸਰੋਤਾਂ ਨਾਲ ਇਤਿਹਾਸਿਕ ਘਟਨਾਵਾਂ ਅਤੇ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p> <p>C-2.2 ਮਨੁੱਖੀ ਜੀਵਨ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਤੋਂ ਖਾਨਾਬਦੋਸ਼ ਤੋਂ ਸਥਾਈ ਜੀਵਨ ਅਤੇ ਮਨੁੱਖੀ ਸੱਭਿਅਤਾ ਦੇ ਹੋਰ ਪੜਾਵਾਂ ਤੱਕ ਦੇ ਕਾਲਕ੍ਰਮ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p> <p>C-2.3 ਵਿਸ਼ਵ ਇਤਿਹਾਸ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਪੜਾਵਾਂ (ਸੱਭਿਆਚਾਰਿਕ ਰੁਝਾਨਾਂ, ਸਮਾਜਿਕ ਅਤੇ ਧਾਰਮਿਕ ਸੁਧਾਰਾਂ ਅਤੇ ਆਰਥਿਕ ਅਤੇ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਪਰਿਵਰਤਨਾਂ ਸਮੇਤ) ਵਿੱਚ ਨਿਰੰਤਰਤਾ ਅਤੇ ਤਬਦੀਲੀ ਦੇ ਪਹਿਲੂਆਂ ਦਾ ਪਤਾ ਲਗਾਉਂਦਾ ਹੈ।</p> <p>C-2.4 ਦੁਨੀਆ ਭਰ ਵਿੱਚ ਨਵੇਂ ਵਿਚਾਰਾਂ ਅਤੇ ਅਭਿਆਸਾਂ ਦੇ ਵਾਧੇ (ਮਾਨਵਵਾਦ, ਵਪਾਰਵਾਦ, ਉਦਯੋਗੀਕਰਨ, ਵਿਗਿਆਨਿਕ ਵਿਕਾਸ ਅਤੇ ਖੋਜਾਂ, ਸਾਮਰਾਜਵਾਦ, ਬਸਤੀਵਾਦ, ਵਿਸ਼ਵ ਭਰ ਵਿੱਚ ਨਵੇਂ ਰਾਸ਼ਟਰ-ਰਾਜਾਂ ਦਾ ਉਭਾਰ ਅਤੇ ਸਭ ਤੋਂ ਮੌਜੂਦਾ ਸਮੇਤ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਤਕਨਾਲੋਜੀਆਂ ਸਮੇਤ) ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਵਿਸ਼ਵ ਇਤਿਹਾਸ ਦੇ ਕੋਰਸ ਨੂੰ ਕਿਵੇਂ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕੀਤਾ, ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p> <p>C-2.5 ਪੈਦਾ ਹੋਈਆਂ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਪ੍ਰਥਾਵਾਂ ਨੂੰ ਮਾਨਤਾ ਦਿੰਦਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂਕਿ C-2.4 ਵਿੱਚ ਅਤੇ ਬਾਅਦ ਵਿੱਚ ਨਿੰਦਾ ਕੀਤੀ ਗਈ (ਜਿਵੇਂਕਿ ਨਸਲਵਾਦ, ਗੁਲਾਮੀ, ਬਸਤੀਵਾਦੀ ਹਮਲੇ, ਜਿੱਤਾਂ ਅਤੇ ਲੁੱਟ, ਨਸਲਕ੍ਰਸ਼ੀ, ਲੋਕਤੰਤਰੀ ਅਤੇ ਹੋਰ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਤੋਂ ਔਰਤਾਂ ਨੂੰ ਬਾਹਰ ਕੱਢਣਾ), ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰਿਆਂ ਨੇ ਵਿਸ਼ਵ ਇਤਿਹਾਸ ਦੇ ਕੋਰਸ ਨੂੰ ਵੀ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕੀਤਾ ਹੈ ਅਤੇ ਅੱਲੇ ਜ਼ਖ਼ਮ ਛੱਡੇ ਹਨ।</p>
<p>CG-3</p> <p>ਇੱਕ ਰਾਸ਼ਟਰ ਦੇ ਵਿਚਾਰ ਅਤੇ ਆਧੁਨਿਕ ਭਾਰਤੀ ਰਾਸ਼ਟਰ ਦੇ ਉਭਾਰ ਨੂੰ ਸਮਝਦਾ ਹੈ।</p>	<p>C-3.1 ਰਾਸ਼ਟਰ ਦੇ ਅਰਥ ਅਤੇ ਇਹ ਸੰਕਲਪ ਕਿਵੇਂ ਸਮੇਂ ਦੇ ਨਾਲ ਵਿਸ਼ਵ ਭਰ ਵਿੱਚ ਅਤੇ ਭਾਰਤ ਦੇ ਖਾਸ ਸੰਦਰਭ ਵਿੱਚ ਵਿਕਸਿਤ ਹੋਇਆ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਭਾਰਤੀ ਉਪ-ਮਹਾਂਦੀਪ ਦੇ ਅਮੀਰ ਸੱਭਿਅਤਾ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿੱਚ ਇਸ ਦੀਆਂ ਜੜ੍ਹਾਂ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ, ਦਾ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p> <p>C-3.2 ਮਹਾਤਮਾ ਗਾਂਧੀ ਅਤੇ ਹੋਰ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹਸਤੀਆਂ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਵਾਲੇ ਅੰਦੋਲਨ ਦੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸੰਦਰਭ ਦੇ ਨਾਲ, ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਬਸਤੀਵਾਦੀ ਸ਼ਾਸਨ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਭਾਰਤੀ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸੁਤੰਤਰਤਾ ਸੰਘਰਸ਼ ਦੇ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਪੜਾਵਾਂ ਦੀ ਪਛਾਣ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਖਾਸ ਭਾਰਤੀ ਸੰਕਲਪਾਂ, ਕਦਰਾਂ-ਕੀਮਤਾਂ ਅਤੇ ਢੰਗ (ਜਿਵੇਂਕਿ ਸਵਰਾਜ, ਸਵਦੇਸੀ, ਅਕਿਰਿਆਸ਼ੀਲ ਪ੍ਰਤੀਰੋਧ, ਧਰਮ ਲਈ ਲੜਾਈ, ਆਤਮ-ਬਲੀਦਾਨ, ਅਹਿੰਸਾ) ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਅਜ਼ਾਦੀ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਵਿੱਚ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾਈ, ਨੂੰ ਸਮਝਦਾ ਹੈ।</p>
<p>CG-4</p> <p>ਮਨੁੱਖਾਂ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਭੌਤਿਕ ਵਾਤਾਵਰਨ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਅੰਤਰ-ਸੰਬੰਧਾਂ ਦੀ ਸਮਝ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ</p>	<p>C-4.1 ਇੱਕ ਗਲੋਬ/ਨਕਸ਼ੇ 'ਤੇ ਭਾਰਤ ਦੇ ਭੌਤਿਕ ਖੇਤਰ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ਵ ਦੇ ਜਲਵਾਯੂ ਖੇਤਰਾਂ ਦਾ ਪਤਾ ਲਗਾਉਂਦਾ ਹੈ।</p> <p>C-4.2 ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਭੂਗੋਲਿਕ ਸੰਕਲਪਾਂ, ਮੁੱਖ ਭੂਮੀ ਰੂਪਾਂ ਦੀਆਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ, ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਮੂਲ</p>

<p>ਅਤੇ ਇਹ ਕਿਵੇਂ ਇਸ ਖੇਤਰ ਦੀ ਜੀਵਿਕਾ, ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਅਤੇ ਜੈਵ-ਵਿਭਿੰਨਤਾ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p>	<p>ਅਤੇ ਖੇਤਰ ਦੇ ਹੋਰ ਭੌਤਿਕ ਕਾਰਕਾਂ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p> <p>C-4.3 ਭੌਤਿਕ ਵਾਤਾਵਰਨ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਹਿੱਸਿਆਂ, ਜਿਵੇਂਕਿ ਜਲਵਾਯੂ ਅਤੇ ਰਾਹਤ, ਜਲਵਾਯੂ ਅਤੇ ਬਨਸਪਤੀ, ਬਨਸਪਤੀ ਅਤੇ ਜੰਗਲੀ ਜੀਵਾਂ ਵਿਚਕਾਰ ਅੰਤਰ-ਸੰਬੰਧਾਂ ਨੂੰ ਖਿੱਚਦਾ ਹੈ।</p> <p>C-4.4 ਕੁਦਰਤੀ ਵਾਤਾਵਰਨ ਅਤੇ ਮਨੁੱਖਾਂ ਅਤੇ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀਆਂ ਵਿਚਕਾਰ ਅੰਤਰ-ਸੰਬੰਧਾਂ ਦਾ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਅਤੇ ਮੁਲਾਂਕਣ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਭਾਰਤ ਦੇ ਮਾਮਲੇ ਵਿੱਚ, ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਵਾਤਾਵਰਨਿਕ ਨੈਤਿਕਤਾ, ਜਿਸ ਦੇ ਨਤੀਜੇ ਵਜੋਂ ਕੁਦਰਤ ਦੀ ਸੰਭਾਲ ਦੇ ਅਭਿਆਸ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।</p> <p>C-4.5 ਵਾਤਾਵਰਨ 'ਤੇ ਮਨੁੱਖੀ ਦਖਲਅੰਦਾਜ਼ੀ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਦਾ ਆਲੋਚਨਾਤਮਿਕ ਮੁਲਾਂਕਣ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਜਲਵਾਯੂ ਤਬਦੀਲੀ, ਪ੍ਰਦੂਸ਼ਣ, ਕੁਦਰਤੀ ਸਰੋਤਾਂ ਦੀ ਕਮੀ (ਖ਼ਾਸ ਕਰ ਕੇ ਪਾਣੀ) ਅਤੇ ਜੈਵ-ਵਿਭਿੰਨਤਾ ਦਾ ਨੁਕਸਾਨ ਸ਼ਾਮਲ ਹੈ; ਉਹਨਾਂ ਅਭਿਆਸਾਂ ਦੀ ਪਛਾਣ ਕਰਦਾ ਹੈ ਜੋ ਇਹਨਾਂ ਵਾਤਾਵਰਨਿਕ ਸੰਕਟਾਂ ਦਾ ਕਾਰਨ ਬਣੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਉਪਾਵਾਂ ਦੀ ਪਛਾਣ ਕਰਦਾ ਹੈ ਜੋ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਉਲਟਾਉਣ ਲਈ ਕੀਤੇ ਜਾਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ।</p> <p>C-4.6 ਕੁਦਰਤੀ ਸਰੋਤਾਂ (ਵਿਅਕਤੀਆਂ, ਸਮਾਜਾਂ ਅਤੇ ਰਾਸ਼ਟਰਾਂ ਦੁਆਰਾ) ਦੀ ਨਿਆਂਪੂਰਨ ਵਰਤੋਂ ਪ੍ਰਤਿ ਸੰਵੇਦਨਸ਼ੀਲਤਾ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਸੰਭਾਲ ਲਈ ਉਪਾਵਾਂ ਦਾ ਸੁਝਾਅ ਦਿੰਦਾ ਹੈ।</p>
<p>CG-5</p> <p>ਭਾਰਤੀ ਸੰਵਿਧਾਨ ਨੂੰ ਸਮਝਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਭਾਰਤੀ ਲੋਕਤੰਤਰ ਦੇ ਤੱਤ ਅਤੇ ਇੱਕ ਲੋਕਤੰਤਰੀ ਸਰਕਾਰ ਦੀਆਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ ਦੀ ਪੜਚੋਲ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p>	<p>C-5.1 ਸਮਝਦਾ ਹੈ ਕਿ ਭਾਰਤੀ ਸੰਵਿਧਾਨ ਮਹਾਨ ਸੱਭਿਆਚਾਰਿਕ ਵਿਰਾਸਤ ਅਤੇ ਭਾਰਤੀ ਰਾਸ਼ਟਰ ਦੀਆਂ ਸਾਂਝੀਆਂ ਇੱਛਾਵਾਂ ਤੋਂ ਲਿਆਉਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਭਾਰਤ ਦੇ ਲੋਕਤੰਤਰ ਦੇ ਨਾਲ ਭਾਰਤ ਦੇ ਸ਼ੁਰੂਆਤੀ ਪ੍ਰਯੋਗਾਂ ਨੂੰ ਯਾਦ ਕਰਦਾ ਹੈ। (ਮਹਾਜਨਪਦਾਂ, ਰਾਜਾਂ ਅਤੇ ਸਾਮਰਾਜਾਂ ਵਿੱਚ ਸਭਾਵਾਂ, ਸਮਾਜ ਦੇ ਕਈ ਪੱਧਰਾਂ, ਗਿਲਡਾਂ, ਸੰਘਾਂ ਅਤੇ ਗਣਾਂ, ਗ੍ਰਾਮੀਣ ਸਭਾਵਾਂ ਅਤੇ ਕਮੇਟੀਆਂ, ਉਥੀਰਾਮੂਰ ਸ਼ਿਲਾਲੇਖ)</p> <p>C-5.2 ਬੁਨਿਆਦੀ ਸੰਵਿਧਾਨਿਕ ਮੁੱਲਾਂ ਦੀ ਕਦਰ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਭਾਰਤੀ ਰਾਸ਼ਟਰ ਦੀ ਖੁਸ਼ਹਾਲੀ ਲਈ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਮਹੱਤਵ ਦੀ ਪਛਾਣ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p> <p>C-5.3 ਦੱਸਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮੌਲਿਕ ਅਧਿਕਾਰ ਸਭ ਤੋਂ ਬੁਨਿਆਦੀ ਮਨੁੱਖੀ ਅਧਿਕਾਰ ਹਨ ਅਤੇ ਇਹ ਉਦੋਂ ਵਧਦੇ ਹਨ ਜਦੋਂ ਲੋਕ ਆਪਣੇ ਬੁਨਿਆਦੀ ਕਰਤੱਵਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਨਿਭਾਉਂਦੇ ਹਨ।</p> <p>C-5.4 ਲੋਕਤੰਤਰ ਅਤੇ ਜਮਹੂਰੀ ਸਰਕਾਰ ਦੀਆਂ ਬੁਨਿਆਦੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ ਦਾ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਭਾਰਤ ਅਤੇ ਦੁਨੀਆ ਭਰ ਵਿੱਚ ਇਸ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਅਤੇ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਇਸ ਰੂਪ ਦੀ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਹੋਰ ਰੂਪਾਂ ਨਾਲ ਤੁਲਨਾ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p> <p>C-5.5 ਇੱਕ ਲੋਕਤੰਤਰੀ ਸਰਕਾਰ ਅਤੇ ਸਮਾਜ ਦੇ ਕੰਮਕਾਜ ਵਿੱਚ ਗ਼ੈਰ-ਰਾਜ ਅਤੇ ਗ਼ੈਰ-ਬਜ਼ਾਰੀ ਭਾਗੀਦਾਰਾਂ ਦੀ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਭੂਮਿਕਾ ਦਾ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂਕਿ ਮੀਡੀਆ, ਸਿਵਲ ਸੁਸਾਇਟੀ, ਸਮਾਜਿਕ-ਧਾਰਮਿਕ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਅਤੇ ਭਾਈਚਾਰਿਕ ਸੰਸਥਾਵਾਂ।</p>
<p>CG-6</p> <p>ਸਮੇਂ ਦੇ ਨਾਲ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਸਮਾਜਿਕ, ਸੱਭਿਆਚਾਰਿਕ ਅਤੇ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਸਮਝਦਾ ਹੈ ਅਤੇ</p>	<p>C-6.1 ਸਮਝਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕਿਵੇਂ ਭਾਰਤੀ ਲੋਕ-ਪ੍ਰਚਾਰ ਅਤੇ ਪੂਰੇ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਸੱਭਿਆਚਾਰਿਕ ਏਕਤਾ ਨੇ ਇਕਸਾਰਤਾ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ, ਪਰ ਭਾਰਤੀ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਅਮੀਰ ਵਿਭਿੰਨਤਾ ਦਾ ਸਨਮਾਨ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਅੱਗੇ ਵਧਾਇਆ ਅਤੇ ਕਿਵੇਂ ਇਸ ਮੇਲ-ਮਿਲਾਪ ਅਤੇ ਅਨੇਕਤਾ ਵਿੱਚ ਏਕਤਾ, ਸਾਰੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰਾਂ ਲਈ ਇੱਕ ਇਤਿਹਾਸਿਕ ਸਨਮਾਨ</p>

<p>ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਕਰਦਾ ਹੈ- ਨਾਲ ਹੀ ਅੰਤਰੀਵ ਇਤਿਹਾਸਿਕ ਭਾਰਤੀ ਸਿਧਾਂਤ ਅਤੇ ਵਿਭਿੰਨਤਾ ਵਿੱਚ ਏਕਤਾ ਦੇ ਫਲਸਫੇ ਨੂੰ- ਅਤੇ ਅਤੀਤ ਅਤੇ ਵਰਤਮਾਨ ਵਿੱਚ ਇਹਨਾਂ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਦਰਪੇਸ਼ ਚੁਣੌਤੀਆਂ ਨੂੰ ਪਛਾਣਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਲਈ ਕੀਤੇ ਜਾ ਰਹੇ ਜਤਨਾਂ ਨੂੰ ਪਛਾਣਦਾ ਹੈ। ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸੰਬੋਧਨ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p>	<p>ਦੇ ਨਾਲ, ਸ਼ਾਂਤੀਪੂਰਨ ਸਹਿਹੋਂਦ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰ ਕੇ ਔਰਤਾਂ ਨੂੰ ਭਾਰਤ ਦੀਆਂ ਮਹਾਨ ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ ਗਿਣਿਆ ਗਿਆ ਹੈ।</p> <p>C-6.2 ਸਮਝਦਾ ਹੈ ਕਿ, C-6.1 ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ, ਵੱਖ-ਵੱਖ ਸਮਿਆਂ 'ਤੇ ਸਮਾਜ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਵਰਗਾਂ (ਅੰਦਰੂਨੀ ਅਤੇ ਬਾਹਰੀ ਤਾਕਤਾਂ, ਜਿਵੇਂਕਿ ਬਸਤੀਵਾਦ ਦੇ ਕਾਰਨ) ਵਿੱਚ ਅਸਮਾਨਤਾ, ਬੇਇਨਸਾਫੀ ਅਤੇ ਵਿਤਕਰੇ ਦੇ ਰੂਪ ਸਾਹਮਣੇ ਆਏ ਹਨ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਬਰਾਬਰੀ, ਸਮਾਵੇਸ਼ ਲਈ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਪੱਧਰਾਂ 'ਤੇ ਸਿਆਸੀ, ਸਮਾਜਿਕ ਅਤੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰਿਕ ਜਤਨਾਂ, ਸੰਘਰਸ਼ਾਂ, ਅੰਦੋਲਨਾਂ ਅਤੇ ਵਿਧੀਆਂ, ਨਿਆਂ ਅਤੇ ਸਦਭਾਵਨਾ, ਵੱਖ-ਵੱਖ ਨਤੀਜਿਆਂ ਅਤੇ ਸਫਲਤਾ ਦੀਆਂ ਡਿਗਰੀਆਂ ਦੇ ਨਾਲ ਅੱਗੇ ਵਧਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ।</p> <p>C-6.3 ਵਿਭਿੰਨਤਾ ਵਾਲੇ ਇਲਾਜ ਜਾਂ ਵਿਤਕਰੇ ਦੇ ਪਹਿਲੂਆਂ ਦਾ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਕਰਦਾ ਹੈ ਜੋ ਭਾਰਤੀ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਮੌਜੂਦ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ, ਜਿਵੇਂਕਿ ਸਮਾਜਿਕ-ਸੱਭਿਆਚਾਰਿਕ ਪਿਛੋਕੜ, ਖੇਤਰ, ਬੋਲੀ ਜਾਣ ਵਾਲੀ ਭਾਸ਼ਾ ਅਤੇ ਵਿਅਕਤੀ ਅਤੇ ਸਮਾਜ ਅਜਿਹੇ ਵਿਭਿੰਨ ਇਲਾਜ ਨੂੰ ਖਤਮ ਕਰਨ ਲਈ ਕੀ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ।</p> <p>C-6.4 ਸਮਝਦਾ ਹੈ ਕਿ ਭਾਰਤ ਵਰਗਾ ਇੱਕ ਪ੍ਰਗਤੀਸ਼ੀਲ ਸਮਾਜ ਅਤੇ ਰਾਸ਼ਟਰ ਇੱਕ ਅਜਿਹਾ ਦੇਸ਼ ਹੈ ਜੋ ਨਾ ਸਿਰਫ਼ ਆਪਣੀਆਂ ਸੱਭਿਆਚਾਰਿਕ ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਨੂੰ ਪਛਾਣਦਾ ਹੈ, ਸਗੋਂ ਆਪਣੀਆਂ ਸਮਾਜਿਕ-ਆਰਥਿਕ, ਸੱਭਿਆਚਾਰਿਕ ਅਤੇ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਚੁਣੌਤੀਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਪਛਾਣਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹ ਹੋਰ ਖੁਸ਼ਹਾਲ, ਸੰਮਿਲਿਤ, ਨਿਰਪੱਖ ਅਤੇ ਸੁਮੇਲ ਵਰਗੀਆਂ ਚੁਣੌਤੀਆਂ ਦਾ ਹੱਲ ਕਰਨ ਲਈ ਲਗਾਤਾਰ ਜਤਨ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p>
<p>CG-7</p> <p>ਭਾਰਤ ਦੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸੰਦਰਭ ਦੇ ਨਾਲ, ਇੱਕ ਰਾਸ਼ਟਰ ਦੀ ਆਰਥਿਕਤਾ ਦੀ ਸਮਝ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p>	<p>C-7.1 ਆਰਥਿਕਤਾ ਦੀਆਂ ਮੁੱਖ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ, ਜਿਵੇਂਕਿ ਉਤਪਾਦਨ, ਵੰਡ, ਮੰਗ, ਸਪਲਾਈ, ਵਪਾਰ ਅਤੇ ਵਣਜ ਅਤੇ ਇਹਨਾਂ ਪਹਿਲੂਆਂ (ਤਕਨਾਲੋਜੀ ਸਮੇਤ) ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਕਾਰਕਾਂ ਨੂੰ ਪਰਿਭਾਸ਼ਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p> <p>C-7.2 ਕਿਸੇ ਵੀ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਆਰਥਿਕਤਾ ਵਿੱਚ, ਖ਼ਾਸ ਕਰ ਕੇ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਉਤਪਾਦਨ ਦੇ ਤਿੰਨ ਖੇਤਰਾਂ (ਪ੍ਰਾਇਮਰੀ, ਸੈਕੰਡਰੀ ਅਤੇ ਤੀਜੇ ਦਰਜੇ) ਦੇ ਮਹੱਤਵ ਦਾ ਮੁਲਾਂਕਣ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p> <p>C-7.3 ਅਰਥਵਿਵਸਥਾ ਦੇ 'ਅਸੰਗਠਿਤ' ਅਤੇ 'ਸੰਗਠਿਤ' ਸੈਕਟਰਾਂ ਅਤੇ ਛੋਟੇ, ਮੱਧਮ ਅਤੇ ਵੱਡੇ ਪੈਮਾਨੇ ਦੇ ਉਤਪਾਦਨ ਕੇਂਦਰਾਂ (ਉਦਯੋਗਾਂ) ਵਿੱਚ ਸਥਾਨਿਕ ਬਜ਼ਾਰ ਲਈ ਉਤਪਾਦਨ ਵਿੱਚ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਵਿੱਚ ਫਰਕ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਭਾਰਤੀ ਅਰਥਵਿਵਸਥਾ ਵਿੱਚ ਅਖੌਤੀ 'ਅਸੰਗਠਿਤ' ਖੇਤਰ ਦੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਮਹੱਤਵ ਅਤੇ ਭਾਰਤੀ ਸਮਾਜ ਦੀਆਂ ਸਵੈ-ਸੰਗਠਿਤ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ ਨਾਲ ਇਸ ਦੇ ਸੰਬੰਧ ਨੂੰ ਪਛਾਣਦਾ ਹੈ।</p> <p>C-7.4 ਇੱਕ ਦੇਸ਼ ਅਤੇ ਦੂਜੇ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਵੱਡੇ ਪੈਮਾਨੇ ਦੇ ਵਪਾਰ ਅਤੇ ਵਣਜ (ਈ-ਕਾਮਰਸ ਸਮੇਤ) ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਅਤੇ ਮਹੱਤਤਾ ਦਾ ਪਤਾ ਲਗਾਉਂਦਾ ਹੈ- ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਵਿੱਚ ਵਪਾਰ ਦੀਆਂ ਮੁੱਖ ਚੀਜ਼ਾਂ ਅਤੇ ਸਮੇਂ-ਸਮੇਂ 'ਤੇ ਬਦਲਾਅ।</p>
<p>CG-8</p> <p>ਕਿਸੇ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਆਰਥਿਕ ਵਿਕਾਸ ਦਾ ਮੁਲਾਂਕਣ ਇਸ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਅਤੇ ਕੁਦਰਤ ਦੇ ਜੀਵਨ 'ਤੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p>	<p>C-8.1 ਕਿਸੇ ਦੇ ਇਲਾਕੇ, ਖੇਤਰ ਅਤੇ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਆਮਦਨ, ਪੂੰਜੀ, ਗਰੀਬੀ ਅਤੇ ਰੁਜ਼ਗਾਰ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਅੰਕੜਿਆਂ ਨੂੰ ਇਕੱਠਾ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਸਮਝਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p> <p>C-8.2 ਆਰਥਿਕ ਪੁਨਾਲੀਆਂ ਦੀ ਰੋਜ਼ ਦੇ ਸੰਕਲਪਾਂ ਅਤੇ ਅਭਿਆਸਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਦਾ ਅਤੇ ਮੁਕਤ ਬਜ਼ਾਰ ਤੋਂ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਰਾਜ ਨਿਯੰਤ੍ਰਿਤ ਬਜ਼ਾਰਾਂ ਤੱਕ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p>

	<p>C-8.3 ਇਸ ਦੇ ਸੰਪੰਨ ਵਪਾਰ, ਅੰਦਰੂਨੀ ਅਤੇ ਬਾਹਰੀ ਦੋਵੇਂ ਅਤੇ ਇਸ ਦੇ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਥਾਪਿਤ ਵਪਾਰਿਕ ਅਭਿਆਸਾਂ ਅਤੇ ਨੈੱਟਵਰਕਾਂ, ਵਪਾਰਿਕ ਸੰਮੇਲਨਾਂ ਅਤੇ ਵਿਭਿੰਨ ਉਦਯੋਗਾਂ ਦੇ ਨਾਲ, ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਭਾਰਤ ਦੇ ਸੰਦਰਭ ਵਿੱਚ ਇਹਨਾਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਦਾ ਹੈ, ਬਸਤੀਵਾਦੀ ਦੌਰ ਤੱਕ ਇਹਨਾਂ ਸਭਨਾਂ ਨੇ ਭਾਰਤ ਨੂੰ ਵਿਸ਼ਵ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਅਰਥਵਿਵਸਥਾਵਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ ਬਣਾਇਆ ਹੈ।</p> <p>C-8.4 ਦੁਨੀਆ ਦੀਆਂ ਤਿੰਨ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੀਆਂ ਅਰਥਵਿਵਸਥਾਵਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ ਬਣਨ ਵੱਲ ਭਾਰਤ ਦੇ ਹਾਲੀਆ ਮਾਰਗ ਦਾ ਵਰਣਨ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਵਿਅਕਤੀ ਇਸ ਆਰਥਿਕ ਤਰੱਕੀ ਵਿੱਚ ਕਿਵੇਂ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾ ਸਕਦੇ ਹਨ।</p> <p>C-8.5 ਆਰਥਿਕ ਵਿਕਾਸ ਅਤੇ ਵਾਤਾਵਰਨ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਸੰਬੰਧਾਂ ਅਤੇ GDP ਵਿਕਾਸ ਅਤੇ ਆਮਦਨ ਤੋਂ ਪਰੇ ਸਮਾਜਿਕ ਭਲਾਈ ਦੇ ਵਿਆਪਕ ਸੂਚਕਾਂ ਦੀ ਸ਼ਲਾਘਾ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p>
<p>CG-9</p> <p>ਇਤਿਹਾਸ ਅਤੇ ਵਰਤਮਾਨ ਸਮੇਂ, ਸਮਾਜਿਕ ਵਿਗਿਆਨ ਦੇ ਸਮੁੱਚੇ ਖੇਤਰ ਅਤੇ ਇਸ ਨੂੰ ਬਣਾਉਣ ਵਾਲੇ ਅਨੁਸ਼ਾਸਨਾਂ ਵਿੱਚ ਭਾਰਤ ਦੇ ਯੋਗਦਾਨ ਨੂੰ ਸਮਝਦਾ ਅਤੇ ਪ੍ਰਸੰਸਾ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p>	<p>C-9.1 ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਦੇ ਅੰਦਰ ਪੜ੍ਹੇ ਗਏ ਸਾਰੇ ਮਾਮਲਿਆਂ (ਧਾਰਨਾਵਾਂ, ਵਿਆਖਿਆਵਾਂ, ਵਿਧੀਆਂ) ਵਿੱਚ ਭਾਰਤ ਦੇ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਯੋਗਦਾਨ ਇੱਕ ਏਕੀਕ੍ਰਿਤ ਤਰੀਕੇ ਨੂੰ ਜਾਣਦਾ ਅਤੇ ਸਮਝਾਉਂਦਾ ਹੈ।</p>

ਭਾਗ 5.5

ਸਮੱਗਰੀ

ਜਿਵੇਂਕਿ ਸ਼ੁਰੂ ਵਿੱਚ ਦੱਸਿਆ ਗਿਆ ਹੈ, ਸਮੱਗਰੀ ਦੀ ਚੋਣ ਕਰਨ ਦੀ ਪਹੁੰਚ, ਸਿਧਾਂਤ ਅਤੇ ਵਿਧੀਆਂ ਵਿੱਚ ਸਾਰੇ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਵਿੱਚ ਸਮਾਨਤਾਵਾਂ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਚਰਚਾ ਇਸ ਦਸਤਾਵੇਜ਼ ਦੇ ਭਾਗ-ਅ, ਅਧਿਆਇ-3, § 3.2 ਵਿੱਚ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਇਹ ਭਾਗ ਸਿਰਫ਼ ਇਸ ਗੱਲ 'ਤੇ ਕੇਂਦਰਿਤ ਹੈ ਕਿ ਸਕੂਲਾਂ ਵਿੱਚ ਸਮਾਜਿਕ ਵਿਗਿਆਨ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਲਈ ਸਭ ਤੋਂ ਜ਼ਰੂਰੀ ਕੀ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ, ਉਪਰੋਕਤ ਭਾਗ ਦੇ ਨਾਲ ਇਸ ਭਾਗ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਨਾ ਲਾਭਦਾਇਕ ਹੋਵੇਗਾ।

5.5.1 ਸਮੱਗਰੀ ਦੀ ਚੋਣ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤ

ਸਮਾਜਿਕ ਵਿਗਿਆਨ ਵਿੱਚ ਸਮੱਗਰੀ ਦੀ ਚੋਣ ਨੂੰ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਦੇ ਟੀਚਿਆਂ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਗਿਆਨ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ ਦਾ ਲੇਖਾ-ਜੋਖਾ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਵਿਗਿਆਨ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਅਤੇ ਸਿੱਖਣ ਦੀਆਂ ਮੌਜੂਦਾ ਚੁਣੌਤੀਆਂ ਨੂੰ ਯੋਜਨਾਬੱਧ ਢੰਗ ਨਾਲ ਹੱਲ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ਇਹ ਵਿਚਾਰ ਹੇਠਾਂ ਦਿੱਤੇ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਨੂੰ ਸੂਚਿਤ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਜੋ ਸਮੱਗਰੀ ਦੀ ਚੋਣ ਕਰਦੇ ਸਮੇਂ ਵਰਤੇ ਜਾਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ:

ੳ. ਸੰਬੰਧਿਤ ਗਿਆਨ ਅਤੇ ਸਮਰੱਥਾਵਾਂ ਨੂੰ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨ ਲਈ ਸਮੱਗਰੀ ਲੁੜੀਂਦੀ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ: ਚੁਣੇ ਗਏ ਵਿਸ਼ੇ ਇਕੱਠੇ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਦੇ ਸੰਬੰਧਿਤ ਗਿਆਨ ਅਤੇ ਸਮਰੱਥਾ ਟੀਚਿਆਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕਰਨ ਦੇ ਯੋਗ ਹੋਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ, ਸਮੱਗਰੀ ਓਵਰਲੋਡ ਨਹੀਂ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ, ਜੋ ਸਮਾਜਿਕ ਵਿਗਿਆਨ ਦੀ ਬੇਅਸਰ ਸਿੱਖਿਆ ਅਤੇ ਸਿੱਖਣ ਦਾ ਇੱਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਕਾਰਨ ਹੈ। ਸਮੱਗਰੀ ਦੀ ਢੁਕਵੀਂ ਮਾਤਰਾ ਹੋਣ ਦਾ ਇਹ ਸੰਤੁਲਨ ਸਮਾਜਿਕ ਵਿਗਿਆਨ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਨੂੰ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਮੁੱਖ ਚੁਣੌਤੀਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ ਹੈ।

- ਅ. ਸਮੱਗਰੀ ਪ੍ਰਮਾਣਿਤ ਸਬੂਤਾਂ ਅਤੇ ਬਿਰਤਾਂਤਾਂ 'ਤੇ ਆਧਾਰਿਤ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ:** ਕਿਸੇ ਵੀ ਸੰਕਲਪ ਜਾਂ ਘਟਨਾ ਦੇ ਚੰਗੇ ਸਮਾਜਿਕ ਵਿਗਿਆਨ ਅਧਿਐਨ ਲਈ ਸਰੋਤਾਂ, ਸੰਦਰਭਾਂ ਅਤੇ ਨਤੀਜੇ ਵਜੋਂ ਵਿਆਖਿਆਵਾਂ ਅਤੇ ਬਿਰਤਾਂਤਾਂ ਦੀ ਇੱਕ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਤੋਂ ਸਬੂਤਾਂ ਨਾਲ ਜੁੜਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਸਮਾਜਿਕ ਵਿਗਿਆਨ ਲਈ ਜੇ ਵੀ ਪ੍ਰਮਾਣਿਤ ਸਬੂਤ ਹਨ, ਉਸ ਦੀ ਸੀਮਾ ਭਾਰਤ ਦੇ ਸਮਾਜਿਕ-ਸੱਭਿਆਚਾਰਿਕ ਸੰਦਰਭਾਂ ਅਤੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਸਰੋਤਾਂ ਤੋਂ ਸਖ਼ਤੀ ਨਾਲ ਪ੍ਰਮਾਣਿਤ ਸਬੂਤਾਂ ਦੇ ਕਈ ਹਿੱਸਿਆਂ ਤੋਂ ਲਿਆਏਗੀ; ਇਸ ਨੂੰ ਇੱਕ ਘਟਨਾ ਜਾਂ ਵਰਤਾਰੇ ਦੀਆਂ ਵੱਖੋ-ਵੱਖਰੀਆਂ ਵਿਆਖਿਆਵਾਂ ਜਾਂ ਬਿਰਤਾਂਤਾਂ (ਜੋ ਪ੍ਰਮਾਣਿਤ ਸਬੂਤ ਦੁਆਰਾ ਜਾਇਜ਼ ਠਹਿਰਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ) ਦਾ ਨਮੂਨਾ ਦੇਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ ਅਹਿੰਸਾ ਦੇ ਗਾਂਧੀਵਾਦੀ ਫਲਸਫ਼ੇ ਦੀ ਚੰਗੀ ਸਮਝ ਨੂੰ ਕਈ ਲੇਖਕਾਂ ਦੇ ਪਾਠ ਦੁਆਰਾ ਪੂਰਾ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਜਾਂ ਬਜ਼ਾਰਾਂ ਦੀ ਉਪਯੋਗਤਾ ਅਤੇ ਸੀਮਾਵਾਂ ਨੂੰ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣਾਂ ਤੋਂ ਦੇਖਿਆ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।
- ਬ. ਸਮੱਗਰੀ ਪਹੁੰਚ ਵਿੱਚ ਅੰਤਰ-ਅਨੁਸ਼ਾਸਨੀ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ:** ਸਮਾਜਿਕ ਵਿਗਿਆਨ, ਇਸ ਦੇ ਸੁਭਾਅ ਦੁਆਰਾ, ਇੱਕ ਅੰਤਰ-ਅਨੁਸ਼ਾਸਨੀ ਵਿਸ਼ਾ ਹੈ। ਇਤਿਹਾਸ, ਭੂਗੋਲ, ਰਾਜਨੀਤੀ ਸ਼ਾਸਤਰ, ਅਰਥ ਸ਼ਾਸਤਰ ਅਤੇ ਹੋਰਾਂ, ਜਿਵੇਂਕਿ ਮਾਨਵਵਿਗਿਆਨ, ਦਰਸ਼ਨ, ਮਨੋਵਿਗਿਆਨ ਅਤੇ ਸਮਾਜ ਸ਼ਾਸਤਰ ਦੀ ਅਨੁਸ਼ਾਸਨ ਅਨੁਸਾਰ ਵੰਡ ਨੂੰ ਅਲੱਗ-ਥਲੱਗ ਖੇਤਰਾਂ ਵਜੋਂ ਨਹੀਂ ਦੇਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਇਹਨਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਕੋਈ ਵੀ ਅਨੁਸ਼ਾਸਨ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਦਾ ਹਵਾਲਾ ਦਿੱਤੇ ਬਿਨਾਂ ਸਿਖਾਇਆ (ਜਾਂ ਸਮਝਿਆ) ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦਾ, ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ ਵਿਭਿੰਨਤਾ ਵਿੱਚ ਭਾਰਤ ਦੀ ਸੱਭਿਆਚਾਰਿਕ ਏਕਤਾ ਦਾ ਸੰਕਲਪ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਨੂੰ ਵਿਭਿੰਨਤਾ ਵਿੱਚ ਭਾਰਤ ਦੀ ਭੂਗੋਲਿਕ ਏਕਤਾ ਜਾਂ ਇਸ ਦੇ ਸਾਂਝੇ ਦਾਰਸ਼ਨਿਕ ਅਤੇ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਸੰਕਲਪਾਂ ਤੋਂ ਜਾਣੂ ਕਰਵਾਏ ਬਿਨਾਂ ਨਹੀਂ ਸਿਖਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਇੱਕ ਵਿਸਤ੍ਰਿਤ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨ ਲਈ ਬਹੁ-ਆਯਾਮੀ ਅਤੇ ਅੰਤਰ-ਅਨੁਸ਼ਾਸਨੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣਾਂ ਤੋਂ ਇੱਕ ਸੰਕਲਪ ਦੀ ਜਾਂਚ ਕਰਨਾ ਸਿੱਖਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।
- ਸ. ਸੰਕਲਪਾਂ ਨੂੰ ਸਪਾਰਨ ਤੋਂ ਗੁੰਝਲਦਾਰ ਤੱਕ ਬਣਾਇਆ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ:** ਸਮਾਜਿਕ ਵਿਗਿਆਨ ਵਿੱਚ ਸਮੱਗਰੀ ਨੂੰ ਸੰਗਠਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਸਰਲ ਸੰਕਲਪਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਵਧੇਰੇ ਗੁੰਝਲਦਾਰ ਧਾਰਨਾਵਾਂ, ਬਿਲਡਿੰਗ ਬਲਾਕਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਪੂਰੇ ਅਰਥ ਦੇ ਨਿਰਮਾਣ ਨੂੰ ਸਮਰੱਥ ਬਣਾਉਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਹ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੀਆਂ ਬੋਧਾਤਮਿਕ ਸਮਰੱਥਾਵਾਂ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਦੇ ਟ੍ਰੈਜੈਕਟਰੀ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਵਿੱਚ ਰੱਖ ਕੇ, ਹੌਲੀ-ਹੌਲੀ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ ਮਿਡਲ ਪੱਧਰ ਵਿੱਚ ਇਤਿਹਾਸਿਕ ਪੁੱਛਗਿੱਛ ਸਿਖਾਉਣ ਲਈ, ਸਮੱਗਰੀ ਪਹਿਲਾਂ ਜਾਣਕਾਰੀ ਜਾਂ ਸਬੂਤ ਦੇ ਸਰੋਤਾਂ ਦੀ ਪਛਾਣ ਅਤੇ ਵਿਭਿੰਨਤਾ 'ਤੇ ਧਿਆਨ ਕੇਂਦਰਿਤ ਕਰੇਗੀ, ਜਿੱਥੇ ਸੰਭਵ ਹੋਵੇ ਇੱਕ ਸਥਾਨਿਕ ਕੇਸ ਅਧਿਐਨ ਨੂੰ ਸ਼ੁਰੂਆਤੀ ਬਿੰਦੂ ਵਜੋਂ ਲੈ ਕੇ। ਦੂਜੇ ਕਦਮ ਦੇ ਤੌਰ 'ਤੇ, ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਸਬੂਤਾਂ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਤਾਂਜੋ ਇਸ ਦਾ ਅਰਥ ਕੱਢਿਆ ਜਾ ਸਕੇ। ਤੀਜਾ, ਜਿੱਥੇ ਵੀ ਸੰਭਵ ਹੋਵੇ, ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਇੱਕ ਘਟਨਾ ਲਈ ਕਈ ਸਰੋਤਾਂ ਤੋਂ ਸਬੂਤ ਇਕੱਠੇ ਕਰਨ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ, ਚਰਚਾ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਜੇਕਰ ਅਜਿਹੇ ਸਬੂਤ ਕਈ ਵਾਰ ਵੱਖੋ-ਵੱਖਰੇ ਸਿੱਟਿਆਂ ਵੱਲ ਇਸ਼ਾਰਾ ਕਰਦੇ ਦਿਖਾਈ ਦਿੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਅੰਤ ਵਿੱਚ, ਜਿੱਥੇ ਸੰਭਵ ਹੋਵੇ, ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਇੱਕ ਤੋਂ ਵੱਧ ਸਰੋਤਾਂ ਦੁਆਰਾ ਕੀਤੀਆਂ ਖੋਜਾਂ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਦੋ ਜਾਂ ਦੋ ਤੋਂ ਵੱਧ ਸਮਾਨ ਘਟਨਾਵਾਂ ਵਿਚਕਾਰ ਤੁਲਨਾਤਮਿਕ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਅਜਿਹੀ ਕਸਰਤ ਇੱਕ ਫਾਉਂਡੇਸ਼ਨਲ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ, ਤਾਂਜੋ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਨੂੰ ਕਾਰਜਪ੍ਰਣਾਲੀ ਤੋਂ ਹਲਕੇ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਜਾਣੂ ਕਰਾਇਆ ਜਾ ਸਕੇ।
- ਹ. ਸਥਾਨਿਕ ਤੋਂ ਗਲੋਬਲ ਤੱਕ ਤਰੱਕੀ ਲਈ ਸਮੱਗਰੀ:** ਜਿੰਨਾ ਸੰਭਵ ਹੋ ਸਕੇ, ਸੰਕਲਪਿਕ ਸਮਝ ਸਥਾਨਿਕ ਸੰਦਰਭ ਤੋਂ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ, ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ ਭੂਗੋਲ ਨੂੰ ਸਮਝਣਾ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਇਲਾਕੇ ਵਿੱਚ ਸਥਾਨਿਕ ਭੂਮੀ (ਸਟਰੀਮਜ਼, ਨੀਵੀਆਂ, ਉੱਚੀਆਂ ਜ਼ਮੀਨਾਂ) ਨਾਲ ਜੁੜ ਕੇ ਅਤੇ ਫਿਰ ਖੇਤਰੀ ਅਤੇ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਖੇਤਰਾਂ ਦੀਆਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ ਵੱਲ ਜਾਣ ਦੁਆਰਾ ਸਭ ਤੋਂ ਵਧੀਆ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹੀ ਤਰੀਕਾ ਇਤਿਹਾਸ ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਵਿਗਿਆਨ ਦੇ ਹੋਰ ਖੇਤਰਾਂ 'ਤੇ ਲਾਗੂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।
- ਕ. ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਅਸਲ ਅਤੇ ਵਿਭਿੰਨ ਅਨੁਭਵਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰਨ ਲਈ ਸਮੱਗਰੀ:** ਜਿਵੇਂਕਿ ਸਮਾਜਿਕ ਵਿਗਿਆਨ ਮਨੁੱਖਾਂ ਅਤੇ ਸਮਾਜ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਹੈ, ਅਧਿਐਨ ਕੇਵਲ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਅਤੇ ਸੰਕਲਪਾਂ ਨਾਲ ਅਧੂਰਾ ਹੈ। ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਅਸਲ-ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਤਜਰਬਿਆਂ ਦੇ ਹਵਾਲਿਆਂ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ, ਅਤੀਤ ਜਾਂ ਵਰਤਮਾਨ, ਸੰਕਲਪਾਂ 'ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦੀਆਂ', ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ ਬਸਤੀਵਾਦੀ ਸ਼ਾਸਨ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਵਿਦਰੋਹ ਦੀ ਧਾਰਨਾ ਨੂੰ ਕੁਝ ਪਹਿਲੇ ਹੱਥਾਂ ਦੇ ਬਿਰਤਾਂਤਾਂ ਜਾਂ ਗਵਾਹੀਆਂ ਦੁਆਰਾ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਹਿੰਮਤ ਦੀ ਪ੍ਰਸ਼ੰਸਾ ਕੀਤੇ ਬਿਨਾਂ ਨਹੀਂ ਸਮਝਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਜਾਂ ਵਿਤਕਰੇ ਅਤੇ ਇਸ ਨੂੰ ਹੱਲ ਕਰਨ ਦੇ ਜਤਨ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਖਾਤਿਆਂ ਤੋਂ ਜਾਣੂ ਕਰਵਾਏ ਬਿਨਾਂ ਨਹੀਂ ਸਿਖਾਏ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਤੌਰ 'ਤੇ ਇਸ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਕੀਤਾ ਹੈ ਅਤੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਪੱਧਰਾਂ 'ਤੇ ਚੁੱਕੇ ਗਏ ਉਪਾਵਾਂ ਦੁਆਰਾ ਮਦਦ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਅਸਲ ਅਨੁਭਵੀ ਖਾਤੇ ਸਾਡੀ

ਵਿਰਾਸਤ ਵਿੱਚ ਹਮਦਰਦੀ, ਸੰਵੇਦਨਸ਼ੀਲਤਾ ਅਤੇ ਮਾਣ ਵਰਗੀਆਂ ਕਦਰਾਂ-ਕੀਮਤਾਂ ਅਤੇ ਸੁਭਾਅ ਨੂੰ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਵੀ ਮਦਦ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਖ. ਸਮੱਗਰੀ ਨੂੰ ਸਮਰੱਥਾਵਾਂ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਨੂੰ ਸਮਰੱਥ ਬਣਾਉਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ: ਸਮਾਜਿਕ ਵਿਗਿਆਨ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਸਮਾਜਿਕ, ਸੱਭਿਆਚਾਰਿਕ ਅਤੇ ਵਾਤਾਵਰਨਿਕ ਸਦਭਾਵਨਾ ਨੂੰ ਵਧਾਉਣ ਲਈ ਸਮਾਜਿਕ ਸੰਦਰਭ ਵਿੱਚ ਫੈਸਲੇ ਲੈਣ ਅਤੇ ਸਮੱਸਿਆ ਹੱਲ ਕਰਨ ਦੀਆਂ ਸਮਰੱਥਾਵਾਂ ਨੂੰ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਤੱਥਾਂ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ, ਸਬੂਤਾਂ 'ਤੇ ਭਰੋਸਾ ਕਰਨਾ, ਤਰਕਸ਼ੀਲ ਅਤੇ ਅਗਾਂਹਵਧੂ ਵਿਚਾਰ ਅਤੇ ਸੰਕਲਪਾਂ ਨੂੰ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਜੋੜਨਾ ਸ਼ਾਮਲ ਹੈ। ਸਮਾਜਿਕ ਵਿਗਿਆਨ ਵਿੱਚ ਸਮੱਗਰੀ ਨੂੰ ਸਿਰਫ ਤੱਥਾਂ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਨਹੀਂ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਸਗੋਂ ਇਹਨਾਂ ਸਮਰੱਥਾਵਾਂ ਨੂੰ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਹੋਰ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣਾਂ ਲਈ ਖੁੱਲ੍ਹੇ ਹੁੰਦੇ ਹੋਏ, ਮਨੁੱਖੀ ਜੀਵਨ ਅਤੇ ਸਮਾਜ ਦੇ ਗੁੰਝਲਦਾਰ, ਏਕੀਕ੍ਰਿਤ ਸੁਭਾਅ ਨੂੰ ਸਮਝਣ, ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਅਤੇ ਸਮਝ ਨੂੰ ਸਮਰੱਥ ਬਣਾਉਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ਗ. ਸਮੱਗਰੀ ਨੂੰ ਕਦਰਾਂ-ਕੀਮਤਾਂ ਅਤੇ ਸੁਭਾਅ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਨੂੰ ਸਮਰੱਥ ਬਣਾਉਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ: ਸਮਾਜਿਕ ਵਿਗਿਆਨ ਵਿੱਚ ਸਮੱਗਰੀ ਦੀ ਚੋਣ ਅਤੇ ਇਸ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਦੇ ਟੋਨ ਦਾ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੇ ਮੁੱਲਾਂ ਅਤੇ ਸੁਭਾਅ 'ਤੇ ਸਪਸ਼ਟ ਪ੍ਰਭਾਵ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਹਾਲਾਂਕਿ ਸਮੱਚੀ ਸਮੱਗਰੀ ਵੈਧ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣਾਂ ਦੀ ਇੱਕ ਸੀਮਾ ਦਾ ਢੁਕਵਾਂ ਪ੍ਰਤੀਨਿਧ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਇਸ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਕਦਰਾਂ-ਕੀਮਤਾਂ ਅਤੇ ਸੁਭਾਅ ਦੁਆਰਾ ਵੀ ਡੂੰਘਾਈ ਨਾਲ ਸੂਚਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਜੋ ਇਹ ਪਾਲਣ ਕਰਨਗੇ।

5.5.2 ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਦੀ ਚੋਣ ਅਤੇ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਦੇ ਅਨੁਕੂਲ ਲੋਡ

ਸਮੱਗਰੀ ਦੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਅਧਿਐਨ ਕਰਨ ਲਈ ਚੁਣੇ ਗਏ 'ਵਿਸ਼ਿਆਂ' ਨੂੰ ਇਕੱਠੇ ਗਿਆਨ ਅਤੇ ਸਮਰੱਥਾ ਵਿਕਾਸ ਦੇ ਸੰਬੰਧਿਤ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਟੀਚਿਆਂ ਨੂੰ ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਯੋਗ ਬਣਾਉਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ਸਮਾਜਿਕ ਵਿਗਿਆਨ ਵਿੱਚ, ਸ਼ਾਇਦ ਕਿਸੇ ਵੀ ਹੋਰ ਵਿਸ਼ੇ ਤੋਂ ਵੱਧ, ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਵਿਚਾਰ ਵੱਡੇ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਸਮੱਗਰੀ ਨੂੰ ਓਵਰਲੋਡ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਸਮਝਣਯੋਗ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਵਿਸ਼ੇ ਦਾ ਦਾਇਰਾ ਮਨੁੱਖੀ ਗਤੀਵਿਧੀ, ਵਰਤਾਰੇ ਅਤੇ ਸਮਾਜ ਦੀ ਪੂਰੀ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਹੈ।

ਹਾਲਾਂਕਿ, ਇਹ ਸਮੱਗਰੀ ਓਵਰਲੋਡ ਸਵੈ-ਹਾਰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਸਮਾਜਿਕ ਵਿਗਿਆਨ ਬੇਰਿੰਗ, ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਨਾਲ ਥੋੜ੍ਹੀ ਜਿਹੀ ਪ੍ਰਸੰਗਿਕਤਾ ਅਤੇ ਤੱਥਾਂ ਅਤੇ ਅੰਕੜਿਆਂ ਦੀ ਸਿਰਫ ਯਾਦ ਕਰਨ ਵੱਲ ਲੈ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਲੁੜੀਂਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਲਈ ਵੀ ਕੋਈ ਥਾਂ ਨਹੀਂ ਛੱਡਦਾ।

ਇਸ ਲਈ, ਸਮਾਜਿਕ ਵਿਗਿਆਨ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਵਿੱਚ ਸਭ ਤੋਂ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਮਾਮਲਿਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ ਹੈ, ਸਿਰਫ 'ਸਮੱਗਰੀ ਦੀ ਮਾਤਰਾ' ਦਾ ਹੋਣਾ। ਮੁੱਖ ਗੱਲ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਅਸੀਂ ਇਸ 'ਉਚਿਤ' ਸਮੱਗਰੀ 'ਤੇ ਕਿਵੇਂ ਪਹੁੰਚ ਸਕਦੇ ਹਾਂ? ਇਹ NCF ਅਜਿਹੀ ਸਮੱਗਰੀ ਨੂੰ ਡਿਜ਼ਾਈਨ ਕਰਨ ਲਈ ਵਰਤੇ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਹੇਠਲੇ ਮੂਲ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਦਾ ਸੁਝਾਅ ਦਿੰਦਾ ਹੈ:

ੳ. ਸਮਰੱਥਾਵਾਂ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਲਈ ਵਿਸ਼ੇ ਚੁਣੇ ਜਾਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ: ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਦੀ ਚੋਣ (ਅਤੇ ਸਿੱਖਿਆ ਸ਼ਾਸਤਰ, ਮੁਲਾਂਕਣ ਅਤੇ ਸਮਾਂ-ਸਾਰਨੀ ਦੀ ਥਾਂ ਵੀ) 'ਤੇ ਧਿਆਨ ਕੇਂਦਰਿਤ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਜੋਕਿ ਸਮਰੱਥਾਵਾਂ ਨੂੰ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕਰੇਗਾ, ਜਿਵੇਂਕਿ ਸੋਰਸਿੰਗ ਸਬੂਤ, ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਅਤੇ ਸਵਾਲ ਤਿਆਰ ਕਰਨਾ। ਇਹ ਇਸ ਲਈ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਸਮਾਜਿਕ ਵਿਗਿਆਨ ਵਿੱਚ ਢੁਕਵਾਂ ਗਿਆਨ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਸਮੱਗਰੀ ਦੀ ਕੋਈ ਮਾਤਰਾ ਕਾਫ਼ੀ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੀ। ਹਾਲਾਂਕਿ, ਜੇਕਰ ਸਮਰੱਥਾ ਵਿਕਸਿਤ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਤਾਂ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਆਪਣੇ ਗਿਆਨ ਆਧਾਰ ਨੂੰ ਇਕੱਠਾ ਕਰਨਾ ਅਤੇ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ।

ਅ. ਸਾਰੇ ਸੰਬੰਧਿਤ ਪਹਿਲੂਆਂ ਨੂੰ ਸੰਬੋਧਿਤ ਕਰੋ: ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਦੀ ਚੋਣ ਵਿੱਚ ਸਮਾਜਿਕ ਵਿਗਿਆਨ ਦੇ ਸਾਰੇ ਮੁੱਖ ਸੰਬੰਧਿਤ ਪਹਿਲੂਆਂ ਨੂੰ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਆਰਥਿਕ ਗਤੀਵਿਧੀ, ਸੱਭਿਆਚਾਰਿਕ ਨਿਯਮਾਂ ਅਤੇ ਕਿਸੇ ਵਰਤਾਰੇ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸਿਕ ਕਾਰਨ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ। 'ਗਿਆਨ' ਦੇ ਸਾਰੇ (ਜਾਂ ਇੱਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹਿੱਸੇ) ਨੂੰ ਕਵਰ ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਜਾਣੀ ਚਾਹੀਦੀ, ਪਰ ਸਾਰੇ ਪਹਿਲੂਆਂ ਨੂੰ ਛੂਹਿਆ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਤਾਂਜੋ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਬਾਅਦ ਵਿੱਚ ਆਪਣੇ ਗਿਆਨ ਆਧਾਰ ਨੂੰ ਨਿਰੰਤਰ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਆਪਣੀ ਸਮਰੱਥਾ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰ ਸਕਣ।

ੲ. ਚੀਜ਼ਾਂ ਨੂੰ ਦਿਲਚਸਪ ਬਣਾਓ: ਚੁਣੇ ਗਏ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਨੂੰ ਸਮਾਜਿਕ ਵਿਗਿਆਨ ਦੇ ਅਧਿਐਨ ਨੂੰ ਦਿਲਚਸਪ ਬਣਾਉਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਇਸ ਦੀ ਉਪਯੋਗਤਾ ਦਾ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਉਹ ਹੈ ਜੋ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ

ਆਪਣੀ ਸਮਰੱਥਾ ਨੂੰ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਨ ਲਈ ਪ੍ਰੇਰਿਤ ਕਰੇਗਾ। ਇਸ ਉਦੇਸ਼ ਲਈ ਵਿਭਿੰਨ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਿੱਦਿਅਕ ਸਾਧਨਾਂ ਨੂੰ ਤੈਨਾਤ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ [(ਵੇਖੋ § 5.6.1)]

5.5.3 ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਜੜ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਜੁੜਨਾ

ਜਦੋਂਕਿ ਸਮੁੱਚਾ ਸਮਾਜਿਕ ਵਿਗਿਆਨ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਮਜ਼ਬੂਤੀ ਨਾਲ ਜੜ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਜੋੜਨ ਵਾਲਾ ਹੋਵੇਗਾ, ਸਥਾਨਿਕ ਤੋਂ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪੱਧਰ ਤੱਕ, CG-10 (ਮਿਡਲ ਪੱਧਰ) ਅਤੇ CG-9 (ਸੈਕੰਡਰੀ ਪੜ੍ਹਾਅ) ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ ਕਿ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਭਾਰਤ ਦੇ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਯੋਗਦਾਨ ਨੂੰ ਸਿੱਖਣਾ ਅਤੇ ਸਮਝਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਸਮਾਜਿਕ ਵਿਗਿਆਨ ਵਿੱਚ ਸੰਕਲਪਾਂ ਅਤੇ ਵਿਧੀਆਂ ਅਤੇ ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰਲੇ ਅਨੁਸ਼ਾਸਨਾਂ ਲਈ ਭਾਰਤੀ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

5.5.4 ਮਿਡਲ ਪੱਧਰ ਲਈ ਸਮੱਗਰੀ

5.5.4.1 ਪਹੁੰਚ ਦਾ ਸਾਰ

ੳ. ਥੀਮਾਂ 'ਤੇ ਆਧਾਰਿਤ: ਮਿਡਲ ਪੱਧਰ ਵਿੱਚ, ਪਹੁੰਚ ਮੁੱਖ ਤੌਰ 'ਤੇ 'ਥੀਮਾਂ' ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਕਰਨ 'ਤੇ ਆਧਾਰਿਤ ਹੈ। ਵਿਸ਼ੇ ਅਧਿਐਨ ਦੀ ਸਮੱਗਰੀ ਬਣਾਉਂਦੇ ਹਨ; 'ਵਿਸ਼ੇ' ਥੀਮ ਦੇ ਉਪ ਭਾਗ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਿਸੇ ਖ਼ਾਸ ਚਰਚਾ/ਜਾਂਚ ਲਈ ਸੀਮਾਵਾਂ ਖਿੱਚਣ ਦੇ ਵਿਹਾਰਿਕ ਉਦੇਸ਼ਾਂ ਲਈ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਹਰੇਕ ਪੱਧਰ ਵਿੱਚ ਸਾਰੇ ਚੁਣੇ ਗਏ ਥੀਮ ਹੋਣਗੇ।

ਅ. ਸਾਰੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣਾਂ ਤੋਂ ਥੀਮਾਂ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਕਰੋ: ਸਾਰੇ ਵਿਸ਼ਿਆਂ (ਜਾਂ ਅੰਦਰਲੇ ਵਿਸ਼ਿਆਂ) ਲਈ, ਅਧਿਐਨ ਸਾਰੇ ਸੰਬੰਧਿਤ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਦੇ ਕੋਣਾਂ ਅਤੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਤੋਂ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਇਤਿਹਾਸਿਕ, ਭੂਗੋਲਿਕ, ਆਰਥਿਕ ਅਤੇ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਵਿਗਿਆਨ ਦੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣਾਂ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਮਾਨਵ-ਵਿਗਿਆਨਿਕ, ਦਾਰਸ਼ਨਿਕ, ਮਨੋਵਿਗਿਆਨਿਕ, ਸਮਾਜ-ਵਿਗਿਆਨਿਕ, ਸੱਭਿਆਚਾਰਿਕ ਅਤੇ ਹੋਰ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਨੋਟ ਕਰਨਾ ਖ਼ਾਸ ਤੌਰ 'ਤੇ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹੈ ਕਿ:

1. ਅਜਿਹਾ ਅਧਿਐਨ ਅਸਲ-ਜੀਵਨ, ਸੰਬੰਧਿਤ ਪ੍ਰਸ਼ਨਾਂ ਦੁਆਰਾ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਅਨੁਸ਼ਾਸਨਾਂ ਵਿੱਚ ਸ਼੍ਰੇਣੀਬੱਧ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਅਨੁਸ਼ਾਸਨੀ ਕੋਣਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਸ਼ਨਾਂ/ਅਧਿਐਨ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਇਹ ਨਹੀਂ ਦੱਸਿਆ ਜਾਵੇਗਾ/ਹਦਾਇਤ ਦਿੱਤੀ ਜਾਵੇਗੀ ਕਿ ਅਜਿਹੇ ਸਵਾਲ ਅਜਿਹੇ ਅਨੁਸ਼ਾਸਨ ਤੋਂ ਹਨ।
2. ਇੱਕ ਸਵਾਲ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਕਈ ਅਨੁਸ਼ਾਸਨਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ੲ. ਸਾਰੇ ਥੀਮਾਂ ਦਾ ਹਰੇਕ ਪੱਧਰ ਵਿੱਚ ਚਾਰ ਪੱਧਰਾਂ 'ਤੇ ਅਧਿਐਨ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ: ਸਥਾਨਿਕ, ਖੇਤਰੀ, ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਅਤੇ ਗਲੋਬਲ। ਹਰੇਕ ਪੱਧਰ 'ਤੇ, ਪ੍ਰਸ਼ਨ/ਅਧਿਐਨ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਦੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਦੀ ਪੂਰੀ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਤੋਂ ਹੋਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ।

ਸ. ਅਧਿਆਪਨ-ਸਿਖਲਾਈ ਸਮੱਗਰੀ (ਪਾਠ-ਪੁਸਤਕਾਂ ਸਮੇਤ), ਸਿੱਖਿਆ ਸ਼ਾਸਤਰ, ਮੁਲਾਂਕਣ ਅਤੇ ਸਮਾਂ-ਸਾਰਨੀ ਨੂੰ ਇਸ ਪੂਰੀ ਪਹੁੰਚ ਦਾ ਸਮਰਥਨ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

5.5.4.2 ਸੰਪੂਰਨ ਅਸਲ-ਜੀਵਨ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਇਮਾਰਤ ਲਈ 'ਵਿਸ਼ਾ-ਵਸਤੂ'

(‘Themes’ for Holistic Real-life Perspective Building)

ਮਿਡਲ ਪੱਧਰ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਅੰਤਰ-ਅਨੁਸ਼ਾਸਨੀ, ਸੰਪੂਰਨ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਨੂੰ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨ ਲਈ, ਸਮਾਜਿਕ ਵਿਗਿਆਨ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਅਨੁਸ਼ਾਸਨ ਦੀ ਬਜਾਏ ਵਿਸ਼ਿਆਂ 'ਤੇ ਆਧਾਰਿਤ ਹੈ। ਸੰਖੇਪ ਰੂਪ ਵਿੱਚ, ਇੱਕ 'ਥੀਮ' ਕੋਈ ਵੀ ਅਮੀਰ ਅਤੇ ਗੁੰਝਲਦਾਰ ਮਨੁੱਖੀ ਵਰਤਾਰੇ ਹੈ ਜੋ ਕਈ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਦੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਨੂੰ ਇਕੱਠਾ ਕਰਦਾ ਹੈ ਜੋ ਬਦਲੇ ਵਿੱਚ ਵਰਤਾਰੇ ਦੀ ਚੰਗੀ ਸਮਝ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ ਨਿਰੰਤਰਤਾ ਅਤੇ ਪਰਿਵਰਤਨ, ਸ਼ਾਸਨ ਜਾਂ ਪ੍ਰਵਾਸ ਦੇ ਸੰਕਲਪ ਅਜਿਹੇ ਵਿਚਾਰ ਹਨ ਜੋ ਸੂਖਮਤਾ ਵਿੱਚ ਇੰਨੇ ਅਮੀਰ ਹਨ ਅਤੇ ਕਈ ਤਰੀਕਿਆਂ ਨਾਲ ਇੰਨੇ ਗੁੰਝਲਦਾਰ ਹਨ ਕਿ ਇੱਕ ਵਾਜਬ ਸਮਝ ਲਈ ਇਤਿਹਾਸ, ਭੂਗੋਲ, ਰਾਜਨੀਤੀ ਵਿਗਿਆਨ, ਅਰਥ ਸ਼ਾਸਤਰ ਅਤੇ ਇਹ ਵੀ ਫਿਲਾਸਫੀ, ਮਨੋਵਿਗਿਆਨ, ਮਾਨਵ ਵਿਗਿਆਨ ਅਤੇ ਹੋਰ। ਸਮਾਜਿਕ ਵਿਗਿਆਨ ਦੇ ਅਧਿਐਨ ਵਿੱਚ ਅਜਿਹੀਆਂ ਧਾਰਨਾਵਾਂ ਨੂੰ 'ਥੀਮਾਂ' ਵਜੋਂ ਵਰਤਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

- ੳ. ਇਹ ਨੋਟ ਕਰਨਾ ਲਾਭਦਾਇਕ ਅਤੇ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹੈ ਕਿ ਥੀਮਾਂ ਮਨੁੱਖੀ ਇਕੱਤਰਤਾ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਪੱਧਰਾਂ ਵਿੱਚ ਸੰਬੰਧਿਤ ਪਰ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ ਹੋਣ ਦੀ ਸੰਭਾਵਨਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਦਾ ਅਰਥ ਹੈ ਕਿ ਇਹਨਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਕੋਈ ਵੀ ਥੀਮ, ਜਦੋਂ ਖੇਤਰੀ ਜਾਂ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਜਾਂ ਗਲੋਬਲ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਬਹੁਤ ਹੀ ਸਥਾਨਿਕ ਭਾਈਚਾਰਿਕ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਅਧਿਐਨ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਪੱਧਰ, ਖਾਸ ਅਤੇ ਵੱਖਰੀਆਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ ਅਤੇ ਗਤੀਸ਼ੀਲਤਾ ਹੋਵੇਗੀ, ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ ਸ਼ਾਸਨ ਦੇ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਅਤੇ ਆਰਥਿਕ ਪਹਿਲੂ ਸਥਾਨਿਕ ਭਾਈਚਾਰਿਕ ਪੱਧਰ ਅਤੇ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਬਹੁਤ ਵੱਖਰੇ ਹਨ।
- ਅ. ਇਸ ਲਈ, ਵਿਸ਼ਾ-ਵਸਤੂ ਦੇ ਅਨੁਪਾਤ ਦੇ ਹਿਸਾਬ ਨਾਲ ਹਰੇਕ ਪੱਧਰ ਨੂੰ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਉਚਿਤ ਵਜ਼ਨ ਦੇ ਨਾਲ, ਸਾਰੇ ਚਾਰ ਪੱਧਰਾਂ: ਸਥਾਨਿਕ, ਖੇਤਰੀ, ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਅਤੇ ਗਲੋਬਲ- 'ਤੇ ਥੀਮ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਕਹਿਣ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਨਹੀਂ, ਹਰ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਸਾਰੇ ਥੀਮਾਂ ਦਾ ਅਧਿਐਨ, ਇੱਕੋ ਏਕੀਕ੍ਰਿਤ ਬਹੁ-ਅਨੁਸ਼ਾਸਨੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਨਾਲ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇਗਾ।
- ੲ. ਹਰੇਕ ਥੀਮ ਦੇ ਅੰਦਰ (ਅਤੇ ਇਸ ਦੇ ਕਿਸੇ ਵੀ ਤੱਤ ਦੇ ਮਾਮਲਿਆਂ ਲਈ, ਜਿਸ ਨੂੰ 'ਵਿਸ਼ੇ' ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ) ਅਧਿਐਨ ਸਾਰੇ ਸੰਬੰਧਿਤ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਦੀ ਰੋਸ਼ਨੀ ਵਿੱਚ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

5.5.4.5 ਵਿੱਚ ਥੀਮਾਂ ਦੀ ਸੂਚੀ ਸਮਾਜਿਕ ਵਿਗਿਆਨ ਦੇ ਅਧਿਐਨ ਲਈ ਅਜਿਹੀ ਪਹੁੰਚ ਲਈ ਉਪਯੋਗੀ ਹੈ। ਇਹ ਨੋਟ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ ਕਿ ਹਾਲਾਂਕਿ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਦੀ ਇਹ ਸੂਚੀ ਲਾਭਦਾਇਕ ਅਤੇ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹੈ, ਇਹ ਵਿਆਪਕ ਨਹੀਂ ਹੈ ਅਤੇ **ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਡਿਵੈਲਪਰ ਹੋਰ ਥੀਮ ਵੀ ਚੁਣ ਸਕਦੇ ਹਨ**। ਥੀਮ ਦੀ ਚੋਣ ਕਰਨ ਲਈ ਮੁੱਖ ਮਾਪਦੰਡ ਹੇਠਾਂ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਹਨ।

5.5.4.3 ਥੀਮ ਚੁਣਨ ਲਈ ਮਾਪਦੰਡ

ਹੇਠਾਂ ਮਾਪਦੰਡਾਂ ਦਾ ਇੱਕ ਸਮੂਹ ਹੈ ਜੋ ਥੀਮ ਚੁਣਨ ਲਈ ਵਰਤਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਹਨਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਦਸਤਾਵੇਜ਼ ਵਿੱਚ ਵਰਤੇ ਗਏ ਥੀਮ ਦੀ ਚੋਣ ਕਰਨ ਲਈ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਇਹਨਾਂ ਮਾਪਦੰਡਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਦੇ ਹੋਏ, ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਵਿਕਾਸਕਰਤਾਵਾਂ ਦੁਆਰਾ ਹੋਰ ਥੀਮ ਚੁਣੇ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ।

- ੳ. ਮਨੁੱਖੀ ਵਰਤਾਰੇ (ਜਾਂ ਵਿਚਾਰ ਜਾਂ ਸੰਕਲਪ) ਨੂੰ 'ਥੀਮ' ਵਜੋਂ ਚੁਣਿਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਉਸ ਵਿੱਚ ਗੁੰਝਲਦਾਰਤਾ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਜਿਸ ਦੇ ਅਧਿਐਨ ਲਈ ਕਈ ਅਨੁਸ਼ਾਸਨਾਂ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ 'ਨਦੀਆਂ ਦਾ ਵਹਾਅ' ਇੱਕ ਅਜਿਹਾ ਵਰਤਾਰਾ ਨਹੀਂ ਹੈ ਜਿਸ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਕਰਨ ਲਈ ਕਈ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਮੁੱਖ ਤੌਰ 'ਤੇ ਭੂਗੋਲ ਦਾ ਮਾਮਲਾ ਹੈ। ਹਾਲਾਂਕਿ, 'ਨਦੀਆਂ ਅਤੇ ਮਨੁੱਖੀ ਜੀਵਨ' ਨੂੰ ਕਈ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਦੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣਾਂ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਲਈ ਇਸ ਪਹੁੰਚ ਦੇ ਅੰਦਰ ਇੱਕ ਢੁਕਵਾਂ ਵਿਸ਼ਾ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ।
- ਅ. ਵਿਸ਼ੇ ਵਜੋਂ ਚੁਣਿਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਮਾਮਲਾ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਦੇ ਤਤਕਾਲੀ ਮਾਹੌਲ ਦੇ ਸੰਦਰਭ ਵਿੱਚ ਸੰਬੰਧਿਤ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਨਾ ਸਿਰਫ਼ ਕਿਸੇ ਦੇ ਆਪਣੇ ਭਾਈਚਾਰੇ ਅਤੇ ਇਲਾਕੇ ਦੀ ਸਮਝ ਨੂੰ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨ ਲਈ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹੈ, ਪਰ ਇਹ ਸਿੱਖਿਆ ਸ਼ਾਸਤਰੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਇੱਕ ਸੰਬੰਧਿਤ ਸਮਝ ਹੋਣਾ ਵੀ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਵਧੇਰੇ ਡੂੰਘਾਈ ਨਾਲ ਸਿੱਖਦੇ ਹਨ ਜਦੋਂ ਉਹ ਆਪਣੇ ਜੀਵਨ ਨਾਲ ਚੀਜ਼ਾਂ ਨੂੰ ਜੋੜ ਸਕਦੇ ਹਨ।
- ੲ. ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ, ਇੱਕ ਥੀਮ ਲਈ ਮਾਮਲਾ ਅਜਿਹਾ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਦਾ ਇੱਕ ਖੇਤਰੀ, ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਅਤੇ ਗਲੋਬਲ ਮਾਪ ਅਤੇ ਪ੍ਰਸੰਗਿਕਤਾ ਹੋਵੇ ਅਤੇ ਸਿਰਫ਼ ਇੱਕ ਜਾਂ ਦੋ ਪੱਧਰਾਂ ਤੱਕ ਸੀਮਿਤ ਨਾ ਹੋਵੇ।
- ੳ. ਚੁਣੇ ਗਏ ਥੀਮਾਂ ਦੇ ਸਮੁੱਚੇ ਸਮੂਹ ਨੂੰ ਇੱਕ ਸਿਲੇਬਸ ਅਤੇ ਸਮੱਗਰੀ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਨੂੰ ਸਮਰੱਥ ਬਣਾਉਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਜੋ ਉਸ ਕਲਾਸ ਅਤੇ ਉਸ ਪੜਾਅ ਦੇ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਟੀਚਿਆਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ ਕਾਫ਼ੀ ਹੈ।

5.5.4.3 ਥੀਮ ਚਾਰ ਪੱਧਰਾਂ ਵਿੱਚ ਕੱਟਣਾ: ਸਥਾਨਿਕ, ਖੇਤਰੀ, ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਅਤੇ ਗਲੋਬਲ/ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ

ਥੀਮ ਸਥਾਨਿਕ ਤੋਂ ਖੇਤਰੀ ਤੱਕ ਦੇਸ਼ ਅਤੇ ਫਿਰ ਵਿਸ਼ਵ ਤੱਕ ਫੈਲੇ ਹੋਏ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ। ਥੀਮ ਇਹਨਾਂ ਸਾਰੇ ਪੱਧਰਾਂ 'ਤੇ ਬਰਾਬਰ ਢੁਕਵੇਂ ਅਤੇ ਉਪਯੋਗੀ ਹੋਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ।

ਇਹ ਪਹੁੰਚ ਸਮਾਜਿਕ ਵਿਗਿਆਨ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਨੂੰ ਦੇਖਣਯੋਗ, ਅਸਲ-ਸੰਸਾਰ, ਢੁਕਵੀਂ, ਦਿਲਚਸਪ ਅਤੇ ਮਿਡਲ ਪੱਧਰ ਦੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਲਈ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਦੀਆਂ ਘਟਨਾਵਾਂ ਨਾਲ ਜੁੜਣ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕਰਦੀ ਹੈ, ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਵਧੇਰੇ ਵਿਸਤ੍ਰਿਤ ਸੰਸਾਰ ਨਾਲ ਜੋੜਦੇ ਹੋਏ, ਇਹਨਾਂ ਘਟਨਾਵਾਂ ਬਾਰੇ ਸੋਚਣ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਬਾਰੇ ਗੱਲ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਸੰਸਾਰ

ਵਿੱਚ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਸਥਾਨ ਅਤੇ ਮਨੁੱਖੀ ਇਕੱਤਰਤਾ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਪੱਧਰਾਂ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਮਾਮਲਿਆਂ ਦੇ ਆਪਸੀ ਸੰਬੰਧਾਂ ਦਾ ਅਹਿਸਾਸ ਵੀ ਦੇਵੇਗਾ।

ਪੱਧਰ 6-8 ਵਿੱਚੋਂ ਹਰੇਕ ਲਈ, ਵੱਖ-ਵੱਖ ਪੱਧਰਾਂ ਦੀ ਸਮੱਗਰੀ ਅਤੇ ਸਮਾਂ-ਸਾਰਨੀ ਸਪੇਸ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰੀ ਅਨੁਪਾਤ ਦਾ ਹੇਠਾਂ ਜ਼ਿਕਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਹਰੇਕ ਪੱਧਰ ਦੇ ਅੰਦਰ ਥੀਮਾਂ ਵਿੱਚ ਸਮੱਗਰੀ ਦਾ ਲਗਭਗ ਬਰਾਬਰ ਅਨੁਪਾਤ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਸਖ਼ਤ ਨਿਯਮ ਨਹੀਂ ਹਨ ਪਰ ਦਿਸ਼ਾ-ਨਿਰਦੇਸ਼ ਹਨ ਅਤੇ ਸਹੀ ਅਨੁਪਾਤ ਹੋਰ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ।

ੳ. ਸਥਾਨਿਕ ਪੱਧਰ ਲਈ ਸਮੱਗਰੀ ਸਮਾਜਿਕ ਵਿਗਿਆਨ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਦਾ 20% ਹੋਵੇਗੀ। ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਇਤਿਹਾਸਿਕ ਸੰਦਰਭ, ਭੂਗੋਲਿਕ ਭਿੰਨਤਾਵਾਂ ਅਤੇ ਇਸ ਦੇ ਸਮਾਜਿਕ ਰਾਜਨੀਤਿਕ, ਸੱਭਿਆਚਾਰਿਕ ਅਤੇ ਆਰਥਿਕ ਜੀਵਨ ਦੇ ਸੰਦਰਭ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਏਕੀਕ੍ਰਿਤ ਢੰਗ ਨਾਲ ਆਪਣੇ ਇਲਾਕੇ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਪਹਿਲੂਆਂ ਦੀ ਪੜਚੋਲ ਕਰਨਗੇ। ਇਹ ਕਈ ਸਰੋਤਾਂ ਤੋਂ ਜਾਣਕਾਰੀ/ਡਾਟਾ ਇਕੱਠਾ ਕਰਨ, ਅੰਕੜਿਆਂ ਦੀ ਤੁਲਨਾ ਕਰਨ, ਇਸ ਦਾ ਅਰਥ ਬਣਾਉਣ, ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਕਰਨ ਅਤੇ ਇਹ ਸਿੱਖਣ ਦੁਆਰਾ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇਗਾ ਕਿ ਸਮਾਜ ਵਿਗਿਆਨੀ ਅਨੁਭਵੀ ਸਬੂਤਾਂ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਸਮਾਜ ਬਾਰੇ ਗਿਆਨ ਕਿਵੇਂ ਬਣਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਸਥਾਨਿਕ ਪੱਧਰ ਨੂੰ:

1. ਸਮਾਜਿਕ ਵਿਗਿਆਨ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਤਰੀਕਿਆਂ ਨਾਲ ਜਾਣੂ ਬਣਾਓ ਅਤੇ ਸੰਬੰਧਿਤ ਸਮਰੱਥਾਵਾਂ ਨੂੰ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰੋ।
2. ਵਿਸ਼ੇ ਨੂੰ ਅਸਲ ਜੀਵਨ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਬਣਾਓ।

ਅ. ਖੇਤਰੀ ਪੱਧਰ ਲਈ ਸਮੱਗਰੀ 30% ਹੋਵੇਗੀ। ਖੇਤਰੀ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਸਮੱਗਰੀ ਨਾਲ ਨਜਿੱਠਣ ਲਈ ਸਥਾਨਿਕ ਪੱਧਰ ਦੀ ਸਮੱਗਰੀ ਦੁਆਰਾ ਵਿਕਸਿਤ ਸਮਝ ਅਤੇ ਸਮਰੱਥਾਵਾਂ ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇਗਾ। ਇਸ ਵਿੱਚ, ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੁਆਰਾ ਆਪਣੇ ਇਲਾਕੇ ਅਤੇ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਆਪਸੀ ਸੰਬੰਧਾਂ, ਸਮਾਨਤਾਵਾਂ ਅਤੇ ਅੰਤਰਾਂ ਦੀ ਪਛਾਣ ਕਰ ਕੇ ਇੱਕ ਡੂੰਘੇ ਅੰਤਰ-ਅਨੁਸ਼ਾਸਨੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇਗਾ। 'ਖੇਤਰ' ਨੂੰ ਸੋਚ-ਸਮਝ ਕੇ ਚੁਣਿਆ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਇਹ ਜ਼ਰੂਰ 'ਸਥਾਨਿਕ' ਖੇਤਰ ਦੇ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਦਾ ਖੇਤਰ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਪਰ ਇਹ ਰਾਜ ਦਾ ਇੱਕ ਹਿੱਸਾ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਜਿੱਥੇ ਉਹ ਇਲਾਕਾ ਹੈ ਜਾਂ ਕਈ ਰਾਜਾਂ ਜਾਂ ਪੂਰਾ ਰਾਜ ਖੁਦ।

ੲ. ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪੱਧਰ ਲਈ ਸਮੱਗਰੀ 30% ਹੋਵੇਗੀ। ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਤੋਂ ਉਮੀਦ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਇੱਕ ਸਮਾਨ ਪਹੁੰਚ ਦੁਆਰਾ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸੰਦਰਭ ਸਿੱਖਣ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਸੈਕੰਡਰੀ ਸਰੋਤਾਂ ਨਾਲ ਸਰਗਰਮ ਸ਼ਮੂਲੀਅਤ ਸ਼ਾਮਲ ਹੈ। ਇਸ ਸਮੱਗਰੀ ਵਿੱਚ ਸੰਬੰਧਿਤ ਭਾਰਤੀ ਇਤਿਹਾਸ ਅਤੇ ਭੂਗੋਲ ਦਾ ਇੱਕ ਆਮ ਸਰਵੇਖਣ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਸਾਡੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਵਿਭਿੰਨਤਾ ਵਿੱਚ ਏਕਤਾ ਅਤੇ ਸਾਡੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰਿਕ ਵਿਰਸੇ ਦੀ ਅਮੀਰੀ ਅਤੇ ਭਾਰਤੀ ਲੋਕ-ਸਥਾਨਾਂ ਦੇ ਸੰਬੰਧਿਤ ਸੰਕਲਪਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਇੱਥੇ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਅਧਿਐਨ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ੳ. ਗਲੋਬਲ ਪੱਧਰ ਲਈ ਸਮੱਗਰੀ 20% ਹੋਵੇਗੀ। ਦੂਜੇ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਅਤੇ ਸਮਾਜ ਦੀ ਸਮਝ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਵਿਸ਼ਵ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਨੂੰ ਵਿਸ਼ਾਲ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕਰੇਗੀ। ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਆਪਣੇ-ਆਪ ਦੇ ਸੰਬੰਧ ਵਿੱਚ ਦੂਜੇ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਜੀਵਨ ਦੀ ਤੁਲਨਾਤਮਿਕ ਸਮਝ ਬਣਾ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਨਾਲ ਦੁਨੀਆ ਭਰ ਦੀਆਂ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਸੱਭਿਆਚਾਰਾਂ ਦੀ ਬਹੁਲਵਾਦ ਅਤੇ ਪ੍ਰਸੰਸਾ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਪੈਦਾ ਹੋਵੇਗੀ। ਹੇਠ ਲਿਖੇ (ਜਾਂ ਸਮਾਨ) ਮਾਪਦੰਡਾਂ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਕਿਸੇ ਵੀ ਤਿੰਨ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦੀ ਇੱਕ ਵਿਆਪਕ ਸਮਝ ਚੁਣੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ:

1. ਤਿੰਨੋਂ ਦੇਸ਼ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਮਹਾਂਦੀਪਾਂ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਸਮਾਜਿਕ-ਸੱਭਿਆਚਾਰਿਕ ਅਤੇ ਸੱਭਿਅਤਾ ਇਤਿਹਾਸ ਵਾਲੇ ਹੋਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ।
2. ਇੱਕ ਅਜਿਹਾ ਦੇਸ਼ ਜਿਸ ਕੋਲ ਭੂਗੋਲਿਕ ਚੁਣੌਤੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਉਹ ਆਪਣੇ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿੱਚ ਚੁਣੌਤੀਪੂਰਨ ਸਮਿਆਂ (ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ ਜਪਾਨ, ਦੱਖਣੀ ਕੋਰੀਆ) ਵਿੱਚ ਸੰਘਰਸ਼ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਵਿਕਾਸ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ।
3. ਇੱਕ ਦੇਸ਼ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਭੂਗੋਲਿਕ ਵਿਭਿੰਨਤਾ ਹੈ, ਇੱਕ ਬਸਤੀ ਰਿਹਾ ਹੈ ਅਤੇ ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਸ਼ਾਸਨ ਅਤੇ ਅੰਦਰੂਨੀ ਮੁਸ਼ਕਲਾਂ (ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ ਦੱਖਣੀ ਅਫਰੀਕਾ, ਨਾਈਜੀਰੀਆ) ਦੁਆਰਾ ਸੰਘਰਸ਼ ਕੀਤਾ ਹੈ।
4. ਇੱਕ ਦੇਸ਼ ਜੋ ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਵਧਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਬਹੁ-ਨਸਲੀ ਰਚਨਾ (ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਜ ਅਮਰੀਕਾ, ਆਸਟ੍ਰੇਲੀਆ, ਜਰਮਨੀ) ਦੇ ਨਾਲ, ਗਲੋਬਲ ਆਰਥਿਕਤਾ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਹੈ।

ਹੋਰ TLM ਦੇ ਨਾਲ, ਸਥਾਨਿਕ ਪੱਧਰ ਲਈ ਸਮੱਗਰੀ ਵਰਕਬੁੱਕ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ, ਖਾਸ ਤੌਰ 'ਤੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਤਿਆਰ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ ਕਿ ਅਧਿਆਪਕ ਖੁਦ ਇਸ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਇਲਾਕੇ ਲਈ ਵਰਤਣ ਦੇ ਯੋਗ ਹੋਣ। ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ, ਖੇਤਰੀ, ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਅਤੇ ਗਲੋਬਲ ਪੱਧਰ 'ਤੇ, ਪਾਠ-ਪੁਸਤਕਾਂ ਰਾਹੀਂ ਸਮੱਗਰੀ ਨੂੰ ਕਵਰ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

5.5.4.5 ਇਸ ਦਸਤਾਵੇਜ਼ ਵਿੱਚ ਵਰਤੇ ਗਏ ਥੀਮ

§ 5.5.4.2 ਵਿੱਚ ਪਹਿਲਾਂ ਜ਼ਿਕਰ ਕੀਤੇ ਮਾਪਦੰਡਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਾਂਤ ਲਈ ਚੁਣੇ ਗਏ ਥੀਮ ਹਨ: ਲੋਕ ਅਤੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰ, ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਆਜੀਵਿਕਾ, ਮਨੁੱਖੀ ਵਾਤਾਵਰਨ ਆਪਸ ਵਿੱਚ ਜੁੜੇ ਅਤੇ ਪਰਸਪਰ ਪ੍ਰਭਾਵ ਅਤੇ ਲੋਕਤੰਤਰ ਅਤੇ ਸ਼ਾਸਨ।

ਹਰ ਥੀਮ ਲਈ ਇੱਕ ਸੰਖੇਪ ਵੇਰਵਾ, ਕੁਝ ਮੁੱਖ ਸਵਾਲਾਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਜੋ ਤਰਕ ਬਣਾਉਂਦੇ ਹਨ, ਹੇਠਾਂ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਹਰੇਕ ਥੀਮ ਦੇ ਤਹਿਤ, ਪਾਠਕ੍ਰਮ, ਸਿਲੇਬਸ ਅਤੇ ਸਮੱਗਰੀ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕਾਂ ਨੂੰ ਪਹੁੰਚ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕਰਨ ਲਈ ਵਿਆਖਿਆਤਮਿਕ ਵਿਸ਼ੇ ਵੀ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਹਨ।

ੳ. ਲੋਕ ਅਤੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰ: ਸਮਾਜਿਕ ਵਿਗਿਆਨ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਕਦਮ ਸਾਡੇ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਕਰਨਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਕੀ ਰੂਪ ਦਿੰਦਾ ਹੈ, ਇੱਥੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਕਾਰਕ ਹਨ: ਭੂਗੋਲਿਕ, ਇਤਿਹਾਸਿਕ, ਆਰਥਿਕ, ਸੱਭਿਆਚਾਰਿਕ, ਮਨੋਵਿਗਿਆਨਿਕ ਅਤੇ ਰਾਜਨੀਤਿਕ, ਜੋ ਇੱਕ ਸਮਾਜ ਨੂੰ ਬਣਾਉਣ ਵਿੱਚ ਸਮਰੱਥ ਅਤੇ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਨਤੀਜੇ ਵਜੋਂ ਉਸ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਕੁਝ ਸਮਾਜਿਕ-ਸੱਭਿਆਚਾਰਿਕ ਅਭਿਆਸਾਂ ਅਤੇ ਨਿਯਮਾਂ ਦਾ ਨਤੀਜਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਨਿਯਮ ਨਾ ਸਿਰਫ਼ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਸਗੋਂ ਸਮਾਜ ਦੇ ਅੰਦਰ ਸਮੂਹ ਗਤੀਸ਼ੀਲਤਾ ਦੇ ਸੰਚਾਲਨ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਵੀ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਸਾਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਕਾਰਕਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਦੇ ਯੋਗ ਬਣਾਉਂਦੇ ਹਨ ਜੋ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਇਕੱਠੇ ਹੋਣ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕਰਦੇ ਹਨ ਜਾਂ ਇੱਥੋਂ ਤੱਕ ਕਿ ਮਤਭੇਦ ਜੋ ਮੌਜੂਦ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਵਿਆਪਕ ਖੇਤਰ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਥੀਮ ਕਵਰ ਕਰੇਗੀ: ਕਿਹੜੇ ਕਾਰਕ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਇਕੱਠੇ ਆਉਣ (ਵਪਾਰ, ਵਿਚਾਰ, ਸਮਾਜਿਕ-ਸੱਭਿਆਚਾਰਿਕ ਪ੍ਰਭਾਵ, ਲੋਕ ਅੰਦੋਲਨ ਭਾਵੇਂ ਤੀਰਥ ਯਾਤਰਾਵਾਂ ਜਾਂ ਜਾਣ-ਬੁੱਝ ਕੇ/ਜ਼ਬਰਦਸਤੀ ਪਰਵਾਸ ਕਾਰਨ) ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਮੌਜੂਦਾ ਅਭਿਆਸਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕਰਦੇ ਹਨ? ਸਮੇਂ ਦੇ ਨਾਲ ਕੀ ਬਦਲਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਕੀ ਸਥਿਰ ਰਿਹਾ ਹੈ? ਸੱਭਿਆਚਾਰਾਂ ਦੇ ਰਾਜਨੀਤਿਕ, ਆਰਥਿਕ (ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ, ਪਹਿਰਾਵਾ, ਰੋਜ਼ੀ-ਰੋਟੀ) ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ-ਸੱਭਿਆਚਾਰਿਕ (ਭਾਸ਼ਾ, ਤਿਉਹਾਰ, ਪ੍ਰਥਾਵਾਂ) ਕੀ ਹਨ ਅਤੇ ਕੀ ਸਾਂਝੇ ਹਨ? ਸੱਭਿਆਚਾਰਿਕ ਪਰਸਪਰ ਪ੍ਰਭਾਵ ਦਾ ਕੀ ਸਕਾਰਾਤਮਿਕ ਪ੍ਰਭਾਵ ਹੁੰਦਾ ਹੈ? ਇਹਨਾਂ ਸਵਾਲਾਂ ਦੇ ਜਵਾਬ ਅਲੱਗ-ਥਲੱਗ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਮੰਗੇ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਇਸ ਲਈ ਦੂਜੇ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਜੋੜ ਕੇ ਅਧਿਐਨ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ਉਦਾਹਰਨ ਦੇ ਤੌਰ 'ਤੇ, ਪੱਧਰ 6 ਲਈ ਇਸ ਥੀਮ 'ਤੇ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਹੋਏ, ਵਿਸ਼ੇ ਸਥਾਨਿਕ ਅਤੇ ਖੇਤਰੀ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਹੇਠਾਂ ਦਿੱਤੀ ਸਮੱਗਰੀ ਨੂੰ ਕਵਰ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ:

1. ਵਿਸ਼ੇ ਜੋ ਸਥਾਨਿਕ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਕਵਰ ਕੀਤੇ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ:

- 1) ਪਿਛਲੇ ਤਿੰਨ ਚਾਰ ਦਹਾਕਿਆਂ ਵਿੱਚ ਪਰਿਵਾਰ ਅਤੇ ਸਮਾਜ ਦੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰਿਕ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਕਿਹੋ-ਜਿਹੇ ਪਰਿਵਰਤਨ ਆਏ ਹਨ ਅਤੇ ਕੀ ਜਾਰੀ ਹੈ? ਇਹਨਾਂ ਪਰਿਵਰਤਨਾਂ ਅਤੇ ਨਿਰੰਤਰਤਾ ਦੇ ਪਿੱਛੇ ਕੀ ਕਾਰਨ ਹਨ? ਅਜਿਹਾ ਵਿਸ਼ਾ ਭਾਰਤੀ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਪਰਿਵਾਰਿਕ ਇਕਾਈ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਅਤੇ ਮਹੱਤਤਾ ਬਾਰੇ ਚਰਚਾ ਦਾ ਕਾਰਨ ਬਣ ਸਕਦਾ ਹੈ।
- 2) ਪਰਿਵਾਰ ਦੇ ਮੈਂਬਰਾਂ ਦੇ ਵਿਸ਼ਵਾਸਾਂ ਅਤੇ ਅਭਿਆਸਾਂ ਵਿੱਚ ਕਿਸ ਕਿਸਮ ਦੇ ਅੰਤਰ ਦੇਖੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ? ਇਹਨਾਂ ਅੰਤਰਾਂ ਦਾ ਆਧਾਰ ਕੀ ਹੈ?
- 3) ਤਿੰਨ ਤੋਂ ਚਾਰ ਦਹਾਕਿਆਂ ਵਿੱਚ ਪਰਿਵਾਰ ਵਿੱਚ ਮਾਈਗ੍ਰੇਸ਼ਨ ਪੈਟਰਨ ਕੀ ਰਿਹਾ ਹੈ? ਕੌਣ ਅਤੇ ਕਿੱਥੇ ਪਰਵਾਸ ਕੀਤਾ ਹੈ? ਇਸ ਨੇ ਪਰਿਵਾਰ ਦੇ ਬੁਨਿਆਦੀ ਢਾਂਚੇ ਨੂੰ ਕਿਵੇਂ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕੀਤਾ ਹੈ?

2. ਉਹ ਵਿਸ਼ੇ ਜੋ ਖੇਤਰੀ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਕਵਰ ਕੀਤੇ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ:

- 4) ਆਪਣੇ ਹੀ ਖੇਤਰ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਦੀਆਂ ਮੁੱਖ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ ਕੀ ਹਨ?
- 5) ਪੁਰਾਣੇ ਸਮਿਆਂ ਵਿੱਚ ਇਸ ਖੇਤਰ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰਿਕ ਰੀਤੀ-ਰਿਵਾਜ ਕੀ ਸਨ? ਇਸ ਸਮੇਂ ਦੌਰਾਨ ਕੀ ਜਾਰੀ ਰਿਹਾ?
- 6) ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਕਿਸ ਕਿਸਮ ਦੇ ਤਿਉਹਾਰ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਹਨ? ਇਸ ਦੀ ਇਤਿਹਾਸਿਕ ਮਹੱਤਤਾ ਕੀ ਹੈ? ਸਮਾਜ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਵਰਗਾਂ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਇਕੱਠੇ ਕਰਨ ਲਈ ਤਿਉਹਾਰਾਂ ਦਾ ਕੀ ਮਹੱਤਵ ਹੈ?

ਅ. ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਰੋਜ਼ੀ-ਰੋਟੀ: ਜੀਵ-ਜੰਤੂ ਲੋਕਾਂ ਦੀਆਂ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਦੀਆਂ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਦੇ ਕੇਂਦਰ ਵਿੱਚ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਆਪਸੀ ਨਿਰਭਰਤਾ ਦੇ ਚੱਕਰਾਂ ਦੇ ਚਾਲਕ ਵੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਬਦਲੇ ਵਿੱਚ ਮਾਰਕੀਟ ਦੀ ਗਤੀਸ਼ੀਲਤਾ ਨੂੰ ਪਰਿਭਾਸ਼ਿਤ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਅੱਗੇ ਵਧਦਾ ਹੈ, ਮੰਗ ਅਤੇ ਸਪਲਾਈ ਦੇ ਲੂਪ ਨੂੰ ਭੋਜਨ ਦਿੰਦਾ ਹੈ, ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ ਇੱਕ ਸਮਾਜ ਕਿਹੜੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਅਤੇ ਸੇਵਾਵਾਂ ਪੈਦਾ ਕਰਦਾ ਹੈ? ਸਮਾਜ ਦੀ ਦੌਲਤ ਅਤੇ ਸਰੋਤਾਂ ਨੂੰ ਕੌਣ ਕੰਟਰੋਲ ਕਰਦਾ ਹੈ? ਸਮੇਂ ਦੇ ਨਾਲ ਇਹ ਪਰਿਵਰਤਨ ਕਿਵੇਂ ਅਤੇ ਕਿਉਂ ਹੋਏ? ਵੱਖ-ਵੱਖ ਬਜ਼ਾਰਾਂ (ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਹਾਟ, ਬਜ਼ਾਰ ਅਤੇ ਮੰਡੀ) ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ ਕੀ ਹੈ? ਕੀ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਮੇਲਿਆਂ ਨੂੰ ਬਜ਼ਾਰ ਦੇ ਰੂਪ ਵਜੋਂ ਲਗਾਉਣਾ ਸੰਕਲਪਿਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਢੁਕਵਾਂ ਹੈ? ਬਜ਼ਾਰ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਅਤੇ ਕਿੱਤਿਆਂ ਨੂੰ ਕਿਵੇਂ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ? ਕੁਦਰਤੀ ਸਰੋਤ ਕੀ ਅਤੇ ਕਿਵੇਂ ਵਰਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਕੁਦਰਤ 'ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਕੀ ਪ੍ਰਭਾਵ ਹੁੰਦਾ ਹੈ? ਕਿਹੋ-ਜਿਹੇ ਸਰਕਾਰੀ ਮਾਮਲੇ ਰੋਜ਼ੀ-ਰੋਟੀ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਹੋਏ ਹਨ? ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਇਸ ਥੀਮ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਗਤੀਸ਼ੀਲ ਸੰਬੰਧਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਅਤੇ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰਨ ਦੇ ਯੋਗ ਬਣਾਉਣਾ ਹੈ ਜੋ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਰੋਜ਼ੀ-ਰੋਟੀ ਸੰਸਾਰ ਵਿੱਚ ਬਣਤਰਾਂ ਅਤੇ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਦੀਆਂ ਕਿਸਮਾਂ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਨਾਲ ਹੈ। ਅੰਤ ਵਿੱਚ, ਇਸ ਸਭ ਨੂੰ ਸੱਭਿਆਚਾਰ, ਲੋਕਾਂ ਦੀਆਂ ਇੱਛਾਵਾਂ, ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਮਾਹੌਲ ਅਤੇ ਹੋਰ ਬਹੁਤ ਕੁਝ ਦੇ ਸੰਦਰਭ ਵਿੱਚ ਸਮਝਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ਪੱਧਰ 8 ਲਈ ਇਸ ਥੀਮ 'ਤੇ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਹੋਏ, ਵਿਸ਼ੇ ਖੇਤਰੀ ਅਤੇ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਹੇਠਾਂ ਦਿੱਤੀ ਸਮੱਗਰੀ ਨੂੰ ਕਵਰ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ:

1. ਉਹ ਵਿਸ਼ੇ ਜੋ ਖੇਤਰੀ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਕਵਰ ਕੀਤੇ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ:
  - 1) ਕਾਟੇਜ, ਛੋਟੇ ਪੈਮਾਨੇ ਅਤੇ ਵੱਡੇ ਪੈਮਾਨੇ ਦੇ ਉਦਯੋਗਾਂ ਤੋਂ ਸਾਡਾ ਕੀ ਮਤਲਬ ਹੈ? ਭੂਗੋਲਿਕ ਸਥਿਤੀਆਂ ਇਸ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਛੋਟੇ ਪੈਮਾਨੇ ਅਤੇ ਵੱਡੇ ਪੈਮਾਨੇ ਦੇ ਉਦਯੋਗਾਂ ਦੀਆਂ ਸੰਭਾਵਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਕਿਵੇਂ ਪਰਿਭਾਸ਼ਿਤ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ?
  - 2) ਖੇਤਰ ਦੀ ਆਰਥਿਕਤਾ ਵਿੱਚ ਛੋਟੇ ਅਤੇ ਵੱਡੇ ਪੱਧਰ ਦੇ ਉਦਯੋਗਾਂ ਦਾ ਕੀ ਹਿੱਸਾ ਹੈ? ਇਹ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਦੇ ਮਿਆਰਾਂ ਨੂੰ ਕਿਵੇਂ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ?
  - 3) ਪਿਛਲੇ 30-40 ਸਾਲਾਂ ਵਿੱਚ ਇਸ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਉਦਯੋਗਿਕ ਵਿਕਾਸ ਕਿਵੇਂ ਹੋਇਆ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਤਬਦੀਲੀ ਦੇ ਮੁੱਖ ਕਾਰਨ ਕੀ ਹਨ? ਕਾਰੋਬਾਰ ਚਲਾਉਣ ਦੇ ਰਵਾਇਤੀ ਤਰੀਕੇ ਇਸ ਤਬਦੀਲੀ ਨਾਲ ਕਿਵੇਂ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਹੋਏ ਹਨ?
  - 4) ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਬੇਰੁਜ਼ਗਾਰੀ ਅਤੇ ਗ਼ਰੀਬੀ ਨੂੰ ਹੱਲ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਰਾਜ ਸਰਕਾਰ ਦੀ ਕੀ ਭੂਮਿਕਾ ਹੈ?
2. ਉਹ ਵਿਸ਼ੇ ਜੋ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਕਵਰ ਕੀਤੇ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ:
  - 1) ਜਲਵਾਯੂ ਖੇਤਰ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਕਿਵੇਂ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਕਿਸੇ ਖ਼ਾਸ ਜ਼ੋਨ ਵਿੱਚ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਰੋਜ਼ੀ-ਰੋਟੀ ਨੂੰ ਨਿਰਧਾਰਿਤ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾਉਂਦੇ ਹਨ?
  - 2) ਵੱਖ-ਵੱਖ ਜਲਵਾਯੂ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਕਿਸ ਕਿਸਮ ਦੇ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਅਭਿਆਸਾਂ ਅਤੇ ਸਥਾਨਿਕ ਉਦਯੋਗਾਂ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਹੁੰਦਾ ਹੈ? ਇਹ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਰੋਜ਼ੀ-ਰੋਟੀ ਨੂੰ ਕਿਵੇਂ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ?
  - 3) ਦੇਸ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਸਮੇਂ ਦੇ ਨਾਲ ਕਿਸ ਕਿਸਮ ਦੀ ਪਾਵਰ ਸ਼ੇਅਰਿੰਗ ਵਿਧੀ ਅਤੇ ਸਰੋਤਾਂ ਉੱਤੇ ਨਿਯੰਤਰਨ ਵਿਕਸਿਤ ਹੋਏ ਹਨ?
  - 4) ਵਿਸ਼ਵੀਕਰਨ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਜੀਵਨ 'ਤੇ ਕੀ ਪ੍ਰਭਾਵ ਹਨ? ਕਿੱਤਿਆਂ ਅਤੇ ਰੋਜ਼ੀ-ਰੋਟੀ ਦੇ ਨਮੂਨੇ ਵਿੱਚ ਕਿਹੋ-ਜਿਹੇ ਪਰਿਵਰਤਨ ਵੇਖੇ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ?
  - 5) ਸਮੇਂ ਦੇ ਨਾਲ ਕਿਸ ਕਿਸਮ ਦੇ ਕਿੱਤੇ ਉੱਭਰੇ ਹਨ? ਸਮਾਜ 'ਤੇ ਇਸ ਦਾ ਕੀ ਪ੍ਰਭਾਵ ਹੈ? ਆਰਥਿਕ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਵਿੱਚ ਸਮਾਜ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਵਰਗਾਂ ਦੀ ਕੀ ਭੂਮਿਕਾ ਹੈ?

ੲ. ਮਨੁੱਖੀ-ਵਾਤਾਵਰਨ ਆਪਸ ਵਿੱਚ ਜੁੜਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ਅਤੇ ਪਰਸਪਰ ਕਿਰਿਆ: ਵਿਅਕਤੀ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਸਮਾਜਿਕ ਅਤੇ ਭੌਤਿਕ ਵਾਤਾਵਰਨ ਦੁਆਰਾ ਬਣਾਏ ਗਏ ਹਨ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਇੱਕ ਅਨਿੱਖੜਵਾਂ ਅੰਗ ਹਨ। ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਜੋ ਕੁਝ ਵੀ ਵਾਪਰਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਦੇ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਅਤੇ ਇਸ ਦੀਆਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ ਤੋਂ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਕੀ ਪਹਿਨਦਾ ਹੈ, ਕੀ ਖਾਂਦਾ ਹੈ, ਰੋਜ਼ੀ-ਰੋਟੀ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵਧਦੀ ਹੈ? ਇਸ ਲਈ ਇਹ ਜਾਣਨਾ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹੈ: ਮਨੁੱਖ ਜਲਵਾਯੂ ਅਤੇ ਭੂਮੀ ਦੇ ਅਨੁਕੂਲ ਕਿਵੇਂ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਉਹ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ? ਕੁਦਰਤੀ ਸੰਸਾਰ ਵਿੱਚ ਪਰਿਵਰਤਨਾਂ ਨੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਵਿਵਹਾਰ ਅਤੇ ਅਭਿਆਸਾਂ ਨੂੰ ਬਦਲਣ ਲਈ ਕਿਵੇਂ ਮਜ਼ਬੂਰ ਕੀਤਾ ਹੈ? ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਵਾਤਾਵਰਨ ਵਿੱਚ ਕਿਹੜੇ ਸਕਾਰਾਤਮਿਕ ਅਤੇ ਨਕਾਰਾਤਮਿਕ ਪਰਿਵਰਤਨਾਂ ਕੀਤੇ ਹਨ? ਸਮੇਂ ਦੇ ਨਾਲ ਇਹ ਸਭ ਕਿਵੇਂ ਬਦਲ ਗਿਆ ਹੈ? ਕਿਹੜੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰਿਕ ਕਾਰਕਾਂ ਨੇ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾਈ ਹੈ ਅਤੇ

ਕਿਵੇਂ? ਸਮੂਹਿਕ ਮੁੱਦਿਆਂ ਨੂੰ ਕਿਵੇਂ ਹੱਲ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ? ਇਹ ਸਵਾਲ ਮਨੁੱਖੀ-ਵਾਤਾਵਰਨ ਦੇ ਆਪਸੀ ਤਾਲਮੇਲ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਲਈ ਕੁਝ ਮੁੱਖ ਭਾਗ ਹਨ।

ਪੱਧਰ 6 ਲਈ ਇਸ ਥੀਮ 'ਤੇ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਹੋਏ, ਵਿਸ਼ੇ ਜੋ ਸਥਾਨਿਕ ਅਤੇ ਖੇਤਰੀ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਕਵਰ ਕੀਤੇ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ:

1. ਉਹ ਵਿਸ਼ੇ ਜੋ ਸਥਾਨਿਕ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਕਵਰ ਕੀਤੇ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ:

- 1) ਕਿਸੇ ਦੇ ਇਲਾਕੇ ਦੀਆਂ ਮੁੱਖ ਭੌਤਿਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ ਕੀ ਹਨ? ਕੀ ਇਹ ਮੈਦਾਨੀ, ਪਹਾੜੀ, ਪਠਾਰ ਜਾਂ ਤੱਟਵਰਤੀ ਖੇਤਰ ਹੈ? ਕਿਸੇ ਸਥਾਨ ਦੀਆਂ ਭੌਤਿਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ ਉਸ ਦੇ ਨਿਵਾਸੀਆਂ ਦੀਆਂ ਰਹਿਣ-ਸਹਿਣ ਦੀਆਂ ਸਥਿਤੀਆਂ ਨੂੰ ਕਿਵੇਂ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ?
- 2) ਕਿਸੇ ਦੇ ਇਲਾਕੇ ਵਿੱਚ ਫ਼ਸਲਾਂ ਦੇ ਨਮੂਨੇ ਅਤੇ ਉਸ ਸਥਾਨ ਦੀਆਂ ਭੌਤਿਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ ਵਿਚਕਾਰ ਸੰਬੰਧ ਨੂੰ ਸਮਝਣਾ।
- 3) ਇਲਾਕੇ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਵਿੱਚ ਜ਼ਮੀਨ ਅਤੇ ਸਰੋਤ ਕਿਵੇਂ ਵੰਡੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ? ਸਰੋਤਾਂ ਦੀ ਵੰਡ ਵਿੱਚ ਅਸਮਾਨਤਾ ਦੇ ਪਿੱਛੇ ਕੀ ਕਾਰਨ ਹਨ, ਜੇਕਰ ਕੋਈ ਹੈ? ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ ਪੀਣ ਵਾਲੇ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਪਾਣੀ ਅਤੇ ਸਕੂਲੀ ਸਿੱਖਿਆ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚ ਵਿੱਚ।
- 4) ਨਕਸ਼ਾ ਕੀ ਹੈ? ਨਕਸ਼ੇ ਦੇ ਮੁੱਖ ਭਾਗ ਕੀ ਹਨ? ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ ਕਿਹੜੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਕਿਸਮ ਦੇ ਨਕਸ਼ੇ ਬਣਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਸਲਾਹ ਲਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ? ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਨਕਸ਼ੇ ਦੀ ਕੀ ਮਹੱਤਤਾ ਹੈ? ਅਸੀਂ ਆਪਣੇ ਇਲਾਕੇ ਦਾ ਨਕਸ਼ਾ ਕਿਵੇਂ ਬਣਾਉਂਦੇ ਹਾਂ?

2. ਉਹ ਵਿਸ਼ੇ ਜੋ ਖੇਤਰੀ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਕਵਰ ਕੀਤੇ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ:

- 1) ਕਿਸੇ ਖੇਤਰ ਦੀਆਂ ਮੁੱਖ ਭੌਤਿਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ ਕੀ ਹਨ? ਇਸ ਖੇਤਰ ਦੀਆਂ ਮੌਸਮੀ ਸਥਿਤੀਆਂ ਕੀ ਹਨ ਅਤੇ ਉਹ ਕਿੱਤੇ ਅਤੇ ਰੋਜ਼ੀ-ਰੋਟੀ ਦੇ ਮਾਮਲੇ ਵਿੱਚ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਕਿਵੇਂ ਅਕਾਰ ਦਿੰਦੇ ਹਨ?
- 2) ਇਸ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਕੁਦਰਤੀ ਸਰੋਤ ਕੀ ਹਨ?
- 3) ਖੇਤਰ ਦੀਆਂ ਮੁੱਖ ਫ਼ਸਲਾਂ ਅਤੇ ਬਾਗਬਾਨੀ ਕੀ ਹਨ? ਖਿੱਤੇ ਦੇ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਬਨਸਪਤੀ ਅਤੇ ਜੀਵ-ਜੰਤੂ ਕੀ ਹਨ ਅਤੇ ਖੇਤਰ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਅਤੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰਾਂ ਨਾਲ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਆਪਸ ਵਿੱਚ ਸੰਬੰਧ ਹੈ?
- 4) ਵਾਤਾਵਰਨ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਵਿਵਹਾਰ ਨੂੰ ਕਿਵੇਂ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂਕਿ ਭਾਸ਼ਾ, ਭੋਜਨ, ਕੱਪੜੇ ਅਤੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਕਿਸ ਕਿਸਮ ਦੀ ਵਿਭਿੰਨਤਾ ਪਾਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ?

ਸ. ਲੋਕਤੰਤਰ ਅਤੇ ਸ਼ਾਸਨ: ਮਨੁੱਖੀ ਵਸੋਬੇ ਅਤੇ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਰਹਿਣ-ਸਹਿਣ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਕਈ ਕਾਰਕਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਇੱਕ ਸਥਿਰ ਸਮਾਜ ਲਈ ਇੱਕ ਖ਼ਾਸ ਕਿਸਮ ਦੀ ਸਮਾਜਿਕ ਅਤੇ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਵਿਵਸਥਾ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਸ਼ਾਸਨ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਹਰੇਕ ਮੈਂਬਰ ਲਈ ਸਰੋਤਾਂ ਅਤੇ ਸੇਵਾਵਾਂ ਦੀ ਉਪਲਬਧਤਾ ਦਾ ਧਿਆਨ ਰੱਖਣ ਦੇ ਨਾਲ, ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਸਮਾਜਿਕ ਵਿਵਸਥਾ ਨੂੰ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਉਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਜਮਹੂਰੀ ਸ਼ਾਸਨ ਇੱਕ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਢਾਂਚੇ ਦਾ ਇੱਕ ਅਜਿਹਾ ਰੂਪ ਹੈ ਜਿਸ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਵਿਭਿੰਨ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਸਮਾਵੇਸ਼ੀ ਅਤੇ ਸਦਭਾਵਨਾਪੂਰਨ ਸਹਿਹੋਂਦ ਵੱਲ ਹੈ। ਸ਼ਾਸਨ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਪੁਰਾਣੇ ਤਜਰਬਿਆਂ ਤੋਂ ਘੜਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਸਮਾਜਿਕ ਅਤੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰਿਕ ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਅਤੇ ਰੁਝਾਨਾਂ ਤੋਂ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਆਰਥਿਕ ਤੰਦਰੁਸਤੀ ਅਤੇ ਨਿਯੰਤ੍ਰਿਤ ਸਥਾਨ ਦੇ ਭੂ-ਭਾਗ ਨਾਲ ਡੂੰਘਾ ਸੰਬੰਧ ਰੱਖਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਥੀਮ ਲੋਕਤੰਤਰ ਅਤੇ ਸ਼ਾਸਨ ਨੂੰ ਸਮਝਣ 'ਤੇ ਕੇਂਦਰਿਤ ਹੈ, ਉਹ ਸਮੇਂ ਦੇ ਨਾਲ ਕਿਵੇਂ ਬਦਲੇ ਹਨ ਅਤੇ ਇਸ ਤਬਦੀਲੀ ਨੇ ਤਕਨਾਲੋਜੀ ਅਤੇ ਆਰਥਿਕਤਾ ਨੂੰ ਕਿਵੇਂ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕੀਤਾ ਹੈ।

ਉਦਾਹਰਨ ਦੇ ਤੌਰ 'ਤੇ, ਪੱਧਰ 8 ਲਈ ਇਸ ਥੀਮ 'ਤੇ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਹੋਏ, ਵਿਸ਼ੇ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ਵ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਹੇਠ ਲਿਖੀ ਸਮੱਗਰੀ ਨੂੰ ਕਵਰ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ:

1. ਉਹ ਵਿਸ਼ੇ ਜੋ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਕਵਰ ਕੀਤੇ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ:

- 1) ਯੂਨੀਅਨ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਸਰਕਾਰ ਬਣਾਉਣ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਕੀ ਹੈ? ਕੇਂਦਰ ਸਰਕਾਰ ਦੀਆਂ ਭੂਮਿਕਾਵਾਂ ਅਤੇ ਜ਼ੁੰਮੇਵਾਰੀਆਂ ਕੀ ਹਨ? ਇਸ ਦਾ ਲੋਕਾਂ ਨਾਲ ਕੀ ਰਿਸ਼ਤਾ ਹੈ?
- 2) ਭਾਰਤ ਇੱਕ ਆਧੁਨਿਕ ਲੋਕਤੰਤਰੀ ਰਾਜ ਵਜੋਂ ਕਿਵੇਂ ਉੱਭਰਿਆ? ਉਹ ਕਿਹੜੀਆਂ ਕਦਰਾਂ-ਕੀਮਤਾਂ ਅਤੇ ਸਿਧਾਂਤ ਹਨ ਜੋ ਸਾਨੂੰ ਇਤਿਹਾਸਿਕ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਵਿੱਚ ਜੋੜਦੇ ਹਨ? ਭਾਰਤ ਦਾ ਸੰਵਿਧਾਨ ਲੋਕਾਂ ਦੀਆਂ ਇੱਛਾਵਾਂ ਨੂੰ ਕਿਵੇਂ ਸੰਬੋਧਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਭਾਈਚਾਰਿਆਂ ਦੇ ਵਿਸ਼ਵਾਸਾਂ ਅਤੇ ਅਮਲ ਦਾ ਸਨਮਾਨ ਕਰਦਾ ਹੈ।

- 3) ਭਾਰਤੀ ਸਮਾਜਾਂ ਨੂੰ ਸਮੇਂ-ਸਮੇਂ 'ਤੇ ਕਿਹੜੀਆਂ ਚੁਣੌਤੀਆਂ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰਨਾ ਪਿਆ ਹੈ? ਇਹਨਾਂ ਚੁਣੌਤੀਆਂ ਨਾਲ ਨਜਿੱਠਣ ਲਈ ਸਰਕਾਰ ਦੁਆਰਾ ਸਮੇਂ ਦੇ ਨਾਲ ਵਿਕਸਿਤ ਕੀਤੀਆਂ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ, ਨੀਤੀਆਂ ਅਤੇ ਵਿਧੀਆਂ ਕੀ ਹਨ?
  - 4) ਅਜੋਕੇ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਭਾਰਤੀ ਲੋਕਤੰਤਰ ਨੂੰ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਚੁਣੌਤੀਆਂ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰਨਾ ਪੈ ਰਿਹਾ ਹੈ? ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਸਮਾਜਿਕ ਅਤੇ ਆਰਥਿਕ ਖੁਸ਼ਹਾਲੀ ਲਿਆਉਣ ਲਈ ਸਰਕਾਰ ਇਹਨਾਂ ਚੁਣੌਤੀਆਂ ਨਾਲ ਕਿਵੇਂ ਨਜਿੱਠਦੀ ਹੈ?
2. ਵਿਸ਼ੇ ਜੋ ਗਲੋਬਲ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਕਵਰ ਕੀਤੇ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ:
- 1) ਅਮਰੀਕੀ ਲੋਕਤੰਤਰ ਦੀਆਂ ਮੁੱਖ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ ਕੀ ਹਨ? ਇਹ ਭਾਰਤੀ ਲੋਕਤੰਤਰ ਤੋਂ ਕਿਵੇਂ ਵੱਖਰਾ ਹੈ?
  - 2) ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਜ ਵਿੱਚ ਲੋਕਤੰਤਰ ਆਪਣੇ ਪਹਿਲੇ ਅਜ਼ਾਦੀ ਸੰਘਰਸ਼ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ 1860 ਦੇ ਘਰੇਲੂ ਯੁੱਧ ਤੱਕ ਕਿਵੇਂ ਵਿਕਸਿਤ ਹੋਇਆ ਹੈ?
  - 3) ਅਮਰੀਕੀ ਸਮਾਜ ਦੇ ਮੁੱਖ ਮੁੱਦੇ ਕੀ ਹਨ ਅਤੇ ਆਰਥਿਕ ਵਿਕਾਸ ਨੇ ਇਸ ਦੇ ਸਮਾਜ ਨੂੰ ਕਿਵੇਂ ਅਕਾਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ?

5.5.5 ਸੈਕੰਡਰੀ ਪੜਾਅ (ਪੱਧਰ 9-10) ਲਈ ਸਮੱਗਰੀ

ਸੈਕੰਡਰੀ ਪੜਾਅ ਦੇ ਪੱਧਰ 9-10 ਵਿੱਚ, ਸਮਾਜਿਕ ਵਿਗਿਆਨ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਇਤਿਹਾਸ, ਭੂਗੋਲ, ਰਾਜਨੀਤੀ ਵਿਗਿਆਨ ਅਤੇ ਅਰਥ ਸ਼ਾਸਤਰ ਦੇ ਅਨੁਸ਼ਾਸਨਾਂ ਵਿੱਚ ਅਯੋਜਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਮਿਆਰਾਂ ਲਈ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਨੂੰ ਸੰਚਾਲਿਤ ਕਰਨ ਲਈ, ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਨੂੰ ਇਸ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਚੁਣਿਆ ਜਾਵੇਗਾ ਕਿ ਉਸ ਅਨੁਸ਼ਾਸਨ ਵਿੱਚ ਡੂੰਘਾਈ ਵਿਕਸਿਤ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕੇ, ਇਸ ਦੇ ਢੰਗਾਂ ਸਮੇਤ।

ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਮਿਆਰ, ਸਮੱਗਰੀ ਅਤੇ ਸਿੱਖਿਆ ਸ਼ਾਸਤਰ ਇਹ ਵੀ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਏਗਾ ਕਿ ਵਿਸਤਾਰ ਦੇ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਇਹਨਾਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸੰਕਲਪਾਂ ਜਾਂ ਮਾਮਲਿਆਂ ਦੇ ਅਸਲ ਅਧਿਐਨ ਲਈ, ਮਾਨਵਵਿਗਿਆਨ, ਸਮਾਜ ਸ਼ਾਸਤਰ, ਫਿਲਾਸਫੀ, ਮਨੋਵਿਗਿਆਨ, ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਗਿਆਨ ਅਤੇ ਹੋਰ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਦੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਤੋਂ ਵਿਚਾਰ ਕਰ ਕੇ ਇੱਕ ਪੂਰੀ ਤਸਵੀਰ ਬਣਾਈ ਗਈ ਹੈ। **ਇਹ ਪਹੁੰਚ ਅੰਤਰ-ਅਨੁਸ਼ਾਸਨੀ, ਸੰਪੂਰਨ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ, ਦਾਣੇਦਾਰ ਵੇਰਵਿਆਂ ਤੋਂ ਇੱਕ ਏਕੀਕ੍ਰਿਤ ਵਿਸ਼ਵ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਤੱਕ ਅਤੇ ਇਸ ਵਿਸ਼ਵ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਨੂੰ ਵਧਾਉਣ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਅਨੁਸ਼ਾਸਨੀ ਡੂੰਘਾਈ ਬਣਾਏਗੀ।**

ਇਤਿਹਾਸ ਦੀ ਸਮੱਗਰੀ ਨੂੰ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਨੂੰ ਮਨੁੱਖੀ ਸਮਾਜ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਲਈ ਮਾਰਗਦਰਸ਼ਨ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਸਮੱਗਰੀ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਪ੍ਰਾਇਮਰੀ ਅਤੇ ਸੈਕੰਡਰੀ ਸਰੋਤਾਂ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰ ਕੇ ਮਨੁੱਖੀ ਅਤੀਤ ਦੇ ਇੱਕ ਸੰਪੂਰਨ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਨੂੰ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਸਮੱਗਰੀ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਸਰੋਤਾਂ 'ਤੇ ਆਧਾਰਿਤ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਖਾਸ ਘਟਨਾ ਜਾਂ ਮਿਆਦ ਬਾਰੇ ਅੰਤਰ-ਪ੍ਰਮਾਣਿਤ ਸਬੂਤਾਂ ਦੁਆਰਾ ਸਮਰੱਥਤ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਪ੍ਰਸੰਸਾਯੋਗ ਵਿਆਖਿਆਵਾਂ 'ਤੇ ਪਹੁੰਚਣ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕਰਨ ਦੀ ਉਮੀਦ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਅਤੀਤ ਦੇ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਪੜਾਵਾਂ ਨੂੰ ਕਵਰ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਸਮੱਗਰੀ, ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ, ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਨੂੰ ਕਈ ਪ੍ਰਮਾਣਿਕ ਬਿਰਤਾਂਤਾਂ ਦੁਆਰਾ ਸੰਕਲਪ ਨਾਲ ਜਾਣੂ ਅਤੇ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ।

ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ ਪੱਧਰ 9 ਵਿੱਚ, 'ਭਾਰਤ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ਵ ਵਿੱਚ ਸੈਟਲਡ ਲਾਈਫ ਤੋਂ ਨਾਮਵਰਤਾ' ਵਿਸ਼ੇ ਨੂੰ ਕਵਰ ਕਰਦੇ ਹੋਏ, 'ਇਹ ਹੋਰ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਦੇ ਪ੍ਰਸ਼ਨਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਮੁੱਖ ਇਤਿਹਾਸਿਕ ਪ੍ਰਸ਼ਨਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂਕਿ:

ੳ. ਇਤਿਹਾਸ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਸਵਾਲ:

- 1) ਮੁਢਲੇ ਮਨੁੱਖ ਸੰਸਾਰ ਭਰ ਵਿੱਚ ਕਿਵੇਂ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ? ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਕਿਸ ਕਿਸਮ ਦੇ ਸੰਦ ਵਰਤੇ?
- 2) ਮੁਢਲੇ ਮਨੁੱਖ ਸ਼ਿਕਾਰ ਇਕੱਠਾ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਤੋਂ ਇੱਕ ਵੱਸੇ ਹੋਏ ਖੇਤੀ ਪ੍ਰਧਾਨ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਰਹਿਣ ਲਈ ਕਿਵੇਂ ਬਦਲ ਗਏ?
- 3) ਇਤਿਹਾਸ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਪੜਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਸ਼ੁਰੂ ਤੋਂ ਹੀ ਸਮਾਜਿਕ ਢਾਂਚੇ ਵਿੱਚ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਨਿਰੰਤਰਤਾ ਅਤੇ ਪਰਿਵਰਤਨ ਦੇਖੇ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ?
- 4) ਵੱਖ-ਵੱਖ ਖੇਤਰਾਂ ਦੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰਾਂ ਨੇ ਕਿਵੇਂ ਪਰਸਪਰ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪਾਇਆ? ਉਹ ਕਿਹੜੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਹਨ ਜੋ ਇਤਿਹਾਸ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਪੜਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਸੱਭਿਆਚਾਰਾਂ ਨੇ ਇੱਕ-ਦੂਜੇ ਨੂੰ ਸੌਂਪੀਆਂ ਹਨ?

ਅ. ਭੂਗੋਲ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਸਵਾਲ:

- 1) ਮੁਢਲੇ ਇਨਸਾਨਾਂ ਨੇ ਜਿੱਥੇ ਉਹ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ, ਉੱਥੇ ਦੇ ਮਾਹੌਲ ਅਤੇ ਭੂ-ਭਾਗ ਨੂੰ ਕਿਵੇਂ ਢਾਲ ਲਿਆ ਸੀ? ਕਿਹੜੀਆਂ ਭੂਗੋਲਿਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ ਸਨ ਜੋ ਸ਼ੁਰੂਆਤੀ ਖੇਤੀ ਬਸਤੀਆਂ ਦਾ ਪੱਖ ਪੂਰਦੀਆਂ ਸਨ?
- 2) ਖੇਤੀ ਪ੍ਰਧਾਨ ਸਮਾਜਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਕੁਦਰਤੀ ਸੰਸਾਰ ਨੂੰ ਕਿਵੇਂ ਬਦਲਿਆ?
- 3) ਸਮਾਜ ਦੇ ਸੈਟਲ ਹੋਣ ਨਾਲ ਵਾਤਾਵਰਨ ਵਿੱਚ ਕੀ ਸਕਾਰਾਤਮਿਕ ਅਤੇ ਨਕਾਰਾਤਮਿਕ ਪਰਿਵਰਤਨ ਆਏ?

ੲ. ਰਾਜਨੀਤੀ ਸ਼ਾਸਤਰ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਸਵਾਲ:

- 1) ਇੱਕ ਸਮਾਜ ਦੀ ਧਰਤੀ ਅਤੇ ਦੂਜੇ ਸਮਾਜ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਜਿੱਤਣ ਲਈ ਆਪਣੇ ਰਾਹ ਵੱਲ ਅੱਗੇ ਵਧਣ ਪਿੱਛੇ ਮੁੱਖ ਕਾਰਕ ਕੀ ਸਨ? ਇੱਕ ਸਮਾਜ ਨੇ ਦੂਸਰਿਆਂ ਉੱਤੇ ਕਾਬੂ ਕਿਵੇਂ ਪਾਇਆ? ਇੱਕ ਹਾਵੀ ਸਮਾਜ ਆਪਣੀ ਪਰਜਾ ਨੂੰ ਕਿਵੇਂ ਨਿਯੰਤਰਿਤ ਅਤੇ ਰਾਜ ਕਰਦਾ ਸੀ? ਜਿੱਤੇ ਹੋਏ ਸਮਾਜਾਂ 'ਤੇ ਕੀ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪਏ?
- 2) ਸੱਤਾ ਵਿਚਲੇ ਸਮੂਹ ਜਾਂ ਵਿਅਕਤੀ ਨੇ ਆਪਣੀ ਸ਼ਕਤੀ ਕਿਵੇਂ ਬਣਾਈ ਰੱਖੀ ਜਾਂ ਗੁਆ ਦਿੱਤੀ?

ੳ. ਅਰਥ ਸ਼ਾਸਤਰ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਸਵਾਲ:

- 1) ਵਸਤੂਆਂ ਅਤੇ ਸੇਵਾਵਾਂ ਦੇ ਉਤਪਾਦਨ ਵਿੱਚ ਸ਼ਿਕਾਰ ਅਤੇ ਇਕੱਠੇ ਹੋਣ ਤੋਂ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਅਤੇ ਸੈਟਲ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਤਬਦੀਲੀ ਦੇ ਨਾਲ ਕਿਹੋ-ਜਿਹੇ ਪਰਿਵਰਤਨ ਵੇਖੇ ਗਏ ਸਨ?
- 2) ਖਾਨਾਬਦੋਸ਼ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਦੌਲਤ ਅਤੇ ਸਾਧਨਾਂ ਉੱਤੇ ਕਿਸ ਦਾ ਕੰਟਰੋਲ ਸੀ? ਖੇਤੀ ਪ੍ਰਧਾਨ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਨਵੀਆਂ ਆਰਥਿਕ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਉੱਭਰੀਆਂ ਅਤੇ ਇਸ ਨੇ ਕੁਦਰਤ ਨਾਲ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਰਿਸ਼ਤੇ ਨੂੰ ਕਿਵੇਂ ਬਦਲਿਆ?

ਭਾਰਤੀ ਸੰਦਰਭ ਨਾਲ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਇਤਿਹਾਸ ਦੇ ਕੁਝ ਮੁੱਦਿਆਂ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਅਤੇ ਵਿਚਾਰੇ ਜਾਣ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਹੋਵੇਗੀ, ਅਕਸਰ ਖੁੱਲ੍ਹੇ-ਆਮ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਸਪਸ਼ਟ ਜਵਾਬ ਨਹੀਂ ਦਿੰਦੇ ਪਰ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਸ਼ਾਮਲ ਸੰਕਲਪਾਂ ਦੀ ਸਪਸ਼ਟਤਾ 'ਤੇ ਜ਼ੋਰ ਦਿੰਦੇ ਹਨ, ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ:

- 3) ਇੱਕ ਕੌਮ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖਰੇ ਵਿਚਾਰ ਕੀ ਹਨ?
- 4) ਦੇਸਾਂ/ਰਾਸ਼ਟਰਾਂ/ਮੰਡਲਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਭਾਰਤੀ ਧਾਰਨਾ ਆਧੁਨਿਕ ਰਾਸ਼ਟਰ-ਰਾਜ ਨਾਲ ਕਿਵੇਂ ਤੁਲਨਾ ਕਰਦੀ ਹੈ?
- 5) ਭਾਰਤ ਦੇ ਸੰਦਰਭ ਵਿੱਚ, ਇੱਕ ਰਾਸ਼ਟਰ ਜਾਂ ਇੱਕ ਸੱਭਿਅਤਾ ਦੇ ਸੰਕਲਪ ਕਿੰਨੇ ਪ੍ਰਸੰਗਿਕ ਹਨ? ਸੱਭਿਅਤਾ ਦੀ ਧਾਰਨਾ ਵਿੱਚ ਸੱਭਿਆਚਾਰਿਕ ਨਿਰੰਤਰਤਾ ਕੀ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾਉਂਦੀ ਹੈ?
- 6) ਭਾਰਤੀ ਇਤਿਹਾਸ ਦੇ ਕੋਰਸ ਵਿੱਚ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਏਕੀਕਰਨ ਅਤੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰਿਕ ਏਕੀਕਰਨ ਵਿੱਚ ਫ਼ਰਕ ਕਿਵੇਂ ਕਰੀਏ?
- 7) ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਦੇ ਹਮਲੇ ਅਤੇ ਬਸਤੀਵਾਦ ਨੇ ਭਾਰਤ ਦੀ ਪੂਰਵ-ਬਸਤੀਵਾਦੀ ਉਦਯੋਗਿਕ ਅਤੇ ਆਰਥਿਕ ਤਾਕਤ ਅਤੇ ਇਸ ਦੀ ਦੇਸੀ ਵਿੱਦਿਅਕ ਅਤੇ ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਨਿਕ ਪ੍ਰਣਾਲੀਆਂ ਨੂੰ ਕਿਸ ਤਰੀਕਿਆਂ ਨਾਲ ਤਬਾਹ ਕਰ ਦਿੱਤਾ? ਕਿਨ੍ਹਾਂ ਤਰੀਕਿਆਂ ਨਾਲ ਇਸ ਨੇ ਅਕਾਲ ਦੀ ਗੰਭੀਰਤਾ ਨੂੰ ਵਧਾਇਆ ਜਾਂ ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਵਧਾਇਆ? ਇਸ ਨੇ ਭਾਰਤ ਦੀਆਂ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ, ਸਾਹਿਤ, ਕਲਾ, ਦਰਸ਼ਨ ਅਤੇ ਵਿਰਾਸਤ ਸਮੇਤ ਭਾਰਤ ਦੇ ਅਮੀਰ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਦੀ ਜੀਵੰਤਤਾ ਨੂੰ ਕਿਵੇਂ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕੀਤਾ? ਕੁਲ ਮਿਲਾ ਕੇ, 17ਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਸੱਭਿਆਚਾਰਿਕ ਅਤੇ ਆਰਥਿਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਖੁਸ਼ਹਾਲ ਭਾਰਤ ਨੂੰ ਲੱਭਣ ਵਾਲੇ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਸ਼ਾਸਕਾਂ ਨੇ ਦੋ ਸਦੀਆਂ ਬਾਅਦ ਇਸ ਨੂੰ ਕਮਜ਼ੋਰ ਅਤੇ ਕੰਗਾਲ ਹਾਲਤ ਵਿੱਚ ਕਿਵੇਂ ਛੱਡ ਦਿੱਤਾ? ਭਾਰਤ ਇਸ ਬਸਤੀਵਾਦੀ ਤਜਰਬੇ ਅਤੇ ਸ਼ੋਸ਼ਣ ਤੋਂ ਆਰਥਿਕ ਅਤੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰਿਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਕਿਵੇਂ ਉੱਭਰਿਆ ਹੈ (ਅਤੇ ਅਜੇ ਵੀ ਠੀਕ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ) ਅਤੇ ਭਾਰਤ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਸੱਭਿਆਚਾਰਿਕ (ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ, ਸਾਹਿਤ, ਕਲਾ, ਦਰਸ਼ਨ, ਵਿਰਾਸਤ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ) ਅਤੇ ਆਰਥਿਕ ਪੁਨਰ-ਉਭਾਰ ਨੂੰ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਕੀ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ?

ਭੂਗੋਲ ਵਿੱਚ, ਸਮੱਗਰੀ ਨੂੰ ਮਨੁੱਖਾਂ ਦੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਭੂਗੋਲਿਕ ਵਾਤਾਵਰਨ ਅਤੇ ਹੋਰ ਜੀਵਨ ਰੂਪਾਂ ਨਾਲ ਆਪਸੀ ਸੰਬੰਧਾਂ ਨੂੰ ਉਜਾਗਰ ਕਰਨ 'ਤੇ ਧਿਆਨ ਦੇਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਮਨੁੱਖਾਂ ਅਤੇ ਕੁਦਰਤ ਵਿਚਕਾਰ ਅੰਤਰ-ਨਿਰਭਰਤਾ ਨੂੰ ਉਜਾਗਰ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਸੰਕਲਪਾਂ ਨੂੰ ਮੁੱਖ ਤੌਰ 'ਤੇ ਹੋਣ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਹੈ। ਵੱਖ-ਵੱਖ ਭੂਗੋਲਿਕ ਵਰਤਾਰਿਆਂ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਸਮਾਜਿਕ-ਸੱਭਿਆਚਾਰਿਕ ਪ੍ਰਭਾਵਾਂ ਵਿਚਕਾਰ ਸੰਬੰਧ ਨੂੰ ਵੀ ਸ਼ਾਮਲ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ ਪੱਧਰ 10 ਵਿੱਚ ਦੁਨੀਆ ਭਰ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਜਲਵਾਯੂ ਖੇਤਰਾਂ ਬਾਰੇ ਜਾਣਨਾ, ਮਨੁੱਖ-ਵਾਤਾਵਰਨ ਸੰਬੰਧਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਲਈ ਭੂਗੋਲ ਅਤੇ ਹੋਰ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਦੇਵਾਂ ਦੇ ਸਵਾਲਾਂ ਦੀ ਖੋਜ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ:

ੳ. ਭੂਗੋਲ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਸਵਾਲ:

- 1) ਧਰਤੀ 'ਤੇ ਜਲਵਾਯੂ ਖੇਤਰਾਂ ਦੇ ਗਠਨ ਨੂੰ ਨਿਰਧਾਰਿਤ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਮੁੱਖ ਕਾਰਕ ਕੀ ਹਨ?
- 2) ਉਸ਼ਨਖੰਡੀ, ਉਪ-ਉਸ਼ਨਖੰਡੀ, ਤਪਸ਼ ਅਤੇ ਧਰੁਵੀ ਜਲਵਾਯੂ ਖੇਤਰਾਂ ਦੀਆਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ ਅਤੇ ਵੰਡ ਕੀ ਹਨ ਅਤੇ ਇਹ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਅਤੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰਾਂ ਨੂੰ ਕਿਵੇਂ ਅਕਾਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ?
- 3) ਜਲਵਾਯੂ ਖੇਤਰਾਂ ਨੂੰ ਅਕਾਰ ਦੇਣ ਵਿੱਚ ਅਕਸ਼ਾਂਸ਼ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਬਾਰੇ ਚਰਚਾ ਕਰੋ ਅਤੇ ਉਦਾਹਰਨ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰੋ ਕਿ ਇਹ ਤਾਪਮਾਨ ਅਤੇ ਵਰਖਾ ਪੈਟਰਨ ਨੂੰ ਕਿਵੇਂ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ।
- 4) ਮਨੁੱਖੀ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਜਲਵਾਯੂ ਤਬਦੀਲੀ ਵਿੱਚ ਕਿਵੇਂ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾਉਂਦੀਆਂ ਹਨ? ਮਨੁੱਖੀ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਦੀਆਂ ਖਾਸ ਉਦਾਹਰਨਾਂ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰੋ ਜੋ ਵਾਤਾਵਰਨ ਵਿੱਚ ਗ੍ਰੀਨਹਾਊਸ ਗੈਸਾਂ ਨੂੰ ਛੱਡਦੀਆਂ ਹਨ।

ਅ. ਇਤਿਹਾਸ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਸਵਾਲ:

- 1) ਮੌਸਮ/ਵਾਤਾਵਰਨ ਦੇ ਪਰਿਵਰਤਨਾਂ ਨੇ ਇਤਿਹਾਸ ਦੌਰਾਨ ਸੱਭਿਅਤਾਵਾਂ ਦੇ ਉਭਾਰ ਅਤੇ ਪਤਨ ਨੂੰ ਕਿਵੇਂ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕੀਤਾ ਹੈ? ਸਮਝਾਓ ਕਿ ਕਿਵੇਂ ਮੌਸਮੀ ਪਰਿਵਰਤਨ ਸ਼ੁਰੂ ਵਿੱਚ ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਕੁਦਰਤੀ ਸਨ ਜਦੋਂਕਿ ਵਾਤਾਵਰਨ ਪਰਿਵਰਤਨ ਜਾਂ ਤਾਂ ਕੁਦਰਤੀ ਸਨ (ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ ਲੰਮੇ ਸੋਕੇ ਕਾਰਨ) ਜਾਂ ਮਾਨਵ-ਜਨਕ (ਉਦਾਹਰਨ ਵਜੋਂ, ਇੱਕ ਦਿੱਤੇ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਕੁਦਰਤੀ ਸਰੋਤਾਂ ਦੇ ਵੱਧ ਤੋਂ ਵੱਧ ਸ਼ੋਸ਼ਣ ਕਾਰਨ)। ਇਤਿਹਾਸਿਕ ਘਟਨਾਵਾਂ ਦੀਆਂ ਉਦਾਹਰਨਾਂ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰੋ, ਜਿੱਥੇ ਮੌਸਮ/ਵਾਤਾਵਰਨ ਕਾਰਕਾਂ ਨੇ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾਈ।
- 2) ਮਨੁੱਖੀ ਸਮਾਜਾਂ ਨੇ ਇਤਿਹਾਸ ਦੇ ਦੌਰਾਨ ਮੌਸਮੀ ਖੇਤਰਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵਾਂ ਨੂੰ ਕਿਵੇਂ ਅਨੁਕੂਲ ਬਣਾਇਆ ਜਾਂ ਘੱਟ ਕੀਤਾ ਹੈ? ਬਦਲਦੀਆਂ ਮੌਸਮੀ ਸਥਿਤੀਆਂ ਦੇ ਜਵਾਬ ਵਿੱਚ ਸੱਭਿਅਤਾਵਾਂ ਦੁਆਰਾ ਵਰਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਖਾਸ ਰਣਨੀਤੀਆਂ ਜਾਂ ਅਭਿਆਸਾਂ ਦੀ ਚਰਚਾ ਕਰੋ। ਉਹਨਾਂ ਮਾਮਲਿਆਂ ਨੂੰ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰੋ, ਜਿੱਥੇ ਘਟਾਉਣ ਦੀਆਂ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ਾਂ ਅਸਫਲ ਰਹੀਆਂ ਸਨ, ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ ਵੱਡੇ ਸਮਾਜਿਕ ਜਾਂ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਪੁਨਰਗਠਨ ਜਾਂ ਉੱਥਲ-ਪੁੱਥਲ ਵੱਲ ਅਗਵਾਈ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ੲ. ਰਾਜਨੀਤੀ ਸ਼ਾਸਤਰ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਸਵਾਲ:

- 1) ਜਲਵਾਯੂ ਤਬਦੀਲੀ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸੰਬੰਧਾਂ ਅਤੇ ਕੂਟਨੀਤੀ ਨੂੰ ਕਿਵੇਂ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕਰਦੀ ਹੈ? ਜਲਵਾਯੂ ਪਰਿਵਰਤਨ ਵਾਰਤਾ, ਸਮਝੌਤਿਆਂ ਅਤੇ ਸਰੋਤਾਂ 'ਤੇ ਵਿਵਾਦਾਂ ਦੇ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਪਹਿਲੂਆਂ 'ਤੇ ਚਰਚਾ ਕਰੋ।
- 2) ਸਮਝਾਓ ਕਿ ਕਿਵੇਂ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਫ਼ੈਸਲੇ ਅਤੇ ਨੀਤੀਆਂ ਜਲਵਾਯੂ ਖੇਤਰਾਂ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਅਨੁਕੂਲਨ ਅਤੇ ਘਟਾਉਣ ਦੀਆਂ ਰਣਨੀਤੀਆਂ ਨੂੰ ਰੂਪ ਦੇ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ। ਸਰਕਾਰ ਦੀਆਂ ਨੀਤੀਆਂ ਜਾਂ ਪਹਿਲਕਦਮੀਆਂ ਦੀਆਂ ਉਦਾਹਰਨਾਂ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰੋ ਜੋ ਜਲਵਾਯੂ ਤਬਦੀਲੀ ਅਤੇ ਇਸ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵਾਂ ਨੂੰ ਸੰਬੰਧਿਤ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ।

ੳ. ਅਰਥ ਸ਼ਾਸਤਰ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਸਵਾਲ:

- 1) ਖੇਤੀਬਾੜੀ, ਸੈਰ-ਸਪਾਟਾ ਅਤੇ ਕੁਦਰਤੀ ਸਰੋਤ ਆਧਾਰਿਤ ਉਦਯੋਗਾਂ 'ਤੇ ਜਲਵਾਯੂ ਖੇਤਰਾਂ ਦੇ ਆਰਥਿਕ ਪ੍ਰਭਾਵਾਂ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰੋ। ਉਦਾਹਰਨ ਦਿਓ ਕਿ ਕਿਵੇਂ ਮੌਸਮੀ ਸਥਿਤੀਆਂ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਆਰਥਿਕ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ।
- 2) ਗਲੋਬਲ ਵਪਾਰ ਪੈਟਰਨ ਅਤੇ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿਚਕਾਰ ਆਰਥਿਕ ਸੰਬੰਧਾਂ ਨੂੰ ਅਕਾਰ ਦੇਣ ਵਿੱਚ ਜਲਵਾਯੂ ਤਬਦੀਲੀ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਬਾਰੇ ਚਰਚਾ ਕਰੋ। ਬਦਲਦੀਆਂ ਮੌਸਮੀ ਸਥਿਤੀਆਂ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਵਪਾਰ ਅਤੇ ਆਰਥਿਕ ਸਮਝੌਤਿਆਂ ਨੂੰ ਕਿਵੇਂ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ?

ਰਾਜਨੀਤੀ ਵਿਗਿਆਨ ਵਿੱਚ, ਸਮੱਗਰੀ ਵਿੱਚ ਭਾਰਤ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿੱਚ ਰਾਜਨੀਤੀ ਵਿਗਿਆਨ ਦੇ ਵਿਸ਼ੇ ਦੀ ਡੂੰਘਾਈ ਨਾਲ ਸਮਝ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ, ਕੌਟਲਿਆ ਦੇ ਅਰਥ ਸ਼ਾਸਤਰ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਭਾਰਤ ਦੇ ਆਧੁਨਿਕ ਸੰਵਿਧਾਨ ਤੱਕ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਜਮਹੂਰੀਅਤ, ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਅਤੇ ਆਧੁਨਿਕ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਇਸ ਦੀਆਂ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਪਰਿਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਅਤੇ ਮੁੱਖ ਸੰਕਲਪਾਂ ਵਜੋਂ ਲੋਕਤੰਤਰੀ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਜਦੋਂਕਿ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਦੁਨੀਆ ਭਰ ਦੀਆਂ ਹੋਰ ਕਿਸਮਾਂ ਦੀਆਂ ਸਿਆਸੀ ਬਣਤਰਾਂ ਅਤੇ ਜੀਵਨਾਂ ਤੋਂ ਜਾਣੂ ਕਰਵਾਉਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਸਮਾਜਿਕ ਅਤੇ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਦੇ ਨੈੱਟਵਰਕ ਦੁਆਰਾ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਅਜੋਕੇ, ਅਜ਼ਾਦੀ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਦੇ ਕੰਮ ਨੂੰ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਅਸਮਾਨਤਾ ਅਤੇ ਵਿਤਕਰੇ ਦੀ ਸਮਝ ਅਤੇ ਇਸ ਦੇ ਕਾਰਨਾਂ ਦੇ ਨਾਲ, ਜੋ ਤਰੱਕੀ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ ਅਤੇ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰਨ ਅਤੇ ਨਿਆਂ ਅਤੇ ਇਸ ਦੀਆਂ ਸਫਲਤਾਵਾਂ, ਅਸਫਲਤਾਵਾਂ ਅਤੇ ਚੁਣੌਤੀਆਂ ਲਈ ਕੀਤੇ ਗਏ ਤਰੀਕਿਆਂ ਅਤੇ ਜਤਨਾਂ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ, ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਤੋਂ ਇਹਨਾਂ ਚੁਣੌਤੀਆਂ ਦੇ ਸੰਭਾਵਿਤ ਹੱਲਾਂ ਦੀ ਖੋਜ ਕਰਨ ਦੀ ਉਮੀਦ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਇਹ ਵੀ ਸ਼ਾਮਲ ਹੈ ਕਿ ਲੋਕ ਇਹਨਾਂ ਮੁੱਦਿਆਂ

ਨੂੰ ਹੱਲ ਕਰਨ ਲਈ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਤੌਰ 'ਤੇ ਕੀ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਸੰਵਿਧਾਨਿਕ ਕਦਰਾਂ-ਕੀਮਤਾਂ ਦੀ ਮਹੱਤਤਾ ਅਤੇ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਸਾਰਿਆਂ ਲਈ ਸਨਮਾਨਜਨਕ ਜੀਵਨ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਸਾਡੀ ਜਮਹੂਰੀ ਵਚਨਬੱਧਤਾ ਨੂੰ ਉਜਾਗਰ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ, ਹੋਰ ਅਨੁਸ਼ਾਸਨਾਂ ਦੀ ਮੌਜੂਦਗੀ ਇਹ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਏਗੀ ਕਿ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਕਿਸੇ ਮੁੱਦੇ ਨੂੰ ਡੂੰਘਾਈ ਨਾਲ ਸਮਝਦਾ ਹੈ।

ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ ਪੱਧਰ 10 ਵਿੱਚ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਬਰਾਬਰੀ ਨੂੰ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਸੰਵਿਧਾਨਿਕ ਉਪਬੰਧਾਂ ਬਾਰੇ ਅਧਿਐਨ ਕਰਦੇ ਹੋਏ, ਅਨੁਸ਼ਾਸਨ ਵਿੱਚ ਹੇਠਾਂ ਦਿੱਤੇ ਸਵਾਲਾਂ ਨਾਲ ਨਜਿੱਠਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ:

ੳ. ਰਾਜਨੀਤੀ ਸ਼ਾਸਤਰ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਸਵਾਲ:

- 1) ਪਛਾਣ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਵੱਖੋ-ਵੱਖਰੀਆਂ ਅਸਮਾਨਤਾਵਾਂ, ਸਮਾਜਿਕ ਅਸਮਾਨਤਾਵਾਂ ਅਤੇ ਨੁਕਸਾਨਦੇਹ ਸਮਾਜਿਕ ਪ੍ਰਥਾਵਾਂ ਕੀ ਹਨ? ਇਹਨਾਂ ਪਿੱਛੇ ਕੀ ਕਾਰਨ ਹਨ?
- 2) ਇਹਨਾਂ ਮੁੱਦਿਆਂ ਨੂੰ ਹੱਲ ਕਰਨ ਲਈ ਸਾਡੇ ਦੇਸ ਵਿੱਚ ਕੀ ਉਪਾਅ ਕੀਤੇ ਗਏ ਹਨ ਅਤੇ ਅਸੀਂ ਕਿੰਨੇ ਸਫਲ ਹੋਏ ਹਾਂ?
- 3) ਇੱਕ ਰਾਸ਼ਟਰ ਵਜੋਂ ਅਜਿਹੇ ਮੁੱਦਿਆਂ ਨੂੰ ਹੱਲ ਕਰਨ ਲਈ ਸਾਡੇ ਸਾਹਮਣੇ ਕਿਹੜੀਆਂ ਚੁਣੌਤੀਆਂ ਹਨ?

ਅ. ਅਰਥ ਸ਼ਾਸਤਰ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਸਵਾਲ:

- 1) ਕੀ ਸਮਾਜਿਕ ਅਸਮਾਨਤਾਵਾਂ ਅਤੇ ਆਰਥਿਕ ਸਥਿਤੀ ਵਿਚਕਾਰ ਕੋਈ ਸੰਬੰਧ ਹੈ?
- 2) ਇਹਨਾਂ ਘਾਟਾਂ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕਰਨ ਲਈ ਸੰਵਿਧਾਨਿਕ ਤਰੀਕੇ ਕੀ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਸਮਾਜ ਦੇ ਇਹਨਾਂ ਵਰਗਾਂ ਦੀ ਆਰਥਿਕ ਸਥਿਤੀ ਵਿੱਚ ਸੁਧਾਰ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ?
- 3) ਕੀ ਕਿਸੇ ਵਿਅਕਤੀ ਦੀ ਪਛਾਣ ਰੋਜ਼ੀ-ਰੋਟੀ ਅਤੇ ਕਿੱਤਿਆਂ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕਰਦੀ ਹੈ ਜੋ ਉਹ ਅਭਿਆਸ ਕਰਦੇ ਹਨ?

ੲ. ਇਤਿਹਾਸ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਸਵਾਲ:

- 1) ਕਿਹੜੀਆਂ ਭਾਰਤੀ ਦਾਰਸ਼ਨਿਕ, ਇਤਿਹਾਸਿਕ ਜਾਂ ਨੈਤਿਕ ਧਾਰਨਾਵਾਂ ਨੇ ਅਸਮਾਨਤਾਵਾਂ ਦਾ ਮੁਕਾਬਲਾ ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਹੈ? ਭਾਰਤੀ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਇਹਨਾਂ ਸੰਕਲਪਾਂ ਦੀਆਂ ਵੱਡੀਆਂ ਸਫਲਤਾਵਾਂ ਕੀ ਹਨ?
- 2) ਇਹਨਾਂ ਸਫਲਤਾਵਾਂ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ, ਭਾਰਤੀ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਵਰਤਮਾਨ ਵਿੱਚ ਮੌਜੂਦ ਕੁਝ ਅਸਮਾਨਤਾਵਾਂ ਦੇ ਕਾਰਨ ਕੀ ਹਨ?
- 3) ਇਹਨਾਂ ਮੁੱਦਿਆਂ ਨੂੰ ਹੱਲ ਕਰਨ ਲਈ ਵਿਅਕਤੀਆਂ, ਸਮਾਜ ਅਤੇ ਰਾਸ਼ਟਰ ਦੁਆਰਾ, ਕੀ ਕੁਝ ਉਪਾਅ ਕੀਤੇ ਗਏ ਹਨ ਅਤੇ ਕੀਤੇ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ?

ਸ. ਭੂਗੋਲ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਸਵਾਲ:

- 1) ਸਮਾਜਾਂ (ਪੇਂਡੂ, ਸ਼ਹਿਰੀ) ਦੀ ਰਿਹਾਇਸ਼ੀ ਬਣਤਰ ਕੀ ਹੈ, ਜਿੱਥੇ ਪਛਾਣ-ਆਧਾਰਿਤ ਕਲੱਸਟਰ ਬਣਦੇ ਹਨ?

ਅਰਥ ਸ਼ਾਸਤਰ ਵਿੱਚ, ਆਰਥਿਕ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਦੀ ਇੱਕ ਸ਼ੁਰੂਆਤੀ ਸਮਝ ਅਤੇ ਮਨੁੱਖੀ ਜੀਵਨ, ਬਜ਼ਾਰ ਅਤੇ ਪੈਸੇ ਨਾਲ ਇਹਨਾਂ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਦੇ ਆਪਸੀ ਸੰਬੰਧ ਨੂੰ ਸ਼ਾਮਲ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਵਿਸ਼ਾ-ਵਸਤੂ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਨਜ਼ਦੀਕੀ ਮਾਹੌਲ ਵਿੱਚ ਆਰਥਿਕ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਸਮਝਣ, ਨਿਰੀਖਣ ਅਤੇ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰਨ ਲਈ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਨਾਲ ਉਹ ਭਾਰਤ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ਵ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਅਰਥਵਿਵਸਥਾ ਨੂੰ ਸਮਝ ਸਕਣਗੇ। ਅੰਤਰ-ਅਨੁਸ਼ਾਸਨੀ ਪਹੁੰਚ ਦੇ ਨਾਲ ਇਕਸਾਰ ਹੋ ਕੇ, ਹੋਰ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਦੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਦੁਆਰਾ ਅਰਥ ਸ਼ਾਸਤਰ ਨੂੰ ਸਮਝਣਾ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਦੇ ਗਿਆਨ ਵਿੱਚ ਵਾਧਾ ਕਰੇਗਾ। ਉਦਾਹਰਨ ਦੇ ਤੌਰ 'ਤੇ, ਪੱਧਰ 9 ਵਿੱਚ ਤਿੰਨ ਸੈਕਟਰਾਂ (ਪ੍ਰਾਇਮਰੀ, ਸੈਕੰਡਰੀ ਅਤੇ ਤੀਜੇ ਦਰਜਾ) ਅਤੇ ਸੰਗਠਿਤ ਅਤੇ ਅਸੰਗਠਿਤ ਖੇਤਰ ਬਾਰੇ ਅਧਿਐਨ ਨੂੰ ਮੁੱਖ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਅਰਥ ਸ਼ਾਸਤਰ ਅਤੇ ਹੋਰ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਦੇ ਪ੍ਰਸ਼ਨਾਂ ਦੀ ਖੋਜ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ:

ੳ. ਅਰਥ ਸ਼ਾਸਤਰ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਸਵਾਲ:

- 1) ਅਸੀਂ ਕਿਸੇ ਆਰਥਿਕਤਾ ਦੇ ਪ੍ਰਾਇਮਰੀ, ਸੈਕੰਡਰੀ ਅਤੇ ਤੀਜੇ ਦਰਜੇ ਦੇ ਖੇਤਰਾਂ ਦੁਆਰਾ ਕੀ ਸਮਝਦੇ ਹਾਂ?
- 2) ਅਰਥਚਾਰੇ ਨੂੰ ਚਲਾਉਣ ਲਈ ਬਰਾਬਰ ਯੋਗਦਾਨ ਦੇ ਕੇ ਹਰੇਕ ਸੈਕਟਰ ਇੱਕ-ਦੂਜੇ 'ਤੇ ਕਿਵੇਂ ਨਿਰਭਰ ਹੈ?
- 3) ਸੰਗਠਿਤ ਅਤੇ ਅਸੰਗਠਿਤ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਕੀ ਅੰਤਰ ਹੈ?

ਅ. ਇਤਿਹਾਸ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਸਵਾਲ:

- 1) ਵਪਾਰ ਦੇ ਪੈਟਰਨ ਵਿੱਚ ਸਮੇਂ ਦੇ ਨਾਲ ਕੀ ਬਦਲਾਅ ਹੋਏ ਹਨ? (ਇਹ ਕਵਰ ਨਹੀਂ ਕਰੇਗਾ ਕਿ ਪ੍ਰਾਇਮਰੀ ਉਤਪਾਦਾਂ ਵਿਚਕਾਰ ਸ਼ੁਰੂਆਤੀ ਵਪਾਰ ਕਿਵੇਂ ਸੀ, ਸਗੋਂ ਇਹ ਵੀ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਵੇਗਾ ਕਿ ਉਦਯੋਗਿਕ ਕ੍ਰਾਂਤੀ ਨੇ ਵੱਡੇ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਚੀਜ਼ਾਂ ਨੂੰ ਕਿਵੇਂ ਬਦਲਿਆ)
- 2) ਸੰਗਠਿਤ ਅਤੇ ਅਸੰਗਠਿਤ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਅੰਤਰ ਇਤਿਹਾਸਿਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਕਿਵੇਂ ਉੱਭਰਿਆ? ਸਮਾਜਿਕ ਅਤੇ ਆਰਥਿਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਅਸੰਗਠਿਤ ਖੇਤਰ ਦਾ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਮਹੱਤਵ ਕੀ ਰਿਹਾ ਹੈ ਅਤੇ ਅਜੇ ਵੀ ਹੈ?

ੲ. ਰਾਜਨੀਤੀ ਸ਼ਾਸਤਰ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਸਵਾਲ:

- 1) ਮਾਰਕੀਟ ਨੂੰ ਚਲਾਉਣ ਨੂੰ ਨਿਯਮਿਤ ਕਰਨ ਅਤੇ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਕਰਨ ਲਈ ਸਰਕਾਰ ਦੀ ਕੀ ਭੂਮਿਕਾ ਹੈ?
- 2) ਸਰਕਾਰ ਸਮਾਜ ਭਲਾਈ ਸਕੀਮਾਂ ਰਾਹੀਂ ਅਸੰਗਠਿਤ ਖੇਤਰ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਸੁਰੱਖਿਆ ਕਿਵੇਂ ਕਰਦੀ ਹੈ?

ੳ. ਭੂਗੋਲ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਸਵਾਲ:

- 1) ਕੋਈ ਉਤਪਾਦ ਤੁਹਾਡੇ ਤੱਕ ਕਿਵੇਂ ਪਹੁੰਚਦਾ ਹੈ?
- 2) ਵਪਾਰਿਕ ਰਸਤੇ ਕੀ ਹਨ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਫ਼ੈਸਲਾ ਕਿਵੇਂ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ?
- 3) ਭੂਗੋਲ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਕਿੱਤੇ ਦੇ ਸੁਭਾਅ ਨੂੰ ਕਿਵੇਂ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ?

5.5.6 ਵਿਸ਼ਾ-ਵਸਤੂ ਲਈ ਸਮੱਗਰੀ ਅਤੇ ਸਰੋਤ

ਇੱਕ ਸਮਾਜਿਕ ਵਿਗਿਆਨ ਕਲਾਸਰੂਮ ਵਿੱਚ ਪਾਠ-ਪੁਸਤਕ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ TLM ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਣੀਆਂ ਚਾਹੀਦੀਆਂ ਹਨ। ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਸਥਾਨਿਕ ਸਾਹਿਤ, ਲੋਕ ਗੀਤ, ਕਿਸੇ ਦੇ ਖੇਤਰ ਦੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ, ਪੁਰਾਤਨ ਸਮਾਰਕਾਂ ਅਤੇ ਦਸਤਾਵੇਜ਼ਾਂ, ਰਸਾਲਿਆਂ ਅਤੇ ਅਖ਼ਬਾਰਾਂ, ਫ਼ਿਲਮਾਂ ਅਤੇ ਦਸਤਾਵੇਜ਼ੀ, ਸਵੈ-ਜੀਵਨੀਆਂ, ਜੀਵਨੀਆਂ, ਯਾਦਾਂ ਅਤੇ ਸਫ਼ਰਨਾਮਾ, ਆਡੀਓ ਵਰਗੇ ਸਰੋਤਾਂ ਰਾਹੀਂ ਸਮੇਂ ਅਤੇ ਸਥਾਨ ਦੇ ਸਮਾਜਿਕ ਅਤੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰਿਕ ਵਰਤਾਰਿਆਂ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ; ਵਿਜ਼ੂਅਲ ਏਡਜ਼ ਅਤੇ ਹਰ ਕਿਸਮ ਦੇ ਨਕਸ਼ੇ। ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਜੀਵਨ, ਜਿਸ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਉਹ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਇਸ ਦੀਆਂ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਦੀ ਸਮਝ ਬਣਾਉਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ।

ੳ. ਪਾਠ-ਪੁਸਤਕਾਂ: ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਲਈ ਰਿਫ਼ਲੈਕਟਿਵ ਪ੍ਰੋਪਟ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰ ਕੇ ਸਮਾਜਿਕ ਵਿਗਿਆਨ ਦੀਆਂ ਪਾਠ-ਪੁਸਤਕਾਂ ਨੂੰ ਇੰਟਰਐਕਟਿਵ ਬਣਾਇਆ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਇਹਨਾਂ ਪ੍ਰੋਪਟਾਂ ਨੂੰ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੇ ਮੌਜੂਦਾ ਜੀਵਨ ਨਾਲ ਸੰਕਲਪਾਂ ਨੂੰ ਜੋੜਨ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਦਾ ਸੁਝਾਅ ਦੇਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਜੋ ਉਹ ਆਪਣੇ ਨੇੜਲੇ ਮਾਹੌਲ ਵਿੱਚ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦੀ ਪੜਚੋਲ ਕਰਨ ਲਈ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਪਾਠ-ਪੁਸਤਕਾਂ ਵਿੱਚ ਵੱਡੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿੱਚ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਾਂਤ ਅਤੇ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਹੋਣੀਆਂ ਚਾਹੀਦੀਆਂ ਹਨ ਜੋ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਡੂੰਘਾਈ ਨਾਲ ਸੋਚਣ ਲਈ ਮਜ਼ਬੂਰ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ। ਪਾਠ-ਪੁਸਤਕਾਂ ਨੂੰ ਕੁਝ ਮੂਲ ਸਰੋਤਾਂ ਦਾ ਹਵਾਲਾ ਦੇਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਜਾਂਚ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਨਾਲ ਹੀ, ਡਿਜ਼ਾਈਨ ਦੁਆਰਾ, ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਕਈ ਹੋਰ ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਸਰੋਤਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਅਤੇ ਲਿੰਕ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਪਾਠ-ਪੁਸਤਕਾਂ ਅਤੇ ਵਰਕਬੁੱਕਾਂ ਵਿਚਕਾਰ ਮੌਜੂਦਾ, ਤਿੱਖੇ ਅੰਤਰ ਤੋਂ ਬਚਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ਅ. ਡਿਜੀਟਲ ਸਮੱਗਰੀ: ਸਮਾਜਿਕ ਵਿਗਿਆਨ ਲਈ ਸਮੱਗਰੀ ਕੇਵਲ ਪਾਠ ਰੂਪਾਂ ਤੱਕ ਸੀਮਿਤ ਨਹੀਂ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ। ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਹੋਰ ਮਾਧਿਅਮਾਂ (ਗਾਣੇ, ਫ਼ਿਲਮਾਂ, ਦਸਤਾਵੇਜ਼ੀ, ਆਡੀਓ ਕਲਿੱਪ) ਰਾਹੀਂ ਇੱਕ ਸੰਕਲਪ ਨਾਲ ਜੁੜ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਸਮੱਗਰੀ ਵਿੱਚ ਅਜਿਹੀ ਵਿਭਿੰਨਤਾ ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਇੱਕ ਅਮੀਰ ਮਾਧਿਅਮ ਰਾਹੀਂ ਕਲਾਸ ਨੂੰ ਅਨੰਦਦਾਇਕ ਬਣਾਉਂਦੀ ਹੈ। ਅਣਜਾਣ ਸਮੱਗਰੀ ਨੂੰ ਇਸ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਸਮਝਣਾ ਅਸਾਨ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਦੂਰ-ਦੁਰਾਡੇ ਸੰਸਾਰ (ਸਮੇਂ ਅਤੇ ਸਥਾਨ ਵਿੱਚ) ਬਾਰੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦੇਣਾ ਸੰਭਵ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ੲ. ਨਕਸ਼ੇ ਅਤੇ ਐਟਲਸ: ਕਿਸੇ ਵੀ ਸਮਾਜਿਕ ਘਟਨਾ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਲਈ ਇੱਕ ਭੂਗੋਲਿਕ ਆਧਾਰ ਸਮਾਜਿਕ ਵਿਗਿਆਨ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਨੂੰ ਭੌਤਿਕ ਸੰਸਾਰ ਵਿੱਚ ਜੜ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਜੋੜਦਾ ਹੈ। ਇੱਕ ਸੋਸ਼ਲ ਸਾਇੰਸ ਕਲਾਸਰੂਮ ਵਿੱਚ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਲਈ ਹਵਾਲਾ ਦੇਣ ਲਈ ਨਕਸ਼ੇ, ਗਲੋਬ ਅਤੇ ਐਟਲਸ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਉਪਲਬਧ ਹੋਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ। ਨਕਸ਼ਿਆਂ ਦੀ ਸਮੱਗਰੀ ਵਿੱਚ ਭੌਤਿਕ ਨਕਸ਼ੇ, ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਨਕਸ਼ੇ, ਥੀਮੈਟਿਕ ਨਕਸ਼ੇ (ਜਨਸੰਖਿਆ ਘਣਤਾ, ਖਣਿਜਾਂ ਦੀ ਵੰਡ) ਦੇ ਨਾਲ ਹੋਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਇਲਾਕੇ, ਖੇਤਰ, ਦੇਸ਼ ਅਤੇ ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਹੋਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ।

- ਸ. ਸਾਹਿਤ:** ਸਾਹਿਤ ਦੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ (ਕਾਲਪਨਿਕ ਅਤੇ ਗ਼ੈਰ-ਕਾਲਪਨਿਕ) ਸਮਾਜਿਕ ਵਿਗਿਆਨ ਕਲਾਸਰੂਮ ਲਈ ਬਹੁਤ ਵਧੀਆ ਸਰੋਤ ਹਨ। ਸਾਹਿਤ ਜੋ ਪਛਾਣਾਂ, ਸੱਭਿਆਚਾਰਾਂ, ਇਤਿਹਾਸ ਦੇ ਪੜਾਵਾਂ, ਸ਼ਖ਼ਸੀਅਤਾਂ ਅਤੇ ਰੂਪਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਤੀਨਿਧ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂਕਿ ਇਤਿਹਾਸਿਕ ਬਿਰਤਾਂਤ, ਡਾਇਰੀ ਰਿਕਾਰਡ ਅਤੇ ਲੋਕ-ਕਥਾਵਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਲਾਸ ਦੇ ਫਾਇਦੇ ਲਈ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਮੌਖਿਕ ਪਰੰਪਰਾਵਾਂ ਅਤੇ ਬਿਰਤਾਂਤ ਸਾਹਿਤ ਦਾ ਇੱਕ ਹੋਰ ਅਮੀਰ ਰੂਪ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ।
- ਹ. ਵਿਜ਼ੂਅਲ ਅਤੇ ਪਰਫਾਰਮਿੰਗ ਆਰਟਸ ਦੇ ਸਰੋਤ:** ਕਲਾ ਦੇ ਰੂਪ ਜੋ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਅਤੇ ਪਰੰਪਰਾਵਾਂ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦੇ ਹਨ ਸਮਾਜਿਕ ਵਿਗਿਆਨ ਕਲਾਸਰੂਮ ਵਿੱਚ ਜਾਣਕਾਰੀ ਅਤੇ ਗੱਲਬਾਤ ਦੇ ਚੰਗੇ ਸਰੋਤ ਹਨ। ਇਹ ਜਮਾਤੀ ਵਿਚਾਰ-ਵਟਾਂਦਰੇ ਨੂੰ ਭਰਪੂਰ ਬਣਾਉਣਗੇ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ, ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਸਮਾਜਿਕ ਵਿਗਿਆਨ ਦੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਕਲਾਵਾਂ ਨਾਲ ਜਾਣੂ ਕਰਵਾਉਣ ਲਈ ਫੀਲਡ ਵਿਜ਼ਿਟ ਜਾਂ ਡਿਜੀਟਲ ਸਮੱਗਰੀ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ।

ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਦੀ ਅਵਾਜ਼ 5.5i

ਅਤੀਤ-ਵਰਤਮਾਨ-ਰਾਜਨੀਤੀ

ਮੈਂ ਪੱਧਰ 6 ਵਿੱਚ 36 ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਸਮਾਜਿਕ ਵਿਗਿਆਨ ਪੜ੍ਹਾਉਂਦਾ ਹਾਂ। ਜੇਕਰ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਸਮੱਗਰੀ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਦੇ ਜੀਵਨ ਤੋਂ ਆਪਣੇ ਅਨੁਭਵਾਂ/ਨਿਰੀਖਣਾਂ ਨਾਲ ਜੋੜਨ ਅਤੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਦੇ ਵਿਸ਼ਾ-ਖੇਤਰ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਸੰਬੰਧ ਸਥਾਪਤ ਕਰਨ ਦੇ ਯੋਗ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਇਸ ਵਿਸ਼ੇ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਾਉਣਾ ਅਸਾਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਸ ਵਿਸ਼ੇ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਹਿੱਸਿਆਂ ਦੀ ਆਪਸੀ ਸਾਂਝ ਨੂੰ ਸਮਝਣਾ, ਇਸ ਨੂੰ ਹੋਰ ਵੀ ਦਿਲਚਸਪ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ।

ਇਸ ਲਈ, ਜਦੋਂ ਅਸੀਂ ਇਤਿਹਾਸ ਦੇ ਇੱਕ ਵਿਸ਼ੇ 'ਤੇ ਕੰਮ ਕਰ ਰਹੇ ਸੀ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਅਸੀਂ ਵੱਖ-ਵੱਖ 'ਇਤਿਹਾਸ ਦੇ ਸਰੋਤਾਂ' ਬਾਰੇ ਚਰਚਾ ਕਰ ਰਹੇ ਸੀ ਅਤੇ ਅਸੀਂ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਅਤੀਤ ਅਤੇ ਵਰਤਮਾਨ ਅਤੇ 'ਨਿਰੰਤਰਤਾ ਅਤੇ ਤਬਦੀਲੀ' ਦੀ ਧਾਰਨਾ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਲਈ ਕਿਵੇਂ ਵਰਤਦੇ ਹਾਂ; ਮੈਂ ਹੇਠਾਂ ਦਿੱਤੇ ਉਦੇਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਵਿੱਚ ਰੱਖਦੇ ਹੋਏ, ਇੱਕ ਛੋਟੀ ਜਿਹੀ ਚਰਚਾ ਗਤੀਵਿਧੀ ਦੀ ਯੋਜਨਾ ਬਣਾਈ:

ੳ. ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਸਮਾਜ ਦੇ ਸੰਦਰਭ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਵਿੱਚ ਰੱਖਦੇ ਹੋਏ ਸਰੋਤਾਂ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰਨ ਦੇ ਯੋਗ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਨੂੰ ਸਰੋਤ ਦਰਸਾਉਂਦਾ ਹੈ।

ਅ. ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਅਤੀਤ ਅਤੇ ਵਰਤਮਾਨ ਬਾਰੇ ਤੁਲਨਾਤਮਿਕ ਸਮਝ ਬਣਾਉਣ ਦੇ ਯੋਗ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹ ਪਛਾਣ ਕਰਨ ਦੇ ਯੋਗ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਅਤੀਤ ਤੋਂ ਕਿਹੜੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਜਾਰੀ ਰਹੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਕੀ ਬਦਲਿਆ ਹੈ।

ਇਹਨਾਂ ਉਦੇਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਵਿੱਚ ਰੱਖਦੇ ਹੋਏ, ਮੈਂ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਚੋਲ ਕਾਲ ਵਿੱਚ ਗ੍ਰਾਮ ਸਭਾ ਦੀ ਪ੍ਰਬੰਧਕੀ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਬਾਰੇ ਇੱਕ ਛੋਟਾ ਜਿਹਾ ਅੰਸ਼ ਦਿੱਤਾ। ਇਹ ਅੰਸ਼ ਉਜਾਗਰ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਗ੍ਰਾਮ ਸਭਾ ਦਾ ਮੈਂਬਰ ਬਣਨ ਲਈ ਵਿਅਕਤੀ ਕੌਲ ਕਿਹੜੀਆਂ ਯੋਗਤਾਵਾਂ ਹੋਣੀਆਂ ਚਾਹੀਦੀਆਂ ਹਨ। ਅੰਸ਼ ਦੇ ਨਾਲ, ਸਵਾਲਾਂ ਦਾ ਇੱਕ ਸੈੱਟ ਵੀ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਪਹਿਲਾਂ ਉਹਨਾਂ ਸਵਾਲਾਂ 'ਤੇ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਤੌਰ 'ਤੇ ਕੰਮ ਕਰਨਾ ਪਿਆ ਅਤੇ ਫਿਰ ਪ੍ਰਸ਼ਨਾਂ ਦੇ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਕਲਾਸਰੂਮ ਵਿੱਚ ਚਰਚਾ ਕੀਤੀ ਗਈ।

ਅੰਸ਼:

ਸਭਾ ਦਾ ਮੈਂਬਰ ਕੌਣ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ?

ਉੱਤਰਾਮੇਰੂਰ ਸ਼ਿਲਾਲੇਖ ਹੇਠ ਲਿਖਿਆ ਹੈ: ਉਹ ਸਾਰੇ ਜੋ ਸਭਾ ਦੇ ਮੈਂਬਰ ਬਣਨਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਜ਼ਮੀਨ ਦੇ ਮਾਲਕ ਹੋਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ, ਜਿਸ ਤੋਂ ਜ਼ਮੀਨ ਦਾ ਮਾਲੀਆ ਇਕੱਠਾ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਆਪਣੇ ਘਰ ਹੋਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਉਮਰ 35 ਤੋਂ 70 ਸਾਲ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਵੇਦਾਂ ਦਾ ਗਿਆਨ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਨਿਕ ਮਾਮਲਿਆਂ ਵਿੱਚ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਾਣੂ ਅਤੇ ਇਮਾਨਦਾਰ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਜੇਕਰ ਕੋਈ ਪਿਛਲੇ ਤਿੰਨ ਸਾਲਾਂ ਵਿੱਚ ਕਿਸੇ ਕਮੇਟੀ ਦਾ ਮੈਂਬਰ ਰਿਹਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਕਮੇਟੀ ਦਾ ਮੈਂਬਰ ਨਹੀਂ ਬਣ ਸਕਦਾ। ਕੋਈ ਵੀ ਵਿਅਕਤੀ ਜਿਸ ਨੇ ਆਪਣੇ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰਾਂ ਦੇ ਖਾਤੇ ਜਮ੍ਹਾਂ ਨਹੀਂ ਕਰਵਾਏ ਹਨ, ਉਹ ਚੋਣ ਨਹੀਂ ਲੜ ਸਕਦੇ ਹਨ।

ਸਵਾਲਾਂ ਦਾ ਸਮੂਹ:

- ੳ. ਰਿਕਾਰਡ ਵਿੱਚ ਗ੍ਰਾਮ ਸਭਾ ਦੇ ਮੈਂਬਰਾਂ ਦੀਆਂ ਯੋਗਤਾਵਾਂ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਹੈ। ਤੁਹਾਡੇ ਖਿਆਲ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਮੈਂਬਰ ਤੋਂ ਗ੍ਰਾਮ ਸਭਾ ਲਈ ਯੋਗ ਹੋਣ ਲਈ, ਅਜਿਹੀਆਂ ਉਮੀਦਾਂ ਕਿਉਂ ਰੱਖੀਆਂ ਗਈਆਂ ਸਨ?
- ਅ. ਆਮ ਲੋਕਾਂ ਅਤੇ ਔਰਤਾਂ ਨੂੰ ਮੈਂਬਰ ਚੁਣਨ ਦਾ ਕੋਈ ਜ਼ਿਕਰ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਕਾਰਨ ਕੀ ਹੋਣਾ ਸੀ?
- ੲ. ਆਪਣੀ ਗ੍ਰਾਮ ਪੰਚਾਇਤ ਦੇ ਮੈਂਬਰਾਂ ਨਾਲ ਗੱਲਬਾਤ ਕਰੋ ਅਤੇ ਪਤਾ ਕਰੋ ਕਿ ਮੈਂਬਰਾਂ ਦੀ ਚੋਣ ਲਈ ਵਰਤਮਾਨ ਵਿੱਚ ਕਿਸ ਕਿਸਮ ਦੀਆਂ ਯੋਗਤਾਵਾਂ ਨਿਰਧਾਰਿਤ ਕੀਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਹਨ?
- ੳ. ਇਹਨਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਕਿਹੜੀਆਂ ਯੋਗਤਾਵਾਂ ਅਜਿਹੀਆਂ ਹਨ ਜੋ ਅੱਜ ਦੇ ਗ੍ਰਾਮ ਸਭਾ ਮੈਂਬਰਾਂ 'ਤੇ ਲਾਗੂ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀਆਂ ਜਾ ਸਕਦੀਆਂ ਅਤੇ ਕਿਉਂ?

ਇਸ ਗਤੀਵਿਧੀ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਹੋਣ ਵਿੱਚ ਤਿੰਨ ਪੀਰੀਅਡ ਲੱਗੇ। ਪਹਿਲੇ ਪੀਰੀਅਡ ਵਿੱਚ ਮੈਂ ਚਰਚਾ ਕੀਤੀ ਕਿ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਕੀ ਕਰਨਾ ਹੈ ਅਤੇ ਫਿਰ ਪਹਿਲੇ ਦੋ ਸਵਾਲਾਂ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਨ ਅਤੇ ਜਵਾਬ ਦੇਣ ਲਈ ਸਮਾਂ ਦਿੱਤਾ। ਅਗਲੇ ਦੌਰ ਵਿੱਚ, ਗ੍ਰਾਮ ਪੰਚਾਇਤ ਦੇ ਕੁਝ ਮੈਂਬਰਾਂ ਨੂੰ ਕਲਾਸਰੂਮ ਵਿੱਚ ਚਰਚਾ ਲਈ ਬੁਲਾਇਆ ਗਿਆ ਸੀ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੇ ਗ੍ਰਾਮ ਸਭਾ ਦੇ ਮੌਜੂਦਾ ਢਾਂਚੇ ਅਤੇ ਨਿਯਮਾਂ ਬਾਰੇ ਆਪਣੇ ਸਵਾਲਾਂ ਲਈ ਤਿਆਰ ਹੋਣਾ ਸੀ। ਇਸ ਚਰਚਾ ਨੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਤੀਜੇ ਅਤੇ ਚੌਥੇ ਸਵਾਲਾਂ ਦੇ ਜਵਾਬ ਲੱਭਣ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕੀਤੀ। ਇਹ ਸਿਰਫ਼ ਤੀਜੇ ਦੌਰ ਵਿੱਚ ਸੀ ਕਿ ਇੱਕ ਵਿਸਤ੍ਰਿਤ ਕਲਾਸ ਚਰਚਾ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸੀ ਅਤੇ ਇੱਕ ਸਾਂਝੀ ਸਮਝ ਬਣਾਈ ਗਈ ਸੀ। ਅਸੀਂ ਚੋਲ ਕਾਲ ਵਿੱਚ ਗ੍ਰਾਮ ਸਭਾ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਬਾਰੇ ਇੱਕ ਟੀਮ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਕੁਝ ਵਿਆਖਿਆਵਾਂ ਖਿੱਚ ਸਕਦੇ ਹਾਂ ਅਤੇ ਕਿਵੇਂ ਗ੍ਰਾਮ ਸਭਾ ਦੀ ਧਾਰਨਾ ਅਜੇ ਵੀ **ਜਾਰੀ ਹੈ**, ਪਰ ਗ੍ਰਾਮ ਸਭਾ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਣ ਲਈ ਯੋਗਤਾ ਦੀਆਂ ਉਮੀਦਾਂ **ਬਦਲ ਗਈਆਂ** ਹਨ।

ਭਾਗ 5.6

ਸਿੱਖਿਆ ਸ਼ਾਸਤਰ ਅਤੇ ਮੁਲਾਂਕਣ

ਸਿੱਖਿਆ ਸ਼ਾਸਤਰ ਅਤੇ ਮੁਲਾਂਕਣ ਦੀ ਪਹੁੰਚ, ਸਿਧਾਂਤ ਅਤੇ ਵਿਧੀਆਂ ਵਿੱਚ ਸਾਰੇ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਵਿੱਚ ਸਮਾਨਤਾਵਾਂ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਚਰਚਾ ਇਸ ਦਸਤਾਵੇਜ਼ ਦੇ **ਭਾਗ-ਅ, ਅਧਿਆਇ-3, §3.3 ਅਤੇ §3.4** ਵਿੱਚ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਇਹ ਭਾਗ ਸਿਰਫ਼ ਉਸ 'ਤੇ ਕੇਂਦਰਿਤ ਹੈ ਜੋ ਸਮਾਜਿਕ ਵਿਗਿਆਨ ਅਤੇ ਮਨੁੱਖਤਾ ਲਈ ਸਭ ਤੋਂ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ, ਉਪਰੋਕਤ ਭਾਗ ਦੇ ਨਾਲ ਇਸ ਭਾਗ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਨਾ ਲਾਭਦਾਇਕ ਹੋਵੇਗਾ।

5.6.1 ਸਮਾਜਿਕ ਵਿਗਿਆਨ ਲਈ ਸਿੱਖਿਆ ਸ਼ਾਸਤਰ

ਸਮਾਜਿਕ ਵਿਗਿਆਨ ਨੂੰ ਅਕਸਰ ਤੱਥਾਂ ਦੇ ਇੱਕ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਸਮੂਹ ਵਜੋਂ ਸਿਖਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਇਸ ਗੱਲ ਦੀ ਸਮਝ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਕਿ ਵਿਆਖਿਆਵਾਂ ਇਸ ਦੇ ਨਿਰਮਾਣ ਵਿੱਚ ਕਿਵੇਂ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾਉਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਸ ਨੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਪਾਠ-ਪੁਸਤਕ ਵਿੱਚੋਂ ਤੱਥਾਂ ਅਤੇ ਅੰਕੜਿਆਂ ਨੂੰ ਯਾਦ ਕਰਨ ਵੱਲ ਧੱਕ ਦਿੱਤਾ ਹੈ ਜੋਕਿ ਸਮਾਜਿਕ ਵਿਗਿਆਨ ਦੀ ਅਸਲ ਸਿੱਖਿਆ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਇੱਕ ਸਮਾਜਿਕ ਵਿਗਿਆਨ ਕਲਾਸਰੂਮ ਭਾਗੀਦਾਰ ਅਤੇ ਪਰਸਪਰ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ੀਲ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਉਦੋਂ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜਦੋਂ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਸਮਾਜਿਕ ਵਿਗਿਆਨ ਦੀ ਸੋਚ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਵਿੱਚ ਲੀਨ ਹੋਣ ਦੀ ਇਜਾਜ਼ਤ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਵਿਸ਼ੇ ਨੂੰ ਬਿਹਤਰ ਢੰਗ ਨਾਲ ਸਿੱਖਦੇ ਹਨ।

5.6.1.1 ਵਿੱਦਿਅਕ ਵਿਚਾਰ

ਸਮਾਜਿਕ ਵਿਗਿਆਨ ਦੀਆਂ ਕਲਾਸਾਂ ਦੀ ਯੋਜਨਾ ਬਣਾਉਂਦੇ ਸਮੇਂ ਨਿਮਨਲਿਖਤ ਸਿੱਖਿਆ ਸੰਬੰਧੀ ਵਿਚਾਰਾਂ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਵਿੱਚ ਰੱਖਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ:

- ੳ. **ਕਲਾਸਰੂਮ ਟ੍ਰਾਂਜੈਕਸ਼ਨਾਂ ਨੂੰ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਸਮਾਜਿਕ ਵਿਗਿਆਨ ਕਰਨ ਦੀ ਵਿਧੀ ਨਾਲ ਜੁੜਨ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ** ਤਾਂਜੋ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਸਮਾਜਿਕ ਵਿਗਿਆਨ ਵਿੱਚ ਗਿਆਨ ਸਿਰਜਣ ਦੇ ਤਰੀਕਿਆਂ ਦੀ ਸ਼ਲਾਘਾ ਕਰ ਸਕਣ,

ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਵਿਸ਼ਵ ਭਰ ਵਿੱਚ ਲੋਕਤੰਤਰ, ਰਾਜਸ਼ਾਹੀ ਅਤੇ ਤਾਨਾਸ਼ਾਹੀ ਵਰਗੀਆਂ ਸਰਕਾਰਾਂ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਰੂਪਾਂ ਦੀ ਵੰਡ ਵਿੱਚ ਪੈਟਰਨ ਦੇਖਣ ਲਈ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਹੋਂਦ ਲਈ ਕਾਰਨ (ਇਤਿਹਾਸਿਕ, ਭੂਗੋਲਿਕ, ਸਮਾਜਿਕ-ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਅਤੇ ਆਰਥਿਕ) ਪ੍ਰਸਤਾਵਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

- ਅ. **ਕਲਾਸਰੂਮ ਅਧਿਆਪਨ ਨੂੰ ਆਦਰਸ਼ਿਕ ਚਿੰਤਾਵਾਂ ਦੀ ਜਾਗਰੂਕਤਾ ਅਤੇ ਪ੍ਰਸੰਸਾ ਪੈਦਾ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ।** ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਵਾਤਾਵਰਨ ਵਿੱਚ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਸਮਾਜਿਕ ਅਤੇ ਵਾਤਾਵਰਨ ਸੰਬੰਧੀ ਮੁੱਦਿਆਂ 'ਤੇ ਵਿਚਾਰ ਕਰਨ ਦੇ ਮੌਕੇ ਦਿੱਤੇ ਜਾਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਨਾਲ ਇਹਨਾਂ ਚੁਣੌਤੀਆਂ ਦੇ ਸਾਰਥਿਕ ਜਵਾਬਾਂ ਬਾਰੇ ਸੋਚਣਾ ਅਤੇ ਚਰਚਾ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ।
- ਬ. **ਬਹੁ-ਅਨੁਸ਼ਾਸਨੀ ਸੋਚ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਸਮਰਥਨ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ** ਕਿ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋਣ ਵਾਲੇ ਸੰਕਲਪਾਂ ਦੀ ਇੱਕ ਸੰਪੂਰਨ ਅਤੇ ਏਕੀਕ੍ਰਿਤ ਸਮਝ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਤਿਹਾਸ ਦੀ ਕਿਸੇ ਵੀ ਘਟਨਾ ਨੂੰ ਉਸ ਦੇ ਮੂਲ ਦੇ ਸਮਾਜਿਕ-ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਜਾਂ ਆਰਥਿਕ ਸੰਦਰਭਾਂ ਵਿੱਚ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ; ਕਿਸੇ ਵੀ ਭੂਗੋਲਿਕ ਵਰਤਾਰੇ ਦਾ ਮੁਲਾਂਕਣ ਪੁਲਾੜ ਅਤੇ ਮਨੁੱਖੀ ਜੀਵਨ 'ਤੇ ਇਸ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਅਤੇ ਆਰਥਿਕਤਾ ਅਤੇ ਸਮਾਜ 'ਤੇ ਇਸ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਤੋਂ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਿਸੇ ਵੀ ਆਰਥਿਕ ਸੰਕਲਪ ਨੂੰ ਉਸ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸਿਕ ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ-ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਸੰਦਰਭਾਂ ਤੋਂ ਸਮਝਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।
- ਸ. **ਇੱਕ ਸਮਾਜਿਕ ਵਿਗਿਆਨ ਕਲਾਸਰੂਮ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦਾ ਮੁਕਾਬਲਾ ਕਰਨ, ਬਹਿਸ ਕਰਨ ਅਤੇ ਹਮਦਰਦੀ ਅਤੇ ਦੇਖਭਾਲ ਨਾਲ ਬਹਿਸ ਕਰਨ ਲਈ ਇੱਕ ਸਥਾਨ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।** ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਨਿਰਣਾ ਜਾਂ ਮਜ਼ਾਕ ਉਡਾਏ ਜਾਣ ਦੇ ਡਰ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਆਪਣੇ ਵਿਭਿੰਨ ਅਨੁਭਵ ਅਤੇ ਤਰਕ ਸਾਂਝੇ ਕਰਨ ਲਈ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਅਧਿਆਪਕ ਨੂੰ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ 'ਤੇ ਆਪਣੇ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਅਤੇ ਪੱਖਪਾਤ ਥੋਪਣ ਤੋਂ ਗੁਰੇਜ਼ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸਿਖਲਾਈ ਦੇਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਇੱਕ ਮੁੱਦੇ ਨੂੰ ਕਈ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣਾਂ ਤੋਂ ਦੇਖਣ ਲਈ। ਸਮਾਜਿਕ ਵਿਗਿਆਨ ਦੇ ਕਲਾਸਰੂਮ ਵਿੱਚ ਸਮੁੱਚੀ ਸਿੱਖਿਆ ਸ਼ਾਸਤਰ, ਸਮਾਜਿਕ ਹਕੀਕਤ ਦੇ ਨਵੇਂ ਪਹਿਲੂਆਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਅਤੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਵਿੱਚ ਸਵੈ-ਜਾਗਰੂਕਤਾ ਅਤੇ ਆਤਮ-ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਲਈ ਕੰਮ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।
- ਹ. **ਸਮਾਜਿਕ ਵਿਗਿਆਨ ਵਿੱਚ ਤੱਥਾਂ ਅਤੇ ਸੰਕਲਪਾਂ ਨੂੰ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੇ ਸੰਦਰਭਾਂ ਅਤੇ ਅਨੁਭਵਾਂ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰੀ ਬਣਾਇਆ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।** ਅਜਿਹੀ ਸਾਂਝ ਅਤੇ ਪਰਸਪਰ ਪ੍ਰਭਾਵ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਵਿਚਕਾਰ ਸੱਭਿਆਚਾਰਿਕ ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ-ਆਰਥਿਕ ਅੰਤਰਾਂ ਅਤੇ ਬਹੁ-ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣਾਂ ਦਾ ਸਤਿਕਾਰ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।
- ਕ. **ਸਮਾਜਿਕ ਵਿਗਿਆਨ ਵਿੱਚ ਸੰਕਲਪਾਂ ਨੂੰ ਕਾਫ਼ੀ ਡੂੰਘਾਈ ਅਤੇ ਕਠੋਰਤਾ ਨਾਲ ਸਪਸ਼ਟ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ:** ਇੱਕ ਸਮਾਜਿਕ ਵਿਗਿਆਨ ਕਲਾਸਰੂਮ ਵਿੱਚ, ਸੰਕਲਪ ਦੇ ਨਿਰਮਾਣ ਅਤੇ ਸਪਸ਼ਟਤਾ ਲਈ ਢੁਕਵਾਂ ਸਮਾਂ ਅਤੇ ਧਿਆਨ ਦਿੱਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਭੂਗੋਲ ਅਤੇ ਮਨੁੱਖੀ ਸੱਭਿਆਚਾਰ 'ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਨੂੰ ਦੇਖਣ ਲਈ ਮੌਸਮ ਅਤੇ ਕਟੌਤੀ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ; ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਇਤਿਹਾਸਿਕ ਘਟਨਾਵਾਂ ਦੀ ਸਾਰਥਿਕ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰਨ ਲਈ ਸਬੂਤ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਕਿਸਮਾਂ ਦੇ ਸਰੋਤਾਂ ਦੇ ਅਰਥਾਂ ਨਾਲ ਜੁੜਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਬਹੁਲਤਾ ਦੇ ਸੰਕਲਪਾਂ ਦੀ ਇੱਕ ਵਿਆਪਕ ਸਮਝ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਜਮਹੂਰੀਅਤ ਨੂੰ ਸੰਵਿਧਾਨ ਵਿੱਚ ਦਰਜ ਮੁੱਲਾਂ ਅਤੇ NEP 2020 ਵਿੱਚ ਜ਼ੋਰ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਮੁੱਲਾਂ ਦੀ ਕਦਰ ਕਰਨ ਲਈ। ਸਮੁੱਚੇ ਕਲਾਸਰੂਮ ਵਾਤਾਵਰਨ ਨੂੰ ਗਿਆਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਅਕਾਦਮਿਕ ਕਠੋਰਤਾ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।
- ਖ. **ਦਸਤਾਵੇਜ਼ੀ, ਸਾਹਿਤ (ਕਿਤਾਬਾਂ, ਸਥਾਨਿਕ ਕਹਾਣੀਆਂ, ਸਫ਼ਰਨਾਮਾ), ਅਖ਼ਬਾਰਾਂ ਦੀਆਂ ਰਿਪੋਰਟਾਂ ਅਤੇ ਸੰਬੰਧਿਤ ਫਿਲਮਾਂ ਵਰਗੇ ਉਪਲਬਧ ਸਬੂਤਾਂ ਦੇ ਕਈ ਸਰੋਤਾਂ ਦੀ ਜਾਂਚ ਅਤੇ ਵਿਆਖਿਆ ਦੁਆਰਾ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਸਮਾਜਿਕ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਅਤੇ ਵਾਤਾਵਰਨਿਕ ਮਾਮਲਿਆਂ ਨਾਲ ਜੁੜਨ ਦਾ ਮੌਕਾ** ਲਿਆ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਸਮੱਗਰੀ ਦੀ ਚੋਣ ਕਰਨ ਅਤੇ ਅਨੁਸ਼ਾਸਨ ਬਾਰੇ ਉਤਸੁਕਤਾ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕਰਨ ਨੂੰ ਤਰਜੀਹ ਦਿੱਤੀ ਜਾਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ, ਇਹ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਧਿਆਨ ਰੱਖਿਆ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸਮੱਗਰੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦੇ ਭਰੋਸੇਯੋਗ ਸਰੋਤਾਂ ਤੋਂ ਲਈ ਗਈ ਹੈ ਅਤੇ ਕਿਸੇ ਖਾਸ ਵਿਚਾਰ, ਦਰਸ਼ਨ, ਸਮੂਹ ਜਾਂ ਲੋਕਾਂ ਲਈ ਜਾਂ ਇਸ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਪੱਖਪਾਤ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਦਰਸਾਉਂਦੀ ਹੈ।
- ਗ. **ਪ੍ਰਮਾਣਿਕ ਕਾਰਜ/ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ-ਆਧਾਰਿਤ ਕਾਰਜ, ਜਿਵੇਂਕਿ ਪ੍ਰੋਜੈਕਟ-ਆਧਾਰਿਤ ਸਿੱਖਣ ਦੀਆਂ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਅਤੇ ਅਸਾਈਨਮੈਂਟਾਂ, ਨੂੰ ਸ਼ਾਮਲ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ** ਤਾਂਜੋ ਸਿੱਖਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਕਿਸਮਾਂ ਦੀਆਂ ਸਮਰੱਥਾਵਾਂ ਜਿਵੇਂਕਿ ਸਰਵੇਖਣ, ਅੰਕੜਿਆਂ ਦਾ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ, ਸਮੱਸਿਆ ਹੱਲ ਕਰਨ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਧਾਰਨਾਵਾਂ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ਵਾਸਾਂ ਦੀ ਜਾਂਚ ਕਰਨ ਲਈ।

5.6.1.2 ਸਿੱਖਿਆ ਸੰਬੰਧੀ ਰਣਨੀਤੀਆਂ

ਇਹਨਾਂ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦੇ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਪਾਠਾਂ ਨੂੰ ਡਿਜ਼ਾਈਨ ਕਰਨ ਲਈ, ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਰਣਨੀਤੀਆਂ ਹਨ ਜੋ ਅਧਿਆਪਕ ਤੈਨਾਤ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ, ਉਦਾਹਰਨ ਵਜੋਂ:

- ੳ. ਪੁੱਛਗਿੱਛ:** ਪੁੱਛਗਿੱਛ-ਆਧਾਰਿਤ ਢੰਗ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਇਹ ਸਮਝਣ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕਰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਸਮਾਜਿਕ ਵਿਗਿਆਨੀ ਗਿਆਨ ਕਿਵੇਂ ਪੈਦਾ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਉਹਨਾਂ ਕਾਰਕਾਂ ਬਾਰੇ ਪਰਿਕਲਪਨਾ ਬਣਾ ਅਤੇ ਪਰਖ ਸਕਦੇ ਹਨ ਜੋ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਇਲਾਕੇ ਜਾਂ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਪਰਵਾਸ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਬੰਦੋਬਸਤ ਪੈਟਰਨਾਂ ਦੀ ਉਤਪੱਤੀ, ਖਾਸ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਖਾਸ ਕਿਸਮ ਦੇ ਕਿੱਤੇ ਵਧੇਰੇ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਕਿਉਂ ਹਨ, ਆਦਿ।
- ਅ. ਮੁੱਦੇ-ਆਧਾਰਿਤ ਸਿਖਲਾਈ:** ਮੁੱਦਿਆਂ-ਆਧਾਰਿਤ ਸਿਖਲਾਈ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਸਮਾਜਿਕ ਅਸਲੀਅਤਾਂ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਪਹਿਲੂਆਂ ਤੋਂ ਜਾਣੂ ਕਰਵਾਉਣ, ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਦੇ ਕਾਰਨਾਂ ਦੀ ਜਾਂਚ ਕਰਨ ਲਈ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਦੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣਾਂ ਨੂੰ ਏਕੀਕ੍ਰਿਤ ਕਰਨ ਅਤੇ ਸੰਬੰਧਿਤ ਸਮਾਜਿਕ ਕਾਰਵਾਈ ਬਾਰੇ ਸੋਚਣ ਲਈ ਇੱਕ ਸਹਾਇਕ ਸਾਧਨ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਆਦਰਸ਼ਿਕ ਚਿੰਤਾਵਾਂ ਨੂੰ ਸੰਬੰਧਿਤ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਵਿਸ਼ੇ ਦੇ ਤੌਰ 'ਤੇ, ਇਹ ਵੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਕਿ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਆਪਣੇ ਤਤਕਾਲੀ/ਸੰਬੰਧਿਤ ਸੰਦਰਭ ਵਿੱਚ ਅਸਲ ਮੁੱਦਿਆਂ ਨਾਲ ਜੁੜ ਕੇ ਸਮਾਜਿਕ ਵਿਗਿਆਨ ਸਮੱਗਰੀ ਦਾ ਬਹੁਤ ਸਾਰਾ ਹਿੱਸਾ ਸਿੱਖਣ, ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਆਪਣੇ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਪੀਣ ਵਾਲੇ ਪਾਣੀ ਦੀ ਕਮੀ ਦੀ ਸਮੱਸਿਆ 'ਤੇ ਵਿਚਾਰ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ, ਜਿਵੇਂਕਿ: ਪਾਣੀ ਦੇ ਉਪਲਬਧ ਸਰੋਤ ਕੀ ਹਨ? ਖੇਤਰ/ਇਲਾਕੇ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਹਿੱਸਿਆਂ ਵਿੱਚ ਪਾਣੀ ਦੀ ਖਪਤ ਕਿਵੇਂ ਵੱਖਰੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ? ਕੀ ਅਜਿਹੀਆਂ ਬਰਬਾਦੀਆਂ ਤੋਂ ਬਚਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ? ਪਾਣੀ ਨੂੰ ਸਮਾਜ ਦੇ ਸਾਰੇ ਵਰਗਾਂ ਲਈ ਕਿਵੇਂ ਪਹੁੰਚਯੋਗ ਬਣਾਇਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ? ਕੀ ਇੱਥੇ ਅਸਮਾਨ ਵੰਡ ਹੈ? ਪਾਣੀ ਨੂੰ ਸੁੱਧ ਕਰਨ ਲਈ ਕਿਹੜੇ ਕਦਮ ਚੁੱਕੇ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ? ਇਸ ਨੂੰ ਸਮਾਜ ਦੇ ਗਰੀਬ ਵਰਗਾਂ ਲਈ ਕਿਵੇਂ ਉਪਲਬਧ ਕਰਵਾਇਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ?
- ੲ. ਗੱਲਬਾਤ, ਵਿਚਾਰ-ਵਟਾਂਦਰੇ ਅਤੇ ਬਹਿਸ:** ਸੋਸ਼ਲ ਸਾਇੰਸ ਕਲਾਸਰੂਮ ਵਿੱਚ ਗੱਲਬਾਤ ਬਹੁਤ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਇਹ ਗੱਲਬਾਤ ਸੰਕਲਪਾਂ, ਵਿਚਾਰਾਂ, ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਪ੍ਰਣਾਲੀਆਂ ਅਤੇ ਮੁੱਲ ਦੇ ਦਾਅਵਿਆਂ 'ਤੇ ਕੇਂਦਰਿਤ ਵਿਚਾਰ-ਵਟਾਂਦਰੇ ਵੱਲ ਅਗਵਾਈ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਕਈ ਵਾਰ ਇਹ ਵਿਚਾਰ-ਵਟਾਂਦਰੇ ਕਲਾਸਰੂਮ ਵਿੱਚ ਬਹਿਸਾਂ ਵਿੱਚ ਬਦਲ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਅਜਿਹੀਆਂ ਬਹਿਸਾਂ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰਨਾ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਪੇਸ਼ ਕਰਨ, ਵਿਵਾਦਾਂ ਨੂੰ ਸੁਲਝਾਉਣ, ਵਿਰੋਧੀ ਵਿਚਾਰਾਂ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕਰਨ ਅਤੇ ਇੱਕ-ਦੂਜੇ ਤੋਂ ਸਿੱਖਣ ਦਾ ਮੌਕਾ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਹਾਲਾਂਕਿ, ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਧਿਆਨ ਰੱਖਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਅਜਿਹੀਆਂ ਚਰਚਾਵਾਂ ਅਤੇ ਬਹਿਸਾਂ ਕਿਸੇ ਸਮਾਜਿਕ ਸਮੂਹ ਦੀਆਂ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਠੇਸ ਨਾ ਪਹੁੰਚਾਉਣ। ਚਰਚਾ ਲਈ ਕੁਝ ਆਮ ਵਿਸ਼ੇ ਜਲਵਾਯੂ ਪਰਿਵਰਤਨ, ਕਪਤਿਆਂ ਵਿੱਚ ਵਿਭਿੰਨਤਾ ਅਤੇ ਇਤਿਹਾਸਿਕ ਅਤੇ ਭੂਗੋਲਿਕ ਕਾਰਨਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਭੋਜਨ ਦੀਆਂ ਕਿਸਮਾਂ ਅਤੇ ਸਕੂਲਾਂ ਵਿੱਚ ਲੋਕਤੰਤਰੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ ਦਾ ਅਭਿਆਸ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ।
- ੳ. ਰੋਲ ਪਲੇਅ ਅਤੇ ਸਿਮੂਲੇਸ਼ਨ:** ਰੋਲ ਪਲੇਅ ਅਤੇ ਸਿਮੂਲੇਸ਼ਨ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਫ਼ੈਸਲੇ ਲੈਣ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ ਦੀ ਪੜਚੋਲ ਕਰਨ ਅਤੇ ਵਿਵਾਦ ਦੇ ਹੱਲ ਲਈ ਸਾਧਨ ਲੱਭਣ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ, ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ ਗ੍ਰਾਮ ਪੰਚਾਇਤ/ਕਾਰਪੋਰੇਸ਼ਨ ਦੇ ਰੋਲ ਪਲੇਅ ਨੂੰ ਇੱਕ ਲੋਕਤੰਤਰੀ ਸੰਸਥਾ ਦੇ ਕੰਮਕਾਜ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰਨ ਲਈ ਇੱਕ ਵਾਹਨ ਵਜੋਂ ਵਰਤਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।
- ੴ. ਕਮਿਊਨਿਟੀ ਸੇਵਾ ਅਤੇ ਖੇਤਰੀ ਸੈਰ-ਸਪਾਟੇ:** ਸਮਾਜਿਕ ਵਿਗਿਆਨ ਕਲਾਸਰੂਮ ਵਿੱਚ ਕਮਿਊਨਿਟੀ ਸੇਵਾ ਇੱਕ ਹੋਰ ਦਿਲਚਸਪ ਰਣਨੀਤੀ ਹੈ। ਇਹ ਨਾ ਸਿਰਫ਼ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਤੋਂ ਸੰਕਲਪਾਂ ਨੂੰ ਸਿੱਖਣ ਲਈ ਠੋਸ ਤਜਰਬੇ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਸਗੋਂ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਲੁੜੀਂਦੇ ਮੁੱਲਾਂ ਨੂੰ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨ ਦੇ ਯੋਗ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਮੁੱਦਿਆਂ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਹੱਥ ਦਾ ਤਜਰਬਾ ਹਾਸਲ ਕਰਨ ਅਤੇ ਲੋੜਵੰਦ ਲੋਕਾਂ ਨਾਲ ਕੰਮ ਕਰਨ ਲਈ ਸਥਾਨਿਕ ਸਰਕਾਰੀ ਏਜੰਸੀਆਂ ਨਾਲ ਕੰਮ ਕਰਨ ਲਈ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਪ੍ਰੋਜੈਕਟ ਲੈ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਫੀਲਡ ਸੈਰ-ਸਪਾਟੇ ਸਮੱਗਰੀ ਨਾਲ ਜੁੜਨ ਦੇ ਅਰਥਪੂਰਨ ਤਰੀਕੇ ਹਨ, ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ ਕੁਦਰਤ ਦੀ ਸੈਰ, ਵਿਰਾਸਤੀ ਸੈਰ, ਭੋਜਨ ਦੀ ਸੈਰ ਅਤੇ ਪੁਲਿਸ ਸਟੇਸ਼ਨਾਂ, ਅਜਾਇਬ ਘਰਾਂ, ਡਾਕਘਰਾਂ, ਗ੍ਰਹਿਆਂ ਅਤੇ ਸਰਕਾਰੀ ਅਤੇ ਡਿਜੀਟਲ ਪੁਰਾਲੇਖਾਂ ਦੇ ਦੌਰੇ।
- ੵ. ਪ੍ਰਤੀਬਿੰਬਤ ਲੇਖ:** ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਵਿਸ਼ਿਆਂ 'ਤੇ ਪ੍ਰਤੀਬਿੰਬਤ ਲੇਖ ਲਿਖ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਲੇਖਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਦੁਆਰਾ ਇਹ ਮੁਲਾਂਕਣ ਕਰਨ ਲਈ ਵੀ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ ਕਿ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੇ ਲੁੜੀਂਦੀਆਂ ਧਾਰਨਾਵਾਂ ਅਤੇ ਹੁਨਰ ਕਿਸ ਹੱਦ ਤੱਕ ਸਿੱਖੇ ਹਨ, ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ ਇੱਕ ਪ੍ਰਤੀਬਿੰਬਤ ਲੇਖ ਦਾ ਵਿਸ਼ਾ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ, 'ਡੈਮ

ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਉਤਪਾਦਿਕਤਾ ਨੂੰ ਕਿਵੇਂ ਬਦਲਣਗੇ?’, ‘ਨਦੀਆਂ ਨੂੰ ਜੋੜਨ ਦੇ ਮੁੱਦੇ ਅਤੇ ਮੌਕੇ ਕੀ ਹਨ?’, ‘ਜੇਕਰ ਮੁੱਖ ਨਦੀ ਮੌਸਮੀ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਕੋਈ ਖੇਤਰ ਕਿਹੜੀਆਂ ਟਿਕਾਉ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਰਣਨੀਤੀਆਂ ਅਪਣਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਜਾਂ ਸੁੱਕ ਜਾਂਦਾ ਹੈ?’ ਜਾਂ ‘ਕੀ ਕੂੜਾ ਪ੍ਰਬੰਧਨ ਅਤੇ ਨਿਪਟਾਰੇ ਸਿਰਫ ਨਗਰ ਪਾਲਿਕਾਵਾਂ ਅਤੇ ਹੋਰ ਸਰਕਾਰੀ ਏਜੰਸੀਆਂ ਦੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਹੈ?’

ਖ. ਪ੍ਰੋਜੈਕਟ ਦਾ ਕੰਮ: ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਸਮਾਜਿਕ ਵਿਗਿਆਨ ਅਧਿਆਪਨ ਉਦੋਂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜਦੋਂ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਕਿਸੇ ਪ੍ਰੋਜੈਕਟ ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਖ਼ਾਸ ਕੰਮ ਲਈ ਸਹਿਯੋਗ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਸਰਵੇਖਣ ਅਤੇ ਇੰਟਰਵਿਊਆਂ (ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ ਘਰੇਲੂ ਸਰਵੇਖਣ, ਸਮਾਜ ਦੇ ਹਿੱਸੇਦਾਰਾਂ, ਜਿਵੇਂਕਿ ਪਿੰਡ ਦੇ ਸਰਪੰਚ ਨਾਲ ਇੰਟਰਵਿਊ), ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਕਲਾਸਰੂਮ ਦਾ ਨਕਸ਼ਾ ਬਣਾਉਣਾ, ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਇਤਿਹਾਸਿਕ ਸਰੋਤਾਂ ਦੀ ਜਾਂਚ ਕਰਨਾ, ਬਜ਼ਾਰਾਂ ਦੀਆਂ ਕਿਸਮਾਂ ਦੀ ਸਾਰਨੀ ਬਣਾਉਣਾ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਅਜਿਹੇ ਪ੍ਰੋਜੈਕਟ ਸਹਿਯੋਗ ਨਾਲ ਹੋਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ। ਡਾਟਾ ਇਕੱਠਾ ਕਰਨ, ਇਸ ਦਾ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਕਰਨ ਅਤੇ ਇਸ ਨੂੰ ਕਲਾਸਰੂਮਾਂ ਵਿੱਚ ਪੇਸ਼ ਕਰਨ ਲਈ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਲੁੜੀਂਦੇ ਸਮੇਂ ਦੇ ਨਾਲ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੇ ਨਾਲ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।

ਗ. ਮਾਡਲਾਂ ਅਤੇ ਕਲਾਤਮਿਕ ਚੀਜ਼ਾਂ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਪ੍ਰੋਜੈਕਟਾਂ ਲਈ ਕੁਝ ਖ਼ਾਸ ਮੌਕੇ: ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਅਜਿਹੇ ਮੌਕੇ ਦਿੱਤੇ ਜਾਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ, ਜਿੱਥੇ ਉਹ ਮਾਡਲ ਅਤੇ ਕਲਾਤਮਿਕ ਚੀਜ਼ਾਂ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਆਪਣੇ ਗਿਆਨ ਨੂੰ ਲਾਗੂ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਪੋਸਟਰ ਬਣਾਉਣ, ਸੰਗ੍ਰਹਿ (ਪੁਰਾਣੇ ਸਿੱਕੇ, ਅਖ਼ਬਾਰਾਂ, ਸਟੈਂਪਸ, ਚੱਟਾਨਾਂ ਦੀਆਂ ਕਿਸਮਾਂ, ਪੱਤੇ, ਫੁੱਲ, ਫੋਟੋਆਂ, ਪਰਚੇ), ਮਾਡਲ (2-ਅਯਾਮੀ ਜਾਂ 3-ਅਯਾਮੀ, ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ ਸਮਾਰਕ, ਜੁਆਲਾਮੁਖੀ, ਸਥਿਰ ਦ੍ਰਿਸ਼), ਰੈਲੀਆਂ/ਹਾਟ ਬਜ਼ਾਰਾਂ/ਕਿਤਾਬ ਮੇਲਿਆਂ/ਆਪਣੇ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਦੇ ਕਿਸੇ ਵੀ ਸਮਾਜਿਕ ਸਮਾਗਮਾਂ ਦੀਆਂ ਵੀਡੀਓਜ਼ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ।

5.6.2 ਸਮਾਜਿਕ ਵਿਗਿਆਨ ਵਿੱਚ ਮੁਲਾਂਕਣ

ਸਮਾਜਿਕ ਵਿਗਿਆਨ ਲਈ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਪ੍ਰਸੰਗਿਕਤਾ ਵਾਲੇ ਕੁਝ ਮੁੱਖ ਸਿਧਾਂਤ

ੳ. ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਸਮਾਜਿਕ ਵਿਗਿਆਨ ਵਿੱਚ ਮੂਲ ਵਿਚਾਰਾਂ, ਤੱਥਾਂ ਅਤੇ ਸੰਕਲਪਾਂ ਦੀ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਸਮਝ ਅਤੇ ਇਤਿਹਾਸਿਕ, ਭੂਗੋਲਿਕ, ਸਮਾਜਿਕ, ਸੱਭਿਆਚਾਰਿਕ, ਆਰਥਿਕ, ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਅਤੇ ਹੋਰ ਕਾਰਕਾਂ ਦੇ ਅੰਤਰ-ਪਲੇਅ ਦੁਆਰਾ ਸਮਾਜ ਕਿਵੇਂ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਇਸ ਬਾਰੇ ਇੱਕ ਏਕੀਕ੍ਰਿਤ ਸਮਝ ਦਾ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਕਰਨ ਦੀ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਯੋਗਤਾ ਲਈ ਮੁਲਾਂਕਣ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਮੌਜੂਦਾ ਜਾਂ ਭਵਿੱਖ ਦੇ ਸਮਾਜਿਕ, ਰਾਜਨੀਤਿਕ, ਵਾਤਾਵਰਨ ਸੰਬੰਧੀ ਮੁੱਦਿਆਂ ਨਾਲ ਨਜਿੱਠਣ ਲਈ ਸੰਭਾਵਿਤ ਰਣਨੀਤੀਆਂ ਨੂੰ ਅੱਗੇ ਦੇਖਣ ਅਤੇ ਸੋਚਣ ਦੀ ਯੋਗਤਾ ਦਾ ਵੀ ਮੁਲਾਂਕਣ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ (ਉਹਨਾਂ ਪ੍ਰਸਤਾਵਿਤ ਰਣਨੀਤੀਆਂ ਦੀ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ੀਲਤਾ ਲਈ ਨਹੀਂ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਅਕਸਰ ਮੁਲਾਂਕਣ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ, ਪਰ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੁਆਰਾ ਸੋਚਣ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ ਲਈ ਅਤੇ ਸਮੱਗਰੀ ਦੀ ਇੱਕ ਸੀਮਾ ਦੀ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ, ਕਾਰਕ)।

ਅ. ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਮੁਲਾਂਕਣ ਹੁਨਰ ਅਤੇ ਸੁਭਾਅ 'ਤੇ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਜੋ ਸਮਾਜਿਕ ਵਿਗਿਆਨ ਵਿੱਚ ਪੁੱਛਗਿੱਛ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ ਸਬੂਤਾਂ ਦੀ ਸੋਰਸਿੰਗ ਅਤੇ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰਨਾ, ਨਿਰੰਤਰਤਾ ਅਤੇ ਤਬਦੀਲੀ ਦਾ ਪਤਾ ਲਗਾਉਣਾ, ਸਥਾਨਿਕ ਪੈਟਰਨਾਂ ਨੂੰ ਮਾਨਤਾ ਦੇਣਾ, ਵਿਭਿੰਨਤਾ ਲਈ ਸਤਿਕਾਰ।

ੲ. ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦਾ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਤਰੀਕਿਆਂ ਰਾਹੀਂ ਮੁਲਾਂਕਣ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ ਤਰਕ ਅਤੇ ਸਬੂਤ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਸਵਾਲਾਂ ਦੇ ਜਵਾਬ ਦੇਣਾ, ਖੇਤਰੀ ਸਰਵੇਖਣ ਕਰਨਾ, ਨਕਸ਼ਾ ਰੀਡਿੰਗ ਅਤੇ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰਨਾ, ਭੂਗੋਲਿਕ ਮਾਡਲਾਂ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਕਰਨਾ, ਬਹਿਸਾਂ ਅਤੇ ਚਰਚਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਹਿੱਸਾ ਲੈਣਾ।

ਹੇਠਾਂ ਕੁਝ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਦੀਆਂ ਅਵਾਜ਼ਾਂ ਸਮਾਜਿਕ ਵਿਗਿਆਨ ਲਈ ਮੁਲਾਂਕਣ ਦੇ ਨਮੂਨਿਆਂ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦੀਆਂ ਹਨ।

ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਦੀ ਅਵਾਜ਼ 5.6i

ਖੇਤੀ ਦੀਆਂ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਕਿਸਮਾਂ

ਮੈਂ ਪੱਧਰ 7 ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਾਉਂਦਾ ਹਾਂ। ਮੈਂ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਖੇਤੀ ਦੀਆਂ ਕਿਸਮਾਂ ਵਿੱਚ ਅੰਤਰ ਬਾਰੇ ਆਪਣੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੀ ਸਮਝ ਦਾ ਮੁਲਾਂਕਣ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ, ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਨਿਰਵਿਘਨ ਖੇਤੀ, ਵਪਾਰਿਕ ਖੇਤੀ, ਪੌਦਿਆਂ ਦੀ ਖੇਤੀ ਅਤੇ ਸ਼ਿਫਟਿੰਗ ਕਾਸ਼ਤ ਦੀਆਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਮੁੱਖ ਅੰਤਰਾਂ ਬਾਰੇ ਦੱਸਣ ਲਈ ਕਹਾਂਗਾ। ਦੋਵੇਂ ਸਵਾਲਾਂ ਦੇ ਜਵਾਬ ਰੱਟਾ ਯਾਦਦਾਸ਼ਤ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰ ਕੇ ਦਿੱਤੇ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਮੈਂ ਇਸ ਵਾਰ ਕੁਝ ਵੱਖਰਾ ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ। ਹੇਠਾਂ ਦਿੱਤਾ

ਸਵਾਲ ਸਿੱਧੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਖੇਤੀ ਦੀਆਂ ਕਿਸਮਾਂ, ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਅੰਤਰਾਂ ਅਤੇ ਅਸਲ-ਜੀਵਨ ਦੀਆਂ ਸਥਿਤੀਆਂ ਵਿੱਚ ਉਹ ਕਿਵੇਂ ਦਿਖਾਈ ਦਿੰਦੇ ਹਨ, ਬਾਰੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਸਮਝ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਹੈ।

ਹੇਠਾਂ ਦਿੱਤੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹੋ ਅਤੇ ਸਵਾਲ ਦਾ ਜਵਾਬ ਦਿਓ:

ਮੀਨਾ ਅਤੇ ਰਵੀ ਦੋਸਤ ਹਨ। ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਪਰਿਵਾਰ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਤਰੀਕਿਆਂ ਨਾਲ ਖੇਤੀ ਦਾ ਅਭਿਆਸ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਕਿਰਪਾ ਕਰ ਕੇ ਹੇਠਾਂ ਪੜ੍ਹੋ:

ਮੀਨਾ	ਰਵੀ
<ul style="list-style-type: none"> 1 ਹੈਕਟੇਅਰ ਜ਼ਮੀਨ ਦਾ ਮਾਲਕ ਹੈ ਅਤੇ ਚੌਲ ਉਗਾਉਂਦਾ ਹੈ; ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਦੀ ਜ਼ਮੀਨ 'ਤੇ ਮਜ਼ਦੂਰ ਵਜੋਂ ਵੀ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਮੀਨਾ ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਪਰਿਵਾਰਿਕ ਮੈਂਬਰਾਂ ਦੁਆਰਾ ਖੇਤੀ ਦੇ ਸਾਰੇ ਕੰਮ ਹੱਥੀਂ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਉਸ ਦੀ ਜ਼ਮੀਨ ਤੋਂ ਝਾੜ ਘੱਟ ਹੈ। ਜੋ ਵੀ ਚੌਲ ਉਗਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਪਰਿਵਾਰ ਦੇ ਮੈਂਬਰ ਖਾਂਦੇ ਹਨ। 	<ul style="list-style-type: none"> 5 ਹੈਕਟੇਅਰ ਜ਼ਮੀਨ ਦਾ ਮਾਲਕ ਅਤੇ ਚੌਲ ਉਗਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਖੇਤੀ ਦੇ ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਕੰਮ ਮਸ਼ੀਨਾਂ ਦੀ ਮਦਦ ਨਾਲ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਚੰਗੀ ਕੁਆਲਿਟੀ ਦੇ ਬੀਜਾਂ ਅਤੇ ਖਾਦਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਜ਼ਮੀਨ ਤੋਂ ਝਾੜ ਵੱਧ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਆਪਣੀ ਉਪਜ (ਚੌਲ) ਨੂੰ ਥੋਕ ਮੰਡੀ ਵਿੱਚ ਲੈ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਵੇਚਣ ਲਈ ਚੰਗੀ ਕੀਮਤ ਮਿਲਦੀ ਹੈ।

ਹੇਠਾਂ ਦਿੱਤੇ ਵਿਕਲਪਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਮੀਨਾ ਅਤੇ ਰਵੀ ਦੁਆਰਾ ਅਭਿਆਸ ਕੀਤੀ ਖੇਤੀ ਦੀ ਕਿਸਮ ਦੀ ਪਛਾਣ ਕਰੋ:

- ੳ. ਮੀਨਾ ਵਪਾਰਿਕ ਖੇਤੀ ਕਰਦੀ ਹੈ, ਜਦੋਂਕਿ ਰਵੀ ਗੁਜ਼ਾਰਾ ਖੇਤੀ ਦਾ ਅਭਿਆਸ ਕਰਦਾ ਹੈ।
- ਅ. ਮੀਨਾ ਨਿਰਜੀਵ ਖੇਤੀ ਦਾ ਅਭਿਆਸ ਕਰਦੀ ਹੈ ਜਦੋਂਕਿ ਰਵੀ ਪੌਦੇ ਲਗਾਉਣ ਦਾ ਅਭਿਆਸ ਕਰਦਾ ਹੈ।
- ੲ. ਮੀਨਾ ਸ਼ਿਫਟ ਖੇਤੀ ਦਾ ਅਭਿਆਸ ਕਰਦੀ ਹੈ ਜਦੋਂਕਿ ਰਵੀ ਵਪਾਰਿਕ ਖੇਤੀ ਦਾ ਅਭਿਆਸ ਕਰਦਾ ਹੈ।
- ਸ. ਮੀਨਾ ਨਿਰਜੀਵ ਖੇਤੀ ਦਾ ਅਭਿਆਸ ਕਰਦੀ ਹੈ ਜਦੋਂਕਿ ਰਵੀ ਵਪਾਰਿਕ ਖੇਤੀ ਦਾ ਅਭਿਆਸ ਕਰਦਾ ਹੈ।
- ਹ. ਮੀਨਾ ਅਤੇ ਰਵੀ ਦੋਵੇਂ ਵਪਾਰਿਕ ਖੇਤੀ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਦੀ ਅਵਾਜ਼ 5.6ii

ਸੰਵਿਧਾਨਿਕ ਵਿਵਸਥਾਵਾਂ ਨੂੰ ਲਾਗੂ ਕਰਨਾ

ਮੈਂ ਪੱਧਰ 8 ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਾਉਂਦਾ ਹਾਂ। ਮੈਂ ਇੱਕ ਅਣਜਾਣ ਸਥਿਤੀ ਵਿੱਚ ਆਪਣੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੀ ਸੰਵਿਧਾਨਿਕ ਵਿਵਸਥਾਵਾਂ ਦੀ ਸਮਝ ਨੂੰ ਲਾਗੂ ਕਰਨ ਦੀ ਯੋਗਤਾ ਦਾ ਮੁਲਾਂਕਣ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਚੋਣਾਂ ਲੜਨ ਦੀਆਂ ਸ਼ਰਤਾਂ ਨੂੰ ਯਾਦ ਕਰਨ ਅਤੇ ਦੁਬਾਰਾ ਤਿਆਰ ਕਰਨ ਲਈ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਜਿਵੇਂਕਿ ਪਾਠ-ਪੁਸਤਕਾਂ ਵਿੱਚ ਦੇਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਹ ਸਵਾਲ ਅਸਲ-ਜੀਵਨ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ ਜਿੱਥੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਗਿਆਨ ਨੂੰ ਲਾਗੂ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਹਵਾਲੇ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਪੜ੍ਹੋ।

ਰਵੀ ਦੀ ਉਮਰ 24 ਸਾਲ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹ ਗ਼ਰੀਬ ਪਰਿਵਾਰ ਤੋਂ ਹੈ। ਉਹ ਗ੍ਰੈਜੂਏਟ ਹੈ ਅਤੇ ਭਾਰਤ ਦਾ ਨਾਗਰਿਕ ਹੈ। ਉਹ ਭਾਰਤ ਸਰਕਾਰ ਜਾਂ ਰਾਜ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਅਧੀਨ ਲਾਭ ਦਾ ਅਹੁਦਾ ਨਹੀਂ ਰੱਖਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਸਰੀਰਿਕ ਅਤੇ ਮਾਨਸਿਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਤੰਦਰੁਸਤ ਹਨ ਅਤੇ ਲੋਕ ਸਭਾ ਚੋਣਾਂ ਲੜਨ ਦੀ ਯੋਜਨਾ ਬਣਾ ਰਹੇ ਹਨ। ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਚੋਣ ਲਈ ਨਾਮਜ਼ਦਗੀ ਪੱਤਰ ਦਾਖ਼ਲ ਕੀਤਾ। ਹਾਲਾਂਕਿ ਉਸ ਦੀ ਅਰਜ਼ੀ ਰੱਦ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਹੈ।

ਉਪਰੋਕਤ ਹਵਾਲੇ ਤੋਂ, ਤੁਸੀਂ ਕਿਉਂ ਸੋਚਦੇ ਹੋ ਕਿ ਰਵੀ ਦੀ ਉਮੀਦਵਾਰੀ ਨੂੰ ਰੱਦ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਸੀ?

- ੳ. ਉਹ ਇੱਕ ਗਰੀਬ ਪਰਿਵਾਰ ਤੋਂ ਆਉਂਦਾ ਹੈ।
- ਅ. ਉਹ ਸਿਰਫ਼ ਗ੍ਰੈਜੂਏਟ ਹੈ।
- ੲ. ਉਸ ਦੀ ਉਮਰ 24 ਸਾਲ ਹੈ।
- ਸ. ਉਸ ਕੋਲ ਕੋਈ ਲਾਭ ਦਾ ਅਹੁਦਾ ਨਹੀਂ ਹੈ।

ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਦੀ ਅਵਾਜ਼ 5.6iii

ਫੀਲਡ ਸਰਵੇਖਣ: ਤੁਹਾਡੇ ਸਥਾਨਿਕ ਇਤਿਹਾਸ ਨੂੰ ਜਾਣਨਾ

ਮੈਂ ਪੱਧਰ 9 ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਾਉਂਦਾ ਹਾਂ। ਮੈਨੂੰ ਕਿਸੇ ਦੇ ਇਲਾਕੇ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਨਾਲ ਜੁੜਨ ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਵਿਗਿਆਨ ਵਿੱਚ ਪੁੱਛਗਿੱਛ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਨ ਦੇ ਵਿਆਪਕ ਮੁਲਾਂਕਣ ਲਈ ਫੀਲਡ ਸਰਵੇਖਣ ਬਹੁਤ ਉਪਯੋਗੀ ਲੱਗਦੇ ਹਨ।

ਨਿਮਨਲਿਖਤ ਸਰਵੇਖਣ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਹੁਨਰਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਦੇ ਹੋਏ, ਪਹਿਲੇ ਹੱਥ ਦਾ ਤਜਰਬਾ ਹਾਸਲ ਕਰਨ ਦੇ ਯੋਗ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂਕਿ ਨਿਰੀਖਣ, ਰਿਕਾਰਡਿੰਗ, ਸਰੋਤ ਇਕੱਠੇ ਕਰਨਾ, ਦਸਤਾਵੇਜ਼ ਬਣਾਉਣਾ, ਤੁਲਨਾ ਕਰਨਾ, ਮੁਲਾਂਕਣ ਕਰਨਾ ਅਤੇ ਸਿੱਟੇ ਕੱਢਣਾ। ਸਮੂਹਾਂ ਵਿੱਚ ਕੰਮ ਕਰਨਾ ਸੰਚਾਰ, ਸਹਿਯੋਗ ਅਤੇ ਟੀਮ ਵਰਕ ਦੇ ਹੁਨਰਾਂ ਦਾ ਪਾਲਣ-ਪੋਸਣ ਵੀ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਗਤੀਵਿਧੀ: ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਫੀਲਡ ਸਰਵੇਖਣ ਕਾਰਜਾਂ ਦਾ ਵਰਣਨ ਕਰਨ ਲਈ ਹੇਠਾਂ ਦਿੱਤੀਆਂ ਹਦਾਇਤਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ:

- ੳ. ਆਪਣੇ ਪਿੰਡ ਜਾਂ ਕਸਬੇ ਵਿੱਚ ਘੱਟੋ-ਘੱਟ 2 ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਇਤਿਹਾਸਿਕ ਸਥਾਨਾਂ ਦੀ ਪਛਾਣ ਕਰੋ, ਜਿਵੇਂਕਿ ਮੰਦਰ, ਮਸਜਿਦ, ਚਰਚ, ਗੁਰਦੁਆਰਾ, ਖੂਹ, ਬਾਵਰ/ਬਾਵਰੀ, ਮਹਿਲ, ਖੰਡਰ, ਹੋਰ ਇਤਿਹਾਸਿਕ ਮਹੱਤਵ ਵਾਲੇ ਸਥਾਨ।
- ਅ. ਹੇਠਾਂ ਦਿੱਤੇ ਸਰੋਤਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰ ਕੇ ਇਹਨਾਂ 2 ਸਾਈਟਾਂ ਬਾਰੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਇਕੱਠੀ ਕਰੋ:
  1. ਇਹਨਾਂ ਸਾਈਟਾਂ ਬਾਰੇ ਆਪਣੇ ਪਰਿਵਾਰ/ਆਂਢ-ਗੁਆਂਢ ਦੇ ਘੱਟੋ-ਘੱਟ 2 ਮੈਂਬਰਾਂ ਨਾਲ ਗੱਲ ਕਰੋ: ਇਹ ਕਦੋਂ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ ਸੀ? ਇਹ ਕਿਸ ਲਈ ਵਰਤਿਆ ਗਿਆ ਸੀ? ਕੀ ਇਸ ਸਾਈਟ ਬਾਰੇ ਕੁਝ ਖਾਸ ਹੈ? ਇਤਿਆਦਿ।
  2. 4 ਦੇ ਸਮੂਹਾਂ ਵਿੱਚ ਇਹਨਾਂ 2 ਸਾਈਟਾਂ 'ਤੇ ਜਾਓ। ਹੇਠ ਲਿਖਿਆਂ ਨੂੰ ਵੇਖੋ ਅਤੇ ਰਿਕਾਰਡ ਕਰੋ: ਬਣਤਰ ਦੀ ਸ਼ਕਲ ਅਤੇ ਰੂਪ, ਵਰਤੀ ਗਈ ਸਮੱਗਰੀ ਦੀ ਕਿਸਮ, ਸਾਈਟ ਬਾਰੇ ਕੁਝ ਵੀ ਖਾਸ/ਅਜੀਬ, ਜਿਵੇਂਕਿ ਸ਼ਿਲਾਲੇਖ, ਨਕਾਸ਼ੀ, ਲੋਕ-ਕਥਾਵਾਂ।
- ੲ. ਜਾਣਕਾਰੀ ਇਕੱਠੀ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਮੈਂ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਇੱਕ ਪ੍ਰੋਜੈਕਟ ਰਿਪੋਰਟ ਤਿਆਰ ਕਰਨ ਲਈ ਕਿਹਾ:

ਪ੍ਰੋਜੈਕਟ ਟਾਈਟਲ: ਆਪਣੇ ਸਮੂਹ ਦੀ ਪਸੰਦ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਕਿਸੇ ਵੀ ਕਲਪਨਾਤਮਿਕ ਸਿਰਲੇਖ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰੋ।

ਵਿਜ਼ਿਤ ਕੀਤੀਆਂ ਸਾਈਟਾਂ: ਤੁਸੀਂ ਵੇਰਵੇ ਦੇ ਨਾਲ ਸਾਈਟਾਂ ਦੀਆਂ ਤਸਵੀਰਾਂ/ਸਕੈਚ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹੋ।

ਤੁਸੀਂ ਇਹਨਾਂ 2 ਸਾਈਟਾਂ ਬਾਰੇ ਉਹਨਾਂ ਲੋਕਾਂ ਤੋਂ ਕੀ ਸਿੱਖਿਆ ਹੈ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਤੁਸੀਂ ਗੱਲ ਕੀਤੀ ਸੀ ਅਤੇ ਤੁਹਾਡੀ ਫੇਰੀ ਸੀ?

ਸਾਈਟ 1:

ਸਾਈਟ 2:

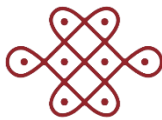
ਇਹ ਤੁਹਾਨੂੰ ਤੁਹਾਡੇ ਇਲਾਕੇ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਬਾਰੇ ਕੀ ਦੱਸਦਾ ਹੈ? ਇਕੱਠੀ ਕੀਤੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਘੱਟੋ-ਘੱਟ 3 ਸਿੱਟੇ ਲਿਖੋ।

ਕੋਈ ਵੀ ਮਜ਼ਾਕੀਆ ਘਟਨਾ/ਕਹਾਣੀ/ਤੱਥ ਲਿਖੇ ਜੋ ਤੁਸੀਂ ਇਸ ਸਾਈਟ ਬਾਰੇ ਸਿੱਖਿਆ ਹੈ ਜੋ ਤੁਹਾਡੇ ਸਮੂਹ ਲਈ ਯਾਦਗਾਰ ਹੈ।

ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੇ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਨੂੰ ਦਰਜਾ ਦੇਣ ਲਈ ਹੇਠਾਂ ਦਿੱਤੇ ਰੁਬਰਿਕਸ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ:

ਮਾਪਦੰਡ	ਪੱਧਰ ਓ	ਪੱਧਰ ਅ	ਪੱਧਰ ਏ
ਉਚਿਤ ਸਰਵੇਖਣ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਦਾ ਪਾਲਣ ਕੀਤਾ।	ਘੱਟੋ-ਘੱਟ 4 ਸਰੋਤਾਂ ਤੋਂ ਇਕੱਤਰ ਕੀਤੀ ਗਈ। ਜਾਣਕਾਰੀ ਕਾਰਜ ਦੇ ਸਾਰੇ ਸੁਝਾਏ ਗਏ ਸਵਾਲਾਂ ਦਾ ਡੂੰਘਾਈ ਨਾਲ ਜਵਾਬ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਜਵਾਬਾਂ ਨੂੰ ਸਾਫ਼-ਸਾਫ਼ ਦਸਤਾਵੇਜ਼ੀ ਰੂਪ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਨੇ ਸਾਈਟਾਂ ਦੀ ਡੂੰਘਾਈ ਨਾਲ ਸਮਝ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ ਹੋਰ ਸਵਾਲ ਸ਼ਾਮਲ ਕੀਤੇ।	ਘੱਟੋ-ਘੱਟ 3 ਸਰੋਤਾਂ ਤੋਂ ਇਕੱਤਰ ਕੀਤੀ ਜਾਣਕਾਰੀ। ਟਾਸਕ ਦੇ ਸਾਰੇ ਸਵਾਲਾਂ ਦੇ ਜਵਾਬ ਦੇਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ। ਸਰਵੇਖਣ ਦੇ ਜਵਾਬ ਕੁਝ ਥਾਂਵਾਂ 'ਤੇ ਵਿਅੰਗਮਈ ਸਨ। ਸਮੂਹ ਦੁਆਰਾ ਕੋਈ ਨਵਾਂ ਸਵਾਲ ਨਹੀਂ ਜੋੜਿਆ ਗਿਆ।	ਇੱਕ ਜਾਂ ਦੋ ਸਰੋਤਾਂ ਤੋਂ ਇਕੱਤਰ ਕੀਤੀ ਜਾਣਕਾਰੀ। ਸਰਵੇਖਣ ਦੇ ਵੇਰਵੇ ਦੇਖੀਆਂ ਗਈਆਂ ਸਾਈਟਾਂ ਦੀ ਪੂਰੀ ਤਸਵੀਰ ਪੇਸ਼ ਕਰਨ ਲਈ ਨਾਕਾਫੀ ਸਨ।
ਪ੍ਰੋਜੈਕਟ ਦੀ ਗੁਣਵੱਤਾ	ਪ੍ਰੋਜੈਕਟ ਦਾ ਸਿਰਲੇਖ ਆਕਰਸ਼ਕ/ਰਚਨਾਤਮਿਕ ਸੀ। ਕਈ ਸਬੂਤਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰ ਕੇ ਵਿਜ਼ਿਟ ਕੀਤੀਆਂ ਸਾਈਟਾਂ ਦਾ ਪੂਰਾ ਵੇਰਵਾ, ਜਿਵੇਂਕਿ: ਸਕੈਚ, ਫੋਟੋਆਂ, ਨਕਸ਼ੇ, ਸੰਖੇਪ ਕਥਾ ਸਰਵੇਖਣ ਤੋਂ ਕਈ ਸਬੂਤਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰ ਕੇ 2 ਸਾਈਟਾਂ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ ਢੁਕਵੇਂ ਢੰਗ ਨਾਲ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ ਸੀ। ਨਿੱਜੀ ਕਿੱਸੇ/ਪ੍ਰਤੀਬਿੰਬ ਪ੍ਰੋਜੈਕਟ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਕੀਤੇ ਗਏ ਸਨ।	ਪ੍ਰੋਜੈਕਟ ਦਾ ਸਿਰਲੇਖ ਸਪਸ਼ਟ ਸੀ। 1-2 ਸਬੂਤਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਦੇ ਹੋਏ 2 ਸਾਈਟਾਂ ਦਾ ਵਰਣਨ ਸਾਈਟਾਂ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸੀ ਪਰ ਬਿਰਤਾਂਤ ਵਿੱਚ ਤਾਲਮੇਲ ਅਤੇ ਸੰਪੂਰਨਤਾ ਦੀ ਘਾਟ ਹੈ। ਨਿੱਜੀ ਕਿੱਸੇ ਗਾਇਬ ਸਨ।	ਪ੍ਰੋਜੈਕਟ ਦਾ ਸਿਰਲੇਖ ਸਪਸ਼ਟ ਸੀ। ਸਾਈਟਾਂ ਦਾ ਵੇਰਵਾ ਅਤੇ ਸਬੂਤ ਨਾਕਾਫੀ ਸਨ। ਸਥਾਨ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਬਾਰੇ ਸਿੱਟੇ ਗਾਇਬ ਸਨ।

ਅਧਿਆਇ-6

ਕਲਾ ਸਿੱਖਿਆ

ਕਲਾ ਸਾਰੀਆਂ ਸੱਭਿਆਚਾਰਾਂ ਅਤੇ ਸਮਾਜਾਂ ਵਿੱਚ ਲੋਕਾਂ ਦੁਆਰਾ ਕੀਤੀਆਂ ਜਾਣ ਵਾਲੀਆਂ ਰਚਨਾਤਮਿਕ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਦੀ ਇੱਕ ਵਿਸ਼ਾਲ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਹੈ। ਉਹ ਵਿਭਿੰਨ ਸਮੱਗਰੀ ਅਤੇ ਮੀਡੀਆ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਰੂਪਾਂ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਗਟਾਵੇ ਦੇ ਨਵੀਨਤਾਕਾਰੀ ਅਤੇ ਕਲਪਨਾਤਮਿਕ ਤਰੀਕਿਆਂ ਨੂੰ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਜਦੋਂ ਲੋਕ ਕਲਾਵਾਂ ਨਾਲ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਤਾਂ ਉਹ ਨਾ ਸਿਰਫ ਕਲਾਕਾਰੀ ਬਣਾਉਂਦੇ ਹਨ, ਸਗੋਂ ਸੱਭਿਆਚਾਰਿਕ ਪ੍ਰਗਟਾਵੇ ਦੇ ਕਈ ਰੂਪਾਂ ਨੂੰ ਦੇਖਣ ਅਤੇ ਜਵਾਬ ਦੇਣ ਦੇ ਅਨੁਭਵ ਦਾ ਵੀ ਅਨੰਦ ਲੈਂਦੇ ਹਨ। ਕਲਾਵਾਂ ਨੂੰ ਮੋਟੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਵਿਜ਼ੂਅਲ, ਸਾਹਿਤਕ ਅਤੇ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਕਲਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਸ਼੍ਰੇਣੀਬੱਧ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਸਕੂਲੀ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਵਿੱਚ, ਕਲਾ ਸਿੱਖਿਆ ਸਾਰੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਵਿੱਚ ਸਿਰਜਣਾਤਮਿਕਤਾ, ਸੁਹਜ ਸੰਵੇਦਨਾ ਅਤੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰਿਕ ਸਾਖਰਤਾ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਹੈ। ਸੱਭਿਆਚਾਰਿਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸਾਖਰ ਹੋਣ ਦਾ ਮਤਲਬ ਹੈ, ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਘਟਨਾਵਾਂ, ਚਿੱਤਰਾਂ ਅਤੇ ਸਾਹਿਤ ਦੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ, ਵਿਜ਼ੂਅਲ ਆਰਟਸ ਅਤੇ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਕਲਾਵਾਂ ਤੋਂ ਜਾਣੂ ਹੋਣਾ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸਮਾਜ ਨੂੰ ਅਕਾਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ ਜਾਂ ਇਸ ਦੇ ਵਿਕਾਸ 'ਤੇ ਸਥਾਈ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪਾਇਆ ਹੈ। ਇਹ ਵਿਜ਼ੂਅਲ ਆਰਟਸ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਰੂਪਾਂ, ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਸ਼ਿਲਪਕਾਰੀ (ਸਥਾਨਿਕ ਰਹਿਣ-ਸਹਿਣ ਦੀਆਂ ਪਰੰਪਰਾਵਾਂ), ਡਿਜੀਟਲ ਕਲਾ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਪਰਫਾਰਮਿੰਗ ਆਰਟਸ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਕਹਾਣੀ ਸੁਣਾਉਣ, ਕਠਪੁਤਲੀ, ਨਾਟਕੀ, ਸੰਗੀਤ, ਨਾਚ ਅਤੇ ਹਰਕਤਾਂ ਦੁਆਰਾ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸ਼ੈਲੀਆਂ ਦੀ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਵਿੱਚ ਰਚਨਾਤਮਿਕ ਸਮੀਕਰਨ ਦੀਆਂ ਰਵਾਇਤੀ, ਕਲਾਸੀਕਲ, ਲੋਕ, ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਅਤੇ ਸਮਕਾਲੀ ਸ਼ੈਲੀਆਂ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ।

ਸਕੂਲਾਂ ਵਿੱਚ ਕਲਾ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਨੂੰ ਸਾਰੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਕਲਾ ਰੂਪਾਂ ਰਾਹੀਂ ਆਪਣੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਅਤੇ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਖੁੱਲ੍ਹ ਕੇ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਨ ਦੇ ਢੁਕਵੇਂ ਮੌਕੇ ਦੇਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ। ਜਦੋਂ ਉਹ ਮਿਲ ਕੇ ਕਲਾਕਾਰੀ ਬਣਾਉਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਸਹਿਯੋਗ ਨਾਲ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਤਾਂ ਉਹ ਇੱਕ-ਦੂਜੇ ਦੀਆਂ ਖੂਬੀਆਂ ਨੂੰ ਪਛਾਣਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਦੀ ਦੁਨੀਆ ਨਾਲ ਡੂੰਘੇ ਸੰਬੰਧ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਅਜਿਹੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਹਮਦਰਦੀ, ਪ੍ਰਸੰਸਾ, ਸਹਿਯੋਗ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਨੂੰ ਪਾਲਦੀ ਹੈ, ਇਹ ਸਭ ਸਮਾਜਿਕ ਅਤੇ ਮਨੁੱਖੀ ਕਦਰਾਂ-ਕੀਮਤਾਂ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਅਹਿੰਸਾ, ਪਿਆਰ, ਹਮਦਰਦੀ, ਦੋਸਤੀ ਅਤੇ ਸ਼ਾਂਤੀਪੂਰਨ ਸਹਿਹੋਂਦ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਲਈ ਬੁਨਿਆਦੀ ਹਨ।

ਭਾਗ 6.1

ਟੀਚਾ

ਸਕੂਲੀ ਸਿੱਖਿਆ ਵਿੱਚ ਕਲਾ ਹਰ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਨੂੰ ਰਚਨਾਤਮਿਕ ਵਿਚਾਰ ਅਤੇ ਪ੍ਰਗਟਾਵੇ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਤਿੰਨ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ ਸ਼ਾਮਲ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ: ਕਲਾਕਾਰੀ ਬਣਾਉਣਾ, ਕਲਾ ਵਿੱਚ ਰਚਨਾਤਮਿਕ ਸੋਚਣਾ ਅਤੇ ਕਲਾਤਮਿਕ ਪ੍ਰਗਟਾਵੇ ਦੇ ਸਾਰੇ ਰੂਪਾਂ ਦੀ ਕਦਰ ਕਰਨਾ।

ਕਲਾਵਾਂ ਸਮਾਜਿਕ-ਭਾਵਨਾਤਮਿਕ ਤੰਦਰੁਸਤੀ ਨੂੰ ਸਮਰੱਥ ਕਰਨ ਲਈ ਜਾਣੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਕਲਾ ਦਾ ਐਕਸਪੋਜ਼ਰ ਅਤੇ ਕਲਾ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਦਾ ਤਜਰਬਾ ਬੋਧ ਵਿੱਚ ਸੁਧਾਰ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਭਾਵਨਾਤਮਿਕ ਜਾਗਰੂਕਤਾ ਅਤੇ ਨਿਯਮ ਵਿੱਚ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਤੌਰ 'ਤੇ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਮਨ ਅਤੇ ਸਰੀਰ ਦੇ ਸੰਪੂਰਨ ਰੁਝੇਵਿਆਂ ਦੁਆਰਾ, ਕਲਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਡੁੱਬਣ ਵਾਲੇ ਅਨੁਭਵ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਹੈ। ਅਜਿਹੇ ਇਮਰਸਿਵ ਅਨੁਭਵਾਂ ਦਾ ਸੁਹਜਾਤਮਿਕ ਸੰਵੇਦਨਾਵਾਂ, ਪ੍ਰਗਟਾਵੇ, ਕਲਪਨਾ, ਨਿਰੀਖਣ, ਸ਼ਿਲਪਕਾਰੀ ਦੇ ਹੁਨਰ, ਰਚਨਾਤਮਿਕਤਾ ਅਤੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਆਪਣੀਆਂ ਕਾਬਲੀਅਤਾਂ ਵਿੱਚ ਸਮੁੱਚੇ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਦੇ ਵਿਕਾਸ 'ਤੇ ਸਕਾਰਾਤਮਿਕ ਅਤੇ ਲੰਮੇ ਸਮੇਂ ਤੱਕ ਚੱਲਣ ਵਾਲਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਨੂੰ ਕਾਇਮ ਰੱਖਣ ਅਤੇ ਹੱਲ ਕਰਨ ਦੇ ਵਿਭਿੰਨ ਤਰੀਕੇ ਲੱਭਣਾ ਸਿੱਖਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਸਭ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਵਿਕਾਸ ਅਤੇ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਯੋਗਦਾਨ ਲਈ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹਨ।

ਕਲਾਵਾਂ ਨਾਲ ਕੰਮ ਕਰ ਕੇ, ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਆਪਣੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਨਾਲ ਜੁੜਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਹੋਰ ਸੱਭਿਆਚਾਰਾਂ ਵਿੱਚ ਕਲਾਤਮਿਕ ਪ੍ਰਗਟਾਵੇ ਦੀ ਵਿਭਿੰਨਤਾ ਦੀ ਕਦਰ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇੱਕ ਸਾਂਝੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ, ਕਲਾ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਇਕੱਠਿਆਂ ਲਿਆਉਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸਵੀਕ੍ਰਿਤੀ, ਸਮਝ ਅਤੇ ਆਪਸੀ ਸਤਿਕਾਰ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਲਈ ਅਗਵਾਈ ਕਰਦੀ ਹੈ।

ਇੱਕ ਚੰਗੇ, ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਕਲਾ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਦੁਆਰਾ, ਸਕੂਲਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ:

- ੳ. ਆਰਟਵਰਕ ਦੀ ਪੜਚੋਲ ਕਰਨ ਅਤੇ ਸਿਰਜਣ ਵਿੱਚ ਖੁਸ਼ੀ:** ਇਸ ਦਾ ਅਰਥ ਹੈ ਕਿ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਸੁਹਜ ਅਨੁਭਵ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨਾ ਅਤੇ ਕਲਾ ਦੇ ਸਾਰੇ ਰੂਪਾਂ ਤੋਂ ਅਨੰਦ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨਾ।
- ਅ. ਕਲਪਨਾ ਅਤੇ ਸਿਰਜਣਾਤਮਿਕਤਾ:** ਕਲਾ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਯੋਗ ਅਤੇ ਨਿਰੰਤਰ ਅਭਿਆਸ ਦੁਆਰਾ ਰਚਨਾਤਮਿਕ ਸੋਚ ਅਤੇ ਕਲਾਤਮਿਕ ਸਮਰੱਥਾਵਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨਾ ਅਤੇ ਲਾਗੂ ਕਰਨਾ ਕਲਾ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਕੇਂਦਰ ਵਿੱਚ ਹੈ।
- ੲ. ਹਮਦਰਦੀ ਅਤੇ ਸੰਵੇਦਨਸ਼ੀਲਤਾ:** ਕਲਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਸਾਰਥਿਕ ਅਨੁਭਵ ਵਿੱਚ ਦੂਜਿਆਂ ਦੇ ਪ੍ਰਗਟਾਵੇ ਪ੍ਰਤਿ ਹਮਦਰਦੀ ਅਤੇ ਸੰਵੇਦਨਸ਼ੀਲਤਾ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਦੀ ਬਹੁਤ ਸੰਭਾਵਨਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।
- ੳ. ਹੋਰ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਾਂ ਦੀ ਸਮਝ:** ਕਲਾ ਕੁਦਰਤ ਵਿੱਚ ਸੁੰਦਰਤਾ ਦੀ ਕਦਰ ਕਰਨਾ ਅਤੇ ਵੇਰਵਿਆਂ ਅਤੇ ਨਮੂਨਿਆਂ ਦਾ ਨਿਰੀਖਣ ਕਰਨਾ ਸਿਖਾਉਂਦੀ ਹੈ। ਅਨੁਸ਼ਾਸਨ ਦੀ ਸਮਝ ਲਈ ਇਹ ਪਹੁੰਚ ਆਪਣੇ-ਆਪ ਵਿੱਚ ਸੁਹਜ ਅਨੁਭਵਾਂ ਲਈ ਬਣਾਉਂਦੀ ਹੈ।
- ੴ. ਸੰਬੰਧਿਤ ਦੀ ਭਾਵਨਾ:** ਕਲਾਤਮਿਕ ਰੁਝੇਵਿਆਂ ਰਾਹੀਂ, ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਆਪਣੀ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਅਤੇ ਪਰੰਪਰਾਵਾਂ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧ ਲੱਭਣਗੇ, ਨਾਲ ਹੀ ਭਾਰਤ ਦੀ ਬਹੁ-ਸੱਭਿਆਚਾਰਿਕ ਵਿਭਿੰਨਤਾ ਅਤੇ ਸਮਕਾਲੀ ਕਲਾਕਾਰਾਂ ਅਤੇ ਕਲਾ ਅਭਿਆਸਾਂ ਦੇ ਗਿਆਨ ਲਈ ਇੱਕ ਕਦਰ ਸਿੱਖਣਗੇ।

ਭਾਗ 6.2

ਗਿਆਨ ਦਾ ਸੁਭਾਅ

ਕਲਾਤਮਿਕ ਕੰਮ ਵਿੱਚ ਅਨੁਭਵੀ, ਕਾਰਜਪ੍ਰਣਾਲੀ ਅਤੇ ਸੰਕਲਪਿਕ ਗਿਆਨ ਸ਼ਾਮਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ: ਕਲਾਵਾਂ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅਨੁਭਵੀ ਗਿਆਨ 'ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ, ਜੋ ਸਾਡੇ ਸਰੀਰ ਦੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਇੰਦਰੀਆਂ ਦੁਆਰਾ ਸੰਸਾਰ ਦਾ ਅਨੁਭਵ ਕਰਨ ਬਾਰੇ ਹੈ। ਕਲਾ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਅਤੇ ਸੰਵੇਦੀ ਅਨੁਭਵਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਜੋੜਦੀ ਹੈ। ਕਲਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਵਿਧੀਗਤ ਗਿਆਨ ਮੁੱਖ ਤੌਰ 'ਤੇ ਕਲਾਕਾਰੀ ਬਣਾਉਣ ਜਾਂ ਬਣਾਉਣ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਨਾਲ ਜੁੜਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਸਾਨੂੰ ਇਹ ਜਾਣਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਸਮੱਗਰੀ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਸਾਧਨਾਂ ਅਤੇ ਪ੍ਰਗਟਾਵੇ ਦੇ ਮਾਧਿਅਮਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਿਵੇਂ ਕਰਨੀ ਹੈ ਅਤੇ ਕਲਾਕਾਰੀ ਬਣਾਉਣ ਵੇਲੇ ਕਲਾਤਮਿਕ ਸੰਕਲਪਾਂ ਨੂੰ ਕਿਵੇਂ

ਲਾਗੂ ਕਰਨਾ ਹੈ। ਕਲਾ ਵਿੱਚ ਸੰਕਲਪਿਕ ਗਿਆਨ ਸਪੇਸ, ਰੰਗ, ਰੂਪ, ਗਤੀ, ਕਥਾ, ਸਮੱਗਰੀ, ਸੰਦ, ਸੰਤੁਲਨ, ਅਨੁਪਾਤ, ਸੁੰਦਰਤਾ, ਸਦਭਾਵਨਾ ਅਤੇ ਹੋਰ ਤੱਤਾਂ ਅਤੇ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਬਾਰੇ ਜਾਣਨਾ ਹੈ।

ਯਥੇ ਹਸਤਾ ਤਥੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ
ਯਥੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਤਥੇ ਮਨਹ
ਯਥੇ ਮਨਾਹ ਤਥੇ ਭਾਵਾ
ਯਥੇ ਭਾਵਾ ਤਥੇ ਰਾਸਾ
- ਨਾਟਯ ਸ਼ਾਸਤਰ ਤੋਂ ਛੰਦ

ਅਨੁਵਾਦ:

ਜਿੱਥੇ ਹੱਥ (ਕਰਮ) ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਉੱਥੇ ਦਰਸ਼ਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ
ਜਿੱਥੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਉੱਥੇ ਮਨ (ਵਿਚਾਰ) ਪਿੱਛਾ ਕਰਦਾ ਹੈ।
ਜਿੱਥੇ ਮਨ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਉੱਥੇ ਭਾਵਨਾ ਦਾ ਅਨੁਸਰਣ ਕਰਦਾ ਹੈ।
ਜਿੱਥੇ ਭਾਵਨਾ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਉੱਥੇ ਸੁਹਜ ਦਾ ਅਨੰਦ ਆਉਂਦਾ ਹੈ।

‘ਬਣਾਉਣਾ’ ਕਲਾਤਮਿਕ ਕੰਮ ਦੇ ਕੇਂਦਰ ਵਿੱਚ ਹੈ: ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਵਿੱਚ ਉਪਰੋਕਤ ਆਇਤ ਕਲਾ ਬਣਾਉਣ ਦੇ ਤੱਤ ਨੂੰ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕਰਦੀ ਹੈ, ਜਿੱਥੇ ਰਚਨਾਤਮਿਕ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਨਿਰਮਾਣ ਨਾਲ ਸ਼ੁਰੂ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਫਿਰ ਸੋਚਣ, ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਨ, ਅਨੁਭਵ ਕਰਨ ਅਤੇ ਕਦਰ ਕਰਨ ਦੇ ਬਾਅਦ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ‘ਬਣਾਉਣ’ ਜਾਂ ‘ਕਰਨ’ ਦਾ ਠੋਸ ਅਨੁਭਵ ਕਲਾ ਲਈ ਕੇਂਦਰੀ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ, ‘ਕਿਵੇਂ ਕੁਝ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ’ ਇਸ ਦੀ ਕਲਾਤਮਿਕ ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ ਨੂੰ ਪਰਿਭਾਸ਼ਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ ਕੋਈ ਵਿਅਕਤੀ ਜਾਂ ਤਾਂ ਪਰੇਸ਼ਾਨ ਕਰਨ ਵਾਲੀਆਂ ਅਵਾਜ਼ਾਂ ਬਣਾਉਣ ਜਾਂ ਸੁਖਦਾਇਕ ਸੰਗੀਤ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਭਾਂਡਿਆਂ ਨਾਲ ਖੇਡ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਕਲਾ ਦੇਖਣ ਦੇ ਨਵੇਂ ਤਰੀਕਿਆਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰੇਰਿਤ ਕਰਦੀ ਹੈ: ਅਸੀਂ ਆਦਤ ਦੇ ਜੀਵ ਹਾਂ ਅਤੇ ਰੁਟੀਨ ਅਤੇ ਦੁਹਰਾਉਣ ਲਈ ਅਸਾਨੀ ਨਾਲ ਅਨੁਕੂਲ ਹੁੰਦੇ ਹਾਂ। ਅਸੀਂ ਕਲਾਵਾਂ ਦਾ ਅਨੰਦ ਮਾਣਦੇ ਹਾਂ ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਸਾਡੇ ਸੋਚਣ ਅਤੇ ਕੰਮ ਕਰਨ ਦੇ ਰੁਟੀਨ ਤਰੀਕਿਆਂ ਵਿੱਚ ਬਦਲਾਅ ਲਿਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਕਲਾਵਾਂ ਸਾਨੂੰ ਸੰਸਾਰ ਨੂੰ ਵੱਖਰੇ ਢੰਗ ਨਾਲ ਅਨੁਭਵ ਕਰਨ ਲਈ ਪ੍ਰੇਰਿਤ ਕਰ ਕੇ ‘ਨਵੇਂਪਣ’ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਦਿੰਦੀਆਂ ਹਨ, ਅਜਿਹੇ ਤਰੀਕਿਆਂ ਨਾਲ ਜੋ ਵਿਲੱਖਣ, ਅਨੰਦਦਾਇਕ ਅਤੇ ਸੋਚਣ-ਉਕਸਾਉਣ ਵਾਲੇ ਹਨ। ਅਜਿਹੇ ਅਨੁਭਵਾਂ ਨੂੰ ਰਸ ਜਾਂ ਸੁਹਜ ਅਨੁਭਵ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਕਲਾ ਮਨੁੱਖੀ ਸੁਹਜ ਸੰਵੇਦਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦੀ ਹੈ: ਸੁਹਜ ਸੰਵੇਦਨਾ ਸੁੰਦਰਤਾ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਦੀ ਯੋਗਤਾ ਹੈ, ਚੰਗੇ ਅਤੇ ਸੁੰਦਰ ਬਾਰੇ ਵਿਚਾਰੇ ਗਏ ਨਿਰਣੇ ‘ਤੇ ਪਹੁੰਚਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਕਲਾ-ਨਿਰਮਾਣ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਵਿੱਚ ਸੁਧਾਰ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਵੱਲ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਕਲਾ ਸੁੰਦਰਤਾ, ਸ਼ਕਲ, ਸਮਰੂਪਤਾ, ਪੈਟਰਨ ਅਤੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਨ ਅਤੇ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਲਈ ਹਰਕਤਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਦਾ ਇੱਕ ਰੂਪ ਹੈ।

ਕਲਾਤਮਿਕ ਰਚਨਾਤਮਿਕਤਾ ਨਿਯਮਾਂ ਅਤੇ ਪਰੰਪਰਾਵਾਂ ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਕਰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਵਿਸਤਾਰ ਕਰਦੀ ਹੈ: ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਦੇ ਨਾਲ, ਕਲਾਵਾਂ ਦੇ ਵੀ ਨਿਯਮ ਅਤੇ ਵਿਆਕਰਨ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਜੋ ਸਮੇਂ ਦੇ ਨਾਲ ਵਿਕਸਿਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਮੁੜ ਪਰਿਭਾਸ਼ਿਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ ਸ਼ਾਸਤਰੀ ਸੰਗੀਤ ਵਿੱਚ ਰਾਗਾਂ ਦੀ ਰਚਨਾਤਮਿਕ ਖੋਜ, ਖੋਜ ਅਤੇ ਰਚਨਾਤਮਿਕਤਾ ਦੀ ਆਗਿਆ ਦਿੰਦੇ ਹੋਏ ਕੁਝ ਬੁਨਿਆਦੀ ਨਿਯਮਾਂ ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਫਾਰਮ ਦੇ ਇਹਨਾਂ ਨਿਯਮਾਂ ਨੂੰ ਰੁਕਾਵਟਾਂ ਵਜੋਂ ਦੇਖਣ ਦੀ ਬਜਾਏ, ਕਲਾਕਾਰ ਇਹਨਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ, ਆਪਣੀ ਕਲਪਨਾ ਨੂੰ ਚੁਣੌਤੀ ਦੇਣ ਅਤੇ ਰਚਨਾਤਮਿਕਤਾ ਦੀਆਂ ਸੀਮਾਵਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਗਟਾਵੇ ਦੇ ਨਵੇਂ ਰੂਪਾਂ ਵੱਲ ਖੱਕਣ ਦੇ ਮੌਕਿਆਂ ਵਜੋਂ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਿਜੁਅਲ ਅਤੇ ਪਰਫਾਰਮਿੰਗ ਆਰਟਸ ਦੇ ਸੁਭਾਅ ਵਿੱਚ ਅੰਤਰ ਹਨ: ਵਿਜੁਅਲ ਆਰਟਸ ਆਮ ਤੌਰ ‘ਤੇ ਦਰਸ਼ਕਾਂ ਨੂੰ ‘ਸਥਿਰ’ ਅਨੁਭਵ ਪੇਸ਼ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ ਪੇਂਟਿੰਗਾਂ ਅਤੇ ਮੂਰਤੀਆਂ ਨੂੰ ਮੁਕੰਮਲ ਕਲਾਕਾਰੀ ਵਜੋਂ ਦੇਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਦੇਖਣ ਵੇਲੇ ਇਹਨਾਂ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਤਬਦੀਲੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ। ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਪਰਫਾਰਮਿੰਗ ਆਰਟਸ, ਆਪਣੇ ਦਰਸ਼ਕਾਂ ਨੂੰ ‘ਗਤੀਸ਼ੀਲ’ (ਸਮਾਂ-ਆਧਾਰਿਤ) ਅਨੁਭਵ ਪੇਸ਼ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ ਸੰਗੀਤ, ਨਾਚ ਅਤੇ ਥਿਏਟਰ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਦਰਸ਼ਕਾਂ ਨੂੰ ਇੱਕ ਮੁਕੰਮਲ ਹੋਏ ਕੰਮ ਦਾ ਅਨੁਭਵ ਕਰਨ ਲਈ ਸਮੇਂ ਦੇ ਬੀਤਣ ‘ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਕੁਝ ਕਲਾ ਰੂਪ ਸਥਿਰ ਅਤੇ ਗਤੀਸ਼ੀਲ ਅਨੁਭਵਾਂ ਦੇ ਸੁਮੇਲ

ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਸ਼ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ, ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ ਇੱਕ ਪਰੰਪਰਾ, ਜਿਵੇਂਕਿ ਪਟਚਿੱਤਰ ਪੇਂਟਿੰਗ ਅਤੇ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਦੇ ਪਹਿਲੂਆਂ ਨੂੰ ਜੋੜਦੀ ਹੈ ਜਦੋਂ ਕਲਾਕਾਰ ਸਕੂਲ ਪੇਂਟਿੰਗ ਵਿੱਚ ਦਰਸਾਈ ਗਈ ਕਹਾਣੀ ਨੂੰ ਗਾਉਂਦਾ ਅਤੇ ਬਿਆਨ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਕਲਾ ਇੱਕ ਸੰਪੂਰਨ ਰੁਝੇਵੇਂ ਹੈ: ਕਲਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਮਨ ਅਤੇ ਸਰੀਰ ਦੀ ਇੱਕ ਸੰਪੂਰਨ ਸ਼ਮੂਲੀਅਤ ਸ਼ਾਮਲ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਰਾਹੀਂ ਵਿਚਾਰਾਂ, ਪ੍ਰਗਟਾਵੇ ਅਤੇ ਪ੍ਰਤੀਕਿਰਿਆਵਾਂ ਦਾ ਸੰਚਾਰ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਬੰਸਰੀ ਵਜਾਉਣ ਨਾਲ ਨਾ ਸਿਰਫ਼ ਇੱਕ ਸੁਹਜ ਅਨੁਭਵ (ਰਸਾਨੁਭਵ) ਪੈਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਬਲਕਿ ਇਸ ਨੂੰ ਵਜਾਉਣਾ ਸਿੱਖਣਾ ਸਮੱਗਰੀ, ਅਵਾਜ਼ ਅਤੇ ਇਸ ਦੇ ਉਤਪਾਦਨ ਦੀ ਸਮਝ ਵੀ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਥਿਏਟਰ ਅਤੇ ਡਰਾਮੇਟਿਕ ਆਰਟਸ ਕੁਦਰਤ ਦੁਆਰਾ ਸੰਪੂਰਨ ਗਿਆਨ ਪ੍ਰਣਾਲੀਆਂ ਹਨ ਜੋ ਸਾਹਿਤ, ਸੰਗੀਤ, ਹਰਕਤਾਂ, ਵਿਜ਼ੁਅਲ ਆਰਟਸ ਅਤੇ ਸ਼ਿਲਪਕਾਰੀ ਨੂੰ ਜੋੜਦੀਆਂ ਹਨ।

ਭਾਗ 6.3

ਕਲਾ ਸਿੱਖਿਆ ਲਈ ਪਹੁੰਚ

NEP 2020 ਇਸ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕਰਦਾ ਹੈ... ‘ਪਾਠਕ੍ਰਮ’, ‘ਆਧਾਰਮਿਕ’ ਜਾਂ ‘ਸਹਿ-ਪਾਠਕ੍ਰਮ’, ‘ਕਲਾ’, ‘ਮਾਨਵਤਾ’ ਅਤੇ ‘ਵਿਗਿਆਨ’ ਜਾਂ ‘ਕਿੱਤਾਮੁਖੀ’ ਜਾਂ ‘ਅਕਾਦਮਿਕ’ ਧਾਰਾਵਾਂ ਵਿਚਕਾਰ ਕੋਈ ਸਖ਼ਤ ਵਿਭਾਜਨ ਨਹੀਂ। ਵਿਗਿਆਨ, ਮਨੁੱਖਤਾ ਅਤੇ ਗਣਿਤ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਸਰੀਰਿਕ ਸਿੱਖਿਆ, ਕਲਾ ਅਤੇ ਸ਼ਿਲਪਕਾਰੀ ਅਤੇ ਕਿੱਤਾਮੁਖੀ ਹੁਨਰ ਵਰਗੇ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਨੂੰ ਸਕੂਲ ਦੇ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇਗਾ।

ਇਹ NCF, ਇਸ ਲਈ, ਕਲਾ ਨੂੰ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਦੇ ਮੁੱਖ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ ਵਜੋਂ ਰੱਖਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਭਾਰਤ ਦੀ ਲੰਬਾਈ ਅਤੇ ਚੌੜਾਈ ਵਿੱਚ ਮੌਜੂਦ ਸੱਭਿਆਚਾਰਿਕ ਪ੍ਰਗਟਾਵੇ ਦੀ ਵਿਸ਼ਾਲ ਵਿਭਿੰਨਤਾ ਨੂੰ ਮਾਨਤਾ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਸਕੂਲੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਸਾਰੇ ਪੜਾਵਾਂ ਵਿੱਚ **ਸਥਾਨਿਕ ਕਲਾ ਅਤੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਕਲਾ ਸਿੱਖਿਆ ਲਈ ਸ਼ੁਰੂਆਤੀ ਬਿੰਦੂ ਹੋਣਗੇ**। ਇਸ ਪਹੁੰਚ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਅਤੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਵਿੱਚ ਇਹ ਸਮਝ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨਾ ਹੈ ਕਿ ਕਲਾ ਸਾਡੇ ਜੀਵਨ ਦਾ ਇੱਕ ਅਨਿੱਖੜਵਾਂ ਅੰਗ ਹੈ ਅਤੇ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਸਾਰੇ ਪੜਾਵਾਂ ਦੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਲਈ ਇੱਕ ਜ਼ਰੂਰੀ ਵਿਸ਼ਾ ਹੈ।

6.3.1 ਸੁਹਜ ਵਿਕਾਸ ਦੇ ਪੜਾਅ

ਸੁਹਜ ਸੰਵੇਦਨਾਵਾਂ ਦਾ ਵਿਕਾਸ: ਕਲਾ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਸਾਰੇ ਪੜਾਵਾਂ ’ਤੇ, ਵਿਦਿਆਰਥੀ ‘ਸੁਹਜ’ ਕੀ ਹੈ ’ਤੇ ਆਪਣੇ ਵਿਚਾਰ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਨਾ ਸਿੱਖਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਦੀਆਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ ਦਾ ਵਰਣਨ ਕਰਨਾ ਸਿੱਖਦੇ ਹਨ ਜੋ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸੁੰਦਰ ਲੱਗਦੀਆਂ ਹਨ ਜਦੋਂਕਿ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਵਿਆਖਿਆਵਾਂ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਲਈ ਕਲਾ ਵਿੱਚ ਆਮ ਤੌਰ ’ਤੇ ਸਵਿਕਾਰ ਕੀਤੇ ਮਾਪਦੰਡਾਂ ਦੇ ਆਧਾਰ ’ਤੇ ਕਲਾਕਾਰੀ ਦੇ ਸੁਹਜਾਤਮਿਕ ਗੁਣਾਂ ਦਾ ਮੁਲਾਂਕਣ ਕਰਨਾ ਵੀ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਇਹ ਮਾਪਦੰਡ ਕਲਾ ਦੇ ਰੂਪ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਸਮਾਜ ਅਤੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਦੁਆਰਾ ਸਥਾਪਿਤ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ ਜਦੋਂ ਵਿਜ਼ੁਅਲ ਆਰਟਸ ਵਿੱਚ ਅਨੁਪਾਤ ਨੂੰ ਇੱਕ ਆਮ ਮਾਪਦੰਡ ਵਜੋਂ ਚੁਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਇੱਕ ਸੁੰਦਰ ਅਨੁਪਾਤ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਇੱਕ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਤੋਂ ਦੂਜੇ ਵਿੱਚ ਵੱਖਰਾ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਕਲਾਕਾਰੀ ਦੇ ਸੰਦਰਭ, ਸ਼ੈਲੀ ਜਾਂ ਥੀਮ ’ਤੇ ਵੀ ਨਿਰਭਰ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਕਲਾਕਾਰੀ ਦਾ ਮੁਲਾਂਕਣ ਕਰਨ ਅਤੇ ਸੁਹਜ ਵਿਕਲਪਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਮਾਣਿਤ ਕਰਨ ਲਈ ਇਹ ਕੁਨੈਕਸ਼ਨ ਬਣਾਉਣਾ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹੈ। ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਉਹਨਾਂ ਸੱਭਿਆਚਾਰਾਂ ਤੋਂ ਆਪਣੀ ਸੁਹਜ ਸੰਵੇਦਨਾ ਨੂੰ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਉਹ ਅਕਸਰ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਕਲਾ ਸਿੱਖਿਆ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਸੁਹਜ-ਸ਼ਾਸਤਰ ਦੀ ਨੇੜਿਓਂ ਜਾਂਚ ਕਰਨ ਅਤੇ ਕਲਾ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ ਵਿੱਚ ਭਾਗ ਲੈ ਕੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ‘ਸੁਆਦ’ ਨੂੰ ਵਧਾਉਣ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕਰਦੀ ਹੈ।

ਪੜਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਸੁਹਜ ਵਿਕਾਸ: ਫਾਉਂਡੇਸ਼ਨਲ ਪੱਧਰ ਵਿੱਚ, ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਕਲਾਕਾਰੀ ਦਾ ਜਵਾਬ ਦਿੰਦੇ ਹੋਏ, ਆਪਣੇ ਵਿਚਾਰ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਨ ਲਈ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹ ਆਪਣੀਆਂ ਨਿੱਜੀ ਤਰਜੀਹਾਂ ਸਾਂਝੀਆਂ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਪ੍ਰੈਪਰੇਟਰੀ ਪੱਧਰ ਦੇ ਅੰਤ ਤੱਕ, ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਤੋਂ ਗੁਣਵੱਤਾ ਅਤੇ ਸੰਪੂਰਨਤਾ ਦੇ ਪੱਧਰ ਦੁਆਰਾ ਕਲਾਕਾਰੀ ਨੂੰ ਵੱਖ ਕਰਨ ਦੀ ਉਮੀਦ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਮਿਡਲ ਅਤੇ ਸੈਕੰਡਰੀ ਪੱਧਰ ਵਿੱਚ, ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਸੁਹਜ ਵਿਕਲਪਾਂ ’ਤੇ ਪ੍ਰਤੀਬਿੰਬਤ ਕਰਨ ਦੇ ਯੋਗ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਸਵੀਕ੍ਰਿਤੀ ਦੇ ਕਾਰਨ ਅਨੁਵਾਹ ਰੁਝਾਨਾਂ ਅਤੇ ਸਮੂਹਾਂ ਦੇ ਅਨੁਕੂਲ ਨਹੀਂ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਇਹਨਾਂ ਪੜਾਵਾਂ ਵਿੱਚ, ਉਹ ਪੁੱਛਗਿੱਛ ਦੇ ਹੌਲੀ-ਹੌਲੀ ਪੜਾਵਾਂ, ਸਖ਼ਤ ਖੋਜ ਅਤੇ ਅਭਿਆਸ ਦੁਆਰਾ ਆਪਣੇ ਸੁਹਜ ਵਿਕਲਪਾਂ ਦਾ ਮੁਲਾਂਕਣ ਕਰਨਾ ਸਿੱਖ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਜਿਵੇਂ-ਜਿਵੇਂ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਪਰਿਪੱਕ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਨਿਰੀਖਣ ਅਤੇ ਵੇਰਵਿਆਂ ਪ੍ਰਤਿ ਸੰਵੇਦਨਸ਼ੀਲਤਾ ਵਿਕਸਿਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਤਿਆਰ ਕੀਤੀਆਂ ਵਸਤੂਆਂ ਦੀ ਕਦਰ ਕਰਨ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਕਲਾਤਮਿਕ

ਪ੍ਰਗਟਾਵੇ ਵਿੱਚ ਸੂਝ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਦੇ ਯੋਗ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਸੁਹਜਾਤਮਿਕ ਨਿਰਣੇ ਅਤੇ ਆਮ ਮਾਪਦੰਡਾਂ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਕਲਾਕਾਰੀ ਦਾ ਮੁਲਾਂਕਣ ਕਰਨ ਦੀ ਯੋਗਤਾ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਕਲਾ ਕਲਾਸਰੂਮ ਵਿੱਚ ਹੋਣ ਵਾਲੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਰਚਨਾਤਮਿਕ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ ਨੂੰ ਸੁਹਜ ਦੇ ਗੁਣਾਂ ਦੀ ਖੋਜ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਬਦਲੇ ਵਿੱਚ ਵਿਚਾਰ, ਪ੍ਰਗਟਾਵੇ ਅਤੇ ਤਕਨੀਕੀ ਹੁਨਰ ਵਿੱਚ ਸਿਰਜਣਾਤਮਿਕ ਸੁਧਾਰ ਲਈ ਉੱਚ ਮਾਪਦੰਡ ਨਿਰਧਾਰਿਤ ਕਰ ਕੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਕਲਾ ਬਣਾਉਣ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਤੀਬਿੰਬਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

6.3.2 ਕਲਾ ਏਕੀਕਰਨ

ਕਲਾ ਨੂੰ ਵਿਸ਼ੇ ਵਜੋਂ ਪੜ੍ਹਾਉਣ ਅਤੇ ਸਿੱਖਣ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ, ਕਲਾ ਨੂੰ ਹੋਰ ਸਾਰੇ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਦੇ ਕਲਾਸਰੂਮ ਅਭਿਆਸਾਂ ਵਿੱਚ ਵੀ ਏਕੀਕ੍ਰਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। NEP 2020 ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ:

ਕਲਾ ਏਕੀਕਰਨ ਇੱਕ ਅੰਤਰ-ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਵਿੱਦਿਅਕ ਪਹੁੰਚ ਹੈ ਜੋਕਿ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਪਹਿਲੂਆਂ ਅਤੇ ਕਲਾ ਅਤੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਦੇ ਰੂਪਾਂ ਨੂੰ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖਣ ਦੀਆਂ ਧਾਰਨਾਵਾਂ ਦੇ ਆਧਾਰ ਵਜੋਂ ਵਰਤਦਾ ਹੈ। ਅਨੁਭਵੀ ਸਿੱਖਿਆ 'ਤੇ ਜ਼ੋਰ ਦੇ ਇੱਕ ਹਿੱਸੇ ਵਜੋਂ, ਕਲਾ-ਏਕੀਕ੍ਰਿਤ ਸਿੱਖਿਆ ਨੂੰ ਕਲਾਸਰੂਮ ਦੇ ਲੈਣ-ਦੇਣ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇਗਾ ਨਾ ਸਿਰਫ ਅਨੰਦਮਈ ਕਲਾਸਰੂਮ ਬਣਾਉਣ ਲਈ, ਸਗੋਂ ਹਰ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਅਧਿਆਪਨ ਅਤੇ ਸਿੱਖਣ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਵਿੱਚ ਭਾਰਤੀ ਕਲਾ ਅਤੇ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਦੇ ਏਕੀਕਰਨ ਦੁਆਰਾ ਭਾਰਤੀ ਲੋਕਚਾਰਾਂ ਨੂੰ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕਰਨ ਲਈ ਵੀ।

ਸਾਰੇ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਦੇ ਅਧਿਆਪਕ ਆਪਣੀਆਂ ਕਲਾਸਾਂ ਵਿੱਚ ਕਲਾ ਏਕੀਕਰਨ ਦੀ ਪੜਚੋਲ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਕਲਾ ਦੇ ਗਿਆਨ ਅਤੇ ਹੋਰ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਦੇ ਗਿਆਨ ਵਿਚਕਾਰ ਅਰਥਪੂਰਨ ਸੰਬੰਧਾਂ 'ਤੇ ਧਿਆਨ ਕੇਂਦਰਿਤ ਕਰ ਕੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਲਈ ਅਨੁਭਵੀ ਅਤੇ ਅਨੰਦਮਈ ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਮੌਕੇ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਕਲਾ ਏਕੀਕਰਨ ਵਧੀਆ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਹੈ ਜਦੋਂ ਅਧਿਆਪਕ ਸਹਿਯੋਗ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਜਦੋਂ ਦੂਜੇ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਦੇ ਅਧਿਆਪਕ ਆਰਟਸ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਨਾਲ ਸਹਿਯੋਗ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਤਾਂ ਉਹ ਇਹ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਉਣ ਦੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਸਾਂਝੀ ਕਰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਹਰ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਰੁਝੇਵਿਆਂ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਢੰਗਾਂ ਰਾਹੀਂ ਸੰਕਲਪਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਉਤਸੁਕਤਾ, ਪੁੱਛਗਿੱਛ ਅਤੇ ਰਚਨਾਤਮਿਕਤਾ ਨੂੰ ਕਈ ਰੂਪਾਂ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਵੀ ਮਦਦ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਕਲਾ ਏਕੀਕਰਨ ਵਧੀਆ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਹੈ ਜਦੋਂ ਇਹ ਕਲਾ ਦੇ ਟੀਚਿਆਂ ਅਤੇ ਯੋਗਤਾਵਾਂ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਹੋਰ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਨੂੰ ਸੰਬੰਧਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਯੋਜਨਾਬੰਦੀ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ ਤੋਂ, ਕਲਾਸਰੂਮ ਅਭਿਆਸਾਂ ਅਤੇ ਮੁਲਾਂਕਣ ਤੱਕ, ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਉਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕਲਾਵਾਂ ਸਮੇਤ, ਸ਼ਾਮਲ ਸਾਰੇ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਦੇ ਟੀਚਿਆਂ ਨੂੰ ਬਰਾਬਰ ਮਹੱਤਵ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇ।

ਕਲਾ ਏਕੀਕਰਨ ਚੋਣਵੇਂ ਸੰਕਲਪਾਂ ਦੀ ਪਛਾਣ ਕਰਦਾ ਹੈ ਜੋ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਵਿੱਚ ਸਾਂਝੇ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ ਪੈਟਰਨ ਅਤੇ ਟੈਸਲੇਸ਼ਨ ਵਿਜ਼ੂਅਲ ਆਰਟਸ ਅਤੇ ਗਣਿਤ ਲਈ ਆਮ ਹਨ, ਸਮਰੂਪਤਾ ਵਿਜ਼ੂਅਲ ਆਰਟਸ, ਪਰਫਾਰਮਿੰਗ ਆਰਟਸ ਅਤੇ ਗਣਿਤ ਵਿੱਚ ਆਮ ਹੈ; ਸੰਗੀਤ, ਧੁਨੀ ਅਤੇ ਧੁਨੀ ਵਿਗਿਆਨ ਨੂੰ ਭੌਤਿਕ ਵਿਗਿਆਨ, ਜੀਵ-ਵਿਗਿਆਨ ਅਤੇ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਕਲਾ ਦੁਆਰਾ ਜੋੜਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ; ਪਦਾਰਥਾਂ ਦੀਆਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ ਅਤੇ ਰਸਾਇਣਿਕ ਪ੍ਰਤੀਕਿਰਿਆਵਾਂ ਨੂੰ ਮਿੱਟੀ ਦੇ ਬਰਤਨ, ਟੈਕਸਟਾਈਲ, ਭੌਤਿਕ ਵਿਗਿਆਨ ਅਤੇ ਰਸਾਇਣ ਵਿਗਿਆਨ ਦੁਆਰਾ ਜੋੜਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ; ਸਾਹਿਤ ਅਤੇ ਇਤਿਹਾਸ ਨੂੰ ਡਰਾਮਾ, ਵਿਜ਼ੂਅਲ ਆਰਟਸ, ਸੰਗੀਤ, ਨਾਚ, ਭਾਸ਼ਾ (ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ) ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਵਿਗਿਆਨ ਵਿੱਚ ਜੋੜਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਕਲਾ ਏਕੀਕਰਨ ਵਿੱਚ ਧਾਰਨਾਵਾਂ ਅਤੇ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ 'ਤੇ ਜ਼ੋਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਹ ਸਮਝਣਾ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹੈ ਕਿ ਸਾਰੀਆਂ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਡਰਾਇੰਗ ਅਤੇ ਨਿਰਮਾਣ ਸ਼ਾਮਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਕਲਾ ਦੇ ਟੀਚਿਆਂ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਨ ਲਈ ਨਹੀਂ ਮੰਨਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ ਇੱਕ ਕਿਤਾਬ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ ਵਿਗਿਆਨ ਚਿੱਤਰ ਦੀ ਨਕਲ ਕਰਨਾ ਕਲਾ ਏਕੀਕਰਨ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ, ਕਿਸੇ ਚੀਜ਼ ਨੂੰ ਦੇਖਣ, ਕਲਪਨਾ ਕਰਨ, ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਖਿੱਚਣ ਜਾਂ ਬਣਾਉਣ ਦੀ ਯੋਗਤਾ ਵਿਗਿਆਨ ਵਿੱਚ ਓਨੀ ਹੀ ਲੁੜੀਂਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਹੈ, ਜਿੰਨੀ ਇਹ ਕਲਾ ਵਿੱਚ ਹੈ।

ਆਰਟਸ ਏਕੀਕਰਨ ਸਕੂਲੀ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਵਿੱਚ ਸਮਰਪਿਤ ਕਲਾ ਕਲਾਸਾਂ ਦਾ ਬਦਲ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ। ਕਲਾਵਾਂ ਦੀ ਆਪਣੀ ਸਮੱਗਰੀ, ਹੁਨਰ, ਵਿਧੀਆਂ ਅਤੇ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਗਿਆਨ ਅਤੇ ਅਭਿਆਸ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਲਈ ਸਮਰਪਿਤ ਜਗ੍ਹਾ ਅਤੇ ਸਮੇਂ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਦਸਤਾਵੇਜ਼ ਵਿਜ਼ੂਅਲ ਅਤੇ ਪਰਫਾਰਮਿੰਗ ਆਰਟਸ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਮਿਆਰਾਂ ਦੇ ਨਾਲ, ਕਲਾ ਦੇ ਗਿਆਨ ਲਈ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਕਲਾ ਸਿੱਖਿਆ 'ਤੇ ਕੇਂਦਰਿਤ ਹੈ। ਇਹ ਨਾ ਸਿਰਫ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਨੂੰ ਕਲਾ ਨੂੰ ਇੱਕ ਵਿਸ਼ੇ ਵਜੋਂ ਪੜ੍ਹਾਉਣ

ਵਿੱਚ ਮਾਰਗਦਰਸ਼ਨ ਕਰੇਗਾ, ਸਗੋਂ ਸੰਕਲਪਾਂ, ਸਮੱਗਰੀ, ਸਿੱਖਿਆ ਸ਼ਾਸਤਰ ਅਤੇ ਮੁਲਾਂਕਣ ਅਭਿਆਸਾਂ ਨੂੰ ਏਕੀਕ੍ਰਿਤ ਕਰਨ ਲਈ ਹੋਰ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਨਾਲ ਅਰਥਪੂਰਨ ਸੰਬੰਧ ਵੀ ਲੱਭੇਗਾ।

6.3.3 ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ 'ਤੇ ਜ਼ੋਰ, ਉਤਪਾਦ ਨਹੀਂ

ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ, ਉਤਪਾਦ ਤੋਂ ਵੱਧ, ਕਲਾ ਸਿੱਖਣ ਲਈ ਕੇਂਦਰੀ ਹੈ। ਦੁਨੀਆ ਭਰ ਦੇ ਕਲਾ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਨੇ ਕਲਾ ਸਿੱਖਿਆ ਲਈ ਢਾਂਚੇ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਦੇ ਵਿੱਦਿਅਕ ਮੁੱਲ ਨੂੰ ਮਾਨਤਾ ਦਿੱਤੀ ਹੈ ਜੋ ਕਲਾਤਮਿਕ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ, ਜਿਵੇਂਕਿ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ, ਸਿਰਜਣਾ, ਉਤਪਾਦਨ, ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ/ਪ੍ਰਸਤੁਤੀ, ਪ੍ਰਤੀਕਿਰਿਆ, ਸਮੀਖਿਆ ਅਤੇ ਕੁਨੈਕਸ਼ਨ ਬਣਾਉਣ 'ਤੇ ਕੇਂਦਰਿਤ ਹੈ। ਇਹ ਸੁਨਿਸ਼ਚਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਅਧਿਆਪਕ ਅਤੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਕਲਾ ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਦੌਰਾਨ ਵਿਕਾਸ ਦੇ ਸਾਰੇ ਪਹਿਲੂਆਂ (ਬੋਧਾਤਮਿਕ, ਪ੍ਰਭਾਵੀ, ਸਾਈਕੋਮੋਟਰ, ਸਮਾਜਿਕ-ਭਾਵਨਾਤਮਿਕ ਅਤੇ ਭਾਸ਼ਾ) 'ਤੇ ਧਿਆਨ ਕੇਂਦਰਿਤ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਅਨੁਸਾਰ, ਲਰਨਿੰਗ ਸਟੈਂਡਰਡ ਸੋਚ, ਬਣਾਉਣ ਅਤੇ ਪ੍ਰਸੰਸਾ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ ਨੂੰ ਏਕੀਕ੍ਰਿਤ ਕਰਦੇ ਹਨ ਜੋ ਕਲਾ ਸਿੱਖਿਆ ਲਈ ਬੁਨਿਆਦੀ ਹਨ।

ਕਲਾ ਵਿੱਚ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਸਮੇਂ ਸੋਚਣ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ ਬੋਧਾਤਮਿਕ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਦੀ ਇੱਕ ਵਿਸ਼ਾਲ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਦਾ ਹਵਾਲਾ ਦਿੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਆਰਟਵਰਕ ਬਣਾਉਣ ਵੇਲੇ ਵਿਚਾਰ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਅਤੇ ਨਵੀਨਤਾ ਲਿਆਉਣ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਹੈ। ਦੂਸਰਾ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਕਲਾ ਰੂਪਾਂ (ਰੇਖਾ, ਰੂਪ, ਰੰਗ, ਸਪੇਸ, ਟੈਕਸਟ ਅਤੇ ਵਿਜ਼ੂਅਲ ਆਰਟਸ ਵਿੱਚ ਮੁੱਲ; ਪਿੱਚ, ਲੈਅ, ਵਾਲੀਅਮ, ਟੈਂਪੋ, ਹਰਕਤਾਂ, ਭਾਸ਼ਣ, ਅਵਾਜ਼, ਕਹਾਣੀ ਅਤੇ ਭੂਮਿਕਾ) ਦੇ ਤੱਤਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਣਾ ਅਤੇ ਲਾਗੂ ਕਰਨਾ ਹੈ; ਪਰਫਾਰਮਿੰਗ ਆਰਟਸ। ਤੀਜਾ ਕਲਾ ਅਭਿਆਸਾਂ ਅਤੇ ਸੁਹਜ ਅਨੁਭਵਾਂ ਦੀ ਜਾਂਚ ਅਤੇ ਆਲੋਚਨਾਤਮਿਕ ਜਾਂਚ ਹੈ। ਚੌਥਾ ਹੈ, ਆਰਟਸ ਵਿੱਚ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਨਵੀਆਂ, ਵਾਜਬ ਵਿਆਖਿਆਵਾਂ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਨਾ। ਪੰਜਵਾਂ ਕਲਾ ਨੂੰ ਹੋਰ ਗਿਆਨ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਆਪਣੇ ਅਨੁਭਵਾਂ ਨਾਲ ਜੋੜਨਾ ਹੈ।

ਬਣਾਉਣ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ ਆਰਟਵਰਕ ਦੇ ਅਮਲ ਅਤੇ ਉਤਪਾਦਨ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਹਨ। ਇਹ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ ਵਿਚਾਰਾਂ ਅਤੇ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਨ ਲਈ ਮਨ ਅਤੇ ਸਰੀਰ ਨੂੰ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਸਰੀਰ ਦੀਆਂ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਹਰਕਤਾਂ ਅਤੇ ਸਮੱਗਰੀਆਂ, ਯੰਤਰਾਂ, ਔਜ਼ਾਰਾਂ ਅਤੇ ਹੋਰ ਸਾਧਨਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਸ਼ਾਮਲ ਹੈ। ਬਣਾਉਣ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ ਆਰਟਵਰਕ ਦਾ ਉਤਪਾਦਨ ਕਰਦੇ ਸਮੇਂ ਤਕਨੀਕਾਂ ਦੀ ਪੜਚੋਲ ਕਰਨ, ਹੁਨਰਾਂ ਨੂੰ ਸੁਧਾਰਨ ਅਤੇ ਰਚਨਾਤਮਿਕ ਸੁਧਾਰ ਦਾ ਅਭਿਆਸ ਕਰਨ 'ਤੇ ਵੀ ਧਿਆਨ ਕੇਂਦਰਿਤ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ।

ਪ੍ਰਸੰਸਾ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ ਕਲਾ ਦੇ ਰੂਪਾਂ, ਕਲਾਕਾਰਾਂ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਅਭਿਆਸਾਂ ਨੂੰ ਢਾਂਚਾਗਤ ਕਲਾ ਸੈਸ਼ਨਾਂ ਦੁਆਰਾ ਜਾਂ ਸਥਾਨਿਕ ਵਾਤਾਵਰਨ ਅਤੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਦੁਆਰਾ ਇੱਕ ਵਿਸ਼ਾਲ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਦੇ ਐਕਸਪੋਜ਼ਰ ਨਾਲ ਸ਼ੁਰੂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਹ ਇਸ ਬਾਰੇ ਜਾਗਰੂਕਤਾ ਪੈਦਾ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕਲਾਵਾਂ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਸਮੀਕਰਨਾਂ ਨੂੰ ਕਿਵੇਂ ਸੰਚਾਰ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ, ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਇਹ ਦਰਸਾਉਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਹਰੇਕ ਵਿਅਕਤੀ ਦੁਆਰਾ ਇਹਨਾਂ ਸਮੀਕਰਨਾਂ ਦੀ ਵੱਖੋ-ਵੱਖਰੀ ਵਿਆਖਿਆ ਕਿਵੇਂ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਕਲਾ ਨੂੰ ਦੇਖਦੇ ਸਮੇਂ, ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਕਲਾਕਾਰੀ ਅਤੇ ਇਸ ਦੇ ਦਰਸ਼ਕਾਂ ਦੇ ਸਮਾਜਿਕ, ਇਤਿਹਾਸਿਕ ਅਤੇ ਪ੍ਰਸੰਗਿਕ ਪਿਛੋਕੜ ਨੂੰ ਵੀ ਵਿਚਾਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਕਲਾ ਪ੍ਰਤਿ ਜਵਾਬ ਦੇਣ ਲਈ ਸੁਹਜ ਅਨੁਭਵਾਂ ਦਾ ਵਰਣਨ ਕਰਨ ਅਤੇ ਨਿੱਜੀ ਵਿਆਖਿਆਵਾਂ ਜਾਂ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣਾਂ ਨੂੰ ਸਾਂਝਾ ਕਰਨ ਦੀ ਯੋਗਤਾ ਦੀ ਵੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਕਲਾਕਾਰੀ ਦਾ ਮੁਲਾਂਕਣ ਕਰਨ ਅਤੇ ਸੁਹਜਾਤਮਿਕ ਨਿਰਣੇ ਨੂੰ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਵੀ ਪ੍ਰਸੰਸਾ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ ਦਾ ਇੱਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹਿੱਸਾ ਹੈ।

ਇਹ ਸਾਰੀਆਂ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ ਆਪਸ ਵਿੱਚ ਜੁੜੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਜੇਕਰ ਇੱਕ ਅਰਥਪੂਰਨ ਅਤੇ ਸੰਪੂਰਨ ਕਲਾ ਸਿੱਖਣ ਦਾ ਤਜਰਬਾ ਲੁੜੀਂਦਾ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਅਲੱਗ-ਥਲੱਗ ਵਿੱਚ ਸੰਬੋਧਿਤ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ।

ਭਾਗ 6.4

ਮੌਜੂਦਾ ਚੁਣੌਤੀਆਂ

ਸਕੂਲਾਂ ਵਿੱਚ ਕਲਾ ਸਿੱਖਿਆ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਕਈ ਚੁਣੌਤੀਆਂ ਕਾਰਨ ਪਰੇਸ਼ਾਨ ਹੈ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਕੁਝ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਅਨੁਸਾਰ ਹਨ:

ੳ. ਕਲਾ ਨੂੰ ਦਿੱਤੇ ਸਮੇਂ, ਸਾਧਨਾਂ ਅਤੇ ਗੰਭੀਰਤਾ ਦੀ ਘਾਟ

ਸਕੂਲਾਂ ਵਿੱਚ ਮੌਕਿਆਂ ਅਤੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰਿਕ ਸਮਾਗਮਾਂ ਦੌਰਾਨ ਕਲਾ ਦੀਆਂ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਅਕਸਰ ਮੌਜ-ਮਸਤੀ ਅਤੇ ਮਨੋਰੰਜਨ ਤੱਕ ਸੀਮਿਤ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਕਲਾ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਜਾਂ ਤਾਂ ਸਮਾਂਬੱਧ ਨਹੀਂ ਹੈ ਜਾਂ ਪਰੀਖਿਆਵਾਂ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਅਤੇ ਦੌਰਾਨ ਰੋਕ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਕਲਾ ਕਲਾਸਾਂ ਲਈ ਨਿਰਧਾਰਿਤ ਸਮਾਂ ਅਕਸਰ ਪਰੀਖਿਆਂ ਦੀ ਤਿਆਰੀ ਜਾਂ ਦੂਜੇ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਵਿੱਚ ਸਿਲੇਬਸ

ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਨ ਲਈ ਕੱਢਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਕਲਾ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਲਈ ਅਕਸਰ ਬਹੁਤ ਘੱਟ/ਕੋਈ ਭੌਤਿਕ ਜਗ੍ਹਾ ਨਿਰਧਾਰਿਤ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਅਤੇ ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਸਕੂਲਾਂ ਵਿੱਚ ਕਲਾ ਸਰੋਤਾਂ ਦੀ ਦੁਰਲੱਭ ਵਰਤੋਂ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ, ਕਲਾ ਅਧਿਆਪਨ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਇਦ ਹੀ ਕੋਈ ਯੋਜਨਾਬੰਦੀ, ਆਯੋਜਨ, ਮੁਲਾਂਕਣ ਅਤੇ ਸਮੀਖਿਆ ਹੋਵੇ। ਕਲਾ ਅਧਿਆਪਕ ਨੂੰ ਸੇਧ ਦੇਣ ਲਈ ਕੋਈ ਪਾਠ-ਪੁਸਤਕਾਂ/ਹੱਥ-ਪੁਸਤਕਾਂ ਨਹੀਂ ਹਨ ਅਤੇ ਆਰਟਸ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖਣ ਦਾ ਕੋਈ ਗੰਭੀਰ ਮੁਲਾਂਕਣ ਨਹੀਂ ਹੈ।

ਅ. ਰੂੜੀਵਾਦੀ ਅਤੇ ਅਰਥਹੀਣ ਵਿਚਾਰਾਂ ਨੂੰ ਮਜ਼ਬੂਤ ਕਰਨਾ

ਕਲਾ ਦੇ ਨਾਮ 'ਤੇ, ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਬਾਸੀ ਅਤੇ ਗੈਰ-ਮੌਲਿਕ ਚਿੰਤਰਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਸੰਸਾ ਕਰਨ ਅਤੇ ਦੁਬਾਰਾ ਤਿਆਰ ਕਰਨ ਲਈ ਬਣਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ ਤਿਕੋਣੀ ਪਹਾੜਾਂ, ਇੱਕ ਅਰਧ-ਗੋਲਾਕਾਰ ਸੂਰਜ ਅਤੇ ਕੁਝ ਰੁੱਖਾਂ ਵਾਲੇ ਲੈਂਡਸਕੇਪਾਂ ਦੇ ਚਿੱਤਰ, ਭਾਵੇਂ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਨੇ ਅਜਿਹਾ ਲੈਂਡਸਕੇਪ ਦੇਖਿਆ ਹੋਵੇ ਜਾਂ ਨਹੀਂ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਨਾਟਕੀ ਕਲਾਵਾਂ ਵਿੱਚ, ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਅਕਸਰ ਉਹਨਾਂ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਨੈਤਿਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਭਾਰੀ ਨਾਟਕ ਪੇਸ਼ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਕੋਈ ਨਿੱਜੀ ਸੰਬੰਧ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਜਾਂ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਗੀਤਾਂ ਦੀਆਂ ਧੁਨਾਂ 'ਤੇ ਨੱਚਦੇ ਹਨ ਜੋ ਸਮਾਜਿਕ ਰੂੜੀਵਾਦ ਨੂੰ ਹੋਰ ਮਜ਼ਬੂਤ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਕਲਾ ਨੂੰ ਕਦੇ-ਕਦਾਈਂ ਮਨੋਰੰਜਨ ਲਈ ਘਟਾ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਦੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾ ਆਡੰਬਰ ਅਤੇ ਤਮਾਸ਼ੇ ਦੁਆਰਾ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਬ. ਦੇਸ ਭਰ ਵਿੱਚ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਤਿਆਰ ਆਰਟ ਟੀਚਰਾਂ ਦੀ ਭਾਰੀ ਘਾਟ

ਦੇਸ ਭਰ ਵਿੱਚ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਤਿਆਰ ਆਰਟ ਟੀਚਰਾਂ ਦੀ ਭਾਰੀ ਘਾਟ ਕਾਰਨ ਹੋਰ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਆਰਟ ਟੀਚਰਾਂ ਦੀ ਭਰਤੀ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਕਲਾ ਸਿਖਾਉਣ ਲਈ ਤਿਆਰੀ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਕਲਾਕਾਰ, ਕਾਰੀਗਰ ਅਤੇ ਕਲਾਕਾਰ ਸਿਰਫ ਅਧਿਆਪਕ ਨਹੀਂ ਬਣ ਸਕਦੇ। ਇੱਕ ਕਲਾ ਅਧਿਆਪਕ ਬਣਨ ਲਈ ਵਿੱਦਿਅਕ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣਾਂ ਦੀ ਸਮਝ, ਵਿੱਦਿਅਕ ਨਿਰਣੇ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਅਤੇ ਨਾਲ ਹੀ ਕਲਾ ਅਧਿਆਪਨ ਵਿੱਚ ਸ਼ੁਰੂਆਤੀ ਨਿਰਦੇਸ਼ਿਤ ਅਭਿਆਸ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਟੀਚਰ ਐਜੂਕੇਸ਼ਨ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮਾਂ ਵਿੱਚ ਸਾਰੇ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਲਈ ਢੁਕਵੀਂ ਕਲਾ ਸਥਿਤੀ ਜਾਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਕਲਾ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤੀ ਤਿਆਰੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਨਤੀਜੇ ਵਜੋਂ, ਕਲਾ ਅਧਿਆਪਕ ਕਲਾ ਸਿੱਖਿਆ ਦੀਆਂ ਲੋੜਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਲਈ ਸੰਘਰਸ਼ ਕਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ 'ਤੇ ਅਣਉਚਿਤ ਉਮੀਦਾਂ ਥੋਪਦੇ ਹਨ। ਅਜਿਹੇ ਮਾਮਲਿਆਂ ਵਿੱਚ ਜਿੱਥੇ ਦੂਜੇ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਦੇ ਅਧਿਆਪਕ ਆਰਟਸ ਵਿੱਚ ਦਿਲਚਸਪੀ ਦਿਖਾਉਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਕਲਾ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਾਉਣ ਦਾ ਝੁਕਾਅ ਰੱਖਦੇ ਹਨ, ਇਸ ਦੀ ਨਾ ਤਾਂ ਪ੍ਰਸੰਸਾ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਸਮਰਥਨ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਸ. ਸਮਾਜਿਕ ਇੱਛਾਵਾਂ

ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਕਲਾ ਸਿੱਖਿਆ ਵਿੱਚ ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ ਦਿਲਚਸਪੀ ਦੀ ਘਾਟ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਲੋਕਾਂ ਵਿੱਚ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਵਿੱਚ ਸੁਹਜ, ਰਚਨਾਤਮਿਕ ਅਤੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰਿਕ ਸਮਰੱਥਾਵਾਂ ਨੂੰ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨ ਵਿੱਚ, ਇਸ ਦੇ ਵਿੱਦਿਅਕ ਮੁੱਲ ਬਾਰੇ ਜਾਗਰੂਕਤਾ ਦੀ ਘਾਟ ਹੈ। ਕਲਾ ਨੂੰ ਕੈਰੀਅਰ ਵਜੋਂ ਅਪਣਾਉਣ ਦਾ ਵਿਆਪਕ ਦਾਇਰਾ ਵੀ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਲੋਕਾਂ ਲਈ ਅਣਜਾਣ ਹੈ।

ਬਕਸਾ 6.4i

ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਦੀ ਉਪਲਬਧਤਾ ਦੀ ਰੁਕਾਵਟ ਨੂੰ ਸੰਬੋਧਿਤ ਕਰਨਾ

ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਸਕੂਲਾਂ ਵਿੱਚ ਕਲਾ ਲਈ ਸਮਰਪਿਤ ਅਧਿਆਪਕ ਜਾਂ ਢੁਕਵੀਂ ਥਾਂ ਅਤੇ ਸਮੱਗਰੀ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਅਜਿਹੇ ਮਾਮਲਿਆਂ ਵਿੱਚ, ਸਕੂਲ ਵਿਜ਼ੂਅਲ ਅਤੇ ਪਰਫਾਰਮਿੰਗ ਆਰਟਸ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਰੂਪਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਚੋਣ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ ਜੋਕਿ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਅਭਿਆਸ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ, **ਸਥਾਨਿਕ ਕਲਾਕਾਰਾਂ ਦੀ ਪਛਾਣ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ ਜੋ ਸਰੋਤ ਵਿਅਕਤੀ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਕਲਾ ਦੀ ਸਹੂਲਤ ਲਈ ਕੁਦਰਤੀ ਸਮੱਗਰੀ ਅਤੇ ਸਥਾਨਿਕ ਸਰੋਤਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ।** ਸਥਾਨਿਕ ਘੁਮਿਆਰ, ਖਿਡੌਣਾ ਬਣਾਉਣ ਵਾਲੇ, ਟੋਕਰੀ ਬੁਣਨ ਵਾਲੇ, ਚਿੱਤਰਕਾਰ (ਗੋਂਡ, ਵਾਰਲੀ, ਮਧੁਬਨੀ, ਮੰਡਨਾ ਸਮੇਤ), ਮੂਰਤੀਕਾਰ, ਫੋਟੋਗ੍ਰਾਫਰ, ਕਿਤਾਬਾਂ ਦੇ ਚਿੱਤਰਕਾਰ ਅਤੇ ਇਲਾਕੇ ਦੇ ਚਿੱਤਰਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਭਾਸ਼ਣ-ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਕਰਨ ਲਈ ਸਕੂਲ ਵਿੱਚ ਬੁਲਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਸਿੱਖਿਆ ਸ਼ਾਸਤਰੀ ਅਭਿਆਸਾਂ ਨੂੰ ਸਿੱਖਣ ਵਿੱਚ ਕੁਝ ਸਿੱਖਿਆ ਅਤੇ ਸ਼ੁਰੂਆਤੀ ਸਹਾਇਤਾ ਦੇ ਨਾਲ, ਇਹਨਾਂ ਕਲਾਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਸਕੂਲਾਂ ਦੁਆਰਾ ਪਾਰਟ-ਟਾਈਮ ਜਾਂ ਫੁੱਲ-ਟਾਈਮ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਵਜੋਂ ਵੀ ਨਿਯੁਕਤ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਹਾਲਾਂਕਿ, ਜਦੋਂ ਤੱਕ ਅਜਿਹਾ ਕੋਈ ਪ੍ਰਬੰਧ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ, ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਉਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਕਲਾ ਸਿੱਖਿਆ, ਇਸ ਦਸਤਾਵੇਜ਼ ਵਿੱਚ ਦਰਸਾਏ ਗਏ ਮੂਲ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਨਾਲ ਮੇਲ ਖਾਂਦੀ ਹੈ। ਸਰੋਤ ਵਿਅਕਤੀ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨਾਲ ਗੱਲਬਾਤ ਦੌਰਾਨ ਕਲਾ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ ਦੇ ਤਕਨੀਕੀ ਪਹਿਲੂਆਂ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕਰਨਾ ਹੈ।

ਫਾਊਂਡੇਸ਼ਨਲ ਅਤੇ ਪ੍ਰੈਪਰੇਟਰੀ ਪੱਧਰ ਵਿੱਚ, **ਸਕੂਲ ਵਿੱਚ ਕਿਸੇ ਵੀ ਅਧਿਆਪਕ ਦੁਆਰਾ ਕਲਾ ਕਲਾਸਾਂ ਦੀ ਸਹੂਲਤ ਦਿੱਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਕੋਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਪੜ੍ਹਾਵਾਂ ਲਈ ਕਲਾ ਸਿੱਖਿਆ ਲਈ ਮੁਢਲੀ ਸਥਿਤੀ ਹੈ ਜਾਂ ਸਥਾਨਿਕ ਸਰੋਤ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਨਾਲ।** ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਅਤੇ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਖੁੱਲ੍ਹ ਕੇ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਨ ਲਈ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ

ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਵਿਜ਼ੂਅਲ ਆਰਟਸ (ਰੰਗੋਲੀ, ਡਰਾਈਂਗ, ਪੇਂਟਿੰਗ, ਟੈਕਸਟਾਈਲ ਆਰਟਸ, ਕਠਪੁਤਲੀ, ਮੂਰਤੀ, ਸਿੱਟੀ ਦੇ ਬਰਤਨ) ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਸਮੱਗਰੀਆਂ ਨਾਲ ਖੇਡ ਕੇ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ਮਿਡਲ ਪੱਧਰ ਤੱਕ, ਸਕੂਲਾਂ ਨੂੰ ਘੱਟੋ-ਘੱਟ ਇੱਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਤੌਰ 'ਤੇ ਨਿਯੁਕਤ ਆਰਟ ਟੀਚਰ ਦੀ ਭਰਤੀ ਨੂੰ ਤਰਜੀਹ ਦੇਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਜੋ ਕਿਸੇ ਵੀ ਕਲਾ ਦੇ ਰੂਪ ਤੋਂ ਜਾਣੂ ਹੈ ਅਤੇ ਵਿਜ਼ੂਅਲ ਆਰਟਸ ਅਤੇ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਕਲਾਵਾਂ ਦੀ ਸਹੂਲਤ ਲਈ ਸਿਖਲਾਈ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੈ। ਮਿਡਲ ਪੱਧਰ ਲਈ ਇੱਕ ਅਧਿਆਪਕ ਕੋਲ ਸਾਰੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੀ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਸਿਰਜਣਾਤਮਿਕਤਾ ਨੂੰ ਪਾਲਣ ਕਰਨ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਕਲਾਤਮਿਕ ਖੋਜਾਂ ਨੂੰ ਵਧਾਉਣ ਲਈ ਉਚਿਤ ਉਤਸ਼ਾਹ ਅਤੇ ਇਨਪੁੱਟਸ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ।

ਸੈਕੰਡਰੀ ਪੱਧਰ ਵਿੱਚ, ਸਕੂਲਾਂ ਨੂੰ ਆਦਰਸ਼ਿਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਵਿਜ਼ੂਅਲ ਆਰਟਸ ਲਈ ਇੱਕ ਅਧਿਆਪਕ ਅਤੇ ਪਰਫਾਰਮਿੰਗ ਆਰਟਸ ਲਈ ਇੱਕ ਅਧਿਆਪਕ ਦੀ ਭਰਤੀ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਕੋਲ ਕਲਾਵਾਂ ਦਾ ਢੁਕਵਾਂ ਗਿਆਨ ਹੋਵੇ, ਨਾਲ ਹੀ ਸੈਕੰਡਰੀ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਕਲਾਵਾਂ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਾਉਣ ਲਈ ਲੁੜੀਦੇ ਸਿੱਖਿਆ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣਾਂ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਤੱਕ ਇਹ ਨਹੀਂ ਹੋ ਜਾਂਦਾ, ਸਕੂਲ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਦੀਆਂ ਕਲਾ ਸਿੱਖਿਆ ਲੋੜਾਂ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਨ ਲਈ ਕਲਾ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਅਤੇ ਸਥਾਨਿਕ ਕਲਾ ਭਾਈਚਾਰਿਆਂ ਨਾਲ ਸਹਿਯੋਗ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ।

ਸਕੂਲ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀਆਂ ਵਿੱਚ ਕਿਤਾਬਾਂ ਅਤੇ ਆਡੀਓ-ਵਿਜ਼ੂਅਲ ਸਰੋਤਾਂ ਦੀ ਇੱਕ ਵਿਸ਼ਾਲ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਆਰਟਵਰਕ ਦੀਆਂ ਤਸਵੀਰਾਂ, ਕਲਾਕਾਰਾਂ 'ਤੇ ਕਿਤਾਬਾਂ, ਵਿਜ਼ੂਅਲ ਅਤੇ ਪਰਫਾਰਮਿੰਗ ਆਰਟਸ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਕਲਾ ਰਿਸਾਲੇ/ਪਰੀਅਡੀਕਲ, ਕਲਾਤਮਿਕ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਾਂਤ ਦੇ ਨਾਲ ਬਾਲ ਸਾਹਿਤ ਆਦਿ ਦੇ ਨਾਲ ਮਿਊਜ਼ੀਅਮ/ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨੀ ਕੈਟਾਲਾਗ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਸੰਗੀਤਕ ਸੰਕੇਤਾਂ ਵਾਲੀਆਂ ਗੀਤ-ਪੁਸਤਕਾਂ ਜਾਂ ਨਾਟਕ ਲਈ ਸਾਹਿਤ ਵੀ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਅਤੇ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਲਈ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਸੰਦਰਭ ਸਮੱਗਰੀ ਬਣ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਭਾਗ 6.5

ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਮਿਆਰ

ਫਾਊਂਡੇਸ਼ਨਲ ਪੱਧਰ ਵਿੱਚ, ਕਲਾਵਾਂ ਛੋਟੇ ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਸੰਵੇਦੀ, ਸਰੀਰਿਕ, ਸਮਾਜਿਕ-ਭਾਵਨਾਤਮਿਕ, ਸੁਹਜ ਅਤੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰਿਕ ਵਿਕਾਸ ਵਿੱਚ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾਉਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਉਹ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਕਲਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਆਪਣੇ-ਆਪ ਨੂੰ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਨ ਲਈ ਸਰੀਰ ਦੀਆਂ ਹਰਕਤਾਂ, ਅਵਾਜ਼ਾਂ ਅਤੇ ਚਿੱਤਰਾਂ ਨੂੰ ਬਣਾਉਂਦੇ ਸਮੇਂ ਆਪਣੇ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਦੀ ਖਾਲੀ ਥਾਂ ਦੀ ਸੁਤੰਤਰਤਾ ਅਤੇ ਕਲਪਨਾਤਮਿਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਵਰਤੋਂ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਮੌਖਿਕ ਅਤੇ ਗੈਰ-ਮੌਖਿਕ ਤਰੀਕਿਆਂ ਨਾਲ ਕਲਾਵਾਂ ਪ੍ਰਤਿ ਆਪਣੇ ਪ੍ਰਤੀਕਰਮ ਵੀ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਪ੍ਰੈਪਰੇਟਰੀ ਪੱਧਰ ਵਿੱਚ, ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਸਥਾਨਿਕ ਕਲਾ ਦੇ ਰੂਪਾਂ ਅਤੇ ਕਲਾਕਾਰਾਂ ਪ੍ਰਤਿ ਉਤਸੁਕਤਾ ਪੈਦਾ ਕਰਦੇ ਹੋਏ, ਆਪਣੀ ਕਲਾਤਮਿਕ ਖੋਜ ਜਾਰੀ ਰੱਖਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਰਚਨਾਤਮਿਕ ਪ੍ਰਗਟਾਵੇ ਲਈ ਸਮੱਗਰੀ, ਸੰਦਾਂ ਅਤੇ ਥੀਮਾਂ ਦੀ ਆਪਣੀ ਪਸੰਦ ਦਾ ਅਭਿਆਸ ਕਰਨਾ ਸਿੱਖਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਪੜਾਅ ਵਿੱਚ, ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਤੌਰ 'ਤੇ ਅਤੇ ਸਹਿਯੋਗੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਸਮੇਂ ਵਿਚਾਰ ਕਰਨ, ਸਮੀਖਿਆ ਕਰਨ, ਸੰਪਾਦਨ ਕਰਨ, ਅਭਿਆਸ ਕਰਨ ਅਤੇ ਕਲਾ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਨ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ ਵਿੱਚ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਮਿਡਲ ਪੱਧਰ ਵਿੱਚ ਕਲਾ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਆਪਣੇ ਖੇਤਰ ਅਤੇ ਭਾਰਤ ਦੇ ਹੋਰ ਹਿੱਸਿਆਂ ਦੀ ਕਲਾਤਮਿਕ ਅਤੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰਿਕ ਵਿਭਿੰਨਤਾ ਲਈ ਇੱਕ ਕਦਰ ਪੈਦਾ ਕਰਨ। ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਵਿਜ਼ੂਅਲ ਅਤੇ ਪਰਫਾਰਮਿੰਗ ਆਰਟਸ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਸਥਾਨਿਕ ਕਲਾ ਵਿੱਚ ਬੁਨਿਆਦੀ ਸੰਕਲਪਾਂ, ਤਕਨੀਕਾਂ ਅਤੇ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ ਨਾਲ ਜਾਣੂ ਕਰਵਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਭਾਰਤ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਹਿੱਸਿਆਂ ਅਤੇ ਪਰੰਪਰਾਵਾਂ ਤੋਂ। ਨਿਯਮਿਤ ਕਲਾ ਅਭਿਆਸ ਦੁਆਰਾ, ਇਸ ਪੜਾਅ ਵਿੱਚ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਤੋਂ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਕਲਪਨਾਤਮਿਕ ਅਤੇ ਸਿਰਜਣਾਤਮਿਕ ਸਮਰੱਥਾ ਨੂੰ ਵਧਾਉਣ ਦੀ ਉਮੀਦ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਨਾਲ ਹੀ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਮਿਹਨਤ, ਮੌਲਿਕਤਾ ਅਤੇ ਕਲਾਕਾਰੀ ਵਿੱਚ ਸੁਧਾਰ ਦੀ ਪ੍ਰਸੰਸਾ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਸੈਕੰਡਰੀ ਪੜਾਅ ਦੇ ਪੱਧਰ 9-10 ਵਿੱਚ, ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਵਿਜ਼ੂਅਲ ਅਤੇ ਪਰਫਾਰਮਿੰਗ ਆਰਟਸ ਵਿੱਚ ਵਰਤੋਂ ਦੇ ਵਿਸ਼ਾਲ ਦਾਇਰੇ ਬਾਰੇ ਜਾਗਰੂਕਤਾ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਬੁਨਿਆਦੀ ਤਕਨੀਕਾਂ ਅਤੇ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ ਦੇ ਸਖ਼ਤ ਅਭਿਆਸ ਦੇ ਨਾਲ, ਵਿਦਿਆਰਥੀ

ਕਲਾ ਦੇ ਕੰਮ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਅਤੇ ਮੁਲਾਂਕਣ ਕਰਨ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਪੜਾਅ 'ਤੇ ਵੱਡਾ ਉਦੇਸ਼ ਵਿਭਿੰਨ ਕਲਾਤਮਿਕ ਪ੍ਰਗਟਾਵੇ ਦੇ ਨਾਲ ਡੂੰਘੇ ਰੁਝੇਵੇਂ ਦੁਆਰਾ ਕਲਾਵਾਂ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਆਪਣੇ ਜੀਵਨ ਵਿਚਕਾਰ ਅਰਥਪੂਰਨ ਸੰਬੰਧਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰੇਰਿਤ ਕਰਨਾ ਹੈ।

ਪੜਾਵਾਂ ਦੇ ਪਾਰ, ਕਲਾ ਸਾਰੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਵਿੱਚ ਰਚਨਾਤਮਿਕਤਾ ਅਤੇ ਸੁਹਜ ਸੰਵੇਦਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਪਾਲਦੀ ਹੈ। ਹਰ ਪੜਾਅ 'ਤੇ, ਸਹਿਯੋਗੀ ਕੰਮ ਆਪਸੀ ਪ੍ਰਸੰਸਾ, ਸਤਿਕਾਰ, ਪਿਆਰ, ਹਮਦਰਦੀ, ਧੀਰਜ, ਲਗਨ ਅਤੇ ਸਖਤ ਮਿਹਨਤ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਦੇ ਮੌਕੇ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਸਭ ਤੋਂ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ, ਕਲਾ ਭਾਰਤ ਦੀ ਅਮੀਰ ਕਲਾਤਮਿਕ ਅਤੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰਿਕ ਵਿਭਿੰਨਤਾ ਵਿੱਚ ਖੁਸ਼ੀ ਅਤੇ ਮਾਣ ਪੈਦਾ ਕਰਨ 'ਤੇ ਕੇਂਦਰਿਤ ਹੈ।

ਇਸ ਭਾਗ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਮਿਆਰ ਵਿਜ਼ੂਅਲ ਆਰਟਸ, ਥਿਏਟਰ, ਸੰਗੀਤ ਅਤੇ ਨਾਚ ਅਤੇ ਹਰਕਤ ਲਈ ਹਨ। ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਵਿਜ਼ੂਅਲ ਆਰਟਸ ਦੇ ਕਿਸੇ ਵੀ ਰੂਪ ਅਤੇ ਕਿਸੇ ਵੀ ਕਿਸਮ (ਸੰਗੀਤ, ਥਿਏਟਰ, ਨਾਚ ਅਤੇ ਹਰਕਤ) ਦੀ ਪੜਚੋਲ ਕਰਨ ਲਈ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਸੰਗਾਂ ਵਿੱਚ ਸਭ ਤੋਂ ਉੱਚਿਤਤਾ ਅਤੇ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਮੌਕੇ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਦਿੱਖ ਕਲਾ ਫਾਰਮ ਜਾਂ ਪਰਫਾਰਮਿੰਗ ਆਰਟ ਫਾਰਮ ਲਈ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਮਿਆਰਾਂ ਨੂੰ ਲਾਗੂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਉਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਦੇ ਸਾਰੇ ਕਲਾਕ੍ਰਿਤੀਆਂ ਦੇ ਮਹੱਤਵ ਨੂੰ ਸਮਝਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਹਰ ਪੜਾਅ ਦੇ ਅੰਤ ਤੱਕ ਲੁੜੀਂਦੀਆਂ ਯੋਗਤਾਵਾਂ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਮਿਆਰਾਂ ਦਾ ਇੱਕ 'ਨੋਟਡ' ਡਿਜ਼ਾਈਨ: ਭਾਗ-ਉ, ਅਧਿਆਇ-3, §3.1 ਵਿੱਚ ਦੱਸਿਆ ਗਿਆ ਹੈ, ਪੜਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਕਲਾ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਪੂਰੇ ਵਿਸ਼ੇ ਨੂੰ ਲਾਗੂ ਕਰਨ ਲਈ ਸਕੂਲਾਂ ਦੇ ਸਮੇਂ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ (ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਦੀ ਨਿਯੁਕਤੀ, ਸਰੋਤਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ), ਇਸ ਦਸਤਾਵੇਜ਼ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਸਭ ਤੋਂ ਮਿਆਰੀ ਦਸਤਾਵੇਜ਼ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ। 'ਕਲਾ ਸਿੱਖਿਆ ਲਈ' ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਲਰਨਿੰਗ ਸਟੈਂਡਰਡ ਦੇ ਦੋ ਸੈੱਟ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਵੇਰਵਾ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਪਹਿਲਾ ਸੈੱਟ, ਜਿਸ ਨੂੰ **ਲਰਨਿੰਗ ਸਟੈਂਡਰਡਜ਼-1** ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਵਿਜ਼ੂਅਲ ਅਤੇ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਕਲਾਵਾਂ ਦੇ ਸਾਰੇ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਦੇ ਟੀਚਿਆਂ ਅਤੇ ਯੋਗਤਾਵਾਂ ਦਾ ਵੇਰਵਾ। ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸਾਰੇ ਸਕੂਲਾਂ ਦੁਆਰਾ ਪੂਰਾ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ ਹੀ ਉਹ ਕਲਾ ਸਿੱਖਿਆ ਲਈ ਲੁੜੀਂਦੇ ਸਰੋਤ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਦੇ ਅੰਦਰ ਇੱਕ ਸਬਸੈੱਟ ਹੈ ਜਿਸ ਨੂੰ **ਲਰਨਿੰਗ ਸਟੈਂਡਰਡਜ਼-2** ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸਾਰੇ ਸਕੂਲਾਂ ਦੁਆਰਾ ਇਸ NCF ਦੇ ਲਾਗੂ ਕਰਨ ਦੀ ਹਰ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਦੁਆਰਾ ਪੂਰਾ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

6.5.1 ਪ੍ਰੈਪਰੇਟਰੀ ਪੱਧਰ

6.5.1.1 ਲਰਨਿੰਗ ਸਟੈਂਡਰਡਜ਼-1

ਸੱਭਿਆਚਾਰਿਕ ਅਭਿਆਸ	<p>CG-1</p> <p>ਅਨੁਭਵ ਕਲਾ ਦੁਆਰਾ ਪੜਚੋਲ, ਚਿਤਰਨ ਅਤੇ ਮਨੁੱਖੀ ਤਜਰਬੇ ਮਨਾਉਣ ਲਈ ਆਤਮ-ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p>	<p>C-1.1 ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਜੀਵਨ, ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਅਤੇ ਕਲਪਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਣ ਵਾਲੀਆਂ ਕਈ ਕਿਸਮਾਂ ਦੀਆਂ ਤਸਵੀਰਾਂ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਉਤਸ਼ਾਹ ਜ਼ਾਹਰ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p> <p>C-1.2 ਵਿਜ਼ੂਅਲ ਆਰਟਸ ਵਿੱਚ ਸਹਿਯੋਗੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਹੋਏ, ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਅਤੇ ਜਵਾਬਾਂ ਦੀ ਚਰਚਾ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p>
	<p>CG-2</p> <p>ਕਲਾ ਦੇ ਸੁਤੰਤਰ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਆਪਣੀ ਕਲਪਨਾ ਅਤੇ ਰਚਨਾਤਮਿਕਤਾ ਦਾ ਅਭਿਆਸ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p>	<p>C-2.1 ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਦੇ ਨਿਰੀਖਣਾਂ, ਨਿੱਜੀ ਅਨੁਭਵਾਂ ਅਤੇ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦੇ ਹੋਏ, ਵਿਜ਼ੂਅਲ ਤੱਤਾਂ (ਲਾਈਨ, ਰੂਪ, ਰੰਗ, ਸਪੇਸ, ਟੈਕਸਟ) ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਸੰਜੋਗਾਂ ਦੀ ਰਚਨਾਤਮਿਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਵਰਤੋਂ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p> <p>C-2.2 ਕਲਾਸਰੂਮ ਵਿੱਚ ਸਾਂਝੇ ਕੀਤੇ ਕਲਾਕਾਰੀ ਦੇ ਵਿਜ਼ੂਅਲ ਤੱਤਾਂ, ਥੀਮਾਂ ਅਤੇ ਸਮੀਕਰਨਾਂ ਦੀ ਤੁਲਨਾ ਅਤੇ ਵਿਪਰੀਤ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p>

<p>CG-3</p> <p>ਕਲਾ ਵਿੱਚ ਮੁਢਲੀ ਪੜਚੋਲ, ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ, ਸਮੱਗਰੀ ਅਤੇ ਤਕਨੀਕ ਨੂੰ ਉਜਾਗਰ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p>	<p>C-3.1 ਵਿਜ਼ੂਅਲ ਆਰਟਸ ਵਿੱਚ ਤਕਨੀਕਾਂ, ਸਮੱਗਰੀ ਅਤੇ ਔਜ਼ਾਰਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਨਾਲ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਸਮੇਂ ਚੋਣ ਕਰਦੇ ਹਨ।</p> <p>C-3.2 ਵਿਜ਼ੂਅਲ ਆਰਟ ਬਣਾਉਣ ਸਮੇਂ ਯੋਜਨਾਬੰਦੀ, ਲਾਗੂ ਕਰਨ ਅਤੇ ਪੇਸ਼ ਕਰਨ ਦੇ ਕਦਮਾਂ ਦਾ ਅਭਿਆਸ ਦਾ ਕੰਮ ਵੱਖਰੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਅਤੇ ਸਹਿਯੋਗ ਨਾਲ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p>
<p>CG-4</p> <p>ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਵਿੱਚ ਸੁੰਦਰਤਾ ਦੀ ਪੜਚੋਲ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇੱਕ ਕਿਸਮ ਦੇ ਸਥਾਨਿਕ ਕਲਾ ਦੇ ਰੂਪ ਅਤੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰਿਕ ਅਭਿਆਸ ਵਿੱਚ ਦਿਲਚਸਪੀ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p>	<p>C-4.1 ਕੁਦਰਤ ਵਿੱਚ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਤੱਤਾਂ ਨੂੰ ਪਛਾਣਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਕਲਾਤਮਿਕ ਗੁਣਾਂ ਦਾ ਵਰਣਨ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p> <p>C-4.2 ਸਥਾਨਿਕ ਕਲਾ ਅਤੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਪ੍ਰਤਿ ਉਤਸੁਕਤਾ ਦਾ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p>
<p>CG-1</p> <p>ਕਲਾ ਦੁਆਰਾ ਮਨੁੱਖੀ ਅਨੁਭਵ ਦੀ ਪੜਚੋਲ, ਚਿਤਰਨ ਅਤੇ ਜਸ਼ਨ ਮਨਾਉਣ ਲਈ ਆਤਮ-ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p>	<p>C-1.1 ਡਰਾਮਾ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਵਿੱਚ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਵਸਤੂਆਂ, ਲੋਕਾਂ, ਸਥਿਤੀਆਂ ਅਤੇ ਅਨੁਭਵਾਂ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਣ ਲਈ ਉਤਸ਼ਾਹ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p> <p>C-1.2 ਨਾਟਕੀ ਕਲਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਸਹਿਯੋਗੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਹੋਏ, ਆਪਣੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦੇ ਜਵਾਬਾਂ ਦੀ ਚਰਚਾ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p>
<p>CG-2</p> <p>ਆਪਣੀ ਕਲਪਨਾ ਦਾ ਅਭਿਆਸ ਅਤੇ ਕਲਾ ਵਿੱਚ ਸੁਤੰਤਰ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਰਚਨਾਤਮਿਕਤਾ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p>	<p>C-2.1 ਵੱਖ-ਵੱਖ ਪਾਤਰਾਂ, ਭੂਮਿਕਾਵਾਂ, ਸਥਿਤੀਆਂ, ਸਪੇਸ ਅਤੇ ਬੁਨਿਆਦੀ ਉਪਾਵਾਂ ਨੂੰ ਜੋੜ ਕੇ, ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਦੀਆਂ ਘਟਨਾਵਾਂ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਕਲਾਸਰੂਮ ਵਿੱਚ ਡਰਾਮਾ ਬਣਾਉਂਦਾ ਅਤੇ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p> <p>C-2.2 ਡਰਾਮੇ ਦੇ ਵਿਸ਼ਾ-ਵਸਤੂ ਅਤੇ ਤੱਤਾਂ ਦੀ ਤੁਲਨਾ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਕਲਾਸਰੂਮ ਵਿੱਚ ਬਣਾਏ ਗਏ ਕਲਾਤਮਿਕ ਸਮੀਕਰਨ ਦੀ ਤੁਲਨਾ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p>
<p>CG-3</p> <p>ਕਲਾ ਵਿੱਚ ਬੁਨਿਆਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ, ਸਮੱਗਰੀਆਂ ਅਤੇ ਤਕਨੀਕਾਂ ਦੀ ਪੜਚੋਲ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p>	<p>C-3.1 ਨਾਟਕੀ ਕਲਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਵਰਤੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਤਕਨੀਕਾਂ, ਸਮੱਗਰੀ ਅਤੇ ਟੂਲਸ ਨਾਲ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਸਮੇਂ ਚੋਣ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p> <p>C-3.2 ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਤੌਰ 'ਤੇ ਅਤੇ ਸਹਿਯੋਗੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਡਰਾਮਾ ਬਣਾਉਣ ਵੇਲੇ ਯੋਜਨਾ ਬਣਾਉਣ, ਚਲਾਉਣ ਅਤੇ ਪੇਸ਼ ਕਰਨ ਦੇ ਕਦਮਾਂ ਦਾ ਅਭਿਆਸ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p>
<p>CG-4</p> <p>ਆਪਣੇ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਦੀ ਸੁੰਦਰਤਾ ਦੀ ਪੜਚੋਲ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਲੋਕਾਂ, ਕਲਾ ਢੰਗਾਂ ਅਤੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰਿਕ ਅਭਿਆਸਾਂ ਵਿੱਚ ਦਿਲਚਸਪੀ ਪੈਦਾ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p>	<p>C-4.1 ਕੁਦਰਤ ਵਿੱਚ ਨਾਟਕ ਅਤੇ ਹਰਕਤਾਂ ਦੇ ਤੱਤਾਂ ਨੂੰ ਪਛਾਣਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਕਲਾਤਮਿਕ ਗੁਣਾਂ ਦਾ ਵਰਣਨ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p> <p>C-4.2 ਸਥਾਨਿਕ ਕਲਾ ਦੇ ਰੂਪਾਂ ਅਤੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਪ੍ਰਤਿ ਉਤਸੁਕਤਾ ਦਾ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p>

ਸੰਗੀਤ	<p>CG-1</p> <p>ਕਲਾ ਦੁਆਰਾ ਮਨੁੱਖੀ ਅਨੁਭਵ ਦੀ ਪੜਚੋਲ, ਚਿਤਰਨ ਅਤੇ ਜਸ਼ਨ ਮਨਾਉਣ ਲਈ ਆਤਮ-ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p>	<p>C-1.1 ਸੰਗੀਤ ਦਾ ਅਭਿਆਸ ਅਤੇ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਕਰਨ ਲਈ ਉਤਸ਼ਾਹ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਤੋਂ ਉਹ ਜਾਣੂ ਹੈ।</p> <p>C-1.2 ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਸਮੇਂ ਸੰਗੀਤ ਵਿੱਚ ਸਹਿਯੋਗ ਨਾਲ ਆਪਣੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਅਤੇ ਜਵਾਬਾਂ ਦੀ ਚਰਚਾ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p>
	<p>CG-2</p> <p>ਕਲਾ ਵਿੱਚ ਆਪਣੀ ਕਲਪਨਾ ਅਤੇ ਰਚਨਾਤਮਿਕਤਾ ਦਾ ਖੁੱਲ੍ਹ ਕੇ ਅਭਿਆਸ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p>	<p>C-2.1 ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸੰਗੀਤਕ ਪ੍ਰਬੰਧਾਂ (ਵੋਕਲ, ਇੰਸਟਰੂਮੈਂਟਲ, ਸੋਲੋ, ਦੋਗਾਣਾ, ਜੋੜੀ/ਸਮੂਹ ਦੀ ਵਿਵਸਥਾ) ਵਿੱਚ ਗੀਤਾਂ ਅਤੇ ਤਾਲਾਂ ਦਾ ਅਭਿਆਸ ਅਤੇ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p> <p>C-2.2 ਕਲਾਸਰੂਮ ਵਿੱਚ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੀਆਂ ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਸੰਗੀਤਕ ਸ਼ੈਲੀਆਂ ਵਿੱਚ ਸੰਗੀਤਕ ਤੱਤਾਂ (ਲੈਅ, ਤਾਲ, ਸੁਰ, ਭਾਵ), ਬੋਲਾਂ ਅਤੇ ਸਮੀਕਰਨਾਂ ਦੀ ਤੁਲਨਾ ਅਤੇ ਫਰਕ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p>
	<p>CG-3</p> <p>ਕਲਾ ਵਿੱਚ ਬੁਨਿਆਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ, ਸਮੱਗਰੀਆਂ ਅਤੇ ਤਕਨੀਕਾਂ ਦੀ ਪੜਚੋਲ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p>	<p>C-3.1 ਸੰਗੀਤ ਵਿੱਚ ਵਰਤੀਆਂ ਜਾਣ ਵਾਲੀਆਂ ਅਵਾਜ਼ਾਂ, ਯੰਤਰਾਂ ਅਤੇ ਪ੍ਰਬੰਧਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਸਮੇਂ ਚੋਣ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p> <p>C-3.2 ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਲਈ ਸੰਗੀਤ ਦੀ ਚੋਣ ਕਰਦੇ ਸਮੇਂ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦਾ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾਉਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਰਿਹਰਸਲਾਂ ਵਿੱਚ ਹਿੱਸਾ ਲੈਂਦਾ ਹੈ।</p>
	<p>CG-4</p> <p>ਆਪਣੇ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਦੀ ਸੁੰਦਰਤਾ ਦੀ ਪੜਚੋਲ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਸਥਾਨਿਕ ਕਲਾ ਰੂਪਾਂ ਅਤੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰਿਕ ਅਭਿਆਸਾਂ ਵਿੱਚ ਦਿਲਚਸਪੀ ਪੈਦਾ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p>	<p>C-4.1 ਕੁਦਰਤ ਵਿੱਚ ਸੰਗੀਤਕ ਤੱਤਾਂ ਨੂੰ ਪਛਾਣਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਕਲਾਤਮਿਕ ਗੁਣਾਂ ਦਾ ਵਰਣਨ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p> <p>C-4.2 ਸਥਾਨਿਕ ਕਲਾ ਦੇ ਰੂਪਾਂ ਅਤੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਪ੍ਰਤਿ ਉਤਸੁਕਤਾ ਦਾ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p>
ਨਾਚ ਅਤੇ ਹਰਕਤਾਂ	<p>CG-1</p> <p>ਕਲਾ ਦੁਆਰਾ ਮਨੁੱਖੀ ਅਨੁਭਵ ਦੀ ਪੜਚੋਲ, ਚਿਤਰਨ ਅਤੇ ਜਸ਼ਨ ਮਨਾਉਣ ਲਈ ਆਤਮ-ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p>	<p>C-1.1 ਨਾਚ ਅਤੇ ਹਰਕਤਾਂ ਦਾ ਅਭਿਆਸ ਕਰਨ ਅਤੇ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਕਰਨ ਲਈ ਉਤਸ਼ਾਹ ਜ਼ਾਹਰ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਤੋਂ ਉਹ ਜਾਣੂ ਹੈ।</p> <p>C-1.2 ਨਾਚ ਅਤੇ ਹਰਕਤਾਂ ਵਿੱਚ ਸਹਿਯੋਗ ਨਾਲ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਵਿਚਾਰਾਂ ਅਤੇ ਜਵਾਬਾਂ ਦੀ ਚਰਚਾ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p>
	<p>CG-2</p> <p>ਕਲਾ ਵਿੱਚ ਆਪਣੀ ਕਲਪਨਾ ਅਤੇ ਰਚਨਾਤਮਿਕਤਾ ਦਾ ਖੁੱਲ੍ਹ ਕੇ ਅਭਿਆਸ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p>	<p>C-2.1 ਹਰ ਰੋਜ਼ ਦੀਆਂ ਕਾਰਵਾਈਆਂ ਅਤੇ ਨਿੱਜੀ ਤਜਰਬਿਆਂ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਨਾਚ ਅਤੇ ਹਰਕਤਾਂ ਦਾ ਕ੍ਰਮ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਅਭਿਆਸ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p> <p>C-2.2 ਕਲਾਸਰੂਮ ਵਿੱਚ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੇ ਗਏ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਨਾਚ ਅਤੇ ਹਰਕਤ ਸ਼ੈਲੀਆਂ ਵਿੱਚ ਹਰਕਤਾਂ, ਤਾਲਾਂ, ਆਸਣ, ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਅਤੇ ਸਮੀਕਰਨਾਂ ਦੀ ਤੁਲਨਾ ਅਤੇ ਫਰਕ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p>
	<p>CG-3</p> <p>ਕਲਾ ਵਿੱਚ ਬੁਨਿਆਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ, ਸਮੱਗਰੀਆਂ ਅਤੇ ਤਕਨੀਕਾਂ ਦੀ ਪੜਚੋਲ ਕਰਦਾ ਹੈ</p>	<p>C-3.1 ਨਾਚ ਅਤੇ ਹਰਕਤਾਂ ਵਿੱਚ ਵਰਤੇ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਹਰਕਤਾਂ ਦੇ ਸਟੈਪਸ, ਯੰਤਰਾਂ, ਪੁਸ਼ਾਕਾਂ ਅਤੇ ਪ੍ਰਬੰਧਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਚੋਣ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p> <p>C-3.2</p>

	ਨਾਚ ਅਤੇ ਹਰਕਤਾਂ ਦੀ ਚੋਣ ਕਰਦੇ ਸਮੇਂ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦਾ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾਉਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਲਈ ਕ੍ਰਮ ਅਤੇ ਰਿਹਾਸਲਾਂ ਵਿੱਚ ਹਿੱਸਾ ਲੈਂਦਾ ਹੈ।
CG-4 ਆਪਣੇ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਦੀ ਸੁੰਦਰਤਾ ਦੀ ਪੜਚੋਲ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਸਥਾਨਿਕ ਕਲਾ ਰੂਪਾਂ ਅਤੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰਿਕ ਅਭਿਆਸਾਂ ਵਿੱਚ ਦਿਲਚਸਪੀ ਪੈਦਾ ਕਰਦਾ ਹੈ।	<p>C-4.1 ਕੁਦਰਤ ਵਿੱਚ ਨਾਚ ਅਤੇ ਹਰਕਤਾਂ ਦੇ ਤੱਤਾਂ ਨੂੰ ਪਛਾਣਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਕਲਾਤਮਿਕ ਗੁਣਾਂ ਦਾ ਵਰਣਨ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p> <p>C-4.2 ਸਥਾਨਿਕ ਕਲਾ ਦੇ ਰੂਪਾਂ ਅਤੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਪ੍ਰਤਿ ਉਤਸੁਕਤਾ ਦਾ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਕਰਦਾ।</p>

6.5.1.2 ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਮਿਆਰ-2

CG-1 ਕਲਾਵਾਂ ਦਾ ਅਨੰਦ ਮਾਣਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਵਿਜ਼ੂਅਲ ਅਤੇ ਪਰਫਾਰਮਿੰਗ ਆਰਟਸ ਦੀਆਂ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਵਿੱਚ ਆਪਣੀ ਰਚਨਾਤਮਿਕਤਾ ਅਤੇ ਕਲਪਨਾ ਦਾ ਅਭਿਆਸ ਕਰਦਾ ਹੈ।	<p>C-1.1 ਕਿਸੇ ਵੀ ਵਿਜ਼ੂਅਲ ਅਤੇ ਪਰਫਾਰਮਿੰਗ ਕਲਾ ਢੰਗ (ਸੰਗੀਤ, ਪੇਂਟਿੰਗ, ਡਰਾਈਂਗ, ਸ਼ਿਲਪਕਾਰੀ, ਡਰਾਮਾ, ਨਾਚ ਅਤੇ ਹਰਕਤਾਂ ਅਤੇ ਸਥਾਨਿਕ ਕਲਾ ਦੇ ਰੂਪਾਂ ਵਿੱਚ ਵਿਭਿੰਨਤਾ 'ਤੇ ਜ਼ੋਰ) ਵਿੱਚ ਆਪਣੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਅਤੇ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਸੰਚਾਰਿਤ ਕਰਨ ਲਈ ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਕਲਾਕ੍ਰਿਤੀਆਂ ਬਣਾਉਂਦਾ ਅਤੇ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p> <p>C-1.2 ਵਿਜ਼ੂਅਲ ਅਤੇ ਪਰਫਾਰਮਿੰਗ ਆਰਟਸ ਵਿੱਚ ਵਰਤੀਆਂ ਜਾਣ ਵਾਲੀਆਂ ਵੱਖੋ-ਵੱਖਰੀਆਂ ਸਮੱਗਰੀਆਂ, ਔਜ਼ਾਰਾਂ ਅਤੇ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ ਦਾ ਵਰਣਨ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹਨਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਕੁਝ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਆਪਣੀ ਕਲਾਕਾਰੀ ਵਿੱਚ ਪਛਾਣਦਾ ਹੈ। ਉਦਾਹਰਨ ਵਜੋਂ, ਕੁਝ ਸੰਗੀਤ ਯੰਤਰਾਂ ਦੀ ਪਛਾਣ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਨਾਮ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਢੋਲਕ, ਖੰਜੀਰਾ, ਘੰਟੀਆਂ, ਭਾਂਡੇ ਜਾਂ ਆਪਣਾ ਸਰੀਰ (ਤਾਲੀ ਵਜਾਉਣਾ, ਟੈਪ ਕਰਨਾ, ਮੂੰਹ ਅਤੇ ਅਵਾਜ਼ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰ ਕੇ ਵੱਖੋ-ਵੱਖਰੀਆਂ ਅਵਾਜ਼ਾਂ ਬਣਾਉਣਾ)।</p> <p>C-1.3 ਕਲਾ ਦਾ ਕੰਮ ਸਹਿਯੋਗੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸਿਰਜਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਕਲਾ ਅਤੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਨੂੰ ਜਵਾਬ ਦਿੰਦੇ ਹੋਏ, ਆਪਣੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਅਤੇ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਸਾਂਝਾ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p>
---	---

6.5.2 ਮਿਡਲ ਪੱਧਰ

6.5.2.1 ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਮਿਆਰ-1

ਵਿਜ਼ੂਅਲ ਆਰਟਸ	CG-1 ਵੱਖ-ਵੱਖ ਕਲਾ ਰੂਪਾਂ ਰਾਹੀਂ ਆਪਣੇ-ਆਪ ਨੂੰ ਖੋਜਣ ਅਤੇ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਨ ਲਈ ਖੁੱਲ੍ਹੇਪਨ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਕਰਦਾ ਹੈ।	<p>C-1.1 ਵਿਜ਼ੂਅਲ ਆਰਟ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਰੂਪਾਂ ਰਾਹੀਂ ਆਪਣੇ ਨਿੱਜੀ ਅਤੇ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਜੀਵਨ ਦੇ ਤਜਰਬਿਆਂ ਨੂੰ ਭਰੋਸੇ ਨਾਲ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p> <p>C-1.2 ਵਿਜ਼ੂਅਲ ਆਰਟਸ ਅਭਿਆਸ ਨੂੰ ਸਹਿਯੋਗੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਵਿੱਚ ਲਚਕਤਾ ਦਾ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p>
	CG-2 ਕਲਾ ਦੁਆਰਾ ਵਿਕਲਪਿਕ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦੀ ਪੜਚੋਲ ਕਰਨ ਲਈ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਕਲਪਨਾ ਅਤੇ ਰਚਨਾਤਮਿਕਤਾ ਨੂੰ ਲਾਗੂ ਕਰਦਾ ਹੈ।	<p>C-2.1 ਉਹਨਾਂ ਸਥਿਤੀਆਂ ਜਾਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਵਿਜ਼ੂਅਲ ਆਰਟਵਰਕ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ ਜੋ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਦੇ ਰੂਪਾਂ (ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਲਿੰਗ ਭੂਮਿਕਾਵਾਂ) ਨੂੰ ਚੁਣੌਤੀ ਦਿੰਦੇ ਹਨ।</p> <p>C-2.2 ਵਿਜ਼ੂਅਲ ਇਮੇਜਰੀ, ਪ੍ਰਤੀਕਾਂ ਅਤੇ ਵਿਜ਼ੂਅਲ ਅਲੰਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਨਿੱਜੀ ਅਨੁਭਵਾਂ, ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਅਤੇ ਕਲਪਨਾ ਨਾਲ ਜੋੜਦਾ ਹੈ।</p>

	<p>CG-3</p> <p>ਕਲਾਤਮਿਕ ਤੱਤਾਂ, ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ ਅਤੇ ਤਕਨੀਕਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਦਾ ਅਤੇ ਲਾਗੂ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p>	<p>C-3.1 ਵਿਜ਼ੂਅਲ ਆਰਟਸ ਵਿੱਚ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਸਮੱਗਰੀਆਂ, ਸਾਧਨਾਂ ਅਤੇ ਤਕਨੀਕਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਦੇ ਹੋਏ, ਦੇਖਭਾਲ ਦਾ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸੂਚਿਤ ਚੋਣ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p> <p>C-3.2 ਯੋਜਨਾਬੰਦੀ ਦੇ ਪੜਾਅ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਅੰਤਮ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਤੱਕ ਵਿਜ਼ੂਅਲ ਸਮੀਕਰਨ ਦੀਆਂ ਤਕਨੀਕਾਂ ਨੂੰ ਸੁਧਾਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਪੂਰੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਦੀ ਸਮੀਖਿਆ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p>
	<p>CG-4</p> <p>ਖੇਤਰੀ ਕਲਾਵਾਂ ਅਤੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰਿਕ ਅਭਿਆਸਾਂ ਵਿੱਚ ਸੁਹਜਾਤਮਿਕ ਸੰਵੇਦਨਾਵਾਂ ਦੀ ਇੱਕ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਨਾਲ ਆਪਣੇ-ਆਪ ਨੂੰ ਜੋੜਦਾ ਹੈ।</p>	<p>C-4.1 ਕਲਾ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਸਥਾਨਿਕ ਅਤੇ ਖੇਤਰੀ ਰੂਪਾਂ ਨਾਲ ਜਾਣ-ਪਛਾਣ ਦਾ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p> <p>C-4.2 ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਖੇਤਰ ਅਤੇ ਪੂਰੇ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਕੁਝ ਵਿਜ਼ੂਅਲ ਕਲਾਕਾਰਾਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਅਤੇ ਕੰਮਾਂ ਦਾ ਵਰਣਨ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p>
ਬਿਏਟਰ	<p>CG-1</p> <p>ਵੱਖ-ਵੱਖ ਕਲਾ ਰੂਪਾਂ ਦੁਆਰਾ ਆਪਣੇ-ਆਪ ਨੂੰ ਖੋਜਣ ਅਤੇ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਨ ਲਈ ਖੁੱਲ੍ਹੇਪਨ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p>	<p>C-1.1 ਡਰਾਮਾ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਵਿੱਚ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਵਸਤੂਆਂ, ਲੋਕਾਂ, ਸਥਿਤੀਆਂ ਅਤੇ ਤਜਰਬਿਆਂ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਣ ਲਈ ਉਤਸ਼ਾਹ ਨੂੰ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p> <p>C-1.2 ਸਹਿਯੋਗੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਡਰਾਮਾ ਨੂੰ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਵਿੱਚ ਲਚਕਤਾ ਦਾ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p>
	<p>CG-2</p> <p>ਕਲਾ ਦੁਆਰਾ ਵਿਕਲਪਿਕ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦੀ ਪੜਚੋਲ ਕਰਨ ਲਈ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਕਲਪਨਾ ਅਤੇ ਰਚਨਾਤਮਿਕਤਾ ਨੂੰ ਲਾਗੂ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p>	<p>C-2.1 ਉਹਨਾਂ ਸਥਿਤੀਆਂ/ਕਹਾਣੀਆਂ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਨਾਟਕ ਬਣਾਉਂਦਾ ਅਤੇ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ ਜੋ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਦੇ ਰੂੜੀਵਾਦੀ ਵਿਚਾਰਾਂ ਨੂੰ ਚੁਣੌਤੀ ਦਿੰਦੇ ਹਨ (ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਲਿੰਗ ਭੂਮਿਕਾਵਾਂ)</p> <p>C-2.2 ਡਰਾਮੇ ਦੇ ਤੱਤਾਂ, ਵਿਸ਼ਾ-ਵਸਤੂ ਅਤੇ ਪ੍ਰਤੀਕਾਂ ਨੂੰ ਨਿੱਜੀ ਅਨੁਭਵਾਂ, ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਅਤੇ ਕਲਪਨਾ ਨਾਲ ਜੋੜਦਾ ਹੈ।</p>
	<p>CG-3</p> <p>ਕਲਾਤਮਿਕ ਤੱਤਾਂ, ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ ਅਤੇ ਤਕਨੀਕਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਦਾ ਅਤੇ ਲਾਗੂ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p>	<p>C-3.1 ਦੇਖਭਾਲ ਅਤੇ ਫਾਊਂਡੇਸ਼ਨਲ ਪੱਧਰ ਦੇ ਸ਼ਿਸ਼ਟਾਚਾਰ ਦਾ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਨਾਟਕੀ ਕਲਾਵਾਂ ਦੀਆਂ ਵਿਭਿੰਨ ਸਮੱਗਰੀਆਂ, ਸਾਧਨਾਂ ਅਤੇ ਤਕਨੀਕਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਦੇ ਹੋਏ, ਨਿਰਧਾਰਿਤ ਚੋਣਾਂ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p> <p>C-3.2 ਬਾਹਰੀ ਦਰਸ਼ਕਾਂ ਲਈ ਨਾਟਕ ਵਿੱਚ ਅੰਤਮ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਤੱਕ ਯੋਜਨਾਬੰਦੀ ਦੇ ਪੜਾਅ ਤੋਂ ਵਿਚਾਰਾਂ ਅਤੇ ਤਕਨੀਕਾਂ ਨੂੰ ਸੁਧਾਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਪੂਰੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਦੀ ਸਮੀਖਿਆ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p>
	<p>CG-4</p> <p>ਖੇਤਰੀ ਕਲਾਵਾਂ ਅਤੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰਿਕ ਅਭਿਆਸਾਂ ਵਿੱਚ ਸੁਹਜ ਸੰਵੇਦਨਾਵਾਂ ਦੀ ਇੱਕ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਨਾਲ ਆਪਣੇ-ਆਪ ਨੂੰ ਜੋੜਦਾ ਹੈ।</p>	<p>C-4.1 ਬਿਏਟਰ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਸਥਾਨਿਕ ਅਤੇ ਖੇਤਰੀ ਰੂਪਾਂ ਨਾਲ ਜਾਣ-ਪਛਾਣ ਦਾ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p> <p>C-4.2 ਕੁਝ ਬਿਏਟਰ ਕਲਾਕਾਰਾਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਦੇ ਆਪਣੇ ਖੇਤਰ ਅਤੇ ਪੂਰੇ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਕੰਮਾਂ ਦਾ ਵਰਣਨ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p>

ਸੰਗੀਤ	<p>CG-1</p> <p>ਵੱਖ-ਵੱਖ ਕਲਾ ਰੂਪਾਂ ਦੁਆਰਾ ਆਪਣੇ-ਆਪ ਨੂੰ ਖੋਜਣ ਅਤੇ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਨ ਲਈ ਖੁੱਲ੍ਹੇਪਨ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p>	<p>C-1.1 ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਸੰਗੀਤਕ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਰਾਹੀਂ ਆਪਣੇ ਨਿੱਜੀ ਅਤੇ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਜੀਵਨ ਦੇ ਤਜਰਬਿਆਂ ਨੂੰ ਭਰੋਸੇ ਨਾਲ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p> <p>C-1.2 ਸਹਿਯੋਗੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸੰਗੀਤ ਅਭਿਆਸਾਂ ਨੂੰ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਵਿੱਚ ਲਚਕਤਾ ਦਾ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p>
	<p>CG-2</p> <p>ਕਲਾ ਦੁਆਰਾ ਵਿਕਲਪਿਕ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦੀ ਪੜਚੋਲ ਕਰਨ ਲਈ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਕਲਪਨਾ ਅਤੇ ਰਚਨਾਤਮਿਕਤਾ ਨੂੰ ਲਾਗੂ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p>	<p>C-2.1 ਉਹਨਾਂ ਗੀਤਾਂ ਅਤੇ ਸੰਗੀਤਕ ਰਚਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਬਣਾਉਂਦਾ ਅਤੇ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ ਜੋ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ (ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਲਿੰਗ ਭੂਮਿਕਾਵਾਂ) ਵਿੱਚ ਵੇਖੀਆਂ ਗਈਆਂ, ਰੂੜੀਆਂ ਨੂੰ ਚੁਣੌਤੀ ਦਿੰਦੇ ਹਨ।</p> <p>ਸੰਗੀਤ ਦੇ ਤੱਤਾਂ (ਗੀਤ, ਰਾਗਾਂ, ਤਾਲਾਂ, ਅਵਾਜ਼, ਟੈਂਪੋ ਅਤੇ ਪੈਟਰਨ) ਨੂੰ ਨਿੱਜੀ ਅਨੁਭਵਾਂ, ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਅਤੇ ਕਲਪਨਾ ਨਾਲ ਜੋੜਦਾ ਹੈ।</p> <p>C-2.2</p>
	<p>CG-3</p> <p>ਕਲਾਤਮਿਕ ਤੱਤਾਂ, ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ ਅਤੇ ਤਕਨੀਕਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਦਾ ਅਤੇ ਲਾਗੂ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p>	<p>C-3.1 ਸੰਗੀਤ ਦੇ ਸਾਧਨਾਂ ਲਈ ਸਟੇਜ ਸ਼ਿਸ਼ਟਤਾ ਅਤੇ ਦੇਖਭਾਲ ਦਾ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸੰਗੀਤ ਵਿੱਚ ਸਰੋਤਾਂ ਅਤੇ ਤਕਨੀਕਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਦੇ ਹੋਏ, ਸੂਚਿਤ ਵਿਕਲਪ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ।</p> <p>C-3.2 ਯੋਜਨਾਬੰਦੀ ਦੇ ਪੜਾਅ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਅੰਤਮ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਤੱਕ ਵਿਚਾਰਾਂ ਅਤੇ ਸੰਗੀਤਕ ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ ਦੇ ਤਰੀਕਿਆਂ ਨੂੰ ਸੁਧਾਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਪੂਰੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਦੀ ਸਮੀਖਿਆ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p>
	<p>CG-4</p> <p>ਖੇਤਰੀ ਕਲਾਵਾਂ ਅਤੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰਿਕ ਅਭਿਆਸਾਂ ਵਿੱਚ ਸੁਹਜਾਤਮਿਕ ਸੰਵੇਦਨਾਵਾਂ ਦੀ ਇੱਕ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਨਾਲ ਆਪਣੇ-ਆਪ ਨੂੰ ਜੋੜਦਾ ਹੈ।</p>	<p>C-4.1 ਸੰਗੀਤ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਸਥਾਨਿਕ ਅਤੇ ਖੇਤਰੀ ਰੂਪਾਂ ਨਾਲ ਜਾਣ-ਪਛਾਣ ਦਾ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p> <p>C-4.2 ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਖੇਤਰ ਅਤੇ ਪੂਰੇ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਕੁਝ ਸਥਾਨਿਕ ਸੰਗੀਤਕਾਰਾਂ ਅਤੇ ਕਲਾਕਾਰਾਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਅਤੇ ਕੰਮ ਦਾ ਵਰਣਨ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p>
ਨਾਚ ਅਤੇ ਹਰਕਤ	<p>CG-1</p> <p>ਵੱਖ-ਵੱਖ ਕਲਾ ਰੂਪਾਂ ਦੁਆਰਾ ਆਪਣੇ-ਆਪ ਨੂੰ ਖੋਜਣ ਅਤੇ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਨ ਲਈ ਖੁੱਲ੍ਹੇਪਨ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p>	<p>C-1.1 ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਨਾਚ ਅਤੇ ਹਰਕਤ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਰਾਹੀਂ ਭਰੋਸੇ ਨਾਲ ਆਪਣੇ ਨਿੱਜੀ ਅਤੇ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਜੀਵਨ ਦੇ ਤਜਰਬਿਆਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p> <p>C-1.2 ਨਾਚ ਅਤੇ ਹਰਕਤ ਅਭਿਆਸਾਂ ਦੇ ਸਹਿਯੋਗ ਅਤੇ ਵਿਕਾਸ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਵਿੱਚ ਲਚਕਤਾ ਦਾ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p>
	<p>CG-2</p> <p>ਕਲਾ ਦੁਆਰਾ ਵਿਕਲਪਿਕ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦੀ ਪੜਚੋਲ ਕਰਨ ਲਈ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਕਲਪਨਾ ਅਤੇ ਰਚਨਾਤਮਿਕਤਾ ਨੂੰ ਲਾਗੂ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p>	<p>C-2.1 ਨਾਚ ਅਤੇ ਹਰਕਤ ਕ੍ਰਮ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਕਰਦਾ ਹੈ ਜੋ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਦੇ ਰੂੜੀਵਾਦ ਵਿਚਾਰਾਂ ਨੂੰ ਚੁਣੌਤੀ ਦਿੰਦੇ ਹਨ (ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਲਿੰਗ ਭੂਮਿਕਾਵਾਂ)।</p> <p>C-2.2 ਨਾਚ ਅਤੇ ਹਰਕਤਾਂ (ਮੁਦਰਾਵਾਂ, ਹਾਵ-ਭਾਵ ਅਤੇ ਆਸਣ) ਦੇ ਤੱਤਾਂ ਨੂੰ ਨਿੱਜੀ ਅਨੁਭਵਾਂ, ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਅਤੇ ਕਲਪਨਾਵਾਂ ਨਾਲ ਜੋੜਦਾ ਹੈ।</p>
	<p>CG-3</p>	<p>C-3.1 ਸਟੇਜ ਸਾਜ਼ੋ-ਸਾਮਾਨ, ਰੱਸੇ ਅਤੇ ਪੁਸ਼ਾਕਾਂ ਲਈ ਸਟੇਜ ਸ਼ਿਸ਼ਟਾਚਾਰ ਅਤੇ ਦੇਖਭਾਲ ਦਾ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਨਾਚ ਅਤੇ ਹਰਕਤ ਤਕਨੀਕਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਦੇ ਹੋਏ, ਸੂਚਿਤ ਵਿਕਲਪ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ।</p>

<p>ਕਲਾਤਮਿਕ ਤੱਤਾਂ, ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਅਤੇ ਤਕਨੀਕਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਦਾ ਅਤੇ ਲਾਗੂ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p>	<p>C-3.2 ਯੋਜਨਾ ਦੇ ਪੜਾਅ ਤੋਂ ਅੰਤਮ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਤੱਕ ਨਾਚ ਅਤੇ ਹਰਕਤਾਂ ਵਿੱਚ ਵਰਤੇ ਗਏ ਵਿਚਾਰਾਂ ਅਤੇ ਪ੍ਰਗਟਾਵੇ ਦੇ ਤਰੀਕਿਆਂ ਨੂੰ ਮੁੜ ਤਿਆਰ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਪੂਰੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਦੀ ਸਮੀਖਿਆ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p>
<p>CG-4</p> <p>ਖੇਤਰੀ ਕਲਾਵਾਂ ਅਤੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰਿਕ ਅਭਿਆਸਾਂ ਵਿੱਚ ਸੁਹਜਾਤਮਿਕ ਸੰਵੇਦਨਾਵਾਂ ਦੀ ਇੱਕ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਨਾਲ ਆਪਣੇ-ਆਪ ਨੂੰ ਜਾਣਦਾ ਹੈ।</p>	<p>C-4.1 ਨਾਚ ਅਤੇ ਹਰਕਤਾਂ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਸਥਾਨਿਕ ਅਤੇ ਖੇਤਰੀ ਰੂਪਾਂ ਨਾਲ ਜਾਣ-ਪਛਾਣ ਦਾ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p> <p>C-4.2 ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਖੇਤਰ ਅਤੇ ਪੂਰੇ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਕੁਝ ਸਥਾਨਿਕ ਨਚਾਰਾਂ ਅਤੇ ਹਰਕਤ ਕਲਾਕਾਰਾਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਅਤੇ ਕੰਮ ਦਾ ਵਰਣਨ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p>

6.5.2.2 ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਮਿਆਰ -2

<p>CG-1</p> <p>ਖੇਤਰ/ਰਾਜ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਕਲਾ ਰੂਪਾਂ ਬਾਰੇ ਗਿਆਨ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਕਲਾਤਮਿਕ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ ਅਤੇ ਹੁਨਰਾਂ ਨੂੰ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਉਹ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ।</p>	<p>C-1.1 ਉਹਨਾਂ ਕਲਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਮੁਢਲੇ ਹੁਨਰਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਦਾ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰਨਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਆਪਣੀਆਂ ਭਿੰਨਤਾਵਾਂ ਬਣਾਉਂਦੀਆਂ ਹਨ (ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ ਮੰਡਨਾ/ਅਲਪਨਾ/ਕੋਲਮ/ਆਈਪਨ, ਕਠਪੁਤਲੀ ਦੇ ਸਥਾਨਿਕ ਰੂਪਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਪੰਚਤੰਤਰ ਦੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਦਾ ਵਰਣਨ ਕਰਨਾ, ਆਪਣੇ ਖੇਤਰ ਦੇ ਲੋਕ ਗੀਤ/ਨਾਚ ਦਾ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਕਰਨਾ)।</p> <p>C-1.2 ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਖੇਤਰ/ਰਾਜ ਵਿੱਚ ਸਥਾਨਿਕ ਕਲਾ ਦੇ ਰੂਪਾਂ ਵਿੱਚ ਵਰਤੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਸਮੱਗਰੀਆਂ, ਔਜ਼ਾਰਾਂ ਅਤੇ ਤਕਨੀਕਾਂ ਦਾ ਵਰਣਨ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਆਪਣੀ ਕਲਾ ਦਾ ਕੰਮ ਬਣਾਉਂਦੇ ਸਮੇਂ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਸਾਵਧਾਨੀ ਨਾਲ ਵਰਤੋਂ ਕਰਦਾ ਹੈ (ਉਦਾਹਰਨ ਵਜੋਂ, ਕਲਾਕਾਰੀ ਵਿੱਚ ਵਰਤੇ ਜਾਂਦੇ ਕੁਦਰਤੀ ਰੰਗਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਦਾ ਵਰਣਨ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਪ੍ਰਯੋਗਾਂ ਨਾਲ ਆਪਣੇ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਦੀਆਂ ਕੁਦਰਤੀ ਸਮੱਗਰੀਆਂ, ਜਿਵੇਂਕਿ ਪੌਦਿਆਂ, ਸਬਜ਼ੀਆਂ, ਚਾਰਕੋਲ, ਮਿੱਟੀ, ਇੱਟਾਂ) ਤੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਰੰਗਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰ ਕੇ ਕਲਾਕਾਰੀ ਬਣਾਉਣਾ)।</p> <p>C-1.3 ਕਈ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ ਨੂੰ ਪਛਾਣਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਖੇਤਰ/ਰਾਜ ਦੀਆਂ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਕਲਾਵਾਂ ਅਤੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰਿਕ ਅਭਿਆਸਾਂ ਦਾ ਜਵਾਬ ਦਿੰਦੇ ਹੋਏ, ਆਪਣੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਅਤੇ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਸਾਂਝਾ ਕਰਦਾ ਹੈ (ਉਦਾਹਰਨ ਵਜੋਂ, ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਰਾਜ/ਖੇਤਰ ਲਈ ਖਾਸ ਰਵਾਇਤੀ ਲੋਕ-ਨਾਚ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਨੂੰ ਲਾਈਵ ਜਾਂ ਆਨਲਾਈਨ ਸ਼ੇਅਰ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਜਵਾਬ ਅਤੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਹਰਕਤਾਂ ਅਤੇ ਤਾਲਾਂ ਦੁਆਰਾ ਦਰਸਾਏ ਅਰਥਾਂ ਅਤੇ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰਦੇ ਹਨ)।</p>
--	---

6.5.3 ਸੈਕੰਡਰੀ ਪੜਾਅ

6.5.3.1 ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਮਿਆਰ -1

ਵਿਜ਼ੁਅਲ ਆਰਟਸ	<p>CG-1</p> <p>ਕਲਾ ਵਿੱਚ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਰੁਚੀ ਅਤੇ ਯੋਗਤਾ ਦੀ ਸਮਝ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p>	<p>C-1.1 ਵਿਜ਼ੁਅਲ ਆਰਟ ਫਾਰਮਾਂ ਵਿੱਚ ਆਪਣੀ ਦਿਲਚਸਪੀ ਦਾ ਮੁਲਾਂਕਣ ਇਸ ਦੇ ਅਭਿਆਸ ਅਤੇ ਵਰਤੋਂ (ਫਾਈਨ ਆਰਟਸ, ਸ਼ਿਲਪਕਾਰੀ, ਅਪਲਾਈਡ ਆਰਟ/ਡਿਜ਼ਾਈਨ, ਆਰਟ ਰਿਸਰਚ ਅਤੇ ਪ੍ਰਬੰਧਨ) ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਵਿੱਚ ਰੱਖ ਕੇ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p> <p>C-1.2 ਵਿਚਾਰ-ਵਟਾਂਦਰਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਵਿਜ਼ੁਅਲ ਆਰਟਸ ਵਿੱਚ ਆਪਣੀ ਦਿਲਚਸਪੀ ਨੂੰ ਅੱਗੇ ਵਧਾਉਣ ਲਈ ਹੋਰ ਜਾਣਕਾਰੀ ਅਤੇ ਸਰੋਤ ਲੱਭਣ ਲਈ ਕਦਮ ਚੁੱਕਦਾ ਹੈ।</p>
	<p>CG-2</p> <p>ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਪਹਿਲੂਆਂ ਵਿੱਚ ਰਚਨਾਤਮਿਕ ਅਭਿਆਸਾਂ ਅਤੇ ਕਲਾਤਮਿਕ ਪ੍ਰਗਟਾਵੇ ਦਾ ਵਿਸਤਾਰ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p>	<p>C-2.1 ਵਿਜ਼ੁਅਲ ਆਰਟਸ ਦੇ ਤੱਤਾਂ ਅਤੇ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਕਲਾ ਦੇ ਕੰਮ ਵਿੱਚ ਲਾਗੂ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਰੁਚੀ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p> <p>C-2.2 ਕਾਰਜਾਂ ਦੀ ਇੱਕ ਲੜੀ ਵਿੱਚ ਵਿਜ਼ੁਅਲ ਸਮੀਕਰਨ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਦਾ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p>
	<p>CG-3</p> <p>ਭਾਰਤੀ ਕਲਾ ਰੂਪਾਂ ਦੀ ਇੱਕ ਵਿਸ਼ਾਲ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਦੇ ਗਿਆਨ ਦੁਆਰਾ ਆਪਣੇ ਕਲਾ ਅਭਿਆਸ ਨੂੰ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p>	<p>C-3.1 ਨਿਯਮਿਤ ਅਭਿਆਸ ਦੁਆਰਾ ਵਿਜ਼ੁਅਲ ਆਰਟਸ ਵਿੱਚ ਖੋਜਾਂ ਦਾ ਵਿਸਤਾਰ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਤਕਨੀਕਾਂ ਨੂੰ ਸੁਧਾਰਦਾ ਹੈ।</p> <p>C-3.2 ਭਾਰਤੀ ਵਿਜ਼ੁਅਲ ਆਰਟਸ (ਰਵਾਇਤੀ, ਪ੍ਰਸਿੱਧ, ਸਮਕਾਲੀ) ਦੀਆਂ ਵਿਭਿੰਨ ਸ਼ੈਲੀਆਂ ਦੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਅਤੇ ਤੱਤਾਂ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਕਲਾ ਦੇ ਕੰਮ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p>
	<p>CG-4</p> <p>ਭਾਰਤੀ ਅਤੇ ਗਲੋਬਲ ਕਲਾ ਅਭਿਆਸਾਂ ਅਤੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰਾਂ ਵਿੱਚ ਸੁਹਜ ਸੰਵੇਦਨਾਵਾਂ ਦੀ ਸਾਂਝੀਵਾਲਤਾ, ਅੰਤਰ-ਸੰਬੰਧਿਤਾ ਅਤੇ ਵਿਭਿੰਨਤਾ ਦੀ ਪ੍ਰਸੰਸਾ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p>	<p>C-4.1 ਭਾਰਤ ਅਤੇ ਬਾਕੀ ਦੁਨੀਆ ਵਿੱਚ ਵਿਜ਼ੁਅਲ ਆਰਟਸ, ਸੱਭਿਆਚਾਰਾਂ ਅਤੇ ਸੁਹਜ ਸੰਵੇਦਨਾ ਦੇ ਵਿਭਿੰਨ ਰੂਪਾਂ ਵਿੱਚ ਸਮਾਨਤਾਵਾਂ ਅਤੇ ਅੰਤਰਾਂ ਦਾ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p> <p>C-4.2 ਰਚਨਾਤਮਿਕ ਸਮੀਕਰਨ, ਕਲਾਤਮਿਕਤਾ ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਸੰਦਰਭ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਕਲਾ ਦੇ ਕੰਮ ਦਾ ਮੁਲਾਂਕਣ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p>
ਬਿਏਟਰ	<p>CG-1</p> <p>ਕਲਾ ਵਿੱਚ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਰੁਚੀ ਅਤੇ ਯੋਗਤਾ ਦੀ ਸਮਝ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p>	<p>C-1.1 ਅਭਿਆਸ ਅਤੇ ਵਰਤੋਂ (ਅਭਿਨੈ, ਨਿਰਦੇਸ਼ਨ ਅਤੇ ਡਿਜ਼ਾਈਨ, ਕਹਾਣੀ/ਨਾਟਕ ਲਿਖਣਾ, ਬੈਕਸਟੇਜ, ਖੋਜ ਅਤੇ ਸਟੇਜ ਪ੍ਰਬੰਧਨ) ਦੇ ਦਾਇਰੇ 'ਤੇ ਵਿਚਾਰ ਕਰ ਕੇ ਨਾਟਕੀ ਕਲਾ ਵਿੱਚ ਆਪਣੀ ਦਿਲਚਸਪੀ ਦਾ ਮੁਲਾਂਕਣ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p> <p>C-1.2 ਵਿਚਾਰ-ਵਟਾਂਦਰੇ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਨਾਟਕੀ ਕਲਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਆਪਣੀ ਦਿਲਚਸਪੀ ਨੂੰ ਅੱਗੇ ਵਧਾਉਣ ਲਈ ਹੋਰ ਜਾਣਕਾਰੀ ਅਤੇ ਸਰੋਤ ਲੱਭਣ ਲਈ ਕਦਮ ਚੁੱਕਦਾ ਹੈ।</p>
	<p>CG-2</p> <p>ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਪਹਿਲੂਆਂ ਵਿੱਚ ਰਚਨਾਤਮਿਕ ਅਭਿਆਸਾਂ ਅਤੇ ਕਲਾਤਮਿਕ ਪ੍ਰਗਟਾਵੇ ਦਾ ਵਿਸਤਾਰ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p>	<p>C-2.1 ਨਾਟਕ ਦੇ ਤੱਤਾਂ ਅਤੇ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਅਭਿਆਸਾਂ ਵਿੱਚ ਲਾਗੂ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p> <p>C-2.2 ਕੰਮ ਦੀ ਇੱਕ ਲੜੀ ਵਿੱਚ ਡਰਾਮਾ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਅਤੇ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਦਾ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p>

	<p>CG-3</p> <p>ਭਾਰਤੀ ਕਲਾ ਰੂਪਾਂ ਦੀ ਵਿਸ਼ਾਲ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਦੇ ਗਿਆਨ ਦੁਆਰਾ ਆਪਣੇ ਕਲਾ ਅਭਿਆਸ ਨੂੰ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p>	<p>C-3.1 ਰੈਗੂਲਰ ਅਭਿਆਸ ਅਤੇ ਰਿਹਰਸਲਾਂ ਰਾਹੀਂ ਡਰਾਮੇ ਵਿੱਚ ਖੋਜਾਂ ਦਾ ਵਿਸਤਾਰ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਤਕਨੀਕਾਂ ਨੂੰ ਸੁਧਾਰਦਾ ਹੈ।</p> <p>C-3.2 ਭਾਰਤੀ ਨਾਟਕ ਕਲਾ ਦੀਆਂ ਵਿਭਿੰਨ ਸ਼ੈਲੀਆਂ (ਰਵਾਇਤੀ, ਪ੍ਰਸਿੱਧ, ਸਮਕਾਲੀ) ਦੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਅਤੇ ਤੱਤਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p>
	<p>CG-4</p> <p>ਭਾਰਤੀ ਅਤੇ ਗਲੋਬਲ ਕਲਾ ਅਭਿਆਸਾਂ ਅਤੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰਾਂ ਵਿੱਚ ਸੁਹਜ ਸੰਵੇਦਨਾਵਾਂ ਦੀ ਸਾਂਝੀਵਾਲਤਾ, ਅੰਤਰ-ਸੰਬੰਧਿਤਾ ਅਤੇ ਵਿਭਿੰਨਤਾ ਦੀ ਪ੍ਰਸੰਸਾ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p>	<p>C-4.1 ਭਾਰਤ ਅਤੇ ਬਾਕੀ ਸੰਸਾਰ ਵਿੱਚ ਥਿਏਟਰ ਦੇ ਵਿਭਿੰਨ ਰੂਪਾਂ, ਸੱਭਿਆਚਾਰਾਂ ਅਤੇ ਸੁਹਜ ਸੰਵੇਦਨਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਸਮਾਨਤਾਵਾਂ ਅਤੇ ਅੰਤਰਾਂ ਦਾ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p> <p>C-4.2 ਰਚਨਾਤਮਿਕ ਸਮੀਕਰਨ, ਕਲਾਤਮਿਕਤਾ ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਸੰਦਰਭ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਨਾਟਕ ਅਤੇ ਥਿਏਟਰ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨਾਂ ਦਾ ਮੁਲਾਂਕਣ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p>
<p>ਸੰਗੀਤ</p>	<p>CG-1</p> <p>ਕਲਾ ਵਿੱਚ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਰੁਚੀ ਅਤੇ ਯੋਗਤਾ ਦੀ ਸਮਝ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p>	<p>C-1.1 ਅਭਿਆਸ ਅਤੇ ਵਰਤੋਂ (ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ, ਰਚਨਾ, ਉਤਪਾਦਨ, ਧੁਨੀ ਕਲਾ ਅਤੇ ਡਿਜ਼ਾਈਨ, ਰਿਕਾਰਡਿੰਗ, ਸੰਗੀਤ ਖੋਜ ਅਤੇ ਪ੍ਰਬੰਧਨ) ਦੇ ਦਾਇਰੇ 'ਤੇ ਵਿਚਾਰ ਕਰ ਕੇ ਸੰਗੀਤ ਵਿੱਚ ਆਪਣੀ ਦਿਲਚਸਪੀ ਦਾ ਮੁਲਾਂਕਣ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p> <p>C-1.2 ਵਿਚਾਰ-ਵਟਾਂਦਰਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸੰਗੀਤ ਵਿੱਚ ਆਪਣੀ ਦਿਲਚਸਪੀ ਨੂੰ ਅੱਗੇ ਵਧਾਉਣ ਲਈ ਹੋਰ ਜਾਣਕਾਰੀ ਅਤੇ ਸਰੋਤ ਲੱਭਣ ਲਈ ਕਦਮ ਚੁੱਕਦਾ ਹੈ।</p>
	<p>CG-2</p> <p>ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਪਹਿਲੂਆਂ ਵਿੱਚ ਰਚਨਾਤਮਿਕ ਅਭਿਆਸਾਂ ਅਤੇ ਕਲਾਤਮਿਕ ਪ੍ਰਗਟਾਵੇ ਦਾ ਵਿਸਤਾਰ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p>	<p>C-2.1 ਸੰਗੀਤ ਦੇ ਤੱਤਾਂ ਅਤੇ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਸੰਗੀਤਕ ਕਾਰਜਾਂ ਵਿੱਚ ਲਾਗੂ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਰੁਟੀਨ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p> <p>C-2.2 ਸੰਗੀਤਕ ਪ੍ਰੋਜੈਕਟਾਂ ਦੀ ਇੱਕ ਲੜੀ ਵਿੱਚ ਸੰਗੀਤਕ ਸਮੀਕਰਨ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਦਾ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p>
	<p>CG-3</p> <p>ਭਾਰਤੀ ਕਲਾ ਰੂਪਾਂ ਦੀ ਵਿਸ਼ਾਲ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਦੇ ਗਿਆਨ ਦੁਆਰਾ ਆਪਣੇ ਕਲਾ ਅਭਿਆਸ ਨੂੰ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p>	<p>C-3.1 ਰੈਗੂਲਰ ਅਭਿਆਸ ਅਤੇ ਰਿਹਰਸਲਾਂ ਰਾਹੀਂ ਸੰਗੀਤ ਵਿੱਚ ਖੋਜਾਂ ਨੂੰ ਵਧਾਉਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਤਕਨੀਕਾਂ ਨੂੰ ਸੁਧਾਰਦਾ ਹੈ।</p> <p>C-3.2 ਭਾਰਤੀ ਸੰਗੀਤ ਦੀਆਂ ਵਿਭਿੰਨ ਸ਼ੈਲੀਆਂ (ਰਵਾਇਤੀ, ਪ੍ਰਸਿੱਧ, ਸਮਕਾਲੀ) ਦੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਅਤੇ ਤੱਤਾਂ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਆਪਣੇ ਸੰਗੀਤਕ ਕੰਮ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p>
	<p>CG-4</p> <p>ਭਾਰਤੀ ਅਤੇ ਗਲੋਬਲ ਕਲਾ ਅਭਿਆਸਾਂ ਅਤੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰਾਂ ਵਿੱਚ ਸੁਹਜ ਸੰਵੇਦਨਾਵਾਂ ਦੀ ਸਾਂਝੀਵਾਲਤਾ, ਅੰਤਰ-ਸੰਬੰਧਿਤਾ ਅਤੇ ਵਿਭਿੰਨਤਾ ਦੀ ਪ੍ਰਸੰਸਾ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p>	<p>C-4.1 ਭਾਰਤ ਅਤੇ ਬਾਕੀ ਸੰਸਾਰ ਵਿੱਚ ਸੰਗੀਤ ਦੇ ਵਿਭਿੰਨ ਰੂਪਾਂ, ਸੱਭਿਆਚਾਰਾਂ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਸੁਹਜ ਸੰਵੇਦਨਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਸਮਾਨਤਾਵਾਂ ਅਤੇ ਅੰਤਰਾਂ ਦਾ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p> <p>C-4.2 ਰਚਨਾਤਮਿਕ ਸਮੀਕਰਨ, ਕਲਾਤਮਿਕਤਾ ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਸੰਦਰਭ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਸੰਗੀਤਕ ਕੰਮ ਦਾ ਮੁਲਾਂਕਣ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p>

ਨਾਚ ਅਤੇ ਹਰਕਤਾਂ	<p>CG-1</p> <p>ਕਲਾ ਵਿੱਚ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਰੁਚੀ ਅਤੇ ਯੋਗਤਾ ਦੀ ਸਮਝ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p>	<p>C-1.1 ਅਭਿਆਸ ਅਤੇ ਵਰਤੋਂ (ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ, ਕੋਰੀਓਗ੍ਰਾਫੀ, ਉਤਪਾਦਨ, ਰਿਕਾਰਡਿੰਗ, ਨਾਚ ਅਤੇ ਹਰਕਤਾਂ ਖੋਜ ਅਤੇ ਪ੍ਰਬੰਧਨ) ਦੇ ਦਾਇਰੇ 'ਤੇ ਵਿਚਾਰ ਕਰ ਕੇ ਨਾਚ ਅਤੇ ਹਰਕਤਾਂ ਦੇ ਰੂਪਾਂ ਵਿੱਚ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਦਿਲਚਸਪੀ ਦਾ ਮੁਲਾਂਕਣ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p> <p>C-1.2 ਨਾਚ ਅਤੇ ਹਰਕਤਾਂ ਵਿੱਚ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਦਿਲਚਸਪੀ ਨੂੰ ਅੱਗੇ ਵਧਾਉਣ ਲਈ ਚਰਚਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਹੋਰ ਜਾਣਕਾਰੀ ਅਤੇ ਸਰੋਤ ਲੱਭਣ ਲਈ ਕਦਮ ਚੁੱਕਦਾ ਹੈ।</p>
	<p>CG-2</p> <p>ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਪਹਿਲੂਆਂ ਵਿੱਚ ਰਚਨਾਤਮਿਕ ਅਭਿਆਸਾਂ ਅਤੇ ਕਲਾਤਮਿਕ ਪ੍ਰਗਟਾਵੇ ਦਾ ਵਿਸਤਾਰ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p>	<p>C-2.1 ਨਾਚ ਅਤੇ ਹਰਕਤਾਂ ਦੇ ਤੱਤਾਂ ਅਤੇ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਦੇ ਕੰਮ ਵਿੱਚ ਲਾਗੂ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਰੁਟੀਨ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p> <p>C-2.2 ਹਰਕਤ ਵਾਲੇ ਪ੍ਰੋਜੈਕਟਾਂ ਦੀ ਇੱਕ ਲੜੀ ਵਿੱਚ ਨਾਚ ਅਤੇ ਹਰਕਤਾਂ ਦੇ ਕੰਮ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਗਟਾਵੇ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਦਾ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p>
	<p>CG-3</p> <p>ਭਾਰਤੀ ਕਲਾ ਰੂਪਾਂ ਦੀ ਵਿਸ਼ਾਲ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਦੇ ਗਿਆਨ ਦੁਆਰਾ ਆਪਣੇ ਕਲਾ ਅਭਿਆਸ ਨੂੰ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p>	<p>C-3.1 ਰੈਗੂਲਰ ਅਭਿਆਸ ਅਤੇ ਰਿਹਰਸਲਾਂ ਦੁਆਰਾ ਨਾਚ ਅਤੇ ਹਰਕਤਾਂ ਵਿੱਚ ਖੋਜਾਂ ਨੂੰ ਵਧਾਉਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਤਕਨੀਕਾਂ ਨੂੰ ਸੁਧਾਰਦਾ ਹੈ।</p> <p>C-3.2 ਭਾਰਤੀ ਨਾਚ ਅਤੇ ਹਰਕਤਾਂ ਦੀਆਂ ਵਿਭਿੰਨ ਸ਼ੈਲੀਆਂ (ਰਵਾਇਤੀ, ਪ੍ਰਸਿੱਧ, ਸਮਕਾਲੀ) ਦੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਅਤੇ ਤੱਤਾਂ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਆਪਣੀ ਕਲਾਕਾਰੀ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p>
	<p>CG-4</p> <p>ਭਾਰਤੀ ਅਤੇ ਗਲੋਬਲ ਕਲਾ ਅਭਿਆਸਾਂ ਅਤੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰਾਂ ਵਿੱਚ ਸੁਹਜ ਸੰਵੇਦਨਾਵਾਂ ਦੀ ਸਾਂਝੀਵਾਲਤਾ, ਅੰਤਰ-ਸੰਬੰਧਿਤਾ ਅਤੇ ਵਿਭਿੰਨਤਾ ਦੀ ਪ੍ਰਸੰਸਾ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p>	<p>C-4.1 ਭਾਰਤੀ ਨਾਚ ਅਤੇ ਹਰਕਤਾਂ ਦੇ ਵਿਭਿੰਨ ਰੂਪਾਂ, ਸੱਭਿਆਚਾਰਾਂ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਸੁਹਜ ਸੰਵੇਦਨਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਸਮਾਨਤਾਵਾਂ ਅਤੇ ਅੰਤਰਾਂ ਦਾ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p> <p>C-4.2 ਰਚਨਾਤਮਿਕ ਸਮੀਕਰਨ, ਕਲਾਤਮਿਕਤਾ ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਸੰਦਰਭ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਨਾਚ/ਹਰਕਤਾਂ ਦੇ ਕੰਮ ਦਾ ਮੁਲਾਂਕਣ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p>

6.5.3.2 ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਮਿਆਰ -2

<p>CG-1</p> <p>ਵਿਜ਼ੁਅਲ ਜਾਂ ਪਰਫਾਰਮਿੰਗ ਆਰਟਸ ਦੇ ਕਿਸੇ ਇੱਕ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਸਮਰੱਥਾ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਵਿਭਿੰਨ ਕਲਾ ਅਭਿਆਸਾਂ ਅਤੇ ਪਰੰਪਰਾਵਾਂ ਲਈ ਇੱਕ ਪ੍ਰਸੰਸਾ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p>	<p>C-1.1 ਸਕੂਲ ਪੱਧਰ ਅਤੇ ਅੰਤਰ-ਸਕੂਲ ਸਮਾਗਮਾਂ 'ਤੇ ਕਲਾ-ਨਿਰਮਾਣ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ, ਰਿਹਰਸਲਾਂ ਅਤੇ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ/ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨਾਂ ਵਿੱਚ ਕਠੋਰਤਾ ਅਤੇ ਨਿਯਮਿਤਤਾ ਦਾ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਕਰਦਾ ਹੈ (ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ ਨਿਯਮਿਤ ਤੌਰ 'ਤੇ ਡਰਾਮਾ ਜਾਂ ਸੰਗੀਤ ਦਾ ਅਭਿਆਸ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਕਿਸੇ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਲਈ ਖਾਸ ਟੁਕੜਿਆਂ ਦੀ ਰਿਹਰਸਲ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਕੁਝ ਘੰਟੇ ਨਿਰਧਾਰਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇੱਕ ਹਫ਼ਤਾ ਵੇਕਲ/ਇੰਸਟਰੂਮੈਂਟਲ ਤਕਨੀਕਾਂ ਦਾ ਅਭਿਆਸ ਕਰੇ ਅਤੇ ਸਾਥੀਆਂ ਨਾਲ ਸਮੂਹ ਗਾਣੇ ਦੀ ਰਿਹਰਸਲ ਕਰੇ)।</p> <p>C-1.2 ਵਿਜ਼ੁਅਲ ਜਾਂ ਪਰਫਾਰਮਿੰਗ ਆਰਟਸ ਵਿੱਚ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਆਪਣੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਅਤੇ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਨ ਲਈ ਕਲਾਤਮਿਕ ਤਕਨੀਕਾਂ, ਸਾਧਨਾਂ ਅਤੇ ਸਮੱਗਰੀ ਨੂੰ ਕਲਪਨਾਤਮਿਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਲਾਗੂ ਕਰਦਾ ਹੈ (ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ ਧਾਗੇ, ਸੂਈਆਂ ਅਤੇ ਸਿਲਾਈ ਦੇ ਨਮੂਨੇ ਦੀ ਕਢਾਈ ਦੇ ਨਾਲ ਪ੍ਰਯੋਗ; ਸੰਗੀਤਕ ਯੰਤਰ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਲੱਭੀ ਸਮੱਗਰੀ ਨਾਲ ਪ੍ਰਯੋਗ)।</p> <p>C-1.3 ਕਲਾਤਮਿਕ ਗੁਣਾਂ ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਸੰਦਰਭ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਕਲਾਤਮਿਕ ਪ੍ਰਗਟਾਵੇ ਦੇ ਵਿਭਿੰਨ ਰੂਪਾਂ ਦੀ ਸ਼ਲਾਘਾ ਕਰਦਾ ਹੈ (ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਅਭਿਆਸ ਕੀਤੇ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਕਲਾਸੀਕਲ ਨਾਚ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਰੂਪਾਂ ਦੀ ਸ਼ਲਾਘਾ ਕਰਦਾ ਹੈ)।</p>
---	---

ਭਾਗ 6.6

ਸਮੱਗਰੀ

ਸਮੱਗਰੀ ਦੀ ਚੋਣ ਕਰਨ ਦੀ ਪਹੁੰਚ, ਸਿਧਾਂਤ ਅਤੇ ਵਿਧੀਆਂ ਵਿੱਚ ਸਾਰੇ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਵਿੱਚ ਸਮਾਨਤਾਵਾਂ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਚਰਚਾ ਇਸ ਦਸਤਾਵੇਜ਼ ਦੇ ਭਾਗ-ਅ, ਅਧਿਆਇ-3, § 3.2 ਵਿੱਚ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਇਹ ਭਾਗ ਸਿਰਫ਼ ਉਸ ਗੱਲ 'ਤੇ ਕੇਂਦਰਿਤ ਹੈ ਜੋ ਸਕੂਲਾਂ ਵਿੱਚ ਕਲਾ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਲਈ ਸਭ ਤੋਂ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ, ਉਪਰੋਕਤ ਭਾਗ ਦੇ ਨਾਲ ਇਸ ਭਾਗ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਨਾ ਲਾਭਦਾਇਕ ਹੋਵੇਗਾ।

6.6.1 ਸਮੱਗਰੀ ਦੀ ਚੋਣ ਲਈ ਸਿਧਾਂਤ

ਕਲਾ ਸਿੱਖਿਆ ਲਈ ਸਮੱਗਰੀ ਦੀ ਇਹ ਚੋਣ ਹੇਠ ਦਿੱਤੇ ਸਿਧਾਂਤਾਂ 'ਤੇ ਵਿਚਾਰ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ:

- ੳ. **ਉਮਰ ਦੇ ਅਨੁਕੂਲ ਸਮੱਗਰੀ ਨੂੰ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਓ:** ਕਲਾ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਲਈ ਥੀਮ ਜਾਂ ਟੂਲ ਅਤੇ ਤਕਨੀਕਾਂ ਦੀ ਚੋਣ ਕਰਦੇ ਸਮੇਂ, ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੇ ਉਮਰ ਸਮੂਹ, ਵਿਕਾਸ ਦੇ ਪੜਾਅ ਅਤੇ ਵਿਭਿੰਨ ਸਿੱਖਿਆ ਯੋਗਤਾਵਾਂ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਵਿੱਚ ਰੱਖਿਆ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।
- ਅ. **ਸੰਦਰਭ, ਸਰੋਤਾਂ ਅਤੇ ਕਲਾਤਮਿਕ ਸ਼ੈਲੀਆਂ ਦੀ ਵਿਭਿੰਨਤਾ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰੋ:** ਛੋਟੀ ਉਮਰ ਦੇ ਸਮੂਹਾਂ ਲਈ ਜਾਣੇ-ਪਛਾਣੇ ਅਤੇ ਸਥਾਨਿਕ ਨਾਲ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਕੇ, ਖੇਤਰੀ, ਭਾਸ਼ਾਈ, ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਅਤੇ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸੰਦਰਭਾਂ ਵਿੱਚ ਵਿਭਿੰਨਤਾ ਦੀ ਜਾਂਚ ਕਰਨ ਲਈ ਸਮੱਗਰੀ ਹੌਲੀ-ਹੌਲੀ ਫੈਲ ਸਕਦੀ ਹੈ, ਜਿਵੇਂਕਿ ਸਮੱਗਰੀ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਪੜਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਅੱਗੇ ਵਧਦੀ ਹੈ, ਉਸ ਵਿੱਚ ਸ਼ੈਲੀਆਂ ਦੀ ਵਿਸ਼ਾਲਤਾ ਨੂੰ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਕਲਾਸੀਕਲ, ਲੋਕ, ਕਬਾਇਲੀ, ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਅਤੇ ਕਲਾ ਦੇ ਸਮਕਾਲੀ ਰੂਪ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ। ਸਮੱਗਰੀ ਅਤੇ ਸਰੋਤ ਜੋਕਿ ਸਥਾਨਿਕ ਜਾਂ ਕੁਦਰਤੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਉਪਲਬਧ ਹਨ, ਨੂੰ ਤਰਜੀਹ ਦਿੱਤੀ ਜਾਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ।
- ਬ. **ਹਰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕੰਮ ਦੀ ਮਰਿਆਦਾ ਨੂੰ ਬਰਕਰਾਰ ਰੱਖੋ:** ਕਲਾ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ ਵਿੱਚ ਸਮੱਗਰੀ ਨੂੰ ਪ੍ਰਤੀਬਿੰਬਤ ਨਹੀਂ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਨੂੰ ਹਰ ਕਿਸਮ ਦੇ ਸਰੀਰਿਕ, ਬੌਧਿਕ ਅਤੇ ਭਾਵਨਾਤਮਿਕ ਕੰਮ ਨੂੰ ਬਰਾਬਰ ਮਹੱਤਵ ਅਤੇ ਮੁੱਲ ਦੇਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਸਮੱਗਰੀ ਨੂੰ ਹੁਨਰਾਂ ਦੇ ਇੱਕ ਵਿਸ਼ਾਲ ਦਾਇਰੇ (ਸਧਾਰਨ ਤੋਂ ਗੁੰਝਲਦਾਰ ਤੱਕ) ਅਤੇ ਭੂਮਿਕਾਵਾਂ ਵਿੱਚ (ਨਾਬਾਲਗ ਤੋਂ ਵੱਡੇ ਤੱਕ) ਪੇਸ਼ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ ਪਰਫਾਰਮਿੰਗ ਆਰਟਸ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਸਟੇਜ ਡਿਜ਼ਾਈਨਰ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਨੂੰ ਅਦਾਕਾਰਾਂ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਦੁਆਰਾ ਕਮਜ਼ੋਰ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ।
- ਸ. **ਕਲਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਪਰੰਪਰਾਗਤ ਅਤੇ ਸਮਕਾਲੀ ਅਭਿਆਸਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰੋ:** ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਆਪਣੇ ਸਥਾਨਿਕ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਅਤੇ ਪਰੰਪਰਾਵਾਂ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਮੀਡੀਆ ਅਤੇ ਇੰਟਰਨੈੱਟ ਵਿੱਚ ਮਨੋਰੰਜਨ ਚੈਨਲਾਂ ਰਾਹੀਂ ਕਲਾ ਦੇ ਕਈ ਰੂਪਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਲਈ, ਕਲਾ ਸਿੱਖਿਆ ਵਿਚਲੀ ਸਮੱਗਰੀ ਨੂੰ ਇਸ ਗੱਲ 'ਤੇ ਵਿਚਾਰ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਕਿਸ ਚੀਜ਼ ਦੇ ਸੰਪਰਕ ਵਿੱਚ ਹਨ ਅਤੇ ਜਾਣਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰਿਕ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਉੱਭਰ ਰਹੇ ਰੁਝਾਨਾਂ ਅਤੇ ਅਭਿਆਸਾਂ 'ਤੇ ਚਰਚਾ ਕਰਨ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ 'ਤੇ ਵਿਚਾਰ ਕਰਨ ਦੇ ਮੌਕੇ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦੇ ਹਨ।
- ਹ. **ਪ੍ਰਸ਼ਨਾਂ ਅਤੇ ਆਲੋਚਨਾਤਮਿਕ ਪ੍ਰਤੀਬਿੰਬ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰੋ:** ਹਾਲਾਂਕਿ ਕਲਾ ਵਿਸ਼ਾ-ਵਸਤੂ ਸੁਭਾਅ ਵਿੱਚ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ, ਕਲਾਤਮਿਕ ਪ੍ਰਗਟਾਵੇ ਅਤੇ ਵਿਚਾਰ-ਵਟਾਂਦਰੇ ਨੂੰ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਚੋਣਾਂ ਦਾ ਤਰਕ ਕਰਨ, ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ ਦੀ ਤੁਲਨਾ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਕਰਨ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਸੁਹਜਾਤਮਿਕ ਤਰਜੀਹਾਂ ਨਾਲ ਜੋੜਨ ਲਈ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।
- ਕ. **ਉੱਚਤ ਮੁੱਲ:** ਚੁਣੀ ਗਈ ਸਮੱਗਰੀ ਲਾਜ਼ਮੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੀ ਕਦਰਦਾਨੀ ਸੱਭਿਆਚਾਰਿਕ ਵਿਭਿੰਨਤਾ ਅਤੇ ਸ਼ਮੂਲੀਅਤ, ਜਮਹੂਰੀ ਕਦਰਾਂ-ਕੀਮਤਾਂ ਲਈ ਚਿੰਤਾ, ਵੱਖ-ਵੱਖ ਕਲਾਤਮਿਕ ਪ੍ਰਗਟਾਵੇ ਲਈ ਸਤਿਕਾਰ ਅਤੇ ਹਮਦਰਦੀ ਅਤੇ ਰਚਨਾਤਮਿਕ ਢੰਗਾਂ, ਸ਼ਾਂਤਮਈ ਸੰਵਾਦ ਅਤੇ ਸਹਿਯੋਗ ਦੁਆਰਾ ਨਿਆਂ ਲਈ ਕੰਮ ਕਰਨ ਲਈ ਦਿਲਚਸਪੀ। ਕਲਾ ਅਤੇ ਸੁਹਜ ਸ਼ਾਸਤਰ ਦੇ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਦੇ ਸੰਵਾਦਾਂ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਕਈ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣਾਂ ਨੂੰ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨਾ ਅਤੇ ਵਿਭਿੰਨ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣਾਂ ਦਾ ਆਦਰ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

6.6.2 ਸਮੱਗਰੀ ਦਾ ਸੰਗਠਨ

6.6.2.1 ਕਲਾ ਦੇ ਤੱਤ ਅਤੇ ਸਿਧਾਂਤ

ਕਲਾਵਾਂ ਨੂੰ ਸਿਖਾਉਣ ਅਤੇ ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਕਈ ਤਰੀਕੇ ਅਤੇ ਪਰੰਪਰਾਵਾਂ ਹਨ। ਅਧਿਕਤਮ ਪਹੁੰਚ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਉਸ ਕਲਾ ਰੂਪ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਬੁਨਿਆਦੀ ਤੱਤਾਂ ਅਤੇ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਤੋਂ ਜਾਣੂ ਕਰਵਾਉਂਦੇ ਹਨ ਜੋ ਸਿਖਾਇਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। **ਤੱਤ ਅਤੇ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਦਾ ਢਾਂਚਾ ਕਲਾਕਾਰੀ ਨੂੰ ਬਣਾਉਣ ਅਤੇ ਮੁਲਾਂਕਣ ਕਰਨ ਲਈ ਵਿਆਪਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸਵਿਕਾਰ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।** ਵੱਖ-ਵੱਖ ਕਲਾਵਾਂ ਦੇ ਤੱਤ, ਨਾਲ ਹੀ ਢੰਗ-ਤਰੀਕੇ ਅਤੇ ਸੁਹਜਾਤਮਿਕ ਸਿਧਾਂਤ ਵੀ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ, ਜਿਵੇਂਕਿ *ਨਾਟਯ ਸ਼ਾਸਤਰ*, *ਅਭਿਨਯ ਦਰਪਣਮ*, *ਸ਼ਿਲਪ ਸ਼ਾਸਤਰ* ਅਤੇ *ਚਿੱਤਰਸੂਤਰ* ਨੂੰ ਵੀ ਪ੍ਰਨਾਲੀਗਤ ਤੌਰ 'ਤੇ ਕੋਡਬੱਧ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਹਾਲਾਂਕਿ ਇਹਨਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਕੁਝ (ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ ਭਾਵ ਜਾਂ ਭਾਵਨਾ) ਵੱਖ-ਵੱਖ ਕਲਾ ਰੂਪਾਂ ਵਿੱਚ ਆਮ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ, ਕੁਝ ਤੱਤ ਵਿਜ਼ੂਅਲ ਆਰਟਸ ਲਈ ਖਾਸ ਹਨ ਅਤੇ ਕੁਝ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਕਲਾਵਾਂ ਲਈ।

ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਕਲਾਕਾਰੀ ਬਣਾਉਂਦੇ ਸਮੇਂ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਕਲਾ ਰੂਪਾਂ ਦੇ ਬੁਨਿਆਦੀ ਤੱਤਾਂ ਅਤੇ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਨੂੰ ਜਾਣਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਕਲਾ ਦੇ ਕੰਮਾਂ ਦਾ ਵਰਣਨ ਕਰਨ, ਚਰਚਾ ਕਰਨ ਅਤੇ ਮੁਲਾਂਕਣ ਕਰਨ ਲਈ ਇੱਕ **ਕਲਾ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨ** ਵਿੱਚ ਵੀ ਮਦਦ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਹੇਠਾਂ ਦਿੱਤੀ ਸਾਰਨੀ ਵਿਜ਼ੂਅਲ ਆਰਟਸ ਅਤੇ ਪਰਫਾਰਮਿੰਗ ਆਰਟਸ ਦੇ ਤੱਤਾਂ ਅਤੇ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਦਾ ਸੁਝਾਇਆ ਗਿਆ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਾਂਤ ਹੈ ਜੋ ਹਰ ਪੜਾਅ 'ਤੇ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। **ਇਹ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਵਿੱਚ ਹੋਣ ਵਾਲੇ ਵਿਕਾਸ ਦੇ ਪੜਾਵਾਂ ਦੁਆਰਾ ਸੂਚਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸ਼ੁਰੂਆਤੀ ਸਾਲਾਂ ਵਿੱਚ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੇ ਗਏ ਤੱਤ ਬਾਅਦ ਦੇ ਸਾਲਾਂ ਵਿੱਚ ਲਾਗੂ ਹੁੰਦੇ ਰਹਿਣਗੇ, ਹੌਲੀ-ਹੌਲੀ ਗੁੰਝਲਦਾਰਤਾ ਦੇ ਵਧਦੇ ਪੱਧਰ ਦੇ ਨਾਲ।**

ਸਾਰੇ ਪੜਾਅ ਵਿੱਚ ਤੱਤਾਂ ਅਤੇ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਦੀ ਤਰੱਕੀ		
ਦੇਖਣ ਦੀ ਕਲਾ (Visual Art)		
ਤਿਆਰੀ	ਮੱਧ	ਸੈਕੰਡਰੀ
ਸਪੇਸ, ਰੇਖਾ, ਅਕਾਰ, ਰੂਪ, ਰੰਗ, ਬਣਤਰ, ਪੈਟਰਨ, ਫੋਕਸ, ਜ਼ੋਰ (ਦਰਸ਼ਕਾਂ ਦਾ ਧਿਆਨ ਖਿੱਚਣ ਲਈ ਕਿਸੇ ਕਲਾਕਾਰੀ ਦੇ ਕਿਸੇ ਵੀ ਹਿੱਸੇ ਲਈ ਵਿਜ਼ੂਅਲ ਮਹੱਤਤਾ ਬਣਾਉਣਾ), ਭਾਵਨਾ, ਬਿਰਤਾਂਤ	ਰੋਸ਼ਨੀ, ਪਰਛਾਵਾਂ, ਵਿਪਰੀਤ, ਮੁੱਲ (ਰੰਗ ਧੁਨੀ), ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ (ਦਾ ਭਰਮ ਪੈਦਾ ਕਰਨਾ ਤਿੰਨ-ਅਯਾਮੀ ਸਪੇਸ ਵਿੱਚ ਦੋ-ਅਯਾਮੀ ਕਲਾਕਾਰੀ), ਅਨੁਪਾਤ ਅਤੇ ਸਮਾਨਅਨੁਪਾਤ, ਸਮਾਨਤਾ, ਫਾਰਮਿੰਗ ਫੰਕਸ਼ਨ, ਚਿੰਨ੍ਹ, ਪ੍ਰਤੀਕ, ਅਲੰਕਾਰ	ਰਚਨਾਤਮਿਕ ਢਾਂਚਾ (ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ ਸਮਰੂਪੀ /ਅਸਮ ਰਚਨਾ), ਅਸਲ ਸੰਤੁਲਨ, ਅਸਲ ਸੁਹਜ ਸ਼ਾਸਤਰ
ਸੰਗੀਤ, ਨਾਚ ਅਤੇ ਹਰਕਤਾਂ		
ਨਾਦਾ (ਧੁਨੀ ਅਤੇ ਅਵਾਜ਼) ਸ਼ਰੂਤੀ/ਸੁਰ (ਪਿਚ) ਸਵਰਾ/ਸਵਰ (ਨੋਟ) ਲਾਜਾ/ਲੈਅ (ਟੈਂਪੋ) ਤਾਲਾ/ਤਾਲ (ਤਾਲ) ਗਾਯਾਨ (ਵੋਕਲ) ਵਾਦਨ (ਸਾਜ਼) ਨ੍ਰਿਤ (ਨਾਚ ਅਤੇ ਹਰਕਤਾਂ) ਅਲੰਕਾਰਾ (ਵਿਸਤਾਰ, ਸੁਰੀਲੀ, ਭਿੰਨਤਾਵਾਂ), ਸਜਾਵਟ)	ਲਾਜਾ/ਲੀ (ਟੈਂਪੋ) ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ ਵਿਲੰਬਿਤ/ਵਿਲਾਂਬਾ-ਕਲਾ (ਸਲੋ ਟੈਂਪੋ) ਅਤੇ ਧਰੁਤੀ/ਮਧਿਆਮਾ-ਕਲਾ (ਮੱਧਮ-ਤੇਜ਼ ਟੈਂਪੋ) ਜਾਂ ਗਤੀ ਦੇ ਨਾਚ ਵਿੱਚ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਤਾਲਾ/ਤਾਲ ਸਪਤਕ (ਸੰਦਰ, ਮੱਧ, ਤਾਰ) (ਪੈਮਾਨਾ) ਮਾਤਰਾ ਬੋਲ, ਥੋਕਾ, ਸਮ, ਖਲੀ, ਲਘੂ, ਧਰੁਤਮ, ਅਨੁਧੁਤਮ, ਆਵਰਤਮ ਆਰੋਹ, ਅਵਰੋਹ (ਸੰਗੀਤ ਨੋਟਸ ਦਾ ਚੜ੍ਹਦਾ ਅਤੇ ਉਤਰਦਾ ਕ੍ਰਮ)	ਗਮਕ, ਮੀਂਡ, ਤਿਹਾਈ ਸੰਗੀਤਕ ਰਚਨਾਵਾਂ ਸਮਾਯੋਫ ਰਾਗ ਨਵਰਾਸਾ (ਨੌਣ ਸੁਹਜ ਅਨੁਭਵ) ਰਸਿਕਾ (ਦਰਸ਼ਕ/ਜਾਣਕਾਰੀ) ਕੋਰੀਓਗ੍ਰਾਫੀ ਨ੍ਰਿਤ (ਨਾਚ ਵਿੱਚ ਸ਼ੁੱਧ ਅਮੂਰਤ ਹਰਕਤਾਂ) ਨਾਟਿਆ (ਅਮੂਰਤ ਹਰਕਤਾਂ ਅਤੇ ਅਭਿਨਯਾ), ਇਕਸੁਰਤਾ
ਸਾਹਿਤ (ਗੀਤ ਜਾਂ ਸਾਹਿਤ) ਭਾਵ (ਭਾਵਨਾ) ਮੁਦਰਾ (ਹੱਥ ਦੇ ਹਾਵ-ਭਾਵ, ਚਿੰਨ੍ਹ) ਸਰੀਰ ਦੇ ਅੰਗ, ਆਸਣ, ਪਾਸੇ, ਸਥਿਤੀ, ਉਪਰਲਾ ਸਰੀਰ, ਸਰੀਰ ਦੇ ਹੇਠਲੇ ਪੱਧਰ (ਉੱਚ, ਮੱਧ, ਨੀਵਾਂ)	ਰਾਗ (ਖੇਤਰ ਦੇ ਸੰਗੀਤਕ ਰੂਪਾਂ ਵਿੱਚ ਮੂਲ ਕ੍ਰਮਗਾਯਾ) ਸਾਹਿਤ ਰਚਨਾ ਅਭਿਨਯ (ਕਿਰਿਆ, ਹਰਕਤਾਂ ਅਤੇ ਸਮੀਕਰਨ) ਤਤਕਰ/ਅਦਾਵ/ਚਾਲੀ (ਬੁਨਿਆਦ-ਮਾਨਸਿਕ ਹਰਕਤਾਂ ਦੇ ਪੜਾਅ ਕਲਾਸੀਕਲ ਨਾਚ)	ਗਮਕ, ਮੀਂਡ, ਤਿਹਾਈ ਸੰਗੀਤਕ ਰਚਨਾਵਾਂ ਸਮਾਯੋਫ ਰਾਗ ਨਵਰਾਸਾ (ਨੌਣ ਸੁਹਜ ਅਨੁਭਵ) ਰਸਿਕਾ (ਦਰਸ਼ਕ/ਜਾਣਕਾਰੀ) ਕੋਰੀਓਗ੍ਰਾਫੀ ਨ੍ਰਿਤ (ਨਾਚ ਵਿੱਚ ਸ਼ੁੱਧ ਅਮੂਰਤ ਹਰਕਤਾਂ ਵਿੱਚ) ਨਾਟਿਆ (ਅਮੂਰਤ ਹਰਕਤਾਂ ਅਤੇ ਅਭਿਨਯਾ), ਇਕਸੁਰਤਾ
ਬਿਏਟਰ		
ਦਰਸ਼ਕ, ਕਿਰਿਆ, ਭਾਵਨਾ, ਹਰਕਤਾਂ, ਪਲਾਟ, ਕਹਾਣੀ, ਮੁਦਰਾ, ਤਾਲ, ਭੂਮਿਕਾ, ਅੱਖਰ, ਸੈਟਿੰਗ, ਸਥਾਨ, ਸਥਿਤੀ, ਅਵਾਜ਼, ਸੰਗੀਤ, ਸਪੇਸ, ਅਵਾਜ਼	ਕਲਾਈਮੈਕਸ, ਟਕਰਾਅ, ਸੰਮੇਲਨ, ਨਾਟਕੀ ਪਲ, ਊਰਜਾ, ਮੂਡ, ਵਾਯੂਮੰਡਲ, ਰਿਸ਼ਤੇ-ਜਹਾਜ਼, ਸਮਾਂ, ਤਣਾਅ	ਵਿਪਰੀਤ, ਫੋਕਸ, ਜ਼ੋਰ, ਭਾਸ਼ਾ, ਪਾਠ, ਨਾਟਕੀ ਰੂਪਕ, ਤਮਾਸ਼ਾ, ਬਣਤਰ, ਪ੍ਰਤੀਕ, ਥੀਮ

6.6.2.2 ਸਮੱਗਰੀ, ਸੰਦ ਅਤੇ ਤਕਨੀਕ

ਸਮੱਗਰੀ, ਔਜ਼ਾਰ ਅਤੇ ਤਕਨੀਕ ਹਰ ਕਲਾ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾਉਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਇੱਥੋਂ ਤੱਕ ਕਿ ਪਰੰਪਰਾਵਾਂ, ਸ਼ੈਲੀਆਂ ਅਤੇ ਕਿਸਮਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਅਕਾਰ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। **ਕਲਾ ਸਿੱਖਿਆ ਦਾ ਫੋਕਸ ਕਿਸੇ ਵੀ ਇੱਕ ਕਲਾ ਰੂਪ ਜਾਂ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਵਿੱਚ ਉੱਤਮਤਾ ਨੂੰ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਸਮੱਗਰੀ, ਤਕਨੀਕਾਂ ਅਤੇ ਔਜ਼ਾਰਾਂ ਦੀ ਇੱਕ ਸੀਮਾ ਨੂੰ ਵਿਆਪਕ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨਾ ਹੈ।** ਇਸ ਲਈ, ਸਮੱਗਰੀ, ਔਜ਼ਾਰਾਂ ਅਤੇ ਤਕਨੀਕਾਂ ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਸਾਰੇ ਪੜਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਕੀਤੀ ਜਾਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਉੱਨਤ ਸਾਧਨਾਂ ਦੀ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਜਾਣਕਾਰੀ ਜਾਂ ਇਕੱਲੀ ਤਕਨੀਕ 'ਤੇ ਜ਼ਿਆਦਾ ਜ਼ੋਰ ਦੇਣ ਨਾਲ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਨੂੰ ਕਲਾਕਾਰ ਬਣਾਉਣ ਦੇ ਖੋਜੀ ਅਤੇ ਨਵੀਨਤਾਕਾਰੀ ਪਹਿਲੂਆਂ ਦਾ ਅਨੰਦ ਲੈਣ 'ਤੇ ਰੋਕ ਲੱਗ ਸਕਦੀ ਹੈ।

ੳ. ਸਮੱਗਰੀ

ਸਮੱਗਰੀ ਦੀ ਚੋਣ ਸਕੂਲ ਦੀ ਭੂਗੋਲਿਕ ਸਥਿਤੀ (ਮੌਸਮ ਦੀਆਂ ਸਥਿਤੀਆਂ, ਮੂਲ ਬਨਸਪਤੀ/ਜੰਤੂ), ਸਥਾਨਿਕ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਅਤੇ ਸਥਾਨਿਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਉਪਲਬਧ ਸਰੋਤਾਂ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਸਕੂਲ, ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਪਰੰਪਰਾਗਤ ਕਲਾ ਅਭਿਆਸਾਂ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਇਮਾਨਦਾਰੀ ਨਾਲ ਕੁਦਰਤ ਤੋਂ ਸਮੱਗਰੀ ਅਤੇ ਔਜ਼ਾਰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਸਿਫਾਰਸ਼ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਸਾਰੇ ਸਕੂਲਾਂ ਨੂੰ ਪਲਾਸਟਿਕ, ਸਟਾਇਰੋਫੋਮ ਅਤੇ ਥਰਮੋਕਲਾਸ ਸਮੱਗਰੀ ਦੀ ਖਰੀਦਦਾਰੀ ਤੋਂ ਬਚਣ ਲਈ, ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਕਿ ਜਦੋਂ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਕਲਾ ਵਿੱਚ ਰੀਸਾਈਕਲ ਕੀਤੀ ਸਮੱਗਰੀ ਦਾ ਉਪਯੋਗ ਕਰਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਸੁਰੱਖਿਆ ਅਤੇ ਸਫਾਈ ਨੂੰ ਸਾਰੀਆਂ ਸਥਿਤੀਆਂ ਵਿੱਚ ਤਰਜੀਹ ਦਿੱਤੀ ਜਾਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਕਲਾ ਵਿੱਚ ਰਚਨਾਤਮਿਕ ਵਰਤੋਂ ਲਈ ਪੇਪਰ ਰੀਸਾਈਕਲਿੰਗ ਦੇ ਟਿਕਾਊ ਵਿਕਲਪਾਂ ਵਜੋਂ ਕਾਗਜ਼ ਅਤੇ ਗੁੰਦ ਜਾਂ ਕਾਗਜ਼, ਆਟਾ ਅਤੇ ਪਾਣੀ ਦੇ ਮਿਸ਼ਰਨ (papier mache) ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰ ਕੇ ਕਲਾ ਬਣਾਉਣ ਵਰਗੀਆਂ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਕੁਦਰਤ ਤੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਸਮੱਗਰੀ ਦੀਆਂ ਉਦਾਹਰਨਾਂ

ਕੁਦਰਤੀ ਤੱਤ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਪਾਣੀ, ਹਵਾ ਅਤੇ ਰੋਸ਼ਨੀ, ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਭੌਤਿਕ ਪਰਿਵਰਤਨਾਂ ਅਤੇ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ ਵਿੱਚ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਮਿੱਟੀ, ਰੇਤ, ਚਿੱਕੜ, ਕੰਕਰ, ਚੱਟਾਨਾਂ, ਪੱਥਰ, ਖਣਿਜ ਅਤੇ ਧਾਤਾਂ, ਸੋਟੀਆਂ, ਸੁੱਕੀਆਂ ਚਿੱਠੀਆਂ, ਲੱਕੜ, ਇੱਟ, ਚਾਰਕੋਲ, ਬੀਜ, ਬੀਜ ਦੀਆਂ ਫਲੀਆਂ, ਪੱਤੇ, ਤਣੇ, ਫੁੱਲ, ਫਲ, ਸਬਜ਼ੀਆਂ, ਕੁਦਰਤੀ ਰਬੜ, ਕੁਦਰਤੀ ਗੁੰਦ, ਅਨਾਜ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਪਾਊਡਰ, ਸ਼ੈੱਲ, ਖੰਭ ਅਤੇ ਕੁਦਰਤੀ ਰੇਸ਼ੇ (ਕਪਾਹ, ਜੂਟ, ਹਥੇਲੀ, ਉੱਨ)।

ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਦੀ ਅਵਾਜ਼ 6.6i

ਕੁਦਰਤੀ ਸਮੱਗਰੀ ਤੋਂ ਕਲਾ

ਪੱਧਰ 5 ਵਿੱਚ ਮੇਰੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਜਾਣਦੇ ਅਤੇ ਦੱਸਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਆਪਣੀਆਂ ਸਚਿੱਤਰ ਕਹਾਣੀਆਂ ਵੀ ਲਿਖੀਆਂ ਅਤੇ ਬਣਾਈਆਂ ਹਨ। ਇਸ ਵਾਰ, ਮੈਂ ਇੱਕ ਕੰਮ ਸੌਂਪਣ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਕੀਤਾ ਜੋ ਕਹਾਣੀ ਦੇ ਚਿੱਤਰਾਂ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਹੈ ਜੋ ਕਾਗਜ਼ 'ਤੇ ਜਾਂ ਕਿਤਾਬ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗਾ। ਅਸਲ ਵਿੱਚ, ਇਹ ਅਸਥਾਈ ਹੋਵੇਗਾ। ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸਮੂਹਾਂ ਵਿੱਚ ਕੰਮ ਕਰਨਾ ਪੈਂਦਾ ਸੀ ਅਤੇ ਬਾਹਰੀ ਕਲਾਕਾਰੀ ਬਣਾਉਣੀ ਪੈਂਦੀ ਸੀ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਸਿਰਫ ਕੁਦਰਤੀ ਸਮੱਗਰੀ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਸੀ ਜਾਂ ਸਕੂਲ ਕੈਂਪਸ ਤੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਲੱਭੀਆਂ ਸਨ। ਬੇਸ਼ੱਕ, ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਸ਼ਰਤ ਵੀ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਫੁੱਲਾਂ ਨੂੰ ਤੋੜ ਕੇ ਪੌਦਿਆਂ ਨੂੰ ਨੁਕਸਾਨ ਨਹੀਂ ਪਹੁੰਚਾ ਸਕਦੇ ਅਤੇ ਜ਼ਮੀਨ 'ਤੇ ਡਿੱਗੀ ਸਮੱਗਰੀ ਤੋਂ ਸਮੱਗਰੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨੀ ਹੈ।

ਗਤੀਵਿਧੀ ਦੇ ਦੌਰਾਨ, ਹਰੇਕ ਸਮੂਹ ਨੇ ਇੱਕ ਕਹਾਣੀ ਚੁਣੀ ਅਤੇ ਇੱਕ ਦ੍ਰਿਸ਼ 'ਤੇ ਫੈਸਲਾ ਕੀਤਾ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਉਹ ਆਪਣੀ ਕਲਾਕਾਰੀ ਵਿੱਚ ਦਰਸਾਉਣਗੇ। ਇੱਕ ਵਾਰ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਉਹ ਪੱਥਰ, ਕੰਕਰ, ਟਹਿਣੀਆਂ, ਪੱਤੇ, ਫੁੱਲਾਂ ਦੀਆਂ ਪੱਤੀਆਂ

ਅਤੇ ਹੋਰ ਚੀਜ਼ਾਂ ਨੂੰ ਚੁੱਕਦੇ ਹੋਏ, ਜਲਦੀ ਕੰਮ ਕਰਨ ਲੱਗ ਪਏ। ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਵਿਚਾਰਾਂ 'ਤੇ ਡੂੰਘੀ ਚਰਚਾ ਕੀਤੀ ਕਿਉਂਕਿ ਹਰ ਸਮੱਗਰੀ ਨੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਕਲਪਨਾ ਨੂੰ ਮੌਕੇ 'ਤੇ ਸੁਧਾਰ ਕਰਨ, ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਵਿਸ਼ਟੀਕੋਣਾਂ ਵਿੱਚ ਪਰਿਵਰਤਨ ਕਰਨ ਅਤੇ ਇੱਥੋਂ ਤੱਕ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਆਪਣੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਤਿਆਰ ਕਰਨ ਲਈ ਪ੍ਰੇਰਿਤ ਕੀਤਾ। ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਵੱਖੋ-ਵੱਖਰੇ ਢੰਗ ਨਾਲ ਸੋਚਣਾ ਪੈਂਦਾ ਸੀ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਮਨ ਵਿੱਚ ਮੌਜੂਦ ਅਕਾਰਾਂ, ਰੂਪਾਂ, ਰੰਗਾਂ ਅਤੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਨ ਲਈ ਵਸਤੂਆਂ ਨੂੰ ਲੱਭਣ ਲਈ ਰਚਨਾਤਮਿਕ ਹੋਣਾ ਪੈਂਦਾ ਸੀ। ਇੱਕ ਸਮੂਹ ਨੇ ਆਪਣੀ ਕਲਾਕਾਰੀ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਪੀਣ ਵਾਲੇ ਪਾਣੀ ਦੇ ਗਲਾਸ (tumbler) ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਨ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਕੀਤਾ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਪਾਣੀ ਦਾ ਪਾਣੀ ਖੂਹ ਬਣ ਗਿਆ। ਇੱਕ ਪੀਰੀਅਡ ਵਿੱਚ ਆਪਣੇ ਕੰਮ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਨ ਦੀ ਸਮਾਂ ਸੀਮਾ ਨੇ ਵੀ, ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਯੋਜਨਾ ਬਾਰੇ ਚੇਤੰਨ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਜ਼ੋਰਦਾਰ ਅਤੇ ਕੁਸ਼ਲਤਾ ਨਾਲ ਕੰਮ ਕੀਤਾ। ਕੁਝ ਸਮੂਹਾਂ ਨੇ ਦੂਜਿਆਂ ਤੋਂ ਵਿਚਾਰ ਉਧਾਰ ਲਏ ਕਿਉਂਕਿ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਸਮੱਗਰੀਆਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਦੇਖਿਆ।

ਜਦੋਂ ਸਾਰੇ ਸਮੂਹਾਂ ਨੇ ਆਪਣੀ ਕਲਾਕਾਰੀ ਪੂਰੀ ਕੀਤੀ, ਤਾਂ ਹਰੇਕ ਸਮੂਹ ਨੇ ਕਲਾਕਾਰੀ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਆਪਣੀ ਕਹਾਣੀ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਬਾਕੀਆਂ ਨੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਦੱਸ ਕੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਕਲਾਕਾਰੀ ਦਾ ਜਵਾਬ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ, ਉਹਨਾਂ ਵੱਲੋਂ ਸਮੱਗਰੀ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਵਿੱਚ ਕੀ ਦਿਲਚਸਪ ਲੱਗਿਆ, ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਨੇ ਵੱਖੋ-ਵੱਖਰੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਅਤੇ ਕਹਾਣੀਆਂ ਨੂੰ ਕਿਵੇਂ ਪ੍ਰਗਟ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਹਰੇਕ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਤੋਂ ਕੀ ਸਿੱਖਿਆ? ਗਰੁੱਪਾਂ ਨੇ ਵੀ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਸਮੂਹਾਂ ਵਿੱਚ ਮਿਲੇ-ਜੁਲੇ ਤਜਰਬੇ ਪ੍ਰਗਟ ਕੀਤੇ।

ਸਟੋਰਾਂ ਵਿੱਚ ਉਪਲਬਧ ਸਮੱਗਰੀ ਦੀਆਂ ਉਦਾਹਰਨਾਂ

ਚਾਕ, ਕ੍ਰੇਅਨ, ਪੇਸਟਲ, ਪੇਂਟ (ਵਾਟਰ ਕਲਰ, ਪੇਸਟਰ ਕਲਰ, ਟੈਂਪੇਰਾ, ਐਕਰੀਲਿਕਸ), ਸਿਆਹੀ, ਰੰਗੋਲੀ ਪਾਊਡਰ, ਟੈਕਸਟਾਈਲ ਆਰਟਸ (ਕਪਾਹ, ਨਾਈਲੋਨ, ਉੱਨ, ਰੇਸ਼ਮ), ਮਸੂੜਿਆਂ ਅਤੇ ਚਿਪਕਣ ਲਈ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਫਾਈਬਰ ਅਤੇ ਧਾਗੇ, ਕਾਗਜ਼ ਅਤੇ ਕਾਰਡਬੋਰਡ ਵਿੱਚ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਅਕਾਰ, ਟੈਕਸਟਾਈਲ ਦੀ ਕਿਸਮ, ਵੱਖ-ਵੱਖ ਕਿਸਮਾਂ ਦੇ ਅਕਾਰ ਪ੍ਰਿੰਟਸ ਅਤੇ ਪੈਟਰਨ; ਰਬੜ, ਲੱਕੜ ਦੇ ਬੋਰਡ ਅਤੇ ਬਲਾਕ (ਸਮਤਲ, ਟੈਕਸਟ ਅਤੇ ਉੱਕਰੀ ਰੂਪਾਂ ਵਿੱਚ), ਵੱਖ-ਵੱਖ ਧਾਤਾਂ ਦੀਆਂ ਪਲੇਟਾਂ ਅਤੇ ਸ਼ੀਟਾਂ ਚਮਕ ਅਤੇ ਮੋਟਾਈ ਵਿੱਚ ਵੱਖੋ-ਵੱਖਰੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ; ਮਣਕੇ, ਤਾਰਾਂ, ਤੂੜੀ ਅਤੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਸਮੱਗਰੀਆਂ ਦੇ ਬਣੇ ਡੰਡੇ।

ਅ. ਸੰਦ

ਕਲਾ ਵਿੱਚ ਟੂਲ ਅਤੇ ਯੰਤਰਾਂ ਦੀ ਚੋਣ ਕਰਦੇ ਸਮੇਂ, ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਦੀ ਉਮਰ ਸਮੂਹ, ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਪੁਰਾਣੇ ਗਿਆਨ ਅਤੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਸਾਧਨਾਂ ਅਤੇ ਯੰਤਰਾਂ ਦੇ ਐਕਸਪੋਜ਼ਰ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਵਿੱਚ ਰੱਖਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਇਹਨਾਂ ਦਾ ਗਿਆਨ ਸਿੱਖਦੇ ਹਨ:

1. ਸੰਦ ਅਤੇ ਸਾਧਨਾਂ ਦੀ ਢੁਕਵੀਂ ਚੋਣ।
2. ਸਮਝਣਾ, ਫੜਨਾ ਅਤੇ ਚਲਾਉਣ ਵਾਲੇ ਔਜ਼ਾਰ ਅਤੇ ਸਾਧਨ।
3. ਸੰਦ ਅਤੇ ਯੰਤਰਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਦੇ ਹੋਏ, ਸੁਰੱਖਿਆ ਸਾਵਧਾਨੀਆਂ।
4. ਸਾਜ਼-ਸਾਮਾਨ ਦੀ ਦੇਖਭਾਲ ਲਈ।

ਵਿਜੁਅਲ ਆਰਟਸ ਵਿੱਚ ਵਰਤੇ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਟੂਲਸ ਅਤੇ ਇੰਸਟਰੂਮੈਂਟਸ ਦੀਆਂ ਉਦਾਹਰਨਾਂ

ਪੈਨਸਿੱਲ, ਪੈਨ, ਮਾਰਕਰ, ਬੁਰਸ਼, ਰੋਲਰ, ਰਬੜ, ਸਪੰਜ, ਰੰਗ ਟ੍ਰੇਅ, ਸ਼ਾਰਪਨਰ, ਕੈਂਚੀ, ਕਟਰ, ਸਕ੍ਰੈਪਰ ਚਾਕੂ, ਸੂਈਆਂ, ਪਲੇਅਰ, ਪੰਚ, ਘੁਮਿਆਰ ਦਾ ਚੱਕਰ, ਲੱਕੜ ਦੇ ਮਾਡਲਿੰਗ ਟੂਲ, ਚੱਮਚ, ਖੁਰਚਨਾ, ਰੰਗ ਟ੍ਰੇਅ ਚਾਕੂ, ਨੱਕਾਸ਼ੀ ਦੇ ਸੰਦ,

ਹਥੋੜਾ/ਹਥੋੜੀ, ਚੌਰਸੀ, ਡਰਿੱਲ, ਫਾਈਲਾਂ, ਆਰਾ, ਮਾਪਣ ਵਾਲੇ ਯੰਤਰ (ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਮਾਪਣ ਵਾਲੀ ਟੇਪ, ਸਕੇਲ, ਕੰਪਾਸ, ਪ੍ਰੋਟੈਕਟਰ, ਤੋਲਣ ਵਾਲੇ ਪੈਮਾਨੇ), ਰਿਕਾਰਡਿੰਗ ਉਪਕਰਨ (ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਕੈਮਰੇ), ਡਿਜੀਟਲ ਸਾਫਟਵੇਅਰ ਅਤੇ ਐਪਲੀਕੇਸ਼ਨ। ਸਿਲਾਈ ਮਸ਼ੀਨਾਂ ਨੂੰ ਸੈਕੰਡਰੀ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਪਰਫਾਰਮਿੰਗ ਆਰਟਸ ਵਿੱਚ ਟੂਲ ਅਤੇ ਇੰਸਟਰੂਮੈਂਟਸ ਦੀਆਂ ਉਦਾਹਰਨਾਂ

ਕੁਦਰਤੀ ਸਮੱਗਰੀ, ਪਿੱਚ ਪਾਈਪ, ਟਿਊਨਰ, ਸੁਰਪੇਤੀ/ਸ਼ਰੂਤੀ-ਬਾਕਸ ਦੇ ਰਵਾਇਤੀ, ਇਲੈਕਟ੍ਰਾਨਿਕ ਜਾਂ ਡਿਜੀਟਲ ਰੂਪ, ਤਾਨਪੁਰਾ/ਤੰਬੂਰਾ, ਮੈਟਰੋਨੋਮ, ਤਬਲਾ ਅਤੇ ਬੈਰੇਟਾਲਾਈਡਜ਼, ਇਕਤਾਰਾ, ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪਰਕਸ਼ਨ ਇੰਸਟਰੂਮੈਂਟਸ, ਚੁਣੇ ਗਏ ਤਾਰਾਂ ਦੇ ਯੰਤਰ, ਵਿੰਡ ਯੰਤਰ, ਹਰਮੋਨੀਅਮ, ਕੀਬੋਰਡ ਬੈੱਲ, ਯੂਗਰੂ, ਸਟੇਜ ਲਈ ਲਾਈਟਿੰਗ ਉਪਕਰਨ, ਸਾਊਂਡ ਉਪਕਰਨ (ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਮਾਈਕਰੋਫੋਨ, ਐਂਪਲੀਫਾਇਰ, ਮਿਕਸਰ, ਸਪੀਕਰ), ਵੀਡੀਓ ਅਤੇ ਆਡੀਓ ਲਈ ਰਿਕਾਰਡਿੰਗ ਉਪਕਰਨ, ਪੁਸ਼ਾਕ, ਗਹਿਣੇ, ਮੇਕ-ਅੱਪ, ਸਟੇਜ ਪ੍ਰੋਪਸ ਅਤੇ ਸੈੱਟ।

੬. ਤਕਨੀਕਾਂ

ਉਮਰ-ਮੁਤਾਬਕ ਤਕਨੀਕਾਂ ਅਤੇ ਸਮੱਗਰੀ ਅਤੇ ਔਜ਼ਾਰਾਂ ਵਿੱਚ ਢੁਕਵੇਂ ਰੂਪਾਂਤਰਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਸਾਰੇ ਪੜਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਕਲਾ ਦੇ ਸਾਰੇ ਰੂਪ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੇ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ। **ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਤਕਨੀਕਾਂ ਅਤੇ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ ਦੀ ਚੋਣ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਜੋ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਲਈ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਉਮਰ, ਧਿਆਨ ਦੀ ਮਿਆਦ, ਦਿਲਚਸਪੀ, ਪੁਰਾਣੇ ਗਿਆਨ ਅਤੇ ਅਨੁਭਵ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਢੁਕਵੇਂ ਹੋਣ।** ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਗਿਆਨ, ਹੁਨਰ ਅਤੇ ਸੁਭਾਅ 'ਤੇ ਵੀ ਵਿਚਾਰ ਕਰਨਾ ਹੋਵੇਗਾ ਜੋ ਹਰ ਪੜਾਅ 'ਤੇ ਫਾਇਦੇਮੰਦ ਹਨ, ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ ਘੁਮਿਆਰ ਦੇ ਪਹਿਏ 'ਤੇ ਕੰਮ ਕਰਨ ਦੀ ਤਕਨੀਕ ਲਈ ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਚਾਲਕ ਹੁਨਰ ਅਤੇ ਤਾਕਤ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਜੋ ਬਾਅਦ ਦੇ ਮਿਡਲ ਜਾਂ ਸੈਕੰਡਰੀ ਪੱਧਰ ਵਿੱਚ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਲਈ ਵਧੇਰੇ ਉਚਿਤ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਪ੍ਰੈਪਰੇਟਰੀ ਪੱਧਰ 'ਤੇ, ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਮਿੱਟੀ ਦੇ ਭਾਂਡੇ ਬਣਾਉਣ ਦੀਆਂ ਤਕਨੀਕਾਂ ਨਾਲ ਜਾਣੂ ਕਰਵਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪਹਿਏ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਚੁੰਡੀ ਮਿੱਟੀ ਦੇ ਬਰਤਨ ਜਾਂ ਕੋਇਲ ਬਰਤਨ ਤਕਨੀਕਾਂ। ਬੁਣਾਈ ਦੀ ਤਕਨੀਕ ਦੇ ਪੂਰਵਗਾਮੀ ਵਜੋਂ, ਪ੍ਰੈਪਰੇਟਰੀ ਪੱਧਰ ਵਿੱਚ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਪਾਮ ਫਰੈਂਡ ਜਾਂ ਮੋਟੀਆਂ ਜੂਟ ਰੱਸੀਆਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰ ਕੇ ਬ੍ਰੇਡਿੰਗ ਦੀਆਂ ਤਕਨੀਕਾਂ ਨਾਲ ਜਾਣੂ ਕਰਵਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਮਿਡਲ ਅਤੇ ਸੈਕੰਡਰੀ ਪੜਾਵਾਂ ਵਿੱਚ, ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਸਾਧਾਰਨ ਹੱਥਾਂ ਵਿੱਚ ਫੜੇ ਹੋਏ ਲੂਮ ਬਣਾਉਣੇ, ਉੱਨ ਅਤੇ ਜੂਟ ਨਾਲ ਬੁਣਨਾ ਸਿੱਖ ਸਕਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਟੋਕਰੀ ਬੁਣਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਵੀ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ।

ਵਿਜੁਅਲ ਆਰਟਸ ਵਿੱਚ ਤਕਨੀਕਾਂ ਅਤੇ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਦੀਆਂ ਉਦਾਹਰਨਾਂ

ਡਰਾਇੰਗ, ਸਕੈਚਿੰਗ, ਜਰਨਲਿੰਗ, ਪੇਂਟਿੰਗ, ਰੰਗਾਈ, ਪ੍ਰਿੰਟਿੰਗ, ਪੋਟਰੀ ਅਤੇ ਸੈਰੇਮਿਕਸ, ਫੋਟੋਗ੍ਰਾਫੀ, ਫਿਲਮ ਅਤੇ ਵੀਡੀਓ, ਐਨੀਮੇਸ਼ਨ, ਕੋਲਾਜ਼, ਅਸੈਂਬਲੇਜ਼, ਉਸਾਰੀ, ਬਿਲਡਿੰਗ, ਮਾਡਲਿੰਗ, ਨੱਕਾਸ਼ੀ, ਉੱਕਰੀ, ਐਚਿੰਗ, ਐਮਬੋਸਿੰਗ, ਡਿਜੀਟਲ ਫੈਬਰੀਕੇਸ਼ਨ, ਬ੍ਰੇਡਿੰਗ, ਬੁਣਾਈ, ਸਿਲਾਈ ਅਤੇ ਕਢਾਈ।

ਪਰਫਾਰਮਿੰਗ ਆਰਟਸ ਵਿੱਚ ਤਕਨੀਕਾਂ ਅਤੇ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ ਦੀਆਂ ਉਦਾਹਰਨਾਂ

ਅਵਾਜ਼, ਯੰਤਰ ਅਤੇ ਸਰੀਰ ਦੀ ਗਤੀ ਲਈ ਖੇਡਾਂ, ਕਸਰਤਾਂ ਅਤੇ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਨੂੰ ਗਰਮ ਕਰੋ; ਬ੍ਰੇਨਸਟਾਰਮਿੰਗ, ਮਾਈਂਡ ਮੈਪਿੰਗ; ਬੋਰਡ 'ਤੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਨੂੰ ਨੋਟ ਕਰਨਾ ਅਤੇ ਦੇਖਣਾ; ਡਰਾਮਾ ਗੇਮਾਂ, ਚਿੱਤਰ ਬਣਾਉਣਾ ਜਾਂ ਝਾਕੀ (ਗਤੀਹੀਣ ਵਿਅਕਤੀ ਇੱਕ ਸਥਿਰ ਦ੍ਰਿਸ਼ ਬਣਾਉਂਦੇ ਹਨ), ਸੁਧਾਰ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਵੱਖੋ-ਵੱਖਰੇ ਰੂਪ, ਸੀਨ ਵਰਕ, ਸਟੇਜ ਕਰਾਫਟ, ਰਿਹਰਸਲ ਤਕਨੀਕਾਂ, ਰਨ ਥ੍ਰੋਅਸ, ਇੱਕਲੇ/ਸਮੂਹ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਲਈ ਤਕਨੀਕਾਂ, ਸੋਲੋ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ, ਹਰਕਤਾਂ ਵਾਲੀ ਕੋਰੀਓਗ੍ਰਾਫੀ, ਕੰਪੋਜ਼ਿੰਗ ਸੰਗੀਤ, ਕਵਿਤਾਵਾਂ, ਕਹਾਣੀਆਂ, ਸਕ੍ਰਿਪਟਾਂ ਅਤੇ ਸੰਗੀਤਕ ਸੰਕੇਤ ਪੜ੍ਹਨਾ ਅਤੇ ਲਿਖਣਾ।

6.6.2.3 ਕਲਾਕਾਰ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਅਭਿਆਸ

ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਕਲਾਕਾਰਾਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਅਤੇ ਕਲਾ ਅਭਿਆਸਾਂ ਬਾਰੇ ਸਿੱਖਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ, ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਕਲਾਕਾਰਾਂ ਦਾ ਸਮਰੱਥਨ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਵਾਤਾਵਰਨ ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਕਾਰਕਾਂ ਬਾਰੇ ਵੀ ਸਿੱਖਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਇਹ ਪੁੱਛਗਿੱਛ ਕਲਾ ਲਈ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਕਦਰ ਵਧਾ ਸਕਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸੱਭਿਆਚਾਰਿਕ ਮੁੱਦਿਆਂ ਪ੍ਰਤਿ ਸੰਵੇਦਨਸ਼ੀਲ ਬਣਾ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਸਕੂਲ

ਵੱਖ-ਵੱਖ ਕਲਾਕਾਰਾਂ (ਪੁਰਸ਼, ਔਰਤਾਂ ਅਤੇ ਟ੍ਰਾਂਸਜੈਂਡਰ) ਦੁਆਰਾ ਚੋਣ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨਾਂ ਦਾ ਆਯੋਜਨ ਕਰਦਾ ਹੈ ਜੋ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਕਲਾ ਨਾਲ ਜੁੜਨ ਲਈ ਪ੍ਰੇਰਿਤ ਕਰਨ ਲਈ ਸਥਾਨਿਕ, ਖੇਤਰੀ, ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਅਤੇ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਜਾਣੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

6.6.2.4 ਕਲਾ ਅਤੇ ਨੈਤਿਕਤਾ

ਸਾਰੇ ਪੜਾਵਾਂ ਦੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਕਲਾ ਸਿੱਖਣਾ ਅਤੇ ਨੈਤਿਕਤਾ ਨਾਲ ਜਾਣੂ ਕਰਵਾਇਆ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ ਸਲਾਮ ਦੇ ਸੰਮੇਲਨ, ਸਰੋਤਿਆਂ ਨੂੰ ਝੁਕਣਾ, ਉਤਪਾਦਨ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਸਾਰੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਸਵਿਕਾਰ ਕਰਨਾ ਅਤੇ ਇੱਕ ਸਤਿਕਾਰਯੋਗ ਅਤੇ ਪ੍ਰਸੰਸਾਯੋਗ ਦਰਸ਼ਕਾਂ ਵਜੋਂ ਹਿੱਸਾ ਲੈਣਾ। ਆਰਟਵਰਕ ਬਣਾਉਣ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਵਿੱਚ, ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਕਾਪੀਰਾਈਟ ਕਨੂੰਨਾਂ, ਸਹੀ ਵਰਤੋਂ, ਕਲਾ ਸਮੱਗਰੀ ਨੂੰ ਸਾਂਝਾ ਕਰਨ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤ ਅਤੇ ਉਤਪਾਦਨ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਲੋਕਾਂ ਅਤੇ ਹੋਰ ਸਰੋਤਾਂ ਦੇ ਕ੍ਰੈਡਿਟ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰਨ ਦੇ ਅਭਿਆਸ ਬਾਰੇ ਪੜ੍ਹਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਕਲਾ ਦੇ ਉਪਕਰਨਾਂ ਅਤੇ ਥਾਂਵਾਂ ਦੀ ਸਫ਼ਾਈ ਅਤੇ ਦੇਖਭਾਲ ਕਰਨ ਦੀਆਂ ਆਦਤਾਂ ਦਾ ਅਭਿਆਸ ਵੀ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

6.6.2.5 ਜਾਣੂ ਥੀਮ

ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਲਈ ਵਧੇਰੇ ਪਹੁੰਚਯੋਗ ਸੋਚ, ਬਣਾਉਣ ਅਤੇ ਪ੍ਰਸੰਸਾ ਕਰਨ ਵਾਲੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਨੂੰ ਜਾਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਅਤੇ ਕੰਮ, ਪਰੰਪਰਾਵਾਂ ਅਤੇ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀਆਂ, ਵਸਤੂਆਂ ਦੀਆਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ ਅਤੇ ਵਿਵਸਥਾਵਾਂ, ਜੀਵਿਤ ਜੀਵ-ਜੰਤੂਆਂ ਵਿੱਚ ਕੁਦਰਤੀ ਵਾਤਾਵਰਨ, ਕਹਾਣੀਆਂ, ਲੋਕ-ਕਥਾਵਾਂ, ਮਿਥਿਹਾਸਿਕ ਕਥਾਵਾਂ, ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਅਤੇ ਸਾਹਿਤ ਦੇ ਹੋਰ ਰੂਪਾਂ ਵਿੱਚ ਉਦਾਹਰਨਾਂ; ਮੁੱਲ, ਜਿਵੇਂਕਿ ਪਿਆਰ, ਦੋਸਤੀ, ਸਮਾਨਤਾ ਅਤੇ ਨਿਆਂ ਅਤੇ ਸੰਕਲਪਾਂ, ਜਿਵੇਂਕਿ ਯੁੱਧ, ਸ਼ਾਂਤੀ, ਸਿੱਖਿਆ ਅਤੇ ਸਿਹਤ।

6.6.2.6 ਅੰਤਰ-ਅਨੁਸ਼ਾਸਨੀ ਅਭਿਆਸ

ਕਲਾਵਾਂ ਨੂੰ ਸਿੱਖਣਾ ਅਕਸਰ ਦੂਜੇ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਦੇ ਗਿਆਨ ਨਾਲ ਓਵਰਲੈਪ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਸਮਾਜਿਕ ਵਿਗਿਆਨ ਅਤੇ ਕਲਾ ਆਪਸ ਵਿੱਚ ਨੇੜਿਓਂ ਜੁੜੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਇਤਿਹਾਸ, ਕਲਾ, ਪੁਰਾਤੱਤਵ, ਆਰਕੀਟੈਕਚਰ, ਸੰਭਾਲ, ਸਮਕਾਲੀ ਸ਼ਿਲਪਕਾਰੀ ਪਰੰਪਰਾਵਾਂ ਅਤੇ ਸਮਕਾਲੀ ਕਲਾ ਅਭਿਆਸਾਂ ਨੂੰ ਕਲਾ ਅਤੇ ਸਮਾਜ ਬਾਰੇ ਸਿੱਖਦੇ ਹੋਏ ਖੋਜਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਭਾਸ਼ਾ, ਸਾਹਿਤ ਅਤੇ ਕਲਾ ਨੂੰ ਸੱਭਿਆਚਾਰਿਕ ਪ੍ਰਗਟਾਵੇ ਅਤੇ ਮਨੁੱਖੀ ਸੰਚਾਰ ਦੇ ਵੱਖੋ-ਵੱਖਰੇ ਰੂਪਾਂ ਨੂੰ ਦੇਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਸਮਰੂਪਤਾ ਵਰਗੀਆਂ ਧਾਰਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਵਿਜ਼ੂਅਲ ਆਰਟਸ, ਸ਼ਿਲਪਕਾਰੀ, ਨਾਚ, ਹਰਕਤਾਂ ਅਤੇ ਗਣਿਤ ਦੁਆਰਾ ਖੋਜਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਧੁਨੀ ਅਤੇ ਇਸ ਦੀਆਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਸੰਗੀਤ, ਨਾਟਕ, ਭੌਤਿਕ ਵਿਗਿਆਨ, ਜੀਵ-ਵਿਗਿਆਨ ਅਤੇ ਭਾਸ਼ਾ ਰਾਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਰੰਗ ਦੀ ਖੋਜ ਵਿਜ਼ੂਅਲ ਆਰਟਸ ਅਤੇ ਸ਼ਿਲਪਕਾਰੀ ਅਭਿਆਸਾਂ, ਜਿਵੇਂਕਿ ਕੁਦਰਤੀ ਰੰਗਾਈ, ਭੂਗੋਲ, ਰਸਾਇਣ ਵਿਗਿਆਨ, ਭੌਤਿਕ ਵਿਗਿਆਨ, ਜੀਵ-ਵਿਗਿਆਨ ਅਤੇ ਰਾਜਨੀਤੀ ਵਿਗਿਆਨ (ਜਾਤੀ ਅਤੇ ਰੰਗ ਦੇ ਮੁੱਦੇ) ਦੁਆਰਾ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਕਲਾ ਏਕੀਕਰਨ ਅਭਿਆਸਾਂ ਲਈ, ਅਜਿਹੀ ਹੋਰ ਸਮੱਗਰੀ ਚੁਣੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ।

6.6.3 ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਲਈ ਸਮੱਗਰੀ ਪੈਕੇਜ ਅਤੇ

ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਲਈ ਹੈਂਡਬੁੱਕ

ਕਲਾ ਸਿੱਖਿਆ ਲਈ ਸਮੱਗਰੀ ਦੀ ਸੋਚ-ਸਮਝ ਕੇ ਡਿਜ਼ਾਈਨਿੰਗ ਦੀ ਲੋੜ ਹੋਵੇਗੀ ਜੋ ਰਚਨਾਤਮਿਕ ਖੋਜ ਅਤੇ ਕਲਾ ਦੀ ਪ੍ਰਸੰਸਾ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਕਲਾ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ ਅਤੇ ਇਸ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਦੇ ਅਨੁਕੂਲ ਹੋਣ ਲਈ ਪਾਠ-ਪੁਸਤਕ ਦੇ ਰਵਾਇਤੀ ਫਾਰਮੈਟ ਨੂੰ ਮੁੜ ਕਲਪਨਾ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਸਾਰੇ ਕਲਾ ਢੰਗਾਂ ਲਈ ਸਰੋਤਾਂ (ਆਨਲਾਈਨ ਅਤੇ ਆਫਲਾਈਨ ਸੰਸਕਰਨਾਂ) ਦੇ ਇੱਕ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸੰਗਠਿਤ ਪੁਰਾਲੇਖ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਚੰਗੀ ਗੁਣਵੱਤਾ ਵਾਲੀਆਂ ਤਸਵੀਰਾਂ, ਆਡੀਓ ਅਤੇ ਵੀਡੀਓ ਸ਼ਾਮਲ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਜੋ ਆਰਟਵਰਕ ਦਾ ਵਰਣਨ ਕਰਨ ਲਈ ਟੈਕਸਟ/ਆਡੀਓ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦੁਆਰਾ ਸਮਰਥਿਤ ਹਨ। ਪੁਰਾਲੇਖਾਂ ਵਿੱਚ ਸਮੱਗਰੀ ਨੂੰ ਦੇਸ ਦੇ ਹਰ ਖੇਤਰ ਦੀ ਕਲਾਤਮਿਕ ਅਤੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰਕ ਅਮੀਰੀ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਅਤੀਤ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਸਮਕਾਲੀ ਤੱਕ। ਅਜਿਹੇ ਪੁਰਾਲੇਖਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਹਰੇਕ ਕਲਾ ਫਾਰਮ ਲਈ ਮਾਡਿਊਲਰ ਡਿਜ਼ਾਈਨ ਕਰਨ ਲਈ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ ਜਦੋਂਕਿ ਸਥਾਨਿਕ ਕਲਾ ਲਈ ਵੀ ਜਗ੍ਹਾ ਦਿੱਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ।

ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਲਈ ਸਮੱਗਰੀ ਪੈਕੇਜਾਂ ਵਿੱਚ ਖੋਜੀ ਅਭਿਆਸ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ ਜੋ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਕੰਮ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰਨ, ਸਮੱਗਰੀ ਅਤੇ ਔਜ਼ਾਰਾਂ ਨਾਲ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕਰਨ, ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਕਲਪਨਾ ਦਾ ਅਭਿਆਸ ਕਰਨ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਅਤੇ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਖੁੱਲ੍ਹ ਕੇ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਨ ਲਈ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਸਾਰੀ ਸਮੱਗਰੀ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਅਪਾਹਜ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਲਈ ਪਹੁੰਚਯੋਗ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਸਰਗਰਮ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਖੋਜ, ਰੁਝੇਵੇਂ, ਮਾਰਗਦਰਸ਼ਨ ਅਤੇ ਸੁਤੰਤਰ ਅਭਿਆਸ, ਪ੍ਰਤੀਬਿੰਬ, ਪ੍ਰਗਟਾਵੇ ਦੀ ਮੁੜ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਅਤੇ ਉਮਰ ਸਮੂਹਾਂ ਵਿੱਚ ਸੁਹਜ ਸਮਰੱਥਾਵਾਂ ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ ਕਲਾ ਸਿੱਖਿਆ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਅਤੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਹਨ। ਸਮੱਗਰੀ ਪੈਕੇਜ ਇਹਨਾਂ ਮੰਗਾਂ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦੇ ਹਨ।

ਕਲਾ ਵਿੱਚ ਸਮੱਗਰੀ ਪੈਕੇਜ ਬਣਾਉਂਦੇ ਸਮੇਂ ਵਿਜ਼ੂਅਲ ਡਿਜ਼ਾਈਨ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਮਹੱਤਵ ਦਿੱਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਸਰੋਤ ਸਮੱਗਰੀ ਅਤੇ ਕਿਤਾਬਾਂ ਜੋ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਡਿਜ਼ਾਈਨ ਕੀਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਹਨ, ਆਪਣੇ-ਆਪ ਨੂੰ ਸੁਹਜ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਦਾ ਮਾਡਲ ਬਣਾ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਅਤੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਵਿੱਚ ਕਲਾਤਮਿਕ ਸੰਵੇਦਨਾਵਾਂ ਪੈਦਾ ਕਰ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ।

ਹਰ ਪੜਾਅ ਦੇ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਲਈ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਡਿਜ਼ਾਈਨ ਕੀਤੀਆਂ ਕਿਤਾਬਾਂ ਅਤੇ ਹੋਰ ਸਹਾਇਕ ਕਲਾ ਸਰੋਤਾਂ ਦੀ ਲੋੜ ਹੋਵੇਗੀ। ਇਹ ਸੰਸਾਧਨ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਕਲਾਸਰੂਮ ਦੀਆਂ ਉਦਾਹਰਨਾਂ ਰਾਹੀਂ ਉਦੇਸ਼ਾਂ, ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਮਿਆਰਾਂ ਅਤੇ ਕਲਾ ਸਿੱਖਿਆ ਲਈ ਢੁਕਵੀਂ ਸਮੱਗਰੀ ਅਤੇ ਸਿੱਖਿਆ ਸ਼ਾਸਤਰ ਦੀ ਸਮਝ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕਰਨਗੇ। ਉਹਨਾਂ ਵਿੱਚ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਕਲਾ ਰੂਪਾਂ ਲਈ ਸੁਝਾਵਾਂ ਪਾਠ-ਯੋਜਨਾਵਾਂ, ਸਿੱਖਿਆ ਸ਼ਾਸਤਰੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਾਂਤ ਅਤੇ ਮੁਲਾਂਕਣ ਢਾਂਚੇ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਪੂਰਵ-ਸੇਵਾ ਸਿਖਲਾਈ ਅਤੇ ਇਨ-ਸਰਵਿਸ ਸਿਖਲਾਈ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਨੂੰ ਹੈਂਡਬੁੱਕਾਂ ਅਤੇ ਹੋਰ ਕਲਾ ਸਰੋਤ ਸਮੱਗਰੀਆਂ ਵਿੱਚ ਸੁਝਾਈ ਗਈ ਸਮੱਗਰੀ ਅਤੇ ਤਰੀਕਿਆਂ ਦੀ ਅਰਥਪੂਰਨ ਵਰਤੋਂ ਕਰਨ ਲਈ ਪ੍ਰੇਰਿਤ ਕਰ ਸਕਦੀ ਹੈ।

ਭਾਗ 6.7

ਸਿੱਖਿਆ ਵਿਗਿਆਨ ਅਤੇ ਮੁਲਾਂਕਣ

ਸਿੱਖਿਆ ਸ਼ਾਸਤਰ ਅਤੇ ਮੁਲਾਂਕਣ ਦੇ ਪਹੁੰਚ, ਸਿਧਾਂਤ ਅਤੇ ਵਿਧੀਆਂ ਵਿੱਚ ਸਾਰੇ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਵਿੱਚ ਸਮਾਨਤਾਵਾਂ ਹਨ, ਉਹਨਾਂ ਸਮਾਨਤਾਵਾਂ ਦੀ ਚਰਚਾ ਇਸ ਦਸਤਾਵੇਜ਼ ਦੇ ਭਾਗ-ਅ, ਅਧਿਆਇ-3, §3.3 ਅਤੇ §3.4 ਵਿੱਚ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਇਹ ਭਾਗ ਸਿਰਫ ਇਸ ਗੱਲ 'ਤੇ ਕੇਂਦਰਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸਕੂਲਾਂ ਵਿੱਚ ਕਲਾ ਸਿੱਖਿਆ ਲਈ ਸਭ ਤੋਂ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਕੀ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ, ਉਪਰੋਕਤ ਭਾਗ ਦੇ ਨਾਲ ਇਸ ਭਾਗ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਨਾ ਲਾਭਦਾਇਕ ਹੋਵੇਗਾ।

6.7.1 ਕਲਾ ਸਿੱਖਿਆ ਲਈ ਸਿੱਖਿਆ ਸ਼ਾਸਤਰ

ਕਲਾ ਸਿੱਖਿਆ ਲਈ ਪ੍ਰਭਾਵੀਸ਼ਾਲੀ ਸਿੱਖਿਆ ਸ਼ਾਸਤਰ ਲਈ, ਇਹ ਜਾਣਨਾ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹੈ ਕਿ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਉਮਰ ਸਮੂਹਾਂ ਵਿੱਚ ਕਲਾ ਨੂੰ ਕਿਵੇਂ ਸਿੱਖਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਸੰਬੰਧ ਵਿੱਚ ਹੇਠ ਲਿਖੀਆਂ ਕੁਝ ਗੱਲਾਂ ਧਿਆਨ ਵਿੱਚ ਰੱਖਣੀਆਂ ਚਾਹੀਦੀਆਂ ਹਨ।

ੳ. ਬੱਚਿਆਂ ਵਿੱਚ ਵਿਕਾਸ ਦੇ ਪੜਾਅ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਸੁਹਜ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਹਨ। ਹਾਲੀਆ ਖੋਜਾਂ ਨੇ ਇਹ ਪਾਇਆ ਹੈ ਕਿ ਛੋਟੇ ਬੱਚੇ ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਬਾਹਰੀ ਪ੍ਰਭਾਵ ਦੇ ਆਪਣੇ ਤਜਰਬਿਆਂ 'ਤੇ ਆਧਾਰਿਤ ਹਨ। ਅਸਥਾਈਗਰੇ, ਉਹ ਯਥਾਰਥਵਾਦ ਵੱਲ ਤਰਜੀਹ ਦਿੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਕਲਾਕਾਰਾਂ ਦੀ ਤਕਨੀਕ, ਹੁਨਰ, ਸਬਰ ਅਤੇ ਸਖ਼ਤ ਮਿਹਨਤ ਦੀ ਕਦਰ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਆਪਣੇ ਕਿਸ਼ੋਰ ਸਾਲਾਂ ਵਿੱਚ, ਉਹ ਅਸਲੀਅਤ, ਭਾਵਨਾਤਮਿਕ ਪ੍ਰਗਟਾਵੇ ਅਤੇ ਰਚਨਾਤਮਿਕਤਾ ਦੀ ਕਦਰ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਕਲਾਤਮਿਕ ਵਿਕਾਸ ਦੇ ਇਹਨਾਂ ਪੜਾਵਾਂ ਨੂੰ ਵਿਜ਼ੂਅਲ ਅਤੇ ਪਰਫਾਰਮਿੰਗ ਆਰਟਸ ਵਿੱਚ ਦੇਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਉਮਰ ਹਰੇਕ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਲਈ ਸੰਪੂਰਨ ਅਤੇ ਵੈਧ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਕੁਝ ਆਪਣੇ ਕਲਾਤਮਿਕ ਪ੍ਰਗਟਾਵੇ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਵਿੱਚ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਪੜਾਵਾਂ ਨੂੰ ਛੱਡ ਸਕਦੇ ਹਨ ਜਾਂ, ਕਦੇ-ਕਦਾਈਂ, ਪਹਿਲਾਂ ਵਾਲੇ ਪੜਾਅ 'ਤੇ ਵਾਪਸ ਆ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਅ. ਸਾਰੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ, ਵੱਖ-ਵੱਖ ਯੋਗਤਾਵਾਂ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ, ਕਲਾਤਮਿਕ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਖੁੱਲ੍ਹੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦਾ ਅਦਾਨ-ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨ ਅਤੇ ਆਪਣੇ-ਆਪ ਨੂੰ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਨ ਲਈ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਕਲਾ ਕਲਾਸਾਂ ਨੂੰ, ਵਿਭਿੰਨਤਾ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਅਤੇ ਸਮਰੱਥਾਵਾਂ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ੲ. ਕਲਾ ਸਿੱਖਿਆ ਨਾ ਸਿਰਫ ਹੁਨਰ/ਕਲਾ ਬਣਾਉਣ/ਕਾਰਗੁਜ਼ਾਰੀ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਕਰਦੀ ਹੈ ਸਗੋਂ ਇਸ ਦੇ ਸਮਾਨਾਂਤਰ ਵਿਆਪਕ ਰਚਨਾਤਮਿਕ ਸੋਚ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਅਤੇ ਸੁਹਜ ਸੰਵੇਦਨਾਵਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਗਟਾਵੇ ਦੀ ਆਗਿਆ ਦਿੰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ, ਕਲਾ ਅਧਿਆਪਕ ਨੂੰ ਕਲਾ ਦਾ ਡੂੰਘਾ ਗਿਆਨ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਬਾਰੇ ਕਿ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਕਲਾ ਨੂੰ ਕਿਵੇਂ ਸਿੱਖਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਪ੍ਰਤੀਕਿਰਿਆ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਕਲਾ ਨੂੰ ਸਿਖਾਉਣ ਦੀ ਪਹੁੰਚ ਨੂੰ ਇਹਨਾਂ ਸਾਰੇ ਹੁਨਰਾਂ 'ਤੇ ਧਿਆਨ ਕੇਂਦਰਿਤ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸਾਰੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ-ਆਪ ਪੇਸ਼ੇਵਰ ਕਲਾਕਾਰ ਬਣਨ ਲਈ ਪ੍ਰੇਰਿਤ ਨਹੀਂ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ਬਕਸਾ 6.7i

ਅਧਿਆਪਨ ਕਲਾ

ਪ੍ਰੈਪਰੇਟਰੀ ਪੱਧਰ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਕਲਾ ਅਧਿਆਪਕ ਨੂੰ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਉਦੇਸ਼ਾਂ ਅਤੇ ਕਲਾ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਉਦੇਸ਼ਾਂ ਦੀ ਸਪਸ਼ਟ ਸਮਝ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਹਰੇਕ ਪੜਾਅ ਲਈ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਦੇ ਟੀਚਿਆਂ, ਇਸ NCF ਵਿੱਚ ਵਰਣਿਤ ਹਰੇਕ ਪੜਾਅ ਲਈ ਯੋਗਤਾਵਾਂ ਅਤੇ ਸੰਬੰਧਿਤ ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਨਤੀਜਿਆਂ ਤੋਂ ਜਾਣੂ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਗਿਆਨ ਦੇ ਖੇਤਰਾਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਕਲਾ ਦੇ ਰੂਪਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ ਦੀ ਇੱਕ ਬੁਨਿਆਦੀ ਸਮਝ ਅਤੇ ਕਲਾ ਵਿੱਚ ਨਿਰੰਤਰ ਸਵੈ-ਅਧਿਐਨ ਵੱਲ ਉੱਚ ਝੁਕਾਅ ਹੋਣ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਹੈ।

ਪ੍ਰੈਪਰੇਟਰੀ ਪੱਧਰ ਵਿੱਚ ਅਧਿਆਪਨ ਲਈ ਦੱਸੀਆਂ ਗਈਆਂ ਉਮੀਦਾਂ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਕੀਤਾ ਗਿਆ, **ਮਿਡਲ ਪੱਧਰ ਲਈ** ਇੱਕ ਕਲਾ ਅਧਿਆਪਕ ਨੂੰ ਸਥਾਨਿਕ ਕਲਾ ਅਤੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰਿਕ ਅਭਿਆਸਾਂ ਬਾਰੇ ਜਾਗਰੂਕਤਾ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਉਹਨਾਂ ਕੋਲ ਕਲਾ ਸਿੱਖਿਆ ਦੀਆਂ ਸਟੇਜ-ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਯੋਗਤਾਵਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਸਥਾਨਿਕ ਕਲਾ ਅਤੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰਿਕ ਅਭਿਆਸਾਂ ਨੂੰ ਜੋੜਨ ਦੀ ਯੋਗਤਾ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਪੜਾਅ ਲਈ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਨੂੰ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ, ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਖੇਤਰ ਅਤੇ ਦੇਸ ਭਰ ਦੇ ਕਈ ਕਲਾ ਰੂਪਾਂ ਅਤੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰਿਕ ਅਭਿਆਸਾਂ ਪ੍ਰਤਿ ਸਨਮਾਨ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ।

ਇੱਕ **ਸੈਕੰਡਰੀ ਪੱਧਰ ਦੇ ਕਲਾ ਅਧਿਆਪਕ** ਕੋਲ ਅਨੁਸ਼ਾਸਨੀ ਮੁਹਾਰਤ ਅਤੇ ਕਲਾਵਾਂ ਦੀ ਸਖ਼ਤ ਸਮਝ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਵਿਜ਼ੁਅਲ ਜਾਂ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਕਲਾ ਦੇ ਕਿਸੇ ਇੱਕ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਵਿੱਚ ਦਿਲਚਸਪੀ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਦੇ ਯੋਗ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਵਿਭਿੰਨ ਕਲਾ ਅਭਿਆਸਾਂ ਅਤੇ ਪਰੰਪਰਾਵਾਂ ਲਈ ਇੱਕ ਸਨਮਾਨ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਅਧਿਆਪਨ ਵਿਧੀ (ਰਿਹਰਸਲ, ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ, ਸਕੂਲ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨੀਆਂ ਅਤੇ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨਾਂ ਦੀ ਤਿਆਰੀ ਅਤੇ ਅੰਤਰ-ਸਕੂਲ ਸਮਾਗਮਾਂ) ਦੇ ਇੱਕ ਹਿੱਸੇ ਵਜੋਂ ਕਲਾ ਅਭਿਆਸ ਵਿੱਚ ਸਖ਼ਤੀ ਅਤੇ ਨਿਯਮਿਤਤਾ ਦਾ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਕਲਾ ਦੇ ਗਿਆਨ ਨੂੰ ਵਿਭਿੰਨ ਪ੍ਰਸੰਗਾਂ ਵਿੱਚ ਕਲਪਨਾਤਮਿਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਲਾਗੂ ਕਰਨ ਲਈ ਪ੍ਰੇਰਿਤ ਕਰਨ ਦੇ ਯੋਗ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਪੜਾਅ ਲਈ ਕਲਾ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਕੋਲ ਕਈ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣਾਂ ਲਈ ਸਤਿਕਾਰ ਦਾ ਮਾਹੌਲ ਬਣਾਉਣ ਦੀ ਯੋਗਤਾ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ।

ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਕਲਾ-ਇਤਿਹਾਸਿਕ ਸੰਦਰਭਾਂ ਬਾਰੇ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਮਝਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਦੇਸ ਅਤੇ ਦੁਨੀਆ ਭਰ ਤੋਂ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਕਲਾਕ੍ਰਿਤੀਆਂ ਨੂੰ ਦੇਖਣ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਹੋਏ, ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੇ ਨਾਲ ਆਪਣਾ ਸਮਾਂ ਬਿਤਾਉਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ੳ. ਸਮੱਗਰੀ ਅਤੇ ਸਿੱਖਿਆ ਸ਼ਾਸਤਰੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ ਉਦੋਂ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ ਜਦੋਂ ਉਹ ਪੜਾਅ-ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ, ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ ਪ੍ਰੈਪਰੇਟਰੀ ਪੱਧਰ ਵਿੱਚ, ਪ੍ਰਗਟਾਵੇ ਅਤੇ ਸੰਚਾਰ 'ਤੇ ਜ਼ੋਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇਗਾ, ਜਦੋਂਕਿ ਜਦੋਂ ਉਹ ਮਿਡਲ ਅਤੇ ਸੈਕੰਡਰੀ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਪਹੁੰਚਦੇ ਹਨ, ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸੋਚਣ, ਬਣਾਉਣ ਅਤੇ ਪ੍ਰਸੰਸਾ ਕਰਨ ਵਾਲੀਆਂ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ ਵਿੱਚ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਹੁਨਰ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੇ ਜਾਣਗੇ।

ਕਲਾਵਾਂ ਨੂੰ ਸਿੱਖਣ ਵਾਲੇ ਬੱਚਿਆਂ ਦੀ ਇਸ ਸਮਝ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ, ਸਕੂਲੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਸਾਰੇ ਪੜਾਵਾਂ 'ਤੇ ਲਾਗੂ ਹੋਣ ਵਾਲੇ ਕੁਝ ਆਮ ਸਿੱਖਿਆ ਸ਼ਾਸਤਰੀ ਸਿਧਾਂਤ ਹੇਠਾਂ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਹਨ:

ੲ. **ਕਲਾ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਮੁੱਖ ਤੌਰ 'ਤੇ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਕੇਂਦਰਿਤ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ:** ਕਲਾ ਦੇ ਉਤਪਾਦ ਅਤੇ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਸਥਾਨਿਕ ਨਤੀਜੇ, ਵੱਖ-ਵੱਖ ਕਲਾਤਮਿਕ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ ਜੋ ਅਨੰਦਮਈ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਸਿੱਖਣ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਦੇ ਮਾਰਕਰ ਬਣ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਸ ਲਈ, ਇੱਕ ਅਧਿਆਪਕ ਨੂੰ ਕਲਾ ਅਤੇ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਦੇ ਅੰਤਮ ਉਤਪਾਦਾਂ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਦਾ 'ਛੋਟਾ' ਉਚਿਤ ਸਥਾਨ

ਦਿੰਦੇ ਹੋਏ ਕਲਾਤਮਿਕ ਸੋਚ, ਬਣਾਉਣ ਅਤੇ ਕਲਾਕਾਰੀ ਦੀ ਪ੍ਰਸੰਸਾ ਕਰਨ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਵਿੱਚ ਹਰ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਦੀ ਸ਼ਮੂਲੀਅਤ ਨੂੰ ਨੇੜਿਓਂ ਦੇਖਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੋਵੇਗੀ।

- ਅ. **ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੇ ਅਨੁਭਵਾਂ ਅਤੇ ਸਹਿਯੋਗ ਦੁਆਰਾ ਚਲਾਏ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਸਿੱਖਿਆ ਵਿਗਿਆਨ:** ਜਦੋਂ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੇ ਪ੍ਰਗਟਾਵੇ ਕਲਾ ਕਲਾਸਾਂ ਵਿੱਚ ਸ਼ੁਰੂਆਤੀ ਬਿੰਦੂ ਬਣ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਤਾਂ ਉਹ ਕਲਾ ਸੰਕਲਪਾਂ ਨੂੰ ਵਧੇਰੇ ਅਰਥਪੂਰਨ ਢੰਗ ਨਾਲ ਜੋੜਨ ਦੇ ਯੋਗ ਹੋਣਗੇ। ਇਹ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਤਜਰਬਿਆਂ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਦੇ ਨਵੇਂ ਤਰੀਕੇ ਖੋਜਣ ਲਈ ਉਕਸਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਕਲਾ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਆਪਣੇ-ਆਪ ਨੂੰ ਸੰਵਾਦ ਅਤੇ ਸਹਿਯੋਗੀ ਕੰਮ ਲਈ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਧਾਰ ਦਿੰਦੀਆਂ ਹਨ, ਜਿੱਥੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦਾ ਸਾਂਝਾਕਰਨ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣਾਂ ਅਤੇ ਪ੍ਰਗਟਾਵੇ ਲਈ ਦੇਖਭਾਲ ਅਤੇ ਚਿੰਤਾ ਦਾ ਪਾਲਣ-ਪੋਸਣ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਵੱਲੋਂ ਆਪਣੀ ਕਲਾਕਾਰੀ ਦੀ ਪਛਾਣ ਕਰਨ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਨ ਦੀਆਂ ਸੰਭਾਵਨਾਵਾਂ ਉਦੋਂ ਵਧੇਰੇ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ ਜਦੋਂ ਸਮੂਹ ਕਢਾਈ ਦੇ ਪੈਟਰਨਾਂ, ਰੰਗੋਲੀਆਂ ਜਾਂ ਆਰਕੀਟੈਕਚਰਲ ਵੇਰਵਿਆਂ ਵਿੱਚ ਦਿਖਾਈ ਦੇਣ ਵਾਲੇ ਜੈਵਿਕ ਅਤੇ ਜਿਓਮੈਟ੍ਰਿਕ ਆਕਾਰਾਂ ਦੀ ਵਿਭਿੰਨਤਾ ਬਾਰੇ ਚਰਚਾ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਜਦੋਂਕਿ ਅਧਿਆਪਕ ਬੋਰਡ 'ਤੇ ਇੱਕ ਤਿਕੋਣ ਖਿੱਚਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਕਲਾਕਾਰੀ ਵਿੱਚ ਇਸ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਨ ਲਈ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ।
- ਬ. **ਵੰਨ-ਸੁਵੰਨਤਾ ਅਤੇ ਭਿੰਨਤਾਵਾਂ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ:** ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਲਈ ਇਹ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਵਾਰ-ਵਾਰ ਦੁਹਰਾਉਣ ਜਾਂ ਮੁੜ-ਉਤਪਾਦਨ ਕਰਨ ਦੇ ਕਾਰਜਾਂ ਦੌਰਾਨ ਵਿਭਿੰਨਤਾਵਾਂ ਅਤੇ ਰਚਨਾਵਾਂ ਦੀ ਖੋਜ ਕਰਨ। ਕਲਾ ਸਿੱਖਿਆ ਨੂੰ, ਇਸ ਲਈ, ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਸੰਸਾਰ ਨੂੰ ਦੇਖਣ ਦੇ ਕਈ ਤਰੀਕਿਆਂ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਜੀਵਨ ਦੇ ਸਾਰੇ ਪਹਿਲੂਆਂ ਵਿੱਚ ਆਪਣੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਅਤੇ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਨ ਦੇ ਕਈ ਤਰੀਕੇ ਲੱਭਣ ਲਈ ਆਪਣੀ ਕਲਪਨਾ ਨੂੰ ਵਧਾਉਣ ਲਈ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।
- ਸ. **ਪੈਡਾਗੋਜੀ ਜੋਕਿ ਕਈ ਕਲਾਵਾਂ ਨੂੰ ਜੋੜਦੀ ਹੈ:** ਕੁਦਰਤ ਦੁਆਰਾ ਡਰਾਮਾ ਅਤੇ ਬਿਏਟਰ ਸੰਯੁਕਤ ਕਲਾ ਰੂਪ ਹਨ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਵਿਜ਼ੂਅਲ ਆਰਟਸ, ਸ਼ਿਲਪਕਾਰੀ, ਡਿਜ਼ਾਈਨ, ਸਾਹਿਤ, ਸੰਗੀਤ, ਨਾਚ ਅਤੇ ਹਰਕਤਾਂ ਦੇ ਗਿਆਨ ਅਤੇ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ। ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਲਈ ਇਹ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਨਾ ਸਿਰਫ਼ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਕਲਾ ਰੂਪਾਂ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਕੇਂਦਰਿਤ ਢੰਗ ਨਾਲ ਸਿੱਖਣ, ਸਗੋਂ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਕਲਾ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਵਿਚਕਾਰ ਸੰਬੰਧਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਖੋਜਣ, ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ ਨਾਚ ਅਤੇ ਸੰਗੀਤ ਵਿਚਕਾਰ ਸੰਬੰਧ ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ ਜਾਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਹਾਲਾਂਕਿ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਅਸਾਨੀ ਨਾਲ ਉਪਲਬਧ ਰਿਕਾਰਡਿੰਗ ਚਲਾਉਣ ਦੀ ਬਜਾਏ ਨਾਚ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਲਈ ਖੁਦ ਸੰਗੀਤ ਕਰਨ ਲਈ ਬਹੁਤ ਘੱਟ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇੱਕ ਉਤਪਾਦਨ ਜਾਂ ਕਲਾਤਮਿਕ ਪ੍ਰੋਜੈਕਟ ਦੇ ਅੰਦਰ ਕਈ ਕਲਾ ਰੂਪਾਂ ਦੀ ਖੋਜ ਕਰਨ ਦੀ ਸੰਭਾਵਨਾ ਨੂੰ ਸੁਚੇਤ ਤੌਰ 'ਤੇ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ।
- ਹ. **ਸਥਾਨਿਕ ਸਰੋਤ, ਕਲਾ ਅਤੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰ 'ਤੇ ਜ਼ੋਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ:** ਕਲਾ-ਪੈਡਾਗੋਜੀ ਵਿੱਚ ਸਥਾਨਿਕ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਨੂੰ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰਨਾ ਲੋਕਪ੍ਰਿਯ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਦੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਵਿੱਚ ਪਰਿਵਰਤਨ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ ਜਦੋਂਕਿ ਪੁੱਛਗਿੱਛ, ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਅਤੇ ਆਲੋਚਨਾਤਮਿਕ ਪ੍ਰਸੰਸਾ ਲਈ ਵੀ ਜਗ੍ਹਾ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ। **NEP 2020** ਸੁਝਾਅ ਦਿੰਦਾ ਹੈ:

...ਸਥਾਨਿਕ ਮੁਹਾਰਤ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਵਿੱਚ ਬੇਮਿਸਾਲ ਸਥਾਨਿਕ ਕਲਾਕਾਰਾਂ, ਲੇਖਕਾਂ, ਸ਼ਿਲਪਕਾਰਾਂ ਅਤੇ ਹੋਰ ਮਾਹਰਾਂ ਦੀ ਨਿਯੁਕਤੀ; ਪਰੰਪਰਾਗਤ ਭਾਰਤੀ ਗਿਆਨ ਦਾ ਸਹੀ ਸਮਾਵੇਸ਼, ਕਬਾਇਲੀ ਅਤੇ ਹੋਰ ਸਥਾਨਿਕ ਗਿਆਨ ਸਮੇਤ, ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਦੌਰਾਨ, ਮਨੁੱਖਤਾ, ਵਿਗਿਆਨ, ਕਲਾ, ਸ਼ਿਲਪਕਾਰੀ ਅਤੇ ਖੇਡਾਂ ਵਿੱਚ, ਜਦੋਂ ਵੀ ਢੁਕਵਾਂ ਹੋਵੇ;

ਸਕੂਲ ਸਥਾਨਿਕ ਕਲਾਕਾਰਾਂ, ਸ਼ਿਲਪਕਾਰੀ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਅਤੇ ਕਲਾਕਾਰਾਂ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਪੁਰਾਤੱਤਵ-ਵਿਗਿਆਨੀਆਂ, ਅਜਾਇਬ ਘਰ ਦੇ ਕਿਊਰੇਟਰਾਂ ਅਤੇ ਹੋਰ ਸੰਬੰਧਿਤ ਕਲਾ ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਕਾਂ ਨੂੰ ਸਕੂਲਾਂ ਵਿੱਚ ਭਾਸ਼ਣ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨੀ, ਵਰਕਸ਼ਾਪਾਂ ਅਤੇ ਕਲਾ ਮੇਲਿਆਂ ਰਾਹੀਂ ਆਪਣੇ ਕੰਮ ਨੂੰ ਸਾਂਝਾ ਕਰਨ ਲਈ ਸੱਦਾ ਦੇ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮਾਂ ਜਾਂ ਪਰਸਪਰ ਕਿਰਿਆਵਾਂ ਨੂੰ ਆਰਟ ਟੀਚਰ ਜਾਂ ਸਕੂਲ ਦੇ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਦੁਆਰਾ ਯੋਜਨਾਬੱਧ ਅਤੇ ਵਿਚੋਲਗੀ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ।

- ਕ. **ਕਲਾ ਦੇ ਐਕਸਪੋਜ਼ਰ ਅਤੇ ਸੁਹਜ ਦੀ ਪ੍ਰਸੰਸਾ ਲਈ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਮੌਕੇ ਬਣਾਏ ਜਾਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ:** ਸੁਹਜ ਸੰਵੇਦਨਾ ਅਤੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰਿਕ ਸਾਖਰਤਾ ਨੂੰ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨ ਦਾ ਵੱਡਾ ਉਦੇਸ਼ ਕੇਵਲ ਉਦੋਂ ਹੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਜਦੋਂ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਭਾਰਤ ਅਤੇ ਦੁਨੀਆ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਹਿੱਸਿਆਂ ਤੋਂ ਕਲਾ ਦੇ ਚੰਗੇ ਨਮੂਨੇ ਦੇ ਲਈ ਲੁੜੀਂਦੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਪ੍ਰਗਟ ਕੀਤੇ ਜਾਣ। ਸਕੂਲ ਦੇ ਅੰਦਰ, ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਫਿਲਮ, ਵੀਡੀਓ, ਐਨੀਮੇਸ਼ਨ, ਫੋਟੋਗ੍ਰਾਫੀ ਅਤੇ ਵਿਜ਼ੂਅਲ ਆਰਟਸ ਅਤੇ ਪਰਫਾਰਮਿੰਗ ਆਰਟਸ ਦੀਆਂ ਅਸਲ ਰਚਨਾਵਾਂ ਦੀਆਂ ਉਚਿਤ ਉਦਾਹਰਨਾਂ ਦਿਖਾਈਆਂ ਜਾ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ। ਸਾਰੇ ਦੇਖਣ ਦੇ ਸੈਸ਼ਨਾਂ ਨੂੰ ਚਰਚਾ ਅਤੇ ਪ੍ਰਤੀਬਿੰਬ ਲਈ ਸਮਾਂ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਉੱਚ ਪੱਧਰ ਵਿੱਚ, ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਕਲਾ ਸਮੀਖਿਆਵਾਂ ਲਿਖਣ ਲਈ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ

ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਦੀਵਾਰ ਪੜ੍ਹਕਾ (ਦੀਵਾਰ ਅਖ਼ਬਾਰ) ਜਾਂ ਇੱਕ ਮਾਸਿਕ ਸਕੂਲ ਮੈਗਜ਼ੀਨ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਅਸੈਂਬਲੀਆਂ ਅਤੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰਿਕ ਸਮਾਗਮਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨਾਂ ਦੀ ਰਚਨਾਤਮਿਕ ਸਮੀਖਿਆ ਦੇ ਮੌਕਿਆਂ ਵਜੋਂ ਦੇਖਿਆ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸੁਹਜ ਪ੍ਰਬੰਧਾਂ ਅਤੇ ਵਿਜ਼ੂਅਲ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਦੀ ਸਮੀਖਿਆ ਅਤੇ ਆਲੋਚਨਾ ਕਰਨ ਲਈ ਵੀ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਕਲਾਸਰੂਮ ਅਧਿਆਪਨ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ, ਕਲਾ ਸਿੱਖਿਆ ਵਿੱਚ ਵਰਕਸ਼ਾਪਾਂ, ਪ੍ਰੋਜੈਕਟਾਂ, ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨੀਆਂ, ਪੁਰਾਤੱਤਵ ਸਥਾਨਾਂ ਦੇ ਦੌਰੇ, ਸਮਾਰਕ, ਅਜਾਇਬ ਘਰ, ਗੈਲਰੀਆਂ, ਸਥਾਨਿਕ ਕਲਾ ਕੇਂਦਰ ਅਤੇ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਸਮਾਗਮ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਨੂੰ ਅਜਿਹੇ ਐਕਸਪੋਜ਼ਰ ਵਿਜ਼ਿਟਾਂ ਦੌਰਾਨ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਲਈ ਸਾਈਟ 'ਤੇ ਕੰਮ ਕਰਨ ਲਈ ਖ਼ਾਸ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਅਤੇ ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਪ੍ਰੋਜੈਕਟਾਂ ਦੀ ਯੋਜਨਾ ਬਣਾਉਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਅਸਾਈਨਮੈਂਟ ਅਤੇ ਪ੍ਰੋਜੈਕਟ ਵੀ ਦਿੱਤੇ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ ਜੋ ਅਜਿਹੇ ਦੌਰਿਆਂ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਕੀਤੇ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ।

ਖ. ਅਸਮਰੱਥਤਾ ਵਾਲੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਸ਼ਾਮਲ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ: ਅਸਮਰੱਥਤਾ ਵਾਲੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਕਲਾ ਦੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਵਿੱਚ ਹਿੱਸਾ ਲੈਣ ਲਈ ਬਰਾਬਰ ਮੌਕੇ ਅਤੇ ਪਹੁੰਚ ਦਿੱਤੀ ਜਾਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਭਾਗੀਦਾਰੀ ਅਤੇ ਰੁਝੇਵੇਂ ਅਯੋਗਤਾ ਦੀ ਗੰਭੀਰਤਾ 'ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਕਰੇਗਾ। 'ਕਰ ਸਕਦਾ' ਸੁਤੰਤਰ ਤੌਰ 'ਤੇ ਇਸ ਦੀ ਬਜਾਏ ਕਿ ਉਹ ਸਿੱਖਣ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਤਾਕਤਵਰ ਬਣਾਉਣਾ, ਕੀ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੇ। ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਮਾਧਿਅਮਾਂ ਅਤੇ ਪੱਧਰਾਂ ਦੀ ਚੋਣ ਦਿੱਤੀ ਜਾਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ, ਜਿਸ 'ਤੇ ਉਹ ਅਧਿਆਪਕ ਤੋਂ ਲੁੜੀਂਦੀ ਪ੍ਰੋਤਸਾਹਨ ਅਤੇ ਸਹਾਇਤਾ ਨਾਲ ਗਤੀਵਿਧੀ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ, ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ ਉਹਨਾਂ ਲਈ ਕੁਝ ਢੁਕਵੀਂਆਂ ਵਿਜ਼ੂਅਲ ਆਰਟ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਵਿੱਚ ਨਿਪੁੰਨਤਾ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਮਿੱਟੀ ਦਾ ਕੰਮ, ਰੰਗਾਂ ਨਾਲ ਚਿਪਕਣਾ, ਨਵੇਂ ਰੰਗ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਮਿਸ਼ਰਨ, ਅਕਾਰਾਂ ਅਤੇ ਟੁਕੜਿਆਂ ਨੂੰ ਗੁੰਦ ਅਤੇ ਅਮੂਰਤ ਪੈਟਰਨ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਸਮੱਗਰੀਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਕੱਟਣਾ, ਸਟੈਂਸਿੱਲਾਂ ਦੇ ਬਾਹਰੀ ਕਿਨਾਰਿਆਂ ਦੇ ਨਾਲ ਟਰੇਸ ਕਰਨਾ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ (ਕਿਉਂਕਿ ਅੰਦਰੂਨੀ ਕਿਨਾਰਿਆਂ ਦੇ ਨਾਲ ਟਰੇਸ ਕਰਨਾ ਉਹਨਾਂ ਲਈ ਮੁਸ਼ਕਲ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ) ਅਤੇ ਉਂਗਲਾਂ ਨਾਲ ਪੇਂਟਿੰਗ ਕਰਨਾ, ਜੇਕਰ ਬੁਰਸ਼ ਨੂੰ ਫੜਨਾ ਇੱਕ ਸਮੱਸਿਆ ਹੈ। ਕੁਝ ਢੁਕਵੀਂਆਂ ਪਰਫਾਰਮਿੰਗ ਆਰਟਸ ਦੀਆਂ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ, ਸੰਗੀਤ ਦੀਆਂ ਵੱਖੋ-ਵੱਖਰੀਆਂ ਕਿਸਮਾਂ ਨੂੰ ਸੁਣਨਾ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਦਿਲਚਸਪੀ ਹੈ, ਸੰਗੀਤ ਦੇ ਯੰਤਰ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਕਿਸੇ ਕਿਸਮ ਦੇ ਡਰੱਮ ਨੂੰ ਵਜਾਉਣਾ ਜਾਂ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਮੁਫਤ-ਫਾਰਮ ਨਾਚ ਅਤੇ ਹਰਕਤਾਂ ਨੂੰ ਸੰਗੀਤ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰਨਾ। ਅਪਾਹਜਤਾ ਵਾਲੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਵਿਚਾਰ-ਵਟਾਂਦਰੇ ਸਮੇਤ ਸਾਰੀਆਂ ਕਲਾ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਜਵਾਬ ਮੌਖਿਕ ਜਾਂ ਗੈਰ-ਮੌਖਿਕ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਕਲਾਸਰੂਮ ਵਿੱਚ ਜਵਾਬਾਂ ਅਤੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦੇ ਪੂਲ ਵਿੱਚ ਸਵਿਕਾਰ ਕਰਨਾ, ਪ੍ਰਸ਼ੰਸਾ ਕਰਨਾ ਅਤੇ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ਗ. ਭੌਤਿਕ ਸਪੇਸ, ਸਮੱਗਰੀ ਅਤੇ ਸਰੋਤ ਕਲਾਸ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਤਿਆਰ ਕੀਤੇ ਜਾਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ: ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਉਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਸਮੱਗਰੀ ਅਤੇ ਉਹ ਥਾਂ ਜਿੱਥੇ ਕਲਾ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਕਰਵਾਈਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ, ਸਾਰੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਲਈ ਤਿਆਰ ਅਤੇ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਹਨ, ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ ਵਿਜ਼ੂਅਲ ਆਰਟਸ ਵਿੱਚ, ਮਿੱਟੀ ਨੂੰ ਪਹਿਲਾਂ ਤੋਂ ਤਿਆਰ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ ਤਾਂਜੋ ਇਸ ਨੂੰ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਰੂਪਾਂ ਵਿੱਚ ਅਕਾਰ ਜਾਂ ਮਾਡਲ ਬਣਾਇਆ ਜਾ ਸਕੇ। ਅਧਿਆਪਕ ਜਾਂ ਤਾਂ ਮਿਡਲ ਅਤੇ ਸੈਕੰਡਰੀ ਪੜ੍ਹਾਵਾਂ ਦੇ ਮਾਮਲੇ ਵਿੱਚ, ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਮਿੱਟੀ ਤਿਆਰ ਕਰਨਾ ਸਿਖਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਸਕੂਲਾਂ ਵਿੱਚ ਜਿੱਥੇ ਪਰਫਾਰਮਿੰਗ ਆਰਟਸ ਲਈ ਸੀਮਿਤ ਥਾਂ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ, ਅਧਿਆਪਕ ਹਰਕਤਾਂ ਦੀਆਂ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਲਈ ਜਗ੍ਹਾ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਫਰਨੀਚਰ ਨੂੰ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਘੁੰਮਾਉਣ ਬਾਰੇ ਸੋਚ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਲਈ ਥਾਂ ਖ਼ਾਲੀ ਕਰਨ, ਵਰਤੇ ਗਏ ਔਜ਼ਾਰਾਂ ਨੂੰ ਸਾਫ਼ ਕਰਨ ਅਤੇ ਕੰਮ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਸਮੱਗਰੀ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕਰਨ ਲਈ ਸਮਾਂ ਵੀ ਨਿਰਧਾਰਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ਘ. ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਦੀ ਤਿਆਰੀ ਕਲਾ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਭਾਵੀ ਸਿੱਖਿਆ ਸ਼ਾਸਤਰੀ ਰਣਨੀਤੀਆਂ ਦੇ, ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਗਿਆਨ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦੀ ਹੈ: ਇੱਕ ਚੰਗਾ ਕਲਾਕਾਰ ਹੋਣ ਦਾ ਮਤਲਬ ਕਲਾ ਸਿਖਾਉਣ ਵਿੱਚ ਆਪਣੇ-ਆਪ ਹੀ ਚੰਗਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਹਾਲਾਂਕਿ ਇੱਕ ਅਧਿਆਪਕ ਜਿਸ ਕੋਲ ਖ਼ਾਸ ਕਲਾ ਦੇ ਹੁਨਰ ਨਹੀਂ ਹਨ, ਉਹ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਲਈ ਦਿਲਚਸਪ ਅਤੇ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਕਲਾ ਸੈਸ਼ਨਾਂ ਦੀ ਸਹੂਲਤ ਦੇ ਸਕਦੇ ਹਨ ਜੇਕਰ ਉਹਨਾਂ ਕੋਲ ਕਲਾ ਸਿੱਖਿਆ ਅਤੇ ਸੰਬੰਧਿਤ ਸਿੱਖਿਆ ਸੰਬੰਧੀ ਹੁਨਰਾਂ ਦਾ ਲੁੜੀਂਦਾ ਗਿਆਨ ਹੈ, ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ ਜੇਕਰ ਕੋਈ ਅਧਿਆਪਕ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਕਿਸੇ ਖ਼ਾਸ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਜਾਂ ਤਕਨੀਕ ਨੂੰ ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਆਪਣੀ ਕਲਾਤਮਿਕ ਖੋਜ ਵਿੱਚ ਵਿਭਿੰਨਤਾ ਅਤੇ ਪਰਿਵਰਤਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ, ਤਾਂ ਉਹ ਸਿਰਫ਼ ਜ਼ਰੂਰੀ ਕਦਮ ਜਾਂ ਹੁਨਰ ਪੇਸ਼ ਕਰਨ ਦੀ ਚੋਣ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਅੰਤਮ ਉਤਪਾਦ ਨੂੰ ਪ੍ਰਗਟ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਉਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ,

ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੀਆਂ ਵੱਖੋ-ਵੱਖਰੀਆਂ ਸਿੱਖਣ ਦੀਆਂ ਯੋਗਤਾਵਾਂ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ, ਉਹ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਸਮੂਹਾਂ ਲਈ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਟੀਚੇ ਅਤੇ ਚੁਣੌਤੀਆਂ ਨਿਰਧਾਰਿਤ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਆਪਣੇ ਸਮੀਕਰਨਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰਦੇ ਹੋਏ, ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੀ ਗਈ ਤਕਨੀਕ ਜਾਂ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਦੀ ਪੜਚੋਲ ਕਰਨ ਅਤੇ ਅੱਗੇ ਵਧਾਉਣ ਲਈ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਬਕਸਾ 6.7ii

ਪੈਡਾਗੋਗਿਕ ਇਲਸਟ੍ਰੇਸ਼ਨ: ਪ੍ਰੈਪਰੇਟਰੀ ਪੱਧਰ ਲਈ ਬਿਏਟਰ ਟੀਚਿੰਗ ਪਲਾਨ

ਸੁਧਾਰ ਨਾਟਕੀ ਕਲਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਵਰਤੀ ਜਾਂਦੀ ਇੱਕ ਵਿਧੀ ਹੈ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਅਭਿਆਸ ਦੌਰਾਨ ਕਿਸੇ ਵੀ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਸਥਾਨ ਜਾਂ ਸਥਿਤੀ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਸਵੈ-ਪ੍ਰੇਰਿਤ, ਗੈਰ-ਲਿਖਤ ਕਾਰਵਾਈ ਜਾਂ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾਉਣੀ ਸ਼ਾਮਲ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਾਂਤ ਦਿਖਾਉਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਵਿਧੀ ਨੂੰ ਪ੍ਰੈਪਰੇਟਰੀ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਕਿਵੇਂ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਸੰਬੰਧਿਤ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਟੀਚਿਆਂ, ਯੋਗਤਾਵਾਂ ਅਤੇ ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਨਤੀਜਿਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਸਿੱਖਿਆ ਸ਼ਾਸਤਰ ਦਾ ਨਕਸ਼ਾ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਦਰਸਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ।

ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਟੀਚਾ	CG-2 ਕਲਾ ਵਿੱਚ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਕਲਪਨਾ ਅਤੇ ਸਿਰਜਣਾਤਮਿਕਤਾ ਦਾ ਅਭਿਆਸ
ਯੋਗਤਾਵਾਂ	C-2.1 ਵੱਖ-ਵੱਖ ਕਿਰਦਾਰਾਂ, ਭੂਮਿਕਾਵਾਂ, ਸਥਿਤੀਆਂ, ਸਪੇਸ ਅਤੇ ਬੁਨਿਆਦੀ ਪ੍ਰੋਪਸ ਨੂੰ ਜੋੜ ਕੇ, ਹਰ ਰੋਜ਼ ਦੀਆਂ ਘਟਨਾਵਾਂ 'ਤੇ ਆਧਾਰਿਤ ਕਲਾਸਰੂਮ ਵਿੱਚ ਨਾਟਕ ਅਤੇ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ।
ਲਰਨਿੰਗ ਆਊਟ-ਕਮ	ਵੱਖੋ-ਵੱਖਰੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਅਤੇ ਮੂਡ ਨਰਮ ਅੱਖਰਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਗਟਾਉਣ ਦੁਆਰਾ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾਉਣ ਵਿੱਚ ਸੁਧਾਰ, ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ ਹਿਊਮਰ ਦੁਆਰਾ ਹੇਠਾਂ ਬੈਠਣਾ ਅਤੇ ਲੰਮੇ ਸਮੇਂ ਲਈ ਹਾਸੇ ਨੂੰ ਵਧਾਉਣਾ; ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾਉਣ ਵੇਲੇ ਆਪਣੀਆਂ ਲਾਈਨਾਂ ਜੋੜਦਾ ਹੈ।
ਸਮੱਗਰੀ	ਸੁਧਾਰ ਲਈ ਜਾਣ-ਪਛਾਣ।
ਸਰਗਰਮੀ	ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਸਥਾਨਾਂ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਗਰੁੱਪ ਰੋਲ ਪਲੇਅ ਅਤੇ ਸਥਿਤੀ ਨਿਰਮਾਣ ਲਈ ਮੌਕੇ 'ਤੇ ਸੁਧਾਰ।
ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਉਦੇਸ਼	ਨਾਟਕ ਖੇਡਣ ਲਈ ਵੱਖੋ-ਵੱਖ ਸਥਿਤੀਆਂ ਵਿੱਚ ਭੂਮਿਕਾਵਾਂ ਅਤੇ ਪਾਤਰਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਲਈ।
ਵਿਚਾਰ	ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਦੇ ਪੜਾਅ- ਦਿੱਤੀਆਂ ਸਥਿਤੀਆਂ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਕਲਪਨਾ ਅਤੇ ਰੋਲ ਪਲੇਅ ਅੱਖਰਾਂ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਵਿੱਚ ਸੁਧਾਰ। ਸਮੂਹ ਦਾ ਅਕਾਰ: 5 ਤੋਂ 7 ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦਾ ਸਮੂਹ ਸਮਾਂ: 10 ਗਣਨਾ, ਅਧਿਆਪਕ ਦੁਆਰਾ ਸੁਵਿਧਾਜਨਕ ਡਰਾਮੇ ਦੇ ਤੱਤ ਖੋਜੇ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ: ਪਾਤਰ ਅਤੇ ਸਥਿਤੀ ਕਲਾਸਰੂਮ ਵਿੱਚ ਹਮਊਮਰ ਗਰੁੱਪ ਵੱਲ ਖੋਜ ਦੀ ਦਿਸ਼ਾ

ਪ੍ਰੈਪਰੇਟਰੀ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਗਤੀਵਿਧੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਕੀਤੀ ਗਈ

1. **ਸਮੂਹ ਦਾ ਅਕਾਰ:** ਅਧਿਆਪਕ ਪੂਰੀ ਜਮਾਤ ਨੂੰ 5 ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੇ 6 ਉਪ-ਸਮੂਹਾਂ ਵਿੱਚ ਵੰਡਦਾ ਹੈ।
2. **ਸਮਾਂ:** ਇੱਕ-ਇੱਕ ਕਰ ਕੇ, ਹਰੇਕ ਸਮੂਹ ਕਲਾਸਰੂਮ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਥਾਂ ਵਜੋਂ ਚਿੰਨ੍ਹਿਤ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਆਉਂਦਾ ਹੈ।

3. **ਖੋਜੇ ਜਾ ਰਹੇ ਨਾਟਕ ਦੇ ਤੱਤ:** ਅਧਿਆਪਕ ਰੋਲ ਪਲੇਅ ਦੁਆਰਾ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਪਾਤਰ ਅਤੇ ਕਿਰਿਆਵਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਸਥਿਤੀ/ਸੀਨ ਦੀ ਕਲਪਨਾ ਅਤੇ ਵਿਕਾਸ ਕਰਨ ਲਈ ਹਰੇਕ ਸਮੂਹ ਨੂੰ ਤਿੰਨ ਸਥਾਨ ਨਿਰਧਾਰਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਸਥਾਨ ਘਰ, ਰੇਲਵੇ-ਸਟੇਸ਼ਨ, ਸਬਜ਼ੀ ਮੰਡੀ, ਪ੍ਰਿੰਸੀਪਲ ਦਾ ਕਮਰਾ, ਹਸਪਤਾਲ, ਪੰਚਾਇਤ ਭਵਨ, ਖੇਡ ਦਾ ਮੈਦਾਨ ਆਦਿ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ।
4. **ਖੋਜ ਦੀ ਦਿਸ਼ਾ:** ਅਧਿਆਪਕ ਦੁਆਰਾ ਦਿੱਤੀਆਂ ਗਈਆਂ 10 ਗਿਣਤੀਆਂ ਵਿੱਚ, ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਪਾਤਰਾਂ ਦੀ ਚਰਚਾ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਭੂਮਿਕਾਵਾਂ ਨੂੰ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਕਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਸਥਿਤੀ ਨੂੰ ਤੁਰੰਤ, ਸਵੈ-ਇੱਛਾ ਨਾਲ ਨਿਭਾਉਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਉਦੋਂ ਤੱਕ ਖੇਡਣਾ ਜਾਰੀ ਰੱਖਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਜਦੋਂ ਤੱਕ ਅਧਿਆਪਕ ਰੋਲ ਪਲੇਅ ਨੂੰ ਰੋਕਣ ਲਈ 'ਫ੍ਰੀਜ਼' ਨਹੀਂ ਕਹਿੰਦਾ।
5. **ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਦੇ ਪੜਾਅ:** ਹਰੇਕ ਸਮੂਹ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਅਧਿਆਪਕ ਹੇਠਾਂ ਦਿੱਤੇ ਸੁਝਾਏ ਸਵਾਲਾਂ ਨਾਲ ਅਭਿਆਸ ਦੀ ਸਮੀਖਿਆ ਕਰਨ ਲਈ ਸੈਸ਼ਨ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ:
  - ਤੁਸੀਂ ਇਸ ਅਭਿਆਸ ਵਿੱਚ ਕੀ ਕੀਤਾ?
  - ਤੁਹਾਨੂੰ ਇਸ ਅਭਿਆਸ ਵਿੱਚ ਕੀ ਪਸੰਦ ਆਇਆ?
  - ਤੁਸੀਂ ਇੱਕ ਟੀਮ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਅਤੇ ਇੱਕ ਵਿਅਕਤੀ ਵਜੋਂ ਅਭਿਆਸ ਦੁਆਰਾ ਕੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤਾ ਹੈ?
  - ਤੁਸੀਂ ਪਾਤਰਾਂ ਅਤੇ ਸਥਿਤੀ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਕਿਵੇਂ ਕੀਤਾ?
  - ਸਥਿਤੀ 'ਤੇ ਚਰਚਾ ਕਰਨ ਅਤੇ ਖੇਡਦੇ ਸਮੇਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਕਿਹੜੀਆਂ ਚੁਣੌਤੀਆਂ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰਨਾ ਪਿਆ?
 ਸਮੀਖਿਆ ਦੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣਾਂ ਤੋਂ ਅਧਿਆਪਕ ਦੁਆਰਾ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ: ਅਰਥਾਤ, ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਸਮੂਹਾਂ ਦੀ ਆਪਣੀ ਸਮੀਖਿਆ ਅਤੇ ਦਰਸ਼ਕਾਂ ਵਜੋਂ ਦੂਜੇ ਸਮੂਹਾਂ ਦੀ ਸਮੀਖਿਆ।
6. ਅਧਿਆਪਕ ਰੋਲ ਪਲੇਅ ਅਤੇ ਸਥਿਤੀ ਬਣਾਉਣ ਦੀ ਤਕਨੀਕ ਦੇ ਵੇਰਵੇ ਪੇਸ਼ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਬੋਰਡ 'ਤੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੇ ਪ੍ਰਤੀਬਿੰਬ ਲਿਖਦਾ ਹੈ।

6.7.2 ਕਲਾ ਸਿੱਖਿਆ ਵਿੱਚ ਮੁਲਾਂਕਣ

ਕਲਾ ਸਿੱਖਿਆ ਵਿੱਚ ਮੁਲਾਂਕਣ ਨੂੰ ਬੁਨਿਆਦੀ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਨਾਲ ਸੰਪਰਕ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸਾਰੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਰਚਨਾਤਮਿਕ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ।

ਕਲਾ ਸਿੱਖਿਆ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖਣ ਦਾ ਮੁਲਾਂਕਣ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੀਆਂ ਕਲਾ ਬਣਾਉਣ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ, ਸਿਰਜਣਾਤਮਿਕ ਸੋਚ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ ਅਤੇ ਸਕੂਲ ਦੇ ਸੰਦਰਭ ਦੇ ਅੰਦਰ ਅਤੇ ਉਸ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਕਲਾਵਾਂ ਦਾ ਜਵਾਬ ਦੇਣ ਅਤੇ ਉਸ ਦੀ ਕਦਰ ਕਰਨ ਦੀ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਦੇ ਸਬੂਤ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਹੋਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ।

ਵੱਖ-ਵੱਖ ਕਿਸਮਾਂ ਦੇ ਮੁਲਾਂਕਣ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਣ ਲਈ ਕੁਝ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਦੀਆਂ ਅਵਾਜ਼ਾਂ ਹੇਠਾਂ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਹਨ।

ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਦੀ ਅਵਾਜ਼ 6.7i

ਆਰਟ ਪੋਰਟਫੋਲੀਓ

ਸਾਡੇ ਸਕੂਲ ਦੇ ਸਾਰੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਕੋਲ ਇੱਕ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਫੋਲਡਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਉਹ ਆਪਣੀ ਕਲਾਕਾਰੀ ਨੂੰ ਸਟੋਰ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਜੋਕਿ ਡਰਾਈਂਗ, ਕੋਲਾਜ਼, ਪੇਂਟਿੰਗਾਂ ਅਤੇ ਫੈਬਰਿਕ ਆਰਟਵਰਕ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਮੈਂ ਮਿੱਟੀ ਅਤੇ ਕਾਗਜ਼ ਵਿੱਚ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਤਿੰਨ-ਅਯਾਮੀ ਕਲਾਕਾਰੀ ਦੀਆਂ ਫੋਟੋਆਂ ਵੀ ਖਿੱਚਦਾ ਹਾਂ ਅਤੇ ਸਕੂਲ ਦੇ ਕੰਪਿਊਟਰ 'ਤੇ ਇੱਕ ਡਿਜੀਟਲ ਫੋਲਡਰ ਰੱਖਦਾ ਹਾਂ। ਹਰ ਮਿਆਦ ਦੇ ਅੰਤ 'ਤੇ, ਮੈਂ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਡਰਾਈਂਗ ਦੇ ਫੋਲਡਰ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧਨ ਅਤੇ ਇਕਸਾਰ ਕਰਨ ਲਈ ਇੱਕ ਜਾਂ ਦੋ ਕਲਾਸਾਂ ਸਮਰਪਿਤ ਕਰਦਾ ਹਾਂ। ਉਹ ਜਾਂਚ ਕਰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਕਵਾਈ 'ਤੇ ਸਹੀ ਢੰਗ ਨਾਲ ਮਿਤੀ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ 'ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਨਾਮ ਹੈ। ਜੇਕਰ ਉਹ ਤਾਰੀਕ ਲਿਖਣਾ ਭੁੱਲ ਗਏ ਹਨ, ਤਾਂ ਉਹ ਆਪਣੇ ਸਾਥੀਆਂ ਨਾਲ ਜਾਂਚ ਕਰ ਕੇ ਇਸ ਨੂੰ ਲਿਖ ਲੈਂਦੇ ਹਨ। ਜਦੋਂ ਉਹ ਅਜਿਹਾ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਮੈਂ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਕੰਮ ਦੀ ਸਮੀਖਿਆ ਕਰਨ ਅਤੇ ਸਮੇਂ ਦੇ ਨਾਲ ਉਹਨਾਂ ਪਰਿਵਰਤਨਾਂ 'ਤੇ ਵਿਚਾਰ ਕਰਨ ਲਈ ਕੁਝ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨਾਲ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਗੱਲਬਾਤ ਕਰਦਾ ਹਾਂ ਜੋ ਉਹ ਦੇਖਦੇ ਹਨ। ਮੈਂ ਪਾਇਆ ਹੈ ਕਿ

ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਸਵੈ-ਮੁਲਾਂਕਣ ਕਰਨ ਅਤੇ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਨ ਦੇ ਯੋਗ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਕੀ ਸਿੱਖਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹ

ਕੀ ਬਿਹਤਰ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਮੈਂ ਇਸ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਦੌਰਾਨ ਨੋਟ ਲੈਂਦਾ ਹਾਂ। ਉੱਚ ਪੱਧਰ ਵਿੱਚ, ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਇੱਕ ਗ਼ੈਰ-ਰਸਮੀ ਕਲਾਸਰੂਮ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨੀ ਵਿੱਚ ਪੇਸ਼ ਕਰਨ ਲਈ, ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਫੋਲਡਰ ਵਿੱਚੋਂ ਕਲਾਕਾਰੀ ਦੀ ਚੋਣ ਕਰਨ ਲਈ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਉਹਨਾਂ ਵਿੱਚ ਮਿੱਟੀ ਦੇ ਭਾਂਡੇ, ਮੂਰਤੀ, ਟੈਕਸਟਾਈਲ ਕਲਾ, ਕਹਾਣੀ ਚਿੱਤਰ, ਪੋਸਟਰ ਅਤੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਕੋਈ ਵੀ ਕਲਾ ਸ਼ਾਮਲ ਹੈ ਜੋ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਮਿਆਦ ਦੇ ਦੌਰਾਨ ਬਣਾਈ ਹੈ। ਕੁਝ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਆਪਣੀ ਕਲਾ ਅਤੇ ਕਲਾ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ ਬਾਰੇ ਵੀ ਲਿਖਦੇ ਹਨ। ਜੇਕਰ ਸੰਭਵ ਹੋਵੇ, ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਦੂਜੇ ਪੱਧਰ ਦੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਅਤੇ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨੀ ਦੇਖਣ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਫੀਡਬੈਕ ਦੇਣ ਲਈ ਸੱਦਾ ਦਿੰਦੇ ਹਾਂ। ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਇਸ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਦਾ ਅਨੰਦ ਲੈਂਦੇ ਹਨ ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਇਸ ਨੂੰ ‘ਪਰੀਖਿਆ’ ਵਜੋਂ ਨਹੀਂ ਦੇਖਦੇ ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਕਲਾਕਾਰੀ ਨੂੰ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਿਤ ਕਰਨ ਅਤੇ ਇਸ ਨੂੰ ਵੱਡੇ ਦਰਸ਼ਕਾਂ ਨਾਲ ਸਾਂਝਾ ਕਰਨ ਲਈ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

ਮੈਂ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਕੰਮ ਦਾ ਮੁਲਾਂਕਣ ਕਰਨ ਲਈ ਚਾਰ ਮਾਪਦੰਡ ਅਤੇ ਚਾਰ-ਸਕੇਲ ਰੁਬਰਿਕ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ, ਜਿਵੇਂਕਿ ਹੇਠਾਂ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।

ਮਾਪਦੰਡ	ਪੱਧਰ ਡੀ	ਪੱਧਰ ਸੀ	ਪੱਧਰ ਬੀ	ਪੱਧਰ ਏ
ਮੌਲਿਕਤਾ/ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦੀ ਵਿਲੱਖਣਤਾ	ਪਰੰਪਰਾਗਤ, ਰੂੜੀਵਾਦੀ ਜਾਂ ਦੁਹਰਾਉਣ ਵਾਲਾ।	ਮੌਲਿਕਤਾ ਦੀਆਂ ਕੁਝ ਉਦਾਹਰਨਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਦੁਹਰਾਇਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ।	ਮੌਲਿਕਤਾ ਦੀਆਂ ਕਾਫ਼ੀ ਉਦਾਹਰਨਾਂ ਦਿਖਾਉਂਦਾ ਹੈ।	ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗ਼ੈਰ-ਰਵਾਇਤੀ, ਵਿਲੱਖਣ ਅਤੇ ਨਵੀਨਤਾਕਾਰੀ।
ਤਕਨੀਕ ਦੀ ਸੂਝ-ਬੂਝ	ਸਮੱਗਰੀ ਅਤੇ ਔਜ਼ਾਰਾਂ ਦੇ ਬਹੁਤ ਘੱਟ ਨਿਯੰਤਰਨ ਦਾ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਕਲਾਕਾਰੀ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਸਹਾਇਤਾ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।	ਸਮੱਗਰੀ ਅਤੇ ਸਾਧਨਾਂ ਦੇ ਕੁਝ ਨਿਯੰਤਰਨ ਦਾ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਕਲਾਕਾਰੀ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਦਾ ਹੈ।	ਸਮੱਗਰੀ ਅਤੇ ਸਾਧਨਾਂ ਦੇ ਕਾਫ਼ੀ ਨਿਯੰਤਰਨ ਦਾ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਕਲਾਕਾਰੀ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਦਾ ਹੈ।	ਸਮੱਗਰੀ ਅਤੇ ਸਾਧਨਾਂ ਦੇ ਬੇਮਿਸਾਲ ਨਿਯੰਤਰਨ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਮੁਕੰਮਲ ਹੋਈ ਕਲਾਕਾਰੀ ਵਿੱਚ ਸੁਧਾਰ ਦਾ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਕਰਦਾ ਹੈ।
ਪ੍ਰਗਟਾਵੇ ਵਿੱਚ ਭਿੰਨਤਾ	ਕਲਾਕਾਰੀ ਵਿੱਚ ਸਮੀਕਰਨਾਂ ਦੀ ਇੱਕ ਸੀਮਿਤ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਦਾ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਕਰਦਾ ਹੈ।	ਜਾਣੀਆਂ-ਪਛਾਣੀਆਂ ਉਦਾਹਰਨਾਂ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਸਮੀਕਰਨਾਂ ਵਿੱਚ ਕੁਝ	ਕਲਾਕਾਰੀ ਵਿੱਚ ਸਮੀਕਰਨਾਂ ਦੀ ਕਾਫ਼ੀ ਵਿਭਿੰਨਤਾ ਦਾ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਕਰਦਾ ਹੈ।	ਆਰਟਵਰਕ ਵਿੱਚ ਸਮੀਕਰਨਾਂ ਦੀ ਇੱਕ ਵਿਸ਼ਾਲ ਕਿਸਮ ਦਾ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਕਰਦਾ ਹੈ।

		ਭਿੰਨਤਾਵਾਂ ਦੀ ਪੜਚੋਲ ਕਰਦਾ ਹੈ।		
ਸੁਹਜ ਸੰਵੇਦਨਸ਼ੀਲਤਾ	ਸਿਰਫ ਪਸੰਦ ਜਾਂ ਨਾਪਸੰਦ ਦੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸੁਹਜਾਤਮਿਕ ਤਰਜੀਹਾਂ ਦਾ ਸੰਚਾਰ ਕਰਦਾ ਹੈ।	ਸੁਹਜਾਤਮਿਕ ਤਰਜੀਹਾਂ ਦੀਆਂ ਕੁਝ ਵੱਖਰੀਆਂ ਡਿਗਰੀਆਂ ਦਾ ਸੰਚਾਰ ਕਰਦਾ ਹੈ।	ਵੱਖ-ਵੱਖ ਕਲਾਕ੍ਰਿਤੀਆਂ ਦੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਅਤੇ ਸੁਹਜ ਅਨੁਭਵਾਂ ਦੀ ਤੁਲਨਾ ਕਰਦਾ ਅਤੇ ਜੋੜਦਾ ਹੈ।	ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸੁਹਜ ਅਨੁਭਵਾਂ ਅਤੇ ਕਲਾ ਰੂਪਾਂ ਦੀ ਸ਼ਲਾਘਾ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਦੀ ਅਵਾਜ਼ 6.7ii

ਗਰੁੱਪ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ

ਮੈਂ ਪੱਧਰ 1 ਤੋਂ ਪੱਧਰ 8 ਤੱਕ ਸੰਗੀਤ ਸਿਖਾਉਂਦਾ ਹਾਂ। ਪੱਧਰ 7 ਵਿੱਚ, ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੇ ਸਮੂਹ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਦਾ ਮੁਲਾਂਕਣ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਮੈਂ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਸੂਚਿਤ ਕੀਤਾ ਸੀ ਕਿ ਮੁਲਾਂਕਣ ਕਿਸ ਦਿਨ ਹੋਵੇਗਾ ਤਾਂਕਿ ਉਹਨਾਂ ਕੋਲ ਆਪਣੇ ਗਰੁੱਪ ਬਣਾਉਣ, ਸੰਗੀਤਕ ਟੁਕੜਾ ਚੁਣਨ ਅਤੇ ਅਭਿਆਸ ਕਰਨ ਦਾ ਸਮਾਂ ਹੋਵੇ। ਮੈਂ ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਹਰੇਕ ਸਮੂਹ ਵਿੱਚ 7 ਤੋਂ ਵੱਧ ਗਿਣਤੀ ਨਾ ਕਰਨ ਲਈ ਕਹਿੰਦਾ ਹਾਂ, ਤਾਂਜੋ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਦੌਰਾਨ ਸਾਰੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਦੇਖਣਾ ਅਸਾਨ ਹੋਵੇ। ਮੁਲਾਂਕਣ ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ ਕਲਾਸ ਦੇ ਸਾਰੇ ਸਮੂਹਾਂ ਨੂੰ ਕਵਰ ਕਰਨ ਲਈ ਲਗਭਗ 2 ਪੀਰੀਅਡ ਲੈਂਦਾ ਹੈ। ਮੈਂ ਮਾਪਦੰਡਾਂ ਦੀ ਇੱਕ ਸੂਚੀ ਤਿਆਰ ਕਰਦਾ ਹਾਂ ਜੋ ਸਮੂਹ ਦੀ ਕਾਰਗੁਜ਼ਾਰੀ ਲਈ ਮੁਲਾਂਕਣ ਦਾ ਆਧਾਰ ਬਣਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਸਾਥੀਆਂ ਦਾ ਮੁਲਾਂਕਣ ਕਰਨ ਲਈ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨਾਲ ਸਾਂਝਾ ਕਰਦਾ ਹਾਂ। ਹਰੇਕ ਗਰੁੱਪ ਕੋਲ ਆਪਣੀ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਲਈ 3 ਤੋਂ 5 ਮਿੰਟ ਸਨ। ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਮਾਪਦੰਡਾਂ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਸੰਬੰਧਿਤ ਸੂਚਕਾਂ ਬਾਰੇ ਜਾਣੂ ਕਰਵਾਇਆ ਗਿਆ। ਮੈਂ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਸਵਾਲਾਂ ਅਤੇ ਸ਼ੰਕਿਆਂ ਨੂੰ ਸਪਸ਼ਟ ਕੀਤਾ, ਜਦੋਂਕਿ ਹਰੇਕ ਸਮੂਹ ਨੇ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਕੀਤਾ, ਬਾਕੀ ਦੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਅਤੇ ਮੈਂ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਨੂੰ ਦੇਖਿਆ, ਨੋਟਸ ਬਣਾਏ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਮਾਪਦੰਡਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਪੱਧਰ ਦਿੱਤੇ। ਅਸੀਂ ਹਰੇਕ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਇੱਕ ਸੰਖੇਪ ਸਮੀਖਿਆ ਵੀ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਦਰਸ਼ਕਾਂ ਵਿੱਚ ਮੌਜੂਦ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਸ਼ੰਸਾ ਅਤੇ ਸੁਝਾਅ ਦੇ ਕੁਝ ਸ਼ਬਦ ਸਾਂਝੇ ਕੀਤੇ ਗਏ। ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦਾ ਮੁਲਾਂਕਣ ਕਰਨ ਲਈ ਹੇਠਾਂ ਦਿੱਤੇ ਮਾਪਦੰਡ ਵਰਤੇ ਗਏ ਸਨ:

ਮੁਲਾਂਕਣ ਲਈ ਮਾਪਦੰਡ	ਪੱਧਰ ਸੀ	ਪੱਧਰ ਬੀ	ਪੱਧਰ ਏ
ਸੰਗੀਤਕ ਰਚਨਾ ਦੀ ਚੋਣ	ਬੇਤਰਤੀਬ ਚੋਣ ਦੁਆਰਾ ਸੰਗੀਤਕ ਰਚਨਾ ਦੀ ਚੋਣ ਕਰਦਾ ਹੈ।	ਸਮੂਹ ਦੇ ਸਾਰੇ ਮੈਂਬਰਾਂ ਦੀਆਂ ਯੋਗਤਾਵਾਂ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਸੰਗੀਤਕ ਰਚਨਾ ਦੀ ਚੋਣ ਕਰਦਾ ਹੈ।	ਸਮੂਹ ਦੀ ਯੋਗਤਾ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਸਮੇਂ/ਸੀਜ਼ਨ/ਮੌਕੇ/ਈਵੈਂਟ ਦੇ ਸੰਦਰਭ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਸੰਗੀਤਕ ਰਚਨਾ ਦੀ ਚੋਣ ਕਰਦਾ ਹੈ।
ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ	ਸੰਗੀਤਕ ਰਚਨਾ ਦੀਆਂ ਸਿਰਫ ਪਹਿਲੀਆਂ ਕੁਝ ਲਾਈਨਾਂ ਨੂੰ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅਤੇ ਇਕਸੁਰਤਾ ਨਾਲ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ।	ਸੰਗੀਤਕ ਰਚਨਾ ਦੇ ਕਾਫ਼ੀ ਭਾਗਾਂ ਨੂੰ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅਤੇ ਇਕਸੁਰਤਾ ਨਾਲ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ।	ਪੂਰੀ ਸੰਗੀਤਕ ਰਚਨਾ ਨੂੰ ਇਕਸੁਰਤਾ ਵਿੱਚ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸਮੂਹ ਦੇ ਸਾਰੇ ਮੈਂਬਰਾਂ ਵਿਚਕਾਰ ਤਾਲਮੇਲ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦਾ ਹੈ।
ਰਚਨਾਤਮਿਕਤਾ	ਆਪਣੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਜਾਂ ਸਮੀਕਰਨਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ਾਮਲ ਕੀਤੇ ਬਿਨਾਂ ਮੌਜੂਦਾ	ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਦੇ ਇੱਕ ਜਾਂ ਦੋ ਪਹਿਲੂਆਂ ਵਿੱਚ ਵਿਲੱਖਣਤਾ ਦਾ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ	ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਦੇ ਕਈ ਪਹਿਲੂਆਂ ਵਿੱਚ ਵਿਲੱਖਣਤਾ ਦਾ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ

	ਗੀਤਾਂ ਅਤੇ ਸੰਗੀਤਕ ਰਚਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਦੁਬਾਰਾ ਤਿਆਰ ਕਰਦਾ ਹੈ।	ਕਰਦਾ ਹੈ (ਸੰਗੀਤ ਦੀ ਚੋਣ, ਵੋਕਲ/ਸਾਜ਼ਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ, ਅਸਾਧਾਰਨ ਦੀ ਪੀੜ੍ਹੀ)।	ਕਰਦਾ ਹੈ (ਸੰਗੀਤ ਦੀ ਚੋਣ, ਵੋਕਲ/ਸਾਜ਼ਾਂ ਦੀ ਵਿਵਸਥਾ, ਅਸਾਧਾਰਨ ਅਵਾਜ਼ਾਂ ਅਤੇ ਪੈਟਰਨਾਂ ਦੀ ਪੀੜ੍ਹੀ)।
ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਦੇ ਹੁਨਰ (ਪਿੱਚ, ਟੈਂਪੋ, ਆਡੀਬਿਲਟੀ, ਵੋਕਲ /ਇੰਸਟਰੂਮੈਂਟਲ ਤਕਨੀਕ, ਬੋਲ ਯਾਦ ਰੱਖਣ ਵਾਲੇ)	ਕੁਝ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਕੁਸ਼ਲਤਾਵਾਂ ਨੂੰ ਅਸੰਗਤ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ।	ਸੰਗੀਤਕ ਰਚਨਾ ਦੁਆਰਾ ਨਿਰੰਤਰ ਮੁਢਲੇ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਦੇ ਹੁਨਰ ਦਾ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਕਰਦਾ ਹੈ।	ਸੰਗੀਤਕ ਰਚਨਾ ਵਿੱਚ ਮੁਢਲੇ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਦੇ ਹੁਨਰਾਂ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਕੁਝ ਉੱਨਤ ਹੁਨਰਾਂ ਨੂੰ ਲਗਾਤਾਰ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ।
ਵਿਵਹਾਰ ਦਾ ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ	ਮਹਿਸੂਸ ਕੀਤੇ ਬਿਨਾਂ ਅਤੇ ਭਾਵਨਾ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਸੰਗੀਤਕ ਰਚਨਾਵਾਂ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ।	ਸੰਗੀਤਕ ਰਚਨਾ ਦੇ ਕੁਝ ਹਿੱਸਿਆਂ ਨੂੰ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰ ਕੇ ਭਾਵਨਾ ਨਾਲ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ।	ਸਮੁੱਚੀ ਸੰਗੀਤਕ ਰਚਨਾ ਨੂੰ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰ ਕੇ ਭਾਵਨਾ ਨਾਲ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਦੀ ਅਵਾਜ਼ 6.7iii

ਰਚਨਾਤਮਿਕਤਾ ਅਤੇ ਕਲਪਨਾ

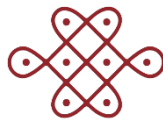
ਮੈਂ ਪੱਧਰ 5 ਵਿੱਚ ਭਾਸ਼ਾ ਅਤੇ ਕਲਾਵਾਂ ਪੜ੍ਹਾਉਂਦਾ ਹਾਂ। ਮੈਂ ਇੱਕ ਰੀਡਿੰਗ ਸਮਝ ਕਾਰਜ ਦੁਆਰਾ ਆਪਣੀ ਕਲਾਸ ਵਿੱਚ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੀ ਰਚਨਾਤਮਿਕਤਾ ਅਤੇ ਕਲਪਨਾ ਦਾ ਮੁਲਾਂਕਣ ਕਰਨ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਇਸ ਗਤੀਵਿਧੀ ਦੇ ਜ਼ਰੀਏ, ਮੈਂ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਸਵੈ-ਮੁਲਾਂਕਣ ਸਿਖਾਉਣ ਦੀ ਯੋਜਨਾ ਬਣਾਈ। ਮੈਂ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਪਾਠ-ਪੁਸਤਕ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ ਕਹਾਣੀ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤੀ ਜੋ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਅਜੇ ਤੱਕ ਨਹੀਂ ਪੜ੍ਹੀ ਸੀ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਕਹਾਣੀ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਨ ਅਤੇ ਕਿਸੇ ਵੀ ਕਲਾ ਰੂਪ ਦੁਆਰਾ ਪੇਸ਼ ਕਰਨ ਲਈ ਸਮੂਹਾਂ ਵਿੱਚ ਕੰਮ ਕਰਨ ਲਈ ਕਿਹਾ। ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਤਿਆਰੀ ਲਈ ਇੱਕ ਦਿਨ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਇੱਕ ਸਮੂਹ ਨੇ ਕਹਾਣੀ ਨੂੰ ਨਾਟਕੀ ਰੂਪ ਦੇਣ ਅਤੇ ਇੱਕ ਛੋਟਾ ਨਾਟਕ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨ ਦੀ ਚੋਣ ਕੀਤੀ। ਇੱਕ ਹੋਰ ਸਮੂਹ ਨੇ ਇੱਕ ਵਿਜ਼ੂਅਲ ਸਟੋਰੀ ਬੋਰਡ ਬਣਾਇਆ ਅਤੇ ਤੀਜੇ ਸਮੂਹ ਨੇ ਕਹਾਣੀ ਸੁਣਾਉਂਦੇ ਹੋਏ ਮੁੱਖ ਪਾਤਰਾਂ ਲਈ ਸਧਾਰਨ ਕਠਪੁਤਲੀਆਂ ਬਣਾਉਣ ਦੀ ਚੋਣ ਕੀਤੀ। ਮੈਂ ਦੇਖਿਆ ਕਿ ਹਰ ਸਮੂਹ ਨੇ ਕਹਾਣੀ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਵਿਲੱਖਣ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਕਲਪਨਾ ਕੀਤਾ। ਸਟੋਰੀ ਬੋਰਡ ਬਣਾਉਣ ਵਾਲੇ ਗਰੁੱਪ ਨੇ ਚਿਹਰੇ ਦੀਆਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ ਦੀ ਥਾਂ ਪਾਤਰਾਂ ਦੇ ਨਾਮ ਲਿਖ ਕੇ ਆਪਣੀ ਰਚਨਾਤਮਿਕਤਾ ਦਿਖਾਈ। ਇਸ ਨੇ ਇਸ ਨੂੰ ਇੱਕ ਅਸਾਧਾਰਨ ਰੂਪ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਪਾਤਰਾਂ ਦੀ ਪਛਾਣ ਕਰਨ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਪੂਰਾ ਕੀਤਾ। ਨਾਟਕ ਪੇਸ਼ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਸਮੂਹ ਨੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ਾਂ ਦੇ ਸਥਾਨਾਂ ਨੂੰ ਦਿਖਾਉਣ ਅਤੇ ਜਾਨਵਰਾਂ ਦੇ ਪਾਤਰਾਂ ਦਾ ਸੁਝਾਅ ਦੇਣ ਲਈ ਦਿਲਚਸਪ ਪ੍ਰੋਪਸ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ। ਕਠਪੁਤਲੀਆਂ ਬਣਾਉਣ ਵਾਲੇ ਸਮੂਹ ਨੇ ਆਪਣੀਆਂ ਰੰਗੀਨ ਕਠਪੁਤਲੀਆਂ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਸਮੱਗਰੀ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਗੱਤੇ ਨੂੰ ਰੱਦ ਕੀਤਾ। ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਆਪਣੀ ਅਵਾਜ਼ ਨੂੰ ਸੰਚਾਲਿਤ ਕਰਨ ਅਤੇ ਕਹਾਣੀ ਵਿੱਚ ਵੱਖ-ਵੱਖਰੇ ਮੂਡਾਂ ਅਤੇ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਨ ਦਾ ਜਤਨ ਵੀ ਕੀਤਾ। ਹਾਲਾਂਕਿ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਸਮੂਹਾਂ ਵਿੱਚ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਸਨ, ਮੈਂ ਰਚਨਾਤਮਿਕ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਵਿੱਚ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਭਾਗੀਦਾਰੀ ਅਤੇ ਸ਼ਮੂਲੀਅਤ ਨੂੰ ਦੇਖ ਸਕਦਾ ਸੀ। ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੇ ਹੇਠਾਂ ਦਿੱਤੇ ਰੁਬਰਿਕਸ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਜੋ ਮੈਂ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਆਪਣੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦਾ ਮੁਲਾਂਕਣ ਕਰਨ ਲਈ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ ਹੈ।

ਮਾਪਦੰਡ	ਪੱਧਰ ੬	ਪੱਧਰ ੭	ਪੱਧਰ ੮
--------	--------	--------	--------

ਵਿਜ਼ੁਅਲਾਈਜੇਸ਼ਨ	ਪਾਠ ਵਿੱਚ ਦਿੱਤੇ ਅਨੁਸਾਰ ਮੁੱਖ ਪਾਤਰਾਂ ਅਤੇ ਘਟਨਾਵਾਂ ਦੇ ਕ੍ਰਮ ਨੂੰ ਵਿਜ਼ੁਅਲ ਕਰਦਾ ਹੈ।	ਦਿੱਤੀ ਕਹਾਣੀ ਦੇ ਪਾਤਰਾਂ ਅਤੇ ਘਟਨਾਵਾਂ ਦੇ ਕ੍ਰਮ ਦੀ ਕਲਪਨਾ ਕਰਦੇ ਹੋਏ, ਉਹਨਾਂ ਨਾਲ ਆਪਣੀ ਕਲਪਨਾ ਤੋਂ ਕੁਝ ਵੇਰਵੇ ਜੋੜਦਾ ਹੈ।	ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਕਹਾਣੀ ਦੇ ਪਾਤਰਾਂ ਅਤੇ ਘਟਨਾਵਾਂ ਦੇ ਕ੍ਰਮ ਦੀ ਕਲਪਨਾ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਕਈ ਸੰਭਾਵਨਾਵਾਂ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ।
ਸਹਿਯੋਗ	ਮੁਸ਼ਕਲ ਹੈ ਅਤੇ ਹਾਣੀਆਂ ਦੇ ਨਾਲ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਸਮੇਂ ਵਿਚਾਰ ਅਤੇ ਸਮੱਗਰੀ ਨੂੰ ਸਾਂਝੇ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਮੁਸ਼ਕਲ ਆਉਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਸੀਮਿਤ ਭਾਗੀਦਾਰੀ ਦਿਖਾਉਂਦਾ ਹੈ।	ਸੁਝਾਅ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸਾਥੀਆਂ ਨਾਲ ਸਮੱਗਰੀ ਸਾਂਝੀ ਕਰਦਾ ਹੈ ਪਰ ਦੂਜਿਆਂ ਦੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਨੂੰ ਸਵਿਕਾਰ ਕਰਨ ਜਾਂ ਵਿਚਾਰਨ ਵਿੱਚ ਮੁਸ਼ਕਲ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।	ਵਿਚਾਰਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਅਤੇ ਦੇਣ ਲਈ ਖੁੱਲ੍ਹੇਪਨ ਦਾ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸਾਥੀਆਂ ਨਾਲ ਸਮੱਗਰੀ ਸਾਂਝੀ ਕਰਦਾ ਹੈ।
ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ	ਸੀਮਿਤ ਤਕਨੀਕ ਅਤੇ ਹੁਨਰ ਨਾਲ ਅੰਸ਼ਿਕ ਸੰਪੂਰਨਤਾ ਵਿੱਚ ਕੰਮ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ।	ਕਾਫੀ ਤਕਨੀਕ ਅਤੇ ਹੁਨਰ ਨਾਲ ਪੂਰਾ ਕੰਮ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ।	ਬੇਮਿਸਾਲ ਤਕਨੀਕ ਅਤੇ ਹੁਨਰ ਨਾਲ ਪੂਰਾ ਕੰਮ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਅਧਿਆਇ-7

ਅੰਤਰ-ਅਨੁਸ਼ਾਸਨੀ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖਿਆ

NEP 2020 ਦੇ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਜ਼ੋਰਾਂ ਵਿੱਚੋਂ, ਦੋ ਮਾਮਲਿਆਂ ਵਿੱਚ ਡੂੰਘੀ ਅੰਤਰੀਵ ਇਕਸਾਰਤਾ ਹੈ। ਪਹਿਲਾ, ਅੰਤਰ-ਅਨੁਸ਼ਾਸਨੀ ਸਿਖਲਾਈ ਅਤੇ ਅਧਿਐਨ ਦੀ ਮਹੱਤਤਾ; ਦੂਜਾ, ਸੰਵੇਦਨਸ਼ੀਲਤਾ, ਸਮਰੱਥਾਵਾਂ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਕਰਨਾ ਅਤੇ ਕੁਦਰਤ ਦੇ ਨਾਲ ਇਕਸੁਰਤਾ ਵਿੱਚ ਰਹਿਣ ਲਈ ਸਮਝ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਜਲਵਾਯੂ ਪਰਿਵਰਤਨ ਅਤੇ ਵਾਤਾਵਰਨ ਦੇ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਦੇ ਜ਼ਰੂਰੀ ਮੁੱਦਿਆਂ ਦੀ ਸੀਮਾ ਸ਼ਾਮਲ ਹੈ।

ਇਹ NCF ਅੰਤਰ-ਅਨੁਸ਼ਾਸਨੀ ਗਿਆਨ ਅਤੇ ਸਮਰੱਥਾਵਾਂ ਦੇ ਵਿਕਾਸ, ਨਾਲ ਹੀ ਵਾਤਾਵਰਨ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਮੁੱਲਾਂ ਅਤੇ ਸੁਭਾਅ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਲਈ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ 'ਤੇ ਖ਼ਾਸ ਜ਼ੋਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ।

ਸਾਰੇ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਵਿੱਚ ਇਹ ਅੰਤਰ-ਅਨੁਸ਼ਾਸਨੀ ਪਹੁੰਚ ਅਤੇ ਕੁਦਰਤ ਦੇ ਨਾਲ ਇਕਸੁਰਤਾ ਵਿੱਚ ਰਹਿਣ ਦੇ ਪਹਿਲੂ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਣਗੇ ਅਤੇ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਹਰੇਕ ਪੜਾਅ 'ਤੇ ਉਚਿਤ ਢੰਗ ਨਾਲ ਸੰਬੋਧਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇਗਾ।

ੳ. ਫਾਊਂਡੇਸ਼ਨਲ ਪੱਧਰ ਵਿੱਚ, ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਟੀਚਿਆਂ ਨੂੰ ਵਿਕਾਸ ਦੇ ਡੋਮੇਨ ਦੇ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਸੰਗਠਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਨਾਕਿ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਦੇ ਖ਼ਾਸ ਖੇਤਰਾਂ/ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਦੇ। ਇਸ ਲਈ, ਅੰਤਰ-ਅਨੁਸ਼ਾਸਨੀਤਾ ਇਸ ਪੜਾਅ 'ਤੇ ਅੰਦਰੂਨੀ ਹੈ।

ਅ. ਪ੍ਰੈਪਰੇਟਰੀ ਪੱਧਰ ਵਿੱਚ, 'ਸਾਡੇ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਦੀ ਦੁਨੀਆ' (TWAU) ਨੂੰ ਇੱਕ ਅੰਤਰ-ਅਨੁਸ਼ਾਸਨੀ ਖੇਤਰ ਵਜੋਂ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ, ਖ਼ਾਸ ਤੌਰ 'ਤੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਤਤਕਾਲੀ ਸਮਾਜਿਕ ਅਤੇ ਕੁਦਰਤੀ ਵਾਤਾਵਰਨ ਨੂੰ ਦੇਖਣ, ਉਹਨਾਂ ਨਾਲ ਜੁੜਨ ਅਤੇ ਸਮਝਣ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕਰਨ ਲਈ।

- ੲ. ਸਿਡਲ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਅੰਤਰ-ਅਨੁਸ਼ਾਸਨੀ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਟੀਚਿਆਂ ਨੂੰ ਖ਼ਾਸ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਖੇਤਰਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰ ਰੱਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਅੰਤਰ-ਅਨੁਸ਼ਾਸਨੀ ਸਿਖਲਾਈ, ਵਾਤਾਵਰਨ ਬਾਰੇ ਸਿੱਖਣ ਸਮੇਤ, ਸਿਖਲਾਈ ਵਿੱਚ ਖ਼ਾਸ ਟੀਚਿਆਂ ਅਤੇ ਯੋਗਤਾਵਾਂ ਦੁਆਰਾ ਵਿਕਸਿਤ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਟੈਂਡਰਡਸ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ ਸਾਰੇ ਸੰਬੰਧਿਤ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਪ੍ਰਬੰਧ- ਸਮੱਗਰੀ ਅਤੇ ਸਿੱਖਿਆ ਸ਼ਾਸਤਰ ਤੋਂ, ਮੁਲਾਂਕਣ ਤੱਕ।
- ੳ. ਸੈਕੰਡਰੀ ਪੱਧਰ ਵਿੱਚ, ਅੰਤਰ-ਅਨੁਸ਼ਾਸਨੀ ਗਿਆਨ, ਸਮਰੱਥਾਵਾਂ ਅਤੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਦਰਾਂ-ਕੀਮਤਾਂ ਅਤੇ ਸੁਭਾਅ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰਨ ਲਈ ਅੰਤਰ-ਅਨੁਸ਼ਾਸਨੀ ਖੇਤਰ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ, ਇੱਕ ਖ਼ਾਸ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਖੇਤਰ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।
- i. ਪੱਧਰ 9-10 ਵਿੱਚ, ਅੰਤਰ-ਅਨੁਸ਼ਾਸਨੀ ਖੇਤਰ ਅਧੀਨ ਹੇਠਾਂ ਦਿੱਤੇ ਜ਼ਰੂਰੀ ਵਿਸ਼ੇ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੇ ਜਾਣਗੇ:
- 1) ਪੱਧਰ 9 ਵਿੱਚ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਵਿਅਕਤੀ (ਨੈਤਿਕ ਅਤੇ ਨੈਤਿਕ ਤਰਕ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਕਰਨਾ)।
  - 2) ਪੱਧਰ 10 ਵਿੱਚ ਵਾਤਾਵਰਨ ਸਿੱਖਿਆ (EE)।
- ii. ਪੱਧਰ 11-12 ਵਿੱਚ, ਅੰਤਰ-ਅਨੁਸ਼ਾਸਨੀ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਦੀ ਇੱਕ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਵੇਗੀ, ਉਦਾਹਰਨ ਵਜੋਂ, ਸਥਿਰਤਾ ਅਤੇ ਜਲਵਾਯੂ ਤਬਦੀਲੀ, ਜਨਤਕ ਅਤੇ ਭਾਈਚਾਰਿਕ ਸਿਹਤ, ਮੀਡੀਆ ਅਤੇ ਪੱਤਰਕਾਰੀ, ਕਨੂੰਨੀ ਅਧਿਐਨ, ਵਣਜ, ਪਰਿਵਾਰ ਅਤੇ ਭਾਈਚਾਰਿਕ ਵਿਗਿਆਨ ਅਤੇ ਭਾਰਤੀ ਗਿਆਨ ਸਿਸਟਮ। ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਦੀ ਸੂਚੀ ਅਤੇ ਪੇਸ਼ਕਸ਼ ਹੋਰ ਵਿਹਾਰਿਕ ਵਿਚਾਰਾਂ 'ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਕਰੇਗੀ, ਜਿਵੇਂਕਿ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਦੀ ਉਪਲਬਧਤਾ ਅਤੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੀਆਂ ਰੁਚੀਆਂ। ਹਰੇਕ ਅੰਤਰ-ਅਨੁਸ਼ਾਸਨੀ ਖੇਤਰ ਦੇ ਵਿਸ਼ੇ ਦਾ ਖ਼ਾਸ ਉਦੇਸ਼, ਅੰਤਰ-ਅਨੁਸ਼ਾਸਨੀ ਸਮਰੱਥਾਵਾਂ ਨੂੰ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਦੇ ਹੋਏ, ਚੁਣੇ ਗਏ ਵਿਸ਼ੇ ਦੀ ਇੱਕ ਏਕੀਕ੍ਰਿਤ ਸਮਝ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨਾ ਹੋਵੇਗਾ।

ਇਹ ਅਧਿਆਇ ਪ੍ਰੈਪਰੇਟਰੀ ਪੱਧਰ ਵਿੱਚ 'ਸਾਡੇ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਦੀ ਦੁਨੀਆ' ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਹੈ ਅਤੇ ਦੋ ਜ਼ਰੂਰੀ ਵਿਸ਼ਿਆਂ: ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਵਿਅਕਤੀ ਅਤੇ ਸੈਕੰਡਰੀ ਪੜਾਅ ਦੇ ਪੱਧਰ 9-10 ਵਿੱਚ ਵਾਤਾਵਰਨ ਸਿੱਖਿਆ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਹੈ।

ਭਾਗ 7.1

ਟੀਚਾ

ਅੰਤਰ-ਅਨੁਸ਼ਾਸਨੀ ਖੇਤਰਾਂ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਅੰਤਰ-ਅਨੁਸ਼ਾਸਨੀ ਸੋਚ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ ਜੋ ਬਦਲੇ ਵਿੱਚ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਅਸਲ-ਜੀਵਨ ਦੀਆਂ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਢੰਗ ਨਾਲ ਜਵਾਬ ਦੇਣ ਲਈ ਤਿਆਰ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਅਸਲ-ਜੀਵਨ ਦੀਆਂ ਸਥਿਤੀਆਂ ਅੰਤਰ-ਅਨੁਸ਼ਾਸਨੀ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ।

ਸਕੂਲਾਂ ਵਿੱਚ ਅੰਤਰ-ਅਨੁਸ਼ਾਸਨੀ ਖੇਤਰਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ:

- ੳ. ਅੰਤਰ-ਅਨੁਸ਼ਾਸਨੀ ਸੋਚ ਦੁਆਰਾ ਸੰਪੂਰਨ ਸਮਝ:** ਅੰਤਰ-ਅਨੁਸ਼ਾਸਨੀ ਖੇਤਰਾਂ ਦੇ ਅਧਿਐਨ ਲਈ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਕੁਦਰਤੀ ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਵਾਤਾਵਰਨ ਅਤੇ ਸੰਬੰਧਿਤ ਮੁੱਦਿਆਂ ਅਤੇ ਘਟਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਏਕੀਕ੍ਰਿਤ ਢੰਗ ਨਾਲ ਦੇਖਣ ਦੀ ਯੋਗਤਾ ਸਿਖਾਉਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਕਈ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣਾਂ ਨਾਲ ਕਿਸੇ ਵੀ ਵਰਤਾਰੇ ਦਾ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਕਰਨ ਲਈ ਇੱਕ ਤੋਂ ਵੱਧ ਅਨੁਸ਼ਾਸਨਾਂ ਤੋਂ ਗਿਆਨ ਅਤੇ ਪੁੱਛਗਿੱਛ ਦੇ ਤਰੀਕਿਆਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਨ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਕਰਨਾ ਵਿਸ਼ਵ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਲਈ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੀ ਪਹੁੰਚ ਨੂੰ ਵਧਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਅੰਤਰ-ਅਨੁਸ਼ਾਸਨੀ ਖੇਤਰਾਂ ਨੂੰ ਅਨੁਸ਼ਾਸਨਾਂ ਦੇ ਭੰਡਾਰ ਨੂੰ ਤੋੜਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਜੋ ਅਕਸਰ ਅਨੁਸ਼ਾਸਨਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਗਿਆਨ ਨੂੰ ਵਿਅਕਤੀ ਦੇ ਅਸਲ ਜੀਵਨ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।
- ਅ. ਕੁਦਰਤ ਦੇ ਨਾਲ ਇਕਸੁਰਤਾ ਵਿੱਚ ਰਹਿਣਾ:** ਇੱਕ ਅੰਤਰ-ਅਨੁਸ਼ਾਸਨੀ ਪਹੁੰਚ ਨੂੰ ਕੁਦਰਤ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਅਤੇ ਇਸ ਨਾਲ ਇਕਸੁਰਤਾ ਵਿੱਚ ਰਹਿਣਾ ਸਿੱਖਣ ਲਈ ਬੁਨਿਆਦ ਬਣਾਉਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।
  - 1. ਵਾਤਾਵਰਨ ਪ੍ਰਤਿ ਸੰਵੇਦਨਸ਼ੀਲਤਾ ਅਤੇ ਪ੍ਰਸੰਸਾ:** ਅੰਤਰ-ਅਨੁਸ਼ਾਸਨੀ ਖੇਤਰਾਂ ਦੇ ਅਧਿਐਨ ਲਈ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਕੁਦਰਤੀ ਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਵਾਤਾਵਰਨ ਅਤੇ ਸੰਬੰਧਿਤ ਮੁੱਦਿਆਂ ਤੇ ਘਟਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਏਕੀਕ੍ਰਿਤ ਢੰਗ ਨਾਲ ਦੇਖਣ ਦੀ ਯੋਗਤਾ ਸਿਖਾਉਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਕਈ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣਾਂ ਨਾਲ ਕਿਸੇ ਵੀ ਵਰਤਾਰੇ ਦਾ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਕਰਨ ਲਈ ਇੱਕ ਤੋਂ ਵੱਧ ਅਨੁਸ਼ਾਸਨਾਂ ਤੋਂ ਗਿਆਨ ਅਤੇ ਪੁੱਛਗਿੱਛ ਦੇ ਤਰੀਕਿਆਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਨ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਕਰਨਾ, ਵਿਸ਼ਵ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਲਈ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੀ ਪਹੁੰਚ ਨੂੰ ਵਧਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਅੰਤਰ-ਅਨੁਸ਼ਾਸਨੀ ਖੇਤਰਾਂ ਨੂੰ ਅਨੁਸ਼ਾਸਨਾਂ ਦੇ ਵਖਰੇਵੇਂ ਨੂੰ ਤੋੜਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਜੋ ਅਕਸਰ ਅਨੁਸ਼ਾਸਨ ਦੇ ਅੰਦਰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਗਿਆਨ ਨੂੰ ਵਿਅਕਤੀ ਦੇ ਅਸਲ ਜੀਵਨ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਜੋੜਦੇ ਹਨ।
  - 2. ਵਾਤਾਵਰਨ ਸਾਖਰਤਾ:** ਅੰਤਰ-ਅਨੁਸ਼ਾਸਨੀ ਖੇਤਰਾਂ ਨੂੰ ਵਾਤਾਵਰਨ ਪ੍ਰਣਾਲੀਆਂ, ਕੁਦਰਤੀ ਸਰੋਤਾਂ, ਵਾਤਾਵਰਨ ਸੰਬੰਧੀ ਮੁੱਦਿਆਂ ਅਤੇ ਮਨੁੱਖੀ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਅਤੇ ਵਾਤਾਵਰਨ ਵਿਚਕਾਰ ਅੰਤਰ-ਸੰਬੰਧਾਂ ਦੀ ਸਮਝ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਮੌਜੂਦਾ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਨੂੰ ਹੱਲ ਕਰਨ ਅਤੇ ਨਵੀਆਂ ਨੂੰ ਰੋਕਣ ਲਈ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਅਤੇ ਸਮੂਹਿਕ ਕੰਮ ਬਾਰੇ ਸੂਝਵਾਨ ਅਤੇ ਸੂਚਿਤ ਫੈਸਲੇ ਬਣਾਉਣ ਦੇ ਯੋਗ ਬਣਾਏਗਾ।
- ੲ. ਨੈਤਿਕ ਤਰਕ:** ਮੁੱਦਿਆਂ ਜਾਂ ਘਟਨਾਵਾਂ ਦੀ ਵਿਆਪਕ ਸਮਝ 'ਤੇ ਆਧਾਰਿਤ ਮੁੱਖ ਨੈਤਿਕ ਪ੍ਰਸ਼ਨ, ਅੰਤਰ-ਅਨੁਸ਼ਾਸਨੀ ਖੇਤਰਾਂ ਲਈ ਅਟੁੱਟ ਹਨ। ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ NEP 2020 ਵਿੱਚ ਦੱਸੇ ਗਏ ਮਨੁੱਖੀ ਅਤੇ ਸੰਵਿਧਾਨਿਕ ਮੁੱਲਾਂ ਦੀ ਰੋਸ਼ਨੀ ਵਿੱਚ ਕਿਸੇ ਮੁੱਦੇ ਜਾਂ ਘਟਨਾ ਦੇ ਨੈਤਿਕ ਪਹਿਲੂਆਂ ਦਾ ਤਰਕ ਕਰਨਾ ਸਿੱਖਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸਬੂਤ ਅਤੇ ਤਰਕ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਸੂਚਿਤ ਸਥਿਤੀਆਂ ਲੈਣ ਦੀ ਯੋਗਤਾ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਢੁਕਵੀਂ ਕਾਰਵਾਈ ਦੀ ਵਕਾਲਤ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ।

ਬਕਸਾ 7.1i

ਵਾਤਾਵਰਨ ਸਾਖਰਤਾ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਵਾਤਾਵਰਨ ਸੰਬੰਧੀ ਮੁੱਦਿਆਂ ਨਾਲ ਨਜਿੱਠਣ ਲਈ ਸਰਗਰਮ ਭਾਗੀਦਾਰੀ ਲਈ ਤਿਆਰ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਵਾਤਾਵਰਨ ਸੰਬੰਧੀ ਸਾਖਰ ਵਿਅਕਤੀ ਉਹ ਵਿਅਕਤੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜੋ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਤੌਰ 'ਤੇ ਅਤੇ ਸਹਿਯੋਗੀ ਤੌਰ 'ਤੇ, ਵਾਤਾਵਰਨ ਬਾਰੇ ਸੂਝਵਾਨ ਫੈਸਲੇ ਲੈਂਦਾ ਹੈ; ਹੋਰ ਵਿਅਕਤੀਆਂ, ਸਮਾਜਾਂ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ਵ ਵਾਤਾਵਰਨ ਦੀ ਭਲਾਈ ਨੂੰ ਬਿਹਤਰ ਬਣਾਉਣ ਲਈ, ਇਹਨਾਂ ਫੈਸਲਿਆਂ 'ਤੇ ਕਾਰਵਾਈ ਕਰਨ ਲਈ ਤਿਆਰ ਹੈ ਅਤੇ ਨਾਗਰਿਕ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਹਿੱਸਾ ਲੈਂਦਾ ਹੈ। ਵਾਤਾਵਰਨਿਕ ਤੌਰ

‘ਤੇ ਪੜ੍ਹੇ-ਲਿਖੇ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਕੋਲ ਵਾਤਾਵਰਨ ਸੰਬੰਧੀ ਸੰਕਲਪਾਂ, ਸਮਰੱਥਾਵਾਂ, ਸੁਭਾਅ ਅਤੇ ਕਦਰਾਂ-ਕੀਮਤਾਂ ਦੀ ਵਿਸ਼ਾਲ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਦਾ ਗਿਆਨ ਅਤੇ ਸਮਝ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਜੋ ਵਾਤਾਵਰਨ ਸੰਬੰਧੀ ਸੰਦਰਭਾਂ ਦੀ ਇੱਕ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਵਿੱਚ ਵਾਤਾਵਰਨ ਲਈ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰ ਵਿਵਹਾਰ ਨੂੰ ਸਮਰੱਥ ਬਣਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਨੂੰ ਵਾਤਾਵਰਨ ਬਾਰੇ ਖੰਡਿਤ ਸੋਚ ਤੋਂ ਪਰੇ ਜਾਣ ਅਤੇ ਮਨੁੱਖੀ ਅਤੇ ਕੁਦਰਤੀ ਪ੍ਰਣਾਲੀਆਂ ਦੇ ਪਰਸਪਰ ਪ੍ਰਭਾਵ ਦੇ ਸੰਦਰਭ ਵਿੱਚ ਸੋਚਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਰਸਮੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦੁਆਰਾ ਵਾਤਾਵਰਨ ਪ੍ਰਤਿ ਸਾਖਰ ਨਾਗਰਿਕਾਂ ਦਾ ਉਤਪਾਦਨ ਕਲਾਸਰੂਮ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਾਪਤ ਗਿਆਨ, ਬੌਧਾਤਮਿਕ ਸਮਰੱਥਾ ਅਤੇ ਰਵੱਈਏ ਨੂੰ, ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਭਰ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੀ ਫ਼ੈਸਲੇ ਲੈਣ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਵਿੱਚ ਤਬਦੀਲ ਕਰਨ ਦੇ ਯੋਗ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ।

ਭਾਗ 7.2

ਗਿਆਨ ਦਾ ਸੁਭਾਅ

ਪ੍ਰੈਪਰੇਟਰੀ ਪੱਧਰ ਵਿੱਚ, ‘ਸਾਡੇ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਦੀ ਦੁਨੀਆ’ ਵਿੱਚ ਗਿਆਨ ਠੋਸ ਹੈ ਅਤੇ ਅਸਲ ਸੰਸਾਰ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਹੈ। ਇਹ ਖੋਜ ਸਾਥੀਆਂ ਅਤੇ ਬਾਲਗਾਂ ਨਾਲ ਗੱਲਬਾਤ, ਮੁਲਾਕਾਤਾਂ ਅਤੇ ਸੈਰ-ਸਪਾਟੇ, ਨਿਰੀਖਣ ਅਤੇ ਕਲਾਤਮਿਕ ਚੀਜ਼ਾਂ ਬਣਾਉਣ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਕਹਾਣੀਆਂ, ਕਵਿਤਾਵਾਂ, ਲੋਕਧਾਰਾ ਅਤੇ ਕਲਾ ਅਤੇ ਸਾਹਿਤ ਦੇ ਹੋਰ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਸਥਿਤ ਹੈ।

‘ਸਾਡੇ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਦੀ ਦੁਨੀਆ’ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੇ ਤਤਕਾਲੀ ਵਾਤਾਵਰਨ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਆਮ ਧਾਰਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਪਹਿਲੂਆਂ ਦੀ ਸਮਝ ਨੂੰ ਇਕੱਠਾ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਧਾਰਨਾਵਾਂ ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਪੈਟਰਨਾਂ, ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ (ਸਮਾਜਿਕ ਅਤੇ ਕੁਦਰਤੀ) ਅਤੇ ਵਾਤਾਵਰਨ ਅਤੇ ਮਨੁੱਖੀ ਸਮਾਜ ਵਿਚਕਾਰ ਆਪਸੀ ਸੰਬੰਧਾਂ ਦੇ ਦੁਆਲੇ ਹਨ। ਇਸ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਖੇਤਰ ਦੇ ਜ਼ਰੀਏ, ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਪੁੱਛਗਿੱਛ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਦੇ ਹਨ ਜੋ ਤਤਕਾਲੀ ਕੁਦਰਤੀ ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਵਾਤਾਵਰਨ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨਾਲ ਗੱਲਬਾਤ ਕਰਨ ਲਈ ਉਪਯੋਗੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

ਸੈਕੰਡਰੀ ਪੱਧਰ ਵਿੱਚ, ਸਮਾਜ ਅਤੇ ਵਾਤਾਵਰਨ ਸਿੱਖਿਆ ਦੋਵਾਂ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਦਾ ਗਿਆਨ ਆਧਾਰ ਅੰਤਰ-ਅਨੁਸ਼ਾਸਨੀ ਹੈ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਵਿੱਚ ਵਿਕਸਿਤ ਗਿਆਨ, ਸਮਰੱਥਾਵਾਂ, ਕਦਰਾਂ-ਕੀਮਤਾਂ ਅਤੇ ਗਿਆਨ ਦੀ ਜੜ੍ਹ ਹੈ।

ਇਸ ਪੜਾਅ ‘ਤੇ ਇੱਕ ਵਿਆਪਕ ਸਮਝ ਲਈ ਦੂਜੇ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਤੋਂ ਸਮਝ, ਕਦਰਾਂ-ਕੀਮਤਾਂ ਅਤੇ ਸੁਭਾਅ ਨੂੰ ਲਾਗੂ ਕਰਨ ਦੇ ਯੋਗ ਹੋਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਪ੍ਰਾਥਮਿਕਤਾਵਾਂ ਅਤੇ ਚਿੰਤਾਵਾਂ (ਸਮਾਜ ਅਤੇ ਵਾਤਾਵਰਨ ਸਿੱਖਿਆ ਵਿੱਚ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਦੇ ਸੰਦਰਭ ਵਿੱਚ) ਅਤੇ ਨਾਲ ਹੀ ਕਈ ਪਹਿਲੂਆਂ (ਸਮਾਜਿਕ, ਨੈਤਿਕ, ਰਾਜਨੀਤਿਕ, ਆਰਥਿਕ), ਇਸ ਵਿਆਪਕ ਸਮਝ ਨੂੰ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਤੌਰ ‘ਤੇ, ਇਸ ਤੱਥ ਦੀ ਪ੍ਰਸ਼ੰਸਾ ਕਰਨ ਲਈ ਕਿ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਮਨੁੱਖੀ ਮੁੱਦਿਆਂ ਦੇ ਕੋਈ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਜਵਾਬ ਨਹੀਂ ਹਨ, ਵੱਖ-ਵੱਖ ਵਿਆਖਿਆਵਾਂ ਅਤੇ ਕਾਰਵਾਈਆਂ ਉਚਿਤ ਹੋ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ ਜਦੋਂ ਇਸ ਤੋਂ ਦੇਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਵੱਖ-ਵੱਖ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣਾਂ ਜਾਂ ਜਦੋਂ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਸੰਦਰਭਾਂ ਵਿੱਚ ਰੱਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਇਹ ਵਿਸ਼ੇ ਅਨੇਕ ਸੱਚਾਈਆਂ ਅਤੇ ਹਕੀਕਤਾਂ ਦੀ ਸਹਿ-ਹੋਂਦ ਦੀ ਗੰਭੀਰਤਾ ਨਾਲ ਪੜਚੋਲ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਕਰਨ ਦਾ ਮੌਕਾ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਕਿਸੇ ਸਥਿਤੀ ਜਾਂ ਘਟਨਾ ਦੀਆਂ ਕਈ ਵਿਆਖਿਆਵਾਂ ਪੇਸ਼ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਜੋ ਬਰਾਬਰੀ ਵਾਲੇ, ਨਿਆਂਪੂਰਨ ਅਤੇ ਟਿਕਾਊ ਹੱਲਾਂ ਵਿੱਚ ਤਬਦੀਲ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ਭਾਗ 7.3

ਸੰਭਾਵੀ ਚੁਣੌਤੀਆਂ

ਇਹ ਦੇਖਦੇ ਹੋਏ ਕਿ ਇਹ ਇੱਕ ਨਵਾਂ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਖੇਤਰ ਹੈ, ਚੁਣੌਤੀਆਂ ਦਾ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਹੀ ਲਗਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਹਨਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਮੁੱਖ ਅਧਿਆਪਕ ਦੀ ਤਿਆਰੀ ਹੈ। ਮੌਜੂਦਾ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਪੱਧਰ 3-5 ਵਿੱਚ ਵਾਤਾਵਰਨ ਵਿਗਿਆਨ (EVS) ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਵਿੱਚ ਇਹ ਚੁਣੌਤੀ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋ ਚੁੱਕੀ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ EVS ਲਈ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਨੂੰ ਤਿਆਰ ਕਰਨ ਲਈ ਕੋਈ ਰਸਮੀ ਢਾਂਚਾ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਉਹ ਅਕਸਰ ਆਪਣੇ ਵਿਸ਼ੇ ਦੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾ (ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ ਭਾਸ਼ਾ, ਗਣਿਤ) ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਸੰਕਲਪਾਂ 'ਤੇ ਧਿਆਨ ਕੇਂਦਰਿਤ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਵਰਤਮਾਨ ਵਿੱਚ, ਵਾਤਾਵਰਨ ਸਿੱਖਿਆ 'ਤੇ ਸ਼ਾਇਦ ਹੀ ਕੋਈ ਕੋਰਸ ਹਨ ਅਤੇ ਅਜਿਹਾ ਕੋਈ ਵੀ ਨਹੀਂ ਹੈ ਜੋ ਇਸ ਵਿਸ਼ੇ ਲਈ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਨੂੰ ਤਿਆਰ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਨਾਲ ਵੀ ਅਜਿਹਾ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਇਹ ਵੀ ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ ਦੇਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਕੁਦਰਤੀ ਵਾਤਾਵਰਨ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਸਮੱਗਰੀ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧਨ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਦੁਆਰਾ ਵਧੇਰੇ ਅਸਾਨੀ ਨਾਲ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸਮਾਜਿਕ ਵਾਤਾਵਰਨ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਮੁੱਦੇ ਚੁਣੌਤੀਪੂਰਨ ਲੱਗਦੇ ਹਨ।

ਜਦੋਂਕਿ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹੈ ਜਦੋਂ ਤੱਕ ਪੂਰਵ-ਸੇਵਾ ਅਧਿਆਪਕ ਸਿੱਖਿਆ ਜ਼ਰੂਰੀ ਪਰਿਵਰਤਨ ਨਹੀਂ ਕਰਦੀ, ਖਾਸ ਕਰ ਕੇ ਸੈਕੰਡਰੀ ਪੱਧਰ ਲਈ, ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਅਕਾਦਮਿਕ ਸਹਾਇਤਾ ਲਈ ਸਮਰੱਥਾ ਨੂੰ ਵੀ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਹੋਵੇਗੀ (ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਸਮਝ ਅਤੇ ਸਰੋਤ ਸਮੱਗਰੀ ਦੇ ਨਿਰਮਾਣ ਦੋਵਾਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ)।

ਭਾਗ 7.4

ਪ੍ਰੈਪਰੇਟਰੀ ਪੱਧਰ: ਸਾਡੇ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਦੀ ਦੁਨੀਆ

ਛੋਟੇ ਬੱਚੇ ਆਪਣੇ ਕੁਦਰਤੀ ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਵਾਤਾਵਰਨ ਨੂੰ ਦੇਖਣ ਲਈ ਅਨੁਭਵੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਝੁਕਾਅ ਰੱਖਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਪਰਿਵਾਰ ਦੇ ਮੈਂਬਰਾਂ ਅਤੇ ਗੁਆਂਢੀਆਂ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਦੇ ਜੀਵਿਤ ਅਤੇ ਨਿਰਜੀਵ ਸੰਸਾਰ ਨਾਲ ਗੱਲਬਾਤ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਬਾਲਗਾਂ ਦਾ ਨਿਰੀਖਣ ਕਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਖਾਸ ਸੰਦਰਭਾਂ ਵਿੱਚ ਉਹਨਾਂ ਲਈ ਲੁੜੀਂਦੀ ਸਮਝ ਅਤੇ ਹੁਨਰ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਸਾਡੇ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਦਾ ਵਿਸ਼ਵ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੀ ਇਸ ਕੁਦਰਤੀ ਉਤਸੁਕਤਾ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਤਤਕਾਲੀ ਸੰਦਰਭ ਵਿੱਚ ਕੁਦਰਤੀ ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਵਾਤਾਵਰਨ ਦੀ ਵਧੇਰੇ ਵਿਵਸਥਿਤ ਸਮਝ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕਰਨ ਲਈ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਜਿਵੇਂਕਿ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਆਪਣੇ ਵਾਤਾਵਰਨ ਨਾਲ ਜੁੜਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਤਰੀਕਿਆਂ ਨਾਲ ਆਪਣੀ ਸਮਝ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਭਾਸ਼ਾ, ਗਣਿਤ ਅਤੇ ਕਲਾ ਦੇ ਦੂਜੇ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਯੋਗਤਾਵਾਂ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕਰਦਾ ਹੈ।

7.4.1 ਪਹੁੰਚ

ਪ੍ਰੈਪਰੇਟਰੀ ਪੱਧਰ ਦੇ ਅੰਤ 'ਤੇ ਸ਼ਹਿਰ/ਕਸਬੇ/ਪਿੰਡ ਤੋਂ ਪਰੇ ਕੁਝ ਪਹਿਲੂਆਂ ਦੀ ਹੌਲੀ-ਹੌਲੀ ਤਰੱਕੀ ਦੇ ਨਾਲ, ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੇ ਤਤਕਾਲੀ ਵਾਤਾਵਰਨ 'ਤੇ ਧਿਆਨ ਕੇਂਦਰਿਤ ਕਰਨ ਲਈ ਪਹੁੰਚ ਹੋਵੇਗੀ।

ਵਿਗਿਆਨ ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਵਿਗਿਆਨ ਦੇ ਬੁਨਿਆਦੀ ਗਿਆਨ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਵਾਤਾਵਰਨ ਅਤੇ ਕਿੱਤਾਮੁਖੀ ਸਿੱਖਿਆ ਵਿੱਚ ਆਧਾਰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰੋ। ਅੰਤਰ-ਅਨੁਸ਼ਾਸਨੀ ਪਹੁੰਚ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਦਰਸਾਏਗੀ।

ਇਹ, ਇਹ ਵੀ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਏਗਾ ਕਿ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਅਤੇ ਅੰਤਰ-ਨਿਰਭਰਤਾਵਾਂ ਦੀ ਸਮਝ ਦੇ ਨਾਲ, ਸੰਸਾਰ ਪ੍ਰਤਿ ਇੱਕ ਸੰਪੂਰਨ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਲਾਕਾ, ਖੇਤਰ ਅਤੇ ਦੇਸ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਸਰੋਤਾਂ ਰਾਹੀਂ ਗਿਆਨ, ਕਦਰਾਂ-ਕੀਮਤਾਂ

ਅਤੇ ਸੁਭਾਅ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇਗਾ। ਵਿਭਿੰਨ ਸਰੋਤਾਂ ਤੋਂ ਕਹਾਣੀਆਂ, ਕਵਿਤਾਵਾਂ, ਬਿਰਤਾਂਤ, ਲੋਕਧਾਰਾ, ਇਤਿਹਾਸ ਅਤੇ ਖੇਡਾਂ 'ਤੇ ਫੋਕਸ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇਗਾ।

ਕਿੱਤਾਮੁਖੀ ਸਿੱਖਿਆ ਨੂੰ 'ਸਾਡੇ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਦੀ ਦੁਨੀਆ' ਵਿੱਚ ਪੂਰਵ-ਕਿੱਤਾਮੁਖੀ ਸਮਰੱਥਾ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਦੁਆਰਾ ਏਕੀਕ੍ਰਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇਗਾ। ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਦੇ ਕਿੱਤਿਆਂ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਜਾਨਵਰਾਂ ਅਤੇ ਪੌਦਿਆਂ ਨੂੰ ਦੇਖਣ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨਾਲ ਜੁੜਨ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਸਮਰੱਥਾਵਾਂ ਅਤੇ ਸਧਾਰਨ ਵਸਤੂਆਂ ਨੂੰ ਬਣਾਉਣਾ ਮਿਡਲ ਪੱਧਰ ਵਿੱਚ ਕਿੱਤਾਮੁਖੀ ਸਮਰੱਥਾ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਦੀ ਨੀਂਹ ਰੱਖਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਪੜਾਅ 'ਤੇ ਸਿੱਖਿਆ ਸ਼ਾਸਤਰ ਆਪਣੇ-ਆਪ ਨੂੰ ਪੂਰਵ-ਵਕਤੀ ਸਮਰੱਥਾ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਲਈ ਵੀ ਉਧਾਰ ਦੇਵੇਗਾ, ਜਿਵੇਂਕਿ ਫੁੱਲਾਂ ਦੇ ਬਰਤਨ/ਰਸੋਈ ਦੇ ਬਗੀਚਿਆਂ ਦੀ ਸਾਂਭ-ਸੰਭਾਲ, ਮਿੱਟੀ ਦੇ ਮਾਡਲਿੰਗ ਅਤੇ ਸਥਾਨਿਕ ਬਜ਼ਾਰਾਂ ਦੇ ਦੌਰੇ ਦੌਰਾਨ ਦੁਕਾਨਦਾਰਾਂ ਨਾਲ ਗੱਲਬਾਤ।

7.4.2 ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਮਿਆਰ

'ਸਾਡੇ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਦੀ ਦੁਨੀਆ' ਲਈ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਦੇ ਟੀਚੇ ਅਤੇ ਯੋਗਤਾਵਾਂ ਇਸ ਪੜਾਅ 'ਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਅਤੇ ਭੌਤਿਕ ਵਾਤਾਵਰਨ ਦੀ ਸਮਝ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੀਆਂ ਉਮੀਦਾਂ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਸ ਵਾਤਾਵਰਨ ਦੀ ਇੱਕ ਢਾਂਚਾਗਤ ਖੋਜ ਸਮਝ ਨੂੰ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਦੀ ਹੈ, ਨਾਲ ਹੀ ਇਸ ਸਮਝ ਨੂੰ ਡੂੰਘਾ ਕਰਨ ਅਤੇ ਵਧਾਉਣ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਵੀ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਦੀ ਹੈ।

7.4.2.1 ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਦੇ ਟੀਚੇ ਅਤੇ ਯੋਗਤਾਵਾਂ

<p>CG-1</p> <p>ਆਪਣੇ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਦੇ ਕੁਦਰਤੀ ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ-ਸੱਭਿਆਚਾਰਿਕ ਵਾਤਾਵਰਨ ਦੀ ਪੜਚੋਲ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸ ਨਾਲ ਜੁੜਦਾ ਹੈ।</p>	<p>C-1.1 ਕੁਦਰਤੀ (ਕੀੜੇ, ਪੌਦੇ, ਪੰਛੀ ਜਾਨਵਰ, ਭੂਗੋਲਿਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ, ਸੂਰਜ ਅਤੇ ਚੰਦਰਮਾ, ਤਾਰੇ, ਗ੍ਰਹਿ, ਕੁਦਰਤੀ ਸਰੋਤ) ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ (ਘਰ, ਰਿਸ਼ਤੇ) ਦੇ ਹਿੱਸਿਆਂ ਨੂੰ, ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਨਜ਼ਦੀਕੀ ਵਾਤਾਵਰਨ ਵਿੱਚ ਦੇਖਦਾ ਅਤੇ ਪਛਾਣਦਾ ਹੈ।</p> <p>C-1.2 ਪਰਿਵਾਰ ਅਤੇ ਭਾਈਚਾਰੇ ਵਿੱਚ ਸੰਬੰਧਾਂ (ਮਨੁੱਖਾਂ ਅਤੇ ਜਾਨਵਰਾਂ/ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ ਸਮੇਤ) ਅਤੇ ਪਰੰਪਰਾਵਾਂ (ਕਲਾ ਦੇ ਰੂਪ, ਜਸ਼ਨ, ਤਿਉਹਾਰ) ਦਾ ਵਰਣਨ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p> <p>C-1.3 ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਪੁੱਛਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸਧਾਰਨ ਪੈਟਰਨਾਂ (ਮੌਸਮ ਦੀ ਤਬਦੀਲੀ, ਭੋਜਨ ਲੜੀ, ਚੰਦਰਮਾ ਦੇ ਪੜਾਅ, ਤਾਰਿਆਂ ਅਤੇ ਗ੍ਰਹਿਆਂ ਦੀ ਗਤੀ, ਰੁੱਖਾਂ, ਪੌਦਿਆਂ, ਪੱਤਿਆਂ ਅਤੇ ਫੁੱਲਾਂ ਦੇ ਅਕਾਰ, ਰੀਤੀ ਰਿਵਾਜ, ਜਸ਼ਨ) ਤੁਰੰਤ ਵਾਤਾਵਰਨ ਵਿੱਚ ਦੇਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ, ਬਾਰੇ ਭਵਿੱਖਬਾਣੀ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p> <p>C-1.4 ਸਥਾਨਿਕ ਸੰਸਥਾਵਾਂ (ਪਰਿਵਾਰ, ਸਕੂਲ, ਬੈਂਕ/ਡਾਕਖਾਨਾ, ਮਾਰਕੀਟ ਅਤੇ ਪੰਚਾਇਤ) ਦੇ ਕੰਮਕਾਜ ਨੂੰ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਰੂਪਾਂ (ਕਹਾਣੀ, ਡਰਾਇੰਗ, ਟੇਬਲਿੰਗ ਡਾਟਾ, ਰਿਪੋਰਟਾਂ) ਵਿੱਚ ਸਮਝਾਉਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਭੂਮਿਕਾਵਾਂ ਦਾ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p> <p>C-1.5 ਕਲਾਸਰੂਮ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ ਵਿੱਚ ਡਿਸਪਲੇਅ ਜਾਂ ਵਰਤੋਂ ਲਈ ਆਪਣੇ-ਆਪ ਸਧਾਰਨ ਵਸਤੂਆਂ (ਪਰਿਵਾਰਿਕ ਰੁੱਖ, ਲਿਫਾਫ਼ੇ, ਕਾਗਜ਼ੀ ਜਾਨਵਰ) ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਸਥਾਨਿਕ ਸਮੱਗਰੀ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p>
<p>CG-2</p> <p>'ਵਸੂਧੈਵ ਕੁਟੰਬਕਮ' ਦੇ ਵਿਚਾਰ ਦੀ ਪ੍ਰਸੰਸਾ ਲਈ ਆਧਾਰ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਦੇ ਹੋਏ, ਨਿਰੀਖਣ ਅਤੇ ਤਜਰਬਿਆਂ ਰਾਹੀਂ ਆਪਣੇ</p>	<p>C-2.1 ਕੁਦਰਤੀ ਅਤੇ ਮਨੁੱਖ ਦੁਆਰਾ ਬਣਾਈਆਂ ਗਈਆਂ ਪ੍ਰਣਾਲੀਆਂ ਦੀ ਪਛਾਣ ਕਰਦਾ ਹੈ ਜੋ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਦਾ ਸਮਰੱਥਨ ਕਰਦੇ ਹਨ (ਪਾਣੀ ਦੀ ਸਪਲਾਈ, ਜਲ ਚੱਕਰ, ਨਦੀ ਦੇ ਵਹਾਅ ਪ੍ਰਣਾਲੀਆਂ, ਮੌਸਮ, ਪੌਦਿਆਂ ਅਤੇ ਜਾਨਵਰਾਂ ਦਾ ਜੀਵਨ ਚੱਕਰ, ਭੋਜਨ, ਘਰੇਲੂ ਵਸਤੂਆਂ, ਅਵਾਜਾਈ, ਸੰਚਾਰ, ਘਰ ਵਿੱਚ ਬਿਜਲੀ)</p> <p>C-2.2 ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਤਤਕਾਲੀ ਵਾਤਾਵਰਨ (ਕੰਮ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ, ਭੋਜਨ, ਤਿਉਹਾਰ, ਪਰੰਪਰਾਵਾਂ)</p>

<p>ਵਾਤਾਵਰਨ ਵਿੱਚ ਅੰਤਰ-ਨਿਰਭਰਤਾ ਨੂੰ ਸਮਝਦਾ ਹਨ।</p>	<p>ਵਿੱਚ ਕੁਦਰਤੀ ਵਾਤਾਵਰਨ ਅਤੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰਿਕ ਅਭਿਆਸਾਂ ਵਿਚਕਾਰ ਸੰਬੰਧਾਂ ਦਾ ਵਰਣਨ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p> <p>C-2.3 ਵਾਤਾਵਰਨ ਵਿੱਚ ਪਰਿਵਰਤਨ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਪਰਿਵਾਰ ਅਤੇ ਭਾਈਚਾਰੇ ਦੇ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਜੋੜਦਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂਕਿ ਬਜ਼ੁਰਗਾਂ ਦੁਆਰਾ ਅਤੇ ਸਥਾਨਿਕ ਕਹਾਣੀਆਂ (ਕਿੱਤੇ ਵਿੱਚ ਪਰਿਵਰਤਨ, ਭੋਜਨ ਦੀਆਂ ਆਦਤਾਂ, ਸਰੋਤਾਂ, ਜਸ਼ਨਾਂ, ਸੰਚਾਰ ਵਿੱਚ ਪਰਿਵਰਤਨ) ਦੁਆਰਾ ਸੰਚਾਰਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।</p>
<p>CG-3 ਵੱਖ-ਵੱਖ (ਆਮ ਅਤੇ ਨਾਲ ਹੀ ਐਮਰਜੈਂਸੀ) ਸਥਿਤੀਆਂ ਵਿੱਚ ਆਪਣੀ ਅਤੇ ਦੂਜਿਆਂ ਦੀ ਸੁਰੱਖਿਆ ਨੂੰ ਕਿਵੇਂ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਉਣਾ ਹੈ, ਬਾਰੇ ਦੱਸਦਾ ਹੈ।</p>	<p>C-3.1 ਬੁਨਿਆਦੀ ਸੁਰੱਖਿਆ ਲੋੜਾਂ ਅਤੇ ਸੁਰੱਖਿਆ (ਸਿਹਤ ਅਤੇ ਸਫ਼ਾਈ, ਭੋਜਨ, ਪਾਣੀ, ਆਸਰਾ, ਸਾਵਧਾਨੀਆਂ, ਸੰਕਟਕਾਲੀਨ ਸਥਿਤੀਆਂ, ਦੁਰਵਿਵਹਾਰ ਅਤੇ ਅਸੁਰੱਖਿਅਤ ਸਥਿਤੀਆਂ ਬਾਰੇ ਜਾਗਰੂਕਤਾ) ਦਾ ਵਰਣਨ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p> <p>C-3.2 ਪਰਿਵਾਰ ਅਤੇ ਕਮਿਊਨਿਟੀ ਜਾਂ ਨਿੱਜੀ ਤਜਰਬਿਆਂ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਸੰਕਟਕਾਲੀਨ ਸਥਿਤੀਆਂ (ਧੂੰਆਂ, ਅੱਗ, ਛੋਟੀਆਂ ਸੱਟਾਂ, ਸੜਨਾ, ਬਿਜਲੀ ਦੀ ਸੁਰੱਖਿਆ, ਬੇਮੌਸਮੀ ਬਾਰਸ਼, ਡਿੱਗੇ ਦਰਖ਼ਤ) ਲਈ ਕਿਵੇਂ ਤਿਆਰੀ ਕਰਨੀ ਹੈ, ਬਾਰੇ ਚਰਚਾ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p> <p>C-3.3 ਸਧਾਰਨ ਲੇਬਲ ਅਤੇ ਨਾਹਰੇ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸਕੂਲ ਅਤੇ ਇਲਾਕੇ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਿਤ ਕੀਤੇ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਸਥਾਨਿਕ ਵਾਤਾਵਰਨ ਵਿੱਚ ਸੁਰੱਖਿਆ ਅਤੇ ਸੁਰੱਖਿਆ 'ਤੇ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾਉਣ ਵਿੱਚ ਹਿੱਸਾ ਲੈਂਦਾ ਹੈ।</p>
<p>CG-4 ਸਮਾਜਿਕ ਅਤੇ ਕੁਦਰਤੀ ਵਾਤਾਵਰਨ ਪ੍ਰਤਿ ਸੰਵੇਦਨਸ਼ੀਲਤਾ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p>	<p>C-4.1 ਪੌਦਿਆਂ, ਪੰਛੀਆਂ ਅਤੇ ਜਾਨਵਰਾਂ ਵਿੱਚ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਤਤਕਾਲੀ ਵਾਤਾਵਰਨ (ਅਕਾਰ, ਅਵਾਜ਼ਾਂ, ਖਾਣ-ਪੀਣ ਦੀਆਂ ਆਦਤਾਂ, ਵਿਕਾਸ, ਨਿਵਾਸ) ਵਿੱਚ ਵਿਭਿੰਨਤਾ ਦਾ ਨਿਰੀਖਣ ਅਤੇ ਵਰਣਨ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p> <p>C-4.2 ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਨਜ਼ਦੀਕੀ ਵਾਤਾਵਰਨ (ਖਾਣਾ, ਕੱਪੜੇ, ਖੇਡਾਂ, ਵੱਖ-ਵੱਖ ਮੌਸਮਾਂ, ਵਾਢੀ ਅਤੇ ਬਿਜਾਈ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਤਿਉਹਾਰ) ਵਿੱਚ ਸੱਭਿਆਚਾਰਿਕ ਵਿਭਿੰਨਤਾ ਦਾ ਨਿਰੀਖਣ ਅਤੇ ਵਰਣਨ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p> <p>C-4.3 ਕੁਦਰਤੀ ਸਰੋਤਾਂ ਦੀ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਨਜ਼ਦੀਕੀ ਵਾਤਾਵਰਨ ਵਿੱਚ ਵਰਤੋਂ ਦਾ ਵਰਣਨ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p> <p>C-4.4 ਦਰਸਾਉਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕੁਦਰਤੀ ਸਰੋਤਾਂ ਨੂੰ ਕਿਵੇਂ ਸਾਂਝਾ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸੰਭਾਲਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ (ਰੁੱਖ, ਮੀਂਹ ਦੇ ਪਾਣੀ ਦੀ ਵਰਤੋਂ, ਬਾਜਰੇ ਦੇ ਲਾਭ)।</p> <p>C-4.5 ਪੌਦਿਆਂ, ਪੰਛੀਆਂ ਅਤੇ ਜਾਨਵਰਾਂ ਦੀਆਂ ਲੋੜਾਂ ਦੀ ਪਛਾਣ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਕਿਵੇਂ ਸਹਿਯੋਗ ਦਿੱਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ (ਪਾਣੀ, ਮਿੱਟੀ, ਭੋਜਨ, ਦੇਖਭਾਲ)।</p> <p>C-4.6 ਵੱਖ-ਵੱਖ ਸਥਿਤੀਆਂ: ਸਰੋਤਾਂ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚ, ਬਰਾਬਰ ਮੌਕੇ, ਕੰਮ ਦੀ ਵੰਡ ਅਤੇ ਆਸਰਾ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਲੋਕਾਂ ਦੀਆਂ ਲੋੜਾਂ ਦੀ ਪਛਾਣ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p> <p>C-4.7 ਬੁਨਿਆਦੀ ਸਮਾਜਿਕ ਅਤੇ ਵਿਹਾਰਿਕ ਨਿਯਮਾਂ, ਕਦਰਾਂ-ਕੀਮਤਾਂ ਅਤੇ ਸੁਭਾਅ ਬਾਰੇ ਸਿੱਖਦਾ ਹੈ ਜੋ ਸਾਡੇ ਸਮਾਜਿਕ ਅਤੇ ਕੁਦਰਤੀ ਵਾਤਾਵਰਨ ਨੂੰ ਲਾਭ ਪਹੁੰਚਾਉਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਜੋ ਸਾਡੇ ਸਮਾਜ ਨੂੰ ਸੁਚਾਰੂ ਢੰਗ ਨਾਲ ਕੰਮ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕਰਦੇ ਹਨ। (ਡਸਟਬਿਨ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਨਾ, ਕਤਾਰਾਂ ਵਿੱਚ ਖੜ੍ਹੇ ਹੋਣਾ, ਪਾਣੀ ਦੀ ਸੰਭਾਲ ਕਰਨਾ,</p>

	ਜਨਤਕ ਅਵਾਜ਼ਾਈ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਨਾ, ਆਪਣੇ ਵਾਤਾਵਰਨ ਨੂੰ ਸਾਫ਼ ਰੱਖਣਾ, ਪਿਛੋਕੜ ਦੀ ਪਰਵਾਹ ਕੀਤੇ ਬਿਨਾਂ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਲੋੜਵੰਦਾਂ ਦੀ ਮਦਦ ਕਰਨਾ)।
<p>CG-5</p> <p>ਸਧਾਰਨ ਨਕਸ਼ਿਆਂ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਨ ਅਤੇ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰਨ ਦੀ ਯੋਗਤਾ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p>	<p>C-5.1 ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਸਕੂਲ, ਪਿੰਡ ਅਤੇ ਵਾਰਡ ਦੀ ਇੱਕ ਲਾਈਨ ਡਰਾਈਂਗ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p> <p>C-5.2 ਚਿੰਨ੍ਹਾਂ ਅਤੇ ਦਿਸ਼ਾਵਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਦੇ ਹੋਏ, ਆਪਣੇ ਸਕੂਲ, ਪਿੰਡ ਅਤੇ ਵਾਰਡ ਦਾ ਇੱਕ ਸਕੈਚ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ।</p> <p>C-5.3 ਚਿੰਨ੍ਹਾਂ ਅਤੇ ਦਿਸ਼ਾਵਾਂ ਦੇ ਸੰਦਰਭ ਵਿੱਚ ਕੁਦਰਤੀ ਅਤੇ ਮਨੁੱਖ ਦੁਆਰਾ ਬਣਾਈਆਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ (ਖੂਹ, ਝੀਲ, ਡਾਕਘਰ, ਸਕੂਲ, ਹਸਪਤਾਲ) ਦੀ ਪਛਾਣ ਕਰਨ ਲਈ ਸ਼ਹਿਰ, ਰਾਜ ਅਤੇ ਦੇਸ ਦੇ ਸਧਾਰਨ ਨਕਸ਼ੇ ਪੜ੍ਹਦਾ ਹੈ।</p>
<p>CG-6</p> <p>ਆਪਣੇ ਤਤਕਾਲੀ ਵਾਤਾਵਰਨ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਪ੍ਰਸ਼ਨਾਂ ਦੀ ਜਾਂਚ ਕਰਨ ਲਈ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਸਰੋਤਾਂ ਤੋਂ ਡਾਟਾ ਅਤੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p>	<p>C-6.1 ਸੁਤੰਤਰ ਤੌਰ 'ਤੇ ਜਾਂ ਸਮੂਹਾਂ ਵਿੱਚ ਖਾਸ ਪ੍ਰਸ਼ਨਾਂ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਸਧਾਰਨ ਪੁੱਛਗਿੱਛ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p> <p>C-6.2 ਵੱਖ-ਵੱਖ ਰਚਨਾਤਮਿਕ ਢੰਗਾਂ (ਡਰਾਈਂਗ, ਚਿੱਤਰ, ਕਵਿਤਾ, ਨਾਟਕ, ਸਕਿੱਟ, ਮੌਖਿਕ ਅਤੇ ਲਿਖਤੀ ਸਮੀਕਰਨ) ਦੁਆਰਾ ਨਿਰੀਖਣਾਂ ਅਤੇ ਖੋਜਾਂ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p>
<p>CG-7</p> <p>ਕੁਦਰਤੀ ਵਿਗਿਆਨ (ਜੀਵਨ ਵਿਗਿਆਨ, ਭੌਤਿਕ ਵਿਗਿਆਨ ਅਤੇ ਧਰਤੀ ਅਤੇ ਪੁਲਾੜ ਵਿਗਿਆਨ) ਅਤੇ ਇੰਜੀਨੀਅਰਿੰਗ ਤੋਂ ਬੁਨਿਆਦੀ ਸੰਕਲਪਾਂ ਅਤੇ ਤਰੀਕਿਆਂ ਨਾਲ ਬੁਨਿਆਦੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p>	<p>C-7.1 ਖੋਜਾਂ ਵਿੱਚ ਵਿਗਿਆਨਿਕ ਵਿਧੀ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਨ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਊਰਜਾ, ਪਦਾਰਥ ਅਤੇ ਲਾਗੂ ਹੋਣ ਵਾਲੀਆਂ ਪ੍ਰਣਾਲੀਆਂ, ਜਿਵੇਂਕਿ ਵਿਗਿਆਨ ਅਤੇ ਇੰਜੀਨੀਅਰਿੰਗ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਲਾਗੂ ਹੋਣ ਵਾਲੀਆਂ ਹੋਰ ਕ੍ਰਾਸਕਟਿੰਗ ਸੰਕਲਪਾਂ ਨਾਲ ਜਾਣੂ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।</p> <p>C-7.2 ਕੁਦਰਤੀ ਵਿਗਿਆਨਾਂ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਇੰਜੀਨੀਅਰਿੰਗ, ਤਕਨਾਲੋਜੀ ਅਤੇ ਵਿਗਿਆਨ ਦੀਆਂ ਵਰਤੋਂ ਵਿੱਚ ਅਨੁਸ਼ਾਸਨੀ ਮੂਲ ਵਿਚਾਰਾਂ ਨਾਲ ਜਾਣੂ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜੋ ਉਸ ਸਮੱਗਰੀ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦਾ ਹੈ ਜੋ ਬਾਅਦ ਦੇ ਪੱਧਰ ਵਿੱਚ ਵਿਸ਼ਾ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖੀ ਜਾਵੇਗੀ।</p>

7.4.3 ਸਮੱਗਰੀ

ਸਮੱਗਰੀ ਦੀ ਚੋਣ ਕਰਨ ਦੀ ਪਹੁੰਚ, ਸਿਧਾਂਤ ਅਤੇ ਵਿਧੀਆਂ ਵਿੱਚ ਸਾਰੇ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਵਿੱਚ ਸਮਾਨਤਾਵਾਂ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਚਰਚਾ ਇਸ ਦਸਤਾਵੇਜ਼ ਦੇ ਭਾਗ-ਓ, ਅਧਿਆਇ-3, §3.2 ਵਿੱਚ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਇਹ ਭਾਗ ਸਿਰਫ਼ ਇਸ ਗੱਲ ਤੇ ਕੇਂਦਰਿਤ ਹੈ ਕਿ 'ਸਾਡੇ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਦੀ ਦੁਨੀਆ' ਲਈ ਸਭ ਤੋਂ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਕੀ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ, ਉਪਰੋਕਤ ਭਾਗ ਦੇ ਨਾਲ ਇਸ ਭਾਗ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਨਾ ਲਾਭਦਾਇਕ ਹੋਵੇਗਾ।

7.4.3.1 ਸਮੱਗਰੀ ਦੀ ਚੋਣ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤ

ਹੇਠਾਂ ਦਿੱਤੇ ਸਿਧਾਂਤ 'ਸਾਡੇ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਦੀ ਦੁਨੀਆ' ਲਈ ਸਮੱਗਰੀ ਦੀ ਚੋਣ ਬਾਰੇ ਸੂਚਿਤ ਕਰਨਗੇ।

- ੳ. ਚੁਣੀ ਗਈ ਸਮੱਗਰੀ ਨੂੰ ਜ਼ਰੂਰੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਸਮਰੱਥਾਵਾਂ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਨੂੰ ਸਮਰੱਥ ਬਣਾਉਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ (ਨਿਰੀਖਣ, ਅਨੁਮਾਨ ਬਣਾਉਣਾ, ਅਨੁਮਾਨਾਂ ਦੀ ਜਾਂਚ ਕਰਨ ਲਈ ਪ੍ਰਯੋਗ, ਡਾਟਾ ਇਕੱਤਰ ਕਰਨਾ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ-ਚਰਚਾ), ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ:
1. ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੀ ਕੁਦਰਤੀ ਉਤਸੁਕਤਾ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਖ਼ਾਸ ਪ੍ਰਸ਼ਨਾਂ/ਧਾਰਨਾਵਾਂ/ਕਲਪਨਾਵਾਂ ਦੇ ਸੰਦਰਭ ਵਿੱਚ ਕੰਮ ਨਿਰਧਾਰਿਤ ਕਰੋ, ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਸਥਿਤੀਆਂ (ਵੱਖ-ਵੱਖ ਕਿਸਮਾਂ ਦੀ ਮਿੱਟੀ ਵਿੱਚ, ਸੂਰਜ ਦੀ ਰੋਸ਼ਨੀ ਦੀ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਮਾਤਰਾ ਦੇ ਅਧੀਨ) ਬੀਜਾਂ ਤੋਂ ਪੌਦਿਆਂ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਨੂੰ ਦੇਖਣ ਅਤੇ ਰਿਕਾਰਡ ਕਰਨ ਲਈ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।
  2. ਇਸ ਅਨੁਭਵ ਨੂੰ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੇ ਆਪਣੇ ਜੀਵਨ ਤੱਕ ਵਧਾਓ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਨਿਰੀਖਣਾਂ ਅਤੇ ਅਨੁਮਾਨਾਂ ਦਾ ਵਰਣਨ ਕਰਨ ਲਈ ਕਹੋ ਕਿ ਬਰਤਨਾਂ ਵਿੱਚ ਫ਼ਸਲਾਂ/ਪੌਦੇ ਕਿਵੇਂ ਵਧਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਪੌਦਿਆਂ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਉਪਯੋਗਾਂ ਬਾਰੇ ਚਰਚਾ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ।
  3. ਸਥਾਨਿਕ ਬਜ਼ਾਰਾਂ, ਮੇਲਿਆਂ, ਅਜਾਇਬ ਘਰ ਅਤੇ ਸਮਾਰਕਾਂ ਦੇ ਦੌਰੇ ਦਾ ਆਯੋਜਨ ਕਰੋ ਅਤੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਢੰਗਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਦੇ ਹੋਏ, ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ ਦੌਰਾਨ ਨਿਰੀਖਣ ਅਤੇ ਅਨੁਭਵ ਸਾਂਝੇ ਕਰੋ।
  4. ਅਨੁਮਾਨਾਂ ਦੀ ਜਾਂਚ ਕਰਨ ਅਤੇ ਸੂਚਿਤ ਸਿੱਟੇ ਕੱਢਣ ਲਈ ਹੱਥੀਂ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕਰੋ। ਸਹਿਯੋਗ, ਟੀਮ ਵਰਕ ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਪਰਸਪਰ ਪ੍ਰਭਾਵ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰਨ ਲਈ ਸਮੂਹਾਂ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕੀਤੇ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ।
- ਅ. ਚੁਣੀ ਗਈ ਸਮੱਗਰੀ ਨੂੰ ਵੱਧ ਤੋਂ ਵੱਧ ਸੰਭਵ ਸਮਾਜਿਕ ਪਰਸਪਰ ਪ੍ਰਭਾਵ ਅਤੇ ਕੁਦਰਤੀ ਵਾਤਾਵਰਨ ਨਾਲ ਪਰਸਪਰ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪਾਉਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ:
1. ਪਰਿਵਾਰ ਅਤੇ ਸਮਾਜ ਦੇ ਅੰਦਰ ਪਛਾਣ ਅਤੇ ਰਿਸ਼ਤੇ, ਪੌਦੇ ਅਤੇ ਜਾਨਵਰ, ਆਪਣਾ ਸਰੀਰ, ਭੂਗੋਲਿਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ, ਅਵਾਜਾਈ ਅਤੇ ਸੰਚਾਰ, ਸਥਾਨਿਕ ਸੰਸਥਾਵਾਂ, ਪਰਿਵਾਰਾਂ ਦਾ ਪਰਵਾਸ, ਵੱਖ-ਵੱਖ ਭਾਈਚਾਰਿਆਂ ਵਿੱਚ ਵੱਖੋ-ਵੱਖਰੀਆਂ ਆਦਤਾਂ (ਭੋਜਨ, ਅਭਿਆਸ, ਪਰੰਪਰਾਵਾਂ), ਭੋਜਨ ਜਾਨਵਰਾਂ ਦੀਆਂ ਆਦਤਾਂ ਅਤੇ ਪਨਾਹ, ਵੱਖ-ਵੱਖ ਸਥਾਨਿਕ ਰਵਾਇਤੀ ਕਲਾ ਦੇ ਰੂਪ, ਤਿਉਹਾਰ ਅਤੇ ਜਸ਼ਨ; ਭਾਈਚਾਰਿਕ ਮੇਲੇ ਅਤੇ ਵਿਆਹ ਦੇ ਜਸ਼ਨ, ਦਿਨ ਅਤੇ ਰਾਤ, ਸੂਰਜ ਚੜ੍ਹਨ ਅਤੇ ਸੂਰਜ ਡੁੱਬਣ ਦਾ ਸਮਾਂ, ਪੈਟਰਨ; ਸੂਰਜ, ਚੰਦ, ਤਾਰੇ ਅਤੇ ਗ੍ਰਹਿ।
- ੲ. ਚੁਣੀ ਗਈ ਸਮੱਗਰੀ ਵਿਭਿੰਨਤਾ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਸੰਵੇਦਨਸ਼ੀਲਤਾ ਨੂੰ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਅਤੇ ਰੂੜੀਵਾਦਾਂ ਨੂੰ ਤੋੜਦੇ ਹੋਏ ਸੰਮਿਲਿਤ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ, ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ:
1. ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਭੂਗੋਲਿਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ, ਬਨਸਪਤੀ ਅਤੇ ਜੀਵ-ਜੰਤੂਆਂ ਦੀ ਵਿਭਿੰਨਤਾ।
  2. ਪੌਦਿਆਂ ਅਤੇ ਜਾਨਵਰਾਂ 'ਤੇ ਗਰਮ ਮੌਸਮ ਜਾਂ ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਮੀਂਹ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ।
  3. ਖ਼ਾਸ ਤੌਰ 'ਤੇ ਲਿੰਗ ਦੇ ਸੰਦਰਭ ਵਿੱਚ ਕੰਮ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਅਭਿਆਸ: ਘਰ ਵਿੱਚ ਮਜ਼ਦੂਰੀ ਦੀ ਵੰਡ, ਪਰਿਵਾਰਾਂ ਵਿੱਚ ਭੋਜਨ ਦੀ ਵੰਡ, ਪ੍ਰਵਾਸੀ ਮਜ਼ਦੂਰਾਂ ਦੇ ਸੰਦਰਭ ਨੂੰ ਸਮਝਣਾ।
- ਸ. ਸਮੱਗਰੀ ਨੂੰ ਸਥਾਨਿਕ ਸੰਦਰਭ ਤੋਂ ਤਤਕਾਲੀ ਵਾਤਾਵਰਨ ਤੋਂ ਪਰੇ ਸਮਾਜਿਕ ਅਤੇ ਕੁਦਰਤੀ ਵਾਤਾਵਰਨ ਦੀ ਸਮਝ ਵੱਲ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਪੱਧਰ ਵਿੱਚ ਤਰੱਕੀ ਕਰਦੇ ਹਨ।
1. ਸਮੱਗਰੀ ਪ੍ਰਸੰਗਿਕ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਪੜਾਅ ਦੇ ਹੇਠਲੇ ਪੱਧਰ ਵਿੱਚ ਤਤਕਾਲੀ ਵਾਤਾਵਰਨ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ।
  2. ਤੁਲਨਾ ਅਤੇ ਸਮਾਨਤਾ ਦੁਆਰਾ ਹੌਲੀ-ਹੌਲੀ ਹੋਰ ਸੰਦਰਭਾਂ ਦੇ ਐਕਸਪੋਜ਼ਰ ਨੂੰ ਵਧਾਉਣਾ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹੈ, ਕਈ ਭੂਗੋਲ, ਲਿੰਗ, ਭਾਈਚਾਰੇ, ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ ਜੇਕਰ 'ਟਰਾਂਸਪੋਰਟ' ਦੀ ਧਾਰਨਾ 'ਤੇ ਚਰਚਾ ਕਰਨੀ ਹੈ, ਤਾਂ ਸਮੱਗਰੀ ਵਿੱਚ ਪਾਠ-ਪੁਸਤਕ ਵਿੱਚ ਤਸਵੀਰਾਂ, ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਅਵਾਜਾਈ ਦੇ ਢੰਗਾਂ ਦੀ ਚਰਚਾ, ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੁਆਰਾ ਯਾਤਰਾ ਦੇ ਬਿਰਤਾਂਤਾਂ ਨੂੰ ਸਾਂਝਾ ਕਰਨਾ, ਅਵਾਜਾਈ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਸਥਾਨਿਕ ਖ਼ਬਰਾਂ, ਦੀਆਂ ਘਟਨਾਵਾਂ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ। ਸਥਾਨਿਕ ਭਾਈਚਾਰੇ ਦੁਆਰਾ ਇਹਨਾਂ ਸੜਕਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ, ਅਵਾਜਾਈ ਦੇ ਢੰਗਾਂ ਦੇ ਵੀਡੀਓ ਜੋ ਇਲਾਕੇ ਵਿੱਚ ਉਪਲਬਧ ਨਹੀਂ ਹਨ (ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ ਉੱਪਰਲੇ ਹਿਮਾਲਿਆ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਸਕੂਲ ਵਿੱਚ ਰੇਲ-ਗੱਡੀਆਂ ਨੂੰ ਸਮਝਣਾ)।
- ਹ. ਚੁਣੀ ਗਈ ਸਮੱਗਰੀ ਅਜਿਹੀ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਨੂੰ ਕਈ ਤਰੀਕਿਆਂ ਨਾਲ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕੇ, ਜੇਕਿ ਪਾਠ-ਪੁਸਤਕ ਤੋਂ ਪਰੇ ਹੈ, ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਇਸ ਦੀ ਪੜਚੋਲ ਕਰਨ ਦਾ ਮੌਕਾ ਮਿਲਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।
- ਹੇਠਾਂ ਦਰਸਾਏ ਅਨੁਸਾਰ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਢੰਗਾਂ ਵਿੱਚ ਸਮੱਗਰੀ:
1. ਕੇਸ ਅਧਿਐਨ

2. ਤਸਵੀਰਾਂ ਅਤੇ ਸਧਾਰਨ ਨਕਸ਼ਿਆਂ ਰਾਹੀਂ ਵਿਜ਼ੂਅਲ ਨੁਮਾਇੰਦਗੀ
  3. ICT-ਆਧਾਰਿਤ ਸਰੋਤਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਨਾ, ਖਾਸ ਮੁੱਦਿਆਂ 'ਤੇ ਚਰਚਾਵਾਂ ਅਤੇ ਸਮਰਥਨ ਚਰਚਾਵਾਂ ਲਈ ਸਬੂਤ ਦੇਣ ਲਈ ਵੀਡੀਓ
  4. ਕਵਿਤਾਵਾਂ, ਕਹਾਣੀਆਂ, ਨਾਟਕ, ਖੇਡਾਂ ਅਤੇ ਖ਼ਬਰਾਂ
  5. ਲੋਕਧਾਰਾ, ਲੋਕ-ਗੀਤ, ਮੌਖਿਕ ਇਤਿਹਾਸ ਅਤੇ ਮੌਖਿਕ ਬਿਰਤਾਂਤ
  6. ਵਿਜ਼ੂਅਲ ਆਰਟ ਪ੍ਰੋਜੈਕਟ
  7. ਮਾਡਲਾਂ ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ, ਵਿਗਿਆਨਿਕ ਟਿੰਕਰਿੰਗ ਅਤੇ ਅਨੁਮਾਨਾਂ ਦੀ ਜਾਂਚ ਕਰਨ ਲਈ ਹੱਥੀਂ ਪ੍ਰਯੋਗਾਂ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਣਾ
- ਕ. ਵਾਤਾਵਰਨਿਕ ਕਦਰਾਂ-ਕੀਮਤਾਂ ਅਤੇ ਸੁਭਾਅ ਨੂੰ ਸਮੱਗਰੀ ਵਿੱਚ ਏਕੀਕ੍ਰਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸਿੱਖਿਆ ਸ਼ਾਸਤਰ ਨੂੰ ਸਮਰੱਥ ਬਣਾਉਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਜੋਕਿ ਉਪਦੇਸ਼ਕ/ਨੁਸ਼ਖਾ ਦੇਣ ਵਾਲਾ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ:
1. ਪਾਣੀ ਦੀ ਸਮਝਦਾਰੀ ਨਾਲ ਵਰਤੋਂ
  2. ਸਭ ਜੀਵਾਂ ਦੀ ਇੱਜ਼ਤ
  3. ਵਾਤਾਵਰਨ 'ਤੇ ਮਨੁੱਖ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ
  4. ਪੌਦਿਆਂ ਅਤੇ ਜਾਨਵਰਾਂ ਦੀਆਂ ਲੋੜਾਂ
- ਖ. ਸਮੱਗਰੀ ਵਿੱਚ ਭਾਰਤੀ ਗਿਆਨ ਅਤੇ ਸਥਾਨਿਕ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਨੂੰ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ:
1. ਭੋਜਨ ਦੀ ਸੰਭਾਲ
  2. ਸਥਾਨਿਕ ਖੂਹਾਂ ਅਤੇ ਪੌੜੀਨੁਮਾ ਖੂਹਾਂ ਸਮੇਤ ਸਰੋਤਾਂ ਨੂੰ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਕਰਨ ਲਈ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ
  3. ਸਥਾਨਿਕ ਸਾਹਿਤ: ਸਮਕਾਲੀ ਗਿਆਨ, ਕੁਦਰਤੀ ਆਫ਼ਤਾਂ ਅਤੇ ਮਨੁੱਖੀ-ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ ਟਕਰਾਅ ਨਾਲ ਇਕਸਾਰਤਾ

7.4.4 ਸਿੱਖਿਆ ਸ਼ਾਸਤਰ ਅਤੇ ਮੁਲਾਂਕਣ

ਸਿੱਖਿਆ ਸ਼ਾਸਤਰ ਅਤੇ ਮੁਲਾਂਕਣ ਦੀ ਪਹੁੰਚ, ਸਿਧਾਂਤ ਅਤੇ ਵਿਧੀਆਂ ਵਿੱਚ ਸਾਰੇ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਵਿੱਚ ਸਮਾਨਤਾਵਾਂ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਚਰਚਾ ਇਸ ਦਸਤਾਵੇਜ਼ ਦੇ ਭਾਗ-ਅ, ਅਧਿਆਇ-3, § 3.3 ਅਤੇ § 3.4 ਵਿੱਚ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਇਹ ਭਾਗ ਸਿਰਫ਼ ਇਸ ਗੱਲ 'ਤੇ ਕੇਂਦਰਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿ 'ਸਾਡੇ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਦੀ ਦੁਨੀਆ' ਲਈ ਸਭ ਤੋਂ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਕੀ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ, ਉਪਰੋਕਤ ਭਾਗ ਦੇ ਨਾਲ ਇਸ ਭਾਗ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਨਾ ਲਾਭਦਾਇਕ ਹੋਵੇਗਾ।

7.4.4.1 'ਸਾਡੇ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਦੀ ਦੁਨੀਆ' ਲਈ ਸਿੱਖਿਆ ਸ਼ਾਸਤਰ

ਵਾਤਾਵਰਨ, ਪ੍ਰੈਪਰੇਟਰੀ ਪੱਧਰ ਵਿੱਚ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਲਈ, ਉਹ ਹੈ ਜੋ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਤੁਰੰਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਆਪਣੇ ਕੁਦਰਤੀ ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਵਾਤਾਵਰਨ, ਖੋਜ, ਤਜਰਬਿਆਂ ਅਤੇ ਨਿਰੀਖਣਾਂ ਦੀ ਚਰਚਾ, ਬਾਲਗਾਂ ਅਤੇ ਸਾਥੀਆਂ ਨਾਲ ਗੱਲਬਾਤ, ਉਦਾਹਰਨਾਂ, ਕਾਰਜ-ਮੁਖੀ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ, ਢਾਂਚਾਗਤ ਨਿਰੀਖਣਾਂ, ਪ੍ਰਯੋਗਾਂ, ਸਰਵੇਖਣਾਂ ਅਤੇ ਮੁਲਾਂਕਣਾਂ ਦੁਆਰਾ ਵਾਤਾਵਰਨ ਬਾਰੇ ਸਿੱਖਦੇ ਹਨ।

ਤਤਕਾਲ ਵਾਤਾਵਰਨ ਨਾਲ ਇਹ ਰੁਝੇਵੇਂ ਵੱਡੇ ਸਿਸਟਮਾਂ (ਇਲਾਕੇ ਤੋਂ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ, ਖੇਤਰ, ਰਾਜ, ਦੇਸ਼, ਵਿਸ਼ਵ ਤੱਕ) ਅਤੇ ਚਿੰਤਾਵਾਂ, ਸੰਬੰਧਾਂ ਅਤੇ ਨਤੀਜਿਆਂ ਦੀ ਵਿਸਤ੍ਰਿਤ ਸਮਝ (ਘਰ ਤੋਂ ਕਮਿਊਨਿਟੀ, ਵੱਡੇ ਸਮਾਜ ਤੱਕ) ਅਤੇ ਵਿਆਪਕ ਮੁੱਦਿਆਂ ਦੀ ਪੜਚੋਲ ਕਰਨ ਲਈ ਇੱਕ ਆਧਾਰ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਤਤਕਾਲੀ ਵਾਤਾਵਰਨ ਨਾਲ ਰੁਝੇਵੇਂ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਦੂਰ ਦੇ ਵਾਤਾਵਰਨ ਦੀ ਸਮਝ ਵੱਲ ਲੈ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਇਸ ਦੇ ਉਲਟ ਉਹ ਆਪਣੀ ਸਮਝ ਨੂੰ 'ਨੇੜੇ' ਤੋਂ 'ਦੂਰ' ਤੱਕ ਲਾਗੂ ਕਰਨ ਦੇ ਯੋਗ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

ਕਦਰਾਂ-ਕੀਮਤਾਂ ਅਤੇ ਸੁਭਾਅ, ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ ਸਹਿਯੋਗ, ਵਿਭਿੰਨਤਾ ਲਈ ਸਤਿਕਾਰ, ਸ਼ਾਮਲ ਕਰਨਾ, ਵਿਗਿਆਨਿਕ ਸੁਭਾਅ, ਸਮਾਜਿਕ ਅਤੇ ਕੁਦਰਤੀ ਵਾਤਾਵਰਨ ਪ੍ਰਤਿ ਸੰਵੇਦਨਸ਼ੀਲਤਾ ਸਭ ਤੋਂ ਵਧੀਆ ਵਿਕਸਿਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਜੇਕਰ ਸਕੂਲ ਵਿੱਚ ਬਾਲਗਾਂ ਦੁਆਰਾ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਆਪਸੀ ਤਾਲਮੇਲ ਵਿੱਚ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਅਭਿਆਸ ਕਰਨ ਦਾ ਮੌਕਾ ਵੀ ਮਿਲਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

7.4.4.1.1 ਵਿੱਦਿਅਕ ਪਹੁੰਚ

ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੇ ਪ੍ਰਸ਼ਨਾਂ ਅਤੇ ਤਜਰਬਿਆਂ ਨੂੰ, ਸਮਾਜਿਕ ਅਤੇ ਭੌਤਿਕ ਵਾਤਾਵਰਨ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਦੀਆਂ ਸਮਾਜਿਕ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ (ਸਕੂਲ ਅਤੇ ਪਰਿਵਾਰ ਸਮੇਤ) ਨੂੰ ਥਾਂ ਦਿੱਤੀ ਜਾਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਅਧਿਆਪਕ ਅਤੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਵਿਚਕਾਰ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਅਤੇ ਹਮਦਰਦੀ ਸਥਾਪਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਨੂੰ ਤੱਥਾਂ ਨੂੰ ਇਕੱਠਾ ਕਰਨ ਦੀ ਬਜਾਏ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਸੰਕਲਪਿਕ ਸਮਝ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਮਤਲਬ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਸਰਵੇਖਣ, ਖੋਜ, ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਦੇ ਚੌਰੇ, ਸੈਰ-ਸਪਾਟੇ (ਸਕੂਲ ਕੈਂਪਸ ਦੇ ਅੰਦਰ ਸਮੇਤ), ਨਿਰੀਖਣ, ਪ੍ਰਯੋਗ, ਸਧਾਰਨ ਪੁੱਛਗਿੱਛ, ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਅਤੇ ਸਾਥੀਆਂ ਨਾਲ ਗੱਲਬਾਤ, ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾਉਣ, ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਪੁੱਛਣ ਅਤੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦੇ ਸੰਚਾਰ ਲਈ ਲੁੜੀਂਦਾ ਸਮਾਂ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ਕਾਰਜ-ਮੁਖੀ ਕੰਮ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਉਹ ਕੁਝ ਛੋਟੇ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਸਿੱਖਣ ਨੂੰ ਕੰਮ ਨਾਲ ਜੋੜਨ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਸਧਾਰਨ ਮਾਡਲਾਂ ਅਤੇ ਖਿਡੌਣਿਆਂ ਦੀ ਰਚਨਾ ਦੁਆਰਾ, ਉਹ ਆਪਣੀ ਸਮਝ ਦਾ ਸੰਚਾਰ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖਣ ਨੂੰ ਠੋਸ ਬਣਾਉਂਦੇ। ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਕਲਾ ਅਤੇ ਸ਼ਿਲਪਕਾਰੀ, ਕਹਾਣੀ, ਡਰਾਮਾ ਅਤੇ ਹੱਥੀਂ ਪ੍ਰਯੋਗਾਂ ਵਰਗੇ ਵਿਭਿੰਨ ਢੰਗਾਂ ਰਾਹੀਂ, ਸਮੱਗਰੀ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਵਿੱਚ ਅਗਵਾਈ ਕਰਨ ਦੀ ਆਗਿਆ ਦੇਣਾ, ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਕਈ ਛੋਟੇ-ਪੈਮਾਨੇ ਅਤੇ ਵੱਡੇ-ਪੱਧਰ ਦੇ ਕਾਰਜਾਂ ਅਤੇ ਪ੍ਰੋਜੈਕਟਾਂ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਣ ਲਈ ਜਗ੍ਹਾ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਪ੍ਰੇਰਿਕ ਸਮਰੱਥਾ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਲਈ ਵੀ ਅਨੁਮੋਲ ਹੈ।

ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਕਦਰਾਂ-ਕੀਮਤਾਂ ਅਤੇ ਸੁਭਾਅ ਬਾਰੇ ਵੀ ਜਾਣੂ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਜੋ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਰਾਹੀਂ ਵਿਕਸਿਤ ਕੀਤੇ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਅਨੁਭਵ ਪੇਸ਼ ਕਰਨ ਲਈ ਜਾਣ-ਬੁੱਝ ਕੇ ਯੋਜਨਾ ਬਣਾਉਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਵੱਲ ਧਿਆਨ ਖਿੱਚ ਕੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਲਈ ਕਦਰਾਂ-ਕੀਮਤਾਂ ਅਤੇ ਸੁਭਾਅ ਨੂੰ ਸਪਸ਼ਟ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਖਾਸ ਕਦਰਾਂ-ਕੀਮਤਾਂ ਅਤੇ ਸੁਭਾਅ (ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਸਹਿਯੋਗੀ ਸਿੱਖਣ, ਵਿਗਿਆਨਿਕ ਸੁਭਾਅ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨਾ, ਵਿਭਿੰਨ ਸਮੂਹਾਂ ਵਿੱਚ ਕੰਮ ਕਰਨਾ, ਘਰ ਵਿੱਚ ਕੰਮ ਦੀ ਵੰਡ ਦਾ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਕਰਨਾ, ਵਾਤਾਵਰਨ ਦੀ ਦੇਖਭਾਲ ਕਰਨਾ, ਸਫਾਈ ਕਰਨਾ, ਕਤਾਰਾਂ ਵਿੱਚ ਖੜ੍ਹੇ ਹੋਣਾ) ਵੱਲ ਧਿਆਨ ਖਿੱਚ ਕੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਲਈ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸਪਸ਼ਟ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਦੀ ਅਵਾਜ਼ 7.4i

ਬਾਲ ਸ਼ੋਧ ਮੇਲਾ

ਮੈਂ ਇੱਕ ਪੇਂਡੂ ਸਕੂਲ ਵਿੱਚ ਪੱਧਰ 3, 4 ਅਤੇ 5 ਪੜ੍ਹਾਉਂਦਾ ਹਾਂ। ਸਾਲਾਂ ਦੌਰਾਨ, ਬਾਲ ਸ਼ੋਧ ਮੇਲੇ ਮੇਰੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਅੰਤਰ-ਅਨੁਸ਼ਾਸਨੀ ਐਕਸਪੋਜ਼ਰ ਦੇਣ ਲਈ ਮੇਰੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦਾ ਇੱਕ ਅਨਿੱਖੜਵਾਂ ਅੰਗ ਬਣ ਗਏ ਹਨ। ਬਾਲ ਸ਼ੋਧ ਮੇਲੇ ਜਾਂ ਚਿਲਡਰਨ ਰਿਸਰਚ ਮੇਲਿਆਂ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੀ ਉਤਸੁਕਤਾ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਦੀ ਪੜਚੋਲ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਦਿਲਚਸਪੀ ਦੀ ਅੰਦਰੂਨੀ ਭਾਵਨਾ ਅਤੇ ਨਵੀਂ ਸਿੱਖਿਆ ਨਾਲ ਜੁੜਨ ਲਈ ਚਾਹੁਣ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰਨਾ ਹੈ। ਬਾਲ ਸ਼ੋਧ ਮੇਲੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਖੋਜ ਵਿੱਚ ਜੁੜਨ ਲਈ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਮੈਂ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਤਿਆਰ ਕਰ ਕੇ, ਡਾਟਾ ਇਕੱਠਾ ਕਰ ਕੇ ਅਤੇ ਸਿੱਟੇ ਕੱਢ ਕੇ ਸਥਾਨਿਕ ਮੁੱਦਿਆਂ/ਵਿਸ਼ਿਆਂ 'ਤੇ ਸਧਾਰਨ ਪੁੱਛਗਿੱਛ ਕਰਨ ਲਈ ਤਿਆਰ ਕਰਦਾ ਹਾਂ। ਇਹ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਰਚਨਾਤਮਿਕ ਪ੍ਰਗਟਾਵੇ ਅਤੇ ਸੁਤੰਤਰ ਪੜ੍ਹਨ ਅਤੇ ਲਿਖਣ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਵਿਚਕਾਰ ਸਹਿਯੋਗ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਮੇਰੇ ਲਈ ਕਮਿਊਨਿਟੀ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਾਂ ਨੂੰ ਮਜ਼ਬੂਤ ਕਰਨ ਦਾ ਇੱਕ ਸ਼ਾਨਦਾਰ ਤਰੀਕਾ ਵੀ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਕਮਿਊਨਿਟੀ ਦੇ ਮੈਂਬਰਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਨੂੰ ਬੰਦ ਕਰਨ ਲਈ ਆਯੋਜਿਤ ਮੇਲੇ ਵਿੱਚ ਬੁਲਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਰਾਹੀਂ, ਸਿੱਖਣਾ ਇੱਕ ਏਕੀਕ੍ਰਿਤ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਵਾਪਰਦਾ ਹੈ- ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੁਆਰਾ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਵਿੱਚ ਵਿਕਸਿਤ ਸਮਰੱਥਾਵਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਸਿੱਖਣ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਆਪਣੇ ਸੰਦਰਭਾਂ ਵਿੱਚ ਠੋਸ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਮੇਰੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੇ ਖੋਜ ਲਈ ਕੁਝ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਗਤ ਵਿਸ਼ੇ ਲਏ ਹਨ: ਮੇਰਾ ਘਰ; ਸਾਡੇ ਪਿੰਡ/ਖੇਤਰ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ, ਸਾਡੇ ਖੇਤਰ ਦੀ ਭੂਗੋਲਿਕ ਅਤੇ ਕੁਦਰਤੀ ਸਥਿਤੀ, ਸਾਡੇ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਰੁੱਖ ਅਤੇ ਬਨਸਪਤੀ, ਕਾਰੋਬਾਰ ਅਤੇ ਕੰਮ, ਸਾਡੇ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਪੰਛੀ ਅਤੇ ਜਾਨਵਰ, ਯਾਤਾਯਾਤ ਦੇ ਸਾਧਨ, ਸਾਡੇ ਪਿੰਡ/ਵਾਰਡ ਦੀ ਜਨਸੰਖਿਆ, ਸਥਾਨਿਕ ਲੋਕ ਕਥਾਵਾਂ ਅਤੇ, ਲੋਕ ਕਹਾਵਤਾਂ ਅਤੇ ਵਾਕਾਂਸ਼। ਮੇਰੇ ਸਾਥੀ ਅਧਿਆਪਕ ਹਨ ਜੋ ਭੀੜ-ਭੜੱਕੇ ਵਾਲੇ ਸ਼ਹਿਰੀ ਸੰਦਰਭਾਂ ਵਿੱਚ ਵੀ ਇਸ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਦੇ ਹਨ ਕਿਉਂਕਿ ਉੱਥੇ ਵੀ ਖੋਜ ਕਰਨ ਦੀ ਕਾਫ਼ੀ ਗੁੰਜਾਇਸ਼ ਹੈ, ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ ਕਸਬੇ ਅਤੇ ਸ਼ਹਿਰ ਇੱਕ

ਬਹੁਤ ਵੱਡੀ ਤਬਦੀਲੀ ਵਿੱਚੋਂ ਲੰਘਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ ਉੱਥੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਭਾਈਚਾਰਿਆਂ ਦੇ ਲੋਕ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਸਾਰੇ ਮੂਲ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਉੱਥੋਂ ਦੇ ਨਹੀਂ ਹਨ। ਇਸ ਲਈ, ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਕਹਾਣੀਆਂ ਇਕੱਠੀਆਂ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ, ਜਿਵੇਂਕਿ: ਦੁਕਾਨ ਕਦੋਂ ਸਥਾਪਿਤ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸੀ, ਦੁਕਾਨਦਾਰ ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਕਿੱਥੋਂ ਦਾ ਹੈ, ਕਿਹੜੀਆਂ ਸਥਿਤੀਆਂ ਨੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਪਰਵਾਸ ਕਰਨ ਲਈ ਪ੍ਰੇਰਿਆ ਅਤੇ ਹੋਰ ਵੀ। ਆਖਰਕਾਰ, ਉਦੇਸ਼ ਕਹਾਣੀਆਂ ਨੂੰ ਇਕੱਠਾ ਕਰਨਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸਾਡੇ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਤੋਂ ਵੱਧ ਦਿਲਚਸਪ ਕੀ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ?

7.4.5 'ਸਾਡੇ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਦੀ ਦੁਨੀਆ' ਵਿੱਚ ਮੁਲਾਂਕਣ

ਮੁਲਾਂਕਣ ਦੇ ਕੁਝ ਮੁੱਖ ਸਿਧਾਂਤ ਹਨ:

- ੳ. ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦਾ ਸੰਕਲਪਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਤੌਰ 'ਤੇ ਇਸ ਵਿਸ਼ੇ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਸਮਰੱਥਾਵਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਿਤ ਕਰਨ ਦੀ ਯੋਗਤਾ ਲਈ ਮੁਲਾਂਕਣ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂਕਿ ਨਿਰੀਖਣ, ਪਰਿਕਲਪਨਾ ਬਣਾਉਣਾ, ਢੁਕਵੇਂ ਪ੍ਰਯੋਗਾਂ, ਪਛਾਣ ਅਤੇ ਵਰਗੀਕਰਨ ਦੁਆਰਾ ਅਨੁਮਾਨਾਂ ਦੀ ਜਾਂਚ।
- ਅ. ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦਾ ਮੌਖਿਕ, ਲਿਖਤੀ ਅਤੇ ਹੋਰ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਕਾਰਜਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰ ਕੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਤਰੀਕਿਆਂ ਨਾਲ ਮੁਲਾਂਕਣ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ ਚੰਗੇ ਪ੍ਰਸ਼ਨਾਂ ਦੇ ਜਵਾਬ ਦੇਣਾ, ਗਰੁੱਪ ਵਰਕ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀਆਂ ਬਣਾਉਣਾ, ਕਲਾਤਮਿਕ ਚੀਜ਼ਾਂ ਬਣਾਉਣਾ, ਪ੍ਰਯੋਗਾਂ ਨੂੰ ਡਿਜ਼ਾਈਨ ਕਰਨਾ ਜਾਂ ਨਕਲ ਕਰਨਾ, ਡਾਟਾ ਅਤੇ ਨਤੀਜਿਆਂ ਦਾ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਕਰਨਾ ਅਤੇ ਚਰਚਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਹਿੱਸਾ ਲੈਣਾ।

ਕੁਝ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਦੀਆਂ ਅਵਾਜ਼ਾਂ ਹੇਠਾਂ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਕਿਸਮਾਂ ਦੇ ਮੁਲਾਂਕਣ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦੀਆਂ ਹਨ।

ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਦੀ ਅਵਾਜ਼ 7.4ii

ਆਸਰੇ ਦੀਆਂ ਕਿਸਮਾਂ

ਮੈਂ ਪੱਧਰ 5 ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਾਉਂਦਾ ਹਾਂ। ਮੈਂ ਆਸਰੇ ਦੀਆਂ ਕਿਸਮਾਂ ਬਾਰੇ ਆਪਣੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੀ ਸਮਝ ਦਾ ਮੁਲਾਂਕਣ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਸੀ ਅਤੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਖੇਤਰਾਂ ਨੂੰ, ਵੱਖ-ਵੱਖ ਕਿਸਮਾਂ ਦੇ ਆਸਰਾ-ਘਰਾਂ ਦੀ ਲੋੜ ਕਿਉਂ ਹੈ? ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਘਰਾਂ ਦੀਆਂ ਕਿਸਮਾਂ ਬਾਰੇ ਆਮ ਕਿਸਮ ਦੇ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਪੁੱਛਣ ਦੀ ਬਜਾਏ, ਮੈਂ ਕੁਝ ਵੱਖਰਾ ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ।

ਹੇਠਾਂ ਦਿੱਤੇ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਉਦਾਹਰਨ ਹੈ ਜੋ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਇੱਕ ਖਾਸ ਕਿਸਮ ਦੀ ਛੱਤ ਵਾਲੇ ਘਰ ਦੀ ਕਲਪਨਾ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹ ਅਜਿਹਾ ਕਿਉਂ ਕਰਦਾ ਹੈ ਭਾਵੇਂ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਯਾਦ ਨਹੀਂ ਹੈ ਕਿ ਬਰਸਾਤੀ ਅਤੇ ਬਰਫ ਵਾਲੇ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਢਲਾਣ ਵਾਲੀਆਂ ਛੱਤਾਂ ਵਾਲੇ ਘਰ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਤਰਕ ਨਾਲ ਇਸ ਦਾ ਕਾਰਨ ਕੱਢਣ ਦੇ ਯੋਗ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਜਵਾਬ ਵਿਕਲਪਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਛੱਤ ਦੀ ਕਿਸਮ।

ਭਾਰੀ ਮੀਂਹ ਵਾਲੇ ਸਥਾਨਾਂ ਵਿੱਚ, ਘਰਾਂ ਦੀਆਂ ਛੱਤਾਂ ਢਲਾਣ ਵਾਲੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ ਕਿਉਂਕਿ ਅਜਿਹੀਆਂ ਛੱਤਾਂ:

- ੳ. ਘਰ ਨੂੰ ਤੇਜ਼ ਧੁੱਪ ਤੋਂ ਬਚਾਉਂਦੀਆਂ ਹਨ।
- ਅ. ਘਰ ਨੂੰ ਹਵਾ ਅਤੇ ਧੂੜ ਤੋਂ ਬਚਾਉਂਦੀਆਂ ਹਨ।
- ੲ. ਘਰ ਵਿੱਚ ਹੋਰ ਸਟੋਰੇਜ ਸਪੇਸ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ।
- ੳ. ਮੀਂਹ ਦੇ ਪਾਣੀ ਨੂੰ ਛੱਤ 'ਤੇ ਇਕੱਠਾ ਹੋਣ ਤੋਂ ਰੋਕਦੀਆਂ ਹਨ।

ਪੂਰਵ-ਕਿੱਤਾਮੁਖੀ ਸਮਰੱਥਾਵਾਂ

ਮੈਂ ਪੱਧਰ 4 ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਾਉਂਦਾ ਹਾਂ। ਹੇਠਾਂ ਦਿੱਤੇ ਕੰਮ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰੈਰਿਕ ਸਮਰੱਥਾਵਾਂ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੀ ਵਾਤਾਵਰਨ ਸੰਬੰਧੀ ਚਿੰਤਾਵਾਂ ਦੀ ਸਮਝ ਦਾ ਮੁਲਾਂਕਣ ਕਰਨਾ ਹੈ। ਇਹ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸਿੱਧੇ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਦਾ ਜਵਾਬ ਦੇਣ ਲਈ ਕਹਿਣ ਦੀ ਬਜਾਏ, ਪੁੱਛਣਾ ਕਿ ਗ੍ਰਹਿ ਨੂੰ ਸਿਹਤਮੰਦ ਕਿਵੇਂ ਰੱਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

1. ਤੁਹਾਨੂੰ ਚਾਰਟ ਪੇਪਰ, ਕ੍ਰੇਆਨ (ਰੰਗ), ਪੈਨਸਿੱਲ, ਸ਼ਾਰਪਨਰ, ਰਬੜ, ਸਕੇਲ, ਬਿੰਦੀਆਂ, ਰੰਗਦਾਰ ਕਾਗਜ਼ ਅਤੇ ਗੁੰਦ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਹਨ।
2. 'ਗ੍ਰਹਿ ਨੂੰ ਸਿਹਤਮੰਦ ਰੱਖਣ ਲਈ ਪੌਦੇ ਲਗਾਓ' ਥੀਮ 'ਤੇ ਇੱਕ ਪੋਸਟਰ ਬਣਾਓ।

ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਪੱਧਰ ਦੇਣ ਲਈ ਹੇਠਾਂ ਦਿੱਤੇ ਮਾਪਦੰਡਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ:

ਮਾਪਦੰਡ	ਪੱਧਰ ਸੀ	ਪੱਧਰ ਬੀ	ਪੱਧਰ ਏ
	ਸਿਰਫ ਕੁਝ ਸਮੱਗਰੀਆਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਦਾ ਹੈ।	ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਸਮੱਗਰੀ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਦਾ ਹੈ।	ਸਾਰੀਆਂ ਸਮੱਗਰੀਆਂ ਨੂੰ ਸਾਰਥਿਕ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਵਰਤਦਾ ਹੈ।
ਕੰਮ ਦੀ ਸਮਝ	ਇੱਕ ਡਰਾਈਂਗ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ ਜੋ ਥੀਮ ਨੂੰ ਵਿਅਕਤ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ ਹੈ।	ਥੀਮ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਇੱਕ ਡਰਾਈਂਗ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ।	ਥੀਮ ਨੂੰ ਵਿਅਕਤ ਕਰਨ ਲਈ ਇੱਕ ਥੀਮੈਟਿਕ ਪ੍ਰਤੀਨਿਧਤਾ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ।
ਕੰਮ ਪੂਰਾ ਹੋਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਸਫ਼ਾਈ ਕਰਨਾ	ਸਮਾਨ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਪਿਆ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ।	ਸਮੱਗਰੀ ਨੂੰ ਇੱਕ ਥਾਂ 'ਤੇ ਇਕੱਠਾ ਕਰਦਾ ਹੈ।	ਰਹਿੰਦ-ਖੂੰਹਦ ਅਤੇ ਮੁੜ ਵਰਤੋਂ ਯੋਗ ਸਮੱਗਰੀ ਵਿਚਕਾਰ ਫ਼ਰਕ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸਮੱਗਰੀ ਨੂੰ ਢੁਕਵੇਂ ਸਥਾਨਾਂ 'ਤੇ ਰੱਖਦਾ ਹੈ।

ਸੜਕ 'ਤੇ ਚਿੰਨ੍ਹ ਅਤੇ ਚਿੰਨ੍ਹ

ਮੈਂ ਪੱਧਰ 5 ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਾਉਂਦਾ ਹਾਂ। ਹੇਠਾਂ ਦਿੱਤਾ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੀ ਸੜਕ ਯਾਤਰਾ ਦੌਰਾਨ ਸਾਹਮਣੇ ਆਏ ਚਿੰਨ੍ਹਾਂ ਅਤੇ ਚਿੰਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਮਝ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ, ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰਨ ਦੀ ਯੋਗਤਾ ਦਾ ਮੁਲਾਂਕਣ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਕਿਸਮਾਂ ਦੇ ਮੀਲ ਪੱਥਰਾਂ ਬਾਰੇ ਸਿੱਧੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਪੁੱਛਣ ਦੀ ਬਜਾਏ, ਇਹ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਵਿਜ਼ੂਅਲ ਸੁਰਾਗ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਜੋ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਦਾ ਜਵਾਬ ਦੇਣ ਲਈ ਵਰਤੇ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ।

ਕਲਪਨਾ ਕਰੋ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਸੂਰਤ ਤੋਂ ਰਾਏਪੁਰ ਜਾ ਰਹੇ ਹੋ। ਤੁਸੀਂ ਰਸਤੇ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਮੀਲ ਪੱਥਰ ਵੇਖੋਗੇ।

ਹੇਠਾਂ ਦੋ ਮੀਲ ਪੱਥਰ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਹਨ, ਦੋਵੇਂ ਰਾਏਪੁਰ ਦੀ ਦੂਰੀ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦੇ ਹਨ ਪਰ ਵੱਖਰੇ ਹਨ।

ਇੱਕ ਨੂੰ ਪੀਲੇ ਅਤੇ ਚਿੱਟੇ ਰੰਗ ਵਿੱਚ ਪੇਂਟ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਜਦੋਂਕਿ ਦੂਜੇ ਨੂੰ ਹਰੇ ਅਤੇ ਚਿੱਟੇ ਰੰਗ ਵਿੱਚ ਪੇਂਟ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।

ੳ. ਪੀਲਾ ਅਤੇ ਚਿੱਟਾ ਮੀਲ ਪੱਥਰ ਸਾਨੂੰ ਕੀ ਦੱਸਦਾ ਹੈ?

ਅ. ਹਰਾ ਅਤੇ ਚਿੱਟਾ ਮੀਲ ਪੱਥਰ ਸਾਨੂੰ ਕੀ ਦੱਸਦਾ ਹੈ?

ਮਾਰਕਿੰਗ ਸਕੀਮ - ਕੁੱਲ 5 ਅੰਕ		
ਪ੍ਰਸ਼ਨ	ਉੱਤਰ	ਅੰਕ
ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਓ (ਕੁੱਲ 3 ਅੰਕ)	ਪੀਲਾ ਅਤੇ ਚਿੱਟਾ ਮੀਲ ਪੱਥਰ ਸਾਨੂੰ ਦੱਸਦਾ ਹੈ ਕਿ ਅਸੀਂ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਰਾਜਮਾਰਗ 'ਤੇ ਹਾਂ।	1
	ਪੀਲਾ ਅਤੇ ਚਿੱਟਾ ਮੀਲ ਪੱਥਰ ਸਾਨੂੰ ਦੱਸਦਾ ਹੈ ਕਿ ਅਸੀਂ ਨੈਸ਼ਨਲ ਹਾਈਵੇਅ 53 'ਤੇ ਹਾਂ।	1
	ਪੀਲਾ ਅਤੇ ਚਿੱਟਾ ਮੀਲ ਪੱਥਰ ਸਾਨੂੰ ਦੱਸਦਾ ਹੈ ਕਿ ਅਸੀਂ ਰਾਏਪੁਰ ਤੋਂ 85 ਕਿਲੋਮੀਟਰ ਦੀ ਦੂਰੀ 'ਤੇ ਹਾਂ।	1
ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਅ (ਕੁੱਲ 2 ਅੰਕ)	ਹਰਾ ਅਤੇ ਚਿੱਟਾ ਮੀਲ ਪੱਥਰ ਸਾਨੂੰ ਦੱਸਦਾ ਹੈ ਕਿ ਅਸੀਂ ਰਾਜ ਮਾਰਗ 'ਤੇ ਹਾਂ।	1
	ਹਰਾ ਅਤੇ ਚਿੱਟਾ ਮੀਲ ਪੱਥਰ ਸਾਨੂੰ ਦੱਸਦਾ ਹੈ ਕਿ ਅਸੀਂ ਰਾਏਪੁਰ ਤੋਂ 30 ਕਿਲੋਮੀਟਰ ਦੀ ਦੂਰੀ 'ਤੇ ਹਾਂ।	1
ਨੋਟ: ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਮਾਰਕਿੰਗ ਸਕੀਮ ਵਿੱਚ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਸਹੀ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿੱਚ ਜਵਾਬ ਦੇਣ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਵਿਚਾਰ ਇੱਕੋ-ਜਿਹਾ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਵਿਆਕਰਨ ਅਤੇ ਸਪੈਲਿੰਗ ਵਰਗੇ ਪਹਿਲੂਆਂ ਲਈ ਕੋਈ ਅੰਕ ਨਹੀਂ ਕੱਟੇ ਜਾਣੇ ਚਾਹੀਦੇ।		

ਭਾਗ 7.5

ਸੈਕੰਡਰੀ ਪੜਾਅ (ਪੱਧਰ 9-10)

ਸੈਕੰਡਰੀ ਪੱਧਰ ਅੰਤਰ-ਅਨੁਸ਼ਾਸਨੀ ਖੇਤਰਾਂ ਨੂੰ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਖੇਤਰ ਵਜੋਂ ਪੇਸ਼ ਕਰੇਗਾ। ਪੱਧਰ 9 ਵਿੱਚ, ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਵਿਸ਼ਾ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਨੈਤਿਕ ਤਰਕ ਲਈ ਸਮਰੱਥਾ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨਾ ਹੈ ਅਤੇ ਪੱਧਰ 10 ਵਿੱਚ, ਵਿਸ਼ਾ ਵਾਤਾਵਰਨ ਸਿੱਖਿਆ ਫਿਰ ਵਾਤਾਵਰਨ ਜਾਗਰੂਕਤਾ ਦੇ ਸੰਦਰਭ ਵਿੱਚ, ਇਹਨਾਂ ਸਮਰੱਥਾਵਾਂ ਨੂੰ ਹੋਰ ਵਿਕਸਿਤ ਅਤੇ ਲਾਗੂ ਕਰੇਗੀ।

7.5.1 ਪੱਧਰ 9: ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਵਿਅਕਤੀ

ਨੈਤਿਕ ਅਤੇ ਨੈਤਿਕ ਤਰਕ ਵਿੱਚ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਦੀਆਂ ਘਟਨਾਵਾਂ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਬੁਨਿਆਦੀ ਪ੍ਰਸ਼ਨਾਂ ਬਾਰੇ ਸੋਚਣਾ ਸ਼ਾਮਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਸਹੀ ਜਾਂ ਗਲਤ ਕੀ ਹੈ? ਕੀ ਸਹੀ ਜਾਂ ਗਲਤ ਦੀ ਪਛਾਣ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ? ਕਿਹੜੀਆਂ ਕਾਰਵਾਈਆਂ ਜਾਇਜ਼ ਹਨ?

ਕਰਨ ਲਈ 'ਸਹੀ' ਚੀਜ਼ ਕੀ ਹੈ? ਉਹ ਕਿਹੜੇ ਕਾਰਨ ਹਨ ਜੋ 'ਸਹੀ' ਚੀਜ਼ ਨੂੰ ਜਾਇਜ਼ ਠਹਿਰਾਉਂਦੇ ਹਨ? ਤਰਕ ਦੀ ਇਸ ਕਿਸਮ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਨੂੰ ਤਰਕਸ਼ੀਲਤਾ ਨਾਲ ਜਵਾਬ ਦੇਣ ਲਈ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ, ਨਾਕਿ ਭਾਵੁਕਤਾ ਨਾਲ ਜਾਂ ਸੁਭਾਵਿਕ ਤੌਰ 'ਤੇ।

ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ ਕੁਝ ਸਥਿਤੀਆਂ ਲਈ ਸੁਭਾਵਿਕ ਪ੍ਰਤੀਕ੍ਰਿਆ ਥੋੜ੍ਹੇ ਸਮੇਂ ਦੇ ਸਵੈ-ਹਿੱਤ ਦੁਆਰਾ ਸੰਚਾਲਿਤ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ ਪਰ ਨੈਤਿਕ ਅਤੇ ਨੈਤਿਕ ਤਰਕ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਸਹੀ ਕਾਰਵਾਈਆਂ ਨੂੰ ਨਿਰਧਾਰਿਤ ਕਰਨ ਦੇ ਯੋਗ ਬਣਾਉਂਦੀ ਹੈ, ਨਾ ਸਿਰਫ਼ ਆਪਣੇ ਲਈ ਪਰ ਉਸੇ ਸਥਿਤੀ ਵਿੱਚ ਦੂਜਿਆਂ ਲਈ ਵੀ।

ਇਹ ਪ੍ਰਸ਼ਨ, ਉਹਨਾਂ ਆਮ ਸਥਿਤੀਆਂ ਵਿੱਚ ਬਰਾਬਰ ਲਾਗੂ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਅਸੀਂ ਅਸਲ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰਦੇ ਹਾਂ, ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ ਇੱਕ ਪਾਸੇ ਇੱਕ ਸੜਕ ਇੱਕ ਪਿੰਡ ਵਿੱਚ ਭੌਤਿਕ ਖੁਸ਼ਹਾਲੀ ਲਿਆ ਸਕਦੀ ਹੈ ਪਰ ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਇਹ ਕੁਦਰਤੀ

ਵਾਤਾਵਰਨ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕਰ ਸਕਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰਿਕ ਭਾਈਚਾਰੇ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕਰ ਸਕਦੀ ਹੈ, ਕੀ ਕਰਨਾ ਸਹੀ ਹੈ? ਸੈਰ-ਸਪਾਟਾ ਇੱਕ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਗਰੀਬੀ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕਰੇਗਾ ਅਤੇ ਸਥਾਈ ਤੌਰ 'ਤੇ ਖੇਤਰ ਅਤੇ ਇਸ ਦੇ ਨਿਵਾਸੀਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਬਦਲ ਦੇਵੇਗਾ ਤਾਂ ਕੀ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ? ਕੀ ਕਿਸੇ ਜੰਗ ਨੂੰ ਸਿਰਫ ਉਦੋਂ ਹੀ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਜਦੋਂ ਇਹ ਪਛੜੇ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਹਿੱਤਾਂ ਦੀ ਰਾਖੀ ਲਈ ਲੜੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ?

ਇਹਨਾਂ ਪ੍ਰਸ਼ਨਾਂ ਦਾ ਜਵਾਬ ਦੇਣ ਲਈ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਵਿਵਸਥਿਤ ਤਰਕ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ:

- ੳ. ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਨ ਲਈ, ਇਸ ਨੂੰ ਘਟਨਾਵਾਂ ਬਾਰੇ ਜਾਗਰੂਕਤਾ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ: ਸੰਦਰਭ, ਇਸ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਕਾਰਕ ਅਤੇ ਸ਼ਾਮਲ ਲੋਕ।
- ਅ. ਦੂਜਾ, ਇਸ ਲਈ ਨੈਤਿਕ ਅਤੇ ਨੈਤਿਕ ਪ੍ਰਸ਼ਨਾਂ ਦੀ ਪਛਾਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਭਾਵੇਂ ਬੁਨਿਆਦੀ ਮਨੁੱਖੀ ਅਤੇ ਸੰਵਿਧਾਨਿਕ ਕਦਰਾਂ-ਕੀਮਤਾਂ ਦੀ ਉਲੰਘਣਾ ਹੋ ਰਹੀ ਹੈ ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਵੀ ਵਿਅਕਤੀ ਜਾਂ ਭਾਈਚਾਰੇ ਦੀ ਭਲਾਈ ਅਤੇ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਹੋਣ ਦਾ ਕੋਈ ਖਤਰਾ ਹੈ।
- ੲ. ਤੀਸਰਾ, ਸੰਭਾਵਿਤ ਕਾਰਵਾਈਆਂ ਲਈ ਅਤੇ ਇਸ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਦਲੀਲਾਂ ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ।
- ਸ. ਚੌਥਾ, ਇਹ ਫੈਸਲਾ ਕਰਨਾ ਕਿ 'ਸਹੀ' ਚੀਜ਼ ਕੀ ਹੈ, ਇਹ ਦਾਅਵਾ ਕਰਨ ਲਈ ਵਰਤੇ ਗਏ ਸਬੂਤ ਅਤੇ ਕਾਰਵਾਈ (ਕਾਰਵਾਈਆਂ) ਕਿਵੇਂ ਕੀਤੀਆਂ ਜਾਣਗੀਆਂ?
- ਹ. ਅੰਤ ਵਿੱਚ, ਪ੍ਰਸਤਾਵਿਤ ਕਾਰਵਾਈਆਂ ਦੇ ਸੰਭਾਵਿਤ ਨਤੀਜਿਆਂ ਦੀ ਪਛਾਣ ਕਰਨਾ ਅਤੇ ਇਹਨਾਂ ਦਾ ਮੁਕਾਬਲਾ ਕਰਨ ਲਈ ਹੋਰ ਕਿਹੜੇ ਕਦਮ ਚੁੱਕੇ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ।

ਇਹਨਾਂ ਸਮਰੱਥਾਵਾਂ ਨੂੰ ਵੈਕਿਊਮ ਵਿੱਚ ਵਿਕਸਿਤ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਸਮਾਜਿਕ-ਸੱਭਿਆਚਾਰਿਕ, ਆਰਥਿਕ ਅਤੇ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਮੁੱਦੇ ਅਤੇ ਮੌਜੂਦਾ ਮਾਮਲੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਦੇ ਉਦੇਸ਼ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਨ ਲਈ ਸਭ ਤੋਂ ਅਨੁਕੂਲ ਹਨ।

ਇਸ ਸੰਦਰਭ ਵਿੱਚ ਨੈਤਿਕ ਅਤੇ ਨੈਤਿਕ ਤਰਕ ਲਈ ਕਈ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਤੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਸਮਝ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਨਾਲ ਹੀ ਉਹਨਾਂ ਨੈਤਿਕ ਅਤੇ ਨੈਤਿਕ ਕਦਰਾਂ-ਕੀਮਤਾਂ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਜੋ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਦੇ ਦੂਜੇ ਖੇਤਰਾਂ ਦੇ ਇੱਕ ਹਿੱਸੇ ਵਜੋਂ ਵਿਕਸਿਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਲਈ, ਇਹ ਵਿਸ਼ਾ ਅੰਤਰ-ਅਨੁਸ਼ਾਸਨੀ ਖੇਤਰਾਂ ਦਾ ਇੱਕ ਹਿੱਸਾ ਹੈ।

7.5.1.1 ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਮਿਆਰ

ਮਿਡਲ ਪੱਧਰ ਵਿੱਚ, ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਮਨੁੱਖੀ ਅਤੇ ਸੰਵਿਧਾਨਿਕ ਮੁੱਲਾਂ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਮੁੱਲ ਅਤੇ ਸੁਭਾਅ ਸਮੇਤ ਕਈ ਸਮਰੱਥਾਵਾਂ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਸੰਕਲਪਾਂ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਹੋਏ ਹਨ, ਖਾਸ ਤੌਰ 'ਤੇ ਜੋ ਵਿਗਿਆਨ, ਸਮਾਜਿਕ ਵਿਗਿਆਨ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਵਾਤਾਵਰਨ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਹਨ।

ਸੁਸਾਇਟੀ ਵਿੱਚ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਸੈਕੰਡਰੀ ਪੱਧਰ ਵਿੱਚ ਅੰਤਰ-ਅਨੁਸ਼ਾਸਨੀ ਢੰਗ ਨਾਲ, ਇਹਨਾਂ ਸਮਰੱਥਾਵਾਂ ਅਤੇ ਸਮਝ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਨ ਦੇ ਯੋਗ ਬਣਾਉਣਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਦੁਆਰਾ, ਉਹ ਵਿਆਪਕ ਪ੍ਰਭਾਵ ਅਤੇ ਮੌਜੂਦਾ ਮਾਮਲਿਆਂ ਦੇ ਨਾਲ ਮੁੱਦਿਆਂ/ਘਟਨਾਵਾਂ ਦੇ ਸੰਦਰਭ ਵਿੱਚ ਨੈਤਿਕ ਅਤੇ ਨੈਤਿਕ ਤਰਕ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਕਰਨਗੇ।

7.5.1.1.1 ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਟੀਚੇ ਅਤੇ ਯੋਗਤਾਵਾਂ

<p>CG-1</p> <p>ਨੈਤਿਕ ਅਤੇ ਨੈਤਿਕ ਤਰਕ ਲਈ ਸਮਰੱਥਾ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p>	<p>C-1.1 ਸਮਾਜਿਕ-ਸੱਭਿਆਚਾਰਿਕ, ਆਰਥਿਕ, ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਅਤੇ ਵਾਤਾਵਰਨਿਕ ਕਈ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣਾਂ ਤੋਂ ਇੱਕ ਮੁੱਦੇ/ਘਟਨਾ ਦੀ ਜਾਂਚ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p> <p>C-1.2 ਕਿਸੇ ਮੁੱਦੇ/ਘਟਨਾ 'ਤੇ ਨੈਤਿਕ ਅਤੇ ਨੈਤਿਕ ਪ੍ਰਸ਼ਨਾਂ ਨੂੰ ਸਪਸ਼ਟ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p> <p>C-1.3 ਕਿਸੇ ਮੁੱਦੇ/ਘਟਨਾ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਸਥਿਤੀਆਂ ਦੀ ਪਛਾਣ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਹਰੇਕ ਲਈ ਤਰਕ ਦੁਆਰਾ ਸਮਰਥਿਤ ਦਲੀਲਾਂ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p> <p>C-1.4 ਮਨੁੱਖੀ ਕਦਰਾਂ-ਕੀਮਤਾਂ ਦੀ ਪਛਾਣ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਭਾਰਤੀ ਸੱਭਿਆਚਾਰਿਕ ਵਿਰਸੇ</p>
---	--

	ਤੋਂ ਵੀ ਸ਼ਾਮਲ ਹੈ ਅਤੇ ਭਾਰਤੀ ਸੰਵਿਧਾਨ, ਕਿਸੇ ਮੁੱਦੇ/ਘਟਨਾ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ।
CG-2 ਕਈ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣਾਂ ਤੋਂ ਮੌਜੂਦਾ ਮਾਮਲਿਆਂ ਦਾ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਕਰਨ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ।	<p>C-2.1 ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਮੌਜੂਦਾ ਮਾਮਲਿਆਂ, ਖਾਸ ਕਰ ਕੇ ਮੌਜੂਦਾ ਮਾਮਲਿਆਂ ਦੀ ਸਮਝ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨ ਲਈ ਖ਼ਬਰਾਂ, ਵਿਚਾਰਾਂ ਅਤੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਮਾਣਿਕ ਸਰੋਤਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p> <p>C-2.2 ਵੱਖ-ਵੱਖ ਤਰੀਕਿਆਂ (ਲਿਖਣ, ਬੋਲਣ, ਬਹਿਸ, ਵਿਚਾਰ-ਵਟਾਂਦਰੇ) ਰਾਹੀਂ ਵਿਚਾਰਾਂ ਅਤੇ ਵਿਕਲਪਾਂ ਦਾ ਸੰਚਾਰ ਅਤੇ ਵਕਾਲਤ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p>
CG-3 ਸਥਾਨਿਕ ਭਾਈਚਾਰੇ, ਰਾਜ, ਰਾਸ਼ਟਰ ਅਤੇ ਵੱਡੇ ਸੰਸਾਰ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਮੌਜੂਦਾ ਮਾਮਲਿਆਂ ਨਾਲ ਜੁੜਨ ਲਈ ਨੈਤਿਕ ਅਤੇ ਨੈਤਿਕ ਤਰਕ ਨੂੰ ਲਾਗੂ ਕਰਦਾ ਹੈ।	<p>C-3.1 ਭਾਈਚਾਰੇ ਦੇ ਅੰਦਰ ਕਈ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣਾਂ (ਇਤਿਹਾਸਿਕ, ਸਮਾਜਿਕ, ਸੱਭਿਆਚਾਰਿਕ, ਆਰਥਿਕ) ਤੋਂ ਮੁੱਦਿਆਂ/ਘਟਨਾਵਾਂ ਦੀ ਪਛਾਣ ਅਤੇ ਖੋਜ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p> <p>C-3.2 ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ, ਰਾਜ, ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਅਤੇ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਮੁੱਦਿਆਂ/ਘਟਨਾਵਾਂ ਦੀ ਚਰਚਾ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p>

7.5.1.2 ਸਮੱਗਰੀ

ਸਮੱਗਰੀ ਦੀ ਚੋਣ ਕਰਨ ਦੀ ਪਹੁੰਚ, ਸਿਧਾਂਤ ਅਤੇ ਵਿਧੀਆਂ ਵਿੱਚ ਸਾਰੇ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਵਿੱਚ ਸਮਾਨਤਾਵਾਂ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਚਰਚਾ ਇਸ ਦਸਤਾਵੇਜ਼ ਦੇ ਭਾਗ-ਅ, ਅਧਿਆਇ-3, § 3.2 ਵਿੱਚ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਇਹ ਭਾਗ ਸਿਰਫ ਇਸ ਗੱਲ 'ਤੇ ਕੇਂਦਰਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਲਈ ਕੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ, ਉਪਰੋਕਤ ਭਾਗ ਦੇ ਨਾਲ ਇਸ ਭਾਗ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਨਾ ਲਾਭਦਾਇਕ ਹੋਵੇਗਾ। ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਟੀਚਿਆਂ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਨ ਲਈ, ਸਮੱਗਰੀ ਨੂੰ ਵੱਡੇ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ, ਇੱਕ ਵਿਅਕਤੀ ਦੀ ਭਾਗੀਦਾਰੀ ਦੇ ਸਾਰੇ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਖੇਤਰਾਂ ਤੋਂ ਖਿੱਚਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਜਦੋਂਕਿ ਇਹਨਾਂ ਖੇਤਰਾਂ ਨੂੰ ਸਮਾਜਿਕ ਸੱਭਿਆਚਾਰਿਕ ਵਜੋਂ ਸ਼੍ਰੇਣੀਬੱਧ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਆਰਥਿਕ ਅਤੇ ਰਾਜਨੀਤਿਕ, ਵਾਤਾਵਰਨ 'ਤੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਧਿਆਨ ਦੇਣਾ ਵੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ, ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਨਿਮਨਲਿਖਤ ਸਾਰੇ ਖੇਤਰਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰ ਮੁੱਦਿਆਂ/ਘਟਨਾਵਾਂ ਦਾ ਉਚਿਤ ਸੰਪਰਕ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ:

- ੳ. ਸਮਾਜਿਕ-ਸੱਭਿਆਚਾਰਿਕ ਖੇਤਰ
- ਅ. ਆਰਥਿਕ ਖੇਤਰ
- ੲ. ਸਿਆਸੀ ਖੇਤਰ
- ਸ. ਵਾਤਾਵਰਨ ਖੇਤਰ

ਸਾਰੇ ਮੁੱਦੇ/ਘਟਨਾਵਾਂ ਮੁੱਖ ਤੌਰ 'ਤੇ ਇਹਨਾਂ ਖੇਤਰਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰ ਆਉਣਗੀਆਂ। ਅਜਿਹੇ ਸਮੇਂ, ਇਹ ਖੇਤਰ ਸੀਮਿਤ ਨਹੀਂ ਹਨ, ਕੁਝ ਮੁੱਦੇ/ਘਟਨਾਵਾਂ ਦੇ ਮਾਪ ਇੱਕ ਜਾਂ ਇੱਕ ਤੋਂ ਵੱਧ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਆ ਸਕਦੇ ਹਨ।

7.5.1.2.1 ਸਮੱਗਰੀ ਦੀ ਚੋਣ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤ

ਇਸ ਵਿਸ਼ੇ ਲਈ ਸਮੱਗਰੀ ਦੇ ਦੋ ਸੈੱਟਾਂ ਦੀ ਲੋੜ ਹੋਵੇਗੀ।

ੳ. ਮੌਜੂਦਾ ਮੁੱਦਿਆਂ ਜਾਂ ਵਿਆਪਕ ਪ੍ਰਭਾਵ ਵਾਲੀਆਂ ਘਟਨਾਵਾਂ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਸਮੱਗਰੀ

ਇਸ ਪਹਿਲੇ ਸੈੱਟ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਕੇਸ ਸਟੱਡੀਜ਼, ਛੋਟੀਆਂ ਫਿਲਮਾਂ ਅਤੇ ਦਸਤਾਵੇਜ਼ਾਂ ਰਾਹੀਂ ਖਾਸ ਮੁੱਦਿਆਂ/ਘਟਨਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕਰਨਾ ਹੋਵੇਗਾ ਜੋ ਵੱਡੀਆਂ ਚਿੰਤਾਵਾਂ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦੇ ਹਨ, ਜੋ ਲੰਮੇ ਸਮੇਂ ਤੋਂ (ਸਦੀਆਂ ਤੋਂ ਵੀ) ਜਾਰੀ ਹਨ।

ਇਸ ਸਮੱਗਰੀ ਨੂੰ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰਨ ਦਾ ਕਾਰਨ ਕਈ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣਾਂ ਦੀ ਪੜਚੋਲ ਕਰਨ, ਮੁੱਖ ਮੁੱਦਿਆਂ/ਘਟਨਾਵਾਂ ਦੀ ਪਛਾਣ ਕਰਨ, ਪੈਦਾ ਹੋਈਆਂ ਬਹਿਸਾਂ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਕਿਵੇਂ ਹੱਲ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ ਜਾਂ ਅਜੇ ਹੱਲ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਬਾਕੀ ਹੈ, ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਦੀ ਨਕਲ ਕਰਨਾ ਹੈ। ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਇਹਨਾਂ ਘਟਨਾਵਾਂ ਦੇ ਲੰਮੇ ਸਮੇਂ ਦੇ ਨਤੀਜਿਆਂ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਦੇ ਯੋਗ ਹੋਣਗੇ ਅਤੇ ਨੈਤਿਕ ਅਤੇ ਨੈਤਿਕ ਸਥਿਤੀਆਂ ਲੈਣ ਦੇ ਮਹੱਤਵ ਦੀ ਕਦਰ ਕਰਨਗੇ। ਇਹ ਸਮੱਗਰੀ, ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਆਪਣੇ ਮੁੱਲਾਂ ਅਤੇ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਨੂੰ ਮਜ਼ਬੂਤ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕਰੇਗੀ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਤਰਕ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਦਾ ਅਨੁਭਵ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਵੀ ਮਦਦ ਕਰੇਗੀ ਜੋ ਇੱਕ ਸੂਚਿਤ ਸਥਿਤੀ ਲੈਣ ਲਈ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ।

ਉਹ ਸਿਧਾਂਤ ਜੋ ਇਸ ਸਮੱਗਰੀ ਦੀ ਚੋਣ ਨੂੰ ਸੂਚਿਤ ਕਰਨਗੇ:

1. ਕਈ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣਾਂ ਦੀ ਸਮਝ ਨੂੰ ਸਮਰੱਥ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਜਾਣਕਾਰੀ, ਰਾਏ ਦੇ ਟੁਕੜਿਆਂ, ਡਾਟਾ, ਬਹਿਸਾਂ, ਖ਼ਬਰਾਂ ਦੀਆਂ ਰਿਪੋਰਟਾਂ ਅਤੇ ਸਮਾਨ ਸਮੱਗਰੀ ਦੇ ਨਾਲ ਲੁੜੀਂਦੀ ਸਮੱਗਰੀ ਉਪਲਬਧ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ।
2. ਸਮੱਗਰੀ ਨੂੰ ਇਹਨਾਂ ਨੈਤਿਕ ਅਤੇ ਨੈਤਿਕ ਪ੍ਰਸ਼ਨਾਂ ਨੂੰ ਸਪਸ਼ਟ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹਨਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਹਰੇਕ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਦਾ ਜਵਾਬ ਦੇਣ ਲਈ ਸਬੂਤ ਅਤੇ ਤਰਕ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਲੀਲਾਂ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਸ਼ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ।
3. ਕਾਰਵਾਈਆਂ, ਨਤੀਜਿਆਂ ਅਤੇ ਸਕਾਰਾਤਮਿਕ ਪਰਿਵਰਤਨਾਂ ਦਾ ਕਾਫ਼ੀ ਰਿਕਾਰਡ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਪਰਿਵਰਤਨ ਲਈ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣਾਂ ਅਤੇ ਇਹਨਾਂ ਪਰਿਵਰਤਨਾਂ ਦੇ ਨਤੀਜਿਆਂ ਦੀ ਜਾਂਚ ਕਰਨ ਦੀ ਗੁੰਜਾਇਸ਼ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ।
4. ਭਾਵੇਂ ਚਰਚਾ ਅਧੀਨ ਮਾਮਲਾ ਤਾਜ਼ਾ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਨੈਤਿਕ ਅਤੇ ਨੈਤਿਕ ਪ੍ਰਸ਼ਨਾਂ ਨੂੰ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨ ਲਈ ਲੁੜੀਂਦੀ ਸਮੱਗਰੀ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸਪਸ਼ਟ ਤੌਰ 'ਤੇ ਕਿਵੇਂ ਸੰਬੰਧਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ (ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ ਵਾਤਾਵਰਨ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਚਿੰਤਾਵਾਂ)।

ਉਦਾਹਰਨ ਦੇ ਤੌਰ 'ਤੇ, ਲਿੰਗ ਅਸਮਾਨਤਾ, ਸਰੋਤਾਂ ਤੱਕ ਅਸਮਾਨ ਪਹੁੰਚ, ਵਿਗਿਆਨ ਅਤੇ ਤਕਨਾਲੋਜੀ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਬਹਿਸ, ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਭਾਗੀਦਾਰੀ ਅਤੇ ਵਾਤਾਵਰਨ ਸੰਬੰਧੀ ਚਿੰਤਾਵਾਂ ਕੁਝ ਹੋ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ। ਉਹ ਖੇਤਰ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਸਮੱਗਰੀ ਉਪਲਬਧ ਕਰਵਾਈ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ।

3. ਮੌਜੂਦਾ ਮਾਮਲਿਆਂ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਸਮੱਗਰੀ

ਸਮੱਗਰੀ ਦਾ ਦੂਜਾ ਸਮੂਹ ਮੌਜੂਦਾ ਮਾਮਲਿਆਂ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਹੈ। ਇਹ ਸੈੱਟ ਗਤੀਸ਼ੀਲ ਹੋਵੇਗਾ, ਇਹ ਅਧਿਆਪਕ ਅਤੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੁਆਰਾ ਮੌਜੂਦਾ ਮਾਮਲਿਆਂ ਵਿੱਚ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਦਿਲਚਸਪੀ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਚੁਣਿਆ ਜਾਵੇਗਾ। ਇਹ ਸਮੱਗਰੀ ਕਈ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੀ ਸਿੱਖਣ ਨੂੰ ਏਕੀਕ੍ਰਿਤ ਕਰੇਗੀ ਅਤੇ ਸਮੱਗਰੀ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਸੈੱਟ ਨਾਲ ਜੁੜ ਕੇ ਵਿਕਸਿਤ ਸਮਰੱਥਾਵਾਂ ਨੂੰ ਲਾਗੂ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਮਦਦ ਕਰੇਗੀ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਦੋ ਕਿਸਮ ਦੀ ਸਮੱਗਰੀ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਵੇਗੀ: (1) ਖ਼ਬਰਾਂ ਦੀਆਂ ਰਿਪੋਰਟਾਂ, ਲੇਖ, ਟੀ.ਵੀ. ਖ਼ਬਰਾਂ ਦੀਆਂ ਕਲਿੱਪਿੰਗਾਂ, ਸੋਸ਼ਲ ਮੀਡੀਆ 'ਤੇ ਵੀਡੀਓਜ਼ ਅਤੇ ਡਾਟਾ ਅਤੇ (2) ਕਮਿਊਨਿਟੀ ਮੈਂਬਰਾਂ ਨਾਲ ਇੰਟਰਵਿਊ ਅਤੇ ਕਮਿਊਨਿਟੀ ਦੇ ਅੰਦਰ ਸਰਵੇਖਣਾਂ ਦੀਆਂ ਰਿਪੋਰਟਾਂ।

ਇਸ ਸਮੱਗਰੀ ਨੂੰ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰਨ ਦਾ ਕਾਰਨ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਵਿੱਚ ਵਰਤਮਾਨ ਮਾਮਲਿਆਂ ਨਾਲ ਜੁੜਨ ਲਈ ਰੁਚੀ ਅਤੇ ਸਮਝ ਪੈਦਾ ਕਰਨਾ ਹੈ।

ਹੇਠਾਂ ਦਿੱਤੇ ਸਿਧਾਂਤ ਇਸ ਚੋਣ ਨੂੰ ਸੂਚਿਤ ਕਰਨਗੇ:

1. ਸਮੱਗਰੀ ਸਾਰੇ ਚਾਰ ਖੇਤਰਾਂ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ, ਉਦਾਹਰਨ ਵਜੋਂ:
  - 1) ਸਮਾਜਿਕ-ਸੱਭਿਆਚਾਰਿਕ ਡੋਮੇਨ ਤੋਂ ਸਮੱਗਰੀ ਲਿੰਗ, ਵਰਗ, ਖੇਡਾਂ ਅਤੇ ਮੀਡੀਆ ਦੇ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ।
  - 2) ਆਰਥਿਕ ਡੋਮੇਨ ਤੋਂ ਸਮੱਗਰੀ ਜਨਤਕ ਨਿਵੇਸ਼, ਦੌਲਤ ਦੇ ਪਾੜੇ, ਰੁਜ਼ਗਾਰ ਅਤੇ ਸਕੀਮਾਂ ਦੇ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ।
  - 3) ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਡੋਮੇਨ ਦੀ ਸਮੱਗਰੀ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਅਤੇ ਕਰਤੱਵਾਂ, ਨਾਗਰਿਕ ਸ਼ਮੂਲੀਅਤ, ਲੋਕਤੰਤਰੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ, ਅਪਰਾਧ ਅਤੇ ਸੁਰੱਖਿਆ ਦੇ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ।

- 4) ਵਾਤਾਵਰਨ ਡੋਮੇਨ ਤੋਂ ਸਮੱਗਰੀ ਸਿਹਤ ਅਤੇ ਸਫ਼ਾਈ, ਜਲਵਾਯੂ ਤਬਦੀਲੀ, ਪ੍ਰਦੂਸ਼ਣ ਅਤੇ ਜੈਵ-ਵਿਭਿੰਨਤਾ ਦੇ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ।
2. ਸਮੱਗਰੀ ਨੂੰ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਪਹਿਲੂਆਂ ਨਾਲ ਜੁੜਨ ਦੇ ਯੋਗ ਬਣਾਉਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਨੈਤਿਕ ਤਰਕ ਲਈ ਵਧੇਰੇ ਗੁੰਜਾਇਸ਼ ਦੇਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ, ਉਦਾਹਰਨ ਵਜੋਂ:
  - 1) ਕੀ ਹਵਾਈ ਅੱਡਿਆਂ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਲਈ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਜ਼ਮੀਨ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਰੋਜ਼ੀ-ਰੋਟੀ ਦੇ ਵਧੇ ਹੋਏ ਮੌਕਿਆਂ ਅਤੇ ਦੂਜੇ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚ ਵਿੱਚ ਸੁਧਾਰ ਕਰ ਕੇ ਜਾਇਜ਼ ਹੈ ਜਾਂ ਨਹੀਂ?
3. ਸਮੱਗਰੀ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਅਤੇ ਤਜਰਬਿਆਂ ਅਤੇ ਅਨੁਸ਼ਾਸਨਾਂ ਵਿੱਚ ਮੌਜੂਦਾ ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਨੇੜੇ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ, ਉਦਾਹਰਨ ਵਜੋਂ:
  - 1) ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਦੂਜੇ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਸਮੂਹਿਕ ਗੋਲੀਬਾਰੀ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਹੋਣਾ ਮੁਸ਼ਕਲ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ, ਪੇਂਡੂ ਮਾਹੌਲ ਵਿੱਚ ਰਸਾਇਣਕ ਖਾਦਾਂ ਦੀ ਲੰਮੇ ਸਮੇਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਅਤੇ ਸ਼ਹਿਰੀ ਮਾਹੌਲ ਵਿੱਚ ਅਮੀਰ-ਗਰੀਬ ਦੀ ਵੰਡ ਨੂੰ ਲਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।
4. ਚੁਣੀ ਗਈ ਸਮੱਗਰੀ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਵਿੱਚ ਟਕਰਾਅ ਦਾ ਕਾਰਨ ਨਹੀਂ ਬਣਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਜਾਂ ਸਮਾਜ ਤੋਂ ਪ੍ਰਤੀਕਿਰਿਆ ਨਹੀਂ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ। ਉਦਾਹਰਨ ਵਜੋਂ:
  - 1) ਧਾਰਮਿਕ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਠੇਸ ਪਹੁੰਚਾਉਣ ਵਾਲੀ ਸਮੱਗਰੀ।
  - 2) ਇੱਕ ਖੇਤਰ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਸਮੱਗਰੀ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਭਾਈਚਾਰਿਆਂ ਦਾ ਧਰੁਵੀਕਰਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਜੋਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਉਤੇਜਿਤ ਕਰਨ ਦੀ ਸੰਭਾਵਨਾ ਹੈ।
5. ਸਮੱਗਰੀ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਕਿਸਮਾਂ ਦੀ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ: ਡਿਜੀਟਲ, ਟੈਕਸਟ, ਰੀਡਿੰਗ, ਰਾਏ ਦੇ ਟੁਕੜੇ, ਅਖ਼ਬਾਰਾਂ ਦੀਆਂ ਰਿਪੋਰਟਾਂ, ਸੰਸਦੀ ਬਹਿਸਾਂ, ਖੋਜ ਰਿਪੋਰਟਾਂ, ਡਾਟਾ ਅਤੇ ਨਾਲ ਹੀ ਕਮਿਊਨਿਟੀ ਮੈਂਬਰਾਂ ਨਾਲ ਚਰਚਾਵਾਂ।
6. ਜਾਣਕਾਰੀ ਦੇ ਓਵਰਲੋਡ ਅਤੇ ਜਾਅਲੀ ਖ਼ਬਰਾਂ ਦੇ ਇਸ ਯੁੱਗ ਵਿੱਚ, ਇਹ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਇਆ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸਮੱਗਰੀ ਇੱਕ ਭਰੋਸੇਯੋਗ ਅਤੇ ਵੈਧ ਸਰੋਤ ਤੋਂ ਹੈ, ਉਦਾਹਰਨ ਦੇ ਤੌਰ 'ਤੇ, ਸਮੱਗਰੀ ਤੋਂ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ:
  - 1) ਭਰੋਸੇਯੋਗ ਰਸਾਲੇ ਅਤੇ ਅਖ਼ਬਾਰ/ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਵੈਬਸਾਈਟਾਂ
  - 2) ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਮਾਨਤਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਮਾਹਰਾਂ ਦੇ ਵੀਡੀਓ
  - 3) ਭਰੋਸੇਯੋਗ ਏਜੰਸੀਆਂ ਜਾਂ ਸਰਕਾਰੀ ਵਿਭਾਗਾਂ ਜਾਂ ਸੰਸਥਾਵਾਂ/ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀਆਂ ਦੀਆਂ ਵੈਬਸਾਈਟਾਂ

7.5.1.3 ਸਿੱਖਿਆ ਅਤੇ ਮੁਲਾਂਕਣ

ਸਿੱਖਿਆ ਸ਼ਾਸਤਰ ਅਤੇ ਮੁਲਾਂਕਣ ਦੀ ਪਹੁੰਚ, ਸਿਧਾਂਤ ਅਤੇ ਵਿਧੀਆਂ ਵਿੱਚ ਸਾਰੇ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਵਿੱਚ ਸਮਾਨਤਾਵਾਂ ਹਨ- ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਚਰਚਾ ਇਸ ਦਸਤਾਵੇਜ਼ ਦੇ ਭਾਗ-ਅ, ਅਧਿਆਇ-3, § 3.3 ਅਤੇ § 3.4 ਵਿੱਚ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਇਹ ਭਾਗ ਸਿਰਫ਼ ਇਸ ਗੱਲ 'ਤੇ ਕੇਂਦਰਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਲਈ ਸਭ ਤੋਂ ਜ਼ਰੂਰੀ ਕੀ ਹੈ? ਇਸ ਲਈ, ਉਪਰੋਕਤ ਭਾਗ ਦੇ ਨਾਲ ਇਸ ਭਾਗ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਨਾ ਲਾਭਦਾਇਕ ਹੋਵੇਗਾ।

7.5.1.3.1 ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਲਈ ਸਿੱਖਿਆ ਸ਼ਾਸਤਰ

ਇਸ ਖੇਤਰ ਦੇ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਟੀਚਿਆਂ ਨੂੰ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਤਰੀਕਿਆਂ ਨਾਲ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਸਮੱਗਰੀ ਨਾਲ ਜੁੜਨ ਦਾ ਮੌਕਾ ਦੇ ਕੇ ਸਭ ਤੋਂ ਵਧੀਆ ਢੰਗ ਨਾਲ ਪੂਰਾ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇਗਾ।

ਇਸ ਲਈ, ਸਿੱਖਿਆ ਸ਼ਾਸਤਰੀ ਸਿਧਾਂਤ ਇਹ ਹੋਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ:

ੳ. ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਸੁਤੰਤਰ ਤੌਰ 'ਤੇ ਕੰਮ ਕਰਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਕਿਸੇ ਮੁੱਦੇ/ਘਟਨਾ ਨਾਲ ਜੁੜਨ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਦੁਆਰਾ ਸਹਾਇਤਾ ਕੀਤੀ ਜਾਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਵੱਖ-ਵੱਖ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣਾਂ ਤੋਂ ਸਮੱਗਰੀ ਦੀ ਜਾਂਚ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਮਦਦ ਕਰਨ ਲਈ ਇਹ ਪ੍ਰਸ਼ਨਾਂ ਦੇ ਇੱਕ ਸਮੂਹ ਅਤੇ ਚੱਲ ਰਹੇ ਵਿਚਾਰ-ਵਟਾਂਦਰੇ ਦੁਆਰਾ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਆਪਣੇ ਵੱਲੋਂ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ: ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਸਮੱਗਰੀ ਨਾਲ ਕਿਵੇਂ ਜੁੜੇ, ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਕਿਵੇਂ ਪਛਾਣ ਕੀਤੀ ਕਿ ਕੀ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਸੀ, ਇਸ ਨੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਕਿਵੇਂ ਮਹਿਸੂਸ ਕੀਤਾ, ਉਹਨਾਂ ਪ੍ਰਸ਼ਨਾਂ 'ਤੇ ਵਿਚਾਰ ਕਰਨ/ਵਿਚਾਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਮਹਿਸੂਸ ਕੀਤੀ, ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਇਹਨਾਂ ਪ੍ਰਸ਼ਨਾਂ ਦੇ ਜਵਾਬ

- ਕਿਵੇਂ ਲੱਭੇ, ਕੀ ਉਹ ਜਵਾਬਾਂ ਤੋਂ ਸੰਤੁਸ਼ਟ ਸਨ। ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਇੱਕ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ/ਵਿਚਾਰ ਕਿਵੇਂ ਚੁਣਿਆ ਅਤੇ ਕਿਉਂ? ਇਸ ਬਾਰੇ ਚਰਚਾ ਕੀਤੀ ਜਾਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ।
- ਅ. ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਕਿਸੇ ਵੀ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਦਾ ਜਵਾਬ ਦੇਣ ਲਈ ਜਾਂ ਪੂਰਕ ਸਮੱਗਰੀ ਲਈ ਜਾਣਕਾਰੀ ਲੱਭਣ ਲਈ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਉਦਾਹਰਨ ਦੇ ਤੌਰ 'ਤੇ, ਉਹ ਕਮਿਊਨਿਟੀ ਦੇ ਮੈਂਬਰਾਂ, ਅਧਿਆਪਕਾਂ, ਕਿਸੇ ਵੀ ਮਾਹਰ ਨੂੰ ਪੁੱਛ ਸਕਦੇ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਉਹ ਜਾਣਦੇ ਹਨ ਜਾਂ ਉਹ ਸਥਾਨਿਕ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ 'ਤੇ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਇੰਟਰਨੈੱਟ 'ਤੇ ਖੋਜ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ।
- ਬ. ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਵੱਧ ਤੋਂ ਵੱਧ ਸਮੱਗਰੀ ਨਾਲ ਅਤੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਕਿਸਮਾਂ ਦੀ ਸਮੱਗਰੀ ਨਾਲ ਜੁੜਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਸਮੱਗਰੀ ਦੀ ਸੁਤੰਤਰ ਜਾਂ ਸਮੂਹਾਂ ਵਿੱਚ ਖੋਜ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ।
- ਸ. ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਸਿਰਫ ਆਪਣੀ ਸਿੱਖਿਆ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਜੋ ਪੜ੍ਹਿਆ ਹੈ, ਉਸ ਬਾਰੇ ਆਪਣੇ ਵਿਚਾਰ ਵੀ ਪੇਸ਼ ਕਰਨੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ, ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ ਜੇਕਰ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਜੈਵ-ਵਿਭਿੰਨਤਾ ਦੇ ਢਹਿਣ 'ਤੇ ਇੱਕ ਕੇਸ ਸਟੱਡੀ ਪੜ੍ਹੀ ਹੈ, ਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਉਹ ਦੋਵੇਂ ਪੇਸ਼ ਕਰਨੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ ਜੋ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਸਿੱਖਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਵਿਚਾਰ ਵੀ ਪੇਸ਼ ਕਰਨੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਇਲਾਕੇ ਵਿੱਚ ਇਸ ਪਤਨ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧਨ ਕਿਵੇਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।
- ਹ. ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਕੋਲ ਵਿਚਾਰ ਪੇਸ਼ ਕਰਨ ਦਾ ਮੌਕਾ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਜੋ ਵੱਖੋ-ਵੱਖਰੇ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਇੱਕ-ਦੂਜੇ ਨੂੰ ਸੁਣਨ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਸਿੱਖਣ, ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸੋਚੀਆਂ ਗਈਆਂ ਦਲੀਲਾਂ ਪੇਸ਼ ਕਰਨ ਅਤੇ 'ਅਸਹਿਮਤ ਹੋਣ ਲਈ ਸਹਿਮਤ ਹੋਣ ਦੇ ਯੋਗ ਹੋਣ।

ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਦੀ ਅਵਾਜ਼ 7.5i

ਮੰਗਲ ਲਈ ਮਿਸ਼ਨ

ਮੇਰਾ ਇੱਕ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਕਲਾਸ ਵਿੱਚ ਮੰਗਲ ਗ੍ਰਹਿ 'ਤੇ ਇੱਕ ਮਾਨਵ ਮਿਸ਼ਨ 'ਤੇ ਇੱਕ ਅਖ਼ਬਾਰ ਦੀ ਕਲਿੱਪਿੰਗ ਲੈ ਕੇ ਆਇਆ। ਮੈਂ ਉਸ ਨੂੰ ਦੂਜੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਸੁਣਾਉਣ ਲਈ ਕਿਹਾ। ਉਹ ਬਹੁਤ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਸੀ, ਮੈਂ ਹੇਠਾਂ ਦਿੱਤੀ ਗੱਲਬਾਤ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਹੈ।

ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਏ: ਮੈਨੂੰ ਨਹੀਂ ਲੱਗਦਾ ਕਿ ਮਨੁੱਖ ਮੰਗਲ 'ਤੇ ਰਹਿ ਸਕਦੇ ਹਨ! ਸਾਡੀ ਸਾਇੰਸ ਕਲਾਸ ਵਿੱਚ ਮੈਡਮ ਕਹਿ ਰਹੀ ਸੀ ਕਿ ਮੰਗਲ ਗ੍ਰਹਿ ਦੇ ਹਾਲਾਤ ਮਨੁੱਖੀ ਜੀਵਨ ਲਈ ਠੀਕ ਨਹੀਂ ਹਨ।

ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਬੀ: ਉਹ ਧਰਤੀ 'ਤੇ ਸਾਡੇ ਵਾਂਗ ਨਹੀਂ ਰਹਿ ਸਕਣਗੇ! ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਤੰਬੂ ਵਰਗੀ ਕਿਸੇ ਚੀਜ਼ ਦੇ ਅੰਦਰ ਰਹਿਣਾ ਪਏਗਾ। ਪਰ ਟੈਂਟਾਂ ਨੂੰ ਠੰਢਾ ਕਿਵੇਂ ਰੱਖਿਆ ਜਾਵੇਗਾ? ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਪਾਣੀ ਕਿਵੇਂ ਮਿਲੇਗਾ? ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਬਿਜਲੀ ਕਿਵੇਂ ਮਿਲੇਗੀ?

ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਸੀ: ਰਿਪੋਰਟ ਕਹਿੰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਮੰਗਲ 'ਤੇ ਪਹੁੰਚਣ ਲਈ ਸੱਤ ਮਹੀਨੇ ਲੱਗਣਗੇ! ਜੇਕਰ ਕੋਈ ਪੁਲਾੜ ਯਾਤਰੀ ਰਸਤੇ ਵਿੱਚ ਬਿਮਾਰ ਹੋ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਕੀ ਹੋਵੇਗਾ? ਕੀ ਉਹ ਵਾਪਸ ਆਉਣਗੇ? ਭਾਵੇਂ ਡਾਕਟਰ ਬੋਰਡ 'ਤੇ ਹੋਣ, ਜੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸਾਜ਼ੋ-ਸਮਾਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਕੀ ਹੋਵੇਗਾ?

ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਏ: ਰਿਪੋਰਟ ਕਹਿੰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਯਾਤਰਾ 'ਤੇ ਅਰਬਾਂ ਡਾਲਰ ਖਰਚ ਹੋਣਗੇ। ਯਾਨੀ ਕਈ 100 ਕਰੋੜ ਰੁਪਏ!

ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਡੀ: ਕੀ ਸਾਡੇ ਕੋਲ ਪੈਸੇ ਖਰਚਣ ਲਈ ਹੋਰ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਨਹੀਂ ਹਨ? ਅਤੇ ਪੁਲਾੜ ਯਾਤਰੀ ਖਤਰੇ ਵਿੱਚ ਹੋਣਗੇ ਅਤੇ ਉਹ ਮੰਗਲ 'ਤੇ ਕੀ ਕਰਨਗੇ?

ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਈ: ਪਰ ਮੰਗਲ ਗ੍ਰਹਿ 'ਤੇ ਜਾਣਾ ਪੁਰਾਣੇ ਯਾਤਰੀਆਂ ਲਈ ਸਮੁੰਦਰਾਂ ਦੀ ਯਾਤਰਾ ਵਰਗਾ ਹੈ! ਜੇ ਉਹ ਖਤਰਿਆਂ ਬਾਰੇ ਸੋਚਦੇ ਅਤੇ ਘਰ ਵਿੱਚ ਰਹਿੰਦੇ, ਤਾਂ ਕਲਪਨਾ ਕਰੋ ਕਿ ਦੁਨੀਆ ਕਿਹੋ-ਜਿਹੀ ਹੁੰਦੀ! ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਅਸੀਂ ਹਵਾਈ ਜਹਾਜ਼ਾਂ ਦੀ ਕਾਢ ਨਾ ਕੀਤੀ ਹੋਵੇ ਕਿਉਂਕਿ ਹਰ ਕੋਈ ਘਰ ਰਹਿ ਕੇ ਖੁਸ਼ ਸੀ।

ਇਸ ਸਮੇਂ, ਮੈਂ ਸੋਚਿਆ ਕਿ ਇਹ ਖੋਜ ਕਰਨ ਲਈ ਇੱਕ ਵਧੀਆ ਖੇਤਰ ਹੋਵੇਗਾ। ਮੈਂ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਪੁੱਛਿਆ, ‘ਕੀ ਹੋਵੇਗਾ ਜੇਕਰ ਅਸੀਂ ਇਸ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਦਾ ਜਵਾਬ ਦੇਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰੀਏ: ਕੀ ਮੰਗਲ ਲਈ ਅਜਿਹਾ ਮਿਸ਼ਨ ਮਨੁੱਖਜਾਤੀ ਲਈ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹੈ?’

ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਇਸ ਵਿਚਾਰ ਨੂੰ ਲੈ ਕੇ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਸਨ। ਮੈਂ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਬਾਰੇ ਸੋਚਣ ਲਈ ਕਿਹਾ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਅਤੇ ਕੋਈ ਹੋਰ ਜਿਸ ਬਾਰੇ ਉਹ ਸੋਚ ਸਕਦੇ ਹਨ:

- ੳ. ਮੰਗਲ 'ਤੇ ਮਨੁੱਖ ਦਾ ਮਿਸ਼ਨ ਕੀ ਹੈ? ਕਿਸ ਨੇ ਇਸ ਦੀ ਯੋਜਨਾ ਬਣਾਈ? ਇਸ ਦੀ ਯੋਜਨਾ ਕਿਉਂ ਬਣਾਈ ਗਈ ਹੈ? ਕੌਣ ਇਸ ਦਾ ਭੁਗਤਾਨ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ? ਇਸ ਮਿਸ਼ਨ 'ਤੇ ਕੌਣ ਜਾਵੇਗਾ? ਇਹ ਕਦੋਂ ਉਤਾਰਨ ਦੀ ਉਮੀਦ ਹੈ? ਚੁਣੌਤੀਆਂ ਕੀ ਹਨ? ਕੋਈ ਹੋਰ ਪ੍ਰਸ਼ਨ?
- ਅ. ਕੀ ਤੁਸੀਂ ਪੁਲਾੜ ਯਾਤਰੀਆਂ ਦੀ ਤੰਦਰੁਸਤੀ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਕੋਈ ਚੁਣੌਤੀਆਂ ਦੇਖਦੇ ਹੋ? ਉਹ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਪਰਿਵਾਰ ਵਿਛੋੜੇ ਨਾਲ ਕਿਵੇਂ ਨਜਿੱਠਣਗੇ? ਕੀ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਕੁਰਬਾਨੀ ਦਾ ਕੋਈ ਫਾਇਦਾ ਹੋਵੇਗਾ? ਕੀ ਇਸ ਮਿਸ਼ਨ 'ਤੇ ਖਰਚ ਕੀਤਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਪੈਸਾ ਮਨੁੱਖੀ ਹੋਂਦ ਨੂੰ ਸੁਧਾਰਨ ਲਈ ਕਿਤੇ ਹੋਰ ਵਰਤਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ? ਅਸੀਂ ਦੇਖਿਆ ਹੈ ਕਿ ਪੁਲਾੜ ਵਿੱਚ ਮਨੁੱਖੀ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਨੇ ਪੁਲਾੜ ਦਾ ਮਲਬਾ ਬਣਾਇਆ ਹੈ: ਕੀ ਪੁਲਾੜ ਖੋਜ ਨੇ ਵਾਤਾਵਰਨ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕੀਤਾ ਹੈ? ਕੋਈ ਹੋਰ ਪ੍ਰਸ਼ਨ?
- ੲ. ਮੰਗਲ 'ਤੇ ਮਾਨਵ ਮਿਸ਼ਨ ਦੇ ਲਈ ਅਤੇ ਇਸ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਕੀ ਦਲੀਲਾਂ ਹਨ? ਕੋਈ ਹੋਰ ਪ੍ਰਸ਼ਨ?
- ਸ. ਤੁਹਾਡੇ ਖਿਆਲ ਵਿੱਚ ਕੀ ਕਰਨਾ ਸਹੀ ਹੈ? ਤੁਸੀਂ ਕਿਉਂ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦੇ ਹੋ ਕਿ ਇਹ ਸਹੀ ਗੱਲ ਹੈ? ਕੋਈ ਹੋਰ ਪ੍ਰਸ਼ਨ?
- ਹ. ਜੇ ਤੁਹਾਡੀ ਸਥਿਤੀ ਸਵਿਕਾਰ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਕੀ ਹੋਵੇਗਾ? ਨਤੀਜੇ ਕੀ ਹੋਣਗੇ? ਕੀ ਕੋਈ ਹੋਰ ਕਦਮ ਚੁੱਕੇ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ? ਕੋਈ ਹੋਰ ਪ੍ਰਸ਼ਨ?

7.5.1.3.2 ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਵਿੱਚ ਮੁਲਾਂਕਣ

ਮੁਲਾਂਕਣ ਲਈ ਕੁਝ ਮੁੱਖ ਸਿਧਾਂਤ ਹਨ:

- ੳ. ਕਿਸੇ ਸਥਿਤੀ ਜਾਂ ਘਟਨਾ ਦੇ ਸੰਦਰਭ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਲਈ, ਨੈਤਿਕ ਅਤੇ ਨੈਤਿਕ ਮਾਪਦੰਡਾਂ ਦੀ ਪਛਾਣ ਕਰਨ ਦੀ ਯੋਗਤਾ ਅਤੇ ਇਹਨਾਂ 'ਤੇ ਆਧਾਰਿਤ ਕਾਰਵਾਈਆਂ ਦੀ ਸਿਫਾਰਸ਼ ਕਰਨ ਦੀ ਯੋਗਤਾ ਲਈ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦਾ ਮੁਲਾਂਕਣ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਸਹੀ ਤਰਕਸ਼ੀਲਤਾ ਅਤੇ ਕਾਰਵਾਈ ਦੇ ਨਤੀਜਿਆਂ ਬਾਰੇ ਜਾਗਰੂਕਤਾ।
- ਅ. ਵਰਤਮਾਨ ਮਾਮਲਿਆਂ ਨਾਲ ਰੁਝੇਵਿਆਂ ਦਾ ਮੁਲਾਂਕਣ ਕਦੇ ਵੀ ਸਿਰਫ਼ ਆਮ ਗਿਆਨ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਨਹੀਂ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ। ਇਸ ਦਾ ਮੁਲਾਂਕਣ ਖਾਸ ਸਥਿਤੀਆਂ ਜਾਂ ਉਹਨਾਂ ਮੁੱਦਿਆਂ ਦੇ ਸੰਦਰਭ ਵਿੱਚ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਬਾਰੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਜਾਣੂ ਕਰਵਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।
- ੲ. ਮੁਲਾਂਕਣ ਖਾਸ ਸਥਿਤੀਆਂ, ਮੁੱਦਿਆਂ ਜਾਂ ਕੇਸਲੇਟਾਂ 'ਤੇ ਆਧਾਰਿਤ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ਕੁਝ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਦੀਆਂ ਅਵਾਜ਼ਾਂ ਹੇਠਾਂ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਕਿਸਮਾਂ ਦੇ ਮੁਲਾਂਕਣਾਂ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦੀਆਂ ਹਨ।

ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਦੀ ਅਵਾਜ਼ 7.5ii

ਅਸਲੀ ਬਨਾਮ ਜਾਅਲੀ ਖ਼ਬਰਾਂ

ਮੈਂ ਪੱਧਰ 9 ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਾਉਂਦਾ ਹਾਂ। ਹੇਠਾਂ ਦਿੱਤਾ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੀ ਸਮਝ ਦਾ ਮੁਲਾਂਕਣ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਕਿਵੇਂ ਤਸਦੀਕ ਕਰਨਾ ਹੈ ਕਿ ਕੋਈ ਖ਼ਾਸ ਖ਼ਬਰ ਅਸਲੀ ਹੈ ਜਾਂ ਨਕਲੀ। ਇਹ ਖ਼ਬਰਾਂ ਨੂੰ ਅਸਲੀ ਜਾਂ ਨਕਲੀ ਵਜੋਂ ਪ੍ਰਮਾਣਿਤ ਕਰਨ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਤਰੀਕਿਆਂ ਬਾਰੇ ਸਿਰਫ਼ ਪੁੱਛਣ ਦੀ ਬਜਾਏ, ਇੱਕ ਸੰਦਰਭ ਵਜੋਂ ਇੱਕ ਖ਼ਾਸ ਸਥਿਤੀ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਅੱਜ ਅਖਬਾਰ ਪੜ੍ਹਦਿਆਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਇੱਕ ਅਜਿਹਾ ਲੇਖ ਮਿਲਿਆ, ਜਿਸ ਨੇ ਤੁਹਾਨੂੰ ਹੈਰਾਨ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਨਾਗਰਿਕਾਂ ਲਈ ਸਾਲ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਵਾਰ ਦੀ ਬਜਾਏ ਸਾਲ ਵਿੱਚ ਦੋ ਵਾਰ ਆਮਦਨ ਕਰ ਰਿਟਰਨ ਭਰਨਾ ਲਾਜ਼ਮੀ ਹੋਵੇਗਾ। ਇਹ ਆਮਦਨ ਟੈਕਸ ਵਿਭਾਗ ਲਈ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਨੂੰ ਹੋਰ ਪ੍ਰਬੰਧਨਯੋਗ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਹੈ। ਤੁਸੀਂ ਇਸ ਖਬਰ ਦੀ ਪੁਸ਼ਟੀ ਕਿਵੇਂ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹੋ? ਕਿਰਪਾ ਕਰ ਕੇ ਸਭ ਤੋਂ ਢੁਕਵਾਂ ਵਿਕਲਪ ਚੁਣੋ।

ੳ. ਤੁਸੀਂ ਜਾਂਚ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹੋ ਕਿ ਕੀ ਹੋਰ ਅਖਬਾਰਾਂ ਅਤੇ ਟੈਲੀਵੀਜ਼ਨ ਉਹੀ ਖਬਰਾਂ ਲੈ ਰਹੇ ਹਨ।

ਅ. ਤੁਸੀਂ ਜਾਂਚ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹੋ ਕਿ ਕੀ IT ਵਿਭਾਗ ਦੀ ਵੈੱਬਸਾਈਟ 'ਤੇ ਇਸ ਬਾਰੇ ਕੋਈ ਸੂਚਨਾ ਹੈ।

ੲ. ਮੰਗਲ 'ਤੇ ਮਾਨਵ ਮਿਸ਼ਨ ਲਈ ਅਤੇ ਇਸ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਕੀ ਦਲੀਲਾਂ ਹਨ? ਕੋਈ ਹੋਰ ਪ੍ਰਸ਼ਨ?

ਸ. ਤੁਸੀਂ ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਜਾਂਚ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹੋ ਕਿ ਲੇਖ ਕਿਸ ਨੇ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਸਰੋਤਾਂ ਦਾ ਹਵਾਲਾ ਦਿੱਤਾ ਹੈ।

ਹ. ੳ ਅਤੇ ਅ

ਕ. ਉੱਤੇ ਦਿੱਤੇ ਸਾਰੇ।

ਮੈਂ ਹੇਠਾਂ ਦਿੱਤੀ ਮਾਰਕਿੰਗ ਸਕੀਮ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ: ੳ-1, ਅ-1, ੲ-1, ਸ-0, ਹ-4

ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਦੀ ਅਵਾਜ਼ 7.5iii

ਇੱਕ ਕੇਸ ਦਾ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ

ਮੈਂ ਪੱਧਰ 9 ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਾਉਂਦਾ ਹਾਂ। ਹੇਠਾਂ ਦਿੱਤਾ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੀ ਇਹ ਪਛਾਣ ਕਰਨ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਦਾ ਮੁਲਾਂਕਣ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕਿਸੇ ਖਾਸ ਕੇਸ ਦੇ ਸੰਦਰਭ ਵਿੱਚ ਕੀ ਸਹੀ ਹੈ ਜਾਂ ਨਹੀਂ। ਪ੍ਰਸ਼ਨਾਂ ਦਾ ਸਿਰਫ਼ ਇੱਕ ਹੀ ਸਹੀ ਜਵਾਬ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਇਹ ਚੁਣਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਸਭ ਤੋਂ ਢੁਕਵੀਂ ਚੋਣ ਕੀ ਸੋਚਦੇ ਹਨ। ਮੈਂ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਵਿਕਲਪਾਂ ਨੂੰ ਤੋਲਣ ਲਈ ਕਹਿਣਾ, ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸਿੱਧੇ ਜਵਾਬ ਦੇਣ ਲਈ ਕਹਿਣ ਨਾਲੋਂ ਬਿਹਤਰ ਹੈ।

ਮਈ 2016 ਵਿੱਚ, ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਨਿੱਜੀ ਅਤੇ ਵਪਾਰਿਕ ਸੰਪਤੀਆਂ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਅਤੇ ਪਾਰਦਰਸ਼ੀ ਲੈਣ-ਦੇਣ ਨੂੰ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਰੀਅਲ ਅਸਟੇਟ ਰੈਗੂਲੇਟਰੀ ਅਥਾਰਟੀ (ਰੇਰਾ) ਐਕਟ ਪਾਸ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਹਾਲਾਂਕਿ ਕਈ ਸੁਧਾਰ ਕੀਤੇ ਗਏ ਹਨ, ਖਾਸ ਕਰ ਕੇ ਸ਼ਹਿਰੀ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ, ਮੁੱਦੇ ਅਜੇ ਵੀ ਬਰਕਰਾਰ ਹਨ। ਪਿਛਲੇ ਕੁਝ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਗ਼ੈਰ-ਕਨੂੰਨੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਬਣੀਆਂ ਬਹੁ-ਮੰਜ਼ਲਾਂ ਇਮਾਰਤਾਂ ਨੂੰ ਢਾਹੁਣ ਜਾਂ ਸ਼ਹਿਰੀ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਕਨੂੰਨੀ ਮੁੱਦਿਆਂ ਕਾਰਨ ਉਸਾਰੀ ਰੁਕ ਜਾਣ ਦੀਆਂ ਖਬਰਾਂ ਸਾਹਮਣੇ ਆਈਆਂ ਹਨ, ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ:

- ਜਨਵਰੀ 2021 ਵਿੱਚ, ਸੁਪਰੀਮ ਕੋਰਟ ਨੇ ਕੋਚੀ ਵਿੱਚ ਵਾਤਾਵਰਨ ਦੇ ਨਿਯਮਾਂ ਦੀ ਉਲੰਘਣਾ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਚਾਰ ਟਾਵਰ ਬਲਾਕਾਂ ਨੂੰ ਢਾਹੁਣ ਦਾ ਹੁਕਮ ਦਿੱਤਾ। ਵੱਖ-ਵੱਖ ਅਦਾਲਤਾਂ ਵਿੱਚ ਕੇਸ ਦੀ ਸੁਣਵਾਈ ਦੌਰਾਨ 350 ਦੇ ਕਰੀਬ ਪਰਿਵਾਰ ਸਾਲਾਂ ਦੀ ਅਨਿਸ਼ਚਿਤਤਾ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਉਜਾੜੇ ਗਏ।
  - ਜੂਨ 2022 ਵਿੱਚ, ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਖਪਤਕਾਰ ਵਿਵਾਦ ਨਿਵਾਰਨ ਕਮਿਸ਼ਨ (NCDRC) ਨੇ ਇੱਕ ਰੀਅਲ ਅਸਟੇਟ ਡਿਵੈਲਪਮੈਂਟ ਕੰਪਨੀ ਨੂੰ ਗੁਰੂਗ੍ਰਾਮ ਵਿੱਚ ਆਪਣੇ ਰਿਹਾਇਸ਼ੀ ਪ੍ਰੋਜੈਕਟ ਵਿੱਚ ਗਿਆਰ੍ਹਵੇਂ ਟਾਵਰ ਦੀ ਉਸਾਰੀ ਨੂੰ ਰੋਕਣ ਦਾ ਆਦੇਸ਼ ਦਿੱਤਾ, ਜਿਸ ਲਈ ਬਿਲਡਰ ਕੋਲ ਇਜਾਜ਼ਤ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਟਾਵਰ ਵਿਚਲੇ ਫਲੈਟ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਵਿਕ ਚੁੱਕੇ ਸਨ। ਲਗਭਗ 50 ਪਰਿਵਾਰ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਗ਼ੈਰ-ਕਨੂੰਨੀ ਟਾਵਰ ਵਿੱਚ ਫਲੈਟਾਂ ਵਿੱਚ ਨਿਵੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਸੀ, ਇੱਕ ਸਾਲ ਤੋਂ ਵੱਧ ਸਮੇਂ ਦੀ ਅਨਿਸ਼ਚਿਤਤਾ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਹੋਏ ਹਨ।
  - ਅਗਸਤ 2022 ਵਿੱਚ, ਏਮਰਲਡ ਕੋਰਟ, ਨੋਇਡਾ ਵਿੱਚ ਸੁਪਰੀਮ ਕੋਰਟ ਦੇ ਹੁਕਮਾਂ 'ਤੇ ਦੋ 40 ਮੰਜ਼ਲਾਂ ਟਾਵਰਾਂ ਨੂੰ ਢਾਹ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਸੀ, ਕਿਉਂਕਿ ਬਿਲਡਰਾਂ ਨੇ ਬਿਲਡਿੰਗ ਨਿਯਮਾਂ ਦੀ ਉਲੰਘਣਾ ਕੀਤੀ ਸੀ। ਵੱਖ-ਵੱਖ ਅਦਾਲਤਾਂ ਵਿੱਚ ਕੇਸ ਦੀ ਸੁਣਵਾਈ ਦੌਰਾਨ ਕਈ ਸਾਲਾਂ ਦੀ ਅਨਿਸ਼ਚਿਤਤਾ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਲਗਭਗ 600 ਪਰਿਵਾਰ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਹੋਏ।
1. ਤੁਸੀਂ ਕਿਉਂ ਸੋਚਦੇ ਹੋ ਕਿ ਸੁਪਰੀਮ ਕੋਰਟ ਅਤੇ NCDRC ਨੇ ਇਹ ਸਥਿਤੀ ਕਿਉਂ ਲਈ? ਚੁਣੋ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਕੀ ਸੋਚਦੇ ਹੋ ਕਿ ਸਭ ਤੋਂ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਕਾਰਨ ਹੈ।

- ੳ. ਉਹ ਕਨੂੰਨ ਅਤੇ ਬਿਲਡਿੰਗ ਦੇ ਨਿਯਮਾਂ ਦੁਆਰਾ ਜਾਣ ਲਈ ਪਾਬੰਦ ਹਨ।
- ਅ. ਜੇਕਰ ਉਹ ਉਲੰਘਣਾ ਕਰਨ ਦੀ ਇਜਾਜ਼ਤ ਦਿੰਦੇ ਹਨ, ਤਾਂ ਹੋਰ ਬਿਲਡਰ ਵੀ ਨਿਯਮਾਂ ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਨਹੀਂ ਕਰਨਗੇ।
- ੲ. ਉਲੰਘਣਾਵਾਂ ਖ਼ਤਰਨਾਕ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਢਾਂਚੇ ਦੀ ਮਜ਼ਬੂਤੀ ਅਤੇ ਸਥਿਰਤਾ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ।
- ਸ. ਸਾਰੇ ਬਿਲਡਰਾਂ ਨੂੰ ਬਹੁਮੰਜ਼ਲੀ ਇਮਾਰਤਾਂ ਦੇ ਨਿਯਮਾਂ ਬਾਰੇ ਜਾਣੂ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।
2. ਤੁਹਾਡੇ ਖ਼ਿਆਲ ਵਿੱਚ ਫਲੈਟ ਖ਼ਰੀਦਣ ਵਾਲੇ ਪਰਿਵਾਰਾਂ 'ਤੇ ਕੀ ਅਸਰ ਪਿਆ? ਚੁਣੋ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਕੀ ਸੋਚਦੇ ਹੋ ਕਿ ਸਭ ਤੋਂ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਪ੍ਰਭਾਵ ਹੈ।
- ੳ. ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਵਿੱਤੀ ਨੁਕਸਾਨ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰਨਾ ਪਿਆ ਕਿਉਂਕਿ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਇੱਕ ਫਲੈਟ ਦਾ ਭੁਗਤਾਨ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਕਿਰਾਏ 'ਤੇ ਰਹਿਣਾ ਪਿਆ।
- ਅ. ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਸਮੇਂ ਦਾ ਨੁਕਸਾਨ ਹੋਇਆ ਕਿਉਂਕਿ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਅਦਾਲਤ ਵਿੱਚ ਜਾਣਾ ਅਤੇ ਬਿਲਡਰ ਨੂੰ ਮਿਲਨਾ ਪੈਂਦਾ ਸੀ।
- ੲ. ਲੰਮੇ ਇੰਤਜ਼ਾਰ ਤੋਂ ਅਨਿਸ਼ਚਿਤਤਾ ਕਾਰਨ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਮਾਨਸਿਕ ਪ੍ਰੈਸ਼ਨੀ ਝੱਲਣੀ ਪਈ।
- ਸ. ਖਪਤਕਾਰਾਂ ਦੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਦੀ ਉਲੰਘਣਾ ਕੀਤੀ ਗਈ ਕਿਉਂਕਿ ਬਿਲਡਰ ਇਕਰਾਰਨਾਮੇ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਅਸਫਲ ਰਿਹਾ।
3. ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਕਹਿਣਾ ਹੈ ਕਿ ਬਿਲਡਰਾਂ ਤੋਂ ਫਲੈਟ ਖ਼ਰੀਦਦੇ ਸਮੇਂ ਘਰ ਖ਼ਰੀਦਣ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਜ਼ਿਆਦਾ ਸੁਚੇਤ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਫਲੈਟ ਵਿੱਚ ਨਿਵੇਸ਼ ਕਰਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਘਰ ਖ਼ਰੀਦਦਾਰਾਂ ਕੋਲ ਲੁੜੀਂਦੀ ਸਾਰੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਹੋਣ ਨੂੰ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਉਣਾ ਕਿਸ ਦੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਹੈ?
- ੳ. ਇਹ ਖ਼ੁਦ ਘਰ ਖ਼ਰੀਦਦਾਰਾਂ ਦੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਇਹ ਦੇਖਣ ਕਿ ਬਿਲਡਰ ਕੋਲ ਸਾਰੀਆਂ ਲੁੜੀਂਦੀਆਂ ਮਨਜ਼ੂਰੀਆਂ ਹਨ ਜਾਂ ਨਹੀਂ।
- ਅ. RERA ਦੀ ਵੈੱਬਸਾਈਟ 'ਤੇ ਸਾਰੇ ਬਿਲਡਿੰਗ ਪ੍ਰੋਜੈਕਟਾਂ ਲਈ ਸਰਲ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਵਾਨਗੀਆਂ ਸੰਬੰਧੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ।
- ੲ. ਇਹ ਬਿਲਡਰ ਦੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਲਿਖਤੀ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਸਾਰੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦੇਵੇ ਅਤੇ ਅੱਪਡੇਟ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰੇ।
- ਸ. ਇਹ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਉਣਾ ਰਾਜ ਸਰਕਾਰ ਦੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਹੈ ਕਿ ਬਿਲਡਰ ਕੋਲ ਸਾਰੀਆਂ ਲੁੜੀਂਦੀਆਂ ਇਜਾਜ਼ਤਾਂ ਹੋਣ।
- ਮਾਰਕਿੰਗ ਸਕੀਮ ਜੋ ਮੈਂ ਵਰਤੀ ਸੀ, ਉਹ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਅਨੁਸਾਰ ਸੀ:

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 1	ਪ੍ਰਸ਼ਨ 2	ਪ੍ਰਸ਼ਨ 3
ੳ: 1	ੳ: 1	ੳ: 0
ਅ: 1	ਅ: 1	ਅ: 2
ੲ: 2	ੲ: 1	ੲ: 1
ਸ: 1	ਸ: 2	ਸ: 0

ਅਧਿਆਪਕ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ 7.5iv

ਬਹੁ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ

ਮੈਂ ਪੱਧਰ 9 ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਾਉਂਦਾ ਹਾਂ। ਹੇਠਾਂ ਦਿੱਤਾ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੀ ਸਮਝ ਦਾ ਮੁਲਾਂਕਣ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸਹੀ ਕੀ ਹੈ ਅਤੇ ਕਿਉਂ, ਇੱਕ ਮੁੱਢੇ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਕਈ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣਾਂ ਅਤੇ ਕਈ ਪੱਧਰਾਂ 'ਤੇ ਕਾਰਵਾਈਆਂ ਦੀ ਪਛਾਣ ਕਰਨ ਅਤੇ ਇਹਨਾਂ ਕਾਰਵਾਈਆਂ ਲਈ ਤਰਕ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨ ਦੀ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਯੋਗਤਾ ਦਾ ਮੁਲਾਂਕਣ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਪੰਚਮੂਰਾ ਪਿੰਡ, ਬਿਸ਼ਨੂਪੁਰ, ਬਾਂਕੁਰਾ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਦੇ ਨੇੜੇ, ਪੱਛਮੀ ਬੰਗਾਲ ਵਿੱਚ ਟੈਰਾਕੋਟਾ ਦੇ ਮੁੱਖ ਕੇਂਦਰਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ ਹੈ। ਬੰਗਾਲ ਵਿੱਚ ਬਾਂਕੁਰਾ ਵਿੱਚ ਮੁੱਖ ਨਦੀਆਂ ਦੁਆਰਾ ਛੱਡੇ ਗਏ ਪੱਥਰਾਂ ਅਤੇ ਮਿੱਟੀ ਦੇ ਵੱਡੇ ਭੰਡਾਰਾਂ ਦੀ ਅਣਉਪਲਬਧਤਾ ਕਾਰਨ ਟੈਰਾਕੋਟਾ ਹੋਂਦ ਵਿੱਚ ਆਇਆ। ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ: ਦਾਮੋਦਰ, ਦਵਾਰਕੇਸ਼ਵਰ ਅਤੇ ਕੰਗਸਬਤੀ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਮਿੱਟੀ ਨੂੰ ਇੱਕ ਸੰਪੂਰਨ ਮਿਸ਼ਰਨ ਅਤੇ ਉੱਚ ਘਣਤਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਤਾਂਜੋ ਇਸ ਨੂੰ ਗੁੰਝਲਦਾਰ ਢੰਗ ਨਾਲ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕੇ ਅਤੇ ਲੁੜੀਂਦੇ ਟੈਰਾਕੋਟਾ ਉਤਪਾਦ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਲਈ ਫਾਇਰ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕੇ।

ਟੈਰਾਕੋਟਾ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਅਤੇ ਗਲੋਬਲ ਬਜ਼ਾਰਾਂ ਦੇਵਾਂ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਦਿਲਚਸਪੀ ਰੱਖਦਾ ਹੈ। ਹਾਲਾਂਕਿ, ਕਾਰੀਗਰਾਂ ਨੂੰ ਸਾਜ਼ੋ-ਸਮਾਨ, ਅਵਾਜਾਈ ਅਤੇ ਹੋਰ ਅੰਕੜਿਆਂ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰਨਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਕੋਲਕਾਤਾ ਵਿੱਚ ਕਾਰੀਗਰਾਂ ਅਤੇ ਸ਼ਹਿਰੀ ਖਪਤਕਾਰਾਂ ਵਿਚਕਾਰ ਆਪਸੀ ਤਾਲਮੇਲ ਦੀ ਘਾਟ ਹੈ ਅਤੇ ਕਾਰੀਗਰ ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਸਥਾਨਿਕ ਸਰਪ੍ਰਸਤੀ 'ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਹਨ, ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਜ਼ਿਆਦਾ ਪੈਸਾ ਕਮਾਉਣ ਦੇ ਯੋਗ ਨਹੀਂ ਹਨ, ਸੰਦਾਂ ਅਤੇ ਸਮੱਗਰੀਆਂ ਵਿੱਚ ਹੋਰ ਨਿਵੇਸ਼ ਲਈ ਪੂੰਜੀ ਸੀਮਿਤ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ, ਸੁਸਤ ਮੰਡੀਕਰਨ ਅਤੇ ਘਟਦੀ ਮੰਗ ਇਹਨਾਂ ਹਾਸ਼ੀਏ 'ਤੇ ਰਹਿ ਗਏ ਕਾਰੀਗਰਾਂ ਨੂੰ ਅਲੋਪ ਹੋ ਰਹੀ ਹੈ; ਨਵੀਂ ਪੀੜ੍ਹੀ ਦੀ ਦਿਲਚਸਪੀ ਦੀ ਘਾਟ ਹੋਰ ਵੀ ਮੁਸ਼ੀਬਤਾਂ ਵਿੱਚ ਵਾਧਾ ਕਰਦੀ ਹੈ।

ਬਿਸ਼ਨੂਪੁਰ ਦੇ ਟੈਰਾਕੋਟਾ ਮੰਦਰ ਅੱਜ ਤਿਆਰ ਕੀਤੀਆਂ ਜਾ ਰਹੀਆਂ ਕਲਾਕ੍ਰਿਤੀਆਂ ਨਾਲੋਂ ਬਹੁਤ ਵਧੀਆ ਗੁਣਵੱਤਾ ਅਤੇ ਸੁੱਧਤਾ ਦਿਖਾਉਂਦੇ ਹਨ, ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ ਮੰਦਰਾਂ ਵਿੱਚ ਵਰਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਟੈਰਾਕੋਟਾ ਟਾਇਲਾਂ ਦੇ ਵੇਰਵੇ ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਗੁੰਝਲਦਾਰ ਹਨ ਅਤੇ ਲਾਈਨਾਂ, ਕਰਵ ਅਤੇ ਬਿੰਦੀਆਂ ਦੇ ਇੱਕ ਵਧੇਰੇ ਗੁੰਝਲਦਾਰ ਨੈੱਟਵਰਕ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਤਕਨਾਲੋਜੀ ਅਤੇ ਯੰਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਸੁਧਾਰ ਦੇ ਨਾਲ, ਇਹ ਕਿਵੇਂ ਸੰਭਵ ਹੈ?

ਹੁਨਰ-ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਕਿਰਤ ਦਾ ਵਿਨਾਸ਼ ਇਸ ਦਾ ਜਵਾਬ ਹੈ। ਸਥਾਨਿਕ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ, ਪਹਿਲਾਂ, ਬਾਂਕੁਰਾ ਵਿੱਚ ਟੈਰਾਕੋਟਾ ਉਤਪਾਦਨ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਵਿੱਚ ਮਜ਼ਦੂਰਾਂ ਦੀਆਂ ਤਿੰਨ ਵੱਡੀਆਂ ਸ਼੍ਰੇਣੀਆਂ ਸ਼ਾਮਲ ਸਨ: ਮਿੱਟੀ ਇਕੱਠਾ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਅਤੇ ਸੀਵਰ, ਜੋ ਮਿੱਟੀ ਨੂੰ ਵਧੀਆ ਬਣਤਰ ਦਿੰਦੇ ਸਨ; ਕਾਰੀਗਰ ਜੋ ਗੁੰਝਲਦਾਰ ਵੇਰਵਿਆਂ ਨੂੰ ਜੋੜਨਗੇ ਅਤੇ ਅੰਤ ਵਿੱਚ ਮਾਰਕੀਟ ਵਪਾਰੀ। ਇਹਨਾਂ ਤਿੰਨ ਭੂਮਿਕਾਵਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਹਰੇਕ ਲਈ ਹੁਣ ਕਿਰਤ ਦੀ ਕੋਈ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਨਾਲ ਹੀ, ਬਾਂਕੁਰਾ ਦੇ ਕਾਰੀਗਰ ਹੌਲੀ-ਹੌਲੀ ਦੇਸ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਹਿੱਸਿਆਂ ਵਿੱਚ ਖਿੰਡ ਗਏ, ਖਾਸ ਕਰ ਕੇ ਨੌਜਵਾਨ ਪੈਸੇ ਕਮਾਉਣ ਲਈ ਕੋਲਕਾਤਾ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ। ਪੰਚਮੂਰਾ ਦੇ ਬਾਕੀ ਬਚੇ ਕੁਝ ਲੋਕ ਅਜੇ ਵੀ ਇਸ ਕਲਾ ਨੂੰ ਜ਼ਿੰਦਾ ਰੱਖਣ ਲਈ ਸੰਘਰਸ਼ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ।

ਸਰੋਤ: ਵੱਲੋਂ ਅਨੁਕੂਲਿਤ: ਭੌਮਿਕ, ਸੌਮਿਆਂ। (2019) ਬਾਂਕੁਰਾ ਦਾ ਟੈਰਾਕੋਟਾ: ਕੀ ਸਮੇਂ ਸਿਰ ਉਪਾਅ ਘੁਮਿਆਰ ਭਾਈਚਾਰੇ ਦੇ ਸਮਾਜਿਕ-ਆਰਥਿਕ ਪੁਨਰ ਸੁਰਜੀਤੀ ਦੀ ਸਹੂਲਤ ਦੇ ਸਕਦੇ ਹਨ? ਆਬਜ਼ਰਵਰ ਰਿਸਰਚ ਫਾਊਂਡੇਸ਼ਨ

ਉਪਰੋਕਤ ਪੈਰੇ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ, ਕਿਰਪਾ ਕਰ ਕੇ ਹੇਠਾਂ ਦਿੱਤੇ ਪ੍ਰਸ਼ਨਾਂ ਦੇ ਜਵਾਬ ਦਿਓ:

1. ਤੁਸੀਂ ਟੈਰਾਕੋਟਾ ਦੀ ਕਲਾ ਨੂੰ ਜ਼ਿੰਦਾ ਰੱਖਣਾ ਕਿਉਂ ਜ਼ਰੂਰੀ ਸਮਝਦੇ ਹੋ?
2. ਕੀ ਪੰਚਮੂਰਾ ਦੇ ਕਾਰੀਗਰਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਕਲਾ ਨੂੰ ਜਿਊਂਦਾ ਰੱਖਣ ਲਈ ਸੰਘਰਸ਼ ਜਾਰੀ ਰੱਖਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ? ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਅਜਿਹਾ ਕਰਨ ਲਈ ਅਤੇ ਇਸ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਕਾਰਨ ਦਿਓ।
3. ਜੇਕਰ ਤੁਸੀਂ ਅਜਿਹਾ ਕਰਨ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਵਿੱਚ ਹੁੰਦੇ, ਤਾਂ ਤੁਸੀਂ ਪੰਚਮੂਰਾ ਦੇ ਕਾਰੀਗਰਾਂ ਨੂੰ ਕੀ ਸਲਾਹ ਦਿੰਦੇ ਅਤੇ ਕਿਉਂ?
4. ਜੇਕਰ ਤੁਸੀਂ ਅਜਿਹਾ ਕਰਨ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਵਿੱਚ ਹੁੰਦੇ, ਤਾਂ ਤੁਸੀਂ ਪੱਛਮੀ ਬੰਗਾਲ ਸਰਕਾਰ ਅਤੇ ਕੱਪੜਾ ਮੰਤਰਾਲੇ ਦੇ ਹੈਂਡੀਕ੍ਰਾਫਟ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਕਮਿਸ਼ਨਰ ਨੂੰ ਕੀ ਸਲਾਹ ਦਿੰਦੇ ਅਤੇ ਕਿਉਂ?

ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੇ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਦੀ ਨਿਸ਼ਾਨਦੇਹੀ ਕਰਨ ਲਈ ਹੇਠਾਂ ਦਿੱਤੇ ਮਾਪਦੰਡਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ:

ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਦੇ ਉੱਤਰ	
ਪ੍ਰਸ਼ਨ 1	
ਪੈਰੇ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਕਾਰਨ ਦਿੰਦਾ ਹੈ।	1
ਸਮਾਜਿਕ-ਸੱਭਿਆਚਾਰਿਕ ਪਰੰਪਰਾਵਾਂ ਦੀ ਸੰਭਾਲ ਸਮੇਤ, ਪੈਰੇ ਵਿੱਚ ਦਿੱਤੇ ਕਾਰਨਾਂ ਤੋਂ ਪਰੇ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।	2
ਪ੍ਰਸ਼ਨ 2	
ਕਾਰੀਗਰਾਂ ਲਈ ਚੁਣੌਤੀਆਂ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰਨ ਅਤੇ ਕਾਇਮ ਰਹਿਣ ਦੇ ਕੁਝ ਕਾਰਨ ਦੱਸੇ ਗਏ ਹਨ।	1

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 1 ਦੇ ਉੱਤਰ ਵਿੱਚ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਕਾਰਨਾਂ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਕਾਰੀਗਰਾਂ ਦੇ ਜਾਰੀ ਰਹਿਣ ਦੇ ਕਾਰਨਾਂ ਦੀ ਦਲੀਲ ਦਿੰਦਾ ਹੈ।	2
ਪ੍ਰਸ਼ਨ 3	
ਸੁਝਾਅ ਬਿਨਾਂ ਤਰਕ ਦੇ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਹਨ।	1
ਠੋਸ ਸੁਝਾਅ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦਾ ਹੈ (ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ ਸਵੈ-ਸਹਾਇਤਾ ਸਮੂਹਾਂ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ, ਸਹਾਇਤਾ ਲਈ ਸਰਕਾਰ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚ ਕਰਨਾ) ਅਤੇ ਇਹ ਕਾਰੀਗਰਾਂ ਨੂੰ ਦਰਪੇਸ਼ ਚੁਣੌਤੀਆਂ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਕਿਵੇਂ ਮਦਦ ਕਰਨਗੇ।	2
ਪ੍ਰਸ਼ਨ 4	
ਬਿਨਾਂ ਤਰਕ ਦੇ ਸੁਝਾਅ ਦਿੱਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।	1
ਠੋਸ ਸੁਝਾਅ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦਾ ਹੈ (ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ ਸ਼ਿਲਪਕਾਰੀ ਮੇਲੇ ਵਿੱਚ ਭਾਗੀਦਾਰੀ ਦੀ ਸਹੂਲਤ, ਰਵਾਇਤੀ ਸ਼ਿਲਪਕਾਰੀ ਨੂੰ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਰੱਖਣ ਲਈ ਫੰਡ ਸਥਾਪਤ ਕਰਨਾ) ਅਤੇ ਇਹ ਕਿਵੇਂ ਕਾਰੀਗਰਾਂ ਨੂੰ ਦਰਪੇਸ਼ ਚੁਣੌਤੀਆਂ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕਰੇਗਾ।	2

7.5.2 ਪੱਧਰ 10: ਵਾਤਾਵਰਨ ਸਿੱਖਿਆ

ਪੱਧਰ 10 ਵਿੱਚ, ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਇੱਕ ਵੱਖਰੇ ਵਿਸ਼ੇ ਵਜੋਂ ਵਾਤਾਵਰਨ ਸਿੱਖਿਆ ਨਾਲ ਜੁੜਣਗੇ। ਉਹ ਸਾਰੇ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਆਪਣੀ ਸਮਝ ਅਤੇ ਪੱਧਰ 9 ਵਿੱਚ ਵਿਕਸਿਤ ਸਮਰੱਥਾਵਾਂ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦੇ ਹੋਏ ਵਾਤਾਵਰਨ ਸਿੱਖਿਆ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਮੁੱਖ ਚਿੰਤਾਵਾਂ ਅਤੇ ਮੁੱਦਿਆਂ ਦੀ ਇੱਕ ਸੰਪੂਰਨ ਸਮਝ 'ਤੇ ਧਿਆਨ ਕੇਂਦਰਿਤ ਕਰਨਗੇ।

ਇਸ ਪੜਾਅ 'ਤੇ, ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਆਪਣੇ ਵਾਤਾਵਰਨ ਸੰਬੰਧੀ ਗਿਆਨ ਨੂੰ ਡੂੰਘਾ ਕਰਨਗੇ, ਮੁੱਦਿਆਂ ਦਾ ਮੁਲਾਂਕਣ ਕਰਨਗੇ ਅਤੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਕਾਰਨਾਂ ਦਾ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਕਰਨਗੇ, ਮੀਡੀਆ ਅਤੇ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਬਿਆਨਾਂ ਅਤੇ ਬਹਿਸਾਂ ਬਾਰੇ ਸੂਚਿਤ ਨਿਰਣੇ ਕਰਨਗੇ ਅਤੇ ਜਾਂਚ, ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ, ਸੰਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਲਈ ਪੁਰਾਣੇ ਪੱਧਰ ਵਿੱਚ ਵਿਕਸਿਤ ਕੀਤੀਆਂ ਤਕਨੀਕਾਂ ਦੀ ਇੱਕ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਨਗੇ। ਪ੍ਰਸ਼ਨ, ਆਲੋਚਨਾ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਖੁਦ ਦੇ ਸਿੱਟੇ ਕੱਢਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਇੱਕ ਏਕੀਕ੍ਰਿਤ ਸਮਝ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨ ਲਈ ਕਈ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਨਗੇ ਅਤੇ ਕਈ ਪੱਧਰਾਂ 'ਤੇ ਕਾਰਵਾਈਆਂ ਦੀ ਵਕਾਲਤ ਕਰਨਗੇ।

ਹਾਲਾਂਕਿ ਇਹ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਪੜਾਅ ਵਿੱਚ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਵਾਤਾਵਰਨ ਦੇ ਮੁੱਦਿਆਂ ਅਤੇ ਚੁਣੌਤੀਆਂ ਦੀ ਇੱਕ ਸੰਕਲਪਿਕ ਸਮਝ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਸਮੱਸਿਆ ਦੀ ਤੀਬਰਤਾ ਦੀ ਪ੍ਰਸੰਸਾ ਕਰਨ, ਇਹ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਉਣਾ ਵੀ ਬਰਾਬਰ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਆਪਣੇ ਭਵਿੱਖ ਲਈ ਨਿਰਾਸ਼ ਜਾਂ ਨਿਰਾਸ਼ ਨਾ ਹੋਣ। ਇਰਾਦਾ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਡਰਾਉਣਾ ਜਾਂ ਸੰਕਟਾਂ ਦਾ ਜਵਾਬ ਦੇਣ ਲਈ ਉਹਨਾਂ 'ਤੇ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਪਾਉਣਾ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ, ਉਲਟਾ ਜਾਂ ਘੱਟੋ-ਘੱਟ ਵਾਤਾਵਰਨ ਨੂੰ ਹੋਣ ਵਾਲੇ ਨੁਕਸਾਨ ਨੂੰ ਰੋਕਣ ਲਈ ਕੀਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਕਾਰਵਾਈਆਂ ਦੀਆਂ ਉਦਾਹਰਨਾਂ ਰਾਹੀਂ ਵਿਕਲਪਾਂ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਨੂੰ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਇਆ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ, ਇਸ ਗੱਲ 'ਤੇ ਜ਼ੋਰ ਦੇਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਨੂੰ ਘਟਾਉਣ ਦੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਇਕੱਲੇ ਵਿਅਕਤੀ 'ਤੇ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੀ ਅਤੇ ਇਸ ਲਈ ਸਮੁੱਚੇ ਸਮਾਜ ਨੂੰ ਲਾਮਬੰਦ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

7.5.2.1 ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਮਿਆਰ

ਸਾਰੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਕੀ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ ਤਾਂਕਿ ਜੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਵਕਾਲਤ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕੇ ਅਤੇ ਲੁੜੀਂਦੀ ਕਾਰਵਾਈ ਵਿੱਚ ਹਿੱਸਾ ਲਿਆ ਜਾ ਸਕੇ। ਵਾਤਾਵਰਨ ਸਿੱਖਿਆ ਦਾ ਇਰਾਦਾ ਸਾਰੇ ਨਾਗਰਿਕਾਂ ਵਿੱਚ ਲੁੜੀਂਦੀ ਵਾਤਾਵਰਨ ਸੰਬੰਧੀ ਨੂੰ ਵਿਕਸ ਕਰਨ ਦਾ ਹੈ, ਨਾਲ ਹੀ ਉਹਨਾਂ ਤਰੀਕਿਆਂ ਅਤੇ ਸਮਰੱਥਾਵਾਂ ਨੂੰ ਵਿਕਸਤ ਕਰਨਾ ਹੈ ਜੋ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਆਮ ਨਾਗਰਿਕਾਂ ਵਜੋਂ ਵਰਤਣੀਆਂ ਚਾਹੀਦੀਆਂ ਹਨ (ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ ਸਮੱਸਿਆ ਦੀ ਪਛਾਣ, ਕਾਰਨ, ਭਵਿੱਖ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਦਾ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ, ਭਵਿੱਖਬਾਣੀ, ਨੀਤੀਗਤ ਕਾਰਵਾਈਆਂ, ਸਮਾਜਿਕ ਕਾਰਵਾਈਆਂ ਅਤੇ ਨਾਲ ਹੀ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਦੇ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਕਾਰਵਾਈਆਂ ਅਤੇ ਖ਼ਾਸ ਕਾਰਵਾਈਆਂ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਦੀ ਅਲੋਚਨਾ ਕਰਨ ਦੀ ਯੋਗਤਾ)।

7.5.2.1.1 ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਦੇ ਟੀਚੇ ਅਤੇ ਯੋਗਤਾਵਾਂ

<p>CG-1</p> <p>ਜਲਵਾਯੂ ਪਰਿਵਰਤਨ, ਪ੍ਰਦੂਸ਼ਣ ਅਤੇ ਜੈਵ-ਵਿਭਿੰਨਤਾ ਦੇ ਪਤਨ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਮੁੱਖ ਮੁੱਦਿਆਂ ਅਤੇ ਚੁਣੌਤੀਆਂ ਨੂੰ ਸਮਝਦਾ ਹੈ।</p>	<p>C-1.1 ਦੱਸਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕਿਵੇਂ ਜਲਵਾਯੂ ਪਰਿਵਰਤਨ, ਪ੍ਰਦੂਸ਼ਣ ਅਤੇ ਜੈਵ-ਵਿਭਿੰਨਤਾ ਦਾ ਪਤਨ ਮਨੁੱਖੀ ਤੰਦਰੁਸਤੀ (ਆਰਥਿਕ ਗਤੀਵਿਧੀ, ਪ੍ਰਵਾਸ, ਸੱਭਿਆਚਾਰਿਕ ਅਭਿਆਸ) ਅਤੇ ਪੌਦਿਆਂ ਅਤੇ ਜਾਨਵਰਾਂ ਦੀਆਂ ਕਿਸਮਾਂ ਦੀ ਭਲਾਈ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p> <p>C-1.2 ਪ੍ਰਦੂਸ਼ਣ, ਜਲਵਾਯੂ ਪਰਿਵਰਤਨ ਅਤੇ ਜੈਵ-ਵਿਭਿੰਨਤਾ ਦੇ ਢਹਿ ਜਾਣ ਦੇ ਕਾਰਨਾਂ ਅਤੇ ਵਿਚਕਾਰ ਸੰਬੰਧਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਦਾ ਹੈ।</p>
<p>CG-2</p> <p>ਮਨੁੱਖੀ ਸਮਾਜ ਅਤੇ ਕੁਦਰਤ ਵਿਚਕਾਰ ਆਪਸੀ ਤਾਲਮੇਲ, ਸੰਤੁਲਨ ਅਤੇ ਸਦਭਾਵਨਾ ਦੀ ਲੋੜ ਦੀ ਸ਼ਲਾਘਾ ਕਰਦਾ ਹੈ - 'ਵਸੁਪੈਵ ਕੁਟੰਬਕਮ' ਦਾ ਸਾਰ</p>	<p>C-2.1 ਈਕੋਸਿਸਟਮ ਦੇ ਅੰਦਰ ਮਨੁੱਖਾਂ ਦੇ ਸਥਾਨ ਦਾ ਵਰਣਨ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਦਰਸਾਉਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕਿਵੇਂ ਮਨੁੱਖ ਅਤੇ ਕੁਦਰਤੀ ਈਕੋਸਿਸਟਮ ਆਪਸ ਵਿੱਚ ਜੁੜੇ ਹੋਏ ਹਨ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਸਹਿ-ਮੌਜੂਦ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।</p> <p>C-2.2 ਵਾਤਾਵਰਨ ਦੇ ਨੁਕਸਾਨ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਮੁੱਦਿਆਂ ਨੂੰ ਘਟਾਉਣ ਲਈ ਵਿਅਕਤੀਗਤ, ਸਥਾਨਿਕ, ਭਾਈਚਾਰਿਕ, ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਅਤੇ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਕਾਰਵਾਈਆਂ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦਾ ਹੈ।</p> <p>C-2.3 ਉਹਨਾਂ ਕਾਰਵਾਈਆਂ ਦੀ ਪਛਾਣ ਕਰਦਾ ਹੈ ਜੋ ਵਾਤਾਵਰਨ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਚਿੰਤਾਵਾਂ ਦਾ ਮੁਕਾਬਲਾ ਕਰਨ ਲਈ ਸਕੂਲ ਜਾਂ ਸਥਾਨਿਕ ਭਾਈਚਾਰੇ ਦੇ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਕੀਤੀਆਂ ਜਾ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ।</p>

7.5.2.2 ਸਮੱਗਰੀ

ਸਮੱਗਰੀ ਦੀ ਚੋਣ ਕਰਨ ਦੀ ਪਹੁੰਚ, ਸਿਧਾਂਤ ਅਤੇ ਵਿਧੀਆਂ ਵਿੱਚ ਸਾਰੇ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਵਿੱਚ ਸਮਾਨਤਾਵਾਂ ਹਨ- ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਚਰਚਾ ਇਸ ਦਸਤਾਵੇਜ਼ ਦੇ ਭਾਗ-ੳ, ਅਧਿਆਇ-3, § 3.2 ਵਿੱਚ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਇਹ ਭਾਗ ਫੋਕਸ ਕਰਦਾ ਹੈ ਸਿਰਫ ਵਾਤਾਵਰਨ ਸਿੱਖਿਆ ਲਈ ਸਭ ਤੋਂ ਜ਼ਰੂਰੀ ਕੀ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ, ਉਪਰੋਕਤ ਭਾਗ ਦੇ ਨਾਲ ਇਸ ਭਾਗ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਨਾ ਲਾਭਦਾਇਕ ਹੋਵੇਗਾ।

7.5.2.2.1 ਸਮੱਗਰੀ ਦੀ ਚੋਣ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤ

ਨਿਮਨਲਿਖਤ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਨੂੰ ਸੈਕੰਡਰੀ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਵਾਤਾਵਰਨ ਸਿੱਖਿਆ ਲਈ ਸਮੱਗਰੀ ਦੀ ਚੋਣ ਬਾਰੇ ਸੂਚਿਤ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ੳ. ਸਮੱਗਰੀ ਨੂੰ ਸਵਦੇਸੀ ਅਤੇ ਗਲੋਬਲ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣਾਂ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਵਿਅਕਤੀਆਂ, ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਅਤੇ ਰਾਸ਼ਟਰਾਂ ਦੀਆਂ ਕਾਰਵਾਈਆਂ ਅਤੇ ਸੰਭਾਵੀ ਕਾਰਵਾਈਆਂ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ; ਇਸ ਨੂੰ ਇਹ ਸਮਝ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਕਿ ਸਹਿਯੋਗੀ ਅਤੇ ਨਿਰੰਤਰ ਸਥਾਨਿਕ ਅਤੇ ਗਲੋਬਲ ਹੱਲਾਂ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ, ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ:

1. ਜਲਵਾਯੂ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਅਤੇ ਜਲਵਾਯੂ ਤਬਦੀਲੀ ਦੇ ਵਿਗਿਆਨਿਕ ਆਧਾਰ ਅਤੇ ਕਾਰਨ; ਜੈਵ-ਵਿਭਿੰਨਤਾ ਦੇ ਪਤਨ ਦੇ ਕਾਰਨ ਅਤੇ ਇਸ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ, ਪ੍ਰਦੂਸ਼ਣ ਦੇ ਕਾਰਨ ਅਤੇ ਪ੍ਰਭਾਵ, ਉਹਨਾਂ ਵਿਚਕਾਰ ਆਪਸੀ ਸੰਬੰਧ।
2. ਜਲਵਾਯੂ ਤਬਦੀਲੀ ਲਈ ਸਮਾਜਿਕ-ਆਰਥਿਕ ਅਤੇ ਕੁਦਰਤੀ ਪ੍ਰਣਾਲੀਆਂ ਦੀ ਕਮਜ਼ੋਰੀ, ਜਲਵਾਯੂ ਪਰਿਵਰਤਨ ਦੇ ਨਤੀਜੇ ਅਤੇ ਇਸ ਦੇ ਅਨੁਕੂਲ ਹੋਣ ਦੇ ਵਿਕਲਪ।
3. ਦੁਨੀਆ ਭਰ ਵਿੱਚ ਪੈਟਰੋਲ ਵਰਗੇ ਕੁਦਰਤੀ ਸਰੋਤਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਅਤੇ ਇਸ ਨੇ ਆਰਥਿਕਤਾ ਅਤੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰਾਂ ਨੂੰ ਕਿਵੇਂ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਗਲੋਬਲੀਅਰ ਬਰਫ ਦਾ ਨੁਕਸਾਨ, ਜਲਵਾਯੂ ਤਬਦੀਲੀ ਅਤੇ ਵਧ ਰਹੇ ਸਮੁੰਦਰ ਦੇ ਪੱਧਰ, ਭਾਰੀ ਮੀਂਹ ਕਾਰਨ ਹੜ੍ਹਾਂ; ਟਾਪੂਆਂ ਵਿੱਚ ਮਿੱਟੀ ਦੀ ਕਟੌਤੀ, ਨਦੀਆਂ ਦਾ ਸੁੰਗੜਨਾ।
4. ਇਹਨਾਂ ਪਰਿਵਰਤਨਾਂ ਅਤੇ ਟਿਕਾਊ ਅਭਿਆਸਾਂ ਨੂੰ ਹੱਲ ਕਰਨ ਲਈ ਚੁੱਕੇ ਗਏ ਉਪਾਅ।

5. ਜਲਵਾਯੂ ਪਰਿਵਰਤਨ ਨੂੰ ਘਟਾਉਣ/ਅਨੁਕੂਲਣ ਲਈ ਸਥਾਨਿਕ ਅਤੇ ਗਲੋਬਲ ਜਤਨ, ਜਲਵਾਯੂ ਤਬਦੀਲੀ 'ਤੇ ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਸ਼ਟਰ ਫਰੇਮਵਰਕ ਕਨਵੈਨਸ਼ਨ, ਕਿਓਟੋ ਪ੍ਰੋਟੋਕੋਲ (ਕਾਰਬਨ ਕ੍ਰੈਡਿਟ, ਐਮਿਸ਼ਨ ਰਿਡਕਸ਼ਨ ਖਰੀਦ ਸਮਝੌਤਾ), ਪਾਰਟੀਆਂ ਦੀਆਂ ਕਾਨਫ਼ਰੰਸਾਂ, ਕੈਨਕੁਨ ਸਮਝੌਤਾ, ਵਧੀ ਹੋਈ ਕਾਰਵਾਈ ਲਈ ਡਰਬਨ ਪਲੇਟਫਾਰਮ।
- ਅ. ਸਮੱਗਰੀ ਨੂੰ ਮਜ਼ਬੂਤ ਗੁਣਾਤਮਿਕ ਕੇਸ ਅਧਿਐਨ ਅਤੇ ਮਾਤਰਾਤਮਿਕ ਅੰਕੜੇ ਪੇਸ਼ ਕਰਨੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ ਜੋ ਘਟਨਾਵਾਂ ਅਤੇ ਵਰਤਾਰਿਆਂ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਸਮਕਾਲੀ ਪ੍ਰਭਾਵ ਦੇ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਨੂੰ ਸਮਰੱਥ ਬਣਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਨੂੰ ਕਈ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣਾਂ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਸ਼ ਦੁਆਰਾ, ਇੱਕ ਸੰਪੂਰਨ ਅਧਿਐਨ ਨੂੰ ਸਮਰੱਥ ਬਣਾਉਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸਫਲ ਪਰਿਵਰਤਨਾਂ ਦੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਨੂੰ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਕੇਸ ਅਧਿਐਨ ਸਥਾਨਿਕ ਹੋਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ, ਜੋਕਿ ਰਾਜ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕ ਜਾਂ ਅਧਿਆਪਕ ਦੁਆਰਾ ਚੁਣਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਅਤੇ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ, ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ:
1. ਜਲ ਜੀਵਨ ਅਤੇ ਨਦੀਆਂ ਨੂੰ ਸਾਫ਼ ਕਰਨ ਦੇ ਪ੍ਰੋਜੈਕਟ, ਸਵੱਛ ਭਾਰਤ ਅਭਿਆਨ
  2. ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਕੁਦਰਤੀ ਸਮੱਗਰੀਆਂ ਅਤੇ ਕੂਲਿੰਗ/ਹੀਟਿੰਗ ਪ੍ਰਣਾਲੀਆਂ ਵਾਲੇ ਟਿਕਾਊ ਘਰ
  3. ਲੱਦਾਖ ਅਤੇ ਅਫਰੀਕਾ ਵਿੱਚ ਟਿਕਾਊ ਪੇਂਡੂ ਵਿਕਾਸ ਲਈ ਖਗੋਲ-ਸੈਰ-ਸਪਾਟਾ
  4. ਵਿਕਾਸ ਦੀਆਂ ਲੋੜਾਂ ਬਨਾਮ ਵਾਤਾਵਰਨ ਦੀ ਸੰਭਾਲ
  5. ਈ-ਕੂੜਾ, ਬਾਇਓਵੇਸਟ, ਮੈਡੀਕਲ ਵੇਸਟ (ਰੇਡੀਓਐਕਟਿਵ ਸਮੱਗਰੀ ਸਮੇਤ) ਦਾ ਨਿਪਟਾਰਾ
  6. ਜ਼ਮੀਨੀ ਪੱਧਰ ਦੇ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਅਤੇ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਦੇ ਕੰਮ ਅਤੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਦੇ ਕੇਸ ਅਧਿਐਨ
- ੲ. ਸਮੱਗਰੀ ਨੂੰ ਵਾਤਾਵਰਨ ਅਤੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰਾਂ/ਦੇਸ਼ਾਂ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਅੰਤਰ ਅਤੇ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਨੈਤਿਕ ਦੁਬਿਧਾਵਾਂ ਅਤੇ ਟਕਰਾਵਾਂ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਨਾਲ ਹੀ ਇਹ ਦਰਸਾਉਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਕਿਵੇਂ ਹੱਲ ਕੀਤਾ ਗਿਆ/ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ:
1. ਦਰਿਆਈ ਪਾਣੀਆਂ ਦੀ ਵੰਡ
  2. ਕਾਰਬਨ ਕ੍ਰੈਡਿਟ/ਆਫਸੈਟ
  3. ਵਿਸਥਾਪਨ, ਵਾਤਾਵਰਨ ਸ਼ਰਨਾਰਥੀ
  4. ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਅਧਿਕਾਰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਸਮੂਹਾਂ ਬਨਾਮ ਕਮਜ਼ੋਰ ਸਮੂਹਾਂ ਲਈ ਲਾਭ
  5. ਜਾਨਵਰਾਂ ਲਈ ਥਾਂ ਸੁੰਗੜਦੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਮਨੁੱਖ-ਜਾਨਵਰ ਸੰਘਰਸ਼ ਹੁੰਦਾ ਹੈ
- ਸ. ਸਮੱਗਰੀ ਵਿੱਚ ਭਾਰਤੀ ਅਤੇ ਸਥਾਨਿਕ ਗਿਆਨ ਅਤੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਨੂੰ ਦੇਸੀ ਗਿਆਨ ਅਤੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣਾਂ ਨਾਲ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਮਾਧਿਅਮਾਂ ਅਤੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣਾਂ ਰਾਹੀਂ ਆਪਣੇ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਅਤੇ ਖੋਜਾਂ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕਰਨ ਦੇ ਯੋਗ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ, ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ:
1. ਕੱਟਣ ਦਾ ਪੈਟਰਨ
  2. ਗੁਆਚੀਆਂ ਫਸਲਾਂ ਨੂੰ ਮੁੜ ਸੁਰਜੀਤ ਕਰਨਾ
  3. ਟਿਕਾਊ ਅਭਿਆਸ ਜੋ ਇਤਿਹਾਸਿਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਦੋਵੇਂ ਵਿਕਸਿਤ ਹੋਏ ਹਨ ਪਰ ਦੇਸ ਵਿੱਚ ਗੁਆਚ ਗਏ ਹਨ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਡਰੇਨੇਜ, ਕੂਲਿੰਗ, ਪਾਣੀ ਪ੍ਰਣਾਲੀਆਂ; ਖੇਤੀਬਾੜੀ, ਜੰਗਲਾਂ, ਬਨਸਪਤੀ ਅਤੇ ਜੀਵ-ਜੰਤੂਆਂ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਸੱਭਿਆਚਾਰਿਕ ਪਰੰਪਰਾਵਾਂ
  4. ਚਰਖੜੀ, ਪਵਿੱਤਰ ਬਾਗ
  5. ਪਸ਼ੂ ਅਧਿਕਾਰ, ਕੁਦਰਤ ਦੇ ਅੰਦਰ ਹੋਰ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰ, ਕੁਦਰਤ ਸਾਡੇ ਘਰ ਅਤੇ ਸਾਡੀ ਦੇਖਭਾਲ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਵਜੋਂ ਜਿਸ ਦਾ ਸਾਨੂੰ ਸਤਿਕਾਰ ਅਤੇ ਰੱਖਿਆ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਸਵਦੇਸੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ
  6. ਜੈਵਿਕ ਖੇਤੀ
- ਹ. ਸਮੱਗਰੀ ਨੂੰ ਸਕੂਲ-ਆਧਾਰਿਤ ਕਾਰਵਾਈਆਂ ਨੂੰ ਸਮਰੱਥ ਬਣਾਉਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਨੂੰ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਪੱਧਰਾਂ 'ਤੇ ਅਤੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਸਾਧਨਾਂ ਰਾਹੀਂ ਵਕਾਲਤ ਨੂੰ ਸਮਰੱਥ ਬਣਾਉਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ:
1. ਰਚਨਾਤਮਿਕ ਮੀਡੀਆ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਜੋ ਵਾਤਾਵਰਨ ਸੰਬੰਧੀ ਮੁੱਦਿਆਂ, ਚੁਣੌਤੀਆਂ ਅਤੇ ਸਕਾਰਾਤਮਿਕ ਕਾਰਵਾਈਆਂ ਅਤੇ ਕਹਾਣੀਆਂ (ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ ਵੀਡੀਓਜ਼) ਦੀ ਰਿਕਾਰਡਿੰਗ ਨੂੰ ਸਮਰੱਥ ਬਣਾ ਸਕਦੀ ਹੈ
  2. ਕਮਿਊਨਿਟੀ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਸਾਰ ਲਈ ਸਮੱਗਰੀ ਦਾ ਵਿਕਾਸ (ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ ਨਿਊਜ਼ਲੈਟਰ, ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਲਈ ਸਕ੍ਰਿਪਟਾਂ, ਲੇਖ)

ਕ. ਸਮੱਗਰੀ ਨੂੰ ਸੂਚਿਤ ਅਤੇ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਖੋਜੀ ਸਮੂਹ ਚਰਚਾਵਾਂ ਅਤੇ ਬਹਿਸ ਨੂੰ ਸਮਰੱਥ ਬਣਾਉਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਬਹਿਸਾਂ ਜੋ ਸਤੀ ਅਤੇ ਢੁਕਵੀਆਂ ਹੋਣ, ਸ਼ਾਮਲ ਕੀਤੀਆਂ ਜਾਣੀਆਂ ਚਾਹੀਦੀਆਂ ਹਨ, ਖਾਸ ਕਰ ਕੇ ਵਾਤਾਵਰਨ ਦੀ ਸੰਭਾਲ ਦੇ ਨਾਲ ਵਿਕਾਸ ਨੂੰ ਸੰਤੁਲਿਤ ਕਰਨ ਬਾਰੇ, ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ:

1. ਪੁਰਾਣੀਆਂ ਅਤੇ ਸਮਕਾਲੀ ਵਾਤਾਵਰਨ ਸੰਬੰਧੀ ਬਹਿਸਾਂ, ਵਿਕਾਸ ਬਨਾਮ ਵਾਤਾਵਰਨ ਸੰਭਾਲ, ਟਿਕਾਊ ਜੀਵਨ ਲਈ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਤੋਂ ਅੰਦੋਲਨ

7.5.2.2.2 ਸਿਫਾਰਸ਼ੀ ਪਹੁੰਚ

ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਖਾਸ ਮੁੱਦਿਆਂ ਨੂੰ ਉਠਾਉਣਗੇ ਅਤੇ ਅੰਤਰ-ਅਨੁਸ਼ਾਸਨੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰ ਕੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਦੀ ਜਾਂਚ ਕਰਨਗੇ। ਉਹ ਇਹਨਾਂ ਵਾਤਾਵਰਨ ਸੰਬੰਧੀ ਮੁੱਦਿਆਂ ਦੇ ਮੂਲ ਕਾਰਨਾਂ, ਪ੍ਰਭਾਵ ਅਤੇ ਘਟਾਉਣ ਬਾਰੇ ਚਰਚਾ ਕਰਨਗੇ, ਜਦਕਿ ਪਹੁੰਚ ਵੱਖੋ-ਵੱਖਰੀ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ, ਇਹ ਸਿਫਾਰਸ਼ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਤੀਹਰੀ ਲੇਨੇਟਰੀ ਸੰਕਟ ਜੈਵ-ਵਿਭਿੰਨਤਾ ਦਾ ਪਤਨ, ਪ੍ਰਦੂਸ਼ਣ, ਜਲਵਾਯੂ ਤਬਦੀਲੀ ਸੈਕੰਡਰੀ ਪੱਧਰ ਦੇ ਦੌਰਾਨ ਲਏ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਥੀਮਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰੋ।

ਲੁੜੀਦੇ ਡੂੰਘਾਈ ਦੇ ਨਾਲ ਸਾਰੇ ਪਹਿਲੂਆਂ ਦੀ ਸੰਪੂਰਨ ਸਮਝ ਨੂੰ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਉਣ ਲਈ, ਇਹ ਸਿਫਾਰਸ਼ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਕੇਸ ਅਧਿਐਨ, ਸਾਈਟ ਖੋਜ, ਪ੍ਰੋਜੈਕਟ, ਗਾਈਡਡ ਰੀਡਿੰਗ ਅਤੇ ਹੋਰ ਸਮਾਨ ਪਹੁੰਚਾਂ ਰਾਹੀਂ ਅਨੁਭਵੀ ਸਿੱਖਿਆ ਨੂੰ ਸਮਰੱਥ ਬਣਾਇਆ ਜਾਵੇ। ਜੋ ਵੀ ਪਹੁੰਚ ਅਪਣਾਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਸਥਾਨਿਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਮੁੱਦੇ ਦੀ ਜਾਂਚ ਕਰਨ ਦੇ ਯੋਗ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਫਿਰ ਖੇਤਰੀ, ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਅਤੇ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਚਿੰਤਾਵਾਂ ਅਤੇ ਕਾਰਵਾਈਆਂ ਵਿੱਚ ਆਪਣੀ ਸਮਝ ਨੂੰ ਵਧਾਉਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਅੰਤਰੀਵ ਸਿਧਾਂਤ ਸੰਕਟ ਅਤੇ ਇਸ ਦੇ ਘਟਾਉਣ ਦੋਵਾਂ ਬਾਰੇ ਸਬੂਤ-ਆਧਾਰਿਤ ਸਮਝ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨਾ ਹੈ। ਇੱਕ ਹੋਰ ਸਿਧਾਂਤ ਵਿਗਿਆਨ, ਸਮਾਜਿਕ ਵਿਗਿਆਨ, ਮਨੁੱਖੀ ਅਧਿਕਾਰਾਂ, ਰਾਜਨੀਤੀ, ਨੈਤਿਕਤਾ ਅਤੇ ਨਿਆਂ ਦੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣਾਂ ਦੀ ਇੱਕ ਖੰਡਿਤ ਸਮਝ ਦੇ ਉਲਟ ਇੱਕ ਸੰਪੂਰਨ ਸਮਝ ਨੂੰ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਉਣਾ ਹੈ। ਇਹ ਸਿਧਾਂਤ ਸਮਾਜਿਕ-ਵਾਤਾਵਰਨ ਪ੍ਰਣਾਲੀਆਂ ਦੇ ਢਾਂਚੇ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰ ਕੇ ਸਮੱਗਰੀ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚ ਦੁਆਰਾ ਕਾਰਜਸ਼ੀਲ ਹੈ।

ਬਕਸਾ 7.5i

ਇੱਕ ਸਮਾਜਿਕ-ਵਾਤਾਵਰਨ ਪ੍ਰਣਾਲੀਆਂ ਦਾ ਢਾਂਚਾ: ਸਮਾਜ ਅਤੇ ਕੁਦਰਤ ਦੇ ਆਪਸੀ ਸੰਬੰਧਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਲਈ ਇੱਕ ਉਪਯੋਗੀ ਸੰਕਲਪਿਕ ਫਰੇਮ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਦਾ ਸਥਿਰਤਾ ਲਈ ਪ੍ਰਭਾਵ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਢਾਂਚਾ ਅੰਤਰ-ਅਨੁਸ਼ਾਸਨੀਤਾ 'ਤੇ ਜ਼ੋਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ, ਸਥਿਰਤਾ ਚੁਣੌਤੀਆਂ ਦੀ ਸੰਪੂਰਨ ਸਮਝ ਲਈ ਕੁਦਰਤੀ ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਵਿਗਿਆਨਾਂ ਦੇ ਸੰਕਲਪਿਕ ਢਾਂਚੇ ਅਤੇ ਤਰੀਕਿਆਂ ਨੂੰ ਏਕੀਕ੍ਰਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਸਮਾਜਿਕ-ਵਾਤਾਵਰਨ ਪ੍ਰਣਾਲੀਆਂ ਦੇ ਢਾਂਚੇ ਦੇ ਕੇਂਦਰ ਵਿੱਚ ਬਰਾਬਰੀ, ਵਾਤਾਵਰਨ ਨਿਆਂ ਅਤੇ ਮਨੁੱਖੀ ਭਲਾਈ ਦੇ ਵਿਚਾਰ ਟਿਕਾਊ ਸਮਾਜਾਂ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਲਈ ਬੁਨਿਆਦੀ ਹਨ।

ਸਕੂਲੀ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਵਿੱਚ ਸਮਾਜਿਕ-ਵਾਤਾਵਰਨ ਪ੍ਰਣਾਲੀਆਂ ਦੇ ਢਾਂਚੇ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਕੁਦਰਤੀ ਅਤੇ ਮਨੁੱਖ ਦੁਆਰਾ ਬਣਾਏ ਵਾਤਾਵਰਨ ਅਤੇ ਮਨੁੱਖੀ ਸਮਾਜਾਂ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਪਹਿਲੂਆਂ (ਆਰਥਿਕ, ਸਮਾਜਿਕ-ਸੱਭਿਆਚਾਰਿਕ, ਰਾਜਨੀਤਿਕ, ਇਤਿਹਾਸਿਕ, ਨੈਤਿਕ ਅਤੇ ਸੁਹਜ) ਵਿਚਕਾਰ ਅੰਤਰ-ਨਿਰਭਰਤਾ ਬਾਰੇ ਜਾਗਰੂਕਤਾ ਅਤੇ ਚਿੰਤਾ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕਰਨ ਲਈ ਹਨ। ਉਹ ਵਾਤਾਵਰਨ ਅਤੇ ਮਨੁੱਖੀ ਸਮਾਜ ਵਿਚਕਾਰ ਸੰਤੁਲਨ ਦੀ ਲੋੜ ਦੀ ਵੀ ਸ਼ਲਾਘਾ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਇਹ ਤਿੰਨ ਚੁਣੇ ਹੋਏ ਥੀਮ: ਜੈਵ-ਵਿਭਿੰਨਤਾ ਦਾ ਪਤਨ, ਪ੍ਰਦੂਸ਼ਣ ਅਤੇ ਜਲਵਾਯੂ ਤਬਦੀਲੀ, ਮੌਜੂਦਾ ਗ੍ਰਹਿ ਸੰਕਟ ਲਈ ਕੇਂਦਰੀ ਹਨ ਅਤੇ ਮੁੱਦਿਆਂ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਘਟਾਉਣ ਦੀ ਵਿਆਪਕ ਸਮਝ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਹੋਰ ਮੁੱਦਿਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਉਜਾਗਰ ਕਰਨਾ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਹਾਲਾਂਕਿ, ਇਹ ਜ਼ੋਰਦਾਰ ਸਿਫਾਰਸ਼ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਹੇਠਾਂ ਦਿੱਤੀ ਪਹੁੰਚ ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇ। ਇਹ ਪਹੁੰਚ ਸਥਾਨਿਕ ਅਤੇ ਖੇਤਰੀ ਮੁੱਦਿਆਂ ਦੀ ਵਿਆਪਕ ਸਮਝ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਸਾਰੇ ਪਹਿਲੂਆਂ ਨੂੰ ਸੰਤੁਲਿਤ ਕਰਦੀ ਹੈ।

ੳ. ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਕੇਸ ਸਟੱਡੀਜ਼, ਗਾਈਡਡ ਰੀਡਿੰਗਾਂ, ਸਾਈਟ ਐਕਸਪਲੋਰੇਸ਼ਨਾਂ, ਪ੍ਰੋਜੈਕਟਾਂ ਅਤੇ ਸਮਾਨ ਪਹੁੰਚਾਂ ਰਾਹੀਂ ਹਰੇਕ ਥੀਮ ਦੇ ਕਾਰਨਾਂ ਅਤੇ ਇਤਿਹਾਸ ਅਤੇ ਤਿੰਨਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਹਰੇਕ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਮੁੱਖ ਮੁੱਦਿਆਂ ਦੀ ਸਮਝ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਦੇ ਯੋਗ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

- ਅ. ਇਹ ਤਰਜੀਹ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਸਮੱਗਰੀ ਪ੍ਰਸੰਗਿਕ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ (ਕਮਿਊਨਿਟੀ, ਖੇਤਰ ਜਾਂ ਰਾਜ ਵਿੱਚ ਸਥਿਤ ਹੈ, ਜਿੱਥੇ ਸਕੂਲ ਸਥਿਤ ਹੈ)। ਜੇਕਰ ਇਹ ਸੰਭਵ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਤਾਂ ਇਹ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਇਆ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਜਿਸ ਸਮੱਗਰੀ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਹਨ, ਦਾ ਘੱਟੋ-ਘੱਟ ਇੱਕ ਹਿੱਸਾ ਪ੍ਰਸੰਗਿਕ ਹੈ।
- ਬ. ਵਰਤੀ ਜਾ ਰਹੀ ਸਮੱਗਰੀ ਨੂੰ ਸਧਾਰਨ ਹੋਣ ਦੇ ਨਾਲ ਸਖ਼ਤੀ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਸ਼ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਨੂੰ ਇੱਕ ਵਿਆਪਕ ਸਮਝ ਨੂੰ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਸਮਾਨ ਮੁੱਦਿਆਂ (ਜੋ ਪਾਠ-ਪੁਸਤਕ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ) ਦਾ ਹਵਾਲਾ ਦੇਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

7.5.2.3 ਸਿੱਖਿਆ ਅਤੇ ਮੁਲਾਂਕਣ

ਸਿੱਖਿਆ ਸ਼ਾਸਤਰ ਅਤੇ ਮੁਲਾਂਕਣ ਦੀ ਪਹੁੰਚ, ਸਿਧਾਂਤ ਅਤੇ ਵਿਧੀਆਂ ਵਿੱਚ ਸਾਰੇ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਵਿੱਚ ਸਮਾਨਤਾਵਾਂ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਚਰਚਾ ਇਸ ਦਸਤਾਵੇਜ਼ ਦੇ ਭਾਗ ਅ, ਅਧਿਆਇ-3, §3.3 ਅਤੇ §3.4 ਵਿੱਚ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਇਹ ਭਾਗ ਸਿਰਫ਼ ਇਸ ਗੱਲ 'ਤੇ ਕੇਂਦਰਿਤ ਹੈ ਕਿ ਸਕੂਲਾਂ ਵਿੱਚ ਵਾਤਾਵਰਨ ਸਿੱਖਿਆ ਲਈ ਸਭ ਤੋਂ ਜ਼ਰੂਰੀ ਕੀ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ, ਉਪਰੋਕਤ ਭਾਗ ਦੇ ਨਾਲ ਇਸ ਭਾਗ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਨਾ ਲਾਭਦਾਇਕ ਹੋਵੇਗਾ।

7.5.2.3.1 ਵਾਤਾਵਰਨ ਸਿੱਖਿਆ ਲਈ ਸਿੱਖਿਆ ਸ਼ਾਸਤਰ

ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਨਾ ਸਿਰਫ਼ ਵਿਗਿਆਨਿਕ/ਤਕਨੀਕੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਤੋਂ ਸਗੋਂ ਸਮਾਜਿਕ ਵਿਗਿਆਨ ਅਤੇ ਮਨੁੱਖਤਾ ਦੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਤੋਂ ਵੀ ਵਾਤਾਵਰਨ ਸੰਬੰਧੀ ਮੁੱਦਿਆਂ ਦੀ ਜਾਂਚ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਦੇਖਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਕਾਰਵਾਈਆਂ ਹਨ: ਵਿਅਕਤੀਆਂ, ਸਮਾਜਾਂ ਅਤੇ ਕੌਮਾਂ, ਇਤਿਹਾਸਿਕ ਅਤੇ ਅਸਥਾਈ ਦੋਵਾਂ ਦੇ ਦੂਰਗਾਮੀ ਨਤੀਜੇ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਲਈ, ਸਿੱਖਿਆ ਸ਼ਾਸਤਰ ਨੂੰ ਹੇਠ ਲਿਖਿਆਂ ਦੁਆਰਾ ਸੂਚਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ: ਵਿਅਕਤੀਆਂ, ਸਮਾਜਾਂ ਅਤੇ ਕੌਮਾਂ, ਇਤਿਹਾਸਿਕ ਅਤੇ ਅਸਥਾਈ ਦੋਵਾਂ- ਦੇ ਦੂਰਗਾਮੀ ਨਤੀਜੇ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਲਈ, ਸਿੱਖਿਆ ਸ਼ਾਸਤਰ ਨੂੰ ਹੇਠ ਲਿਖਿਆਂ ਦੁਆਰਾ ਸੂਚਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ:

- ੳ. ਅਧਿਆਪਕ ਨੂੰ ਜਾਣ-ਬੁੱਝ ਕੇ ਵਾਤਾਵਰਨਿਕ ਕਦਰਾਂ-ਕੀਮਤਾਂ ਅਤੇ ਸੁਭਾਅ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਲਈ ਯੋਜਨਾ ਬਣਾਉਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਕੇਸ ਅਧਿਐਨ ਅਤੇ ਬਿਰਤਾਂਤ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਵਾਤਾਵਰਨਿਕ ਮੁੱਲਾਂ ਵੱਲ ਧਿਆਨ ਖਿੱਚ ਕੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਲਈ ਸਪਸ਼ਟ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ਬਕਸਾ 7.5ii

ਵਾਤਾਵਰਨਿਕ ਮੁੱਲ ਸਮਾਜਿਕ, ਰਾਜਨੀਤਿਕ, ਆਰਥਿਕ, ਸੱਭਿਆਚਾਰਿਕ ਅਤੇ ਕੁਦਰਤੀ ਵਾਤਾਵਰਨ ਅਤੇ ਵਰਤਾਰਿਆਂ ਪ੍ਰਤਿ ਸੰਵੇਦਨਸ਼ੀਲਤਾ ਅਤੇ ਸਨਮਾਨ, ਨਿਆਂ ਅਤੇ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਪ੍ਰਸ਼ਨਾਂ ਦੀ ਪਛਾਣ ਕਰਨ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਉਠਾਉਣ ਦੀ ਯੋਗਤਾ ਅਤੇ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਨੂੰ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਵਿੱਚ ਭੌਤਿਕ ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ-ਸੱਭਿਆਚਾਰਿਕ ਵਾਤਾਵਰਨ ਦੀ ਵਿਭਿੰਨਤਾ ਸਮੇਤ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਦੇ ਸੁਹਜ ਦੀ ਕਦਰ ਵੀ ਸ਼ਾਮਲ ਹੈ।

ਵਾਤਾਵਰਨ ਸਿੱਖਿਆ ਸਮਾਜਿਕ ਅਤੇ ਕੁਦਰਤੀ ਚਿੰਤਾਵਾਂ ਨੂੰ ਗੰਭੀਰਤਾ ਨਾਲ ਸੰਬੋਧਿਤ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਸਮਾਜਿਕ ਚਿੰਤਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਲਿੰਗ ਅਤੇ ਹਾਸ਼ੀਏ 'ਤੇ, ਬਰਾਬਰੀ, ਨਿਆਂ ਅਤੇ ਸਨਮਾਨ ਅਤੇ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਦੇ ਸਨਮਾਨ ਦੇ ਮੁੱਦੇ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ। ਇਹ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਵਾਤਾਵਰਨ ਦੇ ਵਿਗਾੜ ਨੂੰ ਰੋਕਣ ਲਈ ਸਵਦੇਸੀ ਅਭਿਆਸਾਂ ਬਾਰੇ ਗਿਆਨ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨ ਲਈ ਵੀ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਕੁਦਰਤੀ ਚਿੰਤਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਜਾਨਵਰਾਂ ਦੀਆਂ ਕਿਸਮਾਂ ਅਤੇ ਜਾਨਵਰਾਂ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਦੇ ਬਚਾਅ ਅਤੇ ਜੰਗਲਾਂ ਅਤੇ ਨਦੀਆਂ ਵਰਗੇ ਸਰੋਤਾਂ ਦੀ ਟਿਕਾਊ ਵਰਤੋਂ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਮੁੱਦੇ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ। ਇਸ ਲਈ, ਵਾਤਾਵਰਨ ਸਿੱਖਿਆ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਵਿੱਚ ਵਾਤਾਵਰਨਿਕ ਮੁੱਲਾਂ ਦੇ ਇੱਕ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵਿਕਸਿਤ ਸਮੂਹ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਵਾਤਾਵਰਨ ਦੇ ਹੋਰ ਨਿਘਾਰ ਨੂੰ ਸੁਧਾਰਨ ਜਾਂ ਰੋਕਣ ਅਤੇ ਸਥਿਰਤਾ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰਨ ਲਈ ਭਾਗ ਲੈਣ ਅਤੇ ਕਾਰਵਾਈਆਂ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਨ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਨੂੰ ਸਮਰੱਥ ਬਣਾਉਂਦੀ ਹੈ।

- ਅ. ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਸਮੱਗਰੀ ਬਹਿਸਾਂ ਅਤੇ ਵਿਚਾਰ-ਵਟਾਂਦਰੇ ਦੁਆਰਾ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੀ ਜਾਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਨਾਕਿ ਇੱਕ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸਿੱਟੇ ਵਾਲੀ ਸਥਿਤੀ ਵਜੋਂ.. ਇਹ ਸੰਭਾਵਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਖੋਲ੍ਹਣ ਅਤੇ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਰੁਝੇਵਿਆਂ ਲਈ ਯੋਗਤਾਵਾਂ ਨੂੰ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨ ਦੀ

- ਆਗਿਆ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਇਹਨਾਂ ਕਾਬਲੀਅਤਾਂ ਨੂੰ ਜਾਂਚ, ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਅਤੇ ਸਮੱਸਿਆ ਹੱਲ ਕਰਨ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਆਪਣੇ ਭਾਈਚਾਰਿਆਂ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਸਮਾਨ ਰਣਨੀਤੀਆਂ ਦੁਆਰਾ ਵਿਕਸਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।
- ੲ. ਸਿੱਖਿਆ ਵਿੱਚ ਇਤਿਹਾਸਿਕ ਅਤੇ ਸਮਕਾਲੀ ਮੁੱਦਿਆਂ ਦੇ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਬਹਿਸ ਸਿਧਾਂਤ ਅਤੇ ਅਭਿਆਸ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਜ਼ੁਕ ਰੁਝੇਵੇਂ ਦੁਆਰਾ ਕਾਰਵਾਈਆਂ ਕਰਨ ਦੀ ਯੋਗਤਾ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਨੂੰ ਸਮਰੱਥ ਬਣਾਉਂਦੀ ਹੈ।
  - ੳ. ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਇਹ ਪਛਾਣ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਕਮਿਊਨਿਟੀ ਵਿੱਚ ਆਪਣੀ ਸਮਝ ਨੂੰ ਕਿਵੇਂ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ, ਭਾਵੇਂ ਵਕਾਲਤ ਰਾਹੀਂ ਜਾਂ ਸਿਰਫ ਗੱਲਬਾਤ ਰਾਹੀਂ।
  - ੴ. ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਇਸ ਪੜਾਅ 'ਤੇ ਵੱਧ ਤੋਂ ਵੱਧ ਐਕਸਪੋਜ਼ਰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ- ਕਿਤਾਬਾਂ, ਮੀਡੀਆ, ਫਿਲਮਾਂ, ਹਾਣੀਆਂ ਅਤੇ ਬਜ਼ੁਰਗਾਂ ਵਿਚਕਾਰ ਸੰਵਾਦ, ਦੂਜੇ ਸਕੂਲਾਂ ਦੇ ਹਾਣੀਆਂ ਨਾਲ ਗੱਲਬਾਤ, ਰਾਜ ਜਾਂ ਦੇਸ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਮਾਹਰਾਂ ਅਤੇ ਸਾਥੀਆਂ ਨਾਲ ਵੀਡੀਓ ਕਾਨਫ਼ਰੰਸਿੰਗ ਰਾਹੀਂ।
  - ੵ. ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ-ਆਪ ਅਤੇ ਪਾਠ-ਪੁਸਤਕਾਂ ਨੂੰ ਹੀ ਸਰੋਤ ਨਹੀਂ ਮੰਨਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਸਗੋਂ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਨੂੰ ਵਧਾਉਣ ਲਈ ਦੂਜੇ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਅਤੇ ਮੀਡੀਆ ਨਾਲ ਗੱਲਬਾਤ ਨੂੰ ਸਮਰੱਥ ਬਣਾਉਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਕੋਲ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਦਾ ਇੱਕ ਸਰੋਤ ਪੂਲ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਜੋ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਸਿੱਖਣ ਵਿੱਚ ਸਹਾਇਤਾ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ।
  - ੶. ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਤਜਰਬਿਆਂ, ਖੋਜਾਂ ਅਤੇ ਪ੍ਰਤੀਬੰਧਾਂ (ਸਕੂਲ ਨਿਊਜ਼ਲੈਟਰ, ਸੈਮੀਨਾਰ, ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ, ਟੀ.ਵੀ. ਇੰਟਰਵਿਊ, ਸੋਸ਼ਲ ਮੀਡੀਆ) ਨੂੰ ਸਾਂਝਾ ਕਰਨ ਲਈ ਇੱਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਪਲੇਟਫਾਰਮ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।
  - ੳ. ਪੂਰੇ ਸਾਲ ਦੌਰਾਨ ਨਿਰੰਤਰ ਸਿੱਖਣ ਲਈ, ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਇੱਕ ਪ੍ਰੋਜੈਕਟ ਲੈ ਸਕਦੇ ਹਨ ਜਾਂ ਇੱਕ ਚੱਲ ਰਹੇ ਪ੍ਰੋਜੈਕਟ ਵਿੱਚ ਹਿੱਸਾ ਲੈ ਸਕਦੇ ਹਨ (ਜਿਵੇਂ, ਨਦੀਆਂ ਦੀ ਸਫ਼ਾਈ, ਕਮਿਊਨਿਟੀ ਪ੍ਰੋਜੈਕਟ, ਟਿਕਾਊ ਸਕੂਲ ਅਭਿਆਸ, ਗ੍ਰੀਨ ਸਕੂਲ, ਵਾਤਾਵਰਨ ਦੇ ਕਾਰਨਾਂ ਨੂੰ ਸਮਰਪਿਤ ਸਥਾਨਿਕ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਲਈ ਸਵੈਸੇਵੀ)।
  - ੴ. ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਵਾਤਾਵਰਨ 'ਤੇ ਸਮੱਗਰੀ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਨ ਲਈ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਰੀਡਿੰਗ ਦੇ ਸੰਸਲੇਸ਼ਣ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ; ਸੰਬੰਧਿਤ ਕਿਤਾਬਾਂ ਅਤੇ ਫਿਲਮਾਂ, ਵੀਡੀਓਜ਼, ਪ੍ਰੋਗਰਾਮਾਂ ਅਤੇ ਪ੍ਰਤੀਬੰਧਾਂ ਦੀਆਂ ਸਮੀਖਿਆਵਾਂ ਵੀ ਸਾਂਝੀਆਂ ਕੀਤੀਆਂ ਜਾ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ।

ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਦੀ ਅਵਾਜ਼ - 7.5v

ਕੇਸ ਸਟੱਡੀਜ਼

ਜਦੋਂ ਮੈਂ ਇਸ ਬਾਰੇ ਸੋਚਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਵਾਤਾਵਰਨ ਬਾਰੇ ਕੀ ਸਿੱਖਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ, ਤਾਂ ਮੈਨੂੰ ਅਹਿਸਾਸ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਮੁਸ਼ਕਲ ਹੈ। ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਵਾਤਾਵਰਨ ਦੇ ਵਿਗਾੜ ਕਾਰਨ ਵਿਸ਼ਵ ਨੂੰ ਖਤਰੇ ਤੋਂ ਜਾਣੂ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਹਾਲਾਂਕਿ, ਭਵਿੱਖ ਇੰਨਾ ਨਿਰਾਸ਼ਾਜਨਕ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮੈਂ ਨਹੀਂ ਚਾਹੁੰਦਾ ਕਿ ਉਹ ਇਹ ਸੋਚਣ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਦੀ ਕੋਈ ਉਮੀਦ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਇਸ ਦੁਬਿਧਾ ਕਾਰਨ ਮੇਰੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਹੋਰ ਡੂੰਘੀ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਮੈਂ ਉਹਨਾਂ ਨਾਲ ਤੀਹਰੇ ਗ੍ਰਹਿ ਸੰਕਟ ਦੀਆਂ ਅਸਲੀਅਤਾਂ ਨੂੰ ਸਾਂਝਾ ਕਰਨ ਦੀ ਯੋਜਨਾ ਬਣਾ ਰਿਹਾ ਹਾਂ ਪਰ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਵਾਤਾਵਰਨ 'ਤੇ ਸਕਾਰਾਤਮਿਕ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪਾਉਣ ਵਾਲੀਆਂ ਛੋਟੇ ਪਰਿਵਰਤਨ ਕਰਨ ਲਈ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਅਤੇ ਭਾਈਚਾਰਿਆਂ ਦੁਆਰਾ ਕੀਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਪਹਿਲਕਦਮੀਆਂ ਦੇ ਵੇਰਵੇ ਵੀ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦਾ ਹਾਂ। ਮੈਂ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਇਹ ਸਮਝ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਵੀ ਮਦਦ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਵਾਤਾਵਰਨ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਸਰਕਾਰਾਂ ਦੁਆਰਾ ਲਏ ਗਏ ਫੈਸਲਿਆਂ ਅਤੇ ਨੀਤੀਆਂ ਲਈ ਇੱਕ ਭਾਈਚਾਰੇ ਦੇ ਮੈਂਬਰਾਂ ਵਜੋਂ ਕਿਵੇਂ ਪ੍ਰਤੀਕਿਰਿਆ ਕਰਨੀ ਹੈ।

ਮੈਨੂੰ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹਨਾਂ ਟੀਚਿਆਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਵਧੀਆ ਤਰੀਕਾ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਨ ਲਈ ਵਿਸਤ੍ਰਿਤ ਕੇਸ ਅਧਿਐਨ ਦੇਣਾ ਹੈ। ਇਹ ਕੇਸ ਅਧਿਐਨ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਨਾ ਸਿਰਫ ਸੰਦਰਭ ਅਤੇ ਖਾਸ ਮੁੱਦਿਆਂ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਸਗੋਂ ਇਹਨਾਂ ਮੁੱਦਿਆਂ ਨੂੰ ਹੱਲ ਕਰਨ ਲਈ ਕੀਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਕਾਰਵਾਈਆਂ ਵੀ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਸਾਡੇ ਦੇਸ ਵਿੱਚ ਅਜਿਹੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀਆਂ ਕਈ ਉਦਾਹਰਨਾਂ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸੰਭਾਲ ਦੇ ਰਵਾਇਤੀ ਅਭਿਆਸਾਂ ਨੂੰ ਮੁੜ ਸੁਰਜੀਤ ਕੀਤਾ ਹੈ ਜਾਂ ਹੱਲ ਅਤੇ ਵਿਕਲਪ ਤਿਆਰ ਕਰਨ ਲਈ ਸਧਾਰਨ ਤਕਨਾਲੋਜੀ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਇਹਨਾਂ ਕੇਸਾਂ ਦੇ ਅਧਿਐਨਾਂ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਨਾ ਨਾ ਸਿਰਫ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ

ਸਕਾਰਾਤਮਿਕ, ਹੱਲ-ਮੁਖੀ ਰਵੱਈਆ ਅਪਣਾਉਣ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕਰੇਗਾ; ਇਹ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਦੇਖਣ ਵਿੱਚ ਵੀ ਮਦਦ ਕਰੇਗਾ ਕਿ ਸਮੁਦਾਇ ਸਥਾਨਿਕ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਕਿਵੇਂ ਕਾਰਵਾਈ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ।

7.5.2.3.2 ਵਾਤਾਵਰਨ ਸਿੱਖਿਆ ਵਿੱਚ ਮੁਲਾਂਕਣ

ਵਾਤਾਵਰਨ ਸਿੱਖਿਆ ਵਿੱਚ ਮੁਲਾਂਕਣ ਲਈ ਕੁਝ ਮੁੱਖ ਸਿਧਾਂਤ ਹਨ:

- ੳ. ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦਾ ਵਾਤਾਵਰਨ ਸੰਬੰਧੀ ਮੁੱਦਿਆਂ ਅਤੇ ਚਿੰਤਾਵਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਉਹਨਾਂ ਕਾਰਵਾਈਆਂ ਦੀ ਪਛਾਣ ਕਰਨ ਦੀ ਯੋਗਤਾ ਲਈ ਮੁਲਾਂਕਣ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਜੋ ਇਹਨਾਂ ਮੁੱਦਿਆਂ ਨੂੰ ਘਟਾਉਣ ਲਈ ਕੀਤੀਆਂ ਜਾ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ।
- ਅ. ਮੁਲਾਂਕਣ ਕਿਸੇ ਸਥਿਤੀ/ਘਟਨਾ ਦੇ ਸੰਦਰਭ 'ਤੇ ਆਧਾਰਿਤ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਜਾਂ ਕੇਸ ਅਧਿਐਨ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਹੇਠਾਂ ਕੁਝ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਦੀਆਂ ਅਵਾਜ਼ਾਂ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਕਿਸਮਾਂ ਦੇ ਮੁਲਾਂਕਣਾਂ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦੀਆਂ ਹਨ।

ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਦੀ ਅਵਾਜ਼ 7.5iv

ਪਸ਼ੂ-ਮਨੁੱਖੀ ਟਕਰਾਅ

ਮੈਂ ਪੱਧਰ 10 ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਾਉਂਦਾ ਹਾਂ। ਹੇਠਾਂ ਦਿੱਤਾ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੀ ਜਾਨਵਰ-ਮਨੁੱਖੀ ਟਕਰਾਅ ਦੀ ਸਮਝ ਦਾ ਮੁਲਾਂਕਣ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਜਾਨਵਰਾਂ ਲਈ ਸੁੰਗੜਨ ਵਾਲੀਆਂ ਥਾਂਵਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਬਾਰੇ ਸਿੱਧੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਪੁੱਛਣ ਦੀ ਬਜਾਏ, ਇਹ ਇੱਕ ਤਾਜ਼ਾ ਘਟਨਾ ਦਾ ਹਵਾਲਾ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਯੋਗ ਹੱਲ ਅਰਥਾਤ ਜੰਗਲੀ ਜੀਵ ਕੋਰੀਡੋਰ ਦੀ ਪਛਾਣ ਕਰਨ ਦੀ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਯੋਗਤਾ ਦਾ ਮੁਲਾਂਕਣ ਕਰਦਾ ਹੈ। 7 ਮਈ, 2023 ਦੀ ਰਾਤ ਨੂੰ ਇੰਦੌਰ ਦੇ ਨੇੜੇ ਮਹੂ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਬਾਘ CCTV ਕੈਮਰਿਆਂ ਵਿੱਚ ਕੈਦ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ।

ਮੱਧ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ, ਇਹ 10 ਮਈ, 2023 ਦੀ ਰਾਤ ਨੂੰ CCTV ਕੈਮਰਿਆਂ ਦੁਆਰਾ ਦੁਬਾਰਾ ਕੈਦ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ। ਡਰੋਨ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਸਮੇਤ, ਡੂੰਘੀ ਖੋਜ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ, ਬਾਘ ਦਾ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਲੱਗ ਸਕਿਆ। ਕਿਸੇ ਵੀ ਮਨੁੱਖ ਜਾਂ ਜਾਨਵਰ 'ਤੇ ਹਮਲੇ ਦੀ ਕੋਈ ਸੂਚਨਾ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਜੰਗਲਾਤ ਵਿਭਾਗ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰੀਆਂ ਦਾ ਕਹਿਣਾ ਹੈ ਕਿ 2019-20 ਵਿੱਚ, ਮਹੂ ਵਿੱਚ ਪੱਗ (ਕੁੱਤਾ) ਦੇ ਨਿਸ਼ਾਨ ਦੇਖੇ ਗਏ ਸਨ, ਹਾਲਾਂਕਿ ਕੋਈ ਬਾਘ ਨਹੀਂ ਦੇਖਿਆ ਗਿਆ ਸੀ। ਉਹਨਾਂ ਪੁਸ਼ਟੀ ਕੀਤੀ ਕਿ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਨੇੜੇ ਜੰਗਲਾਂ ਵਿੱਚ ਬਾਘ ਦੇਖੇ ਗਏ ਹਨ। ਮਾਹਰਾਂ ਦਾ ਕਹਿਣਾ ਹੈ ਕਿ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਬਾਘ ਕਿਸੇ ਸਾਥੀ ਦੀ ਭਾਲ ਵਿੱਚ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿੱਚ ਭਟਕ ਗਿਆ ਹੋਵੇ ਜਾਂ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਆਪਣਾ ਨਿਵਾਸ ਸਥਾਨ ਸਥਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ ਪਰਵਾਸ ਕਰ ਗਿਆ ਹੋਵੇ। ਕਸਬੇ ਵਿੱਚ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਦੀ ਸੁਰੱਖਿਆ ਲਈ ਕੀ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਜਦੋਂਕਿ ਬਾਘਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਵਧਣ-ਫੁੱਲਣ ਦੀ ਇਜਾਜ਼ਤ ਦਿੱਤੀ ਜਾਵੇ? ਕਿਰਪਾ ਕਰ ਕੇ ਸਭ ਤੋਂ ਢੁਕਵਾਂ ਵਿਕਲਪ ਚੁਣੋ।

- ੳ. ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਖੇਤਰਾਂ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਬਾਘਾਂ ਦੀ ਅਵਾਜ਼ਾਈ ਤੋਂ ਬਚਣ ਲਈ ਕਸਬੇ ਦੇ ਨੇੜੇ ਜੰਗਲਾਂ ਨੂੰ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਵਾੜ ਦਿੱਤੀ ਜਾਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ।
- ਅ. ਕਸਬੇ ਵਿੱਚ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਰਾਤ ਨੂੰ ਬਾਹਰ ਜਾਣ ਤੋਂ ਪਰਹੇਜ਼ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਘਰੇਲੂ ਪਸ਼ੂਆਂ ਨੂੰ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਢੰਗ ਨਾਲ ਸ਼ੈਲਟਰਾਂ ਵਿੱਚ ਬੰਦ ਰੱਖਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।
- ੲ. ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਬੂਟੇ ਅਤੇ ਦਰਖਤ ਉਹਨਾਂ ਖੇਤਰਾਂ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਅਣਵਰਤੀ ਜ਼ਮੀਨ ਦੇ ਟੁਕੜਿਆਂ ਵਿੱਚ ਲਗਾਏ ਜਾਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ ਜੋ ਜ਼ਿਆਦਾ ਸੰਘਣੇ ਜੰਗਲ ਹਨ।
- ਸ. ਬਾਘਾਂ ਨੂੰ ਫੜਨ ਲਈ ਪਿੰਜਰੇ ਬਣਾਏ ਜਾਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ, ਜੋ ਫਿਰ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਜੰਗਲੀ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਛੱਡੇ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ।

ਹ. ਹੋਰ

ਮੈਂ ਹੇਠਾਂ ਦਿੱਤੀ ਮਾਰਕਿੰਗ ਸਕੀਮ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ: ੳ-0, ਅ-0, ੲ-4, ਸ-0, ਹ-0

ਜੈਵ-ਵਿਭਿੰਨਤਾ ਢਹਿ

ਮੈਂ ਪੱਧਰ 10 ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਾਉਂਦਾ ਹਾਂ। ਨਿਮਨਲਿਖਤ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੀ ਵਾਤਾਵਰਨ ਸੰਬੰਧੀ ਮੁੱਦੇ ਦੀ ਸਮਝ ਅਤੇ ਇਸ ਨੂੰ ਘਟਾਉਣ ਲਈ ਤਿਆਰ ਕੀਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਰਣਨੀਤੀਆਂ ਦਾ ਮੁਲਾਂਕਣ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਸਿੱਧੇ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਦੀ ਬਜਾਏ, ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਕੇਸ ਸਟੱਡੀਆਂ ਬਾਰੇ ਸੋਚਣ ਲਈ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਨਾਲ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਸ਼ਮੂਲੀਅਤ ਕੀਤੀ ਹੈ ਅਤੇ ਵਿਸਤ੍ਰਿਤ ਕਰਨ ਲਈ ਇੱਕ ਦੀ ਚੋਣ ਕਰੋ। ਇਹ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੀ ਸਮੁੱਚੀ ਸਮਝ ਦਾ ਮੁਲਾਂਕਣ ਵੀ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਦੋਵਾਂ ਮੁੱਦਿਆਂ ਅਤੇ ਉਸ ਸੰਦਰਭ ਵਿੱਚ ਖਾਸ ਰਣਨੀਤੀਆਂ ਕਿਉਂ ਕੰਮ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ।

ਕਿਸੇ ਵੀ ਉਦਾਹਰਨ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਦੇ ਹੋਏ, ਵਰਣਨ ਕਰੋ ਕਿ ਜੈਵ-ਵਿਭਿੰਨਤਾ ਦੇ ਪਤਨ ਨੇ ਇੱਕ ਖਾਸ ਭਾਈਚਾਰੇ ਨੂੰ ਕਿਵੇਂ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕੀਤਾ। ਦਰਸਾਓ ਕਿ ਕਿਵੇਂ ਭਾਈਚਾਰੇ ਦੁਆਰਾ ਸਥਾਨਿਕ ਕਾਰਵਾਈਆਂ ਨੇ ਢਹਿ ਜਾਣ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਨੂੰ ਘਟਾਉਣ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕੀਤੀ। ਤੁਸੀਂ ਕਿਉਂ ਸੋਚਦੇ ਹੋ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਰਣਨੀਤੀ/ਰਣਨੀਤੀਆਂ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹਨ?

ਇਹ ਮਾਰਕਿੰਗ ਸਕੀਮ ਹੈ ਜੋ ਮੈਂ ਵਰਤੀ ਸੀ:

ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਦੇ ਜਵਾਬ	
ਜੈਵ-ਵਿਭਿੰਨਤਾ ਦੇ ਪਤਨ ਦੇ ਪਹਿਲੂ ਨੂੰ ਬਿਆਨ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਭਾਈਚਾਰੇ ਦੁਆਰਾ ਸੰਬੋਧਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ।	1
ਸਮਾਜਿਕ ਪ੍ਰਭਾਵਾਂ ਦਾ ਵਰਣਨ ਕਰਦਾ ਹੈ।	1
ਵਾਤਾਵਰਨ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵਾਂ ਦਾ ਵਰਣਨ ਕਰਦਾ ਹੈ।	1
ਘਟਾਉਣ ਲਈ ਰਣਨੀਤੀ/ਰਣਨੀਤੀਆਂ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰਦਾ ਹੈ।	1
ਦੱਸਦਾ ਹੈ ਕਿ ਰਣਨੀਤੀ/ਰਣਨੀਤੀਆਂ ਦੀ ਪਛਾਣ ਕਿਉਂ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸੀ।	1
ਦੱਸਦਾ ਹੈ ਕਿ ਰਣਨੀਤੀ/ਰਣਨੀਤੀਆਂ ਨੂੰ ਕਿਵੇਂ ਲਾਗੂ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ।	1
ਰਣਨੀਤੀ/ਰਣਨੀਤੀਆਂ ਨੂੰ ਲਾਗੂ ਕਰਨ ਦਾ ਨਤੀਜਾ ਦੱਸਦਾ ਹੈ।	1
ਰਣਨੀਤੀ/ਰਣਨੀਤੀਆਂ ਦੀ ਸਫਲਤਾ ਦੇ ਕਾਰਨ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦਾ ਹੈ।	1
ਦੱਸਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਰਣਨੀਤੀ/ਰਣਨੀਤੀਆਂ ਦਾ ਵਰਣਨ ਕਰਨਾ ਕਿਉਂ ਚੁਣਿਆ ਹੈ।	1
ਦੱਸਦਾ ਹੈ ਕਿ ਰਣਨੀਤੀ/ਰਣਨੀਤੀਆਂ ਨੂੰ ਹੋਰ ਥਾਵਾਂ 'ਤੇ ਕਿਵੇਂ ਵਰਤਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।	1

ਝੀਲਾਂ ਦੀ ਪੁਨਰ ਸੁਰਜੀਤੀ

ਮੈਂ ਪੱਧਰ 10 ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਾਉਂਦਾ ਹਾਂ। ਹੇਠਾਂ ਦਿੱਤਾ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਪਹਿਲੂਆਂ ਨੂੰ ਸੰਸਲੇਸ਼ਣ ਕਰਨ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਦਾ ਮੁਲਾਂਕਣ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇੱਕ ਠੋਸ ਤਰਕ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਸੰਭਵ ਕਾਰਵਾਈਆਂ ਨਾਲ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ

ਝੀਲ ਨੂੰ ਮੁੜ ਸੁਰਜੀਤ ਕਰਨ ਲਈ ਲੁੜੀਂਦੀਆਂ ਰਣਨੀਤੀਆਂ ਨੂੰ ਯਾਦ ਕਰਨ ਅਤੇ ਦੱਸਣ ਲਈ ਕਹਿਣ ਦੀ ਬਜਾਏ, ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਇੱਕ ਖ਼ਾਸ ਸੰਦਰਭ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਖ਼ਾਸ ਰਣਨੀਤੀਆਂ ਦਾ ਪ੍ਰਸਤਾਵ ਕਰਨ ਲਈ ਇਸ ਸੰਦਰਭ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਆਪਣੀ ਵਿਆਪਕ ਸਮਝ ਨੂੰ ਵੀ ਖਿੱਚ ਸਕਦੇ ਹਨ।

ਹੇਠਾਂ ਦਿੱਤੇ ਐਬਸਟਰੈਕਟ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹੋ ਅਤੇ ਹੇਠਾਂ ਦਿੱਤੇ ਪ੍ਰਸ਼ਨਾਂ ਦੇ ਜਵਾਬ ਦਿਓ।

ਨਜ਼ਫ਼ਗੜ੍ਹ ਝੀਲ: 1883 ਦੇ ਦਿੱਲੀ ਗਜ਼ਟੀਅਰ ਅਤੇ 1911 ਦੇ ਸਰਵੇਖਣ ਆਫ਼ ਇੰਡੀਆ ਮੈਪ ਵਿੱਚ ਜ਼ਿਕਰ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ, ਮੌਜੂਦਾ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਦਿੱਲੀ ਸਰਕਾਰ ਕਹਿੰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਨਜ਼ਫ਼ਗੜ੍ਹ ਝੀਲ (ਵਿਥਕਾਰ 28°36'38.67' ਉੱਤਰ, ਲੰਬਕਾਰ 76° 59'12.18' ਪੂਰਬ, ਉਚਾਈ 216 ਮੀਟਰ) ਹੁਣ ਦਿੱਲੀ ਵਿੱਚ ਮੌਜੂਦ ਨਹੀਂ ਹੈ।

1970 ਦੇ ਦਹਾਕੇ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ, ਦੱਖਣ-ਪੱਛਮੀ ਦਿੱਲੀ ਵਿੱਚ ਨਜ਼ਫ਼ਗੜ੍ਹ ਝੀਲ ਨੇ 300 ਵਰਗ ਕਿਲੋਮੀਟਰ ਤੋਂ ਵੱਧ ਖੇਤਰ ਉੱਤੇ ਕਬਜ਼ਾ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ ਸੀ ਅਤੇ ਇਹ ਇੱਕ ਜੈਵ-ਵਿਭਿੰਨਤਾ ਦਾ ਹਾਟਸਪਾਟ ਸੀ, ਵੱਖ-ਵੱਖ ਜਲ ਪੰਛੀਆਂ ਅਤੇ ਸਥਾਨਿਕ ਜੰਗਲੀ ਜੀਵਾਂ ਦਾ ਘਰ ਸੀ। ਇਹ ਤੱਥ ਕਿ ਇੱਥੇ ਇਸ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਵਿਸ਼ਾਲ ਝੀਲ ਮੌਜੂਦ ਸੀ, ਖੇਤਰ ਦੇ ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਵਸਨੀਕਾਂ ਲਈ ਹੈਰਾਨੀ ਦੀ ਗੱਲ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਨੂੰ ਮੁੜ ਜ਼ਿੰਦਾ ਕਰਨ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਚਰਚਾ ਦਾ ਇੱਕ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਵਿਸ਼ਾ ਨਹੀਂ ਹੈ।

ਨਜ਼ਫ਼ਗੜ੍ਹ ਝੀਲ ਦੀ ਸਥਿਤੀ: ਵਰਤਮਾਨ ਵਿੱਚ ਇਹ ਝੀਲ ਇੱਕ ਟਾਪੋਗ੍ਰਾਫਿਕਲ ਡਿਪਰੈਸ਼ਨ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਖੜ੍ਹੀ ਹੈ ਜੋ ਕਿ ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਘਾਹ ਅਤੇ ਕੂੜੇ ਨਾਲ ਭਰੀ ਹੋਈ ਹੈ। 2015 ਤੱਕ, ਪੁਰਾਣੀ ਝੀਲ ਨੂੰ ਮੁੜ ਸੁਰਜੀਤ ਕਰਨ ਦੀ ਬਜਾਏ ਦਿੱਲੀ ਦੇ ਨਕਸ਼ੇ ਤੋਂ ਹਟਾ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਝੀਲ ਦੇ ਗਾਇਬ ਹੋਣਾ ਅਤੇ ਡਿੱਪਿੰਗ ਗਰਾਊਂਡ ਵਜੋਂ ਇਸ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਨੇ ਸਥਾਨਿਕ ਆਬਾਦੀ ਲਈ ਸਿਹਤ ਚਿੰਤਾਵਾਂ ਵਧਾ ਦਿੱਤੀਆਂ ਹਨ ਜੋ ਦਿੱਲੀ ਦੇ ਗੁਆਂਢੀ ਰਾਜਾਂ ਤੋਂ ਪ੍ਰਵਾਸੀ ਹਨ।

ਦਿੱਲੀ ਵਿਕਾਸ ਅਥਾਰਟੀ (ਧਧਅ) ਦੀ ਮਲਕੀਅਤ ਵਾਲੀ ਜ਼ਮੀਨ ਨੂੰ ਪਾਰਕ ਵਿੱਚ ਤਬਦੀਲ ਕਰਨ ਦੇ ਇਰਾਦੇ ਨਾਲ ਧਰਮਪੁਰਾ ਦੇ ਸਰਕਾਰੀ ਕੰਨਿਆ ਸੀਨੀਅਰ ਸੈਕੰਡਰੀ ਸਕੂਲ (ਸੀ) ਨੂੰ ਕਰਜ਼ਾ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਬੈਂਚਾਂ ਅਤੇ ਝੂਲਿਆਂ ਦੇ ਨਿਰਮਾਣ ਅਤੇ ਖੇਤਰ ਦੇ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਵਾੜ ਲਗਾਉਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ, ਜ਼ਮੀਨ ਦੀ ਮਾੜੀ ਸਾਂਭ-ਸੰਭਾਲ ਤੋਂ ਪੀੜਤ ਹੈ। ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਦੂਸ਼ਣ ਫੈਲਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ਅਤੇ ਨਜ਼ਫ਼ਗੜ੍ਹ ਡਰੇਨ, ਜੋ ਕਿ ਪਹਿਲਾਂ ਸਾਹਿਬੀ ਨਦੀ ਵਜੋਂ ਜਾਣੀ ਜਾਂਦੀ ਸੀ, ਨਜ਼ਫ਼ਗੜ੍ਹ ਝੀਲ ਦੇ ਨੇੜੇ ਇਸ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਸੀ, ਹੁਣ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਪ੍ਰਦੂਸ਼ਣ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਸਰੋਤਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ ਹੈ ਜੋ ਯਮੁਨਾ ਨਦੀ ਦੇ ਪਤਨ ਵਿੱਚ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾਉਂਦੀ ਹੈ।

ਜ਼ਮੀਨ ਹੇਠਲੇ ਪਾਣੀ ਦੇ ਪੱਧਰ ਦੇ ਹੇਠਾਂ ਜਾਣ, ਕਬਜ਼ਿਆਂ ਅਤੇ ਕੰਕਰੀਟ ਦੀਆਂ ਉਸਾਰੀਆਂ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਅਧਿਕਾਰੀਆਂ ਦੁਆਰਾ ਸਹੀ ਜਲ ਸਰੋਤ ਯੋਜਨਾਬੰਦੀ ਅਤੇ ਵਿਗਿਆਨਿਕ ਪ੍ਰਬੰਧਨ ਦੀ ਅਣਹੋਂਦ ਕਾਰਨ ਝੀਲ ਸੁੱਕ ਗਈ ਹੈ। ਵਸਨੀਕਾਂ ਨੇ 10 ਸਾਲ ਪਹਿਲਾਂ ਤੱਕ ਮੱਛੀਆਂ ਦੀ ਮੌਜੂਦਗੀ ਦੀ ਰਿਪੋਰਟ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਝੀਲ 5 ਸਾਲ ਪਹਿਲਾਂ ਸੁੱਕ ਗਈ ਸੀ।

ਪੁਨਰ ਸੁਰਜੀਤ ਕਰਨ ਦੀਆਂ ਯੋਜਨਾਵਾਂ: 2019 ਵਿੱਚ, ਦਿੱਲੀ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਨਜ਼ਫ਼ਗੜ੍ਹ ਝੀਲ ਨੂੰ ਮੁੜ ਸੁਰਜੀਤ ਕਰਨ ਅਤੇ ਇਸ ਨੂੰ ਇੱਕ ਨੋਟੀਫਾਈਡ ਵੈੱਟਲੈਂਡ ਘੋਸ਼ਿਤ ਕਰਨ ਦੀ ਯੋਜਨਾ ਦਾ ਐਲਾਨ ਕੀਤਾ। ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਉਮੀਦ ਹੈ ਕਿ ਝੀਲ ਦੇ ਮੁੜ ਸੁਰਜੀਤ ਹੋਣ ਨਾਲ ਦੱਖਣ-ਪੱਛਮੀ ਦਿੱਲੀ ਵਿੱਚ ਪਾਣੀ ਦੀਆਂ ਲੋੜਾਂ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਮਿਲੇਗੀ। ਹਾਲਾਂਕਿ, ਸਾਰੇ ਵਸਨੀਕ ਇਸ ਵਿਚਾਰ ਤੋਂ ਖੁਸ਼ ਨਹੀਂ ਹਨ, ਕਿਉਂਕਿ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਡਰ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਮਾਨਸੂਨ ਵਿੱਚ ਆਸ-ਪਾਸ ਦੇ ਇਲਾਕਿਆਂ ਵਿੱਚ ਹੜ੍ਹਾਂ ਦਾ ਕਾਰਨ ਬਣੇਗਾ। ਬਜ਼ੁਰਗ ਹਰ ਮਾਨਸੂਨ ਵਿੱਚ ਝੀਲ ਦੇ ਹੜ੍ਹ ਕਾਰਨ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਆਈਆਂ ਮੁਸੀਬਤਾਂ ਦੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਸੁਣਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਦਰਿਆ ਦੇ ਕੰਢੇ 'ਤੇ ਕਬਜ਼ਾ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਉਹ ਵੀ ਗੁੱਸੇ 'ਚ ਹਨ ਕਿਉਂਕਿ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਘਰਾਂ ਨੂੰ ਖ਼ਤਰਾ ਹੈ। ਕੁਝ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਤਾਂ ਨਦੀ ਦੇ ਕੰਢਿਆਂ 'ਤੇ ਖੇਤੀ ਕਰਨੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਹੈ ਅਤੇ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਰੋਜ਼ੀ-ਰੋਟੀ ਨੂੰ ਖ਼ਤਰਾ ਹੈ।

ਮਾਹਰਾਂ ਨੇ ਝੀਲ ਦੇ ਪੁਨਰ-ਸੁਰਜੀਤੀ ਦੇ ਪੱਖ ਵਿੱਚ ਕੇਂਦਰੀ ਜ਼ਮੀਨੀ ਜਲ ਬੋਰਡ ਦੀ ਰਿਪੋਰਟ ਦਾ ਹਵਾਲਾ ਦਿੱਤਾ। ਰਿਪੋਰਟ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ, ਦੱਖਣ-ਪੱਛਮੀ ਦਿੱਲੀ ਵਿੱਚ ਪਾਣੀ ਦਾ ਟੇਬਲ 'ਸੈਮੀ-ਕ੍ਰੀਟੀਕਲ' ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਵਿੱਚ ਹੈ। 'ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਵੱਡੇ ਜਲਘਰ ਦੀ ਮੌਜੂਦਗੀ ਤਾਪਮਾਨ ਨੂੰ ਕੁਝ ਡਿਗਰੀ ਤੱਕ ਹੇਠਾਂ ਲਿਆਏਗੀ।

ਇੱਕ ਵਾਰ ਪਾਣੀ ਦੇ ਸਰੀਰ ਨੂੰ ਮੁੜ ਸੁਰਜੀਤ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਉਸ ਖੇਤਰ ਦੀ ਮਿੱਟੀ ਵੱਧ ਨਮੀ ਰੱਖਣ ਦੇ ਯੋਗ ਹੋਵੇਗੀ, ਜੋ ਬਦਲੇ ਵਿੱਚ, ਰੁੱਖਾਂ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕਰੇਗੀ। ਇਹ ਭਾਰੀ ਬਾਰਸ਼ ਦੇ ਦੌਰਾਨ ਵਹਿਣ ਨੂੰ ਰੋਕਣ ਅਤੇ ਹੜ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਰੋਕਣ ਵਿੱਚ ਵੀ ਮਦਦ ਕਰੇਗਾ, ਵਾਤਾਵਰਨ ਵਿਗਿਆਨੀ ਸੀ.ਆਰ. ਬਾਬੂ ਨੇ ਕਿਹਾ।

ਸਰੋਤ: ਰੁਸਤੋਗੀ, ਪਰਿਧੀ ਅਤੇ ਸਿੰਘ, ਐੱਸ.ਕੇ. (2017)। ਇੱਕ ਮੈਟਰੋਪੋਲੀਟਨ ਸਿਟੀ ਵਿੱਚ ਜਲ ਸਰੋਤਾਂ ਦੀ ਪੁਨਰ ਸੁਰਜੀਤੀ ਅਤੇ ਪੁਨਰ ਸੁਰਜੀਤੀ ਰਣਨੀਤੀ: ਨਜ਼ਫਗੜ੍ਹ ਝੀਲ, ਦਿੱਲੀ, ਭਾਰਤ ਦਾ ਇੱਕ ਕੇਸ ਅਧਿਐਨ। ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਜਰਨਲ ਆਫ਼ ਐਡਵਾਂਸਡ ਰਿਸਰਚ (IJAR), ਪੰਨਾ 189-195

ਰਾਏਚੌਧਰੀ, ਅਦਰੀਜਾ। (2019)। ਨਜ਼ਫਗੜ੍ਹ ਝੀਲ ਨੂੰ ਮੁੜ ਸੁਰਜੀਤ ਕਰਨ ਨੂੰ ਲੈ ਕੇ ਪਿੰਡ ਵਾਸੀ ਵੰਡੇ। ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਟਾਈਮਜ਼, ਨਵੀਂ ਦਿੱਲੀ। ਝੀਲ ਨੂੰ ਮੁੜ ਸੁਰਜੀਤ ਕਰਨ ਦੇ ਪ੍ਰੋਜੈਕਟ ਨੂੰ ਸਫਲ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਤੁਸੀਂ ਦਿੱਲੀ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਕਿਹੜੀਆਂ ਰਣਨੀਤੀਆਂ ਦੀ ਸਿਫਾਰਸ਼ ਕਰੋਗੇ? ਰਣਨੀਤੀਆਂ ਦੀ ਚੋਣ ਕਰਨ ਦੇ ਕਾਰਨ ਦੱਸੋ।

ਮਾਰਕਿੰਗ ਸਕੀਮ ਜੋ ਮੈਂ ਵਰਤਦਾ ਹਾਂ ਉਹ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੈ:

ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਦੇ ਜਵਾਬ	
ਬੀਤਣ ਤੋਂ ਸਿਰਫ ਕੁਝ ਗੈਰ-ਸੰਬੰਧਿਤ ਬਿੰਦੂਆਂ ਨੂੰ ਚੁਣਦਾ ਹੈ।	1
ਬਿਨਾਂ ਕਾਰਨ ਦੱਸੇ ਇੱਕ ਰਣਨੀਤੀ ਦੱਸਦੀ ਹੈ।	2
ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਕਾਰਨ ਦੇ ਇੱਕ ਤੋਂ ਵੱਧ ਰਣਨੀਤੀਆਂ ਦਾ ਰਾਜ	3
ਬੀਤਣ ਤੋਂ ਸਹਾਇਕ ਤਰਕ ਦੇ ਨਾਲ ਕਈ ਰਣਨੀਤੀਆਂ ਦੱਸਦਾ ਹੈ।	4
ਮੁੱਦੇ ਦੀ ਆਮ ਸਮਝ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਕਈ ਰਣਨੀਤੀਆਂ ਅਤੇ ਰਾਜਾਂ ਦੇ ਤਰਕ ਨੂੰ ਚੁਣਦਾ ਹੈ।	5

7.5.3 ਅਧਿਆਪਕਾਂ

ਪ੍ਰੈਪਰੇਟਰੀ ਪੱਧਰ 'ਤੇ, ਸਾਨੂੰ ਅਜਿਹੇ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਕੋਲ ਖਾਸ ਸਮਰੱਥਾਵਾਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ, ਉਦਾਹਰਨ ਦੇ ਤੌਰ 'ਤੇ, ਪ੍ਰਸੰਗ ਦੀ ਸਮਝ ਦੁਆਰਾ, ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੀ ਚਰਚਾ ਦੁਆਰਾ ਸਮਝ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨ ਦੀ ਯੋਗਤਾ ਅਤੇ ਕਈ ਤਰੀਕਿਆਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਦੁਆਰਾ ਸੂਚਿਤ ਸਿੱਖਿਆ ਸ਼ਾਸਤਰੀ ਪਹੁੰਚ, ਨਿਰੀਖਣ ਅਤੇ ਪ੍ਰਯੋਗ ਵਰਗੀਆਂ ਸਮਰੱਥਾਵਾਂ, ਖਾਸ ਥੀਮਾਂ ਤੋਂ ਪਰੇ ਜੁੜਨ ਦੀ ਯੋਗਤਾ ਅਤੇ ਵਾਤਾਵਰਨ ਜਾਗਰੂਕਤਾ ਅਤੇ ਸੰਵੇਦਨਸ਼ੀਲਤਾ। ਵਿਗਿਆਨ ਜਾਂ ਸਮਾਜਿਕ ਵਿਗਿਆਨ ਦੇ ਅਧਿਆਪਕ ਸਾਡੇ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਦੇ ਵਿਸ਼ਵ ਨੂੰ ਉਦੋਂ ਤੱਕ ਪੜ੍ਹਾ ਸਕਦੇ ਹਨ ਜਦੋਂ ਤੱਕ ਪ੍ਰੀ-ਸਰਵਿਸ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਇਸ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਸ਼ ਕਰਨਾ ਸ਼ੁਰੂ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ, ਬਸ਼ਰਤੇ ਉਹ ਸੇਵਾ ਵਿੱਚ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਡਿਜ਼ਾਈਨ ਕੀਤੇ ਗਏ, ਮਾਡਿਊਲਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਗੁਜ਼ਰਦੇ ਹੋਣ।

ਸੈਕੰਡਰੀ ਪੱਧਰ 'ਤੇ, ਸਮਾਜਿਕ ਵਿਗਿਆਨ ਅਧਿਆਪਕ ਨੂੰ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਾਉਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਵਿਗਿਆਨ ਅਧਿਆਪਕ ਨੂੰ ਵਾਤਾਵਰਨ ਸਿੱਖਿਆ ਸਿਖਾਉਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ।

ਪੱਧਰ 9 ਵਿੱਚ, ਅਜਿਹੇ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਦੀ ਲੋੜ ਹੋਵੇਗੀ ਜੋ ਚਾਰ ਡੋਮੇਨਾਂ ਵਿੱਚ ਮੁੱਦਿਆਂ/ਘਟਨਾਵਾਂ ਬਾਰੇ ਜਾਣੂ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕਵਰ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਾਉਣ ਲਈ ਸਮਾਜਿਕ ਵਿਗਿਆਨ ਦੇ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਨੂੰ ਸਭ ਤੋਂ ਵਧੀਆ ਰੱਖਿਆ ਜਾਵੇਗਾ। ਸਿਖਲਾਈ ਮਾਡਿਊਲਾਂ ਨੂੰ ਸਿਰਫ ਸਮੱਗਰੀ 'ਤੇ ਹੀ ਧਿਆਨ ਨਹੀਂ ਦੇਣਾ ਚਾਹੀਦਾ, ਸਗੋਂ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਨਿੱਜੀ ਨੈਤਿਕ ਅਤੇ ਨੈਤਿਕ ਢਾਂਚੇ ਦੀ ਜਾਂਚ ਕਰਨ ਦੀ ਵੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ, ਸਕੂਲ ਦੇ ਅੰਦਰ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਨੂੰ ਮੌਜੂਦਾ ਮਾਮਲਿਆਂ 'ਤੇ ਚਰਚਾ ਕਰਨ ਲਈ ਨਿਯਮਿਤ ਤੌਰ 'ਤੇ ਮਿਲਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਚਰਚਾ ਅਤੇ ਬਹਿਸ ਲਈ ਆਪਣੀ ਸਮਰੱਥਾ ਨੂੰ ਮਜ਼ਬੂਤ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਨੈਤਿਕ ਅਤੇ ਨੈਤਿਕ ਤਰਕ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਅੰਤਰ-ਅਨੁਸ਼ਾਸਨੀ ਸਮਝ ਨੂੰ ਲਾਗੂ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣਾਂ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ੇ-ਸੰਬੰਧਿਤ ਮੁਹਾਰਤ ਨੂੰ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰਨ ਨੂੰ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਉਣ ਵਿੱਚ ਵੀ ਮਦਦ ਕਰੇਗਾ।

ਪੱਧਰ 10 ਵਿੱਚ, ਵਿਗਿਆਨ ਅਧਿਆਪਕ ਨੂੰ ਵਾਤਾਵਰਨ ਸਿੱਖਿਆ ਨੂੰ ਸੰਭਾਲਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਇਸ ਪੜਾਅ ਦੀ ਸਮੱਗਰੀ ਵਿੱਚ ਵਿਗਿਆਨਿਕ ਧਾਰਨਾਵਾਂ ਅਤੇ ਵਿਚਾਰ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਣਗੇ। ਜੇਕਰ ਸਾਇੰਸ ਅਧਿਆਪਕ ਉਪਲਬਧ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਤਾਂ ਸਮਾਜਿਕ

ਵਿਗਿਆਨ ਦੇ ਅਧਿਆਪਕ ਇਸ ਵਿਸ਼ੇ ਨੂੰ ਲੈ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਹਾਲਾਂਕਿ, ਅਧਿਆਪਕ ਨੂੰ ਸਾਵਧਾਨ ਰਹਿਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਸਮੱਗਰੀ ਜਾਂ ਸਮਰੱਥਾਵਾਂ 'ਤੇ ਜ਼ਿਆਦਾ ਜ਼ੋਰ ਨਾ ਦੇਣ ਜੋ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਆਪਣੇ ਵਿਸ਼ੇ ਦੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾ ਨਾਲ ਵਧੇਰੇ ਅਨੁਕੂਲ ਹਨ ਅਤੇ ਦੂਜੇ ਖੇਤਰ ਤੋਂ ਲੋੜ ਅਨੁਸਾਰ ਤੱਤ ਲਿਆਉਣ। ਵਾਤਾਵਰਨ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਅਧਿਆਪਕ ਨੂੰ ਸਕੂਲ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਵਿਗਿਆਨ ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਵਿਗਿਆਨ ਦੋਵਾਂ ਦੀ ਢੁਕਵੀਂ ਸਮਝ ਨੂੰ ਜੋੜਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ੇ ਦੇ ਸੰਦਰਭ ਵਿੱਚ ਦੋਵਾਂ ਵਿਚਕਾਰ ਸੰਬੰਧ ਬਣਾਉਣ ਦੇ ਯੋਗ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਪ੍ਰੀ-ਸਰਵਿਸ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਵਿੱਚ ਲਾਜ਼ਮੀ ਹਿੱਸੇ ਵਜੋਂ ਵਾਤਾਵਰਨ ਸਿੱਖਿਆ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਅਧਿਆਪਕ ਸਕੂਲੀ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਤੋਂ ਉਮੀਦ ਕੀਤੇ ਗਏ ਵਾਤਾਵਰਨ ਸਿੱਖਿਆ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਪ੍ਰੋਜੈਕਟ ਅਤੇ ਛੋਟੇ ਖੋਜ ਅਧਿਐਨ ਵੀ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਜਦੋਂ ਤੱਕ ਇਹ ਪਰਿਵਰਤਨ ਨਹੀਂ ਹੋ ਜਾਂਦਾ, ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਨੂੰ ਸਮਰੱਥ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਡਿਜ਼ਾਈਨ ਕੀਤੇ ਸਿਖਲਾਈ ਮਾਡਿਊਲ ਦੀ ਲੋੜ ਹੋਵੇਗੀ।

ਅਧਿਆਇ-8

ਸਰੀਰਿਕ ਸਿੱਖਿਆ ਤੇ ਤੰਦਰੁਸਤੀ

ਸਕੂਲ ਵਿੱਚ ਸਰੀਰਿਕ ਸਿੱਖਿਆ ਤੇ ਤੰਦਰੁਸਤੀ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਸਰੀਰਿਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸਰਗਰਮ, ਜੋਸ਼ਦਾਰ ਅਤੇ ਸਿਹਤਮੰਦ ਜੀਵਨ ਜਿਊਣ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕਰਨਾ ਹੈ। ਇਸ NCF ਵਿੱਚ, 'ਸਰੀਰਿਕ ਸਿੱਖਿਆ ਤੇ ਤੰਦਰੁਸਤੀ' ਦੀ ਥਾਂ 'ਸਰੀਰਿਕ ਸਿੱਖਿਆ' (ਜਾਂ PE) ਸ਼ਬਦ ਵਰਤਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਸਰੀਰਿਕ ਸਿੱਖਿਆ ਵਿੱਚ ਮੂਵਮੈਂਟਸ ਸ਼ਾਮਲ ਹੁੰਦੇ ਹਨ: **ਹਰਕਤਾਂ, ਅਭਿਆਸ, ਯੋਗਾ, ਖੇਡਾਂ, ਖੇਡਾਂ ਅਤੇ ਹੋਰ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ** ਜੋ ਦਿਮਾਗ-ਸਰੀਰ ਦੀ ਤੰਦਰੁਸਤੀ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ। ਸਰੀਰਿਕ ਸਿੱਖਿਆ ਨੂੰ ਉਮਰ-ਅਨੁਕੂਲ ਅਤੇ ਪੱਧਰ ਦੀਆਂ ਢੁਕਵੀਆਂ ਸਰੀਰਿਕ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਦੀ ਇੱਕ ਵਿਸ਼ਾਲ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਜੋ ਸਰੀਰ ਅਤੇ ਖੇਡਾਂ ਅਤੇ ਖੇਡਾਂ ਦੇ ਗਿਆਨ ਨੂੰ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਨਾਲ ਹੀ ਲਗਨ, ਟੀਮ ਵਰਕ ਅਤੇ ਖਿਡਾਰੀਆਂ ਪ੍ਰਤਿ ਸੁਭਾਅ ਦੇ ਨਾਲ।

KRCR 2019 ਸਰੀਰਿਕ ਸਿੱਖਿਆ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਨੂੰ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੱਸਦਾ ਹੈ:

ਸਰੀਰਿਕ ਸਿੱਖਿਆ, ਸਰੀਰਿਕ ਅਤੇ ਮਾਨਸਿਕ ਸਿਹਤ ਅਤੇ ਵਿਕਾਸ ਦੋਵਾਂ ਲਈ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹੈ। ਇਹ ਬੱਚੇ ਦੀ ਮਾਸਪੇਸ਼ੀ ਅਤੇ ਕਾਰਡੀਓਵੈਸਕੂਲਰ ਤਾਕਤ, ਲਚਕਤਾ, ਸਹਿਣਸ਼ੀਲਤਾ, ਚਾਲਕ ਹੁਨਰ, ਦਿਮਾਗ-ਸਰੀਰ ਦੇ ਸੰਪਰਕ ਅਤੇ ਤੰਦਰੁਸਤੀ ਨੂੰ ਬਿਹਤਰ ਬਣਾਉਣ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਨਿੱਜੀ ਅਤੇ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਯੋਗ ਟੀਚਿਆਂ ਨੂੰ ਨਿਰਧਾਰਿਤ ਕਰਨ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਲਈ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਨ ਦਾ ਮੌਕਾ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ, ਖੇਡਾਂ ਖੇਡਣ ਨਾਲ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਟੀਮ ਵਰਕ, ਸਹਿਯੋਗ, ਸਮੱਸਿਆ ਹੱਲ ਕਰਨ, ਅਨੁਸ਼ਾਸਨ, ਲਗਨ ਅਤੇ ਜੁੰਮੇਵਾਰੀ ਦੇ ਗੁਣ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਮਿਲਦੀ ਹੈ। ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ, ਸਰੀਰਿਕ ਗਤੀਵਿਧੀ ਤਣਾਅ ਅਤੇ ਚਿੰਤਾ ਲਈ ਸਭ ਤੋਂ ਵਧੀਆ ਰੀਲੀਜ਼ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ ਹੋਣ ਲਈ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਥਾਪਤ ਹੈ ਅਤੇ ਭਾਵਨਾਤਮਿਕ ਸਥਿਰਤਾ ਅਤੇ ਲਚਕੀਲੇਪਣ ਦੀ ਸਹੂਲਤ ਦਿੰਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਸਾਰੇ ਗੁਣ ਅਤੇ ਲਾਭ ਕਲਾਸਰੂਮ ਵਿੱਚ ਸਫਲਤਾ ਲਈ ਵੀ ਢੁਕਵੇਂ ਹਨ, ਅਧਿਐਨ ਦਰਸਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਜੋ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਸਰੀਰਿਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸਰਗਰਮ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਸਕੂਲ ਦੇ ਹੋਰ ਕੰਮਾਂ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਵਧੇਰੇ ਸਫਲ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਅੰਤ ਵਿੱਚ, ਜੋ ਲੋਕ ਸਰੀਰਿਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਨੌਜਵਾਨਾਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਸਰਗਰਮ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਬਾਲਗਾਂ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਵਧੇਰੇ ਫਿੱਟ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਉਹ ਲੰਮੇ, ਸਿਹਤਮੰਦ ਅਤੇ ਵਧੇਰੇ ਲਾਭਕਾਰੀ ਜੀਵਨ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਭਾਗ 8.1

ਟੀਚਾ

ਸਰੀਰਿਕ ਗਤੀਵਿਧੀ ਮਨੁੱਖੀ ਜੀਵਨ ਦਾ ਅਨਿੱਖੜਵਾਂ ਅੰਗ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਲਈ, ਸਕੂਲੀ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਦਾ ਅਨਿੱਖੜਵਾਂ ਅੰਗ ਹੈ। ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਲਈ, ਖੇਡਾਂ ਅਤੇ ਸਰੀਰਿਕ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਚਾਲਕ ਹਨ, ਸਰੀਰਿਕ ਤੰਦਰੁਸਤੀ ਦੇ ਅਭਿਆਸ, ਸਮਾਜਿਕ-ਭਾਵਨਾਤਮਿਕ ਜਾਗਰੂਕਤਾ ਅਤੇ ਨਿਯਮ, ਸੰਬੰਧਿਤ ਬੋਧਾਤਮਿਕ ਕਾਬਲੀਅਤਾਂ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਸਖ਼ਤ ਮਿਹਨਤ, ਟੀਮ ਵਰਕ ਅਤੇ ਕਿਸੇ ਦੀਆਂ ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਅਤੇ ਕਮਜ਼ੋਰੀਆਂ ਨੂੰ ਸਵਿਕਾਰ ਕਰਨ ਦੇ ਮੁੱਲਾਂ ਨੂੰ ਸਿਖਾਉਂਦੀਆਂ ਹਨ।

ਸਰੀਰਿਕ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਰੂਪਾਂ ਨੇ ਦੁਨੀਆ ਭਰ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਸਾਂਝੀਆਂ ਰੁਚੀਆਂ ਅਤੇ ਭਾਵਨਾਵਾਂ 'ਤੇ ਇਕਜੁੱਟ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਭਾਵੇਂ ਇਹ ਗਲੋਬਲ ਖੇਡਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਹੋਣ ਜਾਂ ਯੋਗਾ ਦਾ ਪ੍ਰਸਾਰ। ਖੇਡਾਂ, ਯੋਗਾ ਅਤੇ ਅਜਿਹੀਆਂ ਹੋਰ ਸਖ਼ਤ ਸਰੀਰਿਕ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਨੇ ਮਨੁੱਖਤਾ ਨੂੰ ਸਾਂਝੇ ਅਨੁਭਵਾਂ, ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਅਤੇ ਉਤਸ਼ਾਹ ਦਾ ਅਨੰਦ ਮਾਣਨ ਦੀ ਇਜਾਜ਼ਤ ਦਿੱਤੀ ਹੈ।

ਭਾਰਤ ਨੇ ਲੰਮੇ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਕਿਸੇ ਵੀ ਵਿੱਦਿਅਕ ਅਨੁਭਵ ਦੇ ਹਿੱਸੇ ਵਜੋਂ ਇੱਕ ਸਿਹਤਮੰਦ ਸਰੀਰ ਦੀ ਕੇਂਦਰਿਤਾ ਨੂੰ ਮਾਨਤਾ ਦਿੱਤੀ ਹੈ। ਸਰੀਰਿਕ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਅਤੇ ਖੇਡਾਂ, ਜਿਵੇਂਕਿ ਯੋਗਾ, ਕੁਸ਼ਤੀ, ਮਲਖੰਬ ਅਤੇ ਤੀਰਅੰਦਾਜ਼ੀ ਦੀ ਇੱਕ ਬਹੁਤ ਹੀ ਅਮੀਰ ਵਿਰਾਸਤ ਸਰੀਰ, ਸਿਹਤ ਅਤੇ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਸੰਪੂਰਨ ਵਿਕਾਸ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਇਸ ਸੰਬੰਧ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦੀ ਹੈ।

ਇਸ ਲਈ ਇੱਕ ਚੰਗਾ ਸਰੀਰਿਕ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਹਰ ਕਿਸੇ ਲਈ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਚਾਹੇ ਕੋਈ ਵਿਅਕਤੀ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਦਿਲਚਸਪੀ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਅੱਗੇ ਵਧਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੋਵੇ।

ਸਕੂਲਾਂ ਵਿੱਚ ਸਰੀਰਿਕ ਸਿੱਖਿਆ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ:

- ੳ. ਸਰੀਰਿਕ ਗਤੀਵਿਧੀ/ਖੇਡਾਂ ਲਈ ਪ੍ਰਸੰਸਾ:** ਖੇਡਾਂ ਅਤੇ ਸਰੀਰਿਕ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਮੌਕਿਆਂ ਲਈ ਮਹੱਤਵ ਦਿੱਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਜੋ ਇਹ ਚੰਗੀ ਸਿਹਤ, ਅਨੰਦ, ਸਵੈ-ਪ੍ਰਤੀਬਿੰਬ ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਪਰਸਪਰ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦੇ ਹਨ।
- ਅ. ਸਰੀਰਿਕ ਗਤੀਵਿਧੀ/ਖੇਡਾਂ ਵਿੱਚ ਕੁਸ਼ਲ ਸਮੂਲੀਅਤ ਲਈ ਸਮਰੱਥਾਵਾਂ:** ਸਰੀਰਿਕ ਸਿੱਖਿਆ ਨੂੰ ਮਨੁੱਖੀ ਸਰੀਰ ਦੀਆਂ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਕਿਸਮਾਂ ਦੇ ਹੁਨਰਾਂ ਅਤੇ ਹਰਕਤਾਂ ਨੂੰ ਚਲਾਉਣ ਲਈ ਗਿਆਨ ਅਤੇ ਸਮਰੱਥਾ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ, ਖੇਡਾਂ ਅਤੇ ਖੇਡਾਂ ਵਿੱਚ ਹਿੱਸਾ ਲੈਣਾ ਅਤੇ ਅਨੰਦ ਲੈਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।
- ੲ. ਲਚਕੀਲਾਪਨ:** ਸਰੀਰਿਕ ਸਿੱਖਿਆ ਨੂੰ ਲਚਕਤਾ, ਦ੍ਰਿੜ੍ਹਤਾ ਅਤੇ ਸਰੀਰਿਕ ਸਮਰੱਥਾ ਵਿੱਚ ਉੱਤਮਤਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਦਿਲਚਸਪੀ ਪੈਦਾ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ।
- ੳ. ਹਮਦਰਦੀ ਅਤੇ ਸਹਿਯੋਗ:** ਸਰੀਰਿਕ ਸਿੱਖਿਆ ਨੂੰ ਹਮਦਰਦੀ, ਸਹਿਯੋਗ, ਨਿਰਪੱਖ ਖੇਡ ਅਤੇ ਭਾਈਚਾਰਾ ਪੈਦਾ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਜੋਕਿ ਇੱਕ ਚੰਗੇ ਇਨਸਾਨ ਅਤੇ ਸਮਾਜ ਦੇ ਇੱਕ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾਉਣ ਵਾਲੇ ਮੈਂਬਰ ਬਣਨ ਅਤੇ ਜਿੱਤ ਅਤੇ ਹਾਰ ਨੂੰ ਕਿਰਪਾ ਨਾਲ ਮਿਲਨਾ ਸਿੱਖਣ ਲਈ ਜੀਵਨ ਭਰ ਢੁਕਵੇਂ ਹਨ।

ਬਕਸਾ 8.1i

ਯੋਗਾ

ਅੱਜ ਅਭਿਆਸ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਯੋਗਾ ਦੇ ਸਾਰੇ ਰੂਪਾਂ ਦਾ ਮੂਲ ਪਤੰਜਲੀ ਦੁਆਰਾ 2,000 ਸਾਲ ਪਹਿਲਾਂ ਲਿਖੇ ਗਏ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਯੋਗ ਸੂਤਰ ਵਿੱਚ ਹੈ। ਇਹ ਪਰੰਪਰਾ ਪੀੜ੍ਹੀ ਦਰ ਪੀੜ੍ਹੀ ਚਲੀ ਆ ਰਹੀ ਹੈ ਅਤੇ ਅੱਜ ਅਸੀਂ ਜਿਸ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਦੇਖਦੇ ਹਾਂ, ਉਸੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਹੈ। ਯੋਗ ਕੇਵਲ ਆਸਣ (ਆਸਣਾਂ) ਦਾ ਇੱਕ ਸਰੀਰਿਕ ਅਭਿਆਸ ਨਹੀਂ ਹੈ ਬਲਕਿ ਇਸ ਤੋਂ ਵੀ ਬਹੁਤ ਕੁਝ ਹੈ। ਪਤੰਜਲੀ ਯੋਗ ਦੇ 8 ਅੰਗਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਕਰਦੀ ਹੈ (ਅਸਟਾਂਗ ਯੋਗ)। ਉਹ ਹਨ: ਯਮ (ਸਰਬ-ਵਿਆਪਕ ਨੈਤਿਕ ਹੁਕਮ), ਨਿਆਮ (ਅਨੁਸ਼ਾਸਨ ਦੁਆਰਾ ਸਵੈ-ਸੁੱਧੀਕਰਨ), ਆਸਣ (ਆਸਣਾਂ), ਪ੍ਰਾਣਾਯਾਮ (ਸਾਹ ਦਾ ਤਾਲਬੱਧ ਨਿਯੰਤਰਨ), ਪ੍ਰਤਿਆਹਾਰਾ (ਇੰਦਰੀਆਂ ਅਤੇ ਬਾਹਰੀ ਵਸਤੂਆਂ ਦੇ ਦਬਦਬੇ ਤੋਂ ਮਨ ਨੂੰ ਵਾਪਸ ਲੈਣਾ ਅਤੇ ਮੁਕਤੀ), ਧਾਰਨਾ (ਇਕਾਗਰਤਾ), ਧਿਆਨ (ਧਿਆਨ) ਅਤੇ ਸਮਾਧੀ (ਸੁਪਰ ਦੀ ਅਵਸਥਾ) ਚੇਤਨਾ ਡੂੰਘੇ ਧਿਆਨ ਦੁਆਰਾ ਲਿਆਈ ਗਈ ਹੈ। ਯਮ, ਨਿਆਮ ਅਤੇ ਆਸਨ ਬਾਹਰੀ ਖੋਜਾਂ (ਬਹਿਰੰਗ ਸਾਧਨਾਂ) ਦੇ 3 ਪੜਾਅ ਹਨ। ਯਮ ਅਤੇ ਨਿਆਮ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਸਾਥੀ ਮਨੁੱਖਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਇਕਸੁਰ ਰਹਿਣ ਲਈ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਦੇ ਜਨੂੰਨ ਅਤੇ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਨਿਯੰਤਰਨ ਕਰਨਾ ਹੈ। ਆਸਣਾਂ ਦੇ ਅਭਿਆਸ ਦੁਆਰਾ, ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਸਰੀਰ ਅਤੇ ਮਨ ਨੂੰ ਤੰਦਰੁਸਤ, ਮਜ਼ਬੂਤ ਅਤੇ ਕੁਦਰਤ ਦੇ ਅਨੁਕੂਲ ਰੱਖਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਮੁੱਖ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸਾਡੇ ਸਕੂਲੀ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਵਿੱਚ ਸਰੀਰਿਕ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਉਦੇਸ਼ ਹਨ। ਅਸੀਂ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਸਿਹਤਮੰਦ, ਮਜ਼ਬੂਤ ਵਿਅਕਤੀ ਹੋਣ ਜੋ ਆਪਣੇ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਦੇ ਅਨੁਕੂਲ ਹੋਣ ਅਤੇ ਭਾਈਚਾਰੇ ਦੇ

ਮੈਂਬਰਾਂ ਦਾ ਯੋਗਦਾਨ ਦੇ ਰਹੇ ਹੋਣ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਯੋਗ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਸਰੀਰਿਕ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਦਾ ਇੱਕ ਅਨਿੱਖੜਵਾਂ ਅੰਗ ਹੈ। ਯੋਗ ਆਸਣ ਅਤੇ ਪ੍ਰਾਣਾਯਾਮ ਵਰਗੇ ਅਭਿਆਸ ਇਸ ਦਸਤਾਵੇਜ਼ ਵਿੱਚ ਕਈ ਬਿੰਦੂਆਂ 'ਤੇ ਦਿਖਾਈ ਦਿੰਦੇ ਹਨ।

ਸਰੋਤ: ਬੀ.ਕੇ.ਐੱਸ, ਅਯੰਗਰ ਦੁਆਰਾ ਯੋਗ 'ਤੇ ਰੋਸ਼ਨੀ

ਭਾਗ 8.2

ਪਹੁੰਚ

ਇਸ NCF ਵਿੱਚ, ਸਰੀਰਿਕ ਸਿੱਖਿਆ ਨੂੰ ਇੱਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਖੇਤਰ ਵਜੋਂ ਦੇਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਨਾਕਿ ਸਿਰਫ਼ ਇੱਕ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਦੀ ਗਤੀਵਿਧੀ। ਇਸ ਦੇ ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਮਿਆਰਾਂ, ਸਮੱਗਰੀ, ਉਚਿਤ ਸਿੱਖਿਆ ਵਿਗਿਆਨ ਅਤੇ ਮੁਲਾਂਕਣਾਂ ਦਾ ਆਪਣਾ ਸੈੱਟ ਹੈ। ਇਸ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਦੀ ਕਲਪਨਾ ਨੂੰ ਕੁਝ ਮੂਲ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਦੁਆਰਾ ਸੂਚਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਜੋ ਇਸ ਭਾਗ ਵਿੱਚ ਦੱਸੇ ਗਏ ਹਨ।

ੳ. ਸਕੂਲਾਂ ਵਿੱਚ ਸਾਰੇ ਪੜਾਵਾਂ ਲਈ ਸਰੀਰਿਕ ਸਿੱਖਿਆ ਦੀਆਂ ਕਲਾਸਾਂ ਹੋਣੀਆਂ ਚਾਹੀਦੀਆਂ ਹਨ:

ਪ੍ਰੈਪਰੇਟਰੀ ਪੱਧਰ ਵਿੱਚ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਮੁਫਤ ਖੇਡ ਦਾ ਅਨੰਦ ਲੈਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਖੇਡਾਂ ਵਿੱਚ ਹਿੱਸਾ ਲੈਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਸਾਨੂੰ ਇਸ ਪੜਾਅ 'ਤੇ ਮੁਫਤ ਖੇਡਣ, ਨਿਯਮਾਂ ਦੀ ਰਚਨਾਤਮਿਕ ਜੋੜ-ਤੋੜ (manipulative) ਅਤੇ ਸਥਾਨਿਕ ਖੇਡਾਂ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਮਿਡਲ ਪੱਧਰ ਵਿੱਚ, ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਸਥਾਨਿਕ ਖੇਡਾਂ ਖੇਡਣਾ ਜਾਰੀ ਰੱਖਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਪਰ ਵਧੇਰੇ ਵਿਆਪਕ ਅਭਿਆਸ ਵਾਲੀਆਂ ਖੇਡਾਂ ਵੱਲ ਧਿਆਨ ਦੇਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਤੀਯੋਗੀ ਖੇਡ ਮੁਕਾਬਲਿਆਂ ਵਿੱਚ ਵੀ ਸਰਗਰਮੀ ਨਾਲ ਹਿੱਸਾ ਲੈਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਸੈਕੰਡਰੀ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਇੱਕ ਖੇਡ/ਖੇਡ ਗਤੀਵਿਧੀ ਚੁਣਨ ਅਤੇ ਉੱਚ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਮੁਕਾਬਲਾ ਕਰਨ ਲਈ ਮੁਹਾਰਤ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨ ਲਈ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਪੜਾਵਾਂ ਦੇ ਸਾਰੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਕੋਲ ਆਪਣੀ ਸਮਾਂ-ਸਾਰਨੀ ਦੇ ਹਿੱਸੇ ਵਜੋਂ ਇੱਕ ਲਾਜ਼ਮੀ ਸਰੀਰਿਕ ਸਿੱਖਿਆ ਕਲਾਸ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਅਜਿਹੇ ਮਾਮਲਿਆਂ ਵਿੱਚ ਜਿੱਥੇ ਬਹੁਤ ਛੋਟੀ ਉਮਰ ਵਿੱਚ ਕੁਝ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਇੰਟਰਸਕੂਲ, ਸਥਾਨਿਕ, ਰਾਜ, ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਅਤੇ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਮੁਕਾਬਲਿਆਂ ਵਿੱਚ ਹਿੱਸਾ ਲੈਣ ਵਿੱਚ ਦਿਲਚਸਪੀ ਲੈਂਦੇ ਹਨ, ਸਕੂਲਾਂ ਨੂੰ ਵਾਜਬ ਅਨੁਕੂਲਤਾਵਾਂ ਬਣਾਉਣੀਆਂ ਚਾਹੀਦੀਆਂ ਹਨ ਤਾਂਜੋ ਉਹ ਆਪਣੀਆਂ ਰੁਚੀਆਂ ਦਾ ਪਿੱਛਾ ਕਰ ਸਕਣ। ਇਸ ਦੇ ਲਈ ਸਮਾਂ-ਸਾਰਨੀ ਜਾਂ ਸਕੂਲ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਦੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ 'ਤੇ ਵਾਧੂ ਸੰਸ਼ੋਧਨ ਪੀਰੀਅਡ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਜਾਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ।

ਅ. ਸਕੂਲਾਂ ਨੂੰ ਸਰੀਰਿਕ ਸਿੱਖਿਆ ਲਈ ਲੁੜੀਂਦੇ ਸਰੋਤਾਂ ਨੂੰ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਉਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ:

ਉਹਨਾਂ ਮਾਮਲਿਆਂ ਵਿੱਚ ਜਿੱਥੇ ਸਕੂਲਾਂ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਖੇਡ ਦਾ ਮੈਦਾਨ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਲਈ ਨੇੜਲੇ ਜਨਤਕ ਮੈਦਾਨਾਂ/ਸਥਾਨਾਂ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਉਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਅਜਿਹੇ ਮੌਕਿਆਂ ਵਿੱਚ ਜਿੱਥੇ ਇਹ ਸੰਭਵ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਸਕੂਲਾਂ ਨੂੰ ਸਰੀਰਿਕ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਕਰਨ ਦੇ ਤਰੀਕੇ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਲਈ ਜ਼ਿਆਦਾ ਥਾਂ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ, ਜਿਵੇਂਕਿ ਯੋਗ, ਸਥਿਰ ਅਭਿਆਸ/ ਹਰਕਤਾਂ, ਟੇਬਲ ਟੈਨਿਸ।

ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਜਦੋਂ ਤੱਕ ਇੱਕ PE ਅਧਿਆਪਕ ਨਿਯੁਕਤ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ, ਦੂਜੇ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਨੂੰ ਸਕੂਲ ਕੰਪਲੈਕਸ, ਸਕੂਲ ਕਲੱਬਸਟਰ ਜਾਂ ਨੇੜਲੇ ਸਕੂਲਾਂ ਵਿੱਚ ਉਪਲਬਧ ਕਿਸੇ ਵੀ PE ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਹੇਠ ਸਰੀਰਿਕ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਕਰਨ ਲਈ ਸਿੱਖਿਅਤ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ਸਾਜ਼ੋ-ਸਮਾਨ ਦੀ ਸੀਮਿਤ ਉਪਲਬਧਤਾ ਦੇ ਮਾਮਲੇ ਵਿੱਚ, ਖੇਡਾਂ/ਸਰੀਰਿਕ ਗਤੀਵਿਧੀ ਦੀ ਚੋਣ ਉਸੇ ਅਨੁਸਾਰ ਕੀਤੀ ਜਾਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਖੇਡ ਦੇ ਮੈਦਾਨ, PE ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਜਾਂ ਵਰਤੋਂ ਯੋਗ ਸਾਜ਼ੋ-ਸਮਾਨ ਦੀ ਗ਼ੈਰ-ਉਪਲਬਧਤਾ ਨੂੰ ਸਿੱਖਿਆ ਅਤੇ ਸਰੀਰਿਕ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਵਿੱਚ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੀ ਸ਼ਮੂਲੀਅਤ ਨੂੰ ਸੀਮਿਤ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਕਾਰਕਾਂ ਵਜੋਂ ਨਹੀਂ ਮੰਨਿਆ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ੲ. ਸਕੂਲਾਂ ਨੂੰ ਸਰੀਰਿਕ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਵਿਸ਼ੇ ਨੂੰ ਬਰਾਬਰ ਮਹੱਤਵ ਅਤੇ ਦਰਜਾ ਦੇਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ:

ਸਕੂਲਾਂ ਵਿੱਚ ਸਿਹਤ ਅਤੇ ਸਰੀਰਿਕ ਸਿੱਖਿਆ ਨੂੰ ਹੋਰ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਖੇਤਰਾਂ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਘੱਟ ਮਹੱਤਵ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਇਆ ਹੈ। NEP 2020 ਇਸ ਨੂੰ ਮਾਨਤਾ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਗੱਲ 'ਤੇ ਜ਼ੋਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਵਿੱਚ ਇਸ ਨੂੰ ਬਰਾਬਰ ਮਹੱਤਵ ਅਤੇ ਇਲਾਜ ਦਿੱਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਸਰੀਰਿਕ ਸਿੱਖਿਆ ਸਾਰੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਲਈ ਬਰਾਬਰ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹੈ ਅਤੇ ਸਾਨੂੰ ਆਪਣੇ ਪਾਠਕ੍ਰਮ, ਬੁਨਿਆਦੀ ਢਾਂਚੇ ਅਤੇ ਸਕੂਲ ਦੇ ਸੰਚਾਲਨ ਵਿੱਚ ਇਸ ਦੇ ਲਈ ਯੋਗ ਹਾਲਤ ਬਣਾਉਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਸਕੂਲ ਕੈਲੰਡਰ ਅਤੇ ਅਧਿਆਪਕ ਦੀ ਤਿਆਰੀ ਵਿੱਚ ਢੁਕਵਾਂ ਸਮਾਂ ਸ਼ਾਮਲ ਹੈ।

ੳ. ਸਕੂਲਾਂ ਨੂੰ ਸਰੀਰਿਕ ਸਿੱਖਿਆ ਵਿੱਚ ਸਾਰੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਲਈ ਬਰਾਬਰ ਮੌਕੇ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਉਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ:

1. ਰੁਚੀ, ਝੁਕਾਅ ਅਤੇ ਯੋਗਤਾ ਦੇ ਹਰ ਪੱਧਰ ਦੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਸਰੀਰਿਕ ਸਿੱਖਿਆ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਹੋਰ ਸਾਰੇ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਖੇਤਰਾਂ ਵਾਂਗ, ਕੁਝ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਦੂਜਿਆਂ ਨਾਲੋਂ ਸਰੀਰਿਕ ਸਿੱਖਿਆ ਵੱਲ ਵਧੇਰੇ ਝੁਕਾਅ ਰੱਖਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਲਈ, ਇਹ ਪਾਠਕ੍ਰਮ, ਸਰੀਰਿਕ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨ ਲਈ ਦੋ ਢੰਗਾਂ ਦਾ ਸੁਝਾਅ ਦਿੰਦਾ ਹੈ:

- 1) **ਲਾਜ਼ਮੀ PE ਕਲਾਸ:** ਸਾਰੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਸਮਾਂ-ਸਾਰਨੀ ਵਿੱਚ ਨਿਯਮਿਤ PE ਕਲਾਸਾਂ ਵਿੱਚ ਹਾਜ਼ਰ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਕਲਾਸ ਦੀਆਂ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਸਮੂਹਾਂ ਲਈ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਅਤੇ ਅਨੁਕੂਲਤਾ ਦੇ ਪੱਧਰ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਵੱਖਰੀਆਂ ਹੋ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ। ਸਕੂਲਾਂ ਦੇ ਸਾਰੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਇਸ ਕਲਾਸ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਹੋਣਗੇ ਅਤੇ ਸਿੱਖਣ ਲਈ ਬਰਾਬਰ ਧਿਆਨ ਅਤੇ ਸਹਾਇਤਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨਗੇ, ਜਿਸ ਦਾ ਮਤਲਬ ਹੈ PE ਅਧਿਆਪਕ ਦੇ ਸਮੇਂ, ਸਾਜ਼ੋ-ਸਾਮਾਨ ਅਤੇ ਖੇਡਣ ਦੇ ਮੌਕਿਆਂ ਤੱਕ ਬਰਾਬਰ ਪਹੁੰਚ।
  - 2) **ਸਕੂਲ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਵਿਕਲਪਿਕ ਸਰੀਰਿਕ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ:** ਉਹ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਜੋ ਡੂੰਘੇ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਸਰੀਰਿਕ ਗਤੀਵਿਧੀ ਅਤੇ ਖੇਡਾਂ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਇਸ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਬਣ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਸਕੂਲ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਹੁਨਰ-ਨਿਰਮਾਣ ਕਲਾਸਾਂ ਦਾ ਆਯੋਜਨ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ, ਸਰੀਰਿਕ ਸਿੱਖਿਆ ਅਧਿਆਪਕ ਸਹਾਇਤਾ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਸਕੂਲ ਦੇ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਜਾਂ/ਅਤੇ ਬਾਅਦ ਵਿੱਚ ਉਪਕਰਨਾਂ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਅਜਿਹੀ ਵਿਵਸਥਾ ਨੂੰ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਦੇ ਹਿੱਸੇ ਵਜੋਂ ਮੰਨਿਆ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਨਾਕਿ ਤਰਜੀਹੀ ਇਲਾਜ ਵਜੋਂ, ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਮੌਕਾ ਉਹਨਾਂ ਸਾਰੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਲਈ ਉਪਲਬਧ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਜੋ ਦਿਲਚਸਪੀ ਦਿਖਾਉਂਦੇ ਹਨ।
2. **ਸਾਰੇ ਲਿੰਗ ਦੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਸੁਰੱਖਿਆ ਦੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਵਿੱਚ ਰੱਖਦੇ ਹੋਏ,** ਨਿਯਮਿਤ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸਾਰੇ ਉਮਰ ਸਮੂਹਾਂ ਵਿੱਚ ਇਕੱਠੇ ਖੇਡਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਇਕੱਠੇ ਖੇਡਣ ਦੇ ਆਦੀ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਸਮੇਂ ਦੇ ਨਾਲ ਮਿਸ਼ਰਤ-ਲਿੰਗ ਸਮੂਹਾਂ ਵਿੱਚ ਅਰਾਮ ਨਾਲ ਖੇਡਣ ਲਈ ਆਪਣੀ ਪਰਿਪੱਕਤਾ ਵਿੱਚ ਵਧਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਲਈ, ਇਹ ਪਹੁੰਚ ਸਭ ਤੋਂ ਵਧੀਆ ਸ਼ੁਰੂਆਤੀ ਪੜਾਅ ਤੋਂ, ਜਿੰਨੀ ਜਲਦੀ ਹੋ ਸਕੇ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਸਕੂਲ ਆਪਣੇ ਇਲਾਕੇ/ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਸਮਾਜਿਕ-ਸੱਭਿਆਚਾਰਿਕ ਰਵੱਈਏ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਕਬੱਡੀ ਵਰਗੀਆਂ ਸੰਪਰਕ ਖੇਡਾਂ ਵਿੱਚ ਮਿਕਸਡ ਟੀਮਾਂ ਬਣਾਉਣ ਬਾਰੇ ਚੋਣ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ।
  3. **ਸਕੂਲਾਂ ਨੂੰ ਲਾਜ਼ਮੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸਰੀਰਿਕ ਸਿੱਖਿਆ ਵਿੱਚ ਅਪੰਗ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੀ ਭਾਗੀਦਾਰੀ ਨੂੰ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਉਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਹੱਦ ਤੱਕ ਉਹਨਾਂ ਲਈ ਸੰਭਵ ਹੈ।** ਇਸ ਲਈ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਭਾਗ ਲੈਣ ਦੇ ਯੋਗ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਸੋਚ-ਸਮਝ ਕੇ ਰਿਹਾਇਸ਼ ਜਾਂ ਸੋਧ ਦੁਆਰਾ ਖੇਡਣ ਦੀਆਂ ਸਥਿਤੀਆਂ ਨੂੰ ਅਨੁਕੂਲ ਬਣਾਉਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ ਇੱਕ ਦੌੜ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਨ ਲਈ ਸਮਾਂ ਵਧਾ ਕੇ ਅਤੇ ਅਸਮਰੱਥਤਾ ਵਾਲੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਤੋਂ ਉਮੀਦ ਕੀਤੇ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਹੁਨਰ ਦੇ ਪੱਧਰਾਂ ਵਿੱਚ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਅੰਤਰ ਦੀ ਇਜਾਜ਼ਤ ਦੇ ਕੇ ਰਿਹਾਇਸ਼ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਖੇਡ ਨਿਯਮਾਂ ਵਿੱਚ ਸੋਧਾਂ ਕੀਤੀਆਂ ਜਾ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ ਜੋ ਇਹ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਉਣਗੀਆਂ ਕਿ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਵੱਖਰੇ ਹੁਨਰਮੰਦ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨਾਲ ਸਹਿਯੋਗ ਨਾਲ ਖੇਡਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਇੱਕ ਵੱਖਰੀ ਖੇਡ/ਖੇਡ ਦੀ ਯੋਜਨਾ ਬਣਾਉਂਦੇ ਹਨ (ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ ਵ੍ਹੀਲਚੇਅਰ ਦੌੜ)।
- ਹ. **ਸਕੂਲਾਂ ਨੂੰ ਸਰੀਰਿਕ ਸਿੱਖਿਆ ਖੇਡਾਂ ਰਾਹੀਂ ਸਹਿਯੋਗ ਅਤੇ ਟੀਮ ਵਰਕ ਸਿਖਾਉਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ,** ਖਾਸ ਕਰ ਕੇ ਟੀਮ ਖੇਡਾਂ, ਇੱਕ ਖਾਸ ਟੀਚੇ ਲਈ ਮਿਲ ਕੇ ਕੰਮ ਕਰਨ ਦੇ ਮੌਕੇ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ। ਭਾਗੀਦਾਰਾਂ ਨੂੰ ਟੀਮ ਦੀ ਸਮੁੱਚੀ ਕਾਰਗੁਜ਼ਾਰੀ ਅਤੇ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਸਮਰੱਥਾਵਾਂ ਨੂੰ ਬਿਹਤਰ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਸਹਿਯੋਗ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਜੋ ਟੀਮ ਦੇ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਵਿੱਚ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾਉਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਹ ਸਹਿਯੋਗ ਸੰਵਾਦ (ਖਾਸ ਤੌਰ 'ਤੇ ਕਿਸੇ ਖੇਡ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਰਣਨੀਤੀ ਬਣਾਉਣ ਜਾਂ ਖੇਡ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਸਮੀਖਿਆ ਕਰਨ ਵੇਲੇ), ਜਿਵੇਂਕਿ ਸਵਾਲਾਂ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਸੁਵਿਧਾਜਨਕ ਹੈ, 'ਜਦੋਂ ਮੇਰਾ ਪ੍ਰਤੀਯੋਗੀ ਜ਼ਖਮੀ ਹੋ ਗਿਆ ਤਾਂ ਮੈਂ ਕਿਵੇਂ ਵਿਵਹਾਰ ਕੀਤਾ?', 'ਅਸੀਂ ਕਿਵੇਂ ਬਣਾਉਂਦੇ ਹਾਂ ਟੀਮਾਂ ਜਦੋਂ ਅਸੀਂ ਜਾਣਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਟੀਮ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਮੈਂਬਰਾਂ ਕੋਲ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਯੋਗਤਾਵਾਂ ਹਨ ਅਤੇ ਹਰ-ਇੱਕ ਇੱਕ ਜਾਂ ਦੋ ਪਹਿਲੂਆਂ ਵਿੱਚ ਦੂਜਿਆਂ ਨਾਲੋਂ ਬਿਹਤਰ ਹੈ?', 'ਕੁਝ ਕਾਬਲੀਅਤਾਂ ਨੂੰ ਜ਼ਿਆਦਾ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਕਿਉਂ ਸਮਝਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ?', 'ਜਦੋਂ ਕੋਈ ਵਿਅਕਤੀ ਹਾਰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹ ਕਿਵੇਂ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦਾ ਹੈ?', 'ਅਜਿਹੀਆਂ ਸਥਿਤੀਆਂ ਵਿੱਚ ਸਾਨੂੰ ਕਿਵੇਂ ਪ੍ਰਤੀਕਿਰਿਆ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ?', 'ਖੇਡ ਦੇ ਕੁਝ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਪਲ ਕਿਹੜੇ ਸਨ ਜਦੋਂ ਟੀਮ ਮੁਕਾਬਲਾ ਕਰ ਰਹੀ ਸੀ ਅਤੇ ਫ਼ਾਇਦਾ ਗੁਆ ਬੈਠੀ ਸੀ?'
- ਕ. **ਸਕੂਲਾਂ ਨੂੰ ਸਿਹਤਮੰਦ ਮੁਕਾਬਲਾ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਉਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਨਿੱਜੀ ਸਮਰੱਥਾਵਾਂ ਅਤੇ ਸੀਮਾਵਾਂ ਦੀ ਪੜਚੋਲ ਕਰਨ ਲਈ ਇਸ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ:**
- ਸਰੀਰਿਕ ਸਿੱਖਿਆ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਹਮਦਰਦੀ, ਸਹਿਯੋਗ, ਨਿਰਪੱਖ ਖੇਡ ਅਤੇ ਭਾਈਚਾਰਾ ਪੈਦਾ ਕਰਨਾ ਹੈ। ਸਰੀਰਿਕ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਸੰਦਰਭ ਵਿੱਚ ਸਿਹਤਮੰਦ ਮੁਕਾਬਲੇ ਨੂੰ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੇ ਸਰਬ-ਪੱਖੀ ਵਿਕਾਸ ਨੂੰ ਸਮਰੱਥ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਇੱਕ ਸਾਧਨ ਵਜੋਂ ਦੇਖਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਖਿਡਾਰੀਆਂ ਦੀਆਂ ਕਦਰਾਂ-ਕੀਮਤਾਂ ਨਾਲ ਸਮਝੌਤਾ ਕੀਤੇ ਬਿਨਾਂ ਮੁਕਾਬਲਾ

ਕਰਨਾ ਸਿਖਾਇਆ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਦੂਜਿਆਂ ਲਈ ਸਕਾਰਾਤਮਿਕ ਸਤਿਕਾਰ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਹਾਣੀਆਂ ਨੂੰ ਹਰਾਉਣ ਅਤੇ ਹਾਵੀ ਕਰਨ ਦੀ ਬਜਾਏ ਅਭਿਆਸ ਅਤੇ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਵਿੱਚ ਉੱਤਮਤਾ ਅਤੇ ਸੰਪੂਰਨਤਾ ਨੂੰ ਅੱਗੇ ਵਧਾਉਣ ਲਈ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਕੁੰਜੀ ਯੋਗਤਾ ਦੇ ਅਗਲੇ ਪੱਧਰ ਵਿੱਚ ਵਧਣ ਲਈ ਆਪਣੇ-ਆਪ ਨੂੰ ਚੁਣੌਤੀ ਦੇਣਾ ਹੈ। ਇਸ ਸਥਿਤੀ ਦੇ ਕਈ ਪ੍ਰਭਾਵ ਹਨ:

- 1) ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਲੋੜਾਂ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਵਿੱਚ ਰੱਖਦੇ ਹੋਏ ਟੀਮਾਂ ਵਿੱਚ ਗਰੁੱਪਬੱਧ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂਕਿ ਇਹ ਘਟੀਆਪਣ ਜਾਂ ਉੱਤਮਤਾ ਦੀਆਂ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਨਾ ਕਰੇ, ਕਿਉਂਕਿ ਦੋਵਾਂ ਦੇ ਗੰਭੀਰ ਨਕਾਰਾਤਮਿਕ ਨਤੀਜੇ ਹਨ।
- 2) ਹਮਦਰਦੀ, ਸਹਿਯੋਗ, ਨਿਰਪੱਖ ਖੇਡ ਅਤੇ ਭਾਈਚਾਰਾ ਵਰਗੀਆਂ ਕਦਰਾਂ-ਕੀਮਤਾਂ ਨੂੰ ਅੱਗੇ ਵਧਾਇਆ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਹਰ ਵਾਰ ਜਦੋਂ ਕੋਈ ਮੁਕਾਬਲੇ ਵਾਲੀ ਘਟਨਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸ ਦਾ ਜਸ਼ਨ ਮਨਾਇਆ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।
- 3) ਕਿਸੇ ਖੇਡ ਨੂੰ ਜਿੱਤਣ ਜਾਂ ਹਾਰਨ ਨੂੰ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੀ ਬੇਲੋੜੀ ਮਾਣ ਜਾਂ ਸ਼ਰਮ/ਦੁਖ, ਰਣਨੀਤੀ ਦੀ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ੀਲਤਾ ਦੀਆਂ ਭਾਵਨਾਵਾਂ 'ਤੇ ਗੰਭੀਰ ਰੂਪ ਨਾਲ ਪ੍ਰਤੀਬਿੰਬਤ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕਰਨ ਦੇ ਮੌਕੇ ਵਜੋਂ ਦੇਖਿਆ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।
- 4) ਅੰਤਰ-ਸਕੂਲ ਮੁਕਾਬਲਿਆਂ ਲਈ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੀ ਚੋਣ ਨਿਰਪੱਖ ਅਤੇ ਪਾਰਦਰਸ਼ੀ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ।

ਭਾਗ 8.3

ਗਿਆਨ ਦਾ ਸੁਭਾਅ

ੳ. 'ਕਰਨ ਲਈ' 'ਜਾਣਨਾ' ਹੈ: ਸਰੀਰਿਕ ਗਤੀਵਿਧੀ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵਿਹਾਰਿਕ ਗਿਆਨ ਦੀ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਵਿੱਚ ਆਉਂਦੀ ਹੈ, ਜਿੱਥੇ 'ਜਾਣਨਾ' ਕੇਵਲ ਗਤੀਵਿਧੀ ਕਰਨ ਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਨੂੰ ਕੀਤੇ ਬਿਨਾਂ ਕੋਈ ਤੈਰਾਕੀ ਜਾਣਨ ਦਾ ਦਾਅਵਾ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ। ਇੱਕ ਵਾਰ ਜਦੋਂ ਕੋਈ ਵਿਅਕਤੀ ਗਤੀਵਿਧੀ ਕਰ ਲੈਂਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਉਹ ਪ੍ਰਤੀਬਿੰਬ, ਨਿਰੀਖਣ ਅਤੇ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਗਤੀਵਿਧੀ ਕਿਵੇਂ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਪਰ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕ੍ਰਮ ਨੂੰ ਉਲਟਾਉਣਾ ਲਾਭਦਾਇਕ ਨਹੀਂ ਹੈ।

ਅ. ਨਿਯਮਿਤ ਪ੍ਰਗਤੀਸ਼ੀਲ ਅਭਿਆਸ ਅਤੇ ਪੱਧਰੀ ਸਿਖਲਾਈ ਨਿਪੁੰਨਤਾ ਵੱਲ ਲੈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ: ਸਰੀਰਿਕ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਸਮੇਂ ਦੇ ਨਾਲ ਸਿੱਖੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਇੱਕ ਗਤੀਵਿਧੀ ਵਿੱਚ ਮੁਢਲੀ ਮੁਹਾਰਤ ਹਾਸਲ ਕਰਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਅਤੇ ਇਸ ਨੂੰ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਰਨ ਲਈ ਕਈ ਵਾਰ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ ਤਾੜ ਆਸਨ ਨੂੰ ਸਹੀ ਢੰਗ ਨਾਲ ਕਰਨ ਲਈ, ਪੈਰਾਂ ਦੀਆਂ ਉਂਗਲਾਂ ਨੂੰ ਬਰਾਬਰ ਫੈਲਾਉਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਭਾਰ ਸੱਜੇ ਪੈਰਾਂ, ਖੱਬੇ ਪੈਰਾਂ, ਅਗਲੇ ਪੈਰਾਂ ਅਤੇ ਅੱਡੀ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਬਰਾਬਰ ਸੰਤੁਲਿਤ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਪੂਛ ਦੀ ਹੱਡੀ ਨੂੰ ਅੰਦਰ ਖਿੱਚਿਆ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਮੋਢਿਆਂ ਨੂੰ ਪਿੱਛੇ ਧੱਕਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਦੂਸਰਿਆਂ ਵੱਲ ਜਾਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਇਹਨਾਂ ਪਹਿਲੂਆਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ ਕਈ ਹਫ਼ਤਿਆਂ ਦੀ ਸਿਖਲਾਈ ਲੱਗ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਮਾਸਪੇਸ਼ੀ ਯਾਦਦਾਸ਼ਤ ਦਾ ਇੱਕ ਵੱਡਾ ਤੱਤ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਵੇਗਾ, ਇਸ ਲਈ ਕੁਝ ਹਫ਼ਤਿਆਂ ਬਾਅਦ, ਇਹ ਪਹਿਲੂ ਲਗਭਗ ਆਟੋਮੈਟਿਕ ਹਨ, ਇੰਸਟ੍ਰਕਟਰ ਫਿਰ ਤਾੜ ਆਸਨ ਦੇ ਹੋਰ ਪਹਿਲੂਆਂ 'ਤੇ ਅੱਗੇ ਵਧ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ੲ. ਸਰੀਰ ਅਤੇ ਜਗ੍ਹਾ ਬਾਰੇ ਜਾਗਰੂਕਤਾ ਸਿਖਾਉਂਦਾ ਹੈ: ਖੇਡਾਂ ਅਤੇ ਸਰੀਰਿਕ ਗਤੀਵਿਧੀ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਸੰਦਰਭਾਂ ਵਿੱਚ ਸਰੀਰ ਪੁਲਾੜ ਵਿੱਚ ਕਿਵੇਂ ਘੁੰਮ ਸਕਦਾ ਹੈ ਇਸ ਬਾਰੇ ਜਾਗਰੂਕਤਾ ਸਿੱਖਣਾ ਸਰੀਰਿਕ ਸਿੱਖਿਆ ਦਾ ਇੱਕ ਅਨਿੱਖੜਵਾਂ ਅੰਗ ਹੈ। ਇਹ 'ਮੂਰਤ ਜਾਗਰੂਕਤਾ' ਕਿਸੇ ਦੇ ਸਰੀਰ ਵਿੱਚ ਕੀ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਇਸ ਨੂੰ ਪਛਾਣਨਾ, ਆਪਣੇ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਜਾਗਰੂਕਤਾ ਦੇ ਖੇਤਰ ਦਾ ਵਿਸਤਾਰ ਕਰਨਾ ਅਤੇ ਖੇਡਾਂ ਅਤੇ ਸਰੀਰਿਕ ਗਤੀਵਿਧੀ ਦੇ ਸੰਦਰਭ ਵਿੱਚ ਦੂਜਿਆਂ ਪ੍ਰਤਿ ਸੁਚੇਤਤਾ ਰੱਖਣ ਬਾਰੇ ਹੈ। ਇਸ ਕਿਸਮ ਦੀ ਮੂਰਤੀਤ ਜਾਗਰੂਕਤਾ ਦੇ ਨਾਲ, ਖੇਡ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਅਤੇ ਦੌਰਾਨ ਰਣਨੀਤੀ ਬਣਾਉਣਾ ਸਿੱਖਣਾ ਅਤੇ ਸਾਜ਼ੋ-ਸਮਾਨ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਹੁਨਰ ਵੀ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਖੇਡਣ ਲਈ ਅਟੁੱਟ ਹਨ, ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ ਕ੍ਰਿਕੇਟ ਵਿੱਚ, ਗੇਂਦਬਾਜ਼ ਮੈਦਾਨ ਵਿੱਚ ਗੇਂਦਬਾਜ਼ੀ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਬੱਲੇਬਾਜ਼ ਆਪਣੇ ਸ਼ਾਟ ਮਾਰਨ ਲਈ ਮੈਦਾਨ ਵਿੱਚ ਗੈਪ ਲੱਭਦਾ ਹੈ। ਫੁਟਬਾਲ ਅਤੇ ਹਾਕੀ ਵਰਗੀਆਂ ਟੀਮ ਖੇਡਾਂ ਵਿੱਚ, ਖਿਡਾਰੀ ਸਥਾਨਿਕ ਪੈਟਰਨਾਂ ਵਿੱਚ ਸਿਖਲਾਈ ਦਿੰਦੇ ਹਨ ਤਾਂਜੋ ਉਹ ਜਾਣ ਸਕਣ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਸਾਥੀ ਕਿੱਥੇ ਹਨ, ਬਿਨਾਂ ਦੇਖੇ।

ੳ. ਸਿੱਖਣ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਲੰਮੇ ਸਮੇਂ ਲਈ ਯਾਦ ਰੱਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ: ਸਰੀਰਿਕ ਗਤੀਵਿਧੀ ਦਾ ਇੱਕ ਹੋਰ ਪਹਿਲੂ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਇੱਕ ਵਾਰ ਸਿੱਖਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਗਿਆਨ ਇੱਕ ਵਿਅਕਤੀ ਕੋਲ ਲੰਮੇ ਸਮੇਂ ਤੱਕ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਦੂਜੇ ਸੁਭਾਅ ਵਾਂਗ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇੱਕ ਵਾਰ ਜਦੋਂ ਤੁਸੀਂ ਇਸ ਵਿੱਚ ਮੁਹਾਰਤ ਹਾਸਲ ਕਰ ਲੈਂਦੇ ਹੋ ਤਾਂ ਟੇਬਲ ਟੈਨਿਸ ਰੈਕੇਟ ਨਾਲ ਇੱਕ ਘੁੰਮਦੀ ਸ਼ਾਟ ਨੂੰ ਕਿਵੇਂ ਮਾਰਨਾ

ਹੈ, ਇਸ ਨੂੰ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਭੁੱਲਣਾ ਮੁਸ਼ਕਲ ਹੈ। ਕੋਈ ਵਿਅਕਤੀ ਸਾਲਾਂ ਤੋਂ ਇਹਨਾਂ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਦੇ ਸੰਪਰਕ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਪਰ ਕੁਝ ਅਭਿਆਸ ਨਾਲ ਮੁੜ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਅਰਥ ਵਿੱਚ, ਸਰੀਰਿਕ ਅਭਿਆਸ ਦਾ ਗਿਆਨ ਸਰੂਪ ਹੈ ਅਤੇ ਸਾਡੇ ਨਾਲ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ।

ਹ. ਇਕੱਠੇ ਕੰਮ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਸਰੀਰਿਕ ਅਤੇ ਭਾਵਨਾਤਮਿਕ ਸੀਮਾਵਾਂ ਅਤੇ ਹੁਨਰਾਂ ਦੀ ਸਮਝ ਨੂੰ ਸਮਰੱਥ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ:

ਸਰੀਰਿਕ ਗਤੀਵਿਧੀ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ ਦੇ ਇਸ ਪਹਿਲੂ ਨੂੰ ਤਿੰਨ ਹਿੱਸਿਆਂ ਵਿੱਚ ਸ਼੍ਰੇਣੀਬੱਧ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ:

- 1) **ਸਰੀਰਿਕ ਸਵੈ ਅਤੇ ਸਮਰੱਥਾ ਦਾ ਗਿਆਨ:** ਇੱਕ ਵਿਅਕਤੀ ਜੋ ਨਿਯਮਿਤ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸਰੀਰਿਕ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਵਿੱਚ ਰੁੱਝਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਉਸ ਨੂੰ ਸਰੀਰ ਦੀਆਂ ਸਮਰੱਥਾਵਾਂ ਅਤੇ ਸੀਮਾਵਾਂ ਦੀ ਬਿਹਤਰ ਸਮਝ ਹੋਵੇਗੀ, ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ ਕੋਈ ਵਿਅਕਤੀ ਜੋ ਨਿਯਮਿਤ ਤੌਰ 'ਤੇ ਭਾਰ ਚੁੱਕਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਨੂੰ ਪਤਾ ਹੋਵੇਗਾ ਕਿ ਉਹ ਅਸਲ-ਸੰਸਾਰ ਦ੍ਰਿਸ਼ (ਚੌਲ ਦੀ ਬੋਰੀ) ਵਿੱਚ ਉਸ ਵਿਅਕਤੀ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਕਿੰਨਾ ਭਾਰ ਚੁੱਕ ਸਕਦਾ ਹੈ ਜੋ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ। ਜੇ ਲੋਕ ਨਿਯਮਿਤ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸਰੀਰਿਕ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਥੋੜ੍ਹੇ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ (ਅਰਾਮ ਜਾਂ ਨੀਂਦ ਦੀ ਲੋੜ, ਇਹ ਜਾਣਨਾ ਕਿ ਉਹ ਜ਼ਿਆਦਾ ਖਾ ਰਹੇ ਹਨ) ਅਤੇ ਲੰਮੇ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ (ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਭੁੱਖ ਵਿੱਚ ਸੁਧਾਰ ਕਰਨਾ, ਆਪਣੇ ਨੀਂਦ ਦੇ ਚੱਕਰ ਨੂੰ ਬਦਲਨਾ) ਆਪਣੇ ਸਰੀਰ ਵਿੱਚ ਪਰਿਵਰਤਨਾਂ ਪ੍ਰਤਿ ਵਧੇਰੇ ਸੰਵੇਦਨਸ਼ੀਲ ਹੋਣ ਦੀ ਸੰਭਾਵਨਾ ਹੈ।
- 2) **ਮਾਨਸਿਕ ਅਤੇ ਭਾਵਨਾਤਮਿਕ ਸਮਰੱਥਾ ਦਾ ਗਿਆਨ:** ਖੇਡਾਂ ਵਿੱਚ ਨਿਯਮਿਤ ਭਾਗੀਦਾਰੀ (ਅਤੇ ਪ੍ਰਤੀਭਿੰਬ) ਦੁਆਰਾ, ਇੱਕ ਵਿਅਕਤੀ ਇਹ ਵੀ ਸਿੱਖਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਹਾਲਤਾਂ ਵਿੱਚ ਕਿਵੇਂ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਪ੍ਰਤੀਕਿਰਿਆ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ ਕੋਈ ਵਿਅਕਤੀ ਇਸ ਬਾਰੇ ਸਿੱਖਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਕਿੰਨੇ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹ ਹਨ, ਉਹ ਦਬਾਅ ਹੇਠ ਕਿਵੇਂ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਇੱਕ ਅਣਉਚਿਤ ਸਥਿਤੀ ਬਾਰੇ ਕਿੰਨਾ ਜ਼ੋਰਦਾਰ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਉਹ ਇਸ 'ਤੇ ਕਿਵੇਂ ਪ੍ਰਤੀਕਿਰਿਆ ਕਰਦੇ ਹਨ ਆਦਿ।
- 3) **ਸਮਾਜਿਕ ਮਾਹੌਲ ਦਾ ਗਿਆਨ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨਾਲ ਕਿਵੇਂ ਕੰਮ ਕਰਨਾ ਹੈ:** ਟੀਮ ਖੇਡਾਂ ਲਈ ਟੀਮ ਦੇ ਸਾਰੇ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਨੂੰ ਇੱਕ-ਦੂਜੇ ਨੂੰ ਸਮਝਣ, ਵੱਖ-ਵੱਖ ਪੱਧਰਾਂ (ਖੇਡਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ, ਦੌਰਾਨ ਅਤੇ ਬਾਅਦ ਵਿੱਚ) ਸੰਚਾਰ ਕਰਨ, ਸਾਂਝੀਆਂ ਰਣਨੀਤੀਆਂ ਬਣਾਉਣ ਅਤੇ ਟੀਮ ਦੇ ਅੰਦਰ ਲੜੀਂਦੀਆਂ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਭੂਮਿਕਾਵਾਂ ਨਿਭਾਉਣ, ਸਮਾਜਿਕ ਹੋਣ ਅਤੇ ਇਕੱਠੇ ਕੰਮ ਕਰਨ ਦੇ ਹੁਨਰ ਸਿਖਾਉਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਭਾਗ 8.4

ਮੌਜੂਦਾ ਚੁਣੌਤੀਆਂ

- ੳ. **ਸਕੂਲਾਂ ਅਤੇ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਸਰੀਰਿਕ ਸਿੱਖਿਆ ਦੀ ਸਥਿਤੀ:** ਸਕੂਲਾਂ ਵਿੱਚ ਸਰੀਰਿਕ ਸਿੱਖਿਆ ਨੂੰ ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਵਿਹਲੇ ਸਮੇਂ, ਛੁੱਟੀ ਜਾਂ ਜਦੋਂ ਕਿਸੇ ਵਿਸ਼ੇ ਦੇ ਅਧਿਆਪਕ ਦੀ ਛੁੱਟੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰਨ ਲਈ ਇੱਕ ਵਿਸ਼ਾ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਡਰ ਹੈ ਕਿ ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਖੇਡ (ਖੇਡਾਂ ਜਾਂ ਹੋਰ ਸਰੀਰਿਕ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ) ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਨੂੰ ਬੁਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕਰੇਗੀ। ਸਕੂਲਾਂ ਵਿੱਚ ਸਰੀਰਿਕ ਸਿੱਖਿਆ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਾਉਣ ਅਤੇ ਸਿੱਖਣ ਦੀ ਸਮਝ ਦੀ ਘਾਟ ਹੈ। ਹੁਣ ਤੱਕ ਜੋ ਵੀ ਸਰੀਰਿਕ ਸਿੱਖਿਆ ਦਾ ਗਿਆਨ ਮੌਜੂਦ ਹੈ ਉਹ ਖੇਡਾਂ ਦੇ ਨਿਯਮਾਂ, ਖੇਡ ਦੇ ਮੈਦਾਨ ਦੇ ਮਾਪ, ਸਰੀਰ ਦੇ ਸਰੀਰ ਵਿਗਿਆਨ ਅਤੇ ਪੌਸ਼ਟਿਕ ਜ਼ਰੂਰਤਾਂ ਬਾਰੇ ਵਧੇਰੇ ਹੈ।
- ਅ. **ਬੁਨਿਆਦੀ ਢਾਂਚੇ ਅਤੇ ਸਰੋਤਾਂ ਦੀ ਘਾਟ:** ਸਰੀਰਿਕ ਸਿੱਖਿਆ ਲਈ ਸਿੱਖਿਆ ਦੀ ਬਿਹਤਰ ਗੁਣਵੱਤਾ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨ ਲਈ ਖੁੱਲ੍ਹੀਆਂ ਥਾਂਵਾਂ, ਅੰਦਰੂਨੀ ਸਹੂਲਤਾਂ, ਖਾਸ ਅਭਿਆਸਾਂ ਅਤੇ ਲੜੀਂਦੇ ਖੇਡ ਉਪਕਰਨਾਂ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਬਹੁਤੇ ਸਕੂਲਾਂ ਵਿੱਚ ਢੁਕਵੇਂ ਬੁਨਿਆਦੀ ਢਾਂਚੇ ਅਤੇ ਸਾਧਨਾਂ ਦੀ ਘਾਟ ਇੱਕ ਵੱਡੀ ਚੁਣੌਤੀ ਹੈ।
- ੲ. **ਸਕੂਲਾਂ ਵਿੱਚ PE ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਦੀ ਉਪਲਬਧਤਾ ਦੀ ਘਾਟ:** ਭਾਰਤ ਵਰਗੀ ਇੱਕ ਵਿਸ਼ਾਲ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਵਿੱਚ, ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਦੀ ਉਪਲਬਧਤਾ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਇੱਕ ਚੁਣੌਤੀ ਰਹੀ ਹੈ, ਖਾਸ ਤੌਰ 'ਤੇ ਕਲਾ, ਸਰੀਰਿਕ ਸਿੱਖਿਆ ਅਤੇ ਕਿੱਤਾਮੁਖੀ ਸਿੱਖਿਆ ਵਰਗੇ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਵਿੱਚ। ਵਰਤਮਾਨ ਵਿੱਚ, ਸਾਡੇ ਕੋਲ ਬਹੁਤ ਘੱਟ ਚੰਗੀਆਂ ਸਿੱਖਿਆ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਹਨ ਜੋ ਸਰੀਰਿਕ ਸਿੱਖਿਆ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਅਤੇ ਅਧਿਆਪਕ ਸਿੱਖਿਅਕਾਂ ਲਈ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਅਤੇ ਸਿਖਲਾਈ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ।
- ੳ. **ਸਰੀਰਿਕ ਸਿੱਖਿਆ ਵਿੱਚ ਅਢੁਕਵਾਂ ਵਿਦਵਾਨ ਸਾਹਿਤ:** ‘ਅਸੀਂ ਕੀ ਜਾਣਦੇ ਹਾਂ?’ ਅਤੇ ‘ਅਸੀਂ ਕਿਵੇਂ ਜਾਣਦੇ ਹਾਂ?’ ਸਰੀਰਿਕ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਸਦੀਵੀ ਸਵਾਲ ਹਨ। ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਸਰੀਰਿਕ ਸਿੱਖਿਆ 'ਤੇ ਖੇਤਰ-ਵਾਰ ਅਧਿਐਨ, ਖੋਜ

ਅਤੇ ਅਕਾਦਮਿਕ ਸਾਹਿਤ ਦੀ ਘਾਟ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਨੌਜਵਾਨ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਅਤੇ ਖੋਜਕਰਤਾਵਾਂ ਲਈ ਇਸ ਖੇਤਰ ਨੂੰ ਅੱਗੇ ਵਧਾਉਣ ਲਈ ਮਦਦਗਾਰ। ਇਹ ਇੱਕ ਅਜਿਹਾ ਖੇਤਰ ਹੈ, ਜਿਸ ਲਈ ਨਿਰੰਤਰ ਜਤਨਾਂ ਅਤੇ ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਅਕਾਦਮਿਕ ਦਿਲਚਸਪੀ ਅਤੇ ਕੰਮ ਦੀ ਲੋੜ ਹੋਵੇਗੀ।

- ਹ. ਸਕੂਲ-ਵਿਆਪਕ ਸਰੀਰਿਕ ਸਿੱਖਿਆ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਦੀ ਅਣਹੋਂਦ ਅਤੇ ਸਿਧਾਂਤਿਕ ਪਹਿਲੂਆਂ 'ਤੇ ਧਿਆਨ ਕੇਂਦਰਿਤ ਕਰਨਾ:** ਪੱਧਰ 10 ਤੱਕ ਇੱਕ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪਰਿਭਾਸ਼ਿਤ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਦੀ ਅਣਹੋਂਦ ਵਿੱਚ ਖਾਸ ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਨਤੀਜਿਆਂ ਅਤੇ ਮੁਲਾਂਕਣ ਸੰਭਾਵਨਾਵਾਂ 'ਤੇ ਵੀ ਘੱਟ ਸਪਸ਼ਟਤਾ ਦੇ ਨਾਲ, ਸਰੀਰਿਕ ਸਿੱਖਿਆ ਨੂੰ ਇੱਕ ਗੰਭੀਰ ਸਿੱਖਿਆ ਸ਼ਾਸਤਰੀ ਚੁਣੌਤੀ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰਨਾ ਪਿਆ ਹੈ। ਸਕੂਲਾਂ ਵਿੱਚ, ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਕਿਰਿਆਵਾਂ ਕਰਨ ਲਈ ਕਲਾਸਰੂਮ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਲਿਜਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜਾਂ ਢਾਂਚਾਗਤ ਅਤੇ ਪ੍ਰਗਤੀਸ਼ੀਲ ਮਾਰਗਦਰਸ਼ਨ ਜਾਂ ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਮਿਆਰਾਂ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਖੇਡਣ ਦੇ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਮੁੱਢੇ ਨੂੰ ਹੋਰ ਵਿਗਾੜਨ ਲਈ, ਖੇਡਾਂ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤਿਕ ਪਹਿਲੂਆਂ 'ਤੇ ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਧਿਆਨ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਕਈ ਵਾਰ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਖੇਡਾਂ ਖੇਡਣ ਦੀ ਬਜਾਏ ਫੁਟਬਾਲ/ਕ੍ਰਿਕਟ ਮੈਦਾਨ/ਟੈਨਿਸ ਕੋਰਟ ਦੇ ਮਾਪਾਂ ਬਾਰੇ ਸਿਖਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।
- ਕ. ਸਰੀਰਿਕ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਅਤੇ ਖੇਡਾਂ ਲਈ ਨਾਕਾਫੀ ਪੋਸਣ:** ਪੂਰੇ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਲਈ, ਮਿਡ-ਡੇ-ਮੀਲ ਹੀ ਦਿਨ ਦਾ ਇੱਕੋ-ਇੱਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਭੋਜਨ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਮਤਲਬ ਹੈ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਪੋਸਣ ਸੰਬੰਧੀ ਲੋੜਾਂ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਪੂਰੀਆਂ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਇਹ ਅਕਸਰ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਕਈ ਯੋਜਨਾਬੱਧ ਅਤੇ ਸਖਤ ਸਰੀਰਿਕ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਵਿੱਚ ਹਿੱਸਾ ਲੈਣ ਦੀ ਯੋਗਤਾ ਨਾਲ ਸਮਝੌਤਾ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਭਾਗ 8.5

ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਮਿਆਰ

ਪੜ੍ਹਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਸਰੀਰਿਕ ਸਿੱਖਿਆ ਲਈ ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਮਿਆਰ ਚਾਰ ਮੁੱਖ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਵਾਹ ਕਰਦੇ ਹਨ: ਵੱਖ-ਵੱਖ ਸਰੀਰਿਕ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਵਿੱਚ ਹਿੱਸਾ ਲੈਣ ਲਈ ਚਾਲਕ ਅਤੇ ਮੁਵਮੈਂਟਸ ਦੇ ਹੁਨਰ, ਉਚਿਤ ਨਿੱਜੀ ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਵਿਵਹਾਰ, ਸਰੀਰਿਕ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਵਿੱਚ ਮਾਨਸਿਕ ਸ਼ਮੂਲੀਅਤ ਅਤੇ ਟੀਚਿਆਂ/ਟੀਚਿਆਂ ਨੂੰ ਨਿਰਧਾਰਿਤ ਕਰਨਾ ਅਤੇ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨਾ। ਉਹ ਪੜ੍ਹਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਇਹਨਾਂ ਚਾਰ ਮੁੱਖ ਖੇਤਰਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਜਟਿਲਤਾ ਅਤੇ ਵਿਭਿੰਨਤਾ ਵਿੱਚ ਤਰੱਕੀ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ ਹਰਕਤਾਂ ਅਤੇ ਹੁਨਰ ਬੁਨਿਆਦੀ ਹੁਨਰ, ਜਿਵੇਂਕਿ ਲੱਤ ਮਾਰਨਾ, ਮਾਰਨਾ, ਫੜਨਾ ਅਤੇ ਸੁੱਟਣਾ ਸਿੱਖਣ ਨਾਲ ਸ਼ੁਰੂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜੋ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਹਰਕਤਾਂ ਨਾਲ ਜੋੜ ਕੇ ਅਗਲੇ ਪੱਧਰ ਤੱਕ ਵਧਦਾ ਹੈ, ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ ਦੌੜਦੇ ਸਮੇਂ ਸੁੱਟਣਾ। ਇਹ ਹੁਨਰਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਇੱਕ ਤੋਂ ਵੱਧ ਮੁਵਮੈਂਟਸ ਨੂੰ ਜੋੜ ਕੇ ਅਗਲੇ ਪੱਧਰ ਤੱਕ ਅੱਗੇ ਵਧਦਾ ਹੈ; ਜਿਵੇਂਕਿ ਦੌੜਨਾ, ਛਾਲ ਮਾਰਨਾ ਅਤੇ ਇੱਕੋ ਸਮੇਂ ਫੜਨਾ ਜਾਂ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਲਗਾਉਣਾ, ਗੋਤਾਖੋਰੀ ਕਰਨਾ ਅਤੇ ਮੂਵ 'ਤੇ ਗੇਂਦ ਨੂੰ ਫੜਨਾ।

ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਵਿਵਹਾਰ ਪ੍ਰੈਪਰੇਟਰੀ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਨਿਯਮਾਂ ਨੂੰ ਸਿਰਫ ਦੇਖਣ ਅਤੇ ਪਾਲਣਾ ਕਰਨ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਆਪਣੇ ਅਤੇ ਸਾਥੀਆਂ ਦੇ ਵਿਵਹਾਰ ਨੂੰ ਨਿਯੰਤ੍ਰਿਤ ਕਰਨ ਤੱਕ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਮਾਨਸਿਕ ਰੁਝੇਵਾਂ ਪ੍ਰੈਪਰੇਟਰੀ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਪੈਟਰਨਾਂ ਨੂੰ ਵੇਖਣ ਅਤੇ ਲੱਭਣ ਦੇ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਫੈਲਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸੈਕੰਡਰੀ ਪੱਧਰ ਦੇ ਅੰਤ ਤੱਕ ਖੇਡ ਰਣਨੀਤੀਆਂ ਵਿੱਚ ਚੱਲਦਾ ਹੈ। ਟੀਚਿਆਂ ਨੂੰ ਨਿਰਧਾਰਿਤ ਕਰਨਾ ਅਤੇ ਪ੍ਰਗਤੀ ਨੂੰ ਰਿਕਾਰਡ ਕਰਨਾ ਸਧਾਰਨ ਚੀਜ਼ਾਂ ਨਾਲ ਸ਼ੁਰੂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂਕਿ ਅਧਿਆਪਕ ਦੁਆਰਾ ਨਿਰਧਾਰਿਤ ਕੀਤੇ ਗਏ ਟੀਚੇ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਤੁਹਾਡੀ ਤਰੱਕੀ ਨੂੰ ਰਿਕਾਰਡ ਕਰਨ ਦੇ ਯੋਗ ਹੋਣਾ ਅਤੇ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ਾਂ, ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ ਅਤੇ ਨਤੀਜਿਆਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਗਤੀ ਦਾ ਮੁਲਾਂਕਣ ਕਰਨ ਲਈ ਅੱਗੇ ਵਧਦਾ ਹੈ।

ਸੈਕੰਡਰੀ ਪੱਧਰ ਦੇ ਅੰਤ ਤੱਕ, ਇਹ ਸਭ ਆਖਰਕਾਰ ਹਰ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਨੂੰ ਇਹ ਕਰਨ ਦੇ ਯੋਗ ਹੋਣ ਵੱਲ ਲੈ ਜਾਂਦਾ ਹੈ:

- ੳ. ਵਿਭਿੰਨ ਸਰੀਰਿਕ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਵਿੱਚ ਹਿੱਸਾ ਲੈਣ ਲਈ ਹੁਨਰ ਅਤੇ ਗਿਆਨ ਦਾ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਕਰੋ ਅਤੇ ਘੱਟੋ-ਘੱਟ ਇੱਕ ਖੇਡ/ਸਰੀਰਿਕ ਗਤੀਵਿਧੀ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਖੇਡੋ/ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਕਰੋ।
- ਅ. ਉੱਤਮਤਾ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਵਿੱਚ ਲਚਕੀਲੇਪਣ, ਦ੍ਰਿੜ੍ਹਤਾ ਅਤੇ ਦਿਲਚਸਪੀ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਕਰੋ।
- ੲ. ਹਮਦਰਦੀ, ਨਿਰਪੱਖ ਖੇਡ ਅਤੇ ਸਹਿਯੋਗ ਦਾ ਪਾਲਣ ਕਰੋ।

ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਮਿਆਰਾਂ ਦਾ ਇੱਕ 'ਨੋਸਟਡ' ਡਿਜ਼ਾਈਨ: ਜਿਵੇਂਕਿ ਭਾਗ-ਅ, ਅਧਿਆਇ-3, § 3.1 ਵਿੱਚ ਦੱਸਿਆ ਗਿਆ ਹੈ, ਸਕੂਲਾਂ ਨੂੰ ਸਰੀਰਿਕ ਸਿੱਖਿਆ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਪੂਰੇ ਵਿਸ਼ੇ ਵਜੋਂ ਲਾਗੂ ਕਰਨ ਲਈ ਲੁੜੀਂਦੇ ਸਮੇਂ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਵਿੱਚ ਰੱਖਦੇ ਹੋਏ (ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ ਨਿਯੁਕਤੀ ਅਧਿਆਪਕ, ਸਰੋਤਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ), ਇਸ ਦਸਤਾਵੇਜ਼ ਵਿੱਚ ਸਰੀਰਿਕ ਸਿੱਖਿਆ ਲਈ 'ਨੋਸਟਡ

ਲਰਨਿੰਗ ਸਟੈਂਡਰਡਜ਼' ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਲਰਨਿੰਗ ਸਟੈਂਡਰਡ ਦੇ ਦੋ ਸੈੱਟ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਵੇਰਵਾ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਪਹਿਲਾ ਸੈੱਟ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਲਰਨਿੰਗ ਸਟੈਂਡਰਡ-1 (LS-1) ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਸਰੀਰਿਕ ਸਿੱਖਿਆ ਵਿੱਚ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਟੀਚਿਆਂ ਅਤੇ ਯੋਗਤਾਵਾਂ ਦੀ ਪੂਰੀ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਦਾ ਵੇਰਵਾ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸਾਰੇ ਸਕੂਲਾਂ ਦੁਆਰਾ ਪੂਰਾ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ ਹੀ ਉਹ ਸਰੀਰਿਕ ਸਿੱਖਿਆ ਲਈ ਲੁੜੀਂਦੇ ਸਰੋਤ ਜੋੜਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਦੇ ਅੰਦਰ ਇੱਕ ਸਬਸੈੱਟ ਹੈ ਲਰਨਿੰਗ ਸਟੈਂਡਰਡ-2 (LS-2)। ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸਾਰੇ ਸਕੂਲਾਂ ਦੁਆਰਾ ਇਸ NCF ਨੂੰ ਲਾਗੂ ਕਰਨ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਤੋਂ ਹੀ ਪੂਰਾ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

8.5.1 ਪ੍ਰੈਪਰੇਟਰੀ ਪੱਧਰ

ਫਾਊਂਡੇਸ਼ਨਲ ਪੱਧਰ ਦੇ ਅੰਤ ਤੱਕ, ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਬੁਨਿਆਦੀ ਹਰਕਤਾਂ, ਚਾਲਕ ਹੁਨਰ, ਨਿਯਮਾਂ ਪ੍ਰਤਿ ਜਾਗਰੂਕਤਾ ਅਤੇ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਅਤੇ ਖੇਡਾਂ ਵਿੱਚ ਭਾਗ ਲੈਣ ਦੇ ਯੋਗ ਹੋਣਗੇ। ਪ੍ਰੈਪਰੇਟਰੀ ਪੱਧਰ ਵਿੱਚ ਰੋਲਿੰਗ ਵਰਗੇ ਹੁਨਰਾਂ ਨੂੰ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨ ਲਈ ਇਸ 'ਤੇ ਜ਼ੋਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇਗਾ, ਸੁੱਟਣਾ, ਫੜਨਾ, ਬੜਕਾਉਣਾ, ਲੱਤ ਮਾਰਨਾ ਅਤੇ ਮਾਰਨਾ। ਬੁਨਿਆਦੀ ਹੁਨਰਾਂ, ਖੇਡਣ ਦੀ ਖੁਸ਼ੀ ਅਤੇ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਦੌਰਾਨ ਢੁਕਵੇਂ ਵਿਵਹਾਰ ਅਤੇ ਰਵੱਈਏ ਨੂੰ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਿਤ ਕਰਨ ਦੀ ਯੋਗਤਾ 'ਤੇ ਧਿਆਨ ਕੇਂਦਰਿਤ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਨਿਯਮਾਂ, ਨਿਰਪੱਖ ਖੇਡ, ਸੁਰੱਖਿਆ ਅਤੇ ਦੂਜਿਆਂ ਲਈ ਆਦਰ ਦੇ ਮੁੱਲ ਨੂੰ ਪਛਾਣਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਪੜਾਅ 'ਤੇ, ਸਥਾਨਿਕ ਖੇਡਾਂ ਨੂੰ ਤਰਜੀਹ ਅਤੇ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

8.5.1.1 ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਮਿਆਰ - 1

<p>CG-1</p> <p>ਵੱਖ ਵੱਖ ਸਰੀਰਿਕ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ/ਖੇਡਾਂ/ਖੇਡਾਂ ਵਿੱਚ ਹਿੱਸਾ ਲੈਣ ਲਈ ਬੁਨਿਆਦੀ ਹੁਨਰਾਂ (ਦੌੜਨਾ, ਛਾਲ ਮਾਰਨਾ, ਫੜਨਾ, ਸੁੱਟਣਾ, ਹਿੱਟ ਕਰਨਾ ਅਤੇ ਲੱਤ ਮਾਰਨਾ) ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਦਾ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p>	<p>C-1.1 ਹਰਕਤਾਂ, ਚਾਲਕ ਹੁਨਰ ਅਤੇ ਜੋੜ-ਤੋੜ ਦੇ ਹੁਨਰ (manipulative skills) ਦੇ ਸੁਮੇਲ ਦਾ ਅਭਿਆਸ ਕਰਦਾ ਹੈ (ਕੈਚ ਕਰਨਾ, ਸੁੱਟਣਾ, ਲੱਤ ਮਾਰਨਾ, ਹਿੱਲਦੇ ਹੋਏ ਟੀਚੇ ਵੱਲ ਗੇਂਦ ਨੂੰ ਮਾਰਨਾ, ਟੀਚੇ ਨੂੰ ਮਾਰਨ ਲਈ ਵਿਜ਼ੂਅਲ ਸੰਕੇਤਾਂ 'ਤੇ ਧਿਆਨ ਕੇਂਦਰਿਤ ਕਰਨਾ)।</p> <p>C-1.2 ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਸਰੀਰ ਨੂੰ ਇੱਕ ਬੀਟ/ਤਾਲ/ਸੰਗੀਤ ਵੱਲ ਜਾਣ-ਬੁੱਝ ਕੇ ਲੈ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।</p> <p>C-1.3 ਇੱਕ ਸਾਥੀ ਅਤੇ ਵਸਤੂਆਂ ਦੇ ਨਾਲ ਤਾਲਮੇਲ ਦੀ ਯੋਗਤਾ ਦਾ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਕਰਦਾ ਹੈ (ਉਦਾਹਰਨ ਵਜੋਂ, ਤਿੰਨ ਪੈਰਾਂ ਵਾਲੀ ਦੌੜ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਸਾਥੀ ਦੇ ਨਾਲ ਤਾਲਮੇਲ ਵਿੱਚ ਜਾਣ ਦੇ ਯੋਗ ਹੋਣਾ, ਗੇਂਦਬਾਜ਼ੀ, ਸੁੱਟਣ ਵੇਲੇ ਹੱਥ-ਅੱਖਾਂ ਦਾ ਤਾਲਮੇਲ)।</p> <p>C-1.4 ਸਰੀਰ ਵਿੱਚ ਤਾਕਤ ਅਤੇ ਲਚਕਤਾ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨ ਲਈ ਮੁਢਲੇ ਵਾਰਮ-ਅੱਪ ਅਭਿਆਸਾਂ ਅਤੇ ਖਿੱਚ ਦਾ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p>
<p>CG-2</p> <p>ਆਪਣੇ-ਆਪ ਅਤੇ ਦੂਜਿਆਂ ਪ੍ਰਤਿ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਨਿੱਜੀ ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਵਿਵਹਾਰ ਬਾਰੇ ਜਾਗਰੂਕਤਾ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p>	<p>C-2.1 ਖੇਡਾਂ ਅਤੇ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਖੇਡਣ ਦੀ ਯੋਗਤਾ ਦਾ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਕਰਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਲਈ ਟੀਮਵਰਕ, ਸਹਿਯੋਗ, ਨਿੱਜੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਅਤੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦੇ ਸੰਚਾਰ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਜ਼ੋਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।</p> <p>C-2.2 ਖੇਡਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਖੇਡ/ਗਤੀਵਿਧੀ ਦੇ ਸਮੂਹ ਨਿਯਮ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਨਿਯਮਿਤ ਤੌਰ 'ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਸਮੀਖਿਆ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p> <p>C-2.3 ਦੂਜਿਆਂ ਦੀਆਂ ਸੱਟਾਂ ਪ੍ਰਤਿ ਸੰਵੇਦਨਸ਼ੀਲਤਾ ਦਿਖਾਉਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਹਮਦਰਦੀ ਨਾਲ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਹੈ ਜਦੋਂ ਦੂਜਾ ਖਿਡਾਰੀ ਸਰੀਰਿਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਜ਼ਖ਼ਮੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਭਾਵਨਾਤਮਿਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਤਣਾਅ ਵਿੱਚ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜਾਂ ਬਿਮਾਰ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p> <p>C-2.4 ਸਰੀਰਿਕ ਗਤੀਵਿਧੀ ਸਮੱਗਰੀ, ਖੇਡ ਦੇ ਮੈਦਾਨ ਅਤੇ ਸਹੂਲਤਾਂ ਪ੍ਰਤਿ ਦੇਖਭਾਲ ਅਤੇ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਦਾ ਅਭਿਆਸ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p> <p>C-2.6 ਸਰੀਰਿਕ ਗਤੀਵਿਧੀ ਦੇ ਸੰਦਰਭ ਵਿੱਚ ਸੁਰੱਖਿਅਤ/ਅਸੁਰੱਖਿਅਤ ਛੂਹ ਦੀਆਂ</p>

	ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ ਦੀ ਪਛਾਣ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਰਿਪੋਰਟ ਕਰਨ ਦੇ ਤਰੀਕਿਆਂ ਦਾ ਵਰਣਨ ਕਰਦਾ ਹੈ।
<p>CG-3</p> <p>ਸਰੀਰਿਕ ਗਤੀਵਿਧੀ/ਖੇਡ ਦੀਆਂ ਸਥਿਤੀਆਂ ਵਿੱਚ ਮਾਨਸਿਕ ਰੁਝੇਵੇਂ ਦਾ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p>	<p>C-3.1 ਕੁਝ ਖੇਡਾਂ ਦੀ ਧਾਰਨਾ, ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਨਿਯਮਾਂ, ਖੇਡਣ ਦੀਆਂ ਸਥਿਤੀਆਂ ਅਤੇ ਬੁਨਿਆਦੀ ਚਾਲਾਂ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p> <p>C-3.2 ਖੇਡ ਦੌਰਾਨ ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਅਤੇ ਸੋਚਣ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਨੂੰ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p>
<p>CG-4</p> <p>ਆਪਣੇ-ਆਪ ਨੂੰ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨ ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਤਰੱਕੀ ਦਾ ਸਵੈ-ਮੁਲਾਂਕਣ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਦੀ ਸਮਝ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p>	<p>C-4.1 ਸਧਾਰਨ ਨਿੱਜੀ ਟੀਚੇ ਤੈਅ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਤਰੱਕੀ ਦਾ ਰਿਕਾਰਡ ਰੱਖਦਾ ਹੈ (ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ 25 ਮੀਟਰ, ਫਿਰ 30 ਮੀਟਰ, ਫਿਰ 40 ਮੀਟਰ; 1, 2, 3 ਫੁੱਟ ਉੱਚੀ/ਲੰਮੀ ਛਾਲ ਮਾਰਨਾ)।</p>

8.5.1.2 ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਮਿਆਰ - 2

<p>CG-1</p> <p>ਵੱਖ-ਵੱਖ ਸਰੀਰਿਕ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ/ਖੇਡਾਂ ਵਿੱਚ ਭਾਗ ਲੈਣ ਲਈ ਬੁਨਿਆਦੀ ਹੁਨਰਾਂ (ਦੌੜਨਾ, ਛਾਲ ਮਾਰਨਾ, ਫੜਨਾ, ਸੁੱਟਣਾ, ਹਿੱਟ ਕਰਨਾ ਅਤੇ ਇੱਕ ਗੇਂਦ ਨੂੰ ਲੱਤ ਮਾਰਨਾ) ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਸਿੱਖਦਾ ਹੈ।</p>	<p>C-1.1 ਮੂਵਮੈਂਟਸ, ਚਾਲਕ ਹੁਨਰ ਅਤੇ ਜੋੜ-ਤੋੜ ਦੇ ਹੁਨਰ (manipulative skills) ਦੇ ਸੁਮੇਲ ਦਾ ਅਭਿਆਸ ਕਰਦਾ ਹੈ (ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ ਫੜਨਾ, ਸੁੱਟਣਾ, ਲੱਤ ਮਾਰਨਾ, ਹਿੱਲਦੇ ਹੋਏ ਟੀਚੇ ਵੱਲ ਗੇਂਦ ਨੂੰ ਮਾਰਨਾ, ਟੀਚੇ ਨੂੰ ਹਿੱਟ ਕਰਨ ਲਈ ਵਿਜ਼ੂਅਲ ਸੰਕੇਤਾਂ 'ਤੇ ਧਿਆਨ ਕੇਂਦਰਿਤ ਕਰਨਾ)।</p> <p>C-1.2 ਇੱਕ ਸਾਥੀ ਅਤੇ ਵਸਤੂਆਂ ਦੇ ਨਾਲ ਤਾਲਮੇਲ ਦੀ ਯੋਗਤਾ ਦਾ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਕਰਦਾ ਹੈ (ਉਦਾਹਰਨ ਵਜੋਂ ਤਿੰਨ ਪੈਰਾਂ ਵਾਲੀ ਦੌੜ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਸਾਥੀ ਨਾਲ ਤਾਲਮੇਲ ਵਿੱਚ ਅੱਗੇ ਵਧਣ ਦੇ ਯੋਗ ਹੋਣਾ, ਗੇਂਦਬਾਜ਼ੀ, ਸੁੱਟਣ ਵੇਲੇ ਹੱਥ-ਅੱਖਾਂ ਦਾ ਤਾਲਮੇਲ)</p> <p>C-1.3 ਸਰੀਰ ਵਿੱਚ ਤਾਕਤ ਅਤੇ ਲਚਕਤਾ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨ ਲਈ ਮੁਢਲੇ ਵਾਰਮ-ਅੱਪ ਅਭਿਆਸਾਂ ਅਤੇ ਖਿੱਚਣ ਦਾ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p>
<p>CG-2</p> <p>ਆਪਣੇ ਅਤੇ ਦੂਜਿਆਂ ਪ੍ਰਤਿ ਨਿੱਜੀ ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਵਿਵਹਾਰ ਪ੍ਰਤਿ ਜਾਗਰੂਕਤਾ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p>	<p>C-2.1 ਖੇਡਾਂ ਅਤੇ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਖੇਡਣ ਦੀ ਯੋਗਤਾ ਦਾ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਕਰਦਾ ਹੈ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਲਈ ਟੀਮ ਵਰਕ ਅਤੇ ਸਹਿਯੋਗ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਜ਼ੋਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।</p> <p>C-2.2 ਖੇਡਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਖੇਡ/ਗਤੀਵਿਧੀ ਦੇ ਸਮੂਹ ਨਿਯਮ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਨਿਯਮਿਤ ਤੌਰ 'ਤੇ ਇਹਨਾਂ ਦੀ ਸਮੀਖਿਆ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p> <p>C-2.3 ਦੂਜਿਆਂ ਦੀਆਂ ਸੱਟਾਂ ਪ੍ਰਤਿ ਸੰਵੇਦਨਸ਼ੀਲਤਾ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਹਮਦਰਦੀ ਨਾਲ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਹੈ ਜਦੋਂ ਦੂਜਾ ਖਿਡਾਰੀ ਸਰੀਰਿਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਜ਼ਖਮੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਭਾਵਨਾਤਮਿਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਤਣਾਅ ਵਿੱਚ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜਾਂ ਬਿਮਾਰ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p>

	<p>C-2.4 ਸਰੀਰਿਕ ਗਤੀਵਿਧੀ ਸਮੱਗਰੀ, ਖੇਡ ਦੇ ਮੈਦਾਨ ਅਤੇ ਸਹੂਲਤਾਂ ਪ੍ਰਤਿ ਦੇਖਭਾਲ ਅਤੇ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਦਾ ਅਭਿਆਸ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p>
	<p>C-2.5 ਸਰੀਰਿਕ ਗਤੀਵਿਧੀ ਦੇ ਸੰਦਰਭ ਵਿੱਚ ਸੁਰੱਖਿਅਤ/ਅਸੁਰੱਖਿਅਤ ਛੂਹ ਦੀਆਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ ਦੀ ਪਛਾਣ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਰਿਪੋਰਟ ਕਰਨ ਦੇ ਤਰੀਕਿਆਂ ਦਾ ਵਰਣਨ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p>
<p>CG-3 ਸਰੀਰਿਕ ਗਤੀਵਿਧੀ/ਖੇਡ ਦੀਆਂ ਸਥਿਤੀਆਂ ਵਿੱਚ ਮਾਨਸਿਕ ਰੁਝੇਵੇਂ ਦਾ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p>	<p>C-3.1 ਕੁਝ ਖੇਡਾਂ ਦੇ ਸੰਕਲਪਾਂ, ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਨਿਯਮਾਂ, ਖੇਡਣ ਦੀਆਂ ਸਥਿਤੀਆਂ ਅਤੇ ਬੁਨਿਆਦੀ ਚਾਲਾਂ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p> <p>C-3.2 ਖੇਡ ਦੌਰਾਨ ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਅਤੇ ਸੋਚਣ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਨੂੰ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p>

8.5.2 ਮਿਡਲ ਪੱਧਰ

ਇਸ ਪੜਾਅ ਵਿੱਚ, ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਆਪਣੀ ਕਿਸ਼ੋਰ ਅਵਸਥਾ ਵਿੱਚ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਸਰੀਰਿਕ ਦਿੱਖ, ਭਾਰ, ਕੱਚ ਅਤੇ ਲਿੰਗ-ਸੰਬੰਧਿਤ ਅਨੁਭਵਾਂ ਵਿੱਚ ਅੰਤਰ ਸਪਸ਼ਟ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਦਿੱਖ ਅਤੇ ਸਵੈ-ਚਿੱਤਰ ਦਾ ਸ਼ੌਕ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਨੂੰ ਸਿਹਤ ਅਤੇ ਸਰੀਰਿਕ ਗਤੀਵਿਧੀ ਦੀ ਲੋੜ ਬਾਰੇ ਗੱਲ ਕਰਨ ਦੇ ਮੌਕੇ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਸਰੀਰਿਕ ਸਿੱਖਿਆ ਦੀਆਂ ਕਲਾਸਾਂ ਕਿਸ਼ੋਰਾਂ ਨੂੰ ਨਿਯਮਾਂ, ਨਿਯਮਾਂ ਅਤੇ ਸੁਰੱਖਿਆ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਸਮਾਜਿਕ ਅਤੇ ਨਿੱਜੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਦੇ ਹੁਨਰ ਸਿੱਖਣ ਅਤੇ ਅਭਿਆਸ ਕਰਨ ਲਈ ਇੱਕ ਆਦਰਸ਼ ਸੈਟਿੰਗ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਹ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਕਰਨ, ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਅਤੇ ਸਨਮਾਨ ਦੇਣ ਅਤੇ ਸਵੈ-ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਲਈ ਆਧਾਰ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਸਹਿਯੋਗ ਇਸ ਉਮਰ ਸਮੂਹ ਲਈ ਇੱਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਸਮਾਜਿਕ ਹੁਨਰ ਹੈ ਅਤੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਸਾਥੀਆਂ ਨਾਲ ਸਹਿਯੋਗ ਕਰਨਾ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਵਿਵਹਾਰ ਲਈ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਸਵਿਕਾਰ ਕਰਨਾ ਸਿਖਾਇਆ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਉਮਰ ਸਮੂਹ ਲਈ, ਜਿੱਤਣਾ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਇਸ ਲਈ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਭਾਗੀਦਾਰੀ 'ਤੇ ਜ਼ੋਰ ਦੇਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸਮੂਹ ਦੇ ਨਾਲ ਵਧੀਆ ਖੇਡਣਾ ਸ਼ਾਇਦ ਵਧੇਰੇ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹੈ। ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਸਰੀਰਿਕ ਗਤੀਵਿਧੀ ਸੈਟਿੰਗਾਂ ਵਿੱਚ ਵੱਖੋ-ਵੱਖਰੇ ਮੂਵਮੈਂਟਸ ਅਤੇ ਚਾਲਕ ਹੁਨਰਾਂ ਨੂੰ ਸੋਧਣਾ, ਜੋੜਨਾ ਅਤੇ ਲਾਗੂ ਕਰਨਾ ਵੀ ਸਿੱਖਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਖੇਡਾਂ ਜੋ ਸਾਰੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਇਕੱਠੇ ਖੇਡਣ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਹ ਸਿਫਾਰਸ਼ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਇਸ ਪੜਾਅ 'ਤੇ ਸਥਾਨਿਕ ਖੇਡਾਂ ਖੇਡਣਾ ਜਾਰੀ ਰੱਖਣ ਅਤੇ ਉਸੇ ਸਮੇਂ, ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਮੁਕਾਬਲੇ ਵਾਲੀਆਂ ਖੇਡਾਂ/ਖੇਡਾਂ ਨਾਲ ਜਾਣ-ਪਛਾਣ ਕਰਾਉਣ।

8.5.2.1 ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਮਿਆਰ - 1

<p>CG-1</p> <p>ਵੱਖ-ਵੱਖ ਸਰੀਰਿਕ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ/ਖੇਡਾਂ/ਖੇਡਾਂ ਵਿੱਚ ਹਿੱਸਾ ਲੈਣ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਸਮਝ ਨੂੰ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨ ਲਈ ਵਿਚਕਾਰਲੇ ਸਰੀਰ ਦੀਆਂ ਹਰਕਤਾਂ ਅਤੇ ਚਾਲਕ ਹੁਨਰਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p>	<p>C-1.1 ਚਾਲਕ ਗਤੀ ਵਿੱਚ ਸ਼ਕਤੀ, ਗਤੀ, ਤਾਕਤ, ਸੰਤੁਲਨ, ਲਚਕਤਾ, ਨਿਰਣਾ ਅਤੇ ਪ੍ਰਤੀਬਿੰਬ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ (ਵੱਖ-ਵੱਖ ਗਤੀ ਨਾਲ ਅਤੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਦਿਸ਼ਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਦੌੜਨਾ ਅਤੇ ਛਾਲ ਮਾਰਨਾ, ਰੋਲਿੰਗ ਅਤੇ ਜ਼ਿਗਜ਼ੈਗ ਮੂਵਮੈਂਟਸ, ਗਤੀ ਨਾਲ ਆਉਣ ਵਾਲੀ ਕਿਸੇ ਚਲਦੀ ਵਸਤੂ ਨੂੰ ਫੜਨਾ ਜਾਂ ਸਹੀ ਨਿਸ਼ਾਨੇ ਨਾਲ ਗੇਂਦ ਦੂਰ ਸੁੱਟਣਾ/ਹਿੱਟਣਾ)।</p> <p>C-1.2 ਦਿਸ਼ਾ, ਗਤੀ, ਟੈਂਪੋ ਅਤੇ ਵਹਾਅ ਵਿੱਚ ਜਾਣ-ਬੁੱਝ ਕੇ ਪਰਿਵਰਤਨਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਤਾਲਬੱਧ ਮੂਵਮੈਂਟਸ ਦੇ ਹੁਨਰ (ਲੋਕੋਮੋਟਰ ਅਤੇ ਗੈਰ-ਲੋਕੋਮੋਟਰ) ਦਾ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਸੁਚਾਰੂ ਢੰਗ ਨਾਲ ਹਿਲਾਉਣਾ, ਸੰਤੁਲਨ ਬਣਾਉਣਾ ਅਤੇ ਭਾਰ ਤਬਦੀਲ ਕਰਨਾ।</p> <p>C-1.3 ਇੱਕ ਡਿਫੈਂਡਰ ਦੇ ਖਿਲਾਫ ਗੇਂਦ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਅਤੇ ਪਾਸ ਕਰਨ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਦੋ ਜਾਂ ਦੋ ਤੋਂ ਵੱਧ ਬੁਨਿਆਦੀ ਮੂਵਮੈਂਟਸ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p> <p>C-1.4 ਇੱਕ ਖੇਡ ਦੇ ਸੰਦਰਭ ਵਿੱਚ ਜਗ੍ਹਾ ਅਤੇ ਉਪਕਰਨ ਦੀ ਜੋੜ-ਤੋੜ (manipulative) ਨੂੰ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p> <p>C-1.5 ਸੱਟਾਂ ਅਤੇ ਲੰਮੇ ਸਮੇਂ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵਾਂ ਤੋਂ ਬਚਣ ਲਈ ਸਹੀ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਸਰੀਰ ਨੂੰ ਗਰਮ ਕਰਨ ਅਤੇ ਠੰਢਾ ਕਰਨ ਦੇ ਅਭਿਆਸਾਂ ਨੂੰ ਪਛਾਣਦਾ ਹੈ।</p> <p>C-1.6 ਉਪਕਰਨ ਦੇ ਨਾਲ ਅਤੇ ਬਿਨਾਂ ਅਭਿਆਸ ਅਤੇ ਸਿਖਲਾਈ ਦੁਆਰਾ ਤਾਕਤ, ਧੀਰਜ, ਲਚਕਤਾ ਅਤੇ ਚੁਸਤੀ 'ਤੇ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p>
<p>CG-2</p> <p>ਆਪਣੇ-ਆਪ ਅਤੇ ਦੂਜਿਆਂ ਪ੍ਰਤਿ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਨਿੱਜੀ ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਵਿਵਹਾਰ ਵਿੱਚ ਸੰਵੇਦਨਸ਼ੀਲਤਾ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p>	<p>C-2.1 ਦੂਜਿਆਂ ਨਾਲ ਗੱਲਬਾਤ/ਗਤੀਵਿਧੀ ਦੌਰਾਨ ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਨਿੱਜੀ ਪ੍ਰਤੀਕਿਰਿਆਵਾਂ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦਾ ਹੈ।</p> <p>C-2.2 ਭਾਵਨਾਤਮਿਕ ਝਟਕਿਆਂ ਅਤੇ ਸਰੀਰਿਕ ਸੱਟਾਂ ਦੌਰਾਨ ਦੂਜਿਆਂ ਦੀ ਮਦਦ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਸਹਾਇਕ ਵਿਵਹਾਰ ਦਾ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p> <p>C-2.3 ਖੇਡ ਦੇ ਨਿਯਮ ਬਣਾਉਂਦਾ ਅਤੇ ਦੂਜਿਆਂ ਨੂੰ ਸਿਖਾਉਂਦਾ ਹੈ।</p> <p>C-2.4 ਸਰੀਰਿਕ ਗਤੀਵਿਧੀ ਲਈ ਸੁਰੱਖਿਆ ਨਿਯਮ ਅਤੇ ਪ੍ਰੋਟੋਕੋਲ ਬਣਾਉਂਦਾ ਅਤੇ ਲਾਗੂ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p> <p>C-2.5 ਟੀਮ ਦੇ ਵਡੇਰੇ ਹਿੱਤਾਂ ਨੂੰ ਪਹਿਲ ਦਿੰਦਾ ਹੈ, ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਨੂੰ ਬਰਾਬਰ ਸਮਝਦਾ ਹੈ, ਨੈਤਿਕ ਫੈਸਲੇ ਲੈਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਗ਼ਲਤੀਆਂ ਲਈ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਲੈਂਦਾ ਹੈ।</p> <p>C-2.6 ਧੱਕੇਸ਼ਾਹੀ ਅਤੇ ਮਾਨਸਿਕ ਅਤੇ ਜਿਨਸੀ ਪਰੇਸ਼ਾਨੀ ਦੀਆਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ ਦੀ ਪਛਾਣ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸਹੀ ਵਿਅਕਤੀ ਨੂੰ ਇਸ ਦੀ ਰਿਪੋਰਟ ਕਰਨ ਲਈ ਪ੍ਰੋਟੋਕੋਲ ਦਾ ਵਰਣਨ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p>
<p>CG-3</p> <p>ਸਰੀਰਿਕ ਗਤੀਵਿਧੀ/ ਖੇਡ ਦੀਆਂ ਸਥਿਤੀਆਂ ਸਰੀਰਿਕ ਹਰਕਤਾਂ,</p>	<p>C-3.1 ਇੱਕ ਖੇਡ ਲਈ ਕਈ ਰਣਨੀਤੀਆਂ ਤਿਆਰ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸੰਦਰਭ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਰਣਨੀਤੀਆਂ ਦੀ ਚੋਣ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p> <p>C-3.2 ਮੁਸ਼ਕਲ ਸਥਿਤੀਆਂ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਂਤ ਅਤੇ ਸਾਹਸ ਦਾ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p>

<p>ਚਾਲਕ ਹੁਨਰ, ਸਮਾਜਿਕ ਸੰਵੇਦਨਸ਼ੀਲਤਾ ਅਤੇ ਮਾਨਸਿਕ ਸ਼ਮੂਲੀਅਤ ਦਾ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਅਤੇ ਅਭਿਆਸ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p>	
<p>CG-4 ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਦੀ ਥੋੜ੍ਹੀ ਜਿਹੀ ਮਦਦ ਨਾਲ ਨਿੱਜੀ ਸਰੀਰਿਕ ਤੰਦਰੁਸਤੀ ਦੇ ਟੀਚਿਆਂ ਦੀ ਯੋਜਨਾ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p>	<p>C-4.1 ਸਰੀਰਿਕ ਗਤੀਵਿਧੀ ਅਤੇ ਤੰਦਰੁਸਤੀ ਦੇ ਟੀਚਿਆਂ ਦੀ ਪਛਾਣ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂਕਿ ਇੱਕ ਸ਼ਾਟ ਵਿੱਚ ਸੁਧਾਰ ਕਰਨਾ ਜਾਂ ਆਪਣਾ 100-ਮੀਟਰ ਦਾ ਰਿਕਾਰਡ ਤੋੜਨਾ।</p>
<p>CG-5 ਸਿਹਤ, ਅਨੰਦ, ਚੁਣੌਤੀ, ਪ੍ਰਗਟਾਵੇ ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਪਰਸਪਰ ਪ੍ਰਭਾਵ ਨਾਲ ਸਰੀਰਿਕ ਗਤੀਵਿਧੀ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਸੰਬੰਧ ਸਿੱਖਦਾ ਹੈ।</p>	<p>C-5.1 ਉਹਨਾਂ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਦੀ ਚਰਚਾ ਕਰਦਾ ਹੈ ਜੋ ਨਿੱਜੀ ਸੰਤੁਸ਼ਟੀ ਲਿਆਉਂਦੀਆਂ ਹਨ।</p> <p>C-5.2 ਨਾਚ, ਸਰੀਰਿਕ ਗਤੀਵਿਧੀ, ਸਥਾਨਿਕ ਖੇਡਾਂ ਅਤੇ ਗੱਲਬਾਤ ਕਰਨ ਲਈ ਸਥਾਨਾਂ ਦੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸੰਦਰਭ ਨਾਲ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਸੱਭਿਆਚਾਰਾਂ ਦੀ ਪਛਾਣ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p> <p>C-5.3 ਤਾਲ ਦੀ ਗਤੀ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਸੁਹਜ ਮੁੱਲ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਸੰਬੰਧਾਂ ਦੀ ਪਛਾਣ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p>

8.5.2.2 ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਮਿਆਰ - 2

<p>CG-1 ਵੱਖ-ਵੱਖ ਸਰੀਰਿਕ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ/ਖੇਡਾਂ ਵਿੱਚ ਹਿੱਸਾ ਲੈਣ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਸਮਝ ਨੂੰ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨ ਲਈ ਸਰੀਰ ਦੀਆਂ ਮੱਧ ਹਰਕਤਾਂ ਅਤੇ ਚਾਲਕ ਹੁਨਰਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p>	<p>C-1.1 ਚਾਲਕ ਦੀਆਂ ਹਰਕਤਾਂ (ਵੱਖ-ਵੱਖ ਗਤੀ ਅਤੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਦਿਸ਼ਾਵਾਂ ਨਾਲ ਦੌੜਨਾ ਅਤੇ ਛਾਲ ਮਾਰਨਾ, ਰੋਲਿੰਗ ਅਤੇ ਜ਼ਿਗਜ਼ੈਗ ਮੂਵਮੈਂਟਸ, ਗਤੀ ਨਾਲ ਆਉਣ ਵਾਲੀ ਕਿਸੇ ਚਲਦੀ ਵਸਤੂ ਨੂੰ ਫੜਨਾ ਜਾਂ ਸੁੱਟਣਾ/ਲੱਤ ਮਾਰਨਾ) ਵਿੱਚ ਸ਼ਕਤੀ, ਗਤੀ, ਤਾਕਤ, ਸੰਤੁਲਨ, ਲਚਕਤਾ, ਨਿਰਣਾ ਅਤੇ ਪ੍ਰਤੀਬਿੰਬ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ। (ਨਿਸ਼ਾਨਾ ਲਾ ਕੇ ਇੱਕ ਗੇਂਦ ਨੂੰ ਦੂਰ ਤੱਕ ਮਾਰਨਾ)</p> <p>C-1.2 ਇੱਕ ਡਿਫੈਂਡਰ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਗੇਂਦ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਅਤੇ ਅੱਗੇ ਭੇਜਣ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਦੋ ਜਾਂ ਦੋ ਤੋਂ ਵੱਧ ਬੁਨਿਆਦੀ ਮੂਵਮੈਂਟਸ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p> <p>C-1.3 ਸੱਟਾਂ ਅਤੇ ਲੰਮੇ ਸਮੇਂ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵਾਂ ਤੋਂ ਬਚਣ ਲਈ ਸਹੀ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਸਰੀਰ ਨੂੰ ਗਰਮ ਕਰਨ ਅਤੇ ਠੰਢਾ ਕਰਨ ਦੇ ਅਭਿਆਸਾਂ ਨੂੰ ਪਛਾਣਦਾ ਹੈ।</p>
<p>CG-2 ਆਪਣੇ-ਆਪ ਅਤੇ ਦੂਜਿਆਂ ਪ੍ਰਤਿ ਉਹਨਾਂ</p>	<p>C-2.1 ਦੂਜਿਆਂ ਨਾਲ ਗੱਲਬਾਤ/ਗਤੀਵਿਧੀ ਦੌਰਾਨ ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਨਿੱਜੀ ਪ੍ਰਤੀਕਿਰਿਆਵਾਂ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦਾ ਹੈ।</p>

<p>ਦੇ ਨਿੱਜੀ ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਵਿਵਹਾਰ ਵਿੱਚ ਸੰਵੇਦਨਸ਼ੀਲਤਾ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p>	<p>C-2.2 ਭਾਵਨਾਤਮਿਕ ਝਟਕਿਆਂ ਅਤੇ ਸਰੀਰਿਕ ਸੱਟਾਂ ਦੌਰਾਨ ਦੂਜਿਆਂ ਦੀ ਮਦਦ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਸਹਾਇਕ ਵਿਵਹਾਰ ਦਾ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p> <p>C-2.3 ਖੇਡ ਦੇ ਨਿਯਮ ਬਣਾਉਂਦਾ ਅਤੇ ਦੂਜਿਆਂ ਨੂੰ ਸਿਖਾਉਂਦਾ ਹੈ।</p> <p>C-2.4 ਸਰੀਰਿਕ ਗਤੀਵਿਧੀ ਲਈ ਸੁਰੱਖਿਆ ਨਿਯਮ ਅਤੇ ਪ੍ਰੋਟੋਕੋਲ ਬਣਾਉਂਦਾ ਅਤੇ ਲਾਗੂ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p> <p>C-2.5 ਟੀਮ ਦੇ ਵਡੇਰੇ ਹਿੱਤਾਂ ਨੂੰ ਪਹਿਲ ਦਿੰਦਾ ਹੈ, ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਨੂੰ ਬਰਾਬਰ ਸਮਝਦਾ ਹੈ, ਨੈਤਿਕ ਫ਼ੈਸਲੇ ਲੈਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਗ਼ਲਤੀਆਂ ਲਈ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਲੈਂਦਾ ਹੈ।</p> <p>C-2.6 ਧੱਕੇਸ਼ਾਹੀ ਅਤੇ ਮਾਨਸਿਕ ਅਤੇ ਜਿਨਸੀ ਪਰੇਸ਼ਾਨੀ ਦੀਆਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ ਦੀ ਪਛਾਣ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸਹੀ ਵਿਅਕਤੀ ਨੂੰ ਇਸ ਦੀ ਰਿਪੋਰਟ ਕਰਨ ਲਈ ਪ੍ਰੋਟੋਕੋਲ ਦਾ ਵਰਣਨ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p>
<p>CG-3</p> <p>ਸਰੀਰਿਕ ਗਤੀਵਿਧੀ/ਖੇਡ ਦੀਆਂ ਸਥਿਤੀਆਂ ਵਿੱਚ ਸਵੈ-ਜਾਗਰੂਕਤਾ ਅਤੇ ਮਾਨਸਿਕ ਸ਼ਮੂਲੀਅਤ ਦਾ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p>	<p>C-3.1 ਇੱਕ ਖੇਡ ਲਈ ਸਧਾਰਨ ਰਣਨੀਤੀਆਂ ਨੂੰ ਡਿਜ਼ਾਈਨ ਅਤੇ ਲਾਗੂ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p> <p>C-3.2 ਮੁਸ਼ਕਲ ਸਥਿਤੀਆਂ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਂਤੀ ਅਤੇ ਸਾਹਸ ਦਾ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p>

8.5.3 ਸੈਕੰਡਰੀ ਪੜਾਅ (ਪੱਧਰ 9-10)

ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਇਹਨਾਂ ਸਾਲਾਂ ਦੌਰਾਨ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਸਰੀਰਿਕ ਪਰਿਵਰਤਨਾਂ ਦਾ ਅਨੁਭਵ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਮੁੰਡਿਆਂ ਨੂੰ ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ ਪੱਧਰ 9 ਦੇ ਆਸਪਾਸ ਜਾਂ ਲਗਭਗ 14 ਜਾਂ 15 ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਤੱਕ ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਵਿਕਾਸ ਦੀ ਮਿਆਦ ਦਾ ਅਨੁਭਵ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ, ਪੱਧਰ 9 ਵਿੱਚ, ਕੁੜੀਆਂ ਵਿਕਾਸ ਦੀ ਹੌਲੀ ਦਰ ਦਾ ਅਨੁਭਵ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ। ਕੁੱਲ ਮਿਲਾ ਕੇ, ਪੱਧਰ 10 ਜਾਂ ਇਸ ਤੋਂ ਵੱਧ, ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਵਿਕਾਸ ਦੀ ਮੁਕਾਬਲਤਨ ਹੌਲੀ ਦਰ ਦਾ ਅਨੁਭਵ ਕਰਨਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਮਾਸਪੇਸ਼ੀਆਂ ਦੀ ਲੰਬਾਈ ਅਤੇ ਚੌੜਾਈ ਵਿੱਚ ਵਾਧੇ ਦੇ ਨਾਲ ਵਿਕਾਸ ਦਰ ਵਿੱਚ ਇਹ ਸੁਸਤੀ, ਚਾਲਕ ਸਮਰੱਥਾ ਅਤੇ ਤੰਦਰੁਸਤੀ ਦੇ ਉੱਚ ਪੱਧਰ ਦਾ ਉਤਪਾਦਨ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਪੜਾਅ ਦੁਆਰਾ, ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਉਹਨਾਂ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਦੀ ਚੋਣ ਕਰਨ ਦੇ ਯੋਗ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਉਹ ਅੱਗੇ ਵਧਾਉਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਇੱਕ ਖੇਡ/ਖੇਡ ਦੀ ਪਛਾਣ ਕਰਨ ਦੇ ਯੋਗ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਉਹ ਉੱਚ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਹਿੱਸਾ ਲੈਣ ਲਈ ਉੱਤਮਤਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਨਿਪੁੰਨਤਾ ਬਣਾਉਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਨ।

8.5.3.1 ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਮਿਆਰ - 1

<p>CG-1</p> <p>ਖੇਡਾਂ ਅਤੇ ਨਾਚ ਸਮੇਤ ਸਰੀਰਿਕ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਣ ਅਤੇ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਮੂਵਮੈਂਟਸ ਦੀਆਂ ਧਾਰਨਾਵਾਂ, ਰਣਨੀਤੀਆਂ ਅਤੇ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਦੀ ਸਮਝ ਵਿੱਚ ਉੱਚ ਪੱਧਰੀ ਯੋਗਤਾ ਦਾ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p>	<p>C-1.1 ਘੱਟੋ-ਘੱਟ ਇੱਕ ਖੇਡ/ਯੋਗਾ ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਸਰੀਰਿਕ ਗਤੀਵਿਧੀ (ਟੀਮ, ਦੋਹਰੀ, ਵਿਅਕਤੀਗਤ) ਵਿੱਚ ਭਾਗ ਲੈਣ ਅਤੇ ਉੱਤਮਤਾ ਲਈ ਲੁੜੀਂਦੇ ਸਾਰੇ ਮੂਵਮੈਂਟਸ ਅਤੇ ਚਾਲਕ ਹੁਨਰਾਂ ਵਿੱਚ ਮੁਹਾਰਤ ਦਾ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p> <p>C-1.2 ਆਪਣੀ ਖੇਡ ਨੂੰ ਬਿਹਤਰ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਤਾਲਬੱਧ ਅਭਿਆਸਾਂ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਬਾਰੇ ਦੱਸਦਾ ਹੈ।</p> <p>C-1.3 ਆਪਣੇ ਖੇਡ/ਖੇਡਾਂ ਦੇ ਹੁਨਰ ਨੂੰ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨ ਅਤੇ ਨਿਖਾਰਨ ਲਈ ਗੁੰਝਲਦਾਰ ਮੂਵਮੈਂਟਸ ਸੰਕਲਪਾਂ ਅਤੇ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਨ ਦੀ ਯੋਗਤਾ ਦਾ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p> <p>C-1.4 ਇੱਕ ਖੇਡ ਦੇ ਸੰਦਰਭ ਵਿੱਚ ਜਗ੍ਹਾ ਅਤੇ ਸਾਜ਼ੋ-ਸਾਮਾਨ ਦੀ ਜੋੜ-ਤੋੜ (manipulative) ਨੂੰ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਿਤ ਅਤੇ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p> <p>C-1.5 ਆਪਣੇ ਲਈ ਸਰੀਰਿਕ ਗਤੀਵਿਧੀ ਯੋਜਨਾ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨ, ਰੁਟੀਨ ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਕਰਨ ਅਤੇ ਸੁਤੰਤਰ ਤੌਰ 'ਤੇ ਮੁਲਾਂਕਣ ਕਰਨ ਲਈ ਹਰਕਤਾਂ ਅਤੇ ਹੁਨਰਾਂ ਦੇ ਗਿਆਨ ਅਤੇ ਸਮਝ ਨੂੰ ਲਾਗੂ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p>
<p>CG-2</p> <p>ਸੰਵੇਦਨਸ਼ੀਲਤਾ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਅਤੇ ਦੂਜਿਆਂ ਪ੍ਰਤਿ ਆਪਣੇ ਨਿੱਜੀ ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਵਿਵਹਾਰ ਵਿੱਚ ਜੋੜ-ਤੋੜ (manipulative) ਕਰਨਾ ਸਿੱਖਦਾ ਹੈ।</p>	<p>C-2.1 ਲੰਮੇ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਸਰੀਰਿਕ ਗਤੀਵਿਧੀ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ, ਦੌਰਾਨ ਅਤੇ ਬਾਅਦ ਵਿੱਚ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਅਤੇ ਦੂਜੇ ਦੇ ਵਿਵਹਾਰ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਪਰ ਸੰਬੰਧਿਤ ਵਿਵਹਾਰ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਮਨ ਦੀ ਭਾਵਨਾਤਮਿਕ ਸਥਿਤੀ, ਸਰੀਰਿਕ ਤੰਦਰੁਸਤੀ, ਥਕਾਵਟ, ਨਿਰਪੱਖ ਖੇਡ, ਪੱਖਪਾਤ, ਨਿੱਜੀ ਹਿੱਤ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ।</p> <p>C-2.2 ਦੂਜਿਆਂ ਨੂੰ ਭਾਵਨਾਤਮਿਕ ਅਤੇ ਮਾਨਸਿਕ ਸਹਾਇਤਾ ਦੇ ਮਹੱਤਵ ਨੂੰ ਬਿਆਨ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਨਾਲ ਹੀ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਨੂੰ ਬਿਹਤਰ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਦੂਜਿਆਂ ਨੂੰ ਅਜਿਹਾ ਕਰਨ ਲਈ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ (ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਦੇ ਵਿਵਹਾਰ ਦਾ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਕਰ ਕੇ ਜਦੋਂ ਕੋਈ ਵਿਅਕਤੀ ਭਾਵਨਾਤਮਿਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਜਾਂ ਸਰੀਰਿਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਨੁਕਸਾਨ ਪਹੁੰਚਾਉਣਾ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਸਮਰਥਨ ਦੂਜਿਆਂ ਦੇ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਨੂੰ ਕਿਵੇਂ ਸੁਧਾਰ ਸਕਦਾ ਹੈ)।</p> <p>C-2.3 ਨਵੀਆਂ ਖੇਡਾਂ ਅਤੇ ਨਿਯਮਾਂ ਨੂੰ ਸੋਧਦਾ/ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ ਜੋ ਕੁਦਰਤ ਵਿੱਚ ਵਧੇਰੇ ਸੰਮਿਲਿਤ ਹਨ।</p> <p>C-2.4 ਸੁਰੱਖਿਆ ਨਿਯਮਾਂ, ਸਰੀਰਿਕ ਗਤੀਵਿਧੀ ਲਈ ਪ੍ਰੋਟੋਕੋਲ ਬਣਾਉਂਦਾ ਅਤੇ ਲਾਗੂ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਵਿਜ਼ੁਅਲਸ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਫੀਲਡ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਵੀ ਕਿਵੇਂ ਲਾਗੂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।</p> <p>C-2.5 ਔਖੇ ਸੰਦਰਭਾਂ ਅਤੇ ਸਥਿਤੀਆਂ ਵਿੱਚ ਨਿਰਪੱਖਤਾ ਅਤੇ ਜ਼ੁੰਮੇਵਾਰ ਵਿਵਹਾਰ ਦਾ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p> <p>C-2.6 ਬੇਮਿਸਾਲ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਨਿਮਰਤਾ ਦਾ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਹਾਰ ਨੂੰ ਸ਼ਾਨਦਾਰ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਸਵਿਕਾਰ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਖੇਡ ਦਾ ਅਨੰਦ ਲੈਂਦਾ ਹੈ।</p>
<p>CG-3</p>	<p>C-3.1 ਇੱਕ ਖੇਡ ਵਿੱਚ ਕਈ ਰਣਨੀਤੀਆਂ ਨੂੰ ਡਿਜ਼ਾਈਨ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਵਰਤਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਚੁਣੌਤੀਪੂਰਨ ਖੇਡ ਸਥਿਤੀਆਂ ਵਿੱਚ ਨਵੀਆਂ ਰਣਨੀਤਿਕ ਚਾਲਾਂ ਚੱਲਣ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਰੱਖਦਾ ਹੈ।</p>

<p>ਸਰੀਰਿਕ ਗਤੀਵਿਧੀ/ਖੇਡ ਦੀਆਂ ਸਥਿਤੀਆਂ ਵਿੱਚ ਸਮਾਜਿਕ ਸੰਵੇਦਨਸ਼ੀਲਤਾ ਅਤੇ ਮਾਨਸਿਕ ਸ਼ਮੂਲੀਅਤ ਦਾ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p>	<p>(ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ ਇੱਕ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਦੀ ਯੋਜਨਾ ਓ ਅਤੇ ਅ ਦੋਵੇਂ ਅਸਫਲ ਹੋ ਗਈਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਖੇਡ ਦੇ ਦੌਰਾਨ ਇੱਕ ਯੋਜਨਾ ਏ ਦੀ ਰਣਨੀਤੀ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ)।</p> <p>C-3.2 ਖੇਡ ਦੌਰਾਨ ਆਪਣੀਆਂ ਅਤੇ ਦੂਜਿਆਂ ਦੀਆਂ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਅਤੇ ਸੋਚਣ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਨੂੰ ਸਮਝਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨਾਲ ਨਜਿੱਠਦਾ ਹੈ।</p> <p>C-3.3 ਮੁਸ਼ਕਲ ਸਥਿਤੀਆਂ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਂਤੀ ਅਤੇ ਸਾਹਸ ਦਾ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਸਾਥੀਆਂ ਨੂੰ ਸ਼ਾਂਤ ਕਰਨ ਦੇ ਯੋਗ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।</p> <p>C-3.4 ਵੱਖ-ਵੱਖ ਸਥਿਤੀਆਂ ਵਿੱਚ ਤੀਬਰਤਾ ਨੂੰ ਨਿਯੰਤ੍ਰਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p>
<p>CG-4</p> <p>ਨਿੱਜੀ ਸਰੀਰਿਕ ਤੰਦਰੁਸਤੀ ਦੇ ਟੀਚਿਆਂ ਦੀ ਸੁਤੰਤਰ ਤੌਰ 'ਤੇ ਯੋਜਨਾ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਨਿਗਰਾਨੀ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p>	<p>C-4.1 ਕਈ ਸਰੀਰਿਕ ਗਤੀਵਿਧੀ ਅਤੇ ਤੰਦਰੁਸਤੀ ਦੇ ਟੀਚਿਆਂ ਨੂੰ ਸੈੱਟ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂਕਿ ਮਲਟੀਪਲ ਸ਼ਾਟਸ ਜਾਂ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਸਮੁੱਚੇ ਮੈਚ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਨੂੰ ਸੁਧਾਰਨਾ।</p> <p>C-4.2 ਕੋਸ਼ਿਸ਼ਾਂ, ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ ਅਤੇ ਨਤੀਜਿਆਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਤਰੱਕੀ ਦਾ ਮੁਲਾਂਕਣ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p> <p>C-4.3 ਵੱਧ ਤੋਂ ਵੱਧ ਲਾਭ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ ਆਪਣੇ ਅਧਿਆਪਕ ਨਾਲ ਸਲਾਹ-ਮਸ਼ਵਰਾ ਕਰ ਕੇ ਆਪਣੀਆਂ ਕਸਰਤਾਂ ਕਰਦਾ ਅਤੇ ਸਰੀਰ ਨੂੰ ਗਰਮ ਕਰ ਕੇ ਤਿਆਰ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਯੋਜਨਾ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸਮਾਂ-ਸਾਰਨੀ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ।</p>
<p>CG-5</p> <p>ਸਿਹਤ, ਅਨੰਦ, ਚੁਣੌਤੀ, ਪ੍ਰਗਟਾਵੇ ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਪਰਸਪਰ ਪ੍ਰਭਾਵ ਲਈ ਸਰੀਰਿਕ ਗਤੀਵਿਧੀ ਦੇ ਮੁੱਲ ਬਾਰੇ ਸਿੱਖਦਾ ਹੈ।</p>	<p>C-5.1 ਪੂਰੇ ਇਤਿਹਾਸ ਅਤੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਵਿੱਚ ਸਰੀਰਿਕ ਗਤੀਵਿਧੀ ਦੀ ਚਰਚਾ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਸਕਾਰਾਤਮਿਕ ਸਮਾਜਿਕ ਪਰਸਪਰ ਪ੍ਰਭਾਵ ਲਈ ਸਰੀਰਿਕ ਸਿੱਖਿਆ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦਾ ਹੈ।</p> <p>C-5.2 ਆਤਮ-ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਅਤੇ ਸਵੈ-ਮਾਣ ਨੂੰ ਸੁਧਾਰਨ ਵਿੱਚ ਸਰੀਰਿਕ ਗਤੀਵਿਧੀ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਦੀ ਜਾਂਚ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p> <p>C-5.3 ਕਿਸੇ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਦੀ ਸੁਹਜਵਾਦੀ ਅਪੀਲ ਦੀ ਪ੍ਰਸੰਸਾ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂਕਿ ਕਿਸੇ ਦੀ ਸ਼ਾਨਦਾਰ ਸਿੱਧੀ ਡਰਾਈਵ, ਇੱਕ ਸੁੰਦਰ ਫ੍ਰੀ-ਕਿਕ, ਗੇਂਦ ਨੂੰ ਅਸਾਨੀ ਨਾਲ ਸਮੈਸ਼ ਕਰਨਾ, ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਰੱਖਿਆ ਗਿਆ ਡਰਾਪ ਸ਼ਾਟ, ਤੇਜ਼ ਸਮੈਸ਼।</p> <p>C-5.4 ਨਾਚ, ਜਿਮਨਾਸਟਿਕ ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਸਰੀਰਿਕ ਗਤੀਵਿਧੀ ਦੁਆਰਾ ਆਪਣੇ-ਆਪ ਨੂੰ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p>
<p>CG-6</p> <p>ਆਪਣੇ ਵਿਕਾਸ ਅਤੇ ਵਿਕਾਸ ਦਾ ਮੁਲਾਂਕਣ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p>	<p>C-6.1 ਵੱਖ-ਵੱਖ ਕਾਰਕਾਂ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਦੀ ਜਾਂਚ ਕਰਦਾ ਹੈ ਜੋ ਵਿਕਾਸ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਜਿਵੇਂਕਿ ਖਾਨਦਾਨੀ, ਤਤਕਾਲ ਵਾਤਾਵਰਨ, ਖੁਰਾਕ, ਬਿਮਾਰੀਆਂ, ਮਨ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਅਤੇ ਸਰੀਰਿਕ ਗਤੀਵਿਧੀ।</p> <p>C-6.2 ਪਿੰਜਰ ਦੀ ਸਿਹਤ, ਮਾਸਪੇਸ਼ੀਆਂ, ਤਾਕਤ, ਸਹਿਣਸ਼ੀਲਤਾ, ਲਚਕਤਾ ਅਤੇ ਚੁਸਤੀ ਨਾਲ ਪੋਸਣ, ਸਰੀਰਿਕ ਗਤੀਵਿਧੀ ਅਤੇ ਮਾਨਸਿਕ ਸਿਹਤ ਦੇ ਸੰਬੰਧਾਂ ਦਾ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p> <p>C-6.3 ਹੱਡੀਆਂ ਅਤੇ ਮਾਸਪੇਸ਼ੀਆਂ ਦੀਆਂ ਆਮ ਸੱਟਾਂ ਦਾ ਵਰਗੀਕਰਨ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸ ਸਥਿਤੀ ਵਿੱਚ ਆਪਣੇ ਅਤੇ ਦੂਜਿਆਂ ਲਈ ਡਾਕਟਰੀ ਸਹਾਇਤਾ ਲੈਣ ਲਈ ਪ੍ਰੋਟੋਕੋਲ ਦਾ</p>

	<p>ਵਰਣਨ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂਕਿ ਅਜਿਹੀਆਂ ਸਥਿਤੀਆਂ ਵਿੱਚ ਮੁਢਲੀ ਸਹਾਇਤਾ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨਾ।</p> <p>C-6.4 ਕਿਸ਼ੋਰ ਉਮਰ ਵਿੱਚ ਵਿਕਾਸ ਅਤੇ ਵਿਕਾਸ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਪਹਿਲੂਆਂ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਸਮਾਜਿਕ ਵਿਸ਼ਵਾਸਾਂ ਅਤੇ ਵਰਜਤਾਂ ਦੀ ਰੂਪ-ਰੇਖਾ ਅਤੇ ਚੁਣੌਤੀ।</p>
<p>CG-7 ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ, ਰਾਸ਼ਟਰੀ, ਰਾਜ, ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਅਤੇ ਬਲਾਕ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਟੂਰਨਾਮੈਂਟਾਂ ਬਾਰੇ ਸਿੱਖਦਾ ਹੈ।</p>	<p>C-7.1 ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ, ਰਾਸ਼ਟਰੀ, ਰਾਜ, ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਅਤੇ ਬਲਾਕ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਟੂਰਨਾਮੈਂਟਾਂ ਨੂੰ ਚਾਰਟ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p> <p>C-7.2 ਭਾਗੀਦਾਰੀ ਦੇ ਮਾਪਦੰਡ ਅਤੇ ਟੂਰਨਾਮੈਂਟਾਂ ਦੇ ਨਿਯਮਾਂ ਦਾ ਵਰਣਨ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p> <p>C-7.3 ਟੂਰਨਾਮੈਂਟਾਂ ਵਿੱਚ ਹਿੱਸਾ ਲੈਣ ਲਈ ਸਮਰਥਨ ਜਾਂ ਸੰਗਠਨਾਤਮਿਕ ਢਾਂਚੇ ਦਾ ਸਾਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ।</p> <p>C-7.4 ਟੂਰਨਾਮੈਂਟਾਂ ਵਿੱਚ ਭਾਗ ਲੈਣ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਰੂਪਾਂ ਅਤੇ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ ਬਾਰੇ ਦੱਸਦਾ ਹੈ।</p>

8.5.3.2 ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਮਿਆਰ - 2

<p>CG-1 ਖੇਡਾਂ ਸਮੇਤ ਸਰੀਰਿਕ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਣ ਅਤੇ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਮੂਵਮੈਂਟਸ ਦੇ ਸੰਕਲਪਾਂ, ਰਣਨੀਤੀਆਂ ਅਤੇ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਦੀ ਸਮਝ ਵਿੱਚ ਯੋਗਤਾ ਦਾ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p>	<p>C-1.1 ਘੱਟੋ-ਘੱਟ ਇੱਕ ਖੇਡ/ਯੋਗਾ ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਸਰੀਰਿਕ ਗਤੀਵਿਧੀ (ਟੀਮ, ਦੋਹਰੀ, ਵਿਅਕਤੀਗਤ) ਵਿੱਚ ਹਿੱਸਾ ਲੈਣ ਅਤੇ ਖੇਡਣ ਲਈ ਲੁੜੀਂਦੇ ਸਾਰੇ ਮੂਵਮੈਂਟਸ ਅਤੇ ਚਾਲਕ ਹੁਨਰਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p> <p>C-1.2 ਆਪਣੇ ਖੇਡ/ਖੇਡਾਂ ਦੇ ਹੁਨਰ ਨੂੰ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨ ਅਤੇ ਨਿਖਾਰਨ ਲਈ ਗੁੰਝਲਦਾਰ ਮੂਵਮੈਂਟਸ ਸੰਕਲਪਾਂ ਅਤੇ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਨ ਦੀ ਯੋਗਤਾ ਦਾ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p> <p>C-1.3 ਆਪਣੀ ਸਰੀਰਿਕ ਗਤੀਵਿਧੀ ਯੋਜਨਾ ਨੂੰ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨ ਲਈ ਹਰਕਤਾਂ ਅਤੇ ਹੁਨਰਾਂ ਦੇ ਗਿਆਨ ਅਤੇ ਸਮਝ ਨੂੰ ਲਾਗੂ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਇੱਕ ਰੁਟੀਨ ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸੁਤੰਤਰ ਤੌਰ 'ਤੇ ਮੁਲਾਂਕਣ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p>
<p>CG-2 ਸੰਵੇਦਨਸ਼ੀਲਤਾ ਦਾ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਅਤੇ ਦੂਜਿਆਂ ਪ੍ਰਤਿ ਆਪਣੇ ਨਿੱਜੀ ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਵਿਵਹਾਰ ਨੂੰ ਨਿਯੰਤ੍ਰਿਤ ਕਰਨਾ ਸਿੱਖਦਾ ਹੈ।</p>	<p>C-2.1 ਸਰੀਰਿਕ ਗਤੀਵਿਧੀ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ, ਦੌਰਾਨ ਅਤੇ ਬਾਅਦ ਵਿੱਚ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਆਪਣੇ ਅਤੇ ਦੂਜਿਆਂ ਦੇ ਵਿਵਹਾਰ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦਾ ਹੈ (ਇਸ ਵਿੱਚ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਪਰ ਸੰਬੰਧਿਤ ਵਿਵਹਾਰ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਮਨ ਦੀ ਭਾਵਨਾਤਮਿਕ ਸਥਿਤੀ, ਸਰੀਰਿਕ ਤੰਦਰੁਸਤੀ, ਥਕਾਵਟ, ਨਿਰਪੱਖ ਖੇਡ, ਪੱਖਪਾਤ, ਨਿੱਜੀ ਹਿੱਤ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ)।</p> <p>C-2.2 ਖੇਡ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਨੂੰ ਬਿਹਤਰ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਟੀਮ-ਮੈਂਬਰ ਦੇ ਸਮਰਥਨ ਦੀ ਮਹੱਤਤਾ ਨੂੰ ਸਪਸ਼ਟ ਕਰਦਾ ਹੈ (ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੇ ਵਿਵਹਾਰ ਦਾ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਕਰ ਕੇ ਜਦੋਂਕਿ ਸੇ ਨੂੰ ਭਾਵਨਾਤਮਿਕ ਜਾਂ ਸਰੀਰਿਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸੱਟ ਲੱਗਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਸਮਰਥਨ ਦੂਜਿਆਂ ਦੇ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਨੂੰ ਕਿਵੇਂ ਸੁਧਾਰ ਸਕਦਾ ਹੈ)।</p> <p>C-2.3 ਨਵੀਆਂ ਖੇਡਾਂ ਅਤੇ ਨਿਯਮਾਂ ਨੂੰ ਸੋਧਦਾ/ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ ਜੋ ਕੁਦਰਤ ਵਿੱਚ ਵਧੇਰੇ ਸੰਮਿਲਿਤ</p>

	<p>ਹਨ।</p> <p>C-2.4 ਸਰੀਰਿਕ ਗਤੀਵਿਧੀ ਲਈ ਸੁਰੱਖਿਆ ਨਿਯਮਾਂ ਅਤੇ ਪ੍ਰੋਟੋਕੋਲ ਬਣਾਉਂਦਾ ਅਤੇ ਲਾਗੂ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਵਿਜ਼ੁਅਲਸ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਫੀਲਡ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਵੀ ਕਿਵੇਂ ਲਾਗੂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।</p> <p>C-2.5 ਔਖੇ ਸੰਦਰਭਾਂ ਅਤੇ ਸਥਿਤੀਆਂ ਵਿੱਚ ਨਿਰਪੱਖਤਾ ਅਤੇ ਜ਼ੁੰਮੇਵਾਰ ਵਿਵਹਾਰ ਦਾ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p> <p>C-2.6 ਬੇਮਿਸਾਲ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਨਿਮਰਤਾ ਦਾ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਹਾਰ ਨੂੰ ਸ਼ਾਨਦਾਰ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਸਵਿਕਾਰ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਖੇਡ ਦਾ ਅਨੰਦ ਲੈਂਦਾ ਹੈ।</p>
<p>CG-3</p> <p>ਸਰੀਰਿਕ ਗਤੀਵਿਧੀ/ਖੇਡ ਦੀਆਂ ਸਥਿਤੀਆਂ ਵਿੱਚ ਸਮਾਜਿਕ ਸੰਵੇਦਨਸ਼ੀਲਤਾ ਅਤੇ ਮਾਨਸਿਕ ਸ਼ਮੂਲੀਅਤ ਦਾ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p>	<p>C-3.1 ਖੇਡ ਲਈ ਕਈ ਰਣਨੀਤੀਆਂ ਨੂੰ ਡਿਜ਼ਾਈਨ ਅਤੇ ਲਾਗੂ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p> <p>C-3.2 ਖੇਡ ਦੌਰਾਨ ਆਪਣੀਆਂ ਅਤੇ ਦੂਜਿਆਂ ਦੀਆਂ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਅਤੇ ਸੋਚਣ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਨੂੰ ਸਮਝਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨਾਲ ਨਜਿੱਠਦਾ ਹੈ।</p> <p>C-3.3 ਮੁਸ਼ਕਲ ਸਥਿਤੀਆਂ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਂਤੀ ਅਤੇ ਸਾਹਸ ਦਾ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਸਾਥੀਆਂ ਨੂੰ ਸ਼ਾਂਤ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ।</p>
<p>CG-4</p> <p>ਸਰੀਰਿਕ ਗਤੀਵਿਧੀ ਨੂੰ ਸਿਹਤ, ਅਨੰਦ, ਚੁਣੌਤੀ, ਪ੍ਰਗਟਾਵੇ ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਪਰਸਪਰ ਪ੍ਰਭਾਵ ਨਾਲ ਜੋੜਨਾ ਸਿੱਖਦਾ ਹੈ।</p>	<p>C-4.1 ਉਹਨਾਂ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਦੀ ਚਰਚਾ ਕਰਦਾ ਹੈ ਜੋ ਨਿੱਜੀ ਸੰਤੁਸ਼ਟੀ ਲਿਆਉਂਦੀਆਂ ਹਨ।</p> <p>C-4.2 ਨਾਚ, ਸਰੀਰਿਕ ਗਤੀਵਿਧੀ, ਸਥਾਨਿਕ ਖੇਡਾਂ ਅਤੇ ਗੱਲਬਾਤ ਕਰਨ ਲਈ ਸਥਾਨਾਂ ਦੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸੰਦਰਭ ਨਾਲ ਵਿਭਿੰਨ ਸੱਭਿਆਚਾਰਾਂ ਦੀ ਪਛਾਣ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p>
<p>CG-5</p> <p>ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ, ਰਾਸ਼ਟਰੀ, ਰਾਜ, ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਅਤੇ ਬਲਾਕ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਟੂਰਨਾਮੈਂਟਾਂ ਬਾਰੇ ਸਿੱਖਦਾ ਹੈ।</p>	<p>C-5.1 ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ, ਰਾਸ਼ਟਰੀ, ਰਾਜ, ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਅਤੇ ਬਲਾਕ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਟੂਰਨਾਮੈਂਟਾਂ ਨੂੰ ਉਲੀਕਦਾ ਹੈ।</p> <p>C-5.2 ਭਾਗੀਦਾਰੀ ਦੇ ਮਾਪਦੰਡ ਅਤੇ ਟੂਰਨਾਮੈਂਟ ਦੇ ਨਿਯਮਾਂ ਦਾ ਵਰਣਨ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p> <p>C-5.3 ਟੂਰਨਾਮੈਂਟਾਂ ਵਿੱਚ ਹਿੱਸਾ ਲੈਣ ਲਈ ਸਹਾਇਤਾ ਢਾਂਚੇ ਜਾਂ ਸੰਗਠਨਾਤਮਿਕ ਢਾਂਚੇ ਦਾ ਸਾਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ।</p> <p>C-5.4 ਟੂਰਨਾਮੈਂਟਾਂ ਵਿੱਚ ਭਾਗ ਲੈਣ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਰੂਪਾਂ ਅਤੇ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ ਬਾਰੇ ਦੱਸਦਾ ਹੈ।</p>

ਭਾਗ 8.6

ਸਮੱਗਰੀ

ਸਮੱਗਰੀ ਦੀ ਚੋਣ ਕਰਨ ਦੀ ਪਹੁੰਚ, ਸਿਧਾਂਤ ਅਤੇ ਵਿਧੀਆਂ ਵਿੱਚ ਸਾਰੇ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਵਿੱਚ ਸਮਾਨਤਾਵਾਂ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਚਰਚਾ ਇਸ ਦਸਤਾਵੇਜ਼ ਦੇ ਭਾਗ-ਅ, ਅਧਿਆਇ-3, § 3.2 ਵਿੱਚ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਇਹ ਭਾਗ ਸਿਰਫ ਸਟੇਜ-ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਭਿੰਨਤਾਵਾਂ 'ਤੇ ਕੇਂਦਰਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ ਜੋ ਇੱਕ ਅਧਿਆਪਕ ਨੂੰ ਸਕੂਲਾਂ ਵਿੱਚ ਸਰੀਰਿਕ ਸਿੱਖਿਆ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਦੇ ਅਧਿਆਪਨ ਅਤੇ ਅਭਿਆਸ ਵਿੱਚ ਧਿਆਨ ਵਿੱਚ ਰੱਖਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ, ਉਪਰੋਕਤ ਭਾਗ ਦੇ ਨਾਲ ਇਸ ਭਾਗ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਨਾ ਲਾਭਦਾਇਕ ਹੋਵੇਗਾ।

8.6.1 ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਵਿਚਾਰ-ਪੜਾਅ

8.6.1.1 ਪ੍ਰੈਪਰੇਟਰੀ ਪੱਧਰ

ਇਸ ਪੜਾਅ 'ਤੇ, ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਆਪਣਾ ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਸਮਾਂ ਮੁਫਤ ਖੇਡ ਵਿੱਚ ਬਿਤਾਉਣਗੇ ਅਤੇ ਸਟ੍ਰਕਚਰਡ ਸੈਸ਼ਨਾਂ ਵਿੱਚ ਥੋੜ੍ਹਾ ਸਮਾਂ ਬਿਤਾਉਣਗੇ। ਮੁਫਤ ਖੇਡ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਕਲਪਨਾ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਨ ਅਤੇ ਰਚਨਾਤਮਿਕਤਾ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨ ਦੀ ਆਗਿਆ ਦਿੰਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਵਿਆਪਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਜਾਣਿਆ ਅਤੇ ਸਵਿਕਾਰ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮੁਫਤ ਖੇਡ ਪ੍ਰੈਪਰੇਟਰੀ ਪੱਧਰ ਵਿੱਚ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਲਈ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹੁਨਰਾਂ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਉਹ ਨਾ ਸਿਰਫ ਸਰੀਰਿਕ ਸਮਰੱਥਾਵਾਂ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਕੁੱਲ ਅਤੇ ਵਧੀਆ ਚਾਲਕ ਹੁਨਰ, ਸੁਣਨ ਦੀ ਧਾਰਨਾ ਅਤੇ ਵਿਜ਼ੂਅਲ ਧਾਰਨਾ ਸਿੱਖਦੇ ਹਨ, ਸਗੋਂ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਵਿਕਾਸ, ਸਮੱਸਿਆ ਹੱਲ, ਸੁਤੰਤਰਤਾ ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਸਮਰੱਥਾਵਾਂ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਸੰਚਾਰ, ਸਹਿਯੋਗ, ਗੱਲਬਾਤ ਅਤੇ ਨਾਮ ਪ੍ਰਤਿ ਹਮਦਰਦੀ ਵਰਗੀਆਂ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਸਮਰੱਥਾਵਾਂ ਵੀ ਸਿੱਖਦੇ ਹਨ।

ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਲਈ ਮੁਫਤ ਖੇਡ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਅਤੇ ਚੁਣੌਤੀਪੂਰਨ ਬਣਾਉਣ ਲਈ, ਸਕੂਲ ਅਜਿਹੀ ਸਮੱਗਰੀ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ ਜੋ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਵਸਤੂਆਂ ਅਤੇ ਸਮੱਗਰੀਆਂ ਦੀ ਰਚਨਾਤਮਿਕ ਵਰਤੋਂ ਕਰਨ ਦੀ ਇਜਾਜ਼ਤ ਦਿੰਦੀਆਂ ਹਨ ਜੋ ਆਂਢ-ਗੁਆਂਢ ਵਿੱਚ ਅਸਾਨੀ ਨਾਲ ਉਪਲਬਧ ਹਨ। ਵਸਤੂਆਂ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਅਕਾਰ ਦੇ ਸਾਫਟਬਾਲ ਅਤੇ ਚਮਗਿੱਦੜ, ਟਾਇਰ, ਛੋਟੀਆਂ ਸਪੇਡਾਂ (ਫੁਸੀਆਂ), ਕਿਸੇ ਵੀ ਕਿਸਮ ਦਾ ਖਿਡੌਣਾ, ਮਿੱਟੀ, ਰੰਗ (ਕ੍ਰੇਆਨ, ਸਕੈਚ ਪੈਨ), ਬੋਰਡ, ਚਾਰਟ ਪੇਪਰ ਅਤੇ ਸੰਗੀਤਕ ਵਸਤੂਆਂ। ਰੇਤ ਦੇ ਟੋਏ ਹੋਣ ਅਤੇ ਪਾਣੀ ਦੇ ਛੋਟੇ ਸਰੋਤ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚ ਨੂੰ ਵੀ ਮੰਨਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਉਦੇਸ਼ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਕਿਸਮਾਂ ਦੀਆਂ ਖੇਡਾਂ ਜਾਂ ਤਾਂ ਸੁਤੰਤਰ ਤੌਰ 'ਤੇ ਜਾਂ ਸਮੂਹਾਂ ਵਿੱਚ ਖੇਡਣ ਲਈ ਲੁੜੀਂਦੀਆਂ ਵਸਤੂਆਂ ਅਤੇ ਥਾਂ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨਾ ਹੈ।

ਅਧਿਆਪਕ ਮੁਫਤ ਖੇਡਣ ਦੀ ਇਜਾਜ਼ਤ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਪਰ ਕੁਝ ਸਹਿਮਤੀ ਵਾਲੇ ਜ਼ਮੀਨੀ ਨਿਯਮਾਂ (ਖੇਡ ਦੇ ਖੇਤਰ ਦੀ ਸੀਮਾ, ਸਫਾਈ, ਦੂਜਿਆਂ ਨੂੰ ਨੁਕਸਾਨ ਪਹੁੰਚਾਉਣਾ, ਸੁਰੱਖਿਆ-ਸੰਬੰਧਿਤ ਨਿਯਮ) ਦੇ ਨਾਲ। ਮੁਫਤ ਖੇਡਣ ਦਾ ਮਾਰਗਦਰਸ਼ਨ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਪਰ ਨਿਗਰਾਨੀ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਅਤੇ ਫੈਸਿਲੀਟੇਟਰਾਂ ਨੂੰ ਮੌਜੂਦ ਰਹਿਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਪੂਰੇ ਸਮੇਂ ਦੌਰਾਨ ਸਾਰੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦਾ ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਨਿਰੀਖਣ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਪ੍ਰੈਪਰੇਟਰੀ ਪੱਧਰ ਲਈ ਯੋਜਨਾਬੱਧ ਸੈਸ਼ਨ ਸਥਾਨਿਕ ਖੇਡਾਂ ਦੀ ਇੱਕ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਪੜਾਅ 'ਤੇ, ਯੋਜਨਾਬੱਧ ਸੈਸ਼ਨਾਂ ਨੂੰ ਤਰਲ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸਖ਼ਤ ਨਿਯਮਾਂ 'ਤੇ ਆਧਾਰਿਤ ਨਹੀਂ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਅਧਿਆਪਕ ਸਧਾਰਨ ਖੇਡਾਂ ਪੇਸ਼ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਵਿਆਖਿਆ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ ਅਤੇ ਉਹ ਅਨੁਭਵੀ ਹਨ। ਯੋਜਨਾਬੱਧ ਸੈਸ਼ਨਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਖਾਸ ਉਦੇਸ਼ਾਂ ਲਈ ਵੀ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਚਾਲਕ ਹੁਨਰਾਂ ਨੂੰ ਬਣਾਉਣਾ ਪਰ ਇਸ ਨੂੰ 'ਖੇਡਫਾਈਡ' ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਫੈਸਿਲੀਟੇਟਰ ਜਾਂ ਤਾਂ ਖੇਡਾਂ ਬਣਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਜਾਂ ਲੱਭ ਸਕਦਾ ਹੈ ਜੋ ਖਾਸ ਹੁਨਰਾਂ ਨਾਲ ਜੁੜੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸਿਖਾਉਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ ਉਛਲਨਾ ਅਤੇ ਟੱਪਣਾ ਜਾਨਵਰਾਂ ਦੀਆਂ ਹਰਕਤਾਂ ਵਾਲੀਆਂ ਖੇਡਾਂ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਡੱਡੂ ਜੰਪਾਂ ਰਾਹੀਂ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਦੌੜਨਾ ਅਤੇ ਬਚਣਾ ਜਾਂ ਡੱਜਬਾਲ ਦੀ ਖੇਡ ਦੁਆਰਾ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਗੁੱਲੀ-ਡੰਡਾ ਹੱਥੀਂ ਤਾਲਮੇਲ ਲਈ ਵਰਤਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

8.6.1.2 ਮਿਡਲ ਪੱਧਰ

ਮਿਡਲ ਪੱਧਰ ਵਿੱਚ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਸਥਾਨਿਕ ਖੇਡਾਂ ਖੇਡਣਾ ਜਾਰੀ ਰੱਖਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਵਧੇਰੇ ਸੰਗਠਿਤ ਸੈਸ਼ਨ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਪੜਾਅ ਦੁਆਰਾ, ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਸਰਲ ਖੇਡਾਂ ਨਾਲ ਉੱਚ ਮੁਹਾਰਤ ਹਾਸਲ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਹੌਲੀ-ਹੌਲੀ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਖੇਡਾਂ ਨਾਲ ਜਾਣੂ ਕਰਵਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਸਟ੍ਰਕਚਰਡ ਸੈਸ਼ਨਾਂ ਵਿੱਚ, ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਨੂੰ ਹੌਲੀ-ਹੌਲੀ ਹੋਰ ਨਿਯਮਾਂ ਦੀ ਸਮਝ ਵਿੱਚ ਲਿਆਉਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਜੋ ਖੇਡਣ ਵੇਲੇ ਯਾਦ ਰੱਖਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੋਵੇਗੀ। ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਖੇਤਰੀ ਖੇਡਾਂ ਖੇਡਣ ਲਈ ਲੁੜੀਂਦੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਹੁਨਰ ਵੀ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੇ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਦੋਵਾਂ ਉਦੇਸ਼ਾਂ

ਨੂੰ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਨ ਲਈ ਖੇਡ ਦੇ ਸਰਲ ਢੰਗਾਂ ਦੁਆਰਾ ਪੂਰਾ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਹਰੇਕ ਪੱਧਰ ਦੇ ਨਾਲ, ਖੇਡ ਦੇ ਹੋਰ ਹੁਨਰ ਅਤੇ ਨਿਯਮਾਂ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ 'ਹਮਲਾਵਰ ਖੇਡਾਂ' (ਖੇਡਾਂ ਜਿੱਥੇ ਇੱਕ ਟੀਮ ਨੂੰ ਦੂਜੀ ਟੀਮ ਦੇ ਖੇਤਰ ਨੂੰ ਪਾਰ ਕਰਨਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ) ਲਈ, ਜਿਵੇਂਕਿ ਹਾਕੀ, ਫੁਟਬਾਲ, ਬਾਸਕਟਬਾਲ ਅਤੇ ਅੰਤਮ ਫ੍ਰੀਸਬੀ, ਟੀਚਿਆਂ 'ਤੇ ਸਿਰਫ ਲੱਤ ਮਾਰਨਾ/ਹਿੱਟਣਾ/ਸੁੱਟਣਾ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰਨ ਵਾਲੀਆਂ ਸਧਾਰਨ ਖੇਡਾਂ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ (ਸਿਰਫ ਫੁਟਬਾਲ ਅਤੇ ਹਾਕੀ ਲਈ ਜੁਰਮਾਨੇ ਖੇਡਣਾ) 'ਫੀਲਡ-ਆਧਾਰਿਤ ਖੇਡਾਂ', ਜਿਵੇਂਕਿ ਕ੍ਰਿਕਟ ਲਈ, ਸਿਰਫ ਵਿਕਟ/ਦੀਵਾਰ 'ਤੇ ਗੇਂਦਬਾਜ਼ੀ, ਸਿਰਫ ਬੱਲੇਬਾਜ਼ੀ ਜਾਂ ਸਿਰਫ ਕੈਚਿੰਗ/ਫੀਲਡਿੰਗ-ਆਧਾਰਿਤ ਖੇਡਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਬੈਡਮਿੰਟਨ, ਵਾਲੀਬਾਲ ਅਤੇ ਟੇਬਲ ਟੈਨਿਸ ਵਰਗੀਆਂ 'ਨੈੱਟ-ਆਧਾਰਿਤ ਖੇਡਾਂ' ਲਈ, ਉਹਨਾਂ ਖੇਡਾਂ ਦੁਆਰਾ ਸਰਲੀਕਰਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਖਿਡਾਰੀਆਂ ਨੂੰ ਸਹੀ ਤਕਨੀਕ ਨਾਲ ਗੇਂਦ/ਸ਼ਟਲਕਾਕ ਨੂੰ ਹਿੱਟ ਕਰਨਾ ਸਿੱਖਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ (ਸ਼ਟਲਕਾਕ/ਵਾਲੀਬਾਲ/ਟੀ.ਟੀ. ਬਾਲ ਨੂੰ ਵਾਰ-ਵਾਰ ਹਵਾ ਵਿੱਚ ਮਾਰ ਕੇ ਸੁੱਟਣਾ)।

ਹੌਲੀ-ਹੌਲੀ, ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਨਿਯਮਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਖੇਡ ਦੇ ਮਿੰਨੀ ਸੰਸਕਰਨਾਂ ਨੂੰ ਖੇਡ ਕੇ ਜਟਿਲਤਾ ਨੂੰ ਵਧਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਜਦੋਂਕਿ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਸਮਰੱਥਾਵਾਂ, ਜਿਵੇਂਕਿ ਨਿਰੀਖਣ, ਪ੍ਰਤੀਬਿੰਬ, ਭਾਵਨਾਤਮਿਕ ਨਿਯਮ, ਸਥਾਨਿਕ ਜਾਗਰੂਕਤਾ ਅਤੇ ਪੈਰੀਫਿਰਲ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਦਾ ਵਿਸਤਾਰ ਕਰਨਾ ਅਤੇ ਖੇਡਪਲੇਅ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਤੁਰੰਤ ਨਿਰਣੇ ਕਰਨਾ। ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ, ਸਮਾਜਿਕ ਸਮਰੱਥਾਵਾਂ, ਜਿਵੇਂਕਿ ਪ੍ਰਭਾਵੀ ਸੰਚਾਰ, ਸਮੂਹਿਕ ਫ਼ੈਸਲੇ ਲੈਣਾ, ਇੱਕ ਸਾਂਝੇ ਟੀਚੇ ਲਈ ਇਕੱਠੇ ਕੰਮ ਕਰਨਾ ਅਤੇ ਅਜਿਹੀਆਂ ਹੋਰ ਸਮਰੱਥਾਵਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਸਿਖਾਉਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ।

ਇਸ ਪੜਾਅ 'ਤੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਆਪਣੇ ਸਰੀਰ ਬਾਰੇ ਹੋਰ ਸਿੱਖਣਗੇ ਅਤੇ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਅਭਿਆਸਾਂ, ਜਿਵੇਂਕਿ ਯੋਗਾ ਅਤੇ ਤਾਕਤ ਅਭਿਆਸ, ਵਧੇਰੇ ਵਿਸਤਾਰ ਨਾਲ ਸਿੱਖਣਗੇ। ਉਹ ਆਪਣੇ ਖੁਦ ਦੇ ਗਰਮ ਹੋਣ ਅਤੇ ਠੰਢੇ ਹੋਣ ਦੀ ਰੁਟੀਨ ਬਣਾਉਣਾ ਸਿੱਖਣਗੇ।

ਸਕੂਲ ਵਿੱਚ ਸਮਾਵੇਸ਼ੀ ਖੇਡਾਂ ਦਾ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਵਧੇਰੇ ਜੁੰਮੇਵਾਰੀ ਲੈਣ 'ਤੇ ਵੀ ਜ਼ੋਰ ਦੇਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਇੱਕ ਸਰਗਰਮ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾਉਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਸਾਰੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਪ੍ਰੇਰਿਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਖੇਡਣ ਲਈ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਪੜਾਅ ਵਿੱਚ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਲਈ ਇਹ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨਾ ਇੱਕ ਚੁਣੌਤੀ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਪਰ ਇਸ 'ਤੇ ਅਧਿਆਪਕ ਦੁਆਰਾ 'ਸਰਕਲ ਟਾਈਮ' ਦੁਆਰਾ ਕੰਮ ਕਰਨ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਜਿੱਥੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਕਾਰਵਾਈਆਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਨ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ 'ਤੇ ਵਿਚਾਰ ਕਰਨ ਲਈ ਜਗ੍ਹਾ ਮਿਲਦੀ ਹੈ।

ਬਕਸ 8.6i

ਸਰਕਲ ਸਮਾਂ: ਸਰੀਰਿਕ ਸਿੱਖਿਆ ਵਿੱਚ ਮੁੱਲਾਂ ਅਤੇ ਸੁਭਾਅ ਨੂੰ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਉਣ ਦਾ ਇੱਕ ਤਰੀਕਾ

ਸਾਰੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਇੱਕ ਚੱਕਰ ਵਿੱਚ ਬੈਠਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਅਧਿਆਪਕ ਦੀ ਮਦਦ ਨਾਲ ਕੁਝ ਬੁਨਿਆਦੀ ਨਿਯਮ ਤੈਅ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਕੁਝ ਜ਼ਰੂਰੀ ਵਿਚਾਰ ਹਨ:

1. ਸਰਕਲ ਵਿੱਚ ਹਰ ਕੋਈ ਬਰਾਬਰ ਹੈ; ਕੋਈ ਵੀ ਦੂਜਿਆਂ ਨਾਲੋਂ ਵੱਧ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਨਹੀਂ ਹੈ (ਇਹ ਬੈਠਣ ਵਿੱਚ ਵੀ ਪ੍ਰਤੀਬਿੰਬਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਇੱਕ ਚੱਕਰ ਹੈ ਅਤੇ ਹਰ ਕੋਈ ਇੱਕੋ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਬੈਠਾ ਹੈ।)
2. ਹਰ ਇੱਕ ਨੂੰ ਇੱਕ-ਦੂਜੇ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਦਾ ਸਤਿਕਾਰ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।
3. ਜਦੋਂ ਕੋਈ ਹੋਰ ਵਿਅਕਤੀ ਗੱਲ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਰੁਕਾਵਟ ਨਹੀਂ ਪਾਉਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਅਤੇ ਆਪਣਾ ਪੂਰਾ ਧਿਆਨ ਦੇਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।
4. ਸਰਕਲ ਵਿੱਚ ਹਰ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਗੱਲ ਕਰਨ ਦਾ ਮੌਕਾ ਮਿਲਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਦੂਜਿਆਂ ਨੂੰ ਇਸ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਜ਼ਮੀਨੀ ਨਿਯਮਾਂ ਦੇ ਨਾਲ- ਅਧਿਆਪਕ ਕਿਸੇ ਵੀ ਸੈਸ਼ਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਸਧਾਰਨ ਵਿਚਾਰ ਸਾਂਝੇ ਕਰਨ ਲਈ ਕਹਿ ਕੇ ਸੈਸ਼ਨ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇੱਕ ਅਸਾਨ ਤਰੀਕਾ ਹੈ ਕਿ ਹਰ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਇੱਕ 'ਤਾਰਾ' ਅਤੇ 'ਇੱਛਾ' ਸਾਂਝਾ ਕਰਨ ਲਈ ਕਹੋ।

ਇੱਕ ਤਾਰਾ ਉਹ ਚੀਜ਼ ਹੈ ਜਿਸ ਦਾ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਨੇ ਸੈਸ਼ਨ ਵਿੱਚ ਸੱਚਮੁੱਚ ਅਨੰਦ ਲਿਆ। ਇਹ ਕੁਝ ਉਹਨਾਂ/ਕਿਸੇ ਟੀਮ ਨੇ ਕੀਤਾ ਜਾਂ ਕੋਈ ਵੀ ਘਟਨਾ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਨੂੰ ਸਕਾਰਾਤਮਿਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕੀਤਾ। ਇੱਕ ਇੱਛਾ ਉਹ ਚੀਜ਼ ਹੈ ਜੋ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਦੀ ਇੱਛਾ ਸੈਸ਼ਨ ਵਿੱਚ ਹੋਈ ਸੀ। ਇਹ ਉਹ ਚੀਜ਼ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ ਜੋ ਤੁਸੀਂ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹੋ ਕਿ ਉਹ/ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਟੀਮ ਨੇ ਬਿਹਤਰ ਕੀਤਾ ਹੋਵੇ। ਇਹ ਇੱਕ ਗਤੀਵਿਧੀ ਵੀ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ ਜੋ ਉਹ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਨ ਜਾਂ ਖੇਡਣ ਲਈ ਵਧੇਰੇ ਸਮਾਂ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਨ।

ਹਰ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਇੱਕ ਤਾਰਾ ਅਤੇ ਇੱਛਾ ਸਾਂਝੀ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸਾਂਝਾ ਕਰਨ ਲਈ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਵਿਦਿਆਰਥੀ (ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਨਜ਼ਦੀਕੀ ਦੋਸਤਾਂ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ) ਨੂੰ 'ਟੈਗ' (ਮੌਕਾ ਦੇ ਸਕਦਾ ਹੈ)। ਇਹ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਉਦੋਂ ਤੱਕ ਜਾਰੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ ਜਦੋਂ ਤੱਕ ਸਾਰੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਸਾਂਝੇ ਨਹੀਂ ਹੋ ਜਾਂਦੇ।

ਇਸ ਤਾਰੇ ਅਤੇ ਇੱਛਾ ਨੂੰ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਕਾਬਲੀਅਤਾਂ ਲਈ ਇੱਕ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਸੋਧਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਜੋ ਅਸੀਂ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਚੁੱਕਣ। ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ-ਆਪ, ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਕਾਰਵਾਈਆਂ ਅਤੇ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਅਤੇ ਦੂਜਿਆਂ ਦੀਆਂ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਦਾ ਨਿਰੀਖਣ ਕਰਨ ਲਈ ਇਸ ਨੂੰ ਇੱਕ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਸੋਧਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਨਿਯਮਿਤ ਤੌਰ 'ਤੇ ਅਧਿਆਪਕ ਦੇ ਨਾਲ ਮੂਲ ਸ਼ਿਸ਼ਟਾਚਾਰ ਨੂੰ ਸਾਂਝਾ ਕਰਨਾ, ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਲਈ ਇੱਕ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਸਿੱਖਣ ਦੀ ਥਾਂ ਬਣਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਚਰਚਾ ਕਰਨ ਲਈ ਇਸ ਜਗ੍ਹਾ ਵਿੱਚ ਕੁਝ ਢੁਕਵੇਂ ਅਤੇ ਸ਼ਕਤੀਸ਼ਾਲੀ ਸਵਾਲ ਲਿਆਂਦੇ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ, ਜਦੋਂ ਅਸੀਂ ਖੇਡਦੇ ਹਾਂ ਤਾਂ ਕੀ ਅਸੀਂ ਆਪਣੇ ਦੋਸਤਾਂ ਪ੍ਰਤਿ ਪੱਖਪਾਤੀ ਹੁੰਦੇ ਹਾਂ? ਕੀ ਅਸੀਂ ਗੇਂਦ ਨੂੰ ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਬਰਾਬਰ ਪਾਸ ਕਰਦੇ ਹਾਂ? ਕੀ ਅਸੀਂ ਹਰ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਇੱਕ ਖੇਡ ਵਿੱਚ ਬਰਾਬਰ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰਦੇ ਹਾਂ, ਜਾਂ ਕੀ ਕੁਝ ਲੋਕ ਬਹੁਤ ਮਜ਼ੇਦਾਰ ਨਹੀਂ ਹਨ? ਇਤਆਦਿ।

8.6.1.3 ਸੈਕੰਡਰੀ ਪੱਧਰ

ਇਸ ਪੜਾਅ 'ਤੇ, ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਦੂਜਿਆਂ ਨਾਲੋਂ ਕੁਝ ਖਾਸ ਖੇਡਾਂ ਨਾਲ ਵਧੇਰੇ ਗੰਭੀਰਤਾ ਨਾਲ ਜੁੜਨ (ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਲਈ ਖਾਸ ਹੁਨਰ ਬਣਾਉਣ) ਅਤੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਇੱਕੋ ਸਮੇਂ ਕਈ ਖੇਡਾਂ ਖੇਡਣ ਦਾ ਵਿਕਲਪ ਦਿੱਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਖੇਡ ਨੂੰ ਸਾਰੇ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਨਿਯਮਾਂ ਅਤੇ ਇਸ ਦੀ ਸਾਰੀ ਜਟਿਲਤਾ ਦੇ ਨਾਲ ਖੇਡਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਜਿਹੜੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਕਿਸੇ ਖੇਡ ਨੂੰ ਵਧੇਰੇ ਗੰਭੀਰਤਾ ਨਾਲ ਚੁਣਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਖੇਡ-ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਅਭਿਆਸਾਂ ਰਾਹੀਂ ਵਧੇਰੇ ਸਖ਼ਤੀ ਨਾਲ ਸਿਖਲਾਈ ਦੇ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਲਈ ਖੇਡਣ ਦਾ ਸਮਾਂ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਰੁਚੀ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਅਭਿਆਸਾਂ ਨਾਲ ਸੰਤੁਲਿਤ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਜਿਹੜੇ ਲੋਕ ਉੱਤਮ ਹੁਨਰ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਦੇ ਚਾਹਵਾਨ ਨਹੀਂ ਹਨ, ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਖੇਡਾਂ ਦੇ 'ਮੁਫਤ ਖੇਡਣ' ਦੀ ਇਜਾਜ਼ਤ ਦਿੱਤੀ ਜਾਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਕਿਸੇ ਇੱਕ ਖੇਡ ਨੂੰ ਚੁਣਨ ਲਈ ਮਜਬੂਰ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ਯੋਗਾ ਅਤੇ ਤਾਕਤ ਕੰਡੀਸ਼ਨਿੰਗ ਦੁਆਰਾ ਤਾਕਤ ਅਤੇ ਲਚਕਤਾ ਬਣਾਉਣ 'ਤੇ ਵੀ ਕਾਫ਼ੀ ਧਿਆਨ ਦਿੱਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਆਮ ਸੱਟਾਂ ਬਾਰੇ ਅਤੇ ਅਭਿਆਸ ਦੁਆਰਾ ਉਹਨਾਂ ਤੋਂ ਕਿਵੇਂ ਬਚਣਾ ਹੈ ਬਾਰੇ ਸਿਖਾਇਆ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ਇਸ ਪੜਾਅ 'ਤੇ ਚੱਕਰ ਦੇ ਸਮੇਂ ਅਤੇ ਖੇਡਾਂ ਦੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਨੂੰ ਬਣਾਉਣ 'ਤੇ ਜ਼ੋਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਇੱਕ-ਦੂਜੇ ਨਾਲ ਵਧੇਰੇ ਖੁੱਲ੍ਹ ਕੇ ਖੇਡਦੇ ਹੋਏ, ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਭਾਵਨਾਤਮਿਕ ਸਥਿਤੀਆਂ ਬਾਰੇ ਚਰਚਾ ਕਰਨ ਲਈ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਪੜਾਅ 'ਤੇ ਚੱਕਰ ਦਾ ਸਮਾਂ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਬਾਰੇ ਗੱਲ ਕਰਨ ਲਈ ਵਰਤਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ ਖੇਡਾਂ ਵਿੱਚ ਦੇਖੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਗੈਰ-ਸਿਹਤਮੰਦ ਹਨ, ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ ਇਸ ਗੱਲ 'ਤੇ ਚਰਚਾ ਕਿ ਜਦੋਂ ਕੋਈ ਕਪਤਾਨ ਜਾਂ ਕੋਚ ਆਪਣੇ ਖਿਡਾਰੀਆਂ 'ਤੇ ਰੌਲਾ ਪਾਉਂਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਲੋਕ ਕਿਵੇਂ ਵੱਖਰਾ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੀ ਟੀਮ ਵਿੱਚ ਫੈਸਲੇ ਕਿਵੇਂ ਲਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਜਾਂ ਟੀਮ ਦੇ ਮੈਂਬਰਾਂ ਦਾ ਕਹਿਣਾ ਹੈ ਕਿ ਕੌਣ ਪਹਿਲਾਂ ਬੱਲੇਬਾਜ਼ੀ ਜਾਂ ਗੇਂਦਬਾਜ਼ੀ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਆਦਿ, ਕੀਮਤੀ ਵਿੱਦਿਅਕ ਗੱਲਬਾਤ ਹੋਵੇਗੀ।

ਸੈਕੰਡਰੀ ਪੱਧਰ ਵਿੱਚ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਛੋਟੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਲਈ ਸਹੀ ਮਿਸਾਲ ਕਾਇਮ ਕਰਨ ਅਤੇ ਸਕੂਲੀ ਖੇਡਾਂ ਦੇ ਸਮਾਗਮਾਂ ਦੇ ਆਯੋਜਨ ਵਿੱਚ ਅਧਿਆਪਕ ਦੀ ਮਦਦ ਕਰਨ ਲਈ ਸਿਖਾਇਆ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ ਸੀਨੀਅਰ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਕੈਂਪਸ ਵਿੱਚ ਐਥਲੈਟਿਕ ਸਮਾਗਮਾਂ ਦਾ ਆਯੋਜਨ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਛੋਟੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਲਈ ਕਰਵਾਈਆਂ ਜਾਣ ਵਾਲੀਆਂ ਖੇਡਾਂ ਲਈ ਰੈਫਰੀ ਜਾਂ ਅੰਪਾਇਰ ਵੀ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਸੈਕੰਡਰੀ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਲੀਡਰਸ਼ਿਪ ਰੋਲ ਦਿੱਤੇ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ, ਜੋ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਹੁਨਰ ਨੂੰ ਵੀ ਬਣਾਉਣ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕਰਨਗੇ, ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ ਇੱਕ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਨੂੰ ਸਰਕਲ ਟਾਈਮ ਦੀ ਸਹੂਲਤ ਲਈ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਇੰਸਟ੍ਰਕਟਰ ਸਿਰਫ ਇੱਕ ਨਿਰੀਖਕ ਵਜੋਂ ਹਿੱਸਾ ਲੈਂਦਾ ਹੈ।

ਬਕਸਾ 8.6ii

ਮੌਸਮ ਦੇ ਹਾਲਤ

ਸਰੀਰਿਕ ਸਿੱਖਿਆ ਦੀਆਂ ਕਲਾਸਾਂ ਸਖ਼ਤ ਜਾਂ ਅਤਿਅੰਤ ਮੌਸਮੀ ਸਥਿਤੀਆਂ ਵਿੱਚ ਖਾਸ ਤੌਰ 'ਤੇ ਚੁਣੌਤੀਪੂਰਨ ਹੋ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ। ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਹੀ ਵਿਭਿੰਨ ਮੌਸਮ ਹਨ। ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਠੰਢ, ਗਰਮ ਅਤੇ ਬਾਰਿਸ਼ ਦੇਖੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ। ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਸੁਝਾਅ ਅਜਿਹੇ ਮਾਮਲਿਆਂ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ।

ਸਮਾਂ-ਸਾਰਨੀ: ਜਿਹੜੇ ਖੇਤਰ ਸਖ਼ਤ (ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਨਹੀਂ) ਗਰਮ ਅਤੇ ਠੰਢੇ ਮੌਸਮ ਦੇ ਹਾਲਤ ਦੇਖਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਆਪਣੀ ਸਮਾਂ-ਸਾਰਨੀ ਨੂੰ ਮੁੜ ਵਿਵਸਥਿਤ ਕਰਨ 'ਤੇ ਕੰਮ ਕਰਨ ਬਾਰੇ ਵਿਚਾਰ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ, ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ ਗਰਮ ਮੌਸਮ ਵਿੱਚ, ਪ੍ਰੈਪਰੇਟਰੀ

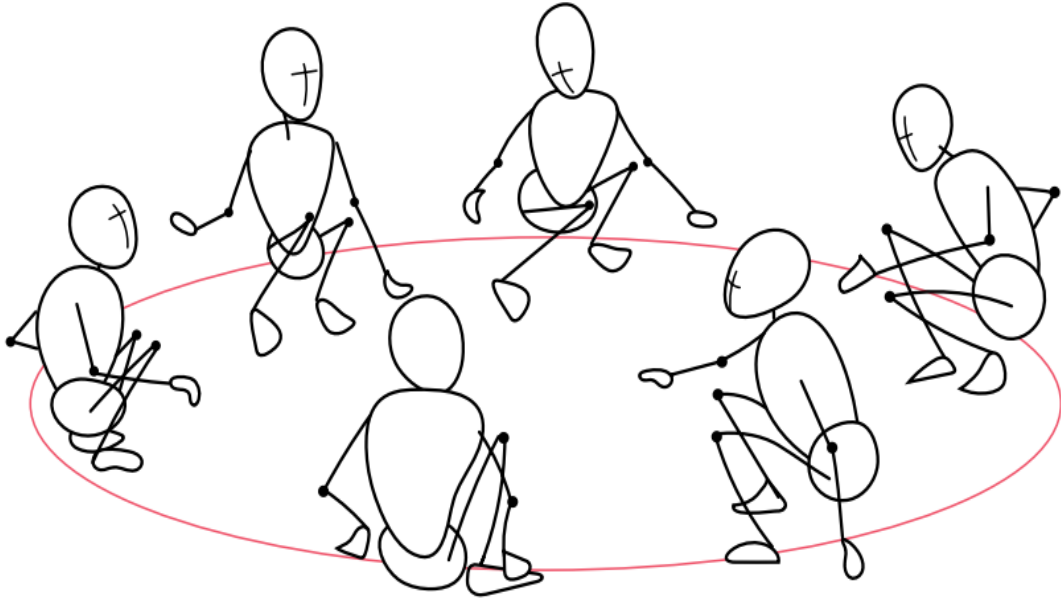

ਅਤੇ ਮਿਡਲ ਪੱਧਰ ਦੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਸਵੇਰੇ ਖੇਡਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਸੈਕੰਡਰੀ ਪੱਧਰ ਦੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਦੁਪਹਿਰ ਨੂੰ ਖੇਡਦੇ ਹਨ। ਠੰਢੇ ਮੌਸਮ ਵਿੱਚ, ਉਲਟਾ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਅੰਦਰੂਨੀ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ: ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਮੌਸਮ ਵਿੱਚ, ਜਦੋਂ ਬਾਹਰ ਖੇਡਣਾ ਸੰਭਵ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ, ਤਾਂ ਅੰਦਰੂਨੀ ਸਰੀਰਿਕ ਸਿੱਖਿਆ ਕਲਾਸਾਂ ਦਾ ਆਯੋਜਨ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਸਰੀਰਿਕ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ, ਜਿਵੇਂਕਿ ਯੋਗਾ, ਸਥਿਰ ਹਰਕਤਾਂ, ਨਾਚ, ਥਿਏਟਰ, ਉੱਚ ਤੀਬਰਤਾ ਸਿਖਲਾਈ ਅੰਤਰਾਲ (HIIT) ਅਤੇ ਮੱਧਮ ਤੀਬਰਤਾ ਅੰਤਰਾਲ ਸਿਖਲਾਈ (MIIT) ਵਰਕਆਊਟ ਨੂੰ ਮੰਨਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਪ੍ਰਤਿ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਵਧੇਰੇ ਜਗ੍ਹਾ ਨੂੰ ਸਮਰੱਥ ਬਣਾਉਣ ਲਈ, ਸਕੂਲਾਂ ਨੂੰ ਸਕੂਲ ਵਿੱਚ ਜਾਂ ਆਸ-ਪਾਸ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਵੱਡੇ ਹਾਲ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਜੋ ਇਹਨਾਂ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਨੂੰ ਸਮਰੱਥ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਖੇਡਾਂ ਦੀਆਂ ਕੁਝ ਉਦਾਹਰਨਾਂ ਹੇਠਾਂ ਦਿੱਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਹਨ:

1. ਫੁਗਦੀ

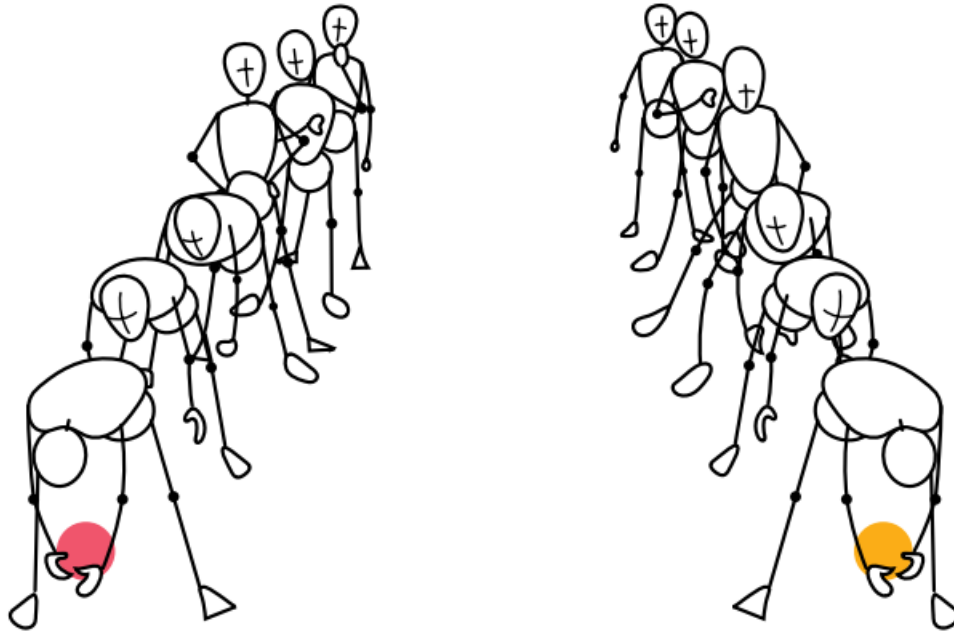
ਖੇਤਰ: ਛੱਤੀਸਗੜ੍ਹ, ਭਾਰਤ

ਕਿਵੇਂ ਖੇਡਣਾ ਹੈ? ਜਿਵੇਂ ਹੀ ਖੇਡ ਸ਼ੁਰੂ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਸਾਰੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਇੱਕ ਗੀਤ (ਗੋਬਰ ਦੇ ਬਛੜੂ ਗੋਬਰ ਦੇ ਕਹਿਰੋਂ ਖੁੰਤਾ ਲਾ ਲੀਪਨ ਦੇ...) ਗਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਚਾਰ, ਛੇ ਜਾਂ ਇਸ ਤੋਂ ਵੱਧ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਇਕੱਠੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਆਪਣੀਆਂ ਲੱਤਾਂ 'ਤੇ ਬੈਠਦੇ ਹਨ, ਸੰਤੁਲਨ ਬਣਾਈ ਰੱਖਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਵਿਕਲਪਿਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਆਪਣੇ ਪੈਰਾਂ ਨੂੰ ਅੱਗੇ-ਪਿੱਛੇ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਜੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਥੱਕ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਹਿੱਲਣਾ ਬੰਦ ਕਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਖਤਮ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਜੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਸਭ ਤੋਂ ਲੰਮੇ ਸਮੇਂ ਲਈ ਖੇਡਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਜੇਤੂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਸੋਸ਼ਲ ਮੀਡੀਆ ਸੰਦਰਭ: <https://www.youtube.com/watch?v=l7ol99k5E00>

2. ਟਨਲ ਬਾਲ

ਖੇਤਰ: ਦੁਨੀਆ ਭਰ ਵਿੱਚ

ਕਿਵੇਂ ਖੇਡਣਾ ਹੈ? ਦੋ ਟੀਮਾਂ ਬਣਾਈਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ, ਹਰੇਕ ਟੀਮ ਵਿੱਚ ਘੱਟੋ-ਘੱਟ 8 ਖਿਡਾਰੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਦੋਵੇਂ ਟੀਮਾਂ 10-15 ਮੀਟਰ ਦੀ ਦੂਰੀ 'ਤੇ, ਇੱਕੋ-ਦਿਸ਼ਾ ਵੱਲ ਮੂੰਹ ਕਰ ਕੇ ਇੱਕ ਵੱਖਰੀ ਕਤਾਰ ਵਿੱਚ ਖੜ੍ਹੀਆਂ ਹਨ। ਇੱਕ ਕਤਾਰ ਵਿੱਚ ਹਰੇਕ ਖਿਡਾਰੀ ਨੂੰ ਘੱਟੋ-ਘੱਟ 1 ਮੀਟਰ ਦੀ ਦੂਰੀ 'ਤੇ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹ ਖੇਡ ਦੇ ਮੁਸ਼ਕਲ ਪੱਧਰ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਖਿਡਾਰੀ ਆਪਣੇ ਪੈਰਾਂ ਨੂੰ ਵੱਖਰਾ ਫੈਲਾ ਕੇ ਇੱਕ ਸੁਰੰਗ ਬਣਾਉਂਦੇ ਹਨ; ਪਹਿਲਾ ਖਿਡਾਰੀ ਗੇਂਦ ਨੂੰ ਸੁਰੰਗ ਦੇ ਹੇਠਾਂ ਤੋਂ ਪਾਸ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਕਤਾਰ ਵਿੱਚ ਖੜ੍ਹਾ ਆਖਰੀ ਖਿਡਾਰੀ ਇਸ ਨੂੰ ਫੜਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਗੇਂਦ ਵਾਲਾ ਖਿਡਾਰੀ ਦੌੜਦਾ ਹੈ, ਲਾਈਨ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਖੜ੍ਹਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਗੇਂਦ ਨੂੰ ਪਾਸ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਖੇਡ ਉਦੋਂ ਤੱਕ ਜਾਰੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ ਜਦੋਂ ਤੱਕ ਇੱਕ ਟੀਮ ਪਹਿਲਾਂ ਖਤਮ ਨਹੀਂ ਹੋ ਜਾਂਦੀ।

ਸੋਸ਼ਲ ਮੀਡੀਆ ਸੰਦਰਭ: <https://www.youtube.com/watch?v=qP05ssHZGP8>

ਭਾਗ 8.7

ਸਿੱਖਿਆ ਅਤੇ ਮੁਲਾਂਕਣ

ਸਿੱਖਿਆ ਸ਼ਾਸਤਰ ਅਤੇ ਮੁਲਾਂਕਣ ਦੀ ਪਹੁੰਚ, ਸਿਧਾਂਤ ਅਤੇ ਵਿਧੀਆਂ ਵਿੱਚ ਸਾਰੇ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਵਿੱਚ ਸਮਾਨਤਾਵਾਂ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਚਰਚਾ ਇਸ ਦਸਤਾਵੇਜ਼ ਦੇ **ਭਾਗ-ੳ, ਅਧਿਆਇ-3, § 3.3 ਅਤੇ § 3.4** ਵਿੱਚ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਇਹ ਭਾਗ ਸਿਰਫ਼ ਇਸ ਗੱਲ 'ਤੇ ਕੇਂਦਰਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸਕੂਲਾਂ ਵਿੱਚ ਸਰੀਰਿਕ ਸਿੱਖਿਆ ਲਈ ਸਭ ਤੋਂ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਕੀ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ, ਉਪਰੋਕਤ ਭਾਗ ਦੇ ਨਾਲ ਇਸ ਭਾਗ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਨਾ ਲਾਭਦਾਇਕ ਹੋਵੇਗਾ।

8.7.1 ਸਰੀਰਿਕ ਸਿੱਖਿਆ ਲਈ ਸਿੱਖਿਆ ਸ਼ਾਸਤਰ

ਕਈ ਖੋਜ ਅਧਿਐਨ ਇਸ ਗੱਲ ਦੀ ਪੁਸ਼ਟੀ ਕਰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਸਰੀਰਿਕ ਸਿੱਖਿਆ ਕਿਵੇਂ ਸਿੱਖਦੇ ਹਨ। ਹੇਠਾਂ ਦਿੱਤੇ ਮੁੱਖ ਵਿਚਾਰ ਇਹ ਜਾਣਨ ਲਈ ਉਪਯੋਗੀ ਹਨ ਕਿ ਵਿਸ਼ੇ ਨੂੰ ਕਿਵੇਂ ਪੜ੍ਹਾਉਣਾ ਹੈ।

ੳ. ਸਰੀਰਿਕ ਸਿੱਖਿਆ ਉਹੀ ਅਧਿਆਪਨ-ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਕਰਦੀ ਹੈ ਜੋ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੇ ਦੂਜੇ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖਣ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੇ ਸੰਦਰਭ ਨੂੰ ਸਥਾਨ ਦੇਣਾ, ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦਾ ਵਿਅਕਤੀਗਤ

ਤੌਰ 'ਤੇ ਸਨਮਾਨ ਕਰਨਾ, ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਮੌਕੇ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨਾ, ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਨਾਲ ਜੁੜਨਾ, ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਪੱਧਰ-ਉਚਿਤ ਕਾਰਜ ਦੇਣਾ, ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਨਤੀਜਿਆਂ 'ਤੇ ਆਧਾਰਿਤ ਸਮੱਗਰੀ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਕਰਨਾ, ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੇ ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਪੱਧਰਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਣਾ ਅਤੇ ਸਮੇਂ-ਸਮੇਂ 'ਤੇ ਮੁਲਾਂਕਣ ਅਤੇ ਫੀਡਬੈਕ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨਾ। ਸਰੀਰਿਕ ਸਿੱਖਿਆ ਵਿੱਚ ਵੀ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਅਧਿਆਪਨ-ਸਿਖਲਾਈ ਅਭਿਆਸ ਹਨ।

- ਅ. **ਸਰੀਰਿਕ ਸਿੱਖਿਆ ਲਈ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ** ਤਾਂਜੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਉਹਨਾਂ ਹੁਨਰਾਂ/ਚਾਲਾਂ ਨੂੰ ਦੇਖ ਸਕਣ, ਅਭਿਆਸ ਕਰ ਸਕਣ ਅਤੇ ਸਿੱਖ ਸਕਣ। ਇਹ ਇਸ ਲਈ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਸਰੀਰਿਕ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਵਿਹਾਰਿਕ ਗਿਆਨ ਦੀ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਵਿੱਚ ਆਉਂਦੀਆਂ ਹਨ, ਜਿੱਥੇ 'ਜਾਣਨਾ' ਕੇਵਲ ਕਿਰਿਆ ਕਰ ਕੇ ਹੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।
- ਬ. **ਗਤੀਵਿਧੀ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਅਤੇ ਬਾਅਦ ਵਿੱਚ ਪਰਸਪਰ ਪ੍ਰਭਾਵ ਲਈ ਸਮਾਂ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨਾ**, ਬੋਧਾਤਮਿਕ ਧਾਰਨਾਵਾਂ, ਮੁੱਲਾਂ ਅਤੇ ਸੁਭਾਅ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਵਿੱਚ ਸੁਧਾਰ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਅਜਿਹੇ ਆਪਸੀ ਤਾਲਮੇਲ ਨੂੰ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਦੁਆਰਾ ਸੰਚਾਲਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਨੂੰ ਸੁਤੰਤਰ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਨ ਲਈ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।
- ਸ. **ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਸਭ ਤੋਂ ਵਧੀਆ ਸਿੱਖਦੇ ਹਨ ਜਦੋਂ ਉਹਨਾਂ ਕੋਲ ਚੁਣਨ ਲਈ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਅਤੇ ਬਰਾਬਰ ਮੌਕੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।** ਵਿਭਿੰਨ ਤਰੀਕਿਆਂ ਨਾਲ ਚਾਲਕ ਹੁਨਰਾਂ ਦਾ ਅਭਿਆਸ ਸਰੀਰਿਕ ਸਿੱਖਿਆ ਵਿੱਚ ਤੰਦਰੁਸਤੀ ਅਤੇ ਮੂਵਮੈਂਟਸ ਦੀ ਮੁਹਾਰਤ ਲਈ ਬੁਨਿਆਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਮਤਲਬ ਸਾਰੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਲਈ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਅਤੇ ਖੇਡਾਂ ਦੀ ਇੱਕ ਸੀਮਾ ਤਿਆਰ ਕਰਨਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਅਸਮਰੱਥਤਾਵਾਂ ਵਾਲੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਵੀ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ।
- ਹ. **ਖਿਡਾਰੀਆਂ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰਨਾ, ਨਿੱਜੀ ਤੁਲਨਾਵਾਂ ਤੋਂ ਪਰਹੇਜ਼ ਕਰਨਾ ਅਤੇ ਹੁਨਰ ਪ੍ਰਾਪਤੀ 'ਤੇ ਧਿਆਨ ਕੇਂਦਰਿਤ ਕਰਨਾ ਸਰੀਰਿਕ ਸਿੱਖਿਆ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਬਣਾਏਗਾ।** ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਨੂੰ ਹੁਨਰ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਨੂੰ ਦੂਜਿਆਂ ਨਾਲ ਤੁਲਨਾ ਕਰਨ ਦੀ ਬਜਾਏ ਨਿਪੁੰਨਤਾ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਪਰਿਭਾਸ਼ਿਤ ਕਰਨ ਲਈ ਢੰਗਾਂ ਨੂੰ ਲਾਗੂ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਇੱਕ ਪ੍ਰੇਰਨਾਦਾਇਕ ਮਾਹੌਲ ਅਤੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੀ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਤੁਲਨਾ ਦੀ ਬਜਾਏ ਨਿੱਜੀ ਸੁਧਾਰ 'ਤੇ ਧਿਆਨ ਕੇਂਦਰਿਤ ਕਰਨ ਨਾਲ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਇੱਕ ਸਕਾਰਾਤਮਿਕ ਅਤੇ ਸੰਤੁਸ਼ਟੀਜਨਕ ਸਿੱਖਣ ਦਾ ਅਨੁਭਵ ਮਿਲਦਾ ਹੈ।
- ਕ. **ਯੋਜਨਾਬੰਦੀ ਅਤੇ ਨਿਰਦੇਸ਼:** ਸਰੀਰਿਕ ਸਿੱਖਿਆ ਕਲਾਸ ਦੀ ਠੋਸ ਯੋਜਨਾਬੰਦੀ ਕਿਸੇ ਦੇ ਨਿਰਦੇਸ਼ਾਂ ਦੀ ਕੁੰਜੀ ਹੈ। ਸੈਸ਼ਨਾਂ ਦੀ ਯੋਜਨਾ ਬਣਾਉਣ ਵੇਲੇ ਵਿਚਾਰਨ ਦੀ ਯੋਜਨਾ ਦੇ ਕੁਝ ਪਹਿਲੂ ਹਨ:
  1. ਗਰਮ ਕਰਨ ਅਤੇ ਠੰਢਕ ਕਰਨ ਦੀਆਂ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਰਾਹੀਂ ਸੱਟਾਂ ਤੋਂ ਬਚਣ ਦੀ ਯੋਜਨਾ ਬਣਾਉਣਾ ਅਤੇ ਸਾਜ਼ੋ-ਸਮਾਨ ਅਤੇ ਥਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਵਿੱਚ ਸੁਰੱਖਿਆ ਨੂੰ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਉਣਾ।
  2. ਅਧਿਆਪਕ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨਾਂ ਅਤੇ ਮਾਡਲਿੰਗ ਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਬਣਨ ਦੀ ਯੋਜਨਾ ਬਣਾਉਣਾ।
  3. ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਸਮੂਹਾਂ ਲਈ ਚੁਣੌਤੀ ਦੇ ਸਹੀ ਪੱਧਰਾਂ ਲਈ ਯੋਜਨਾ ਬਣਾਉਣਾ।
  4. ਯੋਜਨਾਬੰਦੀ ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਨਤੀਜਿਆਂ 'ਤੇ ਕੇਂਦਰਿਤ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ।
- ਖ. **ਭਾਗੀਦਾਰੀ ਅਤੇ ਸ਼ਮੂਲੀਅਤ:** ਸਾਰੀਆਂ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਵਿੱਚ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੀ ਭਾਗੀਦਾਰੀ ਅਧਿਆਪਕ ਦੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਹੈ। ਕੁਝ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਖੇਡਣ ਲਈ ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਉਤਸ਼ਾਹੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਅਧਿਆਪਕ ਨੂੰ ਇਹ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਉਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸਾਰੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਭਾਗ ਲੈਣ ਦੀ ਵਾਰੀ ਮਿਲੇ। ਖੇਡਾਂ ਅਤੇ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਦੀ ਚੋਣ ਕੀਤੀ ਜਾਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਤਾਂਜੇ ਸਾਰੇ ਲਿੰਗ ਅਤੇ ਯੋਗਤਾਵਾਂ ਦੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਭਾਗ ਲੈ ਸਕਣ।
- ਗ. **ਪ੍ਰੇਰਨਾ:** ਸਾਰੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਖੇਡਾਂ ਵਿੱਚ ਹਿੱਸਾ ਲੈਣ ਲਈ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਨਹੀਂ ਹੋਣਗੇ, ਖਾਸ ਤੌਰ 'ਤੇ ਜੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਡਰ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਚੰਗੇ ਨਹੀਂ ਹੋਣਗੇ। ਸਰੀਰਿਕ ਸਿੱਖਿਆ ਸੈਸ਼ਨਾਂ ਵਿੱਚ ਜੋਸ਼ ਅਤੇ ਉਤਸ਼ਾਹ ਦਾ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਦੁਆਰਾ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰੇਰਿਤ ਰੱਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਨੂੰ ਸਰਗਰਮ ਸ਼ਮੂਲੀਅਤ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਹੁਨਰ ਹਾਸਲ ਕਰਨ ਲਈ ਸਮਰੱਥਨ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਸਿਰਫ਼ ਨਤੀਜਿਆਂ ਦੀ ਬਜਾਏ ਵਿਕਾਸ ਅਤੇ ਸੁਧਾਰ ਨੂੰ ਸਵਿਕਾਰ ਕਰਨਾ ਅਤੇ ਪ੍ਰਸੰਸਾ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਸਪਸ਼ਟ ਤੌਰ 'ਤੇ ਹਦਾਇਤਾਂ ਦੇਣੀਆਂ ਚਾਹੀਦੀਆਂ ਹਨ, ਹਰ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਭਾਗ ਲੈਣ ਦਾ ਮੌਕਾ ਦੇਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੀਆਂ ਦਬਾਅ ਜਾਂ ਚਿੰਤਾ ਦੀਆਂ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਪ੍ਰਤਿ ਸੰਵੇਦਨਸ਼ੀਲ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਹਰੇਕ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਨਾਲ ਨਿਰਪੱਖ ਵਿਵਹਾਰ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਸਭ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਕਲਾਸਾਂ ਵਿੱਚ ਆਪਣੀ ਪੂਰੀ ਭਾਗੀਦਾਰੀ ਦੇਣ ਲਈ ਪ੍ਰੇਰਿਤ ਕਰਨ ਵੱਲ ਇੱਕ ਲੰਮਾ ਸਫ਼ਰ ਤੈਅ ਕਰੇਗਾ।

ਘ. ਸੁਰੱਖਿਆ: ਸਰੀਰਿਕ ਸਿੱਖਿਆ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਵਾਤਾਵਰਨ ਦੇ ਦੋ ਹਿੱਸੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ: ਸਰੀਰਿਕ ਅਤੇ ਮਨੋਵਿਗਿਆਨਿਕ। ਭੌਤਿਕ ਇਹ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਉਣ ਦੀ ਲੋੜ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਜ਼ਖਮੀ ਨਾ ਹੋਣ ਅਤੇ ਇਹ ਕਿ ਸਹੂਲਤਾਂ ਅਤੇ ਉਪਕਰਨ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਹਨ, ਡਾਕਟਰ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚ ਅਤੇ ਸਾਰੀਆਂ ਸਰੀਰਿਕ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਦੀ ਸਹੀ ਨਿਗਰਾਨੀ ਦੇ ਨਾਲ ਐਮਰਜੈਂਸੀ ਨਾਲ ਨਜਿੱਠਣ ਲਈ ਅਧਿਆਪਕ ਦੀ ਤਿਆਰੀ। ਮਨੋਵਿਗਿਆਨਿਕ ਭਾਗ ਇਹ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਉਣ ਦੀ ਲੋੜ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਸਰੀਰਿਕ ਸਿੱਖਿਆ ਕਲਾਸ ਦੌਰਾਨ ਭਾਵਨਾਤਮਿਕ ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਆਦਰਪੂਰਨ ਇਲਾਜ, ਉਤਸ਼ਾਹ, ਸਮਰੱਥਨ ਅਤੇ ਸ਼ਿਕਾਇਤਾਂ ਦਾ ਨਿਰਪੱਖ ਨਿਵਾਰਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਬਕਸਾ 8.7i

ਜਿਨਸੀ ਪਰੇਸ਼ਾਨੀ ਅਤੇ ਧੱਕੇਸ਼ਾਹੀ ਦੇ ਖਿਲਾਫ ਸੁਰੱਖਿਆ

ਖੇਡਾਂ ਅਤੇ ਖੇਡਾਂ ਦਾ ਖੇਤਰ ਸਰੀਰ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਸਮਰੱਥਾਵਾਂ, ਇਸ ਦੀਆਂ ਸੀਮਾਵਾਂ, ਇੱਕ ਟੀਮ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਦੂਜਿਆਂ ਨਾਲ ਮਿਲ ਕੇ ਕੰਮ ਕਰਨ ਅਤੇ ਖਿਡਾਰੀਆਂ ਬਾਰੇ ਸਿੱਖਣ ਦਾ ਸਥਾਨ ਹੈ। ਹਾਲਾਂਕਿ, ਇਹ ਇੱਕ ਅਜਿਹੀ ਜਗ੍ਹਾ ਵੀ ਹੈ ਜਿੱਥੇ ਕੁਝ ਕਿਸਮ ਦੇ ਹਮਲਾਵਰ ਅਤੇ ਗ਼ੈਰ-ਚਾਰੂ ਵਿਵਹਾਰ ਵੀ ਦਿਖਾਈ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਧਿਆਨ ਵਿੱਚ ਰੱਖਦੇ ਹੋਏ ਕਿ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਖੇਡਾਂ ਅਤੇ ਸੰਬੰਧਿਤ ਸਰੀਰਿਕ ਗਤੀਵਿਧੀ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਮਿਸ਼ਰਤ-ਲਿੰਗ ਅਤੇ ਮਿਸ਼ਰਤ-ਯੋਗਤਾਵਾਂ ਦੇ ਫਾਰਮੈਟ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰਨ ਲਈ ਸੰਗਠਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇਗਾ, ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਧੀਰਜ, ਸੰਵੇਦਨਸ਼ੀਲਤਾ ਅਤੇ ਸਰੀਰਿਕ ਸੀਮਾਵਾਂ ਦੀ ਦੇਖਭਾਲ ਬਾਰੇ ਸਪਸ਼ਟ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸਿੱਖਿਆ ਦਿੱਤੀ ਜਾਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਰਸਮੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਜਿਨਸੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਅਪਮਾਨਜਨਕ ਅਤੇ ਪਰੇਸ਼ਾਨ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਵਿਵਹਾਰ ਦੇ ਰੂਪਾਂ ਬਾਰੇ ਸਿਖਾਉਣਾ, ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਪਛਾਣ ਕਰਨ ਦੇ ਤਰੀਕਿਆਂ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰੋਟੋਕੋਲ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਅਤੇ ਪ੍ਰਿੰਸੀਪਲ ਨੂੰ ਅਜਿਹੇ ਵਿਵਹਾਰ ਦੀ ਰਿਪੋਰਟ ਕਰਨ ਦੇ ਸਾਧਨਾਂ ਨਾਲ ਸ਼ਕਤੀ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨਾ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਵੇਗਾ।

ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਦੀ ਅਵਾਜ਼ 8.7i

ਇੱਕ ਨਵੀਂ ਖੇਡ ਸਿੱਖਣਾ

ਜਦੋਂ ਖੇਡਾਂ ਦੀ ਗੱਲ ਆਉਂਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਪੱਧਰ 6 ਵਿੱਚ ਮੇਰੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਬਹੁਤ ਉਤਸ਼ਾਹੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਇੱਕ ਨਵੀਂ ਖੇਡ ਖੇਡਣ ਲਈ ਉਤਸੁਕ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਮੈਂ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਇੱਕ ਨਵੀਂ ਖੇਡ, ਹੈਂਡਬਾਲ ਨਾਲ ਜਾਣੂ ਕਰਵਾਉਣ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਸਿੱਧੇ ਮੈਦਾਨ ਵਿੱਚ ਜਾਣ ਦੀ ਬਜਾਏ, ਅਸੀਂ ਇਸ ਦੇ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਇੱਕ ਛੋਟੀ ਜਿਹੀ ਚਰਚਾ ਨਾਲ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਕੀਤੀ, ਜਿਵੇਂਕਿ ਅਸੀਂ ਖੇਡ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ, ਨਿਯਮਾਂ ਅਤੇ ਨਿਯਮਾਂ 'ਤੇ ਚਰਚਾ ਕੀਤੀ, ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਭਾਈਚਾਰਿਆਂ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਣ ਵਾਲੀਆਂ ਅਜਿਹੀਆਂ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਬਾਰੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਸੁਣ ਕੇ ਅਤੇ ਸਾਂਝੀ ਕਰਨ ਦੁਆਰਾ ਡੂੰਘੀ ਦਿਲਚਸਪੀ ਦਿਖਾਈ। ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੇ ਉਹਨਾਂ ਸਥਾਨਿਕ ਖੇਡਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਸਾਂਝਾ ਕੀਤਾ ਜੋ ਉਹ ਖੇਡਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਖੇਡਦੇ ਸਮੇਂ ਉਹਨਾਂ ਦੁਆਰਾ ਅਪਣਾਏ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਨਿਯਮਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਸਾਂਝਾ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਫੀਲਡ ਵਿੱਚ, ਅਸੀਂ ਕੁਝ ਮੁਢਲੇ ਵਾਰਮ-ਅੱਪ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਡਰਾਇਬਲਿੰਗ, ਪਾਸਿੰਗ, ਹਰਕਤਾਂ, ਥ੍ਰੋ ਅਤੇ ਕੈਚਿੰਗ ਵਰਗੇ ਹੁਨਰਾਂ ਦਾ ਅਭਿਆਸ ਕਰਨਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ। ਸ਼ੁਰੂ ਵਿੱਚ, ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੇ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਤੌਰ 'ਤੇ ਇਸ ਦਾ ਅਭਿਆਸ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਫਿਰ ਸਮੂਹਾਂ ਵਿੱਚ। ਅਭਿਆਸ ਸੈਸ਼ਨ ਦੌਰਾਨ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੇ ਸੰਘਰਸ਼ ਕੀਤਾ।

ਜੋੜਿਆਂ ਅਤੇ ਸਮੂਹਾਂ ਵਿੱਚ ਕੰਮ ਕਰਨਾ ਕਿਉਂਕਿ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਸਾਥੀ ਨੂੰ ਸਹੀ ਢੰਗ ਨਾਲ ਡਰਿੱਲ ਨਾ ਕਰਨ ਬਾਰੇ ਸ਼ਿਕਾਇਤ ਕੀਤੀ ਸੀ। ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਗੇਂਦ ਨੂੰ ਫੜਨ ਲਈ ਸੰਘਰਸ਼ ਕਰਨਾ ਪਿਆ। ਮੈਂ ਸਮਝਾਇਆ ਅਤੇ ਦਿਖਾਇਆ ਕਿ ਗੇਂਦ ਨੂੰ ਫੜਦੇ ਸਮੇਂ ਬਾਹਾਂ ਨੂੰ ਕਿਵੇਂ ਛੱਡਿਆ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਮੈਂ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਸੁੱਟਣ ਲਈ ਕਿਹਾ।

ਗੇਂਦ ਨੂੰ ਅਜਿਹੀ ਦਿਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਸੁੱਟੋ ਜੋ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਸਾਥੀਆਂ ਲਈ ਫੜਨਾ ਅਸਾਨ ਹੋਵੇ। ਇਹ ਇੱਕ ਲਾਭਕਾਰੀ ਅਭਿਆਸ ਸੈਸ਼ਨ ਸੀ, ਕਿਉਂਕਿ ਇਸ ਨੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਤਕਨੀਕਾਂ ਨੂੰ ਵਧਾਉਣ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕੀਤੀ।

ਹੈਂਡਬਾਲ ਦੀ ਖੇਡ ਖੇਡਣ ਲਈ ਚਾਰ ਟੀਮਾਂ ਬਣਾਈਆਂ ਗਈਆਂ ਅਤੇ ਦੋਵਾਂ ਟੀਮਾਂ ਵਿਚਕਾਰ 10 ਮਿੰਟ ਦਾ ਮੈਚ ਕਰਵਾਇਆ ਗਿਆ। ਸ਼ੁਰੂ ਵਿੱਚ, ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੇ ਟੀਮ ਦੇ ਮੈਂਬਰਾਂ ਵਿੱਚ ਤਾਲਮੇਲ ਨਾਲ ਸੰਘਰਸ਼ ਕੀਤਾ। ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀਆਂ ਹਰਕਤਾਂ ਦਾ ਤਾਲਮੇਲ ਕਰਨ ਅਤੇ ਗੇਂਦ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਢੰਗ ਨਾਲ ਪਾਸ ਕਰਨ ਲਈ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ, ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਗੇਂਦ ਨੂੰ

ਪਾਸ ਕਰਦੇ ਸਮੇਂ ਦਿਸ਼ਾ ਬਦਲਣ ਦੀ ਚੁਣੌਤੀ ਦਿੱਤੀ ਗਈ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਤਾਲਮੇਲ ਹੁਨਰ ਅਤੇ ਮੈਦਾਨ 'ਤੇ ਅਨੁਕੂਲਤਾ ਨੂੰ ਹੋਰ ਵਧਾਇਆ ਗਿਆ।

ਖੇਡਾਂ ਦੇ ਸਮੇਂ ਦੌਰਾਨ ਲਗਾਤਾਰ ਅਭਿਆਸ ਅਤੇ ਮਾਰਗਦਰਸ਼ਨ ਦੁਆਰਾ, ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੇ ਸ਼ਾਨਦਾਰ ਸੁਧਾਰ ਦਿਖਾਇਆ ਅਤੇ ਆਪਣੀਆਂ ਚੁਣੌਤੀਆਂ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕਰਨ ਦੇ ਯੋਗ ਹੋ ਗਏ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੇ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਵਿੱਚ ਗੇਂਦ ਨੂੰ ਫੜਨ ਜਾਂ ਸੁੱਟਣ ਲਈ ਸੰਘਰਸ਼ ਕੀਤਾ, ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਤਰੱਕੀ ਦਿਖਾਈ। ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਮੈਚ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਚਰਚਾਵਾਂ ਅਤੇ ਰਣਨੀਤੀਆਂ ਵਿੱਚ ਸਰਗਰਮੀ ਨਾਲ ਰੁੱਝੇ ਹੋਏ, ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਸਹਿਯੋਗ ਅਤੇ ਸੰਚਾਰ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰਦੇ ਹੋਏ।

8.7.2 ਸਰੀਰਿਕ ਸਿੱਖਿਆ ਵਿੱਚ ਮੁਲਾਂਕਣ

ਨਿਮਨਲਿਖਤ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਸਰੀਰਿਕ ਸਿੱਖਿਆ ਤੇ ਤੰਦਰੁਸਤੀ ਵਿੱਚ ਮੁਲਾਂਕਣ ਨੂੰ ਸੂਚਿਤ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ:

- ੳ. ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦਾ ਮੁਲਾਂਕਣ ਮੁੱਖ ਤੌਰ 'ਤੇ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਿਤ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਦੁਆਰਾ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਮਾਰਕਿੰਗ ਲਈ ਸਪਸ਼ਟ ਮਾਪਦੰਡਾਂ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਫੀਲਡ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ, ਅਭਿਆਸਾਂ ਅਤੇ ਖੇਡਾਂ ਦੇ ਦੌਰਾਨ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੇ ਨਿਰੀਖਣ ਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਵਧੀਆ ਮੁਲਾਂਕਣ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।
- ਅ. ਕਦਰਾਂ-ਕੀਮਤਾਂ ਅਤੇ ਸੁਭਾਅ ਦਾ ਮੁਲਾਂਕਣ ਵੀ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਿਤ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਦੁਆਰਾ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।
- ੲ. ਲਿਖਤੀ ਟੈਸਟਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਖਾਸ ਯੋਗਤਾਵਾਂ ਦੇ ਮੁਲਾਂਕਣ ਲਈ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ, ਜਿਵੇਂਕਿ ਤੁਹਾਡੇ ਸਰੀਰ ਨੂੰ ਜਾਣਨਾ, ਵਿਕਾਸ, ਖੇਡਾਂ/ਖੇਡਾਂ ਦੇ ਨਿਯਮਾਂ ਅਤੇ ਟੂਰਨਾਮੈਂਟਾਂ ਦਾ ਗਿਆਨ।
- ੳ. ਹੋਰ ਸਾਧਨਾਂ ਵਿੱਚ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਦੁਆਰਾ ਰੱਖੇ ਗਏ ਰਿਕਾਰਡ, ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੁਆਰਾ ਰੱਖੇ ਗਏ ਪ੍ਰਤੀਬਿੰਬਤ ਰਸਾਲੇ, ਸਵੈ-ਮੁਲਾਂਕਣ ਅਤੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੀ ਸੋਚ ਅਤੇ ਸਮਝ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਲਈ ਇੱਕ ਮੌਖਿਕ ਮੁਲਾਂਕਣ ਸ਼ਾਮਲ ਹੈ।

ਕੁਝ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਦੀਆਂ ਅਵਾਜ਼ਾਂ ਹੇਠਾਂ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਕਿਸਮਾਂ ਦੇ ਮੁਲਾਂਕਣਾਂ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦੀਆਂ ਹਨ...

ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਦੀ ਅਵਾਜ਼ 8.7ii

ਸੁਰੱਖਿਆ

ਮੈਂ ਪੱਧਰ 9 ਦੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਾਉਂਦਾ ਹਾਂ। ਮੇਰੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਲਈ ਖੇਡਾਂ/ਖੇਡਾਂ ਖੇਡਣ ਵੇਲੇ ਜੋਖਮ ਅਤੇ ਸੁਰੱਖਿਆ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਸਾਵਧਾਨੀਆਂ ਨੂੰ ਸਮਝਣਾ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹੈ। ਮੈਨੂੰ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਪਹਿਲੂ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਸਮਝ ਦੂਜਿਆਂ ਅਤੇ ਆਪਣੇ-ਆਪ ਨੂੰ ਸਰੀਰਿਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਨੁਕਸਾਨ ਨਾ ਪਹੁੰਚਾਉਣ ਅਤੇ ਖੇਡਣ ਵੇਲੇ ਨਿਯਮਾਂ ਅਤੇ ਨਿਯਮਾਂ ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਕਰਨ ਬਾਰੇ ਹੈ। ਉਹ ਖੇਡਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਨ ਦੀ ਜਲਦਬਾਜ਼ੀ ਵਿੱਚ ਖੇਡ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਉਚਿਤ ਢੰਗ ਨਾਲ ਗਰਮ ਕਰਨ ਦੀ ਅਣਦੇਖੀ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਲਈ, ਮੈਂ ਇਹ ਮੁਲਾਂਕਣ ਕਰਨ ਦਾ ਫ਼ੈਸਲਾ ਕੀਤਾ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਕਿੰਨੇ ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਇਸ ਪਹਿਲੂ ਤੋਂ ਜਾਣੂ ਹਨ। ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸਿਰਫ਼ ਸੁਰੱਖਿਆ ਸੰਬੰਧੀ ਸਾਵਧਾਨੀਆਂ ਦੱਸਣ ਲਈ ਕਹਿਣ ਦੀ ਬਜਾਏ, ਮੈਂ ਇੱਕ ਬਹੁਵਿਕਲਪੀ ਵਾਲਾ ਸਵਾਲ ਬਣਾਉਣ ਦਾ ਫ਼ੈਸਲਾ ਕੀਤਾ। ਕਿਸੇ ਵੀ ਖੇਡ/ਖੇਡ ਵਿੱਚ ਜੋਖਮ ਅਤੇ ਸੁਰੱਖਿਆ ਦੇ ਪ੍ਰਬੰਧਨ ਲਈ ਹੇਠਾਂ ਦਿੱਤੇ ਨਿਯਮਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਕਿਹੜਾ ਸਭ ਤੋਂ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹੈ:

- ੳ. ਭਾਗੀਦਾਰਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਭੂਮਿਕਾਵਾਂ
- ਅ. ਕੱਪੜੇ ਅਤੇ ਜੁੱਤੀਆਂ
- ੲ. **ਸਹੀ ਢੰਗ ਨਾਲ ਗਰਮ ਕਰਨਾ**
- ੳ. ਨਿਰਪੱਖ ਮੁਕਾਬਲਾ

ਝਾਂਸਾ (Dodge) ਬਾਲ

ਮੈਂ ਪੱਧਰ 5 ਦੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਾਉਂਦਾ ਹਾਂ ਅਤੇ ਮੈਂ ਜਾਣਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਉਹ ਝਾਂਸਾ ਬਾਲ ਖੇਡਣਾ ਪਸੰਦ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਮੈਂ ਪ੍ਰੈਪਰੇਟਰੀ ਪੱਧਰ ਦੀਆਂ ਯੋਗਤਾਵਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ ਆਪਣੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੀ ਪ੍ਰਗਤੀ ਦਾ ਮੁਲਾਂਕਣ ਕਰਨ ਲਈ ਇਸ ਖੇਡ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਨ ਦਾ ਫ਼ੈਸਲਾ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਉਹ ਖੇਡਦੇ ਸਨ ਤਾਂ ਮੈਂ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਨਿਰੀਖਣ ਕਰਨ ਦਾ ਫ਼ੈਸਲਾ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਇੱਕ ਮਾਰਕਿੰਗ ਸਕੀਮ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਮੁਲਾਂਕਣ ਕਰਨ ਦਾ ਫ਼ੈਸਲਾ ਕੀਤਾ ਜੋ ਮੈਂ ਵਿਕਸਿਤ ਕੀਤਾ ਹੈ।

ਮੈਂ ਸੁਚੇਤ ਸੀ ਕਿ ਮੈਨੂੰ 30 ਮਿੰਟ ਤੱਕ ਸਾਰੇ ਅੱਠ ਖਿਡਾਰੀਆਂ ਨੂੰ ਦੇਖਣਾ ਪਿਆ ਕਿ ਖੇਡ ਖੇਡੀ ਜਾਵੇਗੀ। ਮੈਂ ਇੱਕ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਤਿਆਰ ਕੀਤੀ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਮੈਂ ਦੋ ਸੈੱਟਾਂ ਵਿੱਚ ਖੇਡ ਦੀ ਮਿਆਦ ਲਈ ਲਗਭਗ 4 ਮਿੰਟ ਲਈ ਇੱਕ ਖਿਡਾਰੀ 'ਤੇ ਧਿਆਨ ਕੇਂਦਰਿਤ ਕਰਾਂਗਾ, ਯਾਨੀ ਇੱਕ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ 2 ਮਿੰਟ। ਬੇਸ਼ੱਕ, ਇਹ ਇੱਕ ਮੋਟਾ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਸੀ, ਪਰ ਇਸ ਨੇ ਸਾਰੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਵਿੱਚ ਆਪਣਾ ਧਿਆਨ ਵੰਡਣ ਵਿੱਚ ਮੇਰੀ ਮਦਦ ਕੀਤੀ।

ਮੈਂ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦਾ ਮੁਲਾਂਕਣ ਕਰਨ ਲਈ ਹੇਠਾਂ ਦਿੱਤੀ ਗਰੇਡਿੰਗ ਸਕੀਮ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ:

ਡੋਜ਼ ਬਾਲ ਲਈ ਰੁਬਰਿਕ।

ਮਾਪਦੰਡ	ਪੱਧਰ ਓ	ਪੱਧਰ ਅ	ਪੱਧਰ ਏ
ਜ਼ੋਰ ਨਾਲ ਇੱਕ ਗੇਂਦ ਸੁੱਟਣਾ	ਕੁਝ ਅਪਵਾਦਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਲੁੜੀਂਦੀ ਤਾਕਤ ਨਾਲ ਗੇਂਦ ਨੂੰ ਸੁੱਟਦਾ ਹੈ।	ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਸਮਾਂ ਗੇਂਦ ਨੂੰ ਸੁੱਟਣ ਲਈ ਲੁੜੀਂਦੀ ਤਾਕਤ ਦਾ ਮੁਲਾਂਕਣ ਕਰਦਾ ਹੈ।	ਗੇਂਦ ਨੂੰ ਸੁੱਟਣ ਲਈ ਲੁੜੀਂਦੀ ਤਾਕਤ ਦਾ ਮੁਲਾਂਕਣ ਕਰਨ ਦੇ ਯੋਗ ਨਹੀਂ ਹੈ।
ਇੱਕ ਗੇਂਦ ਨੂੰ ਲੁੜੀਂਦੇ ਸਥਾਨ 'ਤੇ ਸੁੱਟਣਾ	ਗੇਂਦ ਨੂੰ ਕੁਝ ਅਪਵਾਦਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਟੀਚੇ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚਾਉਂਦਾ ਹੈ।	ਗੇਂਦ ਨੂੰ ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਸਮਾਂ ਟੀਚੇ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚਾਉਂਦਾ ਹੈ।	ਗੇਂਦ ਨੂੰ ਟੀਚੇ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚਾਉਣ ਵਿੱਚ ਸਮਰੱਥ ਨਹੀਂ ਹੈ।
ਗੇਂਦ ਨੂੰ ਫੜਨਾ ਜਦੋਂ ਇਹ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਗੇਂਦ ਨੂੰ ਫੜਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਸਮਾਂ ਇਸ ਨੂੰ ਫੜਦਾ ਹੈ।	ਕੁਝ ਅਪਵਾਦਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਉਹਨਾਂ ਵੱਲ ਆਉਂਦਾ ਹੈ।	ਗੇਂਦ ਦੇ ਬਲ ਦਾ ਮੁਲਾਂਕਣ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਉਹਨਾਂ ਵੱਲ ਆਉਂਦੀ ਹੈ।	ਖੇਡ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਣ ਤੋਂ ਤੁਰੰਤ ਬਾਅਦ ਗੇਂਦ ਨਾਲ ਟਕਰਾਉਂਦਾ ਹੈ।
ਟੀਮ ਭਾਵਨਾ ਦਿਖਾਉਂਦਾ ਹੈ।	ਵਿਰੋਧੀ ਟੀਮ 'ਤੇ ਤਾਲਮੇਲ ਵਾਲੇ ਹਮਲਿਆਂ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਕਰਦਾ ਹੈ।	ਜਦੋਂ ਉਚਿਤ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਟੀਮ ਦੇ ਮੈਂਬਰਾਂ ਨੂੰ ਹਦਾਇਤਾਂ/ਸਲਾਹ ਦਿੰਦਾ ਹੈ।	ਇਕੱਲਾ ਧਿਆਨ ਆਪਣੇ-ਆਪ ਨੂੰ ਬਚਾਉਣ 'ਤੇ ਹੈ।
ਇੱਕ ਖਿਡਾਰੀ ਦੇ ਗੁਣ ਦਿਖਾਉਂਦਾ ਹੈ।	ਦੂਜੀ ਟੀਮ ਨਾਲ ਖੇਡ ਦੇ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਨੁਕਤਿਆਂ 'ਤੇ ਚਰਚਾ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸੁਝਾਅ ਸਾਂਝੇ ਕਰਦਾ ਹੈ।	ਵਿਰੋਧੀ ਟੀਮ ਦੇ ਮੈਂਬਰਾਂ ਨਾਲ ਨਿਮਰਤਾ ਨਾਲ ਪੇਸ਼ ਆਉਂਦਾ ਹੈ।	ਵਿਰੋਧੀ ਟੀਮ ਦੇ ਮੈਂਬਰਾਂ ਨਾਲ ਗੱਲਬਾਤ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ।
ਦੂਜਿਆਂ ਦੀ ਸੁਰੱਖਿਆ ਦਾ ਧਿਆਨ ਰੱਖੋ।	ਟੀਮ ਦੇ ਹੋਰ ਮੈਂਬਰਾਂ ਨੂੰ ਸੁਰੱਖਿਆ ਨਿਯਮਾਂ ਬਾਰੇ ਮਾਰਗਦਰਸ਼ਨ ਕਰਦਾ ਹੈ।	ਦੂਜਿਆਂ ਤੋਂ ਉਚਿਤ ਦੂਰੀ ਬਣਾਈ ਰੱਖਦਾ ਹੈ। ਖੇਡ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਰੀਰ ਨੂੰ ਗਰਮ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਖੇਡ ਦੇ ਦੌਰਾਨ ਸਹੀ ਹਰਕਤਾਂ ਕਰਦਾ ਹੈ।	ਦੂਜਿਆਂ ਤੋਂ ਉਚਿਤ ਦੂਰੀ ਦਾ ਮੁਲਾਂਕਣ ਕਰਨ ਦੇ ਯੋਗ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਸਹੀ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਸਰੀਰ ਨੂੰ ਗਰਮ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਖੇਡ ਦੇ ਦੌਰਾਨ ਮੂਵਮੈਂਟਸ ਸਹੀ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ।

ਮੂੰਹ-ਜੁਬਾਨੀ ਮੁਲਾਂਕਣ

ਮੈਂ ਪੱਧਰ 7 ਦੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਾਉਂਦਾ ਹਾਂ। ਮੈਂ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਲਈ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਪਸੰਦ ਦੀ ਖੇਡ ਤੋਂ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਚੁਣ ਕੇ, ਇੱਕ ਮੂੰਹ-ਜੁਬਾਨੀ ਮੁਲਾਂਕਣ ਦਾ ਸੰਚਾਲਨ ਕਰਦਾ ਹਾਂ, ਕਿਉਂਕਿ ਮੈਨੂੰ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਇੱਕ ਲਿਖਤੀ ਪਰੀਖਿਆ ਅਤੇ ਇੱਕ ਖੇਡ/ਖੇਡ ਦੇ ਨਿਰੀਖਣ ਲਈ ਇੱਕ ਵਧੀਆ ਪੂਰਕ ਹੈ। ਇਹ ਮੈਨੂੰ ਯੋਗਤਾਵਾਂ ਅਤੇ ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਨਤੀਜਿਆਂ ਦਾ ਮੁਲਾਂਕਣ ਕਰਨ ਦਾ ਮੌਕਾ ਦਿੰਦਾ ਹੈ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਮੈਂ ਹੋਰ ਸਾਧਨਾਂ ਰਾਹੀਂ ਹੱਲ ਕਰਨ ਦੇ ਯੋਗ ਨਹੀਂ ਹਾਂ ਅਤੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਪਸੰਦ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਆਪਣੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦਾ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਕਰਨ ਦਾ ਮੌਕਾ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਮੈਂ ਤਿਆਰ ਕੀਤੀ ਮਾਰਕਿੰਗ ਸਕੀਮ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰ ਕੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੇ ਜਵਾਬਾਂ ਦਾ ਮੁਲਾਂਕਣ ਕਰਦਾ ਹਾਂ, ਕਿਉਂਕਿ ਇੱਥੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਕਵਰ ਕੀਤੇ ਜਾਣੇ ਹਨ, ਮੈਂ ਹਰੇਕ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਨਾਲ 10 ਮਿੰਟ ਬਿਤਾਉਂਦਾ ਹਾਂ। ਮੈਂ ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ ਇਸ ਨੂੰ ਚਰਚਾ ਦੇ ਫਾਰਮੈਟ ਵਿੱਚ ਰੱਖਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਦਾ ਹਾਂ, ਤਾਂਜੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਅਰਾਮਦਾਇਕ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਨ।

ਕਿਰਪਾ ਕਰ ਕੇ ਉਹਨਾਂ ਸਵਾਲਾਂ ਦਾ ਜਵਾਬ ਦਿਓ ਜੋ ਮੈਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਤੁਹਾਡੀ ਪਸੰਦ ਦੀ ਖੇਡ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਪੁੱਛਾਂਗਾ। ਕਿਰਪਾ ਕਰ ਕੇ ਜਵਾਬ ਦੇਣ ਲਈ ਆਪਣਾ ਸਮਾਂ ਲਓ।

ਤੁਸੀਂ ਚਰਚਾ ਲਈ ਇਸ ਖੇਡ ਨੂੰ ਕਿਉਂ ਚੁਣਿਆ? ਤੁਹਾਨੂੰ ਇਸ ਬਾਰੇ ਕੀ ਪਸੰਦ ਹੈ ਜਾਂ ਤੁਸੀਂ ਇਸ ਨੂੰ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਕਿਉਂ ਸਮਝਦੇ ਹੋ?

ੳ. ਤੁਸੀਂ ਖੇਡ ਲਈ ਕਿਵੇਂ ਤਿਆਰ ਹੋ? ਤੁਸੀਂ ਖੇਡ ਖੇਡਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਕੀ ਕਰਦੇ ਹੋ ਜਾਂ ਇਸ ਬਾਰੇ ਸੋਚਦੇ ਹੋ?

ਅ. ਤੁਸੀਂ ਕਿਉਂ ਸੋਚਦੇ ਹੋ ਕਿ ਨਿਯਮ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹਨ? ਜੇਕਰ ਕੋਈ ਨਿਯਮ ਨਾ ਹੁੰਦੇ ਤਾਂ ਕੀ ਹੁੰਦਾ?

ਤੁਹਾਡੇ ਖਿਆਲ ਵਿੱਚ ਵਿਰੋਧੀ ਟੀਮ/ਵਿਰੋਧੀ ਟੀਮ ਦੇ ਖਿਲਾਫ ਖੇਡਣ ਵਾਲੇ ਵਿਅਕਤੀ ਦਾ ਵਿਵਹਾਰ ਕਿਵੇਂ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ? ਤੁਸੀਂ ਇਹ ਕਿਉਂ ਸੋਚਦੇ ਹੋ?

ਮਾਰਕਿੰਗ ਸਕੀਮ

ਮਾਪਦੰਡ	ਵਰਣਨਕਰਤਾ ਅਤੇ ਅੰਕ
ਦੁਣੀ ਗਈ ਖੇਡ ਦੀ ਸਮਝ	ਸਿਰਫ ਖੇਡ/ਖੇਡ ਦੇ ਨਿਯਮਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਦਾ ਹੈ - 1 ਅੰਕ ਨਿਯਮਾਂ ਅਤੇ ਤਕਨੀਕਾਂ/ਖੇਡ ਦੇ ਹੁਨਰ ਨੂੰ ਸਮਝਦਾ ਹੈ - 2 ਅੰਕ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਖੇਡ-ਖੇਡਣ ਦੀਆਂ ਰਣਨੀਤੀਆਂ ਨੂੰ ਸਮਝਦਾ ਹੈ (ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਜਾਂ ਸਮੂਹ) - 3 ਅੰਕ
ਖੇਡ/ਖੇਡ ਲਈ ਤਿਆਰੀ ਦੀ ਸਮਝ	ਤਿਆਰੀ ਕੱਪੜੇ ਅਤੇ ਸਾਜ਼ੋ-ਸਾਮਾਨ ਤੱਕ ਸੀਮਿਤ ਹੈ - 1 ਅੰਕ ਤਿਆਰੀ ਵਿੱਚ ਸਰੀਰ ਦਾ ਗਰਮ ਹੋਣਾ ਸ਼ਾਮਲ ਹੈ - 2 ਅੰਕ ਤਿਆਰੀ ਵਿੱਚ ਟੀਮ ਦੇ ਸਾਥੀਆਂ/ਕੋਚ ਨਾਲ ਗਰਮਜੋਸ਼ੀ ਅਤੇ ਚਰਚਾ ਅਤੇ ਵਿਰੋਧੀ (ਵਿਰੋਧੀ ਵਿਅਕਤੀਆਂ) ਨੂੰ ਮਿਲਨਾ ਸ਼ਾਮਲ ਹੈ - 3 ਅੰਕ
ਨਿਯਮਾਂ ਅਤੇ ਨਿਯਮਾਂ ਦੀ ਸਮਝ	ਸਮਝ ਸਿਰਫ ਖੇਡ/ਖੇਡ ਦੇ ਆਪਣੇ ਤਜਰਬੇ 'ਤੇ ਆਧਾਰਿਤ ਹੈ - 1 ਅੰਕ ਖੇਡ/ਖੇਡ ਦੀ ਉਚਿਤ ਸਮਝ ਹੈ - 2 ਅੰਕ ਲੁੜੀਂਦੀ ਸਮਝ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹ ਸੰਚਾਰ ਕਰਨ ਦੇ ਯੋਗ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਕਿਉਂ ਹਨ - 3 ਅੰਕ
ਖੇਡ ਭਾਵਨਾ ਦੀ ਸਮਝ	ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ ਰਾਜਾਂ ਦੇ ਵਿਵਹਾਰ ਦੀ ਉਮੀਦ - 1 ਅੰਕ ਖੇਡ/ਖੇਡ ਦੇ ਨਿਯਮਾਂ ਅਤੇ ਨਿਯਮਾਂ ਦੇ ਸੰਦਰਭ ਵਿੱਚ ਵਿਵਹਾਰ ਦੀ ਉਮੀਦ - 2 ਅੰਕ 'ਲਿਖਤ' ਨਿਯਮਾਂ ਤੋਂ ਪਰੇ 'ਅਣਲਿਖਤ ਨਿਯਮਾਂ' ਨਾਲ, ਜਿਵੇਂਕਿ ਇਕਸਾਰਤਾ, ਦੇਖਭਾਲ ਅਤੇ ਚਿੰਤਾ, ਸੰਵੇਦਨਸ਼ੀਲਤਾ - 3 ਅੰਕ

ਅਧਿਆਇ-9

ਕਿੱਤਾਮੁਖੀ ਸਿੱਖਿਆ

ਕਿੱਤਾਮੁਖੀ ਸਿੱਖਿਆ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਕਿਸਮ ਦੇ 'ਕੰਮ' ਲਈ ਤਿਆਰ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਖਾਸ ਗਿਆਨ, ਸਮਰੱਥਾ ਅਤੇ ਕਦਰਾਂ-ਕੀਮਤਾਂ ਨੂੰ ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਯੋਗ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਸਕੂਲ ਖਤਮ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਆਪਣੀ ਪਸੰਦ ਦੇ ਪੇਸ਼ੇ ਵਿੱਚ ਕੰਮ ਕਰਨ ਲਈ ਅਤੇ ਜੀਵਨ ਦੀਆਂ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਦੀਆਂ ਵਿਹਾਰਿਕਤਾਵਾਂ ਨਾਲ ਨਜਿੱਠਣ ਲਈ ਤਿਆਰ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਸਕੂਲੀ ਸਿੱਖਿਆ ਨੂੰ ਸਾਰੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਦੋਵੇਂ ਸੰਭਾਵਨਾਵਾਂ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨੀਆਂ ਚਾਹੀਦੀਆਂ ਹਨ, ਕਰਮਚਾਰੀਆਂ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਣ ਲਈ ਜਾਂ ਉੱਚ ਸਿੱਖਿਆ ਨੂੰ ਅੱਗੇ ਵਧਾਉਣ ਲਈ।

ਕੰਮ ਨਾ ਸਿਰਫ ਵਿਅਕਤੀ ਲਈ ਆਰਥਿਕ ਗੁਜ਼ਾਰਾ ਅਤੇ ਆਰਥਿਕਤਾ ਵਿੱਚ ਯੋਗਦਾਨ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਇਹ ਮਨੁੱਖਾਂ ਲਈ ਇੱਕ ਅਰਥਪੂਰਨ ਅਤੇ ਸਨਮਾਨਜਨਕ ਜੀਵਨ ਦਾ ਇੱਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹਿੱਸਾ ਵੀ ਹੈ।

ਫਾਉਂਡੇਸ਼ਨਲ ਅਤੇ ਪ੍ਰੈਪਰੇਟਰੀ ਪੱਧਰ ਵਿੱਚ, ਖੇਡ ਅਤੇ ਹੋਰ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਰਾਹੀਂ ਕਈ ਸਮਰੱਥਾਵਾਂ ਵਿਕਸਿਤ ਕੀਤੀਆਂ ਜਾਣਗੀਆਂ, ਜੋ ਕਿ ਬਾਅਦ ਵਿੱਚ ਕਿੱਤਾ-ਮੁੱਖੀਆਂ ਵਿੱਚ ਉਪਯੋਗੀ ਹੋਣਗੀਆਂ। ਇਹਨਾਂ ਸਮਰੱਥਾਵਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰੀ-ਕਿੱਤਾਮੁਖੀ ਸਮਰੱਥਾ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਮਿਡਲ ਪੱਧਰ ਵਿੱਚ, ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਕੰਮ ਦੀ ਇੱਕ ਵਿਸ਼ਾਲ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਦਾ ਐਕਸਪੋਜ਼ਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇਗਾ। ਇਹ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸੈਕੰਡਰੀ ਪੱਧਰ ਵਿੱਚ ਆਪਣੀ ਪਸੰਦ ਦੇ ਕਿੱਤੇ ਵਿੱਚ ਸਮਰੱਥਾ (ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਹੁਨਰਾਂ ਸਮੇਤ) ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ ਤਿਆਰ ਕਰੇਗਾ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਲਾਭਕਾਰੀ ਰੁਜ਼ਗਾਰ ਵੱਲ ਅੱਗੇ ਵਧਣ ਅਤੇ ਅਰਥਵਿਵਸਥਾ ਵਿੱਚ ਅਰਥਪੂਰਨ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾਉਣ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕਰੇਗਾ।

ਭਾਗ 9.1

ਕਿੱਤਾਮੁਖੀ ਸਿੱਖਿਆ ਲਈ ਪਹੁੰਚ

ਸਕੂਲਾਂ ਨੂੰ ਲਾਜ਼ਮੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਕਿਸਮਾਂ ਦੇ ਕੰਮ ਲਈ ਵਿਆਪਕ ਅਤੇ ਅਨੁਭਵੀ ਜਾਣ-ਪਛਾਣ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਵਿਹਾਰਿਕ ਯੋਗਤਾਵਾਂ ਦਾ ਡੂੰਘਾ ਅਤੇ ਪਰਿਭਾਸ਼ਿਤ ਸਮੂਹ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਸਾਰੇ ਕੰਮ ਦੇ ਅੰਦਰੂਨੀ ਮਾਣ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਹਰ ਕਿਸਮ ਦੇ ਕੰਮ ਦੀ ਕਦਰ ਕਰਨਾ ਵੀ ਸਿੱਖਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਕੰਮ ਦੇ ਸਮਾਜਿਕ ਲੜੀ ਨੂੰ ਖ਼ਤਮ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ।

ਕਿੱਤਾਮੁਖੀ ਸਿੱਖਿਆ ਹੋਰਾਂ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਵਿਕਸਿਤ ਯੋਗਤਾਵਾਂ ਤੋਂ ਵੀ ਖਿੱਚੇਗੀ ਅਤੇ ਉਸ 'ਤੇ ਨਿਰਮਾਣ ਕਰੇਗੀ, ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ ਗਣਨਾਵਾਂ ਅਤੇ ਅਨੁਮਾਨਾਂ ਲਈ ਗਣਿਤ, ਸਮਾਜ ਅਤੇ ਉਤਪਾਦਨ ਲੜੀ ਵਿੱਚ ਕੰਮ ਦੇ ਸਥਾਨ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਲਈ ਸਮਾਜਿਕ ਵਿਗਿਆਨ ਅਤੇ ਵਿਗਿਆਨ ਇਹ ਸਮਝਣ ਲਈ ਕਿ ਚੀਜ਼ਾਂ ਕਿਵੇਂ ਕੰਮ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਕੰਮਕਾਜ ਨੂੰ ਕਿਵੇਂ ਸੁਧਾਰਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਇਹ ਹੋਰ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਖੇਤਰਾਂ ਲਈ ਪੂਰਕ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸ 'ਤੇ ਬਣਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇੱਕ ਅਲੱਗ-ਥਲੱਗ ਖੇਤਰ ਨਹੀਂ ਹੈ।

9.1.1 ਕਿੱਤਾਮੁਖੀ ਸਿੱਖਿਆ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚ ਦੇ ਉਦੇਸ਼

ਇਸ NCF ਵਿੱਚ ਕਿੱਤਾਮੁਖੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦੀ ਪਹੁੰਚ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਹੇਠਾਂ ਦਿੱਤੇ ਉਦੇਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨਾ ਹੈ:

- ੳ. ਸਾਰੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਲਈ ਕਿੱਤਾਮੁਖੀ ਸਮਰੱਥਾ, ਗਿਆਨ ਅਤੇ ਸੰਬੰਧਿਤ ਮੁੱਲਾਂ ਨੂੰ ਵਿਕਸਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇਗਾ ਅਤੇ ਇਹ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਸਕੂਲ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਕਰਮਚਾਰੀਆਂ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਣ ਦੀ ਸੰਭਾਵਨਾ ਪੈਦਾ ਕਰੇਗਾ ਜੇਕਰ ਉਹ ਚੁਣਦੇ ਹਨ।
- ਅ. ਕਿੱਤਾ-ਸਿੱਖਣ ਦੀ ਰੋਜ਼ ਦੀ ਸੰਭਾਵਨਾ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰੇ, ਉਹ ਜੋ ਅਭਿਲਾਸ਼ੀ ਹਨ ਅਤੇ ਉਹ ਵੀ ਜੋ ਸਥਾਨਿਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਅਤੇ ਪ੍ਰਸੰਗਿਕ ਤੌਰ 'ਤੇ (ਜੇ ਵੱਖਰੀਆਂ ਹਨ), ਨਵੇਂ ਅਤੇ ਉੱਭਰ ਰਹੇ ਕਿੱਤੇ ਵੀ।
- ੲ. ਕੰਮ ਦੀ ਸ਼ਾਨ ਨੂੰ ਸਥਾਪਿਤ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਸਾਰੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਕਿਸਮਾਂ ਦੇ ਕੰਮ ਬਾਰੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰੇ।
- ੳ. ਸਾਡੇ ਸਕੂਲਾਂ ਦੀ ਮੌਜੂਦਾ ਹਕੀਕਤ ਅਤੇ ਰਿਸੋਰਸਿੰਗ ਦੇ ਨਾਲ ਲਾਗੂ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਜਦਕਿ ਭਵਿੱਖ ਲਈ ਇੱਕ ਰਸਤਾ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦਾ ਹੈ।
- ੴ. ਉਸ ਕੰਮ ਦੀ ਕਦਰ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਜੋ ਭਾਰਤ ਦੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਬੱਚੇ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਆਪਣੇ ਘਰਾਂ ਅਤੇ ਭਾਈਚਾਰੇ ਵਿੱਚ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਜਦੋਂਕਿ ਉਪਰੋਕਤ ਦੱਸੇ ਗਏ ਉਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਪਹਿਲੇ ਨੂੰ ਇਸ ਅਧਿਆਇ ਦੁਆਰਾ ਵਿਸਤ੍ਰਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇਗਾ, ਬਾਕੀ ਚਾਰ ਉਦੇਸ਼ਾਂ ਦਾ ਹੇਠਾਂ ਵਰਣਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ:

9.1.1.1 ਸਥਾਨਿਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸੰਬੰਧਿਤ ਲਈ ਅਭਿਲਾਸ਼ਾ ਅਤੇ ਭਵਿੱਖ ਲਈ, ਸਿੱਖਿਆ ਲਈ ਇੱਕ ਕਿੱਤੇ ਦੀ ਸੀਮਾ

ਪੇਸ਼ੇ ਦੀ ਅਸਧਾਰਨ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਦੇ ਮੱਦੇਨਜ਼ਰ ਜੋ ਅੱਜ ਉਪਲਬਧ ਹਨ ਅਤੇ ਨਵੇਂ ਕਿੱਤੇ ਵੀ ਬਣਾਏ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ, 'ਕਿਹੜੇ ਕਿੱਤਿਆਂ ਲਈ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇਣੀ ਹੈ' ਦੀ ਚੋਣ ਬਹੁਤ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹੈ।

ਸਕੂਲਾਂ ਅਤੇ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਨੂੰ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਕਿਸਮਾਂ ਦੀਆਂ ਮੰਗਾਂ ਨੂੰ ਹੱਲ ਕਰਨ ਦੇ ਯੋਗ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਜੋ ਇਸ ਮਾਮਲੇ ਦੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦੇਣਗੇ। ਕੁਝ ਕਿੱਤੇ ਦੂਜਿਆਂ ਨਾਲੋਂ ਵਧੇਰੇ **ਅਭਿਲਾਸ਼ੀ** ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ, ਕੁਝ ਕਿੱਤਾਕਾਰਾਂ ਕੋਲ ਰੁਜ਼ਗਾਰ ਦੇ ਵਧੇਰੇ ਮੌਕੇ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਅਕਸਰ, ਅਭਿਲਾਸ਼ੀ ਕਿੱਤੇ ਉਹਨਾਂ ਲੋਕਾਂ ਨਾਲੋਂ ਵੱਖਰੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਕੋਲ ਸਥਾਨਿਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਜਾਂ ਆਸ-ਪਾਸ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ **ਰੁਜ਼ਗਾਰ ਦੇ ਵਧੇਰੇ ਮੌਕੇ** ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ।

ਇਸ ਲਈ, ਇਹਨਾਂ ਕਾਰਕਾਂ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਵਿੱਚ ਰੱਖਦੇ ਹੋਏ, ਸਥਾਨਿਕ ਪੱਧਰ 'ਤੇ, ਸ਼ਾਇਦ ਸਕੂਲ ਜਾਂ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ 'ਤੇ ਸਿੱਖਿਆ ਲਈ ਕਿਨ੍ਹਾਂ ਕਿੱਤਿਆਂ ਦੀ ਚੋਣ ਕੀਤੀ ਜਾਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। **NCF ਇਹਨਾਂ ਚੋਣਾਂ ਨੂੰ ਇੱਕ ਸਕੂਲ ਲਈ ਸਾਰੇ ਸੰਬੰਧਿਤ ਕਾਰਕਾਂ, ਜਿਸ**

ਵਿੱਚ ਰਿਸੋਰਸਿੰਗ ਵੀ ਸ਼ਾਮਲ ਹੈ, ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਵਿੱਚ ਰੱਖ ਕੇ ਕੀਤੇ ਜਾਣ ਦੇ ਯੋਗ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਅਜਿਹਾ ਇੱਕ ਸਮਰੱਥ ਢਾਂਚਾ ਨਵੇਂ ਕਿੱਤੇ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰਨ ਲਈ ਲਚਕਤਾ ਵੀ ਦਿੰਦਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂਕਿ ਉਹ ਉਭਰਦੇ ਹਨ।

9.1.1.2 ਕੰਮ ਦੀ ਸ਼ਾਨ ਅਤੇ ਵਿਆਪਕ ਐਕਸਪੋਜ਼ਰ

ਜਦੋਂਕਿ ਸੈਕੰਡਰੀ ਪੱਧਰ ਵਿੱਚ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਰੁਜ਼ਗਾਰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ ਖ਼ਾਸ ਕਿੱਤਾ ਸਿੱਖਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਜੇਕਰ ਉਹ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਚੁਣਦੇ ਹਨ, ਤਾਂ ਪਹਿਲੇ ਪੜਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਕਿੱਤੇ ਦੀ ਇੱਕ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਦੀ ਨੀਂਹ ਬਣਾਉਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਇਆ ਜਾਵੇਗਾ ਕਿ ਸਾਰੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਪ੍ਰਾਇਮਰੀ ਸੈਕਟਰ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਮਸ਼ੀਨਾਂ ਅਤੇ ਨਿਰਮਾਣ ਤੱਕ, ਵੱਖ-ਵੱਖ ਸੇਵਾਵਾਂ ਤੱਕ ਦੇ ਸਾਰੇ ਕਿੱਤਾਕਾਰਾਂ ਦੇ ਸੰਪਰਕ ਵਿੱਚ ਹਨ।

ਭਾਈਚਾਰਿਕ ਸਿਹਤ ਸਮੇਤ, ਅਜਿਹੇ ਵਿਸ਼ਾਲ ਐਕਸਪੋਜ਼ਰ ਨਾ ਸਿਰਫ਼ ਬਾਅਦ ਵਿੱਚ ਕਿੱਤਾ ਚੁਣਨ ਦਾ ਆਧਾਰ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ ਸਗੋਂ ਹਰ ਕਿਸਮ ਦੇ ਕੰਮ ਦੀ ਸ਼ਾਨ ਵੀ ਸਥਾਪਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਅਜਿਹਾ ਵਿਸ਼ਾਲ ਐਕਸਪੋਜ਼ਰ ਵੀ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਲਈ, ਕੰਮ ਦਾ ਤਜਰਬਾ ਉਹ ਆਪਣੇ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਕੀ ਦੇਖਦੇ ਹਨ ਤੱਕ ਬਹੁਤਾ ਸੀਮਿਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਪੇਂਡੂ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ, ਉਹਨਾਂ ਕੋਲ ਕੋਈ ਮਸ਼ੀਨਾਂ ਜਾਂ ਸੇਵਾਵਾਂ ਦਾ ਗਿਆਨ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗਾ। ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ, ਵੱਡੇ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਵਿੱਚ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਜ਼ਮੀਨ-ਆਧਾਰਿਤ ਕਿੱਤਿਆਂ ਦਾ ਕੋਈ ਗਿਆਨ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗਾ।

9.1.1.3 ਮੌਜੂਦਾ ਕੰਮ ਦੇ ਤਜਰਬੇ ਵਾਲੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੀ ਕਦਰ ਕਰਨਾ

ਸਾਡੇ ਲੱਖਾਂ ਬੱਚੇ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਕਿਸੇ ਨਾ ਕਿਸੇ ਕੰਮ ਵਿੱਚ ਲੱਗੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਇਹ ਅਕਸਰ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਘਰਾਂ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਭਾਈਚਾਰਿਆਂ ਵਿੱਚ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਖੇਤਾਂ ਵਿੱਚ ਜਾਂ ਭਾਗਾਂ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕਰਦੇ ਹਨ ਜਾਂ ਆਪਣੇ ਭੈਣ-ਭਰਾ ਦੀ ਦੇਖਭਾਲ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕਰਦੇ ਹਨ ਜਾਂ ਘਰ ਵਿੱਚ ਖਾਣਾ ਬਣਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਅਜਿਹਾ ਜੀਵਨ ਅਨੁਭਵ ਅਨਮੋਲ ਹੈ ਅਤੇ ਸਕੂਲ ਵਿੱਚ ਇਸ ਦੀ ਉਚਿਤ ਥਾਂ ਲੱਭਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਜਿਹੜੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਅਜਿਹੇ ਕੰਮ ਵਿੱਚ ਰੁੱਝੇ ਹੋਏ ਹਨ, ਜੇਕਰ ਸਕੂਲੀ ਸਿੱਖਿਆ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਹੋਰ ਕਿਸਮਾਂ ਦੇ ਕੰਮ ਲਈ ਐਕਸਪੋਜ਼ਰ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਕਾਫ਼ੀ ਲਾਭ ਹੋਵੇਗਾ। ਅਜਿਹੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਕਲਾਸਰੂਮ ਵਿੱਚ ਜੋ ਗਿਆਨ ਅਤੇ ਸਮਰੱਥਾ ਲੈ ਕੇ ਆਉਂਦੇ ਹਨ, ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਇੱਕ ਸਰੋਤ ਵਜੋਂ ਵਰਤਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

9.1.1.4 ਵਰਤਮਾਨ ਹਕੀਕਤ ਵਿੱਚ ਲਾਗੂ ਹੋਣ ਯੋਗ

NEP 2020 ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ, ਕਿੱਤਾਮੁਖੀ ਸਿੱਖਿਆ ਨੂੰ ਸਕੂਲ ਸਿੱਖਿਆ ਵਿੱਚ ਜੋੜਿਆ ਜਾਣਾ ਹੈ। ਇਹ NCF ਇਸ ਯੋਗ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਅਜਿਹੀ ਪਹੁੰਚ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰ ਕੇ ਕਿ ਕਿੱਤਾਮੁਖੀ ਸਿੱਖਿਆ ਨੂੰ ਮੌਜੂਦਾ ਅਧਿਆਪਕ ਸ਼ਕਤੀ ਅਤੇ ਸਰੋਤਾਂ ਦੀਆਂ ਸੀਮਾਵਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰ ਸਕੂਲਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰ ਏਕੀਕ੍ਰਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਇਸ ਦੇ ਲਈ, NCF ਨੇ ਢੁਕਵੇਂ ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਮਾਪਦੰਡ ਵਿਕਸਿਤ ਕੀਤੇ ਹਨ, ਢੁਕਵੀਂ ਸਿਖਲਾਈ ਅਤੇ ਹੈਂਡਬੁੱਕ ਵਾਲੇ ਮੌਜੂਦਾ ਅਧਿਆਪਕ (ਜੋ ਵਰਤਮਾਨ ਵਿੱਚ ਗਣਿਤ, ਵਿਗਿਆਨ ਜਾਂ ਸਮਾਜਿਕ ਵਿਗਿਆਨ ਪੜ੍ਹਾਉਂਦੇ ਹਨ) ਦੁਆਰਾ ਲੈਣ-ਦੇਣ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸਥਾਨਿਕ ਭਾਈਚਾਰਿਆਂ ਦੇ ਉਹਨਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਸਮਰਥਨ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਨ ਲਈ ਵੀ ਸਿਖਲਾਈ ਦਿੱਤੀ ਜਾਵੇਗੀ ਜੋ ਕੁਝ ਖ਼ਾਸ ਕਿੱਤਿਆਂ ਵਿੱਚ ਮੁਹਾਰਤ ਰੱਖਦੇ ਹਨ। ਸੈਕੰਡਰੀ ਪੱਧਰ ਵਿੱਚ, ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਦੀ ਲੋੜ ਹੋਵੇਗੀ ਜੋਕਿ ਸਕੂਲਾਂ ਵਿੱਚ ਪੜ੍ਹਾਉਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਨ।

9.1.2 ਕਿੱਤਾਮੁਖੀ ਸਿੱਖਿਆ ਅਤੇ ਸਕਿੱਲ ਟਰੇਨਿੰਗ ਵਿਚਕਾਰ ਫ਼ਰਕ ਕਰਨਾ

ਜਿਵੇਂਕਿ ਪਹਿਲਾਂ ਜ਼ਿਕਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ NCF ਸਮਰੱਥਾਵਾਂ ਵਿਆਪਕ, ਡੂੰਘੀਆਂ ਅਤੇ ਵਧੇਰੇ ਗੁੰਝਲਦਾਰ ਮਨੁੱਖੀ ਕਾਬਲੀਅਤਾਂ ਹਨ ਜਦੋਂਕਿ ਹੁਨਰ ਘੱਟ ਅਤੇ ਵਧੇਰੇ ਕੇਂਦਰਿਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਸਮਰੱਥਾਵਾਂ ਕਈ ਹੁਨਰਾਂ ਦੁਆਰਾ ਬਣਾਈਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਦੂਜੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿੱਚ, ਇੱਕ ਸਮਰੱਥਾ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਲਈ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਹੁਨਰ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ; ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ, ਅਲੋਚਨਾਤਮਿਕ ਸੋਚ ਇੱਕ ਸਮਰੱਥਾ ਹੈ ਜਦੋਂਕਿ ਅੰਕੜਿਆਂ ਨੂੰ ਛਾਂਟਣਾ ਇੱਕ ਹੁਨਰ ਹੈ ਜੋ ਅਲੋਚਨਾਤਮਿਕ ਸੋਚ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਹੈ। ਫਸਲਾਂ ਦੀ ਢੁਕਵੀਂ ਸਿੰਚਾਈ ਇੱਕ ਸਮਰੱਥਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਲਈ ਜ਼ਮੀਨੀ ਰੂਪ

ਅਤੇ ਇਸ ਦੀਆਂ ਢਲਾਣਾਂ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਨ, ਸਰੰਗ ਅਤੇ ਚੈਨਲਾਂ ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ ਕਰਨ ਅਤੇ ਇਹ ਸਮਝਣ ਦੇ ਹੁਨਰ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਕਿੰਨਾ ਅਤੇ ਕਦੋਂ ਪਾਣੀ ਦੇਣਾ ਹੈ।

ਕਿੱਤਾਮੁਖੀ ਸਿੱਖਿਆ ਖਾਸ ਕਿੱਤਿਆਂ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਸਮਰੱਥਾਵਾਂ 'ਤੇ ਕੇਂਦਰਿਤ ਹੈ ਹਾਲਾਂਕਿ, ਇੱਕ ਕਿੱਤੇ ਨੂੰ ਸਮਰੱਥਾ ਤੋਂ ਵੱਧ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਕਿੱਤਾਮੁਖੀ ਸਿੱਖਿਆ ਢੁਕਵੇਂ ਗਿਆਨ ਆਧਾਰ ਅਤੇ ਕਦਰਾਂ-ਕੀਮਤਾਂ ਨੂੰ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨ ਬਾਰੇ ਵੀ ਹੈ, ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ 'ਸਿੰਗਾਰ ਅਤੇ ਨਿੱਜੀ ਦੇਖਭਾਲ' ਦੇ ਪੇਸ਼ੇ ਲਈ ਨਾ ਸਿਰਫ ਵਾਲ ਕੱਟਣ ਜਾਂ ਪੈਡੀਕਿਓਰ ਦੇ ਹੁਨਰ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਸਗੋਂ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਕਿਸਮਾਂ ਦੇ ਵਾਲਾਂ ਦੇ ਸਟਾਈਲ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਰੁਝਾਨਾਂ ਅਤੇ ਪੈਡੀਕਿਓਰ ਦੀਆਂ ਵਿਧੀਆਂ ਅਤੇ ਇਹਨਾਂ ਸਭ ਲਈ ਗਿਆਨ ਦੇ ਸਰੋਤਾਂ ਦੀ ਵੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਨੂੰ ਇੱਜ਼ਤ ਨਾਲ ਸੇਵਾ ਕਰਨ ਦੇ ਸੁਭਾਅ ਦੀ ਵੀ ਲੋੜ ਹੈ।

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਸਕੂਲੀ ਸਿੱਖਿਆ ਕਿੱਤਾਮੁਖੀ ਸਿੱਖਿਆ 'ਤੇ ਕੇਂਦਰਿਤ ਹੈ ਜਦੋਂਕਿ ਵੱਡੀ ਹੁਨਰ ਸਿਖਲਾਈ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਹੁਨਰਾਂ 'ਤੇ ਧਿਆਨ ਕੇਂਦਰਿਤ ਕਰ ਕੇ ਇਸ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਕਰਦੀ ਹੈ।

ਬਕਸਾ 9.1

ਸਮਰੱਥਾ ਅਤੇ ਹੁਨਰ

ਇਸ NCF ਵਿੱਚ, ਅਸੀਂ ਵਿਸਤਾਰ ਅਤੇ ਜਟਿਲਤਾ ਦੇ ਪੱਧਰ ਦੁਆਰਾ ਸਮਰੱਥਾ ਨੂੰ ਹੁਨਰਾਂ ਤੋਂ ਵੱਖ ਕਰ ਰਹੇ ਹਾਂ। ਸਮਰੱਥਾਵਾਂ ਵਿਆਪਕ ਮਨੁੱਖੀ ਕਾਬਲੀਅਤਾਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ ਜੋ ਇੱਕ ਸੁਮੇਲ ਢੰਗ ਨਾਲ ਸੰਪੂਰਨ ਕੰਮ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਨ ਲਈ ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹੁਨਰਾਂ ਨੂੰ ਜੋੜਦੀਆਂ ਹਨ। ਹੁਨਰ ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ, ਇੱਕ ਖਾਸ ਕੰਮ ਨੂੰ ਕਿਵੇਂ ਪੂਰਾ ਕਰਨਾ ਹੈ, ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ ਖਾਣਾ ਬਣਾਉਣਾ ਇੱਕ ਸਮਰੱਥਾ ਹੈ ਜਦੋਂਕਿ ਸਫਾਈ, ਕੱਟਣਾ, ਤਲਣਾ ਅਤੇ ਪਕਾਉਣਾ ਹੁਨਰ ਹਨ।

9.1.3 ਇਸ NCF ਲਈ ਕਿੱਤੇ ਦੀ ਕਿਸਮ: 'ਕੰਮ ਦੇ ਰੂਪ'

NCF ਨੂੰ ਦੋ ਲੋੜਾਂ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਨਾ ਹੋਵੇਗਾ। ਇੱਕ, ਇਹ ਨਿਰਧਾਰਿਤ ਨਹੀਂ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ (ਅਤੇ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ) ਕਿ ਕਿਸੇ ਖਾਸ ਸਕੂਲ ਜਾਂ ਸਕੂਲਾਂ ਦੇ ਸਮੂਹ ਵਿੱਚ ਕਿਹੜੇ ਕਿੱਤੇ ਪੜ੍ਹਾਏ ਅਤੇ ਸਿੱਖੇ ਜਾਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ, ਕਿਉਂਕਿ ਸਥਾਨਿਕ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਕਿੱਤੇ ਹਨ ਅਤੇ ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਵਿਚਾਰ ਹਨ। ਦੂਜਾ, ਇਹ ਕਿੱਤਾਮੁਖੀ ਸਿੱਖਿਆ ਲਈ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਸਿੱਖਿਅਤ ਕਰਨ ਲਈ ਇੱਕ ਢਾਂਚਾ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨ ਦੇ ਯੋਗ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ਇਹ ਮੇਲ-ਮਿਲਾਪ ਕੰਮ ਦੀ ਯੋਗ ਅਤੇ ਉਪਯੋਗੀ ਕਿਸਮ (ਟਾਈਪੋਲੋਜੀ) ਨਾਲ ਸੰਭਵ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਇਸ NCF ਨੂੰ 'ਕੰਮ ਦੇ ਰੂਪ' ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ।

- ਉਹ ਕਿੱਤੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਕੁਝ ਬੁਨਿਆਦੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਆਮ ਤੱਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਇੱਕੋ ਕਿਸਮ ਵਿੱਚ ਇੱਕਠੇ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।
- ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸਮਾਨ ਜਾਂ ਓਵਰਲੈਪਿੰਗ ਸਮਰੱਥਾ ਅਤੇ ਗਿਆਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਨਵੇਂ ਕਿੱਤੇ ਜੋ ਇੱਕੋ ਕਿਸਮ ਦੇ ਬਣਾਏ ਗਏ ਹਨ, ਨੂੰ ਸਮਾਨ ਸਮਰੱਥਾ ਅਤੇ ਗਿਆਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਰਹੇਗੀ।

ਇਹ ਗਰੁੱਪਿੰਗ ਪੱਧਰ 3-8 ਤੋਂ ਪੱਧਰ 9-10 ਵਿੱਚ ਵਧੇਰੇ ਮੁਹਾਰਤ ਅਤੇ ਪੱਧਰ 11-12 ਵਿੱਚ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਕਿੱਤਾਮੁਖੀ ਸਮਰੱਥਾਵਾਂ ਦੇ ਨਾਲ, ਪੱਧਰ 3-8 ਤੋਂ ਲਾਭਕਾਰੀ ਕੰਮ ਲਈ ਸਮਰੱਥਾ ਦਾ ਇੱਕ ਵਿਸ਼ਾਲ ਆਧਾਰ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕਰੇਗੀ।

ਇਹ NCF ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਨੂੰ ਡਿਜ਼ਾਈਨ ਕਰਨ ਲਈ ਇੱਕ ਮਾਰਗਦਰਸ਼ਕ ਸੰਕਲਪ ਵਜੋਂ 'ਕੰਮ ਦੇ ਰੂਪਾਂ' ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਲਾਭਕਾਰੀ ਕੰਮਕਾਜ ਦੇ ਸਭ ਤੋਂ ਫਾਊਂਡੇਸ਼ਨਲ ਪੱਧਰ ਨੂੰ ਤਿੰਨ ਸ਼੍ਰੇਣੀਆਂ ਵਿੱਚ ਵੰਡਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਜੀਵਨ ਰੂਪਾਂ ਨਾਲ ਕੰਮ ਕਰਨਾ, ਸਮੱਗਰੀ ਅਤੇ ਮਸ਼ੀਨਾਂ ਨਾਲ ਕੰਮ ਕਰਨਾ ਅਤੇ ਮਨੁੱਖੀ ਸੇਵਾਵਾਂ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨ 'ਤੇ ਕੰਮ ਕਰਨਾ।

ਓ. ਜੀਵਨ ਰੂਪਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਕੰਮ ਕਰੋ: ਸ਼ਿਕਾਰ ਕਰਨ ਅਤੇ ਇਕੱਠੇ ਕਰਨ ਦੇ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਪਸ਼ੂ ਪਾਲਣ ਅਤੇ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਦੇ ਵਧੇਰੇ ਸੁਲਝੇ ਹੋਏ ਜੀਵਨ ਤੱਕ, ਮਨੁੱਖਾਂ ਨੇ ਜੀਵਨ ਰੂਪਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਕੰਮ ਕਰਨ ਲਈ ਆਪਣੀ ਸਮਰੱਥਾ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਨਾ ਸਿਰਫ ਜਿਉਂਦੇ ਰਹਿਣ ਲਈ ਕੀਤੀ ਹੈ, ਸਗੋਂ ਵਿਚਾਰ ਅਤੇ ਪ੍ਰਤੀਬਿੰਬ ਦਾ ਜੀਵਨ ਜਿਉਂਦੇ ਲਈ ਇੱਕ ਲੁੜੀਂਦਾ ਵਾਧੂ ਉਤਪਾਦਨ ਵੀ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਪੌਦਿਆਂ ਅਤੇ ਜਾਨਵਰਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਲਾਭਕਾਰੀ ਕੰਮ ਕਰਨ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ, ਮਨੁੱਖੀ ਬਚਾਅ ਅਤੇ ਵਧਣ-ਫੁੱਲਣ ਲਈ ਬੁਨਿਆਦੀ ਹੈ।

- ਅ. ਸਮੱਗਰੀ ਅਤੇ ਮਸ਼ੀਨਾਂ ਨਾਲ ਕੰਮ ਕਰੋ:** ਮਨੁੱਖੀ ਪ੍ਰਗਤੀਸ਼ੀਲਤਾ ਲਈ ਸਮੱਗਰੀ ਅਤੇ ਮਸ਼ੀਨਾਂ ਵਿੱਚ ਸਧਾਰਨ ਤੋਂ ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਆਧੁਨਿਕ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਦੂਜੀ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਪ੍ਰਾਪਤੀ। ਸਾਡੀਆਂ ਬੁਨਿਆਦੀ ਲੋੜਾਂ ਪੂਰੀਆਂ ਕਰਨ ਲਈ ਭੋਜਨ, ਕੱਪੜਾ ਅਤੇ ਆਸਰਾ ਹੋਵੇ ਜਾਂ ਸਾਡੀ ਉਤਸੁਕਤਾ ਅਤੇ ਸਿਰਜਣਾਤਮਿਕਤਾ ਨੂੰ ਸੰਤੁਸ਼ਟ ਕਰਨ ਦੇ ਹੋਰ ਵੀ ਗੁੰਝਲਦਾਰ ਤਰੀਕਿਆਂ ਲਈ, ਅਸੀਂ ਔਜ਼ਾਰ ਅਤੇ ਮਸ਼ੀਨਰੀ ਵਿਕਸਿਤ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਗੁੰਝਲਦਾਰ ਆਧੁਨਿਕ ਜੀਵਨ ਨਾਲ ਜੁੜਨ ਲਈ ਸਮੱਗਰੀ ਅਤੇ ਮਸ਼ੀਨਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਸਮਰੱਥਾ ਤੋਂ ਵੱਧ ਲਾਭਕਾਰੀ ਕੰਮ।
- ੲ. ਮਨੁੱਖੀ ਸੇਵਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਕੰਮ ਕਰੋ:** ਵਪਾਰ ਅਤੇ ਟਰਾਂਸਪੋਰਟ ਤੋਂ ਮੀਡੀਆ ਅਤੇ ਮਨੋਰੰਜਨ ਤੋਂ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਦੇ ਹੋਏ, ਅਸੀਂ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਸੇਵਾਵਾਂ ਬਣਾਈਆਂ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸਾਨੂੰ ਆਪਣੇ ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰਾਂ ਦੇ ਸਮੂਹਾਂ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਵਧੀਆ ਸਹਿਯੋਗ ਕਰਨ ਦੀ ਇਜਾਜ਼ਤ ਦਿੱਤੀ ਹੈ। ਇਹਨਾਂ ਸੇਵਾਵਾਂ ਨੇ ਸਾਡੇ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਸੁਧਾਰ ਕੀਤਾ ਹੈ ਜੋ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਜਾਂ ਉਦਯੋਗ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਮਨੁੱਖੀ ਸੇਵਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਕੰਮ ਕਰਨ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਵਿਸ਼ਵ ਵਟਾਂਦਰੇ ਦੇ ਇਸ ਯੁੱਗ ਵਿੱਚ ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਢੁਕਵਾਂ ਹੈ।

ਸਕੂਲੀ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਪ੍ਰੈਪਰੇਟਰੀ ਅਤੇ ਮਿਡਲ ਪੱਧਰ ਕੰਮ ਦੇ ਇਹਨਾਂ ਤਿੰਨ ਰੂਪਾਂ ਵਿੱਚ ਸੰਬੰਧਿਤ ਸਮਰੱਥਾਵਾਂ ਨੂੰ ਬਣਾਉਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਨਗੇ, ਜਿਵੇਂਕਿ ਅਸੀਂ ਅਸਾਨੀ ਨਾਲ ਦੇਖ ਸਕਦੇ ਹਾਂ, ਕੰਮ ਦੇ ਇਹ ਰੂਪ ਨਾ ਸਿਰਫ਼ ਲਾਭਕਾਰੀ ਕੰਮ ਲਈ ਸਮਰੱਥਾ ਵਿੱਚ ਲੁੜੀਂਦਾ ਵਿਸਤਾਰ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਸਗੋਂ ਇਹ ਅਰਥਚਾਰੇ ਦੇ ਪ੍ਰਾਇਮਰੀ, ਸੈਕੰਡਰੀ ਅਤੇ ਤੀਜੇ ਦਰਜੇ ਦੇ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਕਿੱਤਾਮੁਖੀ ਸਮਰੱਥਾਵਾਂ ਨੂੰ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨ ਦੀ ਨੀਂਹ ਵੀ ਬਣਦੇ ਹਨ, ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਆਰਥਿਕ ਭਾਗੀਦਾਰੀ ਦੇ ਉਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਅਰਥਪੂਰਨ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾਉਂਦੇ ਹਨ।

ਚਾਰ ਸਾਲਾਂ ਦੇ ਸੈਕੰਡਰੀ ਪੱਧਰ ਵਿੱਚ, ਪਹਿਲੇ ਦੋ ਸਾਲ ਇਹਨਾਂ ਸਮਰੱਥਾਵਾਂ ਨੂੰ ਤਬਾਦਲਾਯੋਗ ਹੁਨਰ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨ ਲਈ ਮਜ਼ਬੂਤ ਕਰਨ ਵੱਲ ਹੋਣਗੇ ਜੋ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਵੀ ਪੇਸ਼ੇ ਵਿੱਚ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸੇਵਾ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਸੈਕੰਡਰੀ ਪੱਧਰ ਵਿੱਚ ਸਕੂਲ ਦੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਦੇ ਪਿਛਲੇ ਦੋ ਸਾਲਾਂ ਵਿੱਚ, ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਪਸੰਦ ਦੇ ਖ਼ਾਸ ਕਿੱਤਿਆਂ ਵਿੱਚ ਮੁਹਾਰਤ ਹਾਸਲ ਕਰਨ ਦੇ ਮੌਕੇ ਦਿੱਤੇ ਜਾਣਗੇ।

ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ, ਹੁਨਰ ਸਿਖਲਾਈ ਈਕੋਸਿਸਟਮ ਨੂੰ ਉੱਥੋਂ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਜਿੱਥੋਂ ਸਕੂਲ ਛੱਡਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਈਕੋਸਿਸਟਮ ਨੂੰ ਇਹ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਉਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਲਈ ਹੁਨਰ ਕੌਰਸਾਂ ਦੀ ਇੱਕ ਵਿਸ਼ਾਲ ਕਿਸਮ ਉਪਲਬਧ ਹੈ ਜੋ ਸਕੂਲ ਪ੍ਰਮਾਣੀਕਰਨ ਤੋਂ ਤੁਰੰਤ ਬਾਅਦ ਨੌਕਰੀ ਦੇ ਬਜ਼ਾਰ ਵਿੱਚ ਦਾਖ਼ਲ ਹੋਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਨ।

ਇਹ ਨੋਟ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕਿੱਤਾਮੁਖੀ ਸਿੱਖਿਆ ਲਈ ਸਮਰੱਥਾਵਾਂ (ਅਤੇ embedded ਹੁਨਰ) ਨੂੰ ਹੋਰ ਸਮਰੱਥਾਵਾਂ, ਗਿਆਨ ਅਤੇ ਮੁੱਲਾਂ ਨਾਲ ਡੂੰਘਾਈ ਨਾਲ ਜੋੜਿਆ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਜੋ ਸਕੂਲੀ ਸਿੱਖਿਆ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਵਿਕਾਸ ਕਰਨਾ, ਕੰਮ ਦੀ ਦੁਨੀਆ ਵਿੱਚ ਬਰਾਬਰ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹਨ।

ਵਾਸਤਵ ਵਿੱਚ, ਦੁਨੀਆ ਭਰ ਵਿੱਚ ਹੋਰ ਤੇਜ਼ ਪਰਿਵਰਤਨਾਂ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਆਉਣ ਵਾਲੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ ਵਿੱਚ, ਨਾ ਸਿਰਫ਼ ਰੁਜ਼ਗਾਰ ਦੇ ਮੌਕਿਆਂ ਵਿੱਚ, ਸਗੋਂ ਕੰਮ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ ਵਿੱਚ, ਸਕੂਲੀ ਸਿੱਖਿਆ ਤੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਇਹ ਬੁਨਿਆਦੀ ਸਮਰੱਥਾਵਾਂ ਅਤੇ ਗਿਆਨ ਆਧਾਰ ਨੂੰ ਜੀਵਨ ਭਰ ਸਿੱਖਣ ਦੀ ਨੀਂਹ ਬਣਾਉਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ, ਜੋ ਜੀਵਨ ਭਰ ਲਾਭਦਾਇਕ ਅਤੇ ਸੰਪੂਰਨ ਰੁਜ਼ਗਾਰ ਦੇ ਯੋਗ ਬਣਾਏਗਾ।

9.1.4 ਹੋਰ ਖ਼ਾਸ ਵਿਚਾਰ

ਪੇਸ਼ ਕੀਤੇ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਕਿੱਤਿਆਂ ਦੀ ਚੋਣ ਦੇ ਨਾਲ, ਲੁੜੀਂਦੇ ਸਰੋਤ ਅਤੇ ਸਮੱਗਰੀ ਅਤੇ ਵਿੱਦਿਅਕ ਅਤੇ ਮੁਲਾਂਕਣ ਪਹੁੰਚ, ਕਿੱਤਾਮੁਖੀ ਸਿੱਖਿਆ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਲਈ ਹੇਠਾਂ ਦਿੱਤੇ ਕੁਝ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਵਿਚਾਰ ਹਨ।

- ੳ. ਉਮਰ-ਮੁਤਾਬਕ:** ਕਿੱਤਾਮੁਖੀ ਸਿੱਖਿਆ ਲਈ ਪਹੁੰਚ ਉਮਰ-ਮੁਤਾਬਕ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਕੰਮ ਲਈ ਆਮ ਸਮਰੱਥਾਵਾਂ (ਜਾਂ ਅਗਾਊਂ ਕਿੱਤਾਮੁਖੀ ਸਮਰੱਥਾਵਾਂ) ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਤੋਂ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਵੇਗਾ ਅਤੇ ਖ਼ਾਸ ਕਿਸਮ ਦੇ ਕੰਮ ਲਈ ਵਧੇਰੇ ਖ਼ਾਸ ਸਮਰੱਥਾਵਾਂ ਵੱਲ ਲੈ ਜਾਵੇਗਾ। ਵਿਸਤ੍ਰਿਤ ਕਰਨ ਲਈ, ਫਾਉਂਡੇਸ਼ਨਲ ਪੱਧਰ ਵਿੱਚ, ਵਿਦਿਆਰਥੀ ‘ਕਰਨ’ ਅਤੇ ‘ਬਣਾਉਣ’ ਦੁਆਰਾ ਕੰਮ ਵਿੱਚ ਡੁੱਬਣ ਦਾ ਅਨੁਭਵ ਕਰਨਗੇ। ਪ੍ਰੈਪਰੇਟਰੀ ਪੱਧਰ ਵਿੱਚ, ਇਹ ਪਹੁੰਚ ਜਾਰੀ ਰਹੇਗੀ, ਪਰ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਸਥਾਨਿਕ ਕਿੱਤਿਆਂ ਅਤੇ ਕਾਰਕਾਂ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਭਾਗੀਦਾਰੀ ਅਤੇ ਸਮਾਨਤਾ ਤੋਂ ਵੀ ਜਾਣੂ ਹੋ ਜਾਣਗੇ। ਇਹ ਸਮਝ ਬਣ ਜਾਵੇਗੀ। ਇੱਕ ਵੱਖਰੇ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਖੇਤਰ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਦੇ ਨਾਲ ਰਸਮੀ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਇਸ ਪੜਾਅ ’ਤੇ, ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਕੰਮ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਰੂਪਾਂ ਵਿੱਚ

ਸਮਰੱਥਾ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨਗੇ। ਸੈਕੰਡਰੀ ਪੱਧਰ ਵਿੱਚ, ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਕੋਲ ਮੁਹਾਰਤ ਲਈ ਇੱਕ ਜਾਂ ਵਧੇਰੇ ਕਿੱਤਾ ਚੁਣਨ ਦੇ ਮੌਕੇ ਹੋਣਗੇ।

- ਅ. ਜਿੰਨਾ ਸੰਭਵ ਹੋ ਸਕੇ ਸਥਾਨਿਕਕਰਨ:** ਜਿੱਥੋਂ ਤੱਕ ਸੰਭਵ ਹੋਵੇ, ਕਿੱਤਾਮੁਖੀ ਸਮਰੱਥਾਵਾਂ ਨੂੰ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨ ਲਈ ਲੁੜੀਂਦੀ ਸਮੱਗਰੀ, ਸਮੱਗਰੀ ਅਤੇ ਮਸ਼ੀਨਰੀ ਸਥਾਨਿਕ ਪ੍ਰਸੰਗ ਦੇ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਅਤੇ ਸਥਾਨਿਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਉਪਲਬਧ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ।
- ੲ. ਅਭਿਲਾਸ਼ਾ:** ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ, ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੀਆਂ ਇੱਛਾਵਾਂ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਪਿੰਡ/ਕਸਬੇ/ਸ਼ਹਿਰ ਵਿੱਚ ਮੌਜੂਦਾ ਤੌਰ 'ਤੇ ਉਪਲਬਧ ਕਿੱਤੇ ਸਿੱਖਣ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕਰ ਕੇ ਵੀ ਪੂਰਾ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਆਰਥਿਕਤਾ ਦੀਆਂ ਬਦਲਦੀਆਂ ਲੋੜਾਂ ਅਤੇ ਨੌਜਵਾਨ ਬਾਲਗਾਂ ਦੀਆਂ ਇੱਛਾਵਾਂ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਨ ਲਈ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੇ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਕਿੱਤਾਕਾਰਾਂ ਦੀ ਇੱਕ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਦੀ ਲੋੜ ਹੋਵੇਗੀ।
- ਸ. ਵੱਖ-ਵੱਖ ਕਿਸਮਾਂ ਦੇ ਕੰਮ ਨਾਲ ਸੰਪਰਕ:** ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਜਾਣ-ਬੁੱਝ ਕੇ ਕੰਮ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਰੂਪਾਂ ਦੇ ਸੰਪਰਕ ਵਿੱਚ ਆਉਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਤਾਂਜੋ ਉਹਨਾਂ ਵਿੱਚ ਵਿਆਪਕ ਕੰਮ ਕਰਨ ਦੀ ਬੁਨਿਆਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਹੋਵੇ। ਇਹ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਆਰਥਿਕਤਾ ਦੀਆਂ ਬਦਲਦੀਆਂ ਲੋੜਾਂ ਦੇ ਅਨੁਕੂਲ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਸਕੂਲਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਵੀ ਧਿਆਨ ਵਿੱਚ ਰੱਖਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਘਰ ਦੇ ਸੰਦਰਭਾਂ ਵਿੱਚ ਕੰਮ ਉਪਲਬਧ ਨਾ ਹੋਣ ਵਾਲੇ ਹੋਰ ਕਿਸਮ ਦੇ ਕੰਮ ਜੋ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਕਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਇਹ ਯਕੀਨੀ ਹੈ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਐਕਸਪੋਜ਼ਰ ਹੋਰ ਕਿਸਮਾਂ ਦੇ ਕੰਮ (ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ ਜੇਕਰ ਕੋਈ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਘਰ ਵਿੱਚ ਜ਼ਮੀਨ 'ਤੇ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਸਕੂਲ ਨੂੰ ਇਹ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਉਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਆਪਣਾ ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਸਮਾਂ ਨਿਰਮਾਣ ਅਤੇ ਸੇਵਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਣ ਵਿੱਚ ਬਿਤਾਉਂਦੀ ਹੈ)।
- ਹ. ਸਮਾਨਤਾ ਦਾ ਵਿਚਾਰ:** ਮੌਜੂਦਾ ਸਮਾਜਿਕ ਅਸਮਾਨਤਾਵਾਂ ਨੂੰ ਸੁਚੇਤ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸੰਬੋਧਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਸਕੂਲ ਨੂੰ ਖਾਸ ਸਮੁਦਾਇਆਂ ਦੇ ਲਿੰਗ ਦੇ ਕੰਮ ਦੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਕਿਸਮ ਦੀ ਪਛਾਣ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਚਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੀ ਬਜਾਏ, ਸਕੂਲ ਨੂੰ ਸਾਰੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਲਈ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਕਿਸਮਾਂ ਦੇ ਕੰਮ ਵਿੱਚ ਰੁਝੇਵਿਆਂ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਭਾਵੇਂ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਘਰੇਲੂ ਪਿਛੋਕੜ ਅਤੇ ਲਿੰਗ ਦੀ ਪਰਵਾਹ ਕੀਤੇ ਬਿਨਾਂ।
- ਕ. ਹੱਥਾਂ ਨਾਲ ਕੰਮ ਕਰਨ ਲਈ ਮੁੱਲ:** ਕਿੱਤਾਮੁਖੀ ਸਿੱਖਿਆ ਸਾਰੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਹੱਥਾਂ ਨਾਲ ਕੁਝ 'ਕਰਨ' ਸਿੱਖਣ ਅਤੇ ਇਸ ਦੀ ਕਦਰ ਕਰਨਾ ਸਿੱਖਣ ਦਾ ਮੌਕਾ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਸਿੱਖਿਆ ਇਹਨਾਂ ਤਜਰਬਿਆਂ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਅਪੂਰੀ ਹੈ। ਹੁਣ ਤੱਕ, ਕਿੱਤਾਮੁਖੀ ਕੋਰਸਾਂ ਦੀ ਚੋਣ ਕਰਨ ਦਾ ਮਤਲਬ ਹੈ ਕਿ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਜਾਂ ਤਾਂ ਆਰਥਿਕ ਤੌਰ 'ਤੇ 'ਗਰੀਬ' ਜਾਂ ਸਕੂਲ ਵਿੱਚ 'ਮਾੜਾ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਕਰਨ ਵਾਲਾ' ਹੈ। ਇਹ ਇਸ NCF ਨਾਲ ਬਦਲ ਜਾਵੇਗਾ, ਕਿੱਤਾਮੁਖੀ ਸਿੱਖਿਆ ਵਿੱਚ ਭਾਗ ਲੈਣ ਵਾਲੇ ਸਾਰੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੇ ਨਾਲ, ਸਕੂਲੀ ਸਿੱਖਿਆ ਇੱਕ ਬਰਾਬਰੀ ਦੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਕੰਮ ਕਰੇਗੀ, ਨਾਕਿ ਅਸਮਾਨਤਾ ਦੇ ਪ੍ਰਜਨਕ ਵਜੋਂ।

ਭਾਗ 9.2

ਉਦੇਸ਼

ਕੰਮ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦਾ ਅਹਿਮ ਹਿੱਸਾ ਹੈ। ਇਹ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਨੂੰ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਜੀਵਨ ਅਤੇ ਆਰਥਿਕ ਭਾਗੀਦਾਰੀ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਵਿਹਾਰਿਕ ਚੀਜ਼ਾਂ ਨਾਲ ਨਜਿੱਠਣ ਲਈ ਤਿਆਰ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਕਿੱਤਾਮੁਖੀ ਸਿੱਖਿਆ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਕਿਸਮਾਂ ਦੇ ਕੰਮ ਦੀ ਪਛਾਣ ਕਰਨ ਲਈ ਬੁਨਿਆਦੀ ਸਮਰੱਥਾਵਾਂ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨ ਦੇ ਯੋਗ ਬਣਾਉਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਕੀ ਪਸੰਦ ਕਰਨਗੇ ਅਤੇ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਨ ਲਈ ਤਿਆਰ ਹਨ। ਇਹ ਆਪਣੇ ਲਈ ਰੋਜ਼ੀ-ਰੋਟੀ ਅਤੇ ਗੁਜ਼ਾਰਾ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦੇ ਹੋਏ, ਅਰਥਵਿਵਸਥਾ ਲਈ ਯੋਗਦਾਨ ਦੇਣ ਲਈ ਤਿਆਰ ਹੈ। ਇਹ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਘਰ ਵਿੱਚ ਕੰਮ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਢੰਗ ਨਾਲ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾਉਣ ਲਈ ਵੀ ਤਿਆਰ ਕਰਦਾ ਹੈ।

KRCR 2019 ਦੱਸਦਾ ਹੈ ਕਿ

ਇਸ ਨੀਤੀ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਕਿੱਤਾਮੁਖੀ ਸਿੱਖਿਆ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਸਮਾਜਿਕ ਦਰਜੇ ਦੇ ਦਰਜੇਬੰਦੀ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕਰਨਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸਾਰੀਆਂ ਵਿੱਦਿਅਕ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਵਿਵਸਾਇਕ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮਾਂ ਨੂੰ ਮੁੱਖ ਧਾਰਾ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਵਿੱਚ ਏਕੀਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਇਹ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਏਗਾ

ਕਿ ਹਰ ਬੱਚਾ ਘੱਟੋ-ਘੱਟ ਇੱਕ ਕਿੱਤਾ ਸਿੱਖਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਕਈ ਹੋਰਾਂ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਨਾਲ ਕਿਰਤ ਦੀ ਸ਼ਾਨ ਅਤੇ ਭਾਰਤੀ ਕਲਾ ਅਤੇ ਕਾਰੀਗਰੀ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਕਿੱਤਿਆਂ ਦੀ ਮਹੱਤਤਾ 'ਤੇ ਜ਼ੋਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇਗਾ।

[KRCR 2019,16.4]

ਇਸ ਸੰਦਰਭ ਦੇ ਨਾਲ, ਕਿੱਤਾਮੁਖੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਉਦੇਸ਼ ਹਨ:

- ੳ. ਕੰਮ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਰੂਪਾਂ ਲਈ ਸਮਝ ਅਤੇ ਬੁਨਿਆਦੀ ਸਮਰੱਥਾਵਾਂ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਕਰਨਾ:** ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਕੰਮ ਦੇ ਵੱਖੋ-ਵੱਖਰੇ ਰੂਪਾਂ ਦੀ ਵਿਆਪਕ-ਆਧਾਰਿਤ ਸਮਝ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨਗੇ, ਜੋ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਨਿੱਜੀ ਮਾਮਲਿਆਂ ਦਾ ਸਫਲਤਾਪੂਰਵਕ ਪ੍ਰਬੰਧਨ ਕਰਨ ਲਈ ਤਿਆਰ ਕਰਨਗੇ। ਇਹ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਕਾਰੋਬਾਰ, ਕੰਮ ਅਤੇ ਭਾਈਚਾਰਿਕ ਮੌਕਿਆਂ ਦੀ ਪਛਾਣ ਕਰਨ, ਬਣਾਉਣ ਅਤੇ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਨ ਲਈ ਵੀ ਤਿਆਰ ਕਰੇਗਾ।
- ਅ. ਖ਼ਾਸ ਕਿੱਤਿਆਂ ਲਈ ਤਿਆਰੀ:** ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਸਕੂਲ ਛੱਡਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਇੱਕ ਜਾਂ ਇੱਕ ਤੋਂ ਵੱਧ ਖ਼ਾਸ ਪੇਸ਼ਿਆਂ ਵਿੱਚ ਕੰਮ ਕਰਨ ਲਈ ਸਮਰੱਥਾਵਾਂ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਕਰਨਗੇ।
- ੲ. ਕਿਰਤ ਅਤੇ ਕਿਰਤ ਦੀ ਮਾਣ-ਮਰਿਆਦਾ ਦਾ ਸਨਮਾਨ:** ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਕੰਮ ਅਤੇ ਕੰਮ ਵਾਲੀ ਥਾਂ ਪ੍ਰਤਿ ਸਕਾਰਾਤਮਿਕ ਰਵੱਈਏ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਦੁਆਰਾ ਕਿਰਤ ਦੀ ਮਾਣ-ਮਰਿਆਦਾ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਕਰਨਗੇ।
- ੳ. ਕੰਮ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਵਿਕਾਸਸ਼ੀਲ ਮੁੱਲ ਅਤੇ ਸੁਭਾਅ:** ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹਤਾ ਅਤੇ ਫੋਕਸ, ਉਤਸੁਕਤਾ ਅਤੇ ਰਚਨਾਤਮਿਕਤਾ, ਹਮਦਰਦੀ ਅਤੇ ਸੰਵੇਦਨਸ਼ੀਲਤਾ ਅਤੇ ਸਹਿਯੋਗ ਅਤੇ ਟੀਮ ਵਰਕ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਕਰਨਗੇ। ਉਹ ਸਰੀਰਿਕ ਕੰਮ ਕਰਨ ਲਈ ਤਿਆਰ ਹੋਣਗੇ ਅਤੇ ਵੇਰਵਿਆਂ 'ਤੇ ਧਿਆਨ ਦੇਣਗੇ।

ਇਹਨਾਂ ਉਦੇਸ਼ਾਂ ਰਾਹੀਂ, ਸਕੂਲ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਵਿੱਚ ਕਿੱਤਾਮੁਖੀ ਗਿਆਨ, ਸਮਰੱਥਾਵਾਂ ਅਤੇ ਸੁਭਾਅ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਕਰਨਗੇ, ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਰੋਜ਼ੀ-ਰੋਟੀ ਦੇ ਮੌਕੇ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨਗੇ, ਨਾਲ ਹੀ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਦੇਸ ਦੀ ਆਰਥਿਕਤਾ ਵਿੱਚ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾਉਣ ਅਤੇ ਹਿੱਸਾ ਲੈਣ ਦੇ ਯੋਗ ਬਣਾਉਣਗੇ।

ਕਈ ਹੋਰ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਦੇ ਉਦੇਸ਼, ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ ਭਾਸ਼ਾ, ਸਰੀਰਿਕ ਸਿੱਖਿਆ ਤੇ ਤੰਦਰੁਸਤੀ, ਵਿਗਿਆਨ ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਵਿਗਿਆਨ ਅਤੇ ਗਣਿਤ, ਕਿੱਤਾਮੁਖੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਉਦੇਸ਼ਾਂ ਲਈ ਸਿੱਧੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਪੂਰਕ ਹਨ ਅਤੇ ਇਹ ਇਕੱਠੇ ਵੱਡੇ ਸਮੂਹ ਬਣਾਉਂਦੇ ਹਨ, ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕੰਮ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਨ ਦੇ ਜੀਵਨ ਭਰ ਨੂੰ ਸਮਰੱਥ ਬਣਾਉਂਦੇ ਹਨ।

ਇਹਨਾਂ ਪੂਰਕ ਉਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ, ਇਹਨਾਂ ਸਾਰੇ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਲਈ ਇਕੱਠੇ ਅਤੇ ਸੁਤੰਤਰ ਤੌਰ 'ਤੇ, ਅਲੋਚਨਾਤਮਿਕ ਸੋਚ ਦਾ ਵਿਕਾਸ, ਪੁੱਛਗਿੱਛ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ, ਵਿਗਿਆਨਿਕ ਸੁਭਾਅ, ਸੰਚਾਰ ਅਤੇ ਸਹਿਯੋਗ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ, ਰਚਨਾਤਮਿਕਤਾ, ਅਨੁਕੂਲਤਾ, ਸਿੱਖਣ ਲਈ ਸਿੱਖਣਾ, ਭਾਵਨਾਤਮਿਕ ਅਤੇ ਨੈਤਿਕ ਯੋਗਤਾਵਾਂ, ਪਹਿਲਕਦਮੀ ਅਤੇ ਸਹਿਣਸ਼ੀਲਤਾ, ਮਜ਼ਬੂਤ ਕੰਮ ਕਰਨ ਦੀ ਯੋਗਤਾ, ਮੀਡੀਆ ਦੀ ਮਜ਼ਬੂਤੀ, ਭੌਤਿਕ ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਸੰਸਾਰ ਅਤੇ ਹੋਰ ਬਹੁਤ ਕੁਝ ਸ਼ਾਮਲ ਹੈ।

ਇਹ ਨੋਟ ਕਰਨਾ ਉਪਯੋਗੀ ਹੈ ਕਿ ਇਹਨਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਸਮਰੱਥਾਵਾਂ ਅਤੇ ਸੁਭਾਅ ਨੂੰ ਕਈ ਵਾਰ '21ਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਹੁਨਰ' ਅਤੇ ਹੋਰ ਪ੍ਰਸੰਗਾਂ ਲਈ 'ਨਰਮ ਹੁਨਰ' (soft skills) ਵਜੋਂ ਜਾਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਭਾਗ 9.3

ਪੜਾਅ ਅਨੁਸਾਰ ਡਿਜ਼ਾਈਨ

9.3.1 ਫਾਊਂਡੇਸ਼ਨਲ ਅਤੇ ਪ੍ਰੈਪਰੇਟਰੀ ਦੇ ਪੱਧਰ,

ਪ੍ਰੀ-ਕਿੱਤਾਮੁਖੀ ਸਮਰੱਥਾਵਾਂ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਕਰਨਾ

ਫਾਊਂਡੇਸ਼ਨਲ ਅਤੇ ਪ੍ਰੈਪਰੇਟਰੀ ਪੱਧਰ ਵਿੱਚ, ਵਿਵਸਾਇਕ ਸਮਰੱਥਾਵਾਂ ਨੂੰ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨ ਲਈ ਫੋਕਸ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਖ਼ਾਸ ਨੌਕਰੀਆਂ ਦੀਆਂ ਲੋੜਾਂ 'ਤੇ ਨਹੀਂ।

9.3.1.1 ਫਾਊਂਡੇਸ਼ਨਲ ਪੱਧਰ

- ੳ. ਇਸ ਪੜਾਅ ਵਿੱਚ, ਇੱਕ ਏਕੀਕ੍ਰਿਤ ਪਹੁੰਚ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ, ਜਿੱਥੇ 'ਵਰਕ-ਸਕਿੱਲ' (ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ ਬੱਚੇ ਆਪਣੇ ਕਾਰਜਾਂ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਨਾ ਸਿੱਖਦੇ ਹਨ, ਬੱਚੇ ਉਹਨਾਂ ਦੁਆਰਾ ਵਰਤੀ ਜਾਂਦੀ ਸਮੱਗਰੀ ਦੀ ਦੇਖਭਾਲ ਕਰਨਾ ਸਿੱਖਦੇ ਹਨ) ਨਿਯਮਿਤ ਕਲਾਸਰੂਮ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਦੁਆਰਾ ਸਿੱਖੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।
- ਅ. ਗਤੀਵਿਧੀ ਅਤੇ ਕਸਰਤ, ਕੰਮ ਕਰਨ ਅਤੇ ਪੂਰਾ ਕਰਨ ਦੇ ਕਾਰਜ ਅਤੇ ਪਲੇਅ-ਆਧਾਰਿਤ ਸਿੱਖਿਆ ਦੁਆਰਾ ਸਰੀਰਿਕ ਵਿਕਾਸ ਅਤੇ ਚਾਲਕ ਹੁਨਰਾਂ 'ਤੇ ਫੋਕਸ ਫਾਊਂਡੇਸ਼ਨਲ ਪੱਧਰ ਵਿੱਚ ਉਮਰ-ਮੁਤਾਬਕ ਪੂਰਵ-ਕਿੱਤਾਮੁਖੀ ਸਮਰੱਥਾਵਾਂ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਨੂੰ ਸਮਰੱਥ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ।
- ੲ. ਲਾਭਕਾਰੀ ਕੰਮ ਅਤੇ ਸੇਵਾ ਜਾਂ ਸੇਵਾ ਪ੍ਰਤਿ ਬੱਚਿਆਂ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਸਕਾਰਾਤਮਿਕ ਰਵੱਈਏ ਲਈ ਇੱਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਟੀਚਾ ਇਹ ਪੜਾਅ ਵੀ ਹੈ।

9.3.1.2 ਪ੍ਰੈਪਰੇਟਰੀ ਪੱਧਰ

- ੳ. ਕਿੱਤਾਮੁਖੀ ਸਿੱਖਿਆ ਨੂੰ ਪ੍ਰੋ-ਕਿੱਤਾਮੁਖੀ ਸਮਰੱਥਾਵਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰ ਕੇ 'ਸਾਡੇ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਦੀ ਦੁਨੀਆ' ਵਿੱਚ ਏਕੀਕ੍ਰਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੀ ਆਪਣੇ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਦੇ ਕਿੱਤਿਆਂ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਜਾਨਵਰਾਂ ਅਤੇ ਪੌਦਿਆਂ ਨਾਲ ਕੰਮ ਕਰਨ, ਦੇਖਣ ਅਤੇ ਸਧਾਰਨ ਵਸਤੂਆਂ ਨੂੰ ਬਣਾਉਣ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਯੋਗਤਾਵਾਂ ਮਿਡਲ ਪੱਧਰ ਵਿੱਚ ਕਿੱਤਾਮੁਖੀ ਸਮਰੱਥਾ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਦੀ ਨੀਂਹ ਰੱਖਦੀਆਂ ਹਨ। 'ਸਾਡੇ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਦੀ ਦੁਨੀਆ' ਲਈ ਢੁਕਵੀਆਂ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਵੀ ਆਪਣੇ-ਆਪ ਨੂੰ ਪੂਰਵ-ਵਿਆਪਕ ਹੁਨਰਾਂ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਲਈ ਉਧਾਰ ਦਿੰਦੀਆਂ ਹਨ, ਜਿਵੇਂਕਿ ਫਲਾਵਰਪੋਟਸ/ਰਸੋਈ ਦੇ ਬਗੀਚਿਆਂ ਦੀ ਸਾਂਭ-ਸੰਭਾਲ, ਮਿੱਟੀ ਦੇ ਮਾਡਲਿੰਗ ਅਤੇ ਸਥਾਨਿਕ ਬਜ਼ਾਰਾਂ ਦੇ ਦੌਰੇ ਦੌਰਾਨ ਦੁਕਾਨਦਾਰਾਂ ਨਾਲ ਗੱਲਬਾਤ।
- ਅ. ਸਕੂਲ ਵਿੱਚ 'ਕੰਮ ਦੀ ਵੰਡ' ਅਗਲੇ ਪੜਾਅ ਵਿੱਚ ਕਿੱਤਾਮੁਖੀ ਸਿੱਖਿਆ ਲਈ ਗਰਾਊਂਡ ਤਿਆਰ ਕਰਨ ਦਾ ਵੀ ਇੱਕ ਹਿੱਸਾ ਹੋਵੇਗੀ (ਜਿਵੇਂਕਿ ਪੌਦਿਆਂ ਦੀ ਕਲਾਸ ਦੀ ਦੇਖਭਾਲ ਕਰਨਾ, ਕਿੱਤਾਮੁਖੀ ਨੂੰ ਬਾਹਰ ਰੱਖਣਾ ਅਤੇ ਮਿਡ-ਡੇ-ਮੀਲ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਸਫਾਈ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕਰਨਾ)। ਸਾਰੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਸਾਰੇ ਕੰਮਾਂ ਲਈ ਬਰਾਬਰ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀਆਂ ਦਿੱਤੀਆਂ ਜਾਣੀਆਂ ਚਾਹੀਦੀਆਂ ਹਨ।

ਬਕਸਾ 9.3i

ਕਿੱਤਾ ਅਤੇ ਪੇਸ਼ੇ

'ਕਿੱਤੇ' ਅਤੇ 'ਪੇਸ਼ੇ' ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਸਪਸ਼ਟ ਅੰਤਰ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਜਦੋਂਕਿ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਦੋ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀ ਆਮ ਵਰਤੋਂ 'ਪੇਸ਼ੇ' ਅਤੇ 'ਪੇਸ਼ੇਵਰ ਸਿੱਖਿਆ' ਨੂੰ 'ਉੱਚ ਸਮਾਜਿਕ ਰੁਤਬਾ' ਦੇਣ ਦੀ ਪ੍ਰਵਿਰਤੀ ਹੈ, ਇੱਥੇ 'ਕਿੱਤਾ' ਜਿਸ ਦਾ ਅਰਥ 'ਉੱਚ ਕਾਲਿੰਗ' ਹੈ। NCF ਕਿੱਤਾ ਅਤੇ ਪੇਸ਼ਿਆਂ ਵਿੱਚ ਅੰਤਰ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ ਹੈ।

9.3.2 ਮਿਡਲ ਅਤੇ ਸੈਕੰਡਰੀ ਪੱਧਰ, ਕਿੱਤਾਮੁਖੀ ਸਮਰੱਥਾਵਾਂ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਕਰਨਾ

ਮਿਡਲ ਅਤੇ ਸੈਕੰਡਰੀ ਪੜਾਵਾਂ ਵਿੱਚ, ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਕਿੱਤਾਮੁਖੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸੰਬੰਧਿਤ ਸਮਰੱਥਾਵਾਂ ਨੂੰ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨ ਲਈ ਇੱਕ ਰਸਮੀ ਰੁਝੇਵੇਂ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਮਿਡਲ ਪੱਧਰ ਵਿੱਚ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਕੰਮ ਦੇ ਤਿੰਨ ਰੂਪਾਂ ਵਿੱਚ, ਸੈਕੰਡਰੀ ਪੱਧਰ ਦੇ ਦੌਰਾਨ, ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਜਾਂ ਹੋਰ ਕਿੱਤੇ ਵਿੱਚ ਕਿੱਤਾਮੁਖੀ ਸਮਰੱਥਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਚੌਥਾਈ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਕਿੱਤਿਆਂ ਦੀ ਵਿਸ਼ਾਲ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਦੇ ਮੱਦੇਨਜ਼ਰ, ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਨੂੰ ਸੰਗਠਿਤ ਕਰਨ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਹੈ ਤਾਂਜੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਢੁਕਵਾਂ ਐਕਸਪੋਜ਼ਰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਵੇ ਜਦੋਂਕਿ ਸਕੂਲ ਆਪਣੀਆਂ ਸੀਮਾਵਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰ ਪ੍ਰਬੰਧਨ ਕਰ ਸਕਣ।

NCF ਕੰਮ ਦੇ ਤਿੰਨ ਰੂਪਾਂ ਦੀ ਪਛਾਣ ਕਰ ਕੇ ਇਸ ਚਿੰਤਾ ਦਾ ਹੱਲ ਕਰੇਗਾ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰ ਕੁਝ ਸਮਾਨਤਾਵਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਵਿਭਿੰਨ ਸ਼੍ਰੇਣੀਆਂ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ।

9.3.2.1 ਕੰਮ ਦੇ ਰੂਪ

ਪਿਛਲੇ ਭਾਗ ਵਿੱਚ ਵਰਣਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ, 'ਕਾਰਜ ਦੇ ਰੂਪ' ਕਿੱਤਾਮੁਖੀ ਸਿੱਖਿਆ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਲਈ ਮਾਰਗਦਰਸ਼ਕ ਸਿਧਾਂਤ ਹੈ।

ਦੁਨੀਆ ਭਰ ਵਿੱਚ ਕੰਮ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਰੂਪ ਮੌਜੂਦ ਹਨ, ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਸੰਚਾਲਨ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ, ਇਤਿਹਾਸਿਕ ਅਭਿਆਸਾਂ ਅਤੇ ਹੁਨਰਾਂ ਦੀ ਉਪਯੋਗਤਾ ਅਤੇ ਮੁੱਲਾਂ ਦੁਆਰਾ ਵੱਖਰਾ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਨਤੀਜੇ, ਵੱਖੋ-ਵੱਖਰੇ ਕਿੱਤਿਆਂ ਅਤੇ ਸੇਵਾਵਾਂ ਦੇ ਉਭਾਰ, ਅਜਿਹੀ ਖੇਤੀ, ਟੈਕਸਟਾਈਲ ਅਤੇ ਵਪਾਰਿਕ ਕਲਾ। ਇਸ ਲਈ, ਇਹ ਸਮਝਣਾ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹੈ ਕਿ ਸੇਵਾਵਾਂ ਦੇ ਵੱਖੋ-ਵੱਖਰੇ ਰੂਪਾਂ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਕੰਮ ਦੇ ਕ੍ਰਮ ਨੂੰ ਕਿਵੇਂ ਸੰਕੁਚਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ, ਸੰਬੰਧਿਤ ਫਾਰਮ।

ਕੰਮ ਦੇ ਇਹ ਰੂਪ ਇਹ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਉਣਗੇ ਕਿ ਸਾਰੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਸੰਦਰਭਾਂ ਵਿੱਚ ਕੰਮ ਦਾ ਅਨੁਭਵ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ ਪੇਂਡੂ ਖੇਤਰਾਂ ਦੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਸ਼ਹਿਰੀ ਖੇਤਰਾਂ ਦੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨਾਲੋਂ ਕਿਤੇ ਵੱਧ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਅਭਿਆਸਾਂ ਦੇ ਵਕਫ਼ੇ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ, ਜਦੋਂਕਿ ਪੇਂਡੂ ਖੇਤਰਾਂ ਦੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਸੇਵਾਵਾਂ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਢੁਕਵੇਂ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦੇ।

ਕੰਮ ਦੇ ਇਹਨਾਂ ਰੂਪਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਸਾਰੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਲਈ ਅਵਸਰ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨਾ ਸੰਭਵ ਤੌਰ 'ਤੇ ਪ੍ਰਸੰਗਿਕਤਾ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇਗਾ।

ਇਸ ਵਰਗੀਕਰਨ ਦੇ ਅੰਦਰ ਇਹ ਅਧਿਐਨ NSQF ਨਾਲ ਇਕਸਾਰ ਹੋਵੇਗਾ।

ੳ. ਜੀਵਨ ਰੂਪਾਂ ਨਾਲ ਕੰਮ ਕਰਨਾ

ਜੀਵਨ ਰੂਪਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਕੰਮ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਲਾਭਕਾਰੀ ਕੰਮ ਕਰਨ ਲਈ ਸਮਰੱਥਾਵਾਂ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਕਰਨਾ ਸ਼ਾਮਲ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਪੌਦੇ ਅਤੇ ਜਾਨਵਰ ਸ਼ਾਮਲ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ ਇੱਕ ਸਕੂਲ ਸੈਕੰਡਰੀ ਪੱਧਰ ਵਿੱਚ ਮਿਡਲ ਸਟੇਜ ਅਤੇ ਫਲੋਰੀਕਲਚਰ, ਡੇਅਰੀ ਫਾਰਮਿੰਗ, ਗੰਨੇ ਦੀ ਕਾਸ਼ਤ, ਸਜਾਵਟੀ ਖੇਤੀ ਵਿੱਚ ਇਸ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਦੇ ਇੱਕ ਸਬਜ਼ੀਆਂ ਦੇ ਭਾਗ ਜਾਂ ਇੱਕ ਚਿਕਨਕੁਪਾਸ ਭਾਗ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨ ਦੀ ਚੋਣ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਅਜਿਹੇ ਕੰਮ ਲਈ ਲੁੜੀਂਦੀਆਂ ਕਾਬਲੀਅਤਾਂ ਵਿੱਚ ਇਹਨਾਂ ਜੀਵਨ ਦੇ ਰੂਪਾਂ ਦੇ ਪਿੱਛੇ ਜੀਵ-ਵਿਗਿਆਨ ਦਾ ਕੁਝ ਗਿਆਨ ਸ਼ਾਮਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵਿਗਿਆਨ ਵਿੱਚ ਸਕੂਲੀ ਗਿਆਨ ਨੂੰ ਢੁਕਵਾਂ ਅਤੇ ਵਿਹਾਰਿਕ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ।

ਅ. ਮਸ਼ੀਨਾਂ ਅਤੇ ਸਮੱਗਰੀ ਨਾਲ ਕੰਮ ਕਰੋ

ਮਸ਼ੀਨਾਂ ਅਤੇ ਸਮੱਗਰੀਆਂ ਨਾਲ ਕੰਮ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਇਹ ਸਮਝਣਾ ਸ਼ਾਮਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕੋਈ ਵੀ ਮਸ਼ੀਨ ਜਾਂ ਔਜ਼ਾਰ ਕਿਵੇਂ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ ਅਤੇ ਕਾਰਜਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰਦਾ ਹੈ ਜੋ ਠੋਸ ਆਊਟਪੁੱਟ ਵੱਲ ਲੈ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਕਾਗਜ਼, ਲੱਕੜ, ਮਿੱਟੀ ਅਤੇ ਫੈਬਰਿਕ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਨ ਵਾਲੀਆਂ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਸਮੱਗਰੀਆਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰ ਕੇ ਕੰਮ ਦੇ ਇਸ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਸਟੂਡੈਂਟਸ ਟੇਲਰਿੰਗ ਲਈ ਝੁਕੇ ਹੋਏ ਕੰਮ ਲਈ ਬੇਸਿਕ ਔਜ਼ਾਰਾਂ, ਜਿਵੇਂਕਿ ਕੈਂਚੀ, ਕਟਰ, ਧਾਗਾ, ਪਿੰਨ ਅਤੇ ਮਸ਼ੀਨਾਂ, ਇਸ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਇਹ ਮਸ਼ੀਨ ਪਹਿਲਾਂ ਤੋਂ ਡਿਜ਼ਾਈਨ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸੀ। ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਹੱਥੀਂ ਹੁਨਰ, ਵੇਰਵਿਆਂ ਵੱਲ ਧਿਆਨ ਅਤੇ ਉੱਚ-ਗੁਣਵੱਤਾ ਵਾਲੇ ਉਤਪਾਦ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਲਗਨ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਕਰੇਗਾ। ਉਦਾਹਰਨ ਦੇ ਤੌਰ 'ਤੇ, ਇੱਕ ਸਕੂਲ ਮਿਡਲ ਪੱਧਰ ਵਿੱਚ ਉੱਚ-ਤਕਨੀਕੀ ਮਸ਼ੀਨਾਂ, ਟੇਲਰਿੰਗ, ਤਰਖਾਣ ਅਤੇ ਮਿੱਟੀ ਦੇ ਬਰਤਨ ਅਤੇ ਸੈਕੰਡਰੀ ਪੱਧਰ ਵਿੱਚ ਉੱਨਤ ਕੋਰਸਾਂ ਵਿੱਚ ਕਾਰਪੇਂਟਰੀ ਅਤੇ ਟੇਲਰਿੰਗ ਦੇ ਨਾਲ ਰੋਬੋਟਿਕ ਵੈਲਡਿੰਗ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਸ਼ ਕਰਨ ਦੀ ਚੋਣ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਪੱਧਰ 11-12 ਦੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਵੱਧ ਤੋਂ ਵੱਧ ਆਟੋਮੈਟਿਕ, ਆਟੋਮੈਟਿਕ ਮਸ਼ੀਨਾਂ ਦੇ ਸੰਚਾਲਨ ਵਿੱਚ ਹੁਨਰ ਹਾਸਲ ਕਰਨ ਦਾ ਫ਼ਾਇਦਾ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ੲ. ਮਨੁੱਖੀ ਸੇਵਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਹਨ

ਮਨੁੱਖੀ ਸੇਵਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਕੰਮ ਵਿੱਚ ਲੋਕਾਂ ਨਾਲ ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਲੋੜਾਂ ਅਤੇ ਲੋੜਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਲਈ ਗੱਲਬਾਤ ਸ਼ਾਮਲ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ, ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸੇਵਾਵਾਂ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ ਅਤੇ ਸੰਸਾਧਨਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਣਾ ਸ਼ਾਮਲ ਹੈ। ਕੰਮ ਦੇ ਇਸ ਰੂਪ ਰਾਹੀਂ, ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਉਸ ਸੇਵਾ ਲਈ ਲੁੜੀਂਦੇ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੁਨਰ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਅੰਤਰ-ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਹੁਨਰ ਅਤੇ ਦੂਜੇ ਸਾਥੀਆਂ ਲਈ ਹਮਦਰਦੀ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਮਿਡਲ ਪੱਧਰ ਵਿੱਚ ਇਸ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਦੇ ਹਿੱਸੇ ਵਜੋਂ ਇੱਕ ਨਰਸਿੰਗ ਹੋਮ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕਰਨ ਜਾਂ ਦੁਕਾਨ ਵਿੱਚ ਕੰਮ ਕਰਨ ਦੀ ਚੋਣ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਸੈਕੰਡਰੀ ਪੱਧਰ ਵਿੱਚ, ਕੋਰਸ, ਉਦਾਹਰਨ ਵਜੋਂ, ਹਾਊਸਕੀਪਿੰਗ, ਤੰਦਰੁਸਤੀ/ਸੁੰਦਰਤਾ ਅਤੇ ਸੈਰ-ਸਪਾਟਾ/ਪ੍ਰਾਹੁਣਚਾਰੀ ਵਿੱਚ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੇ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ।

9.3.2.2 ਮਿਡਲ ਪੱਧਰ

ੳ. ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਫਾਊਂਡੇਸ਼ਨਲ ਤੌਰ 'ਤੇ ਹੁਨਰਾਂ ਅਤੇ ਗਿਆਨ ਦੇ ਸਾਰੇ ਤਿੰਨ ਰੂਪਾਂ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਕਰਨਗੇ, ਲਾਈਫ ਫਾਰਮ ਦੇ ਨਾਲ ਕੰਮ ਕਰਨਾ, ਮਸ਼ੀਨਾਂ ਅਤੇ ਸਮੱਗਰੀਆਂ ਨਾਲ ਕੰਮ ਕਰਨਾ ਅਤੇ ਮਨੁੱਖੀ ਸੇਵਾਵਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਕੰਮ ਕਰਨਾ। ਇਸ ਪੜਾਅ 'ਤੇ, ਕੰਮ ਲਈ ਹੁਨਰ ਫੋਕਸ ਹਨ ਨਾਕਿ ਖ਼ਾਸ ਕਿੱਤਾ।

- ਅ. ਹਰੇਕ ਪੱਧਰ ਵਿੱਚ, ਤਿੰਨ ਪ੍ਰੋਜੈਕਟ, ਕੰਮ ਦੇ ਇੱਕ ਫਾਰਮ ਤੋਂ ਸਕੂਲਾਂ ਵਿੱਚ ਲਾਗੂ ਕੀਤੇ ਜਾਣਗੇ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਇਸ ਪੜਾਅ ਦੇ ਅੰਤ ਤੱਕ, ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਨੌਂ ਪ੍ਰੋਜੈਕਟਾਂ 'ਤੇ ਕੰਮ ਕਰਨਗੇ।
- ਬ. ਰਾਜ/ਸਕੂਲ ਕੰਮ ਦੇ ਹਰੇਕ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਹਰੇਕ ਪੱਧਰ ਲਈ ਕੰਮ ਦੇ ਤਿੰਨ ਰੂਪਾਂ ਅਤੇ ਡਿਜ਼ਾਈਨ ਪ੍ਰੋਜੈਕਟਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਕੰਮ ਦੀ ਚੋਣ ਕਰਨਗੇ। ਪ੍ਰੋਜੈਕਟਾਂ ਦੀ ਚੋਣ ਲਈ ਸਕੂਲ ਦੇ ਸੰਦਰਭ, ਇਲਾਕੇ ਅਤੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੀ ਉਮਰ-ਮੁਤਾਬਕਤਾ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਵਿੱਚ ਰੱਖਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।
- ਸ. ਹੋਰ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਖੇਤਰਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਇਕਸਾਰ ਹੋਣ ਵਾਲੇ ਪ੍ਰੋਜੈਕਟਾਂ ਨੂੰ ਸੰਬੰਧਿਤ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਦੇ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਦੁਆਰਾ ਸਮਰਥਨ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇਗਾ। ਇਹ ਪ੍ਰੋਜੈਕਟ ਦੂਜੇ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਖੇਤਰਾਂ ਤੋਂ ਸੰਕਲਪਾਂ ਨੂੰ ਜੋੜ ਕੇ ਅੰਤਰ-ਅਨੁਸ਼ਾਸਨੀ ਸਮਝ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨਗੇ। ਉਦਾਹਰਨ ਵਜੋਂ, ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਜਾਂ ਪਸ਼ੂ ਪਾਲਣ ਦੇ ਮਾਮਲੇ ਵਿੱਚ ਬੋਟਨੀ ਅਤੇ ਜੀਵ-ਵਿਗਿਆਨ ਦੇ ਸੰਕਲਪਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰੋਜੈਕਟ ਨਾਲ ਜੋੜਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।
- ਹ. ਅਕਾਦਮਿਕ ਸਾਲ ਦੇ ਅੰਤ ਵਿੱਚ, ਇੱਕ ਕੌਸ਼ਲ ਮੇਲਾ (ਹੁਨਰ ਮੇਲਾ) ਸਕੂਲ ਦੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਲਈ ਆਪਣੇ ਪ੍ਰੋਜੈਕਟਾਂ ਦਾ ਸਕੂਲ, ਕਮਿਊਨਿਟੀ ਮੈਂਬਰਾਂ ਅਤੇ ਹੋਰ ਹਿੱਸੇਦਾਰਾਂ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਕਰਨ ਲਈ ਆਯੋਜਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇਗਾ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰੋਜੈਕਟ ਦੇ ਕੰਮ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ, ਮੁੱਖ ਸਿੱਖਿਆਵਾਂ, ਪ੍ਰਤੀਬਿੰਬ ਅਤੇ ਘਰ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖੀਆਂ ਗਏ ਹੁਨਰਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਵੇਗੀ।
- ਕ. ਇਹ ਨੋਟ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮਿਡਲ ਪੱਧਰ ਵਿੱਚ ਇਸ ਡਿਜ਼ਾਈਨ ਦੇ ਨਾਲ, ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਕਿੱਤਿਆਂ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰਨਾ ਪਵੇਗਾ ਅਤੇ ਸੰਬੰਧਿਤ ਸਮਰੱਥਾਵਾਂ ਅਤੇ ਗਿਆਨ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਹੋਵੇਗਾ, ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਇਹ NCF ਮਿਡਲ ਪੱਧਰ ਵਿੱਚ ਅਜਿਹੀ ਸਿਖਲਾਈ ਲਈ 'ਪ੍ਰੀ-ਕਿੱਤਾਮੁਖੀ' ਵਾਕਾਂਸ਼ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ ਹੈ ਜਦੋਂਕਿ ਇਹ ਵਾਕਾਂਸ਼ ਸਕੂਲ ਸਿੱਖਿਆ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਹੋਰ ਦਸਤਾਵੇਜ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਵਰਤਿਆ ਗਿਆ ਹੈ।

9.3.2.3 ਸੈਕੰਡਰੀ ਪੜਾਅ: ਪੱਧਰ 9-10

- ੳ. ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਦੋ ਸਾਲਾਂ ਵਿੱਚ ਫੈਲੇ ਛੇ ਕਿੱਤਿਆਂ (ਕੰਮ ਦੇ ਹਰੇਕ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਦੋ) ਦਾ ਐਕਸਪੋਜ਼ਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇਗਾ। ਇਹ ਘੱਟੋ-ਘੱਟ NSQF ਪੱਧਰ 1 ਅਤੇ 2 ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਹੋਣਗੇ, ਜਿੱਥੇ ਢੁਕਵਾਂ ਹੋਵੇ।
- ਅ. ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੁਆਰਾ ਲੁੜੀਂਦੀਆਂ ਬੁਨਿਆਦੀ ਹੁਨਰਾਂ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਵਿੱਚ ਰੱਖਦੇ ਹੋਏ, ਕਿੱਤਿਆਂ ਨੂੰ ਕੰਮ ਦੇ ਤਿੰਨ ਰੂਪਾਂ ਦਾ ਇਹ ਪੜਾਅ ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਪਛਾਣਿਆ ਜਾਵੇਗਾ।
- ਬ. ਇਸ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਸਾਧਨਾਂ ਅਤੇ ਤਕਨੀਕਾਂ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਇੱਕ ਤਜਰਬੇ ਦੇ ਨਾਲ ਢੁਕਵੇਂ ਹੁਨਰਾਂ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ; ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਲਈ ਸਿਰਫ ਸੀਮਿਤ ਸਿਧਾਂਤਕ ਗਿਆਨ ਹੀ ਸ਼ਾਮਲ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇਗਾ। ਹੱਥੀਂ ਕੰਮ ਦੇ ਅਨੁਭਵ ਨੂੰ ਇਸ ਪੜਾਅ 'ਤੇ ਇੰਟਰਨਸ਼ਿਪ ਦੇ ਮੌਕਿਆਂ ਨਾਲ ਪੂਰਕ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇਗਾ।
- ਸ. ਇਹ ਛੇ ਕਿੱਤੇ ਇਸ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਚੁਣੇ ਗਏ ਹਨ ਕਿ ਇਹਨਾਂ ਕਿੱਤਿਆਂ ਵਿੱਚ ਐਕਸਪੋਜ਼ਰ ਨਾ ਸਿਰਫ ਐਕਸਪੋਜ਼ਰ ਨੂੰ ਵਧਾਏਗਾ ਬਲਕਿ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਪੱਧਰ 11-12 ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਸੂਝਵਾਨ ਚੋਣ ਕਰਨ ਦੇ ਯੋਗ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ।
- ਹ. ਇਹਨਾਂ ਕਿੱਤਿਆਂ ਦੀ ਚੋਣ ਵੀ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਆਧਾਰਿਤ ਹੈ ਕਿ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਸਮਰੱਥਾਵਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰ ਕੌਣੀ ਦੇ ਅੰਤਰਗਤ ਹੁਨਰ, ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ ਕਿਸਾਨ ਨੂੰ ਮੋਟਰਾਂ ਅਤੇ ਟਰੈਕਟਰਾਂ ਦੇ ਕੰਮ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ ਅਤੇ ਮਸ਼ੀਨ ਸਰਵਿਸਿੰਗ ਵਿੱਚ ਕੰਮ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਕਿਸੇ ਵਿਅਕਤੀ ਨੂੰ ਵੀ ਸਮਾਨ ਸਮਰੱਥਾ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।
- ਕ. ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਸਕੂਲ ਵਿੱਚ ਕਰਵਾਈਆਂ ਜਾਣ ਵਾਲੀਆਂ ਵਰਕਸ਼ਾਪਾਂ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਕੰਮ ਦੀਆਂ ਸਥਾਨਿਕ ਥਾਂਵਾਂ 'ਤੇ ਪ੍ਰੋਜੈਕਟਾਂ ਅਤੇ ਇੰਟਰਨਸ਼ਿਪ ਰਾਹੀਂ, ਇਹਨਾਂ ਕੰਮਾਂ ਲਈ ਉਚਿਤ ਹੁਨਰ ਸਿੱਖਣਗੇ।
- ਖ. ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ, ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਨੂੰ ਕੰਮ ਦੀ ਦੁਨੀਆ ਵਿੱਚ ਕਿੱਤਾਮੁਖੀ ਦੇ ਕੰਮਕਾਜ ਨੂੰ ਵਿਆਪਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸਮਝਣ ਲਈ ਉਦਯੋਗਿਕ/ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਸਥਾਨਾਂ ਸਾਈਟ ਐਕਸਪੋਜ਼ਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇਗਾ। ਸਕੂਲਾਂ ਨੂੰ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਯੋਗ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਸਥਾਨਿਕ ਉਦਯੋਗਾਂ, ਫਾਰਮਾਂ, ਸੇਵਾ ਕੇਂਦਰਾਂ, ਸਹਿਕਾਰੀ ਸੰਸਥਾਵਾਂ, ਸੰਬੰਧਿਤ ਗ਼ੈਰ-ਸਰਕਾਰੀ ਸੰਗਠਨਾਂ, ਰਾਜ ਟਰਾਂਸਪੋਰਟ ਕਾਰਪੋਰੇਸ਼ਨਾਂ, ਕਾਟੇਜ ਇੰਡਸਟਰੀਜ਼, ਪ੍ਰਿੰਟਿੰਗ ਪ੍ਰੈਸਾਂ, ਕਾਲ ਸੈਂਟਰਾਂ, ਸਾਫਟਵੇਅਰ ਡਿਜ਼ਾਈਨ ਕੰਪਨੀਆਂ, ਮੋਬਾਈਲ ਓਪਰੇਟਿੰਗ ਕੰਪਨੀਆਂ, ਕਨੂੰਨ ਕੰਪਨੀਆਂ, ਸਥਾਨਿਕ ਜਲ/ਬਿਜਲੀ ਬੋਰਡਾਂ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ। ਆਪਣੇ ਸਮੇਂ ਦਾ ਕੁਝ ਹਿੱਸਾ, ਇਹਨਾਂ ਸਹੂਲਤਾਂ 'ਤੇ ਕੰਮ/ਵਿਹਾਰਿਕ ਅਨੁਭਵ ਹਾਸਲ ਕਰਨ ਲਈ ਬਿਤਾਉਣਾ ਜਦੋਂ ਉਹ ਅਜੇ ਉਹ ਅਜੇ ਵੀ ਸਕੂਲ ਵਿੱਚ ਹਨ।

ਗ. ਇਹ ਸੰਭਾਵਨਾ ਨਹੀਂ ਹੈ ਕਿ ਸਾਰੇ ਸਕੂਲਾਂ ਵਿੱਚ ਕਿੱਤਾਮੁਖੀ ਕੋਰਸਾਂ ਲਈ ਸਿਖਲਾਈ ਪ੍ਰਾਪਤ ਅਧਿਆਪਕ ਹੋਵੇਗਾ। ਇਸ ਲਈ, ਇਹਨਾਂ ਕਿੱਤਾਮੁਖੀ ਕੋਰਸਾਂ ਨੂੰ ਸਥਾਨਿਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸਿਖਲਾਈ ਪ੍ਰਾਪਤ ਅਤੇ ਤਜਰਬੇਕਾਰ ਸਰੋਤ ਟ੍ਰੇਨਰਾਂ ਦੁਆਰਾ ਅਤੇ ਤਕਨਾਲੋਜੀ ਦੀ ਢੁਕਵੀਂ ਵਰਤੋਂ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਨਿਯਮਿਤ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਦੁਆਰਾ ਤਾਲਮੇਲ ਕਰ ਕੇ ਵੀ ਸਿਖਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

9.3.2.4 ਸੈਕੰਡਰੀ ਪੜਾਅ: ਪੱਧਰ 11-12

ਪੱਧਰ 11-12 ਵਿੱਚ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਦੀ ਚੋਣ-ਆਧਾਰਿਤ ਕੋਰਸ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਖੇਤਰ ਤੋਂ ਕਿੱਤਾਮੁਖੀ ਕੋਰਸ ਦੀ ਚੋਣ ਕਰ ਰਹੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਦੋ ਸਾਲਾਂ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਕਿੱਤੇ ਵਿੱਚ ਡੂੰਘਾਈ ਨਾਲ ਸਿਖਲਾਈ ਦਿੱਤੀ ਜਾਵੇਗੀ। ਇਹ ਘੱਟ ਤੋਂ ਘੱਟ NSQF ਪੱਧਰ 3-4 'ਤੇ ਹੋਣਗੇ ਜਿੱਥੇ ਢੁਕਵਾਂ ਹੋਵੇ।

ਭਾਗ 9.4

ਮੌਜੂਦਾ ਚੁਣੌਤੀਆਂ

ਕਿੱਤਾਮੁਖੀ ਸਿੱਖਿਆ ਨੂੰ ਲਾਗੂ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਕੁਝ ਚੁਣੌਤੀਆਂ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪਹਿਲ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਹੱਲ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ:

- ੳ. ਕਿੱਤਾਮੁਖੀ ਸਿੱਖਿਆ ਨੂੰ ਅਕਸਰ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਲਈ 'ਆਖ਼ਰੀ ਉਪਾਅ' ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜੋ ਉੱਚ ਅਕਾਦਮਿਕ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਦੇ ਯੋਗ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ। ਸਮਾਜਿਕ ਸਥਿਤੀ ਵਿੱਚ ਇਸ ਲੜੀ ਦਾ ਸਕੂਲੀ ਸਿੱਖਿਆ ਉੱਤੇ ਅਣਚਾਹਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪੈਂਦਾ ਹੈ।
- ਅ. ਕਿੱਤਾਮੁਖੀ ਸਿੱਖਿਆ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਅਤੇ ਸਰੋਤ-ਆਧਾਰਿਤ ਰੁਕਾਵਟਾਂ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰ ਰਹੀ ਹੈ, ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ ਸਕੂਲ ਵਿੱਚ ਦੂਰ-ਦੁਰਾਡੇ ਜਾਂ ਪੇਂਡੂ ਸਥਾਨਾਂ ਦੇ ਨਾਲ, ਉਦਯੋਗਿਕ ਕੰਮਾਂ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਸਰੋਤਾਂ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚ ਕਰਨਾ ਔਖਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਹਨਾਂ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਐਕਸਪੋਜ਼ਰ ਦੇਣ ਦੇ ਮੌਕੇ ਨੂੰ ਸੀਮਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।
- ੲ. ਢੁਕਵੇਂ ਬੁਨਿਆਦੀ ਢਾਂਚੇ ਦੀ ਘਾਟ ਦੇ ਨਾਲ, ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਵਿਹਾਰਿਕ ਐਕਸਪੋਜ਼ਰ ਤੋਂ ਗੁਜ਼ਰਨ ਦੇਣਾ ਇੱਕ ਸੰਘਰਸ਼ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਘਰੇਲੂ ਵਿਗਿਆਨ ਲਈ ਕੰਪਿਊਟਰ ਅਤੇ ਸਮੱਗਰੀ ਪੁਰਾਣੀ ਜਾਂ ਟੁੱਟ ਚੁੱਕੀ ਹੈ ਅਤੇ ਮੁਰੰਮਤ ਜਾਂ ਬਦਲਣ ਲਈ ਕੋਈ ਫੰਡ ਨਹੀਂ ਹੈ।
- ੳ. ਮੁਲਾਂਕਣਾਂ ਬਾਰੇ ਕੋਈ ਸਮਝ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਖ਼ਾਸ ਤੌਰ 'ਤੇ ਪ੍ਰੈਕਟੀਕਲ, ਹੱਥੀਂ ਸਿੱਖਣ 'ਤੇ ਜ਼ੋਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।
- ਹ. ਕੰਮ ਦੀ ਦੁਨੀਆ ਨਾਲ ਕੋਈ ਰਸਮੀ ਸੰਬੰਧ ਨਹੀਂ ਹਨ। KRCR 2019 ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ, ਕਿੱਤਾਮੁਖੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਨਾਲ ਪੱਧਰ 11-12 ਤੋਂ ਪਾਸ ਹੋਣ ਵਾਲੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਉੱਚ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਨਾਲ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪਰਿਭਾਸ਼ਿਤ ਮਾਰਗ ਆਮਦਨੀ ਦੀਆਂ ਕਮੀਆਂ ਗਤੀਸ਼ੀਲਤਾ ਅਜਿਹੇ ਅਸਪਸ਼ਟ ਦਿਸ਼ਾ-ਨਿਰਦੇਸ਼ਾਂ ਦੇ ਨਾਲ, ਮਾਰਕੀਟ ਵਿੱਚ ਨੌਕਰੀ ਦੀ ਖੋਜ ਨਾਲ ਸੰਪਰਕ ਬਣਾਉਣਾ ਬਹੁਤ ਚੁਣੌਤੀਪੂਰਨ ਹੈ।
- ਕ. ਕਿੱਤਾਮੁਖੀ ਸਿੱਖਿਆ ਲਈ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਦੀ ਤਿਆਰੀ ਲਈ ਅਧਿਆਪਕ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਉਚਿਤ ਨਹੀਂ ਹਨ।

ਭਾਗ 9.5

ਗਿਆਨ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ

ੳ. ਯੋਗਤਾਵਾਂ ਕਿੱਤਾਮੁਖੀ ਗਿਆਨ ਦੇ ਕੇਂਦਰ ਵਿੱਚ ਹਨ। ਇਹ ਕੁਦਰਤ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਤਮਿਕ ('ਜਾਣੋ-ਕਿਵੇਂ') ਹਨ ਅਤੇ ਖ਼ਾਸ ਕਾਰਜਾਂ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਨ ਦਾ ਇਰਾਦਾ ਰੱਖਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਕਾਰਜ-ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਗਿਆਨ ਕੰਮ ਦੀ ਦੁਨੀਆ ਅਤੇ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਜੀਵਨ ਦੋਵਾਂ ਵਿੱਚ, ਹੋਰ ਕੰਮ-ਕੇਂਦਰਿਤ ਸਰਗਰਮੀਆਂ ਨੂੰ ਸਮਰੱਥ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਸਮਰੱਥਾਵਾਂ ਦੋਵੇਂ ਕਿਸਮਾਂ ਦੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ- ਕੁਝ ਖ਼ਾਸ ਕਿਸਮਾਂ ਦੇ ਕਿੱਤਿਆਂ ਲਈ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਅਤੇ ਉਹ ਜੋ ਨਾ ਸਿਰਫ਼ ਕਿੱਤਾਮੁਖੀਆਂ ਵਿੱਚ ਉਪਯੋਗੀ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ, ਸਗੋਂ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਹੋਰ ਵੀ ਵਿਆਪਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ, ਜਿਵੇਂਕਿ ਸੰਚਾਰ, ਟੀਮ ਵਰਕ ਅਤੇ ਸਹਿਯੋਗ, ਮਜ਼ਬੂਤ ਕੰਮ ਦੀ ਨੈਤਿਕਤਾ, ਅਲੋਚਨਾਤਮਿਕ ਸੋਚ ਅਤੇ ਹੋਰ।

- ਅ. ਇਹ ਸਮਰੱਥਾਵਾਂ ਨੂੰ ਹੋਰ ਖੇਤਰਾਂ ਤੋਂ ਗਿਆਨ ('ਜਾਣੋ-ਇਹ') ਦੁਆਰਾ ਹੋਰ ਵਧਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ, ਵਿਗਿਆਨ, ਗਣਿਤ, ਭਾਸ਼ਾ ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਵਿਗਿਆਨ ਸਮੇਤ ਹੋਰ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਖੇਤਰਾਂ ਦੇ ਗਿਆਨ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਿੱਤਾਮੁਖੀ ਗਿਆਨ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਵਿੱਚ ਸਹਾਇਤਾ ਕਰਨ ਲਈ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।
- ਬ. ਕਿੱਤਾਮੁਖੀ ਗਿਆਨ ਵਿੱਚ ਖ਼ਾਸ ਨੌਕਰੀਆਂ ਲਈ ਖ਼ਾਸ ਨਿਯਮਾਂ ਅਤੇ ਦਿਸ਼ਾ-ਨਿਰਦੇਸ਼ਾਂ ਦੀ ਸਮਝ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨਾ ਵੀ ਸ਼ਾਮਲ ਹੈ।
- ਸ. ਕਿੱਤਾਮੁਖੀ ਗਿਆਨ ਵਿੱਚ ਇਹ ਜਾਣਨਾ ਸ਼ਾਮਲ ਹੈ ਕਿ ਟੀਮਾਂ ਵਿੱਚ ਅਤੇ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਲੋਕਾਂ ਨਾਲ ਕਿਵੇਂ ਕੰਮ ਕਰਨਾ ਹੈ। NEP 2020 ਵਿੱਚ ਜ਼ਿਕਰ ਕੀਤੇ ਵਾਤਾਵਰਨ, ਸਹਿਯੋਗ, ਅਖੰਡਤਾ, ਰਹਿੰਦ-ਖੂੰਹਦ ਪ੍ਰਬੰਧਨ ਅਤੇ ਹੋਰ ਮੁੱਲਾਂ ਪ੍ਰਤਿ ਇਹ ਸੰਵੇਦਨਸ਼ੀਲਤਾ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਭਾਗ 9.6

ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਮਿਆਰ

ਪੜਾਵਾਂ ਦੇ ਪਾਰ, ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹਤਾ, ਸਿਰਜਣਾਤਮਿਕਤਾ, ਸਹਿਯੋਗ, ਹਮਦਰਦੀ ਅਤੇ ਸਭ ਤੋਂ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ, ਸਰੀਰਿਕ ਕੰਮ ਕਰਨ ਦੀ ਇੱਛਾ ਦੇ ਜ਼ਰੂਰੀ ਮੁੱਲਾਂ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਪਰਿਵਾਰ ਦੇ ਲਾਭਕਾਰੀ ਮੈਂਬਰ ਬਣਨ ਲਈ ਘਰ-ਆਧਾਰਿਤ ਕੰਮਾਂ ਵਿੱਚ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾਉਣ ਦੀ ਯੋਗਤਾ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਕਿੱਤਾਮੁਖੀ ਸਿੱਖਿਆ ਵਿੱਚ ਬੁਨਿਆਦੀ ਲੈਂਡ ਪ੍ਰੋਪਰਟਰੀ ਪੱਧਰ ਲਈ ਇੱਕ ਏਕੀਕ੍ਰਿਤ ਪਹੁੰਚ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਵਿੱਚ ਰੱਖਦੇ ਹੋਏ, ਤਾਂਜੇ ਲਾਭਕਾਰੀ ਕੰਮ ਪ੍ਰਤਿ ਪੂਰਵ-ਕਿੱਤਾਮੁਖੀ ਸਮਰੱਥਾ ਅਤੇ ਸਕਾਰਾਤਮਿਕ ਰਵੱਈਆ ਵਿਕਸਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕੇ।

ਮਿਡਲ ਪੱਧਰ ਵਿੱਚ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਆਮ ਸਮਰੱਥਾਵਾਂ, ਗਿਆਨ ਦੇ ਆਧਾਰਾਂ ਅਤੇ ਮੁੱਲਾਂ ਦੀ ਸਿਖਲਾਈ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਰੂਪਾਂ ਵਿੱਚ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਹਨ ਜੋ ਬਾਅਦ ਵਿੱਚ ਮੁਹਾਰਤ ਲਈ ਆਧਾਰ ਬਣਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਉਦੇਸ਼ ਕੰਮ ਦੀ ਦੁਨੀਆ ਵਿੱਚ ਕਿੱਤੇ ਦੇ ਸਥਾਨ ਨੂੰ ਸਮਝਣਾ ਅਤੇ 'ਹੱਥਾਂ ਨਾਲ ਕੰਮ ਕਰਨਾ' ਨੂੰ ਕਿੱਤੇ ਦੇ ਇੱਕ ਅਨਿੱਖੜਵੇਂ ਹਿੱਸੇ ਵਜੋਂ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰਨਾ ਹੈ। ਐਕਸਪੋਜ਼ਰ ਮੁਲਾਕਾਤਾਂ ਅਤੇ ਅਭਿਆਸ ਕਰਨ ਦੇ ਮੌਕਿਆਂ ਦੁਆਰਾ, ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਦਿੱਤੇ ਕਾਰਜ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਨ ਲਈ ਇੱਕ ਯੋਜਨਾਬੱਧ ਪਹੁੰਚ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਸੈਕੰਡਰੀ ਪੜਾਅ ਦੇ ਪੱਧਰ 9-10 ਵਿੱਚ, ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਸਖ਼ਤ ਅਭਿਆਸ ਅਤੇ ਖੇਤਰ-ਆਧਾਰਿਤ ਐਕਸਪੋਜ਼ਰ ਨੂੰ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਕੁਝ ਕਿੱਤਿਆਂ ਵਿੱਚ ਡੂੰਘਾਈ ਨਾਲ ਸ਼ਾਮਲ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਪੜਾਅ ਦਾ ਵੱਡਾ ਉਦੇਸ਼ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਲਈ ਕਾਰਜਾਂ ਨੂੰ ਕਰਦੇ ਸਮੇਂ ਕੁਸ਼ਲਤਾ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨਾ ਹੈ ਅਤੇ ਵਧੀਆ ਉਤਪਾਦ/ਸੇਵਾ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦੇ ਸਮੇਂ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਅਤੇ ਗੈਰ-ਪ੍ਰਭਾਵੀ ਅਭਿਆਸਾਂ ਵਿਚਕਾਰ ਫ਼ਰਕ ਕਰਨ ਦੀ ਯੋਗਤਾ ਹੈ। **11-12 ਪੱਧਰ ਦੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਚੁਣੇ ਹੋਏ ਕਿੱਤਿਆਂ ਵਿੱਚ ਹੋਰ ਮੁਹਾਰਤ ਹਾਸਲ ਕਰਨਗੇ, ਇਸ ਨੂੰ ਭਾਗ-ਬ, ਅਧਿਆਇ-10, § 5.5 ਵਿੱਚ ਨਜ਼ਿਠਿਆ ਗਿਆ ਹੈ।**

ਕਿੱਤਾਮੁਖੀ ਸਿੱਖਿਆ, ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਵਿੱਚ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੇ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਵਿਵਸਾਇਕਾਂ ਲਈ ਪਹਿਲਾਂ ਤੋਂ ਹੀ ਚਰਚਾ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ, ਕੰਮ ਦੇ ਤਿੰਨ ਰੂਪਾਂ ਵਿੱਚ ਸੰਗਠਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇਗਾ, ਲਾਈਫ ਫਾਰਮਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਕੰਮ ਕਰਨਾ, ਮਸ਼ੀਨਾਂ ਅਤੇ ਸਮੱਗਰੀਆਂ ਦੇ ਨਾਲ ਅਤੇ ਮਨੁੱਖੀ ਸੇਵਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਮਿਡਲ ਅਤੇ ਸੈਕੰਡਰੀ ਪੱਧਰ ਦੇ ਕੰਮ ਦੇ ਨਾਲ।

ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਟੀਚਾ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਯੋਗਤਾਵਾਂ ਵਾਲੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਘਰੇਲੂ-ਆਧਾਰਿਤ ਕੰਮਾਂ ਵਿੱਚ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾਉਣ ਲਈ ਵਿਕਸਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇਗਾ। ਇਹ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਟੀਚਾ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਲਈ ਆਪਣੇ ਨਿੱਜੀ ਜੀਵਨ ਅਤੇ ਸਰੋਤਾਂ ਨੂੰ ਵਧੇਰੇ ਲਾਭਕਾਰੀ ਅਤੇ ਅਰਥਪੂਰਨ ਢੰਗ ਨਾਲ ਪ੍ਰਬੰਧਿਤ ਕਰਨ ਲਈ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਇਹ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਬਿਹਤਰ ਬਣਾਉਣ ਅਤੇ ਪਰਿਵਾਰ ਅਤੇ ਸਮਾਜ ਦੇ ਯੋਗ ਅਤੇ ਲਾਭਕਾਰੀ ਮੈਂਬਰਾਂ ਨੂੰ ਸਥਾਪਿਤ ਕਰਨ ਲਈ ਜ਼ਰੂਰੀ ਸਮਰੱਥਾਵਾਂ ਨਾਲ ਲੈਸ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਪੜਾਅ ਦੇ ਅੰਤ ਵਿੱਚ ਯੋਗਤਾਵਾਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀਆਂ ਜਾਣੀਆਂ ਹਨ। ਇਸ ਲਈ, ਸਿੱਖਣ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਾਪਤੀਆਂ ਦੇ ਅੰਤਰਿਮ ਮਾਰਕਰਾਂ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਤਾਂਜੇ ਅਧਿਆਪਕ ਸਿੱਖਣ ਦਾ ਨਿਰੀਖਣ ਅਤੇ ਟਰੈਕ ਕਰ ਸਕਣ ਅਤੇ ਸਿਖਿਆਰਥੀਆਂ ਦੀਆਂ ਲੋੜਾਂ ਨੂੰ ਲਗਾਤਾਰ ਜਵਾਬ ਦੇ ਸਕਣ। ਇਹ ਅੰਤਰਿਮ ਮਾਰਕਰ ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਨਤੀਜੇ ਹਨ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਨਤੀਜੇ ਸਿੱਖਣ ਅਤੇ ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ ਤਰੱਕੀ ਦੇ ਕ੍ਰਮ ਨੂੰ ਇੱਕ ਯੋਗਤਾ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਵੱਲ ਲੈ ਕੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਹਾਲਾਂਕਿ, ਕਿੱਤਾਮੁਖੀ ਸਿੱਖਿਆ ਵਿਸ਼ਾ-ਵਸਤੂ ਅਤੇ ਪਹੁੰਚ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਹੋਰ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਖੇਤਰਾਂ ਤੋਂ ਵੱਖਰੀ ਹੈ। ਜਦੋਂਕਿ ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਹੋਰ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ, ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਨਤੀਜਿਆਂ ਵਿੱਚ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਯੋਗਤਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਦੀ ਦਿਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਸਪਸ਼ਟ ਪ੍ਰਗਤੀ ਦੀ ਨਿਸ਼ਾਨਦੇਹੀ ਕਰਨਾ ਸੰਭਵ ਹੈ, ਇਹ ਕਿੱਤਾਮੁਖੀ ਸਿੱਖਿਆ ਵਿੱਚ ਵੀ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸੰਭਵ ਨਹੀਂ ਹੈ।

ਕਿੱਤਾਮੁਖੀ ਸਿੱਖਿਆ ਵਿੱਚ ਪੱਧਰਾਂ ਵਿੱਚ ਤਰੱਕੀ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਕਿੱਤਿਆਂ ਵਿੱਚ ਸਮਰੱਥਾਵਾਂ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ, ਵੱਖ-ਵੱਖ ਕਿੱਤਿਆਂ ਵਿੱਚ ਤਰੱਕੀ ਨੂੰ ਦੇਖਣਾ, ਜਿਵੇਂਕਿ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਪੱਧਰਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਲੰਘਦੇ ਹਨ, ਔਖਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ, ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਨਤੀਜਿਆਂ ਨੂੰ ਇੱਕ ਪੱਧਰ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਕਿੱਤਾ ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਸੰਦਰਭ ਵਿੱਚ ਸਪਸ਼ਟ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਮਤਲਬ ਹੈ ਕਿ ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਨਤੀਜੇ ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਯੋਗਤਾਵਾਂ ਲਈ ਸਾਰੇ ਪੱਧਰਾਂ ਲਈ ਇੱਕੋ-ਜਿਹੇ ਹੋਣਗੇ, ਉਹ ਸਿਰਫ ਵੱਖੋ-ਵੱਖਰੇ ਕਿੱਤਿਆਂ ਲਈ ਹੋਣਗੇ।

ਜਾਂ ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ ਆਓ ਇਹ ਮੰਨੀਏ ਕਿ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਪੱਧਰ 6 ਵਿੱਚ ਲਾਈਫ ਫਾਰਮ, ਪੱਧਰ 7 ਵਿੱਚ ਪੋਲਟਰੀ ਅਤੇ ਪੱਧਰ 8 ਵਿੱਚ ਪਸ਼ੂ ਪਾਲਣ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਬਾਗਬਾਨੀ ਬਾਰੇ ਇੱਕ ਪ੍ਰੋਜੈਕਟ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਕੁਝ ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਨਤੀਜੇ ਸਾਰੇ ਪੜਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਸਮਾਨ ਹੋਣਗੇ ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਮਿਡਲ ਅਤੇ ਸੈਕੰਡਰੀ ਪੱਧਰ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੇ ਜਾਣਗੇ। ਅਸਲ ਅੰਤਰ ਸੈਕੰਡਰੀ ਪੱਧਰ ਵਿੱਚ ਜਟਿਲਤਾ ਦੇ ਪੱਧਰ ਵਿੱਚ ਦੇਖਿਆ ਜਾਵੇਗਾ, ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ ਲਰਨਿੰਗ ਨਤੀਜਾ 'ਔਜ਼ਾਰਾਂ ਨੂੰ ਸੰਭਾਲਨ ਦੌਰਾਨ ਸੁਰੱਖਿਆ ਪ੍ਰੋਟੋਕੋਲ ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਕਰਦਾ ਹੈ' ਦੋਵਾਂ ਪੜਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਇੱਕੋ-ਜਿਹਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਉੱਨਤ ਸਾਧਨ ਜਾਂ ਸੈਕੰਡਰੀ ਪੱਧਰ ਵਿੱਚ ਵਧੀਆਂ ਪੇਚੀਦਗੀਆਂ ਦੇ ਕਾਰਜਾਂ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਨ ਨਾਲ ਸੁਰੱਖਿਆ ਪ੍ਰੋਟੋਕੋਲ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਨਾਲ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਗੁੰਝਲਦਾਰਤਾ ਵਧ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ, ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਪਹਿਲਾਂ ਤੋਂ ਮੌਜੂਦ ਐਕਸਪੋਜ਼ਰ ਅਤੇ ਸਮਰੱਥਾ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਪੱਧਰਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਇੱਕ ਮਿਸ਼ਰਤ ਸਮੂਹ ਹੋਣਗੇ। ਘਰ ਵਿੱਚ ਕਿਸੇ ਕਿਸਮ ਦਾ ਕੰਮ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਬਹੁਤੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਕੋਲ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਕੋਈ ਹੁਨਰ ਨਹੀਂ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਉੱਚ ਦਰਜੇ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਚੁੱਕੇ ਹਨ, ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ ਕੁਝ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਅਤੇ ਮਸ਼ੀਨਾਂ ਅਤੇ ਸਮੱਗਰੀਆਂ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਸਾਜ਼ੋ-ਸਾਮਾਨ ਦੀ ਸਾਂਭ-ਸੰਭਾਲ ਕਰ ਰਹੇ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ, ਜਦੋਂਕਿ ਹੋਰਨਾਂ ਕੋਲ ਸੇਵਾਵਾਂ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਸਮਰੱਥਾਵਾਂ ਹੋ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਬੁੱਢੇ ਦਾਦਾ-ਦਾਦੀ ਦਾ ਸਮਰਥਨ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੋਵੇ ਜਾਂ ਦੁਕਾਨ ਚਲਾਉਣ ਵਿੱਚ ਮਾਪਿਆਂ ਦੀ ਮਦਦ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੋਵੇ।

ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਨਤੀਜੇ, ਕਿਸੇ ਵੀ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਸਖ਼ਤ ਪੱਧਰ-ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸੀਮਾਵਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਖ਼ਾਸ ਯੋਗਤਾਵਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਸਮੱਗਰੀ, ਸਿੱਖਿਆ ਸ਼ਾਸਤਰ ਅਤੇ ਮੁਲਾਂਕਣ ਦੀ ਯੋਜਨਾ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਦਿਸ਼ਾ-ਨਿਰਦੇਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਸਮਰੱਥ ਬਣਾ ਰਹੇ ਹਨ। ਕਿੱਤਾਮੁਖੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਮਾਮਲੇ ਵਿੱਚ, ਪ੍ਰਸੰਗ ਸਮੱਗਰੀ, ਸਿੱਖਿਆ ਸ਼ਾਸਤਰ ਅਤੇ ਮੁਲਾਂਕਣ ਦੀ ਕੁੰਜੀ ਹੈ, ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ ਇੱਕ ਪੱਧਰ 6 ਦਾ ਵਿਦਿਆਰਥੀ, ਪੱਧਰ 7 ਦੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਵਜੋਂ ਜਾਂ ਇਸ ਤੋਂ ਵੀ ਵੱਧ, ਇੱਕ ਪੇਂਡੂ ਸੈਟਅੱਪ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਔਜ਼ਾਰ ਨੂੰ ਸੰਭਾਲਨ ਦੇ ਸਮਰੱਥ ਹੋਵੇਗਾ। ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ, ਸ਼ਹਿਰੀ ਪਿਛੋਕੜ ਵਾਲੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੇ ਖੇਤਾਂ ਵਿੱਚ ਆਪਣੇ ਹੱਥਾਂ ਨਾਲ ਨਾਲ ਕੰਮ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ, ਹਰੇਕ ਯੋਗਤਾ ਲਈ ਹਰੇਕ ਪੱਧਰ ਲਈ ਖ਼ਾਸ ਸਿਖਲਾਈ ਦੇ ਨਤੀਜੇ ਨਿਰਧਾਰਿਤ ਕਰਨਾ ਇੱਕ ਚੁਣੌਤੀ ਹੋਵੇਗੀ।

9.6.1 ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਦੇ ਟੀਚੇ ਅਤੇ ਯੋਗਤਾਵਾਂ

9.6.1 ਮਿਡਲ ਪੱਧਰ

ਮਿਡਲ ਪੱਧਰ ਵਿੱਚ ਕੰਮ ਦੇ ਰੂਪਾਂ ਲਈ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਦੇ ਟੀਚਿਆਂ ਲਈ। ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਕਈ ਸਮਰੱਥਾਵਾਂ, ਗਿਆਨ ਆਧਾਰਾਂ ਅਤੇ ਮੁੱਲਾਂ ਨੂੰ ਸਿੱਖਣਗੇ ਜੋਕਿ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਕਿੱਤਾ-ਮੁੱਖੀਆਂ ਵਿੱਚ ਆਮ ਹਨ। ਹਰੇਕ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਟੀਚਾ ਇਹਨਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ ਵੱਡੇ ਹਿੱਸੇ ਨਾਲ ਨਜਿੱਠਦਾ ਹੈ:

- CG-1 ਵਿੱਚ ਕੰਮ ਵਿੱਚ ਗਿਆਨ ਅਤੇ ਹੁਨਰ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਸ਼ਾਮਲ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।
- CG-2 ਵਿੱਚ ਕੰਮ ਦੀ ਦੁਨੀਆ ਵਿੱਚ ਚੁਣੇ ਗਏ ਰੂਪਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਸ਼ਾਮਲ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।
- CG-3 ਵਿੱਚ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਸਮੇਂ ਗਿਣੇ ਗਏ ਮੁੱਲ ਸ਼ਾਮਲ ਹੁੰਦੇ ਹਨ (ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਮਾਪਣਯੋਗ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੇ ਅਭਿਆਸਾਂ ਵਿੱਚ ਦੇਖਿਆ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ)।

- CG-4 ਵਿੱਚ ਘਰ-ਆਧਾਰਿਤ ਕੰਮਾਂ ਵਿੱਚ ਗਿਆਨ ਅਤੇ ਹੁਨਰ (ਕੰਮ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਰੂਪਾਂ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਣ ਦੁਆਰਾ ਸਿੱਖੇ ਗਏ) ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਸ਼ਾਮਲ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਕੰਮ ਦੇ ਕਿਸੇ ਵੀ ਰੂਪ ਲਈ ਵਿਕਸਿਤ ਕੀਤੇ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਟੀਚੇ ਅਤੇ ਯੋਗਤਾਵਾਂ ਹੇਠਾਂ ਦਿੱਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਹਨ:

<p>CG-1</p> <p>ਕੰਮ ਅਤੇ ਸੰਬੰਧਿਤ ਸਮੱਗਰੀ/ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ ਦੇ ਬੁਨਿਆਦੀ ਹੁਨਰ ਅਤੇ ਸੰਬੰਧਿਤ ਗਿਆਨ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p>	<p>C-1.1 ਅਭਿਆਸ ਲਈ ਔਜ਼ਾਰਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਅਤੇ ਪਛਾਣ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p> <p>C-1.2 ਇੱਕ ਯੋਜਨਾਬੱਧ ਅਤੇ ਪ੍ਰਣਾਲੀਗਤ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਕਾਰਜਾਂ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਲੁੜੀਂਦੀ ਗਤੀਵਿਧੀ ਲਈ ਸਮੱਗਰੀ/ਸਮਾਨ ਨੂੰ ਸੰਭਾਲਦਾ ਹੈ।</p> <p>C-1.3 ਕੰਮ ਦੀ ਦੁਨੀਆ ਵਿੱਚ ਕਿੱਤਾਮੁਖੀ ਹੁਨਰਾਂ ਅਤੇ ਕਿੱਤਾਕਾਰਾਂ ਦੀ ਜਗ੍ਹਾ ਅਤੇ ਉਪਯੋਗਤਾ ਨੂੰ ਸਮਝਦਾ ਹੈ।</p>
<p>CG-2</p> <p>ਕੰਮ ਦੀ ਦੁਨੀਆ ਵਿੱਚ ਕਿੱਤਾਮੁਖੀ ਹੁਨਰਾਂ ਅਤੇ ਕਿੱਤਾਕਾਰਾਂ ਦੀ ਜਗ੍ਹਾ ਅਤੇ ਉਪਯੋਗਤਾ ਨੂੰ ਸਮਝਦਾ ਹੈ।</p>	<p>C-2.1 ਕੰਮ ਦੀ ਦੁਨੀਆ ਵਿੱਚ ਕਿੱਤੇ ਦੇ ਯੋਗਦਾਨ ਦਾ ਵਰਣਨ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p> <p>C-2.2 ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖੇ ਗਏ ਹੁਨਰ ਅਤੇ ਗਿਆਨ ਨੂੰ ਲਾਗੂ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p> <p>C-2.3 ਸੰਬੰਧਿਤ ਉਤਪਾਦਾਂ/ਸਮੱਗਰੀ ਦਾ ਮੁਲਾਂਕਣ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਮਾਤਰਾ ਨਿਰਧਾਰਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p>
<p>CG-3</p> <p>ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਜ਼ਰੂਰੀ ਮੁੱਲ/ਵਿਚਾਰ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p>	<p>C-3.1 ਕੰਮ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਣ ਦੇ ਦੌਰਾਨ ਹੇਠਲੇ ਮੁੱਲ/ਸੁਭਾਅ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਕਰਦਾ ਹੈ:</p> <ul style="list-style-type: none"> ♦ ਵੇਰਵੇ ਵੱਲ ਧਿਆਨ ਦਿਓ ♦ ਲਗਨ ਅਤੇ ਧਿਆਨ ਕੇਂਦਰਿਤ ♦ ਉਤਸੁਕਤਾ ਅਤੇ ਰਚਨਾਤਮਿਕਤਾ ♦ ਹਮਦਰਦੀ ਅਤੇ ਸੰਵੇਦਨਸ਼ੀਲਤਾ ♦ ਸਹਿਯੋਗ ਅਤੇ ਮਿਲ ਕੇ ਕੰਮ ਕਰਨਾ ♦ ਸਰੀਰਿਕ ਕੰਮ ਕਰਨ ਦੀ ਇੱਛਾ
<p>CG-4</p> <p>ਘਰ ਨੂੰ ਚਲਾਉਣਾ ਅਤੇ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾਉਣ ਲਈ ਮੁਢਲੇ ਹੁਨਰ ਅਤੇ ਸੰਬੰਧਿਤ ਗਿਆਨ ਨੂੰ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p>	<p>C-4.1 ਗ੍ਰਹਿਣ ਕੀਤੇ ਕਿੱਤੇ ਦੇ ਹੁਨਰ ਅਤੇ ਗਿਆਨ ਨੂੰ ਘਰੇਲੂ ਮਾਹੌਲ ਵਿੱਚ ਲਾਗੂ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p>

9.6.1.2 ਸੈਕੰਡਰੀ ਪੜਾਅ

ਸੈਕੰਡਰੀ ਪੜਾਅ ਦੇ ਪੱਧਰ 9-10 ਵਿੱਚ, ਕੰਮ ਦੇ ਰੂਪਾਂ ਲਈ ਇੱਥੇ ਤਿੰਨ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਟੀਚੇ ਹਨ। ਹਰੇਕ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਟੀਚਾ ਇੱਕ ਵੱਡੇ ਹਿੱਸੇ ਨਾਲ ਨਜਿੱਠਦਾ ਹੈ:

- CG-1 ਵਿੱਚ ਕੰਮ ਵਿੱਚ ਗਿਆਨ ਅਤੇ ਹੁਨਰ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਸ਼ਾਮਲ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।
- CG-2 ਵਿੱਚ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਸਮੇਂ ਉਲੀਕੇ ਗਏ ਮੁੱਲ ਸ਼ਾਮਲ ਹੁੰਦੇ ਹਨ (ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਮਾਪਣਯੋਗ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੇ ਅਭਿਆਸਾਂ ਵਿੱਚ ਦੇਖਿਆ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ)
- CG-3 ਵਿੱਚ ਘਰ-ਆਧਾਰਿਤ ਕੰਮਾਂ ਵਿੱਚ ਗਿਆਨ ਅਤੇ ਹੁਨਰ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਸ਼ਾਮਲ ਹੈ।

ਕੰਮ ਦੇ ਕਿਸੇ ਵੀ ਰੂਪ ਲਈ ਵਿਕਸਿਤ ਕੀਤੇ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਦੇ ਟੀਚੇ ਅਤੇ ਯੋਗਤਾਵਾਂ ਹੇਠ ਦਿੱਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਹਨ।

<p>CG-1</p> <p>ਡੂੰਘਾਈ ਨਾਲ ਬੁਨਿਆਦੀ ਹੁਨਰ ਅਤੇ ਕੰਮ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਸਮੱਗਰੀ/ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ ਦੇ ਸੰਬੰਧਿਤ ਗਿਆਨ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p>	<p>CG-1.1 ਲੁੜੀਂਦੇ ਔਜ਼ਾਰਾਂ/ਉਪਕਰਨਾਂ ਰਾਹੀਂ ਯੋਗਤਾ ਨਾਲ ਕਾਰਜਪ੍ਰਣਾਲੀ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p> <p>CG-1.2 ਕਾਰਜ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਭਾਵੀ ਅਤੇ ਗੈਰ-ਪ੍ਰਭਾਵੀ ਅਭਿਆਸਾਂ ਵਿਚਕਾਰ ਫ਼ਰਕ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p>
<p>CG-2</p> <p>ਖ਼ਾਸ ਕਿੱਤਾ ਵਿੱਚ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਸਮੇਂ ਜ਼ਰੂਰੀ ਮੁੱਲ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p>	<p>CG-2.1 ਕੰਮ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਣ ਦੇ ਦੌਰਾਨ ਹੇਠਲੇ ਮੁੱਲ/ਸੁਭਾਅ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਕਰਦਾ ਹੈ:</p> <ul style="list-style-type: none"> • ਵੇਰਵੇ ਵੱਲ ਧਿਆਨ ਦਿਓ • ਲਗਨ ਅਤੇ ਧਿਆਨ ਕੇਂਦਰਿਤ • ਉਤਸੁਕਤਾ ਅਤੇ ਰਚਨਾਤਮਿਕਤਾ • ਹਮਦਰਦੀ ਅਤੇ ਸੰਵੇਦਨਸ਼ੀਲਤਾ • ਸਹਿਯੋਗ ਅਤੇ ਮਿਲ ਕੇ ਕੰਮ ਕਰਨਾ • ਸਰੀਰਿਕ ਕੰਮ ਕਰਨ ਦੀ ਇੱਛਾ
<p>CG-3</p> <p>ਘਰ ਨੂੰ ਚਲਾਉਣਾ ਅਤੇ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾਉਣ ਲਈ ਮੁਢਲੇ ਹੁਨਰ ਅਤੇ ਸੰਬੰਧਿਤ ਗਿਆਨ ਨੂੰ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p>	<p>CG-3.1 ਗ੍ਰਹਿਣ ਕੀਤੇ ਕਿੱਤੇ ਦੇ ਹੁਨਰ ਅਤੇ ਗਿਆਨ ਨੂੰ ਘਰੇਲੂ ਮਾਹੌਲ ਵਿੱਚ ਲਾਗੂ ਕਰਦਾ ਹੈ।</p>

ਬਕਸਾ 9.6i

ਵਿਸ਼ੇ ਦੀ ਮੁਹਾਰਤ

ਹਰੇਕ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਸਿਖਿਆਰਥੀ ਕੰਮ ਵਿੱਚ ਮੁਹਾਰਤ ਹਾਸਲ ਕਰਨ ਦੀ ਘੱਟੋ-ਘੱਟ ਇੱਕ ਉਮੀਦ ਨਾਲ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਚਾਹੇ ਉਹ ਸਮਝ ਨਾਲ ਪੜ੍ਹਨ ਵਿੱਚ ਨਿਪੁੰਨ ਬਣ ਜਾਵੇ ਜਾਂ ਸਾਈਕਲ ਚਲਾਉਣ ਵੇਲੇ ਸੰਤੁਲਨ ਬਣਾਉਣ ਵਿੱਚ ਨਿਪੁੰਨ ਹੋਵੇ। ਇਹ ਉਮੀਦ ਕੀਤੀ ਯੋਗਤਾ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਤੌਰ 'ਤੇ ਇੱਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਨਤੀਜਾ ਬਣ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਸਿੱਖਣ ਵਾਲੇ ਨੂੰ ਵਧੇਰੇ ਬੌਧਿਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਚੁਣੌਤੀਪੂਰਨ ਕਾਰਜਾਂ ਲਈ ਸਿੱਖੇ ਗਏ ਹੁਨਰਾਂ ਨੂੰ ਲਾਗੂ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕਰਦੀ ਹੈ (ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ ਸਾਈਕਲ ਨੂੰ ਸੰਤੁਲਿਤ ਕਰਨਾ ਸਿੱਖ ਕੇ, ਸਿਖਿਆਰਥੀ ਫਿਰ ਸਵਾਰੀ ਦੀ ਗਤੀ ਨੂੰ ਨਿਯੰਤ੍ਰਿਤ ਕਰਨਾ ਸਿੱਖ ਸਕਦਾ ਹੈ)। ਇਹ ਮੁਹਾਰਤ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹੈ,

ਡਿਵੀ (Dewey) ਦਾ ਹਵਾਲਾ ਦੇਣ ਲਈ, 'ਇਹ ਇੱਕ ਆਮ ਗੱਲ ਹੈ ਕਿ ਸਥਾਪਿਤ ਆਦਤਾਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਹੁਨਰ ਦੀ ਮੁਹਾਰਤ ਮਨ ਨੂੰ ਉੱਚ ਸੋਚ ਦੇ ਕ੍ਰਮ ਲਈ ਅਜ਼ਾਦ ਕਰਦੀ ਹੈ।'

ਹਾਲਾਂਕਿ, ਕਿਸੇ ਵੀ ਕੰਮ ਵਿੱਚ ਮੁਹਾਰਤ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨਾ ਇੱਕ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਵਰਤਾਰਾ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਉਸ ਉਮੀਦ 'ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦਾ ਹੈ ਜੋ ਅਸੀਂ ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਮਿਆਰਾਂ 'ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦੇ ਹੋਏ, ਸਿਖਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਨ ਲਈ ਨਿਰਧਾਰਿਤ ਕਰਦੇ ਹਾਂ। ਕਿਸੇ ਚੀਜ਼ ਵਿੱਚ ਮੁਹਾਰਤ ਹਾਸਲ ਕਰਨ ਨੂੰ ਪੌੜੀਆਂ ਚੜ੍ਹਨ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਵੀ ਦੇਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਜਿੱਥੇ ਹਰੇਕ ਕਦਮ 'ਤੇ, ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਅਗਲੇ ਪੜਾਅ (ਮੁਹਾਰਤ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਪੱਧਰਾਂ) 'ਤੇ ਨਵੇਂ ਹੁਨਰ ਸਿੱਖਣ ਲਈ ਸਮਰੱਥ ਬਣਨ ਲਈ ਹੁਨਰ ਹਾਸਲ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਵਰਣਨਯੋਗ ਹੈ ਕਿ ਇਕੱਲੇ ਸਿੱਖੇ ਗਏ ਹੁਨਰਾਂ ਨੂੰ ਗਿਆਨ ਨੂੰ ਡੂੰਘਾ ਕਰਨ ਅਤੇ ਨਵੀਆਂ ਸਥਿਤੀਆਂ ਵਿੱਚ ਹੁਨਰਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਨ ਬਾਰੇ ਸਹੀ ਨਿਰਣੇ ਕੀਤੇ ਬਿਨਾਂ ਸ਼ਾਇਦ ਹੀ ਵਰਤਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਮਿਡਲ ਪੱਧਰ ਵਿੱਚ, ਕਿੱਤਾਮੁਖੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਸੰਦਰਭ ਵਿੱਚ ਮੁਹਾਰਤ ਦਾ ਮਤਲਬ ਹੈ ਕਿ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਕੰਮ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਰੂਪਾਂ ਅਤੇ ਹਰ ਇੱਕ ਵਿਸ਼ਵ ਦੇ ਵੱਡੇ ਕੰਮਕਾਜ ਨਾਲ ਕਿਵੇਂ ਜੁੜਦਾ ਹੈ, ਨੂੰ ਸਮਝ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਮੁਹਾਰਤ ਤੋਂ ਭਾਵ ਕਿੱਤੇ ਦੇ ਬੁਨਿਆਦੀ ਹੁਨਰ ਅਤੇ ਗਿਆਨ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਅਤੇ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਦੇ ਕੰਮਾਂ ਜਾਂ ਲੋੜ ਦੇ ਸਮੇਂ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ, ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ ਜੇਕਰ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਖਾਣਾ ਬਣਾਉਣ ਦਾ ਹੁਨਰ ਸਿੱਖ ਲੈਂਦੇ ਹਨ, ਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਭੁੱਖ ਲੱਗਣ 'ਤੇ ਦੇਰ ਰਾਤ ਤੱਕ ਖਾਣਾ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਦੂਜਿਆਂ 'ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਹੋਣ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ਪਵੇਗੀ।

ਸੈਕੰਡਰੀ ਪੱਧਰ ਦੇ ਅੰਤ ਤੱਕ ਮੁਹਾਰਤ ਗਿਆਨ ਦੀ ਡੂੰਘਾਈ ਅਤੇ ਮੁਹਾਰਤ ਦੇ ਉੱਚ ਪੱਧਰ ਨਾਲ ਜੁੜੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਇਸ ਪੜਾਅ ਦੁਆਰਾ, ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਦਰਸਾਏ ਗਏ ਗੁਣਵੱਤਾ ਮਾਪਦੰਡਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਉਤਪਾਦਾਂ ਜਾਂ ਸੇਵਾਵਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਅਤੇ ਬਣਾਉਣ ਦੇ ਯੋਗ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਮੁਹਾਰਤ ਉਪਯੋਗਤਾ ਦੇ ਸਹਿਯੋਗੀ ਅਤੇ ਲਾਭਕਾਰੀ ਕੰਮ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਣ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਵੀ ਹੈ। ਆਖਰੀ, ਪਰ ਘੱਟੋ-ਘੱਟ ਨਹੀਂ, ਕੋਸ਼ਿਸ਼ਾਂ ਦਾ ਨਤੀਜਾ ਸਿਰਫ ਹੁਨਰਮੰਦ ਲੋਕ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਯੋਗ ਅਤੇ ਕਾਸ਼ਤਕਾਰ ਮਨੁੱਖ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ਭਾਗ 9.7

ਸਮੱਗਰੀ

ਸਮੱਗਰੀ ਦੀ ਚੋਣ ਕਰਨ ਦੀ ਪਹੁੰਚ, ਸਿਧਾਂਤ ਅਤੇ ਵਿਧੀਆਂ ਵਿੱਚ ਸਾਰੇ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਵਿੱਚ ਸਮਾਨਤਾਵਾਂ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਚਰਚਾ ਇਸ ਦਸਤਾਵੇਜ਼ ਦੇ ਭਾਗ-ਅ, ਅਧਿਆਇ-3, § 3.2 ਵਿੱਚ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਇਹ ਭਾਗ ਸਿਰਫ ਕਿੱਤਾਮੁਖੀ ਸਿੱਖਿਆ ਸਕੂਲਾਂ 'ਤੇ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਅਲੋਚਨਾਤਮਿਕ ਵਿਸ਼ੇ 'ਤੇ ਕੇਂਦਰਿਤ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ, ਉਪਰੋਕਤ ਭਾਗ ਦੇ ਨਾਲ ਇਸ ਭਾਗ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਨਾ ਲਾਹੇਵੰਦ ਹੋਵੇਗਾ।

ਕਿੱਤਾਮੁਖੀ ਸਿੱਖਿਆ ਲਈ ਵਿਸ਼ਾ-ਵਸਤੂ ਦੀ ਚੋਣ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇਗੀ। ਪਹਿਲੇ ਪੱਧਰ 'ਤੇ, ਚੋਣ ਨੂੰ ਕੰਮ ਦੇ ਰੂਪਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰ ਕਿੱਤਿਆਂ ਦੀ ਚੋਣ ਕਰਨੀ ਪਵੇਗੀ (ਕਿਰਪਾ ਕਰ ਕੇ ਭਾਗ 13.2.3.1 ਵੇਖੋ)। ਦੂਜੇ ਪੱਧਰ 'ਤੇ, ਖਾਸ ਕੰਮਾਂ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਚੋਣ ਕਰਨੀ ਪਵੇਗੀ ਅਤੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਸਮਝਣਾ ਪਵੇਗਾ।

9.7.1 ਕੰਮ ਦੇ ਰੂਪਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰੋਂ ਕਿੱਤਿਆਂ ਦੀ ਚੋਣ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤ

ਨਿਮਨਲਿਖਤ ਸਿਧਾਂਤ ਕੰਮ ਦੇ ਤਿੰਨ ਰੂਪਾਂ, ਯਾਨੀਕ ਸਕੂਲ ਦੁਆਰਾ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੇ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਕਿੱਤਾਕਾਰਾਂ ਦੀ ਚੋਣ ਨੂੰ ਸੂਚਿਤ ਕਰਨਾ ਹੈ।

ੳ. ਜਿੱਥੋਂ ਤੱਕ ਸੰਭਵ ਹੋਵੇ ਸਥਾਨਿਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਢੁਕਵਾਂ: ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਸਥਾਨਿਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਪ੍ਰਸੰਗਿਕ ਕੰਮ ਨਾਲ ਬਿਹਤਰ ਢੰਗ ਨਾਲ ਜੁੜਨਗੇ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਹਾਸਲ ਕੀਤੇ ਹੁਨਰਾਂ ਅਤੇ ਗਿਆਨ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਨ ਦੇ ਯੋਗ ਹੋਣਗੇ। ਰਿਸੋਰਸ ਪਰਸਨ ਅਤੇ ਅਭਿਆਸ ਲਈ ਸਾਈਟਾਂ ਵੀ ਅਸਾਨੀ ਨਾਲ ਉਪਲਬਧ ਹੋਣਗੀਆਂ। ਉਹਨਾਂ ਕੋਲ ਸਥਾਨਿਕ ਰੁਜ਼ਗਾਰ ਦੀ ਵੱਡੀ ਸੰਭਾਵਨਾ ਹੋਵੇਗੀ, ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ ਕੁਦਰਤੀ ਪ੍ਰਸੰਗ, ਕੰਮ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਰੂਪ (i) ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਅਤੇ ਪਸ਼ੂ ਪਾਲਣ (ii) ਫਾਰਮ ਮਸ਼ੀਨਰੀ ਦੀ ਸੰਭਾਲ ਅਤੇ ਮੁਰੰਮਤ, ਅਵਾਜਾਈ ਲਈ ਭਾਰੀ ਵਾਹਨ ਚਲਾਉਣਾ ਅਤੇ (iii) ਕਮਿਊਨਿਟੀ ਮੈਂਬਰਾਂ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਾਇਮਰੀ ਸਿਹਤ ਜ਼ਰੂਰਤਾਂ ਲਈ ਕੋਟਰਿੰਗ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਸ਼ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਇੱਕ ਸ਼ਹਿਰੀ ਸੈੱਟਅੱਪ ਵਿੱਚ, ਕੰਮ ਦੇ ਵੱਖ-

ਵੱਖ ਰੂਪਾਂ (i) ਫਲੋਰੀਕਲਚਰ ਅਤੇ ਨਰਸਰੀ ਪ੍ਰਬੰਧਨ (ii) ਦਸਤਕਾਰੀ, ਵੈਲਡਿੰਗ ਅਤੇ ਕਾਸਟਿੰਗ ਅਤੇ (iii) ਪ੍ਰਾਹੁਣਚਾਰੀ ਅਤੇ ਸੈਰ-ਸਪਾਟਾ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਅ. ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੀਆਂ ਅਕਾਂਖਿਆਵਾਂ ਦਾ ਪਤਾ ਅਤੇ ਜਵਾਬ ਦਿਓ: ਸੰਭਾਵੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਆਕਰਸ਼ਕ ਰੁਜ਼ਗਾਰ ਦੇ ਕਾਰਨ, ਵਿਕਲਪਾਂ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਕਿੱਤਿਆਂ ਦੇ ਐਕਸਪੋਜ਼ਰ ਨੂੰ ਵੀ ਸਮਰੱਥ ਬਣਾਉਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਜੋ ਸਥਾਨਿਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਅਭਿਆਸ ਨਹੀਂ ਕੀਤੇ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ ਪਰ ਅਭਿਲਾਸ਼ੀ ਹਨ, ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ ਪੇਂਡੂ ਖੇਤਰਾਂ ਦੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਕੋਲ ਸਥਾਨਿਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਆਧੁਨਿਕ ਮਸ਼ੀਨਰੀ ਰੁਜ਼ਗਾਰ ਦੇ ਮੌਕੇ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੇ ਪਰ ਇਹ ਅਭਿਲਾਸ਼ੀ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ। **ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵਿੱਤੀ ਸੇਵਾਵਾਂ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਰੁਜ਼ਗਾਰ ਦੇ ਮੌਕਿਆਂ ਲਈ, ਚੁਣੇ ਗਏ ਕਿੱਤਿਆਂ ਨੂੰ ਕੰਮ ਦੇ ਵੱਖੋ-ਵੱਖਰੇ ਰੂਪਾਂ, ਸਕੂਲ ਦੀ ਸਿਖਾਉਣ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ, ਸਥਾਨਿਕ ਸੰਦਰਭ ਅਤੇ ਇੱਛਾਵਾਂ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਸੰਤੁਲਨ ਬਣਾਉਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।**

ਬ. NSQF ਵਿੱਚ ਉਮੀਦਾਂ ਦੀ ਰੂਪ-ਰੇਖਾ ਅਨੁਸਾਰ ਪੱਧਰਾਂ ਨੂੰ ਅਨੁਕੂਲਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ: NSQF ਪੱਧਰਾਂ ਲਈ ਅਨੁਕੂਲਤਾ, ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਰੁਜ਼ਗਾਰ ਲਈ ਮਾਨਤਾ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਸ਼ ਕਰਦੇ ਹੋਏ, ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਬਾਅਦ ਵਿੱਚ ਆਪਣੀ ਪਸੰਦ ਦੇ ਪੇਸ਼ੇ ਨਾਲ ਹੋਰ ਰੁਝੇਵਿਆਂ ਨੂੰ ਅੱਗੇ ਵਧਾਉਣ ਦੀ ਇਜਾਜ਼ਤ ਦੇਵੇਗੀ। ਇਸ ਨੂੰ ਸਮਰੱਥ ਕਰਨ ਲਈ, ਪੱਧਰ 9-10 (ਘੱਟੋ-ਘੱਟ NSQF ਪੱਧਰ 1-2) ਵਿੱਚ ਚੁਣੀ ਗਈ ਸਮੱਗਰੀ ਨੂੰ ਪੱਧਰ 11-12 (ਘੱਟੋ-ਘੱਟ NSQF ਪੱਧਰ 3-4) ਵਿੱਚ ਉੱਨਤ ਪੇਸ਼ਕਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਅੱਗੇ ਵਧਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ ਮਿਡਲ ਅਤੇ ਸੈਕੰਡਰੀ ਪੜ੍ਹਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਪਸੂ-ਪਾਲਣ ਦੀ ਚੋਣ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਨੂੰ ਪਸੂ-ਪ੍ਰਬੰਧਨ ਦੇ ਕਿੱਤੇ ਨੂੰ ਅੱਗੇ ਵਧਾਉਣ ਦੇ ਯੋਗ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਸੁੰਦਰਤਾ ਦੇ ਇਲਾਜ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਨੂੰ ਮੇਕਅੱਪ ਅਤੇ ਹੋਅਰ ਸਟਾਈਲਿੰਗ ਵਿੱਚ ਮੁਹਾਰਤ ਵਿੱਚ ਤਰੱਕੀ ਕਰਨ ਦੇ ਯੋਗ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ਬਕਸਾ 9.7i

ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਹੁਨਰ ਯੋਗਤਾ ਦਾ ਫਰੇਮਵਰਕ (NSQF)

ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਹੁਨਰ ਅਤੇ ਯੋਗਤਾ ਫਰੇਮਵਰਕ (NSQF), 27 ਦਸੰਬਰ 2013 ਨੂੰ ਸੂਚਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ, ਇੱਕ ਯੋਗਤਾ-ਆਧਾਰਿਤ, ਨਤੀਜਾ-ਕੇਂਦਰਿਤ, ਫਰੇਮਵਰਕ ਹੈ ਜੋਕਿ ਦਸ ਪੱਧਰਾਂ ਤੋਂ ਬਣਿਆ ਹੈ, ਹਰੇਕ ਜਟਿਲਤਾ, ਗਿਆਨ ਅਤੇ ਖੁਦਮੁਖਤਿਆਰੀ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਪੱਧਰਾਂ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਲਈ ਯੋਗਤਾ ਦੇ ਅਨੁਕੂਲਤਾ ਦਾ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਪੱਧਰ ਇੱਕ ਵਿੱਚ ਸਭ ਤੋਂ ਘੱਟ ਅਤੇ ਪੱਧਰ ਦਸ ਵਿੱਚ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਜਟਿਲਤਾ ਹੈ।

ਇਹ ਪੱਧਰ, ਇੱਕ ਤੋਂ ਦਸ ਪੱਧਰ ਤੱਕ, ਨੂੰ ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਨਤੀਜਿਆਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਪਰਿਭਾਸ਼ਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਜੋ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਕੋਲ ਹੋਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ ਭਾਵੇਂ ਉਹ ਰਸਮੀ, ਗੈਰ-ਰਸਮੀ ਜਾਂ ਗੈਰ-ਰਸਮੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੇ ਗਏ ਹੋਣ ਜਾਂ ਨਹੀਂ। ਪਹਿਲੇ ਦੋ ਪੱਧਰ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਤੋਂ ਸੀਮਿਤ ਸੰਦਰਭ ਵਿੱਚ ਸਮੱਗਰੀ ਅਤੇ ਸਾਧਨਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਨ, ਹਦਾਇਤਾਂ ਅਤੇ ਨਜ਼ਦੀਕੀ ਨਿਗਰਾਨੀ ਹੇਠ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਕੰਮ ਕਰਨ, ਕਿੱਤਾ ਅਤੇ ਕੰਮ ਵਾਲੀ ਥਾਂ ਦੇ ਵਾਤਾਵਰਨ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਆਮ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਤੋਂ ਜਾਣੂ ਹੋਣ ਅਤੇ ਚੰਗੇ ਅਤੇ ਮਾੜੀ ਗੁਣਵੱਤਾ ਵਿਚਕਾਰ ਫਰਕ ਕਰਨ ਦੇ ਯੋਗ ਹੋਣ ਦੀ ਉਮੀਦ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਅਗਲੇ ਦੋ ਪੱਧਰ ਵੱਡੇ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਤੋਂ ਇਹ ਉਮੀਦ ਕਰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਉਹ ਜਾਣੇ-ਪਛਾਣੇ, ਅਨੁਮਾਨ ਲਗਾਉਣ ਯੋਗ ਅਤੇ ਰੁਟੀਨ ਸਥਿਤੀਆਂ ਦੇ ਅੰਦਰ, ਆਪਣੀ ਪਸੰਦ ਦੀਆਂ ਨੌਕਰੀਆਂ ਵਿੱਚ ਕੰਮ ਕਰਨ ਦੇ ਯੋਗ ਹੋਣਗੇ, ਚੁਣੇ ਹੋਏ ਕਿੱਤੇ ਦੀ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਨੂੰ ਹਾਸਲ ਕਰਨ, ਕੰਮ ਵਾਲੀ ਥਾਂ ਦੇ ਵਾਤਾਵਰਨ ਦੀ ਆਪਣੀ ਸਮਝ ਨੂੰ ਡੂੰਘਾ ਕਰਨ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਕੰਮ ਅਤੇ ਸਿੱਖਣ ਲਈ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਲੈਣ ਦੀ ਯੋਗਤਾ ਨੂੰ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨਗੇ।

NSQF ਅਤੇ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਇਕਸਾਰਤਾ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਸਕੂਲ ਦੀ ਸਮਾਪਤੀ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਰੁਜ਼ਗਾਰ ਲੈਣ ਜਾਂ ਉੱਚ ਕਿੱਤਾਮੁਖੀ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਣ ਦੇ ਯੋਗ ਬਣਾਵੇਗੀ।

ਉਹ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਜੋ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਘਰ ਵਿੱਚ ਕਿਸੇ ਕਿਸਮ ਦੇ ਕੰਮ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ (ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਖੇਤੀ, ਭੋਜਨ ਦੀ ਸੰਭਾਲ) ਜਾਂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਇੱਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਕਿੱਤਾ ਰੁਚੀ ਅਪਣਾਈ ਹੈ, ਉਹ ਪੁਰਾਣੇ ਸਿੱਖਿਆ ਦੀ ਮਾਨਤਾ ਦੇ ਨਤੀਜੇ ਵਜੋਂ ਉੱਚ ਪ੍ਰਮਾਣੀਕਰਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਦੇ ਯੋਗ ਹੋਣਗੇ। RPL ਨੂੰ ਰਸਮੀ ਰੂਪ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਜੋਕਿ ਹੁਨਰ, ਵਿਕਾਸ ਅਤੇ ਉੱਦਮਤਾ ਮੰਤਰਾਲੇ ਦੀ ਇੱਕ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਯੋਜਨਾ ਹੈ ਜੋਕਿ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਹੁਨਰ ਵਿਕਾਸ ਦੁਆਰਾ 18-45 ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਦੇ ਕਾਮਿਆਂ ਲਈ ਲਾਗੂ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ।

ਇਹ NSQF ਵਿੱਚ ਪਰਿਭਾਸ਼ਿਤ ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਨਤੀਜਿਆਂ ਦੇ ਆਧਾਰ ਤੇ ਰਸਮੀ, ਗੈਰ-ਰਸਮੀ ਜਾਂ ਗੈਰ-ਰਸਮੀ ਸਿੱਖਣ ਦੀ ਮਾਨਤਾ ਨੂੰ ਸਮਰੱਥ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਜੇਕਰ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਚਾਹੁਣ ਤਾਂ RPL ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਚੋਣ ਦੇ ਸਮੇਂ ਇੱਕ ਕਿੱਤਾਮੁਖੀ ਕੋਰਸ ਵਿੱਚ ਜਾਣ ਦੇ ਯੋਗ ਬਣਾਵੇਗਾ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਸਕੂਲ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਕੰਮ ਦਾ ਤਜਰਬਾ ਹਾਸਲ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਦਾ ਸਮਾਂ ਵੀ ਸ਼ਾਮਲ ਹੈ।

9.7.2 ਕਿੱਤੇ ਦੇ ਨਾਲ ਸਮੱਗਰੀ ਦੀ ਚੋਣ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤ

ਨਿਮਨਲਿਖਤ ਸਿਧਾਂਤ ਖਾਸ ਕਾਰਜਾਂ ਅਤੇ ਸਮਝ ਦੇ ਪੱਧਰਾਂ 'ਤੇ ਸਮੱਗਰੀ ਦੀ ਚੋਣ ਨੂੰ ਸੂਚਿਤ ਕਰਨ ਲਈ ਤਿਆਰ ਕੀਤੇ ਗਏ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਜੁੜਨਾ ਹੋਵੇਗਾ।

- ੳ. ਸਮੱਗਰੀ ਉਮਰ-ਮੁਤਾਬਕ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ:** ਇਹ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਏਗਾ ਕਿ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਆਪਣੇ ਵਿਕਾਸ ਦੇ ਪੜਾਅ ਅਤੇ ਹੋਰ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਲੁੜੀਂਦੀ ਯੋਗਤਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ ਸ਼ੁਰੂਆਤੀ ਮਿਡਲ ਪੱਧਰ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਸਧਾਰਨ ਸਰਕਟਾਂ ਨਾਲ ਕੰਮ ਕਰਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਸਰਕਟ ਬੋਰਡ ਬਣਾਉਣ ਦੇ ਨਾਲ ਕੰਮ ਕਰਨਾ ਸ਼ੁਰੂ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ।
- ਅ. ਸਮੱਗਰੀ ਨੂੰ ਦਿਲਚਸਪ ਅਤੇ ਅਰਥਪੂਰਨ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ:** ਸਮੱਗਰੀ ਦੀ ਚੋਣ ਨੂੰ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਲਈ ਇਜਾਜ਼ਤ ਦੇਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ, ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ ਨੂੰ ਗੰਭੀਰਤਾ ਨਾਲ ਦੇਖਣ ਦੀ ਗੁੰਜਾਇਸ਼ ਦੇ ਨਾਲ ਅਤੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਦੇ ਅੰਦਰ ਚੁਣੌਤੀਆਂ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਸ਼ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ, ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ ਜਦੋਂਕਿ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਖੇਤੀ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਮਿਆਰੀ ਪੜਾਅਵਾਰ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ, ਉਹ ਲਾਜ਼ਮੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਪੌਦੇ ਦੇ ਵਧਣ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਦਾ ਅਨੰਦ ਲੈਣ ਅਤੇ ਉਸ ਦੀ ਕਦਰ ਕਰਨ ਦੇ ਯੋਗ ਹੋਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ, ਇੱਕ ਪੌਦੇ ਵਿੱਚ ਵਾਪਰਨ ਵਾਲੇ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਪਰਿਵਰਤਨਾਂ ਨੂੰ ਦੇਖਣ ਅਤੇ ਵਿਕਾਸ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਕੁਦਰਤੀ ਅਤੇ ਮਨੁੱਖ ਦੁਆਰਾ ਬਣਾਏ ਕਾਰਕ। ਇੱਕ ਪੌਦੇ ਦੇ, ਜਦੋਂ ਪੌਦਾ ਵਰਤੋਂ ਲਈ ਤਿਆਰ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ।
- ੲ. ਸਮੱਗਰੀ ਨੂੰ ਕਿਰਤ ਦੇ ਸਨਮਾਨ ਲਈ ਸਤਿਕਾਰ ਪੈਦਾ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ:** ਕਿਸੇ ਖਾਸ ਕੰਮ ਨੂੰ 'ਉੱਚ ਪੱਧਰੀ' ਕੰਮ ਨਹੀਂ ਮੰਨਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਜੇਕਰ ਕੰਮ ਦੇ ਹਰ ਰੂਪ ਨੂੰ ਬਰਾਬਰ ਸਤਿਕਾਰ ਅਤੇ ਸਨਮਾਨ ਨਾਲ ਦੇਖਿਆ ਜਾਵੇ। ਚੁਣੀ ਗਈ ਸਮੱਗਰੀ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਧਾਰਨਾਵਾਂ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ਵਾਸਾਂ ਨਾਲ ਵੀ ਨਜਿੱਠਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂਕਿ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਦੇਣ ਵਾਲੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੀ ਸਮੱਚੀ ਕਿਸਮ ਦੇ ਕਿਰਤ ਦੇ ਮਹੱਤਵ, ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਅਹਿਸਾਸ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਹਰੇਕ ਵਿਅਕਤੀ ਕਿਸੇ ਵੀ ਕੰਮ ਵਾਲੀ ਥਾਂ ਵਿੱਚ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾਉਂਦਾ ਹੈ, ਇੱਕ ਰੈਸਟੋਰੈਂਟ ਦੇ ਮੈਨੇਜਰ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਇੱਕ ਸ਼ੈਫ ਤੱਕ, ਰਸੋਈ ਦੀ ਸਫ਼ਾਈ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਵਿਅਕਤੀ ਤੱਕ।
- ੳ. ਸਮੱਗਰੀ ਨੂੰ ਕਿੱਤਾ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਪਹਿਲੂਆਂ ਦੇ ਐਕਸਪੋਜ਼ਰ ਨੂੰ ਸਮਰੱਥ ਬਣਾਉਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ:** ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਕਿਸਮਾਂ ਦੇ ਕੰਮ ਲਈ ਵਿਆਪਕ ਐਕਸਪੋਜ਼ਰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ ਕਈ ਵਾਰ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਐਕਸਪੋਜ਼ਰ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਕੰਮ ਕਰ ਰਹੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ (ਜਾਂ ਤਾਂ ਪਰਿਵਾਰ ਦੇ ਮੈਂਬਰਾਂ ਨਾਲ ਜਾਂ ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰਾਂ ਅਤੇ ਸੰਪਰਕਾਂ ਰਾਹੀਂ) ਪਰ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਉਸ ਕੰਮ ਵਿੱਚ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸਮਰੱਥਾਵਾਂ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ ਇੱਕ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਡਿਜੀਟਲ ਮੀਡੀਆ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਨੂੰ ਜਾਣ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ ਨੂੰ ਬਿਹਤਰ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਸੰਬੰਧਿਤ ਜਾਣਕਾਰੀ ਇਕੱਠੀ ਕਰਨ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਨੂੰ ਵੀ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਇੱਕ ਹੋਰ ਉਦਾਹਰਨ ਇੱਕ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਹੈ ਜੋ ਪਰਿਵਾਰਿਕ ਫਾਰਮ ਵਿੱਚ ਕੰਮ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਇਸ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਨੂੰ ਉਸ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਨੂੰ ਸਮਝਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਰਾਹੀਂ ਫਾਰਮ ਤੋਂ ਪੈਦਾਵਾਰ ਬਜ਼ਾਰ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚਦੀ ਹੈ।
- ੴ. ਸਮੱਗਰੀ ਨੂੰ ਕਾਇਮ ਰੱਖਣ-ਯੋਗ ਐਕਸਪੋਜ਼ਰ ਤੋਂ ਈਕੋਸਿਸਟਮ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਕਿੱਤੇ ਨੂੰ ਰੱਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ:** ਹਰ ਇੱਕ ਕਿੱਤਾ ਆਪਣੇ ਈਕੋਸਿਸਟਮ ਅੰਦਰ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਈਕੋਸਿਸਟਮ ਸਥਾਨਿਕ ਹੈ ਅਤੇ ਇੱਕ ਛੋਟੇ ਭੂਗੋਲ ਤੋਂ ਪਰੇ ਵੀ ਫੈਲਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਗਾਹਕਾਂ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧ, ਗ਼ੈਰ-ਰਸਮੀ ਅਤੇ ਰਸਮੀ ਜ਼ਾਬਤੇ, ਤਕਨੀਕੀ ਭਾਸ਼ਾ ਅਤੇ ਸੁਧਾਰ ਦੇ ਮੌਕੇ ਵਰਗੀਆਂ ਅਟੱਲ ਚੀਜ਼ਾਂ ਵੀ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ, ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ ਇੱਕ ਦਰਜੀ ਇੱਕ ਈਕੋਸਿਸਟਮ ਵਿੱਚ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਸਮੱਗਰੀ ਦੇ ਸਥਾਨਿਕ ਸਪਲਾਇਰ, ਮਸ਼ੀਨਾਂ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕਰਨ ਲਈ ਟੈਕਨੀਸ਼ੀਅਨ, ਸਿਊਂਟ ਲਈ ਸਹਾਇਕ ਅਤੇ ਗਾਹਕ ਸ਼ਾਮਲ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਵੱਡੇ ਈਕੋਸਿਸਟਮ ਵਿੱਚ ਕਪਾਹ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਕਿਸਾਨ, ਜੁਲਾਹੇ, ਕੱਪੜਾ ਮਿੱਲਾਂ, ਅਵਾਜਾਈ, ਡਿਜ਼ਾਈਨ ਕੈਟਾਲਾਗ ਦੇ ਉਤਪਾਦਕ, ਤਕਨੀਕੀ ਸਲਾਹ ਦੇਣ ਵਾਲੀਆਂ ਵੈੱਬਸਾਈਟਾਂ ਅਤੇ ਪੇਸ਼ੇਵਰ ਐਸੋਸੀਏਸ਼ਨਾਂ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ। ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਸਥਾਨਿਕ ਅਤੇ ਵੱਡੇ ਈਕੋਸਿਸਟਮ ਦੋਵਾਂ ਬਾਰੇ ਸਿੱਖਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।
- ੵ. ਸਮੱਗਰੀ ਨੂੰ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਰੁਚੀਆਂ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨ ਅਤੇ ਅੱਗੇ ਵਧਾਉਣ ਲਈ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ:** ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਵੀ ਕੰਮ ਦੇ ਹੁਨਰ ਨੂੰ ਨਾ ਸਿਰਫ ਸਿੱਖਣ ਲਈ, ਸਗੋਂ ਇਹ ਜਾਣਨ ਲਈ ਉਤਸੁਕਤਾ

ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਲਈ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕੰਮ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਔਜ਼ਾਰਾਂ ਵਿੱਚ ਕਿਵੇਂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਔਜ਼ਾਰ ਅਤੇ ਮਸ਼ੀਨਾਂ ਕਿਵੇਂ ਕੰਮ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ, ਕੀ ਹੋਵੇਗਾ ਉਹਨਾਂ ਲਈ ਉਪਲਬਧ ਕੰਮ ਦੇ ਰੂਪਾਂ ਤੋਂ। ਇੱਕ ਵਾਰ ਜਦੋਂ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੁਆਰਾ ਕਿੱਤੇ ਦੀ ਤਰਜੀਹੀ ਦਿਲਚਸਪੀ ਚੁਣੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਤਾਂ ਚੁਣੀ ਗਈ ਸਮੱਗਰੀ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਆਰਥਿਕਤਾ ਵਿੱਚ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾਉਣ ਲਈ ਲਾਭਕਾਰੀ ਰੁਜ਼ਗਾਰ ਦੇ ਮੌਕਿਆਂ ਬਾਰੇ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ, ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ ਆਟੋਮੋਟਿਵ ਸੇਵਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਹੋਣ ਦੀ ਚੋਣ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਕੰਮ ਦੀ ਦੁਨੀਆ ਵਿੱਚ ਇਸ ਸੇਵਾ ਦੇ ਸਥਾਨ ਬਾਰੇ ਜਾਣੂ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ (ਜਿਵੇਂਕਿ ਲੋਕਲ ਸਪੋਰਟਸ, ਟ੍ਰਾਂਸਪੋਰਟਸ ਅਤੇ ਵਾਹਨ ਸੇਵਾ ਕੇਂਦਰ)।

ਖ. ਸਮੱਗਰੀ ਨੂੰ ਹੱਥਾਂ ਨਾਲ ਕੰਮ ਕਰਨ ਦਾ ਐਕਸਪੋਜ਼ਰ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ: ਕਿੱਤਾਮੁਖੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦਾ ਤੱਤ ਵਿਵਹਾਰਿਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਕੀਤੇ ਜਾ ਰਹੇ ਕੰਮ ਵਿੱਚ ਹੈ। ਸੰਬੰਧਿਤ ਸਮੱਗਰੀ, ਜਦੋਂ ਇਹ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਹੱਥਾਂ ਨਾਲ ਕੰਮ ਕਰਨ ਦੇ ਕਈ ਢੰਗਾਂ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰਵਾਉਂਦੀ ਹੈ, ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਮੁਹਾਰਤ ਹਾਸਲ ਕਰਨ ਦੇ ਯੋਗ ਬਣਾਉਂਦੀ ਹੈ, ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ ਤਰਖਾਣ ਦੇ ਕੰਮ ਲਈ ਬਿਨਾਂ ਜਾਂ ਘੱਟੋ-ਘੱਟ ਐਕਸਪੋਜ਼ਰ ਵਾਲਾ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਇੱਕ ਤਿਆਰ ਉਤਪਾਦ ਦੀ ਗੁਣਵੱਤਾ ਦਾ ਮੁਲਾਂਕਣ ਕਰਨ ਦੇ ਯੋਗ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗਾ।

9.7.3 ਚਿੱਤਰਕਾਰੀ ਸਮੱਗਰੀ, ਸਮੱਗਰੀ ਅਤੇ ਔਜ਼ਾਰ

9.7.3.1 ਵੱਖ-ਵੱਖ ਪੜਾਵਾਂ ਦੇ ਕੰਮ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਰੂਪਾਂ ਲਈ ਸਮੱਗਰੀ

ਹੇਠਾਂ ਦਿੱਤੀ ਸਾਰਨੀ ਵਿੱਚ ਕੰਮ ਦੇ ਹਰੇਕ ਰੂਪ ਲਈ ਦਰਸਾਈ ਗਈ ਸਮੱਗਰੀ ਵਿਆਖਿਆਤਮਿਕ ਹੈ। ਮਿਡਲ ਪੱਧਰ ਵਿੱਚ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਹੁਨਰ ਅਤੇ ਅਭਿਆਸ 'ਤੇ ਧਿਆਨ ਕੇਂਦਰਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਕਿੱਤੇ 'ਤੇ ਧਿਆਨ ਕੇਂਦਰਿਤ ਕਰ ਕੇ ਸੈਕੰਡਰੀ ਪੱਧਰ ਵਿੱਚ ਅੱਗੇ ਵਧਦਾ ਹੈ।

ਸਾਰਨੀ 9.7i

ਮਿਡਲ ਅਤੇ ਸੈਕੰਡਰੀ ਪੱਧਰ ਦੇ ਕੰਮ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਰੂਪਾਂ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆਤਮਿਕ ਸਮੱਗਰੀ ਦੀ ਤਰੱਕੀ		
ਕੰਮ ਦੇ ਰੂਪ	ਮਿਡਲ	ਸੈਕੰਡਰੀ (ਕਿੱਤੇ)
ਜੀਵਨ ਰੂਪ	<ul style="list-style-type: none"> ਮਿੱਟੀ ਪ੍ਰਬੰਧਨ ਅਤੇ ਧਰਤੀ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਕੰਮ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਅਤੇ ਬਾਗਬਾਨੀ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਅਭਿਆਸ 	<ul style="list-style-type: none"> ਕੁਦਰਤ-ਅਨੁਕੂਲ ਖੇਤੀ ਕੁਦਰਤ ਦੀ ਸੰਭਾਲ/ਬਹਾਲੀ ਨਰਸਰੀ ਪ੍ਰਬੰਧਨ ਪਸ਼ੂ ਪਾਲਣ ਵਿੱਤੀ ਸੇਵਾਵਾਂ ਸਿੰਗਾਰ ਅਤੇ ਨਿੱਜੀ ਦੇਖਭਾਲ ਉਦਯੋਗ
ਮਸ਼ੀਨ ਅਤੇ ਸਮੱਗਰੀ	ਕਾਗਜ਼, ਲੱਕੜ, ਮਿੱਟੀ, ਫੈਬਰਿਕ, ਪੇਂਟ, ਸਿਆਹੀ ਆਦਿ ਸਮੱਗਰੀ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਦਸਤਕਾਰੀ ਦੇ ਕੰਮ ਆਧੁਨਿਕ ਮਸ਼ੀਨਾਂ ਸਮੇਤ ਬੇਸਿਕ ਮਸ਼ੀਨਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਨਾ	<ul style="list-style-type: none"> ਟੇਲਰਿੰਗ ਤਰਖਾਣ ਵੈਲਡਿੰਗ ਅਤੇ ਕਾਸਟਿੰਗ ਮਿੱਟੀ ਦੇ ਬਰਤਨ ਬਣਾਉਣਾ ਸਥਾਨਿਕ ਕਲਾ ਰੋਬੋਟਿਕ ਮਸ਼ੀਨਿੰਗ ਇਲੈਕਟ੍ਰਾਨਿਕ ਉਪਕਰਨ ਮੁਰੰਮਤ
ਮਨੁੱਖੀ ਸੇਵਾਵਾਂ	ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸੰਚਾਰ ਕਰਨ ਅਤੇ ਟੀਮ ਵਿੱਚ ਕੰਮ ਕਰਨ ਦੀ ਯੋਗਤਾ	<ul style="list-style-type: none"> ਸਿਹਤ ਸੰਭਾਲ ਬਿਜਲੀ ਦਾ ਕੰਮ ਅਵਾਜਾਈ ਸੇਵਾਵਾਂ

<ul style="list-style-type: none"> • ਸਿਹਤ ਸੰਭਾਲ ਅਤੇ ਪ੍ਰਾਹੁਣਚਾਰੀ ਦੀਆਂ ਬੁਨਿਆਦੀ ਗੱਲਾਂ • ਬੁਨਿਆਦੀ ICT ਅਤੇ ਤਕਨੀਕੀ ਹੁਨਰ 	<ul style="list-style-type: none"> • ਵਿਕਰੀ ਅਤੇ ਮਾਰਕੀਟਿੰਗ • ਪ੍ਰਾਹੁਣਚਾਰੀ ਅਤੇ ਸੈਰ ਸਪਾਟਾ • ਵਿਚਕਾਰਲਾ ICT ਅਤੇ ਤਕਨੀਕੀ ਹੁਨਰ
--	--

9.7.3.2 ਸਮੱਗਰੀ ਅਤੇ ਔਜ਼ਾਰ

ਵੱਖ-ਵੱਖ ਰੂਪਾਂ ਦੇ ਕੰਮ ਲਈ ਚਿੱਤਰਕਾਰੀ ਸਮੱਗਰੀ ਅਤੇ ਔਜ਼ਾਰ ਵਰਤੇ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਕੁਝ ਸਥਾਨਿਕ ਭਾਈਚਾਰੇ ਵਿੱਚ ਅਸਾਨੀ ਨਾਲ ਉਪਲਬਧ ਹਨ, ਜਦੋਂਕਿ ਕੁਝ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚਣਾ ਔਖਾ ਹੈ, ਇਸ ਲਈ ਬਾਹਰੀ ਸਹਾਇਤਾ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਹੇਠਾਂ ਦਿੱਤੀ ਸਾਰਨੀ ਕੰਮ ਦੇ ਰੂਪਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਸਮੱਗਰੀਆਂ ਅਤੇ ਔਜ਼ਾਰਾਂ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦੀ ਹੈ। ਕੰਮ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਰੂਪਾਂ ਲਈ ਚਿੱਤਰਕਾਰੀ ਸਮੱਗਰੀ ਅਤੇ ਔਜ਼ਾਰਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ:

ਮਿਡਲ ਅਤੇ ਸੈਕੰਡਰੀ ਪੱਧਰ ਦੇ ਕੰਮ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਰੂਪਾਂ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆਤਮਿਕ ਸਮੱਗਰੀ ਦੀ ਤਰੱਕੀ		
ਕੰਮ ਦੇ ਰੂਪ	ਸਮੱਗਰੀ	ਸੰਦ
ਜੀਵਨ ਰੂਪ	<ul style="list-style-type: none"> • ਕੁਦਰਤੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ ਸਮੱਗਰੀ: ਮਿੱਟੀ, ਖਾਦ, ਪਾਣੀ, ਚਾਰਾ, ਪੌਦੇ • ਹੋਰ ਸਮੱਗਰੀ: ਰਸਾਇਣਿਕ ਖਾਦ, ਕੀਟਨਾਸ਼ਕਾਂ 	<ul style="list-style-type: none"> • ਕੁਹਾੜਾ, ਬੇਲਚਾ, ਹੱਥ ਵਾਲਾ ਕੰਘਾ, ਕਹੀ, ਟੈਗ ਐਪਲੀਕੇਟਰ (ਮੋਰੀਆਂ ਕੱਢਣ ਵਾਲਾ ਔਜ਼ਾਰ), ਪਸ਼ੂਆਂ ਨੂੰ ਪਾਣੀ ਪਿਲਾਉਣ ਲਈ ਡਰੱਮ, ਖੁਰਲੀਆਂ
ਮਸ਼ੀਨ ਅਤੇ ਸਮੱਗਰੀ	<ul style="list-style-type: none"> • ਟੇਲਰਿੰਗ: ਧਾਗਾ, ਸੂਈ, ਫੈਬਰਿਕ, ਕੈਂਚੀ, ਕਟਰ, ਮਾਰਕਰ ਚਾਕ, ਟੇਪ, ਕਾਗਜ਼ • ਤਰਖਾਣ: ਲੱਕੜ, ਮੇਖਾਂ, ਪੇਚ, ਗੁੰਦ, ਰੇਗਮਾਰ (ਪਾਲਿਸ਼), ਪਲਾਈਵੁੱਡ 	<ul style="list-style-type: none"> • ਟੇਲਰਿੰਗ: ਸਿਲਾਈ ਅਤੇ ਸਿਲਾਈ ਮਸ਼ੀਨ • ਤਰਖਾਣ: ਆਰਾ, ਰਗੜਨ ਵਾਲਾ ਗਰੈਂਡਰ ਅਤੇ ਚੌਰਸੀ, ਰੰਦਾ, ਕੱਟਣ ਵਾਲੀ ਮਸ਼ੀਨ, ਮੇਲਡਰ
ਮਨੁੱਖੀ ਸੇਵਾਵਾਂ	<ul style="list-style-type: none"> • ਸਿਹਤ ਸੰਭਾਲ: ਮੈਡੀਕਲ ਯੰਤਰ, ਸਕੱਬ, ਦਵਾਈਆਂ ਦੀ ਸੂਚੀ, ਸਿਹਤ ਰਿਕਾਰਡ • ਪ੍ਰਾਹੁਣਚਾਰੀ ਅਤੇ ਸੈਰ-ਸਪਾਟਾ: ਹੋਟਲ, ਭੋਜਨ, ਪੀਣ ਵਾਲੇ ਪਦਾਰਥ, ਵਾਹਨ • ਵਿਕਰੀ ਅਤੇ ਮਾਰਕੀਟਿੰਗ: ਬਰੋਸ਼ਰ, ਵੈੱਬਸਾਈਟਾਂ, ਕੈਟਾਲਾਗ, ਵੀਡੀਓ • ਬਿਜਲੀ ਦਾ ਕੰਮ: ਬਿਜਲੀ ਦੀਆਂ ਤਾਰਾਂ, ਕੇਬਲਾਂ, ਸਵਿੱਚਾਂ, ਕੁਨੈਕਟਰ • ਆਟੋਮੋਟਿਵ ਸੇਵਾ: ਸਟੀਲ, ਐਲੂਮੀਨੀਅਮ, ਤਾਂਬੇ ਦੀਆਂ ਤਾਰਾਂ, ਰਬੜ • ICT: ਹਾਰਡਵੇਅਰ ਸਮੱਗਰੀ, ਜਿਵੇਂਕਿ ਮਦਰਬੋਰਡ, CPU, ਮਾਊਸ • ਸਾਫਟਵੇਅਰ ਸਮੱਗਰੀ, ਜਿਵੇਂਕਿ ਇਲੈਕਟ੍ਰਾਨਿਕ ਸਟੋਰੇਜ ਮੀਡੀਆ ਜਾਂਣਕਾਰੀ ਦੇਣ ਵਾਲੇ ਟੂਲ, ਜਿਵੇਂਕਿ ਇੰਟਰਨੈੱਟ ਅਤੇ ਡਰਾਈਵ, ਰਚਨਾਤਮਿਕ ਟੂਲ, ਜਿਵੇਂਕਿ ਐੱਮ.ਐੱਸ.ਵਰਡ, ਪਾਵਰ ਪੁਆਇੰਟ 	<ul style="list-style-type: none"> • ਸਮੱਗਰੀ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਢੰਗ ਨਾਲ ਵਰਤਣ ਲਈ ਗੱਲਬਾਤ ਕਰਨ, ਹਮਦਰਦੀ ਦਿਖਾਉਣ, ਨਿਮਰਤਾ ਦਿਖਾਉਣ, ਸੇਵਾ ਕਰਨ, ਮੁਹੰਮਤ ਕਰਨ ਅਤੇ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਕਰਨ ਲਈ ਅੰਦਰੂਨੀ ਸਾਧਨ

9.7.3.3 ਮਿਡਲ ਪੱਧਰ ਵਿੱਚ ਚਿੱਤਰਕਾਰੀ ਪ੍ਰੋਜੈਕਟ

ਮਿਡਲ ਪੱਧਰ ਵਿੱਚ ਸਮੱਗਰੀ ਨੂੰ ਸਕੂਲਾਂ ਵਿੱਚ ਕੰਮ ਦੇ ਹਰੇਕ ਰੂਪ ਤੋਂ ਲਏ ਗਏ ਪ੍ਰੋਜੈਕਟਾਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਕਾਰਜਸ਼ੀਲ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇਗਾ। ਹਰੇਕ ਪੱਧਰ ਵਿੱਚ, ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੁਆਰਾ ਕੰਮ ਦੇ ਹਰੇਕ ਰੂਪ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ ਪ੍ਰੋਜੈਕਟ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇਗਾ, ਇੱਕ ਸਾਲ ਵਿੱਚ ਕੁੱਲ 3 ਪ੍ਰੋਜੈਕਟ ਹੋਣਗੇ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਮਿਡਲ ਪੱਧਰ ਦੇ ਅੰਤ ਤੱਕ, ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਨੂੰ ਪ੍ਰੋਜੈਕਟਾਂ 'ਤੇ ਕੰਮ ਕਰਨ ਦੇ ਯੋਗ ਹੋਣਗੇ।

ਚੁਣੇ ਗਏ ਪ੍ਰੋਜੈਕਟ ਪ੍ਰਸੰਗਿਕ ਹੋਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ, ਕੰਮ ਦੀ ਦੁਨੀਆ, ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਉਮਰ-ਮੁਤਾਬਕ ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਨਾਲ। ਅਧਿਆਪਕ ਭੂਗੋਲ, ਵਾਧੂ ਸਰੋਤਾਂ ਦੀ ਉਪਲਬਧਤਾ, ਬਜਟ ਅਤੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੀ ਸੰਖਿਆ 'ਤੇ ਆਧਾਰਿਤ ਪ੍ਰੋਜੈਕਟਾਂ ਦੀ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਚਲਾਉਣ ਦੀ ਰਣਨੀਤੀ ਤੈਅ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਮਿਆਰਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ ਜਿੰਨਾ ਸੰਭਵ ਹੋ ਸਕੇ ਕਿੱਤੇ ਦਾ ਅਸਲ-ਜੀਵਨ ਤਜਰਬਾ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨਾ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਤੱਤ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਵਿੱਚ ਰੱਖਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ।

ਕੁਝ ਕਿੱਤਾਮੁਖੀ ਪ੍ਰੋਜੈਕਟ ਵਿਗਿਆਨ ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਵਿਗਿਆਨ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਦੀਆਂ ਧਾਰਨਾਵਾਂ ਨਾਲ ਮੇਲ ਖਾਂਦੇ ਹਨ, ਇਸ ਲਈ ਸੰਬੰਧਿਤ ਅਧਿਆਪਕ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੇ ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਤਜਰਬੇ ਨੂੰ ਵਧਾਉਣ ਲਈ ਸਿਧਾਂਤਿਕ ਅਤੇ ਵਿਹਾਰਿਕ ਇਨਪੁੱਟਸ ਵੀ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ।

ਇਹ ਪ੍ਰੋਜੈਕਟ ਅਜਿਹੇ ਹੋਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ ਕਿ ਉਹ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਕਿੱਤਾਮੁਖੀ ਸਿੱਖਿਆ ਸਕੂਲਾਂ ਦੇ ਸਮਰਪਿਤ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਕੰਮ ਕਰਨ ਦੇ ਰਚਨਾਤਮਿਕ ਅਤੇ ਰੁਝੇਵੇਂ ਦੇ ਮੌਕੇ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ ਜੇਕਰ ਟੇਲਰਿੰਗ ਦਾ ਪ੍ਰੋਜੈਕਟ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਨੂੰ ਸੁਤੰਤਰ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸਿਲਾਈ ਕਰਨ ਦੇ ਯੋਗ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਉਹ ਘਰ-ਆਧਾਰਿਤ ਕੰਮਾਂ ਵਿੱਚ ਇਸ ਹੁਨਰ ਨੂੰ ਲਾਗੂ ਕਰਨ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਪਰਿਵਾਰ ਦਾ ਸਮਰਥਨ ਕਰਨ ਦੇ ਯੋਗ ਵੀ ਹੋਣਗੇ।

ਕੰਮ ਦੇ ਹਰ ਰੂਪ ਦੇ ਸੰਖੇਪ ਵਰਣਨ ਦੇ ਨਾਲ ਪ੍ਰੋਜੈਕਟਾਂ ਦੀ ਚਿੱਤਰਕਾਰੀ ਸੂਚੀ ਦਾ ਅਨੁਸਰਨ ਕਰਨਾ:

ਸਾਰਨੀ 9.7iii

ਮਿਡਲ ਪੱਧਰ ਲਈ ਵਿਆਖਿਆਤਮਿਕ ਪ੍ਰੋਜੈਕਟ ਸੂਚੀ	
ਪ੍ਰੋਜੈਕਟਸ (ਜੀਵਨ ਰੂਪ)	ਵਰਣਨ
ਰਸੋਈ ਭਾਗ	ਰਸੋਈ ਗਾਰਡਨ ਪ੍ਰੋਜੈਕਟ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਸਕੂਲ ਦੀ ਜ਼ਮੀਨ ਜਾਂ ਸਕੂਲ ਦੇ ਨੇੜੇ ਉਪਲਬਧ ਥਾਂ 'ਤੇ ਸਧਾਰਨ ਫਲ ਅਤੇ ਸਬਜ਼ੀਆਂ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਲਈ ਮਿੱਟੀ ਅਤੇ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਉਪਕਰਨਾਂ ਨਾਲ ਕੰਮ ਕਰਨ ਲਈ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰੇਗਾ।
DIY - ਬਾਇਓਗੈਸ ਪਲਾਂਟ ਮਾਡਲ	ਬਾਇਓਗੈਸ ਪਲਾਂਟ ਮਾਡਲ ਬਣਾਉਣ ਦਾ ਪ੍ਰੋਜੈਕਟ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਜੈਵਿਕ ਸਮੱਗਰੀ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਦੇ ਹੋਏ, ਊਰਜਾ ਦੇ ਇੱਕ ਨਵੇਂ ਸਰੋਤ ਨੂੰ ਸਿੱਖਣ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰੇਗਾ ਅਤੇ ਇਸ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਪੇਂਡੂ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਕਿਵੇਂ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਵਿਗਿਆਨ ਅਧਿਆਪਕ ਇਸ ਪ੍ਰੋਜੈਕਟ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਕਿ ਰਹਿੰਦ-ਖੂੰਹਦ ਨੂੰ ਜਲਣਸ਼ੀਲ ਗੈਸ ਵਿੱਚ ਤਬਦੀਲ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਰਸਾਇਣ ਵਿਗਿਆਨ ਨੂੰ ਬਾਹਰ ਲਿਆਂਦਾ ਜਾ ਸਕੇ।
ਸ਼ਹਿਰੀ/ਪੇਂਡੂ ਖੇਤੀ	ਰਸੋਈ ਭਾਗ ਨਾਲੋਂ ਵੱਡੇ ਪੈਮਾਨੇ 'ਤੇ ਵਧਣ ਨਾਲ, ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਮਿੱਟੀ ਦੀ ਤਿਆਰੀ, ਬਿਜਾਈ, ਸਿੰਚਾਈ, ਨਦੀਨਾਂ ਤੋਂ ਫਸਲਾਂ ਦੀ ਸੁਰੱਖਿਆ ਅਤੇ ਕੱਟੀ ਹੋਈ ਫਸਲ ਨੂੰ ਸਹੀ ਢੰਗ ਨਾਲ ਸਟੋਰ ਕਰਨ ਦੀਆਂ ਬੁਨਿਆਦੀ ਗੱਲਾਂ ਸਿੱਖਣਗੇ।
ਮੋਬਾਈਲ ਨਰਸਰੀ	ਪ੍ਰੋਜੈਕਟ ਮੋਬਾਈਲ ਨਰਸਰੀ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਪੌਦਿਆਂ ਦੇ ਵਾਧੇ ਅਤੇ ਵਿਕਾਸ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧਨ ਕਰਨ ਦੇ ਯੋਗ ਬਣਾਏਗਾ। ਉਹ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਤਰੀਕਿਆਂ (ਕੱਟਣ, ਗ੍ਰਾਫ਼ਟਿੰਗ) ਅਤੇ ਪੌਦਿਆਂ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਹਿੱਸਿਆਂ (ਬਨਸਪਤੀ ਪ੍ਰਸਾਰ) ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰ ਕੇ ਪੌਦਿਆਂ ਨੂੰ ਉਗਾਉਣਾ ਸਿੱਖਣਗੇ।

ਜਾਨਵਰਾਂ ਦੀ ਦੇਖਭਾਲ	ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਯੋਜਨਾਬੱਧ ਢੰਗ ਨਾਲ ਆਸ-ਪਾਸ ਦੇ ਕੁਝ ਜਾਨਵਰਾਂ ਦੀ ਦੇਖਭਾਲ ਕਰਨਾ ਸਿੱਖਣਗੇ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਕੁੱਤੇ, ਗਾਂਵਾਂ, ਭੇਡ, ਬੱਕਰੀ।
ਪ੍ਰੋਜੈਕਟ (ਮਸ਼ੀਨ ਅਤੇ ਸਮੱਗਰੀ)	ਵਰਣਨ
ਸੋਲਰ ਪੈਨਲ ਮਾਡਲ	ਇਹ ਪ੍ਰੋਜੈਕਟ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਊਰਜਾ ਦੇ ਇਸ ਨਵਿਆਉਣਯੋਗ ਸਰੋਤ ਬਾਰੇ ਸਿੱਖਣ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰੇਗਾ। ਪ੍ਰੋਜੈਕਟ ਦੇ ਭਾਗਾਂ ਵਿੱਚ ਸੂਰਜੀ ਊਰਜਾ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਬੁਨਿਆਦੀ ਸੰਕਲਪਾਂ ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ ਕਰਨਾ, ਅਧਿਆਪਕ ਦੁਆਰਾ ਮਾਡਲ ਬਣਾਉਣ ਦਾ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ, ਮਾਡਲ ਨੂੰ ਇਕੱਠਾ ਕਰਨਾ ਅਤੇ ਇਹ ਦੇਖਣਾ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਵੇਗਾ ਕਿ ਇਹ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨਾਲ ਕਿਵੇਂ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਹੈ।
ਸਿਲਾਈ ਅਤੇ ਬੁਨਣਾ	ਇਹ ਪ੍ਰੋਜੈਕਟ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਸਿਲਾਈ ਕਰਨ, ਫੈਬਰਿਕ 'ਤੇ ਪੈਟਰਨ ਬਣਾਉਣ, ਫੈਬਰਿਕ ਨੂੰ ਅਕਾਰ ਦੇਣ ਅਤੇ ਅੰਤ ਵਿੱਚ ਆਪਣੀ ਪਸੰਦ ਦੇ ਇੱਕ ਬੁਨਿਆਦੀ ਕੱਪੜੇ ਨੂੰ ਡਿਜ਼ਾਈਨ ਕਰਨ ਦੇ ਬੁਨਿਆਦੀ ਹੁਨਰ ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਯੋਗ ਬਣਾਏਗਾ।
ਲੱਕੜ ਉੱਤੇ ਨਕਾਸ਼ੀ	ਲੱਕੜ ਦੇ ਕੰਮ ਦਾ ਪ੍ਰੋਜੈਕਟ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਸੁੰਦਰ ਲੱਕੜ ਦੇ ਸ਼ਿਲਪਕਾਰੀ ਬਣਾਉਣ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰੇਗਾ। ਪ੍ਰੋਜੈਕਟ ਦੇ ਭਾਗਾਂ ਵਿੱਚ ਲੱਕੜ ਦੀ ਨਕਾਸ਼ੀ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਬੁਨਿਆਦੀ ਸਾਧਨਾਂ ਦੀ ਜਾਣ-ਪਛਾਣ, ਲੱਕੜ 'ਤੇ ਨਕਾਸ਼ੀ ਕਰਨ ਲਈ ਕਿਸੇ ਵਸਤੂ ਦੀ ਡਰਾਈਂਗ ਜਾਂ ਯੋਜਨਾ ਬਣਾਉਣਾ, ਛੀਲਾਂ ਰਾਹੀਂ ਮੋਟੀ ਨਕਾਸ਼ੀ, ਉਤਪਾਦ ਦੀ ਵਿਸਤ੍ਰਿਤ ਨਕਾਸ਼ੀ ਅਤੇ ਪਾਲਿਸ਼ਿੰਗ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਵੇਗੀ।
ਆਓ (dis) ਇਕੱਠੇ ਕਰੀਏ!	(dis) ਅਸੈਂਬਲ ਪ੍ਰੋਜੈਕਟ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਬੁਨਿਆਦੀ ਵਾਹਨ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਸਾਈਕਲ ਨੂੰ ਜੋੜਣ, ਅਲੱਗ-ਅਲੱਗ ਕਰਨ ਅਤੇ ਮੁਰੰਮਤ ਕਰਨ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਵੇਗੀ। ਪ੍ਰੋਜੈਕਟ ਦੇ ਭਾਗਾਂ ਵਿੱਚ ਔਜ਼ਾਰਾਂ ਨੂੰ ਇਕੱਠਾ ਕਰਨ ਅਤੇ ਮੁਰੰਮਤ ਕਰਨ, ਟਾਇਰ ਪੰਕਚਰ ਦੀ ਮੁਰੰਮਤ, ਬ੍ਰੇਕਾਂ ਨੂੰ ਬਦਲਣ ਅਤੇ ਪਹੀਏ ਇਕੱਠੇ ਕਰਨ ਲਈ ਇੱਕ ਬੁਨਿਆਦੀ ਜਾਣ-ਪਛਾਣ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਵੇਗੀ।
ਘੁਮਿਆਰ ਦੀ ਮਿੱਟੀ	ਮਿੱਟੀ ਦੇ ਭਾਂਡੇ ਬਣਾਉਣ ਦਾ ਪ੍ਰੋਜੈਕਟ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਦੇਸ ਦੇ ਅਮੀਰ ਸ਼ਿਲਪਕਾਰੀ ਦੇ ਕੰਮ ਤੋਂ ਜਾਣੂ ਕਰਵਾਏਗਾ। ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਕਿਸਮਾਂ ਦੀ ਮਿੱਟੀ ਨਾਲ ਕੰਮ ਕਰਨਾ ਸਿੱਖਣਗੇ ਅਤੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਜਟਿਲਤਾ ਵਾਲੀਆਂ ਵਸਤੂਆਂ ਬਣਾਉਣ ਦਾ ਅਭਿਆਸ ਕਰਨਗੇ, ਜੋ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਸਿੱਖੇ ਹੁਨਰ ਦੇ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦਾ ਹੈ।
ਪ੍ਰੋਜੈਕਟ (ਮਨੁੱਖੀ ਸੇਵਾਵਾਂ)	ਵਰਣਨ
ਸਕੂਲ ਦਾ ਸੈਲੂਨ	ਸਕੂਲ ਸੈਲੂਨ ਦਾ ਪ੍ਰੋਜੈਕਟ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਤਰੀਕਿਆਂ ਰਾਹੀਂ ਸੁੰਦਰਤਾ, ਤੰਦਰੁਸਤੀ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨ ਲਈ ਸਭ ਤੋਂ ਵਧੀਆ ਅਭਿਆਸ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨ ਦੇ ਯੋਗ ਬਣਾਏਗਾ।
ਮੁਢਲੀ ਡਾਕਟਰੀ ਸਹਾਇਤਾ	ਮੁਢਲੀ ਡਾਕਟਰੀ ਸਹਾਇਤਾ ਪ੍ਰੋਜੈਕਟ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਸਧਾਰਨ ਮੌਜੂਦ ਦਵਾਈਆਂ ਅਤੇ ਸਹਾਇਤਾ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਰੂਪ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਬਾਰੇ ਮੁਢਲਾ ਗਿਆਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਦੇ ਯੋਗ ਬਣਾਏਗਾ। ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਜ਼ਖਮੀ/ਬਿਮਾਰ ਮਰੀਜ਼ ਦੀ ਦੇਖਭਾਲ ਕਰਦੇ ਸਮੇਂ ਦਵਾਈਆਂ ਅਤੇ ਸੰਬੰਧਿਤ ਸਮੱਗਰੀ ਨੂੰ ਲਗਨ ਨਾਲ ਸੰਭਾਲਨਾ ਸਿੱਖਣਗੇ।
ਭੋਜਨ ਮੇਲਾ	ਇਹ ਪ੍ਰੋਜੈਕਟ ਸਕੂਲ ਦਾ ਸਾਲਾਨਾ ਮੇਲਾ ਹੋਵੇਗਾ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਇਲਾਕਿਆਂ ਅਤੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਪਕਵਾਨਾਂ ਤੋਂ ਭੋਜਨ ਪਰੇਸ਼ਣ ਵਿੱਚ ਅਗਵਾਈ ਕਰਨਗੇ। ਇਹ

	ਪ੍ਰੋਜੈਕਟ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਖਾਣਾ ਪਕਾਉਣ ਦੀਆਂ ਬੁਨਿਆਦੀ ਗੱਲਾਂ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਪੇਸ਼ ਕਰਨ ਅਤੇ ਪਰੋਸਣ ਤੱਕ ਭੋਜਨ ਦੇ ਸੰਚਾਲਨ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ ਨੂੰ ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਯੋਗ ਬਣਾਏਗਾ।
ਸਕੂਲ ਦੀ ਐੱਮ.ਆਈ.ਐੱਸ.	ਇਹ ਪ੍ਰੋਜੈਕਟ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਸਕੂਲ ਦੀ ਬੁਨਿਆਦੀ ਪ੍ਰਬੰਧਨ ਸੂਚਨਾ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਬਣਾਉਣ ਦੇ ਯੋਗ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਕਈ ਕੰਪਿਊਟਰ ਹੁਨਰ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨ ਦੇ ਯੋਗ ਬਣਾਏਗਾ। ਪ੍ਰੋਜੈਕਟ ਦੇ ਭਾਗਾਂ ਵਿੱਚ ਦਫਤਰ ਉਤਪਾਦਿਕਤਾ ਔਜ਼ਾਰ ਸਿੱਖਣ ਦੀਆਂ ਮੂਲ ਗੱਲਾਂ, ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਅਤੇ ਅਧਿਆਪਕ ਦੇ ਵੇਰਵਿਆਂ 'ਤੇ ਜਾਣਕਾਰੀ-ਆਧਾਰਿਤ MIS ਬਣਾਉਣਾ ਅਤੇ ਮਿਡ-ਡੇ-ਮੀਲ 'ਤੇ ਬਜਟ ਰਿਪੋਰਟ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਵੇਗੀ।
ਮਹਿੰਦੀ ਕਲਾ	'ਮਹਿੰਦੀ ਆਰਟ' ਪ੍ਰੋਜੈਕਟ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਮਹਿੰਦੀ ਨੂੰ ਕਈ ਉਦੇਸ਼ਾਂ ਲਈ ਕਿਵੇਂ ਤਿਆਰ ਅਤੇ ਵਰਤਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ' ਦੇ ਬੁਨਿਆਦੀ ਸੰਕਲਪਾਂ ਨੂੰ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰੇਗਾ। ਇਹ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਆਂਢ-ਗੁਆਂਢ ਵਿੱਚ ਚੱਲ ਰਹੇ ਮਹਿੰਦੀ ਦੇ ਕਾਰੋਬਾਰਾਂ ਦੀ ਪੜਚੋਲ ਕਰਨ ਅਤੇ ਦੁਕਾਨਾਂ ਅਤੇ ਘਰਾਂ ਵਿੱਚ ਲੋਕ ਮਹਿੰਦੀ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਨ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਤਰੀਕਿਆਂ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਦੀ ਇਜਾਜ਼ਤ ਦੇਵੇਗਾ। ਪ੍ਰੋਜੈਕਟ ਦੇ ਭਾਗਾਂ ਵਿੱਚ ਮਹਿੰਦੀ ਦਾ ਮਿਸ਼ਰਨ ਬਣਾਉਣਾ ਅਤੇ ਇਸ ਨੂੰ ਕੋਨ ਵਿੱਚ ਪਾਉਣਾ, ਹੱਥਾਂ 'ਤੇ ਮਹਿੰਦੀ ਦੇ ਪੈਟਰਨ ਲਗਾਉਣਾ ਅਤੇ ਲਗਾਉਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਦੇਖਭਾਲ ਕਰਨ ਦੇ ਤਰੀਕੇ ਸਿੱਖਣੇ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਣਗੇ।
ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ ਪ੍ਰੋਜੈਕਟ	ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ ਪ੍ਰੋਜੈਕਟ ਵਿੱਚ ਗਾਈਡ ਸਹਾਇਤਾ ਅਧੀਨ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੁਆਰਾ ਸਕੂਲ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧਨ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਵੇਗਾ। ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਪ੍ਰਭਾਵੀ ਅਭਿਆਸਾਂ ਰਾਹੀਂ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ ਦੀਆਂ ਕਿਤਾਬਾਂ ਅਤੇ ਥਾਂ ਨੂੰ ਸੰਗਠਿਤ ਅਤੇ ਪ੍ਰਬੰਧਨ ਵਿੱਚ ਹਿੱਸਾ ਲੈਣ ਦੇ ਯੋਗ ਹੋਣਗੇ।
ਸਕੂਲ ਦੀ ਦੁਕਾਨ	ਇਹ ਪ੍ਰੋਜੈਕਟ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਸਕੂਲ ਦੇ ਚਾਰ ਦਿਵਾਰੀ 'ਤੇ ਦੁਕਾਨ ਚਲਾਉਣ ਦੇ ਪ੍ਰਬੰਧਨ ਦੇ ਹੁਨਰ ਨੂੰ ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਯੋਗ ਬਣਾਏਗਾ। ਦੁਕਾਨ ਵਿੱਚ ਉਹ ਸਮੱਗਰੀ (ਸਟੇਸ਼ਨਰੀ, ਸਨੈਕਸ) ਸ਼ਾਮਲ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ ਜੋ ਸਕੂਲ ਲਈ ਢੁਕਵੀਂ ਉਪਯੋਗੀ ਹਨ ਜਾਂ ਜੋ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੁਆਰਾ ਬਣਾਏ ਗਏ ਸਥਾਨਿਕ ਸ਼ਿਲਪਕਾਰੀ (ਕਲਾਕਾਰੀ) ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ। ਉਹ ਖਰਚਿਆਂ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧਨ ਕਰਨਾ, ਦੁਕਾਨ ਚਲਾਉਣ ਲਈ ਤਾਲਮੇਲ ਬਣਾਉਣਾ ਅਤੇ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਗਾਹਕ ਸੇਵਾ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨਾ ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਯੋਗ ਹੋਣਗੇ।

9.7.3.4 ਸੈਕੰਡਰੀ ਪੜਾਅ ਵਿੱਚ ਚਿੱਤਰਕਾਰੀ ਕੋਰਸ ਡਿਜ਼ਾਈਨ: ਪੱਧਰ 9-10

ਸੈਕੰਡਰੀ ਪੱਧਰ ਵਿੱਚ, ਕੰਮ ਦੇ ਹਰੇਕ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਦੋ ਨੂੰ ਕਵਰ ਕਰਨ ਵਾਲੇ 6 ਮੁੱਖ ਪੇਸ਼ੇ ਹੋਣਗੇ। ਦਰਸਾਏ ਗਏ ਮੁੱਖ ਪੇਸ਼ਿਆਂ ਵਿੱਚ ਪੱਧਰ 9 ਵਿੱਚ ਖੇਤੀਬਾੜੀ, ਪਲੰਬਿੰਗ, ਸੁੰਦਰਤਾ, ਤੰਦਰੁਸਤੀ ਅਤੇ ਪੱਧਰ 10 ਵਿੱਚ ਬਾਗਬਾਨੀ, ਤਰਖਾਣ, ਨਰਸਿੰਗ ਅਤੇ ਦੇਖਭਾਲ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ। ਇਹ ਮੁੱਖ ਕਿੱਤਾ ਕੰਮ ਦੇ ਸਾਰੇ ਰੂਪਾਂ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦਾ ਹੈ।

ਕੋਰਸ ਦਾ ਡਿਜ਼ਾਈਨ ਹੇਠਾਂ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇਗਾ:

ਸਾਰਨੀ 9.7iv

ਸੈਕੰਡਰੀ ਪੜਾਅ ਵਿੱਚ ਕੋਰਸ		
ਕੰਮ ਦੇ ਰੂਪ	ਪੱਧਰ 9	ਪੱਧਰ 10
ਜੀਵਨ ਰੂਪਾਂ ਨਾਲ ਕੰਮ ਕਰਨਾ	<p>ਖੇਤੀਬਾੜੀ</p> <p>ੳ. ਬੁਨਿਆਦੀ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਉਪਕਰਨਾਂ ਨਾਲ ਜਾਣੂ ਅਤੇ ਚਲਾਉਣਾ</p> <p>ਅ. ਬੀਜ ਦੀ ਤਿਆਰੀ, ਬੀਜ ਦੀ ਚੋਣ, ਸਹੀ ਵਿੱਥ, ਕਤਾਰਾਂ ਦੀ ਫਸਲ, ਅੰਤਰ-ਫਸਲੀ</p>	<p>ਬਾਗਬਾਨੀ</p> <p>ੳ. ਬਾਗਬਾਨੀ ਦੇ ਔਜ਼ਾਰ- ਵਰਤੋਂ, ਪ੍ਰਬੰਧ ਅਤੇ ਰੱਖ-ਰਖਾਅ ਨਾਲ ਜਾਣੂ</p> <p>ਅ. ਪੌਦੇ ਦੇ ਪ੍ਰਸਾਰ ਦੀਆਂ ਤਕਨੀਕਾਂ</p> <p>ੲ. ਨਦੀਨਾਂ ਨਾਲ ਨਜਿੱਠਣਾ</p>

	<p>ੲ. ਖਾਦ ਅਤੇ ਮਿੱਟੀ ਪ੍ਰਬੰਧਨ</p> <p>ਸ. ਕੀੜਿਆਂ ਅਤੇ ਬਿਮਾਰੀਆਂ ਦੀ ਪਛਾਣ ਅਤੇ ਨਿਯੰਤਰਨ</p>	<p>ਸ. ਕੀੜਿਆਂ ਨਾਲ ਨਜਿੱਠਣਾ</p>
<p>ਮਸ਼ੀਨ ਅਤੇ ਸਮੱਗਰੀ ਨਾਲ ਕੰਮ ਕਰਨਾ</p>	<p>ਪਲੰਬਿੰਗ (ਟੂਟੀਆਂ ਦਾ ਕੰਮ)</p> <p>ੳ. ਹੱਥ ਜਾਂ ਹੋਰ ਸਾਧਨਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਦੇ ਹੋਏ, ਲੁੜੀਦੇ ਕੋਣ ਤੱਕ ਪਾਈਪ ਨੂੰ ਮਾਪੋ, ਕੱਟੋ, ਧਾਗਾ ਪਾਓ ਜਾਂ ਮੋੜੋ।</p> <p>ਅ. ਘਰੇਲੂ ਉਪਕਰਨਾਂ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਗੀਜ਼ਰ, ਆਰ.ਓ.</p> <p>ੲ. ਛੋਟੇ ਪਲੰਬਿੰਗ ਮੁੱਦਿਆਂ ਅਤੇ ਹੱਲ ਦੀ ਪਛਾਣ ਕਰੋ।</p>	<p>ਤਰਖਾਣ</p> <p>ੳ. ਮੁਢਲੇ ਹੱਥਾਂ ਦੇ ਸਾਧਨਾਂ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਪਲੇਨ, ਚੌਰਸੀ, ਰੇਗਮਾਰ, ਹਥੌੜੀ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰ ਕੇ ਮਾਪਣਾ, ਕੱਟਣਾ ਅਤੇ ਆਰੀ ਚਲਾਉਣਾ</p> <p>ਅ. ਲੱਕੜ ਦੇ ਟੁਕੜਿਆਂ ਨੂੰ ਜੋੜਨਾ, ਮੇਖਾਂ ਲਾਉਣਾ</p> <p>ੲ. ਪੁਰਾਣੀ ਲੱਕੜ ਦੀਆਂ ਵਸਤੂਆਂ ਦੀ ਪੇਂਟਿੰਗ ਅਤੇ ਮੁਕੰਮਲ ਬਹਾਲੀ (ਫਿਨਿਸ਼ਿੰਗ) ਦੀਆਂ ਬੁਨਿਆਦੀ ਗੱਲਾਂ</p>
<p>ਮਨੁੱਖੀ ਸੇਵਾਵਾਂ</p>	<p>ਸੁੰਦਰਤਾ ਅਤੇ ਤੰਦਰੁਸਤੀ</p> <p>ੳ. ਸੁੰਦਰਤਾ ਅਤੇ ਤੰਦਰੁਸਤੀ ਦੀ ਜਾਣ-ਪਛਾਣ</p> <p>ਅ. ਮੈਨੀਕਿਓਰ, ਪੈਡੀਕਿਓਰ ਅਤੇ ਮਹਿੰਦੀ ਸੇਵਾਵਾਂ</p> <p>ੲ. ਵਾਲਾਂ ਦੀ ਦੇਖਭਾਲ</p> <p>ਸ. ਗਾਹਕ ਸੇਵਾ ਸਥਿਤੀ ਨਰਸਿੰਗ ਅਤੇ ਦੇਖਭਾਲ</p>	<p>ਨਰਸਿੰਗ ਅਤੇ ਸੰਭਾਲ</p> <p>ੳ. ਸਿਹਤ ਅਤੇ ਨਰਸਿੰਗ ਦੀ ਮੂਲ ਧਾਰਨਾ</p> <p>ਅ. ਮਰੀਜ਼ ਦੀ ਦੇਖਭਾਲ ਅਤੇ ਸਲਾਹ</p> <p>ੲ. ਮਾਪਣ ਵਾਲੇ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਚਿੰਨ੍ਹ</p> <p>ਸ. ਸੇਵਾ ਸਥਿਤੀ</p>

ਭਾਗ 9.8

ਸਿੱਖਿਆ ਸ਼ਾਸਤਰ

ਵੱਖ-ਵੱਖ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਵਿੱਚ ਸਾਂਝੀਵਾਲਤਾਵਾਂ ਦੇ ਮੁਲਾਂਕਣ, ਸਿਧਾਂਤ ਅਤੇ ਵਿਧੀਆਂ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਚਰਚਾ ਇਸ ਦਸਤਾਵੇਜ਼ ਦੇ ਭਾਗ-ੳ, ਅਧਿਆਇ-3, § 3.3 ਅਤੇ § 3.4 ਵਿੱਚ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਇਹ ਭਾਗ ਸਿਰਫ਼ ਕਿੱਤਾਮੁਖੀ ਸਿੱਖਿਆ ਸਕੂਲਾਂ 'ਤੇ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਨਾਜ਼ੁਕਤਾ 'ਤੇ ਕੇਂਦਰਿਤ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ, ਉਪਰੋਕਤ ਭਾਗ ਦੇ ਨਾਲ ਇਸ ਭਾਗ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਨਾ ਲਾਭਦਾਇਕ ਹੋਵੇਗਾ।

ਕਿੱਤਾਮੁਖੀ ਸਿੱਖਿਆ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਗਿਆਨ, ਸਮਰੱਥਾਵਾਂ ਅਤੇ ਕਦਰਾਂ-ਕੀਮਤਾਂ ਨੂੰ ਸਾਈਟ 'ਤੇ ਕੰਮ ਕਰਨ ਦੇ ਨਿਰੰਤਰ ਅਭਿਆਸ ਅਤੇ ਐਕਸਪੋਜ਼ਰ ਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਕੰਮ ਦੇ ਨਤੀਜੇ ਵਜੋਂ ਲਾਭਕਾਰੀ ਨਤੀਜੇ ਨਿਕਲਨੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਅਸਲ ਕੰਮ ਦੇ ਸਥਾਨਾਂ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਕਾਰਜ ਸਥਾਨਾਂ ਵਿੱਚ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਮਿਲਨ ਦਾ ਅਨੁਭਵ ਕਰਨ ਦੇ ਯੋਗ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਤਜਰਬਿਆਂ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਆਪਣੀ ਸਿਖਲਾਈ 'ਤੇ ਵਿਚਾਰ ਕਰਨ ਦੇ ਮੌਕੇ ਹੋਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ।

9.8.1 ਵਿੱਦਿਅਕ ਸਿਧਾਂਤ

9.8.1.1 ਕਰਨ ਅਤੇ ਸੋਚਣ ਦਾ ਸੰਤੁਲਨ

ਕਿੱਤਾਮੁਖੀ ਸਿੱਖਿਆ ਵਿੱਚ ਬੁੱਧੀ ਨੂੰ ਮਕੈਨੀਕਲ ਹੋਣ ਦੇ ਜੋਖਮਾਂ ਨੂੰ ਲਾਗੂ ਕੀਤੇ ਬਿਨਾਂ ਅਤੇ ਕੇਵਲ ਸਿਧਾਂਤ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਦੇ ਬਿਨਾਂ ਲਾਭਕਾਰੀ ਕੰਮ ਦਾ ਕੋਈ ਅਰਥ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ, ਅਧਿਆਪਕ ਨੂੰ ਸਿਧਾਂਤ ਅਤੇ ਅਭਿਆਸ ਦੇ ਇੱਕ ਨਿਰਣਾਇਕ ਮਿਸ਼ਰਨ ਦੀ ਯੋਜਨਾ ਬਣਾਉਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ।

ਮਿਡਲ ਪੱਧਰ ਵਿੱਚ ਧਿਆਨ ਸਿਰਫ਼ ਚੁਣੇ ਗਏ ਕਿੱਤੇ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ 'ਤੇ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਖੇਤਰ ਦੇ ਵਿਆਪਕ ਗਿਆਨ ਅਤੇ ਇਸ ਦੇ ਕੰਮ ਦੀ ਦੁਨੀਆ ਵਿੱਚ ਸਥਾਨ 'ਤੇ ਵੀ ਹੋਵੇਗਾ (ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ ਜੇਕਰ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਨਰਸਿੰਗ ਸਹਾਇਕ ਵਜੋਂ ਕੰਮ ਕਰਨ ਦੀ ਤਿਆਰੀ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ ਤਾਂ ਖੇਤਰ ਸਿਹਤ ਸੰਭਾਲ ਹੋਵੇਗਾ)।

ਸੈਕੰਡਰੀ ਪੱਧਰ ਵਿੱਚ ਵਿਹਾਰਿਕ ਵਰਤੋਂ 'ਤੇ ਖ਼ਰਚੇ ਗਏ ਅਨੁਪਾਤ ਨੂੰ ਵੱਧ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਦੁਨੀਆ ਵਿੱਚ ਕਿੱਤੇ ਦੇ ਸਥਾਨ ਦੀ ਡੂੰਘਾਈ ਨਾਲ ਸਮਝ ਵੀ ਬਣਾਉਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਪੜਾਅ 'ਤੇ, ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਸਰੋਤ ਅਧਿਆਪਕਾਂ/ਮਾਸਟਰ ਇੰਸਟ੍ਰਕਟਰਾਂ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਹੇਠ ਨੇੜਲੀਆਂ ਸਹੂਲਤਾਂ ਵਿੱਚ ਸਿਖਾਂਦਰੂਪੁਣੇ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਸ਼ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ, ਜਿੱਥੇ ਚੁਣੇ ਹੋਏ ਕੰਮ ਦਾ ਅਭਿਆਸ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

9.8.1.2 ਵਰਕਸ਼ਾਪ ਅਤੇ ਪ੍ਰੋਜੈਕਟ-ਆਧਾਰਿਤ ਸਿਖਲਾਈ

ਲਾਭਕਾਰੀ ਕੰਮ ਲਈ ਸਮਰੱਥਾ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨ ਲਈ ਹਰੇਕ ਕਲਾਸ ਲਈ ਸਿੱਖਿਆ ਲਈ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਯੋਜਨਾਵਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਛੋਟੀ ਮਿਆਦ (40 ਮਿੰਟ) ਕਲਾਸਾਂ ਦਾ ਹੋਣਾ ਬਹੁਤ ਉਚਿਤ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਰੁਝੇਵਿਆਂ ਦੀ ਲੰਮੀ ਮਿਆਦ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਵਰਕਸ਼ਾਪਾਂ ਅਤੇ ਲੰਮੇ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਚੱਲ ਰਹੇ ਪ੍ਰੋਜੈਕਟ, ਕਿੱਤਾਮੁਖੀ ਸਿੱਖਿਆ ਲਈ ਵਧੇਰੇ ਢੁਕਵੇਂ ਹਨ।

ਵਰਕਸ਼ਾਪਾਂ ਖ਼ਾਸ ਹੁਨਰਾਂ ਨੂੰ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨ ਲਈ ਢੁਕਵੀਂਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਇਹਨਾਂ ਵਰਕਸ਼ਾਪਾਂ ਦੀ ਯੋਜਨਾ 'ਬੈਗ ਰਹਿਤ' ਸ਼ਨੀਵਾਰ ਨੂੰ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ, ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ ਪੂਰੇ ਸਕੂਲ ਦੀ ਸਫ਼ਾਈ, ਕਟਾਈ ਅਤੇ ਖਾਣਾ ਬਣਾਉਣਾ ਵਰਕਸ਼ਾਪ ਮੌਡ ਵਿੱਚ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਮੋਟਰ ਪੰਪ ਨੂੰ ਅਲੱਗ-ਅਲੱਗ ਕਰਨਾ ਅਤੇ ਅਸੈਂਬਲ ਕਰਨਾ ਇੱਕ ਵਰਕਸ਼ਾਪ ਵਿੱਚ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਵਰਕਸ਼ਾਪਾਂ ਵਿੱਚ, ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ, ਧਿਆਨ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਕੰਮ 'ਤੇ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਪ੍ਰੋਜੈਕਟ ਲੰਮੇ ਸਮੇਂ ਦੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਕਈ ਹਫ਼ਤਿਆਂ ਜਾਂ ਮਹੀਨਿਆਂ ਤੱਕ ਚੱਲ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਰਸੋਈ ਦੇ ਬਗ਼ੀਚੇ 'ਤੇ ਕੰਮ ਕਰਨ ਲਈ ਜ਼ਮੀਨ ਨੂੰ ਤਿਆਰ ਕਰਨਾ, ਬੀਜ ਬੀਜਣਾ, ਪੌਦਿਆਂ ਦੀ ਸਮੇਂ-ਸਮੇਂ 'ਤੇ ਅਤੇ ਇਕਸਾਰ ਦੇਖਭਾਲ ਅਤੇ ਧਿਆਨ ਦੇਣਾ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਵੇਗਾ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਨਦੀਨਾਂ ਅਤੇ ਕੀਟ-ਨਿਯੰਤਰਨ ਅਤੇ ਵਾਢੀ ਸ਼ਾਮਲ ਹੈ। ਪ੍ਰੋਜੈਕਟ ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸਮੂਹਾਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਬਿਹਤਰ ਢੰਗ ਨਾਲ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਟੀਮਾਂ ਵਿੱਚ ਕੰਮ ਕਰਨਾ ਸਿੱਖਦੇ ਹਨ।

ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਦੀ ਅਵਾਜ਼ 9.8i

ਲੱਕੜ ਦੇ ਸ਼ੈੱਡ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਦਿਨ

ਲੱਕੜ ਦੇ ਸ਼ੈੱਡ 'ਤੇ ਇਹ ਨਿਯਮਿਤ ਸਵੇਰ ਸੀ। ਛੇ ਕੁੜੀਆਂ ਅਤੇ ਚਾਰ ਲੜਕੇ, 11 ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਦੇ, ਕਮਰੇ ਦੇ ਅੰਦਰ ਲੱਕੜ ਦੇ ਸਾਰੇ ਔਜ਼ਾਰਾਂ ਅਤੇ ਟੁਕੜਿਆਂ ਨੂੰ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇਖ ਰਹੇ ਸਨ। ਅੰਤ ਵਿੱਚ, ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਸਾਹਮਣੇ ਰੱਖੇ ਸਾਗਵਾਨ ਦੀ ਲੱਕੜ ਦੇ ਛੋਟੇ ਵਰਗਾਕਾਰ ਟੁਕੜਿਆਂ, ਚੌਰਸੀਆਂ ਅਤੇ ਹਥੌੜੀਆਂ ਨੂੰ ਦੇਖਿਆ। ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਵੱਡੇ ਕੇਂਦਰੀ ਮੇਜ਼ ਦੇ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਦੇ ਤੋਂ ਵੱਧ ਫੁੱਟ ਦੀ ਦੂਰੀ 'ਤੇ ਅਤੇ ਸ਼ੈੱਡ ਦੇ ਕੋਨਿਆਂ ਵਿੱਚ ਦੋ ਹੋਰ ਛੋਟੀਆਂ ਮੇਜ਼ਾਂ 'ਤੇ ਵਿਵਸਥਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ।

ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਲੱਕੜ ਦੇ ਕੰਮ ਦੀ ਕਲਾਸ ਵਿੱਚ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਉਤਸ਼ਾਹ ਨਾਲ ਸਵਾਗਤ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਅਸੀਂ ਲੱਕੜ ਦੇ ਸ਼ੈੱਡ ਵਿੱਚ ਕੰਮ ਕਰਨ ਲਈ ਸੁਰੱਖਿਆ ਦੇ ਬੁਨਿਆਦੀ ਨਿਯਮਾਂ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਕਰ ਕੇ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਕੀਤੀ। ਉਹਨਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਹਰ ਇੱਕ ਦੇ ਆਪਣੇ ਇੱਕ ਨਿਯਮ (ਇੱਕ-ਦੂਜੇ 'ਤੇ ਯੰਤਰ ਨਾ ਸੁੱਟਣ ਸਮੇਤ) ਲੈ ਕੇ ਆਉਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਮੈਂ ਘੋਸ਼ਣਾ ਕੀਤੀ ਕਿ ਜੰਗਲ ਦੇ ਸ਼ੈੱਡ ਵਿੱਚ ਪੰਜ ਬੁਨਿਆਦੀ ਨਿਯਮ ਹਨ।

1. ਸ਼ੈੱਡ ਦੇ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਨਾ ਭੱਜਣਾ।
2. ਔਜ਼ਾਰਾਂ ਨਾਲ 'ਖੇਡਣਾ' ਨਹੀਂ, ਪਰ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਵੇਖੋ ਅਤੇ ਵਰਤੋਂ ਕਰਨਾ ਸਿੱਖੋ।
3. ਸ਼ੁਰੂ ਵਿੱਚ, ਸਾਰੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਉਦੋਂ ਹੀ ਕੰਮ ਕਰਨਗੇ ਜਦੋਂ ਮੈਂ ਆਸ-ਪਾਸ ਹੋਵਾਂ।
4. ਸਾਰੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਹਰ ਕਲਾਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਸਮੱਗਰੀ ਸੈੱਟ ਕਰਨ ਅਤੇ ਦੂਰ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ।
5. ਸ਼ੈੱਡ ਦੇ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਘੁੰਮਣ ਵੇਲੇ ਪੈਰਾਂ ਵਿੱਚ ਜੁੱਤੀਆਂ ਪਾ ਕੇ ਰੱਖੋ ਅਤੇ ਸਾਵਧਾਨ ਰਹੋ।

6. ਅਤੇ ਸਭ ਤੋਂ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ, ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਦੇਖੋ, ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਸੁਣੋ ਅਤੇ ਹਦਾਇਤਾਂ ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਕਰੋ।

ਮੈਨੂੰ ਹਾਸਾ ਆਇਆ ਅਤੇ ਇੱਕ ਅਵਾਜ਼ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਯਾਦ ਦਿਵਾਇਆ ਕਿ ਇਹ ਛੇ ਨਿਯਮ ਸਨ! ਮੈਂ ਬੇਚੈਨੀ ਨਾਲ ਮੁਸਕਰਾਇਆ।

ਮੈਂ ਸਧਾਰਨ ਨਿਰਦੇਸ਼ਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਔਜ਼ਾਰਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਦਾ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਕਰ ਕੇ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਕੀਤੀ। ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ, ਲੱਕੜ ਦੀ ਨਕਾਸ਼ੀ ਦੀਆਂ ਪਹਿਲੀਆਂ ਕੁਝ ਕਲਾਸਾਂ ਲਈ ਸਭ ਤੋਂ ਬੁਨਿਆਦੀ ਔਜ਼ਾਰ ਹੈਂਡਲ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਪੱਧਰੀਆਂ ਚੌਰਸੀਆਂ, ਅਰਧ-ਗੁਲਾਈ ਵਾਲੀਆਂ ਚੌਰਸੀਆਂ ਅਤੇ ਲੱਕੜੀ ਦੇ ਹਥੌੜੇ ਹਨ। ਮੈਂ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਵੀ ਦਿਖਾਇਆ ਕਿ ਲੱਕੜ ਦੇ ਇੱਕ ਬਲਾਕ ਨੂੰ ਮੇਜ਼ ਉੱਤੇ ਰੱਖਣ ਲਈ ਸ਼ਿਕੰਜੇ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਿਵੇਂ ਕਰਨੀ ਹੈ। ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੇ ਲੱਕੜ ਦੀ ਸਤ੍ਹਾ ਨੂੰ ਫੂਹਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ, ਇਸ ਨੂੰ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਨਾ ਅਤੇ ਸੁੰਘਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ। ਮੈਂ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਇਹ ਬਰਮੀ ਟੀਕ ਸੀ ਜੋ ਕਿਸੇ ਸਮੇਂ ਸਕੂਲ ਦੇ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਇੱਕ ਪਿੰਡ ਦੇ ਘਰ ਦੇ ਹਿੱਸੇ ਵਜੋਂ ਵਰਤੀ ਜਾਂਦੀ ਸੀ ਅਤੇ ਸਥਾਨਿਕ ਆਰਾ ਮਿੱਲ 'ਤੇ ਛੋਟੇ ਵਰਗਾਂ ਵਿੱਚ ਕੱਟੀ ਗਈ ਲੱਕੜ ਇੱਕ ਸ਼ਾਨਦਾਰ ਨਕਾਸ਼ੀ ਸਮੱਗਰੀ ਹੈ।

ਮੈਂ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਦਿਨ ਲਈ ਖਾਸ ਯੋਜਨਾ ਦਿੱਤੀ। ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਅੱਗੇ ਬੰਨ੍ਹੀ ਹੋਈ ਲੱਕੜ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਛੋਟਾ ਜਿਹਾ ਵਰਗ ਬਣਾਉਣਾ ਸੀ। ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੇ ਪਹਿਲਾਂ ਪੈਨਸਿੱਲਾਂ ਅਤੇ ਫੁੱਟਿਆਂ ਨਾਲ ਲੱਕੜ ਉੱਤੇ ਇੱਕ ਵਰਗ ਬਣਾਇਆ। ਫਿਰ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਇੱਕ ਚੌਰਸੀ ਅਤੇ ਇੱਕ ਹਥੌੜਾ ਫੜਨ ਦੀ ਕਿਰਿਆ ਦਾ ਅਭਿਆਸ ਕੀਤਾ। ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਗੈਰ-ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਹੱਥ ਨਾਲ ਪੱਧਰੀ ਚੌਰਸੀ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਹੱਥ ਨਾਲ ਹਥੌੜੇ ਨੂੰ ਚੁੱਕਿਆ। ਮੈਂ ਪੱਧਰੀ ਚੌਰਸੀ ਨੂੰ ਫੜਨ ਦੇ ਦੋ ਤਰੀਕਿਆਂ ਦਾ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਕੀਤਾ, ਪਹਿਲੇ ਨੂੰ 'ਫੁੱਲ ਫਿਸਟ ਹੋਲਡ' (ਘੁੱਟ ਕੇ ਫੜਨਾ) ਅਤੇ ਦੂਜੇ ਨੂੰ 'ਫੀਦਰ ਹੋਲਡ' (ਹਲਕਾ ਜਿਹਾ ਫੜਨਾ) ਕਿਹਾ। ਮੈਂ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਉਕਤ ਤਰੀਕਿਆਂ ਨਾਲ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕਰਨ ਲਈ ਪੰਜ ਮਿੰਟ ਦਿੱਤੇ। ਉਹ ਕਾਫੀ ਰੁੱਝੇ ਹੋਏ ਸਨ।

ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਲੱਕੜ ਦੇ ਹਥੌੜੇ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਨੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਅਤੇ ਚੌਰਸੀ ਦੇ ਸਿਰ 'ਤੇ ਹੌਲੀ ਜਿਹੇ ਮਾਰਿਆ। ਮੈਂ ਸੁਝਾਅ ਦਿੱਤਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਲੱਕੜ ਨੂੰ ਕੱਟਣ ਲਈ ਲਾਗੂ ਕੀਤੇ ਗਏ ਬਲ ਦੀ ਮਾਤਰਾ ਨੂੰ ਵੇਖਣ। ਨਾਲ ਹੀ, ਮੈਂ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਕੋਣਾਂ ਦੀ ਪੜਚੋਲ ਕਰਨ ਲਈ ਕਿਹਾ, ਜਿਸ ਉੱਤੇ ਉਹ ਲੱਕੜ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਚੌਰਸੀ ਨੂੰ ਫੜਨਗੇ। ਮੈਂ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਦਿਖਾਇਆ ਕਿ ਇੱਕ ਨੱਬੇ-ਡਿਗਰੀ ਕੋਣ ਤੋਂ ਘੱਟ ਨੱਬੇ-ਡਿਗਰੀ ਦੇ ਕੋਣ ਨਾਲੋਂ ਇੱਕ ਨੱਬੇ-ਡਿਗਰੀ ਦਾ ਕੋਣ ਚੌਰਸੀ ਨੂੰ ਡੂੰਘਾ ਧੱਕੇਗਾ। ਲੱਕੜ ਦੀ ਚੌਰਸੀ ਦਾ ਇੱਕ ਪੈਂਤੀ-ਪੰਜਾਹ ਡਿਗਰੀ ਕੋਣ ਚੌਰਸੀ ਨੂੰ ਤਿਰਛੇ ਢੰਗ ਨਾਲ ਚਲਾਏਗਾ ਅਤੇ ਇੱਕ ਬਹੁਤ ਘੱਟ ਡਿਗਰੀ, ਦਸ-ਡਿਗਰੀ ਕੋਣ ਕਰੇ, ਕੁਝ ਵੱਖਰਾ ਕਰੇਗਾ ਜੋ ਮੈਂ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਲਈ ਖੋਜਣ ਲਈ ਕਿਹਾ ਹੈ। ਉਹ ਸਾਰੇ ਚੁੱਪ-ਚਾਪ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਸਨ, ਨਾਕਿ ਧਿਆਨ ਨਾਲ, ਕੋਣਾਂ ਅਤੇ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕਰਦੇ ਹੋਏ।

ਕਲਾਸ ਦੇ ਅੰਤ ਵਿੱਚ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੇ ਲੱਕੜ ਦੇ ਬਲਾਕਾਂ ਵਿੱਚ ਛੋਟੇ ਵਰਗ ਬਣਾਉਣ ਵਿੱਚ ਦਰਮਿਆਨੀ ਤਰੱਕੀ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ ਹੀ ਮੈਂ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਸਮੱਗਰੀਆਂ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕਰਦੇ ਦੇਖਿਆ, ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਸੰਨ ਹੋ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਇੱਕ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਨੇ ਅਰਧ ਗੋਲਾਈ ਵਾਲੀ ਚੌਰਸੀ ਦੇ ਨਾਲ ਮੇਰੇ ਵੱਲ ਤੇਜ਼ ਝਟਕਾ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਨਾਰਾਜ਼ਗੀ ਪ੍ਰਗਟ ਕੀਤੀ ਕਿ ਮੈਂ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਦਿਖਾਉਣਾ ਭੁੱਲ ਗਿਆ ਕਿ ਉਸ ਸਾਧਨ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਿਵੇਂ ਕਰਨੀ ਹੈ।

9.8.1.3 ਕੰਮ ਦੇ ਪ੍ਰਸੰਗਾਂ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖਣਾ

ਕਿੱਤਾਮੁਖੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਸਿੱਖਿਆ ਸ਼ਾਸਤਰ ਨੂੰ ਅਸਲ ਜੀਵਨ-ਕਾਰਜ ਦੇ ਸੰਦਰਭਾਂ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਮੌਕੇ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਸਾਈਟਾਂ ਦੀ ਲੋੜ ਹੋਵੇਗੀ, ਜਦੋਂਕਿ ਇਹ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਸੰਭਵ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਕਲਾਸਰੂਮ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖਿਆ ਸ਼ਾਸਤਰੀ ਪਹੁੰਚ ਵੀ ਅਸਲ ਜੀਵਨ ਨਾਲ ਮੇਲ ਖਾਂਦੀ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਸੰਪਰਕ ਦੌਰਿਆਂ (Exposure Visits) ਦੇ ਨਾਲ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਦੇ ਹੋਏ, ਇੰਟਰਨਸ਼ਿਪ ਅਤੇ ਸਿਖਾਂਦਰੂਪਣ ਦੇ ਮੌਕੇ ਕਿੱਤਾਮੁਖੀ ਸਮਰੱਥਾਵਾਂ ਨੂੰ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨ ਲਈ ਢੁਕਵੇਂ ਮੌਕੇ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ੳ. ਸੰਪਰਕ ਦੌਰੇ (Exposure Visits)

ਲਾਭਕਾਰੀ ਕੰਮ ਦਾ ਨਿਰੀਖਣ ਕਰਨ ਅਤੇ ਲਾਭਕਾਰੀ ਕੰਮ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਲੋਕਾਂ ਨਾਲ ਗੱਲਬਾਤ ਕਰਨ ਲਈ ਨੇੜਲੇ ਕਾਰਜ ਸਥਾਨਾਂ ਦੇ ਐਕਸਪੋਜ਼ਰ ਦੌਰੇ ਸ਼ਾਮਲ ਕੰਮ ਦੀ ਇੱਕ ਅਨੁਭਵੀ ਸਮਝ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ ਨਰਸਾਂ ਅਤੇ ਸਿਹਤ ਸੰਭਾਲ ਕਰਮਚਾਰੀਆਂ ਦੀਆਂ ਭੂਮਿਕਾਵਾਂ ਅਤੇ ਜ਼ੁੰਮੇਵਾਰੀਆਂ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਲਈ ਹਸਪਤਾਲ ਦਾ ਦੌਰਾ ਜਾਂ ਨੇੜਲੇ ਕਾਰਖਾਨਿਆਂ ਅਤੇ ਕਾਟੇਜ ਉਦਯੋਗਾਂ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਵਿੱਚ ਰੱਖਦੇ ਹੋਏ ਖਾਸ ਉਦੇਸ਼ਾਂ ਨਾਲ ਆਯੋਜਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਇਹਨਾਂ ਕਾਰਜ ਸਥਾਨਾਂ ਵਿੱਚ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਨਾਲ ਜੁੜਨ ਦਾ ਮੌਕਾ ਮਿਲਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਅਧਿਆਪਕ ਫਾਲੋ-ਅੱਪ ਮੁਲਾਕਾਤਾਂ ਦਾ ਆਯੋਜਨ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਨਾਲ ਹੀ ਇਹਨਾਂ ਕਾਰਜ ਸਥਾਨਾਂ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਸਕੂਲ ਵਿੱਚ ਗੈਸਟ ਲੈਕਚਰ ਅਤੇ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਦੇਣ ਲਈ ਸੱਦਾ ਦੇ ਸਕਦੇ ਹਨ।

ਅ. ਇੰਟਰਨਸ਼ਿਪ

ਕਿਸੇ ਖ਼ਾਸ ਨੌਕਰੀ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਬਾਰੇ ਸਿੱਖਣ ਲਈ ਕਿਸੇ ਕੰਮ ਵਾਲੀ ਥਾਂ 'ਤੇ ਇੰਟਰਨਸ਼ਿਪ ਥੋੜ੍ਹੇ ਸਮੇਂ ਦੀ ਪਲੇਸਮੈਂਟ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। NEP 2020 ਇੱਕ ਇੰਟਰਨਸ਼ਿਪ ਦੀ ਮਹੱਤਤਾ 'ਤੇ ਜ਼ੋਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ।

ਸਾਰੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ 10-ਦਿਨ ਦੇ ਬੈਂਗ ਰਹਿਤ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਪੱਧਰ 6-8 ਵਿੱਚ ਭਾਗ ਲੈਣਗੇ, ਜਿੱਥੇ ਉਹ ਸਥਾਨਿਕ ਕਿੱਤਾਮੁਖੀ ਮਾਹਰਾਂ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਤਰਖਾਣ, ਬਾਗਬਾਨ, ਘੁਮਿਆਰ, ਕਲਾਕਾਰਾਂ ਦੀ ਨਿਗਰਾਨੀ ਹੇਠ ਹਿੱਸਾ ਲੈਣਗੇ। ਛੁੱਟੀਆਂ ਦੇ ਸਮੇਂ ਸਮੇਤ, ਕਿੱਤਾਮੁਖੀ ਵਿਸ਼ੇ ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਸਮਾਨ ਇੰਟਰਨਸ਼ਿਪ ਦੇ ਮੌਕੇ 6-12 ਦੇ ਪੂਰੇ ਪੱਧਰ ਦੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਲਈ ਉਪਲਬਧ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ।

[NEP 2020, 4.26]

ਇੱਕ ਇੰਟਰਨਸ਼ਿਪ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਕੰਮ ਵਾਲੀ ਥਾਂ ਦੇ ਮਾਹੌਲ ਦਾ ਅਨੁਭਵ ਕਰਨ ਦੇ ਯੋਗ ਬਣਾਉਂਦੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਕਲਾਸਰੂਮ ਵਿੱਚ ਨਕਲ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਉਹ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਨੌਕਰੀਆਂ 'ਤੇ ਕੰਮ ਕਰ ਰਹੇ ਬਾਲਗਾਂ ਨੂੰ ਦੇਖ ਸਕਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਸਵਾਲ ਪੁੱਛ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਇਹ 'ਅਸਲ' ਤਜਰਬਾ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਪੜਚੋਲ ਕਰਨ ਅਤੇ ਇਹ ਫ਼ੈਸਲਾ ਕਰਨ ਲਈ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕੀ ਉਹ ਅਗਲੇਰੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਲਈ ਸੰਬੰਧਿਤ ਕਿੱਤਾ ਅਪਣਾਉਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਕੰਮ ਵਾਲੀ ਥਾਂ 'ਤੇ ਢੁਕਵੇਂ ਮੁੱਲਾਂ ਅਤੇ ਸੁਭਾਅ ਦੀ ਪਛਾਣ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਵੀ ਮਦਦ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਕੋਲ ਅਜਿਹੇ ਕੰਮ ਨਾਲ ਜੁੜਨ ਦੇ ਮੌਕੇ ਹੋਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ ਜੋ ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਮੌਜੂਦਾ ਸਮਰੱਥਾਵਾਂ ਨਾਲ ਮੇਲ ਖਾਂਦੇ ਹਨ। ਨਿਯਮਿਤ ਫਾਲੋ-ਅੱਪ ਚਰਚਾਵਾਂ ਦੇ ਨਾਲ, ਕੰਮ ਵਾਲੀ ਥਾਂ 'ਤੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਅਤੇ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਦੋਵਾਂ ਦੀ ਇੱਕ ਵਿਆਪਕ ਸਥਿਤੀ ਦੀ ਲੋੜ ਹੋਵੇਗੀ। ਕੰਮ ਵਾਲੀ ਥਾਂ ਦੇ ਮੈਂਬਰਾਂ ਨੂੰ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੀ ਸੁਰੱਖਿਆ ਨੂੰ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਸਰੀਰਿਕ ਅਤੇ ਭਾਵਨਾਤਮਿਕ ਤੌਰ ਤੇ ਸੰਵੇਦਨਸ਼ੀਲ ਹੋਣਾ ਪਵੇਗਾ।

ਕੰਮ ਦੇ ਸਥਾਨਾਂ ਦੀਆਂ ਖ਼ਾਸ ਉਦਾਹਰਨਾਂ ਜਿੱਥੇ ਇਹ ਇੰਟਰਨਸ਼ਿਪ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ:

- ਜੀਵਨ ਰੂਪਾਂ ਨਾਲ ਕੰਮ ਕਰਨਾ: ਪੋਲਟਰੀ, ਡੇਅਰੀ ਫਾਰਮ, ਪੈਸਟ ਕੰਟਰੋਲ ਯੂਨਿਟ ਅਤੇ ਨਰਸਰੀ।
- ਮਸ਼ੀਨਾਂ ਅਤੇ ਸਮੱਗਰੀਆਂ ਨਾਲ ਕੰਮ ਕਰਨਾ: ਸਥਾਨਿਕ ਮਕੈਨਿਕ ਵਰਕਸ਼ਾਪਾਂ, ਤਰਖਾਣ ਦੇ ਕੰਮ ਦੇ ਸਥਾਨ ਅਤੇ ਟੇਲਰਿੰਗ ਯੂਨਿਟ।
- ਮਨੁੱਖੀ ਸੇਵਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਕੰਮ ਕਰਨਾ: ਹੋਟਲ, ਰੈਸਟੋਰੈਂਟ, ਹਸਪਤਾਲ, ਜਿਮ, ਬਿਰਧ-ਘਰ ਅਤੇ ਸੁੰਦਰਤਾ ਲਈ ਸੈਲੂਨ।

ਮੁਲਾਂਕਣ ਇੰਟਰਨਸ਼ਿਪ ਦੇ ਅੰਤ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਤੀਬਿੰਬਤ ਨੋਟ ਅਤੇ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਇੰਟਰਨਸ਼ਿਪ ਦੀ ਮਿਆਦ ਦੇ ਦੌਰਾਨ ਇੱਕ ਛੋਟਾ ਪ੍ਰੋਜੈਕਟ ਵੀ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ।

ਬ. ਸਿਖਾਂਦਰੂਪੁਣਾ

ਸੈਕੰਡਰੀ ਪੱਧਰ ਵਿੱਚ, ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਉਦਯੋਗਿਕ/ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਸਥਾਨਾਂ ਵਿੱਚ ਉੱਨਤ-ਸਾਈਟ ਐਕਸਪੋਜ਼ਰ ਦਿੱਤੇ ਜਾਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੋਵੇਗੀ ਤਾਂਜੇ ਕੰਮ ਦੀ ਦੁਨੀਆ ਵਿੱਚ ਕਿੱਤਾਮੁਖੀ ਦੇ ਕੰਮਕਾਜ ਨੂੰ ਵਿਆਪਕ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਸਮਝਿਆ ਜਾ ਸਕੇ। ਸਕੂਲਾਂ ਨੂੰ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਯੋਗ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਸਥਾਨਿਕ ਉਦਯੋਗਾਂ, ਫਾਰਮਾਂ, ਸੇਵਾ ਕੇਂਦਰਾਂ, ਸਹਿਕਾਰੀ ਸੰਸਥਾਵਾਂ, ਸੰਬੰਧਿਤ ਗ਼ੈਰ-ਸਰਕਾਰੀ ਸੰਗਠਨਾਂ, ਰਾਜ ਟ੍ਰਾਂਸਪੋਰਟ ਕਾਰਪੋਰੇਸ਼ਨਾਂ, ਕਾਟੇਜ ਉਦਯੋਗਾਂ, ਪ੍ਰਿੰਟਿੰਗ ਪ੍ਰੈਸਾਂ, ਕਾਲ ਸੈਂਟਰਾਂ, ਸਾਫਟਵੇਅਰ ਡਿਜ਼ਾਈਨ ਕੰਪਨੀਆਂ, ਮੋਬਾਈਲ ਓਪਰੇਟਿੰਗ ਕੰਪਨੀਆਂ, ਕਨੂੰਨ ਕੰਪਨੀਆਂ, ਸਥਾਨਿਕ ਜਲ/ਬਿਜਲੀ ਬੋਰਡਾਂ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ। ਆਪਣੇ ਸਮੇਂ ਦਾ ਕੁਝ ਹਿੱਸਾ ਅਪ੍ਰੈਂਟਿਸ ਦੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਕੰਮ/ਵਿਹਾਰਿਕ ਤਜਰਬਾ ਹਾਸਲ ਕਰਨ ਲਈ ਬਿਤਾਉਣਾ ਜਦੋਂ ਉਹ ਅਜੇ ਵੀ ਸਕੂਲ ਵਿੱਚ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

ਸਿਖਾਂਦਰੂਪੁਣੇ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਸਲਾਹਕਾਰ ਦੀ ਨਿਗਰਾਨੀ ਹੇਠ ਅਨੁਭਵੀ ਹੁਨਰ ਅਤੇ ਗਿਆਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ ਲੰਮੇ ਸਮੇਂ ਲਈ ਸਾਈਟ 'ਤੇ ਕੰਮ ਦਾ ਤਜਰਬਾ ਸ਼ਾਮਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਸੈਕੰਡਰੀ ਪੱਧਰ ਵਿੱਚ ਸਿਖਾਂਦਰੂਪੁਣਾ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਸਕੂਲ ਦੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਪੂਰੀ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਕੰਮ ਵਾਲੀ ਥਾਂ 'ਤੇ ਦਾਖਲ ਹੋਣ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਹਾਸਲ ਕਰਨ ਦੇ ਯੋਗ ਬਣਾਵੇਗਾ ਜਾਂ ਇਹ ਫ਼ੈਸਲਾ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕਰੇਗੀ ਕਿ ਕੀ ਉਹ ਕਿਸੇ ਖ਼ਾਸ ਕਿੱਤੇ ਨੂੰ ਅੱਗੇ ਵਧਾਉਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਨ।

ਇੱਕ ਸਿਖਾਂਦਰੂਪੁਣਾ ਆਨਸਾਈਟ ਸਥਾਨਾਂ 'ਤੇ ਹੱਥ ਨਾਲ ਕੰਮ ਕਰਨ ਦੇ ਅਭਿਆਸ ਨੂੰ ਸਮਰੱਥ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਸੱਭਿਆਚਾਰ, ਕਦਰਾਂ-ਕੀਮਤਾਂ ਅਤੇ ਸੁਭਾਅ ਅਤੇ ਕੰਮ ਵਾਲੀ ਥਾਂ ਦੀ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਅਤੇ ਕਾਰਕਾਂ ਦੀ ਸਮਝ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਜੋ ਕੰਮਕਾਜ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਲਾਭਕਾਰੀ ਰੁਜ਼ਗਾਰ ਲਈ ਆਪਣੀ ਤਿਆਰੀ ਦਾ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਕਰਨ ਲਈ ਆਪਣੇ ਕੰਮ ਦਾ ਇੱਕ ਪੋਰਟਫੋਲੀਓ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ।

ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨਾਲ ਜੁੜਨ ਦੀ ਯੋਗਤਾ ਦੇ ਨਾਲ ਸਲਾਹਕਾਰ ਤਜਰਬੇਕਾਰ ਕਰਮਚਾਰੀ ਹੋਣਗੇ। ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ DIET/BITE ਵਿੱਚ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੇ ਗਏ ਇੱਕ ਛੋਟੇ ਕੋਰਸ ਵਿੱਚੋਂ ਲੰਘਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੋਵੇਗੀ ਤਾਂਜੋ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਸਲਾਹਕਾਰ ਬਣਨ ਲਈ ਤਿਆਰ ਕਰੇਗਾ।

ਸਿਖਾਂਦਰੂਪੁਣੇ ਲਈ ਵਿਸਤ੍ਰਿਤ ਡਿਜ਼ਾਈਨ ਤਿਆਰ ਕਰਨਾ ਹੋਵੇਗਾ। ਇਸ ਡਿਜ਼ਾਈਨ ਵਿੱਚ ਗਰਮੀਆਂ ਦੀਆਂ ਛੁੱਟੀਆਂ ਦੌਰਾਨ ਲਗਭਗ ਡੇਢ ਮਹੀਨੇ ਦਾ ਸਿਖਾਂਦਰੂਪੁਣਾ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਵਿਕਲਪਿਕ ਤੌਰ 'ਤੇ, ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਹਫ਼ਤੇ ਵਿੱਚ ਕੁਝ ਦਿਨ ਸਕੂਲ ਦੇ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਬਾਅਦ 2 ਘੰਟੇ ਬਿਤਾ ਸਕਦੇ ਹਨ।

ਮੁਲਾਂਕਣ, ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੁਆਰਾ ਕੰਮ ਦੇ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਜਾਂ ਸਿਖਾਂਦਰੂਪੁਣੇ ਦੌਰਾਨ ਰੱਖੇ ਗਏ ਪੋਰਟਫੋਲੀਓ ਦੁਆਰਾ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਸਲਾਹਕਾਰ ਦੁਆਰਾ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੇ ਨਿਰੀਖਣਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ਬਕਸਾ 9.8i

ਕਿਉਂਕਿ, ਕਿੱਤਾਮੁਖੀ ਸਿੱਖਿਆ ਵਿੱਚ 'ਸਿਖਾਂਦਰੂਪੁਣੇ' ਦੀ ਵਿੱਦਿਅਕ ਮਹੱਤਤਾ ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਨੂੰ ਸਿੱਖਿਆ ਸ਼ਾਸਤਰੀ ਪਹੁੰਚ ਦੇ ਇੱਕ ਅਨਿੱਖੜਵੇਂ ਹਿੱਸੇ ਵਜੋਂ ਵਰਤਣਾ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਕੂਲੀ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਦੇ ਅੰਦਰ ਏਕੀਕ੍ਰਿਤ 'ਸਿਖਾਂਦਰੂਪੁਣੇ' ਨੂੰ 'ਸਿਖਾਂਦਰੂਪੁਣੇ' ਦੇ ਹੋਰ (ਬਰਾਬਰ ਲਾਭਦਾਇਕ) ਰੂਪਾਂ ਤੋਂ ਮਜ਼ਬੂਤੀ ਨਾਲ ਵੱਖ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਜੋ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੇ ਸਕੂਲਾਂ ਤੋਂ ਗ੍ਰੈਜੂਏਟ ਹੋਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਇਸ ਲਈ ਇਹ ਨੋਟ ਕਰਨਾ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹੈ ਕਿ ਇਸ NCF ਵਿੱਚ 'ਸਿਖਾਂਦਰੂਪੁਣੇ' ਨੂੰ 'ਜਾਣੇ ਕਿਵੇਂ' ਗਿਆਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ ਇੱਕ ਜ਼ਰੂਰੀ ਸਿੱਖਿਆ ਸ਼ਾਸਤਰੀ ਪਹੁੰਚ ਵਜੋਂ ਵਰਤਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਜਦੋਂਕਿ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਸਕੂਲ ਵਿੱਚ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਨੂੰ ਅਪ੍ਰੈਂਟਿਸ ਐਕਟ 1961 ਦੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਤੋਂ ਨਹੀਂ ਦੇਖਿਆ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

9.8.1.4 ਸ਼ਾਮਲ ਕਰਨਾ

NEP 2020 ਵਿੱਚ ਦੱਸੇ ਗਏ ਬੁਨਿਆਦੀ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ ਹੈ, ਸਮਾਨਤਾ ਅਤੇ ਸਮਾਵੇਸ਼, ਇਹ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਕਿ ਸਾਰੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਵਿੱਚ ਤਰੱਕੀ ਕਰ ਸਕਣ। ਕਿੱਤਾਮੁਖੀ ਸਿੱਖਿਆ ਵਿੱਚ, ਸਾਰੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਅੱਜ਼ਾਰਾਂ ਅਤੇ ਸਰੋਤਾਂ ਨਾਲ ਕੰਮ ਕਰਨ ਦੇ ਮਾਮਲੇ ਵਿੱਚ ਬਰਾਬਰ ਪਹੁੰਚ ਦਿੱਤੀ ਜਾਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ।

ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਉਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਅਸਮਰੱਥਤਾਵਾਂ ਵਾਲੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਜਾਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਲਿੰਗ ਜਾਂ ਸਮਾਜਿਕ-ਆਰਥਿਕ ਪਿਛੋਕੜ ਵਾਲੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨਾਲ ਨਾ ਸਿਰਫ ਸਕੂਲ ਦੀ ਚਾਰ ਦਿਵਾਰੀ ਵਿੱਚ ਸਗੋਂ ਬਾਹਰੀ ਕੰਮ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਸਥਾਨਾਂ ਵਿੱਚ ਹੋਰ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ, ਬਾਹਰੀ ਟ੍ਰੇਨਰ ਜਾਂ ਸੰਬੰਧਿਤ ਸਟੇਕਹੋਲਡਰ ਦੁਆਰਾ ਕੋਈ ਵਿਤਕਰਾ ਨਾ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ।

ਗੰਭੀਰ ਜਾਂ ਇੱਕ ਤੋਂ ਵੱਧ ਅਸਮਰੱਥਤਾਵਾਂ ਵਾਲੇ ਸਿੱਖਿਆਰਥੀਆਂ ਦੇ ਮੁੜ ਵਸੇਬੇ ਦੀਆਂ ਵਿੱਦਿਅਕ ਲੋੜਾਂ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਨ ਲਈ ਸਕੂਲਾਂ ਨੂੰ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸਿੱਖਿਅਕਾਂ ਵਾਲੇ ਸਰੋਤ ਕੇਂਦਰਾਂ ਨਾਲ ਤਾਲਮੇਲ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਅਸਮਰੱਥਤਾਵਾਂ ਵਾਲੇ (ਸਿੱਖਣ ਦੀਆਂ ਅਸਮਰੱਥਤਾਵਾਂ ਸਮੇਤ) ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਕਿਵੇਂ ਸਿਖਾਉਣਾ ਹੈ, ਦੀ ਸਮਝ ਸਾਰੇ ਅਧਿਆਪਕ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮਾਂ ਦਾ ਅਨਿੱਖੜਵਾਂ ਅੰਗ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ।

ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਸਖ਼ਤ ਲਿੰਗ ਭੂਮਿਕਾਵਾਂ ਅਜੇ ਵੀ ਮੌਜੂਦ ਹਨ। ਸਟੇਕਹੋਲਡਰਾਂ ਵਿੱਚ ਜਾਗਰੂਕਤਾ ਪੈਦਾ ਕੀਤੀ ਜਾਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਕਿ ਕੋਈ ਵੀ ਕੰਮ ਕਰਨ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਲਿੰਗ ਤੋਂ ਸੁਤੰਤਰ ਹੈ। ਅਧਿਆਪਕ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਵਿਅਕਤੀਆਂ/ਮਾਸਟਰ ਇੰਸਟ੍ਰਕਟਰਾਂ ਲਈ ਸਿਖਲਾਈ ਮਾਡਿਊਲਜ਼ ਨੂੰ ਇਸ ਪਹਿਲੂ ਨੂੰ ਹੱਲ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੋਵੇਗੀ, ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ ਇੱਕ ਲੜਕਾ ਇੱਕ ਨਰਸ ਵਜੋਂ ਕੰਮ ਕਰਨ ਦੇ ਯੋਗ ਹੈ ਅਤੇ ਇੱਕ ਲੜਕੀ ਇੱਕ ਵੈਲਡਰ ਵਜੋਂ ਕੰਮ ਕਰਨ ਦੇ ਯੋਗ ਹੈ।

ਬਰੇਲ ਜਾਂ ਆਡੀਓ-ਵਿਜ਼ੂਅਲ ਫਾਰਮੈਟਾਂ ਵਿੱਚ ਪਾਠ-ਪੁਸਤਕਾਂ ਅਤੇ ਮਾਡਿਊਲ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ, ਅਸਮਰੱਥਤਾਵਾਂ ਵਾਲੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਕਲਾਸਰੂਮ ਵਿੱਚ ਵਧੇਰੇ ਅਸਾਨੀ ਨਾਲ ਏਕੀਕ੍ਰਿਤ ਕਰਨ ਅਤੇ ਹਾਣੀਆਂ ਨਾਲ ਜੁੜਨ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕਰਨ ਲਈ ਸਹਾਇਕ ਯੰਤਰ ਅਤੇ ਢੁਕਵੇਂ ਤਕਨਾਲੋਜੀ-ਆਧਾਰਿਤ ਸਾਧਨ ਉਪਲਬਧ ਕਰਵਾਏ ਜਾਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ।

NCERT ਦੁਆਰਾ ਸਕੂਲੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਪੜਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਕਿੱਤਾਮੁਖੀ ਸਿੱਖਿਆ ਕੋਰਸਾਂ ਨੂੰ ਡਿਜ਼ਾਈਨ ਕਰਨ ਅਤੇ ਅਨੁਕੂਲਿਤ ਕਰਨ ਲਈ ਨੈਸ਼ਨਲ ਐਸੋਸੀਏਸ਼ਨ ਫਾਰ ਦਿ ਬਲਾਈਂਡ (NAB), ਨੈਸ਼ਨਲ ਇੰਸਟੀਚਿਊਟ ਫਾਰ ਵਿਜ਼ੂਲੀ ਹੈਂਡੀਕੈਪਡ (NIVH) ਅਤੇ ਹੋਰ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਸਹਿਯੋਗ ਨੂੰ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਪਹੁੰਚ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਰੁਜ਼ਗਾਰ ਲਈ ਰੱਖਣ ਲਈ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ।

9.8.1.5 ਸੁਰੱਖਿਆ

ਕਿੱਤਾਮੁਖੀ ਸਿੱਖਿਆ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਸੁਰੱਖਿਆ ਵਿਚਾਰਾਂ ਵਿੱਚ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੀ ਸਰੀਰਿਕ ਅਤੇ ਭਾਵਨਾਤਮਿਕ ਸੁਰੱਖਿਆ ਦੋਵੇਂ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ।

ਸਰੀਰਿਕ ਸੁਰੱਖਿਆ ਉਹਨਾਂ ਉਪਕਰਨਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਨੁਕਸਾਨ ਪਹੁੰਚਾਉਣ ਦੀ ਸੰਭਾਵਨਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਭਾਵਨਾਤਮਿਕ ਸੁਰੱਖਿਆ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਤਜਰਬਿਆਂ ਦੇ ਸੰਪਰਕ ਤੋਂ ਬਚਾਉਣ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਹੈ ਜੋ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਪਰੇਸ਼ਾਨ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ, ਨਾਲ ਹੀ ਉਹਨਾਂ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਨੂੰ ਸੰਵੇਦਨਸ਼ੀਲ ਬਣਾਉਣਾ ਜੋ ਉਹਨਾਂ ਨਾਲ ਸਕੂਲ ਦੇ ਅੰਦਰ ਅਤੇ ਬਾਹਰ ਗੱਲਬਾਤ ਕਰਨਗੇ।

ਸਮੱਗਰੀ ਅਤੇ ਗੁੰਝਲਦਾਰ ਔਜ਼ਾਰਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਨੂੰ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਕੰਮ ਦੇ ਰੂਪਾਂ ਨੂੰ ਪਹਿਲਾਂ ਅਧਿਆਪਕ ਦੁਆਰਾ ਨਿਰਦੇਸ਼ਿਤ ਅਤੇ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਿਤ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਅਧਿਆਪਕ ਨੂੰ ਜ਼ਰੂਰੀ ਸਾਵਧਾਨੀ ਦੇ ਕਦਮਾਂ ਦਾ ਸੰਕੇਤ ਦੇਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਕੋਈ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਸਮੇਂ ਔਜ਼ਾਰਾਂ (ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ ਬੇਲਚਾ, ਸੂਈ ਜਾਂ ਕਟਰ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਦੇ ਹੋਏ) ਨੂੰ ਸਹੀ ਢੰਗ ਨਾਲ ਫੜਨਾ, ਸੱਟ ਤੋਂ ਬਚਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਕੁਸ਼ਲ ਉਤਪਾਦ ਬਣਾਉਣ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਔਜ਼ਾਰਾਂ ਅਤੇ ਸਮੱਗਰੀਆਂ ਦੀ ਸੰਭਾਲ ਕਰਨ ਲਈ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਮਨੋਰੰਜਨ ਲਈ ਜਾਂ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਛੇੜਨ ਲਈ ਔਜ਼ਾਰਾਂ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਵਰਤਨਾ ਚਾਹੀਦਾ। ਅਧਿਆਪਕ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਸਹੀ ਅਗਵਾਈ ਕਰਨ ਲਈ ਔਜ਼ਾਰਾਂ ਅਤੇ ਸਮੱਗਰੀਆਂ ਦੇ ਨਾਲ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੇ ਅਭਿਆਸਾਂ ਦਾ ਬਹੁਤ ਧਿਆਨ ਰੱਖਣਾ ਹੋਵੇਗਾ।

ਸਕੂਲ, ਘਰ ਅਤੇ ਕੰਮ ਵਾਲੀ ਥਾਂ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਅਵਾਜਾਈ ਨੂੰ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਮਾਪਿਆਂ/ਸਰਪ੍ਰਸਤਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਸਲਾਹ-ਮਸ਼ਵਰਾ ਕਰ ਕੇ ਐਕਸਪੋਜ਼ਰ ਵਿਜ਼ਿਟ, ਇੰਟਰਨਸ਼ਿਪ ਅਤੇ ਸਿਖਾਂਦਰੂਪੁਣੇ ਦੀ ਸਾਵਧਾਨੀ ਨਾਲ ਯੋਜਨਾ ਬਣਾਉਣੀ ਪਵੇਗੀ। ਤਰਜੀਹੀ ਤੌਰ 'ਤੇ, ਇੱਕ ਅਧਿਆਪਕ ਨੂੰ ਮਿਡਲ ਪੱਧਰ ਵਿੱਚ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੇ ਨਾਲ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਜਦੋਂ ਉਹ ਇੰਟਰਨਸ਼ਿਪ ਲਈ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਜੇਕਰ ਸੰਭਵ ਨਾ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਸਮਾਜ ਦਾ ਇੱਕ ਵਲੰਟੀਅਰ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨਾਲ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਮਿਡਲ ਸਕੂਲ ਦੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਲਈ ਸੈਕੰਡਰੀ ਪੱਧਰ ਦੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਲਈ ਉਸੇ ਥਾਂ ਅਪ੍ਰੈਂਟਿਸ ਹੋਣਾ ਵੀ ਸੰਭਵ ਹੈ।

ਸਾਰੇ ਸਰੋਤ ਵਿਅਕਤੀਆਂ/ਮਾਸਟਰ ਇੰਸਟ੍ਰਕਟਰਾਂ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਹੋਰ ਕਰਮਚਾਰੀਆਂ ਨੂੰ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੀ ਸੁਰੱਖਿਆ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਕਨੂੰਨੀ ਪ੍ਰਬੰਧਾਂ ਬਾਰੇ ਸੰਵੇਦਨਸ਼ੀਲ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸੁਚੇਤ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਕਿੱਤਾਮੁਖੀ ਸਿੱਖਿਆ ਕੋਆਰਡੀਨੇਟਰਾਂ ਨੂੰ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਕਿਸੇ ਵੀ ਚੁਣੌਤੀ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰਨ ਲਈ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਨਿਯਮਿਤ ਸੰਪਰਕ ਵਿੱਚ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। DIETS/BITEs ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਲੋੜਾਂ ਦੇ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਸਰੋਤ ਵਿਅਕਤੀਆਂ/ਮਾਸਟਰ ਇੰਸਟ੍ਰਕਟਰਾਂ ਲਈ ਫਾਲੋ-ਅੱਪ ਮਾਡਿਊਲ ਵੀ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ।

ਭਾਗ 9.9

ਮੁਲਾਂਕਣ

ਮੁਲਾਂਕਣ ਦੀ ਪਹੁੰਚ, ਸਿਧਾਂਤ ਅਤੇ ਢੰਗ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਸਮਾਨ ਹਨ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਦੁਹਰਾਉਣ ਤੋਂ ਬਚਣ ਲਈ, ਇਸ ਅਧਿਆਇ ਵਿੱਚ ਇਹਨਾਂ ਮਾਮਲਿਆਂ ਨੂੰ ਦੁਹਰਾਇਆ ਨਹੀਂ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਕਿਰਪਾ ਕਰ ਕੇ ਮੁਲਾਂਕਣ ਲਈ ਭਾਗ-ੳ, ਅਧਿਆਇ-3, § 3.4 ਦਾ ਹਵਾਲਾ ਦਿਓ। ਇਸ ਅਨੁਭਾਗ ਵਿੱਚ, ਕਿੱਤਾਮੁਖੀ ਸਿੱਖਿਆ ਵਿੱਚ ਚੰਗੇ ਮੁਲਾਂਕਣ ਅਭਿਆਸਾਂ ਦੀਆਂ ਸਿਰਫ ਕੁਝ ਉਦਾਹਰਨਾਂ ਦਾ ਵਰਣਨ ਉਪਰੋਕਤ ਅਧਿਆਇ ਵਿੱਚ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਅਤੇ ਤਰੀਕਿਆਂ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।

ਕਿੱਤਾਮੁਖੀ ਸਿੱਖਿਆ ਵਿੱਚ ਮੁਲਾਂਕਣ ਦੇ ਕੁਝ ਮੁੱਖ ਸਿਧਾਂਤ:

- ੳ. ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਕੰਮ ਦੇ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਹੋਏ ਕੰਮ ਦੇ ਰੂਪ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਹੋਣ ਦਾ ਮੁਲਾਂਕਣ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂਕਿ ਕਾਰਜ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਦੇ ਸੰਗਠਨ, ਸੁਰੱਖਿਆ ਪ੍ਰੋਟੋਕੋਲ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਦਾ ਗਿਆਨ, ਸਮੂਹਾਂ ਵਿੱਚ ਕੰਮ ਕਰਨਾ, ਵੇਰਵਿਆਂ ਵੱਲ ਧਿਆਨ ਅਤੇ ਨਾਲ ਹੀ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹਤਾ ਅਤੇ ਫੋਕਸ, ਉਤਸੁਕਤਾ ਅਤੇ ਸਿਰਜਣਾਤਮਿਕਤਾ, ਹਮਦਰਦੀ ਅਤੇ ਟੀਮ ਵਿੱਚ ਕੰਮ ਕਰਨਾ।
- ਅ. ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦਾ ਮੁਲਾਂਕਣ ਮੁਢਲੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਦੁਆਰਾ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਸੰਕਲਪੀਕਰਨ ਅਤੇ ਯੋਜਨਾਬੰਦੀ ਵਰਗੀਆਂ ਸਮਰੱਥਾਵਾਂ ਦਾ ਮੁਲਾਂਕਣ ਕਰਨ ਲਈ ਲਿਖਤੀ ਪਰੀਖਿਆਵਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ਾਮਲ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੁਆਰਾ ਰੱਖੇ ਗਏ ਪੋਰਟਫੋਲੀਓ ਇੱਕ ਮੌਖਿਕ ਟੈਸਟ (viva voce) ਦਾ ਆਧਾਰ ਹੋਣਗੇ। ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਦੇ ਨਿਰੀਖਣਾਂ ਦੇ ਇਕਸਾਰਤਾ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਵੀ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ, ਖਾਸ ਤੌਰ 'ਤੇ ਮੁੱਲਾਂ ਅਤੇ ਸੁਭਾਅ ਦੇ ਮੁਲਾਂਕਣ ਲਈ।
- ੲ. ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਦਾ ਮੁਲਾਂਕਣ ਉਹਨਾਂ ਵੱਲੋਂ ਚੁਣੌਤੀਆਂ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰਨ, ਚੁਣੌਤੀਆਂ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕਰਨ ਦੇ ਜਤਨ ਕਰਨ, ਉਹਨਾਂ ਦੁਆਰਾ ਬਣਾਏ ਗਏ ਅੰਤਮ ਉਤਪਾਦ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਅਨੁਭਵ ਦੇ ਅਧਾਰ 'ਤੇ ਵੀ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਲਿਖਤੀ ਸਵੈ-ਰਿਪੋਰਟਾਂ ਅਤੇ ਪ੍ਰਤੀਬਿੰਬ ਅਤੇ viva voce ਦੁਆਰਾ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਕੁਝ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਦੀਆਂ ਅਵਾਜ਼ਾਂ ਹੇਠਾਂ ਕਿੱਤਾਮੁਖੀ ਸਿੱਖਿਆ ਵਿੱਚ ਮੁਲਾਂਕਣ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦੀਆਂ ਹਨ।

ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਦੀ ਅਵਾਜ਼ 9.9i

ਬਹੁ-ਵਿਕਲਪੀ ਪ੍ਰਸ਼ਨਾਂ ਰਾਹੀਂ ਮੁਲਾਂਕਣ ਕਰਨਾ

ਉਦੇਸ਼: ਕਾਰਜ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਨ ਲਈ ਲੁੜੀਂਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ 'ਤੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੀ ਸਮਝ ਦਾ ਮੁਲਾਂਕਣ ਕਰਨਾ

ਮੈਂ ਪੱਧਰ 7 ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਾਉਂਦੀ ਹਾਂ ਅਤੇ ਇਸ ਸਾਲ, ਮੇਰੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੇ ਹੇਠਾਂ ਦਿੱਤੇ ਪ੍ਰੋਜੈਕਟ ਕੀਤੇ ਹਨ: ਇੱਕ ਕਿਚਨ ਗਾਰਡਨ, ਇੱਕ ਸੂਰਜੀ ਕੁੱਕਰ ਮਾਡਲ ਅਤੇ ਇੱਕ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ ਪ੍ਰੋਜੈਕਟ। ਮੈਂ ਮੁਲਾਂਕਣ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦੀ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਕਿੰਨੀ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਯੋਜਨਾ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਨੂੰ ਸਮਝੇ। ਮੈਂ ਇੱਕ ਵੱਖਰੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਯੋਜਨਾਬੰਦੀ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਇੱਕ MCQ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ। ਮੈਂ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸਿੱਧੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਕਿਸੇ ਖਾਸ ਪ੍ਰੋਜੈਕਟ ਲਈ ਕਦਮਾਂ (steps) ਦੀ ਸੂਚੀ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਕਹਿ ਸਕਦੀ ਸੀ ਪਰ ਮੈਂ ਸੋਚਿਆ ਕਿ ਆਮ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਬਾਰੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਸਮਝ ਦਾ ਮੁਲਾਂਕਣ ਕਰਨਾ ਬਿਹਤਰ ਹੋਵੇਗਾ।

ਸਵਾਲ: ਜਿਵੇਂਕਿ ਤੁਸੀਂ ਜਾਣਦੇ ਹੋ, ਕਿਸੇ ਵੀ ਕੰਮ ਨੂੰ ਕਰਨ ਲਈ ਯੋਜਨਾਬੰਦੀ ਬਹੁਤ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹਿੱਸਾ ਹੈ। ਕਲਪਨਾ ਕਰੋ ਤੁਸੀਂ ਇੱਕ ਘੁਮਿਆਰ ਨਾਲ ਕੰਮ ਕਰ ਰਹੇ ਹੋ ਅਤੇ ਉਸ ਨੇ ਤੁਹਾਨੂੰ ਇੱਕ ਸਧਾਰਨ ਘੜਾ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਕਿਹਾ ਹੈ। ਉਹਨਾਂ ਕਦਮਾਂ ਦਾ ਕ੍ਰਮ ਕੀ ਹੋਵੇਗਾ ਜਿਸ ਦੀ ਤੁਸੀਂ ਪਾਲਣਾ ਕਰੋਗੇ?

- ੳ. (i) ਮਿੱਟੀ ਦੀ ਚੋਣ (ii) ਘੜੇ ਨੂੰ ਡਿਜ਼ਾਈਨ ਕਰਨਾ (iii) ਮਿੱਟੀ ਨੂੰ ਤਿਆਰ ਕਰਨਾ (iv) ਪਹੀਏ ਨੂੰ ਤਿਆਰ ਕਰਨਾ (v) ਘੜੇ ਨੂੰ ਬਣਾਉਣਾ (vi) ਭੱਠੀ ਵਿੱਚ ਪਕਾਉਣਾ/ ਧੁੱਪ ਵਿੱਚ ਸੁਕਾਉਣਾ
- ਅ. (i) ਮਿੱਟੀ ਦੀ ਚੋਣ (ii) ਮਿੱਟੀ ਨੂੰ ਤਿਆਰ ਕਰਨਾ (iii) ਘੜੇ ਨੂੰ ਡਿਜ਼ਾਈਨ ਕਰਨਾ (iv) ਪਹੀਏ ਨੂੰ ਤਿਆਰ ਕਰਨਾ (v) ਘੜੇ ਨੂੰ ਬਣਾਉਣਾ (vi) ਭੱਠੀ ਵਿੱਚ ਪਕਾਉਣਾ/ ਧੁੱਪ ਵਿੱਚ ਸੁਕਾਉਣਾ
- ੲ. (i) ਘੜੇ ਨੂੰ ਡਿਜ਼ਾਈਨ ਕਰਨਾ, (ii) ਮਿੱਟੀ ਦੀ ਚੋਣ, (iii) ਮਿੱਟੀ ਦੀ ਤਿਆਰੀ, (iv) ਪਹੀਏ ਨੂੰ ਤਿਆਰ ਕਰਨਾ, (v) ਘੜੇ ਨੂੰ ਬਣਾਉਣਾ, (vi) ਭੱਠੀ ਵਿੱਚ ਪਕਾਉਣਾ/ ਧੁੱਪ ਵਿੱਚ ਸੁਕਾਉਣਾ
- ੳ. (i) ਪਹੀਏ ਨੂੰ ਤਿਆਰ ਕਰਨਾ (ii) ਮਿੱਟੀ ਦੀ ਚੋਣ (iii) ਮਿੱਟੀ ਦੀ ਤਿਆਰੀ (iv) ਘੜੇ ਨੂੰ ਡਿਜ਼ਾਈਨ ਕਰਨਾ (v) ਘੜੇ ਨੂੰ ਬਣਾਉਣਾ (vi) ਭੱਠੀ ਵਿੱਚ ਪਕਾਉਣਾ/ ਧੁੱਪ ਵਿੱਚ ਸੁਕਾਉਣਾ

ਮਾਰਕਿੰਗ ਸਕੀਮ: ੳ-0; ਅ-0; ੲ-4; ੳ-0

ਜ਼ੁਬਾਨੀ ਪ੍ਰਸ਼ਨਾਂ ਦੁਆਰਾ ਮੁਲਾਂਕਣ ਕਰਨਾ

ਮੈਂ ਪੱਧਰ 8 ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਾਉਂਦਾ ਹਾਂ। ਮੈਂ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੇ ਸਲਾਨਾ ਪੋਰਟਫੋਲੀਓ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਇੱਕ ਮੌਖਿਕ ਮੁਲਾਂਕਣ ਕਰਨ ਦੀ ਯੋਜਨਾ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹਾਂ। ਮੈਂ ਸਿਰਫ਼ ਪੋਰਟਫੋਲੀਓ ਦਾ ਮੁਲਾਂਕਣ ਕਰਨ ਦੀ ਬਜਾਏ ਅਜਿਹਾ ਕਰਨ ਦੀ ਯੋਜਨਾ ਬਣਾ ਰਿਹਾ ਹਾਂ ਕਿਉਂਕਿ ਮੈਂ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦਾ ਵਧੇਰੇ ਵਿਆਪਕ ਰੂਪ ਨਾਲ ਮੁਲਾਂਕਣ ਕਰਨ ਦੇ ਯੋਗ ਹੋਵਾਂਗਾ। ਪੋਰਟਫੋਲੀਓ ਵਿੱਚ ਉਹਨਾਂ ਦੁਆਰਾ ਸਾਲ ਦੌਰਾਨ ਬਣਾਏ ਗਏ ਕਿਸੇ ਵੀ ਉਤਪਾਦ ਜਾਂ ਫੋਟੋਆਂ ਅਤੇ ਪ੍ਰਤੀਬਿੰਬ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ। ਇਸ ਸਾਲ, ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੇ ਸਾਈਕਲ ਦੀ ਮੁਢਲੀ ਮੁਰੰਮਤ, ਬਾਇਓਗੈਸ ਪਲਾਂਟ ਦਾ ਮਾਡਲ ਬਣਾਉਣ ਅਤੇ ਬੱਚਿਆਂ ਲਈ ਕੱਪੜੇ ਸਿਲਾਈ ਪ੍ਰੋਜੈਕਟ ਕੀਤੇ। ਮੌਖਿਕ ਮੁਲਾਂਕਣ ਦਾ ਸਮਾਂ 10 ਮਿੰਟ ਹੋਵੇਗਾ।

ਮੈਂ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਵੀ ਪ੍ਰੋਜੈਕਟ ਨੂੰ ਚੁਣਨ ਲਈ ਕਿਹਾ ਜੋ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਪਸੰਦ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਬਾਰੇ ਸਵਾਲ ਕੁਝ ਪੁੱਛੇ:

1. ਤੁਸੀਂ ਚਰਚਾ ਲਈ ਇਸ ਪ੍ਰੋਜੈਕਟ ਨੂੰ ਕਿਉਂ ਚੁਣਿਆ ਹੈ? ਤੁਸੀਂ ਇਸ ਨੂੰ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਕਿਉਂ ਸਮਝਦੇ ਹੋ?
2. ਤੁਸੀਂ ਪ੍ਰੋਜੈਕਟ ਨੂੰ ਕਿਵੇਂ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ ਹੈ? ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਯੋਜਨਾ ਹੈ? ਤੁਸੀਂ ਸਮੱਗਰੀ ਕਿੱਥੇ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ ਹੈ?
3. ਕੀ ਤੁਸੀਂ ਆਪਣੀ ਯੋਜਨਾ ਨੂੰ ਬਦਲਿਆ ਹੈ? ਜੇ ਹਾਂ ਤਾਂ ਕੀ ਬਦਲਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਕਿਉਂ ਬਦਲਿਆ ਹੈ? ਜੇ ਨਹੀਂ, ਤਾਂ ਕੀ ਕੋਈ ਤਬਦੀਲੀ ਤੁਸੀਂ ਕਰ ਸਕਦੇ ਸੀ?
4. ਤੁਸੀਂ ਕੰਮ ਦੀ ਗੁਣਵੱਤਾ ਬਾਰੇ ਕੀ ਸੋਚਦੇ ਹਨ?
5. ਜੇਕਰ ਤੁਸੀਂ ਦੁਬਾਰਾ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹੋ, ਤਾਂ ਤੁਸੀਂ ਕੀ ਸੁਧਾਰ ਕਰੋਗੇ?

ਮਾਰਕਿੰਗ ਸਕੀਮ

ਮਾਪਦੰਡ	ਵਰਣਨ-ਕਰਤਾ ਅਤੇ ਅੰਕ
ਖ਼ਾਸ ਪ੍ਰੋਜੈਕਟ ਚੁਣਨ ਲਈ ਕਾਰਨ	ਚੋਣ ਲਈ ਇੱਕ ਜਾਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਕਾਰਨ ਦੇਣ ਦੇ ਯੋਗ ਹੈ - 1 ਅੰਕ ਇੱਕ ਜਾਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਕਾਰਨ ਅਤੇ ਤਰਕ ਦੇਣ ਦੇ ਯੋਗ ਹੈ - 2 ਅੰਕ ਕਾਰਨ ਦੇਣ, ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਜਾਇਜ਼ ਠਹਿਰਾਉਣ ਅਤੇ ਕੰਮ ਅਤੇ ਘਰੇਲੂ ਜੀਵਨ ਦੀ ਦੁਨੀਆ ਨਾਲ ਜੋੜਨ ਦੇ ਯੋਗ ਹੈ - 3 ਅੰਕ
ਵਿਉਂਤਬੰਦੀ	ਤਿਆਰੀ ਸਮੱਗਰੀ ਨੂੰ ਇਕੱਠਾ ਕਰਨ ਤੱਕ ਸੀਮਿਤ ਹੈ - 1 ਅੰਕ ਤਿਆਰੀ ਵਿੱਚ ਉਪਰੋਕਤ ਅਤੇ ਕਾਰਜਾਂ ਦੀ ਤਰਤੀਬ ਸ਼ਾਮਲ ਹੈ - 2 ਅੰਕ ਤਿਆਰੀ ਵਿੱਚ ਉਪਰੋਕਤ ਅਤੇ ਅੰਤਮ ਉਤਪਾਦ ਦਾ ਡਿਜ਼ਾਈਨ ਸ਼ਾਮਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ - 3 ਅੰਕ
ਐਗਜ਼ੀਕਿਊਸ਼ਨ	ਯੋਜਨਾ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਬਦਲਾਅ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ - 1 ਅੰਕ ਯੋਜਨਾ ਵਿੱਚ ਬਦਲਾਅ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰਨਯੋਗ ਪਰ ਕਾਰਨ ਨਾ ਦੱਸਣਯੋਗ -2 ਅੰਕ ਸਾਹਮਣੇ ਆਈਆਂ ਚੁਣੌਤੀਆਂ ਅਤੇ ਯੋਜਨਾ ਵਿੱਚ ਤਬਦੀਲੀ ਦੇ ਕਾਰਨ ਦੱਸਣ ਦੇ ਯੋਗ ਹੈ - 3 ਅੰਕ ਜਾਂ ਯੋਜਨਾ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਬਦਲਾਅ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਗਿਆ - 1 ਅੰਕ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰਨਾ ਕਿ ਯੋਜਨਾ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਤਬਦੀਲੀ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਸੀ - 2 ਅੰਕ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰਨਯੋਗ ਕਿ ਕੀ ਬਦਲਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਕੀ ਪ੍ਰਭਾਵ ਹੈ -3 ਅੰਕ
ਸਵੈ-ਮੁਲਾਂਕਣ	ਬਸ ਦੱਸਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕੀ ਕੀਤਾ ਕੰਮ ਪਸੰਦ ਹੈ ਜਾਂ ਨਹੀਂ - 1 ਅੰਕ ਅੰਤਮ ਉਤਪਾਦ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਸਵੈ-ਮੁਲਾਂਕਣ ਲਈ ਕਾਰਨ ਦਿੰਦਾ ਹੈ - 2 ਅੰਕ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਅਤੇ ਅੰਤਮ ਉਤਪਾਦ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਸਵੈ-ਮੁਲਾਂਕਣ ਲਈ ਕਾਰਨ ਦਿੰਦਾ ਹੈ - 3 ਅੰਕ

ਪ੍ਰੋਜੈਕਟ ਤੋਂ ਸਿੱਖਣਾ	ਇਹ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕਿਹੜਾ ਸੁਧਾਰ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ - 1 ਅੰਕ ਦੱਸਦਾ ਹੈ ਕਿ ਅੰਤਮ ਉਤਪਾਦ ਵਿੱਚ ਕੀ ਸੁਧਾਰ ਕੀਤੇ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ - 2 ਅੰਕ ਦੱਸਦਾ ਹੈ ਕਿ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਅਤੇ ਅੰਤਮ ਉਤਪਾਦ ਵਿੱਚ ਕੀ ਸੁਧਾਰ ਕੀਤੇ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ - 3 ਅੰਕ
----------------------------	---

ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਦੀ ਅਵਾਜ਼ 9.9iii

ਯੋਗਤਾਵਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਦੁਆਰਾ ਮੁਲਾਂਕਣ ਕਰਨਾ

ਉਦੇਸ਼: ਕੰਮ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੀ ਕੁਸ਼ਲਤਾ ਦਾ ਮੁਲਾਂਕਣ ਕਰਨਾ

ਮੈਂ ਪੱਧਰ 9 ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਾਉਂਦਾ ਹਾਂ। ਮੈਂ ਬੰਨ੍ਹਣ ਅਤੇ ਰੰਗਣ (Tie-and-Dye) 'ਤੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦਾ ਮੁਲਾਂਕਣ ਕਰਨ ਦੀ ਯੋਜਨਾ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹਾਂ। ਮੁਲਾਂਕਣ ਦਾ ਸਮਾਂ 3 ਘੰਟੇ ਦਾ ਹੋਵੇਗਾ, ਜੋ ਉਹਨਾਂ ਲਈ ਯੋਗਤਾਵਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਕਰਨ ਲਈ ਇੱਕ ਰੰਗ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰ ਕੇ ਬੰਨ੍ਹਣ ਅਤੇ ਰੰਗਣ ਦੀ ਲੋੜ ਲਈ ਕਾਫੀ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਮੇਰੇ ਲਈ ਅੰਤਮ ਉਤਪਾਦ ਦੀ ਉਡੀਕ ਬਿਨਾਂ ਮੁਲਾਂਕਣ ਕਰਨ ਲਈ ਕਾਫੀ ਹੈ। ਮੈਂ ਮੁਲਾਂਕਣ ਦੇ ਇਸ ਢੰਗ ਨੂੰ ਲਿਖਤੀ ਪਰੀਖਿਆ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਸਧਾਰਨ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਲਈ ਤਰਜੀਹ ਦਿੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿਉਂਕਿ ਮੈਂ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਦੇਖ ਸਕਦਾ ਹਾਂ ਜਦੋਂ ਉਹ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਮੈਂ ਮੁਲਾਂਕਣ ਕਰਨ ਲਈ ਸਿਰਫ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਨੂੰ ਚੁਣਿਆ ਹੈ ਜਿਸ ਦੀ ਉਹ ਪਾਲਣਾ ਕਰਦੇ ਹਨ ਨਾਕਿ ਉਹ ਉਤਪਾਦ ਜੋ ਉਹ ਬਣਾਉਂਦੇ ਹਨ।

ਹਦਾਇਤਾਂ: ਅੱਜ ਤੁਹਾਡਾ ਕੰਮ ਇੱਕ ਰੰਗ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰ ਕੇ ਬੰਨ੍ਹਣਾ ਅਤੇ ਰੰਗਣਾ ਹੈ। ਇੱਥੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਰੰਗਾਂ ਦੀਆਂ ਟੀ-ਸ਼ਰਟਾਂ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਰੰਗ ਵੀ ਉਪਲਬਧ ਹਨ। ਤੁਸੀਂ ਆਪਣਾ ਕੰਮ ਕਰਨ ਲਈ ਵਰਕਸ਼ਾਪ ਦਾ ਕੰਮ ਵਾਲਾ ਮੇਜ਼ ਅਤੇ ਸਿੱਕ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹੋ। ਯਾਦ ਰੱਖੋ, ਅਸੀਂ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਨ ਦੇ ਯੋਗ ਨਹੀਂ ਹੋਵਾਂਗੇ, ਇੱਕ ਵਾਰ ਤੁਸੀਂ ਇਸ ਨੂੰ ਭਿਉਂ ਲਿਆ ਹੈ, ਤੁਸੀਂ ਮੈਨੂੰ ਆਪਣੀ ਟੀ-ਸ਼ਰਟ ਦਿਖਾ ਸਕਦੇ ਹੋ ਅਤੇ ਫਿਰ ਕੰਮ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਨ ਲਈ ਘਰ ਲੈ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹੋ। ਤੁਹਾਡੇ ਕੋਲ 3 ਘੰਟੇ ਹਨ।

ਮੁਲਾਂਕਣ ਲਈ ਸਿਰਲੇਖ			
ਮਾਪਦੰਡ	ਪੱਧਰ ਏ	ਪੱਧਰ ਅ	ਪੱਧਰ ਓ
ਡਿਜ਼ਾਈਨ	ਬੇਤਰਤੀਬ ਢੰਗ ਨਾਲ ਟੀ-ਸ਼ਰਟ ਬੰਨ੍ਹਦਾ ਅਤੇ ਰੰਗ ਕਰਦਾ ਹੈ।	ਬੰਨ੍ਹਣ ਅਤੇ ਰੰਗਣ ਲਈ ਇੱਕ ਡਿਜ਼ਾਈਨ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਦਾ ਹੈ।	ਇੱਕ ਡਿਜ਼ਾਈਨ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ ਜੋ ਟੀ-ਸ਼ਰਟ ਅਤੇ ਡਾਈ ਦੇ ਰੰਗਾਂ ਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਵਧੀਆ ਵਰਤੋਂ ਕਰਦਾ ਹੈ।
ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ	ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਗ਼ੈਰ-ਯੋਜਨਾਬੱਧ ਹੈ।	ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਯੋਜਨਾਬੱਧ ਹੈ ਪਰ ਸਮਾਂ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਢੰਗ ਨਾਲ ਵਰਤਿਆ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦਾ।	ਸੰਗਠਿਤ ਢੰਗ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸਮੇਂ ਦੀ ਸਰਬੋਤਮ ਵਰਤੋਂ ਕਰਦਾ ਹੈ।
ਸਾਥੀਆਂ ਨਾਲ ਗੱਲਬਾਤ ਕਰਨੀ	ਸਮੱਗਰੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਅਤੇ ਉਪਕਰਨਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਨ ਦੀ ਕਾਹਲੀ ਵਿੱਚ ਹੈ।	ਦੂਜਿਆਂ ਦੇ ਵਿਚਾਰ ਨਾਲ ਸਮੱਗਰੀ ਦੀ ਚੋਣ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਪਕਰਨ ਵਰਤਣ ਲਈ ਆਪਣੀ ਵਾਰੀ ਦੀ ਉਡੀਕ ਕਰਦਾ ਹੈ।	ਉਪਕਰਨ ਵਰਤਣ ਅਤੇ ਸਮੱਗਰੀ ਦੀ ਚੋਣ ਨੂੰ ਅਨੁਕੂਲ ਬਣਾਉਣਾ ਲਈ ਦੂਜਿਆਂ ਨਾਲ ਤਾਲਮੇਲ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਭਾਗ 9.10

ਯੋਗ ਸ਼ਰਤਾਂ

9.10.1 ਅਧਿਆਪਕ ਅਤੇ ਮਾਸਟਰ ਇੰਸਟ੍ਰਕਟਰ/ਰਿਸੋਰਸ ਪਰਸਨ

ਮੌਜੂਦਾ ਬੀ.ਐੱਡ. ਅਤੇ ਡੀ.ਐੱਡ. ਕਾਲਜ ਕਿੱਤਾਮੁਖੀ ਸਿੱਖਿਆ ਸਿਖਾਉਣ ਲਈ ਖ਼ਾਸ ਕੋਰਸਾਂ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਸ਼ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਲਈ, ਜਦੋਂ ਤੱਕ ਇਹ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਉਪਲਬਧ ਨਹੀਂ ਹਨ, ਮੌਜੂਦਾ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਨੂੰ ਮਿਡਲ ਪੱਧਰ ਵਿੱਚ ਰਿਸੋਰਸ ਪਰਸਨ ਦੇ ਸਹਿਯੋਗ ਨਾਲ ਕਿੱਤਾਮੁਖੀ ਸਿੱਖਿਆ ਲੈਣੀ ਪਵੇਗੀ, 2019 ਵਿੱਚ KRRCR ਮਾਸਟਰ ਇੰਸਟ੍ਰਕਟਰ ਵਜੋਂ ਵੀ ਜਾਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਹਾਲਾਂਕਿ, ਸੈਕੰਡਰੀ ਪੱਧਰ ਦੀ ਮੰਗ ਖ਼ਾਸ ਕਿੱਤੇ ਵਿੱਚ ਮੁਹਾਰਤ ਹੋਵੇਗੀ।

KRRCR 2019 ਦਾ ਪ੍ਰਸਤਾਵ ਹੈ:

ਸਥਾਨਿਕ ਪੇਸ਼ਿਆਂ, ਗਿਆਨ ਅਤੇ ਹੁਨਰ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰਨ ਦੇ ਉਦੇਸ਼ ਨਾਲ, ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਛੋਟੇ ਸਥਾਨਿਕ ਅਧਿਆਪਕ ਸਿਖਲਾਈ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਵੀ BITEs, DIETs ਜਾਂ ਸਕੂਲ ਕੰਪਲੈਕਸਾਂ ਵਿੱਚ ਉੱਘੇ ਸਥਾਨਿਕ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਲਈ ਉਪਲਬਧ ਹੋਣਗੇ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸਕੂਲਾਂ ਜਾਂ ਸਕੂਲ ਕੰਪਲੈਕਸਾਂ ਵਿੱਚ ਪੜ੍ਹਾਉਣ ਲਈ ਨਿਯੁਕਤ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂਕਿ ਇੱਕ ਸਥਾਨਿਕ ਕਲਾ, ਵਪਾਰ, ਖੇਡਾਂ, ਤਰਖਾਣ ਅਤੇ ਹੋਰ ਕਿੱਤਾਮੁਖੀ ਸ਼ਿਲਪਕਾਰੀ।

[ਪੈਰਾ 5.25]

ਇਸ ਲਈ, ਇਹਨਾਂ ਸਰੋਤ ਵਿਅਕਤੀਆਂ/ਮਾਸਟਰ ਇੰਸਟ੍ਰਕਟਰਾਂ ਨੂੰ ਤਿਆਰ ਕਰਨ ਲਈ ਦਿਸ਼ਾ-ਨਿਰਦੇਸ਼ SCERTs ਦੁਆਰਾ ਅਤੇ ਢੁਕਵੇਂ ਮਾਡਿਊਲਰ DIETs/BITEs ਦੁਆਰਾ ਵਿਕਸਿਤ ਕੀਤੇ ਜਾਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ।

ਇਹਨਾਂ ਥੋੜ੍ਹੇ ਸਮੇਂ ਦੇ ਸਿਖਲਾਈ ਕੋਰਸਾਂ ਦੀ ਸਮੱਗਰੀ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਨਾ ਸਿਰਫ਼ ਸਕੂਲੀ ਸਿੱਖਿਆ ਸ਼ਾਸਤਰ ਵੱਲ ਧਿਆਨ ਦੇਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਸਗੋਂ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨਾਲ ਗੱਲਬਾਤ ਕਰਦੇ ਸਮੇਂ ਸੰਵੇਦਨਸ਼ੀਲਤਾ ਅਤੇ ਸ਼ਮੂਲੀਅਤ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ; ਉਹ ਸਕੂਲੀ ਸਿੱਖਿਆ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਕਨੂੰਨੀ ਵਿਵਸਥਾਵਾਂ ਬਾਰੇ ਜਾਣੂ ਵੀ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ਇਹ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੈ ਕਿ ਪਹਿਲਾ ਕਦਮ ਪਹਿਲ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਸਥਾਨਿਕ ਤੌਰ 'ਤੇ 'ਮਾਸਟਰ ਇੰਸਟ੍ਰਕਟਰਾਂ' ਦਾ ਇੱਕ ਪੂਲ ਬਣਾਉਣਾ ਹੋਵੇਗਾ। ਇਹਨਾਂ 'ਮਾਸਟਰ ਇੰਸਟ੍ਰਕਟਰਾਂ' ਦੀ ਇੱਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਭੂਮਿਕਾ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਨਿਯਮਿਤ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਦੀ ਮੁਹਾਰਤ ਨੂੰ ਪੂਰਕ ਕਰਨਗੇ। ਇਹ ਮਾਸਟਰ ਇੰਸਟ੍ਰਕਟਰ ਕਾਰੀਗਰ (ਪੇਂਟਰ ਅਤੇ ਸ਼ਹਿਰੀ), ਸਿਹਤ ਪ੍ਰੈਕਟੀਸ਼ਨਰ, ਮਕੈਨਿਕ, ਟੈਕਨੀਸ਼ੀਅਨ, ਕਿਸਾਨ, ਲੋਕ ਕਲਾਕਾਰ, ਸਥਾਨਿਕ ਉੱਦਮੀ, ਪੋਲਟਰੀ ਫਾਰਮਿੰਗ ਜਾਂ ਫਿਸ਼ਿੰਗ ਵਿੱਚ, ਰੱਖਿਆ ਸੇਵਾਵਾਂ ਤੋਂ ਸੇਵਾ-ਮੁਕਤ ਵਿਅਕਤੀ, IT ਪੇਸ਼ੇਵਰ ਅਤੇ ਬਿਊਟੀਸ਼ੀਅਨ ਵਿਅਕਤੀ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਗੈਸਟ ਫੈਕਲਟੀ ਵਜੋਂ ਲਿਆਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਜਾਂ ਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਸੰਬੰਧਿਤ ਕਿੱਤੇ ਵਿੱਚ ਸਿਧਾਂਤ ਅਤੇ ਅਭਿਆਸ ਦੋਵਾਂ ਦਾ ਗਿਆਨ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ ਜਾਂ ਕੇਵਲ ਵਿਹਾਰਿਕ ਸਿਖਲਾਈ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਅਜਿਹੇ ਮਾਮਲਿਆਂ ਵਿੱਚ ਜਿੱਥੇ ਸਕੂਲਾਂ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਵਿਹਾਰਿਕ ਸਿਖਲਾਈ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ, ਕੰਮ ਵਾਲੀ ਥਾਂ 'ਤੇ ਸਲਾਹਕਾਰਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਸਿਧਾਂਤਿਕ ਪਹਿਲੂਆਂ ਨੂੰ ਸਿਖਾਉਣ ਲਈ ਬਾਹਰੀ ਇੰਸਟ੍ਰਕਟਰਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਲਿਆਂਦਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਇੰਟਰਨਸ਼ਿਪ ਅਤੇ ਸਿਖਾਂਦਰੂਪਣਾ ਕੰਮ ਵਾਲੀ ਥਾਂ 'ਤੇ ਹੋਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਇਹ ਸਰੋਤ ਵਿਅਕਤੀ/ਮਾਸਟਰ ਇੰਸਟ੍ਰਕਟਰ ਜੁੜੇ ਹੋਏ ਹਨ।

DIETs/BITEs ਜਾਂ ਸਕੂਲ/ਸਕੂਲ ਕੰਪਲੈਕਸ ਆਪਣੇ-ਆਪ ਵਿੱਚ ਮੁਹੱਈਆ ਕਰਵਾਏ ਗਏ ਥੋੜ੍ਹੇ ਸਮੇਂ ਦੇ ਸਿਖਲਾਈ ਕੋਰਸਾਂ ਰਾਹੀਂ ਸਕੂਲਾਂ ਨੂੰ ਇਹਨਾਂ ਮਾਸਟਰ ਇੰਸਟ੍ਰਕਟਰਾਂ ਨੂੰ ਅਕਾਦਮਿਕ ਮਾਹੌਲ ਵਿੱਚ ਅਰਾਮਦਾਇਕ ਬਣਨ, ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਸੰਭਾਲਨ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਕੰਮ ਵਿੱਚ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਅਤੇ ਮੁਲਾਂਕਣ ਢਾਂਚੇ ਦੀਆਂ ਵਿਆਪਕ ਪਰਿਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ।

9.10.2 ਅਨੁਕੂਲ ਜਗ੍ਹਾ ਅਤੇ ਸਰੋਤ

ਸਕੂਲਾਂ ਵਿੱਚ ਵਰਤੋਂ ਲਈ ਸਮੱਗਰੀ ਅਤੇ ਔਜ਼ਾਰ ਉਧਾਰ ਲੈਣ ਲਈ ਵੀ ਭਾਈਚਾਰੇ ਦਾ ਸਹਿਯੋਗ ਲਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ ਸਕੂਲ ਦੇ ਸੈਦਾਨ ਵਿੱਚ ਪੌਦੇ ਉਗਾਉਣ ਲਈ ਥੋੜ੍ਹੇ ਸਮੇਂ ਲਈ ਸਥਾਨਿਕ ਕਿਸਾਨਾਂ ਜਾਂ ਨਰਸਰੀਆਂ ਤੋਂ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਜਾਂ ਨਰਸਰੀ ਔਜ਼ਾਰ ਲਏ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ।

ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਹੁਨਰ ਅਤੇ ਗਿਆਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ ਮਸ਼ੀਨਾਂ ਅਤੇ ਸਾਜ਼ੋ-ਸਾਮਾਨ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਐਕਸਪੋਜ਼ਰ ਦੀ ਵੀ ਲੋੜ ਹੋਵੇਗੀ। ਸਥਾਨਿਕ ਦੁਕਾਨਾਂ ਅਤੇ ਉਦਯੋਗਾਂ ਨਾਲ ਸਹਿਯੋਗ (ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ ਕਲਾ, ਗੈਲਰੀਆਂ, ਤਰਖਾਣ ਅਤੇ ਆਟੋਮੋਟਿਵ ਦੀਆਂ ਦੁਕਾਨਾਂ), ਨੇੜਲੇ ਖੇਤ ਅਤੇ ਨਰਸਰੀਆਂ, ਹਸਪਤਾਲ ਅਤੇ ਟੂਰ ਅਤੇ ਯਾਤਰਾ ਕਾਰੋਬਾਰ (ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਸਿਹਤ ਸੰਭਾਲ, ਸੈਰ-ਸਪਾਟਾ ਅਤੇ ਪ੍ਰਾਹੁਣਚਾਰੀ, ਆਟੋਮੋਟਿਵ ਸੇਵਾ) ਵਿਸ਼ਵ ਵਿੱਚ ਕਿੱਤੇ ਦੀ ਸਾਰਥਿਕਤਾ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਲਈ ਜ਼ਰੂਰੀ ਐਕਸਪੋਜ਼ਰ ਅਤੇ ਸਿੱਖਣ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕਰਨਗੇ।

ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਕੰਮ ਕਰਨ ਲਈ ਇੱਕ ‘ਅਸਲ ਕੰਮ’ ਮਾਹੌਲ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨ ਲਈ ਸਕੂਲਾਂ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਹੁਨਰ ਲੈਬ ਸਥਾਪਤ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਹੁਨਰ ਪ੍ਰਯੋਗਸ਼ਾਲਾ ਨੇੜੇ ਦੇ ਸਕੂਲਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਲਈ ਵੀ ਪਹੁੰਚਯੋਗ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਸਰਕਾਰਾਂ ਅਤੇ CSR ਦੇ ਨਿਵੇਸ਼ ਨੂੰ ਚੈਨਲਿੰਗ ਕਰ ਕੇ, ਦੂਰ-ਦੁਰਾਡੇ ਦੇ ਸਥਾਨਾਂ ਵਿੱਚ ਵੀ, ਅਨੁਕੂਲ ਸਥਾਨਾਂ ਦਾ ਗਠਨ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਅਧਿਆਇ-10

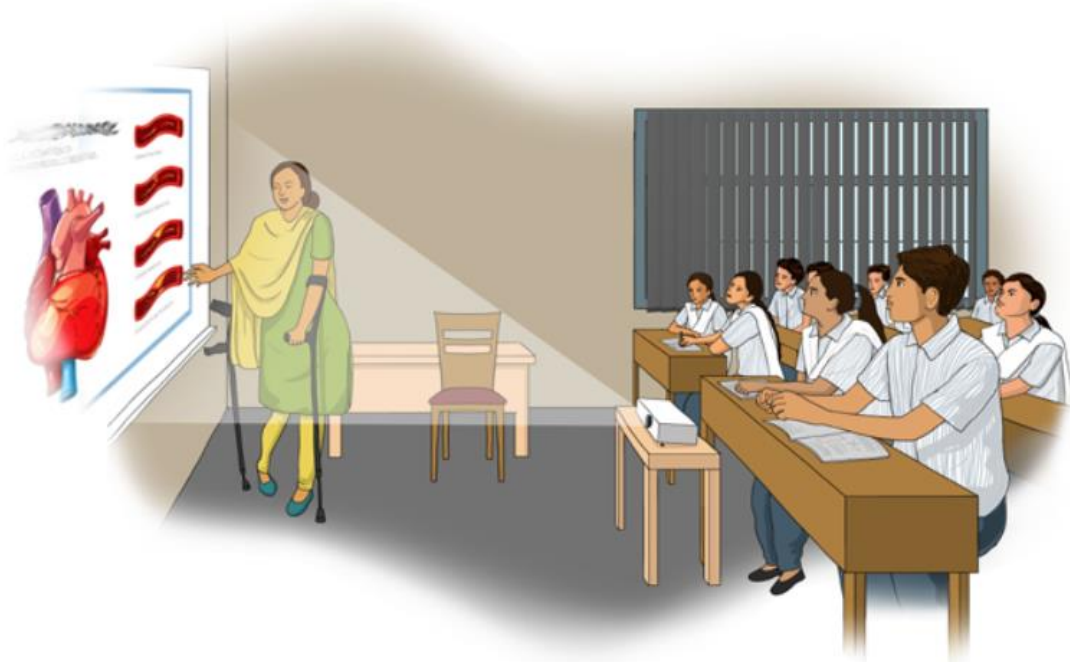
ਪੱਧਰ 11-12 ਦੇ ਵਿਸ਼ੇ

ਪੱਧਰ 11-12 ਸਮੇਤ ਸੈਕੰਡਰੀ ਪੜ੍ਹਾਅ ਦੇ ਡਿਜ਼ਾਈਨ ਦਾ ਵੇਰਵਾ ਭਾਗ-ੳ, ਅਧਿਆਇ-2 ਵਿੱਚ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਹ ਅਧਿਆਇ ਉਹਨਾਂ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਦੇ ਡਿਜ਼ਾਈਨ ਦਾ ਵੇਰਵਾ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਜੋ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਪੱਧਰ 11-12 ਵਿੱਚ ਪੜ੍ਹਨਗੇ।

ਜਿਵੇਂਕਿ ਭਾਗ-ੳ, ਅਧਿਆਇ-2, ਪੱਧਰ 11-12 ਵਿੱਚ ਦੱਸਿਆ ਗਿਆ ਹੈ, ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਕੋਲ ਉਹਨਾਂ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਲਈ ਲਚਕਤਾ ਅਤੇ ਵਿਕਲਪ ਹੋਣਗੇ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਉਹ ਅਧਿਐਨ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਸਕੂਲਾਂ ਵੱਲੋਂ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੇ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਚੋਣ ਕਰਨਗੇ। ਇਹਨਾਂ ਪੱਧਰਾਂ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖਿਆ ਨੂੰ ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਅਮੀਰ ਬਣਾਉਣ ਲਈ, ਸਕੂਲਾਂ ਨੂੰ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਦੀ ਇੱਕ ਵਿਸ਼ਾਲ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਸ਼ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ, ਜਿਵੇਂਕਿ NCF ਲਾਗੂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਵਿਹਾਰਿਕ ਕਾਰਨਾਂ ਕਰਕੇ, ਸਕੂਲ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਦੀ ਸੂਚੀ ਵਿੱਚ ਕੁਝ ਨਵੇਂ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਦੀ ਸੂਚੀ ਨਾਲ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਹਾਲਾਂਕਿ, ਮੱਧਮ ਮਿਆਦ ਅਤੇ ਲੰਮੇ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ, ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰ ਅਨੁਸ਼ਾਸਨ ਅਤੇ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਖੇਤਰਾਂ ਦੀ ਜਮਾਤ ਪੂਰੀ ਕਵਰ ਇਹ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ।

ਇਸ ਅਧਿਆਇ ਵਿੱਚ ਪੱਧਰ 11-12 ਲਈ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਦਾ ਸਿਰਫ਼ ਇੱਕ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਾਂਤਕ ਸਮੂਹ ਹੈ। ਇਸ ਅਧਿਆਇ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਉਹਨਾਂ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਣਾ ਹੈ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੁਆਰਾ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਅਤੇ ਇਸ ਵਿੱਚ ਸਮੱਗਰੀ ਨੂੰ ਡਿਜ਼ਾਈਨ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇਗਾ।

ਜਦੋਂਕਿ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਅਤੇ ਸਕੂਲਾਂ ਦੇ ਪੱਧਰ 11-12 ਤੋਂ ਲੋੜਾਂ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਅਨੁਸ਼ਾਸਨੀ ਐਕਸਪੋਜ਼ਰ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਅਧਿਐਨ ਦੀ ਚੰਗੀ ਰੋਟੀ ਲਈ ਹੋਵੇਗੀ, ਅਧਿਐਨ ਦੇ ਵਿਸ਼ੇ ਨੂੰ ਲਾਜ਼ਮੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।

ਜਦੋਂਕਿ ਪੱਧਰ 11-12 ਦੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਅਤੇ ਸਕੂਲਾਂ ਦੀਆਂ ਲੋੜਾਂ ਦੀ ਵਿਸ਼ਾਲਤਾ ਨੂੰ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਏਗਾ। ਅਧਿਐਨ ਬਹੁ-ਅਨੁਸ਼ਾਸਨੀ ਐਕਸਪੋਜ਼ਰ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਹਰੇਕ ਵਿਸ਼ੇ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਵੀ ਵਿਸ਼ੇ ਨੂੰ ਡੂੰਘਾਈ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਅਧਿਐਨ ਹੇਠਾਂ ਵਰਣਿਤ ਪਹੁੰਚ ਅਤੇ ਸਿਧਾਂਤ ਹਰੇਕ ਲਏ ਗਏ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਦੇ ਅਧਿਐਨ ਵਿੱਚ ਡੂੰਘਾਈ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨ ਦਾ ਇਰਾਦਾ ਰੱਖਦੇ ਹਨ।

ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਡਿਜ਼ਾਈਨ ਵਿੱਚ ਅਜਿਹੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਸਥਿਤੀਆਂ ਦੇ ਨਾਲ, ਅਧਿਐਨ ਦੀ ਡੂੰਘਾਈ ਵਿਦਿਆਰਥੀ 'ਤੇ ਸਮੱਗਰੀ ਦਾ ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਭਾਰ ਪਾਉਣ ਲਈ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗੀ। ਸਮੱਗਰੀ ਬੱਸ ਐਨੀ ਹੋਵੇ ਕਿ ਵਿਸ਼ੇ ਦੇ ਮੁੱਖ ਸਵਾਲਾਂ ਅਤੇ ਪੁੱਛਗਿੱਛ ਦੇ ਤਰੀਕਿਆਂ ਦੀਆਂ ਬਾਰੀਕੀਆਂ ਲਈ ਇਸ ਲਈ ਢੁਕਵੀਂ ਹੋਵੇ, ਵਿਸ਼ੇ ਵਿੱਚ ਸਭ ਤੋਂ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਸੰਕਲਪਿਕ ਬਣਤਰਾਂ ਅਤੇ ਮਿਸਾਲਾਂ ਦੀ ਸਮਝ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰੇ, ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਤੋਂ ਉਮੀਦ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਕਿ ਪੱਧਰ 11-12 ਵਿੱਚ ਵਿਸ਼ੇ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਇਸ ਨੂੰ ਨਿਰਪੱਖ ਤੌਰ 'ਤੇ ਜਾਂ ਉੱਚ ਸਿੱਖਿਆ ਸੰਸਥਾ ਵਿੱਚ ਅੱਗੇ ਵਧਾਉਣ ਦੇ ਯੋਗ ਹੋਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ।

ਅਧਿਆਇ ਵਰਣਨ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਪੱਧਰ 11-12 ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਲਈ 'ਵਿਆਪਕ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਟੀਚਾ' ਕੀ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। 'ਅਸਲ ਵਿਸ਼ਾ ਉਦੇਸ਼' ਅਤੇ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਨੂੰ ਇਹਨਾਂ ਵਿਆਪਕ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਸੰਬੰਧਿਤ ਟੀਚਿਆਂ ਨੂੰ ਖ਼ਾਸ ਮਾਮਲਿਆਂ ਦੇ ਨਾਲ ਜਵਾਬ ਦੇਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ਪੱਧਰ 11-12 ਦੇ ਵਿਸ਼ੇ ਲਈ ਸਧਾਰਨ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਟੀਚੇ: ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਵਿਸ਼ੇ ਦੀ ਸਮਝ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਇਸ ਦੇ ਮੁੱਖ ਸੰਕਲਪਿਕ ਢਾਂਚੇ, ਮਿਸਾਲ, ਸਵਾਲਾਂ ਦੀ ਰੇਂਜ, ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਸਮਕਾਲੀ ਮੁੱਦਿਆਂ ਅਤੇ ਅਧਿਐਨ ਦੇ ਉਪ-ਖੇਤਰ ਅਤੇ ਡੂੰਘਾਈ ਦੇ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਪੁੱਛਗਿੱਛ ਦੇ ਤਰੀਕੇ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ ਜੋ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਵਿਸ਼ੇ ਦੇ ਉੱਚ ਸਿੱਖਿਆ ਜਾਂ ਉੱਚੇ ਅਧਿਐਨ ਵਿੱਚ ਸੁਤੰਤਰ ਤੌਰ 'ਤੇ ਅੱਗੇ ਵਧਣ ਦੇ ਯੋਗ ਬਣਾਉਂਦੇ ਹਨ।

ਇਸ ਅਧਿਆਇ ਦੇ ਬਾਕੀ ਹਿੱਸੇ ਵਿੱਚ ਕੁਝ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਨੂੰ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਾਂਤ ਵਜੋਂ ਲਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਹਰੇਕ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਾਂਤ ਵਿੱਚ ਪੱਧਰ 11-12 ਲਈ ਡਿਜ਼ਾਈਨ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤ ਅਤੇ ਵਿਆਖਿਆਤਮਿਕ ਸਮੱਗਰੀ ਵਾਲੇ ਖੇਤਰਾਂ ਨੂੰ ਦੇ ਪੱਧਰਾਂ ਦੇ ਉੱਪਰ ਫੈਲਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਡੂੰਘਾਈ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ ਪੱਧਰ 11-12 ਲਈ ਇਹ ਸਮੱਗਰੀ ਇੱਕਠਿਆਂ ਤਿਆਰ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਹੋਰ ਸਮੱਗਰੀ ਖੇਤਰਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਚੁਣਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਉਹ ਇਹਨਾਂ ਖੇਤਰਾਂ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਢੁਕਵੇਂ ਤੌਰ 'ਤੇ ਵਿਆਪਕ ਹੋਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਨੋਟ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਵਿਸ਼ਾ-ਸੂਚੀ ਦੇ ਨਾਲ, ਵਿਸ਼ਾ-ਵਸਤੂ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਇਹ ਸਮਝਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹਨਾਂ ਪੱਧਰਾਂ ਲਈ ਵਿਸ਼ਾ ਡਿਜ਼ਾਈਨ ਕਿਹੋ-ਜਿਹਾ ਦਿਖਾਈ ਦੇ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਭਾਗ 10.1

ਸਮਾਜਿਕ ਵਿਗਿਆਨ

ਸਮਾਜਿਕ ਵਿਗਿਆਨ ਅਤੇ ਮਨੁੱਖਤਾ ਦੇ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਖੇਤਰ, ਉਦਾਹਰਨ ਵਜੋਂ, ਇਤਿਹਾਸ, ਭੂਗੋਲ, ਰਾਜਨੀਤੀ ਵਿਗਿਆਨ, ਮਨੋਵਿਗਿਆਨ, ਮਨੋਵਿਗਿਆਨ ਅਤੇ ਮਾਨਸਿਕ ਸਿਹਤ, ਅਰਥ ਸ਼ਾਸਤਰ, ਵਿਕਾਸ ਅਰਥ ਸ਼ਾਸਤਰ, ਸਮਾਜ ਸ਼ਾਸਤਰ, ਮਾਨਵ ਵਿਗਿਆਨ, ਪੁਰਾਤੱਤਵ ਵਿਗਿਆਨ ਅਤੇ ਦਰਸ਼ਨ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਸ਼ ਕਰੇਗਾ।

ਭਾਗ 10.1.1 ਦਾਰਸ਼ਨਿਕਤਾ

ਇਹ ਦਰਸ਼ਨ ਲਈ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਾਂਤ ਹੈ।

10.1.1.1 ਦਾਰਸ਼ਨਿਕਤਾ ਵਿੱਚ ਡਿਜ਼ਾਈਨਿੰਗ ਕੋਰਸ ਲਈ ਸਿਧਾਂਤ

ਪੱਧਰ 11-12 ਵਿੱਚ ਦਾਰਸ਼ਨਿਕਤਾ ਪੜ੍ਹਾਉਣ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਨਿਰਪੱਖ ਚਿੰਤਕ ਪੈਦਾ ਕਰਨਾ ਹੈ, ਸਥਾਨਿਕ ਸੰਦਰਭ ਨਾਲ ਜੁੜੇ, ਪਰ ਲੁੜੀਏ ਸਾਧਨਾਂ ਅਤੇ ਹੁਨਰਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਦੁਆਰਾ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਸੰਦਰਭਾਂ ਦੀ ਇੱਕ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਵਿੱਚ ਅਮੂਰਤ ਵਿਚਾਰਾਂ ਨੂੰ ਲਾਗੂ ਕਰਨ ਦੀ ਜੀਵਨ ਭਰ ਸਮਰੱਥਾ ਦੇ ਨਾਲ।

ਦਾਰਸ਼ਨਿਕਤਾ ਦੇ ਕੋਰਸਾਂ ਨੂੰ ਹੇਠ ਲਿਖੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਵਿੱਚ ਰੱਖਦੇ ਹੋਏ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ:

ੳ. ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਭਾਰਤੀ ਦਾਰਸ਼ਨਿਕ ਚਿੰਤਨ ਦੀਆਂ ਪਰੰਪਰਾਵਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਣਗੇ ਅਤੇ ਪ੍ਰਸੰਸਾ ਕਰਨਗੇ।

- ਅ. ਉਹ ਕਲਾਸੀਕਲ ਭਾਰਤੀ ਦਾਰਸ਼ਨਿਕਤਾ ਦੇ ਸਮਕਾਲੀ ਮੁੱਦਿਆਂ ਦੀ ਖੋਜ ਕਰਨ ਦੇ ਯੋਗ ਹੋਣਗੇ।
- ੲ. ਉਹ 20ਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਭਾਰਤੀ ਚਿੰਤਕਾਂ ਦੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਤੋਂ ਭਾਰਤੀ ਅਤੇ ਬਾਅਦ ਵਿੱਚ ਪੱਛਮੀ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦੇ ਸੰਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਨੂੰ ਸਮਝਣਗੇ।
- ਸ. ਉਹ ਬਿਹਤਰ ਨਾਗਰਿਕ ਬਣਨ ਦੇ ਯੋਗ ਹੋਸਟ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਕਰਨਗੇ।

ਪੱਧਰ 11-12 ਵਿੱਚ ਇਸ ਅਨੁਸ਼ਾਸਨ ਦੇ ਅਧਿਐਨ ਲਈ ਇੱਕ ਤੁਲਨਾਤਮਿਕ ਪਹੁੰਚ ਅਪਣਾਉਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਦੀ ਜੜ੍ਹ ਭਾਰਤੀ ਸੋਚ ਅਤੇ ਭਾਰਤੀ ਸੰਦਰਭ ਵਿੱਚ ਹੈ, ਸਗੋਂ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਪਰੰਪਰਾਵਾਂ ਅਤੇ ਸਮੇਂ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਸੰਵਾਦ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਪਹੁੰਚ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਇਹ ਦੇਖਣ ਦੀ ਇਜਾਜ਼ਤ ਦੇਵੇਗੀ ਕਿ ਕਿਵੇਂ ਪੁਰਾਣੇ ਵਿਚਾਰ ਮੌਜੂਦਾ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ 'ਤੇ ਰੋਸ਼ਨੀ ਪਾ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਇਹ ਵੀ ਦੇਖਣ ਦੇ ਯੋਗ ਹੋਣਗੇ ਕਿ ਇੱਕ ਸੰਦਰਭ ਦੇ ਹੱਲ ਦੂਜੇ ਸੰਦਰਭ ਤੋਂ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਨੂੰ ਕਿਵੇਂ ਹੱਲ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਅਜਿਹੀ ਪਹੁੰਚ ਲਈ ਨਾ ਸਿਰਫ਼ ਅਲੋਚਨਾਤਮਿਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸੋਚਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਸਗੋਂ ਰਚਨਾਤਮਿਕ, ਕਲਪਨਾਤਮਿਕ ਅਤੇ ਨਵੀਨਤਾਕਾਰੀ ਢੰਗ ਨਾਲ ਸੋਚਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

10.1.1.2 ਵਿਆਖਿਆਤਮਿਕ ਸਮੱਗਰੀ ਖੇਤਰ

ਦਾਰਸ਼ਨਿਕ ਦੇ ਪੱਧਰ 11-12 ਲਈ ਹੇਠਾਂ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਵਿਆਖਿਆਤਮਿਕ ਸਮੱਗਰੀ:

ਸਮੱਗਰੀ ਖੇਤਰ 1: ਤਰਕ ਕਰਨਾ

ਭਾਰਤੀ ਤਰਕ ਦੀ ਅਮੀਰ ਪਰੰਪਰਾ ਤੋਂ ਡਰਾਇੰਗ, ਵੈਸੇਸਿਕਾ-ਸੂਤਰ, ਵਰਸਾਗਨਿਆ ਦੇ ਸਸਤੀ-ਤੰਤਰ ਅਤੇ ਅਕਸਾਪਦ ਦੇ ਨਿਆਂ-ਸੂਤਰ ਵਰਗੇ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਦੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਦੇ ਹੋਏ, ਰਸਮੀ ਅਤੇ ਗ਼ੈਰ-ਰਸਮੀ ਦੋਵੇਂ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਤਰਕ 'ਤੇ ਧਿਆਨ ਕੇਂਦਰਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇਗਾ। ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਦਲੀਲਾਂ ਦੀ ਪਛਾਣ ਕਰਨਾ, ਪੁਨਰ-ਗਠਨ ਕਰਨਾ ਅਤੇ ਮੁਲਾਂਕਣ ਕਰਨਾ ਸਿੱਖਣਗੇ, ਨਾਲ ਹੀ ਦਲੀਲਾਂ ਲਈ ਵੱਖੋ-ਵੱਖਰੀਆਂ ਤਕਨੀਕਾਂ। ਇਹ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਵਾਦ ਦੇ ਕਲਾਸੀਕਲ ਭਾਰਤੀ ਮਾਡਲ 'ਤੇ ਆਧਾਰਿਤ ਮੁਕਾਬਲੇ 'ਤੇ ਫੋਕਸ ਕਰਨ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਸਖ਼ਤ ਬਹਿਸਾਂ ਵਿੱਚ ਹਿੱਸਾ ਲੈਣ ਦੇ ਯੋਗ ਬਣਾਵੇਗਾ। ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਰਸਮੀ (ਕਟੋਰੀਯੋਗ) ਤਰਕ ਨਾਲ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇਗਾ ਜਿਸ ਦੀ ਪਛਾਣ ਕਰ ਕੇ ਕੀ ਗ਼ਲਤ ਹੈ ਤਰਕ (ਪ੍ਰੋਪੋਜ਼ੀਸ਼ਨਲ ਕੈਲਕੂਲਸ), ਨਾਲ ਹੀ ਸੰਭਾਵੀ ਤਰਕ ਨਾਲ ਜੁੜਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਅੰਤ ਵਿੱਚ, ਉਹ ਸਭ ਤੋਂ ਵਧੀਆ ਵਿਆਖਿਆ ਵੱਲ ਧਿਆਨ ਦੇਣ ਵਾਲੀਆਂ ਦਲੀਲਾਂ 'ਤੇ ਧਿਆਨ ਕੇਂਦਰਿਤ ਕਰ ਕੇ ਪ੍ਰੈਰਿਕ ਤਰਕ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਕਰਨਗੇ। ਉਹ ਸਿਰਫ਼ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਆਪਣੇ ਜੀਵਨ ਤੋਂ ਲਈਆਂ ਗਈਆਂ ਉਦਾਹਰਨਾਂ ਦਾ ਹਵਾਲਾ ਦੇਣਗੇ, ਪਰ ਨਾਗਾਰਜੁਨ ਦੇ ਮੂਲ-ਮਧਿਆਮਿਕ-ਕਾਰਿਕਾ ਅਤੇ ਯੋਗਾਕਾਰ-ਭੂਮੀ-ਸ਼ਾਸਤਰ ਵਰਗੀਆਂ ਲਿਖਤਾਂ ਦਾ ਵੀ ਜ਼ਿਕਰ ਕਰਨਗੇ।

ਸਮੱਗਰੀ ਖੇਤਰ 2: ਗਿਆਨ ਅਤੇ ਸੰਵੇਦਨਾ

ਇਹ ਵਿਸ਼ਾ-ਵਸਤੂ ਗਿਆਨ, ਪ੍ਰਮਾਣ-ਸ਼ਾਸਤਰ ਦੇ ਕਲਾਸੀਕਲ ਭਾਰਤੀ ਸਿਧਾਂਤ 'ਤੇ ਆਧਾਰਿਤ ਹੈ ਜੋਕਿ ਪ੍ਰਮਾਣ ਦੇ ਵਿਚਾਰ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਹੈ, ਅਸੀਂ ਗਿਆਨ ਕਿਵੇਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਦੇ ਹਾਂ? ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਚਿੰਤਕਾਂ ਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਸਤਾਵਿਤ ਪ੍ਰਮਾਣ ਦੀਆਂ ਤਿੰਨ ਮੁੱਖ ਕਿਸਮਾਂ-ਧਾਰਨਾ, ਅਨੁਮਾਨ ਅਤੇ ਗਵਾਹੀ ਦਾ ਅਧਿਐਨ, ਪੱਛਮੀ ਦਰਸ਼ਨ ਵਿੱਚ ਬਾਅਦ ਦੀਆਂ ਅਵਾਜ਼ਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਅਤੇ ਸਮਕਾਲੀ ਮੁੱਦਿਆਂ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਲਈ ਲਾਗੂ ਕੀਤੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇਗਾ। ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੁਆਰਾ ਖੋਜੇ ਗਏ ਪ੍ਰਸ਼ਨਾਂ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਣਗੇ- ਅਸੀਂ ਕਿਸੇ ਵੀ ਚੀਜ਼ ਨੂੰ ਕਿਵੇਂ ਜਾਣ ਸਕਦੇ ਹਾਂ? ਅਤੇ ਅਸੀਂ ਜੋ ਕੁਝ ਜਾਣਦੇ ਹਾਂ ਉਸ ਬਾਰੇ ਅਸੀਂ ਕਿਵੇਂ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਾਂ? ਅਸੀਂ ਇੱਕ ਅਜਿਹੇ ਯੁੱਗ ਵਿੱਚ ਰਹਿੰਦੇ ਹਾਂ ਜਿੱਥੇ ਅਜਿਹਾ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਗਿਆਨ ਨੂੰ ਸਮਾਰਟਫੋਨ ਨਾਲ ਕਿਸੇ ਦੁਆਰਾ ਵੀ ਐੱਕਸੈੱਸ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਪਰ ਇਹ ਅਸਲ ਗਿਆਨ ਹੈ? ਇਹ ਸਮੱਗਰੀ ਅਦਵੈਤਵੇਦਾਂਤ, ਕਾਰਵਾਕ, ਯੋਗਾਕਾਰ ਅਤੇ ਕੁਮਾਰੀਲਾ ਭੱਟਾ ਦੁਆਰਾ ਮਿਮਤਸਾ-ਸੂਤਰ ਅਤੇ ਬੋਧੀ ਵਿਚਾਰਾਂ 'ਤੇ ਆਪਣੀ ਟਿੱਪਣੀ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰੇਗੀ। ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਕਰ ਮੀਮਾਂਸਾ ਅਤੇ ਨਿਆਂ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਇੱਕ ਜੀਵੰਤ ਬਹਿਸ ਲਈ ਵੀ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇਗਾ ਜੋ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਸਮੱਸਿਆ 'ਤੇ ਮਜ਼ਬੂਤੀ ਨਾਲ ਸਮਝ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕਰੇਗਾ। ਉਹ ਸਵਾਲਾਂ ਦੀ ਪੜਚੋਲ ਕਰ ਕੇ ਭਰੋਸੇ, ਗਵਾਹੀ ਅਤੇ ਮਾਹਰ ਗਿਆਨ ਦੀਆਂ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ 'ਤੇ ਧਿਆਨ ਕੇਂਦਰਿਤ ਕਰਨਗੇ, ਜਿਵੇਂਕਿ ਅਸੀਂ ਕਿਵੇਂ ਜਾਣਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਕਿਸ 'ਤੇ ਭਰੋਸਾ ਕਰਨਾ ਹੈ ਜਦੋਂ ਵੀ ਮਾਹਰਾਂ ਨੂੰ ਸਵਿਕਾਰ ਨਹੀਂ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ? ਅਸੀਂ ਕਿਸ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਨਿਰਣਾ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਵੈੱਬਸਾਈਟ ਜਾਂ ਖ਼ਬਰਾਂ ਦਾ ਸਰੋਤ ਪੱਖਪਾਤੀ ਹੈ?

ਸਮੱਗਰੀ ਖੇਤਰ 3: ਨੈਤਿਕਤਾ

ਇਸ ਵਿਸ਼ਾ-ਵਸਤੂ ਦੇ ਜ਼ਰੀਏ, ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਨੈਤਿਕ ਮੁੱਦਿਆਂ (ਧੋਖਾਧੜੀ, ਹਿੰਸਾ, ਸਾਹਿਤਕ ਚੋਰੀ, ਕੂੜਾ-ਕਰਕਟ, ਸਹਿਣਸ਼ੀਲਤਾ, ਸਮਾਨਤਾ, ਹਮਦਰਦੀ) ਬਾਰੇ ਸੋਚਣ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਨੈਤਿਕ ਤਰਕ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇਗਾ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਇਹਨਾਂ ਮਾਮਲਿਆਂ ਦੇ ਨੈਤਿਕ ਪਹਿਲੂਆਂ 'ਤੇ ਵਿਚਾਰ ਕਰਨ ਦੇ ਯੋਗ ਬਣਾਇਆ ਜਾਵੇਗਾ। ਇਹ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਮੁੱਦਿਆਂ ਬਾਰੇ ਸੋਚਣ ਦੇ ਆਦਰਸ਼ ਤਰੀਕੇ ਦਿਖਾ ਕੇ ਨੈਤਿਕ ਦੁਬਿਧਾਵਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕਰੇਗਾ। ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਆਪਣੇ-ਆਪ ਨੂੰ ਕੀ ਕਰਨ ਬਾਰੇ ਸੋਚਦੇ ਹੋਏ, ਵਿਹਾਰਿਕ ਸਮੱਸਿਆ ਦਾ ਹੱਲ ਕਰਨ ਦੀ ਯੋਗਤਾ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨਗੇ। ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਨੈਤਿਕ ਤਰਕ ਲਈ ਇੱਕ ਬਹੁ-ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਵਾਲਾ ਪਹੁੰਚ ਅਪਣਾਉਣ ਦੇ ਯੋਗ ਬਣਾਇਆ ਜਾਵੇਗਾ, ਜਿੱਥੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਇੱਕ-ਦੂਜੇ ਦੇ ਨਾਲ ਸਹਿਯੋਗ ਲਈ ਇਹਨਾਂ ਮੁੱਦਿਆਂ 'ਤੇ ਆਪਣੇ ਨੈਤਿਕ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਨੂੰ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨ ਲਈ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇਗਾ। ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਤੌਰ 'ਤੇ ਨੈਤਿਕ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਤੋਂ ਰਵਾਇਤੀ ਭਾਰਤੀ ਕਦਰਾਂ-ਕੀਮਤਾਂ ਅਤੇ ਸੰਵਿਧਾਨ ਵਿੱਚ ਦਰਜ ਮੁੱਲਾਂ ਬਾਰੇ ਸੋਚਣ ਦੇ ਯੋਗ ਹੋਣਗੇ।

ਸਮੱਗਰੀ ਖੇਤਰ 4: ਮਨ ਦਾ ਫਲਸਫਾ

ਅਸੀਂ ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਕੀ ਹਾਂ? ਆਤਮਾ ਦਾ ਸੁਭਾਅ ਕੀ ਹੈ? ਇਹ ਗਿਆਨ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਬਾਰੇ ਪ੍ਰਸ਼ਨਾਂ ਦੇ ਨਾਲ, ਇੱਕ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਵਿਭਾਜਨਕ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਸਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਕਲਾਸੀਕਲ ਭਾਰਤੀ ਦਰਸ਼ਨ ਬੋਧੀ ਮੰਨਦੇ ਹਨ ਕਿ ਇੱਥੇ ਵੀ ਅਜਿਹੀ ਚੀਜ਼ ਹੈ, ਜਿਵੇਂਕਿ ਸਵੈ ਅਤੇ ਦਲੀਲ ਦਿਓ ਕਿ ਆਤਮਾ ਵਿੱਚ ਇਹ ਭਰਮ ਭਰਿਆ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਸਾਰੇ ਦੁੱਖਾਂ ਦਾ ਸਰੋਤ ਹੈ। ਸਮਕਾਲੀ ਸੰਦਰਭ ਵਿੱਚ, ਸਵੈ ਬਾਰੇ ਇਹ ਬਹਿਸਾਂ ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ ਵਿਅਕਤੀਤਵ, ਦਿਮਾਗ ਬਾਰੇ ਬਹਿਸਾਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਖ਼ਤਮ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਸ ਵਿਸ਼ਾ-ਵਸਤੂ ਖੇਤਰ ਦੇ ਜ਼ਰੀਏ, ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਇਸ ਗੱਲ ਦੀ ਜਾਂਚ ਕਰਨਗੇ ਕਿ ਮਨ, ਚੇਤਨਾ ਅਤੇ ਨਕਲੀ ਬੁੱਧੀ ਦੇ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਵਰਤਮਾਨ ਮੁੱਦਿਆਂ ਦੇ ਬਾਰੇ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕਰ ਸਕਣ ਵਾਲੀ ਇਹ ਪੁਰਾਣੀ ਬਹਿਸ ਕਿਵੇਂ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਅਜਿਹੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਦੇ ਕੀ ਪ੍ਰਭਾਵ ਹਨ? ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਲਈ ਅਤੇ ਇਸ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਦਲੀਲਾਂ 'ਤੇ ਧਿਆਨ ਕੇਂਦਰਿਤ ਕਰਨਗੇ, ਨਾਲ ਹੀ ਮਨ ਜਾਂ ਸਵੈ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ 'ਤੇ ਇਹਨਾਂ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਰੁੱਖਾਂ ਦੇ ਸਮਾਜਿਕ ਅਤੇ ਨੈਤਿਕ ਪ੍ਰਭਾਵਾਂ ਦੀ ਜਾਂਚ ਕਰਨਗੇ।

ਸਮੱਗਰੀ ਖੇਤਰ 5: ਵਾਤਾਵਰਨ ਦਰਸ਼ਨ

ਇਸ ਵਿਸ਼ਾ-ਵਸਤੂ ਖੇਤਰ ਦੇ ਜ਼ਰੀਏ, ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਵਾਤਾਵਰਨ ਸੰਬੰਧੀ ਮੁੱਦਿਆਂ, ਜਿਵੇਂਕਿ ਜਲਵਾਯੂ ਤਬਦੀਲੀ ਲਈ ਕੌਣ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰ ਹੈ ਅਤੇ ਕੀ ਮੌਜੂਦਾ ਹੱਲ ਨੈਤਿਕ ਹਨ? ਕੀ ਵਾਤਾਵਰਨ ਨੂੰ ਨੁਕਸਾਨ ਸਿਰਫ ਮਨੁੱਖਾਂ 'ਤੇ ਇਸ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਕਾਰਨ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜਾਂ ਕੀ ਨੈਤਿਕਤਾ ਮਨੁੱਖਤਾ ਤੋਂ ਪਰੇ ਪਹੁੰਚਦੀ ਹੈ? ਗ਼ੈਰ-ਮਨੁੱਖੀ ਜਾਨਵਰਾਂ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਵਿੱਚ ਰੱਖਣ ਲਈ ਸਾਨੂੰ ਆਪਣੀਆਂ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਪ੍ਰਣਾਲੀਆਂ ਨੂੰ ਕਿਵੇਂ ਬਦਲਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ? ਕੀ ਕਾਰਬਨ ਟੈਕਸ ਵਿਕਾਸਸ਼ੀਲ ਦੇਸ਼ਾਂ ਲਈ ਅਨੁਚਿਤ ਹੈ? ਜਲਵਾਯੂ ਨਿਆਂ ਕੀ ਹੈ? ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਲਾਜ਼ਮੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸਮਰੱਥ ਹੋਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ। ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਵੇਦਾਂ, ਉਪਨਿਸ਼ਦਾਂ, ਚਰਕ ਸੰਹਿਤਾ, ਮਤਸਯ ਪੁਰਾਣ, ਪੰਚਤੰਤਰ ਅਤੇ ਜਾਤਕ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਗਾਂਧੀ ਅਤੇ ਅਮਰਤਿਆ ਸੇਨ ਦੇ ਵਾਤਾਵਰਨ ਸੰਬੰਧੀ ਵਿਚਾਰਾਂ ਨਾਲ ਜੁੜ ਕੇ ਵਾਤਾਵਰਨ 'ਤੇ ਭਾਰਤੀ ਅਤੇ ਪੱਛਮੀ ਦਾਰਸ਼ਨਿਕ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣਾਂ ਤੋਂ ਜਾਣੂ ਕਰਵਾਇਆ ਜਾਵੇਗਾ। ਜ਼ਮੀਨੀ ਪੱਧਰ ਦੀਆਂ ਵਾਤਾਵਰਨ ਅੰਦੋਲਨਾਂ, ਜਿਵੇਂਕਿ ਚਿਪਕੋ ਅੰਦੋਲਨ, ਹਰੀ ਕ੍ਰਾਂਤੀ ਅਤੇ ਨਵਦਾਨਿਆ। ਸੰਬੋਧਿਤ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਅਤੇ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਵਾਤਾਵਰਨ ਵਿਗਿਆਨ ਅਤੇ ਵਾਤਾਵਰਨਿਕ ਅਰਥ ਸ਼ਾਸਤਰ ਦੀਆਂ ਬੁਨਿਆਦ 'ਤੇ ਹਨ ਅਤੇ ਵਾਤਾਵਰਨ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ 'ਤੇ ਵੀ ਖਿੱਚਦੇ ਹਨ।

10.1.2 ਇਤਿਹਾਸ

ਇਹ ਇਤਿਹਾਸ ਲਈ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਾਂਤ ਹੈ।

10.1.2.1 ਇਤਿਹਾਸ ਵਿੱਚ ਡਿਜ਼ਾਈਨਿੰਗ ਕੋਰਸ ਲਈ ਸਿਧਾਂਤ

ਇਤਿਹਾਸ ਪੜ੍ਹਾਉਣ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕਰਦੇ ਸਮੇਂ ਅਤੀਤ ਬਾਰੇ ਇਤਿਹਾਸਿਕ ਸੰਵੇਦਨਸ਼ੀਲਤਾ, ਅਨੁਸ਼ਾਸਨੀ ਸਮਝ ਅਤੇ ਗਿਆਨ ਪੈਦਾ ਕਰਨਾ ਹੈ।

ਇਤਿਹਾਸ ਦੇ ਕੋਰਸਾਂ ਨੂੰ ਹੇਠ ਲਿਖਿਆਂ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਵਿੱਚ ਰੱਖਦੇ ਹੋਏ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ:

ੳ. ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਪੂਰਵ ਇਤਿਹਾਸ ਅਤੇ ਮੁਢਲੇ ਇਤਿਹਾਸ ਤੱਕ ਫੈਲੇ ਰਾਸ਼ਟਰ ਦੇ ਜਨਮ ਨੂੰ ਭਾਰਤੀ ਉਪ-ਮਹਾਂਦੀਪ ਦੀ ਇਤਿਹਾਸਿਕ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਤੋਂ ਜਾਂਚ ਕਰਨਗੇ।

- ਅ. ਉਹ ਵਿਸ਼ਵ ਵਿੱਚ ਭਾਰਤ ਦੇ ਸਥਾਨ ਤੋਂ ਜਾਣੂ ਰਹਿੰਦੇ ਹੋਏ, ਭਾਰਤੀ ਇਤਿਹਾਸ ਦੀ ਸਾਰਥਿਕ ਸਮੱਗਰੀ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਮਜ਼ਬੂਤ ਆਧਾਰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨਗੇ।
- ੲ. ਉਹ ਯੂਰਪ ਵਿੱਚ ਮੁੱਖ ਪਰਿਵਰਤਨ 'ਤੇ ਖਾਸ ਫੋਕਸ ਦੇ ਨਾਲ, ਦੁਨੀਆ ਭਰ ਵਿੱਚ ਆਧੁਨਿਕਤਾ ਦੇ ਉਭਾਰ ਦੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣਾਂ ਨਾਲ ਜੁੜਣਗੇ।
- ਸ. ਉਹ ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਇੱਕ ਹਿੱਸੇ ਵਿੱਚ ਵਾਪਰਨ ਵਾਲੀਆਂ ਘਟਨਾਵਾਂ ਦੇ ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਦੂਜੇ ਹਿੱਸਿਆਂ ਉੱਤੇ ਸਮੇਂ ਦੀ ਇੱਕ ਮਿਆਦ ਵਿੱਚ ਹੋਣ ਵਾਲੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਨੂੰ ਸਮਝਣਗੇ।
- ਹ. ਉਹ ਸਾਹਿਤਕ ਪਾਠ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਸਮੇਤ ਇਤਿਹਾਸ ਦੀਆਂ ਵਿਧੀਆਂ ਅਤੇ ਪੁਰਾਤੱਤਵ ਵਿਗਿਆਨ ਦੀਆਂ ਵਿਧੀਆਂ ਨੂੰ ਹਾਸਲ ਕਰਨਗੇ।

ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਲੁੜੀਂਦੀਆਂ ਅਨੁਸ਼ਾਸਨੀ ਬੁਨਿਆਦਾਂ, ਵਿਧੀਗਤ ਸਾਧਨਾਂ ਅਤੇ ਤੁਲਨਾਤਮਿਕ ਢਾਂਚੇ ਨਾਲ ਜੁੜ ਕੇ ਇਤਿਹਾਸਿਕ ਚੇਤਨਾ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨਗੇ।

10.1.2.2 ਵਿਆਖਿਆਤਮਿਕ ਕੋਰਸ

ਪੱਧਰ 11-12 ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਲਈ ਹੇਠਾਂ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਵਿਆਖਿਆਤਮਿਕ ਸਮੱਗਰੀ:

ਸਮੱਗਰੀ ਖੇਤਰ 1: ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਸੰਸਾਰ

ਇਸ ਵਿਸ਼ਾ-ਵਸਤੂ ਖੇਤਰ ਰਾਹੀਂ, ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਵਿਸ਼ਵ ਦੇ ਦੂਜੇ ਹਿੱਸਿਆਂ ਦੇ ਸੰਦਰਭ ਵਿੱਚ ਭਾਰਤੀ ਉਪ-ਮਹਾਂਦੀਪ ਦੇ ਪੂਰਵ-ਇਤਿਹਾਸ ਅਤੇ ਮੁਢਲੇ ਇਤਿਹਾਸ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਲਈ ਇੱਕ ਤੁਲਨਾਤਮਿਕ ਅਤੇ ਵਿਧੀਗਤ ਪਹੁੰਚ ਅਪਣਾਉਣਗੇ। ਇਹ ਭਾਰਤੀ ਉਪ-ਮਹਾਂਦੀਪ ਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਪੁਰਾਣੀ ਅਬਾਦੀ, ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਉਪਜਾਊ ਕ੍ਰੈਸੈਂਟ ਅਤੇ ਦੱਖਣੀ ਏਸ਼ੀਆ ਵਿੱਚ ਫੈਲੀ ਖੇਤੀ ਅਤੇ ਮੈਸੋਪੋਟੇਮੀਆ, ਮਿਸਰ ਅਤੇ ਭਾਰਤੀ ਉਪ-ਮਹਾਂਦੀਪ ਵਿੱਚ ਸਭ ਤੋਂ ਪੁਰਾਣੇ ਜਾਣੇ-ਪਛਾਣੇ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਅਤੇ ਸ਼ਹਿਰ-ਆਧਾਰਿਤ ਸੱਭਿਅਤਾਵਾਂ ਦੇ ਉਭਾਰ, ਨੂੰ ਕਵਰ ਕਰੇਗਾ। ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਭਾਰਤ, ਗ੍ਰੀਸ ਅਤੇ ਸੀਰੀਆ ਵਿੱਚ ਪੈਦਾ ਹੋਏ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਸਾਹਿਤਕ (ਮਿਥਿਹਾਸਿਕ ਅਤੇ ਧਾਰਮਿਕ) ਕੰਮਾਂ ਦੀ ਜਾਂਚ ਕਰਨਗੇ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਭਾਰਤ ਅਤੇ ਚੀਨ ਵਿੱਚ ਨਵੇਂ ਧਰਮਾਂ ਅਤੇ ਦਰਸ਼ਨਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਸ਼ਾਮਲ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਵਿਧੀ-ਵਿਗਿਆਨਿਕ ਤੌਰ 'ਤੇ, ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਬੁਨਿਆਦੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਨਮੂਨੇ, ਵਿਗਿਆਨਿਕ ਅਤੇ ਇਤਿਹਾਸਿਕ ਢੰਗਾਂ ਨਾਲ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇਗਾ।

ਸਮੱਗਰੀ ਖੇਤਰ 2: ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਰਾਜ ਅਤੇ ਸਾਮਰਾਜ

ਇਸ ਵਿਸ਼ਾ-ਵਸਤੂ ਖੇਤਰ ਰਾਹੀਂ, ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਲਗਭਗ 5ਵੀਂ ਸਦੀ ਤੋਂ 16ਵੀਂ ਸਦੀ ਤੱਕ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵੱਡੇ ਅਤੇ ਗੁੰਝਲਦਾਰ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਢਾਂਚੇ (ਜਿਵੇਂਕਿ ਰਾਜ ਅਤੇ ਸਾਮਰਾਜ) ਨਾਲ ਜਾਣੂ ਕਰਵਾਇਆ ਜਾਵੇਗਾ। ਉਹ ਪਿਛਲੇ ਦੌਰ ਵਿੱਚ ਮੌਜੂਦ ਉਹਨਾਂ ਨਾਲੋਂ ਵਧੇਰੇ ਕੇਂਦਰੀਕ੍ਰਿਤ ਰਾਜ ਪ੍ਰਣਾਲੀਆਂ ਦੇ ਗਠਨ ਬਾਰੇ ਸਿੱਖਣਗੇ। ਉਹ ਇਹਨਾਂ ਰਾਜਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ, ਖਾਸ ਕਰ ਕੇ ਸ਼ਕਤੀ ਦੇ ਢਾਂਚੇ ਅਤੇ ਵਿਭਿੰਨ ਭੂਗੋਲਿਕ ਅਤੇ ਭਾਈਚਾਰਿਆਂ ਉੱਤੇ ਨਿਯੰਤਰਨ ਦੇ ਪੱਧਰਾਂ ਦੀ ਗੰਭੀਰਤਾ ਨਾਲ ਜਾਂਚ ਕਰਨਗੇ। ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਵਿਆਪਕ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਵਾਤਾਵਰਨ ਅਤੇ ਅਰਥਵਿਵਸਥਾ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਹਿੰਦ ਮਹਾਸਾਗਰ ਅਤੇ ਸੜਕ ਰਾਹੀਂ ਵਪਾਰ ਮਾਰਗਾਂ, ਜਿਵੇਂਕਿ ਸਿਲਕ ਰੋਡ, ਨਾਲ ਵੀ ਜਾਣੂ ਕਰਵਾਇਆ ਜਾਵੇਗਾ, ਇਹ ਦੇਖਣ ਲਈ ਕਿ ਭਾਰਤ ਬਾਕੀ ਦੁਨੀਆ ਨਾਲ ਕਿਵੇਂ ਡੂੰਘਾ ਜੁੜਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ।

ਸਮੱਗਰੀ ਖੇਤਰ 3: ਆਧੁਨਿਕਤਾ ਵੱਲ

ਇਸ ਸਮੱਗਰੀ ਖੇਤਰ ਦੇ ਜ਼ਰੀਏ, ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਆਧੁਨਿਕਤਾ ਦੇ ਉਭਾਰ, ਇੱਕ ਅਸਥਾਈ ਦੌਰ ਅਤੇ ਇੱਕ ਸੰਕਲਪ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ, ਖਾਸ ਕਰ ਕੇ ਯੂਰਪ ਦੇ ਸੰਦਰਭ ਵਿੱਚ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇਗਾ। ਉਹ ਯੂਰਪ ਵਿੱਚ ਆਧੁਨਿਕ ਸੱਭਿਆਚਾਰਿਕ, ਰਾਜ ਅਤੇ ਆਰਥਿਕ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਪਰਿਵਰਤਨਾਂ ਨਾਲ ਜੁੜਨਗੇ। ਸੱਭਿਆਚਾਰਿਕ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ, ਯੂਰਪ ਨੇ ਪੁਨਰ-ਜਾਗਰਨ ਅਤੇ ਸੁਧਾਰ, ਵਿਗਿਆਨਿਕ ਕ੍ਰਾਂਤੀ, ਮਾਨਵਵਾਦ ਅਤੇ ਉੱਭਾਰ ਸਮੇਤ ਕਈ ਮੁੱਖ ਪਰਿਵਰਤਨ ਵੇਖੇ ਹਨ। ਆਧੁਨਿਕਤਾ ਦੇ ਆਰਥਿਕ ਪਹਿਲੂਆਂ ਵਿੱਚ ਵਪਾਰਵਾਦ ਦਾ ਉਭਾਰ ਅਤੇ ਨਵੀਂ ਦੁਨੀਆ ਲਈ ਸਮਕਾਲੀ ਖੋਜ, ਉਦਯੋਗਿਕ ਕ੍ਰਾਂਤੀ ਅਤੇ ਪੂੰਜੀਵਾਦ ਅਤੇ ਬਸਤੀਵਾਦ ਦਾ ਫੈਲਣਾ ਵੀ ਸ਼ਾਮਲ ਹੈ, ਜਦੋਂਕਿ ਸਮੱਗਰੀ ਖੇਤਰ ਯੂਰਪ ਵਿੱਚ ਮੁੱਖ ਇਤਿਹਾਸਿਕ ਪਰਿਵਰਤਨਾਂ ਤੇ ਧਿਆਨ ਕੇਂਦਰਿਤ ਕਰੇਗਾ, ਇਹ

ਇਹਨਾਂ ਪਰਿਵਰਤਨਾਂ ਦੇ ਬਾਕੀ ਦੁਨੀਆ 'ਤੇ ਵੀ, ਖਾਸ ਕਰ ਕੇ ਅਮਰੀਕਾ, ਅਫਰੀਕਾ ਅਤੇ ਆਸਟ੍ਰੇਲੀਆ ਵਿੱਚ ਹੋਣ ਵਾਲੇ ਪ੍ਰਭਾਵ 'ਤੇ ਵੀ ਵਿਚਾਰ ਕਰੇਗਾ।

ਸਮੱਗਰੀ ਖੇਤਰ 4: ਆਧੁਨਿਕ ਭਾਰਤੀ ਗਣਰਾਜ ਦਾ ਜਨਮ

ਇਸ ਵਿਸ਼ਾ-ਵਸਤੂ ਖੇਤਰ ਦੇ ਜ਼ਰੀਏ, ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਬਸਤੀਵਾਦੀ ਸ਼ਾਸਨ ਦੇ ਉਭਾਰ ਨੂੰ ਚਾਰਟ ਕਰਨਗੇ, 16ਵੀਂ ਸਦੀ, ਜਦੋਂ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਪਹਿਲੀ ਯੂਰਪੀ ਸੰਯੁਕਤ-ਸਟਾਕ ਵਪਾਰਿਕ ਕੰਪਨੀ, ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ, 1947 ਵਿੱਚ ਆਧੁਨਿਕ ਰਾਸ਼ਟਰ-ਰਾਜ ਦੇ ਜਨਮ ਤੱਕ, ਇਸ ਜਨਮ ਦੇ ਪਲ ਨੂੰ ਰਿਆਸਤਾਂ ਅਤੇ ਗੋਦ ਲੈਣ ਵਾਲੇ ਰਾਜਾਂ ਦੇ ਏਕੀਕਰਨ ਤੱਕ ਵਧਾਉਂਦੇ ਹੋਏ। 1950 ਵਿੱਚ ਸਾਡੇ ਗਣਰਾਜ ਦੁਆਰਾ। ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਭਾਰਤ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਹਿੱਸਿਆਂ ਉੱਤੇ ਨਿਯੰਤਰਨ ਲਈ ਯੂਰਪੀ ਬਸਤੀਵਾਦੀ ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਦਰਮਿਆਨ ਹੋਏ ਸੰਘਰਸ਼ ਅਤੇ ਕਿਸਾਨੀ ਅਤੇ ਆਦਿਵਾਸੀ ਵਿਰੋਧ ਅੰਦੋਲਨਾਂ ਸਮੇਤ ਭਾਰਤੀ ਵਿਰੋਧ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਰੂਪਾਂ ਤੋਂ ਜਾਣੂ ਹੋਣਗੇ। ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਵਿਸ਼ਾਲ ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਕੀ, ਵਿੱਦਿਅਕ ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਸੁਧਾਰਾਂ ਨਾਲ ਵੀ ਜਾਣੂ ਕਰਵਾਇਆ ਜਾਵੇਗਾ ਜੋ ਬਸਤੀਵਾਦੀ ਦੌਰ ਦੌਰਾਨ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੇ ਗਏ ਸਨ। ਅੰਤ ਵਿੱਚ, ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਭਾਰਤ ਦੇ ਸੁਤੰਤਰਤਾ ਸੰਗਰਾਮ ਬਾਰੇ ਚਰਚਾ ਕਰਨਗੇ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਸਿਰਫ ਇਸ ਦੀਆਂ ਚੰਗੀਆਂ ਜਾਣੀਆਂ-ਪਛਾਣੀਆਂ ਸ਼ਖਸੀਅਤਾਂ ਪਰ ਬਹੁਤ ਹੀ ਅਣਜਾਣ-ਜਾਣੀਆਂ ਤਸਵੀਰਾਂ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ।

10.1.3 ਸਮਾਜ ਸ਼ਾਸਤਰ

ਇਹ ਸਮਾਜ ਸ਼ਾਸਤਰ ਲਈ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਾਂਤ ਹੈ।

10.1.3.1 ਸਮਾਜ ਸ਼ਾਸਤਰ ਵਿੱਚ ਡਿਜ਼ਾਈਨਿੰਗ ਕੋਰਸ ਲਈ ਸਿਧਾਂਤ

ਸਮਾਜ ਸ਼ਾਸਤਰ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਾਉਣ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਸਮਾਜ ਨੂੰ ਅਸਲੀਅਤ ਦੇ ਰੂਪ ਵਜੋਂ ਸਮਝਣ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕਰਨਾ ਹੈ, ਮਨੁੱਖੀ ਹੋਂਦ ਦੇ ਇੱਕ ਪੱਧਰ ਵਜੋਂ ਜੋ ਵਿਅਕਤੀ ਦੇ ਅੰਦਰ ਅਤੇ ਉਸ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਮੌਜੂਦ ਹੈ। ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਹਰ ਰੋਜ਼ ਦੀ ਦੁਨੀਆ ਵਿੱਚ ਸਮਾਜ-ਵਿਗਿਆਨਿਕ ਗਿਆਨ ਨੂੰ ਸਮਝਣ, ਕਾਰਵਾਈਆਂ ਅਤੇ ਰਣਨੀਤੀਆਂ ਨਾਲ ਜੋੜਨ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਢਾਂਚਾਗਤ ਤਬਦੀਲੀ ਲਈ ਰਣਨੀਤੀਆਂ ਬਣਾਉਣ ਦੇ ਯੋਗ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ਸਮਾਜ-ਵਿਗਿਆਨ ਲਈ ਕੋਰਸ ਲਾਜ਼ਮੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਧਿਆਨ ਵਿੱਚ ਰੱਖਦੇ ਹੋਏ ਤਿਆਰ ਕੀਤੇ ਗਏ ਹਨ:

- ੳ. ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਆਪਣੇ-ਆਪ ਨੂੰ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਸਮਾਜਿਕ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਅਤੇ ਢਾਂਚੇ ਨੂੰ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਮਝਣ ਦੇ ਯੋਗ ਹੋਣਗੇ ਜੋ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਅਕਾਰ ਦਿੰਦੇ ਹਨ।
  - ਅ. ਉਹ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਸਮਾਜਿਕ ਸਥਾਨਾਂ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਨ ਲਈ ਸਾਂਝੀ ਮਾਨਵਤਾ ਦੇ ਸਾਰੇ ਵੱਖੋ-ਵੱਖਰੇ ਰੂਪਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਦੇ ਯੋਗ ਹੋਣਗੇ।
  - ੲ. ਉਹ ਇਹ ਸਮਝਣ ਦੇ ਯੋਗ ਹੋਣਗੇ ਕਿ ਲਿੰਗ, ਭੌਤਿਕ ਸਥਿਤੀਆਂ ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਸਮੂਹਾਂ ਅਤੇ ਪਛਾਣਾਂ ਦੇ ਅਕਾਰ ਸਾਡੇ ਵਿਸ਼ਾ-ਵਸਤੂਆਂ ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ ਕਿਵੇਂ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ।
  - ੳ. ਉਹ ਪੱਛਮੀ ਅਤੇ ਭਾਰਤੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣਾਂ ਅਤੇ ਭਾਰਤ ਦੇ ਅੰਦਰ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਸਮਾਜਿਕ ਸਥਾਨਾਂ ਸਮੇਤ, ਸਮਾਜ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਤਰੀਕਿਆਂ ਤੋਂ ਜਾਣੂ ਹੋਣਗੇ।
- ਸਿਰਫ ਇਸ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਨ ਦੀ ਬਜਾਏ ਸਮਾਜ ਸ਼ਾਸਤਰ ਕਰਨ 'ਤੇ ਜ਼ੋਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਸੰਸਾਰ ਨੂੰ ਦੇਖਣ ਦੇ ਪ੍ਰਤੀਬਿੰਬ, ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣਾਤਮਿਕ ਅਤੇ ਮੁਕਤੀ ਦੇ ਤਰੀਕਿਆਂ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਸ਼ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

10.1.3.2 ਵਿਆਖਿਆਤਮਿਕ ਸਮੱਗਰੀ ਖੇਤਰ

ਪੱਧਰ 11-12 ਵਿੱਚ ਸਮਾਜ ਸ਼ਾਸਤਰ ਲਈ ਵਿਆਖਿਆਤਮਿਕ ਸਮੱਗਰੀ ਖੇਤਰ ਹੇਠਾਂ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਹਨ:

ਸਮੱਗਰੀ ਖੇਤਰ 1: ਸਮਾਜ ਸ਼ਾਸਤਰ ਦੀ ਜਾਣ-ਪਛਾਣ

ਇਸ ਵਿਸ਼ਾ-ਵਸਤੂ ਖੇਤਰ ਰਾਹੀਂ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਸਮਕਾਲੀ ਯੁੱਗ ਵਿੱਚ ਜੀਵਨ ਲਈ ਕੁਝ ਬੁਨਿਆਦੀ ਸਮਾਜਿਕ ਪੈਟਰਨਾਂ ਦੀ ਖੋਜ ਸੰਬੰਧੀ ਸਮਾਜ ਸ਼ਾਸਤਰੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਤੋਂ ਜਾਣੂ ਕਰਵਾਇਆ ਜਾਵੇਗਾ।

ਇਹਨਾਂ ਵਿੱਚ ਪਰਿਵਾਰ, ਵਿਆਹ ਅਤੇ ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰੀ ਵਰਗੀਆਂ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਣਗੀਆਂ। ਪੂੰਜੀਵਾਦ, ਤਰਕਸ਼ੀਲਤਾ, ਉਦਯੋਗਵਾਦ ਅਤੇ ਰਾਜ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਵੀ ਇਸ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਣਗੇ। ਨਸਲੀ ਅਤੇ ਰਾਸ਼ਟਰਵਾਦ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਰੂਪਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਲਈ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਸਮਾਜ-ਵਿਗਿਆਨਿਕ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਜਾਣ-ਪਛਾਣ ਕਰਵਾਈ ਜਾਵੇਗੀ। ਇਹਨਾਂ ਰਾਹੀਂ ਸਮਾਜ ਸ਼ਾਸਤਰ ਦੀਆਂ ਬੁਨਿਆਦੀ ਧਾਰਨਾਵਾਂ ਅਤੇ ਵਿਧੀਆਂ, ਜਿਵੇਂਕਿ ਭੂਮਿਕਾਵਾਂ, ਨਿਯਮ, ਸਮਾਜਿਕ ਢਾਂਚੇ ਅਤੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਆਦਿ ਸਿੱਖੀਆਂ ਜਾਣਗੀਆਂ। ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਸਮਾਜ ਸ਼ਾਸਤਰ ਦੀਆਂ ਕੁਝ ਬੁਨਿਆਦੀ ਖੋਜ ਵਿਧੀਆਂ ਨਾਲ ਵੀ ਜਾਣੂ ਕਰਵਾਇਆ ਜਾਵੇਗਾ ਅਤੇ ਇਸ ਬਾਰੇ ਵੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦਿੱਤੀ ਜਾਵੇਗੀ ਕਿ ਸਮਾਜਿਕ ਗਿਆਨ ਕਿਵੇਂ ਬਣਦਾ ਹੈ? ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇੱਕ ‘ਸਮਾਜਿਕ ਕਲਪਨਾ’ ਸਿੱਖੀ ਜਾਵੇਗੀ ਜਿਸ ਰਾਹੀਂ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਆਪਣੇ-ਆਪ ਨੂੰ ਇੱਕ ਵਿਆਪਕ ਬਦਲਦੇ ਸਮਾਜਿਕ ਸੰਦਰਭ ਵਿੱਚ ਦੇਖਣ ਦੇ ਯੋਗ ਹੋਣਗੇ।

ਸਮੱਗਰੀ ਖੇਤਰ 2: ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਸਮਾਜਿਕ ਢਾਂਚਾ, ਪਛਾਣ ਅਤੇ ਸਵੈ

ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਭਾਰਤ ਦੇ ਸਮਾਜਿਕ ਢਾਂਚੇ ਦੇ ਅਧਿਐਨ ਅਤੇ ਵਿਅਕਤੀਗਤਤਾ ਦੇ ਪੈਟਰਨ, ਜਿਵੇਂਕਿ ਸਵੈ ਅਤੇ ਪਛਾਣ ਦਾ ਗਠਨ ਆਦਿ ਨਾਲ ਕਿਵੇਂ ਜੁੜਨਾ ਹੈ, ਬਾਰੇ ਜਾਣੂ ਕਰਵਾਇਆ ਜਾਵੇਗਾ। ਉਹ ਇਹ ਸਭ ਕਾਰਜਵਾਦੀ, ਸੰਘਰਸ਼ ਅਤੇ ਵਿਆਖਿਆਵਾਦੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣਾਂ ਤੋਂ ਦੇਖਣਾ ਸਿੱਖਣਗੇ। ਭਾਰਤ ਦੇ ਸਮਾਜਿਕ ਢਾਂਚੇ ਦੇ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਪਹਿਲੂਆਂ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇਗਾ, ਇਸ ਵਿੱਚ ਪੇਂਡੂ ਅਤੇ ਸ਼ਹਿਰੀ ਸਮਾਜਿਕ ਜੀਵਨ ਵਿਚਕਾਰ ਅੰਤਰ ਵੀ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਣਗੇ। ਸਮੱਗਰੀ ਖੇਤਰ ਦਾ ਫੋਕਸ ਸਮਾਜਿਕ ਢਾਂਚਿਆਂ ਉੱਪਰ ਹੋਵੇਗਾ ਜੋ ਅੱਗੇ ਜਾ ਕੇ ਸਮਾਜਿਕ ਅਸਮਾਨਤਾਵਾਂ ਅਤੇ ਲਿੰਗ, ਵਰਗ ਜਾਤ, ਕਬੀਲੇ ਅਤੇ ਧਰਮ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਵਿਭਿੰਨਤਾਵਾਂ ਵੱਲ ਲੈ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਨਾਲ ਹੀ ਇਸ ਉੱਪਰ ਵੀ ਫੋਕਸ ਰਹੇਗਾ ਕਿ ਇਹਨਾਂ ਵਿਭਿੰਨਤਾਵਾਂ ਨਾਲ ਏਕਤਾ ਅਤੇ ਸਦਭਾਵਨਾ ਨੂੰ ਕਿਵੇਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ? ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸਿਕ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਬਦਲਦੇ ਸਰੂਪਾਂ ਅਤੇ ਨਾਲ ਹੀ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਬਦਲਣ ਵਾਲੀਆਂ ਸਮਾਜਿਕ ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇਗਾ। ਸਵੈ ਦਾ ਸਮਾਜਿਕ ਨਿਰਮਾਣ ਅਤੇ ਪਛਾਣ ਦੀਆਂ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਕਿਸਮਾਂ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਸਮਾਜਿਕ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਮਾਈਕਰੋ ਅਤੇ ਮੈਕਰੋ ਵਿਚਕਾਰ ਸੰਬੰਧਾਂ ’ਤੇ ਚਰਚਾ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇਗੀ। ਇਹਨਾਂ ਤਰੀਕਿਆਂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਏਜੰਸੀ ਸਮਾਜਿਕ ਢਾਂਚੇ ਨੂੰ ਬਦਲਣ ਲਈ ਕੰਮ ਕਰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਨਾਲ ਹੀ ਕਿਹੜੀਆਂ ਸਮਾਜਿਕ ਬਣਤਰਾਂ ਸਾਡੀ ਵਿਅਕਤੀਗਤਤਾ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ, ਬਾਰੇ ਚਰਚਾ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇਗੀ।

ਸਮੱਗਰੀ ਖੇਤਰ 3: ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਰਾਜਨੀਤੀ, ਰਾਜ ਅਤੇ ਵਿਕਾਸ

ਰਾਜਨੀਤੀ ਵਿਵਾਦਪੂਰਨ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣਾਂ ਵਿਚਕਾਰ ਫੈਸਲਾ ਕਰਨ ਅਤੇ ਸੁਲ੍ਹਾ ਕਰਨ ਦਾ ਜਾਂ ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਇੱਕ-ਦੂਜੇ ਉੱਤੇ ਜ਼ੋਰ ਦੇਣ ਦਾ ਤਰੀਕਾ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਸਮੱਗਰੀ ਖੇਤਰ ਦੁਆਰਾ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਸਮਾਜਿਕ ਜੀਵਨ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਫੈਸਲੇ ਲੈਣ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਅਤੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਬਾਰੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਜਾਣੂ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਸਮਾਜਿਕ ਤਾਕਤਾਂ, ਜੋ ਰਾਜਨੀਤੀ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕਰਨ ਲਈ ਕੰਮ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ, ਬਾਰੇ ਵੀ ਜਾਣੂ ਕਰਵਾਇਆ ਜਾਵੇਗਾ। ਰਾਜ ਇਹਨਾਂ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ ਹੈ ਜੋ ਵਿਰੋਧੀ ਅਵਾਜ਼ਾਂ/ਧਿਰਾਂ ਵਿਚਕਾਰ ਫੈਸਲਾ ਅਤੇ ਸੰਤੁਲਨ ਪੈਦਾ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਏਕਤਾ ਕਾਇਮ ਕਰਨ ਲਈ ਜਤਨ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ। ਰਾਜ ਲਈ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਪਹੁੰਚਾਂ ਨੌਕਰਸ਼ਾਹੀ ਦੀਆਂ ਚੁਣੌਤੀਆਂ ਸਮੇਤ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੀਆਂ ਜਾਣਗੀਆਂ। ਰਾਜ ਨੂੰ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਹਿੱਤ ਸਮੂਹਾਂ ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਤਾਕਤਾਂ ਨਾਲ ਜੋੜਨ ਦੇ ਤਰੀਕੇ ਵਜੋਂ ਲੋਕਤੰਤਰ ਬਾਰੇ ਚਰਚਾ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇਗੀ। ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਇਸ ਦੇ ਚਾਲ-ਚਲਣ ਨੂੰ ਇਸ ਨੂੰ ਦਰਪੇਸ਼ ਚੁਣੌਤੀਆਂ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਖੋਜਿਆ ਜਾਵੇਗਾ। ਸਮਾਜਿਕ ਅੰਦੋਲਨਾਂ, ਜੋ ਇੱਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਸੁਧਾਰਾਤਮਿਕ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ, ਬਾਰੇ ਸੱਤਾ ਦੀ ਸਥਾਪਤ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਉੱਪਰ ਬਾਹਰੋਂ ਦਬਾਅ ਪਾਉਣ ਦੇ ਤਰੀਕੇ ਵਜੋਂ ਚਰਚਾ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇਗੀ। ਰਾਜਨੀਤੀ, ਰਾਜ ਅਤੇ ਆਰਥਿਕਤਾ ਵਿਚਕਾਰ ਸੰਬੰਧਾਂ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇਗਾ। ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਇਨਸਾਨ ਦੇ ਵਾਤਾਵਰਨ ਅਤੇ ਉਤਪਾਦਨ, ਵੰਡ ਅਤੇ ਖਪਤ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਣਾਲੀਆਂ ਦੇ ਅਨੁਕੂਲ ਹੋਣ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਤਰੀਕਿਆਂ ਨੂੰ ਸਿੱਖਣਗੇ। ਪੂੰਜੀਵਾਦ ਨੂੰ ਜਥੇਬੰਦ ਕਰਨ ਦੇ ਪੂਰਵ-ਉੱਘੇ ਸਮਕਾਲੀ ਤਰੀਕੇ ਵਜੋਂ ਵਿਚਾਰਿਆ ਜਾਵੇਗਾ ਅਤੇ ਨਾਲ ਹੀ ਇਸ ਦੁਆਰਾ ਪੇਸ਼ ਚੁਣੌਤੀਆਂ ਦੀ ਚਰਚਾ ਹੋਵੇਗੀ। ਨਿੱਜੀਕਰਨ ’ਤੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਰਾਜ ਦੀ ਬਦਲ ਰਹੀ ਅਤੇ ਜੂਝ ਰਹੀ ਭੂਮਿਕਾ ਬਾਰੇ ਵੀ ਚਰਚਾ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇਗੀ। ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਵਿਕਾਸ ਦੇ ਗੇੜ ਅਤੇ ਇਸ ਦਾ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਸਮਾਜਿਕ ਸਮੂਹਾਂ ਦੁਆਰਾ ਅਨੁਭਵ ਅਧਿਐਨ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇਗਾ। ਰਾਜ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਅਤੇ ਆਰਥਿਕਤਾ ਉੱਪਰ ਵਿਸ਼ਵੀਕਰਨ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਦਾ ਪਤਾ ਲਗਾਇਆ ਜਾਵੇਗਾ।

ਸਮੱਗਰੀ ਖੇਤਰ 4: ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਦਾ ਸਮਾਜ ਸ਼ਾਸਤਰ: ਮਾਸ ਮੀਡੀਆ, ਸਿੱਖਿਆ ਅਤੇ ਧਰਮ

ਇਸ ਸਮੱਗਰੀ ਖੇਤਰ ਰਾਹੀਂ, ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਮਨੁੱਖੀ ਹੋਂਦ ਵਿੱਚ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਦੇ ਮਹੱਤਵ ਅਤੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਜੋ ਇਸ ਨੂੰ ਰੂਪ ਦਿੰਦੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਮੁਕਾਬਲਾ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ, ਬਾਰੇ ਸਿੱਖਣਗੇ। ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਦੇ ਮੁੱਖ ਤਰੀਕੇ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੇ ਜਾਣਗੇ, ਜਿਸ

ਵਿੱਚ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਇੱਕ ਭਾਈਚਾਰੇ ਦੇ ਜੀਵਨ ਦੇ ਸਮੁੱਚੇ ਢੰਗ ਵਜੋਂ ਅਤੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਪ੍ਰਤੀਕਾਂ ਅਤੇ ਅਭਿਆਸਾਂ ਦੇ ਇੱਕ ਕੋਡ ਵਜੋਂ ਸ਼ਾਮਲ ਹੈ। ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਦਾ ਬਹੁ-ਪਰਤੀ ਅਤੇ ਓਵਰਲੈਪਿੰਗ ਚਰਿੱਤਰ ਮਾਸ ਮੀਡੀਆ ਵਿੱਚ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਉਦਾਹਰਨਾਂ ਰਾਹੀਂ ਦਰਸਾਇਆ ਹੋਵੇਗਾ ਜਿੱਥੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਅਵਾਜ਼ਾਂ/ਪਰਤਾਂ ਇੱਕੋ ਸਮੇਂ ਮੌਜੂਦ ਹੋਣ। ਮਾਸ ਮੀਡੀਆ ਵਿੱਚ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਦੀ ਰਾਜਨੀਤੀ ਨੂੰ ਹੇਜਮਨੀ ਅਤੇ ਕਾਊਂਟਰ ਹੇਜਮਨੀ ਦੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਰਾਹੀਂ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇਗਾ। ਸੱਭਿਆਚਾਰਿਕ ਸ਼ਕਤੀ ਅਤੇ ਦਬਦਬਾ ਦੇ ਢੰਗ ਵਜੋਂ ਵਿਆਖਿਆਵਾਂ ਦੇ ਦਾਅਵੇ ਨੂੰ ਕੌਮਾਂ ਜਾਤਾਂ, ਧਰਮਾਂ, ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਆਦਿ ਦੀਆਂ ਉਦਾਹਰਨਾਂ ਰਾਹੀਂ ਖੋਜਿਆ ਜਾਵੇਗਾ। ਸਟੇਟਸ ਗਰੁੱਪ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਰਾਜਨੀਤੀ 'ਤੇ ਵੀ ਚਰਚਾ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇਗੀ। ਇਸ ਨਾਲ ਜੁੜਿਆ ਸਮਾਜਿਕ ਸਥਾਨ ਅਤੇ ਗਿਆਨ ਵਿੱਚ ਵਾਸਤਵਿਕਤਾ ਦੀ ਸਮੱਸਿਆ ਹੋਵੇਗੀ। ਸੱਭਿਆਚਾਰ 'ਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਨੂੰ ਸਿੱਖਿਆ ਅਤੇ ਧਰਮ ਦੇ ਅਧਿਐਨ ਦੁਆਰਾ ਡੂੰਘਾ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇਗਾ। ਸਮਾਜਿਕ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਧਰਮ ਦੇ ਕਾਰਜਾਂ ਨੂੰ ਹੋਰ ਸਮਾਜਿਕ ਢਾਂਚੇ ਅਤੇ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਪਰਿਵਾਰ, ਲਿੰਗ ਅਤੇ ਰਾਜਨੀਤੀ ਦੇ ਸੰਬੰਧਾਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇਗਾ। ਸਮਾਜਿਕ ਅਤੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰਿਕ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ ਦੁਆਰਾ ਧਰਮ ਦੇ ਬਦਲਣ ਸੰਬੰਧੀ ਖੋਜ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇਗੀ। ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਕਾਰਜ ਵਿੱਚ ਵਿਆਖਿਆਵਾਦੀ ਅਤੇ ਟਕਰਾਅ ਦੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣਾਂ ਨੂੰ ਭਾਰਤ ਦੀਆਂ ਉਦਾਹਰਨਾਂ ਰਾਹੀਂ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇਗਾ। ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਵਿੱਦਿਅਕ ਪਹੁੰਚ ਅਤੇ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਵਿੱਚ ਅੰਤਰ ਨੂੰ ਸਮਝਣ 'ਤੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਧਿਆਨ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇਗਾ।

ਭਾਗ 10.2

ਵਿਗਿਆਨ

ਵਿਗਿਆਨ ਦਾ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਖੇਤਰ ਵਿਆਖਿਆਤਮਿਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਜੀਵ-ਵਿਗਿਆਨ, ਰਸਾਇਣ ਵਿਗਿਆਨ, ਭੌਤਿਕ ਵਿਗਿਆਨ, ਆਧੁਨਿਕ ਭੌਤਿਕ ਵਿਗਿਆਨ, ਕੰਪਿਊਟੇਸ਼ਨਲ ਜੀਵ-ਵਿਗਿਆਨ ਅਤੇ ਧਰਤੀ ਵਿਗਿਆਨ ਪੇਸ਼ ਕਰੇਗਾ।

10.2.1 ਜੀਵ-ਵਿਗਿਆਨ

10.2.1.1 ਜੀਵ-ਵਿਗਿਆਨ ਵਿੱਚ ਕੋਰਸ-ਰਚਨਾ ਲਈ ਸਿਧਾਂਤ

ਜੀਵ-ਵਿਗਿਆਨ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਾਉਣ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਲਈ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਪੈਮਾਨਿਆਂ 'ਤੇ ਵਿਸ਼ੇ ਦੀ ਪੜਚੋਲ ਕਰਨਾ ਹੈ ਅਤੇ ਵਿਗਿਆਨ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਦੀ ਸ਼ਲਾਘਾ ਕਰਦਿਆਂ ਵਿਗਿਆਨਿਕ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਕਰਨਾ ਹੈ।

ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਵਿਸ਼ੇ ਦੇ ਕਿਸੇ ਵੀ ਖੇਤਰ ਨਾਲ ਵਧੇਰੇ ਡੂੰਘਾਈ ਵਿੱਚ ਜੁੜਨ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰ ਸਕਣਗੇ।

ਬਾਇਓਲੋਜੀ ਲਈ ਕੋਰਸਾਂ ਨੂੰ ਹੇਠ ਲਿਖੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਵਿੱਚ ਰੱਖਦੇ ਹੋਏ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ:

- ੳ. ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਜੀਵ-ਵਿਗਿਆਨ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਖੇਤਰਾਂ ਦੇ ਏਕੀਕਰਨ, ਆਪਸ ਵਿੱਚ ਸੰਪਰਕ ਨੂੰ ਵੇਖਣ ਦੇ ਯੋਗ ਹੋਣ ਅਤੇ ਇਸ ਨੂੰ ਉਜਾਗਰ ਕਰ ਸਕਣ।
- ਅ. ਉਹ ਨਿਰੀਖਣ, ਦਸਤਾਵੇਜ਼, ਤਰਕ ਸੰਗਤ ਸੋਚ ਸਮਰੱਥਾ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰ ਸਕਣ।
- ੲ. ਉਹ ਆਪਣੇ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਦੇ ਜੈਵਿਕ ਮੁੱਦਿਆਂ (ਵਾਤਾਵਰਨ, ਸਿਹਤ) ਪ੍ਰਤਿ ਸੰਵੇਦਨਸ਼ੀਲਤਾ ਪੈਦਾ ਕਰ ਸਕਣ ਅਤੇ ਇਸ ਬਾਰੇ ਸੁਚੇਤ ਰਹਿਣ ਕਿ ਨਾਗਰਿਕ ਆਪਣੇ ਸਥਾਨਿਕ ਭਾਈਚਾਰਿਆਂ ਅਤੇ ਵਿਗਿਆਨ ਵਿੱਚ ਕਿਵੇਂ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾ ਸਕਦੇ ਹਨ।
- ੳ. ਉਹ ਜੀਵ-ਨੈਤਿਕ ਚਿੰਤਾਵਾਂ ਤੋਂ ਜਾਣੂ ਹੋ ਸਕਣ ਜੋ ਅੱਜ ਜੀਵ-ਵਿਗਿਆਨ ਵਿੱਚ ਪੈਦਾ ਹੋ ਰਹੀਆਂ ਹਨ।
- ੲ. ਉਹ ਜੀਵ-ਵਿਗਿਆਨ ਵਿੱਚ ਵਿਭਿੰਨ ਕਿੱਤਾ ਖੇਤਰਾਂ ਪ੍ਰਤਿ ਜਾਗਰੂਕ ਹੋ ਸਕਣ।

ਜੀਵ-ਵਿਗਿਆਨ ਵਿਸਤਾਰ ਪੂਰਵਕ ਪੜ੍ਹੇ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਵਿਸ਼ੇ ਵਜੋਂ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੈ ਅਤੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਅਕਸਰ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਤੱਥ ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਪ੍ਰਸੰਗ ਦੇ ਯਾਦ ਰੱਖਣੇ ਪੈਂਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਉਹ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਪੈਦਾ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਕੋਲ ਬਹੁਤ ਸਾਰਾ ਤੱਥਾਂ ਦਾ ਗਿਆਨ ਹੈ ਪਰ ਉਹ ਆਧੁਨਿਕ ਜੀਵਨ ਵਿਗਿਆਨ ਦੀਆਂ ਚੁਣੌਤੀਆਂ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰਨ ਲਈ ਅਸਮਰੱਥ ਹਨ। ਸਕੂਲੀ ਸਿੱਖਿਆ ਅਤੇ ਮੌਜੂਦਾ ਅਭਿਆਸਾਂ ਨੂੰ ਮੇਲ ਖਾਂਦਾ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਪੜ੍ਹਨ ਸਮੱਗਰੀ ਨੂੰ ਸੁਚਾਰੂ ਬਣਾਉਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਵੀ ਵਰਣਨ ਜਾਂ ਭਾਰੀ ਸਮੱਗਰੀ ਸ਼ਾਮਲ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇ, ਉਚਿਤ ਸੰਦਰਭ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਜਾਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਜੀਵ-ਵਿਗਿਆਨ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਕਰਨ ਲਈ ਬਹੁ-ਪੱਖੀ ਪਹੁੰਚ ਦਾ ਮੌਕਾ ਮਿਲਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਵੱਖ-ਵੱਖ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਨ ਲਈ ਚੌੜਾਈ ਅਤੇ ਡੂੰਘਾਈ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਸੰਤੁਲਨ ਰੱਖਿਆ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

10.2.1.2 ਜੀਵ-ਵਿਗਿਆਨ ਵਿੱਚ ਵਿਆਖਿਆਤਮਿਕ ਸਮੱਗਰੀ ਖੇਤਰ

ਜਮਾਤ 11-12 ਵਿੱਚ ਜੀਵ-ਵਿਗਿਆਨ ਲਈ ਪੜ੍ਹਾਏ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਸਮੱਗਰੀ ਖੇਤਰ ਹੇਠਾਂ ਲਿਖੇ ਅਨੁਸਾਰ ਹਨ:

ਸਮੱਗਰੀ ਖੇਤਰ 1: ਭਾਰਤ ਦੀ ਜੈਵ-ਵਿਭਿੰਨਤਾ ਅਤੇ ਜੀਵ-ਭੂਗੋਲ

ਇਸ ਸਮੱਗਰੀ ਖੇਤਰ ਦੁਆਰਾ, ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਜੀਵਨ ਵਿਗਿਆਨ ਦੇ ਦਾਇਰੇ ਦੀ ਸੰਖੇਪ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦਿੱਤੀ ਜਾਵੇਗੀ, ਵੱਖ-ਵੱਖ ਲੰਬਾਈ ਅਤੇ ਸਮੇਂ ਦੇ ਪੈਮਾਨੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ 'ਤੇ ਜੀਵ ਵਿਗਿਆਨਿਕ ਵਰਤਾਰੇ ਵਾਪਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਵਿਗਿਆਨੀਆਂ ਦੁਆਰਾ ਇਹਨਾਂ ਘਟਨਾਵਾਂ ਦੀ ਜਾਂਚ ਕਰਨ ਲਈ ਵਰਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਵਿਧੀਆਂ ਬਾਰੇ ਦੱਸਣਾ। ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਭਾਰਤ ਵਿਚਲੇ ਕੇਸ ਅਧਿਐਨ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰ ਕੇ ਇੱਕ ਵਿਗਿਆਨੀ ਵਾਂਗ ਸੋਚਣ ਲਈ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇਗਾ। ਉਹ ਕੁਦਰਤੀ ਇਤਿਹਾਸ ਲਈ ਇੱਕ ਕਦਰ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨਗੇ, ਜੈਵ-ਵਿਭਿੰਨਤਾ ਦੀ ਸਮਝ, ਵੱਖ-ਵੱਖ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਜੈਵਿਕ ਵਖਰੇਵੇਂ ਦੀ ਅਮੀਰੀ ਅਤੇ ਵਿਭਿੰਨਤਾ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਖੇਤਰ ਦੇ ਕਾਰਕਾਂ ਦੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਹਾਸਲ ਕਰਨਗੇ। ਭਾਰਤ ਦੀ ਜੈਵ-ਵਿਭਿੰਨਤਾ ਸ਼ਲਾਘਾਯੋਗ ਹੋਵੇਗੀ ਜਦ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਸਥਾਨਿਕ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਯੋਜਨਾਬੱਧ ਅਭਿਆਸਾਂ ਨਾਲ ਵਰਗੀਕਰਨ ਅਤੇ ਨਾਮਕਰਨ ਦੁਆਰਾ ਜੈਵ-ਵਿਭਿੰਨਤਾ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਕਰਨਗੇ ਅਤੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਜਲਵਾਯੂ ਤਬਦੀਲੀ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਅਤੇ ਸੰਭਾਲ ਦੇ ਜਤਨਾਂ ਦੀ ਮਹੱਤਤਾ ਨਾਲ ਜੁੜਨਗੇ। ਜੈਵ-ਵਿਭਿੰਨਤਾ ਅਤੇ ਜੀਵ-ਭੂਗੋਲ ਦੇ ਥੀਮ ਦੁਆਰਾ, ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਗੁਣਾਤਮਿਕ ਤਰਕ (ਗ੍ਰਾਫ਼ਾਂ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ, ਸੰਖੇਪ ਅੰਕੜਿਆਂ ਦੀ ਗਣਨਾ) ਲਈ ਆਮ ਸਮਰੱਥਾ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨਗੇ ਅਤੇ ਨਾਲ ਹੀ ਇਹਨਾਂ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਦੁਆਰਾ ਨਿਰੀਖਣ ਦਾ ਹੁਨਰ ਵਿਕਸਿਤ ਹੋਵੇਗਾ ਜੋ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਦੀਆਂ ਕਿਸਮਾਂ ਦੀ ਪਛਾਣ ਕਰਨ ਅਤੇ ਇਹਨਾਂ ਦਾ ਵਰਗੀਕਰਨ ਕਰਨ ਨਾਲ ਹਾਸਲ ਹੋਵੇਗਾ। ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਵਾਤਾਵਰਨ, ਸਥਿਰਤਾ ਅਤੇ ਹੋਰ ਸਹਾਇਕ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਕਿੱਤੇ ਬਾਰੇ ਅਤੇ ਨਾਗਰਿਕ ਵਿਗਿਆਨਿਕ ਖੋਜ ਵਿੱਚ ਕਿਵੇਂ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾ ਸਕਦੇ ਹਨ, ਬਾਰੇ ਜਾਗਰੂਕ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇਗਾ।

ਸਮੱਗਰੀ ਖੇਤਰ 2: ਜੀਵਨ ਦੀ ਏਕਤਾ

ਇਸ ਸਮੱਗਰੀ ਖੇਤਰ ਦੇ ਜ਼ਰੀਏ, ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਸਾਂਝੇ ਢਾਂਚੇ ਅਤੇ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ ਨਾਲ ਜੁੜ ਜਾਣਗੇ, ਜੋ ਸਾਰੇ ਜੀਵ-ਵਿਗਿਆਨ ਦਾ ਆਧਾਰ ਹਨ। ਇਸ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਸੈੱਲ ਥਿਊਰੀ ਅਤੇ ਸਾਡੇ ਵਰਤਮਾਨ ਸੈਲੂਲਰ ਬਣਤਰ ਅਤੇ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ ਦੀ ਸਮਝ ਦੀ ਚਰਚਾ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਵੇਗੀ। ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਅਣੂਆਂ ਦੀਆਂ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਸ਼੍ਰੇਣੀਆਂ ਦੀ ਖੋਜ ਕਰਨਗੇ ਜੋ ਸੈੱਲਾਂ ਦੇ ਤੱਤ ਹਨ ਅਤੇ ਇਹਨਾਂ ਦੁਆਰਾ ਕੀਤੇ ਕਾਰਜਾਂ ਬਾਰੇ ਪੜ੍ਹਨਗੇ। ਇਸ ਸੰਦਰਭ ਵਿੱਚ, ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਡੀ.ਐੱਨ.ਏ. ਦੀ ਅਣੂਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਸਮੱਗਰੀ ਵਜੋਂ ਪਛਾਣ ਬਾਰੇ ਸਿੱਖਣਗੇ। ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਅਣੂਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸਿਕ ਬਿਰਤਾਂਤ ਅਤੇ ਮੈਂਡੇਲ ਨੇ ਅਣੂਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣੀ ਬੁਨਿਆਦੀ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਦੀ ਪਛਾਣ ਕਿਵੇਂ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਬਾਅਦ ਵਿੱਚ ਕਿਵੇਂ ਖੋਜਿਆ ਗਿਆ, ਬਾਰੇ ਗੱਲ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇਗੀ। ਇੱਕ ਜ਼ਰੂਰੀ ਪਹਿਲੂ, ਜਿਸ 'ਤੇ ਚਰਚਾ ਕੀਤੀ ਜਾਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਕਿ ਕਿਵੇਂ ਵਿਕਾਸਵਾਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ ਜੀਵ ਵਿਗਿਆਨਿਕ ਵਰਤਾਰਿਆਂ ਦੀ ਜਾਂਚ ਲਈ ਇੱਕ ਢਾਂਚਾ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਡਾਰਵਿਨ ਅਤੇ ਵੈਲੇਸ ਦੇ ਕੰਮ ਦੁਆਰਾ ਕੁਦਰਤੀ ਚੋਣ, ਆਧੁਨਿਕ ਸੰਸਲੇਸ਼ਣ ਦੀ ਚਰਚਾ ਅਤੇ ਜੀਵਨ ਦੇ ਰੁੱਖ ਦੇ ਅਧਿਐਨ ਦੁਆਰਾ ਫਾਈਲੋਜੈਨੇਟਿਕਸ ਦੀ ਜਾਣ-ਪਛਾਣ ਬਾਰੇ ਚਰਚਾ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇਗੀ। ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਅਣੂ ਜੀਵ-ਵਿਗਿਆਨ (ਕੇਂਦਰੀ ਸਿਧਾਂਤ, ਜੈਨੇਟਿਕ ਕੋਡ) ਅਤੇ ਜੀਨ ਰੈਗੂਲੇਸ਼ਨ ਨਾਲ ਜਾਣ-ਪਛਾਣ ਕਰਵਾਈ ਜਾਵੇਗੀ। ਕੇਸ ਅਧਿਐਨ (ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ ਰੋਗਾਣੂਨਾਸ਼ਕ ਪ੍ਰਤੀਰੋਧ) ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਆਧੁਨਿਕ ਜੀਵ-ਵਿਗਿਆਨ ਵਿੱਚ ਜੀਵ ਪ੍ਰਣਾਲੀਆਂ ਦੀ ਸਮਝ ਅਤੇ ਏਕੀਕ੍ਰਿਤ ਦੇ ਮਹੱਤਵ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਣ ਲਈ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇਗੀ। ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਇਹਨਾਂ ਧਾਰਨਾਵਾਂ ਤੋਂ ਜਾਣੂ ਹੋ ਜਾਣਗੇ ਜੋ ਕਿਸੇ ਵੀ ਜੀਵ-ਵਿਗਿਆਨ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਕਰਨ ਲਈ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹਨ। ਉਹ ਸ਼ਲਾਘਾ ਕਰਨਗੇ ਕਿ ਵਿਗਿਆਨਿਕ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਅਤੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਨੂੰ ਵਿਕਸਿਤ ਹੋਣ ਵਿੱਚ ਸਮਾਂ ਲੱਗਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਇਤਿਹਾਸਿਕ ਆਰੰਭ ਦਾ ਮੁੱਲ ਸਮਝਣਗੇ।

ਸਮੱਗਰੀ ਖੇਤਰ 3: ਜੀਵ-ਵਿਗਿਆਨ

ਇਸ ਸਮੱਗਰੀ ਖੇਤਰ ਦੇ ਜ਼ਰੀਏ, ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਗ਼ੈਰ-ਮਨੁੱਖੀ ਜੀਵ-ਵਿਗਿਆਨ ਦੇ ਕਈ ਪਹਿਲੂਆਂ (ਸੂਖਮ-ਜੀਵ, ਉੱਲੀ, ਪੌਦੇ ਜਾਨਵਰ) ਦੀ ਇੱਕ ਵਿਕਾਸਵਾਦੀ ਢਾਂਚੇ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਪੜ੍ਹਚੇਲ ਕਰਨਗੇ। ਪੌਦਿਆਂ ਅਤੇ ਜਾਨਵਰਾਂ ਦੇ ਅੰਗਾਂ ਦੀ ਬਣਤਰ ਅਤੇ ਕਾਰਜ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਦੇ ਛੋਟੇ ਸਮੂਹ ਵਿੱਚ ਵਿਕਾਸ ਦੀਆਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਉਦਾਹਰਨਾਂ ਅਤੇ ਸਰੀਰ ਦੀ ਅਣੂਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣੀ ਦੇ ਸਧਾਰਨ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਾਂਤ ਦਿੱਤੇ ਜਾਣਗੇ। ਵਾਤਾਵਰਨ ਅਤੇ ਭੋਜਨ ਉਤਪਾਦਨ ਦੇ ਵਿਸ਼ੇ ਵਿੱਚ ਆਬਾਦੀ, ਸਮੂਹ, ਵਿਹਾਰਿਕ ਵਾਤਾਵਰਨ, ਊਰਜਾ ਦਾ ਪ੍ਰਵਾਹ ਅਤੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਜਾਤੀਆਂ ਵਿਚਕਾਰ ਆਪਸੀ ਤਾਲਮੇਲ ਨੂੰ ਸ਼ਾਮਲ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇਗਾ। ਸੰਕਲਪਾਂ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਣ ਲਈ

ਇੱਕ ਵੰਨ-ਸੁਵੰਨਾ ਉਦਾਹਰਨਾਂ ਦਾ ਸਮੂਹ (ਜੀਵਨ ਦਾ ਰੁੱਖ ਚਿੱਤਰਨ) ਵਰਤਿਆ ਜਾਵੇਗਾ। ਭੋਜਨ ਉਤਪਾਦਨ, ਭੋਜਨ ਸੁਰੱਖਿਆ (ਜਲਵਾਯੂ ਤਬਦੀਲੀ ਅਤੇ ਬਿਮਾਰੀਆਂ ਦੀਆਂ ਚੁਣੌਤੀਆਂ ਸਮੇਤ, ਬਾਇਓਤਕਨਾਲੋਜੀ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ) ਅਤੇ ਸਥਿਰਤਾ (ਸਰੋਤ ਦੀ ਵਰਤੋਂ, ਵਾਤਾਵਰਨ ਪ੍ਰਭਾਵ) ਬਾਰੇ ਚਰਚਾ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇਗੀ। ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਭੋਜਨ ਸੁਰੱਖਿਆ ਚੁਣੌਤੀਆਂ, ਵਾਤਾਵਰਨ ਅਤੇ ਸਰੀਰ ਵਿਗਿਆਨ ਦੀਆਂ ਹੱਦਾਂ ਵਿਚਕਾਰ ਸੰਬੰਧ ਸਮਝਣ ਲਈ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇਗਾ।

ਖੇਤਰ 4: ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਅਤੇ ਪਸ਼ੂ ਪਾਲਣ

ਇਸ ਸਮੱਗਰੀ ਖੇਤਰ ਦੇ ਜ਼ਰੀਏ, ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਇਹਨਾਂ ਜੀਵਾਂ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਸੰਬੰਧੀ ਜੀਵ-ਵਿਗਿਆਨ, ਸਰੀਰ ਵਿਗਿਆਨ ਅਤੇ ਸਰੀਰ ਵਿਗਿਆਨ ਦੀਆਂ ਕੁਝ ਉਦਾਹਰਨਾਂ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਵਪਾਰਿਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਜੀਵਾਂ ਦੀ ਖੋਜ ਕਰਨਗੇ। ਪ੍ਰਜਨਨ ਅਤੇ ਬਾਇਓਤਕਨਾਲੋਜੀ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਬਾਰੇ ਚਰਚਾ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇਗੀ, ਜਿਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਵਾਤਾਵਰਨ ਅਤੇ ਵਾਤਾਵਰਨ ਦੀਆਂ ਰੁਕਾਵਟਾਂ ਅਤੇ ਭੋਜਨ ਉਤਪਾਦਨ ਨੂੰ ਦਰਪੇਸ਼ ਚੁਣੌਤੀਆਂ ਬਾਰੇ ਚਰਚਾ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇਗੀ। ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਰੋਗ ਪ੍ਰਬੰਧਨ ਅਤੇ ਬਾਇਓਕੰਟਰੋਲ ਦੀਆਂ ਸੰਭਾਵਨਾਵਾਂ ਦੇ ਵਿਸ਼ੇ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਕਰਨਗੇ। ਉਹ ਇਹ ਸਮਝਣਗੇ ਕਿ ਟਿਕਾਊ ਭੋਜਨ ਉਤਪਾਦਨ ਲਈ ਸਰੀਰ ਵਿਗਿਆਨ ਅਤੇ ਵਾਤਾਵਰਨ ਸੰਵੇਦਨਸ਼ੀਲਤਾ ਦੀ ਸਮਝ ਕਿਉਂ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ।

ਖੇਤਰ 5: ਮਨੁੱਖੀ ਜੀਵ-ਵਿਗਿਆਨ

ਇਸ ਸਮੱਗਰੀ ਖੇਤਰ ਦੇ ਜ਼ਰੀਏ, ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਹੋਮੋ ਜੀਨਸ ਅਤੇ ਮਨੁੱਖੀ ਜੀਨੋਮ ਪ੍ਰੋਜੈਕਟ ਦੇ ਵਿਕਾਸਵਾਦੀ ਇਤਿਹਾਸ ਦੀ ਪੜਚੋਲ ਕਰਨਗੇ। ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਉਹ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਅੰਗ ਪ੍ਰਣਾਲੀਆਂ ਬਾਰੇ ਇਸ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਸਿੱਖਣਗੇ ਜੋ ਜੀਨੋਮ ਦੀ ਚਰਚਾ ਅਤੇ ਸਰੀਰ ਵਿਗਿਆਨ ਅਤੇ ਵਿਕਾਸ ਦੀਆਂ ਧਾਰਨਾਵਾਂ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਸਿਹਤ ਅਤੇ ਤੰਦਰੁਸਤੀ ਨਾਲ ਜੁੜਦਾ ਹੈ। ਖੁਰਾਕ ਅਤੇ ਪੋਸਣ ਦੇ ਮਹੱਤਵ 'ਤੇ ਵਿਚਾਰ-ਵਟਾਂਦਰੇ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਸੰਚਾਰੀ ਅਤੇ ਗ਼ੈਰ-ਸੰਚਾਰੀ ਰੋਗਾਂ ਦੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦਿੱਤੀ ਜਾਵੇਗੀ। ਬਿਮਾਰੀਆਂ ਦੀ ਦੇਖਭਾਲ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਰੋਗਾਂ ਦੀ ਰੋਕਥਾਮ ਦੇ ਤਰੀਕੇ, ਰੋਗ-ਨਿਵਾਰਨ ਦਵਾਈ ਅਤੇ ਇਲਾਜ ਦੇ ਪ੍ਰਬੰਧਨ ਦੇ ਪਿੱਛੇ ਜੀਵ-ਵਿਗਿਆਨ ਅਤੇ ਫਾਰਮਾਸਿਊਟੀਕਲ ਕੰਪਨੀਆਂ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਬਾਰੇ ਵੀ ਚਰਚਾ ਹੋਵੇਗੀ। ਉਮਰ ਸਮੂਹ ਦੇ ਮੱਦੇਨਜ਼ਰ, ਪ੍ਰਜਨਨ ਸਿਹਤ, ਮਾਨਸਿਕ ਸਿਹਤ, ਨਸ਼ੀਲੇ ਪਦਾਰਥਾਂ ਦੀ ਦੁਰਵਰਤੋਂ ਅਤੇ ਨਸ਼ਾ ਕਰਨ ਦੀਆਂ ਚਿੰਤਾਵਾਂ ਦੀ ਪੜਚੋਲ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇਗੀ।

ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਮਨੁੱਖੀ ਸਿਹਤ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਕਈ ਕੈਰੀਅਰ ਬਾਰੇ ਜਾਗਰੂਕ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇਗਾ। ਉਹ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਸਿਹਤ ਅਤੇ ਗ੍ਰਹਿ ਸਿਹਤ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਸੰਬੰਧ ਦੀ ਵੀ ਪੜਚੋਲ ਕਰਨਗੇ ਅਤੇ ਇਹ ਸਮਝਣਗੇ ਕਿ ਸਿਹਤ ਨੂੰ ਸਿਰਫ ਇੱਕ ਵਿਅਕਤੀ ਦੀ ਬਜਾਏ ਕਮਿਊਨਿਟੀ ਦੇ ਨਜ਼ਰੀਏ ਤੋਂ ਕਿਉਂ ਵੇਖਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

10.2.2 ਰਸਾਇਣ ਵਿਗਿਆਨ

ਇਹ ਰਸਾਇਣ ਵਿਗਿਆਨ ਲਈ ਇੱਕ ਉਦਾਹਰਨ ਹੈ।

10.2.2.1 ਕਮਿਸਟਰੀ ਵਿੱਚ ਕੋਰਸ ਡਿਜ਼ਾਈਨ ਕਰਨ ਦੇ ਅਸੂਲ

ਰਸਾਇਣ ਵਿਗਿਆਨ ਪੜ੍ਹਾਉਣ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਪ੍ਰਗਤੀਸ਼ੀਲ ਢੰਗ ਨਾਲ ਇੱਕ ਸਪਸ਼ਟ ਫਰੇਮਵਰਕ ਬਣਾਉਣਾ ਹੈ ਜੋ ਵਿਸ਼ੇ ਦੀ ਇੱਕ ਅਨੁਕੂਲ ਸੰਖੇਪ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦਿੰਦਾ ਹੈ, ਸਮਝਾਉਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਕਿਉਂ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹ ਦਰਸਾਉਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸਮੱਗਰੀ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਖੇਤਰ ਕਿਵੇਂ ਜੁੜੇ ਹੋਏ ਹਨ।

ਰਸਾਇਣ ਵਿਗਿਆਨ ਦੇ ਕੋਰਸ ਹੇਠ ਲਿਖੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਵਿੱਚ ਰੱਖਦੇ ਹੋਏ ਤਿਆਰ ਕੀਤੇ ਜਾਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ:

- ੳ. ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਇਹ ਸਮਝਣ ਲਈ ਸਾਧਨਾਂ ਨਾਲ ਲੈਸ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇਗਾ ਕਿ ਰਸਾਇਣ ਵਿਗਿਆਨ ਦੇ ਤੱਥਾਂ ਦੇ ਗਿਆਨ ਦੀ ਬਜਾਏ ਰਸਾਇਣ ਵਿਗਿਆਨ ਕਿਵੇਂ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਹੈ।
- ਅ. ਉਹ ਜ਼ਰੂਰੀ ਸੰਕਲਪੀ ਬੁਨਿਆਦਾਂ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਕਰਨਗੇ ਅਤੇ ਨਾਲ ਹੀ ਇੱਕ ਸੰਖੇਪ ਜਾਣਕਾਰੀ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨਗੇ ਜੋ ਸੰਬੰਧਿਤ ਅਨੁਸ਼ਾਸਨ ਲਈ ਕਾਫ਼ੀ ਵਿਆਪਕ ਜਾਣ-ਪਛਾਣ ਰੱਖੇ।
- ੲ. ਉਹ ਤਿੰਨ ਪੱਧਰਾਂ ਮੈਕਰੋਸਕੋਪਿਕ, ਮੌਲੀਕਿਊਲਰ ਅਤੇ ਸਿੰਥੇਟਿਕ 'ਤੇ ਰਸਾਇਣਿਕ ਵਰਤਾਰੇ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਅਤੇ ਦਰਸਾਉਣ ਦੇ ਯੋਗ ਹੋਣਗੇ ਤਾਂਜੇ ਸਾਰੇ ਰਸਾਇਣਿਕ ਵਰਤਾਰੇ ਨੂੰ ਆਧਾਰ ਬਣਾਉਣ ਵਾਲੇ ਪੈਟਰਨਾਂ ਅਤੇ ਕੁਨੈਕਸ਼ਨਾਂ ਦੀ ਪਛਾਣ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕੇ।

ਸ. ਉਹ ਇਸ ਗੱਲ ਨੂੰ ਸਵਿਕਾਰ ਕਰਨਗੇ ਕਿ ਰਸਾਇਣ ਵਿਗਿਆਨੀ ਜਲਵਾਯੂ ਤਬਦੀਲੀ, ਵਾਤਾਵਰਨ ਦੇ ਮੁੱਦਿਆਂ, ਸਮੱਗਰੀ-ਵਿਗਿਆਨ, ਜੀਵ-ਵਿਗਿਆਨ ਅਤੇ ਦਵਾਈ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਸਰਹੱਦੀ ਖੋਜ-ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਅਰਥਪੂਰਨ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾਉਣ ਲਈ ਵਿਲੱਖਣ ਤੌਰ 'ਤੇ ਯੋਗ ਹਨ।

ਇਸ ਪੱਧਰ 'ਤੇ, ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਸਤੁਤੀ ਦੇ ਸਾਰੇ ਤਿੰਨ ਪੱਧਰਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਨਾਲ ਇੱਕ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਮਾਤਰਾ ਵਿੱਚ ਅਰਾਮ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਲਈ ਇੱਕ ਢੁਕਵੇਂ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਸਮੱਗਰੀ ਨਾਲ ਨਜਿੱਠਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਤਾਂਜੇ ਰੋਟ ਸਿੱਖਣ ਦੁਆਰਾ ਗਿਣੇ ਗਏ ਤੱਥਾਂ ਤੋਂ ਪਰਿਵਰਤਨ ਨੂੰ ਅਣੂ ਪੈਮਾਨੇ 'ਤੇ ਵਰਤਾਰੇ ਨੂੰ ਜੋੜਨ ਦੇ ਯੋਗ ਬਣਾਇਆ ਜਾ ਸਕੇ। ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਦੀ ਸਮੱਗਰੀ ਨੂੰ ਇਹ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਉਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਕੋਲ ਢੁਕਵੇਂ ਬੌਧਿਕ ਸਰੋਤ ਹਨ ਅਤੇ ਉਹ ਜਾਣਦੇ ਹਨ ਕਿ ਇਹਨਾਂ ਸਰੋਤਾਂ ਨੂੰ ਕਿਵੇਂ ਜੋੜਨਾ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਵਿਆਖਿਆਵਾਂ ਜਾਂ ਭਵਿੱਖਬਾਣੀਆਂ ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ ਅਤੇ ਸੋਧ ਕਰਦੇ ਹਨ।

10.2.2.2 ਕਮਿਸਟਰੀ ਵਿੱਚ ਦਰਸਾਉਣਯੋਗ ਸਮੱਗਰੀ ਖੇਤਰ (ਇਲਸਟ੍ਰੇਟਿਵ ਕੰਟੈਂਟ ਏਰੀਆ)

ਹੇਠਾਂ ਪੱਧਰ 11-12 ਵਿੱਚ ਕਮਿਸਟਰੀ ਲਈ ਉਦਾਹਰਨਾਤਮਿਕ ਸਮੱਗਰੀ ਦੇ ਖੇਤਰ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਹਨ।

ਸਮੱਗਰੀ ਖੇਤਰ 1: ਰਸਾਇਣ ਵਿਗਿਆਨ ਵਿੱਚ ਬਣਤਰ, ਬੰਧਨ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ

ਇਸ ਸਮੱਗਰੀ ਖੇਤਰ ਦੇ ਜ਼ਰੀਏ, ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਇੱਕ ਅਜਿਹਾ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨਗੇ ਜੋ ਬ੍ਰਹਿਮੰਡ ਨੂੰ ਬੁਨਿਆਦੀ ਕਣਾਂ ਅਤੇ ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਸੰਜੋਗਾਂ ਦੇ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਵੇਖਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਅਹਿਸਾਸ ਵੱਲ ਲੈ ਜਾਵੇਗਾ ਕਿ ਪਦਾਰਥ, ਮਿਸ਼ਰਨ ਅਤੇ ਜੀਵਨ ਦੇ ਅਣੂਆਂ ਦੀਆਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ ਰਸਾਇਣ ਵਿਗਿਆਨ ਦੁਆਰਾ ਸਥਾਪਿਤ ਕੀਤੇ ਗਏ ਬੁਨਿਆਦੀ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਦੇ ਨਤੀਜੇ ਹਨ। ਬੰਧਨ ਦੇ ਪੈਟਰਨਾਂ ਨਾਲ ਢਾਂਚੇ ਦਾ ਆਪਸੀ ਸੰਬੰਧ ਅਤੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਿਰੀਖਣਯੋਗ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ ਉੱਤੇ ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਨੂੰ ਸਪਸ਼ਟ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇਗਾ ਅਤੇ ਸੰਬੰਧ ਸਪਸ਼ਟ ਤੌਰ ਉੱਤੇ ਬਣਾਏ ਜਾਣਗੇ। ਜਿਵੇਂ-ਜਿਵੇਂ ਸੰਕਲਪਾਂ ਨੂੰ ਇਕੱਠਾ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਅਸਲ ਸੰਸਾਰ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧ ਹੌਲੀ-ਹੌਲੀ ਵਧੇਰੇ ਵਿਆਪਕ ਹੋ ਜਾਣਗੇ। ਇਹ ਮਾਡਲ ਬੁਨਿਆਦੀ ਤੌਰ ਉੱਤੇ ਵਿਗਿਆਨ ਦੇ ਅਜੂਬਿਆਂ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਦੇਖ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਸੁੰਘ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਸੁਣ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਸੁਆਦ ਲੈ ਸਕਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਫੂਹ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਦੇ ਨਿਰੀਖਣਾਂ ਰਾਹੀਂ ਰਸਾਇਣ ਵਿਗਿਆਨ ਵਿੱਚ ਅੰਦਰੂਨੀ ਰੁਕਾਵਟਾਂ ਨੂੰ ਹਟਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਪਰਮਾਣੂ ਦੀ ਬਣਤਰ ਅਤੇ ਇਸ ਦੀਆਂ ਇਲੈਕਟ੍ਰਾਨਿਕ ਵੰਡ, ਪੀਰੀਆਡਿਕ ਟੇਬਲ ਵਿੱਚ ਤੱਤਾਂ ਦਾ ਵਰਗੀਕਰਨ ਅਤੇ ਇਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਪੀਰੀਆਡਿਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਣਗੀਆਂ। ਇਹਨਾਂ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਦੇ ਆਧਾਰ ਉੱਤੇ, ਮਿਸ਼ਰਨ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਤੱਤਾਂ ਦੇ ਸੁਮੇਲ, ਇਹਨਾਂ ਬੰਧਨਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ ਅਤੇ ਅਣੂ ਜਿਓਮੈਟਰੀ ਦਾ ਵੇਰਵਾ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇਗਾ, ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ ਬਣਤਰ ਅਤੇ ਬੰਧਨ ਹਾਈਡ੍ਰੋਕਾਰਬਨ ਅਤੇ ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਕਾਰਜਸ਼ੀਲ ਸਮੂਹਾਂ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਨੂੰ ਆਈਸੋਮੈਰਿਜ਼ਮ ਦੁਆਰਾ ਸੰਪਰਕ ਅਤੇ ਸਥਾਨਿਕ ਪ੍ਰਬੰਧ ਵਿੱਚ ਇਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਭਿੰਨਤਾਵਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇਗਾ ਅਤੇ ਪਰਿਵਰਤਨ ਧਾਤੂ ਕੰਪਲੈਕਸਾਂ ਵਿੱਚ ਬਣਤਰ ਸੰਪਤੀ ਸੰਬੰਧਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ਾਮਲ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇਗਾ।

ਸਮੱਗਰੀ ਖੇਤਰ 2: ਪ੍ਰਤੀਕਿਰਿਆ ਦੇ ਅਸੂਲ

ਇਸ ਸਮੱਗਰੀ ਖੇਤਰ ਦੇ ਜ਼ਰੀਏ, ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਰਸਾਇਣਿਕ ਪ੍ਰਣਾਲੀਆਂ ਦੇ ਅਧਿਐਨ 'ਤੇ ਧਿਆਨ ਕੇਂਦਰਿਤ ਕਰਨਗੇ, ਪਹਿਲਾਂ ਸਿੱਖੇ ਤੱਤਾਂ ਦੀਆਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ, ਬੰਧਨ ਅਤੇ ਬਣਤਰ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਵਿੱਚ ਰੱਖਦੇ ਹੋਏ ਇਹ ਸਿੱਖਣਗੇ ਕਿ ਪ੍ਰਤੀਕਰਮ ਕਿਵੇਂ ਅਤੇ ਕਿਉਂ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਰਸਾਇਣਿਕ ਵਿਵਹਾਰ ਨੂੰ ਸਮਝਾਉਣ, ਭਵਿੱਖਬਾਣੀ ਕਰਨ ਅਤੇ ਨਿਯੰਤਰਨ ਕਰਨ ਲਈ ਪਦਾਰਥ ਅਤੇ ਬਣਤਰ-ਗੁਣ ਸੰਬੰਧਾਂ ਦੇ ਉਪ-ਸੂਖਮ ਮਾਡਲਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ 'ਤੇ ਧਿਆਨ ਕੇਂਦਰਿਤ ਕਰਨਗੇ। ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਰਸਾਇਣਿਕ ਥਰਮੋਡਾਇਨਾਮਿਕਸ, ਤੇਜ਼ਾਬ-ਖਾਰ ਸੰਤੁਲਨ (ਐਸਿਡ ਬੇਸ ਇਕੁਇਲਿਬਰੀਆ) ਅਤੇ ਰਸਾਇਣਿਕ ਗਤੀ ਵਿਗਿਆਨ ਦੇ ਸੰਬੰਧ ਵਿੱਚ ਪਦਾਰਥ ਦੇ ਪਰਿਵਰਤਨ ਦੇ ਨਜ਼ਰੀਏ ਅਤੇ ਰਸਾਇਣਿਕ ਪਦਾਰਥਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਤੀਕਿਰਿਆਸ਼ੀਲਤਾ ਨੂੰ ਨਿਯੰਤਰਨ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਬੁਨਿਆਦੀ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਨਾਲ ਜਾਣੂ ਕਰਵਾਇਆ ਜਾਵੇਗਾ। ਜੈਵਿਕ ਅਤੇ ਅਕਾਰਬਨਿਕ ਮਿਸ਼ਰਨਾਂ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਤੀਕਿਰਿਆਵਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਪ੍ਰਤੀਕਰਮਾਂ ਦੇ ਐਨਥਾਲਪੀ, ਮੁਕਤ ਊਰਜਾ, ਸੰਤੁਲਨ ਅਤੇ ਗਤੀ ਵਿਗਿਆਨ ਦੀਆਂ ਧਾਰਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਣ ਲਈ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇਗੀ। ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਜੈਵਿਕ ਅਤੇ ਅਕਾਰਬਨਿਕ ਪ੍ਰਣਾਲੀਆਂ, ਕਾਰਜਸ਼ੀਲ ਸਮੂਹ ਰਸਾਇਣ ਵਿਗਿਆਨ, ਗਤੀ ਵਿਗਿਆਨ, ਵਿਧੀ ਅਤੇ ਉਤਪ੍ਰੇਰਿਕ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਤੀਕਿਰਿਆਸ਼ੀਲਤਾ ਦੇ ਪੈਟਰਨਾਂ ਦੀ ਪੜਚੋਲ ਕਰਨਗੇ। ਉਹ ਬਣਤਰ ਅਤੇ ਪ੍ਰਤੀਕਿਰਿਆਸ਼ੀਲਤਾ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਉੱਤੇ ਜ਼ੋਰ ਦਿੰਦੇ ਹੋਏ ਜੈਵਿਕ ਮਿਸ਼ਰਨਾਂ ਦੀਆਂ ਆਮ ਸ਼੍ਰੇਣੀਆਂ ਦਾ ਯੋਜਨਾਬੱਧ ਅਧਿਐਨ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਨਗੇ।

ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਰਸਾਇਣਿਕ ਪ੍ਰਤੀਕਰਮਾਂ ਦੀਆਂ ਉਰਜਾਵਾਂ ਅਤੇ ਦਰਾਂ ਉੱਤੇ ਵਿਚਾਰ ਕਰਨਗੇ ਅਤੇ ਮਾਪਣਗੇ ਅਤੇ ਉਤਪਾਦਾਂ ਦੀ ਭਵਿੱਖਬਾਣੀ ਕਰਨਗੇ। ਇਸ ਸਮੱਗਰੀ ਖੇਤਰ ਦੇ ਜ਼ਰੀਏ, ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਮੈਕਰੋਸਕੋਪਿਕ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਰਸਾਇਣਿਕ ਪ੍ਰਤੀਕਿਰਿਆਸ਼ੀਲਤਾ ਦੇ ਨਿਰੀਖਣਾਂ ਨੂੰ ਅਣੂ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਪਰਿਵਰਤਨਾਂ ਨਾਲ ਜੋੜਨ ਦੇ ਯੋਗ ਹੋਣਗੇ ਅਤੇ ਪ੍ਰਤੀਕਰਮਾਂ ਦੀ ਭਵਿੱਖਬਾਣੀ ਕਰਨ ਲਈ ਅਧਿਐਨ ਕੀਤੇ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਨਗੇ ਅਤੇ ਇਹਨਾਂ ਪ੍ਰਤੀਕਰਮਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਛੋਟੇ ਅਣੂਆਂ ਵਿੱਚ ਸੋਧ ਕਰਨ ਲਈ ਕਰਨਗੇ।

ਸਮੱਗਰੀ ਖੇਤਰ 3: ਰਸਾਇਣ ਵਿਗਿਆਨ ਦੇ ਆਧੁਨਿਕ ਉਪਯੋਗ

ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਅਰਥਪੂਰਨ ਪ੍ਰਸੰਗ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨਾ ਅਤੇ ਰਸਾਇਣ ਵਿਗਿਆਨ ਦੀ ਇੱਕ 'ਵੱਡੀ ਤਸਵੀਰ' ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਇਸ ਸਮੱਗਰੀ ਖੇਤਰ ਰਾਹੀਂ, ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਕੋਲ ਰਸਾਇਣ ਵਿਗਿਆਨ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਨਾਲ ਜ਼ਰੂਰੀ ਧਾਰਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਏਕੀਕ੍ਰਿਤ ਕਰਨ ਦੀ ਜਗ੍ਹਾ ਹੋਵੇਗੀ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਉਹ ਰਸਾਇਣ ਵਿਗਿਆਨ, ਸਮਾਜ ਅਤੇ ਤਕਨਾਲੋਜੀ ਦੇ ਆਪਸੀ ਸੰਬੰਧਾਂ ਨੂੰ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਨ ਦੇ ਯੋਗ ਹੋਣਗੇ। ਉਹ ਵਾਤਾਵਰਨ ਉੱਤੇ ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਦੇ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ, ਸਾਡੀ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿੱਚ ਲੁੜੀਂਦੇ ਜਾਂ ਵਰਤੇ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਕੁਝ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਰਸਾਇਣਾਂ ਦੀਆਂ ਬਣਾਵਟੀ ਪਹੁੰਚਾਂ, ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣਾਤਮਿਕ ਤਰੀਕਿਆਂ ਅਤੇ ਬਣਤਰ-ਗੁਣ ਸੰਬੰਧਾਂ ਦੀ ਪੜਚੋਲ ਕਰਨਗੇ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਕੁਦਰਤੀ ਪਦਾਰਥ, ਜਿਵੇਂਕਿ ਜੈਵਿਕ ਮੈਕਰੋਮੋਲੀਕਿਊਲ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਐਂਥਰੋਪੋਜੇਨਿਕ ਰਸਾਇਣ, ਜਿਵੇਂਕਿ ਨਸ਼ੀਲੇ ਪਦਾਰਥ, ਭੋਜਨ ਪਦਾਰਥ, ਰੰਗਦਾਰ ਪਦਾਰਥ ਅਤੇ ਸਿੰਗਾਰ ਸਮੱਗਰੀ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਅਕਾਰਬਨਿਕ ਅਤੇ ਹਾਈਡ੍ਰਿਡ ਸਮੱਗਰੀ ਦੀ ਢਾਂਚਾਗਤ ਸਮਝ ਵੀ ਸ਼ਾਮਲ ਹੈ। ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਵਰਗੀਕਰਨ, ਤਿਆਰੀ ਦੇ ਤਰੀਕਿਆਂ, ਵਰਤੋਂ ਅਤੇ ਬਹੁਲਕਾਂ ਦੀਆਂ ਵਾਤਾਵਰਨ ਸੰਬੰਧੀ ਚਿੰਤਾਵਾਂ ਦੀ ਜਾਂਚ ਕਰਨਗੇ ਅਤੇ ਬਾਲਨਾਂ ਅਤੇ ਉਰਜਾ ਅਤੇ ਟਿਕਾਊ ਉਰਜਾ ਤਕਨਾਲੋਜੀਆਂ ਵਿੱਚ ਰਸਾਇਣ ਵਿਗਿਆਨ ਦੇ ਯੋਗਦਾਨ ਬਾਰੇ ਸਮਝ ਅਤੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨਗੇ। ਅੰਤ ਵਿੱਚ, ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਬਾਇਓਮੈਡੀਕਲ ਅਤੇ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾਉਣ ਵਾਲੇ ਰਸਾਇਣਿਕ ਮਿਸ਼ਰਨਾਂ ਦੀ ਬਣਤਰ ਅਤੇ ਵਿਵਹਾਰ ਅਤੇ ਉਦਯੋਗਿਕ ਨਿਰਮਾਣ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ ਵਿੱਚ ਬੁਨਿਆਦੀ ਰਸਾਇਣਿਕ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ 'ਤੇ ਧਿਆਨ ਕੇਂਦਰਿਤ ਕਰਨਗੇ।

10.2.3 ਭੌਤਿਕ ਵਿਗਿਆਨ

ਇਹ ਭੌਤਿਕ ਵਿਗਿਆਨ ਲਈ ਇੱਕ ਉਦਾਹਰਨ ਹੈ।

10.2.3.1 ਭੌਤਿਕ ਵਿਗਿਆਨ ਵਿੱਚ ਕੋਰਸ ਡਿਜ਼ਾਈਨ ਕਰਨ ਲਈ ਸਿਧਾਂਤ

ਭੌਤਿਕ ਵਿਗਿਆਨ ਪੜ੍ਹਾਉਣ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਭੌਤਿਕ ਵਿਗਿਆਨ ਦੇ ਤਰੀਕਿਆਂ ਦੀ ਪੜਚੋਲ ਕਰਨ ਅਤੇ ਥਿਊਰੀਆਂ ਨੂੰ ਕਿਵੇਂ ਬਣਾਇਆ ਅਤੇ ਪਰਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਦੇ ਯੋਗ ਬਣਾਉਣਾ ਹੈ। ਉਦੇਸ਼, ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਭੌਤਿਕ ਵਿਗਿਆਨ ਦੇ ਅਨੁਭਵੀ ਸੁਭਾਅ ਨਾਲ ਜੁੜਨ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕਰਨਾ ਹੈ ਅਤੇ ਨਾਲ ਹੀ ਇਹ ਦੱਸਣਾ ਕਿ ਥਿਊਰੀਆਂ ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਦੇ ਵਰਤਾਰੇ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਕਿਵੇਂ ਮਦਦ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ।

ਭੌਤਿਕ ਵਿਗਿਆਨ ਦੇ ਕੋਰਸ ਹੇਠ ਲਿਖੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਵਿੱਚ ਰੱਖਦੇ ਹੋਏ ਤਿਆਰ ਕੀਤੇ ਜਾਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ:

- ੳ. ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਅਸਲ ਸੰਸਾਰ ਵਿੱਚ ਆਪਣੇ ਨਿਰੀਖਣਾਂ ਅਤੇ ਅਨੁਭਵਾਂ ਬਾਰੇ ਵਿਗਿਆਨਿਕ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਤਿਆਰ ਕਰਨ ਦੀ ਯੋਗਤਾ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਕਰਨਗੇ।
- ਅ. ਉਹ ਆਪਣੇ ਅਨੁਭਵਾਂ ਅਤੇ ਨਿਰੀਖਣਾਂ ਨੂੰ ਕਲਾਸਰੂਮ ਅਤੇ ਪ੍ਰਯੋਗਸ਼ਾਲਾ ਵਿੱਚ ਕੀਤੇ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਲੈਣ-ਦੇਣ ਨਾਲ ਜੋੜਨ ਦੇ ਯੋਗ ਹੋਣਗੇ।
- ੲ. ਉਹ ਗਣਿਤ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਅਸਲ-ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਵਰਤਾਰੇ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਣ ਦੀ ਯੋਗਤਾ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਕਰਨਗੇ।
- ਸ. ਉਹ ਨਿਰੀਖਣ ਅਤੇ ਪ੍ਰਯੋਗ ਦੁਆਰਾ ਭੌਤਿਕ ਵਿਗਿਆਨ ਦੇ ਨਿਯਮਾਂ ਅਤੇ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਦੀ ਜਾਂਚ ਕਰਨ ਦੀ ਯੋਗਤਾ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਕਰਨਗੇ।

ਗਣਿਤ, ਜੀਵ-ਵਿਗਿਆਨ ਅਤੇ ਰਸਾਇਣ ਵਿਗਿਆਨ ਨੂੰ ਏਕੀਕ੍ਰਿਤ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਇੱਕ ਅੰਤਰ-ਅਨੁਸ਼ਾਸਨੀ ਪਹੁੰਚ ਅਪਣਾਈ ਜਾਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਗਣਿਤ ਦੀ ਸਮੱਗਰੀ, ਜਿਵੇਂਕਿ ਕੈਲਕੁਲਸ, ਵੈਕਟਰ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਅਤੇ ਤ੍ਰਿਕੋਣਮਿਤੀ ਨੂੰ ਲੋੜ ਪੈਣ 'ਤੇ ਸ਼ਾਮਲ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

10.2.3.2 ਚਿੱਤਰ ਸਮੱਗਰੀ ਖੇਤਰ

ਹੇਠਾਂ ਪੱਧਰ 11-12 ਵਿੱਚ ਭੌਤਿਕ ਵਿਗਿਆਨ ਲਈ ਉਦਾਹਰਨਾਤਮਿਕ ਸਮੱਗਰੀ ਦੇ ਖੇਤਰ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਹਨ।

ਸਮੱਗਰੀ ਖੇਤਰ 1: ਮਕੈਨਿਕਸ

ਇਸ ਸਮੱਗਰੀ ਖੇਤਰ ਦੇ ਜ਼ਰੀਏ, ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਇੱਕ ਅਤੇ ਦੋ ਅਯਾਮਾਂ ਵਿੱਚ ਗਤੀ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਜ਼ਰੂਰੀ ਧਾਰਨਾਵਾਂ, ਬਲ ਅਤੇ ਮਕੈਨੀਕਲ ਕਾਰਜ, ਊਰਜਾ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਰੂਪਾਂ ਅਤੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਉਦਾਹਰਨਾਂ ਰਾਹੀਂ ਦਰਸਾਈ ਗਈ ਊਰਜਾ ਦੀ ਸੰਭਾਲ ਉੱਤੇ ਧਿਆਨ ਕੇਂਦਰਿਤ ਕਰਨਗੇ। ਵਿਭਿੰਨ ਕੈਲਕੁਲਸ ਨੂੰ ਗਤੀ ਤੇ ਇਕਾਈ ਦੇ ਹਿੱਸੇ ਵਜੋਂ ਸਿਖਾਇਆ ਜਾਵੇਗਾ। ਪਦਾਰਥ ਵਿੱਚ ਊਰਜਾ ਅਤੇ ਲੰਬਾਈ ਸਕੇਲਾਂ ਦੀਆਂ ਕੁਝ ਧਾਰਨਾਵਾਂ ਬਾਰੇ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਜੀਵਨ ਦੀਆਂ ਉਦਾਹਰਨਾਂ ਰਾਹੀਂ ਚਰਚਾ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇਗੀ, ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਸੰਖੇਪ ਪਦਾਰਥ (ਕੰਡੈਨਸਡ ਮੈਟਰ) ਅਤੇ ਜੈਵਿਕ ਭੌਤਿਕ ਵਿਗਿਆਨ ਦੇ ਕੁਝ ਆਧੁਨਿਕ ਵਿਚਾਰਾਂ ਨਾਲ ਸੰਖੇਪ ਵਿੱਚ ਜਾਣੂ ਕਰਵਾਇਆ ਜਾਵੇਗਾ। ਇਹਨਾਂ ਸੰਕਲਪਾਂ ਨੂੰ ਹੋਰ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਵਿੱਚ ਲਾਗੂ ਕਰਨ 'ਤੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਉਦਾਹਰਨਾਂ ਰਾਹੀਂ ਜ਼ੋਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇਗਾ। ਇੱਥੇ ਹੱਥੀਂ ਤਜਰਬਾ ਦੇਣ ਅਤੇ ਇਸ ਨੂੰ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਜੀਵਨ ਦੇ ਵਰਤਾਰੇ ਨਾਲ ਜੋੜਨ 'ਤੇ ਧਿਆਨ ਕੇਂਦਰਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇਗਾ।

ਖੇਤਰ 2: ਬਿਜਲੀ ਅਤੇ ਚੁੰਬਕਤਾ

ਇਸ ਸਮੱਗਰੀ ਖੇਤਰ ਦੇ ਜ਼ਰੀਏ, ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਮੁੱਖ ਵਰਤਾਰੇ ਦੀ ਇੱਕ ਵਿਆਪਕ ਸੰਖੇਪ ਜਾਣਕਾਰੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨਗੇ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਗਿਲਬਰਟ ਦੇ ਸਥਿਰ ਬਿਜਲੀ ਅਤੇ ਚੁੰਬਕ ਦੀਆਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ ਉੱਤੇ ਕੰਮ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਇਲੈਕਟ੍ਰੋਮੈਗਨੈਟਿਕ ਤਰੰਗਾਂ ਦੀ ਹੋਂਦ ਦੀ ਪੁਸ਼ਟੀ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਹਰਟਜ਼ ਦੇ ਪ੍ਰਯੋਗ ਤੱਕ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸਿਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਪ੍ਰਯੋਗ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ। ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਬੁਨਿਆਦੀ ਪ੍ਰਯੋਗਾਤਮਿਕ ਤਕਨੀਕਾਂ ਅਤੇ ਢੁਕਵੇਂ ਬੁਨਿਆਦੀ ਗਣਿਤ ਸੰਕਲਪਾਂ ਤੋਂ ਜਾਣੂ ਕਰਵਾਉਣ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਸਿਧਾਂਤਿਕ ਵਿਚਾਰਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਸ਼ਾਮਲ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇਗਾ। ਉਦਾਹਰਨ ਦੇ ਲਈ, ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਬੁਨਿਆਦੀ ਇੰਟੈਗਰਲ ਕੈਲਕੁਲਸ ਦੀਆਂ ਤਕਨੀਕਾਂ ਸਿੱਖਣਗੇ ਜੋ ਗੌਸ ਦੇ ਕਨੂੰਨ ਅਤੇ ਐਮਪੀਅਰ ਦੇ ਕਨੂੰਨ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਅਤੇ ਲਾਗੂ ਕਰਨ ਲਈ ਲੁੜੀਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਹ ਸਮੱਗਰੀ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਉਪਰੋਕਤ ਸਾਰੇ ਪਹਿਲੂਆਂ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਸੰਬੰਧਾਂ ਦੀ ਕਦਰ ਕਰਨ ਅਤੇ ਭੌਤਿਕ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਦੇ ਨਜ਼ਰੀਏ ਤੋਂ ਕੁਝ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਕੁਦਰਤੀ ਘਟਨਾਵਾਂ ਅਤੇ ਤਕਨਾਲੋਜੀਆਂ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਵਿੱਚ ਸਹਾਇਤਾ ਕਰੇਗੀ।

ਸਮੱਗਰੀ ਖੇਤਰ 3: ਤਰੰਗਾਂ ਅਤੇ ਆਪਟਿਕਸ

ਇਸ ਸਮੱਗਰੀ ਖੇਤਰ ਦੇ ਜ਼ਰੀਏ, ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਮਕੈਨਿਕਸ ਅਤੇ ਬਿਜਲੀ ਅਤੇ ਚੁੰਬਕਤਾ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ ਕਰਨਗੇ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਭੌਤਿਕ ਵਿਗਿਆਨ ਅਤੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਇੱਕ ਸੰਬੰਧ ਬਣਾਉਣਾ ਅਤੇ ਇਹਨਾਂ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਨੂੰ ਥੋੜ੍ਹਾ ਜਿਹਾ ਦੁਹਰਾਉਣਾ ਵੀ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਵੇਗਾ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਘਟਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਅਤੇ ਇਹਨਾਂ ਦੀ ਕਦਰ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਮਿਲੇਗੀ। ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਵਿੱਚ ਪੈਂਡੂਲਮ ਅਤੇ ਸਪਰਿੰਗ-ਪੁੰਜ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਨੂੰ ਸਧਾਰਨ ਹਾਰਮੋਨਿਕ ਔਸੀਲੇਟਰ, ਬੁਨਿਆਦੀ ਧੁਨੀ ਵਿਗਿਆਨ, ਡੋਪਲਰ ਪ੍ਰਭਾਵ, ਰੇ ਆਪਟਿਕਸ ਅਤੇ ਆਪਟੀਕਲ ਯੰਤਰ ਅਤੇ ਅੰਤ ਵਿੱਚ ਇੰਟਰਫੈਰੈਂਸ ਅਤੇ ਡਿਫ੍ਰੈਕਸ਼ਨ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਵਿੱਚ ਰੱਖਦੇ ਹੋਏ ਵੇਵ ਆਪਟਿਕਸ ਵਿੱਚ ਵਿਚਾਰ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ।

ਖੇਤਰ 4: ਥਰਮੋਡਾਇਨਾਮਿਕਸ ਅਤੇ ਪਦਾਰਥ ਦੀਆਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ

ਇਸ ਸਮੱਗਰੀ ਖੇਤਰ ਦੇ ਜ਼ਰੀਏ, ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਥਰਮੋਡਾਇਨਾਮਿਕਸ, ਸਮੱਗਰੀ ਦੀਆਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ ਅਤੇ ਜ਼ਰੂਰੀ ਵਿਸ਼ਿਆਂ, ਜਿਵੇਂਕਿ ਕਣਾਂ ਦਾ ਸੰਗ੍ਰਹਿ, ਬੁਨਿਆਦੀ ਗੈਸ ਕਨੂੰਨ (ਜਿਵੇਂਕਿ ਅਵੇਗਾਡਰੋ ਦਾ ਕਨੂੰਨ) ਊਰਜਾ ਅਤੇ ਊਰਜਾ ਟ੍ਰਾਂਸਫਰ ਅਤੇ ਰੇਡੀਏਸ਼ਨ ਨੂੰ ਊਰਜਾ ਟ੍ਰਾਂਸਫਰ ਦੇ ਇੱਕ ਢੰਗ ਵਜੋਂ ਇਕਸਾਰ ਅਤੇ ਏਕੀਕ੍ਰਿਤ ਪ੍ਰਬੰਧਨ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਣਗੇ। ਉਹ ਹਾਈਡ੍ਰੋਸਟੈਟਿਕਸ, ਤਰਲ ਦੀ ਗਤੀ, ਆਦਰਸ਼ ਗੈਸ ਨਿਯਮਾਂ, ਥਰਮੋਡਾਇਨਾਮਿਕਸ ਦੇ ਨਿਯਮਾਂ, ਪੜਾਅ ਵਿੱਚ ਪਰਿਵਰਤਨਾਂ, ਬਲੈਕ ਬਾਡੀ ਰੇਡੀਏਸ਼ਨ ਸਮੇਤ ਗਰਮੀ ਅਤੇ ਊਰਜਾ ਤਬਾਦਲੇ ਦੇ ਢੰਗਾਂ ਅਤੇ ਫੋਟੋਇਲੈਕਟ੍ਰਿਕ ਪ੍ਰਭਾਵ ਬਾਰੇ ਸਿੱਖਣਗੇ।

ਭਾਗ 10.3

ਗਣਿਤ ਅਤੇ ਕੰਪਿਊਟੇਸ਼ਨਲ ਸੋਚ

ਗਣਿਤ ਅਤੇ ਕੰਪਿਊਟੇਸ਼ਨਲ ਸੋਚ ਉਦਾਹਰਨ ਵਜੋਂ ਮੁੱਖ ਗਣਿਤ, ਕਾਰੋਬਾਰੀ ਗਣਿਤ, ਉੱਨਤ ਗਣਿਤ ਅਤੇ ਕੰਪਿਊਟਰ ਵਿਗਿਆਨ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਸ਼ ਕਰਨਗੇ।

10.3.1 ਮੁੱਖ ਗਣਿਤ

ਇਹ ਮੁੱਖ ਗਣਿਤ ਲਈ ਇੱਕ ਉਦਾਹਰਨ ਹੈ।

10.3.1.1 ਕੋਰ ਗਣਿਤ ਵਿੱਚ ਕੋਰਸਾਂ ਨੂੰ ਡਿਜ਼ਾਈਨ ਕਰਨ ਲਈ ਸਿਧਾਂਤ

ਮੁੱਖ ਗਣਿਤ ਪੜ੍ਹਾਉਣ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੀ ਤਰਕਪੂਰਨ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣਾਤਮਿਕ ਤੌਰ ਉੱਤੇ ਸੋਚਣ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਕਰਨਾ ਹੈ ਅਤੇ ਨਾਲ ਹੀ, ਵਿਸ਼ੇ ਵਿੱਚ ਆਪਣੀਆਂ ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਅਤੇ ਰੁਚੀਆਂ ਦੀ ਖੋਜ ਕਰਨਾ ਹੈ।

ਮੁੱਖ ਗਣਿਤ ਦੇ ਕੋਰਸ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਨੁਕਤਿਆਂ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਵਿੱਚ ਰੱਖਦੇ ਹੋਏ ਤਿਆਰ ਕੀਤੇ ਜਾਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ:

- ੳ. ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਗਣਿਤ ਦੇ ਸਮੱਗਰੀ ਖੇਤਰਾਂ, ਜਿਵੇਂਕਿ ਅਲਜਬਰਾ ਅਤੇ ਜਿਓਮੈਟਰੀ ਨਾਲ ਜੁੜਦੇ ਹੋਏ ਗਣਿਤ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ, ਜਿਵੇਂਕਿ ਤਰਕ, ਮਾਡਲਿੰਗ, ਵਿਜ਼ੂਅਲਾਈਜ਼ੇਸ਼ਨ, ਸਮੱਸਿਆ ਹੱਲ ਕਰਨ ਅਤੇ ਰਸਮੀ ਸੰਚਾਰ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਣਗੇ।
- ਅ. ਉਹ ਇੱਕ ਅਨੁਸ਼ਾਸਨ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਗਣਿਤ ਦੇ ਢਾਂਚੇ ਦੀ ਪ੍ਰਸੰਸਾ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨਗੇ, ਗਣਿਤ ਦੇ ਖੇਤਰਾਂ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਅਧਿਐਨ ਦੇ ਹੋਰ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਦੇ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧ ਬਣਾਉਣਗੇ।
- ੲ. ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਗਣਿਤ ਦੇ ਸ਼ਕਤੀਸ਼ਾਲੀ ਵਿਚਾਰਾਂ, ਜਿਵੇਂਕਿ ਅਨੰਤ ਜੋੜ, ਸੀਮਾਵਾਂ ਅਤੇ ਸੰਭਾਵਨਾਵਾਂ ਨਾਲ ਜਾਣੂ ਕਰਵਾਇਆ ਜਾਵੇਗਾ, ਤਾਂਜੇ ਇੱਕ ਵਿਸ਼ੇ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਗਣਿਤ ਦੀ ਡੂੰਘੀ ਸਮਝ ਵਿਕਸਿਤ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕੇ।
- ਸ. ਉਹ ਸਵੈ-ਸਿੱਖਣ ਅਤੇ ਪ੍ਰਤੀਬਿੰਬ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰਨ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਸੰਕਲਪ ਸਿੱਖਣ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਦੇ ਮੌਕੇ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਰਸਮੀ ਸਮੱਸਿਆ ਹੱਲ ਲਈ ਇੱਕ ਸਿਹਤਮੰਦ ਪ੍ਰਵਿਰਤੀ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਕਰਨਗੇ।

ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਇੱਕ ਅਜਿਹੇ ਢਾਂਚੇ ਦੇ ਸੰਪਰਕ ਵਿੱਚ ਲਿਆਉਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਜੋ ਨਿਰਮਾਣ ਸੰਕਲਪਾਂ, ਹੁਨਰਾਂ, ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ ਅਤੇ ਮੈਟਾਕੋਗਨੀਸ਼ਨ ਦੁਆਰਾ ਸਮੱਸਿਆ ਦੇ ਹੱਲ ਨੂੰ ਮਹੱਤਵ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸੰਖਿਆ ਪ੍ਰਣਾਲੀਆਂ, ਅਲਜਬਰਾ, ਜਿਓਮੈਟਰੀ ਅਤੇ ਤ੍ਰਿਕੋਣਮਿਤੀ ਦੇ ਸਮੱਗਰੀ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਤਰੱਕੀ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਤਾਲਮੇਲ ਜਿਓਮੈਟਰੀ, ਕੈਲਕੁਲਸ ਅਤੇ ਸੰਭਾਵਨਾ ਅਤੇ ਅੰਕੜਿਆਂ ਨਾਲ ਜੁੜਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਨਵੀਆਂ ਪ੍ਰਸਤੁਤੀਆਂ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਅਲਜਬਰਾ ਅਤੇ ਜਿਓਮੈਟਰੀ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਸੰਬੰਧ ਬਣਾਉਣ ਵਿੱਚ ਸਹਾਇਤਾ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ, ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਮਾਡਲਿੰਗ ਦੇ ਮੌਕੇ ਵੀ ਮਿਲਨੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ।

10.3.1.2 ਚਿੱਤਰ ਸਮੱਗਰੀ ਖੇਤਰ

ਹੇਠਾਂ ਪੱਧਰ 11-12 ਵਿੱਚ ਕੋਰ ਗਣਿਤ ਲਈ ਉਦਾਹਰਨਾਤਮਿਕ ਸਮੱਗਰੀ ਖੇਤਰ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਹਨ।

ਸਮੱਗਰੀ ਖੇਤਰ 1: ਗਣਿਤਿਕ ਬੁਨਿਆਦ

ਇਸ ਸਮੱਗਰੀ ਖੇਤਰ ਦੇ ਜ਼ਰੀਏ, ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਗਣਿਤਿਕ ਤਰਕ ਲਈ ਆਪਣੀ ਸਮਰੱਥਾ ਨੂੰ ਮਜ਼ਬੂਤ ਕਰਨਗੇ ਅਤੇ ਸਬੂਤ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਸਬੂਤ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਦੇ ਯੋਗ ਹੋਣਗੇ। ਇੱਕ ਸ਼ਕਤੀਸ਼ਾਲੀ ਸਬੂਤ ਤਕਨੀਕ, ਗਣਿਤਿਕ ਇੰਡਕਸ਼ਨ ਦਾ ਸਿਧਾਂਤ, ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਸੈੱਟਾਂ, ਫੰਕਸ਼ਨਾਂ ਅਤੇ ਸੰਬੰਧਾਂ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਸਿੱਖਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਇਹਨਾਂ ਫੰਕਸ਼ਨਾਂ ਦੀ ਇੱਕ ਲੜੀ ਨਾਲ ਜੁੜਦੇ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰ ਚੁੱਕੇ ਹਨ (ਅਲਜਬਰਾ, ਜਿਓਮੈਟਰੀ ਵਿੱਚ) ਅਤੇ ਹਰੇਕ ਮਾਮਲੇ ਵਿੱਚ ਡੋਮੇਨ ਅਤੇ ਰੇਂਜ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਲਈ ਨਵੇਂ ਫੰਕਸ਼ਨਾਂ (ਤ੍ਰਿਕੋਣਮਿਤੀ) ਨਾਲ।

ਸਮੱਗਰੀ ਖੇਤਰ 2: ਅਲਜਬਰਾ ਅਤੇ ਜਿਓਮੈਟਰੀ

ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਪਲੇਨ ਉੱਤੇ ਰੇਖਾਗਣਿਤਿਕ ਵਸਤੂਆਂ ਅਤੇ ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਅਲਜਬਰਿਕ ਸਮੀਕਰਨ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਅੱਗੇ ਅਤੇ ਪਿੱਛੇ ਜਾਣਾ ਸਿੱਖਦੇ ਹਨ। ਲੀਨੀਅਰ ਇਕੁਏਸ਼ਨਾਂ ਅਤੇ ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਹੱਲ ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਜਿਓਮੈਟਰਿਕ ਵਿਜ਼ੁਅਲਾਈਜ਼ੇਸ਼ਨ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਹਨ।

ਮੈਟ੍ਰਿਕਸ ਦੁਆਰਾ ਇਹਨਾਂ ਦੀ ਨੁਮਾਇੰਦਗੀ ਕੰਪਿਊਟੇਸ਼ਨ ਲਈ ਇੱਕ ਸ਼ਕਤੀਸ਼ਾਲੀ ਸਾਧਨ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਤਿੰਨ ਅਯਾਮਾਂ ਵਿੱਚ ਤਬਦੀਲੀ ਵਿੱਚ ਸਹਾਇਤਾ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਰੇਖਾਗਣਿਤਿਕ ਵਸਤੂਆਂ, ਜਿਵੇਂਕਿ ਪੈਰਾਬੋਲਾ, ਅੰਡਾਕਾਰ, ਚੱਕਰ ਅਤੇ ਹਾਈਪਰਬੋਲਾ, ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਗਤੀ ਵਿੱਚ ਬਿੰਦੂਆਂ ਦੇ ਸਥਾਨ ਵਜੋਂ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਸਮੱਗਰੀ ਖੇਤਰ 3: ਕੈਲਕੁਲਸ

ਸੀਮਾ ਦੀ ਧਾਰਨਾ ਦੀ ਇੱਕ ਗੈਰ-ਰਸਮੀ ਸਮਝ ਨਿਰੰਤਰਤਾ ਦੀ ਇੱਕ ਸਮਾਨ ਧਾਰਨਾ ਵੱਲ ਲੈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਜੋ ਗਤੀ ਅਤੇ ਤਬਦੀਲੀ ਦੀ ਦਰ ਦੇ ਗਣਿਤ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਲਈ ਕਾਫ਼ੀ ਹੈ। ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਇੱਕ ਬਿੰਦੂ ਉੱਤੇ ਇੱਕ ਕਰਵ ਦਾ ਪੱਧਰੀਐਂਟ ਅਤੇ ਇੱਕ-ਦੂਜੇ ਡੈਰੀਵੇਟਿਵ ਦੀ ਧਾਰਨਾ ਸਿੱਖਦੇ ਹਨ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਇਸ ਨੂੰ ਵੱਧ ਤੋਂ ਵੱਧ ਮਿਨੀਮਾ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਉੱਤੇ ਲਾਗੂ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਏਕੀਕਰਨ ਨੂੰ ਭਿੰਨਤਾ ਦੀ ਉਲਟ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਸਮਝਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਇੰਟੈਗਰਲਾਂ ਦਾ ਮੁਲਾਂਕਣ ਕਰਨਾ ਸਿੱਖਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਇਸ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਧੁਰਿਆਂ ਦੇ ਸਮਾਨਾਂਤਰ ਇੱਕ ਕਰਵ ਅਤੇ ਰੇਖਾਵਾਂ ਨਾਲ ਘਿਰੇ ਖੇਤਰ ਦੇ ਖੇਤਰਫਲ ਦੀ ਗਣਨਾ ਕਰਨ ਲਈ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਸਮੱਗਰੀ ਖੇਤਰ 4: ਸੰਭਾਵਨਾ ਅਤੇ ਅੰਕੜੇ

ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਕੱਚੇ ਡਾਟਾ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਣ ਦੇ ਤਰੀਕਿਆਂ ਵਿਚਕਾਰ ਚੋਣ ਕਰਨਾ ਸਿੱਖਦੇ ਹਨ। (and explain why) ਉਹ ਕੇਂਦਰੀ ਰੁਝਾਨ ਅਤੇ ਪਰਿਵਰਤਨ ਦੇ ਉਪਾਵਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਨਾ ਸਿੱਖਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਇਹਨਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਅੰਕੜਿਆਂ ਦੇ ਦੋ ਸਮੂਹਾਂ ਦੀ ਤੁਲਨਾ ਕਰਨ ਲਈ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਕ੍ਰਮ ਪਰਿਵਰਤਨ ਅਤੇ ਸੰਜੋਗ ਸਿੱਖਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਇਹਨਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਘਟਨਾਵਾਂ ਦੀਆਂ ਸੰਭਾਵਨਾਵਾਂ ਦੀ ਗਣਨਾ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਸੈਂਪਲ ਸਪੇਸ ਦੀ ਧਾਰਨਾ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ ਅਤੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਇਸ ਨੂੰ ਸਥਾਪਤ ਕਰਨਾ ਸਿੱਖਦੇ ਹਨ। ਸੰਭਾਵਨਾ, ਘਟਨਾਵਾਂ ਦੀ ਸੁਤੰਤਰਤਾ ਅਤੇ ਸ਼ਰਤੀਆ ਸੰਭਾਵਨਾ ਦੇ ਬੁਨਿਆਦੀ ਨਿਯਮਾਂ ਨੂੰ ਸਿੱਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਭਾਗ 10.4

ਕਲਾ ਸਿੱਖਿਆ

ਕਲਾ ਸਿੱਖਿਆ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਖੇਤਰ, ਉਦਾਹਰਨ ਵਜੋਂ, ਭਾਰਤੀ ਸ਼ਾਸਤਰੀ ਸੰਗੀਤ, ਲੋਕ ਸੰਗੀਤ, ਸਮਕਾਲੀ ਸੰਗੀਤ, ਥਿਏਟਰ, ਕਠਪੁਤਲੀ, ਮੂਰਤੀ, ਫਾਈਨ ਆਰਟਸ, ਲੋਕ ਪੇਂਟਿੰਗ, ਗ੍ਰਾਫਿਕ ਡਿਜ਼ਾਈਨ, ਮੋਸ਼ਨ ਪਿਕਚਰ, ਫੋਟੋਗ੍ਰਾਫੀ ਅਤੇ ਟੈਕਸਟਾਈਲ ਡਿਜ਼ਾਈਨਿੰਗ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਸ਼ ਕਰੇਗਾ।

ਕਲਾ ਸਿੱਖਿਆ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਇੱਕ ਚੁਣੇ ਹੋਏ ਕਲਾ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਵਧੇਰੇ ਡੂੰਘਾਈ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਸਹਾਇਤਾ ਕਰਨਾ ਹੈ ਜਦੋਂਕਿ ਅਧਿਐਨ ਦੇ ਸੰਬੰਧਿਤ ਖੇਤਰਾਂ ਦੀ ਪੜਚੋਲ ਕਰਨ ਲਈ ਲਚਕਤਾ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨਾ ਵੀ ਹੈ। ਸਮੱਗਰੀ ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਖੇਤਰ ਦੀ ਕਲਾ ਅਤੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰ 'ਤੇ ਆਧਾਰਿਤ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹ ਇਹਨਾਂ ਸਰੋਤਾਂ ਅਤੇ ਬੁਨਿਆਦੀ ਢਾਂਚੇ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਵਿੱਚ ਰੱਖ ਕੇ ਹੋਵੇ ਜੋ ਇਹਨਾਂ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮਾਂ ਨੂੰ ਕੁਸ਼ਲਤਾ ਨਾਲ ਚਲਾਉਣ ਲਈ ਨਿਰਧਾਰਿਤ ਕੀਤੇ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ।

ਜਿਹੜੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਕਲਾ ਸਿੱਖਿਆ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਅਧਿਐਨ ਦੇ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ ਵਿਸ਼ੇ ਵਜੋਂ ਚੁਣਦੇ ਹਨ, ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਫ਼ੈਸਲਾ ਕਰਨ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਹੋਵੇਗੀ ਕਿ ਉਹ ਦੋ ਸ਼੍ਰੇਣੀਆਂ, ਕਲਾ ਅਭਿਆਸ ਜਾਂ ਕਲਾ ਪ੍ਰਸੰਸਾ ਅਤੇ ਪ੍ਰਬੰਧਨ ਵਿੱਚੋਂ ਕਿਹੜੀ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਵਿੱਚ ਮੁਹਾਰਤ ਹਾਸਲ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਨ।

ਇਹਨਾਂ ਸ਼੍ਰੇਣੀਆਂ: ਵਿਜ਼ੁਅਲ ਆਰਟਸ, ਥਿਏਟਰ, ਸੰਗੀਤ ਜਾਂ ਨਾਚ ਅਤੇ ਹਰਕਤਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰ, ਉਹ ਇੱਕ ਰੂਪ ਦੀ ਚੋਣ ਕਰਨਗੇ। ਇਸ ਚੋਣ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ, ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਵੱਡੇ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਚੁਣੀ ਗਈ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਵਿੱਚ ਸਮੱਗਰੀ ਨਾਲ ਜੁੜਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਦੂਜੇ ਦੀ ਸਮੱਗਰੀ ਨਾਲ ਕੁਝ ਹੱਦ ਤੱਕ। ਉਦਾਹਰਨ ਦੇ ਲਈ, ਜੇ ਕੋਈ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਆਰਟ ਪ੍ਰੈਕਟਿਸ ਦੀ ਚੋਣ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਉਹ

ਇਸ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਸਮੱਗਰੀ 'ਤੇ ਧਿਆਨ ਕੇਂਦਰਿਤ ਕਰੇਗਾ ਅਤੇ ਕਲਾ ਪ੍ਰਸੰਸਾ ਅਤੇ ਪ੍ਰਬੰਧਨ ਵਿੱਚੋਂ ਕੁਝ ਸਮੱਗਰੀ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਵੀ ਕਰੇਗਾ। ਇਹ ਸੁਨਿਸ਼ਚਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਕਲਾ ਪ੍ਰਸੰਸਾ ਅਤੇ ਪ੍ਰਬੰਧਨ ਅਤੇ ਕਲਾ ਅਭਿਆਸ ਦੋਵਾਂ ਵਿੱਚ ਵਿਆਪਕਤਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ, ਇਹਨਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਕਿਸੇ ਇੱਕ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਵਿੱਚ ਡੂੰਘਾਈ ਤੱਕ ਜਾਣ ਦੀ ਆਗਿਆ ਲੈਂਦਾ ਹੈ।

10.4.1 ਕਲਾ ਅਭਿਆਸ

ਇਹ ਕਲਾ ਅਭਿਆਸ ਦੀ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਲਈ ਇੱਕ ਉਦਾਹਰਨ/ਚਿੱਤਰ ਹੈ।

10.4.1.1 ਆਰਟ ਪ੍ਰੈਕਟਿਸ ਵਿੱਚ ਕੋਰਸਾਂ ਨੂੰ ਡਿਜ਼ਾਈਨ ਕਰਨ ਲਈ ਸਿਧਾਂਤ

ਸੈਕੰਡਰੀ ਪੱਧਰ ਵਿੱਚ ਕਲਾ ਅਭਿਆਸ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਇੱਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਕਲਾ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਸਮਰੱਥਾਵਾਂ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਕਰਨਾ ਅਤੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੀਆਂ ਸੁਹਜ ਸੰਵੇਦਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਸੁਧਾਰਨਾ ਹੈ। ਉਹ ਰੂਪ ਦੀ ਬਣਤਰ ਨੂੰ ਸਿੱਖਣਗੇ, ਇਸ ਲਈ ਇੱਕ ਪ੍ਰਸੰਸਾ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨਗੇ ਅਤੇ ਇਸ ਦੁਆਰਾ ਆਪਣੇ-ਆਪ ਨੂੰ ਰਚਨਾਤਮਿਕ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਨ ਦੇ ਯੋਗ ਹੋਣਗੇ।

ਆਰਟ ਪ੍ਰੈਕਟਿਸ ਲਈ ਕੋਰਸ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਨੁਕਤਿਆਂ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਵਿੱਚ ਰੱਖਦੇ ਹੋਏ ਤਿਆਰ ਕੀਤੇ ਜਾਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ:

- ੳ. ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਨਿਰਮਾਣ, ਸੋਚ ਅਤੇ ਪ੍ਰਸੰਸਾ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ ਰਾਹੀਂ ਸੰਜੀਦਾ ਅਤੇ ਅਨੁਭਵਾਤਮਿਕ ਸਿੱਖਿਆ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਣਗੇ।
- ਅ. ਉਹ ਇੱਕ ਚੁਣੇ ਹੋਏ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਸਖ਼ਤ ਅਭਿਆਸ ਤੋਂ ਗੁਜ਼ਰਨਗੇ।
- ੲ. ਉਹ ਅਭਿਆਸ ਨੂੰ ਸਿਧਾਂਤ, ਕਲਾ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਅਤੇ ਹਰੇਕ ਕਲਾ ਰੂਪ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਸਮਕਾਲੀ ਮੁੱਦਿਆਂ ਨਾਲ ਜੋੜਨ ਦੇ ਯੋਗ ਹੋਣਗੇ।

10.4.1.2 ਚਿੱਤਰ ਸਮੱਗਰੀ ਖੇਤਰ

ਹੇਠਾਂ ਦਿੱਤੀ ਸਾਰਨੀ ਵਿੱਚ ਆਰਟ ਪ੍ਰੈਕਟਿਸ ਵਿੱਚ ਅਧਿਐਨ ਲਈ ਖੇਤਰਾਂ ਦਾ ਇੱਕ ਉਦਾਹਰਨਾਤਮਿਕ ਸਮੂਹ ਹੈ।

ਸਾਰਨੀ 10.4 i

ਆਰਟ ਪ੍ਰੈਕਟਿਸ ਵਿੱਚ ਅਧਿਐਨ ਲਈ ਖੇਤਰ				
	ਵਿਸ਼ੁਅਲ ਆਰਟਸ	ਥਿਏਟਰ	ਸੰਗੀਤ	ਨਾਚ ਅਤੇ ਹਰਕਤਾਂ
1	ਡਰਾਈਂਗ	ਸਮਾਜਿਕ ਤਬਦੀਲੀ ਲਈ ਥਿਏਟਰ	ਭਾਰਤੀ ਕਲਾਸੀਕਲ ਵੋਕਲ	ਭਾਰਤੀ ਕਲਾਸੀਕਲ ਨਾਚ
2	ਪੇਂਟਿੰਗ	ਐਕਟਿੰਗ ਨਾਲ ਜਾਣ-ਪਛਾਣ	ਭਾਰਤੀ ਕਲਾਸੀਕਲ ਇੰਸਟਰੂਮੈਂਟਲ	ਭਾਰਤੀ ਲੋਕ ਨਾਚ
3	ਮੂਰਤੀ ਅਤੇ ਮਿੱਟੀ ਦੇ ਭਾਂਡੇ	ਸਿੱਖਿਆ ਵਿੱਚ ਥਿਏਟਰ	ਭਾਰਤੀ ਲੋਕ ਸੰਗੀਤ	ਯੋਗ ਅਤੇ ਭਾਰਤੀ ਮਾਰਸ਼ਲ ਆਰਟਸ
4	ਟੈਕਸਟਾਈਲ ਆਰਟਸ ਅਤੇ ਡਿਜ਼ਾਈਨ	ਥਿਏਟਰ ਭਾਗੀਦਾਰ	ਭਾਰਤੀ ਲਾਈਟ-ਕਲਾਸੀਕਲ ਅਤੇ ਫਿਲਮ ਸੰਗੀਤ	ਸਮਕਾਲੀ ਨਾਚ ਅਤੇ ਅਦਾਵਾਂ
5	ਭਾਰਤੀ ਸਜਾਵਟੀ ਕਲਾਵਾਂ ਅਤੇ ਸ਼ਿਲਪਕਾਰੀ ਪਰੰਪਰਾਵਾਂ	ਭਾਰਤੀ ਲੋਕ ਥਿਏਟਰ	ਆਰਕੈਸਟਰਾ, ਬੈਂਡ ਅਤੇ ਸੰਗ੍ਰਹਿ	ਨਾਚ ਅਤੇ ਹਰਕਤਾਂ ਲਈ ਪੁਸ਼ਾਕ ਅਤੇ ਸਟੇਜ ਡਿਜ਼ਾਈਨ

6	ਫੋਟੋਗ੍ਰਾਫੀ	ਇੰਡੀਅਨ ਕਲਾਸੀਕਲ ਸਿਨੇਮਾ	ਰਿਕਾਰਡਿੰਗ, ਸੰਪਾਦਨ ਅਤੇ ਉਤਪਾਦਨ	ਨਾਚ ਅਤੇ ਹਰਕਤਾਂ ਵਾਲੀ ਕੋਰੀਓਗ੍ਰਾਫੀ
7	ਗ੍ਰਾਫਿਕ ਡਿਜ਼ਾਈਨ ਅਤੇ ਨਿਊ ਮੀਡੀਆ	ਥਿਏਟਰ ਡਿਜ਼ਾਈਨ ਅਤੇ ਸਟੇਜਕ੍ਰਾਫਟ	ਗੀਤ ਲੇਖਣ	ਸਰੀਰਿਕ ਤੰਦਰੁਸਤੀ ਲਈ ਨਾਚ
8	ਫਿਲਮ, ਵੀਡੀਓ, ਐਨੀਮੇਸ਼ਨ	ਥਿਏਟਰ ਲਈ ਸਕ੍ਰਿਪਟ ਲੇਖਣ	ਸੰਗੀਤ ਅਤੇ ਨਿਊ ਮੀਡੀਆ	ਨਾਚ ਡਰਾਮਾ

ਹੇਠਾਂ ਦਿੱਤੀ ਸਾਰਨੀ ਕਲਾ ਅਭਿਆਸ ਦੀ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਵਿੱਚ ਵਿਜ਼ੂਅਲ ਆਰਟਸ ਲਈ ਸਮੱਗਰੀ ਖੇਤਰਾਂ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦੀ ਹੈ।

ਸਾਰਨੀ 10.4 ii

ਵਿਜ਼ੂਅਲ ਆਰਟਸ ਲਈ ਸਮੱਗਰੀ ਖੇਤਰ		
ਸ਼੍ਰੇਣੀ	ਸਮੱਗਰੀ ਖੇਤਰ	ਹੋਰ ਸੰਬੰਧਿਤ ਸਮੱਗਰੀ ਖੇਤਰ
ਕਲਾ ਅਭਿਆਸ	ਡਰਾਇੰਗ	ਭਾਰਤੀ ਸਜਾਵਟੀ ਕਲਾ ਅਤੇ ਸ਼ਿਲਪਕਾਰੀ ਪਰੰਪਰਾਵਾਂ ਥਿਏਟਰ ਡਿਜ਼ਾਈਨ ਅਤੇ ਸਟੇਜਕ੍ਰਾਫਟ, ਫਿਲਮ, ਵੀਡੀਓ, ਐਨੀਮੇਸ਼ਨ, ਪੋਰਟਫੋਲੀਓ ਵਿਕਾਸ
ਕਲਾ ਅਭਿਆਸ	ਮੂਰਤੀ	
ਕਲਾ ਪ੍ਰਸੰਸਾ ਅਤੇ ਪ੍ਰਬੰਧਨ	ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਵਿਜ਼ੂਅਲ ਆਰਟਸ (ਅਤੀਤ ਤੋਂ ਸਮਕਾਲੀ)	
ਕਲਾ ਅਭਿਆਸ (ਚੋਣਵਾਂ)	ਟੈਕਸਟਾਈਲ ਆਰਟਸ ਅਤੇ ਡਿਜ਼ਾਈਨ	

ਸਮੱਗਰੀ ਖੇਤਰ 1: ਡਰਾਇੰਗ

ਡਰਾਇੰਗ ਰਚਨਾਤਮਿਕ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਦੀ ਇੱਕ ਵਿਸ਼ਾਲ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਦੀ ਨੀਂਹ ਵਜੋਂ ਕੰਮ ਕਰਦੀ ਹੈ: ਪੇਂਟਿੰਗ, ਮੂਰਤੀ, ਆਰਕੀਟੈਕਚਰ, ਵਿਜ਼ੂਅਲ ਸੰਚਾਰ, ਇੰਜੀਨੀਅਰਿੰਗ ਜਾਂ ਫੈਸ਼ਨ ਡਿਜ਼ਾਈਨ। ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਡਰਾਇੰਗ ਕਰਨ ਦੀ ਯੋਗਤਾ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਸੰਚਾਰ ਹੁਨਰ ਨੂੰ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾਉਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਸਮੱਗਰੀ ਖੇਤਰ ਰਾਹੀਂ, ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਕਲਾਤਮਿਕ ਮਾਧਿਅਮਾਂ ਅਤੇ ਵਰਤੋਂ ਵਿੱਚ ਮੁੱਖ ਹੁਨਰ ਅਤੇ ਤਕਨੀਕਾਂ ਸਿੱਖਣਗੇ।

ਸਮੱਗਰੀ ਖੇਤਰ 2: ਮੂਰਤੀ

ਇਸ ਸਮੱਗਰੀ ਖੇਤਰ ਦੇ ਜ਼ਰੀਏ, ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਮੂਰਤੀ ਵਸਤੂਆਂ ਬਣਾ ਕੇ ਆਪਣੇ ਕਲਾਤਮਿਕ ਵਿਚਾਰਾਂ ਅਤੇ ਪ੍ਰਗਟਾਵੇ ਨੂੰ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨਾ ਸਿੱਖਣਗੇ। ਉਹ ਸਖ਼ਤ ਅਭਿਆਸ ਰਾਹੀਂ ਆਪਣੀ ਪਸੰਦ ਦੇ ਕਿਸੇ ਵੀ ਮਾਧਿਅਮ (ਮਿੱਟੀ, ਲੱਕੜ, ਫੈਬਰਿਕ, ਮਿਕਸਡ ਮੀਡੀਆ) ਵਿੱਚ ਆਪਣੇ ਹੁਨਰ ਅਤੇ ਤਕਨੀਕਾਂ ਨੂੰ ਸੁਧਾਰਨਾ ਸਿੱਖਣਗੇ।

ਸਮੱਗਰੀ ਖੇਤਰ 3: ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਵਿਜ਼ੂਅਲ ਆਰਟਸ (Past to Contemporary)

ਇਸ ਸਮੱਗਰੀ ਖੇਤਰ ਰਾਹੀਂ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਪੂਰਵ-ਇਤਿਹਾਸ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਸਮਕਾਲੀ ਸਮੇਂ ਤੱਕ ਦੀਆਂ ਚੋਣਵੀਆਂ ਉਦਾਹਰਨਾਂ ਰਾਹੀਂ ਭਾਰਤੀ ਕਲਾ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਨਾਲ ਜਾਣੂ ਕਰਵਾਇਆ ਜਾਵੇਗਾ। ਹਰੇਕ ਉਦਾਹਰਨ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਕਲਾਕਾਰੀ ਦੇ ਸੁਹਜਾਤਮਿਕ ਗੁਣਾਂ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਕਰਨ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਇਤਿਹਾਸ ਰਾਹੀਂ ਕਲਾਕਾਰਾਂ ਦੇ ਸਮਾਜਿਕ ਅਤੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰਿਕ ਪ੍ਰਸੰਗ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਦਾ ਮੌਕਾ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰੇਗੀ। ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਕੋਲ ਪੁਰਾਲੇਖ ਦੀ ਪੜਚੋਲ ਕਰਨ ਅਤੇ ਆਪਣੇ-ਆਪ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ

ਕਲਾਕ੍ਰਿਤੀਆਂ ਲੱਭਣ ਲਈ ਵੀ ਮੌਕਾ ਹੋਵੇਗਾ। ਉਹ ਕਲਾਕ੍ਰਿਤੀਆਂ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰਨਾ, ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨਾ ਅਤੇ ਵਿਭਿੰਨ ਕਲਾਤਮਿਕ ਪ੍ਰਗਟਾਵਿਆਂ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰਨਾ ਸਿੱਖਣਗੇ।

ਸਮੱਗਰੀ ਖੇਤਰ 4: ਟੈਕਸਟਾਈਲ ਆਰਟਸ ਅਤੇ ਡਿਜ਼ਾਈਨ

ਇਸ ਸਮੱਗਰੀ ਖੇਤਰ ਦੇ ਜ਼ਰੀਏ, ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਟੈਕਸਟਾਈਲ ਦੀ ਦੁਨੀਆ ਅਤੇ ਸਾਡੇ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਵਿਭਿੰਨ ਰੂਪਾਂ ਅਤੇ ਕਾਰਜਾਂ ਨਾਲ ਜਾਣੂ ਕਰਵਾਇਆ ਜਾਵੇਗਾ। ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਸਮੱਗਰੀਆਂ, ਰੇਸ਼ਿਆਂ ਅਤੇ ਕੱਪੜਿਆਂ ਨਾਲ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ, ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਰੰਗ, ਬਣਤਰ, ਇਨਸੂਲੇਸ਼ਨ, ਧੁੰਦਲਾਪਣ ਅਤੇ ਲੰਮੀ ਉਮਰ ਦੀਆਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝ ਸਕਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਕਈ ਪ੍ਰਸੰਗਾਂ (ਕੱਪੜੇ, ਖੇਡ ਉਪਕਰਨ, ਸੁਰੱਖਿਆ ਉਪਕਰਨ, ਅੰਦਰੂਨੀ ਡਿਜ਼ਾਈਨ ਅਤੇ ਆਰਕੀਟੈਕਚਰ, ਕਲਾਤਮਿਕ ਪ੍ਰਗਟਾਵੇ ਦੇ ਮਾਧਿਅਮ ਵਜੋਂ) ਵਿੱਚ ਇਹਨਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਦੀ ਪੜਚੋਲ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਸਥਾਨਿਕ ਪਰੰਪਰਾਵਾਂ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ, ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਕਢਾਈ, ਬੁਣਾਈ, ਐਪਲੀਕ (ਪੈਚ ਵਰਕ), ਟੈਕਸਟਾਈਲ ਰੰਗਾਈ ਦੀਆਂ ਤਕਨੀਕਾਂ ਨਾਲ ਜਾਣੂ ਕਰਵਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

10.4.2 ਕਲਾ ਪ੍ਰਸੰਸਾ ਅਤੇ ਪ੍ਰਬੰਧਨ

ਇਹ ਕਲਾ ਪ੍ਰਸੰਸਾ ਅਤੇ ਪ੍ਰਬੰਧਨ ਲਈ ਇੱਕ ਉਦਾਹਰਨ ਹੈ।

10.4.2.1 ਕਲਾ ਪ੍ਰਸੰਸਾ ਅਤੇ ਪ੍ਰਬੰਧਨ ਵਿੱਚ ਕੋਰਸ ਡਿਜ਼ਾਈਨ ਕਰਨ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤ

ਕਲਾ ਪ੍ਰਸੰਸਾ ਅਤੇ ਪ੍ਰਬੰਧਨ ਸਿਖਾਉਣ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਵਿੱਚ ਸਿਧਾਂਤਿਕ, ਇਤਿਹਾਸਿਕ ਅਤੇ ਸਮਕਾਲੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣਾਂ ਨਾਲ ਜੁੜ ਕੇ ਕਲਾ ਦੀ ਪ੍ਰਸੰਸਾ ਕਰਨ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਕਰਨਾ ਹੈ। ਉਹ ਕਲਾ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨੀਆਂ (ਕਲਾ ਵਿੱਚ ਸੰਭਾਲ, ਕਿਊਰੇਸ਼ਨ ਅਤੇ ਈਵੈਂਟ ਪ੍ਰਬੰਧਨ) ਦੇ ਪ੍ਰਬੰਧਨ ਦੀ ਸਮਝ ਵੀ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨਗੇ।

ਕਲਾ ਪ੍ਰਸੰਸਾ ਅਤੇ ਪ੍ਰਬੰਧਨ ਲਈ ਕੋਰਸ ਹੇਠ ਲਿਖਿਆਂ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਵਿੱਚ ਰੱਖਦੇ ਹੋਏ ਤਿਆਰ ਕੀਤੇ ਜਾਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ:

- ੳ. ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਕਲਾ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਅਤੇ ਸੁਹਜ-ਸ਼ਾਸਤਰ ਦਾ ਗਿਆਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨਗੇ।
- ਅ. ਉਹ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰਨ, ਲਿਖਣ, ਦਸਤਾਵੇਜ਼, ਸਮੁਦਾਇਕ ਸ਼ਮੂਲੀਅਤ ਅਤੇ ਸੰਗਠਨਕਾਰੀ ਦੇ ਆਪਣੇ ਹੁਨਰ ਨੂੰ ਸੁਧਾਰਨਗੇ।
- ੲ. ਉਹ ਕਲਾਵਾਂ ਲਈ ਇੱਕ ਸਾਰਥਿਕ ਪ੍ਰਸੰਸਾ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਕਰਨਗੇ।

10.4.2.2 ਚਿੱਤਰ ਸਮੱਗਰੀ ਖੇਤਰ

ਕਲਾ ਪ੍ਰਸੰਸਾ ਅਤੇ ਪ੍ਰਬੰਧਨ ਵਿੱਚ ਅਧਿਐਨ ਲਈ ਖੇਤਰਾਂ ਦਾ ਇੱਕ ਉਦਾਹਰਨ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਹੇਠਾਂ ਦਿੱਤੀ ਸਾਰਨੀ ਵਿੱਚ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ:

ਸਾਰਨੀ 10.4 iii

ਕਲਾ ਪ੍ਰਸੰਸਾ ਅਤੇ ਪ੍ਰਬੰਧਨ ਦੇ ਖੇਤਰ				
	ਵਿਜ਼ੁਅਲ ਆਰਟਸ	ਬਿਏਟਰ	ਸੰਗੀਤ	ਨਾਚ ਅਤੇ ਹਰਕਤਾਂ
1	ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਵਿਜ਼ੁਅਲ ਆਰਟ (ਅਤੀਤ ਤੋਂ ਸਮਕਾਲੀ)	ਭਾਰਤੀ ਕਲਾਸੀਕਲ ਬਿਏਟਰ ਅਤੇ ਇਸ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤ	ਭਾਰਤੀ ਕਲਾਸੀਕਲ ਸੰਗੀਤ ਸਿਧਾਂਤ	ਭਾਰਤੀ ਕਲਾਸੀਕਲ ਨਾਚ ਅਤੇ ਇਸ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤ
2	ਦੁਨੀਆ ਭਰ ਤੋਂ ਵਿਜ਼ੁਅਲ ਆਰਟ (ਅਤੀਤ ਤੋਂ ਸਮਕਾਲੀ)	ਦੁਨੀਆ ਭਰ ਦੀਆਂ ਬਿਏਟਰ ਪਰੰਪਰਾਵਾਂ	ਦੁਨੀਆ ਭਰ ਦੀਆਂ ਸੰਗੀਤਕ ਪਰੰਪਰਾਵਾਂ	ਦੁਨੀਆ ਭਰ ਦੀਆਂ ਕਲਾਸੀਕਲ ਨਾਚ ਪਰੰਪਰਾਵਾਂ

3	ਭਾਰਤ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ਵ ਦੀਆਂ ਸ਼ਿਲਪਕਾਰੀ ਪਰੰਪਰਾਵਾਂ	ਭਾਰਤੀ ਲੋਕ ਬਿਏਟਰ	ਭਾਰਤ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ਵ ਤੋਂ ਲੋਕ ਸੰਗੀਤ ਪਰੰਪਰਾਵਾਂ	ਭਾਰਤ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ਵ ਤੋਂ ਲੋਕ ਨਾਚ ਅਤੇ ਹਰਕਤਾਂ ਦੀਆਂ ਪਰੰਪਰਾਵਾਂ
4	ਵਿਜ਼ੂਅਲ ਡਿਜ਼ਾਈਨ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ ਅਤੇ ਸੰਚਾਰ	ਅਦਾਕਾਰੀ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤ	ਭਾਰਤੀ ਸੰਗੀਤ ਯੰਤਰਾਂ ਦੇ ਅਧਿਐਨ	ਯੋਗ ਅਤੇ ਭਾਰਤੀ ਮਾਰਸ਼ਲ ਆਰਟਸ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ ਅਤੇ ਪਰੰਪਰਾਵਾਂ
ਸਾਰੇ ਰੂਪਾਂ ਲਈ ਇਕਸਾਰ				
5	ਭਾਰਤੀ ਸੁੰਦਰਤਾ ਅਤੇ ਰਸ ਸਿਧਾਂਤ			
6	ਅਜਾਇਬ ਘਰ ਅਤੇ ਪੁਰਾਲੇਖ (Conservaiton and Documentaiton)			
7	ਕਲਾ ਵਿੱਚ ਕਿਊਰੇਸ਼ਨ ਅਤੇ ਈਵੈਂਟ ਪ੍ਰਬੰਧਨ			
8	ਪੋਰਟਫੋਲੀਓ ਵਿਕਾਸ (ਖਾਸਕਰ ਇਹਨਾਂ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਲਈ ਜੋ ਕਲਾ ਵਿੱਚ ਉਚੇਰੀ ਸਿੱਖਿਆ ਲੈਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹੋਣ)			

ਹੇਠਾਂ ਦਿੱਤੀ ਸਾਰਨੀ ਕਲਾ ਪ੍ਰਸੰਸਾ ਅਤੇ ਪ੍ਰਬੰਧਨ ਦੀ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਵਿੱਚ ਸੰਗੀਤ ਲਈ ਸਮੱਗਰੀ ਦੇ ਖੇਤਰਾਂ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦੀ ਹੈ।

ਸਾਰਨੀ 10.4 iv

ਸੰਗੀਤ ਵਿੱਚ ਕਲਾ ਪ੍ਰਸੰਸਾ ਅਤੇ ਪ੍ਰਬੰਧਨ ਲਈ ਸਮੱਗਰੀ ਖੇਤਰ		
ਸ਼੍ਰੇਣੀ	ਸਮੱਗਰੀ ਖੇਤਰ	ਹੋਰ ਸੰਬੰਧਿਤ ਸਮੱਗਰੀ ਖੇਤਰ
ਕਲਾ ਪ੍ਰਸੰਸਾ ਅਤੇ ਪ੍ਰਬੰਧਨ	ਅਜਾਇਬ ਘਰ ਅਤੇ ਪੁਰਾਲੇਖ	ਭਾਰਤੀ ਸੁੰਦਰਤਾ ਅਤੇ ਰਸ ਬਿਊਰੀ
ਕਲਾ ਪ੍ਰਸੰਸਾ ਅਤੇ ਪ੍ਰਬੰਧਨ	ਭਾਰਤੀ ਕਲਾਸੀਕਲ ਸੰਗੀਤ ਸਿਧਾਂਤ	
ਕਲਾ ਅਭਿਆਸ	ਭਾਰਤੀ ਲੋਕ ਸੰਗੀਤ	ਕਿਊਰੇਸ਼ਨ ਅਤੇ ਆਰਟ ਈਵੈਂਟ ਪ੍ਰਬੰਧਨ
ਕਲਾ ਪ੍ਰਸੰਸਾ ਅਤੇ ਪ੍ਰਬੰਧਨ (ਚੋਣਵੇਂ)	ਪੋਰਟਫੋਲੀਓ ਵਿਕਾਸ	

ਸਮੱਗਰੀ ਖੇਤਰ 1: ਅਜਾਇਬ ਘਰ ਅਤੇ ਪੁਰਾਲੇਖ

ਇਸ ਸਮੱਗਰੀ ਖੇਤਰ ਦੇ ਜ਼ਰੀਏ, ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਕਲਾ ਅਤੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਨੂੰ ਸੰਭਾਲਨ ਅਤੇ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਅਜਾਇਬ ਘਰਾਂ ਅਤੇ ਪੁਰਾਲੇਖ ਦੇ ਮਹੱਤਵ ਤੋਂ ਜਾਣੂ ਕਰਵਾਇਆ ਜਾਵੇਗਾ। ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਸਥਾਨਿਕ ਅਜਾਇਬ ਘਰਾਂ ਦੇ ਦੌਰੇ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਭਾਰਤ ਅਤੇ ਦੁਨੀਆ ਭਰ ਦੇ ਅਜਾਇਬ ਘਰਾਂ ਦੇ ਆਨਲਾਈਨ ਸਰੋਤਾਂ ਰਾਹੀਂ ਅਜਾਇਬ ਘਰ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਅਤੇ ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਸਰੋਤਾਂ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਕਰਨਗੇ। ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਰੱਖ-ਰਖਾਅ, ਸੰਭਾਲ, ਖੋਜ ਅਤੇ ਆਊਟਰੀਚ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮਾਂ ਦੀਆਂ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ ਬਾਰੇ ਵੀ ਸਿੱਖਣਗੇ ਜੋ ਅਜਾਇਬ ਘਰ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਅਜਾਇਬ ਘਰ ਵਿੱਚ ਕਲਾਕ੍ਰਿਤੀਆਂ, ਵਸਤੂਆਂ ਜਾਂ ਦਸਤਾਵੇਜ਼ਾਂ ਦੇ ਚੋਣਵੇਂ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਨੂੰ ਡਿਜ਼ਾਈਨ ਕਰਨ, ਕਲਪਨਾ ਕਰਨ ਅਤੇ ਪੇਸ਼ ਕਰਨ ਲਈ ਆਪਣੇ ਖੁਦ ਦੇ ਪ੍ਰੋਜੈਕਟਾਂ 'ਤੇ ਕੰਮ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੋਵੇਗੀ।

ਸਮੱਗਰੀ ਖੇਤਰ 2: ਭਾਰਤੀ ਸ਼ਾਸਤਰੀ ਸੰਗੀਤ ਸਿਧਾਂਤ

ਇਸ ਸਮੱਗਰੀ ਖੇਤਰ ਰਾਹੀਂ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਭਾਰਤੀ ਸੰਗੀਤ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਪਹਿਲੂਆਂ ਦੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾ ਵਾਲੇ ਫਲਸਫੇ, ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਅਤੇ ਰਚਨਾਤਮਿਕ ਢਾਂਚੇ ਨਾਲ ਜਾਣੂ ਕਰਵਾਇਆ ਜਾਵੇਗਾ। ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਸ਼ਰੂਤੀਆਂ ਅਤੇ ਸਕੇਲਾਂ, ਨੋਟਾਂ ਦੀ ਬਾਰੰਬਾਰਤਾ, ਰਾਗਾਂ ਵਿੱਚ ਨੋਟਾਂ ਦੀ ਵਿਵਸਥਾ, ਰਾਗਾਂ, ਤਾਲ ਦੇ ਨਮੂਨੇ, ਇਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਸ਼ੈਲੀਆਂ ਅਤੇ ਸੰਜੋਗਾਂ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਸੰਗੀਤਕਾਰਾਂ, ਸੰਗੀਤ ਸਿਧਾਂਤਕਾਰਾਂ ਅਤੇ ਇਤਿਹਾਸ ਦੁਆਰਾ ਭਾਰਤੀ ਸ਼ਾਸਤਰੀ ਸੰਗੀਤ ਵਿੱਚ ਹੋਏ ਵਿਕਾਸ ਬਾਰੇ ਸਿੱਖਣਗੇ।

ਸਮੱਗਰੀ ਖੇਤਰ 3: ਭਾਰਤੀ ਲੋਕ ਸੰਗੀਤ

ਇਸ ਸਮੱਗਰੀ ਖੇਤਰ ਰਾਹੀਂ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਭਾਰਤ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਹਿੱਸਿਆਂ ਤੋਂ ਲੋਕ ਸ਼ੈਲੀਆਂ ਦੇ ਅਭਿਆਸ ਨਾਲ ਜਾਣੂ ਕਰਵਾਇਆ ਜਾਵੇਗਾ। ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਲੋਕ ਸੰਗੀਤ ਵਿੱਚ ਵਰਤੀਆਂ ਜਾਣ ਵਾਲੀਆਂ ਸੰਗੀਤਕ ਸ਼ੈਲੀਆਂ, ਵਿਸ਼ਿਆਂ, ਯੰਤਰਾਂ ਅਤੇ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਤਕਨੀਕਾਂ ਦੀ ਸਮਝ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨ ਲਈ ਲੋਕ ਸੰਗੀਤ ਦੀਆਂ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਸ਼ੈਲੀਆਂ ਦੀ ਪੜਚੋਲ ਅਤੇ ਅਭਿਆਸ ਕਰਨਗੇ।

ਸਮੱਗਰੀ ਖੇਤਰ 4: ਪੋਰਟਫੋਲੀਓ ਵਿਕਾਸ

ਇਸ ਸਮੱਗਰੀ ਖੇਤਰ ਰਾਹੀਂ, ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਬਾਹਰੀ ਦਰਸ਼ਕਾਂ ਦੇ ਉਦੇਸ਼ ਲਈ ਪੋਰਟਫੋਲੀਓ ਦੇ ਸੰਕਲਪ, ਡਿਜ਼ਾਈਨ ਅਤੇ ਵਿਕਾਸ ਨਾਲ ਜਾਣੂ ਕਰਵਾਇਆ ਜਾਵੇਗਾ। ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਇੱਕ ਕਲਾਕਾਰ ਦੇ ਕੰਮ ਦੀ ਨੁਮਾਇੰਦਗੀ ਵਿੱਚ ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਡਿਜ਼ਾਈਨ, ਬਣਤਰ, ਸਮੱਗਰੀ ਅਤੇ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ੀਲਤਾ ਦਾ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਕਰਨ ਲਈ ਪੋਰਟਫੋਲੀਓ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਨਮੂਨਿਆਂ ਦੇ ਸੰਪਰਕ ਵਿੱਚ ਲਿਆਂਦਾ ਜਾਵੇਗਾ। ਅਜਿਹੇ ਅਭਿਆਸਾਂ ਰਾਹੀਂ, ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਖੁਦ ਦੇ ਪੋਰਟਫੋਲੀਓ ਨੂੰ ਸੰਕਲਪਿਤ ਕਰਨ, ਆਪਣੇ ਮੌਜੂਦਾ ਪੋਰਟਫੋਲੀਓ ਵਿੱਚੋਂ ਚੋਣ ਕਰਨ ਅਤੇ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਮਜ਼ਬੂਤ ਕਰਨ ਲਈ ਨਵੇਂ ਕੰਮ ਕਰਨ ਲਈ ਸੇਧ ਦਿੱਤੀ ਜਾਵੇਗੀ। ਉਹ ਆਪਣੀਆਂ ਕਲਾਕ੍ਰਿਤੀਆਂ ਲਈ ਆਪਣੀਆਂ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਅਤੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਬਾਰੇ ਲਿਖਣਗੇ ਅਤੇ ਪੋਰਟਫੋਲੀਓ ਦੀ ਇੱਕ ਵਿਜ਼ੂਅਲ ਇਕਸੁਰਤਾ ਅਤੇ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਕਰਨਗੇ।

ਭਾਗ 10.5

ਕਿੱਤਾਮੁਖੀ ਸਿੱਖਿਆ

ਕਿੱਤਾਮੁਖੀ ਸਿੱਖਿਆ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਖੇਤਰ ਤਿੰਨ ਰੂਪਾਂ ਦੇ ਕੰਮ ਦੇ ਅੰਦਰ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਹੁਨਰ ਯੋਗਤਾ ਢਾਂਚੇ NSQF ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਸ਼ ਕਰੇਗਾ। ਉਦਾਹਰਨ ਵਜੋਂ, ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਖੇਤਰ ਖੇਤੀਬਾੜੀ, ਬਾਗਬਾਨੀ, ਆਟੋਮੋਟਿਵ, ਆਟੋਮੋਬਾਈਲ ਸਰਵਿਸਿੰਗ, ਮਸ਼ੀਨਰੀ, ਇਲੈਕਟ੍ਰਾਨਿਕਸ, ਕਮਿਊਨਿਟੀ ਹੈਲਥ, ਅਕਾਊਂਟਿੰਗ ਸੇਵਾਵਾਂ, ਡਾਟਾ ਐਂਟਰੀ ਅਤੇ ਪ੍ਰਬੰਧਨ, ਬੈਂਕਿੰਗ ਸੇਵਾਵਾਂ, ਪ੍ਰਚੂਨ ਸੇਵਾਵਾਂ ਅਤੇ ਟੈਕਸਟਾਈਲ ਅਤੇ ਗਾਰਮੈਂਟਸ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਸ਼ ਕਰੇਗਾ।

10.5.1.1 ਕਿੱਤਾਮੁਖੀ ਸਿੱਖਿਆ ਵਿੱਚ ਕੋਰਸ ਤਿਆਰ ਕਰਨ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤ

ਕਿੱਤਾਮੁਖੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਇੱਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਨੌਕਰੀ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਲੁੜੀਂਦੀ ਸਮਝ ਅਤੇ ਹੁਨਰ ਹਾਸਲ ਕਰਨ ਦੇ ਯੋਗ ਬਣਾਉਣਾ ਹੈ। ਜੇ ਉਹ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਉਹ ਸਕੂਲ ਛੱਡਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਨੌਕਰੀ ਕਰਨ ਲਈ ਤਿਆਰ ਹੋਣਗੇ। ਇਸ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਵਿੱਚ ਰੱਖਦੇ ਹੋਏ, ਕੋਰਸਾਂ ਨੂੰ NSQF ਜਾਂ ਇਸ ਤੋਂ ਉੱਪਰ ਦੇ ਪੱਧਰ 3 ਅਤੇ 4 ਨਾਲ ਜੋੜਿਆ ਜਾਵੇਗਾ। ਇਹ ਨੋਟ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ NSQF ਇੱਕ 'ਨਤੀਜੇ ਆਧਾਰਿਤ' ਢਾਂਚਾ ਹੈ ਅਤੇ ਪੱਧਰ ਅਧਿਐਨ ਦੇ ਸਾਲਾਂ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਨਹੀਂ ਹਨ।

ਕਿੱਤਾਮੁਖੀ ਸਿੱਖਿਆ ਲਈ ਕੋਰਸ ਹੇਠ ਲਿਖਿਆਂ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਵਿੱਚ ਰੱਖਦੇ ਹੋਏ ਤਿਆਰ ਕੀਤੇ ਜਾਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ:

ੳ. ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਆਪਣੀ ਪਸੰਦ ਦੇ ਰੁਟੀਨ ਕੰਮ ਕਰਨ ਲਈ ਜ਼ਰੂਰੀ ਗਿਆਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨਗੇ।

ਅ. ਉਹ ਲੁੜੀਂਦੇ ਹੁਨਰਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਕਰਨਗੇ ਅਤੇ ਢੁਕਵੇਂ ਨਿਯਮਾਂ ਅਤੇ ਉਪਕਰਨਾਂ ਦੀ ਸਮਝ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਰੁਟੀਨ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਕਰਨਗੇ।

- ੲ. ਉਹ ਆਪਣੇ ਚੁਣੇ ਹੋਏ ਪੇਸ਼ੇ ਦੀ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨਗੇ।
- ੳ. ਉਹ ਉਸ ਸਮਾਜਿਕ, ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਅਤੇ ਕੁਦਰਤੀ ਵਾਤਾਵਰਨ ਦੀ ਬੁਨਿਆਦੀ ਸਮਝ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨਗੇ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਕਿੱਤਾ ਸਥਿਤ ਹੈ।

ਸਕੂਲ ਕੰਮ ਦੇ ਤਿੰਨ ਰੂਪਾਂ ਵਿੱਚ ਘੱਟੋ-ਘੱਟ ਇੱਕ ਪੇਸ਼ੇ ਵਿੱਚ ਕੋਰਸ ਪੇਸ਼ ਕਰਨਗੇ: ਜੀਵਨ ਅਤੇ ਕੁਦਰਤ ਨਾਲ ਜੁੜਨਾ, ਮਸ਼ੀਨਾਂ ਅਤੇ ਸਮੱਗਰੀ ਨਾਲ ਜੁੜਨਾ ਅਤੇ ਮਨੁੱਖਾਂ ਨਾਲ ਜੁੜਨਾ।

ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਅਸਲ ਅਭਿਆਸ ਨਾਲ ਜੁੜਨਗੇ, ਜਿੱਥੋਂ ਤੱਕ ਸੰਭਵ ਹੋਵੇ, ਇਸ ਨੂੰ ਉਪਲਬਧ ਸਰੋਤਾਂ ਨਾਲ ਢੁਕਵੀਂ ਵਰਕਸ਼ਾਪ ਸਥਾਪਤ ਕਰ ਕੇ ਸਕੂਲਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰ ਸਮਰੱਥ ਬਣਾਇਆ ਜਾਵੇਗਾ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ, ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਆਪਣੇ ਚੁਣੇ ਹੋਏ ਪੇਸ਼ੇ ਵਿੱਚ ਇੰਟਰਨਸ਼ਿਪ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਇੱਕ ਸਿਖਾਲਾਈ ਲੈਣਗੇ। ਇਹ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਨਿਗਰਾਨੀ ਅਧੀਨ ਕੰਮ ਕਰਨ ਦਾ ਅਨੁਭਵ ਕਰਨ ਅਤੇ ਕੰਮ ਵਾਲੀ ਥਾਂ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ਾਲ ਸੰਸਾਰ ਵਿੱਚ ਇਸ ਦੇ ਸਥਾਨ ਦੀ ਸਮਝ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨ ਦੇ ਯੋਗ ਬਣਾਉਣਗੇ। ਇੰਟਰਨਸ਼ਿਪ ਅਤੇ ਸਿਖਾਂਦਰੂਪਣ 'ਤੇ ਖਰਚ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੰਯੁਕਤ ਸਮਾਂ, ਇਸ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਖੇਤਰ ਲਈ ਨਿਰਧਾਰਿਤ ਕੀਤੇ ਗਏ ਕੁੱਲ ਸਮੇਂ ਦਾ ਘੱਟੋ-ਘੱਟ 40% ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ਬਕਸਾ 10.5

ਇਹ ਨੋਟ ਕਰਨਾ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹੈ ਕਿ, ਇਸ NCF ਵਿੱਚ, 'ਸਿਖਾਂਦਰੂਪਣ' (Apprenticeship) ਦੀ ਵਰਤੋਂ 'ਜਾਣੋ-ਕਿਵੇਂ' ਗਿਆਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ ਇੱਕ ਜ਼ਰੂਰੀ ਵਿੱਦਿਅਕ ਪਹੁੰਚ ਵਜੋਂ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਜਦੋਂਕਿ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਸਕੂਲ ਵਿੱਚ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਨੂੰ ਅਪ੍ਰੈਂਟਿਸ ਐਕਟ, 1961 ਦੇ ਨਜ਼ਰੀਏ ਤੋਂ ਨਹੀਂ ਦੇਖਿਆ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ। ਭਾਗ ੲ, ਅਧਿਆਇ-9 ਦੇਖੋ।

10.5.1.2 ਚਿੱਤਰ ਸਮੱਗਰੀ ਖੇਤਰ

ਹੇਠਾਂ ਅਧਿਐਨ ਦੇ ਉਦਾਹਰਨਾਤਮਿਕ ਖੇਤਰਾਂ ਦੀ ਸੂਚੀ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਹੈ, ਇਸ ਸਾਰਨੀ ਵਿੱਚ ਹੇਠਾਂ ਦਿੱਤੇ ਹਰੇਕ ਫਾਰਮ ਲਈ ਇੱਕ ਖੇਤਰ ਵਿਸਤ੍ਰਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।

ਜੀਵਨ ਰੂਪਾਂ ਨਾਲ ਕੰਮ	ਮਸ਼ੀਨਾਂ ਅਤੇ ਸਮੱਗਰੀ ਨਾਲ ਕੰਮ	ਮਨੁੱਖੀ ਸੇਵਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਕੰਮ
<p>ਡੇਅਰੀ ਫਾਰਮਿੰਗ</p> <ul style="list-style-type: none"> • ਡੇਅਰੀ ਫਾਰਮਿੰਗ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ • ਪਸ਼ੂ ਪਾਲਣ ਦੀ ਸਿਹਤਮੰਦ ਕਾਰਗੁਜ਼ਾਰੀ ਨੂੰ ਕਾਇਮ ਰੱਖਣਾ • ਕਾਰਜ ਸਥਾਨ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਅਤੇ ਅਭਿਆਸ • ਸਿਖਾਂਦਰੂਪਣ 	<p>ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਮਸ਼ੀਨ ਅਪਰੇਸ਼ਨ</p> <ul style="list-style-type: none"> • ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਮਸ਼ੀਨਾਂ ਦੀ ਜਾਣ-ਪਛਾਣ • ਨਵੀਂ ਤਕਨਾਲੋਜੀ ਅਤੇ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਮਸ਼ੀਨਰੀ ਦਾ ਭਵਿੱਖ • ਕਾਰਜ ਸਥਾਨ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਅਤੇ ਅਭਿਆਸ • ਸਿਖਾਂਦਰੂਪਣ 	<p>ਫਰੰਟਲਾਈਨ ਹੈਲਥ ਵਰਕਰ</p> <ul style="list-style-type: none"> • ਕਮਿਊਨਿਟੀ ਹੈਲਥ ਅਤੇ ਪਬਲਿਕ ਹੈਲਥ ਦੀ ਜਾਣ-ਪਛਾਣ • ਫਰੰਟਲਾਈਨ ਹੈਲਥ ਵਰਕਰਾਂ ਦੀਆਂ ਭੂਮਿਕਾਵਾਂ ਅਤੇ ਜੁੰਮੇਵਾਰੀਆਂ • ਕਾਰਜ ਸਥਾਨ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਅਤੇ ਅਭਿਆਸ • ਸਿਖਾਂਦਰੂਪਣ
<p>ਸੇਰੀਕਲਚਰ</p> <ul style="list-style-type: none"> • ਸੇਰੀਕਲਚਰ ਦੀ ਜਾਣ-ਪਛਾਣ 	<p>ਸਿੰਚਾਈ ਸੇਵਾ ਟੈਕਨੀਸ਼ੀਅਨ</p> <ul style="list-style-type: none"> • ਸਿੰਚਾਈ ਦੀ ਜਾਣ-ਪਛਾਣ • ਸਿੰਚਾਈ ਪ੍ਰਣਾਲੀਆਂ ਦਾ ਸੰਚਾਲਨ ਅਤੇ ਰੱਖ-ਰਖਾਅ 	<p>ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਟੈਕਨੀਸ਼ੀਅਨ</p> <ul style="list-style-type: none"> • ਨੇਤਰ ਵਿਗਿਆਨ ਦੀ ਮੁਢਲੀ ਜਾਣ-ਪਛਾਣ • ਆਪਟੀਕਲ ਨੁਸਖੇ ਬਣਾਉਣਾ

<ul style="list-style-type: none"> • ਛੋਟੀ ਉਮਰ ਅਤੇ ਬੁਢਾਪੇ ਦੇ ਰੇਸ਼ਮ ਦੇ ਕੀੜਿਆਂ ਤੋਂ ਰੇਸ਼ਮ ਦਾ ਉਤਪਾਦਨ • ਕਾਰਜ ਸਥਾਨ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਅਤੇ ਅਭਿਆਸ • ਸਿਖਾਂਦਰੂਪੁਣਾ 	<ul style="list-style-type: none"> • ਕਾਰਜ ਸਥਾਨ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਅਤੇ ਅਭਿਆਸ • ਸਿਖਾਂਦਰੂਪੁਣਾ 	<ul style="list-style-type: none"> • ਕਾਰਜ ਸਥਾਨ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਅਤੇ ਅਭਿਆਸ • ਸਿਖਾਂਦਰੂਪੁਣਾ
<p>ਛੋਟੇ ਪੋਲਟਰੀ ਫਾਰਮਿੰਗ</p> <ul style="list-style-type: none"> • ਛੋਟੇ ਪੋਲਟਰੀ ਫਾਰਮਿੰਗ ਦੀ ਜਾਣ-ਪਛਾਣ • ਪੋਲਟਰੀ ਪੰਛੀਆਂ ਦੀ ਪਰਵਰਿਸ਼ ਅਤੇ ਰੱਖ-ਰਖਾਅ • ਕਾਰਜ ਸਥਾਨ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਅਤੇ ਅਭਿਆਸ • ਸਿਖਾਂਦਰੂਪੁਣਾ 	<p>ਪਲੰਬਰ (ਜਨਰਲ)</p> <ul style="list-style-type: none"> • ਬੁਨਿਆਦੀ ਸੈਨੇਟਰੀ ਫਿਟਿੰਗਜ਼ ਅਤੇ ਫਿਕਸਚਰ-ਇੰਸਟਾਲੇਸ਼ਨ ਅਤੇ ਮੁਰੰਮਤ • ਐਡਵਾਂਸਡ ਸੈਨੇਟਰੀ ਫਿਟਿੰਗਜ਼ ਅਤੇ ਫਿਕਸਚਰ-ਇੰਸਟਾਲੇਸ਼ਨ ਅਤੇ ਮੁਰੰਮਤ • ਕਾਰਜ ਸਥਾਨ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਅਤੇ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ • ਸਿਖਾਂਦਰੂਪੁਣਾ 	<p>ਹੈਰੀਟੇਜ ਟੂਰ ਗਾਈਡ</p> <ul style="list-style-type: none"> • ਹੈਰੀਟੇਜ ਟੂਰ ਗਾਈਡ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਅਤੇ ਪ੍ਰਸੰਗਿਕਤਾ • ਵੱਖ-ਵੱਖ ਕਿਸਮਾਂ ਦੇ ਹੈਰੀਟੇਜ ਟੂਰਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧਨ • ਕਾਰਜ ਸਥਾਨ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਅਤੇ ਅਭਿਆਸ • ਸਿਖਾਂਦਰੂਪੁਣਾ
<p>ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਲਈ ਮਿੱਟੀ ਅਤੇ ਪਾਣੀ ਦੀ ਜਾਂਚ ਪ੍ਰਯੋਗਸ਼ਾਲਾ ਸਹਾਇਕ</p> <ul style="list-style-type: none"> • ਮਿੱਟੀ ਅਤੇ ਪਾਣੀ ਦੀ ਜਾਂਚ ਦੀ ਜਾਣ-ਪਛਾਣ • ਪੌਦਿਆਂ ਦੇ ਪੌਸ਼ਟਿਕ ਤੱਤਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧਨ • ਕਾਰਜ ਸਥਾਨ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਅਤੇ ਅਭਿਆਸ • ਸਿਖਾਂਦਰੂਪੁਣਾ 	<p>ਉੱਚ ਤਕਨੀਕੀ ਸੇਵਾਵਾਂ</p> <ul style="list-style-type: none"> • ਉਪਕਰਨਾਂ ਅਤੇ ਵਰਤੋਂ ਦੀਆਂ ਕਿਸਮਾਂ; ਜਿਵੇਂ: ਡਰੇਨ, ਮਸ਼ੀਨਾਂ ਦਾ ਕੰਪਿਊਟਿੰਗ ਹਿੱਸਾ, ਮੋਬਾਈਲ ਸੰਚਾਰ ਬੁਨਿਆਦੀ ਢਾਂਚਾ। • ਬੁਨਿਆਦੀ ਡਿਜ਼ਾਈਨ ਅਤੇ ਨਿਦਾਨ • ਸਰੀਰਿਕ ਅਤੇ ਕੰਪਿਊਟਿੰਗ ਹੱਲ • ਵਾਧਾ ਅਤੇ ਰਿਮੋਟ ਸਹਾਇਤਾ • ਕਾਰਜ ਸਥਾਨ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਅਤੇ ਅਭਿਆਸ • ਸਿਖਾਂਦਰੂਪੁਣਾ 	<p>ਸੁੰਦਰਤਾ ਥੈਰੇਪਿਸਟ</p> <ul style="list-style-type: none"> • ਸੁੰਦਰਤਾ ਅਤੇ ਤੰਦਰੁਸਤੀ ਉਦਯੋਗ ਅਤੇ ਸੁੰਦਰਤਾ ਥੈਰੇਪੀ ਦੀ ਜਾਣ-ਪਛਾਣ • ਵੱਖ-ਵੱਖ ਕਿਸਮਾਂ ਦੀਆਂ ਸੁੰਦਰਤਾ ਸੇਵਾਵਾਂ ਦੀ ਬੁਨਿਆਦ • ਕਾਰਜ ਸਥਾਨ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਅਤੇ ਅਭਿਆਸ • ਸਿਖਾਂਦਰੂਪੁਣਾ
<p>ਬਾਗਬਾਨੀ</p> <ul style="list-style-type: none"> • ਬਗੀਚਿਆਂ ਅਤੇ ਨਰਸਰੀਆਂ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧਨ • ਲੈਂਡਸਕੇਪਿੰਗ ਅਤੇ ਸਜਾਵਟ • ਕਾਰਜ ਸਥਾਨ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਅਤੇ ਅਭਿਆਸ • ਸਿਖਾਂਦਰੂਪੁਣਾ 	<p>ਫੀਲਡ ਟੈਕਨੀਸ਼ੀਅਨ: ਵਾਸ਼ਿੰਗ ਮਸ਼ੀਨ/ਏਅਰ ਕੰਡੀਸ਼ਨਿੰਗ/ਰੈਫ੍ਰਿਜਰੇਟਰ</p> <ul style="list-style-type: none"> • ਬੁਨਿਆਦੀ ਬਿਜਲੀ ਅਤੇ ਇਲੈਕਟ੍ਰਾਨਿਕਸ • ਵਾਸ਼ਿੰਗ ਮਸ਼ੀਨ/ਏਅਰ ਕੰਡੀਸ਼ਨਰ/ਰੈਫ੍ਰਿਜਰੇਟਰ ਦੀ ਮੁਰੰਮਤ ਅਤੇ ਰੱਖ-ਰਖਾਅ • ਕਾਰਜ ਸਥਾਨ ਦੀ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਅਤੇ ਅਭਿਆਸ 	<p>ਯੋਗ ਇੰਸਟ੍ਰਕਟਰ</p> <ul style="list-style-type: none"> • ਯੋਗ ਦਾ ਫਲਸਫਾ ਅਤੇ ਅਭਿਆਸ • ਯੋਗ ਅਤੇ ਮਨੁੱਖੀ ਸਰੀਰ • ਕਾਰਜ ਸਥਾਨ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਅਤੇ ਅਭਿਆਸ • ਸਿਖਾਂਦਰੂਪੁਣਾ

	<ul style="list-style-type: none"> • ਸਿਖਾਂਦਰੂਪੁਣਾ 	
ਫੁੱਲਾਂ ਦੀ ਕਾਸ਼ਤ <ul style="list-style-type: none"> • ਫੁੱਲਾਂ ਦੀ ਕਾਸ਼ਤ, ਨਰਸਰੀ ਅਤੇ ਬੀਜ ਉਤਪਾਦਨ ਦੇ ਬੁਨਿਆਦੀ ਤੱਤ • ਸਧਾਰਨ ਅਤੇ ਜੀਭ ਪਰਤ, ਜ਼ਮੀਨੀ ਪਰਤ, ਹਵਾ ਪਰਤ ਜਾਂ ਗੂਟੀ • ਕਾਰਜ ਸਥਾਨ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਅਤੇ ਅਭਿਆਸ • ਸਿਖਾਂਦਰੂਪੁਣਾ 	ਆਟੋ ਸਰਵਿਸ ਟੈਕਨੀਸ਼ੀਅਨ <ul style="list-style-type: none"> • ਇੰਜੀਨੀਅਰਿੰਗ ਜਿਓਮੈਟਰਿਕਸ ਅਤੇ ਡਰਾਈਂਗ ਦੀ ਜਾਣ-ਪਛਾਣ • ਇੰਜਣ ਦੇ ਹਿੱਸਿਆਂ ਦੀ ਸੇਵਾ, ਰੱਖ-ਰਖਾਅ, ਤਬਦੀਲੀ ਜਾਂ ਮੁਰੰਮਤ • ਕਾਰਜ ਸਥਾਨ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਅਤੇ ਅਭਿਆਸ • ਸਿਖਾਂਦਰੂਪੁਣਾ 	ਵਾਲ ਸਟਾਈਲਿਸਟ <ul style="list-style-type: none"> • ਵਾਲਾਂ ਦੀ ਦੇਖਭਾਲ ਦੀ ਜਾਣ-ਪਛਾਣ • ਵਾਲਾਂ ਦੀ ਸਟਾਈਲਿੰਗ ਦੀਆਂ ਬੁਨਿਆਦੀ ਗੱਲਾਂ • ਕਾਰਜ ਸਥਾਨ ਦੀ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਅਤੇ ਅਭਿਆਸ • ਸਿਖਾਂਦਰੂਪੁਣਾ
ਮਸ਼ਰੂਮ ਦੀ ਕਾਸ਼ਤ <ul style="list-style-type: none"> • ਵੱਖ-ਵੱਖ ਕਿਸਮਾਂ ਦੇ ਮਸ਼ਰੂਮਜ਼ ਦਾ ਔਸ਼ਧੀ ਅਤੇ ਪੌਸ਼ਟਿਕ ਮੁੱਲ • ਮਸ਼ਰੂਮ ਦੀ ਕਾਸ਼ਤ ਅਤੇ ਵਧ ਰਹੇ ਮਸ਼ਰੂਮਜ਼ ਦੇ ਆਰਥਿਕ ਲਾਭ • ਕਾਰਜ ਸਥਾਨ ਦੀ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਅਤੇ ਅਭਿਆਸ • ਸਿਖਾਂਦਰੂਪੁਣਾ 	ਬੇਕਿੰਗ <ul style="list-style-type: none"> • ਰੋਟੀ, ਪੇਸਟਰੀਆਂ, ਕੇਕ, ਚਾਕਲੇਟ ਅਤੇ ਮਿਠੇ • ਗੁਣਵੱਤਾ ਅਤੇ ਮਾਰਕੀਟਿੰਗ • ਕੰਮ ਵਾਲੀ ਥਾਂ ਦੀ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਅਤੇ ਅਭਿਆਸ • ਸਿਖਾਂਦਰੂਪੁਣਾ 	ਡਾਈਟੀਸ਼ੀਅਨ <ul style="list-style-type: none"> • ਖਾਣ ਦੀਆਂ ਆਦਤਾਂ, ਅਨੁਸ਼ਾਸਨ ਅਤੇ ਸੰਤੁਲਿਤ ਖੁਰਾਕ • ਗਰਭਵਤੀ ਔਰਤਾਂ, ਬੱਚਿਆਂ, ਬਾਲਗਾਂ ਲਈ ਭੋਜਨ ਚਾਰਟ, ਉਮਰ ਦੀਆਂ ਆਦਤਾਂ ਨੂੰ ਰੋਕਣਾ, ਔਰਤਾਂ ਲਈ ਸਿਹਤਮੰਦ ਭੋਜਨ ਦੀਆਂ ਆਦਤਾਂ • ਕਾਰਜ ਸਥਾਨ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਅਤੇ ਅਭਿਆਸ • ਸਿਖਾਂਦਰੂਪੁਣਾ
ਭੇਡਾਂ/ਬੱਕਰੀਆਂ ਦੀ ਖੇਤੀ <ul style="list-style-type: none"> • ਭੇਡਾਂ/ਬੱਕਰੀਆਂ ਦੀਆਂ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਕਿਸਮਾਂ ਅਤੇ ਭੇਡਾਂ/ਬੱਕਰੀਆਂ ਦੀ ਖੇਤੀ ਵਿੱਚ ਮੌਸਮੀ • ਇੱਕ ਕਾਰੋਬਾਰੀ ਮਾਡਲ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨਾ, ਸਰਕਾਰੀ ਸਹਾਇਤਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨਾ • ਕਾਰਜ ਸਥਾਨ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਅਤੇ ਅਭਿਆਸ • ਸਿਖਾਂਦਰੂਪੁਣਾ 	ਜੈਮ, ਜੈਲੀ ਅਤੇ ਕੈਚੱਪ ਪ੍ਰੋਸੈਸਿੰਗ <ul style="list-style-type: none"> • ਫਲ ਅਤੇ ਸਬਜ਼ੀਆਂ ਦੀ ਪ੍ਰੋਸੈਸਿੰਗ • ਗੁਣਵੱਤਾ ਅਤੇ ਮਾਰਕੀਟਿੰਗ • ਕਾਰਜ ਸਥਾਨ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਅਤੇ ਅਭਿਆਸ • ਸਿਖਾਂਦਰੂਪੁਣਾ 	ਘਰੇਲੂ ਸਿਹਤ ਸਹਾਇਕ <ul style="list-style-type: none"> • ਬੁਨਿਆਦੀ ਸਿਹਤ ਸੰਭਾਲ ਸੇਵਾਵਾਂ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨ ਲਈ ਕਲੀਨਿਕਲ ਹੁਨਰ ਜ਼ਰੂਰੀ • ਲਾਗ ਨਿਯੰਤਰਨ, ਸਫ਼ਾਈ, ਸੁਰੱਖਿਆ, ਸੁਰੱਖਿਆ ਉਪਕਰਨਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ • ਕਾਰਜ ਸਥਾਨ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਅਤੇ ਅਭਿਆਸ • ਸਿਖਾਂਦਰੂਪੁਣਾ

ਸਕੂਲਾਂ ਨੂੰ ਅਧਿਐਨ ਦੇ ਅਜਿਹੇ ਖੇਤਰਾਂ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਸ਼ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਜੋ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੀਆਂ ਇੱਛਾਵਾਂ, ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਦਾ ਲੈਣ-ਦੇਣ ਕਰਨ ਦੀ ਸਕੂਲ ਦੀ ਯੋਗਤਾ, ਸਥਾਨਿਕ ਜ਼ਰੂਰਤਾਂ, ਸਮਾਜ ਦੀਆਂ ਭਵਿੱਖ ਦੀਆਂ ਜ਼ਰੂਰਤਾਂ ਵਰਗੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦਾ ਢੁਕਵਾਂ ਜਵਾਬ ਦੇਣ।

ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ, ਸਕੂਲੀ ਸਿੱਖਿਆ ਲਈ ਇਹ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹੈ ਕਿ ਅਜਿਹੀਆਂ ਪੇਸ਼ਕਸ਼ਾਂ ਦੀ ਵਿਆਪਕ ਸੰਭਵ ਸੀਮਾ ਹੋਵੇ ਅਤੇ ਇਸ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਵੀ ਰੁਕਾਵਟ ਜਾਂ ਸੰਜਮ ਦੁਆਰਾ ਸੀਮਿਤ ਨਾ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ। ਉਦਾਹਰਨ ਦੇ ਲਈ, ਕੰਮ ਦੇ ਖੇਤਰ, ਜਿੱਥੇ ਅਸਲ ਰੁਜ਼ਗਾਰ ਕਿਸੇ ਲਾਇਸੈਂਸ ਦੀਆਂ ਜ਼ਰੂਰਤਾਂ ਦੁਆਰਾ ਨਿਯੰਤਰਨ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਇਸ ਦਾ ਇਹ ਮਤਲਬ ਨਹੀਂ ਹੈ ਕਿ ਕੰਮ ਦੇ ਉਸ ਖੇਤਰ ਦਾ

ਸਕੂਲਾਂ ਵਿੱਚ ਅਧਿਐਨ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ, ਸਿਰਫ ਇਹ ਕਿ ਸਕੂਲ ਦੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਲਾਇਸੈਂਸ ਦੀਆਂ ਜ਼ਰੂਰਤਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰ ਏਕੀਕ੍ਰਿਤ ਕੀਤੀ ਜਾਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਜਾਂ ਇਹ ਕਿ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਨੂੰ ਰੁਜ਼ਗਾਰ ਦੇ ਯੋਗ ਬਣਨ ਲਈ ਸਕੂਲ ਤੋਂ ਗ੍ਰੈਜੂਏਟ ਹੋਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਲਾਇਸੈਂਸ ਦੀਆਂ ਸ਼ਰਤਾਂ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਨਾ ਪਏਗਾ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਕਿਉਂਕਿ NSQF ਦੇ ਪੱਧਰ ਅਧਿਐਨ ਦੇ ਸਾਲਾਂ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਨਹੀਂ ਹਨ, ਇਸ ਲਈ ਲਾਇਸੈਂਸ ਦੀਆਂ ਜ਼ਰੂਰਤਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਉੱਚ NSQF ਪੱਧਰਾਂ ਲਈ ਤਿਆਰ ਕਰਨਾ ਸੰਭਵ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ਜੀਵਨ ਰੂਪਾਂ ਨਾਲ ਕੰਮ: ਬਾਗ਼ਬਾਨੀ

ਇਹ ਜੀਵਨ ਰੂਪਾਂ ਨਾਲ ਕੰਮ ਕਰਨ ਲਈ ਇੱਕ ਉਦਾਹਰਨ ਹੈ।

ਹੇਠਾਂ ਪੱਧਰ 11-12 ਵਿੱਚ ਬਾਗ਼ਬਾਨੀ ਲਈ ਉਦਾਹਰਨਾਤਮਿਕ ਸਮੱਗਰੀ ਖੇਤਰ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਹਨ।

ਸਮੱਗਰੀ ਖੇਤਰ 1: ਬਗ਼ੀਚਿਆਂ ਅਤੇ ਨਰਸਰੀਆਂ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧਨ

ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਬਗ਼ੀਚਿਆਂ ਅਤੇ ਨਰਸਰੀਆਂ ਦੀ ਦੇਖਭਾਲ ਅਤੇ ਰੱਖ-ਰਖਾਅ ਨਾਲ ਜਾਣੂ ਕਰਵਾਇਆ ਜਾਵੇਗਾ। ਬਾਗ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਛੋਟੇ ਘਰੇਲੂ ਬਾਗ਼ ਅਤੇ ਘੜੇ ਦੀ ਬਾਗ਼ਬਾਨੀ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਵੇਗੀ। ਨਰਸਰੀਆਂ ਵਿੱਚ ਛੋਟੇ ਅਤੇ ਵੱਡੇ ਪੈਮਾਨੇ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਣਗੇ। ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਬਰਤਨ/ਮਿੱਟੀ ਦੀ ਤਿਆਰੀ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਪੌਸ਼ਣ ਅਤੇ ਸਿੰਚਾਈ ਤੱਕ, ਇਸ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਉਗਾਏ ਗਏ ਪੌਦਿਆਂ ਨੂੰ ਉਗਾਉਣਾ ਅਤੇ ਇਹਨਾਂ ਦਾ ਰੱਖ-ਰਖਾਅ ਕਰਨਾ ਸਿੱਖਣਗੇ। ਉਹ ਢੁਕਵੇਂ ਸਾਧਨਾਂ ਅਤੇ ਉਪਕਰਨਾਂ ਦੀ ਪਛਾਣ ਕਰਨਗੇ ਅਤੇ ਇਹਨਾਂ ਦੀ ਸਹੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਨਗੇ। ਉਹ ਫੁੱਲਾਂ ਸਮੇਤ ਪੌਦਿਆਂ ਦੀ ਮਾਰਕੀਟਿੰਗ ਨੂੰ ਵੀ ਸਮਝਣਗੇ।

ਸਮੱਗਰੀ ਖੇਤਰ 2: ਲੈਂਡਸਕੇਪਿੰਗ ਅਤੇ ਸਜਾਵਟ

ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਛੋਟੀਆਂ ਅਤੇ ਵੱਡੀਆਂ ਥਾਂਵਾਂ ਨੂੰ ਸੁਹਜਾਤਮਿਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਮਨਮੋਹਣੇ ਬਗ਼ੀਚਿਆਂ ਵਜੋਂ ਦੇਖਣਾ ਸਿੱਖਣਗੇ। ਉਹ ਸਿੱਖਣਗੇ ਕਿ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਜਲਵਾਯੂ ਲਈ ਢੁਕਵੇਂ ਸਜਾਵਟੀ ਪੌਦਿਆਂ ਦੀ ਪਛਾਣ ਕਿਵੇਂ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇ, ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਕਿੱਥੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ ਅਤੇ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਕਿਵੇਂ ਉਗਾਇਆ ਜਾਵੇ। ਉਹ ਸਿੱਖਣਗੇ ਕਿ ਇੱਕ ਛੋਟੇ ਜਿਹੇ ਹਿੱਸੇ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਇੱਕ ਵੱਡੇ ਪਾਰਕ ਤੱਕ ਦੇ ਅਕਾਰ ਵਿੱਚ ਘਾਹ ਦੇ ਮੈਦਾਨਾਂ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਅਤੇ ਰੱਖ-ਰਖਾਅ ਕਿਵੇਂ ਕਰਨਾ ਹੈ। ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਤੱਤਾਂ ਦੀ ਪਛਾਣ ਕਰਨ ਅਤੇ ਰੱਖਣ ਦੇ ਯੋਗ ਵੀ ਹੋਣਗੇ (ਜਿਵੇਂ:- ਪੰਛੀ ਇਸ਼ਨਾਨ, ਬਾਗ਼ ਦਾ ਫਰਨੀਚਰ, ਵਿੰਡ ਚਾਇਮਜ਼, ਪੱਥਰ/ਚੱਟਾਨਾਂ, ਕੰਧਾਂ, ਝਰਨੇ, ਸਜਾਵਟੀ ਬਰਤਨ, ਟ੍ਰੇਲਿਸ, ਫੋਲਿਸ) ਜੋ ਇੱਕ ਬਾਗ਼ ਨੂੰ ਕਾਰਜਸ਼ੀਲ ਅਤੇ ਆਕਰਸ਼ਕ ਬਣਾਉਣ ਵਿੱਚ ਸਹਾਇਤਾ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਸਮੱਗਰੀ ਖੇਤਰ 3: ਕਾਰਜ ਸਥਾਨ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਅਤੇ ਅਭਿਆਸ

ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਕੰਮ ਵਾਲੀ ਥਾਂ ਦੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਇਹਨਾਂ ਦੁਆਰਾ ਚੁਣੇ ਗਏ ਕਿੱਤੇ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ ਲਈ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਅਭਿਆਸਾਂ ਨਾਲ ਜੁੜਨਗੇ। ਇਹ ਕਲਾਸਰੂਮ ਵਿੱਚ ਆਨਸਾਈਟ ਐਕਸਪੋਜ਼ਰ, ਵੀਡੀਓ ਅਤੇ ਵਿਚਾਰ-ਵਟਾਂਦਰੇ ਦੁਆਰਾ ਸਮਰੱਥ ਹੋਵੇਗਾ। ਆਨਸਾਈਟ ਐਕਸਪੋਜ਼ਰ ਸੰਬੰਧਿਤ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਸਹੂਲਤਾਂ 'ਤੇ ਇੰਟਰਨਸ਼ਿਪ ਰਾਹੀਂ ਹੋਵੇਗਾ, ਜਿੱਥੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਉੱਥੇ ਕੰਮ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਨਾਲ ਨਿਰੀਖਣ ਕਰਨ ਅਤੇ ਗੱਲਬਾਤ ਕਰਨ ਦਾ ਮੌਕਾ ਮਿਲੇਗਾ।

ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਕਿਸਮਾਂ ਦੀਆਂ ਸਹੂਲਤਾਂ (ਜਿਵੇਂ, ਵੱਡੇ ਪਾਰਕਾਂ, ਸਜਾਵਟੀ ਬਗ਼ੀਚਿਆਂ, ਵਿਰਾਸਤੀ ਸਮਾਰਕਾਂ ਵਿੱਚ ਬਗ਼ੀਚਿਆਂ ਦੇ ਰੱਖ-ਰਖਾਅ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਅਭਿਆਸਾਂ) ਦੇ ਵੀਡੀਓ ਦੇਖਣ ਦੀ ਵੀ ਲੋੜ ਹੋਵੇਗੀ। ਵਿਚਾਰ-ਵਟਾਂਦਰੇ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਨਿਰੀਖਣਾਂ ਨੂੰ ਮਜ਼ਬੂਤ ਕਰਨ ਅਤੇ ਕੰਮ ਦੇ ਆਮ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਨੂੰ ਤਿਆਰ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਸਹਾਇਤਾ ਕਰਨਗੇ। ਇਸ ਦਾ ਸੰਚਾਲਨ ਅਧਿਆਪਕ ਅਤੇ ਸਰੋਤ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਦੁਆਰਾ ਸਾਂਝੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇਗਾ।

ਸਿਖਾਂਦਰੂਪੁਣਾ (Apprenticeship)

ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਕੰਮ ਦੀ ਅਸਲ ਜਗ੍ਹਾ 'ਤੇ ਪਾਰਟ-ਟਾਈਮ ਅਪ੍ਰੈਂਟਿਸ ਵਜੋਂ ਕੰਮ ਕਰਨਗੇ, ਇਹ ਇਹਨਾਂ ਸਹੂਲਤਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ ਹੋਵੇਗੀ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਇੰਟਰਨ ਵਜੋਂ ਰੱਖਿਆ ਗਿਆ ਸੀ। ਇਹ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸਾਈਟ ਉੱਤੇ ਕੰਮ ਕਰਨ ਦਾ ਤਜਰਬਾ ਹਾਸਲ ਕਰਨ

ਅਤੇ ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਨੌਕਰੀ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਕਾਰਕਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਦੇ ਯੋਗ ਬਣਾਏਗਾ। ਇਸ ਨਾਲ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਕੰਮ ਦੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਅਤੇ ਭਾਸ਼ਾ ਅਤੇ ਇਸ ਦੇ ਕੰਮਕਾਜ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਕਾਰਕਾਂ ਬਾਰੇ ਜਾਗਰੂਕ ਹੋਣ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਮਿਲੇਗੀ।

ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਇੱਕ ਸਲਾਹਕਾਰ ਦੀ ਨਿਗਰਾਨੀ ਹੇਠ ਤਜਰਬੇਕਾਰ ਹੁਨਰ ਅਤੇ ਕੰਮ ਦਾ ਗਿਆਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨਗੇ। ਸਲਾਹਕਾਰਾਂ ਦੀ ਪਛਾਣ ਇਹਨਾਂ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਦੀ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇਗੀ ਜੋ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਚੁਣੀ ਗਈ ਸਹੂਲਤ ਵਿੱਚ ਕੰਮ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਕੋਲ ਕਾਫ਼ੀ ਕਾਰਜ ਮੁਹਾਰਤ ਹੈ ਜੋ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨਾਲ ਕੰਮ ਕਰਨ ਲਈ ਤਿਆਰ ਕਰਨ ਲਈ ਇੱਕ ਛੋਟਾ ਕੋਰਸ ਕਰਨਗੇ।

ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਇੱਕ ਪੋਰਟਫੋਲੀਓ ਬਣਾਈ ਰੱਖਣ ਦੀ ਵੀ ਲੋੜ ਹੋਵੇਗੀ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਇਹਨਾਂ ਦੁਆਰਾ ਬਣਾਏ ਗਏ ਉਤਪਾਦ ਜਾਂ ਇਹਨਾਂ ਦੁਆਰਾ ਅਪਣਾਈਆਂ ਗਈਆਂ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਣਗੀਆਂ।

ਮਸ਼ੀਨਾਂ ਅਤੇ ਸਮੱਗਰੀ: ਜੈਮ, ਜੈਲੀ ਅਤੇ ਕੈਚੱਪ ਪ੍ਰੋਸੈਸਿੰਗ ਟੈਕਨੀਸ਼ੀਅਨ ਨਾਲ ਕੰਮ ਕਰੋ

ਇਹ ਮਸ਼ੀਨ ਅਤੇ ਸਮੱਗਰੀ ਨਾਲ ਕੰਮ ਲਈ ਇੱਕ ਉਦਾਹਰਨ ਹੈ।

ਹੇਠਾਂ ਪੱਧਰ 11-12 ਵਿੱਚ ਜੈਮ, ਜੈਲੀ ਅਤੇ ਕੈਚੱਪ ਪ੍ਰੋਸੈਸਿੰਗ ਟੈਕਨੀਸ਼ੀਅਨ ਲਈ ਵਿਆਖਿਆਤਮਿਕ ਸਮੱਗਰੀ ਖੇਤਰ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਹਨ।

ਖੇਤਰ 1: ਫਲ ਅਤੇ ਸਬਜ਼ੀਆਂ ਦੀ ਪ੍ਰੋਸੈਸਿੰਗ

ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਫਲਾਂ ਅਤੇ ਸਬਜ਼ੀਆਂ ਦੀ ਪ੍ਰੋਸੈਸਿੰਗ ਦੀਆਂ ਸੰਭਾਵਨਾਵਾਂ ਅਤੇ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਇਸ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਵਿਗਿਆਨ ਤੋਂ ਜਾਣੂ ਕਰਵਾਇਆ ਜਾਵੇਗਾ। ਉਹ ਜੈਮ, ਜੈਲੀ ਅਤੇ ਕੈਚੱਪ ਤਿਆਰ ਕਰਨ ਦੀਆਂ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਤਕਨੀਕਾਂ ਸਿੱਖਣਗੇ। ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਫੂਡ ਮਾਈਕਰੋਬਾਇਓਲੋਜੀ ਦੀ ਮੁਢਲੀ ਜਾਣ-ਪਛਾਣ ਦਿੱਤੀ ਜਾਵੇਗੀ ਤਾਂਜੋ ਉਹ ਇਹ ਸਮਝ ਸਕਣ ਕਿ ਭੋਜਨ ਨੂੰ ਕਿਵੇਂ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਰੱਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਦੇ ਖਰਾਬ ਹੋਣ ਦਾ ਕਾਰਨ ਕੀ ਹੈ। ਉਹ ਪ੍ਰੋਸੈਸਿੰਗ ਲਈ ਸਮੱਗਰੀ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਕਾਰਜ ਖੇਤਰਾਂ ਨੂੰ ਤਿਆਰ ਕਰਨਾ, ਸਾਫ਼ ਕਰਨਾ ਅਤੇ ਬਣਾਈ ਰੱਖਣਾ ਸਿੱਖਣਗੇ।

ਸਮੱਗਰੀ ਖੇਤਰ 2: ਗੁਣਵੱਤਾ ਅਤੇ ਮਾਰਕੀਟਿੰਗ

ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਪ੍ਰੋਸੈਸਡ ਭੋਜਨ ਉਤਪਾਦਾਂ ਲਈ ਭੋਜਨ ਦੀ ਗੁਣਵੱਤਾ ਅਤੇ ਸਵੱਛਤਾ ਕੰਨੂੰਨਾਂ ਦੀ ਸਮਝ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨਗੇ। ਉਹ ਸਿੱਖਣਗੇ ਕਿ ਜੈਮ, ਜੈਲੀ ਅਤੇ ਕੈਚੱਪ ਨੂੰ ਸਹੀ ਢੰਗ ਨਾਲ ਕਿਵੇਂ ਪੈਕ ਕਰਨਾ ਹੈ ਅਤੇ ਜ਼ਰੂਰੀ ਦਸਤਾਵੇਜ਼ਾਂ ਅਤੇ ਰਿਕਾਰਡਾਂ ਨੂੰ ਕਿਵੇਂ ਬਣਾਈ ਰੱਖਣਾ ਹੈ। ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਕਿੱਤਾਮੁਖੀ ਸਿਹਤ ਅਤੇ ਸਵੱਛਤਾ ਅਤੇ ਦੁਰਘਟਨਾਵਾਂ ਦੇ ਮਾਮਲੇ ਵਿੱਚ ਮੁਢਲੀ ਸਹਾਇਤਾ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਧਾਰਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਸਮਝਣਗੇ। ਉਹ ਉਚਿਤ ਕੀਮਤ ਬਾਰੇ ਸਿੱਖਣਗੇ ਅਤੇ ਇਹਨਾਂ ਚੈਨਲਾਂ ਬਾਰੇ ਵੀ ਸਿੱਖਣਗੇ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਰਾਹੀਂ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਟੀਚੇ ਵਾਲੇ ਸਮੂਹਾਂ ਲਈ ਪ੍ਰੋਸੈਸਡ ਫਲ ਅਤੇ ਸਬਜ਼ੀਆਂ ਵੇਚੀਆਂ ਜਾ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ।

ਸਮੱਗਰੀ ਖੇਤਰ 3: ਕਾਰਜ ਸਥਾਨ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਅਤੇ ਅਭਿਆਸ

ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਕੰਮ ਵਾਲੀ ਥਾਂ ਦੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਇਹਨਾਂ ਦੁਆਰਾ ਚੁਣੇ ਗਏ ਕਿੱਤੇ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ ਲਈ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਅਭਿਆਸਾਂ ਨਾਲ ਜੁੜਨਗੇ। ਇਹ ਕਲਾਸਰੂਮ ਵਿੱਚ ਆਨਸਾਈਟ ਐਕਸਪੋਜ਼ਰ, ਵੀਡੀਓ ਅਤੇ ਵਿਚਾਰ-ਵਟਾਂਦਰੇ ਦੁਆਰਾ ਸਮਰੱਥ ਹੋਵੇਗਾ। ਆਨਸਾਈਟ ਐਕਸਪੋਜ਼ਰ ਸੰਬੰਧਿਤ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਸਹੂਲਤਾਂ 'ਤੇ ਇੰਟਰਨਸ਼ਿਪ ਰਾਹੀਂ ਹੋਵੇਗਾ, ਜਿੱਥੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਉੱਥੇ ਕੰਮ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਨਾਲ ਨਿਰੀਖਣ ਕਰਨ ਅਤੇ ਗੱਲਬਾਤ ਕਰਨ ਦਾ ਮੌਕਾ ਮਿਲੇਗਾ।

ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਕਿਸਮਾਂ ਦੀਆਂ ਸਹੂਲਤਾਂ ਦੇ ਵੀਡੀਓ ਦੇਖਣ ਦੀ ਵੀ ਲੋੜ ਹੋਵੇਗੀ (ਜਿਵੇਂ, ਉਹ ਵੱਡੀਆਂ, ਸਵੈਚਾਲਤ ਸਹੂਲਤਾਂ ਅਤੇ ਘਰ ਤੋਂ ਚੱਲਣ ਵਾਲੇ ਛੋਟੇ ਕਾਰੋਬਾਰਾਂ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ ਨੂੰ ਵੇਖ ਸਕਦੇ ਹਨ) ਵਿਚਾਰ-ਵਟਾਂਦਰੇ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਨਿਰੀਖਣਾਂ ਨੂੰ ਮਜ਼ਬੂਤ ਕਰਨ ਅਤੇ ਕੰਮ ਦੇ ਆਮ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਨੂੰ ਤਿਆਰ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਸਹਾਇਤਾ ਕਰਨਗੇ। ਅਧਿਆਪਕ ਅਤੇ ਸਰੋਤ ਵਿਅਕਤੀ ਸਾਂਝੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਇਸ ਦਾ ਸੰਚਾਲਨ ਕਰਨਗੇ।

ਸਿਖਾਂਦਰੂਪੁਣਾ (Apprenticeship)

ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਕੰਮ ਦੀ ਅਸਲ ਜਗ੍ਹਾ ਵਿੱਚ ਪਾਰਟ-ਟਾਈਮ ਅਪ੍ਰੈਂਟਿਸ ਵਜੋਂ ਕੰਮ ਕਰਨਗੇ, ਇਹ ਇਹਨਾਂ ਸਹੂਲਤਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ ਹੋਵੇਗੀ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਇੰਟਰਨ ਵਜੋਂ ਰੱਖਿਆ ਗਿਆ ਸੀ। ਇਹ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸਾਈਟ ਉੱਤੇ ਕੰਮ ਕਰਨ ਦਾ ਤਜਰਬਾ ਹਾਸਲ ਕਰਨ ਅਤੇ ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਨੌਕਰੀ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਕਾਰਕਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਦੇ ਯੋਗ ਬਣਾਏਗਾ। ਇਸ ਨਾਲ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਕੰਮ ਦੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਅਤੇ ਭਾਸ਼ਾ ਅਤੇ ਇਸ ਦੇ ਕੰਮਕਾਜ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਕਾਰਕਾਂ ਬਾਰੇ ਜਾਗਰੂਕ ਹੋਣ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਮਿਲੇਗੀ। ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਇੱਕ ਸਲਾਹਕਾਰ ਦੀ ਨਿਗਰਾਨੀ ਹੇਠ ਤਜਰਬੇਕਾਰ ਹੁਨਰ ਅਤੇ ਕੰਮ ਦਾ ਗਿਆਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨਗੇ। ਸਲਾਹਕਾਰਾਂ ਦੀ ਪਛਾਣ ਇਹਨਾਂ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਦੀ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇਗੀ ਜੋ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਚੁਣੀ ਗਈ ਸਹੂਲਤ ਵਿੱਚ ਕੰਮ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਕੋਲ ਕਾਫੀ ਕਾਰਜ ਮੁਹਾਰਤ ਹੈ ਜੋ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨਾਲ ਕੰਮ ਕਰਨ ਲਈ ਤਿਆਰ ਕਰਨ ਲਈ ਇੱਕ ਛੋਟਾ ਕੋਰਸ ਕਰਨਗੇ।

ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਇੱਕ ਪੋਰਟਫੋਲੀਓ ਬਣਾਈ ਰੱਖਣ ਦੀ ਵੀ ਲੋੜ ਹੋਵੇਗੀ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਇਹਨਾਂ ਦੁਆਰਾ ਬਣਾਏ ਗਏ ਉਤਪਾਦ ਜਾਂ ਇਹਨਾਂ ਦੁਆਰਾ ਅਪਣਾਈਆਂ ਗਈਆਂ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਣਗੀਆਂ।

ਮਨੁੱਖੀ ਸੇਵਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਕੰਮ: ਟੂਰ ਗਾਈਡ

ਇਹ ਮਨੁੱਖੀ ਸੇਵਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਕੰਮ ਲਈ ਇੱਕ ਉਦਾਹਰਨ ਹੈ।

ਹੇਠਾਂ ਪੱਧਰ 11-12 ਵਿੱਚ ਟੂਰ ਗਾਈਡ ਲਈ ਵਿਆਖਿਆਤਮਿਕ ਸਮੱਗਰੀ ਖੇਤਰ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਹਨ।

ਸਮੱਗਰੀ ਖੇਤਰ 1: ਟੂਰ ਗਾਈਡ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਅਤੇ ਪ੍ਰਸੰਗਿਕਤਾ

ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਸੈਰ-ਸਪਾਟਾ ਉਦਯੋਗ ਅਤੇ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਅਤੇ ਸਥਾਨਿਕ ਅਰਥਵਿਵਸਥਾ ਲਈ ਇਸ ਦੀ ਮਹੱਤਤਾ ਤੋਂ ਜਾਣੂ ਕਰਵਾਇਆ ਜਾਵੇਗਾ। ਉਹ ਉਸ ਪ੍ਰਸੰਗ ਨੂੰ ਸਮਝਣਗੇ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਸੈਰ-ਸਪਾਟਾ ਉਦਯੋਗ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇੱਕ ਪੇਸ਼ੇ ਵਜੋਂ ਇਸ ਦੀ ਸੰਭਾਵਨਾ ਨੂੰ ਸਮਝਣਗੇ। ਉਹ ਟੂਰ ਗਾਈਡਾਂ ਦੀ ਨੌਕਰੀ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਅਤੇ ਸੈਰ-ਸਪਾਟਾ ਉਦਯੋਗ ਵਿੱਚ ਇਹਨਾਂ ਦੀ ਜਗ੍ਹਾ/ਭੂਮਿਕਾ ਨੂੰ ਵੀ ਸਮਝਣਗੇ।

ਸਮੱਗਰੀ ਖੇਤਰ 2: ਵੱਖ-ਵੱਖ ਕਿਸਮਾਂ ਦੇ ਟੂਰਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧਨ

ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਟੂਰਾਂ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਣਗੇ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਟੂਰ ਗਾਈਡ ਇੱਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾਉਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ, ਤੀਰਥ ਯਾਤਰਾਵਾਂ, ਤੰਦਰੁਸਤੀ ਅਤੇ ਮੈਡੀਕਲ ਟੂਰ, ਮਨੋਰੰਜਨ ਅਤੇ ਮਨੋਰੰਜਨ ਲਈ ਟੂਰ, ਗੈਸਟਰੋਨੋਮੀ ਟੂਰ, ਸੱਭਿਆਚਾਰਿਕ ਟੂਰ ਅਤੇ ਖੇਡ ਸਮਾਗਮਾਂ ਲਈ ਟੂਰ। ਵੱਖ-ਵੱਖ ਕਿਸਮਾਂ ਦੇ ਟੂਰਾਂ ਲਈ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਜ਼ਰੂਰਤਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਦੇ ਹੋਏ, ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਗਾਹਕਾਂ ਅਤੇ ਸਹਿਕਰਮੀਆਂ ਨਾਲ ਸੰਚਾਰ, ਲਿੰਗ ਅਤੇ ਉਮਰ-ਸੰਵੇਦਨਸ਼ੀਲ ਅਭਿਆਸਾਂ, ਸਿਹਤ ਅਤੇ ਸਫਾਈ, ਸੁਰੱਖਿਆ ਅਭਿਆਸਾਂ, ਸ਼ਿਸ਼ਟਾਚਾਰ ਅਤੇ ਪ੍ਰਾਹੁਣਚਾਰੀ ਆਚਰਨ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਆਮ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਨੂੰ ਤਿਆਰ ਕਰਨ ਲਈ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇਗਾ।

ਸਮੱਗਰੀ ਖੇਤਰ 3: ਕਾਰਜ ਸਥਾਨ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਅਤੇ ਅਭਿਆਸ

ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਕੰਮ ਵਾਲੀ ਥਾਂ ਦੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਇਹਨਾਂ ਦੁਆਰਾ ਚੁਣੇ ਗਏ ਕਿੱਤੇ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ ਲਈ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਅਭਿਆਸਾਂ ਨਾਲ ਜੁੜਨਗੇ। ਇਹ ਕਲਾਸਰੂਮ ਵਿੱਚ ਆਨਸਾਈਟ ਐਕਸਪੋਜ਼ਰ, ਵੀਡੀਓ ਅਤੇ ਵਿਚਾਰ-ਵਟਾਂਦਰੇ ਦੁਆਰਾ ਸਮਰੱਥ ਹੋਵੇਗਾ। ਆਨਸਾਈਟ ਐਕਸਪੋਜ਼ਰ ਸੰਬੰਧਿਤ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਸਹੂਲਤਾਂ 'ਤੇ ਇੰਟਰਨਸ਼ਿਪ ਰਾਹੀਂ ਹੋਵੇਗਾ, ਜਿੱਥੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਉੱਥੇ ਕੰਮ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਨਾਲ ਨਿਰੀਖਣ ਕਰਨ ਅਤੇ ਗੱਲਬਾਤ ਕਰਨ ਦਾ ਮੌਕਾ ਮਿਲੇਗਾ।

ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਕਿਸਮਾਂ ਦੀਆਂ ਸਹੂਲਤਾਂ ਦੇ ਵੀਡੀਓ ਦੇਖਣ ਦੀ ਵੀ ਲੋੜ ਹੋਵੇਗੀ (ਜਿਵੇਂ: ਉਹ ਇੱਕ ਸ਼ਹਿਰ ਦਾ ਦੌਰਾ, ਇੱਕ ਵਿਰਾਸਤੀ ਦੌਰਾ ਜਾਂ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਥਾਂਵਾਂ 'ਤੇ ਜਾਣ ਵਾਲੀ ਰੇਲ-ਗੱਡੀ ਦਾ ਦੌਰਾ ਦੇਖ ਸਕਦੇ ਹਨ) ਵਿਚਾਰ-ਵਟਾਂਦਰੇ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਨਿਰੀਖਣਾਂ ਨੂੰ ਮਜ਼ਬੂਤ ਕਰਨ ਅਤੇ ਕੰਮ ਦੇ ਆਮ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਨੂੰ ਤਿਆਰ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਸਹਾਇਤਾ ਕਰਨਗੇ। ਅਧਿਆਪਕ ਅਤੇ ਸਰੋਤ ਵਿਅਕਤੀ ਸਾਂਝੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਇਹਨਾਂ ਦਾ ਸੰਚਾਲਨ ਕਰਨਗੇ।

ਸਿਖਾਂਦਰੁਪੁਣਾ (Apprenticeship)

ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਕੰਮ ਦੀ ਅਸਲ ਜਗ੍ਹਾ ਵਿੱਚ ਪਾਰਟ-ਟਾਈਮ ਅਪ੍ਰੈਂਟਿਸ ਵਜੋਂ ਕੰਮ ਕਰਨਗੇ, ਇਹ ਇਹਨਾਂ ਸਹੂਲਤਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ ਹੋਵੇਗੀ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਇੰਟਰਨ ਵਜੋਂ ਰੱਖਿਆ ਗਿਆ ਸੀ। ਇਹ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸਾਈਟ ਉੱਤੇ ਕੰਮ ਕਰਨ ਦਾ ਤਜਰਬਾ ਹਾਸਲ ਕਰਨ ਅਤੇ ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਨੌਕਰੀ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਕਾਰਕਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਦੇ ਯੋਗ ਬਣਾਏਗਾ। ਇਸ ਨਾਲ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਕੰਮ ਦੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਅਤੇ ਭਾਸ਼ਾ ਅਤੇ ਇਸ ਦੇ ਕੰਮਕਾਜ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਕਾਰਕਾਂ ਬਾਰੇ ਜਾਗਰੂਕ ਹੋਣ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਮਿਲੇਗੀ। ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਇੱਕ ਸਲਾਹਕਾਰ ਦੀ ਨਿਗਰਾਨੀ ਹੇਠ ਤਜਰਬੇਕਾਰ ਹੁਨਰ ਅਤੇ ਕੰਮ ਦਾ ਗਿਆਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨਗੇ। ਸਲਾਹਕਾਰਾਂ ਦੀ ਪਛਾਣ ਇਹਨਾਂ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਦੀ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇਗੀ ਜੋ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਚੁਣੀ ਗਈ ਸਹੂਲਤ ਵਿੱਚ ਕੰਮ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਕੋਲ ਕਾਫ਼ੀ ਕਾਰਜ ਮੁਹਾਰਤ ਹੈ ਜੋ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨਾਲ ਕੰਮ ਕਰਨ ਲਈ ਤਿਆਰ ਕਰਨ ਲਈ ਇੱਕ ਛੋਟਾ ਕੋਰਸ ਕਰਨਗੇ।

ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਇੱਕ ਪੋਰਟਫੋਲੀਓ ਬਣਾਈ ਰੱਖਣ ਦੀ ਵੀ ਲੋੜ ਹੋਵੇਗੀ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਇਹਨਾਂ ਦੁਆਰਾ ਬਣਾਏ ਗਏ ਉਤਪਾਦ ਜਾਂ ਇਹਨਾਂ ਦੁਆਰਾ ਅਪਣਾਈਆਂ ਗਈਆਂ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਣਗੀਆਂ।

ਭਾਗ 10.6

ਸਰੀਰਿਕ ਸਿੱਖਿਆ ਤੇ ਤੰਦਰੁਸਤੀ

ਸੈਕੰਡਰੀ ਪੜ੍ਹਾਅ ਦੇ ਪੱਧਰ 11-12 ਵਿੱਚ, NCF ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੀਆਂ ਤਿੰਨ ਵਿਆਪਕ ਸ਼੍ਰੇਣੀਆਂ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਦਾ ਹੈ ਜੋ ਸਕੂਲ ਦੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਪੂਰੀ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਰੂਪਾਂ ਵਿੱਚ ਸਰੀਰਿਕ ਸਿੱਖਿਆ ਤੇ ਤੰਦਰੁਸਤੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਨ:

- ੳ. ਉਹ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਜੋ ਮਨੋਰੰਜਨ ਦੇ ਉਦੇਸ਼ਾਂ ਲਈ ਖੇਡਾਂ ਅਤੇ ਸਰੀਰਿਕ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਜਾਰੀ ਰੱਖਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਅਜਿਹੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਕਿਸੇ ਭਾਈਚਾਰੇ ਲਈ ਸਰੀਰਿਕ ਵਿੱਦਿਅਕ ਗਿਆਨ ਲਈ ਨੋਡਲ ਵਿਅਕਤੀ ਵੀ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਸਮੂਹ **ਕਮਿਊਨਿਟੀ ਵੈਲਨੈੱਸ ਲਈ ਸਰੀਰਿਕ ਸਿੱਖਿਆ** ਲੈ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ ਇਸ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਵਿੱਚ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੇ ਜਾ ਸਕਣ ਵਾਲੇ ਕੋਰਸਾਂ ਵਿੱਚ ਯੋਗ ਅਤੇ ਜੀਵਨ ਸ਼ੈਲੀ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ।
- ਅ. ਉਹ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਜੋ ਵਧ ਰਹੇ ਖੇਤਰਾਂ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਖੇਡ ਸਿੱਖਿਆ ਅਤੇ ਤੰਦਰੁਸਤੀ ਉਦਯੋਗ, ਖੇਡ ਪ੍ਰਬੰਧਨ, ਖੇਡ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ, ਖੇਡ ਮਨੋਵਿਗਿਆਨ ਜਾਂ ਇੱਥੋਂ ਤੱਕ ਕਿ ਸੰਬੰਧਿਤ ਮੈਡੀਕਲ ਖੇਤਰਾਂ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਫਿਜ਼ੀਓਥੈਰੇਪੀ ਵਿੱਚ ਖੇਡਾਂ ਆਧਾਰਿਤ ਕਿੱਤਾਮੁਖੀ ਮੌਕਿਆਂ ਨੂੰ ਅਪਣਾਉਣ ਵਿੱਚ ਦਿਲਚਸਪੀ ਰੱਖਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਸ਼੍ਰੇਣੀ **ਸਰੀਰਿਕ ਸਿੱਖਿਆ ਨੂੰ ਇੱਕ ਪੇਸ਼ੇ ਵਜੋਂ** ਲੈ ਸਕਦੀ ਹੈ, ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ ਇਸ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਵਿੱਚ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੇ ਜਾ ਸਕਣ ਵਾਲੇ ਕੋਰਸਾਂ ਵਿੱਚ ਅਪਾਹਜ ਬੱਚਿਆਂ ਲਈ ਸਰੀਰਿਕ ਸਿੱਖਿਆ ਸ਼ਾਮਲ ਹੈ।
- ੲ. ਉਹ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਜੋ ਪੇਸ਼ੇਵਰ ਖੇਡਾਂ ਖੇਡਣ ਵਿੱਚ ਦਿਲਚਸਪੀ ਰੱਖਦੇ ਹਨ ਜਾਂ ਪੇਸ਼ੇਵਰ ਖੇਡਾਂ ਦੇ ਸੰਬੰਧਿਤ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਦਿਲਚਸਪੀ ਰੱਖਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਉਹ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਕਿਸੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਖੇਡ, ਖੇਡ ਜਾਂ ਅਭਿਆਸ ਵਿੱਚ ਕੁਝ ਮੁਹਾਰਤ ਹਾਸਲ ਕਰ ਲਈ ਹੈ। (yoga or Tia cih) ਅਜਿਹੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਕੋਲ ਇਸ ਨੂੰ ਅੱਗੇ ਵਧਾਉਣ, ਉੱਨਤ ਹੁਨਰ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨ ਅਤੇ ਉੱਚ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਮੁਕਾਬਲਾ ਕਰਨ ਦਾ ਵਿਕਲਪ ਹੋਵੇਗਾ। ਇਹ ਸ਼੍ਰੇਣੀ **ਇੱਕ ਪੇਸ਼ੇਵਰ ਖਿਡਾਰੀ ਲਈ ਸਰੀਰਿਕ ਸਿੱਖਿਆ** ਲੈ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਉਦਾਹਰਨ ਵਜੋਂ, ਇਸ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਵਿੱਚ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੇ ਜਾ ਸਕਣ ਵਾਲੇ ਕੋਰਸਾਂ ਵਿੱਚ ਖੇਡਾਂ ਅਤੇ ਪੋਸਟ ਅਤੇ ਬਾਇਓਮੈਕੈਨਿਕਸ ਅਤੇ ਖੇਡਾਂ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ।

10.6.1 ਕਮਿਊਨਿਟੀ ਵੈਲਨੈੱਸ ਲਈ ਸਰੀਰਿਕ ਸਿੱਖਿਆ

ਇਹ ਕਮਿਊਨਿਟੀ ਵੈਲਨੈੱਸ ਲਈ ਸਰੀਰਿਕ ਸਿੱਖਿਆ ਦਾ ਇੱਕ ਉਦਾਹਰਨ ਹੈ।

10.6.1.1 ਕਮਿਊਨਿਟੀ ਵੈਲਨੈੱਸ ਲਈ ਸਰੀਰਿਕ ਸਿੱਖਿਆ ਲਈ ਕੋਰਸ ਤਿਆਰ ਕਰਨ ਲਈ

ਸਿਧਾਂਤ

ਕਮਿਊਨਿਟੀ ਵੈਲਨੈੱਸ ਲਈ ਸਰੀਰਿਕ ਸਿੱਖਿਆ ਸਿਖਾਉਣ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਮਨੋਰੰਜਨ ਅਤੇ ਤੰਦਰੁਸਤੀ ਦੇ ਨਜ਼ਰੀਏ ਤੋਂ ਖੇਡਾਂ ਅਤੇ ਸਰੀਰਿਕ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਵਿੱਚ ਆਪਣੀ ਦਿਲਚਸਪੀ ਜਾਰੀ ਰੱਖਣ ਲਈ ਤਿਆਰ ਕਰਨਾ ਹੈ। ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਖੇਡਾਂ ਅਤੇ ਸਰੀਰਿਕ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਸਮੁਦਾਇਕ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮਾਂ ਨੂੰ ਸਮਰੱਥ ਬਣਾ ਕੇ ਸਮੁਦਾਇਕ ਤੰਦਰੁਸਤੀ ਵਿੱਚ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾਉਣ ਲਈ ਆਪਣੀਆਂ ਸਮਰੱਥਾਵਾਂ ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ ਕਰਨਗੇ।

ਕਮਿਊਨਿਟੀ ਵੈਲਨੈੱਸ ਲਈ ਸਰੀਰਿਕ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਕੋਰਸ ਹੇਠ ਲਿਖਿਆਂ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਵਿੱਚ ਰੱਖਦੇ ਹੋਏ ਤਿਆਰ ਕੀਤੇ ਜਾਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ:

- ੳ. ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਖੇਡਾਂ ਅਤੇ ਸਰੀਰਿਕ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਤੰਦਰੁਸਤੀ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਪਹਿਲੂਆਂ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਲਈ ਇੱਕ ਨੀਂਹ ਬਣਾਉਣਗੇ।
- ਅ. ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਕਮਿਊਨਿਟੀ ਵੈਲਨੈੱਸ ਦੇ ਖੇਤਰ ਨਾਲ ਜਾਣੂ ਕਰਵਾਇਆ ਜਾਵੇਗਾ।
- ੲ. ਉਹ ਇੱਕ ਕੋਚ ਅਤੇ ਮੈਨੇਜਰ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਵਿੱਚ ਕਮਿਊਨਿਟੀ ਦੇ ਮੈਂਬਰਾਂ ਨਾਲ ਜੁੜਨ ਲਈ ਤਿਆਰ ਹੋਣਗੇ।

10.6.1.2 ਚਿੱਤਰ ਸਮੱਗਰੀ ਖੇਤਰ

ਹੇਠਾਂ ਸਮੱਗਰੀ ਦੇ ਖੇਤਰਾਂ ਦੇ ਚਿੱਤਰ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਹਨ ਕਮਿਊਨਿਟੀ ਤੰਦਰੁਸਤੀ ਲਈ ਸਰੀਰਿਕ ਸਿੱਖਿਆ।

ਸਮੱਗਰੀ ਖੇਤਰ 1: ਖੇਡਾਂ ਅਤੇ ਤੰਦਰੁਸਤੀ: ਇੱਕ ਜਾਣ-ਪਛਾਣ

ਇਸ ਸਮੱਗਰੀ ਖੇਤਰ ਦੇ ਜ਼ਰੀਏ, ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਬੁਨਿਆਦੀ ਮਨੁੱਖੀ ਅੰਗ ਵਿਗਿਆਨ, ਸਰੀਰਿਕ ਕਿਰਿਆ ਵਿਗਿਆਨ, ਸਰੀਰਿਕ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਅਤੇ ਤੰਦਰੁਸਤੀ ਨਾਲ ਇਸ ਦੇ ਸੰਬੰਧ ਤੋਂ ਜਾਣੂ ਕਰਵਾਇਆ ਜਾਵੇਗਾ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ, ਪੋਸਣ, ਸੱਟ ਦੀ ਰੋਕਥਾਮ ਅਤੇ ਮੁਢਲੀ ਸਹਾਇਤਾ ਦੇ ਪਹਿਲੂਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਸ਼ਾਮਲ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇਗਾ।

ਸਮੱਗਰੀ ਖੇਤਰ 2: ਕਮਿਊਨਿਟੀ ਕੋਚਿੰਗ (ਚੁਣੀ ਹੋਈ ਖੇਡ)

ਇਸ ਸਮੱਗਰੀ ਖੇਤਰ ਦੇ ਜ਼ਰੀਏ, ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਸਮੁਦਾਇਕ ਵਿਕਾਸ ਲਈ ਟੀਮ ਖੇਡਾਂ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਣ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨ ਲਈ ਤਿਆਰ ਹੋਣਗੇ। ਖੇਡ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਬੁਨਿਆਦੀ ਕੋਚਿੰਗ ਹੁਨਰ ਅਤੇ ਟੀਮ ਖੇਡਾਂ ਰਾਹੀਂ ਜੀਵਨ ਹੁਨਰ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਆਪਸੀ ਸੰਬੰਧ 'ਤੇ ਧਿਆਨ ਕੇਂਦਰਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇਗਾ।

ਸਮੱਗਰੀ ਖੇਤਰ 3: ਖੇਡਾਂ ਅਤੇ ਤੰਦਰੁਸਤੀ ਉੱਨਤ ਬੁਨਿਆਦੀ

ਇਸ ਸਮੱਗਰੀ ਖੇਤਰ ਦੇ ਜ਼ਰੀਏ, ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਤਾਕਤ ਅਤੇ ਕੰਡੀਸ਼ਨਿੰਗ ਸਿਖਲਾਈ ਲਈ ਲੁੜੀਂਦੇ ਅਭਿਆਸਾਂ ਨਾਲ ਜਾਣੂ ਕਰਵਾਇਆ ਜਾਵੇਗਾ। ਕਿਸੇ ਵੀ ਖੇਡ ਜਾਂ ਸਰੀਰਿਕ ਗਤੀਵਿਧੀ ਲਈ ਤਾਕਤ, ਧੀਰਜ ਅਤੇ ਲਚਕਤਾ ਬਣਾਈ ਰੱਖਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਇਹ ਸਮਝ ਮਿਲੇਗੀ ਕਿ ਇਹਨਾਂ ਸਮਰੱਥਾਵਾਂ ਨੂੰ ਹੋਰ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਵਿੱਚ ਕਿਵੇਂ ਵਿਕਸਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਤਾਕਤ ਅਤੇ ਲਚਕਤਾ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਲਈ ਯੋਗ ਵਰਗੇ ਅਭਿਆਸਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਸ਼ਾਮਲ ਹੈ।

ਸਮੱਗਰੀ ਖੇਤਰ 4: ਖੇਡ ਪ੍ਰਬੰਧਨ (baisc)

ਇਸ ਸਮੱਗਰੀ ਖੇਤਰ ਦੇ ਜ਼ਰੀਏ, ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਖੇਡ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮਾਂ ਵਿੱਚ ਹਿੱਸਾ ਲੈਣ ਲਈ ਟੀਮਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਬੰਧਨ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਪਹਿਲੂਆਂ ਤੋਂ ਜਾਣੂ ਕਰਵਾਇਆ ਜਾਵੇਗਾ। ਇਹ ਖੇਡ ਸਮਾਗਮ ਅਕਸਰ ਖੇਡਾਂ ਦੇ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਇੱਕ ਕਮਿਊਨਿਟੀ ਬਣਾਉਣ ਦੇ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਪਹਿਲੂ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਟੀਮ ਪ੍ਰਬੰਧਨ, ਈਵੈਂਟ ਪ੍ਰਬੰਧਨ, ਸਰੋਤ ਪ੍ਰਬੰਧਨ (ਉਪਕਰਨਾਂ ਅਤੇ ਖੇਡਣ ਦੇ ਖੇਤਰਾਂ ਦੀ ਸੋਰਸਿੰਗ ਅਤੇ ਰੱਖ-ਰਖਾਅ) ਅਤੇ ਖੇਡਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਦੇ ਕੁਝ ਪਹਿਲੂਆਂ-ਸਪਾਂਸਰਸ਼ਿਪ, ਸਮਰਥਨ ਆਦਿ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਰਹਿਣਗੇ।

10.6.2 ਇੱਕ ਕਿੱਤੇ ਵਜੋਂ ਸਰੀਰਿਕ ਸਿੱਖਿਆ

ਇਹ ਇੱਕ ਪੇਸ਼ੇ ਵਜੋਂ ਸਰੀਰਿਕ ਸਿੱਖਿਆ ਲਈ ਇੱਕ ਉਦਾਹਰਨ ਹੈ।

10.6.2.1 ਇੱਕ ਕਿੱਤੇ ਵਜੋਂ ਸਰੀਰਿਕ ਸਿੱਖਿਆ ਲਈ ਕੋਰਸਾਂ ਨੂੰ ਡਿਜ਼ਾਈਨ ਕਰਨ ਲਈ ਸਿਧਾਂਤ

ਸਰੀਰਿਕ ਸਿੱਖਿਆ ਨੂੰ ਇੱਕ ਪੇਸ਼ੇ ਵਜੋਂ ਪੜ੍ਹਾਉਣ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਖੇਡਾਂ ਅਤੇ ਤੰਦਰੁਸਤੀ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਪੇਸ਼ਿਆਂ ਵਿੱਚ ਕੰਮ ਕਰਨ ਦੇ ਯੋਗ ਹੋਣ ਲਈ ਸਮਰੱਥਾ ਅਤੇ ਹੁਨਰ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਕਰਨਾ ਹੈ। ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਖੇਡਾਂ, ਤੰਦਰੁਸਤੀ ਅਤੇ ਤੰਦਰੁਸਤੀ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਉਪਲਬਧ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਵਿਕਲਪਾਂ ਨਾਲ ਜਾਣੂ ਕਰਵਾਇਆ ਜਾਵੇਗਾ।

ਕੋਰਸ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਤਿਆਰ ਕੀਤੇ ਜਾਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ।

- ੳ. ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਖੇਡਾਂ, ਤੰਦਰੁਸਤੀ ਅਤੇ ਤੰਦਰੁਸਤੀ ਅਭਿਆਸਾਂ ਬਾਰੇ ਇੱਕ ਸੰਪੂਰਨ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨਗੇ।
- ਅ. ਉਹ ਖੇਡਾਂ, ਤੰਦਰੁਸਤੀ ਅਤੇ ਤੰਦਰੁਸਤੀ ਦੇ ਸਰੀਰਿਕ, ਪੌਸ਼ਣ ਸੰਬੰਧੀ, ਸਮਾਜਿਕ-ਭਾਵਨਾਤਮਿਕ ਅਤੇ ਨੈਤਿਕ ਪਹਿਲੂਆਂ ਦੀ ਸਮਝ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨਗੇ।
- ੲ. ਉਹ ਖੇਡਾਂ, ਤੰਦਰੁਸਤੀ ਅਤੇ ਤੰਦਰੁਸਤੀ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਕਿੱਤੇ ਦੇ ਘੱਟੋ-ਘੱਟ ਇੱਕ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਸਮਰੱਥਾ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਕਰਨਗੇ।

ਕਿਉਂਕਿ ਇਸ ਡੋਮੇਨ ਵਿੱਚ ਕਈ ਵਧ ਰਹੇ ਖੇਤਰ ਹਨ, ਇੱਕ ਸਮੱਗਰੀ ਖੇਤਰ ਦੇ ਅੰਦਰ ਇੱਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਫੋਕਸ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਸ਼ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ।

10.6.2.2 ਚਿੱਤਰਕਾਰੀ ਸਮੱਗਰੀ ਖੇਤਰ

ਇੱਕ ਪੇਸ਼ੇ ਵਜੋਂ ਸਰੀਰਿਕ ਸਿੱਖਿਆ ਲਈ ਸਮੱਗਰੀ ਖੇਤਰਾਂ ਦੇ ਚਿੱਤਰ ਹੇਠਾਂ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਹਨ।

ਸਮੱਗਰੀ ਖੇਤਰ 1: ਭਾਰਤ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ਵ ਵਿੱਚ ਖੇਡਾਂ ਅਤੇ ਤੰਦਰੁਸਤੀ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ

ਇਸ ਸਮੱਗਰੀ ਖੇਤਰ ਦੇ ਜ਼ਰੀਏ, ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਭਾਰਤੀ ਉਪ ਮਹਾਂਦੀਪ ਵਿੱਚ ਖੇਡਾਂ, ਤੰਦਰੁਸਤੀ ਅਤੇ ਤੰਦਰੁਸਤੀ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਅਭਿਆਸਾਂ ਦੀ ਅਮੀਰ ਵਿਰਾਸਤ ਤੋਂ ਜਾਣੂ ਕਰਵਾਇਆ ਜਾਵੇਗਾ। ਇਹ ਇਸ ਗੱਲ ਦੀ ਸੰਖੇਪ ਜਾਣਕਾਰੀ ਵੀ ਦੇਵੇਗਾ ਕਿ ਇਹ ਪ੍ਰਥਾਵਾਂ ਦੂਜੇ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਕਿਵੇਂ ਪਹੁੰਚੀਆਂ ਹਨ। ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਭਾਰਤ ਅਤੇ ਦੁਨੀਆ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਹਿੱਸਿਆਂ ਵਿੱਚ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਈਆਂ ਖੇਡਾਂ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਦੁਨੀਆ ਭਰ ਵਿੱਚ ਤੰਦਰੁਸਤੀ ਅਤੇ ਤੰਦਰੁਸਤੀ ਅਭਿਆਸਾਂ ਦੀਆਂ ਕੁਝ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਪ੍ਰਣਾਲੀਆਂ ਨਾਲ ਜਾਣੂ ਕਰਵਾਇਆ ਜਾਵੇਗਾ।

ਸਮੱਗਰੀ ਖੇਤਰ 2: ਖੇਡਾਂ ਅਤੇ ਤੰਦਰੁਸਤੀ ਉੱਨਤ ਬੁਨਿਆਦੀ

ਇਸ ਸਮੱਗਰੀ ਖੇਤਰ ਦੇ ਜ਼ਰੀਏ, ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਤਾਕਤ ਅਤੇ ਕੰਡੀਸ਼ਨਿੰਗ ਟ੍ਰੇਨਿੰਗ ਲਈ ਲੁੜੀਂਦੇ ਅਭਿਆਸਾਂ ਵਿੱਚ ਡੂੰਘਾਈ ਨਾਲ ਜਾਣਗੇ। ਕਿਸੇ ਵੀ ਖੇਡ ਜਾਂ ਸਰੀਰਿਕ ਗਤੀਵਿਧੀ ਲਈ ਤਾਕਤ, ਧੀਰਜ ਅਤੇ ਲਚਕਤਾ ਬਣਾਈ ਰੱਖਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਇਹ ਸਮਝਣ 'ਤੇ ਜ਼ੋਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇਗਾ ਕਿ ਇਹਨਾਂ ਸਮਰੱਥਾਵਾਂ ਨੂੰ ਦੂਜਿਆਂ ਵਿੱਚ ਕਿਵੇਂ ਵਿਕਸਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ। ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਤਾਕਤ ਅਤੇ ਲਚਕਤਾ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਲਈ ਯੋਗ ਵਰਗੇ ਅਭਿਆਸਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਨਾਲ ਵੀ ਜੁੜਨਗੇ। ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਦੁਰਵਿਵਹਾਰ ਅਤੇ ਖੇਡਾਂ ਵਿੱਚ ਡੋਪਿੰਗ ਦੀ ਸਮੱਸਿਆ ਨਾਲ ਵੀ ਜਾਣੂ ਕਰਵਾਇਆ ਜਾਵੇਗਾ।

ਸਮੱਗਰੀ ਖੇਤਰ 3: ਇੱਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਪਹਿਲੂ ਉੱਤੇ ਧਿਆਨ ਕੇਂਦਰਿਤ ਕਰੋ

ਇਸ ਸਮੱਗਰੀ ਖੇਤਰ ਦੇ ਜ਼ਰੀਏ, ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਹੇਠ ਲਿਖਿਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਕਿਸੇ ਇੱਕ ਉੱਤੇ ਧਿਆਨ ਕੇਂਦਰਿਤ ਕਰਨਗੇ।

- ੳ. ਖੇਡ ਕੋਚਿੰਗ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ (ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਖੇਡ ਵਿੱਚ)

1. ਖੇਡਾਂ ਵਿੱਚ ਸੁਰੱਖਿਆ
2. ਤਾਕਤ ਅਤੇ ਅਨੁਕੂਲਤਾ
3. ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਹੁਨਰ
4. ਖੇਡਾਂ ਵਿੱਚ ਰਣਨੀਤੀ ਅਤੇ ਰਣਨੀਤੀ

ਅ. ਖੇਡ ਕਾਰਜਕਾਰੀ ਦੀ ਜਾਣ-ਪਛਾਣ (ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਖੇਡ ਵਿੱਚ)

1. ਖੇਡਾਂ ਦੇ ਨਿਯਮ ਅਤੇ ਨਿਯਮ
2. ਖੇਡਾਂ ਦੇ ਕਾਰਜਕਾਰੀ ਦਿਸ਼ਾ-ਨਿਰਦੇਸ਼

ੲ. ਖੇਡ ਸਿੱਖਿਆ ਦੀ ਜਾਣ-ਪਛਾਣ

1. ਖੇਡਾਂ ਵਿੱਚ ਸੁਰੱਖਿਆ
2. ਤਾਕਤ ਅਤੇ ਅਨੁਕੂਲਤਾ
3. ਸਿੱਖਿਆ ਹੁਨਰ
4. ਖੇਡਾਂ ਰਾਹੀਂ ਜੀਵਨ ਹੁਨਰ ਸਿਖਾਉਣਾ

ਸ. ਸਪੋਰਟਸ ਫਿਜ਼ੀਓਥੈਰੇਪੀ ਦੀ ਜਾਣ-ਪਛਾਣ

1. ਮਨੁੱਖੀ ਸਰੀਰ ਵਿਗਿਆਨ ਅਤੇ ਸਰੀਰ ਵਿਗਿਆਨ
2. ਖੇਡਾਂ ਦੀਆਂ ਸੱਟਾਂ, ਰੋਕਥਾਮ ਅਤੇ ਪ੍ਰਬੰਧਨ

ਹ. ਖੇਡ ਪ੍ਰਬੰਧਨ ਦੀ ਜਾਣ-ਪਛਾਣ

1. ਘਟਨਾ ਪ੍ਰਬੰਧਨ ਵਿੱਚ ਸੰਚਾਲਨ ਅਤੇ ਯੋਜਨਾਬੰਦੀ
2. ਮਾਰਕੀਟਿੰਗ, ਸਪਾਂਸਰਸ਼ਿਪ, ਸਮਰਥਨ ਅਤੇ ਪ੍ਰਚਾਰ
3. ਘਟਨਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਵਿੱਤ ਅਤੇ ਲੇਖਾ
4. ਟੀਮ ਪ੍ਰਬੰਧਨ
5. ਅਥਲੀਟ ਪ੍ਰਬੰਧਨ
6. ਖੇਡਾਂ ਵਿੱਚ ਨੈਤਿਕਤਾ

ਕ. ਖੇਡ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਅਤੇ ਅੰਕੜਿਆਂ ਦੀ ਜਾਣ-ਪਛਾਣ

1. ਖੇਡਾਂ ਵਿੱਚ ਰਣਨੀਤੀ ਅਤੇ ਰਣਨੀਤੀ
2. ਬੁਨਿਆਦੀ ਪਾਈਥਨ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮਿੰਗ
3. ਰਣਨੀਤੀ ਲਈ ਖੇਡ ਡਾਟਾ ਦੀ ਵਰਤੋਂ

ਖ. ਸਪੋਰਟਸ ਫੋਟੋਗ੍ਰਾਫੀ ਅਤੇ ਵੀਡੀਓਗ੍ਰਾਫੀ ਦੀ ਜਾਣ-ਪਛਾਣ

1. ਉਪਕਰਨਾਂ ਅਤੇ ਰੱਖ-ਰਖਾਅ ਦੀ ਜਾਣ-ਪਛਾਣ
2. ਫੋਟੋਗ੍ਰਾਫੀ ਦੀਆਂ ਬੁਨਿਆਦੀ ਗੱਲਾਂ
3. ਐਕਸ਼ਨ ਫੋਟੋਗ੍ਰਾਫੀ

ਗ. ਖੇਡ ਮੀਡੀਆ ਅਤੇ ਪੱਤਰਕਾਰੀ ਦੀ ਜਾਣ-ਪਛਾਣ

1. ਖੇਡ ਮੀਡੀਆ ਅਤੇ ਪੱਤਰਕਾਰੀ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ

2. ਪੱਤਰਕਾਰੀ, ਨੈਤਿਕਤਾ ਅਤੇ ਨਿਯਮ

10.6.3 ਪੇਸ਼ੇਵਰ ਖਿਡਾਰੀ ਲਈ ਸਰੀਰਿਕ ਸਿੱਖਿਆ

ਇਹ ਇੱਕ ਪੇਸ਼ੇਵਰ ਖਿਡਾਰੀ ਲਈ ਸਰੀਰਿਕ ਸਿੱਖਿਆ ਲਈ ਇੱਕ ਉਦਾਹਰਨ ਹੈ।

10.6.3.1 ਇੱਕ ਪੇਸ਼ੇਵਰ ਖਿਡਾਰੀ ਲਈ ਸਰੀਰਿਕ ਸਿੱਖਿਆ ਲਈ ਕੋਰਸ ਤਿਆਰ ਕਰਨ ਲਈ ਅਸੂਲ

ਇੱਕ ਪੇਸ਼ੇਵਰ ਖਿਡਾਰੀ ਲਈ ਸਰੀਰਿਕ ਸਿੱਖਿਆ ਸਿਖਾਉਣ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਇੱਕ ਪੇਸ਼ੇਵਰ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਖੇਡਾਂ ਅਤੇ ਸਰੀਰਿਕ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਨੂੰ ਅੱਗੇ ਵਧਾਉਣ ਲਈ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਵਿੱਚ ਸਮਰੱਥਾ ਅਤੇ ਹੁਨਰ ਨੂੰ ਮਜ਼ਬੂਤ ਕਰਨਾ ਹੈ। ਇਹ ਧਾਰਨਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹਨਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਆਪਣੀ ਪਸੰਦ ਦੀ ਖੇਡ ਵਿੱਚ ਕੋਚਿੰਗ ਲੈ ਰਹੇ ਹੋਣਗੇ ਅਤੇ ਇਹ ਕੋਰਸ ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਵਿੱਚ ਸਹਾਇਤਾ ਕਰਨਗੇ।

ਕੋਰਸ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਵਿੱਚ ਰੱਖਦੇ ਹੋਏ ਤਿਆਰ ਕੀਤੇ ਜਾਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ:

- ਉ. ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਮਨੁੱਖੀ ਸਰੀਰ ਦੇ ਸਰੀਰ ਵਿਗਿਆਨ ਅਤੇ ਸਰੀਰ ਵਿਗਿਆਨ ਦੇ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਪਹਿਲੂਆਂ ਨਾਲ ਜੁੜਨਗੇ।
- ਅ. ਉਹ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਪ੍ਰਣਾਲੀਆਂ ਰਾਹੀਂ ਆਪਣੀ ਸਹਿਣਸ਼ੀਲਤਾ, ਤਾਕਤ ਅਤੇ ਲਚਕਤਾ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਲਈ ਹੁਨਰ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨਗੇ।
- ੲ. ਉਹ ਇੱਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਖੇਡ ਵਿੱਚ ਤਕਨੀਕਾਂ ਅਤੇ ਰਣਨੀਤੀਆਂ ਨੂੰ ਸਿੱਖਣਗੇ ਅਤੇ ਲਾਗੂ ਕਰਨਗੇ।

ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਉਸ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਖੇਡ ਜਾਂ ਗਤੀਵਿਧੀ ਨਾਲ ਜੁੜੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸਮੱਗਰੀ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਸ਼ ਕੀਤੀ ਜਾਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਮੁਹਾਰਤ ਹਾਸਲ ਕਰਨ ਲਈ ਚੁਣਿਆ ਹੈ।

10.6.3.2 ਚਿੱਤਰ ਸਮੱਗਰੀ ਖੇਤਰ

ਇੱਕ ਪੇਸ਼ੇਵਰ ਖਿਡਾਰੀ ਲਈ ਸਰੀਰਿਕ ਸਿੱਖਿਆ ਲਈ ਉਦਾਹਰਨਾਤਮਿਕ ਸਮੱਗਰੀ ਖੇਤਰ ਹੇਠਾਂ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਹਨ।

ਕਿਉਂਕਿ ਅਭਿਆਸ ਅਧਿਐਨ ਦੇ ਇਸ ਖੇਤਰ ਦਾ ਇੱਕ ਖਾਸ ਤੌਰ 'ਤੇ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹਿੱਸਾ ਹੈ, ਇਸ ਲਈ ਅੱਧਾ ਸਮਾਂ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਅਭਿਆਸ ਅਤੇ ਸਿਖਲਾਈ ਲਈ ਨਿਰਧਾਰਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ਸਮੱਗਰੀ ਖੇਤਰ 1: ਖੇਡਾਂ ਅਤੇ ਬੇਸਿਕ ਐਡਵਾਂਸਡ ਤੰਦਰੁਸਤੀ

ਇਸ ਸਮੱਗਰੀ ਖੇਤਰ ਦੇ ਜ਼ਰੀਏ, ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਤਾਕਤ ਅਤੇ ਕੰਡੀਸ਼ਨਿੰਗ ਸਿਖਲਾਈ ਲਈ ਲੁੜੀਂਦੇ ਅਭਿਆਸਾਂ ਨਾਲ ਜੁੜਨਗੇ। ਕਿਸੇ ਵੀ ਖੇਡ ਜਾਂ ਸਰੀਰਿਕ ਗਤੀਵਿਧੀ ਲਈ ਤਾਕਤ, ਧੀਰਜ ਅਤੇ ਲਚਕਤਾ ਬਣਾਈ ਰੱਖਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਇਹ ਸਮਝ ਮਿਲੇਗੀ ਕਿ ਇਹਨਾਂ ਸਮਰੱਥਾਵਾਂ ਨੂੰ ਕਿਵੇਂ ਵਿਕਸਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ ਅਤੇ ਤਾਕਤ ਅਤੇ ਲਚਕਤਾ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਲਈ ਯੋਗ ਵਰਗੇ ਅਭਿਆਸਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਵੀ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇ। ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਦੁਰਵਿਵਹਾਰ ਅਤੇ ਖੇਡਾਂ ਵਿੱਚ ਡੋਪਿੰਗ ਦੀ ਸਮੱਸਿਆ ਤੋਂ ਵੀ ਜਾਣੂ ਕਰਵਾਇਆ ਜਾਵੇਗਾ।

ਸਮੱਗਰੀ ਖੇਤਰ 2: ਇੱਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਪਹਿਲੂ ਉੱਤੇ ਧਿਆਨ ਕੇਂਦਰਿਤ ਕਰੋ

ਇਸ ਸਮੱਗਰੀ ਖੇਤਰ ਦੇ ਜ਼ਰੀਏ, ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਇੱਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਖੇਡ ਜਾਂ ਸਰੀਰਿਕ ਗਤੀਵਿਧੀ 'ਤੇ ਧਿਆਨ ਕੇਂਦਰਿਤ ਕਰਨਗੇ ਜੋ ਉਸ ਖੇਡ ਨਾਲ ਮੇਲ ਖਾਂਦੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਉਹ ਪੇਸ਼ੇਵਰ ਤੌਰ 'ਤੇ ਅੱਗੇ ਵਧਾਉਣ ਦਾ ਇਰਾਦਾ ਰੱਖਦੇ ਹਨ ਜਾਂ ਜੋ ਇਹਨਾਂ ਲਈ ਡੂੰਘੀ ਦਿਲਚਸਪੀ ਦੀ ਗੱਲ ਹੈ।

ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਖੇਡਾਂ ਖੇਡਣ ਲਈ ਇਹਨਾਂ ਦੀ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਸਮਰੱਥਾ ਦੇ ਨਿਰਮਾਣ ਵਿੱਚ ਵੀ ਸਹਾਇਤਾ ਦਿੱਤੀ ਜਾਵੇਗੀ। ਫੋਕਸ ਖੇਤਰ ਇਹ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ:

ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਖੇਡਾਂ/ਸਰੀਰਿਕ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਉੱਤੇ ਧਿਆਨ ਕੇਂਦਰਿਤ ਕਰੋ

ੳ. ਖੇਡਾਂ ਵਿੱਚ ਬੁਨਿਆਦੀ ਹੁਨਰ ਅਤੇ ਤਕਨੀਕਾਂ (ਇੱਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਖੇਡ ਵਿੱਚ)

ਅ. ਖੇਡਾਂ ਵਿੱਚ ਨੀਤੀ ਅਤੇ ਰਣਨੀਤੀ (in a particular sport)

ੲ. ਪਾਈਲੇਟਸ ਦੀ ਬੁਨਿਆਦ

ਸ. ਤਾਈ-ਚੀ ਦੀ ਬੁਨਿਆਦ

ਵਿਅਕਤੀਗਤ

ੳ. ਪ੍ਰਾਣਾਯਾਮ ਅਤੇ ਯੋਗ ਸੂਤਰ ਨੂੰ ਸਮਝਣਾ

ਅ. ਧੀਰਜ ਅਤੇ ਕਾਰਡੀਓਵੈਸਕੂਲਰ ਸਿਖਲਾਈ (ਇੱਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਖੇਡ ਵਿੱਚ)

ੲ. ਉੱਨਤ ਤਾਕਤ ਅਤੇ ਕੰਡੀਸ਼ਨਿੰਗ

ਭਾਗ 10.7

ਅੰਤਰ-ਅਨੁਸ਼ਾਸਨੀ ਖੇਤਰ

ਅੰਤਰ-ਅਨੁਸ਼ਾਸਨੀ ਖੇਤਰ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਖੇਤਰ, ਵਿਆਖਿਆਤਮਿਕ ਤੌਰ 'ਤੇ, ਕਾਰੋਬਾਰੀ ਅਧਿਐਨ, ਲੇਖਾਕਾਰੀ, ਸਥਿਰਤਾ ਅਤੇ ਜਲਵਾਯੂ ਤਬਦੀਲੀ (ਵਾਤਾਵਰਨ ਸਿੱਖਿਆ), ਮੀਡੀਆ ਅਤੇ ਪੱਤਰਕਾਰੀ, ਪਰਿਵਾਰਿਕ ਅਤੇ ਭਾਈਚਾਰਿਕ ਵਿਗਿਆਨ (ਗ੍ਰਹਿ ਵਿਗਿਆਨ ਦਾ ਮੌਜੂਦਾ ਰੂਪ), ਭਾਰਤੀ ਗਿਆਨ ਪ੍ਰਣਾਲੀਆਂ ਅਤੇ ਕਨੂੰਨੀ ਅਧਿਐਨ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਸ਼ ਕਰੇਗਾ। ਇਸ ਸੂਚੀ ਨੂੰ ਲਗਾਤਾਰ ਵਧਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਸਮੱਗਰੀ ਦੇ ਖੇਤਰਾਂ ਸਥਿਰਤਾ ਅਤੇ ਜਲਵਾਯੂ ਤਬਦੀਲੀ ਅਤੇ ਮੀਡੀਆ ਅਤੇ ਪੱਤਰਕਾਰੀ ਦਾ ਚਿੱਤਰ ਹੇਠਾਂ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।

10.7.1 ਸਥਿਰਤਾ ਅਤੇ ਜਲਵਾਯੂ ਤਬਦੀਲੀ

ਇਹ ਸਥਿਰਤਾ ਅਤੇ ਜਲਵਾਯੂ ਤਬਦੀਲੀ ਲਈ ਇੱਕ ਉਦਾਹਰਨ ਹੈ।

10.7.1.1 ਸਥਿਰਤਾ ਅਤੇ ਜਲਵਾਯੂ ਤਬਦੀਲੀ ਲਈ ਕੋਰਸ ਤਿਆਰ ਕਰਨ ਲਈ ਸਿਧਾਂਤ

ਸਥਿਰਤਾ ਅਤੇ ਜਲਵਾਯੂ ਪਰਿਵਰਤਨ ਸਿਖਾਉਣ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਵਾਤਾਵਰਨ ਸਿੱਖਿਆ ਨਾਲ ਡੂੰਘੀ ਸ਼ਮੂਲੀਅਤ ਦੇ ਯੋਗ ਬਣਾਉਣਾ ਅਤੇ ਭਾਰਤੀ ਸੰਦਰਭ ਵਿੱਚ ਸਥਿਰਤਾ ਅਤੇ ਜਲਵਾਯੂ ਪਰਿਵਰਤਨ ਦੇ ਨਾਲ ਆਪਸੀ ਸੰਬੰਧਾਂ ਦੀ ਪੜਚੋਲ ਕਰਨਾ ਹੈ।

ਸਥਿਰਤਾ ਅਤੇ ਜਲਵਾਯੂ ਤਬਦੀਲੀ ਲਈ ਕੋਰਸ ਹੇਠ ਲਿਖਿਆਂ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਵਿੱਚ ਰੱਖਦੇ ਹੋਏ ਤਿਆਰ ਕੀਤੇ ਜਾਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ:

ੳ. ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਵਾਤਾਵਰਨ ਦੀਆਂ ਗੁੰਝਲਦਾਰ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਨਾਲ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਹੋਏ ਬਿਨਾਂ ਇਹਨਾਂ ਨਾਲ ਜੁੜ ਜਾਣਗੇ।

ਅ. ਉਹ ਸਮਾਜ ਅਤੇ ਵਾਤਾਵਰਨ ਨੂੰ ਜੋੜਨ ਵਾਲੀਆਂ ਵਾਤਾਵਰਨਿਕ ਚੁਣੌਤੀਆਂ ਦਾ ਵਰਣਨ ਅਤੇ ਸੰਖੇਪ ਕਰਨਗੇ।

ੲ. ਉਹ ਸਥਿਰਤਾ ਅਤੇ ਜਲਵਾਯੂ ਤਬਦੀਲੀ ਦੀਆਂ ਚੁਣੌਤੀਆਂ ਦੇ ਸਮਝੌਤੇ ਅਤੇ ਨੈਤਿਕ ਪਹਿਲੂਆਂ ਨੂੰ ਸਮਝਣਗੇ।

ਸ. ਉਹ ਵਾਤਾਵਰਨ ਦੀ ਸਾਖਰਤਾ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਕਰਨਗੇ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਉਹ ਵਾਤਾਵਰਨ ਸੰਬੰਧੀ ਕਾਰਵਾਈਆਂ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋ ਸਕਣਗੇ।

ਵਾਤਾਵਰਨ ਦੀਆਂ ਚੁਣੌਤੀਆਂ ਨਾਲ ਨਜਿੱਠਣ ਲਈ ਵਿਗਿਆਨ, ਸਮਾਜ, ਅਰਥਵਿਵਸਥਾ ਅਤੇ ਰਾਜਨੀਤੀ ਨੂੰ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਇੱਕ ਅੰਤਰ-ਅਨੁਸ਼ਾਸਨੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਸਥਿਰਤਾ ਅਤੇ ਜਲਵਾਯੂ ਤਬਦੀਲੀ ਲਈ ਸਮੱਗਰੀ ਨੂੰ ਸਮਾਜਿਕ-ਵਾਤਾਵਰਨ ਪ੍ਰਣਾਲੀਆਂ ਦੇ ਢਾਂਚੇ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਦਿਆਂ ਵਿਕਸਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਜੋ ਵਾਤਾਵਰਨ ਦੇ ਮੁੱਦਿਆਂ ਨੂੰ ਗੁੰਝਲਦਾਰ, ਕਾਰਨ ਅਤੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਵਿੱਚ ਗੈਰ-ਰੇਖਿਕ, ਝਟਕੇ ਦੇ ਅਧੀਨ ਅਤੇ ਟਿਪਿੰਗ ਪੁਆਇੰਟਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਸੰਕਲਪਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਢਾਂਚੇ ਦੇ ਕੇਂਦਰ ਵਿੱਚ ਸਮਾਨਤਾ ਅਤੇ ਵਾਤਾਵਰਨਿਕ ਨਿਆਂ ਹੈ, ਜਿਸ ਉੱਤੇ ਜ਼ੋਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਪੈਮਾਨਿਆਂ 'ਤੇ ਸਥਿਰਤਾ ਅਤੇ ਜਲਵਾਯੂ ਤਬਦੀਲੀ ਦੀਆਂ ਚੁਣੌਤੀਆਂ ਨਾਲ ਜੁੜਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਬਨਾਮ ਪ੍ਰਣਾਲੀਗਤ ਤਬਦੀਲੀ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਅਤੇ ਸੀਮਾਵਾਂ ਅਤੇ ਤਕਨੀਕੀ ਫਿਕਸ ਬਨਾਮ ਭਾਗੀਦਾਰੀ ਕਾਰਵਾਈ ਦੋਵਾਂ ਬਾਰੇ ਸਿੱਖਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਪੈਮਾਨਿਆਂ 'ਤੇ ਸਫਲ ਦਖਲਅੰਦਾਜ਼ੀ ਦੇ ਕੇਸ ਅਧਿਐਨ ਦੇ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਵਿੱਚ ਵੀ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਲਈ ਇੱਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਸਿੱਖਿਆ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਚੁਣੌਤੀ ਦੀ ਗੁੰਝਲਤਾ ਤੋਂ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਹੋਏ ਬਿਨਾਂ ਵਾਤਾਵਰਨ ਦੀਆਂ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਨੂੰ ਹੱਲ ਕੀਤਾ ਹੈ।

10.7.1.2 ਚਿੱਤਰ ਸਮੱਗਰੀ ਖੇਤਰ

ਹੇਠਾਂ ਪੱਧਰ 11-12 ਵਿੱਚ ਸਥਿਰਤਾ ਅਤੇ ਜਲਵਾਯੂ ਤਬਦੀਲੀ ਲਈ ਉਦਾਹਰਨਾਤਮਿਕ ਸਮੱਗਰੀ ਖੇਤਰ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਹਨ।

ਸਮੱਗਰੀ ਖੇਤਰ 1: ਸਮਾਜਿਕ-ਵਾਤਾਵਰਨ ਪ੍ਰਣਾਲੀਆਂ ਤੋਂ ਵਾਤਾਵਰਨ ਵਿਗਿਆਨ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ

ਵਾਤਾਵਰਨ ਦੀਆਂ ਚੁਣੌਤੀਆਂ ਨੂੰ ਹੁਣ ਰਵਾਇਤੀ ਪਹੁੰਚਾਂ ਦੁਆਰਾ ਹੱਲ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਜਿੱਥੇ ਸ਼ੁੱਧ ਵਿਗਿਆਨ ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਵਿਗਿਆਨ ਵਿੱਚ ਸਪਸ਼ਟ ਅੰਤਰ ਸੀ। ਮਨੁੱਖ ਹੋਣ ਦੇ ਨਾਤੇ, ਅਸੀਂ ਅੱਜ ਆਪਣੇ ਵਾਤਾਵਰਨ ਦਾ ਇੱਕ ਅੰਦਰੂਨੀ ਹਿੱਸਾ ਹਾਂ ਅਤੇ ਸਾਡੇ ਕਾਰਜਾਂ ਦੇ ਨਤੀਜੇ ਵਜੋਂ ਵਾਤਾਵਰਨ ਅਤੇ ਮਨੁੱਖਤਾ ਉੱਤੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਵਿੱਚ ਰੱਖਦੇ ਹੋਏ, ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਧਰਤੀ ਲਈ ਖ਼ਤਰਿਆਂ, ਗ੍ਰਹਿਆਂ ਦੀਆਂ ਹੱਦਾਂ ਦੀ ਆਪਸ ਵਿੱਚ ਜੁੜੀ ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ ਅਤੇ ਉਲੰਘਣਾ ਕਰਨ ਵਾਲੀਆਂ ਸੀਮਾਵਾਂ ਬਾਰੇ ਅਧਿਐਨ ਕਰਨਗੇ ਅਤੇ ਨਾਲ ਹੀ ਟਿਪਿੰਗ ਪੁਆਇੰਟਾਂ ਦੀ ਜਾਂਚ ਕਰਨ ਲਈ ਸਿਸਟਮ ਦੇ ਪਰਿਪੇਖ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਨ ਦੀ ਪੜਚੋਲ ਕਰਨਗੇ। ਵਾਤਾਵਰਨ ਦੀ ਸਥਿਰਤਾ ਲਈ ਇੱਕ ਪ੍ਰਣਾਲੀਗਤ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਦਖਲਅੰਦਾਜ਼ੀ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਲਈ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਵਿਵਹਾਰਿਕ ਤਬਦੀਲੀ ਤੋਂ ਪਰੇ ਜਾਣ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ 'ਤੇ ਜ਼ੋਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇਗਾ। ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਇਹ ਵੀ ਸਮਝਣਗੇ ਕਿ ਇਕੱਲੇ ਤਕਨਾਲੋਜੀ ਦੀ ਵਰਤੋਂ (ਰਹਿੰਦ-ਖੁਹੰਦ ਪ੍ਰਬੰਧਨ ਜਾਂ ਉਰਜਾ ਉਤਪਾਦਨ ਦੇ ਨਵੇਂ ਤਰੀਕਿਆਂ ਰਾਹੀਂ) ਸਥਿਰਤਾ ਦੇ ਉਦੇਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੱਲ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੀ, ਜਿਸ ਲਈ ਲੋਕਾਂ, ਸੱਭਿਆਚਾਰ, ਬਜ਼ਾਰਾਂ ਅਤੇ ਨੀਤੀਆਂ ਦੇ ਅਨੁਕੂਲ ਕੰਮ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਖੇਤਰ 2: ਵਾਤਾਵਰਨ ਪ੍ਰਦੂਸ਼ਣ: ਹਵਾ

ਹਵਾ ਪ੍ਰਦੂਸ਼ਣ ਮਨੁੱਖੀ ਸਿਹਤ ਲਈ ਗੰਭੀਰ ਪ੍ਰਭਾਵਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਅੱਜ ਦਰਪੇਸ਼ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਵਾਤਾਵਰਨਿਕ ਚੁਣੌਤੀਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ ਹੈ। ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਹਵਾ ਪ੍ਰਦੂਸ਼ਣ ਦੇ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਦੇ ਸੰਕਲਪਾਂ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਮੌਸਮ ਵਿਗਿਆਨ, ਰਚਨਾ (SPM, NOX, SOX) ਅਤੇ ਸਰੋਤਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਣਗੇ। (industrial, vehicular) ਉਹ ਪੌਦਿਆਂ ਜਾਨਵਰਾਂ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਮਨੁੱਖੀ ਸਿਹਤ 'ਤੇ ਹਵਾ ਪ੍ਰਦੂਸ਼ਣ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵਾਂ, ਆਰਥਿਕ ਪ੍ਰਭਾਵਾਂ ਅਤੇ ਪ੍ਰਦੂਸ਼ਣ ਅਤੇ ਵਾਤਾਵਰਨ ਨਿਆਂ ਦੇ ਮੁੱਦਿਆਂ ਦੀ ਜਾਂਚ ਕਰਨਗੇ। ਉਹ ਤਕਨੀਕੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਕੇ ਵਿਵਹਾਰਿਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਹਵਾ ਪ੍ਰਦੂਸ਼ਣ ਨਿਯੰਤਰਨ ਉਪਾਵਾਂ ਦੀ ਵੀ ਜਾਂਚ ਕਰਨਗੇ।

ਸਮੱਗਰੀ ਖੇਤਰ 3: ਜੈਵ-ਵਿਭਿੰਨਤਾ

ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਜੈਵ-ਵਿਭਿੰਨਤਾ (ਵਾਤਾਵਰਨ ਪ੍ਰਣਾਲੀ, ਪ੍ਰਜਾਤੀਆਂ, ਕੁਦਰਤੀ ਦ੍ਰਿਸ਼) ਅਤੇ ਇਸ ਧਰਤੀ ਉੱਤੇ ਮਨੁੱਖੀ ਹੋਂਦ ਲਈ ਜੈਵ-ਵਿਭਿੰਨਤਾ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਕਿਉਂ ਹੈ, ਦੀਆਂ ਤਾਜ਼ਾ ਧਾਰਨਾਵਾਂ ਨਾਲ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਕਰਨਗੇ। ਫਿਰ ਉਹ ਜੈਵ-ਵਿਭਿੰਨਤਾ ਦੇ ਖ਼ਤਰਿਆਂ ਨੂੰ ਸਮਝਣਗੇ ਕਿ ਇਸ ਨੇ ਵਿਸ਼ਵ ਅਤੇ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਜੈਵ-ਵਿਭਿੰਨਤਾ ਨੂੰ ਕਿਵੇਂ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਮਨੁੱਖੀ ਨਿਰਭਰਤਾ ਨਾਲ ਜੁੜੀ ਜੈਵ-ਵਿਭਿੰਨਤਾ ਦੇ ਨੁਕਸਾਨ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਸ਼ਾਮਲ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇਗਾ। ਇਹ ਸਮੱਗਰੀ ਖੇਤਰ ਭਾਰਤੀ ਕਨੂੰਨਾਂ (ਕਨੂੰਨਾਂ, ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਖੇਤਰਾਂ, ਸਮੁਦਾਇਕ ਸੰਭਾਲ) ਅਤੇ ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵਾਂ ਦੀ ਆਲੋਚਨਾ 'ਤੇ ਧਿਆਨ ਕੇਂਦਰਿਤ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਜੈਵ-ਵਿਭਿੰਨਤਾ ਸੰਭਾਲ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਨੂੰ ਇੱਕ ਸੰਦਰਭ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰੇਗਾ। ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਨਾਗਰਿਕ ਵਿਗਿਆਨ ਅਤੇ ਪੀਪਲਜ਼ ਬਾਇਓਡਾਇਵਰਸਿਟੀ

ਰਜਿਸਟਰ ਵਰਗੇ ਸਾਧਨਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰ ਕੇ ਸਥਾਨਿਕ ਵਿਭਿੰਨਤਾ ਦਾ ਦਸਤਾਵੇਜ਼ੀਕਰਨ ਕਰਨ ਦੇ ਕੁਝ ਤਰੀਕੇ ਵੀ ਸਿੱਖਣਗੇ। (PBRs)

ਖੇਤਰ 4: ਜਲਵਾਯੂ ਤਬਦੀਲੀ

ਜਲਵਾਯੂ ਤਬਦੀਲੀ ਆਉਣ ਵਾਲੇ ਦਹਾਕਿਆਂ ਵਿੱਚ ਮਨੁੱਖਤਾ ਲਈ ਵੱਡੇ ਪ੍ਰਭਾਵਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਵਿਸ਼ਵ ਦੇ ਵਾਤਾਵਰਨ ਨੂੰ ਨਵਾਂ ਰੂਪ ਦੇ ਰਹੀ ਹੈ। ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਧਰਤੀ ਦੀ ਜਲਵਾਯੂ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਦੇ ਵਿਗਿਆਨ ਨਾਲ ਜਾਣੂ ਕਰਵਾਇਆ ਜਾਵੇਗਾ ਅਤੇ ਉਹ ਜਲਵਾਯੂ ਨਿਆਂ ਅਤੇ ਬਦਲਦੇ ਮੌਸਮ ਦੇ ਪੈਟਰਨਾਂ ਦੇ ਮੁੱਦਿਆਂ ਦੀ ਪੜਚੋਲ ਕਰਨਗੇ। ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਜਲਵਾਯੂ ਪਰਿਵਰਤਨ ਕਾਰਵਾਈ ਬਾਰੇ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਅਤੇ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸਮਝੌਤਿਆਂ ਅਤੇ ਸਥਾਨਿਕ ਪੱਧਰ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਅਤੇ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪੱਧਰ ਤੱਕ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਪੱਧਰਾਂ 'ਤੇ ਜਲਵਾਯੂ ਪਰਿਵਰਤਨ ਅਨੁਕੂਲਣ ਅਤੇ ਘਟਾਉਣ ਲਈ ਚੁੱਕੇ ਜਾ ਸਕਣ ਵਾਲੇ ਸਕਾਰਾਤਮਿਕ ਕਦਮਾਂ ਨਾਲ ਜਾਣੂ ਕਰਵਾਇਆ ਜਾਵੇਗਾ।

10.7.2 ਮੀਡੀਆ ਅਤੇ ਪੱਤਰਕਾਰੀ

ਇਹ ਮੀਡੀਆ ਅਤੇ ਪੱਤਰਕਾਰੀ ਲਈ ਇੱਕ ਉਦਾਹਰਨ ਹੈ।

10.7.2.1 ਮੀਡੀਆ ਅਤੇ ਪੱਤਰਕਾਰੀ ਵਿੱਚ ਕੋਰਸ ਡਿਜ਼ਾਈਨ ਕਰਨ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤ

ਮੀਡੀਆ ਅਤੇ ਪੱਤਰਕਾਰੀ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਾਉਣ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਮੀਡੀਆ ਦੇ ਵਿਭਿੰਨ ਰੂਪਾਂ, ਤਕਨਾਲੋਜੀ ਅਤੇ ਕਾਰਜਾਂ ਨਾਲ ਜਾਣੂ ਕਰਵਾਉਣਾ ਅਤੇ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਮੀਡੀਆ ਸਾਖਰਤਾ ਅਤੇ ਉਤਪਾਦਨ ਦੇ ਹੁਨਰ ਨੂੰ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨ ਦੇ ਯੋਗ ਬਣਾਉਣਾ ਹੈ।

ਮੀਡੀਆ ਅਤੇ ਪੱਤਰਕਾਰੀ ਲਈ ਕੋਰਸ ਹੇਠ ਲਿਖਿਆਂ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਵਿੱਚ ਰੱਖਦੇ ਹੋਏ ਤਿਆਰ ਕੀਤੇ ਜਾਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ:

- ੳ. ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਰਵਾਇਤੀ ਮੀਡੀਆ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਸੋਸ਼ਲ ਮੀਡੀਆ 'ਤੇ ਖ਼ਬਰਾਂ ਦੇ ਖੇਤਰ ਤੱਕ ਵਿਭਿੰਨ ਮੀਡੀਆ ਰੂਪਾਂ ਨਾਲ ਵਿਆਪਕ ਸ਼ਮੂਲੀਅਤ ਦੇ ਇੱਕ ਸਮੂਹ ਰਾਹੀਂ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਮੀਡੀਆ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਦੀ ਆਲੋਚਨਾਤਮਿਕ ਜਾਂਚ ਕਰਨਗੇ।
- ਅ. ਉਹ ਮੀਡੀਆ ਦੇ ਗਲੋਬਲ ਅਤੇ ਸਥਾਨਿਕ ਦਾਇਰੇ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਵਿਆਪਕ ਇਤਿਹਾਸ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਰਹਿਣਗੇ।
- ੲ. ਉਹ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਜਨਤਕ ਮੀਡੀਆ ਦੇ ਬੁਨਿਆਦੀ ਤੱਤਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਣਗੇ ਅਤੇ ਪੱਤਰਕਾਰੀ ਦੇ ਬੁਨਿਆਦੀ ਸਾਧਨਾਂ ਨੂੰ ਹਾਸਲ ਕਰਨਗੇ।
- ਸ. ਉਹ ਉਪਲਬਧ ਸਾਧਨਾਂ ਅਤੇ ਤਕਨਾਲੋਜੀ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਦਿਆਂ ਛੋਟੇ ਪੈਮਾਨੇ ਉੱਤੇ ਮੀਡੀਆ ਤਿਆਰ ਕਰਨ ਦੇ ਯੋਗ ਹੋਣਗੇ।

10.7.2.2 ਚਿੱਤਰਕਾਰੀ ਸਮੱਗਰੀ ਖੇਤਰ

ਹੇਠਾਂ ਪੱਧਰ 11-12 ਵਿੱਚ ਮੀਡੀਆ ਅਤੇ ਪੱਤਰਕਾਰੀ ਲਈ ਵਿਆਖਿਆਤਮਿਕ ਸਮੱਗਰੀ ਖੇਤਰ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਹਨ।

ਸਮੱਗਰੀ ਖੇਤਰ 1: ਮੀਡੀਆ ਸਾਖਰਤਾ

ਇਸ ਸਮੱਗਰੀ ਖੇਤਰ ਦੇ ਜ਼ਰੀਏ, ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਮੀਡੀਆ ਟੈਕਸਟ ਦੇ ਸਮਝਦਾਰ ਖਪਤਕਾਰਾਂ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣਾਤਮਿਕ ਮੁਲਾਂਕਣ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਵਜੋਂ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨ ਦੇ ਯੋਗ ਬਣਾਇਆ ਜਾਵੇਗਾ। ਉਹ ਆਪਣੇ ਕੰਮ ਕਰਨ ਦੇ ਤਰੀਕਿਆਂ ਬਾਰੇ ਗਿਆਨ ਨਾਲ ਲੈਸ ਹੋਣਗੇ। ਉਹ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਮੀਡੀਆ ਵਿੱਚ ਫਰਕ ਕਰਨ ਅਤੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਮੀਡੀਆ ਰੂਪਾਂ ਦੀਆਂ ਮੁੱਖ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ ਦੀ ਪਛਾਣ ਕਰਨ ਦੇ ਯੋਗ ਹੋਣਗੇ। ਅਸਲ-ਸੰਸਾਰ ਦੀਆਂ ਉਦਾਹਰਨਾਂ ਰਾਹੀਂ, ਉਹ ਇਹਨਾਂ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ ਦੀ ਪੜਚੋਲ ਕਰਨਗੇ ਜੋ ਹਰੇਕ ਜਨਤਕ ਮਾਧਿਅਮ ਨੂੰ ਨਿਰਧਾਰਿਤ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ, ਦੂਜਿਆਂ ਤੋਂ ਵੱਖ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਅਖ਼ਬਾਰ, ਰੇਡੀਓ, ਟੈਲੀਵੀਜ਼ਨ, ਇੰਟਰਨੈੱਟ ਅਤੇ ਸੋਸ਼ਲ ਮੀਡੀਆ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ। ਉਹ ਸਿੱਖਣਗੇ ਕਿ ਬਾਹਰੀ ਦੁਨੀਆ ਬਾਰੇ ਸਾਡੀਆਂ ਧਾਰਨਾਵਾਂ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਮੀਡੀਆ ਦੁਆਰਾ ਕਿਵੇਂ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ।

ਸਮੱਗਰੀ ਖੇਤਰ 2: ਮੀਡੀਆ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ

ਇਸ ਸਮੱਗਰੀ ਖੇਤਰ ਰਾਹੀਂ, ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਸਮਾਜਿਕ ਅੰਦੋਲਨਾਂ ਅਤੇ ਇਤਿਹਾਸਿਕ ਵਿਕਾਸ ਦੇ ਵੱਡੇ ਪਿਛੋਕੜ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਇਤਿਹਾਸਿਕ ਉਦਾਹਰਨਾਂ ਰਾਹੀਂ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਸਮਾਜਿਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਜ਼ੁੱਮੇਵਾਰ ਮੀਡੀਆ ਅਭਿਆਸਾਂ ਦੀ ਪਛਾਣ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਸਹਾਇਤਾ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇਗੀ। ਹੋਰ ਗੱਲਾਂ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ, ਉਹ ਭਾਰਤੀ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਅੰਦੋਲਨ ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਸੁਧਾਰ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਹਸਤੀਆਂ, ਜਿਵੇਂਕਿ ਮਹਾਤਮਾ ਗਾਂਧੀ ਅਤੇ ਬੀ. ਆਰ. ਅੰਬੇਡਕਰ, ਬਾਰੇ ਪੱਤਰਕਾਰਾਂ ਵਜੋਂ ਵੀ ਸਿੱਖਣਗੇ। ਉਹ ਉੱਤਰ-ਬਸਤੀਵਾਦੀ ਭਾਰਤੀ ਰਾਜ ਅਤੇ ਮੀਡੀਆ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਅਤੇ ਰਾਜ ਦੁਆਰਾ ਵਿਕਸਿਤ ਮੀਡੀਆ ਨੀਤੀਆਂ ਦੀ ਕਾਫੀ ਵਿਆਪਕ ਸਮਝ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨਗੇ। ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਿੰਟ, ਪ੍ਰਸਾਰਨ ਅਤੇ ਡਿਜੀਟਲ ਮੀਡੀਆ ਵਿੱਚ ਅਜਿਹੇ ਵਿਕਾਸ ਦੀ ਸੰਖੇਪ ਜਾਣਕਾਰੀ ਵੀ ਦਿੱਤੀ ਜਾਵੇਗੀ।

ਸਮੱਗਰੀ ਖੇਤਰ 3: ਪੱਤਰਕਾਰੀ ਦੀਆਂ ਬੁਨਿਆਦੀ ਗੱਲਾਂ

ਇਸ ਸਮੱਗਰੀ ਖੇਤਰ ਰਾਹੀਂ, ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਅਖਬਾਰਾਂ, ਪ੍ਰਸਾਰਨ ਮੀਡੀਆ ਅਤੇ ਸੋਸ਼ਲ ਮੀਡੀਆ ਨੂੰ ਕਵਰ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਪੱਤਰਕਾਰੀ ਦੇ ਬੁਨਿਆਦੀ ਤੱਤਾਂ ਤੋਂ ਜਾਣੂ ਕਰਵਾਇਆ ਜਾਵੇਗਾ। ਉਹ ਰਿਪੋਰਟਿੰਗ, ਖ਼ਬਰਾਂ ਇਕੱਤਰ ਕਰਨ, ਇੰਟਰਵਿਊ ਕਰਨ ਅਤੇ ਕਹਾਣੀ ਪੇਸ਼ ਕਰਨ ਦੀ ਬੁਨਿਆਦੀ ਸਮਝ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨਗੇ। ਉਹ ਖ਼ਬਰਾਂ ਇਕੱਤਰ ਕਰਦੇ ਸਮੇਂ ਪੱਤਰਕਾਰੀ ਨੈਤਿਕਤਾ ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਜ਼ੁੱਮੇਵਾਰੀ ਨਾਲ ਕੰਮ ਕਰਨ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਤੱਥਾਂ ਦੀ ਜਾਂਚ ਕਰਨ ਦੀਆਂ ਤਕਨੀਕਾਂ ਬਾਰੇ ਸਿੱਖਣਗੇ। ਉਹ ਇੱਕ ਨਿਰਧਾਰਿਤ ਸਮੇਂ ਦੇ ਅੰਦਰ ਇੱਕ ਖ਼ਬਰ ਦੀ ਯਾਤਰਾ, ਵਿਚੋਲਗੀ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਪੜਾਵਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਲੰਘਣ ਅਤੇ ਗ਼ਲਤ ਜਾਣਕਾਰੀ ਤੋਂ ਸਾਵਧਾਨ ਰਹਿਣਾ ਸਿੱਖਣਗੇ।

ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਖ਼ਬਰਾਂ ਦੀ ਜਾਂਚ ਕਰਨ ਦੇ ਸਾਧਨਾਂ ਅਤੇ ਤਕਨੀਕਾਂ ਨਾਲ ਜਾਣੂ ਕਰਵਾਇਆ ਜਾਵੇਗਾ। ਉਹ ਸਿੱਖਣਗੇ ਕਿ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਖ਼ਬਰਾਂ ਦੀਆਂ ਕਿਸਮਾਂ ਵਿੱਚ ਫਰਕ ਕਿਵੇਂ ਕਰਨਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹਨਾਂ ਦੀ ਰਿਪੋਰਟ ਕਿਵੇਂ ਕਰਨੀ ਹੈ। ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਆਪਣੀ ਦਿਲਚਸਪੀ ਦੇ ਮੁੱਦਿਆਂ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਦੀ ਪੜਚੋਲ ਕਰ ਕੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਸ਼ੈਲੀਆਂ ਅਤੇ ਫਾਰਮੈਟਾਂ ਵਿੱਚ ਰਿਪੋਰਟਿੰਗ ਦਾ ਅਭਿਆਸ ਵੀ ਕਰਨਗੇ।

ਸਮੱਗਰੀ ਖੇਤਰ 4: ਮੀਡੀਆ ਨਿਰਮਾਣ ਪ੍ਰੋਜੈਕਟ

ਇਸ ਸਮੱਗਰੀ ਖੇਤਰ ਦੇ ਜ਼ਰੀਏ, ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਸਥਾਨਿਕ ਪ੍ਰਸੰਗਿਕਤਾ ਦੇ ਵਿਸ਼ਿਆਂ 'ਤੇ ਕੰਮ ਕਰਨਗੇ ਅਤੇ ਇੱਕ ਜਾਂ ਇੱਕ ਤੋਂ ਵੱਧ ਨਿਊਜ਼ਲੈਟਰ/ਸਕੂਲ ਮੈਗਜ਼ੀਨਾਂ/ਬਾਲ ਮੈਗਜ਼ੀਨਾਂ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਉਪਲਬਧ ਸਰੋਤਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਨਗੇ। ਉਹ ਖੋਜ ਅਤੇ ਯੋਜਨਾਬੰਦੀ, ਅੰਕੜੇ ਇਕੱਠੇ ਕਰਨ, ਲਿਖਣ, ਸੰਪਾਦਨ, ਡਿਜ਼ਾਈਨ ਅਤੇ ਉਤਪਾਦਨ ਲਈ ਸਮਰੱਥਾ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨਗੇ। ਉਪਲਬਧ ਸਾਧਨਾਂ ਅਤੇ ਤਕਨਾਲੋਜੀ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਦਿਆਂ, ਉਹ ਆਡੀਓ ਅਤੇ ਵੀਡੀਓ ਕਹਾਣੀਆਂ ਤਿਆਰ ਕਰਨਗੇ ਅਤੇ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸੋਸ਼ਲ ਮੀਡੀਆ ਪਲੇਟਫਾਰਮਾਂ 'ਤੇ ਤਿਆਰ ਕਰਨਗੇ।

ਭਾਗ 10.8

ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ

11ਵੀਂ ਅਤੇ 12ਵੀਂ ਜਮਾਤ ਵਿੱਚ ਕਈ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਸ਼ ਕੀਤੀ ਜਾਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ, ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ ਭਾਰਤ ਦੀਆਂ ਮੂਲ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ, ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ, ਕਲਾਸੀਕਲ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਅਤੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਦਾ ਸਾਹਿਤ। ਇਸ ਅਧਿਆਇ ਵਿੱਚ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਾਂਤ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਭਾਸ਼ਾ ਅਤੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਸਾਹਿਤ ਦਾ ਹੈ।

10.8.1 ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ

ਇਹ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਭਾਸ਼ਾ ਲਈ ਇੱਕ ਚਿੱਤਰ ਹੈ।

10.8.1.1 ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਵਿੱਚ ਕੋਰਸ ਡਿਜ਼ਾਈਨ ਕਰਨ ਦੇ ਅਸੂਲ

ਸੈਕੰਡਰੀ ਪੱਧਰ ਵਿੱਚ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਸੰਚਾਰ ਸਮਰੱਥਾ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਕਰਨਾ ਅਤੇ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਮੁਹਾਰਤ ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ ਕਰਨਾ ਹੈ। ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਅਸਲ ਜੀਵਨ ਦੇ ਪ੍ਰਸੰਗਾਂ ਵਿੱਚ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਨੂੰ ਵਧਾਉਣ ਲਈ ਸਮਰੱਥਾ ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ ਕਰਨਗੇ ਅਤੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਬੋਲਣ ਵਾਲੇ ਸਮਾਜਾਂ ਦੀ ਵਿਭਿੰਨਤਾ ਲਈ ਸੱਭਿਆਚਾਰਿਕ ਜਾਗਰੂਕਤਾ ਅਤੇ ਪ੍ਰਸੰਸਾ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਕਰਨਗੇ।

ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਭਾਸ਼ਾ ਲਈ ਕੋਰਸ ਹੇਠ ਲਿਖਿਆਂ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਵਿੱਚ ਰੱਖਦੇ ਹੋਏ ਤਿਆਰ ਕੀਤੇ ਜਾਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ:

- ੳ. ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਅਤੇ ਵਿਕਾਸ ਦੀ ਪੜਚੋਲ ਕਰਨਗੇ ਅਤੇ ਸਮਝਣਗੇ।
- ਅ. ਉਹ ਰਸਮੀ ਅਤੇ ਗੈਰ-ਰਸਮੀ ਸੈਟਿੰਗਾਂ ਸਮੇਤ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਪ੍ਰਸੰਗਾਂ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਢੰਗ ਨਾਲ ਸੰਚਾਰ ਕਰਨ ਦੀ ਯੋਗਤਾ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨਗੇ।
- ੲ. ਉਹ ਨਿੱਜੀ, ਅਕਾਦਮਿਕ, ਸਿਰਜਣਾਤਮਿਕ ਅਤੇ ਕਿੱਤਾਮੁਖੀ ਕੰਮਾਂ ਲਈ ਆਪਣੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਆਧਾਰ ਨੂੰ ਵਧਾਉਣਗੇ।
- ਸ. ਉਹ ਟੈਕਸਟ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਅਤੇ ਮੁਲਾਂਕਣ ਕਰਨ ਦੀ ਯੋਗਤਾ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਕਰਨਗੇ ਅਤੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਅਸਲ-ਜੀਵਨ ਪ੍ਰਸੰਗਾਂ ਵਿੱਚ ਬਿਆਨਬਾਜ਼ੀ, ਪੜ੍ਹਨ ਅਤੇ ਲਿਖਣ ਦੀ ਖੋਜ ਕਰਨਗੇ।

10.8.1.2 ਚਿੱਤਰ ਸਮੱਗਰੀ ਖੇਤਰ

ਹੇਠਾਂ ਪੱਧਰ 11-12 ਵਿੱਚ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਭਾਸ਼ਾ ਲਈ ਵਿਆਖਿਆਤਮਿਕ ਸਮੱਗਰੀ ਖੇਤਰ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਹਨ।

ਸਮੱਗਰੀ ਖੇਤਰ 1: ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ

ਇਸ ਸਮੱਗਰੀ ਖੇਤਰ ਰਾਹੀਂ, ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਸੰਖੇਪ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਇੰਗਲੈਂਡ ਵਿੱਚ ਅਤੇ ਬਾਅਦ ਵਿੱਚ ਵਿਸ਼ਵ ਦੇ ਹੋਰ ਹਿੱਸਿਆਂ ਵਿੱਚ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਬਾਰੇ ਸਿੱਖਣਗੇ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਭਾਰਤ ਉੱਤੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਧਿਆਨ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇਗਾ। ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਭਾਰਤੀ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਅਤੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਸਮੇਤ ਵਿਸ਼ਵ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਬੋਲੀ ਜਾਣ ਵਾਲੀ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਦੀਆਂ ਕਈ ਕਿਸਮਾਂ ਦੀ ਭਾਵਨਾ, ਇੱਕ ਸਮੇਂ ਬਸਤੀਵਾਦੀ ਅਤੇ ਹੁਣ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿੱਚ ਨੌਜਵਾਨਾਂ ਦੀ ਆਪਣੀ ਸਮਝ ਲਈ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹੈ। ਉਹ ਅੰਤਰ-ਭਾਸ਼ਾ ਉਧਾਰ 'ਤੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਨਾਲ ਜੁੜਨਗੇ ਅਤੇ ਭਾਰਤੀ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਦੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਸ਼ਬਦਾਂ ਅਤੇ ਉਤਪਤੀ ਅਤੇ ਸਮੱਗਰੀ 'ਤੇ ਧਿਆਨ ਕੇਂਦਰਿਤ ਕਰਨ ਦੇ ਨਾਲ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਦੇ ਹੁਨਰ ਨੂੰ ਵਧਾਉਣਗੇ। ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਆਪਣੇ ਪਰਿਵਾਰਿਕ ਇਤਿਹਾਸ 'ਤੇ ਪ੍ਰਤੀਬਿੰਬ ਵੀ ਤਿਆਰ ਕਰਨਗੇ, ਭਾਸ਼ਾ ਗਰਿੱਡ 'ਤੇ ਆਪਣੇ-ਆਪਣੇ ਪਰਿਵਾਰਾਂ ਦੇ ਸਥਾਨਾਂ ਦੀ ਮੈਪਿੰਗ ਕਰਨਗੇ ਅਤੇ ਇਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਆਪਣੀਆਂ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਸੰਬੰਧਿਤ ਯੋਗਤਾਵਾਂ, ਪ੍ਰਾਪਤੀਆਂ ਅਤੇ ਇੱਛਾਵਾਂ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਣਗੇ।

ਸਮੱਗਰੀ ਖੇਤਰ 2: ਕਾਰਜਸ਼ੀਲ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ

ਇਸ ਸਮੱਗਰੀ ਖੇਤਰ ਦੇ ਜ਼ਰੀਏ, ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਅਕਾਦਮਿਕ ਪ੍ਰਸੰਗਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰ ਅਤੇ ਬਾਹਰ ਕਾਰਜਸ਼ੀਲ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਮੁਹਾਰਤ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਨਗੇ। ਕਈ ਪ੍ਰਸੰਗਾਂ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਵਰਤੋਂ 'ਤੇ ਧਿਆਨ ਕੇਂਦਰਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇਗਾ, ਜਿਸ ਰਾਹੀਂ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ: (i) ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲਿਆਂ ਵਿੱਚ ਆਪਣੀ ਵਿਹਾਰਿਕ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਹੁਨਰ ਵਿੱਚ ਸੁਧਾਰ (ii) ਅਕਾਦਮਿਕ, ਸਿਰਜਣਾਤਮਿਕ ਅਤੇ ਕਿੱਤਾਮੁਖੀ ਕੰਮਾਂ ਲਈ ਆਪਣੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਆਧਾਰ ਨੂੰ ਵਿਸ਼ਾਲ ਅਤੇ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨਾ (iii) ਵਿਆਪਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਲਾਗੂ ਹੋਣ ਵਾਲੇ ਅਧਿਐਨ ਹੁਨਰ ਹਾਸਲ ਕਰਨਾ (iv) ਮਿਡਲ ਅਤੇ ਸ਼ੁਰੂਆਤੀ ਸੈਕੰਡਰੀ ਸਕੂਲ ਦੀਆਂ ਕਲਾਸਾਂ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੁਸ਼ਲਤਾ ਦੇ ਹੁਨਰ ਨੂੰ ਮਜ਼ਬੂਤ ਕਰਨਾ (v) ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਦੇ ਵੱਧ ਤੋਂ ਵੱਧ ਸੁਤੰਤਰ ਅਤੇ ਆਤਮ-ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਉਪਭੋਗਤਾ ਬਣਨਾ।

ਸਮੱਗਰੀ ਖੇਤਰ 3: ਸੰਚਾਰ ਲਈ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ

ਇਸ ਸਮੱਗਰੀ ਖੇਤਰ ਦੇ ਜ਼ਰੀਏ, ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਅਸਲ-ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਸੰਦਰਭ ਵਿੱਚ ਅਕਾਦਮਿਕ ਸੰਦਰਭ ਤੋਂ ਸੰਚਾਰ ਵੱਲ ਜਾਣ ਦੀ ਆਪਣੀ ਯੋਗਤਾ ਨੂੰ ਹੋਰ ਵਧਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਸੰਚਾਰੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ (CLT) ਵਿਧੀਆਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਦਿਆਂ, ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਨਕਲੀ ਅਸਲ-ਜੀਵਨ ਪ੍ਰਸੰਗਾਂ ਵਿੱਚ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਨ ਦੇ ਯੋਗ ਬਣਾਇਆ ਜਾਵੇਗਾ। ਟੀਚੇ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ (ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ) ਦੀ ਵਰਤੋਂ

ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੁਆਰਾ ਸੰਚਾਰ ਸਮਰੱਥਾ ਅਤੇ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਦੀ ਲੋੜ ਵਾਲੇ ਕਾਰਜਾਂ ਨੂੰ ਕਰਨ ਲਈ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇਗੀ। ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਸੰਚਾਰ ਉੱਤੇ ਧਿਆਨ ਕੇਂਦਰਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇਗਾ, ਜਦੋਂਕਿ ਨਿਰਧਾਰਿਤ ਰੂਪਾਂ ਵਿੱਚ ਭਾਸ਼ਾ ਦਾ ਉਤਪਾਦਨ ਇੱਕ ਸੈਕੰਡਰੀ ਗਤੀਵਿਧੀ ਹੋਵੇਗੀ। ਆਹਮੋ-ਸਾਹਮਣੇ ਸੰਚਾਰ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ, ਫੋਨ 'ਤੇ ਗੱਲਬਾਤ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਡਿਜੀਟਲ ਸੰਚਾਰ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਰੂਪਾਂ 'ਤੇ ਵੀ ਵਿਚਾਰ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇਗਾ। ਇਸ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਵਿੱਚ, ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਗੱਲਬਾਤ, ਆਲੋਚਨਾਤਮਿਕ ਸੋਚ ਅਤੇ ਸਹਿਯੋਗੀ ਕੰਮ ਵਿੱਚ ਹੁਨਰ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨਗੇ। ਨਾਲ ਹੀ, ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਦੇ ਮਾਮਲੇ ਵਿੱਚ ਕਲਾਸਰੂਮ ਜਿੰਨਾ ਸੰਭਵ ਹੋ ਸਕੇ ਅਸਲ ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਨੇੜੇ ਆ ਜਾਵੇਗਾ।

ਖੇਤਰ 4: ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਭਾਸ਼ਾ ਅਤੇ ਰਚਨਾ

ਇਸ ਸਮੱਗਰੀ ਖੇਤਰ ਦੇ ਜ਼ਰੀਏ, ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਸੰਚਾਰ ਵਿੱਚ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਸ਼ਕਤੀ ਬਾਰੇ ਸਿੱਖਣਗੇ।

ਉਹ ਦੂਜਿਆਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕਰਨ ਅਤੇ ਮਨਾਉਣ ਲਈ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਹੁਨਰ ਹਾਸਲ ਕਰਨਗੇ, ਨਾਲ ਹੀ ਇਹਨਾਂ ਤਰੀਕਿਆਂ ਨੂੰ ਸਮਝਣਗੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਲੋਕ ਬੋਲੀ ਅਤੇ ਲਿਖਤੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੋਵਾਂ ਰਾਹੀਂ ਵਿਚਾਰਾਂ ਅਤੇ ਅਰਥਾਂ ਨੂੰ ਸੰਚਾਰਿਤ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਭਾਸ਼ਣ ਕਲਾ ਬਾਰੇ ਸਿੱਖ ਕੇ, ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਢੰਗ ਨਾਲ ਸੰਚਾਰ ਕਰਨ, ਦਲੀਲਾਂ ਦਾ ਆਲੋਚਨਾਤਮਿਕ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਕਰਨ ਅਤੇ ਭਾਸ਼ਣ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਣ ਲਈ ਲੁੜੀਂਦੀਆਂ ਯੋਗਤਾਵਾਂ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਗ਼ੈਰ-ਗਲਪੀ ਗ੍ਰੰਥਾਂ 'ਤੇ ਜ਼ੋਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇਗਾ ਅਤੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਲੇਖਕਾਂ ਦੁਆਰਾ ਭਾਸ਼ਣ ਨੂੰ ਰੂਪ ਦੇਣ ਅਤੇ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕਰਨ ਲਈ ਵਰਤੀ ਜਾਣ ਵਾਲੀ ਪ੍ਰੈਰਿਕ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਪਛਾਣ ਕਰਨ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਕਰਨ ਦੇ ਮੌਕੇ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤੇ ਜਾਣਗੇ। ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਇਹਨਾਂ ਸਾਧਨਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨਗੇ ਜੋ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਕਰਨ ਅਤੇ ਦਲੀਲਾਂ ਪੇਸ਼ ਕਰਨ ਲਈ ਲੁੜੀਂਦੇ ਹਨ ਜਾਣਕਾਰੀ ਅਤੇ ਰੁਝੇਵੇਂ ਵਾਲੇ ਨਾਗਰਿਕਾਂ ਵਜੋਂ ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਵਿੱਚ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾਉਣਗੇ।

10.8.2 ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਸਾਹਿਤ

ਇਹ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਸਾਹਿਤ ਲਈ ਇੱਕ ਉਦਾਹਰਨ ਹੈ।

10.8.2.1 ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਸਾਹਿਤ ਵਿੱਚ ਕੋਰਸ ਡਿਜ਼ਾਈਨ ਕਰਨ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤ

ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਸਾਹਿਤ ਪੜ੍ਹਾਉਣ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਵਿੱਚ ਆਲੋਚਨਾਤਮਿਕ ਅਤੇ ਸਿਰਜਣਾਤਮਿਕ ਹੁਨਰ ਅਤੇ ਸਾਹਿਤ ਲਈ ਡੂੰਘੇ ਧਿਆਨ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰਨਾ ਹੈ।

ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਸਾਹਿਤ ਦੇ ਕੋਰਸ ਹੇਠ ਲਿਖਿਆਂ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਵਿੱਚ ਰੱਖਦੇ ਹੋਏ ਤਿਆਰ ਕੀਤੇ ਜਾਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ:

- ੳ. ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਭਾਰਤੀ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਤੋਂ ਅਨੁਵਾਦ ਕੀਤੇ ਗਏ ਸਾਹਿਤਕ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਸਮੇਤ ਪੂਰੇ ਭਾਰਤ ਦੇ ਸਾਹਿਤਕ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਰਹਿਣਗੇ।
- ਅ. ਉਹ ਲਿਖਤ ਰਾਹੀਂ ਭਾਸ਼ਾ ਅਤੇ ਟੈਕਸਟ ਦੇ ਰਸਮੀ ਪਹਿਲੂਆਂ ਨਾਲ ਜੁੜਨਗੇ ਅਤੇ ਸਮਝਣਗੇ।
- ੲ. ਉਹ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਭਾਸ਼ਾ ਨੂੰ ਰਚਨਾਤਮਿਕਤਾ ਅਤੇ ਸਵੈ-ਪ੍ਰਗਟਾਵੇ ਦੇ ਸਾਧਨ ਵਜੋਂ ਵਰਤਣਗੇ।
- ਸ. ਉਹ ਸਾਹਿਤਕ ਅਤੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰਿਕ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਰਾਹੀਂ ਭਾਰਤ ਦੀ ਅਮੀਰੀ ਅਤੇ ਵਿਭਿੰਨਤਾ ਦੀ ਕਦਰ ਕਰਨਗੇ।

ਸਾਹਿਤ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜੁਬਾਨੀ ਅਤੇ ਲਿਖਤੀ ਸੰਚਾਰ ਲਈ 'ਵਿਸ਼ਾ-ਵਸਤੂ ਸਮੱਗਰੀ' ਦਾ ਸਾਧਨ ਹੈ। ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਡੁੱਬਣਾ ਸਾਹਿਤ ਦਾ ਇੱਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਕੇਂਦਰ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ, ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਸੈਕੰਡਰੀ ਸਕੂਲ ਦੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੀ ਦਿਲਚਸਪੀ ਦੇ ਸੰਭਾਵਿਤ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਦੇ ਦੁਆਲੇ ਸਮੂਹਬੱਧ ਪੜ੍ਹਨ ਦੀਆਂ ਚੋਣਾਂ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਨੌਜਵਾਨ ਬਾਲਗ ਅਤੇ ਸਕੂਲ ਜੀਵਨ, ਵਾਤਾਵਰਨ ਜਾਦੂ ਅਤੇ ਹੈਰਾਨੀ, ਵਿਗਿਆਨ ਗਲਪ ਅਤੇ ਕੁਦਰਤ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ। ਹਾਲਾਂਕਿ ਧਿਆਨ ਮੁੱਖ ਤੌਰ 'ਤੇ ਲਿਖਤੀ ਟੈਕਸਟ 'ਤੇ ਰਹੇਗਾ, ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਸਾਹਿਤ ਦੀ ਚੋਣ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਆਪਣੇ ਆਲੋਚਨਾਤਮਿਕ ਅਤੇ ਸਿਰਜਣਾਤਮਿਕ ਹੁਨਰ ਨੂੰ ਹੋਰ ਪਾਠ ਰੂਪਾਂ ਤੱਕ ਵਧਾਉਣ ਦੇ ਯੋਗ ਹੋਣਗੇ।

10.8.2.2 ਚਿੱਤਰ ਸਮੱਗਰੀ ਖੇਤਰ

ਹੇਠਾਂ ਪੱਧਰ 11-12 ਵਿੱਚ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਸਾਹਿਤ ਲਈ ਵਿਆਖਿਆਤਮਿਕ ਸਮੱਗਰੀ ਦੇ ਖੇਤਰ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਹਨ।

ਇਹਨਾਂ ਸਮੱਗਰੀ ਖੇਤਰਾਂ ਰਾਹੀਂ, ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਾਹਿਤਕ ਰੂਪਾਂ ਨਾਲ ਜਾਣੂ ਕਰਵਾਇਆ ਜਾਵੇਗਾ ਅਤੇ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਭਾਰਤ ਅਤੇ ਵਿਦੇਸ਼ਾਂ ਦੇ ਟੈਕਸਟ, ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਅਤੇ ਅਨੁਵਾਦ ਨਾਲ ਜਾਣੂ ਕਰਵਾਇਆ ਜਾਵੇਗਾ।

ਸਮੱਗਰੀ ਖੇਤਰ 1: ਸਾਹਿਤ ਪੜ੍ਹਨਾ

ਇਸ ਸਮੱਗਰੀ ਖੇਤਰ ਦੇ ਜ਼ਰੀਏ, ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਟੈਕਸਟ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰਨਾ ਅਤੇ ਜੁਬਾਨੀ ਅਤੇ ਲਿਖਤੀ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਆਪਣੀ

ਸਮਝ ਦਾ ਸੰਚਾਰ ਕਰਨਾ ਸਿੱਖਣਗੇ। ਕਲਾਸੀਕਲ ਸਾਹਿਤਕ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਅਖਬਾਰਾਂ ਅਤੇ ਵਟਸਐਪ ਸੰਦੇਸ਼ਾਂ ਤੱਕ, ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਲਿਖਤੀ ਰੂਪਾਂ ਤੋਂ ਜਾਣੂ ਹੋਣਗੇ ਜੋ ਸਾਡੀ ਦੁਨੀਆ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਹਨ। ਫਿਰ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਸਮਿਆਂ ਅਤੇ ਵਿਭਿੰਨ ਸੱਭਿਆਚਾਰਿਕ ਪ੍ਰਸੰਗਾਂ ਤੋਂ ਵਾਰਤਕ ਅਤੇ ਕਵਿਤਾ ਨਾਲ ਜਾਣੂ ਕਰਵਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਟੈਕਸਟ ਦੀਆਂ ਰਸਮੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ ਅਤੇ ਇਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਥੀਮੈਟਿਕ ਚਿੰਤਾਵਾਂ ਦੀ ਪਛਾਣ ਕਰਨਾ ਸਿੱਖਣਗੇ। ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਤੌਰ 'ਤੇ ਅਤੇ ਸਮੂਹਾਂ ਵਿੱਚ ਸ਼ਬਦਾਂ, ਸੈਟਿੰਗਾਂ, ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਅਤੇ ਅੰਤ ਨੂੰ ਬਦਲ ਕੇ ਟੈਕਸਟ ਨੂੰ ਦੁਬਾਰਾ ਲਿਖਣਗੇ ਤਾਂਜੇ ਇਹ ਸਮਝਿਆ ਜਾ ਸਕੇ ਕਿ ਅਰਥ ਕਿਵੇਂ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

ਸਮੱਗਰੀ ਖੇਤਰ 2: ਛੋਟੀ ਕਹਾਣੀ ਅਤੇ ਨਾਵਲ

ਇਸ ਸਮੱਗਰੀ ਖੇਤਰ ਦੇ ਜ਼ਰੀਏ, ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ 'ਤਰਕਪੂਰਨ' ਸਿੱਟੇ ਕੱਢਣ ਦੀ ਇੱਛਾ ਦੇ ਨਾਲ ਬੁਨਿਆਦੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਬਿਰਤਾਂਤਿਕ ਪ੍ਰਾਣੀਆਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਮਨੁੱਖਾਂ ਦੇ ਵਿਚਾਰ ਅਤੇ ਕਮਿਊਨਿਟੀ ਇਤਿਹਾਸ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਰਖਵਾਲੇ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਕਹਾਣੀਕਾਰਾਂ ਨਾਲ ਜਾਣ-ਪਛਾਣ ਕਰਵਾਈ ਜਾਵੇਗੀ। ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਲਘੂ ਕਹਾਣੀ ਪੂਰਵਗਾਮੀਆਂ (ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਜੈਸਟ, ਕਿੱਸੇ, ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਾਂਤ) ਦੀਆਂ ਕੁਝ ਉਦਾਹਰਨਾਂ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਕੁਝ ਗ਼ੈਰ-ਪੱਛਮੀ ਹਮਰੁਤਬਾ ਪੜ੍ਹਨਗੇ। (ਭਾਰਤੀ ਕਥਾਵਾਂ ਅਤੇ ਕਿੱਸਿਆਂ ਸਮੇਤ) ਫਿਰ ਉਹ ਲੋਕ ਅਤੇ ਪਰੀ ਕਿੱਸਿਆਂ ਅਤੇ ਪੱਛਮੀ ਅਤੇ ਪੂਰਬੀ ਪਰੰਪਰਾਵਾਂ ਦੀਆਂ ਕਥਾਵਾਂ ਵੱਲ ਵਧਣਗੇ। ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਲਘੂ ਕਹਾਣੀ ਨੂੰ ਇਸ ਦੇ ਆਧੁਨਿਕ ਅਵਤਾਰ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰਨਗੇ, ਇਸ ਗੱਲ ਦੀ ਜਾਂਚ ਕਰਨਗੇ ਕਿ ਇਹ ਪੁਰਾਣੇ ਰੂਪਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਕਿਵੇਂ ਵਿਕਸਿਤ ਹੋਈ ਹੈ ਅਤੇ ਦੁਨੀਆ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਹਿੱਸਿਆਂ ਤੋਂ ਚਾਰ ਜਾਂ ਪੰਜ ਉਦਾਹਰਨਾਂ ਪੜ੍ਹੀਆਂ ਜਾਣਗੀਆਂ। ਹੋਰ ਚੀਜ਼ਾਂ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ, ਉਹ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਨਿਰੀਖਣ ਕਰਨਗੇ ਕਿ ਸਕੂਲ ਸਿੱਖਿਆ ਦੀਆਂ ਛੋਟੀਆਂ ਸ਼ੈਲੀਆਂ ਲਈ 510 ਭਾਗ-ੲ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਫਰੇਮਵਰਕ ਵਿੱਚ ਕਲਪਨਾ ਦਾ ਕੀ ਅਰਥ ਹੈ, ਯਥਾਰਥਵਾਦ ਇੱਕ ਖ਼ਾਸ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਲਘੂ ਕਹਾਣੀ ਉੱਤੇ ਕਿਉਂ ਕਬਜ਼ਾ ਕਰਨ ਲਈ ਆਇਆ ਅਤੇ ਕਲਪਨਾ ਨੇ ਅੱਜ ਕੁਝ ਵਾਪਸੀ ਕਿਉਂ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਨਾਵਲ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਬਾਰੇ ਸੰਖੇਪ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖਣਗੇ ਅਤੇ ਕੁਝ ਮੁਢਲੇ ਨਾਵਲਾਂ ਦੇ ਅੰਸ਼ ਪੜ੍ਹਨਗੇ। ਅੰਤ ਵਿੱਚ, ਉਹ ਇੱਕ ਸੰਪੂਰਨ ਨਾਵਲ ਨਾਲ ਜੁੜਨਗੇ ਅਤੇ ਇਸ ਦਾ ਵਿਸਤਾਰ ਨਾਲ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਕਰਨਗੇ।

ਸਮੱਗਰੀ ਖੇਤਰ 3: ਕਵਿਤਾ ਅਤੇ ਨਾਟਕ ਦੀ ਜਾਣ-ਪਛਾਣ

ਇਸ ਸਮੱਗਰੀ ਖੇਤਰ ਦੇ ਜ਼ਰੀਏ, ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਖ਼ੁਦ ਕੰਮਾਂ ਦੇ ਰੂਪ, ਸਮੱਗਰੀ ਅਤੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਨਾਲ ਸਿੱਧੀ ਸ਼ਮੂਲੀਅਤ ਦਾ ਅਨੁਭਵ ਕਰਨਗੇ। ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਨਿਰਧਾਰਿਤ ਟੈਕਸਟ ਲਈ ਇੱਕ ਲੇਖਕ ਅਤੇ ਪਰੰਪਰਾ ਕੇਂਦਰਿਤ ਪਹੁੰਚ ਉੱਤੇ ਮੁੱਖ ਰੂਪ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇਗਾ। ਕਵਿਤਾ-ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਸ਼ਬਦਾਂ, ਅਵਾਜ਼ਾਂ, ਪ੍ਰਭਾਵ, ਚਿੱਤਰਾਂ ਅਤੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰਿਕ ਪ੍ਰਸੰਗਾਂ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਸੰਬੰਧਾਂ ਨੂੰ ਨੋਟ ਕਰਨ ਲਈ ਨਿਰਦੇਸ਼ਿਤ ਕਰਨਗੀਆਂ। ਨਾਟਕ-ਕੇਂਦਰਿਤ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਵਿੱਚ ਟੈਕਸਟ ਅਤੇ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਨਿਰੰਤਰਤਾ ਅਤੇ ਅੰਤਰ, ਘਰ ਦੇ ਨੇੜੇ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਦੀਆਂ ਪਰੰਪਰਾਵਾਂ ਅਤੇ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਦੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਸਥਾਨਾਂ (ਥੀਏਟਰ, ਰੇਡੀਓ, ਗਲੀਆਂ, ਬਜ਼ਾਰਾਂ, ਧਾਰਮਿਕ ਸਥਾਨਾਂ, ਤਿਉਹਾਰਾਂ, ਟੈਲੀਵੀਜ਼ਨ, ਫਿਲਮ, ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਕਲਾ, ਸਕੈਚ) 'ਤੇ ਪ੍ਰਤੀਬਿੰਬ ਵੀ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਣਗੇ।

ਸਮੱਗਰੀ ਖੇਤਰ 4: ਪੜ੍ਹਨਾ ਅਤੇ ਲਿਖਣਾ: ਕਵਿਤਾ/ਲੇਖ/ਛੋਟੀ ਕਹਾਣੀ/ਡਰਾਮਾ

ਇਸ ਸਮੱਗਰੀ ਖੇਤਰ ਦੇ ਜ਼ਰੀਏ, ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਚਾਰ ਰੂਪਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ ਉੱਤੇ ਧਿਆਨ ਕੇਂਦਰਿਤ ਕਰਨਗੇ। ਉਹ ਚੁਣੇ ਗਏ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਵਧੇਰੇ ਉੱਨਤ ਟੈਕਸਟ ਪੜ੍ਹਨਗੇ ਅਤੇ ਇਹਨਾਂ ਨਾਲ ਆਲੋਚਨਾਤਮਿਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਜੁੜਨਗੇ। ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਚੁਣੇ ਹੋਏ ਰੂਪ ਦੇ ਰਸਮੀ ਅਤੇ ਢਾਂਚਾਗਤ ਤੱਤਾਂ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਇਸ ਦੇ ਸਾਹਿਤਕ ਇਤਿਹਾਸ ਦੇ ਤੱਤਾਂ ਅਤੇ ਭਾਰਤ ਅਤੇ ਵਿਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਸਾਹਿਤਕ ਪਰੰਪਰਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਇਸ ਨੂੰ ਅਪਣਾਉਣ ਤੋਂ ਜਾਣੂ ਹੋਣਗੇ। ਉਹ ਲਿਖਣ ਦੇ ਅਭਿਆਸਾਂ ਦੀ ਇੱਕ ਲੜੀ ਵਿੱਚ ਵੀ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਣਗੇ ਜੋ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਵਿਹਾਰਿਕ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਫਾਰਮ ਨਾਲ ਜਾਣੂ ਕਰਵਾਉਣ ਵਿੱਚ ਸਹਾਇਤਾ ਕਰਨਗੇ ਅਤੇ ਇਹਨਾਂ ਸੰਭਾਵਨਾਵਾਂ ਦੀ ਪੜਚੋਲ ਕਰਨਗੇ ਜੋ ਇਹ ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਆਪਣੇ ਸਵੈ-ਪ੍ਰਗਟਾਵੇ ਲਈ ਪੇਸ਼ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਚੁਣੇ ਗਏ ਫਾਰਮ ਦੀ ਮਲਕੀਅਤ ਲੈਣਗੇ ਅਤੇ ਇਸ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਪ੍ਰਸੰਗਾਂ ਦੇ ਅਨੁਕੂਲ ਬਣਾਉਣਗੇ। ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਇੱਕ ਰਚਨਾਤਮਿਕ ਲਿਖਣ ਪ੍ਰੋਜੈਕਟ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਨਗੇ ਜਿੱਥੇ ਉਹ ਆਪਣੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ, ਕਵਿਤਾਵਾਂ, ਲੇਖ ਜਾਂ ਨਾਟਕ ਲਿਖਣਗੇ।

ਭਾਗ 10.9

ਪੱਧਰ 11-12 ਅਤੇ ਉੱਚ ਸਿੱਖਿਆ

ਬੋਰਡ ਪਰੀਖਿਆਵਾਂ ਅਤੇ ਦਾਖਲਾ ਪਰੀਖਿਆਵਾਂ ਸਮੇਤ ਸੈਕੰਡਰੀ ਸਕੂਲ ਦੀ ਪਰੀਖਿਆਵਾਂ ਦੀ ਮੌਜੂਦਾ ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ ਅਤੇ ਅੱਜ ਦੇ ਨਤੀਜੇ ਵਜੋਂ ਕੋਚਿੰਗ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਬਹੁਤ ਨੁਕਸਾਨ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ, ਖਾਸਕਰ ਸੈਕੰਡਰੀ ਸਕੂਲ ਪੱਧਰ 'ਤੇ, ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਪਰੀਖਿਆ ਕੋਚਿੰਗ ਅਤੇ ਤਿਆਰੀ ਨਾਲ ਸੱਚੀ ਸਿੱਖਿਆ ਲਈ ਕੀਮਤੀ ਸਮੇਂ ਦੀ ਥਾਂ ਲੈ ਰਹੇ ਹਨ। ਇਹ ਪਰੀਖਿਆਵਾਂ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਭਵਿੱਖ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਵਿੱਚ ਲਚਕਤਾ ਅਤੇ ਚੋਣ ਦੀ ਆਗਿਆ ਦੇਣ ਦੀ ਬਜਾਏ ਇੱਕ ਹੀ ਧਾਰਾ ਵਿੱਚ ਸਮੱਗਰੀ ਦਾ ਇੱਕ ਬਹੁਤ ਹੀ ਤੰਗ ਸਮੂਹ ਸਿੱਖਣ ਲਈ ਮਜਬੂਰ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ।

[NEP 2020, 4.36]

ਹਾਲ ਹੀ ਦੇ ਦਹਾਕਿਆਂ ਵਿੱਚ, ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ 11ਵੀਂ ਅਤੇ 12ਵੀਂ ਜਮਾਤ ਨੂੰ ਸਿਰਫ ਉੱਚ ਸਿੱਖਿਆ ਵਿੱਚ ਦਾਖਲਾ ਲੈਣ ਦੇ ਸਾਧਨ ਵਜੋਂ ਦੇਖਣ ਦਾ ਇੱਕ ਮੰਦਭਾਗਾ ਰੁਝਾਨ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਦਾ ਤਰਕ ਅਕਸਰ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਯੰਤਰਿਕ ਸੋਚ ਦੇ ਕਾਰਨ ਮਰੋੜਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

NCF ਦਾ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਤਰਕ ਸਕੂਲ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਉਦੇਸ਼ਾਂ ਅਤੇ ਟੀਚਿਆਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਵੱਲ ਕੇਂਦਰਿਤ ਹੈ। ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਮਿਆਰ, ਸਮੱਗਰੀ, ਸਿੱਖਿਆ ਸ਼ਾਸਤਰ ਅਤੇ ਸਭ ਤੋਂ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਮੁਲਾਂਕਣ ਇਹਨਾਂ ਉਦੇਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ ਤਿਆਰ ਕੀਤੇ ਗਏ ਹਨ। ਸਕੂਲੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਸੈਕੰਡਰੀ ਪੜਾਅ ਦੇ ਉਦੇਸ਼, ਖਾਸ ਤੌਰ 'ਤੇ ਪੱਧਰ 11-12 ਨੂੰ ਉੱਚ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮਾਂ ਲਈ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੀ ਚੋਣ ਅਤੇ ਲੜੀਬੱਧ ਕਰਨ ਲਈ ਇੱਕ ਵਿਧੀ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਕਲਪਨਾ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਜਾਣੀ ਚਾਹੀਦੀ। ਇਹ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਤਰਕ NEP ਦੁਆਰਾ ਸਪਸ਼ਟ ਕੀਤੇ ਗਏ ਚਾਰ ਬੁਨਿਆਦੀ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਤੋਂ ਲਿਆ ਗਿਆ ਹੈ:

- ੳ. **ਲਚਕਤਾ**, ਤਾਂ ਜੋ ਸਿੱਖਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਚਾਲ-ਚਲਣ ਅਤੇ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮਾਂ ਦੀ ਚੋਣ ਕਰਨ ਦਾ ਮੌਕਾ ਮਿਲੇ ਅਤੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਤਿਭਾ ਅਤੇ ਰੁਚੀਆਂ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਆਪਣੇ ਰਸਤੇ ਚੁਣਨ।
- ਅ. ਕਲਾ ਅਤੇ ਵਿਗਿਆਨ ਵਿੱਚ, ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਅਤੇ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਦੀਆਂ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਵਿਚਕਾਰ ਅਤੇ ਕਿੱਤਾਮੁਖੀ ਤੇ ਅਕਾਦਮਿਕ ਧਾਰਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਕੋਈ **ਸਖ਼ਤ ਅੰਤਰ ਨਹੀਂ** ਹੈ। ਇਹ ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਹਾਨੀਕਾਰਕ ਦਰਜਾਬੰਦੀ ਨੂੰ ਖ਼ਤਮ ਕਰ ਦੇਵੇਗਾ।
- ੲ. ਸਾਰੇ ਗਿਆਨ ਦੀ ਏਕਤਾ ਅਤੇ ਅਖੰਡਤਾ ਨੂੰ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਇੱਕ **ਬਹੁ-ਅਨੁਸ਼ਾਸਨੀ** ਸੰਸਾਰ ਲਈ ਵਿਗਿਆਨ, ਸਮਾਜਿਕ ਵਿਗਿਆਨ, ਕਲਾ, ਮਨੁੱਖਤਾ ਅਤੇ ਖੇਡਾਂ ਵਿੱਚ ਬਹੁ-ਅਨੁਸ਼ਾਸਨ ਅਤੇ **ਇੱਕ ਸੰਪੂਰਨ ਸਿੱਖਿਆ**।
- ੳ. ਪਰੀਖਿਆਵਾਂ ਲਈ ਰੱਟੇ ਲਾਉਣਾ ਸਿੱਖਣ ਅਤੇ ਸਿੱਖਣ ਦੀ ਬਜਾਏ **ਸੰਕਲਪਿਕ ਸਮਝ 'ਤੇ ਜ਼ੋਰ** ਦੇਣਾ।

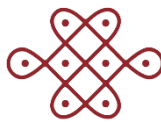
11ਵੀਂ-12ਵੀਂ ਜਮਾਤ ਲਈ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਉੱਚ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮਾਂ ਵਿੱਚ ਚੋਣ ਲਈ 'ਸਹਾਇਕ ਤਿਆਰੀ' ਦੀ ਬਜਾਏ ਇਹਨਾਂ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮਾਂ ਦੁਆਰਾ ਨਿਰਦੇਸ਼ਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

NEP 2020 ਨੇ ਸਕੂਲ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ ਨੂੰ ਉੱਚ ਸਿੱਖਿਆ ਦੀਆਂ ਦਾਖਲਾ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ ਤੋਂ ਵੱਖ ਕਰਨ ਦੀ ਇੱਕ ਸੁਹਿਰਦ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਹੈ।

ਨੈਸ਼ਨਲ ਟੈਸਟਿੰਗ ਏਜੰਸੀ (NTA) ਸਾਲ ਵਿੱਚ ਘੱਟੋ-ਘੱਟ ਦੋ ਵਾਰ ਵਿਗਿਆਨ, ਮਨੁੱਖਤਾ, ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ, ਕਲਾ ਅਤੇ ਕਿੱਤਾਮੁਖੀ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਵਿੱਚ ਉੱਚ-ਗੁਣਵੱਤਾ ਵਾਲੇ ਆਮ ਯੋਗਤਾ ਟੈਸਟ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਆਮ ਵਿਸ਼ੇ ਦੀਆਂ ਪਰੀਖਿਆਵਾਂ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਸ਼ ਕਰਨ ਲਈ ਕੰਮ ਕਰੇਗੀ। ਇਹ ਪਰੀਖਿਆਵਾਂ ਸੰਕਲਪਿਕ ਸਮਝ ਅਤੇ ਗਿਆਨ ਨੂੰ ਲਾਗੂ ਕਰਨ ਦੀ ਯੋਗਤਾ ਦੀ ਜਾਂਚ ਕਰਨਗੀਆਂ ਅਤੇ ਇਹਨਾਂ ਪਰੀਖਿਆਵਾਂ ਲਈ ਕੋਚਿੰਗ ਲੈਣ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਨੂੰ ਖਤਮ ਕਰਨ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਰੱਖਣਗੀਆਂ। ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਟੈਸਟ ਦੇਣ ਲਈ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਦੀ ਚੋਣ ਕਰਨ ਦੇ ਯੋਗ ਹੋਣਗੇ ਅਤੇ ਹਰੇਕ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਹਰੇਕ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਦੇ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਵਿਸ਼ੇ ਪੋਰਟਫੋਲੀਓ ਨੂੰ ਦੇਖ ਸਕੇਗੀ ਅਤੇ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਰੁਚੀਆਂ ਅਤੇ ਪ੍ਰਤਿਭਾ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮਾਂ ਵਿੱਚ ਦਾਖਲਾ ਦੇ ਸਕੇਗੀ।

[NEP 2020, 4.42]

ਇੱਥੇ ਇਸ ਗੱਲ ਉੱਤੇ ਜ਼ੋਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ NTA ਦੁਆਰਾ ਕਲਪਿਤ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਆਮ ਵਿਸ਼ੇ ਦੀਆਂ ਪਰੀਖਿਆਵਾਂ ਅਨੁਸ਼ਾਸਨ ਵਿੱਚ ਮੁੱਖ ਸੰਕਲਪਿਕ ਢਾਂਚਿਆਂ ਅਤੇ ਜਾਂਚ ਦੇ ਤਰੀਕਿਆਂ ਉੱਤੇ ਧਿਆਨ ਕੇਂਦਰਿਤ ਕਰਨ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਵਿਆਪਕ ਹੋਣੀਆਂ ਚਾਹੀਦੀਆਂ ਹਨ, ਜੇਕਰ ਇਹ ਵਿਸ਼ੇ ਪਰੀਖਿਆ ਸੰਕੁਚਿਤ ਸਮੱਗਰੀ ਗਿਆਨ ਦੀ ਜਾਂਚ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਤਾਂ ਇਸ ਨੂੰ NCF ਦੇ ਟੀਚਿਆਂ ਅਤੇ ਪਹੁੰਚਾਂ ਨਾਲ ਗਲਤ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਜੋੜਿਆ ਜਾਵੇਗਾ।

ਭਾਗ ਸ

ਸਕੂਲ ਸੱਭਿਆਚਾਰ

ਅਤੇ ਸਕੂਲ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ

ਇਹ ਹਿੱਸਾ ਇਸ ਗੱਲ 'ਤੇ ਚਰਚਾ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸਕੂਲਾਂ ਨੂੰ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਲੋਕਾਚਾਰ ਦੀ ਸਿਰਜਣਾ ਕਰਨ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਹੈ ਜੋ ਇਸ NCF ਵਿੱਚ ਕਲਪਨਾ ਕੀਤੇ ਗਏ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਉਦੇਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਅਜਿਹੇ ਸਭਿਆਚਾਰ ਅਤੇ ਲੋਕਾਚਾਰ ਨੂੰ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨ ਅਤੇ ਕਾਇਮ ਰੱਖਣ ਲਈ ਚੇਤਨ ਅਤੇ ਜਾਣ-ਬੁੱਝ ਕੇ ਜਤਨ ਕਰਨ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਹੈ। ਅਜਿਹੇ ਜਤਨਾਂ ਦਾ ਨਤੀਜਾ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਲਈ ਇੱਕ ਡੂੰਘਾ ਅਨੁਭਵ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਅਨੁਭਵ ਨੂੰ ਇੱਕ ਸਕਾਰਾਤਮਿਕ ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਵਾਤਾਵਰਨ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਲੋੜੀਂਦੇ ਮੁੱਲਾਂ ਅਤੇ ਰੁਝਾਨਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਸਮਰੱਥ ਬਣਾਉਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ਸਕੂਲ ਸਭਿਆਚਾਰ ਬਾਰੇ **ਅਧਿਆਇ-1** ਉਨ੍ਹਾਂ ਤਰੀਕਿਆਂ ਦੀ ਰੂਪ-ਰੇਖਾ ਦਿੰਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਸਕੂਲ ਆਪਣੇ ਸਾਰੇ ਮੈਂਬਰਾਂ ਲਈ ਇੱਕ ਅਮੀਰ, ਜੀਵੰਤ ਅਤੇ ਸਿੱਖਣ ਦੀ ਸਾਂਝੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਪੈਦਾ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਸਕੂਲ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ ਬਾਰੇ **ਅਧਿਆਇ-2** ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਕੀ ਅਤੇ ਅਕਾਦਮਿਕ ਕੰਮਕਾਜ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਪਹਿਲੂਆਂ ਬਾਰੇ ਚਰਚਾ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਬਾਰੇ ਸਕੂਲ ਆਪਣੇ ਸੰਗਠਨਾਤਮਿਕ ਅਤੇ ਵਿੱਦਿਅਕ ਟੀਚਿਆਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਬਣਨ ਬਾਰੇ ਵਿਚਾਰ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ।

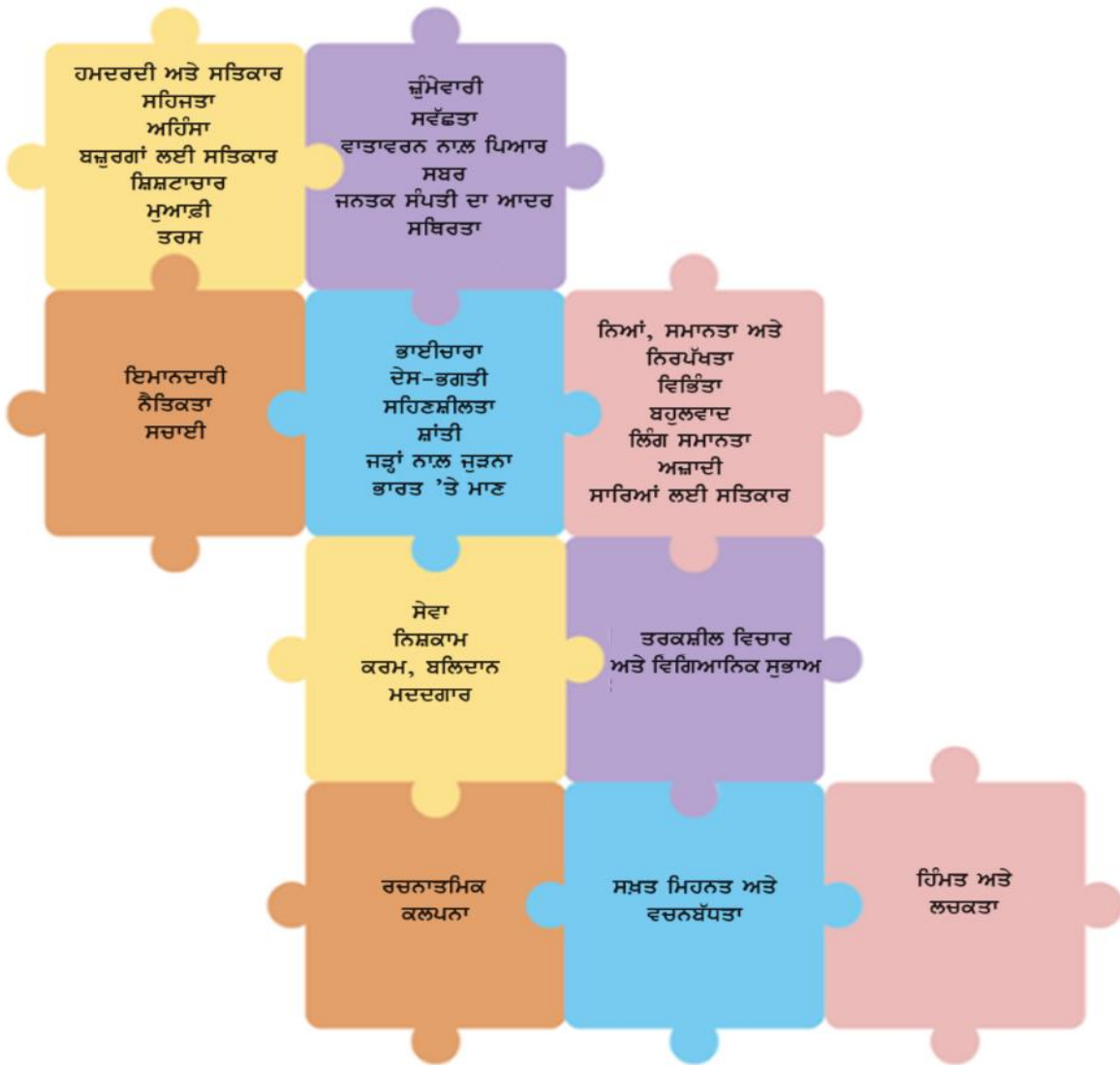

ਅਧਿਆਇ-1

ਸਕੂਲ ਸੱਭਿਆਚਾਰ

ਸਕੂਲ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਸਿੱਖਣ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਵਿੱਚ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਅਤੇ ਸਿੱਧੀ ਭੂਮਿਕਾ ਅਦਾ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਇੱਕ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਸਿੱਖਣ ਵਾਤਾਵਰਨ ਨੂੰ ਸੁਨਿਸ਼ਚਿਤ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਧਿਆਨ ਅਤੇ ਉਤਸ਼ਾਹ ਨਾਲ ਸਿੱਖਣ ਲਈ ਸਰਗਰਮ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰੇਰਿਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਰੁੱਝੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਉਤਸੁਕਤਾ ਅਤੇ ਚਮਤਕਾਰਾਂ ਦੇ ਰਵੱਈਏ ਨੂੰ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨ ਲਈ ਰੁਚਿਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਜੋ ਸਿੱਖਣ ਲਈ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਸਿੱਖਣ ਉੱਤੇ ਸਕਾਰਾਤਮਿਕ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪਾਉਣ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ, ਸਕੂਲੀ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਵਿੱਚ ਕਦਰਾਂ-ਕੀਮਤਾਂ ਅਤੇ ਪ੍ਰਵਿਰਤੀਆਂ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਉੱਤੇ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪਾਉਂਦਾ ਹੈ ਜੋਕਿ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਦੇ ਟੀਚੇ ਹਨ।

ਸਾਰਨੀ 1i

ਇਸ ਲਈ, ਸਕੂਲੀ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਨੂੰ ਲੁੜੀਂਦੇ ਟੀਚਿਆਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ ਯੋਜਨਾਬੱਧ ਢੰਗ ਨਾਲ ਅਕਾਰ ਦੇਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।
NEP 2020 ਰਾਜ:

ਸਕੂਲ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਦੇ ਸਾਰੇ ਭਾਗੀਦਾਰਾਂ, ਅਧਿਆਪਕਾਂ, ਪ੍ਰਿੰਸੀਪਲਾਂ, ਪ੍ਰਬੰਧਕਾਂ, ਸਲਾਹਕਾਰਾਂ ਅਤੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਸਮੇਤ, ਸਾਰੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੀਆਂ ਲੋੜਾਂ, ਸ਼ਮੂਲੀਅਤ ਦੀਆਂ ਧਾਰਨਾਵਾਂ ਅਤੇ ਬਰਾਬਰੀ, ਸਾਰੇ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਦਾ ਆਦਰ, ਮਾਣ ਅਤੇ ਨਿੱਜਤਾ ਪ੍ਰਤਿ ਸੰਵੇਦਨਸ਼ੀਲ ਹੋਣਗੇ। ਅਜਿਹਾ ਵਿੱਦਿਅਕ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਸਸ਼ਕਤ ਵਿਅਕਤੀ ਬਣਨ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕਰਨ ਲਈ ਸਭ ਤੋਂ ਵਧੀਆ ਮਾਰਗ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰੇਗਾ, ਜੋ ਬਦਲੇ ਵਿੱਚ ਸਮਾਜ ਨੂੰ ਇਸ ਯੋਗ ਬਣਾਵੇਗਾ ਜੋ ਇਸ ਦੇ ਸਭ ਤੋਂ ਕਮਜ਼ੋਰ ਨਾਗਰਿਕ ਪ੍ਰਤਿ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰ ਹੋਵੇਗਾ।

[NEP, 6.19]

ਸਕੂਲੀ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਦਾ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਨਾਲ ਧਿਆਨਪੂਰਵਕ ਏਕੀਕ੍ਰਿਤ ਪਹਿਲੂ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਜੋਕਿ ਉਹਨਾਂ ਕਦਰਾਂ-ਕੀਮਤਾਂ ਅਤੇ ਸੁਭਾਅ ਨੂੰ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾਵੇ ਜੋ ਇਸ NCF ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਹੈ। ਇਸ ਨੂੰ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਲਈ ਇੱਕ ਡੂੰਘੇ ਰੁਝੇਵੇਂ ਵਾਲਾ ਅਤੇ ਸਰਗਰਮ ਵਾਤਾਵਰਨ ਨੂੰ ਸਮਰੱਥ ਬਣਾਉਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਇਸ ਦੇ ਸਾਰੇ ਵਿਸਤਾਰ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖਣ ਨੂੰ ਸਮਰੱਥ ਬਣਾਇਆ ਜਾ ਸਕੇ।

ਹੋਰ ਵੀ ਪਹਿਲੂ ਹਨ, ਜਿਵੇਂਕਿ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਦੀ ਸ਼ਮੂਲੀਅਤ ਅਤੇ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਅਤੇ ਕਮਿਊਨਿਟੀ ਦੀ ਸ਼ਮੂਲੀਅਤ, ਜੋ ਸਿੱਧੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਹਾਲਾਂਕਿ ਇਹ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹਨ ਪਰ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਇਸ NCF ਵਿੱਚ ਵਿਸਤਾਰ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਲਿਆ ਗਿਆ।

ਭਾਗ 1.1

ਸਕੂਲ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਕੀ ਹੈ?

ਸਕੂਲੀ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਦੇ ਦੋ ਪਹਿਲੂ ਹਨ: ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਮੁੱਲ, ਨਿਯਮ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਹਨ, ਜੋ ਸਕੂਲ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਬਣਾਉਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਦੂਜਾ ਵਿਵਹਾਰ, ਰਿਸ਼ਤੇ ਅਤੇ ਅਭਿਆਸ ਹਨ, ਜਿਸ ਰਾਹੀਂ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਪ੍ਰਗਟ ਅਤੇ ਅਨੁਭਵ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਅਤੇ ਇਸ ਦੇ ਪ੍ਰਗਟਾਵੇ ਨੂੰ ਬਣਾਉਣ ਵਾਲੇ ਤੱਤ ਆਪਸ ਵਿੱਚ ਡੂੰਘੇ ਜੁੜੇ ਹੋਏ ਹਨ ਪਰ ਇਹਨਾਂ ਦੋ ਪਹਿਲੂਆਂ ਵਿੱਚ ਫਰਕ ਕਰਨਾ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਪ੍ਰਗਟਾਵਿਆਂ ਤੋਂ ਸਿੱਖਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੇ ਅਨੁਭਵ ਨੂੰ ਯੋਜਨਾਬੱਧ ਢੰਗ ਨਾਲ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਦੇ ਟੀਚਿਆਂ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਦਾ ਆਧਾਰ ਬਣਾਉਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ਅਸੀਂ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਦੇ ਅਨੁਭਵ ਦੇ ਇਹਨਾਂ ਪ੍ਰਗਟਾਵੇ ਜਾਂ ਸੰਘਟਕ ਤੱਤਾਂ ਨੂੰ ਤਿੰਨ ਸ਼੍ਰੇਣੀਆਂ ਵਿੱਚ ਦੇਖਦੇ ਹਾਂ:

- 1. ਰਿਸ਼ਤੇ:** ਇਹ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਹਵਾਲਾ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸਕੂਲ ਦੇ ਸਟਾਫ਼ ਮੈਂਬਰ, ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਅਤੇ ਹੋਰ ਭਾਗੀਦਾਰ ਇੱਕ-ਦੂਜੇ ਨਾਲ ਕਿਵੇਂ ਸੰਬੰਧਿਤ ਹਨ ਅਤੇ ਇੱਕ-ਦੂਜੇ ਨਾਲ ਕਿਵੇਂ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਦਾ ਧੀਰਜ ਨਾਲ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਸੁਣਨਾ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਸਰੀਰਿਕ ਅਤੇ ਭਾਵਨਾਤਮਿਕ ਤੰਦਰੁਸਤੀ ਬਾਰੇ ਚਿੰਤਾ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਨਾ, ਦੂਜਿਆਂ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਨਾਲ ਸਹਿਯੋਗ ਕਰ ਕੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਲਈ ਵਧੇਰੇ ਸਿਹਤਮੰਦ ਅਨੁਭਵ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨਾ ਅਤੇ ਸਿੱਖਣ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਵਿੱਚ ਮਾਪਿਆਂ ਦੀ ਭਾਗੀਦਾਰੀ ਦਾ ਸਵਾਗਤ ਕਰਨਾ ਸਕੂਲ ਦੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦਾ ਹੈ।
- 2. ਚਿੰਨ੍ਹ:** ਇਹ ਚੀਜ਼ਾਂ ਦੇ ਸਕੂਲਾਂ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਿਤ ਕਰਨ ਜਾਂ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਮਨਾਉਣਯੋਗ ਸਮਝੇ ਜਾਣ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਹੈ, ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ ਕਈ ਕਿਸਮ ਦੇ ਵਿਜ਼ੂਅਲ ਡਿਸਪਲੇਅ ਹਨ ਜੋ ਸਕੂਲ ਦੀਆਂ ਕੰਧਾਂ 'ਤੇ ਲਿਖੇ ਹੋਏ ਜਾਂ ਸਕੂਲ ਦੇ ਗਲਿਆਰੇ ਵਿੱਚ ਤਸਵੀਰਾਂ ਅਤੇ ਪੇਂਟਿੰਗਾਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਿਤ ਮਿਲਦੇ ਹਨ, ਜੋਕਿ ਸੰਚਾਰ ਕਰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਸਕੂਲ ਲਈ ਕੀ ਕੀਮਤੀ ਜਾਂ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ

ਹੈ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਸਕੂਲ ਅਸੈਂਬਲੀ ਵਿੱਚ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਕਾਰਜਾਂ ਲਈ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੀ ਸ਼ਲਾਘਾ ਕਰਨਾ ਦੱਸਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸਕੂਲ ਲਈ ਕਿਹੜਾ ਕਾਰਜ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹੈ।

3. **ਪ੍ਰਬੰਧ ਅਤੇ ਅਭਿਆਸ:** ਇਹ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਕਲਾਸ ਰੂਮ ਅਤੇ ਸਕੂਲ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਪ੍ਰਬੰਧ ਹਨ ਜੋ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਸੰਕੇਤ ਦਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਸਕੂਲ ਨੇ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਸਥਾਪਤ ਕੀਤੀ ਹੈ ਜਾਂ ਇਸ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਹੈ। ਪ੍ਰਬੰਧ ਦੀ ਇੱਕ ਉਦਾਹਰਨ ਬੈਠਣਾ ਹੈ ਅਤੇ ਅਭਿਆਸ ਦੀ ਇੱਕ ਉਦਾਹਰਨ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਖੇਡਾਂ ਜਾਂ ਹਾਊਸਕੀਪਿੰਗ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਵਿੱਚ ਉਮਰ ਸਮੂਹਾਂ ਜਾਂ ਲਿੰਗਾਂ ਨੂੰ ਕਿਵੇਂ ਵੰਡਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਸਕੂਲਾਂ ਨੂੰ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਸੰਗਠਿਤ ਕਰਨ ਦੇ ਅਜਿਹੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਪਹਿਲੂਆਂ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਅਤੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਦੀ ਪੂਰੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਕਲਾਸ ਰੂਮ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਤੱਕ ਸੀਮਿਤ ਨਾ ਰਹਿੰਦੇ ਹੋਏ, ਸਿੱਖਣ ਦੀਆਂ ਥਾਵਾਂ ਅਤੇ ਸੰਭਾਵਨਾਵਾਂ ਦੀ ਪੂਰੀ ਵਿੱਦਿਅਕ ਵਰਤੋਂ ਕਰਨ ਦੇ ਕੀਮਤੀ ਮੌਕਿਆਂ ਨੂੰ ਸਮਰੱਥ ਬਣਾਇਆ ਜਾ ਸਕੇ।

ਭਾਗ 1.2

ਸਕੂਲ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਅਤੇ ਸਿੱਖਣ 'ਤੇ ਇਸ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ

ਸਕੂਲੀ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਦੇ ਤਰੀਕਿਆਂ ਨਾਲ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੇ ਸਿੱਖਣ ਵਿੱਚ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾਉਂਦਾ ਹੈ:

- ਇੱਕ ਸੁਰੱਖਿਅਤ, ਉਤਸ਼ਾਹਜਨਕ ਅਤੇ ਉਚਿਤ ਪਾਲਣ-ਪੋਸਣ ਵਾਲੇ ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਮਾਹੌਲ ਨੂੰ ਸਿਰਜਣਾ ਜੋਕਿ ਸਕੂਲ ਵਿੱਚ ਆਯੋਜਿਤ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਰ ਕਿਸਮ ਦੇ ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਰੁਝੇਵੇਂ ਲਈ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੋਵੇ।
- NCF ਦੇ ਭਾਗ-ਅ, ਅਧਿਆਇ-1, §1.3.1 ਵਿੱਚ ਦੱਸੇ ਅਨੁਸਾਰ ਲੁੜੀਦੇ ਮੁੱਲਾਂ ਅਤੇ ਰੁਝਾਨਾਂ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਰਾਹੀਂ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਦੇ ਟੀਚਿਆਂ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਵਿੱਚ ਸਿੱਧਾ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾ ਕੇ।

1.2.1 ਇੱਕ ਯੋਗ ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਵਾਤਾਵਰਨ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਕਰਨਾ

ਕਿਸੇ ਸਕੂਲ ਦੇ ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਮਾਹੌਲ ਨੂੰ ਜਾਂ ਤਾਂ ਰੁਕਾਵਟ, ਪਾਲਣਾ ਅਤੇ ਨਿਯੰਤਰਨ ਦੁਆਰਾ ਦਰਸਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਜਾਂ ਇਹ ਇੱਕ ਅਜਿਹਾ ਮਾਹੌਲ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਜੋ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਵਿੱਚ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਅਤੇ ਸਵੈ-ਅਨੁਸ਼ਾਸਨ ਪੈਦਾ ਕਰ ਕੇ, ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀਆਂ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕੀਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਸੀਮਾਵਾਂ ਨੂੰ ਵਧਾਉਣ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਟੀਚਿਆਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ ਪ੍ਰੇਰਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਵਾਸਤਵ ਵਿੱਚ, ਇਹ ਇੱਕ ਨਿਰੰਤਰਤਾ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹ 'ਜਾਂ ਤਾਂ/ਨਹੀਂ ਤਾਂ' ਸਥਿਤੀ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੀ, ਹਾਲਾਂਕਿ ਬੁਨਿਆਦੀ 'ਅੰਦਾਜ਼' ਇਹ ਦਰਸਾਉਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸਕੂਲ ਨਿਰੰਤਰਤਾ ਦਾ ਕਿਹੜਾ ਪੱਖ ਬਣਨਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਇੱਕ ਸਮਾਵੇਸ਼ੀ ਅਤੇ ਪਾਲਣ-ਪੋਸਣ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਉਹ ਆਧਾਰ ਬਣਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਉੱਤੇ ਸਕੂਲ ਦੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਅਤੇ ਵਿੱਦਿਅਕ ਅਭਿਆਸ ਅਰਾਮ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਵਧਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਸਫਲ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਆਪਸੀ ਸਤਿਕਾਰ, ਬਿਨਾਂ ਡਰ-ਭੈ ਦਾ ਮਾਹੌਲ, ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਅਤੇ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਵਿਚਕਾਰ ਸਿਹਤਮੰਦ ਰਿਸ਼ਤਾ ਗੱਲਬਾਤ ਅਤੇ ਸਹਿਯੋਗ ਲਈ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹਨ, ਇਹਨਾਂ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ, ਹਰੇਕ ਲਈ ਸਿੱਖਣਾ ਔਖਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇੱਕ ਜੀਵੰਤ ਅਤੇ ਦੇਖਭਾਲ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਵਾਤਾਵਰਨ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ, ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਨਾਲ ਕੰਮ ਕਰਨਾ ਅਤੇ ਸਿੱਖਣ ਵਿੱਚ ਸਖ਼ਤੀ ਦੀ ਮੰਗ ਕਰਨਾ ਸਕੂਲ ਦੇ ਵਾਤਾਵਰਨ ਦੀਆਂ ਓਨੀਆਂ ਹੀ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ ਹਨ ਜੋ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਦੇ ਟੀਚਿਆਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾਉਂਦੀਆਂ ਹਨ।

ਹੇਠਾਂ ਦਿੱਤੀ ਸਾਰਨੀ ਅਜਿਹੇ ਯੋਗ ਸਿੱਖਣ ਵਾਤਾਵਰਨ ਦੀਆਂ ਮੁੱਖ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ ਅਤੇ ਸਕੂਲ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਦੇ ਕੁਝ ਅੰਸ਼ਾਂ ਦਾ ਨਕਸ਼ਾ ਦਿੰਦੀ ਹੈ ਜੋ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਅਸੀਂ ਇਹ ਦੇਖ ਸਕਦੇ ਹਾਂ ਇਹ ਤੱਤ ਰਿਸ਼ਤੇ, ਚਿੰਨ੍ਹ, ਪ੍ਰਬੰਧ ਅਤੇ ਅਭਿਆਸ ਹਨ।

ਸਿੱਖਣ ਅਨੁਕੂਲ ਵਾਤਾਵਰਨ ਦੇ ਗੁਣ	ਸਕੂਲੀ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਨੂੰ ਸਮਰੱਥ ਬਣਾਉਣ ਵਾਲੇ ਕਾਰਕ (ਕੁਝ ਮੁੱਖ ਉਦਾਹਰਨਾਂ)
ਸੰਮਲਿਤ	<ul style="list-style-type: none"> ਕਲਾਸਰੂਮ ਦੀਆਂ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਸਕੂਲ ਵਿੱਚ ਸਾਰੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੀ ਭਾਗੀਦਾਰੀ ਨੂੰ ਦੂਜੀਆਂ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ ਵਿੱਚ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਲਿੰਗ ਜਾਤ, ਧਰਮ ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਕੋਈ ਵਿਤਕਰਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਭਾਗੀਦਾਰੀ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਸਮੱਗਰੀ, ਸਿੱਖਿਆ ਸ਼ਾਸਤਰ ਅਤੇ ਮੁਲਾਂਕਣ ਅਭਿਆਸਾਂ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਤਿਆਰ ਕਰਨਾ।
ਹਿੰਸਾ-ਮੁਕਤ	<ul style="list-style-type: none"> ਕਿਸੇ ਵੀ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀ ਕੋਈ ਵੀ ਸਜ਼ਾ ਨਾ ਹੋਣਾ, ਧੱਕੇਸ਼ਾਹੀ, ਡਰਾਵੇ ਅਤੇ ਗਾਲੀ-ਗਲੋਚ ਨੂੰ ਰੋਕਣਾ। ਕਿਸੇ ਦੁਆਰਾ ਸਕੂਲ ਨਿਯਮਾਂ ਦਾ ਉਲੰਘਨਾ ਕਰਨ 'ਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਸ਼ਾਂਤ ਰਹਿ ਕੇ ਆਦਰ-ਸਹਿਤ ਸਮਝਾਉਣਾ ਨਾਕਿ ਹਿੰਸਕ ਪ੍ਰਤੀਕਿਰਿਆ ਦੇਣੀ। ਸਕੂਲ ਦੇ ਸਾਰੇ ਸਟਾਫ਼ ਦਾ ਰਵੱਈਆ ਦੋਸਤਾਨਾ ਹੋਣਾ।
ਸਿੱਖਣ ਦੀਆਂ ਚੰਗੀਆਂ ਆਦਤਾਂ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰਨਾ	<ul style="list-style-type: none"> ਵਿਵਹਾਰ ਅਤੇ ਕੰਮ ਪ੍ਰਤਿ ਸਪਸ਼ਟ ਉਮੀਦਾਂ ਨਿਰਧਾਰਿਤ ਕੀਤੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਇਹਨਾਂ ਉਮੀਦਾਂ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਨ ਲਈ ਕਾਫ਼ੀ ਸਹਾਇਤਾ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਕਿਸੇ ਦੇ ਕੰਮ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਨ ਲਈ ਦ੍ਰਿੜਤਾ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਭਾਵੇਂ ਇਸ ਵਿੱਚ ਸਮਾਂ ਲੱਗ ਸਕਦਾ ਹੈ (ਜਾਂ ਚੁਣੌਤੀਪੂਰਨ ਲੱਗਦਾ ਹੈ)। ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਨੁਕਸ ਅਤੇ ਗਲਤੀਆਂ ਨੂੰ ਨਿਮਰਤਾ ਨਾਲ ਸਵਿਕਾਰ ਕਰਨ ਲਈ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਨੂੰ ਦੂਜਿਆਂ ਤੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਮਦਦ ਸਵਿਕਾਰ ਕਰਨ ਅਤੇ ਧੰਨਵਾਦ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਨ ਲਈ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।
ਦੇਖਭਾਲ	<ul style="list-style-type: none"> ਅਧਿਆਪਕ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਦੀ ਸਿਹਤ ਦੀ ਜਾਂਚ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਇਹ ਜਾਣਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਉਹ ਕਿਵੇਂ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਦਿਲਚਸਪੀ ਕਿਹੜੇ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਹੈ, ਕਿਹੜੀ ਚੀਜ਼ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਖੁਸ਼ ਕਰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹ ਕਿਹੜੀਆਂ ਚੁਣੌਤੀਆਂ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ। ਅਧਿਆਪਕ ਅਤੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਛੋਟੀਆਂ ਪ੍ਰਾਪਤੀਆਂ ਅਤੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੁਆਰਾ ਕੀਤੀ ਤਰੱਕੀ ਦਾ ਜਸ਼ਨ ਮਨਾਉਣ ਦੇ ਤਰੀਕੇ ਲੱਭਦੇ ਹਨ। ਜਦੋਂ ਕੋਈ ਵਿਅਕਤੀ ਠੀਕ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਜਾਂ ਮੁਸ਼ਕਲ ਸਮੇਂ 'ਚੋਂ ਗੁਜ਼ਰ ਰਿਹਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਤੁਰੰਤ ਮਦਦ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਲੋੜ ਪੈਣ 'ਤੇ ਸਕੂਲ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਦੇ ਪਰਿਵਾਰ ਬਾਰੇ ਚਿੰਤਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।
ਜੁੰਮੇਵਾਰੀ	<ul style="list-style-type: none"> ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਅਤੇ ਸੀਨੀਅਰ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਸਕੂਲ ਦੀ ਸਮਾਂ-ਸਾਰਨੀ ਅਨੁਸਾਰ ਸਮੇਂ ਦੇ ਪਾਬੰਦ ਅਤੇ ਪਾਲਣਾ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਦੇਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

	<ul style="list-style-type: none"> • ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਅਤੇ ਸੀਨੀਅਰ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਕੰਮਾਂ ਨੂੰ ਤਨਦੇਹੀ ਨਾਲ ਕਰਦੇ ਦੇਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। • ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਸਕੂਲ ਦੀ ਅਸੈਂਬਲੀ, ਬਾਲ ਸਭਾ, ਵੱਖ-ਵੱਖ ਸਮਾਗਮਾਂ, ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਕਮੇਟੀਆਂ ਵਿੱਚ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਦੁਆਰਾ ਦਿੱਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਅਸਾਈਨਮੈਂਟਾਂ ਅਤੇ ਜੁੰਮੇਵਾਰੀਆਂ ਸਾਂਝੀਆਂ ਕਰਦੇ ਹਨ। • ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਕਲਾਸਰੂਮ ਵਿੱਚ, ਪੀਅਰ ਗਰੁੱਪਾਂ ਅਤੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਕਮੇਟੀਆਂ ਵਿੱਚ ਫੈਸਲੇ ਲੈਣ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ ਵਿੱਚ ਸਰਗਰਮੀ ਨਾਲ ਹਿੱਸਾ ਲੈਂਦੇ ਹਨ।
--	---

1.2.2 ਮੁੱਲਾਂ ਅਤੇ ਪ੍ਰਸਤਾਵਾਂ/ਪ੍ਰਵਿਰਤੀਆਂ ਦਾ ਵਿਕਾਸ

ੳ. ਯੋਜਨਾਬੱਧ ਅਤੇ ਜਾਣ-ਬੁੱਝ ਕੇ ਜਤਨ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ

ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਆਪਣੀਆਂ ਕਦਰਾਂ-ਕੀਮਤਾਂ ਅਤੇ ਰੁਝਾਨਾਂ ਨੂੰ ਦੋ ਮੁੱਖ ਸਰੋਤਾਂ, ਪਰਿਵਾਰ ਅਤੇ ਭਾਈਚਾਰੇ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਸਕੂਲ ਤੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਦੇ ਇਹਨਾਂ ਦੋਵਾਂ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਸੰਬੰਧਾਂ, ਪ੍ਰਤੀਕਾਂ, ਪ੍ਰਬੰਧਾਂ ਅਤੇ ਅਭਿਆਸਾਂ (ਜੋ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਦੇ ਸੰਵਿਧਾਨਿਕ ਤਜਰਬੇਕਾਰ ਤੱਤ ਹਨ) ਦੀ ਗੁਣਵੱਤਾ ਇਹ ਨਿਰਧਾਰਿਤ ਕਰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਕੀ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਉਹ ਇਹਨਾਂ ਸਥਾਨਾਂ ਵਿੱਚ ਕਿਵੇਂ ਵਿਵਹਾਰ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਸਕੂਲ ਪ੍ਰਿੰਸੀਪਲ ਅਤੇ ਅਧਿਆਪਕ ਅਕਸਰ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਸਕੂਲ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਅਤੇ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ ਅਤੇ ਆਪਣੀਆਂ ਕਦਰਾਂ-ਕੀਮਤਾਂ ਅਤੇ ਰੁਝਾਨਾਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਵਿਰਾਸਤ ਵਿੱਚ ਮਿਲੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਜਦੋਂਕਿ ਪ੍ਰਿੰਸੀਪਲ ਆਪਣੀ ਉਰਜਾ ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਨਿਕ ਪਾਲਣਾ 'ਤੇ ਕੇਂਦਰਿਤ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਅਧਿਆਪਕ ਸਿਲੇਬਸ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਨ ਦੀਆਂ ਮੰਗਾਂ ਤੱਕ ਸੀਮਿਤ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਕਦਰਾਂ-ਕੀਮਤਾਂ ਨੂੰ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨ ਦੇ ਕੇਂਦਰਿਤ ਕੰਮ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਘੱਟ ਹਿੱਸਾ ਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਨਤੀਜੇ ਵਜੋਂ, ਸਕੂਲ ਲੁੜੀਂਦੀਆਂ ਕਦਰਾਂ-ਕੀਮਤਾਂ ਅਤੇ ਰੁਝਾਨਾਂ ਨੂੰ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨ ਤੋਂ ਖੁੰਝ ਸਕਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਅਣਜਾਣੇ ਵਿੱਚ (ਜਾਂ ਕੁਝ ਮਾਮਲਿਆਂ ਵਿੱਚ ਖੁੱਲ੍ਹ ਕੇ) ਜਾਤੀ, ਲਿੰਗ, ਵਰਗ, ਧਰਮ, ਖੇਤਰ (ਪਰਵਾਸ, ਭਾਸ਼ਾ), ਅਪਾਹਜਤਾਵਾਂ, ਸਰੀਰਿਕ ਦਿੱਖ, ਸਮਝੀ ਗਈ ਪ੍ਰਤਿਭਾ (ਹੁਸ਼ਿਆਰ ਬਨਾਮ ਕਮਜ਼ੋਰ ਵਿਦਿਆਰਥੀ) ਅਤੇ ਹੋਰ ਬਹੁਤ ਕੁਝ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਕਿਸਮਾਂ ਦੇ ਪੱਖਪਾਤੀ ਸਮਾਜਿਕ ਅਭਿਆਸਾਂ ਨੂੰ ਮਜ਼ਬੂਤ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ।

ਕਦਰਾਂ-ਕੀਮਤਾਂ ਅਤੇ ਪ੍ਰਵਿਰਤੀਆਂ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਲਈ ਯੋਜਨਾਬੱਧ ਅਤੇ ਜਾਣ-ਬੁੱਝ ਕੇ ਕੀਤੇ ਜਤਨਾਂ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਹੈ। ਇਸ ਪ੍ਰਤਿ ਪਹੁੰਚ ਵਿਆਪਕ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪੂਰੀ ਗੰਭੀਰਤਾ ਨਾਲ ਲੁੜੀਂਦੇ ਜਤਨ ਕੀਤੇ ਜਾਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ।

ਅ. NEP 2020 ਵਿੱਚ ਟੀਚਿਆਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਗਟ ਕੀਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਕਦਰਾਂ-ਕੀਮਤਾਂ ਅਤੇ ਰਵੱਈਏ

NEP 2020 ਸਾਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਕਦਰਾਂ-ਕੀਮਤਾਂ ਦੀ ਇੱਕ ਵਿਆਪਕ ਸੂਚੀ ਦਿੰਦੀ ਹੈ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸਕੂਲੀ ਸਿੱਖਿਆ ਰਾਹੀਂ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰਨ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਹੈ। ਇਹ ਸਾਰੇ ਮੁੱਲ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਤੌਰ 'ਤੇ ਅਰਥਪੂਰਨ ਅਤੇ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹਨ। ਹਾਲਾਂਕਿ ਆਮ ਮੁੱਖ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ ਅਤੇ ਸਮਾਨਤਾਵਾਂ ਦੇ ਕਾਰਨ ਕੁਝ ਮੁੱਲਾਂ ਨੂੰ ਇਕੱਠੇ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਹੇਠਾਂ ਦਿੱਤੀ ਸਾਰਨੀ ਵਿੱਚ ਕਦਰਾਂ-ਕੀਮਤਾਂ ਅਤੇ ਰੁਝਾਨਾਂ ਦੇ ਇਹਨਾਂ ਸਮੂਹਾਂ ਦੀ ਸੂਚੀ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਹੈ ਅਤੇ ਸਕੂਲ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਦੇ ਕੁਝ ਸੰਘਟਕ ਤੱਤ ਵੀ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤੇ ਗਏ ਹਨ ਜੋ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਨੂੰ ਸਮਰੱਥ ਬਣਾਉਣਗੇ।

ਮੁੱਲ ਅਤੇ ਵਿਹਾਰ	ਸਕੂਲ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਦੇ ਸੰਪਟਕ ਤੱਤ (ਕੁਝ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਉਦਾਹਰਨਾਂ)
<p>ਹਮਦਰਦੀ</p> <p>ਅਹਿੰਸਾ</p> <p>ਸੰਵੇਦਨਸ਼ੀਲਤਾ</p> <p>ਮੁਆਫੀ</p> <p>ਕਰੁਣਾ</p> <p>ਸਤਿਕਾਰ</p> <p>ਬਜ਼ੁਰਗਾਂ ਦਾ ਸਨਮਾਨ</p> <p>ਸ਼ਿਸ਼ਟਾਚਾਰ</p>	<ul style="list-style-type: none"> ਜਦੋਂ ਕੋਈ ਸਕੂਲ ਦੇ ਨਿਯਮਾਂ ਦੀ ਉਲੰਘਣਾ ਕਰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਹਿੰਸਕ ਪ੍ਰਤੀਕਿਰਿਆ ਦੀ ਬਜਾਏ ਸ਼ਾਂਤ, ਸਤਿਕਾਰਯੋਗ ਗੱਲਬਾਤ ਦਾ ਅਭਿਆਸ। ਕੋਈ ਸਰੀਰਿਕ ਸਜ਼ਾ, ਧੱਕੇਸ਼ਾਹੀ, ਧਮਕੀ, ਜੁਬਾਨੀ/ਗ਼ੈਰ-ਮੌਖਿਕ ਦੁਰਵਿਵਹਾਰ ਨਹੀਂ। ਗ਼ਲਤੀਆਂ ਨੂੰ ਸਿੱਖਣ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਦੇ ਇੱਕ ਕੁਦਰਤੀ ਹਿੱਸੇ ਵਜੋਂ ਦੇਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਨਫ਼ਰਤ ਕਰਨ ਤੋਂ ਪਰਹੇਜ਼ ਕਰਨਾ ਅਤੇ ਸਾਰੇ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਨੂੰ ਮੁਆਫੀ ਦਾ ਅਭਿਆਸ ਕਰਨ ਅਤੇ ਦੁਖਦਾਈ ਤਜਰਬਿਆਂ ਤੋਂ ਠੀਕ ਹੋਣ ਲਈ ਇੱਕ-ਦੂਜੇ ਦਾ ਸਮਰਥਨ ਕਰਨ ਲਈ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸਾਰਿਆਂ ਲਈ ਉਤਸ਼ਾਹ ਅਤੇ ਸਹਾਇਤਾ ਉਪਲਬਧ ਹੈ। ਅਧਿਆਪਕ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੀ ਸਿਹਤ, ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਅਤੇ ਰੁਚੀਆਂ ਦੀ ਪਰਵਾਹ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਨਜ਼ਦੀਕੀ ਭਾਈਚਾਰੇ, ਵੱਡੇ ਸਮਾਜ ਅਤੇ ਰਾਸ਼ਟਰ ਦੇ ਬਜ਼ੁਰਗ ਮੈਂਬਰਾਂ ਪ੍ਰਤਿ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਰੂਪਾਂ ਵਿੱਚ ਸਤਿਕਾਰ ਪ੍ਰਗਟ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਅਤੇ ਪ੍ਰਾਪਤੀਆਂ ਬਾਰੇ ਪੜ੍ਹਨ ਅਤੇ ਵਿਚਾਰ-ਵਟਾਂਦਰੇ ਰਾਹੀਂ ਯਾਦ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਗੱਲਬਾਤ ਅਤੇ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਲਈ ਸੱਦਾ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।
<p>ਜ਼ੁੰਮੇਵਾਰੀ</p> <p>ਧੀਰਜ</p> <p>ਸਵੱਛਤਾ</p> <p>ਵਾਤਾਵਰਨ ਦਾ ਸਨਮਾਨ</p> <p>ਸਥਿਰਤਾ</p> <p>ਜਨਤਕ ਜਾਇਦਾਦ ਲਈ ਸਨਮਾਨ</p>	<ul style="list-style-type: none"> ਹਰੇਕ ਵਿਅਕਤੀ ਸਕੂਲ ਦੇ ਨਿਯਮਾਂ ਅਤੇ ਨਿਯਮਾਂ ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਕਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਕਾਰਜਾਂ ਅਤੇ ਅਸਾਈਨਮੈਂਟਾਂ ਨੂੰ ਸਮੇਂ ਸਿਰ ਪੂਰਾ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਸਕੂਲ ਅਸੈਂਬਲੀ, ਬਾਲ ਸਭਾ, ਵੱਖ-ਵੱਖ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਕਮੇਟੀਆਂ ਵਿੱਚ ਸਕੂਲ ਪੱਧਰ ਦੀਆਂ ਜ਼ੁੰਮੇਵਾਰੀਆਂ ਨੂੰ ਸਾਂਝਾ ਕਰਨਾ। ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਅਤੇ ਅਧਿਆਪਕ ਸਮੇਂ-ਸਮੇਂ 'ਤੇ ਸਫ਼ਾਈ ਦੀਆਂ ਡਿਊਟੀਆਂ ਅਤੇ ਕਮਿਊਨਿਟੀ ਸੇਵਾ ਵਿੱਚ ਹਿੱਸਾ ਲੈਂਦੇ ਹਨ। ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਕਲਾਸਰੂਮ ਵਿੱਚ, ਸਾਥੀ ਸਮੂਹਾਂ ਅਤੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਕਮੇਟੀਆਂ ਵਿੱਚ ਫ਼ੈਸਲਾ ਲੈਣ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ ਵਿੱਚ ਹਿੱਸਾ ਲੈਂਦੇ ਹਨ। ਵਿਅਕਤੀ ਸਕੂਲ ਦੇ ਅੰਦਰ ਅਤੇ ਬਾਹਰ ਸਰੋਤਾਂ ਦੀ ਨਿਆਂਪੂਰਨ ਅਤੇ ਟਿਕਾਊ ਵਰਤੋਂ ਦਾ ਅਭਿਆਸ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਕਿਸੇ ਦੇ ਸਮਾਨ, ਕਲਾਸਰੂਮ ਅਤੇ ਸਕੂਲ ਦੀ ਸੰਪਤੀ ਦਾ ਸਹੀ ਰੱਖ-ਰਖਾਅ ਕਰਨ ਅਤੇ ਖ਼ਰਾਬ ਹੋਈ ਸੰਪਤੀ ਅਤੇ ਉਪਕਰਨਾਂ ਦੀ ਨਿਯਮਿਤ ਮੁਰੰਮਤ ਅਤੇ ਬਹਾਲੀ ਦਾ ਅਭਿਆਸ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।
<p>ਇਮਾਨਦਾਰੀ</p> <p>ਅਖੰਡਤਾ</p>	<ul style="list-style-type: none"> ਵਿਅਕਤੀ ਸੱਚੇ ਹੋਣ ਦਾ ਅਭਿਆਸ ਕਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਸਕੂਲ ਸਟਾਫ਼ ਅਤੇ ਸੀਨੀਅਰ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਅਜਿਹਾ ਕਰਨ ਲਈ ਬਰਾਬਰ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਮੁਸ਼ਕਲਾਂ ਅਤੇ ਚੁਣੌਤੀਆਂ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਵੀ ਸਹੀ ਕਾਰਵਾਈ ਦਾ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਕਰਨਾ (ਆਪਣੇ ਕੰਮ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਨਾ ਜਾਰੀ ਰੱਖਣਾ ਭਾਵੇਂ ਇਸ ਵਿੱਚ ਸਮਾਂ ਲੱਗ ਸਕਦਾ ਹੈ ਜਾਂ ਚੁਣੌਤੀਪੂਰਨ ਲੱਗ ਸਕਦਾ ਹੈ)। ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀਆਂ ਗ਼ਲਤੀਆਂ ਨੂੰ ਨਿਮਰਤਾ ਨਾਲ ਸਵਿਕਾਰ ਕਰਨ ਲਈ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

<p>ਸੱਤਿਆ (ਸਚਾਈ)</p>	<ul style="list-style-type: none"> • ਸਕੂਲ ਕਮਿਊਨਿਟੀ ਉਹਨਾਂ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਕ੍ਰੈਡਿਟ ਦਿੰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਸਨਮਾਨ ਕਰਦੀ ਹੈ ਜੋ ਸਕੂਲ ਲਈ ਮਦਦਗਾਰ ਅਤੇ ਸਹਾਇਕ ਰਹੇ ਹਨ। • ਇਮਾਨਦਾਰੀ, ਅਖੰਡਤਾ ਅਤੇ ਸੱਤਿਆ (ਸਚਾਈ) ਦੀ ਮਿਸਾਲ ਦੇਣ ਵਾਲੀਆਂ ਅਸਲ ਕਹਾਣੀਆਂ ਵਰਗੇ ਸਾਹਿਤ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਨਾ ਅਤੇ ਸਾਂਝਾ ਕਰਨਾ।
<p>ਭਾਈਚਾਰਾ ਦੇਸ-ਭਗਤੀ ਸਹਿਣਸ਼ੀਲਤਾ ਸ਼ਾਂਤੀ ਭਾਰਤ ਅਤੇ ਭਾਰਤੀਅਤਾ ਉੱਪਰ ਮਾਣ</p>	<ul style="list-style-type: none"> • ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਸਕੂਲ ਅਸੈਂਬਲੀ, ਕੈਂਪਸ ਵਿੱਚ ਲੱਗਦੀਆਂ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨੀਆਂ ਅਤੇ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਸਥਾਨਾਂ ਦੇ ਦੌਰੇ ਰਾਹੀਂ ਸਾਡੇ ਦੇਸ ਦੀਆਂ ਪਰੰਪਰਾਵਾਂ ਅਤੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰਕ ਰੀਤੀਆਂ ਦੀ ਵਿਭਿੰਨਤਾ ਅਤੇ ਅਮੀਰੀ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਰੂਪਾਂ ਦਾ ਬਹੁਤ ਸਾਰਾ ਐਕਸਪੋਜ਼ਰ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। • ਸਾਰੇ ਵਿਸਿਆਂ ਵਿੱਚ ਵਿਸ਼ਵ ਨੂੰ ਭਾਰਤੀ ਯੋਗਦਾਨ ਬਾਰੇ ਗੱਲ ਕਰਨੀ। • ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਤਿਉਹਾਰ ਮਨਾਉਣਾ। • ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਭਾਰਤੀ ਸੁਤੰਤਰਤਾ ਸੰਗਰਾਮ ਬਾਰੇ ਸਿੱਖਦੇ ਹਨ।
<p>ਨਿਆਂ, ਬਰਾਬਰੀ ਅਤੇ ਨਿਰਪੱਖਤਾ ਵਿਭਿੰਨਤਾ ਬਹੁਲਵਾਦ ਲਿੰਗ ਸਮਾਨਤਾ ਅਜ਼ਾਦੀ ਸਾਰਿਆਂ ਲਈ ਦਾ ਸਨਮਾਨ</p>	<ul style="list-style-type: none"> • ਸਕੂਲ ਸਾਰੇ ਪੱਖਪਾਤੀ ਵਿਵਹਾਰਾਂ ਨੂੰ ਨਿਰਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਰਾਸ਼ਟਰ ਦੇ ਕਨੂੰਨਾਂ ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਕਰਦਾ ਹੈ। • ਵੱਖ-ਵੱਖ ਪਿਛੋਕੜ ਵਾਲੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਅਤੇ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਦਰਮਿਆਨ ਮਿਲਵਰਤਣ ਅਤੇ ਬੰਧਨ ਹੈ। • ਸਕੂਲ ਸਾਰੇ ਲਿੰਗਾਂ ਅਤੇ ਸਾਰੇ ਸਮਾਜਿਕ-ਸੱਭਿਆਚਾਰਿਕ ਪਿਛੋਕੜ ਵਾਲੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਲਈ ਬਰਾਬਰ ਦੇ ਮੌਕੇ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ। • ਸਕੂਲ ਭਾਈਚਾਰੇ ਵਿੱਚ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਵਿਚਾਰਾਂ, ਦਿਲਚਸਪੀ ਵਾਲੇ ਖੇਤਰਾਂ ਅਤੇ ਪ੍ਰਤਿਭਾਵਾਂ ਨੂੰ ਸਨਮਾਨ ਅਤੇ ਜਗ੍ਹਾ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। • ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੀ ਸਿਹਤ, ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਅਤੇ ਦਿਲਚਸਪੀ ਦੇ ਖੇਤਰਾਂ ਦੀ ਦੇਖਭਾਲ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। • ਸਕੂਲ ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਪੌਸ਼ਟਿਕ ਭੋਜਨ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਭੋਜਨ ਖਾਣ ਵੇਲੇ ਏਕਤਾ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ। • ਸਕੂਲ ਉਪਲਬਧਯੋਗ ਭੌਤਿਕ ਬੁਨਿਆਦੀ ਢਾਂਚਾ ਅਤੇ ਸਹਾਇਕ ਉਪਕਰਨ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਸਕੂਲ ਦੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਵਿੱਚ ਸਾਰੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੀ ਭਾਗੀਦਾਰੀ ਯਕੀਨੀ ਬਣਦੀ ਹੈ।
<p>ਸੇਵਾ ਨਿਸ਼ਕਾਮ ਕਰਮ ਬਲੀਦਾਨ ਸਹਾਇਤਾ</p>	<ul style="list-style-type: none"> • ਵਿਅਕਤੀ ਸਕੂਲ ਦੇ ਅੰਦਰ ਅਤੇ ਬਾਹਰ ਲੋੜਵੰਦਾਂ ਦੀ ਮਦਦ ਕਰਦੇ ਹਨ। • ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਲਈ ਸਮੇਂ-ਸਮੇਂ 'ਤੇ ਕਮਿਊਨਿਟੀ ਸੇਵਾ ਦੇ ਮੌਕੇ ਉਪਲਬਧ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। • ਨਿੱਜੀ ਲਾਭ ਅਤੇ ਹੋਰ ਲਾਭਾਂ ਦੀ ਬਜਾਏ ਆਪਣੇ ਕਰਤੱਵਾਂ ਅਤੇ ਕਾਰਜਾਂ ਨੂੰ ਕਰਨ 'ਤੇ ਧਿਆਨ ਕੇਂਦਰਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। • ਭਲਾਈ ਦੇ ਵੱਡੇ ਕਾਰਜਾਂ ਦੀ ਖ਼ਾਤਰ ਆਪਣੀਆਂ ਇੱਛਾਵਾਂ ਅਤੇ ਸੁੱਖ-ਸਹੂਲਤਾਂ ਨੂੰ ਛੱਡਣ ਬਦਲੇ ਉਚਿਤ ਪ੍ਰਸੰਸਾ ਕਰਨੀ। • ਟੀਮ ਵਰਕ ਅਤੇ ਸਕੂਲ ਵਿੱਚ ਸਾਰੇ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਦੇ ਵਿਕਾਸ 'ਤੇ ਧਿਆਨ ਕੇਂਦਰਿਤ ਕਰਨਾ।

<p>ਤਰਕਸ਼ੀਲ ਵਿਚਾਰ ਅਤੇ ਵਿਗਿਆਨਿਕ ਸੰਜਮ</p> <p>ਰਚਨਾਤਮਿਕ ਕਲਪਨਾ</p>	<ul style="list-style-type: none"> • ਸਕੂਲ ਪ੍ਰਸ਼ਨਾਂ ਅਤੇ ਪੁੱਛਗਿੱਛ-ਸੰਚਾਲਿਤ ਖੋਜ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ। • ਤੱਥਾਂ ਦਾ ਸਮਰਥਨ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਸਬੂਤ ਦੀ ਭਾਲ ਕਰਨਾ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। • ਅਫਵਾਹਾਂ ਅਤੇ ਗ਼ਲਤ ਵਿਸ਼ਵਾਸਾਂ ਨੂੰ ਫੈਲਾਉਣ ਤੋਂ ਰੋਕਣਾ। • ਕਈ ਸਰੋਤਾਂ ਅਤੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣਾਂ ਤੋਂ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦਾ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਕਰਨ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। • ਵੱਖ-ਵੱਖ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਨੂੰ ਹੱਲ ਕਰਨ ਲਈ ਨਵੇਂ ਤਰੀਕਿਆਂ ਦੀ ਖੋਜ ਨਿਯਮਿਤ ਤੌਰ 'ਤੇ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। • ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਅਤੇ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਵਿੱਚ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਵਿੱਚ ਰਚਨਾਤਮਿਕ ਕਾਰਜਾਂ ਲਈ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਹੋਣਾ; ਉਦਾਹਰਨ ਦੇ ਲਈ, ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਆਪਣੀਆਂ ਕਿਤਾਬਾਂ ਆਪ ਬਣਾਉਂਦੇ ਹਨ, ਡਿਸਪਲੇਅ ਬੋਰਡ ਤਿਆਰ ਕਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਕਾਲਪਨਿਕ ਜਾਂ ਅਸਲ-ਜੀਵਨ ਦੀਆਂ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਨੂੰ ਹੱਲ ਕਰਨ ਲਈ ਸਿੱਖਿਆ ਨੂੰ ਲਾਗੂ ਕਰਦੇ ਹਨ। • ਉਪਲਬਧ ਭੌਤਿਕ ਸਥਾਨਾਂ ਅਤੇ ਹੋਰ ਸਰੋਤਾਂ ਦੀ ਰਚਨਾਤਮਿਕ ਢੰਗ ਨਾਲ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। • ਵਿਦਿਆਰਥੀ TLM ਤਿਆਰ ਕਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਉਸ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। • ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਸਕੂਲ ਦੇ ਵਾਤਾਵਰਨ ਵਿੱਚ ਸੁਹਜ-ਸੁੰਦਰਤਾ ਅਤੇ ਸਕੂਲ ਦੇ ਵਿਹੜੇ ਵਿੱਚ ਹਰਿਆਲੀ ਨੂੰ ਵਧਾਉਣ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।
<p>ਸਖ਼ਤ ਮਿਹਨਤ ਅਤੇ ਵਚਨਬੱਧਤਾ</p>	<ul style="list-style-type: none"> • ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਸਾਰੇ ਕਾਰਜਾਂ ਵਿੱਚ ਰੁਟੀਨ ਦੀ ਇਕਸਾਰਤਾ ਅਤੇ ਨਿਯਮਿਤ ਅਭਿਆਸ ਬਣਾਈ ਰੱਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। • ਉਮੀਦ ਰੱਖੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਵਿਅਕਤੀ ਆਪਣੀ ਸਿੱਖਿਆ ਨੂੰ ਗੰਭੀਰਤਾ ਨਾਲ ਲੈਣਗੇ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਕਾਰਜਾਂ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਨਗੇ ਜੋ ਉਹ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਦੇ ਹਨ। • ਸਾਰੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਆਪਣੇ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਅਤੇ ਪ੍ਰਿੰਸੀਪਲ ਦੁਆਰਾ ਨਿਰਧਾਰਿਤ ਟੀਚਿਆਂ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਵੱਲ ਵੱਧਣ ਲਈ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਹਨ। • ਸਾਹਿਤ, ਕਹਾਣੀ ਸੁਣਾਉਣਾ ਅਤੇ ਲੋਕਾਂ ਦੁਆਰਾ ਸਖ਼ਤ ਮਿਹਨਤ ਅਤੇ ਵਚਨਬੱਧਤਾ ਬਾਰੇ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਤੌਰ 'ਤੇ ਤਜਰਬਾ ਸਾਂਝਾ ਕਰਨਾ ਨਿਯਮਿਤ ਤੌਰ 'ਤੇ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।
<p>ਹਿੰਮਤ ਅਤੇ ਲਚਕੀਲਾਪਣ</p>	<ul style="list-style-type: none"> • ਵਿਅਕਤੀ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਨੂੰ ਹੱਲ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਕਈ ਰਣਨੀਤੀਆਂ ਦੀ ਪੜਚੋਲ ਕਰਦੇ ਹਨ। • ਉਹ ਗ਼ਲਤੀਆਂ ਅਤੇ ਅਸਫਲਤਾਵਾਂ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਕੰਮਾਂ ਨੂੰ ਜਾਰੀ ਰੱਖਦੇ ਹਨ। • ਟਕਰਾਅ ਨੂੰ ਗੱਲਬਾਤ ਰਾਹੀਂ ਸ਼ਾਂਤੀਪੂਰਨ ਢੰਗ ਨਾਲ ਹੱਲ ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। • ਕਮਜ਼ੋਰੀਆਂ, ਡਰ ਅਤੇ ਹੋਰ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਖੁੱਲ੍ਹ ਕੇ ਸਾਂਝਾ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਲੋੜ ਪੈਣ 'ਤੇ ਮਦਦ ਮੰਗੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਅੱਗੇ ਲਿਖੇ ਭਾਗ ਸਕੂਲ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਦੇ ਸੰਘਟਕ ਤੱਤਾਂ-ਸੰਬੰਧਾਂ, ਪ੍ਰਤੀਕਾਂ, ਪ੍ਰਬੰਧਾਂ ਅਤੇ ਅਭਿਆਸਾਂ ਦਾ ਵੇਰਵਾ ਦਿੰਦੇ ਹਨ ਜੋ ਇਹਨਾਂ ਨਤੀਜਿਆਂ ਵੱਲ ਲੈ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ।

ਬਕਸਾ 1.2

ਚੁਣੌਤੀਆਂ ਨਾਲ ਨਜਿੱਠਣਾ

ਇੱਕ ਸਕੂਲ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ ਕਰਨਾ, ਜੋ ਇਸ ਭਾਗ ਵਿੱਚ ਚਰਚਾ ਕੀਤੇ ਗਏ ਅਭਿਆਸਾਂ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦਾ ਹੈ, ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਅੰਦਰੂਨੀ ਅਤੇ ਬਾਹਰੀ ਚੁਣੌਤੀਆਂ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰਨ ਦੀ ਸੰਭਾਵਨਾ ਹੈ। ਅੰਦਰੂਨੀ ਤੌਰ 'ਤੇ, ਚੁਣੌਤੀ ਸਟਾਫ਼ ਅਤੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਵੱਲੋਂ ਆ ਸਕਦੀ ਹੈ, ਜਦੋਂ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਅਤੇ ਵਿਵਹਾਰ ਇੱਥੇ ਪ੍ਰਸਤਾਵਿਤ ਕੀਤੇ ਜਾ ਰਹੇ ਨਾਲ ਮੇਲ ਨਹੀਂ ਖਾਂਦੇ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਪਰਿਵਾਰਾਂ ਅਤੇ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਸੱਭਿਆਚਾਰਿਕ ਰੀਤੀ-ਰਿਵਾਜ ਇੱਥੇ ਦੱਸੇ ਗਏ ਨੁਕਤਿਆਂ ਨਾਲ ਟਕਰਾ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਉਦਾਹਰਨ ਦੇ ਲਈ ਜਦੋਂ ਘਰ ਵਿੱਚ ਜਾਂ ਸਥਾਨਿਕ ਭਾਈਚਾਰੇ ਵਿੱਚ ਲਿੰਗ ਭੇਦ-ਭਾਵ ਨੂੰ ਸਮਰੱਥ ਬਣਾਉਣ ਵਾਲੇ ਮਜ਼ਬੂਤ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਇੱਕ ਸਕੂਲ ਲਈ ਲਿੰਗ ਸਮਾਨਤਾ ਦੇ ਅਭਿਆਸ ਨੂੰ ਲਾਗੂ ਕਰਨਾ ਚੁਣੌਤੀਪੂਰਨ ਹੋਵੇਗਾ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਚੁਣੌਤੀਆਂ ਅਤੇ ਟਕਰਾਅ ਅਕਸਰ ਅਟੱਲ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਪਰ ਲੁੜੀਦੇ ਸਕੂਲ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਦੇ ਸਫਰ ਵਿੱਚ ਇਸ ਨੂੰ ਪਾਰ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਲੰਮੇ ਸਮੇਂ ਤੱਕ ਚੱਲਣ ਵਾਲੇ ਪਰਿਵਰਤਨਾਂ ਨੂੰ ਕਰਨ ਲਈ ਇਹਨਾਂ ਚੁਣੌਤੀਆਂ ਨਾਲ ਇੱਕ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹ ਇਰਾਦੇ ਦੀ ਲੋੜ ਹੋਵੇਗੀ।

ਭਾਗ 1.3

ਸਕੂਲ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਦੇ ਸੰਘਟਕ ਤੱਤ

1.3.1 ਸੰਬੰਧ

ਇਸ ਸੰਦਰਭ ਵਿੱਚ ਉਹ ਸੰਬੰਧ ਹਨ ਜੋ ਇੱਕ ਸਕੂਲ ਵਿੱਚ ਮੌਜੂਦ ਹਨ। ਉਹਨਾਂ ਵਿੱਚ ਜ਼ਰੂਰੀ ਉਮੀਦਾਂ ਹਨ ਅਤੇ ਇਹ ਉਮੀਦਾਂ ਜ਼ੁੰਮੇਵਾਰੀ ਨਾਲ ਕਿਵੇਂ ਪੂਰੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਜਿੱਥੇ ਸਕੂਲ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਦਾ ਮੂਲ 'ਅਧਿਆਪਕ-ਵਿਦਿਆਰਥੀ' ਸੰਬੰਧ ਹੈ, ਉੱਥੇ ਹੀ ਵਿਦਿਆਰਥੀ-ਵਿਦਿਆਰਥੀ, ਅਧਿਆਪਕ-ਪ੍ਰਿੰਸੀਪਲ ਅਤੇ ਮਾਤਾ-ਪਿਤਾ-ਅਧਿਆਪਕ/ਪ੍ਰਿੰਸੀਪਲ ਸੰਬੰਧਾਂ ਦੀ ਗੁਣਵੱਤਾ ਦਾ ਵੀ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਉੱਤੇ ਸਿੱਧਾ ਜਾਂ ਅਸਿੱਧਾ ਅਸਰ ਪੈਂਦਾ ਹੈ।

ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਮਜ਼ਬੂਤ ਅਤੇ ਪ੍ਰੇਰਨਾਦਾਇਕ ਸੰਬੰਧਾਂ ਦੀਆਂ ਮੁੱਖ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇੱਕ ਸਕੂਲ ਨੂੰ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ:

- ੳ. ਆਪਸੀ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਅਤੇ ਸਤਿਕਾਰ
- ਅ. ਖੁੱਲ੍ਹਾਪਣ, ਸੰਚਾਰ ਅਤੇ ਸਹਿਯੋਗ
- ੲ. ਦੇਖਭਾਲ
- ਸ. ਜ਼ੁੰਮੇਵਾਰੀ

ਇਹ ਮੁੱਖ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ ਸਕੂਲ ਅਤੇ ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਸੰਦਰਭ ਵਿੱਚ ਵੇਖੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਹ ਆਪਸ ਵਿੱਚ ਸੰਬੰਧਿਤ ਸ਼੍ਰੇਣੀਆਂ ਹਨ। ਜਦੋਂ ਤੁਸੀਂ ਕਿਸੇ 'ਤੇ ਭਰੋਸਾ ਕਰਦੇ ਹੋ ਤਾਂ ਤੁਸੀਂ ਸਾਂਝਾ ਕਰਨ ਅਤੇ ਸਹਿਯੋਗ ਕਰਨ ਲਈ ਖੁੱਲ੍ਹੇ ਹੁੰਦੇ ਹੋ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਕੁਦਰਤੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਦੂਜਿਆਂ ਦੀ ਦੇਖਭਾਲ ਵੱਲ ਲੈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

1.3.1.1 ਆਪਸੀ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਅਤੇ ਸਤਿਕਾਰ

ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਅਤੇ ਸਤਿਕਾਰ ਕਿਸੇ ਵੀ ਰਿਸ਼ਤੇ ਦੀ ਬੁਨਿਆਦ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਸੰਦਰਭ ਵਿੱਚ ਵਿਸ਼ਵਾਸ, ਸਿੱਖਣ ਦੀ ਮਨੁੱਖੀ ਸਮਰੱਥਾ ਵਿੱਚ ਬੁਨਿਆਦੀ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਅਤੇ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਟੀਚਿਆਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ ਉਸ ਸਮਰੱਥਾ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਨ ਦੇ ਇਰਾਦੇ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਸਨਮਾਨ ਤੋਂ ਸਾਡਾ ਮਤਲਬ ਹੈ, ਕਿਸੇ ਵਿਅਕਤੀ ਦੀ ਮੌਜੂਦਗੀ, ਵਿਚਾਰਾਂ, ਪਛਾਣ ਅਤੇ ਭਾਰਤੀ ਸੰਵਿਧਾਨ ਦੁਆਰਾ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਬੁਨਿਆਦੀ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਮਾਨਤਾ ਦੇਣਾ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਕਦਰ ਕਰਨਾ।

ਅਧਿਆਪਕ-ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਸੰਬੰਧਾਂ ਵਿੱਚ, ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਨੂੰ ਖੁੱਲ੍ਹੇ ਕੇ ਦਿਖਾਉਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਉੱਤੇ ਭਰੋਸਾ ਕਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਉਹ ਸਾਰੇ ਸਿੱਖ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਹਰੇਕ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਦੀ ਸਿੱਖਣ ਦੀ ਗਤੀ ਪ੍ਰਤਿ ਢੁਕਵਾਂ ਹੁੰਗਾਰਾ ਦਿੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਪਿਛੋਕੜ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਅਧਿਆਪਕ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਵਿੱਚ ਆਪਣੇ ਲਈ ਇੱਕ ਪਛਾਣ ਅਤੇ ਜਗ੍ਹਾ ਬਣਾਉਂਦੇ ਹੋਏ ਸਮੁੱਚੇ ਸਕੂਲ ਭਾਈਚਾਰੇ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕਰ ਕੇ ਅਤੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਧੀਰਜ ਨਾਲ ਸੁਣ ਕੇ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਸਰੀਰਿਕ ਅਤੇ ਭਾਵਨਾਤਮਿਕ ਤੰਦਰੁਸਤੀ ਦੀ ਦੇਖਭਾਲ ਕਰ ਕੇ ਚੰਗੇ ਸੰਬੰਧਾਂ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਸਨਮਾਨ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਨਗੇ ਜਦੋਂ ਅਧਿਆਪਕ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀਆਂ ਭਾਵਨਾਵਾਂ, ਵਿਚਾਰਾਂ ਅਤੇ ਕੰਮ ਨੂੰ ਸਾਂਝਾ ਕਰਨ ਲਈ ਸਮਾਂ ਅਤੇ ਜਗ੍ਹਾ ਦੇਣਗੇ।

ਵਿਦਿਆਰਥੀ-ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਸੰਬੰਧਾਂ ਨੂੰ ਤਕੜਾ ਬਣਾਉਣ ਲਈ, ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਸਮਾਜਿਕ-ਸੱਭਿਆਚਾਰਿਕ ਅਤੇ ਆਰਥਿਕ ਪਿਛੋਕੜ, ਉਮਰ ਸਮੂਹਾਂ, ਲਿੰਗਾਂ ਅਤੇ ਯੋਗਤਾਵਾਂ ਦੇ ਸਾਥੀਆਂ ਨਾਲ ਮਿਲ ਕੇ ਕੰਮ ਕਰਨ ਦੇ ਮੌਕੇ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਲਈ ਚੇਤਨ ਜਤਨ ਕੀਤੇ ਜਾਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ। ਛੋਟੀ ਉਮਰ ਤੋਂ ਹੀ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਨਿਮਰਤਾ ਨਾਲ ਬੋਲਣ, ਇੱਕ-ਦੂਜੇ ਵੱਲ ਧਿਆਨ ਦੇਣ ਅਤੇ ਕਿਸੇ ਵੀ ਮੌਕੇ 'ਤੇ ਦੇਖਭਾਲ ਅਤੇ ਸਹਾਇਤਾ ਦਾ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਕਰਨ ਲਈ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰਨ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਹੈ।

ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਨੂੰ ਕਦੇ ਗੁਰੂਆਂ ਵਜੋਂ ਜੋ ਸਤਿਕਾਰ ਅਤੇ ਰੁਤਬਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦਾ ਸੀ, ਉਸ ਨੂੰ ਬਹਾਲ ਕਰਨ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਹੈ। **ਅਧਿਆਪਕ-ਪ੍ਰਿੰਸੀਪਲ/ਪ੍ਰਿੰਸੀਪਲ ਸੰਬੰਧਾਂ** ਵਿੱਚ, ਪ੍ਰੇਰਨਾ, ਪ੍ਰਤੀਬੱਧਤਾ ਅਤੇ ਸਹਿਯੋਗ ਨੂੰ ਕਾਇਮ ਰੱਖਣ ਲਈ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਅਤੇ ਸਤਿਕਾਰ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹਨ। ਇਹ ਕੰਮ ਕਰਨ ਦੀਆਂ ਚੰਗੀਆਂ ਸਥਿਤੀਆਂ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰ ਕੇ, ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਦੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਅਤੇ ਤਜਰਬਿਆਂ ਨੂੰ ਸੁਣਨ ਦੇ ਰਸਮੀ ਅਤੇ ਗੈਰ-ਰਸਮੀ ਤਰੀਕਿਆਂ ਨਾਲ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਫ਼ੈਸਲਾ ਲੈਣ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਵੱਡੇ ਨੀਤੀ ਦਿਸ਼ਾ-ਨਿਰਦੇਸ਼ਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰ ਆਪਣੀ ਪੇਸ਼ੇਵਰ ਮੁਹਾਰਤ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਨ ਲਈ ਜਗ੍ਹਾ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਸਖ਼ਤ ਮਿਹਨਤ ਦੀ ਸ਼ਲਾਘਾ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇੱਕ ਹੋਰ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਪਹਿਲੂ **ਅਧਿਆਪਕ-ਅਧਿਆਪਕ ਦਾ ਰਿਸ਼ਤਾ** ਹੈ। ਵਿਭਿੰਨ ਪਿਛੋਕੜ, ਲਿੰਗ, ਉਮਰ ਸਮੂਹਾਂ ਅਤੇ ਅਨੁਭਵਾਂ ਦੇ ਸਾਰੇ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਦਾ ਹੋਰ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਦੁਆਰਾ ਸਨਮਾਨ ਅਤੇ ਸਮਰਥਨ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਇੱਕ-ਦੂਜੇ ਤੋਂ ਸਿੱਖਣ ਅਤੇ ਮਿਲ ਕੇ, ਕੰਮ ਕਰਨ ਦੇ ਮੌਕੇ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਹੈ। ਅਕਾਦਮਿਕ ਹਿੱਸੇਦਾਰੀ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ, ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ-ਆਪ ਨੂੰ ਤਰੋਤਾਜ਼ਾ ਕਰਨ ਦੇ ਮੌਕੇ ਦੀ ਵੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਜਾਣ-ਬੁੱਝ ਕੇ ਯੋਜਨਾਬੱਧ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਭਾਵੇਂ ਇਹ ਖੇਡਾਂ ਅਤੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰਿਕ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਣਾ ਹੋਵੇ ਜਾਂ ਕੁਝ ਜਸ਼ਨਾਂ ਜਾਂ ਯਾਤਰਾਵਾਂ ਦਾ ਆਯੋਜਨ ਕਰਨਾ ਹੋਵੇ।

ਸਕੂਲਾਂ ਨੂੰ **ਮਾਪਿਆਂ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਵਿਆਪਕ ਭਾਈਚਾਰੇ ਨਾਲ ਆਪਣੇ ਸੰਬੰਧਾਂ** ਵਿੱਚ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਅਤੇ ਸਤਿਕਾਰ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਹੈ। ਮਾਪਿਆਂ ਨੂੰ ਸਕੂਲ ਪ੍ਰਿੰਸੀਪਲ ਅਤੇ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਨਾਲ ਸੰਪਰਕ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਸਹਿਜ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਨ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਹੈ।

ਜਦੋਂ ਸਕੂਲ ਉਹਨਾਂ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਸਵਾਗਤ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਨਿਯਮਿਤ ਤੌਰ 'ਤੇ ਅੱਪਡੇਟ ਦਿੰਦਾ ਹੈ, ਸੰਬੰਧਿਤ ਮਾਮਲਿਆਂ 'ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨਾਲ ਸਲਾਹ-ਮਸ਼ਵਰਾ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਗਿਆਨ ਅਤੇ ਮੁਹਾਰਤ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਨ ਦੀ

ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਮਾਪੇ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਅਤੇ ਸਤਿਕਾਰਯੋਗ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਸਕੂਲਾਂ ਨੂੰ ਸਕੂਲ ਦੀ ਉਸਾਰੂ ਅਤੇ ਸਕਾਰਾਤਮਿਕ 'ਮਲਕੀਅਤ' ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਭਾਈਚਾਰੇ ਲਈ ਕੰਮ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

1.3.1.2 ਖੁੱਲ੍ਹਾਪਣ, ਸੰਚਾਰ ਅਤੇ ਸਹਿਯੋਗ

ਖੁੱਲ੍ਹਾਪਣ, ਸੰਚਾਰ ਅਤੇ ਸਹਿਯੋਗ ਸਿਹਤਮੰਦ ਸੰਬੰਧਾਂ ਦੀਆਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ ਹਨ, ਜਦੋਂਕਿ ਸੇ ਵੀ ਰਿਸ਼ਤੇ ਵਿੱਚ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਅਤੇ ਸਤਿਕਾਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਲੋਕ ਇੱਕ-ਦੂਜੇ ਨਾਲ ਹਮਦਰਦੀ ਸਾਂਝੀ ਕਰਨ ਅਤੇ ਸੁਣਨ ਲਈ ਖੁੱਲ੍ਹੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਫਿਰ ਉਹ ਸਮੂਹਿਕ ਕਾਰਜਾਂ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਣ ਲਈ ਤਿਆਰ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਮਿਲ ਕੇ, ਕੰਮ ਕਰਨ ਨਾਲ ਖੁਸ਼ੀ ਅਤੇ ਤਾਕਤ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇੱਥੇ ਕੁਝ ਤਰੀਕੇ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਸਕੂਲ ਆਪਣੇ ਮੈਂਬਰਾਂ ਵਿੱਚ ਇਹਨਾਂ ਗੁਣਾਂ ਨੂੰ ਸਮਰੱਥ ਬਣਾ ਸਕਦੇ ਹਨ:

- ੳ. ਖੁੱਲ੍ਹੀ ਗੱਲਬਾਤ ਲਈ ਥਾਂ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ, ਜਿਵੇਂਕਿ ਕਲਾਸਾਂ ਵਿੱਚ ਚੱਕਰ ਲਗਾਉਣ ਦਾ ਸਮਾਂ ਅਤੇ ਸਕੂਲ ਅਸੈਂਬਲੀ ਵਿੱਚ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਡਾਇਰੀ ਸਾਂਝੀ ਕਰਨ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਅਤੇ ਸਕੂਲ ਪ੍ਰਿੰਸੀਪਲਾਂ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚ ਕਰਨ ਲਈ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰਨਾ।
- ਅ. ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਅਤੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਮਿਲ ਕੇ, ਕੰਮ ਕਰਨ ਦੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਮੌਕੇ ਪੈਦਾ ਕਰਨੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਇੱਕ-ਦੂਜੇ ਲਈ ਆਪਸੀ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਅਤੇ ਸਤਿਕਾਰ ਨੂੰ ਮਜ਼ਬੂਤ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਨਾਲ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਖੁਦ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਬਾਰੇ ਸੋਚਣ ਅਤੇ ਪਰਸਪਰ ਹੁਨਰ ਬਣਾਉਣ ਵਿੱਚ ਵੀ ਮਦਦ ਮਿਲੇਗੀ।
- ੲ. ਕਲਾ, ਸੰਗੀਤ, ਨਾਟਕ ਅਤੇ ਖੇਡਾਂ ਕੁਦਰਤੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਅਜਿਹੇ ਮੌਕੇ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ, ਜਿੱਥੇ ਸਾਨੂੰ ਸਮੂਹਾਂ ਵਿੱਚ ਕੰਮ ਕਰਨ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ, ਸਕੂਲ ਦੀ ਸਮਾਂ-ਸਾਰਨੀ ਵਿੱਚ ਇਹਨਾਂ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਲਈ ਜਗ੍ਹਾ ਲੱਭਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਲਈ ਵੀ ਅਜਿਹੇ ਰਚਨਾਤਮਿਕ ਅਤੇ ਸਹਿਯੋਗੀ ਸਮੇਂ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਹੈ।
- ਸ. ਇਹ ਬਹੁਤ ਸੰਭਾਵਨਾ ਹੈ ਕਿ ਵਧੇਰੇ ਖੁੱਲ੍ਹਾਪਣ ਅਤੇ ਸੰਚਾਰ ਦੇ ਨਾਲ ਅਤੇ ਮਿਲ ਕੇ ਕੰਮ ਕਰਨ ਨਾਲ, ਅੰਤਰ ਅਤੇ ਟਕਰਾਅ ਵਧੇਰੇ ਅਸਾਨੀ ਨਾਲ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋਣਗੇ। ਇਸ ਨੂੰ ਮਤਭੇਦਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਅਤੇ ਸਮੂਹਿਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਕੰਮ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਰੁਕਾਵਟ ਦੀ ਬਜਾਏ ਇੱਕ ਮੌਕੇ ਵਜੋਂ ਦੇਖਿਆ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਕੁਝ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਮਤਭੇਦ ਹੱਲ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ, ਕੁਝ ਨੂੰ ਲੰਮਾ ਸਮਾਂ ਲੱਗ ਸਕਦਾ ਹੈ ਜਦੋਂਕਿ ਕੁਝ ਨੂੰ ਹੱਲ ਕਰਨਾ ਬਹੁਤ ਚੁਣੌਤੀਪੂਰਨ ਲੱਗ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਇਹ ਸਭ ਨਾਲ ਹੌਸਲਾ ਘੱਟ ਨਹੀਂ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਕਾਰਜਾਂ 'ਤੇ ਸਹਿਯੋਗੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਕੰਮ ਕਰਨਾ ਜਾਰੀ ਰੱਖਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਜੋ ਸਕੂਲ ਦੀ ਤਰੱਕੀ ਲਈ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹਨ।

ਸਾਰੇ ਸਹਿਯੋਗ ਨੂੰ 'ਉੱਤਮਤਾ ਦੀ ਭਾਲ' ਵੱਲ ਨਿਰਦੇਸ਼ਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਲਈ ਉੱਚੀਆਂ ਉਮੀਦਾਂ ਰੱਖਣ ਲਈ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਟੀਚਿਆਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਸਖ਼ਤ ਮਿਹਨਤ ਦਾ ਸਮਰਥਨ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ਸੰਬੰਧਾਂ ਦੀ ਪਰਖ ਅਕਸਰ ਉਦੋਂ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਜਦੋਂਕਿ ਅਜਿਹੀ ਸਥਿਤੀ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰਨਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ ਜਿੱਥੇ ਸਹਿਪਾਠੀ ਜਾਂ ਸਕੂਲ ਦੇ ਸਾਥੀ ਇੱਕ-ਦੂਜੇ ਨਾਲ ਮੁਕਾਬਲੇ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਭਾਵੇਂ ਉਹ ਖੇਡਾਂ ਵਿੱਚ ਹੋਵੇ ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਕਿਸਮ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ, ਜਿਵੇਂਕਿ ਬਹਿਸਾਂ, ਲੇਖ ਲਿਖਣ ਜਾਂ ਗਣਿਤ ਅਤੇ ਵਿਗਿਆਨ ਲਈ ਉਲੰਪਿਆਡ। ਸਕੂਲ ਸੱਭਿਆਚਾਰਾਂ ਨੂੰ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਕੰਮਾਂ ਵਿੱਚ ਉੱਤਮਤਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ ਸਖ਼ਤ ਮਿਹਨਤ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਨਾਲ ਹੀ, ਖੇਡ ਸ਼ਖ਼ਸੀਅਤ ਅਤੇ ਖੇਡ ਭਾਵਨਾ ਨੂੰ ਸਿਖਾਉਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸਫਲਤਾ ਅਤੇ ਅਸਫਲਤਾ ਦੋਵਾਂ ਨਾਲ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਿਵੇਂ ਨਜਿੱਠਣਾ ਹੈ। ਕੋਈ ਵੀ ਸਹਿਯੋਗ, ਹਮਦਰਦੀ, ਲਚਕੀਲੇਪਣ, ਜਤਨ ਦੀ ਪ੍ਰਸੰਸਾ ਅਤੇ ਉੱਤਮਤਾ ਦੀਆਂ ਕਦਰਾਂ-ਕੀਮਤਾਂ ਨਾਲ ਸਮਝੌਤਾ ਕੀਤੇ ਬਿਨਾਂ ਮੁਕਾਬਲਾ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ।

'ਮੁਦਿਤਾ' (ਦੂਜਿਆਂ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਜਾਂ ਸਫਲਤਾ ਵਿੱਚ ਖੁਸ਼ੀ) ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਨੂੰ ਵੀ ਇਸ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਵਿਕਸਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

1.3.1.3 ਦੇਖਭਾਲ

ਜਦੋਂ ਕੋਈ ਵਿਅਕਤੀ ਦੂਜੇ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਅਤੇ ਜੁੰਮੇਵਾਰ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਦੇਖਭਾਲ ਸੰਬੰਧਾਂ ਦੇ ਪਾਲਣ-ਪੋਸਣ ਦਾ ਇੱਕ ਜ਼ਰੂਰੀ ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਆਮ ਤੌਰ ਉੱਤੇ ਦੇਖਭਾਲ ਦਾ ਅਰਥ ਹੈ, ਮੁਸਕਰਾ ਕੇ, ਸਤਿ ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ ਬੁਲਾ ਕੇ, ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਦੂਜਿਆਂ ਨਾਲ ਜਗ੍ਹਾ ਸਾਂਝੀ ਕਰ ਕੇ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਅਤੇ ਸੁਝਾਵਾਂ ਨੂੰ ਇਮਾਨਦਾਰੀ ਨਾਲ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰ ਕੇ ਸਰਲ ਤਰੀਕਿਆਂ ਨਾਲ, ਦੂਜਿਆਂ ਦੀ ਮੌਜੂਦਗੀ ਨੂੰ ਸਵਿਕਾਰ ਕਰਨਾ। ਜਦੋਂ ਅਸੀਂ ਦੂਜਿਆਂ ਦੀ ਦੇਖਭਾਲ ਕਰਦੇ ਹਾਂ, ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਅਤੇ ਕਮਜ਼ੋਰੀਆਂ, ਪਸੰਦਾਂ ਅਤੇ ਨਾਪਸੰਦਾਂ ਵਾਲੇ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਵਜੋਂ ਬਿਹਤਰ ਜਾਣਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਦੇ ਹਾਂ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿੱਚ ਕੀ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਇਸ ਬਾਰੇ ਕੁਝ ਸਮਝ ਇਕੱਠੀ ਕਰਦੇ ਹਾਂ। ਇਹ ਸਭ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਜਾਣਕਾਰੀ ਹੈ ਜੋ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਨੂੰ ਦੂਜਿਆਂ ਦੀ ਦੇਖਭਾਲ ਦੇ ਨਾਲ ਰਹਿਣ ਅਤੇ ਮਿਲ ਕੇ ਕੰਮ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਸਹਾਇਤਾ ਕਰਦੀ ਹੈ।

ਦੇਖਭਾਲ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਸੱਚਮੁੱਚ ਉਦੋਂ ਮਹਿਸੂਸ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਜਦੋਂ ਕੋਈ ਵਿਅਕਤੀ ਮੁਸ਼ਕਲ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚੋਂ ਲੰਘ ਰਿਹਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਜਦੋਂ ਕੋਈ ਬਿਮਾਰ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਆਪਣੀ ਨਿੱਜੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿੱਚ ਚੁਣੌਤੀਆਂ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਕਾਰਨ ਕਰਕੇ ਚੁਣੌਤੀਪੂਰਨ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਲੰਘ ਰਿਹਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਉਦੋਂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜਦੋਂ ਦੂਜਿਆਂ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਤਰੀਕਿਆਂ ਨਾਲ ਸਹਾਇਤਾ ਦੇਣ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਜੋ ਤਾਕਤ ਦਿੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਵਿਅਕਤੀ ਨੂੰ ਉਸ ਸਥਿਤੀ ਨਾਲ ਨਜਿੱਠਣ ਅਤੇ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਜਿੱਠਣ ਵਿੱਚ ਸਹਾਇਤਾ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਦੇਖਭਾਲ ਉਹ ਹੈ ਜੋ ਲੋਕ ਯਾਦ ਰੱਖਦੇ ਹਨ, ਦੋਵੇਂ ਸਮੇਂ ਸਿਰ ਇਸ ਦਾ ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ ਕਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਨਾਲ ਹੀ ਜਦੋਂ ਇਸ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਇਹ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਸਮੇਂ ਸਿਰ ਦੇਖਭਾਲ ਦਾ ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ ਸੰਬੰਧਾਂ ਦੇ ਪਾਲਣ-ਪੋਸਣ ਵੱਲ ਇੱਕ ਲੰਮਾ ਰਸਤਾ ਤੈਅ ਕਰਦਾ ਹੈ।

1.3.1.4 ਜੁੰਮੇਵਾਰੀ

ਜੇ ਸੰਬੰਧਿਤ ਧਿਰਾਂ ਇੱਕ-ਦੂਜੇ ਪ੍ਰਤਿ ਜੁੰਮੇਵਾਰੀ ਨਾਲ ਕੰਮ ਨਹੀਂ ਕਰਦੀਆਂ ਤਾਂ ਇੱਕ ਰਿਸ਼ਤੇ ਨੂੰ ਕਾਇਮ ਰੱਖਣਾ ਚੁਣੌਤੀਪੂਰਨ ਹੋਵੇਗਾ। ਸਕੂਲ ਆਧਾਰਿਤ ਸੰਬੰਧਾਂ ਦੇ ਸੰਦਰਭ ਵਿੱਚ, ਜੁੰਮੇਵਾਰੀ ਨਾਲ ਵਿਵਹਾਰ ਕਰਨ ਦਾ ਅਰਥ ਹੈ, ਸਕੂਲ ਦੇ ਨਿਯਮਾਂ ਅਤੇ ਕਨੂੰਨਾਂ ਨਾਲ ਸਹਿਮਤੀ ਅਤੇ ਪਾਲਣਾ ਕਰਨਾ, ਦੂਜਿਆਂ ਨੂੰ ਨੁਕਸਾਨ ਪਹੁੰਚਾਉਣ ਵਾਲੇ ਤਰੀਕਿਆਂ ਨਾਲ ਕੰਮ ਨਾ ਕਰਨਾ ਅਤੇ ਟੀਚਿਆਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਲਈ ਆਪਣੇ ਕਾਰਜਾਂ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਨ ਦੀ ਦਿਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਕੰਮ ਕਰਨਾ। ਇਹ ਉਹਨਾਂ ਸਾਰੇ ਲੋਕਾਂ ਉੱਤੇ ਲਾਗੂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜੋ ਸਕੂਲ ਭਾਈਚਾਰੇ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਹਨ। ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਧਿਆਨ ਦੇਣ, ਨਿਰਦੇਸ਼ਾਂ ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਕਰਨ, ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਪੁੱਛਣ, ਆਪਣੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਅਤੇ ਸ਼ੀਕਿਆਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਨ, ਸਮੂਹਾਂ ਵਿੱਚ ਸਹਿਯੋਗ ਨਾਲ ਕੰਮ ਕਰਨ, ਸਖ਼ਤ ਮਿਹਨਤ ਕਰਨ, ਕਾਰਜਾਂ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਨ, ਆਪਣੇ ਹਾਣੀਆਂ ਦਾ ਸਮਰਥਨ ਕਰਨ, ਨਿਰੰਤਰ ਅਭਿਆਸ ਕਰਨ ਅਤੇ ਜੋ ਕੁਝ ਸਿੱਖਿਆ ਹੈ, ਉਸ ਨੂੰ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੀਆਂ ਸਥਿਤੀਆਂ ਵਿੱਚ ਲਾਗੂ ਕਰਨ ਦਾ ਅਰਥ ਵਿਦਿਆਰਥੀ-ਅਧਿਆਪਕ ਸੰਬੰਧਾਂ ਵਿੱਚ ਜੁੰਮੇਵਾਰੀ ਨਾਲ ਕੰਮ ਕਰਨਾ ਹੋਵੇਗਾ।

ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਲਈ, ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਪੱਧਰਾਂ ਨੂੰ ਜਾਣਨ ਦੇ ਜਤਨ ਕਰਨਾ, ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਗੱਲ ਸੁਣਨਾ, ਅਧਿਆਪਨ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਅਤੇ ਆਕਰਸ਼ਿਕ ਤਰੀਕਿਆਂ ਦੀ ਯੋਜਨਾ ਬਣਾਉਣਾ, ਸਿੱਖਣ ਦੀਆਂ ਢੁਕਵੀਆਂ ਚੁਣੌਤੀਆਂ ਦੇਣਾ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਸਮਰਥਨ ਕਰਨਾ ਅਤੇ ਅਧਿਆਪਨ ਵਿੱਚ ਜ਼ਰੂਰੀ ਪਰਿਵਰਤਨ ਕਰਨ ਲਈ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦੀ ਪ੍ਰਗਤੀ ਦਾ ਮੁਲਾਂਕਣ ਕਰਨਾ ਜੁੰਮੇਵਾਰੀ ਨਾਲ ਕੰਮ ਕਰਨਾ ਹੈ।

ਅਖੀਰ ਵਿੱਚ, ਹਰ ਭੂਮਿਕਾ ਵਿੱਚ ਜੁੰਮੇਵਾਰੀ ਨਾਲ ਕੰਮ ਕਰਨਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿੱਚ ਜੁੰਮੇਵਾਰੀ ਸਿੱਖਣ ਵਾਲੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਲਈ ਆਪਣੇ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਦੇ ਬਾਲਗਾਂ ਦੇ ਵਿਵਹਾਰ ਦੇ ਨਿਰੀਖਣ ਦੁਆਰਾ ਸਿੱਖਣਾ ਸਭ ਤੋਂ ਉੱਤਮ ਹੈ।

1.3.2 ਪ੍ਰਤੀਕ

ਸਕੂਲ ਪ੍ਰਤੀਕਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਰਾਹੀਂ ਬਹੁਤ ਕੁਝ ਸੰਚਾਰ ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਕੰਧ ਚਿੰਨ੍ਹ, ਚਿੱਤਰਕਾਰੀ, ਮੂਰਤੀਆਂ ਜਾਂ ਭੌਤਿਕ ਵਸਤੂਆਂ ਦੇ ਪ੍ਰਬੰਧਾਂ ਵਿੱਚ ਵਿਜ਼ੂਅਲ ਚਿੰਨ੍ਹ ਲਿਖਣ ਦਾ ਕੋਈ ਵੀ ਰੂਪ ਹੈ ਜੋ ਇਹ ਦਰਸਾਉਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸਕੂਲ ਲਈ ਕੀਮਤਾਂ ਦਾ ਕੀ ਮਹੱਤਵ ਹੈ। ਅਜਿਹੇ ਚਿੰਨ੍ਹ ਨਾ ਸਿਰਫ਼ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਿਤ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ, ਬਲਕਿ ਉਹਨਾਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਦੀ ਕਿਸਮ ਵੀ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ ਜੋ ਹੋਰ ਤਰੀਕਿਆਂ ਨਾਲ ਮਨਾਈਆਂ ਜਾਂ ਉਪਯੋਗੀ ਮੰਨੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਕੁਝ ਸਕੂਲਾਂ ਵਿੱਚ, ਇਹ ਵਾਕੰਸ਼ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਦੁਆਰਾ 'ਤੇ ਹੀ ਆਉਂਦਾ

ਹੈ, 'ਸਿੱਖਣ ਲਈ ਆਓ, ਸੇਵਾ ਕਰਨ ਲਈ ਜਾਓ'। ਇਹ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਯਾਦ ਦਿਵਾਉਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਸਕੂਲ ਕਿਉਂ ਆ ਰਹੇ ਹਨ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਤੋਂ ਆਪਣੀ ਸਿੱਖਿਆ ਨਾਲ ਕੀ ਕਰਨ ਦੀ ਉਮੀਦ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਇੱਥੇ ਕੁਝ ਹੋਰ ਪ੍ਰਤੀਕ ਚਿੰਨ੍ਹ ਹਨ ਜੋ ਅਸੀਂ ਆਮ ਤੌਰ ਉੱਤੇ ਸਕੂਲਾਂ ਵਿੱਚ ਦੇਖਦੇ ਹਾਂ:

- ੳ. ਸਕੂਲ ਇਸ ਗੱਲ 'ਤੇ ਜ਼ੋਰ ਦੇਣ ਲਈ ਹੋਰਡਿੰਗ ਅਤੇ ਬੋਰਡ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਿਤ ਕਰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਉਹ ਸਕੂਲ ਬਾਰੇ ਕੀ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਉਹਨਾਂ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੀਆਂ ਤਸਵੀਰਾਂ ਹੋ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਬੋਰਡ ਦੀਆਂ ਪਰੀਖਿਆਵਾਂ ਵਿੱਚ ਚੋਟੀ ਦੇ ਰੈਂਕ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੇ ਹਨ ਜਾਂ ਸਕੂਲ ਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤੀਆਂ ਜਾਣ ਵਾਲੀਆਂ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਸਹੂਲਤਾਂ ਹੋ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਹ ਸਮਾਰਟ ਕਲਾਸਾਂ ਲਗਾਉਣ ਜਾਂ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਖੇਡਾਂ ਵਿੱਚ ਕੋਚਿੰਗ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨ ਬਾਰੇ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ।
- ਅ. ਸਕੂਲ ਦੀਆਂ ਕੰਧਾਂ ਉੱਤੇ ਬਹੁਤ 'ਗੁਰਬਾਣੀ ਸ਼ਬਦ' ਜਾਂ 'ਹਵਾਲੇ' ਲਿਖੇ ਹੋਏ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ।
- ੲ. ਪ੍ਰਿੰਸੀਪਲ ਦੇ ਕਮਰੇ, ਸਟਾਫ਼ ਕਮਰਿਆਂ, ਕਲਾਸਰੂਮਾਂ ਜਾਂ ਸਕੂਲ ਦੇ ਗਲਿਆਰਿਆਂ ਵਿੱਚ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਅਤੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਲੋਕਾਂ ਦੀਆਂ ਤਸਵੀਰਾਂ ਅਤੇ ਇੱਥੋਂ ਤੱਕ ਕਿ ਕੁਝ ਧਰਮਾਂ ਦੀ ਨੁਮਾਇੰਦਗੀ ਕਰਨ ਵਾਲੀਆਂ ਮੂਰਤੀਆਂ ਵੀ ਮਿਲ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ।
- ੳ. ਭੌਤਿਕ ਵਸਤੂਆਂ ਦੀਆਂ ਚੋਣਾਂ ਅਤੇ ਪ੍ਰਬੰਧ ਵੀ ਬਹੁਤ ਵੱਡਾ ਪ੍ਰਤੀਕ ਮੁੱਲ ਰੱਖਦੇ ਹਨ। ਪ੍ਰਿੰਸੀਪਲ ਦੀ ਕੁਰਸੀ, ਅਕਸਰ ਸਟਾਫ਼ ਦੀਆਂ ਕੁਰਸੀਆਂ ਤੋਂ ਬਹੁਤ ਵੱਖਰੀ ਦਿਖਾਈ ਦਿੰਦੀ ਹੈ। ਇੱਕ ਸਕੂਲ ਕਲਾਸਰੂਮਾਂ ਵਿੱਚ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਲਈ ਕੁਰਸੀਆਂ ਮੁਹੱਈਆ ਨਾ ਕਰਵਾਉਣ ਦੀ ਚੋਣ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ ਤਾਂਜੋ ਉਹ ਖੜ੍ਹੇ ਰਹਿਣ ਅਤੇ ਆਪਣੇ-ਆਪ ਨੂੰ ਰੁੱਝੇ ਰੱਖਦੇ ਹੋਏ ਕਲਾਸਰੂਮ ਵਿੱਚ ਘੁੰਮਦੇ ਰਹਿਣ। ਕਲਾਸਰੂਮਾਂ ਵਿੱਚ ਫਰਨੀਚਰ ਦੀ ਵਿਵਸਥਾ ਅਧਿਆਪਨ-ਸਿੱਖਣ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ ਬਾਰੇ ਸਕੂਲ ਦੇ ਵਿਸ਼ਵਾਸਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਦਰਸਾਉਂਦੀ ਹੈ।
- ੴ. ਕੁਝ ਸਕੂਲ ਪੂਰੀਆਂ ਕੰਧਾਂ ਨੂੰ ਤਸਵੀਰਾਂ ਨਾਲ ਪੇਂਟ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਜਦੋਂਕਿ ਹੋਰ ਡਿਸਪਲੇਅ ਬੋਰਡਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਜਿੱਥੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦਾ ਕੰਮ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।
- ੵ. ਸਕੂਲ ਸਭਾ ਵਿੱਚ ਜਾਂ ਜਨਤਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸਕੂਲ ਦੁਆਰਾ ਕੀਤੀ ਗਈ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਜਾਂ ਵਿਵਹਾਰ ਦਾ ਜਸ਼ਨ ਮਨਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜਾਂ ਪ੍ਰਸੰਸਾ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।
- ੶. ਸਕੂਲਾਂ ਨੂੰ ਸੋਚ ਸਮਝ ਕੇ ਅਤੇ ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਇਹ ਫੈਸਲਾ ਕਰਨ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਹੈ ਕਿ ਪ੍ਰਤੀਕਾਂ ਅਤੇ ਜਸ਼ਨਾਂ ਦੀ ਸ਼ਕਤੀ ਦੀ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਢੰਗ ਨਾਲ ਵਰਤੋਂ ਕਿਵੇਂ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇ। ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਕਦਰਾਂ-ਕੀਮਤਾਂ ਦੇ ਅਨੁਕੂਲ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸਕੂਲ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ। ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸਮਾਵੇਸ਼ੀ ਹੋਣਾ ਪਵੇਗਾ, ਚੰਗੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦੀ ਵਿਭਿੰਨਤਾ ਨੂੰ ਜਗ੍ਹਾ ਦੇਣੀ ਪਵੇਗੀ ਅਤੇ ਸਾਰੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾਉਣ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਤੋਂ ਸਿੱਖਣ ਦੀ ਆਗਿਆ ਦੇਣੀ ਪਵੇਗੀ।

ਇਸ ਸੰਬੰਧ ਵਿੱਚ ਇੱਥੇ ਕੁਝ ਚੰਗੇ ਅਭਿਆਸ ਹਨ:

- ੳ. ਕੰਧਾਂ ਉੱਤੇ ਸਥਾਈ 'ਸ਼ਬਦਾਂ' ਜਾਂ 'ਹਵਾਲਿਆਂ' ਦੀ ਬਜਾਏ, ਇੱਕ ਬਿਹਤਰ ਤਰੀਕਾ ਇਹ ਹੋਵੇਗਾ ਕਿ 'ਅੱਜ ਦਾ ਵਿਚਾਰ' ਲਈ ਇੱਕ ਸਮਰਪਿਤ ਜਗ੍ਹਾ ਹੋਵੇ ਅਤੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਇਸ ਨੂੰ ਇੱਕ ਛੋਟੇ ਜਿਹੇ ਚਿੱਟੇ ਬੋਰਡ ਉੱਤੇ ਲਿਖਣ ਦੀ ਜ਼ੁੰਮੇਵਾਰੀ ਲੈ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਆਪਣੇ-ਆਪ ਵਿੱਚ ਸਮਾਵੇਸ਼ ਦਾ ਇੱਕ ਅਭਿਆਸ ਬਣ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਨਾ ਸਿਰਫ਼ ਸਥਾਪਤ, ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਸ਼ਖ਼ਸੀਅਤਾਂ ਦੁਆਰਾ ਦਿਲਚਸਪ ਵਿਚਾਰ ਲਿਖੇ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ, ਬਲਕਿ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਭਾਈਚਾਰਿਆਂ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਘੱਟ ਜਾਣੇ-ਪਛਾਣੇ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਦੀਆਂ ਕੀਮਤੀ ਗੱਲਾਂ ਵੀ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਿਤ ਕੀਤੀਆਂ ਜਾ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਸ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਕਦਰਾਂ-ਕੀਮਤਾਂ ਬਾਰੇ ਗੱਲ ਕਰਨ ਦੇ ਮੌਕੇ ਵਜੋਂ ਵਰਤਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਲੋਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਮੰਨਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੁਆਰਾ ਆਪਣੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਬਤੀਤ ਕਰਦੇ ਸਨ।
- ਅ. ਸਥਾਨਿਕ, ਖੇਤਰੀ ਅਤੇ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸੱਭਿਆਚਾਰਿਕ ਵਿਰਾਸਤ ਦੀ ਨੁਮਾਇੰਦਗੀ ਕਰਨ ਵਾਲੀਆਂ ਕਲਾਕ੍ਰਿਤੀਆਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਿਤ ਕਰਨ ਲਈ ਸਮਰਪਿਤ ਸਥਾਨ ਵੀ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਇੱਥੇ, ਸਥਾਈ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨਾਂ ਤੋਂ ਪਰਹੇਜ਼ ਕਰਨ ਨਾਲ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਸਿੱਖਣ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਮਿਲੇਗੀ। ਇਹ ਸਮੂਹ ਪ੍ਰੋਜੈਕਟ ਦੇ ਕੰਮ ਦਾ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਵੀ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹ ਇੱਕ ਮਹੀਨੇ ਤੱਕ ਉੱਥੇ ਰਹਿ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਸਾਰੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਤੋਂ ਇਸ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਨ ਦੀ ਉਮੀਦ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨੀ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਸਕੂਲ ਅਸੈਂਬਲੀ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਕੁਇਜ਼ ਜਾਂ ਸਾਂਝਾ ਸੈਸ਼ਨ ਸਿੱਖਣ ਲਈ ਅਨੰਦਮਈ ਬਣ ਜਾਵੇਗਾ।

- ੲ.** ਸਕੂਲ ਦੇ ਵਰਾਂਡਿਆਂ ਵਿੱਚ ਡਿਸਪਲੇਅ ਬੋਰਡ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ ਜਿੱਥੇ ਹਰੇਕ ਕਲਾਸ ਇਹ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਿਤ ਕਰ ਸਕਦੀ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਕੀ ਸਿੱਖ ਰਹੇ ਹਨ, ਇਸ ਲਈ ਦੂਜਿਆਂ ਨੂੰ ਸਕੂਲ ਦੇ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਘੁੰਮ ਕੇ ਕਲਾਸਰੂਮ ਦੇ ਕੰਮ ਦੀ ਚੰਗੀ ਸਮਝ ਮਿਲਦੀ ਹੈ। ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨੀ ਲਈ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਦੇ ਕੰਮ ਦੀ ਚੋਣ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹੋਵੇਗੀ ਅਤੇ 'ਸੰਪੂਰਨ' ਦਿੱਖ ਜਾਂ ਵਧੇਰੇ ਆਕਰਸ਼ਿਕ ਕੰਮ ਦੀ ਹੀ ਚੋਣ ਕਰਨ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗੀ। ਵੱਖ-ਵੱਖ ਪੱਧਰਾਂ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਦਿਖਾਉਣ ਵਾਲੇ ਸਾਰੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੁਆਰਾ ਕੀਤੇ ਗਏ ਕੰਮ ਦਾ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਕਰਨਾ ਬਿਹਤਰ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਸਾਰੇ ਪੱਧਰਾਂ ਦੇ ਸੁਹਿਰਦ ਕੰਮ ਲਈ ਸਨਮਾਨ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ।
- ਸ.** ਸਕੂਲ ਕੁਝ ਕਮਰਿਆਂ ਜਾਂ ਹਾਲਾਂ, ਇੱਥੋਂ ਤੱਕ ਕਿ ਕਲਾਸਾਂ ਜਾਂ ਇਮਾਰਤਾਂ ਦੇ ਨਾਮ ਵੀ ਰੱਖ ਸਕਦੇ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਸ਼ਖਸੀਅਤਾਂ, ਨਦੀਆਂ ਅਤੇ ਗ੍ਰਹਿਆਂ/ਤਾਰਿਆਂ ਦੇ ਨਾਮ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ। ਵੱਡੇ ਸਕੂਲਾਂ ਵਿੱਚ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਹਾਊਸ ਬਣਾ ਕੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਨਾਮ ਦਿੱਤੇ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਸਾਡੇ ਦੇਸ ਦੀ ਵਿਭਿੰਨਤਾ ਨੂੰ ਵੀ ਦਰਸਾਉਂਦੇ ਹਨ।
- ਹ.** ਸਕੂਲ ਵਰਦੀਆਂ ਦਾ ਵੀ ਪ੍ਰਤੀਕ ਮੁੱਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਰੰਗ ਅਤੇ ਨਾਲ ਹੀ ਚੁਣੇ ਗਏ ਕੱਪੜਿਆਂ ਦੀ ਕਿਸਮ ਸਕੂਲ ਦੇ ਵਿਸ਼ਵਾਸਾਂ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦੀ ਹੈ। ਕੋਈ ਵੀ ਵਧੇਰੇ ਰਵਾਇਤੀ, ਆਧੁਨਿਕ ਜਾਂ ਲਿੰਗ-ਨਿਰਪੱਖ ਵਰਦੀ ਦੀ ਚੋਣ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਸਥਾਨਿਕ ਜਲਵਾਯੂ, ਸੁਰੱਖਿਆ, ਅਸਾਨ ਉਪਲਬਧਤਾ ਅਤੇ ਲਾਗਤ-ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ੀਲਤਾ 'ਤੇ ਵਿਚਾਰ ਕਰਨਾ ਸਕੂਲ ਦੀ ਸੰਵੇਦਨਸ਼ੀਲਤਾ ਨੂੰ ਦਰਸਾਏਗਾ।
- ਕ.** ਹਰੇਕ ਸਕੂਲ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਸਥਾਈ ਨੋਟਿਸ ਬੋਰਡ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਜਿੱਥੇ ਦਰਸ਼ਕਾਂ ਲਈ ਸਕੂਲ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਕੁਝ ਜਾਣਕਾਰੀ ਅਤੇ ਕੁਝ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਫੋਨ ਨੰਬਰ (ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਬਾਲ ਹੈਲਪਲਾਈਨ, ਹਸਪਤਾਲ, ਸਕੂਲ ਹੈਲਪਡੈਸਕ) ਅਤੇ ਕੈਂਪਸ ਵਿੱਚ ਸਾਰਿਆਂ ਤੋਂ ਕੀਤੇ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਵਰਤਾਓ ਦੀਆਂ ਉਮੀਦਾਂ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਿਤ ਕੀਤੀਆਂ ਜਾ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ।
- ਖ.** ਉਹਨਾਂ ਮਾਮਲਿਆਂ ਦੀ ਇੱਕ ਸੋਚ ਸਮਝ ਕੇ ਬਣਾਈ ਗਈ ਸੂਚੀ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸਕੂਲ ਸਭਾ ਵਿੱਚ ਉਜਾਗਰ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਮਾਨਤਾ ਦਿੱਤੀ ਜਾਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ।
- ਗ.** ਕਈ ਵਾਰ, ਸਕੂਲ ਬੇਲੋੜੇ ਤਰੀਕਿਆਂ ਨਾਲ ਦਰਜਾਬੰਦੀ ਦੇ ਪ੍ਰਤੀਕ ਘੜ ਲੈਂਦੇ ਹਨ, ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ ਇੱਕ ਵੱਖਰਾ ਕੱਪ/ਮਗ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਿੰਸੀਪਲ ਨੂੰ ਚਾਹ ਪਰੋਸੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਅਜਿਹੀਆਂ ਪ੍ਰਥਾਵਾਂ ਤੋਂ ਬਚਣ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਉਹਨਾਂ ਕਦਰਾਂ-ਕੀਮਤਾਂ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇੱਕ ਸਕੂਲ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

1.3.3 ਪ੍ਰਬੰਧ ਅਤੇ ਅਭਿਆਸ

ਸਾਰੇ ਸਕੂਲਾਂ ਨੂੰ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕੰਮ ਕਰਨ ਲਈ ਕੁਝ ਕਲਾਸਰੂਮ ਪੱਧਰ ਅਤੇ ਸਕੂਲ ਪੱਧਰ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ ਦੀ ਮਦਦ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਸਕੂਲ ਦੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ ਲਈ ਪ੍ਰਬੰਧਾਂ ਅਤੇ ਅਭਿਆਸਾਂ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਉਦਾਹਰਨ ਵਜੋਂ, ਮਿਡ-ਡੇ-ਮੀਲ (MDM) ਸਰਕਾਰੀ ਐਲੀਮੈਂਟਰੀ ਸਕੂਲਾਂ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਹੈ। ਦੁਪਹਿਰ ਦੇ ਖਾਣੇ ਨੂੰ ਸੁਚਾਰੂ ਢੰਗ ਨਾਲ ਚਲਾਉਣ ਲਈ, ਖਰੀਦ ਲਈ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕੀਤੇ ਜਾਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਖਾਣਾ ਪਕਾਉਣ ਅਤੇ ਪਰੋਸਣ ਲਈ ਇੱਕ ਯੋਜਨਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਸਕੂਲਾਂ ਨੂੰ ਮੀਨੂ ਤਿਆਰ ਕਰਨ, ਗੁਣਵੱਤਾ ਦੀ ਜਾਂਚ, ਭੋਜਨ ਦੀ ਸੇਵਾ ਅਤੇ ਭੋਜਨ ਦੀ ਰਹਿੰਦ-ਖੂੰਹਦ ਦੀ ਸਹੀ ਵਰਤੋਂ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਇਹਨਾਂ ਪ੍ਰਬੰਧਾਂ ਅਤੇ ਅਭਿਆਸਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ ਅੰਦਰੂਨੀ ਰਵੱਈਏ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਸਕੂਲ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਦੇ ਵਿਸ਼ਵਾਸਾਂ ਅਤੇ ਕਦਰਾਂ-ਕੀਮਤਾਂ (ਦੇਖਭਾਲ, ਪੋਸਣ ਅਤੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਭਾਗੀਦਾਰੀ ਬਾਰੇ) ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰਦੀ ਹੈ।

ਇਸ ਭਾਗ ਵਿੱਚ, ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਸਕੂਲ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਕਲਾਸਰੂਮ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ, ਸਕੂਲ ਅਸੈਂਬਲੀ, ਖਾਣੇ ਦਾ ਸਮਾਂ, ਖੇਡਾਂ ਦੀਆਂ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਅਤੇ ਮਾਪਿਆਂ ਅਤੇ ਭਾਈਚਾਰੇ ਨਾਲ ਰੁਝੇਵੇਂ ਦੇ ਪ੍ਰਬੰਧ ਅਤੇ ਅਭਿਆਸਾਂ ਨੂੰ ਅਪਣਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਹੋਰ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ ਵੀ ਹਨ, ਪਰ ਇੱਥੇ ਚੁਣੀਆਂ ਗਈਆਂ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ ਸਾਰੇ ਸਕੂਲਾਂ ਵਿੱਚ ਪਾਈਆਂ ਜਾਣ ਵਾਲੀਆਂ ਮੁੱਖ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ ਹਨ। ਅਗਲੇ ਅਧਿਆਇ ਵਿੱਚ ਸਕੂਲ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ ਦੇ ਮਾਮਲਿਆਂ ਨੂੰ ਵਧੇਰੇ ਵਿਸਤ੍ਰਿਤ ਢੰਗ ਨਾਲ ਨਜਿੱਠਿਆ ਗਿਆ ਹੈ, ਪ੍ਰਬੰਧਾਂ ਅਤੇ ਅਭਿਆਸਾਂ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਜੋ ਸਕੂਲ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਦਾ ਗਠਨ ਕਰਦੇ ਹਨ।

1.3.3.1 ਕਲਾਸਰੂਮ ਅਭਿਆਸ

ਵੱਖ-ਵੱਖ ਕਲਾਸਰੂਮ ਅਭਿਆਸ, ਸਿੱਧੇ ਅਤੇ ਅਸਿੱਧੇ ਤੌਰ 'ਤੇ, ਵੱਖ-ਵੱਖ ਕਦਰਾਂ-ਕੀਮਤਾਂ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਬੈਠਣ ਦੀ ਵਿਵਸਥਾ: ਜੇ ਸਾਰੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਕਲਾਸਾਂ ਵਿੱਚ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਬਲੈਕ-ਬੋਰਡ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਬੈਠਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਇਹ ਇੱਕ ਧਾਰਨਾ ਦਰਸਾਉਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸਿੱਖਣ ਦਾ ਮੁੱਖ ਸਰੋਤ ਬਲੈਕ-ਬੋਰਡ ਅਤੇ ਅਧਿਆਪਕ ਹਨ। ਇੱਕ ਸਰਕੂਲਰ, ਅਰਧ-ਸਰਕੂਲਰ ਜਾਂ ਛੋਟੇ ਸਮੂਹ ਵਿੱਚ ਬੈਠਣ ਦੀ ਵਿਵਸਥਾ ਸਮੇਂ-ਸਮੇਂ 'ਤੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਤਜਰਬਿਆਂ ਦੀ ਆਗਿਆ ਦਿੰਦੀ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਆਪਣੇ ਹਾਣੀਆਂ ਨਾਲ ਗੱਲਬਾਤ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਸਹਿਯੋਗ ਨਾਲ ਕੰਮ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਜੇ ਸਮਾਰਟ ਅਤੇ ਉਤਸ਼ਾਹੀ ਮੰਨੇ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਪਹਿਲੀ ਕਤਾਰ ਵਿੱਚ ਰੱਖਣ ਦੀ ਪ੍ਰਥਾ ਹੈ ਅਤੇ ਦੂਸਰੇ ਕਲਾਸਰੂਮ ਦੇ ਪਿਛਲੇ ਪਾਸੇ ਬੈਠ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਇਹ ਅਭਿਆਸ ਆਪਣੇ-ਆਪ ਵਿੱਚ ਇਸ ਗੱਲ ਨੂੰ ਮਜ਼ਬੂਤ ਕਰੇਗਾ ਕਿ ਇੱਕ ਸਮੂਹ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖਿਆ ਕਿਵੇਂ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਕੌਣ ਸਿੱਖਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਕੌਣ ਨਹੀਂ। ਮੁੰਡਿਆਂ ਅਤੇ ਕੁੜੀਆਂ ਲਈ ਵੱਖਰੇ ਬੈਠਣ ਅਤੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਲਈ ਫਰਸ਼ ਉੱਤੇ ਬੈਠਣ, ਜਦੋਂਕਿ ਅਧਿਆਪਕ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਇੱਕ ਕੁਰਸੀ ਉੱਤੇ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਅਜਿਹੇ ਹੋਰ ਪ੍ਰਬੰਧ ਜੋ ਬੇਲੋੜੇ ਅੰਤਰ ਅਤੇ ਦਰਜਾਬੰਦੀ ਸਥਾਪਤ ਕਰਨ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਰੱਖਦੇ ਹਨ, ਨੂੰ ਬਦਲਵੇਂ ਪ੍ਰਬੰਧਾਂ ਨਾਲ ਅਸਾਨੀ ਨਾਲ ਟਾਲਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

TLM ਦੀ ਉਪਲਬਧਤਾ ਅਤੇ ਪਹੁੰਚਯੋਗਤਾ: ਇੱਕ ਕਲਾਸਰੂਮ ਦੀਆਂ ਕੰਧਾਂ ਅਤੇ ਖੁੱਲ੍ਹੇ ਰੈਕਾਂ ਵਿੱਚ ਭਰਪੂਰ ਸਿੱਖਣ ਦੀਆਂ ਸੰਭਾਵਨਾਵਾਂ ਨਾਲ ਇਕੱਤਰ ਕੀਤੀ ਗਈ ਦਿਲਚਸਪ ਵਿੱਦਿਅਕ ਸਮੱਗਰੀ ਰੱਖੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਕਲਾਸ ਲਈ ਸਿੱਖਣ ਦੀਆਂ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਦੇ ਕਾਰਜਕ੍ਰਮ ਵਿੱਚ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਲਈ ਯੋਜਨਾ ਬਣਾ ਕੇ ਪਹੁੰਚਯੋਗ ਬਣਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਕਾਫ਼ੀ ਢੁਕਵੀਂ ਸਮੱਗਰੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਇਸ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਉਹ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਪੱਧਰਾਂ 'ਤੇ ਅਰਥਪੂਰਨ ਤੌਰ 'ਤੇ ਰੁੱਝੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਕਲਾਸ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖਣ ਨੂੰ ਜੀਵੰਤ ਅਤੇ ਵਿੱਦਿਆ ਨੂੰ ਵਧੇਰੇ ਜੀਵੰਤ ਬਣਾਵੇਗਾ।

ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੇ ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਪੱਧਰ ਅਤੇ ਉਮਰ ਸਮੂਹਾਂ ਦੇ ਅਨੁਕੂਲ ਕਿਤਾਬਾਂ ਦੇ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਦੇ ਨਾਲ ਇੱਕ 'ਰੀਡਿੰਗ ਕਾਰਨਰ' ਹੋਣ ਨਾਲ ਪੜ੍ਹਨ ਦੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇਗਾ। ਅਜਿਹੀਆਂ ਪ੍ਰਥਾਵਾਂ ਸਪਸ਼ਟ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸਾਰਿਆਂ ਲਈ ਸਿੱਖਿਆ ਨੂੰ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਸਕੂਲ ਦੀ ਵਚਨਬੱਧਤਾ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦੀਆਂ ਹਨ।

ਸਿੱਖਣ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਵਿੱਚ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਮਾਲਕੀ ਅਤੇ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਦੇਣਾ: ਇੱਕ ਕਲਾਸਰੂਮ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਜਿੱਥੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅਧਿਆਪਕ ਦੀਆਂ ਹਦਾਇਤਾਂ 'ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਪਹਿਲ ਕਰਨ ਤੋਂ ਇਜਾਕਦੇ ਹਨ, ਇੱਕ ਆਤਮਾ ਰਹਿਤ ਕਲਾਸ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ, ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਵੱਲੋਂ ਆਪਣੀ ਸਿੱਖਣ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਨੂੰ ਸਰਗਰਮੀ ਨਾਲ ਸੰਭਾਲਣਾ ਸਿੱਖਣ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹੀ ਅਤੇ ਜੀਵੰਤ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ TLM ਤਿਆਰ ਕਰਨ, ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਕੰਧਾਂ 'ਤੇ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਿਤ ਕਰਨ, ਆਪਣੀ ਪ੍ਰਗਤੀ ਪੋਰਟਫੋਲੀਓ ਫਾਈਲ ਨੂੰ ਬਣਾਈ ਰੱਖਣ, ਪੀਅਰ ਲਰਨਿੰਗ ਸੈਸ਼ਨਾਂ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਕਰਨ ਅਤੇ ਇੱਥੋਂ ਤੱਕ ਕਿ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਹੇਠ ਛੋਟੇ ਅਧਿਆਪਨ ਸੈਸ਼ਨ ਕਰਨ ਲਈ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਸਵੱਛਤਾ: ਕਲਾਸਰੂਮ ਦੀ ਸਵੱਛਤਾ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਦਿਨ ਦੇ ਖ਼ਾਤਮੇ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ, ਕਲਾਸਰੂਮ ਨੂੰ ਸਾਫ਼ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਲਈ ਦੁਬਾਰਾ ਸਾਫ਼ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਸਿੱਖਣ ਦੀਆਂ ਰਸਮਾਂ: ਕਲਾਸਰੂਮ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ ਦੌਰਾਨ ਕੁਝ ਵਿੱਦਿਅਕ ਰਸਮਾਂ ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਵੱਖ-ਵੱਖ ਅਧਿਆਪਕ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਕਲਾਸਾਂ ਦੀ ਤਿਆਰੀ ਜਾਂ ਸਿੱਖਣ ਦੀਆਂ ਰਸਮਾਂ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਕਾਇਮ ਰੱਖ ਸਕਦੇ ਹਨ ਜੋ ਇਹਨਾਂ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਕਲਾਸਾਂ ਨੂੰ ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਵਿਭਿੰਨ ਅਨੁਭਵ ਬਣਾ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਇੱਕ ਅਧਿਆਪਕ ਪੂਰੇ ਮਾਹੌਲ ਨੂੰ ਸ਼ਾਂਤ ਪਰ ਕੇਂਦਰਿਤ ਬਣਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਜਦੋਂਕਿ ਦੂਜਾ ਇਸ ਨੂੰ ਤਣਾਅਪੂਰਨ ਅਤੇ ਡਰਾਉਣਾ ਬਣਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਉਦਾਹਰਨ ਦੇ ਲਈ, ਕੁਝ ਅਧਿਆਪਕ ਇੱਕ ਗ਼ੈਰ-ਰਸਮੀ ਗੱਲਬਾਤ ਕਰ ਕੇ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਸੁਣਦੇ ਹਨ ਕਿ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਆਪਣੀ ਅਧਿਆਪਨ ਯੋਜਨਾ ਵੱਲ ਵਧਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਕੀ ਸਾਂਝਾ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਜਦੋਂਕਿ ਇੱਕ ਹੋਰ ਅਧਿਆਪਕ ਉਹਨਾਂ ਸਾਰੇ ਲੋਕਾਂ ਤੋਂ ਉਮੀਦ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ ਜੋ ਆਪਣਾ ਹੋਮਵਰਕ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕੇ ਸਨ ਕਿ ਉਹ ਖੜ੍ਹੇ ਹੋ ਕੇ ਸਪਸ਼ਟੀਕਰਨ ਦੇਣ।

ਹਰਕਤਾਂ, ਬੋਲਣਾ, ਗੱਲਬਾਤ, ਪ੍ਰਸੰਸਾ ਜਾਂ ਝਿੜਕਣਾ, ਖੁਸ਼ੀ ਅਤੇ ਚਿੰਤਾ ਦਾ ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ ਕਰਨਾ, ਇਹ ਸਾਰੇ ਅਜਿਹੇ ਰੂਪ ਲੈ ਸਕਦੇ ਹਨ ਜੋ ਜਾਂ ਤਾਂ ਨੁਕਸਾਨਦੇਹ ਸਾਬਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਜਾਂ ਸਿੱਖਣ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਵਿੱਚ ਅਮੀਰੀ ਅਤੇ ਖੁਸ਼ੀ ਜੋੜਦੇ ਹਨ।

1.3.3.2 ਸਕੂਲ ਅਸੈਂਬਲੀ

ਅਸੈਂਬਲੀ ਰਾਹੀਂ ਸਕੂਲ ਦੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਕੁਝ ਹਾਸਲ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਜੇਕਰ ਇਸ ਸਥਾਨ ਦੀ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਅਤੇ ਰਚਨਾਤਮਿਕ ਢੰਗ ਨਾਲ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇ। ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਸਮੂਹ, ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਹੇਠ ਛੋਟੇ ਸਮੂਹ ਜਾਂ ਪੂਰੇ ਸਕੂਲ ਅਸੈਂਬਲੀ ਦੇ ਆਯੋਜਨ ਵਿੱਚ ਅਗਵਾਈ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਇੱਕ ਅਜਿਹਾ ਮੰਚ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਜਿੱਥੇ ਨਾ ਸਿਰਫ ਮਾਤ-ਭਾਸ਼ਾ, ਬਲਕਿ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਭਿੰਨਤਾ ਦੀ ਪੂਰੀ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਨੂੰ ਵੀ ਮਹੱਤਵ ਦਿੱਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀਆਂ ਦੇਣ, ਗੀਤ ਗਾਉਣ ਅਤੇ ਕਈ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਸਕਿੱਟਾਂ ਪੇਸ਼ ਕਰਨ ਲਈ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਜੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਆਪਣੇ ਇਲਾਕੇ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਭਾਰਤ ਦੇ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਹਿੱਸੇ ਤੋਂ ਇੱਕ ਗੀਤ ਗਾਉਣਾ ਸਿੱਖਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਉਹ ਉਸ ਇਲਾਕੇ ਨਾਲ ਕੁਝ ਜਾਣ-ਪਛਾਣ ਅਤੇ ਜੁੜਾਵ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਜੇ ਲੁੜੀਂਦੀ ਜਗ੍ਹਾ ਉਪਲਬਧ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਪੂਰਾ ਸਮੂਹ ਭਾਰਤ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਹਿੱਸਿਆਂ ਤੋਂ ਚੁਣੇ ਗਏ ਸੰਗੀਤ ਦੇ ਵਿਭਿੰਨ ਰੂਪਾਂ 'ਤੇ ਨੱਚ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਦਿਨਾਂ 'ਤੇ, ਅਧਿਆਪਕ ਅਤੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਲੋਕਾਂ ਜਾਂ ਸਮਾਗਮਾਂ ਬਾਰੇ ਗੱਲ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ ਜੋ ਉਸ ਦਿਨ ਨੂੰ ਯਾਦਗਾਰੀ ਬਣਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਹਿੰਮਤ ਅਤੇ ਲਚਕੀਲੇਪਣ, ਨਿਸ਼ਕਾਮ-ਕਰਮ ਅਤੇ ਸੇਵਾ ਦੀਆਂ ਅਸਲ ਕਹਾਣੀਆਂ ਬਿਆਨ ਕੀਤੀਆਂ ਜਾ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ। ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ ਦੀ ਕਲਾਸ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਘਰ ਦੀਆਂ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਤੱਕ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਵਿੱਚ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਜੋ ਸਿੱਖ ਰਹੇ ਹਨ, ਉਸ ਨੂੰ ਸਾਂਝਾ ਕਰਨ ਦੇ ਮੌਕੇ ਪੈਦਾ ਕੀਤੇ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਡਿਸਪਲੇਅ ਬੋਰਡਾਂ ਵੱਲ ਧਿਆਨ ਦੇਣ ਲਈ ਪ੍ਰੇਰਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇਗਾ ਜੇਕਰ ਉਹਨਾਂ ਉੱਤੇ ਕੁਇਜ਼ ਦਾ ਸੈੱਟ ਹੋਵੇ। ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਸੰਵੇਦਨਸ਼ੀਲ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਸਮਾਜਿਕ ਮੁੱਦਿਆਂ 'ਤੇ ਭੂਮਿਕਾ-ਨਾਟਕ (ਰੋਲ-ਪਲੇਅ) ਅਤੇ ਸਕਿੱਟਾਂ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੀਆਂ ਜਾ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਇਹ ਸਾਡੇ ਸਮਾਜ ਅਤੇ ਰਾਸ਼ਟਰ ਨੂੰ ਦਰਪੇਸ਼ ਮੌਜੂਦਾ ਮੁੱਦਿਆਂ 'ਤੇ ਵਿਚਾਰ-ਵਟਾਂਦਰੇ ਲਈ ਸਪ੍ਰਿੰਗ ਬੋਰਡ ਵਜੋਂ ਕੰਮ ਕਰ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ। ਸਭਾ ਦੀ ਮਿਆਦ, ਬੈਠਣ ਦੀ ਵਿਵਸਥਾ, ਲੰਗਰ ਲਗਾਉਣ ਦੀ ਜੁੰਮੇਵਾਰੀ, ਹਫ਼ਤੇ ਦੇ ਹਰ ਦਿਨ ਕੀ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇਗਾ, ਇਸ ਬਾਰੇ ਸਹੀ ਸੰਚਾਰ, ਸੰਗੀਤ ਯੰਤਰਾਂ ਅਤੇ ਇੱਕ ਸਾਊਂਡ ਸਿਸਟਮ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਅਤੇ ਸਭਾ ਦੀ ਤਿਆਰੀ, ਸਭ ਨੂੰ ਇੱਕ ਸੱਭਿਆਚਾਰਿਕ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਤੋਂ ਧਿਆਨ ਦੇਣ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਹੈ। ਉਦਾਹਰਨ ਵਜੋਂ, ਪੂਰੀ ਅਸੈਂਬਲੀ ਖੜ੍ਹਾ ਹੋਣਾ ਮੁਸ਼ਕਲ ਹੋਵੇਗਾ। ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਕਲਾਸ-ਵਾਈਜ਼ ਲਾਈਨਾਂ ਵਿੱਚ ਬੈਠਣ ਲਈ ਕਹਿਣ ਦੀ ਬਜਾਏ, ਹੋਰ ਕਲਾਸਾਂ ਦੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨਾਲ ਮਿਲਨ ਦੀ ਆਗਿਆ ਦਿੱਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਇੱਥੋਂ ਤੱਕ ਕਿ ਛੋਟੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਵੀ ਸੀਨੀਅਰਾਂ ਨਾਲ ਸੰਚਾਲਨ ਦੀ ਜੁੰਮੇਵਾਰੀ ਨਿਭਾ ਸਕਦੇ ਹਨ।

1.3.3.3 ਖਾਣਾ ਖਾਣ ਦਾ ਸਮਾਂ

ਭੋਜਨ ਦੇ ਸਮੇਂ ਪਰੋਸੇ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਭੋਜਨ ਦੀ ਗੁਣਵੱਤਾ, ਬੈਠਣ ਦੇ ਪ੍ਰਬੰਧ ਅਤੇ ਪਰੋਸਣ ਦੇ ਅਭਿਆਸ ਸਾਰੇ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਸੱਭਿਆਚਾਰਿਕ ਪਹਿਲੂ ਹਨ ਜੋ ਮੈਂਬਰਾਂ ਨੂੰ ਉਸ ਭੋਜਨ ਤੋਂ ਸੰਤੁਸ਼ਟ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਸਹਾਇਤਾ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਉਹ ਹਿੱਸਾ ਲੈਂਦੇ ਹਨ। ਵੱਖ-ਵੱਖ ਸਮਾਜਿਕ-ਸੱਭਿਆਚਾਰਿਕ ਪਿਛੋਕੜ ਵਾਲੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਇਕੱਠੇ ਬੈਠ ਕੇ ਭੋਜਨ ਦਾ ਅਨੰਦ ਲੈਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਲਈ, ਇਹ ਇੱਕੋ-ਇੱਕ ਸਹੀ ਭੋਜਨ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਜੋ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਦਿਨ ਵੇਲੇ ਮਿਲਦਾ ਹੈ, ਇਸ ਲਈ ਸਕੂਲਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਦੀ ਤਿਆਰੀ ਅਤੇ ਪੇਸ਼ ਸੰਬੰਧੀ ਮੁੱਲ ਵੱਲ ਲੁੜੀਂਦਾ ਧਿਆਨ ਦੇਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਨੂੰ ਭੋਜਨ ਦੀ ਗੁਣਵੱਤਾ ਦੀ ਜਾਂਚ ਕਰਨ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਇਸ ਨੂੰ ਪਰੋਸਣ ਅਤੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨਾਲ ਬੈਠ ਕੇ ਖਾਣ ਵਿੱਚ ਹਿੱਸਾ ਲੈਣ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਹੈ। ਇਸ ਨਾਲ ਉਹਨਾਂ ਲਈ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੇ ਖਾਣ-ਪੀਣ ਦੀਆਂ ਆਦਤਾਂ ਨੂੰ ਦੇਖਣ ਅਤੇ ਬਾਅਦ ਵਿੱਚ ਉਹਨਾਂ ਨਾਲ ਗੱਲਬਾਤ ਕਰਨ ਦੇ ਮੌਕੇ ਖੁੱਲ੍ਹਣਗੇ ਤਾਂਜੇ ਉਹਨਾਂ ਉੱਤੇ ਸਕਾਰਾਤਮਿਕ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪਾਇਆ ਜਾ ਸਕੇ। ਚੰਗੇ ਸਵੱਛਤਾ ਦੇ ਮਿਆਰਾਂ ਨੂੰ ਕਾਇਮ ਰੱਖਣਾ ਹੋਵੇਗਾ ਅਤੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਅਤੇ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਦੇ ਸਮੂਹ ਆਪਣੀਆਂ ਪਲੇਟਾਂ ਧੋਣ ਅਤੇ ਭਾਂਡਿਆਂ ਦੀ ਸਫ਼ਾਈ ਦੀ ਜਾਂਚ ਕਰਨ ਦੀ ਜੁੰਮੇਵਾਰੀ ਲੈ ਸਕਦੇ ਹਨ।

1.3.3.4 ਕੰਮ ਦੀ ਵੰਡ

ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਅਤੇ ਅਧਿਆਪਕ ਸਕੂਲ ਦੇ ਕਈ ਕੰਮਾਂ ਵਿੱਚ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਤਰੀਕਿਆਂ ਨਾਲ ਲੱਗੇ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ, ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ ਮਿਡ-ਡੇ-ਮੀਲ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕਰਨਾ, ਸਕੂਲ ਦੀ ਸਫ਼ਾਈ ਕਰਨਾ, ਸਕੂਲ ਦੇ ਦਿਨ ਦੀ ਤਿਆਰੀ ਕਰਨਾ। ਅਜਿਹੇ ਸਾਰੇ ਕੰਮਾਂ ਨੂੰ ਵੰਡਿਆ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਬਹੁਤ ਸੋਚ ਸਮਝ ਕੇ ਪ੍ਰਬੰਧਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਹਰ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਤੋਂ ਸਮਾਵੇਸ਼ੀ ਅਤੇ ਗ਼ੈਰ-ਪੱਖਪਾਤੀ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਅਜਿਹਾ ਕਰਨ ਵੇਲੇ ਪੱਖਪਾਤ ਜਾਂ ਰੂੜੀਵਾਦੀ ਧਾਰਨਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਪੈਣਾ ਚਾਹੀਦਾ, ਜਿਵੇਂਕਿ 'ਸਿਰਫ਼ ਲੜਕੀਆਂ ਨੂੰ ਭੋਜਨ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਕੰਮ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ' ਜਾਂ 'ਸਰੀਰਿਕ ਮਜ਼ਦੂਰੀ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਕੰਮ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਭਾਈਚਾਰਿਆਂ ਦੇ ਬੱਚਿਆਂ ਦੁਆਰਾ ਬਿਹਤਰ ਢੰਗ ਨਾਲ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ'।

ਸਕੂਲ ਦੇ ਕੰਮ ਦੀ ਵੰਡ ਅਤੇ ਪ੍ਰਬੰਧਨ ਕਈ ਕਦਰਾਂ-ਕੀਮਤਾਂ ਅਤੇ ਸਮਰੱਥਾਵਾਂ ਦੇ ਨਿਰਮਾਣ ਦਾ ਸ਼ਾਨਦਾਰ ਮੌਕਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਕੰਮ ਅਤੇ ਅਨੁਸ਼ਾਸਨ, ਟੀਮ ਵਰਕ ਅਤੇ ਸਹਿਯੋਗ ਦੀ ਮਹੱਤਤਾ, ਬਰਾਬਰੀ ਅਤੇ ਨਿਰਪੱਖਤਾ ਦੀ ਭਾਵਨਾ, ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਅਤੇ ਚੰਗੇ ਕੰਮ ਦੀ ਨੈਤਿਕਤਾ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ।

1.3.3.5 ਖੇਡਾਂ

ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਵਿੱਚ ਸਰੀਰਿਕ ਅਤੇ ਮਨੋਵਿਗਿਆਨਿਕ ਤੰਦਰੁਸਤੀ ਅਤੇ ਉਤਸ਼ਾਹ ਨੂੰ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਹਫ਼ਤਾਵਾਰੀ ਸਮਾਂ-ਸਾਰਨੀ ਵਿੱਚ ਨਿਯਮਿਤ ਖੇਡ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ (ਕਲਾਸ ਸਮੂਹਾਂ ਅਤੇ ਪੂਰੇ ਸਕੂਲ ਲਈ) ਬਹੁਤ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹਨ। ਖੇਡ ਦੇ ਮੈਦਾਨ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਅਤੇ ਖੇਡਾਂ ਦੌਰਾਨ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਵਿੱਚ ਸਮੂਹ ਦੀ ਗਤੀਸ਼ੀਲਤਾ ਆਮ ਤੌਰ ਉੱਤੇ ਕਲਾਸਰੂਮ ਦੇ ਸੰਦਰਭ ਤੋਂ ਬਹੁਤ ਵੱਖਰੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਕਲਾਸਰੂਮ ਦੀ ਤੁਲਨਾ ਵਿੱਚ ਫੀਲਡ ਵਿੱਚ ਕਿਤੇ ਜ਼ਿਆਦਾ ਕੁਸ਼ਲ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਇਹਨਾਂ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਹੋਰ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਸਮੂਹਾਂ ਲਈ ਇੱਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਖੇਡ ਦੇ ਸੰਚਾਲਨ ਵਿੱਚ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਕਰਨ ਲਈ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਨਾ ਸਿਰਫ਼ ਇਹਨਾਂ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਸੰਸਾ ਅਤੇ ਆਤਮ-ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਦੇ ਯੋਗ ਬਣਾਏਗਾ, ਬਲਕਿ ਖੇਡਾਂ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਭਾਗੀਦਾਰੀ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਵੀ ਪੈਦਾ ਕਰੇਗਾ।

ਸਕੂਲਾਂ ਨੂੰ ਵਿਦਿਆਰਥੀ-ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਅਤੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ-ਅਧਿਆਪਕ ਸੰਬੰਧਾਂ ਅਤੇ ਅਧਿਆਪਨ ਸਹਿਯੋਗ, ਟੀਮ ਵਰਕ, ਹਿੰਮਤ ਅਤੇ ਲਚਕੀਲੇਪਣ ਲਈ ਇੱਕ ਖੇਡ ਦੇ ਮੈਦਾਨ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਸ਼ ਕਰਨ ਦੇ ਮੌਕੇ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਛੱਡਣਾ ਚਾਹੀਦਾ।

ਸਾਰੇ ਲਿੰਗ ਦੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਸਾਰੀਆਂ ਖੇਡਾਂ ਖੇਡਣ ਲਈ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਅਪਾਹਜ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰਨ ਅਤੇ ਬਰਾਬਰ ਦੀ ਭਾਗੀਦਾਰੀ ਦੇਣ ਲਈ ਨਿਯਮਿਤ ਖੇਡਾਂ ਨੂੰ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਤੌਰ 'ਤੇ ਡਿਜ਼ਾਈਨ ਕੀਤੀਆਂ ਗੇਮਾਂ ਜਾਂ ਸੋਧੇ ਹੋਏ ਨਿਯਮ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਪਿਛਲੇ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਫੀਲਡ 'ਤੇ ਸਪੀਡ ਅਤੇ ਐਕੁਰੇਸੀ ਵਰਗੇ ਆਪਣੇ ਹੁਨਰ ਨੂੰ ਬਿਹਤਰ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਦੇ ਰਹਿਣ ਲਈ ਪ੍ਰੇਰਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਭਾਵੇਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਮੁਸ਼ਕਲ ਹੋ ਜਾਣ।

ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਖੇਡ ਖੇਡਣ ਲਈ ਆਪਣੇ ਟੀਚੇ ਨਿਰਧਾਰਿਤ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਅਧਿਆਪਕ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ-ਆਪ ਨੂੰ ਚੁਣੌਤੀ ਦੇਣ ਅਤੇ ਵਿਕਾਸ ਕਰਨ ਲਈ ਅਗਲੇ ਪੱਧਰ ਦੇ ਟੀਚੇ ਨਿਰਧਾਰਿਤ ਕਰਨ ਲਈ ਵੀ ਸੇਧ ਦੇ ਸਕਦੇ ਹਨ।

1.3.3.6 ਮਾਪਿਆਂ, ਪਰਿਵਾਰ ਅਤੇ ਭਾਈਚਾਰੇ ਨਾਲ ਜੁੜਨਾ

ਸਕੂਲ ਦਾ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਮਾਪਿਆਂ/ਪਰਿਵਾਰ, ਭਾਈਚਾਰੇ ਅਤੇ ਹੋਰ ਮਹਿਮਾਨਾਂ ਦਾ ਸਵਾਗਤ ਕਰਨ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨਾਲ ਜੁੜਨ ਦੇ ਤਰੀਕੇ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਤੀਬੱਧ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਮਾਪਿਆਂ/ਪਰਿਵਾਰਿਕ ਪਿਛੋਕੜ, ਵਿਵਹਾਰ ਅਤੇ ਰਵੱਈਏ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ, ਸਕੂਲਾਂ ਵੱਲੋਂ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸਵਾਗਤਯੋਗ ਅਤੇ ਆਰਾਮਦਾਇਕ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਵਾਉਣ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਹੈ। ਮਾਪਿਆਂ/ਪਰਿਵਾਰ ਨਾਲ ਸਪਸ਼ਟ ਸੰਚਾਰ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਸਕੂਲ ਕਦੋਂ ਆ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਨਿੱਘਾ ਸਵਾਗਤ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਦੇਖਭਾਲ ਕੀਤੀ ਜਾਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਮਾਤਾ-ਪਿਤਾ/ਪਰਿਵਾਰ ਇਹ ਜਾਣਨਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਬੱਚੇ ਕੀ ਸਿੱਖ ਰਹੇ ਹਨ, ਇਸ ਲਈ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਵੱਲੋਂ ਸਿਰਫ਼ ਅਕਾਦਮਿਕ ਚੁਣੌਤੀਆਂ ਅਤੇ ਦਰਪੇਸ਼ ਸੰਘਰਸ਼ਾਂ ਬਾਰੇ ਰਿਪੋਰਟ ਨੂੰ ਸਾਂਝਾ ਕਰਨਾ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਬਲਕਿ ਸਕੂਲ ਵਿੱਚ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੀ ਸਮੁੱਚੀ ਸਿੱਖਿਆ ਬਾਰੇ ਇੱਕ ਵਧੇਰੇ ਸੰਪੂਰਨ ਰਿਪੋਰਟ ਪੇਸ਼ ਕਰਨਾ ਹੈ। ਰਿਸੈਪਸ਼ਨ ਖੇਤਰ ਜਾਂ ਸਕੂਲ ਦੇ ਵਿਹੜੇ ਵਿੱਚ ਅਜਿਹੇ ਡਿਸਪਲੇਅ ਹੋਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ ਜੋ ਸਕੂਲ ਵਿੱਚ ਹੋ ਰਹੇ ਕੰਮਾਂ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦੇ ਹੋਣ।

ਮਾਪਿਆਂ ਦੀ ਸਰਗਰਮ ਸ਼ਮੂਲੀਅਤ ਲਈ ਤਿਆਰ ਕੀਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਵਿੱਦਿਅਕ ਅਤੇ ਰੋਚਕ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਅਤੇ ਖੇਡਾਂ ਇਹ ਸੁਨਿਸ਼ਚਿਤ ਕਰਨਗੀਆਂ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਕੋਲ ਸਕੂਲ ਆਉਣ ਦਾ ਇੱਕ ਯਾਦਗਾਰੀ ਸਮਾਂ ਹੋਵੇ। ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਯੋਜਨਾ ਦੇ ਹਿੱਸੇ ਵਜੋਂ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨਾਲ ਆਪਣੇ ਅਨੁਭਵ ਅਤੇ ਗਿਆਨ ਨੂੰ ਸਾਂਝਾ ਕਰਨ ਲਈ ਵੀ ਸੱਦਾ ਦਿੱਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਦੁਆਰਾ ਨਿਯਮਿਤ ਤੌਰ 'ਤੇ ਘਰਾਂ ਦਾ ਦੌਰਾ 'ਮਾਤਾ-ਪਿਤਾ-ਅਧਿਆਪਕ' ਸੰਬੰਧ ਨੂੰ ਬਣਾਉਣ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਲੰਮਾ ਰਸਤਾ ਤੈਅ ਕਰੇਗਾ।

ਸਕੂਲ ਆਪਣੇ-ਆਪ ਨੂੰ ਸਿਰਫ ਆਪਣੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੇ ਮਾਪਿਆਂ ਨਾਲ ਜੁੜਨ ਤੱਕ ਸੀਮਿਤ ਨਹੀਂ ਰੱਖ ਸਕਦੇ। ਜਿਸ ਵੱਡੇ ਭਾਈਚਾਰੇ ਤੋਂ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਆਉਂਦੇ ਹਨ, ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸਾਲਾਨਾ ਦਿਵਸ ਅਤੇ ਸਕੂਲ ਦੇ ਹੋਰ ਸਮਾਗਮਾਂ ਲਈ ਸੱਦੇ ਰਾਹੀਂ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰਨ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਸਕੂਲ ਦੇ ਮੈਂਬਰਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਜਿੰਨਾ ਸੰਭਵ ਹੋ ਸਕੇ ਗੁਆਂਢੀ ਭਾਈਚਾਰੇ ਦੇ ਸਥਾਨਿਕ ਸਮਾਗਮਾਂ ਵਿੱਚ ਹਿੱਸਾ ਲੈਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ਬਕਸਾ 1.3i

ਸ਼ਮੂਲੀਅਤ ਅਤੇ ਭਾਗੀਦਾਰੀ

ਸਾਰਿਆਂ ਲਈ ਸ਼ਮੂਲੀਅਤ ਅਤੇ ਭਾਗੀਦਾਰੀ ਦਾ ਸਿਧਾਂਤ ਸਕੂਲ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਦੇ ਸਾਰੇ ਤੱਤਾਂ ਵਿੱਚ ਮੁੱਖ ਵਿਚਾਰ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਸਕੂਲ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ ਸਕੂਲ ਦੇ ਸਾਰੇ ਮੈਂਬਰਾਂ ਦੀ ਭਾਗੀਦਾਰੀ ਅਤੇ ਜੀਵਨ ਦੇ ਸਾਰੇ ਖੇਤਰਾਂ ਦੇ ਲਾਭ ਲਈ ਤਿਆਰ ਕੀਤੀਆਂ ਜਾਣੀਆਂ ਚਾਹੀਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ ਵਿੱਚ ਹਰੇਕ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਅਤੇ ਸਟਾਫ ਮੈਂਬਰ ਨੂੰ ਆਪਣੇਪਣ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਅਤੇ ਇਕਜੁੱਟਤਾ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਦਾ ਅਨੁਭਵ ਕਰਨ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਹੈ। ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਦੇਖਣ ਲਈ ਸੁਚੇਤ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕੀ ਕੋਈ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਇਸ ਵਿੱਚੋਂ ਬਾਹਰ ਕੀਤਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ ਜਾਂ ਬਾਹਰ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ (ਕਲਾਸਰੂਮ ਵਿੱਚ ਜਾਂ ਬਰੇਕ ਦੌਰਾਨ, ਖੇਡਣ ਦੇ ਸਮੇਂ ਜਾਂ ਖਾਣੇ ਦੇ ਸਮੇਂ ਦੌਰਾਨ ਗੈਰ-ਰਸਮੀ ਸੈਟਿੰਗਾਂ ਵਿੱਚ)। ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਵੀ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਉਣ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਹੈ ਕਿ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਲਿੰਗਾਂ, ਸਮਾਜਿਕ-ਆਰਥਿਕ ਸਮੂਹਾਂ ਅਤੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਯੋਗਤਾਵਾਂ ਵਾਲੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਵਿਰੋਧ ਜਾਂ ਝਿਜਕ ਦੇ ਇੱਕ-ਦੂਜੇ ਨਾਲ ਗੱਲਬਾਤ ਕਰਨ ਅਤੇ ਅਰਥਪੂਰਨ ਰਿਸ਼ਤਾ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨ।

ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਦੁਆਰਾ ਜਾਣ-ਬੁੱਝ ਕੇ ਜਾਂ ਅਣਜਾਣੇ ਵਿੱਚ ਕੀਤੇ ਗਏ ਵਿਤਕਰੇ ਅਤੇ ਬੇਦਖਲੀ ਦੇ ਕੰਮ ਕਈ ਰੂਪ ਲੈ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਅਕਸਰ ਇਸ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਤੋਂ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਕੁਝ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਆਪਣੇ ਪਿਛੋਕੜ ਜਾਂ ਯੋਗਤਾ ਦੇ ਕਾਰਨ ਨਹੀਂ ਸਿੱਖ ਸਕਦੇ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਪੱਖਪਾਤੀ ਢੰਗ ਨਾਲ ਲੇਬਲ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਵਿਚਾਰ-ਵਟਾਂਦਰੇ ਅਤੇ ਹੋਰ ਅਜਿਹੀਆਂ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ ਲਈ ਉਚਿਤ ਮੰਚ ਦਾ ਹੋਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਜੋ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਆਪਣੇ ਪੱਖਪਾਤ ਅਤੇ ਰੁਝੀਵਾਦੀ ਧਾਰਨਾਵਾਂ ਬਾਰੇ ਜਾਗਰੂਕ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਸਹਾਇਤਾ ਕਰਨ ਅਤੇ ਇਹ ਵਿਚਾਰ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਕਲਾਸਰੂਮ ਅਭਿਆਸਾਂ ਵਿੱਚ ਕਿਵੇਂ ਮਜ਼ਬੂਤ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ।

ਸਕੂਲ ਟੀਮਾਂ ਨੂੰ ਮੁਲਾਂਕਣ ਕਰਨ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਹੈ ਨਾਕਿ ਸਿਰਫ ਇਹ ਮੰਨਣ ਦੀ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਅਤੇ ਢੰਗ ਸਮਾਵੇਸ਼ੀ ਹੀ ਹਨ। ਸਿੱਖਣ ਦੀਆਂ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨਾਲ ਵਾਰ-ਵਾਰ ਵਿਚਾਰ-ਵਟਾਂਦਰੇ ਕਰ ਕੇ ਇਹ ਪਤਾ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਹਿੱਸਾ ਲੈਂਦੇ ਸਮੇਂ ਕਿਵੇਂ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਇਸ ਦੌਰਾਨ ਕੀ ਉਹ ਸਹਿਜ ਅਤੇ ਅਨੁਭਵੀ ਨਿਰਪੱਖਤਾ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਅਜਿਹੀਆਂ ਚਰਚਾਵਾਂ ਸਾਰੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀਆਂ ਮੁਸ਼ਕਲਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ ਕਰਨ ਅਤੇ ਦੂਜਿਆਂ ਤੋਂ ਸਮਰਥਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ ਇੱਕ ਜਗ੍ਹਾ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਹ ਸਾਰਿਆਂ ਲਈ ਪਿਆਰ, ਹਮਦਰਦੀ ਅਤੇ ਦੇਖਭਾਲ ਵੀ ਪੈਦਾ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਅਧਿਆਇ-2

ਸਕੂਲ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ

ਹਰੇਕ ਸਕੂਲ ਵਿੱਚ ਦੋ ਚੀਜ਼ਾਂ ਨੂੰ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ, ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਦੀਆਂ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਦਾ ਸੁਚਾਰੂ ਕੰਮਕਾਜ ਅਤੇ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਦੇ ਟੀਚਿਆਂ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਵੱਲ ਪ੍ਰਗਤੀ ਨੂੰ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਉਣਾ।

ਭਾਵੇਂ ਇਹ ਮੁਕਾਬਲਤਨ ਸਧਾਰਨ ਕੰਮ ਹੋਣ, ਜਿਵੇਂਕਿ ਸਕੂਲ ਦੇ ਵਿਹੜੇ ਦੀ ਸਵੱਛਤਾ ਨੂੰ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਉਣਾ ਜਾਂ ਵਧੇਰੇ ਗੁੰਝਲਦਾਰ ਕੰਮ, ਜਿਵੇਂਕਿ ਨਿਗਰਾਨੀ ਅਤੇ ਅਧਿਆਪਨ ਅਤੇ ਸਿੱਖਣ ਦੀ ਗੁਣਵੱਤਾ ਵਿੱਚ ਸੁਧਾਰ, ਦੋਵਾਂ ਨੂੰ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸੋਚਣ ਵਾਲੀਆਂ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਹੈ। ਇੱਕ ਹੋਰ ਉਦਾਹਰਨ ਇੱਕ ਸਲਾਨਾ ਕੈਲੰਡਰ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਇੱਕ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਸਮਾਂ-ਸਾਰਨੀ ਹੈ ਜੋ ਸਕੂਲ ਦੇ ਕੰਮਕਾਜ ਨੂੰ ਸੰਗਠਿਤ ਕਰਨ ਲਈ ਕੇਂਦਰੀ ਥਾਂ ਰੱਖਦੀ ਹੈ। ਅਜਿਹੀਆਂ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ ਵੀ ਹੋਣੀਆਂ ਚਾਹੀਦੀਆਂ ਹਨ ਜੋ ਸਮੇਂ ਦੀ ਵੰਡ ਦੇ ਦੋਵਾਂ ਸਾਧਨਾਂ ਵਿੱਚ ਪਰਿਵਰਤਨਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰਨ ਦੀ ਆਗਿਆ ਦਿੰਦੀਆਂ ਹਨ।

ਜੇ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ ਨਿਰਧਾਰਿਤ ਕੀਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਹਨ, ਉਹ ਸਪਸ਼ਟ ਕਰਨਗੀਆਂ ਕਿ ਕੀ ਕਰਨ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਹੈ, ਫੈਸਲਾ ਲੈਣ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ ਅਤੇ ਕਿਸ ਭਾਵਨਾ ਨਾਲ ਕੰਮ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਜਵਾਬ ਦੇਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ਸਕੂਲ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ ਦਾ ਇੱਕ ਹੋਰ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਪਹਿਲੂ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਸਕੂਲ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਦੀਆਂ ਕਦਰਾਂ-ਕੀਮਤਾਂ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ਵਾਸਾਂ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਬਦਲੇ ਵਿੱਚ, ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਮਜ਼ਬੂਤ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਭਾਗ-ਸ, ਅਧਿਆਇ-1 ਵਿੱਚ ਇਸ ਮਾਮਲੇ ਦੀ ਚਰਚਾ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ।

ਸਕੂਲ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ ਨੂੰ ਹੇਠ ਲਿਖੀਆਂ ਸ਼੍ਰੇਣੀਆਂ ਵਿੱਚ ਵੰਡਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ:

- ੳ. ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ:** ਇਹ ਉਹ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ ਹਨ ਜੋ ਸਿੱਖਣ ਉੱਤੇ ਸਿੱਧਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪਾਉਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਉਦਾਹਰਨ ਵਜੋਂ, ਸਕੂਲ ਦੀ ਸਮਾਂ-ਸਾਰਨੀ, ਸਕੂਲ ਅਸੈਂਬਲੀ, ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ, ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਕਮੇਟੀਆਂ, ਸਕੂਲ-ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਅਤੇ ਸਕੂਲਾਂ ਵਿੱਚ ਤਕਨਾਲੋਜੀ ਦੀ ਵਰਤੋਂ।
- ਅ. ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ:** ਇਹ ਉਹ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ ਹਨ ਜੋ ਸਿੱਖਣ ਉੱਤੇ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਪਰ ਅਸਿੱਧੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪਾਉਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਉਦਾਹਰਨ ਦੇ ਲਈ, ਅਧਿਆਪਕ ਪੇਸ਼ੇਵਰ ਵਿਕਾਸ (TPD) ਲਈ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ, ਮਾਪਿਆਂ ਅਤੇ ਭਾਈਚਾਰੇ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਰੁਝੇਵੇਂ, ਮਿਡ-ਡੇ-ਮੀਲ ਅਤੇ ਅਜਿਹੀਆਂ ਹੋਰ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ।
- ੲ. ਸੰਗਠਨਾਤਮਿਕ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ:** ਇਹ ਉਹ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ ਹਨ ਜੋ ਉਪਰੋਕਤ ਦੋ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ ਦੀ ਯੋਜਨਾਬੰਦੀ ਅਤੇ ਸੁਚਾਰੂ ਕੰਮਕਾਜ ਨੂੰ ਸਮਰੱਥ ਬਣਾਉਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਉਦਾਹਰਨ ਦੇ ਲਈ, ਸਕੂਲ ਵਿਕਾਸ ਯੋਜਨਾ, ਇੱਕ ਸਲਾਨਾ ਕੈਲੰਡਰ, ਸਰੋਤਾਂ ਨੂੰ ਜੁਟਾਉਣ ਅਤੇ ਵੰਡਣ ਦੀ ਯੋਜਨਾ, ਡਾਟਾ ਪ੍ਰਬੰਧਨ ਅਤੇ ਰਿਪੋਰਟਿੰਗ, ਟਕਰਾਅ ਅਤੇ ਅਨੁਸ਼ਾਸਨੀ ਮੁੱਦਿਆਂ ਦੇ ਹੱਲ ਲਈ ਫੋਰਮ ਅਤੇ ਸੁਰੱਖਿਆ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਮੁੱਦਿਆਂ ਲਈ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ।

ਭਾਗ 2.1

ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ

ਇਹ ਉਹ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ ਹਨ ਜੋ ਸਿੱਖਣ ਉੱਤੇ ਸਿੱਧਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪਾਉਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਸਕੂਲਾਂ ਲਈ, ਸਭ ਤੋਂ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਫੋਕਸ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੇ ਸਿੱਖਣ ਲਈ ਉਪਲਬਧ ਸਮੇਂ ਅਤੇ ਸਰੋਤਾਂ ਦੀ ਸਰਬੋਤਮ ਵਰਤੋਂ ਕਰਨਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਅੰਦਰ ਦੋ ਵਿਚਾਰ ਹਨ: ਵੱਖ-ਵੱਖ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਨੂੰ ਸਿੱਖਣ ਲਈ ਸਮਾਂ ਕਿਵੇਂ ਨਿਰਧਾਰਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ੇ ਦੀਆਂ ਕਲਾਸਰੂਮਾਂ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਸਿੱਖਣ ਦੀਆਂ ਥਾਂਵਾਂ ਕਿਵੇਂ ਬਣਾਈਆਂ ਜਾਣ (ਜਿਵੇਂਕਿ ਸਕੂਲ ਸਭਾਵਾਂ ਅਤੇ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ)। ਇਹ ਭਾਗ ਇਸ ਬਾਰੇ ਗੱਲ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਵਿਸ਼ਾ-ਕਲਾਸਰੂਮਾਂ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਸਿੱਖਣ ਲਈ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਸਮੇਂ, ਸਥਾਨਾਂ ਅਤੇ ਮੌਕਿਆਂ ਦੀ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਵਰਤੋਂ ਕਿਵੇਂ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਦੀਆਂ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ ਨੂੰ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਅਧਿਆਇਆਂ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।

2.1.1 ਸਕੂਲ ਸਮਾਂ-ਸਾਰਨੀ

ਸਮਾਂ-ਸਾਰਨੀ ਸਕੂਲ ਵਿੱਚ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਰੁਟੀਨ ਅਤੇ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਲਈ ਢਾਂਚਾ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਨੂੰ ਕਲਪਨਾਸ਼ੀਲ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਤੈਅ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਤਾਂਜੇ ਇਹ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਅਤੇ ਸਮੁੱਚੇ ਜਾਂ ਮਿਸ਼ਰਤ ਸਮੂਹ ਦੀਆਂ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਲਈ ਲੁੜੀਂਦੇ ਸਮੇਂ ਨਾਲ ਸਮਝੌਤਾ ਕੀਤੇ ਬਿਨਾਂ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਰੁਝੇਵਿਆਂ ਦੀ ਆਗਿਆ ਦੇਵੇ। ਇੱਕ ਚੰਗੀ ਸਮਾਂ-ਸਾਰਨੀ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਖੇਤਰਾਂ ਦੀਆਂ ਜ਼ਰੂਰਤਾਂ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਸਮਾਂ ਨਿਰਧਾਰਿਤ ਕਰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਵੱਡੇ ਢਾਂਚੇ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਪਰੇਸ਼ਾਨ ਕੀਤੇ ਬਿਨਾਂ ਕਈ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ (ਉਹਨਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਹਫ਼ਤਾਵਾਰੀ, ਪੰਦਰਵਾੜੇ ਜਾਂ ਮਾਸਿਕ ਹੋ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ) ਨੂੰ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰਨ ਦੀ ਗੁੰਜਾਇਸ਼ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦੀ ਹੈ, ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ:

- ੳ.** ਸਕੂਲ ਅਸੈਂਬਲੀ, ਦਿਨ ਦਾ ਆਖ਼ਰੀ ਸਮਾਂ ਅਤੇ ਸ਼ਨੀਵਾਰ ਨੂੰ ਕਈ ਉਦੇਸ਼ਾਂ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਲਈ ਵਰਤਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਬਦਲਵੇਂ ਦਿਨਾਂ ਵਿੱਚ, ਸਕੂਲ ਅਸੈਂਬਲੀ ਦੀ ਬਜਾਏ ਪੂਰੇ ਸਕੂਲ ਲਈ ਇੱਕ ਆਮ ਖੇਡ ਜਾਂ ਗਤੀਵਿਧੀ ਦੀ ਮਿਆਦ ਦੀ ਯੋਜਨਾ ਬਣਾਈ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਿਨ ਦਾ ਆਖ਼ਰੀ ਸਮਾਂ ਕਲੱਬ ਦੀਆਂ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ (ਜਿਵੇਂਕਿ ਸੰਗੀਤ, ਸਿਨੇਮਾ, ਕਲਾ, ਸਾਹਿਤ, ਖੇਡਾਂ) ਨੂੰ ਸਮਰਪਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਜਿੱਥੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਹਿੱਸਾ ਲੈ ਸਕਦੇ ਹਨ ਜਾਂ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਰਚਨਾਤਮਿਕ ਰੁਝੇਵਿਆਂ

ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਵੀ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਵਕਫੇ (ਸਲਾਟ) ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਸਿੱਖਣ ਵਿੱਚ ਸੁਧਾਰ ਲਈ ਲੁੜੀਂਦੀ ਨਿਰੰਤਰਤਾ ਨੂੰ ਭੰਗ ਕੀਤੇ ਬਿਨਾਂ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮਾਂ ਦੀ ਤਿਆਰੀ ਲਈ ਵੀ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ।

- ਅ. ਕੁਝ ਖਾਸ ਕਿਸਮ ਦੀਆਂ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਲਈ ਇੱਕ ਬਲਾਕ ਪੀਰੀਅਡ ਅਧੀਨ ਵਾਧੂ ਸਮੇਂ ਦੀ ਆਗਿਆ ਦੇਣ ਦਾ ਵਿਚਾਰ ਆਦਰਸ਼ ਹੋਵੇਗਾ, ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ ਪ੍ਰਯੋਗਸ਼ਾਲਾ ਦੀਆਂ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਜਾਂ ਪ੍ਰੋਜੈਕਟ ਦੇ ਕੰਮ ਲਈ ਵਧੇਰੇ ਸਮੇਂ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਅਧਿਆਪਕ ਲੋੜ ਅਨੁਸਾਰ ਬਲਾਕ ਪੀਰੀਅਡ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਨ ਦੀ ਯੋਜਨਾ ਬਣਾ ਸਕਦੇ ਹਨ।
- ਬ. ਸ਼ਨੀਵਾਰ ਦਾ ਦਿਨ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਤਰੀਕਿਆਂ, ਜੋ ਵਿੱਦਿਅਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਕੀਮਤੀ ਹਨ, ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰਨ ਲਈ ਵਧੇਰੇ ਲਚਕਤਾ ਅਤੇ ਗੁੰਜਾਇਸ਼ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂਕਿ ਛੋਟੀਆਂ ਫੀਲਡ ਯਾਤਰਾਵਾਂ 'ਤੇ ਜਾਣਾ, ਸਥਾਨਿਕ ਭਾਈਚਾਰੇ ਨਾਲ ਗੱਲਬਾਤ ਕਰਨ ਦੀ ਯੋਜਨਾ ਬਣਾਉਣਾ ਅਤੇ ਕਿਸ਼ੋਰਾਂ ਦੇ ਮੁੱਦਿਆਂ 'ਤੇ ਗੱਲਬਾਤ ਕਰਨਾ।

ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਟਾਈਮ-ਟੇਬਲ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਪਰਿਵਰਤਨ ਨਹੀਂ ਹੋਣੇ ਚਾਹੀਦੇ, ਕਿਉਂਕਿ ਇਸ ਨਾਲ ਸਕੂਲ ਦੀ ਲੈਅ ਵਿੱਚ ਵਿਘਨ ਪਵੇਗਾ। ਇਸ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਵਿਚਾਰਿਆ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਹਰੇਕ ਪੜਾਅ ਦੇ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਦੀਆਂ ਮੰਗਾਂ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਵਿੱਚ ਰੱਖਦੇ ਹੋਏ, ਪੜਾਅ ਅਨੁਸਾਰ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਸਾਲ ਵਿੱਚ ਸਮੇਂ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਦਾਖਲੇ, ਪਰੀਖਿਆਵਾਂ ਅਤੇ ਤਿਉਹਾਰਾਂ ਵਰਗੇ ਸਮਾਗਮਾਂ ਵਰਗੀਆਂ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ ਲਈ ਸਮਾਂ-ਸਾਰਨੀ ਵਿੱਚ ਧਿਆਨ ਰੱਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਇਸ ਭਾਗ ਨੂੰ ਸਮੇਂ ਦੀ ਵੰਡ ਦੇ ਅਧਿਆਇ ਦੇ ਨਾਲ ਪੜ੍ਹਿਆ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। (ਵੇਖੋ ਭਾਗ 'ੳ' ਅਧਿਆਇ-4)

2.1.2 ਸਕੂਲ ਅਸੈਂਬਲੀ

ਅਸੈਂਬਲੀ ਸਮੁੱਚੇ ਸਕੂਲ ਭਾਈਚਾਰੇ ਨੂੰ ਇਕੱਠੇ ਲਿਆਉਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ੇ ਦੇ ਖੇਤਰਾਂ ਦੀਆਂ ਸੀਮਾਵਾਂ ਤੋਂ ਪਰੇ ਕੰਮ ਲਈ ਸਮੂਹਿਕ ਸਿੱਖਿਆ ਅਤੇ ਪ੍ਰਸੰਸਾ ਦੀ ਸਹੂਲਤ ਦਿੰਦੀ ਹੈ। ਸਕੂਲ ਅਸੈਂਬਲੀ ਇਕਜੁੱਟਤਾ ਦੀਆਂ ਸਕਾਰਾਤਮਿਕ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਨਾਲ ਦਿਨ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਜਾਂ ਅੰਤ ਕਰਨ ਦਾ ਇੱਕ ਆਦਰਸ਼ ਤਰੀਕਾ ਹੈ। ਅਸੈਂਬਲੀ ਨੂੰ ਰੀਤੀ-ਰਿਵਾਜ ਅਤੇ ਮਕੈਨੀਕਲ ਅਭਿਆਸ ਬਣਾਉਣ ਦੀ ਬਜਾਏ, ਸਕੂਲਾਂ ਨੂੰ ਅਸੈਂਬਲੀ ਅਰਥਪੂਰਨ ਬਣਾਉਣ ਦੇ ਰਚਨਾਤਮਿਕ ਤਰੀਕਿਆਂ ਬਾਰੇ ਸੋਚਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਬੰਧਾਂ ਦੀ ਪੜਚੋਲ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀਆਂ ਦਾ ਕ੍ਰਮ ਅਤੇ ਫਾਰਮੈਟ ਸਮੇਂ-ਸਮੇਂ 'ਤੇ ਬਦਲ ਸਕਦਾ ਹੈ ਤਾਂਜੇ ਸਾਰੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮਾਂ ਵਿੱਚ ਹਿੱਸਾ ਲੈਣ ਦਾ ਮੌਕਾ ਮਿਲ ਸਕੇ। ਸਕੂਲਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਉਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਅਸੈਂਬਲੀ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਦੌਰਾਨ ਸਿਰਫ਼ ਸੰਪੂਰਨ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀਆਂ ਦੇਣ ਲਈ ਬੇਲੋੜਾ ਦਬਾਅ ਨਾ ਪਾਇਆ ਜਾਵੇ। ਇਸ ਦੀ ਬਜਾਏ, ਅਸੈਂਬਲੀ ਨੂੰ ਸਾਂਝ ਅਤੇ ਸਿੱਖਣ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਦੇਖਿਆ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਪੇਸ਼ਕਾਰੀਆਂ ਵਿੱਚ ਸੀਮਾਵਾਂ ਨੂੰ ਸਵਿਕਾਰ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇੱਕ ਅਜਿਹੀ ਸੈਟਿੰਗ ਬਣਾ ਕੇ ਸਟੇਜ ਦੇ ਡਰ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਜੋ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਸਹਿਜਤਾ ਮਹਿਸੂਸ ਹੋਵੇ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਉੱਪਰ ਕਿਸੇ ਨਿਰਣੇ ਜਾਂ ਮਖੌਲ ਦਾ ਡਰ ਨਾ ਹੋਵੇ।

ਫਾਊਂਡੇਸ਼ਨਲ ਪੱਧਰ ਵਿੱਚ ਅਸੈਂਬਲੀ ਹਫ਼ਤਾਵਾਰੀ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਵੱਡੇ ਸਮੂਹਾਂ, ਦੋ ਜਾਂ ਦੋ ਤੋਂ ਵੱਧ ਪੱਧਰ ਦੇ ਇਕੱਠ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਕਲਾਸਰੂਮ ਵਿੱਚ ਆਯੋਜਿਤ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਪ੍ਰੈਪਰੇਟਰੀ ਪੱਧਰ ਤੋਂ ਪਿੱਛੋਂ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਬਹੁ-ਦਰਜੇ ਅਤੇ ਪੂਰੇ ਸਕੂਲ ਦੀ ਅਸੈਂਬਲੀ ਵਿੱਚ ਹਿੱਸਾ ਲੈ ਸਕਦੇ ਹਨ।

ਅਸੈਂਬਲੀ ਆਮ ਤੌਰ ਉੱਤੇ ਦਿਨ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਵਿੱਚ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਸਕੂਲ ਦੇ ਅਕਾਰ ਦੇ ਆਧਾਰ ਉੱਤੇ, ਇਹ ਇੱਕ ਜਾਂ ਕਈ ਛੋਟੇ ਸਮੂਹਾਂ ਵਿੱਚ ਇੱਕੋ ਸਮੇਂ ਹੋ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ। ਘੱਟੋ-ਘੱਟ ਵੀਹ ਮਿੰਟ ਦੇ ਇਕੱਠ ਦੀ ਇੱਕ ਸਭਾ ਕੁਝ ਸਾਰਥਿਕ ਰੁਝੇਵਿਆਂ ਦੀ ਆਗਿਆ ਦਿੰਦੀ ਹੈ। ਵੱਡੀ ਹਫ਼ਤਾਵਾਰੀ ਅਸੈਂਬਲੀ ਲਈ, ਵਧੇਰੇ ਸਮਾਂ ਦਿੱਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਪੇਸ਼ਕਾਰੀਆਂ ਵਿੱਚ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਗੀਤ ਗਾਉਣਾ ਅਤੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਗੀਤ ਗਾਉਣਾ, ਕੁਝ ਮਿੰਟ ਦਾ ਧਿਆਨ ਜਾਂ ਸ਼ਾਂਤ ਸਮਾਂ, ਕਹਾਣੀ ਸੁਣਾਉਣਾ, ਸਕਿੱਟ, ਸਥਾਨਿਕ ਖ਼ਬਰਾਂ ਦੀ ਰਿਪੋਰਟਿੰਗ (ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੇ ਸਥਾਨਿਕ ਭਾਈਚਾਰੇ ਨਾਲ ਜਾਣਕਾਰੀ ਇਕੱਠੀ ਕਰਨ ਅਤੇ ਗੱਲਬਾਤ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ) ਕਿਤਾਬ ਜਾਂ ਫਿਲਮ ਸਮੀਖਿਆਵਾਂ, ਕਲਾਕਾਰੀ ਜਾਦੂ ਦੀਆਂ ਚਾਲਾਂ, ਕਠਪੁਤਲੀ ਕਲਾ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਅਤੇ ਹੋਰ ਸਕੂਲ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ ਅਤੇ ਸਕੂਲ ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਨ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਨਿਰਦੇਸ਼ (ਜਾਂ ਜਾਣਕਾਰੀ) ਸਾਂਝੇ ਕਰਨਾ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਸਮੂਹਾਂ ਵਿੱਚ ਇਕੱਠੇ ਗੀਤ ਗਾਉਣਾ ਸਿੱਖਣਾ ਆਪਣੇ-ਆਪ ਵਿੱਚ ਸਮੂਹ ਏਕਤਾ ਅਤੇ ਸੰਬੰਧਾਂ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਕੀਮਤੀ ਅਭਿਆਸ ਹੈ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਜੇ ਕਾਫ਼ੀ ਜਗ੍ਹਾ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਕੁਝ ਸਰੀਰਿਕ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ, ਜਿਵੇਂਕਿ ਨ੍ਰਿਤ ਅਤੇ ਸਮੂਹਿਕ ਹਰਕਤਾਂ ਪੂਰੇ ਸਮੂਹ ਦੁਆਰਾ ਕੀਤੀਆਂ

ਜਾ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ। ਸਕੂਲ ਕੁਝ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਦੀ ਯੋਜਨਾ ਵੀ ਬਣਾ ਸਕਦੇ ਹਨ ਤਾਂਜੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਢੰਗਾਂ ਨਾਲ ਵਿਚਾਰਾਂ ਅਤੇ ਪ੍ਰਗਟਾਵਿਆਂ ਦੀ ਪੜਚੋਲ ਕਰ ਸਕਣ। ਸਾਰੀਆਂ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਦਰਸ਼ਕਾਂ ਨੂੰ ਸਰਗਰਮੀ ਨਾਲ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰਨਾ ਅਤੇ ਜਦੋਂ ਵੀ ਉਚਿਤ ਹੋਵੇ, ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਤੀਕਿਰਿਆਵਾਂ ਨੂੰ ਸੱਦਾ ਦੇਣਾ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

2.1.3 ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ

ਸਿੱਖਿਆ ਵਿੱਚ ਕਿਤਾਬਾਂ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਲਈ ਕੇਂਦਰੀ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹ ਮੁੱਲ ਵਾਧਾ ਸਾਖਰਤਾ ਦੇ ਹੁਨਰ ਹਾਸਲ ਕਰਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ ਪਾਠ-ਪੁਸਤਕਾਂ ਤੋਂ ਪਰੇ ਗਿਆਨ-ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਦੀ ਸਵੈ-ਸੰਚਾਲਿਤ ਅਤੇ ਦਿਸ਼ਾ-ਨਿਰਦੇਸ਼ਿਤ ਗੁੰਜਾਇਸ਼ ਖੋਲ੍ਹਦੀ ਹੈ। ਦੁਨੀਆ ਭਰ ਤੋਂ ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਚੰਗੀਆਂ ਕਿਤਾਬਾਂ ਅਤੇ ਹੋਰ ਡਿਜੀਟਲ ਸਰੋਤਾਂ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚ ਹੋਣ ਨਾਲ, ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਲਈ ਅਮੀਰ ਅਨੁਭਵਾਂ ਦੀ ਦੁਨੀਆ ਦੇ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਖੁੱਲ੍ਹ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਲਈ, ਸਕੂਲ ਦੀ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ ਵਿੱਚ ਕਿਤਾਬਾਂ ਅਤੇ ਸਰੋਤਾਂ ਦਾ ਇੱਕ ਅਮੀਰ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਅਤੇ ਹਰੇਕ ਕਲਾਸਰੂਮ ਵਿੱਚ ਪੜ੍ਹਨ-ਕੋਨੇ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਹੈ।

ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ ਨੂੰ ਹਰੇਕ ਕਲਾਸਰੂਮ ਦੇ ਕਮਰੇ, ਹਾਲ ਜਾਂ ਇੱਕ ਕੋਨੇ ਵਿੱਚ ਰੱਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਗੱਲ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਸੰਬੰਧਿਤ ਕਿਤਾਬਾਂ ਦੀ ਉਪਲਬਧਤਾ ਚੰਗੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿੱਚ ਹੋਵੇ ਅਤੇ ਇਹ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੀ ਅਸਾਨ ਪਹੁੰਚ ਵਿੱਚ ਹੋਣ।

ਵੱਖ-ਵੱਖ ਵਿਸ਼ਿਆਂ/ਸ਼ੈਲੀਆਂ ਦੀ ਨੁਮਾਇੰਦਗੀ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਸਮੱਗਰੀ ਨੂੰ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰਨ ਲਈ ਜਤਨ ਕੀਤੇ ਜਾਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ। ਭਾਰਤ ਦੀ ਸਮ੍ਰਿਧ ਵਿਰਾਸਤ ਅਤੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਖੇਤਰਾਂ ਅਤੇ ਵਿਭਿੰਨ ਪਿਛੋਕੜ ਵਾਲੇ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਅਤੇ ਕਲਪਨਾਵਾਂ ਬਾਰੇ ਕਿਤਾਬਾਂ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਸਮਾਜਿਕ-ਆਰਥਿਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਪਛੜੇ ਸਮੂਹਾਂ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਲੋਕ ਵੀ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ, ਨੂੰ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਵਿੱਚ ਜਗ੍ਹਾ ਮਿਲਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ ਵਿੱਚ ਦੋ-ਭਾਸ਼ਾਈ ਅਤੇ ਹੋਰ ਭਾਰਤੀ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਦੀਆਂ ਕਿਤਾਬਾਂ ਦਾ ਹੋਣਾ ਲਾਜ਼ਮੀ ਹੋਵੇਗਾ। ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ ਵਿੱਚ ਅਪਾਹਜ ਲੋਕਾਂ ਲਈ ਢੁਕਵੇਂ ਸਹਾਇਕ ਉਪਕਰਨ, ਆਡੀਓਬੁੱਕ, ਬ੍ਰੇਲ ਵਿੱਚ ਕਿਤਾਬਾਂ ਅਤੇ ਹੋਰ ਅਜਿਹੇ ਸਰੋਤ ਵੀ ਹੋਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ।

ਇਹ ਪਛਾਣ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਦੀ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਭੂਮਿਕਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਕਿਹੜੀਆਂ ਕਿਤਾਬਾਂ ਖਰੀਦਣ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਹੈ ਅਤੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਨੂੰ ਵਧਾਉਣ ਲਈ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਿਵੇਂ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇ? ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਇਸ ਬਾਰੇ ਵਿਚਾਰ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਪਾਠ-ਪੁਸਤਕਾਂ ਵਿੱਚ ਜੋ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ, ਉਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਹੋਰ ਕੀ ਪੜ੍ਹ ਸਕਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਕੀ ਖੋਜ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ? ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੀ ਦਿਲਚਸਪੀ ਦੇ ਖੇਤਰਾਂ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਵਿੱਚ ਰੱਖਦੇ ਹੋਏ ਹੀ ਕਿਤਾਬਾਂ ਬਾਰੇ ਗੱਲ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਨ ਅਤੇ ਲਿਖਣ ਲਈ ਲੁੜੀਂਦੇ ਛੋਟੇ-ਛੋਟੇ ਕੰਮ ਦੇਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸੰਬੰਧ ਆਮ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਮੁੱਦਿਆਂ ਅਤੇ ਆਮ ਜੀਵਨ ਦੇ ਮਾਮਲਿਆਂ ਨਾਲ ਹੋਵੇ, ਅਜਿਹਾ ਕਰਨਾ ਕੇਂਦਰਿਤ ਢੰਗ ਨਾਲ ਕਿਤਾਬਾਂ ਤੱਕ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਪਹੁੰਚ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰਨਾ ਹੋਵੇਗਾ।

ਇੱਕ ਜੀਵੰਤ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ ਲਈ ਪੜ੍ਹਨ ਅਤੇ ਸਾਂਝਾ ਕਰਨ ਦਾ ਇੱਕ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨ ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਹਨਾਂ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਸਭ ਤੋਂ ਸਰਲ ਹਨ, ਉੱਚੀ ਅਵਾਜ਼ ਵਿੱਚ ਪੜ੍ਹਨ ਦੇ ਸੈਸ਼ਨ ਰੱਖਣਾ, ਜੁਬਾਨੀ ਕਹਾਣੀ ਸੁਣਾਉਣਾ ਅਤੇ ਪੁਸਤਕ ਸਮੀਖਿਆਵਾਂ। ਇੱਕ ਪੌਪ-ਅੱਪ ਜਾਂ ਵੱਡੀ ਕਿਤਾਬ ਬਣਾਉਣਾ, 'ਲੇਖਕ ਨੂੰ ਮਿਲੋ' ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ, ਰਚਨਾਤਮਿਕ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ, ਜਿਵੇਂਕਿ ਲਿਖਣ-ਵਰਕਸ਼ਾਪ ਲਾਉਣਾ, ਬੁੱਕਮਾਰਕ ਬਣਾਉਣੇ ਅਤੇ ਕਿਤਾਬ ਸੁਧਾਰ ਦੀਆਂ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ, ਜਿਵੇਂਕਿ ਕਿਤਾਬਾਂ ਦੀ ਮੁਰੰਮਤ ਬਾਰੇ ਸੋਚਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਚਿੱਤਰਾਂ, ਪੋਸਟਰਾਂ, ਕਿਤਾਬਾਂ ਦੇ ਕਵਰ ਅਤੇ ਬੁੱਕ ਬਾਈਂਡਿੰਗ ਨੂੰ ਡਿਜ਼ਾਈਨ ਕਰਨਾ ਅਕਸਰ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਲਈ ਬਹੁਤ ਦਿਲਚਸਪ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਪੁਸਤਕ-ਖਰੀਦ ਅਤੇ ਪੁਸਤਕ-ਦਾਨ ਮੁਹਿੰਮਾਂ ਦੀ ਵੀ ਯੋਜਨਾ ਬਣਾਈ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਇੱਕ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ ਕਮੇਟੀ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਅਧਿਆਪਕ, ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਅਤੇ ਕਮਿਊਨਿਟੀ ਮੈਂਬਰ ਸ਼ਾਮਲ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ ਦੀਆਂ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਅਤੇ ਪ੍ਰਬੰਧਨ ਕਰ ਸਕਦੀ ਹੈ।

ਨਵੀਆਂ ਕਿਤਾਬਾਂ ਅਤੇ ਹੋਰ ਸਰੋਤਾਂ ਦੀ ਖਰੀਦ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਸਕੂਲ ਪ੍ਰਿੰਸੀਪਲ ਦੀ ਸਲਾਹ ਨਾਲ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ ਕਮੇਟੀ ਦੁਆਰਾ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਵਿੱਚ ਪੁਸਤਕ ਸਮੀਖਿਆਵਾਂ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਨ, ਪੁਸਤਕ-ਮੇਲਿਆਂ ਅਤੇ ਕਿਤਾਬਾਂ ਦੀਆਂ ਦੁਕਾਨਾਂ 'ਤੇ ਜਾਣਾ ਅਤੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ, ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਅਤੇ ਹੋਰ ਭਾਈਚਾਰੇ ਦੇ ਮੈਂਬਰਾਂ ਤੋਂ ਸੁਝਾਅ ਲੈਣ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਇਹਨਾਂ ਸਾਰੇ ਸਰੋਤਾਂ ਤੋਂ ਕਿਤਾਬਾਂ ਦੀ ਇੱਕ 'ਇੱਛਾ-ਸੂਚੀ' ਇਕੱਠੀ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ।

ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਸਕੂਲਾਂ ਵਿੱਚ, ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ ਦੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਇੱਕ ਅਧਿਆਪਕ ਅਤੇ ਸੰਭਵ ਤੌਰ 'ਤੇ ਕੁਝ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੁਆਰਾ ਨਿਭਾਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਸੂਚੀਬੱਧ ਕਰਨ, ਸੰਗਠਿਤ ਕਰਨ, ਉਧਾਰ ਲਈਆਂ ਅਤੇ ਵਾਪਸ ਕੀਤੀਆਂ ਕਿਤਾਬਾਂ ਦਾ ਰਿਕਾਰਡ ਰੱਖਣ, ਕਿਤਾਬਾਂ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਅਤੇ ਕੋਮਲ ਢੰਗ ਨਾਲ ਸੰਭਾਲਨ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰਨ, ਨੁਕਸਾਨ ਦੀ ਨਿਗਰਾਨੀ ਕਰਨ, ਕੱਟਣ-ਫੱਟਣ ਅਤੇ ਕਿਤਾਬਾਂ ਨੂੰ ਮੁੜ-ਬਹਾਲ ਕਰਨ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ ਲਈ ਸਭ ਨੂੰ ਸਮੂਹਿਕ ਜਤਨ ਕਰਨ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀਆਂ ਦੇ ਨਿਯਮ ਬਹੁਤ ਸਖ਼ਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਜਾਂ ਕਿਤਾਬਾਂ ਨੂੰ ਤਾਲਾ ਲਾ ਕੇ ਰੱਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੁਆਰਾ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਦੇ ਸਮੇਂ ਖ਼ਰਾਬ ਹੋਣ ਦੀ ਚਿੰਤਾ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਇਹ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ ਦੇ ਪੂਰੇ ਉਦੇਸ਼ ਨੂੰ ਹੀ ਖ਼ਤਮ ਕਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ।

2.1.4 ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਕਮੇਟੀਆਂ ਅਤੇ ਫੋਰਮ

ਹਰੇਕ ਸਕੂਲ ਨੂੰ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਸਕੂਲ ਦੀਆਂ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰਨ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਵਿੱਚ ਮਾਲਕੀ ਅਤੇ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਲਈ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਕਮੇਟੀਆਂ ਅਤੇ ਫੋਰਮਾਂ (ਬਾਲ ਸਭਾ, ਬਾਲ ਪੰਚਾਇਤ ਅਤੇ ਹੋਰ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਫੋਰਮਾਂ) ਦੇ ਗਠਨ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਵੱਖ-ਵੱਖ ਕਮੇਟੀਆਂ ਦੀਆਂ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਵਿੱਚ ਹਿੱਸਾ ਲੈ ਕੇ, ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ, ਜਵਾਬਦੇਹੀ, ਸਹਿਯੋਗ, ਪਹਿਲਕਦਮੀ, ਅਗਵਾਈ ਅਤੇ ਸਮੱਸਿਆ ਦੇ ਹੱਲ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਕਈ ਕਮੇਟੀਆਂ ਹੋ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਥੋੜ੍ਹੇ ਸਮੇਂ ਲਈ ਹਿੱਸਾ ਲੈ ਸਕਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਫਿਰ ਦੂਜੀ ਕਮੇਟੀ ਵਿੱਚ ਬਦਲ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਸਕੂਲ ਇਹ ਸੁਨਿਸ਼ਚਿਤ ਕਰੇਗਾ ਕਿ ਸਾਰੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਸਕੂਲ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਬੰਧਨ ਅਤੇ ਕੰਮਕਾਜ ਤੋਂ ਜਾਣੂ ਹੋਣ।

ਇਹਨਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਕੁਝ ਕਮੇਟੀਆਂ ਸਕੂਲ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਕੰਮਾਂ (ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਸਵੱਛਤਾ ਨੂੰ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਉਣਾ, ਦੁਪਹਿਰ ਦੇ ਖਾਣੇ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧਨ ਕਰਨਾ ਜਾਂ ਸੱਭਿਆਚਾਰਿਕ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮਾਂ ਦਾ ਆਯੋਜਨ ਕਰਨਾ) ਦਾ ਧਿਆਨ ਰੱਖਦੀਆਂ ਹਨ ਜਦੋਂ ਕਿ ਕੁਝ ਸਕੂਲਾਂ ਵਿੱਚ ਅਜਿਹੀਆਂ ਕਮੇਟੀਆਂ ਵੀ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ ਜੋ ਕਮਿਊਨਿਟੀ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਕੰਮ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ। ਸਿਹਤ ਕਮੇਟੀਆਂ, ਖੇਡ ਕਮੇਟੀਆਂ, ਈਕੋ ਕਲੱਬ, ਮਿਊਜ਼ਿਕ ਕਲੱਬ, ਹੈਰੀਟੇਜ ਕਲੱਬ ਅਤੇ ਹੋਰ ਅਜਿਹੇ ਫੋਰਮ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਹੇਠ ਕਮਿਊਨਿਟੀ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਫੋਰਮਾਂ ਰਾਹੀਂ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਕਾਰਜਾਂ ਵਿੱਚ ਹਿੱਸਾ ਲੈਣ ਅਤੇ ਸਾਰਥਿਕ ਕੰਮਾਂ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਮੁਹਾਰਤ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਸਨਮਾਨ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨ ਦਾ ਮੌਕਾ ਮਿਲਦਾ ਹੈ।

2.1.5 ਸਮਾਗਮ ਅਤੇ ਸਮਾਰੋਹ

ਸਿੱਖਣ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਲਈ ਸਕੂਲ ਦੇ ਸਾਰੇ ਉਤਸਵਾਂ ਅਤੇ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮਾਂ ਦੇ ਅਨੰਦਮਈ ਅਤੇ ਅਰਥਪੂਰਨ ਅਭਿਆਸ ਹੋਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ। ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਯੋਜਨਾਬੱਧ ਸਲਾਨਾ ਕੈਲੰਡਰ ਰਾਹੀਂ, ਪ੍ਰੋਗਰਾਮਾਂ ਅਤੇ ਉਤਸਵਾਂ ਨੂੰ ਅਕਾਦਮਿਕ ਯੋਜਨਾ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਪਹਿਲੂਆਂ ਨਾਲ ਜੋੜਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਸਕੂਲ ਕਲਪਨਾਸ਼ੀਲ ਢੰਗ ਨਾਲ ਛੋਟੇ ਅਤੇ ਵੱਡੇ ਉਤਸਵਾਂ/ਪ੍ਰੋਗਰਾਮਾਂ ਦੀ ਯੋਜਨਾ ਬਣਾ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਆਮ ਸਲਾਨਾ ਦਿਵਸ ਅਤੇ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਤਿਉਹਾਰਾਂ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ, ਸਮੇਂ-ਸਮੇਂ 'ਤੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੀਆਂ ਸਿੱਖਣ-ਪ੍ਰਾਪਤੀਆਂ ਦਾ ਸਮਾਗਮ, ਨਵੇਂ ਅਧਿਆਪਕ ਜਾਂ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੇ ਨਵੇਂ ਸਮੂਹ ਦਾ ਸਵਾਗਤ, ਬਾਹਰ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਲਈ ਵਿਦਾਇਗੀ ਸਮਾਗਮ, ਸਕੂਲ ਦੇ ਸਾਬਕਾ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਾਪਤੀਆਂ ਅਤੇ ਭਾਈਚਾਰੇ ਦੀ ਭਲਾਈ ਵਿੱਚ ਸਕੂਲ ਦਾ ਯੋਗਦਾਨ, ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ/ਖੇਡਾਂ, ਮਾਪਿਆਂ ਅਤੇ ਭਾਈਚਾਰੇ ਦੇ ਮੈਂਬਰਾਂ ਨਾਲ ਗੱਲਬਾਤ, ਸਥਾਨਿਕ ਭੋਜਨ-ਤਿਉਹਾਰ ਆਦਿ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਸਕੂਲ ਦੀ ਟੀਮ ਮਹੀਨੇ ਵਿੱਚ ਘੱਟੋ-ਘੱਟ ਇੱਕ ਵਾਰ ਇਕੱਠੇ ਖਾਣਾ ਬਣਾਉਣ ਅਤੇ ਖਾਣ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਕਰ ਸਕਦੀ ਹੈ, ਇਕੱਠੇ ਖੇਡ ਸਕਦੀ ਹੈ ਜਾਂ ਸਕੂਲ ਪੱਧਰ ਜਾਂ ਕਮਿਊਨਿਟੀ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਸਮੂਹਿਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਕੁਝ ਕੰਮ ਕਰ ਸਕਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹ ਸਮਾਗਮ ਆਪਣੇ-ਆਪ ਵਿੱਚ ਏਕਤਾ ਅਤੇ ਸਮੂਹਿਕ ਅਨੰਦ ਦਾ ਜਸ਼ਨ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਸਲਾਨਾ ਦਿਵਸ, ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਤਿਉਹਾਰਾਂ ਅਤੇ ਖੇਡ ਦਿਵਸ ਲਈ, ਸਕੂਲ ਨੂੰ ਵਧੇਰੇ ਵਿਸਤ੍ਰਿਤ ਯੋਜਨਾਬੰਦੀ ਅਤੇ ਤਿਆਰੀ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਹੋਵੇਗੀ ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਉਹ ਸਮਾਂ ਹੈ ਜਦੋਂ ਵੱਡਾ ਭਾਈਚਾਰਾ ਵੀ ਸ਼ਾਮਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਤਿਆਰੀ: ਸਾਰੇ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮਾਂ ਲਈ ਢੁਕਵੀਂ ਤਿਆਰੀ ਅਤੇ ਪ੍ਰਬੰਧਾਂ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਯੋਜਨਾਬੰਦੀ, ਪ੍ਰੋਗਰਾਮਾਂ ਦੀ ਚੋਣ, ਸੱਦਾ ਸਮੱਗਰੀ ਤਿਆਰ ਕਰਨ, ਪੋਸਟਰ, ਸਜਾਵਟ, ਰਿਹਰਸਲ, ਐਂਕਰਿੰਗ ਅਤੇ ਮਹਿਮਾਨਾਂ ਨਾਲ ਗੱਲਬਾਤ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਵਿੱਚ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ

ਦੀ ਭਾਗੀਦਾਰੀ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਅਭਿਆਸ ਅਤੇ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮਾਂ ਦੀ ਤਿਆਰੀ ਸਮੁੱਚੀ ਅਧਿਆਪਨ-ਸਿੱਖਣ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ, ਜਿੱਥੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀਆਂ ਕਲਾਸ ਦੀਆਂ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਅਤੇ ਸਿੱਖਣ-ਕਲਾ ਨੂੰ ਵਿਸਤਾਰ ਵਿੱਚ ਪੇਸ਼ ਕਰਨ ਦੇ ਮੌਕੇ ਮਿਲਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਤੋਂ ਭਾਵ ਹੈ ਕਿ ਕਲਾਸਰੂਮ ਦੀਆਂ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਵਿੱਚ ਕਲਾ ਏਕੀਕਰਨ ਸ਼ਾਮਲ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹ ਬਹੁ-ਅਨੁਸ਼ਾਸਨੀ ਹਨ।

ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ: ਪ੍ਰੋਗਰਾਮਾਂ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਲਈ ਛੋਟੀ ਉਮਰ ਦੇ ਸਮੂਹਾਂ ਵਿੱਚ ਵਿਸਤ੍ਰਿਤ ਪੁਸ਼ਟਾਕਾਂ, ਸਟੇਜ ਪ੍ਰੋਪਸ ਅਤੇ ਮੇਕਅੱਪ ਦੀ ਧੂਮਧਾਮ ਅਤੇ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਲਈ ਅਰਾਮਦਾਇਕ ਕੱਪੜੇ ਪਹਿਨਣ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਸਰੀਰਿਕ ਹਰਕਤਾਂ ਅਤੇ ਨਾਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਹੋਰ ਰਣਨੀਤੀਆਂ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਮਾਸਕ, ਸਿਰ ਦੇ ਕੱਪੜੇ ਅਤੇ ਸੰਕੇਤਿਕ ਕਾਗਜ਼ ਦੇ ਕੱਪੜੇ ਅਪਣਾ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ, ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਅਤੇ ਸਥਾਨਿਕ ਭਾਈਚਾਰੇ ਨੂੰ ਰਿਕਾਰਡ ਕੀਤੇ ਸੰਗੀਤ ਦੀ ਬਜਾਏ ਲਾਈਵ ਧੁਨੀ ਸੰਗੀਤ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰਨ ਲਈ ਪ੍ਰੇਰਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਸੰਸਾਧਨਾਂ ਦੀ ਵਿਵੇਕਪੂਰਨ ਵਰਤੋਂ: ਸਕੂਲਾਂ ਨੂੰ ਸੰਸਾਧਨਾਂ ਅਤੇ ਸਮੇਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਪ੍ਰਤਿ ਚੇਤੰਨ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸੰਵੇਦਨਸ਼ੀਲਤਾ ਅਤੇ ਸਾਵਧਾਨੀਪੂਰਵਕ ਸੋਚ ਨਾਲ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮਾਂ ਦੀ ਯੋਜਨਾ ਬਣਾਉਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਸਕੂਲਾਂ ਨੂੰ ਸੁਚੇਤ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਵਾਤਾਵਰਨ ਪੱਖੀ ਸਮੱਗਰੀ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ, ਪੂਰੇ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਦੌਰਾਨ ਸਵੱਛਤਾ ਅਤੇ ਵਿਵਸਥਾ ਨੂੰ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਉਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸ਼ਕਤੀਸ਼ਾਲੀ ਸਾਊਂਡ ਸਿਸਟਮ ਅਤੇ ਐਂਪਲੀਫਾਇਰਜ਼ ਕਾਰਨ ਸ਼ੋਰ ਪ੍ਰਦੂਸ਼ਣ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਚਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਛੋਟੇ ਪੈਮਾਨੇ ਦੇ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮਾਂ ਦਾ ਆਯੋਜਨ ਕਰਕੇ ਸਾਰਿਆਂ ਦੀ ਭਾਗੀਦਾਰੀ ਨੂੰ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਜਿੱਥੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਸਮੂਹਾਂ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਕਰਨ ਅਤੇ ਹਿੱਸਾ ਲੈਣ ਦਾ ਮੌਕਾ ਮਿਲਦਾ ਹੈ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਇੱਕ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਵਿੱਚ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਦਿੱਤੀ ਹੈ, ਉਹ ਦੂਜੇ ਵਿੱਚ ਦਰਸ਼ਕ ਵਜੋਂ ਹਿੱਸਾ ਲੈ ਸਕਦੇ ਹਨ।

ਭਾਗ 2.2

ਪਾਠਕ੍ਰਮ-ਸੰਬੰਧਿਤ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ

ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਅਧਿਆਪਨ ਅਤੇ ਸਿੱਖਣ ਲਈ, ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਲਈ ਸਮੂਹਿਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਦਰਸਾਉਣ ਅਤੇ ਅਧਿਆਪਨ ਦੀ ਗੁਣਵੱਤਾ ਵਿੱਚ ਸੁਧਾਰ ਕਰਨ ਲਈ ਕੁਝ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਮਾਪਿਆਂ ਨੂੰ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰਨਾ ਤਾਂਜੋ ਉਹ ਵੀ ਲੁੜੀਂਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰ ਸਕਣ ਅਤੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੀ ਚੰਗੀ ਸਿਹਤ ਨੂੰ ਬਣਾਈ ਰੱਖਣ ਨਾਲ ਸਿੱਖਣ ਉੱਤੇ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਸਹਿਯੋਗੀ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪੈਂਦਾ ਹੈ।

2.2.1 ਅਧਿਆਪਕ ਸਹਿਯੋਗ ਅਤੇ ਪੇਸ਼ੇਵਰ ਵਿਕਾਸ

ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਦੀ ਪੇਸ਼ੇਵਰ ਯੋਗਤਾ ਅਤੇ ਸਹਿਯੋਗੀ ਜਤਨ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਨੂੰ ਸਿੱਧੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਸਭ ਤੋਂ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਕਾਰਕ ਹਨ। ਹਰੇਕ ਸਕੂਲ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਜੋ ਇਸ ਨੂੰ ਸਮਰੱਥ ਬਣਾਉਂਦੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਸਕੂਲ ਪ੍ਰਿੰਸੀਪਲ ਇਸ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਤਰੀਕਿਆਂ ਨਾਲ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਉੱਤੇ ਭਰੋਸਾ ਕਰਨਾ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਸਨਮਾਨ ਕਰਨਾ ਇਸ ਦੀ ਬੁਨਿਆਦ ਹੈ ਅਤੇ ਪ੍ਰਿੰਸੀਪਲ ਇਸ ਨੂੰ ਕਈ ਤਰੀਕਿਆਂ ਨਾਲ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਗੱਲ ਸੁਣ ਕੇ, ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਕੰਮ ਕਰਨ ਲਈ ਸਹੂਲਤਾਂ ਅਤੇ ਸਰੋਤ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰ ਕੇ, ਅਕਾਦਮਿਕ ਅਤੇ ਹੋਰ ਸਹਾਇਤਾ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕਰ ਕੇ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸਕੂਲ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਫੈਸਲੇ ਲੈਣ ਵਿੱਚ ਬਰਾਬਰ ਦੇ ਭਾਈਵਾਲ ਵਜੋਂ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰ ਕੇ। ਸਕੂਲ ਸੁਧਾਰ ਦੀ ਦਿਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਪਹਿਲਕਦਮੀਆਂ ਦੀ ਸਫਲਤਾ ਲਈ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਅਤੇ ਸਕੂਲ ਪ੍ਰਿੰਸੀਪਲ ਦਰਮਿਆਨ ਇੱਕ ਬੁਨਿਆਦੀ ਸੰਬੰਧ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ।

ਸਕੂਲਾਂ ਨੂੰ ਅਜਿਹੇ ਤੰਤਰ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਜੋ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਵਿੱਚ ਆਪਸੀ ਸਾਂਝ ਪੈਦਾ ਕਰਨ, ਪ੍ਰਤੀਬਿੰਬਤ ਕਰਨ ਅਤੇ ਮਿਲ ਕੇ ਕੰਮ ਕਰਨ ਦੀ ਸਹੂਲਤ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਸਮਝਣ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਹੈ ਕਿ ਸਕੂਲ ਦੇ ਸੰਦਰਭ ਵਿੱਚ ਪੜ੍ਹਾਉਣਾ

ਇੱਕ ਸਮੂਹਿਕ ਜੁੱਮੇਵਾਰੀ ਹੈ, ਇਸ ਲਈ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਇੱਕ ਨਿਰਧਾਰਿਤ ਸਿਲੇਬਸ ਅਤੇ ਪਾਠ-ਪੁਸਤਕ ਦੇ ਦੁਆਲੇ ਕੇਂਦਰਿਤ ਵਿਸ਼ਾ-ਖੇਤਰ ਤੱਕ ਸੀਮਿਤ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਕਾਰਜ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਪੜ੍ਹਾਉਣ ਦੀ ਧਾਰਨਾ ਤੋਂ ਉੱਪਰ ਉੱਠਣ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਹੈ। ਸਕੂਲ ਜਾਂ ਸਕੂਲ ਕਲੱਸਟਰ/ਕੰਪਲੈਕਸ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਵਿਸ਼ੇ-ਆਧਾਰਿਤ ਸਮੂਹ ਹੋਣ ਨਾਲ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਨੂੰ ਗਿਆਨ ਸਾਂਝਾ ਕਰਨ ਅਤੇ ਸਿੱਖਣ ਦਾ ਪਲੇਟਫਾਰਮ, ਨਵੇਂ ਵਿਚਾਰਾਂ ਅਤੇ ਸਰੋਤਾਂ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਪ੍ਰਸੰਸਾ ਅਤੇ ਅਲੋਚਨਾਤਮਿਕ ਫੀਡਬੈਕ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਮਿਲੇਗੀ। ਜਿੱਥੇ ਵੀ ਸੰਭਵ ਹੋਵੇ, ਵੱਖ-ਵੱਖ ਪਾਠ-ਕ੍ਰਮ ਖੇਤਰਾਂ ਦੇ ਅਧਿਆਪਕ ਏਕੀਕ੍ਰਿਤ ਯੋਜਨਾਵਾਂ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਸਹਿਯੋਗ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ ਜੋ ਇਕੱਠੇ ਲਾਗੂ ਕੀਤੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਦੇ ਸਾਂਝੇ ਸਮੂਹਾਂ ਦੇ ਮਾਸਿਕ ਫੋਰਮ ਆਮ ਚਿੰਤਾਵਾਂ (ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਸ਼ੋਰ ਉਮਰ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਮੁੱਦਿਆਂ ਨੂੰ ਕਿਵੇਂ ਹੱਲ ਕਰਨਾ ਹੈ) ਨੂੰ ਲੈ ਸਕਦੇ ਹਨ, ਜਿਸ ਲਈ ਅਧਿਆਪਕ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਤਿਆਰ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇੱਕ-ਦੂਜੇ ਦੇ ਕੰਮ ਦੀ ਸਮੀਖਿਆ ਕਰਨ, ਦੂਜੇ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਦੀਆਂ ਕਲਾਸਾਂ ਦਾ ਨਿਰੀਖਣ ਕਰਨ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਅਨੁਭਵਾਂ ਦਾ ਦਸਤਾਵੇਜ਼ੀਕਰਨ ਕਰਨ ਦਾ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਅਧਿਆਪਕ ਸਿੱਖਣ ਕਲਾ ਦੀ ਦਿਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਲੰਮਾ ਸਫ਼ਰ ਤੈਅ ਕਰੇਗਾ। ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਦੇ ਸਹਿਯੋਗ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ, ਸਿੱਖਣ ਲਈ ਇੱਕ ਜੀਵੰਤ ਸਕੂਲ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਅਤੇ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਸਕੂਲ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ ਦੀ ਕਲਪਨਾ ਕਰਨਾ ਮੁਸ਼ਕਲ ਹੈ।

ਸੀਨੀਅਰ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਦੀ ਪਛਾਣ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਨਵੇਂ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਲਈ ਸਲਾਹਕਾਰ ਅਧਿਆਪਕ ਬਣਨ ਲਈ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਨਵੇਂ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਲਈ ਇੱਕ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸੋਚੀ-ਸਮਝੀ ਸਕੂਲ-ਆਧਾਰਿਤ ਇੰਡਕਸ਼ਨ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਉਹ ਸਕੂਲ ਦੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਅਤੇ ਅਭਿਆਸਾਂ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਤੋਂ ਉਮੀਦਾਂ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਉਪਲਬਧ ਸਹਾਇਤਾ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ ਬਾਰੇ ਸਿੱਖ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਰਸਾਲਾ ਲਿਖਣਾ, ਕਿਸੇ ਦੇ ਅਧਿਆਪਨ-ਅਨੁਭਵਾਂ ਦਾ ਦਸਤਾਵੇਜ਼ੀਕਰਨ ਕਰਨਾ ਅਤੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਵਿੱਦਿਅਕ ਰਸਾਲਿਆਂ ਲਈ ਲੇਖ ਲਿਖਣਾ, ਅਧਿਆਪਕ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਦਾ ਇੱਕ ਹੋਰ ਤਰੀਕਾ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਲਿਖਣਾ ਕਿਸੇ ਦੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਅਤੇ ਅਨੁਭਵਾਂ ਨੂੰ ਵਿਵਸਥਿਤ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਸਹਾਇਤਾ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਨੂੰ ਸਕੂਲ ਦੇ ਦਾਇਰੇ ਤੋਂ ਪਰੇ ਪਹੁੰਚਣ ਅਤੇ ਸਿੱਖਿਆ ਪੇਸ਼ੇਵਰਾਂ ਦੇ ਵਿਆਪਕ ਭਾਈਚਾਰੇ ਨਾਲ ਜੁੜਨ ਦੇ ਯੋਗ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ।

2.2.2 ਮਾਪਿਆਂ, ਪਰਿਵਾਰਾਂ ਅਤੇ ਭਾਈਚਾਰਿਆਂ ਨਾਲ ਜੁੜਨਾ

ਸਕੂਲਾਂ ਨੂੰ ਮਾਪਿਆਂ/ਪਰਿਵਾਰਾਂ ਅਤੇ ਭਾਈਚਾਰੇ ਨਾਲ ਮਿਆਰੀ ਸੰਬੰਧ ਬਣਾਉਣ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਹੈ ਤਾਂਜੋ ਨਾ ਸਿਰਫ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਸਿੱਖਣ ਵਿੱਚ ਸਹਾਇਤਾ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕੇ, ਬਲਕਿ ਸਕੂਲ ਤੋਂ ਉਸ ਭਾਈਚਾਰੇ ਦੇ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਵੱਡੀ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾਉਣ ਦੀ ਉਮੀਦ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਦੀ ਉਹ ਸੇਵਾ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇੱਥੇ ਕੁਝ ਸੰਭਵ ਤਰੀਕੇ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਸਕੂਲ ਮਾਪਿਆਂ ਅਤੇ ਭਾਈਚਾਰੇ ਦੇ ਮੈਂਬਰਾਂ ਨੂੰ ਅਸਲ ਭਾਈਵਾਲ ਬਣਾ ਸਕਦੇ ਹਨ:

- ੳ. ਸ਼ੁਰੂ ਵਿੱਚ, ਜਦੋਂ ਮਾਪੇ/ਪਰਿਵਾਰ ਆਪਣੇ ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਦਾਖਲੇ ਲਈ ਆਉਂਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਦੱਸਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸਕੂਲ ਕਿਸ ਮੰਤਵ ਨੂੰ ਲੈ ਕੇ ਚਲ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਇਸ ਦੀਆਂ ਅਧਿਆਪਨ-ਸਿੱਖਣ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ ਅਤੇ ਮਾਪਿਆਂ/ਪਰਿਵਾਰਾਂ ਤੋਂ ਉਮੀਦਾਂ ਬਾਰੇ ਵੀ ਸਥਿਤੀ ਸਪਸ਼ਟ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਕਈ ਰੂਪਾਂ ਵਿੱਚ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂਕਿ ਇੱਕ-ਇੱਕ ਮੀਟਿੰਗ ਜਿੱਥੇ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਪ੍ਰਸ਼ਨਾਂ ਦਾ ਜਵਾਬ ਦਿੱਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਮਾਪਿਆਂ/ਪਰਿਵਾਰਾਂ ਨੂੰ ਸਕੂਲ ਬਾਰੇ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਦੇਣਾ ਅਤੇ ਮਾਪਿਆਂ/ਪਰਿਵਾਰਾਂ ਨੂੰ ਕੀ ਪਤਾ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਇਸ ਬਾਰੇ ਇੱਕ ਲਿਖਤੀ ਦਸਤਾਵੇਜ਼ ਸਾਂਝਾ ਕਰਨਾ। ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਵਿੱਚ ਸਕੂਲ ਦੇ ਕੈਂਪਸ ਦਾ ਦੌਰਾ ਨਵੇਂ ਮਾਪਿਆਂ/ਪਰਿਵਾਰਾਂ ਨਾਲ ਸਕੂਲ ਦੀ ਜਾਣ-ਪਛਾਣ ਕਰਾਉਣ ਦਾ ਇੱਕ ਰਚਨਾਤਮਿਕ ਅਤੇ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਤਰੀਕਾ ਹੋਵੇਗਾ। ਇਸ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨਾਲ ਗੱਲਬਾਤ ਕਰਦਿਆਂ ਮਾਪਿਆਂ/ਪਰਿਵਾਰਾਂ ਨੂੰ ਸਕੂਲ ਦੁਆਰਾ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕੀਤੇ ਜਾ ਰਹੇ ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਦੀ ਸਿੱਧੀ ਸਮਝ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਵੇਗੀ।
- ਅ. ਮਾਪਿਆਂ/ਪਰਿਵਾਰਾਂ ਨੂੰ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੀ ਪ੍ਰਗਤੀ ਬਾਰੇ ਨਿਯਮਿਤ ਅੱਪਡੇਟ ਮਿਲਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਇੱਕ ਸੀਮਿਤ ਗੱਲਬਾਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਜਦੋਂਕਿ PTM ਮੁੱਖ ਤੌਰ 'ਤੇ ਮਾਪਿਆਂ/ਪਰਿਵਾਰਾਂ ਨੂੰ ਮੁਢਲੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਇਹ ਦੱਸਣ ਲਈ ਜ਼ਰੀਆ ਬਣਦੀ ਹੈ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਕਿਹੜੇ ਮੁੱਦਿਆਂ ਅਤੇ ਚੁਣੌਤੀਆਂ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰਨਾ ਪੈ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਜਦੋਂ PTM ਵਿੱਚ ਚਰਚਾ ਉਹਨਾਂ ਸਾਰੇ ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਮੌਕਿਆਂ ਬਾਰੇ ਹੋਵੇਗੀ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਜੁੜੇ ਹੋਏ ਹਨ, ਤਾਂ ਇਹ ਇੱਕ ਵਧੇਰੇ ਸਾਰਥਿਕ ਗੱਲਬਾਤ ਹੋਵੇਗੀ ਅਤੇ ਇਸ ਨੂੰ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਸਕੂਲ ਦੁਆਰਾ ਕੀਤੇ ਗਏ ਜਤਨਾਂ ਬਾਰੇ ਵੀ ਗੱਲਬਾਤ ਹੋਵੇਗੀ। ਇੱਕ ਅੱਪਡੇਟਡ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਪ੍ਰਗਤੀ ਪੋਰਟਫੋਲੀਓ ਬਣਾ ਕੇ ਮਾਪਿਆਂ/ਪਰਿਵਾਰਾਂ ਨਾਲ ਸਾਂਝਾ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਲਾਭਦਾਇਕ ਸਹਾਇਤਾ

ਹੋਵੇਗੀ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਦੇਖ ਕੇ ਖੁਸ਼ੀ ਹੋਵੇਗੀ ਕਿ ਸਕੂਲ ਕਿਵੇਂ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਦੀ ਪ੍ਰਗਤੀ ਦਾ ਸਹੀ ਰਿਕਾਰਡ ਰੱਖ ਰਿਹਾ ਹੈ। PTM ਦੇ ਦਿਨ ਸਕੂਲ ਉਹਨਾਂ ਲਈ ਅਜਿਹੀਆਂ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਦਾ ਆਯੋਜਨ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਉਹ ਹਿੱਸਾ ਲੈਣਾ ਅਤੇ ਅਨੰਦ ਲੈਣਾ ਪਸੰਦ ਕਰਨਗੇ। ਇਸ ਨਾਲ ਮਾਪਿਆਂ/ਪਰਿਵਾਰਾਂ ਵਿੱਚ ਦੋਸਤੀ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਮਿਲੇਗੀ। ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਤਰੀਕਿਆਂ ਨਾਲ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਵੀ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ ਜੋ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਸਕੂਲ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖਿਆ ਹੈ। ਜੇ ਸਕੂਲ ਅਜਿਹੇ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮਾਂ ਦਾ ਆਯੋਜਨ ਕਰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਸਕੂਲ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਕੁਝ ਸਾਂਝਾ ਕਰਨ ਦਾ ਮੌਕਾ ਮਿਲ ਸਕਦਾ ਹੈ।

- ੲ. ਮਾਪਿਆਂ/ਪਰਿਵਾਰਾਂ ਨੂੰ ਸਕੂਲ ਦੇ ਸਮਾਗਮਾਂ ਅਤੇ ਸਮਾਰੋਹਾਂ ਵਿੱਚ ਸੱਦਾ ਦਿੱਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਸਕੂਲਾਂ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸਿਰਫ ਦਰਸ਼ਕਾਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਰੱਖਣ ਦੀ ਬਜਾਏ ਅਜਿਹੇ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮਾਂ ਵਿੱਚ ਸਰਗਰਮ ਰੂਪ ਨਾਲ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰਨ ਦੇ ਤਰੀਕੇ ਲੱਭਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਲਈ ਅਜਿਹੇ ਸਮਾਗਮਾਂ ਅਤੇ ਸਮਾਰੋਹਾਂ ਦੇ ਡਿਜ਼ਾਈਨ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਮਾਪਿਆਂ/ਪਰਿਵਾਰਾਂ ਦੀ ਸਰਗਰਮ ਸ਼ਮੂਲੀਅਤ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸਕੂਲ ਦੇ ਨਿਯਮਿਤ ਕੰਮਕਾਜ ਦੀ ਨਿਗਰਾਨੀ ਕਰਨ ਲਈ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਸਹੂਲਤ ਅਨੁਸਾਰ ਕਿਸੇ ਵੀ ਕੰਮਕਾਜੀ ਦਿਨ ਸਕੂਲ ਆਉਣ ਲਈ ਵੀ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਅਜਿਹੇ ਦਿਨਾਂ ਵਿੱਚ, ਉਹ ਅਸੈਂਬਲੀ ਵਿੱਚ ਹਿੱਸਾ ਲੈ ਸਕਦੇ ਹਨ, ਕਲਾਸਾਂ ਵਿੱਚ ਕੁਝ ਸਮਾਂ ਬਿਤਾ ਸਕਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਅੰਤਰਾਲਾਂ ਦੌਰਾਨ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਅਤੇ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਨਾਲ ਗੱਲਬਾਤ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਇੱਕ ਆਮ ਦਿਨ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਸਕੂਲ ਵਿੱਚ ਕੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਅਨੁਭਵ ਦੇਵੇਗਾ। ਕੁਝ ਮਾਪਿਆਂ/ਪਰਿਵਾਰ ਦੇ ਮੈਂਬਰਾਂ ਨੂੰ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਸਰੋਤ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਵਜੋਂ ਵੀ ਦੇਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਜੋ ਇੱਕ ਸੋਚੀ ਸਮਝੀ ਯੋਜਨਾ ਦੇ ਤਹਿਤ ਅਕਾਦਮਿਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਵੀ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾ ਸਕਦੇ ਹਨ। 'ਬੈਗਲੈੱਸ ਡੇਅ' ਇੱਕ ਅਜਿਹੀ ਵਿੱਡੋ ਹੈ, ਜਿੱਥੇ ਮਾਪਿਆਂ ਦੀ ਸ਼ਮੂਲੀਅਤ ਦੀ ਯੋਜਨਾ ਬਣਾਈ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ।
- ਸ. ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਨੂੰ ਜਦੋਂ ਵੀ ਸੰਭਵ ਹੋਵੇ ਮਾਪਿਆਂ/ਪਰਿਵਾਰਾਂ ਨੂੰ ਮਿਲਨ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਵਧੇਰੇ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਸਹਾਇਤਾ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨ ਲਈ ਘਰ ਦੇ ਵਾਤਾਵਰਨ ਅਤੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੇ ਵਿਸ਼ਾਲ ਸਮਾਜਿਕ-ਸੱਭਿਆਚਾਰਿਕ ਸੰਦਰਭ ਨੂੰ ਜਾਣਨਾ ਇੱਕ ਜ਼ਰੂਰੀ ਸ਼ਰਤ ਹੈ।
- ਹ. ਸਕੂਲ ਦਾ ਰਿਸ਼ਤਾ ਮਾਪਿਆਂ/ਪਰਿਵਾਰਾਂ ਦੇ ਮੌਜੂਦਾ ਸਮੂਹ ਤੱਕ ਸੀਮਿਤ ਨਹੀਂ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ। ਜਿਸ ਵੱਡੇ ਭਾਈਚਾਰੇ ਤੋਂ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਆਉਂਦੇ ਹਨ, ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਸਕੂਲ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ ਵਿੱਚ ਯੋਜਨਾਬੱਧ ਢੰਗ ਨਾਲ ਸ਼ਾਮਲ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਉਹਨਾਂ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚਣ ਦਾ ਇੱਕ ਸੌਖਾ ਤਰੀਕਾ ਹੈ, ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮਾਂ ਅਤੇ ਸਮਾਗਮਾਂ ਵਿੱਚ ਸੱਦਾ ਦੇਣਾ ਜਿੱਥੇ ਵੱਡੇ ਸਮੂਹਾਂ ਨੂੰ ਅਸਾਨੀ ਨਾਲ ਸੰਭਾਲਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੁਆਰਾ ਕੰਮ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨੀਆਂ, ਬਾਲ ਮੇਲਾ, ਪੁਸਤਕ ਮੇਲੇ, ਫਿਲਮ ਮੇਲੇ, ਸਿਹਤ ਕੈਂਪ, ਸਵੱਛਤਾ ਮੁਹਿੰਮਾਂ ਅਤੇ ਹੋਰ ਸਮਾਜਿਕ ਜਾਗਰੂਕਤਾ ਮੁਹਿੰਮਾਂ ਵੱਡੇ ਭਾਈਚਾਰੇ ਨਾਲ ਜੁੜਨ ਦੇ ਮੌਕੇ ਹਨ। ਜੇ ਸਕੂਲ ਨਿਊਜ਼ਲੈਟਰ ਜਾਂ ਮੈਗਜ਼ੀਨ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਇਸ ਨੂੰ ਵੱਡੇ ਸਮੂਹਾਂ ਵਿੱਚ ਵੀ ਵੰਡਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਕਲੱਬਾਂ (ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਸਪੋਰਟਸ ਕਲੱਬ, ਕਲਾ ਅਤੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਕਲੱਬ ਅਤੇ ਸਿਹਤ ਅਤੇ ਤੰਦਰੁਸਤੀ ਕਲੱਬ) ਦੁਆਰਾ ਕਮਿਊਨਿਟੀ-ਆਧਾਰਿਤ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮਾਂ ਅਤੇ ਸੇਵਾਵਾਂ ਦਾ ਆਯੋਜਨ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਸਰਗਰਮ ਸਾਬਕਾ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਸਮੂਹ ਵਾਲੇ ਸਕੂਲ ਲੰਮੇ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਅਜਿਹੇ ਸੰਪਰਕ ਬਣਾ ਸਕਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਕਾਇਮ ਰੱਖ ਸਕਦੇ ਹਨ।

2.2.3 ਭੋਜਨ ਦਾ ਸਮਾਂ, ਸਿਹਤ ਅਤੇ ਸਫ਼ਾਈ

ਜਿਵੇਂ ਕਿ NEP 2020 ਵਿੱਚ ਦੱਸਿਆ ਗਿਆ ਹੈ, ਪੋਸਟ ਸਿੱਖਣ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾਉਂਦਾ ਹੈ, ਖਾਸਕਰ ਸ਼ੁਰੂਆਤੀ ਸਾਲਾਂ ਵਿੱਚ। ਹਾਲਾਂਕਿ, ਦੇਸ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਕੁਪੋਸ਼ਿਤ ਹਨ ਕਿਉਂਕਿ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸਹੀ ਸਰੀਰਿਕ ਵਿਕਾਸ ਲਈ ਸੰਤੁਲਿਤ ਖੁਰਾਕ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦੀ। ਭੁੱਖ ਅਤੇ ਕੁਪੋਸ਼ਣ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਕਾਰਨ ਹਨ ਜੋ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਸਕੂਲ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ ਵਿੱਚ ਸਰਗਰਮੀ ਨਾਲ ਹਿੱਸਾ ਲੈਣ ਤੋਂ ਰੋਕਦੇ ਹਨ। ਅਜਿਹੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਲਈ, ਸਕੂਲ ਵਿੱਚ ਦਿੱਤਾ ਜਾਣ ਵਾਲਾ ਮਿਡ-ਡੇ-ਮੀਲ ਹੀ ਇੱਕੋ-ਇੱਕ ਉਚਿਤ ਭੋਜਨ ਹੈ ਜੋ ਉਹ ਖਾਂਦੇ ਹਨ।

ਇਸ ਲਈ, ਦੁਪਹਿਰ ਦੇ ਖਾਣੇ ਵੱਲ ਧਿਆਨ ਦੇਣ ਨਾਲ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੀ ਚੰਗੀ ਸਿਹਤ ਨੂੰ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਉਣ ਅਤੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਕੂਲ ਵਿੱਚ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਭਾਗੀਦਾਰੀ ਵਿੱਚ ਸੁਧਾਰ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਮਦਦ ਮਿਲਦੀ ਹੈ। ਜਿੱਥੇ ਸਕੂਲ ਵਿੱਚ ਭੋਜਨ ਪਕਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਉੱਥੇ ਚੰਗੀ ਗੁਣਵੱਤਾ ਅਤੇ ਵਿਭਿੰਨਤਾ ਨੂੰ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਉਣ ਦਾ ਵਧੇਰੇ ਮੌਕਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਖਾਣਾ ਪਕਾਉਣ ਅਤੇ ਪਰੋਸਣ ਲਈ ਚੰਗੇ

ਸਵੱਛ ਅਭਿਆਸਾਂ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਅਤੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੇ ਸਮੂਹ ਵਾਰੀ-ਵਾਰੀ ਸੇਵਾ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਭੋਜਨ ਦੀ ਬਰਬਾਦੀ ਨਾ ਕਰਨ ਅਤੇ ਬਚੇ ਹੋਏ ਭੋਜਨ ਦੀ ਸਹੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਨ ਦੇ ਜਤਨ ਕਰਨ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਹੈ। ਇਸ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਖਾਦ ਉਤਪਾਦਨ ਲਈ ਵੀ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ।

ਭੋਜਨ ਦਾ ਸਮਾਂ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੇ ਖਾਣ-ਪੀਣ ਦੀਆਂ ਆਦਤਾਂ ਨੂੰ ਨੋਟ ਕਰਨ ਦਾ ਵੀ ਮੌਕਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਕੁਝ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਗ਼ੈਰ-ਸਿਹਤਮੰਦ ਖਾਣਾ ਖਾਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਸਬਜ਼ੀਆਂ ਜਾਂ ਸਿਹਤਮੰਦ ਭੋਜਨ ਤੋਂ ਪਰਹੇਜ਼ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਸਿੱਧੇ ਦੁਕਾਨਾਂ ਤੋਂ ਖਰੀਦੇ ਗਏ ਪ੍ਰੋਸੈਸਡ ਭੋਜਨ ਦਾ ਵੀ ਸੇਵਨ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਲਈ ਸਕੂਲਾਂ ਨੂੰ ਸੂਚੇਤ ਹੋ ਕੇ ਭੋਜਨ-ਆਦਤਾਂ, ਸਿਹਤ-ਸੱਭਿਆਚਾਰ, ਭੋਜਨ ਪ੍ਰਤਿ ਆਧੁਨਿਕ ਅਤੇ ਰਵਾਇਤੀ ਗਿਆਨ ਦੇ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਗੱਲਬਾਤ ਕਰਨ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਹੈ। ਇਕ ਹੋਰ ਸੰਭਾਵਨਾ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਭੋਜਨ ਦੀ ਚੋਣ ਬਾਰੇ ਚਰਚਾ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਕੀ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਭੋਜਨ ਅਤੇ ਖਾਣ ਦੀਆਂ ਆਦਤਾਂ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਵਿਤਕਰਾ ਕਿਵੇਂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਅਜਿਹੇ ਪ੍ਰਸ਼ਨਾਂ ਬਾਰੇ ਗੱਲਬਾਤ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਭੋਜਨ ਦੇ ਸਮਾਜਿਕ-ਸੱਭਿਆਚਾਰਿਕ ਪਹਿਲੂ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਵਿੱਚ ਸਹਾਇਤਾ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਸਥਾਨਿਕ ਭਾਈਚਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਸਿੱਖਿਅਤ ਕਰਨ ਦਾ ਇੱਕ ਤਰੀਕਾ ਵੀ ਹੋਵੇਗਾ ਜਿਸ ਦਾ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਵੀ ਹਿੱਸਾ ਹਨ ਕਿਉਂਕਿ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਇਹਨਾਂ ਕਦਰਾਂ-ਕੀਮਤਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਘਰ ਲੈ ਜਾਣਗੇ।

ਸਕੂਲਾਂ ਨੂੰ ਸਕੂਲ ਅਤੇ ਕਲੱਬ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਨਿਯਮਿਤ ਮੈਡੀਕਲ ਕੈਂਪ ਲਗਾਉਣ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਹੈ। ਇਹ ਸਰਕਾਰੀ ਸਿਹਤ ਵਿਭਾਗ ਦੇ ਸਹਿਯੋਗ ਨਾਲ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਸਕੂਲ ਵਿੱਚ ਸਾਰੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੀ ਉਚਾਈ ਅਤੇ ਭਾਰ ਦੀ ਨਿਯਮਿਤ ਤੌਰ 'ਤੇ ਨਿਗਰਾਨੀ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਯੋਜਨਾਬੱਧ ਢੰਗ ਨਾਲ ਰਿਕਾਰਡ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਉਹਨਾਂ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੇ ਮਾਮਲੇ ਵਿੱਚ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸਿਹਤ ਸਥਿਤੀਆਂ ਪਾਈਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ ਜੋ ਕਮਜ਼ੋਰ ਨਜ਼ਰ, ਚਮੜੀ ਦੀ ਐਲਰਜੀ ਜਾਂ ਵਿਟਾਮਿਨ ਦੀ ਘਾਟ ਦੇ ਕਿਸੇ ਵੀ ਲੱਛਣ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਹੋ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ, ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਮਾਪਿਆਂ/ਪਰਿਵਾਰਾਂ ਨਾਲ ਵਿਚਾਰ-ਵਟਾਂਦਰੇ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੇ ਜਾਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਨਿਯਮਿਤ ਤੌਰ 'ਤੇ ਲੁੜੀਂਦੀ ਦੇਖਭਾਲ ਅਤੇ ਇਲਾਜ ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਕੀਤੀ ਜਾਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਕਿਸੇ ਵੀ ਗੰਭੀਰ ਸਿਹਤ ਸਥਿਤੀ ਲਈ, ਸਕੂਲ ਮਾਪਿਆਂ/ਪਰਿਵਾਰਾਂ ਨੂੰ ਸਹੀ ਡਾਕਟਰੀ ਸਹਾਇਤਾ ਲੈਣ ਲਈ ਕਹਿ ਸਕਦੇ ਹਨ।

ਵੱਖ-ਵੱਖ ਸਥਿਤੀਆਂ ਦੇ ਕਾਰਨ, ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਸਵੱਛਤਾ ਦੇ ਮੁੱਦਿਆਂ ਨਾਲ ਜੂਝਣਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਇੱਕ ਅਧਿਆਪਕ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ, ਇਹ ਸੁਨਿਸ਼ਚਿਤ ਕਰਨਾ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹੈ ਕਿ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਵਿੱਚ ਸਵੱਛਤਾ ਦੇ ਮੁੱਦਿਆਂ ਨੂੰ ਸੰਵੇਦਨਸ਼ੀਲਤਾ ਨਾਲ ਸੰਭਾਲਿਆ ਜਾਵੇ। ਜਦੋਂ ਸਕੂਲ ਵਿੱਚ ਅਜਿਹੇ ਮੁੱਦੇ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਧਿਆਨ ਵਿੱਚ ਰੱਖਣ ਲਈ ਇੱਥੇ ਕੁਝ ਸੰਕੇਤ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਹਨ:

- ੳ. ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਨਾਲ ਹਮਦਰਦੀ ਰੱਖੋ, ਕਾਰਨਾਂ ਦਾ ਪਤਾ ਲਗਾਓ ਅਤੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਸਵੱਛਤਾ ਦੀਆਂ ਮੁਸ਼ਕਲਾਂ ਨੂੰ ਹੱਲ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਸਹਾਇਤਾ ਕਰੋ।
- ਅ. ਜਿੱਥੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੇ ਘਰ ਵਿੱਚ ਬੁਨਿਆਦੀ ਸਵੱਛਤਾ ਨੂੰ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਸਰੋਤਾਂ ਦੀ ਘਾਟ ਹੈ, ਉੱਥੇ ਸਕੂਲ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਮੁਹੱਈਆ ਕਰਵਾ ਸਕਦਾ ਹੈ (ਜਿਵੇਂਕਿ ਸਾਬਣ, ਨੇਲ-ਕਟਰ, ਸੈਨੇਟਰੀ ਪੈਡ)।
- ੲ. ਸਵੱਛਤਾ ਨੂੰ ਹਰੇਕ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਲਈ ਇੱਕ ਕਲਾਸ ਅਭਿਆਸ ਰੁਟੀਨ ਬਣਾਓ।
- ਸ. ਵਿਸ਼ੇ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ, ਸਕੂਲ ਸਭਾ ਵਿੱਚ ਅਤੇ ਸਥਾਨਿਕ ਕਮਿਊਨਿਟੀ ਮੈਂਬਰਾਂ/ਗ਼ੈਰ-ਸਰਕਾਰੀ ਸੰਗਠਨਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰ ਕੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਚੰਗੀ ਸਿਹਤ ਅਤੇ ਸਵੱਛਤਾ ਅਭਿਆਸਾਂ ਬਾਰੇ ਕਲਾਸਰੂਮ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖਿਅਤ ਕਰਨ ਦੇ ਮੌਕੇ ਮਿਲ ਸਕਦੇ ਹਨ।
- ਹ. ਰਿਹਾਇਸ਼ੀ ਸਕੂਲਾਂ ਅਤੇ ਰਸੋਈ ਸਹੂਲਤਾਂ ਵਾਲੇ ਸਕੂਲਾਂ ਵਿੱਚ ਸਹੀ ਸਵੱਛਤਾ ਅਭਿਆਸਾਂ ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਕੀਤੀ ਜਾਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਭੋਜਨ ਅਤੇ ਹੋਰ ਖਾਣ ਵਾਲੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਅਤੇ ਸਵੱਛਤਾ ਨਾਲ ਸੰਭਾਲਿਆ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਖਾਣਾ ਖਾਣ ਵਾਲੇ ਖੇਤਰ ਅਤੇ ਹੋਰ ਸਥਾਨ ਜਿੱਥੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਆਪਣਾ ਭੋਜਨ ਖਾਂਦੇ ਹਨ, ਵੀ ਸਾਫ਼ ਅਤੇ ਸਵੱਛ ਹੋਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ।

ਭਾਗ 2.3

ਸੰਗਠਨਾਤਮਿਕ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ

ਸਕੂਲਾਂ ਨੂੰ ਯੋਜਨਾਬੱਧ ਅਤੇ ਸੰਗਠਿਤ ਸਮੂਹਿਕ ਜਤਨਾਂ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਹੈ ਜੋ ਉਪਰੋਕਤ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਅਤੇ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਨਾਲ ਜੁੜੀਆਂ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ ਨੂੰ ਸੁਚਾਰੂ ਢੰਗ ਨਾਲ ਚਲਾਉਣ ਦੇ ਯੋਗ ਬਣਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਹਾਲਾਂਕਿ ਇਸ ਲਈ ਕਿਸੇ ਵੀ ਹੋਰ ਸੰਗਠਨ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਯੋਜਨਾਬੰਦੀ, ਸਰੋਤ ਵੰਡ ਅਤੇ ਸੂਚਨਾ ਪ੍ਰਬੰਧਨ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਸਕੂਲਾਂ ਨੂੰ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੀ ਸੁਰੱਖਿਆ ਅਤੇ ਆਪਸੀ ਮਤਭੇਦਾਂ ਅਤੇ ਅਨੁਸ਼ਾਸਨ ਲਈ ਉਚਿਤ ਪ੍ਰਤੀਕਿਰਿਆਵਾਂ ਬਾਰੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਮੁੱਦਿਆਂ ਨੂੰ ਹੱਲ ਕਰਨ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਭਾਗ ਇਹਨਾਂ ਮਾਮਲਿਆਂ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਕੁਝ ਵਿਚਾਰਾਂ ਨੂੰ ਸਪਸ਼ਟ ਕਰਦਾ ਹੈ।

2.3.1 ਸਕੂਲ ਵਿਕਾਸ ਯੋਜਨਾ

ਸੰਗਠਨਾਤਮਿਕ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਸਭ ਤੋਂ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ‘ਇੱਕ ਸਕੂਲ ਵਿਕਾਸ ਯੋਜਨਾ’ [NEP 2020, 7.9] ਤਿਆਰ ਕਰਨਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਸਕੂਲ ਦੇ ਕੰਮਕਾਜ ਦੇ ਸਾਰੇ ਪਹਿਲੂਆਂ ਨੂੰ ਸ਼ਾਮਲ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਹ ਸਲਾਨਾ ਤਰਜੀਹਾਂ ਨਿਰਧਾਰਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਚੁਣੌਤੀਆਂ ਨਾਲ ਨਜਿੱਠਣ ਅਤੇ ਇੱਕ ਸਮਾਂ-ਸੀਮਾ ਦੇ ਅੰਦਰ ਟੀਚਿਆਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ ਪਹਿਲ ਅਤੇ ਫੈਸਲਾ ਲੈਣ ਦੇ ਯੋਗ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ।

ਸਕੂਲ ਵਿੱਚ ਸੁਧਾਰ ਸਾਰੇ ਯੋਜਨਾਬੰਦੀ ਅਤੇ ਸਮੀਖਿਆ ਅਭਿਆਸਾਂ ਦਾ ਮੂਲ ਧੁਰਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਲਈ ਸਮੁੱਚੀ ਸਕੂਲ ਟੀਮ ਨੂੰ ਇਸ ਬਾਰੇ ਇੱਕ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਰੱਖਣ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਆਖਰਕਾਰ ਕੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਨ? ਕਿੱਥੇ ਪਹੁੰਚਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਨ? ਇਸ ਗੱਲ ਦੀ ਸਪਸ਼ਟ ਸਮਝ ਕਿ ਉਸ ਮੌਜੂਦਾ ਸਮੇਂ ਸਕੂਲ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਕੀ ਹੈ? ਇਹ ਸਪਸ਼ਟਤਾ ਥੋੜ੍ਹੇ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਸੁਧਾਰ ਦਾ ਰਾਹ ਵੀ ਪੱਧਰਾ ਕਰਦੀ ਹੈ।

ਇਹ ਸਕੂਲ ਪ੍ਰਿੰਸੀਪਲਾਂ ਦੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਸਕੂਲ ਲਈ ਸਮੁੱਚੀ ਟੀਮ ਦੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਨੂੰ ਹਰ ਪਹਿਲੂ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਉਦੇਸ਼ਾਂ ਨਾਲ ਜੋੜਨ ਲਈ ਨਿਰੰਤਰ ਕੰਮ ਕਰਨ। ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ, ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਨਿਯਮਿਤ ਤੌਰ ’ਤੇ ਇਸ ਗੱਲ ’ਤੇ ਸਹਿਮਤੀ ਬਣਾਉਣ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਹੈ ਕਿ ਸਕੂਲ ਵਿੱਚ ਪੈਦਾ ਹੋਣ ਵਾਲੇ ਸਥਾਨਿਕ ਅਤੇ ਪ੍ਰਸੰਗਿਕ ਮੁੱਦਿਆਂ ਦਾ ਜਵਾਬ ਕਿਵੇਂ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇ। ਸਕੂਲ ਯੋਜਨਾਬੰਦੀ ਦੇ ਕੁਝ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਪਹਿਲੂਆਂ ਦਾ ਸੰਖੇਪ ਵਰਣਨ ਹੇਠਾਂ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ:

ਹਰੇਕ ਸਕੂਲ ਨੂੰ ਇੱਕ ਨਿਰਧਾਰਿਤ ਸਮਾਂ-ਸੀਮਾ ਦੇ ਦੌਰਾਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੇ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਸਪਸ਼ਟ ਟੀਚਿਆਂ ਦੇ ਨਾਲ ਆਪਣੇ ਕੰਮਕਾਜ ਦੇ ਸਾਰੇ ਪਹਿਲੂਆਂ ਨੂੰ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰਦੇ ਹੋਏ, ਸੰਸਥਾ ਪੱਧਰ ਦੀ ਯੋਜਨਾ ਬਣਾਉਣ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਸਿੱਖਿਆ ਵਿਭਾਗ ਦੁਆਰਾ ਨਿਰਧਾਰਿਤ ਕੀਤੇ ਗਏ ਫਾਰਮੈਟਾਂ ਅਤੇ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਜਤਨ ਵਿੱਚ ਕਮਿਊਨਿਟੀ ਅਤੇ SMC ਦੀ ਭਾਗੀਦਾਰੀ ਵੀ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹੈ। ਸੀਨੀਅਰ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਪਤਵੰਤੇ ਸਥਾਨਿਕ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਵੀ ਸ਼ਾਮਲ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਜੋ ਕਿਸੇ ਨਾ ਕਿਸੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਵਿਚਾਰ ਅਤੇ ਸਹਾਇਤਾ ਦੋਵੇਂ ਲਿਆ ਸਕਦੇ ਹਨ।

ਇੱਕ ਚੰਗੀ ਸਕੂਲ ਵਿਕਾਸ ਯੋਜਨਾ ਨੂੰ ਲਾਗੂ ਕਰਨ ਬਾਰੇ ਸਪਸ਼ਟਤਾ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਸਪਸ਼ਟ ਅਕਾਦਮਿਕ ਅਤੇ ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਕੀ ਟੀਚੇ ਨਿਰਧਾਰਿਤ ਕਰਨੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ (ਕੌਣ ਕੀ ਅਤੇ ਕਿਵੇਂ ਕਰੇਗਾ ਅਤੇ ਲੋੜ ਪੈਣ ’ਤੇ ਸਰੋਤ ਕਿੱਥੋਂ ਜੁਟਾਏ ਜਾਣਗੇ)। ਇਸ ਦਾ ਇੱਕ ਵੱਡਾ ਹਿੱਸਾ ਸਾਲ ਲਈ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਦੀ ਯੋਜਨਾਬੰਦੀ, ਮਾਸਿਕ ਅਤੇ ਤਿਮਾਹੀ ਸਮਾਂ-ਸੀਮਾ ਵਿੱਚ ਯੋਜਨਾਬੱਧ ਅੱਗੇ ਦੇ ਰਸਤੇ ਦਾ ਵੇਰਵਾ ਹੋਵੇਗਾ। ਰਣਨੀਤਿਕ ਅਤੇ ਵਿਸਤ੍ਰਿਤ ਯੋਜਨਾਬੰਦੀ ਕਰਨ ਲਈ ਵਿਸ਼ੇ ਅਤੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਦੋਵਾਂ ਪੱਧਰਾਂ ’ਤੇ ਪਿਛਲੇ ਸਾਲ ਦੀ ਪ੍ਰਗਤੀ ਅਤੇ ਮੌਜੂਦਾ ਚੁਣੌਤੀਆਂ ਦੀ ਚੰਗੀ ਸਮਝ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ, ਜਿਵੇਂਕਿ ਹਰ ਪੜਾਅ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ਾ ਪੱਧਰ ’ਤੇ ਯੋਜਨਾਬੰਦੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ, ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਨੂੰ ਇਹਨਾਂ ਯੋਜਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨ ਲਈ ਸਹਿਯੋਗ ਕਰਨ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਹੈ।

ਇਸ ਯੋਜਨਾ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਕੀਤੇ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਹੋਰ ਪਹਿਲੂ ਸਕੂਲ ਦੀ ਸਮੁੱਚੀ ਸਮਰੱਥਾ ਲਈ ਹਨ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਅਧਿਆਪਕ ਸਹਾਇਤਾ ਅਤੇ ਵਿਕਾਸ ਯੋਜਨਾ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਸਰੋਤਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਜਾਂ ਬਣਾਉਣ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਹੈ, ਵੱਡੀਆਂ ਮੁਰੰਮਤਾਂ ਅਤੇ ਰੱਖ-ਰਖਾਅ ਦੇ ਕੰਮ ਅਤੇ ਮਾਪਿਆਂ ਅਤੇ ਭਾਈਚਾਰੇ ਨੂੰ ਕਿਵੇਂ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰਨਾ ਹੈ, ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਣਗੇ।

ਫੈਸਲਿਆਂ, ਉਮੀਦਾਂ ਅਤੇ ਫੀਡਬੈਕ ਨੂੰ ਸੰਚਾਰਿਤ ਕਰਨ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਯੋਜਨਾਬੱਧ ਹੋਣੀਆਂ ਚਾਹੀਦੀਆਂ ਹਨ। ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਸੰਚਾਰ ਰਸਮੀ ਮੀਟਿੰਗਾਂ ਰਾਹੀਂ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸਹੀ ਢੰਗ ਨਾਲ ਦਸਤਾਵੇਜ਼ ਰੂਪ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਸੰਚਾਰ ਦੇ ਢੰਗਾਂ ਬਾਰੇ ਫੈਸਲਾ ਲੈਣਾ ਵੀ ਓਨਾ ਹੀ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹੈ।

ਸਕੂਲ ਪ੍ਰਿੰਸੀਪਲਾਂ ਨੂੰ ਅਧਿਆਪਨ ਅਤੇ ਗ਼ੈਰ-ਅਧਿਆਪਨ ਸਟਾਫ਼ ਦੀ ਨੇੜਿਓਂ ਨਿਗਰਾਨੀ ਕਰਨ ਅਤੇ ਸਹਾਇਤਾ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਜਦੋਂ ਉਹ ਸੰਘਰਸ਼ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਨਿਯਮਿਤ ਸਮੀਖਿਆਵਾਂ ਲਈ ਇੱਕ ਯੋਜਨਾ ਵੀ ਓਨੀ ਹੀ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹੈ। ਨਿਰਧਾਰਿਤ ਟੀਚਿਆਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ ਕਦਮਵਾਰ ਸੋਚਣਾ ਸਕੂਲ ਦੀ ਤਰੱਕੀ ਵਿੱਚ ਸਹਾਇਤਾ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਮਾਸਿਕ ਅਤੇ ਤਿਮਾਹੀ ਸਮੀਖਿਆਵਾਂ ਮੱਧ-ਕੋਰਸ ਸੁਧਾਰ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਸਹਾਇਤਾ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ।

2.3.2 ਸਮਾਂ ਅਤੇ ਸਰੋਤ ਵੰਡ

ਯੋਜਨਾਬੰਦੀ ਦਾ ਇੱਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹਿੱਸਾ ਉਪਲਬਧ ਸਮੇਂ ਅਤੇ ਸਰੋਤਾਂ ਦੀ ਸਰਬੋਤਮ ਵਰਤੋਂ ਕਰਨ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਲੁੜੀਏ ਸਰੋਤ ਪੈਦਾ ਕਰਨਾ ਹੈ।

2.3.2.1 ਸਲਾਨਾ ਕੈਲੰਡਰ

ਸਕੂਲਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਅਕਾਦਮਿਕ ਸਾਲ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਤੋਂ ਸਾਲਾਨਾ ਸਕੂਲ ਕੈਲੰਡਰ ਰਾਹੀਂ ਯੋਜਨਾ ਬਣਾਉਣ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਇਸ ਵਿੱਚ ਅਕਾਦਮਿਕ ਸੈਸ਼ਨ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਅਤੇ ਅੰਤ ਦੀਆਂ ਤਰੀਕਾਂ, ਦਾਖ਼ਲੇ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਕਾਰਜਕ੍ਰਮ, ਪਰੀਖਿਆਵਾਂ, ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਤਿਉਹਾਰਾਂ (ਗਣਤੰਤਰ ਦਿਵਸ, ਛੁੱਟੀਆਂ, ਸੁਤੰਤਰਤਾ ਦਿਵਸ) ਦੀਆਂ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਸਮਾਗਮਾਂ ਦੀਆਂ ਤਰੀਕਾਂ ਅਤੇ ਦਿਨ ਭਰ ਦੇ ਸਮਾਗਮਾਂ, ਜਿਵੇਂਕਿ ਖੇਡ ਦਿਵਸ, ਵਿਗਿਆਨ ਦਿਵਸ, ਬਾਲ ਦਿਵਸ, ਫੀਲਡ ਟੂਰ, PTM, ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਅਤੇ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਲਈ ਛੁੱਟੀਆਂ, ਸਾਬਕਾ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੀਆਂ ਮੀਟਿੰਗਾਂ ਅਤੇ ਗਰਮੀਆਂ ਦੇ ਕੈਂਪ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ। ਸਿੱਖਿਆ ਵਿਭਾਗ ਅਤੇ ਸਥਾਨਿਕ ਭਾਈਚਾਰਿਕ ਰੁਝੇਵਿਆਂ ਦੁਆਰਾ ਸਾਂਝੀਆਂ ਕੀਤੀਆਂ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਤਰੀਕਾਂ ਨਾਲ ਤਾਲਮੇਲ ਕਰਨਾ ਵੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਇਹ ਸੂਚੀ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਅਤੇ ਮਾਪਿਆਂ ਨਾਲ ਸਮੂਹਿਕ ਅਭਿਆਸ ਰਾਹੀਂ ਬਣਾਈ ਜਾਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਸਮੇਤ ਸਾਰੇ ਹਿੱਸੇਦਾਰਾਂ ਨਾਲ ਸਾਂਝੀ ਕੀਤੀ ਜਾਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਸਮਾਂ-ਸਾਰਨੀ ਦੇ ਸੰਬੰਧ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਵੀ ਰਣਨੀਤਿਕ ਫੈਸਲਾ ਸਕੂਲ ਵਿਕਾਸ ਯੋਜਨਾ ਤਿਆਰ ਕਰਦੇ ਸਮੇਂ ਵੀ ਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

2.3.2.2 ਸੰਸਾਧਨਾਂ ਨੂੰ ਜੁਟਾਉਣਾ ਅਤੇ ਵੰਡਣਾ

ਸਕੂਲਾਂ ਕੋਲ ਕੁਝ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਸਰੋਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਕੁਝ ਉਹ ਜੋ ਅਧਿਆਪਨ-ਸਿੱਖਣ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਵਿੱਚ ਖਪਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

ਜਿਵੇਂ ਹੀ ਸਾਲ ਸ਼ੁਰੂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਇਸ ਬਾਰੇ ਸਹੀ ਯੋਜਨਾਬੰਦੀ ਕਰਨ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਕਿਹੜੇ ਸਰੋਤਾਂ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਹੋਵੇਗੀ, ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਕਿਵੇਂ ਖਰੀਦਣਾ ਜਾਂ ਜੁਟਾਉਣਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੌਣ ਕਰੇਗਾ। ਕੁਝ ਸਰੋਤ, ਜਿਵੇਂਕਿ ਕੰਪਿਊਟਰ ਅਤੇ ਪ੍ਰਿੰਟਰ, ਅਕਸਰ ਸਟਾਫ਼ ਰੂਮ ਵਿੱਚ ਲੁੜੀਏ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਪ੍ਰਿੰਟਿੰਗ ਸਮੱਗਰੀ ਅਤੇ ਪ੍ਰਿੰਟਿੰਗ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ 'ਤੇ ਨਜ਼ਰ ਰੱਖਣ ਦੀ ਨੀਤੀ ਸਮੂਹਿਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਤੈਅ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਲਈ ਸਟੇਸ਼ਨਰੀ ਨੂੰ ਸਟਾਫ਼-ਰੂਮ ਵਿੱਚ ਸਾਂਝੇ ਭੰਡਾਰ ਵਿੱਚ ਰੱਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਜੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਲਈ ਇੱਕ ਕੰਪਿਊਟਰ ਲੈਬ ਉਪਲਬਧ ਹੈ ਤਾਂ ਇੱਕ ਅਧਿਆਪਕ ਨੂੰ ਇਸ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਅਤੇ ਰੱਖ-ਰਖਾਅ ਦੀ ਨਿਗਰਾਨੀ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਕਮਿਊਨਿਟੀ ਤੋਂ ਸਰੋਤ ਜੁਟਾਉਣ ਲਈ, ਸਕੂਲ ਪ੍ਰਿੰਸੀਪਲ ਜਾਂ ਇੱਕ ਕਮੇਟੀ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਹੇਠ ਯੋਜਨਾਬੱਧ ਜਤਨਾਂ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਹੋਵੇਗੀ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਚੁਣੇ ਹੋਏ ਮਾਪੇ ਅਤੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਵੀ ਮੈਂਬਰ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ।

2.3.3 ਡਾਟਾ ਪ੍ਰਬੰਧਨ ਅਤੇ ਰਿਪੋਰਟਿੰਗ

ਸਾਰੇ ਸਕੂਲਾਂ ਨੂੰ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਕਿਸਮਾਂ ਦੇ ਅੰਕੜਿਆਂ ਦੀ ਰਿਕਾਰਡਿੰਗ, ਭੰਡਾਰਨ ਅਤੇ ਵਰਤੋਂ ਲਈ ਕੁਸ਼ਲ ਪ੍ਰਣਾਲੀਆਂ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨੀਆਂ ਚਾਹੀਦੀਆਂ ਹਨ। ਪ੍ਰਗਤੀ ਦੀ ਸਮੀਖਿਆ, ਯੋਜਨਾਬੰਦੀ ਅਤੇ ਰਿਪੋਰਟਿੰਗ ਸਾਰੇ ਹੀ ਪ੍ਰਮਾਣਿਕ ਅੰਕੜਿਆਂ ਅਤੇ ਇਸ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ 'ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਇਸ ਲਈ ਅੰਕੜਿਆਂ ਦੀ ਸਹੀ ਸੋਰਸਿੰਗ ਅਤੇ ਰੱਖ-ਰਖਾਅ (ਜੇ ਸੰਭਵ ਹੋਵੇ, ਕੰਪਿਊਟਰਾਈਜ਼ਡ ਰੂਪ ਵਿੱਚ) ਬਹੁਤ ਮਦਦਗਾਰ ਹੋਵੇਗਾ।

ਸਕੂਲਾਂ ਲਈ ਅੰਕੜਿਆਂ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਡਾਟਾ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਦੀ ਸਿੱਖਣ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਹੈ। ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਅਤੇ ਸਕੂਲ ਪ੍ਰਿੰਸੀਪਲਾਂ ਦੇ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਗੁਣਾਤਮਿਕ ਅਤੇ ਮਾਤਰਾਤਮਿਕ ਦੋਵਾਂ ਤਰੀਕਿਆਂ ਨਾਲ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਦੀ ਪ੍ਰਗਤੀ 'ਤੇ ਨਜ਼ਰ ਰੱਖਣ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਹੈ। ਸਧਾਰਨ ਗੱਲਾਂ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੇ ਪੜ੍ਹਨ ਅਤੇ ਲਿਖਣ ਦੇ ਹੁਨਰ ਵਿੱਚ ਮਹੀਨਿਆਂ ਜਾਂ ਪੱਧਰ ਦੇ ਹਿਸਾਬ ਨਾਲ ਹੋ ਰਿਹਾ ਸੁਧਾਰ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਅਧਿਆਪਨ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਬਾਰੇ ਸੂਚਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੀ ਹਾਜ਼ਰੀ 'ਤੇ ਨਜ਼ਰ ਰੱਖਣ ਨਾਲ ਸਾਨੂੰ ਇਹ ਦੇਖਣ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਮਿਲਦੀ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਨੂੰ ਕਿਵੇਂ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਸਕੂਲ ਪ੍ਰਿੰਸੀਪਲਾਂ ਅਤੇ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਲਈ ਸਥਿਤੀ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਅਤੇ ਸਮੇਂ ਸਿਰ ਲੁੜੀਂਦੇ ਕਦਮ ਚੁੱਕਣ ਲਈ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੇ ਸਿੱਖਣ ਅੰਕੜਿਆਂ ਦਾ ਨਿਯਮਿਤ ਤੌਰ 'ਤੇ ਅਧਿਐਨ ਕਰਨ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਹੈ।

ਸਹੀ ਡਾਟਾ ਪ੍ਰਬੰਧਨ ਸਕੂਲ ਲਈ ਅਟੱਲ ਅਤੇ ਲਾਜ਼ਮੀ ਹੈ, ਇਸ ਨੂੰ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਲਈ ਅਣਉਚਿਤ ਬੋਝ ਬਣਨ ਦੀ ਬਜਾਏ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੇ ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਜਤਨਾਂ ਵਿੱਚ ਸਹਾਇਤਾ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਤਕਨਾਲੋਜੀ ਦੀ ਸੂਝਪੂਰਵਕ ਵਰਤੋਂ ਨਾਲ ਇਸ ਮੋਰਚੇ 'ਤੇ ਚੀਜ਼ਾਂ ਨੂੰ ਅਸਾਨ ਬਣਾਉਣ ਦੀ ਬਹੁਤ ਸੰਭਾਵਨਾ ਹੈ। ਡਾਟਾ ਰਿਕਾਰਡ ਕਰਨ ਅਤੇ ਪ੍ਰਬੰਧਨ ਦੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਪੱਧਰ ਪੱਧਰ ਉੱਪਰ ਵੰਡੀ ਜਾਵੇਗੀ, ਪਰ ਸਮੁੱਚੀ ਤਸਵੀਰ ਦੇਖਣ ਲਈ ਇਸ ਨੂੰ ਇੱਕ ਵਿਅਕਤੀ (ਸਕੂਲ ਪ੍ਰਬੰਧਕ, ਪ੍ਰਿੰਸੀਪਲ ਜਾਂ ਅਧਿਆਪਕ) ਦੁਆਰਾ ਵੀ ਦੇਖਿਆ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ਸਾਰੇ ਲੁੜੀਂਦੇ ਪ੍ਰੋਟੋਕੋਲ ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਕੀਤੀ ਜਾਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਡਾਟਾ ਦੀ ਗੋਪਨੀਯਤਾ ਨੂੰ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਉਪਾਅ ਕੀਤੇ ਜਾਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਕੋਈ ਵੀ ਡਾਟਾ ਸਿਰਫ ਜਾਇਜ਼ ਉਦੇਸ਼ਾਂ ਲਈ, ਅਧਿਕਾਰਤ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਦੁਆਰਾ ਅਤੇ ਸੂਚਿਤ ਸਹਿਮਤੀ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਵਰਤਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

2.3.4 ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੀ ਸੁਰੱਖਿਆ

ਸਕੂਲਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਉਣ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਹੈ ਕਿ ਸਾਰੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਕਿਸੇ ਵੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸੱਟ ਜਾਂ ਨੁਕਸਾਨ ਤੋਂ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਰਹਿਣ। ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਨਾ ਸਿਰਫ ਸਰੀਰਿਕ ਸੱਟ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਬਲਕਿ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਿਤਕਰੇ, ਪਰੇਸ਼ਾਨੀ ਅਤੇ ਦੁਰਵਿਵਹਾਰ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਵੀ ਕਰਦੇ ਹਨ ਜੋ ਭਾਵਨਾਤਮਿਕ ਅਤੇ ਸਰੀਰਿਕ ਨੁਕਸਾਨ ਪਹੁੰਚਾਉਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਜੇ ਸਹੀ ਸਮੇਂ 'ਤੇ ਸਹਾਇਤਾ ਪ੍ਰਦਾਨ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਲੰਮੇ ਸਮੇਂ ਲਈ ਜ਼ਖਮ ਵੀ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਸਕੂਲ ਕੈਂਪਸ ਵਿੱਚ ਹਰੇਕ ਦੀ ਸੁਰੱਖਿਆ ਅਤੇ ਤੰਦਰੁਸਤੀ ਨੂੰ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਤਰਜੀਹ ਦਿੱਤੀ ਜਾਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਸਕੂਲ ਦੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ ਵਿੱਚ ਨਿਯਮਿਤ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸੁਰੱਖਿਆ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰ ਕੇ ਅਤੇ ਅਭਿਆਸ ਕਰ ਕੇ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਸਕੂਲ ਦੇ ਅੰਦਰ ਸੁਰੱਖਿਆ ਸਮੁੱਚੇ ਸਕੂਲ ਭਾਈਚਾਰੇ ਦੀ ਸਮੂਹਿਕ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਹੈ।

2.3.4.1 ਸਰੀਰਿਕ ਸੁਰੱਖਿਆ

- ੳ. ਸਕੂਲਾਂ ਦੇ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਸੜਕ ਸੁਰੱਖਿਆ ਇੱਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਪਹਿਲੂ ਹੈ, ਜਿਸ ਵੱਲ ਧਿਆਨ ਦੇਣ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਹੈ। ਸਕੂਲ ਅਧਿਕਾਰੀ ਅਤੇ SMC ਸਥਾਨਿਕ ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਕਾਂ ਨਾਲ ਮਿਲ ਕੇ ਕੰਮ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ ਤਾਂਜੇ ਇਹ ਸੁਨਿਸ਼ਚਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕੇ ਕਿ ਸਕੂਲ ਜ਼ੋਨਾਂ ਨੂੰ ਚਿੰਨ੍ਹਿਤ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਉਚਿਤ ਸੜਕ ਸੰਕੇਤ ਸਥਾਪਤ ਕੀਤੇ ਗਏ ਹਨ।
- ਅ. ਖੇਡਾਂ ਅਤੇ ਪ੍ਰਯੋਗਸ਼ਾਲਾ ਉਪਕਰਨਾਂ ਅਤੇ ਫਰਨੀਚਰ ਸਮੇਤ ਇਮਾਰਤਾਂ ਅਤੇ ਉਪਕਰਨਾਂ ਦੀ ਸਮੇਂ-ਸਮੇਂ 'ਤੇ ਜਾਂਚ ਕੀਤੀ ਜਾਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਸਾਰੇ ਅੰਦਰੂਨੀ ਬੁਨਿਆਦੀ ਢਾਂਚੇ ਨੂੰ ਤਿੱਖੇ ਕਿਨਾਰਿਆਂ, ਸਪਲਿੰਟਰਾਂ ਅਤੇ ਵਸਤੂਆਂ ਤੋਂ ਮੁਕਤ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ਜੇ ਸੰਭਾਵਿਤ ਤੌਰ 'ਤੇ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਵੀ ਸਰੀਰਿਕ ਸੱਟ ਪਹੁੰਚਾ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਸੰਭਾਵਿਤ ਖਤਰਨਾਕ ਉਪਕਰਨ, ਪ੍ਰਯੋਗਸ਼ਾਲਾ ਰਸਾਇਣ ਅਤੇ ਤਿੱਖੇ ਉਪਕਰਨਾਂ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਸਟੋਰ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸਿਰਫ਼ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰ ਬਾਲਗਾਂ ਲਈ ਪਹੁੰਚਯੋਗ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੀ ਉਮਰ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਵਿੱਚ ਰੱਖਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕੀ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਇਹਨਾਂ ਵਸਤੂਆਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਨੀ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਅਧਿਆਪਕਾਂ/ਬਾਲਗਾਂ ਦੀ ਨਿਗਰਾਨੀ ਹੇਠ ਕੀਤੀ ਜਾਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਯੋਗਸ਼ਾਲਾ ਉਪਕਰਨਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਨ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਖੇਡ ਉਪਕਰਨਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਨ ਲਈ ਦਿਸ਼ਾ-ਨਿਰਦੇਸ਼ਾਂ ਅਤੇ ਫੀਲਡ ਯਾਤਰਾਵਾਂ ਜਾਂ ਸੈਰ-ਸਪਾਟੇ ਲਈ ਨਿਯਮਾਂ ਬਾਰੇ ਨਿਰਦੇਸ਼ ਦੇਣ ਲਈ ਸਪਸ਼ਟ ਸੰਚਾਰ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ।

- ੲ. ਸੁਰੱਖਿਆ ਅਤੇ ਮੁਢਲੀ ਸਹਾਇਤਾ ਕਿੱਟਾਂ ਅਸਾਨੀ ਨਾਲ ਪਹੁੰਚਯੋਗ ਅਤੇ ਵਰਤੋਂ ਲਈ ਉਪਲਬਧ ਹੋਣੀਆਂ ਚਾਹੀਦੀਆਂ ਹਨ।
- ਸ. ਇਹ ਸੁਝਾਅ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇੱਕ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰ ਬਾਲਗ ਗਲਿਆਰੇ ਵਿੱਚ ਜਾਂ ਖੇਡ ਦੇ ਮੈਦਾਨ, ਪੌੜੀਆਂ ਅਤੇ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਖੁੱਲ੍ਹੇ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਖੇਡਣ ਦੇ ਸਮੇਂ ਬਰੇਕਾਂ ਦੌਰਾਨ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੀ ਨਿਗਰਾਨੀ ਕਰੇ।
- ਹ. ਸਕੂਲ ਵਿੱਚ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਅਤੇ ਬਾਲਗਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਉਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਹਰ ਉਮਰ ਅਤੇ ਲਿੰਗ ਦੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਸਰੀਰਿਕ ਅਪਰਾਧਾਂ, ਹਿੰਸਾ ਅਤੇ ਜਿਨਸੀ ਅਪਰਾਧਾਂ ਤੋਂ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਰੱਖਿਆ ਜਾਵੇ। ਸਕੂਲ ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਨ ਨੂੰ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਦਿੱਤੀਆਂ ਜਾਣ ਵਾਲੀਆਂ ਹਰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਸਰੀਰਿਕ ਸਜ਼ਾਵਾਂ ਨੂੰ ਰੋਕਣ ਲਈ ਸਖ਼ਤ ਕਦਮ ਚੁੱਕਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਲਈ ਸਾਰੇ ਹਿੱਤਧਾਰਕਾਂ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ ਕਰਨ ਅਤੇ ਢੁਕਵੀਆਂ ਨੀਤੀਆਂ ਬਣਾਉਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੋਵੇਗੀ।
- ਕ. ਸਕੂਲ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ, ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਅਤੇ ਹੋਰ ਸਟਾਫ਼ ਨੂੰ ਇਮਾਰਤ ਨੂੰ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਢੰਗ ਨਾਲ ਖ਼ਾਲੀ ਕਰਨ ਅਤੇ ਲੋੜਵੰਦਾਂ ਦੀ ਮਦਦ ਕਰਨ ਲਈ ਸਕੂਲ ਦੇ ਸਾਰੇ ਮੈਂਬਰਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰਨ ਲਈ ਨਿਯਮਿਤ ਤੌਰ 'ਤੇ ਅੱਗ ਬੁਝਾਉਣ ਦੇ ਅਭਿਆਸ ਕਰਦੇ ਰਹਿਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਖੁੱਲ੍ਹੀਆਂ ਥਾਂਵਾਂ ਜੋ ਕੁਦਰਤੀ ਆਫ਼ਤਾਂ ਦੌਰਾਨ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਅਸੈਂਬਲੀ ਖੇਤਰਾਂ ਵਜੋਂ ਕੰਮ ਕਰ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ, ਦੀ ਵੀ ਹੱਦਬੰਦੀ ਕਰਨ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਬਾਰੇ ਸਪਸ਼ਟ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸੰਚਾਰ ਕਰਨ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਹੈ।
- ਖ. ਕਿਸੇ ਦੁਰਘਟਨਾ ਜਾਂ ਮੈਡੀਕਲ ਐਮਰਜੈਂਸੀ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਵਿੱਚ, ਨਿਗਰਾਨੀ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਬਾਲਗ ਨੂੰ ਤੁਰੰਤ ਮਾਪਿਆਂ ਨੂੰ ਸੂਚਿਤ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਜੇ ਕੋਈ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਸਕੂਲ ਵਿੱਚ ਬਿਮਾਰ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦਾ ਹੈ ਪਰ ਇਹ ਕੋਈ ਮੈਡੀਕਲ ਐਮਰਜੈਂਸੀ ਨਹੀਂ ਹੈ ਤਾਂ ਅਧਿਆਪਕ ਨੂੰ ਮਾਪਿਆਂ ਨਾਲ ਸੰਪਰਕ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਲੈ ਕੇ ਜਾਣ ਲਈ ਕਹਿਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਜਾਂ ਜੇ ਸੰਭਵ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਸਕੂਲ ਦਾ ਕੋਈ ਵੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰ ਬਾਲਗ, ਇਹ ਪਤਾ ਲਗਾਉਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਨੂੰ ਘਰ ਲੈ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਜੇਕਰ ਕੋਈ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰ ਵਿਅਕਤੀ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਨੂੰ ਲੈ ਜਾਣ ਲਈ ਘਰ ਵਿੱਚ ਮੌਜੂਦ ਨਾ ਹੋਵੇ। ਵਿਕਲਪਿਕ ਤੌਰ 'ਤੇ, ਜੇ ਅਰਾਮ ਕਰਨ ਲਈ ਕੋਈ ਜਗ੍ਹਾ ਹੈ ਤਾਂ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਅਰਾਮ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਆਮ ਸਮੇਂ 'ਤੇ ਘਰ ਵਾਪਸ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

2.3.4.2 ਭਾਵਨਾਤਮਿਕ ਸੁਰੱਖਿਆ

ਸਕੂਲ ਇੱਕ ਅਜਿਹੀ ਜਗ੍ਹਾ ਹੈ, ਜਿੱਥੇ ਸਾਰੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨਾਲ ਬਰਾਬਰ ਦਾ ਸਲੂਕ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਸਾਰੇ ਸਕੂਲਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਸਟਾਫ਼ ਅਤੇ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਨੂੰ ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਜ਼ੁਬਾਨੀ ਅਤੇ ਸਰੀਰਿਕ ਸ਼ੋਸ਼ਣ ਕਾਰਨ ਹੋਣ ਵਾਲੇ ਭਾਵਨਾਤਮਿਕ ਸਦਮੇ ਦੀ ਸੰਭਾਵਨਾ ਵੱਲ ਧਿਆਨ ਦੇਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਸਕੂਲਾਂ ਲਈ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੇ ਘਰੇਲੂ ਵਾਤਾਵਰਨ ਬਾਰੇ ਜਾਗਰੂਕ ਹੋਣਾ ਵੀ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹੈ ਕਿ ਕੀ ਉਹ ਕਿਸੇ ਵੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਰੀਰਿਕ ਜਾਂ ਭਾਵਨਾਤਮਿਕ ਸ਼ੋਸ਼ਣ ਅਤੇ ਵਿਤਕਰੇ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ ਜਾਂ ਦੇਖ ਰਹੇ ਹਨ। ਗੱਲਬਾਤ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਨ ਅਤੇ ਸਾਰੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੀ ਭਲਾਈ ਲਈ ਫਿਕਰਮੰਦੀ ਦਿਖਾਉਣ ਨਾਲ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਅਤੇ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਦਰਮਿਆਨ ਆਪਸੀ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਪ੍ਰਮਾਣਿਕ ਸਾਂਝ ਲਈ ਇੱਕ ਜਗ੍ਹਾ ਬਣਦੀ ਹੈ। ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਅਜਿਹੇ ਮੌਕਿਆਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਖੁੱਲ੍ਹੇਆਮ ਕਿਸੇ ਵੀ ਜਗ੍ਹਾ, ਵਸਤੂਆਂ, ਲੋਕਾਂ ਜਾਨਵਰਾਂ ਅਤੇ ਹੋਰ ਜੀਵਾਂ ਬਾਰੇ ਆਪਣੀ ਬੇਅਰਾਮੀ, ਡਰ ਅਤੇ ਚਿੰਤਾਵਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਨ ਲਈ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਦੇਰੀ ਦੇ ਇਹਨਾਂ ਮੁੱਦਿਆਂ ਨੂੰ ਹੱਲ ਕਰਾ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਸਕੂਲ ਵਾਤਾਵਰਨ ਅਤੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਨੂੰ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਪਿਆਰ, ਦਿਆਲਤਾ, ਦਇਆ, ਹਮਦਰਦੀ, ਅਹਿੰਸਾ ਅਤੇ ਸੇਵਾ ਦੀਆਂ ਕਦਰਾਂ-ਕੀਮਤਾਂ ਦਾ ਅਭਿਆਸ ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ, ਜਿਵੇਂਕਿ NEP 2020 ਵਿੱਚ ਜ਼ਿਕਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਨੂੰ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨਾਲ ਸਨੇਹ ਭਰਪੂਰ ਅਤੇ ਸਕਾਰਾਤਮਿਕ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਵਰਤੋਂ

ਕਰਨ ਲਈ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਅਜਿਹਾ ਉਤਸ਼ਾਹ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਜੋ ਕਲਾਸਰੂਮ ਵਿੱਚ ਹਾਂ-ਪੱਖੀ ਵਿਵਹਾਰ ਅਤੇ ਕਾਰਜਾਂ ਨੂੰ ਮਜ਼ਬੂਤ ਕਰੇ।

ਸਕੂਲ ਕੈਂਪਸ ਵਿੱਚ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਅਤੇ ਹੋਰ ਬਾਲਗਾਂ ਦੀ ਭਾਵਨਾਤਮਿਕ ਸੁਰੱਖਿਆ ਵੱਲ ਧਿਆਨ ਦੇਣਾ ਵੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹੈ। ਭਾਵਨਾਤਮਿਕ ਤੌਰ ਉੱਤੇ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਨ ਦਾ ਅਹਿਸਾਸ ਸਾਰੇ ਬਾਲਗਾਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾਉਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸਾਰੇ ਕਾਰਜਾਂ ਬਾਰੇ ਜ਼ੁੰਮੇਵਾਰ ਫ਼ੈਸਲੇ ਲੈਣ ਦੀ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਯੋਗਤਾ ਉੱਤੇ ਸਕਾਰਾਤਮਿਕ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਲਗਾਤਾਰ ਬਾਲਗਾਂ ਦੇ ਵਿਵਹਾਰ ਅਤੇ ਕਾਰਜਾਂ ਦਾ ਨਿਰੀਖਣ ਕਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਅਕਸਰ ਜੋ ਉਹ ਦੇਖਦੇ ਹਨ, ਉਸ ਦੀ ਨਕਲ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਲਈ ਸਾਰੇ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਅਤੇ ਬਾਲਗਾਂ ਲਈ ਇਹ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਆਪਣੇ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਦੇ ਕੰਮਾਂ ਵਿੱਚ ਭਾਵਨਾਤਮਿਕ ਨਿਯਮ, ਹਮਦਰਦੀ ਅਤੇ ਹਾਂ-ਪੱਖੀ ਭਾਸ਼ਣ ਦਾ ਨਮੂਨਾ ਅਪਣਾਉਣ।

2.3.4.3 ਬੌਧਿਕ ਸੁਰੱਖਿਆ

ਸਿੱਖਣ ਲਈ ਨਿਰੰਤਰ ਬੌਧਿਕ ਸ਼ਮੂਲੀਅਤ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਇਸ ਲਈ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਸੋਚ ਸਮਰੱਥਾ ਦਾ ਵਿਸਤਾਰ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਜ਼ੋਰ ਲੈਣ ਲਈ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਨ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਹ ਸੰਕੇਤ ਮਿਲਦਾ ਹੈ ਕਿ ਗ਼ਲਤੀਆਂ ਹੋਣਗੀਆਂ ਅਤੇ ਗ਼ਲਤੀਆਂ ਕਰਨ ਨੂੰ ਨਾ ਸਿਰਫ਼ ਇੱਕ ਸਿਹਤਮੰਦ ਸਿੱਖਣ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਦੇ ਹਿੱਸੇ ਵਜੋਂ ਸਵਿਕਾਰ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਬਲਕਿ ਇਸ ਨੂੰ ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਇੱਕ ਜ਼ਰੂਰੀ ਪਹਿਲੂ ਵਜੋਂ ਵੀ ਦੇਖਿਆ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹੈ ਕਿ ਸਾਰੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਮਖੌਲ, ਤਾੜਨਾ ਜਾਂ ਸਜ਼ਾ ਦੀ ਚਿੰਤਾ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਆਪਣੀ ਰਾਏ ਖੁੱਲ੍ਹ ਕੇ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਨ।

ਕਲਾਸਰੂਮ ਦੇ ਮਾਹੌਲ ਨੂੰ ਸਾਰੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੀ ਭਾਗੀਦਾਰੀ ਨਾਲ ਪ੍ਰਸ਼ੰਸਾ ਦੇਣ ਲਈ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਨਾਲ ਵਿਚਾਰ-ਵਟਾਂਦਰੇ ਵਿੱਚ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾਉਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਜੋ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਉਸ ਦਾ ਸਮੂਹ ਦੀ ਸਿੱਖਣ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਸਥਾਨ ਹੈ, ਭਾਵੇਂ ਇਹ ਗ਼ਲਤ ਹੋਵੇ। ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੀ ਭਾਗੀਦਾਰੀ ਇਸ ਗੱਲ ਦੀ ਸਮਝ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਹਰ ਇੱਕ ਦੁਨੀਆ ਨੂੰ ਕਿਵੇਂ ਸਮਝਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਕਿਵੇਂ ਹਰੇਕ ਦਾ ਸਿੱਖਣ ਅਤੇ ਸਮਝਣ ਦਾ ਇੱਕ ਵਿਲੱਖਣ ਤਰੀਕਾ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੀ ਘਟੀਆ ਭਾਸ਼ਾ, ਲੇਬਲ ਲਗਾਉਣਾ ਜਾਂ ਨਿੱਜੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਅਲੋਚਨਾ ਕਰਨਾ ਨੁਕਸਾਨਦੇਹ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਦੇ ਨਤੀਜੇ ਵਜੋਂ ਸਿੱਖਣ ਦੀਆਂ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਵਿੱਚ ਭਾਗੀਦਾਰੀ ਘੱਟ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਅਧਿਆਪਕ ਅਕਸਰ ਕੁਝ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਇਸ ਧਾਰਨਾ (ਬੋਲੀ ਜਾਂ ਅਣਕਹੀ) ਨਾਲ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਜ਼ੁੰਮੇਵਾਰੀਆਂ ਸੌਂਪਦੇ ਹਨ ਕਿ ਦੂਸਰੇ ਉਹੀ ਕੰਮ ਕਰਨ ਦੇ ਸਮਰੱਥ ਨਹੀਂ ਹਨ। ਇਹ ਬਾਹਰ ਕੱਢੇ ਗਏ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਇਹ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਨ ਦਾ ਕਾਰਨ ਬਣਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ 'ਕਾਫ਼ੀ ਚੰਗੇ' ਨਹੀਂ ਹਨ ਅਤੇ ਅਜਿਹਾ ਕਰਨਾ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀਆਂ ਸਮਰੱਥਾਵਾਂ ਜਾਂ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਨੂੰ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨ ਤੋਂ ਰੋਕਦਾ ਹੈ। ਸਾਰੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਵਿੱਚ ਸਾਰੀਆਂ ਜ਼ੁੰਮੇਵਾਰੀਆਂ ਨੂੰ ਬਦਲ-ਬਦਲ ਕੇ ਸੌਂਪਣ ਦਾ ਧਿਆਨ ਰੱਖਿਆ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਅਤੇ ਬਾਲਗ ਸਟਾਫ਼ ਨੂੰ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੇ ਨਾਲ ਕੰਮ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਤਾਂਜੋ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸਮੇਂ ਸਿਰ ਉਤਸ਼ਾਹ ਅਤੇ ਸਹਾਇਤਾ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕੇ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਮੁਸ਼ਕਲਾਂ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰਨਾ ਪੈ ਸਕਦਾ ਹੈ।

2.3.4.4 ਧੱਕੇਸ਼ਾਹੀ ਦੀ ਰੋਕਥਾਮ

ਜਾਣ-ਬੁੱਝ ਕੇ ਅਤੇ ਵਾਰ-ਵਾਰ ਦੂਜੇ ਉੱਤੇ ਹਮਲਾ ਕਰਨਾ ਧੱਕੇਸ਼ਾਹੀ ਹੈ। ਇਹ ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਭੜਕਾਹਟ ਦੇ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਦੂਜਿਆਂ ਪ੍ਰਤਿ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਜਾਂ ਸਮੂਹ ਵਿਵਹਾਰ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਬੇਅਰਾਮੀ ਅਤੇ ਸੱਟ ਪਹੁੰਚਾਉਣਾ ਹੈ।

ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਵਿੱਚ ਧੱਕੇਸ਼ਾਹੀ ਦਾ ਤਜਰਬਾ ਅਕਸਰ ਅਪਮਾਨਜਨਕ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਦੇ ਸਥਾਈ ਨਕਾਰਾਤਮਿਕ ਮਨੋਵਿਗਿਆਨਿਕ ਨਤੀਜੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਅਸਮਾਨਤਾ, ਖ਼ਤਰੇ ਅਤੇ ਚਿੰਤਾ ਦਾ ਮਾਹੌਲ ਪੈਦਾ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਸਕੂਲਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਉਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸਾਰੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਦੇਖਭਾਲ ਅਤੇ ਹਮਦਰਦੀ ਦਾ ਇੱਕ ਮਜ਼ਬੂਤ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਬਣਾ ਕੇ ਧੱਕੇਸ਼ਾਹੀ ਦੀ ਹਿੰਸਾ ਤੋਂ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਰੱਖਿਆ ਜਾਵੇ।

ਧੱਕੇਸ਼ਾਹੀ ਦੀਆਂ ਕੁਝ ਆਮ ਉਦਾਹਰਨਾਂ ਵਾਰ-ਵਾਰ ਅਪਮਾਨਜਨਕ ਅਤੇ ਅਪਮਾਨਜਨਕ ਭਾਸ਼ਾ; ਸਰੀਰਿਕ ਦਿੱਖ ਜਾਂ ਪਰਿਵਾਰ/ਸਮਾਜਿਕ-ਸੱਭਿਆਚਾਰਿਕ ਪਿਛੋਕੜ ਨੂੰ ਨਿਸ਼ਾਨਾ ਬਣਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜੀਵਨ ਸ਼ੈਲੀ ਜਾਂ ਨਸਲ ਬਾਰੇ ਨਕਾਰਾਤਮਿਕ ਟਿੱਪਣੀਆਂ; ਹਮਲਾਵਰ ਚੀਕਣਾ, ਛੇੜ-ਛਾੜ ਅਤੇ ਮਜ਼ਾਕ। ਇਹ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਤੌਰ 'ਤੇ ਜਾਂ ਵਰਚੁਅਲ ਤੌਰ 'ਤੇ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ।

ਧੱਕੇਸ਼ਾਹੀ ਦੀਆਂ ਘਟਨਾਵਾਂ ਦੇ ਜਵਾਬ ਵਿੱਚ, ਸਕੂਲਾਂ ਨੂੰ ਧੱਕੇਸ਼ਾਹੀ ਨੂੰ ਰੋਕਣ ਲਈ ਤੁਰੰਤ ਕਾਰਵਾਈ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਜ਼ੀਰੋ ਸਹਿਣਸ਼ੀਲਤਾ ਦੇ ਨਾਲ ਮਜ਼ਬੂਤੀ ਨਾਲ ਦਖਲ ਦੇਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਸਕੂਲ ਵਿੱਚ ਬਾਲਗਾਂ ਨੂੰ ਚੌਕਸ ਰਹਿਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਚੌਕਸ ਰਹਿਣ ਅਤੇ ਅਜਿਹੀਆਂ ਘਟਨਾਵਾਂ ਦੀ ਰਿਪੋਰਟ ਕਰਨ ਲਈ ਸਿੱਖਿਅਤ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਧੱਕੇਸ਼ਾਹੀ ਬਾਰੇ ਸਪਸ਼ਟ ਗੱਲਬਾਤ ਅਤੇ ਅਜਿਹੀ ਕਿਸੇ ਵੀ ਉਲੰਘਣਾ ਤੋਂ ਬਚਣ ਲਈ ਵਾਰ-ਵਾਰ ਯਾਦ ਦਿਵਾਉਣ ਨਾਲ ਇੱਕ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਸਿੱਖਣ ਦਾ ਮਾਹੌਲ ਬਣਾਉਣ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਮਿਲ ਸਕਦੀ ਹੈ।

2.3.4.5 ਜਿਨਸੀ ਸ਼ੋਸ਼ਣ/ਜਿਨਸੀ ਸ਼ੋਸ਼ਣ ਦੀ ਰੋਕਥਾਮ

ਸਾਰੇ ਸਕੂਲਾਂ ਨੂੰ ਬਾਲਗਾਂ ਅਤੇ ਪੋਸਟ ਪੋਸ (ਜਿਨਸੀ ਸ਼ੋਸ਼ਣ ਦੀ ਰੋਕਥਾਮ) ਦੇ ਕਨੂੰਨਾਂ ਬਾਰੇ ਜਾਣੂ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਸਖ਼ਤੀ ਨਾਲ ਪਾਲਣਾ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। (Protection of Children from Sexual Offences) ਸਕੂਲ ਦੇ ਸਾਰੇ ਬਾਲਗਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਵਿਵਹਾਰ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਜੋ ਇੱਕ ਸਿੱਖਿਅਕ ਅਤੇ ਇੱਕ ਜੁੰਮੇਵਾਰ ਬਾਲਗ ਹੋਣ ਦੀਆਂ ਕਦਰਾਂ-ਕੀਮਤਾਂ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਸਹਿਕਰਮੀਆਂ ਅਤੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਜਿਨਸੀ ਅਪਰਾਧਾਂ ਅਤੇ ਉਲੰਘਣਾਵਾਂ ਤੋਂ ਬਚਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਸਕੂਲਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਸੰਬੰਧ ਵਿੱਚ ਉਲੰਘਣਾ ਲਈ ਜ਼ੀਰੋ ਸਹਿਣਸ਼ੀਲਤਾ ਦਿਖਾਉਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ।

ਜਿਨਸੀ ਸ਼ੋਸ਼ਣ ਦੀਆਂ ਕੁਝ ਉਦਾਹਰਨਾਂ ਵਿੱਚ ਅਸ਼ਲੀਲ ਟਿੱਪਣੀਆਂ, ਲਿੰਗ-ਆਧਾਰਿਤ ਬੇਇੱਜ਼ਤੀ ਜਾਂ ਲਿੰਗਵਾਦੀ ਟਿੱਪਣੀਆਂ, ਅਸ਼ਲੀਲ ਚੁਟਕਲੇ, ਤਾਨਾਸ਼ਾਹੀ ਕਰਨਾ, ਅਸ਼ਲੀਲ ਜਾਂ ਹੋਰ ਅਪਮਾਨਜਨਕ ਕਾਰਵਾਈ ਜਾਂ ਅਪਮਾਨਜਨਕ ਤਸਵੀਰਾਂ, ਕਾਰਟੂਨ, ਪਰਚੇ ਜਾਂ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਿਤ ਕਰਨਾ, ਕਿਸੇ ਵੀ ਮਾਧਿਅਮ ਜਾਂ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਤੌਰ 'ਤੇ ਕਿਸੇ ਵੀ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਅਣਚਾਹੇ ਜਿਨਸੀ ਸੰਬੰਧ ਬਣਾਉਣਾ, ਦੂਜਿਆਂ ਦੇ ਸਰੀਰ ਨੂੰ ਛੂਹਣਾ, ਸਰੀਰ ਦੇ ਇਸ਼ਾਰੇ ਅਤੇ ਵਿਵਹਾਰ ਜੋ ਦੂਜੇ ਲਿੰਗ ਲਈ ਅਪਮਾਨਜਨਕ ਜਾਂ ਡਰਾਉਣੇ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ, ਜ਼ਬਰਦਸਤੀ ਸਰੀਰਿਕ ਛੂਹ ਜਾਂ ਛੇੜ-ਛਾੜ, ਕਿਸੇ ਦੀ ਇੱਛਾ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਸਰੀਰਿਕ ਕੈਦ ਅਤੇ ਕੋਈ ਹੋਰ ਕੰਮ ਜੋ ਕਿਸੇ ਦੀ ਨਿੱਜਤਾ ਦੀ ਉਲੰਘਣਾ ਕਰਨ ਦੀ ਸੰਭਾਵਨਾ ਰੱਖਦਾ ਹੈ।

2.3.4.6 ਸਾਈਬਰ ਸੁਰੱਖਿਆ

ਕੰਪਿਊਟਰ ਅਤੇ ਇੰਟਰਨੈੱਟ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਲਈ ਸਪਸ਼ਟ ਨਿਯਮ ਸਥਾਪਤ ਕਰਨਾ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹੈ। ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਸਾਈਬਰ ਸੁਰੱਖਿਆ, ਤਕਨਾਲੋਜੀ ਅਤੇ ਇੰਟਰਨੈੱਟ ਦੀ ਢੁਕਵੀਂ ਵਰਤੋਂ ਬਾਰੇ ਸਿਖਾਇਆ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸਕ੍ਰੀਨਾਂ ਅਤੇ ਹੈਂਡਹੋਲਡ ਯੰਤਰਾਂ ਦੇ ਕੰਮ ਅਤੇ ਵਿਘਨ ਬਾਰੇ ਸਿੱਖਿਅਤ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਆਪਣੇ ਸਕੂਲ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਦੇ ਹਿੱਸੇ ਵਜੋਂ ਕੰਪਿਊਟਰ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਅਧਿਆਪਕ ਦੀ ਨਿਗਰਾਨੀ ਹੇਠ ਇੰਟਰਨੈੱਟ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ।

ਅਜਿਹਾ ਕਰਨਾ ਮਾਧਿਅਮ ਦੀ ਉੱਚਿਤ ਵਰਤੋਂ ਕਰਨ ਅਤੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੀਆਂ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਦੀ ਨਿਗਰਾਨੀ ਕਰਨ, ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸੰਭਾਵਿਤ ਸਾਈਬਰ ਜੋਖਮਾਂ ਤੋਂ ਬਚਾਉਣ ਵਿੱਚ ਸਹਾਇਤਾ ਕਰੇਗਾ (ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਆਨਲਾਈਨ ਨਕਲ, ਅਣ-ਨਿਯੰਤ੍ਰਿਤ ਅਣਉਚਿਤ ਬਾਲਗ ਸਮੱਗਰੀ, ਸਾਈਬਰ-ਧੱਕੇਸ਼ਾਹੀ, ਪਿੱਛਾ ਕਰਨਾ)। ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੀ ਸੁਰੱਖਿਆ ਲਈ ਇੱਕ ਹੋਰ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਕਦਮ ਗੈਰ-ਵਿੱਦਿਅਕ ਅਤੇ ਅਣਉਚਿਤ ਸਾਈਟਾਂ ਨੂੰ ਰੋਕ ਕੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਲਈ ਕੰਪਿਊਟਰਾਂ ਨੂੰ ਤਿਆਰ ਕਰਨਾ ਹੈ ਤਾਂਜੋ ਉਹ ਪਹੁੰਚ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਹੋ ਜਾਣ। ਵੈਬ ਕੈਮਰਿਆਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਸਕੂਲ ਪ੍ਰੋਜੈਕਟਾਂ ਅਤੇ ਹੋਰ ਸੰਗਠਿਤ ਕਲਾਸ ਦੀਆਂ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਲਈ ਸਿਰਫ਼ ਅਧਿਆਪਕ ਦੀ ਨਿਗਰਾਨੀ ਹੇਠ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਸਥਿਤੀ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ।

ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਇਹ ਸਮਝ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਕਿ ਅਸੁਰੱਖਿਅਤ ਆਨਲਾਈਨ ਸਥਿਤੀਆਂ ਦੀ ਪਛਾਣ ਕਿਵੇਂ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇ ਅਤੇ ਕਿਸ ਨੂੰ ਰਿਪੋਰਟ ਕਰਨੀ ਹੈ; ਇਸ ਨਾਲ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਨੂੰ ਸਮੇਂ ਸਿਰ ਕਾਰਵਾਈ ਕਰਨ ਬਾਰੇ ਸੂਚਿਤ ਕਰਨਾ ਵੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ।

ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਸੋਸ਼ਲ ਮੀਡੀਆ ਪਲੇਟਫਾਰਮਾਂ ਦੀ ਉਪਯੋਗਤਾ ਅਤੇ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਦੇਵਾਂ ਬਾਰੇ ਸਿਖਾਇਆ ਜਾਣਾ ਵਿੱਦਿਅਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਅਤੇ ਢੁਕਵਾਂ ਹੋਵੇਗਾ। ਮਹਾਂਮਾਰੀ ਨੇ ਆਨਲਾਈਨ ਕਲਾਸਾਂ ਵਿੱਚ ਹਿੱਸਾ ਲੈਣ ਲਈ ਸਮਾਰਟਫੋਨ ਅਤੇ ਟੈਬਲੇਟਾਂ ਦੀ ਵਿਆਪਕ ਵਰਤੋਂ ਨੂੰ ਲਾਗੂ ਕੀਤਾ। ਹਾਲਾਂਕਿ, ਅਜਿਹਾ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਨੇ ਸਾਰੇ ਉਮਰ ਸਮੂਹਾਂ ਦੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਸਕੀਨ ਨਿਰਭਰਤਾ ਲਿਆਂਦੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਧਿਆਨ ਕੇਂਦਰਿਤ ਕਰਨ ਅਤੇ 'ਫੁੱਧਾ ਅਧਿਐਨ' ਕਰਨ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਹੋਈ ਹੈ।

2.3.4.7 ਆਮ ਸੁਰੱਖਿਆ ਉਪਾਅ

- ੳ. ਮਾਪਿਆਂ ਦੇ ਪਤੇ ਅਤੇ ਫੋਨ ਨੰਬਰ ਨਿਯਮਿਤ ਤੌਰ 'ਤੇ ਅੱਪਡੇਟ ਕੀਤੇ ਜਾਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਪਹੁੰਚਯੋਗ ਰੱਖੇ ਜਾਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ। ਸਾਰੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ/ਬਾਲਗਾਂ ਲਈ ਐਮਰਜੈਂਸੀ ਸੰਪਰਕ ਨੰਬਰ ਉਪਲਬਧ ਹੋਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ।
- ਅ. ਕਿਸੇ ਵੀ ਡਾਕਟਰੀ ਸਥਿਤੀ ਅਤੇ ਸੰਬੰਧਿਤ ਦਵਾਈ ਜਾਂ ਰੋਕਥਾਮ ਉਪਾਵਾਂ ਬਾਰੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਭਰਤੀ/ਦਾਖ਼ਲੇ ਦੇ ਸਮੇਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ ਜਾਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ, ਨਿਯਮਿਤ ਤੌਰ 'ਤੇ ਅੱਪਡੇਟ ਕੀਤੀ ਜਾਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਸਾਰੇ ਸੰਬੰਧਿਤ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਉਪਲਬਧ ਕਰਵਾਈ ਜਾਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ।
- ੲ. ਕਿਸੇ ਵੀ ਭਾਵਨਾਤਮਿਕ ਉੱਥਲ-ਪੁਥਲ ਜਾਂ ਸਦਮੇ ਬਾਰੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਜਿਸ ਵਿੱਚੋਂ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਅਸਥਾਈ ਤੌਰ 'ਤੇ ਲੰਘ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਸਿਰਫ਼ ਸੰਬੰਧਿਤ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਨੂੰ ਉਪਲਬਧ ਕਰਵਾਈ ਜਾਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਇਹਨਾਂ ਵਿੱਚ ਅਧਿਆਪਕ ਅਤੇ ਉਹ ਵਿਅਕਤੀ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਣਗੇ ਜੋ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਦੇ ਨੇੜੇ ਹਨ ਜੋ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਅਨੁਭਵ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਅਤੇ ਜਵਾਬ ਦੇਣ ਵਿੱਚ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ।
- ਸ. ਨਜ਼ਦੀਕੀ ਮੈਡੀਕਲ ਸੈਂਟਰ, ਹਸਪਤਾਲ, ਡਾਕਟਰ, ਐਂਬੂਲੈਂਸ, ਫਾਇਰ ਸਟੇਸ਼ਨ ਅਤੇ ਪੁਲਿਸ ਸਟੇਸ਼ਨ ਦੇ ਟੈਲੀਫੋਨ ਨੰਬਰ ਅਸਾਨੀ ਨਾਲ ਪਹੁੰਚਯੋਗ ਹੋਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਵੇਖਣ ਲਈ ਇੱਕ ਕੇਂਦਰੀ ਸਥਾਨ ਵਿੱਚ ਰੱਖੇ ਜਾਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ।
- ਹ. ਪ੍ਰਾਈਵੇਟ ਅਵਾਜਾਈ ਸਹੂਲਤਾਂ ਜੋ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੁਆਰਾ ਵਰਤੀਆਂ ਜਾ ਰਹੀਆਂ ਹਨ, ਸੁਰੱਖਿਆ ਮਾਪਦੰਡਾਂ ਲਈ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਨਿਯਮਿਤ ਤੌਰ 'ਤੇ ਜਾਂਚ ਕੀਤੇ ਜਾਣ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਹੈ। ਉਦਾਹਰਨ ਦੇ ਲਈ, ਪ੍ਰਾਈਵੇਟ ਟ੍ਰਾਂਸਪੋਰਟ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਦੇ ਮਾਮਲੇ ਵਿੱਚ, ਵਾਹਨ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਇਹ ਸੁਨਿਸ਼ਚਿਤ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕੀ ਇਹ ਸਹੀ ਕ੍ਰਮ ਵਿੱਚ ਹੈ, ਡਰਾਈਵਰਾਂ ਦੀ ਪਿਛੋਕੜ ਦੀ ਜਾਂਚ ਵੀ ਸੁਨਿਸ਼ਚਿਤ ਕੀਤੀ ਜਾਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਕੋਲ ਇੱਕ ਜਾਇਜ਼ ਡਰਾਈਵਿੰਗ ਲਾਇਸੈਂਸ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹ ਚੰਗੀ ਸਿਹਤ ਰੱਖਦੇ ਹਨ।
- ਕ. ਡਿਜੀਟਲ ਉਪਕਰਨਾਂ ਵਿੱਚ ਬਾਲ-ਸੁਰੱਖਿਆ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ ਹੋਣੀਆਂ ਚਾਹੀਦੀਆਂ ਹਨ ਜੋ ਸਾਰੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੀ ਆਨਲਾਈਨ ਸੁਰੱਖਿਆ ਨੂੰ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਵਾਰ-ਵਾਰ ਅੱਪਡੇਟ ਕੀਤੀਆਂ ਜਾਣੀਆਂ ਚਾਹੀਦੀਆਂ ਹਨ।

2.3.5 ਮਤਭੇਦਾਂ, ਵਿਵਾਦਾਂ ਅਤੇ ਅਨੁਸ਼ਾਸਨੀ ਮੁੱਦਿਆਂ ਨੂੰ ਹੱਲ ਕਰਨਾ

ਇਹ ਭਾਗ ਅਨੁਸ਼ਾਸਨਹੀਣਤਾ ਅਤੇ ਸਕੂਲ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਆਉਣ ਵਾਲੇ ਟਕਰਾਅ ਦੇ ਮਾਮਲਿਆਂ ਨਾਲ ਨਜਿੱਠਣ ਦੇ ਢੰਗਾਂ ਬਾਰੇ ਗੱਲ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਬੇਨਿਯਮੀਆਂ, ਕਲਾਸ ਦੇ ਕੰਮ ਪ੍ਰਤਿ ਗੰਭੀਰਤਾ ਦੀ ਘਾਟ, ਹੋਮਵਰਕ, ਛੇੜ-ਛਾੜ, ਟਿੱਪਣੀਆਂ ਪਾਸ ਕਰਨ, ਰੰਜਿਸ਼, ਧੱਕੇਸ਼ਾਹੀ, ਸਕੂਲ ਦੀ ਜਾਇਦਾਦ ਨੂੰ ਨੁਕਸਾਨ, ਜਿਨਸੀ ਸ਼ੋਸ਼ਣ ਅਤੇ ਨਸ਼ੀਲੇ ਪਦਾਰਥਾਂ ਦੀ ਦੁਰਵਰਤੋਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇੱਥੇ ਕੁਝ ਸੁਝਾਅ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਹਨ:

ੳ. ਸੰਭਾਵਿਤ ਵਿਵਹਾਰਿਕ ਨਿਯਮਾਂ ਅਤੇ ਨਤੀਜਿਆਂ ਬਾਰੇ ਸਪਸ਼ਟ ਸੰਚਾਰ

ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਤੋਂ ਆਸ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਵਿਵਹਾਰਿਕ ਵਰਤਾਓ ਪ੍ਰਤਿ ਦਾਖ਼ਲੇ ਦੇ ਸਮੇਂ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਅਤੇ ਮਾਪਿਆਂ ਨੂੰ ਲਿਖਤੀ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਸੂਚਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਵੱਡੇ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਸਕਾਰਾਤਮਿਕ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿੱਚ ਪਰਿਭਾਸ਼ਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਜੇ ਕੋਈ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਡਾਇਰੀ ਹੈ ਤਾਂ ਸਕੂਲ ਦੇ ਨਿਯਮਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਉੱਥੇ ਜਗ੍ਹਾ ਮਿਲਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਸਕੂਲ ਦੇ ਸਟਾਫ਼ ਰੂਮ, ਕਲਾਸਰੂਮ ਅਤੇ ਜਨਰਲ ਨੋਟਿਸ ਬੋਰਡ ਵਿੱਚ ਵੀ ਇਹ ਨਿਯਮ ਲੱਗੇ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਸਮੇਂ-ਸਮੇਂ 'ਤੇ, ਸਕੂਲ ਅਸੈਂਬਲੀ ਜਾਂ ਕਲਾਸਰੂਮ ਦੀਆਂ ਸਥਿਤੀਆਂ ਵਿੱਚ, ਇਹਨਾਂ 'ਤੇ ਚਰਚਾ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ ਤਾਂਜੋ ਸਾਰੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਸਕੂਲ

ਦੇ ਨਿਯਮਾਂ ਦੇ ਪਿੱਛੇ ਦੇ ਤਰਕ ਨੂੰ ਸਹੀ ਢੰਗ ਨਾਲ ਸਮਝ ਸਕਣ। ਨਿਯਮਾਂ ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਨਾ ਕਰਨ ਦੇ ਨਤੀਜੇ ਵੀ ਸਪਸ਼ਟ, ਸੰਚਾਰਿਤ ਅਤੇ ਪਾਲਣ ਕੀਤੇ ਜਾਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ।

ਅ. ਸਵੈ ਅਤੇ ਹਮਉਮਰਾਂ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਵਾਲੇ ਸੁਧਾਰ ਲਈ ਨਿਮਰ ਯਾਦ-ਦੁਹਰਾਈ ਅਤੇ ਉਤਸ਼ਾਹ

ਉਮੀਦ ਕੀਤੇ ਗਏ ਵਿਵਹਾਰ ਵਿੱਚ ਕਿਸੇ ਵੀ ਗ਼ਲਤੀ ਵੱਲ ਧਿਆਨ ਖਿੱਚਣ ਦੇ ਤਰੀਕੇ ਹੋਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਨਿਮਰਤਾ ਨਾਲ ਇਸ ਉਮੀਦ ਨਾਲ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਵਿਅਕਤੀ ਇਸ ਨੂੰ ਦੁਹਰਾਉਣ ਤੋਂ ਬਚੇਗਾ। ਉਦਾਹਰਨ ਦੇ ਲਈ, ਪ੍ਰੋਪਰੇਟਰੀ ਪੱਧਰ ਵਿੱਚ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਲਈ ਕਲਾਸਰੂਮ ਦੀ ਕੰਧ ਉੱਤੇ ਇੱਕ ਚਾਰਟ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਜਿੱਥੇ ਉਹ ਕਲਾਸਰੂਮ ਅਤੇ ਸਕੂਲ ਦੀਆਂ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਵਿੱਚ ਆਪਣੀ ਭਾਗੀਦਾਰੀ ਦੇ ਆਧਾਰ ਉੱਤੇ ਆਪਣੇ-ਆਪ ਨੂੰ ਦਰਜਾ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਉੱਚ ਪੱਧਰ ਵਿੱਚ, ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਖੁਦ ਹੋਰ ਗ਼ਲਤੀ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨਾਲ ਗੱਲ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਜਦੋਂ ਬਹੁਗਿਣਤੀ ਨਿਯਮਾਂ ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਕਰਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਜਿਹੜੇ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਅਸਾਨੀ ਨਾਲ ਪਛਾਣਿਆ ਜਾਵੇਗਾ ਅਤੇ ਇਹਨਾਂ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਤੋਂ ਉਮੀਦ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਆਪਣੇ ਸਕੂਲ ਦੇ ਦਿਨ ਦੇ ਦੌਰਾਨ ਆਪਣੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਇੱਕ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹਿੱਸੇ ਵਜੋਂ ਸੋਧ ਕਰਨਗੇ।

ਬ. ਗੱਲਬਾਤ ਅਤੇ ਸਲਾਹ-ਮਸ਼ਵਰਾ

ਅਗਲਾ ਕਦਮ ਉਹਨਾਂ ਲੋਕਾਂ ਨਾਲ ਚਰਚਾ ਕਰਨਾ ਹੈ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਨਿਯਮਾਂ ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਮੁਸ਼ਕਲ ਆਉਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਕੁਝ ਮਾਮਲਿਆਂ ਵਿੱਚ ਸਮੁੱਚੀ ਕਲਾਸ ਜਾਂ ਸਕੂਲ ਨਾਲ ਸਮੂਹਿਕ ਜਤਨਾਂ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਕਲਾਸ ਅਧਿਆਪਕ ਜਾਂ ਅਤਿਅੰਤ ਮਾਮਲਿਆਂ ਵਿੱਚ, ਸਕੂਲ ਪ੍ਰਿੰਸੀਪਲ, ਇਹ ਚਰਚਾ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ ਕਿਉਂਕਿ ਇਸ ਲਈ ਇੱਕ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਪੱਧਰ ਦੀ ਪਰਿਪੱਕਤਾ ਅਤੇ ਮੁਹਾਰਤ ਦੀ ਲੋੜ ਹੋਵੇਗੀ। ਇਹ ਵਿਚਾਰ-ਵਟਾਂਦਰੇ ਹਮਦਰਦੀ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹਤਾ ਨਾਲ ਕੀਤੇ ਜਾਣ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਹੈ। ਇਸ ਨੂੰ ਕਰਨ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਅਤੇ ਸਤਿਕਾਰਯੋਗ ਤਰੀਕੇ ਲੱਭਣੇ ਪੈਣਗੇ। ਇਸ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਇਹ ਸਮਝਣਾ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇੱਕ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਉਹਨਾਂ ਤਰੀਕਿਆਂ ਨਾਲ ਵਿਵਹਾਰ ਕਿਉਂ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ ਜੋ ਉਸ ਦੀ ਆਪਣੀ ਅਤੇ ਦੂਜਿਆਂ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਲਈ ਨੁਕਸਾਨਦੇਹ ਹਨ। ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਸਲਾਹ ਦੇਣ ਲਈ ਕੁਝ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਦੀ ਪਛਾਣ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸਿਖਲਾਈ ਦਿੱਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਸਕੂਲ ਕੰਪਲੈਕਸ ਪੱਧਰ 'ਤੇ, ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਮਾਮਲਿਆਂ ਨਾਲ ਨਜਿੱਠਣ ਵਿੱਚ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਲਈ ਇੱਕ ਸਲਾਹਕਾਰ ਨਿਯੁਕਤ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਸ. ਹੋਰ ਉਪਾਅ

ਜਦੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਦੇ ਕਦਮ ਕੰਮ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ ਅਤੇ ਨਿਯਮ ਤੋੜਨ ਦੀਆਂ ਵਾਰ-ਵਾਰ ਘਟਨਾਵਾਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ (ਜਿਵੇਂਕਿ ਹਿੰਸਾ ਜਾਂ ਸਕੂਲ ਦੀ ਜਾਇਦਾਦ ਨੂੰ ਜਾਣ-ਬੁੱਝ ਕੇ ਨੁਕਸਾਨ ਪਹੁੰਚਾਉਣਾ) ਤਾਂ ਗਤੀਵਿਧੀ/ਕਲਾਸਾਂ ਤੋਂ ਹਟਾਉਣਾ, ਅਸਥਾਈ ਅਲੱਗ-ਥਲੱਗ, ਚਿਤਾਵਨੀ, ਮਾਪਿਆਂ/ਪਰਿਵਾਰਾਂ ਨਾਲ ਸਲਾਹ ਮਸ਼ਵਰਾ ਜਾਂ ਜੁਰਮਾਨਾ ਇਕੱਠਾ ਕਰਨ ਵਰਗੇ ਉਪਾਅ ਦੀ ਲੋੜ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ।

ਹ. ਸਕੂਲ ਤੋਂ ਕੱਢਣਾ

ਇਹ ਕਿਸੇ ਵੀ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਦੇ ਦੁਰਵਿਹਾਰ ਦੀ ਆਖਰੀ ਸਟੇਜ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਜੇ ਕੋਈ ਹੋਰ ਰਣਨੀਤੀ ਕੰਮ ਨਹੀਂ ਕਰਦੀ ਅਤੇ ਕਿਸੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਦੇ ਵਿਵਹਾਰ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਘੱਟ ਜਾਂ ਕੋਈ ਤਬਦੀਲੀ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦੀ ਤਾਂ ਦੂਜਿਆਂ ਦੀ ਸੁਰੱਖਿਆ ਅਤੇ ਸਕੂਲ ਵਿੱਚ ਸਮੂਹ ਸਿੱਖਣ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ ਦੇ ਸੁਚਾਰੂ ਕੰਮਕਾਜ ਦੇ ਹਿੱਤ ਵਿੱਚ, ਇਸ ਕਦਮ ਦੀ ਅੰਤਮ ਕਾਲ ਵਜੋਂ ਲੋੜ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ।

ਜੇ ਸਕੂਲ ਪਾਲਣ-ਪੋਸਣ ਦੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਨੂੰ ਬਣਾਉਣ ਅਤੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਉਚਿਤ ਢੰਗ ਨਾਲ ਸ਼ਾਮਲ ਰੱਖਣ ਲਈ ਆਪਣੀ ਪੂਰੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਅਨੁਸ਼ਾਸਨਹੀਣਤਾ ਦੀਆਂ ਘਟਨਾਵਾਂ ਆਖਰਕਾਰ ਘੱਟ ਹੋ ਜਾਣਗੀਆਂ। ਛੋਟੀਆਂ ਘਟਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਦਿਨ ਦੇ ਸਿੱਖਣ-ਉਦੇਸ਼ਾਂ ਵਾਲੀਆਂ ਕਲਾਸਰੂਮ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ ਨੂੰ ਹਾਈਜੈਕ ਕਰਨ ਦੀ ਆਗਿਆ ਨਹੀਂ ਦੇਣੀ ਚਾਹੀਦੀ। ਕਲਾਸਰੂਮ ਪ੍ਰਬੰਧਨ ਹੁਨਰ ਦੇ ਹਿੱਸੇ ਵਜੋਂ, ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਸਿੱਖਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕਿਸ ਵੱਲ ਧਿਆਨ ਦੇਣਾ ਹੈ ਜਾਂ ਤੁਰੰਤ ਸੰਬੋਧਨ ਕਰਨਾ ਹੈ ਅਤੇ ਕਿਸ ਨੂੰ ਨਜ਼ਰਅੰਦਾਜ਼ ਕਰਨਾ ਹੈ ਅਤੇ ਬਾਅਦ ਵਿੱਚ ਕੀ ਕਰਨਾ ਹੈ। ਇਹ ਦੇਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਲਗਾਤਾਰ ਰੁਕਾਵਟਾਂ ਅਤੇ ਅਧਿਆਪਨ-ਸਿੱਖਣ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਵਿੱਚ ਇਕਸਾਰਤਾ ਦੀ ਘਾਟ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਕਾਰਕ ਹਨ ਜੋ ਸਿੱਖਣ ਨੂੰ ਹੇਠਲੇ ਪੱਧਰ ਵੱਲ ਲੈ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਨਾਲ ਹੀ, ਅਣਚਾਹੇ ਵਿਵਹਾਰ ਦੀਆਂ ਘਟਨਾਵਾਂ ਦੂਜਿਆਂ ਦੇ ਮਨਾਂ ਵਿੱਚ ਰਹਿਣ ਦਾ ਇੱਕ ਜ਼ਰੀਆ ਬਣ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਜੇ ਉਹ ਕਿਸੇ ਵੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਲੇਬਲਾਂ ਵਿੱਚ ਫਸ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਇਹ ਉਹਨਾਂ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਲਈ

ਨਿਰਾਸ਼ਾਜਨਕ ਹੋਵੇਗਾ ਜੇ ਆਪਣੇ ਵਿੱਚ ਸੁਧਾਰ ਕਰਦੇ ਹਨ ਜਾਂ ਕਰਨ ਵੱਲ ਵਧ ਰਹੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਤੋਂ ਬਚਣ ਲਈ ਸਕੂਲ ਸੱਭਿਆਚਾਰਾਂ ਨੂੰ ਮੁਆਫੀ ਅਤੇ ਦਿਆਲਤਾ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ਭਾਗ ਹ

ਇੱਕ ਸਹਾਇਕ ਵਾਤਾਵਰਨ
ਪ੍ਰਬੰਧ ਬਣਾਉਣਾ

ਸਕੂਲ ਸਿੱਖਿਆ ਲਈ NCF ਹਰ ਕਿਸਮ ਦੇ ਸਕੂਲਾਂ, ਵਿੱਦਿਆ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਦੇ ਢੰਗਾਂ, ਓਪਨ ਸਕੂਲ, ਡਿਸਟੈਂਸ ਲਰਨਿੰਗ, ਵਿਕਲਪਿਕ ਸਕੂਲ ਸਮੇਤ ਸਕੂਲੀ ਸਿੱਖਿਆ, ਗੈਰ-ਰਸਮੀ ਸਕੂਲ ਅਤੇ ਵਰਚੁਅਲ ਸਕੂਲਾਂ ਉੱਪਰ ਲਾਗੂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

NCF ਦੇ ਭਾਰਤੀ ਸਕੂਲੀ ਵਿੱਦਿਆ ਲਈ ਇੱਕ ਅਸਲੀ ਪਰਿਵਰਤਨਸ਼ੀਲ ਸ਼ਕਤੀ ਬਣਨ ਲਈ, ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਦੇ ਹੋਰ ਤੱਤਾਂ ਦੁਆਰਾ ਇਸ ਨੂੰ ਸਹੀ ਢੰਗ ਨਾਲ ਪੂਰਕ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੋਵੇਗੀ।

ਇਹ ਭਾਗ ਸੰਖੇਪ ਵਿੱਚ ਵਰਣਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕਿਸ ਕਿਸਮ ਦਾ ਪਰਿਸਥਿਤਿਕ ਪ੍ਰਬੰਧ NCF ਨੂੰ ਲਾਗੂ ਕਰਨ ਲਈ ਲੋੜੀਂਦਾ ਹੈ। ਅਧਿਆਇ-1 NCF ਲਾਗੂ ਕਰਨ ਲਈ **ਸਮਰੱਥਾ ਨਿਰਮਾਣ** ਬਾਰੇ ਚਰਚਾ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਅਧਿਆਇ-2 NCF ਨੂੰ ਲਾਗੂ ਕਰਨ ਲਈ **ਬੁਨਿਆਦੀ ਢਾਂਚੇ ਅਤੇ ਸਹਾਇਕ ਸਿੱਖਣ ਸਰੋਤਾਂ** ਦਾ ਵੇਰਵਾ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਅਧਿਆਇ-3 NEP 2020 ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਪਹਿਲੂਆਂ 'ਤੇ **ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਦੇ ਸਸ਼ਕਤੀਕਰਨ** ਬਾਰੇ ਹੈ। ਅਧਿਆਇ-4 ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੀ ਸਿਖਲਾਈ ਦੇ ਸਮਰਥਨ ਲਈ **ਮਾਪਿਆਂ ਅਤੇ ਸਮੁਦਾਇ** ਦੀ ਮਹੱਤਤਾ ਉੱਪਰ ਜ਼ੋਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਮਾਮਲਿਆਂ ਵਿੱਚ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਵਿਸਤਾਰ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ, ਜੋਕਿ ਸੰਬੰਧਿਤ ਦਸਤਾਵੇਜ਼ਾਂ ਨਾਲ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇਗਾ।

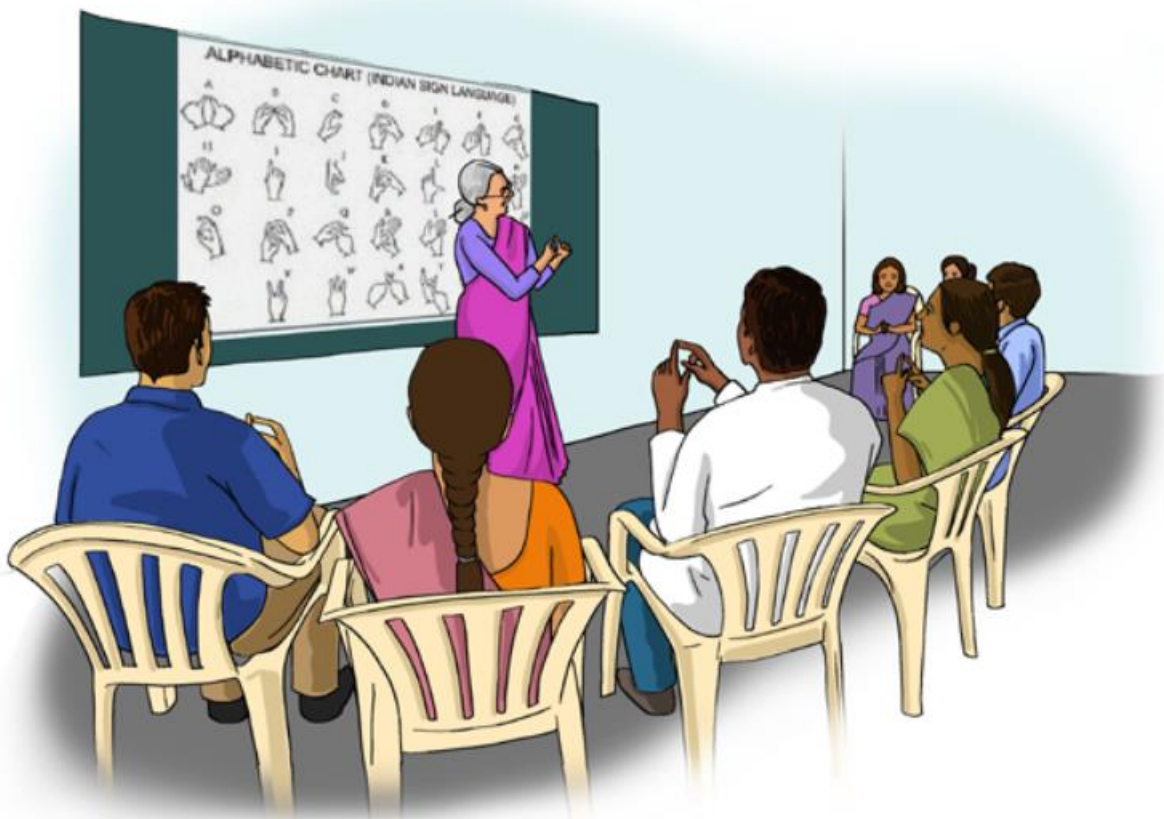

ਅਧਿਆਇ-1

ਲਾਗੂ ਕਰਨ ਲਈ ਸਮਰੱਥਾ ਨਿਰਮਾਣ

NCF ਨੂੰ ਲਾਗੂ ਕਰਨ ਦੇ ਕਈ ਕਦਮ ਹੋਣਗੇ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਰਾਜ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਢਾਂਚੇ (SCF) ਅਤੇ ਹੋਰ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਢਾਂਚੇ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਸ਼ਾਮਲ ਹੈ ਜੋ NCF, ਢੁਕਵੇਂ ਪਾਠਕ੍ਰਮ, ਪਾਠ-ਪੁਸਤਕਾਂ ਅਤੇ ਹੋਰ ਸਮੱਗਰੀ 'ਤੇ ਆਧਾਰਿਤ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਲਈ, ਇਸ 'ਤੇ, ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਢਾਂਚੇ (CF) ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਸੰਬੰਧਿਤ ਢਾਂਚੇ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਣ ਲਈ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇਗੀ।

ਸਾਰੇ ਹਿੱਤਧਾਰਕਾਂ ਵਿੱਚ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਸਾਖਰਤਾ, ਭਾਵੇਂ ਉਹ ਜਨਤਕ ਜਾਂ ਪ੍ਰਾਈਵੇਟ ਸਕੂਲਾਂ, ਅਕਾਦਮਿਕ ਸਹਾਇਤਾ ਢਾਂਚੇ ਜਾਂ ਅਧਿਆਪਕ ਸਿੱਖਿਆ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਨਾਲ ਜੁੜੀ ਹੋਵੇ, NCF ਨੂੰ ਲਾਗੂ ਕਰਨ ਲਈ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹੈ।

ਭਾਗ 1.1

ਸਾਰੇ ਹਿੱਤਧਾਰਕਾਂ ਲਈ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਫਰੇਮਵਰਕ ਸਾਖਰਤਾ

ੳ. ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਢਾਂਚੇ ਨੂੰ ਲਾਗੂ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹਿੱਤਧਾਰਕ

ਅਧਿਆਪਕ, ਮੁੱਖ ਅਧਿਆਪਕ, ਪ੍ਰਿੰਸੀਪਲ ਅਤੇ ਸਿਲੇਬਸ ਅਤੇ TLM ਡਿਵੈਲਪਰ ਸੰਬੰਧਿਤ CF ਨੂੰ ਲਾਗੂ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਵਿਅਕਤੀ ਹਨ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ, ਵਾਤਾਵਰਨ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਦੇ ਸਾਰੇ ਹਿੱਸੇਦਾਰ ਜਿਸ ਦੇ ਅੰਦਰ ਉਹ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀਆਂ ਭੂਮਿਕਾਵਾਂ ਦੇ ਸੰਦਰਭ ਵਿੱਚ CF ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰਨ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਸਮਰਥਨ ਕਰਨ ਦੇ ਯੋਗ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਅਕਾਦਮਿਕ ਅਤੇ ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਕੀ ਸਹਾਇਤਾ ਢਾਂਚੇ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਅਧਿਆਪਕ ਸਿੱਖਿਆ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਕਰਮਚਾਰੀ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਣਗੇ। ਮਾਪਿਆਂ ਅਤੇ ਕਮਿਊਨਿਟੀ ਮੈਂਬਰਾਂ ਨੂੰ ਵੀ CF ਪੜ੍ਹੇ-ਲਿਖੇ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ; ਸਕੂਲ ਵਿੱਚ ਮੁੱਖ ਹਿੱਸੇਦਾਰਾਂ ਵਜੋਂ, ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਅਤੇ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ ਵਿੱਚ ਪਰਿਵਰਤਨ ਅਤੇ ਸਿੱਖਣ ਦੀ ਉਮੀਦ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਦੇ ਯੋਗ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ਇਹ ਨੋਟ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸਮਰੱਥਾ ਵਿਕਾਸ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮਾਂ ਦੀ ਮਿਆਦ, ਢੰਗ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਚਲਾਉਣ ਵਾਲੀਆਂ ਸੰਸਥਾਵਾਂ, ਜਿਵੇਂਕਿ ਇਸ ਅਧਿਆਇ ਵਿੱਚ ਜ਼ਿਕਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ, ਸਿਰਫ਼ ਸੰਕੇਤਿਕ ਹਨ। ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਗੱਲ ਇਹ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਉਣਾ ਹੈ ਕਿ ਸਾਰੇ ਹਿੱਤਧਾਰਕਾਂ ਦਾ ਉੱਚ-ਗੁਣਵੱਤਾ ਅਤੇ ਢੁਕਵੀਂ ਸਮਰੱਥਾ ਵਿਕਾਸ ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਹੋਵੇ ਅਤੇ ਢੁਕਵੀਂ ਹੈਂਡਬੁੱਕ ਅਤੇ ਹੋਰ ਸਮੱਗਰੀ ਉਪਲਬਧ ਕਰਵਾਈ ਜਾਵੇ। ਇਹ ਸਾਰੇ ਵਰਗਾਂ ਲਈ ਢੁਕਵਾਂ ਹੋਵੇਗਾ।

ਅ. ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਫਰੇਮਵਰਕ ਸਾਖਰਤਾ ਦੇ ਭਾਗ

CF ਸਾਖਰਤਾ ਦੇ ਭਾਗ ਹੇਠ ਲਿਖਿਆਂ ਦੀ ਡੂੰਘੀ ਸਮਝ ਹਨ:

- 1) ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਉਦੇਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ CF ਦੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਅਤੇ ਸਿਧਾਂਤ। ਇਹਨਾਂ ਉਦੇਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ ਹਰੇਕ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖਿਆ ਸ਼ਾਸਤਰ, ਸਮੱਗਰੀ ਅਤੇ ਮੁਲਾਂਕਣ ਵਿੱਚ ਮੁੱਖ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਪਰਿਵਰਤਨ।
- 2) ਪਰਿਵਰਤਨਾਂ ਨੂੰ ਲਾਗੂ ਕਰਨ ਲਈ ਹਰੇਕ ਹਿੱਤਧਾਰਕ ਦੀਆਂ ਭੂਮਿਕਾਵਾਂ ਅਤੇ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀਆਂ।
- 3) ਉਪਰੋਕਤ ਭਾਗਾਂ ਦੀ ਮਹੱਤਤਾ।
- 4) ਇਹ ਸਮਝ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਤੌਰ 'ਤੇ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਲਈ ਆਪਣੀ ਖੁਦਮੁਖਤਿਆਰੀ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਨ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੀਆਂ ਜ਼ਰੂਰਤਾਂ ਅਤੇ ਪ੍ਰਸੰਗ ਦੇ ਅਨੁਕੂਲ ਫੈਸਲੇ ਲੈਣ ਲਈ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ।

ੲ. ਸੰਬੰਧਿਤ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਢਾਂਚੇ ਵੱਲ ਰੁਝਾਨ

ਸਾਰੇ ਹਿੱਸੇਦਾਰਾਂ ਲਈ ਸੰਬੰਧਿਤ CF ਲਈ ਇੱਕ ਸਮੁੱਚੇ ਰੁਝਾਨ ਦੀ ਜਲਦੀ ਤੋਂ ਜਲਦੀ ਯੋਜਨਾ ਬਣਾਈ ਜਾਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ।

1. SCERT (ਜਾਂ ਸੰਬੰਧਿਤ ਸੰਸਥਾ) ਇਸ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਲਈ ਡਿਜ਼ਾਈਨ ਅਤੇ ਮਾਡਿਊਲ ਵਿਕਾਸ ਦੀ ਨੀਂਹ ਰੱਖੇਗੀ। ਇਸ ਨੂੰ DIET (ਅਤੇ ਸੰਬੰਧਿਤ ਸੰਸਥਾਵਾਂ) ਦੁਆਰਾ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਿੱਖਿਅਤ, ਉੱਚ ਸਮਰੱਥਾ ਵਾਲੇ ਸਰੋਤ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰ ਕੇ ਲਾਗੂ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇਗਾ।
2. ਹਰੇਕ ਹਿੱਸੇਦਾਰ ਲਈ ਵੱਖਰੇ ਤੌਰ 'ਤੇ 2-3 ਦਿਨਾਂ ਦਾ ਇੰਟੈਂਸਿਵ ਓਰੀਐਂਟੇਸ਼ਨ/ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਆਮ ਖੇਤਰਾਂ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ, ਸੰਬੰਧਿਤ CF ਦੇ ਕੁਝ ਪਹਿਲੂਆਂ ਲਈ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਭੂਮਿਕਾਵਾਂ ਅਤੇ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀਆਂ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਡੂੰਘੇ ਧਿਆਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੋਵੇਗੀ।
  - 1) ਸਾਰੇ ਹਿੱਸੇਦਾਰਾਂ ਨੂੰ CF ਦੇ ਵਿਆਪਕ ਪਾਠਕ੍ਰਮ, ਵਿੱਦਿਅਕ ਅਤੇ ਮੁਲਾਂਕਣ ਪਹੁੰਚ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਸਕੂਲ ਪੁਨਰਗਠਨ ਵੱਲ ਧਿਆਨ ਦੇਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਮੁੱਖ ਪਰਿਵਰਤਨਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹ ਕਿਉਂ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹਨ। ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਅਤੇ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ ਦੇ ਸੰਬੰਧ ਵਿੱਚ ਸਕੂਲਾਂ ਤੋਂ ਉਮੀਦਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਸਮਝਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।
  - 2) ਸਾਰੇ ਹਿੱਸੇਦਾਰਾਂ ਨੂੰ ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਮਿਆਰਾਂ ਅਤੇ ਸਕੂਲਾਂ ਅਤੇ ਕਲਾਸਰੂਮਾਂ ਲਈ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵਾਂ ਪ੍ਰਤਿ ਇੱਕ ਵਿਆਪਕ ਰੁਝਾਨ ਵੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

- 3) ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਲਈ ਫੋਕਸ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ, ਉਦਾਹਰਨ ਵਜੋਂ, ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਮਿਆਰਾਂ, ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਦੇ ਖੇਤਰਾਂ, ਤਜਰਬੇਕਾਰ ਸਿੱਖਣ, ਇੱਕ ਯੋਗਤਾ-ਆਧਾਰਿਤ ਪਹੁੰਚ, ਸ਼ੁਰੂਆਤੀ ਮੁਲਾਂਕਣ ਅਤੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੇ ਪ੍ਰਸੰਗ ਨਾਲ ਜੁੜਨਾ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।
  - 4) ਮੁੱਖ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਅਤੇ ਪ੍ਰਿੰਸੀਪਲਾਂ ਲਈ ਫੋਕਸ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ, ਉਦਾਹਰਨ ਵਜੋਂ, ਸਕੂਲ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਅਤੇ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ, ਸਕੂਲ ਪੁਨਰਗਠਨ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਪਾਠਕ੍ਰਮ, ਸਿੱਖਿਆ ਸ਼ਾਸਤਰ ਅਤੇ ਮੁਲਾਂਕਣ ਦੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ ਦੇ ਸੰਬੰਧ ਵਿੱਚ ਉਹਨਾਂ ਤੋਂ ਉਮੀਦਾਂ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਣੀਆਂ ਚਾਹੀਦੀਆਂ ਹਨ।
  - 5) ਅਕਾਦਮਿਕ ਕਾਰਜਕਰਥਾਵਾਂ ਲਈ ਫੋਕਸ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ, ਉਦਾਹਰਨ ਵਜੋਂ, ਉਹਨਾਂ ਮੁੱਖ ਪਰਿਵਰਤਨਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਜੋ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ, ਖਾਸ ਕਰ ਕੇ ਸਿੱਖਿਆ ਸ਼ਾਸਤਰ ਅਤੇ ਮੁਲਾਂਕਣ ਵਿੱਚ। ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਲਈ ਇੱਕ ਸਸ਼ਕਤੀਕਰਨ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਬਣਾਈ ਰੱਖਣ ਲਈ ਇੱਕ ਰੁਝਾਨ ਵੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।
  - 6) ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਕੀ ਕਾਰਜਕਰਥਾਵਾਂ ਲਈ ਫੋਕਸ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ, ਉਦਾਹਰਨ ਵਜੋਂ, ਸੰਬੰਧਿਤ CF ਨੂੰ ਲਾਗੂ ਕਰਨ ਲਈ ਸਰੋਤ ਦੀਆਂ ਜ਼ਰੂਰਤਾਂ ਅਤੇ ਮੁੱਖ ਪਰਿਵਰਤਨਾਂ ਦੁਆਰਾ ਸੂਚਿਤ ਨਿਗਰਾਨੀ ਅਤੇ ਸਮੀਖਿਆ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਲਈ ਇੱਕ ਸਸ਼ਕਤੀਕਰਨ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਬਣਾਈ ਰੱਖਣ ਲਈ ਇੱਕ ਰੁਝਾਨ ਵੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।
  - 7) ਮਾਪਿਆਂ ਅਤੇ ਕਮਿਊਨਿਟੀ ਮੈਂਬਰਾਂ ਨੂੰ ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਮਿਆਰਾਂ ਵੱਲ ਧਿਆਨ ਦੇਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਤਾਂਜੋ ਉਹ ਪਰਿਵਾਰ ਵਿੱਚ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੀ ਤਰੱਕੀ ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਕਰ ਸਕਣ। ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਤਰੀਕਿਆਂ ਬਾਰੇ ਪਤਾ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਉਹ ਸਕੂਲਾਂ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ, ਭਾਵੇਂ ਉਹ ਸਰੋਤ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਵਜੋਂ ਹੋਣ ਜਾਂ ਦਾਖਲਾ ਅਤੇ ਹਾਜ਼ਰੀ ਨੂੰ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾ ਕੇ। ਕਮਿਊਨਿਟੀ ਦੇ ਦਿਲਚਸਪੀ ਰੱਖਣ ਵਾਲੇ ਮੈਂਬਰਾਂ ਲਈ NCF ਸਾਖਰਤਾ ਲਈ ਆਨਲਾਈਨ ਮਾਡਿਊਲ ਵੀ ਉਪਲਬਧ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ।
- ਸ. ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਮੁਹਾਰਤ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਪਛਾਣੇ ਗਏ ਅਕਾਦਮਿਕ ਕਾਰਜਕਰਥਾਵਾਂ ਨੂੰ ਕਲਾ ਸਿੱਖਿਆ, ਕਿੱਤਾਮੁਖੀ ਸਿੱਖਿਆ, ਸਰੀਰਿਕ ਸਿੱਖਿਆ ਤੇ ਤੰਦਰੁਸਤੀ ਅਤੇ ਅੰਤਰ-ਅਨੁਸ਼ਾਸਨੀ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖਿਆ ਵਿੱਚ ਸਮਰੱਥਾ ਨਿਰਮਾਣ ਲਈ ਇੱਕ ਵਧੇਰੇ ਤੀਬਰ ਆਹਮੋ-ਸਾਹਮਣੇ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ 'ਚੋਂ ਵੀ ਗੁਜ਼ਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ CF ਦੇ ਲਾਗੂ ਹੋਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ 2-3 ਸਾਲਾਂ ਲਈ ਮਿਸ਼ਰਤ ਮੋਡ ਵਿੱਚ ਸਾਲਾਨਾ ਅਯੋਜਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਘੱਟੋ-ਘੱਟ ਛੇ ਦਿਨਾਂ ਦੀ ਆਹਮੋ-ਸਾਹਮਣੇ ਗੱਲਬਾਤ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਪਹਿਲਾਂ ਤੋਂ ਨਿਰਧਾਰਿਤ ਆਨਲਾਈਨ ਸੈਸ਼ਨ ਹੋਣਗੇ।

ਭਾਗ 1.2

ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਨਿਰਮਾਣ

CF ਨੂੰ ਲਾਗੂ ਕਰਨ ਲਈ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਨਿਰਮਾਣ ਸਕੂਲ ਦੇ ਸਾਰੇ ਪੜਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਵਿਆਪਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਹੇਠ ਲਿਖਿਆਂ 'ਤੇ ਧਿਆਨ ਦਿੱਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ੳ. ਸਮਰੱਥਾ ਨਿਰਮਾਣ ਲਈ ਸਮੁੱਚੀ ਪਹੁੰਚ

1. ਤਰਜੀਹੀ ਢੰਗ ਆਹਮੋ-ਸਾਹਮਣੇ ਹੈ, ਜਿਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਅਕਸਰ ਗੱਲਬਾਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਆਨਸਾਈਟ ਸਹਾਇਤਾ ਜਾਰੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਪ੍ਰੋਗਰਾਮਾਂ ਨੂੰ ਡਿਜੀਟਲ ਸਮੱਗਰੀ, ਢੁਕਵੀਂ ਹੈਂਡਬੁੱਕ ਅਤੇ ਹੋਰ ਸਿਖਲਾਈ ਸਮੱਗਰੀ ਨਾਲ ਪੂਰਕ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਸਮਰੱਥਾ ਨਿਰਮਾਣ DIET ਜਾਂ ਹੋਰ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਦੁਆਰਾ ਅਯੋਜਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਬਲਾਕ ਪੱਧਰ ਅਤੇ ਕਲੱਸਟਰ ਪੱਧਰ ਦੇ ਕਾਰਜਕਰਥਾਵਾਂ ਦੁਆਰਾ ਨਿਰੰਤਰ ਸਹਾਇਤਾ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇਗੀ। SCERT ਦੁਆਰਾ ਇਕੱਠੇ ਕੀਤੇ ਗਏ ਸੰਬੰਧਿਤ ਹਿੱਤਧਾਰਕਾਂ ਦੁਆਰਾ ਮਾਡਿਊਲ ਅਤੇ ਸਮੱਗਰੀਆਂ ਨੂੰ ਸਹਿਯੋਗ ਨਾਲ ਵਿਕਸਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇਗਾ।
2. ਜਿੱਥੋਂ ਤੱਕ ਸੰਭਵ ਹੋਵੇ, ਪ੍ਰਾਈਵੇਟ ਸਕੂਲ ਇਹਨਾਂ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ, ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀਆਂ ਯੋਜਨਾਵਾਂ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨੀਆਂ ਚਾਹੀਦੀਆਂ ਹਨ।

3. ਮੋਟੇ ਤੌਰ 'ਤੇ, ਸਮਰੱਥਾ ਨਿਰਮਾਣ ਲਈ ਮਾਡਿਊਲਰ CF ਸਾਖਰਤਾ, ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਮਿਆਰਾਂ, ਯੋਗਤਾ-ਆਧਾਰਿਤ ਪਹੁੰਚ, ਪੜ੍ਹਾਅਵਾਰ ਸਿੱਖਿਆ ਸ਼ਾਸਤਰ ਅਤੇ ਮੁਲਾਂਕਣ, ਪਾਠ-ਪੁਸਤਕਾਂ ਅਤੇ ਸਮੱਗਰੀ ਅਤੇ ਅਨੁਭਵਾਤਮਿਕ ਸਿੱਖਿਆ ਨੂੰ ਸੰਬੰਧਿਤ ਕਰਨਗੇ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ, ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਗੱਲ ਵੱਲ ਧਿਆਨ ਦੇਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸਥਾਨਿਕ ਸਰੋਤਾਂ, ਖਾਸ ਕਰ ਕੇ ਕਿੱਤਾਮੁਖੀ ਸਿੱਖਿਆ, ਸਰੀਰਿਕ ਸਿੱਖਿਆ ਤੇ ਤੰਦਰੁਸਤੀ ਅਤੇ ਕਲਾ ਸਿੱਖਿਆ ਲਈ ਕਿਵੇਂ ਲਾਭ ਉਠਾਇਆ ਜਾਵੇ।

ਅ. ਸੈਕੰਡਰੀ ਪੱਧਰ ਵਿੱਚ ਗਣਿਤ, ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ, ਵਿਗਿਆਨ, ਸਮਾਜਿਕ ਵਿਗਿਆਨ ਅਤੇ ਹੋਰ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਲਈ ਸਮਰੱਥਾ ਨਿਰਮਾਣ

1. ਇਹਨਾਂ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਖੇਤਰਾਂ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਨਿਰਮਾਣ ਉਹਨਾਂ ਲਈ CF ਦੇ ਸਸ਼ਕਤੀਕਰਨ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਅਤੇ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵਰਤਣ ਲਈ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ।
2. ਇਹ ਲਗਭਗ 10 ਦਿਨਾਂ ਲਈ ਅਯੋਜਿਤ ਕੀਤੇ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਗੰਭੀਰ ਆਹਮੋ-ਸਾਹਮਣੇ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮਾਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਨੂੰ ਸਾਲ ਭਰ ਵਿੱਚ ਫੈਲੇ ਬਲਾਕ ਅਤੇ ਕਲੱਸਟਰ ਪੱਧਰਾਂ 'ਤੇ ਇੱਕ ਦਿਨ ਦੀ ਗੱਲਬਾਤ ਦੁਆਰਾ ਪੂਰਕ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਤਰਜੀਹੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਆਹਮੋ-ਸਾਹਮਣੇ, ਇਹਨਾਂ ਇੱਕ ਦਿਨ ਦੀ ਗੱਲਬਾਤ ਦੀ ਕੁੱਲ ਗਿਣਤੀ ਸਾਲ ਭਰ ਵਿੱਚ ਲਗਭਗ 15 ਦਿਨਾਂ ਤੱਕ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਸੰਬੰਧਿਤ CF ਦੇ ਲਾਗੂ ਕਰਨ ਦੇ ਬਾਅਦ ਘੱਟੋ-ਘੱਟ 2-3 ਸਾਲ ਲਈ ਜਾਰੀ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।
3. ਸੈਕੰਡਰੀ ਪੱਧਰ ਦੇ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਲਈ, ਸਮਰੱਥਾ ਵਿਕਾਸ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੇ ਜਾ ਰਹੇ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਡਿਜ਼ਾਈਨ ਨਾਲ ਜੋੜਿਆ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ੲ. 'ਸਾਡੇ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਦੀ ਦੁਨੀਆ' ਵਿੱਚ ਸਮਰੱਥਾ ਨਿਰਮਾਣ, ਕਲਾ ਸਿੱਖਿਆ, ਕਿੱਤਾਮੁਖੀ ਸਿੱਖਿਆ, ਸਰੀਰਿਕ ਸਿੱਖਿਆ ਤੇ ਤੰਦਰੁਸਤੀ ਅਤੇ ਅੰਤਰ-ਅਨੁਸ਼ਾਸਨੀ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖਿਆ।

1. ਇਹਨਾਂ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਖੇਤਰਾਂ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਨਿਰਮਾਣ ਨੂੰ ਮੌਜੂਦਾ ਹਕੀਕਤਾਂ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਵਿੱਚ ਰੱਖਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਸੰਬੰਧਿਤ CF ਦੇ ਲਾਗੂ ਹੋਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਪਹਿਲੇ ਕੁਝ ਸਾਲਾਂ ਲਈ, ਜਿਹੜੇ ਅਧਿਆਪਕ ਜ਼ਰੂਰੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਇਹਨਾਂ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਾਉਣ ਦੇ ਯੋਗ ਨਹੀਂ ਹਨ, ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਦੇ ਡਿਜ਼ਾਈਨ ਅਨੁਸਾਰ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਦੇ ਟੀਚਿਆਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਸਹਾਇਤਾ ਕਰਨੀ ਪਵੇਗੀ। ਉਦਾਹਰਨ ਦੇ ਲਈ, ਸਮਾਜਿਕ ਵਿਗਿਆਨ ਦੇ ਇੱਕ ਅਧਿਆਪਕ ਨੂੰ ਪੱਧਰ 9 ਵਿੱਚ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਾਉਣਾ ਪੈ ਸਕਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸਾਡੇ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਦੇ ਵਿਸ਼ਵ ਦੇ ਇੱਕ ਅਧਿਆਪਕ ਨੂੰ ਸ਼ੁਰੂਆਤੀ ਪੜ੍ਹਾਅ ਵਿੱਚ ਕਲਾ ਸਿੱਖਿਆ ਪੜ੍ਹਾਉਣੀ ਪੈ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਨੂੰ ਇਹਨਾਂ ਖੇਤਰਾਂ ਲਈ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਓਰੀਐਂਟੇਸ਼ਨ ਤੋਂ ਗੁਜ਼ਰਨਾ ਪਵੇਗਾ ਅਤੇ ਹੋਰ ਖੇਤਰਾਂ ਦੀ ਤੁਲਨਾ ਵਿੱਚ ਵਧੇਰੇ ਤੀਬਰ ਨਿਰੰਤਰ ਸਹਾਇਤਾ ਦੀ ਵੀ ਲੋੜ ਪਵੇਗੀ।
2. ਇਹਨਾਂ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਲਈ, ਸੰਬੰਧਿਤ CF ਨੂੰ ਲਾਗੂ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਪਹਿਲੇ ਸਾਲ ਵਿੱਚ ਦੋ ਵਾਰ 10 ਦਿਨਾਂ ਲਈ ਆਹਮੋ-ਸਾਹਮਣੇ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਅਯੋਜਿਤ ਕੀਤੇ ਜਾਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ, ਕੁੱਲ 20 ਦਿਨ। ਆਹਮੋ-ਸਾਹਮਣੇ ਗੱਲਬਾਤ ਦੇ ਦੋ ਸੈੱਟਾਂ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਘੱਟੋ-ਘੱਟ ਇੱਕ ਦਿਨ ਲਈ ਸਰੋਤ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਦੁਆਰਾ ਸਾਈਟ 'ਤੇ ਪੰਜ ਫਾਲੋ-ਅੱਪ ਮੁਲਾਕਾਤਾਂ ਦਾ ਇੱਕ ਕੈਲੰਡਰ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂਕਿ ਉੱਪਰ ਦੱਸਿਆ ਗਿਆ ਹੈ, ਇਸ ਨੂੰ ਸਾਲ ਭਰ ਵਿੱਚ ਫੈਲੇ ਬਲਾਕ ਅਤੇ ਕਲੱਸਟਰ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਇੱਕ ਦਿਨ ਦੀ ਗੱਲਬਾਤ ਦੁਆਰਾ ਪੂਰਕ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਤਰਜੀਹੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਆਹਮੋ-ਸਾਹਮਣੇ ਇਹਨਾਂ ਇੱਕ ਦਿਨ ਦੀ ਗੱਲਬਾਤ ਦੀ ਕੁੱਲ ਗਿਣਤੀ ਸਾਲ ਭਰ ਵਿੱਚ ਲਗਭਗ 15 ਦਿਨਾਂ ਤੱਕ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ।
3. CF ਦੇ ਲਾਗੂ ਹੋਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਦੂਜੇ ਸਾਲ ਵਿੱਚ, ਇੱਕ ਦਿਨ ਦੀ ਗੱਲਬਾਤ ਦੇ ਨਾਲ 10 ਦਿਨਾਂ ਦੀ ਮਿਆਦ ਦੇ ਇੱਕ ਸਿੰਗਲ ਫੇਸ-ਟੂ-ਫੇਸ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਦੀ ਯੋਜਨਾ ਬਣਾਈ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਸੰਬੰਧਿਤ CF ਦੇ ਲਾਗੂ ਕਰਨ ਦੇ ਬਾਅਦ ਘੱਟੋ-ਘੱਟ 2-3 ਸਾਲ ਲਈ ਜਾਰੀ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ਅਧਿਆਇ-2

ਸਿੱਖਣ ਲਈ ਇੱਕ

ਢੁਕਵਾਂ ਵਾਤਾਵਰਨ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਉਣਾ

ਸਾਰੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਹਰ ਰੋਜ਼ ਸਕੂਲ ਆਉਣ ਦੀ ਉਡੀਕ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਇੱਕ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਅਤੇ ਉਤੇਜਿਕ ਭੌਤਿਕ ਵਾਤਾਵਰਨ ਸਕੂਲ ਨੂੰ ਸਾਰਿਆਂ ਲਈ ਇੱਕ ਸਕਾਰਾਤਮਿਕ ਅਨੁਭਵ ਬਣਾਉਣ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਨੇ ਇਹ ਵੀ ਦਿਖਾਇਆ ਹੈ ਕਿ ਜਦੋਂ ਭੌਤਿਕ ਸਥਾਨਾਂ ਨੂੰ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੀਆਂ ਜ਼ਰੂਰਤਾਂ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਨ ਲਈ ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਉਹ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਸਮੁੱਚੀ ਤੰਦਰੁਸਤੀ ਅਤੇ ਸਿੱਖਣ 'ਤੇ ਸਕਾਰਾਤਮਿਕ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪਾ ਸਕਦੇ ਹਨ।

ਕਿਉਂਕਿ ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਸਕੂਲ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਦਿਨ ਵਿੱਚ ਛੇ ਘੰਟੇ (ਜਾਂ ਇਸ ਤੋਂ ਵੱਧ) ਬਿਤਾਉਂਦੇ ਹਨ, ਜਿੱਥੇ ਉਹ ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਵਿੱਚ ਰੁੱਝੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਇਸ ਲਈ ਸਕੂਲ ਦੇ ਬੁਨਿਆਦੀ ਢਾਂਚੇ ਨੂੰ ਇਸ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਤਿਆਰ ਕਰਨਾ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜੋ ਸਿੱਖਣ ਦੀਆਂ ਜ਼ਰੂਰਤਾਂ ਨੂੰ ਸੰਬੋਧਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਖੇਡਣ, ਇਕੱਠ ਕਰਨ ਅਤੇ ਦੂਜਿਆਂ ਨਾਲ ਅਤੇ ਕੁਦਰਤ ਨਾਲ ਗੱਲਬਾਤ ਕਰਨ ਦੀ ਆਗਿਆ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਸਾਰੇ ਪਹਿਲੂ ਸਿੱਖਣ ਵਿੱਚ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾਉਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਸਕੂਲ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ ਦੇ ਸੁਚਾਰੂ ਕੰਮਕਾਜ ਵਿੱਚ ਸਹਾਇਤਾ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਗੁਣਵੱਤਾ, ਸੰਪੂਰਨਤਾ ਅਤੇ ਬੁਨਿਆਦੀ ਢਾਂਚੇ ਦੀ ਸਾਂਭ-ਸੰਭਾਲ ਇੱਕ ਚੰਗੇ ਸਕੂਲ ਅਤੇ ਇੱਕ ਚੰਗੇ ਸਕੂਲ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਮੁੱਖ ਅੰਤਰ ਹਨ, ਖਾਸ ਕਰ ਕੇ ਮਾਪਿਆਂ ਅਤੇ ਭਾਈਚਾਰੇ ਦੀ ਨਜ਼ਰ ਵਿੱਚ।

ਨਿਰਧਾਰਿਤ ਮਾਪਦੰਡਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਸੁਰੱਖਿਅਤ, ਰੁਕਾਵਟ-ਮੁਕਤ ਅਤੇ ਢੁਕਵਾਂ ਭੌਤਿਕ ਬੁਨਿਆਦੀ ਢਾਂਚਾ ਉਪਲਬਧ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਇਮਾਰਤਾਂ ਅਤੇ ਉਪਕਰਨਾਂ ਨੂੰ ਕਨੂੰਨ ਅਨੁਸਾਰ ਸੁਰੱਖਿਆ ਮਾਪਦੰਡਾਂ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਬੁਨਿਆਦੀ ਢਾਂਚੇ ਦੇ ਵਿਕਾਸ, ਬੁਨਿਆਦੀ ਢਾਂਚੇ ਦੇ ਰੱਖ-ਰਖਾਅ ਅਤੇ TLM ਲਈ ਢੁਕਵੇਂ ਬਜਟ ਅਤੇ ਵਰਤੋਂ ਉਪਲਬਧ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ।

ਜਦੋਂਕਿ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਅਤੇ ਢੁਕਵੇਂ ਬੁਨਿਆਦੀ ਢਾਂਚੇ ਦੀ ਮਹੱਤਤਾ ਨੂੰ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮਾਨਤਾ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਹੈ, ਦੇਸ਼ ਭਰ ਦੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਸਕੂਲ ਅਜੇ ਵੀ ਇੱਕ ਅਨੁਕੂਲ ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਮਾਹੌਲ ਲਈ ਫਾਊਂਡੇਸ਼ਨਲ ਜ਼ਰੂਰਤਾਂ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਨ ਲਈ ਸੰਘਰਸ਼ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਹਾਲਾਂਕਿ, ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਸਕੂਲ ਆਪਣੇ ਬੁਨਿਆਦੀ ਢਾਂਚੇ ਨੂੰ ਬਿਹਤਰ ਬਣਾਉਣ ਅਤੇ ਮਜ਼ਬੂਤ ਸਕੂਲ ਪ੍ਰਬੰਧਨ ਕਮੇਟੀਆਂ (SMC) ਅਤੇ ਸਥਾਨਿਕ ਭਾਈਚਾਰਿਆਂ ਦੀ ਮਦਦ ਨਾਲ ਆਪਣੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਲਈ ਬਿਹਤਰ ਸਿੱਖਣ ਦਾ ਮਾਹੌਲ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਕਈ ਪਹਿਲਕਦਮੀਆਂ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਸਕੂਲਾਂ ਨੇ ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਟੀਚਿਆਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ ਸਪੇਸ ਅਤੇ ਸਰੋਤ ਸੀਮਾਵਾਂ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕਰਨ ਲਈ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਰਚਨਾਤਮਿਕ ਵਿਚਾਰਾਂ ਨੂੰ ਲਾਗੂ ਕੀਤਾ ਹੈ।

ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਸਕੂਲਾਂ ਨੂੰ ਦਰਪੇਸ਼ ਬੁਨਿਆਦੀ ਢਾਂਚੇ ਦੀਆਂ ਚੁਣੌਤੀਆਂ ਦਾ ਹੱਲ ਲੱਭਣ ਵਿੱਚ ਸਕੂਲ ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਨ, ਸਥਾਨਿਕ ਅਧਿਕਾਰੀਆਂ ਅਤੇ ਸਥਾਨਿਕ ਭਾਈਚਾਰੇ ਦਰਮਿਆਨ ਸਹਿਯੋਗ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਕੁਝ ਫਾਊਂਡੇਸ਼ਨਲ ਜ਼ਰੂਰਤਾਂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸਾਰੇ ਸਕੂਲਾਂ

ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਨ ਦਾ ਟੀਚਾ ਰੱਖਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਹੇਠ ਦਿੱਤੇ ਉਪ-ਭਾਗਾਂ ਵਿੱਚ ਵਿਸਤ੍ਰਿਤ ਹਨ।

ਭਾਗ 2.1

ਬਾਹਰੀ ਬੁਨਿਆਦੀ ਢਾਂਚਾ

ਸਕੂਲ ਦੇਸ਼ ਭਰ ਵਿੱਚ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਵਾਤਾਵਰਨਾਂ, ਭਾਰੀ ਅਵਾਜਾਈ ਵਾਲੀ ਇੱਕ ਵਿਅਸਤ ਮੁੱਖ ਗਲੀ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਜੰਗਲ ਦੀ ਸਰਹੱਦ ਨਾਲ ਲੱਗਦੇ ਇੱਕ ਸੁੰਦਰ ਦ੍ਰਿਸ਼ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਹੋਣ ਤੱਕ, ਵਿੱਚ ਮੌਜੂਦ ਹਨ। ਦੇਸ਼ ਭਰ ਵਿੱਚ ਕਈ ਥਾਵਾਂ 'ਤੇ ਸਹੀ ਬੁਨਿਆਦੀ ਢਾਂਚੇ ਅਤੇ ਸੁਰੱਖਿਆ ਉਪਾਵਾਂ ਨਾਲ ਇੱਕ ਸਕੂਲ ਸਥਾਪਤ ਕਰਨਾ ਇੱਕ ਚੁਣੌਤੀ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ।

ਸਾਰੇ ਸਕੂਲਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਉਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸਾਰੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਲਈ ਸਿੱਖਿਆ ਨੂੰ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਬੁਨਿਆਦੀ ਢਾਂਚੇ ਅਤੇ ਸੁਰੱਖਿਆ ਦੇ ਫਾਊਂਡੇਸ਼ਨਲ ਮਾਪਦੰਡਾਂ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ।

2.1.1 ਬੁਨਿਆਦੀ ਢਾਂਚਾ ਅਤੇ ਕੰਪਾਊਂਡ ਵਾਲ

ਸਕੂਲ ਦੀਆਂ ਇਮਾਰਤਾਂ ਢੁਕਵੀਂ ਸਮੱਗਰੀ ਨਾਲ ਬਣਾਈਆਂ ਗਈਆਂ ਸਥਾਈ ਢਾਂਚੇ ਵਿੱਚ ਹੋਣੀਆਂ ਚਾਹੀਦੀਆਂ ਹਨ, ਜੋ ਸੰਰਚਨਾਤਮਿਕ ਸਥਿਰਤਾ ਅਤੇ ਸਪੇਸ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਸਾਰੇ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਦੀ ਲੰਮੇ ਸਮੇਂ ਦੀ ਸੁਰੱਖਿਆ ਨੂੰ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਉਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਸਕੂਲ ਦੀਆਂ ਹੱਦਾਂ ਅਤੇ ਸੈਦਾਨਾਂ ਨੂੰ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਬਾਹਰੀ ਤੱਤਾਂ ਤੋਂ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਰੱਖਣ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਹੈ ਜੋ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੀ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਅਵਾਜਾਈ ਨੂੰ ਖਤਰੇ ਵਿੱਚ ਪਾ ਸਕਦੇ ਹਨ, ਇਸ ਲਈ ਇੱਕ ਕੰਧ ਅਤੇ ਇੱਕ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਗੇਟ ਇਹ ਸੁਨਿਸ਼ਚਿਤ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸਕੂਲ ਵਿੱਚ ਆਉਣ ਵਾਲੇ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਅਤੇ ਨਿਕਾਸ ਨੂੰ ਸਹੀ ਢੰਗ ਨਾਲ ਸੰਗਠਿਤ ਅਤੇ ਨਿਗਰਾਨੀ ਕੀਤੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ।

2.1.2 ਖੇਡਣ ਅਤੇ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਅਸੈਂਬਲੀ ਲਈ ਖੁੱਲ੍ਹੀ ਜਗ੍ਹਾ

ਸਕੂਲਾਂ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਬਾਹਰੀ ਖੁੱਲ੍ਹੀ ਜਗ੍ਹਾ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੇ ਖੇਡਣ (ਬਾਹਰੀ ਖੇਡਾਂ ਅਤੇ ਖੇਡਾਂ) ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਵੱਡੇ ਇਕੱਠਾਂ, ਧਿਆਨ ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਵੀ ਐਮਰਜੈਂਸੀ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਸਮਰਪਿਤ ਅਸੈਂਬਲੀ ਪੁਆਇੰਟ ਲਈ ਇੱਕ ਜਗ੍ਹਾ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ (ਜਿਵੇਂ ਅੱਗ, ਹੋਰ ਕੁਦਰਤੀ ਆਫ਼ਤ)। ਸਕੂਲ ਨੌਜਵਾਨ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਲਈ ਝੂਲੇ, ਚੜ੍ਹਨ ਦੇ ਫਰੇਮ, ਸਲਾਈਡ, ਜੰਗਲ ਜਿਮ ਆਦਿ ਵਰਗੇ ਖੇਡ ਉਪਕਰਨ ਲਗਾਉਣ ਦੀ ਚੋਣ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ।

2.1.3 ਰੁੱਖ, ਪੌਦੇ ਅਤੇ ਕੁਦਰਤ

ਕੁਦਰਤ ਇੱਕ ਮਹਾਨ ਗੁਰੂ ਹੈ। ਰੁੱਖਾਂ (ਸਥਾਨਿਕ ਫਲ ਦੇਣ ਵਾਲੇ ਰੁੱਖਾਂ ਸਮੇਤ) ਅਤੇ ਪੌਦਿਆਂ ਦੀ ਮੌਜੂਦਗੀ ਜਿੱਥੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਛਾਂ ਲੱਭ ਸਕਦੇ ਹਨ, ਖੋਜ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ, ਆਪਣੀਆਂ ਖੇਡਾਂ ਦੀ ਖੋਜ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਪੰਛੀਆਂ, ਛੋਟੇ ਜਾਨਵਰਾਂ, ਕੀੜੇ-ਮਕੋੜਿਆਂ ਅਤੇ ਤਿਤਲੀਆਂ ਦਾ ਨਿਰੀਖਣ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ, ਦਾ ਸਿੱਖਣ ਉੱਤੇ ਸਕਾਰਾਤਮਿਕ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਸਥਾਨਿਕ ਬਨਸਪਤੀ ਅਤੇ ਜੀਵ-ਜੰਤੂਆਂ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ, ਸਕੂਲਾਂ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਸਮਰਪਿਤ ਰਸੋਈ ਬਾਗ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਜਿੱਥੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਪੌਦਿਆਂ ਨੂੰ ਉਗਾਉਣ ਅਤੇ ਪਾਲਣ-ਪੋਸਣ ਵਿੱਚ ਹਿੱਸਾ ਲੈਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਰਸੋਈ ਤੋਂ ਨੈਵਿਕ ਰਹਿੰਦ-ਖੂੰਹਦ ਨੂੰ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ (process) ਕਰਨ ਲਈ ਇੱਕ ਖਾਦ ਬਣਾਉਣ ਵਾਲਾ ਟੋਆ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ।

2.1.4 ਪਹੁੰਚਯੋਗਤਾ ਅਤੇ ਸ਼ਮੂਲੀਅਤ

ਸਕੂਲਾਂ ਨੂੰ ਅਪਾਹਜ ਲੋਕਾਂ ਅਤੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਲਈ ਭੌਤਿਕ ਵਾਤਾਵਰਨ ਨੂੰ ਪਹੁੰਚਯੋਗ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਕਦਮ ਚੁੱਕਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ। ਘੱਟੋ-ਘੱਟ, ਵ੍ਹੀਲਚੇਅਰ ਦੀ ਪਹੁੰਚ ਲਈ ਰੈਂਪ ਮੁਹੱਈਆ ਕਰਵਾਏ ਜਾਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਸਕੂਲਾਂ ਵਿੱਚ ਲਿਫਟਾਂ

ਮੁਹੱਈਆ ਕਰਵਾਈਆਂ ਜਾ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਹੈ। ਰੈਂਪ ਅਤੇ ਪੌੜੀਆਂ ਦੋਵਾਂ ਵਿੱਚ ਹੈਂਡਰੇਲ ਹੋਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ। ਅਪਾਹਜ ਲੋਕਾਂ ਅਤੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਕਰਨ ਲਈ ਉੱਭਰੀਆਂ ਟਾਈਲਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਦਾਰੀ ਨਾਲ ਲਾਇਆ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਖਾਸਕਰ ਪਖਾਨਿਆਂ ਅਤੇ ਪੀਣ ਵਾਲੇ ਪਾਣੀ ਦੀਆਂ ਇਕਾਈਆਂ ਦੇ ਨੇੜੇ ਦੇ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ। ਟੈਕਸਟ ਅਤੇ ਚਿੱਤਰ ਚਿੱਤਰਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਉਚਿਤ ਸੰਕੇਤ ਅਤੇ ਜੇ ਸੰਭਵ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਬ੍ਰੇਲ ਵਿੱਚ, ਅਪਾਹਜ ਲੋਕਾਂ ਅਤੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਸੁਤੰਤਰ ਤੌਰ 'ਤੇ ਜਾਣ ਵਿੱਚ ਸਹਾਇਤਾ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ (ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ ਰੈਂਪ ਵੱਲ ਨਿਰਦੇਸ਼, ਜੇ ਉਪਲਬਧ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਪਹੁੰਚਯੋਗ ਪਖਾਨੇ)

ਜਦੋਂਕਿ ਪੂਰੇ ਸਕੂਲ ਵਿੱਚ ਅਵਾਜਾਈ ਵਿੱਚ ਅਸਾਨਤਾ ਲਈ ਐਂਟੀ-ਸਕਿੱਡ ਫਲੋਰਿੰਗ (ਵ੍ਹੀਲਚੇਅਰ ਸਮੇਤ) ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ, ਟਾਇਲਟ ਅਤੇ ਪੀਣ ਵਾਲੇ ਪਾਣੀ ਦੀਆਂ ਇਕਾਈਆਂ ਦੇ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਦਾ ਖੇਤਰ, ਜਿੱਥੇ ਫਿਸਲਣ ਦਾ ਖਤਰਾ ਹੈ, ਵਿੱਚ ਸਲਿੱਪ-ਰੋਧਕ ਫਲੋਰਿੰਗ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ।

ਸਹਾਇਕ ਤਕਨਾਲੋਜੀ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਉਪਕਰਨਾਂ ਨੂੰ ਅਪਾਹਜ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਲਈ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ ਵਿੱਚ ਰੱਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਜਦੋਂ ਵੀ ਲੋੜ ਹੋਵੇ, ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ ਵੱਡਦਰਸ਼ੀ, ਟੈਕਸਟ-ਟੂ-ਸਪੀਚ ਸਾਫਟਵੇਅਰ, ਵੱਡੇ ਪ੍ਰਿੰਟਸ ਵਾਲੀਆਂ ਕਿਤਾਬਾਂ, ਬ੍ਰੇਲ ਕਿਤਾਬਾਂ ਅਤੇ ਡਿਸਪਲੇਅ, ਨਿੱਜੀ ਐਂਪਲੀਫਿਕੇਸ਼ਨ ਸਿਸਟਮ, ਸਪੀਚ ਆਊਟਪੁੱਟ ਸਾਫਟਵੇਅਰ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਐਪਸ।

ਸਧਾਰਨ ਕਾਰਵਾਈਆਂ ਵੀ ਲੁੜੀਂਦੀਆਂ ਸਾਵਧਾਨੀਆਂ ਅਤੇ ਜ਼ਰੂਰਤਾਂ ਬਾਰੇ ਸੋਚਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਕੀਤੀਆਂ ਜਾਣੀਆਂ ਚਾਹੀਦੀਆਂ ਹਨ, ਜਿਵੇਂ ਨਿਰਵਿਘਨ ਗਲਿਆਰਿਆਂ ਅਤੇ ਕਲਾਸਰੂਮਾਂ ਨੂੰ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਉਣਾ, ਕਲਾਸਰੂਮਾਂ ਨੂੰ ਉੱਪਰਲੀਆਂ ਮੰਜ਼ਲਾਂ ਤੋਂ ਹੇਠਲੀ ਮੰਜ਼ਲ 'ਤੇ ਲਿਜਾਉਣਾ ਤਾਂਜੇ ਖਾਸ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕੇ ਅਤੇ ਜ਼ਮੀਨੀ ਮੰਜ਼ਲ 'ਤੇ ਪ੍ਰਯੋਗਸ਼ਾਲਾਵਾਂ ਅਤੇ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀਆਂ ਦੀ ਯੋਜਨਾ ਬਣਾਈ ਜਾ ਸਕੇ।

ਭਾਗ 2.2

ਅੰਦਰੂਨੀ ਬੁਨਿਆਦੀ ਢਾਂਚਾ

2.2.1 ਕਲਾਸਰੂਮ

ਕਲਾਸਰੂਮ ਉਹ ਥਾਂ ਹੈ ਜਿੱਥੇ ਅਧਿਆਪਕ ਅਤੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਆਪਣਾ ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਸਮਾਂ ਸਕੂਲਾਂ ਵਿੱਚ ਬਿਤਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਸਕੂਲਾਂ ਵਿੱਚ ਸਾਰੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਅਰਾਮ ਨਾਲ ਰੱਖਣ ਲਈ ਕਾਫ਼ੀ ਕਲਾਸਰੂਮ ਹੋਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਇਹ ਸੁਨਿਸ਼ਚਿਤ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਹਰੇਕ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਦੀ ਇੱਜ਼ਤ ਅਤੇ ਸਿੱਖਣ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਦਾ ਸਨਮਾਨ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ।

ਕਲਾਸਰੂਮ ਚੰਗੀ ਹਵਾਦਾਰ ਅਤੇ ਚੰਗੀ ਰੋਸ਼ਨੀ ਵਾਲੇ ਹੋਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ। ਜਲਵਾਯੂ ਦੀਆਂ ਸਥਿਤੀਆਂ ਅਤੇ ਸਕੂਲ ਦੀਆਂ ਜ਼ਰੂਰਤਾਂ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ, ਕਲਾਸਰੂਮਾਂ ਵਿੱਚ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਬਿਜਲੀਕਰਨ ਦੇ ਨਾਲ ਬੁਨਿਆਦੀ ਲਾਈਟਾਂ, ਪੱਖੇ ਅਤੇ ਬਿਜਲੀ ਦੇ ਆਊਟਲੈੱਟ ਵੀ ਮੁਹੱਈਆ ਕਰਵਾਉਣ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਹੋਵੇਗੀ।

ਕਲਾਸਰੂਮਾਂ ਦੇ ਡਿਜ਼ਾਈਨ ਵਿੱਚ ਸਾਰੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਅਤੇ ਦਿਵਿਆਂਗ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਲਈ ਪਹੁੰਚਯੋਗਤਾ, ਵੱਖ-ਵੱਖ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ ਅਤੇ ਸਿਫਾਰਸ਼ ਕੀਤਾ ਸਿੱਖਿਆ ਸ਼ਾਸਤਰ, ਵੱਖ-ਵੱਖ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਸਿੱਖਣ ਦੀਆਂ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਲਈ ਅੰਦੋਲਨ, ਲਚਕਦਾਰ ਬੈਠਣ ਦੇ ਪ੍ਰਬੰਧਾਂ ਲਈ ਫਰਨੀਚਰ, ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਅਤੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਲਈ ਬਲੈਕ-ਬੋਰਡ ਅਤੇ ਸਟੋਰੇਜ ਅਤੇ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨੀ ਦੀਆਂ ਸਹੂਲਤਾਂ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਵਿੱਚ ਰੱਖਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ਕਲਾਸਰੂਮ ਸੰਗਠਨ ਲਚਕਦਾਰ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਦੂਜੇ ਕਮਰਿਆਂ ਵਿੱਚ ਜਾਣ ਦਾ ਮੌਕਾ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਉਦਾਹਰਨ ਦੇ ਲਈ, ਭਾਸ਼ਾ ਸਿੱਖਣ ਲਈ ਸਮਰਪਿਤ ਇੱਕ ਕਮਰੇ ਨੂੰ ਪੱਧਰ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਪੱਧਰਾਂ ਲਈ ਅਸਾਨੀ ਨਾਲ ਪਹੁੰਚਯੋਗ ਸਰੋਤਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਇੱਕ ਡੂੰਘਾ, ਪ੍ਰਿੰਟ-ਭਰਪੂਰ ਵਾਤਾਵਰਨ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਸ਼ ਕਰਨ ਲਈ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਕਲਾ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਦੇ ਸੰਚਾਲਨ ਲਈ ਕਲਾ ਲਈ ਸਮਰਪਿਤ ਕਮਰਿਆਂ ਦੀ ਯੋਜਨਾ ਬਣਾਈ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਸਮੱਗਰੀ, ਪ੍ਰੋਪਸ, ਸਟੇਸ਼ਨਰੀ ਅਤੇ ਯੰਤਰਾਂ ਦੀ ਅਵਾਜਾਈ ਅਤੇ ਭੰਡਾਰਨ ਲਈ ਲੁੜੀਂਦੀ ਜਗ੍ਹਾ ਦੀ ਵਿਵਸਥਾ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ।

ਜਿੱਥੇ ਵੀ ਸੰਭਵ ਹੋਵੇ, ਸਕੂਲ ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਅਭਿਆਸਾਂ (ਟੀ.ਵੀ./ਪ੍ਰੋਜੈਕਟਰ/ਇੰਟਰਐਕਟਿਵ ਬੋਰਡ ਜਾਂ ਤਾਂ ਕਲਾਸਰੂਮਾਂ ਵਿੱਚ ਜਾਂ ਇੱਕ ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸਾਂਝੇ ਬਹੁ-ਮੰਤਵੀ ਮੀਡੀਆ ਰੂਮ ਵਜੋਂ) ਦਾ ਸਮਰਥਨ ਕਰਨ ਲਈ ਡਿਜੀਟਲ ਤਕਨਾਲੋਜੀਆਂ ਅਤੇ ਉਪਕਰਨਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਨ ਦੇ ਪ੍ਰਬੰਧਾਂ ਬਾਰੇ ਵਿਚਾਰ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ।

2.2.2 ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀਆਂ

ਸਕੂਲ ਵਿੱਚ ਉਪਲਬਧ ਜਗ੍ਹਾ ਦੇ ਆਧਾਰ ਉੱਤੇ, ਤਿੰਨ ਕਿਸਮਾਂ ਦੀਆਂ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀਆਂ ਸਥਾਪਤ ਕੀਤੀਆਂ ਜਾ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ।

ੳ. ਸਕੂਲ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ

ਇਹ ਇੱਕ ਵੱਖਰਾ ਕਮਰਾ ਹੈ ਜੋ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਅਤੇ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਲਈ ਯੋਜਨਾਬੱਧ ਢੰਗ ਨਾਲ ਵਿਵਸਥਿਤ ਅਤੇ ਸੂਚੀਬੱਧ ਕਿਤਾਬਾਂ ਦੀ ਇੱਕ ਵਿਸ਼ਾਲ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਨੂੰ ਸਟੋਰ ਕਰਨ ਲਈ ਢੁਕਵੇਂ ਫਰਨੀਚਰ ਦੇ ਨਾਲ ਇੱਕ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਵਰਤਣ ਲਈ ਸਮਰਪਿਤ ਹੈ।

ਕਿਤਾਬਾਂ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਨ ਦੇ ਪੱਧਰ, ਭਾਸ਼ਾ, ਵਿਸ਼ੇ ਆਦਿ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਸ਼੍ਰੇਣੀਬੱਧ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਸਿਸਟੇਮੈਟਿਕ ਲੇਬਲਿੰਗ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਵਿੱਚੋਂ ਲੰਘਣ ਅਤੇ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ ਰਿਕਾਰਡ ਬੁੱਕ ਵਿੱਚ ਐਂਟਰੀਆਂ ਨੂੰ ਬਣਾਈ ਰੱਖਣ ਵਿੱਚ ਸਹਾਇਤਾ ਕਰ ਸਕਦੀ ਹੈ।

ਸ਼ੁਰੂਆਤੀ ਪਾਠਕ੍ਰਮਾਂ ਲਈ ਕਹਾਣੀ ਪੁਸਤਕਾਂ ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ ਹਲਕੀ ਅਤੇ ਰੰਗੀਨ ਤਸਵੀਰਾਂ ਨਾਲ ਭਰੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਛੋਟੇ ਪਾਠਕ੍ਰਮਾਂ ਦਾ ਧਿਆਨ ਖਿੱਚਣ ਲਈ ਇੱਕ ਸਤਰ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰ ਕੇ ਹੇਠਲੇ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਕੰਧ 'ਤੇ ਲਟਕਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਲੱਭਣ ਜਾਂ ਪੜ੍ਹਨ ਵਿੱਚ ਸਮਾਂ ਬਿਤਾਉਣ ਲਈ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਕਿਤਾਬਾਂ ਦੀ ਚੋਣ ਕਰਨ ਲਈ ਅਸਾਨ ਪਹੁੰਚ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ ਜਾਂ ਇਹ ਫੈਸਲਾ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਮਦਦ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਕਿਹੜੀਆਂ ਕਿਤਾਬਾਂ ਪੜ੍ਹਨਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਨ।

ਅਜਿਹੀ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ ਵਿੱਚ ਕੰਪਿਊਟਰ, ਪ੍ਰੋਜੈਕਟਰ ਅਤੇ ਹੋਰ ਸੰਬੰਧਿਤ ਉਪਕਰਨਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਮਲਟੀਮੀਡੀਆ ਅਤੇ ਆਡੀਓ-ਵਿਡੀਓ ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਸਰੋਤ ਵੀ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ।

ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੇ ਅਰਾਮ ਨਾਲ ਬੈਠਣ ਅਤੇ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ ਵਿੱਚ ਪੜ੍ਹਨ, ਖੋਜ ਕਰਨ ਅਤੇ ਸਰੋਤਾਂ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਸਮਾਂ ਬਿਤਾਉਣ ਲਈ ਕਾਫ਼ੀ ਜਗ੍ਹਾ ਅਤੇ ਢੁਕਵੇਂ ਫਰਨੀਚਰ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ਅ. ਕਲਾਸਰੂਮ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ ਕਾਰਨਰ

ਜੇ ਕਿਸੇ ਸਕੂਲ ਵਿੱਚ ਸੀਮਿਤ ਜਗ੍ਹਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਉਸ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਪੱਧਰ ਲਈ ਉਪਲਬਧ ਢੁਕਵੀਂ ਸਮੱਗਰੀ ਨਾਲ ਕਲਾਸਰੂਮਾਂ ਵਿੱਚ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀਆਂ ਸਥਾਪਤ ਕੀਤੀਆਂ ਜਾ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ।

ਕਿਸੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਕਲਾਸਰੂਮ ਦੇ ਇੱਕ ਹਿੱਸੇ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਕੋਨੇ ਦੀ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ ਵੀ ਸਥਾਪਤ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਇੱਥੇ ਵੀ ਕਿਤਾਬਾਂ ਰੱਖਣ ਲਈ ਕਿਤਾਬਾਂ ਦੀਆਂ ਅਲਮਾਰੀਆਂ, ਮੇਜ਼ਾਂ ਜਾਂ ਅਲਮਾਰੀਆਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ।

ੲ. ਕਮਿਊਨਿਟੀ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ

ਇੱਕ ਸਕੂਲ ਆਪਣੀ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ ਨੂੰ ਸਕੂਲ ਦੇ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਸਥਾਨਿਕ ਭਾਈਚਾਰੇ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਲਈ ਵਧਾ ਕੇ ਵਧੇਰੇ ਖੁੱਲ੍ਹਾ ਬਣਾਉਣ ਦੀ ਚੋਣ ਵੀ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ ਦਾ ਇੱਕ ਹਿੱਸਾ ਸਕੂਲ ਦੇ ਬਾਹਰ ਇੱਕ ਅਜਿਹੀ ਜਗ੍ਹਾ 'ਤੇ ਸਥਾਪਤ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ ਜੋ ਨਾ ਸਿਰਫ਼ ਆਪਣੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਬਲਕਿ ਦੂਜੇ ਸਕੂਲਾਂ ਦੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਜਾਂ ਭਾਈਚਾਰੇ ਦੇ ਹੋਰ ਬੱਚਿਆਂ ਅਤੇ ਬਾਲਗਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਪਹੁੰਚ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰੇ। ਅਜਿਹੀਆਂ ਪਹਿਲਕਦਮੀਆਂ ਜੀਵੰਤ ਅਤੇ ਸਮਿੱਧ ਕੇਂਦਰ ਬਣ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ, ਖਾਸਕਰ ਜਦੋਂ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਲੋਕ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਵਿੱਚ ਕਿਤਾਬਾਂ, ਰਸਾਲਿਆਂ ਅਤੇ ਰਸਾਲਿਆਂ ਦਾ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਸਕੂਲ ਦੇ ਸਾਬਕਾ ਵਿਦਿਆਰਥੀ, ਨੌਜਵਾਨ ਅਤੇ ਬਾਲਗ ਸਵੈ-ਇੱਛਾ ਨਾਲ ਸ਼ੁਰੂਆਤੀ ਪਾਠਕ੍ਰਮਾਂ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹ ਕੇ, ਕਹਾਣੀ ਸੁਣਾਉਣ ਦੀਆਂ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਦਾ ਆਯੋਜਨ ਕਰ ਕੇ ਜਾਂ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ ਦੇ ਸਰੋਤਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧਨ ਕਰ ਕੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਮਦਦ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਇੱਕ ਕਮਿਊਨਿਟੀ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਲਈ ਸਕੂਲ ਦੇ ਘੰਟਿਆਂ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਪੜ੍ਹਨ, ਇਕੱਠੇ ਹੋਣ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਹੋਮਵਰਕ ਵਿੱਚ ਇੱਕ-ਦੂਜੇ ਦੀ ਮਦਦ ਕਰਨ ਲਈ ਇੱਕ ਜਗ੍ਹਾ ਵਜੋਂ ਵੀ ਕੰਮ ਕਰ ਸਕਦੀ ਹੈ।

2.2.3 ਪ੍ਰਯੋਗਸ਼ਾਲਾਵਾਂ

ਹਾਲਾਂਕਿ ਪ੍ਰਯੋਗਸ਼ਾਲਾਵਾਂ ਆਮ ਤੌਰ ਉੱਤੇ ਸਿਰਫ ਵਿਗਿਆਨ ਨਾਲ ਜੁੜੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ, ਸਕੂਲਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਯੋਗਸ਼ਾਲਾ ਦੇ ਵਿਚਾਰ ਨੂੰ ਹੋਰ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਤੱਕ ਵਧਾਉਣ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਰੱਖਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਪ੍ਰਯੋਗਸ਼ਾਲਾਵਾਂ ਨੂੰ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਲਈ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਸਮੇਂ ਦੌਰਾਨ ਖੁੱਲ੍ਹਾ ਅਤੇ ਪਹੁੰਚਯੋਗ ਰੱਖਿਆ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ 'ਕਰਨ' ਲਈ ਸਥਾਨਾਂ ਵਜੋਂ ਸਮਝਿਆ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਵੱਖ-ਵੱਖ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਵਿੱਚ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਪ੍ਰਯੋਗਾਂ ਤੱਕ ਫੈਲਣਾ ਜਿੱਥੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਗਿਆਨ ਦੀ ਪੜਚੋਲ, ਖੋਜ ਅਤੇ ਤਸਦੀਕ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਉਦਾਹਰਨ ਦੇ ਲਈ, ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਆਪਣੇ ਖੁਦ ਦੇ ਮਾਪਣ ਵਾਲੇ ਯੰਤਰ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਲੱਕੜ ਵਰਗੇ ਕੱਚੇ ਮਾਲ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਮਾਪ ਅਤੇ ਜਿਓਮੈਟਰੀ ਲਈ ਲੁੜੀਂਦੇ ਯੰਤਰਾਂ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਇੱਕ ਪ੍ਰਯੋਗਸ਼ਾਲਾ ਵਿੱਚ ਕੁਦਰਤੀ ਮਿੱਟੀ ਦਾ ਭੰਡਾਰ ਵੀ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਦੀ ਵਰਤੋਂ 3ਡੀ ਮਾਡਲਾਂ, ਸੀਲਾਂ, ਖਿਡੌਣਿਆਂ ਅਤੇ ਹੋਰ ਸਰੋਤਾਂ ਦੀ ਕਲਪਨਾ ਕਰਨ ਅਤੇ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ ਜੋ ਸਿੱਖਣ ਵਿੱਚ ਸਹਾਇਤਾ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਪ੍ਰਯੋਗਸ਼ਾਲਾ ਦੀ ਧਾਰਨਾ ਨੂੰ ਮਿਡਲ ਅਤੇ ਸੈਕੰਡਰੀ ਪੜਾਵਾਂ ਦੇ ਸਕੂਲਾਂ ਵਿੱਚ ਲੱਕੜ ਦੇ ਕੰਮ/ਤਰਖਾਣ, ਇਲੈਕਟ੍ਰਾਨਿਕਸ, ਮਕੈਨਿਕਸ, ਮਿੱਟੀ ਦੇ ਬਰਤਨ, ਕੱਪੜੇ ਅਤੇ ਸਿਲਾਈ ਲਈ ਵਰਕਸ਼ਾਪਾਂ ਤੱਕ ਵਧਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

2.2.4 ਖਾਣ ਦਾ ਖੇਤਰ ਅਤੇ ਪੀਣ ਵਾਲਾ ਪਾਣੀ

ਭੋਜਨ ਖਾਣ ਲਈ ਜਗ੍ਹਾ ਛਾਂਦਾਰ, ਸਾਫ਼, ਵਿਸ਼ਾਲ ਅਤੇ ਸਵੱਛ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਸਾਰੇ ਲੋਕਾਂ ਲਈ ਅਰਾਮ ਨਾਲ ਬੈਠਣ ਅਤੇ ਇਕੱਠੇ ਖਾਣ ਲਈ ਸਵਾਗਤਯੋਗ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਖਾਣੇ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਭੋਜਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਬਰਤਨ ਅਤੇ ਬਰਤਨ ਧੋਣ ਲਈ ਲੁੜੀਂਦੀ ਜਗ੍ਹਾ ਅਤੇ ਲੁੜੀਂਦੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿੱਚ ਟੂਟੀਆਂ ਵੀ ਹੋਣੀਆਂ ਚਾਹੀਦੀਆਂ ਹਨ। ਸਾਰੇ ਸਕੂਲਾਂ ਵਿੱਚ ਅਸਾਨੀ ਨਾਲ ਪਹੁੰਚਯੋਗ ਅਤੇ ਸਵੱਛ ਪੀਣ ਵਾਲੇ ਪਾਣੀ ਦੀਆਂ ਸਹੂਲਤਾਂ ਮੁਹੱਈਆ ਕਰਵਾਈਆਂ ਜਾਣੀਆਂ ਚਾਹੀਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਸਹੂਲਤਾਂ ਦੇ ਸਮੇਂ ਸਿਰ ਰੱਖ-ਰਖਾਅ ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਕੀਤੀ ਜਾਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ।

2.2.5 ਪਖਾਨੇ

ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਰੋਸ਼ਨ, ਸਾਫ਼ ਪਖਾਨੇ, ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਅਤੇ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬਣਾਈ ਰੱਖਣ ਵਾਲੀ ਪਲੰਬਿੰਗ ਅਤੇ ਪਾਣੀ ਦੀ ਨਿਰਵਿਘਨ ਸਪਲਾਈ ਇੱਕ ਬੁਨਿਆਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਹੈ। ਵੱਖ-ਵੱਖ ਲਿੰਗਾਂ ਅਤੇ ਅਪਾਹਜ ਲੋਕਾਂ ਲਈ ਵੱਖਰੇ ਪਖਾਨੇ ਮੁਹੱਈਆ ਕਰਵਾਏ ਜਾਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ। ਲੜਕੀਆਂ ਦੇ ਪਖਾਨਿਆਂ ਵਿੱਚ ਸੈਨੇਟਰੀ ਪੈਡਾਂ ਦਾ ਭੰਡਾਰ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਵਰਤੇ ਗਏ ਸੈਨੇਟਰੀ ਪੈਡਾਂ ਦੇ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਨਿਪਟਾਰੇ ਲਈ ਢੱਕੇ ਕੂੜੇਦਾਨ ਮੁਹੱਈਆ ਕਰਨੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ।

2.2.6 ਅਰਧ-ਖੁੱਲ੍ਹੇ/ਅੰਸ਼ਿਕ ਰੰਗਤ ਵਾਲੇ ਖੇਤਰ

ਸਕੂਲਾਂ ਵਿੱਚ ਅਰਧ-ਖੁੱਲ੍ਹੇ ਖੇਤਰ ਵੀ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ, ਜਿਵੇਂਕਿ ਅੰਸ਼ਿਕ ਰੰਗਤ ਵਾਲੇ ਗਲਿਆਰੇ ਜਾਂ ਵਰਾਂਡੇ, ਜਿੱਥੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਢੰਗ ਨਾਲ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ, ਬੈਠ ਸਕਦੇ ਹਨ, ਅੰਦਰੂਨੀ ਖੇਡਾਂ ਖੇਡ ਸਕਦੇ ਹਨ ਜਾਂ ਮੀਂਹ ਤੋਂ ਪਨਾਹ ਲੈ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਖੇਤਰ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨੀ ਸਹੂਲਤਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਅਨੁਕੂਲ ਬਣਾ ਸਕਦੇ ਹਨ, ਜਿੱਥੇ ਚਾਰਟ, ਕਵਿਤਾ ਕਾਰਡ, ਕਹਾਣੀ ਕਾਰਡ, ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੀਆਂ ਕਲਾਕ੍ਰਿਤੀਆਂ ਅਤੇ ਲਿਖਤਾਂ ਨੂੰ ਸਮੇਂ-ਸਮੇਂ 'ਤੇ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਬਦਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸਕੂਲ ਇਹਨਾਂ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਇੰਟਰਐਕਟਿਵ ਸਪੇਸ ਬਣਾਉਣ ਬਾਰੇ ਵੀ ਸੋਚ ਸਕਦੇ ਹਨ, ਜਿੱਥੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਸੰਵੇਦਨਾਤਮਿਕ ਖੋਜ ਦੇ ਮੌਕੇ ਮਿਲਦੇ ਹਨ, ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ ਇੰਟਰਐਕਟਿਵ ਸਮੱਗਰੀ, ਜਿਵੇਂਕਿ ਕੰਧਾਂ/ਸਤ੍ਹਾ ਦੀਆਂ ਕਈ ਬਣਤਰਾਂ ਅਤੇ ਵਸਤੂਆਂ ਜੋ ਵੱਖੋ-ਵੱਖਰੀਆਂ ਅਵਾਜ਼ਾਂ ਪੈਦਾ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ ਜੋ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਖੇਡ ਸਕਦੇ ਹਨ, ਜਿਵੇਂਕਿ ਸੰਗੀਤ ਯੰਤਰ ਜਾਂ ਵਿੰਡ ਚਾਈਮਸ (ਇੱਕ ਖੇਡ)।

2.2.7 ਪਾਣੀ ਅਤੇ ਬਿਜਲੀ ਦੀ ਨਿਰਵਿਘਨ ਸਪਲਾਈ

ਕਿਸੇ ਵੀ ਸਕੂਲ ਦੇ ਸੁਚਾਰੂ ਕੰਮਕਾਜ ਲਈ ਪਾਣੀ ਅਤੇ ਬਿਜਲੀ ਦੀ ਨਿਯਮਿਤ ਅਤੇ ਨਿਰਵਿਘਨ ਸਪਲਾਈ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਪਾਣੀ ਦੀ ਸਪਲਾਈ ਵਿੱਚ ਵਿਘਨ ਪਖਾਨਿਆਂ ਅਤੇ ਰਸੋਈ ਦੀ ਸਫ਼ਾਈ ਅਤੇ ਸਵੱਛਤਾ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਬਿਜਲੀ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਉਪਕਰਨਾਂ ਨੂੰ ਬਿਜਲੀ ਦੇਣ ਲਈ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਜੋ ਨਾ ਸਿਰਫ਼ ਸਿੱਖਣ ਲਈ ਵਰਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਬਲਕਿ ਕੰਪਿਊਟਰ ਅਤੇ ਹੋਰ ਇਲੈਕਟ੍ਰਿਕ ਅਤੇ ਇਲੈਕਟ੍ਰਾਨਿਕ ਉਪਕਰਨਾਂ ਨੂੰ ਚਲਾਉਣ ਲਈ ਵੀ ਵਰਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਜੋ ਸਕੂਲ ਦੇ ਰੁਟੀਨ ਵਿੱਚ ਏਕੀਕ੍ਰਿਤ ਹਨ।

ਸਕੂਲ ਸਥਾਨਿਕ ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਨਿਕ ਅਧਿਕਾਰੀਆਂ ਨਾਲ ਮਿਲ ਕੇ ਕੰਮ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ ਤਾਂਜੇ ਇਹ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਇਆ ਜਾ ਸਕੇ ਕਿ ਸਕੂਲ ਲਈ ਪਾਣੀ ਅਤੇ ਬਿਜਲੀ ਦੀ ਸਪਲਾਈ ਨੂੰ ਤਰਜੀਹ ਦਿੱਤੀ ਜਾਵੇ। ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਸਕੂਲ ਸਟਾਫ਼ ਦੇ ਸਾਰੇ ਮੈਂਬਰਾਂ ਅਤੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਪਾਣੀ ਅਤੇ ਬਿਜਲੀ ਦੀ ਸਮਝਦਾਰੀ ਨਾਲ ਵਰਤੋਂ ਕਰਨ ਅਤੇ ਕਿਸੇ ਵੀ ਦੁਰਵਰਤੋਂ ਦੀ ਰਿਪੋਰਟ ਕਰਨ ਲਈ ਸਿੱਖਿਅਤ ਕਰਨ ਲਈ ਕਦਮ ਚੁੱਕੇ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ।

ਭਾਗ 2.3

ਬੁਨਿਆਦੀ ਢਾਂਚਾ ਜੋ ਸੁਰੱਖਿਆ ਨੂੰ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ

- ੳ. ਨਿਰਮਾਣ ਸਮੱਗਰੀ ਦੀ ਚੋਣ: ਸਕੂਲ ਵਿੱਚ ਸਰੀਰਿਕ ਸੁਰੱਖਿਆ ਸਕੂਲ ਦੀ ਇਮਾਰਤ ਦੇ ਨਿਰਮਾਣ ਵਿੱਚ ਵਰਤੀਆਂ ਜਾਣ ਵਾਲੀਆਂ ਸਮੱਗਰੀਆਂ ਦੀ ਚੋਣ ਨਾਲ ਸ਼ੁਰੂ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਸਕੂਲਾਂ ਨੂੰ ਅਸਾਨੀ ਨਾਲ ਜਲਣਸ਼ੀਲ ਸਮੱਗਰੀ, ਜਿਵੇਂਕਿ ਤੂੜੀ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਨ ਤੋਂ ਪਰਹੇਜ਼ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹ ਸੁਨਿਸ਼ਚਿਤ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਨਿਰਮਾਣ ਦੀ ਗੁਣਵੱਤਾ ਸਕੂਲ ਸੁਰੱਖਿਆ ਨਿਯਮਾਂ ਦੇ ਸਾਰੇ ਮਾਪਦੰਡਾਂ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਸਕੂਲ ਦੀਆਂ ਇਮਾਰਤਾਂ ਨੂੰ ਲੰਮੇ ਸਮੇਂ ਦੀ ਸਥਿਰਤਾ ਦੇ ਨਾਲ ਸੁਰੱਖਿਅਤ, ਸਥਾਈ ਢਾਂਚੇ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਹੈ।
- ਅ. ਇਮਾਰਤ ਵਿੱਚ ਬਿਜਲੀਕਰਨ ਅਤੇ ਪਲੰਬਿੰਗ ਨੂੰ ਮਾਨਕੀਕ੍ਰਿਤ ਅਤੇ ਲੁਕਾਇਆ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।
- ੲ. ਦਰਵਾਜ਼ੇ, ਖਿੜਕੀਆਂ ਅਤੇ ਦਰਵਾਜ਼ੇ: ਸਾਰੇ ਲਿੰਗਾਂ ਲਈ ਪਖਾਨਿਆਂ ਨੂੰ ਸੁਰੱਖਿਆ ਅਤੇ ਨਿੱਜਤਾ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਉਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਹਰੇਕ ਉਮਰ ਵਰਗ ਦੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੁਆਰਾ ਅਰਾਮ ਨਾਲ ਵਰਤੇ ਜਾ ਸਕਣ ਵਾਲੇ ਲੱਕੜਾਂ ਨਾਲ ਢੁਕਵੇਂ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਲਗਾਉਣਾ। ਸਹੀ ਹਵਾਦਾਰੀ ਅਤੇ ਰੋਸ਼ਨੀ ਨੂੰ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਸਾਰੇ ਕਲਾਸਰੂਮਾਂ ਵਿੱਚ ਖਿੜਕੀਆਂ ਲਗਾਈਆਂ ਜਾਣੀਆਂ ਚਾਹੀਦੀਆਂ ਹਨ। ਸਕੂਲ ਦੇ ਮੁੱਖ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਅਤੇ ਨਿਕਾਸ ਸਥਾਨਾਂ ਦੇ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਅਜਿਹੇ ਹੋਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸਕੂਲ ਦੇ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਬੰਦ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸੁਚਾਰੂ ਢੰਗ ਨਾਲ ਖੋਲ੍ਹਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਬੰਦ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।
- ੳ. ਐਮਰਜੈਂਸੀ ਦੌਰਾਨ ਸੁਰੱਖਿਆ: ਐਮਰਜੈਂਸੀ ਨਿਕਾਸੀ ਦੌਰਾਨ ਭਗਦੜ ਤੋਂ ਬਚਣ ਲਈ ਕਈ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਅਤੇ ਨਿਕਾਸ ਸਥਾਨ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤੇ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਸਕੂਲਾਂ ਵਿੱਚ ਅੱਗ ਸੁਰੱਖਿਆ ਤੰਤਰ ਅਤੇ ਅੱਗ ਬੁਝਾਉਣ ਵਾਲੇ ਯੰਤਰ ਸਹੀ ਕੰਮ ਕਰਨ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਵਿੱਚ ਹੋਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਸਕੂਲ ਦੇ ਸਾਰੇ ਮੈਂਬਰਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰ ਕੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ, ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਅਤੇ ਹੋਰ ਸਟਾਫ਼ ਨੂੰ ਇਮਾਰਤ ਨੂੰ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਬਾਹਰ ਕੱਢਣ ਅਤੇ ਲੋੜਵੰਦਾਂ ਦੀ ਮਦਦ ਕਰਨ ਲਈ ਨਿਯਮਿਤ ਤੌਰ 'ਤੇ ਅੱਗ ਬੁਝਾਉਣ ਦੀ ਅਭਿਆਸ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਖੁੱਲ੍ਹੀਆਂ ਥਾਂਵਾਂ ਜੋ ਕੁਦਰਤੀ ਆਫ਼ਤਾਂ ਦੌਰਾਨ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਅਸੈਂਬਲੀ ਖੇਤਰਾਂ ਵਜੋਂ ਕੰਮ ਕਰ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ, ਦੀ ਵੀ ਹੱਦਬੰਦੀ ਕਰਨ ਅਤੇ ਸਕੂਲ ਦੇ ਸਾਰੇ ਮੈਂਬਰਾਂ ਨੂੰ ਸਪਸ਼ਟ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸੰਚਾਰਿਤ ਕਰਨ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਹੈ। ਹੈਲਪਲਾਈਨ ਅਤੇ ਐਮਰਜੈਂਸੀ ਨੰਬਰ ਸਕੂਲ ਕੈਂਪਸ ਵਿੱਚ ਕਈ ਥਾਂਵਾਂ 'ਤੇ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਿਤ ਕੀਤੇ ਜਾਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ। ਸੁਰੱਖਿਆ ਅਤੇ ਮੁਢਲੀ ਸਹਾਇਤਾ ਕਿੱਟਾਂ ਅਸਾਨੀ ਨਾਲ ਪਹੁੰਚਯੋਗ ਅਤੇ ਵਰਤੋਂ ਲਈ ਉਪਲਬਧ ਹੋਣੀਆਂ ਚਾਹੀਦੀਆਂ ਹਨ।

ਸੁਰੱਖਿਆ ਅਤੇ ਇਸ ਦੇ ਸੰਚਾਲਨ ਦੇ ਹੋਰ ਪਹਿਲੂ ਸਕੂਲ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ ਦੇ ਅਧਿਆਇ ਵਿੱਚ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਹਨ। ਸਕੂਲ ਸੁਰੱਖਿਆ ਅਤੇ ਸੁਰੱਖਿਆ ਬਾਰੇ ਸਿੱਖਿਆ ਮੰਤਰਾਲੇ ਦੇ ਦਿਸ਼ਾ-ਨਿਰਦੇਸ਼ ਸਪਸ਼ਟ ਤੌਰ 'ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਉਪਾਵਾਂ ਨੂੰ ਪਰਿਭਾਸ਼ਿਤ ਕਰਦੇ ਹਨ ਜੋ ਸਕੂਲਾਂ ਅਤੇ ਹੋਰ ਸੰਬੰਧਿਤ ਹਿੱਤਧਾਰਕਾਂ ਨੂੰ ਸਾਰੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਲਈ ਇੱਕ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਵਾਤਾਵਰਨ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਕਰਨੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਸਾਰੀਆਂ ਵਿੱਦਿਅਕ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਅਤੇ ਸੈਟਿੰਗਾਂ ਲਈ ਇੱਕ ਸ਼ਾਨਦਾਰ ਸਰੋਤ ਹਨ।

ਭਾਗ 2.4

ਬੁਨਿਆਦੀ ਢਾਂਚਾ ਜੋ ਸਮਾਵੇਸ਼ ਨੂੰ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ

ਸਕੂਲ ਕੈਂਪਸ ਵਿੱਚ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਅਤੇ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਲਈ ਸਾਰੀਆਂ ਸਾਂਝੀਆਂ ਥਾਂਵਾਂ ਅਤੇ ਸੰਪਤੀਆਂ ਨੂੰ ਸਾਰੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਅਤੇ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਲਈ ਪਹੁੰਚਯੋਗ ਬਣਾਇਆ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ਇਸ ਵਿੱਚ ਅਪਾਹਜ ਲੋਕਾਂ ਅਤੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਲਈ ਸਕੂਲ ਦੇ ਸਾਰੇ ਹਿੱਸਿਆਂ ਵਿੱਚ ਰੁਕਾਵਟ-ਮੁਕਤ ਪਹੁੰਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੈ, ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ ਪ੍ਰਵੇਸ਼, ਨਿਕਾਸ, ਗਲਿਆਰੇ, ਕਲਾਸਰੂਮ, ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ, ਪ੍ਰਯੋਗਸ਼ਾਲਾਵਾਂ, ਖਾਣੇ ਦੇ ਖੇਤਰ, ਖੇਡਣ ਦੇ ਖੇਤਰ, ਪਖਾਨੇ, ਫਰਨੀਚਰ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਅਤੇ ਸਿੱਖਣ ਦੀ ਸਮੱਗਰੀ ਦੀ ਵਰਤੋਂ।

ਨਾਕਾਫੀ ਬੁਨਿਆਦੀ ਢਾਂਚੇ ਜਾਂ ਅਢੁਕਵੇਂ ਤੌਰ 'ਤੇ ਰੱਖੇ ਗਏ ਬੁਨਿਆਦੀ ਢਾਂਚੇ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਮੁੱਦੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸਮੂਹਾਂ ਲਈ ਰੁਕਾਵਟਾਂ ਪੈਦਾ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ, ਉਦਾਹਰਨ ਦੇ ਲਈ, ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਕਿਸ਼ੋਰ ਲੜਕੀਆਂ ਦੀ ਸਕੂਲ ਵਿੱਚ ਹਾਜ਼ਰੀ ਘੱਟ ਹੋਣ ਦਾ ਇੱਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਕਾਰਨ ਹੈ ਸਕੂਲਾਂ ਵਿੱਚ ਅਪਾਹਜ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਸਮੇਤ ਸਾਰੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਲਈ ਢੁਕਵੇਂ ਸਹੀ ਪਖਾਨੇ ਅਤੇ ਸਵੱਛਤਾ ਸਹੂਲਤਾਂ ਦੀ ਘਾਟ ਹੋਣਾ।

ਅਧਿਆਇ-3

ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਨੂੰ ਯੋਗ ਅਤੇ ਸਸ਼ਕਤ ਬਣਾਉਣਾ

ਭਾਗ 3.1

ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਲਈ ਯੋਗ ਵਾਤਾਵਰਨ ਨੂੰ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਉਣਾ

ਇੱਕ ਅਜਿਹਾ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਜੋ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਸਿੱਖਣ ਅਤੇ ਮਿਲ ਕੇ ਕੰਮ ਕਰਨ ਲਈ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸਾਰਿਆਂ ਲਈ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਅਤੇ ਸਤਿਕਾਰ ਦੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾ ਰੱਖਦਾ ਹੈ, ਇੱਕ ਚੰਗੇ ਸਕੂਲ ਲਈ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹੈ, ਇਹ ਇੱਕ ਅਜਿਹੇ ਵਾਤਾਵਰਨ ਵਿੱਚ ਸੰਭਵ ਹੈ ਜੋ ਖੁੱਲ੍ਹਾ ਅਤੇ ਦੇਖਭਾਲ ਵਾਲਾ ਹੋਵੇ ਅਤੇ ਜਿੱਥੇ ਗੱਲਬਾਤ, ਸਹਿਯੋਗ, ਪੁੱਛਗਿੱਛ ਅਤੇ ਪ੍ਰਤੀਬਿੰਬ ਸ਼ਾਮਲ ਅਭਿਆਸ ਹੋਣ।

NEP 2020 ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਨੂੰ 'ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਵਿੱਚ ਬੁਨਿਆਦੀ ਸੁਧਾਰਾਂ ਦੇ ਕੇਂਦਰ' ਵਿੱਚ ਰੱਖਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਹੈ:

ਸਿੱਖਿਆ ਨੀਤੀ ਨੂੰ ਸਾਰੇ ਪੱਧਰਾਂ 'ਤੇ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਨੂੰ ਸਾਡੇ ਸਮਾਜ ਦੇ ਸਭ ਤੋਂ ਸਤਿਕਾਰਤ ਅਤੇ ਜ਼ਰੂਰੀ ਮੈਂਬਰਾਂ ਵਜੋਂ ਮੁੜ ਸਥਾਪਿਤ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਸਹਾਇਤਾ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਸੱਚਮੁੱਚ ਸਾਡੀ ਅਗਲੀ ਪੀੜ੍ਹੀ ਦੇ ਨਾਗਰਿਕਾਂ ਨੂੰ ਅਕਾਰ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਨੂੰ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਨੂੰ ਸਸ਼ਕਤ ਬਣਾਉਣ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਕੰਮ ਜਿੰਨਾ ਸੰਭਵ ਹੋ ਸਕੇ, ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਢੰਗ ਨਾਲ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕਰਨ ਲਈ ਸਭ ਕੁਝ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

[NEP 2020 ਜਾਣ-ਪਛਾਣ]

ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਨੂੰ ਸੰਸਾਧਨਾਂ ਨਾਲ ਭਰਪੂਰ, ਪ੍ਰੈਰਿਕ ਵਾਤਾਵਰਨ ਅਤੇ ਪੇਸ਼ੇਵਰ ਸਿੱਖਣ ਅਤੇ ਗੱਲਬਾਤ ਲਈ ਨਿਰੰਤਰ ਮੌਕਿਆਂ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਨੂੰ ਇੱਕ ਚੰਗੀ ਯੋਗਤਾ ਪ੍ਰਾਪਤ, ਨਜ਼ਦੀਕੀ ਅਤੇ ਜੀਵੰਤ ਪੇਸ਼ੇਵਰ ਸਮੂਹ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਹੋਣ ਵਿੱਚ ਮਾਣ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ।

ਇਸ ਵਿੱਚ ਢੁਕਵਾਂ ਅਤੇ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਭੌਤਿਕ ਬੁਨਿਆਦੀ ਢਾਂਚਾ, ਸਹੂਲਤਾਂ ਅਤੇ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਪੀਣ ਵਾਲੇ ਪਾਣੀ ਨਾਲ ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਸਰੋਤ, ਚੱਲ ਰਹੇ ਪਾਣੀ ਨਾਲ ਪਖਾਨੇ ਅਤੇ ਹੱਥ ਧੋਣ ਦੀਆਂ ਬੁਨਿਆਦੀ ਸਹੂਲਤਾਂ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਢੰਗ ਨਾਲ ਪੜ੍ਹਾਉਣ ਲਈ ਜ਼ਰੂਰੀ ਬੁਨਿਆਦੀ ਢਾਂਚਾ ਅਤੇ ਅਧਿਆਪਨ ਸਮੱਗਰੀ ਨੂੰ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਉਣਾ ਸ਼ਾਮਲ ਹੈ।

ਹਾਲਾਂਕਿ ਇਹ ਸਮਰੱਥਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹਨ, ਪਰ ਉਹ ਆਪਣੇ-ਆਪ ਵਿੱਚ ਕਾਫ਼ੀ ਨਹੀਂ ਹਨ। ਅਧਿਆਪਕ ਇਹ ਜਾਣਨ ਲਈ ਸਭ ਤੋਂ ਵਧੀਆ ਸਥਿਤੀ ਵਿੱਚ ਹਨ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਕੀ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹਨਾਂ ਜ਼ਰੂਰਤਾਂ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਨ ਦੇ ਰਚਨਾਤਮਿਕ ਤਰੀਕੇ ਲੱਭ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਲਈ, ਸਾਡੇ ਸਕੂਲਾਂ ਅਤੇ ਕਲਾਸਰੂਮਾਂ ਵਿੱਚ ਤਬਦੀਲੀ ਲਈ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਨੂੰ ਖੁਦਮੁਖਤਿਆਰੀ ਦੇਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ।

ਭਾਗ 3.2

ਅਧਿਆਪਕ ਖੁਦਮੁਖਤਿਆਰੀ ਅਤੇ ਜਵਾਬਦੇਹੀ

ਅਧਿਆਪਕ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੇ ਸਿੱਖਣ ਲਈ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਲਈ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰ ਠਹਿਰਾਇਆ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਪਰ ਅਧਿਆਪਕ ਸ਼ਕਤੀਕਰਨ ਅਤੇ ਖੁਦਮੁਖਤਿਆਰੀ ਜਵਾਬਦੇਹੀ ਲਈ ਪੂਰਵ ਸ਼ਰਤਾਂ ਹਨ। ਜਵਾਬਦੇਹੀ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹੈ, ਪਰ ਖੁਦਮੁਖਤਿਆਰੀ ਵੀ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹੈ, ਖੁਦਮੁਖਤਿਆਰੀ 'ਤੇ ਆਧਾਰਿਤ ਇੱਕ ਸ਼ਕਤੀਕਰਨ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਜਵਾਬਦੇਹੀ ਲਈ ਇੱਕ ਜ਼ਰੂਰੀ ਸ਼ਰਤ ਹੈ।

ਇਹ ਵੀ ਮੰਨਿਆ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸਿੱਖਿਆ ਵਿੱਚ 'ਜਵਾਬਦੇਹੀ' ਇੱਕ ਗੁੰਝਲਦਾਰ ਮਾਮਲਾ ਹੈ; ਇਸ ਦਾ ਮਤਲਬ ਇਹ ਨਹੀਂ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਕਿ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੇ ਟੈਸਟ ਦੇ ਅੰਕਾਂ (ਜਾਂ ਉਹਨਾਂ ਉੱਤੇ ਪ੍ਰਗਤੀ) ਨੂੰ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਨਾਲ ਜਵਾਬਦੇਹੀ ਦੇ ਮਾਪ ਵਜੋਂ ਜੋੜਿਆ ਜਾਵੇ। ਇਸ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਜਵਾਬਦੇਹੀ ਅਤੇ ਕਾਰਵਾਈਆਂ ਦੀ ਸਰਲ ਸਮਝ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਨੂੰ ਚੰਗੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਜ਼ਿਆਦਾ ਨੁਕਸਾਨ ਪਹੁੰਚਾਉਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਨੂੰ ਹੋਰ ਡੂੰਘੀ ਸਮਝ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ।

ਸਿੱਖਣ ਦੀ ਗੁਣਵੱਤਾ ਵਿੱਚ ਸੁਧਾਰ ਲਿਆਉਣ ਲਈ ਯੋਗ ਅਤੇ ਪ੍ਰਤੀਬੱਧ ਅਧਿਆਪਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹਨ। ਸਕੂਲਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰ ਸਹਾਇਕ ਵਾਤਾਵਰਨ ਅਤੇ ਵਾਤਾਵਰਨ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਅਧਿਆਪਕ ਦੀ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ੀਲਤਾ ਵਿੱਚ ਸੁਧਾਰ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਅਧਿਆਪਕ ਵਿਲੱਖਣ ਵਿਅਕਤੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਆਪਣੇ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਅਤੇ ਸਿੱਖਣ, ਸਿੱਖਣ ਅਤੇ ਸਿੱਖਿਆ ਬਾਰੇ ਨਿੱਜੀ ਸਿਧਾਂਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇੱਕ ਰਚਨਾਤਮਿਕ ਅਤੇ ਸਮਝਦਾਰ ਅਧਿਆਪਕ ਲਈ, ਸਿੱਖਣ ਦਾ ਹਰ ਐਪੀਸੋਡ ਅਣਕਿਆਸੇ ਮੌਕੇ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਯੋਜਨਾਬੱਧ ਨਹੀਂ ਸੀ ਉਸ ਨੂੰ ਸਿੱਖਣ ਲਈ ਸਵੈ-ਪ੍ਰੇਰਿਤ ਕਰਨ ਅਤੇ ਸਹਾਇਤਾ ਕਰਨ ਦਾ ਮੌਕਾ ਅਤੇ ਉਸ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸੈਸ਼ਨ ਵਿੱਚ ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਜੋ ਯੋਜਨਾਬੱਧ ਸੀ ਉਸ ਨੂੰ ਸਿੱਖਣ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਕਰਨ ਦਾ ਮੌਕਾ। ਯੋਗ ਅਧਿਆਪਕ, ਜਦੋਂ ਖੁਦਮੁਖਤਿਆਰ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਤਾਂ ਠੋਸ ਵਿੱਦਿਅਕ ਫ਼ੈਸਲਿਆਂ ਰਾਹੀਂ ਇਹਨਾਂ ਮੌਕਿਆਂ ਦਾ ਵੱਧ ਤੋਂ ਵੱਧ ਲਾਭ ਉਠਾਉਂਦੇ ਹਨ।

ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਕੋਲ ਸਮੱਗਰੀ ਦੀ ਯੋਜਨਾ ਬਣਾਉਣ ਅਤੇ ਸੰਗਠਿਤ ਕਰਨ, ਸਥਿਤੀ ਦੀ ਮੰਗ ਅਨੁਸਾਰ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਾਉਣ ਦੇ ਕ੍ਰਮ ਅਤੇ ਢੰਗਾਂ ਨੂੰ ਨਿਰਧਾਰਿਤ ਕਰਨ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦਾ ਮੁਲਾਂਕਣ ਕਰਨ ਦੇ ਤਰੀਕਿਆਂ ਲਈ ਵਿੱਦਿਅਕ ਖੁਦਮੁਖਤਿਆਰੀ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਸਭ ਨਿਰਧਾਰਿਤ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਦੇ ਟੀਚਿਆਂ, ਯੋਗਥਾਵਾਂ, ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਨਤੀਜਿਆਂ ਅਤੇ ਵਿੱਦਿਅਕ ਪਹੁੰਚਾਂ ਅਤੇ ਸਿਧਾਂਤਾਂ 'ਤੇ ਆਧਾਰਿਤ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ਅਧਿਆਪਕ ਦੀ ਖੁਦਮੁਖਤਿਆਰੀ ਅਤੇ ਜਵਾਬਦੇਹੀ ਅਧਿਆਪਕ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਅਤੇ ਉਸ ਵਾਤਾਵਰਨ ਦੇ ਨਤੀਜੇ ਹਨ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਉਹ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਉਦਾਹਰਨ ਵਜੋਂ, ਜੇ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਕੋਲ ਗਿਆਨ ਦਾ ਮਜ਼ਬੂਤ ਆਧਾਰ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਤਾਂ ਉਹ ਖੁਦਮੁਖਤਿਆਰੀ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਣਗੇ। ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ, ਜੇ ਅਧਿਆਪਕ ਅਭਿਆਸ ਬੁਨਿਆਦੀ ਢਾਂਚੇ ਦੀ ਘਾਟ ਜਾਂ ਵਿਦਿਆਰਥੀ-

ਅਧਿਆਪਕ ਅਨੁਪਾਤ (PTR) ਤੋਂ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਅਧਿਆਪਕ ਨੂੰ ਸਿਰਫ ਉਸ ਲਈ ਜਵਾਬਦੇਹ ਠਹਿਰਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਜੋ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਦੇ ਅੰਦਰ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ, ਅਧਿਆਪਕ ਖੁਦਮੁਖਤਿਆਰੀ ਨੂੰ ਵੱਡੀ ਪ੍ਰਣਾਲੀਗਤ ਜਵਾਬਦੇਹੀ ਤੋਂ ਸੁਤੰਤਰ ਨਹੀਂ ਮੰਨਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ।

ਭਾਗ 3.3

ਵਿਦਿਆਰਥੀ-ਅਧਿਆਪਕ ਅਨੁਪਾਤ

ਇਹ ਵਿਆਪਕ ਤੌਰ ਉੱਤੇ ਸਮਝਿਆ ਅਤੇ ਸਵਿਕਾਰ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸਹੀ PTR ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਦੁਆਰਾ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਧਿਆਨ ਦੇਣ ਦੇ ਯੋਗ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਲਈ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੀ ਸ਼ਮੂਲੀਅਤ ਅਤੇ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਨੂੰ ਵਧਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

PTR ਨੂੰ ਸਿਰਫ ਇੱਕ ਸੰਖਿਆ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ, ਬਲਕਿ ਇੱਕ ਅਜਿਹੇ ਉਪਾਅ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਵੇਖਣਾ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹੈ ਜੋ ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਬਿਹਤਰ ਨਤੀਜਿਆਂ ਵੱਲ ਲੈ ਜਾਵੇਗਾ। ਕਈ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਕਲਾਸਰੂਮ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ ਨੂੰ ਬਿਹਤਰ ਢੰਗ ਨਾਲ ਲਾਗੂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਜੇਕਰ ਅਧਿਆਪਕ ਅਨੁਕੂਲ ਪੀਟੀਆਰ ਦੇ ਵਾਤਾਵਰਨ ਵਿੱਚ ਕੰਮ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਸਿੱਖਿਆ ਸ਼ਾਸਤਰ ਦੇ ਮਾਹਰ ਦਲੀਲ ਦਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਸਕੂਲ ਦੇ ਸ਼ੁਰੂਆਤੀ ਸਾਲਾਂ ਦੌਰਾਨ ਘੱਟ PTR ਦਾ ਵੱਡਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਪਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਜਿਹੜੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਘੱਟ PTR ਵਾਲੇ ਸਕੂਲਾਂ ਵਿੱਚ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਉਹਨਾਂ ਵਿੱਚ ਵੱਧ ਤੋਂ ਵੱਧ ਸਾਲਾਂ ਤੱਕ ਸਕੂਲ ਜਾਰੀ ਰੱਖਣ ਦੀ ਸੰਭਾਵਨਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਇੱਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਚੇਤਾਵਨੀ ਇਹ ਹੈ ਕਿ PTR ਨੂੰ ਘਟਾਉਣ ਦਾ ਮਤਲਬ ਸਕੂਲਾਂ ਨੂੰ ਘੱਟ ਯੋਗਤਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਜਾਂ ਅਸਥਾਈ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਨਾਲ ਭਰਨਾ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਯੋਗ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਦੀ ਨਿਯੁਕਤੀ ਅਤੇ ਪੇਸ਼ੇਵਰ ਵਿਕਾਸ ਰਾਹੀਂ PTR ਵਿੱਚ ਸੁਧਾਰ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ਨਾਲ ਹੀ, PTR ਨੂੰ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਲਈ ਘਰ ਵਿੱਚ ਉਪਲਬਧ ਸਰੋਤਾਂ ਦਾ ਲੇਖਾ-ਜੋਖਾ ਰੱਖਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਉਹਨਾਂ ਕਲਾਸਾਂ ਵਿੱਚ ਘੱਟ PTR ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ, ਜਿੱਥੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਕੋਲ ਆਰਥਿਕ ਸਥਿਤੀਆਂ ਕਾਰਨ ਘਰ ਵਿੱਚ ਮੁਕਾਬਲਤਨ ਘੱਟ ਸਰੋਤ ਅਤੇ ਸਹਾਇਤਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਸੁਧਰੇ ਹੋਏ PTR ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਬੁਨਿਆਦੀ ਢਾਂਚੇ ਦੇ ਮੁੱਦਿਆਂ ਅਤੇ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਦੀ ਅਕਾਦਮਿਕ ਅਤੇ ਵਿੱਦਿਅਕ ਸਮਰੱਥਾ ਦਾ ਵੀ ਧਿਆਨ ਰੱਖਿਆ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਤਾਂਜੇ ਘੱਟ PTR ਦਾ ਪੂਰਾ ਲਾਭ ਉਠਾਇਆ ਜਾ ਸਕੇ। ਸਾਰੇ ਸਕੂਲ ਪੜਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਸਾਰੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਲਈ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਦਾ ਪੂਰਾ ਪੂਰਕ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ਭਾਗ 3.4

ਕੈਰੀਅਰ ਅਤੇ ਪੇਸ਼ੇਵਰ ਵਿਕਾਸ ਦੇ ਮੌਕੇ

NEP 2020, ਪੈਰਾ 5.18 ਸਕੂਲ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਸਾਰੇ ਪੜਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਬਰਾਬਰ ਕੈਰੀਅਰ ਵਿਕਾਸ ਦੇ ਮੌਕਿਆਂ ਦੀ ਗੱਲ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਸਕੂਲੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਸਾਰੇ ਪੜਾਅ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹਨ ਅਤੇ ਇਸ ਲਈ ਯੋਗ ਅਤੇ ਪ੍ਰਤੀਬੱਧ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਦੀ ਲੋੜ ਹੋਵੇਗੀ।

ਇਹ ਉਦੋਂ ਹੀ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਜਦੋਂ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਦੀ ਤਨਖਾਹ ਅਤੇ ਸੇਵਾ ਦੀਆਂ ਸਥਿਤੀਆਂ ਵਿੱਚ ਜਿੰਨੀ ਜਲਦੀ ਹੋ ਸਕੇ, ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਪੇਸ਼ੇਵਰ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀਆਂ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਸੁਧਾਰ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ ਅਤੇ ਪੇਸ਼ੇ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਤਿਭਾਸ਼ਾਲੀ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਨੂੰ ਅਕਰਸ਼ਿਤ ਕਰਨ ਅਤੇ ਬਰਕਰਾਰ ਰੱਖਣ ਲਈ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਲੰਮੇ ਸਮੇਂ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਨਾਲ ਪੇਸ਼ੇ ਦੀ ਸਮੁੱਚੀ ਗੁਣਵੱਤਾ ਅਤੇ ਇਸ ਵਿੱਚ ਵਿਕਾਸ ਦੇ ਮੌਕਿਆਂ ਬਾਰੇ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਨਜ਼ਰੀਏ ਵਿੱਚ ਸੁਧਾਰ ਹੋਵੇਗਾ।

ਫਾਊਂਡੇਸ਼ਨਲ ਪੱਧਰ ਦੇ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਸੈਕੰਡਰੀ ਪੱਧਰ ਦੇ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਤੱਕ ਸਾਰੇ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਦੀ ਭਰਤੀ ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਕੰਮ ਦੀਆਂ ਜ਼ਰੂਰਤਾਂ ਅਤੇ ਇੱਕੋ ਤਨਖਾਹ ਢਾਂਚੇ ਅਨੁਸਾਰ ਮਿਆਰੀ ਸੇਵਾ ਸ਼ਰਤਾਂ ਨਾਲ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇਗੀ।

ਸਾਰੇ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਕੈਰੀਅਰ (ਤਨਖਾਹ ਅਤੇ ਤਰੱਕੀਆਂ ਦੇ ਮਾਮਲੇ ਵਿੱਚ) ਵਿੱਚ ਤਰੱਕੀ ਕਰਨ ਦਾ ਮੌਕਾ ਮਿਲਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਜਦੋਂਕਿ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਉਸੇ ਪੱਧਰ (ਜਿਵੇਂ: ਫਾਊਂਡੇਸ਼ਨਲ, ਪ੍ਰੈਪਰੇਟਰੀ, ਮਿਡਲ ਜਾਂ ਸੈਕੰਡਰੀ) ਵਿੱਚ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਵਜੋਂ ਸੇਵਾ ਕਰਨਾ ਜਾਰੀ ਰੱਖਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ਅਧਿਆਪਕ ਵਾਧੂ ਪ੍ਰਮਾਣੀਕਰਨ ਸਮੇਤ ਨਿਰਧਾਰਿਤ ਮਾਪਦੰਡਾਂ ਦੀ ਪੂਰਤੀ 'ਤੇ ਅਧਿਆਪਕ ਸਿੱਖਿਅਕ ਜਾਂ ਅਕਾਦਮਿਕ ਅਤੇ ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਕੀ ਕਾਰਜਕਰਤਾ ਬਣਨ ਲਈ ਕੈਰੀਅਰ ਦੀ ਤਬਦੀਲੀ ਵੀ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ।

ਇਹ ਪਹੁੰਚ ਇਹ ਸੁਨਿਸ਼ਚਿਤ ਕਰਨ ਲਈ ਹੋਵੇਗੀ ਕਿ ਕਿਸੇ ਦੇ ਕੈਰੀਅਰ (ਤਨਖਾਹ ਅਤੇ ਤਰੱਕੀ) ਵਿੱਚ ਵਾਧਾ ਇੱਕ ਸਿੰਗਲ ਸਕੂਲ ਪੜਾਅ ਦੇ ਅੰਦਰ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਲਈ ਉਪਲਬਧ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹ ਕਿ ਸ਼ੁਰੂਆਤੀ ਪੜਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਅਧਿਆਪਕ ਬਣਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਦੇ ਪੜਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਜਾਣ ਲਈ ਕੈਰੀਅਰ ਦੀ ਤਰੱਕੀ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਕੋਈ ਪ੍ਰੋਤਸਾਹਨ ਨਹੀਂ ਹੈ (ਹਾਲਾਂਕਿ ਅਜਿਹੇ ਕੈਰੀਅਰ ਨੂੰ ਪੜਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਜਾਣ ਦੀ ਆਗਿਆ ਦਿੱਤੀ ਜਾਵੇਗੀ, ਬਸ਼ਰਤੇ ਅਧਿਆਪਕ ਕੋਲ ਅਜਿਹੀ ਚਾਲ ਲਈ ਇੱਛਾ ਅਤੇ ਯੋਗਤਾ ਹੋਵੇ)।

ਭਾਗ 3.5

ਇਨ-ਸਰਵਿਸ ਅਧਿਆਪਕ ਸਿੱਖਿਆ, ਸਲਾਹ ਅਤੇ ਸਹਾਇਤਾ

ਅਧਿਆਪਕ ਪੇਸ਼ੇਵਰ ਵਿਕਾਸ ਇੱਕ ਯਾਤਰਾ ਹੈ ਅਤੇ ਅਧਿਆਪਕ ਆਪਣੀ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਰਫਤਾਰ ਨਾਲ ਇਸ ਵਿੱਚੋਂ ਲੰਘਦੇ ਹਨ।

ਵੱਖ-ਵੱਖ ਅਧਿਆਪਕ ਆਪਣੀ ਵਿਕਾਸ ਯਾਤਰਾ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਪੜਾਵਾਂ 'ਤੇ ਹੋਣਗੇ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਵਿਕਾਸ ਸੰਬੰਧੀ ਜ਼ਰੂਰਤਾਂ ਹੋਣਗੀਆਂ। ਹਰੇਕ ਪੜਾਅ ਦੇ ਅੰਦਰ, ਸਿੱਖਣ ਦਾ ਤਜਰਬਾ ਸੰਪੂਰਨ ਅਤੇ ਇਸ ਬਿੰਦੂ ਤੱਕ ਸੰਪੂਰਨ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਅਭਿਆਸ ਵਿੱਚ ਨਿਰੰਤਰ ਤਬਦੀਲੀ ਲਿਆਉਣ ਅਤੇ ਅਗਲੇ ਪੜਾਅ ਵੱਲ ਵਧਣ ਵਿੱਚ ਸਹਾਇਤਾ ਕਰ ਸਕੇ।

ਮੌਜੂਦਾ ਸੰਦਰਭ ਵਿੱਚ ਅਤੇ ਘੱਟੋ-ਘੱਟ ਅਗਲੇ 5-10 ਸਾਲਾਂ ਤੱਕ ਜਦੋਂ ਤੱਕ ਪ੍ਰੀ-ਸਰਵਿਸ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ NEP 2020 ਵਿੱਚ ਦੱਸੇ ਗਏ ਪਰਿਵਰਤਨ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ, ਇਨ-ਸਰਵਿਸ ਅਧਿਆਪਕ ਸਿੱਖਿਆ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਤੌਰ 'ਤੇ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹੈ। ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਅਤੇ ਸਮਝ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ CF ਨੂੰ ਲਾਗੂ ਕਰਨ ਦੇ ਯੋਗ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ਇਸ ਲਈ, ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਦਾ ਪੇਸ਼ੇਵਰ ਵਿਕਾਸ ਅਜਿਹਾ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਵਿੱਦਿਅਕ ਸੁਧਾਰ ਲਿਆਉਣ ਦੀ ਯੋਗਤਾ ਵਾਲੇ ਯੋਗ ਅਤੇ ਪ੍ਰਤੀਬਿੰਬਿਤ ਵਿਅਕਤੀ ਬਣਨ। ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਨੂੰ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਸਾਧਨਾਂ ਰਾਹੀਂ ਆਪਣੇ ਪੇਸ਼ੇਵਰ ਵਿਕਾਸ ਨਾਲ ਨਿਰੰਤਰ ਜੁੜਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਸਲਾਹ ਅਤੇ ਕੋਚਿੰਗ ਸਹਾਇਤਾ ਦੇ ਨਾਲ ਪੀਅਰ ਲਰਨਿੰਗ ਲਈ ਪਲੇਟਫਾਰਮ ਉਪਲਬਧ ਕਰਵਾਏ ਜਾਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ।

ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਦੇ ਨਿਰੰਤਰ ਪੇਸ਼ੇਵਰ ਵਿਕਾਸ ਲਈ ਇੱਕ ਸਕੂਲ ਆਧਾਰਿਤ ਵਿਧੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਇਹ ਵਿਸ਼ੇ ਸਮੂਹ ਦੇ ਮੈਂਬਰਾਂ, ਕਲਾਸ ਅਧਿਆਪਕਾਂ, ਇੱਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਪੜਾਅ ਵਿੱਚ ਪੜ੍ਹਾਉਣ ਵਾਲੇ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਅਤੇ ਸਮੁੱਚੀ ਸਕੂਲ ਯੋਜਨਾ ਅਤੇ ਸਮੀਖਿਆ ਮੀਟਿੰਗ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ।

ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਦੀ ਮਦਦ ਕਰਨ ਲਈ, ਵਿਕਾਸ ਕਰਨ ਲਈ, ਮੁੱਖ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਅਤੇ ਸਕੂਲ ਪ੍ਰਿੰਸੀਪਲਾਂ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਨਿਗਰਾਨੀ ਕਰਨ ਅਤੇ ਸਹਾਇਤਾ ਕਰਨ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਆਪਣੇ ਕੰਮਾਂ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨਾਲ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਮੀਟਿੰਗਾਂ ਵੀ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਨਵੇਂ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਲਈ ਇੱਕ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸੋਚੀ ਸਮਝੀ ਸਕੂਲ-ਆਧਾਰਿਤ ਸ਼ਮੂਲੀਅਤ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸਕੂਲ ਦੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਅਤੇ ਅਭਿਆਸਾਂ, ਉਹਨਾਂ ਤੋਂ ਉਮੀਦਾਂ ਅਤੇ ਉਪਲਬਧ ਸਹਾਇਤਾ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ ਬਾਰੇ ਸਿੱਖਣ ਦਾ ਮੌਕਾ ਮਿਲਦਾ ਹੈ।

ਸੀਨੀਅਰ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਦੀ ਪਛਾਣ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਨਵੇਂ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਲਈ ਸਲਾਹਕਾਰ ਅਧਿਆਪਕ ਬਣਨ ਲਈ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਜਰਨਲ ਲਿਖਣਾ, ਆਪਣੇ ਅਧਿਆਪਨ ਦੇ ਅਨੁਭਵਾਂ ਦਾ ਦਸਤਾਵੇਜ਼ੀਕਰਨ ਕਰਨਾ ਅਤੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਸਿੱਖਿਆ ਰਸਾਲਿਆਂ ਲਈ ਲੇਖ ਲਿਖਣਾ ਅਧਿਆਪਕ ਵਿਕਾਸ ਦਾ ਇੱਕ ਹੋਰ ਤਰੀਕਾ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਲਿਖਣਾ ਇੱਕ ਵਿਅਕਤੀ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਅਤੇ ਅਨੁਭਵਾਂ ਨੂੰ ਵਿਵਸਥਿਤ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਸਹਾਇਤਾ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਨੂੰ ਸਕੂਲ ਦੇ ਦਰਸ਼ਕਾਂ ਤੋਂ ਪਰੇ ਪਹੁੰਚਣ ਅਤੇ ਸਿੱਖਿਆ ਪੇਸ਼ੇਵਰਾਂ ਦੇ ਵਿਆਪਕ ਭਾਈਚਾਰੇ ਨਾਲ ਜੁੜਨ ਦੇ ਯੋਗ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ।

ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਵਿਕਾਸ ਲਈ ਸਿਹਤਮੰਦ ਸਿੱਖਣ ਦੀਆਂ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਵਿੱਚ ਵੀ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਣ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਹੈ। ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਹੋਣ ਦੇ ਨਾਤੇ ਸੈਰ-ਸਪਾਟੇ ਅਤੇ ਫਿਲਮ ਸਕ੍ਰੀਨਿੰਗ 'ਤੇ ਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਲਈ ਖੇਡ ਦਿਵਸ ਜਾਂ ਕਲੱਬ ਦੀਆਂ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਦਾ ਆਯੋਜਨ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਦੇ ਸਮੂਹ ਲਈ ਵੀ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਜਤਨਾਂ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ, NCERT, SCERT, DIET, BITE, BRC ਅਤੇ CRC ਸਕੂਲਾਂ ਅਤੇ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਨੂੰ ਸਹਾਇਤਾ ਸਮੱਗਰੀ, ਸਮਰੱਥਾ ਨਿਰਮਾਣ ਸੈਸ਼ਨਾਂ, ਸਾਈਟ 'ਤੇ ਦੌਰੇ ਅਤੇ ਗੁਣਵੱਤਾ ਦੀ ਨਿਗਰਾਨੀ ਅਤੇ ਨਿਗਰਾਨੀ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਰਾਹੀਂ ਅਕਾਦਮਿਕ ਸਲਾਹ ਅਤੇ ਸਹਾਇਤਾ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਅਕਾਦਮਿਕ ਸੰਸਾਧਨ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਉਣ ਵਿੱਚ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾਉਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਕਿ ਅਧਿਆਪਕ ਪੇਸ਼ੇਵਰ ਵਿਕਾਸ ਦੇ ਮੌਕੇ ਨਿਰੰਤਰ ਉਪਲਬਧ ਹੋਣ।

ਭਾਗ 3.6

ਪ੍ਰੀ-ਸਰਵਿਸ ਅਧਿਆਪਕ ਸਿੱਖਿਆ

ਪ੍ਰੀ-ਸਰਵਿਸ ਅਧਿਆਪਕ ਸਿੱਖਿਆ ਨੂੰ ਇੱਕ ਠੋਸ ਗਿਆਨ ਆਧਾਰ ਅਤੇ ਇੱਕ ਮਜ਼ਬੂਤ ਪੇਸ਼ੇਵਰ ਪਛਾਣ ਵਾਲੇ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਨੂੰ ਤਿਆਰ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਸਭ ਤੋਂ ਵਧੀਆ ਢੰਗ ਨਾਲ ਇੱਕ ਅੰਤਰ-ਅਨੁਸ਼ਾਸਨੀ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਰਾਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇਗਾ ਜੋ NCF ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇੱਕ ਮਿਆਦ ਦੇ ਦੌਰਾਨ ਅਭਿਆਸ ਦੇ ਇੱਕ ਸ਼੍ਰੇਣੀਬੱਧ ਐਕਸਪੋਜ਼ਰ ਦੁਆਰਾ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇਗਾ। NEP 2020 ਵਿੱਚ ਦੱਸੇ ਗਏ ਚਾਰ-ਸਾਲਾ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਅਧਿਆਪਕ ਸਿੱਖਿਆ ਲਈ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਫਰੇਮਵਰਕ (NCF-TE) ਵਿੱਚ ਵਿਸਤ੍ਰਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਹੈ, ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਨੂੰ ਸਕੂਲ ਅਤੇ ਕਲਾਸਰੂਮ ਅਭਿਆਸਾਂ ਦਾ ਨਿਰੀਖਣ ਕਰਨ ਅਤੇ ਅਨੁਭਵ ਕਰਨ ਦੇ ਕਾਫ਼ੀ ਮੌਕੇ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰੇਗਾ। ਸਾਥੀਆਂ, ਅਧਿਆਪਕ ਸਿੱਖਿਅਕਾਂ ਅਤੇ ਅਭਿਆਸ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਨਾਲ ਗੱਲਬਾਤ ਦੇ ਮੌਕੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਸਿਧਾਂਤਿਕ ਸਮਝ ਨੂੰ ਅਭਿਆਸ ਨਾਲ ਜੋੜਨ ਵਿੱਚ ਸਹਾਇਤਾ ਕਰਨਗੇ। ਇਸ ਸਮਝ ਨੂੰ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨ ਲਈ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਨੂੰ ਲੁੜੀਂਦਾ ਸਮਾਂ ਅਤੇ ਜਗ੍ਹਾ ਦਿੱਤੀ ਜਾਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ, ਇਹ ਚਾਰ ਸਾਲਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਦੀ ਲੰਮੀ ਮਿਆਦ ਦੁਆਰਾ ਸਮਰੱਥ ਹੋਵੇਗਾ। ਇੱਕ ਵਾਰ ਜਦੋਂ ਉਹ ਅਧਿਆਪਕ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰ ਲੈਣਗੇ, ਤਾਂ ਅਧਿਆਪਕ ਕਾਫ਼ੀ ਯੋਗ ਸਥਿਤੀਆਂ ਦੇ ਮੱਦੇਨਜ਼ਰ ਅਭਿਆਸ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਵਜੋਂ ਆਪਣੀ ਸਿੱਖਿਆ ਜਾਰੀ ਰੱਖਣ ਦੇ ਯੋਗ ਹੋਣਗੇ।

ਇਹ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਕਿ ਪੁਨਰਗਠਿਤ ਸਕੂਲ ਪੜਾਵਾਂ ਲਈ ਅਧਿਆਪਕ ਜਿੰਨੀ ਜਲਦੀ ਹੋ ਸਕੇ ਉਪਲਬਧ ਹੋਣ, ਪਹਿਲਾ ਕਦਮ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਦੀ ਮੰਗ ਅਤੇ ਸਪਲਾਈ ਦਾ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਲਗਾਉਣਾ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਇਹ NCTE ਦੁਆਰਾ ਸਕੂਲ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਪੜਾਵਾਂ ਲਈ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਦੀ ਮੰਗ ਅਤੇ ਸਪਲਾਈ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਮੌਜੂਦਾ ਅਧਿਐਨਾਂ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਪਹਿਲ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ਇਹ ਸੁਨਿਸ਼ਚਿਤ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਸਹਾਇਤਾ ਕਰੇਗਾ ਕਿ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀਆਂ ਦੀ ਸਹੀ ਗਿਣਤੀ ਅਤੇ ਕਿਸਮ ਚਾਰ-ਸਾਲਾ ਏਕੀਕ੍ਰਿਤ ਅਧਿਆਪਕ ਸਿਖਲਾਈ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ (ITEP) ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਸ਼ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਅਤੇ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਪੜਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਮੁਹਾਰਤ ਹੈ: ਬੁਨਿਆਦੀ, ਸ਼ੁਰੂਆਤੀ, ਮਿਡਲ ਅਤੇ ਸੈਕੰਡਰੀ। ITEP ਦੇ ਅੰਦਰ ਮੁਹਾਰਤਾਂ ਲਈ ਪਾਠਕ੍ਰਮ NCF ਦੇ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਅਤੇ ਸਿੱਖਿਆ ਸ਼ਾਸਤਰ 'ਤੇ ਆਧਾਰਿਤ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਨਾਲ ਹਰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਕੂਲ ਵਾਤਾਵਰਨ ਵਿੱਚ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਲਈ ਅਭਿਆਸ ਦੇ ਢੁਕਵੇਂ ਮੌਕੇ ਵੀ ਯਕੀਨੀ ਹੋਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ।

ਜਿਵੇਂ ਕਿ NEP 2020 ਵਿੱਚ ਕਲਪਨਾ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ, ਸਕੂਲ ਪੜ੍ਹਾਵਾਂ ਦਾ ਪੁਨਰਗਠਨ ਪੂਰਾ ਹੋਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਅਧਿਆਪਕ ਯੋਗਤਾ ਟੈਸਟ (TET) ਨੂੰ ਬੁਨਿਆਦੀ ਅਤੇ ਸੈਕੰਡਰੀ ਪੜ੍ਹਾਵਾਂ ਦੇ ਸਾਰੇ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਤੱਕ ਵੀ ਵਧਾਇਆ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ਪੜ੍ਹਾਉਣ ਦੀ ਯੋਗਤਾ ਦਾ ਇਹ ਪ੍ਰਮਾਣੀਕਰਨ ਹਰ ਕਿਸਮ ਦੇ ਸਕੂਲਾਂ ਦੇ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਨੂੰ ਕਵਰ ਕਰੇਗਾ। ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਦੀ ਭਰਤੀ ਸਖ਼ਤ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਰਾਹੀਂ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਨਾ ਸਿਰਫ਼ ਇੱਕ ਲਿਖਤੀ ਟੈਸਟ, ਬਲਕਿ ਇੱਕ ਇੰਟਰਵਿਊ ਅਤੇ ਕਲਾਸਰੂਮ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਵੀ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ NEP 2020 ਵਿੱਚ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਹੈ।

ਭਾਗ 3.7

ਮੁੱਖ ਅਧਿਆਪਕ ਅਤੇ ਸਕੂਲ ਪ੍ਰਿੰਸੀਪਲ

ਮੁੱਖ ਅਧਿਆਪਕ ਜਾਂ ਸਕੂਲ ਪ੍ਰਿੰਸੀਪਲ ਨੂੰ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਲਈ ਇੱਕ ਸਹਾਇਕ ਅਤੇ ਸ਼ਕਤੀਸ਼ਾਲੀ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਪੈਦਾ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਜੋ ਉਹ ਕਲਾਸਾਂ ਦੀ ਯੋਜਨਾਬੰਦੀ, ਢੁਕਵੇਂ ਸਰੋਤਾਂ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨ, ਕਲਾਸਾਂ ਦਾ ਨਿਰੀਖਣ ਕਰਨ, ਉਸਾਰੂ ਫੀਡਬੈਕ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨ ਅਤੇ ਇੱਕ ਨੈਤਿਕਤਾ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ (ਹੋਰ ਚੀਜ਼ਾਂ ਦੇ ਨਾਲ) ਪੜ੍ਹਾ ਸਕਣ, ਜਿੱਥੇ ਗੱਲਬਾਤ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਦੁਆਲੇ ਕੇਂਦਰਿਤ ਹੋਵੇ। ਇੱਕ ਹੋਰ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਭੂਮਿਕਾ ਜੋ ਮੁੱਖ ਅਧਿਆਪਕ ਅਤੇ ਸਕੂਲ ਪ੍ਰਿੰਸੀਪਲ ਨਿਭਾਉਂਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਹੈ ਮਾਪਿਆਂ ਅਤੇ ਭਾਈਚਾਰੇ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧ ਬਣਾਉਣਾ।

ਮੁੱਖ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਅਤੇ ਸਕੂਲ ਪ੍ਰਿੰਸੀਪਲਾਂ ਨੂੰ ਅਧਿਆਪਕਾਂ, ਸਹਾਇਕ ਸਟਾਫ਼ ਅਤੇ ਹੋਰ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਹਿੱਤਧਾਰਕਾਂ ਨਾਲ ਵੱਡੇ ਮੁੱਦਿਆਂ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਰਸਮੀ ਮੀਟਿੰਗਾਂ ਅਤੇ ਲੋੜ ਆਧਾਰਿਤ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਸਮੂਲੀਅਤ ਰਾਹੀਂ ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਭੂਮਿਕਾਵਾਂ 'ਤੇ ਗੱਲਬਾਤ ਨੂੰ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਨਿਰੰਤਰ ਕੰਮ ਕਰਨ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਹੈ। ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਸਮੁੱਚੇ ਸਟਾਫ਼ ਨੂੰ ਇੱਕ ਸਾਂਝੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਨਾਲ ਜੋੜਨ ਅਤੇ ਇੱਕ ਸਿੱਖਣ ਵਾਲਾ ਭਾਈਚਾਰਾ ਬਣਾਉਣ ਦੀ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ।

ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਮੁੱਖ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਅਤੇ ਸਕੂਲ ਪ੍ਰਿੰਸੀਪਲਾਂ ਨੂੰ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਦੇ ਕੰਮਕਾਜ ਨੂੰ ਸਮਰੱਥ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਆਪਣੀਆਂ ਸਮਰੱਥਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਸੁਧਾਰ ਲਿਆਉਣ ਦੀ ਦਿਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਰਹਿਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਤੌਰ 'ਤੇ ਆਪਣੇ 'ਪੱਖਪਾਤ' 'ਤੇ ਕੰਮ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਅਤੇ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਨੂੰ ਨਿੱਜੀ ਅਤੇ ਪੇਸ਼ੇਵਰ ਤੌਰ 'ਤੇ ਜਾਣਨ ਲਈ ਸਮਾਂ ਕੱਢਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਪਾਰਦਰਸ਼ੀ ਸੰਚਾਰ ਨੂੰ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਉਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ਭਾਗ 3.8

ਅਕਾਦਮਿਕ ਅਤੇ ਪ੍ਰਬੰਧਕੀ ਕਾਰਕੁਨਾਂ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ

ਸਕੂਲ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਨੂੰ ਸੁਧਾਰ ਅਤੇ ਪਰਿਵਰਤਨ ਵੱਲ ਲਿਜਾਣ ਵਿੱਚ ਅਕਾਦਮਿਕ ਕਾਰਜਕਰਤਾਵਾਂ ਦੀ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਭੂਮਿਕਾ ਹੈ। ਉਹ ਇਸ NCF ਨੂੰ ਲਾਗੂ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਵੀ ਅਹਿਮ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾਉਣਗੇ।

ਉਹ ਸਕੂਲਾਂ, ਸਕੂਲ ਦੇ ਦੌਰੇ ਅਤੇ ਸਾਈਟ 'ਤੇ ਸਹਾਇਤਾ, ਕਲੱਸਟਰ ਪੱਧਰ ਦੀਆਂ ਮੀਟਿੰਗਾਂ ਵਿੱਚ ਨਿਰੰਤਰ ਪੇਸ਼ੇਵਰ ਵਿਕਾਸ, ਨਵੀਨਤਾਕਾਰੀ ਸਿੱਖਣ ਸਮੱਗਰੀ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਲਈ ਅਕਾਦਮਿਕ ਸਰੋਤ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਦੇ ਇੱਕ ਪੂਲ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ।

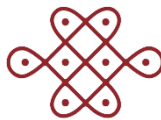
ਕਲੱਸਟਰ ਅਤੇ ਬਲਾਕ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਕਾਰਜਕਰਤਾਵਾਂ ਨੂੰ ਕਲਾਸਰੂਮ ਨਿਰੀਖਣ ਅਤੇ ਸਿੱਖਿਆ ਸ਼ਾਸਤਰ ਦੇ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਰਾਹੀਂ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਕਰਨ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਹੈ। DIET ਨੂੰ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਅਤੇ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਲਈ ਸਥਾਨਿਕ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਵਿਆਪਕ ਸਮੱਗਰੀ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ, DIETs ਨੂੰ ਇਹਨਾਂ ਸਮੱਗਰੀਆਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਵਿੱਚ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਦਾ ਸਮਰਥਨ ਕਰਨ ਲਈ ਯੋਜਨਾਵਾਂ ਵੀ ਬਣਾਉਣੀਆਂ ਚਾਹੀਦੀਆਂ ਹਨ। SCERT ਦੇ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਰਾਜ ਦੇ ਪਾਠਕ੍ਰਮ, ਸਿਲੇਬਸ, ਪਾਠ-

ਪ੍ਰਸਤਕਾਂ ਅਤੇ ਹੋਰ ਸਮੱਗਰੀ ਨੂੰ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨ 'ਤੇ ਧਿਆਨ ਕੇਂਦਰਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। SCERT ਨੂੰ ਜਿੱਥੇ ਵੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੋਵੇ, ਸਮੱਗਰੀ ਦੀ ਸੋਰਸਿੰਗ, ਪ੍ਰਸੰਗਿਕਕਰਨ ਅਤੇ ਅਨੁਵਾਦ ਕਰਨ ਦੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਵੀ ਲੈਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ।

ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਦੀ ਉਪਲਬਧਤਾ, TLM ਦੀ ਸਮੇਂ ਸਿਰ ਸਪਲਾਈ, ਨਿਯਮਿਤ ਨਿਗਰਾਨੀ ਅਤੇ ਪ੍ਰਗਤੀ ਦੀ ਸਮੀਖਿਆ ਸਮੇਤ ਸਰੋਤ ਦੇ ਸਾਰੇ ਪਹਿਲੂਆਂ ਲਈ ਉਚਿਤ ਬਜਟ ਵੰਡ ਨੂੰ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਉਣ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਕੀ ਕਾਰਜਕਰਤਾਵਾਂ ਦੀ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਭੂਮਿਕਾ ਹੈ। SEDG ਤੱਕ ਪਹੁੰਚ ਨੂੰ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਡਾਟੇ ਦਾ ਢੁਕਵਾਂ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਅਤੇ ਵਰਤੋਂ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੋਵੇਗੀ। ਇਸ ਉਦੇਸ਼ ਲਈ ਤਕਨਾਲੋਜੀ ਦਾ ਏਕੀਕਰਨ ਜਤਨਾਂ ਨੂੰ ਘੱਟ ਕਰੇਗਾ ਜਦੋਂਕਿ ਇਹ ਸੁਨਿਸ਼ਚਿਤ ਕਰੇਗਾ ਕਿ ਅੰਕੜੇ-ਆਧਾਰਿਤ ਫੈਸਲਾ ਲੈਣਾ ਬਹੁਤ ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਸੰਭਵ ਹੋ ਜਾਵੇ।

ਸਿੱਖਿਆ ਦੀ ਗੁਣਵੱਤਾ ਦਾ ਇੱਕ ਸੰਕੇਤ ਯੋਗਤਾਵਾਂ ਅਤੇ ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਨਤੀਜਿਆਂ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਹੋਵੇਗੀ। ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਸਰਵੇਖਣ (NAS) ਇਸ ਟ੍ਰੈਕਿੰਗ ਨੂੰ ਸੰਭਵ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ। NAS ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ, ਰਾਜ ਇਸ ਫੋਕਸ ਨਾਲ ਸਟੇਟ ਲਰਨਿੰਗ ਅਚੀਵਮੈਂਟ ਸਰਵੇ (SLAS) ਦੀ ਯੋਜਨਾ ਬਣਾ ਸਕਦੇ ਹਨ।

ਜਨਤਕ ਸੇਵਾ ਸੰਦੇਸ਼ਾਂ ਅਤੇ ਮੀਡੀਆ ਮੁਹਿੰਮਾਂ ਰਾਹੀਂ ਵੱਡੇ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਵਕਾਲਤ, ਮਾਪਿਆਂ ਨਾਲ ਸਿੱਧਾ ਸੰਚਾਰ ਅਤੇ ਮਾਪਿਆਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਬੱਚਿਆਂ ਦੀਆਂ ਸਿੱਖਣ ਦੀਆਂ ਜ਼ਰੂਰਤਾਂ ਦਾ ਸਰਗਰਮੀ ਨਾਲ ਸਮਰਥਨ ਕਰਨ ਦੇ ਯੋਗ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਲੁੜੀਂਦੇ ਸਧਾਰਨ ਤਰੀਕਿਆਂ ਅਤੇ ਸਮੱਗਰੀਆਂ ਦਾ ਵਿਆਪਕ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਪ੍ਰਸਾਰ ਵੀ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਅਧਿਆਇ-4

ਕਮਿਊਨਿਟੀ ਅਤੇ ਪਰਿਵਾਰਿਕ ਰੁਝੇਵੇਂ

ਬੱਚਿਆਂ ਦੀ ਵਧੇਰੇ ਸੰਪੂਰਨ ਸਿੱਖਿਆ ਅਤੇ ਪਾਲਣ-ਪੋਸਣ ਲਈ, ਮਾਪਿਆਂ ਅਤੇ ਸਮੁਦਾਇਕ ਭਾਗੀਦਾਰੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਬੱਚੇ ਸਕੂਲ ਦੀ ਤੁਲਨਾ ਵਿੱਚ ਆਪਣੇ ਪਰਿਵਾਰਾਂ ਅਤੇ ਸਥਾਨਿਕ ਭਾਈਚਾਰੇ ਨਾਲ ਵਧੇਰੇ ਸਮਾਂ ਬਿਤਾਉਂਦੇ ਹਨ, ਇਸ ਲਈ ਸਕੂਲਾਂ ਨੂੰ ਮਾਪਿਆਂ ਅਤੇ ਭਾਈਚਾਰਿਆਂ ਨਾਲ ਜੁੜਨ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਤਾਂਜੋ ਉਹਨਾਂ ਲਈ ਸਕੂਲ ਦੇ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਸਿੱਖਣ ਲਈ ਅਨੁਕੂਲ ਵਾਤਾਵਰਨ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਇਆ ਜਾ ਸਕੇ।

ਮਾਪਿਆਂ ਅਤੇ ਪਰਿਵਾਰ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਸਿੱਖਣ ਅਤੇ ਵਿਕਾਸ ਵਿੱਚ ਸਕੂਲ ਨਾਲ ਸਹਿ-ਭਾਈਵਾਲ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਮਾਪਿਆਂ ਨਾਲ ਸੰਚਾਰ ਨਿਰੰਤਰ ਹੋਣ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਹੈ, ਮਾਪਿਆਂ ਨੂੰ ਬੱਚੇ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਵਿੱਚ ਲਾਜ਼ਮੀ ਭਾਈਵਾਲ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਸਥਾਨਿਕ ਭਾਈਚਾਰੇ ਨੂੰ ਮਾਪਿਆਂ, ਪਰਿਵਾਰ, ਗੁਆਂਢ ਦੇ ਵਸਨੀਕਾਂ, ਯੁਵਾ ਸਮੂਹਾਂ, ਕਮਿਊਨਿਟੀ ਨੇਤਾਵਾਂ ਅਤੇ ਸਥਾਨਿਕ ਸ਼ਾਸਨ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਵਜੋਂ ਪਰਿਭਾਸ਼ਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਕਮਿਊਨਿਟੀ ਨੂੰ ਜਿੰਨਾ ਸੰਭਵ ਹੋ ਸਕੇ, ਸਕੂਲ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸਹਾਇਤਾ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ।

ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੇ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਲਾਭਾਂ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ, ਸਕੂਲ, ਪਰਿਵਾਰ ਅਤੇ ਕਮਿਊਨਿਟੀ ਦੇ ਸਹਿਯੋਗ ਨਾਲ ਨਾ ਸਿਰਫ਼ ਸਕੂਲ ਬਲਕਿ ਹੋਰ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਵੀ ਮਜ਼ਬੂਤ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਹ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਵਿੱਚ ਸਥਾਨਿਕ ਨਿਗਰਾਨੀ ਅਤੇ ਜਵਾਬਦੇਹੀ ਬਣਾਉਣ ਵਿੱਚ ਸਹਾਇਤਾ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਭਾਗ 4.1

ਮਾਪਿਆਂ, ਪਰਿਵਾਰਾਂ ਅਤੇ ਸਮੁਦਾਇ (ਕਮਿਊਨਿਟੀ)

ਦੀ ਸ਼ਮੂਲੀਅਤ ਨੂੰ ਸਮਰੱਥ ਬਣਾਉਣਾ

4.1.1 ਮਾਪਿਆਂ/ਪਰਿਵਾਰਾਂ ਅਤੇ ਕਮਿਊਨਿਟੀ ਨੂੰ ਸਕੂਲ ਸੱਦਾ ਦੇਣਾ

ਮਾਪਿਆਂ ਅਤੇ ਪਰਿਵਾਰਾਂ ਨੂੰ ਸਕੂਲ ਦੇ ਸਮਾਗਮਾਂ ਅਤੇ ਸਮਾਰੋਹਾਂ ਵਿੱਚ ਸੱਦਾ ਦਿੱਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਸਕੂਲਾਂ ਨੂੰ ਸਿਰਫ ਦਰਸ਼ਕ/ਦਰਸ਼ਕ ਬਣਨ ਦੇ ਉਲਟ ਅਜਿਹੇ ਸਮਾਗਮਾਂ ਵਿੱਚ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸਰਗਰਮ ਰੂਪ ਨਾਲ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰਨ ਦੇ ਤਰੀਕੇ ਲੱਭਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ।

ਇਸ ਲਈ, ਅਜਿਹੇ ਕਾਰਜਾਂ ਅਤੇ ਜਸ਼ਨਾਂ ਦੇ ਡਿਜ਼ਾਈਨ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਮਾਪਿਆਂ ਦੀ ਸਰਗਰਮ ਸ਼ਮੂਲੀਅਤ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਮਾਪਿਆਂ ਜਾਂ ਪਰਿਵਾਰਾਂ ਨੂੰ ਕੰਮਕਾਜੀ ਦਿਨਾਂ ਵਿੱਚ ਸਕੂਲ ਆਉਣ ਲਈ ਵੀ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਤਾਂਜੋ ਸਕੂਲ ਦੇ ਨਿਯਮਿਤ ਕੰਮਕਾਜ ਦਾ ਨਿਰੀਖਣ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕੇ। ਉਹ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੀ ਸਿੱਖਣ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਵਿੱਚ ਵਿਘਨ ਪਾਏ ਬਿਨਾਂ ਸਵੇਰ ਦੀ ਸਭਾ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਬਾਅਦ ਵਿੱਚ ਕਲਾਸਾਂ ਵਿੱਚ ਕੁਝ ਸਮਾਂ ਬਿਤਾ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਅੰਤਰਾਲਾਂ ਦੌਰਾਨ, ਉਹ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਅਤੇ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਨਾਲ ਗੱਲਬਾਤ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਨਾਲ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਅਨੁਭਵ ਹੋਵੇਗਾ ਕਿ ਆਮ ਦਿਨ ਸਕੂਲ ਵਿੱਚ ਕੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਸਕੂਲ ਦਾ ਰਿਸ਼ਤਾ ਮਾਪਿਆਂ ਅਤੇ ਪਰਿਵਾਰਾਂ ਦੇ ਮੌਜੂਦਾ ਸਮੂਹ ਤੱਕ ਸੀਮਿਤ ਨਹੀਂ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ। ਜਿਸ ਵੱਡੇ ਭਾਈਚਾਰੇ ਤੋਂ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਸਕੂਲ ਆਉਂਦੇ ਹਨ, ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਸਕੂਲ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ ਵਿੱਚ ਹਰ ਸੰਭਵ ਹੱਦ ਤੱਕ ਯੋਜਨਾਬੱਧ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਸ਼ਾਮਲ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਉਦਾਹਰਨ ਵਜੋਂ, ਉਹ ਦਾਖਲੇ ਅਤੇ ਨਿਯਮਿਤ ਹਾਜ਼ਰੀ ਨੂੰ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਉਣ, ਬੁਨਿਆਦੀ ਢਾਂਚੇ ਅਤੇ ਸਿੱਖਣ ਦੀਆਂ ਸਮੱਗਰੀਆਂ ਲਈ ਫੰਡ ਜੁਟਾਉਣ, ਸਥਾਨਿਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਵਧੇਰੇ ਪੌਸ਼ਟਿਕ ਭੋਜਨ ਲਈ ਸਮੱਗਰੀ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕਰਨ ਆਦਿ ਵਿੱਚ ਸਹਾਇਤਾ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਉਹਨਾਂ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚਣ ਦਾ ਇੱਕ ਸੌਖਾ ਤਰੀਕਾ ਹੈ, ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮਾਂ, ਸਮਾਰੋਹਾਂ ਅਤੇ ਜਸ਼ਨਾਂ ਵਿੱਚ ਸੱਦਾ ਦੇਣਾ ਜਿੱਥੇ ਵੱਡੇ ਸਮੂਹਾਂ ਨੂੰ ਰੱਖਣਾ ਅਸਾਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੇ ਕੰਮ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨੀਆਂ, ਬਾਲ ਮੇਲੇ, ਪੁਸਤਕ ਮੇਲੇ, ਫਿਲਮ ਮੇਲੇ, ਸਿਹਤ ਕੈਂਪ, ਸਵੱਛਤਾ ਮੁਹਿੰਮਾਂ ਅਤੇ ਹੋਰ ਸਮਾਜਿਕ ਜਾਗਰੂਕਤਾ ਦੇ ਉਦੇਸ਼ਾਂ ਲਈ ਮੁਹਿੰਮ ਵੱਡੇ ਭਾਈਚਾਰੇ ਨਾਲ ਜੁੜਨ ਦੇ ਮੌਕੇ ਹਨ। ਜੇ ਸਕੂਲ ਕੋਈ ਨਿਊਜ਼ਲੈਟਰ ਜਾਂ ਮੈਗਜ਼ੀਨ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਇਸ ਨੂੰ ਵੱਡੇ ਦਰਸ਼ਕਾਂ ਵਿੱਚ ਵੀ ਵੰਡਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਕਲੱਬਾਂ (ਜਿਵੇਂ ਸਪੋਰਟਸ ਕਲੱਬ, ਕਲਾ ਅਤੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਕਲੱਬ, ਸਿਹਤ ਅਤੇ ਤੰਦਰੁਸਤੀ ਕਲੱਬ) ਦੁਆਰਾ ਕਮਿਊਨਿਟੀ ਆਧਾਰਿਤ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮਾਂ ਅਤੇ ਸੇਵਾਵਾਂ ਦਾ ਆਯੋਜਨ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਸਕੂਲਾਂ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਸਰਗਰਮ ਸਾਬਕਾ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਸਮੂਹ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ; ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਮਦਦ ਨਾਲ, ਇਸ ਸੰਬੰਧ ਨੂੰ ਬਣਾਉਣਾ ਅਤੇ ਕਾਇਮ ਰੱਖਣਾ ਅਸਾਨ ਹੋਵੇਗਾ।

ਸਕੂਲ ਦੇ ਬੁਨਿਆਦੀ ਢਾਂਚੇ ਦੀ ਅਣਵਰਤੀ ਸਮਰੱਥਾ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਗੈਰ-ਅਧਿਆਪਨ/ਸਕੂਲ ਦੇ ਸਮੇਂ ਦੌਰਾਨ ਸਮਾਜਿਕ ਏਕਤਾ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰਨ ਲਈ ਕਮਿਊਨਿਟੀ ਲਈ ਸਮਾਜਿਕ, ਬੌਧਿਕ ਅਤੇ ਸਵੈ-ਸੇਵੀ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰਨ ਲਈ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਨਾਲ ਸਕੂਲਾਂ ਨੂੰ ਭਾਈਚਾਰੇ ਨੂੰ ਇਕੱਠੇ ਲਿਆਉਣ ਲਈ ਇੱਕ ਮੰਚ ਵਜੋਂ ਕੰਮ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਮਿਲੇਗੀ।

(ਜਿਵੇਂ ਸਮਾਜਿਕ ਚੇਤਨਾ ਕੇਂਦਰ)

4.1.2 ਸੰਚਾਲਨ ਮੀਟਿੰਗਾਂ

ਸ਼ੁਰੂ ਵਿੱਚ, ਜਦੋਂ ਮਾਪੇ ਅਤੇ ਪਰਿਵਾਰ ਆਪਣੇ ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਦਾਖਲੇ ਲਈ ਆਉਂਦੇ ਹਨ, ਤਾਂ ਸਕੂਲ ਦਾ ਕੀ ਅਰਥ ਹੈ, ਇਸ ਦੀਆਂ ਅਧਿਆਪਨ-ਸਿੱਖਣ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ ਅਤੇ ਮਾਪਿਆਂ ਅਤੇ ਪਰਿਵਾਰਾਂ ਤੋਂ ਉਮੀਦਾਂ ਬਾਰੇ ਇੱਕ ਰੁਝਾਨ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਹ

ਕਈ ਰੂਪਾਂ ਵਿੱਚ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਇੱਕ-ਤੋਂ-ਇੱਕ ਮੀਟਿੰਗਾਂ ਜਿੱਥੇ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਪੁੱਛੇ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ, ਮਾਪਿਆਂ ਦੇ ਇੱਕ ਸਮੂਹ ਨਾਲ ਮੁਲਾਕਾਤ ਜਿੱਥੇ ਸਕੂਲ ਬਾਰੇ ਇੱਕ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਦਿੱਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਮਾਪਿਆਂ ਨੂੰ ਕੀ ਪਤਾ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਇਸ ਬਾਰੇ ਇੱਕ ਲਿਖਤੀ ਦਸਤਾਵੇਜ਼ ਸਾਂਝਾ ਕਰਨਾ। ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਵਿੱਚ ਸਕੂਲ ਦੇ ਵਿਹੜੇ ਦਾ ਦੌਰਾ ਮਾਪਿਆਂ ਅਤੇ ਪਰਿਵਾਰਾਂ ਨੂੰ ਸੇਧ ਦੇਣ ਦਾ ਇੱਕ ਵਧੇਰੇ ਰਚਨਾਤਮਿਕ ਅਤੇ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਤਰੀਕਾ ਹੋਵੇਗਾ। ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨਾਲ ਗੱਲਬਾਤ ਕਰਨ ਨਾਲ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਚੰਗਾ ਅਹਿਸਾਸ ਹੋਵੇਗਾ ਕਿ ਉਹ ਸਕੂਲ ਵਿੱਚ ਕੀ ਸਿੱਖ ਰਹੇ ਹਨ। ਜਦੋਂ ਵੱਡੇ ਭਾਈਚਾਰੇ ਦੇ ਮੈਂਬਰ ਸਕੂਲ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਇੱਕ ਛੋਟਾ ਸੈਸ਼ਨ, ਇੱਕ ਦੌਰਾ ਜਾਂ ਇੱਕ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨੀ ਸਕੂਲ ਦੇ ਕੰਮਕਾਜ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਪਹਿਲੂਆਂ 'ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸੇਧ ਦੇਣ ਲਈ ਸਕੂਲ ਬਾਰੇ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕੀਤੇ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ।

4.1.3 ਮਾਪਿਆਂ ਦੀਆਂ ਅਧਿਆਪਕ ਮੀਟਿੰਗਾਂ

ਮਾਪਿਆਂ ਅਤੇ ਪਰਿਵਾਰਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਵਿੱਚ ਲਾਜ਼ਮੀ ਭਾਈਵਾਲ ਵਜੋਂ ਮੰਨਿਆ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਨਾਕਿ ਉਹਨਾਂ ਲੋਕਾਂ ਵਜੋਂ ਜੋ ਕਿਸੇ ਸੇਵਾ ਦਾ ਲਾਭ ਲੈ ਰਹੇ ਹਨ ਜਾਂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸਿਰਫ ਪ੍ਰਗਤੀ ਰਿਪੋਰਟਾਂ ਦੇਣ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਹੈ। ਇਹ ਸਕੂਲ ਦੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਤੀਬਿੰਬਤ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਇਹ ਮਾਪਿਆਂ ਅਤੇ ਪਰਿਵਾਰਾਂ, ਭਾਈਚਾਰੇ ਅਤੇ ਹੋਰ ਮਹਿਮਾਨਾਂ ਦਾ ਸਵਾਗਤ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨਾਲ ਜੁੜਦਾ ਹੈ। ਮਾਪਿਆਂ ਅਤੇ ਪਰਿਵਾਰਿਕ ਪਿਛੋਕੜ, ਰਵੱਈਏ ਅਤੇ ਰਵੱਈਏ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ, ਸਕੂਲਾਂ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਅਰਾਮਦੇਹ ਬਣਾਉਣ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਹੈ। ਮਾਪਿਆਂ ਅਤੇ ਪਰਿਵਾਰਾਂ ਨਾਲ ਸਪਸ਼ਟ ਸੰਚਾਰ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਸਕੂਲ ਕਦੋਂ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਸਹੀ ਢੰਗ ਨਾਲ ਸਵਾਗਤ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਦੇਖਭਾਲ ਕੀਤੀ ਜਾਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ।

ਜਦੋਂਕਿ ਮਾਪੇ-ਅਧਿਆਪਕ ਮੀਟਿੰਗਾਂ (PTM) ਇੱਕ ਅਜਿਹਾ ਮੰਚ ਹੈ, ਜਿਸ ਰਾਹੀਂ ਵੱਡੀਆਂ ਮਾਪੇ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਸਕੂਲ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾਉਂਦੀਆਂ ਹਨ, ਮਾਪਿਆਂ ਅਤੇ ਪਰਿਵਾਰਾਂ ਨਾਲ ਸੰਚਾਰ ਲਗਾਤਾਰ ਅਤੇ ਨਿਰੰਤਰ ਹੋਣ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਹੈ।

ਮਾਪਿਆਂ ਅਤੇ ਪਰਿਵਾਰਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਬਾਰੇ ਨਿਯਮਿਤ ਅੱਪਡੇਟ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਬੱਚੇ ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਖੇਤਰਾਂ, ਜਿਵੇਂਕਿ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ-ਭਾਵਨਾਤਮਿਕ ਪਹਿਲੂਆਂ ਵਿੱਚ ਕਿਵੇਂ ਤਰੱਕੀ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ। ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ, ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਨੂੰ ਸਕੂਲ ਵਿੱਚ ਲੜੀਂਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨ ਲਈ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੇ ਘਰ ਅਤੇ ਕਮਿਊਨਿਟੀ ਸੰਦਰਭ ਨੂੰ ਵੀ ਜਾਣਨ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਹੈ। ਇਹ ਮਾਪਿਆਂ ਅਤੇ ਪਰਿਵਾਰਾਂ ਅਤੇ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਦਰਮਿਆਨ ਗੱਲਬਾਤ ਨੂੰ ਸਮਰੱਥ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਘਰ ਵਿੱਚ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਹੈ। ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਬੱਚੇ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਬਾਰੇ ਵਿਚਾਰ-ਵਟਾਂਦਰੇ ਲਈ ਨਿਯਮਿਤ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸਕੂਲ ਬੁਲਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਘਰ ਦਾ ਦੌਰਾ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਅਧਿਆਪਕ ਦੁਆਰਾ ਅੱਪਡੇਟ ਵੀ ਦਿੱਤੇ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਆਪਸੀ ਸਾਂਝ, ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਨਿਰਮਾਣ ਅਤੇ ਮਲਕੀਅਤ ਦੀ ਸਹੂਲਤ ਲਈ ਨਿਯਮਿਤ ਅੰਤਰਾਲਾਂ 'ਤੇ ਮੀਟਿੰਗਾਂ ਕਰਨਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਲੋੜ ਪੈਣ 'ਤੇ ਉਹ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਨਾਲ ਮੀਟਿੰਗਾਂ ਵੀ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ।

ਇਹ ਮੀਟਿੰਗਾਂ ਮੁੱਖ ਤੌਰ 'ਤੇ ਮਾਪਿਆਂ ਅਤੇ ਪਰਿਵਾਰਾਂ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਦਰਪੇਸ਼ ਮੁੱਦਿਆਂ ਅਤੇ ਚੁਣੌਤੀਆਂ ਬਾਰੇ ਦੱਸਣ ਬਾਰੇ ਨਹੀਂ ਹੋਣੀਆਂ ਚਾਹੀਦੀਆਂ, ਬਲਕਿ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਬੱਚੇ ਕੀ ਸਿੱਖ ਰਹੇ ਹਨ ਅਤੇ ਸਕੂਲ ਦੁਆਰਾ ਕੀਤੇ ਜਾ ਰਹੇ ਜਤਨਾਂ ਦੇ ਵੇਰਵੇ ਬਾਰੇ ਹੋਣੀਆਂ ਚਾਹੀਦੀਆਂ ਹਨ। ਇੱਕ ਅੱਪਡੇਟਡ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਪ੍ਰਗਤੀ ਪੋਰਟਫੋਲੀਓ ਨੂੰ ਬਣਾਈ ਰੱਖਣਾ, ਇਸ ਸ਼ੇਅਰਿੰਗ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਵੱਡੀ ਮਦਦ ਹੋਵੇਗੀ ਅਤੇ ਮਾਪਿਆਂ ਅਤੇ ਪਰਿਵਾਰਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਦੇਖ ਕੇ ਖੁਸ਼ੀ ਹੋਵੇਗੀ ਕਿ ਸਕੂਲ ਕਿਵੇਂ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਦੀ ਪ੍ਰਗਤੀ ਦਾ ਸਹੀ ਰਿਕਾਰਡ ਰੱਖ ਰਿਹਾ ਹੈ। PTM ਦੇ ਦਿਨਾਂ ਵਿੱਚ, ਸਕੂਲ ਮਜ਼ੇਦਾਰ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਦਾ ਆਯੋਜਨ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਮਾਪੇ ਅਤੇ ਪਰਿਵਾਰ ਹਿੱਸਾ ਲੈ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਨਾਲ ਉਹਨਾਂ ਅਤੇ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਦਰਮਿਆਨ ਦੋਸਤੀ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਮਿਲੇਗੀ।

ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਨੂੰ ਸਮੇਂ-ਸਮੇਂ 'ਤੇ ਮਾਪਿਆਂ ਅਤੇ ਪਰਿਵਾਰਾਂ ਨੂੰ ਮਿਲਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਵਧੇਰੇ ਅਨੁਕੂਲਿਤ ਸਹਾਇਤਾ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨ ਲਈ ਘਰ ਦੇ ਵਾਤਾਵਰਨ ਅਤੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੇ ਵਿਸ਼ਾਲ ਸਮਾਜਿਕ-ਸੱਭਿਆਚਾਰਿਕ ਸੰਦਰਭ ਨੂੰ ਜਾਣਨਾ ਇੱਕ ਸ਼ਰਤ ਹੈ।

4.1.4 ਮਾਪਿਆਂ, ਪਰਿਵਾਰਾਂ ਅਤੇ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ

ਮਾਪਿਆਂ ਅਤੇ ਪਰਿਵਾਰਾਂ ਅਤੇ ਭਾਈਚਾਰੇ ਨਾਲ ਸਕੂਲ ਦੀ ਗੱਲਬਾਤ ਦਾ ਇੱਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਪਹਿਲੂ ਸਿੱਖਿਆ ਅਤੇ ਸਕੂਲ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ ਦੇ ਉਹਨਾਂ ਪਹਿਲੂਆਂ ਦੇ ਦੁਆਲੇ ਹੋਵੇਗਾ, ਜਿੱਥੇ ਸਕੂਲ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਸਮਝ ਅਤੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਬਣਾਉਣ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਹੈ। ਇਹ ਅਜਿਹੇ ਮੁੱਦੇ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ, ਜਿਵੇਂ ਹਾਜ਼ਰੀ, ਡਰ ਅਤੇ ਸਜ਼ਾ ਦੀ ਬਜਾਏ ਪਿਆਰ ਅਤੇ ਦੇਖਭਾਲ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਸੰਬੰਧ ਸਥਾਪਤ ਕਰਨਾ, ਘਰੇਲੂ ਅਸਾਈਨਮੈਂਟ, ਟਿਊਟੋਰੀਅਲ ਸਹਾਇਤਾ, ਅਧਿਆਪਨ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਵਿੱਚ ਸਥਾਨਿਕ ਭਾਸ਼ਾ ਅਤੇ ਪ੍ਰਸੰਗ ਨੂੰ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰਨਾ, ਸਿਹਤ ਅਤੇ ਸਫ਼ਾਈ ਦੇ ਮੁੱਦੇ ਅਤੇ ਵਿਵਹਾਰਿਕ ਨਿਯਮ ਜਿੱਥੇ ਮਾਪਿਆਂ ਅਤੇ ਪਰਿਵਾਰਾਂ ਨਾਲ ਵਿਚਾਰ-ਵਟਾਂਦਰੇ ਇਸ ਭਾਈਵਾਲੀ ਵਿੱਚ ਸਹਾਇਤਾ ਕਰਨਗੇ, ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ ਸ਼ੁਰੂਆਤੀ ਪੱਧਰ ਵਿੱਚ, ਮਹੱਤਤਾ ਦੀ ਇੱਕ ਸਾਂਝੀ ਸਮਝ। ਸ਼ੁਰੂਆਤੀ ਸਾਲਾਂ ਵਿੱਚ ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਵਿਕਾਸ, ਵਿਕਾਸ ਅਤੇ ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਖੇਤਰਾਂ, ਇੱਕ ਅਨੁਕੂਲ ਅਤੇ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਘਰੇਲੂ ਵਾਤਾਵਰਨ ਵਿੱਚ ਉਤਸ਼ਾਹ ਅਤੇ ਸ਼ਮੂਲੀਅਤ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਅਤੇ ਬੁਨਿਆਦੀ ਸਿਹਤ ਅਤੇ ਪੋਸ਼ਣ ਦੀ ਮਹੱਤਤਾ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੇ ਸਰਬਪੱਖੀ ਵਿਕਾਸ ਨੂੰ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਉਣ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਲੰਮਾ ਰਸਤਾ ਤੈਅ ਕਰੇਗੀ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਜਦੋਂ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਕਿਸੇ ਉਮਰ ਵਿੱਚ ਪਹੁੰਚਦੇ ਹਨ, ਤਾਂ ਇਸ ਉਮਰ ਵਿੱਚ ਹੋਣ ਵਾਲੇ ਪਰਿਵਰਤਨਾਂ ਬਾਰੇ ਮਾਪਿਆਂ ਅਤੇ ਪਰਿਵਾਰਾਂ ਨਾਲ ਗੱਲਬਾਤ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਕਿਸੇ ਉਮਰ ਦੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨਾਲ ਜੁੜਨ ਲਈ ਲੁੜੀਂਦੀ ਸਮਝ ਅਤੇ ਪਹੁੰਚ ਇਸ ਸੰਵਾਦ ਦਾ ਅਟੱਟ ਹਿੱਸਾ ਹੋਵੇਗੀ।

ਸਕੂਲਾਂ ਅਤੇ ਮਾਪਿਆਂ ਅਤੇ ਪਰਿਵਾਰਾਂ ਦਰਮਿਆਨ ਸੰਚਾਰ ਦਾ ਇੱਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਖੇਤਰ ਸੰਭਾਵਿਤ ਵਿਵਹਾਰਿਕ ਨਿਯਮਾਂ ਅਤੇ ਨਤੀਜਿਆਂ ਬਾਰੇ ਹੈ। ਸਿੱਖਣਾ ਸਮੁੱਚੇ ਤੌਰ ਉੱਤੇ ਅਨੰਦਮਈ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਲਈ ਗੰਭੀਰਤਾ, ਦ੍ਰਿੜ੍ਹਤਾ ਅਤੇ ਬਹੁਤ ਮਿਹਨਤ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇੱਕ ਸਕੂਲ ਵਿੱਚ, ਇਹ ਸਭ ਟੀਮ ਵਰਕ ਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਇਸ ਲਈ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਸਮਾਜਿਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸੰਵੇਦਨਸ਼ੀਲ ਅਤੇ ਜੁੱਮੇਵਾਰ ਹੋਣਾ ਸਿੱਖਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਇਹਨਾਂ ਉਮੀਦਾਂ ਨੂੰ ਦਾਖਲੇ ਦੇ ਸਮੇਂ ਅਤੇ ਨਿਯਮਿਤ ਅੰਤਰਾਲਾਂ 'ਤੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਅਤੇ ਮਾਪਿਆਂ ਅਤੇ ਪਰਿਵਾਰਾਂ ਨਾਲ ਸੰਚਾਰਿਤ ਅਤੇ ਚਰਚਾ ਕੀਤੀ ਜਾਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਇਹਨਾਂ ਵਿਵਹਾਰਿਕ ਉਮੀਦਾਂ ਨੂੰ ਵੱਡੇ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਸਕਾਰਾਤਮਿਕ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿੱਚ ਪਰਿਭਾਸ਼ਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਜੇ ਕੋਈ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਡਾਇਰੀ ਹੈ, ਤਾਂ ਸਕੂਲ ਦੇ ਨਿਯਮਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਉੱਥੇ ਜਗ੍ਹਾ ਮਿਲਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਉਹ ਸਕੂਲ ਦੇ ਆਮ ਨੋਟਿਸ ਬੋਰਡ ਉੱਤੇ ਵੀ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਿਤ ਕੀਤੇ ਜਾਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ। ਨਿਯਮਾਂ ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਨਾ ਕਰਨ ਦੇ ਨਤੀਜੇ ਵੀ ਸਪਸ਼ਟ ਅਤੇ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸੰਚਾਰਿਤ ਹੋਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ।

4.1.5 ਮਾਪਿਆਂ ਅਤੇ ਪਰਿਵਾਰਾਂ ਅਤੇ ਸਮਾਜ ਨੂੰ ਸਰੋਤ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਵਜੋਂ

ਕੁਝ ਮਾਪਿਆਂ ਅਤੇ ਪਰਿਵਾਰਾਂ ਅਤੇ ਭਾਈਚਾਰੇ ਦੇ ਮੈਂਬਰਾਂ ਨੂੰ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਸਰੋਤ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਵਜੋਂ ਵੀ ਦੇਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਜੋ ਇੱਕ ਸੁਚੱਜੀ ਯੋਜਨਾ ਰਾਹੀਂ ਅਕਾਦਮਿਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਵੀ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਬੈਗਲੈਂਸ ਡੇਅ ਇੱਕ ਅਜਿਹੀ ਵਿੰਡੋ ਹੈ, ਜਿੱਥੇ ਅਜਿਹੀ ਰੁਝੇਵੇਂ ਦੀ ਯੋਜਨਾ ਬਣਾਈ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਪਛਾਣ ਕੀਤੇ ਵਿਅਕਤੀ/ਵਲੰਟੀਅਰ ਛੋਟੇ ਸਥਾਨਿਕ ਫੀਲਡ ਯਾਤਰਾਵਾਂ ਨੂੰ ਸੰਗਠਿਤ ਕਰਨ ਅਤੇ ਨਿਗਰਾਨੀ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਸਹਾਇਤਾ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ; ਆਪਣੇ ਗਿਆਨ ਅਤੇ ਤਜਰਬਿਆਂ ਨੂੰ ਸਾਂਝਾ ਕਰੇ ਜਦੋਂ ਖਾਸ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਕੀਤਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ (ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ ਪੌਦੇ ਉਗਾਉਣਾ ਅਤੇ ਕੀੜਿਆਂ ਲਈ ਨਿਯੰਤਰਨ, ਕਰਨਾ, ਮੁਢਲੀਆਂ ਸੱਟਾਂ ਲਈ ਮੁਢਲੀ ਸਹਾਇਤਾ ਕਿਵੇਂ ਕਰਨੀ ਹੈ, ਇੱਕ ਸਧਾਰਨ ਸਿਹਤਮੰਦ ਭੋਜਨ ਪਕਾਉਣਾ, ਬੁਨਿਆਦੀ ਲੱਕੜ ਦੇ ਕੰਮ ਦਾ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਕਰਨਾ ਜਾਨਵਰਾਂ ਜਾਂ ਵਾਹਨਾਂ ਬਾਰੇ ਗੱਲ ਕਰਨਾ)। ਅਧਿਆਪਕ ਨੂੰ ਸਕੂਲ ਦੇ ਅਭਿਆਸਾਂ ਦੇ ਪਹਿਲੂਆਂ ਨੂੰ ਸਥਾਨਿਕ ਪ੍ਰਸੰਗ (ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ ਸਥਾਨਿਕ ਤਿਉਹਾਰਾਂ, ਸਥਾਨਿਕ ਭੋਜਨ, ਸਥਾਨਿਕ ਕਲਾ ਰੂਪਾਂ) ਨਾਲ ਇਕਸਾਰ ਕਰਨ ਅਤੇ ਨਿਰਧਾਰਿਤ ਦਿਨਾਂ 'ਤੇ ਕਲਾਸਰੂਮ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਬਣਨ ਵਿੱਚ ਸਹਾਇਤਾ ਕਰੇ ਇੱਕ ਨਿਰੀਖਕ ਜਾਂ ਸਹਿ-ਅਧਿਆਪਕ ਵਜੋਂ। ਉਹ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਕਾਰਜ ਸਥਾਨ 'ਤੇ ਜਾ ਕੇ ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਮੌਕੇ ਵੀ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਮਾਤਾ-ਪਿਤਾ ਅਤੇ ਪਰਿਵਾਰ ਅਤੇ ਕਮਿਊਨਿਟੀ ਵਰਕਰ ਵੀ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਮੁਹਾਰਤ ਅਤੇ ਸਕੂਲ ਦੀਆਂ ਜ਼ਰੂਰਤਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਕਲਾ, ਸਰੀਰਿਕ ਸਿੱਖਿਆ ਤੇ ਤੰਦਰੁਸਤੀ ਅਤੇ ਕਿੱਤਾਮੁਖੀ ਸਿੱਖਿਆ ਵਰਗੇ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਪੜ੍ਹਾਉਣ ਅਤੇ ਸਿੱਖਣ ਵਿੱਚ ਸਹਾਇਤਾ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਸਕੂਲਾਂ ਨੂੰ ਅਜਿਹੇ ਮਾਪਿਆਂ ਅਤੇ ਕਮਿਊਨਿਟੀ ਮੈਂਬਰਾਂ ਦਾ ਇੱਕ ਡਾਟਾਬੇਸ ਬਣਾਉਣ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਹੈ।

ਸਿੱਖਿਆ ਸਹਾਇਤਾ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰ ਕੇ ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਪਾੜੇ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕਰਨ ਲਈ ਵਲੰਟੀਅਰ ਜਤਨਾਂ ਵਿੱਚ ਕਮਿਊਨਿਟੀ ਅਤੇ ਸਾਬਕਾ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰਨ ਦੇ ਜਤਨ ਕੀਤੇ ਜਾਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ। ਪੜ੍ਹੇ-ਲਿਖੇ ਅਤੇ ਇੱਛੁਕ ਵਿਅਕਤੀਆਂ (ਸੇਵਾ-ਮੁਕਤ

ਵਿਗਿਆਨੀਆਂ/ਸਰਕਾਰੀ/ਅਰਧ ਸਰਕਾਰੀ ਕਰਮਚਾਰੀਆਂ, ਸਾਬਕਾ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਅਤੇ ਸਿੱਖਿਅਕਾਂ) ਦਾ ਡਾਟਾਬੇਸ ਇਸ ਉਦੇਸ਼ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਸਹਾਇਤਾ ਕਰੇਗਾ।

4.2

ਸਕੂਲ ਪ੍ਰਬੰਧਨ ਕਮੇਟੀਆਂ

ਅਤੀਤ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਸਮਾਂ ਸੀ ਜਦੋਂ ਸਕੂਲ ਪਿੰਡ ਅਤੇ ਸਥਾਨਿਕ ਭਾਈਚਾਰਿਆਂ ਦੁਆਰਾ ਸਥਾਪਤ, ਮਲਕੀਅਤ ਅਤੇ ਚਲਾਏ ਜਾਂਦੇ ਸਨ ਪਰ ਆਧੁਨਿਕ ਸਕੂਲ ਜਾਂ ਤਾਂ ਰਾਜ ਜਾਂ ਕੁਝ ਸੁਸਾਇਟੀਆਂ ਅਤੇ ਟਰੱਸਟਾਂ ਦੁਆਰਾ ਚਲਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਇਸ ਦ੍ਰਿਸ਼ ਵਿੱਚ, ਮਾਪਿਆਂ ਅਤੇ ਪਰਿਵਾਰਾਂ ਅਤੇ ਭਾਈਚਾਰੇ ਦੀ ਭਾਗੀਦਾਰੀ ਨੂੰ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਨ ਅਤੇ ਕਾਇਮ ਰੱਖਣ ਦੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਸਕੂਲ ਸਟਾਫ਼ ਅਤੇ ਇਸ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਬੰਧਕੀ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਦੀ ਹੈ। ਸਕੂਲ ਪ੍ਰਬੰਧਨ ਕਮੇਟੀਆਂ (SMC) ਇੱਕ ਅਧਿਕਾਰਿਤ ਵਿਧੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਰਾਹੀਂ ਕਮਿਊਨਿਟੀ ਦੀ ਭਾਗੀਦਾਰੀ ਨੂੰ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਮਾਂਵਾਂ, ਸਕੂਲ ਦੇ ਸਾਬਕਾ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ, ਸਕੂਲ ਦੇ ਕੰਮਕਾਜ ਦੇ ਸੰਬੰਧਿਤ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਮੁਹਾਰਤ ਰੱਖਣ ਵਾਲੇ ਸਥਾਨਿਕ ਲੋਕਾਂ ਅਤੇ ਮਿਸਾਲੀ ਜਨ ਭਾਵਨਾ ਵਾਲੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ SMC ਮੈਂਬਰਾਂ ਵਜੋਂ ਸ਼ਾਮਲ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਨਾਲ ਸਕੂਲ ਦੇ ਨਾਲ SMC ਦੀ ਸ਼ਮੂਲੀਅਤ ਵਿੱਚ ਕਾਫ਼ੀ ਵਾਧਾ ਹੋਵੇਗਾ।

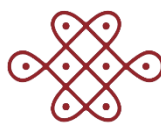
SMC ਵਾਲੇ ਪਬਲਿਕ ਸਕੂਲਾਂ ਵਿੱਚ, ਇਸ ਕਮੇਟੀ ਦੁਆਰਾ ਸਕੂਲ ਵਿਕਾਸ ਯੋਜਨਾਵਾਂ (SDP) ਤਿਆਰ ਕੀਤੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ।

ਇਹ ਇੱਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਦਸਤਾਵੇਜ਼ ਹੈ ਜੋ ਸਕੂਲ ਦੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਇਸ ਦੀ ਮੌਜੂਦਾ ਸਥਿਤੀ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਸਕੂਲ ਦੀਆਂ ਤਰਜੀਹਾਂ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਯੋਜਨਾ ਵਿੱਚ ਸਪਸ਼ਟ ਥੋੜ੍ਹੇ ਸਮੇਂ ਦੇ ਅਤੇ ਲੰਮੇ ਸਮੇਂ ਦੇ ਟੀਚੇ ਅਤੇ ਉਸ ਦਿਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਅੱਗੇ ਵਧਣ ਲਈ ਕਦਮ ਹੋਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ। ਯੋਜਨਾ ਵਿੱਚ ਸਕੂਲ ਵਿੱਚ ਕੀਤੇ ਗਏ ਕੰਮ ਦੀ ਪ੍ਰਗਤੀ ਦੀ ਸਮੀਖਿਆ ਕਰਨ ਲਈ ਵਿਧੀ ਵੀ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ।

ਸਕੂਲ ਦੀ ਪ੍ਰਗਤੀ ਦੀ ਸਮੀਖਿਆ ਕਰਨ ਅਤੇ ਜਿੱਥੇ ਵੀ ਲੋੜ ਹੋਵੇ ਉੱਥੇ ਜ਼ਰੂਰੀ ਕਦਮ ਚੁੱਕਣ ਲਈ SMC ਦੀਆਂ ਮੀਟਿੰਗਾਂ ਨਿਯਮਿਤ ਤੌਰ ਉੱਤੇ ਹੋਣੀਆਂ ਚਾਹੀਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਮੀਟਿੰਗਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਮੇਟੀ ਦੇ ਮੈਂਬਰਾਂ ਨੂੰ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਵਿੱਦਿਅਕ ਮਾਮਲਿਆਂ 'ਤੇ ਸੇਧ ਦੇਣ ਲਈ ਵੀ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ ਤਾਂਜੋ ਉਹ ਵਿੱਦਿਅਕ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਦੀ ਆਪਣੀ ਸਮਝ ਵਿੱਚ ਵੀ ਵਾਧਾ ਕਰ ਸਕਣ ਅਤੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਸਿੱਖਣ ਲਈ ਸਾਰੇ ਯੋਗ ਸਮਰਥਨ ਨੂੰ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਉਣ ਵਿੱਚ ਵਧੇਰੇ ਸਰਗਰਮ ਅਤੇ ਸਹਾਇਕ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾ ਸਕਣ।

ਸਕੂਲ-ਕਮਿਊਨਿਟੀ ਭਾਈਚਾਰੇ ਵਿੱਚ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਲਈ ਬਿਹਤਰ ਸਿੱਖਿਆ ਅਤੇ ਕਮਿਊਨਿਟੀ ਵਿਕਾਸ ਨੂੰ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਉਣ ਦੀ ਵੱਡੀ ਸੰਭਾਵਨਾ ਹੈ। ਇਹ ਸੰਬੰਧ ਸਿਰਫ਼ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੀ ਪ੍ਰਗਤੀ, ਸੰਸਾਧਨ ਜੁਟਾਉਣ ਜਾਂ ਸਕੂਲ ਦੇ ਸਮਾਗਮਾਂ ਵਿੱਚ ਦਰਸ਼ਕਾਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਭਾਗੀਦਾਰੀ ਬਾਰੇ ਅੱਪਡੇਟ ਸਾਂਝਾ ਕਰਨ ਤੱਕ ਸੀਮਿਤ ਨਹੀਂ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ।

ਸਕੂਲਾਂ ਨੂੰ ਮਾਪਿਆਂ ਅਤੇ ਪਰਿਵਾਰਾਂ ਅਤੇ ਭਾਈਚਾਰੇ ਨਾਲ ਮਿਆਰੀ ਸੰਬੰਧ ਬਣਾਉਣ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਹੈ ਤਾਂਜੋ ਸਕੂਲ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖਣ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਨੂੰ ਸਮਰੱਥ ਬਣਾਇਆ ਜਾ ਸਕੇ ਅਤੇ ਜਿਸ ਭਾਈਚਾਰੇ ਦੀ ਉਹ ਸੇਵਾ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਉਸ ਦੇ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਸਕੂਲ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾਉਣ ਦੀ ਉਮੀਦ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇੱਕ ਸਕੂਲ ਲਾਜ਼ਮੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਆਪਣੇ ਬੱਚਿਆਂ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਲਈ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਕਮਿਊਨਿਟੀ ਮੈਂਬਰਾਂ ਨੂੰ ਇਕੱਠਾ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਵਿੱਦਿਅਕ ਜਤਨਾਂ ਰਾਹੀਂ ਇਹਨਾਂ ਮੈਂਬਰਾਂ ਵਿੱਚ ਵਧੇਰੇ ਸਮਾਜਿਕ ਏਕਤਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਦੀ ਸੰਭਾਵਨਾ ਵੀ ਰੱਖਦਾ ਹੈ।

ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ

- ਸੁਹਜ ਸੰਵੇਦਨਾ:** ਸੁਹਜ ਸੰਵੇਦਨਾ ਸੁੰਦਰਤਾ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਦੀ ਸਾਡੀ ਯੋਗਤਾ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦੀ ਹੈ, ਚੰਗੇ ਅਤੇ ਸੁੰਦਰ ਬਾਰੇ ਵਿਚਾਰੇ ਗਏ ਨਿਰਣੇ 'ਤੇ ਪਹੁੰਚਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਸਾਰੇ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਕਲਾਤਮਿਕ ਅਤੇ ਰਚਨਾਤਮਿਕ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ ਵਿੱਚ ਸੁਧਾਈ ਅਤੇ ਸੁੰਦਰਤਾ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਵੱਲ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਦੀ ਹੈ।
- ਵਿਕਲਪਿਕ ਧਾਰਨਾਵਾਂ:** ਉਹ ਵਿਚਾਰ ਜੋ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਵਿਗਿਆਨਿਕ ਧਾਰਨਾਵਾਂ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰਨ ਲਈ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ਜੋ ਉਹਨਾਂ ਧਾਰਨਾਵਾਂ ਦੀ ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸਵਿਕਾਰ ਕੀਤੀ ਗਈ, ਵਿਗਿਆਨਿਕ ਵਿਆਖਿਆ ਨਾਲ ਮੇਲ ਨਹੀਂ ਖਾਂਦੇ।
- ਅੰਮ੍ਰਿਤਾ ਵਰਚੁਅਲ ਲੈਬ:** MHRD ਦੀ ਸੂਚਨਾ ਅਤੇ ਸੰਚਾਰ ਤਕਨਾਲੋਜੀ (NMEICT) ਪਹਿਲਕਦਮੀ ਦੁਆਰਾ ਸਿੱਖਿਆ 'ਤੇ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਮਿਸ਼ਨ ਦੇ ਤਹਿਤ ਵਿਗਿਆਨ, ਰਸਾਇਣ ਵਿਗਿਆਨ, ਮਕੈਨੀਕਲ ਇੰਜੀਨੀਅਰਿੰਗ ਅਤੇ ਬਾਇਓਤਕਨਾਲੋਜੀ ਲਈ ਸਾਇੰਸ ਐਜੂਕੇਸ਼ਨ ਸਿਮੂਲੇਸ਼ਨ ਦਾ ਆਨਲਾਈਨ ਭੰਡਾਰ।
- ਆਂਗਨਵਾੜੀਆਂ:** ਇੱਕ ਬਾਲ ਸੰਭਾਲ ਕੇਂਦਰ ਜੋ ਦੇਸ਼ ਭਰ ਵਿੱਚ ਛੇ ਸਾਲ ਤੋਂ ਘੱਟ ਉਮਰ ਦੇ ਬੱਚਿਆਂ, ਮਾਂਵਾਂ ਅਤੇ ਕਿਸ਼ੋਰਾਂ ਨੂੰ ਸਿਹਤ, ਸਿੱਖਿਆ ਅਤੇ ਪੋਸ਼ਣ ਸੇਵਾਵਾਂ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦਾ ਹੈ; ਏਕੀਕ੍ਰਿਤ ਬਾਲ ਵਿਕਾਸ ਸੇਵਾਵਾਂ (ICDS) ਸਕੀਮ ਦੇ ਤਹਿਤ ਸਥਾਪਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।
- ਬਲਵਾਟਿਕਸ:** 5-6 ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਦੇ ਬੱਚਿਆਂ ਲਈ ਪੱਧਰ 1 ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਇੱਕ ਸਾਲ ਦੀ ਪ੍ਰੈਪਰੇਟਰੀ ਕਲਾਸ; ਇਹ ਆਂਗਨਵਾੜੀ, ਪ੍ਰੀ-ਸਕੂਲ, ਪ੍ਰਾਇਮਰੀ ਸਕੂਲ ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਸੰਰਚਨਾ ਵਿੱਚ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ।
- ਜੈਵਿਕ ਵਿਭਿੰਨਤਾ ਸਮੇਟਣਾ:** ਜੈਨੇਟਿਕ ਵਿਭਿੰਨਤਾ ਵਿੱਚ ਕਮੀ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਪੂਰੇ ਵਾਤਾਵਰਨ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਦੇ ਢਹਿਣ ਤੱਕ, ਵੱਖ-ਵੱਖ ਪੱਧਰਾਂ 'ਤੇ ਧਰਤੀ ਉੱਤੇ ਜੀਵਨ ਦੇ ਨੁਕਸਾਨ ਵਜੋਂ ਦਰਸਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ।
- ਸਮਰੱਥਾ:** ਜਿਸ ਦਾ ਅਸੀਂ ਇਸ ਦਸਤਾਵੇਜ਼ ਵਿੱਚ ਹਵਾਲਾ ਦਿੰਦੇ ਹਾਂ, ਉਹ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਸੰਬੰਧੀ ਗਿਆਨ ਹੈ: 'ਕਿਵੇਂ ਜਾਣਨਾ'।
- ਕਾਰਬਨ ਕ੍ਰੈਡਿਟ:** ਇੱਕ ਪਰਮਿਟ ਜੋ ਕਿਸੇ ਦੇਸ਼ ਜਾਂ ਸੰਗਠਨ ਨੂੰ ਕਾਰਬਨ ਨਿਕਾਸੀ ਦੀ ਇੱਕ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਮਾਤਰਾ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਦੀ ਇਜਾਜ਼ਤ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਜੇਕਰ ਪੂਰਾ ਭੱਤਾ ਨਹੀਂ ਵਰਤਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਇਸ ਦਾ ਵਪਾਰ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।
- ਕਾਰਬਨ ਆਫਸੈੱਟ:** ਇੱਕ ਕਾਰਬਨ ਆਫਸੈੱਟ ਇੱਕ ਕ੍ਰੈਡਿਟ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜੋ ਇੱਕ ਵਿਅਕਤੀ ਜਾਂ ਸੰਸਥਾ ਆਪਣੇ ਕਾਰਬਨ ਫੁੱਟਪ੍ਰਿੰਟ ਨੂੰ ਘਟਾਉਣ ਲਈ ਖਰੀਦ ਸਕਦਾ ਹੈ।
- ਸਰਕਲ ਸਮਾਂ:** ਸਕੂਲ ਦੇ ਦਿਨ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਸਮਾਂ ਜਦੋਂ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਇੱਕ ਮਾਰਗਦਰਸ਼ਨ ਚਰਚਾ ਜਾਂ ਸਮੂਹ ਗਤੀਵਿਧੀ ਵਿੱਚ ਹਿੱਸਾ ਲੈਣ ਲਈ ਇੱਕ ਚੱਕਰ ਵਿੱਚ ਇਕੱਠੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।
- ਬੋਧ:** ਸੰਕਲਪਾਂ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਸਮਰੱਥਾਵਾਂ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦਾ ਗਿਆਨ।
- ਬੋਧਾਤਮਿਕ:** ਸੋਚਣ ਅਤੇ ਤਰਕ ਕਰਨ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਜਾਂ ਇਸ ਨੂੰ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਕੋਈ ਵੀ ਮਾਨਸਿਕ ਗਤੀਵਿਧੀ।
- ਬੋਧਾਤਮਿਕ ਵਿਕਾਸ:** ਸੋਚਣ ਅਤੇ ਤਰਕ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਜਾਂ ਇਸ ਨੂੰ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਕੋਈ ਵੀ ਮਾਨਸਿਕ ਗਤੀਵਿਧੀ।
- ਸੰਪਰਕ ਅਰਾਮ:** ਮਨੋਵਿਗਿਆਨੀ ਹੈਰੀ ਹਾਰਲੋ ਦੁਆਰਾ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਇੱਕ ਸ਼ਬਦ। ਇਹ ਸਕਾਰਾਤਮਿਕ ਅਤੇ ਅਰਾਮਦਾਇਕ ਸਰੀਰਿਕ ਅਤੇ ਭਾਵਨਾਤਮਿਕ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਹਨ ਜੋ ਮਾਂ ਜਾਂ ਦੇਖਭਾਲ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਦੇ ਨਾਲ ਸਰੀਰਿਕ ਸੰਪਰਕ ਵਿੱਚ ਰਹਿਣ ਤੋਂ ਇੱਕ ਬਾਲ ਅਨੁਭਵ ਹੈ।
- ਤਾਲਮੇਲ ਸਮਰੱਥਾ:** ਮੁਸ਼ਕਲ ਹਰਕਤਾਂ ਨੂੰ ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਅਤੇ ਉਦੇਸ਼ ਨਾਲ ਕਰਨ ਦੀ ਯੋਗਤਾ।
- ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਟੀਚਾ:** ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਅਤੇ ਲਾਗੂ ਕਰਨ ਲਈ ਦਿਸ਼ਾ-ਨਿਰਦੇਸ਼ ਦੇਣ ਵਾਲੇ ਬਿਆਨ।
- ਵਿਸਥਾਪਨ:** ਮਨੁੱਖੀ ਅਬਾਦੀ ਦਾ ਵਿਸਥਾਪਨ ਵਾਤਾਵਰਨ ਦੇ ਕਾਰਨਾਂ ਅਤੇ ਵਿਕਾਸ ਦੇ ਕਾਰਨ ਵੱਡੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿੱਚ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਘਰਾਂ ਤੋਂ ਤਬਦੀਲ ਕਰਨਾ ਹੈ।
- ਸੁਭਾਅ:** ਸੁਭਾਅ, ਉਹ ਰਵੱਈਏ ਅਤੇ ਧਾਰਨਾਵਾਂ ਹਨ ਜੋ ਵਿਵਹਾਰ ਦਾ ਆਧਾਰ ਬਣਾਉਂਦੇ ਹਨ।

19. **ਵੰਨ-ਸੁਵੰਨੀਆਂ ਲੋੜਾਂ:** ਵੱਖ-ਵੱਖ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਤਰੀਕਿਆਂ ਨਾਲ ਸਿੱਖਦੇ ਹਨ- ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੀਆਂ ਸਿੱਖਣ ਦੀਆਂ ਲੋੜਾਂ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਸਮਾਜਿਕ, ਭਾਵਨਾਤਮਿਕ ਅਤੇ ਸਰੀਰਿਕ ਸੰਦਰਭਾਂ ਅਤੇ ਮੌਜੂਦਾ ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਪੱਧਰਾਂ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ।
20. **ਵਿਕਾਸ ਦੇ ਖੇਤਰ:** ਵਿਕਾਸ ਅਤੇ ਤਰੱਕੀ ਦੇ ਖੇਤਰ, ਵਿਕਾਸ ਦੇ ਮੁੱਖ ਡੋਮੇਨ ਸਰੀਰਿਕ, ਬੋਧਾਤਮਿਕ, ਭਾਸ਼ਾ ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ-ਭਾਵਨਾਤਮਿਕ ਹਨ।
21. **ਡੋਮੇਨ:** ਕੰਮ ਦਾ ਵਿਸ਼ਾਲ ਖੇਤਰ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਸਮਾਨ ਕਿਸਮਾਂ ਦੇ ਕਿੱਤੇ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ।
22. **ਫਿਊਬਲ:** ਫੁਟਬਾਲ, ਹਾਕੀ ਅਤੇ ਬਾਸਕਟਬਾਲ ਵਿੱਚ ਵਾਰ-ਵਾਰ ਮਮੂਲੀ ਛੂਹਣ ਜਾਂ ਉਛਾਲ ਦੇ ਨਾਲ ਗੇਂਦ ਨੂੰ ਅੱਗੇ ਲਿਜਾਉਣ ਦੀ ਇੱਕ ਕਿਰਿਆ।
23. **ਈਕੋਲੋਜੀ:** ਮਨੁੱਖਾਂ ਸਮੇਤ ਜੀਵਿਤ ਜੀਵਾਂ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਸੰਬੰਧਾਂ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਭੌਤਿਕ ਵਾਤਾਵਰਨ।
24. **ਈਕੋਸਿਸਟਮ:** ਉਹ ਭੌਤਿਕ ਵਾਤਾਵਰਨ ਜਿੱਥੇ ਪੌਦੇ ਜਾਨਵਰ ਅਤੇ ਹੋਰ ਜੀਵ-ਜੰਤੂ ਨਾਲ ਹੀ ਮੌਸਮ ਅਤੇ ਲੈਂਡਸਕੇਪ ਇਕੱਠੇ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਹਨ।
25. **ਅਨੁਭਵੀ ਸਬੂਤ:** ਇੰਦਰੀਆਂ ਅਤੇ ਇੰਦਰੀਆਂ ਦੇ ਵਿਸਤਾਰ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰ ਕੇ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੇ ਨਿਰੀਖਣ ਅਤੇ ਡਾਟਾ।
26. **ਵਾਤਾਵਰਨ ਦੀ ਗਿਰਾਵਟ:** ਵਾਤਾਵਰਨ ਦੀ ਗਿਰਾਵਟ ਕੁਦਰਤੀ ਸਰੋਤਾਂ ਦੀ ਕਮੀ ਅਤੇ ਸ਼ੋਸ਼ਣ ਦੁਆਰਾ ਜੈਵ-ਵਿਭਿੰਨਤਾ ਦੇ ਨੁਕਸਾਨ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦੀ ਹੈ।
27. **ਵਾਤਾਵਰਨ ਸਾਖਰਤਾ:** ਵਾਤਾਵਰਨਿਕ, ਆਰਥਿਕ ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਸਥਿਰਤਾ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਨੂੰ ਹੱਲ ਕਰਨ ਅਤੇ ਮੁੱਦਿਆਂ ਨੂੰ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਅਤੇ ਸਮੂਹਿਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਹੱਲ ਕਰਨ ਲਈ ਗਿਆਨ, ਸਮਰੱਥਾ ਅਤੇ ਸੁਭਾਅ ਹੋਣਾ।
28. **ਨੈਤਿਕਤਾ:** ਨਿਰਣੇ ਜਾਂ ਸਿਧਾਂਤ ਮੁੱਲ ਪ੍ਰਣਾਲੀਆਂ ਦੁਆਰਾ ਸੂਚਿਤ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਜੋ ਸਿੱਧੇ ਵਿਵਹਾਰ ਕਰਦੇ ਹਨ।
29. **ਵਧੀਆ ਚਾਲਕ ਹੁਨਰ:** ਸਾਡੇ ਹੱਥਾਂ ਅਤੇ ਗੁੱਟ ਦੀਆਂ ਛੋਟੀਆਂ ਮਾਸਪੇਸ਼ੀਆਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰ ਕੇ ਹਰਕਤਾਂ ਕਰਨ ਦੀ ਯੋਗਤਾ।
30. **ਫਾਊਂਡੇਸ਼ਨਲ ਪੱਧਰ:** 3-8 ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਦੇ ਬੱਚਿਆਂ ਲਈ ਸਕੂਲੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਦਾ ਪੜਾਅ।
31. **ਮੁਫਤ ਖੇਡ:** ਅਧਿਆਪਕ ਦੁਆਰਾ ਵਿਕਸਿਤ ਇੱਕ ਉਤੇਜਿਕ ਮਾਹੌਲ ਵਿੱਚ ਬੱਚਿਆਂ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਵਾਲੀ, ਬਾਲ-ਨਿਰਦੇਸ਼ਿਤ ਖੇਡ।
32. **ਕੁੱਲ ਚਾਲਕ ਹੁਨਰ:** ਵੱਡੀਆਂ ਮਾਸਪੇਸ਼ੀਆਂ ਦੀਆਂ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਨੂੰ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਹੁਨਰ, ਇਹ ਬਚਪਨ ਦੇ ਦੌਰਾਨ ਵਿਕਸਿਤ ਕੀਤੇ ਗਏ ਮੁੱਖ ਹੁਨਰ ਹਨ ਅਤੇ ਇਸ ਵਿੱਚ ਮੁਦਰਾ ਅਤੇ ਤੁਰਨ ਦਾ ਨਿਯੰਤਰਨ ਸ਼ਾਮਲ ਹੈ।
33. **ਘਰੇਲੂ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਟੀਚਾ:** ਘਰੇਲੂ-ਆਧਾਰਿਤ ਕੰਮਾਂ ਵਿੱਚ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੀ ਸ਼ਮੂਲੀਅਤ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਟੀਚਾ।
34. **ਮਾਨਵਵਾਦ:** ਉਹ ਪਹੁੰਚ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਸਾਰੇ ਜੀਵਾਂ ਨਾਲ ਸਨਮਾਨ, ਮਾਨਵਤਾ ਅਤੇ ਹਮਦਰਦੀ ਨਾਲ ਪੇਸ਼ ਆਉਂਦੇ ਹਨ।
35. **ਹਾਇਪੋਥੀਸਿਸ:** ਇੱਕ ਅਜਿਹੀ ਘਟਨਾ ਲਈ ਇੱਕ ਸੰਭਾਵੀ ਵਿਆਖਿਆ ਦਾ ਸੁਝਾਅ ਦੇਣ ਵਾਲਾ ਇੱਕ ਬਿਆਨ ਜਿਸ ਦੀ ਪੁਸ਼ਟੀ ਹੋਣੀ ਬਾਕੀ ਹੈ।
36. **ਸਵਦੇਸ਼ੀ ਗਿਆਨ:** ਉਹ ਗਿਆਨ ਜੋ ਇੱਕ ਸਵਦੇਸ਼ੀ (ਸਥਾਨਿਕ) ਭਾਈਚਾਰਾ ਇੱਕ ਖਾਸ ਵਾਤਾਵਰਨ ਵਿੱਚ ਰਹਿਣ ਦੀਆਂ ਪੀੜ੍ਹੀਆਂ ਵਿੱਚ ਇਕੱਠਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।
37. **ਸੂਚਨਾ, ਸੰਚਾਰ ਅਤੇ ਤਕਨਾਲੋਜੀ (ICT):** ਜਾਣਕਾਰੀ ਨੂੰ ਬਣਾਉਣ, ਭੰਡਾਰ ਕਰਨ, ਸੰਚਾਰਿਤ ਕਰਨ, ਸਾਂਝਾ ਕਰਨ ਜਾਂ ਵਟਾਂਦਰਾ ਕਰਨ ਲਈ ਵਰਤੇ ਜਾਂਦੇ ਤਕਨੀਕੀ ਸਾਧਨਾਂ ਅਤੇ ਸਰੋਤਾਂ ਦਾ ਇੱਕ ਵਿਭਿੰਨ ਸਮੂਹ।
38. **ਏਕੀਕ੍ਰਿਤ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ:** ਸਿੱਖਣ ਲਈ ਪਹੁੰਚ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਦੇ ਖੇਤਰ ਏਕੀਕ੍ਰਿਤ ਹਨ, ਆਪਸ ਵਿੱਚ ਜੁੜੇ ਹੋਏ ਹਨ ਜਾਂ ਇੱਕ-ਦੂਜੇ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਹੋਏ ਹਨ।
39. **ਜਲ ਜੀਵਨ:** 2024 ਤੱਕ ਗ੍ਰਾਮੀਣ ਭਾਰਤ ਦੇ ਸਾਰੇ ਘਰਾਂ ਨੂੰ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਘਰੇਲੂ ਟੂਟੀ ਕੁਨੈਕਸ਼ਨਾਂ ਰਾਹੀਂ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਅਤੇ ਢੁਕਵਾਂ ਪੀਣ ਵਾਲਾ ਪਾਣੀ ਮੁਹੱਈਆ ਕਰਵਾਉਣ ਲਈ ਪੀਣ ਵਾਲੇ ਪਾਣੀ ਅਤੇ ਸੈਨੀਟੇਸ਼ਨ ਵਿਭਾਗ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਪਹਿਲਕਦਮੀ ਜਾਂ ਮਿਸ਼ਨ।
40. **ਨੌਕਰੀ:** ਉਹ ਕੰਮ ਜੋ ਤੁਸੀਂ ਪੈਸੇ ਕਮਾਉਣ ਲਈ ਨਿਯਮਿਤ ਤੌਰ 'ਤੇ ਕਰਦੇ ਹੋ।
41. **ਗਿਆਨ:** ਜਿਸ ਦਾ ਅਸੀਂ ਇਸ ਦਸਤਾਵੇਜ਼ ਵਿੱਚ ਹਵਾਲਾ ਦਿੰਦੇ ਹਾਂ, ਵਰਣਨਯੋਗ ਗਿਆਨ ਹੈ: 'ਇਹ ਜਾਣਨਾ'।
42. **ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਨਤੀਜੇ:** ਇਹ ਗਿਆਨ, ਹੁਨਰ, ਰਵੱਈਏ ਅਤੇ ਕਦਰਾਂ-ਕੀਮਤਾਂ ਨੂੰ ਸੰਖੇਪ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਬਿਆਨ ਹਨ ਜੋ ਸਾਰੇ ਬੱਚਿਆਂ ਕੋਲ ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਤਜਰਬੇ ਜਾਂ ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਤਜਰਬਿਆਂ ਦੇ ਕ੍ਰਮ ਦੇ ਪੂਰਾ ਹੋਣ 'ਤੇ ਹੋਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਦਿਖਾਉਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ।

43. **ਲੋਕੋਮੋਟਰ:** ਇੱਕ ਭੌਤਿਕ ਕਿਰਿਆ ਜੋ ਕਿਸੇ ਵਸਤੂ ਜਾਂ ਵਿਅਕਤੀ ਨੂੰ ਇੱਕ ਥਾਂ ਤੋਂ ਦੂਜੀ ਥਾਂ ਤੱਕ ਲੈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।
44. **ਬੁਨਿਆਦੀ ਜੋੜਨ-ਤੋੜਨ ਦੇ ਹੁਨਰ:** ਹਰਕਤਾਂ ਦੇ ਹੁਨਰ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਲਈ ਕਿਸੇ ਵਸਤੂ ਜਾਂ ਉਪਕਰਨ ਦੇ ਟੁਕੜੇ ਨੂੰ ਨਿਯੰਤਰਨ ਨਾਲ ਸੰਭਾਲਨ ਦੀ ਯੋਗਤਾ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।
45. **ਸਲਾਹਕਾਰ:** ਇੱਕ ਵਿਅਕਤੀ ਜੋ ਕਿਸੇ ਗਤੀਵਿਧੀ ਵਿੱਚ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰਨ 'ਤੇ ਧਿਆਨ ਕੇਂਦਰਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਸਵਾਲਾਂ ਦੇ ਮਾਮਲੇ ਵਿੱਚ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਸਮਰਥਨ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਕੰਮ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਹੁਨਰ ਸਿੱਖਣ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕਰਦਾ ਹੈ।
46. **ਸਿਡਲ ਪੱਧਰ:** 11-14 ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਦੇ ਬੱਚਿਆਂ ਲਈ ਸਕੂਲੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਦਾ ਪੜਾਅ।
47. **ਵਾਤਾਵਰਨ ਸੰਬੰਧੀ ਮੁੱਦਿਆਂ ਨੂੰ ਘਟਾਉਣਾ:** ਵਾਤਾਵਰਨ ਨੂੰ ਘਟਾਉਣ ਦਾ ਮਤਲਬ ਹੈ, ਇੱਕ ਕਾਰਵਾਈ ਜਾਂ ਗਤੀਵਿਧੀ, ਜਿਸ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਵਾਤਾਵਰਨ 'ਤੇ ਜਾਣੇ-ਪਛਾਣੇ ਮਾੜੇ ਪ੍ਰਭਾਵਾਂ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕਰਨਾ, ਘਟਾਉਣਾ ਜਾਂ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਮੁਕਾਬਲਾ ਕਰਨਾ ਹੈ।
48. **ਮੋਰੇ ਰਿਫਲੈਕਸਿਸ:** ਜਦੋਂ ਬੱਚਾ ਅਚਾਨਕ ਅਵਾਜ਼, ਰੋਸ਼ਨੀ ਜਾਂ ਹਰਕਤਾਂ ਨਾਲ ਸ਼ੁਰੂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।
49. **ਚਾਲਕ ਹੁਨਰ:** ਇੱਕ ਕਾਰਜ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਖ਼ਾਸ ਕੰਮ ਕਰਨ ਲਈ ਸਰੀਰ ਦੀਆਂ ਮਾਸਪੇਸ਼ੀਆਂ ਦੀਆਂ ਖ਼ਾਸ ਹਿੱਲਜ਼ੁਲਾਂ ਸ਼ਾਮਲ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ।
50. **ਬਹੁ-ਅਨੁਸ਼ਾਸਨੀ:** ਇੱਕ ਤੋਂ ਵੱਧ ਅਨੁਸ਼ਾਸਨ ਜਾਂ ਅਧਿਐਨ ਦੇ ਖੇਤਰ ਨੂੰ ਜੋੜਨਾ ਜਾਂ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰਨਾ।
51. **ਮਾਸਪੇਸ਼ੀ ਦੀ ਯਾਦਦਾਸ਼ਤ:** ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਸੁਚੇਤ ਵਿਚਾਰ ਦੇ ਕਿਸੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਹਲਚਲ ਨੂੰ ਦੁਬਾਰਾ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਦੀ ਯੋਗਤਾ, ਉਸ ਹਲਚਲ ਦੇ ਵਾਰ-ਵਾਰ ਦੁਹਰਾਉਣ ਕਾਰਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ ਗਈ।
52. **ਪੈਰੀਫਿਰਲ ਵਿਜ਼ਨ:** ਉਹਨਾਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਨੂੰ ਦੇਖਣ ਦੀ ਯੋਗਤਾ ਜਿੱਥੇ ਤੁਸੀਂ ਸਿੱਧੇ ਨਹੀਂ ਦੇਖ ਰਹੇ ਹੋ।
53. **ਵਰਤਾਰੇ:** ਇੱਕ ਦੇਖਣਯੋਗ ਤੱਥ ਜਾਂ ਘਟਨਾ ਜਿਸ ਨੂੰ ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ ਅਸਧਾਰਨ ਜਾਂ ਸਮਝਣਾ ਜਾਂ ਸਮਝਾਉਣਾ ਮੁਸ਼ਕਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।
54. **ਪ੍ਰਵਿਰਤੀ:** ਇੱਕ ਖ਼ਾਸ ਰਵੱਈਆ ਰੱਖਣਾ ਜਾਂ ਇੱਕ ਖ਼ਾਸ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਕੰਮ ਕਰਨਾ।
55. **ਪ੍ਰੈਪਰੇਟਰੀ ਪੱਧਰ:** 8-11 ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਦੇ ਬੱਚਿਆਂ ਲਈ ਸਕੂਲੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਦਾ ਪੜਾਅ।
56. **ਪੂਰਵ-ਕਿੱਤਾਮੁਖੀ:** ਪੂਰਵ-ਕਿੱਤਾਮੁਖੀ ਸਿੱਖਿਆ ਮੁੱਖ ਤੌਰ 'ਤੇ ਭਾਗੀਦਾਰਾਂ ਨੂੰ ਕੰਮ ਦੀ ਦੁਨੀਆ ਨਾਲ ਜਾਣੂ ਕਰਵਾਉਣ ਲਈ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਹੋਰ ਕਿੱਤਾਮੁਖੀ ਜਾਂ ਤਕਨੀਕੀ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮਾਂ ਵਿੱਚ ਦਾਖਲੇ ਲਈ ਤਿਆਰ ਕਰਨ ਲਈ ਤਿਆਰ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ।
57. **ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਸੰਬੰਧੀ ਗਿਆਨ:** 'ਵਿਗਿਆਨ ਕਰਨ' ਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੇ ਕਾਰਜ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਨ ਲਈ ਗਿਆਨ।
58. **ਪ੍ਰਤੀਕ੍ਰਿਤੀ (Replicability):** ਉਹ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਜਿਸ ਨੂੰ ਦੁਹਰਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਦੇ ਨਤੀਜੇ ਵੀ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।
59. **ਰਿਸੋਰਸ ਪਰਸਨ:** ਕਿਸੇ ਖ਼ਾਸ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਮੁਹਾਰਤ ਵਾਲਾ ਵਿਅਕਤੀ ਜਿਸ ਨੂੰ ਕੋਈ ਕੰਮ ਕਰਨ ਜਾਂ ਜਾਣਕਾਰੀ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨ ਲਈ ਲੋੜ ਅਨੁਸਾਰ ਬੁਲਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।
60. **ਸਕੈਫੋਲਡਿੰਗ:** ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਇੱਕ ਖ਼ਾਸ ਸੰਕਲਪ ਸਿੱਖਣ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕਰਨ ਲਈ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤੀ ਸਹਾਇਤਾ ਦਾ ਖ਼ਾਸ ਅਤੇ ਢਾਂਚਾਗਤ ਰੂਪ।
61. **ਸੰਦੇਹਵਾਦ:** ਕਿਸੇ ਵੀ ਵਿਚਾਰ, ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਦੀ ਵੈਧਤਾ 'ਤੇ ਸਵਾਲ ਉਠਾਉਣਾ।
62. **ਸਾਇੰਸ ਕਿੱਟ:** ਵਿਗਿਆਨਿਕ ਔਜ਼ਾਰਾਂ ਜਾਂ ਉਪਕਰਨਾਂ (ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਸਕੇਲ, ਥਰਮਾਮੀਟਰ, ਤਾਰ, ਬੈਟਰੀ, ਮੈਗਨੇਟ, ਮੈਟਲ ਬਾਕਸ, ਲਿਟਮਸ ਪੇਪਰ, ਮਾਈਕਰੋਸਕੋਪ, ਡਿਜੀਟਲ ਤੋਲਣ ਵਾਲੀ ਮਸ਼ੀਨ ਆਦਿ), ਰਸਾਇਣਾਂ ਦਾ ਇੱਕ ਸੈੱਟ ਜੋ ਸਕੂਲੀ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਤੋਂ ਪ੍ਰਯੋਗਾਂ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਨ ਲਈ ਲੈਬ ਮਾਡਿਊਲ ਇਕੱਠੇ ਕੀਤੇ ਗਏ ਹਨ।
63. **ਸੈਕੰਡਰੀ ਪੱਧਰ:** 14-18 ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਦੇ ਬੱਚਿਆਂ ਲਈ ਸਕੂਲੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਦਾ ਪੜਾਅ।
64. **ਪਿੰਜਰ ਸਿਹਤ:** ਹੱਡੀਆਂ ਅਤੇ ਉਪਾਸਥੀ ਦਾ ਸਿਹਤਮੰਦ ਢਾਂਚਾ ਜੋ ਨਰਮ ਟਿਸ਼ੂਆਂ ਅਤੇ ਸਰੀਰ ਦੇ ਅੰਦਰੂਨੀ ਅੰਗਾਂ ਦਾ ਸਮਰਥਨ ਅਤੇ ਸੁਰੱਖਿਆ ਕਰਦਾ ਹੈ।
65. **ਸਕਿੱਲ ਲੈਬ:** ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸਮੱਗਰੀ ਭਰਪੂਰ ਪ੍ਰੈਕਟਿਸ ਰੂਮ ਜੋ ਸਿਖਲਾਈ ਸਹੂਲਤਾਂ ਦੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਹਨ ਜੋ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਅਸਲ ਜੀਵਨ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੁਨਰਾਂ ਦੇ ਅਭਿਆਸ ਲਈ ਹੁਨਰ-ਆਧਾਰਿਤ ਸਿਖਲਾਈ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਸ਼ ਕਰਦੇ ਹਨ।
66. **ਸਮਾਜਿਕ ਸੱਭਿਆਚਾਰ:** ਇਹ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਸਮੂਹਾਂ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਆਦਤਾਂ, ਪਰੰਪਰਾਵਾਂ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ਵਾਸਾਂ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਹੈ।

67. **ਸਥਿਰ ਕਸਰਤ:** ਇੱਕ ਮਾਸਪੇਸ਼ੀ ਵਿੱਚ ਤਣਾਅ ਵਧਾ ਕੇ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਜਦੋਂਕਿ ਇਸ ਦੀ ਲੰਬਾਈ ਸਥਿਰ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ।
68. **ਸਥਿਰ ਹਲਚਲ:** ਉਹ ਅੰਦੋਲਨ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਤੁਸੀਂ ਖੜ੍ਹੇ ਹੋ, ਬੈਠਦੇ ਹੋ ਜਾਂ ਲੇਟਦੇ ਹੋ ਅਤੇ ਲਗਭਗ 45 ਸਕਿੰਟਾਂ ਤੱਕ, ਸਮੇਂ ਲਈ ਇੱਕ ਸਥਿਤੀ ਨੂੰ ਫੜੀ ਰੱਖਦੇ ਹੋ।
69. **ਉਤੇਜਨਾ:** ਸਧਾਰਨ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ, ਜਿਵੇਂਕਿ ਬੱਚਿਆਂ ਨਾਲ ਖੇਡਣਾ, ਪੜ੍ਹਨਾ ਅਤੇ ਗਾਉਣਾ ਜੋ ਛੋਟੇ ਬੱਚਿਆਂ ਦੀ ਸੋਚਣ, ਸੰਚਾਰ ਕਰਨ ਅਤੇ ਦੂਜਿਆਂ ਨਾਲ ਜੁੜਨ ਦੀ ਯੋਗਤਾ ਨੂੰ ਬਿਹਤਰ ਬਣਾਉਂਦੇ ਹਨ।
70. **ਸਥਿਰਤਾ:** ਉਹ ਡਿਗਰੀ ਜਿਸ ਤੱਕ ਕਿਸੇ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਜਾਂ ਉੱਦਮ ਨੂੰ ਕੁਦਰਤੀ ਸਰੋਤਾਂ ਦੀ ਲੰਮੇ ਸਮੇਂ ਦੀ ਕਮੀ ਤੋਂ ਬਚਦੇ ਹੋਏ ਬਣਾਈ ਰੱਖਿਆ ਜਾਂ ਜਾਰੀ ਰੱਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।
71. **ਸਵੱਛ ਭਾਰਤ ਅਭਿਆਨ:** ਮਹਾਤਮਾ ਗਾਂਧੀ ਦੀ 145ਵੀਂ ਜਯੰਤੀ ਦੇ ਮੌਕੇ 'ਤੇ 2014 ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਧਾਨ ਮੰਤਰੀ ਸ੍ਰੀ ਨਰਿੰਦਰ ਮੋਦੀ ਦੁਆਰਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਰਾਸ਼ਟਰੀ-ਵਿਆਪੀ ਸਵੱਛ ਭਾਰਤ ਮਿਸ਼ਨ ਜਾਂ ਮੁਹਿੰਮ।
72. **ਟਿੱਕਰਿੰਗ ਲੈਬਾਰਟਰੀ:** ਲਚਕਦਾਰ ਵਾਤਾਵਰਨ ਵਿੱਚ ਵਿਚਾਰਾਂ ਨੂੰ ਡਿਜ਼ਾਈਨ ਕਰਨ ਅਤੇ ਲਾਗੂ ਕਰਨ ਲਈ ਸਮੱਗਰੀ ਅਤੇ ਯੰਤਰਾਂ ਨਾਲ ਕੰਮ ਕਰਨ ਲਈ ਇੱਕ ਥਾਂ।
73. **ਤੀਹਰਾ ਗ੍ਰਹਿ ਸੰਕਟ:** ਤੀਹਰਾ ਗ੍ਰਹਿ ਸੰਕਟ, ਤਿੰਨ ਮੁੱਖ ਆਪਸ ਵਿੱਚ ਜੁੜੇ ਮੁੱਦਿਆਂ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਦਾ ਮਨੁੱਖਤਾ ਵਰਤਮਾਨ ਵਿੱਚ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰ ਰਹੀ ਹੈ: ਜਲਵਾਯੂ ਤਬਦੀਲੀ, ਪ੍ਰਦੂਸ਼ਣ ਅਤੇ ਜੈਵ-ਵਿਭਿੰਨਤਾ ਦਾ ਨੁਕਸਾਨ। ਇਹ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹਨਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਹਰੇਕ ਮੁੱਦੇ ਦੇ ਆਪਣੇ ਕਾਰਨ ਅਤੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਹਨ ਅਤੇ ਇਸ ਗ੍ਰਹਿ 'ਤੇ ਇੱਕ ਵਿਗਾਹਿਕ ਭਵਿੱਖ ਲਈ ਹਰੇਕ ਮੁੱਦੇ ਨੂੰ ਹੱਲ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ।
74. **ਮੁੱਲ:** ਮੁੱਲ ਕੀ ਸਹੀ ਹੈ ਅਤੇ ਕੀ ਗ਼ਲਤ ਹੈ ਬਾਰੇ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਹਨ, ਜਦੋਂਕਿ ਸੁਭਾਅ ਉਹ ਰਵੱਈਏ ਅਤੇ ਧਾਰਨਾਵਾਂ ਹਨ ਜੋ ਵਿਵਹਾਰ ਦਾ ਆਧਾਰ ਬਣਾਉਂਦੇ ਹਨ।
75. **ਵਿਜ਼ੁਅਲ ਸੰਕੇਤ:** ਠੋਸ ਵਸਤੂਆਂ, ਤਸਵੀਰਾਂ, ਚਿੰਨ੍ਹ ਜਾਂ ਲਿਖਤੀ ਸ਼ਬਦ ਜੋ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਰੁਟੀਨ, ਗਤੀਵਿਧੀ, ਵਿਵਹਾਰ ਜਾਂ ਹੁਨਰ ਨੂੰ ਕਿਵੇਂ ਕਰਨਾ ਹੈ, ਬਾਰੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦੇ ਹਨ।
76. **ਕਿੱਤਾ:** ਕੰਮ ਦੀ ਇੱਕ ਕਿਸਮ ਜਾਂ ਜੀਵਨ ਢੰਗ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਤੁਸੀਂ ਖ਼ਾਸ ਤੌਰ 'ਤੇ ਆਪਣੇ ਲਈ ਢੁਕਵਾਂ ਮੰਨਦੇ ਹੋ।
77. **ਕੰਮ:** ਕੁਝ ਅਜਿਹਾ ਕਰਨਾ ਜਿਸ ਲਈ ਸਰੀਰਿਕ ਜਾਂ ਮਾਨਸਿਕ ਮਿਹਨਤ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਪੈਸਾ ਕਮਾਉਣ ਜਾਂ ਕੁਝ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ।
78. **ਯੋਗ:** ਇੱਕ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਭਾਰਤੀ ਅਨੁਸ਼ਾਸਨ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਸਾਹ ਨਿਯੰਤਰਨ, ਸਧਾਰਨ ਧਿਆਨ ਅਤੇ ਖ਼ਾਸ ਸਰੀਰਿਕ ਆਸਣ ਅਪਣਾਉਣਾ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ; ਸਿਹਤ ਲਈ ਵਿਆਪਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਅਭਿਆਸ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।
79. **ਪ੍ਰੋਕਸੀਮਲ ਡਿਵੈਲਪਮੈਂਟ ਦਾ ਜ਼ੋਨ (ZPD):** ਪ੍ਰੋਕਸੀਮਲ ਡਿਵੈਲਪਮੈਂਟ ਦਾ ਜ਼ੋਨ ਮਨੋਵਿਗਿਆਨੀ ਲੇਵ ਵਿਗੋਟਸਕੀ ਦੁਆਰਾ ਵਿਕਸਿਤ ਇੱਕ ਸੰਕਲਪ ਹੈ। ਇਹ ਇੱਕ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਦੀ ਯੋਗਤਾ ਜਾਂ ਗਿਆਨ ਦੇ ਮੌਜੂਦਾ ਪੱਧਰ ਅਤੇ ਸਹਾਇਤਾ ਨਾਲ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਦੇ ਸੰਭਾਵੀ ਪੱਧਰ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਅੰਤਰ ਹੈ। ਇਹ ਗਿਆਨ ਅਤੇ ਹੁਨਰ ਦੀ ਇੱਕ ਸੀਮਾ ਨੂੰ ਸਿੱਖਣ ਦੀ ਸੰਭਾਵਨਾ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦਾ ਹੈ ਜੋ ਇੱਕ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਇੱਕ ਅਧਿਆਪਕ ਤੋਂ ਮਾਰਗਦਰਸ਼ਨ ਅਤੇ ਸਹਾਇਤਾ ਨਾਲ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਇਸ NCF ਵਿੱਚ ਵਰਤੀਆਂ ਜਾਣ ਵਾਲੀਆਂ ਪਰੰਪਰਾਵਾਂ ਅਤੇ ਸ਼ੈਲੀਆਂ:

1. ਇਸ ਸਾਰੇ ਦਸਤਾਵੇਜ਼ ਰਾਹੀਂ, 'ਕਲਾਸਾਂ' (ਜਿਵੇਂਕਿ ਕਲਾਸ 5 ਦੀ ਬਜਾਏ ਪੱਧਰ 5) ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਣ ਲਈ 'ਪੱਧਰ' ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ।

References

1. Chall, J. S. (1983). *Stages of Reading Development*. Harcourt Brace College Publishers.
2. Dearden, R. F. (1968). Learning and experience. In *The Philosophy of Primary Education: An Introduction* (26). Routledge & Kegan Paul.
3. Ministry of Education. (2019). *Draft National Education Policy 2019. Kasturirangan Committee Report (KRCR)*, https://www.education.gov.in/sites/upload_files/mhrd/files/Draft NEP 2019 EN Revised.pdf
4. Ministry of Education. (2020). *National Education Policy 2020*. https://www.education.gov.in/sites/upload_files/mhrd/files/NEP_Final_English_0.pdf
5. NCERT. (2022). *National Curriculum Framework Foundational Stage 2022*. <https://ncert.nic.in/pdf/NCF for Foundational Stage 20 October 2022.pdf>

Bibliography

1. Adams, J. H., & Adams, N. G. (2011). Vocational Education and the Continuing Struggle for Critical Democratic Pedagogy. *Counterpoints*, 352, 87–95.
2. Aggarwal, M., Kapur, D., & Tognatta, N. (2016). The Skills They Want: Aspirations of Students in Emerging India [Working Paper]. *eSocialSciences*. https://econpapers.repec.org/paper/esswpaper/id_3a8455.htm
3. Allchin, D. (2012). What Counts as Science. *The American Biology Teacher*, 74(4), 291–294. <https://doi.org/10.1525/abt.2012.74.4.17>
4. Almeida, S., & Cutter-Mackenzie, A. (2011). The Historical, Present and Future ness of Environmental Education in India. *Australian Journal of Environmental Education*, 27(1), 122–133. doi:10.1017/S0814062600000124
5. Aring, M. (1993). What the ‘V’ Word Is Costing America’s Economy. *Phi Delta Kappa*. <https://www.semanticscholar.org/paper/What-the-%27V%27-Word-Is-Costing-America%27s-Economy-Aring/8bd1000841bb3c9fc845ee091c7023521c8f1eab>
6. Azim Premji University. (2021). Issues in Education, Teachers and Teacher Education. <https://azimpremjiuniversity.edu.in/SitePages/research-projects.aspx>
7. Azim Premji University. (2014). Pupil-Teacher Ratios in Schools and their Implications. <https://docplayer.net/10997038-Pupil-teacher-ratios-in-schools-and-their-implications-february-2014-azim-premji-foundation.html>
8. Bagley, Christopher. & Verma, Gajendra K. (2008). *Challenges for Inclusion: Educational and Social Studies from Britain and the Indian Sub-continent*. Rotterdam: Sense Publishers
9. Bailey, R. (2006). Physical Education and Sport in Schools: A Review of Benefits and Outcomes. *The Journal of School Health*, 76(8), 397–401. <https://doi.org/10.1111/j.1746-1561.2006.00132.x>
10. Bala, S. (2005). Gandhian Conception of Education-Its Relevance in Present Times. *The Indian Journal of Political Science*, 66(3), 531–548.
11. Banks, C. A. M. (1993). Restructuring Schools for Equity: What We Have Learned in Two Decades. *The Phi Delta Kappan*, 75(1), 42–48.
12. Barnes, L. B., Christensen, C. R., & Hansen, A. J. (1994). *Teaching and the Case Method: Text, Cases, and Readings*. Harvard Business Press.
13. Barrett, P., Treves, A., Shmis, T., Ambasz, D., & Ustinova, M. (2019). The Impact of School Infrastructure on Learning: A Synthesis of the Evidence. World Bank. <https://doi.org/10.1596/978-1-4648-1378-8>
14. Bass, J. E., Contant, T. L., & Carin, A. A. (2008). *Teaching Science as Inquiry* (11th edition). Pearson.
15. Batra, P. (2010). *Social Science Learning in Schools: Perspective and Challenges*. <https://doi.org/10.4135/9788132107927>
16. Bhattacharjea, S., & Ramanujan, P. (2019). What do Children in Rural India do in their Early Years? Ideas For India. Retrieved September 14, 2022, from <http://www.ideasforindia.in/topics/macroeconomics/what-do-children-in-rural-india-do-in-their-early-years.htm>

17. Billett, S. (2004). From Your Business to Our Business: Industry and Vocational Education in Australia. *Oxford Review of Education*, 30 (1), 13–35.
18. Brockmann, M., Clarke, L., & Winch, C. (2008). Knowledge, skills, competence: European divergences in vocational education and training (VET)—the English, German and Dutch cases. *Oxford Review of Education*, 34(5), 547–567.
<https://doi.org/10.1080/03054980701782098>
19. Brozak, J. (2017). *The Importance of a Low Student to Teacher Ratio*. <https://classroom.synonym.com/disadvantages-teaching-small-class-7324788.htm>
20. Buchmann, M., & Schwille, J. (1983). Education: The Overcoming of Experience. *American Journal of Education*, 92(1), 30–51.
21. Burns, R. J. (2002). Education and Social Change: A Proactive or Reactive Role? *International Review of Education*, 48(1/2), 21–43.
22. Busby, J., & Graham, R. J. (1994). Reconstructing the Vocational Liberal Studies Controversy. *McGill Journal of Education*, 29(003), Article 003. <https://mje.mcgill.ca/article/view/8191>
23. Cantor, L. (1989). The ‘Re-Visioning’ of Vocational Education in the American High School. *Comparative Education*, 25(2), 125–132.
24. Care India. (2016). *Early Language and Literacy, A Position Paper*. <https://www.careindia.org/wp-content/uploads/2017/05/ELL-English-2.pdf>
25. Carpenter, T. P., & Lehrer, R. (1999). Teaching and Learning Mathematics with Understanding. In: E. Fennema, & T. A. Romberg, *Mathematics Classrooms That Promote Understanding*. Routledge.
26. Carrejo, D. J., & Reinhartz, J. (2014). Facilitating Conceptual Change through Modelling in the Middle School Science Classroom. *Middle School Journal*, 46(2), 10–19. <https://doi.org/10.1080/00940771.2014.11461905>
27. Cattaneo, A., Evi - Colombo, A., Ruberto, M., & Stanley, J. (2019). *Video Pedagogy for Vocational Education and Training: An Overview of Video-based Teaching and Learning*. Publications Office. <https://data.europa.eu/doi/10.2816/720936>
28. CEDEFOP. (2015). *Vocational Pedagogies and Benefits for Learners: Practices and Challenges in Europe*. <https://www.cedefop.europa.eu/en/publications/5547>
29. Center for Inspired Teaching. *Inspired Issue Brief: Inquiry-Based Teaching*. (2008). <https://inspiredteaching.org/wp-content/uploads/impact-research-briefs-inquiry-basedteaching.pdf>
30. Center on the Developing Child at Harvard University. (n.d.-a). *In Brief: The Science of Early Childhood Development*. Retrieved September 13, 2022. <https://developingchild.harvard.edu/resources/inbrief-science-of-eed/>
31. Center on the Developing Child at Harvard University. (n.d.-b). *In Brief: Early Childhood Program Effectiveness*. University. Retrieved September 13, 2022. <https://developingchild.harvard.edu/resources/inbrief-early-childhood-program-effectiveness/>
32. Chakrabarti, M. (1993). *Tagore and Education: For Social Change*. Gyan Publishing House.
33. Chall, J. S. (1983). *Stages of Reading Development*. Harcourt Brace College Publishers.
34. Choudhuri, I. N. (1999). Environment and Liter
35. Cummins, J. (2008). BICS and CALP: Empirical and Theoretical Status of the Distinction. In N. H. Hornberger (Ed.), *Encyclopedia of Language and Education* (487–499). Springer US. https://doi.org/10.1007/978-0-387-30424-3_36

36. Cutter-Mackenzie-Knowles, A., Malone, K., Barratt Hacking, E. (2020). *Research Handbook on Childhoodnature: Assemblages of Childhood and Nature Research*. Springer Science and Business Media LLC. <https://doi.org/10.1007/978-3-319-67286-1>
37. Dam, M. M., & KAYA, F. (2023). How does Technological Innovation Affect the Ecological Footprint? Evidence from E-7 Countries in the Background of the SDGs. Research Square Platform LLC. <https://doi.org/10.21203/rs.3.rs-2988368/v1>
38. Danino, M. (2013). *New Perspectives on our Cultural Pasts*. The Fifth Pupul Jayakar Memorial Lecture.
39. Danniels, E., & Pyle, A. (2018). *Defining Play-based Learning*. 7. <https://www.childencyclopedia.com/pdf/expert/play-based-learning/according-experts/defining-playbased-learning>.
40. Dearden, R. F. (1968). Learning and Experience. In: *The Philosophy of Primary Education: An Introduction* (26). Routledge & Kegan Paul.
41. Deb, S. (Ed). Positive schooling and child development. (2018b). In: *Springer eBooks*. <https://doi.org/10.1007/978-981-13-0077-6>
42. Department of Education Australia. *Play-Based Learning* . <https://earlychildhood.qld.gov.au/earlyYears/Documents/age-appropriate-pedagogies-play-based-learning.PDF>
43. Dhingra, R., Sharma, I. (2011). Assessment of Preschool Education Component of ICDS Scheme in Jammu District. 7. *Global Journal of Human Social Science*. https://globaljournals.org/GJHSS_Volume11/2-Assessment-of-Preschool-Education-Componentof-ICDS-Scheme-in.pdf
44. Dhruv, R. (2006). Towards a Global History of Science: The Relationship between Science, its History and Theory of History. Sites and Practices. In: M. Dutta, & S. Nevati. (Eds). *An Exercise in Cultural Pedagogy*. Majlis. 232-242.
45. Dimick, A. S. (2012). Student Empowerment in an Environmental Science Classroom: Toward a Framework for Social Justice Science Education. *Science Education*, 96(6), 990–1012. <https://doi.org/10.1002/sce.21035>
46. Directorate of School Education, Puducherry. (2021). *Preschool Curriculum Framework*. Private Communication .
47. Driscoll, M., & Bryant, D. (1998). *Learning About Assessment, Learning Through Assessment*. National Academies Press. <https://doi.org/10.17226/6217>
48. Driver, R. (1983). *The Pupil as Scientist ?* Milton Keynes: Open University Press. <http://archive.org/details/pupilasscientist0000driv>
49. Driver, R., Guesne, E., & Tiberghien, Andrée. (1985). *Children's Ideas in Science*. Open University Press. <http://catalogue.londonmet.ac.uk/record=b1793437~S1>
50. Driver, R., Squires, A., Rushworth, P., & Wood-Robinson, V. (1994). *Making Sense of Secondary Science: Research into Children's Ideas* (1st edition). Routledge .
51. Dronkers, J. (1993). The Precarious Balance between General and Vocational Education in the Netherlands. *European Journal of Education*, 28(2), 197–207. <https://doi.org/10.2307/1503386>
52. Dweck, C. S., & Yeager, D. S. (2012). Mindsets That Promote Resilience: When Students Believe That Personal Characteristics Can Be Developed. *Educational Psychologist*, 47-51.
53. Eisner, E. W. (2002). *The Arts and the Creation of Mind*. Yale University Press.

54. Ellis, G., Brewster, J. (2014). *Tell it Again! The Storytelling Handbook for Primary English Language Teachers*. British Council. https://www.teachingenglish.org.uk/sites/teacheng/files/pub_D467_Storytelling_handbook_FINAL_web.pdf
55. Ernest, P. (2010). Add it Up: Why teach Mathematics? *Professional Educator*.9(2), 44–47.
56. Fan, L. (2010). Principles and Processes for Publishing Textbooks and Alignment with Standards: A Case in Singapore. *Paper presented at APEC Conference on Replicating Exemplary Practices in Mathematics Education, Koh Samui, Thailand, 7-12 Mar. 2010*.
57. Fennema, E., & Romberg, T. A. (1999). *Mathematics Classrooms That Promote Understanding*. Routledge.
58. Gadgil, M., Bhat, H., Bhat, P. R., Edlabadkar, N. V. (2006). *Ecology is for the People: A Methodology Manual for People's Biodiversity Register*. Centre for Ecological Sciences, Indian Institute of Sciences, Bengaluru
59. Ganimian, A. J., Muralidharan, K., & Walters, C. R. (2021). Augmenting State Capacity for Child Development: Experimental Evidence from India. *NBER Working Paper No. 28780*. <https://econweb.ucsd.edu/~kamurali/papers/Working%20Papers/w28780.pdf>
60. García, J. L., Heckman, J. J., Leaf, D. E., & Prados, M. J. (2016). *The Life-cycle Benefits of an Influential Early Childhood Program* [Working Paper]. National Bureau of Economic Research. <https://doi.org/10.3386/w22993>
61. Gorana, R. N., & Kanaujia, P. R. (2017). Reorienting Educational Efforts for Sustainable Development. *Springer eBooks*. <https://doi.org/10.1007/978-94-017-7622-6>
62. Gordon, A. M., & Browne, K. W. (2010). *Beginnings and Beyond: Foundations in Early Childhood Education* (8th edition). Wadsworth Pub Co.
63. Goswami, N., Malviya, D.S. (2016). *Relevance of Educational Philosophy of Rabindranath Tagore in Modern India*. The International Journal of Indian Psychology. Vol 3, No 4.
64. Government of India. (2013). *Notification, Department of Economic Affairs, Ministry of Finance*.http://mhrd.gov.in/sites/upload_files/mhrd/files/upload_document/NSQFNOTIFICATION.pdf
65. Graham, G. (2008). Children's and Adults' Perceptions of Elementary School Physical Education, *The Elementary School Journal*, 108(3),241-249.
66. Gray, K. (1991). Vocational Education in High School: A Modern Phoenix? *Phi Delta Kappan*, 72(6), 437–445.
67. Gupta, A. (2013). *Early Childhood Education, Postcolonial Theory, and Teaching Practices and Policies in India: Balancing Vygotsky and the Veda* (revised edition). Palgrave Macmillan.
68. Gupta, A., & Williams, L. (2006). *Early Childhood Education, Postcolonial Theory, and Teaching Practices in India Balancing Vygotsky and the Veda*. Saint Martin's Press Inc. <http://www.palgraveconnect.com/doi/10.1057/9780312376345>
69. Gupta, V., & Samant, S. (2017). *Using Child Assessments to Improve Program Quality*. <https://www.linkedin.com/pulse/using-child-assessments-improve-program-qualityvini-gupta>
70. Guthrie, W. K. C. (2012). *The Greek Philosophers: From Thales to Aristotle*. Routledge.
71. Halliday, J. (2004). Distributive Justice and Vocational Education. *British Journal of Educational Studies*, 52(2), 151–165. <https://doi.org/10.1111/j.1467-8527.2004.00260.x>
72. Hart, P. (2010). No Longer a 'Little Added Frill': The Transformative Potential of Environmental Education for Educational Change. *Teacher Education Quarterly*, 37 (4), 155-177.

73. Hartley, R. E. (1964). *Understanding Children's Play*. (Ninth Printing edition). Columbia University Press.
74. Hartley, R., Frank, L. K., Goldenson, R. M., (1964) *Understanding Children's Play*. Columbia University Press.
75. Hasa (2015). Difference Between Social Science and Social Studies. *Pediaa* <https://pediaa.com/difference-between-social-science-and-socialstudies/#:~:text=As%20discussed%20above%2C%20the%20main,order%20to%20promote%20effective%20citizenry>
76. Hattie, J. (2012). *Visible Learning for Teachers: Maximizing Impact on Learning*. Routledge.
77. Haydock, K. (2011). Why Do We Have Problems Learning and Teaching
78. Science? *Contemporary Education Dialogue*, 8(2), 257–262. <https://doi.org/10.1177/097318491100800211>
79. Hazarika, G., & Viren, V. (2013). The Effect of Early Childhood Developmental Program Attendance on Future School Enrollment in Rural North India. *Economics of Education Review*, 34, 146–161. <https://doi.org/10.1016/j.econedurev.2013.02.005>
80. Heckman, J. J. (2000). Policies to Foster Human Capital. *Research in Economics*, 54(1), 3–56. <https://doi.org/10.1006/reec.1999.0225>
81. Heckman, J. J. (2006). Skill Formation and the Economics of Investing in Disadvantaged Children. *Science*, 312(5782), 1900–1902. <https://doi.org/10.1126/science.1128898>
82. Hickox, M., & Lyon, E. S. (1998). Vocationalism and Schooling: The British and Swedish Experiences Compared. *British Journal of Sociology of Education*, 19(1), 25–37.
83. Howieson, C. (1993). Parity of Academic and Vocational Awards: The Experience of Modularisation in Scotland. *European Journal of Education*, 28(2), 177–187. <https://doi.org/10.2307/1503384>
84. Hungerford, H. R., & Peyton, R. B. (1994). *Procedures for Developing an Environmental Education Curriculum*. UNESCO. http://specialcollections.nust.na:8080/greenstone3/library/sites/localsite/collect/unesco/index/assoc/HASH41b3.dir/Procedures_for_developing_an_environmental_education_curriculum.pdf
85. Hyland, T. (1993). Vocational Reconstruction and Dewey's Instrumentalism. *Oxford Review of Education*, 19(1), 89–100. International Baccalaureate. (2009). *Primary Years Programme Mathematics scope and sequence*. https://www.ic.edu.lb/uploaded/programs/IB_PYP_Program/PYP_math_scope_and_sequence.pdf
86. International Institute for Population Sciences (IIPS) and ICF. (2021). *National Family Survey (NFHS-5)*, 2019-20. <https://dhsprogram.com/pubs/pdf/FR375/FR375.pdf>
87. B. K. S. (2006). *Light on Yoga: The Classic Guide to Yoga by the World's Foremost Authority*. Thorsons.
88. Iyengar, B.K.S. (1993). *Light on the Yoga Sutras of Patanjali*. London. Harper Collins Publishers London. pp.10-15.
89. Iyengar, R., & Kwauk, C. T. (2021). *Curriculum and Learning for Climate Action: Toward an SDG 4.7 Roadmap for Systems Change*. Brill. <https://doi.org/10.1163/9789004471818>
90. Jaipaul, Roopnarine., Michael, Patte., James, Johnson. (2015). International Perspectives on Children's Play. *International Journal of Play*, 5(1), 1-3.

91. Jaitner, D. (2016). Dewey and Sports: An Overview of Sport in His Work. *Education and Culture*, 32(2), 35–49. <https://doi.org/10.5703/educationculture.32.2.0035>
92. Jayasheela, S. and Salagame, K. K. (2018). *Triguṇa and Chitta Bhūmike in Yoga practitioners*. Indian Journal of Positive Psychology, Vol 9, No 1, 33-37
93. Kak, S.C. (1997). Science in Ancient India. In: S.R. Sridhar and N.K. Mattoo (Eds.). *Ananya: A portrait of India*. AIA: New York.
94. Kapur, A., & Shukla, R. (2022). Saksham Anganwadi and POSHAN 2.0. *Accountability Initiative: Responsive Governance*. <https://accountabilityindia.in/publication/sakshamanganwadi-budget-briefs-2022-accountability-initiative-centre-for-policy-research/>
95. Kapur, M. (n.d.). *Childcare in Ancient India: A Life Span Approach*. Retrieved September 13, 2022. <https://ipi.org.in/texts/others/malvikakapur-childcare-sp.php>
96. Kaul, V. (2019). Introduction: Positioning School Readiness and Early Childhood Education in the Indian Context. In V. Kaul & S. Bhattacharjea (Eds.), *Early Childhood Education and School Readiness in India* (pp. 3–18). Springer Singapore. https://doi.org/10.1007/978-981-13-7006-9_1
97. Kaul, V., Chaudhary, A.B., Sharma, S. (2017). *Quality and Diversity in Early Childhood Education*. Centre for Early Childhood Education and Development, Ambedkar University.
98. Kaul, V., Ramachandran, C., & Upadhyaya, G. C. (1994). A study of Impact of Preschool Education on Retention in Primary Grades. *National Council of Educational Research & Training*.
99. Kerfoot, B., Thomas, J., Cochrane, M., & Liversidge, T. (2009). *Teaching Science* (1st edition). SAGE Publications Ltd.
100. Khan, R., Bashir, A., Basu, B.L., Uddin, M.E. (2022). Introduction. In: Khan, R., Bashir, A., Basu, B.L., Uddin, M.E. (eds) *Local Research and Glocal Perspectives in English Language Teaching*. Springer, Singapore. 1-14. https://doi.org/10.1007/978-981-19-6458-9_1
101. Kostelnik, M. J. (1998). *Guiding Children's Social Development*. Delmar Publishers.
102. Koul, Rekha B., Sheffield, Rachel., McIlvenny, Leonie. (2021). *Teaching 21st Century Skills: Using STEM Makerspaces*. Springer Science and Business Media LLC. <https://doi.org/10.1007/978-981-16-4361-3>
103. Krishnamurti, J. (2018). *Insights into education. Bringing about a totally new mind*. Krishnamurti Foundation of America.
104. Kumar, A. (2018). *Unit-7 Learning Resources and ICT for Mathematics Teaching Learning*. IGNOU. <http://egyankosh.ac.in/handle/123456789/46793>
105. Kumar, L. (2019). Specific Learning Disability: Definition, Examples, Types. *WeCapable*. <https://wecapable.com/specific-learning-disability-definition-examples-types/>
106. Kunwar, R. (2020). *Mathematics Phobia: Causes, Symptoms and Ways To Overcome*. 8(8).
107. Lall, G., Roy, R., Kunduru, S. C., & Divan, G. (2023). 'The early years are like a foundation for the future'. Perspectives, Facilitators and Challenges of Anganwadi Workers' in Supporting Early Child Development Interventions in Hyderabad, India: Qualitative Findings from A Scalable Programme Incorporating Early Child Development Interventions (ASPIRE). *medRxiv (Cold Spring Harbor Laboratory)*. <https://doi.org/10.1101/2023.01.11.23284414>
108. Laubacher, Matthew., Navarre-Jackson, Layana C., Williams, Amanda N., Dillard, Dana., Pate, Jennifer., Choi, Kunsoo Paul. (2022). *An Introduction to Social Science: Individuals, Society, and Culture*. UAGC.

109. Lewis, M., & Kellaghan, T. (1987). Vocationalism in Irish Second-Level Education. *The Irish Journal of Education / Iris Eireannach an Oideachais*, 21(1), 5–35.
110. Lewis, T. (1994). Bridging the Liberal/Vocational Divide: An Examination of Recent British and American Versions of an Old Debate. *Oxford Review of Education*, 20(2), 199–217.
111. Lewis, T. (1998). Vocational Education as General Education. *Curriculum Inquiry*, 28(3), 283–309. <https://doi.org/10.1111/0362-6784.00092>
112. Lewis, T., & Lewis, M. V. (1985). Vocational Education in the Commonwealth Caribbean and the United States. *Comparative Education*, 21(2), 157–171.
113. Liebeck, P. (1984). *How Children Learn Mathematics: A Guide for Parents and Teachers*. Penguin.
114. Lightbown, P. M., & Spada, N. (2013). *How Languages are Learned 4th edition—Oxford Handbooks for Language Teachers*. Oxford University Press.
115. Lombardi, P. (2019). *Instructional Methods, Strategies and Technologies to Meet the Needs of All Learners*. <https://granite.pressbooks.pub/teachingdiverselearners/>
116. Lyons, J. E., Randhawa, B. S., & Paulson, N. A. (1991). The Development of Vocational Education in Canada. *Canadian Journal of Education / Revue Canadienne de l'éducation*, 16(2), 137–150. <https://doi.org/10.2307/1494967>
117. Mahapatra, Santosh. K., & Anderson, Jason. (2022). Languages for Learning: A Framework for Implementing India's Multilingual Language-in-Education Policy . *Current Issues in Language Planning*. Routledge. 102-122. <https://doi.org/10.1080/14664208.2022.2037292>
118. Maithreyi, R., Prabha, K., Iyer, A., Prasad, S. R., & Jha, J. (2019). *A Critical Sociological Analysis of the Skills Development Initiative of India*.
119. Malik-Goure, A. (2013). *Jyotiba Phule: Global Philosopher and Maker of Modern India*. DK Printworld.
120. Marshall, S. (1990). The Genesis and Evolution of Pre-Vocational Education: England. *Oxford Review of Education*, 16(2), 219–234.
121. Martin, T. S., & Speer, W. R. (2009). Mathematics Teaching Today. *Teaching Children Mathematics*, 15(7), 400–403. <https://doi.org/10.5951/TCM.15.7.0400>
122. Maulana, Ridwan., Helms-Lorenz, Michelle., Klassen, Robert M. (2023). *Effective Teaching Around the World: Theoretical, Empirical, Methodological and Practical Insights*. Springer Science and Business Media LLC. <https://doi.org/10.1007/978-3-031-31678-4>
123. McBride, B. B., Brewer, C. A., Berkowitz, A. R., & Borrie, W. T. (2013). Environmental literacy, ecological literacy, ecoliteracy: What do we mean and how did we get here? *Ecosphere*, 4(5), art67. <https://doi.org/10.1890/ES13-00075.1>
124. McGregor, D. (2007). *Developing Thinking; Developing Learning: A Guide to Thinking Skills in Education* . Open Univ. Press.
125. McLelland, C. V. (2006). *The Nature of Science and the Scientific Method* . Geological Society of America. <http://www.geosociety.org/educate/NatureScience.pdf>
126. Meenai, Z., Sen, R. S., & Firdos, S. (2015). Quality Enhancement of Preschool Education Component of ICDS through Implementation of Restructured Curriculum in Three States. In S. Azmat (Ed.), *Early learning perspectives to early childhood education (Early Childhood Development Knowledge Series)* (pp. 191–202). Global Books Organisation.
127. Menon, S., & Das, H. V. (2019). *Comprehensive Literacy Instruction Model in Indian Classrooms*. Tata Institute of Social Sciences, Hyderabad.,23.

- [http://eli.tiss.edu/wpcontent/uploads/2017/08/Comprehensive Literacy Practitioner Brief 1 2 PDF.pdf](http://eli.tiss.edu/wpcontent/uploads/2017/08/Comprehensive_Literacy_Practitioner_Brief_1_2_PDF.pdf)
128. Ministry of Education, Ontario. (2005). *The Ontario Curriculum, Grades 1 - 8: Mathematics*. <https://www.edu.gov.on.ca/eng/document/curricul/elementary/math1-8e.pdf>
129. Ministry of Education, Ontario. (2006). *The Language Curriculum, Grades 1-8*. <https://www.edu.gov.on.ca/eng/curriculum/elementary/language18currb.pdf>
130. Ministry of Education, Ontario. (2020). *High-Impact Instructional Practices in Mathematics*. https://assets-us-01.kc-usercontent.com/fbd574c4-da36-0066-a0c5849ffb2de96e/d7fbc_c68-2f2b-4ef8-988d-3fb9b42c33cd/high-impact-instruction-math.pdf
131. Ministry of Education. (2016-17). *UDISE Data*. <http://udise.in/flash.htm>
132. Ministry of Education. (2018-19). *UDISE Data*. <http://udise.in/flash.htm>
133. Ministry of Education. (2019). *Draft National Education Policy 2019*. https://www.education.gov.in/sites/upload_files/mhrd/files/Draft_NEP_2019_EN_Revised.pdf
134. Ministry of Education. (2020). *National Education Policy 2020*. https://www.education.gov.in/sites/upload_files/mhrd/files/NEP_Final_English_0.pdf
135. Ministry of Education. (2020-21). *UDISE Data*. <https://dashboard.udiseplus.gov.in/#/home>
136. Ministry of Education. (2021). *NIPUN Bharat*. <https://nipunbharat.education.gov.in/fls/fls.aspx>
137. Ministry of Education. (2022). *PRASHAST - A Disability Screening Checklist for Schools*. https://ncert.nic.in/pdf/DSCS_booklet.pdf
138. Ministry of Education. (2021). *'Students' and Teachers' Holistic Advancement through Quality Education (SARTHAQ)*. https://www.education.gov.in/sites/upload_files/mhrd/files/upload_document/SARTHAQ_Part-1_updated.pdf
139. Ministry of Education. (2021). *NIPUN Bharat. National Initiative for Proficiency in Reading with Understanding and Numeracy (NIPUN BHARAT): Guidelines for Implementation*. <https://nipunbharat.education.gov.in/fls/fls.aspx>
140. Ministry of Education. (2022). *Toy-Based Pedagogy -A Handbook - Learning for Fun, Joy and Holistic Development*. https://dse.education.gov.in/sites/default/files/update/toy-based_pedagogy.pdf
141. Ministry of Environment. (2022). *Forests and Climate Change. Emerging topics in the field of environment education*. <https://ncf.ncert.gov.in/webadmin/assets/c9281159-342a-4fa5-a566-f500c263d34d>
142. Ministry of Human Resources and Development. (1992). *National Policy on Education 1986*. Government of India.
143. Ministry of Human Resources and Development. (2014). *Document for Credit Framework. Skills and Education under NSDF*. Government of India.
144. Ministry of Human Resources and Development. (2012a). *Vocational Education in Secondary Education. Presentation at Conference of State Education Secretaries*. Personal Communication.
145. Ministry of Human Resources and Development. (2012b). *Working Group Report on Secondary and Vocational Education. 12th Five Year Plan. 2012-2017*. Government of India.
146. Ministry of Skill Development and Entrepreneurship. (2015). *National Policy on Skill Development and Entrepreneurship*. Government of India.

147. Ministry of Women and Child Development. (2016). *National Plan of Action for Children, 2016 Safe Children - Happy Childhood*.
<https://wcd.nic.in/sites/default/files/National%20Plan%20of%20Action%202016.pdf>
148. Ministry of Women and Child Development. (2013). *Draft National Early Childhood Care and Education Policy*.
<https://wcd.nic.in/sites/default/files/National%20Early%20Childhood%20Care%20and%20Education-Resolution.pdf>
149. Ministry of Women and Child Development. (2014). *Early Childhood Care and Curriculum Framework*.
<https://wcd.nic.in/sites/default/files/national%20ecce%20curr%20framework%20final%2003022014%20%282%29.pdf>
150. Ministry of Women and Child Development. (2017). *Pre-School Education Kit (Pse Kit) Recommended list of play and learning materials*. <https://wcd.nic.in/sites/default/files/Pre-School%20Education%20Kit.pdf>
151. Mohanty, A. K. (2018). *The Multilingual Reality: Living with Languages*. Multilingual Matters.
152. Monk, M. (2006). How Science Works; What do we Know ? *School Science Review*, 88 (322).
153. Morgan, P. J., & Hansen, V. (2008). Physical Education in Primary Schools: Classroom Teachers' Perceptions of Benefits and Outcomes. *Health Education Journal*, 67(3), 196– 207.
<https://doi.org/10.1177/0017896908094637>
154. Morrison, G. S. (2012). *Early Childhood Education Today Plus NEW My Education Lab with Pearson eText—Access Card Package* (12th edition). Pearson.
155. Mukherjee, B., (1947). *Teaching of Art to Children*. Education Number, Visva-Bharati Quarterly.
156. Mukherjee, J.K. (2005). *Principles and Goals of Integral Education. As Propounded by Sri Aurobindo and the Mother and the Experiment at Sri Aurobindo International Centre of Education*. Sri Aurobindo Ashram
157. Mukunda, K. V. (2009). *What Did You Ask at School Today?: A Handbook Of Child Learning Book 1*. Harper Collins India.
158. Mukunda, K. (2019). *What Did You Ask at School Today?: A handbook of child learning. Book 2*. Harper Collins.
159. Nag, S. (2007). Early Reading in Kannada: The Pace of Acquisition of Orthographic Knowledge and Phonemic Awareness . *Journal of Research in Reading*, 30(1), 7–22.
<https://doi.org/10.1111/j.1467-9817.2006.00329.x>
160. Nanda, M., Banerji, M., Ramanujan, P., Chaudhary, A. B., Bhattacharjea, S., & Kaul, V. (2017). *The India Early Childhood Education Impact Study*. UNICEF.
<https://www.unicef.org/india/media/2076/file>
161. National Council for Teacher Education (NCTE). (2022). Recognised Institutions. Eastern Regional Committee. NCTE. <https://ncte.gov.in/website/ercrecognizedInstitutions.aspx>
162. National Council of Teachers of Mathematics NCTM. (2007). *Learning Difficulties in Mathematics*. <https://www.nctm.org/Research-and-Advocacy/Research-Brief-and-Clips/Learning-Difficulties-in-Mathematics/>
163. National Research Council. (1999a). *How People Learn: Brain, Mind, Experience, and School: Expanded Edition*. <https://doi.org/10.17226/9853>

164. National Research Council. (1999b). *The Assessment of Science Meets the Science of Assessment: Summary of a Workshop*. National Academies Press. <http://www.nap.edu/catalog/9588.html>
165. NCERT. (2005a). *National Curriculum Framework 2005*. <https://ncert.nic.in/pdf/ncframework/nf2005-english.pdf>
166. NCERT. (2005b). *National Focus Group on Teaching of Indian Languages*. https://ncert.nic.in/pdf/focus-group/Indian_Languages.pdf
167. NCERT. (2006a). *National Focus Group on Early Childhood Education*. https://ncert.nic.in/pdf/focus-group/early_childhood_education.pdf
168. NCERT. (2006b). *Environmental Education as infused in NCERT Syllabus for Classes I to XII As Per NCF 2005*. <https://ncert.nic.in/desm/pdf/environment-edu/eei.pdf>
169. NCERT. (2006c). *National Focus Group on Arts, Music, Dance and Theatre*. https://www.ncert.nic.in/pdf/focus-group/art_education.pdf
170. NCERT. (2006d). *National Focus Group on the Teaching of Science*. <https://ncert.nic.in/pdf/focus-group/science.pdf>
171. NCERT. (2006e). *Syllabus. Volume 1. Elementary Level*. <https://ncert.nic.in/pdf/syllabus/Preliams.pdf>
172. NCERT. (2008a). *Early Childhood Education an Introduction*. <https://ncert.nic.in/dee/pdf/Earlychildhood.pdf>
173. NCERT. (2008b). *Syllabus of Arts Education*. https://www.ncert.nic.in/pdf/syllabus/Art_Educationfinal_syllabus.pdf
174. NCERT. (2012). *Pedagogy Of Mathematics, Textbook for Two-Year B. Course*. <https://ncert.nic.in/desm/pdf/padagogy-Maths.pdf>
175. NCERT. (2017). *Learning Outcomes at the Elementary Stage*. <https://ncert.nic.in/pdf/publication/otherpublications/tilops101.pdf>
176. NCERT. (2018). *Handbook on Understanding Science through Activities, Games, Toys and Art Forms*. <https://ncert.nic.in/pdf/publication/otherpublications/HUSTAG2.pdf>
177. NCERT. (2020). *Guidelines for Preschool Education*. <https://ncert.nic.in/dee/pdf/guidelines-for-preschool.pdf>
178. NCERT. (2006a). *National Focus Group on Teaching of Mathematics*. <https://ncert.nic.in/pdf/focus-group/math.pdf>
179. NCERT. (2006b). *National Focus Group on Early Childhood Education*. https://ncert.nic.in/pdf/focus-group/early_childhood_education.pdf
180. NCERT. (2019). *The Preschool Curriculum*. https://ncert.nic.in/dee/pdf/Combined_Pre_school_curriculumEng.pdf
181. NCERT. (2020). *Guidelines for Preschool Education*. <https://ncert.nic.in/dee/pdf/guidelines-for-preschool.pdf>
182. NCERT. (2022). *Foundational Stage National Curriculum Framework*. https://ncert.nic.in/pdf/NCF_for_Foundational_Stage_20_October_2022.pdf
183. NCTE.(2010). Notification number F.No. 61 -03/20/2010/NCTE/(N&S). 2016-08-24 (1) (ncte.gov.in)
184. Nido Early School. (2017). *Project-Based Learning in Early Learning Centres*. <https://www.poter.com.au/article/148/project-based-learning-in-early-learning-centres/>

185. Nirmala, R., & Sun, J. (2015). Investing against Evidence: The Global State of Early Childhood Care and Education. In: P. T. M. Marope & Y. Kaga (Eds.), *Quality early childhood care and education in low resource level countries in Asia*. UNESCO.
186. Nwoke, B. I., & Ugwuegbulam, C. N. (2016). Causes and Solutions of Mathematics Phobia Among Secondary School Students. *Research on Humanities and Social Sciences*, 6(20), 105–109.
187. Oakes, J. (1985). *Keeping Track: How Schools Structure Inequality*. Yale University .
188. OECD (2008). *Assessment for Learning Formative Assessment*. OECD CER International Conference. <https://www.oecd.org/site/educeri21st/40600533.pdf>
189. Pandey, S., & Kapur, A. (2022). Pradhan Mantri Poshan Shakti Nirman. *Accountability Initiative: Responsive Governance*. <https://accountabilityindia.in/publication/pm-poshanbudget-briefs-2022-accountability-initiative-centre-for-policy-research/>
190. Panditrao, Mridul M., Panditrao, Minnu M. (2020). National Education Policy 2020: What is in it for a student, a parent, a teacher, or us, as a Higher Education Institution/University? *Adesh University Journal of Medical Sciences & Research*, 2(2). 70-79.
191. Patel jWalini. (2023). *Learning to Live Together Harmoniously* . Springer Science and Business Media LLC.
192. Pellegrino, J., Chudowsky, N., & Glaser, R. (2001). *Knowing What Students Know: The Science and Design of Educational Assessment*. Committee on the Foundations of Assessment. National Academy Press. <https://nap.nationalacademies.org/read/10019/chapter/1>
193. Pilz, Matthias. (2016). *India: Preparation for the World of Work: Education System and School to Work Transition*. Springer VS Wiesbaden. <https://doi.org/10.1007/978-3-658-08502-5>
194. Pinar, William F. (2015). *Curriculum Studies in India: Intellectual Histories, Present Circumstances*. Palgrave Macmillan New York. <https://doi.org/10.1057/9781137477156>
195. Pinto, C. F., & Soares, H. (2012). *Using Children's Literature in ELT. A Story-based Approach*. <https://core.ac.uk/download/pdf/47141003.pdf>
196. Pokharel, J. K. (2020). Pedagogical Practice in Teaching—Learning Mathematics in Secondary in School Level. *Rupantaran: A Multidisciplinary Journal*, 3, 43–50.
197. Polesel, J. (2006). Reform and Reaction: Creating New Education and Training Structures in Italy. *Comparative Education*, 42(4), 549–562.
198. Posner, M., Rothbart, M., Sheese, B., & Kieras, J. (2008). How Arts Training Influences Cognition . In *The Dana Consortium Report on Arts and Cognition: Learning, Arts, and the Brain*, 1–10.
199. Powell, Sarah R. Drive, Melissa K. (2020). *Working with Exceptional Students: An Introduction to Special Education*. (2nd Edition). Zovio Inc. Prendergast, T., & DiamantCohen, B. (2015). Research Roundup: Investing in Early Childhood. *Children and Libraries*. <https://journals.ala.org/index.php/cal/article/view/4189>
200. Quinton, S. (2013). What San Antonio has to teach Washington. *National Journal*, 36.
201. Radhakrishnan, S. (2008). *Indian Philosophy, Vol 1 & 2*. Second Edition. Oxford India Paperbacks.
202. Rajesh, A., & Samant, S. P. (2017). Geet, Nacho, Gappo (Singing, Dancing, Storytelling): A route to Joyful Learning. In: *Benefits of Multilingual Education*. Child Care Exchange.
203. Ramachandran, V., Das, D., Nigam, G., Shandilya, A. (2020). Contract Teachers in India. Recent Status and Current Trends . *Azim Premji University*. <https://eruindia.org/files/Contract%20Teachers%20in%20India%202020.pdf>

204. Ranganathan, N. (2020). *Understanding Childhood and Adolescence*. Sage Publications.
205. Ranganathan, N., Wadhwa, T. (2017). *Guidance and Counselling for Children and Adolescents in Schools*. Sage Publications India .
206. Rao, N. (2010). Preschool Quality and the Development of Children from Economically Disadvantaged Families in India. *Early Education and Development*, 21(2), 167–185.
<https://doi.org/10.1080/10409281003635770>
207. Rao, N., & Kaul, V. (2018). India's Integrated Child Development Services Scheme: Challenges for Scaling up: Integrated Child Development Services. *Child: Care, Health, and Development*, 44(1), 31–40. <https://doi.org/10.1111/cch.12531>
208. Rao, N., & Sun, J. (2015). Quality Early Childhood Care and Education in Low-resource Level Countries in Asia. In: P. T. M. Marope & Y. Kaga (Eds.), *Investing against evidence: The global state of early childhood care and education* (pp. 211-230). UNESCO.
209. United Nations Digital Library . (1980). *World Conservation Strategy*. International Union for Conservation of Nature and Natural Resources; UNEP; World Wide Fund for Nature
<https://digitallibrary.un.org/record/91329>
210. Richard, A., Duschl, Heidi A., Schweingruber, Adrew, W., Shouse, (2007). *Taking Science to School: Learning and Teaching science in Grade K-8*. National Academy Press.
211. Riley, B. (2016). The Value of Knowing how Students Learn. *Phi Delta Kappan*, 97(7), 35–38.
<https://doi.org/10.1177/0031721716641646>
212. Rocha, T., Peixoto, F., & Jesus, S. (2020). Aesthetic Development in Children, Adolescents, and Young Adults. *Análise Psicológica*, 38, 1–13. <https://doi.org/10.14417/ap.1657>
213. Russ, A., & Taggart, M. (n.d.). *Learning through Case Studies*. https://thegeep.org/sites/default/files/files/GEEP.eBOOK_Learning%20Through%20Case%20Studies.pdf
214. Sam, L. C., & Ernest, P. (n.d.). *Values in Mathematics Education: What is Planned and What is Espoused?*
215. Sanderson, M. (1993). Vocational and Liberal Education: A Historian's View. *European Journal of Education*, 28(2), 189. <https://doi.org/10.2307/1503385>
216. Sarma, S.R. (1987). Astronomical instruments in Brahmagupta's *Brahmasphutasiddhanta*. *The Indian Historical Review*, Vol. XIII, No. 1-2.
217. Schneider, D., & Others. (1994). *Expectations of Excellence: Curriculum Standards for Social Studies. Bulletin 89*. National Council for the Social Studies, 3501 Newark St.
<https://eric.ed.gov/?id=ED378131>
218. Seidenberg, M. (2017). *Language at the Speed of Sight: How We Read, Why So Many Can't, and What Can Be Done About It*. Basic Books.
219. Setty, Rohit., Iyengar, Radhika., Witenstein, Matthew A., Jon Byker, Erik., Kidwai, Huma. (2019). *Teaching and Teacher Education*. Springer Science and Business Media LLC.
<https://doi.org/10.1007/978-3-030-26879-4>
220. Seymour, M., Thanos, T., Newell, G. E., & Bloome, D. (2020). *Teaching Literature Using Dialogic Literary Argumentation*. Routledge.
221. Shanmugavelu, G., Ariffin, K., Vadivelu, M., Mahayudin, Z., & R K Sundaram, M. A. (2020). Questioning Techniques and Teachers' Role in the Classroom. *Shanlax International Journal of Education*, 8(4), 45–49. <https://doi.org/10.34293/education.v8i4.3260>

222. Sharma, R., & Pattanayak, P. (2022). Paradigm Shift in School Education During Prime Minister Narendra Modi Era. *Indian Journal of Public Administration*, 68 (3), 491-503
223. Shyer, M., Adey, P. S. (1981). *Towards a science of science teaching*. Heinemann Educational.
224. Singer, A. J (2003). *Social Studies for Secondary Schools: Teaching to Learn, Learning to Teach*. Lawrence Erlbaum Associates, Inc.
225. Singh, D. N. K., Yadav, A.K. (2017). *Inductive and Deductive Methods in Mathematics Teaching*. *International Journal of Engineering Research and Application*, Vol 7, No. 11 .
https://www.ijera.com/papers/Vol7_issue11/Part-2/C0711021922.pdf
226. Smith, M. R. (n.d.). *Math Anxiety: Causes, Effects, and Preventative Measures*. <https://digitalcommons.liberty.edu/honors/255/>
227. Sri Aurobindo Ashram Trust. *On Education . Collected works of the Mother. Vol 12*. Sri Aurobindo Ashram.
228. Virginia Department of Education. (2022). *Standards of Learning (SOL) and Testing* . Retrieved September 13, 2022. <https://doe.virginia.gov/testing/index.shtml>
229. Svarupa, C. (1997). *Tattva-Bodha of Sankaracharya*. Central Chinmaya Mission Trust.
<https://namarupa.org/wp-content/uploads/2020/07/Tattva-Bodha-1997.pdf>
230. Subramanyan, K. G., (2007). *The Magic of Making: Essays on Art and Culture*. Seagull Books.
231. Varma, S. (2015 , July 20). Survey: Even among skilled workers joblessness is high. . *The Times of India*. <https://timesofindia.indiatimes.com/india/Survey-Even-among-skilledworkers-joblessness-is-high/articleshow/48138599.cms>
232. Swaminathan, M. (2003). Training for Child Care and Education Workers in India. *International Journal of Early Years Education*, 2, 67–76. <https://doi.org/10.1080/09669760.2003.10807107>
233. Swami Vivekananda. (2010). *My Idea of Education* . Advaita Ashram.
234. Tagore, R. (1961). The Art of Movement in Education. In: R. Tagore & L. K. Elmhirst (Eds.), *Rabindranath Tagore Pioneer in Education: Essays and Exchanges between Rabindranath Tagore and L. K. Elmhirst* . John Murray.
235. Tan, Guangyu., Gupta, Amita., Wilgus, Gay. (2019). *Investment in Early Childhood Education in a Globalized World*. Palgrave Macmillan New York. <https://doi.org/10.1057/978-1-137-60041-7>
236. The Australian Federation of SPELD. (2018). *Understanding Learning Difficulties – A Guide for Parents* . https://uldforparents.com/wpcontent/uploads/2020/08/DSF10839_Auspeld Learning-Difficulties PARENTS WEB.pdf
237. Tilak, J. B. G. (1988). Vocational education in South Asia: Problems and prospects. *International Review of Education*, 34(2), 244–257. <https://doi.org/10.1007/BF01874549>
238. Tilak, J. B.G. (2020). *Universal Secondary Education in India: Issues, Challenges and Prospects*. Springer Science and Business Media LLC.
239. Trudeau, F., & Shephard, R. J. (2008). Physical education, school physical activity, school sports and academic performance. *International Journal of Behavioral Nutrition and Physical Activity*, 5(1), 10. <https://doi.org/10.1186/1479-5868-5-10>
240. UNICEF. (2018). *Learning through play—Strengthening learning through play in early childhood education programmes*. (2018). UNICEF Education Section, Programme Division.
<https://www.unicef.org/sites/default/files/2018-12/UNICEF-Lego-FoundationLearning-through-Play.pdf>

241. Varma, V. S. (2005). *The Basis for Curricular Choices in Science*. Proceedings of the International Seminar on Science Education. Vidya Bhawan Education Resource Centre. 99-103.
242. Vaughan, R. J. (1991). The New Limits to Growth: Economic Transformation and Vocational Education. *Phi Delta Kappan*, 72(6), 446-449.
243. Verma, E. (2017). Vocational Education in India - Issues and Challenges: A rational analysis. *International Journal of Academic Research and Development*, 2(5), 416-418.
244. Vidya Bharati. (2022). *Vidya Bharati*. Retrieved from Vidya Bharati: <https://vidyabharti.net/>
245. Vidya Bhawan Society. (1995). *Seminar on Environment Studies*. Vidya Bhawan Educational Resource Centre.
246. Virginia Board of Education. (2016). *Mathematics Standards of Learning*. <https://www.doe.virginia.gov/home/showpublisheddocument/3038/637982465171900000>
247. Virginia Board of Education. (2021). *World Language Standards of Learning*. <https://www.doe.virginia.gov/teaching-learning-assessment/k-12-standards-instruction/world-language/standards-of-learning>
248. Vosniadou, S. (2003). *How Children Learn*. The International Academy of Education.
249. Vygotsky, L. S. (2004). Imagination and Creativity in Childhood. *Journal of Russian & East European Psychology*, 42(1), 7-97. <https://doi.org/10.1080/10610405.2004.11059210>
250. Wardle, Francis. (2021). *Collaboration With Families and Communities*. (2nd Edition). Zovio Inc.
251. Wheelahan, L. (2015). Not just Skills: What a Focus on Knowledge means for Vocational Education. *Journal of Curriculum Studies*, 47(6), 750-762. <https://doi.org/10.1080/00220272.2015.1089942>
252. Wheelahan, L. (2019). *Knowledge, Competence, and Vocational Education*. John Wiley & Sons, Inc. eBooks (pp. 97-112). <https://doi.org/10.1002/9781119098713.ch6>
253. Whyte, J., & Anthony, G. (n.d.). *Maths Anxiety: The Fear Factor in the Mathematics Classroom*. [https://www.lboro.ac.uk/media/www/lboroacuk/external/content/schoolsanddepartments/mathematicalsciences/documents/seminars/Whyte%20and%20Anthony%20\(2012\)%20Maths%20Anxiety%20The%20Fear%20Factor%20in%20the%20Mathematics%20Classroom.pdf](https://www.lboro.ac.uk/media/www/lboroacuk/external/content/schoolsanddepartments/mathematicalsciences/documents/seminars/Whyte%20and%20Anthony%20(2012)%20Maths%20Anxiety%20The%20Fear%20Factor%20in%20the%20Mathematics%20Classroom.pdf)
254. Winch, C. (2000a). *Towards a New Conception of Vocational Training*. Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780203183274>
255. Winch, C. (2000b). *Education, Work and Social Capital: Towards a New Conception of Vocational Training*. Routledge.
256. Wolf, M. (2018). *Reader, Come Home: The Reading Brain in a Digital World*. HarperCollins.
257. IUCN. (1980). *World conservation strategy: Living resource conservation for sustainable development*. <https://doi.org/10.2305/IUCN.CH.1980.9.en>
258. World Health Organization. (2021). *Promoting Physical Activity through Schools: A Toolkit*. World Health Organization. <https://apps.who.int/iris/handle/10665/350836>
259. Xavier, Guillaume., Kyle, Grayson. (2023). *Security Studies: Critical Perspectives*. Oxford University Press.
260. Yamada, S. (2005). Socio-Moralist Vocationalism and Public Aspirations: Secondary Education Policies in Colonial and Present-Day Ghana. *Africa Today*, 52(1), 71-94.
261. Yeager, D. S., & Dweck, C. S. (2012). Mindsets That Promote Resilience: When Students Believe That Personal Characteristics Can Be Developed. *Educational Psychologist*, 47(4), 302-314. <https://doi.org/10.1080/00461520.2012.722805>

262. Yimwilai, S. (2015). An Integrated Approach to Teaching Literature in an EFL Classroom. *English Language Teaching*, 8(2), p14. <https://doi.org/10.5539/elt.v8n2p14>
263. Yonah, Y., & Saporta, I. (2006). The Wavering Luck of Girls: Gender and Pre-Vocational Education in Israel. *Journal of Middle East Women's Studies*, 2(3), 71–101. <https://doi.org/10.2979/mew.2006.2.3.71>
264. Zarrillo, J. (2011). *Teaching Elementary Social Studies: Principles and Applications*. Pearson.

ਮਾਨਤਾਵਾਂ

ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਫਰੇਮਵਰਕ ਲਈ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸੰਚਾਲਨ ਕਮੇਟੀ

- ਕੇ. ਕਸਤੂਰੀਚੰਗਨ (ਚੇਅਰਪਰਸਨ)
- ਨਜਮਾ ਅਖਤਰ
- ਮੰਜੁਲ ਭਾਰਗਵਾ
- ਮਿਸ਼ੇਲ ਡਾਨੀਨੋ
- ਧੀਰ ਇੰਗਰਾਂ
- ਮਿਲਿੰਦ ਕਾਂਬਲੇ
- ਟੀ.ਵੀ. ਕੱਟੀਮਨੀ
- ਸ਼ੰਕਰ ਮਾਰੂਵਾਡਾ
- ਮਹੇਸ਼ ਚੰਦਰ ਪੰਤ
- ਦਿਨੇਸ਼ ਪ੍ਰਸਾਦ ਸਕਲਾਨੀ (ਕਨਵੀਨਰ)
- ਗੋਵਿੰਦ ਪ੍ਰਸਾਦ ਸ਼ਰਮਾ
- ਜਗਬੀਰ ਸਿੰਘ
- ਐੱਮ.ਕੇ. ਸ਼੍ਰੀਧਰ

ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਫਰੇਮਵਰਕ ਲਈ ਆਦੇਸ਼ ਸਮੂਹ

- ਮੰਜੁਲ ਭਾਰਗਵਾ (ਚੇਅਰਪਰਸਨ)
- ਰੰਜਨਾ ਅਰੋੜਾ (ਮੈਂਬਰ-ਕਨਵੀਨਰ)
- ਅਨੁਰਾਗ ਬਹਿਰ
- ਮਿਸ਼ੇਲ ਡਾਨੀਨੋ
- ਅਨੀਰੁੱਧ ਦੇਸ਼ਪਾਂਡੇ
- ਬੀ.ਐੱਨ. ਗੰਗਾਧਰ
- ਧੀਰ ਇੰਗਰਾਂ
- ਸ਼ੰਕਰ ਮਾਰੂਵਾਡਾ
- ਕੇ. ਰਾਮਾਚੰਦਰਨ
- ਐੱਮ.ਕੇ. ਸ਼੍ਰੀਧਰ

ਏਕੀਕਰਨ ਗਰੁੱਪ

- ਰੰਜਨਾ ਅਰੋੜਾ
- ਅਨੁਰਾਗ ਬਹਿਰ
- ਮੰਜੁਲ ਭਾਰਗਵਾ
- ਅਨੀਰੁੱਧ ਦੇਸ਼ਪਾਂਡੇ
- ਸ਼ੰਕਰ ਮਾਰੂਵਾਡਾ
- ਦਿਨੇਸ਼ ਪ੍ਰਸਾਦ ਸਕਲਾਨੀ
- ਐੱਮ.ਕੇ. ਸ਼੍ਰੀਧਰ

- ਸ਼੍ਰੀਧਰ ਸ਼੍ਰੀਵਾਸਤਵ

ਫਾਊਂਡੇਸ਼ਨਲ ਪੱਧਰ ਗਰੁੱਪ

- ਅਮਰੇਂਦਰਾ ਪੀ. ਬਹਿਰਾ
- ਆਯੁਸ਼ਮਾਨ ਗੋਸਵਾਮੀ
- ਟੀ.ਵੀ. ਕੱਟੂਮਨੀ
- ਕੇ. ਰਾਮਾਚੰਦਰਨ
- ਗੋਵਿੰਦ ਪ੍ਰਸਾਦ ਸ਼ਰਮਾ
- ਸ਼ਸ਼ੀਕਲਾ ਵਣਜਾਰੀ
- ਪਦਮਾ ਯਾਦਵ

ਪ੍ਰੈਪਰੇਟਰੀ ਪੱਧਰ ਗਰੁੱਪ

- ਅਮਰੇਂਦਰਾ ਪੀ. ਬਹਿਰਾ
- ਧੀਰ ਝਿੰਗਰਾਂ
- ਹਰਸ਼ਦ ਏ.ਪਟੇਲ
- ਕੇ. ਰਾਮਾਚੰਦਰਨ
- ਸੁਨੀਤੀ ਸਨਵਾਲ
- ਵਾਈ. ਸ਼੍ਰੀਕੰਠ

ਮਿਡਲ ਪੱਧਰ ਗਰੁੱਪ

- ਮਿਸ਼ੇਲ ਡਾਨੀਨੋ
- ਮਿਲਿੰਦ ਕਾਂਬਲੇ
- ਪ੍ਰਤਯੁਸ਼ਾ ਕੁਮਾਰ ਮੰਡਲ
- ਮਹੇਸ਼ ਚੰਦਰ ਪੰਤ
- ਹਰਸ਼ਦ ਏ. ਪਟੇਲ
- ਵਾਈ. ਸ਼੍ਰੀਕੰਠ
- ਅਨਜੁਮ ਸੀਬੀਆ

ਸੈਕੰਡਰੀ ਪੱਧਰ ਗਰੁੱਪ

- ਪੀ.ਸੀ. ਅਗਰਵਾਲ
- ਨਜਮਾ ਅਖਤਰ
- ਮਿਸ਼ੇਲ ਡਾਨੀਨੋ
- ਪ੍ਰਤਯੁਸ਼ਾ ਕੁਮਾਰ ਮੰਡਲ
- ਮਿਲਿੰਦ ਮਰਾਠੇ
- ਸੰਧਿਆ ਸਾਹੂ
- ਜਗਬੀਰ ਸਿੰਘ

ਸਿੱਖਿਆ ਮੰਤਰਾਲਾ

- ਲੈਮਚੋਨਘੋਜ਼ ਸਵੀਟੀ ਚੰਗਸਨ
- ਅਨੀਤਾ ਕੜਵਲ
- ਅਜੈ ਕੁਮਾਰ
- ਰਜਨੀਸ਼ ਕੁਮਾਰ
- ਸੰਜੇ ਕੁਮਾਰ
- ਲਕਸ਼ਮੀਨਰਾਇਣ ਮਿਸ਼ਰਾ
- ਪਰਾਚੀ ਪਾਂਡੇ

ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸਿੱਖਿਆ ਖੋਜ ਅਤੇ ਸਿਖਲਾਈ ਪਰਿਸ਼ਦ (NCERT)

- ਰੰਜਨਾ ਅਰੋੜਾ
- ਬੀ.ਪੀ. ਭਾਰਦਵਾਜ
- ਇੰਦਰਾਨੀ ਭਾਦੁਰੀ
- ਅਮਰੇਂਦਰਾ ਪੀ. ਬਹਿਰਾ
- ਐੱਸ.ਸੀ. ਚੌਹਾਨ
- ਸੁਨੀਤਾ ਫਰਕਿਆ
- ਅੰਜਨੀ ਕੌਲ
- ਆਰ.ਆਰ. ਕੋਇਰੇਂਗ
- ਦਿਨੇਸ਼ ਕੁਮਾਰ
- ਪ੍ਰਤਯੁਸ਼ਾ ਕੁਮਾਰ ਮੰਡਲ
- ਵੀ.ਐੱਸ. ਮਹਿਰੋਤਰਾ
- ਪ੍ਰਭਾਤ ਮਿਸ਼ਰਾ
- ਆਰ. ਮੇਘਾਨਾਥਨ
- ਅਪਰਨਾ ਪਾਂਡੇ
- ਅਨੂਪ ਰਾਜਦੂਤ
- ਦਿਨੇਸ਼ ਪ੍ਰਸਾਦ ਸਕਲਾਨੀ
- ਸੁਨੀਤੀ ਸਨਵਾਲ
- ਵਾਈ. ਸ਼੍ਰੀਕੰਠ
- ਸੀ.ਐੱਸ. ਸ਼ਿਮਰੇ
- ਸੰਧਿਆ ਸਿੰਘ
- ਸ਼ਰਦ ਸਿਨਹਾ
- ਗੌਰੀ ਸ਼੍ਰੀਵਾਸਤਵ
- ਸ਼੍ਰੀਧਰ ਸ਼੍ਰੀਵਾਸਤਵ
- ਪਵਨ ਸੁਧੀਰ
- ਜੋਯਤਸਨਾ ਤਿਵਾੜੀ
- ਪਦਮਾ ਯਾਦਵ
- ਸਰਯੁਗ ਯਾਦਵ
- ਸ਼੍ਰੀਨਿਵਾਸਨ ਵਾਡੀਲਾਲ

ਤਕਨੀਕੀ ਸਕੱਤਰੇਤ ਗਰੁੱਪ (TSG)

- ਅੰਜੂ
- ਸਿਧਾਰਥ ਏ. ਭਾਰਗਵ
- ਸੁਪਰਨਾ ਦਿਵਾਕਰ
- ਸ਼ਾਲਿਨੀ ਦੀਕਸ਼ਤ
- ਹਰੀਪ੍ਰਸਾਦ ਜੀ.ਵੀ.
- ਵਾਲਿਸ਼ ਹਰੂਰ
- ਵੀਰਜ ਕੁਮਾਰ
- ਟੀ.ਆਰ. ਕੁਮਾਰਾਸਵਾਮੀ
- ਗਜਾਨਨ ਲੋਧੇ
- ਬਰਿੰਦਾ ਨਾਗਾਰਾਜਨ
- ਮਨੀਸ਼ ਪਾਂਡੇ
- ਐਮ.ਕੇ. ਰਘਵੇਂਦਰਾ
- ਰਿਸ਼ੀਕੇਸ਼ ਬੀ.ਐਸ.
- ਸ਼ਰਾਵਨ ਐਸ.ਕੇ.
- ਚੇਤਨ ਸਿੰਘਾਈ

NCF ਲਈ ਨੈਸ਼ਨਲ ਫੋਕਸ ਗਰੁੱਪ

NCF ਲਈ ਸਟੇਟ ਫੋਕਸ ਗਰੁੱਪ

SCERT ਅਤੇ ਰਾਜ ਸਿੱਖਿਆ ਵਿਭਾਗ

ਕੇਂਦਰੀ ਸੈਕੰਡਰੀ ਸਿੱਖਿਆ ਬੋਰਡ ਅਤੇ ਰਾਜ ਸੈਕੰਡਰੀ ਸਿੱਖਿਆ ਬੋਰਡ

ਵੱਡੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿੱਚ ਅਧਿਆਪਕ, ਸਿਵਲ ਸੁਸਾਇਟੀ ਸੰਗਠਨ ਅਤੇ ਸਕੂਲ

ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਪੱਧਰੀ ਸਲਾਹ ਮਸ਼ਵਰੇ ਅਤੇ ਰਾਜ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਮੌਜੂਦਾ ਸਰਵੇਖਣ ਦੇ ਭਾਗੀਦਾਰ

ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀਆਂ ਅਤੇ ਕਈ ਹੋਰ ਉੱਚ ਸਿੱਖਿਆ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਨਾਲ ਸਲਾਹ ਮਸ਼ਵਰੇ ਦੌਰਾਨ ਭਾਗੀਦਾਰ

ਵੱਡੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿੱਚ ਹਿੱਤਧਾਰਕ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ NCF-SE ਦੇ ਪ੍ਰੀ-ਡਰਾਫਟ 'ਤੇ ਫੀਡਬੈਕ ਦਿੱਤੀ

NCF ਲਈ ਆਨਲਾਈਨ ਸਰਵੇਖਣ ਵਿੱਚ ਹਿੱਸਾ ਲੈਣ ਵਾਲੇ 13 ਲੱਖ ਤੋਂ ਵੱਧ ਹੋਰ ਹਿੱਤਧਾਰਕ

ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਫਰੇਮਵਰਕ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਲਈ ਵਿਆਪਕ

ਅਤੇ ਸਮਾਵੇਸ਼ੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ

NCF, ਲਈ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸੰਚਾਲਨ ਕਮੇਟੀ (NSC) ਨੇ ਸਿੱਖਿਆ ਮੰਤਰਾਲੇ ਅਤੇ NCERT ਦੇ ਨਾਲ ਮਿਲ ਕੇ NCF-SE ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਲਈ ਇੱਕ ਵੱਡੇ ਪੱਧਰ ਦੀ, ਸਮਾਵੇਸ਼ੀ ਅਤੇ ਦੁਹਰਾਓ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਤਿਆਰ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਇਸ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਨੂੰ ਸਾਡੇ ਦੇਸ ਦੇ ਵਿਭਿੰਨ ਅਤੇ ਜੀਵੰਤ ਵਿੱਦਿਅਕ ਦ੍ਰਿਸ਼ ਤੋਂ ਲਾਭ ਹੋਇਆ ਹੈ।

ਰਾਜਾਂ ਅਤੇ ਕੇਂਦਰ ਸ਼ਾਸਿਤ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ਾਂ ਦੀ ਸ਼ਮੂਲੀਅਤ

ਇਹ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਰਾਜਾਂ ਅਤੇ ਕੇਂਦਰ ਸ਼ਾਸਿਤ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ਾਂ (UTs) ਵੱਲੋਂ ਰਾਜ ਫੋਕਸ ਗਰੁੱਪਾਂ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਨਾਲ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਈ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ 4000 ਤੋਂ ਵੱਧ ਮਾਹਰ ਸਨ, NCF ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ 25 ਵਿਸ਼ਿਆਂ 'ਤੇ ਪੇਂਜ਼ੀਸ਼ਨ ਪੇਪਰ ਲਿਖਣ ਲਈ, 32 ਰਾਜਾਂ ਅਤੇ ਕੇਂਦਰ ਸ਼ਾਸਿਤ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ਾਂ ਦੁਆਰਾ 600 ਤੋਂ ਵੱਧ ਪੇਪਰ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੇ ਗਏ ਸਨ।

ਇੱਕ ਏਕੀਕ੍ਰਿਤ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਦੇ ਨਾਲ ਇਹਨਾਂ 25 ਵਿਸ਼ਿਆਂ 'ਤੇ ਪੇਂਜ਼ੀਸ਼ਨ ਪੇਪਰ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨ ਲਈ 25 ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਫੋਕਸ ਸਮੂਹਾਂ ਦਾ ਵੀ ਗਠਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ।

ਰਾਜਾਂ ਅਤੇ ਕੇਂਦਰ ਸ਼ਾਸਿਤ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ਾਂ ਦੁਆਰਾ ਡਾਇਟਸ (DIETs) ਦੀ ਸਰਗਰਮ ਭਾਗੀਦਾਰੀ ਨਾਲ ਦੇਸ ਭਰ ਵਿੱਚ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਪੱਧਰੀ ਸਲਾਹ ਮਸ਼ਵਰੇ ਕੀਤੇ ਗਏ। NCF ਨੂੰ ਇਨਪੁੱਟਸ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨ ਲਈ 1550 ਤੋਂ ਵੱਧ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਸਲਾਹ ਮਸ਼ਵਰੇ ਦੀਆਂ ਰਿਪੋਰਟਾਂ (DCR) ਪੇਸ਼ ਕੀਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਸਨ।

ਅਧਿਆਪਕਾਂ, ਅਧਿਆਪਕ ਸਿੱਖਿਅਕਾਂ ਅਤੇ ਹੋਰ ਪੇਸ਼ੇਵਰਾਂ ਸਮੇਤ ਵਿਭਿੰਨ ਹਿੱਤਧਾਰਕਾਂ ਤੋਂ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਸ਼੍ਰੇਣੀਆਂ ECCE, ਸਕੂਲ ਸਿੱਖਿਆ, ਅਧਿਆਪਕ ਸਿੱਖਿਆ ਅਤੇ ਬਾਲਗ ਸਿੱਖਿਆ ਬਾਰੇ ਢੁਕਵੀਂ ਜਾਣਕਾਰੀ ਲੈਣ ਲਈ ਮਾਈਗੋਵ (MyGov) ਪਲੇਟਫਾਰਮ 'ਤੇ 100 ਪ੍ਰਸ਼ਨਾਂ ਦੁਆਰਾ ਇੱਕ ਸਰਵੇਖਣ ਵੀ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ 1,50,000 ਭਾਗੀਦਾਰਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਵਿਚਾਰ ਸਾਂਝੇ ਕੀਤੇ।

ਹਿੱਤਧਾਰਕਾਂ ਨਾਲ ਵਿਆਪਕ ਸਲਾਹ-ਮਸ਼ਵਰਾ

ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ, ਭਾਰਤ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਮੰਤਰਾਲਿਆਂ ਨਾਲ 'ਸਿੱਖਿਆ ਕਿਵੇਂ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹੈ' ਬਾਰੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਨੂੰ ਸਾਕਾਰ ਕਰਨ ਹਿੱਤ ਸਲਾਹ-ਮਸ਼ਵਰੇ ਲਈ ਮੀਟਿੰਗਾਂ ਦਾ ਆਯੋਜਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਜ਼ਮੀਨੀ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਕੰਮ ਕਰ ਰਹੇ ਗੈਰ-ਸਰਕਾਰੀ ਸੰਗਠਨਾਂ ਅਤੇ ਹੋਰ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਅਨੁਭਵ ਅਤੇ ਸੁਝਾਅ ਸਾਂਝੇ ਕੀਤੇ। ਸਕੂਲੀ ਸਿੱਖਿਆ ਤੋਂ ਉਮੀਦਾਂ ਬਾਰੇ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਤੋਂ ਸੁਝਾਅ ਲੈਣ ਲਈ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀਆਂ ਵਿੱਚ ਸਲਾਹ-ਮਸ਼ਵਰੇ ਅਤੇ ਵਿਚਾਰ-ਵਟਾਂਦਰੇ ਕੀਤੇ ਗਏ। 200 ਤੋਂ ਵੱਧ ਵਿੱਦਿਅਕ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਅਤੇ ਮਾਹਰਾਂ ਨੇ ਵੀ ਧਿਆਨਪੂਰਵਕ ਵਿਸਤ੍ਰਿਤ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦਿੱਤੀ। ਅਧਿਆਪਕਾਂ, ਮਾਪਿਆਂ ਅਤੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਸਮੂਹਾਂ ਤੋਂ ਸਲਾਹ-ਮਸ਼ਵਰਾ ਲੈਣ ਲਈ ਖੁੱਲ੍ਹਾ ਆਯੋਜਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਵੱਖ-ਵੱਖ ਸ਼੍ਰੇਣੀਆਂ ਵਿੱਚ 10 ਪ੍ਰਸ਼ਨਾਂ ਰਾਹੀਂ ਭਾਰਤ ਦੇ ਨਾਗਰਿਕਾਂ ਤੋਂ ਇਨਪੁੱਟ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ ਡਿਜੀਟਲ ਸਿਟੀਜ਼ਨ-ਸੈਂਟਰਿਕ ਸਰਵੇ ਫਾਰ ਨੈਸ਼ਨਲ ਕਰੀਕੁਲਮ (Digital Citizen-centric Survey for National Curriculum) (DE, SANC) ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸੀ; ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਮਾਪਿਆਂ ਅਤੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਸਮੇਤ 13,00,000 ਤੋਂ ਵੱਧ ਨਾਗਰਿਕਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਇਨਪੁੱਟ ਦਿੱਤੇ।

ਡਰਾਫਟ ਦਾ ਜਨਤਕ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ

ਸਕੂਲ ਸਿੱਖਿਆ ਲਈ NCF ਦਾ ਇੱਕ ਖਰੜਾ/ ਸੰਸਕਰਨ 6 ਅਪ੍ਰੈਲ, 2023 ਨੂੰ ਜਨਤਕ ਟਿੱਪਣੀ ਲਈ ਜਾਰੀ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਅਜਿਹਾ NCF ਵਿੱਚ ਸੁਧਾਰ ਲਈ ਹਿੱਤਧਾਰਕਾਂ ਤੋਂ ਫੀਡਬੈਕ ਲੈਣ ਦੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਉਦੇਸ਼ ਨਾਲ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। 100 ਤੋਂ ਵੱਧ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਅਤੇ ਸਿੱਖਿਅਕਾਂ ਤੋਂ 1,500 ਤੋਂ ਵੱਧ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਅਤੇ ਵਿਸਤ੍ਰਿਤ ਸੁਝਾਅ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਏ ਸਨ। ਸਕੂਲ ਸਿੱਖਿਆ ਬੋਰਡਾਂ ਅਤੇ

ਉੱਚ ਸਿੱਖਿਆ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਨਾਲ ਸਲਾਹ-ਮਸ਼ਵਰੇ ਕੀਤੇ ਗਏ। ਇਹਨਾਂ ਸਭ ਨੇ NCF ਦੇ ਮੌਜੂਦਾ ਰੂਪ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚਣ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕੀਤੀ ਜੋਕਿ ਜਾਰੀ ਕੀਤਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ।

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਹ NCF ਇੱਕ ਡੂੰਘੀ ਸਮਾਵੇਸ਼ੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਦਾ ਨਤੀਜਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਅਧਿਆਪਕ, ਮਾਪੇ, ਰਾਜਾਂ ਦੇ ਸੰਬੰਧਿਤ ਸਰਕਾਰੀ ਵਿਭਾਗ, ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਕ, ਸਕੂਲ, ਸਿੱਖਿਆ ਅਤੇ ਸੰਬੰਧਿਤ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਕੰਮ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਗ਼ੈਰ-ਸਰਕਾਰੀ ਸੰਗਠਨ, ਵੱਖ-ਵੱਖ ਖੇਤਰਾਂ ਦੇ ਸਿੱਖਿਆ ਸ਼ਾਸਤਰੀ ਅਤੇ ਵਿਦਵਾਨ ਅਤੇ ਭਾਰਤ ਦੇ ਹੋਰ ਨਾਗਰਿਕ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ।

ਮਨੁੱਖ ਜਾਤੀ ਦੇ ਹਰ ਯੁੱਗ ਵਿੱਚ, ਗਿਆਨ ਪਿਛਲੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਪੀੜ੍ਹੀਆਂ ਦੁਆਰਾ ਅਰਜਿਤ ਕੀਤੀ ਗਈ ਰਚਨਾ ਦੇ ਜੋੜ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਵਰਤਮਾਨ ਪੀੜ੍ਹੀ ਆਪਣਾ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾਉਂਦੀ ਹੈ।

ਮੋਬੀਅਸ ਸਟ੍ਰਿਪ ਦਾ ਥੀਮ ਗਿਆਨ ਦੇ ਨਿਰੰਤਰ, ਵਿਕਾਸਸ਼ੀਲ ਅਤੇ ਜੀਵੰਤ ਸੁਭਾਅ ਦਾ ਪ੍ਰਤੀਕ ਹੈ, ਜਿਸ ਦੀ ਕੋਈ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਨਹੀਂ ਹੈ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਕੋਈ ਅੰਤ ।

ਸਕੂਲ ਸਿੱਖਿਆ ਲਈ
ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਫਰੇਮਵਰਕ
2023